

סדור תפלה כמנהג אשכנז

עם

סדר רב עמרם השלם

ועם

כל הנוספות והבאזרים המובאים

בישער השני

נסדרו ונתבאר

על ידי

ר' ארי' ליב פרומקין בהרב הצדיק ר' שמואל זצלה"ה
בעל ספר תולדות חכמי ירושלם.

DD73

פעה"ק ירושלם תוכב"א

שנת התרע"ב ליצירה

דפוס ש. צוקערמאן הי"ו

Registered

זכורת הספר הזה וכן הכת"י מבתי עקד הספרים שהנחתני אותם
השארתי לעצמי לב"כ וליו"ה, ע"פ דין ישראל וע"פ דין המלכות. ואין רשות
בלעדי רשיוני להדפיסהו כלו או מקצתו ע"פ התקונים וההנהגות שעמלתי
ותקנתי בו. כי יגרום נזק לעצמו.

סדור תפלה כמנהג אישכנו

נעתק ממקורו הראשון ממעין החיים של רבותינו תלמידי רש"י ז"ל מבכת"י מחזיו שבעיד
אוקספורד, ונרשם במסגר כל הנוסח שאנו מתפללים בו עתה לפי הגהת באי אחריהם.

עם דינים מספר דרך החיים. והגדה ש"פ, וסליחות, הושענות, ויוצרות. בהנה"ה
מדויקת ככל הנחון לאיש תפלה להתפלל מתוכו.

בגוי לתלפיות

עם

סדר רב עמרם השלם

והוא הסדר הראשון שיצא בעולם

אשר נשלח לתפוצת ישראל לפני אלף וארבעים שנה, מאת רב עמרם גאון
ראש ישיבת סורא על פי מנהגי שתי הישיבות סורא ופומבדיתא, חכמי
התלמוד וגאוני בבל. ועל פיהו נתיסדו כל המנהגים ונפוצו כל סדרי
התפלות שבישראל.

העתקתיו מכתב יד שעל קלף אשר באוצר הספרים בעיר אוקספורד בארץ אנגליא.

ומסביב למשכן אהל מועד הזה יחנו כל צבאות מן האלה עם כל שלישי הגבורים. באורי
מאורינו ורבותינו הראשונים אשר לא זזו מחבבנו, ועמלו לברר כל דבריו בהלכה, עם כל שנוי
הנוסחאות ומקורי כל הברכות אשר לבני אישכנו וספרד ונוסחי הרב ז"ל, עם נוספות
חרוץ פנינים ומרגליות מסדרו של רבינו סעדיה גאון ז"ל, ושאר כתי עתיקות, ובאורים
רבים ויקרים הנוגעים בעקרי אמונת ישראל, כמבואר הכל מעבר לדף הזה.

הגו ונסדרו בעזרת ה' יתברך על ידי

מערכי לב צעיר

המתחמם לאור תורתן של ראשונים, עבד לעבדי ה'

אריה לייב פרומקין בן הרב הצדיק ר' שמואל זצלה"ה.

מחבר ספר תולדות חכמי ירושלים, קדושת התלמוד, מסחרי השגחה, קריגין דנהור, ועוד ספרים.

נדפס פעם"ק ירושלים תובב"א

בשנת שמהו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה לפ"ק

בדפוס ה"ר שמואל הלוי צוקערמאן הי"ו

אלה השם

התגהות והפירושים והנוספות אשר בסדר הזה.

ד. ספר מערכי לב. חרוי פנינים ומרגליות יקרות מתורתן של ראשונים המקובלות לנו מקדמונינו, בעניני דעות ושרשי אמונות, וחקות ישראל בעתיד, אשר שבצתים במלואותם למקימותם בדברי הרינה והתפלה.

ה. מערכת דברים אחרים. בתולדות הגאונים הקדמונים בכלל, ודברי רב עמרם ז"ל כפרט, מהלך גדולתם, תוארם, ותפארתם בחורה, וסדרי למודם וישיבותיהם, זמנם ומקומם, אשר ערכתי כעין הקדמה להספר הזה.

ו. ועוד נוספו בסדר הזה ענינים יקרים ומפליאים מכתבי ידות שונות שהיו לפני בעיר אוקספורד אשר לא שזפתם עוד עין כל רואה. והם א. שני התפלות המפוארות אשר לרבינו רב סעדיה גאון המהוללות בפי הרב ר' אברהם אבן עזרא, שלא חבר שום מחבר כמותם. ב. ענינים מפליאים. שהעתיקתי מן פנקס גרמייזא משנות הגזרות, תתניו ותחקי. ג. מכתב הרשב"א לבני ברצילונא במעלת המצות.

ז. והוספנו עוד לוח קביעות השנים והמולדות, ר"ח והמועדים, ומספר העמים. על משך ששה שנים.

א. שני הנוסחאות המתחלפות בסדורי רב עמרם, הספונים עוד בכתיבות ידות אשר בברישט מוזעאום, ובכת"י העתיקות שהובאו מהגניזה ממצרים, וחלופי הגרסאות שנעתקו ע"ס כת"י האמיריקני. וכל נוסחת רבינו רב סעדיה גאון ז"ל אשר בהכת"י הנפלא והעתיק הטמון עוד בעיר אוקספורד ולא יצא לאו"ע.

ב. ספר מגן האלה. כרוי דברים בסדר רב עמרם ע"ס מה שבארו אותו רבותינו הראשונים, הרי"ף הרמב"ם הרא"ש והטור וחכמי הצרפתים, עם תוספות באור מאשר חנני ה' לברר וללבן בשום לב את דברי הגאון בכל רמיות דבריו הקצרים, ונוסחאותיו המפליאות בשני התלמודים, אשר אקוה שכל קורא בו ימצא חדשות רבות ונחמדות בע"ה.

ג. ספר מקור הברכות. בביאור שרשן, מוצאן, ונוסחתן ע"ס סדרים רבים נדפסים וכת"י שונות ועתיקות מאד שלא היו בידי שקדמוני. ובהם נמצא כל מקורי הנוסחאות המתחלפות בין בני אשכנז וספרד ורומי, וסדורי האר"י והרב ז"ל. וכל קורא בהם בשום לב, ימצא לו כר נרחב חדש לישיב עניניהן, ולברר טעמיהן, כיד ה' המשובה עליו.

כל החפץ בספר הזה יגיעהו ביפו או בירושלם על אדרעס כשמו. L. Frumkin ובלונדון, יגיעהו על אדרעס Frumkin, 162 Commercial Kd. E. וסוכנים לשארי ארצות יתפרסמו במכ"ע. כל אשר עבודתי ישרה בעיניו, וישלם עתה גם מחיר החלק השני מסדר של שבת ולהלן, הנדפס כעתה, למען אוכל לבצע מההרפסת כל הספר הזה, הנני מחזיק לו תודה רבה, כי ישיבתי בבחי עקד הספרים, וההעתיקות המרובות, והרפוס, גרמו לי הוצאות כבדות מאד. כל הקונה מספר עשרה עקסעמפלרי מגיע ספר אחר חנם בלי מחיר. ומוכרי ספרים וסוחרים מגיעים עליו ראבאט הגון.

מערכת דברים אודות הספר הזה מכבוד הנאון הגדול הישיש, ראש וראשון בעיה"ק ירושלם תובב"א.

עורי מעם ה'.

הן כל יקר ראתה עיני, וחמתי ראיתי אור יקרות, בהגלות נגלות
לפנינו אנצרות מטמוני מסתרים, הננוזים זה מאות בשנים, בבתי משכיות
מלכים וסנגים, ולא זכינו להיות נאותים לאורם, והאחד המיוהר, חמדה ננוזה,
סדר רב עמרם גאון ז"ל, אשר לאור תורתו ומנהגיו, הלכו כל רבותינו
הפוסקים הראשונים, ולא זזו מחכבו בכל הענינים, וזה כחמישים שנה אשר
נדפס בווארעא, בלא שום הנהגה ובאור, ובכמה מקומות דבריו סתומים
וחתומים, ועתה עלינו להחזיק טובה, להאי גברא יקרא, אלוף המסובל בתורה
ויראת ה', הרב הנפלא, עושה פלא, מ' אריה ליב פרומקין נ"י בנו של
אותו צדיק, הנודע לששגב בדור שלפנינו, בשם הרה"ג ר' שמואל קעלמער
ז"ל. וזה האיש ר' ארי' ליב פרומקין, לא חשך מכל עמל נפשו, לבקר כמה
אוצרות הספרים, כגנוי מלכים ושרים, ויגע ומצא את **סדר רב עמרם
השלם**, והניחו וזקקו וצרפו, ונפה אותו, בשלש עשרה נפה, וגם עטרו
בצינוני שנויי נוסחאות, נגד שארי כתבי יד וספרים קדמונים, אשר ראו עיניו.
הלא המה, סדור רבינו מעדיה גאון, וסדור רש"י, ומהזור ויטרי, ועוד לא
הסתפק בזה, עד שעשה עליו באור רחב בשם **מגן האלה**, שם הראה לנו
ידו הגדולה, לחשוף כל עיקרי החלכות האמורים בו, ולפלפל בהם עד מקום
שידו מגעת, במועצות ודעת, בפלפולים ישרים ונכוחים, החולכים למישרים,
הראוים לעלות על שלחן מלכים. ואמרותיו טהורות. והיו למאורות. ועוד זאת
היתה עליו יד ה', לצרף אליו, סדור תפלה הנחוג בנוסה אשכנז, ולעטרו,
בשני מרגליות טובות. יקרים מפנינים. האחד בשם **מקור הברכות**, להראות
לנו מקורי כל התפלות והברכות, ולעמוד על עיקרי נוסחאותיהם. וסופר
ומונה כל תיבותיהם ואותיותיהם, איש לא נעדר. והשני בשם **מערכי לב**,
לבארם

לבארם בבאור נחמד ונעים, המלא מוסר חכמה ודעת אלהים ביראת ה' למעלה למשכיל, ובתוכו כמה מאמרים ארוכים בשרשי האמונה, ובמוסרים קדושים, המלהיכים לבבות, ומקרבין את לבותיהם של ישראל לאביהם שבשמים. — והנה יצא הסדור הנחמד הלזה, כליל יופי, ומשובין בעדי עדיים, באבני חן, ובמרגליות יקרות, ולו דומיה תהלה, ועתה אליכם אישים אקרא, מי לה' ולתורתו, ראו הביא לנו, הרב הנעלה הלזה, מטמון יקר מדברי רבותינו הראשונים כמלאכים, שהמה חרשו וזרעו קצרו ובררו וטחנו, וישמו לפנינו לאכול, ועלינו לשלם לו כגמולו, למען יראה טוב בעמלו, ובדין הוא שיטול שכרו, ונוצר תאנה יאכל פריה. ואשרי משכיל, להביא לביתו, את החלק הראשון מסדור הנפלא הזה, למען יהא בידו, להוציא לאור, גם החלק השני, אשר רבות גדולות ונצורות ונכבדות מדובר בו, וזכות רבותינו הראשונים, תהא מסייעת, לגמור בעדו לטובה, והמקום יהא בעזרו, ועל כל ישראל יגיה אורו. — כברכת ידידו המכבדו ומוקירו, החותם בכרכת אהבה רבה. ביום א' לסדר ולפרט והייתם לי סגלה המודה לפ'ק.

נאם חיים ברלין

השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך
את ישראל ואת האדמה וגו' [דברים כ"ו].

השקפה בדבר הספר הזה מכבוד גאון ישראל נזר הזמן האבדק"ק יפו ת"ו.

הנה אור יקרות הופיע. פעולת צדיקים להיים. אור תורתן של
ראשונים כמלאכים. ובריש כל אתון סידורו של רב עמרם גאון ז"ל. אשר
הביא לנו בטובו בתוספת ברכה כבוד רב חביבי הרב הנודע לתפארה בספריו
היקרים מו"ה ארי' לייב פרומקין שליט"א. ופנים חדשות באו לכאן
בכמה מעלות יתרות, בהנחות יקרות וברורות, ובביאור רחב בברור
המקורות והשויות השיטות, ובאוקמי גרסא ע"פ כתבי יד שונים ויקרים מגנוי
קדמונים אשר באוצרות הספרים המצוינים בעולם. וכל אלה יחד אסף איש
טהור כבוד נכרא רבא הרב הנ"ל. ועשה סמוכין לסדר התפלה, בעטרת
קדושה של המון חמודות מימי קדם. משפוני טמונים אשר לפניו נגלו בבתי
העקד אשר לממלכות, הלא הם סידורו של רבינו סעדיה גאון ז"ל, ומחזור
ויטרי, וספר הסדרים לרש"י ז"ל. וכל אלה נעבדו בעבודה רבה בשקידה
וכשרון נמרץ. עד אשר יצא סדרו של הגאון הקדמון רע"ט ז"ל. מהוכר לסדר
התפלה, משוכן באבני חן וספירי גוה, ובהרכבה חדושי דינים וענינים
נחמדים ושונים. אשר כל אלה עשתה ידו הגדולה של כבוד הרב המחבר
הנ"ל שיחי'. ועוד הוסיף בטובו רעיונות נשגבים, במעמקי העיון. בדעת ויראת
ה', באמונת אומן בחכמה ודעת. במאמרים רבים מיוחדים, ובביאורים נחמדים,
עד אשר ימלא לבנו גודל ופאר בהשקיפנו על הכבר הנחמד הזה. סדר התפלה
וכל אנפיו היוצא עתה לאור עולם. המחובר למהרה, למעין מים חיים המלא
פלג מאור תורת ראשונים אבות העולם ז"ל מהוררים ומלובנים, בלבון וברור,
ומרוחכים בטוב טעם ודעת ע"י הרב המחבר נ"י. חזקה היא תקותי שכל
גדולי עם ה' יקדמו בכבוד וחדר את העבודה הגדולה הזאת. אשר עבד
ביגיעה רבה כבוד הרב המחבר שיחיה, וכל עם ה' אוהבי שערי תורה
ותפלה ימהרו להביא ברכת קדש זאת. אל ביתם ברכה. ותיכף כאשר יצא
לאור החלק הראשון יקדימו לדבר מצוה רבה לקנות בכסף מלא במחיר
ההגון. למען תחזקנה ידי העובד בקדש, להוסיף ידו להביא לנו במוקדם את
האור כי טוב בהופעת החלק השני. בבכודו וחדר תפארתו.

ואני תפלה תחזקנה ידי פועל טוב, חזק ואמץ גבור החיל, רב חביבי,
היה גבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים, לעטר את בית תפלת ישראל
בעטרה גדולה ומפוארה של מורשת קדומים, והיה ה' עמך ועם כל מחזיקי
ידיך, וזכות הרבים יהי' תלוי בך.

ואתם אלופי ישראל, אדיריו נדיביו ונביריו, תנו כבוד לחמרת סגולתנו
ותחזיקו ידי הרב המחבר, המעורר לנו ישנים, המשביענו מטוב נחל עדנים

של מגד שמים, אשר הכינו ידי רועי ישראל ראשונים כשרפי קדש, ובאהבה רבה משכו וקחו לכם את הסידור היקר הזה, והיה לכם לפאר במשכיות המודותיכם, כי תפארת עולמים היא לישראל. תלגלגו לבית יעקב. הרינה והתפלה עם כל סדריה, כאשר יסדו הראשונים הרואים באמונתם, ואחריהם כל עדר ה' ימשך בחבלי אהבת קדש עולמים.

והננו בזה חותם ברכה, לכבוד הרב המחבר וכל תומכי ידיו למלאכת הקדש הנשגבה הזאת כנפשם היפה ונפש מצפה צביון עם ה' ותפארתו, לעת אשר ביתו בית תפלה יקרא לכל העמים, בשוכו לבצרון אסירי התקוה הבעה"ח יום ו' שבט תרע"ב.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש סעה"ק יפו והמושבות ח"ו.

ברכת הורים.

מפעלות עולי גולה האחרים מימי עזרא אשר חרפו נפשם על כל פינה ואבן גדולה שבירושלם שעלה להם במחיר יקר, הכתוב משבחם על נדבת לבם ורוחם שהאחד חזק ידי משנהו, כמ"ש [נחמ' ג'] ויבנו את שער הצאן וגו' המה קרוהו ויעמידו דלתותיו מנעליו ובריהיו. ללמדנו שגם דבור ופסיעה קטנה ומעשה קלה, כדלתות מנעולים ובריהים למוכת ענין נכבד לא הולכות לבטלה. ויש הבדל בהם גם בדיון קדימה ואיחור. וכמ"ש "ועל ידו" „ואחרי". הקב"ה מכתוב, והנביא חותם, והעולם עד סוף כל הדורות מכריזות ואומרות על ידי אלישיב בנה זכור. וכן סחויב אנכי להכתיב זכרון של עושי מצוה, בניי הביבי, בנותי, וחתיני. אשר אמצו רוחי להשלים החבור הנפלא הזה תורתן של ראשונים, וקבלו עליהם עבודתי החומרית כדי להקדיש את זמני לברר וללבן דברי הגאון. ומה גם רעייתי נות ביתי, רבת החיל, ונדיבת הלב מרת **שינא** תחי'.—שהרכתה כל ימיה לעבוד בעמל רב וזיעת אף להקל משאי בפרנסת ביתי ועוללתי, והתענתה בכל אשר התענה נפשי ביום צר לי, וזכותה רב בהשלמת הסדר הקדוש הזה. עד"ש [גדריס דף ג'] „שלי ושלכם שלה היא". יאריך ה' ימיהם ושנותיהם בנעימים, ושלות השקט ועושר וכבוד ישפיעם.

וברכה לראש משביר.

לאלה אשר סייעו אותי בנמ"ח והשתתפו במפעל הקדוש בהוצאת הספר הזה לאור עולם. ישלם ה' פעלם, ותהי משכורתם שלמה מעם ה' אלקי ישראל עד אשר תהו בציון עינינו, בשוב ה' שבות עמו, וארמון על תלו יושב.

70—86

דיני ה"ד נכרות, ודיני נכרת התורה.
דין עטיופת טלית, טלית שאולה, מי החייבים
בליטת, חוטין שנפסקו, לכישת ליטת, הנחת
תפילין מקום ההנחה, זמן הנחת תפילין, מי
הפטורין מתפילין.
דין שרש התמיד.

78—76

104

להתפלל בלבוש ובביהכ"ס, דין פסודי, זמן
ק"ש, זמן תפלת שחרית, דברים האסורים
קודם תפלה, אם איחר לבוא לביהכ"ס, קדים
בשירה, מי ראויו להיות ש"ץ.
דין ברוך שאמר עד ישתכח, דין מזמור לתורה.
דיני ישתבח וברכו.
דיני ק"ש.

136—134

עז.

174—88

198—קו

דיני גאולת ותפלה, דין הכרעות, וזכרון,
קדושה, אלת חוננתנו, ענו, טו"מ, המין
המשפט, נחם, ועלה ויבוא כרעש שבמדיס,
על הנסים, אלהי נור, שלג הפסיעות,
וזמרת התפלה, כל דין במקומו, מן כל
דין נפילת אפים.
דין למלא יעקב, ואני זאת בריתי, וקדיש תתקבל.
דין קדיש שאחר עלינו וקדיש יתום.
דין על הנסים בברכהמ"ו, ואם שנה רזה
ועורי בכהמ"ו.
סדר תפלת מנחה וסדר ק"ש על המטה.

מפתחות לספר מערכי לב

בספר מערכי לב לא היתה כונתו רק לבאר
הדברים הננועים בעניני אמונה ושרשיה, וכל
חכם ומבין מדרתו ישמע ויוסף לקח.

מודה אני, בזה"כ בכל דרכי דעה, כי
הוא יתני הקאמפאס מורה הדרכ בתיבות
הנכונות לאלת מושפלי מנוכחו.

38

שם.

ב.

ביאור"כ מה טובו.
ביאור"כ ואני ברוב חסדך ע"ה הירובנמי.
ביאור"כ ואני בלדק אבוא ביתך, כי הדל
פותח שערי ארמין החמלה.
ביאור אדון עולם.

40

כא.

והוא אלי, כביאור גדרי מידת הבטרון
וכימניו.

42

יגדל, ביאור ענינו, וענינים רבים מהתפלות
ע"פ ששת שרבי האמונה.

כב.

הוא אדון עולם, הלחח ישראל וכן אסונם
אזינו תלוים בעכשו של עולם.

44

ענין כוונת הברכות, ומזל"ש ש"ה לבטלה,
ואתה עתיד לטלה, ביאור ע"פ שרבי האמונה.

כג.

ענין עשרת השמש, וביאור אמרם מן ההנהגה
להביא ב"א כיו וענין הקרבנות.

49

ביאור נכרת חזון ישראל בגבורה, עוטר ישראל
בשפלה, מהו גבורה ותפלה.

כט.

ענין בקשת יהיה לזון בתרגיליו בביאור יקר.
ביאור נכון במיש רש"י על יידיש בתרגיליו
מעני פנים.

60

לב.

ביאור נכרת לעסוק בד"ת, ודבר נחמד בשם
הגר"א עמי"ש וי"ב באמונה.

לד.

לו

מפתח סידור התפלות והברכות.

כל החיובות והענינים המוקפים בהסגר או כוכב
יענין הקורא במקור הברכות נוסחאם של תלמידיו
רש"י ז"ל בספר הויטרי לפי הכתב יד משנה
תתקס"ה, שבצאתי באוקספורד.

מודה אני, מה טובו, מי אנכי, ידיד
נפש, אורה לאל, אדון עולם, יגדל.

38—כג

כד

על נפילת ידים.
אשר יצר, אלוה נשמה וכל י"ד ברכות.

כו—74

וברכת התורה.
ברכת ציצית וסדר עטיופת טלית, וסדר
הנחת תפילין.

כז—82

ברכת תפילין פרשת קדש והכ"ה, עקדה,
לעולם יהא אדם, פרשת כיור ועולה.

90—100

פרשת החמיר, קטרת וסדר המערכה.
אנא בכח, איחיה מקומן ר' ישמעאל.

104—108

מזמור שיר הנזכרת.
ברוך, שאמר הדוד, מזמורים לשבת

נז—נח

ויו"ש, פסוקי דזמרה וחצי קדיש.
ברכו, ויוצר אור, אהבה רבה, ק"ש,

סט—פט

ואמת וציבי.
שמונה עשרה ברכות.

232—266

תפלה על בנים שיאריכו ימיהם, קבלת
תענית, עזירת ורובו גשמים.

266—קלד

ודיו, אל א"א אתה, אבינו מלכנו, והוא
רחום, נפילת אפים.

קמח—קנא

אל ארך אפים, פסוקי קריש קדושה
ברכו ליחיד, ברוך שמי, ויהי"ר.

קנב - קגה

ה' ה' ורביש"ע לר"ה ויכ"פ ולרגלים.
שמע ישראל, ועל הכל, לשבח ויו"ט.

304

קנד

ובא לציון גואל.
תקון טעוה צ"ל יתגדל ויתקדש

310

בצירי, וכרעותיה ברגש הכף, קדיש שלם
קדיש שלם וקדיש דרבנן, עלינו, שיר של יום,

318

לדוד אורי, אני מאמין.
יהי"ר לנכנס לביהמ"ד.

318—326

הטבת חלום, כל סדר ברכת נהנין
וברכות פרשיות, וברכה מעין ג', ובהמ"ז 336—360

326

תפלת ערבית נמצא בתפלת
ליל שבת.

360—360

סדר ק"ש שעל המטה.
מפתח הדינים הנחוצים שנעתקו

360—38

מספר דרך החיים.
דין השכמת הנקד, נע"י שח"י, כוונת הכרכו

תכן הענינים

בואור ברכת והערכ.	שם.	בשם אבי מורי ז"ל וביאור פסוק ברוך הגבר כו.	שם.	קנז—קנח
הערה בענין מעשה המצו' מכת"י הרשב"א ז"ל לבני פרוכניאל, דברים אמתים וגחמדים. ואנו, כו' לשעבר, אפשר לשעבר גם הכחות השטות לעבודת ה'.	78—מא	ביאור מ"ש כ"ד פותרי תלומות היו בירוש' ענין נפלא בשם הגר"א מקהל"ש.	מא	336
באור"כ כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. כשם שכשם, ענין מדותיו של הקב"ה, וביאור חתימת רופא חולי עמו ישראל.	82	ענין יתהלל חכם.	82	338
ועולם ירא אדם, הוא ענין השטה למה שאתיו לכל יבעל ישות בשקר.	92	שחלק מחכמתו כו' ענין נכבד גששני נפשות ישראל ע"פ הקדמת הרד"א.	92	340—קעד
ביאור אשדנו כו' וקדש את שמך על מקדישי שמך בדברים נכבדים ויקריש.	94	מפתחות לספר מקור הברכות	94	
ה' לבלות, ביאור הירושלמי. ושם טעות. הדפוס וז"ל ה', לבלות עמנו.	96—ג.	כל חלופי הנוסחאות ימצאם הקורא על מוקמם. והמפתחות האלה הם להעיר לעין הקורא על הדברים המהורשים, ואשר העיר המחבר עליהם.	96—ג.	
באור"כ אתה סתר, דבר נחמד בשם הלשון ביאור אמרו חשוב ומקובל ומרובה.	106—גד	מודה אני לא נזכר בכת"י לראשונים.	106—גד	38
ענין יקר עמסה"כ בלונדון העמדת להכריז עו"ש גכה טורח ביניינו, הכרים תלונים בשערה. שרשי אמונה דברים נעלים ונכבדים מאד בשבש' אמונת החדוש ההשגחה ויעוד העתיד להסיר שאלות הפלוסופים, כפירת המינים. ומתעיימות המרדס, וביאור כרוך שאמר.	108	ביאור חזית כסא כבודך וישב לשון א"י להתקיים אפי' שעה א'.	108	כו.
ביאור החוארים השונים בכת"י ברכת דב"ש. שיר החקוה לחיות ישראל לחוק לבב אסירי תקוה, וביאור הדודי לה'.	116—126	ביאור גרסת אדון כל השמיות וטעם המשמיות זאת	116—126	שם.
שיר ישועה ישראל וגאלוהו תנחומות לנשכרי לב של יתלאשו מהגלוה, וביאור שירו לה' שיר חדש.	סט.	כך מחיה מתים במקום א"י יאל, הנותן או אשר נתן, תלוי בפירוש הראשונים.	סט.	כו.
כללים בסדר התפלה בבית' יתר פסוקי הדוד. שיר הדרת החוררת ומעלה ענינים יקרים במעלת החוררת, וביאור פסוקי תורת ה' תמימה כו' והכרח מאמרי ד"ר.	142=146	שלא הי' דברי גאון לפניו.	142=146	שם.
באור"כ עתה ה' לעולם תעמוד. ביאור יקר ע"פ הלוי נפשי את ה'.	146—148	טעם ברכת עטרה ישראל אע"פ שאין עטיפת סודר נוהג בזמננו. ע"י ברכת הנותן לישק כח. השגה על בעל ה"ל שאמר על היה"ר שרב תקנו, כל הק' ברכות היו בזה"ב.	146—148	שם.
ענין קדושת ה' ויחודו ביאור מ"ש שלב כות מלאה"ש, ישב על קו' היעב"ך. ישב על קו' פורת יוסף על כאמור עושה אורים גדולים.	עז—מא	לענין גרסת שחרגילי לשון יחיד, וגרסת אל ישלט בי ילעה"ר.	עז—מא	58
ענין תפלת הצבור ואהבת ישראל דברים יקרים ונחומים.	166	טעם הדב"ר דל"ג "לעמו ישראל".	166	ל.
ענין שחרת המחשבה עזות נכבדות מקדמוניות לכוין פ"י המלות.	מה.	טעם שא"ל ואלא"י אלא"י, ע"פ הקדמת הגר"א ז"ל.	מה.	60
ענין הת"י ברכות בשם הכוזרי דברים נפלאים ויקרים.	צה—צו.	אומי נוסדה ברכת התורה.	צה—צו.	62
פ"י נכבד בשם הגר"א מקהל"ש ע"פ למען שמו בזהבה.	צו.	ביאור קושיה הר"י אבוהב ותירוץ הד"מ במה שמבדל על מלות יליות.	צו.	לג.
במ"ש כאמרו מחיה מתים רבש עלמא ענין נפלא מהגיל כבונות החוס' שם ביאור ברכת סלח לנו על חלופי הלשונות והחוארים.	216	לשם יחוד לא נמצא בספרים עתיקים. טעם שמבדל להתעסק ולא לכסות.	216	66
ביאור ברכת רופא חולי עמו ישראל. בשם הרב"ז.	קי	ישב לקושיה בעל אהיה על המג"א לענין אומי קדים והי' כ"י.	קי	לד.
ביאור ברכת רופא חולי עמו ישראל. בשם הרב"ז.	232	נוסח רבון העולמים נראה גס כן בירושלמי. לענין גרסת מה"ה ישענו' ופירוש.	232	70
ביאור יקר לקיושר ברכות האמנויות בשם הרב"ז.	236	ק"ש של ריח יב לה מקורות מובדלי ויור' ותנ"ד.	236	לו.
ביאור אמרם הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כו' שרשי מרת הבטחון ענינים יקרים מאד	קבא	סדרה של ברה"ט לדעת הגאון והגר"א דכ"א אולי לעמו.	קבא	74
	244	לענין קו' הטי' בנוסח "שבראת" וישב לשון	244	שם
	250		250	שם
	256		256	76
				94
				96
				מב.
				98

256	לענין גי' "עת" ערב וזכר, העוב כי לא "תמנו" כי" מעולם קיונו לך.	ג.	"תרום ומגביה"
שם	לענין גי' "הלי" העוב, כי "באור" פניך, וז"ע שם על הרב המנהיג.	100	מתוך קו' הודע ביהודה מה של קבעו פסוקי קרבן תמיד כשחיות.
שם	השמיטה כסיוס על הנסים לתנוכה ופזרים ל"ל שגרת היוצרת כת"י א לסיים: "כשה" ששית להם נסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה, כן עשה עמנו פלא וגסים בעת הזאת". לענין חתימת עושה השלום, ומה ששגה בעל עבוי' בפ' העור.	114 וז' 106	מזכיר ש' כדור לא נמלא פסוקים כסדרי הגאונים.
קל.	כיוצא קו' החד"א לענין הקורא לו ממזר ובחוק חוששין, וענין ידיו לרצון קודם ואחרי חתונותיו, ואם לתחום חתונותם בכרכה, לענין שלום בימינו שלום בשמאלי.	ע.	כיוצא המס' סופרים שגה כובעל הגיון לכ. טעמי פסוק והי"ר ש"א אורו בליל וזכוס שבת, והנפ"מ שביניהם, ולענין אכרים ופזרים אס דוחין את השבת.
קלא.	יחיד ואזכור אמן.	152	כרע"ג ורס"ג לא נזכר אמירת מזמור לתודה אך יש כת"י קדמונים לאומרים גם בשבת ויו"ט. מזמורי שבת ויו"ט לפי סדרי רע"ג ורס"ג.
קמה.	חיוב הידיו לאחר י"ח, ונוסח אל מלך יושב של רכינו סעדיה.	154	נוסחה ברון שאמר לרס"ג לימות החול ויושחתו לשבת.
קמו.	זמן תקנת והי"ר לגני וחמשי.	172	סדר הקדמונים להתחיל בישתבת אחר, לשם תפארתה, ומשיבת קהל רומי ע"ז.
298	אמירת ויחמר דוד אל גל נמלא בשום כת"י. אי יש להסמין נפ"א ל"ח, נוסח נפ"א לרס"ג.	פח.	זמן תקנת ישבתנו ונוסחתה.
300	מקור נפ"א, פומון שומר ישראל לא נמלא בכת"י העתיקים.	שם	השמיטה: כד"ה חי העולמים ל"ל: עמי"ש במנן האלף סי' ע"ג אות ח'. בד"ה יתגבל, אלל ובשבת קדק"ג ל"ל: עיין מגה"א סי' כ"ח אות ל"ו. ועיין עוד במקור הכרעות דף קצ"ו לענין קדיש.
קנא.	מנהג ונוסח נפ"א לאנשי רומי.	שם	כשעה שישלח נכנסין ועונין יחא שמו הגדול מזכור"ה הוא יחא ש"ר שאלו אומרים. טעם שאומרים ביוצר ברחמיך הרבים רחם עלינו.
קנב.	נוסחות אל א"א נפ"א ולקח וטעם חלוק עינים.	צד.	גרסת הגאון ורס"ג יולר משרתים אשר משרתיו בלי וחו, וע"ש עוד נוסחאות עתיקות. בטעם שאומרים לאל ברך בקמץ.
306	דבר נחמד בשם הרח"ו כסיוס "ע"פ ה' ביד משה" שאין לומר, "על כר אלהין סמיכא".	188	בטעם שאומר, "והא"ה" ואח"כ "ודבק" וטעם השמחת תורה "בבזר".
308	טעם נוסח הגומל לחיבים, מקור מנהג הגבחה ס"ח.	צו.	ישב דעת הגאון שאין להוסיף דבר, אחר ה' ימיו, וטעם מנהגו לומר לזר ישראל. נוסחת הספרדים והאשכנזים חלו ואלו דל"ח ודלא כהיעב"ך.
קנה.	יהי"ר מלפני א"ש נזכר בער"ג לאומרו ג"כ בריח, טעם ברכת המלך.	צט.	נוסח הקדושה לרס"ג ונוסח הרמב"ם.
קנו.	חיבת "קאוס" לא נמלא ברע"ג ורס"ג, יצוב קו' עבוי' על אמירת עושה שלום בקדיש. רענין אין כלהיונו [עיין מגה"א קס"ה ט] עלינו והקדיש שעלינו לא נמלא לקדמונים.	198	אם "ימלוך" ככלל קדושה, [ועיין מגה"א ס"ה אות ד'] ואם אמרו קדושה בכל יום.
קס.	זמן תקנת שבת של עלינו.	קח.	נוסח אתה חוננתנו לתלמידיו רש"י. טעם גרסת "דעה ביה ושהבלי" וגרסת חב"ד.
קסא.	אמירת פסוקי אל תירא לא נמלא בכ"י, מקורי השיר של יוס.	שם	נוסח רבינו סעדיה בברכות האמצעיות.
קסב.	פסוקים שאומר החולם בהטעת חלוס ליתא בגמ' אלא המעיינים אומרים אותם.	238	נוסח טנוו להרס"ג ונוסח הירושמי.
336	סדר פדיון כרם רעני, וטעות סופר באבזורהם.	קב.	נוסח כרך עלינו, וענין גי' ושבטנו מטובך, וגי' במלשונים, "אם לא ישובו לבדיתך".
340	בברכת על כיסוי דם לרס"ג ליתא חיבת "בעשר", וכן ליתא חיבת "מן העיסה" בברכת להפזים חלה.	קבד.	גי' וכל המיינים, "ותכניעם". פליטת "בית" סופריהם, לפועל ולא נכוש, ישוב על קו' בלזר חיים, גי' על ירושלם עירך, וטעם כל דברים אלו.
348	מה שגה בעל ה"ל בתפיסתו על המג"א לענין הן וזכרך.	240	כסדר הגאון ליתא, "ובסא דוד" כגווה ירו', נביטת ירו' ותוספתא לא הי' את מזה ברכה נפ"ע בלזר המ"ר. הלא את מזה שתיקו אחרינו
350	כ"ה וזכ"ר וזכ"ר פסוקים ליתא בנוסח הגאון, וכן ל ג ובכ"ל שעה.	242	מה שגה בזה בעל ה"ל.
קעו.	בברכת ב"ה השמיט חיבת ברחמינו, והשמיט נשולם אל יחסרנו" וטעמו בזה.	קכה	קדמות תקין הח"י ברבות.
356	נוסח קזר מזכרת המזון גרס"ג יקר מאל, ומקור נוסח הקזר המובא בד"מ.	250	נוסח, "ולתפלתם שעה", "ואשי ישראל", אי קחי' אשליפניו.
שם.	תפלת האורח בעד בעני הבית מנוסח הגמרא, ונוסח רס"ג.	קכו.	
350—קפ		252	

מפתחות לשנוי הנוסחאות.

כל חלוףי הנוסחאות שבין כח"י אוקספורד לכח"י בריטיש מוצאמם או שאר כח"י ימצאם הקורא על מקומם, וכאן נרשמו המקומות לנוסחת רבינו סעדיה או הערה מהודשת.

לענין רב אמת דייגא דנכא [וענין בדברים אחרים לד' 22].
כר ע"ב
בנפלת רס"ג, רמו שם שמונת מילאת האל טכועה כנפס כל איש.
128
כיאותה י אל יתפלל חסם, לרס"ג.
סו.
שלין לומר קדים על תפלות שתקן רס"ג. כ"כ
סו.
בס' פאלר הדור להרמב"ם.
154.
נוסח כ"ש וישתבח לרב סעדיה גאון.
רס"ג ל"ג ביהי כבוד רק ויאמרו בגוים ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך.
סר.
בסדור אה"ק וביטורי נמלאים אשרי הרכה, אל תחוס' חולקים ע"ג.
שם
נוסח קדים לרס"ג.
184
נוסח וסדר יולר לרס"ג וסדר יולר ליחיד,
194
נוסח ברכה שניה לרבינו סעדיה.
צה.
גרסת השאלות כל הקורא ק"ש כו' אפי' נתחייב גז"ד של גהיוס מזנין לו.
208
חתימת אורי לרס"ג.
222
נוסח "ומשען לאביונים" ואתה קדוש לרס"ג.
קיט.
נוסח ברכות ממלעיות ו' אחרונות לרס"ג.
242
נוסח קדושה דסדרל לרס"ג.
קנט.
ברוך רחמנא דיהבך לן, אינו חובס לאחר לבדך, אלא שהחובה נפטרה מלאודוויי.
קער.
נוסח רבינו סעדיה בברכת האורח.
368
נוסח אמת ואמונה לרס"ג.
382

מפתח החמשנים בסדר רב עמרם.

סדר ברכת השחר

צד כד עמוד ב'. עד כ"ה ע"ב. 52. כח.
לא. 68. לח. לו. 72. לח. מב. עד מח.
נא. עד נב. נה. 110.

תפלת רבינו סעדיה גאון.

מן צד סד. עד סז.
סדר פסוקי דזמרה.
138. 140. עא. עב. 154. פד. 168. 178.
סדר ק"ש וברכותיה.
צ. עד 186. 192. עד 196. ק. עד 210.
222.

סדר תפלת י"ח.

קיב עד קטז. 234. קיט. 242. קכג. 246.
קכז. קכח. 260. 262. עד קלג. 268. עד
קלמ.

סדר תפלת הצבור. קלמ. עד 288.

סדר נפילת אפים וקדושה דסדרא.

קנ. 302. 316. קנט. קסד. עד 332.
סדר מעמדות. 332. עד קסה.

הלכות סעודה. קעא. עד קעג. קעה.
עד קפז.

סדר תפלת המנחה. קפז. עד 380.

סדר תפלת ערבית 380 עד 386.

סדר ק"ש שעל המטה. 386 עד קצז.

סדר שני וחמישי וקה"ת. קצז עד ר.

מפתחות ספר מגן האלה.

סימן א אות ג. ישוב תמיסה הר"ש הורוין
על הנוכחי.
50
ד' להשוות עדות הכ"י הסותרת דברי הגאון.
שם
ישוב קושית הר"י ברונא.
52.
ח. בענין הברכות שיבין עס היא ולפעמים
בלי ה"א, וביאור נכון בגמ' בברכת המוילא.
כח—לח.
יא, ישוב לדברי הגאון לענין מתיר אסורים
וז"ע לדברי השב"ל.
לח לו.
יב, בענין מה שמדכרין לפעמים בעל
ולפעמים כלמ' ד', וענין ברכת והעריב.
לו. ג.
יד, לענין חתימת המלמד תורה וביאור
דברי מוס' סופרים פ"ג.
72—לח.
טו, ישוב לקו' ה"ב' לענין פ' קרבנות.
שם
יז, בענין תשלומו מאה ברכות ואם אין
כאלהיו חביב תשלומו.
כב.
יט, ישוב קושיות תמידות ע' י גרסה הגאון
"ואלא בור מלי מברך".
כג.
כ, טעם הרע"ג מה שמקדים הגתת תפלין

מפתח דברים אחדים (בתולדות הגאונים).

זמן נשיאותו כל רב עמרם גאון.
ד—6.
א"ל להגביל שנות הגאונים לשנות הליכה
רק לזמן ועקר קרוב.
שם
סדרי ההנהגה, והצוארים שנהגו בדורותיהם.
שם
סדר יביבתם לפי ערך מעלתם, ביאור תפלת
יקום פורקן.
ה.
גדולתם בתורה, וזמן רב נטרוגלי שכתב
התלמוד כע"פ, ענין ת"ר סדרים.
ז—18.
ביאור מאמרם, אחרונים כפתחו כל היכנ".
14
אם ראובנים כמלאכים כו'.
20—18
סדר תפלות שכל הגאון ר' עמרם.
24—24
הגאונים בזכר ר"ע בסדר, וזמן נשיאותם.
24—24
חלוףי נוסחות התפלה ענינם וסנתם, מה
שנאמר בעשות להגאון החסיד בשו"פ.

לזיוית.

כא, באורים נגונים במחלוקת הגאונים אם יבצר גם על שער בלא סח בנתיים.

כג, לענין פושט עליהם אם יבצר שנית וענין כסות מיוחד ליום ולילה.

ענין אישבורי לרעה אטוטפתא.

כו, לענין ק"ש דר"ל, ואם יקרא בלא ברכות ובלא תפילין כשעובר ז"ק.

כז, אם לחתום בשם בברכת רתה הוא.

כח, אם י"ב להוסיף לדעת הרע"ג פרשיות וזולת משנה דלזיוה מקומן. ור"ש

כט, ביאור גרסת הגאון למדרש א"ל לברך. סימן ט' פסוקי דמורה אות א', מהו חזן.

ש"ק, ויורד לפני התיבה.

א"ב, לענין ברכה לכרך שאמר, ואימת נסדר פסוד"ו. טעם מה שהוסיפו הגאונים ברכות.

גרסת אשר לא אגוז בג"ע.

ג, לענין גרסת האל המלך הקדוש, והאל הכב ריבנו.

ד, לענין גרסת רוב ההודאות.

ו, לענין הוספת תהלת ה' ודבר פי, ונפ"מ

ז, טעם הגאון לטעם האכשול.

י"ד, בפי' דברי רש"י ש"י דפסוד"ו הס ב' מזורמים.

יג, א"ל עמידה אלא לדבר שנקדשה, והחזן

יעמוד ביסתתא.

יד, אין לדבר בין יסתתא לזיג"ע דבדברי

הוטרבי ש"י לעשות בעלות, אחרי אז יסיר.

סימן טו סדר ק"ש וברכותיה א'. ביאור

דברי הגאון לענין התחלת ז"ק.

כ, ביאור דבריו דסדר דלחר שתי שעות

הא סוף ז"ק.

ג, ישוב דברי גאון לענין קורא בעונתה דשקיל

אזרח טפי.

ד, ביאור נכון בדברי גאון לענין תלמידים

דיתבי וגמרי.

ה, לענין קו' הד"מ אם מפסיקין קודם קדיש

קדיש זה על מה קאי.

ביאור דברי פרדס ש"י לא ראוי לומר יסתתא

בפיהם.

ח, טעם הגאון שלא הזכיר שם הש"ך אומר

בדוך ה' המבורך.

יב, נוסח קדושה ליתיד, ביאור נכון בדברי

הגאונים שאין היתיד אומר קדושה.

יג, אי אומרים אה"ר אז א"ע תליא בתלופי

גרסות בגמרא.

טו, ביאור דברי גאון שלא הזכיר טעמא דלא

לשויה ערלי.

טז, ביאור נכון בדברי גאון שאין לקבל עומ"ש

בעמידה.

יז, ביאור דבריו לענין מה שפסק כב"ש

לענין אכל ושבת ולא ברך.

כא, במחלוקת הגאונים לענין זיוית של פשתן.

בסדין של פשתן.

כד, ביאור קושיה המנהיג על טעמו של גאון

לענין ק"ש בכל לשון.

כז, בין אלהים לא"י אם דיוו כבין הפרקים

שם.

86—מה.

שם

שם

102—בב.

שם

בה.

שם. 110.

133

140—עא.

עב.

154

פד.

168

178

צ.

שם

180

צא.

184

שם

צג.

שם

צז—צח.

צח.

ק.

קא.

202

קב.

206

או לא יפסיק כלל.

לב, טעם הטור שהביא בשם רבינו ולא בשם

המדרש ולשויה כפרודגמא חתא.

לג, ביאור דברי גאון ש"י מאן דשני שלא

לקרות ב"ב"ה נקרא הדיוט.

לד, נראה לדעתו שבין ויאמר לא"י לא יפסיק

אפי' בשתיקה.

לו, יסא שיר מנצח הוא תרגום של בשכמ"ו.

סומן ל'. חפלת י"ח. א, טעם הגאון ש"י

שלא יפסיק אחר אורי' משיב לעמוד מתוך

ד"ת.

כ, והטוב בעיניך עשיתו שסמך גאולית, דבר

יקר בשם ר' אבלי.

ה, גרסת הגאון א"ל דבריו אחר אורי' כדי

שיסמך גאולית.

א, טעם הפוסקים שהשמיטו הא דמפיק מגן

בשעת גאולה.

ז, בענין שר"ק לכתם שיעור בני פתחים

ולפנים מב' דלתות.

ח, טעם הגאון שלא הביא הך דמן האגף

ולפנים.

ט, ביאור דבריו ש"י אפי' פניו לביהכנ"ס.

י"ד, ויאמר מ"ש ומקשינן ומפרקין והדר

תו מקשינן ומפרקין.

יב, נראה דעת הגאון שיהי' לאדם מקום

מיוחד גם בביהכנ"ס דלא בתריי'.

יג, ביאור אמרם כשמת אומרים לו אי חסיד

אי עניו.

יד, ישוב לקו' הל"ת ע"י גרסתו של גאון.

טו, ישוב לדברי גאון בענין ש"י להסב פנים

אל הכותל.

יז, ישוב קו' המהרש"א ע"י גרסתו של גאון.

כב, ישוב כל קו' הרא"ש על רבינו דס"ל

שאין יחיד מזכיר מה"ד במוסף דשע"ל.

כו, דעת הגאון להזכיר עומ"מ ב' מרחשון

במקומות שצריכין גשמים,

כז, בפירוש דברי הגר"א במ"ש לומר וכל

הרשעה דלא כהפשר שם,

לא, גרסת הגאון לענין כורס בהודאה תחלה

וסוף.

לה, ישוב תמיהות רבות במ"ש ומה ראו

לומר כו'.

לו, אם ירשםלם נבנית קודם קבון גליות,

ויס' קו' בעל פתיל תכלת וזה"ת,

לט, נראה דעת הגאון לאסור השמעת קול

בכזור אפי' ברי"ה ויו"כ,

מ, כמה שהשמיט מ"ש כאן במפקה לאוסוס,

מג, יס' קו' הל"ת ע"י גרסתו של גאון,

מד, כי מל"י בכזור אין להקדים תפלתו

לתפלתם,

השכטות הרסום שם. מ"ש בגמ' ר' חייא

חלם ולא אחי לפרקא דר"י א"ל אחי מ"ט

לא טעיה מר וזה"ת א"ל דלחר ר"ה אסור

שיטעוס קודם תפלת מוספין, א"ל איבעי לך

לאלווי מוספין ביחיד ולטעוס ולמית, א"ל

דלח"י אסור להקדים תפלתו לתפלת הכזור

א"ל לאו אלתמר עלה א"ר אבא בכזור שנו".

קד.

קה.

שם

210

שם

קיב.

224

226

שם

קיד.

228

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

שם

תכן הענינים

332	לספור תלויות היעבץ על מסדר המעמדות.	אוי מה חוץ לדיא שרי לישיב נגד המתפלל לדעת
קעא.	סימן ע' הלכות סעודה ב. יישוב גמ'	הגאון, ישי' לדברי רה"ג שאם עוסק
344	תמוה וקו' התוס'.	בתפלה שרי אפי' בתוך ד"ה,
שם.	ז. לכרך על מים בתוך הסעודה דלא כר"ת.	מו, ביאור דבריו במ"ש אסור למיקס כדוכחא
קעג.	ח. פירוש בורא נפ"ר והפ"מ שביניהם.	דמדליל, כנון ע"ג כסא כו'.
קעה.	ט. ביאור נכון בענין חנקתו אומלל.	מע, ביאור נפלא בדבריו גאון התמוהים בעיני
256	יוד. הנפ"מ בין מלוא לחובה ומה דק'	ג' פסיקות.
שם.	מדידים ארדיה.	ג. בענין השתחוה על הרגפה ופשוט יו"ד
שם.	יא. תששא שחא ולא מים חוץ לפרק.	וישו' קו' הע"ה,
שם.	יב נראה בדעתו לאסור קונסא.	נה, ביאור נכון במ"ש הגאון ולא ליעבד
שם.	יג החילוק בשניהם סופרים בין המוליא	כזרנוקא,
שם.	לכרמ"ו.	נה, ביאור דברי גמ' לענין טעה בברכת
קעט.	טו, ישוב לפירש"י שכתב בושש מלשון כי	המיינס,
358	בושש רכבו.	סימן נו, סדר תפלת הצבור אות ג, מקור
שם.	טז, אם שח קודם שכלע הפרוסה.	הקדושת השניות.
קפא.	יז, ביאור דבריו באם שח קודם שטעם.	ג, שלא לקרות ק"ש גורו ב"פ. בזמנו של
שם.	יח, טעם דבריו שלא הזכיר שמתחילין מהקטון	יוצגד כפרס, וזמון הרקליוס בא"י.
שם.	כ, ישוב נכון לענין מ"ש ויזוגנו מלא.	ד, בן י"ג ויום א' אם רשאי להיות ש"ן
שם.	כב, אם יאמר המכרך ובעובי חיינו.	באקראי.
שם.	כג, ביאור נכון לענין שלא יברך בשם אלא	ו, נראה דעת הגאון דלררף עשרה לתפלה
שם.	בעשרה.	חמיר מלררף לזמון.
קפב.	כד, ביאור יקר לענין מ"ש ברכה בלמ"ד	ז' ביאור מ"ש ט' ורררן מעטרפין ומ"ש שנים
קפג.	לא אשכחן.	ושבת.
שם.	כו, ביאור במ"ש "בנתמה לי ולא נבש	סימן ס"ה, סדר נשיאת כפים, ג, שלא
שם.	הוא זה וכשבת נאמר.	לעלות כסדר, נפ"מ בין העטמים שבנמ'.
366	כז, ביאור מ"ש ועונה אמן [על בונה ירו']	ד, יבו' על קו' המנהיג על רבינו שש"ן
קפה.	מה שהזכיר מרב נטרונאי.	אומר ושמו את שמי.
שם.	לח, ביאור ראייתו למכרך על כוית מרחב"א.	ו, טעם לדעת הגאון שלא לומר בברכה
שם.	לו, ביאור מ"ש ומו מפרשין לה על אינש	"בקדושתו של אהרן".
שם.	דעלמא.	ז, טעם הגאון במה שאומר, שתהא בברכה
שם.	לה, כלל כוונת האמנים.	זו בפרה לנו'.
שם.	מ, באור דבריו של מאי אמן, אל, מלך, נאמן.	ח, נראה לדעתו דסני לכהן לקום מקמי
שם.	סימן פד, סדר מבנחה. א' ביאור דבריו	דמטי ש"ן למודים, דיתוי לדעת הפר"ח,
שם.	לענין נט"י לתפלת מנחה	ביאור בספרי בשם הגר"א מקאל"ש ודיתוי לקו'.
קפו.	כ' ביאור מ"ש ואע"פ שעובר זמן מנחה.	יא, אימתי אומר ב"ס שלום ושי"ב וישוב לנוסחת
374	ד, שש"ן תחור כל התפלה במנחה	רבש"ע.
קפז.	ו, התון לא יתחיל במנחה אלא מאשי ישראל	סימן ס"ה, סדר גפ"א. ג. כסדר רס"ג
שם.	ויאמר שלום רב.	ליחא ללמנחא יענק.
376	ז. נראה לפי גרסתו דכלהי ס"ל דק"ש דרבנן.	ד, ענין קדושת דסדרא ואימתי נתקנה. בשם
קפט.	ח, דעת הגאון דכדל"ה התפלל בעי חידוש.	רב הא' אם ימלוך שייך לקדושה.
שם.	ט, ויתקור כדיון מי שח"י להתפלל במהירות	ה, גרסת הגאון לומר מתחלה מי כאלהינו
שם.	כמו הנכור ולא יגמור עד שיגיע לקדושה	ואח"כ אין כאלהינו.
שם.	אם יתפלל עומה.	ז, ישו' קושיה מהר"ם אלשיך על רבינו
קצ.	י, לענין שואע כעונה לענין קדוש ואיש"ר.	שכתב ששיר לא הי' אלא בבקר.
קצא.	סי"ז, סדר חיע, כ' ישוב נכון לדברי ר"ה הגדול.	ט, ישו' לקו' הרש"א שלא אמרו ערב דלמחר
קצב.	ה' ביאור נכון בתוס' לענין סמיכות גאולית.	מי ידע.
שם.	ס"ז, סדר קיש שטל המטה. א, ישוב	י, ישו' על קו' הרב יעב"ץ במ"ש אלא עלמא
שם.	למ"ש לנכך "לקדוש קיש".	אמאי מקיים.
386	ס"ז, סדר שני וחמשישי א. במספר י"ג מדות.	יא, אין כל חובה ואות מתורתנו שאין שם
394	ג, ביאור גרסתו, שאנו עוי פנים	המפורש ולא ממנה. ש"ל בשם הגאונים.
קצה.	ח ביאור מ"ש הי"ב ספרא כו' אינש נהיגי.	יב, ביאור במ"ש אם אומר קדושת דסדרא
398	יא לענין לאמר פסודיו אחר תפלה.	אם קורא. או אם אינו קורא.
400	יב ביאור דבריו לענין תהלה לדוד ויענק.	יג, ביאור דברי המ"ס סופרים אם יאמר
שם.		חזן דברו בשביל יחיד.

ענין הספר.

הסדר הזה היוצא עתה לאור הרפוס מתוקן לפי **נוסח אשכנז** הרגיל עם כל הענינים המצורפים לסדור תפלה הנהוג בישראל, למען יתפלל כל איש מתוכו וישפוך שיחו לפני האלהים. וזאת אשר נוסף עליו, סגולה יקרה שלא זכינו אליה עוד מהרבה מאות בשנים, הוא **סדר רב עמרם גאון** ראש גאוני בבל, שסדרה בישיבת מחסיא היא סורא לפני אלף ושלשים ושתים שנה מזמננו זה. וישלחה לתפוצת הגולה, והיא **סדר ונוסח התפלה לפי מקורו ומבוועו הראשון**.

הגאון הקדמון הזה, און וחקר ניסחי התפלות ועיקרי ההלכות והמנהגים ע"פ מנהגי שתי הישיבות סורא ופומבדיתא, שיסדו אותן הגאונים ורבנן סבוראי לפי מה שקבלו מרבנן דאמוראי חכמי התלמודים, שהתפללו דור אחר דור בבית מדרשם של רבינא ורב אשי וישבו על כסאם, ולפניהם נגלו כל תעלומות דעותיהם ומנהגיהם. אור המופלא והננוז הזה היה נמצא עוד בכת"י אצל רבותינו הראשונים הרי"ף רש"י ורמב"ם וכל חכמי הצרפתים עד זמנו של רבינו יעקב בעל הטורים, ולפיהו יסדו רוב מנהגיהם, ועל פיהם נפוצו אלפי העתקות של סדרי תפלות בישראל, ומאז הימים נסתם חזיונו האורניגלי, ולא נשארו רק אחדים בכיבליזמיות היותר גדולות בעולם.

ועליך הקורא לדעת, כי דברי הגאון ככל פסקי הגאונים הקדמונים, פנינים יקרים הם, ומרגליות טובות צפונות בהם, שטוחות ומונחות בכל סעיף מדבריהם למתכונן עליהם, אכן כאבנים יקרות כמעכה האדמה בטרם ינקו אותן מהעפרורית שעליהן, והחלודה שעלתה ברבות השנים, אשר לא יודעו לאיש מערכן וטובן, כן כל דברי הגאונים הראשונים שנרפסו בחוכרות מקומעות מבלי ביאור והגה"ה מדויקת, נשארו כספר החתום גם לפני יודעי תורה, ולא נודע ערכן מפני מאפל השיבושים ע"י העתקות שונות, ושני העת אשר אכלוס, וכן היה גורל הגאון הקדמון הזה, אשר נרפס סדרו לפני חמשים שנה מזמננו זה והעתיקוהו מבלי באור והגה"ה, מכת"י א' מאוחר שמצאו, ומקומות רבות מדבריו נשארו כחדה סתומה לפנינו, מאז אשר נסתם חזיונו האורניגלי מזמנו של רבינו בעל הטורים והלאה.

וגלל זאת עמסתי עלי את העבודה להעתיקו את באות מאוצה"ם הגדול אשר באיקספורד באנגליא מכת"י קלף [מסומן Opp. 28] וחלקתי אותו בסימנים בחלק הראשון ובחלק השני, והגהתי בע"ה הגה"ה מדויקת מתוך הרבה ספרים כת"י, וראיתי לעמוד גם על חקרי דבריו בביאור ההלכה משני התלמודים

ענין הספר

התלמודים והפוסקים הראשונים והאחרונים, ואידה לה' חסדו אשר זכני בהמטמון הזה, בפניני אסרותיו של הנאון ז"ל כי דברי אלהים חיים הם, הדברים שנתנו למשה מסיני, ומלאני לבי ללמשם ולמצוא מקורם ולגלות טובם וזהרם, וראיתי כי יפתחו לפנינו מאורות חדשים מזהירי עין ומפליאי לב על כל קוץ וסעיף מדבריו ורמיוותיו, ויהיו למקורות להבאים אחרי, אשר ישאבו ממעין הטהור הלזה לגלות אור האמתי ממחבואו אשר יענדהו עטרת לראשם, וכבר הפלינו חכמי לב ויודעי תורה לאמר על הספר: כי לא בא עוד כבושם הזה מזמן רב בישראל, והכירו את אור האמת הפשוט, בחדשות לא שערום, בכל סעיף מדבריו. אך לא אעשה שקר בנפשי, וידעתי, כי לא בחכמתי כי נבונותי עשיתי זאת, וכל מה שכתבתי אינו אלא להתלמד ולהבין בכבוד האמת המזהיר ומפלש לו נתיב מתוך תורתו של רבינו הנאון ז"ל, ולא מלבי הוצאתי, ועו"נ [משלי י"ג] "יש מתעשר ואין כל", כמוצא פנינים על גבול נחלתו שאינו חסר אך להפרם וללמשם, שלא ישתבחו בעליו כם כי בחכמתם עשו חיל.

ואלו המה הכתבי ידות העתיקים והשונים שהיו לפני בהנחת הספר הזה:

א. סדר רב עמרם. כתב יד החברוני מספרי הרב ר"י ביבאש שנעתק ממנו בדפוס שנת תרכ"ה ע"י הרב ר"נ קורניל בוארשוי, ונמכר אח"כ לאוצה"ם בכרימיש מוועאום בלונדון, והשגתי עצם הכת"י ההוא, והנהתי גם אותו פעמים רבות אות באות, וכל החלופים שבינו לבין הכת"י האוקספורדי שלפנינו הצבתי לבדנה בשינוי הנוסחאות וההגהות, ומצאתי כם הרבה דברים מועילים להנחת הכת"י שלפנינו. אך לעומת זאת חסרו שם הרבה סעיפים וגם עלים שלמים, והקורא ימצאם פה בסדר הזה לפנינו, גם שגיאות וטעויות רבות נמצאו שם שהניחם הסופר והמעתיק בפנים הספר, וקלקל במקום שחשב לתקן, והמו"ל לא היו עתותיו בידו לעמוד על השגיאות הללו, כמו שהתנצל בעצמו ואמר: שלבקורת כזו עם כל השינויים הבאים בספרי הפוסקים צריך דעת צלולה והרבה ספרים ומחזורים עתיקים, וביחוד המחזור ויטרי שלא היה בידו, ועל כיו"ב כתב הרב שד"ל בחק' לספר הדיואן כי להדפיס כת"י בלי פירוש טוב ממנו הנפל, ועובר על לפני עור, כי נתן מקום מכשול לס"ף דברי הצדיק, ליחס לו דברים רחוקים מכוונתו, ומתנגדים למחשבותיו.

ב. חלק מסדר ר"ע שהובא מהגניזה ממצרים. והוא בכת"י קלף בעיר אוקספורד.

ג. חלופי הנוסחאות. שהניחם הפראפ' מארקס מתוך סדר ר"ע כת"י האמיריקני שנמצא באוצר הספרים הגדול לחאדון זולצברגר.

ד. סדר רבינו סעדיה גאון, הנמצא עוד בכת"י קלף בבדליא"ני

שם

שם באוקספורד [מסומן Hund 448] כתוב באותיות אשוריות ומתורגם ערבית, והוא אוצר נפלא ועתיק מאד, לא ראה עוד אור הדפוס, העתקתי ממנו כל החלופים בנוסחאות שבינו לסדר ר"ע, והקורא ימצאם כלם בשינוי הנוסחאות או כביאורי מנן האלף, וכן העתקתי ממנו שתי התפלות של הגאון הנ"י המחוללות בפי הרב אבן עזרא, ואמר עליהם "שלא חבר עוד שום מחבר כמוהם", ונפלאות הן במבטאן ובחגיגונן.

ה. [מחזור ויטרי כתב יד קלף באוקספורד, חברו רבינו שמהה אחד מתלמידי רש"י ז"ל, והוא האורנינל המקורי או קרוב למקורי, אוצר נכבד ונפלא, נכתב שנת ד' אלפים תתקס"ה, ובו מובאים רוב דברי הסדר שלפנינו, והעתקתי מתוכו כל נוסחי התפלות שבו, המשתוות לנוסח אשכנזי הנהוג.

ו. [מחזור ויטרי כת"י לונדוני כבריטיש מוזעאום, נדפס אח"י ע"י מוקיצי נרדמים בהגהות הג"ר שמעון הורוויץ, והוא שונה כמעט לגמרי מהויתרי כת"י האוקספורדי שלא הי' למראה עיני המו"ל.

ז. [ספר הסדרים כת"י, והוא סדרו של רש"י ז"ל, נעתק מתוך כתבי ידות של הרשח"ה ובו מובאים הרבה מדברי רבינו הגאון ז"ל.

ח. [כתבי יד מסדורים שונים שהיו לפני באוקספורד, ואחשוב העקריים מהם שניעורתי על ידם, והם: סדור ארין הקדושה. [מסומן Uri 299] וע"פ חרוב משתות לנוסחות הבבליים, סדור אריענמ. [Or. 98] סדור קטולוניא. [Or. 24] סדור אשכנזי כת"י עתיק מאד [723]. ועוד סדורים כת"י אשר יאריך לפורטם.

ואלו המה הספרים שניעורתי מהם בהגהת הספר הזה :

- א) תשובות גאונים קדמונים, שנדפסו בעיר ברלין שנת תר"ח,
- ב) תשובות הגאונים, שנדפסו בליק שנת תרכ"ד, ג.) תשובות הגאונים, שנמצאו בכת"י אצל הרב רמ"י מיוחס ונדפסו תחת השם "שערי תשובה", ד.) תשובות הגאונים, שנמצאו בתוך הגניזה במצרים ויצאו עתה לאור ע"י הפראפ' גינצבורג, ה.) נוסחאות עתיקות, שהעתיקן הרב ר' נתן קורניל ז"ל מתוך ש"ס ישן שהובא מצרים, והדפיסן בספרו בית נתן, ולפי מה שישער שם הרב הנ"ל היא הש"ס והגוילים הנזכר ברכ"ם פט"ו מהל' מלוח שאמר שם שנכתבו כחמש מאות שנה לפני זמנו.
- ו.) הלכות הרב ר' יצחק אבן גיא, חי בזמנו של הרי"ף ז"ל, והם על דיני התפלות והמועדות, ונזכר בס' הרבה מדברי רבינו הגאון ז"ל, ה.) ספר העתים, להנשיא רבינו יהודא בן ברזילי ברצלונזי בזמנו של הרי"ף ז"ל, והתוס' סוף פרק ב' דמס' ברכות מזכירים אותו, וכן הרשב"א והרא"ש שמעתתיה מבידן בפומייהו, והרבה מדברי רבנו הגאון מובאים בו, ה.) ספר האורה, המיוחס

ענין הספר

המיוחס לרש"י ז"ל, כת"י הנדפס ע"י הר"ש באבער ז"ל, ט.) **ספר הפרדס**, לרש"י ז"ל. ודברי רבינו הגאון מובאים בס, י.) **ספר האשכול**, לר' אברהם חותנו של הראב"ד ז"ל, יא.) **ספר אור זרוע הגדול**, לרבינו ר' יצחק מוינ"א, יב.) **ספר אורחות חיים**, לר' אהרן הכהן מלונ"ל, בן זמנו של רבינו ירוחם, אשר הכלבו מעתיק תמיד ממנו, יג.) **ספר המנהיג**, לרבינו ר' אברהם בר נתן אבן הירחי, חי בזמנו של הרמב"ם בשנת תתקס"ד לאלף החמישי, והוא ספר יקר ערך, ועמד על שרשי המנהגים במקומות שונים, יד.) **ספר שבלי לקט השלם**, לרבינו צדקיה בן ר' אברהם הרופא, בזמנו של הר"מ מרוטנבורג, חי בראשית המאה הראשונה לאלף הזה, מדבר ברחבה ביסודי התפלות והמנהגות ומובאים בו כל פסקי הגאונים, טו.) **ספר האבודרהם**, לר' דוד בר יוסף אבודרהם, בזמנו של רבינו ר' יעקב בעל הטורים, והוא האחרון בזמן אשר אסף וקבץ כל מנהגי התפלות והנוסחאות והביא כל דברי הגאונים שקדמוהו, וזולת זאת היו בידי הרבה סדורים נדפסים כמו **מחזור ברצילוני**, שנדפס שנת 'ע"ז ע"י ר' משה שונציני, **סדור ספרד**, דפוס ויניציאה שנדפס ע"י ר' דניאל זאניטו שנת 'מ"שי"ח, **ספר התבאליל** סדור תימן, וכל הסדרים הנזכרים פה, גם אחדים מהנדפסים לא היו בידי הרב ר' יצחק המכונה ד"ר בעהר, בעבודתו בסדור עבודת ישראל להיות נעזר על ידם, וגם כי הרבה עצה והגדיל תושיה בספרו הנ"ל לעמוד על נוסחאות התפלה ולדקדק אחריהם, לא היו בידו ספרים עתיקים כאלו שלפנינו שהיו למראה עיני, ולא ראה סדר רבינו בכת"י שלפנינו, ולא סדרו של הגאון רס"ג, ולא הויטרי מכת"י אוקספורד שהיה בידנו, והם אבני הפינה לכל הנוסחאות, ולא לקטם אלא ממה שהיו בידו מסדורים שונים, אשר העתיקים שבהם נכתבו שנת ס"ז ושנת ת"ט לאלף הזה, ועליהם בלבד א"א להציב יסוד מוסד, וכאשר נגלו לפני בעז"ה נגזי אוצרות כתבי ידות האלו, וחשפתי תעלומתן להעתיק מתוכן ולהשלימן על סדר רבינו הגאון, ולברר מתוכן הנוסחא הישרה, נוכל בצדק לכנות את הסדר שלפנינו בשם:

„סדר רב עמרם השלם“.

בן ראיתי ונתון אל לבי לבאר דברי רבינו ע"פ סוגיות התלמוד ומערכות הפוסקים הראשונים אשר עמלו להבין ולפרש את דברי רבינו הגאון ז"ל, ולא הנחתי אותו כספר ההתום מבלי ביאור מדעי מה שפירשו בו הראשונים ז"ל, ועמלתי הרבה לבאר דבריהם ודברי רבינו ז"ל אשר יראו לנו דרכה של תורה באור האמת לאמתו בענינים הרבה בש"ס ופוסקים, וכל חדר לדבר ה' יוכל לקבוע בו סדרו ללמוד מתוכו מדי יום ביומו, ולקיים בזה מצות

מצות לסוד תורה, וינעם עליו צחות לשון הגאון ממקורו הראשון אשר בש"ס, כדרך שלומדים בספר האלפסי ז"ל, ונוהרתי מאד מלהטות הצדה בפלפולים רחוקים, או כמה שאינו נוגע לענין הסבר כונתו של גאון ז"ל. ושקלתי הדברים במאזני השכל פעמים רבות אשר אקוה שהנחני בס' ה' יתברך בדרך אמת, ואם אמנם כי ידעתי שאינני הגון וכדאי לצעוד בהיכלי האמרות המהירות והמהירות של הגאון ז"ל, ולהציין בהם מעלות מחנה האלהיים העולים בו, בכ"ז אמרתי — כאשר אינה ה' לידי כל מרבית הכת"י והספרים שלא ידי כל אדם וזכות כס — אשר זכות אבותי מסייעני לפתוח פתח ההיכל הקדוש הזה לבאי אחרי, ויהיו דברי אלו להם כעין הערה ומפתח למצוא מתוכם המרגליות והאוצרות הגנוזים בסדר הזה, וממני ומהם תסתיים שמעתתא, ואספתי כל הדברים הנוגעים בחקרי ההלכה והכנת דברי הגאון ז"ל לתוך ביאורי **מגן האלף** אשר בכל סעיף ממנו אקוה שימצאו ההוגים בו בעז"ה יתברך חדשות מועילות שלא שיערנום בראשית ההשקפה, וקרובים ב"ה לדרך האמת לאמש"ת, ושינויי הנוסחאות המתחלפות רשמתי אותן לבדנה, וימצאם הקורא תחת השם: **שנוי נוסחאות והגהות**.

וראיתי לברר ולגלות מצפוני הנוסחאות המשתנות בסדרי התפלות עצמם לפי מנהגי ספרד ואשכנז, או סדרו של האר"י והרב ז"ל, ולחשוף מקורי התפלות והברכות הללו ממבוען הראשון מאיזה מקום סתכתי ידות הקדמונים יצאו, וימצאם הקורא תחת השם: **מקור הברכות**.

והוספתי כמו כן איזה ביאורים אנדיים ללשונות התפלה ע"פ יסודות קדמונינו המקובלות אלינו, פשטים ומוסרים נעימים בחזקת אמונת ה' ותקות הגואל לבל ויאש לבנו בתמורת הזמנים וצוק העתים, וימצאם הקורא בבאורנו **מערכי** **לב** שהוא שוה לכל נפש לעיין בו.

ולמותר להגיד — הדבר אשר כל עין רואה תעיד עליו — כי עבודה רבה וגדולה עבדתי בשדה הספרות והלמודים, לקבץ כל הנפזרים האלו, ולעשותם מלואים וממעמים לפניני אמרתיו של הגאון ז"ל, נושא דגל ישראל להאיר לארץ ולדורים.

ועזרתני יתב' נשאלה, אשר ברחמיו יחיינו ויאמצנו, ומתורתו יביננו, וזכותו של הגאון הקדמון הזה תעמד לנו ולזרעינו אחרינו שלא תמוש תורתו מפינו כל ימי חיינו, ולא נבוש ולא נכשל ולא נכלם, הואל ה' אליקים, וברך את עמך את ישראל ובתוכם יבורך גם בית עבדך, כי אתה הוא האל הנאמן שומר החסד והברית לדור אל"ף.

פה עיה"ק ירושלם שנת תערב לפניך עתירחני וחפלהנו.

ארי' ליב פרומקין

בהרב הגדול הצדיק ר' שמואל קעלמר זל"ה, בעל ספר תולדות חכמי ירושלם.

דברים אחרים.

בתולדות רבינו הגאון ז"ל, זמן נשיאותו, סדר הנהגתו, גבורת תורתו, סדר התפלות ששלח, הגאונים שנשא ונתן בדבריהם, שניני הנוסחאות.

א. זמן נשיאותו.

בבבבב הגאונים הקדמונים שאין לנו די חומר בספרי התולדה ממפעלותיהם בעולם המעשה, זמן הולדתם, ומדת חייהם עלי ארץ, כן לא נודע לנו זמן הולדתו של הגאון האדיר הזה ומדת ימיו בתבל, וגם הזמן שנבחר בו לגאון וראש¹ לישיבת סורא, ועת שזכו לעולמו הצדק, אע"פ שהזכירום קודמי הדורות מראש, מצאנו בהם מבוכה רבה עד שאי אפשר להגביל זמנים אלו לשנות היצירה בצמצום כברור פרטי. כי המקורות הראשיים שנשאב מהן הידיעות האלו, והם: אגרת של הגאון רב שרירא, וקבלת החסידים² אברהם ו' דאוד הלוי, שסמך עליו בעל היוחסין, יש בהן חלוק רב, ושתייהן מוטעות, אשר בהכרח נדרש להניחם. ואם אמנם ששניהם שזים ששמש רבינו ח"י שנה בגאונות סורא עד שנפטר לעולמו, עוד נעלם מאתנו מתי הותחלו השנים הללו לשנות היצירה, באגרתו של רב שרירא נבר הטעות מתוכה, שהחשב שם מראשית המאה השלישית מומנו של רב הילאי שנתמנה לגאון שנת אלף ק"א לשטרות שהוא ד"א תק"ב ליצירה, עד שנפטר רבינו סעדיה שנת רנ"ג לשטרות שהוא ד"א תש"ב ליצירה, כך כלם מאה וחמשים ושתיים שנה, ובפרט, בחשבון שנות הגאונים שחושבם זה אחר זה מומנו של רב הילאי עד שנפטר רב סעדיה אתה מוצא מאה וארבעה ושישים שנה, לכך מה שנשמט שם בשגגה שמו של מר יעקב בר רב מרדכי גאון המובא בקבלת החסיד שמלך אחרי רב הילאי, ומוזכר ג"כ בתשובת הגאונים ובאשכול וכראש פרק א"ט סי' י"ד. ולפי חשבון הפרטים הללו של רב שרירא יגיעו שנות התחלת נשיאותו של רב עמרם בשנת ד"א תרל"ז, אך בע"כ אנו צריכים לאמר שאין זה ברור, וטעות נפלו במנין שנות הפרטים, ודעת הח"ג נור דורנו הד"א הלוי בעל דורות הראשונים לאמר שהטעויות הללו נפלו באגרת רש"י אחרי זמנו של ר' "משה", או לפי מה שנקרא ברש"י "רב משרשיא גאון", ולפי דעתו נסמך רב עמרם שנת ד"א תרי"ח, ע"ש, עכ"ו אין הדבר מוחלט, כי אע"פ שלא קרה טעות בדברי רש"י לפני זמנו של ר' משה גאון הנ"ל כמו שהאריך בזה הרב בספרו הנ"ל, אין בידנו להחליט שלא נפלו הטעויות הללו אחרי זמנו של רב עמרם גאון, ביחוד בחשבון שנותם של בר רב האי ב"ר נחשון ור' שלום ב"ר מישאל שלא נזכרו כלל בקבלת אבן דאוד, ונחסר שמה השנים העודפים כדי שלא יסתור השכוננו הפרטי של רב שרירא לחשבוננו הכללי, ויהיה זמן התחלת נשיאותו של רב עמרם כמו שזכרנו, או שנתפוש קבלת החסיד אבן דאוד שרשם ציונו לשנות היצירה, וציון זמנו של רב הילאי לשנת ד"א תקמ"ב, ושל רב עמרם כאשר שלח סדר התפלות לספרד לשנת תר"מ, ושנת פטירתו של ר' יעקב ב"ר גטרונאי לתרפ"ו. וסוף זמנו של רב סעדיה לשנת תש"ב, והשבונותיו אלו מתאימים לחשבונותיו הפרטים אחרי שנוסף בדבריו את העשרה שנים שמלך

ר' משה גאון שהוא טעות דמנכר, ואז יגיע זמנו של כר רב עמרם לשנת ד"א תרל"ג, וזשנפטר שנת ד"א תרנ"א, אכן ידענו שגם על דבריו א"א לסמוך מפני הסתירות והשטטות שבינו לבין דברי רב שרירא, ולכן אין בידנו להחליט דבר ברור ולהגביל שנות הגאונים לשנות היצירה בצמצום, ולא נפקוד יצורי קדם שחיו לפנינו יותר מאלף שנה בטרם שיש אתנו בזה ידיעה מוחלטת וברורה, ואין לנו אלא לציין ערך קרוב שרבינו ר"ע גאון ז"ל נהג נשיאות של זמן ה"י שנת בסוף המחצית הראשונה של המאה ה' לאלף החמישי, ובערך הזה נקצוב זמנם של שאר הגאונים זכרם לברכה.

ב. סדרי ההנהגה.

גם אם אמנם שסופרי הדורות לא הביאו דברים אלו במלואם, והגנו אך כמצ"ן מן החרקים מתוך תשובות הגאונים המוכא שם כלאחר יד, מ"ט נוכל לראות גם כם חדשות ונצורות, והדור האחרון יעמוד משתאה גם היום על הסדר הנפלא בהדרו הפנימי והחצוני, והחן השפוך על המוסדות האלו ומנהגיהם הנעלים, ומתבונן מזה כבוד ישראל ורועיו הנאמנים.

וזוה לשון רבינו בתשובותיו תמוכאות מהגניזה ממצרים צר 326, ובתשובות הנדפסות בליק בסי' נ"ו "עמרם בר ששנא ריש מתיבתא דמתא מחסיא לכל רבנן ותלמידיו ושארא אחינו הדרים במדינת ברצילונא כו', קבלו שלום ממני וממר רב צמח דייגא דבבא, ומן רישי כלי, ומכל חכמים הסמוכים שהם במקום סנהדרי גדולה, ומן בני קיומי שהם במקום סנהדרי קטנה, ומשארא חכמים ותנאים ות"ח שבישיבה, כי כל השאלות ששאלתם לפנינו, צוינו וקראו אותם לפנינו כשיושכים לפנינו אבות כ"ד ואלופים, וחכמים וכל תלמידים, כו' וכך הראינו מן השמים. כו' עכ"ל.

והנה פרט הגאון בבאן. א. דייגא דבבא ולחלן מזכירם גם לשאר אבות כ"ד. ב. רישי כלי. ג. חכמים הסמוכים. ד. בני קיומי. ה. סתם חכמים, ו. תנאים. ז. יתר התלמידים. ועלינו להתבונן מי המה ומה ענינם, ומה זה שיאמר שהם במקום סנהדרי גדולה או קטנה, וביחוד איך שיין סמיכה בבבל.

אכן נראה דענין הסמיכה לא היתה לרון דיני גפשות ואפי' קנסות לא היו דנים בבבל, וכדאמרינן בב"ק ט"ו "השתא דאמרת פ"נ קנסא כו' לא מנבינן בבבל." וכל עיקרה של סמיכה בזמניהם לא היתה אלא לציין את הראוי אליו בתואר שהלמתו לפי גדלו וחכמתו בתורה, ולחשיבו במקום הראוי לו, וכאותה ששנינו בסנהדרין ל"ו "סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה, ושלוש שורות של ת"ח יושבין לפניהם, וכל אחד מכיר את מקומו, הוצרכו לסמוך, אחד מן השניה בא לו לראשונה." וע"ש בפרש"י שהקטן שבשורות היה גדול מגדול שבקהל. ע"ש, ולפיכך ישבו בסדר חכמתם. כי בישיבה הלך אחר חכמה.

וכן בתוארים היו נפלים כ"א לפי חכמתו, ולכן היה תיחג אצלם לסמוך

לסמוך תואר גאון, וראש ב"ד שהיה חסן אליו, ריש כלי, אלוף
 שהוא מן החכמים הסמוכים, סתם חכמים ובכללם בני קיומי ותנאים
 ותלמידים, כי גם שם "תלמיד" לא כל הרוצה לטול את השם נוטל.
 וכדגרסין במס' שבת קי"ד ע"א, אמר ר"י איזהו ת"ה שממנין אותו פרנס על
 הצבור והו' ששואלין אותו הלכה בכל מקום ואומרה. ואפי' במס' בלה,
 ואמרין שם עוד, ואר"י איזהו ת"ה כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום
 ואומרה, למאי נפ"מ למנויי פרנס על הצבור, אי בחדא מסכת באתריה.
 אי בכלי תנויי בריש מתיבתא, ופרש"י שאם יודע להשיב במס' שעוסק בה
 ממנין אותו באתריה, ואי קאי בהאי מסכת ומהדר במסכת אחריתא [בכולי
 תנויי] ממנין אותו לר"מ, ומדבריו משמע דגם ברישא דממנין אותו באתריה,
 נמי צריך להיות בקי בבוא תנויי וכדמשמע לישנא דר"י ששואלין אותו דבר
 הלכה בכל מקום, ופרש"י שם "בכל הש"ס" אלא כי קאי בהאי מסכתא וא"י
 להשיב במסכתא שאינו עוסק בה, אין ממנין אותו אלא באתריה.

וכך אנו צריכין ליישב דברי הר"ף שהעתיק כאן דברי הגמרא שכשואלין
 אותו רבר הלכה בכל מקום ואומרה, והו' הראוי למנותו לפרנס, ואלו במס'
 תענית דף יו"ד העתיק איזהו יחיד [לענין שתיחידים מתענין] ואיזהו תלמיד,
 יחיד כ' שראוי למנותו פרנס על הצבור, תלמיד ששואלין אותו דבר הלכה
 בכל מקום ואומרה. אלמא דהאומר דבר הלכה בכל מקום עדיין אינו ראוי
 להיות פרנס, וכבר העיר מזה החו"י, וגם בתוס' לפי גרסתם שם במס' תענית
 "בכל מקום". הקשו כן בסתירות הסוגיות, ותירצו כפרש"י כאן. דיחיד דמס'
 תענית הוא שמשיב בכולי תנויי אפי' במס' שאינו עוסק בה, ואם א"י להשיב
 אלא במס' שעוסק בו, אינו אלא בכלל תלמיד שממנין אותו באתריה.

והר"ן במס' תענית מפרש דתלמיד דהתם היינו שיודע בכל מקום
 מקומה ולא פירושה, והלכך אינו ראוי למנותו לפרנס אפי' באתריה, אבל
 אלו יודע גם פירושה בכלל יחיד הוא. ולדבריו מתישב בפשיטות ק' החו"י,
 ויש להשוות ג"כ הסוגיות בהא דאמר בקדושין דף מ"ט, על מנת שאני תלמיד
 אין אומרים כשמעון ב"ע ושמעון ב"ו, אלא ששואלין אותו דבר הלכה בכל
 מקום ואומרה ואפי' במס' בלה, דר"ל שיודע בכולי תנויי מקומה ולא פירושה
 ולכן הוא בכלל תלמיד כמ"ש במס' תענית.

אכן רש"י ז"ל פירש במס' קדושין בכל מקום "באחד מן המקומות".
 ואפי' במס' בלה שנוח לזמדה". ע"ש. ולדבריו ז"ל ישנן חלוקות אלו. כשיודע
 להשיב באחת מהמקומות ואפי' במס' בלה שנוח לזמדה, או כמו"ש בתוס'
 "במסכת שעוסק בה ביומי דבלת". הוא בכלל, "תלמיד סתם". ואם יודע בכולי
 תנויי אלא שא"י להשיב במסכתא שאינו עוסק בה ממנין אותו פרנס בעירו,
 [ומה שאמרו במס' שבת דף ג' א"ל ר"ה לרב לאו אמינא לך כי קאי רבי
 בהאי מסכת לא תשייליה במס' אחריתא] לא שרבי לא הוה ידע להשיב
 אם חי' שואלו, אלא שאמר שלא להטריחו בכך. ואם יכול להשיב על כל
 השאלות

השאלות בכולי תנווי ממנין אותו בריש מתיבתא, ולדברי הר"ן אפי' ידע בכולא תנווי בע"פ אלא שאינו יודע פירושן של חכמים ג"כ אינו אלא מכלל תלמיד. אכן למ"ש במס' ברכות דף מ"ו "אחרים אומרים אפי' קרא ושנה ולא שמש ת"ה ה"ז ע"ה, א"כ אם אי' פירושן אפי' מכלל תלמיד אינו ע"ש, אכן אפי' תלמידים וחכמים שהגיעו לתוראה היו צריכין לסומכן, ולהתיר אותם לתורות ולדון ולהתיר בכורות כדאי' פ"ק דסנהדרין. ושמעון ב"ע ושמעון ב"ז אע"פ שלא היה בתורה כמותם לא באו לכלל סמיכה, ולא היו אלא תלמידים ובהורים היו, עיין רש"י שם במס' קדושין. ובזמנם של הגאונים ז"ל היו סומכין לחכמים בתואר "אלוף".

ובזה יתבאר דברי הגאון שחשב אותם כפי מעלתם, דהכמים הם מוכים בשם "אלוף" וכמו שהזכיר אותם בסוף דבריו, והם דהוי בקיאי בש"ס בכולי תנווי להשיב אפי' במסכת שאין עוסקים בה, וראוים למנותם פרנסים על הצבור גם בריש מתיבתא, היו יושבים ראשונה במקום הסנהדרין גדולה, ואחריהם בני קיומי הראוים להקים מהם כשנסתלק אחד מן הסנהדרין היו במקום סנהדרי קמנה. [בהגות הרש"י ציטורן חלק ה' כתב ש"ל, בני סיומו" ע"ה. וביאורו ב"ד תר"ע 75 254 משמע כן גם באגרת רה"ג, אבל לא ידעתי פירושו]. ואחריהם סתם חכמים והם הבלתי סמוכים אע"פ שהיו גדולים בתורה וחכמה, אלא שלא זכו לסמיכות עדיין, ואחריהם תנאים שהיו בקיאים ג"כ בכולי תנווי אלא שלא ידעו לפרשם בכל מקום, וכמו שהזכיר הר"ן והיו צריכין עדיין שמוש ת"ה ולכן היו שונים משנתן לפני הגאון בע"פ ולכך נקראו תנאים, ועד"ז מצינו הרבה כגמרא, ומורם הגאון היה מישר להם שיטתן ומלמד אותם פירושן, וממה שנראה לקמן ח"ב סי' ע"ה, היו נהוגים ג"כ לירד לפני התיבה להתפלל. וכמוש"ש, "יורדין תנאים לפני גאון ואב"ד ואלופים וכל בני ישיבה כלה ומבקשים רחמים הרבה ונופלין ע"פ", ואחריהם סתם תלמידים שלא ידעו להשיב אלא במקומות אחדים במסכתות שלומדים שם.

ג. תארי ראשי כלה ויתר התוארים, וסדר ישיבתן.

גם כי לא שמענו זאת מדברי הגאון ר"ע באשר לא היה מכונת ענינו, למדנו לדעת זאת מדברי ר' נתן הכבלי המובא בספר היוחסין שאמר שהיה עד ראייה בזמנו של הגאון כהן צדק בר מר יוסף מפומבדיתא, שהוא ערך מ' שנה אחר ר"ע שכתב וז"ל: "התלמידים הבאים מכל המקומות שהם יושבים מתקבצים בחודש כלה שהוא חודש אלול בימי הקיץ, ואחד בימי החורף, כ"א מהתלמידים גורם ומעיין במקומו כל אותן חמשה חדשים המסכת "שאמר ראש הישיבה להם, באדר אומר מסכת פלונית נפרש "באלול, ובאלול אומר מסכת פלונית נגרום באדר, וכלם באים ויושבים, וראש ישיבה עומד עליהם ובודק אותם. וזה סדר ישיבתם: ראש ישיבה יושב ולפניו עשרת אנשים נקראת דרא קמא, ופניהם

לראש

דברים אחדים

„לראש ישיבת, ומחם ראשי כלות, ושלש חברים, ולמה נקראו „ראשי כלות, שכל אחד ממונה על עשרה מהסנהדרין, והם הנקראים „אלופים“, וכך מנהגם: אם נפטר אחד מראשי כלות, ויש לו בן ממלא מקומו יורש „מקום אביו, ויושב בו ואפי' קטן בשנים, בו ואם אינו ממלא מקום אבותיו „וראוי לישב באחת משבע דרי יושב בה, ואם אינו ראוי לישב עמהם יושב „עם בני רב, ועם שאר תלמידים שהם כארבע מאות איש, „והשבעים סנהדרין שהם ז' שורות, שורה ראשונה יושבת כמו שזכרנו, „ואחריהם עשרה עד ז' שורות, לפני כלם אל פני ראש הישיבה בו“, וכל אחד ואחד מכיר מקומו, ואין אחד מהם במקום חבירו, וכל התלמידים „יושבים אחריהם“, עכ"ל.

ומדבריו שמענו שהקב"ה היה רק בחדשי אדר ואלול, וכן הזכיר שם להלן וז"ל: „שבר“ שבתות של חודש אדר נועדים כלם ויושבים לפני ראש הישיבה, וחשורה הראשונה גורסין לפניו בו, וכשמשלים קריאתו דורש [הראש ישיבה] באותו מסכת שגרסו, בחורף כל או"א בביתו בו, וכשמתברר הכל יפה, עומד אחד מדרא קמא ודורשה ברכים עד ששומעין בקמן כנדול, וכך עושין כל ימי החדש, בו, וכן מזכיר שם לענין תשובת שאלות שמנהגם היה שבכל יום מהחדש אדם מוציא עליהם כל השאלות שהגיעו, והר"י נותן להם רשות שישיבו, ומקשין ומפרקין, ונושאים ונותנים כ"א לפי חכמתו, והר"י מעיין בדבריהם עד שיתברר האמת, ומיד יצוה לסופר לכתוב עד שמשיבין כל השאלות שבאו כל השנה מקהלות ישראל, ובתכלית החדש יקראו התשובות במעמד כל החבורה, והראש ישיבה חותם עליהם ושו"תם לבעליהם, עכ"ל, וזהו ענין רישו כל יום שכל אחד ממונה על תשעה מחבריו להשמיעם דרשות הראש ישיבה, וללמד אותם ביומי דכלה בחדש אדר ואלול, וביחד היו שבעים זקן כשבעים סנהדרין שבלשכת הגזית, לברר הבני קיומי שהיו במקום סנהדרי קטנה ושאר חכמים ותלמידים.

ולמדנו עוד מדבריו שלא היתה סדר ישיבתן של שבעים חכמים הראשונים בשורה אחת כסדר שישיבו הסנהדרין כחצי גורן עגולה לפנים בלשכת הגזית, אלא בשבע שורות מחולקות, וסדר זה מצאנו ג"כ לרבותינו חכמי התלמוד כמו שאמרו במס' ב"ק קי"ז ע"א ברב כהנא כשעלה לארץ ישראל, אזל אשכחיה לריש לקיש דקא מסיים מתיבתא דיומא דרבנן [שהי' מחזיר וסוגה להם מה שדרש ר' יוחנן בלכות יום, לפי שחכם גדול היה, ולאחר ששמעו כן מפי רבב חזיר ומכוונס בידם, רש"י כו' „אזל ר"ל אמר לר"י ארי עלה מבבל, לעיין מר במתיבתא דלמחר, למחר אותבותו בדרא קמא קמיה דר"י, אמר שמעתא ולא אקשי שמעתא ולא אקשי, אנהתיה אחורי שבע דרי עד דאותביה בדרא בתרא, עכ"ל, ומראמרו אנהתיה „אחורי“ שבע דרי עד דאותבותו „בדרא בתרא“ משמע שהיו שם יותר משבע דרי, ואעפ"כ דקדקו להזכיר הנך שבע דרא, ולא אמרו תיכף דאנהתיה בדרא בתרא, מבואר מזה שחיתת

שהיתה השיבות מיוחדת לשבע דרי הראשונים, ששם ישבו רישי כלי וכל הנסמכים לחכמים ואלופים שראוים כלם להיות מפרנסי הצבור ומכלל סנהדרי גדולה לפנים, [ואע"פ שרש"י ז"ל כתב ששבע שורות אלו ישבו התלמידים זו לפניו מזו, פשוט דר"ל תלמידי דר"י החשובים, כמו רשב"ל, ורשב"א ור"א, וכיו"ב, אבל סתם תלמידים היו לר"י הרבה שלא היו יושבים שבע דרי הראשונים], וטעם הדברים, שבלשכת הגזית במושב הסנהדריה שישבו אז לשפוט ולדון דיני נפשות וקנסות, כל אחד מהם הוכרח להגיד דעתו. ובדינ"פ התחילו מהצד ומחקמון שבהם, היו צריכים שישבו כלם בשורה אחת וכחצי גורן עגולה, כדי שיהיו רואים זה את זה ויהיו יכולים יחד לישא ולתן בדבר, לא כן במתיבתא שנקבצו לברר ההלכה ע"פ מסורת הקבלה שביד מורה דראשי, היה הוא משנן ההלכה לפני רישי כלי והוקנים שברא קמא, וכלם שומעים, ואח"כ חזרו הרישי כלי ומכוונים הדברים להחכמים ותלמידים שבשאר השורות אשר יחוקו על לבם להלכה למעשה, באופן שהתלמידים הראשונים לשמוע דברי רבם, נהיו אח"ז למורים לתלמידיהם שבשאר השורות ולכל מי שלא שמע היטב דברי הריש מתיבתא, וכאותה ששינו בערובין נ"ד ע"ב בסדר משנה, שמשו רבינו ע"ה היה מפרש דברים ששמע מפי הנכורה ומניד לאהרן, ואח"כ חזר אהרן לפרש הדברים מה ששמע ממשו, עד שנמצאו כל ישראל שומעים המצוה בפירושה ארבעה פעמים, ע"ש.

והנראה עוד שבחדשים אלו היו מתאספים שם ג"כ כל ראשי אבות ב"ד, וסגן ראש הישיבה שעמד על ימינו והוא דיינא די בבא שמוכירו הנאון בתשובה, וכמו שמצינו לראשונים בזמן של הזוגות, שהראשון היה נשיא והשני אב ב"ד, וכן מצינו באגרת דרב שרירא בהרבה גאונים שהיו מתחלה אב ב"ד ובתור הכי אוקמוהו לגאון, וכמו שמוכיר ברב אהרן בגאוני פומבדיתא דהוא אב"ד, ובמר יוסף בזמנו של ר' אברהם בר מר רב שרירא דאמר, סליקת נפשא מגאונות ואהדרית לאבות ב"ד, ובמר יוסף בר מרדכי בזמנו של רב יצחק בן מר רב הנניא דסמכיה דוד בר הונא נשיא לרב יצחק קשישא, ומר יוסף הוה דיינא דבבא. וא"ל רב יצחק, מוכמח את דהוית וזכית בתראי, ובנראה היה כן מנהגם בהרבה מן הגאונים, ורב שרירא עצמו כותב האגרת היה מתחלה אב ב"ד ולא קבל גאונות עד דשכיב מר רב נחמיה, וכד אסתמך רב שרירא לגאונות סמיך לרב האי בנו לאב ב"ד, וזהו שמוכיר ר"ע בתשובתו, קבלו שלום ממני וממר רב צמח דיינא דבבא" ומזכירו פעמים רבות בתשובותיו ובתחלת הסדר שלפנינו שאמר, שאו שלום ממני ומן רב צמח אב ב"ד ישראל. וממה שנראה מכתבי הר"ד נתן היו ניתנים ראשי אבות אלו ברשות הנשיא הריש גלותא וברשות שתי הישיבות וכמו שמוכיר על עיר נהרואן הרחוקה כחצי יום מבבל, שהנשיא הי' מוציא עליהם דיון ברשותו כו', וכן בשאר הערים שמוכיר שם, ובהודש זה היו מתאספין הראשי אבות למקום הישיבות, וגם שארי ראשי ישיבות ותלמידיהם היו באים בחדשים אלו לסורא או לפומבדיתא במקומן של הגאונים, כי מלבד הישיבות

דברים אחרים

הישיבות הראשיות הללו היו ג"כ ישיבות פרמיות לחכמים בעריהם, או במקום שתי הישיבות עצמם, וכן נראה מתוך דברי התוס'. ומפרשים כזה מ"ש במס' ברכות דף כ' "ואנן מתנינן תליסר מתיבתא" ע"ש, וכן דעתו של הח"ג בעל דורות הראשונים ע"ש שהאריך בזה.

ובזה נבין מה שסדרו לנו בתפלת יקום פרקן שהושב שם רישי כלי, רישי גלוותא, רישי מתיבתא, ודייני די בבא, ותלמידיהון כו', כי ראוי להקדים רישי כלי לרישי גלוותא, אשר ע"פ רוב לא היו גדולי תורה כל כך כמו הרישי כלי, כי לא נבחרו אלא בשביל יחס משפחתם שהיו מזרע דוד, אבל רישי מתיבתא גאוני סורא ופומבדיתא ודאי שהיה ראוי להקדים גם לרישי כלי, שהרי הם היו רבונותיהם? אבל לפי שכל ת"ה ואפי' מי שלא היה גם מרישי כלי היה להם רשות להנהיג ישיבה, וכמוש"ל שכל מי שבקי בכולי תנויי, אע"פ שא"י להשיב במסכת אחריתא בשעה שאינו עוסק בה, ממנין אותו פרנס באתרויה, כדאיתא בנמרא שבת קי"ה, והיה חפץ לכלול בברכה גם רישי מתיבתא אלו אע"פ שהיו נמוכים גם מראשי כלי, לכן הזכירם לבסוף אחרי ראשי גלוותא, ובה נכלל ג"כ ברכה לראשי שתי הישיבות הגאונים, העליונים על כלם. ואחריהם חשב תלמידיהם היושבים ביתר השורות, והם מכלל הסנהדרין, או מבני קיומי. ותלמידי תלמידיהם היושבים חוץ לשבע דרי.

ועליהם התנשאו לכל לראש שני הגאונים המורים הראשיים אשר בסורא ופומבדיתא, שנשמכו בכתר הגאונות ע"י החכמים והתלמידים שבשתי הישיבות, וע"י הראש גולה הנשיא מזרע דהע"ה, שהיתה לו הורמנא דמלכותא ממלכי פרס ושלמוני הישמעאלים כאשר נסבה הממשלה אליהם, ועל ידו ניתנו תוקף לכל מאמר הגאונים והפסקים שיצאו מכתי דיניהם כדבר מלך שלטון, תואר גאון ואלוף לא נמצא בתלמוד, ולא היו נהונים בא"י וכן בכבל אלא להסמיך בשם "רבי" או "רב" או "מר", ולא הנהיגו זאת אלא בני הדורות שאחרי רבנן סבוראי, ומה שכתוב באגרתו של רב שרירא, ובכלהו אלין שניא מבתר רב פפא היה רב אשי גאון במתא מחסיא" ע"ש, לא אמר זה אלא בצד השאלה והעברה ממנהג זמנו, ור"ל שהיה רב אשי הראש והנשיא בענין הגאונים שמומנו של רב שרירא. אבל לא שנסמך בשם זה, אכן מומנם של הגאונים ואילך עד משך של ארבע מאות וחמשים שנה שנשקעה שמשם בזמן פטירתו של רב האי גאון ז"ל, לא הרהיב אדם להקרא בשם גאון, וגם גדולי רבותינו כהר"ף ורמב"ם ורש"י וכל הגדולים שאחריהם, לא תארו אותם בתואר הזה רק לפעמים בדרך השאלה והפלגה לפי רוס ערבם ומעלתם, ועתה בזמנינו לקחו להם התואר הלו על כל מאן דהוא מצורבא מדרבנן, וכבר נתקיים בזמננו בעו"ה משה"כ [עמוס ו] "מתאכ אנכי את גאון יעקב". ואין זה כתר שהולמתם.

המחומות הראשיים שמתוכם יצאו אורה ותורה לכל ישראל כבר הזכרנו שהיו עיר סורא הנקראת מחסיא הסמוכה לעיר בגדר, ועיר פומבדיתא, ולעתים

ולעתים רחוקות היו להם ישיבות ראשיות גם בנהרדעא או בפרוז שבור, וכמו שמצינו בזמנו של רב שיסד ישיבתו בסורא, ושמאל הוה בנהרדעא. ובתר הכי כד נח נפשי דרב, אשתיד רב חדא מתיבתא דשמואל, וכד שכיב שמואל הוה רב נחמן בנהרדעא, ורב יהודא בפומבדיתא, ורב הונא זריח בסורא. [רש"ג] אכן מרב אשי ואילך הויין תרתין מתיבתא סורא ופומבדיתא [ורב זמן קצר בסוף מלכות פרסיוס דלא הוי יכלי למקבע פרוז, ואחז רבנן מפומבדיתא למדינתא לפרוז שבור כמו"ס רש"ג] עד שנשקעה שמשו של סורא אחרי פטירתו של רבינו סעדיה, ושל פומבדיתא אחרי מות רב האי גאון ז"ל, ועל הימים המזכים שבהישיבות ביומי דכלי דידהו, אמר רב אשי בפרק שני מברכות, בני מתא מחסיא אכירי לב נינהו, דקא' הוו יקרא דאורייתא תרי זמני בשתא ולא אינייר כו'. שבזמנים אלו היו מתאספין כל חכמי ישראל במקום אחד לברר ולזכך כל השמועות, ולהכריע כל הספקות שנפלו להם במשך כל החדשים הראשונים, והדברים שמחין בנתינתן מסיני, והוא עמוד האש שיורד להם מן השמים, בכלה דאלול ובכלה דאדר אשר האיר לכל העולם בלו. וע"ש בתום בשם ר"י בריולי.

ד. פרשת גדולתם וגבורתם בתורה.

דורות הסבוראי והגאונים היו שלוהי ההשגחה לפנינו למסור את התורה שבש"פ כנתינתה מסיני, כי הם היו קברניטי הספינה של התלמוד הקדוש מאז אשר נחתם ע"י רבינא זר"א, ובררו וצרפו ולבנו כל השיטות וכל הענינים העמוקים שבו, וכמו"ש הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לספר היד החזקה, שכל אלו הגאונים למדו דרך הנמרא, והוציאו לאור תעלומותיו וביארו ענינו לפי שדרכו דרך עמוקה למאד, ושאלות רבות שואלין כל עיר ועיר לכל גאון שבימיהם כו' והשוואלים קבצו התשובות ועשו ספרים להבין מהם, ועוד חברו הגאונים שבכל דור חבורים. מהם מי שפירש הלכות יחידות, ומהם פרקים, ומהם מי שפירש מסכתות, וכדורים והלכות פסוקות באו"ה כהי"ב ופסוק כו', וזו היא מלאכת ה' מיום שחוללה הנמרא עד זמן י"ח, עכ"ל, ובדבריהם ותורתם נתבסמו חכמי הדורות שאחריהם חכמי ספרד צרפת ואשכנז, ויהיו דבריהם להם לקו, ודעת שפתם למשקולת, וכמו"ש הריב"ש ע"י בעל השאלות, שכל דבריו מקובלים כאלו נכתבו בתלמוד, והרמב"ן ז"ל במלחמות סוף ר"ה אמר: כל הפורש מדבריהם כפורש מן החיים.

אדירי תורה אלו, לבד עמקי דעתם והכמתם ורוחב שכלם כרוחב לבם של הראשונים, אשר עליהם משלו חכמינו ואמרו [עירובין כ"ג] שהיא כפתחו של אולם, (*) ואמרו [שבת קי"ב] אם הראשונים כמלאכים אנו ככני אנשים

(*) בגמרא אמרו: אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא מחט סדקית כו', ואבי אמר, אכן כי סכתא לגורא לגמרא, ורבא אמר אכן כמצבעתא בקרא לסברא, וריא אמר אכן כמצבעתא כבירא לשכחתי, ורצו בזה: שהראשונים חפשו גם הרבה ענינים בבת אחת ושכלם לא נלאה, כפתחו של אולם

אנשים*) לכד זאת, היו כבני פלמין שנחלדלו בחצרו של מלך ובכיתו. ואינו דומה בן כפר הרוצה לצייר לפי דעתו הפלמין הזה, מדת פתחיו וחלוניו, מובאיו ומוציאיו, מעמד משרתיו, הליכות ביתו ושלחנו, לבן בית העומד שם ורואה כל זאת הכל בעיניו, שאין לפניו ספק ועיון, וא"צ חקירה ודרישה, ובוה נבדלו הנאונים מכל באי אחריהם, שזכו להיות לתוך הפלמין עצמו של בעלי התלמוד ז"ל, וישבו שם על כסאם ויהיו בבית מדרשם, ידעו מנהגיהם המובנים, והנינו עמקי דעתם וכוונתם. כי הכל היה מקובל לפניהם דור אחר דור ורב מפי רב, וכמו"ש הרמב"ן מובא ברא"ש שיהי ר"ה "שיש לנו לקבל עדות הנאונים, כי קבלו מרבנן סבוראי, ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי, ובישיבתו ועל כסאו של רב אשי הם יושבים, ובבית הכנסת שלו הם מתפללים", עכ"ל.

סדרי למודם בדורות האלו היה להיות שונים רובו את תלמודם בעל פה, ואע"פ שכבר היו להם מסכתות רבות וסדרים כתובים במנילות, מאז אשר סדרם רבינא ורי"א, מ"מ כאשר לא נתפרסם עדיין מעשה הדפוס, וגם לא היה לאל יד כל אחד להשיג ההעתקות, וגם לא יכלו לסמוך עליהם מפני השגיאות הרבות הנפלות אצל כל סופר ומעתיק, בחרו להם לשנן ולקבוע בזכרונם כל ספרי התלמוד, לפי מה ששומעין מפי הגאון שמודיע להם הנוסחא הנכונה (**). לפי הקבלה שבירו שקבל מרבו עד רבינא ורי"א, ומפרש להם הסוגיא לפי מה שקבל הוא ג"כ מרבותיו, ונושאים ונותנים לישר ולישב כל מה שיקשה בעיניהם בדרך ברורה וקצרה, עד שנמצאו כל דבריהם כלם כמי ששמעו אותם מפי רבינא ורב אשי בעצמם, לא כן בזמנים המאוחרים כאשר נפסקה שלשלת הנאונים מפני השמדות והצרות, הוכרחו הרבה מהגדולים שאחריהם, — במקום שלא הניע להם קבלת הנאונים האלו, — לישב ולהישיר כל

אולם שנכנסים בו רבים בפעם אחת, ואחרונים אין כחם לחפש אלא ענין אחד, וגם זה במדה קטנה כמלא מחש סדקית, ואבוי מוסף שאף לאותו הענין יש להם קושי גדול כמו שתוקע יתר בשוכה עץ, ורבה שהיה מצוין בסברא מוסף לומר שהסברות מתחפכות בשעוה שלשין אותה באצבע, ורב אשי מוסף שגם במה שלמדו וחבינו, נוחים לשכות, ואין להם כח לעצור בזכרון, כאצבע שאינו עוצר לסתם פי באר, ומה נעני אמן בחריהו שאנו משתוממים על גבורת תורתם, ואעפ"כ התחשבו עצמם לאין ואפס נגד תורתן של ראשונים ר' עקיבא וחבריו.

(*) בגמרא שם ובירושלמי מסיים: אם ראשונים כאנשים אנו כחמורים, ולא כחמורים של ר"פ בן יאיר. שלא אכלה דמאי טרם שעשרו, ואע"ג דלוקה לבהמה פסול מלעשר דמאי, החמירה ע"ע ע"ש בירו', והדברים קשים לשמוע, ובהדוא פריך בפ"ק דפסחים ובי חולדה נביאה היא? והנלע"ד בדרך. פשוט שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים, ואשרו בפ"ק דחולין דאפ' בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה, ולכן אע"ג שלא החמירו חכמים לעשר דמאי, אם ידוע לפני הקב"ה שלא עשרו ע"ה, תקלה מיהא הויה, שהאכל כלהמתו, ולכן סבב השי"ת שלא תאכל הבהמה שה' גלו לפניו שלא עשרו ע"ה.

(*) וכן מובא בדברי ר"ש גאון שהיו מפרשים לתלמידיהם כ"א לפי השגתו ז"ל, הכי הוי בעידנא דרבנן קמאי כדמפרשנא אנהא השתא מירשי דילן, כל דר וחד מרבוותא כדחיו ומגמר לכל דר וחד מתלמידים לפום מה דצריך, איכא דאמרין להו דאשי דברים ועיקרן, ושאר אר מבין מרעתו, ומנתן דצריכא למפשט" כו'.

כל רוכסי הספיקות שבתוך הכתב ע"י הריפות פלפולם, ולכרר ההלכה לפי דעתם וסברתם, ואינו דומה, "שונה מפי רב לשונה מפי עצמו" כמו"ש בכתובות דף ק"א, וכך, "אינו דומה שונה מפי רב לשונה מפי הכתב". ולכן מצינו שגם גדולי דעה ואבירי תורה מבאי אהריהם, לא רצו לסמוך על סברת עצמם במקום שמתנגדת לדברי הנאונים הראשונים, וחששו לדבריהם אפילו במקום דלא מסתבר מעמם, וכמובא בש"ך יו"ד סי' כ"ה, "שהתוספות וכל הפוסקים חששו לדברי בה"ג אפי' להקל, ואפי' היכא דלא מסתבר מעמיה, משום שדבריו דברי קבלה", ע"ש, והר"ב ציולינג נ"י העירני שכ"כ הרמב"ם פ"י מהל' שמיטה על קבלת הנאונים לשנת השמיטה ו"ל, וכפי חשבון זה אנו מורים כו'. שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובחן ראוי להתלות". עכ"ל.

וכן כתב רבינו תם בספר הישר סימן תרי"ט בתשובותיו לרבינו משלם **"כל מי שאינו בקי בסדר רב עמרם** [הוא הסדר סלפנינו] **ובהלכות גדולות, אין לו להרוס דברי קדמונים ומנהגותיהם.** כי עליהם יש לסמוך בדברים שאינן מכחישים את התלמוד שלנו אלא שמוסיפים, והרבה מנהגים בידינו על ידיהם, עכ"ל.

הדרך הזה של השינון בעל פה אחוז להם הנאונים עד שלא היו סומכין שום אדם לגאון עד שידע כל מסכתות הש"ס גמרא ומשניות בעל פה, ולא רצו שיסמוך עצמו על קונטרסים ומגלות שהיו כתובים לפניהם, וכמו"ש הרדב"ז בתשובה סי' קי"ז ו"ל: **שמעתי שתנאי הגאון היה לידע כל הש"ס על פה גמרא ומשניות,** וכ"כ בס' קה"ד שששים מסכתות מנין "גאון" היה מוכרח להיות שגור על לשונו כשסומכין אותו, והר"ש הנניד והנשיא הר"י אלברצלוני שהיו סמוכים לזמנם של הגאונים [מובא בהקדמת ספר העתים] כתבו אשר **מר רב נטרונאי נשיא *** בן חבינאי שחורר מנאונות ע"י מר

זכאי

(*) דע שטעות נפל במקום זה, וצ"ל "בר זבינאי" וכן הוא באגרת דרב שירא גאון שהזכיר את הגאון הזה, וכתב אצל רב מלכא שמלך שנת אלף פ"ב לשטרות שהוא שנת ד"א תקל"א ליצירה, והוא אחתה לרב נטרונאי נשיא בן זבינאי בפלוגתא על זכאי בר מר אחונאי דהוה נשיא קמי הכי כמה שנים, ואחכנשו תרתין מתיבתא עם זכאי הנשיא ועברותו לנטרונאי, ואפשר רב מלכא לנ עין, ורב נטרונאי נשיא אול למערב, עכ"ל, והנה מה שכתב דאול למערב ר"ל לספר, וכמו"ש האלברצלוני, שכתב שם כל התלמוד מפיו שלא מן הכתב, דלא כאחר מזמננו שטעה לחשוב דר"ל שהלך לארץ ישראל, וביתר הדברים שפלטו חוקרי הדורות וחשבו על רב נטרונאי הלח שהיה ראש גלות, ונדרתה ע"י מר רב מלכא ומר זכאי, אין הדבר כן, שהיה הרב האלברצלוני ז"ל כתב מפורש שגדלה מגאונות ע"י מר זכאי הנשיא, וכנראה נסמך מקודם לגאון, ובפלוגתא שחלק על נשיאותו של מר זכאי נמנו עליו תרתין מתיבתא עם רב מלכא והורידותו מגאונות, ואולי היתה מחלוקתו על מר זכאי להורידו מנשיאותו, ואפשר שרב נטרונאי היה ג"כ מורע דור ע"ה והלם אותו כתר הנשיאות יותר ממר זכאי, אלא דלא עלתה בידו מפני דמר זכאי היה נשיא, כמה שנים קמי הכי, ולכן נדרתה מפניו וערק למערב, ומצינו דרב אחאי בעל קשאלתות נדרתה כמו כן מגאונות סומבריתא והוכרה למערק לא"י שנת ד"א תקי"ב, ומספר הפרדס ס' רט"ו נראה שהיו תלמידו של רב יהודאי גאון, שכתב שם, "והדא מלתא" [ראה סרוכה לטרפשא דלבא דאם נתן מים ולא בצבץ כשרה כו'], אמרת רב יהודאי גאון ריש מתיבתא כדחוו יתבין קמיה מר רב חבינאי ומר רב נטרונאי בן מר רב חביבא, עכ"ל.

זכאי וערק למערב. "כתב לבני ספרד את כל התלמוד מפיו שלא מן הכתב" עכ"ל.

והנה מ"ש הרב"ז והקוה"ד שהש"ס היה צריך להיות שגור על לשונו כשסומכין אותו, אין כינתם שהגאון היה נבחן או לפני בני הישיבה אם הוא בקי בש"ס בע"פ, דודאי אין כבודו של גאון בכך, להיות נבחן בשעה שמעמידין אותו לראש על כלם, וכיחוד שכלם יהיו מתלמידיו, שהגאון שלפניו כבר הלך לעולמו. וברורו של דבר כמו שכתבתי לעיל באות ב', שכל החכמים הסמוכים שישבו בשבע דרי שהיו במקום סנהדרי גדולה ומי שהיו במקום סנהדרי קטנה כלם היו מגדולי תורה בקיאי בכלי תנאי, וראוים להיות רישי מתיבתא, זו למעלה מזו כ"א לפי מעלתו, והרבה מהם הגיעו גם למעלת ראשי אבות ב"ה, ובודאי שהיו נכונים אז ע"י הראש מתיבתא הגאון שישב אז בראש כלם, וכשנסתלק הגאון לב"ע והיו צריכים להעמיד אחר במקומו בחרו להם חוקן והגדול שבהם מאותם שידעו והכירו בס' שבקי בששים מסכתות בע"פ, עם כל היות דאביו ורבא. ואם הי' חסר לפניו הבקיות הזאת בע"פ לא הי' מועיל לו אם לא היה בקי בכלי תנאי, ואפי' יהי' חוקן שבהם. ובתשובת הגאונים בתשובה לרב האי גאון בספר שערי תשובה סי' קפ"ז מובא על דה מנהון "דאשבתן ביה כל הויי דרבנן קדמאי דא עם דא" * וישית סדרי משנת דאתגניזו מיומי דהלל ושמאי, וכמה

ענינים

(*) הרב הגדול הר"ל בהנהגותיו לתשובה זו כתב להגיה "שית מאה סדרי משנה דאתגניזו מיומי דהלל ושמאי", ואמר שהיו נמצאים בגרסא ביד יחיד סגולה כמר"ש בתגינה דף י"ד ותורא בן יומא וחביריו היו שונים ת"ר ואמרו לה ת"ש סדרי משנה, ע"ש, והתיר"א במערכת גדולים ערך גאון כתב דהלל ושמאי עשו ג"כ ששה סדרים, ורבינו הקדוש ברוך מהם חוקן כמו שהם ביריגו, ע"ש. שלא הביא יסוד לדבריו אלא מדברי הגאון עצמו שכך משמע מלשונו, אבל האמת מדברי שניהם ואין צורך להגיה, דזה לשון הפירוש במס' אבות אשר בויטרי בסדר מקבלי התורה מימות משה עד הלל היו שש מאות סדרי משנה כמו שנתן הקב"ה למשה מסיני, וזמן הלל ואילך נתמסכן העולם וחלשה כבודו של תורה, ולא חיקנו הלל ושמאי אלא ששה סדרים, ולשון זה נמצא ג"כ לרב האי גאון, וכ"כ בספר היוחסין בסדר החכמים, וכן באות הלל, שער ימיו של הלל היו קורים ת"ר סדרי משנה מומן משרע"ה, והלל סדר שש סדרים ע"ש עכ"ל.

וענין ת"ר סדרים גלע"ד עפ"י"ש בספרי קדושת התלמוד במ"ש דה"ג רצ"ה חיות במאמר חרות נבואים, שבזמן שניתנה תורה שכתב נמסר למשה רע"ה כללים להבינם לוקני ישראל, להוציא מהמצות המפורשות בתורה ה' הענפים והתולדות שלא נודעו בתחלת ההשקפה, ועיני יבררו הספיקות ושבת התורה להיות מנת החכמים וראשי אבות בתי דינים עכ"ל, ואנכי הוכחתי שם בראיות ברורות ד"ט בעיה דבתורה שבע"פ היו שני ענינים, דודאי נמסרה כל התורה שבע"פ עם כל רבבות הדינים והספוקים שאפשר לפזל וכל השאלות, ונפסקו מפי הגבורה בברור טעמיהם ברוי התורה בתלכות נפרדות שאין אדם יכול לשנותם בשכלו האנושי, וזאת היו חכמי ישראל משננים לתלמידיהם אשר גם אחרי אשר נשכחו הרבה מהם בימי אבלי של משה נשארו עוד ת"ר סדרים ביד יחידים כיהורא בית וחביריו, ועל ההלכות האלה שנשכחו אמרו כגמרא שאמרו לו ליהושע שאל ואמר לא בשמים היא, וכן לפניהם, וכן לשמואל, שאין נביא לחדש דבר מעתה, לומר שאין כח לא למקבל הראשון כיבין, ולא לכתן לובש או"ת כשינחם ולא לנביא כשמואל לחדש דבר מעתה, וכל אלו היו הלכות נפרדות, וכן אמרו שם שגם הטאת שמחו בעליה היתה מכלל ההלכות הללו, וזאת חלכה נפרדת, אולם

ענינים דלית לון שיעורא. ואפילו במתיבתא דרקיע יסדרון הלכה כמותו. הניף בתליסר נפי את כל התלמוד. ועמד על כל מאי דהוה מימות יהושע בן נון איש מפי איש הלכה למשה מסיני. כי כלם דברי אלהים חיים. ואפילו במדרשו שר משה רבן של כל הנביאים לא ידחו אותם ממקומם. וכתב שם על כללות דבריהם של הגאונים אשר "חכמתם ופלפוליהם הוא הדבר אשר צוה ה' את משה. ואע"פ שאומרים הכי הוא ואין מביאים ראיה לדבריהם באיזה מקום הוא. אין לחוש על כל דבר קטן וגדול. וכל החולק על שום דבר מדבריהם בחולק על ה' ועל תורתו. עכ"ל. והנראה מדבריו שהיו עוד להגאונים

האלו קבלות איש מפי איש הלכה למעשה, ופסקים בענינים מיוחדים כפי שנהגו גדולי התנאים הראשונים, לפי סדרי משנתם שנרסו לפני זמנם של הלל ושמאי, "דהוה ברין להו טעמי תורה כהלכה למשה מסיני, ולית בהון חלוק ולית בהון פלוגתא", [רס"ג] וכן אמרו בגמרא תמורה פ"ב, כל האשכולות שעמדו לישראל עד שמת יוסף בן יעקב היו למדין תורה כמשה רבינו, ופריך והא נשתכחו ג' מאות הלכות בימי אבלו של משה, ומתריץ דאשתכח אשתכח, ודגמירי הוו גמירי כמשה רבינו, והם היו הת"ר סדרי משנה שאמרו בגמרא חגיגה דף י"ד על יהודא בן תימא וחבריו שהיו שונים אותם, [עיין מזה למטה בהג"ה] ואע"ג דאיתגזזו ע"י תלמידי שמאי והלל, שלא שמשו כל צרכם מפני השמדות והצרות בזמן החרבן, כמו"ש הרש"ג. דאתבדרו רבנן לכל צד מפני חרבן ירושלם וחרבן ביתר, ונפישו מחלוקת, מ"מ נשארו הלכות רבות מהם ביד יחידים כיהודא בן תימא וחבריו, ורבי כללם במלות קצרות במשניות שישנה לתלמידיו ונפסקה ההלכה. בתר דמרחו רבנן מרחח נפישו" בזמנא, לברר וללבן כל מה דאמרו ראשונים, ולכן יועילו הרבה נוסחות הת"ר סדרי

משנה

אולם נמסר ג"כ למשרע"ה עוד כללים של דרכי המדות כמו שמזכיר הרצ"ה חיות שבאם ישתכחו ההלכות הללו, אע"פ שא"א לגביא עוד להחזירם מימי יכולים החכמים ללמד מתוך תורה שבכתב ע"י דרכי המדות להחזירם מפלפולם בהכרעת רוב חכמי ישראל, וכמו שעשו כן באמת אחר אשר נשתכחה תורה ע"י תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן, וזה נקרא "תלמוד תורה". וכאוסן הראשון נקרא "שמוש חכמים" דאותה ההלכה שעדיין זוכרים אותה איש מפי איש בקבלה, א"א עוד להסכה ע"פ שכל אנושי ודרכי המדות, וזה הטעם שלא עמדו למנין בדין הסמיכה ונשארו במחלוקת. כי כל אחר מתווגות היו להם קבלות מחולפות, וזה ג"כ טעמו של ר"א הגדול שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, כי הוא לא רצה לסמוך לא ע"ד עצמו ולא ע"ד רבו, אלא במה שמסר לו בקבלה עד למרע"ה מפי הגבורה, דאי ס"ד כדברי הרב חיות, שגם רבו לא ידע אלא ע"י כללים וסברות למה לא הרחיב בנפשו לרדן כמוהו ע"י כללי המדות הגיל, וכן הבאתי שמה דעת הרמב"ם שכתב מפורש בעין זאת, והבאתי שם עוד ראיות ע"ש. וכן משמעין לי גם דברי הגאון רשי"ג, ונראה לעיני דשהדברים ברורים ואמתים. והוא כלל נחוץ מאד בשלשלת הקבלה.

משנה של הראשונים לברר ולהאיר על ידן דברי המשניות, ולעמוד על אמתת כונתם מה שלא יספיק לזה השקפת השכל לבד, כי בדברי הפלפול והסברה יש פנים לכל צד. ומה לנו גדול מהיות דאביו ורוא ותלמודה של בבל בעצמה, והתאוננו עליהם בנמרא ואמרו „במהשכים הושיבני זהו תלמודה של בבל“, ולולי נסתייע התלמוד בבלי מקבלות כאלו, לא היו באים ע"י פלפול ועיון לבד לאמתת כונת המשנה. וזה שכתב הנאון שכל פלפוליהם וחכמתם של הנאונים הוא הדבר אשר צוה ה' את משה. ואע"פ שאין מביאים ראיה לדבריהם באיזה מקום הוא כל החולק עליהם כחולק על ה' ותורתו, ואמר עור שאפי' במדרשו של משה רבן של כל הנביאים לא ידחו אותן ממקומם, והוא ע"ד שאמרו בחולין קכ"ד, אפי' אמרה יהושע ב"נ מן שמיא לא צייתנא ליה. וכיבמות ק"ב אפי' יבא אליהו כו'. ובב"מ ג"ה אמרו אין אנו משגיחין בב"ק. כי אחרי שנמסרה התורה לחכמי ישראל אין גביא רשאי לחדש דבר מעתה. וכמוש"ש במס' תמורה. ע"ש.

ועוד סיוע היה להנאונים האלה לכון דבריהם לאמתתה של תורה ע"י הקונטרסים שהיו להם **ממהדורא קמא של רב אשי**, אשר קצרים אח"כ במהדורא בתרא שלו. וכמוש" הרב מנחם עזריה בתשובה סי' ק"ו **שהרבה קונטרסים הניעו להם ממהדורא קמא של רב אשי, דאית בהו גלוי מלתא מאי דלא איתברר בגמרא דילן. כי הם ירשו מורישיהן של רבנן סבוראי. עכ"ל.** ולכן אין ספק שדברי הנאון רש"ג ברורים וצודקים „שכל החולק על שום דבר מדבריהם כחולק על ה' ועל תורתו“.

ה סדר התפלות של רבינו. אשר שלחו לספרד, זמנו וענינו :

כבר מובא לפנינו לעיל אות ג' ששאלות רבות בעניני או"ה וחיוב ופטור היו נשלחים מכל עיר ועיר לנאון שבזמנם, ועל פיהו יצאה תורה והוראה לכל ישראל. ביומי דכלה היו מביאים לפניו כל השאלות שהריצו באותה שנה, והוא וחכמי ישיבתו נשאו ונתנו בדבר ואחרי שנתברר פסקן של דברים, חתם הנאון עליהם ונשלחו לבעליהם. ובזמנו של הנאון רבינו ז"ל, בשנת ד' אלפים תר"ם ליצירה לפי קבלת החסיד הר"א אבן דאור, או לפי דעת בעל דוח"ר שנצרך להקדים הזמן בערך עשרה שנים ויותר, נשאל הנאון רב עמרם מרבנא יצחק בן רבנא שמעון אחד מחכמי ספרד לסדר להם סדר תפלות וברכות ונוסחתם לחול, ולשבתות, ומועדים, וסדר של פסח. ור' יעקב בנו של רבנא יצחק הנ"ל שגר עם השאלה **עשרה או עשרים זהובים** לצדקה לישיבה של סורא, אשר חמשה מהם שלח בעד רב עמרם עצמו. והנאון רב עמרם נהג בו טובת עין לסדר לפניו כל סדרי התפלות והברכות עם כל הדינים והמנהגים בבאור טעמיהם ועניניהם לפי מנהגי שתי הישיבות והנאונים שקדמוהו, את אשר נשאלו כבר בזה, ומה שהשיבו עליהם. וסדרו ונוסחתו של הנאון עם כל הדינים והמנהגים נתפשטו אח"כ בכל תפוצות ישראל. וכל דבריו

דבריו נתקבלו על הרוב להלכת, ונעתקו בחבורי הראשונים בארצות ספרד וצרפת, אשר כל הגדולים והרבנים כהר"ן ונ"א, והנשיא האלברצלוני, הר"ף והרמב"ם, וכל חכמי הצרפתים כרש"י ז"ל, ור"ת, הלכו לאורם. וביחוד רבינו הטור לא הניח דבר קטון וגדול מדבריו, ואסף אותם בקוצר בתוך ספר המורים, ונשא ונתן בכל דבריו, וכבר כתב ר"ת מובא בפרק הקודם "שכל מי שאינו בקי בסדר רב עמרם אין לו להרום דברי קדמונים ומנהגותיהם. כי עליו יש לסמוך". ע"ש.

וראוי לדעת כי בשאלות ותשובות בנוסחי הברכות והתפלות לא היה רב עמרם הראשון אשר נשאל והשיב עליהם, וכבר קדמוהו גאונים שלפניו שנשאלו והשיבו עליהם. ורב עמרם עצמו מביאם בשמם כל מה שהשיבו ודברו בו, וביחוד מובא בסדר הזה הרבה מתשובותיו של בן זמנו או מורו הנאון שלפניו מר רב נטרונאי בן מר רב הילאי אשר רב עמרם מביאו ולומד הלכה למעשה גם מנמיות דעתו ומפעליו, אך כל דברי מי שקדמוהו היו רק הלכות נפרדות, ונוסחות, או ענינים מקוטעים, והוא קבצם כעמיר גורנה, ועשה מהם סדר שלם, ונוסחא מקפת וכוללת לכל הענינים והזמנים.

והדבר מוכן מעצמו שלא היה חסר להם לישראל בספרד וכן בכל ארצות גלותם, תפלות וברכות, וגם בטרם באו להם דברי רב עמרם התפללו ג"כ ג' פעמים בכל יום, וכמו"ש במס' ברכות ל"ג ע"א ובמנילה, דאנשי כנסת הגדולה ק"ב זקנים שהיו בזמן עזרא, ובהם כמה נביאים תקנו להם לישראל תפלות וברכות קדושות והבדלות, והיו שגורים בפיות כל ישראל, וכש"כ מזמן חכמי יבנה ואילך שכבר פשטה תקנתם לכל בני הגולה, והגאונים ז"ל לא חדשו את כל הברכות האלו. אלא מפני שעד ימיו של רב עמרם לא היו להם כל הנוסחות בכתב וכמו"ש במס' שבת קמ"ו, "כותבי ברכות וקמיעות כשורפי תורה". ואפי' בזמן שהותרו לכתוב תושבע"פ ונכתבו גם המשנה והתלמוד לא הוצרכו עדיין לכתוב ברכות ותפלות שהיו שגורים בפי הכל, אלא שזה מהמנעויות בדבר הנמסר לרבים, וכש"כ לרבבות מהחמון שתהא שפה אחת ונוסח אחד לכלם, ואע"פ שאין דבר זה מעכב, דאלו היתה לעובא היה התלמוד עצמו מביא כל נוסח התפלה מראש ועד סוף [עין מכל זה נפרק ז' להלן], ובאמת בדברים המעכבים כמו בפתיחות והתימות של ברכות, וברית ותורה שבכתב"ו, ובדומה, וזמני התפלות והברכות ועינים, מובא הכל בתלמוד, והיו משתוים בהם בכל תפוצת ישראל, וביתר הנוסחאות ולשונם הביע כל איש כפי צחות לשונו, וכפי המקובל בידו מאבותיו ורבותיו, וגם בהם היה תכלית שנוי ונוסחות מחולפות בין כל קבוץ וקבוץ, ולכן חפצו בני ספרד שימסור להם הנאון בכתב, שיהיו כל התפלות והברכות אפי' בנוסחות שאינן מעכבים לדינא, הכל ערוך ומסודר לפניהם, שלא יהי' אגודות אגודות בקבוציהם, כי דברים כאלו אפי' במה שאינן חוצצים בתפלה הורסים שלום הקבוץ, והתירה נעשה כשני תורות, ורבינו הנאון ז"ל נענה לדבריהם, ומסר להם כל הנוסח המקובל בידו מפי רבותיו וממנהגי שתי הישיבות המתנהגות

דברים אחדים

המתנהגות כן מימות רבינא ור"א, ואזן וחקר אחרי כל המנהגים והדינים הנחוצים לאיש תפלה מהנאונים שלפניו ומהמובא בתלמוד כל דין ומנהג במקומו הראוי לו, וכל מה שהעלו בימיו בחקרי ההלכות האלו, וישלחם לתפוצת הגולה אשר שתו בצמא את דבריו, והעתיקו את הספר הזה בהעתקות רבות שיחיה לכל אחד סדרו בידו לשפוך שיחו ולהתפלל מתוכו לה' אלהי אבותיו, ותלמידיו ובאי אחריו עד אחר זמנו של רב האי גאון ז"ל אחרון הנאונים, שמו בו עוד נוספות וחזקו בו ג"כ דעת רבותיהם האחרונים, כמו דברי רב צמח בר מר רב פלמוי, ורב נחשון בר רב צדוק, ורבינו סעדיה, ורבינו האי ז"ל אשר חי כמאה וחמשים שנה אחר רב עמרם, וגם את הרב רב עמרם עצמו הזכירוהו לפעמים בשמו במה שלא נזכר בספרו, וידעו מדבריו בקבלה, או מתשובות אחרות, כמו שתמצא זאת בסדרנו בחלק ב' סי' י"ד לענין ברכה אחרונה על כוס של קידוש, ובסי' ע"ב לענין נפילת אפים ביום פורים, וברכת שעשה נסים בפסח בסי' ע"ט, ובסי' פ"ג לענין מים אחרונים חובה וא"צ ברכה, שכל אלו היו מההלכות שלא הזכירן בסדרו אלא בתשובות ומקומות אחרים. (ומאלו עוד הרבה מתשובותיו של רבינו בספרי הנאונים וביהוד בת' הנאונים שהובאו ממזכרים מהגניזה, ולא ראיתי לזכרן במה שאינו נוגע לענינינו.)

י. רבותינו הנאונים הקדמונים שהביאם הגאון ר"ע בסדרנו:

רב יהודאי גאון בר מר רב נחמן. מובא בח"ב מסדרנו סי' ע"ג לענין פ' ויבא עמלק שקורין אותה בפורים אע"פ שאין בה עשרה פסוקים, ובסי' ק"ז שצ"ל בתפלתו מלוך והשיאנו כו', וסי' קל"ז לענין קריאת חוהמ"ס, וסי' קמ"ה לענין ברכת להכניסו במקום שאין אב ע"ש. ועיין באגרת דרב שרירא דנסמך לגאון סורא ע"י מר שלמה ריש גלותא ולא הוה מאן דמופלג בחכמה בסורא כוותיה, ובתשובת הנאונים שהובאו מהגניזה המובאת להלן מפליג מאר מצדקתו ותורתו. והוא אשר חבר ההלכות פסוקות, ותלמידיו תקנו ממנו את ס' הלכות גדולות, עיין בח"ג מס' דוח"ר. נסמך לגאון שנת ד' אלפים תקי"ט ליצירה, ושמש בנשיאותו ג' שנים ומחצה. בימיו נפרצה כתת הקראית לחלוק על תורה שבע"פ ע"י ענן וחביריו שהקדיחו תכשילם, ונעשו אומה לעצמם כמו"ש רבינו לקמן בח"ב סימן פ'.

רב צדוק ברי' דרב אשי גאון, נזכר בסדרנו ח"ב סי' צ"ג לענין אם אין לו יין מבדיל על הפת, נסמך לגאון סורא שנת ד"א תקפ"א, ושמש בנשיאותו שנתיים.

רב משה גאון, נזכר בסדרנו ח"ב סי' מ' לענין יחיד שמעה בליל שבת, ובסי' ס"ה לענין ברכת הרב את ריבנו, ובסי' פ"ב. דמביך תהלה המוציא וחדר על אכילת מצה, ובסי' פ"ד שגומר ההלל בלילי פסחים אחר מזונתו, ובח"א סי' ק"ב הביא את הגאון רב נטרונאי מה ששמע ממנו כשמוצא צבור מתפללים והוא לא קרא עדיין פסוד"ז ע"ש, ובתוס' במס' סוטה דף מ' ד"ה על שאנחנו מודים, כתבו בשם הערוך פירש רב משה ראש ישיבה בן מרנא יעקב ע"ש, וכתב בעל דוח"ר שהוא רב "משרשיא" כהנא בר מר יעקב הנזכר באגרת רש"י

ונסמך

ונסמך לגאון ש' ד"א תק"ץ, ומלך יו"ד שנין ופ"ג עד שנת תר"א, אולם בתשב"ץ ח"א סי' ע"ב מובא שהיה דור חמישי לגאונות, ונסמך במחסיא היא סורא ע"י רב כהן צדק גאון שנת ד"א הר"ן ושמו ר' משה כהן בן מר יעקב ע"ש. ודבריו נפלאים שהרי רב כהן צדק נתמנה אחריו, אחר שעמדו ב' שנים בלי גאון, ובתרי' דרב כהן מלך רב שר שלום, כמובא כ"ז באגרת דרש"ג, ונראה דהי' להתשפ"ץ נוסחא אחרת.

רב פלמוי בר אבוי גאון פומבדיתא, נזכר בסדרנו ח"א סי' ע"ג לענין חיכא דחנקת' אומצא, לבתר דשתי מברך בונפ"ר. ובח"ב סי' ע"ו כסי' חז"ו ל"ך, ובסי' ק"ז לענין יעזרי' בר"ה, ובסי' קל"ד לענין ברכת לולב. נסמך לגאון פומבדיתא אחר מר רב יוסף בשנת תר"א ושמש בנשיאות מ"ז שנה.

רב שר שלום בר כועה, נזכר בסדרנו ח"א סי' צ"ג שמותר לנפ"א גם אחרי ת"ע, ובח"ב סי' כ"ה בהוצאת ס"ת שעומדין מפניה ויושבין לאלתר, וסי' ל"ה שמותר להתעסק בתלמוד במנחה בשבת ושונין מס' אבות, ובסי' ס"א שיחיד גומר ההלל ומברך באלו הכ"א יום, ובסי' פ"ג לענין ברכת ניר"ש, ובסי' פ"ו לענין לשחות בין הכוסות, ובסי' קמ"ג לענין ש"ע דרגל בפ"ע, ובסי' קמ"ה שמכרך להכניסו אחר המילה, ובסי' קמ"ח לענין ברכת חתנים בכל סעודה. נסמך לגאון סורא לדעת בעל דוח"ר שנת ד"א תר"ח ושמש חמש שנים בנשיאות עד שנת תרי"ג. וכבר כתבנו לעיל שאין דבר זה מוחלט בכדור, ושטחית אגרת רש"ג משמעין שנתמנה שנת ד"א תרי"ז ומלך עשר שנים, ולדעת ה' שייך בתולדות הגאונים נתמנה שנת תרי"ב.

רב נטרונאי גאון בר רב הילאי גאון, נזכר בסדרנו קרוב לשלשים פעם, בשו"ת בעניני תפלות וברכות, ורבינו הגאון רב עמרם ז"ל לא זו מחכבו ולמד ממנו הלכה למעשה בכל הימים ששמש עמו ועמד לפניו, ואע"פ שגם אז כבר היה גדול בדור, ונסמך גם כימיו לגאון, הלק לו הכבוד הראוי לרב נטרונאי ולא קבל על עצמו התואר הזה, וכמו"ש באגרת דרש"ג, ובתריה מר רב נטרונאי כו' ובתרי' מר רב עמרם בר ששנא י"ה שנים, וקמי' הכי הוה פליג לי' רב עמרם, ואיקרי גאון, ונחית מיניה וכתר הכי מלך כדפרשנא, עכ"ל. ור"ל, פליג ליה שחלק לו הכבוד לרב נטרונאי שלא רצה להקרא גאון בהייו של רב נטרונאי, וכן פי' בס' דוח"ר, ובסדר שלפנינו מצינו כי שמושה של תורה מה שראה רבינו ר"ע אצל רב נטרונאי, היה שקול לפניו ללמוד מזה הלכה למעשה, יותר ממאי דאסיק מסברא דנפשיה, דאמר לענין ברכה שלא עשני בור, דהיא דלא כהלכתא, דא דשאניו מקמי דרב נטרונאי ולא שדרא, ועוד דבגמרא אסתלקא לה' ונראה מזה דמה שלא השיב רב נטרונאי להשואלים אותו אם יברכו שלא עשני בור הכריע בענינו ללמוד מזה למעשה, יותר מהרמיה שהביא הוא עצמו מהגמרא. נסמך לגאון סורא לדעת בעל דוח"ר משנת תרי"ג עד תרי"ח, ועמש"ל סי' א' שאין הדבר מוכרע, ואין לנו לקצוב ולהכביל הזמן אלא בערך ולא בצמצום ע"ש. עמד בנשיאותו עשר שנים כמו"ש

דברים אחדים

כמו"ש רש"ג ולמ"ש הרב ר"א בן דאוד שמש בנשיאותו רק חמש שנים ע"ש.

רבנא אליעזר אלוף דמן אספמיא. נזכר בסדרנו סי' פ' שראה ספר תועבות של דניאל הקראי, שקירין אותו ספר מצות. בא מספרד לבבל, ונסמך בשם "אלוף". ומובא בתשובת הגאונים שערי צדק סי' כ' ששאל שאלתא מקמי רב פלמוי, ומר רב נטרונאי, ובאשכול צד 68 הזכירו כד אתי למתיבתא תני לרבנן על סמלק היא יסמין היבא אינון ע"ש. ועמש"ל בחלק כ' סימן פ' אחת ב'.

רב יוסף. נזכר בסדרנו בכי' א' כך השיב רב נטרונאי, כו' לבני קהל אליסאנו על ידי רב יוסף מאור עינינו.

רב צמח דיינא דבבא נזכר בסי' א' מסדרנו שהיה אב ב"ד בזמנו של רב עמרם, ובכמה תשובות שהשיב רב עמרם נזכר שם חנאן הנזכר שהיה עמו כישיבה והסכים עליהם, נזכר בויתרי לענין מ"ש בסדרנו שאין מברכין בלילי פסחים לגמור את ההלל מפני שחולקין אותו באמצע, וכתוב בויתרי צד 280 דהכי שדר **רב צמח בר שלמה דיינא דבבא**, וכן נזכר בעיטור לענין כתובה דאירכסא בשם ר' צמח בר"ש דיינא דבבא, דאינו חוזר וגובה הרמים, וכן בס' שע"ת בשם ר"ע, ורב צמח לענין הלל בלילי פסחים, ומשמע שהוא דיינא דבבא שהי' בימיו של ר"ע.

רב צמח בר רב פלמוי נאון פומבדיתא. נזכר בסדרנו סי' ס"ח מהו שיאמר קדושא דסדרא אם אינו קורא, ובה"ב סי' קמ"ח. נסמך לגאון פומבדיתא שנת ד"א תרל"א ושמש מ' שנים בנשיאותו. ובמדרכי פ' ע"פ כ' על שמו הא דאין מברכין על הלל בלילי פסחים מפני שחולקין אותו באמצע, ולא כתב כמו"ש בויתרי שהוא ר"צ ב"ר שלמה דיינא דבבא.

רב נחשון בריה דרב צדוק נאון סורא. נזכר בתים' חולין דף ט"ז ובהרבה מהפוסקים הראשונים, ובסדרנו סי' י"ח וחכי אמר רב נחשון ראש ישיבה בריעות שכורעין בקדיש כו', אבל אין זה מלשון רב עמרם, שבזמנו לא נסמך רב נחשון עדיין, אלא מתלמידים המאוחרים שהוסיפו להגיה על סדרו של רבינו. וכן מיתו התם גם דברי רב סעדיה שלא הי' כלל בזמנו של רב עמרם. נסמך לגאון לדעת בעל דוח"ד מן שנת תרל"ז עד תרמ"ד, ולדעת ה' שי"ד משנת תר"ן עד תרנ"ח.

רב סעדיה בר מר יוסף אלפיומי נאון סורא. נזכר בסדרנו ח"א סי' כ' שלא לחתום, "אור חדש על ציון תאיר". ובסי' ס"ב בכהן שלא עמד מנכחו למודים שלא יעלה עוד לניב, ובה"ב סי' ה' וזי' ס"ז במנהג שהקהל אומרים ומדרכי יצא, וליהודים, ובסי' קמ"ב שכתב שלא לאמר אשר בגלל אבות בברכה. נסמך לגאון שנת ד"א תרפ"א ושמש י"ב או י"ד שנה בנאונות. האיר עיני ישראל בספריו בכל מקצעות התורה, ומסר לנו סוד העבור, וגלחם הרבה עם הקראים ועם המינים וכתב תשובות ופסקים, והשריש אמונת ישראל ביחוד

שמו

שמו יתברך והשגחתו, ותקות ישראל בעתיד, ועליו כתב רבינו תם „שפיו אנו חיים“.

רבינו נתן גאון. נזכר בסדרנו ח"ב סי' נ"ט שאין מנהג לומר י"ג מדות אלא בצבור, ובסי' ס"ה שאין לומר האל הרב את ריבנו, ושאין לקרות המגילה אפי' בזמנה אלא בעשרה, ולא ידעתי לכוין זמנו בבירור כי לא מצאנו עליו שם גאון בדברי רבינו, ואולי הוא ר' נתן אלוף דודו של ר' שרירא גאון שהסכימו למסמכיה בשם גאון מחסיא דלא לבטל שמו, וכד נח נפשיה אתיה דוד נשיאה למר רב סעדיה.

רב ניסי בריה דרב שמואל, נזכר בסדרנו ח"א סי' ע"ז לענין שיאמר נברך אלחינו שאכלנו משלו ולא לאלהינו, וביוטרי סי' ס"א גורס רב ביבי בר שמואל, ולא מצאנו אותם בסדרי הגאונים, וביחסין מצאתי בדברי ר' נתן הבבלי ר'. ניסי נהרואני ריש כלה שהי' מאור עינים בזמנו של דוד בן זבאי הנשיא, ולא נוכל להחליט אם כיון עליו בסדרנו.

רבינו האי גאון בנו של רב שרירא גאון מורע וזוכבל בן שאלתיאל ואחרון הגאונים. שמש ארבעים שנה בגאונות פומבדיתא משנת ד"א תשנ"ה עד שנת תשצ"ח. וכתב הרב בעל שה"ג, שהותנו היה ר' שמואל בן חפני, וניסו הי' ר' אליהו הזקן שחבר האזהרות לשבועות, ומוזכר בתוס' הרבה פעמים, תלמידיו היו רבינו נסים גאון ורבינו גרשון מאור הגולה, וי"א דגם רבינו חננאל למד לפניו, רבינו חננאל בן רבינו חושיאל שפירש תלמידי סידרי ורבינו נסים, היו רבותיו של הרי"ף ז"ל. עכ"ד. דברי רבינו האי נזכרים גם בסדרנו בח"א סי' ב' דמברך מתיר אסורים לכשיתעסק בידיו, ובסי' ו' דאמר דאינו מברך שתיים אא"כ סח בין תפלה לתפלה, הוא לפי שיטתו. וכ"ז הוא נוסף מתלמידים המאוחרים שהעתיקו דברי רב עמרם גאון וכתבו ג"כ שיטת הגאונים שאחריו.

בית רבינו שבבבל נזכר פעמים רבות בסדרנו לענין מנהגים, מה שנהגו שם ובשתי הישיבות, ורבינו הגאון ר"ע ז"ל תמך יסודותיו עליהם, ולשון זה נמצא ג"כ במס' מגילה דף כ"ט, ואחי להם למקדש מעט ארי"צ אלו בכ"ג ובס"ד שבבבל, ורי"א אמר זה בית רבינו שבבבל, ושם קאי על רב שהיה ריש מתיבתא דסורא, אבל כונת הגאון א"א לפרשו כך שהרי מזכיר סנהג שתי הישיבות, וגם בית רבינו שבבבל, א"כ היה מקומו של בית רבינו שלא במקום הישיבות, ודעת הה"ג רי"צ הלוי בעל דוח"ד בחלק ג' פרק י"ד שהוא בית חכמת של הריש גלותא שבבבד ששם מתאספין שתי הישיבות ואלופיהם, והנהגתם היתה על מהרת הסכמת המתיבתות, ע"ש, אכן גם זה קשה הביאור שא"כ היינו מנהג הישיבות עצמם, ובפרט לפי מה שנראה מאגרת דרשיג חדלו בתי הישיבות מזמנו של דוד בן יהודה הנשיא מליך אצל, ואפי' בשבתא דריגלא דהוא בשבת פ' לך לך דהוא רגלא דריש גלותא, כ' רש"י, „דאשתפלן שליטין דבי נשיאה מן שלטנותא דמלכא, ולא אזלי רשוותא מפומבדיתא בתריהון, אלא כד ניחא לחו לנשיאים למהוי לחו רגלא בפומבדיתא אזלין לחתם

להתם וקבעין ליה", ולאמר: דרבינו שבבבל הוא הריש גלותא עצמו נ"כ קשה, דהנאונים כר"נ ור"ע יקראו להריש גלותא בתואר "רבינו", שהיה נמוך הרכה ממעלתם, וכש"כ דמר עוקבא ריש גלותא גלה כבר מבבל בימיהם, וכמובא ביוחסין משם ר"נ הבבלי, שבזמנו של ר"כ צדק ורב עמרם ראש ישיבת סורא גלה לקרמיסין דרך ה' ימים למזרח בבל, והמלך צוה עליו שלא יכנס במלכות בבל לעולם, ולכן נראה דבית רבינו שבבבל הוא כמו"ש הדוה"ה, "ביהב"ג של הראש גלותא ששכן בבגדד והתפלל גם הוא שמת", ונקרא בית רבינו על הראשי גליות הראשונים, נשיאי וגדולי ישראל שהנחינו מנחניהם על דעת חכמי התלמוד מזמנו של רב רבינו שבבבל, והוחזקה הביהב"ג להקרא על שמו, וכן החזיקו במנהגם, עד שכתב רב האי גאון מוכא בהרי"ן גאות בסדר של יום הכפורים, "שגם מר האי גאון בן מר דוד שהיה דיין בבגדד שנים רבות קדם לגאונותו כו' והוא תהלת מי ששכן מן הגאונים בבגדד, נלגל עמחם לעשות מנהגם והגאונים ששכנו אחריו שתקן מזאת, אף אתם אל תשנו" כו'. והיא הדעת היותר מחוורת.

ז. חלופי הנוסחאות והמנהגות שבתפלה.

עם כל הסדר הנפלא וצחות הלשון, שבכל הנוסחאות שישנן בתפלות ישראל, יתפלאו רבים מאד על שנויי נוסחות התפלה שבין בני ספרד ואשכנז ויתר המחזות, שלא הושוו כלם בנוסח אחד גם אחר שנמסרו לפנינו הכל נערך ומסודר ע"י הגאון רב עמרם, לפי קבלת שתי הישיבות ומנהגיהן, וכמעט שאין לנו תפלה שישתוו בה כל ישראל בנוסח אחד, וכפי מה שנראו מסדרים עתיקים ומסדרו של רבינו סעדיה, כבר היו שנויים מחולפים גם בזמנם של הגאונים, ויפלא מאד מאין באו להם כל השנויים האלו?

ובמקום נבוא לחקר דבר בענינים אלו, עלינו לבאר שורת החלכה בדברים אלו. וראיתי שכבר נשאל על דבר זה הרשב"א ז"ל בתשובה סי' תע"ג, וכתב להלכה וז"ל: בענין סדור שאתם נוהגים לומר בתפלות וסדורים, אין המקומות שוות, וכל אחד אומר כפי מקומו. ואם לא אמר כן אינו מעכב, שלא כדברי מי שאמר שזה קרוי משנה ממטבעת חכמים, עכ"ל. ובחדושו פ"ק דברכות ביאר דבריו וז"ל: מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר כו' לא למימרא שאינו רשאי כו' לרבות או למעט במלותיה, דאם כן היה להם לתקן נוסח כל ברכה במלות מנויות ולהשמיענו נוסחתה, ולא מצינו זה בשום מקום. ולא אמרו אלא המלות שיש הקפדה עליהן, כמחלוקתן בהזכרת נשמים וטל ורוחות, ובברכת המזון שלא אמר ברית ותורה בארין, או מלכות ב"ד בכונה ירושלם וכן כיו"ב בקצת מלות באמת ויציב כנון יצי"מ, ומלכות, וקריעת י"ם, ומכת בכורות כו' ובפירוש אמרו ב"ה של תפלה אם רצה להוסיף מעין כל ברכה מוסיף, ואפי' התוספת מרובה על העיקר עכ"ל. וכ"כ התשב"ץ דבנוסח הברכה אין קפידא בדבר, וכ"כ הבי"ח סי' ס"ה דברכה שמשיים בכרוך ואינו משנה אלא שמוסיף דברים באמצע מותר לגמרי, וכ"כ הר"י עמדין בהנחותיו

בהנהותיו לש"ס ד"ה האומר על קן צפור כו' מכאן נראה שהי' מנהג קדום בישראל להוסיף על מטבע אנשי כה"ג, וכן מעשה דתלמידים שירדו לפני ר"א ע"ש.

אבן לא כן שמענו מדברי הרמב"ם פ"א מחל' ברכות שכתב נוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנום, ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף עליהם ולא לגרוע מהם, וכל המשיגה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה. וכתב הכסף משנה, "תרי נווני שנוי הם, אם אומר נוסח הברכה שתקנו חכמים אלא שמוסיף או גורע, או שאומר במלות אחרות ומ"מ הם רומזות לנוסח שתקנו חז"ל כו' אין ראוי לעשות כן. השנוי הב' שמישנה כונת הברכה כגון ברוך המקום שבראה שהיא ברכה כוללת, וחז"ל תקנו לברך בפרטות". וע"ש דבתרצו בתרא חזר מזה, וס"ל דגם באופן זה יצא בדיעבד, אבל מ"מ משמע מדבריו דלכתחלה אין לשנות כלל לברך גם במלות אחרות. ע"ש.

והננו מעתיקים בכאן אחת מתשובות הגאונים: שנמצאו במצרים בהנניזה, וי"ל ע"י ה' גינצבורג והיא חשובה בערכה מאד, וז"ל: "ומה השתחואה שאינה ברכה ולא הזכרת השם נתנו חז"ל שיעור וטבעו אותה, המברך ברכה שאינה צריכה על אחת כו"ב. וכן נענוע [של לולג] נתנו לה חכמים שיעור [עיין סוכה דף ל"ו] המוסיף, אות אחת" על מטבעות החכמים על אחת כו"ב. וכן יוכיח מענין הטיה [בפ"ק דברכות שגס"א יטה ויקרא] שאמרו חכמים שחייב מיתה אם המה ועבר על דברי ב"ה, "שכל הפוחת או מוסיף על דברי חכמים חייב מיתה". ושנו חז"ל [לא נודע לי מקומו] לכל הקב"ה נושא פנים, חיון ממוסיף על שבחו של מקום, שכן כתוב האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים, ואי אתה מוצא בכל התורה שכתוב בה אשר לא ישא פנים אלא בפסוק זה, מפני שהוא שבחו של מקום. וכן אמר רב יהודאי זכר גאונו לברכה, כל ברכה שאינה בתלמוד אסור לברך ואסור להוסיף אפי' אות אחת, בא ולמד: מלך הקדוש ומלך המשפט כמה נחלקו עד שקבעו הלכה, כדאמר [ברכות י"ב] מאי הוה עלה, רב יוסף אמר מלך הקדוש מלך המשפט, רבא אמר המלך כו', והלכתא כוותיה דרבא [לפנינו בתלמוד איתא ר"י אמר האל הקדוש מלך אוהב זדקא ומשפט, אכן גס"ס ישן שהזכירה הרמב"ם בפט"ו דמלוה שנכתבה כחמש מאות שנה לפני זמנו איתא כגרסת הגאון וז"ל: כל השנה מתפלל האל הקדוש האל המשפט כו' ור"א אפי' כו' והאל המשפט יאל, כו' רב יוסף אמר מלך קדוש, מלך משפט, רבא אמר המלך הקדוש המלך המשפט. והלכתא כוותי' דרבא, ובגרסא זו יתישני הרבה ק"י וביחוד קוסית תר"י בהא דאמר והלכתא ע"ש] וכן בכל ברכה שתקנו חז"ל אתה מוצא כמה חכמים שנחלקו עד שקבעו הלכה.

וכן אמר מר יהודאי שגזרו שמד על בני א"י שלא יקראו ק"ש ולא יתפללו, והניחום לכנס שחרית בשבת לעשות מעמדות והיו אומרים מעמד וקדוש, ושמע במוסף, ועשו דברים אלו באונם, עכשיו שכיח הקב"ה מלכות אדום ובאו ישמעאלים והניחום לעסוק בתורה ולקראו ק"ש ולהתפלל, אסור לומר אלא דבר דבור על מקומו כתיקון חז"ל [עיין במ"ש לקמן כו' ג"ז אות ג' בפירוט]

כפירוש דבריו], כו', תפלה וק"ש וכל ברכה במקומה וזמנה. מפני שאסור לומר ק"ש בתפלה או תפלה בק"ש, או שבת בנ' ראשונות כו' ואם אתה מזכיר במנן, רצה והנחל שבתות" [מובא בנוסח רע"ג לקמן] כבר הזכיר שבת בנ"ר, וכיצד אומר, ומברך ברכת שבע בתקונה" ולא תקנו חז"ל להזכיר דבר אחר פעמים, שכך שנו הקורא שמע וכופלה ה"ו מנונה, ואפי' אנו ליה וליה עינינו קשיא להו לרבנן [סוכה דף ק"ג] ומפרקים ליה אנו מודים, וליה עינינו מיחלות, כש"ב לומר וזכרנו לחיים במנן, שהוא בקשה ולא מעין ברכה. ואפי' באמצעיות שאמרו [ע"ז דף ס"ח] אם בא לומר בסוף כל ברכה מעין כל ברכה אומר, דוקא רפואה ברפוא חולים ופרנסה בשנים, אבל רפואה בשנים ופרנסה ברפואה לאו מעין ברכה הוא, וכש"כ לשאול צרכו בנ' ראשונות שמערב שאלה בשבת, ואפי' לערב שבה בשאלה והודאה, והודאה בבקשה מנונה, כו' בא ולמד, מאדם שנכנס לפני מלך בוד' כו' שאם משבה המלך, ומערב שאלה כו' דוחפין אותו, ואפי' לפני אדם שכמותו נותן בו ומשים אותו טיפוש, כש"כ זה שאומרים שמע בין קדוש לימלוך [בקדושה של מוסף] שאין זה לא עתו ולא מקומו. שלא תקנו חז"ל אלא שהרית וערבית. תדע לך שכן הוא ותקנת שמד הוא, שא"א שמע בין קדוש לימלוך אלא בתפלת שחרית של שבת לבד [פיין לקמן ס' ג"ז אות ב' דל"ל חלל בתפלה של שבת לבד] חוץ מירושלם וכל מדינה שיש בה בבלאין שעשו מריבה עד שקבלו עליהם לומר קדושה בכל יום, אבל שאר מדינות ועיירות שבא"י שאין בהן בבלאין א"א קדוש אלא בשבת ויו"ט בלבד, ודברים הללו אין מעיין ומדקדק בהם אלא חותיקין, כגון מר יהודאי שלא היה כמותו מן כמה שנים עד עכשיו. שהיה גדול במקרא ומשנה ותלמוד, מדרשות וספדות, הגדות והלכה למעשה. ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו, גדול בקדושה וטהרה וחסידות וענוה, ומדקדק בכל המצות, ומוסר עצמו לשמים, ומקרב הבריות לתורה ומצות ולא הניח כמותו. אף אתם התבוננו לדבריו, עכ"ל התשובה, והיא סותרות עצמה מרישא לסיפא. שהתחיל לומר, שהמוסיף אות אחת על מטבעת חכמים על אכ"ב, וכן אמר, ואסור להוסיף אפי' אות אחת, והדר אמר לענין זכרנו, ורצה והנחל, שאין לאומרו מפני שמערב תפלה בשבת ושבת בנ"ר וכו', וכן לענין שמע שבקדושה מפני שאינו עתו ומקומו. ותיפוק לי' שאסור להוסיף אפי' אות אחת, וכן כ' להדיא דמותר להוסיף מעין כל ברכה וברכה.

ולכן נראה דודאי לא פליג רב יהודאי על מש"ל בשם הרשב"א שלא תיקנו חז"ל נוסח כל ברכה במלות מנייות, ואין זה קרוי משנה ממטבעת חכמים אם הוסיף או קיצר בנוסח הברכה עצמה במלות שאין הקפדה עליהן, והראי' שהביא, היא ראי' שאין עליה תשובה. דא"כ היה להם לתקן ולהשמיענו נוסח כל ברכה במלות מנייות, ולא אמר הגאון שאסור להוסיף אפי' אות אחת אלא בנוסח החתימה, וכמו שהוכיח ממה דשקלו וטרו לענין מלך הקדוש או חמלך

המלך הקדוש. אבל בנוסח הברכה עצמה ודאי דאין לדקדק במלותיה, ושלש חלוקות בדבר: בחתימה או בפתחה אסור להוסיף ואף דיעבד לא יצא. בנוסח ברכה ארוכה עצמה אין לדקדק כלל, ואף לכתחלה מותר כשאין בו שנוי ענין, או יחיד הבא להוסיף מעין כל ברכה, מוסיף כצחות לשונו. ובמקום שיש בו שנוי ענין כגון שמערב שאלה בשבח, או שבח בהודאה, או שאינו בזמנו, כשמע בקדושה, או שלא במקומו כשבת בג"ר, ס"ל לגאון לאסור. ונראה דעתו שאסור ג"כ להוסיף שבחות וקלוסין אפי' לאומרים בפ"ע, וכמו"ש "לכל הקב"ה נושא פנים חוין ממוסיף על שבחו", וכש"כ ברכה שאינה בתלמוד ס"ל דהו"ל ברכה שא"צ ואסור להוסיף. ונראה דגם הרמב"ם שאמר דנוסח הברכות עזרא תקנום ואין ראוי לשנותם ולהוסיף ולגרוע, מייירי נמי בכה"ג שמשנה אותם בשנוי ענין, והכי"מ שכתב "שאומרים במלות אחרות, ומ"מ רומזות לנוסח שתקנו הו"ל, אין ראוי לעשות כן", הפריז על המדה, או אולי מייירי במקום שמצאנו אותה נוסחא כתובה בתלמוד, אינו ראוי לשנותה לכתחלה.

אך שיטת ר"ת אינו כן. וכמובא בתוס' פ"ק דברכות, ובוטרי סי' שכ"ה מביא דבריו בארוכה שבכל יח יכול לחדש דברים בין של הודאה בין צרכיו, ומותר להאריך כעין קרובות פיומין ויוצר, כו' דצורכי צבור נינהו, וכ"כ התוס' במס' ע"ז דף ה' ומה שנהנו בו' לומר קרוב"ן בג' ראשונות, דצבור שאני ע"ש, וכ"כ במס' ברכות דף ל"ד בשם רבינו חננאל ורב האי גאון, דצורכי צבור שואלין ורק מי שמעיה ולא אמר זכרנו וכבר סיים הברכה אינו חוזר, שאינו אלא תקנת רבנן סבוראי. וכן איתא בשע"ת סי' קנ"א בתשובה לרב האי דזכרנו לחיים כל ישראל צריכין להם, וכש"כ בין ר"ה ליוה"כ שכל העולם נדונים ושעה צריכה לכך, וכן הוא בס' האורה, ועיין במס' סופרים שנתקנה סמוך לזמן התלמוד בפרק י"ט לענין זכרנו וכתוב, שמזכירין בג"ד ובג' אחרונות בב' יו"ט של ר"ה וביוה"כ פ'.

אבל עדיין לא מצאנו מזור לענין מענותיו של הגאון שהמה מכריעות כמעט וצודקות, שמערב שאילה בשבח והודאה, ואפי' אדם שכמותו נזקף בו ומשים אותו טיפשו, ע"ש. וכש"כ האריכות שבקרב"ן שתמוה מאד דאפי' אם נאמר צבור שאני, מנ"ל דעדיפי מיהיד שמותר לומר מעין כל ברכה ואפי"ה כ' רב"י בשם המרדכי שאסור להאריך. וכש"כ שאמרו רז"ל בפירוש שמקום שאמרו לקצר איר להאריך, ומצאתי בזה להר"ב אשכנזי בשיטה במס' ברכות שכתב שלא אמרו אלא דרך קבע דקבוע אריכות וקיצור, אבל שלא בקבע לא אמרו, אפי' תוספות מרובה על העיקר, ודבריו אינן מספיקים לעניננו שאומרים קרוב"ן והוקבעו כן לכל ישראל.

והאריך ה' עיני ומצאתי בס' הפרדס סי' קע"ג כתשובות רבינו הלוי שכתב דאין צבור צריכין שבת, וכל התפלה תביעת צרכיהון היא, משום אל כביר ולא ימאס, ורק כדי שלא ישנו ממטבע תפלה אומרים ג"ר וג' אחרונות, ולכן יחיד בצורכי צבור, כמו זכרנו ומי כמוך, מותר אפי' בראשונות ואחרונות.

ותדע

דברים אחרים

ותדע דבר"ח מזכירין יעלה ויבא בעבודה, ושואלין זכרנו ה' אלהינו כו' ואין לך בקשה גדולה מזו, ובחנוכה ופורים אומרים „בשם שעשית עמכם אות ופלא כן עשה עמנו“ [וכן נוסח רבינו להלן] והיא תפלה בהודאה, ובש"כ צבור בצורכי צבור שרשאין להאריך ולקצר כמו שירצו, וכעובדא דתלמידים שיררו לפני ר"א, ומצינו בתעניות שהוסיפו שש ברכות, וכן בק"ש שנינו שתיים לאחריה והצבור הוסיפו שלישית, [כיון ה' לעולם] ואי תימא מנהג בתרא הוא, ליתא. דכך הלכה שהיא רופפת בדרך צא וראה היאך צבור נוהגין, אי' דהא ששנינו בערב מברך שתיים לא אמרו אלא שיש שיעור למטה, אבל אין להם שיעור למעלה, ע"ש. וכ"כ שם סי' ה' שאין להושי' אם הוסיפו ברכות שלא אמרו אלא שלא לפחות [ממאה ברכות] אבל להוסיף יש רשות לברך על כל חביב לו ע"ש. ולזה כיון הגאון בעל חות דעת מסבירא דנפשיה ביו"ד סי' ק"י דאדעתא דנדיבה מותר לברך. והרבה פיוטים נתיסדו בהזכרת שם שמים, אשר אין הפרש בין אם יאמר ברוך ה' או ברוך אתה ה'.

ועיי"ש עוד בפרדס סי' קע"ג דמה שאמרו בתוספתא אלו ברכות שמאריכין ברכות של ר"ה ויוה"כ, לאו למעוטי ברכות ק"ש ותפלה, דודאי בברכות ק"ש ותפלה מקצירין ומאריכין, אלא לפרושי מתניתין תני אלו, כלומר אלו המקומות ששנינו מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר כו' הוא בר"ה ויו"כ ותעניות כו', ומסיים שם : הלכך רגילין כל הגולה בברכות ק"ש לפיט יוצר בתוך יוצר, ואופן בתוך אופן, וכן בתפלה בקרובות ואפי' בג' ראשונות. ואי תימא הלא משום טורה צבור קצרו י"ה בשבת ותאריך נאריך בהם, הטעם דמשה תקן לדרוש בענין של יום, ולפי שאין רגילין לדרוש, לכן תקנו קדושי עליון כגון ר"א ב"ר קליר מקרית ספר, ור' שלמה הבבלי, וגלות ירושלם אשר בספרד עד צרפת ורומי, ליסד עניני ימים טובים. ועיר וקדיש ר'. בנימן מקוסמינו אמר, שכשקצרו י"ה לשבת היתה חכמה מרובה בישראל ולא הוצרכו אלא לדרוש, ולפי שדלה החכמה ונתמעטה, עמד פיוט מקום מדרש. ומשום עת לעשות לה' לא חששו מלהאריך בפיוט בשבת, ומחזיקים ביסוד הפיוטים בגולה וכל ארץ אלמניא המעמיקין להכין מצות בוראינו בתורה שיש לה בית אב מנהג אבות וקבלה מרב כו', ומי שלא קבל מרב ולא נהג מאב, כסבור שקנה מקום להתגדר ואינו אלא להתגדר, שמחדשים מנהג לעצמם ולא חששו מפני מחלוקות ללכת בדרכי יושר, עכ"ל. וכ"כ בויטרי בשם רבינו יוסף טוב עלם ור' אליהו חזקן שמותר ומצוה מהמובחר. ובעל שבלי הלקט כתב שגם רבינו סעדיה שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העבור פירש שמצוה ומותר, וכן תמצא להלן בחל' יו"כ בדעת רבינו ז"ל. ולענין מה שהקשינו כמה עדיפי צבור מיחיד במקום שמותר להוסיף דאמרו במס' ע"ז שייכול לומר מעין כל ברכה וברכה, ואמרו שם אבל אם בא לומר אחר תפלתו אפי' כסדר יוה"כ"פ אומר, ומשמע מזה דתוך תפלתו במקום שמוסיף מעין כל ברכה מוכרח לקצר, כמוש"ל בשם הב"י, וצבור נמי למה מאריכים בקרוב"ן אפי' במקום המותר להם, מתישב שפיר לפי גרסת' השאלות סי' ס"ו דגרס שם „אבל אם בא לומר כסדר

כל ברכה בסדר של יוחב"פ אומר" והיא נרמא נפלאה, וי"ל דקאי על צורכי צבור שאומר היחיד אפי' בסדר של יוח"ב.

ולענין ק"ש שקבעו בתפלה מוסף מזכיר הנאון רבינו ז"ל לקמן אות ג"ו, וכתב שבקשו לסלקה כל עיקר שהרי חזרה ק"ש למקומה, אלא אמרו חכמים שבאותו דור נקבעינה במוסף שאין בה ק"ש. למה קבעוה במוסף כדי שיתפרסם הנם לדורות, ע"ש.

ולענין קלוסין של הקב"ה כתבו תר"י והרא"ש פ' אין עומדין דדוקא בתפלה אין להוסיף על מה שתקנו אנשי כה"ג, אבל בינו לבין עצמו לית לן בה, ע"ש. וכדומה לזה נזכר בפרס ס' קע"ג, ואע"ג דהמור בשם הרמב"ם אוסר וכתב דהכי מסתבר, ב' הב' דנהגו העולם כהתר"י וכל שאינו חותם בברכה לית לן בה, וכ' לצאת מספק פלוגתא, מי שירצה להתאריך בשבה המקום יאמר אותם בפסוקים, וכתב עוד, ה"מ לאדכורא שבחא כמו אדיר נורא ואמין, אבל לספר גבורותיו כל המוסף משובה. ע"ש וראיתי עוד לחלק שאם מקדים לומר קודם השבחים שאין פה שימלל שבחיו יתב' כי לו דומיה תהלה וכמו שאנו אומרים בנשמת אלו פינו כו' מותר אח"כ להזכיר גם ממדות תואריו יתב', וכן נוהגין הספרדים לומר בשבחי ה' פסוק ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה" שאז מותר להוסיף בקלוסיו יתב'.

אך בכ"ז יש לשאול מאין באו לנו השנויים והחלופים האלו בנוסחת התפלה? ואע"פ שנאמר. שנשמרו מכל הדברים החוצצים לדינא בפתחות וחתימות, ולא הוסיפו בהם אפי' אות אחת וכן הוא באמת כאשר נעניין בכל חלופי הנוסחאות, מ"מ מאין באו לנו כל חלופי הנוסחאות בתוספות וגרעון, ולא הושוו כלם בנוסח וסדר אחד באותן התיבות עצמן שתקנו אנשי כה"ג? דוראי דאנשי כנה"ג תיקנו לנו כל הנוסח מראש התפלה עד סופה, ולמה לא נשמרו נוסחאותיהם אלינו ומדוע נשתנו לאמרם במלות אחרות?

סבת הדברים לדעתינו הם אלו: א] סדרי התפלות בימים הראשונים כשנסדרו מידי אנשי כנה"ג, וגם אח"כ כשהסדירן שמעון הפקולי. כאשר לא היו כתובות כדאיתא במס' שבת קמ"ז, שכותבי ברכות ותפלות הרי הן כשורפי תורה", כי אין מצילין אותן מפני הדליקה. וכל אחד מישראל ה' מסדר תפלתו בעל פה הרי הוא מהנמנעות שכל ישראל יחד יזכרו אותו הנוסח שסדרו הם, ולא ישכחו תיבה ממנה, וממילא היה ממלא כל איש את כל השכוח ממנו ע"פ צחות דעתו ולשונו, ונסתבב מזה שמחזות וארצות רבות נפלגו בענין הנוסחאות לפי מה שקבלו הם מאבותיהם, ומאותו הטעם עצמו לא הקפידו בעלי חכמיה לפסול הברכות והתפלות אפי' אם אינו אומרם בנוסח הלשון שתקנו הם, כי ידעו שא"א לזכרם הכל כע"פ, ובמקום שהקפידו עליהן, באמת נשאר זכרם לדורות, וכן משמע בגמרא מגילה דף י"ה דשמעון הפקולי הסדיר י"ה ברכות לפני ר"ג ביבנה, ומפרש בגמרא שם ששכחם וחזר וסדרם, וע"כ ר"ל ששכחו סדרן של ברכות שזה מדברים המעכבים בתפלה מדינא והוא סדרם כמו"ש

כמו"ש שם ומה ראו לומר בינה אחר קדושה כו' וכו' כל ברכה וברכה בסדרה לפי מעם הכתובים ע"ש. וז"ש "הסדיר", ולכאורה אם נשכח סדרן של ברכות כש"כ שנשכחו גם התיבות הספורות והמנויות ולמה לא אמר שחזר והתקנין? א"ו בדבריהם שאין בהם נפקותא לדינא יכול כל אחד לאמרן לפי השנת שכלו ולהבת כונתו וצרכו לפי שעה אחרי שיודע עיקר הברכה וסדרה לפי מה שקבעה אנשי כנה"ג. אכן ברכת הצדוקים שלא נתקנה מעולם שאל ר"ג "כלום יש אדם שיודע לתקנה". ור"ל לתקן גם התיבות, דכיון שהוא נוסח חדש צריך תקון חדש, וכ"ש שחייב ג"כ לכלול מינים ופושעים במכניע זדים וכדומה. וראיה עוד לזה כל חלופי הנוסחאות שבין סדר רב עמרם לסדר רבינו סעדיה, אע"פ שהיו קרובים בזמן, ולא היה ביניהם שנוי מקום, כי שניהם היו במתא מחסיא, ותלמידיהם העלו נוסחתם על ספר אע"פ שנבדלו תכלית שנוי. ואע"פ שאמרו בירושלמי ערובין פ"ג ה"ט ששלחו סדרי מועדות לתפוצת הגולה, ולפי פר"ח ר"ל שם סדרי תפלות, אין הכונה ששלחו בכתב רק בע"פ שיגרסו אותם וישאר בידם לזכרון, ומצינו בהם שב"ל אות י"ב דרבינו אפרים ס"ל דאף בזה"ו אין לחזן להתפלל אלא מתוך הספר, וכתב דלכן אמרו דש"ן וכן יחיד יסדיר תפלתו משום דמתפלל בע"פ, אולם הר"ב חולק עליו ע"ש, ועוד אפי' תימא ששלחו להם בכתב, הא איתא שם דר' יוסי שלח לאנשי אלכסנדריא ואמר "אע"פ ששלחנו להם סדרי מועדות אל תשנו ממנהג אבותיכם נוחי נפש", וא"כ נשארו להם עוד הרכה נוסחאות מחולפות לפי מנהגי אבותם שאין לשנותם, וחלופי נוסחאות כאלו נשארו עוד גם בידי בני בניהם בימי חז"ל, וגם בזמנם של הרב נטרונאי ורע"ג ורב סעדיה, אע"פ שמסרו הגאונים להם נוסחות שתי הישיבות, נשארו עוד מחזזות רבות על הרגל נוסחתם הראשונה.

ב) נשאר לנו שנייסי רבים בסבת מה שחרשו להם הגדולים לרשום בצד סדרי תפלתם תיבות ומלים נוספים לפי הרצוי להם להלחיב כונת תפלתם, ובפיה"ג היה מנהגם כן גם בזמן התלמוד, כענין שאמרו אם יכול לחדש בו דבר [ברכות כ"א] ומשמע שמנהגם הי' לחדש תמיד דבר בתפלתם, ובירושלמי ברכות פ"ד אבדו על ר"א שהתפלל תפלה חדשה בכל יום, כדי שלא יעשה תפלתו עליו קבע, כהיום כן אתמול וכן מהר, ולכן א"ר יוסי שצריך לחדש בה דבר, ובאחיתופל אמרו שהתפלל ג' תפלות מהודשות בכל יום, ע"ט. שמפרשים בזה ס"ש במשנה "העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים" אלא שא"א לעשות כן בדורותינו, ואפי' בדורותיהם אר"ו "מסתפינא דלמא מטרידנא", ואמר שם "כל זמן דהוינא עבדי הכי הוינא טעיי", וס"ל דקבע ה"ל שלא יהא קורא במרוצה וכלי ישוב הדעת באגרת, ולכן בחרו להם תפלה אחת לכל ישראל, ואע"כ נשארו להם שנוי נוסחאות, כי חרשו להם להוסיף או להסיר תיבות לפי דרצוי להם להלחיב הכונה במקום שאין קפידא לפי הדין, אך אין ספק שהגדולים הללו לא רשמו אלא לעצמם, ולא כיונו להשאירם

להשאירם לדורות, ומעתיקי סדרם הכניסו בפנים מה שרשמו שם בצד הספר ונשאר קבוע לדורות.

ג) כן נשארו לנו הרבה שנים ע"י שניאות המעתיקים שלא כהוגן, ועל ידם נאבד בכמה מהמקומות גם טהרת השפה ודקדוקה, ואע"פ שהרכו הגאונים האחרונים להרים מכשול מדרך עמם ולהגיהם, מ"מ כטרם שנפרצה מלאכת הדפוס א"א לישר אלפי ההעתקות שנתפזרו בישראל בקצוות הגולה כלה, ולהגיהם בנוסחא ברורה ומתוקנה, לכן הגיהו להם מנהגם והזהירו רק על הדברים שיש בהם נפקותא לדינא שאין יוצאים בהם י"ה לפי דין הש"ס, והרבנים האחרונים שזכו לאור הדפוס תקנו הרבה הנוסחא לפי הקי הלשון, אך לא שלחו יד להגיה בדברים שאינן סותרים החלכה.

והמנהגות ונוסחאות היותר מתחלפות הן, בין נוסח ומנהגי בני בבל וספרד, לבין נוסחת בני אשכנז והצרפתים, וכבר כתב הרמב"ן ז"ל לענין מ"ש הר"י"ן גאות במנהג הישיבות ובני בבל, שהיחיד מתפלל ב"ה רק ו' ברכות, וכתב, "אנו קבלנו שמתפללים תשע ומתניא מסיע להו", ואמר הרמב"ן ע"ו: "באמת טענות של הרב גדולות, אבל כיון שהגאונים מעידים שמעולם לא נעשה כן בישיבה יש לנו לקבל עדותן כי הגאונים קבלו מרבנן סבוראי, ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי, ובישיבתו ועל כסא של רב אשי הן יושבין, ובביהכ"ס שלו היו מתפללים", ע"ש שנותן יתרון למנהגי הישיבות ולדברי הגאונים. אבל הרא"ש פ"ד דר"ה סי' ט' חלוק עליה, ואמר מנהג אבותינו תורה היא ואין לשנות, וכ"כ בתשובה כלל ד' לענין הפסקת טל ומטר, ובכלל כ' אות כ' לענין עוף החסידה כתב, "דע כי אני לא הייתי אוכל ע"פ המסורת שלהם, ואני מהזיק מסורת שלנו קבלת אבותינו חכמי אשכנז שהתורה ירושה להם מאבותיהם מימות החרבן, וכן קבלת אבותינו רבותינו שבצרפת יותר כו' ע"ש.

ודע דחסידי צרפת רבותינו ומאורנו ז"ל, שקלו כל תיבה ותיבה מנוסה התפלה שיעלה לפי צחות לה"ק בדקדוק רב לפי עומק שכלם, וברוח ה' אשר עליהם מתעלומות ורוזין עלאין, והעלו אותם אח"כ במפקד ומספר, כמובא ברוקח ובטור. וכאשר חפשתי הרבה בנוסחות העתיקות ראיתי שכל סדר ונוסחא אשכנז היה מסודר לפני רבותינו אלה ומובא בדרך כלל אות באות [לכד שינויים קלים ומעטים שנשתנו ע"י תלמידיהם אחרים] בנוסחי התפלה שבמחזור ויטרי שבאוקספורד, שנכתב שנת ד' אלפים תתקס"ח ליצירה ע"י תלמידיו רש"י ז"ל, ומהם באו אלינו כל נוסח וסדר אשכנז, אכן בוויטרי הגדפס מכת"י לונדוני חלו בו ידי סופרים אחרונים וערכבו ושינו הנוסחא לפי זמנם ומקומם, אכן הרבה נוסחי ספרד וביחוד הרבה מנוסחי הארז"ל וסדור הרב רש"י ז"ל נמצאים בתוך סדרו של רבינו ר"ע גאון ורבינו סעדיה גהנו אחרים. ועיין במ"ש בזה במקור הברכות בתפלת י"ה ע"ש, ולפי הנשמע מדעת הרא"ש ז"ל כבר התישבו אבותינו בארץ אשכנז עוד מזמן חרבן ירושלם, וכבר ישנן בזה השערות שונות, ואין החלטה מבוררת בענין הזה. ובכת"י א' באוקספורד ראיתי

דברים אחרים

ראיתי רשום על פיוט „אשר הניא עצת גוים“ „שיסדו היהודי הראשון שבא לגור בוורמיוז, והיה בידו כתב יוחסין מימות הנשיאים“. ובויטרי מובא על הפיוט ההוא בלשון זה „זה הפיוט מיסוד אנשי כנסת הגדולה“. אך יותר קרוב לומר שנתכון על כנסיה גדולה של חכמים וסופרים שהביאו אתם לאשכנז מסורת ומנהגים מקבלת אבותיהם, וכתוכם גם הפיוט הזה שלשונו באמת צה וברור כלשון הקדמונים.

כללן של דבר שאין לשנות שום נוסח ומנהג אבות כי אלו ואלו יש להם מקום, ואא"י איזה יבשר הזה או זה, כי לכל מנהג יש טעם ויסוד, וכבר האריך בזה בס' מעב"י באמרי צדק פל"א, וסיים: שאין ללמוד מקצת דורות האחרונים שמשנים תפלות מלועז לספרד, או איפכא, דמבר נש ועיר לא ילפינן עובדא כמו"ש בירושלמי, ועיין רמ"א ומ"א סי' רע"א ס"ק כ"ב שאין לשנות שום מנהג, ובספר מגן אבות לרבינו המאירי האריך בזה וכתב בצד ק"א בנוסח התפלות שכל שהוא בצבור לא ישנה מנהג הצבור, כמו"ש ביר' ברכות פ"ה, ב"ר אבות בר' היה נחית לטבריא עביר בר' יוחנן דלא למפלג על בר נש באתריה, וסיים שם „די לגאות השפלים [הרועים לשנות] תוכחת מענות הגדולים“ עכ"ל.

ובחתימת דברנו הננו להעיר מענין רבינו הגאון הקדמון רב עמרם ז"ל, שטעות נזקק לפני רבינו בעל החתם סופר באו"ה סי' ט"ז במה שכתב „והגאון רב עמרם מסדר תפלות ישראל מקומו במגנציא וראיתי קברו, וכן בעל ונתנה תוקף“, עכ"ל. כי רבינו הגאון ר"ע לא היה מעולם במגנצי"א, ושום א' מקוראי הדורות לא הזכירו שהלך לשם, ואין ספק ששם בבבל מנוחתו כבוד ונפטר שם. ואמנם כן שכשהיה בעל החת"ס במגנצי"א הראוהו קברו של רב עמרם, אבל טעו והגידו לו זאת על שמו של מסדר התפלות, ובאמת איננו אלא רב עמרם הנזכר באור זרוע סי' שצ"ג, בשאלתו למה מפטירין באחרי מות משה בש"ת, ובסי' ש"ן במה מפטירין אם בא התן בר' פרשיות, ובמה מפטירין בחודש ניסן שחל בשבת, ומובא ג"כ בספר הפרדס סי' כ"ג „שאלתי אני עמרם מר"ש כהן“, וכן בשב"ל סי' ק"ן ע"ש. ונתחלף להמגידיס לאמר עליו שהוא הגאון מסדר התפלות מבבל, וכבר העיר מזה א' מהאחרונים בס' המזרת.

חלק ראשון

לד. להתפלל באימה, ולקבוע מקום לתפלה.
לה. שלא להתפלל אחורי ביהכ"ג, להתפלל במקום מיוחד לתפלה ולהסב פנים אל הכותל.
לו. שלא יהא דבר חוץ־כינו לקיר, הרואה שיחכם ידריס.
לז. לכוונא כרעיה, ושלא לעיין בתפלתו.
לח. ברכות שמונה עשרה, ודיני כריעות, ומשיב הרוח.
לט. דין טל ומטר, ונוסח התפלה.
מ. לכרוע בהודאה.
מא. שלא להוסיף על סדר תפלה.
מב. סדר תפלה שנלמד מקראי.
מג. נוסח תחנונים בחר דמסיים לזוהיה.
מד. דין השמעת קול בתפלה ודין המנהג ומפקה, ומתעטש.
מה. הרק בתפלתו.
מו. שלא להקדים תפלתו לתפלת הזכור, ושלא לעבור נגד המחפלל.
מז. שלא להתפלל במקום גבוה.
מח. לכיין רגליו.
מט. לפסוע ג' פסיעות.
נ. נפילת אפים, ושלא יתפלל נגד רבו.
נא. נגד מי תקנו ח"י ברכות.
נב. דיני כריעות שנתפלה.
נג. כריעה שנמודים.
נד. טעות בכרכת המינים.
נה. שבע ברכות של שבת ותשעה דר"ה נגד מי תקנו.
נו. סדר קדושה לש"ץ.
נז. קדושת כתר, ושלא לאחר פעמים בר"ח וחיה"מ ושחרית של שבת ויו"ט ויו"כ אלא במוסף לבד.
נה. דין מי שלא נתמלא זקנו אסמותר להיות ש"ץ.
נח. לרדף ט' ועבד או קטן, ודין קטן היודע למי מזכירין.
ס. מודים דרבנן.
סא. נשיאות כפים בשחרית ומוסף ומנחה של תענית.
סב. דיני נשיאות כפים ונוסחתה.
סג. מאן דהוי חלמא ליקום קדם כהנא ולימא רבש"ע.
סד. אם אין כהן, ש"ץ אומר כרכנו

א. נוסח הי"ד ברכות.
ב. שלא לברך מתיר אסורים, וסדר ברכת התורה.
ג. חשבון מאה ברכות.
ד. מאה ברכות ליד תקנים.
ה. שלא לברך של"ע בור.
ו. ברכות תפלין וציצית.
ז. נוסח לעולם יהא אדם יר"ם.
ח. לעולם ישלש אדם שנותיו, שלש במקרא כו'.
ט. נוכח ברוך אומר ואלא אומר רוב התשכחות.
י. סדר יהי כבוד ואשרי.
יא. לשלשלי הללויה בחר הללויה.
יב. לכוונא דעמיה בתהלה לדוד.
יג. יתר המזמורים עד לשם תפארתך.
יד. נוסח ושתבח, ושאסור לאשתעויי בין ישתבה ליוצר.
טו. זמן ק"ש.
טז. דין שלא יקרא לכתחלה בחר ב' שעות, ושלא לזאת לדרך קידוש שיתפלל.
יז. שמונה להפסיק לצורך מצוה, וסדר קדיש וברכו.
יח. כריעות שכורעין בקדיש.
יט. בעיני אמירת ויתקלם.
כ. ברכת יוצר אור, ושיחיד אינו אומר קדושה, ברכת אהבה רבה.
כא. קורא בין עומד או יושב.
כב. להפסיק בין תיבה לתיבה.
כג. להאריך באחד ולהגביה קולו שישמעו אזניו, ושיתן ריוח בין הדברים.
כד. באמצע שולל מפני היראה כו' ולא יפסיק בין אלקים לאמת.
כה. האומנין קורין בראש האילן.
כו. להפסיק בין היום לעל לבבך, ולקרות באותיותיה.
כז. שאכור ברמיזה כו' ושתהי' בעיניו כפרוועגמא חדתא.
כח. טעה בין פרק לפרק, ולהתיו ו' דתזכרו.
כט. ברכת אמת ויציב, שלא לומר בגלל אבות.
ל. לסמוך גאולה לתפלה.
לא. לכיין לבו, ולהתפלל בלחש, ונגד ירושלים.
לב. מה שנלמד מקראי דהנה.
לג. שיכנס שיעור ב' פתחים, ואלא להתפלל חוץ לביהכנ"ס.

מפתחות לסדר ר"ע השלם חלק א'

פא. סדר תפלת המנחה. ובאין כ"כ במנחה.
פב. להתחיל מן ואשי ישראל ב', וביאמר במנחה שלום רב.
פג. דין מי שנסתפק אם התפלל, או קרא ק"ש או בזהמ"ו.
פד. אם לא התפלל ומצא צבור מתפללים, אם יתפלל עמהם.
פה. שישה שעה אחת קודם ואחרי תפלתו.
פו. שלא יקרא ק"ש של ערבית קודם אלת הכוכבים.
פז. סדר תפלת ערבית.
פח. ש"ץ יכול לאחר ברכו קודם ת"ע בשביל אותם שלא שמעו.
פט. שלא ישה מן הצבור אי משכח דקיימי ליקום ב', ודין נפילת אפים בערבית.
פז. דין ק"ש על מטתו.
צה. ברכת הק"ש וסדרה.
צו. מזמור יושב בסתר ומה רבו צרי.
צי. סדר ב' וה' ויידויו אחר תפלה.
צב. סדרי תחנונים בשני וחמישי.
צג. סדר פסוקים לפני קה"ת בשני וחמישי.
ק. קריאת כהן ולוי וישראל. וברה"ת לפנייה ולאחריה, ויהי"ר שלאחרי קה"ת.
קא. קדיש שאחר קה"ת, ואשרי, למנחה, וקדיש שלם.
קב. המוצא צבור מתפללים כיצד ידלג בפסוקי דזמרה, ואם יאמר פסוק"ז אחר תפלתו.
קג. מנהגי אשרי ולמנחה בקדושא דסדרה.

בזכרה המסולשת.
סד. נוסח נפילת אפים, וקדושא דסדרה וקדיש, ואין כאלהינו.
סו. אמירת פסוס הקמרת בערב.
סז. שלא לבטל קדושא דסדרה.
סה. שיאמר קדושא דסדרה ביחיד בננינות וטעמים.
סט. אם יאמר ש"ץ ברכו בשביל אלו שלא שמעו.
ע. נפילת ידים לסעודה ושלא לזלזל בו.
עא. לנגב הידים אחר נפילה.
עב. ברכת ענט"י והמוציא, ודין השותה יין או מים בתוך סעודתו.
עג. ברכת השתיה, ובורא נפשות, ודין הנקתו אומנא.
עד. דין מים אחרונים.
עה. דין הצנע שיתן מלח או לפתן, ובמה מותר להפסיק.
עו. בדיני מים אחרונים ושטיפת הכוס, ובזהמ"ו.
עז. ברכת היומין.
עה. נוסח בזהמ"ו, והטוב ומטיב.
עט. רצה ויעלה ויבא.
פ. הלכה בסעודה.
פא. שחייב לברך אם אכל כזית, בא ומצא כשהן מזכרין, כיצד יענה אחריהם.
פב. דין עניות אמן.
פג. שיענה אמן בכל כחו ולא יענה אמן חסופה ויתומה, סדר מעמדות.
פד. דין נפילה לפני תפלת מנחה.

מפתחות לסדר רב עמרם השלם.

חלק שני

טא. מקדשין על היין בביהכנ"ס.
י. מקדשין ומדילין אע"פ שאין אורחים.
יא. לומר פרק כמה מדליקין.
יב. נוסח הקידוש.
יג. לטעום כדי רבועית.
יד. אימתי מחויב בזכרה אחריו.
יו. שלא יטעום כלום קודם שיקדש.
יז. איזה יין כשר לקידוש.
יז. נטל ידיו לא יקדש אלא על הפת.
יח. חייב לבצוע על שתי ככרות.

א. ברכת הדלקת נר של שבת.
ב. בליל שבת מקדימין להתפלל.
ג. סדר תפלת ערבית, ושלא לאחר אשר כלה מעשיו.
ד. לחתום כפורס סוכת שלום, ולא לאחר ברוך ה' לעולם.
ה. נוסח תפלת ליל שבת.
ו. ברכת מנן אבות.
ז. טעה ולא הזכיר של שבת בערבית.
ח. לא התפלל ושמע מש"ץ מנן אבות.

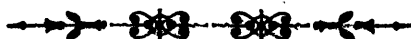
ג. כס' כיו"ט מחויב בלחם משנה.
 ב. סדר פסוד' ב' בשחרית של שבת.
 בא. נוסח נשמת וברכו.
 בב. ברכת יוצר של שבת, וסדר וגוסס תפלת שחרית.
 בג. סדר תפלת שליו לזכור.
 בד. לסדר פרשת היום שנים מקרא וא' תרגום.
 כה. לעמוד בפני ס'ת ודיניו.
 כו. מינין הקרואים בחול ובשבת ויו"ט ור"ח, ואם המפטיר עולה למנין.
 כז. באיזה מקום מתחיל בשבת במנחה ובצ"ה, וסדר הקרואים.
 כח. כהן קורא ראשון וכל דיניו.
 כט. אם לא יש שבעה שידעו לקרות בתורה.
 ל. העונה לא יגביה קולו יותר מהמנכ"ך.
 לא. לתרגם בתרגום דרבנן דוקא.
 לב. שלא יפחות מנ' פסוקים וגוסס ברכת ההפטרה.
 לג. סדר תפלת מוסף ליחיד יב"ק.
 לד. סדר תפלת המנחה בשבת ליחיד וש"ך יסדר לזקתך.
 לה. אם מותר ללמוד במנחה בשבת ואמירת פרכי אבות.
 לו. סדר תפלת מוסף שבת, ואם לא הזכיר הכדלה. בחינת הדעת.
 לז. אימתי אומרים ויהי נועם ואתה קדוש.
 לח. ניסח הכדלה. וגוסס החל עלינו כו'.
 לט. להיות מהאור בברכת בורא מ"ה. ובלא להבדיל על הפת.
 מ. להבדיל על היין.
 מא. שלא יטעום קודם שיבדיל.
 מב. בחינתי ויהי"פ מברכין על אור ששבת.
 מג. אם צריך לעשות מלאכה קודם שיתפלל יבדק המבדיל.
 מד. ניסח ועלה יוצא בר"ח, ואם טעה ולא הזכיר.
 מה. סדר קריאת ההלל.
 מז. סדר קריאת בר"ח ינוסח מוסף ר"ח.
 כז. ר"ח שחל בשבת, וסדר קה"ת, וגוסס אתה יצרת.
 טח. ברכת קדיש לבנה.
 טט. וימים שמתענין בהם.
 נ. תענית יחיד אימתי מתפלל תפלת תענית.
 נא. עד מתי איכל ושותה.
 נב. ליה אדם תעניתו ופירע.

ג. כס' כיו"ט מחויב בלחם משנה.
 ב. סדר פסוד' ב' בשחרית של שבת.
 בא. נוסח נשמת וברכו.
 בב. ברכת יוצר של שבת, וסדר וגוסס תפלת שחרית.
 בג. סדר תפלת שליו לזכור.
 בד. לסדר פרשת היום שנים מקרא וא' תרגום.
 כה. לעמוד בפני ס'ת ודיניו.
 כו. מינין הקרואים בחול ובשבת ויו"ט ור"ח, ואם המפטיר עולה למנין.
 כז. באיזה מקום מתחיל בשבת במנחה ובצ"ה, וסדר הקרואים.
 כח. כהן קורא ראשון וכל דיניו.
 כט. אם לא יש שבעה שידעו לקרות בתורה.
 ל. העונה לא יגביה קולו יותר מהמנכ"ך.
 לא. לתרגם בתרגום דרבנן דוקא.
 לב. שלא יפחות מנ' פסוקים וגוסס ברכת ההפטרה.
 לג. סדר תפלת מוסף ליחיד יב"ק.
 לד. סדר תפלת המנחה בשבת ליחיד וש"ך יסדר לזקתך.
 לה. אם מותר ללמוד במנחה בשבת ואמירת פרכי אבות.
 לו. סדר תפלת מוסף שבת, ואם לא הזכיר הכדלה. בחינת הדעת.
 לז. אימתי אומרים ויהי נועם ואתה קדוש.
 לח. ניסח הכדלה. וגוסס החל עלינו כו'.
 לט. להיות מהאור בברכת בורא מ"ה. ובלא להבדיל על הפת.
 מ. להבדיל על היין.
 מא. שלא יטעום קודם שיבדיל.
 מב. בחינתי ויהי"פ מברכין על אור ששבת.
 מג. אם צריך לעשות מלאכה קודם שיתפלל יבדק המבדיל.
 מד. ניסח ועלה יוצא בר"ח, ואם טעה ולא הזכיר.
 מה. סדר קריאת ההלל.
 מז. סדר קריאת בר"ח ינוסח מוסף ר"ח.
 כז. ר"ח שחל בשבת, וסדר קה"ת, וגוסס אתה יצרת.
 טח. ברכת קדיש לבנה.
 טט. וימים שמתענין בהם.
 נ. תענית יחיד אימתי מתפלל תפלת תענית.
 נא. עד מתי איכל ושותה.
 נב. ליה אדם תעניתו ופירע.

מפתחות לסדר ר"ע השלם ח"ב

קבת. קה"ת במנחת יוב"ס. וסדר תפלת המנחה.
קבט. סדר תפלת נעילה, ונוסחת אהה ניתן יד לפושעים.
קל. סדר תפלת הש"ך.
קלא. תפלת ערבית במוצאי יוה"כ"ס, והבדלה.
קלב. דיני העמנה מערב יוה"כ"ס למוצאי יוה"כ"ס.
קלג. תפלת חג הסוכות וסדר קדוש של סוכות.
קלד. סדר תפלת שחרית. ושלא לטול לולב בשבת, וסדר נעוץ הלולב וברכתו.
קלה. סדר קה"ת ותפלת המוספים.
קלו. תפלות חו"מ, וסדר קה"ת בחיה"מ של סוכות.
קלי. סדר קה"ת בשבת חיה"מ של סוכות, ומוסף בשבת חוה"מ"ס.
קליח. קריאת הלל וסדר המוספים בחוה"מ"ס.
קליט. ברכת שהחיינו על עשיית סוכה ולולב.
קס. סדר הוסענא והושענא רבא.
קמא. שאין לברך לישב בסוכה בשמיני ספך שביעי, וסדר תפלה בשחרית ומוסף של שמיני עשרת.
קמב. קה"ת ציוס שמחת תורה. והזכרת משיב הרוח.
קמג. סדר מוספים בשני יו"ט האחרונים.
קמר. ערובי חצרות וערובי תבשלין וברכתם.
קמה. ברכת המילה וסדרה, ומילת גרים ועבדי' בזה"כ.
קמו. ברכת ארוסין וגשואין.
קמוז. ברכת בתולים.
קמח. חתימות שמח תשמח, ואימתי מזכך ברכת חתנים.
קמט. הנכנס לביהמ"ס אומר מה טוב.
קנ. הנכנס לכרך אומר מודה אני.
קנא. תפלת הדרך.
קנב. תפלה קרה והביננו.
קנג. סדר התבדדו וברכת אשר יצר.
קנד. הנכנס לבית המרחץ, ולהקזת דם.
קנה. העובר על הקברים.
קנו. זדוק הדין, וקדוש שלאחריו.
קנז. ברכת אכלים, וברהמ"ז לאכלים.

צ. קה"ת בחוה"מ ושבת חוה"מ.
צא. סדר תפלה וקה"ת ב'ז' ואחרון ש"פ.
צב. קה"ת במנחת שבת חוה"מ.
צג. סדר תפלה של פסח שחל ביו"ט.
צד. הבדלה במוצאי יו"ט.
צה. סדר ערבית לחג השבועות. ואם חל בשבת.
צו. סדר תפלת שחרית וקה"ת.
צז. סדר תפלת מוסף.
צח. נוסח תפלת נחם לתשעה באב.
צט. ח"ב שחל במוצאי שבת.
ק. קה"ת לט"ב.
קא. דיני ט"ב שחל בשבת.
קב. נשיאת כפים בט"ב, ודינים הנוהגים בט"ב.
קג. דיני שנת שחל בו ט"ב, וערב ט"ב.
קר. דיני האבלות שמר"ח אב עד התענית.
קה. סדר תפלת ראש השנה.
קו. מנהגי יעלה ויבא ברה"ה.
קז. לומר מלוך על כל העולם ברה"ה.
קח. אין אומרים הלל ברה"ה, ואומר זדקתך ברה"ה ויוכ"פ שחל בשבת.
קט. נוסח אבינו מלכנו.
קי. קה"ת ברה"ה.
קיא. סדר התקיעות.
קיב. סדר מלכיות וזכרונות שופרות.
קיד. תפלת מוסף.
קיו. נוסח עלינו ומלכיות וזכרונות שופרות.
קטו. יחיד במקום שאין ש"ך מתפלל ז' ברכי'.
קטז. ר"ה שחל בשבת.
קיו. תפלת עשרת ימי תשובה, וסדר הסליחו' שאומרים.
קיח. עטילה ותפלת המנחה בערב יוה"כ"ס.
קיט. ש"ך שחזור התפלה בעיוכ"פ.
קכ. ברכת שהחיינו ביוכ"פ ונוסח כל נדרי.
קכא. סדר תפלת היחיד.
קכב. סדר סליחות בליל יוה"כ"ס.
קכג. מנן אבות ביוכ"פ שחל בשבת.
קכד. סדר פסוד זכ"ש בשחרית יוה"כ"ס.
קכה. סדר תפלת שחרית.
קכו. קה"ת ומוסף, וסדר יו"כ שחל בשבת.
קכז. תפלת ש"ך במוסף וסדר עבודה.

דינים מספר דרך החיים

דין השכמת הבקר.

שויתי יהוה לנגדי תמיד

הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הנדוקים אשר הולכים לפני האלהים. כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול. ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנכי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך. כ"ש כשיש האדם אל לבו שהמלך מלך מלכים הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו כמ"ס אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'. מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בסוד הש"י ובשחתו ממנו תמיד. ולא יתבייש מפני בני אדם המלשינים עליו בעבודת השי"ת. גם כהאנע לבת. ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב וכשעור משנתו (ישראל רק מעט מפני הסכנה ואח"כ) מיד יתגבר בארי ויקום בזריזות לעבודת בוראו ית"ש. (בז"ע או"ה סי' א') ויתן אל לבו אם יאטרך ללכת לעבודת המלך יקום ולא יתראל למצוא חן בעיני המלך עאכ"כ לעבודת משה"מ הקב"ה. והבא לטהר מסייעין לו :

דיני נט"י בשחרית (ולבישת בנדים וקצת הנהגת ביחב"ס).

(א) בשחרית תיכף כשיעמוד מתשכבו ויטול ידיו ואסור לילך ד"א בלא נט"י ייעשה זרכיו ואח"כ יטול ידיו פעם ב' ויברך ענט"י יגע אשר יצר (מ"א סי' ד') וכן יס לזוהר בשחרית שיטלו הקטנים את ידיהם (פמ"ג) לא יגע בידו קודם נטילת שחרית לא לפה ולא לחוטם ולא לאזניים ולא לעינים (סס) ואם נגע במאכל הוא חשם סכנה. (ג) טוב להקפיד בנט"י שחרית בכל הדברים המעכבים בנט"י לסעודה אם אפשר (יע' לקמן בה' נט"י לסעודה) אבל אם אי אפשר אינו מעכב לא כלי ולא כה גברא ולא שאר דברים הפוסלים בנט"י לסעודה. (סס) וכן נגזר אינו מעכב (מ"א סס: (ד) מים הפסולים לנט"י לסעודה כשרים לנט"י שחרית ומצרך ענט"י (א"ר) : (ה) נט"י שחרית אין נוטלין ע"ג קרקע אלא לתוך כלי (ואפי' ע"ג קיסמין אסור). (מ"א) מי הנטילה של שחרית לא יתן לפני בהמתו ולא ישפסם בבית ולא במקום שבוברים שם בני אדם ומפני חשם סכנה (סס: (ו) נוטל כלי של מים ביד ימינו ויניחנו ליד האליו כדי שיריק מים על ימינו תחלה ויטול כל יד ג' פעמים פעם א' על יד ימין ופ"א על יד שמאל. ויטלם עד פרק הזרוע וצריך לפשוט הכפות כדי לקבל הטהרה כמו שרואה לקבל דבר וינבזהם כנגד הראש : (מ"א בסם כתבים) (ז) לא יטיל ממי שלא נטל ידיו שחרית אבל להביא מים מותר ממי בלא נטל ידיו : (מ"א סס) (ח) אם שכך ידיו לתוך כלי של מים עלתה לו נטילה לק"ש ולתפלה (ויברך ענט"י) אבל לא לרוח רעה שעליהן וכן אם שיכך ידיו בשלש מימות מחולפות. וצריך לטול ידיו עוד פעם אחרת להעביר הר"ר שעליהן : (סס) (ט) אם היה ניעור כל הלילה ואפי' אם היה יבן מעט ביום ואח"כ היה ניעור בלילה מ"מ יטול ידיו ובלא ברכה : (מ"א סק"ג) (י) השכים בבוקר קודם עלות הבחר ונטל ידיו. אח"כ כשיאיר היום צריך לטלם פעם ב' בלא ברכה ולכן כשאומרים סליחות שמסכימין קודם אור היום צריכין לטול ידיהם שנית כשיאיר היום : (סס) (יא) הישן ביום כשיעור שיתין נשמין יטול ידיו בלא ברכה : (סס) (יב) צריך לזוהר בתפלה שלא יגע בשוק ויברך ובמקומות המכוסים באדם לפי שם שם המלוה יזעה וכן שלא לחך בראשו. אבל במקומות המגולים בראשו יפנינו ובמקום המגולה שברעיותיו היונו עד הפרק בקרמ (עלענאנאנען) אין להקפיד. וכן מותר ליגע בציארי עד החזה : (סס) (יג) אם אין לי מים יקח ידי בצרור או בעפר או בכל מידו דמקף. אפי' צב היר. ויברך על נקיות ידים ויוטיל לתפלה אבל לא להעביר הר"ר שעליהן : (בפ"מ מ"א סי' ד') (יד) כשילבוש בגדיו יזוהר שלא יגלה גופו ולא יאמר הנני בחדרי הדרים מי רואני כי הקב"ה מלא כל הארץ בגדיו : (סי' ב') (טו) המטהה קצבו עובר משום כל תשקצו ובקטנים עובר גם משום לא יהיה עקר : (פ"ז סי' ג') (טז) יזוהר לקנח יפה כי לבלוך צאה מעכב התפלה :

סדר התפלות כשבא לבהב"נ

ואקראה אברהם לפני יי עשי: ואני תפילתי יי יי עת רצון אלהים קרב חסדך
עגני באמת ישעך:

אני קראתיך כי תעגני אלי. הלא אנה רי שמע אמרתי: אני בצדק אחזה פניך.
אשבעה

מערכי לב

מקור הברכות

שהנשמה תלויה בו, כמושה"כ וידו אוחזת בעקב עשו". ככה עבדו עליו רוב הימים, ובכל זאת העיד עליו הכתוב ואמר "ויעקב איש תם" שנשאר שלם, שלם בגופו, שלם בממונו, שלם בתורתו, ואמר גם הכנה לזה מפני שהיה "יושב אהלים", מפני שישב תמיד בזהלי תורה וחסדה שאין שם מקומי של אותו רשע, ועל דבר זה נשתנה גם מפי בלעם ואמר "מה טובו אהליך יעקב". ולבסוף זכה גם למעון ומשכן, וישר אל מלאך ויוכל ויקרא שמו ישראל, ועל אותו זמן אמר בלעם מה טובו ונעלו "משכנותיך ישראל", ומעשה אבות סימן לבנים, גם המה לא מצאו מרגוע, גם המה ידם אוחזת תמיד בעקב עשו לכל יגע גם באזכרים שהנשמה תלויה גם כי כל אשר להם יתנו צעד נפשו, ומה הדבר אשר יזלזל? אך זהלי תורה ומצוה, אשר יסתרו ביום זעם כי ידי עשו אינן שולטות בזמן שקולם מצפף בבתי כנסיות ומדרשות, שמה יכסו על ועוליהם לכל ילמדו מדרשו, שמה ישתמרו ירושת אבותיהם לכל יועם זהרם, וכן אנו מוצאים בתולדות ישראל הגולים מגוי אל גוי אשר בכל מקום בואם הקימו לראשונה חבלי תורה והכניסו שם עפס ועוליהם, וגם עליהם אמר בלעם "מה טובו אהליך יעקב" וגם עליהם ניבא ואמר "משכנותיך ישראל" שעוד יבא יום—יום אשר לא ירחק חק—היום אשר הוא לה', היום אשר נזכה למשכנות אביר יעקב, כאשר ישגב שמו יתב' לבדו ביום ההוא.

ואני ברוב חסדך, וגו' בירושלמי פ"ט ממש' ברכות, מלך בוד' כו' אינו נכנס פתאום לביתו אלא עומד על פתחו וקורא לעבדו או לבן ביתו, כו', אבל הקב"ה אינו כן, אם כהה צרה על האדם אמר הקב"ה לא תנווח לא לגביראל ולא למיכאל אלא לי תנווח כו', ע"ש, ומה נפלא החסד הזה, ועד כמה מרגיש אותו האיש שאירע לו איזה הכרח לבוא לאיזה מעלי הפקידות, כמה ממון יפוצ, וכמה צער וזרות הוא סובל, ועד כמה יארכו לו הימים עד אשר יוכה לדרוך על סף ביתו והיכלו, ויפתח דבריו עמו, ויזרחו אינו מעטרו בכל אלה, ולא מייגעו לעמוד ולבקש מאחד השרים העליונים או התחתונים למען יפניעו בעדו, אך פותח לפניו תיכף שערי הפלעון שלו, היכל ביתו ומקדשו, מקום שכנית עזו, ושומע ומקשיב תפלתו ועתירתו, ועז"ה "ברוך חסדך אבוא ביתך", תיכף הגני נגד לפניך מלך המלכים ואדוני האדונים, בביתך ובהיכלך, וכמה ראוי למחנך בדבר, ללבוש חרדות בעמדו פתאום כהיכל מלכו ואדוניו, באמרו "אשתחיה אל היכל קדשך ביראתך":

ואני בצדק אחזה פניך, פניס", הוא ההשגחה המיוחדת על עס ישראל, והארת פני רצון כמו"ש "האר פניך וגושה", "אור פני מלך חיים", פני ילכו והיחיותי לך".

והיא

סדר חתפלות כשבא לבחכז

אָ שָׁ עַ הַ בְּהִקִּין תְּמוּנָתָהּ : וְאֵי עֲלִיָּה בְּמַחְסֵי יְיָ אֲמַרְתִּי אֵלֶיּהִי אָתָּה : שְׁמַע שׁוֹל
תַּחֲנוּנִי בְּשׁוֹנֵי אֲלִיָּה בְּנִשְׁאִי יְדִי אֶל דְּבִיר קִדְשֶׁךָ : יְיָ אֵלֶיּהִי שְׁנַעְתִּי אֲלִיָּה וְהִרְפָּאֵנִי :
אֲלִיָּה יְיָ אֶקְרָא וְאֶל יְיָ אֶתְחַנֵּן : הַאִירָה פָּנֶיךָ עַל עֲבָדֶךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְּחַסְדֶּךָ : כִּי לֹא יְיָ
הוֹחֲלֵתִי אָתָּה תַּעֲנֶה יְיָ אֵלֶיּהִי : שְׁמַעַת תַּפְלֹתִי יְיָ וְשׁוֹנֵעִתִי הַאֲזִינָה אֶל דְּמַעְתִּי אֶל תַּחֲרֹשׁ :
שְׁמַע יְיָ וְתַגֵּן יְיָ תִּגֵּה עוֹזֵר לִי :

ויאמר (שיר המעלות לדוד שמחתי) וכו' תמצא (בכרכי נפשי) :

מִי אֲנִי שְׂאוּכָה לְהַתְפַּלֵּל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֶל גְּדוֹל וְנִזְרָא וְאֶנְכִּי
אִישׁ חוּטָא וְהִכְעַסְתִּי שְׁמוֹ הַגְּדוֹל בְּמַעֲשֵׂי הָרָעִים וְאֶנְכִּי בְּשֹׁר וְדָם עֶפֶר וְאַפָּר וְאֵינִי
בְּדַאי וְרָאוּי לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ הַגְּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא וּמִכָּל שֶׁבֶן לְהַתְפַּלֵּל לִפְנֵי וְלְהַזְכִּיר שְׁמוֹ
הַגְּדוֹל פְּמַת פְּעָמִים אוֹי לִי אֵיךְ אֲשָׁא פָּנִים לְעַמּוּד לִפְנֵי מִלֶּךָ גְּדוֹל וְנִזְרָא מִלֶּךָ מַלְכִּי
הַמַּלְכִּים הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עֲדַת כָּל הַעֲצוֹת וְסִבָּת כָּל הַסְּבוּת. אָמֵן מִפְּנֵי רַחֲמֵי וְחַסְדֵּי
הַגְּדוֹלִים שֶׁהוּא מְרַחֵם עַל בְּרִיּוֹתָיו וְרוֹצֵה בְּתַפְלָה וְתַחֲנוּנִים שֶׁל עֲבָדָיו. בָּמֹ שֶׁנֶּאֱמַר
קְרוֹב יְיָ לְכָל קוֹרְאֵי לֹכֵךְ אֲשֶׁר יִקְרָאוּ בְּאֵמֶת : רָצוֹן יִרְאוּ יַעֲשֶׂה וְאֵת יַשְׁעָתָם יִשְׁמַע
וְיוֹשִׁיעֵם : שׁוֹמֵעַ תַּפְלָה עֲדִיךָ כָּל בֶּשֶׁר יִבְאֹו :

תפלה זו נכון לומר קודם התפלה :

יְיָ דִּיד נִפְשׁ אֲב תִרְחֶמֶן מִשׁוּף עֲבָדֶךָ אֶל רִצּוֹנָךָ וְרוּחַ עֲבָדֶךָ בָּמוֹ אֵיךְ יִשְׁתַּחֲוֶה אֶל
מוֹל הַדָּרָה יַעֲרֵב לוֹ יִדְיוֹתֶיךָ מְנוּפָת צוּף וְכָל טַעַם :

הַ דּוֹר נֶאֱמַר וְיִי הַעוֹלָם נִפְשִׁי חוֹלֵת אֶתְבַּהֲקָה אֲנִי אֶל נָא רַפָּא נָא לִּי בְּהִרְאוֹת לִּי עֲזָעִם
וְיִזְהַר אִי הַתַּחֲנוּן וְתִתְרַפָּא וְתִיַּחֲתָ לִּי שְׁמִיחַת עוֹלָם ;

וְתִיַּח יִהְיֶה בְּחִסְדֶּיךָ וְחוּסָה נָא עַל בֶּן אֲהוּבָךָ כִּי זֶה כְּמֹה נִכְסוּף נִכְסַּפְתִּי לְרִאוֹת
בְּתַפְלָרְתָּ עָלֶיךָ. אֵלֶּה חֲסִדֶּיךָ לְבִי וְחוּסָה נָא וְאֶל תִּתְעַשֶּׂם :

הַ גִּלְגָּל נָא וּפְרוּם תִּכְיִבִּי עָלֶיךָ סִבָּת שְׁלִיכָה. הַאִיר אֶרֶץ מִבְּכּוּדָה. גְּנִילָה וְנִשְׁמַחָה בָּהּ.
מִהָרָה אֲהוּב כִּי נָא מַעֲדָר וְחֲנּוּן בְּיָמֵי עוֹלָם :

אודה

מערכי לב

והיא תלויה בצדקה, כי הצדקה היא הפותחת שערי הרחמים והרחון, וכמושה"כ [משלי כ"א]
"אֲנוּס אֲזִנּוּ מוֹשַׁעַת דָּל, גַּם הוּא יִקְרָא וְלֹא יַעֲנֶה", וגמולת אומר : שהדל, הרי הוא כשומר
הפתח אשר לארמון השרים, שאינו מניח לעמוד על פתח בית אדוניו בלעדי אשכר ומתן, והספן
לראות פני האדון והשופט נותן לו מתנתו ביד נדיבה, ולכן כמה יש לו לאדם לשמוח בתתו
נדבתו ללל הפותח לו שערי המלך ואור פני רצון ממנו יתבדל לקבל תפלתו, והוא מה שאמרו
[בב"ב דף י"ד] "ר' אלעזר יהיב פרוסה לעני והדר מצלי שנאמר, "אני בצדק אחיה פניך" :
אשבעה בהקצין תמונתך, "תמונה" כוללת המציאות כלה של מעשה בראשית, והוא
הכבוד ששאל משה רבינו ע"ה שהוא סוד הבריאה כבודו של מקום, שאמר הכתוב
"והי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו", ועליו נאמר "ותמונת ה' יביט", ולא זכה בו"ד
אחר למעלה זאת, שאין אדם זוכה להשגה זו והוא עומד על רגליו, אך בשעה שהשגחה
נפרדת מהגוף, והנפש תשלף מנוה לעת מועד לכל חי אז זוכה גם להשגה כזו. וזה ששאלו
בגמרא [בב"ב דף י"ד] "מאי אשבעה בהקצין תמונתך" כלומר איך אפשר להשגה זו בהקצין
ומתוך ריבוי "אלו ת"ה המגדדים שינה מעיניהם בעוה"ז [פרש"י] זו בהקצין בשכר היקוצה
לח"ת. הקצ"ה משביען מעין שכינתו לעוה"ב" שהוא זיו השכינה והוא סוד הבריאה כמו"ס
עושה אור כשלמה נוטה שלים כיריעה :

הירא את דבר ה' ירגיל לומר הזמר הזה בכל בוקר :

אֲוִדָה לְאֵל לִבְּךָ חֲזָקָה. בְּרֵן יִחַד בְּלִבְּךָ בְּהָרָה :

ש' ימו רב אל הנשמה. לשם שבו ואחלמה. ואודה פאור תחמה. שבעתים פאור הבוקר :

מ פסא כבוד חזקה. לגור פארץ ערבה. להצילה מזהבה. ולהאירה לפנות בוקר : אודה
ע ורי גא פי בקל לילה. נשמתכם עולה למעלה. לתת דין וחשבון מפעלה. ליוצר ערב ובוקר :

מציאה מנפתי. מעונות ותוספת. כמו שפחה נתרפה. תמיד בבוקר בבוקר : אודה
מציאה מקשמת. בטלית וטושפת. כמו בלה מקשמת. תמיד בבוקר בבוקר : אודה
ה נאמן בקדונו. וחזקתו דו פריצונו. איש לא גוע בעונו. ויהי ערב ויהי בקר : אודה
ו תחיו הענייה. וחדת תמה ונקיה. ואשר גפשו לא תיה. איה יזבה לאור הבוקר :

בס' כונת האר"י ז"ל קודם התפלה יקבל עליו מ"ע של ואהבת לרעך כמוך ויאמר בפה מלא הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך. אמרו חז"ל חסידים הראשונים היו שהיו אוחזים ב"ל היו מתפללין ר"ל שהיו מתיושבים בדעתן רוממות האל ושפלות האדם כדי להתפלל בלימה וביראה ע"כ כשנא לבהכ"נ ישד מעט ויאמר הפסוק (אשרי יושבי ביתך עוד יהללך סלה) וימתין עד שתתישב דעתו עליו. ויהסוב ברומוות האל ואח"כ יתפלל :

אדון עולם אשר מלך. בטרם קל יציר נברא : לעת נעשה בחפצו בל. אזי מלך שמו נקרא : ואחרי ככלות הבר. לבדו ימלוך נורא : והוא הוה והוא הוה. והוא יהיה

בהפארה

מערכי לב

מקור הברכות

אדון עולם, שלמות בוד' אינה אלא מקריי גלל חסרון זולתו ואינה שלמות בעצם, כי אם הכל עשירים, הכמים, גבורים כמותו, גם כבודו כאין, וזהו "רודף אחר הכבוד" כי אין לו כבוד בעצם, רק שרודף טפשים חלשים ועניים מינו, ובוה תודע מעלתו עליהם, ואם לא ירדפם אין לו כבוד של כלום, ולכן לא אמרו "הפך או משתוקק" כי אינו די בחפץ לבד, ואפי' הגדול בעמו, ואפי' מלך בעצמו, "אין מלך בלא עס". וגמלא שכל הכבוד אינו שלו רק של מכבדיו ומעריציו, לא כן ממה"ה הקב"ה הוא "מלך הכבוד שלי", וכמו"ש "אתה הוא עד שלא נברא" כו', כי א"ל לכריותיו וכבודו לא

אדון עולם. הפיוט הלו לא חברוהו הקדמונים ואינו מוזן עתיק. ואע"פ שראיתיו בחוב בפומנים המצורפים לסדר רב סעודה גאון כתיי אוקספורד, אינו אלא תוספות אחד המעתיקים האחרונים וניכר שם למבין, ויש שמה אחרי בלי ראשית בו חרוז נוסף. וחזא : בלי ערך בלי דמיון, בלי שינוי ותמורה, בלי חבור בלי פירור, גדל כח וגבורה, ובעל עבודה ישראל מביא עור : והוא רופא והוא כרפא. והוא צופה, והוא עזרה, שהספרים נהגו לאומרים וכחב : לא ארע מה הכריח להאשכנזים להעבירים, אבל בכתי' שם לא נמצא חרוזו האחרון הזה, ונס הוא כפול לשון. ובסדור הרב זיל איננו.

מקריי ולא קניני, (הרמב"ם ז"ל) וזה שאמר "אדון עולם אשר מלך בטרם כו' ואחרי ככלות הכל [ג"כ] לבדו ימלך נורא", ולא נוסף עליו דבר, אלא השם לבדו, כי אשר "לעת נעשה נחשני כל, אזי מלך שמו נקרא" כפיות יצוריו ועבדיו, אבל כבודו ומלכותו לא נגרע ולא נוסף גם בטרם כל יציר נברא, ואחרי ככלות הכל ג"כ לבדו ימלך נורא :

והוא

תפלת שחרית

בְּתַפִּילָּהּ : וְהוּא אֶחָד וְאֵין שְׁנַי. לְהַמְשִׁיל לִי לְהַתְקִירָה : בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תְּכִלִּית. וְלִי
הַעֲזָרָה וְהַמְשָׁרָה : וְהוּא אֵלִי וְחִי גָּאֵלִי. וְצוּר חֲבִלִי בְּעַת צָרָה : וְהוּא נָפִי וְיָנִים לִי. מִנָּה
בּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא : בְּיָדוֹ אֶפְקִיד רוּחִי. בְּעַת אֵישׁן וְאֶעֱרָה : וְעַם רוּחִי נִתְחִי. יי לִי
וְלֹא אֵיכָּא :

הסוד הזה מיוסד על יסודי האמונה והם הי"ג עיקרים :

יְגִדֵּל אֱלֹהִים חֵי וְיִשְׁתַּבַּח. נִמְצָא וְאֵין עַת אֶל מְצִיאֹתוֹ : אֶחָד וְאֵין יָחִיד בְּיַחֲדוֹ. נֶעְלָם
וְגַם אֵין סוּף לְאֶחָדוֹ : אֵין לוֹ דְּמוּת הַגּוֹף וְאֵינוֹ גּוֹף. לֹא גִעְרוּף אֲזָיו קִרְשָׁתוֹ :

קדמון

מערכי לב

מקור הברכות

יְגִדֵּל. גַּם זֶה הַפִּיט אֵינוֹ לְרֵאשׁוֹנִים. וְנִחְבֵּר וְהוּא אֵלִי כו', וְהוּא נָפִי כו'. ה' לִי
בּוֹסֵן וְלֹא אֵיכָּא, שְׂרֵשִׁי הַבְּטָחוֹן, לְמַדְנִי

הַכְּתוּב [תְּהִלִּים קי"ב] "מִשְׁמוּעָה רַעָה לֹא יִירָא נִכּוֹן לִבּוֹ בְּטוֹחַ בַּה'", וְאִמֵּר רַבָּא [בְּרֵכוֹת דף
ס'] הָאִי קִרָּא מְרִישָׁא לְסוּפִיָּה מְדַרְשׁ מְרִישִׁיָּה לְסוּפִיָּה, מִשְׁמוּעָה רַעָה
לֹא יִירָא מַה עֵשׂ נִכּוֹן לִבּוֹ בְּטוֹחַ בַּה', וְמִסּוּפִיָּה לְרִישִׁיָּה נִכּוֹן לִבּוֹ בְּטוֹחַ בַּה' מִשְׁמוּעָה רַעָה
לֹא יִירָא, הַשְּׁמִיעֵנִי בִּזְמַן גְּדִירִי הַבְּטָחוֹן, וְסִימְנִי, גְּדִיר הַבְּטָחוֹן, הוּא הָאֱמוּנָה הַשְּׁלֵמָה בַּה'
וְהַשְּׁלִיךְ יִהְיֶה עָלָיו. כִּי הַמֶּלֶךְ אֱמוּנָה עָלָיו תְּמִיד בְּנוֹרָלוֹ, וּמְכִיר תְּמִיד חֶסֶד אֱלֹקִים עָלָיו,
בְּהוֹדוֹת לִי לְשַׁעֲבֵר וּבְתַקִּיּוֹתָ לְהַבָּא, וְגַם אִם יִחְלָה, יַעֲנֵה, יִשְׁכַּח, וְיִסְתַּר סִמּוֹן לִבּוֹ כִּי עוֹד
יִרְאֵהוּ אֱלֹהִיו, וְיַחְלָהוּ מִדֶּרֶת שְׁחַת, אוֹ דְּרֵךְ טַעֲשִׁי, הַבָּא מַעֲשֵׂה נִפְלְאוֹת גְּדוּלוֹת לְבָדוֹ עַל
אוֹפֶן גַּם נִסְתָּר, אוֹ דְּרֵךְ נִסִּי לְנִמְרִי, וְגַם לַעֲת כֹּאשֶׁר אִפְסַּם מִנוֹס לִפְנֵי, וְהַרְבֵּה חֲדָה מוֹנַחַת
עַל לְוָאֵרוֹ גַּם אִזּוֹ יוֹרְחוֹ עָלָיו מְאֹרֹת תְּקוֹת חֲדָשׁוֹת מִלְּמִנְתּוֹ מִחֵי הַעוֹלָם, וּמִשְׁחַתּוֹ בְּחֻלְקִים
חִיִּים שׂוֹכֵה לְהִיּוֹת מֵעַם הַנִּבְחָר לְנוֹרָלוֹ, וּבְכֻלּוֹ הוּא בּוֹטַח בַּה' וּמִפְקִיד בְּנוֹרָלוֹ בִּידֵי, וְכֵן אִמֵּר
חֲמִיז לְנִבְכַּדְנֶגֶר, לֹא חֲשָׁחִין אֲחִנָּא לְהַתְּבוּדָה, הֵן אִתִּי אֲלֵהָא דִּי אֲחִנָּא פְּלַחִין יָכִיל לְשׁוֹבְתָא
מִן אֲחִין נוֹרָא יִקְדָּחָהּ, וְגו'. וְהֵן לֹא, ר"ל, גַּם אִם לֹא יַעֲזֹרֵנִי, יִדְעֵה לְהוֹי לֶךְ מִלְּכָא דִּי
לֵאלֹהֵךְ לֹא אִיתְנָא פְּלַחִין וְגו', וְכֵן יִאמֵר הַמְּשׁוֹרֵר הַלְּוִנְזָאִי, יֵאֵשׁ לֹא כִּנֵּז וְגַם זֶה בּוֹבֵל וְחִנָּא
בַּעֲדֵן גֵּן אֱלֹקִים כָּל שְׂכָרִי, אִנִּי בִין כֶּךָ וּבִין כֶּךָ אֲלֵךְ בְּתוֹמִי. וְהוּא שְׂאֵה"ב, "אֲשֶׁרִי אֵלִים אֲשֶׁר
יַעֲשֶׂה בַּה', וְהִ' ה' מִבְּטָחוֹ". וְאֵין זֶה כֶּפֶל לְשׁוֹן, רַק הוֹרָאָה לְמַהוּת הַבְּטָחוֹן, שֶׁבּוֹטַח הוּא
מִלְּוֹשֶׁר בְּנַחַת וּשְׂמִיחָה לְעוֹלָם, וְאִפִּי' לֹא הִנִּיעַ לוֹ מִלְּוִי תְּקוּתוֹ, כִּי חֹזֶה הַשֵּׁם עֲלָיו הוּא מִבְּטָחוֹ.
וּבְהִנֵּיעַ הָאֵדָם לְמַדָּה זֹאת, לֹא יִבּוֹשׁ מִסְכָּרוֹ לְעוֹלָם, כִּי רָצוֹן יִרְאִיו יַעֲשֶׂה, וְיִגְדֹּר אֹמֵר וְיִקּוּם
לִי, וּמִשְׁמוּעָה רַעָה לֹא יִירָא לִבּוֹ "מַה עֵשׂ" כִּי "נִכּוֹן לִבּוֹ בְּטוֹחַ בַּה'". וְהַתְּבוּנָה כִּי לֹא אִמֵּר
"בּוֹטַח לֹא", כִּי בְּכֹר אֶפְסַר שִׁדְמָה הָאֵדָם שֶׁכֵּבֶר קִנָּה מִדַּת הַבְּטָחוֹן וּדְמִיוֹנִי יִכְבֹּד לוֹ, אֲלֵא
"בְּטוֹחַ בַּה'" בּוֹ יִתְב' עֲלָמִי, שְׁמִשְׁלִיךְ יִהְיֶה וְנוֹרָלוֹ לְפִי חֶפֶץ הַשֵּׁם יִתְבַּרְךָ, וְאִזּוֹ לֹא יִירָא מִשְׁמוּעָה
רַעָה, וּכְמוֹת ר"ח בְּמִס' חוֹלִין פִּי"ק, "שְׁקוּלִי לֹא מִסְתַּעֲיָא מִלְּתָא, אֵין עִיד מְלַבְדוֹ בְּתוֹב",
וּכְשִׁפִּים לֹא יִשְׁלֹטוּ בּוֹ, אֲכֵן גַּם מִסּוּפִיָּה לְרִישִׁיָּה מְדַרְשׁ לְסִימְנֵי הַבְּטָחוֹן, לְאִמֵּר : אִתִּי
"נִכּוֹן לִבּוֹ" שֶׁכֵּבֶר קִנָּה הַמִּידָה הַיִּקְרָה הָיָא, שְׁהוּא בּוֹטַח וּבְטוֹחַ בַּה', כֹּאשֶׁר "מִשְׁמוּעָה רַעָה
לֹא יִירָא" כֹּאשֶׁר הַבְּטָחוֹן הֵלֵךְ כְּתוּקָה מְסוּפָקָה לְפָנָיו, כְּמִי שֶׁבּוֹטַח בְּגִדְיוֹ, בְּכֵן אֵדָם שְׁאֵין
לוֹ תְּשׁוּעָה, וְתִמָּא רִחוֹ יִכְבֹּד לְאִדְמָתוֹ, וְזוֹ"ש, "וְהוּא אֵלִי וְחִי גָּאֵלִי, וְגַם צוּר חֲבִלִי בְּעַת צָרָה",
וּמִפְרָשׁ דְּכָרִיו "וְהוּא נָפִי" כִּי לְפַעְמִים מִפְּלַטְנִי דְּרֵךְ גַּם נִלְהָ, וּלְפַעְמִים בְּטַעֲשֵׁי שֶׁל גַּם נִסְתָּר
שְׁהוּא "מִנוֹס לִי" וְגַם אִם לֹא כֵן, עַל כָּל פְּנִים הוּא צוּר לְבָבִי וְחֻלְקִי "מִנָּה בּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא",
וְכֵן כֶּךָ וְכֶךָ אֲלֵךְ בְּתוֹמִי, וְכִידּוֹ אֶפְקִיד רוּחִי בְּעַת אֵישָׁן וְאֶשְׁרִי, וְאִזּוֹ בּוֹטַח בּוֹ "שֵׁשׁ רוּחִי
תִּמָּא גּוֹיָתִי" וְהַמּוֹפֵת לֹהֵט שֶׁבְּטָחוֹנִי חוֹק וְאִמֵּין כִּי "ה' לִי וְלֹא אֵיכָּא" :

יְגִדֵּל כִּשְׁתַּדְּקָה תִּמָּא כֹּאן כָּל הַיֵּץ עִיקָרִים שֶׁכֵּבֶר הַמִּבְּכָס, וְהֵם י"ג הַעִיקָרִים בְּאִמּוֹנָה
יִשְׂרָאֵל וְשֵׁרֵי הַתּוֹרָה כֻּלָּה, אֲשֶׁר כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל מְחִיב לְמַסִּיר נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם, וְהַבְּטָחָה

מִלְּמִנְתּוֹ

קדמון לְכָךְ דָּבָר אֲשֶׁר-נִקְרָא רִאשׁוֹן וְאֵין רִאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ : הֵנוּ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל נֹצֵר.
יִרְחַ וְנִדְקָתוֹ וּמִלְכּוֹתוֹ : שְׁפַע נְבוֹאָהוּ וְנִתְּנָהוּ. אֶל אֲנָשִׁי מִנְּהֵמוֹ וְהַפְּאִרְתוֹ : לֹא קָם בִּישְׂרָאֵל
כַּמֶּשֶׁה

מַעֲרֵבֵי לֵב

מִקּוֹר הַחֲבֵרוֹת

מֵאִמִּין נִכְדָּל מִקְהָל עַדֹת יִשְׂרָאֵל וְנִקְרָא מִיָּן,
מֵאֵלֹו שְׁאִין לֹהֵם חֶלֶק לַעֲוֹה"כ. וְעֵינִין הַלְכוּתִיהֶם
בְּסִפְרֵי הַמִּדְעָ לְהַרְמִז'ס, אֲמַנְס נִם אֲנָשִׁי
הַכְנָסִיהַ סִסְדְּרוּ לָנוּ כָּל הַתַּפְּלוֹת הַשְׁקִיפּוֹ עַל
זֶה בְּרוּחַ קִדְשׁ וְכַלְלִי אֵת כָּלִם כְּשֶׁלֶשֶׁה פִּינּוֹת
מִפְּאֻרֹת. וְהֵם אֲמוֹנֹת הַחִידוּשׁ, הַהִשְׁגָּה,
וְיִיעוּד הַעֲתִיד. וְכַכֵּר הַרְחִיב הָעֵמִיק בְּזֶה
הַחִסִּיד ר' יוֹסֵף יַעֲקֹב בְּסִפְרֵיו. וְכַשְׁתַּמְכֵּל
תְּרַאֶה, אִיךְ שְׁכָל אֵלֹו הוֹי"ג כְּלוּלִים בְּאֵלֶה
הַשְּׁלֶשֶׁה : מִצִּיּוֹת ה', אֲחֵדוֹת, שְׁלִילַת
הַגִּמְטוֹת שְׁאִינוּ גִּיף וְאֵין לֹו שׁוֹם דְּמוּת,

בְּזִמָּן אַחֲרוֹן ע"פ סֵדֵר חו"ג עֲקִירִים אֲשֶׁר
לְחַרְמֵבִים ז"ל, וְכַעַל הַגִּיזִין לֵב כַּחַב שַׁחֲסֵם אַחֵד
שְׁמוֹ ר' יִחְיָאֵל ב"ר בְּרוּךְ חֲבֵרוֹ וְיִסֵּר שְׁמוֹ בַּחֲרוֹ
הָאֲחֵרוֹן מֵחַיִּים י'ח"ח א"ל ב'ר"ב חִסְדוֹ ב'ר"ד,
אִךְ אֵין זֶה אֵלֹא מִכָּלִל הַחֲשַׁעְרוֹת אֲשֶׁר ח"ק ה'
אִלְקִינוּ אוֹתָם לְחַכְמָתָן שֶׁל בַּעֲלֵי גוֹשְׁרִיקוֹן, וְהַחֲכֵם
הַרֵב רִיאָ בְּרִינֵר בְּמַכְתָּבוֹ אֵלֵינוּ כַּחַב, שֶׁמַּחֲבָרוֹ הִיָּה
ר' דִּנְיָאֵל ב"ר יִתְוֹדָה רִיָּין, נִכְדָּר ר' דִּנְיָאֵל ב"ר
שְׁמוּאֵל הַרּוּמָא מֵאֲמֵלִיא, וְכַכֵּר קִדְמוֹ בְּזֶה רִשִׁיד
לְעִזְאֵז, וּמוֹבָא בְּסִפְרֵי עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל, וְיִדִּיד ר' יִצְחָק
לֵאמֹס

וְהוּא קִדְמוֹן לְכָל דָּבָר, כָּל זֶה נִכְלָל בְּאֲמוֹנֹת הַחִידוּשִׁי. וּמִתְבָּאִירִים מִתּוֹךְ אֲמוֹנָה זוֹ,
כַּמִּנְיָאֵר כ"ו מִתּוֹפְטֵי הַפְּלוֹסוֹפִים, וְשֶׁהוּא מַשְׁנִיָּה שֶׁאֵךְ לֹו לִכְדוֹ רִאֲיוֹ לְהַתְפַּלֵּל, וְשֶׁהוּא מִנְיָאֵר ב"א,
וְנִבְאֹת מִשֶׁה רַבִּינוּ ע"ה, וְתוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם, וְשִׁיּוּדֵעַ מִחֲשִׁבֹת הַלֵּב, וְהוּא גּוֹמֵל וּמַעֲשִׂים, כָּלִם
מִכְלָלֵי וְשִׁרְשֵׁי הַחֲשִׁנְחָה. וְהָאֲמוֹנָה שֶׁלֹא יַחֲלִיף דָּתוֹ, וְבִיּוֹת הַמִּשְׁחָה, וְחִסִּית הַמַּחֲסִים, הֵם מִכְלָל
יַעֲדֵי הָעֲתִיד :

וְדַע אֲתָה הַמַּעֲשִׂין וּמִתְבּוֹנֵן עַל נִסְחֵי הַתַּפְּלוֹת שֶׁסִּדְּרוּ לָנוּ אֲנָשִׁי הַכְנָסִיהַ הַקִּדְוֶשֶׁה תַּמְאָל
לֹהֵם בְּרִיבֵי הַמִּקְוֹמוֹת כִּי שְׁלֶשֶׁת הַפִּינּוֹת הֵלְלוּ נִצְנוֹת תְּמִיד בְּכָל מִאֲמֵר מֵאֲמֵרוֹת קִדְשׁ,
וְהַתְבּוֹנֵן בְּדַבְרֵיהֶם שְׁלֶשֶׁת הַתּוֹאֲרִים שֶׁל הָאֵל הַגְּדוֹל, הַגְּבוּר, וְהַנּוֹרָא. וְכַשֵּׁלֵשׁ לְאֲשׁוֹנוֹת אֲבוֹת,
גְּבוּרוֹת, קִדְוִשׁוֹת. וְכִדְוֶשֶׁה עֲלֵמָה קִדְשׁ, בְּרוּךְ, וְיִמְלִיךְ. וּבְכַרְכַּת הַשִּׁיר מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם
אֲתָה אֵל, וּמַכְלֵעֵדִיק אֵין לָנוּ מֶלֶךְ, נוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: וְכִיּוֹדֵר תַּתְּבַרְךְ צִירֵנוּ, מַלְכֵנוּ, וְנוֹאֲלֵנוּ. וְכַאֲמַת
וְיַיֵּב, אֲמַת שֶׁאֵתָה אֵלֵהֵינוּ כו', מַלְכֵנוּ כו', נוֹאֲלֵנוּ. כּוֹלֵם סוֹבְבִים וּמַרְמִיזִים שְׁלֶשֶׁת הַפִּינּוֹת הֵלְלוּ
שֶׁהֵן חִידוּשׁ, הַשְׁגָּה, וְהִיּוּעוּד הַעֲתִיד. וְנִכְלָלִים הֵבֵל בְּסִפְסוֹק אֶחָד ה' מֶלֶךְ, ה' מֶלֶךְ, ה' יִמְלִיךְ
לְעוֹלָם וָעֶד. וְעִיקָרָם וְשִׁרְשֵׁם בְּשֵׁם הוֹי"ה ב"ה, שֶׁהוּא הִיָּה הַמַּחֲדָשׁ לְכָל, וְהוּא הַמַּשְׁמִיט עַל הַכֵּל,
וְהִיָּה הַנוֹאֵל אֵת הַכֵּל. וְנִשְׁבַּח ה' לִכְדוֹ בְּיוֹם הַהוּא וְהִיָּה ה' אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד. וְכַכֵּר שֶׁלֹא
נִתְּנָה עֲדִיין יִיעוּד הַעֲתִיד שְׁמוֹ הַקִּדְשׁ בְּהַעֲלֵם, וְנִקְרָא רַק בְּלִשׁוֹן אֲדֻנּוֹת שֶׁהוּא אֲדוֹן הַטַּבְעִים
וְהָעוֹלָם כָּלֹו מוֹנֵהֵנִים וּמוֹשְׁגָחִים עַל יְדוֹ לְפִי דְרָכֵי הַטַּבְעִים מִבְּלִי שֶׁנִּתְרַאֶה הַשְׁנַחֲתִי הַפְּלֵאִית
עֲדִיין, וְכַשִּׁיתְקִדֵּשׁ וְיִתְגַּדֵּל שְׁמוֹ בְּיוֹם הַהוּא וְהִיָּה נִקְרָא כַּכְתִּיבָתוֹ, וְיִתְחַדֵּשׁ שְׁמוֹ הַגְּדוֹל בְּמוֹצָנוּ
הָאֲמִתִּי בְּתִיבַת "אֶחָד", הַכּוֹלֵל : הָאֶחָד הַמוֹחֲלֵט, הָאֲמִתִּי, הַמְּפֹרָסֵס. וְאֵין בְּזֶה רַבִּינוּ תּוֹאֲרִים
ח"ו, כִּי בַּתְּמַרְךְ עַל מַרְגְּלוֹת שֶׁהִיא "מֵאִירָה", וְכֹכֵב אֲמִרָה מַסּוֹף הָעוֹלָם עַד סוֹפוֹ,
וְחִזְרָת וְאֲמִרָה, שֶׁאֲוִירָה מִתְמַיד נִקִּים לַעֲד", לֹא הוֹסַפְתָּ דָּבָר עַל הַתּוֹאֲרֵי הָרִאשׁוֹן אֵלֹא שֶׁפִּירֶשֶׁת
אוֹתוֹ, וְכַךְ הִקְבִּי, הַכֵּל כְּכָלִל אֲחֵדוֹת, "אֶחָד וְאֵין זולָתוֹ כִּי חִדֵּשׁ אֵת הַכֵּל", אֶחָד הוּא מַשְׁנִיָּה
עַל הַכֵּל וְמוֹחִיָּה אֵת כָּלִם וְאֵלֹו יִסְתִּיר מִסֵּם עֵין הַשְׁנַחֲתוֹ כָּלִם כִּאֵין וְכַאֲפֵס, "אֶחָד הוּא הָקִיִּים
לַעֲד וְלִנְחָה, [כ"ו] מְלוֹקֵט מַעֲשֵׂי הַחֲסִיד יַעֲב"ן]. וְהַתְבּוֹנֵן עוֹד כִּי חֲכָמֵינוּ ז"ל גִּילּוּ לָנוּ הַסּוֹד
הַרְמִיזוּ בְּתִיבַת "אֶחָד" עַל הַפִּינּוֹת הֵלְלוּ בְּתִיבַת אֲחַת. שֶׁאֲמָרוּ [שֶׁבַת קו"ט וְסִנְהֶדְרִין קו"א] "מֵאִי
אֶחָד אֵל מֶלֶךְ גָּאֻן", וְכּוֹנֵנוֹתִם, "אֵל" בְּחִדֵּשׁ אֵת הַכֵּל, "מֶלֶךְ" שְׁמוֹלֵךְ וּמַשְׁנִיָּה עַל הַכֵּל, "גָּאֻן"
לְשֵׁם שֶׁכֵּר לְעַמִּיד וְלַהֲפַרֵעַ מִמַּכְשֵׁייוֹ. וְהַתְבּוֹנֵן תְּמִיד בְּסִדְרֵי הַתַּפְּלוֹת : וְיִמָּא פִּינּוֹת אֵלֹו
לְהַעֲשִׂימָם בְּהַרְבֵּה מִקְוֹמוֹת מַדְבְּרִיָּה, וְבִיחֻד בְּכַרְכַּת ר"ה מַלְכִּיּוֹת, זְכָרוֹת, שׁוֹפְרוֹת. וְכֵל
נִכּוֹן תַּחְבּוּלוֹת יִקְבֵּה. וְיִשְׁמַע וְיִוִּסֵּף לָהֶם :

וְטַעַם

הַדָּבָר כִּי לָפֹו מֵרָאֵשׁ בְּרוּחַ קִדְשׁ אֵת פְּזוּרֵנוּ הָאִיוִם בֵּין הָעֵמִים וּנְפּוֹלוֹתֵינוּ בְּקִצּוֹת
תֵּבֵל, וְעוֹרֵרוֹ וְלִימְדוֹ אוֹתוֹנוּ לְהַנּוֹת בְּפִינוּ וּבְלִבֵּינוּ לְכָל יוֹם מֵאֲחַדוֹ יִחֻד שְׁמוֹ הַגְּדוֹל
וְשִׁרְשֵׁן

תפלת שחרית

במקשה עתה נקרא ומביט את המזבח : הורח אקח נתן קעטו עלי עיני נביאו נאמן
בזה : לא יתקדש הארץ ולא יקדו דתו. יעלמים דמחורו : צופה ויודע סתרינו סביב
לסוף

מערכי לב

ושרטי אמונתינו הטהרה שהיא שרש המלכות
כלן, יטן כי בזמן שטנק או אפילו ענפים הרבה
נקצצים ונשברים מאת האילן, עוד יש תקוה פי
יונקתו לא תפדת, ועוד ישוב ויפריח ויחליף
פרי, לא כן אם נעקר מארץ גשנו, ושרטו
מתחת ימל, אפס תקוה לפנינו גשאל ישלה לשמים

מקור חכמה

לפני מרמסנים אעירנו : מת שראת בכח"י עתה
וכל נוצר יורה גדולתו בקטנס מלח, יורה, ודבר
זה מסכים מאד לעיקר החמשי שחשב זרמב"ם
שלא לשרן רמיו להתפלל ולא לזולתו, בגשמת בכאן.
אם בית הקיימנו בנוספות לספר הג"ל.

שאלו ותארכנה פארותיו, כי כל פרטי צמחו חים ייבשו גם הם ויקמולו, וזדדנו זה שאלו
משתוממים לראות צבית יעקב שמה ושעוריה בעונות חמורות אשר לא שיערנום בדורות
שלפנינו, ברור, כי לא נטיל^ט מלומה גם אם נזכיר דרכם על פניהם, כי אין המפסלה הזאת
לפני הפושעים האלה בנפשות בגלל מה שאינם מכירים חומרי האיסורים, פי גם בשביל האמונה
הטהורה שנכרתה מפיהם ומלכסם. ולמה הדבר דומה : לנגן הרואה פירות כדמו שכן נרקבות
וכלות, וענפיהן ושליון מתיבשות ונהדפות לכל רוח, והוא מלקטן אחד לאחד לחבר אותם
בחדש ומשיחה, ומחלת את פירותיו לגוף האילן, שכל ערומותו ליד, כי ישאלו רקובים,
וייבשו על כל פנים, אך הכא לנגן ולהלילם, מוכרח לעדור מסביב כל אילן, להשקותו במים
חיים וזלולים, ולשוב להחיות השרש עד אשר ישוב ויפריח ויעשה פרי תנובה, וכך : אין
תקוה לבית יעקב להגלל מעונות קלות וחמורות בפרט וכו שרש באמונה טהורה, אשר ישובו
להיות נטעי נעמים, בתנובת חיים חדשים לכל פקודי ה' וסומרי דברו לעשותם :

אין דו דמות הנוף ואינו נוף, ר"ל שאין לו יתב' סיווי דמות לא לבעלי נוף חמורים
ולא לבעלי אינו נוף שהם השכליים הנבדלים. שהוא נעלה ומופלא מכלם ואין בו שום
השגה ויורה, ואין שרך לקדישתו [דש] :

הנו ארון עולם לבל נוצר יורה גדולתו ומלכותו, עמ"ס במקור הנרכות בשם הר"י
לאסט, ולפי גוססתו יס לומר, שאלונתו והשגחתו לכל נוצר נכרת ויודעת ומורה על
זה הגדולה והמלכות המתגלה לפרקים שלא בטבעו של עולם ומתגלגלת מכין עקבות הטבע
עד שידפו כלם כי ימין ה' רוממה, וזה יורה גדולתו שהוא מעשה בראשית, כמו"ס ברכות
נ"ח, הטבעה בנפש ממקור מחשבתה, שטע הקב"ה בשכל האדם להאמין שיש אלוה נמצא ואין
זולתו והוא אשר ברא את הכל וחדל את הכל, יהיה כל יכול אשר כל"ם משניה נ"כ על הכל
ואין לדור אתו, ויודעת כמו כן ע"י המלכות, וזוהי ה' המחשבת רהב, ויד המחברת יס,
השמה דרך לעבור גלולים, וכמו"ס^ט, "הגבורה זו יצ"מ, והממלכה זו מלחמת עמלק", שהי'
דד

וכש"כ עם ישראל שאינן בטבעו של עולם, וכל השם אורחותיו בעוה"ז וזכה ורואה ביסועתו
של הקב"ה [פ"ק דמוש"ק] שהוא שומת עין על ההשגה הפרטית החופפת עליו
ועל מסלולו סבותיו כמו שהארכתו מזה בספר מסתרי ההשגה, שאזכיר כאן קצת מה"ש שם,
וזה : גם היום שאנו מחזירים על פתחי שונאינו השמחים לאודנו ונאמרים לדמנו, והגנו כשמים
בעיניהם וזנינים בצדיהם, גם היום לא נכחד קיומנו. הרבה גבורים ומקסימים כבר כרעו
לרגלי החוקים חיים וימחו מן הארץ, הלאים הגדול מחזירו בלע את חזירו והמלכות החזקה
מורשתה הכחירה את פניהה, והעם הקטן הזה והדל עוד חי בלאומים וכבודו יחד בגוים,
לא אזכיר כללות חיי האומה שכל קיומה אחת מפלאי התבל כו' וכל חכם לב יראה לספר
הנעדים והפסיעות בכל הזמנים והמקומות אשר צעד השם הזה ביום אשר רגזו היום לבלעהו,
כי גם פרטי אנשיו והמוני יראו שם בעצמם כבוד אל עליון גואלם בכל ארחות מסבותיו
הנפלאות, סבות שלא ידעו אלא המצב מסבות בעצמן, ולית אגם ביבשתא דו יכול רואה
חילון להחיות, כל טרף ביתנו ומחיתנו ממציאים לנו אותן השונאים בעצמם ברצונם או שלא
ברצונם, כל הפחים ומכמורות שפורשים לרגלנו, ויפגוסם לנפשותינו, ישובו לטובתנו ואשרנו,
וככה

לסוף דבר בקדמתו : גומר לאיש חסד כמפעלו. נתון לרשע רע קרשיתו : ישלח לקץ חסדו וישלחו. לפדות לחבי קץ ישועתו : צדקים יתיה אל ברב חסדו. ברוך צדי עד שם הוללותו :

מערכי לב

וכבר נראה אם נאבד להצט כנפלאות יצירתו, כי באותה שעה שיתכפר עלינו זרות פחיתות, מחלות, תקלות, חרב, דבר ביזה, גני, וכל מזרות רעות ומאורעות, באותו רגע ולפתע פתאום תזרח לנו שמש נדקה ומרפא, ולתלא פדות ורוחה לא בעובר ידינו, ולא בחכמת דוהנו, ולא בדרכי הסבות ששינו, רק כקל מן שמיא, ואות מרום, בשעה שחבר הדת מונחת על צוהרנו, ברע דכדוכה של נפש, אז נמצא מפלט לנו, מה שאין הפה יכול לדבר ולא הלב לחשוב, כי מפניו אין עתה בעדנו, ואין לנו אה ואחות בבית המלך, אך שומד ישראל לבדו לא ינס ולא יישן, הוא שומרנו ומושיענו בעת צרה, ועד"ו תמצא לכל תולדות עמנו וספרותו, הכלוב מראש ועד סוף כדס ובדמעת, וסוף דבר לא נשבת שמו וזכרנו, הכוכב אשר נקטע שז להופיע, והאור אשר נדעך עלה והגיה, וכן גם להיפוך : בה צעת אשר חשב העם היה בעבולות דעתו כי עומד ברום המעלה, מרום וגשאל לפי עבדו של עולם, כאשר לבית המושלים והשכנים שוב עליו, פתאום שקע שקיעה איומה מכלי הבין מחין נעשתה הרעה האמת עליו, כל אחד מחתנו יוכל לתת עדותו נאמנה על דבריו אלו, אם ישים אורחותיו לעיניו לחשוב גם חשבונו של עולם, ולדקדק מעשיו ומסבותיו, כי ימצא גם מאורעות במסלול עולמו המלמדים דרכי זרו והשנחתו עליו בהשגחת אל מסתתר, מאורעות שלא יוכל להכחיש, ומקרים שא"ל להצדיקם, והמה נעמם מעידים גדולתו של יוצר בראשית, המשגיח על עמו המכלכל את נאציו, עונה למחכיו צפודה למחליו סלה, ואל הענין הזה דמו רז"ל בלמחרס כל השם אורחותיו : בעוה"ז כו' כי העולם עיניו לא יראה בסוב ה', ועינים נחות אינן רואות ישועתו של הצדיק, וחלום הכל במנהגו של עולם, אבל גם ממנהגו ש"ע מתנזרות תמיד שלהבות מצריקות המפלטות מחיב השנחתו הפרעית על אזהביו ועם קרוביו, ועל זה אמר חז"ל בברך ה' אליו מן ההפירה לשמע און שמעתיך ועתה עיני ראתך, על כן תמצא זנחתתי על עפר ואפר :

גומר לאיש חסד כמפעלו, ונתן לרשע רע כרשעתו, אינו צוהר "לאיש חסיד" או "צדיק", וכן לא אמר "ומשלם לרשע" בלשון הכתוב [צדקים ז'] ומשלם לשונאיו, כי כ"ו מחסדי צורנו, שבתגמול מעשה הטוב מוצק מחשבה למעשה, וגם העני יאיש החסד שאין צדי מאומה אלא שלכו טוב עליו, צללו וידוע לפניו יתב' שאלו היה לו שורר ה' : "ותן ביד נדיבה לחלץ עני בעניו, הוא גומל לו כמפעלו, כאלו ה' מוציא מחשבתו הטובה אל המפעל, וגם הרע ששולח על הרשע יעשו"ו בכל עוד שאיננו משונאיו של מקום, שמשלם שדס על פניו כדי להצדיקו בעוה"ב, הוא גפרע חמנו מעט מעט כדי להחיותו בעוה"ב, והרע שמועטו בעוה"ז ג"כ אינה אלא בגדר מתנה טובה כדי להקיומו ולהחיותו, כי לא יחסוך בלוח המת :

ענין כוננת תברכות, חזרוק ברכה ספיו ומוציא שם שמים לבפילה :

גריסנו ברכות דף ל"ג רב ושמואל אמרי תרומתוהו כל המבדך ברכה שאינה תריבה עובר בלא תשא, וכן ב' הרמב"ם בפ"א הלכה ט"ו מהל' ברכות שהוא נושא שם שמים לשוא והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן. וכן דעת הרמב"ן בפירוש החומש שמה שא"כ לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, משמעו שלא ישא שם הנשבע בחנם כמו : לא תשא שם שוא", לא תשא את שמותם על שפתי"ו וזה נקרא בלשון חכמים "מוציא שם שמים לבטלה", אולם המוס' בסוף ר"ה דף ל"ג כתבו דאין זה אלא חסמכתא ע"ש. ומשמעות דבריהם דלא תשא לא נאמרה אלא לענין שבועה דוקא, וכ"כ החגונו מצינו ת"ל דענין לא תשא ר"ל שבועת האלה, כמושה"כ, וגשא אלה להאליהו"ו. אכן גם הם לא אמרו דאין חיבור לאו אלא מדרבנן, והחירו בנסתפק לו אם בירך לחזור ולברך, ובדאמתינן. שפק אמר אמת ויציב חזור ומבדך", ולא חסרינן ל"י משום לא תשא, דכל שרונה לקיים מצוה ליכא חיבורא, אבל בהא מיהו מודו דמוציא שם שמים לבטלה בלא ברכה, או חשנה ממעטע שבעו חכמים

חכמים או זורק ברכה מפיו ומדלג סס או מלך העולם שחייב לחזור ולברך, עובר על איסורא דאורייתא, וכדמשמע בתמורה דף ד' וילפינן לה מאת ה' אלהיך תירא, וכן אמרו בסנהדרין ג"ו דלית בה במוציא ש"ס לבטלה אזהרת עשה, וכן הגורם ברכה שא"ס:

ובמס' גדרים דף ז' אמר רב המוציא שם שמים לבטלה צריך לנדותו, ואם לא נדהו, הוא עצמו נדווי כו' וכל מקום שהזכרת ש"ס מצייה עניות מצייה, [ועיין במחוק"י ובסמ"ג דדוקא שם או כינוי של א"ד, ובמזיר, אבל שוגג או לשון לעז גוערין בו ומתירין שלא ישנה כדן]. **והתוספות** במס' יבמות דף כ"ב כתבו שהחייב נדוי בשביל שם שמים לבטלה אש"ס עשה תשובה לא נפטר מנדויו, וראייתם מסנהדרין דף פ"ה, ע"ש, ומובא כן במשנה למלך ה' ת"ת פ"ו דאם נתחייב נדוי מפני כבודו של ת"ח יבול הת"ח למחול לו ונפטר מנדויו אבל אם חייב שחטא למקום כנון שהזכיר ש"ס לבטלה אף עשה תשובה לא נפטר מנדויו, ועי' ידוה כל לב יודע מרת נפשו בכמה ברכות שא"ס והנדוין שנתחייב בהן, ואין לדמותן לשוגג כיון ששוגג בחטא מאות פעמים לזרוק ברכה במהירות מפיו. על כל פנים יורה לומר תיבך, כדריך סס כבוד מל"ו, כדאי' בירושלמי ובש"ע סי' ר"ו לענין כרך על הפירי ונפלה מידו. ע"ש, וכן בברכת המזון שהוא מה"ט והדין אללנו דלריך כוונה כמו"ש המג"א סי' ס', וכן בספוק ראשון שבק"ש דאם קרא ולא כיון לבו חוזר ואפי' למ"ד מצייה א"ס כוונה או בתפלה בברכה ראשונה לדבות, אש"ס שאין חזירות בזה"ו להתפלל משום דלמא גם בפעם השני לא יכיון, מ"מ איסורא דעביד עביד, ותרתוי בידיה חיסר מצוה והוציא סס שמים לבטלה, זהענין. מהבול וגורא:

ובל' הדברים הללו דים להערה לכל הבא לברך אחת מהברכות או להתפלל ולקרות שלח ימיה רסן לשוגו לפי טעמו והרגלו לחטוף ולזרוק ברכה מפיו ולהזכיר שם שמים לבטלה. אלא ישמיע לאזניו וידע על מה הוא מברך ולפני מי הוא מברך ומזכיר שמו הגדול והנורא, ואין לזרוק לבוין בו רק שהוא "אדון הכל" כפירוש קריאתו, וכן עיקר כמו"ש רבינו הגר"א ז"ל, וכ"ה במד"ר פי"ו שאמר אדם להקב"ה לך נאה לקראתך ה' שאתה אדון לכל בריותך, ומ"ש בש"ע סי' ה' לבוין גם פירוש כתיבתו, כתב הגר"א ז"ל שאין זה אלא כשתי שמות של שם ישראל כדריך לבוין שם ג"כ שהוא היה הוה ויהיה, וזולת זה אין להדגה כלל על הכתיבה. ודבריו ז"ל כדרכי החסיד יעב"ץ שהזכרנו לעיל שמיכת אחד שבק"ש כולל שלשת שרשי היחוד בבחינת ה' הוה ויהי' ע"ש:

וזה לשון השערי אורה שער ה' אחרי שביאר שכל השמות כלולות בשם הויה"ה ב"ה מסיים ואומר: דע, כי השם הגדול הנכבד והנורא הוא השם הכולל את כולו, ואין לך שם משמות הקדושים שאין כלול בו, יש לך להבין כמה אתה צריך להתבונן ולהזהר בעת שאתה מזכירו, כי אתה סובל על פיר ועל לשונך השם יתברך וכל שמות הקדושים והעולם ומלואו, ובוה תבין את סוד "לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא", כי האיד בריה שפלה ונקלה תהיה נושאך על לשונה השם הגדול יתברך שכל צבאות מעלה ומטה נושאים בו, כו' אבל כשאתה מזכיר הש"ת ראוי לשכחו ולרוממו כאמר, כי שם ה' אקרא הכו גדול, ותדע לך שבעשה שאתה מזכירו ואניעו בתנועת הלשון אזי הוא מרעיש עולמות מעלה ומטה, כו', והו הוא סבה להזכיר עונותיו ח"ו. תדע לך שכן הוא, כמו שתרצה אילן שבשאתה מניף הניף האצטו מתרעשים וכל העפים וכל העלם, כו', כל זה שלא במקדש, אבל במקדש היה כהן גדול מתרעשים וכל צבאות עולם היו שמחים ומקבלים שפע לפי שהיה מריק ברכה לכל העולם, עכ"ל:

וענין חברבות כולו, סודס רס ונשא, אך כללותן נראה ארך שראו אנשי כה"ג להשרישן ענין השנחתו הפרטית עלינו יתברך שמו ויתעלה, כי כל האומות יחד מודים ומכירים שהוא האל הוא הנורא לכל הצבאות העליונים והתחתונים, אלא שמרוממים אותו כל כך לאמר שאין כבודו יתב' להשגיח בתחתונים ומחר ההנהגה לכוכבי השמים וכסיליהם, ומשתחוים להבן ולריק ומתפללים אל אל לא יושעי, וכמו"ש במנחות דף ק"ו דקרו ליה "אלהא דלשליא", וזה ענין הכפירה בכבודו יתברך, וגורם להם לכל התועבות אשר יבדלו בשם אליליהם, ואלה אשר שנו והכירו חולשת תועבות ופסיליהם כפרו בכל ואמרו שהעולם הספקר, ולא יראה יה. אך לא כאלה חלק יעקב, וישאל בחר לבגולתו, יודעים ומכירים המה כי זה כבודו יתברך כי הוא אלהים חיים ומלך עולם, הוא הנורא, הוא היוצר, הוא השופט והמשגיח על עולמו, ולא יבצר ממנו

ראוי לדעת, כי בכל מקום שימצא ההוגה ומחפץ בסידור הזה תפלות וברכות באותיות נדפסות כמו אלו דלהלן. הם הן הנעתיקות אות באות מהנוסח שהחפצו כל רבותינו ומאורנו תלמידיו רש"י ז"ל כפי מה שימצאו בכתב יד אוקספורד במחזור לרבינו שמחה חתנו ותלמידיו הנכתב שנת ד'אחתקס"ח. וכל התפלות או הברכות באותיות נדפסות באותיות קטנות מהם. הם כמה מה שהוסיפו אחריהם לפי הנוסח אשכנז שאנו מתפללים בו. והתיבות שימצאם הקורא מוסגרות ברצאי עגולה עיניו הקורא עליהם בבאורנו מקור הברכות ויראה בהם נוסח רבותינו אלו לפי מה שהחפצו המה וכאשר יתבונן יראה בהם טעמים ונמוקים בגרסאות אלו וינעמו לנפשו.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם :

מערכי לב

מקור הברכות

על נטילת ידי, ברכה זו מקורה בתלמוד וממנו דבר, וכמושה"כ אשרי וגו' עושה שמים וברכות וארץ את הים ואת כל אשר בהם השומר אמת לעולם עושה משפט לעשוקים, וכו' וכו', יודע הכל, ושומר את הכל, ושופט כל ונותן לחם לכל, ומחיה את כלם, ונידון ללדל ולחזק לכל, ועל כלם אנו צריכים להודות לו ולברכו על לחם הקנין, על מדע לבבנו, ועל כל נשימה שנשמתנו ועל כל הנאה גופנית ורוחנית וכמו"ש, כי לעולם הסדור, לא רק כביצר את עולמו רק לעולם ולעולמי עד, כי הוא מקור כל הברכות ואין רגע שלא ישפיע טובו על ברייתו, ואין מקום נסתר מהשגחתו יתב' וזהו שאנו אומרים "ברוך אתה", ואין הרצון בזה שיהא ברוך, אלא שהוא ברוך, לשון תואר שהוא מקור כל הברכה והשפע, וכ"כ הראב"ע שמות י"ח. והחינוך מזה ת"ל כי אין להוסיף ברכה למי שא"ל לשם תוספות ורבות, והתואר הזה אנו מזכירים בלשון נוכח, "אתה" כי השגחתו יתב' הופפת עלינו וכבודו עלינו יראה, כי מלא כל הארץ כבודו, והוא שאמר ביושרי כי פ"ח, "כתוב אחד אומר שויתי ה' לנגדי", כאלו שכיה שרויה כנגדו, וכתוב אחד אומר "ברוך כבוד ה' ממקומו", כלומר שאין אנו יודעים מקומו יתב' כו', והאידן יתקיימו שני מקראות הללו אלא כשזכיר שמו יתברך, אומר "שויתי", כו', כאלו הוא לפניו מדבר פה אל פה, כו' ולאחר שהזכיר השם אומר "ברוך כבוד ה' ממקומו", עכ"ל. וביאור הדברים עפ"י שכן הירחי בשם ריב"א, שהקב"ה נגלה מלך מעשיו, ונסתר מלך אלהותו, והרשב"א ז"ל בח"א הרחיב הדברים וז"ל: כבר ידעת שיש שני יסודות עצומות שעליהן נבנה הכל, שהקב"ה מחויב המציאות, ואין אמתותו נודעת אלא לו יתב', והוא במציאותו נגלה, ומדותו נעלם ונסתר, ולהשרישו זאת קבעו נוסח "ברוך אתה" כמדבר עם נמצא מפורסם עד שמדבר פנים אל פנים, אכן קבעו מיד לשון נסתר [אשר קדשנו במצותיו וכדומה] כדי שלא תשחש המהשגה לומר שמציאותו כשאר הנמצאים ח"ו, ובעל ס' נפה"ה הוסיף תכלין לאחר: כי הפועל בעולמו והמציאה אותנו [ר"ל עצמותו יתברך] א"ל לכנותו בשם תואר ודמיון ושם שם ואף לא בשם הוי"ה ב"ה ומרומם הוא על כל ברכה ותהלה, והתוארים והשמות והמדות שאנו משיגים לכנות אותו יתברך הוא רק ממה שזכינו להשיג ממדת טובו מלך הפעל הטוב להתחבר אל העולם שברא להבינו ולקיימו אם לשבט אם לחסד אם לרחמים, וגם בשם העצם יתב' ג"כ לא נקראהו אלא רק מלך התהברותו להיות הוה ומחיה את כל העולם ולקיימו, ועפ"י יש לנו קצת השגה ומכנים אותו במדותיו אלו יתב', שהוא מרחם ומחונן ושופט, והכל מלך כחות הנבראים, וזה שאנו מזכרים שמו הגדול שיהא ברוך ומבורך להשפיע טובו וברכתו בעולמו, ובעין זה כ' החינוך שם בענין ברכו את ה' המבורך, או יתברך ויתגדל, שאין הכוונה אלא שיושלם הפעל הטוב שחפץ להטיב לבריותיו וזכה להמשיך ברכותיו ויתפשטו עלינו, ומהשרש הזה אמרו שהקב"ה מתאווה לתפלתן של צדיקים, ועד"י כ' הספורנו בראשית י"ב "ברכת ה' הוא בישמע במעשיו, כמו"ש "ישמעאל קני ברכני", ועיין רמב"ן שמות ט"ו ד"ה והוא מאיר עיניך ע"ש :

על נטילת ידי, עיין בראש"ש בשם רב האי גאון שהוא לשון התרוממות על שם, ויגעלם

וינשאים

ז

סדר רב עמרם השלם

סדר ברכות השחר

עמר"ם. ב"ר ששנא"ר מתיבתא"א (ה) דמתא מחסיא, לרבנא יצחק בריה דרבנא **שמעון**. חב (ג) ויקיר ונכבד עלינו ועל ישיבה כלה, שלום רב וריחימינות (ג) סן השמים יהא עליך ועל זרעך, ועל כל חכמים ותלמידים ואחינו ישראל השרוים שם, ונכתב יד ב"מ נוסף שס נלשון זה: — שאו שלום ממני ומן רב צמח (ד) אב ב"ד ישראל, ומן אלופים וחכמי ישיבה, ובני ישיבה שלנו ושל עיר מחסיא, שכלם בשלום חכמים ותלמידים, ואחינו ישראל השרוים

ה ע ר ה :

דע קורא דברינו אלו: שהסדר רב עמרם אשר לפנינו העתקנוהו מכת"י קלף בעיר אוקספורד באוצר חספרים בודלמאנין, ונוכל לחשובו יותר מקוריו לעומת הכת"י הנמצא בבריטיש מוזיאום, שמצינו נדפס הסדר הזה בוארשו שנת תרכ"ה. כי הכת"י הנמצא במוזיאום הוא מעשה ידי סופר אמן, שכתבו לפי זמנו להתפלל מתוכו, ולכן נחוסף שם גם הפיוטים המאוחרים שהיו נהוגים בימיו לאומרם ולא ממקור גאוני בכל יצאו. ובו שינה, קצר, והחליף, לתקן הלשון משגגת הסופרים שקדמוהו, ואם אמנם שברוב מקומות צדקו דבריו, שנה מאד במה ששלח ידו להגיה בפנים הספר ולא הציב תקוניו למטה בהערה, וקלקל ג"כ במקום שחשב לתקן או לקצר בעוד שלא ירד עדי עומק כוונת הגאון ז"ל, וגם המדפיס אחריו העתיקו ולא הרגיש בכ"ז, מלבד מה שחיסר דפים שלמים שלא היו לפניו בהעתק. ופעמים הרבה אי"א לישב דבריו ולהבינם בשום אופן, ויען שהסדר הנדפס כבר נתפשט בעולם, מצאנו חובה לפנינו להציב החלופים שבינו לבין הכת"י שלנו, אך לא שלחנו יד להגיה דבר בפנים הסדר המועתק מה אות באות מכת"י אוקספורד, ונביאם כלם בהגהות והערות אלו בציונים סתמיים אשר נכון על הכת"י ההוא אשר במוזיאום, או כסימני אותיות ב. או ב"מ. שהרצון בהם ברי"ה "בריטיש מוזיאום" ולשלמות מלאכתנו, הננו מביאים גם חלופי הנוסחאות שהעתיקים חסרא"י מארקס מכת"י אמריקני מסדר ר"ע שנמצא באוצה"ס של ה' זולצבערג, ומסומן אצלנו בכ"י א. והנוסחאות הנמצאות בסדר ר"ע שהובא מהגהות ממצרים, ומסומנים בציון "כת"י ג". והעתקנו כל נוסחות הגאון רב סעדיה, מסדר כת"י הנפלא והנהדר אשר באוקספורד ומסדר רס"ג המובא מהגהות, וממחזור ויטרו כת"י המקורי, והוא סדרו של רבינו שמחה תלמידו של מאור עינינו רש"י ז"ל, הנכתב שנת תתקס"ה לאלף החמישי, ושונה תכלית שינוי מהויטרי הנדפס ע"י כת"י הלונדוני, וכן היו לפנינו סדרים הרבה מכת"י עתיקים שלא ידע אותם הרב בעל עבודת ישראל, ולא הביאום בספרו הנדפס ברעדעלהיים שנת תרכ"ח, את הכל הבאנום כאן בהגהותינו, או בבאורנו מקוד הברכות, או במנין האלף, ולא חסרנו דבר מסדר כת"י בי"מ הנ"ל וזולת הפיוטים אשר הורו ונהגו אותם אותם האחרונים בזמן, או סדריקדושה וברכו לייחוד שקבען הסופר מהאגדות התחזויות ואין אנו נהוגים לאמרם. ודע שכל המוסגר בפנים בציון כזה [-] נשמש בכת"י בריטיש מוזיאום. ובהנדפס ממנו" ונמצא כתוב בסדרנו, ועל הקורא לזכור זאת.

שני נוסחאות והגהות.

בר הילאי גאון. (כ) "חביב" כן צ"ל. (ג) "ורחמנות" כצ"ל, ובכ"י ב"מ "מרחמנות השמים" (ד) רב צמח אב ב"ד הוא רב צמח בר מר רב שלמה, ונזכר כן במחז"י צד 280 לענין שאין מברכין לגמור את החלל

(א) עמרם בר ששנא ראש מתיבתא, כן צ"ל והוא רב עמרם גאון שנהג נשיאות גאונות בעיר סורא הוא מחא מחסיא במחצית מאה השביעית לאלף החמישי אחרי רב נטרונאי

השרוים כאן, שתמיד אנו עוֹלִים בשלומכם, וזוכרים אתכם בזכרון טוב ומתפללים בעדכם, ומבקשים רחמים עליכם, שירחם הקב"ה ברחמיו הרבים, ויגן עליכם, ויציל אתכם מכל צרה ונזק, ומכל חולי ומכאוב ומשלטון רע, ומכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות המתרגשות בעולם. וימלא ברחמיו הרבים כל משאלות לבכם. שגר לפנינו רבנא **יעקב בן רבנא יצחק** עשרה זהובים ששגרת (ה) לישיבה, חמשה שלנו, וחמשה לקופה של ישיבה, וצינו וברכנו אותך, ברכות שיתקיימו כך ובזרעך ובזרע זרעך, וסדר תפלות וברכות של שנה כלה ששאלת שחראנו מן השמים, ראינו לסדר ולהשיב כמסורת שבידינו כתקון תנאים ואמוראים, דתניא [מנחות מ"ג:] ר' מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, ובנמרא דא"י [ירושלמי סוף ברכות] גרסינן הכי: תניא בשם ר"ם אין לך אדם מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום, שנאמר ועתה ישראל מה ה' אליהך שואל מעמך אל תקרא מה אלא מאה, (ו) ודור מלך ישראל תקנן, כשהודיעונו יושבי ירושלם שמתים מישראל מאה בכל יום עמד ותקנן. ונראה שנשתכחו ועמדו תנאים ואמוראים ויסדום. — ע"כ

א. וסדר אלו מאה ברכות כולו, כך השיב רב **נמרני בר חילאי** (ה) ראש מתיבתא דמתא מחסיא, לבני קהל **אליסאנו** (ג) על ידי רב יוסף מאור עינינו. **ולברך** כל אחת ואחת בשעתה [כמו שמפורש בפרק הרוואה] אי אפשר **א** מפני מנופת הידים, שהן עסקניות ועשויות לשמש. אלא כשנוער אדם משנתו **ב** רוחץ פניו ידיו ורגליו כהונן, לקיים מ"ש הכון

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

א. א מפני מנופת הידים. ואין ראיה מחכמי התלמוד שהיו מכרכין כל אחת בשעתן. שהם היו קדושים, וגזריהם צעין שיכלו לומר הדברות צניקות. אבל אלו אין אנו יכולים להזהר כ"כ. [רבינו יונה.] **ב** רוחץ פניו ידיו ורגליו כו' לקיים מ"ש הכון. הוסיף כאן טעמא דהכון. דמשום טנופת ידים לחוד היה סגי ברהיצת ידים לבד גם בלי הפנים והרגלים. ומשום הכון לחוד לא היינו עוקרים תקנת חז"ל שזכרו על כל א"ז כשעתך דהא חזינן דלא חששו לכך. אולם כאשר א"ל לעשות כמותן מפני טנופת הידים שזכרנו מצינו לן לרחוץ גם הפנים והרגלים משום הכון.

הכון

דבר זה מסורת בירינו עד למשה מסיני שיש עלינו ק' ברכות מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים וכיון למ"ש בסדר רע"ג סי' ד', ע"ש:

א. צ"ל "הילא" (ה) ודע דהברית הבבליים נמצא תמיד ח' במקום ה', וגם בבית משהוהו אצל כמעט חה' עם חה'. וחמצא בסדרנו הרבה מזה. (ג) עיר באספמאי, ורבינו האלפסי קבע בה ישיבתו, כו בזמן שר' יצחק ב"ר ראובן הי' בברצלונה, ובזמן הגאונים עשו כל דבריהם ע"פ

גאונים

ההלל בבלי פסחים מפני שחולקין אותו באמצע. וכן בעיטור לענין כתובה דאירכסא כתב וכן אמר ר"צ בר שלמה ריינא דבבא דאינו חוזר. וגובה הדמים" ע"ש. (ה) עשרה זהובים ששגרת, ובבתי **א** איתא "עשרים זהובים ששגרת לישיבה, חמשה שלנו וחמשה עשר לקופה". וזהו הגרסא הנכונה כפי שהזכירה התשב"ץ ח"א סי' קמ"ב. וכתב שם: נראה שרבנא יעקב כששגרם כתב בפירוש שיחנו חמשה לראש ישיבה, דאליכ אלא כך שלח. לראש ישיבה ולכל הישיבה, היה יכול רב עמרם ליקח עשרה זהובים, ובמו שדרש ר' עקיבא מחצה לאהרן כו'. אי נמי כדת חסידות נהג רב עמרם בעצמו שלא לטול אלא חמשה זרובים, ומימי מכאן נראה שמנהגו היה מימי דגאונים ליהר קופה של ישיבה. עכ"ל. (ו) והריב אבן הירחי בספר המנהגים כתב

סדר רב עמרם השלם

[ג] הבין לקראת אליהו ישראל ד' [ומתחיל], (ג) וכל יחיד ויחיד חייב בתן. ומנהג כל ישראל בספרד. היא אספמיה כך הוא. להוציא מי שאינו יורע. [ומתחיל החזן] ומברך [מיושב, ד] כך אמר רב נטרוני. ברוך אתה ה' אלהינו אשר קדשנו במצו על נטילת ידים :

ברוך

מנן האלף

שינוי נוסחאות ותהנות

[ג] הבין לקראת אליהו. הרמב"ם פ"ד ה"ג מתפלה כתב ג"כ דשחרית רוחץ פניו ידיו ורגליו ואח"כ יתפלל. והשיג הראב"ד רגלים למה? וכתב הה"ג ר"ש הורו"ץ דהנהגותיו למחזור ויטרי דגרסת הרמב"ם דברכות דף י"ד היתה, הרוצה לקבל עול מ"ש יפנה ויטול ידיו ורגליו. ע"ש. ונמצא יוצא לדבריו דעת

גאונים בבל והרצו להם את כל סקוניהם. (ג) בכת"י ב"מ נשמט תיבת "ומתחיל" ושנה בזה כמבואר בבאורנו מנן האלף להשוות עדותו של הב"י עם דברי רבינו, וכן השמיט תיבות "ומתחיל החזן" והגיה במקומם "שליח צבור", ואין לזה שום חבנה. (ד) "מיושב" תיבה זו צריך למחקה, ובכ"י ב"מ

הרמב"ם דגם בזמן הזה מחויב כל אדם לרחוץ הרגלים. וזה לא שמענו. ולא אשתמיט לחד מרבנותא שיכתוב כן. וגם רב חייא ב"א לא למדה אלא מקרא דארחץ בנקיון כפי. ומנין לו רחיצת רגלים? והנה בנוכ"י מ"ת סי' ק"מ הקשה במה דלא תמה הראב"ד גס על רחיצת הפנים. וכתב ע"ז הרה"ג הג"ל שבמחלת כבדוס שכחו גמרא מפורשת בפרק הרואה, כי מצי אפיה לימא. כו' ע"ש. ותמיהני עליו. שאין ענין הגמרא דמיירי ברחיצת הפנים להעביר שיה משניו, למה שכתב הרמב"ם לענין תפלה. דודאי מ"ש הרמב"ם רוחץ אדם פניו כו' ואח"כ יתפלל שהוא רחיצת תפלה, חין נפ"מ בין אם היה ישן בלילה או נעור. ואלו לענין ברכת המעביר שיה שבגמרא כתב הרמב"ם פ"ז ה"ט שלא יברך אח"כ נתייב בה. ושפיר כתבו השולח והמשיב שם בנוכ"י דאי לאו טעמא דכל פעל ה' למענהו דאמרינן במס' שבת דף ג' דמש"ה מחויב אדם לרחוץ פניו יו"ר. היה לו להראב"ד לשאול ג"כ פניו למה. אך בלע"ד דקטע הרמב"ם עפ"ש במס' שבת דף יו"ד "רבה בר ר"ה רמי כוזמין ומליל, אמר הבין לקראת אליהו ישראל". וביאר לנו הרמב"ם פ"ה מהל' תפלה הלכה ה' "אם דרך אנשי המקום לעמוד לפני הגדולים אלא בבתי רגלים". ע"ש. ור"ל לאפוקי דבני הערב שעומדים תמיד ברגלים מגולות. וממילא נשמע מזה הטעם עצמו דבני הערב צריכין לרחוץ הרגלים משום הבין. והראב"ד שכתב רגלים למה. לא לחלוק עליו בזה, רק למה לא ביאר דבריו אם דרכם לעמוד ברגלים מגולות, וממילא לדיון א"צ רחיצת רגלים כלל, וכיוצא בדבריו אלו למ"ש הנר"ם בנוכ"י. אבל הוא מפרש דהרמב"ם סמין אמ"ש במס' שבת דף ג' משום דכל פעל ה' למענהו, ואינו כן. כמו שהשיג ע"ז בעל כסף משנה. ומעתה דברי רבינו הגאון שכתב "רוחץ פניו ידיו ורגליו כהגון לקיים מ"ש הכון מתבארים כהגון. כי רמז בדבריו הקצרים לכל מ"ש הרמב"ם. ומיירי במקומו דבכל שהי' דרכן לעמוד ברגלים מגולות. וגם רחיצת הפנים טעמיה משום הבין. כמ"ש בס' הפרדס לרש"י סי' ה' "ירחץ פניו ידיו ורגליו אם אינו נקי וטהור. ולו הם הנוגות לאומרים פניו שג' הכון" כו'. עכ"ל.

[ד] ומתחיל כו' ומנהג כל ישראל בספרד כו' מתחיל החזן ומברך ענט"י כו'. הנה הב"י בס' ד' ובס' ו' העיד להפוך, דבספרד לא נהגו כן. אלא כל א' מברך ענט"י ואחר יצר בניתו. וצביהכ"ם מתחילין מאלקי נשמה. ע"ש. ואפשר לומר דבזמנו של הרב ב"י שינו מנהגם. אך מבואר הדוחק ואין יסוד לזה. אך יאירו לנו דבריהם עפ"מ שדקדק בדברי העור סי' מ"ו שכתב "מפני שאין הידים נקיות כו' וגם מפני שרבים מעמי הארצות שאינם יודעים, תקנו לסדרם צביהכ"ג ויענו אמן אחריהם כו'. אבל ודאי חובה על כל יחיד לברך אותם דתניא ה' ר"מ אומר מאה ברכות". ע"ש שלא הזכיר זאת בשם הגאון משום דבאמת יש חילוק גדול ביניהם. ולפי מנהג שהזכיר העור נהגו הכל לסדר כל הברכות צביהכ"ג כדו לזכות את הרבים להוציא את שאינו צדיק. דמש"ה תקנו לסדרם צביהכ"ג כדו שעטני אחרים

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחֶכְמָה
וַיְבָרֵא בּוֹ נִקְבִּים נִקְבִּים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גָּלוּי וַיִּדְוַע לִפְנֵי כֶסֶם
כְּבוֹדָךְ שֵׁאֵם יִפְתָּח אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסְתֵּם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשָׁר
לְהַתְקִים וּלְעֲמֹד לִפְנֶיךָ אֶפְלוּ שְׁעָה אַחַת. בְּרוּךְ אַתָּה יי

מַעֲרִיב לַב

וינש"ס לפי שאנו זריכין להתקדש לפני
עבודה ככהן המקדש ידיו מהכיוור ולעמוד
מכלי ע"ש :

לפני כסא כבודך. לא אמר לפניך
כלשון הרגיל כשאר מקומות. שרומז
זוה שמקום הנפשות הם לפני כסא כבודו
[הרד"א] :

אחה

ובראש. וכן איחא בתחומא פ' שמיני, ועיין בסור
חר מקמאי המצורף למחזיו כתב דלא נימא "חללים" דלא לישרי כ"ע מרעיי כי חללים לשון חלל
ובע"י עבדיו כיון לרבריו. ע"ש, אבל מ"ש להסיר טענת האבודרהם שחסר השם. והוליל "איברים
חלולים". וכתב ע"ז: שלא עלה ע"ד הקדמונים להבין היבט חלולים כבינוני פעול, אלא שם דבר הוא
כמשקל כרוב כרובים, ע"ש, אינו נכון, מפני קושית הבי' דלא יתכן ע"ז לומר. "וברא כו" לשון
ברואה, אי' דקאי על האיברים הנבראים, ומ"מ אין טענת האבודרהם טענת כי אע"פ שחסר השם
נשמע במוכני, וכן דרך הלשון בהרבה מקומות, אבל גרסת הרי"ף "חללים חללים" וכן נמצאת אותה
הגורסא בהש"ס ישן שנכתב כמוך לחתימת התלמוד :

לפני כסא כבודך, בסדר רע"ג גרס "לפני כבודך", ובאמת קשה לכאורה מזה ענין כסא לכאן,
ובש"ס ברכות כ"ד אכרו "גלוי ודוע לפניך" וכן "גלוי ודוע לפניך שלא לבדוד עשייתו".
אולם גם בגמרא שם דף ס' איחא בברכה זו "כסא כבודך", וכ"ה ברי"ף ורמב"ם וכן הגיה בבתי
בי"ט, ואולי מפני שאומר לשון "כבודך" נאות לצרפו ללשון "כסא". והמובן כשעלה ברצונו יתב'
בסדר הברואה והמערכת, ויוגמחו בסדר תפלות ריה שאומר שם "לפניך נללו כו' והמון נסחרות
שמבראשית", אומר אח"כ "כי אין שכחה לפני כסא כבודך", ובס' אבני אליהו נדחק לתת טעם
לזה ע"ש :

ש"א יפתח אחר מהם או יסתם, כ"ה גרסת רש"י ורי"ף ודא"ש. אבל הרמב"ם בפ"ז מהל' תפלה
גרס יסתם קודם ליפתח, וכ"ה בסדרו של הרב ז"ל, אולם גרסת רבינו רע"ג כרש"י :

א"י אפשר להתקיים. כן הוא גם בסור הרב ז"ל, וכן הגיה בבתי בי"ט וביוטרי, וזה"ש מרובכבוד
שלפנינו איחא "אינו יכול להתקיים אפי' שעה אחת" וכ"ה הש"ס ישן והרי"ף, וזה"ש מרובכבוד
כתב דלא גרסינן, אפי' שעה אחת שהרי אדם סתם פיו כמז שעות ויכול להיות, וכתב הבי' לתרץ
ואח כי בכלל הנקבים הם פי הטבעת ובני מעיים, וגבול יש להם שיכולים נקביו לסתום, ואם עובר
הגבול ימות ע"ש. אכן לגרסת "אי אפשר" גם חירוצו אינו עולה כהוגן, דהא חיוני דחי' גם אם
עובר הגבול, וראיתי בבתי ק"ף ערוך שהוסיפו, כי אם ע"י נפלאותך ורפואתך" וכיוצא לישב זאת.
אבל לגרסת הנאון דגרס "אינו יכול" אין לזה צורך, דלפי דרך הטבע ודאי אינו יכול האדם להתקיים
אפי' שעה א' אם עובר הגבול, ולכן בחנם הגיה בבתי בי"ט "אי" חתח "אינו יכול", ומה שנמצא
בגמ' שלפנינו "אי אפשר לעמוד לפניך". שם הוא ענין אחר, וקאי על עמידה דתפלה ועבודה.
שאי' לעמוד לפניו יתבי' בהם כהוגן, אע"פ שהוא יכול להתקיים, דעמידה דוא תפלה, כמושה"כ
[בראשית יט]. אל המקום אשר עמד, ובמלכים [יז]. ח"ה' אשר עמדתי לפניו, ובברכות כ"ה אמרו
אין עמידה אלא תפלה "שנ' ויעמוד פתח", ובנוסחי אשכנז תרכיבי שתי הנוסחאות "א"א להתקיים
ולעמוד

סדר רב עמרם השלם

ברוך אתה ה' אמי'ה הן אשר יצר את האדם בחכמה, וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפני ה' כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם [אינו יכול:] להתקיים אפילו שעה אחת : בא"י רופא כל בשר ומפליא לעשות :

מגן האלף

שינוי גמולות והנהגות

בים "כחשיב" (ה) "כסא" (ו) "אי אפשר" אחריהם חמן. ומ"מ כתב נמי טעמא משום שב"י שאין הידיו נקיות. דאלו בשבול להוציא מי שאינו בקי לחוד... לא היו עוקרים דין התלמוד שלא יברכו על כו"א בשעתו. אבל כיון שפע"כ נריך לשנות דין התלמוד משום הידיו שאינן נקיות תקנו נמי שלא יברכו היחידים הנרכות בביתם לאחר שחצו יום. כי ראו לזכות את הרבים ואמרו שיברכו כולם בביהכ"ג. ואמר "אבל חובה על כל יחיד לפרך". ר"ל שלא יסמוך על עניית חמן ויברכם בעצמו בביהכ"ג אם הוא בקי. וע"כ ה"ב" דבספרד לא נהגו כן. ור"ל שהיו מתחילים בביהכ"ג רק מאלהי נשמה. וענטי וא"י ברכו כ"א בביתו. וזה עמנו כדברי הגאון שלא הזכיר מתחלה כלל טעמא דתקנו לסדרם בביהכ"ג מפני מי שאינו בקי. ולא חירי אלא במה שנהגו שלא לברך על כו"א בשעתה. משום דא"א "מפני טעם הידיו". ולפי הך טעמא באמת ברך כל יחיד ויחיד בביתו לאחר שרחק פניו ודיו ורגליו. וז"ל "רוחק כו' ומתחיל". ור"ל שכל יחיד מתחיל הנרכות לברפס תיכף בביתו. ומ"מ "וכל יחיד ויחיד חייב בהם" אין כונת הגאון בזה שחייב לברפס בביהכ"ג כמו"ש הטור, אלא אדרבא היחיד מחויב להתחיל הנרכות תיכף בביתו. וכמו ששאלו להר"י מולין מוצא בב"י "אך יתכן שנוטל שחרית ומתחיל מלברך ענטי" עד בואו בביהכ"ג? וגם הר"י מולין השיב להם "אין לי על זה טעם מפורסם. אבל נראה כו' מפני הע"ה שיענו חמן. ואע"פ שלפעמים אין בביהכ"ג מי שאינו בקי לא חילקו" ע"ש. שהוא טעם דחוק מאד, ולכן ברכו באמת ענטי וא"י כ"א בביתו. כעדות הב"י. והגאון עצמו מסכים לדבריו. בלי הגדל. אלא שכתב דמנהג ספרד הוא שבדי להוציא מי שאינו יודע מתחיל "החזן" ומברך. ור"ל דהחזן לבד הי' מסדרן בביהכ"ג. ואפשר דהחזן עצמו נמי היה מברך ענטי וא"י בביתו מטעמא דהר"י מולין. אלא דחזר לברכן בביהכ"ג להוציא מי שאינו בקי. דאע"פ שיצא מוציא. אבל הבקיאוס ודאי דברכו כ"א בביתם כעדות הב"י. והדברים ברורים למצוין :

ומ"ש הב"י דבספרד התחילו מאלקו נשמה. מנזאר דס"ל כהטור דלפי שהיא ברבית הודאה לא מנעי להסמיכה לאחר יצר, וכ"כ התוס' ברכות מ"ז ופסחים ק"ד. והטור הוכיח זאת ממ"ש בגמרא "כי מתער לימא אלהי נשמה ובתר הכי אמרו דלימא ענטי". אולם הרא"ש בתשובה כלל ד' סי' א' כתב לפי שאינה פותחת בברוך מצעי לוי' להסמיכה לאחר יצר. דבטי ברבא סמוכה להצרתה וכ"כ הב"י דהי"ה שצטור הוא דעת הרא"ש. ומה שהקשה הר"י ברונא דהרא"ש בפסקיו שהעתיק לשון הגמרא "כי מתער" כו' ומצא דס"ל דלא מצעי להסמיכה. סותר דבריו שבתשובה ה"ל. תירץ הב"ה על זה דבתשובה לא אמר להסמיכה מזד הדיון אלא ממידת זריזות והסידות ע"ש. אבל תמיהני דהא דברי הרא"ש בתשובה. שפתיו צרור מללו שלא יפסיק משום שסמוכה להצרתה. ולכן חזרה פותחת בברוך ובודאי דדינא קאמר. אלא נראה דספיר העתיק דברי חז"ל דכוננם שברכו עכא"ל בשעתה וברכו א"ג תיכף כשנערו משינס, נמי היתה סמוכה להצרתה לברכת המפיל חבלי שיה. דשינה לא הויה הפסק כמו"ש הראב"ד מוצא באבודרהם וב"כ הרב אבן הירחי בס' המנהיג ע"ש. אך כשאינו סדרם מכני הידיו שאינן נקיות ונעשה הפסק גדול בנתיים שפיר כ' הרא"ש בתשובה להסמיכה לאחר יצר ובמ"ש דברכי משה סי' ו' דא"י חותם, ומפליא לעשות" על סם הנשמה הנקשרת בנזק. לכן תקנו להסמוך לברכה זו חלקי נשמה. וכן דעת הגר"א להסמיכה לא"י. ועמ"ס במקור הנרכות דעת רבינו הגאון שהסמוך א"ג לברכת להצוין ע"ש.

הן אשר יצר בגמרא איתא הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים כו' כי נפיק אומר אחר יצר. והגאון העתיק זאת בסוף סדרו. וב"ה הב"י שבדורות אלו נכתבל מלאומרו. וכמו"ש

רופא כל בשר ומפליא לעשות :

אלהי. נשמה שנתת בי טהורה היא אתה בראתה אתה יצרתה אתה נפתחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה

עתידי

מערכי לב

מקור הברכות

אתה בראתה. עיני רש"ל בח"א דכרת רומזו על נפש הטבעי שנאמר ויבאר ויצרתה, על רוח החיוני שנאמר בו ויבאר ונפחתה בו על הנשמה שנאמר ויפח בלפיו נשמת חיים. וכבר קדמו זכר הרד"א : **ואתה משמרה בקרבי.** לומר : כל השואל חפץ מחזירו השואל מחויב כשמיצתו

ולעמוד בו, "וכ"ג הושרי" א. וכ"א יעמוד במנהגו כי יש פנים לכל אלו :

רופא כל בשר, כ"ה גם בסדרו של הרב ז"ל, וב"ג הגמרא והר"ף גרסת רבינו הגאון ז"ל, אכן בסדר רבינו סעדיה כח"י, וביושרי כח"י אוקספורד ובאשרי" הגרסא רופא "חולי" כל בשר, וכתב הכ"ח : אין ספק ששמות הוא באשרי ע"י המעתיק שחשב ברכה זו כברכת רמאנו ע"ש, אך

אלו ה' לרבינו הכ"ח נוסחת הגאונים שהזכרתי לא ה' כותב כן. והעיקר דס"ל להגאון דהלכה כרב באיסורי דחיים "רופא חולים", ור"ס אמר על זאת "הלכך נימרינהו לחרויהו", וכ"כ הר"מ בפירושו על ומפליא לעשות, דעל כן אומר רופא חולי, וכ"כ הגר"א ז"ל, ובעל עבוי"י כתב שגרסא רופא חולי לא נמצא כ"א בדפוס משנת רפ"ו ול"ג ל"י. ולא ראה נוסח דרס"ג הושרי, ומ"ש יכן משמע בגמ'. לא ידעתי המשמעות שלו דבאמת בגמ' משמע להיפוך. וכן מ"ש בסג"א ס"י ו' סק"ג דמהאגודה משמע דל"ג חולי, ובזוהר משום דא"כ הו"ל יותר מ"ג חיבות ע"ש אבל י"ל דגרסת האגודה כמו שהוא בגמרא. "א"א לעמוד" ול"ג לעמוד ולהתקיים ולא הו"ל יותר מן מ"ג חיבות :

ברכת. אלהי נשמה בסדרו של רבינו הגאון לש הכח"י אשר בברייתא מוצגים סמוכה לאשר יצר, ואע"פ דבש"ס איחא, כי איתער לימא אלהי נשמה ומשמע דמברכין אותה אע"פ שאין ברכה לשמה, ולכא לאקשווי דהיה לה לשנות בברוך, משום דל"ל שהיא סמוכה להברכה. לברכה המפול חבלי וכמנ"ש הראב"ד דשינה לא הוי הפסק, ומ"מ אגן צריכין למסמכה לאשר יצר כד' שתיחה ברכה סמוכה להברכה, דאגן לא נהניגין לברך ויכף כשמתעורר משנתו, משום היריד שניגין נקיות, ולכן נזשלין תחילה ומברכין ענטי וא"י, וסומכין אחריה ברכת א"ג, וכן דעת הפוסקים להלכה הרא"ש וחגרי"א ז"ל והרב ז"ל בסדרו, והכי נקטינן :

אולם בסדר גרסת הכח"י שלשני מציאתי ברכה זו אחרי ברכה דאשר נתן לשכני בינה, ונשתוממתי ע"ז ותשכתי שהוא שעות, ומש"ה תקנה הסופר בכח"י ב"מ, אבל אח"ז ראיתי שגם הרב הירחי העתיקה כמו בסדר שלסנינו, אשר אין ספק שכן גרסת רבינו גם בגמרא, והיא גרסא צודקת, כי לא חשוב הנשמה באדם אלא בהקיצו משנתו, והוא אינו מקוין אלא מקול התרגול, לכן מברך תחלה "הנותן לשכני" ואח"כ הכרכה הסמוכה לה אלהי נשמה, ומש"ה אינה פותחת בברוך, ואפשר נמי שאינה פותחת בברוך משום דהיא ברכת הודאה כמנ"ש בחוס'י, ולכן גם עתה שאין אנו מברכין על כל אחת בשעתו כמנ"ש הגאון, מ"מ אין לשנות סדרן המובא בגמרא אחרי שנטל ידיו וברך ענטי, וזה ברור בדעת רבינו, והסופר בכח"י ב"מ לא עמד על בירורו של דבר, ולכן שינה ותחליף, ועיין בבאורנו מן האלף לענין חתימת המחזיק בשמות :

אלהי נשמה שנחה בו מטהרה היא, חיבת "היא" ליחא בגמרא ולא בסדר רבינו ולא ביושרי כח"י א", ולא ברמב"ם ורא"ש, אך הר"ף גרס לה, וכבר העיר הכ"ח ע"ז למוחקת, וראיתי שגם הכוזרי מאמר א' כ"י קט"ז ל"ג ל"י, והכוונה שהיא טהורה, שניתנה ונזקקה באדם בטהרה, כמנ"ש במס' שבת קנ"ב מה הוא נתנה לך בטהרה, אולם כל ענין התעצתה הו"ל יתירה, ומדוע לא התחיל מן מודה אני, וכתבתי ליישב זאת ביושרי בע"ה בביאורי מערכי לב :

אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפתחתה בי, וכ"ה בכח"י אמרוקני בסדרו של רבינו הגאון ז"ל, וכן בספר הכוזרי שם, וכן גם גרסת הרב ז"ל, אבל בכח"י שלפני, שלפני

כח"י

תפלת שחרית

עֲתִיד לְפָלֶה מִמֶּנִּי וּלְהַחְיִירָה בִּי לְעֵתִיד לְבָא בְּלִי זְמַן שְׁהִנָּשָׂה
בְּקֶרְבִּי מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי רַבּוֹן כָּל
הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחְזִיר נְשָׁמוֹת
לְפָנֶיךָ מֵתִים :

מערכי לב

בשמירתו ועליו אחריות כל האנוסים אם לא יחזיר כמי שניתנה לו, כי די כהטובה שעשה המשאל עמו להשאלו. וכש"כ חפץ יקר שהיו תלואים בו. וחפץ יקר כזה יב לנו מידו של הקב"ה. ולכד החסד הזה שעשה עמו: לתת אלינו לחיותנו, הוא יתב' בעלנו מטפל לבטחו בקרבנו. ולולי זאת היתה יולאה כל רגע ורגע מהגוף. וגם כשעה שאני מחזיר לו פקדונו בכל ערב וערב. הוא נאמן בבטחונו בבקר להחזירה אלי מדי יום ביומו. כאלו ה"ו היה. הוא השואל ואני המשאל. אך יודע אני שכ"ז שהנשמה בקרבי שאתה הוא רבון כל המעשים אדון כל הנשמות :

ואתה עתיד לשלח ממני ולהחזירה בי לעת"ל. כלל כאן כל שלשת

הזמנים עבר הוב עתיד בחמונת שלשת הפיגות שהם החדוש. "אתה בראתה ב"י". שהנחה. "ואתה משמרה בקרבני". ויעוד העתיד. "ואתה עתיד להחזירה בי לעתיד לבא". וכמו שאת"כ [יבטיח ב"ו] יחזיר מתוך נבטתי יקומין הקיזו ורגנו שוכני עפר כי על אורת טלך וארץ רפאים תפיל. וגאמר [דניאל י"ב]. "ורבים מישיני עפר יקיזו" כי' ואמר [דברים ל"ב]. "ראו עתה כי אני אני הוא וגו' אני אחיה ואחיה", וכבר בא בעם ישראל דוגמתו כבן הנרפתות [מלכים א' י"ז] שהחיה אליהו, ובכך השוגמית [מלכים ב' ז'] שהחיה אלישע, ובמתים שהחיה יחזקאל [שם ל'] ואחרון מהחיים הנביאים הנביא ואמר "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה'", ואמרו כספרי אין לך פרשה בתורה שאין תחית המתים תלויה בו. וכל מי שאינו מחמין בתורה"מ הוא מין וגבול מעדת ישראל. ואמרו בפרק חלק כל ישראל יב להם חלק לעוה"ב חוץ מן האומר אין תחית המתים מה"ת ואין תורה מן השמים

טקור הברכות

כתי' א' (אוקספורד) הגרסא אתה בראתה ב"י". אתה יצרתה ב"י". ונוסחתנו מכוונת ע"פ לשון הכתוב [ישעי' מג] כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. אבל לא מצינו לשון בראתה ויצירה על הנשמה בשעת שנזרקה בגופו של אדם, ומ"ש "ויצר ה' אלהים את האדם". כפורש שם דקאי על הגוף. שהי' עפר מן האדמה ואח"כ נפח בו נשמת חיים :

ואתה עתיד לשלח ממני ולהחזירה. פירוש לשלח ביום המות, וגרסת הגאון ז"ל : "אתה נשלחת ממני, ואתה תחזירה בי, ואתה עתיד לשלח ממני ולהחזירה ב"י", וכ"ה ג"כ גרסת הש"ס ישן, הגומלים שהוכחו ממזכרים והיו לפני הרמב"ם ז"ל, ע"ש. ולפי אותה גרסא הכונה שנשלח מהאדם בעת השנייה. על דרך שאמר רב סעדיה בודיוו, "אתה נשלחת ממני אמש" :

רבון כל המעשים. וכן גרסת הרב ז"ל, אבל בסדור ספר כתי' ראיתי כתוב "שאתה הוא" רבון כל המעשים, וכן גרסת הכוזרי שם, אבל לפנינו בגמרא ליחא לחיבת "שאתה הוא". גם רבינו הגאון ל"ג לה. וכ"ה הוטריו אלא שמוסיף וא"ו, "ואדון כל הנשמות", והספרדים מוסיפים, "מושל בכל הבריות הי וקיים לעד" ולא מצאנו להם חבר, וכתב הרד"א "החמון אינן אומרים. "אדון כל הנשמות" והם טועים כי צריך מעין חתימה, וגם רב עמים גאון ור"ס גאון כתבוהו, עכ"ל. אכן ככוזרי שם וכן בכתי' ב"מ לא גרסו, "אדון כל הנשמות", ואפשר כיון דאמר "אתה עתיד להחזירה ב"י", ועי' אמר שהוא מודה על זה לפנינו יחבי'. היינו מעין חתימה, שהוא מחזיר לפגרים מותים, ולפי' אין לגרום "שאתה הוא" דאז מוסב הך, מודה אני לפניך" על מה שאומר אחריו "שאתה הוא רבון כל המעשים והנשמות", ולא על שלמעלה הימנו שעחיד להחזירה בו, ולא הוי מעין חתימה, אפי' יאמר גמי אדון כל הנשמות, ולכן גרסתנו וגרסת הרב ז"ל יותר נכונה :

בירושלמי

(י) ברוך אתה ה' אלהינו שנתת לנו לשכוי בינה להבחין (ט) בין יום ובין לילה :
ז. אלהי נשמה שנתת בי טהורה. [אתה בראתה בן] ואתה יצרתה

בי, אתה משמרה בקרבי, [אתה נטלת ממני אתה החזרתה בן] ואתה עתיד
לטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא. כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך
(י) [ח' אלהי רבון כל הנשמות] ברוך אתה ה' [ח]. המחזיר נשמות לפגרים מתים.

ברוך

מנן אלה

שנוי נוסחאות והנהות

(ו) בכ"ו כ"ז כחוב כאן, אלהי נשמה. (ח) הנוחן. וכמו"ש הרד"א שלא יאמר זאת אלא יר"ש
(ט) הלהבין. (י) ארון כל המעשים.

ברוך

דווקא כי נפיק מביית הכסא, וגם לא כתב כאן לומר "התכבדו", שמה מינה דמ"ל כהרד"א
לכרך בכל בקר ענט"י ואשר יצר אפי' לא נפנה, ודלא כהכ"ז, אכן בספר האורה לרש"י ז"ל
בכ"ז כי ק"ל וכן ביוטרי הגדפס כתבו לכרך דווקא אם נפני :

[י] שנתן לשכוי. עיין מ"ש בזה במקור הכרכות :

[ז] אלהי נשמה. עמ"ש בזה במקווי הכרכות :

[ח] המחזיר נשמות לפגרים בתיים, מפני שם כרכות הרבה שמתחלות בה"א הידיעה
וישנן בלי ה"א, אמרנו לעיין בדבר לפי קוצר דעתנו ולכאורה נראה עדיף ומסתבר
לכרך הכרכות בלן בה"י דומיא דכרכת המוויא, דאמרין בכרכות ל"ח ע"כ, והלכתא המוויא
דקיי"ל כרנן דאפיק משמע, ומדלא אמר "והלכתא אף המוויא" משמע דמסקנא דסוגיא
למפסק דלא כרנא דאמר בס עמוד א' דמוויא כ"ע ל"פ, וכן ממאי דאמר שם "בשלמא אי
אמר המוויא אשמועינן טעמא והלכתא", מכאור דפליג אהא דרבא, ועמם נראה, עפ"מ
שנ"ל לבאר הסוגיא התמוה הזאת במאי דאמר שם "מהו אומר המוויא לחם מן הארץ, ר' תמיה
אומר מוויא, כו' אמר רבא במוויא כ"ע ל"פ דאפיק משמע (פירש"י דבעי כרכה לשעבר על
הלחם שאל להנות ממנה וכבר הוויא הלחם הזה מהארץ). כי פליגי בהמוויא רבנן סברי דאפיק
משמע ור"ל סבר דמפיק משמע", (שעתיד להוויא דכתיב המוויא אחכם מתחת סבלות מזרים,
ובשלאמר פסוק זה עדיין לא יצא, רש"י), וגרסינן תו משתבחין כו' דלדס גדול הוא ודקי
בכרכות כו' פתח ואמר מוויא כו' בשלמא אי אמר המוויא אשמועינן טעמא והלכתא :

והסוגיא כלה תמוה, דבאמת בין מוויא או המוויא הכל לשון בינוני, דאלו לשעבר היה
אומר "אשר הוויא" ולשון להבא הוא "אשר יוויא". ועוד דקאמר אשמועינן טעמא
והלכתא, חזיה טעם היה אומר כיון דגם רבנן לא אמרו דהמוויא עדיף ממוויא, אלא דגם
המוויא דאפיק משמע, וראיתי בש"ס ישן דגרים, בשלמא אי אמר המוויא ואמר לן "טעמא",
קמ"ל הלכה קאמר, ור"ל שהי' מצינו לפניו טעם חדש בסברת רבנן דלריך לומר בה"י. והיא
גרסא נכונה מאד, ליישב קושיתנו, אבל עדיין קשה קו' הראשונה שהיא נגד דקדוק הלשון
והפשט, עוד ק' דהא קיי"ל הלכתא ככ"ה, וב"ה ס"ל לקמן דף כ"ג לומר בורא מאורי האש,
ולא הבורא, וקאיא הלכתא אהלכתא :

ולכן נראה, דאע"פ דבעי כרכה לשעבר, מ"מ בהא כ"ע מודו דמבעי למכלל גם ההוא
בכרכתו, משום דבאמת הקב"ה מחדש כל רגע את עולמו ומוויא לחם מן הארץ, וראוי
לזה מירושלמי פרק אלו דברים דפריך שם, על דעתיהון דב"ש (שאמרו "סברא מאור האש")
יאמרו ברא פרי הגפן, ומתוך, יין מתחדש כל שנה, אש אינו מתחדש כל שנה, (דמ"ל לב"ש
דכל הכרכה היא על אש היסודי שנברא בששת י"ב) שמעינן מזה, דאפי' לב"ש דמ"ל דלריך
כרכה לשעבר, מ"מ בדבר המתחדש כל שנה רריך לכלול הכרכה גם בהוא, ולכן אע"פ דמוויא
לשון בינוני ואכן בעינן כרכה לשעבר, מ"מ כיון דבינוני פל משמע ג"כ לתואר הכולל כל
הזמנים כמו שתאמר ראובן "סופר" או "בונה", אין כונתך שהוא סופר עתה או בונה, רק
שמלכתו ככך, לכן עדיף לשון "מוויא" או "המוי"א" שכולל גם ההוא, ממאי שיאמר "אשר
הוויא

תפלת שחרית

(דה"ה) המשכים קודם אור היום לא יברך ברכת אשר נתן לש"צ עד שיאיר היום וכדיעבד יאלץ ודוקא שברך לאחר חלות אצל קודם חלות אפי' שמע קול תרנגול לא יאלץ: (באה"ט סי' מ"ו)

**ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר נתן לשבוי בניה
להבחין בין יום ובין לילה:**

ברוך

מערכי לב

מקור הברכות

השמים והאפיקורס, וכבר המשיל החבר את הענין הזה למלך הכוזב במאמר הרביעי סי' כ"ג ואומר שיש לאלקים בנו סוד וחכמה כגרגור הזרע המתחלף על הארץ והמים והזבל ולא נשאר שום רושם מוחש מה שידומה למכים עליו, ואח"כ נעתק מדרגה אחר מדרגה עד שתדק היסודות ותיסבס לדמות עצמה ולזרז הזרע הראשון, עושה עץ ופרי כפרי הראשון אשר זרעו ממנה היה, וכן הזכיר הגאון רס"ג במאמר השמיני מספר האמונות ואומר על כן אנו סובלים ומחלים, לא נקון ולא נקצוף אך נוסף אומץ, ע"ש: ובה שיש לעמוד בדרכה זו ומה שיש בה מהקושי הוא אומרו "אלהי שמה שנתת בי טהורה היא", כי הלא בוחן לבות הוא יודע אם טהורה היא? וכמה עונות מולכלכות אותה והוא מעיד שקר לומר שהיא טהורה, וגם אם יאמר זאת תיכף בהקילו כמשמעות הגמרא "כד איתער אומר א"נ שנתת בי", גם זה לא יתכן בהיותו מגואל עוד בחטאות ואשמו' מיום האתמול, ולא שב עליהם עדיין, ויותר תמוה למה לו כל ההצעה הזאת, ולמה לא יתחיל מן כל זמן שהגשמה בקרבו מודה אני

בירושלמי ס"ד דמס' ברכות איתא: א"ר ינאי הנזיר משנתו צ"ל ברוך אתה ה' מחיה המתים. רבנן הטאחי לך, ויתיר"מ ה' אלהינו שתתן לי לב טוב"עב"ל, וכתב בעל יפה מראה שזה שאנו מברכין בכל יום המחזיר נשמות ע"ש, ושמע מדבריו שיוכל אדם לצאת בברכה מחיה המתים במקום א"י, וב"כ הפר"ח סי' מ"ו שאם ברך מחיה מתים במקום א"נ יצא, ובסדורים כתי' בעיר אוקספורד מצאתי שתוחמין ברכת א"נ עם ברוך אתה ה' מחיה המתים:

אשר נתן לשבוי בינה, וכן גרסת הכת"י שלפנינו "שנתן", וכה"ג בוטרי כתי' א, אשר נתן בלשון עבר. אכן בכת"י ב"מ גרים, הנותן", וכ"ה נוסח ספרד, וכן גרסת התשב"ץ ח"ג סי' רמ"ו, וב"כ הרד"א והגר"א ז"ל וכ"ה בסדור הרב, ותליא בפירושי הראשונים דלב נקרא שבוי בלשון מקרא, ותקב"ה נוח בן כל רגע בינה ודעת כמוש"ה יחיב הכמתא לחיובין, ולכן מברך לשון הוה, כנלע"ד:

להבחין בתשב"ץ שם לא גרס רק, בא"י הנותן לשבוי בינה, והעיד שכן גרסת הגמרא והה"ג, אבל בש"ס לפנינו איתא גם סיום הרברים להבחין

לפניך כו' ?

אכן הראשונים נתחבטו בטעמי הקרבנות עיין כוזרי ורמב"ן, והעולה מדבריהם שהחוטא המניס בהמתו שהוא רכושו וקניינו, לא תתכפר עונו בלעדי תשובה רצויה אשר עמה עוקד גם נפשו המתאווה שהוא בהמתו האנושי, בתשובה שלמה של חרטה ווידוי וקבלה להבא, יען כי אין קרבן בא אלא על השוגג שהוא חטאת החלק המעשי שבו, ובהיות שחטא גם בנפשו במחשבה, אשר לא תתכפר בלעדי תשובה הגונה מוכרח לעקוד על מוצחו גם את נפשו הבהמית, ונראה לו לכפר עליו, וכשם שכל קרבן עשין בקור ממוס ואין לך מתועב ומשוקץ ממזהם שפסול, כן צריך לבקר אחר מעשיו המזוהמים ולשוב עליהם, ולא רק חייבי חטאות ואשמות שהיה מתודה החוטא ומבקר אחר מעשיו בתשובה שלמה עליהן, כי גם בתודה ושלמים היה גניס עמיהן בהמתו האנושית להפני בוראו בהודות והלל לה', וגם קרבנות זכור שח"א לכל ישראל לעמוד על קרבנם, מ"מ עמדו שלוחיהן עליהם, והם הם אנשי מעמד שנבררו מכלל ישראל והיו במקומם, ובהצטרף המעשים הללו, מסירת נפשו ובהמתו יחד, והגשת הבהן אל המזבח במחשבה זכה וטהורה הי' הקרבן לרצון לפני ה', וזהו לשון "קרבן" שגם הוא עצמו התקרב בבהמה רצויה לפני המקום:

והוא

מערבי לב

מקור חברות

והוא שאמרו במס' חולין דף ה', "מן הבהמה להביא בני אדם שדומין לבהמה מכאן אמרו מקבלין קרבנות מפושעי ישראל", והדבר מפורסם, שהרי הבהמה נקרבת והיא עולה היא הקרבן, ואין נלמד ממנה על המקריבים אותה? אבל דקדקו בכתוב שאמר "אדם כי יקריב", מכאן קרבן, מן הבהמה" דר"ל שממנו עזמו ומן בהמתו האנושי צריך ג"כ להקריב.

עזמו ומן בהמתו האנושי צריך ג"כ להקריב. יחד עם בהמתו הקניני, ולמסורה במס' י' אחת כאלו אינו עוד קיים עם תאווה החמרי ומקבלין קרבנות אלו גם מפושעי ישראל, מן ב"א הדומין לבהמה. חוץ מהמומר ומנסך כו', והבן בדברים כי נכוניס המה :

ובאשר חרב הבית ואין לנו קרבן ולא כהן לכפר ולא אנשי מעמד להתודות ולעמוד על קרבנם, ראו החכמים והנביאים שבנו לתקן למעננו תפלות התמידין והמוספין, והוטל החובה על כל יחיד מישראל לערוך ערך חובתו בעזמו כפי סדר המעשים שהיו לנו לפניהם, וכשם שהיו לפניהם בישראל אנשי מעמד שהיו מתפללים, והלויים שזררו בריגה והודאה, והכהנים הקריבו את קרבן קנינם הבהמי לשם ה', לשם ריח וניחוח, כן עתה שאין לנו זה הקרבן מחויבים אנו להתנהג ככה עם נפש הבהמי שהוא קרבן האנושי החמרי בכל אותן המעשים והפעולות. לבקר בתחלה את הנפש והנשמה אם עברה היא ולעברה ממחשבת פגול וזדון אשר לא יראה וכמו"ש ר' אהרן מלוגיל בספר אורחות חיים סי' ע"ח שאמר : כשם שמחשבה פוסלת עבודה, כך פוסלת התפלה, וכשם שהזן למקומו וזמנו מפגל כך חוץ ממקום הראוי לתפלה וזמן הראוי לה מפגלת אותה, וכשם שנכחדו הכהנים בני לוי לעבודה כך יש להעמיד אדם כשר ויר"ש לש"ן, ע"ש, ולפיכך סדרו לנו פרשת הקרבנות לעקוד שם נפשנו במס' לעבודת ה' ולהתודות על זדון מעשנו כדרך שעזמו אנשי מעמד למעננו, וסדרו בעדנו פסוקי דזמרה כדרך שהיו הלויים מומרים בשיר וקול תודה והלל לה', ואחרי המעשים הללו מתקדם האדם בקדושת יוצר, והשכל מתלהט מגדולת הבורא ורוממית שדי שכלם מעריצים ומקדישים לשם אלקים חיים ומלך עולם. ושוב מתדבק ביוצרו באמירת אהבה רבה, ומיוחד לבו עד שזוכה למסורת נפש ועול מלכות שמים שלמה בפסוק ראשון שבק"ש, כאלו נסתלקו כל רעיוניו מעולם השפל ונדבק בחי עולמים דוגמת שחיטת בהמתו הקניני לפניהם, ומשם ואילך מצות כהונה, ככהן העומד ומשמש בשמי מרום, וגשמתו מתבודדת עם יוצרה ושוכנת שיחה לפניו ומתפללת "ה' שפתי תפתח" שלא תלא נפשו בדבריו, ואז מנשא לפניו ית' העולה והמנחה והתודה, וזורקת על מוצבה תמנית דם נפשה ומתקדשת בקדושת קדוש קדוש כמלאכי מרום במרום, ואחרי זאת מזכרת צרכי כלל ישראל מסליחה, גאולה, רפואה, פרנסה, אמקרבת את החטאת בסלה לנו, והתודה הבודאה. והנביאים בזכרת השלום, וזה יסוד ענין התפלה אשר הוקבעה למעננו, וכל דבריו אלו מובא בזהר פ' זו "חלת דרגין דעו לא נסתכחא על קורבנא ע"ש, ובויקרא דף ה' ע"ש, וכן אומר המפורר [שיר היחוד ליום ראשון] "שכר רוחי הם וצחקי יעלו לרגלך על מזבחך", [ורומז לסדר הקרבנות שאמרו במנחות ק"י כל העוסק בפרשת עולה כו' כאלו הקריב עולה], "ואשמיע בקול הודייתך ואספירה כל נפלאותיך" [רומז לפסוד? שם רגנה במקום רגנה הלויים], "ואשר ידעה נפשי לחבירה אמלל גבורות ואדברה", [בזכרת יוצר אבות גבורות ויקדושות] :

ועל הכוונה הזאת סדרו לנו אנשי הכנסיה כד אתער משנתו בערס שבא להגיש וזכו למלך הכבוד לבקר אותה מתחלה משון מויד ומחשבת חוץ, או זיהוס של פגול וחון למקומו, המומים הפוסלים בתפלה, ואחרי שחקר ובחן כי כפיו כן לבו וגשמתו עברה בכל אלו, והוא מודה שרק הוא יתב' רבון כל המעשים ואדון כל הנשמות, הוא ג"כ להקריב את זכו וקרבנו להתעסק בפרשת עולה ומנחה חטאת ואשם, ולשם פרים שפתינו, וזה עיקר כוונת התפלה שיסדו אנשי כה"ג :

לחבתינו כו', וכ"ג הנאמן רבינו ז"ל והויטרי והגר"א והרב ז"ל, וכתב התשב"ץ דברמב"ם סי' מהפלה איתא, "לחבתי" בין יום ובין לילה, ואמר שאין להטעות האומר "לחבתי" שאין שנוי מטבע אלא כשמשנה השחיחות, או מה שהוא עיקר בברכה, כהזכרת גשם וטל ושאלה, ע"ש, ונוסחתינו לברך, "לחבתי" ואפי' לא שמע קול חרבגול :

שלא יחד עם בהמתו הקניני, ולמסורה במס' י' אחת כאלו אינו עוד קיים עם תאווה החמרי ומקבלין קרבנות אלו גם מפושעי ישראל, מן ב"א הדומין לבהמה. חוץ מהמומר ומנסך כו', והבן בדברים כי נכוניס המה :

ובאשר חרב הבית ואין לנו קרבן ולא כהן לכפר ולא אנשי מעמד להתודות ולעמוד על קרבנם, ראו החכמים והנביאים שבנו לתקן למעננו תפלות התמידין והמוספין, והוטל החובה על כל יחיד מישראל לערוך ערך חובתו בעזמו כפי סדר המעשים שהיו לנו לפניהם, וכשם שהיו לפניהם בישראל אנשי מעמד שהיו מתפללים, והלויים שזררו בריגה והודאה, והכהנים הקריבו את קרבן קנינם הבהמי לשם ה', לשם ריח וניחוח, כן עתה שאין לנו זה הקרבן מחויבים אנו להתנהג ככה עם נפש הבהמי שהוא קרבן האנושי החמרי בכל אותן המעשים והפעולות. לבקר בתחלה את הנפש והנשמה אם עברה היא ולעברה ממחשבת פגול וזדון אשר לא יראה וכמו"ש ר' אהרן מלוגיל בספר אורחות חיים סי' ע"ח שאמר : כשם שמחשבה פוסלת עבודה, כך פוסלת התפלה, וכשם שהזן למקומו וזמנו מפגל כך חוץ ממקום הראוי לתפלה וזמן הראוי לה מפגלת אותה, וכשם שנכחדו הכהנים בני לוי לעבודה כך יש להעמיד אדם כשר ויר"ש לש"ן, ע"ש, ולפיכך סדרו לנו פרשת הקרבנות לעקוד שם נפשנו במס' לעבודת ה' ולהתודות על זדון מעשנו כדרך שעזמו אנשי מעמד למעננו, וסדרו בעדנו פסוקי דזמרה כדרך שהיו הלויים מומרים בשיר וקול תודה והלל לה', ואחרי המעשים הללו מתקדם האדם בקדושת יוצר, והשכל מתלהט מגדולת הבורא ורוממית שדי שכלם מעריצים ומקדישים לשם אלקים חיים ומלך עולם. ושוב מתדבק ביוצרו באמירת אהבה רבה, ומיוחד לבו עד שזוכה למסורת נפש ועול מלכות שמים שלמה בפסוק ראשון שבק"ש, כאלו נסתלקו כל רעיוניו מעולם השפל ונדבק בחי עולמים דוגמת שחיטת בהמתו הקניני לפניהם, ומשם ואילך מצות כהונה, ככהן העומד ומשמש בשמי מרום, וגשמתו מתבודדת עם יוצרה ושוכנת שיחה לפניו ומתפללת "ה' שפתי תפתח" שלא תלא נפשו בדבריו, ואז מנשא לפניו ית' העולה והמנחה והתודה, וזורקת על מוצבה תמנית דם נפשה ומתקדשת בקדושת קדוש קדוש כמלאכי מרום במרום, ואחרי זאת מזכרת צרכי כלל ישראל מסליחה, גאולה, רפואה, פרנסה, אמקרבת את החטאת בסלה לנו, והתודה הבודאה. והנביאים בזכרת השלום, וזה יסוד ענין התפלה אשר הוקבעה למעננו, וכל דבריו אלו מובא בזהר פ' זו "חלת דרגין דעו לא נסתכחא על קורבנא ע"ש, ובויקרא דף ה' ע"ש, וכן אומר המפורר [שיר היחוד ליום ראשון] "שכר רוחי הם וצחקי יעלו לרגלך על מזבחך", [ורומז לסדר הקרבנות שאמרו במנחות ק"י כל העוסק בפרשת עולה כו' כאלו הקריב עולה], "ואשמיע בקול הודייתך ואספירה כל נפלאותיך" [רומז לפסוד? שם רגנה במקום רגנה הלויים], "ואשר ידעה נפשי לחבירה אמלל גבורות ואדברה", [בזכרת יוצר אבות גבורות ויקדושות] :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שלא עשני גוי :

ברוך

מערכי לב

לחבחין לא אחר, לנחון" כי מה לנו ולנחיתו של התרגיל אם יודע לבחון או לא שנברך על זאת, אך מוכרח על בניתו נלל התועלת היוצא ממנו לטובת האדם שתקין משנתם והכריות מבחינים על ידו בין הלילה והיום, וכעין זה פירש הרד"א, וענין הכרכו' כלן להודות אליו יתברך על שהזמין לנו צרכינו בין גדול ובין קטן, ולהשרישנו שיש חמונתנו כי ממנו יתב' כל מחסורנו ומאזנו כל מעשדי נבר כוננו, כי לולי חסדו יתברך לא שבת נשימתנו ולא יהיורה הצוה אלינו, לא נפקחו עינינו, ולא נמחית איברינו, ולא נקפה קומתנו, ולולי הקוה המים מהיבשה אל הימים, ורקע הארץ על המים, [על כסמך אלל המים] לא היה מקום לעמוד, [וזה עיקר כוונת הכרכה הזאת, כי אין לנו מוכרחין עתה על עיקר החסד שהוא עושה בראשית ועל כלל בריאת שמים וארץ, אלא על צרכי ב"א] וכן ענין הכרכות כולן שתפסת ומידה עליהם:

חיוז

עובר ע"ז דוקא, וכמו שמצינו [ברא' ל"א], "הלא נבריות נחשבת", וכן, כי נכרי אתה" ראתי הגוי, וכן [משלי כ"ז], "נכרי ואל שפוחי", וכן [רות ב'] ואנכי נכריה, דבכלל הכונה שאינו עמו בקרבת אתבה ושכונה, אלא שמשותף בהוראתו גם על זרע עם אחר וע"ז, במקום שמוכן מענינו, או שמופירש בו כענין שנאמר [דברים י"ז], "איש נכרי אשר לא אחזר הוא", וגם בפסוק, "לעם נכרי" בו פרש"י, "איש נכרי", דלא כרמב"ן, אבל חיבת "גוי" הוראתו האמתית הוא על קהל או יחיד הקובע לו דת נמוסי ע"פ שכלו או קבלת אבות, אבל לא מצאנו חיבת "גוי" ע"י איש פרטי אלא במו שאינו מורע ישראל, כמו, "הגוי גם צדיק תהרג" דאבימלך, אבל בזרע ישראל כיון שאסור להם להתנהג ע"פ דת נמוסי שיקבע לו כל יחיד לעצמו, וכבר קבלו עליהם הדת האלקית, ובכללם יחד נהיו לגוי קדוש. גוי אשר לו חקים ומשפטים צדיקים, ועל כללותם הוא אומר, "ואעשך לגוי גדול", או "גוי וקהל גוים יהי סמך", ואיש פרטי המתנהג לפי דעתו ורצונו שלא בררך התורה אין לו חלק באלקים הים, והבדילו ה' מכל שבטי ישראל כי בשירות לבו הלך ועזב ברית אלקי אבותיו, ואע"פ שבאומות לא יקרנו בזה עין מאומה, וכמו"ש, "הגוי גם צדיק תהרג", בישראל כבר הוא מוכרל ומופירש בזה מכלל ישראל, ולכן כאן שמברך כל יחיד ויחיד בשבול עצמו, הוא מודה ומשבח שהוא מורע העם וממקבלי הדת הנבחרת כי לא עשהו השם יתבי, "גוי" לחיות ע"פ שכלו ושירות לבו, ועליו נאמר, "ישמו ישראל בעושי", שעשהו מורע ישראל, וכן נאמר, "הוא עשנו ולו אנחנו", והיא הנוסחא הישירה :

ובסדר רב סעדיה כתבי איתא, "שלא שמתני גוי, שלא שמתני עבד, שלא שמתני אשה", ואיננו נוהגים כן, כי אין לחלק מיתר הכרכות שחתימת כלן בלשון נבחר, וגם פעל "שמתני" לא מצאנו על לשון בריאה, אלא על הנחה במקום, כמו [שמות כ'], "ותשם בה את הילד", או מנוי ופקודה כמו [דברים ט"ז], "אשימה עלי מלך", או שימת הלב כמו "השמת לך" דאיוב, וכן [שמות

י"ט

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שלא עשני עבד :
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שלא עשני אשה :

שים אומרות ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שעשני כרצוני :

(דה"ח) סומא' מנכר ברכת פוקח עורים (עיי' סי' מ"ו זמ"א ופר"ח)

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם פוקח עורים :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם מלביש ערמים :

(דה"ח) אם קדש וכרך זקף כפופים קודם מתיר אסורים שוב לא יכרך. זמ"א (סס).

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם מתיר אסורים :

ברוך

מקור הברכות

מקור הברכות

ברכת מוגיב' שפלים. אע"פ שמצאנו בסדר רב סעדיה ובוטרי כח"י א. כתב ע"ז השבלי לקט דל"ג לה, ורב עמרם הסיר ברכה זו מפני שאינה מהמשבע ע"ש, וגם בוטרי הנדפס מכח"י ב"מ ל"ג לה, וליחא בכל סדורי הספרדים והאשכנזים. פוקח עורים. כח"י ב"מ, ובוטרי כח"י א. מובא אחריה ברכה "מלביש ערומים", וכן מנהג אשכנז, אכן בסדורי הספרדים והרב ז"ל מובא אחריו זקף כפופים ואחריה נותן ליעף כח, וכן נכון בטעם שאין האדם לובש חלוק אלא כד זקף קומתיה. ובגמרא מובא אחריו מתיר אסורים, והוא דרך הצניעות ללבוש בעורו שוכב, כי מלא כל הארץ כבודו.

מתיר אסורים. ברכה זו נמצאת עליה העברה קולמוס בסדר הגאון אשר לפני, וכן מפורש בדבריו בס' ב' וז"ל "ולא אמרו מתיר אסורים בדיוקף כפופים סגי ליה", וכ"כ הטור בשימו של רבינו, אלא שכתב: "ואינו יודע למה, דבגמרא מפרש כל אחת ואחת למה נחקקה" ע"ש, והבי' כתב: דכוונת רבינו לומר שאם ברך חלה זקף כפופים לא יברך אחריה מתיר אסורים. והר"ד אבודרהם כתב בברכת מ"א אינה ניכרת בגמרא, ונראה שמעני שראה דברי רב עמרם כתב בן, וליחא דלרב עמרם נמי נזכרת בגמרא, עכ"ל הבי'. וכבודו הגדול במקומו מונה, אבל לשון רבינו שכתב "דיוקף כפופים סגי ליה ותנן המכרך ברכה שא"צ" כו' לא משמע אלא כהר"א שלא היה לו להגאון בגרסו ברכה זו בגמרא, וס' דאין לברך אותה אפי' לכתחלה, אך לשון המור בשם רבינו הגאון שכתב: כיון "שבירך" זקף כפופים אין לברך מתיר אסורים משמע ליה להבי' לפרש כן בדברי רבינו, אבל הוא ט"ס בשור

י"ט. "וישם לפניו את כל הדברים". ומה שמצאנו "מי שם פה לאדם", איננו לשון בריאה, וענינו, על כח הדבור המושם באדם, אבל פעל "עשה", ענינו לשון בריאה ג"כ, כמו [בראשית ב'] "ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים", ועיין בבאורנו מן הארץ דבר יקר מדרסת הרב בגמ' לענין של"ע בור. **שעשני** כרצוני. בסדרו של הרב ליחא לברכה זו, וכן לא מצאנו אותה בוטרי א' ולא בשום כח"י מהראשונים, אך הטור ואבודרהם כתבו: ונהגו הנשים לברך כו' כמו שמצויקין דיון על הרעה עכ"ל. ומשמעות דבריהם שהנשים הנתינו כן מדעת עצמן ולא מדעת קדמונים, ומסתבר שלא יברכו בשם, וכ"כ הרביע"ב י"ן.

שלשה ברכות אלו כחובות בסדר הספרדים קודם ברכת המעביר שנה, וכ"ה גם בסדר הרב ז"ל, וכתב בס' תפלת ישרים שהוא מכלל החסדים שלא נברא גוי ועבד ואשה, וזכרת הגומל חסדים טובים קאי גם על זה, והטעם קלוש, ויותר נכון נוסח האשכנזים כי אחר שהתעורר והורה על החזרת נשמה, מיטבת ביהוד על מה שנברא מזרע ישראל, ואח"כ מזכיר ישרי ההודאות.

ובלל זה אנו מוסרים ביד קורא דברינו, שבכ"מ שאנו אומרים שנוסח האשכנזים נכונה, אין כונתנו לאמר שנוסחת הספרדים אינו נכונה, או להפוך לא נחשוב זאת שנוסחת אשכנז אינו נכונה, כי כבר ידוע לנו שאלפים ורבבות מגאונים וגדולי ישראל כב' עברו על כל הנוסחאות הללו, ולכ"א מהם היו טעמים נכונים ולהבינם, אך כמה שהורשנו מאתנו גם מלרעתם ולהבינם, אך כמה שהורשנו נחבונן ע"פ פשטי הענינים לפני אנשי גילנו, וב"א יעמוד במנהגו כמה שהורשוהו אבותיו ולא ישנה.

ברכת

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם וזקף פסופים :
 ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם רוקע הארץ על המים :
 ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שעשה לי כל צרכי :
 ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבין מצעדי גבר :
 ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אוזר ישראל בגבורה :
 ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם עומד ישראל בתפארה :
 ברוך

מערכי לב

אוזר ישראל בגבורה. רבים ישאלו מה גבורתו של ישראל. ולמה נסדרה ברכה זו כשחוגר חגורתו יותר משאר כל המלבושים? אך דע, שאין שום שלמות לאדם בדברים שנולדו איתו בטבע, או הורישוהו אבותיו, שלמות עצמי ואמתי שיהא ראוי להתהלך בו, בלתי אס משתמש עמו לעבודת בוראו, כמושה"כ אל יתהלל חכם וגו', וכן הגבורה שהיא אחת משלש השלמות שזכר הכתוב הזה, איננה שלמות עצמי אלא הגבורה האמיתית שכובש בה את יצרו, ומקדש ומטהר מהשגות לבו לרצון קונו, ורבינו הקדוש שלא הושיע ידו מימיו מתחת לאכנעו, הוא היה הגבור האמיתי יען כי בזה כבש את יצרו, והאוזר הזה הנחלנו הכורא ספיג אותנו במלות והקיס וזנו על חגירת האזור וביחוד בעת התפלה כמושה"כ, ולא יראה כך ערות דבר ועל זאת אנו מודים ומברכים, "אוזר ישראל בגבורה" :

עומד ישראל בתפארה. הכתוב אוזר [משלי ג לא] "עטרת תפארת שיבה, בדרך דקה תמצא", והענין כי יש, "זר", ויש "עטרה" הנזר יצין על ראש איש מניין צעמו, וגזיר ומובדל מהם, אבל עטרה הולמת את ראש נשיאיו ישראל שהיא אחיס לכל אדם, רעים וגאונים, עניים וספלים, וזוכרים את "דכא וספל רוח, ועטרותיהם בראשיהם, עטרת תפארת, כותרת מקפת וסובבת, כענין, עושרים אל דוד", "המעטריכי חסד" רצון

לשחר, האמת, "ראשר הכין" הוא פעל עבר, וישרשו "כין" מניח ע"ה, מלשון, "מה" מצעדי גבר כוננו" [תלים לא] "והי יבין צעדי", "והמבין" היא בינוני פעל :

עומד בתפארה, וכיה גם בכת"י בי"מ, אבל בכת"י שלפנינו ליחא, ובסדר רס"ג הגרסא, "עוטף ישראל" ובעל שבי"ל כביא, "עומת ישראל", וזה ג"כ לשון עטפה, כענין מ"ש [שמואל א' ח] "והוא

מקור חברות

בטור, וצ"ל "שמברך". ולא הי' בידי מין הבי' גוף הספר של רבינו וכמו שהעירונו מזה בשאר מקומות, והעיקר כדברי הרד"א, ובעל עובי' לא ידע את יוסף ולא ראה דברי הבי' ולא סדרו של רבינו ולכן כתב בוה"ל: והחמיא על אבודיהם שכתב שזאת הברכה אינה נזכרת בגמרא והלא היא שם ברך ס"ו, ע"ש, ואין כאן חימא כלל דרבינו ל"ה לה שם בגמרא, ועיין עוד בכת"י בי"מ דלי"ג מחיר אסורים וחושב במקומה "רופא חולים", ובושרי כתי"א מוסיף עוד ברכת "סומך גופלים", ואין מנהגנו כן. והבי"ח כתב דהאומרת הוי ברכת לבטלה, ע"ש.

רוקע הארק, בסדר ר"ע כתובה אחרי אוזר ישראל בגבורה, ומנהגנו לברכה אחר ז"כ, וכ"ה בושרי כתי"א, וב"מ, וכך אריך ומסתבר לברכה קודם שצועד על הארץ.

שעשה לי כ"צ. כ"ה בסדר רס"ג, וכ"ה בגמרא וכ"כ הגר"א ז"ל (ובסדר ר"ע שלפנינו גורס "שלא חיסר מצרכי כלום") וכ"ג הרב אבן הירח, והר"ף והרמב"ם וכן בושרי כתי"א גורסים "שעשה" ועיין בזה במג"א סי' מ"ו, וסדר ברכת זו כתובה בסידור הרב ז"ל אחר ברכת "המבין מצעדי גבר" וכ"ה בגמרא.

המבין מצעדי גבר. כן גרסת רבינו הגאון ורבינו סעדיה, ובושרי כתי"י בי"מ, ונוסת הגר"א ז"ל בספר מצ"ה וכ"ג הרב ז"ל בסידור, אבל בושרי כתי"א. הנוסח "אשר הכין" וכ"כ המ"א סי' מ"ו בשם אגודה, ומ"ש הה"ג הרב"ה ז"ל בבאורו לסידור הגר"א דאשר הוא סבה לפעולה אחרת וכמו שאומר "אשר נתן לשכני בינה" ברי "להבחין כו", והכין הוא מלשון בסים וכן, ע"ש, הוא דבר שאין

לו שחר, האמת, "ראשר הכין" הוא פעל עבר, וישרשו "כין" מניח ע"ה, מלשון, "מה" מצעדי גבר כוננו" [תלים לא] "והי יבין צעדי", "והמבין" היא בינוני פעל :

עומד בתפארה, וכיה גם בכת"י בי"מ, אבל בכת"י שלפנינו ליחא, ובסדר רס"ג הגרסא, "עוטף ישראל" ובעל שבי"ל כביא, "עומת ישראל", וזה ג"כ לשון עטפה, כענין מ"ש [שמואל א' ח] "והוא

ברוך אתה ה' אִמְיָה שלא עשׂאני נוי, **ברוך** אתה ה' אִמְיָה שלא עשׂאני עבד, **ברוך** אתה ה' אִמְיָה שלא עשׂאני אשה, **ברוך** אתה ה' אִמְיָה מגביה שפלים, **ברוך** אתה ה' אִמְיָה פוקח עורים, (יא) **ברוך** אתה ה' אִמְיָה זוקף כפופים, (יב) **וברוך** אתה ה' אִמְיָה מתיר אסורים, **ברוך** אתה ה' אִמְיָה המסכן מצעדי נבר, **ברוך** אתה ה' אִמְיָה שלא חסר מצרכי כלום, **ברוך** אתה ה' אִמְיָה אזור ישראל בנבורה, (יג) **[ברוך** אתה ה' אִמְיָה רוקע הארץ על חמים, **ברוך**

מנן אלה

שנוי נוסחאות והנהגות

(יא) „באִי אֱלֹהֵינוּ מִיָּה, מְלִבֵּשׁ עֲרוֹמֵנוּ“, (יב) „באִי אֱמִי אֱמִי אֱמִי רֹקֵעַ רַבֵּן אֵין חִילוֹן אֶס יֵאמְרֵבָהּ“ או בלי הִי, אֱמִי רֹמָא חֹלִים“, „ברוך אֱמִי אֱמִי אֱמִי רֹקֵעַ חֲמַל רִנָּה סִלֵּל דְּלֵא יֵאמֶר הַמוֹצִיא בֵּהּ“ כִּיֹּן הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם“ (יג) „באִי אֱמִי עוֹשֵׂר יִשְׂרָאֵל שְׁמַחֵא כְּתוּב לִשְׁוֹן זֶה אֱלֹהֵבֵא גִרְדֵּא, כְּמוֹ“ בְּתַמְאָרָה

„הַמוֹצִיא אֶתְכֶם“ בּוֹמֵן שְׁעִדִּין לֹא יֵאָזֵר, עֲדִיף לְדִידִי לְמִימֵר מוֹצִיא מִן הַמוֹצִיא דִּאֲפֵסֵר לְמַעֲשֵׂי, וְרַבֵּן מִתְרַיִל לֵהֲלִי קִרָּא הִי”ק כּוֹי כִּד אֲפִיקָא כּוֹי. כִּי דִרְךְ הַמְקַרְאֹת לְדִבֵּר כֵּן, וּלְשֹׁן זֶה מִצִּינוּ עוֹד [שְׁמוֹת י”ב י”ז] „הוֹאֲלֵתִי אֶת נְבִאֹתְכֶם“, דִּבֵּא עֲבֵר בְּמָקוֹם עֲתִיד :

אבל בְּמַסְקָא פְּלִינֵי בִּזָּה אֲרַבָּא וְסִיל לְרַבֵּן אֵין לֹמֵר בְּלִי הִיא וְדִלָּא כִּרְנָה, דִּאֲעִיג דְּמוֹצִיא אֶס בֵּא עַל תּוֹאֵר, כּוֹלֵל גִּבִּי זִמֵּן לְשַׁעֲבֵר וְכְמוֹ”שׁ, מִיָּמֵן כִּיֹּן דְּעִשִּׁין בִּרְכָּה מְבוֹרֶרֶת, וְכֵאֵן כִּיֹּן דְּתַשְׁמִינן בְּלִשְׁוֹן זֶה גַם לְפַעַל בִּינּוּנִי, שְׁהוּא עַל זִמֵּן שֶׁל הוּא דּוֹקָא, אִיגִנֵּה בִּרְכָּה מְבוֹרֶרֶת, וְלִכֵּן עֲדִיפֵא לְהוּ לְמִימֵר הַמוֹצִיא כְּדִי לְבִרֵּר שְׁהוּא תּוֹאֵר הַכוֹלֵל כֹּל הַזִּמְנִים דְּעַל פֻּעַל לֹא יִתְכֵּן בּוֹ הִי” (ומ”ש „הַלְכּוּבֵא אֲחוֹר“, [יְהוֹשֻׁעַ יו”ד] וְכֵן „הַנְּהַלֵּא פֶה“ [דִּהִי”א כ”ט] עֵיִין בִּזָּה בְּמַכּוּל שֶׁבֵּא לְחַסְרוֹן מֵלֵת „אַשֶּׁר“, וְאֵתִי שְׁפִיר מִיָּשׁ אֲשִׁמּוּעִין „עֲמַחֵא“ וְהַלְכֵתָּ. וְלִי”ק נָמִי מְבִרְכֵת בּוֹרָא מִאֲוִרֵי הָאֵשׁ, דִּהֲתֵם גַּם רַבֵּן מוֹדֵו דִּלָּא בְּעִי הִי, דִּהֲתֵם לִיכֵא לְמַעֲשֵׂי לְמִימֵר דְּכֵל הַנְּכִרָּה רַק עַל הַהוּא עַל הָאֵשׁ הַנְּעִשָּׂה בִּידֵי אֲדָם, כִּיֹּן שְׁאוּמֵר בּוֹרָא, וְהַנְּעִשָּׂה בִּידֵי אֲדָם אִיגִנֵּה בִּרְיָאָה כֹּלֵל, אֲלֵא שְׁמוּצִיאָה נְלוּצוֹת וּמִתְמוּז עַם הָרוּחַ הַמֵּאִיר, וְעִי”כ דְּכוֹלֵל גַּם אֶת הַלְּשַׁעֲבֵר הָאֵשׁ הַנִּבְרָא הַיְסוּדִי, וְעֵיִין בְּשִׁנּוֹת אֱלֹהֵיו פִּי”ה דְּבֵר נַחֲמֵד מִיָּשׁ בִּזָּה, וְלִפִּי זֶה נִרְאֵה לְבִאֲוִרָה דְּגַם בְּשֵׁאֵר בִּרְכוֹת בְּמָקוֹם לְאִיכֵא לְמַעֲשֵׂי שֶׁבְּכוּנֵה רַק עַל זִמֵּן הַהוּא, עֲדִיף לְבִרְךְ אֹתָם רַק בֵּה”י וּכְרַבֵּן :

ומ”מ אֵין הַדְּבָרִים כֵּן. דִּהֵא גַם לְרַבֵּן מִצִּינוּ הַרְבֵּה בִּרְכוֹת בְּלִי הִיא, וְתַדַּע, דִּהֵא סְתַמָּא דְּמִתְנִיתִין לְדִינֵד מְבִרְכִין דְּאִמֵּר חוּץ מִן הַפֶּת כּוֹי שְׁאוּמֵר „הַמוֹצִיא“ אֲתִיָּא לְרַבֵּן, וְאִפִּי”ה אִמֵּר עַם בִּרְיָאָה שְׁעַל פִּירוֹת הָאָרֶץ אֹמֵר „בּוֹרָא“ פִּרֵי הָאֲדָמָה, וְכֵן שְׁאֵר הַבִּרְכוֹת הַשְּׁנוּיוֹת עַם כֹּלֵם בְּלִי הִיא, וְעִי”כ יָלֵל דְּדוֹקָא בְּהַמוֹצִיא סִיל לְבִרְךְ בֵּה”י תְּשׁוּם לֵאשְׁכֵּן קִרָּא דְּהַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלּוֹת מִזְרִים, וְרִנָּה סִיל בְּאֵמֶת דְּקֵאִי אֱלֹהֵבֵא, קִמִּיל רַבֵּן דִּהֲתֵם נָמִי לְשַׁעֲבֵר וְכִיֹּן דְּמְבִרְכוּתֵיו שֶׁל אֲדָם נִכֵּר אֶס תִּחֵ הוּא, לִכֵּן מִהֲדִרִי לְבִרְךְ דּוֹקָא-בֵּה”י, אֲבֵל בְּשֵׁאֵר דּוֹכְתִי דִּלָּא מִצִּינוּ בְּקִרָּא בֵּה”י, אֵין מְדַקְדָּקִין כִּכֵּךְ, וּמְבִרְכִין לְפַעֲמִים בֵּה”י וּפַעֲמִים בְּלִי הִיא, וּמִצִּינוּ לְרִבּוּיו הָרַח”שׁ בְּפִיק דְּפַסְחִים דְּמַפְרֵשׁ הַסּוּגִיא כְּמוֹ”שׁ, וְכַתֵּב לְעִינֵן בִּרְכָּה עַל בִּיעוּר חֵמֶן שֶׁהַמְבַרֵךְ „עַל בִּיעוּר“ נִכֵּר דִּתִּי”ה הוּא, וְיודַע שְׁעַל בִּיעוּר נָמִי לְהַבֵּא מִשְׁמַע, אֲעִיג דְּבִלְעֵבֵר כִּי”ע לִי”ס וּמוֹכִיחַ זֹאת מְסוּגִיִין דְּאִמֵּר „אֲלֵא אִי אִמֵּר מוֹצִיא מֵאִי קִמִּיל בְּמוֹצִיא כִי”ע לִי”ס. אֲלֵמָּא שְׁאֲרִיךְ לְהַשְׁמִיעֵנוּ חֲדוּשׁ בְּבִרְכוּתֵיו, עִכְלִי, וְאִי”כ יָלֵל דּוֹקָא בְּהַמוֹצִיא אִיכֵא חֲדוּשׁ וְכְמוֹ”שׁ לְאֲשִׁמּוּעִין דִּלָּא כִּרְנָה, אֲבֵל בְּשֵׁאֵר בִּרְכוֹת לִיכֵא חֲדוּשׁ אֵין נִפְ”מ בִּזָּה, וּרְבִינוּ ר’ יוֹסֵף אֲבֵן פֶּלֶט בְּתַשׁוֹ נִסּוֹי הַפֶּרֶס אֶסְבֵּרָה לֵן דְּכֵל שְׁפּוֹסְקִין רְבוּתֵינוּ הִלְכָה מִחוּץ הַמַּחְלֻקָּה לְדַחַה שְׁכַנְגִּדוּ, וְעוֹד שְׁאֲרִיךְ לְבִרְךְ עַל הָלֵחַם שֶׁכֵּבֵר הוֹצִיא וּמוֹנֵחַ בִּידֵיו, וְאֶס יִבְרַךְ הַמוֹצִיא יִסְבּוֹר שְׁאִינוּ יוֹאֵא מְשׁוֹב לְהַבֵּא מִשְׁמַע, וְיִחְזוֹר וְיִבְרַךְ מוֹאֵל וּבְאֵמֶת הַמוֹצִיא נָמִי לְאֲפִיק מִשְׁמַע, לִכֵּן קִבְּעוּ הִלְכָה לְבִרְךְ לְכַחֲלִיָּה הַמוֹצִיא, וְכֵן אִי אֲתִי לְבִרְכוּי לְבִעֵר וּמִשְׁתַּלִּי אִיגִנֵּה וּמְבַרֵךְ עַל בִּיעוּר, וְכַסְבּוֹר דִּלָּא יֵאָזֵר וּחוֹזֵר וּמְבַרֵךְ, וּמוֹצִיא שִׁי”ש לְכַפֵּלָה, ע”ש :

אלה

תפלת שחרית

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם הנותן ליעף כח :

(ד"ה) אם ניעור כל הלילה לא יאמר ברכת המעביר שנה בשם ומלכות : (א"ר סי' מ"ו אות י"ב)

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי :

(ד"ה) אין לענית אמן אחר ותנומה מעפעפי : (סס)

מערכי לב

מקור הברכות

„רצון תעטרנו“, כי מטעניו המה לא רק במעלתם כי אם גם ברוחם בסכלנותם, וכלם מכבדים ומוקירים אותם ביראת כבוד מעלתם, ואיזהים אותם כנפסם, וכך, הוקיעם שבעם, הוקנה היא לנו עטרת תפארת, רק אימתו? בזמן אשר „בדרך לזקה תמלא“ סודעים ומסתתפים בצער הדור, במה המה נזונים ומתפרנסים, ולא גלים ולא משתררים עליהם, וכן אמר הכתוב „[שם י"ט] שכל אדם האריך אפו, ותפארתו עבור על פשע“ :

והנה טבע האדם לירוא ולהתבייש ממי שגדול הימנו במעלה, וכן זה"כ [דברים כ"ה י'] וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" אך אימתי? בזמן שגם מעלה מעלה עצמו יודע לבטלי התנאות במעלתו, שאלו העטרה הולמתו ומכתירתו, אבל הגאה הוא שגאוי ומשוקן, וכימתן יש לנו לדעת זאת, אם גם הוא ירא נרעד ומתפחד ממי שגדול הימנו „משם ה' הנקרא עליו“ אז יראו גם ממנו, ועל דרך זה אמרו „כסי רישך כי היכי דתהוי עלך אימתי דשמיא“ ולכן אמרו כי פרים סודר על רישיה לימא „עוטר“ ישראל „בתפארה“ ונלע"ד דמעט זה היה הראש מסדר הברכות

„והוא עושה מעיל“, וזה מ"ש בגמרא „בי פרים סודרא ארישיה“. והוא לפי מנהגם שנהגו בעשייה, ולכן כתב בשביל שרב עמרם הסיר ברכת עושה ישראל לפי שאין עטיפה סודר ניהגת במקומנו, [ומזה תראה שאין ההגה כתב" ב"מ נכונה שהגיה בסודר ר"ע את הברכה ההיא, וקלקל במה שחשב לחקן] אכן התוספות במ"ש ברכות שם כתבו שהיה הכל כיוסו וכובע ע"ש, ושפור אנו מברכין עוטר ישראל, ומה שדרקדקו להזכיר בברכה זו חיבת „ישראל“ לפי שהם מצויים אגילוי ראש כמו"ש הבי, ובמנהגו ס' מ"ה כ' „לא רק בשעת התפלה אלא גם כל היום כלו“, ועמ"ש הט"ז ס"ה ה', אבל הגר"ז ז"ל כתב שאין איסור בראש מגולה אלא לפני הגדולים, ובעת התפלה נכון להחמיר, ושאר היום לקדושים אשר לפני ה' :

הנותן ליעף כח, ברכה זו לא נמצאה בגמרא, והראשונים לא הביאות, וגם בוטרי כת"י א. ליתא, ונמצאה בוטרי כת"י ב"מ, וכתב האגור אני קבלתי מרבתי שלא להוסיף על הברכות, ובסדר ברכות של בעל הסמ"ק אינה נזכרת, מ"מ המנהג בצרפת לאומרה „עכ"ל, והטור ס' מ"ו כתב שנחננה על שם שמפקיד נשמתו עיפה והקב"ה מחזירה לו שקמה ושלחה, וכיה במדרש חדשים לבקרים כו' ע"ש, והביא כי שהקדמונים גרסו ברכה זו בגמרא, ואנחנו בני אשכנז קבלנוה

מאבותינו וגם הסמ"ג הביאה. ואין רשות לשום גדול לגעור שלא לאומרה, וכ"כ לענין ברכה מגביה שפלים, וכ"כ היעב"ן שהאר"ל הסכים על ברכת הנותן ליעף כח לאומרה, וכן הוא בסודר הרב ז"ל, ובספר הפרנס לרש"י מובא דבר חדש, ויש ללמוד משם דאפי' בברכה שלא נזכרת בש"ס יש לנו לאומרה, שכתב : „ראין לחוש אם הוסיפו ברכות שלא נאמר [מאה ברכות] אלא שלא לפחות אבל להוסיף יש לו רשות לברך על כל חביב לו“, וכ"כ שם שביא הוסיפו לברך על כל צורך וצורך להם, ע"ש, והגאון בעל חות דעת ביו"ד סי' ק"י כתב כעין זה, ואמר, דאדעתא דנדבה ובדרך שבה מותר אפילו בהזכרת שם שמים, ואדעתא דהוכח אסור אפי' בלי הזכרת ש"ש, וכן הותרו להתפלל י"ח בהורג נדבה, והרבה פיומים נחסרו בהזכרת שם שמים, ומה הפרש יש בין ברוך ה', או ברוך אתה ה', ע"ש :

המעביר שנה, בגמרא איתא „בי משי אפי' אומר המעביר חבל שנה ויהי רצון כו', וכתב

**ויהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתרנילנו
בתורתך ודבקנו במצותך ואל תביאנו לא לידי חטא
ולא**

מערכי לב

הברכות עד עומר ישראל בתפילה, והניה
תפלין ומזכר עומר ישראל בתפילה, כדאי'
כש"ע סי' כ"ה. משום דבאמת הסיר רב
עמרם גאון ברכת עומר ישראל מן הסדר,
כמו"ש בשכ"ל לפי שאין עטיפת סודר נוהגת
במקומינו, אלא שהתוס' כתבו שה"ה לכל
כסוי וכובע, וכדי לחוש גם לדעת ר"ע
בספק ברכה, לבסוף אז את התפלין שהם שם
ה' הנקרא עליו ומוראו יתב' עליו לתפילה,
וכמו"ש בברכות ר"פ א"ע "חזי' דהוה קדח
עובא כו' א"ל חזא תפלין קמנחא", ויש לי
אומתא דשמיה, ולכן הסמיכה למנות תפלין.
יהי רצון מלפניך. מפני שהתפלה הזאת
יש בה שני נוסחאות וכפל לשון,
לכן נעתיק לשון הגמרא בפרק הרוחא, וזה
נוסחתה: "יהי"ר מלפניך ה' אלהי שתרנילני
בתורתך, ודבקני במצותך. ואל תביאני לידי
חטא, ולא לידי עון, ולא לידי נסיון, ולא
לידי ציון, וכוף את יצרי להשתעבד לך,
ורחקני מאלם רע ומחבר רע, ודבקני ביצור
הטוב, ובחבר טוב בעולמך, ותנני היום ובכל
יום לך ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל
רואי ותמנלני חסדים טובים בא"י גומל
חסדים טובים".

ענין הבקשה הזאת, כי פגעים ומדות שונות
מכתירות את האדם, ומיני שמירות
רבות נדרשות לפניו, ועם כלם יחד עוד
חינו כמות שהוא צועד דרך סלולה ויעבור
שלוש, אך תרופה אחת בעוה"ז — והיא הגיון
התורה — משמרתו בעוה"ז ונותנת לו חיים
ותקוה לעוה"ב. כאמרו פ"ק דקדושין
"בני, כ"ז שהרביה הזאת ע"ג מתוך אכול
זה שהנחתך", כו'. ובאבות דר"ב ארשב"י,
כל הנותן ד"ת על לבו נצול מעשרה דברים
קשים כו', כי הדרך שאנו פוסעים עליו מלא
אבני נזק ומעקבים, ואם שוב בזמן השחרות,
זנות ותאוות ביומי הבחורות, עבודות זרות,
רצון משולח, דמיון מתעה, הרהורי מינות
וכפירה, וכש"כ כשרחיים על צוואר, עול
מלכות וד"א ופרגטה, עול קטטה ומריבה,

ודברים

מקור הברכות

ובתב הדר"א דהיה רצון סיומא דברכה
דמעביר, וכתב בשם הרא"ש לאומרה בוא"ו. ויהי
רצון. וכ"ה גם בסדר הרב ז"ל, אך בסדר רבינו
הגאון אירא בלי וא"ו, ובש"ס ישן שהזכרתי ליחא
כלל ויהי"ר, ומובא אך ברכה אחת וזה נוסחה:
"ברוך כו' המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי,
ותן חלקי בתורתך וכו' יצרי לחשתעבד לך ותנני
לך ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל, רואי בא"י
הגומל חסדים טובים":

יהי רצון כו' שתרנילני בתורתך כו' בעל סי'
הגיון לב כתב דנראה לו השערה
קרובה דרב תקנו, כי מצינו שתקן כמה חפלות
וברכות כברכת התורה, ויהי רצון שאומרים בשבה
מברכין, ומצינו לו בסנהדרין ק"ז, שאמר לשון שלא
יביא עצמו לידי נסיון, ולשון זה מובא גם בתפלה.
ע"כ תוכן דבריו, ואין להם שרש ולא ענף, כי
מ"ש דרב תקן ברכת התורה מבואר הביטול,
וכמו"ש מזה לקמן, כי אדרבא כבר נהגה בישראל
מדרות קדומים, ויהי"ר לשבת מברכין לא תקן
לאמרה בדרך חובה, רק שאמרה בחר דסיים צלותיה
דמותר שם להתחנן אפי' בסדר ויהי"ר, ובלאו
אמוראי היו מתפללים כל חד וחד בחר צלותיהו.
ומה שאמר בסנהדרין שלא יביא עצמו לידי נסיון
אינו ענין כלל לכונת הפלה וברכה, ועוד מה
יעשה לגרסת היר"ף דל"ג כלל הך דאל תביאני
לידי נסיון:

אך האמת דברכה זו וכן שאר כל הברכות שלא
גודע שם מיסוד, כבר היו מסורים בע"פ
לחבמינו ז"ל מקדמונינו עד אנשי כה"ג, וכדאמרינן
ברכות ל"ג ובמס' מגילה דאנשי כה"ג תקנו להם
לישראל חפלות וברכות כו', ומדאמרו סתמא משמע
דכל הברכות כלן נסדרו מהכנסיה. וכלן היו שגורות
בפיוט ישראל, ולכן לא עצאנו נוסחות רוב הברכות
החדירות שיהיו כתובות בש"ס, ונזכרו רק בקצרה
בשחר מברך שח"ס, כו'. בכל יום מברך אדם
יהי"ר, כי היו שגורות בפה הכל, וגם כששאלו
לפעמים, מאי מברך? כמו בברכת יוצר לא שאלו
אלא מפני שהי' קשה להם איזה דבר כמוש"ס
ו"למא נגהי"ר כו', או מפני מחלוקת חכמים שנחלקו
בנוסחה כמוש"ס, ואידך מאי, רבנן אמרי אהבת

עולם

תפלת שחרית

וְלֹא לִידֵי עֲבָרָה וְעֵזֶן וְלֹא לִידֵי גִפְיוֹן וְלֹא לִידֵי בִּזְיוֹן וְאֵל (תְּשַׁרְט) כְּנֹנוּ יִצְרָר הָרָע וְיִתְחַקְנוּ מֵאֲדָם רָע (וּמִתְחַבֵּר רָע) וְיִדְבְּקֵנוּ בְּיִצְרָר הַטּוֹב

ובמעשים

מַעֲרִי לֵב

ודברים בעלים, בקשת כבוד קִהָאָה ושגִּיחָה, אֲשֶׁר לַעֲזֹר גַּם בַּעַד אֶתָּה מֵהֵנָּה דְרוֹשׁ זֵית מִרְקָחַת מֵלֶא מִתְרוֹפֵי מוֹסְרִיִּים וּסְמוּסֵי שׁוֹטִים, כְּדֵי שִׁיחָה שְׁרִי בַּמְנוּחָה הַנֶּפֶשׁ, וְאֵל כְּמֵה צָרִיךְ לִכְמוּחָה עַל הַהֲזִמְנוּת הַזֹּאת, לַגִּיּוֹן עַל מֶלֶךְ הַמְּלוּחָה אֲדוֹת, תּוֹרָה וּמִצְוֹת הָעוֹשִׂים וּמִשְׁמֵרִים אֲדוֹת מִכָּל רַע. וְאֶתָּה הַדְּבָרִים! כִּי הַסְפְּרִי מוֹסֵר לֹא בָּזָא אֵלָּא בַּשְּׂכִּיל הַתִּנְיָנִים וְהַסְהַרְיָנִים וְכֵּן עֲמָא דִּלְרַעֲשָׁא שְׁאִין תּוֹרַתָּה מְלוּחָה אֲדוֹת, וְצָרִיכִים הִנֵּה מִכְּחֹן לַמֶּלֶךְ יִדְעוּ דְרַכָּה לְהוֹרָה, אֲבָל הַתְּלַמִּידִי חֲכָמִים תּוֹרַתָּה מִשְׁמֵרַתָּה, וְאִינִי צָרִיכִין אֵלָּא לְתוֹרָה רְצוּיָה שֶׁל יִרְאֵת שְׁמִים בְּלֹא יִבְעֵשׂוּ בַּתּוֹרַתָּה עִ"פ מִקְרָה, וְכֵּן שְׁאֵלָה "וְלֹדִים בְּאֲמוֹנָתוֹ יִחִי", לֹא אֲמַר שֶׁכֵּס הַיִּים בְּאֲמוֹנָה אֵלָּא לְדִין מִעִיקָרָה הַעֲסִיק בַּתּוֹרָה וּמִצְוֹת, כִּי בְּאֲמוֹנָה גִּרִּידָה, וְאֵל תְּרוֹפָה מִכְּחֹן, הוּא מִשְׁאֵלָה "מִגְדוֹל עַד סֵף ה' בּוֹ יִרְוֶן לְדִין וְנִשְׁגַּב", [מִשְׁלֵי י"ה] כִּי הַדּוֹרִכִּים עַל סֵף הָאֱלֹהִי בַּמַּעֲלָה הַמְדוּת וְצוּעִדִים עַל שִׁבְצֵי בִּשְׁסֵם הִנֵּה מִסְבִּיב, כָּל רוּחַ קֵל יִהְיֶה וְיִהְיֶה מִמֵּכֶסֶת, וְגַם בַּעֲלוּתָם עֲלֵיו אִינִים בַּעֲלוּתָם לְהִשְׁגֵּב שֵׁם, לֹא כֵּן אֵם "שֵׁם ה'" וְתוֹרַתוֹ הַטְּהוֹרָה מְנִיחָה עֲלֵיהֶם, כִּפְלִים לְתוֹשִׁיָה, כֵּן "יִרְוֶן לְדִין", וְכֵן בַּעֲלָה "לְהִשְׁגֵּב", כִּי הִרִי הוּא כִּסֵּל הַנִּתּוֹן בַּתּוֹךְ "מִגְדוֹל עַד", בְּלֹא יִחַת מִכָּל פֶּנֶה וְלֹא יִפְחוּד מִכָּל רוּחַ סוֹעֵר, כִּי הַמִּגְדוֹל מְקִיפוֹ וּמְנוֹנֵן עֲלָיו, תּוֹרַתוֹ מִשְׁמֵר, וְגַמְלָה מִמִּדּוּם וּפְנֵעוּם שֶׁאֲחֵרִים בְּמִקְוָמוֹ לֹא יִדְעוּ לְהוֹרָה, כְּמוֹ "שֵׁם", לֹא עִ"ה חֲסִיד", כְּכֹדוֹ אֲתוֹ וּפְעוּלָתוֹ לַפְּנִי כְּכֹד נִעְלָה וּמְרוֹמָם. וְהִיא גַּם הִיא מְקוּה טְהוֹרָה עַל הַרְבֵּה מִינֵי שְׁנִיּוֹת אֲתוֹ יוֹסִיף לְהַחֲלִיץ בְּהַאֲבֵת תּוֹרָתוֹ, וְצִירָתָה ה' כָּל הַיּוֹם. וְכְּמוֹ "שֵׁם בְּרַכּוֹת ט"ז "מִקִּישׁ אֲוֵהִים לְנַחֲלִים מֵה נַחֲלִים מַעֲלִים אֶת הָאֵדָם מְטוֹמָה לְטְהוֹרָה אֶף אֲוֵהִים כֹּו". וְכֵן נִאֲמַר הֵלֵךְ כֵּה דְבָרִי כֹאֵם וְגו' וְהֵבֵן בְּמַשֵּׁל הַנֶּפֶלֶא הַזֶּה, כִּי נַחֲלִים מַעֲלִים מְטוֹמָה לְטְהוֹרָה, וְכֵן הָאֵם מַנְעִיל וּמַטְהָר הַכִּלִּים, וְאִין הַכֵּדֶל צִין אֵם הוֹשֵׁם כְּכֹל זֶה טְרַפָּה

פֶּסֶם

מקור הברכות

עולם ור"י אה"ר, וכונ"ב שאלו בברכת התורה דחד א' "לעסוק", וחד "הערב", וח"א אשר בחר, ולא שהחכמים הללו חקנו אותו הנוסח, אלא שהי' מקובל לכאמ"א להם הנוסח מרבותיהם, ואפשר עוד מפני שנחלקו שם אם לברך למקרא ולמשנה ולחלמוד, ובאמת עיקר הברכה לא למדו מברכת המזון אלא לצבור, כמו"ש ביר"פ פ' ג' שאלו, לכן שאלו מאי מברך עליהו, ואר"פ הלכך נמריננהו לבלהו. ולפעמים נחלקו בסדרן, כענין שנחלקו ב"ש ובי"ה אם מברך קודם על היום ואח"כ על היין, כי נקל לשכוח הסדר ברוב הזמן וכדאמרינן במגילה י"א, מאחר דאנשי כח"ג ומהם כמה זקנים ונביאים תקנו י"ה על הסדר שמעון הפקולי מאי הסדיר, ומשני, שכתום חזרו ויסדו, ויוצא מזה דבי"ה לא שכתו נוסחתם מעולם, ושכתו רק סדרם. וביר"י ברכות פ"ד משמע דגם סדרן לא הי' אפשר להם לשכוח שהקשה ר"ש בר ווא לר"י על מחלוקת, ר"א ור"ע בהבדלה של חונן הדעת, דבר שהוא נוהג ובא הכמים חלוקין עליו, ר"ל כיון שהוא תדיר, איך לא ראו לראשונים כיצד נוהגין ומתירין שעיקרה בכוס. ע"ש. אבל צ"ע דלא פריך כן במחלוקת ב"ש ובי"ה לענין יין וקדוהו? ובמס' ברכות לענין הברלה במחלוקת ר"ע ור"א ששאלו, נהוי הויא תקון? ואמרו, העשירו קבעוה על הכוס? ור"ל דמפני זאת נשבה סדרן, גם בל"ז הוי"ל ששכתו סדרן כמו שנחלקו ב"ש ובי"ה בברכת היום והיין, אלא האמת משני שהי' להם בקבלה להעשירו קבעוה על הכוס, וכן בס"ק דכתובות לניין ברכת ארוסין ונשואין ששאלו, מאי מברך? ויר"י אמר שמואל כו', לא שחקן אותה ברכה דהא גם מקמי ר"י הנינן "מברכין ברכת החתנים" כו', אלא מפני שנחלקו שם אם מברך חתש או שית ע"ש, וכן בברכת ארוסין היו להם ג"כ נוסחות אחרות כמו"ש לקמן סי' קמ"ו, והראשונים קיהו הרבה בנוסח זה, עיין ברא"ש שם לכן שאלו מאי מברך, ובכל מקום שהאמוראים עצמם תקנו איזה נוסח הביאו הנוסח באמת בגמ' בשמם, כמו "והוריענו" דאמר שם דף ל"ג ברב ושמואל דחקנו מרגינא ע"ש, וממילא נשמע דברכות סתמיות הכובא ב"ש"ש שלא בשם מחברם הי' מקובל להם מאנשי כח"ג, וקרב לומר דהברכות

וּבְמַעֲשֵׂי־טוֹבִים וְכִן־הָאֵת יִצְרָנוּ לְהַשְׁתַּעֲבֹד לָךְ וְתִגְנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לְחַן וְלִחְסֵד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל רֹאֲיָנוּ וְתִגְמְלָנוּ

חסדים

מערכי לב

פסע אחת או רבות בפעמים, כך לא ייאש האדם כבואו לשקוד על התורה גם כי שנה בחטא, וכשם שאין הבדל בין אס מהרו הכלי כבנות מכיון או שלא כמתכוין, כי עכ"פ עלתה לה טבילה, כך התורה מתוך שלא לשמה בא לשמה :

אכן ראוי ג"כ לדעת, כי כשם שהתורה מצד אומץ נגד יצרו של אדם, כן יצרו חונק כחו לנעלו ולהפריעו מתורתו, גם היצר יודע שהיא התכלין האחת, העוזרת בעדו, לכן אינו מתנדה אלא בה, מניח אומות העולם ומתנדה בישראל, מניח עמי הארצות ומתנדה בת"ח, כי גחלים הוא חותה על ראשו, ולכן יבטלם בכל מיני עלילות שאפשר, פסע בנסיון וירושן, פסע בעצבות, פסע בנסיון וירושן שאינו מצוי, שלא כל אדם יעמוד בו, פסע במה שאחרים מבזים אותו ולוענים ממנו, פסע ע"י טרדות אנשים הבאים להרע לו, או הגורמים כוהנים ומיעוטים לרעתו, כי יודע היצר שהתורה מזונו הרוחני לנפשו של אדם, ובזמן מועד יצידה נוותת הנפש ממילא, וזה ידוע במערכי' הלוואחים על החיל הנצורים במצד ע"י וחקו, שיחרכו נפשם לסתום המעיינות שמסביב לו ולתפוש הצידה המובלת למענם, יותר ממה שילחמו על המגדול עצמו, כי כ"ז שצידה מוכנת להנצורים בתוכו יסחקו לרעש מלחמה וכל בן קשת לא יבריוס. לא כן אס יחסר לחמס אז יתמו לגוע וכלס מסורים למות ולשבי :

והנסיין הורג, כי בכל דור ודור היו בנו טובים ומכובים. ובכ"ז לא רבו חללי הדת לפשוע באלהים חיים כבדור הזה, בחילול שבת ובזבירת קדושת מצפחה לא התגאל גם היותר גרוע מעמני, והרבה מהם שמכרו גם נפשם למענם. וכאשר נתקו עולליו מזרועות בית רבן, והובל עליהם למזודים שונים במסד בואה לשנות גבר וישאלו ע"ה גמורים. אין יצאם צריך לפתותם הרבה לסור מאחרי אלהים. יען כי הסר להם

מקור חברכות

דהברכות כלס הנזכרות בברכות בדף ס' עד ברכת הגומל, כלס מסיומא דברייתא המתחלת שם בעמוד הקודש, והש"ס מיידי שם באמצע ג"כ איזה אמוראים דשקלי וטרי בעינין. וכל הברכות כלן אין הש"ס מזכירם אלא מפני סדרן, אבל דא שחקנו אותן בזמן התלמוד אלא הי' מקובל להם מוזמן קדום מאד וכדאמרינן ככדרש במדבר פ' י"ח, וכוונא בסדרנו דדור מלך ישראל תקן להם מוא ברכות בכל יום [אולם הר"י יעביץ בחידושו למכ' שבת כ"ד בבטיא מהו להזכיר חנוכה בבהמ"ז, כ' מהך בעיא ומהנך דלקמן נראה דחקנו ברכות לא באו לשלכותן עד אחר תחיית התלמוד והבי משמע בפרק א"י, ודבריו טובא. ע"ש] :

וראיתי שכוונתי בזה לדעת החשבין ח"ב סי' קס"א שכתב, לא ראיתי בשום מקום אם היו מברכין בפני הבית מוא ברכות, אבל מסבא אני אומר שמברכין, שהרי דור המלך הקנוס, והתפלות אמרו בפירוש בסוכה ג"ה שהתפללו דאריב"ח כשהיו שומעין בשמחת בית השואבה לא ראנו שינה בעינינו כי משה לחצה, משה לקרבן מוסף, משה להפלת המוספין, ובלי ספק אין הנזבח שאנו מתפללים היום כנוסח שהתפללו בזמן הבית, כי ידוע שהושע חיקן ברכת הארץ, ודור ושלמה בונה ירושלם עכ"ל :

עכ"פ מוכזר שלא כדברי החכמים בעיניהם, אשר בהפסח להחליש בעמנו את מאור הזקנה החופפת על כל התפלות והברכות, יבדאו להם השערות כרכיות לאחר זמננו. אע"פ שאצלנו אין הבדל בין חקנתם של חז"ל התלמודים, או הקודמים להם, כי רוח ה' נוספה על כלס ומלה על לשונם, אבל כל כוונתם רק לצוד דגים במים עכוריה, לרופף רוח אמונת התקון הבלתי מבחינים בין האמת לשקר, ולהחליש ערכם בעיניהם, וכך דרכו של יצה"ר :

ךדע דכל נזכחי הפלות אשכנו [לכד ההחינות שנהוספו ככדורים כחאהינים] באו לדינו מחסדי צרפת שיקל כל הינה בעומק שכלם והעלו אותם במסבר במפקד, וכאשר הפשת' להשוות הנוסחאות, מצאנו נוסח אשכנו בסדר דראשון של רבותינו תלמידי רש"י שדמיו לפניו, ומשתחו

תפלת שחרית

חסדים טובים : ברוך אתה יי גומל חסדים טובים לעמו
ישׂראל :

יהי

מערכי לב

להם הצידה ומזון הרוחני והמה מחים
מאליהם :

ולכן הסבילו חכמינו ברוח קדש עם
התחייה הראשונה שהאדם מתפלל
בקומו לפני האלהים יתב' לחלות פניו
„להרגילני בתורתך“. שלא יחסר הצידה
ומזון הרוחני שהיא התרופה האחת לנצר
מעמדנו, ואמר „שתרגילני“ כי לזה נדרש
חכמה וסיועתא דשמיא. לפי שבטע וכן כל
איש, כי לא כל האנשים, ולא כל הזמנים
שזים. והדבר דורש „הרגל וחנך“, ולא כל
הנלחב בסקידה פתאום זוכה לתורה. ואם
יוסיף שמן בנר לא לפי כחו גם היא כבה,
ואמר „ודבקני בתורתך“. שאזכה לבוא לידי
מעשה, והאומר חן לי אלא תורה אף תורה
חן לו. ואח"כ חמר : „אל תביאני לידי
חטא ועין וגסיון וביזיון“. שהן הן הסבות
הנז' לעיל בדברנו, המפריעים חן התורה.
וכולן מכלל רוח שאינו מלאה, לבטל מתורתו.
חבל קצים המה גם מעצם העין. אך בידו
יתב' להניח הסבות האלו ולעוררנו כמו"ס
„ואחשוד גם חכמי חותך מחטא לי“ [וסרה
בזה קו' בעל עביו' מכלל ביד"ש כו'] „ובקו'
את יצרי להשתטעך לדך“. על דרך שאמר
בירו' שבת כו"ד והסיר ה' מתך כל חולי
זה רעיון [הרצורים רעים ויכח] ר' אבון
חמר זה יאמר. „בראשו מתין וסופו מר.
ומתפלל בלא ילחם היצר אתו בזרוע זה
לכטלהו מתורתו. „ורחקני מחסד רע“ הבא
להרע ולזער אית', חי „מחבר רע“ המתחבר
כחובה לחמן להדיחני מדרך טיבה. „ודבקני
ביצר טוב ויחבר טוב“ בציורים טובים
והזכרים מועילים לעבודתך. ותנני לך ילחשד
ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי' חן היא
נשילת פנים מזל המקבל. חסד מזל הנותן.
ורחמים יורה ממולצת כמו"ס הרמ"ל
בסדורו ד"ש. „ותגמלני חסדים טיבים“.
הטוב והרע שניהם מידו כל הקב"ה מזל
החסד, וחייב אדם לברך על הרעה ולקבלה
בשמחה כמו"ס בנמ' כי גם המה לטובתו,
ואע"פ

מקור הברכות

ימשהו על הרוב, ע"א. לבר שנים מעשים
וקלים שתקנו. שם מבאין אחריהם, והנוסח הזה
מובא במחזור ויטרו קלף בעיר אוקספורד, שנכתב
שנת התקס"ח ליצירה, והמעתיק בכת"י ב"מ
שממנו נדפס המחזור ויטרו בהגהות הרש"ה,
ערבב הענינים והגיה ע"פ נוסח מקומו, וחפלה
זאת נאמרה שם בלשון יחיד, „שתרגילני“, „ודבקני“
כו', וכן הוא בגמרא, ובסדר ר"ע ובריו"ף ורמב"ם
ורא"ש, ובאמת יש לתמוה מדוע שינו האחרונים
לאומרו בלשון רבים, והמג"א סי' מ"ו בשם אור"ח
כי שצ"ל בל"ר כמו"ש ס' ק"ו, וכוונתו למה
שאמר אביו [ברכות כ"ט] לענין חפלת הדרך
דלשתף אינש נפשית בהרי צבורא, אך לדבריו יקשה
למה אומרים אח"כ היה"ר שתרגילני מעני פנים
בלשון יחיד, וכש"כ. גם בש"ס נזכר היה"ר הזה
בל"ר, ופשיטא דמבעי לן למימר היה"ר בלשון
יחיד שמצינו כן גם בש"ס, ובפרט שמוסב על
ברכה המעביר שנה, שאינו מברך אלא על החסד
שעשה עמו הקב"ה בפרטותו שהעביר שנה
מענינו, דא"י לברך בל"ר דהא לאו כ"ע קמים
באותו שעה שהוא קם, ולכן יסיים גם יתר הבקשות
בלשון יחיד, כיוצא בזה מצוינו בפרק הראה ביוצא
מכרך. שאומר „ברוך שהוצאתני לשלום, ומסיים,
וכשם כו' כך תולכיני ותסמכני ותציעני כו' הכל
בלשון יחיד, אע"ג דחפלת הדרך אומרה בל"ר,
ושעמא נ"ל דהה"ד אין רגע שאין הולכי דרכים
מצוים, אבל תפלת הכרך לאו כ"ע נכנסין ויוצאין
בה באותה שעה, ומכיון שהתחיל בל"י גומר.
והספרדים משנים כאן גם התחלת הברכה ואומרים
המעביר חבלי, שנה מעינינו כו', ולא ידעתי
למה לא אמרו ג"כ „שעשה לנו כל צרכנו, ובסודו
הרב זיל הכל כנוסח אשכנז :

לא ילדי חטא ולא ילדי עבירה ועון כו', במחזיו
כח"א. איתא „לא ילדי חטא ועון“, וכך הנכון
כי אין צורך להכפיל „לא ילדי עברה“ אחר שהזכיר
חטא, וכן איתא שם „ואל ישלם יצר הרע“. וגם
זאת גרסא נכונה שמבקש מהשוי"ת שיעזרו לבל
ישלט בו יצרו הרע אבל ודאי שאין חפצו ויחברך
להשליט עליו היצר הרע, והבא לאטמא פותחין לו
אבל אין עוזרין אותו, ומחבר רע, שם איתא „ומסגן

רע

יְהִי רָצוֹן מִלְפָּנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי שְׂמִיחָלְךָ הַיּוֹם
 וּבְכָל יוֹם מַעֲשֵׂי פְנִים וּמַעֲשֵׂי פָנִים. מֵאֲדָם רָע. וּמִחֲבָר. רָע.
 וּמִשְׁכָּן רָע. וּמִפְּנֵעַ רָע. וּמִשְׁטָן הַמַּשְׁחִית. מִדִּין קָשָׁה וּמִבְּעַל
 דִּין קָשָׁה. בֵּין (שְׁהוּא) בֵּין בְּרִית וּבֵין שְׁאִינוּ בֵּין בְּרִית :

קודם שיבדוק ברכת התורה יאמר זה :

הריני מוכן ומוזמן לקיים מצות עשה לברך על החורה לשם יהוד קוב"ה ושכינתיה. וכן רחמי לומר
 בכל מצוה ופועלה אשר יעשה איתך האדם וחי בהם. ועל מצוה דרבנן יאמר (הריני
 רוצה לקיים מ"ע ול"ת לשיקב"ו כו') שבמצוה דרבנן יש בה מ"ע יעשית ע"פ הדבר כו' ונס
 יש בה מצוה ל"ת לא תסור :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
 וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה :

והעבר

מערכי לב

מקור הברכות

ואע"פ שהמה נ"כ חסדים. מ"ו חינו חסדים
 טובים כי המה חסדיו וחסדיו לתורה ולאו כ"א
 זוהי לעמוד בנסיון. ולזה כשאל ר"י לר"א
 „חביבין עליך יסורין“ כדי שיבדוק לשכר
 יותר גדול צטוה"ב. ענה ואמר „לא הן ולא
 שכן“ כי על כל פנים חני מתבטל על דין
 מתורה. ויפה עשה אחת של תורה ומע"ס
 מכל חיי העוה"ב. ולכן מבקש „יתגמלני
 חסדים טובים“. והתפלה היקרה הזאת אשר
 יתפלל האדם בקומי תהי לו להערה יקרה
 לכל יצר עריו ולא יבטל בדרכו :

יְהִי רָצוֹן כו' שתצילני מעשי פנים כו'.
 מוצא ברכות ט"ו, ופרש"י מעשות
 פנים שלא ייציאו עלי לעו מעזרות, ויבחי
 חרפי שמעתי מהגאון ר' אליהו סיק ז"ל
 דדברי רש"י מיוסדים עפמ"ש כב"ב ג"ה
 ב' צאה דאמר להו זילו חבטו קב"ה
 דאבוכין. ופרש"י שם דממזרים שהמה עזי
 פנים ולכו להבט. ויציא בם' שבת דף ל'
 צאהו דהתי לקמי דרבי ואמר אשתך אשתי
 ובניך בני כו', דלר"ה אהני לי' צלוח
 מזה דעזי פנים קרובים להיות ממזרים
 ודרכם ליוציא לעו ממזרות. ע"כ דברו קדשו. אך דבריו נרובין תכלין. דעדיין לא שמענו
 אלא ממזיר עממי הוא עז פנים ולמה כתב רש"י בלא יוצאו „עלי“ לעו ממזרות ז' ב'.
 ח"ך אמר „אהני לי' צלוח דרבי“. ה' לא אהני ליה, דה' אמר אשתך אשתי ובניך בני ז'
 יום לא התפלל רבי על הבנים כלל, אלא על עצמו אמר בתצילני מעשי פנים, ואיך אמר
 ללא לשווי' בניה ממזרה. ז' למה כפל צלוח לומר „מעזי פנים ומעזות פנים“ :

רע", וכוף את יצרנו להשתעבד לך, במחזיו כתי'
 א. ליחא, כי כבד הזכיר שלא ישלט בו יצחיר
 ושיחבדק ביצחיר :

גומל חסדים טובים לעמו ישראל. כ"ה לפנינו
 בשים ברכות, אבל רב עמרם ז"ל ותרי"ף
 לא גרסי „לעמו ישראל“, ומעמם נראה שחסדי
 השי"ת ורחמיו מרובין על כל העולם כולו, וכן
 גרסת הסמ"ק, „גומל חסדים טובים לבריוחיו“, אבל
 נוסחתנו ונוסח ספרד לחתום „לעמו ישראל“ וכו'.
 חיוטרי, ועיין במגן האלף אות ח' בשם הגר"א
 לחתום „גומל“ בלו ה"א, וגוי הרב ז"ל „הגומל“ :
 מיעזי פנים כו' בוטרי כתי' א. גרס ומחבר רע
 „ומוצר רע“, ועיין הנוסח בסדר רע"ג,
 ועיין מערכי לב דבר נחמד בזה, ובוטרי כתי'
 ב"ט ניסף שם ג"ב צלוח דר"א „שחשכן בפורנו“,
 וצלוח דרב „שההן לנו היים ארוכים“, וצלוח
 דרבא „שלא אהטא עוד“ כו', ב"ן שהוא ב"ב,
 במחזיו ליחא ליחבת „שהוא“ וכן הנכון :

לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה. כ"ה גם בוטרי כתי' א, וכך
 בדרו שם : אחר שמסיים ברכת המקדש

שכך
 דרבי ללא לשווי' בניה ממזרה. ע"כ. ונשמע
 ודרכם ליוציא לעו ממזרות. ע"כ דברו קדשו. אך דבריו נרובין תכלין. דעדיין לא שמענו
 אלא ממזיר עממי הוא עז פנים ולמה כתב רש"י בלא יוצאו „עלי“ לעו ממזרות ז' ב'.
 ח"ך אמר „אהני לי' צלוח דרבי“. ה' לא אהני ליה, דה' אמר אשתך אשתי ובניך בני ז'
 יום לא התפלל רבי על הבנים כלל, אלא על עצמו אמר בתצילני מעשי פנים, ואיך אמר
 ללא לשווי' בניה ממזרה. ז' למה כפל צלוח לומר „מעזי פנים ומעזות פנים“ :

אך

האמת שהתפלל על שני דברים. האחד שלא יתגרו בו הממזרים עמם וסם העזי
 פנים

סדר רב עמרם השלם

ברוך אתה ה' אלהי המעביר שנה מעיני ותנוסה מעפעפי [מ]. **יהי רצון** מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי (יד) [שתתן חלקי בתורתך, ותדביקני במצותיך ותחזקני ליראה אותך, ותכונן את יצרי להשתעבד לך, ותרגילני לדבר מצוה, ואל תרגילני לדבר עבירה, ואל תביאני לידי חטא, ולא לידי בזיון, ולא לידי נסיון, וישלט בי יצר טוב, ואל ישלט בי יצר הרע], ותנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך

שנוי נוסחאות ונהגות

מנן האלף

אלא לנריך טעם מה שחילקו במעטע במצותיך, ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עבירה, לא לידי נסיון ולא לידי בזיון, ורחמיך כיצור הרע, ורבני כיצור הטוב כו' :

כה"י כרוב הברכות שבי"ה, וברכת ארוסין ונשואין, ושאר ברכות פרטיות, וכלי ספק שהיה למתקני הברכות טעמים ונמוקים לזה, ולל"ע על גדולי הראשונים שחתרו למצוא טעמים על ברכות להבא, דים שחקנו בלמ"ד ויש שחקנו לכרך בעל, ומוכח ברא"ש שם בשם ר"ת ורוב"א, וגם הרמב"ם פי"א מברכות כתב כללים לזה, והמחירי בס' מנן אבות שה"ל ידיו הזה"ש, לאט, האריך הרחיב בענינים אלו, ובענין שלפנינו לא מלאנו להם דבר. חילס באמת גם שם יס לפלפל הרבה בדבריהם, ועיין לקמן בברכת על ד' ת"ש"ש, וגם שמה אנו נזכרין לדברי הר' רבינו יעקב הוזן בס' המכריע סי' ס"א שכתב, "הבא לחלק, אינו יוצא מיד קושיא לעולם, ונצרך להדחק לעיני פילא בקופא דמחטא, וסיף סוף אינו מעלה דבר. אלא שלא דקדקו חכמים בדבר. עכ"ל :

וראיתי להתוס' בברכות שם ד"ה והלכתא המוציא שבתו וז"ל "יזע"ג דמוציא כ"ע ל"פ דהבין משמע, בירושלמי מפרש עמא"ל שלא לערב ראשי איתיות, מ"ס דמוציא עס העולם דמקמיה" ע"ש, וכן תפכו כל הפוסקים הק' עמא"ל דירושלמי אע"פ דנמרח לא נזכר דבר מזה, ולא מצינו בתלמודין להלך בין ברכה שם בה ערוב ר"א או לא, והעש"ג דמוציא להי' דמסקנא גם תלמודא דידן תופס לעיקר עמא"ל דירושלמי ופליג אדרבא דאמר במוציא כ"ע ל"פ, דל"כ לא היה אומר, "והלכתא המוציא דק"ל כרבנן". אלא והלכתא, אף" המוציא, וס"ל להתוס' והפוסקים דבמסקנא נחית להך עמא"ל דירו' משים ערוב ר"א :

אבן גם לדבריהם לא פלגינן מהרבה קוסיות שמצינו ברכות רבות דליחא בהו ערוב ר"א כמו המוציא לעולם כלו, הרוצה בתשובה. המחזיר שכינתו כו' ואפי"ה גרסונו להו בנזירה וכל הפוסקים בה"י, ויותר תימא דירושלמי שלפנינו משמע שם דהדר ביה מעמא"ל דערוב ראשי איתיות, דליחא שם פ' כינא מברכין, ר' ירמיו' בריך קומי ר"ז המוציא וקלסו, ופריך כמאן כר' נחמיה [בירו'] שם מחלפי סימתייהו דר"ג ורבנן, יס ל' לר"ג למימר המוציא, ורבנן ס"ל מוציא. ומהר"ן שלא לערב ראשי איתיות, ופריך, "מעתה הוון הארץ שלא לערב ר"א [מ"ס דמן הארץ עס לחס דמקמיה] ואמר שם "על דעתו דר"ג הבורא פ"ה, וע"ד דרבנן בורא", ומשמע דמשום קושי' זו שהקשה, "מעתה הוון הארץ" הדר ביה מעמא"ל דערוב ר"א, וס"ל דלפי' בדופה"ג לויכא ערוב, ס"ל לר"ג למימר הבורא, ע"ש, והי' נראה לומר דלא הו' בנרסתם בירושלמי הק' מחזרו שם "ע"ד דר"ג הבורא" וקוסיות הירושלמי, משעה הוון הארץ מוראס באיפן אחר משים דר"ג כתיב, ע"ש, אכן ברא"ש שהעתיק דברי התוס', ויהיח"ק במס' נס דברי הירו' "ע"ד דר"ג הבורא", ודאי דלע"ג דבזה סוחר דבריו הראשונים :

ולכן נראה דשיטת התוס' והרא"ש מהוורת ע"פ גירסת הנר"א בשנות אליהו דגרס הק' "ע"ד דר"ג הבורא" קודם עובדא דר"ג דברוך קמי' דר"ז המוציא, והיינו דמקשה בירושלמי עמ"ש שם "ר"י בר אחא אמר איתפלגון, ר"ג ורבנן, ר"ג אמר המוציא כו', ומקשה "ע"ד דר"ג הבורא פה"ג כו' ור"ל כיון דס"ל לר"ג המוציא א"כ ל"ל גם הבורא, ויקשה אליהם משנתנו

בעיניך ובעיני כל רואי ותנמלני חסדים טובים, ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים, (ונכתי "נ"מ איתא כאן) ין יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתצילני מעזי פנים ומעוות פנים מיצר רע, ומחבר רע, ומפגע רע, ומדין קשה, ומבעל דין קשה בין בן ברית ובין שאינו בן ברית.

ב. ולא [אמרן] (א) מתיר אסורים, [ובזוקף] (ב) כפופים סני ליה, [ותנן] (ג) כל המבכר ברכה שאינה [צריך לה], (ד) כוציא שם שמים לבטלה, **יא** [מצאנו בתשובה דרב האי זצ"ל, דמבכר מתיר אסורים לכש תעסק בידיו, וכתוב התם וכך כתוב, בתלמוד כד פקח עיניה, כד זקיף קובתיה, כד אפיק גיסיה (ה) כד לביש מאניה, וכו', אבל [בגמסח] (ו) בתלמוד כולן לא אשתכח הכי], כל זה חסר בכת"י ב"מ).

ברוך

מנן האלף

שינוי נוסחאות והגהות

ב. (א) ולא אמרינן, (ב) דבזוקף, (ג) דקיי"ל, משנתינו דתנן שעל היין אומר בוסה"ג, וע"ז מתרן, איתין חילון פלגויותא כחילון פלגויותא, לפת כו' חד אמר לא פת היתה" [שבמי אלס הראשון היתה הפת גדול כלפת, וס"ל להק"מ דלכך אלשעבר בשעת הבריה], וחורגאמר לא פת עמידה להיות, יהי פסת דר בארץ [דס"ל לברך אלהבא, על לימות המשיח שיהי' גדול כלפת] ואח"כ אמר, "רי צריך קמי' דר"ו המוציא וקלסוי, ופריך כמאן כר"ג, [פי' היבא עבד כיחידאי] ומתרן, שלא לערב ראשי אותיות, ע"כ. ולפי"ו קיימא במסקנא טעם שלא לערב ר"א, וזה השיטה המחזורת, ולפי זה י"ל דדוקא בפת דליכא קפידא אס לברך על לשעבר או אלהבא אלעתיד לבא, ס"ל ליורשלמי להלכה לברך בה"י, [אע"ג דלשיטתו הוי כר"ג כיחידאי] משום ערוב ר"א, וה"ה לתלמודין במסקנא אע"פ דבמוציא כ"ע ל"פ מ"מ עדיף לברך בה"י משום ערוב ר"א, אבל בשאר כל הברכות אין לדקדק בכך, וכדמשמע בירו' דמתרן קושיותו לר"ג דלריך לומר הנזר, ואמר דאין לדקדק בזה אלא בפת, דתליא אס לברך אלשעבר או על לעת"ל, ולא בשאר דברים דבין מוציא והמוציא שניהם תואר לשמן יתב', וכמוס"ל :

אולם שיטת הגר"א ז"ל במ"ש בשנות אליהו בפ"ו דברכות ד"ה שעל הפת, אחר שהביא הירו' הג"ל כתב ע"ז "מכאן שא"ז לברך, הגומל חסדים" אלא "גומל" וכן בכל ברכה, עכ"ל. א"ח לי להולמו, דהא מצינו ברכות רבות בגמרא ובירי"ף ורא"ש וכן בגוססת הגר"א עצמו בס' מעשה רב שמכריז בה"י, אע"ג דליכא התם כלל ערוב ראשי אותיות, וז"ע, והרב רמ"ן גר"ו בגמורי תפלה חשב לישר כל הרכסים בכללי דקדוק הלשון אשר המוציא לזה, אולם גם הוא אחרי שאלל במים אדירים ואסף בגורנו את הברכות כלם. נשאר גם אללו יוצאים וזרים להגדרים שהציב :

מ יהי רצון כו' שתרגילני מעזי פנים כו' עיין מקור הברכות.

י יהי רצון כו' שתצילני מעזי פנים כו' עיין מ"ש בבאורי מערכי לב.

ב. **יא** [מצאנו בתשובה דרב האי זצ"ל, דמבכר מתיר אסורים לכש תעסק בידיו, וכתוב התם וכך כתוב, בתלמוד כד פקח עיניה, כד זקיף קובתיה, כד אפיק גיסיה (ה) כד לביש מאניה, וכו', אבל [בגמסח] (ו) בתלמוד כולן לא אשתכח הכי], כל זה חסר בכת"י ב"מ). גאון אשר ה' גאון פומבדיתא כמאה וחמשים שנה אחרי רב עמרם ז"ל. אך הדברים חסרי באור וקשה להולמם, והנלע"ד בכוונתו עפ"י הט"ז סו' מ"ז בשם הרוקח לברך תחלה זוקף כפופים ואח"כ מתיר אסורים, והדברים תמוהים לכאורה, וכ' הט"ז דגרסת הרוקח לא הו' כגרסתנו אלא כזי זקיף מברך זוקף כפופים וכי תריץ יתבי' ר"ל אחרי זאת ור"ל "כי זקיף" שעדיין הוא במטה וזוקף ראשו לחוד. וכי "תריץ יתבי' ר"ל אחרי זאת כשמתנוטע

תפלת שחרית

(דח"ח) (ה) אין לענות אמן אחר לעסוק בד"ת עד לאחר המלמד תורה לע"י כי הכל ברכה א' הוא ודבוק למעלה ולכך ז"ל והערב בוי"ו : (סי' מ"ז) (ב) אין לומר פסוקים קודם ברכת התורה אפי' לרך תחנה ובקשה לכן מהראוי לומר בזה"ת קודם סליחות : (סס) (ג) המשכים קודם אור היום יברך בזה"ת ואלהי נשמה ואף אם ישן אח"כ בין ביום בין בלילה א"ל לחזור ולברך (פ"מ שם ללא כפ"ה) רק כשדעתו ליבן עוד יאמר אלהי נשמה בלא שם ומלכות וכשישן ויפסק שנית יאמר עם שם ומלכות : (ד) ניעור כל הלילה חייב לברך בזה"ת. (מ"א וא"ר) ואם אפשר ישמע בזה"ת מאיז אחר ויאמר לו שיכוין להזיאו והוא יתכוין לזאת ויענה אמן ומהני : (ה) אם קראוהו לעלות לס"ת קודם שברך בזה"ת וברך ברכת אשר בחר בנו על הס"ת א"ל לברך פעם ב' אשר בחר בנו. ואם בירך ברכת התורה ותיכף קראוהו לעלות לס"ת לריך שיברך על התורה אשר בחר בו' ומ"מ לריך שאמר קודם שיעלה לתורה הפסוק יברך : (סי' קל"ט ומ"א סס)

וְהָעֶרֶב נֹא יִי אֱלֹהֵינוּ אֵת דְּבָרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִנְהִי אֲנַחְנוּ וְצִאצְאֵינוּ וְצִאצְאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלִנּוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלֹמְדֵי תוֹרָתְךָ (לְשִׁמְחָה) : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

ברוך

מערבי לב

מקור הברכות

פנים שנזכרו במס' ז"כ, והשנית שנינו יהיו לנינו ומעלי, ולא יהיו בעלי עוות פנים, ואז אם אפי' יתגרו בו עיו פנים לאחר כנין בני, יהיו הכל יודעים ששר דבריהם, שאם ה"י' אמת לא היה זוכה לבנים כאלו לנשים וטובים, וזה שכל בתפלתו, שתלילי מעיו פנים. ומעוות פנים. ואמר ר"ח דאש"פ שלל הועילה תפלתו לבני ענמו דהא התגרו בו הממזרים. ואמר אשתך אשתי וכנין בני. מ"מ אהני ללית"ר דלא לשוויה "בניה" ממזריא. שהיו לנינים וענוים. ועמ"ש בעל עזרי' בשם הערוך ערך עז. ובמ"ש מתישבות כל הקוסיות שזכרנו :

לעסוק

בדברי תורה. אמר לשון עסק ולא "ללמוד" או "להנות" שהוא כדרך שאמר ר' נהוראי סוף מס' קדושין "מניח אני כל אומניות שבעולם ואני מלמד את בני אלה תורה שהתורה עומדת בו". ובתשב"ץ ח"א סי' קמ"ב כ' זהו שחזה של תורה שכל האומנות פוסקין בשעת הוקנה ובעליהן מוטלים בעשב. והתורה עומדת בו. עוד יש לפרש ע"ד שאמר הכתוב [משלי ב'] אם תבקשה כספק בו' וידוע שהמחפש אש"פ שאין גוף החפץ בידו עדיין אינו מסיח דעת עד שמיניעו. וכך התורה, שהכתוב אומר "והגית בו יומם ולילה" אין

הדברים

שמך בו' עד אמר ה', מובא שבה ברכת התורה "לעסוק". הערב, אשר בחר, ואחריהם פרשת התמיד [ובשבת אומר וביום השבת, ובר"ח ובראשי חדשיכם]. אזיהו מקומך, רבי ישמעאל, ואח"כ "ברוך שאמר". והודו' וכל ססוד', ובסדר רבינו הגאון הנוסח. על דברי תורה, ובג' בשים ישן. ובר"ח ורמב"ם וכן נוסח הרב ז"ל. ובמגן האלה אורח י"ב כתבתי מעצם ונמוקם.

והערב נא במחור' א. גרים בלי ואי' ועיין במגן האלה :

ובפי בסדר ר"ע כת' שלפנינו ובוטריו כת' א. הנוסח "ובפיוותי", ובת' ב"מ כתב נוסח אחר :

וצאצאינו המנהיג בשם רבני צרפת כתב לומר ג"כ וצאצאי צאצאינו ע"פ ש בהפועלים מי שהוא ח"ה, וכנו וכן בנו ח"ה שוב אין התורה פוסקת מזרעו, והרד"א סמכו למשה"כ, שאל אביך וינך זקניך ויאמרו לך' והי"מ שכלם בחיים כמשמעות הכתוב, ע"ש, ולענין אין צורך להגיה הספרים, לפמ"ש הגריא ז"ל באיוב על פסוק. וידעת כי רב זרעך וצאצאך כעשב הארץ' שבני בנים והמה הצאצאים דומים לעשבי ידה שאינן שוכני זרעה כי צומחים מעצמם, לא כן הבנים אם לא יזרעו לא יצמחו, וכן תרגם שם המחורגם. בניא, ובני בניא" א"כ גם בני בנים בכלל וצאצאינו, וגם הרב ז"ל ל' וצאצאי צאצאינו ובמחור' א. גרים בפנינו

ובפי

ברוך אתה ה' אלהינו אשר קדשנו במצותיו וצונו יב] על דברי [התורה] (ז)

הערב

מנן האלה

שנוי נוסחאות והנהגות

כשמתנועע באיבריו ומפרק אותם, ע"ש, וגרסה
שדבר ה' אחת בפיו וכן היתה גם גרסת רב האי

(ז) "תורה" כצ"ל,

וכמו"ש, "כד פקח עיניה כדי זקיף קומתיה, כד אפיק נופיה" ור"ל כמו"ש הע"ז כשזוקק
קומתיה ולא הנבזה אלא ראשו לכד מזכר זוקף כפופים, וכד אפיק נופיה שהתנועע גם באיבריו
מזכר מ"א, וז"ש כשם הנאון למזכר מ"א לכשתעסק בידיו, ור"ל שימתח איבריו, ומסיימו,
"אבל" בנוסחיו בתלמוד לא אשתכח הכי" ואין לזכר כלל מ"א וכדעת הרד"א, ובש"ס ישן
כת"י איתא ג"כ דלא בנירסת רב האי גאון והרוקת, וגרסו שם "כי תריץ יתיב אומר מתיר
אסורים, כי נחית לארעא אומר ברוך רוקת הארץ, כי קאים ברוך ז"כ, והיא גי' נכונה מאד,
ולתלכח קי"ל דלא בך ז"כ לא יצרך שוב מ"א וכמו"ש הכי" :

ארא דל"ע לפמ"ש השכלי לקט דהרע"ג הסיר ברכת עומר ישראל שאין המנהג בעטיפה,
וכן מנבזה שפלים שאינה מן המטבע, ואי איתא כדעת הרד"א דלא יצרך כלל מתיר
אסורים וכמו"ש כשם הנאון דהוא ברכה שא"ל, א"כ איך כתב הנאון להלן "והכי סליק חושבן
מאה ברכות הנך דכתיבין לעיל תמיא סרי, והלא אינן אלא י"ז ? והנה הרד"א לשיטתיה דחשיב
נמי לברכה דמנבזה שפלים וכו' הו"ל י"ח, וכן ראיתי ברכה זו בתשובת הנאונים שהובאו
מהגניזה ממזרים, אכן לדברי השכלי לקט קשיא, דהא גם אם אלו חושבים בה"ת לג' ברכות
ג"כ אינן אלא י"ז ?

ונראה דהנאון ז"ל לטעמיה דחשיב יהי רצון שדגילני בתורתך לברכה בפ"ע. ולכן לא גרס
"ויהי רצון" בוא"ו, והוי שפיר י"ח, ומה דק"ל בתוס' פסחים ק"ד "יהי רצון
למאי סמוכה" ס"ל להנאון הוואלי שאינה אלא תפלה בעלמא פותחת בברוך וכמו"ש שם על
ברכת אתה הוא ע"ש, עוד י"ל כמו"ש הרשב"א צהדשויו דמה שאמרו כל הברכות כלן פותחות
בברוך לאו כלל הוא ע"ש :

יב]. על דברי תורה כתב הרב הירחי והרד"א דעל כולל הלימוד ועשיית המצות ג"כ,
והקשה הכ"י הא המצות אינו בא עתה לעשותם, וכשעשה אותם בל"ה מזכר אצל מצוה
בפ"ע, וטפי עדיף לזכר לעסוק, ע"ש. וכ"כ האו"ז דטפי עדיף לזכר לעסוק דעל משמע לקיים,
וכוננו דעל הוא בעבור, או בגלל, כמו "כי על יו"ט באנו" [שמואל א' כ"ה] והיינו שמזכר
בעבור קיום מצותיה של תורה, ובספר עבדי' כ' דעל מסתבר יותר שהוא לשון עבדי, ואין
צוה בדאי להכריע בין הררי ישראל הראשונים, ולולי דמסתפינא הייתי אומר דענין עסק
אינו דוקא בזמן עשייתו של אותו דבר, אלא כולל ג"כ כשהוא עסוק במחשבתו לעשותו או
עסוק במשכריו כענין העוסק במצוה שפטור מהמצוה כמו בחתן שפטור מק"ש וכדומה, וכך
התורה, אע"פ שאמר הכתוב "והגית בו יומם ולילה" אין הדברים אמורים שלא יפסיק רגע
כי זה א"א, ולא נתנה תורה למלאכי וגזרת אך החובה שלא יסיח דעת מתורתו ויהי' עסקיו
בה כעסקיו החומריים שאינו מסיח דעתו ומחפש אחריהם עד שמגיעם, וכך תורתו של אדם
אינה מתברכת אלא"כ אינו מסיח דעתו ממנה אם יאכל, אם ישתה, אם יטייל, כל שעה יהי'
דעתו עליה, וזה שרש הלחמה של תורה וכמושה"כ אם בתקשיגה ככסף וגו' אז תבין וגו' :

ועיין בראש"ס פ"ק דפסחים בשם ר"ת דכל מצוה שיש לה שיהיה זמן מה בתפילין וסוכה שאוכלין
ומטיילין בה מזכרין בלח"ד, וכל שנעשית מיד מזכרין בעל, והריב"א כתב דכל שאפשר
לעשותה ע"י שליח מזכרין בעל, וכל שצריך לעשותה דוקא בעצמו כמצוה שבגופו מזכרין
בלח"ד, והנה אם נכרך "לעסוק" ניחא לשני הטעמים דת"ת היא מצוה שבגופו, וחייבים בה כל
היום, אבל למאן דגרים "על ד"ת קשיא, וע"ג לישב, ואחרי החפוש מלאתי שעמד בזה הרד"א,
וכתב נובל לתוך שנים זה אפשר ע"י שליח שאחד מוציא רבים ידי חובתן, וא"א לי להלום
דבריו איך יכול אדם להוציא חבירו במצוה שבגופו, ואם יאמר שהבירו יוצא בשמיעתו, א"כ
הרי הוא כעושה בעצמו ויכרך בלח"ד, ואי ס"ל בזה דהרהור לאו כדבור דמי וכמו שפסקו
בש"ע

סדר רב עמרם השלם

יג] הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך (ח) [כפינו ובפיפיות עמך בית ישראל, ונחיה כלנו לומדי תורתך, ונחיה אנחנו וצאצאינו יודעי־שםך ברוך אתה ה' יד] [נותן התורה].

ברוך אתה ה' אמ"ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה. [וקורא וידבר ה' אל כִּשָּׁה לאמר צו את בני ישראל

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ת) בכתיב ב"מ הנוסח כך: "ובפה עמך בית ישראל, ובצאצאינו ובצאצאי עמך ב"י, ונחיה כלנו וצאצאינו מלומדי תורתך יודעי שםך. בא"י המלמד חורה לעמו ישראל ברחמים":

מה"ת שחיים לעת"ל. ואפשר עוד דלשיטתו שמכרך בעל כולל נמי מעשה המצות ובמנות ישנן ג"כ מאלו שנעשות ע"י שליח שאחר מוציאו ידי חובתו, ולשיטת ר"ת בלא"ה לק"מ דלא ס"ל לכרך בלמ"ד וכמו"ס בתוס' ברכות:

ושיטת הרמב"ם ז"ל פירא מצרכות לחלק, דכל דבר שעושה לעצמו מצרכ בלמ"ד עשה לאחרים מצרכ בעל, וק"ל לגרסתו בברה"ת לכרך בעל, והרי אין המצוה אלא בשביל עצמו? והי' אפ"ל לחזיל לשעתו דהה"ת מדרבנן, אבל לדברי הכסף משנה אין זה מעלה ארוכה ע"ש, וז"ע. שוב ראיתי בס' המכריע לר' ישעי' הזקן בס' ס"א, דמסיק שהבא לחלק בדבר זה אינו יוצא מידי קושיא, והעיקר שלא דקדקו חכמים בדבר, ועיין מזה בס' מג"א להרב המאורי: **יג]. הערב נא כן** הוא גרסת הגאון והרי"ף והרמב"ם [וכן הוא גרסת הש"ס ישן שנכתבה סמוך לזמן חתימת התלמוד בלא וא"ו, ופלא בעיני שחזתם שם "ברוך אתה ה' למדי חקך" ואין זה אלא תפלה כמו"ס רש"י ז"ל במס' ברכות ס"ד א"א לגרוס כן], ואית דגרסי בוא"ו, וכ"ה שיטת ר"ת בתוס' ברכות מ"ו ופסחים ק"ד, ולעג"ד תלוי זה בחילופי גרסאות בגמרא דליתא התם דף י"א, מאי מצרכ רב יהודה אמר כו' ור"י "אמר" הערב, עד "הלכך נמרינהו לכלהו", ולפי גרסא זו הויין שלש ברכות, אבל רש"י גרס "ורי" מסיים" ור"ל דסיים חתימת ברכה הראשונה והויין רק שתי ברכות, וא"כ גרסינן "והערב" בוא"ו, וגרסינן נמי "הלכך נמרינהו לתרוויהו", וגרסת הש"ס ישן דגרס "הערב". באמת מסיים לבסוף, נמרינהו לכלהו":

יד. ברוך א"י נותן התורה, נוסח זה מובא ג"כ בטור שיש חותמין נותן התורה ע"ש, והרב אבן הירחי כ' וחזתם "המלמד תורה" כך קבלתי בצרפת אבל בספרד חותמין "נותן התורה", וכ"כ תר"י מנהג מורי לחתום "המלמד" ע"ש. וגרסתם נכונה מאד ע"פ שיטתם דשלש ברכות הללו נגד מקרא משנה מדרש, דאשר בחר שהיא מעולה שבברכות נגד מקרא, והערב למשנה, ובמשנה לא שייך "ותינה" כי תורה שבע"פ נמסרה לחכמים, וגם לדעת רש"י ז"ל שאין אלא שתי ברכות, תהי' אשר בחר נגד תורה שבכתב ולכן חזתם בה נותן התורה, והראשונה נגד תורה שבע"פ וחזתם "המלמד" כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, והיב חכמה לחכימין, ודעת לכל נושאי דגלה, וכן ה"א "אשר כתבתי להורותם" ואמרו דוהו משנה, ומה שאנו מצרכין תחלה על תורה שבע"פ ואח"כ על הכתב, י"ל דבעי להסמך ברכה למצוה משום דבתחלה קורא בתורה שבכתב כהגיס, או בלוי, כסדרו של הגאון, ואח"כ שונה ודורש בתורה שבע"פ, ולכן כשמכרך בצבור מתחיל באמת באשר בחר, ועיין סדר הרע"ג הגדפס שחזתם ברוך המלמד תורה לעמו ישראל "ברחמים", והוסיף ע"ז תיבת ברחמים על דרך שזכר בברכת אה"ר כו' המלה גדולה ויתירה כו' אז ברחמן רחם עלינו ותן בלבנו כו' שמלמד תורה לישראל במדת החמלה והרחמים, אך בכתיב שלפינו חזתם רק "נותן התורה" וכן הביא בעל הגיון

פָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר פָּחַד בְּנוּ מִכָּל הָעַמִּים
וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹכְתּוֹ : פָּרוּךְ אַתָּה יי נוֹתֵן הַתּוֹכָה :

וְיִדְבַּר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְאָמֵר : דְּבַר אֶל-אַהֲרֹן וְאֶל-בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תִּבְרְכוּ אֶת-בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אָמֵר לָהֶם :

יְבָרְכֶךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ : יָאֵר יְהוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּתְּנֶךָ : יֵשֶׁא
יְהוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיֵּשֶׁם לְךָ שְׁלוֹם :

וַיִּשְׁמוּ אֶת-שְׁמֵי עַל-בָּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֶבְרַכֶּם :

אֵלֶּיךָ דְּבָרִים שְׂאִין לָהֶם שְׁעוֹר הַפֶּאֶה וְהַבְּבוּרִים וְהַרְבָּאִין וְהַמִּלּוֹת

חסדים

מערכי לב

הדברים אמורים שלא יפסק רגע מתורתו.
כי לא נתנה למלאה"ש. אבל החובה שלא
יסוּח דעת מתורתו, כעסקיו החומריים שכל
חיוו תלואים כס שאינו מסוּח דעתו מהס
נס רגע. וכן אין הברכה מזווה בתורה
אח"כ אין לו בה היסח הדעת. אם יאכל,
ישתה, ויטייל, יהא דעתו עליה. וזה שרש
הנלחת התורה. ועל זה אמר לעסוק :

ויתבן עוד עס מה ששמעתי דבר נפלא
בשם הגר"א ז"ל במ"ש [שבת דף
ל"א] בשעה שמכניסין את האדם לדיון אומרים
לו נשאת ונתת באמונה, והקשו בתוס' ממ"ש
בסנהדרין אין תחלת דינו ש"א אלא על
ד"ת, ואמר הגר"א ז"ל דבמס' שבת שס
קאי על מ"ש מקודם, והי' אמונת זה סדר
זרעים, עתך זה סדר מועד, חוסן זה סדר
נשים, ישועות ז"ס גזיקין, חכמת ז"ס
קדשים, ודעת ז"ס טהרות, וע"ז אמר שס
רבא בשעה כו' כו"ז באמונה, כלומר למדת
בסדר זרעים, קצעת עתים בסדר מועד,
עסקת בפו"ר בסדר נשים, נפית ליסועה
בסדר גזיקין, פלפלת בחכמה בסדר קדשים,
הגדת דבר מתוך דבר שהוא הדעת כס'
טהרות, וא"כ מייירי הכל בד"ת כחוש'
בסנהדרין והכל ענין עסק ומו"מ, ולכן גם
לשון הברכה כן היא לעסוק בד"ת :

והערב נא. שלא נשכך למתק את התיירה
בכוונה וזה של שלא לשמה רק
בנהי' כולו לומדי תורתך לשמה. [שה"ש
בליקוטים] יודעי שמך ולומדי תורתך.
כלומר שתחלה יהיה מיודעי שמך ביראת
שמים

מקור הברכות

ובפי עמך ב"י כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך"
ול"ג כלל ונהי' אנחנו כו', ועיין לקמן לענין הזמן
שנחסדה ברכת התורה :
ולומדי הורה"ל. לשמה, וכ"ג הרי"ף והרב ז"ל,
אבל לפנינו בגמרא ובסדר"ע וברכב"ס
ליהא :

ולענין הנמץ. אימתי נוסדה ונחקנה ברכת התורה,
כתב החבר בעל הגיון לב כי רב תקנה,
כי הוה בקדים לחנוי פרקא לברך לעכוב בדי'ת
ע"ש, וכל דברים כאלו אינן אלא השערות ודמיונות
וכחוש"ל שמלשון הברכה שברכו אין מזה ראי'
דהקנה, כמו בברכת ארוסין ונשואין וכשיב'
ברח"ה דאמרינן במס' ברכות כ"א שהיא מן התורה,
וכ"כ הרמב"ן בסה"ט. מכאן נחבאר שבה"ת הוא
בהי"ת, וגם בעל כנ"א כי שצדקו דבריו, ואפי'
לדעת הרמב"ם שהיא מורבנן אין כפק שתחקנה
היתה מזמן עתיק מאד, וכדאמרינן במס' נדרים
פ"א. מאי דכתיב על מזה אבדה הארץ וגו' ויאמר
ה' על עיזבם את הורה, ארץ א"ר שלא ברכו
בחירה תרלה", וכדאי זמנו ע"ז כל הנביאים
והחכמים לב לתקן להם בהי"ת, והיתה נהוגה
בדורות הרבה גם לפני זמנו של ירמיה, ולפי שהיה
בזמנו של ירמיה מו' שהירשלו לברכה, נחהם ע"ז
גז"ד של עזיבת הארץ, וכן משמע ברין מ"ש בשם
ר"י החסיד שכ' דודאי עסקו בהורה, אלא שזוללו
בברכה מהוה שלא עסקו לשמה, דאס"ד שעזבו
גם ליבוד הורה היו הנביאים יודעים לפרש על
מה אבדה הארץ ע"ש, [ומדבריו לכדנו טעם הרי"ף
ז"ל וגרסתו, לזכרי תורתך לשמה] :

יברכך ביושרי כתי"א. ליהא, ומההיל חיפק בפרשת
החמיר, ומנהגנו לאמור, ובסדר רבנו
הגאון

תפלת שחרית

תִּסְדִּים וְתִלְמוּד תוֹרָה: אֵלּוּ דְבָרִים שְׁאֵדָם אוֹכֵל פְּרוּתֵיהֶם
בְּעוֹלָם הַזֶּה וְהִקְרָן קִנְיָת לְעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן בְּבוּד אֵב וְאֵם
וּנְמִילוֹת חֲסִדִּים וְהִשְׁבָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שְׁחִרִית וְעֶרְבִית
וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כֶּלֶה וּלְנִית תְּמַת וְעֵינָן
תִּפְלָה וְהַבָּאָת שְׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתִלְמוּד תוֹרָה בְּגִנְיָד כָּלָם:

מקור הברכות

מערכי לב

שמים, ואח"כ מלומדי תורתך. וכמו"ש כל
שיראתו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת.
אכל חם אין כי יר"ש דומה למי שיש לו
מסתחות הפנימיות ולא החיצוניות כפי עייל
ואע"פ שאמרו לעולם ולמד אדם תורה ואפי'
שלא לשמה, והגר"א ז"ל פירש מ"ש בקדושת
"חם פניו כך מנוול זה משכחו לביהמ"ד"
ד"ל התהלך ללמוד עמו שלא לשמה להפסיד
דעתו שנס השטן יתראה בתורתו, ו"מ אין
הדברים אמורים אלא בלמוד לשם כבוד
ופניה ואחריון סוף סילמוד לשמה ויחזור בו.
אכל באפס ידיעה כלל מהבס יתבדק גרוש
יותר ונשלח לשמה, ולרשע חמר אלהים זה
לך לספר הקי":

לנו מצות ציצית, ואף שאין מקיימין אותה עכשיו
דבריהם נלע"ד לפמ"ש התוס' פסחים ז' ע"ב ד"ה כי פליג, דעל משמע נמי קצת להבא דאי לא
משמע אלא לשעבר אי"כ הויא קאמר, נ"מא למול, לא סגי דלאו איהו מהול' ובי בשביל שאינו יודע
לחקן יאמר שקר, ושם ד"ה והלכתא על ביעור כתוב ג"כ, שגם זה הלשון משמע להבא כו' ויש
טעם בברכות, עכ"ל, וברא"ש מובא הטעמים של מצות שיש שמברכין בעל ויש בלמיד ע"ש, וזה
שהקשה תר"י אבותב למה יברך בציצית בעל, ואיזה טעם יש ע"ז? דהא אדרבא בציצית מצונו
שמברכין בלמיד, להחטף, ולזה השיב הרי"ם בטעם הרב, כנ"ל לפרש דבריהם, ועיין בהגרי"א
סי' ה' וצ"ע:

לשם יחוד הכתוב בסדרים לא נמצא בסדרי הגאונים ולא בסדרי הכת"י הראשונים והאחרונים'
וליתא ג"כ בסדור הרב ז"ל, וכבר כ' בחשו' חות יאיר סי' ר"י, ונביי' הוי"ד סי' צ"ג לבטל
אותם, דליכא מירי דלא רמיא בנוסחי תפלות וברכות שחקנו לנו אנשי כה"ג, וב' היעב"ץ ש"א
נסדר אלא לגדולים וצנועים, והעיד על אביו הגאון החכם צבי שלא הוציאו בשפתיו רק בלבן היה
ככיון, ע"ש, אמנם כוונת החפלין מובאר בטור ושוע' לכיון בחפלה שיע"ר לשעבר הנשטה שבמות,
וכתפלין שע"י לשעבר עיקרי מחשבות שכלב לעבודתו, וימציט הנאותו, ועיין באורו ב"בוש:
להחטף בציצית, לא אמרו, לכסות: כלשון הכתוב "אשר הכסה בה" דעיוקף כורה ג"כ כניצת
הרוח, כמו"ש, בהחטף עלי נפשי, וציצית מורה על ישראל שהם עבדי ה' כמו"ש
בתוס' מנחות מ"ג [דברי הרי"ם בס' עיון תפלה] אך אין צורך לזה, דאע"פ שאין הוכח להוכיח פרט
מצוה בברכה כמו"ש הבי"ח וט"ז וי"ד סי' כ"ח, היינו להוסיף תובות בגלל דיני המצוה ופ"ט, וזה
אבל אם אפשר לכלול באותה חיבה גם פרט המצוה לפי קבלת חז"ל ודאי שצריך לכוון הנוסח
הכיל לפי ההלכה, ועד"ז תקנו על נמי, בשביל הכלי שנקרא, כנ"ל"א להערינו שצריך לטול מתוך
כלי

ישראל וגו' עד ריח נוחח לה', [מן] ובשבת מוסיף וביום השבת וגו'. [מן] ואיכא דמוסיף האי, וידבר ה' אל משה וגו' בה תברכו וגו' עד ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם, ושונה איזהו מקומם של זבחים עד צלי, ודורש רבי ישמעאל אומר עד ויכריע ביניהם.

אלו

מן האלה

לב בשט ר"ח בן הרמב"ם, שהוחס המלמד תורה טועה שאין הקב"ה מלמדה לנו אלא צוה עלינו ללמוד וללמד:

ובמס' סופרים פרק י"ג ראיתי נוסח אחר וז"ל, "ביחיד כשמשכים לקרוא אומר: בא"י אח"ה אשר נתן לנו תורה מן השמים, חיי עולם נעט בתוכני, בא"י נתן התורה." ותימה דביחיד אין בה ברכה לאחריה, ורק בצבור אמרו שתבדק התורה לפניו ולאחריה, כדאי' בירו' פרק א"ע, וטעמא דבה איתא דבר, דבצבור אנו מצרכין מפני תקנת עזרא לקרוא בצבור, אבל ביחיד כיון שאין רגע שיפסוד מלמודה, כדכתיב והנית וגו' לא שייך ברכה, ובספר אורח להר"א מלגול מלאחי משים דצבור אין מפסיקין בשאלת שלום ולא בד"ה, אבל בתורה בביתו א"ה שלא יפסיק דצבור עם תלמידיו, או בשאלת שלום ע"ש, ומלאחי במס' סופרים שבמחזור ויערי דל"ג כלל הק ברכה אחרונה, ע"ש. אולם גם לגרסתנו י"ל דמ"ש וגולל ואומר כו' לא קאי אלא אחריי הכי, דמירי שם כשקורא בצבור ע"ש, וכן אנו נוהגין לברך בצבור ברכה זו דאבר נתן לנו, אבל קשה דהשמיט ליחיד שני ברכות הראשונות, והוא נגד תלמודא דידן דא"פ, הלכך נמרינו לבלתי' וז"ל דס"ל להמ"ם כרב המנוגא לברך אבר בחר בנו ונתן לנו את תורתו, שהיא התורה מן השמים, חיי עולם ממרומים, שהזכיר כאן בשניו לבין שניו ולאחריה צוה ממעבדת הכמים, אבל אין קי"ל כתלמודא דידן לברך ג' ברכות:

מן. ובשבת מוסיף וביום השבת. ברה"א או במועדים לא הזכיר רבינו לומר פסוקי

רה"א או המועדים, ומשמע דס"ל כמ"ש האשכול דאין להוסיף מה שקורין בל"ה בתורה בענין היום, אבל פ' התמיד השיך לכל יום, ואין מו"חין ס"ת לקרות בו, וכן מוסף שבת שאין בו אלא שני פסוקים ולא תקנו לקרות גם בס"ת, לכן התקינו לאחריה בהשכמה, ועיין בתוס' ור"ש מס' מגילה עוד טעמים, למה אין קורין בס"ת בשבת במוסף, אכן הרב אבן הירחי כ' בשם רבינו הנאון לומר ברה"א פרשת ובר"ה, וכן הוא גם ביוערי כת"א וכן אנו נוהגין ע"פ הטור, וירמיה, רק הרב הירחי השיב ע"ז, "איך נזכיר קרבן מוספים לתמיד של שחר, ועל מקומן הם נזכרים. ולא ולמד משערי הרגלים שאין נזכרים אלא במוסף", עכ"ל, ור"ל לפי גרסתו בדברי הנאון להזכיר גם של ר"ה אין לתקן בדברי האשכול, דהא קורין ברה"א אח"כ וע"כ דס"ל להזכיר משום חובת היום, עז"ה הא על מקומן הם נזכרים, ועוד למה לא יזכיר ג"כ שערי הרגלים, וכתב הטור ע"ז, "ואינו קשה, שמוסף יאנו כל היום", ותמה עליו הבה ואמר ואינו טענה, דהא לכתחלה צריך להקדים שחר למוסף, וגדחק לישב בדבריו משום דבהשכמה אין אלא הזכרה ע"ש, ואינו כושמע בדברי הטור, ולעג"ל דכותי כמ"ס הסב"א דמוסף זמנו כל היום, ומה"ת כבר גם קודם לשחר, וכן אחרי מנחת הערב, אלא דמדרבנן פסול, וכתפלה כה"ג מותר לכתחלה, וכעין זה כ' הט"א לעיניו שם בדף כ' במס' מגילה, יב"ט שכבר קרא גם פרשת התמיד, ומה בהקשה משערי הרגלים שאין נזכרים בשחר עיין בד"י מה שתיקן ע"ז, אכן מנהג ירושלם מובא בדברי יוסף שלא לומר במזמירות בשבת כסוף מוסף שבת, ובתשובה הארבעי ואין כאן מקום להאריך:

מן. ואיכא דמוסיף כו' תברכו כו' כתב הרד"א שהוא כדי להזכיר ברכתנו של ישראל לפני התמידין, ע"ש ומה שכתב אלו דברים שאלם אובל פרותיהן הוא ברייתא במס' קדושין ל"ט. ולי"ג שם, והכנסת אורחים", וכן עיקר, וגם בקדושין דף מ' ל"ג לה:

כלי, וגם כאן, כיון דבעי שיהא בו כדי עטוף בראשו ורובו של קטן בחרו בלשון „להתעטף“, ועיין ב"ח של"ח ולי"ח שצ"ל בציצית בפתח, והרצון ציצית הידועה בתורה :

פרשיות קדש והי' כי יביאך המוכא בסדרים ליחניהו בכת"י הקדמונים, אך הב"ח בשם הגאון ר' פיווש והש"ח ז"ל מוזכרים, וכ' המג"א סי' כ"ה דבספרי איחא, שמע' והא"ש בשינון ואין קדש והיה כי יביאך בשינון, פירוש שא"צ לאומרים, ומ"מ האומרים לא הפסיד דאית בהו יצי"מ, ובגמרא אמרו בקשו לקבוע פרשה בלך משום יצי"מ, אלא שחששו משום טרם צבור, עכ"ל. ובאמת בגמרא שם דף י"ב אדרבא אמרו אילימא משום דכתיב בחן יצי"מ לימא פרשת רבית ומשמלות ע"ש, ושמענין דאדחיא לה להך טעמא, וכבר הקשה זאת בעל ארצות החיים וכתב דרבלי תמוהים, וביאור דבריו נלע"ד דדעת מרן המג"א להוכיח דאע"פ שאנו מוזכרים ליצי"מ בלא"ה בפ' ציצית מ"מ יש מעלה ומצוה להזכיר פרשיות אלו במקום שיש להם שייכות באותה מצוה שעוסק בה, דע"כ אין כונת הגמ' לומר שיקבעו פ' בלך ולא יאמרו לפ' ציצית כלל, דודאי ציצית ערפא שיש בה חמשה דברים כמוש"ש להלן, אלא דר"ל שבקשו לקבוע גם אותה בק"ש, ומדלא דחי אי משום יצי"מ הא ארכיז ל' בק"ש, וכמו שהקשו ברף כ"א מ"ט מברך כו', ע"כ דס"ל להגמ' גם להמסקנא שיש מצוה ומעלה להזכיר פרשיות אלו אע"י דמדבר. להו בפ' ציצית משום יצי"מ שבהם, ובמקום דליכא טורח צבור ודאי דמצוה לאומרים, והא דלא קבעו באמת לרבית ומשקלות בק"ש יש ליישב בכמה אנפי, ועיין :

להניח תפלין עיין מג"א אוח כ"א כ"ב, **פרש"ת** העקדה עם התפלות ליחא בשום כת"י קדמון, וגם בוטרי א. ליחניהו, והוא חוס' האחרונים כמובא בטור סי' א', וכתב הב"י להזכיר זכות אבות ולהכניע היצר כמו שמסר יצחק את נפשו :

דינים מספר דרך החיים

(א) יתעטף בציצית מעומד ויברך מעומד על מליה גדול להתעטף בציצית ועל מליה קטן על מליה ציצית, ואותן המניחים הטלית תקופל סביב צווארן על כתפיהן לא יצאו י"ה. צבור לא יבסס ראשו בעליה אפי' ת"ח. (מ"א סי' ח') : (ב) צריך להספיד חוסי הציצית זה מזה קודם לבישה לעיין אם הם כשרים שלא נפסקו ואם הוא שעת הדחק כגון שהצבור מתפללין ואין לו פחאי לבדוק או שקורין אותו לעלות לתורה. אם יודע שאתמול היו כשרים יכול להתעטף ולברך בלא בדיקה. וא"צ בדיקה אלא פעם אחת ביום ואפי' ליבשו שתי וחייב בדיקה א"צ בדיקה. (מ"א סי' י"ג סק"ה) : (ג) מחזור שתי ציצית לפניו ושתיים לאחריו כדי שיהא מסובב במצות. (סס) : (ד) אם לובש טלית קטן כשהוא ידיו נקיות ולבשנו בלא ברכה וכשיטול ידיו ומשתמש בציצית ויברך על מצות ציצית, או כשלוש טלית גדול יברך עליו ולכוין לפטור גם את זה וזה א"צ למשש בציצית. (סס) : (ה) וכיון שהתעטפו שניו הקב"ה להתעטף בציצית כדי שזכור כל מצותיו לעשותם. (סס) : (ו) הציצית יהיו מנחין ולא תחובין כנגד והולכין במקומות שמזכרין שיהיו ציציותיהם תחובין ויאלוים ידי חובתם רק שבשעת הברכה יהיו מגולים כדי הלק ד"א. (סס קמ"א סקי"ג) : (ז) אם בירך על ט"ק על מצות ותיבך רוצה ללבוש הטלית גדול אם תחובין לפטור גם הע"ג א"צ להזכיר ולברך על ט"ג אבל בפתס צריך לחזור ולברך. (פ"מ) : (ח) אם לבש ט"ק וצריך עליו והיה דעתו גם על ט"ג והלך בבית זה למקום אחר בתוך הבית אפי' מחדר לאחר א"צ לברך כשלוש הע"ג אבל אם הלך מביתו אפי' חזר אח"כ למקומו צריך לברך. (סס) : (ט) אם פטט טליתו ויצא לחוץ והיתה דעתו לחזור ולהתעטף בו מיד א"צ לחזור ולברך אבל אם לא היתה דעתו לחזור ולהתעטף מיד צריך לחזור ולברך ואם הסיר את הטלית סתם וחזר ונתעטף מיד או אם נשאר עליו ט"ק א"צ לחזור ולברך ואם לאו צריך לחזור ולברך כשהתעטף. (מ"א וא"ר) : (י) אם נפל טליתו שלא במתכוין מעל כל הנוף אפי' אם נשאר בידו צריך לברך שנית כשהתעטף בו אבל אם נשאר עוד אכ"י על מקצת גופו א"צ לברך שנית, (מ"א דלא כפ"י) : (יא) הלא בעליהו בלילה או שלוש קודם אור היום כשיחזיר היום א"צ לברך וטוב לפטור איתו בעליה גדול. (סס) : (יב) נתכסה כנגד שחיב בציצית ולא הטיל בו ציצית ביטל מצות ציצית. (סס) :

דין טלית שאולה

(א) השואל מחבירו או השוכר עליה מזויזנו. בודאי נתכוין חברו להקנות לו הטלית כדי שינא בו המזוה ומכרך ודוקא אם שאלו כדי להתפלל בו אבל אם לא שאלו רק כדי לעלות לתורה או לדוכן אין להכניס ענינו בספק ברכה ויכוין בפירוש שאינו רוצה לקנותו וא"ש לברך עליו לכל הדעות אבל בטלית של קהל צריך לברך עליו אפי' כשלוש אותו רק כדי לעלות לתורה או לדוכן. (סי' י"א בא"ר:) (ב) מי שלוקח טלית חבירו שלא מדעתו אפי' להתפלל בו יכוין ג"כ שאינו רוצה לקנותו ולא יברך עליו, (שם) :

דין מי החייבים בציצית וזמן ציצית וברכתן

(א) סומא חייב בציצית, קטן היודע להתעטף בשני ציצית לפניו ושמים לאחריו ויודע לאוחזן בשעת ק"ש, אביו צריך לקנות לו ציצית כדי לחנכו. (סי' י"ז:) (ב) כשלוש קודם אור היום אין מכרך אבל אחר עלות השחר ממרכין וה"ה בערב עד זאת הזכוכים ממרכין. (שם סי' י"ח) :

דין הופיין שנפסקו ודין שהחיינו על הטלית

(א) הופיין ציצית שנפסקו אין לזורקן לאשכח ולא לנהוג בהם מנהג ביוון. (סי' כ"א) : (ב) בטלית גדול אסור לכנס לבית הכסא וכן בקיטל אבל לקטנים ליבא איסורא. (בס ב"ז:) (ג) יש לזוהר שלא לגרור ציציותיו ע"ג קרקע. (שם:) (ד) קנה טלית ועשה בו ציצית מכרך שהחיינו בשעת עשיית הציצית ואם לא בירך בשעת עשיית הציצית מכרך בשעת עיטוף ראשון ומכרך להתעטף ואח"כ שהחיינו כמו בברכת מלביש צרומים שמכרך מלביש צרומים ואח"כ שהחיינו (סי' כ"ב ובפ"מ) :

דין לבישת ציצית

(א) יש לזוהר לכל אדם לעשות טלית נאה משום זה. אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות (גמרא) (סי' כ"ד:) (ב) יזהר כל אדם ללבוש ט"ק שיהא לבוש בו כל היום כדי שיזכור המצוה בכל רגע. ולכל הפחות יזהר שיהא לבוש בשעת ק"ש ותפלה וכל הקורא ק"ש בלא ציצית כאלו מעיד עדות שקר בעצמו (מ"א בשם הזהר:) (ג) מצוה לאחוז הציצית ביד שמאלית בין קמיצה לזרת בשעת ק"ש ובגנדר לבו רמז והיו הדברים האלה על לבךך וכשיגיע לפרשת ציצית יקחם ביד ימין ויביט בהם עד שמגיע לנאמנים ונחמדים לעד וינשק הציצית ויסירם מידו (מ"א בשם כתבים:) (ד) טוב להסתכל בציצית בשעת עטיפה כשמכרך. ולהסתכל בציצית כשמגיע לזרזיתם אותו ולתן אותם על העיניים. גם נוהגים לנשק הציצית בשעה שרואה בהם (שם:) (ה) יסתכל בשני ציצית שלפניו שיש בהם עשרה קשרים רמז לעשר ספירות וגם יש בהם ט"ז חוטיין ועם העשרה קשרים עולה כ"ו כמנין הויה. גדול עונש המכחל מצוה ציצית ועליו נאמר לאחוז בכנפות הארץ כו'. והזהיר במצות ציצית זוהר ורואה פני שכניה (שם) :

דין הנחת תפילין וברכתן

(א) יזהר להניח כים התפילין למטה ולמעלה הטלית בכדי שיפגע תחלה בטלית להניחו קודם כדי שלא יעבור על המצות ואם הניע תחלה בתפילין צריך להניחם תחלה (סי' כ"ה), (ולדע"ז המג"א אם הוציא תחלה התפילין בכים שלהם אין זה מעביר על המצות ומתעטף תחלה בטלית:) (ב) אפי' פגע בשל ראש תחלה מ"מ יניח של יד תחלה (שם:) (ג) צריך לברך על של יד אחר הנחה על הקבורת קודם הקשירה וכן בשל ראש קודם שמהדקן כדי שיהיה עובר לעשייתן וההנחה והברכה תהיה מעומד (שם:) (ד) אסור להפסיק בשוה בין של יד לכל ראש ואפי' אותן שאין ממרכין בחוה"מ מ"מ אסור להפסיק וה"ה בתפילין דר"ת הדין כן ואם שח מכרך על של ראש בתים להניח וגם על מצות וראוי להניח התפילין ש"י ממקומן קודם שיברך שמים (שם ומ"א): (ה) אם שח לצורך תפילין א"צ לברך שמים אבל לכתחלה אסור

דינים מספר דרך החיים

אסור לשח אפי' לצורך תפילין אם לא שא"א בלא"ה ואפי' לקדיש ולקדושה לא יפסיק רק ישתוק וישמע ויכוין למה באומרים ואם הפסיק מדרך שנים ובהול המועד שאינו מדרך יפסיק לקדיש ולקדושה ושם מ"א ס"ק י"ז: (ו) לא יוציא הש"ר מכיס עד אחר שיהדק הש"י ואם מונה חוץ לכיס לא יפתח הש"ר עד אחר ההידוק ויניח שניהם מעומד (סס): (ז) אם מניחם כמה פעמים ביום צריך לברך בכל פעם. נשמעו ממקומם בתפלה א"י לברך כיון דבתפלה ודאי אין מסיה דעתו אבל אם נשמעו ממקומם שלא בשעת תפלה צריך לברך ואם נשמעו רק אחת ומחירה מדרך כמו שמניח תפלה אחת. ואם היווין ממקומן אדעתא דלהחזירין א"י לברך ואפי' חללן כדי לילך לבית הכסא א"י לברך אבל אם לא היה בדעתו לחזור מיד צריך לברך וכן אפי' נפסק הקשר מהשל יד בין של יד לש"ר אפי' מפסיק בעשיית הקשר א"י לברך להניח וכן אם בשעת הברכה לא היה הקשר כלל ועשה הקשר בין ברכה להנחה א"י לחזור ולברך (ט"ז ס"י ז"ה): (ח) אין לחלוק התפילין עד אחר קדיש יתום בלאחר עליון ובר"ה קודם מוסף ובהו"מ סוכית קודם הלל ובהו"מ פסח הזכור חולצין קודם הלל והש"ן אחר הלל (סס):

דין בקום הנחת תפילין

(א) מקום הנחת תפילין של יד הוא בבשר התפוח שבחצי עטם הסמוך לעלענבאנין ולא להצי עטם הסמוך לשחי (ס"י כ"ז). והיו"ד של הקשר של יד תהיה ליד הלב והמעברתא ליד הכתף והקניצה ליד היד, ומ"מ איטר שמניח בזמין ואין לו עתה תפילין רק שאלוין ממי שמניח בשמאל (או איפכא כגון פשוט שאין לו כעת רק תפילין מאיטר) ואם יניחם כך יהי' היו"ד ליד חוץ ע"כ והפוך ויניח שהמעברתא תהיה ליד היד והקניצה ליד הכתף כדי שתהי' היו"ד ליד הלב: (ב) יש לזכור שלא יזיז הקשר מהתפילין: (ג) לא יבא דבר חוץ בין התפילין לבשרו בין בשרי בין בשר (ט"ז ומ"א): (ד) מקום הנחת של ראש מהתחלת עיקרי השער בהמזה עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס (סס): (ה) הקשר צריך שיהיה מאחורי הראש באמצע העורף והקניצה תהיה נגד בין העינים ולא יטה לכאן ולכאן (סס): (ו) השחור שברצועות יהיה ליד חוץ ולא יתפסו:

זמן הנחת תפילין והליצתן

(א) חייב אדם למשמש בכל שעה בהתפילין ובשיאמר לאות על ידך ומשמש בשל יד ובשיאמר בין עיניך ומשמש בשל ראש (ס"י כ"ח): (ב) תפילין של ראש חולץ ביד שמאל ומעומד אחר שמסיר הכריכות מהאצבע ואח"כ חולץ השל יד מעומד. יעשה התיק צד שניה הש"י אבל הש"ר ליד מעלה כדי שפגע בשרי תחלה (סס): (ג) זמן הנחתן צריך שיהיה חציו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירו (ס"י ל'): (ד) הניח תפילין (ועיין עוד לקמן בדיני אונן):

מי הם הפטורים מתפילין

(א) חולה מעיים פטור מתפילין אפי' אין לו צער אפי' הולך בשוק ואסור להחמיר על עצמו ואם יודע שיכול להעמיד בעצמו בשעת ק"ש יניח תפילין בין אהבה לק"ש ויברך. וכן הדין במי שאינו יכול להעמיד על עצמו מלהפיה (ס"י ל"ה): (ב) אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין (ועיין עוד לקמן בדיני אונן):

הערה בענין מעשה המצות.

הערתך כהכתב ישלח הרשב"א ז"ל לבני פרוניצ"א כתי' באוצר הספרים בעיר אוקספורד וז"ל: אמרן עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא ומשנה כו' דבר גדול מעשה מורכבה דבר קטן הוית דאביו ורבא. טועי רוח חשבו כי עשיית המצות דאביו ורבא נושאת ונותנת בהן הוא דבר קטן שלא עלה ביד המהעמק בהן אלא שכר עשייתן. לפי שאין בעשייתן אלא קיום מצות בוראם, שנחנן לרעת ולצרף דעת ישראל אם יעשה מצותיו אם לא, וכמלך שרוצה לנסות העם אם ישלמו רצונו, בין שיש

באותה

הערה בענין מעשה המצות

באוהה צוואה תועלת בין יסאין בעשייתה תועלת, וזלתי ההוראה שעושה רצון ארוננו כאשר צוהו, ודור לדעתם מה שאמרו. כל אמרות אלה צרופה, ובא בפירושו ז"ל מאי איכפת להקב"ה בין שוחט מהעורף לשוחט מן הצואר, אלא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות:

והמועין הוסיבים בענין לצרף, לדעת אם ילכו בתורתו וצוואתו, לבד מה שיש בהן תועלת מצד עצמתם אם לאו, ועיי' קורין קדוקין אבי ורבא מפעולת המצוה "דבר קטון", ומה יש להם

באמת ביטול המעשה בכלל המצות, בתפלה ובתפילין ובתורת ואיסור, ואינו נותנין דעתם רק בלמוד ספרי הכמי האומות פליסופיא וטבע וחושבים שהוא מעשה מרכבה שלא הניח ריב"ז.

וקה באמת אבדון ומית, וכל האומר כן נבדל מקהל הגולה ואין לו עסק במצות, מה שכן אמר הכתוב כי קרוב אליך מאד בפיך ובלבבך לעשותו, אמר "בפיך" כנגד . . . שציה יתברך ולמדתם אותם

את בניכם לדבר בם, ובלבבך" לכיון בשעת עשייתן לשם המצוה יתב' שצוהו, ועשה בלב שלם, ולא יעשה כעושה שלא ברצון ויהי לו למשא, וזה שארז"ל שלא יעשה תפלתו קבע אלא חתונתו.

ל שותף, להיות זרין לעשות כל מצוה, בשעתה, וכמצורה, ובתקונה, [דברים אלו הזכיר בתשובתו סי' צ"ד ואמר בפיך הוא שמורה דרכי ה' ומצותיו לאחרים לבד מה שנצטוו לדבר בם בעצמנו ע"ש]

ובשלש אלו השלם העבודה, ובעשייתן בהפך באמת יתבונן שלא אמר יתברך לזרע יעקב תהיו בקשונם, ומי שחננו ה' יתבונן במשיבולות שנכללו במצות, וע"ז התפלל דוד ואמר "גל עיני ואביטה

נפלאות בתיבהך" וכמו שפירשו רז"ל ביהי שירו חמשה ואלף שעל כל מקרא ומקרא ה' אומר אלף וחמשה טעמים, ולא נעלם ממנו אף פשה אדומה, ותוא' שאמר יתב' ליהושע לא ימוש ספר

התורה וגו', כי אז תציל את דרכיך וזה חשכול, ר"ל תצילה במעשה, וממנו תשכיל במושכלות הרמוזות בם, וזה ענין המרכבה שהדברים הרמוזים במצות. הן הן מעשה המרכבה, ואבי ורבא

ייתחשקו בפירוש המצות כחכמי המשנה והאמוראים. הבאים אחריהם השתדלו לבאר סדר ענינם ועשייתם כיצד.

וקרה לקהל עם ה' ומפירשי המצות בזה כמו שקרה לחולל עם הרופא האומן, והרופא, הרופא האומן יודע ומכיר בחולי החולה שאינו יכול להחיותו כי רב הוא, אלא במרקחת פלוגי

המורכבת ממניין רבים ידועים, ומשקל ידוע לאכול ממנו בזמנים ידועים, והחולל אוכל, ולא יודע ולא מרגיש בתערובות הסמים אלא במעם הכליתו לבד, והמרקחת פועלת ככח הסמים המורכבים, וכו' החולה אצ"פ שאינו מרגיש משיג התועלת בלא מרע.

דרופא האומן הוא חשייה שיודע ומכיר בחולי הנפשות, ובחמלתו נעשה רופאנו וידע ברקוח המרקחת המסירה מחלת לבנו הולי הגוף וחולי הנפשות, ובעשותנו המרקחת ההיא היא

עשיית המצות נחמנה על הבריות, והוא שכתוב, "והיה אם שמוע תשמע וגו', עד כי אני ה' רופאיך" ואמרו "אני ה' רופאיך", לא על דרך גמול לבד כאמרו, ונהתי מטר ארצכם", ובקרב וצאנך ירבוין"

(אין) [צ"ל אך] מצורה לזה התורה כי בקיום המצות נעשיתן נשיג התועלת מצד הטוב [צ"ל הרצון] בהן, השם [לכז?] יתבונן וירגיש ואף בנתינתם ההרכבה, וכל הכס לפי כחו, משה מחיצה לעצמו, אחרן מחיצה לעצמו.

והוויית דאבי ורבא באו להורות כיצד יעשה המרקחת שלא יוסף ולא יגרע, אם שינה פעולתו או זמן עשייתו וספיד תכונת המרקחת, וכן במצות התורה לא תוסיף ולא תגרע, וכן כל עתים ישמור

פן יוסיף וזמן או יגרע, ובהיות דאבי ורבא לא בא רק באור תקוני הפעולה כתקוני פעולת רוקח המרקחת, ולא לבאר ולגלות טעמי המצות הרמוזות בההרכבות שבתוכן, ור"י בן זכאי עשה המצות

באמת ובהן דעהו להתבונן אף במורכב, וזהו השיג.

ודע אתה המעין כי לא תושלם העבודה בלתי עשה כי כן רצה חכמתו יתב', וזה שארז"ל בשסוק מה אנוש כי תזכרו וגו' אמרו מלאה"ש לשני הקב"ה מה אנוש וגו' תנה לנו כו', אמר הקב"ה

מה כתוב בה לא הרצח לא הגנוב כלום רציתה וגניבה יש ביניכם, מושל לאיש שהי' לו בן קטוע אצבע דולכו אצל האומן א"ל לבד את בני אומנות זו, לזמן חור אצל האומן א"ל למדת את בני האומנות

א"ל לאו מפני שבבך קטוע אצבע ותאומנות ההוא צריכה כל האצבעות, הסתכל במשל הנפלא הזה, התאנו שחננו להם התורה ובאמת לא ללמוד הלכות שחיטה וטרפה ואכילה המצה ומניעת אכילה

דברים אשר תיבא הקב"ה, רק לדברים הנפלאים הרמוזים והמורכבים שאף מלאכי השתר לא ישיגו אותם, והוא שכתוב, לא ידע אנוש ערכה, וזה תמצא בארץ החיים, והחיים רמו למלאכי השתר, והוא

הערה בענין מעשה המצות

שהשיב השם למישה על מה שבקש הראני נא את כבודך, לא תוכל לראות פני כי לא יראני האדם וחי, ואף ההי רמו למלה"ש כי מהותו ויחורו לא ישיגו על החכלית.

עוד תן דעתך לדעת כי עשיית המצות וקיומן בוכ לפני האלהים מלאשתדל בטעמיהן ואף במרכבה, שהיו בבטול המצות חייב כרת כמילה ופסה ואכילה החלב והדם, ושאר הכריתות, ואפי' אוכל ביוחכ"פ או עושה מלאכה ועוסק במרכבה אינו נצול מכתה, והמתעסק במצות כחקונן, ובנותן לשם מי יצוהו על דין יחברך זוכה ויושב ביישיבה למעלה.

ובא בדבריהם שנפשות הצדיקים למעלה ממדאכי השרת וכמו שבא בפירושים, כי מלאכי יצוה לך לשמרך, מי גדול שומר או שמור הוי אומר שמור, על כפים ישאונך, מי גדול נושאאונשו, ואמרו אין מלה"ש, אומרים שירה עד שאומרים ישראל לבטה שגא' בך יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני האלהים, והוא שנפשות הצדיקים גנוות תחת כסא הכבוד, שנא, והיתה נפש אדני צרורה בצרורה"ח את ה' אלהיך" ומה שאמרו, מאי איכפית ליה להקב"ה אם שותת מן העורף או מן הצואר אלא לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות, רוצה בו שאין להקב"ה חפץ מצד עצמו, וכענין שנאמר, אם צדקת מהתתן לו, אלא שרוצה בהן לצרף את הבריות, ולצרף כולל שני ענינים: לחזקן ולהתמידן, מלשון הגיעו לצרף, והשני מלשון, מצטרפין" לצרף אותן אצל האמתיות הנרמזות בהורר.

מפי הרשב"א ז"ל ששאל לבני פרוניצא, עכ"ל, וכלל דבריו, שהטענים חושבים שעיקר עשייתן של מצות אינו חשוב כ"כ לפני הקב"ה כלמוד הסודות, ומה הם הסודות? חכמת הטבע והפלוסופיא, וכמו"ש שלא נתנו המצות אלא לצרף והיינו לנסות את הבריות, וגלה למוסר אונם שהדרך הזה אינו אלא אבדון ומות, והם טועים בהרהר: חרא, שעיקר כונת הש"ת היא העשיה והם היות דאבי ורבא שבארו לנו אופני מעשה המצות וזמן ותקונן, והשנית אין ענין מעשה מרכבה כמו שהן אומרים אלא טעמי כל המצות והסודות הרמזות בהן, וגם עליהן יש יתרון לפעולה המצות במעשה מכה שישתדל לדעת טעמיהן, שאם יקיימם כחקונן הרי הוא ישראל כשר לפי רצון ה', ואם יאכל או יעשה מלאכה ביוחכ"פ אפי' יעסוק במרכבה כל היום הוא חייב כרת, ומעם הענין, שהוא יתברך רופא הגופות והנפשות והמצות הן התבלין והמוזון לפי ההרכבה והערך שמסרו לנו מבארי המצות בהיות דאבי ורבא, ואע"פ שהן דבר קטן בערך הסודות הרמזות בהן, עכ"פ פועלים פועלתם לטובה גם אם לא ידע האדם עניניהם כדרך החולה שהוא מתרפא ע"י הסמים אע"פ שאינו מבין אופני רקוחם, ובעוד שלא יקחם אינם פועלים במאומה, ומה שאמרו, שלא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות אין הכוונה לנסות כפי שהם אומרים אלא לצרפן אל האמתיות הנרמזות בהן למה שזכרם להבינם, או לחזקן ולהתמידן, (דאילו ה' הכוונה לנסות תינו אומרים כי להדיא כמו שכתוב מפורש [שופטים ג']) ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסותם הם את ש"אל, כנ"ל ואנו אין לנואל לעשות כמו שנצטוונו לעשותם בלי חוספות וגרעון ושמיירת עתותיהם כפי קבלת התלמודים בהיות דאבי ורבא.

ורבותינו הפליגו עוד במעשה המצות ואמרו שישראל מוסיפין בעשייתן כח וגבורה גם בפמליא של מעלה [מדרש איכה בשם ר"ע] וכן יוצא מקרא מפורש, ואשים דברי בסוף לנטוע שמים ולסד ארץ, וכן סררו לנו גם אנשי כה"ג בברכת התורה, חיי עולם נטע בתוכנו", ואמרו בפ"ק בברכות כל הקורא ק"ש על מטהו כאלו אוזח הרב ש' שתי פיות, וכיו"ב מאמרים אשר יאריך וזכרם, ואמרו בירושלמי פאה כל כסף וזהב וכל חמודות שבעולם אינן שוות למצות אחת שבתורה וכן אמר הכתוב [משלי ג] יקרה היא מפנינים וכל חפצך לא יישוה בה.

ואין בכתובים הללו גזומא והפלה שלא יתקבלו על און שומעת, יען כי אחרי שמושר ומקיים בלב כל מאמין בדרוש העולם המאמין בתורת משה שכל המצות והפקודים נאמרו למשה עבד ה' מפי הגבורה אשר צוה על כל ישראל, כי עיינו ראו ולא זר, ואזינו שמעו ולא אחר את אשר דברה פה הגבורה אלינו ויגידה לנו, והנה כי כן למת לא תשוה אלינו מאמר של גדילים תעשה לך" או והיו לאות על ירך" לכל העשרה מאמרות שנברא בהן העולם? וכשם שברות פיו של הקב"ה במאמר, והי אור" נהמלא העולם אורה, וברשרא הארץ דשא" נתעטפה מעמך דשא, נרדעו זרעים ונטעו אילנות, לבשו כרים הצאן, ועמקים עטפו בר וכל העולם כלה עדיין תולכים לאורן ושמים וזוונים נחמת, כן עלינו להאמין שבמצות אלו בהתמלא רצון הגבורה בהן מתוספת כח וזכרה בפמליא של מעלה ומטה, ומוסיפות שפע אורה וגבורה כשפע מלוי דבריו של מאמר והי

אור, וכדומה, ואין חבל ביניהם אלא מה שעשרה מאמרות היו בלי תנאי, ומעשה המצות נחלות בעשותן ובקיומם, כי מי תכן רוח ה' לחלק בין דבור לדבור ולתת פירות בין מאמר למאמר? הלא כהן ועניניו שיהו, ובפרט אשר הכתובים כלם מעידין ע"ז, והכמים הגידו ולא כחדו אשר שם דבר, כפינו לגטוע שיזם וליסוד ארץ וחיי עולם נטע בתוכנו, ולמה יפלא לנו איפה מאמרם אשר כל חמדות שבעולם אינן שוות למצוה אחת שבתורה ואין ספק שפירושו כמשמעות.

ובמס' אבות פ"ד אמרו "יפה שעה אחת של תשובה ומעט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב, יפה שעה אחת של קורא רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז", ואמנם שסוף המאמר הזה מקבילים אותו גם החמוניים בעוד שמאמינים בעוה"ב ובמתן שכרו אשר עין לא ראתה, אבל קשה מאד לצייר במחשבה אשר שעה אחת מתשובה ומעט ימים מכל חיי העוה"ב היקרה מכל חיי העוה"ז, כי לא נראה לנו לעינים טובים ויפים.

ואולם כשמעלה האדם על לבו את האמור למעלה שכל מצוה ומצוה מעלה לו סם חיים ורפואה בעוה"ז, ומוסיפה שפע ברכה בעוה"ב, וכח וגבורה בפמליא של מעלה ומטה, ומזכה לו לדרוריו הון ערך ופגולה אשר כל חמדות לא ישוו בה, בלי ספק שיחמור בלבבו עם כל המוני הקנינים שירכוש לעצמו בכסף מקנתו, לאסוף גם את האוצר הזה והסגולה הנכבדה ההיא, וכמה ישמח לבו עליו בפנות היום בלכתו לנוח ויבא לחשבון שזכה ביום הזה לרכוש לו הרכה ממצות עשה ונזהר מלית שגם בזה מעלה עליו החכוכ כאילו עשה מצוה, וכל אחת מהנה לא יערכו כסף מלכים ומטמונים, ולא חבירו עליו הריבה כי זכה לקנות בלי כל מחור, כי קרקע העוה"ז מרוצף מפנינים כאלו על כל שעל, ומונחים בכל סינה על כל צעד שהוא פוסע בעולמו במטמון הנפוך ע"פ חוצות מה שלא יגיע עיד בעולם הבא, אז לא יפלא במאומה ששעה אחת בעוה"ז יפה באמת מכל חיי העוה"ב. ואם אמנם שאין אנו מבינים זאת כעתה, הנה נרגישם ונדעם אחרי כן בעולם האמת, ודי בהערה זו.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו
וצננו על מצות ציצית :

והי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתהא תשובה מצות
ציצית לפניך באלו קמיתיה בכל פרמיה וקדוהיה
ובגותיה ותרנג מצות תתלים בה אמן סלה :

סדר עטיפת המלית וברכתו

בשעת בדיקת מצות כל מלית גדול יאמר זה :

ברכי נפשי את יי יי אלהי גברתי מאד חוד וקדר לבשתי :
עומה אור פשלה נזטה שמנים פירעה :

בשעה שמתעטף בטלית יאמר זה :

לשם חיד קידשא בריך הוא ויברכיה ברחמי ורחמינו ליחד שמייה
בוה ביחידא שלים פשים כל וישראל הקיני סתעטף גיפי בציצית
פן תתעטף נשמי ורטיח אברי ויסיה גידי פאור בצצית דעודה
תרגי ויגיי בתבססה בטלית בעולם הזה פך אצבה דחילקא דרבנן
ולמלית

ולמטית נאה לעולם הבא בנן ערן. וער ירי מצות ציצית תנצל נפשי ורוחי ונשמתי ותפילתי מן החיצונים והמטית יפריש כנגדו עליהם ויצילם כנגד יצר קנו על גזליו ויחיה ותהא חשוכה מצות ציצית לפני הקדוש ברוך הוא בארץ קטמתייה בכל פרטייה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלויים בה אמן סלה :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית :

אחר עטיפת המטית יאמר פסוקים אלו :

מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיה יחסיו : ירוון כהישן ביתך ונחל ערגך תשקם : פי עמך מקיר חים באיך נראה אור : משך חסדך ידעך וצדקתך ישרי לב :

סדר הנחת תפלין וברכתו

קודם הנחת תפלין יאמר זה :

קיים יחיד קודשא בריך הוא ושכינתיה ברחמי ורחימו לי יחד שם יהי ביה ביהודא שלים בשם כל ישראל. הנני מכון בהנחת תפלין בקים מצות בורא שצונו להניח תפלין ככתוב בתורה וקשרתם לאות ער ידך והיו למשפת בין עיניך והם ארבע פרשיות אדום. שמע. והיה אם שמוע. מדי. והיה פי יבאך. שיש בהם יחוד ואחדותו יתברך שמו בעולם ויגבור נסים ונפלאות שעשה עמנו במוציאו אתנו ממצרים. ואשר לו הבל והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם פרצונו וצונו להניח על היד לזכרון ורוע הנטויה ושהיא נגד הלב לשעבד בזה

תאות

מערכי לב

וצונו להניח על היד לשעבד בהן תאוות ובהשבות לבנו לעבודתו ות"ש. כח הרצון שבאדם, או היצר ופסח התאוות היה כמטות הקטניות המושגת בכח נפלא אלפי אלפים לטראות ועגלות רבות טעונות אחריה, והיו אבני נזק או אבנים יקרות, אין הצדל לפניה כי כסחה האדור והגזרן הוא מושגת את הכל יבנותו יחשבן ותחלה שהיה"ר מושך אותך לדבר טעונה ולהבלי עולם, ואין גבול וכן למאיו וחפצי רוח, כמ"ז אין אדם מת וחצי תאוותו בידו" יש לו מנה ענקש מאתים, יש לו עישר ענקש כבוד, יש לו כבוד ותאוה לשררה, נעשה בר יאבה למלך, נעשה חלק יאבה לעליות על במתי עב, כך אש תאסור אותו למרכבת קדושה ועבודת אלפים ימשוך אותה גם היא. ויצעד מחיל אל חיל, ומעלה למעלה רמה טאחריה, וזהו שאמרו במס' ברכות, "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצריך ביצר

(פאה פ"ה) **אלו דברים שאין להם שיעור הציאה והכיכורים והראיון וגמלות חסדים ותלמוד תורה**. יקדשין דף ל"ט) אלו דברים שאדם אוכל פרותיהן בעוה"ז והקדן קיימת לעולם הבא כבוד אב וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד בלן.

(מכאן עד סיומן ו' חסד כתיב ב' ובהגדפס ממנו.)

ג. והכי פליק חושבן מאה ברכות הנך דכתיבין לעיל תמני פרי, ודברוך שאמר ודישתבח הרי עשרין קודם ק"ש, והלל דק"ש שתיים דלפניה יוצר המאורות והבחר בעמו ישראל, ואחת לאהריה נאל ישראל, כדתנן [ברכות י"א] בשחר כדרך שתיים לבניה ואחת לאהריה הרי תלת, ותלת זמנן דתישכרי תישכרי צלילא דרמשא ודצפרא ודמנהא, דאינון עם ברכת המינים מן תישכרי תישכרי הרי שתיין, ועשרין קבייתא הרי תמני, ודסעודתא דיממא תמניא הא כיצד [הלא דנטילת] ידיים והמוציא לחם, וארבע דברכת מזונא, הון, על הארץ, ובונה ירושם, הטוב והמטיב, ותרתי דמשתיא, אי דחמרא בורא פרי הגפן, ועל פרי הגפן, אי דמיא, [הכל] וכורא נפשות רבות, כנון אתרא דרגילין ביכל והדר משתיא, הני תמניא, וארבע דק"ש דרמשא, תרתי לקביה ותרתוי לכתרא, כדתנן [בדרכות ש"ב] בערב מברך שתיים לפניה ושתיים לאהריה, המעריב ואוהב ישראל לפניה, ושתיים לאהריה נאל ישראל ושומר עמו ישראל, ותמניא דסעודתא דרמשא הרי עשרין, ותמני לעיל הא מאה. [ין] בר מהמלך בבכורו דאוספו רבנן בתראי בחר פסוקי דשבתא דקודשא בריך הוא ודרחמי, זבר מהמלך הבלי שינה דק"ש דעל טטרתו, ובר מן [קמין] זמנא

טמן האלף

שנוי נוכחות ודגהות

ג. (א) ששכח בין ציל **ג. (ב) בר מהמלך בבכורו כו' ה' וכל להביא**
 גם כן ברכת המקדש שמי צריכין, למחי דחסיק בלית ז' לצד כסס, וכן ברכת נזיות ותפלין, וכס ליה עוד ארבעה ברכות, וכן חשב נמי לקמן בק"ש טעל המטה לצד לצד לקרוא ק"ש, ובסמ"ח הלכות תפלה חסיד מקמי ברכות ק"ש כ"ה ברכות, ואזיל לטעמיה בל' ברכות דחביב נמי ברכה דהנזיות ליעק כה, ועוד ברכות ע"ש, והב"י חביב בסך הכל ק"ה ברכות, תלת דרבינו הגאון לא חס למחשבוניהו כיון דכלא"ה בליק לוי זינח דמאה ברכות, במהזור ויטרו כת"ל, ובגדלס, יבס' תניא רבתי, ובפרט לרס"י ז"ל כתוב לכך תקנו בשבת לומר הון כהנזיות, לפי שאין מתפללים בשבת כ"א טב, יד' פעמים און, מי, נודה, הרי י"ב פעמים און, ולכסוף ברוך אתה, ונחה הנזיר ברוך אתה און, והס כתיב עשרה ברכות, והשבע של חובת היום הרי י"ט, עכ"ל ור"ל דתיבת און הויאל מר"ת של און מי נודה, עס ברוך אתה, שכולס לב"א ד"פ הן כשתיים עשרה ברכות, ועס כעט של חובת היום הן י"ב, אבל ז"ע דהא בשבת הכרים יותר מיו"ט, וכתב הרמ"ה דבס' הכלבו מביאר יותר, וז"ל בשבת יו"ט שאין אדם מתפלל י"ח ברכות כ"א ז', נמאל בהסרו בנ' תפלות ל"ג ברכות, ומשלימין אותם בז' של מוסף, ועס שבעעודה ג', ושכרים: כינוים שבאין כאלהינו, כו', אך א"א להעמיס זאת כזווגת דברי המחז"ן, דלא חביב לאין כאלהינו רק שגלה כ"ב ברכות, ועוד באמת חסדים ל"ה לשבת יו"ט

סדר רב עמרם השלם

זמנא דאצטריך יגדולים או לקטנים, ובר ממאכל פירי אי נמי ירקא, ובר
 ממזרח, ובי לימא מר בשלמא בחול דאיכא תלתא זמנא תישטרי ממליין בלהא,
 אלא בשבת דליכא צלותא דתישטרי היכי מתמליאן, (ג) [אי] אפשר נמי
 לאשלומינהו כי קא אמרינן, [מנחות מ"ג ב'] רב הויה בריה דרב אויב בשבתא
 ובמי טבאי טרח וממלי לה (ג) באפרסקא ומגדי, מיני בשמים ומיני פירות,
 כגון עצי בשמים, וכורא עשבי בשמים, וכורא מיני בשמים, וכל פירי ופירי
 בר חיי ליה :

ד. ודקא אמרינן דדוד מלך ישראל תקנינהו, (ה) דכתיב נאם דוד בן ישי
 ונאם הגבר הוקם על. על בנמטריא מאה הוי. ירחן ובכל יום ויום
 היו מתיים בישראל מאה איש ולא היו יודעין בשפיל מה, עד שבא דוד וחקר
 בדבר, והבין ברוח הקדש ותקן מאה ברבות. ואסמכתא דמלתא דא, ועתה
 ישראל

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) צ"ל. אין. אפשר כו', (ג) בנמ'. באיספרימקיי. ויו"ט שאין מתפללים י"ט ברכות, וכס' קל"ד
ד. (א) טובא במדרש רבה במדבר פ"ה וחננומא פ"שה קרח.

כתפ"ט בשם בארזים פטיו הקטרת, כס"ל גלגון לקמן. לאחר עשר פטיו הקטרת בלי הבר ש"ט,
 ופס ליה יותר מחמה ברכות, ויחי תשבע לזין הפרדס דמסיק על זין כלהוין יהשנ
 כל חובת היום. הרי י"ט ברכות לא חסרת דבר" עכ"ל. אבל המסדר מחז"י עמנו כס' קל"ד
 הקטרת מחז"י דמסרה וממלי באפרסקא ומגדי וחי חיות הנפיק בכה"ל למה לוי לאטרוח,
 וחי תינח דלכתי לא חתקן שבה כל זין כלהוין, ויבא בליק דהשתא דהשתא לתקוני השלמות,
 ה"ה חזקין לרחב"ל ולא משכח אלא בחתייו פירי וברוכי, ולא להרבות תפלות יברכות, ויחזיקו
 י' ברכות תקין. ולא יותר, וחי חזקין דליכא סס ימלכות ויבא חזקין לוי ברכה. ע"כ. ע"כ
 כתב דמראה דמבי גרסין מן, חזקין, ויבא כמו שביחל מן כלהוין וחי דומה לוי, ומבי חזקין
 כלהוין ואין דומה לו, וכן דרך המקרא לשאול ולהשיב, מן כעל ועשה י' חזקין לוי חזקין זה
 מלך הכבוד י' אצאות! י' י' ודומה לזה הסדור רבני בלמה ז"ל בפסוקי סליחות ה'
 אלהי הנצחית מן כמון חסין י' חזקין כמון באלהים ה' וי' עכ"ל. והגהה מדבריו דמסר
 חזקין כלהוין גם בל"ה הוי דחיקא להרב המסדר הג"ל, כי אחר שהשיב בהלש חזקין כלהוין,
 איך חזר לשאול אח"כ מן כלהוין, אלא דמתחלה נדחק לקיים הגרסא כדי שיהא תיבת אמן
 בראשי הסדרים להשלים חזקין הכרכות, אבל אחרי שהפסיק ללא חזקין ברכות להשלים חזקין,
 ניחא לוי טפי גרסת הספרים להתחיל במן כלהוין, ואח"כ חזקין כלהוין, שדרך המקראות
 לדבר כן. וכן נהג גם רש"י ז"ל להוסיף בסדר הפתיחה של לך ה' הנדקה המזבח ב"ב מסדרו
 ס' קי"ז ע"כ, והרשב"ה ציטטו שנה בדבריו וחשב דר"ל דרש"י עמנו ז"ל חזקין כמנחה הג"ל,
 ואינו כן. והגרסא הזאת להתחיל במן כלהוין ראיתי בהרבה סדרים עתיקים כת"ל, וברע"ג
 לקמן ס' ס"ה ובסדר רב סעדיה גלגון ז"ל, ולענין השלמת חזקין כלהוין לחזקין הכרכות לא
 הביאו מזה האחרונים. וגם הרב אבן ירמיה בס' המנהיג כתב שאין למהנה זה של הכרכות
 שים בראש וענין :

ד. יח. ובכל יום היו מתיים מאה איש כן הוא במד"ר במדבר פ"ה, ובתהומא
 שם ומסיים "כיון שתקנס תעצרה המנפה, ועיון ספר האשכול שגורס
 מאה. "בחורים" מישראל, והוא גרסא נכונה :

ישראל מה ה' אליהך שואל מעמך, מאה ברכות הקב"ה שואל מעמך :

ד. ומאן דמברך שלא עשאני בור לא עבד כהלכתא, דאנ"ג דגרסינן בפרק התכלת היה ר' יהודא אומר שלש ברכות חייב אדם לברך בכל יום, על"ע נוי, ושל"ע אשה, ושל"ע בור, ובגמרא דא"י נמי תני, ר' יהודה אומר שלשה דברים צריך אדם לומר בכל יום ויום, ברוך שלא עשאני נוי שאין הגוים כלום שנאמר כל הגוים כאין נגדו, ברוך שלא עשאני בור שאין בור ירא חטא, ברוך של"ע אשה שאין אשה מצווה על המצות, אפילו הכי לא הוי לברוכי, הדא דשאלו טקמי דרב נפירוני נאון וצ"ל, ולא שדרא, ותו בגמרא אסתלקא לה, דרב אחא בר יעקב שמעיה לבריה דקטברך שלא עשני בור, אמר ליה ימ[ן] כולי קאי נמי, אלא מאי בור מברך, של"ע עבד, היינו אשה, עבד זיל טפי. (ע"כ חסר סס) :

ו. כו' ומאן דמנה תפילי נמי מברך על תפלה שעל יד, ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קבצו (א) על מצות תפלין, ועל תפלה שעל ראש אומר, בא"י אמ"ה אשר קבצו (ב) לשום תפלין, וכד מוכח בטלית מברך אקבצו להתעטף בציצית :

לית

מן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

ה. ימ. כולי האי נמי אלא מאי בור מברך בגמ' מנחות מ"ג איתא, אלא מאי מברך והר"ף במס' ברכות גורס, "ואלא מאי מברך" ור"ל דכריה דרב אחא ב"י הקשה זאת לאביו, ולא דקשה זאת לסתמא דגמרא, אבל חותם נר מונח עינין בסוגיא זו ולא ראיתי מי שעמד על זה, דכי היכן מצינו בש"ס דלמוראית בתרתי כראב"י יפלוג על תנא, ולא פריך ע"ז בגמ', דאמר דלא כהאי תנא דר' מאיר אז ר"י לפי גרסת הגאון ס"ל לברך שלא עשני קור, והוא אומר כולי האי נמי, וגם מה שפירש"י, דמשכחת נפשו שחוק ע"ה, אז לל"א שדכיה שם, דבור מיהא בר מצות הוא" ע"ש. יקשה, ומי סגי לוי לראב"י טעמא דר"י בתוספתא וזכירו' סוף ברכות שחמרו מלתא בטעמא, שאין בור ירא חטא, ומשנה להשי"ת ע"ז, וגם אם נעבור על אלו שתי הקוסיות ונדחוק לומר דפלגי אר"מ ולא ידק ברכה אליבד במה שלא נכרא בור שאינו ירא חטא, דאולי ע"ז לא יתכן לשון שלא עשני, אבל א"כ יפלא יותר קושית הגמ', "ואלא מאי מברך" כיון דפלגי אר"מ האם מוכרח לברך ג' ברכות, יברך שמים ?

אבל דבר ה' אמת הגאון, וגרסתו מאירת עינים, דראב"י הוא דקמקשי לוי לברוי ולא סתמא דגמרא, והכי קמקשה, כולי האי נמי ואלא מאי בור מברך' כלומר כיון דקמברכת של"ע בור, וגם הכור יברך כן שנוסחא אחת לכל המצרכין, ומאי יברך הוא, שהוא באמת בור, אלא מברך של"ע עבד, דעבד היינו נמי בור וגרוע מיניה שהעבדים פרוצים ואינן יראי חטא, וגם בא מטפה פסולה. שם הכור יכול להודות לה' שהוא מזרע כשר, ואח"כ שבע חייב במצות כהנה, מ"מ זיל מינה קפי, והדברים מאירים בזה :

ו. כ. ומאן דמנה תפילי כו' וכד מוכח בטלית כו' בגמרא איתא, כי מעטף ציצית לימא, [בש"ס וכן גרס, כד מוכח בלימא] כד מנה תפלין אדרועיה לימא כו', וב"פ בשו"ע להלכה ככו' כ"ה להקדים ציצית לתפלין, והעטם שמעלין בקדש ולא מורידין

סדר רב עמרם השלם

כאן לית הכי הלבתא. דאינו מברך שנים אלא אי"כ סת' דאי"ר אר"ה סה בין תפלה לתפלה חוזר ומברך, ואקשינן ותרצינן, דהיכא דלא סה לא מברך

מנן האלף

מורידין, והנמוק"י מוצא צ"י. ס' כ' עוד עממים: דליות' תדיר ביהנן בשבת ויו"ט, ועוד דבקולה נגד כל המזות, ע"ב. ולכן צ"ע על רבינו הגאון ז"ל ששינה הסדר, ואפי' יומא דלא הו' בגרסתם כלל הק' דכ' מעטף, וכמו בגרסה מדברי הרא"ש דל"ג ליה, מ"ג הו"ל לאקדומי ליות' לתפלן משום כל הליון אינן טעמי:

ואפשר לומר בשיטתו ע"ד שכתב הנמוק"י מוצא צ"י להיותן שמתעטפין בעלית גדול כיוון שאין דרך להתעטף אלא אחרי כל המלבושין, ושנתנו מקצריהון בראשיהם, מזות תפלן צא לפניהם תחלה, ומברכין עליהם תחלה לפי שאין מעבירין על המזות, ואפי' אותן שאינן נהנין אלא בעלית קטן, ראוי לכוש על מלבושיהם לקיים ברוך ולא תתורו, עכ"ל, וצ"ע: **כאן לית הלבתא הבי כו'**, בשנין זה איפליגו רבנותא ראבונאם ואחרונים, והמעתיק הלו בסדרני זה היה אחד מתלמידי רב האי גאון דס"ל שאינו מברך אתפלן

שע"י ובע"ר אלא ברכה אחת בעוד שלא סה בנתיים, ועיקרה דהאי מלתא הוא בפרק הקומץ דף ל"ו, אמר רב הסדא סה בין תפלה לתפלה חוזר ומברך, ופריך סה חיון לא סה לא, והא' שלה ר"ה משמיה דר"י על תפלה שע"י חומר להניח ועל ב"ר על מזות, אביי ורבא דאמרי תרומיהי לא סה מברך אחת סה מברך שנים, ופרש"י סה מברך שנים בגולה רב הויה, יבלא סה אינו מברך אלא על בע"י בלבד, ע"ב. ומשמע דלתרומי מלתא דרב הסדא קאתי אביי ורבא, והקשו עליו הגאונים [בתוס' ברכות ס' ע"ב] איך אפשר ביורכי הכמים הבתי ברכות דיקא כססה בנתיים ושבר עבירה, והמרדכי הוסיף לתמוה, היכא ס"ד שיתקנו ברכה מיוחדת לפושעים ועוברים על תקנת הכמים לשון בנתיים, וכתב הגאון הרמ"ל בספר חרזות החיים דר"י לשיטתו, שכתב במנהגות סס סה בין תפלה לתפלה חוזר מעורכי מלחמה דהיינו דלא ברך על שע"ר, וב' התוס' משמע לפירושו שאם סה ובירך ליכא איסורא, ואדרבא מזנה ושבר ברכה, ע"ס וא"כ מומרא דר"ה משמיה דר"י בפיר מתוקמא בסה משום דמזנה להשיח בנתיים ולברך שנים, וכן ג"כ מה שאמרו בברכות ס' כי מנה אדרושיה כו' כי מנה ארישא נמי משום כיוון דמזנה לשון בנתיים ודאי עישה כן, עכ"ל. וכמה קשים הדברים לשמוע שתהא מזנה להפסיק ולדבר בעשייתה של מזנה אחת ולהתחייב עמו בברכה שא"ל, וגם מה דאסתיע מסוכה דף מ"ו היה לפניו מזנה הרבה ר' יהודה חומר מברך על כל אי"א בפני עצמה, וזר"ו הלכה כר"י. ובמס' יומא דף ע' אמרו ונייתי ס"ת אחריתא ונקרי, ומתוך משום דגורס ברכה שא"ל, וע"כ נריך לחלק דדוקא במברך אותה ברכה עצמה הויה ברכה שא"ל, אבל כשתקנו ברכה מיוחדת אע"פ שיוכל לפוטרה בברכת להניח, אדרבא מזנה להפסיק ולשוח כדי שיהי' יכול לברך הברכה המיוחדת וכדר' יהודה דמברך עכא"א צפ"ע, ע"ב. וב' אינה ראייה כלל, דר"י לא חיירי אלא במזות נפרדות וס"ל דמזנה לברך על כל אחת, ופשיטא דלא מוצרך כלל להפסיק ולשון בינוסם, וכאן בממנ"פ קריא אס תפלן שע"י וס"ר מזות נפרדות הנה, לעולם בברך שנים עליהו, ואם אינן אלא מזנה אחת הרי גרס ברכה שא"ל, ותו, אי תקנו חו"ל ברכה מיוחדת בכה"ל דוקא אחרי שיסוח בנתיים, אכן נמי נעשה אותה המזנה ולהפסיק ולשון ולברך שנים, ולמה כתב רש"י ז"ל שלא לברך אלא אחת, ועוד, אי מזנה לשון כדי לברך היכא אמר, סה כו' עבירה היא בידו כחיסר ברכה, אלא ודאי חיון ספק לזכר מזנה חו"ל, אדרבא אחר שהפסיק עבירה היא בידו כחיסר ברכה, אלא ודאי חיון ספק לזכר מזנה חו"ל, אדרבא עבירה היא, דכל מזנה שיש לה המשך ע"י מעשים נפרדים הנפטרים בברכה אחת חיון להפסיק, בנתיים והמפסיק חוזר ומברך, אלא דחיקא לי' לרש"י ז"ל שיחזור ע"י מעורכי המלחמה דמי לא עסקינן שהפסיק באונס ומה ה' יכול לעשות, דהא לא אמר במעשיון ססה במזיד דיקא, לכן פירש דעיקר העון הוא במה שלא חזר וברך על ש"ר אחרי שהפסיק, ומה שלא אמר בגמרא, סה ולא ברך"ה הוא, משום דבאמת העון מתחלת ע"י ההפסק, ובמה שלא חזר וברך

מברך, ובירושלמי כשהיא לובשין מברך אשר קב"ו להניח תפלין. ושמע מינה דאינו מברך על שתיהן אלא אחת, אבל אם סה מברך על של ראש על מצות תפלין] (בכ"י ב' ובגדלס ממני ליתא לנוסח זה. אבל איתא שם לשון אחר

וזה

מנן האלף

לברך על ש"ר המביך עליו העון במזיד וחוזר עליה מעורכי המלחמה. ובמ"ש בתום' לדעת רש"י ז"ל בשה וברך דליכא חיבורא אלא אדרבא מצוה ושכר ברכה, אין כונתם שיש מצוה לשות, אלא ר"ל דליכא מצוה דברכה ושכרה, כשהוא מברך אח"כ, והוא פשוט ללא כפי מה שהעמים הגאון הרמ"ל זכונתם, וליכא לאקשווי למה לא הנריכו חז"ל לברך אותה ברכה עצמה, להניח תפלין" ולמה תקנו ברכה אחרת. דו"ל משום דתפלין ש"ר הוא גמור מצוה ראשונה, ולהניח אינו מברך אלא על ההתחלה. ומזה הטעם לר' יוחנן דלעולם מברך שמים, מברך על ש"י להניח, וכמו"ס רש"י דבבב יד מתחיל להניח, ועל ש"ר אומר על מצוה דעכשיו גומר המצוה, ע"ש. ולכן גם לאביי ורבא דס"ל דכלא סה אינו מברך אלא אחת, מ"מ בשה והפסקי, יהוא עומד עתה בגמור מצותו, מברך על מצות :

ויעוד הקשה הגאון הקדמון ר' יעשיה בספר המכריע סי' פ"ז, ובתב' וזה הפתרון של המורה [רש"י ז"ל] אינו נראה, דאם אביי ורבא אמלתא דר' יוחנן קיימי דמאי דאמר ר"י דמברך שמים הוא דוקא לוכא שם בנתים [ובמוס"ל דלתרומי מלתא דרב חסדא קאתו] הכי הו"ל למימר ה"ז היכא דסח, ע"ש וזה באמת קושא עזומה, וכן הקשה עוד "למה אמרו לא סה מברך אחת הלא האחת כבר בירך, דהא כבר הניח התפלין ש"י, והול"ל רק לא סה אינו מברך" :

ולולי שאינו כדאי הייתי אומר לתרך דברי רבינו מאה"ג רש"י ז"ל, דכל קושיא התום' והמרדכי אינן אלא אם נפרש סתמיות דברי ר' יוחנן, וכן מ"ש בצרכות "כי מנח אדרועיה כו' כי מנח ארישא כו' דאמרי לברך שמים רק למי שסח בנתים, ואין פשט דבריהם משמע כן, וכמו"ס בתום' ומרדכי הג"ל, אבל לענ"ד שיטת רש"י נראה, דר"י וכן סתמא דגמרא שם ס"ל באמת להלכה לברך אתפלין שמי ברכות גם בלא סה, והגמרא במנחות דפריך מר' יוחנן ארב חסדא נשאר באמת בקושיא על ר"ה, ומ"ש שם אביי ורבא דאמרי תרועיה לא סה כו' לאו לתרומי מלתא דרב חסדא קאתו דא"כ הול"ל ה"ז היכא דסח וכן קושיא המכריע. אלא אביי ורבא מלתא באפי נפשיה קמ"ל, ודינא הוא דקמשתעו, דהכי סבירא להו, וס"ל לרש"י ז"ל ולכל הגאונים דקיימי בשעתיה דאנן דאביי ורבא סמכינן דתראי ניגוה והלכתא כוותיהו, ימא בלא אמרו "לא סה אינו מברך" לא סבירא קושיא דלפוס מה דאמרי בסיפא דהא מלתא סה מברך שמים, אמרו הכא דמברך אחת, ור"ל דדי בצרכה אחת ולאפיקי מדר' דס"ל דלעולם מברך שמים :

ואין להקשות לביטת רש"י ז"ל למה נסמוך על אביי ורבא כיון דסתמא דגמרא לא ס"ל הכי, דלדברנו עתה נשאר בקושיא בתלמודין במנחות שם על דברי רב חסדא מהא דא"ר הו"א משמי' דר", דליתא, דו"ל דסתמא דתלמודא לא פליג אהא דרב חסדא, ואדרבא מדקבעו בתלמודא מלתייהו דאביי ורבא בתר דברי ר"ה משמי' דר", ש"מ דהלכתא הכי. דהלכה בכתראי באביי ורבא גנ"ד ר", ומגמרא פרק הרו"ה נמי אינו מוכח דסתמא דתלמודין פסק הכי להלכה, ואולי אין זה אלא ליבא דברייתא מן עמוד הקודם המתחלת "ת"ר הנכנס למרחק כו' ונע"ג דאמוראי קלן וברו התם בנתים לפרושי מלתייהו הוא דאמו, אבל הכרכות כלן הסמיכות שמה היא מסגנון לשון הברייתא הקודמת ואורחא דב"ס הכי, וכבר הזכרנו לעיל מזה ע"ש :

אבל מ"מ לא ברירא לי עדיין מה שכתבתי. משום דכל מפרשי רש"י והגאונים ז"ל לא הבינו כן בדברנו, וגם לשון ההשתק שלפנינו שאמר "ואקשינן ותריצין דהיכא דלא סה אינו מברך" לא משמע כפירוש, אלא דאביי ורבא לתריצי מלתא דר"ה קאתו, וא"כ קאתו כל קושיא

יב

התום'

סדר רב עמרם השלם

וזה לשונו) **מאן** דמנח תפלין שעל יד מברך בא"י אמ"ה אשר קב"ו.
להניח

מנח האלף

התוס' המרדכי והמכריע לדוכתייהו, ודברי רש"י והגאונים דס"ל לברך אחת באמת קשה להולמם. ובאמת טעמא בעי למה לא פירשו כמו"ש, דאין חאבוי ורבא שמכינן דבתראי נינהו : **ונראה** דר"ת ז"ל והעומדים בשיטתו לשיטתייהו אזלי, לפי גרסתם בדברי ר"ח מה בין תפלה לתפלה "חוזר" ומברך, וכן גרסת רבינו "חוזר" ומברך וס"ל דר"ל שחוזר ומברך גם ברכה ראשונה להניח וגם על מצות, וכמו"ש הרמ"ש בהלכות קטנות אות י"ד לפי שיטת ר"ת ע"ש. דהמקשה לא דקדק בדברי ר"ח, והבין דקמ"ל דחוזר לברך רק ברכה השנייה, ולהכי פריך מר' יוחנן דס"ל דגם בלא מה נמי מברך על ש"ר על מצות, והוה שחדשו חאבוי ורבא לתוך דכונת ר"ח הוא "דחוזר" ומברך גם ברכתו הראשונה, דכסה מברך שמים, והשתא לפי שטתו כללו ס"ל לברך שמים גם בלא מה, ובסה יברך שמים גם בש"ר לבדו :

אבל הרי"ף והרמב"ם ז"ל לא גרסי "חוזר" ומברך, אלא מברך שמים, והגר"א בשם הרשב"א כ' בסו' כ"ה דגרסתם עיקר, ואתיא כשיטת רש"י ז"ל דכסה מברך חש"ר על מצות, ובלא מה סני ברכה אחת, וכ"כ רב האי גאון ור"א משנהא, ע"ש שהביא רא"י לדבריהם מתוספתא, ולגרסא זו אפשר לתרץ גם קושית הר"י משראני ז"ל שהקשה הלא כבר ברך האחת והול"ל לא מה אינו מברך, ד"ל דאבוי ורבא לא קיימו אמלתא דר' יוחנן אלא לענין מה דק"ל בנמרא מה אין לא מה לא, קאמרו אינהו דרב חסדא לא אתא לאפקוקי דכלא מה אינו מברך כלל אלא דמברך אחת, אלא דכסה מברך עוד אחת, וכיון דר"ח ואבוי ורבא כהדא שיעתא קיימו כוותיהו קי"ל, וסתמא דתלמודא דשלהי ברכות דאמרו דמברך להניח ועל מצות, כ' הגר"א ז"ל דלא קחשיב שם אלא כמה ברכות נמצאו במצות תפלין. ובהפסיק בנתיב ע"ש, וכ"כ בתשו' הר"ם מרוטענבורג סו' גז"ו שצ"ו, בשם ר' אברהם בר"י, וברשב"א סו' קנ"ו וסו' תת"ה, וכ"כ בס' האשכול הל' תפלין סו' כ"ה, ובא"ז סו' תקפ"ד דשיטה הישרה הוא כרש"י ז"ל, ע"ש :

ולענין קושית התוס' והמרדכי איך יתקנו ברכה בשביל עוברי יש לומר דאין זאת ברכה מחודשת אלא כשאר ברכת המצות והנהנין בהפסיק בנתיב שחוזר ומברך, אלא דהתם שכל רגע מצוה בפ"ע כמו בסוכה ובה"ת וליציאת חוזר לברך ברכתו הראשונה, משום דכבר אודא לה מצותו, וכשחוזר ומברך מברך על העת שנתחייב בה מחדש, באותה מצוה ובאותה ברכה, אבל כאן שהמצוה מתחלת בש"י ונגמרת בהנחתו בש"ר, שאלו לא הפסיק בנתיב היה יוצא בברכה אחת להניח, שעיניה התחלתה של מצוה והגמרה, ועכשיו שהפסיק אי"ו לברך להניח דהא כבר התחיל להניח, ומברך במקומה על מצות, שעכ"פ מקיים בהנחת השל ראש את מצותו של תפלין :

ודעת רבינו הגאון ר"ע ז"ל לברך שמים וכמו"ש בפנים, "מאן דמנח תפילי מברך שמים" אלא שיש כאן ע"ס דמוכה, שכתב על ש"י על מצות ועל ש"ר לשום, ולא נמצא כן בשום מקום, והעיקר בכת"י ב"מ, וכמו"ש בשנוי נוסחאות וכן בתשובות שהובאו מהגניזה ממאיר, שעל ש"י להניח ועל ש"ר על מצות, וכ"כ כל הפוסקים בשמו, וכן בס' המכריע סו' פ"ז כ' בשם ר"ע, שגם מי שאין לו רק תפלה אחת שע"י או ש"ר מברך עליה להניח וגם על מצות, וכ"כ בשבלי לקט בסדר ק' ברכות לרב נערוגא, וכן איתא בירושלמי פרק שני דברכות, והא דלא חשיב בירו' ברכות פ"ט כשהוא לובשן רק ברכה אחת, ע"ש במה"פ מ"ש בזה דסמך אמ"ש בפ"ב, וכ"כ הסמ"ג בהל' תפלין בשם רב יהודאי ור"ע ור"ת, וכתב וכן ראיתי קילמדנו [הוא מדרש תנחומא] פרשה בא כו' ואע"פ שגנו בירו' כו' תלמוד שלנו עיקר ע"ש, וגם ר"ת עמנו הביא ראיה מדברי רבינו הגאון דס"ל לברך שמים, והרב הירחי כ' דאין מזה ראיה דמאן כשהוא אחר הגאון, ע"ש. אבל לא משמע כן בסדרנו, וכל הנהו רבונותא לא ס"ל דעת הגאון כוותיה :

ידידי הגאון האבד"ק יפו גר"ו אמר דלשון להניח עיניו שמים : התחלת ההנחה וגם השיהוי של

בב להניח תפלין, ועל של ראש מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מצות, וכד מכסי בטלית **בג** אפילו מאה זמני מברך בא"י אמ"ה אשר קב"ו להתעטף בציצית, וכן נמי בסוכה, ודוקא בממא **בד** אבל בליליא לא, דאין מצות ציצית אלא ביום, וכן בתפלין כל זמן שמניחן מברך עלייהו, **בה** תנא כשהוא מניח מניח שעל יד ואח"כ שע"ר, וכשהוא חולץ חולץ של ראש תחילה

מנן האלף

של מצוה כמו "להניח ברכה אל ביתך" ורבים מזה בלשון חז"ל, ואם מתכוין על התחלת מנינו וגם על הסיכוי שבה עד גמר מנינו באמת יאל בברכה אחת, וכשמכוין זה רק על ההתחלה באמת חייב לברך על ש"ר גם על מצות, ונכון. ולשון הירושלמי בפ"ב דברכות "כשהוא נותן שע"ר אומר להניח תפלין, כשהוא נותן שע"ר אומר, על מצות הנחת תפלין" מסייע לזה: **בב**, להניח העיקר לברך להניח בפתח ולא בקמן, ודלא ככ"י, [כן כתב הלוגאנו, ועיין בס' עבו"י]:

בג, אפילו מאה זמני כו' העור סי' ה' מסתפק אם יברך בפושט על דעת ללבושו מיד כגון פשוטו כדי לנכס לבית הכסא, ע"ש. והב"י כ' דלריך לברך, אבל האחרונים חולקין עליו מאחר דלא צריך להסירן שם לא חשיב הפסק, ומלשון רבינו שכתב, "אפילו מאה זמני, וכן בסוכה וכן בתפלין כ"ו במניחן" משמע כהב"י, וכ"כ הגר"א סי' ה' סק"ה סך עיקר, וכן ראיתי להגאון בשאלתות סי' מ"ה ע"ש:

בד, אבל בליליא לא, דאין מצות תפלין בליליא. דעת הרא"ש וז"ל דכסות המיוחד ליום או ליום וללילה חייב אפי' לזכור בלילה ויש לברך עליו, אבל מלשון רבינו שכתב כתמא "אבל בליליא לא" משמע דלא ס"ל ביומיה, ודכוותיה דייק הרב ב"י מלשון הרמב"ם מהא דסתם ולא חילק בין כסות המיוחד ליום או ללילה, ולהלכה קיי"ל כהרמ"א דספק ברכות להקל ואין לברך אלא במיוחד ליום ולזכור ביום:

בה, תנא כשהיא מניח כו', כתב התוס' בפ' הקומץ דף ל"ו מתאן קשה לפרש"י ביומא דף ל"ג א"ר ש"מ מדר"ל עבדרי דרעא אטופפתא אכור, שפירש

"כפופגת בתפלין ש"י, ואכור להניח ש"ר דאין מעבירין על המצות". למה לי' האי טעמא תיסק לי' דמנינו בך, דבגמרא מפרש טעמא דכתיב וקשרתם והדור והיו לטופפות, ע"ש והלאה קדשים כ' ליכד ולהמסקנא דאמר כשהוא חולץ מלשון ש"ר תחלה משום דכל זמן שבין עיניו והיו שמים, אינו מוכח עוד שמחויב להניח ש"י תחלה, והאי דכתב תחלה וקשרתם ה"ק קרא לאחר בתקשור הש"י והיו הלטופפות שמים שיחלוצ הש"ר תחלה, ע"ש. והוא מבואר הדוקא, ותו, מאי קאמר בס' ביומא ש"מ מדר"ל איעבדרי דרעא אטופפתא אכור, ולמה לא נשמע זאת מבבב"ה מפורשת, ולכל הכחות הו"ל להש"ם לתימר "תניא נמי הכי" כדרכו בכל מקום, ועוד הא כ' הנימוק"י בהלק"ט מובא במעיו"ט דכ"ו שבין עיניו והיו שמים וליפנין מדכתב לשון רבים והיו לטופפות. ומה ילפינן נמי במסקנא הא דמניח שע"ר תחלה משום דצריך שכל שבין עיניו והיו שמים, ע"ש. והנה הגאון הנ"ל בשאלתות סי' מ"ה כ' דס"ל לרש"י בלאחר שהניח שע"ר תחלה אכור לו להניח אחריו שע"י משום איעבדרי דרעא אטופפתא אכור, ע"ש. אבל אין לשון "לאחר" בכתב רש"י משמע כדבריו, ומ"ש בכתב דף ס"א ד"ה עשיתו מכה ע"ש, אינו מוכח שם רק דמחלל חשיב לענין תפלין, וממילא דמנעול לא נעול שמאל בטר ימין, אלא חוללה ונעול כסדר החשיבות, אבל תפלין שהיה מצוה מנ"ל שמחויב לחלוצ משום אין מעבירין על המצות, אבל הנכון לעני"ד כדברי בעל תוס' רי"ד דעדין לא לרבה למשמע זאת מדר"ל, מביט דקרא י"ל דלאוי אכדורא קפיד, ע"ש ויפטר לעני"ד לומר דרעא לבטחי מוכרח למסדר דקרא לאו אכדורא קפיד, דתנן תפלה שע"י אינה מעכבת ש"ר וס"ר אינה מעכבת שע"י, ויחש"ד דאיכא קפידא מה"ל למה אינו מעכבת אם אין לו אלא שע"ר, הא ס"ל בתמורה כ"מ דה"ר לא תעביד אי עביד לא מהני, ולפי דברי הנימוק"י דילפינן לה

סדר הנחת תפלין

תאִוֶּת וּמַחֲשָׁבוֹת לִבְנוֹ לַעֲבֹדֹתוֹ יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. וְעַל הָרֹאשׁ נִגְדַּת הַפּוֹחַ שֶׁהַשֵּׁמֶה שֶׁבְּמִחוֹ עִם שְׂאֵר חוּשֵׁי וְכַחֲוֵתִי בָּכֶם יִהְיוּ מְשַׁעֲבָדִים לַעֲבֹדֹתוֹ יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. וּמִשְׁפַּע מְצֻת תְּפִלִּין יִתְמַשֵּׁךְ עָלֵי דַּהֲוִיֹת לִי חַיִּים אֲרוּכִים וְשִׁפְעַ קֶדֶשׁ וּמַחֲשָׁבוֹת קְדוֹשׁוֹת בְּלִי הִרְהוּר חֲמָא וְעוֹן בָּכֶךְ וְשֵׁלָא יִפְתָּנוּ וְלֹא יִתְגַּדֵּה בְּנוֹ יֵצֵר הָרָע וְיִנְיִחְנוּ לַעֲבֹד אֶת יי פֶּאֶשֶׁר עִם לִבְבָּנוּ. וְיִהְיִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתִּהְיֶה חֲשׂוֹבָה מְצֻת הַנְּחַת תְּפִלִּין לִפְנֵי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא פֶּאֶדוּ מִימִתִּיהָ בְּכֶךְ פְּרִמִּיָּה וְרִמְדוּקִיָּה וּכְבוֹנִתִּיהָ וְתִרְגֵּ"ג מְצֻת הַתְּלוּם בְּהָ אִמֵּן סְלָה :

ויניח חמלה על יד שמאל וקודם הקשירה יברך :

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַהֲנִיחַ תְּפִלִּין :

והיכה יברוך ז' כריכות על הורע והא"כ יניח תפלין של ראש וקודם שמהדק יברך :

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מְצֻת תְּפִלִּין :

והיכה יאמר בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלִכּוּתוֹ לְעוֹלָם וָעַד :

ומהדק בראשו ויאמר :

יִמְחַכְמַתְךָ אֵל עֲדוֹן תִּצְצִיר עָלַי וּמִפְּיִתְךָ תִּבְיַגֵּנִי. וּבַחֲסִדְךָ תִּגְדִּיל עָלַי וּבִנְבוֹרְתְךָ תִּצְמִית אִיבִי וְקָמִי. וְשִׁמְךָ הַטּוֹב תִּרְבִּיךָ עַל שִׁבְעָה קְנֵי הַמְּנוּדָה. לְהַשְׁפִּיעַ טוֹבָה לְבְרִיּוֹתֶיךָ : פּוֹתִיחַ אֶת יָדְךָ וּמִשְׁפִּיעַ כָּכָל חַי רָצוֹן :

וארשתין

מערכי לב

בזכר הטוב ויזכר הרע, היצר הטוב הוא הכל הטוב, וזוהי הדרך לפניו, והיזה"ר הם סוסי המרכבה או קטור המכונה, כי בשניהם תעבוד את הלקים, וזה שנחמך "כל לבבך" של יהוה לבך חלוק עליך לבנים, כי בשניהם יודע דרך נכון לפניו, והיזר הטוב שכן יאבה לעבוד את ה' ולעסוק במצוותיו, ואתה אוסר הסוכים לאחר, הפך להתעסק בדבר שבקדושה וסוסין מוליכים אותך ברעיונות מבלבלות לכל הכלי עולם וכוונות זרות, אל יטעך דעתך לאחר שחתה עובד ה'. אך עליה להתיר מתחלה מאסרי יצר הרע, ולבשר כל מחשבות לב זונה מקרבך, ואחרי כן תרתום אותו במרכבתך נוכח פני ה', ואז יגלו לעיניך כחית נפך הגמרונית ותעבוד את ה' בשני יצרך ביו"ט וביזה"ר, יע"ז אמר דוד "לכלי הלל בקרבי" לאחר שזרעתי ככר חסודה לשני יצרו ואין כם חלוקי דעות, כי בשניהם הוא עובד אותו :

זוה שאמר "לשעבד בהן תאות ומחשבות לבנו לעבודות יתב", לא אמר "להשבות" או "לבטל" כח יצרנו ותאות ומחשבות לבנו הרעות רק לשעבד בהם, בזאת התאות והמחשבות עצמם, לאסור אותן בעבודות קדש לדברים שבקדושה נוכח פני ה' לכל ילכו לאחר ולא לפניו, להרבות תורה ומצוות עם היזה"ר עצמו בחשך שאין לו תכלית וכוונת, וככה שלח ייעץ ולא ייגע :

אח"כ יכריך שלש כריכות על האזנע האמצעי ויכריך מחסלה כריכה אחת בפרק התחתון ואחר כך בפרק האמצעי ואחר כך בפרק התחתון ויאמר פסוקים אלו :

וְאֵרְשִׁתִּי לִי לְעוֹלָם. וְאֵרְשִׁתִּיךָ לִי בְצִדְךָ וּבְמִשְׁפָּחְךָ וּבְחֶמְדְּךָ וּבְרָחֳמִים :
וְאֵרְשִׁתִּיךָ לִי בְּאַמְנוֹנָה וַיְדַעַת אֵת יְיָ :

וצריך לומר שלא לשנות יחד מנ' כריכות בלשכנו. וקודם שיסיר התפלין מעל ראשו יומר להסיר מקודם הנ' כריכות הנל מאשכנו :

לאחר הנחת תפלין יאמר פרשה זו :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קִדַּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּבִנִי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוּר אֵת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבְּיֹת עֲבָדִים כִּי בְחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ: הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: וְהָיָה כִּי יִבְיֹאֵךְ יְהוָה אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִזִּי וְהַיְבוֹסִי אֲחֵר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ וְעַבַדְתָּ אֵת הָעַבְדָּה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה: שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכֵל כִּצִּית וּבִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חָג לַיהוָה: מִצֹּת יֵאָכֵל אֵת שְׁבַעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה דָּהָ חֶמֶץ וְלֹא יֵרָאֶה לָּךְ שָׂאֵר בְּכָל גִּבְעָה: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֹבוֹר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם: וְהָיָה לָּךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בִיד חֲזָקָה הוֹצִיאָךְ יְהוָה מִמִּצְרַיִם: וְשָׁמַרְתָּ אֵת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמִעַדָּה מִיָּמִים יָמִימָה: וְהָיָה כִּי יִבְיֹאֵךְ יְהוָה אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָּךְ וּלְאַבְרָהָם וְנִתְּנָה לָּךְ: וְהָעַבְרָתָּ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לַיהוָה וְכָל פֶּטֶר שֶׁנֶּר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ הַזֹּכְרִים לַיהוָה: וְכָל פֶּטֶר חֵמֶר תִּפְדֶּה בִּשָּׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתוֹ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיֶיךָ תִּפְדֶּה: וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבְּיֹת עֲבָדִים: וְהָיָה כִּי תִקְרָא פְרַעְה לְשִׁנְחָנוּ וְיִהְיֶה יְהוָה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִכְּבֹד אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֲנִי זֹכֵחַ לַיהוָה כָּל פֶּטֶר רֶחֶם וְזֹכְרִים וְכָל בְּכוֹר בְּנֵי אִפְדָּה: וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה וּלְמוֹטַפֶּת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם :

אלהינו ואלהי אבותינו ונברנו בזכרון טוב לפניה ופקדנו בפקדת ישועה ורחמים משמי שמי קדם וזכר לנו יי אלהינו אהבת תקדמונים אברהם יצחק וישראל עבדיך את הברית ואת התקדד ואת השבועה שגשבעת לאברהם אבינו בחר ממוריה ואת העקדה שעקד את יצחק בנו על גבי המזבח בכתוב בתורתך :

(*) וַיְהִי אֲחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתֹּאמְרוּ נֶפֶשׁ אֶת אֲבִרְתְּכֶם וַיֹּאמֶר
 אֵלָיו אֲבִרְתְּכֶם וַיֹּאמֶר הִנְנִי : וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּגְדְךָ אֶת
 יְחִידֶךָ אֲשֶׁר אֶהְיֶה אִתְּךָ וְיִצְחָק וְלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִצְרָיִם
 וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֲחֵר הַהֲרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֶיךָ :
 וַיִּשָּׁבֶם אֲבִרְתְּכֶם בִּבְקָר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמורוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי גַעְזָיו
 אִתּוֹ וְאֶת יִצְחָק בְּנֵוֹ וַיִּבְקַע עֲצֵי עֹלָה וַיִּקַּם וַיִּלְךְ אֶל הַמָּקוֹם
 אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים : בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אֲבִרְתְּכֶם אֶת
 עֵצָיו וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֵק : וַיֹּאמֶר אֲבִרְתְּכֶם אֶל גַּעְזָיו
 שָׁבוּ לָכֶם כֹּה עִם הַחֲמור וְאֲנִי וְהַנֶּעֱר גִּלְכָּה עַד כֹּה וְנִשְׁפָּחוּת
 וְנִשְׁוֹבָה אֲלֵיכֶם : וַיִּקַּח אֲבִרְתְּכֶם אֶת עֲצֵי הָעֹלָה וַיִּשָּׂם עַל
 יִצְחָק בְּנֵוֹ וַיִּקַּח בָּרֹדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכָלֹת וַיִּלְכוּ שְׁנֵיהֶם
 יַחְדָּו : וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אֲבִרְתְּכֶם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי
 בְּנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאִנִּי הַשֵּׁה לְעֹלָה : וַיֹּאמֶר
 אֲבִרְתְּכֶם אֱלֹהִים יֵרָאֶה לוֹ הַשֵּׁה לְעֹלָה בְּנִי וַיִּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו :
 וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אֲבִרְתְּכֶם
 אֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנֵוֹ וַיִּשָּׂם
 אִתּוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים : וַיִּשְׁלַח אֲבִרְתְּכֶם אֶת יָדוֹ
 וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכָלֹת לִשְׁחֹט אֶת בְּנֵוֹ : וַיִּקְרָא אֵלָיו מִלֵּאדָּה וַיֵּי
 מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אֲבִרְתְּכֶם אֲבִרְתְּכֶם וַיֹּאמֶר הִנְנִי : וַיֹּאמֶר אֶל
 תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱר וְאֶל תַּעֲשֵׂה לוֹ מְאוֹמָה כִּי עֲפָה
 יִבְעָתִי כִּי יֵרָא אֱלֹהִים אֶתְּךָ וְלֹא תִשְׁכַּח אֶת בִּגְדְךָ אֶת

(*) קציון הזה או מסגרת או אותיות קטנות מאלה הם לסימן לנוסח אשכנז
 שנוסף בסידורים ולא נמצא בסידור רבותינו תלמודי רש"י ז"ל.
 מערכי לב

כִּי עֲתָה יִדְעָתִי כִּי יֵרָא אֱלֹהִים אֶתְּךָ. עַיִן הַיְדוּשָׁה לֹא יֹאמֶר מִזֵּד הַבּוֹרָא ב"ה, אֵלָּא
 כַּעֲנִין סְהִי הַנִּסְיוֹן עֲמָו, לְהוֹדִיעַ לְבָא עוֹלָם וּלְדוֹרוֹת הַבָּאִים, וּכְעִנִּין מְחַמֵּר, לְחַמֵּן
 עֵינֶיךָ לְנִסְיוֹת לְדַעַת וְכֹה פְסוּקִים כִּו"ב שְׁנֵינִים, "לְהוֹדִיעַ", כִּי הִקְב"ה יוֹדֵעַ בְּלֹא"ה מַחֲשַׁבוֹת
 אָדָם וְכֹה שְׂתִיד לְהוֹיָה, אֲזַל כֵּן יֹאמְרוּ הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים בְּלֹא עֲשֵׂה אֲבִרְתְּכֶם אֶת הַעֲנִין הַחֲמור
 הַזֶּה לְשַׁחֵט אֶת יְהוּדֵי מִנְהֵן כִּי לְמַעַל הֵנָּה אֵלָּא בְּכַזִּיל פִּנִּיָּה וְשׂוֹחַד בַּל כְּבוֹד, לַעֲשׂוֹת לוֹ כֵּס
 תַּפְאֶרֶת בִּשְׂבָר לְחִים מִצִּיּוֹן לְדוֹרֵי דוֹרוֹת, וְהַשּׂוֹחַד הַמַּעֲשׂוֹר עֵינֵי פִתְקִים אֵינֵנו רַק שׂוֹחַד בַּל דְּבָרִים
 וְחֲמוֹן כִּי שׂוֹחַד בַּל כְּבוֹד עוֹלָה עַל גְּבוּיָהּ וְכַל מִצִּיּוֹן בְּעֵלֶם אֵין מִצִּיּוֹתִין אֲרִיזֵי מִצִּיּוֹתִין,
 וְעִדְיִין לֹא הִי' כֵּהֵן הַכּוֹכָב מִיִּפְתִּיית מִצִּיּוֹן הַלְּאֲזִין הֵבִיָּה וְרַח הַלְּחִים, הוֹלֵם מִצִּיּוֹן הַבֵּי בְּנֵא'
 לוֹ, אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱר וַיִּשָּׂם לְצִיּוֹן הַכֵּס וְהַנִּיחַ מִלְּבָשֵׁי, הִיָּה מוֹפֶת חוֹק יְקִיָּם בְּכֵס
 מַחֲתֵלֶה לֹא כִּיֵּן לִכֵּס כְּבוֹד תְּלִילָה, וְכֵן הִיָּה סְקוֹל בְּשִׁינֵי צִיּוֹן זֶה בַּל, אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעֱר

כמו

יְחִידֶךָ מִמֶּנִּי: וַיֵּשֶׂא אֲבָרְהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא וַהֲגָה אֵיל אֲחֵר
נִאֲמָה בְּסִבְךָ בְּמִרְגָּלִי וַיִּגְדֶּךָ אֲבָרְהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֶהוּ
לְעֵלָה תַּחַת בָּנוֹ: וַיִּקְרָא אֲבָרְהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יֵי וַיֵּרָא
אֲשֶׁר יֵאמֹר הַיּוֹם בָּחַר יֵי וַיֵּרָא: וַיִּקְרָא מֵלֶאדֶּי יֵי אֵל אֲבָרְהָם
שְׁנֵית מִן הַשָּׁמַיִם: וַיֵּאמֶר בִּי גִשְׁבַּעְתִּי נָאָם יֵי בִי יַעֲן אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הִשְׁגַּפְתָּ אֶת בְּנֶךָ אֶת יְחִידֶךָ: בִּי
בָרַךְ אֲבָרְכֶךָ וְהִרְבָּה אֲרֻכָּה אֶת זִרְעֶךָ בְּבוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּבַחֹל
אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם וּיְרֹשׁ זִרְעֶךָ אֶת שְׁעַר אֵיבָיו: וְהִתְפַּרְכּוּ
בַּזִּרְעָה כָּל גּוֹי הָאָרֶץ. עָקֵב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקִלִּי: וַיָּשָׁב
אֲבָרְהָם אֶל גַּעֲרֵיו וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל פְּאֵר שָׁבַע וַיָּשָׁב
אֲבָרְהָם בְּפֶאֶר שָׁבַע:

וּרְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יֵי אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ
שֶׁתּוֹפֵר לָנוּ בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ כְּמוֹ שֶׁכָּבַשׁ אֲבָרְהָם אֶבְיָנוּ

את

מערבי לב

כמו הציווי הראשון של "קח לך" כיון שאין עיקר מטרתו אלא קיום מצות ה', מוכרח לקיים דברו
בכל אשר יצוה, אבל אלו נגע ח"ו מחשבת כבוד בלבנו של א"ל היה שוחט לבנו ויחידו. ולא היה
שומע לדברי המלאך, שהשאף כבוד לא ישוב מפני כל, ולזה אמר "כי עתה ידעתי" וגו':

בשם שכבש א"א את רחביו מן יחידו ורצה לשחוט אותו כן יכבשו רחמיו את כעסך
מעלינו, הדברים מפליאים, והדמיון סותר את עצמו, דאברהם אבינו ע"ה כבש את
רחמיו ונתגבר במדת אהבתו לבוראו לדחות את רחמיו, ורצונו אנו שמדת רחמיו יתב' ותגבר
וידחה את מדת דינו וכעסו, אך יתבאר ע"פ משה"כ [תהלים פ"ט] "אשרי העם יודעי תרועה ה'
באור פניך יהלכון", והוא, שאע"פ שהקב"ה מתנהג במדת החסד והרחמים עם כל ברותיו,
וגם מדת דינו יתב' היא רחמים גמורים לדון כל בלי עולם בצדק ובמשפט, ואם אמנם
שהפעולות משתנות מ"מ גם הדין עצמו הוא מקור הרחמים, כי בחסד ואמת יכון כסא, אולם
בשביל ישראל שהם בנחיתת בניס למקום ישנה לפעמים הנהגה נעלה מזאת. כשהדברים מגיעים
לכליון האומה ח"ו, אז אינו מביע על מדת הדין כלל, ועובר פני הועס, ועומד מכסא דין,
ויושב על כסא רחמים הגמורים וכל בעלי דין מתהפכים לרחמים, כמו"ש בשערי אורה, והם
הרחמים הנובעים מאור פניו יתב', ובמדה זו יאלו ישראל ממזרים, וכמו"ש במדרש כיון
"שחק בנאולתכם אינו מביע במעשיכם הרעים", ובמדה זו קבלו את התורה, וכמו"ש, כי באור
פניך נתן לנו ה' אלהינו תורת חיים" כו'. וזה מדתו של אב חומל. שאע"פ שגם מדת דינו
גורמים ג"כ מזל הרחמים, וכמושה"כ [משלי כ"ד] "אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תלול",
ככ"ז בשעה שהיו בנו בסכנה אמר [סס י"ט] "ואל המיתו אל תשא נפשך", ועל זה נאמר
ה' באור פניך יהלכון", כי במדה זאת מתעוררת מדת האהבה וגוברים הרחמים הגמורים
כמדת אב לבנים, כאשר לא יוכלון שאת את מדת דינו, וז"ל "ישמעאל בני ברכני" ואמר
"שיכבשו רחמיו את כעסך ויגולו רחמיו על מדותיו", ובאברהם מצינו שנברה אהבתו אליו
ותבדק גם על מדת טבע הרחמים שבו, שהיתה לו על בנו יחידו שהפליא לאהבו ובכ"ז רצה
לשחמו, ולזאת אנו מקשים "כשם שכבש א"ל את רחמיו" שהוא הטבע הנטוע בלב כל אב חומל,
וכש"כ

את רחמי מן יחידו ורצה לשחוט אותו כדי לעשות רצונך
 בן יבשנו רחמיך את בעסק מעלינו ויגלו רחמיך על מדותיך
 ותבגס אהבו לפנינו משורת דינך ותתנהג עמנו יי אלהינו
 במדת הדין ובמדת הרחמים ובמדת הדין ישוב חרון אפיך
 מעמך ומעירך ומארצך ומגמלתך ונקים לנו יי אלהינו את
 הדבר שהבטחתנו על ידי משה עבדך. באמור וזכרתי את
 בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם
 אבי ואבי אבינו :

(לעולם יהא אדם ירא שמם בסתר ומודה על האמת
 ודובר אמת בלבבו וישקם ויאמר :)

רבון

מערבי לב

מקור הברכות

וכ"ס לכן יחיד, אהוב, וכן וקונים, וגברה
 אהבתו אליך על מכת הרחמים שבו כדי לעשו'
 רצונך בלבב שלם, כן יבשנו רחמיך את
 כעסך" הרחמים הנולדים מאור פניך ה'
 יגולו על מדותיך, אע"פ שגם הם בהכרח לפי
 טבעו של עולם וברחמים מ"מ בשעה זו,
 וברגע שנוגע בדם נפשותי של ישראל שלא
 יגיעו לסכנת כליון האומה ח"ו, רחמנו כרחם
 אב על בניס, וזוהי יתבאר לך בזכרת רפאנו
 שאנו חותמין, "רופא חולי עמו ישראל"
 וזה פליאה עצומה, וכי לישראל בלבד הוא
 מרפא, והלא הוא רופא כל בשר? וכן אנו
 מצרכין באשר יצר, ולמ"ס יתכן ללכל בשר הוא
 מעמיד על קו הדין לדונם לפי משפט לדין,
 ומכלה לפעמים גם אומה שלמה כשמת דיו
 נותנת לכך, וכישראל מתנהג במדת אור פנים
 לרחם עליהם, וכמוה"כ לא מחסרים וגו'
 לבלותם, וכמוה"כ סמוך לחתימה, כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אלהי, לכן חותם, "רופא חולי
 עמו ישראל":

לעולם יהא אדם, בסדר רע"ג העתיק זאת, אבל
 בוטרי כח"י יי אמת, ובנראה-אין זה אלא
 הצעה ופתיחה למח שאומר אח"כ, ולא היה מכוונת
 מסדרי התפלה שיאמר גם זה, דא"כ כך היה אומר
 "לעולם ישבים אדם ואמר לעולם יהא אדם יר"ש"
 כו', וגם הטור לא. העתיק אלא מרבון העולמים
 והלאה, וכן בסידור אשכנז: עתיק כח"י אמת, אבל
 לא אראה נזק-אם יאמרנו, וגם הרב ז"ל גרים ליה.
 והנהגה כל הסדר הזה עם הברכה שאמרנו לא
 נמצא בתלמודינו, והאבודתם כתב: "ויש
 מקיטות שנוהגין לומר רבון העולמים כו' אחת כו'
 ואין מנהגנו לאומרו". אבל הטור ס"י מ"ו כתב
 דברכה זו נתקנה י"פ הירושלמי, ואינה פותחת
 בברוך. שאינה אלא הודאה וכ"כ חס"י פסחים ק"ד
 וברכות ס"ו ע"ש, אך הירושלמי לא נמצא בירושל'
 שלפנינו, אבל מצינו להרבה מהראשונים שהיה להם
 גוססות

לעולם יהא אדם יר"ש בסתר, ומודה על האמת עיון מ"ס בפרק ז'
 מספרי תולדות הכני ירושלם בבאר מדת האמת הברור והמדומה, ובבאר כל המאמר
 הזה בעיני טעם, והקדים זאת לפני הבקשה הבאה אחרי כן, להעירנו, שבבוא האדם להתיאב
 לפני ארון כל בתפלה ותחנונים לא יזכר לו בלבד ולא ידבר אמרים רקוס לבדל יביתו לאמר
 "מה אנו ומה חיינו" בעיד אחר כבודו חכם בעיני עמנו, ומפרסם גדלו ועוצו, חסדו ונדידתו
 בראש הומויות בשעה שבמלל את עמנו, ועל כל פניעה קלה בכבודו יורד להוי חבירו, כי בזמן
 לבית הוא יודע, ולא לפניו חק יבא, דובר בקרים במה לא יבין נד פני עליון, וגם תפלתו
 לחטאה, אלא יהי יר"ש באמת ומודה על האמת, ואז אם יבטל ימותו במה אנו ומה חיינו
 לא יזכר לו בלבדו :

הלא

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו
 לפניהך כי על רחמיך הרבים. מה אנחנו מה תינו מה
 חסדנו מה צדקותינו מה ישועתנו מה ברחמינו מה גבורתנו
 ומה נאמר לפניהך יי אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל
 הגבורים כאין לפניהך ואנשי השם הלא היו וחקמים כבלי
 מדע וגבונים כבלי השגה כי (רוב) מעשיהם תהו וימי חיהם
 תכל לפניהך. ומותר האדם מן המכה אין כי תכל תכל :
 אבל אנחנו עמך בגי בריהך. בגי אברהם אברהם ששבעת
 לו בחר תמדתה. ובע יצחק יחידו ששבעת על גב
 המזבח עדת יעקב בנה בבורך ששבעת ששבעת אותו

ומשמחתך

מערבי לב

מקור הברכות

הלא כל הגבורים כאין. כליות האדם
 הוא החכמה שגשג השכל, הגבורה
 שגוף, הקניי שהוא העושר העושה לו שם
 ע"פ חולות, וכמותו יסעי עמי הבנים
 האחרונים הגבורה והקניין, ואלהו ויהי
 עמלו, אך החכמה והתורה שמואלה ייסודה
 מפש הנאחי היא אשר תלויה גם כמותו,
 וכמו"ש, בהתהלך תהיה אותך בעוה"ז,
 בשכך תשזור עליו בקבר, והקניין הוא
 תשיח לעוה"ב, אולם האדם אשר הכי
 אלה חכמה ולכו לפן מתבונה אדם כל זכר
 ממנו, וזה"כ [באיוז ד'] "הלא נסע יתרכ
 כס", אם היתרונות שמחן לגוף שם גבורה
 ועושר נסעו עמם כמותם, ונס, ומיתו ולא
 כחכמה

נוסחות ירושלמי מה שאין בדינו, וכן נראה מפירושו
 של הר"ש סירליו בפ"ק דברכות במש"ש ביומיה
 דר"י חזון נפקין לתעניתא כו' עד הלא כבר קראו
 אותה בעונתה, ופירש הרב הנ"ל כשאמר, ומיחדין
 את שבת פעמים בכל יום", ע"ש, ובעל עובדי ציין
 יר' פרק הרואה מובא בילקוט ואחזק רמז תתל"ו,
 ע"ש. ואין שם בירושלמי גם שום רמז לזה, וכנראה
 שלא עיין כלל ביר' שם, אבל עיקר הנוסח "רבון
 העולמים, היה מקובל כבר לראשונים כדאי בשלתי
 יומא מצות ידיו כו' מאי אמר כו' ר' יוחנן אמר
 רבון העולמים, ופרש"י. כי לא על צדקותינו, ושם
 מאי נעילת שערים שמואל אמר מה אנו מה חיינו,
 וכל התפלה בשלמותה מובאת בסדר אליהו רבא פכ"א,
 והתחלה שמה, לעולם יהא אדם יר"ש, וראה גמורה,
 וראה על האמת, ומורה על האמת, ודובר אמת בלבבו.

וישכים ויאמר רבון העולמים, והיא לקוחה שם מתפלת ר' יוחנן במס' יומא עד כי הכל הבל, והתנא
 מוסף ע"ז. אבל אנחנו וכו', וכי השב"ל "קדמונינו הנחינו לאמרו כל יום קודם הזמירות" ע"ש,
 וכתב עוד דרש"י ז"ל לא רצה לאמר "יר"ש בסתר" שתהיה לומר כי בסתר אדם ירא ולא בגלוי,
 וגאון אחר אמר שהגון לאמרו, לזרז להיות יר"ש אפילו בסתר, ואחיו ר' בנימין אמר שלא אמרו
 אליהו אלא בגד דורו של שמד שגזרו שלא לקרות ק"ש, שאז אין שנו מקודש אלא בסתר שדורו
 היו עובדי ע"ז, והכשרים היו צריכין להיות נחבאים, ומעשה עובדיה יוכיח, ולכן מסיים ברוך מקדש
 שמו כו' ע"ש, וכן גרסת הרב ד"ל "יר"ש בסתר" :
 רבון כל העולמים. וכ"ה בושרי כת"י א, אבל בכ"ז ב"מ השמיט לחיבת "כל" וגם בשים יומא ליחא,
 ונוסח ספרד, רבון העולמים וארנו האדונים :

לא על צדקותינו. בושרי כת"י א הגרסא "כו' לא על צדקותינו, ואמת שבת הוא לשון הכתוב
 [דניאל ט], אבל שם הוא נזינת טעם למה שאמר שם מקודש, "שמע אל הפלה עבדך", אבל כאן
 אין לזה מקום כי לא התחיל בישמע אל הפלה כו', ולכן השמשותו האחרונים, ובסדורי הספרדים

תפלת שחרית

וּמִשְׁמַחְתָּךְ יִשְׁמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁרוּן :
לְפִיכָךְ אֲנִינּוּ תִיבִים לְחֻדּוֹת לָךְ וּלְשִׁבְתָּךְ וּלְפִאֲרָךְ וּלְבִרְךְ
וּלְמַדְשׁ וּלְתַת יָשֵׁב וְהוֹדִיָּה לְשִׁמְךָ : אֲשֶׁרִינּוּ מֵה מִזֵּב

חלקנו

מערבי לב

בזכמה"ה הלא, "אזכ כל זכר למו", כן פירש
הגר"א ז"ל, וזה שאמר "הלא כל הנבוכים
כאין לפניך" וגם "אנכי השם" בעלי עושר
וקצין כענין של הבה נבנה לנו עיר ונו'
ונעשה לנו שם, "כלא היו" וגם "ההכמים"
שאפשר שיש בהם ערך קצת, מ"מ נגדך
המה, "ככלי מדע", יען כי רוב מעשיהם
תהוה, ואמר רוב מעשיהם ולא כל מעשיהם,
כי אשרי אדם מלא חכמה שהיא חכמה
של תורה המתעצמת איתו כעוה"ב, וימי
חיהם הכל לפניך" ומה יעזו לך נזבל,
חרם את חרסי האדמה, ומותר האדם מן
הבהמה חיון :

**אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים
גורלנו ומה יפה ירושתנו**

אשרינו שאנחנו בו, שלשה מדות עושר:
עושר קניי, הבא ביגיע כפיים שמעל עליו
והגיעו, עושר מקריי, כמלאכה או ע"י
גורל, עושר הבא בנחלה והיא ירושה דממילא
קאיתא, והנה העושר היותר נעלה, העושר
היותר אפשרי, העושר שאין עושר רב ממנו,
והעושר שאין עושר עולם הימנו, העושר שאין
נעימות כמוהו והמוטיל בעוה"ז ובעוה"ב,
אליו זכו אך העם שבהר יה לסגולתו, והוא
אלהי ייאלהים ואדוני האדונים, צורא כל
היצורים ומלך כל העולמים אשר זכו להם
לחלקם, וקרא שמו עליהם, "אל אלהי ישראל",
בו יגילו וישישו כל זרע יעקב והוא כל ישרעל
והיגס בשבתם ובלכתם, בשכנס ובקומם, חורם
בצבא חיהם בעוה"ז, וגרם לעוה"ב, והוא
הוא העושר והכבוד היותר גדול שבעולם,
והמופת לזה, כי אין לו תמורה בכל
המודות שבעולם. וכל שאין לו חליפין ותמורה
הוא אמת שאין לבעלים אחרת כיוצא בו,
וכי ישראל שאינו מכהש באלהים היים ואינו
מחליף חלקו שבעוה"ב עם כל עשירי העל
ורווי עס, א"כ חלקו גדול מהלקם, ועשרו
רב מעשרם, העושר הזה הוא לנו עושר
קניי, ומדורות עולמים קנינו אותו בתמצי

מקור הנרכות

מוספים ג"כ פסוקי ה' שמעה ה' סלחה" הנזכר
שם בדניאל, אבל אין זה מענין ההצעה שבכאן כי
היא נסמכת יותר למה שאומר אח"ז "מה אנחנו"
שהוא נתינת טעם אל הקודם :

מה צדקתנו, ובויטרי א, "צדקנו" : מה ישועותינו.
בויטרי כח"י א, איתא, וישענו, ואפשר שהחליפו
התיבה הזאת על תיבת "ישועותנו" ע"פ טענת
האבורהם בסדר יוכ"פ שאין לומר "ישענו" שהשם
הגדול והנורא הוא ישענו, אבל גם בזה לא
נושענו, כי האל יתב' הוא ג"כ ישועותינו סלה,
האל לנו אל למושעות, וישראל נושע בה' תשועת
עולמים, ולכן הסיר בעל עבו"י אח שתי התיבות
האלו, ע"ש. ובאמת לא נמצאו תיבות אלו בסדר
ר"ע שלפנינו ולא ברמב"ם וטור וגם הרב ז"ל ל"ג
לדו, אבל בכח"י ב"מ, ובויטרי איתא "מה ישענו",
וגראה, שאין טענת האבורהם טענה כ"כ, שאין
הכונה בזה ישע ותשועה, אלא מגמת הלב
ומחשבותיו כלשון "כי כל ישעיו וכל חפץ" הנאמר
בשמואל ב' כ"ג, והוא מגזרת "ואל קין ואל
מנחתו לא שעה" :

כ"י רוב מעשיהם, כ"ג הרב ז"ל, וכ"ה גם בויטרי
כח"י ב"מ אבל בויטרי כח"י א ובסדר הגאון
שלפנינו הגרסא "כל" מעשיהם. ובבאורי מע"ל
תקנתו לישב גרסתנו :

כ"י הכל הכל, בסידור מטולוגיא כח"י ודפוס
וינציאה משנת ש"ה, מוספים "לבר הנשמה המתורה
שהיא עתידה לתן דין וחשבון לפני כסא כבודך
וכל הגוים כאין נגדך שנאמר הן גוים כמר מדלי
וכשחק מאונים נחשבו הן אים כדק יטול" וכ"ה
נוסח ספרד, והרב ז"ל. אבל בסדר רע"ג ורס"ג
וברמב"ם ובטור, ובתנא ד"א מקור התפלה הזאת
ובנוכח תפלה נעילה לא נמצא נוסח זה, וגם אין
לו ענין למה שאומר. וכל הגוים כאין נגדך" דפסוקזה
נאות יותר להסמיכו קודם אצל "הכל לפניך", אך
דעתם רחבה מדעתנו :

יצחק יחידך, גרסת הרב ז"ל "יחיד" וכ"ה בטור,
והרצון ויחידו של אברהם, ובויטרי כח"י
ב"מ איתא "עקדך" וכן ג"ס :

שמאחבתך בויטרי כח"י א איתא, מאחבתך,
ולברך

הִלַּקְנוּ וַיִּהְיֶה נָעִים גּוֹרְלָנוּ וַיָּפֶה יְרֻשָּׁתָנוּ. אֲשֶׁרֵינוּ שְׂאֲנָהֵנוּ
מִשְׁבִּימִים וּמַעֲרִיבִים. עָרֵב וְבָקֵר וְאֹמְרִים) פְּעָמִים בְּכָל יוֹם:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

וְבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלֻכוֹתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

אתה

מערכי לב

ביקורי הברכות

דס נפשו, וכמו"ש "כי עליך הורגנו כל היום", וע"ז אמר "מה טוב חלקנו" במעלת הטוב, כי הוא הטוב האמתי בעולם שכלו ארוך וטוב, שנית בל לנו גם בגורל, שנפלו לחלקו של הקב"ה כמו"ש במדרש, וכמו"ש "יעקב הכל נחלתו", ועו"ה דוד "אתה תומיך גורלו", "חצלים נפלו לי בנעיומים" "נח" והוא שאמר "ומה נעים גורלנו", במעלת הערב. שלישית, הוא לנו גם נחלה, ירושה מלכותו. מאברהם, שנחמד בו [בראשית כ"ח] "וישע חסל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם", מיעקב, שנחמד שם בשם ה' ויקרא שם בשם ה' (שם כ"ו) ויקרא שם בשם ה', ומיעקב, שנחמד [שם ל"ג] ויקרא לו אל חלמי ישראל, ועל זה אמר "ומה יפה ירושתנו", בגדר המועיל. וכמו שזה"ל [סיר א] "הנך יפה דודי חף נעים", ומה לנו חושר ועושר רב מזה, שזכינו להיות לחלקו יתב', לעבוד להל שחין כיוצא בו" ועלינו נאמר "אשריך וברחל מי כמותך" שזכר הקב"ה כל צבאות עליונים ותחתונים והשרה כבינתו על ישראל, ונקרה "אל חלמי ישראל", וזה שאמר מרע"ה "שמע ישראל", כלומר התבונן, כי כל מקום שנאמר שמע, הוא התבוננות ונתינת לב לדבר נפלא ופלא. כי "הוי"ה הוא אלהינו", החל הגדול והערומם, ההווה המהוה והמהולל כל, כל הכוכבים הנוראים, כל העולמים הנפלאים, השרפים והאופנים היות הקדש וכל הצבאות וכל גנוי נסתרות ממבראשית הוא הוא "אלהינו", כי לא ייחד שמו חלה עליך, ונקרה "הוי"ה חלמיך", יחל תחשוב ח"ו אחרי שאתה ברירה בפלה קלה ומעוטה, בזויה וקלה גם מנמלה, בערך כל יתר הצבאות שנבראו מידו יתברך, וחיך אפשר שזכור

לפארך ולברך ולקשר ולחלח, בושרי כח"י איתא, ולפארך ולחן" בל. ובנוסף ספר מוספים וחייבים אנהנו לומר לפניך שירה בכל יום חמירי. ולא טענו נוסח זה בשום כח"י וס הרב זיל ליג לה, ואינו אלא כפל לשון עם מ"ש אחיב: בשיבוימים ומעריבים, בנוסח קטלוגיא כח"י איתא. בבחי כנסיות ונבדיר" וכן ב"ס, אבל הרב זיל ליג לה. וכך הנכון. פעמים בכל יום בושרי"א. ואומרים: שבועי ישראל כל. בשור ס' מ"ו בשם ר"ח כתב. שהיה רגיל לומר אחריו. ברוך שם כבוד מלכותו לע"ו ומזיון לצאת בזה יח"ק"ש. שפעמים עשויין קרוב"ן מתעבים עד אחר זמנה. ואמר שיוצא בזה כדאיתא פ"ב דברכות שיע ישראל כל זהו ק"ש של ר' יהודה הנשיא. ע"ש. ובונה, שאם לא יאמר בשבמל"ו אינו נראה אלא כספור דברים שאנו מזהרים שמו, ולפי פירושו של הר"ש סורלי מפורש כדבריו בפ"ק דברכות בירושלמי. דא"ר יוסי והלא כבר קראו אותה בעונתה ופירש כשאמרו. ומזהרים את שונך" בל. ע"ש. ולפענ"ד מתיישב בזה גם לשון התנא דבי אליהו, שמסיים ג"כ אחרי שבוע ישראל. "בשבמל"ד. ואין שם שום שייכות לענינו. ע"ש. אבל לפיכך השביל שחקנו זאת נדירו של אליהו שגזרו שלא לקרות ק"ש. יל שיצאו בזה יח"ק"ש בשמע ישראל אשר יחדו אוחותיך עם בשבמל"ו. כדבריו ר"י חסיד, ואילו לא סינינו שם בשבמל"ו לא היה זה אלא ספור דברים, ונמצא דרע"ה של ר"י חסיד מפורש ויצא מדברי התנא דבי אליהו. וכתב הבי"ח שלא יבין לצאת אא"כ מהורא שהצבור יעברו זמן ק"ש. אבל אם לא יעברו נוסב לקרואה עם ברכותיה עם הצבור. והוא דעת הרא"ה זיל מובא בב"י שקבל בן מפי מורו הרמב"ם, דבשי עירק לצבורא לבימר ברכות על ק"ש דאורייתא, והלכך הכי מביי ליה למימר "פעמים בכל יום. ה' אלהינו ה' אחד", עכ"ל. וב"כ הגר"א ס' ק"י שאינו נכון לצאת בלי ברכות, וגם שבתות זאת אינו כונך גאולה להפלה.

ובספר

(דח"ה) גם פרשה ראשונה נכון לאומרה אך יתכוין שלא לזאת עתה מצות ק"ש אם לא שירא לגפשו שיעבור זמן ק"ש אז יקרא בק"ש זו כל הג' פראשות יכוין לזאת חובת ק"ש : (עיין מ"ה סי' מ"ו)

**אַתָּה הוּא יְעַד שְׁלֵא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מְשַׁנְבֵּרָא
הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מְעוֹלֵם הֵיחָא וְאַתָּה הוּא לְעוֹלָם הִבָּא
קֹדֶשׁ (אַת) שְׁמֶךָ עַל מְהִינְי שְׁמֶךָ וְהַדֵּשׁ (אַת) שְׁמֶךָ
בְּעוֹלָמךָ**

מערבי לב

שְׂבוּרָא נִשְׁבַּח וְאִדְרֵי כְּמוֹהוּ יִיחַד שְׁמוּ עֲלֶיךָ
וְיִתְכַבֵּד עוֹד בְּזוֹת הַכְּבוֹד לְהִקְרָא "מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה", וְאֵל תְּדַמֶּה ה"ו שֶׁזֶּה אֲמִינִים
בְּיָמֵי יִתְב' לְבִינֵינוּ, לֹמַר שְׁחִין כְּבוֹדוֹ לְהַשְׁגִּיחַ
מִמֶּרְסוֹ אֲנִילוּתוֹ עֲלֵינוּ, כִּי זֶה ע"ז מִזֵּב
יִקְרִיץ נִשְׁטִיעוּת, וְכֵן הַחוּשׁ כֵּן הוּא כּוֹפֵר
וּמִן, אֵלֶּה, אֵשׁ"פ שְׂהוּא הַמְּהוּה וְהַזּוֹרָא כֵּל,
הוּא "אֱלֹהֵינוּ" הַמְּשִׁיחַ עַל הַכֵּל, גַּם עַל
בְּרוּאִים שְׂכִלִים כְּמוֹנוֹ וְהַאֲדוֹן עַל הַכֵּל,
וְהוּא כְּבוֹדוֹ וְיוֹמָמָתוֹ, שְׂהוּא "ה' אֱחָד". וְכַסֵּס
שְׂתֵּה הַרְּוָה בְּבִיחָה עֲלֵמָה מִחֻכְמָתוֹ וְיִתְב'
שְׂבֵרָא בְּרִיּוֹת קִטְנוֹת שֶׁלָּא יִשְׁגִּים גַּם חַיִּים
הַרְּאִית, וְהֵמָּה שְׁלֵמִים וּמִתּוֹקִינִים בְּחִיבְרִיהֶם
וְדִקּוּתָם מֵה שִׁלְחָה הַלֵּב לַחֲשׁוֹב אֲפִשְׁרוֹת
מַזְלִיאוֹת, וְנִרְאֶה בְּהֵם יִכְלָתִי וְהַכְּמָתִי בְּחֻכְמָת
גְּדוּלָתוֹ בְּבִרְיָאוֹת כֵּל הַנוֹפִים הַזּוֹרָאִים
וְהַרְּוִחִיִּים הַנִּשְׁדָּלִים, כֵּן הוּא גַּם בְּחֻכְמָת
הַשְׁתַּחֲוִי לְהַשְׁגִּיחַ כְּבוֹדוֹ וּבְעֲמָנוּ גַּם עַל
הַבְּרוּאִים הַיּוֹתֵר שְׂפִלִים וְקִלְיִם כְּלוּתָה
הַשְׁתַּחֲוִי מִמֶּה חֹבֵר עַל הַבְּזוּת הַיּוֹתֵר
אֲדִירִים הַגְּדוּלִים וְהַנִּזְוִינִים, וּבְחֻכְמָת ה'
אֵת אֲבִינֵינוּ וּבְחֻכְמָתוֹ עֲלֵינוּ, בְּחַר בְּנוֹ וְקִדְשֵׁנוּ
וְקִרְאָה בְּחֵי עֲלֵינוּ לְהִיּוֹת לִי לֵשׁ סְנוּלָה
וּבִיִּשְׂרָאֵל יִתְפַּאֲרֵ, וְלִכֵּן גַּם אַתָּה אֵל תִּשְׁבַּח
מִתְּהִבֵּנוּ "בְּכֵל לִבְךָ" כֵּל יִזְוִירָךְ, "וּבְכֵל
נִפְשְׁךָ", אֲפִי הֵחָה לִפְנֵיךָ מְבוֹשֶׁרֶת, וְאֲפִי
נוֹטֵל אֵת נִפְשְׁךָ, "וּבְכֵל מִתְּדָךְ", מִאֵד הוּא
הַפְּלִגָה וְיִתְרוֹן, לְלִימֵר שְׂתִּתְהִבֵּנוּ כֵּל הַיּוֹתֵר
שֶׁכֶּךָ, וְהוּלֵךְ מִסְּרֵנוּ לִנוֹ זֹאת הַכוֹוֶנָה בְּחֻמְרָם
"בְּכֵל מִתְּנִיךְ", הוּא "בְּכֵל מִדֵּה שְׂמוּדָךְ", וְזֶה
מִסִּי, בְּחִיכָן חֹסֶר, קֵל מִזֵּד אֱחָד מִכֵּל
נִפְשְׁךָ, וְקִסָּה מִינֵי לִפְעִמִּים כִּי הַרְּבִיבֵנוּ מִסִּי
מִמֶּה חֵינָה אֵלֶּה עַל רִגֵּשׁ אַתָּה, שְׂמֵלִים
נִפְסִי עִם חַיִּי יִחַד, וְהַשְׁנִי כוֹלֵל לִכֵּל יִמִּי
חַיִּי לִקְדֵּשׁ בְּשֵׁם שְׁמוֹ יִתְבַּרְךָ כֵּל עַתָּה וּבְכֵל
שְׂעָה יִכְבֵּל חוֹפֵן, יִכְבֵּל מִדֵּה שְׂמוּדָךְ לִקְבֵּל
הַכֵּל

מקור הברכות

ובספר מעשה רב השמיט 'ובשמו את שני
התיבות 'שמע ישראל', וגרס רק 'ה' אלהינו ה'
אחד' כמו"ש הרמב"ן, וכן ראיתי אנכי ג"כ
בסדרים כח"י. אכן בסדר רבינו הגאון ובוטריו כח"י
א. השמיטו אך את הבשכמל"ו. וגם זה סגי, דאז
אינו אלא כספור דברים, ואינו סבון לצאת, ובהנה
יתבאר לנו סדרה של ברכת התורה, דהפור סי' מ"ו
כתב דבסדריו אשכנז כתובה ברה"ח אחרי רבון
העולמים, ואח"כ פרשת התמיד, והקדשה לו ע"ז
הסדר לומר פסוקים קודם ברה"ח, ולכן כ' 'ינהגתי
בעצמי לומר ברה"ח מיד אחרי אלהי נשמה,
ואחריה פרשת כהנים וסדר הברכות ורבון העולמים',
ובחב שראה בסדר ר"ע 'שסדרה קודם לעולם יהא
אדם ע"ש. ותר"מ כ' שאנחנו נושנים גם סדר
הטור, לברך ברה"ח חכפ' אחר אשר יצר ואחריה
ברכת כהנים, ואלהי נשמה, ע"ש. אבל הגר"א
סק"ז כ' שבכל ספרים קדמונים ואחרונים ראה
הנוסחא מימות אבותינו שסדרו לנו הברכות, לברך
ברה"ח אחרי כל הברכות קודם פרשת התמיד,
ואלהי נשמה אחרי אשר יצר ע"ש. וכ"ה ג"כ
במחזור ויטרי כמו שנו"ל אצל ברכת לעסוק,
ומתחלה עססדרו שלרב עמרם שסדרה קודם לעולם
יתא אדם, והיינו דר"ע לשטתו שקורא פסוק שמע
ישראל פסוק שלם כקורא בתורה, לכך סדר ברה"ח
קודם לעולם י"א, אבל הגר"א ז"ל דס"ל כדעת
הרמב"ן שלא לומר אלא "ה' אלהינו ה' אחד" ולא
אמר עדיין שום פסוק שלם לכך סדרוהו אח"כ,
ועיין במגה"א אות כ"ה לענין חתימה בשם
בברכה זו. אַתָּה הוּא כו' נוסח זה נמצא בסדר
הגאון ובוטריו כח"י א', וכ"ג הרב ז"ל. אלא
דבוטריו נקדים לומר "אתה הוא מושבכרא העולם.
ואתה הוא עד שלא נברא העולם" ומוסיף אתה הוא
לעוה"ז ואתה הוא לעוה"ב ושנוהך לא יתמו". אבל
בסדרארי הקדושה כח"י קלף' ראיתי נוסח "עד שלא
בראת" וכן נ"ס. ומדקרא אחר רצה לשנות נוסח "נברא"
שלא יהא במושמע שנברא ע"י אחר ח"ו, והב"ז
סוף

בְּעֶלְמֶךָ וּבִישׁוּעַתְךָ (תָּרִים) וּמִתְנַבִּים קִרְגָנִי : בְּרוּךְ אַתָּה יי
מְקַדֵּשׁ (אַתָּה) שְׁמֶךָ בְּרַבִּים :

אַתָּה הוּא יי אֱלֹהֵינוּ בְּשָׁמַיִם (וּבְאָרֶץ) וּבְשָׁמַיִ הַשָּׁמַיִם
הַעֲלִינִים. (אַתָּה) אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן
וּמִבְלַעֲדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים. מִבֵּין קִינֶךָ מִצָּרְפֶּע בְּנִפְּוֹת הָאָרֶץ.
יִקְרֶה וַיִּדְעוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה (הָאֱלֹהִים) לְבַדְּךָ לְבַד.

ממלכות

מערבי לב

מקור הברכות

הכל בזהבה:
זוה שמומר : "אשרנו שאנו משכימים כו",
כלומר אשרנו שאנו יודעים להקיר
את הסגולה הזאת ולשומר את האוצר הזה,
ומשכימים ומעריבים ליחד שמו הגדול,
ולהרגיש בגעמו ומתיקת זכרו פעמים
בכל יום עם הכתיב הזה של "שמע ישראל",
כי הוא חיינו ואורנו ימינו, וכמאמר המשורר
הר"י הלוי : "שמך עמי ואיך אלך לבדי ?
אתה דודי ואיך חשב יחידאי אתה נרי
ואיך ידעך מאורו? הקלוני חתים לא ידעו,
כי קלוני על כבוד שמך כבודי!" אשרי העם
שככה לו, אשרי העם שה' אלהיו :

ואחרי כל ההצעה הזאת התחיל צברכה
מנדולת הצורא יחומר "אתה הוא
עד שלא נברא העולם", וכולל שלשת העקרין
שזכרנו, שהוא הצורא "המחדש" את הכל,
ו"אתה הוא בעולם הזה", "המשניח" על
הכל, ו"אתה הוא לעולם הבא", האל הנאמן
לפרוע ולשלם שכר לעובדך, "ביעוד העתיד",
ומסיים בתפלה ואומר : "קדש את שמך
על מקדישי שמך", ור"ל, אתה שהקד ירחוי
ויקדש גם היום על ידי מעריצך עובדך
ואוהבך, המקדישם שמך בקדש על האש
והעצים המצוערת לפניהם, ההרגיש עליך,
הנעבשים ונעבחים על יחוד שמך, הנזכרים
כמהנה אש מול מחנה קד בקול נאדר בקדש
לפאר את שמך, ולאמר : "ה' אלהינו ה'
אחד!" ואתה נותן להם עז ותעזומות לסבול
ולשאת כל המכאובים ההם, כמו"ש "נורא
אלהים ממקדשיך" — ממקדישיך — כי "אל
ישראל הוא נותן עז ויתעזומות לעם"
וגו', עס כל זאת נחלה פניך לכל תקדש
שמך בנו על ידינו, אך "קדש" אתה את

שמך

סוף סי' מ"ו קרא עליו הגר ואמר אדרבא אין
פירוש למלת "בראת" דודאי כל פועל קודם לפעולתו.
ונוסח "נברא" הוא בכלל המפדים ובהוס' מ'
ע"פ וברמב"ם, ולא נחמין בזה אלא
להעיד על נצחיותו ויחבדך. ע"ש שכתב
שכל המושג ידוע עתה. אכן בסודרי קמולטא ונ"ס
ראיתי שמתקנים זאת. וגרסיהם "אתה אהר קודם
שבראת כו' ואתה אהר לאחר שבראת", וקושיה
הט"ו מוסלקת בזה. ובסדורים הנ"ל מוכיפים עוד
"אתה דוא אל בעות" ואתה הוא אל לעות"ב ואתה
ושנוחך לא יתנו. קדש ששך בעולמך על עם
מקדישי שמך, ואין נפקותא בזה לענין שני
מטבע, וכאי יכול לנהוג כמנהג אבותינו, ובישועתך
חרים, כן הגיה בויעתר יצחק לאמר בהפעיל
ולחשוותו עם "ותגביה", ובעל עבדי השיג ע"ז
ואמר מי נתן לו רשות להגיה אחרי שבסדר ר"ע
ורמב"ם וטור הנוסח "חרים", אך גם הוא מועל
בשליחות יד להגיה "ותגביה", כדי להשוותו עם
"חרים", והאמת שהם ענינים נפרדים "חרים" קאי
על הקב"ה, שיתרומם בישועתו, "ותגביה" בהפעיל
קאי על כנסי, וכן הוא גם בוטרי כתי' א', ונים
והרב ז"ל המקדש שמו ברבים, בוטרי א' "מקדש
שמך ברבים", אבל נ"ס וגרסה הגר"א והרב ז"ל
המקדש שמו, ורע"ג גרס בלי ה"א. "אתה כו'
בשמים ובארץ. בוטרי א' לרא "ובארץ", והוא
נכון, וכן לרא שם לחיבת "אמת" כו', וגרס, כי
אתה אלהים לבדך בכל ממלכות הארץ, והשמיט
לחיבת "שנקרא עלינו". קבין קידך, נ"ס והרב
נעוצות קידך, והרע"ב נקד קידך בסגל תחת
היורד מפני שהוא מנחי ליה, ואין לדבריו שום
כאור, מזה העשה, ונים והרב ז"ל "ומה הפעיל"
בעבור שמך הגדול, גרסת רבינו "הגדול והנורא"
ובנ"י ב"מ ונ"ס והרב "הגדול הגבור והנורא, מה
שכתוב. גרסת הטור ונים והרב ז"ל מה שהבטחתנו
ע"י

תפלת שחרית

ממלכות הארץ. אמה עשית את השמים ואת הארץ ואת
תים ואת כל אשר בם ומי בכל מעשה ידך בעליונים או
במחתונים שיאמר לך מה תעשה. אבינו שפשמים עשה
עמנו חסד בעבור שמך הגדול (שגקרא עלינו) ונקים לנו יי
אלהינו מה שפגוע בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי
אתכם בי אמן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי
את שבותיכם לעיניכם אמר יי :

* וידבר יהוה אל-משה לאמר : ועשית ביור נחשת ובנו נחשת
לרחצה ונתת אתו בין-אהל מועד ובין המזבח ונתת
שמה מים : ורחצו אתהן ובניו מננו את-ידיהם ואת-רגליהם :
בבאם אל-אהל מועד ורחצו-מים ולא ימתו או בגשמים אל-
המזבח לשרת להקטיר אשה ליהוה : ורחצו ידיהם ורגליהם
ולא ימתו ויהיה להם מקדשם לו ולירעו לך רחם :

* וידבר יהוה אל-משה לאמר : צו את-אתהן ואת-בניו לאמר
זאת תורת העלה הוא העלה על מזבחה על-המזבח
כל-החלה עדי-הבקר ואש המזבח תגד בן : ולבש הבן

מוד

מערבי לב

מקור הברכות

שמך על מקדשי שמך, "יקדש — חתה —
את שמך בעולמך", על ידי מה שתיב
יקדש לזרד, נקמת דם עובדיך ומאבדיך,
כי קול דמי ידליך לעקום חליך מן
האדמה, וכבר הגיעה השעה, וכמו שהבטחת
[יחזקאל ל"ו] "יקדשתי את שמי המחלל",
וגאמר, [סס ל"ח] "והתגדלתי והתקדשתי
וגודעתי" וגו', ולא נסמחה כלנו כי "בישועתך
תרום ותגדיר קרננו" כלומר, בזה "תתרום"
חתה, בהכירם בה מלכותך, ובה "תגדיר"
גם קרננו" בהושיעך חותמו שהיא תשועתך.
ועל זה חותם, בדרך המקדש שמי ברכים",
שמאמינים לנו בישועה כמו היא כבר בימינו
ולעינינו, ומזכרים עליה כמו "שמונים
ניר ה' :

ה'

הי' להם לקבוע פרשת החמיר דוגמא שקבעו במוספין. ובכואו להתפלל ולהרש דבר ידלג לפסוקיחמיר
כמו שאנו מודלים, משיח הרוח, מר"מ, ויעו"י ושאריו הזכרות בזמן שאין צרכין להם.
ולא

ע"י צנניה חודק.

פרשת הקרבנות, עמש"ל אות ט"ו. ועיין בנודע
ביהודה סי' ד' עשנשאל למה לא קבעו
פסוקי קרבן חמיר בתפלת השחר בתפלה גופה
כדרך שקבעו פרשת המוספין. והשיב בדבר הזה
ראוי למנוע מלהשיב, כי מן הוא שיאמר טעם
מלכו בדברים העומדים ברובו ש"ע, ואנשי כנה"ג
להם לבד נסתחו שערי שמים וקבעו הכל בטעם
יודע. וע"פ פשוטו נראה שהתפלות נקבעו בם כל
צורכי האדם ויכול להתפלל בעת הצורך אליו.
כמו"ש הלואי שיתפלל אדם כל היום בלא ואפי'
מאן דפליג מודה באם יכול להרש דבר שרשאי
להתפלל, ואם היו קובעים פסוקי חמיר לא היו
אפשריות עוד להתפלל בנדרה. ולקבוע תפלות אחרות
חוק מתפלה שבמקובל החמיר, לא רצו להטריח בכל
יום, ע"ש. ובאמת הטעם הזה קלוש ורחוק. דאכתי

ותחלה ואח"כ של יד כו.], ומצות תפלין אינה בלילה, ולא בשבתות ויו"ט. ע"כ.
ז. לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת, ודובר אמת בלבבו.
וישכם ויאמר.

רבון כל העולמים [אדון כל הדורות] לא על צדקותינו אנחנו מפילים
תהנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים, מה (ה) אנחנו ומה חיינו ומה
הסדנו, מה צדקנו (ג) ומה גבורתנו, מה נאמך לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו
הלא כל הגבורים כאין (ג) [נגדך] ואנשי השם כלא היו, וחכמים ככלי מדע,
ונכונים ככלי השכל, כי כל מעשינו תוהו [ובתו] וימי חיינו הבל לפניך [שכן
כתוב בדברי קדשך] ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל.

אבל אנחנו עמך בני ברייתך בני אברהם אותבך שנשבעת לו בחר המוריה.
ורע יצחק (ד) [יחידך] שנעקד על גבי המזבח עדת יעקב בנך בכורך
שמאהבתך שאהבת (ה) [לו] ומשמתך ששמת בו קראת (ו) [לו] ישראל
וישורון.

לפיכך אנו היכים להודות לך ולשבתך ולפארך, וליתן (ז) הודיה לשמך (ח)
ולומר לפניך בכל יום, אשרינו מה טוב חלקנו, מה נעים גורלנו, ומה
יפה (ט) ירושתנו, שאנו משכימים ומעריכים ערב ובקר בכל יום תמיד,
כו.]. [ומיחדים את שמך] ואומרים. שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד.

אתה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

ז. (א) "אנו". (ב) "מה כהנו". (ג) "לפניך".
(ד) "עקדך". (ה) "אותי". (ו) "אותי". (ז) "שבת
ותוראח". (ח) "וחיבין אנו לומר". (ט) "מאד".
ואתה

היו מהל' תפלין, אלא ודאי דס"ל לתנא דמתניתין, דקרא ללא אסדרא קפיד דש"י וש"ר שתי מצות
נינהו ואין מעבדין זא", והאי והיו לא מדקדק בקרא רק אס יס לו ורועה להניה שתייה, אכל
אכל אס אינו חפץ להניה אלא א' אינו מעבד, אכל עיקר האיסור משום דאין מעבדין על
המצות אס פגע בש"י תחלה כפרש"י, וכ"כ התוס' ערובין ג' יע"ס :

כו.]. ומצות תפלין אינה בלילה ולא בשבתות ויו"ט הנה שבת ויו"ט אינן זמן
תפלין לכ"ע ויש איסור להניחן, אכל לענין לילה ס"ל לרוב הפוסקים רש"י ותוס'
ורא"ש והשו"ע דהוי זמן תפלין אלא דאין להניחן משום שמא יישן בהם, אך הרמב"ם בפ"ד
מתפלין ס"ל דלילה לאו ז"ת ויש איסור להניחן, ורבינו הגאון שכלל אותם יחד לילה ושבת
ויו"ט משמע דס"ל כהרמב"ם, והלשון שאמר "דמצות תפלין אינה בלילה" משמע דאינו זמן
תפלין כלל :

ז. כו.]. ומיחדים את שמך ואומרים שמע ישראל בברכות י"ג איתא "שמע
ישראל כו" זו ק"ש של ר"י הנשיא" ובתנ' הרא"ה מובא בב"י סו' נו"י
הלכך אנו קורין בצפרא ומיחדים כו' ונפקי ב' י"ה ק"ש דאורייתא, מיהו לא מחזור, דאלו
רבינו הקדוש משום דחקי' דגרסא עבד הכי ומשום דתורתו אומנותו, וספי עדיף לזכור
למחמר

סדר רב עמרם השלם

אתה הוא עד-שלא נברא העולם. (י) אתה הוא בעולם הזה, אתה הוא לעולם הבא. (יא) [קדש שמך על מקדשי שמך, וקדש את שמך בעולם]

ובישועתך

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(י) "ואתה הוא משנברא העולם". (יא) "קדש שמך למימור ברכות אלה" דלדוריתא, הלכך הכי מבטיל למימור ומיחדים בו, "ה' אלהינו ה' בעולמך

אחד". והב"ה תמה דהא אנו אינון מכוונין ללאת י"ה דלדור, והמ"א כ' דלפי' אס אומר ברוך שם כמל"ו אין בכך כלום כיון שאין מתכוין ללאת בזה. ע"ש ומדברי רבינו למדנו שני דברים, א. כיון שקורא סתם ואין לו כוונה ללאת או שלא ללאת ואינה אלא כספור דברים וכול לומר גם התחלת הפסוק, "שמע ישראל" דלא כהרא"ה. ב. ממה שלא הוסיף נוסחתו בשמל"ו כנוסח התנא דלא משמע דס"ל שלא יסיים בשמל"ו שהיא גרסה מזה שמכוין עתה ליחד וכמו"ש כן הב"י, משום דבאמת עדיף למקרי ק"ש בזמנה עם הברכות ודלא כמנ"א :

ובקורא כדי ללאת י"ה משום הנכור דמשתחו לפרות אחרי ז"ק, באמת נכון לומר בשמל"ו ויכוין ללאת אע"פ שאינו קורא בברכותיה, משום דברכות לא מעבדי לעצם המצוה, ואע"ג דמצוה לברך ולקרות ק"ש בתקונה, מ"מ כשמחירא שיעבור זמנה וזהר עכ"פ ללאת י"ה המצוה עצמה. וכ"כ הטור סי' מ"ו בשם רי"ה שהי' רגיל לומר בשמל"ו כשהנכור מתעכבים בקרוב"ץ עד אחר ז"ק ע"ש, ואע"ג דאמרין בפ"ק דברכות דסדר ברכות אינו מעבדין, ומשמע דברכות גופיהו מעבדי ואפי' בחותם שברך בך לא יאל בה י"ה ובדמשמע מפרשי ד"ה ברכות א"מ זו את זו, ע"ש, שאני ק"ש מצרכה, דק"ש שהיא גופה דמצוה לא מצינו שתהא ברכה מפסידתה ללאו בברכה תליא מלתא :

אלא שיש לעיין לפי"ז בקושיות התוס' והרא"ש בשם רב האי גאון, אהא דדיוק בירו' במשנת היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יאל, וא"ר ב"א זאת אומרת שאין הברכות מעבדות, והקשה דהא מסיקין דסדר ברכות א"מ הא ברכות גופיהו מעבדי, ע"ש דמש"ה חילקו בין יחיד לנכור, והשתא מאי קושיא הא שאני ק"ש שהיא עצם המצוה ואינה נפסדת בשביל ברכה. אולם באמת לק"מ דממאי דאמר בירו' "ברכות אין מעבדות" ולא אמר דאינון מעבדות לק"ש, דומיא מה דאמרו בפ"ק דברכות, "א"מ זה את זה", משמע ל' לר"ה גאון דס"ל להירו' שאינון מעבדות כלל אפי' לא ברכן אח"כ, ואפשר דדיוק לה בירו' ממה דלא חסיק שם במשנה, ויזריך לברך אח"כ ש"מ דאינון מעבדות כלל, והשתא ק"ל להגאון שפיר מפ"ק דמשמע דברכות גופיהו מעבדי, והוצרכו לחלק בין נכור ליחיד, אבל לדיוק קי"ל דלפי' יחיד מברכן אח"כ, כמו"ש בש"ע סי' ס', וכדקו"ל בקורא מבאן ואילך שלא הפסיד ברכות, וגם דברי ר' ב"א נדחו בירו' שם, ע"ש וממילא קי"ל דברכות גופיהו מעבדין לעינין שזריך לקרותם אח"כ, אבל לענין שיפסידו הברכות לעצם המצוה אם לא בירך עליה לית מאן דסבר הכי, דהא אפי' אם לא עשהא למצוה כתקנה מ"מ מצוה מיהא קיים :

ובהכי מתרצו רובי הקושיות שהזריך בס הגאון ר"ש מילינושך בספרו דברי שלום סי' א', לענין שאלתו אם יקרא ק"ש בלי ברכות במקום שרא לנכור ז"ק, כי השב לדעת האומר ברכות מעבדות מפסידות גם גוף המצוה של ק"ש אם לא ברך תחילה עליה, ופשיטא ל' דלמ"ז ק"ש דרבנן ודאי אינו יואל חובת ק"ש אם קרא בלי ברכות, ע"ש, ואין הדבר כן, דגם במצוה דרבנן לאו בברכה תליא מלתא, ובמקום שרא לנכור ז"ק, ודאי דמצוה לקרותה בזמנה בלי ברכות ללאת י"ה, והברכות עם ק"ש יקרא אח"כ כמו"ש בשו"ע :

ונפלאתי מאד על הרה"ג הנ"ל שלא הזכיר כלל דברי הטור ממנהגו של רי"ה שמפורש שם שהיה רגיל לעשות כן. והטור והש"ע העתיקו דבריו להלכה, והעלים עין מכל דברי הגאונים המובאים שם בב"י ובב"ח, והנה להלכה מסיק ג"כ כמו"ש, אבל במה שנשאר בל"ע אם יכול לקרוא מקודם ק"ש בלי תפלין כיון דהוה כמשיב עדות שרף, אינו מובן מקום הספק דודאי עדיף בתפלין, אבל אם ירא שיעבור ז"ק ואין לו תפלין ודאי שזריך לקרות

ובישועתך תרום ותנביה קרננו, בן] ברוך אתה ה' מקדש [את] שמו ברכים.
אתה הוא ה' אלהינו בשמים [ממעל] ובשמי השמים העליונים, אתה הוא
ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלהים, קבין קיין מארבע
כנפות הארץ, ויכירו וידעו כל באי עולם כי אתה [יב] [האלהים] לבדך [יג]
לכל ממלכות הארץ, אתה עשית את השמים ואת הארץ, [יד] [ומי בכל מעשי
ידיך בראשונים או באחרונים, או בעליונים או בתחתונים, שיאמר לך מה
תעשה], אבינו שבשמים [ממעל] עשה עמנו [טו] בעבור שמך הגדול [טז]
והנורא [שנקרא עלינו], קיים לנו [מהרה] מה [יז] שהבטחת, בעת ההיא אביא
אתכם...

מִן הָאֵלֶּה

שְׁנוֹי נֹסְחָאוֹת וְהַגְהוֹת

בעלמך". (יב) "הי". (יג) "על כל". (יד) "כי כל
מעשה ידיך עליונים ותחתונים אין מי יאמר לך מה
תפעל". (טו) "שלא", (טז) "הגבור והנורא". (יז)
"שהבטחתנו ככהוב".

כל עוד שלא אמר וקשרתם עדיין לא העיד כלום, וכש"כ שמפורש בדברי תר"י שיואל י"ח
המנוה, אין בזה מקום ספק :

ועיין מ"ש הרב הנ"ל עוד בשם אביו דודי זקני הגאון ז"ל הגפ"מ שבין טעם "כאלו
מעיד" וזין מ"ש "כאלו הקריב זבח" כו' לענין אם יקרא בלי תפלין משום מלוא
ק"ש בזמנה, ואח"כ לקרותה שנית, ולטעמא דעדות שקר כבר עבר, ולטעמא כאלו הקריב
בלי מנחה ונסכים ליכא איסורא דקיי"ל מביא אדם מנחתו ונסבו אפי' אחר כמה ימים ע"ש,
לפמ"ש יהו' הגפ"מ להיפוך דלמנות ק"ש בזמנה שלא קרא אלא פסוק ראשון ליתא לעדות שקר,
ולטעמא דזבחה בלי גסכים מלוא דלכתחילה ודאי לא קיים, ומרן הגר"א מקאליס דודי זללה"ה
אמר דנפ"מ בהיבא דחלץ תפלין בפרשה שלישית ליתא עדות שקר דהא כבר אמר וקשרתם
עם תפלין מ"מ הד מלוא היא עם פרשיות הראשונות ואינו קרבן הדור, כזבחה בלי מנחה.
זנפ"מ עוד היבא דקרא פרשה אחרת מד"ת שיואל בה מה"ת לדעת תר"י והש"א וליתא עדות
שקר אלא דהויא כעולה בלי מנחה :

בז. ברוך אתה ה' מקדש את שמו ברכים כה"ג בסדר שלפניו ובטור ונוסחי
הגאון' שתובס בשם ומלכות, והקשה הרב מנענא בם' התבאלול מ"ש מברכת בורא
נפשות שכ' הצי" סו ר"ז שלא להתוס בשם אע"ג דבירושלמי חתים משום שלא נזכר בתלמודא
דין לא נחתום בשם מספק כמו"ש תר"י, ע"ש, והנה הרא"ש וכן הגר"א ז"ל כתבו גם שם
לחתום בשם, אכן גם לתר"י נמי לא קשיא שכתבו בפ' כיצד מברכין לענין בורא, נפשות וגררה
למורי הרב שזה מטבע קצר וכיון שלא הוזכר בתלמודין לא נחתום בשם מספק, ע"ש, ובאור
דבריהם י"ל משום דיש לומר דבורא נפשות הויא מטבע קצרה כברכת הפירות והמזנות דלא
שייכא חתימה גביהו, ויש לומר נמי כמו"ש התוס' דף ל"ז, וכן בטור ר"ז דכו"ג הויא שני
ענינים, ושייכא חתימה גביהו, לכן כיון דתלמודין לא חתים אכן נמי לא חתמינן מספק, א"כ
אדרבא מפורש בדבריו להיפוך דברכה שאינה כלל מטבע קצרה כמו ברכת אתה הוא מחויב
לחתום בשם אע"פ שלא נזכרה בגמרא, כיון דעל כל פנים אנהנו מברכין אותה שלא במטבע
קצרה :

אלא דהא קשיא מ"ש ממודים דרבנן שגם היא תפלה ומטבע ארוכה, כן תחיינו ותקיימנו"
ואפ"ה אין חותמין בשם. כמו"ש הצי" סו' קכ"ז, וזו קושיית הג"י סס"י מ"ו, והנה
דעת הרא"ש והגר"א לחתום גם שם, אבל על הצי" שלא העיר כאן בברכת אתה הוא
אע"ג

מִדּוֹ בַד וּמִכְנָסֵי־בֶד וְלִבֶּשׁ עַל־בָּשָׂרוֹ וְהָרִים אֶת־הַדָּשָׁן אֲשֶׁר
תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֵלֶה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשִׁמּוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ :
וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלִבֶּשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדָּשָׁן אֶל־
מַחוּץ לַמִּזְבֵּחַ אֶל־מָקוֹם טָהוֹר : וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תִּנְקַד־בוֹ
לֹא תִכְבֶּה וּבִעַר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֲצִים בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר וְעֵבֶד עָלֶיהָ
הָעֵלֶה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֲלָבֵי הַשְּׁלָמִים : אֵשׁ תָּמִיד תִּנְקַד עַל־
הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה :

*יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַל־הִי אַבּוּתֵינוּ שְׁתַּבַּחֵם עָלֵינוּ
וְתִמְחַל לָנוּ עַל כָּל חַטֹּאתֵינוּ וְתִכַּפֵּר לָנוּ אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ
וְתִסַּלַח לְכָל פְּשָׁעֵינוּ וְתִכְבֶּה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּמַחֲרָה בְּיָמֵינוּ
וְנִקְרִיב לְפָנֶיךָ קָרְבָן תָּמִיד שְׂיִכַּפֵּר בְּעַדֵּינוּ כְּמוֹ שְׂפָתְכֶם
עָלֵינוּ בְּתוֹרַתְךָ עַל יְדֵי מִשְׁחָה עֲבָדֶךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ בְּאַמּוֹר :

(ה) (ה) לא יאמר פ' התמיד וכן כל הקרבנות אלא ביום, אבל פ' הכיור ופ' תרומת
הדשן מותר לומר קודם אור היום. (סי' א') : (ב) יש לומר פרשת התמיד וכן כל
הקרבנות בעמידה. (סי' מ"ח) :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר : צוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחֲמִי לְאִשֵּׁי הָיִם נִיחָחִי תִשְׁמְרוּ
לַהֲקָרִיב לִי בְּמִזְבְּחוֹ : וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר תִּקְרִיבוּ
לַיהוָה בְּבָשִׁים בְּגִי־שָׁנָה תְּמִימִם שְׁנָיִם לַיּוֹם עֹלָה תָּמִיד : אֶת־
הַכֶּבֶד אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַּבֶּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶד הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין
הָעֶרְבָיִם : וְעִשִּׂיתָ הָאִיפָה סֵלֶת לַמִּנְחָה בָּלוּלָה בְּשֶׁמֶן
בְּתִית רְבִיעִית הֵקִין : עֹלֹת תָּמִיד תַּעֲשֶׂה בָהֶם סִינִי לְרִיחַ

ניחח

מקור הברכות

וְלִלְוֵי דְּבָרָיו ז"ל הֵיכָּתוּב אֲמַר בְּפִשְׁטוּת דְּקִרְבָּנוֹת. הַמּוֹסֵפִין שֶׁחֲלוּקִין בְּקִרְבָּנוֹתֵיהֶן זֶה מִזֶּה
צְרִיכִין לִפְרֹט בְּאִזְחָה מוֹסֵף הוּא עוֹמֵד, וְלִכֵּן מוֹזִיר שֶׁם הַפְּסוּקִים, וְגַם כַּהֵן אָמַר בִּירוּשְׁמִי פ'
תה"ש דאם לא פירשן ואמר "נעשה חובותינו תמיד יום וקרבת מוסף" יצא. ואם כן קרבן תמיד דלעולם
אינו חלוק בקרבנו. פשיטא דגם לכתחלה כגו בכהאי גוונא. ולכן סגי לן מה שאנו אומרים, השב
את העבודה "ואשי ישראל כו" וכש"כ לנוסח הויטרי שאומר כל יום "ותערב כו" כעולה וקרבן". השב
שכינתך לציון וסדר העבודה כו". וכי גרע זאת מנעשה חובותינו תמיד יום, ומשום שאינו חלוק
בקרבתו בשום פעם סגי בזה גם לכתחלה, ואפי' לדעת רב עומד דאינו מתחיל במנחה ברצח רק
מאזני ישראל והפלתם כו" נמי א"ש דאשי ישראל היינו עבודה הקרבן.

כתב

גִּיחֹם אִשָּׁה לַיהוָה : וְנִסְכּוֹ רַב־יְעִית מִחֵין לִכְבֹּשׁ הָאֶחָד בְּקֶדֶשׁ
וְהַסֵּף גִּסְדֹּף שֶׁכֶר לַיהוָה : וְאֵת הַכְּבֹשׁ הַזֶּה נִי תַעֲשֶׂה בֵּין
הָעַרְבִים בְּמִנְחַת הַבֶּקָר וּבְנִסְכּוֹ תַעֲשֶׂה אִשָּׁה רֵיחַ גִּיחֹם
לַיהוָה :

* וְשִׁטַּט אֶתֹּו עַל יָרֵךְ הַמִּזְבֵּחַ צִפְנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּגֵי אֶהָרֹן
הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמֹו עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב :

* יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתִּהְיֶה אֲמִירָה
זוֹ חֲשׂוּבָה וּמִקְבָּלָת וּמִרְצָה לְפָנֶיךָ בָּאֵלוֹ הַקְּבָרָנוּ קָרְבֵּן
הַתְּמִיד בְּמוֹעֵדֹו וּבְמִקוֹמוֹ וּבְהַלְבֹתוֹ :

* אִתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁתְּקַטִּירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֵת קִטְרֹת
הַסַּמִּים בְּזֶמֶן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הַזֶּה קָנִים. בְּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם
עַל יַד מֹשֶׁה נְבוֹאֵךְ בְּכַתוּב בְּתוֹרָתְךָ :

* וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהֵי־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סָמִים נָטָף וְשִׁחֲלֹת וְחֻלְבָּנָה
סָמִים וְלִבְנָה זָבָה בַּד בְּבַד יְהִיָּה : וַעֲשִׂיתָ אִתָּה קִטְרֹת
רֶחֶק מַעֲשֶׂה רֶחֶק מִמֶּלֶךְ טָהוֹר קָדֹשׁ : וְשִׁחַתְתָּ מִמֶּנָּה הָדָק
וְנִתְּתָה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאַהֲלֹ מוֹעֵד אֲשֶׁר אֲנֹעֵד לְךָ שְׁמִי
קָדֹשׁ קְדוֹשִׁים תִּהְיֶה לָּכֶם : וַיֹּאמֶר וְהַקְטִיר עָלָיו אֶהָרֹן קִטְרֹת
סָמִים בְּבֶקָר בְּבֶקָר בְּהִיטִיבוֹ אֶת־הַנֹּגֶה יִקְטִירֶנָּה : וּבְהַעֲלוֹת
אֶהָרֹן אֶת־הַנֹּגֶה בֵּין הָעַרְבִים יִקְטִירֶנָּה קִטְרֹת תְּמִיד לִפְנֵי
יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם :

* תִּנּוּ רַבָּנִי פִטּוֹם הַקִּטְרֹת בִּיצֵד. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנֶה
מֵנִים הָיוּ בָּהֶ. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וְחֲמִשָּׁה בְּמִנְיֵן יְמוֹת
הַחֲמִיָּה. מִנָּה לְכָל יוֹם פָּרִס בְּשַׁחֲרִית וּפָרִס בֵּין הָעַרְבִים.
וְשִׁלְשָׁה מֵנִים יִתְּרוּ שְׁמֵהֶם מִכֵּנִים כִּהֵּן גְּדוֹל מְלֹא חֲפָנָיו
בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים. וּמִמְזִירֵם לְמִבְתָּשֶׁת גְּעַרְבֵי יוֹם הַכַּפּוּרִים.
וְשִׁנְתָּקוֹן יָפָה יָפָה בְּרִי שֶׁתִּהְיֶה בָּקָה מִן הַדָּקָה. וְאֶחָד עֶשֶׂר
סָמִים הָיוּ בָּהֶ. וְאֵלוֹ הֵן הַצָּרִי וְהַצָּפוֹרֵן וְהַחֲלָבָנָה וְהַלְבֹנָה
מִשְׁקַל שְׁבָעִים שְׁבָעִים מִנָּה. מוֹר וּקְצִיעָה שְׁבָלֹת גֶּרֶד וְכַרְפֹּס

משקל שששה עשר שששה עשר מנה. הקשטו שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה ברית פרשינה תשעה קבין. יין קפריסין סאיו תלתא וקבין תלתא ואם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. מלח סדומית רובע תקב מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן הבבלי אומר אף כפת חירדן כל שהוא ואם נתן בה רבש פסקה ואם חסר אחת מכל סמניה תיב מיתה :

*רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנומה מעצי תקסוף ברית פרשינה למה היא באה כדי לפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה. יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפורן כדי שתהא עזה ובלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים בעורה מפני הכבוד :
*תניא רבי נתן אומר בשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שחקול יפה לבשמים. פטמה לתצאין בשרה לשליש ולרביע לא שמענו : אמר רבי יהודה זה תכלל אם במדתה בשרה לתצאין ואם חסר אחת מכל סמניה תיב מיתה :

*תניא בר קפרא אומר אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שיהם לתצאין : ועוד תני בר קפרא אלו הנה נותן בה קורמוב של רבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה ולמה אין מערבין בה רבש מפני שמתורה אמרה כי כל שאר וכל רבש לא תקטירו ממנו אשה לוי :

*ג"פ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה : ג"פ יי צבאות אשרי אדם במח בך : ג"פ יי הושיעה המלך יעגנו ביום

קראנו

מזרכי לב

מקור הברכות

ה' צבאות אמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. בירושלמי פרק און עומדין ר' חזקי' כו' כסס ר"י לעולם אל יסי הפסוק הזה זו מתוך פיה ה' צבאות' וגו'

כתב הטור סי' א' : טוב לומר פרשת העקרה, וחמון, ועשרת הדברות, ועולה, ומנחת, ושלמים, וחמטת, ואשם, כו' וכשמיסים פ' העולה יאמר רבון העולמים יהי' שיהי' חשוב. ומקובל באלו

קִרְאָנוּ: אֶתָּה קָתָר לִי מִצֵּר תִּצְרֵנִי רְנִי פֶלֶט תִּסּוּבְּכֵנִי סֵלָה:
וְעֲרָבָה לִי מִנַּחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַיִם כִּימֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים
קִדְמוֹנִיּוֹת:

(לשבת) וּבַיּוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי-כִבְשִׁים בְּגִי-שָׁנָה תְּמִימִים וּשְׁנֵי
עֶשְׂרִים סֵלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֲלֵת
שַׁבַּת בְּשִׁבְתוֹ עַל-עֲלֵת הַתְּמִיד וְנִסְכָּה:

(לר"ח) וּבִרְאֵשֵׁי חֳדָשֵׁיכֶם תִּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּגִי-
בָקָר שְׁנֵים וְאַיִל אֶחָד כִּבְשִׁים בְּגִי-שָׁנָה שִׁבְעָה
תְּמִימִים: וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִים סֵלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְפָר
הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרִים סֵלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְאַיִל הָאֶחָד:
וְעֶשְׂרֹן עֶשְׂרֹן סֵלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לִכְבֹּשׁ הָאֶחָד עֹלָה
הֵם נִתְּחַם אִשָּׁה לַיהוָה: וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַחֵין יִתֶּינָהּ לְפָר
וּשְׁלִישֵׁת הַחֵין לְאַיִל וּרְבִיעֶת הַחֵין לִכְבֹּשׁ יֵין וְאֵת עֲלֵת חֳדָשׁ
בְּחִדְשׁוֹ לְחֳדָשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׁעִיר עִזִּים אֶחָד לַחֲמִצָּאתָ לַיהוָה
עַל-עֲלֵת הַתְּמִיד יַעֲשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

אבוי

מערבי לב

מקור הברכות

וגו'. ר"י כָּסֶס ר"י וּחֲזָרִיא 'ה' כְּאֵלֶּה
חֲשָׁרִי אֶדֶס בּוֹמֵחַ כָּךְ. ר' חֲזָקִי כָּסֶס ר"ח
"יהיר"מ ה' או"ח שְׁתַּלְּלוּ מַשְׁעוֹת הַרְעוֹת,
הַחֲלוּפוֹת הַקִּשּׁוֹת הַיוֹצְאוֹת, הַמִּתְרַגְּשׁוֹת לְבוֹא
לְעוֹלָם". עכ"ל. אֲמַרְס עַל הַפְּסוּקִים הַלָּלוּ
שֶׁלֹּא יִהְיוּ זֵיִם מִתּוֹךְ פִּינִי, כִּרְיָךְ בְּאוֹר
מִה נִשְׁתַּנּוּ אֵלֶּה מִכְמֶה פְּסוּקֵי תנ"ך הַעוֹמְדִים
בְּרוֹמֵי ש"ע, וּמֵלִינוּ הַרְבֵּה כִּיו"ב, חֲמִס
י"ל דְּדָבָר גָּדוֹל דְּבָרֵי רְבוּתִינוּ בּוֹה, וְהוּא
מ"ש הַרְמַצ"ס בְּמוֹ"ח ח"ג פֶּרֶק נ"א, וז"ל:
אִי אֶפְסֵר שִׁיקְרָה לְאֶדֶס מִיֵּן מִמִּינוּי הַרְעוֹת
וְהוּא עַם ה', וְה' עִמּוֹ כו'. וְהַסְתַּרְתָּ פָּנִים
הַנְּחִי סִתְּתָה, וְזֶה הַמֶּסֶךְ הַמַּדְבִּיל כו' בְּהוֹת
הָאֶדֶס מוֹפֵקֵר לְמַקְרָה וּמוֹזֵן לְהִיאָכֵל כְּבָהֻמוֹת,
הוּא הַיּוֹתוֹ נִדְּלָה מֵהַשֶּׁס, ע"ש. וְהֵנָּה הַקֶּרֶק"ש
הוֹסִיף תְּמִיחוֹת עַל תְּמִיחוֹת, כִּי מֵלִינוּ
שׁוֹכְרִיה הַנִּבְצִיא בְּהִרְגֵי, וְכֵן נִבְיָא ה' נִהְרֵנוּ
ע"י אִיזְכֵּל, וְאֵלֵינוּ אַע"פ שֶׁנִּסְרָפוּ בְּדָבָר
שְׂרִים וְחַמְשִׁיִּס, בְּרַח מִמֶּה וּפְחַד לְרַדַּת אֵל
הַמֶּלֶךְ

כֵּאלֹו הַקֶּרְבֵּנו עוֹלָה בּוֹמֵנָה, וְכֵן יֹאמֵר בַּפֶּרֶשׁת מִנְחָה
וּשְׁלִמִים וְאִשָּׁם. וְחֲבִי בִשֶׁם ר"י ב"ר יִקָּר כֶּחָב
לִזְמֵר פֶּסוּק, וְשִׁחַט אוֹתוֹ כְּדֹאמוֹרִינֵן בּוֹק"ר בִּשְׁעָה
שֶׁהֵן קוֹרִין מִקְרָא זֶה אֵנִי זֹכֵר כו'. וְכַתֵּב עוֹד לִזְמֵר
פֶּרֶשֶׁת, כִּיּוֹר, וְחִירוֹמַת הַרְשָׁן, וְהַמַּעֲדָר בִּשֶׁם הַגֶּרֶא
ז"ל כֶּחָב לִזְמֵר אַחֵר פֶּרֶשֶׁת הַתְּמִיד פֶּסוּק, וְהַפֶּשֶׁט
עַד רִיחַ נִהְיָ לְהִי". וּבִסְרוֹרִים מִשְׁנַת שו"ה
שֶׁנִּדְּפְסוּ בּוֹנִיצִיָּאָה נִבְצָא פֶּרֶשֶׁת הַקֶּטֶרֶת, וְהַפֶּלֶת
אֵנָּה בִּכְה, וְסִר הַמַּעֲרֵכָה אֵלִיָּא דֹאבָא שְׁאוּל,
וּפְסוּקֵי בִּשְׁחוֹן שֶׁנִּזְכְּרוּ בִּירוּשָׁלַיִם פֶּרֶק אֵין עוֹמְדִין,
וְכ"ו כְּתוּב בְּסִדְרוֹרִים, וְכִדְאִי מִצּוֹה לְאוֹמְרִים אַחֲרֵי
שִׁינְצִאוּ מִפִּי גְדוּלֵי עוֹלָם, וְנִסְמְכוּ עַל כִּדְרִשׁוֹת
וִירוּשָׁלַיִם, אֵךְ בִּשְׁאֵין הַפְּנִיא כּוֹסִים טוֹב יוֹתֵר לְשִׁמּוֹר
שְׁלֵא לְרַגֵּי מִה שִׁבְאוּ לָנוּ בִּקְבֵלָה מֵאֵת הַגִּאוֹנִים
הַקִּדְמוֹנִים הָרַעֲיָג וְרִס"ג וְרִשִׁי, וְלִהְיוֹנִיָּה אֵת אֵלֹו,
וּבִפֶּרֶט עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת שֶׁכֶּבֶר סִלְקוּהוּ מִפְּנֵי
תַּרְעוּמוֹת הַמִּינִין כְּדֹאִי בְּנִמ', וְכֵן מִבִּיא בִּס'
נִגִּיד וּמִצּוֹה לְהַרְגִּישׁ וּמוֹכָא בִּס' עִבּוּי שֶׁנֶּהֱג לִזְמֵר
פֶּרֶשֶׁת הַמֵּן וְעֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת וּמִנְעָהָ מוֹרֵה
הָאֲרִיז"ל

*אֲפִי הָיָה מְסֻדָּר סָדֵר הַמַּעֲרֵכָה מִשְׁמָא דְגִמְרָא וְאֶלְפָא דְאַפָא
שְׂאוּל מַעֲרֵכָה גְדוּלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרֵכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטוֹרֶת.
וּמַעֲרֵכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטוֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר שְׁנִי גִזְרֵי עֲצִים
וְסִדּוּר שְׁנִי גִזְרֵי עֲצִים קוֹדֶם לְדִשּׁוֹן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי וְדִשּׁוֹן
מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֶם לְהִטְבַּת סָמֶשׁ גְּרוֹת וְהִטְבַּת סָמֶשׁ גְּרוֹת
קוֹדֶמֶת לְדָם הַתְּמִיד וְדָם הַתְּמִיד קוֹדֶם לְהִטְבַּת שְׁתֵּי גְרוֹת
וְהִטְבַּת שְׁתֵּי גְרוֹת קוֹדֶמֶת לְקְטוֹרֶת וְקְטוֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאַבְרִים
וְאַבְרִים לְמִנְחָה וּמִנְחָה לְחֶבְתִּין וְחֶבְתִּין לְנֶסֶבִּין וְנֶסֶבִּין
לְמוֹסָפִין

מערכי לב

המלך עד שנאמר לו אל תירא אותי. ושמואל
אמר איך אֵלך ושמע שאל והרגני, ור"ע
נהרג בזמן ק"ש. ע"ש. אך כל קוסיותיו
מתורלות בדברי הרב עזמא שאמר שם: "מי
שתמצאנהו רעות מרעות העולם מהנציאים
והחסידים השלמים, לא מצאנום הרע רק
בעת השכחה", ור"ל רק על הרעות
האפשריות כעבדו של עולם, כמחלות ומות
וכוונות וזכר, וכן מצינו בדברי ב"ר כהנא
דלא מצי מה"מ לאקרובי דהדי' משום שלא
הפסיק מד"ת, אבל מה שיוצאות מעבדו של
עולם, או נגד בעלי בחירה כענין הריגת
זכרי', ושאלו, וכדומה כריך לזה גם, ולאו

מקור הברכות

האר"ל. ובמעדני וויט פרק אין עומדין כתב: בשמים
אני קורא תהי, מפני שמברכין בענינים הרבה הרי
הוא כעול על רובא דרובא וממעטין הכונה. כי
וטוב מעט בכונה כו'. והשני מו שיש לו לב
ללמוד ולהבין, טוב ללמוד תורת ה' ודי לו בחפלות
המחויבות מאנשי כה"ג, ומה שנקבע פסוד"ז ופרק
אזרחו שהוא כחובה על הכל, ומקום שארי חתונות
וקרבנות ולמוד בת"ת שהיא כנגד כלם, ע"ש. ועיין
בסדר רבינו שקבע סדר מעמדות, ואמר שהם רק
ליחידים ואנשי מעשה ולא לכלל העם, כדי שלא
לבטלם ממלאכתם ע"ש, ועיין במגה"א אות כ"ח
כ"ט.

כל שעתא מתרחש ניסא, וצריך לזה תפלה. ואפי' במקום הנעשה חיישינן שמא יגרום
הקטא, וז"ש אל יהי הפסוק זו מתוך פיה, ה' נבאות עמנו' שתחשוב תמיד שאתה עם
ה' וה' עמך, כי א"א שיקרה שתהי' מופקר למקרים הללו ולהיחלל כבהמות אלא בעת
השכחה. והצריח הוסיפו לומר גם, אשרי אדם צומח בך, כי דבקות בעהון כזה שלא יקרה
שכחת בעהון בשום פעם הוא אושר מיוחד ולאו כל אדם זוכה, ור' אבנר הוסיף דלא כגו
במה שלא יפריש מהשבתו מה', דזה אינו מועיל רק נגד מה שהם במהנהו של עולם כמחלות
ומיתה וכוונות רעות אבל ישנן שעות רעות החופות ויוצאות ממנה העולם כענין דבר ר"ל
שאינו מבחין בין צדיק לרשע או נגד בעלי בחירה לזה צריך תפלה. והבן בדברים כי
נכונים הם :

אתה סתר לי וגו' במס' גדה ל"א אמרו שאפי' בעל הנס אינו מכיר בנסו, ודרש רב
יוסף מ"ד אודך ה' כי אסת בי ישוב עפך ותנחמני. משל לשני ב"א שיצאו לבהרה
ישב לו קוץ לאחד התחיל מחרק, לימים שמע שטבע ספינתו של הצירי התחיל מודה ומשכה
ע"ש כי העושה נפלאות גדולות מנוגן בחסדו לחלצו מחרתו בעוד שאינו יודע מאומה מהצרה
שנגזרה עליו וההצלה ממנה שמלטהו ה'. אולם באופן זה לא ידע ג"כ להודות על חסד ה'
שפדה מצרה נפשו כי לא ידע מהצרה מאומה, לא כן כאשר תאפשרו נרות רבות ורעות וילאח
בעיניו את אשר גמל עליו הוא משכה ומפאח. אבל דוד ע"ה אמר "אתה סתר לי ומצר תצני"י"
לגמרי. יען כי "רני פלג" אותה הריגה וההודאה שהייתי מודה אילו הייתי נפלט מהצרה היא, "תסובבני
סלה

אתכם ובעת קבצי אתכם, כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ, בשוכי את שבותיכם לעיניכם אמר ה'. [אתה הוא ה' לבדך, אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם, הארץ וכל אשר בהם, ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחיים.]

ח. וסדר שכתבנו [למעלה] לקרוא בצו [את בני ישראל], ולשנות באיזהו מקומן, ולדרוש בר' ישמעאל, בן (ה) מצינו בתשובות, וכן מנהג כל (ג) [כל] שבאספמא. **כת** וראיה מנין. דאמר רב ספרא [קדושין ל'] משום ר"י בן חנניא, מאי דכתיב ושננתם [לבניך] אל תקרא ושננתם אלא ושלשתם. לעולם ישלש אדם שנותיו, שליש במקרא שליש במשנה ושליש בתלמוד. ומקשינן שניה מי יודע כמה הוי, (ג) ומשנינן לא צריכי ליומי. **במ** ודקא תקינו

מנן האלה

שנוי נוסחאות והנהגות

ח. (ה) מצינו, בשאלות וחשובות. (כ) "ישראל".
(ג) צ"ל הוי, ובכ"י בי"מ. ידע שניא כמה היי".
בפרק

אע"ג דס"ל התם שלח לתוס', קשה, אכן אפשר שהא מכלל דכריו בס' מ"ז שכתב בשם התוס', ונראה מדבריהם שזכיר שם כחיתומתה [של ברכת אתה הוא] אבל הרמב"ם בסדר

התפלות לא הזכיר שם עכ"ל. ור"ל שיש לפסוק כהרמב"ם, אלא דעדיין יקשה למנהגנו שבברכת אתה הוא אנו חותמין בשם, ובזכור נפשות ובמודים אין אנו חותמין :

ונראה ליישב מנהגנו שלא יקשה גם מברכת מודים, משום דמודים קאי על ההודאה ששומעין משליח זכור, והוא קהתים בשם וקא ענו אמן בתריה, וכדאיתא בתוס' סוטה דף מ' בשם הערוך ערך הודאה, שפירש רבינו משה ראש ישיבה בן מרנא יעקב, דקא מודו זכור על שלח זכור אינן סומכין ומאי, על שאנו מודים לך על ההודאה שאמר ש"ך וקא ענו אינן אמן, עכ"ל. וכיון דש"ך התים, ואינהו ענו אמן הו"ל החימה מעליה, ועיין לקמן סי' ס' :

ח. כת. וראיה מנין דאמר רב ספרא כו', נראה דעת הגאון ז"ל כיון דתפלות ענן מקום קרבן אינו ראוי להוסיף עוד פרשיות מן קרבנות וכדומה

כפי שזכרו בסדורי האחרונים, דדי לנו ממה שתקנו אנשי כה"ג, אך טעם אמירת פרשת זו, ואיזהו מקומן, ורי"ש, הוא ענין אחר, מפני שאמרו שישלש אדם יומו שליש במקרא כו', ולזה לא מצאנו בסדר הגאון היהי"ר אחרי פרשיות עולה ושלמים ולא ראיתי היהי"ר בשום א' מהסדרים הקדמונים :

אכן העור סי' א' כתב לומר כשמיסים פ' עולה יהי"ר שיהא חשוב ומקובל כאלו הקרבתי עולה בזמנה, וכן אחר מנהג שלמים ואסס, ואחרי העלת לא יאמר שאין העלת בא

בגדה כו', והכ"י בשם ר"י בר יקר הוסיף שצריך לומר פסוק וזבח [ובס' מע"ר בשם הגר"א כ' לומר כל הענין מן והפסית עד ריה נחוח]. ובסדר ויציאה משנת ש"ח סמכו נמי קשרת לקרבנות, והוסיפו תפלת אלה בכה, והעור כ' שצ"ל לומר גם פרשת העקדה והמן ועשרת הדברות, אולם רבינו הגאון השמיט כל זה, כי לענין זה צריך עבודה תמה ושלמה כמו"ש ושלמה פרים שפתנו, וכבר קבע לזה סדר מיוחד הוא סדר מעמדות וכתב שם, הנכון לנהוג חסידים ואנשי מעשה, והזכור אין נוהגין כן, כדי שלא יתבטל איש איש ממלאכתו אשר המה עושים ומקריין, וכ"כ בספר האשכול דרבינו אליהו הזקן תיקן לו ימי השבוע שיקרא מת'נ"ך וסדר המערכה הכולל כל עבודות שהיו במקדש ע"ש :

במ. ודקא תקינו מדרש חלופי תלמוד כו' לתניי ספרא דב"ר דהוא תורת כהנים

תקינן מדרש חלופי תלמוד, דקא גרסינן בפרקין (ד) מאימתי [קורין את שמע] אמר רב יהודה אמר שמואל, השכים [לשנות (ה) קודם [שקרא (ו)] ק"ש צריך לברך, לאחר (ז) ק"ש א"צ לברך. מ"ט שכבר נפטר באהבה רבה. אמר רב הונא למקרא צריך לברך, למשנה א"צ לברך, ר"א אף למשנה צריך לברך, לתלמוד א"צ לברך, ר' יוחנן אמר אף לתלמוד צריך לברך, (ה) [וקא מסהיד רב האיין] בר אשי זמנין סניאין חוה (ט) [קא אמינה] קמיה דרב לתנווי ספרא דבי רב דחוא תורת כהנים, ומקדים ומשי ידיה (י) ומתני לן [פרקין] :

בגן האלף

שנינו נוסחאות והנהגות

(ז) „בפרק“ (ה) „לקרות“ (ו) „שיקרא“ בהגנים, לפנינו בגמרא איתא : א"ר הונא (ז) „שקרא“ (ח) „אמר“ רב חייא בר אשיין. כו' למדרש א"צ לברך כו', ורבא אמר אף לתלמוד צריך לברך. דלר"ה בר אשי זמנין : (ט) „קאימינא“ (י) „ובריד“ :

דכ"ר ומקדים ומשי ידיה וצריך כו'. והקשו המשו"ט והגל"ס לפמ"ש רש"י דמדרש קרוב למקרא כגון מכילתא וספרא סהן מדרשי מקראות, אין רא' מספרא דכ"ר שצריך לברך אף לתלמוד, ולכן כתב דגרסת רש"י בגרסת הרי"ף דגרס דכ"ר „לתלמוד א"צ לברך“ ובמיומרא דרבא גרס „דאפילו למדרש צריך לברך“ וע"ז הביא רא' מדר"ה ב"א, ע"ש, ונענ"ד לישב קושיית דרש"י ז"ל לא גרס „דאמר“ ר"ס בר אשי, אלא „ואמר“ רחב"א, והיא מלתא באפי נפשי ולא שהוכיח ממנו לתלמוד צריך לברך, ועיין לשון הגאון שלפנינו שכתב „וקא מסהיד רחב"א“ משמע נמי שהוא מלתא באפי נפשי, אכן בגרסת רבינו הגאון ז"ל לא נזכר דכ"ר לתלמוד א"צ לברך, וגרס דכ"ר „לתלמוד צריך לברך“ וס"ל דמדרש חלופי תלמוד ולפ"ו בלא"ה ניהא דשפיר יש להוכיח כן מדר"ה ב"א, אבל קשה לגרסת הגאון ז"ל דכפרק ב' דף י"ד באסדהתא דרחב"א איתא שם „קמ"ל דאפי' למשנה ז"ל“ ומאנתי שעמד בזה הר"ר יהודה חסיד במוספותיו וכתב : דלשיטת רבינו הגאון ז"ל גרסין שם קמ"ל דאפי' „לתלמוד“ צריך לברך, ע"ש :

אבל עדיין קשה בדברי רבינו למה הוצרך להביא כאן מיומרא דשמואל שאמר „דלאחר שקרא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה“ כיון שכל עיקר אינו רוצה להוכיח אלא דמדרש חלופי תלמוד וצריך לברך על כלם, מאי שייאמי דשמואל הכא, ונראה דרמז בזה דגם שמואל נמי ס"ל דמברך על הכל, מדאמר השכים „לשנות“ שלשון זה כולל כל עניני לימוד. ובירושלמי שם מביא מיומרא זו בלשון השכים „לקרות“ קודם שקרא ק"ש ז"ל, ור"ה אמר שם גרסין הדברים „למקרא“ צריך לברך הלכות אצל, ע"ש, אבל בתלמודין משמע דס"ל לשמואל דמברך על הכל. והראשון ז"ל סי' קמ"ב פסק דאין נפטר באה"ר וצריך לברך אפי' לאחר שקרא ק"ש. ואולי טעמו דסבירא לי דר"ה וכל אמוראי דבבבלי קיימו אמלתא דשמואל, ולא חילקו בין אמר כבר אה"ר או לא אמר, ואפי' אמר אה"ר ס"ל דצריך לברך, וא"כ פליגי אדשמואל, ובה נראה לישב גרסא תמוה במה שמצינו בדברי רבא צריך „לחזור“ ולברך, והיינו דקאי אדשמואל ופליגי עליה וס"ל דחזור ומברך אפי' אמר אה"ר, אולם רש"י ז"ל והגאונים מחקו להחיות „לחזור“ משום דהוי עובדא דר"ה ב"א מיימתי לה הש"ס בגמרא בפרק ב', ושם איתא באסדהתא, דהדר קרי ק"ש, ע"ש, ואנו אין לנו אלא דברי גאון וכל הפוסקים דמלתא דשמואל לא אדחיה לה ופסקין כוותיה :

לְמוֹסָפִין וּמוֹסָפִין לְבוֹיָבִין וּבוֹיָבִין קוֹדְמִין לְתַמִּיד שֶׁל בֵּין
הָעַרְפִּים שֶׁנֶּאֱמַר וְעַכְּךָ עָלֶיךָ הָעֵלָה וְהַקְטִיר עָלֶיךָ הַלְבִּי
הַשְּׁלָמִים עָלֶיךָ הַשְּׁלָם כָּל הַתַּרְבֻּנוֹת כָּלֵם :

*אָנָּה בָּכֶם גִּדְּלַת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה : קִבֵּל רַצַּת עֲמֶךָ שְׁנֵבָנוּ
טַהַרְנוּ נוֹרָא : גָּא גְבוּר דּוֹרְשֵׁי יַחֲוּדְךָ כִּבְבַת שְׁמֵרָם :
בָּרְכֵם מְבָרֵם רַחֲמִים אֲדַקְתָּךְ תַּמִּיד גְּמֵלָם : חֲסִין קְדוֹשׁ בְּרוּב
מוֹבָךְ גִּהַל עֲדַתְךָ : יַחֲדִיד גִּאָּה לַעֲמֶךָ פָּנֵה. זוֹכְרֵי קִדְשָׁתְךָ :
שְׁנֻעַתְנוּ קִבֵּל וּשְׁמַע צַעֲמָתְנוּ יוֹדַע תַּעֲלָמוֹת : בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד
מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד :

*רַבּוֹן הָעוֹלָמִים אֲתָה צוֹיָתְנוּ לְהַקְרִיב קִרְבֵּן הַתַּמִּיד בְּמִנְעָדוֹ.
וְלִהְיוֹת פְּחָדִים בְּעִבּוּדָתָם. וְלוֹיִם בְּרוּכָנָם. וַיִּשְׁרָאֵל
בְּמַעֲמָדָם. וַעֲמָה בְּעוֹנוֹתֵינוּ חֲרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וּבָטַל הַתַּמִּיד
וְאִין לָנוּ לֹא כֹהֵן בְּעִבּוּדָתוֹ וְלֹא לֹוי בְּרוּכָנוּ וְלֹא יִשְׂרָאֵל
בְּמַעֲמָדוֹ. וְאֲתָה אֲמַרְתָּ וַיִּשְׁלָמָה פָּרִים שְׁפָתֵינוּ. לָכֵן יְהִי רִצּוֹן
מִלְפָּנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיְהֵא שִׁיחַ שְׁפָתוֹתֵינוּ חֲשׁוּב
וּמִקְבֵּל וּמִרְצָה לְפָנֶיךָ בָּאֵלוּ הַקִּרְבָּנוּ קִרְבֵּן הַתַּמִּיד בְּמִנְעָדוֹ.
וַעֲמַדְנוּ עַל מַעֲמָדוֹ :

אֵינְהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זִכְרִים קִדְשֵׁי קִדְשִׁים שְׁחִיטָתָן בְּצִפּוֹן
פֶּר וְשַׁעִיר שֶׁל יוֹם הַכַּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בְּצִפּוֹן וְקִבּוּל
דָּמָן בְּבִלִי שָׁרֵת בְּצִפּוֹן וְדָמָן טָעוֹן הַזֶּה עַל בֵּין הַכֹּהֲדִים וְעַל
הַקְרָבָת וְעַל מִזְבֵּחַ הַזֶּהָב מִתְּנֶה אַחַת מֵהֶן מַעֲכָבָת : שִׁנְיָה

הַדָּם

מַעֲרֵכִי לֵב

כֹּהֵן, וְאִין לָךְ לִהְיוֹתִי כִּים זָרָה כִּיֹּן שִׁנְלָא"ה אֲנִי מוֹדֶה וּמַשְׁבַּח לַשֶּׁמֶךְ. [שְׁמַעְתִּי זֹאת מֵאֲחִימוֹ"ר
וְזִלְהֵ"ה בִּשְׁם הַר"מ אֱלֶשֶׁךְ] :

חֲשׁוּב וּמִקְבֹּל וּמִרְצָה כֹּהֵן הַקִּרְבָּנוּ כו' גְּדֵרֵי הַקִּרְבֵּן שִׁיחֵי לוֹ מִיֹּזֶה חֲשׁוּבוֹת, וְאִפְי'
כְּדֵלִי לָלוֹת הִי' מִכִּיָּא עֲשֵׂרוֹן סֵלֶת לַחֲטָאֵת, וְכֵן אֲמַרְוּ נִם בּוֹה"ו הוֹדוּ לֵה' כִּי טוֹב
שִׁנְכָה חֻבְתּוֹ שֶׁל אִדָּם בְּטוֹבָתוֹ, עֲשִׂיר בְּשׂוֹרָו כו' אֲלַמְנָה בְּכִיָּתָהּ, וְכֵן לָרִיךְ שִׁיחֵי לוֹ שְׁמֵן, וְכֵן הַזִּכְחִים
שִׁנְכָה שֶׁל שְׁמֵן כְּשִׁרִים אֵלֶּה שֶׁל לְעֵלִים לֵשׁ חֻבָּה. וְלָרִיךְ. שִׁיחֵי לוֹ שֶׁל שְׁמֵן כְּשִׁרִים שְׁפָתֵינוּ ב.]. שִׁיחֵי
לִפְנֵי ה', וְכִיֹּן שֶׁלֹּא אֵלֶּה תַּפְלָה מִכָּבֶד, א.]. שִׁיחֵי חֲשׁוּב כְּמוֹ שֶׁלֹּא מִכָּבֶד כְּשִׁרִים שְׁפָתֵינוּ ב.]. שִׁיחֵי
מִקְבֹּל אֲשֶׁר שֶׁל כְּוֹנֵן כֵּה לִשְׁמָה, וְתַעֲלָה תַּפְלָתוֹ לְמָרוֹם לֵשׁ חֻבָּה. ג.]. שִׁיחֵי לָרִיךְ לִפְנֵיךְ
כֹּהֵן הַקִּרְבָּנוּ עַל כִּי מִזְבֵּחַ לֵשׁ רִיחַ נִיחֹחַ :

הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא
נתן לא עֵקֶב : פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שחיתתן
בצפון וקבול דָּמָן בְּכָלִי שֶׁרֶת בצפון ודָּמָן טֵעוֹן תֵּלִיחַ על
הפִּרְכָּת ועל מזבח הזהב מתנחל אחת מהן מעֲבֹבֶרֶת. שְׂרִי
הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא
נתן לא עֵקֶב אֵלֹהֵינוּ וְאֵלֹהֵי נִשְׁרָפִין בְּבֵית הַדָּשֵׁן : חטאת הצבור
והיחיד אֵלֹהֵינוּ הֵן חטאת הצבור שְׂעִירֵי רֹאשֵׁי הַדָּשִׁים וְשֵׁל
מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בצפון וקבול דָּמָן בְּכָלִי שֶׁרֶת בצפון ודָּמָן
טֵעוֹן אַרְבַּע מִתְּנוֹת על אַרְבַּע קַרְנוֹת : בִּיצֵר עֲלֶיהָ בִּכְבֹּשׁ
וּפְנָה לַסּוּבָב וּבֹא לוֹ לִקְרֹן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית. מִזְרָחִית צְפוֹנִית.
צְפוֹנִית מְעֻבָּדִית. מְעֻבָּדִית דְּרוֹמִית. שְׂרִי הֵדֶם הֵיךְ שׁוֹפֵךְ
עַל יִסּוֹד הָרֹמִי. וְנֶאֱכָלֵן לִפְנִים מִן הַקִּלְעִים לְזָכְרֵי כְהֻנָּה
בְּכָל מֵאֵכֶל לַיּוֹם וּלְלֵילָה עַד חֲצוֹת :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו אם נתחייבתי חטאת שתהא אמירה זו מרוצה לפניך כאלו
הקרבת חטאת :

הַעֲלֵה קִדְשׁ קִדְשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בצפון וקבול דָּמָה בְּכָלִי
שֶׁרֶת בצפון ודָּמָה טֵעוֹן שְׁתֵּי מִתְּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע

וּמֵעוֹנָה הַפֶּשֶׁט וְנִתּוּם וְכִלִּיל לְאֲשִׁים : יְהִי כֵאלוֹ הַקִּרְבָּתִי עֹלָה :

וּבְחֵי שְׁלָמֵי צִבּוֹר וְאַשְׁמוֹת. אֵלֹהֵינוּ הֵן אֲשָׁמוֹת אֲשֶׁם גְּזוּלוֹת
אֲשֶׁם מַעֲלֹלוֹת אֲשֶׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשֶׁם גְּזִיר אֲשֶׁם
מְצוֹרֵעַ אֲשֶׁם תְּלוּי : שְׁחִיטָתָן בצפון וקבול דָּמָן בְּכָלִי שֶׁרֶת
בצפון. ודָּמָן טֵעוֹן שְׁתֵּי מִתְּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלֵן לִפְנִים
מִן הַקִּלְעִים לְזָכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מֵאֵכֶל לַיּוֹם וּלְלֵילָה עַד חֲצוֹת :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו אם נתחייבתי אשם שתהא אמירה זו מרוצה לפניך כאלו
הקרבת אשם :

חַתוּדָה וְאֵיל גְּזִיר קִדְשִׁים קָלִים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מְקוֹם בְּעֹזְרָה
וּדָמָן טֵעוֹן שְׁתֵּי מִתְּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלֵן בְּכָל
הָעִיר לְכָל אָדָם בְּכָל מֵאֵכֶל לַיּוֹם וּלְלֵילָה עַד חֲצוֹת : הַמּוֹרֶם
מֵהֶם בִּיּוֹצֵא בָהֶם אֵלֶּא שֶׁהַמּוֹרֶם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לְגִשְׁיָהֶם
וּלְבָנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם : יהי רצון כאלו הקרבת חטאת :

שלמים

שְׁלָמִים קְדָשִׁים קָלִים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם בְּעֶזְרָה. וּדְמֵן
טָעוֹן שְׁתֵּי מִתְנוֹת שֶׁהָ אֲרֻבָּע. וְגִאכְלִין בְּכָל הָעִיר
לְכָל אָדָם בְּכָל מֵאכָל לְשָׁנִי וְיָמִים וְלִילָה אֶחָד : הַמִּזְרֵם מֵהֶם
בְּיוֹצֵא בָהֶם אֵלֶּה שֶׁהַמִּזְרֵם גִּאכָל לִפְתָּנִים לְנִשְׁיָהֶם וּלְבָנֵיהֶם
וּלְעַבְדֵיהֶם : יְהִי רַצוֹן כֹּאֲלוֹ הִקְרַבְתִּי שְׁלָמִים :

הַבְּכוֹר וְהַמִּזְעָשׁר וְהַפֶּסַח קְדָשִׁים קָלִים שְׁחִיטָתָן בְּכָל מָקוֹם
בְּעֶזְרָה וּדְמֵן טָעוֹן מִתְנָה אֶחָת וּבִלְבָד שְׁתֵּיתָן בְּגִגֵּר
הַיְסוֹד. שְׁנֵה בִאכִילָתָן הַבְּכוֹר גִּאכָל לִפְתָּנִים וְהַמִּזְעָשׁר לְכָל
אָדָם. וְגִאכְלִין בְּכָל הָעִיר בְּכָל מֵאכָל לְשָׁנִי וְיָמִים וְלִילָה
אֶחָד : הַפֶּסַח אֵינוֹ גִּאכָל אֵלֶּה בְּלִילָה וְאֵינוֹ גִּאכָל אֵלֶּה עַד
הַצֹּזוֹת וְאֵינוֹ גִּאכָל אֵלֶּה לְמַנְנוֹ וְאֵינוֹ גִּאכָל אֵלֶּה צָלִי :

רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר בְּשָׁלֹשׁ עֲשָׂרָה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרָשֶׁת :
מִקָּל וְהָמָר. וּמִגִּזְרָה שְׁוֶה : מִבְּגֵן אֵב מִפְּתוּב אֶחָד.
וּמִבְּגֵן אֵב מִשְׁנֵי כְּתוּבִים : מִכָּלל וּפְרָט וּמִפְּרָט וּכָלל. כָּלל
וּפְרָט וּכָלל אִי אִתָּה דֵּן אֵלֶּה בְּעֵין הַפֶּרֶט : מִכָּלל שְׁחִיטָה
צָרִיךְ לִפְרָט. וּמִפְּרָט שְׁחִיטָה צָרִיךְ לְכָלל : כָּל דָּבָר שֶׁהִיא
בְּכָלל וְיֵצֵא מִן הַכָּלל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עֲצָמוֹ יֵצֵא אֵלֶּה
לְלַמֵּד עַל הַכָּלל כָּלּוֹ יֵצֵא : כָּל דָּבָר שֶׁהִיא בְּכָלל וְיֵצֵא לְטָעוֹן
טָעוֹן אֶחָד שֶׁהוּא כְּעֵנִינוּ יֵצֵא לְהַקְלִל וְלֹא לְהַחֲמִיר : כָּל דָּבָר
שֶׁהִיא בְּכָלל וְיֵצֵא לְטָעוֹן טָעוֹן אֶחָד שֶׁלֹּא כְּעֵנִינוּ יֵצֵא לְהַקְלִל
וְלְהַחֲמִיר : כָּל דָּבָר שֶׁהִיא בְּכָלל וְיֵצֵא לְדוֹן בְּדָבָר הַחֲדָשׁ אִי
אִתָּה יָכוֹר לְהַחֲמִיר לְכָלּוֹ עַד שֶׁיִּתְחַוְּרֵנוּ הַפְּתוּב לְכָלּוֹ
בְּפֶרוֹשׁ : דָּבָר הַלָּמֵד מִעֵנִינוּ. וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוּפּוֹ. וְכֵן שְׁנֵי
כְּתוּבִים הַמִּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה עַד שֶׁיָּבֹא הַפְּתוּב הַשְּׁלִישִׁי
וְיִבְרָע בִּיגִיָּהֶם :

יְהִי רַצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. וְאַל תִּחַי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיבָנָה בֵּית
הַמִּקְדָּשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ (וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ : וְשֵׁם
גְּעֻבְדְּךָ בִּירְאָה בְּיָמֵי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קְדְמוֹנִיּוֹת) : (דְּלִישׁ דְּרַבִּין)

*מזמור שיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד : אֲרוּמָמָה יי בִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא
שִׁמְחָתָ אִיבִי לִי : יי אֱלֹהֵי שְׁנֹעֵתִי אֱלֹהֵי וַתִּרְפְּאֵנִי : יי
הַעֲלִיתָ מִן שְׂאוֹל גִּפְשִׁי חֲיִיתָנִי מִיַּרְדֵּי בּוֹר : וּמָרוּ לִי הַסִּידִי
וְהוֹדוּ לְזִכְרִי מְדָשׁוּ : בִּי רָגַע בְּאֶפְסוֹ חַיִּים בְּרָצוֹנִי בְּעֶרְבִי יִדִּין
בְּבִי וּלְבָקֶר רָגָה : וְאֲנִי אֲמַרְתִּי בְּשִׁלְגִי בַּל אֲמוֹט לְעוֹלָם : יי
ברצונך

מערכי לב

מקור הברכות

מזמור שיר חנוכת הבית הרצ מלכ"ס
נטה לפרשו על דרך המשל על
הבית המשלוי, שהוא הנוף מעון הנפש כאשר
חלה ויהי מחלוי, ונתחנך הבית הזה שהיה
מעון נפשו, וישר את השיר הזה, וטעמו,
כי לא נמצא במזמור הזה ענין רומז לחנוכה
הבית ע"ש, אבל אין סוגית הנמרח כן במס'
שבועות דף ט"ז ע"ב:

ואני אמרתי בשלוי כל חמוט לעולם, ה'
ברצונך העמדת, "להררי" עו, הענין
עפ"ם במס' הולין דף ק' בעזכר דלד' פתחם צ"י
ורבי, "יבה מורא ביניהו", והדבר מוזר מאד
שיבאר הקב"ה הר לשעה ולא עביר רחמנא
ניסא למנגל, אך יתבאר עפ"ם שלהי סוכה,

"לעמיד לבא מביא הקב"ה היצה"ר וסוחטו, נדקים גמלה להם כהר ורשעים כחוט השערה, הללו
זוכין והללו בזכין, והמאמר סתום, חס היצה"ר באמת כהר למה יהי' בעיני הרשעים כחוט
השערה, וכן למה יבכו הנדקים וראוי להם לשמוח שזכו לעבור ההר הגדול הזה, אך שתי
הבחינות נזדקקות, מעשה העבודה בשלמות הוא הר גבוה ותלול, נעלה מכל קרון מחומר
לעבור בו, אך חסד ה' על יראיו אחר ההערה השכלית אשר יפקה הנדיק את עינו לבלתי
לבת אחר שרירות הלב ופתוי היצר, אז הקב"ה עוזרו ולא יתן מוט לנדיק. ההערה ההיא
אינה גדולה מחוט השערה וראוי לרשעים לבכות ע"ז שלא שלטו בגפסם ולא עברו השערה
הזאת, כי גם הנדיקים לא עשו יותר מזה, ובכ"ז מעלתם גדולה מאד, וגם הנדיקים בראותם
השכר הנפלא הנפון בעדם ויודעים שלא עברו ההר הגדול בעצמם, אלא בעזרת ה'. יפחדו
על שכרם שאין זה אלא כעין נהמא דכיסופא :

המסך הקדוש הזה ראה רבינו הקדוש עין בעין, כי סייג קטן ומנהג קל שהנדיק מקבל
ע"ע לשם שמים ולפעמים הוא נלחץ בעברו פי פתת ונסיון יותר עלום, שאין
הדעת נותנת שועמד בו, מ"מ הקב"ה מזמין לו חפצו ועוזר אותו ברצונו, וראה זאת ממנהגו
כל רפכ"י שחמרו עליו, "שמימיו לא בצע על פרוסה באונה בלוי", אע"פ שאין זה חובה ולא
מזהר רבה, כי כבר אמרו, הרואה ליהנות יהנה כחליטע"י ופשיטא במקום שיג הוראת היתר
כשמתארה אלל גדול הדור נשיא ורבן של ישראל וגשאל פנים לבי קיסר שדרך הגמול לישא
פנים ולתור במקום זה על כיינים קלים, וגם הוא עצמו נטה מתחלה לומר עליו, ובמס' ש
"ישראל קדושים הן יס יס לו ואינו רואה בו" אבל אתה רואה ויב לך", ואיתרמי מילתא
סבליכתו היה עסוק בפדיון שבויים, ולא נתנו זמנו לזה, ובחזירתו מלא כודנייתא חזרתה,
ואחרי כל המו"מ שהיה לו בענין זה עם רבינו הק' באמת לא היה לו למנוע עצמו מלעמוד
אללו, ובמס' רבי מוציאה להו כו', וכל תשובותיו של רפכ"י באמת היו תשובות קלוזות,
וע"פ הדין יס לנדר בכל פרט, ובפרט מה שהביא, איתא בעל תשחית" שאין הדין כך,

בְּרִצּוֹנָה תַעֲמִידָה לְהַרְרִי עַל הַסִּמְרָה בְּנֶיךָ הֵייתִי נִבְהַל : אֲדִיךָ
 יי אֶקְרָא וְאֵל אֲדִנִּי אֶתְחַנֵּן : מִה בָּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שַׁחַת
 הַיּוֹדֶךָ עֶפֶר הַגִּיד אֶמְתִּיךָ : שְׁמַע יי וְחַנּוּנִי יי הִנֵּה עוֹר לִי :
 הַפֶּקֶת מִסְפְּדִי לְמַחֹל לִי בַּתְחַת שְׁקִי וּתְאֻזְרֵנִי שְׂמִיחָה : לְמַעַן
 יִזְמְרֶךָ בְּבוֹד וְלֹא יִדָּם יי אֱלֹהֵי לְעוֹלָם אֲוִדָּךָ : ק"

מַעֲרֵכִי לֵב

דַּהּ אִפִּי בְּאֵינִן מֵאֵכֶל קִי"ל דַּהּ מוֹיָק לְאַחֲרִים מוֹתֵר לְקוֹלָא כְּמוֹ"ש בְּכ"ק ז"ב וּרְמַז"ס
 פ"ו מִמְלָכִים, וּבְכ"ז נִשָּׂאֵר עַל דַּעְתּוֹ אֲע"פ דַּהּוּ מִנְחַת צִיָּה טוֹבָה, וְרַחֵם רַבִּי , דַּנְּכָה טוֹרָה
 בִּינְיָיִהוּ" כִּי הֵרֵר הַמְרוֹמָם וְהַנֶּעֱלָה שְׁאִין הַשֶּׁכֶל נוֹתָן שִׁכּוֹל לְעַבְדּוֹ עָלָיו לֹולִי עֲזֹרַת ה'
 שְׁמִיטָתוֹ וְעוֹזֵר אוֹתוֹ לְהַשְׁלִים מַדְתּוֹ שְׁאִין הַפֶּסֶל לְבָנָע עַל פְּרוֹסָה שְׁאִינָה שְׁלוֹ, הוּא הַחוֹזֵן
 בִּינּוֹ לְבִינוֹ, יַעַן כִּי כִשְׁפוֹסֵק הַמַּהֲלֵךְ הַקָּדוֹשׁ שִׁקְבַּע הָאֵדֶם לְעֲמָנוּ אִפִּי" בְּסִינֵי הַיּוֹתֵר קֵל, יִפְרוֹן
 גִּדְרוֹ וְיוֹכֵל לְהַשֶּׁכֶל בְּמָקוֹם אַחֵר, וְלִכְן רָצוֹן יִרְאִיו יַעֲשֶׂה וְיִסְיַע לָהֶם, וְמוֹה וְיִתְלַמֵּד כָּל אִדֶּם
 בְּכָל סִינֵי וּמִצֹּה שֶׁהֵרִיב עֲמָנוּ בֵּה, שֶׁלָּה תִזְיוּהוּ שׁוֹם אֲמַתְלָא לְעַבְדּוֹ עָלָיו, אֲבָל חֵין אִדֶּם זֹכֶה
 לְזֶה אֵלֶּה ע"י יר"ש יִרְאֵת חַטָּא הַקּוֹדֶמֶת לְחַכְמָתוֹ, כִּי הַחֲכָמָה גִּרְדָּה לֹא תוֹכֵל עֲמוּד בְּמָקוֹם
 נְסִיוֹן, וְלִזֶּה בָּכָה רַבִּי וְאָמַר אִם בְּחִיבָה כֵּךְ הִנְנוּ רֹאשִׁים עֵין בְּעֵין מַה גְּדֻלָּה מַעֲלָתָם שֶׁל נְדִיקִים
 בְּעֵינֵי הַשָּׁמַיִם, בְּמִיתָתָן כו' :

וזה מִה שֶׁנִּינּוּ בְּחִיבָה דָּף יו"ד, הַלְכוֹת שַׁבַּת חֲנִינּוֹת וּמַעֲשֵׂיוֹת הָרִי הֵם כִּהַרְרִים הַתְּלִוּים
 בְּשַׁעֲרָה" וְהוּא מוֹסֵר נִמְרָךְ לְבָנֵי פֹרְקֵי עוֹל שְׁמִים הָאוֹמְרִים מִי יוֹכֵל לְעַבְדּוֹ הַהָרִים
 הָרַמִּים הַלָּלוּ, וְהֵם מְדַבְּרִים שֶׁהַשֶּׁטֶן וְיִזְה"ר מַשִּׁיב עֲלֵיהֶם וְקָשִׁים לְפָנֵיהֶם גַּם מֵאֲכִילַת הַחֹיִר
 וְשַׁעֲטָנוֹ שֶׁכ"פ מְפֹרָשִׁים הֵן בְּתוֹרָה, אֲבָל בְּהַל' שַׁבַּת מוֹלָאִים תְּחִינּוֹת לְאַחַר אִידֵךְ אֲפֹשֶׁר בְּנִתְחִיב
 סְקִילָה עַל הַל"ט מֵאֲכִילַת שֶׁלָּה גִלְמֵד אֵלֶּה מִמָּה שֶׁנִּסְמַכָּה שַׁבַּת לְמַלְאכַת הַמַּשְׁכָּן, [אֲבָל גַּם שֶׁלָּה יִשְׁמִי
 לֵב לְפַשְׁטוֹת הַכְּתוּב [שְׁמוֹת ל"ה] שֶׁאָמַר, "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אֹתָם", לֵאלֹהֵי קָדְשִׁי
 אֲדַלְבַּתְרִיָּה עַל "שֶׁשֶׁת יָמִים וְגו' וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי וְגו' כָּל הַעֲשִׂיָּה מֵאֲכִילָה" דַּה"כ הִיָּה אֹמֵר, "שֶׁלָּה"
 לַעֲשׂוֹת אֹתָם, אֵלֶּה קָדְשִׁי אֲדַלְעִיל שֶׁמִּינֵינוּ שֶׁאָמַר הַקִּבְ"ה לְמַעַבְדּוֹ כָּל סִדֵּר מַעֲשֵׂה הַמַּשְׁכָּן בְּפִרְשַׁת
 תְּרוּמָה תְּחִלָּה, וְאַחֵר הַדְּבָרִים עֲמָנוּ אֲמַר לָהֶם בְּהַקְהֵל כָּל מַעֲשֵׂה וּמַלְאכָה לְפִי עֲנִינָה, וְע"ז
 חוֹסִים כִּי רַק שֶׁשֶׁת יָמִים תִּיעֲשֶׂה מֵאֲכִילַת אֵלֶּי, וְלֹא בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהַעֲשֵׂה אֹתָם אִזּוֹ יוֹמָה.
 א"כ מְפֹרָשִׁים כִּי כָּל הַמַּלְאכּוֹת שֶׁהָיוּ בְּמַשְׁכָּן בְּחִיבֵי סְקִילָה עָלֵיהֶן, וְכֵן מַעֲשִׂיהָ שֶׁהַשְׁלִיחַ
 בְּמַלְאכָה קָלָה כְּמוֹלָא תִּבְּן מֵלָא פִי פִרָּה וְחוֹפֵר כ"ש לְמַה יִּתְחַיֵּיב עָלֶיהָ, וְכֵן מַעֲשִׂיהָ שֶׁהַשְׁלִיחַ
 חִיב וְכְמוֹ"ש בְּנִמְרָא "שִׁלְיָה עֲנִיא מֵאִי קַעֲבִיד". וְהִמָּה לְנִבְיָיוֹ הָרַרִים גְּדוּלִּים, אֲבָל חֵין בְּעַר
 לֹא יִדַּע שֶׁהָרַרִים הַלָּלוּ, תְּלִוּים רַק בְּשַׁעֲרָה", בְּחוֹט הַשַּׁעֲרָה הָרִאשׁוֹנָה שִׁקְבַּע עָלָיו בְּתַחֲלָה, וְשִׁתְעַס
 בְּדַעְתּוֹ שֶׁאִינוֹ חָפֵץ לְחַלֵּל שַׁבַּת, וְכִי הַקִּבְ"ה עוֹזֵרוֹ לְעַבְדּוֹ גַּם אֵת הַהַר הַגָּדוֹל, אִם לֹא יִבְקֵשׁ
 לִזֵּי הַתִּירִים. אִם "יִצִּירוּ בִּינֵךְ וְיִדְעוּ כִּי מֵאֲחַד הוּא מְנוּחָתָם" שֶׁלָּה נַחַת לָהֶם אֵת הַשַּׁבַּת רַק
 לְנוֹחַ מַעֲמָלָם, שֶׁבָּלָל זֹאת נְשִׁימָה פְּדוּת בֵּין מַלְאכָה כְּבֵדָה לְקָלָה, וְלַחֲלָק בֵּין מַשָּׂא גְדוּלָּה
 שֶׁמַּתְעַלָּה בֵּה, לְהוֹלִיֵּת פֶּךָ קָטָן וּמַתְפַּחַת קִטְנָה, רַק מִשּׁוֹם "פִּי שֶׁשֶׁת יָמִים עָשֵׂה ה' אֵת הַשָּׁמַיִם
 כו' וְעַל כֵּן בִּרְךָ ה' אֵת יוֹם" כו' שֶׁאֲנִלּוּ יִתְבָּרַךְ לֹא הִיָּתָה הַבְּרִיאָה בְּעָמָל וְיִנְיָעָה, וְרַק בְּדַגֵּר
 ה' שְׁמִים נִעֲשֶׂה כו' וְעַל כֵּן יוֹדֵה ה' אֱלֹהֵיךְ לַעֲשׂוֹת אֵת יוֹם הַשַּׁבָּת", אִזּוֹ חֵין הַשְּׁמִימָה הַזֹּאת
 הֵר גְּדוֹל וּמִסּוֹכֵן רַק חֵיט הַשַּׁעֲרָה קָלָה, כִּי שׁוֹב הַקִּבְ"ה עוֹזֵרוֹ וּמַלְאִיָּה לִזֵּי פִרְשָׁתוֹ גַּם בְּלִיעֵי
 הַלּוֹל שַׁבַּת, וְהוּא עוֹבֵר בִּנְקִיל כָּל הַהָרִים הַלָּלוּ :

והוא שֶׁאָמַר דוֹד, "וְאֵינִי אֲחֵרִי בְּשִׁלּוֹי לֵל אֲמוֹם לְעוֹלָם" חֲשַׁבְתִּי כִּה עֲמָנוּ שְׁחוֹךְ עַמִּדִי לְעַבְדּוֹ
 אֵת הַהַר הַגָּדוֹל הַזֶּה וְאֲחֵרִי, בְּחִנּוּי ה' וְנִסְגִּי" שֶׁהֵייתִי כְּבוֹד-שִׁלְיָי בְּכָר אֲלֵל בְּקִרְבִּי
 מִמַּשָּׂא הַיּוֹר וְלֹא יִדְעִתִּי כִּי "ה' ! רַק, בְּרִצּוֹנֶךָ הַעֲמַדְתָּ לְהַרְרֵנִי לָהֶם שְׁלִי, עוֹ" אֲבָל כִּהְיֵה
 "הַמַּסְתֵּר פִּנֵּי הַיּוֹתֵי" נִבְהַל" בְּאֵין כִּה לְעַבְדּוֹ עָלָיו, לֹולִי-עֲזֹרָתָךְ מִמְרוֹם, וְלִכְן אֲבַקֶּשֶׁךָ בְּשִׁתִּי-
 שְׁמַע ה' וְחַנּוּנִי, ה' הִיָּה עוֹזֵר לִי", וְהַדְּבָרִים נִחְמָדִים וְאֲמָתִים :

אמר הכתוב [משל ד'] "מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים". אינו דומה העובר על אחת ממצוות אלהים שאין ההפסד נוגע לשאר המצוות שעשה, והקשר שבינו לבין קולו אמין עדיין, ואינו רק כפועל המתבטל מעבודתו שלא בשביל כך יפסיד שברו שהרוח מתחלה, ואינו נדחה ממוחיצתו; — לאותו הקודע שטר השכירות והקיום שנעשה בינו לבין אדוניו, ואפילו יהיה הגון ונאמן ביותר מעשיו כי כבר נתק הקשר שבינו לבין קונתו, וכך באר הרמב"ם בפ"ג מחשבות ואמר: "כל הרשעים שעונותיהם מרובין דנים אותם לפי מעשיהם אבל יש להם חלק לעוה"ב שנאמר ועמד כלם צדיקים", ע"ש. הרי שקראם גם צדיקים לאחר שקבלו עונשם. לא כן המכחיש בעיקרים ואפי' בענף מצוה אמרו שם במשנה ובדמיון, והמניח שמה הן לרוב חטאי המחשבה, כהאומר שאין תחית המתים נחת, או אין תורה מן השמים וכדומה שהכופר בם כַּנְתָּ קשר ברוח אלהים, וען כי איננו כמקל בעצם הפקדה שלא למלאותה רק כבועט בכבוד המצוה והאירכתי מזה בספרי קדושת התלמוד, עוד זאת: כי אין תקוה להנצל מעונות קלות והמורות בטרם יבה שרש כאמונה כמוש"ל בבארנו בשיר יגדל, ע"ש.

ובכך צפו אנשי הכנסיה מסדרי תפלות ישראל על כל זה, והמתבונן יראה כי קלעו חמור בכל מקום מדבריהם למטרה זו להשרישנו עיקרי האמונה מענין החדוש, ההשגחה, ויעוד העתיד, הכוללות כל יגי העיקרים שמנה הרמב"ם כמו"ש שם, והן הן העשרות שהחזירי אנשי כנסת הגדולה בתואריו יחבי הגדול, הגבור, והגורא. כי "הגדול" רומז על גדולה מעשיו כמו"ש ברכות נ"ח. לך ה' הגדולה זו מעשה בראשית, "הגבור" זו השגחה, כמו"ש, והגבורה זו יצי"מ. וכן אח"כ [תל"כ ס"ו], מושל בגבורתו עולם — ובכל זאת — עיניו בגוים תצפנה". הסדרים אל ירומם כלומר, שלא יפלא בעיניהם כשאלת הכוזר שאמר: איך יתחזק בנפשכם שבורה הרוחות הגופות והנפשות, השכליים והמלאכים, ונעלה גם מהשגחת שיהיה לו איות חבור עם הברואה הנמבזה להשגיה עליה? כי אדרבא זה עצמו מפלאי גבורתו הנעלה בערכה מכל השבחים האפשריים, וען כי לעומת ערכו המרומם: גם כל צבאות השכליים הנבדלים והברואה בכללה כאפס ואין לפניו, ולו דומיה תהלה, הוא נבדל וקדוש מכל צבאי בראויו ואין להם שום דמיון אליו יחבי, ועם כל קדושתו וגדלו רצונו להשגיה גם בשפלי שפלים, וכמו"ש. מי כמוך נאדר בקדש — שהוא הזק על כל קדושים "גורא תהלות", והוא בעצמו "עושה פלא". ועל דרך זה אמרו אנשי הכנסיה הן הן גבורותיו: שכובש עקסו ונותן ארך אפים לרשעים ולעוברי רצונו. אשר גבורה כזאת אין בכך כל גבור נאך אפים לעשותה, לראות גוים מקרקרים בחיכלו ולשחוק. ועי"נ. מי כמוך באלים ה', מי כמוך באלמים". "הגורא". זו עובדת השלישי הרומז על ההנהגה הפלאית שזוכה אליה ביעוד העתיד, וכמו"ש. והתפארת זו חמה וולבנה שעמדה ליהושע". וכן היתה ביציאת מצרים ובכבוש הארץ, וזכינו אליה בבית מקדשנו אלא שבתאינו לא התמיד הענין, וזכו אליה הרבה מצדיקי הדורות, והתקיים בנו בשלמותה ביעוד העתיד בעוה"ב, כשיחפרסם שבו ומלכותיה לא תתחבל, שלטניה שלטן עלם ומלכותיה ע"כ דר ודר, וישכון בתחתונים כמו בעליונים, ולא יסלק שבינו מבינינו לנצח נצחים, וכמו שהבטיח ואמר "וזה תהלכתי בתוכם" וכתב הרמב"ן זה היעוד לא נתקיים עוד בבית ראשון ולא בבית שני כי נחרבו אח"כ, וכאן אומר "ולא תגעל נפשי אתכם", ע"ש. ואנו בטוחים על זאת ואנו רואים מעין הנהגה זו גם בהווה "וכמו"ש בם" יומא דירמיה לא אמר הגורא. כי איה נוראותיו? ואחז אנשי כה"ג ואמרו, הן הן נוראותיו, שמקיים אומת אחת בין שבעים אומות, כבשה אחת בין ע' זאבים, ואילו נוראותיו של עושה נפלאות גדולות לבדו מאל מסתתר בחביון עזו, מושל ומושיע, איך הם מתקיימים, וכ"ז ביאר לנו החסיד יעב"ץ ז"ל, ע"ש. והבכרה הראשונה שנתקנה לפני עסוד ז' בלה קדש קדשים, ומטרתה להשרישנו שרשי אמונות אלו בפתרון כל השאלות והספקות שאפשר לשאול בהן, כמו שנבאר בע"ה.

שרש אמונת החדוש.

בל הצופה ומביט דרכי הצדיקים ופלאי ההשגחה במה שנכתב, יראה: שנתבררו נצרכו ונכתבו ע"י קורא הדורות מראש בעיקרי שלשת האמונות הללו להוריעם ולהקים אמתתם לזרעם אחריהם, וכבוש החסיד יעב"ץ הג"ל ששלשת נסיונותיו של אבינו הראשון במה שנחלק על דיעותיו של

של נמרוד ועי"ז נחבש בכוחא שלש עשרה שנה, ונפל לאור כשרים, וגלה מארצו, היו להודיע אמונת החדוש שנתן נפשו הטהורה עליה, וה' שמר צעדו מלכד, והאמצעות, שהן נסיון הרעב, ולקחת אשתו, ומה שנשבה לט קרובו, היו להודיע ההשגחה הפרטית התוספת לשמור נפשות יראי ה', בני ביתם, ומשפחתם, והאתרונות, שהן מעמד הכתרים, המלוכה, גרושיו של ישמעאל בנו שאין ליחר שמו הגדול אלא על זרעו של יצחק, וכש"כ נסיון העקרה, עצמה שהיתה נסיון כולל גם ליצחק בנו הכל מסוג יעוד העתיד, ע"ש. ולא אברהם בלבד, אלא כל צדיקי הדורות, וביתור זרעו של יעקב, מתנסים תמיד ונבחנים כל יום, ומוסיפים אתבה אליו, כמושה"כ ה' צדיק יבחן ורשע, ואוהב חסם שנאה נפשו" כי אינו מנקש על כלים שבורים.

א להודיעך כינה למה נחיתרו נסיונות אלו דוקא, ולהשעימך דעת, בכונת החסיד בכ"ז. נלע"ד עפ"י שנבאר כי בסוד החדוש, ההשגחה, והיעוד, נופלות עליהן תמיד, **שאלות הפילוסופים, כפירת המינים, תרעומת החרדים, המעפילים עלות בהרר, התקירה מגבבים ספקות בהרוש העולם, פורקי עול שמים יעשו טענות בהשגחה, החרדים המאמינים בה' וחורתו נתפסים מתוך צערם דחקם ולחצם להתרעם ולהסתפק ביעוד העתיד, והנה המענות רבות: אבל נכללות בסוגים אלו וכמעט שאין יוצא מכללם, ולעומתן תבאנה החשובות אשר לאמונת הזכה הנכללות בישר המקורש הלוה, והנה שאלות הפילוסופים באמונת החדש העולם הם אלו:**

א. הפילוסופים אע"פ שכבר מצאה ידם להאמין במציאת הבורא ובשלילת הנשמות הכחישו בהרוש העולם, וכמוכא במורה ח"ב, וכבר העיר הכחזי שאין להאשים אותם בזה, שלא נחלו חכמה ולא תורה, ולא הכריעו זאת בנופת, והיה קשה לפניהם לצייר ההתחלה, כמו שהיה קשה בעיניהם לצייר גם הקדמות, ואילו היו באומה שנהלה מקובלות ומפורסמות, היו מחזיקים בנושחיהם החדוש יותר ממה שהחזיקו הקדמות שהוא קשה יותר לקבל, וקבלת משה רבינו ע"ה בנבואה שכל ישראל היו עדים בנבואתו שעניניהם ראו ולא זה, ואזניהם שמעו את הקול מדבר אליו ואליהם וכמושה"כ פנים בפנים דבר ה' עמם בהר' קבלתו טובה לנו מכל החלומות וההשערות השדופות של המתקרים, והפילוסופים אשר לא נהג עליהם אור ה', ומי שיש לו מוח בקדקדו ולא השע עיניו לבין, כי איש אשר לא הרחיק עדותו כמו שרוצה לזכר, האיש אשר סיפר מענין דור התפלגה שלא היתה מזמנו אלא שע"ב שנה, וחשיב שנה עד שנות המבול שהעולם כלו היה מים במים, וסיפר מחדש העולם, מאדם הראשון עד זמנו שלא היו אלא ששה דורות שקפלו את העולם, אדם מחושלה שם, יעקב קחת משה, והכל בהשכון מדויק במספר שנים, תולדות ומשפחות ומעשים שאירעו, ויחס אומות מפורסמות לארצותם ללשוניהם, כך וכך אל יפת, כך אל יפת, וכך אל שם, שנולדו נאחזו ונחנהו בזמן קצר כזה, אלו לא דבר בו ה', ולא היתה מלתו על לשוננו, איך לא פחד שיכזבונו אדם כיוצא בו.

במחקרים אחרונים בעטו בעיקר הזה מפני שמצאו שדרות זה על זה בעומק האדמה, ובתוכם ועליהם בריות משונות ומאובנות שנחקשו, אשר עי"ז משערים שכבר מונחת שם מעשרות אלפי שנים, אבל לא שמו לב שאין הכרח מואת להכחיש החדש העולם חמני הבריאה המסורה לפנינו בתורת משה, וראה דבר נפלא שהרב בספר תכזרי אשר חי לפנינו זמן קרוב לאלף שנה אשר לא ידע עוד, ולא ראה המצאת המחקרים חללו, כבר כתב במאמר א' מספרו בלשון זה: אין ספק שהחדוש וקבלת משה בנבואה מאדירה יותר נאמנת מן החקשה [בהשערות] הרעות, ואם מצטרף בעל תורה לאמין ולחזות בעולמים רבים קודם העולם הזה אין פגם באמונתו, כי מאמין שהעולם הזה חדש מזמן ידוע, ותחלת האדם אשר היה בו, אדם ותוה, עכ"ל, ותרמא" עור"שפוד ה' ליראי, מרמה גם ממנו במאמר מפורש בב"ר על פסוק ויהי ערב שאמר ר"י ב"ר סימון יהי ערב אין כחוב כאן אלא יהי ערב מלמד שהיה סדר זמנים קודם לכן, א"ר אבנה מלמד שהיה בונה עולמות ומחריבן ואמר דין חנין לי, ויתחן לא חנין לי, וכן א"ר פינחס, ע"ש. ורבינו בחי גלה סוד דבריהם על פסוק ושפחה הארץ שהיה העולם נבנה וחרב ו' פעמים- שהם מיט אלפים שנה, ובכל פעם נבנה בהשלמה ויתרה מבחחלה. עד זמן של עולם התחנן תכלית כל התכליות לבריאת העולם, ובעל תפארת ישראל על משניות נזקין בדרוש אור החיים העומק הרחב בזה הענין ובפירוש הפסוק בראשית דקאי על זמן החדוש הראשון אלא שדלגת תורה על כל סדרי העולמות והקדומים וספדה

רק, והארץ היתה חתומה, ופי' בתרגום יב"ע דהות צדיא מבני אנשא, עד ודוח אלהים מרחפת שתוא רוח הריים שבכריאה זאת המחודשת מוכנו של אדרי, ולענין יש לזה ראייה מה"ת ונפלאה ממני מה שלא הביאות, כי הכתוב אומר [ואתחנן ד'] שובר הכרית והחסר וגו' לאף ואמר עוד, ועושה חסד לאלפים, ולפי המקובל אלינו בהגדה דשית אלפי שני היו עלמא האיר יתכן זה כי אפי' תשוב כל דור ודור רק לעשרים שנה יעלו ג"כ שני אלפים דורות לארבעים אלף שנה ולא אקשו לי בגמרא מדוי על בעל המאמר הזה ממקראות הללו, א"ו דגם להם הי' מקובל הדברים כמו"ש, ואולי הוא מכלל התחקע"ט דורות הנז' במס' שבת ובחגיגה י"ד א' שקומטו בלא עת, והגר"י ליפשיין ז"ל נדחק לחשוב שנות כל דור לי' שנים, ואין צורך.

והנה אנו אין לנו עסק בנסתרות, אבל עכ"פ מבואר שלא יבחיילנו חרשות אלו להכחיש בזה קבלתנו הנאמנה, ולכפור בתורה ובחרוש העולם חיו"ע שאלות שטויות כאלו והבלים, ו**אברהם** אבינו ע"ה היה הפילוסוף הראשון שהודיע פינה החדוש ואמר שיש ארון לבירה זו, וסבל ענוים וצרות על קדושת שמו יתברך ונחבש י"ג שנה עד שהאציל עליו הקב"ה קרני הדוד, ושם כה בפיו להפיק מרגליות מלאות זיו, ושם נפשו בכפו, לצאת יחידי להציל העולם כלו מסכלות הרמאים, ויבז בעיניו לשלוח יד באלילי בית אביו לבדם, ויעבר קול בשוקים וברחובות וירוק בפני כומריהם, ויודרוש להדבק באלהי השמים, וה' נתן כח בפיו לפענח מסתרי הצבועים ויופיהם, כל ערת העריצים, נכס נבחר, וכלימת פחאום כסתה פניהם, והוא מיהר להחזיק עוד ולא שם לב לרעבות האורבים, לבפשו וכל הקרוב אליו השתאה והשתומם להכיר חותמו של אמת בפיו, [לשון הרב בעל חגיג'] ואנחנו ניניו, זרע עמוסיו האוחזים במדתו, נשיש לפאר כל יום את יוצרנו בשיר הכבוד הזה שנאמר בו, **ברוך שאמר והיה העולם, ברוך הוא, ברוך עושה בראשית**, ובכין מוצא יפחנינו אשר החילוננו לפארו בלשון עבר, ואחרי זאת אנו מודים בלשון הווה, אבל ענין הדברים, שאין מדתו כמדת בור' שידו מסתלקת ממעשהו אחרי גמר פעולתו, אבל הקב"ה חק חקן הבלתי בעל תכלית לחדש כל עת וכל רגע מעשה בראשית וכמו שאנו אומרים וכמובו מחדש בכל יום מע"ב, וכן נאמר, לעושה אורים גדולים' ונאמר, ואתה מחיה את כלם, ובתחלה אנו נוהגים הוראה על תחלת החדוש, שאמר והיה העולם' והיא המעשה הנגלית, ואומרים, ברוך הוא' בהוראה על מחשבתו יתברך שקרמה למעשה וכמו"ש הגר"א ז"ל שאומרים בהגדה, ברוך המקום ברוך הוא, דברוך הוא קאי על המחשבה, ואע"פ דלכאורה המחשבה קודמת למעשה, מיט מחשבתו יתברך א"א לנו להשיגה, ואסור לנו לחקור בה כלל, ואפי' מחשבתו של בר' א"א לדעת כש"כ מחשבתו יתב', אלא ע"י כח מעשיו שאנו רואים בכלל הבריאה נתגלתה גם המחשבה אח"כ, ולכן אנו נוהגים ההוראה עליה אחרי הפעולה, ואח"י באה ההוראה העיקרית היא גם בהוה, שעושה בראשית' בלי מעצור והפסק, שמשפיע חיים חדשים בכל מעשיו, וכל צבאות מעלה ומטה כלם נזונים וחיים ברוחו, כי הוא יתב' נשמת וחיות העולמים כלם, והכוונה שהוא עושה תמיד מה שעשה בראשית הכל, ומחדשם כמובו שלא ישנו את תפקידם אם לא ברצונו הפשוט והשגחה פרטית, וגם הזמן אשר חדש בראשית הבריאה כי לא היה זמן מקודם, כמו שפירשו המבארים מלת בראשית' שהוא ראשית הזמן, הרגע הראשון תכליתו מתחלק, מאותו רגע ואילך הוא מחדש אותו שיתמשך כל העת שהיה ברצונו להחזיק הברואים כלם, עד הזמן אשר נבא הנביא כי שמים כעשן ומלחו וארץ כבגר תכלה, כי כלם אינם נצחיים, ולכלם יש אחרית כמו שהיה להם ראשית, ועל כלם, ובעד כלם אומר שהוא ברוך ומבורך. **ב**, אמרו: שיש לעולם פועל טוב ופועל רע, מי שברא האור לא ברא חשך, ובעל האש המאיר והמטביע איננו בעל האש השורף והדולק, עד"ש בסנהדרין מפלגא דעילאי דהורמיו כו', ובאמת אין כל יסוד למעננת כמו שהאריך החוקר בסתירת דבריהם שגם במדת בור' מצינו שעושה ארס כל המעשים טובים לפניו מרדליק הבר כדי להאיר, וגם כדי לשרוף ולכלות כשרואה צורך להתעלות, ולמה לא נאמר כן בחכמתו של יוצר בראשית כשהוא בוחן תכלית הרע הנראה, שתהיה לטובה לבריותיו, אך עיקרי דבריהם ומענותיהם לפי סברתם הנפסדה שהם מרמים פעולת השיית כפעולה מוכנית שנתרכה מידי ארס באופניה וגליליה למטרה ידועה, שא"א לו להאומן לשנותה עוד שחלף הופך תנועתה וממבעותה באותו האופנים שהיא בהם לפי מה שקבע בה, וכך, אחרי שהשלים השייה סדרי הכחות בזמן הבריאה זקבע טבע האש לשרוף ולהקריח א"א לו לאש עוד שיצנן, או למסך וחומק

יחומין שיכבו את האש א"א להם לדלוך, וכן כדומה להם, אבל אלו ידעו ויאמינו שכחות מע"ב אינן עצמתי להן, ולא בפועל ומעשה מוכנית ברא הקב"ה את עולמו רק הוא אמר ויהי, והוא צוה שיהיו כך בטבעם ובצביונם וכלל חלום וזמרים רק במאמרו של מלך. והוא ההופך מסבות עולם, כרצונו נתן להם וברצונו גטולץ מהם. ומי שאמר לשמן וירדק יאמר רחומין וירדק, ויבנו וישכילו שהוא פועל הטוב והרע, ואינן שהי רשויות חיו, וע"ז משבח ואומר, **"ברוך אומר ועושה"** להשרישנו שכל פעולותיו יחב' רק במאמר לבר, וממילא אינן רשויות הלוקות חיו.

והוא שאמרו [פסחים ק"ח] בהנניא מ"ו אמר שר הברד אלך ואצנן את הכבשן, כו', אמר גבראל אין גבורתו כו' אלא אני שר של אש אקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ, [לשרוף הנצבים] והכונה, כי באופן הראשון בלתי מבורר עדיין שהפועל הרע הוא הפועל הטוב, ואע"פ שלא נשלף ונזוק, יכולים האמונות לומר שנתגבר שר הברד על שר האש לצנן האש ולכבותה, אבל אם באותו רגע מקדיח ומקרר בבת אחת הוא מופת עצום שמושל על ההפכים בבת אחת כי ההשגחה הפלאית מושלת על ההפכים בבת אחת. [יעב"ן] וכן ראו אבותינו עין בעין את הרוח הקדש שהוכיח מתחת רגלי בניו של מוקם להולכים בתהומות רבה, אותו הרוח עצמו נשף בגבורת אל אלים לכסות קמיו ולהצילם. וכמו"ש, זבורת אפיך נערמו מים וגו' קפאו תהומות בלב ים, שהמים נעשו לגליד בלב ים ולכן, אמר אויב ארדוף אשיג וגו'—אך לא כן אמרת אחת, רק—נשפת ברוחך באותו הרוח עצמו כסמנו הסי, וכן אמר, כי בא סוס פרעה וגו' וישב ה' עליהם את מי חים—בו בפרק אשר—הלכו ישראל ביבשה בתוך חים.

וסדר זה גלה אברהם אבינו ע"ה כאשר חלק עליהם ועל דיעותיהם ואמר שאין בורא אלא אחד, והפועל הרע הוא הפועל הטוב. ונקתלו אז הכהנים אל נמרוד גבורם, ויועצו לחסיק הכבשן ולנסות נביאנו באש, ויהי כקרוב עליהם כדרכו בלי חרב ומגן, וישלו עליו ויטילוהו בלבת הכבשן, אז שלם זכותו להצילו בנס מבורר, וירא כל העם כי גם להבות אש נמוגים ונכנעים מפניו, [חגיגה שם].

ג. האומים כלם והלשונות הכל מרוממים שמו הגדול לאמר שהוא הסבה הראשונה, אבל משימים אמצעיים בינו לבינם, כי חושבים אותו יחב' לבורא המציאות ולא למקיים המציאות, ויחשבו אותו יחב' כמו אומן בו"ד שלאחר שנסתלקת ידו מפעולתו, הפעולה בלתי נזקקת עוד לפעולה שהמציאות, וידו מסולקת ממנה כ"ז שלא נפסדה, ולכן הקימו להם פסילים ושלמסאות לכתות נפרדות אשר חשבו אותן למנהיגים בעולמו יחב' ועובדים אותן בתקטרות וידעות להטיב מצבם, ולמטרה זאת גלה אברהם מארצו וממולדתו, ועבד עד מקום שכם, ויבא עד אילן מורה, ויעתק ההרה, ויסע הנגבה, וילך למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה, ובכל מקום שבא קרא בשם ה' כי הוא מקומו של עולם, ואין לתת כבודו לפסילים ומהלכות לאלמים, ופרט תורה כל המקומות הללו כי היה להם שם ע"ז שונות ומשונות, ויחסו אותן לאלהות וחצי אלהות כידוע בהבליהם. והודיעם, כי הכל הכל, ויוצרי פסל כלם תוהו, ואין כח חוץ ממנו יחב', כי הוא היוצר והבורא והוא הגוזר ומקיים את כל צבא גבראיו, ומה שנרמז להם שיש איזה ממשות בע"ז או בכחות השמים והכוכבים מפני שראו מהם איזה השפעה כמגד גרש ירחים ומגד תבואות שמש וכדומה. הקב"ה גזור זאת עליהם ומשפיע אותם בכחו לקיים ולהחיות המציאות כלו, אבל שקר נסכם וכל רוח אין בם, ולא ירעו ולא ישחיתו וגם הטיב אין אותם, רק הוא לבדו הוא אלהים חיים ומלך עולם ומקומו של עולם, כי אין לעולם שום מציאות בלעדיו, וכמשל שהמשיל בספר נפת"ח שער ג', לכלי שאילולי היה מקום לכלי לעמוד עליו, אין לאותו כלי שום מציאות. וכך העולמים כלם הוא יתברך מקומם, ואילולי רצונו הטוב לקיימם ולהחיותם שבים כלם לאפס ולאין. וזה שאנו מברכים בשיר הקדוש הזה **"ברוך גזור ומקים"** שהוא מקיים המציאות ואין שום כח ואמצעי בינו ובינינו.

שְׂרֵשׁ אֱמוּנָה הַהִשְׁגָּה.

פּוֹרְקִי עַל שָׁמַיִם עוֹשִׂים מַעֲשֵׂה בְּהִשְׁגָּה. אִם יֵשׁ לְעוֹלָם מַשְׁגֵּה כֵּל עֵינֶךָ, וְהוּא מַחֲשֶׁבֶת הַמִּסְקוֹרֶם הַמּוֹבֵחַ בְּמוֹצֵי הַיּוֹם, וְאִךְ אֲפִשֶׁר שִׁישְׁגִי עַל כָּל רִבּוֹת רִבּוֹת הַמִּנִּים וְהַצְבָּאוֹת, וְיִשְׁמַע בְּרַגַּע אֶתֶּךָ כָּל הַקּוֹלוֹת וְהַתְּפִלוֹת. יִבִּין לְמַעֲשֵׂיהֶם וְיַחְקוֹר לִבְבֵיהֶם, וְלֹא שִׁמּוֹ עַל לֵב לְהַחֲבֹנֵן מִה שֶׁהֵעִיר זֶה הַמְּשׁוֹרֵר [תְּהִלָּים צ"ב], "מִה גִדְּלוּ מַעֲשֵׂיךָ ה', בְּאֵד עֲמָקוֹ מַחֲשָׁבוֹתֶיךָ". וְרָ"ל מַגְדוּלָת מַעֲשֵׂיךָ בְּכָלֵל הַבְּרִיאָה אֲנִי מִכִּינִים כִּי מֵאֵד עֲמָקוֹ מַחֲשָׁבוֹתֶיךָ, וּמַחֲשָׁבוֹתֶיךָ מוֹסֵב עַל מִה שִׁיאֲמֹר לְהֵלֵךְ מִעֵנִן הַהִשְׁגָּה, "בְּפִרְוֹת רְשָׁעִים וְגו' וְכָל הַעֲנִין שֶׁם. וְכָל זֹאת, לֹא יָדַע אִישׁ בְּעֶרְבִי, שֶׁאִי כָּלֵל גַּם מַגְבּוּרָת מַעֲשֵׂיךָ בְּכָלֵל הַבְּרִיאָה, וְכִסְלִי לֹא יִבִּין" לְלִמּוּד מִמֶּנָּה עֲנִין הַהִשְׁגָּה, כִּי גַם בְּהַבְּרִיאָה עֲצֻמַּת אֵעִ"ם שֶׁכָּבֵד אֲנִי רוֹאִים בְּעֵינֵינוּ רִבּוֹת רִבּוֹת צְבָאוֹת וּפְרִצְפוֹת, כּוֹכָבִים וְעוֹלָמִים נורִאִים וּמִכְהִילִים בְּגִדְלָם וּבְמוֹתָם, עֲדִיין. אִין אֲנִי יוֹדְעִים בָּהּ גַּם חֵלֶק אֶתֶר מֵאֲלֹהֵי רִבְבָה מַגְבּוּרָתוֹ שֶׁל יוֹצֵר בְּרָאשִׁית וּמִמַּסְתְּרֵי שְׁלֹא, וְאִין לֹךְ יוֹם שֶׁאֲנִי מִתּוֹסֵף וּמִתְגַּלֶּה עֲלֵינוּ הִרְשׁוֹת שְׁלֹא פִלְלָנוּ, וְלֹא הֶאֱמִינוּ, וְלֹא יִכְלֹ לְהֶאֱמִין אוֹתָם גַּם הַחֲכָמִים הַיְּתֵר גִּדְּלוֹם מְדוּרוֹת הַקּוֹדֵמִים. בִּי מִי זֶה יִצְהִיר יִכְלֹ לְצִיִּיר וְלְהֶאֱמִין אִתְּ הַמְּדַרְקֵי הָרִם, הַגּוֹמֵס תְּנִירוֹתִים שֶׁנִּתְּחַה עֵתָּה בְּעֵינֵינוּ עִי כָּלֵל הַחֲכָמִים שֶׁנִּתְּגַלֶּה בִּימֵינוּ? וְמִי זֶה שֶׁהִיא יִכְלֹ לְחַאֵר מִסְתֵּרֵי הַבְּרִיאָה הַצְפּוּנָה בִּזְרָמֵי הַעֲלֵעֲקָטְרִי וְשֶׁאֵר הַחֲכָמוֹת הַתְּתִגְלוֹת יוֹם יוֹם? וְמִי מִתְּחִבֵּי דוֹר שְׁלֹא הִיָּה מִכִּזִּיב אוֹתָנוּ אִם הֵינּוּ מוֹסְפִים שֶׁכָּל הָאוֹר הַגָּדוֹל מֵאֵד כָּלֵל מִצּוֹרֶם קִטְנִים וְזֻחֲלִים, חִים שְׁלֹמִים בְּאִיבִירָתָם מִה שֶׁאִין הֵעִין יִכְלֹת לְרֹאוֹתָם, וּמֵאֲלֵים בְּכָל הִרְמִשׁ וּבְכָל הָרִי, וְכֹלֵם נִזְנִים וְקִיטְמִים בְּרוּחוֹ שֶׁל יוֹצֵר בְּרָאשִׁית, וְמִה שֶׁלֹּא אִסַּף מִלְּהֶאֱמִין גַּם בְּהִשְׁגָּתוֹ וְיַחְבֵּד, כִּי יִכְלֹתוּ לְחַכְמָתוֹ אִין לֹה חֲכִלִית וְקִצָּה, וְכֵן הִצִּיעַ הַנְּבִיא [יִשְׁעִי מ'] אֵת הַעֲנִין הַזֶּה לְמוֹפֵת עַל הַהִשְׁגָּה וְעַל יַעֲדוֹר הַעֲתִיד וְאָמַר, "שֶׁאֵן מִרוֹם עֵינֵיכֶם וְרֹאוּ מִי בְּרָא אֱלֹהִי", כְּלִמּוּד כִּי מִעֲנִין הַבְּרִיאָה הַלְּמִדוֹ כָּל זֹאת, בִּי לֹא יִפְלֹא מִמֶּנּוּ כָּל דְּבַר כִּי גַם שְׁלֹא שֶׁל תְּחִלָּתֵנוּ אֵינֵנו גִּדְּלוּ מִשְׁלֵאֵי הַיְּצִירָה בְּעֲצֻמָּה, שֶׁהָאוֹר כָּלֵל מֵאֵד מוֹת וְחִים, חֲלוֹף וְחִמּוּרָה, וְאִין דְּבַר נֶאֱבֵד מִמֶּנּוּ עַד שֶׁאִין הֵעִין יִכְלֹת לְרֹאוֹת וְהֵלֵב לְחֻשׁוֹ, זְמִי יוֹדֵעַ מִה יִתְּגַלֶּה לָּנוּ עוֹד בְּדִירוֹת הַכִּבִּים אֲשֶׁר מִתּוֹכָם תִּלְמֵד לְדַעַת ה'. וְיִכְדּוּ כָּלֵם כִּה מִלְּכֻתָּהּ.

יִבּוֹה נִתְּחַסֵּה אֲבִרְהָם. כִּשְׁהִיָּה הָרַעַב בְּאַרְיִן, וְלֹא יִכְלֹ עוֹד לְפָרֶסֶם גְּבוּרָתוֹ שֶׁל יוֹצֵר בְּרָאשִׁית שְׁלֹא יִטְפְּחוּ אוֹתוֹ הַרְשָׁעִים עַל פָּנָיו, כְּדֹרֶךְ שֶׁאֲמָרוּ הַנְּשִׁים הָאֲרוּרוֹת לִירְמְיָהוּ [יִרְמִי מ'] "וּמִאֵן חֲרָלָנוּ לְקַטֵּר לְמַלְכַת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּךְ לָהּ נִסְכִּים חֲסִרְנוּ כָּל, וְכִדְבַר זִכְרֵנוּ הַמִּנּוֹי". [חֲרָצֵנוּ זֶה תְּמִיתָה הַמִּנְטָאוֹתִים אִין לֹא עֲמֵד אֲבִינוּ בְּנִסְיוֹן לְכַמּוֹת יוֹצֵרֵנוּ שִׁיכְלֹלָתוֹ גַּם שֶׁם בְּאַרְיִן, וְהַרְמִיזוּן ז'ל כִּתֵּב, כִּי חֲטָא בְּכֹאֵן חֲטָא גִדְּלוּ בִּשְׁגָגָה כִּי וְגַם יוֹצִיאוּ מִתְּהַרְיִן עוֹן אֲשֶׁר חֲטָא, כִּי הֵאֱלֵהֶם בְּרַעַב יִפְדּוּ מִמוֹת כּוֹי, עִי"ש שֶׁהִמִּית דְּבָרִים נֶגֶד נְבִיאָנוּ, אֲבָל כְּבוֹדוֹ הַגָּדוֹל בְּמִקְדָּשׁוֹ מוֹנֵה כִּי יֵשׁ לְחַרְיִן כְּמוֹ שֶׁאֲמָרְנוּ, וְגַם מִי"ש, וְעַל הַמַּעֲשֵׂה נִגְזֹר. עַל זֶרַעוֹ הַגָּלוּת" לֹא מִצִּינוּ זֹאת. וְדַעַת רִ"ל אֵינֵנו כֵּן, כִּי אֲדִרְבָּה חֲשָׁבוֹת מְכַלֵּל הַנְּסִינּוֹנוֹת] וְכֹאֲשֶׁר לִבּוֹ הַקְּדוֹשׁ הִיָּה כֹאֵשׁ בּוֹעֵר לְקַדֵּשׁ שִׁמּוֹ יַחְבֵּד וְלֵאמֹר "אוֹתוֹ עַל הַבְּרִיּוֹת לֹא נָח וְלֹא שָׁקַט עַד כּוּאֵר לְאַרְץ מִצְרַיִם. הַשְׁלִיךְ נִפְשׁוֹ מִנֶּגֶד וְלֹא חָס עַל הָיִי וְעַל אִשְׁתּוֹ, וְהִלֵּךְ לַעֲשׂוֹת נִפְשׁוֹת לְקִרְבֵּן תַּחַת כְּנָפֵי הַשְּׁכִינָה, לֹא נָסַל לָבוֹ מַעֲשֵׂינָת הַבּוֹעֵרִים וְלֹא הִרְהֵר אֲחֵר מְדוּחִין, וְחִיכָה זֶכֶה לִכֵּם גְּלוֹי מִנְּגִיעָה פִּרְעָה וְכָל בִּיחָו, וְהִיָּה לוֹ מוֹת מוֹתָת עֲצוֹם עַל הַהִשְׁגָּה ה', גַּם בְּרָכוּ אֱלֹהִים בְּעוֹשֶׁר וּבְכּוֹשׁ, וְיִשֵּׁב לְמִסְעִיו הַנִּגְבָּה, וְאֵעִ"פ שֶׁהָרַעַב לֹא הִרְפָּה עוֹד, גְּבוּרָת הַמוֹפֵת הַזֶּה שֶׁאִירַע לוֹ בְּמִצְרַיִם, אִמְצָה אֵת רוּחַ, וְכוֹנֵנָה מִצְעָדוֹ, וְהִיָּה אֲבִרָם הַלּוֹךְ וְהוֹקֵף לֹא הִלְאוּתוֹ הַשְּׁלִים, לֹא הִמְדִּירוֹת הַנְּסִינּוֹנוֹת, לֹא הַפִּיגּוֹת מִלְּטוּלִים וְעֵלְבּוֹנוֹת, וְזִמְרֵי גִבְרָת עַל פִּגְעַת רַע אֲחֵר, בֵּין גִּבְרַת הַשְּׁקֵף לְנִסּוֹת "עוֹד, וְכֵן הַצִּלִּית וְעַל-יּוֹם יוֹם, עַד שֶׁהִגָּע לְקִנְיַת הָאָדָם הַגָּדוֹל בְּעֵנִינִים". [תְּהִלָּה], וְעַל אוֹתוֹ עֲנִין אֲנִי מוֹדִים לְאֹמֶר, "בְּרוּךְ מִרְחַם עַל הָאָרֶץ" לְהַשְׁרִישֵׁנוּ שִׁישׁ צוּפָה וּמִבִּישׁ עַל כָּל יַמְצָעֵי רִגְלָנוּ וְיִשְׁנֵנו לְעוֹלָם מִרְחָם וּמִשְׁגִּיחַ, וְכִ"כ הִרְבַּ אֲבִדוּרָהּ שֶׁבְּבִרְכָּתָהּ זֶה בֹּא לְתוֹרוֹת שֶׁמַּשְׁגִּיחַ בְּעוֹלָם הַשְּׁלֵם לֹא כִדְבָרֵי הַכּוֹפְרִים הַמְּאִרִים עוֹב ה' אֵת הָאָרֶץ.

[ב] עוֹד יִשְׁאֲלוּ: גַּם אִם נִוֹדֵה לְאֹמֶר שֶׁמַּשְׁגִּיחַ עַל הָאָרֶץ בְּכִלְלוֹת עֵינָהּ, וְשׁוֹמֵר הַמִּנִּים וְהַחֲשִׁים הַגָּדוֹלִים הַמִּצְוִינִים, אִין כְּבוֹדוֹ יַחְבֵּד לְשֵׁף וְלַחֲשִׁיחַ בְּשִׁפְלִים כְּמוֹנוּ, וְגַלֵּל הַעֲנִין הַזֶּה עוֹדֵר

ה' את הסוד ואמחו להציל את ערה שלא הגיע ערכה ומדרגתה למדרגת אברהם ופרה נפשה בידי ערץ, כי עיני ה' משיטטות על כל, ועינו אל יראיו להציל אותם ואת בני ביחס, וינגע את פרתה נגעים גדולים ואת ביתו, ותכסם כלומה פניהם ופני כל המתפקדים האומרים עובד ה' את הארץ. שאין השגחתו הפרטת מנגיע רק באישים העליונים השכלים הנבדלים למעלה מגלגל הירחי, אג המונים לשמור את כללות המין, ואין הפרש אצלם בין נפילת העלה מן האילן לסביעת החסידים, עיין במורה. אשר עליהם אמר דוד [תהלים קל"ט]. "אשר יומרוך למזמה", מרוממים אותך כדי לעשות המזומתה. כדי לאמר. לית דינא וליה דיינא, "נשוא לשוא עריך" שונאך ינשאו אותך לשוא לומר שאין כבודך להשיגה בישפלים, והרי הרבר להיפך, כי מגדלך ורוממותך שאין לה קצת תחייב ההשגחה בחלושי כח ורשויו מרע יותר מנעל כבירי כה. משל לאב חומל, שלבו חומה על הכן החגרי או המוטר על ערש דר, לכלכל מלחמה ולפלאות צריו יותר מכלכל בגיו הברואים שאין הסכנה מצויה בם כל כך, וכשיכ הבורא יחב' שלא שייך בנ עיופות ולאוהו. שנאמר שבשביל שמושל עליו הנהגה האישית העליונים אינו משיגה על החתחונים כי בורא קצות הארץ לא יענה ולא ייגע. יגד זה אנו מברכין "ברוך מרחם על הבביות" כי ון ומפרנס ומרחם מקדני ראומים ער ביצי כינס, וכי הדריא והר"ם טריבויס המפרש למחזור רומי שבא בזה להזוהר שלא כדברי האומרים שמשגיח רק במינים, אלא שמשגיח על כל בריה ובריה, שנאמר, היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם, עכ"ל.

[ג] אם מושל זכר טוב לצדיקים ומענש לרשעים בעוה"ז, ומתוך כך טוענים בשאלת צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ולא ישרה נפשם בם בהנהגתו יחב', וכבר פקדו בזה כת העשויה הנזכרת במו"ב לאמר. הם ורשע הוא מכלה, ועל העיני הזה עורר ה' את רוח אברהם אוהבו להציל את קרובו שהיה צדיק בערכו מאנשי סדום, ורוח ה' הלבישוהו להציל עשוק ולבקש את גדרף, וידלוק אחר המלכום הרשעים, ויחלץ עליהם לילה, ויגזור על ימין ועל שמאל. ויתן כעפר חרס, וכס יורדם ויפלו בידו. וגם סוף הצלחתם מן מלכ' כדום העלו חרס, כי השיב את הנפש ואת הרכוש, ונודעה ונחפרסמה אמונה ה' כי אל גמולות ה', שבע יפול צדיק וקם, ורשע באחת יפול, ובחשובה השאלה הזאת ישנן פרטים ודעושים רבים אשר אך לו יחב' נהכנו עלילותם והרבה דרכים לפנוי יחב', ולהפס את הדעת הישר למען יבינו גם אנשים פועלים בגילגל, הסבירו לנו חז"ל בברכות דף ז' וז"ל: "אמר משה לפני משה יש צדיק וטוב לו כי צדיק וטוב לו זה צדיק גמור כו' ע"ש, והענין: כי עבודתו אליו ירה' היא בגלוי, ובסתום. וזמן מצות המעשיות הגלויות, וכונה הלבבות' כמשה"כ, כי אחת בזהן לבב ונאשרים תרצה". גם העונות שהיו הנח: בפועל ובמחשבה, והנה תואר. "רשע" בא על הרוב על דון המחשבה, ולכן הרשע שמזדמן לפנוי לעשות גם מצוה בפועל בגלוי. נקרא. "רשע שאינו גמור". וכן תואר צדיק בא על מי שהיה צדיק במחשבה. והצדיק שגישה לפעמים רעה בגלוי. נקרא "צדיק שאינו גמור". אך המרשיע בסתר ובגלוי נקרא "רשע גמור" וכן מי שהוא צדיק בשניהם. צדיק גמור, הגמולים הם גם כן בגלוי ובסתום. "בעוה"ז חגלו" ובעוה"ב, והדעת נותנת, שיחיסו כמו כן לעומתם, שיפרע הקב"ה בעולם הנגלה עבור הזכות וההאיום הגלויים, וישלם בעולם הבא התביה והצפונה מעיני האדם עבור המחשבות הטובות והרעות. ולכן מי שהוא צדיק בשניהם והוא צדיק גמור, באמת הוא "צדיק וטוב לו" גם בעוה"ז. וכן המרשיע בשניהם הוא, "רשע ורע לו". אבל שניהם מעיני המציאות, כי לא חמצא רשע גמור שלא עשה גם טוב בפועל ובגלוי אצ"ל שלבו מלא רע והוא כופר חכל, ולכן הרוב מהם הם מסוג. "רשע וטוב לו" בעוה"ז, וכן גם יראו ה' התרדים על דברו ולבם מלא אמונה ואהבה להשיג מ"מ רוב מעשיהם אינם רצוים. כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא והרבה פעמים מחללים ש"ש בפועל ובגלוי. לכן על הרוב הם מסוג. "צדיק ורע לו", וזה ענין אמרם, הרהורי עבירה קשים מעבירה" שהשכר והעונש שבעיה"ז אין בו ממש וקיום, ואינו נחשב במאומה לעונת העונש שבעולם הנצחי הבאה לו לאדם מהרהורי מהשבוהו. ואם נבוא לחשבון, אע"פ שנחשוב עצמנו נוסג צדיקים, הואיל שאנו בלוי גמורים לא יספיקו גם כל עונשי עוה"ז להסבשולות היצאות לפעמים מחי', אלא

שגם בזה מתנהג הקב"ה אחנו במדת טובו. כי אם ידפוקו עלינו צרות ח"ו לתגמולי המכשולות בפעם אחת לא יהי לנו קיום, לכן שוקל העונשים במדה שנוכל לסובלם. וזה ההבדל בין צדיק שאינו גמור לרשע גמור, כי שבע יפול צדיק וקם, ורשע באחת יפול, ובינה בדברים כי אמתים המה, וזה שאנו מברכים: „ברוך משלם שכר טוב ליראיו". להעמידנו על השרש הלזה, וכי הדי"א והמפרש למחזור רומי שבא לדחות בזה את הטענה של צדיק ורע לו רשע וטוב לו, כי אין טוב העוה"ז תכלית הטוב, ולא הרע תכלית הרע ע"ש.

שרש אמונת יעוד העתיד.

ביעודי העתיד יפוג לפעמים גם לכם של המאמינים באמת, וגם החסידים והחמימים המעונים בלחץ הזמן, ישאלו בדברים האלו:

א. אם אמת נכון הדבר שיש לנו עוד תגמול ושכר בעולם העתיד, ועל הענין הזה בא השם יתברך עמו בברית, והודיעו הגליות, והודיעו הקץ. וכרות עמו הברית לחת לו נחלת עשרה עממים, אשר לא נחלו ישראל מעולם רק שבעה מהם, ובהכרח שיקיים עוד את הברית ואת השבועה במלואה כי לא איש ויכזב או יתנחם, ודבר אלהינו יקום לעולם, וענין זה אנו מאמינים ומברכים אליו יתברך „ברוך חי לעד וקים לנצח" לאמר: שאין מרתו יתברך כמדת כו"ד, אשר חרוצים ימיו, ואם לא יפרע לאוהביו יכשיו יש לדאוג שלא יבואו כלל על שכרם, ועין כי הוא יחב' חי וקים לנצח, והוא האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי בצותיו עד אלה דור.

ולקרב הדברים לדעת אנשים פשוטים כמונו לנו שלבו נוקפו בעיקרה של ההבטחה מעוה"ב, יען כי אינם רואים אלא בגלוי, בסמוך, ובשל עכשיו. כתבנו בספרנו מסתרי השגחה לחשיב לבב אסירי חקוה אלו, לאמר, כי פִּי־בְּמִקוֹם הַזֶּה פתגם ההבטחה האומר: שאין להראות דבר לשוטת באמצע המלאכה. ואין זה כגנאי לפנינו אם נחשוב עצמנו לשוטת בערך חבמתו של יוצר בראשית ב'ה, וכמו שהשוטת הראה דבר בלתי נשלם שואל את האומן שאלות על שאלות וקושיות על קושיות, למה יתחך חבר לגזרים? או יתחך הכסף בכור? ויקציע האבנים במקצע. ולא ידע ולא יבין שבאחרית יצא מזה בגד מפואר, וכלי ובנין נחמד, ואילו היה עושה כן לא היה מוציא כלי למעשהו, וכן נרמזו אנחנו עם כל שאלותינו במצב ההשגחה עם האדם הזה בעוד שאין אנו יורעים מהו האדם, ומה הוא התכלית שהקב"ה חפץ להשלים בו לתועלתו וטובתו, והארכנו שם במה שכבר ידוע לכל מתכוונן על דבר אמת שהאדם הזה רצוני עיקר ה"אני" שבו, הכח החיים שהוא רואה עיבורו עתה, וירא מהכאב שהרם והנפש שבו מרגישים, איננו האדם הנוצר מהאדמה אשר ישוב אליה במותו, וגם בחייו עלי ארץ איננו יותר מבישר ועצמותות, ומטילי גרם ועפר, אך עיקר האני שבו הוא כח החיים הנמצא מאור נשמתו שבאנו אליו מנשמת חיים שנפת הקב"ה באפן, ואילו חשובה. אבל הגוף אינו אלא כחותלות ולבוש לפני הנפש, והיא הנקרא „בשר אדם" כמו שכתב הרמב"ם ז"ל, ואיך מוכן ממילא, שהבא לדאוג לעצמותו, איננה הדאגה הרמונית בשביל מכשורי הגוף להצילו מהצער והכאב, אחרי שאינו כיא לבוש ושמלה לכח החיים שבו, אשר בפקודת יביו בעת מועד לכל חי מתפשט ממנו ומחליפו על לבוש ושמלה אחרת רוחנית ודקה. ועיקר דאגתו ראוי שתהיה רק עיבור כח המרגיש שהוא כח הרוחני הנמצא מבהירות והנשמה הרוחית ומרגשת לעולמים, שמרגשת לעד הנחת והכאב. כי אין הבדל לפניו בין היא עטופה בלבוש זה של הגוף, או לבוש אחר. הגע עצמך, אחד גנב וגזל והכל'ונגמר דינו להתלות, וישב והצטער ובכה, ונטעל אליו אחר מהשומים, ואמר ומת'איכפית לך, והלא ידעת כי מושפט האסירים להתלות בבגדי אסירים, ואחיה הלא לא גנבת באותן הכבדים, אמר לו העקח שוטת שבעולם, וכי הכגרים מרגישים הלא האדם עצמו מרגיש הכאב בכל מקום שהוא, וכך האדם מרגיש מושפט דינו בעולם העליון על כל פנים, ואין הבדל בין אם נשאר לבוש בגוו החמרי והוא כואב ומצטער, או מחליפים שם אותו על לבוש רוחני והוא מרגיש וכואב. אלא שהשפטים מתנחמים בתנחומות הכל, ומכל אותן הדברים

מבואר: כשאנו חפצים לחת איזה משפט קים על ארחות ההנהגה שהקב"ה מתנהג עם ברוחיו בעוה"ז, אין לנו לשפוט הדבר למחצה. היינו שפוט הרעיון רק על החיים שהאדם חי בעוה"ז, שהם כאפס ואין נגדו חיותו שבעוה"ב. וכשאנו דנים אם טובה הנהגת המקום ב"ה לפנינו, מוכרחים אנו להביט מתחילת יצירתו של אדם עד סוף גבול מעמדו בעולם הנשמות. ואז נדון הדבר לאשורו ונדע: כי הצור חמים פעלו אל אמונה ואין עול, כי הוא חי לצד וקים לעד ונאמן לשלם שכר, ואפי' מחיסר האדם במדת ימיו בזה העולם לא נחשבים בערכם לצער לעומת התענוג. הגדול שיושיג אח"כ, וסרן הגר"א ז"ל נשאל מתלמידיו על רשע נמור אחד שהיה מדוכה ביסורין בחוסר ובכפן בעוה"ז, ואמרו: מכיון שהקב"ה יודע מה שעתיד להיות, והוא טוב ומטיב לכל ברוחיו, למה ברא בריה כזאת שלא יהי לה נחת לא בעוה"ז ולא בעוה"ב? ויעין ויאמר: אינכם מצירים המחן שכר הצפון בעוה"ב גם בעד כל מצוה קלה ואיזה דבר טוב שהאדם עושה בעוה"ז, ועין לא ראתה אלהים וזולתך, כי אין קץ להנעם והעונג הזה אשר כל הצער והיסורים שימצא את האדם בעוה"ז. ואפי' עונשי עוה"ב לא נחשב למאומה לעומת העונג הגדול שהנשמה מוצאת אחרי זאת, ולכן אפי' הרשע הגדול הזה א"א שלא עשה איזה דבר טוב בחייו אשר יקבל שכר עליה אחרי מותו, וזאת כדאי לפנינו נגד כל הצער והעונשים שסוכל בחיים ולאחר מותו. והענין מפליא מאד בשכר הצפון לצדיקים בעוה"ב:

ב. וישאלו עוד: גם כי יש שכר לצדיקים לעתיד לבא מי יודע אם יש לנו חלק ביניהם, אם אנו כדאים לז' אם לא המירנו ח"י הקב"ה באומה אחרת? אם לא גרם החטא, וכדרך שהתפחד יעקב אבינו ע"ה? ועל הענין הזה צוהו הקב"ה על המילה וחזות בריה קדש, לאות ולברית שלא ירח מורעו נדח! והנחן שמש לאור יומם ירח וכוכבים לאור לילה, נשבע לנו שכל עוד שלא ימוש החקים האלו מלפניו לא ישתנה ישראל מהיות גוי לפניו כל הימים. ואפילו אינו זכאי, ואפילו אינו צדיק, כי חותמו של אברהם טבוע עליו ואין החטא רוחו, וכן השיב החכם למלך הנזר כמאמר השני סי' ל"ד אשר המשיח את ישראל במצבם עתה כגוף בלי ראש ולב באכדן הארון והנבואה, וכעצמות יבשות ומפוזרות, ואמר: "שכול מקום נשאר בנו טבוע מטבע החיים, וטובים יותר מנפוח המצויות באבן וסיד אשר לא חלה עליהם מעולם רוח החיים, כיתר האומות שלא נגלה עליהם מנעם האור האלהי וא"א שיחול בם, כי אם אמנם שאנחנו עתה כדבר המת, בכ"ז יש לנו התחברות בענין אלהי בברית המילה, והשבת, והתורה, שכלם אינם תלויים בארץ, ודמיונו אנו כלב שהוא תמיד בחולאים מתמידים מצער ויגונות ונסירה וסכנות, והוא רב הבריות מכל האיברים כי ידחה כמרוצתו כל דם עכור מורסא ותכלול שיחכנו ביתר האיברים, וכן ישראל, ושיגום החולאים כהתרחקותם בגוים וילמדו מעשיהם, אך הצרות המוצאות אותם הן סבות לתקנתם וחיותם", ע"ש, ומקרא מלא נאמר [בראשית י"ז] "ותקומותי את בריתי ביני ובינך וכן וזרעך אחריו לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו", והנביא [מכתב ז' ז] אחר שהתאונן על שפלות הדור כי טובם כחרק, וכן הוא ועדיך יבא וגו' כימי צאתך מצרים אראנו נפלאות", והותם שם יום לבנות גדרך וגו' וכן הוא ועדיך יבא וגו' אל תשמתי אויבתי וגו' דבריו כי "לשאיות נחלהו יעבור על פשע וישוב, וירחמנו, כי יתן אמת לעקב חסד לאברהם אשר נשבע להם כימי קדם", וא"א להמירנו באומה אחרת כי השבועה לעד קיימת, וכן נאמר "כי פדה ה' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו" כי תחלה יפדה איהם מעונותם, ואח"כ יגאלם, וכן סדרו לנו מחקי החפלה גאולה בחר סליחה, ולענין הזה אומר "ברוך פודה ומציל", לומר שלא יפוג לבנו ולא ימר רוחנו לומר שאין אנו כדאים לגאולה ח"ו, כי השי"ת פודה ומציל שלא ירח מורעו של אברהם נדח, וברחמיו וברוב חסדיו יפ"ה אותנו ויגאלנו. וכן נאמר, ונחתי כפדך מצרים" וגו'.

ג. עוד ישאלו: גם אם נאמר כי יש לנו תקוה שלא יקפח השם יתב' שכר הנפשות לאחר המות בעולם הנשמות מי יודע כי אותו הגוף העמל בעוה"ז, הבוא וסוכל כל הענינים והצרות למען שמו הגדול, כי יודע אם לא ישאר רדום בקבר, לזכנו של ימות המשיח והעוה"ב? ומה שכרו של הגוף הנגוף הזה החפץ לראות בטובה גם חלק כל יגיעו ועמלו, ובלתי מתפייס מהנחת והעונג

שרשי אמונה

והעונג שנשמתו נוגעת ברוחניות בעולם הגשמות שהוכרנו למעלה, כי אין לו כדברים הללו שום ציור ומושג, ומה מנהו ויהלך מתענוגו נשמתו בעודנו לברות לריבות ותולעה, ועל הענין הזה הראהו ה' לא"א ע"ה את הדבוק הנפלא אשר לו עם זרעו של יצחק והקים עמו את הברית כמנחת"כ. וזאת בריתו אקים את יצחק. ונעשה לזה אות מגרשיו של ישמעאל, ואע"פ שאמר, "ולישמעאל שמעמיד" וגם אביו התפלל עליו, לא היה ראוי שידבק בו אור השכינה והאלהות, כי רק זרעו של יעקב בלבד חס חלק ה' וכבודו עליהם יראה, ושמו הגדול נקרא עליהם, מלך ישראל וגואלו, צור ישראל ומושיעו, ואיה כבודו ויתברך ואיפה התפארת אם כניו לעולם יהיו ח"ו גולים ומטלטלים, וביחו חרב ושמו מחולל ובמה יתפאר ויתקדש שמו הגדול לעיני כל חי אם כל השקר המתקן איננו כ"א בעולם הגשמות אשר לא חשורנה עין, ובמה יודע איפה כי נעלינו מכל העם אם לא בלכתו עמנו בארצו, במקומו, ובמקדשו. וישרת שכינתו עלינו בהינתנו בחורו ובננו, ועל הענין הזה וגם על ענין תחית המתים שהיה בגוף ובנפש מה שאנו מחכים ביעוד העתידי הורה הנסיון האחרון. עקרה יצחק. שהחית את יצחק ויחירו אחרי שפירחה נשמתו ממנו, והוא היה נסיון כולל לכל השרשים שהוכרנו, ומחבר כל המטרות יחד.

ועל אמונת השרש הזה יאמר, "ברוך שמו", שיחברך שמו הגדול שהוא מתכבד בו בעולמו להקרא בשם "מלך ישראל", ויחברך ויתקדש להיות נקרא בשמו במלואו לעת אשר ימחי זרעו של עמלק, לעת אשר יקיצו וירננו שוכני עפר, בעלמא דעתיד לאתחרתא ולאחיא מתיא, למבני קרנא דירושלם, לשכלל היכלא בגנה. ולמיעקר פולחנא נוכראה מארעיה, כי בזמן הזה אין השם שלם ואין כסאו שלם, ואינו נקרא כפי מה שהוא נכתב אלא בביחו במקדשו, ועל שם זה רמז יהושע בחפלוהו ואמר, "ומת תעשה לשמך הגדול", וכן דניאל [סי' ט'] התפלל ואמר, "כי שמך נקרא על עירך ועל עמך", והוא השם המורה על השגחת הפלאות ביעוד העתידי לימות המשיח; ובעולם התחית שתהיה בגוף ובנפש, ויחד יבואו על שכרם.

והנה שרשים אלו שזכרנו מפליגו עליהם חז"ל במשנה בפרק חלק ואמרו: "ואלו שאין להם חלק לעתיד"ב, "האומר אין תורה מן השמים" כולל ענין השגחה ושכר ועונש, ואין תחית המתים מזה"ח, ביעוד העתיד, ואפקודים" הכופר בחדוש, והגמרא מפאר, שגם המבזה חיה נמשא כלי התורה המולמדים לנו ידיעת תורתו ואמונתו, חרי הוא כמבזה דיוקנו של מלך עצמו, וכעין זאת פרש"י על מ"ש האומר אין תחית המתים מזה"ח שכתב, "ואפי' מודה ומאמין שיהיו המתים אלא דלא רמיזא באורייתא כופר הוא תחילתו" כי מה לנו ולאמונתו, וכי מחיב יודע שכן הוא, הלכך כופר גמור הוא", ע"כ. והבאר שבע כתב שתלמיד טועה כתב כן בגליון, ואין דבריו נכונים דמקראות מפורשות נאמרו, אני אמת ואמת, "יהיו מחיב ונבלתי יקומנו", רבים משיגי עפר יקיצו אלה לחי עולם ואלה להדמות, וכן אמר המלאך לדניאל, לך והעסוד לגורלך לקץ הימין, ואם יתעקש לומר שכל זה מושל הרי הוא בכלל מגלה פנים" בן כתב הגאון הר"י ליפשיץ ז"ל. ומה שכתב הבאר שבע, נה לנו אם יכתיש בקראי סיון שמאמין בעיקר, אינו כלום. שאין זה מאמין אלא משיגי ומסתפק, וכן לשון פרש"י ז"ל, "וכי מחיב יודע שכן הוא", אם לא יאמין לקבלת חז"ל שקבלו דרמיזא באורייתא, גם מה שאומר בפיו שהוא מאמין הוא שקר. ועל דרך זה חשב התנא ג"כ, "האומר אין תורה מן השמים", וז"ל אע"פ שיעשה מצותה אלא שהושבה כשאר נמוסים מחוכמים כופר גמור הוא, כי מה לנו ולאמונתו ומאין יודע שדבריה אמת וצדק, וכן בענין, אפיקורס" שהוכירו בגמרא כשמבזה המורים האמתים המולמדים קבלתם דעם ה', אפי' יאמין באחדות הבוה ושליחת הגשמות וחדוש העולם מה לנו ולאמונתו ומאין יודע שכן הוא, אם לא יסמך על הקבלה המסורה איש מפי איש עד פה הגבורה, ואם יאמר כי שכלו יגיד לו, הרי העשונות מתהפכות כל שעה ויכזבו כימים, וגדולים ממנו חקרו וטעו וקצצו במטעות רבות, אך צדק באמונתו ויחית, ואנשים אלו נכרתים ואובדים לעולם, והם מאלו שהזכירם הרמב"ם בפירושו המשנה ז"ל: "כאשר יאמין האדם אלו היסודות נכנס בכלל ישראל ומצוה לאהבו כו', ואפי' יעשה מה שיכול מן העבירות מהחמת התאוה והתגוררת הטבע הגרועה, נענש כפי חסאו ויש לו חלק לעתיד" והוא מושיעו ישראל, אבל כשחלקלל לאדם יסוד מאלו היסודות יצא מהכלל וכפר בעיקר

בעיקר, ונקרא אפיקורס וקצין בנפישות ומצוה לשונאו ועליו נאמר "הלא משנאיך ה' אשנא", עכ"ל.

ובדברינו אלה יתבארו לנו מקראות התומכות וסתומות בדניאל ויא שאמר, וכן השכילים יאמרו לצדף באם, ולבדר וללבן עד עת קץ, כי עוד למנוח, ושם קפ' י"ב, יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים, ולא יבינו כל רשעים, והמשכילים יבינו. ובמלאכי ג' מאמר, וישב בצדף ומאחר כסף וגוי וזקק אותם כזהב וכסף. ובזכריה י"ג, פי שנים בה יכרתו יגועו, והשלישית יותר בה והבאה את השלישית באש, וצרפתים בצדף את הכסף, ובהנחם כבהון את הזחב, הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו, אמרתי ימי הוא, והוא יאמר ה' אלהי. והדברים התומכים ונפלאים מהבין מהו הבור, הלבן והצדף? מי המה המי שנים אשר יכרתו? מהו הצדף והזחבה, מה עולתם וזבתם?

אך דע, כי הבור והלבן והצדף בא לרוב במעשה המכחות, ראשית יכר לו האומן המכחות הטוב לפניו ופוסל השאר, אחרי זאת מלכדה באש לישרו ולחללקו, להטיר החלודה בפניו ולששט העקמומיות שבו, אחרי כן יצרפנו להטיר הפסולת והסיגים שבפנימיותו אחרי ההחכה כאשר יגר כמים, ובכלות המעשים האלו הוא משיג עליו חותם הבחינה כמה מלכות ומדות הוא מוסיף מכסף וזהב מוזהב, והבחינות משתנות לפי ערך הזהב. וכן, הכחות והכופרות בדרוש העולם, המאמינים בשתי רשויות, העושים כונים לפסילים וטלמסאות, יתבררו. היינו שופסלו, ויוכרתו. המלאים טענות ולא מאמינים בהשגחה ותורה מה' ש, או שמסר עצמו למרדים, או שאינו גומל לאיש כמפעלו. והם ורשע הוא ככלו, יתלבבו באש ציטונות לששט עקמימותם. באם לא ישובו ועדין יאמרו דלית חין ולית חין "העני", וכן המה "הפי שנים" המזכרים בזכריה, אכן, השלישית" יובאו באש ויצרפו צדף, אחר צדף, בחי וכוזו דבזוי, אשר יראו בעיניהם ישועת ה' בשעור העתיד ויסורו הפסולת והטענות שבהם, תעלהם יאמר. והבאה את השלישית באש, וצרפתים בצדף את הכסף, ולפי זאת הצדף שסבלו והחלואות שעברו על ראשם בן ידיה חותם הבחינה אשר יטביע השם יתב' עליהם, במושה'ל. כל אחד כזה מוזהבו של תבירו, יש לך צדיק שמרת בחינתו תהיה רק עשירים מלכות, יש שלשים יש ארבעים, הכל לפי דב המעשה, החלואה, והנסיון. ועל עתותי הצרות האלו המולכות שולל גם את ראש השאר, אמר דניאל "מן המשכילים יבאשלו, וחרשיעו רשעים, ולא יבינו כל רשעים. והמשכילים יבינו". ועל אותו עת נאמר, הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני וגו' ופתאום בא אל היבול האדון אשר אתם מבקשים, ומלאך הברית אשר אתם חפצים, ומי יכלכל יום בואו וכי העומד בהראותו? והוא מוסר איום, וזאת תוכחה נמרצה לבלתי נפול ברשת הכפירה בזמנים אלו.

ואמת כי נסיון גדול הוא לו לאדם להשאר שלם במל עגמי האמונה בימים ההם! אבל אף לו להנפונק המבול החפץ לאמת מבית המשתה ברגע שמחמספים שם כל המסובים, כי אחרי צאתו וברחו כושם לא יקרא עוד, וזמנה יבא לבו עליו בידעו אחרי זאת כי אלו התמחמה עוד שעה קטנה היה מתהדר ומתקטר ככל אנשי גילו, וכך, אלו נפון ח"ו ונסחפס באמונתו היום הזה. ונהיה תוחם על הראשונות חלילה, מי וידע אם אחרי שעה קטנה זמן קצר לא יבוא המסובין ליעוד העתיד בלעדינו כי כבר ארכה העת, וכבר הגיעה השעה של פדות נפשנו. וכמה ידאב לבנו בנו בהביטנו על בני גילנו אשר צפו לישועה שמחים בשמחת הגוי כלו, ואנו ישנים שנת עולמים הלא נאמר, ופתאום ובא אל היכל הארון אשר אתם מבקשים, ומי ישער השעה הפתאומית הזאת? ומי העומד בהראותו? הלא גם חותם בחינה קטנה מלבשת אותנו בושט בפני מי שתשבנותו קטן מערכנו, וכשיכ כשנמצא לפניו יתב' כסף סיגים מחושה על חרס, וכשיכ אם נהיה ח"ו מכלל, הפי' שנים". מי יגמל לנו על הצרות שסבלנו, על הענוים שנשאנו, ואיך לא נחום על דמינו ועל מלטול וגלות נפשנו, ואם עברנו אנו ואבותינו מזמן אלמי שנים עד היום הזה את הים הזועק והסוער, למה לא נאבה להגיע עד התוף בעוד הוא לעינינו? כי תחלה על הראשונות אפי' צדיק גמור כל ימיו

ימיו ומרד באחרונה, אבל את הראשונות כמפורש בספ"ק דקדושין. ומעתה נראה מה גרמו להם בעונותם אלה המתפקדים בשרשי אמונה שהזכרנו, כי בוררים להם לעצמם חלק רע מה שלא יתענש בו גם הבעל תאווה ושופך דמים, כמו שהזכרנו לעיל בשם הרמב"ם, חומלים הם על זולתם בראותם איש מעונה ומחוסר, ולא יחמולו על עצמם באברן כל מעשיהם הטובים, פרי צדקתם ותורתם שעמלו בה מיום הולדם, יפזרו למענם כסף ונדיבת רוח, והם מהרסים אותם ברגע אחת, ומה גרם להם להיות נפסד כך, קלות דעת, או רעיון טעש ששאבו אותו מתברת ימריים, החכמים בעיניהם ללעוג. על כל אמונה ודת, או תאווה קלה שהפצו למלאותה, אך מה לתאווה זו הנמנזה לצרף אליה הכחשת דת אמת ואמונת אלהים חיים, או להתנות על הראשונות אשר גם בלעדי זאת תאומם מתמלאה, ואם רחוקה היא מכליותיה בדור הזה דור חכם בעיניו, מלהאמין בגאולת ישראל ויפלא בעיניהם לפי דרך הטבע ומנהגו של עולם, הלא ממנו יתב' לא יפלא, והחשועה אינה תלויה בשכל ובטבע, וכמו"ש החסיד יעב"ץ על פסוק כי בא סוס פרעה שהוא מופת על הישועה שהוא מושל על רצון האדם ובחירתו, כי מה ראה פרעה ועבדיו אחרי שידעו כי ה' נלחם להם במצרים, וכבר אמרו אנוסה מפני ישראל, מה ראו לבנם אחריהם בים בידעם הסכנה הרצופה? אך ה' יתב' סגר בעד שכלם ובחירתם, ולכן שירה רדשה שבתו גאולים ויהי כלם תודו והמליכ, ואמרו. ה' ימלוך לעולם ועד" כי תתבטל הבחירה בהגלות כבודו עלינו, ואז יהפוך אל עמים שפה ברורה, לקרוא יחד בשם ה', ויצמח צמח לבית דוד.

ואנו אין לנו אלא לאחוז במדתו של אבינו הראשון אוהבו של מקום, שמכל נסיון ונסיון, ומכל הפגעים שעבר עלינו הוסיף אהבה על אהבה, התדבק ביוצרו, ורכש לו נפשות שתהא שם שמות מתאהב על ידו. והתחכם עוד להמציא מין מצוה מעשיית להלביש בה הסתכלות המחשבה „האיך תקב"ה משפיע חסדו על יצוריו ומקיים אמונתו לדור דור, וכלל הכל בנוסח תפלת שחרית „שזמנה קבוע מהנץ החמה, שעת היציאה מחושך לאור, תרשי" ¹² כחות לגוף, ותחזרת נשמה „למחים, ומוכשרת להכיר בה גבורתו המתפשטת לאפסי שחקים, וכך התחנך להשכים יום יום לשוח „בשדה, ומי ששמע אותו פה נעים מפאר ליוצרו בתפלת השחר, רפו עצמותיו בגילה ורעדו, עד „שהתאווה גם הוא להתחיל חיי מעת לעת שלו בתפלה, וע"י זאת זכה אברהם בסוף ימיו לחלות „מרגילות טובה בגלגל חמה, להאיר לארץ ולדרים לדורות עולם", [תה"נ שם].

בהירי בניו אחריו הלכו בדרכיו עד שהעמיד יעקב אבינו ע"ה משפחה שלמה שניתן בה כח לנחול תורה מן השמים, ולדעת שהוא יתברך מרומם על כל ברכה ותהלה. נורא ונאגב בחסדו ואמונתו עד שבאו להשגת יראת הרוממות, יראת אהבה רצויה, ואחרי התגלגלות זמנים שונים עמדו נביאים שביניהם ובחירי הכנסיה הגדולה והתקינו להם נוסחת התפלה וההודאה הכוללת שרשי האמונה, ואוצר המדות הנפלאות הכמותן, השמחה, והתום, אשר מכל מלה מרבירה מתמלאה הנפש עז וחירו ותעצומות באלהי ישעה, ונוחל חיי עולם הגופני והרוחני כמושה"כ „ואתה תגיל בה", ויעיין הקורא בתפלת השחר לרבינו סעדיה שיסודותו ג"כ על פינות שרשי אמונה שזכרנו.

הערה.

הננו מעתיקים בכאן תפלת רבינו סעדיה גאון אשר מצאנוה בגנזי אוקספורד מועתק בסדרו לפני תפלת שחרית, וכנראה עישה לשיר הלולים ופתיחה קודם אבירת ברוך שאמר, ומרוב חשיבותה היתה שגורה בפי הגאון ר' מנחם עזריה מפאנו וצ"ל, כנזכר בס' תפוחי זהב [מאנטובה שנת ישי"ג] וירשום עליה תפלת השחר לר"ם גאון, וזה הביא להשענות את אחד המבארים, לספר הכלבו דפוס זולצבאך, שכתב, "שמעתי שרב סעדיה יסד ברוך שאמר", והחכם שד"ל העתיקה באוריינטל רשנת 15 ממחזור רומניא שהיה תי, וכתב שהיא אחת משלש התפלות שיוסר, ומובא שם על תפלה זו שהיא, תפלת השחר דרבינו סעדיה זצוק"ל, והשניה [מובאת אצלנו להלן בתפלות עשי"ת] גם זאת התפלה לגאון ר"ם, וכחב על התפלה הראשונה שלא נמצא ממנה התחלה והסוף, והסר הרוב מומנה כאמנע, ע"ש, והן הן התפלות המפוארות בפי החכם הראב"ע, בפרושויו על קהלת בפסוק אל תבהל על פיך, שכתב, "אל יוציא פיך מלים בבהלה, ולבך אל ימהר כי אם תבינהו, כו' על כן חייב אדם לשמור פתיו פי, ויחשוב שהוא עומד לפני מלך שבידו להמית ולהחיות, ולכן אסור שיכניס בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושו", ע"ש שהרחב לדבר ולקטגר נגד הפייטנים, ושמה הושב ארבעה דברים קשים שנמצאים בפיוטי הקליר. הא' שרובם הדות ומשלים, לא כתפלתו של שלמה המלך ע"ה, וכן כל תפלה לקדש ולחול שתקנו הראשונים. הב' שמעורבים בלשון תלמוד. וכתב: "ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נבריות, לא כתפלה הקבועה שכלה דברי צחות בלשון הקדש". והג' שגם המלות שהן בלתי ישי בהן טעיות גדולות, ואנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטיב, והלא תקנו הקדמונים לומר בצום כפור, "היה עם פסיוות עמך שלא יכשלו בלשונם"? הרביעית שכל פיוטיו מלאים דרשות רז"ל ואגדות, וחז"ל אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוט, ולא סוד ומשל, או כענין שאין הלכה במותו, או שיחפרש לענינים רבים, ומסיים דבריו: שהגאון רבינו סעדיה נשאר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים, שלא חבר שום מחבר במוהם, והם על לשון המקרא, ודקדוק הלשון, באין הדות ומשלים, ולא דרש, עד כאן דבריו ז"ל, והננו מעירים בכאן על השניים שנפלו בהעתק כתיו שלפנינו לבין מחזור רומניא שהעתיק משם הרב שד"ל, ומעתיקים גם הנקוד במקום הנדרש כמה שמצאנו בנקוד הכתי שלפנינו.

תפלת השחר לרבינו רב סעדיה גאון וצ"ל

אתה הוא ה' לבדך, אחד מתנשא לכל לראש, ומרומם על כל הברכות ונעלה על כל התהלות, וגבוה מכל התשבחות, ללא קצת ולאין סוף ועד אין מספר. אין ערוך אליך מכל דמות, ואין שוה לך בכל תמונה, ולא כמוך בכל הנמצאים, ומבלעדיך אין אלהים. יִשָּׁךְ מאז ואין שני לך, ומעולם אתה ואין אחר אתך, מעונה אלהי קדם ואין זר עמך, [אלהים חיים אתה ומספר ימים אין לך]. נוסח זה נמצא בסדר רס"ג שהובאה ממזכרים מהגניזות [ומִשָּׁךְ החכמה אתה, לא נועצת את חכם ויבייך, ומפיד הדעת והתבונה ולא מורה הורך. והעושר והכבוד מלפניך ולא לקחתם במקד, ואתה מושל בכל ומלכותך מאחר לא קבלָהָה, ובידך כח וגבורה ולא קָנִיתָם מִעֵת, כי גבורתך וגאותך לא תִדָּל לעד, והכמתך ותבונתך לא תוֹסִיף ולא תחסר, ומלכותך לא תחליף כי היא מלכות כל עולמים, ועוֹד וכבודך לא ישתנו עד עולמי עד ושנותיך לא יִפְּמוּ.

תפלת השחר לר' סעדיה גאון

כי אתה אלהי עולם ואתה היועין ומי יִפַּר, ובנטותך ירך מי ישיבנה, ואם תשקיט עם מי ירשיעהו, ואם תסתיר פנים מי ישוּרְךָ, אשר אם ברכת [א] ומבורך, לעולם דברך נצב [ב] ולעולם חסדך, ועד דור ודור אמונתך:

אל מסתתר מעיני כל חי, ונשגב ונפלא מראות כל יצורים, השוכן מרום, והשמים ושמי השמים לא יכלכלוך, היושב על חוג הארץ וגם היא לא תִּכְיֶךְ. השם עבִים רכובו, ואיזה מקום מנוחתך. והכל מאתך, והכל לך, והכל עדיך. בלכותם ישכילוך כל מבקשין, וכמהשבותם ימצאונך כל דורשין, ואליהם קרוב אתה בחדרי רוחם, כי נפשותינו לך עלינו עדים נאמנים וְנִיּוּתֵינוּ יענו בנו עדות אמת, וְיֹורְנוּ: [ג] כי אנחנו ההומר ואתה יוצרנו, ובי אתה הבורא, ומעשה ירך כלנו:

ובכל זאת אנחנו מודים לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, אתה אלהינו ואנחנו עבדיך, ולפניך כורעים ומשתחווים ומתפללים ומתחננים ומהללים לשם תפארתך, ומשבחים לך בתהלתך, ושואלים מלפניך חיינו ולחם חֲקֵנו, ומדע לבבנו, וְרַפְאוֹת בשרנו, וסליחות עונינו, ולפדות נפשנו מכל צרה, כי ידענו כי כל תוכל ולא יִפְצֵר ממך מזמה:

אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם, כרוך נמית אותם, וְכִירְיָעָה פָּרַשְׁתָּם וְכָאֵהַל מִתַּחְתָּם. [ד] ימינך מִפָּתָה אותם על תהו, ועמוריהם ירופפו ויתמהו מנערתך בְּעוֹדָם, וְכַעֲשֹׁן הַמַּלְאָכִים בְּאַחֲרִית, וְנִגְדוּ בְּסֵפֶר הַשָּׁמַיִם, וכל צבאם יפולו כְּנֹבֵל עָלָה מִנֶּפֶן וְכִנּוּבָלַת מִתַּאֲנָה, ואתה חי לעדי עד ולנצח נצחים: [ה]

אתה הוא ה' האלהים, הנותן שמש לאור יומם חֲקֵת ירה וכוכבים לאור לילה. האומר לחרם ולא יזרה בלילה, ובעד כוכבים יחתום ביוםם, עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן, מוציא מִזֶּרוֹת בְּעָהֶם, וְעֵישׁ על בניה תִּנְהֵם. וכלם יעמדו לאור חֲצִיץ, וילכו לְנוֹגַת בֶּרֶק חֲנִיתךָ, ומפחדך יקדרו וידעכו

שנוי נוסחאות והגהות

[א]. אשר אם ברכת "עם", [ב]. "דברך נצב בשמים". [ג]. ויורנו כו' נראה שרמזו כזה לרעת אפלטון שאמונת מציאת ה' יוש אלות אחר נמצא, בורא הכל וממציא את הכל, מכונה בנפש ממקור מחצבה, ומשורשה בנפשות כל אדם כמו מושכלות ראשונות, וכמו"ש במו"ש במ"ש רז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו, שר"ל מפי גבורת המופת, ורצונו שכל המצות קבלנו ממושרעה דרך אמונה, אבל שחי מצות הללו כל אדם משיג אותם גם בשכלו, ועיין בס' התורה"י בפ' יתרו. [ד]. וכיריעה מתחתם וכאהל שרשם" [ה]. אחרי כל סיום כזה ואתה כו' מתורגם שם בכח"י הכל בלשון ערבי.

תפלת השחר לר' סעדיה גאון

וידעכו, ויאספו נגהם, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:
אתה הוא ה' האלהים הרוקע הארץ על המים, המטביע אדניה, השם
ממדיה, הנוטח עליה קן, התולה אותה על בלימה, מכין הרים בכחו,
וגבעות בחיל הקפו, וי יוסד עמקים ואפיקים וגיאיות. ובשלחה דברך ארץ
עד מהרה ירוין, עת אשר תביט עליה ותרעד, וכי תגע בהרים ויעשנו,
ויפסי כדונג, ויזלו כמים מגרים במורד, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:
אתה הוא ה' האלהים הכונס כנר מי הים, נותן באוצרות תחומות, אשר
שמת חול גבול לים, חק עולם בר יעבריהנו. המשלח מעינים בנחלים
ומבקע בצורות יאורים, המשביח שאון ימים, ומקול רעמך יחפזון, רנע הים
ויהמו גליו, ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל, מגערתך ה', מנשמת רוח
אפך, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא ה' האלהים המבסס שמים בעבים, המכין לארץ מטר, המצמיח
הרים חציר, משקה הרים מעליותיו, הנוטע בארץ עין כל פרי, המצמיח
מוצא דשא ועשב לעבודת האדם, להוציא לחם מן הארץ, לתת זרע לזרע
ולחם לאוכל. ואם נשפת בהם וייבשו, וסערה בקש תשאם, ומפחדך החפיר
לבנון, קמל ונוער בשן וכרמל, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא ה' האלהים הבורא כל נפש חיה, הארץ וכל אשר עליה: הימים
וכל אשר בהם, שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדולות, היורע
כל עוף הרים עם אברה חסידה ונוצה, ומבינתך יאבר גין ועל פיך יגביה כל
נשר. ולך כל היתו - יער בהמות בהררי אלף, צינה ואלפים כלם, בהמה
ורמש וחייתו ארץ למינה. כלם אליך ישברון לתת אכלם בעת, תתן להם
ויקוטון תפתח ירך ישבעון טוב, תסתיר פניך יבחלון, תוסף רוחם יגועון ואל
עפרם ישובון, ואתה חי לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא האלהים אשר יצרת את האדם עפר מן האדמה, עור ובשר
הקבששו ובעצמות וגידים סוככהו, חיים וחסד עשית עמו, ורוחך
דמוכ נחת להשכילו, ארהו ורבעו זרית וכל דרכיו הסבנת, ותודיעהו חקי
רצונך, ותלמדוהו לעשות הטוב והישר בעיניך כל ימי חייו בארץ, עד בא
ימיו עת פקודתו, תתקפהו לנצח ויחלון, משנה פניו ותשלהו. יגוע כל בשר

יחד

שניי נוסחאות והנהות

תפלת השחר לר' סעדיה גאון

יחד ואדם על עפר ישוב, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא ה' האלהים, ואתה מחיה את כלם בי עֵמֶךְ מְקוֹר חַיִּים. האל המושל בנבורתו עולם, בכל מקום עֵינֶיךָ מְשׁוּמָּטוֹת, לא יִסְתֵּר אִישׁ במסתרים כי אם אתה תראהו, לא יֵלֶךְ אִישׁ מְרוּחֶךָ, ואנה מִפְּנֵיךָ יִבְרַח מֶלֶךְ מִשְׁפַּט אֱהָב, כֹּגֶן מִיִּשְׂרָאֵל וְלֹא עֲוֹלָתָהּ בּוֹ, אֲשֶׁר לֹא יֵשֵׁא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד, כֹּאֲשֶׁר דְּמִיתָ כֵּן הָיִיתָ, וְכֹאֲשֶׁר יַעֲצֵת הִיא תְּקוּם. קוֹלֶךָ חוֹצֵב לַחֲבוֹת אִישׁ, וְרוּחֶךָ מְפַרֵּק הַרִים וּמִשְׁבֵּר סְלָעִים, וּדְבַרְךָ לֹא יִשׁוּב רִיקָם כִּי אִם עֲשֵׂה [אֲשֶׁר חֲפַצְתָּ] וְהַצִּלְתָּ אֶת אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּהוּ. חוֹקֵר לִבְבוֹת, בּוֹחֵן בְּלִוְיוֹת, חוֹפֵשׁ כָּל חֲדָרֵי בֵּטָן, מַגְלֶה עֲמוּקוֹת מִנִּי הַשֶּׁךְ, ז'. וְיוֹצִיא לֵאמֹר צִלְמוֹת, מַעֲבִיר יוֹם וּמִבִּיא לַיְלָה, מְזַרֵּה חֲמָה וּמַעֲרִיב לִבְנָה, מוֹצִיא קִיּוֹן וּמִבִּיא חוֹרֶף, מִשְׁנֶה עֵתִים ח'. וּמְנִים, מוֹלִיךְ דּוֹר וּמִבִּיא אַחֵר, מְסִיר מַלְכִּים וּמַקִּים מַלְכִּים, מִשְׁפִּיל גֵּאִים וּמִגְבִּיהַ שְׂפָלוֹם, מְמִית חַיִּים וּמַחִיה מֵתִים, מוֹרִישׁ עֲשִׂירִים וּמַעֲשִׂיר רִשִּׁים, מַקִּים מַעֲפֵר דָּלִים מֵאֲשׁוּפּוֹת יָרִים אֲבוֹנוֹנִים, מִשְׁבִּיעַ רַעֲבִים וּמְרִיחַ צִמְאִים, מַלְבִּישׁ עֲרוּמִים וּזוֹקֵף כְּפוּפִים, וְסוֹמֵךְ נוֹפְלִים וּמְתִיר אֲסוּרִים וּפּוֹקֵחַ עֲוֹנִים, ט'. וּמְרַנֵּן אֱלֹמִים וּמְמַלֵּא חֲסָרִים, וּפּוֹקֵד עֲקָרוֹת וּפוֹטֵר רְחֻמִּים, מוֹלִיד אַחֲרֵי עוֹצֵר, וּמְרַפֵּא אַחֲרֵי מַחִין, וְהוֹכֵשׁ אַחֵר שֹׁבֵר. קְרוֹב לְנִשְׁכָּרִים וּמוֹשִׁיעַ אֶת נִדְכָּאִים, אוֹהֵב עֲנוּיִם וּשְׁנוּא גֵּאִים, וּמַקְרֵב אֶת הַרְחוּקִים וּמַקְבֵּל אֶת הַשֹּׁכְבִּים, סוֹלֵחַ עֲוֹנוֹת וּמַכְפֵּר חַטָּאִים וְעוֹבֵר עַל פְּשָׁעִים, רֵב חֶסֶד לְמוֹכִים וְלִרְעִים, אֲרֵךְ אֲפִים לְצַדִּיקִים י'. וְגוֹמֵל טוֹבוֹת לַחַיִּיבִין. וְעוֹנֶה בְּכָל עֵת צָרָה לְיוֹרְדֵי הַיָּם בְּאֲנִיוֹת, לַתּוֹעִי בַּמַּדְבָּר בִּישִׁמוֹן דֶּרֶךְ, לְאֲסִירֵי עֵנִי וּבְרוּרָה, לְשׁוֹכְבִּים עַל עֵרֶשׁ דָּוִי, לְהוֹלְכֵי בְּלֹא כֹחַ לִפְנֵי רוּחֶךָ, לְנִתְּנוֹנִים לִפְנֵי פְרִיזֵן חַיּוֹת, לְאֲשֶׁר נִדְּמוּ בַּתּוֹךְ הַחֲפָכָה, לְגֵרִים וְתוֹשְׁבִים בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, לְיוֹשְׁבֵי אֶרֶץ כִּי תִבֵּא עֲלֵיהֶם חֶרֶב, לְכוֹרְמִים וְלִיּוֹגְבִים בְּהַעֲצֹר טַל וּמִטָּה, לְאִיל כִּי תַעֲרוֹג עַל אֲפִיקֵי מַיִם, לְיַעֲלִי סֶלַע עַת תִּכְרַעְנָהּ יִלְדִּיהֶן תִּפְלַחְנָהּ, לְעוֹרֵב כִּי יִלְדוּ אֶל אֵל יִשְׁוֹעִי. וְשׁוֹעֵת הַכֹּל תִּשְׁמַע בְּפֶעַם אַחַת, וּבְחֶרֶף עֵין תוֹשִׁיעַ אֶת כָּלם, כִּי אַתָּה אֵל רַחוּם וְחַנוּן אֲרֵךְ אֲפִים וְרֵב חֶסֶד וְנֶחֱם עַל הָרַעָה:

וצבא השמים לך משתהוים, ושרפים ממעל לפניך עומדים, ומלאכים ורוחות עֲשִׂיתָ לך נִצְבִים, ומשרתיך אֵשׁ לוֹהֵט מְרַאִיהֶם בְּלִפְדִּידֵם, הַחַיּוֹת רָצוּא

ושוב

שְׁנֵי נִסְחָאוֹת וְהַגְהוֹת

[י. "וְיִתָּא" תי. "וּמַחֲלִיף זְמַנִּים". ט. "וּפּוֹחַת הַרְשִׁים, מִנְהֵל סִפְסִיִּים". י. "וְלִרְשִׁים".

תפלת השחר לר' סעדיה גאון

מו

ושוב כמראה תִּבְזָק, תִּשְׁלַח בְּרָקִים ויִלְכוּ ויאמרו לך הננו. וכלם מפארים לשם קדשך, ומשבחים לפני כסא כבודך, ומיראתך יֵאָדָּם. יִנְעוּ אֱלֹהִים, וּמֵאִמְתָּךְ יִרְעוּ אֹפָנִים, ומקול דברך תרפינה כנפיהם, וישאו קדושה לך, האל אשר כבודו מְלֹא כל הארץ, ויתנו ברכה לך, האל הבורך כבודו ממקומו. ולא יכירוך לך מקום, ולא ידעו לך יֵבֶן מחנה, כי ענן וערפל סביבך, וסופה וסערה בדרכיך, ואש מתלקחת כמראה החשמל לפניך, ונוגה כאור תהיה קִרְנֵים מִיָּדֶיךָ, והוד והדר וְחֵדֶר מְנִיגָה נגדך, וְתִשֶׁת חֹשֶׁךְ עֲבֵי שְׁחָקִים סְתָרֶךָ, וְנִאֲוֹת וּגְבוּרָה שְׁמַת לְבוּשֶׁךָ, וּדְמוּת כָּל גֵּאָה וְרֵם הָרָאִיתָ בְּמִדְבָּרוֹתֶיךָ, כי כל הנאים והרמים שפלים תחתך, ולמולך מי יָעֻזּוּ וּמִי יִכָּל לַעֲמֹד נגדך, ומי זה לפניך? יִתְיַצֵּב, ומי תִּקְשֶׁה אֵלֶיךָ עֶרְפָּה וּשְׁלָם. בעבור כי אתה בעל הגבורה, אל יתהלל הגבור בגבורתו, ולמען כי אתה הוא בעל החכמה, אל יתהלל חכם בחכמתו, ולפי כי אתה הוא בעל העושר, אל יתהלל עשיר בעשרו. כי כחציר מהרה יִמָּלֵךְ וכירק דשא יִפֹּלֵן, כלבוש תחליפם ויחלופו וְכִצֵּל תַּעֲבִירֵם ויעבורון. ואף כי המשביל ויורע אותך לא במעשיו יתהלל כי אם בשמך, יֵן כי בך יִצְדָּקוּ ויתהללו כל זרע ישראל לאמר: באלהים הללנו כל היום ושמך לעולם נודה סלה:

אתה הוא ה' האלהים אשר בהרת באברם, והוצאתו מאור כשדים ושטת שמו אברהם, וְכָרַת בְּרִיתְךָ אֶת יִצְחָק, ונשבעת לו בְּהַר הַמְרִיָּה, וְהִקְמִיתָ עֲדוּת בֵּיעָקֵב, ותורה שִׁבְעָה בִּישְׂרָאֵל. תִּמְסֹת הגְדוּלוֹת אשר ראו עֵינֵינוּ, האֲוֹת והמוֹפְתִים, הִיד הַחֻקִּית, והזרוע הנְטוּיָה אשר לא נִבְרָאוּ בָהֶם [י.]. בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, הַעֲדוּת, מִן הַמִּקְרָא, והמשנה, הַכְּתוּבִים והדרושים, הַמְּשִׁיבֵי נֶפֶשׁ, הַמְּשַׁמְּחֵי לֵב, הַמְּנַבְּיֵי קוֹמָה, הַמְּאִירֵי עֵינַיִם, אשר יַעֲשֶׂה אוֹתֵם הָאֵלֹהִים וְהִי בָהֶם, מִן הַשָּׁמַיִם הַשְּׂמֵעֶת אֶת אֲבוֹתֵינוּ אֶת קוֹלְךָ, ועל הארץ הַרְאִיתָם אֶת אִשָּׁה הַגְּדוּלָה, וְנִתְּנָה מִפְּנֵיהֶם צִרְיָהֶם וּמִנֶּךָ לֹא מִנַּעַת מִפִּיהֶם, ותתן את מִשְׁכַּנְךָ בְּתוֹכָם. כי שִׁמְךָ עֲלֵיהֶם נִקְרָא ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְיוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים. [י.]. כָּל אשר עֲשִׂיתָ בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקֶּיךָ, ויִנְצְרוּ תוֹרָתְךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ. עַל כֵּן גָּדַלְתָּ ה' אֱלֹהִים עַד מְאֹד, כי אֵין כְּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים וְזוֹלָתְךָ כָּכָל אשר שָׁמַעְנוּ בְּאוֹזְנֵינוּ. על

שְׁנוֹי נִסְחָאוֹת וְהַגְּהוֹת

[י.]. "יועזי" יב.]. "מנוחה", יג.]. "ורחמך אשר הכינות את לבו לדעת", וכיאר כזה משה"כ אל יתהלל חכם וגו' כי אם בזאת וגו' כי אני ה' עושה חסד. ביאור נפלא ואמת. יד.]. "בכל הארץ ובכל הגוים". עו.]. "התורה". עו.]. "אשר כל עשית בעבורי".

תפלת השחר לר' סעדיה גאון

על כן נאמר: ברוך ה' אלהים, וברוך שם כבודו לעולם:

ברוך אתה אלהי האלהים, וברוך אתה אדוני האדונים. ברוך אתה ראשון
 [ו.] מקדם עד לא כל ראשון, וברוך אתה אחרון בסוף ימ[ו]. לתכלית כל
 אחרון. ברוך אתה עושה גדולות עד אין חקר, וברוך אתה פועל נפלאות עד
 אין כל מספר. ברוך אתה לא ייעף ולא ייגע, וברוך אתה לא ינום ולא יישן.
 ברוך אתה מגיד מראשית אחרית, וברוך אתה מודיע מקדם אשר לא נעשה.
 ברוך אתה משלם שכר טוב ליראיו, וברוך אתה עזו ואפו על עוזביו. ברוך
 אתה מְכַסֶּה כל קְצוֹי ארץ וים רחוקים, וברוך אתה אשר לא יבושו ימ[ו]. קְצוֹי
 לעולם. ברוך אתה בשמים ממעל, וברוך אתה על הארץ מתחת. ברוך אתה
 ביום כי יָאָר לנו, וברוך אתה כלילה כי יִחְשֹׁךְ ממנו. ברוך אתה על כסא
 כבודך, וברוך אתה בכל קְצוֹת השמים. ברוך אתה בבית מקדשך, וברוך אתה
 בכל אפסי הארץ. ברוך אתה במלאכי מרום, וברוך אתה בקהל קדושים. ברוך
 אתה בבני ישראל, וברוך אתה בכל לְאֻמִּים וְאִיִּם. ברוך אתה בדורות
 העוברים, וברוך אתה בדורות הבאים. ברוך אתה בימי גְּלוּתֵנוּ, וברוך אתה
 בימי גְּאוּלְתֵנוּ. ברוך אתה בעולם הזה, וברוך אתה בעולם הבא. ברוך אתה
 בכל הברכות אשר נאמרו, וברוך אתה בכל הברכות העתידות לְהִתְאַמֵּר. ולך
 דומיה תהלה, ולך יִתְאַתָּה [כ.] מלוכה, ונעים לְזַמֵּר וטוב להודות. ואם הואלנו כל
 ימי חיינו, [כא.] ואף נדרנו כל שָׁנָה מעינינו והתיצבנו באזנים, ושפכנו שיה בכל
 [כב.] המים שְׂבִימִים, לברכך בדברי כל פה, וּלְהִלָּלָהּ מִרְנַנֶת כל לשון, ולהודות
 לך מִרְחִישֵׁת כל לב, וּשְׂבַחךָ מֵאַרְשֶׁת כל שפה, ויותר ממנין עֶפְרַיִם הארץ וחול
 הים וכוכבי הרקיע, וְלָרֹב מֵהִשְׁכּוֹן הַשָּׁמַיִם הַיְּמִיִּם והשעות והרגעים, ולמעלה
 ממספר כל צֶמַח כל [כג.] עֵץ וכל זרע, ולמאד [כד.] מְבַדֵּת מצעדי כל רגל,
 כל נשמת רוח היום, ולא הגענו עד חלק אחד מאלפים ורבבות תהלותיך.
 אמת! מי ימלא גבורות ה' ישמיע כל תהלתו, אבל כפי כִּהְנוּ נזכיר מְקַצֵּתָם,
 ואתה משמים תשמע ותושיע ותרצה לנו, כי אל שומע תפִּילָה אתה:

יְהִי רִצּוֹן מִלִּפְנֵיךְ ה' אֱלֹהֵינוּ שֶׁתִּמְחֹל לָנוּ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ, וּתְכַפֵּר לָנוּ עַל כָּל
 פְּשָׁעֵינוּ, וְתִסְלַח לָנוּ לְחַמְאֵתֵינוּ כְּנוֹדֵל חֶסֶדְךָ כִּי רַבּוּ מִשִּׁבוֹתֵינוּ, וְלֶךְ

הטאנו

שנוי נוסחאות והגהות

[ו.] "מקדם" נחלק. ית[ו]. "ותכלית". ית[ו]. "קיד" כו[ו]. "ברכה" כא[ו]. "ואם". כג[ו]. המים. "אשר-
 בימים. כג[ו]. "פרי". כד[ו]. "ומאד מכל צעדי רגל וכל אשר נשמת".

המאנו ועוינו פשענו ומרדנו וסרנו ממצותיך ומשפטיך המוכים. כה. אנא למענך קבלנו ורצה תשובתנו, כבסנו מעונינו ומהמאנתנו מהרנו, כו. ונהיה מהשכים אליך בכל לבם, אשר להמאנתם לא תזכר עוד:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵיךְ ה' אֱלֹהֵינוּ שֶׁתִּגְהַג עִמָּנוּ בְּמִדַּת הַרְחֵמִים כָּל יְמֵי חַיֵּינוּ, וְתִגְהַג לָנוּ מִמְּנוּחָתֵנוּ, וְתִכְוֶנֶן מַעֲשֵׂה יְדֵינוּ, וְתִרְפָּא אֶת מַכּוֹתֵינוּ, וְתַצִּילֵנוּ מִכַּף אוֹיְבֵינוּ וְלֹא יִשְׁמַע צַעֲקָה וּכְבִּי בְּבִיתֵנוּ, וְלֹא שׁוּד וּשְׁבֵר בְּנִבְלָנוּ, כז. וְנִהְיָ רְצוּקָה וְרָאִי שְׂמֶךְ, כִּי תִלְמַדְנוּ תוֹרַתְךָ, כח. וְתִשְׁכַּלְנוּ שְׂכָל טוֹב מִלִּפְנֵיךְ, וְתִתֶּיךָ לִבְבָּנוּ לִירְאָה שְׂמֶךְ, לְמַעַן נִשְׁכִּיל כָּל אֲשֶׁר נִלְךְ וּבְכָל אֲשֶׁר נִפְגַּה שֵׁם, עַד הַיּוֹם אֲשֶׁר תֵּאֱסָפֵנוּ אֵלֶיךָ, וְתוֹצִיאֵנוּ מִשְׁלוֹם אֶל שְׁלוֹם, וְנִמְצָא מְנוּחָה בְּאַרְץ הַחַיִּים לִפְנֶיךָ, וְנַעֲשִׂימוֹת בְּיָמֶיךָ נֹצֵחַ:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵיךְ ה' אֱלֹהֵינוּ שֶׁתִּרְאָה בְּעֵינֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הַנְּפוּצִים בְּכָל הָאָרְצוֹת, וּבִהְרֹבוֹת יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר חִיתָה שְׂמִמָּה, וּמִקְדָּשְׁךָ אֲשֶׁר הָיָה מִשְׁלָה וְנִעֻז כַּמְדָּבָר, וְתִקְנָא לִשְׁם קִדְשְׁךָ הַמְּחַלֵּל בְּנוֹיָם, וְתִקְבֵּן שְׂאֵרֵית צֹאנְךָ מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת כע. וְתִשָּׁב יִשְׂרָאֵל אֶל גְּלוּתוֹ וְאֶרְמוֹן עַל מִשְׁפָּטוֹ וְיִשָּׁב, וּבֹאֵה הַמַּמְשָׁלָה הָרִאשׁוֹנָה מִמְּלֻכְתָּ לְבֵית יְרוּשָׁלַם, וְעַמְּךָ וְרַעְיָה בְּשֵׁם ה' בְּנִאֲוֹן שֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ, וְנִקְוֹ אוֹלֵינוּ כָּל הַגּוֹיִם לִקְרֹא כָּל בְּשֵׁם ה' וְלַעֲבֹדוֹ שְׂכָם אֶחָד, כִּי לֹךְ אֲנַחְנוּ מוֹחֲכִים וּמִצְפִּים לִישׁוּעָתְךָ, וּמִיַּחְלִים לַחֲמוֹן רַחֲמֶיךָ וְחֶסֶדְךָ, אֵל תְּבִישֵׁנוּ ה' מִסְּבִירֵנוּ, וְאֵל תַּפַּח נֹא מִלְכָּנוּ אֶת תְּקוּתָנוּ, הֲרֵאֵנוּ ה' חֶסֶדְךָ וְיִשְׁעֶךָ תִּתֵּן לָנוּ, וְקִים לָנוּ הַבְּטוּחוֹתֶיךָ, וּמֵלֵא לָנוּ נַחֲמוֹתֶיךָ, הוֹשִׁיעָה ה' אֶת עַמְּךָ וּבִרְךָ אֶת נַחֲלֶתְךָ, וְרַעֲם וְנִשְׂאִים עַד הָעוֹלָם. לו.:

שְׁנוֹי נֹסְחָאוֹת וְהַגְהוֹת

כה. ועל זאת בשנו ונכלמנו. כו. "חכנו משגיאות ומנסתרות נקנו. כז. מני. כח. "ומשפטיך". כט. "אשר נפוצו שמה". לו. עד כאן דברי התפלה. ובהעתק ארענט וכן בסדור ספר שנירס ע"י דניאל זאנושו בוויניציאה שנת שני'ת, הוסיפו שם בברכה זו: "תתהלל מלך בפי כל קרושים ובישרי לב, ובקרב חסידים. תתפאר שמך מלכנו, במקלות ישראל עמך. ויתרומם שמך וזכרך מלך מלכי המלכים לצנח נצחים, חתומם על כל ברכה ותהלה ככתוב: ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה, וכתיב: וירוממוהו בקהל עם ובמושבו זקנים ויללוחו. במקלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל, ברוך אתה ה' אל מלך גדול ומהלל בתשבחות, עד כאן. וכתוב בחשו' פאר הדור להרמב"ם סי' ק"ל, שא"א קדיש כ"א היכא דחקו בתפלה או על לימוד, אבל על תפלות שתקו רב סעדיה ותחנונים של רחמים לא יאמר קדיש. ובס' שבלי הלקט סי' י"ח כתב ששאל ר' אברהם ב"ר דוד, הרי אמרו כל המספר בשבחו של מקום יותר מראי נעקר מן העולם, והרי תפלת ר' סעדיה ז"ל כל אותה הבקשה, שיש בה כמה שבחות, וגם בקשה אחרת שקורין אותה בקשת אליהו, היאך אומרים אותה בני אדם, נראה שלא אסרו לספר בשבחו של מקום אלא בצבור או בעיקר התפלה, אבל ביחיד החנונים הם, הלא תראה לענין הכריעות ברעיק שאדם מניחו בזוית זו ומוציאו בזוית אחרת כו. ע"ש.

דינים מספר דרך החיים

שישתדל האדם להתפלל בצבור ובבחי"ג ומתי פטור

(א) ישתדל האדם להתפלל בצבור בבהכ"ג ואעפ"י שיכול להתפלל בביתו בעשרה משום דכרוז ע"ה הדרת מלך. ואם הוא חוגם כגון ששם כחו אעפ"י שאינו חולה ממש וגם טריחא לי' מילתא לאסוף אליו עשרה להתפלל עמהם יכוין עכ"פ להתפלל בשעה שהצבור מתפללין. מיהו אם חלש לבו ואפי' אינו חולה נמור מותר לו להתפלל קודם הצבור בביתו אבל אם הוא בבהכ"ג אסור להתפלל קודם הצבור אלא א"כ הוא חוגם ובה"ג. (סי' ז' וע"ש במ"א:) (ב) לכן בני הישובים אם אין להם מנין להתפלל עמהם עכ"פ יראו להתפלל בשעה שהצבור מתפללין בעיירות: (ג) יקבע מקום לתפלתו ולא ישנהו אם לא לצורך ואין די במה שיקבע בבהכ"ג להתפלל בו רק יקבע לו מקום בבהכ"ג ולא ישנהו וכל תוך ד' אמות כחד מקום חשוב ומותר לו לשנותו תוך ד"א. (סי' ז"ג):

דין פסוקי דזמרה

(א) פסוקי דזמרה צריך לומר קודם ש"ע לכן אם עבר זמן ש"ע או שהוצרך להתפלל ש"ע עם הצבור שוב לא יאמר ברכת פסו"ד דהיינו ב"ש ויסתבה אבל שאר פסו"ד וכן ברכת השחר שמכרך בצוקר חייב לומר אחר התפלה. (סי' ז"ג):

זמן קריאת שמע

(א) זמן ק"ש של שחרית משימרה את הצבור הרגיל עמו קאת ברחוק ד"א ויכירנו וגמנך זמנה עד ג' שעות זמניות שהוא רביע היום לפי ערך השעות כגון אם היום ארוך ע"ז שעות גמנך זמנה עד סוף ארבע שעות שהוא ג' שעות זמניות (סי' ז"ה): (ב) אם קראה וזעלה עמוד השחר יאל דיעבד אף קודם שיכיר והוא שלא יהא רגיל לעשות כן דאז גם דיעבד לא יאל (גם ועיין בא"ר): (ג) אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה עם ברכותיה עד שעה ד' ואם עברה שעה ד' ולא קראה קורא אותה בלא ברכותיה כל היום. ואין להמתין על תפילין עד שיעבור זמן ק"ש (עיין סי' ס"ו ובה"א בא"ר):

זמן תפלה של שחרית

(א) זמן תפלת השחר מצותה שיתחיל עם הנץ החמה (סי' פט). ואם התפלל משעלה עמוד השחר והא"י פני כל המזרח (ולא סגי במה שהצריק השחר כנקוד' לבד) יאל. (א"ר): (ב) זמן תפלת השחר גמנך עד סוף ארבע שעות זמניות שהוא שליש היום לפי ערך השעות (דהיינו אם היום ארוך ח"י שעות הוי ו' שעות על היום וכשהיום ארוך ט' שעות הוי ג' שעות על היום זמנה) עד זמן זה צריך לגמור תפלתו. מיהו אם לא התפלל מקודם יכול להתפלל עד חצות (ס'): (ג) אחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית לכן כשנגזר או נאנס ולא התפלל קודם חצות ימתין אחר חצות חצי שעה (דהיינו כדי שיגיע זמן תפלת מנחה) ויתפלל מנחה ואח"כ שחרית בתורת השלמה (ודוקא בטעה או נאנס אבל במזיד אין לו תקנה) ובדיעבד אם התפלל בחצי שעה זו שאחר חצות יאל אבל אחר החצי שעה הג"ל יתפלל דוקא מנחה קודם. ואם התפלל קודם מנחה צריך לחזור ולהתפלל (סי' פ"ט ע"ש בא"ר):

דברים האסורים קודם התפלה

(א) כיון שעלה ע"ה אסור לו לאדם להקדים לפתח חצירו או לבית הכנסת לילך ממקום הקבוע לו למקום חצירו ולומר לו צפרא דמרי טב ומכ"ש ליתן לו שלום או לכרוע אליו ואפי' הוא רבו או אביו אסור אף כשהולך לאיזה עסק ואגב זה הולך לפתחו מותר לומר לו צפרא

דמרי עב אכל לומר לו שלום או לכרוע אליו אסור (סי' פט). וכל זה לפתוח לומר לחבירו שלום אכל כשחבירו שואל בשלומו מותר להשיב בכל ענין : (ב) אסור לאדם להתעסק בצרכיו או לילך לדרך משעלה ע"ה עד שיאמר מקצת ברכות וטוב להחמיר עד שיתפלל תפלת י"ה (סס ועמ"ה) : (ג) אסור לאכול ולשתות אחר שעלה ע"ה ומים מותר (ועהע וקאפעפ יוטר בלא צורך והלב) בין בחול בין בשבת ואם התחיל לאכול אפי' קודם ע"ה צריך להפסיק כשיגיע זמן קריאת שמע ותפלה. אמנם לאכול יותר מכדי צורך דרוי דרך קבע או לשתות אסור אפי' הני שעה קודם ע"ה (סס ועיין סי' רל"ב וס"ם תרכ"ב)

דין אם איחר לבא לבהכ"נ

(א) אם בא לבית הכנסת ומצא צביר בסוף פסוקי דזמרה אומר ב"ש עד מהולל בתשכחות ואח"כ תהלה לדוד עד מעתה ועד עולם הללויה ואח"כ אומר ישתבח ומתפלל יוצר אור עד לאחר ש"ע כסדר עם הצבור (סי' נ"ב). ואם יש לו שהות יותר יאמר ג"כ הללו אל בקדשו עד כל הנשמה תהלל יה. יש לו שהות יותר יאמר ג"כ הללו את ה' מן השמים עד עם קרובו הללויה, ואם עוד יש לו שהות יותר יאמר שאר הללויה. ואם יש לו שהות יותר יאמר ויברך דוד עד וברכות ואם עוד יש לו שהות יותר יאמר הודו עד והוא רחום וידלג עד והוא רחום שקודם אשרי ושם יתחיל (סס) : (ב) ואם איחר לבא וכבר התחילו הצבור יוצר אור ואין לו שהות לומר פסוקי דזמרה יתפלל עם הצבור מיוצר אור עד אחר ש"ע ואח"כ יתפלל פסוקי דזמרה בלא ברכות ב"ש וישתבח אכל יברך ברכות שמחוייב לברך בבוקר לכד מכרכת אלהי נשמה דינא בברכת מחיה המתים (סס ועיין פ"ח) : (ג) ואם בא סמוך לש"ע אם יוכל להתחיל ביוצר ויגיע לתפלת ש"ע בשעה שהצבור מתפללין בלחש יתחיל ואם לאו לא יתחיל כלל רק יתפלל כסדר בלא הצבור ולא יתפלל הש"ע לבד עם הצבור : (סס וע"ם קי"א) (ד) ואם מצא הצבור מתפללין ישתבח אם לא יוכל להתחיל בב"ש ותהלה לדוד וישתבח לא יאמר עמם ישתבח כלל רק ישתוק וישמע מהש"ץ כשאומר ישתבח ויענה אמן ואח"כ יתפלל עם הצבור מיוצר : (סי' נ"ב במ"א) (ה) אם היה עומד בק"ש בשעה שהצבור התחילו תפלת ש"ע אם יוכל להגיע עד אלהי נצור קודם שיגיע הש"ץ לקדושה יתפלל ואם לאו אל יתפלל רק ימתין בשירה חדשה : (ו) וה"ה אם יודע שהצבור יאמרו ברכו והוא לא שמע עדיין אם יודע שלא יוכל לגמור תפלתו קודם ברכו צריך להמתין בשירה חדשה. וכן אם לא שמע עדיין קדיש ולא ענה איש"ר והוא יודע שהצבור יאמרו קדיש צריך שידע שיוכל לגמור תפלתו קודם יהש"ר כנ"ל : (ז) לכתחלה אין להתחיל ולהתפלל ש"ע עם הש"ץ בחזרתו התפלה בקול רם רק ימתין בשירה חדשה עד שיאמר הש"ץ קדושה וברכת האל הקדוש ויענה אמן ואח"כ יתפלל ש"ע וצריך שיסער בעצמו שיוכל להגיע בתפלתו בברכת ש"ת עם הש"ץ בשוה ובשעה שיאמר הש"ץ מודים יאמר הוא ג"כ מודים או לברכת הטוב שמך כדי שיסחה עם הצבור כנ"ל בסעיף ד' או שימחר לסיים התפלה עד אלהי נצור קודם שיגיע הש"ץ לברכת ש"ת : (סס) (ח) ואם ענה ואמר גאל ישראל וכן אם אינו יכול להמתין לסיבה מן הסיבות או שיעבור זמן התפלה וגם הש"ץ מתפלל בשעה זו. מתפלל עם הש"ץ בשוה ויאמר עמו מלה במלה כל הקדושה כמו שהש"ץ אומר וכן יאמר לדור ודור ויגיע עמו עד למודים ולברכת ש"ת בשוה. ואם יודע שהי' יכול לסיים מן ברכת האל הקדוש עד לסוף קודם שיגיע הש"ץ לברכת ש"ת מתפלל : (סס) (ט) ואם מתפלל והגיע הש"ץ למודים והוא עומד באמצע התפלה אם הוא באמצע ברכה ישחה בה ולא יאמר מודים

ואם

יח

דינים מספר דרך החיים

ואם הוא בתחלת הברכה או בסוף לא ישחה לכן יכוין להגיע באמצע הברכה בשעה שהש"ץ והגבור יאמרו מודים כדי שיסחה עמהם ואם הש"ץ אומר קדיש (או קדושה) או ברכו באמצע תפלתו ימתין וישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ ויהא כעונה וכשיאמר יתברך הדר לנלותיה: (סי' ק"ד)

דיני קדיש בעשרה ואם יצאו מקצתן

(א) חרש שאינו שומע ואינו מדבר אינו מצטרף: (סי' כ"ה) (ב) אם התחילו מקצתן להתפלל ש"ע לבדם ואינם יכולים לענות עמהם מצטרפין עמהם לעשרה ובלבד שיאמר רובם שאינם מתפללין ש"ע ויכווין לענות עמהם: (גס) ועיין א"ר סי' כ"ה דלא כמ"א (ג) אם התפללו בלא מנין ואח"כ בא מנין לא יאמרו מיד קדיש. רק יאמרו: ה' פסוקים או מזמור אחד ויאמרו קדיש: (שס) (ד) אם התחילו לומר קדיש של אחר ישתבח ויאלו מקצתן יאמר ברכו: (א"ר וכ"כ הפ"מ בשם מהרי"ל) (ה) אם התחילו להתפלל יוצר בעשרה ויאלו מקצתן אפי' לאחר שהתחילו ש"ע בלחש לא יתפללו תפלת י"ה בקול רם אבל אם יאלו לאחר שהתחיל הש"ץ הש"ע בקו"ר יגמרו הש"ע וגם הקדושה וח"ק וק"ש שלאחר ובא לציין. ודוקא אם גשתיירו רובן. ואומרים אחר ברכו בברכה כו' אבל הכהנים לא יאמרו כפס אם לא התחילו בו' וכן לא יקראו בתורה רק אם יאלו מקצתן אחרי שבבר התחילו לקרות. והקדיש שלאחר עלינו אפי' אמרו עלינו בו' א"א הקדיש אם יאלו ומש"כ לזכר ולזמזור: (שס בס' כ"ה) (ו) בערבית אם התחילו ברכו בעשרה אומרים הקדיש שקודם ש"ע אפי' אם יאלו מקצתן. אבל אם התחילו להתפלל ש"ע בלחש בעשרה ויאלו אומרים הקדיש שלאחר ש"ע: (שס) (ז) במנחה אם התחילו אשרי בעשרה ויאלו מקצתן א"א קדיש שקודם ש"ע ואם התחילו הש"ע הדין כמו בשחרית:

מי ראוי להיות ש"ץ

(א) אין לקמן להיות ש"ץ עד שיגיע לי"ג שנים שלימות: (סי' ל"ג) (ב) ציוס שמתענין אין להיות ש"ץ אלא מי שמתענה ומשלים. ואם אין שם אחר להתפלל יעבור הוא לפני התיבה ואין יתנהג בענינו יתבאר לקמן בענינו: (סי' תקס"ו) (ג) סומא יורד לפני התיבה להתפלל: (סי' ג"ג) (ד) אם יש אבל ומוהל נדחה המוהל מפני האבל ויאחרציו ודאי דוחה למוהל וכן דוחה לאבל. אבל רשות ביד הקהל לבחור מי שירצו: (מ"א שס) (ה) וכן בן ל' דוחה למי שאחר ל' וכן כל מי שנדחה בקדיש ה"ג לענין תפלה ואם שניהם שווין כמו אם יש שנים שאומרים קדיש על אב ואם וכן כל כה"ג הדבר מסור להקהל את הנבחר ויקריבו לתפלה ואם שניהם מרוצין יעילו גורל וכמו בקדישין: (בס' קל"ב) (ו) אומנם אם שניהם שווין וא' כהן והב' לוי או א' לוי והב' ישראל או אחד ת"ח והשני ע"ה הת"ח קודם לע"ה אפי' הע"ה הוא כהן או לוי אבל אם שניהם ת"ח כהן קודם ללוי ולוי קודם לישראל: (א"ר סי' ג"ג) (ז) מדבר ואינו שומע מותר להיות ש"ץ: (ע"ס כ"ה ובאשל אברהם)

*הריני מזמן את פי להודות ולחלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא ממיר ונעלם בשם כל ישראל :

ברוך שְׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. בָּרוּךְ הוּא. בָּרוּךְ עֹשֶׂה בְּרָאשִׁית.
בָּרוּךְ אֵימַר וְעֹשֶׂה. בָּרוּךְ גִּזֵּר וּמְקַיֵּם. בָּרוּךְ מְבַרְחֵם
עַל הָאָרֶץ. בָּרוּךְ מְבַרְחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת. בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שְׂכָר טוֹב
לִיִּרְאָיו. בָּרוּךְ חַי לְעַד וְקָיָם לְנֶצַח. בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל. בָּרוּךְ
שְׁמוֹ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל הָאֵב הַרְחֵמוּ
הַמְתַּלְּל * (בְּבִי) עַמּוֹ מְשֻׁבָּה וּמְפֹאָר בְּלִשׁוֹן חֲסִידָיו וְעַבְדָּיו
ובשירי

מערכי לב

מקור הברכות

האל האב הרחמן, גדר ההעבה כא
 לחתת מאלה השלשה סבות, מזד
 הממשלה להשניח להטיב המוכנים לעבודתו
 וכנענים מפניו, מזד הטבע כאכ אל כניס,
 מזד הרחמים הפסוקים שהוא חונן ומרחם,
 והקב"ה כולל את הכל. ונגד זה אומר האל
 האב הרחמן, [הרי"א לחגלה] :

המהולל בפה עמו, משוכח ומפואר
בלשון חסידיו ועבדיו,
 לענין התהלה אמר שהוא מהולל בפה עמו,
 ולענין השבח והתפארת שהיא משוכח ומפואר
 בלשון חסידיו ועבדיו, כי מוסב על עיקרי
 האמונה החדוש, וההשגחה, ויעוד העתיד,
 שהזכרנו לעיל, והם גדרי הרצון, והיכולת,
 וההכמה, שהזכירו החוקרים האלהיים, וזה
 עצמו גדר ההלול, והשבח, והתפארת, ואם
 אמנם

ברוך שאמר, ברכה זו, ליחא בתלמוד, ומובאת
 בריף במוס' ברכות ל"ב, וביוטרי כתי"א,
 נוסחתו אות באות כנ"א. וגרסתו שם המהלל
 כ"פה עמו, ונזכיר שם "ומלכך ונזכיר שמו", והאחרונים
 שינו לומר, ונזכיר שמו, ונזכירך ואילו הוא
 משום דברברכות מובעי לן לזימור שם ואח"כ מלכות,
 ואחר ברוך שאמר, כובא שם כל פסוקי, הודו
 ואח"כ "מומור לתורה" ורשום שם : זה אומרים
 בחול, ובשבת אומרים זה, ומסודרים בו מומורים
 אלו, השמים מספרים, לדוד בשנותו, תפלה למשה,
 יושב בסתר, הללו את שם ה', הודו לה' כי טוב,
 רננו צדיקים, מומור שיר ליום השבת, ה' מלך
 הכל כסדר אשכנז, ואח"כ איחא שם "יהי כבוד,
 אשרי, הללו נפשי, כי טוב זמרה, הללו ה' מן
 השמים, שירו לה' שיר חדש, הללו אל בקדשן,
 ברוך ה' לעולם, ויברך דוד, אתה ה' לבדך, וישע,
 ותרננו על פסוק ה' ימלך לע"ו, כי בא סוס,

כי לה' המלוכה, וישחבה, וזה המקור לנוסח וסדר אשכנז, ועיין נוסחת הרס"ג :

וקן כדר הספרדים ונוסחת הרב ז"ל : הודו, מומור שיר חנוכה, פסוק ה' מלך, והי' ה' למלך,
 הושיענו בו, למנצח בנגינות, ברוך שאמר, מומור לתורה, יהי כבוד, אשרי עד סוף פסוקי
 דומרה עד ה' אחר, וישחבה. ובשבת אומרים אחר פסוקי הושיענו מומור השמים מספרים, רננו
 צדיקים, לדוד בשנותו, תפלה למשה, יושב בסתר, מומור שירו לה' שיר חדש, אשא עיני על ההרים,
 שמחתו באומרים לה, אלך נשאתי את עיני, לולי ה' שחי' לנו, הללו את שם ה', הודו לה' כי טוב,
 האדרת והאמונה, ברוך שאמר, בו, ובמחזור רומי מובא ג"כ הודו קודם ב"ש אך הסדר שם בפנים
 אחרים, אולם הרע"ג ורס"ג לא היה בנוסחתם רק ברוך שאמר, יהי כבוד, ואשרי עם כל פסוקי עד
 לשם תפארתך, ואחר זה חתמו ביחבתה, ולכל מנהג יש לו טעם, לבר מה שרמזו בס ריון עילאין,
 ועיין במגן האלף אות ב' לענין פסוקי והברכות שלפניהם ושלאחריהם זמן הוסרם וזני חקנם :

ברוך עושה בראשית, כ"ה בכל הנוסחאות שבידינו וביוטרי כתי"א. אך בסדר ר"ע ליחא,
 ומלת זאת מורגלת בפי ר' ל לתוראת הבראה של השם יחב', המהלל בפה עמו, כ"ה בסדר
 ר"ע

סדר פסוקי רזמרה

מ. ובשנכנסין ישראל בבתי כנסיות להתפלל בעיירות. **א.** עומד חזן הכנסת **ב.** ופותח, **ברוך** שאמר והיה העולם. **ה.** ברוך אומר ועושה. ברוך נזר ומקיים. **ג.** [ברוך אל חי לעד וקים לנצח]. ברוך מעביר

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

מ. **ה.** "ברוך הוא". **ב.** כל החרוזים שבכאן **מ.** **א.** **עומד** חזן הכנסת ופותח ברוך שאמר. במס' שבת דף מחלפים בבתי ב"מ בשינוי סדר.

י"א כתב רש"י חזן הכנסת הוא המקריא את השבעה הקוראים בתורה. וכ"כ במס' סוכה נ"א ע"ב. חזן "שמע". וכ"כ התוס' ברכות ל"ד בשם ר"ת דחזן לאו היינו שליה זכור. ונס הרא"ש במגילה פ' הקורא עומד סי' כ' וברכות פ' א"ע סי' י"ז כתב דמה שפי' בערוך חזן ש"ן הוא טעות. והביא הירוש' מפ' א"ע "ואריך שיהי' החזן ישראל", פירוש שמש הכנסת הקורא כהנים. ואמרינן אין הש"ן רשאי להתחיל שים שלום. וש"מ דש"ן לאו היינו חזן. דש"ן הוא המוציא את הציבור וי"ה בתפלה, ע"ש :

אלף דקשה לפמ"ש בתשו' הגאונים סי' פ"ג ובשע"ת סי' ז' בתשו' לרב גערונאי, "ושאלתם מאי ניהו ש"ן ומאי ניהו יורד לפני התיבה, חדא מלתא הוא אלו תרתי מילין ניהו. תרתי מילין ניהו. שליה זכור לפרוס על שמע. ויורד לפני התיבה כמשמעה, וכדתנן [מגלה כ"ד] פותח [בגמ' איתא פוחח]. פורס על שמע ומתרגם, אבל אינו קורא ואינו עובר לפני התיבה. עכ"ל, ולפי דברי הרא"ש דשליו לאו היינו חזן, א"כ החזן אינו פורס על שמע. ובהדיא כ' הגאון ז"ל "דחזן הכנסת פותח ב"ש". ולקמן בסי' י"ב אומר "ועימד השליה לפני התיבה והותם ישתבח". וכ' גם בסי' י"ז "בחר דמשתעו צורכיהו קאים חוגא ואומר ברכו". א"כ הוא הפורס על שמע. עו"ק דלפי דברי הרא"ש הש"ן הוא העובר לפני התיבה, וכן אמרו בזה"י שאין הש"ן מתחיל בשים שלום כו', ולדברי הגאונים הגיל תרתי מילין ניהו. ובס' בחר שבע מובא בס' ק"י במגלה שס. כתב לחלק בין חזן סתם לחזן הכנסת, דחזן הכנסת הוא המשמש. ולא ראה דברי רע"ג שקורא חזן הכנסת גם לפרוס ע"ש, ואריכין אנו לומר דת"ש רב גערונאי שליו זכור לפרוס ע"ש. לא בא לאפקוק דיוורד לפני התיבה לא מקרי שליו זכור, דודאי גם הוא שליוחא לזכורא, אלא דש"ן הפורס ע"ש אינו הש"ן היוורד לפני התיבה, וכמו"ש הרא"ש בירוש' שלהסדיר התפלה היו שולחין להגזון וחסיד שקהל, והסודר ק"ש בברכותיה לפני העם היו קרוי פורס ע"ש עיין שם, וכן מצינו לקמן להגאון ז"ל דגם ליורד לפני התיבה קורא ש"ן, אכן לפרישת שמע היו משתמשין גם בחזן הכנסת, ומ"ש הרא"ש דש"ן לאו היינו חזן, כוונתו רק לש"ן העובר לפני התיבה בתפלת י"ה. אולם כבר נהגו לכונו חזן גם לש"ן העובר לפני התיבה וכמו"ש בס' אבודרהם בסוף תפלת החול, ש"ן נהגו לקרותו חזן. ותיקרו לשון שמירה כדאמר בהפועלים כו' התם בחזני תפלה, לפיכך מנהיג ביהכ"נ בשמירתו קרא חזן. וגם נהגו לקרואו חזן תרגום וחזא. שצריך לראות האיד קרא, והאיד קורא ב"א לקרות בתורה, כדאשכחן לענין שליו שעומד בין הקורא למתרגם דאומר "ש"ן עומד ומחזן ביניהם", ודע בדמיון הזה הש"ן במקום כהן המקריב בזמן הבית, ולפיכך קרא נ"כ "קרוז" כמו"ש במדרש על ר"א ברי"ש דהוי קרוי ותנא וקרוז ופיטין. עכ"ל :

ב. **ופותח ברוך שאמר.** ברכה זו מובאת ברי"ף פ' אין עומדין וז"ל. דרב ר' במלאי לעולם יסדיר שבהו של מקום ואח"כ יתפלל. וגרסין כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח כו' וגרסין פ' כל כתבי א"ר יוסי יהא חלקי עס גומרי הלל בכל יום כו'. כי קאמרינן בפסוקי דלדוד עד כל הגשמה. ותיקינו רבנן למימר ברכה מקמייהו וברכה מתרייהו, עכ"ל. וכ"כ העור בסי' ז', וכ' הב"ח דמהך דנובעה, אין אנו יודעים אלא קבול סכר, ועדיין לא שמענו חיוב בדבר, לכן הביא הך דר' במלאי. ומש"ה תיקנוס קודם תפלה

וּבְשִׁירֵי דָּוִד עֲבָדְךָ. נִהְלַךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בַּשְּׁבָחוֹת וּבַזְמֵרוֹת
 נִגְדָלְךָ וּנְשַׁבַּחְךָ וּנְפָאֲרְךָ * (וְנִזְכִּיר שְׁמֶךָ וְנִמְלִיכְךָ) מַלְכֵנוּ
 אֱלֹהֵינוּ. יַחֲדָיִם חַי הָעוֹלָמִים מֶלֶךְ מְשַׁבַּח וּמְפָאֵר עַד עַד שְׁמוֹ
 הַגָּדוֹל : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתְּשַׁבְּחוֹת :

אין אומרים הזמירות במרוצה ולא ידלג שום תיבה ולא יכליעם אלא יוציאם מפיו כאילו
 מונה מעות :

הוֹדוּ לַיְיָ קִרְאוּ בְּשִׁמּוֹ הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילָתוֹ : שִׁירָו לַיְיָ
 וּזְמְרוּ לַיְיָ שִׁירָו בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו : הַתְהַלְלוּ בְּשֵׁם מְדֻשָּׁן

ישמח

מערבי לב

מקור הברכות

אמנם שכל תהלותינו אינן כלל נס מסוג
 רוממותו יתב' כי לו דומיה תהלה, כי
 הוא נבדל מכל נבדל, בכל זאת כמה שאנו
 מרגישים מזדנו לפי דלות שכלנו והצנחתנו
 בענין שכלול עולמו, מותרים אנו להללו
 משום שאמרנו משה, ותקוהו אנשי כה"ג
 בתפלה. אמנם השבח הוא ענין פנימי כענין
 "שבח שדה" המוזכר בדרוז"ל, שהוא עילוי
 ההנהגה שאנו מרגישים בהשגחתו הנסתרת
 בשבח עולמו בכל יום ויום, והתפארת עוד
 נעלה מזה. כי לא יתפאר אדם במעלה

ר"ע כח"י כי"מ ובושרי כח"י א', ובמג"א סי' נ"א
 כתב שיש לומר כן שהוא בגמטריא פ"ז נגד פ"ז
 חיכות שבברכה זו, אבל בסדר ר"ע שלפנינו
 ובמחזור רומי הגי' "בפי" :

הודו עד והלל לה'. הוא בדר"ה א' קפ" ט"ז
 פסוק ח' עד ל"ג, והשאר הם פסוקים
 מלוקטים ונזכרים בכלבו. ובמסופים אחר והלל לה'
 רוממו ושאר פסוקי דרחמי כו' :

הודו בסדר רב עמרם וכן בסדר רב סעדיה לא
 נמצאו שום פסוקים עד יהי כבוד, וכ"כ :

מתמדת שהיא כמו טבעיית, אבל יתפאר בתפארת אדם המעלה שאינה קנוייה לו בטבע,
 וכך תפארתו של הקב"ה איננה אלא ע"י הנהגתו הפלאיית והנסיות שאנו מקוים לראותה בזמן
 העתיד, והנה נפלאות מעשיו בצריאת עולמו כל המאמין שבראה וחדשה בראונו הטוב הכל
 רואים אותו, ועל אותו ענין אמר המהולל בפה עמו, אכן עילוי הנהגתו הנסתרת
 וסתרי ההנהגה והמערכה כמה היא מסודרת ומתוקנת בעליונים ותחתונים, אין הכל מבינים,
 ולא יודו לשמו, אלא החסידים יראי ה' ויודעי דרכיו המבינים רוממות הנהגתו. זאת א"ה
 להלל כפה לבד, זולתי ע"י הרגשה פנימיות ולביות המכונה בכתבי קדש בתואר לשון. ובש"כ
 התפארת שהיא ההנהגה הפלאיית והשגחה הנלוויה שאנו מקוים עליה לעת"ל. לא יציגה זולת
 עבדיו הנכנסים לפני ולפנים בחדרי היצירה, במקום אשר שם תפארת עוזו יתב', ועז"ה
 המשובת והמפואר בלשון חסידיו ועבדיו. וע"ז מסוים כי אהצנו חז"פ שאין אנו
 מסוגים אלו ואין אנו מבינים סודם ויהודים ח"ת מותרים אנו להלל אותו בשירי דוד עבדך
 אשר רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו. ונגדלך ונשבחך ונפאריך בתוארים של הגדול
 הגבור והנורא, הזכירו אנשי כה"ג הרוממים לשלשת הפניות האלו, ונזכיר שמך
 ונמליכך מלכנו אלהינו בנתינת יחיד, חי העולמים, ומלך, שזה היסוד הכולל בתארי
 האל היסוד המחדש, וחי העולמים המסגית, ומלך המעודה ומפואר עדי עד בעתיד, ומסוים :
 ברוך אתה ה' מלך מהלל בתשבות, והרצון כמו"ש דודי החסיד הנר"ה ז"ל מקהלים שמקלסין
 אותו יתב' על מה שרצה אותו להללו ולשבחו, חז"פ דאמרו בירי' כל מה שאת משבחו
 את מנהג כתרנלייתך דלית לה עימא, ככ"ז אמרי אנשי כה"ג שנותר לשבחו בשלשת התוארים
 הללו של הגדול הגבור והנורא, והחזירו עמרה ליושנה, ואמרו "הן הן גבורותינו" וגורליתנו חז"פ
 שאינם נראים לנו.

סדר רב עמרים השלם

מעביר אפלה ומביא אורה, ברוך מרחם על חבריות, ברוך משלם שכר טוב ליראיו

מגן האלף

תפלה וקבעו ברכה לפניכם ולאחריהם עכ"ל. אבל האו"י סי' ק"ה כתב בדמס' ע"ז משמע דהך דר' שמלאי קאי אשלשה ראשונות שבתפלה שסדרם תחלה בשבחו של מקום ואח"כ יתפלל. ולכן כתב דאנו אומרים פסוקי זמירה משום מאי דא"ר יוסי יהא חלקי כו'. ע"ש שכתב דלפי טעם זה מי שלא אמר פסוד"ז קודם תפלה יכול לומר ג"כ אחר תפלתו, אבל כל הגאונים חלוקין עליו וכמו"ש הגאון ורב גטוראלי לקמן סי' ק"ב. ובסמ"ג מביאו בשם ר' נתן גאון, וטעמם משום שכתקנו קודם תפלה נתקנו, [ובתש"ו הגאונים סי' מ"ה איתא "תוב שאלו מקמי' [דרבינו יהודאי גאון]] מאן דקרי פסוד"ז בטר דללי צריך לפרושי לפניכם או לא צריך, ואמר לא צריך. שפיר נפטר בזהבה רבה", ע"ש והעתיקו המהניג אות כ'. והדברים תמוהים מאי ענין אה"ר לבאן, ונראה שלא שאלו על ברכת צ"ש וישתתף דודאי לא נתקנו אלא קודם תפלה, אלא שהי' מנהגם לומר הפסוקים אחר תפלה כקורא בתורה. וכמו"ש ג"כ בש"ע סי' ג"ב ושאלו אם יברך לפניכם ברה"ת. והשיב שכבר נפטר בזה"ר]. וצריך לומר דס"ל להגאונים דאחרי ששמעו מדר' יוסי דאמר יהא חלקי שמואל לומר פסוד"ז בכל יום, ממילא מחויב לסדרם תחלה קודם תפלה משום דר' שמלאי שיסדר אדם חלה שבחו של מקום ולא אח"כ, ומיושב קו' האו"י :

ולענין הזמן אימתי נסדרו פסוקי זמירה אלו עם הברכות שלפניהם ושלאחריהם, כתבו תר"י פרק א"ע במא' צבור מתפללים והוא לא קרא פסוד"ז עדיון, כ' רב עמרם שיאמר צ"ש ותהלה לדוד וישתתף, וכתבו, שאע"פ שהגאונים תקנו לומר מתהלה עד כל הנשמה עיקר התקנה לא היתה אלא מפני מזמור תהלה לדוד בלבד, שעז"א שמועט שהוא בן עוה"ב, ולכן די זה המזמור כדי שיתפלל עם הצבור, ע"ש, ויש להסתפק כוונתם, אם ר"ל שהגאונים תיקנו לומר תהלה לדוד משום שעז"א בנא' שמועט כו', ובזמן הגמרא לא היתה תקנה עדיון גם כן תהלה לדוד, ופשיטא שלא נתקנו בזמנם הברכות דגם הברכות הם תקנת הגאונים, או אפשר דהגאונים תקנו לומר כל ההמשה מזמורים עד כל הנשמה, אבל תהלה לדוד עם הברכות כבר נתקנו מזמן התלמוד, וזה עיקר פסוד"ז שהזכירו במס' שבת :

והנה הרב תס' ו' יהיא בעיקרי הד"ת אשר על הרי"ף הבין כוונתם כאופן הראשון שזכרנו, ולכן תמה עליהם דמגמרא נראה שקודם הגאונים נתקנה ע"ש, וכן פשוט לי' להפרי חדש ז"ל בסו"ג כ"א כוונתם עד שתמה להיפוך, מאחר שנסתם ונחתם התלמוד איך יכלו הגאונים לתקן ברכות מחודשות, והתפלל גם על הרא"ש במה שתמה על ברכת אשר קדש עובר בימי אמו שכתבו הגא' לברך בפדיון הבן, וכאן הודה להם, ע"ש. וגם הק"ג פ"ק דקדושין אות קכ"ב העיר מזה, והוסיף עוד לתמוה על הרא"ש שכתב דכתיבות העתיק לברכה דאשר צ"א אגוז בנ"ע בברכת בתולים [לכך להעיר שטעות נפל בכל הספרים שהעתיקו אשר צ"א אגוז בנ"ע שאין לזה שום ביאור, וצריך להיות אשר צ"א "זוג" בנ"ע, ובסדר קדמון א' מצאתי אשר צ"א גוז בנ"ע וזוהו נמשך הטעות להניח אגוז ואין ספק שנתחלק להמעתיק וז"ל "זוג" וזה האמת] בתקנתו הגאונים, ובברכות פ"ק העתיק ג"כ לדברי ר"ע לברך אקב"ו לקרות את שמע בק"ש שכל המטה, ולא תמה עליהם הרא"ש שתיקנו ברכות מחודשות, וע"ש מה שתי' כי להרא"ש ל"ק כ"ב גבי פדיון הבן איך תיקנו, והעיקר סמך גם אשאר קושיותיו, והב"ז בסו" מ"ו כי לתוך דאם יש מנהג לברך אין לבטל המנהג דאפשר שהי' להגאונים סמך מן התלמוד, ע"ש, ובעיני הכהים נפלא חמני תמיהתם, דהא בברכת אשר צ"א במת לא העתיק גם הרא"ש שם ומלכות לא בפתיה ולא בחתימה, מה שזכרנו ח"כ סי' קמ"ז מפורש בדברי הגאון שם ומלכות בפתיה ובחתימה, ומצרכת ק"ש בלא"ה ל"ק כמו"ש להלן דמיורי הגאון בלא יא' עדיון חובת ק"ש בזמנה בלא"ה, ומחויב לברך בך"ש שכל המטה בכל מ"ע דמה"ת ודרבנן :

ומאי דק"ל להגאון בעל פ"ח על ברכת ברוך שאמר. הנה בספר הפרדס לרש"י סי' ה' דאין להוסיף חס הוסיפו [ברכות] בלא נאמר אלא בלא לפחות אבל להוסיף יש לו רשות ולכרך על כל הציב לי', עכ"ל. וזוהי אודא להו' כל קו' הרא"ש והפרי"ח. אבל בל"ה ל"ה, כי אין ספק לענ"ד

ליראיו, ברוך שאין לפניו עולה ולא שבהה ולא משוא פנים ולא מקה שוחר.

ברוך

מנן האלף

דאין זה תקנת הגאונים אלף דכבר ברכו אותה גם בזמן חכמי התלמוד, וראיה לדבר דכבר מצינו לחז"ל שהיה להם חתימת ברכה דישתבה, וכמו"ש במס' פסחים ק"ה, רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר. ואמרין מאי ברכת השיר רב יהודה אמר יהללוך, ור' יוחנן אמר נשמת כל חי, ובהא פליגי דלרב יהודה אומר הברכה שעל הלל עצמו שהתנא קוראיו שיר. ולר' אומר הברכה על שירי דוד של פסוד"ז. וכ' התוס' סקירה נשמת ברכת השיר לפי שאומרים אותו בשבתות אחרי פסוד"ז, והיינו ע"י חתימה דישתבה, וכדאיתא בתענית דף ו' שחומצין נשמת ברוך רוב ההודאות, ואר"פ שם "הלכך נמרינהו לתרווייהו". ופרש"י וכמו כן אנו חומצין בישתבה, וכן כ' במפורסם בסידורו של רש"י ז"ל בספר האורה ח"ב סי' מ"ו. ושם אומר ברכת השיר שהוא יסוד תיקון אנשי כנסת הגדולה נשמת כל חי וישתבה, עד מלך חי ועולמים.

וביון דאתאן להכי נשמת וישתבה הוא יסוד תיקון אנשי כה"ג, שם אנו מוכרחים לומר גם ברוך שאמר הוא מיסוד תיקון אנשי כה"ג, משום דקיי"ל במס' נדה ג"א ע"ב כל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו, ואין ספק שתיקנו ברכה גם לפני פסוד"ז וזה ברור לעי"ד :

ומעתה אין ספק דמ"ש תר"י והגאונים תקנו לומר מתהלה עד כל הנשמה אין רגזים לומר שתקנו כל הפסוד"ז עם הברכות שלפניהם ושל אחריהם, דודאי היתה זאת תקנה קדומה כמו"ש, אלף שתקנו לומר כל ששת המזמורים עד סוף כל הנשמה, כדי לשלשולי הללויה בתר הללויה, כמו"ש הגאון לקמן אות י"א, אבל בזמן הגמרא לא אמרו רק תהלה לדוד עם ברכה תהלה וסוף :

ואפשר עוד דבזמן הגמרא לא היו אומרים פסוד"ז בכל יום, ואמרוהו רק בשבתות ויו"ט בחתימת ברכה תהלה וסוף, ואולי משום דהוא ס"ל שאין לספר בשבתו של מקום יותר מדאי, והגאונים נסמכו על מאי דא"ר יוסי יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום, וחזי לדעתיה דאין קפידא מלאומרו בכל יום, ואדרבא ס"ל זאת למצוה, וסמכו לתקן לאומרם בכל יום, וזוהי מדוקדק לשון "יהא חלקי" דאס"ד דתקנה קדומה היתה לאומרם בכל יום, לא שייד לשון יהא חלקי הלא דינא הכי, וכן נ"ל מלשון התוס' שכתבו ששבתות אומרים אותו אחרי פסוד"ז, ע"ש וע"י כוונת בטר"י לומר שהגאונים תקנוהו ור"ל לאומרם בכל יום, עכ"פ בין כך וכך סרה נמי קו' הרב חס' נ' יחיא דמהגמ' נראה שקודם הגאונים נתקנה, דלפמ"ש גם תר"י מודו לזה :

שוב ראיתי לבעל אורחות חיים להגאון ר' אהרן מלוגיל שכתב ג"כ נשמת וישתבה היא ברכה שלחריהם על כן ראוי לאומרו בכל יום, והביא משם הר"ר נתן לומר ויושע, במקלות, וישתבה, שכן היא יסוד, כו' ומאן דמתחיל ושתבה מיד אחר ויושע פשע, ע"ש, ולמה שנתבאר לעיל ז"ל גם ב"ש משום כל הטעון ברכה לאחריו :

ונראה דגם רש"י ז"ל מפרש כפי פי' האחרון שכתבנו, דבמס' שבת ק"ה פי' פסוד"ז שני מזמורים של הללויה הללו ה' מן השמים, הללו אל בקדשו, ולא מפרש דקאי אתהלה לדוד, כפי' הראשון שכתבנו דלשון גומרי הלל משמע לי' דגומר הללו אל בקדשו שהוא סוף כל המזמורים, ומה שהוסיף להלל זה של פסוד"ז, "הללו את ה' מן השמים" עיין בזה"ק ויקהל רע"ו תקונא תנינא כו' לברכא לקב"ה על כל עובדא ועובדא דאינון הללויה כל כוכבי כו', שהוא עיקר ההילול, ואמר יהא חלקי עם הגומרים אותו בכל יום לא רק בשבת ויו"ט, ועמ"ש אות י"ד ובמס' סופרים פרק י"ז גרס אר"י יהא חלקי עם המתפללים בכל יום ששת המזמורים הללו. ומשמע ז"כ דמתהלה לא התפללו כן אלף בשו"מ, והגאונים הוסיפו להתפלל כן בכל יום, וכן הוסיפו עוד מזמורים בזמן הגאונים לראש חודש, וכמו"ש במס' סופרים שם "ובר"ה צריכין לומר אחר יהי כבוד ה' מלך, מזמור שירו לה' שיר חדש, הודו, ושבת המזמורים של

תפלת שחרית

יִשְׁמַח לֵב מִבְּקִשֵּׁי יְיָ : דְּרָשׁוּ יְיָ וְעֲזֹר בְּקִשְׁוֹ פָּנָיו תִּמְדֶּה : זְכֵרוּ

נפלאותיו

מערכי לב

שיר התקוה לתחית ישראל.

הוֹדוּ לַה' קְרָאוּ בִשְׁמוֹ אֵתָּה בְּסֵדֶר עוֹלָם שֶׁהִשִּׁיר הַזֶּה אֲמָרוּ דוֹד בְּהַעֲלוֹתוֹ אֶת אֶרֶץ הָאֱלֹהִים אֶל הָאוֹהֶל אֲשֶׁר הָיָה לוֹ, וְשׁוֹרְרוּ אוֹתוֹ הַלְלוּם לִפְנֵי הָאֶרֶץ כָּל הַיּוֹם שֶׁנָּה עַד שֶׁבָּחִיו שְׁמֵהּ לְבֵית עוֹלָמִים, וְאֲמָרוּ אוֹתוֹ בְּבָקֶר עַד וּלְבֹנְיָאֵי אֶל תִּרְעוּ, וּבְעֶרֶב עַד וְהַלֵּל לַה', וּמִסְדְּרֵי הַתְּפִלָּה תִּקְנוּ לְאֲמָרוֹ כָּל יוֹם. **הַמַּתְבִּינֵן** יִרְאֶה שְׂכָלוֹ קִדְשׁ קִדְשִׁים לַחֲזֹק לֵב אֲכִירֵי תִקּוֹה הַשְּׂרִוּים בֵּים זָרָה וְנֹאשִׁים מִיִּשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל וְתַחֲתֵי הָאוֹמֶה, כֹּאֲשֶׁר אֲפֻסֹּס זֵרוֹת רַבּוֹת וְרַעוֹת בְּעֻסַּת הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיִּמְכֹּרם בִּיד אֲבוֹיָהֶם שֶׁלָּהּ שִׁאֲרֵיו לָהֶם מַחִיָּה, וַיִּדֹּל יִשְׂרָאֵל מֵאֵד, וְגַם בְּתַחֲלַת זְמִיחַת מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל לֹא נִמְצָא עוֹד חֶרֶב בְּיוֹם מַלְחָמָה, וְלֹא הָיָה חֶרֶב בְּגִבּוֹל יִשְׂרָאֵל. כִּי אֲמָר פִּלְשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הַעֲבָרִים חֶרֶב אִו חֵתִית, וַיִּפֶּן לָבָס וְלֹא הֵאֱמִינוּ עוֹד בְּיִשׁוּעָה, וְכִדִּי לַחֲבֹס לְנַשְׁכֵּרֵי לֵב, וְלַחֲזֹק רוּחַם לְהִאֲמִין בְּיִשׁוּעַת ה', סֵדֶר הַמֶּלֶךְ הַחֲסִיד לְמַעַנֵם אֶת הַשִּׁיר הַמְּקוּדָשׁ הַזֶּה, הוֹדָאָה בְּסִדּוֹר שֶׁבָּחוּ שֶׁל מָקוֹם אֲשֶׁר עָזָר אֲמָר הוֹדוּ לַה', וְאֲמָר אַחֲרָיו **קְרָאוּ בִשְׁמוֹ**, בְּתַפְלָה, וְהוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילוֹתָיו, בְּהוֹדָאָה בְּמֵה שְׂגַמֵּל עֲלֵיהֶם, וְאַחֲרֵי זֶה תִּקְנוּ אֲנֵשׁ כִּנְהָ"ג אַחֲרָיו אֶת תַּפְלַת י"ה, בְּג' רִאשׁוֹנוֹת שֶׁהֵם שֶׁבָּחוּ שֶׁל מָקוֹם, וְג' אַחֲרוֹנוֹת בְּהוֹדָאָה, וְהֵאֱמִנְעוּת שֶׁבְּתַפְלָה, וְרָמְזוּ בְּתִיבַת "עֲלִילוֹתָיו" עֵינֵינוּ עֲמוּק וְנִפְלָא, לֵאמֹר, שֶׁאִין אָדָם מְכִיר חֲסִדֵי ה' יִתְבָּרַךְ אֲלֵל בְּסוֹף מַעֲשֵׂה, כִּי הוּא יוֹרֵא עֲלֵיהֶם עַל בְּנֵי אָדָם, וְיִסְבֹּב סִבּוֹת אַחֲרֵי סִבּוֹת שֶׁאִין אָדָם מְכִיר בֵּם אֲלֵל הַעוֹשֶׂה נִפְלְאוֹת גְּדוּלוֹת לְכָדוֹ. הוֹפֵךְ מַסְבּוֹת עוֹלָם לְטוֹבוֹתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְכַדָּר שֶׁשִּׁמְלוּ בְּמֵס' גְּדָה דָּף ל"א בְּשִׁטָּה שִׁנְאָה לְסַחֲרָה, וַיִּשָּׁב לוֹ לְאַחַד קוֹן בְּרַגְלָו וְלֹא יָכוֹל לְעִבּוֹר אֹתוֹ, וְלִימִים שֶׁמַּע שֶׁנִּעֲבָדָה סְפִיגָתוֹ שֶׁל חֲבִירוֹ וְהַתְחִיל מוֹדֵה וּמַשְׁבֵּחַ, וְזֶהוּ שֶׁאֲמָר הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילוֹתָיו שֶׁהֵם הַסִּבּוֹת הַמַּסְבִּיבוֹת לְסוֹף פְּעוּלָה, שֶׁכָּל הַרְעוֹת שִׁאֲרֵינוּ לָבָס בְּתַחֲלַת הַיּוֹם רָק לְמַפְלַג וְהֵלֵךְ, וְהוֹדִיעוּ אוֹתָם כְּמוֹ"שׁ הַנִּבְיָא [מִיכָה ז'] "אֵל תִּשְׁמָחִי אֲבוֹיָתִי כִּי נִפְלַתִי קִמְתִּי, כִּי אֲשַׁב בְּחוֹשֶׁךְ ה' אֹרֶךְ לִי, וְגו' יוֹיָאֲחִי לְאֹדֶר אֲרָאָה בְּזִרְקָתוֹ".

אֲמַנֵם הַעֲלִילוֹת הַלָּלוּ לֹא יִגְלוּ אֲלֵל לְמַתְבִּינֵן בֵּם, הַשֵּׁם דְּרָכָיו לְהַצְחִין עֵינָיו וְלִרְאוֹת בְּיִשׁוּעָתוֹ שֶׁל הַקֶּבֶ"ה, כִּי הַעוֹסֵם עֵינָיו לֹא יִחוּזָה גַם אֹדֶר שֶׁמַּע גַּם אֵם תֹּאכֵר בְּהִרְיוֹם, וּמִקְשָׁה לָבוֹ לְאַחֵר עַל הַכֹּל שֶׁהוּא עֲבָדוֹ שֶׁל עוֹלָם יִפּוֹל בְּרַעָה, וּמִפְרַט הַמְשׁוֹרֵר בְּזֶה אֲרַבְעָה פְּנִינִים יִקְרִים מֵה שֶׁדִּרְשׁ לְמַתְבִּינֵן לְהַתְרַגֵּל עֲמָוֹ בְּהַס. א. **לְסַפֵּר תְּמִיד חֲסִדֵי צוּרָנוּ** אֲשֶׁר נִבְרָו עָלָיו וְהַפְּלִיא לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו, וְעַל זֶה אֲמָר שִׁירָו לוֹ זְמִירוֹ לוֹ שִׁירָו **בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו**. ב. **לְהִיּוֹת שְׂרָוֵי תְּמִיד בְּשִׂמְחָה**, שֶׁנִּזְכָּר בֶּן יִשְׂרָאֵל וְהוּא מַלְגִּינוֹן שֶׁל מֶלֶךְ שֶׁנִּבְחַר לְחֻלּוֹ. וְשִׁמּוֹ הַגְּדוֹל נִקְרָא עָלָיו "אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", וְכִמּוֹ שֶׁאֲמָר הַכְּתוּב "וְאַתָּה תִּגְדֹּל בְּה' בְּקִדְשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלֵּל". וְזֶה לְגוֹדֵל עֲלִיוֹ נִשְׁמַתָּם עַד שֶׁקִּרְאָם "עֲמִי", "בְּנִי", "וְנַחֲלָתִי", וְזֶה לָנוּ שִׂמְחָה נִשְׁלֵה יוֹתֵר מִזֹּאת שֶׁאֵנוּ זֹכִים לְהַתְקַדֵּשׁ בְּקִדּוּשְׁתּוֹ יִתְב', וְלֹא נִזְכָּר לִזֶּה עוֹד אַחֲרֵי מִדַּת יְמִינוֹ עָלֵי אֶרֶץ, וְכִמּוֹ"שׁ תְּרִ"י בְּזִכְרוֹת דָּף ל' בְּצִבְיָה דְּהוּי בְּדָח טוֹבָה, וְאֲמָר "אֵל תִּפְלִין קָא מִנְחָנָא". וּפִירְשׁוֹ, דְּר"ל שִׂמְחָה שֶׁל מִזֹּה אֵין שִׂמַּח שֶׁזְכֵּנִי ה' לְהִנִּיחַ תִּפְלִין אֲשֶׁר בְּעוֹלָם הַעֲלִיּוֹן לֹא אִזְכָּר לִזֶּה אֲע"פ שֶׁתִּשְׁתַּחֲוֶק שֶׁ הַנֶּפֶשׁ לִזֶּה מֵאֵד. וְכֵן מִצִּינֵנוּ בְּרַב בְּרוּנָה דְּסִמְךָ גְּבוּלָת' וְלֹא פִסַּק חֲדוּה וְשִׂמְחָה מִפְּנֵי כָּל הַיּוֹם, וְכֵן אֵה"כ "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה וּבְעִבּוֹד לִבְנֵי". שְׂרָמוֹ עַל הַשִּׂמְחָה הַזֹּאת שֶׁעוֹבֵד לֵאֵל שֶׁאִין כִּיּוֹאֵל בּוֹ, וְעוֹ"א כֵּאֵן "הַתְּהַלֵּלוּ בְּשֵׁם קִדְשׁוֹ יִשְׁמַח לֵב מִבְּקִשֵּׁי ה'". ג. **הַשְׂקִירָה לְדַעַת דְּרָכָיו יִתְבָּרַךְ**. וְכִמּוֹ"שׁ דוֹד לְשִׁמְחָה בְּנוֹ דַּע אֶת אֱלֹהֵי אֲבִיךָ וְעִבְדֵהוּ". וְזֶה יִדְעֵת מִדּוֹתָיו יִתְב' וַיִּדְעֵת תּוֹרָתוֹ, וְזֹאת תְּחִלַּת הַיִּדְעֵתָה, וְזֶה עֵצָה שִׂמְחָה הַהִשְׁנָה אֲשֶׁר אֵה"כ [תְּהִלִּים פ"ד] "וַיִּלְכוּ מִחִיל אֵל חֵיל יִרְאֶה אֵל אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן". וְעוֹ"א דְּרָשׁוּ ה' וְעוֹ"א הִיא הַתּוֹרָה כְּמוֹ"שׁ ה' עוֹלָמוֹ יִתֵּן, בְּקִשְׁוֹ פָּנָיו תִּמְדֶּה. ד. **הַבְּטָחוֹן בּוֹ יִתְב', שֶׁלָּהּ יִתִּיאֲשֹׁר יִשְׂרָאֵל בְּרָאוֹתָם שְׁלוֹת הָאוֹמוֹת, וְהֵם סַחֲפוּסִים וּמְדוּלְדָּלִים. וְהַשִּׁיגֵם זֵרוֹת רַבּוֹת וְרַעוֹת וּמַעֲה עֲרֵכֶם בְּנוֹפְטִיּוֹת, וְאִפְסִי בְּרוּחוֹתָיו**

סדר רב עמרם השלם

עב

(ג) ברוך הוא ברוך שמו. (ד) ברוך אתה ה' אמי"ה ג] האל המלך הגדול והקדוש, אב הרחמן מהלל (ה) [בפי] עמו, המשבח והמפואר תמיד בלשון כל חסידיו ועבדיו, בשירי דוד עבדך נהללך ה' אלהינו. (ו) [בשכחות ובזמירות, נגדלך, ונשבחך, ונרוממך ונזכיר שמך] ונמליכך, מלכנו אלהינו, יהיד הי העולמים, משבח ומפאר (ז) עדי עד, ברוך אתה ה' מלך מהולל בתושבחות. (מכאן עד ולפינו ציטיצה חסר כתי"ב ב"מ ובסדר הגדפס)

שנוי נוסחאות והגהות

מנן האלה

כל יום. ע"ש. וכן אלו מוסיפין מזמורים לשו"ע, ובספרים עתיקים ראיתי עוד נוספות לר"ה ויו"ט. וכן מוצא בשו"ע לרב נטרונאי מוצא אצלנו לקמן בסדר ק"ש אות ד' ש"כ. וזכר"ה ויו"ט מוסיפין פרכיות:

וכתב

הרב בעל ס' תולעת יעקב בשם האו"ז והט"ז סי' ג"ה העתיק, כי ברוך שאמר תקוהו ראשי כנסת הגדולה. וזה מסכים למ"ש, אצל בספר חור זרוע

(ג) בבתי"ב מוסיף כאן ח"ל: בשבת יאמר: "ברוך אשר נתן מנוחה לעמו ישראל". ובמועד אומר "ברוך אשר נתן מועדי שמחה וחגי נדבה לעמו ישראל" ובאבודרהם מוסיף "בר"ה אשר נתן את יום הזכרון כו' וכו'". המנח"ל מנוחה וסליחה וכפוד תועה לעמו ישראל". (ד) "וברוך זכרו לעולמי עדי". (ה) "בפה" (ו) "בשבחיו ובזמירות, נהודך, נגדלך". נשבחך, נפארך, נרוממך, נעריצך, ונקדישך, ונזכיר שמך". (ז) "שמו".

לפינו לא מצאתי זאת. וכתב עוד שיש בברוך שאמר פ"ז תיבות וסימן ראשון כחם פ"ו, וכ"כ בס' היכלות והמוסיף ח"ו גורע ממספר זה עוטה, כי כן קבלו איש מפי איש. והטיר הביא ג"כ הך דהיכלות ע"ש, ובסדורי קאטולוגיא כת"י ראיתי ב"ש במנין פ"ז תיבות לפי נוסחת הגדולים שהלכו לביזליא, ולפי נוסחת האשכנזים. ויש שהשכו פ"ז תיבות עד ובשירי דוד עבדך, ע"ש, אך בסדרי הגאונים לא חששו לזה, ובסדר רב סעדיה גאון אינו מתחיל ברוך שאמר אלא בשחרית של שבת, אולם בימות החול מתחיל תיכף מן עיקר הברכה "בא"י האל האב הרחמן", וכן הזכיר רבינו הרע"ג סימן יו"ד ממהנה הישיבה, והותם מלך מהולל בדברי שיר ותשכחות לעולם ועד. ומזה נראה דהתחלה של ברוך שאמר והיה העולם היה רק שיר פיוטי לפני עיקר הברכה, אולם בזה"ק ויהי"ק רט"ו משמע דהתחלה הי' מב"ש והי' העולם, וכמו"ש תקונא תנינא כו' ועל דא בברוך שאמר ברוך, ברוך כו'.

ובספורי ר' נתן הבבלי מוצא ביוחסין כתוב, שפזמון זה הושר צעת מינוי ראשי גליות בצבל, חזן הכנסת מתחיל ברוך שאמר, והנחורים עוגין על כל דבר ודבר "ברוך הוא", ע"ש, ולכן כי הרש"ל רפפורט בתולדות הקליר שכוונת מחברו היה שאחר סיום כל מאמר המתחיל בברוך יענו הקהל "ברוך הוא", ואין דבריו מוכרחים, דאפי' נחזיק לאמת שהנחורים היו עוגים ברוך הוא על כל ברוך וברוך שאמר חזן הכנסת, לא הי' זאת דרך חובת תפלה, רק לשורר לכבוד ריש גלותא, אצל בזמן שתיבותיה ספורות, ודאי דלא גרעו ולא הוסיפו. [וראיתי שם בעל עבו"י השיג כן]:

ג. האל המלך הגדול והקדוש אב הרחמן גם בנוסח רב סעדיה איתא כן, ויש שם שנויים אחרים, אצל אין גם נפקותא לדניא, וכ"כ הרמב"ם בנוסחת ב"ש, וכן הרב בד"מ סי' נ"א כי משמע שיש לומר האל האב הרחמן [לפי מנין התיבות] אצל הרד"א כי שלא לומר "האל" דהא כבר אמר אלהינו, וכ"כ רב עמרם בצרכה שלאחר המנוחה [והוא בסדרנו ח"ב סי' ס"ח בשם ר"ג גאון]. וכ' עוד בד"מ, דמהר"א מפרגא הקשה על העור [כ"כ סי' תרל"ב שלא לומר האל הרב את ריבנו] והקשה מצרכה ראשונה של ש"ע, ואין בדבריו קושיא, משום דלויכא הפסק גדול בין אלהינו להאל [דאומר אלהי אברהם כו'] אך כשהו מוסיפים אפשר שלא לאומרו, עכ"ל, ולדבריו ישארו דברי רבינו ב"ש מדידי' אדרידי'

תפלת שחרית

נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מִפְתִּיו וּמִשְׁפָּטֵי פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל

עבדו

מערכי לב

ברוהינות, כי הלכו מדחה במעלתם, כי כוכבי השמים לא והלו אורם עליהם, ולא יחשבו ה"י שהמירס הקב"ה באומה אחרת, ומפרש על זאת ארבעה תשובות מספיקות שא"ל להמירנו חלילה באומה אחרת:

התשובה הראשונה הזכירה הרמב"ן בשירת האזינו ואמר: «השירה הזאת היא לנו לעד אמת, תניד בבאור המוצאות אותנו חסדי ה' מאז לקחנו לחלקו, הטובה והעושר שהגחילנו, והכעס שהיה לו בחטאינו, עד ששלח דבר וחרב ויהי ואח"כ פזר אותנו לכל עבר, והרעות שעשו העכו"ם בנו, לא בשביל שהם שוגאינו רק בגלל שלא נעשה כמעשיהם, ולשנאתו של הקב"ה ותורתו עשו בנו כל הרעות. ואנו נהרסים ונעבחים בשבילו, והם כריו ומשאיו, ועל זאת מבטית הקב"ה ואמר «אשיב נקם לזרי ולמשנאי אשלים», ואין בשירה הזאת שום תנאי בתשובה ועבודה, רק שער עדות שנעשה הרעות וגוכל, והוא יעשה בנו תוכחת הימה, אבל לא יבטית זכרוננו, וישב יתנחם ויכפר חטאינו, וזו הבטחה מבוארת על גאולה העתידה על כרחן של מינים. וזה דבר ברור כי על גאולה העתידה יבטית, כי בבית בני לא הרנינו גיוס עמו, וביומים ההם לא השיב נקם לזריו, וכן הזכירו בספרי, גדולה שירה זו שיש בה עכשיו, ולשעבר, ולעתיד לבוא, לעולם הזה ולעוה"ב. ואלו היתה מכתב אחד החושים בכוכבים שהניד מראשית אחרית, היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד. ואף כי אנחנו נאמין ונאפה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן אשר לא היה לפניו ולאחריו כמהו", ע"כ תו"ד, וכל דבריו ז"ל מרומזים בכתוב הזה שאין להתיאש ח"ו מגאולת ישראל, ואמר: זכרו נפלאותיו אשר עשה שכבר נתקיימו במלואם, מופתיו על לעתיד שכבר נאמנו בהבטחת החווה אשר מזה תוכלו לדעת כל משפטי פיהו, כמה שהבטיח על אחרית הימים שכל דבריו אמת וזקק:

השנית כי אפשר שיזויר שינויה האדון את עבדו ויחליפהו בעוב ממנו אם אינו ממלא רצונו. אבל אם אין לו שום צורך בעבודתו, ולא בחר לו מתחלה בגלל שירות ועבודה רק בשביל אהבה רצונית, בגלל מה שהיבך להחזיק עובד לאבותיו, לא יזויר שינוהו ויסיק אחר במקומו. וכמו"ש הרמ"ל בפירושו [ישע' מ"א] ע"פ «ואתה ישראל עבדי, יעקב אשר בחרתיך, זרע אברהם אהבי», וגו' אל תירא כי עמך אני». וזה שאמר כאן שא"ל שימירוך ח"ו באומה אחרת אחרי שאתה זרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו:

השלישית עם ישראל גם כי ירד בזמננו אלה אלף מעלות אחורנית ממדרגת וגדולת אבותיו לפנים, ככ"ז עדיין איננו ח"ו הגרוע מכל אומה ולשון, ויש גרועים ופחותים הרבה ממנו, ולו הקרה אותם גרות וגירות ושמות כמו שהקרנו, לא היה נשאר בהם גם אחד שריר תמים באמונת אל המיוחד, וכבר תמה ע"ז הנביא [ישעיה ס"ו] ואמר: «מי שמע בזאת ומי ראה כאלה היוהל ארץ ביום אחד, אם יולד גוי פעם אחת», יאמר; כי אלו היה ברצונו יתברך להזכיר חייה מלשונות הגוים שישובו ליחוסם ולארכס לא הי' מוצא גם אחד, זה המיר עצמו לרומאי וזה לפרסי וישמעאלי, וכלם לא יכירו עוד דתם ומחבתם, ואחת היא להם אבותם ומולידם דתם וכל אמונתם, אבל ישראל אפי' הפחות והגרוע שבו יאמר «לה' אני», ובשם יעקב יכנה", יודע צור מחבתו אלהי אבותיו וארץ מולדתו, אשר בפקודה אחת כי יפקוד ה' עמו וגחלתו, יולד גוי פעם אחת ויוהל ארץ ביום אחד", ולכן גם כי אמת הוא שאין אנו זכאים וצדיקים כראוי לעבודתו, ורחוקים אנחנו מדרכי תשובה ומעגלותיה מ"מ הקב"ה שהוא שופט כל הארץ המשקיף בחינת כלל המקומות והעולם כולו, ואינו ח"ו בבחינת שופט פרטי. שאינו יודע אלא המקום שהוא בו, ומחזיק לפעמים איש אחד לרשע, עד שאפשר שהוא צדיק גמור במקום אחר שיש שם הרבה גרועים ממנו, אבל הקב"ה אינו כן, אלא יודע ומכיר כל המקומות, והוא לא יעשה עול במשפט להשליכונו לעת זיקה בגלות כהינו, אחרי אשר אבותינו נעבחו נהרגו על קדושת תורתו ואהבתו. וזה

שרמו

עבדו בגי יעקב בְּחִירָיו: הוא יי אֱלֹהֵינוּ בְּכָל הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו:
 וְכִדּוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאַלְף דִּזֹּר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת
 אַבְרָהָם וְשִׁבְעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידָהּ לְיַעֲקֹב לְחָק לְיִשְׂרָאֵל
 בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ גִּגְעֵן חֶבֶל נַחֲלָתְכֶם:
 בְּהִיּוֹתְכֶם מֵתִי מִסְפָּר כְּמַעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְּחֶלְכוּ מִגּוֹי אֶל

גוי

מערכי לב

שרמו כאן באומרו: הוא ה' אלהינו בכל הארץ משפטינו:

ועוד טעם עיקרי, שא"כ שהיה צו טוען עליו או מסתפק, שכבר כרת הקב"ה ברית
 ושבועה שלא ימירנו באומה אחרת, ולא היתה ברית לשעה, או על תנאי, או לדור
 מיוחד. רק ברית עולם כפול ומשולש. ועז"א אשר כרת את אברהם, ושבועתו ליצחק,
 ויעמידה ליעקב לחק. "חק" הוא דבר בלי טעם וסבבא, להודיע צוה. שאם יהיו אומות
 העולם מוכיין אותנו כדור מן הדורות וילעגו בנו לאמר הנה אלהיכם? כבר עזב וגעש אתכם
 כי אתם הגרועים מכל אומה ולשון והשפלים מכל עם, מפני עוונותיכם ועוונות אבותיכם,
 ולכן בחר עתה בנו ורוממנו, נשיב אותם: גם לדעתכם הרי אתם מוכרחים להודות שיצב עוד
 את שבותנו וירחמנו, כי כבר העמיד השבועה הזאת לזרע יעקב לחק, בין אם הם זכאים
 לתשועה או לא, וכרת את חברית לברית עולם, היינו ברית המגביל גל ברית העולם וכו"פ
 הרמ"ל ז"ל, באופן שבאם הוא מוכרח ח"ו לבטל את הברית הזאת כל ההשגחה הנגלית שלא
 בדרך הטבע, שברית עולם לעתיד לבא לימות המשיח, מוכרח הוא להשביט ולבטל גם הברית
 עולם, ההנהגה העצמית שצ"פ המערכת. וכמו שאמר הגביא [ירמיה לא] "כה אמר ה' נתן
 שמש לאור יומם, חקת ירח וגו' רגע היס וגו', אם ימוכו החקים האלו מלפני נאם ה', גם
 זרע ישראל ישבחו מהיות גוי לפני". ומפרש עוד, שהברית הזאת היתה, לאמר: לך אתן
 ארץ בגען לא מפני נשיאות חן לבד, רק משום שהיא חבל נחלתכם, שמגיע לכם מזל
 ירובה וגמלה, ושיעבוד כזה ח"ה לבטל. וכל הראיות החזקות הן מוכיחות ומכריחות כי
 דבר אלהינו יקום לעולם, וכל הצרות והגלויות שאנו סובלים אינן אלא לעזבנו ואשרנו, וגם
 שמחת הארץ הזאת, ופלטין של חרב חונה אלא לבשרת עונותי וכמו"ש, וכבר אדמתי
 עזו"י, "מי מספר על עמו אדמתי", וכמו"ש החבר הגז"ל, "וכן ישראל יביגוס החלואים מהתדמיותם
 בנזים וילמדו מעשיהם, והצרות המוצאות אותם סבות להתקנתם וחיותם". עכ"ל, וכן אמר
 הגביא [מיכה ז'] "זעף ה' אשח כי חטאתי לו. עד אשר יריבו יריבו וישיב משפטי וגו', ותרע
 חייבתי ותבסיתי בזה האומה אלי איו אלהיך", והן הן העלילות הנשגבות הסבות הנעלמות
 שהגיע ברחמי השור להודיע אותן בעמים, אשר לא יודעו אלא לבסוף ביעוד העתיד, ואל
 יחזיר ישראל בקיור רוחו מהגלות המר והארור כאשר יצאו לעיני חונו ולא יספר בכתוב
 עמים החיים בחסד אלהים, כי נסתרה דרכו מאת ה' היללה ומאלהיו משפטו יעבור, כאשר
 יעשה רגלו ובקה רוחו בנזק העמים האלו מתלמוד תורתו ועבודתו, ואין תקוה לפניו עוד
 בזה ח"ו לתשובה ומע"ש, ולא יוסף קום עוד ח"ו, ולא ירחמנו עושהו חלילה, כי בעונותם
 נחמנו ובפסעם שולחם אדם. כי לא כן הדבר! רק בכל זאת הן אך סבות חבויות להחזיק
 קיומם ומעמדם, עד אשר האביב יופיע, וסופר בדו יריע: "הקיו ורגנו שוכני עפר כי בנה
 ה' לנין וגמלה בכבודו", ובמיכה"כ "לא מאסתם ולא געלתם לכלותם להפר בריתי אתם".
 ומביא על זאת ראיה עמומה בנס האבות ע"ה אהובי ה' ובחירו שהכל מודים בצדקת
 מעשיהם, גם המה גדדו מגוי אל גוי וסבלו צער וגלות. וכמו"ש בהיותכם, ובתלויים ק"ה
 כתוב בהיותם ומוסיב על האבות שהיו סימן לבנים, בהיותם מתי מספר כמעט,
 מעטי מספר ומעטי כח וגרים בה, גם המה היו גרים בארצות לא להם, ולא הרהרו אחרי
 מדותיו ית'. וההשגחה העליונה הפכה עליהם כגבר על גזוליו אשר לא הניח לאיש
 לעשקם

גוי ומממלכה אל עם אחר : לא הנני לאיש לעשקם ויזבח עליהם מלכים : אל תגעו במשיחתי ולנביאי אל תקעו : שירי דיי-כל הארץ בשרו מיום אל יום ישועתו : ספרו בגוים את כבודו בכל העמים נפלאותיו : כי גדול יי ומהלל מאד ונורא הוא על כל אלהים : כי כל אלהי העמים אילולים כאן צריך להפסיק ויי שמים עשה : הוד והדר לפניו עז וחדוה במקומו : הבו ליי משפחות עמים הבו ליי כבוד ועז : הבו ליי כבוד שמו

מערכי לב

לעשקם, ויזבח עליהם מלכים : „אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו“, וכן כניסה, ככל המקום שהם גולים ונודדים, ההשגחה מרחפת עליהם, ורוח הקדש חומרת : „אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו“, וזה שדרשו בפרק כל כתבי „אל תגעו במשיחי חלו תנוקת של בית רבן, ולנביאי אל תרעו חלו תלמודי חכמים“, כי הכתיבים הללו חש"פ שמדברים מהאבות, מרמזים הם לדורי דורות כי מעשה אבות סומן לבנים :

שיר ישועת ישראל וגאולתו.

השיר המקודש הזה מן שירו לה' כל הארץ עד והלל לה' שוררו הלויים בתמיד של בין הערבים במרס בואם לבית עולמים בימי שלמה, ובו הנבואה אשר חזו על זמן תחלתה דגולה של קבוץ גלויות, וזא בו שנויים אחדים מן המזמור הדומה לו בספר תהלים 'קפי' ז', שם ואמר שירו לה' שיר חדש, וכאן השמיט זאת, שם ואמר ברכו שבו, ופה השמיטו, שם, עז ותפארת במקדשו, ופאן „במקומו“, שם. יבואו להצרותיו, וכאן לפניו, שם, אמרו בגוים ה' מלך, וכאן השמיטו, וכן לא אמר כאן ידני עמים במישורים, שם ואמר ירעם הים ומלואו, וכן ואמרו בגוים ה' מלך, ואח"כ מתחיל ירעם, והשמיט מלפני ה' כי בא וגו' ואמרו הודו לה' כי טוב וגו', ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו. ועם כל החלופים הללו, כי שם ידבר מזמן שיהיה ציהמ"ק צנוי ושכינה שרויה בתוכו, וכאן מדבר מזמן צמיחת הישועה בראשיתה, וכמו שהיה בתחלת מלכותו של דוד ע"ה. ותקן הביר הזה לאמן ידים רפות ולהשיב לבב אסירי תקוה האומרים : גם כי נאמין וגודה כי לא אלמן ישראל מאלהיו, והישועה תבוא לנו על כל פנים, אבל כמה נקדם לאלהינו, וכמה נקד לאדונו? ואיך נקום וננו רחוקים מתורתו ועבודתו, ודעת דרכיו לא הפגנו, ומה נחכה, ואין לא ידנו לקדם פניו בעבודתנו המבולבלת במחשבות סוערות מכל הכלי הזמן וגלי הנרות אשר לא ירפנו? ובמה נקדם את מלך הכבוד הזה בציתו ומקדשו? אשר גם שזים לא זכו בעיניו, ובמלכותו ישים חרבה עירונו ונשרף בית מקדשנו, אף שוכני בתי היומר חייבים לפניו, ובזמנם ולשניהם חרבה עירונו ונשרף בית מקדשנו, אף שוכני בתי היומר כמונו אשר מפקר לערב יונתו, וימותו ולא בחכמה, ובכר נדמענו בגוים והתבללנו בלאומים ואין מקוה עוד לפנינו ה"ו :

ועל הטעין הזה בא המשורר להרעוף תחנונות אמריו שלא יפחדו ולא ירעדו, יען כי בזמן הישועה יהי' להם לב חדש ורוח חדשה, כי ישפוך את רוחו על כל בשר וכלם ידעו את ה' לחקכנס ועד גדולם. וכמושה"כ [יואל ג'] „ביתם ההם השפוך את רוחו ונתתי יושבים בביתם ובארץ“, ויכירו וידעו כל יושבי תבל, כי לו תכרע כל ברך, וה' אחד וכמו אחד, וישראל עם אחד בארץ. שלא הלכו אותם כל הגזרות, ולא המירס כל הנסיונות, ולא הפגו

שמו שאנו מנחה ובאנו לפני השתחוה לני בְּהַדְרַת קִדְשׁ:
 חילו מלפניו כל הארץ אף תבון תבל כל תמוט : וישמחו
 השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך : וירעם הים ומלאו
 יעלין השדה וכל אשר בו : אז ירגנו עצי היער מלפני יי כי
 בא לשפוט את הארץ : הודו לני כי טוב כי לעולם חסדו :
 ואמרו הושיענו אלהי ישענו ומבצענו ונחילנו מן הגוים להודות
 לשם

מערכי לב

הפיג אותם כל הטלולים והעלכזות. וכל יום ויום יגלו להם ישועות חדשות אשר מתוכם
 יכירו לדעת את ה', ויגלה עליהם רוח ה', רוח חכמה ובינה, עצה ויגבורה, דעת ויראת
 ה', עד אשר יהיו זכאים וראויים לישובתו ולעבודתו. אך הישועה תבואה קמעה קמעה וכמו"כ
 צירושלמי בפ"ק דברכות, ר"ה ור"ש בן הלפתא אזלי בקריעתא כשקע אורה כל חילת השחר
 ואמרו, כך תהיה גאולתן של ישראל קמעה קמעה, וכן אמרו בשחר טוב סו' י"ה, "לפי
 שישראל שרוים בצרות ואינם יכולים לסבול תשועה גדולה צבת אחת, תביאה להם קמעה
 קמעה, ואמרו שאין לך אפילה גדולה יותר מאותה שעה הסמוכה לבקר, והקב"ה מעלה השחר
 מתוך החושך ומאיר לעולם. [הבאתי הדברים בארוכה בספרי קורטין דהכור]. יעלה אותי
 הענין ניבא המשורר ואמר : שירו לה' כל הארץ בשרו מיום ליום ישועתו, כי מדי
 יום ויום יראו ישועות חדשות שלא בטבעו של עולם, ועל זה אמר "בשרו" על דברים
 בטבעיים לא שייך בשורה, ומתוך אותן הישועות יכירו כלם לדעת ה', כי לא יוכלו ליהב
 עוד לטבעו של עולם וישירו לפניו כל הארץ, ויען שלא הניעה עוד העת כל גילויי כבודה
 לשורר לפניו "שיר חדש", השמים זאת כבאן, יאמר : שהגוים הפחיתים שלא ידעו עד הנה גם
 זמנית ה' וכבוד הכריזה שחדש, יספרו בגוים כבודו שהוא הבורא והמחלש והמטילים
 שבהם, שבה הכירו מלאות ה' וספרו גם נפלאותיו, ועו"א בכל העמים נפלאותיו [כן
 פי' הרמ"ל] וידעו ויבינו כי כל כחות הטבעיים כאין ואפס לכל חיותם וקיומם
 אך מרגעו יתבדק, הוא מקיימם והוא משדדם. כי גדול ה' ומהלל מאד וגורא על
 כל אלהים, ומה שיחכו אותם עד עתה לאלהות כי חשבו גם אלה ממש, ידעי יתעלה
 כי כל אלהי העמים אליילים כי אך ה' לבדו שמים עשה וכס כחם קצוב לפי הפני
 ורגעו יתבדק ססדר במערכת השמים. הוד והודר לפניו, עז והדרה במקומו, ובספר
 תהלים הוא חומר עז ותפארת במקדשו, הטעם בשם מדבר בזמן ביהמ"ק יהיה כבר בנוי,
 וכל הנהגה ישראל תהיה ע"י ההנהגה הפלאית שהיא מסוג התפארת כמייבא לעיל בשבטי
 חמונה, והיא ההנהגה הנסיית במקדשו, ובאן מספר מהתחלת זמירת קרן ישראל בשבטי
 ביהמ"ק המקום עומם בנסים נסתרים שפליחו לבד כל רואם ובזיזם, וירחם ויגלה חדוה
 וגול, מ"מ לא יתבטלו עוד סדרי הטבע והמערכה, ולכן יאמר עז יחדוה במקומו, בארץ
 הנבחרת ומקום הנבחר שרמו עליו הכתוב, "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהינו צו",
 ובשור באין ביהמ"ק בנוי עליו, לא יזכו עדיין לתפארת ההנהגה הנגלית, ועמ"כ הרמ"ל
 בספר קדושים פרק ל"ז שההוד הוא ענין פנימי ונפשי, וממנו נובד עז ומיין ה' שלא
 הכל יבנו אותו, והדר הוא התגלית חזונו ישועית הנפעלות לעיני כל, ועל ידם תבאנה
 הקדוה והתפארת, ע"ש. ואל תחביו שומר עולמי לבוחרים בתנהג ע"פ מערכי הטבע ומסביותו,
 ולא תחמרו שבע"פ שם לבדדי מפני שהיא היוצר והבירה, מ"מ הן ליריא ישיגויו שאין
 כבודו בלבד להנהיג בעולמי, רק הוה לה' הכבוד ונס העין, הוה לה' כבוד שמו, שאנו
 מנחה ובואו לפניו. [ויפני שאין ביהמ"ק בני עדין לא חרר וביאו להציתו]. השתחוה
 וגו' חילו מלפניו כל הארץ אף תבון תבל כל תמוט, אע"פ שהעולם

לְשֵׁם הַדְּשָׁה לְהַשְׁפִּיחַ בְּתַהֲלִיכְךָ : בְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן
הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אָמֵן וְהָלַל לַיְי : רִמְמוּ

ה'

מערכי לב

כלו נכון ומתוקן עדיין ע"פ חקות שמים וארץ וכל משערי הטבעיים, מ"מ מהישועות הנפלאות שיתגלו על ישראל עמו מדי יום ויום, יגיעו אותם החיל והפחד וישתחוו לפניו בחדרת קדש. **ישמחו השמים וגו' או ירננו עצי היער מלפני ה'.** יש הבדל בין לפני ומלפני [הרמ"ל] "לפני", כא על נושא שהוא עמו יחד, "ומלפני" ענינו על הסבה, או שמתפחד ממנו. כמו "מפני שרה נברתי אנכי בורחת", ויש חילוק בין שמחה לגילה, הגיל הוא פתאומי, והשמחה תמידית על טוב מתמיד. ובזמן עקבא דמשיחא, לעת אשר ילכו הנסים בהדרגה ויתרבו קמעה קמעה, יכירו לאט לאט גדולת ה' ועוזו, ותחת אשר בתחלה לא נודע לעובדי אלילים הגוים הפחיתים רק שהדש הקב"ה את עולמו, תבוא עת אשר כל אשר נשמה בשאו יאמר: "ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה". וזה יהי' אחרי שתודע השגחתו יתב' להשכיר ולהעניש. אשר בזה"ו ההשגחה נסתרת מאד, וצדיקים יונעו ורשעים יג' ואלו עולם ישנו חיל, אבל קרוב לזמן ההוא אע"פ שהמשרכה לא תשתנה עוד, ככ"ו יהי' נראה הגמול לפי המעשה והכשרון. כי בזמן שהיו חייבים ירדו הגשמים על היערות ולא על שדי תבואה, וכאשר הם זכאים יעלוך השדה וכל אשר בו, ואז תהיה השמחה התמידית אשר לשמים, הששום ושמחה תמיד לעשות רצון קונם להריק שפעם על הארץ, שמחה במלואה. ולהארץ תתגלה שמחה גילה מקריית ופתאומית, והגוים עובדי אלילים ישובו להאמין גם בהשגחה, כי נודעה יד ה' את עבדיו לשומרי בריתו וזוכרי דברו לעשותם. **ויאמרו בגוים ה' מלך,** שמתנהג בהשגחה פרטית לשמור את הסדיו, וידו על עוזביו ואויביו. כי **יעלוך השדה וגו' ואז ירננו עצי היער מלפני ה' כי בא לשפוט,** וזה שאמר כאן ישמחו השמים וגו' ויאמרו בגוים ה' מלך, היינו בע"י שגוי הטבעיים הללו יכירו כי מלך כל הארץ אלהים. אבל בספר תהלים שמדבר שם מומן האחרון שהי' אז גם יום הדין הגדול והגורא אחר שם **אמרו בגוים ה' מלך ידין עמים במישורים.** וכן מסיים שם לפני ה' כי בא כי בא לשפוט את הארץ **ישפוט תבל בצדק ועמים באמונתו.** וכאן שלא הגיע לאותה שעה עדיין אומר, הודי לה' כי טוב. וכמסר"ל שגיבה חובתו של אדם בעובתו, ומסיים בתפלה: **ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצנו,** שהנו נפוצים בקלות הארץ, ואחרי הקצון תצילנו מן הגוים הבאים להלחם על ירושלים בזמנו של דוד, וכן במלחמת גומ"א. להודות לשם קדשך להשתבחה בתהלתך. וזה יהי' בזמן האחרון בעקבא דמשיחא וכמסר"ל "עתידין צדיקים שיאמרו לפנייהם קדוש שנאמר כל הנשאר בציון והנוותר בירושלם קדוש יאמר לו. כי אז ישתבחו בתהלתו. כי המלאכים אומרים לפניו קדוש, היינו שהוא יתב' למעלה מהשמים, ולעתיד כאשר מחיית הצדיקים יהי' גם למעלה ממלאה"ש וכמושה"כ. בעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אלי, אז יאמרו גם לפנייהם קדוש, לומר שגם הם גדולים ונעלים מהשמים, וזהו להשתבחה בתהלתך. [דבר זה מכתבי מרן הגר"א מקאליס] ואמר: **ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל לה'.** הענין עפ"מ"ש במס' תענית דף ט"ו "אין עונין אמן במקדש, המבדק אומר בסוף כל ברכה, בל"י מן העולם ועד העולם", כו' והענין לא היו אומרים אמן רק ברוך שם כבוד מל"ו. ולמדו שם מקרא דעזרא. וכאן אע"פ שאמרו ג"כ נוסח ברכה שבמקדש, והעונים היו צריכין ג"כ לומר ההלל לה', בברוך שם כבוד מל"ו, משום "שכדך שהוא מבדק כך עונין אחריו", מ"מ כיון שביהמ"ק אינו עונין עדיין, ענו כל העם אמן ג"כ. וכמו"ש "ויאמרו כל העם אמן והלל לה'".

כללים בסדר התפלה.

אחרי שהשלימו מסדרי התפלה לחזק ידיים רפות לאחר למהרי לב חזקו אל תיראו, הנה אלהים

יִי אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁתַּחֲוֹה לְהַדָּם רַגְלֵי קְדוֹשׁ הוּא : רוֹמְמוּ יִי אֱלֹהֵינוּ
וְהַשְׁתַּחֲוֹה לְהַר קְדוֹשׁ כִּי קְדוֹשׁ יִי אֱלֹהֵינוּ : וְהוּא רַחוּם יַכְפֹּר
עוֹן וְרָא יִשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהַשִּׁיב אָפּוֹ וְלֹא יַעִיר כָּל חַמְתּוֹ :
אֲמֵן יִי לֹא תִבְלֶא רַחֲמֶיךָ מִמְּנֵי חֶסֶדְךָ וְאַמְתֶּךָ תִּמְיד יִצְרוּנִי :
זְכוּ רַחֲמֶיךָ יִי וְחֶסֶדְךָ כִּי מַעֲוֹלָם הָמָּה : תִּגְנוּ עוֹ לֹא־לֵהֱיוֹ עַל
יִשְׂרָאֵל

מערכי לב

אלהיכם נקם יצוא, והוא יצוא ויושעכם, אספו אחרי דברי המשורר הזה פסוקים מלוקטים. והמה כללים נכבדים וענינים עומדים ברומו של עולם בסדר וכונת התפלה. ואמרו :
א. | רוֹמְמוּ ה' אֱלֹהֵינוּ. והוא כלל נכבד ויסוד נכון בכוונת התפלה להשוב שהקב"ה מרום על כל ברכה ותהלה קדוש וגדל ממושג כל שנה והודיה, **ב.** | והשתחוה להדום רגליו והוא כפי שהזכרנו לעיל בכוונת הברכות בשם הרשב"א והגרא"ו, שכל ענין הברכות שאנו מזכרין ומתאריין אותן בתוארים ומדות הן רק לפי מה שאנו משיגים דלות בכלנו מזה התהצברות אליו מעת הבריאה שהי' רצונו הטוב להעמידה ולקיומה. ולפי סדרי ההנהגה להסד, לדון, ולרחמים, ודרכי הטבע. או הנסים שלמעלה ממנה, או הנסים הנסתרים המעופפים בשמלת הטבע, לפיהן משתנים תואריו יתברך. וכמו"ש במדרש שמות פ"ג. "שמי אתה חבק לידע, לפי מעשי אני נקרא. כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים, כשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות, כשאני תולה חטאיו של אדם אני נקרא אל שדי, כשאני מרחם עולמי אני נקרא הויה"ה, ע"כ. וזה נקרא בכתבי הקדש "הדום רגליו של הקב"ה", כי "רגל" הוא חק מוגבל ויסוד הבא מרגליו הטוב. ועו"א "והשתחוה להדום רגליו קדוש הוא". **ג.** | רוֹמְמוּ וְהַשְׁתַּחֲוֹה לְהַר קְדוֹשׁ. והוא עומד בברכות דף ה' "היה עומד בחול יכוין את לבו נגד ירושלם כו", הי' ירושלם יכוין נגד ציהמ"ק. ואמרו בירושלמי, עוד כדון צבנינו, צהרנו מנין. א"ר אבון תל תלפיות כו'. והנה אמרו "אברהם קראו הר כו' יעקב קראו בית", והוא נגד ציהמ"ק שלעתיד לבוא שלא יחרב לעולם. אבל לעת עתה שאינו אלא הר חרב, אנו מתפללים נגד ציהמ"ק מפני שהוא הר קדשו, מפני שלא וזה שכינה מכותל מערכי, כי קדוש ה' אֱלֹהֵינוּ.
ד. | וְהוּא רַחוּם יַכְפֹּר עוֹן וְלֹא יִשְׁחִית, הכתוב הזה הוא פינה יקרה בענין התפלה וכמו שפרשהו רז"ל במס' תענית, דא"ר "אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משיס נפשו כספו כו'. אוקי ר"ש אמורא עליה ודרש. ויפתוהו צביהם ובלשונם יכזבו לו, ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו צביותו, והוא רחום יכפר עון. ופריך בנמרא קשיין אהדדי, ומתוך ל"ק כאן ביחיד כאן בצבור, ע"ש. כי יחיד המבקש מאת מלכו של עולם ולבו מלא מחשבות נכריות וזרות מהמון עסקים ורעיונים פחותים, ודאי בן מות הוא לפני בוחן כליות ולב. אבל צבור הנקבצים לחנן צבניי הכלל, וכל אחד מהם הוא כמבקש לדקק חיים ורפואה בעד עניים וחולים וזולתו, מפיקים חן ורצון אע"פ שלבם לא נכון עמם מפני הולשת השגתם, כי לא התחנונו לנפשם ולא בקשו בשביל עצמם. והרחום יכפר עונם כשהם מתפללים בקבוץ הצבור, אע"פ שלבם לא נכון עמם ויפתוהו צביהם, כי אל כביר לא ימאס. ואחרי שהזכירו מסדרי התפלה לרמוז בו חפלת הצבור, הזכירו גם כן שני כתובים אחרים. לרמוז בם, שלא יפול לב האדם עליו גם בהתפללו לפעמים לפני הדון עולמים בינו לבניו ביחיד, ולא יבטל חובת התפלה המועטת עליו. ואע"פ שלבו סוער מחשבות זרות ודמיונות, ואינו שליט ברוחו לכלוא את יצר מחשבות לבו אלא שהוא צריך תמיד להתחנן ע"י לפני רבון העולמים ולאמר : **אתה ה' לא תבלא רחמיך ממני, חסדך ואמתך תמיד יצרוני, זכור רחמיך.** כו' והוא ע"פ משה"כ [תהלים ע"ח] "וזכור כי גשר המה, רוח הולך ולא ישוב". והי' שהכחיש בזה הכתוב חמיגות התחיה לעת"ל. ולא מנינו זאת אלא על איוב שכפר בתה"מ ע"י גער יסוריו. אך הענין, כי עבד הכשר בשפלת חומרו והרכבתו, וגם הרוח הרצוני שבו, בני מות והעדר המה בטבע מתחלת

יִשְׂרָאֵל נִצָּנְתוּ וְעָזוּ בַּשִּׁחָקִים : נוֹרָא אֱלֹהִים מִמֶּקֶד שִׁיךְ אֵל
 יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן עֵז וְתַעֲצֻמֹת לְעַם בְּרוּךְ אֱלֹהִים : אֵל נִקְמֹת
 יי אֵל נִקְמֹת הוֹפִיעַ : הַנֶּשֶׁא שׁוֹפֵט הָאָרֶץ הַשֶּׁב גָּמוּל עַל
 גָּאִים : דַּי הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בְּרַבְתִּיךָ סֵלָה : יי צְבָאוֹת עֲמָנוּ
 מִשָּׁנָב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֵלָה : יי צְבָאוֹת אֲשֶׁרִי אָדָם בָּמָה בָּךְ :
 יי הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בַּיּוֹם קָרָאנוּ : הוֹשִׁיעָה אֶת עַמְּךָ וּבָרֶךְ
 אֶת נַחֲלֶתְךָ וְרַעַם וְנִשְׂאֵם עַד הָעוֹלָם : נִפְשָׁנוּ חֲבִתָּה לֵי

עזרנו

מערכי לב

מתחלת בריאתם. וכמו"ש הרמב"ם כמו"כ ח"ג פרק ה' וז"ל "כל ההויים ישיגוס ההפסד מלד
 החומר. רק מלד הצורה אי אפשר הכליון בשום אופן, אפי' יעבור באש ומים ואפי' יהיו עליו
 הדבות צורים ורצבות מויקים. ויש לצורה האנושית שלגון ויכולת על החומר להשיבו אל היושר
 והשווי, ולהשיב גם לרוח וגם לבשר לצורה מתמדת לאור באור התחיה, ע"ש. וזה שאומר
 שהרחום יתבדך יזכור כי בשר המה ורוה הולך ולא ישוב בטבע, ואין אדם שליט ברוה לכלוא
 את הרוה, וכן פי' הספורני מקרא שכתוב "בשגם הוא בשר". לאחר, אע"פ שהוא בללם ודמות
 ראוי לרהם עליו, יען כי הוא בשר עלול להטוא, ולא כלם ודמות לבד". וע"ז יתפלל כאן
 "לא תכלה רחמיך ממני. חסדך וחמתך"—שאתה יודע טבע הבשר ויורי מעללי אדם – "תמיד
 יצורני", לזכור עלי רחמיך וחסדיך אשר מעולם המה:

ואחרי כן יזכורנו מסדרי התפלה גודל מעלת התפלה וענינה. ואמרו: **תנו עז לאלהים**
על ישראל נאורו ועזו בשחקים, וזה דבר נפלא, ע"ד שהזכירו במדרש ח"כה.
 וז"ל: "ארע"ק בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח צבורה שלמעלה, שנאמר באלהים
 נעשה חיל", וכן בזוה"ק פ' בא "כד עבדין עובדין דכשרין יבצין תוקפא וחילא לקוב"ה, ועל
 דא כתיב תנו עז לאלהים". ע"ש. כי במעשיו דבוריו ומחשבותיו הטובות מוסיף אור וקדושה
 בעולמו לשדד חקי הטבע. לאחר לשמע, דוס! לים, התבקע! ועז"א, "על ישראל גאווותו ועזו
 בשחקים". ואומר עוד, שאפי' כעתה שאין לנו ביהמ"ק וגוים מקרקרין בהיכלו, עד דאתי
 ירמיה ולא שבה אותו יתב' בתואר, "יורא" שענינו על הנסים שהם למעלה מדרך הטבע והנחתו
 המופלאת, כי אמר היה גורלותיו? מ"מ הקב"ה עושה אמתו נפלאות גדולות בכל רגע שאין
 מכיר ויודע אותם אלא הוא לבדו, ואע"פ שנורא אלהים בנפלאות שלא בטבע רק במקדשיך
 מ"מ נסים נסתרים למעלה מדרגי הטבע הוא עושה עמנו בכל עת, יען כי **אל ישראל**
הוא נותן עז ותעצמות לעם להחזיקם ולקיימם, אשר על זאת נאמר תמיד, **ברוך אלהים**
וכמו שאמרו אנשי כה"ג הן הן גורלותיו, שמקיים אומה בתוך שבטים אומות החפצים תמיד
 להכחידו ולבלעו. ולזאת יתפלל ויארר **"אל נקמות ה' אל נקמות יופיע, ינשא שופט**
הארץ, ישוב גמול על נאים, ומפרט בזה טעמים אלו: א. כי יתרום שמך ביצועה
 יען כי תשועתינו היא תשועתך, וכמו שאומר לה' **הישועה**, ואם לא למענו למענך פעל,
 שלא יאמרו איה אלהינו צור חסיו ב. **שעל עמך**—התיה—**ברכתיך סלה**, כי עתה
 אע"פ שאתה מניגנו ומפלטנו ממות לחיים, בכ"ז לא נראה ישועות בדרך. כי תשוב תראנו
 עוד צרות רבות ורעות. ג. שתעשה בזכות אבותינו מפני שאתה אלהי יעקב סלה. ד. מפני
 אומה ים בכס יראי שמים? והם אומרים לשעבר בימי משה, יהושע, דוד, ושמואל, אבל
 עכשיו כל שאנו הולכים מחשבת והולכת. שנאמר מי בכס ירא ה' אשר הלך חשכים. והקב"ה
 אומר בעשו בשמי ויהא עומד לכם, שג' יבטח בשם ה'. עכ"ל. ועז"א ה' **צבאות אשרי**
אדם בוטח בך ה' הושיעה וגו', הושיעה את עמך וגו',—נפשנו חבתה לה' ונ'

עֲנֵנוּ וּמְגַנְנוּ הוּא : בִּי בּוֹ יִשְׁמַח לִבֵּנוּ בִּי בְשֵׁם קִדְשׁוֹ בְּמִתְנֵנוּ :
יְהִי חֲסִדְךָ יְיָ עֲלֵנוּ פֶּאֶר וְיִחְלְנוּ לָךְ : הִרְאֵנוּ יְיָ חֲסִדְךָ וְיִשְׁעֶךָ

תתן

מערכי לב

מקור הברכות

וגו'. כי בו ישמח לבנו, וגו'. כי בשם קדשו נעֲתָנוּ ויהי חסדך עלינו כאשר יחלנו לך. ואמר: הראנו ה' חסדך—ואח"כ—ישעך תתן לנו. ור"ל, אם אלהים שגם עתה הק' מנן עזרונו וניר יסועתנו, ככ"ז כאשר לוטם ערפל בשחלת הטבע אין לנו מכירים ויודעים גדול יסועתך

מסתבר להקדים הברכה לכל המזמורים כדי שיהא לכלם ברכה תחילה, וסוף. אבל בסדורי קאטולוגיא כהוב הודו לפני ברוך שאמר, וכ"כ הכלבו, אחר הודו פותח ברוך שאמר, שהוא ברכת-ההלל לפסודי מזה-ההלל לדוד עד כל הנשמה, ונהגו לברך ב"ש לפני הודו, אך הנכון לומר הודו סמוך לקרבנות, כי אינו מענין הלל כלל ואך יברך עליו ברכת ההלל, עכ"ל, ובסדור ליווארני איתא זה הסדר: הודו. [ולחנכה מזמור שיר חנוכה] לדוד ברכי נפשו אל תשכח כי גמולו, ה' מלך כו', הושיענו כו', למנצח בנגינות, ב"ש, מזמור לחודה, יהי כבוד, וכי הביח אין להאריך בדבר זה.

אלא כל מקום ומקום לפי מנהג אבותיו, ע"כ :

וכתב המהבר הגיון לב, במס' סופרים פי"א איתא, צריכין לומר אחר יהי כבוד ה' מלך, ומזמור שירו לה' מדרברי סופרים, ואחריו הודו לה' קראו בשמו וששת המזמורים של כל יום, וכי ע"ז מחבר הגיל' : "הנה ה' מלך אינו פסוק בתנ"ך ומזמור באבודרהם בשם היכלות ובמס' סופרים פי"ד ה"ה, ואין ספק שהוא הנמצא אצלנו ביהי כבוד, ושירו לה' אין הכונה על מזמור שירו לה' שיר חדש, דהרי הוא מכלל ששת המזמורים, רק הרצון על שירו לה' כל הארץ שאנו אומרים בהודו, ונראה מזה שגם בימי הגאונים שבזמנם נחבר המס' סופרים כבר נהגו לומר כל המזמורים בחלוק ענינים". עכ"ל, ופלא בעיני שנדפס לו לשעות כ"כ, דמה שהעתיק. מזמור שירו לה' מדרברי סופרים" לבד שאין הכנה למלות הללו, לא נמצאו חיבות אלו לא במס' סופרים הנדפס ולא בכתי המצורף למחזור ויטרי, ובכ"ל כתוב, "מזמור שירו לה' שיר חדש", וחמה אני איך עלתה על דעתו לפרש דהכונה על שירו לה' כל הארץ שבהודו, כיון שאומר "ואחריו הודו לה' קראו בשמו" ואלו שירו לה' כל הארץ שבהודו, כתוב שם בדברי הימים אחרי הודו לה' קראו בשמו, ואיתא בסדר עולם שאמרו דוד בהעלותו את הארון לאהרן, וכל מ"ג שנים עד שהכניסוהו שלמה לבית עולמים היו אומרים בשחר הודו עד אל תגעו במשיח, ובערב מן שירו עד וחלל לה', ובל"ס כשקבעום בתפלת קבעו ג"כ על אותו הסדר לומר הודו תחלה, ואחריו שירו לה', וזה שהוקשה לו דהא שירו לה' שיר חדש הוא מכלל ששת המזמורים, שזכר המס' סופרים, לא הבין במח"כ פשטות הדברים, דאין הכונה על שירו לה' שיר חדש של ששת המזמורים דהא שם אינו מתחיל במזמור רק בהללויה. אבל כונת המ"ס על קפ"י צ"ח, "מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה", ובסדורי מסדר מצאתי המזמור הזה תוספות ליום השבת, והמ"ס ס"ל להוסיפו גם ברי"ח :

ומה שאמר במ"ס לומר ברי"ח אחר יהי כבוד, ה' מלך, ג"כ אין הכוונה כפי שחשב הוא דקאי על פסוק ה' מלך שבויהי כבוד דא"כ מ"ש פסוק זה שהזכיר, ולא הזכיר כל הפסוקים שבויהי כבוד, ולומר שלא נהגו אלא רק בשני פסוקים אלו יהי כבוד, וה' מלך, ג"כ כבואר שהוא דוחק גדול שיהי חלוק על כל הגאונים ר"ע ורס"ג שמביאים כל הפסוקים שבו כנוסחתנו, אלא ברור שהכוונה על קפ"י צ"ח, ה' מלך תגל הארץ. שהי' מנהגם להוסיף ברית וי"ט ובר"ה ויו"כ, כמו שאנו מוסיפין בשבת, והיו אומרים ברי"ח אחר יהי כבוד, קפ"י צ"ח וצ"ח, ואחריהם הודו וששת המזמורים

תתן לנו : קומה עזרתה לנו ופקדנו למען חסדך : אנכי יי
אלהיך המעלה מארץ מצרים הרחב פיך ואמלאהו : אשרי

העם

מערכי לב

ישועתך להודות ולאהבה וליראה את שמך. אך
הראנו ה' חסדך והודיענו ע"י נביא החסד
שאתה עתיד לעשות עמנו, ואח"כ "וישעך
תתן לנו קומה עזרתה לנו וגו' וע"ז
משיב השם יתב' ואומר כי ממנו לא יבזר
דבר והתשועה כבר מוכנת לכס רך אם
יכולים אתם לקבלה. וכמוסה"כ "כימי לאתך
מארץ מצרים אראלנו נפלאות". כי מזדו יתב'
אין שום מניעה, כי אנכי ה' אלהיך
המעלה מארץ מצרים כלומר ששם כבר
הכין כעדם כל הישועות והנחמות רך
הרחב פיך ואמלאהו. וחזקתים מסדרי
התפלה הדברים ואומרים : אשרי העם
שכבה לו שש להם הנחמות כאלה וישלם על
מה

מקור הברכות

של כל יום, והוא פשוט וברור למעין :
פסוק והוא רחום שבפסוד"ז בירושלם וחברון נהגו
לאומרו אפי' בשבת, וכן הנהיג מהר"י
האגוז בק"ק ת"ת בירושלם, לפי שמהר"ר בנימין
בטל מקודם מלאומרו. [ס' התקנות בשם תשו'
הלק"ט ועוד חשבויות] אבל בסדרו של הר"ר
יעב"ץ ובחשובותיו ח"א סי' ק"ך כ' שיצא עליו
עוררין מפני שהוא דרך בקשה, וכ"כ השל"ה בסידורו,
וכ"כ המ"א סי' רפ"א בשם הכה"ג שיש מקומות
שא"א אותו, אבל בס' אור"ח כ' וחקנו לאומרו בפסוד"ז
בשביל ליל שבת שא"א אותו. ע"ש, והנה בענין
אמירת והוא רחום בליל שבת, נאמרו שם מעמים
הרבה שלא לאומרו, מפני שבימות החול נתקן
מטעם דלא לן אדם בירי' וחטא בידו, שחמיר הבקר
מכפר עונות הלילה, וחמיר הערב עונות היום,

ועכשיו שאין לנו קרבן תקנוהו לבקש שיכפר לנו המקום ע"י תפלונו, בשהרית [בסדר קדושה]
ובעריבית, שנתקן נגד איברים ופדרים, אבל בשבת ויו"ט שאין איברי תמיד קרבים בו אין לאומרו.
ועוד שאין אומרים תחינה בשבת, ואין לבקש כפרה על חטא, ועוד שלא נתן רשות לחבל בו,
ועוד משום טרחא דצבורא, עיין כ"ז בטור ובאורחות חיים ולבוש, והנה למען האחרון משום טרחא
אפשר שאין זה טרחא אלא בערב שבת שהעם ממחרין לסעודה בלילה, ומשום זה התירו להתפלל
גם של שבת בע"ש, אבל בבקר שהרבה פסוקים נאמרים בלילה ודאי לא שייך טרחא, וליתר
הטעמים תליא בהא, למען שאומרים אותו דרך תחינה גם כשהרית אסור לאומרו כמו"ש הרב יעב"ץ,
ולמען שכל הפסוקים שבפסוד"ז הם משבחו של מקום גם פסוק זה משבחו כמו"ש הרב מח"ב
אכן למען הראשון ודאי דיש לאומרו גם בשבת, שהרב אור"ח כתב דלפיכך תקנוהו בפסוד"ז בשביל
ליל שבת שא"א אותו, והשטא אי אפי' בחול אומרים אותו בפסוד"ז לתשלומי ליל שבת, שבת
עצמו לא כ"ש, ובאמת נראה יותר דעיקר התקנה הי' לאומרו בפסוד"ז בשבת לתשלומין ליל
שלפניו, דוכיאי דתשלומין דתפלה, ואנכ אמרו לחקן לאמרו גם בכל פסוד"ז של חול כי היכא דלא
ישנה באשגרתא דלישנא, דלא מצינו תקנה ככה"ג להשלים בחול מה שחסר בשבת, וראיתי
בס' אבודרהם שכ' להיפוך ממ"ש בעל אור"ח, ומשבת מנהג ספרד האומרים והו"ר גם בליל שבת
מטעם דתפלת הערב אין לה סמך בקרבן אלא נגד או"פ שלא נתעכלו מבעוד יום לכך הוצרכנו
להזכיר כפרה, ע"ש, ומדבריו למדנו ג"כ דס"ל דאיברים ופדרים נקריבים אפי' בשבת, וכ"כ הרב
יעב"ץ בס' מור וקציעה דליחא לדברי הב"י בשם כלבו שכתב דאוי"פ אינן דוחין את השבת, וכן
השיג ג"כ עמ"ש החו"ט במשנה ולא הסריח בשר קדשים שהי' מעלה או"פ בראשו של מוכה
ועומדים שם ב' וג' ימים, ע"ש שכתב דאיברים שנחתרו עושה להם מערכה בפ"ע אפי' בשבת,
ויש לנו כדמות ראי' לדבריו ממה שהריקנו ת"ע לשבת גם לדברי האומר תפלות נגד תמידין, ות"ע
נגד או"פ, אבל כל דבריו הם נגד מ"ש הרמב"ם פ"א מנחמין דס"ל דאינן דוחין את השבת, אלא
בע"ש מקטירין, ע"ש. וצ"ע, ועמ"ש להלן סי' צ"א :

ה' צבאות עיין יורי' פ' אין עומדין ר' חזקיה כו' לעולם אל יהי הפסוק הזה זו מתוך פיך כו' :
מזמור לתודה נתקן ע"פ המורש פ' צו פ"ט "לעת"ל כל הקרבנות בטלן [פ' הבאות על חטא
דכתיב יבוקש עון ישראל ואיננו, אבל תמידין ומוספין קריבין, דכתיב אז תחפזין וזה,

צדק

**הָעַם שֶׁבָּרַךְ לֹא אֲשָׁרֵי הָעַם שֵׁנִי אֱלֹהָיו : וְאֲנִי בְּחֶסֶדְךָ בְּטַהֲרִיתִי
יְגַל לְבִי בִישׁוּעַתְךָ אֲשִׁירָה לִּי כִי גָמַל עָלַי :**

(דה"ה) (א) חז"ש עד ישתבח מותר לענות אמן ואפי' באמצע הברכה של ב"ש או באמצע הברכה של ישתבח מותר לענות על כל ברכה ששומע. וכן כל ברכות הודאה מותר לברך כמו אשר יצר לאחר עשיית זרכיו וכיוצא בזה וכן לענות ק"ש עם הכבוד שצריך שיקרא עמהם פסוק ראשון קורא. ומכש"כ לקדים ולקדושה ולברכו (עב"י סי' נ"א) : (ג) ב"ה וב"ש אסור לענות באמצע פסוקי דמרה. (עמ"א סי' קכ"ד) (ג) אין לענות אמן אם סיים הברכה בסוף עם הש"ך ובכל הברכות הדין כן לבד בישתבח ואם סיים הוא ברכה אחת והש"ך ברכה אחרת מותר לענות אמן. (סי' נ"א ועמ"א) :

(דה"ה) א"א מזמור לתודה רק בעמידה וא"א אותו לא בשבת ויו"ט ולא בחוה"מ של פסח ולא בע"פ ולא בעי"כ לפי שאין תודה בא בימים הללו : (סי' נא) :

**ק מְזֻמָּר לְתוֹדָה הָרִיעוּ בְּי כָּל הָאָרֶץ : עֲבְדוּ אֶת יי בְּשִׂמְחָה
בְּאֵז לִפְנֵי בְּרִנָּה : דַּעוּ כִּי יי הוּא אֱלֹהִים הוּא
עֲשֵׂנוּ וְלֹא*) אֲנַחְנוּ עֲמֹ וְצֹאן מִרְעִיתוֹ : בָּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה
הַצֵּרְתִּיו בְּתִהְיֶיהָ הוֹדוּ לוֹ בְּרָכוּ שְׁמוֹ : כִּי טוֹב יי לַעֲזֹלָם
תִּסְגֹּר וְעַד דֹּר דָּר אֲמוֹנָתוֹ :**

(*) וְלֹא קרי.

למנצה

מערכי לב

מקור הברכות

מה לסמוך. אשרי העם שה' אלהיו. ומסיים בפסוק ואני בחסדך בטחתי יגל לבי. ור"ל כמו"ש ר"א בהגר"א ע"פ גיל יגל לבי לדין שהמחה שאין האדם סבתי מתואר בשם גילה, ולדין שהוא יר"ש אין האב סבה אליו כי הכל ציד"ש חוץ מיר"ש והאב אינו מוכה לבנו אלא בחכמה ע"ה, וכן על החסד שהקד"ה עושה לא בזכותו ובחשבו, אלא בחסדו. רק "יגל לבי" בישועתך. ואשירה לה' כי גמל עלי חסד חס :

צדק, יפ"ח] וקרבן תודה אינה בטלה. כל החפלות בטלות' ההודאה אינה בטלה כו', ע"ש. אבל רבינו והרס"ג לא הזכירוהו ואולי לטעמיהו שזכר בבאורנו כגן האלף בתפלת השחר אות כ"ט ע"ש. אמנם בהרבה סדרים קרמונים ראיתיו כתוב לאומרו אפי' בשבת ויו"ט, והוא כמו"ש הסוד "וא"צ למונעו דליכא למיחש דלמא אתו להקריבה דלא יטעו אינשי בהכ"ו אבל המנהג שלא לאומרו בשו"ט, ולא בחוה"מ פסח, ובערב פסח ובעיוהכ"פ, וכ"כ המנהגים שכן בדין, דנדונ"ד אין קרבין בהן. ובפרובינצא וספרד אומרין אותו, ע"ש, והרוקח סי' שיו"ט כ' שמועתי על הר"ר אלהיה שלא הי' מדרג' בשו"ט כ"א חיבות מזמור לתודה, והי' מתחיל הריעו וכו', ונקום אמירתו כתב בסוד סי' ג"א יש מקומות שאומרין מזמור לתודה והודו קודם ב"ש, ובאשכנז כו'. ועמ"ש"ל בשם מנהג ליורני :

סדר המזמורים לשבת ויו"ט, היכרנו למעלה. ובסדר רבינו סעדיה גאון לא נמצא חוספות לשבת אלא מזמור שיר ליום השבת, וכנזכר בכ"י בסיו' ג"א בשם או"ה, ושם מוסיף גם לקפי' שאחריו הי' מולך, אבל ברב עמרם ובדברי כת"י איתא כמנהג אשכנזים, וכן בסדר קאטולוניא, רק שנוסחתו לומר הודו קודם ב"ש, ואחרי אז ישיר מוסיף פיוט בל בראי מיעלה. אבל סדורי ספרד וברצילונה מביאים זה הסדר כסדר הספרדים. ונ"ס להוסיף ג"כ פיוט האדרת והאמונה. אמירת יתי כבוד הוא בסדר ריע פסוק אחר פסוק כמו בסדרנו הנהוג, ורב סעדיה גאון מוסיף בו אחר פסוק הי' הפיר, עצו עצה ותוסר :

סדר רב עמרם השלם

ומאן דקא חתים מהלל (ח) [ברוב] התשכחות ד' שבשנת בידיה. ודקא אמרינן בפרק מאימתי מזכירין גבורות גשמים משיצא חתן לקראת כלה. ומאי מכרך, אמר רב מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו. ור' יוחנן מסים בה הכי, אלו פינו מלא שירה כיום, ולשונונו רינה כהמון גליו, ושפתותינו שבה כמרחבי רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכירח, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאילות, אין אנו כספיקים להודות לך ה' אלהינו ולברך את שמך מלבנו, על אחת מאלף אלפי אלפים ורוב רובי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו, מלפנים ממצרים נאלתנו ה' אלהינו כו'. על כן איברים שפגית בנו ורוח ונשמה שנפחת באפינו, ולשון אשר שמת בפינו, הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו לשמך מלבנו, וברוך אתה ה' אל רוב ההודאות. ומקשינן רוב ההודאות ולא כל ההודאות, ה"נ משמע רוב התשכחות ולא כל התשכחות, הלכך מאן דמסים ברוב התשכחות שפיר דמי לשתוקה :

מגן האלף

דכין גרס האל, ובזכרת הרב את ריבנו כ' שלח לומר האל הרב, ח' כן רס"ג. כתב נס סס לומר האל הרב, וכן הוא נס גרסת הרמב"ם בהל' מגילה, ובהערות לס' רע"ג כ' דכל ענין הרומו לתוארים של הקב"ה אין קפידא נס אס לומר האל, חע"פ סבבר אחר אלהינו כיון שהכל מתוארו יתב'. אבל בזכרת הרב את ריבנו בענינו לשבח הענין נקט את נקמתנו ורב צעדנו למה לי' להזכיר אל סתו פעמים דהא כבר אמר אלהינו. ע"ס ולא ה' לפניו כתי' בלפנינו שמועתך זו סדר צרהמ"ו בסו" ע"ה, ול"ג סס, האל אבינו מלכנו אע"פ שס סמה מדבר מתוארו יתב' :

ד. שבשנת בידיה וכתב הרב המהנין מבין תשובה לחומרים

בזכרה מעין ו' "מעין הצרכית רוב ההודאות מקדש הצבת" והבין לומר, "מעין הצרכית וההודאות", עכ"ל, וגרסת הויטרי סס כמ"ס המהנין, אבל נוסחתינו לאחר "מעין הצרכית אל ההודאות לדון השלום", ולגרסת רבינו הגאון סס בלא"ה ח"ס. שנוס סס "מעין הצרכית ורוב הודאות לדון השלום", ולד כלל למין דחמים כהן מלך מהולל ברוב התשכחות, דרוב הודאות בלי ה"י איינו תיאר כלל. רק שהיו מבצעים לדון השלום ברוב הודאות :

שנוי נוסחאות והגהות

(ח) בבחי' ב"מ ליחא לחיבה "ברוב" והוא ט"ס : והננו מעתיקים ככאן נוסחת סדר רב סעדיה, ויש הפרש בין ימות החול לבין שבת ויו"ט כי על ימות החול הביא להתחיל תיכף מנוסח הברכה ח"ל : "ברוך אתה ה' אמי' האל הרחמן הגדול והקדוש, המהלל בפי עמו בית ישראל, משובח ומפואר חמור בלשון כל חסידיו ועבדיו, בשירי דוד עבדך נהללך ה' אלהינו בשבחחות ובזמירות, נורד, נשבחך, נפארך, נרוממך, ניהדך, נקדישך, נזכיר שמך וזכרך מלבנו אלהינו יחד, ברוך אתה מלך מהולל בדברי שיר ותשכחות לעולם ועד" [ונכתב שחרית מתחילין] :

"ברוך שאמר והיה העולם ברוך הוא, ברוך אומר ועושה, ברוך גזור ומקם, ברוך מרחם על כל הבריות, ברוך מעביר אפלה ומביא אורה, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך מוצלם שכר טוב ליראיו, ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכיחה, לא כוב ולא מרמה, ולא משוא פנים ולא מוקה שוחד, ברוך אל חי לעד וקים לנצח, ברוך אתה ה' כו', סדר הדוד ומזמור לתורה ליחא חסם, אלא מתחיל שם יהי כבוד בנוסחתנו, ואח"כ אשירי עד, ומהללים לשם תפארתך". ואח"כ ויושע עד, כי אני ה' רופאך, ואח"כ וישתבח שמך לעד מלכנו, המלך הגדול והקדוש בשבים ובארץ, כי ילך נאה ה' אלהינו, שיר ושבחה הלל וזמורה, עז וממשלה, נצח וגבורה, ברכות מלכות מעתה ועד עולם, ולך

אנחנו מודים, ולשמך, [אנו מפארים, כי אתה הוא] אלהי האלהים ואדוני האדונים, ושנוהר לא יהמו לעולמים, ברוך אתה ה' מלך גדול התשכחות, אל רב ההודאות, הבוחר בשירה ובזמרה, מלך אל חי וקים לעולמים :

מזמורים אלו אומרים בשבת ויו"ט ובהשגחה רבה :

יִשְׁמְעֵנִי מִזְמוֹר לְדָוִד : הַשְּׁמִימִים מִסְפָּרִים כְּבוֹד אֱלֹהִים
וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מִגִּיד הַרְקִיעַ : יוֹם לַיּוֹם יִבְרַע אֱמֶר
לְיִלְהָ לְיִלְהָ יִמְחֶה דָּעַת : אֵין אֱמֶר וְאֵין דְּבָרִים כְּרִי גִשְׁמַע
קוֹלִם : בְּכָל הָאָרֶץ יֵצֵא קוֹם וּבִקְצֵה הַתֵּבַל מְלִיתֵהֶם לִשְׁמִשׁ
שֵׁם אֱלֹהִים בָּהֶם : וְהוּא כֹהֵתֵן יֵצֵא מִחֻפְתּוֹ יִשִּׁישׁ כְּגִבּוֹר לְרוּיִן
אַרְבֶּה : מִקְצֵה הַשְּׁמִימִים מוֹצֵאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתֵהֶם וְאֵין גִּסְתָּר
מִחֻפְתּוֹ : תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת רֶגֶשׁ עֲדוּת יְיָ נִאֻמָּנָה

מחכימת

מערכי לב

שיר הדרת התורה ומעלתה.

תורת ה' תמימה נגד מה שספר מגדולת האל יתברך שהשמים מספרים כבידו, והרקיע
מעשה ידיו, ויום ליום יביע עוז ולילה ללילה יחיה דעת. כלומר, חט"פ שכל מספרים
כבדו אין כח למלא כל גבורות ה', וכל יום ויום מביע חזקות, וכל לילה יחיה דעת
שלא ידענו מהתלה, כי מי יביע כל תהלתו. ונגד מה שאמר שהשמש יאל מחופתו להאיר
ארץ ולדרים ואין נסתר מחמתו, אמר לענין התורה שאין בה כח הסרון, אלא תורת ה'
תמימה כי בה ועל ידה נוכל לדעת כחו וגבורתו של יוצר בראשית, וכמו"ש הרמב"ן בפתיחתו
לספר התורה שבריות כל בשר העליונים ותחתונים, וכל הנאמר בגבורה מעשה מרכבה ומעשה
בראשית, וכל המקובל להבנים בה המחזקים ובה ניה האדמה ונפש התנועה והמדברת
ואפוסת הנפסדים מהם, מהותם ומעשיהם, הכל נכתב בתורה או רמוזים בצורת האותיות או
בקוליהם ובתריהם. וכמו"ש "ומנין יבוא אליהם בן בראשאל הבנוי ויגלה חדרי בהמית ולויתן,
ומנין יבא יחזקאל ויגלה חדרי מרכבה אלא שהכל נלמד מהתורה, ה"ד הביאני המלך חדריו,
ושלמה ע"ה נתן לו אלהים החכמה והמדע, הכל מן התורה היא לו, עכ"ל, שנית, שאין אדם
מוצטר על ידה כמו ממערכות השמים והשמש שאין נסתר מחמתו, אלא אדרבה משיבת
נפש משיבה מדרכי מיתה לדרכי חיים. וכן אמרו חכמי' חגיגה דף ק' ג', "דרכי חכמים
כדרכות. מה דרבן מכוין הכרה לתלמיה להוציא ממנה חיים לעולם. אך ד"ת מכווין
לומדיהן מדרכי מיתה לדרכי חיים. כי רוח קדושה מרחפת על כל ענין מדבריה, ואפי'
ילמוד אדם בהמהלך פרה בהמור רוח אל דובר בו, ומלכשתו עניה ויראת שמים, ומגלין
לו רזי תורה, ונעשה כמעין התגבר, ונהנין ממנו ענה ותשובה, וכמו"ש בפרק קטן תורה
בכל העוסק בה לשמה שכל העולם כלו כדאי לו. משא"כ בכל החכמות שבעולם שאין כחם
להשלים את האדם אלא בעזרת הדבר שהוא עסוק בו. ולזה אריך התבוננות, כי הכלני מיון
ידמה אותה לארי חכמות, והוא כשופה הריאה את הדרבן ואינו יודע טעמו של עולם והוא
הושב שתליתו אינו אלא לרפוי ארעא, אבל הפקח יודע שהוא מביא חיים לעולם, וכך
התורה, התבונן בה יודע שכל אשרו וחיו תלויים אך בה שמכוונת לומדיה מדרכי מיתה
לדרכי חיים, וכל הללו מדבריה מביע לשערי מות :

וזהו תבונתו של הדין במלך דרע"ק לפסוק בן יהודה [ברכות ס"ח] מה שהבינו להשועל
שומר להם, "רעובם בתעלו ליבם וגדורם הם אינו ואתם בדרך שדרו אבותי ואבותיכם",
ואמרו לו "אתה הוי' השועל שאומרים עליך פקה שפיות לא פקה הנה אלא עכב, ומה בתיקום
חיותנו אנו מתירחים בתיקום מיתתנו עכב"כ, וענין המחמיר שביטת השועל היתה להטעותו,
ובחר לויר להם בקר כזה באבותיהם דרו עם אבותי ציבשם, כי חשב שלא ידעו להחזיקו

אחרי

תפלת שחרית

מִחְבִּימַת פָּתִי : פְּקוּדֵי יי יִשְׂרָאֵל מִשְׁמַחֵי לֵב מִצֹּת יי פָּרָה

מאירת

מערכי לב

אחרי שאין מכירוס את אבותיהם, כי לא היו בזמנם ובמחצתם, ואולי יתנו אומן לדבריו לומר שאפשר לדגוס לדור גם ביבשה. וממנו למדו גם השועלים מהלכי שמים שבזמננו מהבלי כרם ישראל לזר בשקרים כאלו את בנינו הרבים שאין להם ידיעה מנזע מחצתם ולאומם, וביחוד בני הדור הזה שכבר נעתקו מהתורה עודם באדם, והטל עליהם מטעם הממשלות ללכת בנתי הספר ללמודים שונים, אשר גם צבאם לשנות גבר לא ידעו ולא ישמעו זולתי תהלת חכמי בני נכר וגדוליהם, אותם הם גרים בשחת רשעם להתנכר במעשיהם מאביהם שבשמים ומאבותם ומשפחתם שגאון. ולהם הם אומרים: „רצונכם שתעלו ליבשה וגדור שם כדרך שדרו אבותי ואבותיכם“, כי מאין ידעו להכחישם מאחר שאין מכירים ויודעים כלום מגדולתם ותורתם של זקנינו וגדולינו חכמי דור דור:

אבל לו חכמו, ישכילו לענות כדרך שהשיבו הדגים „ומה במקום חיותנו כך במקום מיתנתנו על אכז“כ“, כי אע“פ שאין מכירים ערך אבותינו הראשונים וגדולתם, יכולים לדעת מטבע עצמם ומהותם שכלעדי תורה ומצוה אינן יכולים לשאוף רוח חיים, וכמו“ש ירדנו מזר הזמן רח“י קוק כתביו „בהתגבר כח ההברה של בן ישראל לא יחוש עוד מל פקפוק, כי אינה מוצא מקום כ“א בגויה חולנית וגוססת שחייה תלויה לה מנגד“, וכתב עוד „כל מה שהכרתנו הפנימית מתגדלת ועינינו נפקחות יותר להביט על האורה הגדולה של תורה, ואנו חודרים עד פרטיה, הגנו מכירים בה שכלה פרטים של חיים, ורואים שזו ה' עשתה כל אלה ע"י כחה של תורה שהיא קיימתנו עד כה, הגנו שבים ומביטים על שרש מחצתנו על אברהם יצחק ויעקב, ועל פעולתם ועל כל היקף התולדה הראשונה, עד שהגנו מוצאים עצמנו מוקפים מכל גדים מאורה של תורה, שא"ז עמה מופתים פרטים, כמו שאין אדם צריך למפתים על מציאה עצמו וישותו, כ"ז שהוא מרגיש עצמותו בהיותו שלם ובריא בגופו ורוחו, והקראים ששכחו את ערך העצמי של האומה ולא ידעו להכיר בה מהגני מורשי אבות, והם אינם נכמין כ"א באותיותיה של תורה, וקו"ה האומות שלהן רק היסודות מעלם גוף התורה לבדה, מבלי פנות אל הזקוק של הכרת החיים הפנימיים שלהם בצומה שהתאחדה עם יסוד חייה, הנה אמונתם מתגודדת כשבר יד מבקר לבקר כתבי הקדש, ואפי' בהשערה פורחת באויר כפי הבקורת שבזמננו לאחר: שנתאחד כתבת התורה כפי הציגונות של עקשי המבקרים, שוב מתרופף אמונתם. לא כן בית ישראל העמוסים מני צען, הנשואים מני רחם, מרגישים אנו אור התורה בחיים שלנו במלואם. בקומנו, בחפצנו, בהרגשתנו, ובחוש ההיסטורי שלנו. ואפילו היו כל דברי התורה רק מסורת בעל פה, כשהתאומה כל כך עם מעמד חיינו, הגנו וידעים יד ה' ובריתו, קו"ה עכשו שמעמדנו ודעתנו את עצמנו צותן בנו חוש חיים לדעת החלישות שוב בכל התוכן של הבקורת השלילית. וכבר הוברר לנו שאין אנו יכולים להיות כ"א עם שמו ושם אבותינו אשר שם ה' נקרא עליהם ועלינו, ורוחו אשר עלינו יהיה על בנינו לעד, לא רק במובן דתי לבדו במובן אצל כל העמים, כ"א גם במובן יסוד הייס לאומיים והעמדת ציון הכללי, אשר בהקצן בחוברת כל נאצי אורה הפזורים מסתלק מהלב כל ספק ופקפוק, והדעות האמיתיות נוספות פירותיהם כראוי, ע"כ דבריו הנחמדים הראויים לחכם לב כמוהו:

עדות ה' נאמנה מחביבת פתי, „עדות“ המה המצות המגבילות נגד הגדולות והנפלאות

שנשה עם אבותינו, מופתי האבות, נסי מצרים, מתן תורתנו, והנסיס שאירעו בציאת הארץ, בצנין הבירה, וכן השבת והמועדים כלם עדות לשם ה' על יכולתו והנחתו, אשר המעים לסנת מהתורה והמאום, השע עינם מלהאמין בחזון הנכבד יותר מחוג העשב והחוש, ועז"א שבע"פ שהושגו הנשמים והנסיס חיים מבינים זאת, והבנו באחרית. וגם **הפתאים** הנשענים רק על שכלם והרגשתם, ויבנו כי נאמנו מאד וידעו כי יד ה' עשתה כל אלה. וגם דברים שכל חכמי עולם לא באו עוד על סודם ותכונתם עם כל עמלם הרב

מאלקי

מאלפי שנים, יתבאר להם אז אמתתם. וכן אמר הכתוב [דברים ז'] "כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון כל החקים האלו ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וגו' ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים דייקים?" כו' והראוי להבין בכתובים אלו, איזה מופת יקחו להם העמים מהחקים האלו שהגנו אחרנו הגוי והנבון, ונהפוך הוא, שהחקים הם מהדברים שהשגנו משיב עליהם, ואזה"ע מוזין אותנו בם ומחזיקים אותנו על ידם לסכלים? שנית פתח בחקים ומביא ראיה ע"ז מקרבת אלהים וממשפטים, וכן תיבת "רק" אין לה שום ביאור :

אך

ידוע ששם היוונים הגיעו בעיונם שיש יחיד קדמון ובורא והנטינו בחכמת אלקות. והרומאים בחכמת המשפטים. אבל עדיין לא הגיעו בשום חכמה לתכליתה, וזה יותר מאלפים שנה שהדורות משתלמות יותר מהם, ע"י הכלים, המוכנות, האספקלריות, וכלי ההבנה. שכל תקופות שנים הם מוצאים כוכבים ועולמות חדשות. אשר גדלם, מרחבם, ומרחקם מזהביל וגורא. וכל החכמים יחד לא הבינו עוד לדעת את הרוחניות ויתר רזי היצירה המפליאות. אבל יבא יום שגראה בחוש גם הרוחניות שבצריחה, והרבה מהחוקרים מחמתים זאת גם עתה, אלא שהסר למו עדיין הכלים והאספקלריות למען יעידו עליהם גם בעינם הנשמי, אפס כשם שגראים לעינינו מדי יום ויום בחכמת היצירה, נפלאות ונצורות את אשר לא פללנו, כן קרוב לשמוע שתבא עת וזמן גם לזה, ומתוכם יתבארו לנו גם ענין הטומאות והטהרות וכל הברואים הרוחניים והנבדלים אלו מחמתים בקבלה, ואלו יאמרו כלם "כי הגדיל ה' לעשות עם אלה הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים". כי יכירו לדעת מה גרם להם בשר השקן והחזיר, ומה פעל בם מרק פגולים שנהנו ממנו, וכן השעטנו והכלאים ואשרי עיני החקים, ויבינו הכל כי רק עם חכם ונבון היה הגוי הגדול הזה שסכל כל האומות והעלמויות, על קדושת שמו יתב' ולא התגלה נפשו בכל אלה. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו שזכו לדעת הכל ע"י קרבת אלהים שהיה איתם על כ"ז לפני ארבעת אלפים שנה, ומסר להם כל הדברים שלא בעמל ויגיע, אשר בכל עמלם והתפלספותם בחכמת היצירה לא זכו עוד לדעת ממנה גם חלק קטן כטפה מים הגדול. וכן הרומאים עם כל עמלם וחכמתם בחכמת המשפטים לא זכו עדיין להעמיד משפט, שיהי' דבריהם מודקים בלי הפוך וסתירה כמו שתמצא בתורתנו לפי באורי חכמי התלמוד, שאין הלכה אחת סותרת רעותה. כי מי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת וגו'. וכ"ז מופת עמוס כי דברי תורתנו נאמנו מאד, ורק רוח מרום וטהור הופיע על כל דבר מדבריה :

פקודי ה' ישרים משמחי לב, הכתוב הזה מנביל נגד פורקי עול שמים במה שהושבים על תורתנו הכתובה והמסורה שהכבדו פרישות וגדרים. ועבודות קשות על האדם שא"ל לו לקיימם, וכבר הזכרנו מזה בספרנו קדושת התלמוד שהם עושים בעיקר הענין. כבר כתב המס"י י"ש יראה ראוי, ויש יראה שוטה. הרוצה להוסיף שמירות על שמירות, ויראה על יראה, באופן שגוע מזה בטול לתו"ע. זהו יראה שוטה. ע"ש בפ"ט מספרו. וגם אנו נאמר, החושב על הסייגים שנמצאו בספרי מוסר והנהגת החסידים שנהגו בצנעה בחדרי ביתם שכן מעיקרי דתנו וכל יהודי מחויב לעמוד בסייון ולקיימם. זהו יראה שוטה, ומוציא לעז על שארי דייקים שלא התנהגו ככה. וכבר נאמר "אל תוסף על דבריו". דהא גם במקום שיש לו עיקר בטעם ובכרא חששו חז"ל לפעמים משום שיהי' ויפגעו משום שאין רצו צבור יכולים לעמוד בו, ואדרבא, לא וחשוב בחובת דתנו מראשית עד אחרית והעריכם נגד שארי דתות, אם לא תשאל לעמך מה עשו לנו מקבלי התורה ובמה הללו אותנו? ההוגיעו אותנו בחקרי הממונות אשר תורתנו גדרה לנו את הדרך מהנשך, העושה, והנניבה, גול ישראל והגוי, אונאת ממון והדברים, הלגת ועושה שבר שכיר וכדומה? או הכזיבה עלינו בסיני הערה שגדרה להזילנו מאיסורי נדה וכריתות שכלם מציגים קדושת הלאום, ומועילים שלא יחלשו הכחות וההון והאנושיות, וכל האומות הנאורות חותרות להתרחק מכן אלו בדרכים לפי דעתם. ומה לנו להתרעם גם על קדושי עליון שלא בדאו דבר מדעתם, זולתי מה שקבלו בפירושי התורה איש מפי איש נביאים וזקנים עד פה הגבורה. ובמה יש להשוד אנשים ידועים באומה דייקים ועובדים כמותם, הראינו אותם מקילים לעצמם ומחמירים לזולתם? או ידענו כם שפגלו הון ועושר, או הרבו בסעודות ופואבות

מֵאִירַת עֵינַיִם : יִרְאַת יי שְׁהוֹרָה עֵינֵיךָ לְעַד בְּשִׁפְטֵי יי

אמת

מערכי לב

וסואבות? הלא נהפוך הדבר. לא ישבו בסעודה אלא ידעו מי מכבד עמם. והחליטו על ת"ח המרבה סעודתיו ככ"מ, שדומה לקהן של חרם. ור"י כשלא שלח דמי לאלתר לעבדא, חשב זאת לחול ה' שלא יתכפר לו בתשובה ויוהכ"פ. ולו הפלו לאכזר ממון היה להם לעשות תקנות להיפוך. ומה לנו להרבות דברים אחרי שמפורסם באומה שכל תורתם היה מתוך עוני, לחד, ודחק. והזהירו להתרחק מרצונות, והסתפקו במוטע, ואלו ראו בתענוגים לא ה' רע"ק מתענה מלאכול מפני שלא היה לו מים לנע"י. אע"פ שהסתכן, כי אמר מוטב שאמות מיתת עמי. ואע"פ שלא היה במקום רואים אלא צבית אכזרים. ואם תתרעם שהחמירו עליך בדקדוקי מצות, הלא שיערו כל ענין לפי המקום והזמן ואמרו בכל דבר אם הוא חובה או רשות, וזהירות או תוספת וזהירות, ואם החמירו בספקות במקום ששיערו שאפשר לעבור על דברי תורה, הלא אנו צריכים גלל זאת להחזיק להם תודה, כי לולי הם היינו מנששים כעורים קיר, והספקות היו מתרבות עוד יותר. כמו שראוי לכל ירא ה' באמת להסתלק מכל ספק ולהחמיר, והם בדרו ההלכות ועשאום ככלת נקיה. למה זה דומה, להולך באיבוד לילה, ויודע שיש שוחה עמוקה בדרכו. ואחד מציין לו הדרך ומגביל לו המשעולים ומודיעו מקום השוחה, ובלעדו ה' לו לפחוד בכל מקום עברו, אולי הוא עובר עתה פי הפחת הזאת, הכי לא יחזיק לו תודה והן אשר לא נכשל בלכתו ורבותינו אלו סקלו הדרך לפנינו והראו אותנו כל המקומות שיש להקל ולהחמיר. והבינו דר ולאם לנפשנו, ומסרו לנו כל הדברים שקבלו איש מפי איש שלא היה בכתנו להבינם לו נחיה גם אלה שנים. והמשל בזה: אחרי שידענו שיש סמונה מיני טרפות בהלכה למח"ס, ולא נדע מי המה הדורסים, ואיך יטילו חרם. הלא עלינו להתרחק בכל האופנים שהם, וא"כ מה הפסידו לנו אשר בדרו כל ההלכות והקילו במקום הראוי, והחמירו במקום אחר, ולו הפסדנו איזה אגורות גלל חומרת חז"ל, הלא כדאי הדבר לפנינו. שאין לנו נזק אס קיימנו המצוה כפי כוונת המצוה, כי עוד אין אחריותה עלינו אחרי שנמסרו הדברים לבעלי הרוב. וכן צענין הסוכה "שהכתוב אומר תשבו שבעת ימים, והם פטרו הולכי דרכים ומאטער. ואמרו כל הפטור מהדבר ועובדו יקרא הדין. וכן אתה מואל בכל סעיף מדיני המצוה, ותדין מזה שבמקום שלא הקילו הם, באיפסור חזק וגדל ומלאכת שבת והוצאתו. אין לך לדון קולא מעמך והוי בורה מהעבירה. כי לו ה' אפשר למצוא סיף להקל לא היו הם מהמחמירים, כמו שתמצא שחש לתקנת ישראל, ולתקנת צבית ישראל, ומלהפסיד ממונן של ישראל. ואחרי שסתמו באיזה מקום ולא פירשו להקל בל"ס לא מצאו מקום לזה. ודבר אלהים אמת צביהם כלם נכוחים למצין וישרים למוצאי דעת:

מצות ה' ברה מאירת עינים, בגמרא פ"א מברכות אמרו, "תורה זו מקרא, מצוה זו משה, מלמד שכלם נתנו למשה מסיני" וכן הוא לשון הרמב"ם בהקדמתו ובה' שחטה, שכתב: תורה שבע"פ נקראת "מצוה", ע"ש. והיא נחלקת לשני גדרים: ההלכות המיוחדות מסיני שאין צורך בהן לשפיעת השכל, ולא נדרש לזקני הדור אלא להורות, ואין ראשים לצרף להם שפיעת דעתם. ב' ההלכות שנשכחו ברבות הימים, ויסודי הכרעותם בחזרי המשפטים והולדים על צרכי השכל, וזה עיקר שם "משפט" שהוא שפיעת הדעת, ועל שניהם הקפידה תורה שיהיו דוקא מן המקום ההוא, ממקור הקבלה ע"י הנביאים והחכמים שקבלו מהם, וכמו"ש "וקממת ועלית וגו' והנידו לך דבר "המשפט". בדברים שהם דעים ע"פ שפיעת שכלם. ע"י כללי המדות שנמסרו להם. ושמירת לעשות ככל אשר "וידוך", בזה שמקובל להם עד למשה מסיני. ושני התורות הללו, רגוני, תורת הכתב והבע"פ אחת הן ממקורן הראשון. והאלהים אשר דבר את שבכתה כזה גם את התורה שבע"פ, כי רק ע"י תורה שבע"פ אנו מבינים את התורה שבכתב, וכמו שאמרו במדרש פירש עקב "אמר ר"ל התורה שנתנה למשה עורה של אש לנה כתובה באש שחורה". והוא ציור עמוק מדברי חכמים וחדותם, שבדבריו יתב' נמשל בכה"ק לאש, כמו"ש "מימינו אש דת למו", ואמר: שכמו שכלתי אפשר לאדם להכיר

להכיר הכתב השחור אילו לא היה נכתב על נייר ועור לבן, שעי"ז מכיר האדם הרשימות ואותיות השחורות, כך הדבורים והאותיות כל תורת הכתב אי"ל לדעתן אלא אם יש לך במחשבה נס את התורה שבע"פ שהיא האש הלבנה אשר תורת הכתב כתובה עליהן, ובירושלמי פ"ו דשקלים אמרו: "שהתורה נתנה באש לבנה הרוחה באש שחורה", ואינו סותר כלל את דברי המדרש, אלא שיוסיף לומר שגם בגוף האותיות שבאש השחורה עממה יש בהן הקיקות וזהירויות מאש לבנה, והן התנין וכתרי אותיות שיוצאים מהן תילי תילים של הלכות, והן הנלמדים מכללי המדות והרמזים התלואים בהן וכפי שהזכרנו למעלה בדרך השני, וזה שקדקו בירושלמי לאמר "הרותה" ובמדרש אמרו "כתובה", ועל שני הגדרים הללו אמר הכתוב ב"צרות ה' ברה ביאירת עינים, להנין על ידיהם באורי תורת הכתב :

ומינים זה ראוי הרבנים לדקדק מאד לומר בלשון רבם, כי הפרטים הנשענים על הכללים כל דרכי המדות נופלים תחת סוג שקול הדעת, ולא חפצו לסמוך על שקול דעתם במאומה. ור"א הגדול לא רצה לומר שום דבר שלא שמע מפי רבו, מפני שלא רצה להשען על דעת עצמו במאומה, ובדברים שהזכרנו ללמד מדרכי המדות נאמר להם באמת ספקית הרבה ונחלקו בהם, ואלה הם העינים שנחלקו ב"ב וב"ה והתלמידים שלא שמעו כל זרעם, אולם גם רבותינו אלה השבו לתקנת העולם ולא הניחו הדברים בספק וקבעו הלכה ע"פ הכרעת בעלי הרוב, ואחרי פסקן כל דברים לא נשארו עוד פנים אפי' לנשיא בבישראל, ולא לגדול מנדוליהם, ומעשה דר"א בן הורקנוס יוכיח, וכן עקביה בן מהללאל שהיה מצוין בענוה ויראת הטא ועכ"ז בקשו לגדותו, ואמרו לר"ע שכלאי היה להסתכן מפני שהחמיר ב"ב, וב"כ למה כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל :

ואידך לא יבואו בזוי קדש האומרים שמועה זו נאה וזו אינה נאה בלא דברים כל עשר וכללים משוערים מפי הגבורה, בלי בחינה ומו"מ ושקול הדעת, וגם בלי כל עמל ונדוד שנה מעיניהם, רק ביבצם על סיר הבשר וגפש ריקה מתורה ומחכמה, ויעיזו לומר: "קבלו דעתנו והסכמנו כי דרך חדש לנו" ! אך נצאנה לא דעת ישראל אם גדלים חלומות באלו להזיו התמים מאמנותו הרופה, וגם לו ראינו אותם נזורים מכל המדה ותאחז, ולא כוונים אחרי שעשועים ומשחקים, יגידו לנו איפה כמה ימים עמלו על הלכה זו שרונים לעקרה, ובאיזה מדות מקובלות השתמשו על ההחלט הלזה, השמעו מפי רבם או מפי גבאים ? מפה שכלם או מפה הגבורה ? וכבר שאל בעין זאת החבר בספר הכוזרי בל"ה משלישי את הקראים החפצים להבען על דעת עצמם וחקירת שכלם, ואמר יגידו לנו איפה זהו כונן התורה בהחודש הזה לכם חדשי מצרים או הכשדים ? חדשי השמש או הירח ? ומהו ענין הוציאה ? שחיתה, או הריגה ונחירה ? מהו חלב האסור ומי המה העופות האסורות והמותרות ? כמה לא יאז איש ביום השבת, מעירו או מדינתו, או לא יזוז ממקומו ? מהו המילה והאיצית, הסוכה או התפלין ? ואיך יעשו במצות הדוחות זו את זו כמו כלאים בציצית, ומילה בשבת ? ואם תאמר שכל אחד יעשה כנראה בעיניו כבר אמרה תורה "תורה אחת יהיה לכם", ולסברתם תרבינה התורות כמספר הספרות, ואם תאמר שסומכין על שאלו וענן הגדולים שביניהם, אי"כ חזרו אל הקבלה, ועוד יותר לסמוך על רבים מן על יחידים, ועל דעות הנשענות מפי גבאים מפי הגבורה, מאשר נסמוך על דעות שבשקול הדעת אשר ברוח יסודם, ע"ש :

ומעתה בינה את אשר לפניך, אילו לא היו רבותינו מקבלי התורה אך אנשים פשוטים כמונו, וגם אילו לא היה בהם בעלי הופעה ורש"ק, קופים וחכמים עבשים ואלהיים, ג"כ אין לבעל עדותם, ואין לנו במה לפסול עדותם של ששים רבוא מאבותינו מקבלי התורה המעידים מה שראו בעינים ושמעה אזנם, קול ה' מדבר אל משה ואליהם, והם הם מוריק ואבותיך אשר לא יאבו להסתוך לדרכי מות, וראוי לנו לקיים עדותם כפי הדיון, וכפי השכל המקיים זאת בכל עינים שבעולם וגם בדיני נפשות אשר ע"פ שנים עדים יקום דבר, ובכל העינים שבעולם אין לנו הבעל בין אלו רואים אותם בעינינו, או שומעים אותם מפי עדים, וכמו"כ הרמב"ם בפ"א מיוסודי תורה שמעמד הר סיני ראינו לנבואתו של משה, וא"ל מופת אחר. שהוא והם עדים בדבר כשנים שראו דבר אחד ביחד, שז"ל עד לחברו שאומר אמת. ע"ש. וכמו שאלו צריכין להאמין למה שנכתב ע"פ עדות של ששים רבוא, כך אנו מחויבים להאמין

אַמֶּת צִדְקוֹ יִתְּרוֹ: הַנִּתְמָרִים מִזֶּהָב וּמִפֶּזֶז רַב וּמִתּוֹקִים מִדְּבַשׁ

ונפת

מערכי לב

להאמן לזקני דור המעידים בקבלו תורה איש מפי איש, חכם מפה חכם, נביא מפה נביא עד משרע"ה. כי לא נמצאו זוממים מעולם. ולא מוכחשים מעולם. ומה שמאלנו מזהבית שנחלקו עליהם, לבד מה שהיו מועטים נגד רבבות החסידים המקבלים. הנה הוכיח סופם על תחלתם שפרשו מדרכי צדור רק מפני שלא עצרו רסן תאותם, וכדור ובייתום והקראים, שהקדיחו תבשילם למרות רצון מורם, וכן כל התועים והנתעים עד היום הזה. וכיון שרבותינו מנידים בתורת עדות וקבלה עד יהושע בן נון, והיה בהם כתי דינים מרובות חכמים וחסידים, ואין אומרים "קבלו דעתנו" רק "שמעו בית ישראל את אשר שמענו וראינו". היתכן שנעזב עדותם בשביל כופרים ויחידים שבעטו ברכותיהם? האפשר שנאמר ליהושע ובית דינו, ולשמואל ובית דינו: "רבותינו טעיתם! כי תלמידי שאלו וענן אינן אומרים כן". הלא יענו איתנו ויאמרו: "אלו היונו באים לפניכם להעיד בנפש. היותם הורגים אותם ע"פ עדותנו, עכשו אין אתם מאמינים לנו? בתורה הכתובה הרי אתם מאמינים אותנו, וקבלתם עדותנו, ובעל פה אין אתם מאמינים?" ועל אחת כו"כ אנו מחויבים להאמין בתורה שבע"פ שלא נפסקה קבלתה בזמן מהזמנים, ולא נערה גדולתם ביום מהימים, השלשלת מזהירה לשינוי מאור תורתם של נביאים וסופרים, כנים ומלכים, בעלי כנסיה ובעלי הופעה, זקני עדה וסנהדריה, בעלי מטה וגמרא, חכמים וחוקרים, טבעיים ופלוסופים, בוקעים במים אדירים על הגחל היוצא מבית ה' ממקור הקדושה, מלשכת הגזית עד אשר היה לנחל בטרף ויס עמוק הוא יס התלמוד, אשר יסקה אותנו ממגד עדינו, וירוה למאוננו וישביר רעבוננו, ולבגו הדברים וזרפו אותם, באלפי ישיבות ובתי דינים ובתי מדרשות, ואיך נקור את הנטוע כמו רמים במקדשי אל אלהי ישראל הלא "מזות ה' תמה וברה מאירת עינים":

יראת ה' טהורה עובדת לעד, בספר קדושת התלמוד בחרתי מאה"כ [דברים יו"ד]

"ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כ"א ליראה וגו' הן לה' אלהיך השמים וגו' וידעתם" וגו'. שאין קשר לכתיבים אלו למאמר ועתה ישראל שבתחיל, אך הענין מוסב למ"ש. למעלה "בעתה יהיה אמר ה' אלי פסל לך וגו' ואנכי עמדתי בחר ארבעים ויום" וגו' שהוא לקבל תורה שבע"פ, ולזה אמר ועתה ישראל. עתה שכל המצוה חקוק בלבבך, אין צורך לך עוד ללול בתהום מהשכות הפלוסופים כי אפי' אם לא תבין רק פשטן של דברים כל אחד לפי ערכו, די לך. רק שתצרך מעט חומטין של יר"ש להקור כל דין לאמתו. וכמו"ש בי אם ליראה. ומהו היראה? ללכת בבל דרכיו וגו'. אשר לכאורה יש להפליא, שבתחיל כתיב אס ליראה. ומגב אח"כ מזות הרבה? אך ר"ל שהיר"ש אם הוא טהורה וזכה, יביאך להשתוקק ולהתאות ללכת בכל דרכיו, להיות חונן ומטיב, ולא להבז ולעבדו, בלי עקשות וערמומיות ולא תרצה זולת רצוני. לא תצדק הרבה ולא תרשיע, לא תתחכם ולא תטעם, עשה המותר ומנע עמך מהאכזר ע"פ הדין, וזה עבודה שאין אחריה עבודה. והכתוב עמך מפרש ענינה, לשמור את מזות ה' אשר אנכי מצוך היום". היינו רק אלו, ולא מה שתוסף ותתחכם עליהם בעיון או במעשה. ומביא רחיה לזה שאין צורך אליו יתברך בעיוני הפלוסופים או בעבודות מיינעות כמו עובדי אלילים, וען כי "הן לה' אלהיך השמים וגו' וירק בנאותיך חשק ה' אלהיך אותם ויבחר בורשם אחריהם בכם". וידוע שא"ל לאומה שלמה שיהיו כלם פלוסופים, ולמה לא בחר בפלוסופים ובחוקרים ומעיינים שידעו עושר כבודו ית' בשמים ובארץ. הלא את הכל ברא, את הכל יצר, את הכל עשה? בהכרח שאין צורך בם. כי תוכלו להיות מעובדי האל גם אם לא תשועט נפשכם בחקירות. רק ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם" לדעת "כי הוא האלהים ואדוני האדונים", ואין לכם אלא "לשמור כל המצוה אשר אנכי מצוך" שהיא מצוה מאמרה וכמשמעה בשלחן הערוך לפניכם, וזהו יראת ה' האמתית אשר היא טהורה ועומדת לעד, ולא תפסק בזמן מהזמנים, ולא תסור בסבה מהבבות:

משפטי

וְנִפְתָּ צוֹפִים : גַּם עֲבָדְךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשֹׁמְרָם. עָקֵב רַב :
שְׂגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת גִּקְנִי : גַּם מִזֵּדִים חֲשׂוֹךְ עֲבָדְךָ
אֵל יִמְשְׁלוּ בִי אֲזִי אֵיתָם וְגִקְיָתִי מִפֶּשַׁע רַב : יִהְיוּ לְרִצּוֹן אֲמָרִי
כִּי וְהִגִּיזוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יי צוּרִי וְגוֹאֲלִי :

לִדְרוֹר בְּשִׁנּוֹתָיו אֵת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְנַרְשֵׁהוּ וַיֵּלֶךְ :
אֲבָרְכָה אֶת־יְיָ בְּכָל־עֵת תָּמִיד תִּתְחַלְתּוּ בְּפִי : בְּיִי
תִתְחַלֵּל בְּפִשִּׁי וְשִׁמְעוּ עֲנוּיִם וְשִׁמְחוּ : גִּדְּלוּ לִי אֶתִּי וְגִדְּמוּמָה
שְׁמוֹ יִהְיֶה : דְּרַשְׁתִּי אֶת־יְיָ וַעֲנֵנִי וּמִכָּל מְגִדּוֹתַי הֲצִיֵּקֵנִי :
הִקִּימוּ אֵלָיו וְנִהְרֹו וּפְגִיחָם אֵל יִחַפְּרוּ : זֶה עָנִי קָרָא וַיִּי שָׁמַע
וּמִכָּל־צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעֵנו : תְּנֵה מִלֶּאֲדָרֶיךָ סִבִּיב לִירְאָיו וַיִּסְלָצֶם :
מַעֲמוֹ וְרָאוּ כִּי־טוֹב יְיָ אֲשֶׁר־יִתְּנֶה יִתְחַסְּדוּ בּוֹ : יִרְאוּ אֶת־יְיָ
קִדְּשׁוּ בִּי אֵין מִחֲסוֹר לִירְאָיו : בְּפִירִים רָשׁוּ וְרַעְבּוּ וְדִרְשׁוּ יְיָ
לֹא־יִחַסְרוּ כָּל־טוֹב : לְכוּ־בָנִים שִׁמְעוּ לִי יִרְאֵת יְיָ אֱלֹמֶרְכֶם :
כִּי הָאִישׁ הַחֲפִיץ חַיִּים אֶהֱב לְרִאוֹת טוֹב : נִצֹּר לְשׁוֹנֶךָ
מרע

מַעֲרֵכִי לֵב

משפטי ה' אמת צדקו יחדיו. שם במס' חגיגה אמרו "אזי מה דרבנן מטלטל אף ד"ת
מטלטלים תלמוד לומר במסמרות. אזי מה מסמך חסר ולא יתר אף ד"ת בן, ת"ל
נטועות, מה נטיעה פרה ורבה כו'. להבין דברי חכמים וחידושים כתבנו בספר הי"ל כי יסודות
דרכי חכמת המשפטים מתחלפות מחכמת הטבע והשיעורים, אשר בכל א' יש מעלה וחסרון כי
אין לך משפט שאין אדם יכול להפוך בו סברתו מהקצה אל הקצה, כי גדולים הקרי לב, והכל
תלוי בהשערת הדיון. ולכן אין לנו גם ערובה בטובה שהוא מכיון אל האמת. לא כן חכמת
ההשקן והשיעור, שאין אדם יכול לשנות סדרי ההשכונות. וחק וגבול ניתן להם ע"פ מופתים
ובחינות. וכן חכמת הטבע איננה תלויה בסברא, והוא מאמר הכתוב [משלי כ"ה] "במים
לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר", שאין הכתוב הזה לפי דעתי מכל וגמול, רק מאמר
מהלש שיש קצה למים ולארץ לרום ולעומק, אבל אין חקר ללב מלכים ובופטים. כי את
אשר יקריבו היום ויהיו למחר, ויתפכו כחומר חותם. אכן גם להכמת השיעורים והטבע
יש חסרון גמול, שהן במסמרות תקועות שאין אדם יכול להסוף מסברא על המוחש והמיטבע,
ואין פרה ורבה. משא"כ בחכמת המשפטים יש בהם כדי להתלמד מהקדמות האמתיות ולדמות
דבר לדבר :

אולם תורתנו הקדושה בקבלה משפטים מפה חוצה להכות, יש לה כל המעלות ויחד.
שמשפטי ה' אמת יען שהוא מקור האמת, וכל דבריו אמת שאין גם פקפוק
באמונה, ודומה למסמך שאינו מתטלטל ואינו דומה למשפטים המובנים באדם מהפך איתם
מן הקצה אל הקצה, והם ג"כ כמו נטיעה שהיא פרה ורבה. באדם נעשת חממה כמעין
המתגבר וכמה שאינו פוסק, לדמות דבר לדבר, כי מגליו לו רזי תורה וחכמה. יען כי
צדקו יחדיו עלי שם דוחק ולחץ. וד"ת כל זמן שבעין בס' הוא מואל בהם טעם ובמחשבה
"דדיה ירווך בכל עת" :

מִרְעַ וּשְׁפָתֶיךָ מִדְּבַר מִרְמָה : סוּר מִרְעַ וְעֵשֶׂה טוֹב בְּקִשׁ
שְׁרוּם וְרִדְפָהוּ : עֵינֵי יי אֶל־צַדִּיקִים וְאֶזְנוֹי אֶל־שׁוֹעֲתִים : פִּגְי
יי בַּעֲשֵׂי רָע לַתְּכָרִית מֵאָרֶץ וְכָרִם : צַעֲקוּ וַיִּי שָׁמַע וּמִכָּל־
צָרוֹתֵם הִצִּילֵם : קְרוֹב יי לְגִשְׁבְּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־רוּחַ יוֹשְׁעֵי :
רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכָּלֵם יִצִּילֵנוּ יי : שֹׁמֵר פִּלְעֶצְמָתוֹ אֶחָת
מִהֲנֶה לֹא נִשְׁכָּרָה : תְּמוֹתֶת רָשָׁע רָעָה וְשֹׁנְאֵי צַדִּיק יִאֲשָׁמוּ :
פֹּדֶה יי נַפְשׁ עַבְדּוֹ וְלֹא יִאֲשָׁמוּ פְּלִי־חֹסִים בּוֹ :

ז תַּפְלֶה לַמֶּשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים. אֲדֹנֵי מַעֲזֵן אֶתָּה הָיִיתָ לָנוּ
בְּדֹר וָדֹר : בְּמִרְם הָרִים יִלְדוּ וּתְחִלָּל אֶרֶץ וּתְבַל
וּמַעֲוֹלִם עַד־עוֹלָם אֶתָּה אֵל : תִּשָּׁב אֲנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וּתֹאמַר
שׁוּבוּ בְּנֵי אָדָם : כִּי אֵלֶּה שָׁנִים בַּעֲיֵנֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹד
וְאִשְׁמוּרָה בְּלִילָה : וְרַמְתָּם שָׁנָה יִהְיוּ בִּבְקָר בַּחֲצִיר וּתְחַלֵּף :
בִּבְקָר יִצִּיין וּתְחַלֵּף לְעֶרֶב וּמוֹלֵל וְיִבֶּשׁ : כִּי בָלִינוּ בַּאֲפָה
וּבַחֲמָתְךָ נִבְהַלְנוּ : שִׁתָּה שֵׁת כִּי־עֹנֵתִינוּ לְגִגְהֶךָ עֲלָמֵנוּ
לְמֹאזֹר פִּנְיֶךָ : כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ בַּעֲבָרְתֶּךָ בָּלִינוּ שָׁנֵינוּ כְּמוֹ
הֶגֶה : יָמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בְּגִבּוֹרֹת שְׁמוֹנִים
שָׁנָה וְרַחֲבָם עָמַל וְאֵין כִּי גֹ חֵישׁ וְנַעֲפָה : מִי־יִוָּדַע עוֹ אֲפָה
וּבִירָאתֶךָ עֲבָרְתֶךָ : לְמִנּוֹת יָמֵינוּ בֵּן הַדָּע וְנִבָּא לְבַב חֲכָמָה :
שׁוֹבָה יי עַד־מָתִי וְהִנָּחֵם עַל־עַבְדֶּיךָ : שִׁבְעֵנוּ בִּבְקָר חֲסִידֶךָ
וְנִהְיֶנָּה וְנִשְׁמַחָה בְּכָל־יָמֵינוּ : שִׁמְחֵנוּ בִּימּוֹת עֲנִיתֵנוּ שְׁנוֹת
רָאִינוּ רָעָה יִרְאָה אֶל־עַבְדֶּיךָ הַעֲלֵךְ וְהַדְרֵךְ עַל־בְּגִיָּהֶם : וַיְהִי
גַעַם אֲדֹנֵי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ בּוֹנֶנָּה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה
יָדֵינוּ בּוֹנֶנָּה :

זא יֵשֶׁב בְּסֶתֶר עֲלֵינוּ בָּצֵר שְׂדֵי יִתְלוֹנֵן : אֹמַר לִי מַחֲסִי
וּמִצֻּדֹתֶיךָ אֱלֹהֵי אֲבֹתָנוּ בּוֹ : כִּי הוּא יִצִּילֶךָ מִפַּח
יָקוֹשׁ מִדְּבַר חַוּוֹת : בְּאֶבְרָתוֹ יִסָּד לָךְ וְתַחַת בְּנִפְיוֹ תִּתְחַסֶּה צָנָה
וְסִתְרָה אֶמְתּוֹ : לֹא־תִירָא מִפֶּחַד לִילָה מִחֵץ יַעוֹף יוֹמָם :
מִדְּבַר בְּאֵפֶל יִחַלֵּךְ מִקֶּטֶב יִשׁוּר צִחְרִים : וְפֶל מִצֻּדָה אֲלֵךְ

וּרְבֵכָה מִימִינָהּ אֵלֶיהָ לֹא יָגֵשׁ : רַק בְּעֵינֶיהָ תִּבְטֵן וְשָׁלְמַת
 רָשָׁעִים תִּרְאֶה : כִּי־אֲתָה יְיָ מִחֲסִי עֲלוּן שְׁמֹתָ מְעֻנָּה : לֹא
 תֵּאֱמָה אֵלֶיהָ רָעָה וַיִּגַּע לֹא יִקְרַב בְּאֵהָלָהּ : כִּי מִלֵּאכֶי וַעֲוֹנֵי
 גִּלְגָּל לְשִׁמְרָהּ בְּכַל־דְּרָכֶיהָ : עַל פָּנִים יִשְׁאַנֶּנָּה פֶּן־תִּגְוֶה בְּאֶבֶן
 רִגְלֶיהָ : עַל־שֹׁחַל וּפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמָם כַּפִּיר וְחֲנִין : כִּי בִי
 חֹשֶׁק וְאַפְלָטָהּ וְאַשְׁנֶבֶהּ בִּי יָדַע שְׁמִי : יִתְרַאֲנִי וְאַעֲנֶהּ עִמּוֹ
 אֲנִכִּי בְצֹרֶה אֲחַלְצֶהּ וְנִבְכְּבָהּ : אֶרְךְ יָמִים אֲשִׁיבֶיעָהּ
 וְיִרְאֶהּ בִּישׁוּעָתִי : אֹרֶךְ יָמִים וְנָוִי

קֹלָה הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ : שְׁעִמָּדִים
 בָּבִית יְיָ בְּחִצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ : הַלְלוּיָהּ כִּי־
 טוֹב יְיָ וְזָמְרוּ לְשִׁמּוֹ כִּי נָעִים : כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יְהוָה יִשְׂרָאֵל
 לִסְגֻלָּתוֹ : כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל יְיָ וְאֶדְרִיגֵנוּ מִכָּל אֱלֹהִים : כֹּל
 אֲשֶׁר הִפִּין יְיָ עָשָׂה בְּשִׁמְסִים וּבְאַרְצֵן בְּיָמִים וְכָל תַּחֲמוֹת : מַעֲלָה
 נְשָׂאִים מִחַצֵּה הָאָרֶץ בְּרָקִים לְמִטָּר עָשָׂה מִזֹּצָא רוּחַ
 מְאוּצְרוֹתָיו : שִׁחַפָּה בְכוֹרֵי מִצְרַיִם מֵאֲדָם עַד־פַּחַמָּה : שָׁלַח
 אוֹתָת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵי מִצְרַיִם בְּפִרְעֹה וּבְכָל־עַבְדָּיו : שִׁחַפָּה
 גִּזְיִים רַבִּים וְחֲבֵג מַלְכִּים עֲצוּמִים : לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְלַעֲזֹג
 מֶלֶךְ הַכְּנָעַנִי וְלִכְלֹל מַמְלָכוֹת כְּנָעַן : וְנָתַן אֶרֶצָם נַחֲלָה נַחֲלָה
 לְיִשְׂרָאֵל עִמּוֹ : יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ וְכִרְךָ לְדֹר־דֹּר : כִּי־יִדְּבִן יְיָ
 עִמּוֹ וְעַל־עַבְדָּיו יִתְנַחֵם : עֲצָבֵי הַגִּזְיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי
 אָדָם : פָּחַד־לָהֶם וְלֹא יִבְּרוּ עֵינֵיהֶם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ : אֲזַנֵּיהֶם לָהֶם
 וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֶף־אֵין־יֵשׁ רוּחַ בְּפִיהֶם : בְּמוֹתָם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם כֹּל
 אֲשֶׁר־בָּמָה בָּהֶם : בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְיָ בֵּית אֲמֶרֶן בָּרְכוּ
 אֶת־יְיָ : בֵּית הַלְלוּ בָרְכוּ אֶת־יְיָ יִרְאֵי יְיָ בָּרְכוּ אֶת־יְיָ : בְּרוּךְ
 יְיָ מִצִּיּוֹן שִׁבְן יְרוּשָׁלַם הַלְלוּיָהּ :

(דח"ה) אריך להדיגם ולהתיו בטוב כי לעולם ללא ליסתמע כלעולם וכן יתיו הסמך כל
 הסדו ללא ליסתמע כשיין לשון חסד ה"ו : (ח"ר סי' ב"ה) :

קֹל הוֹדוֹ לִי כִּי טוֹב
 הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים
 כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :

הודו לאדני האדנים
 לעשה נפלאות גדלות לבדו
 לעשה השמים בתבונה
 דונקע הארץ עליהמים
 לעשה אורים גדלים
 את השמש לממשלת ביום
 את הירח וכוכבים לממשלות בלילה
 למכה מצרים בכזריהם
 ויוצא ישראל מתוכם
 ביד חזקה ובזרע נטונה
 לגזר ים־סוף לגזרים
 ויחזיר ישראל בתובו
 ויגזר פרעה ויחילו בים־סוף
 למוליד עמו במדבר
 למכה מלכים גדלים
 ויחזג מלכים אדירים
 לסיחון מלך האמרי
 וילעוג מלך הבשן
 ונתן ארצם לנחלה
 נחלה לישראל עבדו
 שבשפלנו ובר־לנו
 ויפרקנו מצרינו
 נתן להם לכל־בשר
 הודו לאל השמים

יג רָנְנוּ צְדִיקִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נֶאֱמַר תְּהִלָּה : הוֹדוּ לַיְי בְּכָבוֹד
 בְּנִבְלָה עָשׂוֹר וּמָרוּ לוֹ : שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חֲדָשׁ הִמְיִיבוּ
 נַגֵּן בְּתוֹרַעָה : כִּי יֵשֶׁר דְּבַר יְיָ וְכָל מַעֲשָׂהוּ בְּאִמְּנָה : אֱהִב
 צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מְלָאָה הָאָרֶץ : בְּדָבָר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ

וכבוד

וּבְרֹחַ כּוֹי כָּל צָבָאִם : פָּנִים בְּגֹד מִי תֵימָן נִתֵּן בְּאוֹצְרוֹת
 תְּהוֹמוֹת : יִירָאוּ מִנִּי כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יִגְדְּרוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֶל :
 כִּי הוּא אָמַר וַיְהִי הוּא־צוֹה וַיַּעֲמֵד : יִי הַפִּיר עֲצֵת־גּוֹיִם הַגִּיֵּא
 מִחֲשָׁבוֹת עַמִּים : עֲצֵת יִי לַעֲוֹלָם תַּעֲמֹד מִחֲשָׁבוֹת רְבוּ לְדֹר
 וָדֹר : אֲשֶׁר־יִהְיֶה אֲשֶׁר־יִי אֱלֹהֵינוּ תַּעֲסֵם בְּהַר לְנַחֲלָה לוֹ :
 מִשְׁמֵי שָׁמַיִם תִּבְרֵיט יִי רָאָה אֶת־כָּל־כְּבוֹד הָאָדָם : מִמְּבֹרֵן שִׁבְתּוֹ
 הַשְׁמִיט אֶל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ : הֵיטֵר יִחַד לִפְנֵי הַמִּבְּרִין אֶל־כָּל־
 בְּעֹשֵׂיהֶם : אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרַב חֵיל גִּבּוֹר לֹא־יִנָּצֵל בְּרַב
 כֹּחַ : שֹׁקֵר חֲסוּם לֹתִישׁוּעָה וּבְרַב חֵילֹו לֹא יִמָּלֵט : הִנֵּה עֵין
 יִי אֶל־יִרְאָיו לִמְנוּחִים לְחֹסְדוֹ : לְהַצִּיל מִמּוֹת נַפְשָׁם וּלְהוֹיִתָם
 בְּרָעַב : נַפְשָׁנוּ חֲבָתָה לִי עֲזָרְנוּ וּמִגִּנּוּ הוּא : בְּרִיבוֹ יִשְׁמַח
 לִבֵּנוּ כִּי בָשָׂם קָדְשׁוֹ בְּמַהֲנוּ : וְהִירְחִסְדֶּךָ יִי עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר
 יִחַלְנוּ לָךְ :

כב כְּזִמְזוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת : טוֹב לְהַדוֹת לִי וּלְזַכֵּר לְשִׁמְךָ
 עֲלֵינוּ : לְחַגִּיד בְּבִקְרַת חֲסִידֶךָ וְאִמְנוּנֶתְךָ בְּלוֹלוֹת
 עֲלֵי־עֲשׂוֹר וְעֲלֵי גִבֹּל עֲלֵי הַגִּיּוֹן בְּגִבּוֹר : כִּי שִׁמְחַתְּנִי יִי בְּפִעֲלֶךָ
 בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן : מַה גִּדְּלוֹ מַעֲשֵׂיךָ יִי מְאֹד עֲמָקוֹ
 מִחֲשָׁבֹתֶיךָ : אִישׁ בָּעֵר לֹא יִדָּע וּבְסִיל לֹא־יִבִּין אֶת־זוֹאת :
 בְּכֹרֶחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֹשֵׁב וַיִּצְיֹצוּ כָּל פֶּה־עַלִי אֲנִי לְהַשְׁמִידֵם עַד־
 עַד : וְאַתָּה מְרוֹם דַּעֲלָם יִי : כִּי הִנֵּה אֵיבֶיךָ יִי כִּי־הִנֵּה אֵיבֶיךָ
 יֵאָבְדוּ יִתְפָּרְדּוּ כָּל־פֶּה־עַלִי אֲנִי : וּתְהִי כְּרֵאִים קִרְנִי בְּלִתִּי בְּשִׁמְךָ
 הַעֲנֵן : וּתְבַטֵּעַ עֵינֵי בְּשׂוּרֵי בַקָּמִים עַל־מְרַעִים תִּשְׁמַעְנָה אֲזִנִּי :
 צַדִּיק בְּתִמְרֵי יִפְרֹחַ כְּאֶרֶץ בְּלִבְנוֹן יִשְׁגֶּה : שְׁתוּלִים בְּבֵית יִי
 בְּחִצְרוֹת אֶלְקִינוּ וּבְכִרְיָחוֹ : עוֹד יִגְוֹבוּן בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרַעֲנָנִים
 יִהְיוּ : לְחַגִּיד כִּי יֵשֶׁר יִי צוּרֵי וְלֹא־עוֹלָתָה עֲלֵתָ כ' ב' :

צג יִי מֶלֶךְ גָּאוֹת לִבְשִׁי לִבְשִׁי יִי עֵז הַתְּאֻזָּר אַף תִּפּוֹן תֵּבֶל כָּל
 תִּמְזוּט : נָכוֹן כְּסֵאֲךָ מֵאֵן מַעֲוֹלָם אֶתָּה : נִשְׂאוּ נְהָרוֹת
 יִי נִשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דְּבָקִים : מַקְלוֹת מִיָּם רַבִּים

אדירים משְׁבִּירִים אדיר בָּמְרוֹם יי: עֲדָתְךָ נֶאֱמָנוּ מֵאֵד
לְבֵיתְךָ נֶאֱמָנוּ קִנְיָן יי: לְאַרְבַּי יָמִים :

יְהִי כְבוֹד יי: לְעוֹלָם יִשְׁמַח יי: בְּמַעֲשָׂיו : יְהִי שֵׁם יי: מְבָרָךְ
מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם : מִמְּזוּרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאֵי מַחְלָל שֵׁם
יי: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יי: עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ : יי: שִׁמְךָ לְעוֹלָם יי:
וְכָרְךָ לְדֹרֹתָיו : יי: בְּשִׁמְךָ הַכֵּן כֶּסֶף וּמִלְכוּתוֹ בְּכָל מַשְׁלָח :
יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ וְיֵאמְרוּ בְּגוֹיִם יי: מֶלֶךְ : יי: מֶלֶךְ
(ד"ה) בֵּין ה' מֶלֶךְ ה' מֶלֶךְ ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וְעַד לֹא יִפְסֹק כְּמוּ בֵּין ה' אֱלֹהֵינוּ אֲמֵת :
(א"ר סו" נא בְּשֵׁם פִּסְקֵי תוֹס')

יי: מֶלֶךְ יי: יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וְעַד : יי: מֶלֶךְ עוֹלָם וְעַד אֶבְרֵי גוֹיִם
מֵאֲרָצוֹ : יי: הַפִּיר עֲצַת גּוֹיִם הִנֵּיא מִחֲשָׁבוֹת עַמִּים : רַבּוֹת
מִחֲשָׁבוֹת בְּלֵב אִישׁ וְעֲצַת יי: הִיא תִקּוּם : עֲצַת יי: לְעוֹלָם
תִּעֲמֹד מִחֲשָׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר : כִּי הוּא אָמַר וַיְהִי הוּא צִוָּה
וַיַּעֲמֵד : כִּי בָחַר יי: בְּצִיּוֹן אֹנֶה לְמוֹשָׁב לוֹ : כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ
יְהִי יִשְׂרָאֵל לְסִגְלָתוֹ : כִּי לֹא יִשָּׁשׁ יי: עַמּוֹ וּנְחִלָּתוֹ לֹא יַעֲזוּב :
וְהוּא רַחוּם יִכְפֹּר עוֹן וְלֹא יִשְׁחִית וְתִרְבֶּה לְחַיִּים אִפּוֹ וְלֹא
יַעֲזִיר בָּל תִּמְתּוֹ : יי: הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם קִרְאָנוּ :

אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד וַיְחַלְלוּךָ סֵלָה : אֲשֶׁרִי תָעַם שִׁפְכָה
כִּי אֲשֶׁרִי תָעַם שִׁנִּי אֱלֹהֵי :

קָמָה תִּתְהַלֵּךְ לְדֹר אֲרוֹמָמְךָ אֱלֹהֵי הַמֶּלֶךְ וַאֲבִירָה שִׁמְךָ
לְעוֹלָם וְעַד : בְּכָל יוֹם אֲבִירָךְ וַאֲתִלְלָה שִׁמְךָ
לְעוֹלָם וְעַד : גָּדוֹל יי: וּמִתְהַלֵּל מֵאֵד וְלִגְדָלְתוֹ אֵין תִּקְרָה : דֹּר
לְדֹר

מַעֲרֵכִי לֵב

עֲצַת ה' לְעוֹלָם תִּעֲמֹד מִחֲשָׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר, כֹּל מִה שִׁסּוּדֵר בְּהִשְׁנָחַת חֲכָמָה
אֵין בָּהּ שׁוֹם שְׁנוֹי רָצוֹן ח"ו, וְעֲשֵׂתוֹ לְעוֹלָם תִּעֲמֹד. אֵךְ לְפַעְמִים הִשְׁנוֹי מֵאֵד הַמִּקְבְּלִים
כְּשֶׁאֵין הַדֹּר זָכָאי לְקַבֵּל הַשְּׁפָעַת טוֹבוֹתוֹ, כִּי מִחֲשָׁבוֹת לִבּוֹ לְפִי עֵינַי, מַעֲשֵׂה הַדֹּר וְאֵין זֶה
שְׁנוֹי רָצוֹן ח"ו [הַר"ם ב"ס עֵינֵי תַפְלָה] וְכַעֲשׂוֹן זֹאת מֵאֵד הַדֹּר הַמִּדְבָּר כְּשֶׁמֵּאֲסוֹ בִּארֶץ
חֲמִדָּה וְלֹא חֲפָז לְקַבֵּל מִתְּנֵיתוֹ שֶׁל הַקִּבְלָה, נִתְעַכְּבוּ בַּמִּדְבָּר אֲרֻעִים שָׁנָה, שֶׁאֵין זֶה עֵיכּוּז
וּבִיטוּל הַבְּטָחָה מֵאֵד הַנּוֹתֵן אֵלֶּה מֵאֵד הַמִּקְבֵּל, וְכֵן אֵה"כ "כִּי טוֹב ה' לְעוֹלָם הַבְּדוּ", אֵךְ
חִימָתִי בֹא הַחֶסֶד, רַק כְּשֶׁלְּדֹר הַדֹּר אֲמוֹנָתוֹ כְּשֶׁמִּחְסִיקִים בְּאֲמוֹנָתוֹ כִּי אֵין מִנִּיעַת הַטּוֹבָה
אֵלֶּה מֵאֵד הַמִּקְבְּלִים :

סדר רב עמרם השלם

י. ולפנינו בשיבה כן מנהג, עומד חזן ואומר: אלה ברכב ואלה בסוסים, המה יברעו ויפולו, ה' הושיעה המלך, (ה) ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל המלך כו': (ה). ואומר יהי כבוד ה' לעולם, ישמח ה' במעשיו. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. ממזרח שמש עד מבוא מהלל שם ה'. רם על כל גוים ה', על השמים כבודו. ה' שמך לעולם, ה' זכרך לדוד. ה' בשמים הכין כסא, ומלכותו בכל משלה. ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים (ב) ה' מלך. ה' מלך. ה' ימלוך לעד. ה' מלך עד אבדו גוים מארצו. ה' הפיר עצת גוים, הניא מחשבות עמים. רבות מחשבות בלב איש, ועצת ה' היא תקום. עצת ה' לעולם תעמוד, מחשבות לבו לדוד. כי הוא אמר ויהי, הוא צוה ויעמוד. כי בחר ה' בציון, אוה למושב לו. כי יעקב בחר לו יה, ישראל לסגולתו. כי לא ימוש ה' עמו, ונחלתו לא יעזוב. וחוא רמים יכפר עון ולא ישחית, והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. ה' הושיעה, המלך יעננו ביום קראנו.

(ג) **אשרי תמימי דרך**, ההולכים בתורת ה'. **אשרי יושבי ביתך**, עוד יהללוך סלה. אשרי העם שכבה לו, אשרי העם שה' אלהיו. תחלה לדוד וגו' עד שם קדשו לעולם ועד:

יא. ומוסיפין [האי פסוקא] בתר עולם ועד, ואנחנו נברך יה [מעתה ועד

מנן תאלף

י. ה. ואומר יהי כבוד. עיין מ"ש במקור הנרכות:

ו. ומוסיפין כו' לשלשולי הללויה בתר הללויה. והאשכול

בשם ר' יצחק בן מרן הלוי כתב לפי שכל האומר תהלה לדוד מוציאה שהוא בן עוה"ב, וכך אנו מבקשים אהרי שאמרנו תהלה שנוכה לעוה"ב, ונברך יה מעתה ועד עולם. ויש נפקותא בין הטעמים דלהרע"ג שכ' לשלשולי כו' א"כ א"כ לאומרו רק בשחרית. וכן ראיתי בש' כתי' שלפנינו שבאמת לא הזכיר לפסוק זה בלשון שקודם וכן לגיון גואל ולא בלשון שלפני מנחה, אך הכי' כ' דלפני' לטעם זה אין לחסר אותו הפסוק אפי' אומר אשרי לבדו משום לא פלוג, והד"מ כ' דבאשרי ריש ברכות משמע כהכ"י, ולא ידעתי המשמעות בלו אם לא שהי' גרסתו שם בלשון לומר אשרי ג"ס בכל יום, אבל לפנינו בראש ליתא ג"ס.

פסוק שלפניו לא המתים יהללו יה ע"ש: הללויה

שנוי נוסחאות והנהגות

י. (ה) מנהגם ה' בשיבה שלא להתחיל בב"ש רק מעיקר הברכה וכדעת סדר רס"ג שהעתיקו לעיל. (ב) ה' מלך קמא הוא סיומא דפסוק ישמחו אשר ברה"א מ"ז ל"א, וה' מלך ה' ימלוך אינו פסוק מיוחד בחג"ך, ומנהגנו לומר אחר הפסוק שבדה"י, ה' מלך ה' ימלוך. וכן נמצא במ"ס סיד"ר ה"ח, ובפרקי' היכלות, ואינו כסדר. כי במקדים היה לעבר, ובעל הפלח ישרים רצה לסרס הכתוב ולזכר תחילה ה' מלך, כדי שישמור סדר עבר, הנה, עתיד, ולנוסח' הגאון שהשמיט ה' מלך קמא יהי' הסדר כהונת עם ה' מלך דסוף דדה"י, (ג) בסידור אח"כ ובוטר מוסיפין עוד, אשרי נוצרי עדותיו וגו', אשרי אדם עז לו בך, אשרי איש ירא ה', אשרי שומע לי לשקוד על דלותו, אבל בחוספות ברכות ל"ב ד"ה קודם תפלתו מנן שבאמר אשרי יושבי ביתך, כתבו לפיכך תקנו זה הפסוק קודם תחלה לדוד, לאפוקי מהני דאמרו אשרי הרבה, עכ"ל: לשלשוי

והרב אבן הירחי כ' דכפרת מוסיפין עוד פסוק

בב

סדר רב עמרם השלם

ועד עולם הללויה]. (6) לשלשוליה הללויה בתר הללויה, (3) [וכל] פרשתא עד כל הנשמה תהלל יה הללויה, איתנייהו סוף פרקא הללויה, וריש פרקא הללויה. ז.] והללויה דבתר תהלת ה' ידבר פי ריש פרקא הוא, ואמטול הכי מוסיפין ואנחנו נברך יה מעתה וע"ע הללויה :

יב. ומבעי ליה לאינש לבוונא דעתיה בתהלה לדוד, דאריא אמר ר' אבינה ח. כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא. [ואמרין מאי טעמא אי נימא משום דאתיא בא"ב, נימא אשרי תמימי דרך דאתיא בתמיניא אפין, אלא משום דכתיב פותח את ידך, נימא הלל הגדול דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר. ומסקינן, אלא] (6) משום דאית ביה [תרתיה אתיא בא"ב] ז., וכתיב פותח את ידך :

יג. ובתר ואנחנו נברך יה [מעתה ועד עולם הללויה] פותח הללויה הללו נפשי את ה'. ב', הללויה כי טוב זמרה. כולי י.] הללויה הללו את ה' מן השמים. שירו לה' שיר חדש. יא.] הללו אל בקדשו. יב.] ויברך דוד את ה', עד (6) ומהללים לשם תפארתך.

ועומר

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

יא. ז.] הללויה כו' ריש פרקי' הוא. פירשהו הכ"ה סי'

כ"א משום דיש להקשות למה לן לאוסופו ואנחנו נברך כדי לשלולי הללויה, הלא מתחיל הללויה הללי נפשי את ה'. ואם כן נימא דהאי הללויה קמא שייך לתהלה לדוד, והללי נפשי לריש פרקא, ואיכא בלא"ה כדי לשלולי, לז"א דהללויה דבתר תהלת ה' ריש פרקא הוא, ואמטול להכי מוסיפין, ע"ש :

יא.] (6) "לשלושי". (3) "ובכולהו" :

יב.] (6) "משום א"ב ואית ביה נמי" פותח.

יג.] (6) בכח"י ב"מ וכן נ"ס "ויברכו שם כבודך ומרום על כל ברכה ותהלה, אחת הוא ה' לבדך כו' עד סוף השירה. אולם הרב אבן היריה העיד בשם רבינו כנוסח הכח"י שלפנינו, ובזושרי איתא עד סוף השירה, ובשביעי של פסח ושבת פי' בשלח נוחגין להוסיף ג"כ ותקח מרים עד כי אני ה' רואיך" :

יב. ח. בל האומר תהלה לדוד בכל יום. לפנינו בגמ' איתא "ג"פ" והגאון לא גרס ל'. וכן אמר כמפורש להלן סי' ק"ג "כשאמרו חכמים כל האומר תהלה לדוד לא אמרו שמים או שלשה פעמים ומשמע אפי' פעם אחת, אלא חכמים האחרונים התקינו לישראל שבעיירות לאומרים כפסוק ז', ובסדר, [ר"ל בקדושה דסדרא] ובמנחה, שמא יפסעו פ"א או שמים תשתייר אחת בידם שאינו חייב לומר ג"פ" ע"ש :

ט. וכתביב פותח את ידך. הגאון העתיק כאן כל לשון הגמרא לרמוז מה שזכר בתר"י שכתבו כיון דעיקר אמירתו בשביל פסוק זה, לכן אומרים הגאונים קצריך לכיון באמירתו, ואי לא כיון קצריך לחזור ולאומר. ע"ש :

יג. י.] הללויה הללו את ה' מן השמים, במס' שבת קי"ה ח"ר יוסף יהא חלקי גומורי הלל, ומסקינן כי קאמרינן בפסוקי דזמרה, ופירש"י שני מזמורים של הללים הללו את ה' מן השמים, והללו אל בקדשו. והמפרש למס' סופרים תמה למה לא פירש על כל ששת המזמורים כפי שזכר במס' סופרים. ע"ש ואפ"ל דס"ל דהעיקר הם שני מזמורים הללו שמדברים מסידור שבתו וגדלותו של מקום שיהללוהו במזמורים והמלאכים והשמש והירח, והוי דומיא דהלל הגדול, דהשיב נמי לעושה שמים וארץ והשמש והירח. ועמש"ל אות ב'. ומאחתי שם בשל התניא כי על רש"י, "וא"י טעמו, מפני מה תופס אלו השני מזמורים. וכו' המבאר שם אפשר דק"ל לרש"י לישא דהלל ע"ש, והוא כמו שכתבתי :

יא.] הללו עיין מקור הכרכות. יב.] ויברך דוד עיין מקור הכרכות.

לְדוֹר יִשְׁבַח מַעֲשֵׂיךָ וַיְגִבּוּרְתֶּיךָ וַיְגִדּוּ: תִּדְר כְּבוֹד הַזֶּה וַיְדַבְּרִי
נִפְלְאוֹתֶיךָ אֲשִׁיחָה: וַעֲזוּזוֹ נִזְרָאוֹתֶיךָ יֹאמְרוּ וַיְגַדְּלֶתְךָ אִם־סִפְּרָנָה:
וְכָר רַב־מִזְבֶּךָ יִפְּעוּ וַיַּדְקַתְךָ יִרְגְּנוּ: חֲנוּן וְרַחוּם יְיָ אֱלֹהֶיךָ
אֲנִים וַיְגַדְּלֶתְךָ: מִזְבֶּךָ יְיָ לְכָל בְּרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: וַיְדַבֵּר
יְיָ כָּל־מַעֲשָׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יִבְרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמְרוּ
וַיְגִבּוּרְתְּךָ יִדְבְּרוּ: לְהוֹדִיעַ לְבָנֵי הָאָדָם גִּבּוּרְתָּיו וְכְבוֹד תִּדְר
מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עֲלָמִים וּמִמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דָּוָר
וָדָר: סוּמָךְ יְיָ לְכָל־הַנִּפְלָאִים וְזוֹקָה לְכָל־הַבְּפוּפִים: עֵינֵינוּ־כָּל
אֵלֶיךָ יִשְׁבְּרוּ וְאַתָּה נֹתֵן־לָהֶם אֶת אֲכָלָם בְּעֵתוֹ:

(ד"ה) צריך לכיין בפסוק פותח את ידך ואם לא כיון צריך לחזור ולאומרו פעם אחרת ואם
זכר אחר שכבר אמר הללויה אין צריך לחזור רק פסוק פותח לד. בין תהלת ה'
ובין ידבר פי יפסיק וימתין מעט. (ס' כ"א יע"ש כ"א):

פִּוֹתָה אֶת־יְדֶיךָ וּמַשְׁפִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צְדִיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו
וַחֲסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קְרוֹב יְיָ לְכָל־קְרָאָיו לְכָל אֲשֶׁר
יִקְרָאָהוּ בְּאַמֶּת: רָצוֹן־יִרְאֻו יַעֲשֶׂה וְאַת־שׁוֹעֲתָם יִשְׁמַע
וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֲהָבָיו וְאֶת כָּל־הַרְשָׁעִים יִשְׁמִיד:
תִּהְיֶה יְיָ יְדִבֶּר־פִּי וַיִּבְרַךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קִדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:
וְאַנְחֵנוּ נִבְרַךְ יְיָ מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

קבו

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ: אֲחַלְלָה יְיָ בְּחַיִּי אֲזַמְּרָה
לְאֵלֹהֵי בְּעוֹדִי: אֶל־תִּבְטְחוּ בְּגִדֵּיכֶם בְּכֵן־אָדָם שְׂאִין

לו

*וגדלוהיך כחייב. *וגדול כחייב.

מורכי לב

כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמְרוּ וַיְגִבּוּ לְהוֹדִיעַ טַעְמוֹ, שְׁמָה שְׁמִסְפָּרִים כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ חֵינוּ כְּדָא
לְחַמֵּר אֲזַמְּרָה זֶה רַק לְהוֹדִיעַ לְבָנֵי אָדָם וַיְגִדּוּ בְּחַיִּי לֵב לְהַכִּיר כְּבוֹדְךָ, כִּי בְּחַמֵּת
מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל עוֹלָמִים וְנִזְחָה, אֲשֶׁר לֵךְ דּוּמִיָּה תִּהְיֶה, [כ' עיו"ת]:
רָצוֹן יִרְאֻו יַעֲשֶׂה, לַפְּעֻמִּים הַקְּבִיָּה מִמֶּלֶךְ הַפָּנּוּ שֶׁל אֵדָם אֲעִ"פ שְׁלֹו לַפְּנּוּ שְׁעִי" וַיִּנֵּעַ
לְבָחָה עֲמוּקָה שֶׁל עֵז וְזָרָה אֲשֶׁר יִתְחַרְטוּ וַיִּזְעֻקוּ לֵה' לְחֵלֶךְ מִזְרָה נִפְשָׁם, וּ"ש וְאֵת
שׁוֹעֲרָתָם אֲחִ"כ, יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם:

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת ה' אֲחַלְלָה אֶת ה' בְּחַיִּי וַיְגִדּוּ, כָּל בֵּר דַּעַת מוֹכְרָה
לְהוֹדוֹת שְׂבַעַת הַתְּפִלָּה צָרִיךְ הָאָדָם לִגְרֵשׁ הַדְּמִיוֹן מִנְּהִיב כְּלִי הַמִּכְשָׁף וְהַמַּחֲשֶׁבֶת,
לְהַסִּיר כָּל הַרְעוּשׁוֹת הַמַּחֲשָׁבוֹת, מוֹלִיכֵי הַגּוֹיָה הַחֹמֶרִית. וּבְחַמֵּת הַשְּׂעוֹת שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לְהַתְּחִיד
עִם קוֹנוֹ מוֹכְרָה הַשֶּׁכֶל הַטָּהוֹר שֶׁל הַנֶּפֶשׁ הָאֱלֹהִית לִשְׂבַח עֲצָמוֹ עַל מַרְכַּבַּת הַגּוֹיָה שִׁיחִיהָ הוּא
בְּעֲצָמוֹ הַרְכָּב, כִּי בְּשַׁעַת הַסִּכָּנָה בְּעֲלֻתוֹ מֵרוֹם הָרִים לִפְאֵר וּלְשַׁבַּח אֶת מֶלֶךְ הַכְּבוֹד אִם וְיִשְׁכַּח
בְּמִקְוָמוֹ אֶת הָעֵנָיון הַמַּחֲשָׁבֶל הַדְּמִיוֹן הַכְּבוֹד הַמֶּלֶךְ מַחֲמֶדֶת כָּל מַחֲשַׁבוֹת הַזֶּמֶן וְיוֹדֵן גִּלְגָּלָתוֹ
בְּחַיִּי מִקִּים, וְהָרִי אֲפִלּוּ בֵּר וְגִדּוֹל שֶׁמְעוֹלֵס לֹא הִנְהִיב הַסּוּכִים בְּעֲצָמוֹ, כָּל זֹאת בְּשַׁעַת הַשְּׂרֹאָה
עֲצָמוֹ

לו תשועה: תצא רוחו יֵשֶׁב לְאֲדָמָתוֹ בְּיוֹם הַהוּא אֲבָדוֹ
עֲשֵׂתֵנִתִּיו: אֲשֶׁרִי שָׂאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׁבְרוּ עָלָיִי אֱלֹהֵיוֹ:
עֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּם הַשֹּׁמֵר אֱמַת
לְעוֹלָם: עֲשֵׂה מִשְׁפָּט לַעֲשׂוּקִים נָתַן לָחֶם לָרָעִבִים יי מִתִּיר
אֲסוּרִים: יי פָקַח עֵוִרִים יי זָקַף בְּפֹפִיִּים יי אֲהַב צְדִיקִים: יי
שָׁמַר אֶת־גְּדֵרֵי יִתּוֹם וְאֶלְמָנָה יַעֲזֹבֵד וַיִּדְרֹךְ רָשָׁעִים יַעֲזוּת:
יִמְלֹךְ יי לְעוֹלָם אֱלֹהֵינוּ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּהָ: קמ

הַלְלוּהָ בִּיטוֹב וּבְרָחָה אֱלֹהֵינוּ בִּינְעִים גְּאוּה תַהֲלָה: בּוֹנֵה
יְרוּשָׁלַיִם יי גְּדוּחַ יִשְׂרָאֵל יִכָּנֵס: הַרְפָּא לַשִּׁבּוּרֵי לֵב
וּמַחְבֵּשׁ לַעֲצוּבוֹתָם: מוֹנֵה מִסְפָּר לַבּוֹבָבִים לְכָל־שְׁמוֹת
יִקְרָא: גְּדוֹל אֱדֻגֵּינוּ וּבִבְרָכָה לְתַבּוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד
עָנוּיִם יי מִשְׁפִּיל רָשָׁעִים עַד־אָרֶץ: עָנּוּ לֵי בְתוּדָה וּמָרוּ
לְאֱלֹהֵינוּ בְּכִנּוּר: הַמְבַשֶּׁה שָׁמַיִם בְּעָבִים הַמְבִּין לְאָרֶץ מִטָּר
הַמְצַמֵּחַ הָרִים חֲצִיר: נוֹתֵן לְבִהמָה לַחֲמָה רִבְגִי עֵרֵב אֲשֶׁר
יִקְרָאוּ: לֹא בְּגִבּוֹרֵת הַסּוֹם יִחְפֹּץ לֹא בְּשׂוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה:
רוֹצֶה יי אֶת־יִרְאָיו אֶת־הַמֵּיחֲלִים לַחֲסֹדוֹ: שְׂבָחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת־
יי הַלְלִי אֱלֹהֵינוּ צִיּוֹן: בִּרְחֹק בְּרִיחִי שְׁעָרֵינוּ בְּרֹךְ בְּנֵינוּ בְּקִרְבֵּנוּ:
הַשֵּׁם־גְּבוּלָךְ שְׁלוֹם חֵלֶב חַטִּים יִשְׂבִּיעֶךָ: הַשְׁלַח אֲמִרְתּוֹ אָרֶץ
עַד־מִתְרֵה יְרוּץ דָּבָרוֹ: הַנָּתַן שְׁלֹג בְּצִמּוֹר בְּפֹר בְּאֶפֶר יִפּוֹר:
מִשְׁלֵיךְ קִרְחוֹ בְּפִתִּים לִפְנֵי קִרְתּוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דָּבָרוֹ וַיִּמָּסֵם

יֵשֶׁב

מַעֲרֵכִי לֵב

עָמְדוּ בַסֵּכְנָה שְׁמוּעָה עַל הַר גִּבּוֹה וְלִגּוֹל וּלְכִינוּ תְהוֹם נוֹרָא, וַיּוֹדַע בְּהַעֲלֹן שֶׁהָאֵל בּוֹתֵה שְׂכוֹר הוּא
חוֹטֵף מִיד חֲבֵלֵי סוֹסָיו מִיָּדוֹ לְהַנְהִיג אוֹתָם בְּעֲמָוָה, כִּי חָם עַל חֵיווֹ, וְחִיךְ לֹא יָחוּם עַל הוּי
נִפְשׁוֹ שֶׁאֵם יוֹנֵחַ תַּפְלָתוֹ אֵל יָד הַהֲרֹגֵל יַחְלוֹץ בִּרְכָה בְּכִרְכָה יִדְלַג תִּיבּוֹת וַיִּבְלַע שְׁמוֹת קְדוּבוֹת,
יִתְפַּלל כְּמוֹ בַחלוֹם וְכֹל תַּפְלָתוֹ מְבֹלְבֶלֶת, וּבְאִיזוֹ פִּנִּים יִיבֶה לְיוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל, וְזֶה
שֶׁהֵאָכַר הַלְלִי נִפְשִׁי אֵת ה' כִּי אֵלֹהִי לְחֹמֶר הַגֵּם הַמְּשֻׁקֵּץ בְּכֹל הַבְּלִי עוֹלָם לְהַלְלוֹ וּלְשַׁבַּח
וּרְק הַנִּפְשׁ הַטְהוֹרָה אֲשֶׁר מִכְסָּא כְבוֹד חוֹלְצָה שָׁחַן לֶה שֵׁם מַחֲשַׁבֶּה מֵהַבְּלִי הוֹמֵן רָךְ הוּא תּוֹכֵל
לִפְאֲרוֹ, וּבִכ"ו יֹאמַר הַמְּשׁוֹרֵר שֶׁהוּא הַפֶּךְ בְּחִיּוֹם וּמִתְחַנֵּן אֶהְלֵלָה אֵת ה' בְּחַיִּי אֲזַמְּרָה
לְאֱלֹהֵי בְעוּדֵי אֲשֶׁר יִרְגְּנוּ שִׁפְתָיו תְּהִלָּה יִיחַד עִם כָּל כְּלֵי הַנוֹף כִּי לֹא הַתִּימִם יִהְיוּ יֵה, אֵלֹהִ
שֶׁזֶרֶךְ לְהַתְרַחֵק מִכָּל הַבְּלִי עוֹלָם וַיִּדְמָה בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ כֹּהֲלִי הוּא כְבֹד מְסוּלָק מֵהַתְרַחֲצוּת, וּכְמוֹ"ש
תִּר"י בִּפְרָק אֵין עוֹמְדִין, שִׁיחֲשׂוֹב בְּלִבּוֹ כֹּהֲלִי עוֹמֵד בְּשָׁמַיִם וּסִיר מְלִצוֹ כָּל תַּעֲגִיג עוֹלָם
וְהִנֵּחַ הַנוֹף וּבְעִינָן שֶׁאֲמָרוּ הַקְדָּמוּנִים בְּהַתְרָא לְכוּיָן, פָּסוּט גּוֹסֵף מַעַל בְּמַחֲדָה, ע"ש:

וּבְרוּךְ

יֵשֶׁב רוּחוֹ וְזִלְזוּמֵיָם : מְגִיד דְּבָרָיו לִיעֲקֹב תִּקְוִי וּמִשְׁפָּטָיו
לְיִשְׂרָאֵל : לֹא־עָשָׂה בֶן לְבִלְגַּזִּי וּמִשְׁפָּטִים בְּלִי־דָעוּם תִּלְלוּנָה :

* הַלְלוּנָה^{קמח} תִּלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הַשָּׁמַיִם תִּלְלוּנָה בְּמִרוּמֵיָם : תִּלְלוּנָה
בְּלִי־מַלְאָכָיו תִּלְלוּנָה כָּל צָבָאֵיו : תִּלְלוּנָה שְׁמִי
וְיִרְאֵם תִּלְלוּנָה כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר : תִּלְלוּנָה שְׁמִי הַשָּׁמַיִם וְהַמַּיִם
אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמַיִם : וְתִלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ :
וַיַּעֲמִידֵם לְעַד לְעוֹלָם חֲקֻנָתָן וְלֹא יַעֲבֹר : תִּלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־
הָאָרֶץ תִּנְיָנִים וְכָל־תַּחֲמוֹת : אֲשֶׁר וּבְרַד שֶׁלֵּג וְקִיטּוֹר רוּחַ סַעֲרָה
עָשָׂה דְּבָרוֹ : תְּהִרִים וְכָל־גִּבְעוֹת עֵין פָּרִי וְכָל־אֲרוֹזִים תְּהִיָּה וְכָל־
בְּהֶמְהָ הַמֵּשׁ וְצִפּוֹר כָּנָף : מַלְכֵי־אֲרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־
שְׂפָטֵי אֲרֶץ : בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת וְקָנִים עַם־נְעָרִים וְתִלְלוּ אֶת־
שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׁנַב שְׁמוֹ לְבָדוֹ חֲדָדוֹ עַל־אֲרֶץ וּשְׁמַיִם : וְיִרְאֵם קֶרֶן
לַעֲמֹ תַּהֲדָה לְכָל־חַסִּידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קָרְבָּו תִּלְלוּנָה :

* הַלְלוּנָה^{קמח} שִׁירֵוֹ לִי שִׁיר חֲדָשׁ תַּהֲלִתוֹ בְּקֶחַל חַסִּידִים : יִשְׁמַח
יִשְׂרָאֵל בְּעֲשֵׂיו בְּגִי־צִיּוֹן וְגִילֹו בְּמִלְכָּם : וְתִלְלוּ שְׁמוֹ
בְּמַחֲוֹל בְּתֶף וּבְנֹר וּמְרוּלוֹ : כִּי רוּצָה יְיָ בְּעַמּוֹ יִפְאֵר עַנְוִים
בִּישׁוּעָה : יַעֲלִזוּ חַסִּידִים בְּכָבוֹד וּרְגֵנוֹ עַל מִשְׁכְּבוֹתָם : רוּמָמוֹת
אֵל בְּגִרוּנָם וְהִרְבַּ הַיְּפִיּוֹת בְּנֶדֶם : לַעֲשׂוֹת נִקְמָה בְּגוֹיִם תּוֹכְחוֹת
בְּלְאֻמִּים : לְאִסֹּר מַלְכֵיהֶם בְּזֻקִים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכִבְלֵי בְרִזָּל :
לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כְּתוּב הַדֶּר הוּא לְכָל־חַסִּידָיו תִּלְלוּנָה :

* הַלְלוּנָה^{קמח} תִּלְלוּ־אֵל בְּקֶדְשׁוֹ תִּלְלוּנָה בְּרִקִּיעַ עֶזוֹ : תִּלְלוּנָה
בְּגִבּוֹרָתוֹ תִּלְלוּנָה כְּרֹב גְּדֻלוֹ : תִּלְלוּנָה בְּתַקַּע שׁוֹפָר
תִּלְלוּנָה בְּנֶבֶל וּבְנֹר : תִּלְלוּנָה בְּתֶף וּמַחֲוֹל תִּלְלוּנָה בְּמִנִּים
וְעֵנָב : תִּלְלוּנָה בְּצִלְצְלֵי־שִׁמֶעַ תִּלְלוּנָה בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה : כָּל
הַנִּשְׁמָחָה תַּהֲלִל יְיָ תִּלְלוּנָה : כִּי הִיא הִיא :

ברוך

* ודברו כחייב.

מקור הברכות

הַלְלוּ אֵל בְּקֶדְשׁוֹ כְּטוֹר כִּי לִכְפֹּל פֶּסֶק כָּל הַנִּשְׁמָחָה לִפְנֵי שְׁהוּא סוֹף פֶּסֶד"ו, וְרִצּוֹנוֹ כְּמוֹשׁ
הַוִּטְרִי, גּוֹמְרֵי הַלֵּל כְּלוֹמַר שְׂמִימִים ס' תַּחֲלוֹם, וְאֵם אִינוֹ כּוֹפְלוֹ אִינוֹ נִרְאָה כְּמוֹסִים, ע"ש
וּבִבְרַךְ

**בְּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן : בְּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֶׁנָּהָן יְרוּשָׁלַם
הַלְלוּתָהּ : בְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֲשֵׂה נִפְלְאוֹת
לְבָדּוֹ : וּבְרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִפְלֹא כְבוֹדוֹ אֶת כָּל הָאָרֶץ
אָמֵן וְאָמֵן :**

**וַיְבָרֶךְ דָּוִיד אֶת יְיָ לְעֵינָיו כָּל־תְּהִלָּה וַיֹּאמֶר דָּוִיד בְּרוּךְ אַתָּה
יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבִינִי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם : לֵךְ יְיָ
הַגְדֵּלָה וְהַגְבִּירָה וְהַתְפַּאֲרָתָה וְהַנְּצַח וְהַהוֹד כִּי־כָל בְּשָׁמַיִם
וּבָאָרֶץ לֵךְ יְיָ הַמְּמַלְכָה וְהַמְתַּנַּשֵּׂא לְכָל לְרֹאשׁ : וְהַעֲשֵׂה
וְהַכְבִּיד מִלְּפָנֶיךָ וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל וּבְיַדְךָ כָּח וּגְבוּרָה וּבְיַדְךָ
לִגְדֵל**

בְּקוֹר הַבְּרֻכּוֹת

**וַיְבָרֶךְ דָּוִד עַד וּמַהֲלָלִים לְשֵׁם תְּפִאֲרָתְךָ. בְּרוּךְ ה' לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן וְכוּ' לֵחַת בְּסִדְרֵנוּ
אֶךְ הַרוֹקֵחַ סִי"ד מְזֻכָּרִים וכו', וְקוֹרָא בְּרוּךְ ה' לְעוֹלָם, וּפְרָשָׁה מְדַבְּרֵה הַיָּמִים לֵךְ ה' הַגְדִּילָה
עַד לְשֵׁם תְּפִאֲרָתְךָ, וְשֵׁם הוּא מְנַחֵן וּמַתְּפִלִּים יִשְׁחַבְחֵהוּ, אֶךְ לֵאחֲרַי מִכֵּן תִּקְנוּ לֹמֵר פְּרָשָׁה שֶׁבְּעוֹרָא
עַד בְּמִים עוֹסִים וְיוֹשֻׁעַ כו'. וְכֵן וְנוֹבֵאת הָעֵרָה כְּחוֹבָה בַּסֵּפֶר דִּה"י לְהַגְדִּיר חֵיג צִיּוֹן י"ב מִה שֶׁרָאָה עַל
סִדּוֹר תְּפִלָּה יֵשֶׁן כֹּחַ"י בְּאוֹה"ם פֶּאֶרְזִי וו"ל: בְּיָמֵי הַקְדֵּמוֹנִים כִּשְׁהִגִּיעוּ כֵּאן [לְשֵׁם תְּפִאֲרָתְךָ] הוּא שִׁי"ן
מְנוֹרָה וּמַתְּחִיל יִשְׁחַבְחֵה וּבְשֵׁבָא הַגָּאֹן ר' מִשֵּׁה מְלוֹקָא בִּן ר' קִלְוִינִימוֹס בְּיָמֵי הַמֶּלֶךְ קָאֶרְלָא לְמִדְרִינָה
מִגְבִּיעִינָא, הוּא מְנַחֵג בְּנֵי דִירוֹ לֹמֵר עַד וְשִׁמּוֹ אַחֵר. כִּי גִדּוֹל הַדְּרוֹר הִיָּה יֹאֵן דְּבֵר נַעֲלָם מִמֶּנּוּ. הוּא
ר' מִשֵּׁה הוֹקֵן שִׁיכַר אִימָת נִוְרָאוֹתֶיךָ. וְהוּא הוּא תְּלִמִּידוֹ שֶׁל ר' אַהֲרֹן בֶּנִי שֶׁל ר' שְׁמוּאֵל הַנְּשִׂיא מִבְּבֶל
זְצוּק"ל עִכ"ל. וְהוּא זֶה עוֹרֵךְ דִּיא תְּקַע"ד, ע"ש. וְכִיכ בְּמִנְהִיג אוֹת כִּד וו"ל, בִּיסוֹד הַעֲמֻרָמִי כֹתֵב עַד
וּמַהֲלָלִים לְשֵׁם תְּפִאֲרָתְךָ וְלֹא עוֹד, אֲבָל בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים הַשִּׁירָה וְאֵין רָאוּי לְדַלְגָּה כו' וּבִט"ב
שְׁמַעְתִּי שְׂמִדְלִיגִין, וְכֵן בְּרִין כו' ע"ש. וְכֵן כִּצְאֵהִי בִכְחַ"י אוֹקְסִפּוֹרֵד בְּדִרְשׁוֹת רַמְבַּ"ן וו"ל: "וְכֵן תִּקְנוּ
אוֹ נַהֲגוּ לֹמֵר הַשִּׁירָה בְּכָל יוֹם בְּצִבּוֹר מִפְּנֵי שִׁישׁ בַּה זִכַּר לִיצִימִי וְשִׁבְחָה וְהוֹדִיָּה עֲלוּיָהּ. וְכוּסְטִירִי כו'
רַס"ה מִוֹבָא חֲשׁוֹבָת קֹהֵל רוֹמִי וו"ל: "דַּעְנוּ כִּי שִׁירָה הִיָּם מִנְהִיגֵנוּ מִנְהֵג כָּל קֹהֵל רוֹמִי וְכָל קֹהֵלֹת
אִשֵּׁר בְּסִבִּיבוֹתֵינוּ וְאִשֵּׁר בַּסֵּפֶר בְּיוֹם גִּלּוֹת יְרוּשָׁלַם וְעַד עַתָּה לְאוֹמְרָה כָּל הַשָּׁנָה כָּלָה בְּכָל יוֹם וְיוֹם
זוֹלָת ט"ב, שֶׁאִי אוֹתָהּ מִשׁוֹם אֶכָּל, וְכִיכִי אִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ מִנְהֵג מִבְּטָל הַלֵּכָה, וְכִשְׂכִּי זֶה שֶׁאֵין הַלֵּכָה
מִנְהִירָתוֹ, וְהָאִמְרוּ בְּסִדְרֵים שֶׁאִי שִׁירָה בְּרִיָּה יוֹכִיפֵי לֹא אִמְרוּ אֵלָּא עַל הַהֵלָל, אֲבָל שִׁירָה הִיָּם חֻבָּה
עֲלוּנָה לְאוֹמְרָה, וְהוּא יֹאֵר עֲנִינֵנוּ בְּמִאֹר תוֹרָה" ע"כ. וְכִיכ בַּסֵּפֶר הַפְּרָדִם לְרִשִּׁי זִיל ס"ה ה' וְהָרִאשׁוֹנִים
תִּקְנוּ לֹמֵר הַשִּׁירָה בְּכָל יוֹם אַחֲרֵי פְסוּקֵי דְזִמְרָה, כִּדִּי לְהַזְכִּיר נִסִּים וּנְפִלְאוֹת שֶׁעָשָׂה עִמָּנוּ בְּעִבּוֹר שִׁמּוֹ
הַגְדּוֹל, ע"כ. וְעִיֵּן רַמְבַּ"ם פ"ו מַתְּפִלָּה שִׁישׁ שֶׁנַּהֲגוּ בְּשִׁירָת הַיָּם, וְיֵשׁ בְּהַאֲזִינוּ.**

**וּבַסֵּפֶר שְׁנוֹת אֵילָנָה לְהַגְרָא זִיל עַל מִשְׁנַת רַג"א בְּכָל יוֹם מַתְּפִלָּל אֲדָם י"ח, כִּי בְּגִמְרָא אִמְר
כִּגְגַר י"ח חֲלוּלֹת שְׁבִשְׁדֶּרָה, וְי"ח אוֹכְרִית שְׁבִק"ש, וְי"ח פְּסוּקִים שְׁבִשְׁרִיה עַד כו בֹּא סוֹב,
זִכְנַגְד י"ח אוֹכְרִית שְׁמֵן וְיוֹשֻׁעַ עַד כו בֹּא [זֶה נִזְכָּר בְּמִיר פ' אִמּוֹר] וְאִנְשֵׁי כִנְסַת הַגְדּוֹלָה רָצוּ
שִׁיאִמְרוּ כָל אַחֵר י"ח שְׁמוֹת מִיּוֹחֲדִים, רַבֵּן הַקֵּנִי אַחֲרֵי לֹמֵר ג' פְּסוּקִים אַחֲרֵים כִּי לֵיל הַמִּלֻּחָה,
וְגַם הַחֲהִלּוּ מוֹיִשֻׁעַ דָּעִם זֶה דְּרֹא י"ח שְׁמוֹת, [וְרִיל רַמֵּן וְיוֹשֻׁעַ עַד ה' יוֹמָלֹךְ חִי"י שְׁמוֹת, וְכִאֵן יִשִּׁי
עַד יִשְׁחַבְחֵה עַל חִי שְׁמוֹת, וְכִיכ בִּס' מַעֲרָה, וּמִשְׁוֹם זֶה כִּי שֶׁאֵין לֹמֵר "כִּי בֹא, סוֹס" וְלֹא "וּבְהַתְּחִיד"
שֶׁאֵין לְהוֹסִיף עַל הַשְּׁמוֹת, ע"ש.] וּמִדְּבָרֵינוּ מִשְׁמַע דְּאִמְרַת הַשִּׁירָה הִיָּה הַקִּנָּה קְרוֹמָה, אֲבָל אִפְשָׁר
דְּמִי"ש לִכֵּן תִּקְנוּ. רִיל דִּיכָךְ תִּקְנוֹת הַגָּאֹנִים, וְגַם בְּמִיר הַזִּכִּיר אִמְרַת הַשִּׁירָה מִפְּנֵי הַשִּׁי לְשִׁנוֹת שֶׁל
שְׁבַח הַסִּדּוֹרוֹת בִּישְׁחָבָה, דּוֹרֵשׁ בְּמִכְלֶתֶן מִתּוֹךְ שִׁירַת הַיָּם, וּמִוִּיבָרֶךְ דָּוִד, וְעַיֵּן דִּמֵּי עִישׁ לְכַפּוֹל פ' ה'.
יִמְלֹךְ, וְכִיכ הַמְּדַרְכִּי פ' לֹלֵךְ הַגּוֹזֵל, וְכִבֵּר הַזִּכְרָנוּ בִּשְׁם הַגְרָא שֶׁאֵין לְהוֹסִיף עַל י"ח שְׁמוֹת, וְכִיכ
בִּס' עֲבוֹרִי בִּשְׁם גִּלּוֹן מַחְזוֹר סִפְרִיד.**

לגדל ולחזק לכל : ועפה אלהינו מזדים אנחנו לך ומהללים
 לשם תפארתך : אפה הוא יי לבדך אפה עשית את השמים
 שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל
 אשר בהם ואפה מניה את כלם וצבא השמים לך משתחווים :
 אפה הוא יי האלהים אשר בחרת באברהם וחיצאתו מאור
 בשדים ושמת שמו אברהם : ומצאת את לבבו נאמן לפניך .

וכרות עמו הברית לתת את ארץ הפנעני החתי האמרי
 והפריזי והיבוסי והגרנזשי לתת לזרעו ותקם את
 דברך כי צדיק אפה : ותרא את עני אבותינו במצרים ואת
 ועקתם שמעת ערבים סוף : ותתן אתם ומפתים בפרעה ובכל
 עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הוידו עליהם ופעש לך
 שם כהיום הזה : והם בקעת לפניהם ונעברו בתוך הים
 ביבשה ואת רדפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים :
 ויושע יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל
 את מצרים מת על שפת הים : וירא ישראל את ה' ויהוה
 הגדלה אשר עשה יהוה במצרים ויראו העם את יהוה
 ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו :

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליהוה ויאמרו
 לאמר אשירה ליהוה כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים :
 עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי
 וארמנהו : יי איש מלחמה יי שמו : מרפבת פרעה וחילו
 ירה בים ומבחר שלשיו טבעו בים סוף : תהמת יבסימו
 ירדו במצולת כמו אבן : ימינה יי נאדרי בפת ימינה יי
 תרעץ אויב : וקרב גאונה תהרס קמנה תשלח חרנה
 יאכלמו בקש : וברוח אפיה גערמו מים נצבו כמו גז
 גולים

מערכי לב

וברוח אפך גערמו מים עמש"ל דף ס' ע"א, כי בא סוס פרעה עמש"ל דף ס"ג ע"ב :

נזלים קפאו תהמת בלב ים: אמר אויב ארדה אשיג אחלק
 שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי: נשפת
 ברוחך בסמו ים צללו בעופרת במים אדירים: מי במכה
 באלים יי מי במכה נאדר בקדש נזרא תהלת עשה פלא:
 נמית ימינה תבלעמו ארין: נחית בססדך עם זו גאלת
 גהלת בעינה אל גנה קדשך: שמעו עמים ירגזון חיל אחז
 ישבי פלשת: אז נבחרו אלוהי אדום אילי מואב יאחזמו
 רעד נמנו כל ישבי כנען: תפר עליהם אימתה ופחד
 בגדל זרועך ידמו באבן עד-יעבר עמך יי עד-יעבר עמ-זו
 קנית: תבאמו ותשעמו בחר גהלתך מבון לשבתך פשלת
 יי מקדש אדני פוגנו ידיך: יי ימלך לעלם ועד: יי ימלך
 לעלם ועד: יי מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמייא:
 כי בא סוס פרעה ברבבו ובפרשיו בים וישב יהוה עליהם
 את מי הים ובגי ישראל קלכו בנפשה בתוך הים: כי
 ליהנה המלכה ומושל בגוים: ועלו מושיעים בחר ציון
 לשפט את הר עשו והיתה ליהנה המלכה: והיה יהוה למלך
 על כל הארץ ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד:

בשבת וביו"ט מתהילין כאן נשמת.

(רה"ח) (א) כשיאמר ישתבח ים לעמוד: (סי' גא) (ב) אף אם סיים ברכת ישתבח בשוה
 עם הש"ץ ואמר אמן: (סי' גא) (ג) באמצע ברכת ישתבח מותר לענות אמן: (סג)
 כפ"מ) (ד) אם לא היה לו מלית והביאו לו בין פסוקי דזמרה לישתבח ימתין עד לאחר
 ישתבח ויברך: (ה) התפללו פסוקי דזמרה בלא עשרה ואח"כ בלא עשרה קודם שאלמרו ישתבח
 יאמרו המתפללים ישתבח והש"ץ אומר קדיש וזכרו כי הקדיש שייך על שאלמרו ישתבח במנין
 אבל אותן שלא התפללו פסוד"ז לא יאמרו ישתבח כמש"ל: (סי' ג"ה כפ"מ) אבל אם בלא לאחר
 ישתבח יאמרו ג' פסוקים מפסוד"ז ויאמרו קדיש:

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מְלִכְנוּ הָאֵל הַמְּלִיךְ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ
 בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לָךְ נִאֲחָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי

אל

מקור הברכות

יִשְׁתַּבַּח, מ"ש הרב שו"ר כתב שאחד שמו אברהם חברו, יען שבנוסח ספרד איתא 'אדון הנפלאות,
 יבורא כל הנשמות, ירבונו כל המעשים, 'הבוחר בו' ימלך בו'. שהר"ת אברהם,
 וכן מ"ש הרד"א ישכך 'לעד' מלכנו 'האל, ר"ת שלמה, ואפשר שהחכם שהברו חי' שמו כן, ונשאו
 לכבוד המלך שלמה. כל זה יפה לבעלי נוטריקון, אבל איא לבנות יסוד על זה. והעיקר שנתחברת
 מזמן

אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וְשִׁבְחָה תִּלֵּל וְזִמְרָה עֲזֵר וּמִשְׁלָה נָצַח נִדְרָה
וְנִבְרָה תִּהְיֶה וְתִפְאֶרֶת קִדְשָׁה וּמַלְכוּת. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת
מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם : בְּרוּךְ אַתָּה יי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בְּתִשְׁבָּחוֹת
אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלְאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי וְזִמְרָה מֶלֶךְ אֵל
חַי הָעוֹלָמִים : ח"ק

יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעֶלְמָא דִּי בְּרָא בְּרִיעוּתָהּ וַיִּמְלִיךְ
מַלְכוּתָהּ בְּחַיִּיבוֹן וּבְיוֹמֵיבוֹן וּבְחַיִּי דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל
בַּעֲנָא

מקור הברכות

מוזמן עתיק מאד גם לפני חכמי ההלמוד. ומה שלא הזכירו מכלל הברכות שבכל יום, אולי לא אמרום רק בערים ידועים שנזכרו בגמרא, בלילי פסח, או על הגשמים, והגאונים תקנום לכל יום. ועיין בשנוי נוסחאות לעיל דף ע"ז ע"ב. שמונא שם כל נוסח וישתבח לפי סדר רב סעודה ז"ל.

ובנוסה הברכה בסדר רס"ג איתא, "אל רב ההודאות" וכבר כתב רע"ג ע"ז דהיא שבשחא. ויש עוד קצת שונים בסדרי ספרד וא"י, ולא רצינו להאריך כי נוסחת כל גאונים הצרפתים, בנוסח תלמידי רש"י כנוסח אשכנז. אך זאת יש להעיר כי בסדר שלפנינו מנוקד מלך גדול בחושבנות בשוא וקובץ. והר"ש סופר בשם רד"ק במכלול כ' לומר בחיריק על משקל תפעלה. ובתב הרי"א מלונזל דחתימת וישתבח מן אל ההודאות עד חי העולמים אין זה כחותם בשחים שהכל הוראה אחת היא.

שיר ושתבח. הרב ר' שבתי סופר בשם רש"ל, ור"י קמחי ודמ"ע מפאנו כתב לומר ושתבח בחיריק ע"מ שפחה, אך נוסחתנו בשוא וקמ"ץ. ונגזר מן שם זכר שבת, כמו מן סע"י סערה, צדק צדקה, וכן מנוקד בסדרנו בכת"י ב"מ. **מלך** גדול. נוסח. ספרד. ותרב ז"ל, ומוחולל בחשבנות. **אדון** הנפלאות. ונ"ס והרב. "בורא כל הנשמות רבון כל המעשים" הבוחר בשירי זמרה מלך "יחיד" כו'. **חי** העולמים. בסדר רס"ג מנוקד בפתח אבל האבודרהם כתב לומר בצירה וכ"ג הרב ז"ל.

יתגדל ויתקדש שמה רבא. שבת זה מכלל דברים שבקדושה ואינו נאמר אלא בעשרה ותלמידי דר' יוחנן ס"ל לכל אין מפסיקין לענות בתוך התפלה חוץ ליתא שמה רבא מברך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק, ואע"ג דלית הלכתא כוונתיהו לענין חפלה, מימ לענין ק"ש פוסק לענות ואפי' באמצע פסוק, ואף בתפלה מהויב לשתוק ולשמוע כדאי' סי' ק"ד, ואמרו בפ"ק דברכות, "שמעתי ב"ק כו' בשעה שישאל נכנסין לב"ב וכו"מ ועונין יהא שמו הגדול מבורך כו' אשרי המלך שמקלטין אותו בביתו כך" ע"ש. ונראה לומר עפ"מ"ש בתענית ט"ז שאין עונין אמן במקדש ומה הם עונים ברוך שם כבוד מלכותו לע"י. וכשתדקק תמצא שהוא עצמו השבח של יהא שמה רבא מברך לעלם ולע"י אלא שהוא בלשון תרגום, שלא יבינוהו המלאכים שאין מכירין בלשון ארמזי אבל במקדש היו אומרים אותו בלח"י, ולזה אמר אשרי המלך שמקלטין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו, [כמדרמוני ששמעתי כעין זה בשם הגאונים בעל עמודי אור.] ועכ"פ נראה שהנוסח הזה הי' מקובל להם לחלוף מוזמן עתיק, ובס' התכאליל בשם מוהרי"ם אלשיך כ"פ שאנשי כנסת הגדולה תקנוהו, אבל הרי"א מלונזל בס' אורחות חיים שנתקן בזמן החנאים ולא בזמן אכה"ג. ותקנוהו בלשון תרגום כדי שכלם יבינוהו, ובזמנם היתה לשון הארמית שפה המדוברת. וכיאר עוד מה שאמרו שלא יתפלל בלשון ארמזי שאין מלאכי השרת נזקקין לו, שהוא בזמן שאין העם מורגלים אלא בלשון הקודש לא יתפלל בלשון תרגום בגוי. שהלשון שאינו כזה בו היטיב אינו מתפלל בו בלב שלם, ובעת התפלה צריך כוונה רצויה וזכה, להסיר כל מסך מבידול וכל מחשבה, שלא תהא מהשבתו בחלק חק הגוף כלל, רק בחק הנפש "שכלה לה", והיינו "שאין מלאכי השרת נזקקין". ור"ל

**בְּעֵלְמִי וּבְזִמְן קָרִיב וְאָמְרוּ אָמֵן: יְהִי שְׁמִי רַבָּא מְבָרַךְ לְעַלְמִי
וּלְעֵלְמִי עַלְמִיָּא: יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאֵר וְיִתְרַומֵם וְיִתְנַשֵּׂא
וְיִתְהַדָּר**

מקור הברכות

ור"ל כי המחשבות הרעות נקראות "מלאכי חבלה" והטובות "מלאכי השרת", והכחות הטובות הן
אינן מכירות לשון בלתי שגור היטיב לכוון בתפלתן.

וּלְעֵלְמִי עַלְמִיָּא. כב"י ובהגר"א ז"ל כ' לענות אמן אחר עלמייא. וכתב הגר"א
אלא שמסדר רב עמרם שכתב אמן אחר יתברך, משמע דשם סליק ענינא.
ולכן כ' הטור ושכתב בלו וא"ו. אך אעפ"כ כ' הטור והרימ"ם לענות עד עלמייא וכן עיקר, עכ"ל.
וכן מצאתי בסדר רב סעדיה כת"י ובוטרי כת"י, וכן הזכיר האבודרהם שכן קבל מרבותיו, וכן נראה
מדרבי רבינו סעדיה. ע"ש. וכ' עוד כב"י יש נוחגין לומר לעלמי בלא וא"ו. ואין לשנות מטבע שמענו
הכמים בשביל שום דרשא וכוון שקבלנו מקדמונים לומר ולעלמי כל המשנה כו', וזה בסדרנו בוא"ו.
וכתב הטור שאין נוחגין תחת לענות אמן לא אחר יתברך ולא אחר קודשא בריך הוא. ועיין בס'
האורה ח"ב סי' ט' ובוטרי סי' תס"ח שנשאל רש"י ז"ל מאחר שהעונה אמן אחר ברכה שאין בה
הזכרת ש"ש היא אמן יתומה מהו לענות אמן בקדיש, ואחר הרחמן, והשיב בשם רבי בר יקר
שמותר לענות. שלא לחנם תקנו רבותינו שבבבל ואמרו אמן בקדיש, ומצינו בירמי' שאמר אמן אחר
בקשה. אף אנו נאמר אחר תחינה, ע"ש.

וכתב במחזור ויטרי מקמי דלמא ברכו פותח בקדיש וזניני הצבור: , ועתה יגדל נא כח ה' וגו'
זכור רחמך ה' וחסדיך כי מעולם המה" מפ' רבינו שלמה זצ"ל. על שם מרת רחמים
שזכרת באותה שעה כשמתחיל יהגדל, עכ"ל. וכ"כ הפרס. ורמז למ"ש בפ"ק דברכות הקב"ה
כו' אשרי המלך כו'. ושם בבתי"י איתא הנוסח של יתברך וישתבח לאמר בשעה שש"ץ אומר ברכו. אבל
הגר"א והטור כ' שיש שנמנעין לאומרו כדי שיאזינו למה שאומר ש"ץ, וגם רב עמרם ורב סעדיה
ור"ם במז"ל לא כתבוהו עכ"ל. אכן בסדר של שבת איתא בסדרנו בח"ב סי' כ"א נוסח קצר
לאומרו, ע"ש. אבל הארז"ל כ' שלא לאומרו וכן בסדרו הרב ז"ל ליתא.

במס' סופרים נזכר במקומות שונות מעיני הקדיש. ושם פרק י"ט מובא ג"כ נוסח של **בעלמא
דעתיד לאתחדתא** לאומרו אחר התלמוד והדרשן ע"ש, אבל אין מנהגנו לאמר זאת אלא
בסיום מסכתא ולאחר שקוברים המת כמובא בסדר רע"ג ח"ב סי' קנ"ו.

יתגדל בעל עובי כתב לומר בפתח, וכ"כ גם על "ויהגדל", ויתחלל", וזה לפי דעתו שחשב
שהקדיש נתקן כלו בלשון ארמית. ומצינו דוגמתם [דניא"ב כ"ז] "תתחלל" בפתח.
ובעזרא ה' מתבקר", אבל בפרס סי' ה' כתב: שתחלתו לשון עברי כו' וחזור לומר "יתברך
וישבת ח"ב ג"כ בלשון עברי ע"ש, ובעברית ההפסעל בצירי, וכ"כ הגר"א ז"ל סי' רמ"א.
די ברא שתי חיבות וכן בסדר רע"ג ורס"ג, אבל בוטרי א' דברא" חיבה אחת. כרעותיה דעת
הגר"א ז"ל דחזור על חיבת יתגדל, שיתגדל ויתקדש כרעותיה. ולכן כתב לומר בדנש, ואינו
מוסב על חיבת דיברא לומר שבראא כרצונו, וכתב ראיה לזה מנוסח על הכל ע"ש. ור"ל דשם מפורש
שיתגדל בעולמות יבראא כרצונו וכרצון יראיו כו'. וימליך מלכותיה. נוסח רס"ג ורמב"ם. ויצימח
פורקניה ויקרב מושיחיה" וכנים והרב ז"ל. מברך בפתח. לעלם ולעלמי עלמייא. בסדר רב סעדיה כתב
איתא אמן אחר עלמייא. ואח"כ גרס "ישתבח, יתפאר, יתרוםם, יתעלה, ויתנשא ויתקלס שמי דקב"ה,
וא"א להלום גרסתו אם לא שנגיש שם עוד שבת וצ"ל יתברך וישתבח. [עיין סדר"ס סי' יט'] והטור
סי' נ"ז כ' ונוחגין לומר ויתחלל מקום ויתקלס ע"ש. וכ"כ המנהיג אות כ"ה, וכבר נחלקו בזה
הראשונים דרבינו רב האי גאון כ' דיתקלס לשון זיון, והקדיש על שם העתיד שיצא ה' ונלחם כו'.
אבל רבינו יהוראי גאון כ' שלא לומר אותו שמצינו בו לשון גנאי. [כ"י] ומנהגנו לומר ויתחלל אע"פ
שהוא ה' שבחים עם חיבת יתברך כמו"ש בשבלי לקט, שיש בקדיש עשרה שבחים כנגד עשרה
מאמרות שהזכירות כלולות בהם. וכמו שיש הפסק בין הראשונות ששמענו מפ' הגבורה לבין ה'
האחרונות, כן אנו מפסיקין בין יהגדל ויהקדש לבין ה' אחרונות מן יתברך עד ויתחלל, ע"ש, אכן
מצאנו

וַיִּתְהַדָּר וַיִּתְעַלֶּה וַיִּתְהַלֵּל שְׁמָה דְּקוּדְשָׁא בְּרִידָּהּ הוּא. לְעֵילָא
(בעשי"ת וּלְעֵילָא) מִן כָּל בְּרַבְתָּא וְשִׁירְתָּא תִּשְׁבַּחְתָּא וְנִתְמַתָּא
בְּאַמִּירָן בְּעֵלְמָא וְאָמְרוּ אָמֵן :

בעשי"ת אומרים שיר המעלות ממעמקים כו' (תהלים ק"ל):

(דח"ח) (א) בעת שהש"ץ מאריך בניגון יאמרו הקהל יתברך אצל לא בשעה שאומר ברכו ואם
אילו מנגן טוב שלא לומר כלל רק ישתוק וישמע מהש"ץ ברכו. (סי' נ"ז): (ב) אם
לא שמע מהש"ץ כשאמר ברכו רק שמע מהקהל שאמרו ב"ה המבורך לע"ו עונה עממס ג"כ ביהל"ו
אצל אם שמע מהש"ץ לבד כשעונה ביהל"ו לא יענה עמו רק יענה אמן על דבריו. (א"ר דלא
כמ"א סי' נ"ז ועיין סי' קכ"ד ובמ"א סי' נ"ו סק"ה): (ג) מי שמתפלל ביחידות והגיע לברכו
אף שכבר שמע ברכו קודם התפלה מותר לפרוס על שמע ולומר ברכו או אחר בשבילו כיוון
שיאמר מיד אח"כ ברכת ק"ש אצל לאחר שכבר קרא ק"ש והברכות ושמע ברכו קודם התפלה
או אח"כ או אפי' מהעולה לתורה לא יאמר עוד הפעם: (סי' ס"ט) (ד) שכה להניח עליות או שלא היה
לו מקודם ויכול להניח בין הפרקים בלא ברכה ולאחר התפלה וימשש בעליות ויברך (סי' ס"ו):
(ה) אצל אם שכה להניח תפלין או שלא היו לו, יכול להניחם בין הפרקים ולברך עליהם
אצל באמצע הפרק יש חילוק אם באמצע יוצר אור או באמצע אהבה רבה ימתין עד שגיע
בין הפרקים שיברך אז אצל אם הגיעו לו התפלין באמצע הפרק של ק"ש עממס כנון באמצע
שמע או באמצע והיה או באמצע ויאמר מברך עליהם מיד. וכן כשהגיעו לו באמצע אחת
ויציב ג"כ יברך מיד ולא ימתין אצל בין ה' אלהים לאמת לא יפסיק כלל ובין גאולה
לתפלה יניחם ולא יברך עד אחר התפלה (פ"מ בנ"ו סי' ס"ו): (ו) אלו הן בין הפרקים בין
קדיש לברכו ובין יוצר המאורות לאהבה רבה ובין אהבה רבה לשמע ובין שמע לזוהר ובין
והיה לויאמר (שם): (ז) אין לענות ב"ה וז"ש בין הפרקים אצל אמן יכול לענות בין הפרקים
על כל ברכה וברכה שישמע (פ"מ סי' נ"א) לבד בין אהבה רבה לשמע (עיין לקמן): (ח)
באמצע הפרק וכן בין ברכו ליוצר שדינו כמו באמצע הפרק אין לענות אמן אמת אחר האל
הקדוש ושו"ת וכן לאמן יהש"ר עד לאחר תיבת יתברך ואמן שלאחר יתברך עונה וכן לקדושה
דהיינו שיאמר קה"ק כו' וברוך כו' אצל יתחיל לא יאמר וכן למודים ג"כ פוסק ולא יאמר
רק מודים אהנו לך ולברכו יאמר ביהל"ו (ולא יאמר יתברך) בין אם שומע בהתפלה ובין
בברכת התורה (גם אמן יענה אחר ביהל"ו) לכל אלו פוסק אפי' באמצע הפרק היבא לסליק
ענינא ואם הפסיק באמצע הפסוק היבא ללא סליק ענינא חוזר לראש הפסוק (סי' ס"ו): (ט)
אפי' בין הפרקים לא יפסיק לקרות עם הצבור פסוק ראשון של שמע (סי' ס"ה): (י) הטיל
מים לא יברך אחר יצר רק יטול ידיו ולאחר התפלה יברך אשר יצר:

ברכו

מקור הברכות

מצאנו ג"כ לשון קילום במשנה בפ"ב דפסחים לעלה ולקלם כו' אבל טוב לבחור לשון מבורר.
ויתחלל דעת הגר"א שלא לומר ויתחלל דע"ז לא איש לעילא, כו' משא"כ על ויתעלה שייד
שפיר לעילא. שמיך דקדושה בריך דוא. המגיא סי' נ"ו כתב "דבריד הוא" נמשך למטה ומופסק
מן קורשא. אבל הגר"א ז"ל כתב שהכל עינין אחד. לעילא בסדורים הרבה כתי' בעיר אוקספורד.
ראיתי גורסים לכל השנה נוסח "לעילא לעילא" אבל אין אנו נוהגים כן אלא בעשי"ת. מכל כן גרסת
רע"ג וביוטרי כתי' יצא. אבל בסדר רס"ג איחא "מן כל" וכג' הרב ז"ל.

ברכו

סדר רב עמרם השלם

יד. יג. [ועומד השליח לפני התיבה וחותר] (ה) **ישתבה** שמך לעד מלבנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה ה' אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה, הלל וזמרה, עז וממשלה, נצה ונבורה, (ג) [גדולה ותהלה] ותפארת, קדושה ומלכות, (ג) ברכות והודאות [מעלה ועד עולם] אתה אל. ברוך אתה ה', מלך גדול (ד) בתושבחות, אל ההודאות אדון (ה) נפלאות, הבוחר בשירי זמרה הי העולמים. **יד.** [ולאלתר מבעי ליה לאינש לאתחולי בפריסת שמע ביוצר אור, ואסור לאישתעווי בין ישתבה לפריסת שמע :

ומחייבין

שנוי נוסחאות והנהגות

מנן האלף

יד. יג. **ועומד** ש"ץ לפני התיבה וחותר **ישתבה**.

הכ"י בשם הכלבו בשם רבינו כ' ד"ס לחון לומר ישתבה מעומד כדי לומר עליו קדיש, וכ' הכ"ה שאלח אמירת ישתבה לחוד א"ס לעמוד, שא"ס עמידה אלא דבר שבקדושה כיון קדיש קדושה וברכו, שנקדש כמו שאלחבים

מקדישים. [וצירושלמי פ"ט ה"ד מברכות משמע קצת דגם כל מידי דתפלה נריך להיות מעומד לאחר שם תפלת המרחץ אינה טעונה עמידה]. משמע הא בשאר מידי דתפלה נריך לעמוד. וז"ע ועוד למה לא כתב שיאמר גם ב"ש מעומד כמו"ש האו"ו, כו' א"ו דרבינו לא כתב אלא מה שחייב מזה הדיון. אלא לש"ץ הזהיר לומר מעומד כדי לומר קדיש אחריו. [שלא יפסיק בין ישתבה לקדיש עד שיורד לפני התיבה ויכין עצמו להתחיל קדיש] ע"כ, וכ"כ הר"א מלוגיל בס' חו"ט וז"ל: כתב רב עמרם, "יש לחון לומר ישתבה על העמוד כדי לומר עליו קדיש, וכ"כ הגר"א סי' נ"א סקי"ב על מ"ש הרמ"א והגו לעמוד בנ"ש וביבדק דוד וישתבת, לחומר עלמא". וכן בס' מע"ר כתב "מותר ליטב עד הקדיש שקודם ברכו":

ועמש"ל אות ב' דברכת ישתבה כבר היתה נהוגה בפי הו"ל, ונתקנה מדורות קדומים. ובספר החזקיה כתב שנתקנה מאנשי כנסת הגדולה, וכ"כ האו"ו גם על ב"ש וכן הוכחנו לעיל משום דכל הטעון ברכה לאחריו טעון לפניו. וכ"כ מהר"י ו' חזיב על ישתבה שיברכה בתנאי שכבר ברכ ב"ש. וקרא קצת פסוד"ו, כיון שהיא ברכה הסמוכה להברכה היך יאמרנה בלא הברכה. וכ"כ המנהיג. דמפני כן אסור לשוח בנתיים, והשה עבירה היא בידו וחוזר מעורכי מלחמה, [הרי"ף והטור הביא זאת דהחזר מעורכי מלחמה רק על הבה בין ישתבה ליוצר. ואולי למד מק"ו. אך יותר קרוב שגלגל זאת משה בין תפלה שעי"ל ל"ש דחוזר מעורכי מלחמה]:

יד. **ולאלתר** מבעי ליה לאתחולי בפריסת שמע ואסור לאשתעווי כו' מועתק בטור סי' נ"ד. ופירש הכ"ה דה"ק מזה מהחזקה שלא להפסיק אפי' בשתיקה ולאלתר מבעי ל' לאתחולי, אבל אין איסור אה"כ מפסיק בדבור וז"ש "ואסור לאשתעווי". והעם כיון שנסדר משום דר' שמלאי שיסדר שבו של מקום ואה"כ יתפלל ראוי שלאחר ספור שנים יתפלל מיד ולא יפסיק אפי' בשתיקה. עכ"ל. וכתב בתה"ד סי' ג' דמה שאמר הגאון אסור לאשתעווי הלשון משמע דוקא דברים בעלים או דבר צורכיו ולא דבר שבקדושה ולא דמי למפסיק בק"ש וברכותיה דגוסה דעת הגאונים לאסור אפי' דבר שבקדושה. עכ"ל. ועיין בסדרנו סי' י"ז ללוצר כי כבר ליכא איסורא. וכתב בתנאי הגאונים סי' פ"ו בשם רב נטרונאי גאון דאסור לשוח

סדר ק"ש וברכותיה.

טו. ומחייבין לאידהורי למפרס ית שמע בעונתה, בדתנן [ברכות ט'] ע"ג] מאימתי קורין את שמע בשחרין משיכיר בין תכלת ללבן. (א) [ותנן] בין תכלת שבה ללבן שבה. ותנא ר"מ אומר כדי שיכיר בין זאב לכלב, ר' עקיבא אומר כדי שיכיר בין חמור לערוד. אחרים אומרים כדי שיעמוד חבירו ברחוק ד' אמות ויכירוהו. ואמרינן אמר ר"ה הלכתה כאחרים. [א] אביי קא פסק (ב) לתפלה באחרים, לק"ש כותיקין. (ג) דאריי ותיקין היו גומרין

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

טו. (א) צ"ל "ותניא" וכיג הרא"ש וכח"י ב"ט, לשון בין ישתבח לפריסת שמע, דקאמרינן (ב) צ"ל "לחפלין". (ג) "ומאי ותיקין" דאריי. לעולם יסדיר כו'. ומסיים שם, "הווי יראים מן המקום, והזהרו בנפשותיכם, ואל תעברו על דברי חכמים. שכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה" עכ"ל. ובמנהיג אות ד' ובב"י סי' קכ"ו מובא אנדה של אליהו ז"ל לעשות נקמה למי שמספר כו' ע"ש :

ובמהחזור ויטרי מובא בלאן אחר שירת אז ישיר, שכל אחד מתעטף בעליות ומברך. ומי שיש לו תפלין ורואה להניח מניח שט"י ומברך להניח. וש"ר מניח בלא ברכה. ואם אין לו אלא ש"ר מברך עליהם על מצות ע"ש. ודבריו תמוהין שיפסיק לכתחלה לאחר שהשלים הזמירות קודם ישתבח כיוון דברכת ישתבח עליהו קאי, ויש הפסק ביניהם לברכה דידהו. וראיתי להב"י בס'י' ג"ג שהשיג כמו כן על הכלבו שכת' עומד החזן ומתעטף בציצית כו' ויורד לפני התיבה ופותח ישתבח, וכתב מי דחקו להפסיק בברכת עטיפת ציצית. והל"ל שיברך על עטיפת ציצית קודם ברוך שאמר, והד"מ שם כ' דגם הכל בו מודה לזה ומיירי שמברך קודם ב"ש, אולם אם לא היה לו טעם יכול החזן להפסיק דאין לו לירד מהתיבה לאחר שהתחיל ישתבח, אבל יהיה ימתין עד לאחר ישתבח, דאז עדיף פני להפסיק כדלעיל ר"ס ג"א. וע"ש דגם כתב שם הכלבו שאפי' לדבר מצוה אין לו להפסיק בין ב"ש לישתבח, ע"ש. וכ"כ הלבזש. וכ"כ אינו עולה לתוך מ"ש הויטרי בלאן, וכל אחד מתעטף כו'. והגאון רע"א בהנהגותיו סי' ג"ג כ' אפשר דלענין זה חמור פסוד"ו מברכות ק"ש כיון שיש תקנה להמתין עד לאחר ישתבח, ע"ש. וא"ל לי לישב דברי הויטרי רק דהוא נמי מיירי שכל אחד מתעטף בעליות אחרי ישתבח. אע"פ שלא הזכיר עיד ברכה דישתבח, מפני שרואה להודיע דהזן הכנסת עומד לפני התיבה קודם ישתבח, והחזן באמת מברך ומתעטף קודם ישתבח כמו"ש הד"מ, ולהכי כ' את הנוסחא ישתבח רק אלא חזן הכנסת. וכך היה מנהגם שכל אחד מהקהל התפלל כל ברכות השחר ופסוד"ו בלי ש"ך, והש"ך היה עומד לפני התיבה רק בברכת ישתבח, ולא התחיל בברכה זו עד שגוי' לו מנין מפני הקדיש שאחריו, דאין לאומרו בלי עברה עיון ד"מ. ועיין בבאורנו להלן בסדר ק"ש אות ה' בשם שצ"ל דלפעמים היו הקהל מסיימים לעצמם גם ברכה דישתבח, אלא שנהגו להמתין על הש"ך שאומר ישתבח ועונים אחריו אמין :

סדר ק"ש וברכותיה.

טו. א. אביי קא פסיק הלבנתא כו' לכאורה כיון דפסק כבזיי ומסיק דכך מצוה מן המוציא, למה צריך להאריך ולהביא כל לבון המצוה והבדלות ולהביא דברי רב הונא דהלכה באחרים כיון דקיו"ל כבזיי דהוא בתרעה. ואפשר דרעה לרמוז דאע"פ שמוצה מהמוכר כותיקין, מ"מ התחלת זמנה משיכיר בין תכלת ללבן. כסתמא דמתניתין דמילתא

סדר רב עמרם השלם

גומרין אותה עם הנץ החמה. [ותניא נמי הכי (ד) י' יוחנן בן תימא אומר מצותה עם הנץ החמה.] כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום, וכך מצוה מן המובחר. ומאן דקא קרי ק"ש בעונתה, שקיל אנרא יותר מן כד עסיק בתורה. דתנן [סס] גבי ק"ש עד אימת ר' אליעזר אומר עד הנץ החמה, ר' יהושע אומר עד ג' שעות, ומדקתני סיפא הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה מכלל דבעונתה עדיפא מפי מדעסיק בתורה. [ב] ופסיקא הלכתא כר' יהושע. [ג] ולא הפסיד דקתני מאי פירושא. לא הפסיד ברכות. אלא

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ד) בח' גובושרי גורסי ר' יהודה ב' תאבאלפנינו בגמרא דמילתא דר"ה דלמך דהלכה כחאריס דלמרי כדי שיכיר את חבירו מרחוק ד"ה, הואניו ל"ג

ג"כ שיעורא דמתניתין. וכדלמרינן בירושלמי דמאן דלית ליה בין זאב לכלב כמ"ד בין תכלת לברתי, ומ"ד כדי שיכיר כמ"ד בין תכלת ללבן. וכ"כ הרא"ש דמודה אבוי על תכלת זמן קריאה דהוי בין תכלת ללבן, ע"ש. ולכן הביא הגאון כל לשון המשנה בין תכלת ללבן ומפרש אותה בין תכלת שבה ללבן שבה, ומאי דלמך דר"ה דהלכתא כחאריס, להשמיענו התחלת זמנה אימת. אולם גירסת הרשב"א בחדושינו בלשון הירושלמי דמאן דלמך בין זאב לכלב הוא כמ"ד בין תכלת ללבן ע"ש, וכ"כ ביפה עינים לחאריס דס"ל כדי שיראה חבירו ויכיר הוא כמ"ד בין תכלת לברתי, וע"כ דר"ה דפסק כחאריס פליגי אסתם משנה, ואפשר דס"ל לר"ה להחמיר שיראה אור גדול כדי שיכיר גם בין הצבועים, הדומים כמעט זה לזה. ולפי שיטה זו לא הו"ל להגאון להאריך ולהביא לשון המשנה ולפרשה בין תכלת שבו ללבן שבו אי ס"ל דהלכה כר"ה. וז"ל לפי' דהעתיק גם. לשון ר"ה, להשמיענו לאבוי פליגי עליו, ואמר דרק לתפלה [הך לתפלה ר"ל לתפילין, וכ"כ תר"י ובתוס' וברא"ש]. הלכתא כחאריס ולא בק"ש. ומדלא ביאר התחלת זמנה אימתי ודאי דהלכתא כסתמא דמתניתין משיכיר בין תכלת שבה ללבן. ומשמעות לשון הגאון, אבוי קא פסק" שכתב אחרי דברי ר"ה ג"כ משמע להשמיענו דאבוי פליגי אר"ה, אולם למנוה מן המובחר הוא כותיקין, ורמז בזה ג"כ לאפוקי מדעת ר"ת יומא ל"ו. דהותיקין היו ממחרין שלא כדין כדי לסמוך גאול"ת, אבל זמנה באמת אחר הנה"ה. אלא דקך מצוה מהמובחר :

ב. ופסיקא הלכתא כר' יהושע כו' אע"ג דכסוף שתי שעות קא קרי. דעת הגאון דהא דאר"י עד בלש שעות עד תחלת שעה השלישית קאמר, כמובא בסמ"ג

והגמ"י בפ"א מ"ג כסם רבינו שמחה. וראייתם, ממה שאמרו בפ"ק "שית לליליא ותתתי דיממא משמרות קרי להו" וס"מ דעד ולא עד בכלל קאמר. אבל הרב אבן הירחי דהה זאת, וכתב דהשעה השלישית היו עוסקין ללבוש ולנעול ולרחוץ ולהכין עצמם לקראת אלהי ישראל, דאס"ד דמיד שהגיעו שתי שעות עבר ז"ק, מתי היו קוראים מלכי ישראל ומלכי ב"ד השיגים עד ב' שעות. וכן פרש"י תרתי דיממא שאר בני מלכים ישנים, ואחרים פירשו כיון דמנא שתי משמורות בהדי תרתי דיממא מה לו להזכיר השעה השלישית, עכ"ל. וכ"מ בירושלמי פ"ק דברכות, ר"י ור"א נפקין לתעניתא אחו כזכור ומקרי ק"ש בתר ג"ש, בעא ר"א ממחי בידיהון, א"ל ר"י ולא כבר קראו בעונתה ע"ש. ועוד נראה שם מפורש שאמרו ביומי דר"י הוינן נפקין לתעניתא וקריה שמע "בתלת שעות" [כן גרס הר"ש סורליו וגרסתנו בתר ג' שעות] וס"מ דמותר גם בשעה שלישית, וכ"פ הרמב"ם והטור דלא כהרע"ג, והש"א סי' ה' מפלפל הרבה בזה, ומסקנתו ג"כ כהרמב"ם והטור, אבל לא ראה דברי רבינו הגאון ז"ל :

ג. לא הפסיד דקתני מאי פירושא לא הפסיד ברכות. לכאורה הך מ"ש ופסיקא הלכתא כר' יהושע, ולא הפסיד כו' אין להם שיבות לראשית ענינו, שהתחיל

דמאן דקרי בעונתה שקיל אנרא מפי מדעסיק בתורה, ועוד ק' למה לא הביא מימרא מפורשת

אלא מברך לפניו ולאחריה, אע"ג דבסוף שתי שעות קא קארי, ולא מבעי לי לשנויי בה בק"ש ממאי דתקינן (ה) [רבנן] :

ומאי

מן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

ל"ג לא גרסינן לי' כלל בשם מ"ד. (ה) "קמאי". מפורשת דר' מני דאמר "מכלל דקורא בעונתה עדיף" והיינו דשקיל אגרא טפי מעוסק בתורה :

ונראה. משום דליתא בגמרא דף יו"ד אר"ה הקורא מכאן ואילך לא הפסיד וכלבד שלא יאמר יוצר אור מיתבי כו'. אבל מברך כו' תיובתא. איכא דאמרי א"ר הסדא כו' לא הפסיד ברכות. תניא נמי הכי כו' א"ר מני גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מעוסק בתורה מדקתני הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאלם הקורא בתורה, מכלל דקורא בעונתה עדיף :

ואיכא לאקשווי במאי דאמר מכלל דקורא בעונתה עדיף. מאי ענין מצוה לתורה. הקורא בעונתה מקיים מ"ע דק"ש ואפי' לא עדיפא מתורה הוא מחויב לקיימה. וכש"כ למ"ש הגר"א בריש מס' פילה דת"ת נגד כלם, שבתיה אחת מד"ת מקיים מ"ע, ובזמן שעושה מצוה אחת אפי' אם היה לומד ומקיים בלמודו מאות מ"ע, מ"מ כיון שהיא מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים דוחה למצות ת"ת ע"ש. וא"כ מנ"ל דקורא בעונתה עדיפא, הלא זמן תורה לחוד וזמן מצוה לחוד. ולא מצאתי מי שהעיר בזה. וז"ל דייק מיתור לשון המשנה דאמר "כאלם הקורא בתורה" וכי ק"ש לאו דת"ת היא ומאי אשמועינן בזה, איז לדיוקא אחי דק"ש בעונתה אע"ג שהיא מצוה אחת, שקיל אגרא טפי מעוסק בתורה. והאי עדיף ר"ל דשקיל אגרא טפי :

אכן עדיין לא אתבאריר דמיתנין דקתני כאלם הקורא בתורה מיירי לענין קבול שבר. דהשעה מקובצת הקשה לר"ה קמיתא שהפסיד ברכות, מאי קמ"ל מתניתין ללא הפסיד כאלם הקורא בתורה הלא זה דבר פשוט הוא, ותיצר דקמ"ל דאע"ג שפסע ולא קרא בעונתה, לא חשיב כמזכיר עון כשקורא אח"כ משום דהויא כקורא בתורה, ע"ש. ויש לעיין לדבריו א"כ מנ"ל לר' מני בזאת דקורא בעונתה עדיף. דלמא קמ"ל דלא הוי כמזכיר עון. וז"ל כיון דבזאת קי"ל להלכה דלא הפסיד ברכות אין זה כמזכיר עון. וע"כ דקתני לדיוקא דקורא בעונתה עדיף לענין קבול שבר :

אולם עדיין לא אתבאריר דמיירי לענין קבול שבר, דהנה בתוספי הרא"ש ורבינו רי"ה בברכות הקשו מאי איריא ק"ש דקורא בעונתה עדיף, הלא אפי' תפלה נמי עדיפא מת"ת, דהא מפסיקין אפי' לתפלה. ותירצו דר"ל דאפי' כגון רשכ"י ואחביריו שתורתן אומנתן ואין מפסיקין לתפלה, מ"מ מפסיקין לק"ש דקורא בעונתה עדיף ע"ש. הרי דמפרשי מלתא דר' מני לענין הפסקה :

אכן לרבינו הגאון ז"ל דחיקא לי' לפרש כך דר' מני משמענו לענין דמפסיקין ליה אפי' מי שתורתו אומנתו, דמי שתורתו אומנתו נמי אינו מפסיק אא"כ השעה עוברת. וכמו"ש בשבת י"א בתוס' ד"ה כגון אנו מפסיקין ע"ש. ובשלמא אי הויא הלכתא כר' אליעזר דזמנה רק עד הנה"ח י' לומר דהוי שעה עוברת בזמן קרא, ולהכי מפסיקין, אבל כיון דהלכה כר' יוחנן שזמנה עד שלש שעות, א"כ מאי גדול הקורא ק"ש דא"ר מני לענין דמפסיקין, הלא אם אין שעה עוברת אין מפסיקין. וכש"כ דבירושלמי פ"ק דברכות ס"ל בזאת לרשכ"י דגם בעונתה לא עדיפא מד"ת מקיים מ"ע, משום דזה שינוי וזה שינוי ואין מבטלין שינוי מפני שינוי, משום דאין מבטלין תורה שהוא דבור מפני ק"ש שגם הוא אינו אלא דבור, וכש"כ דלא עדיפא ממשנה, כמו"ש בירושלמי לרשכ"י שתורתו אומנתו, ולכן דחיקא להגאון לפרש מלתא דר' מני לענין הפסקה ומובנה לפרש דמיירי לענין קבול שבר דשקיל אגרא טפי מעוסק בתורה :

וזה שאמר הגאון "ומאן דקרי כו' דתנן כו' ופסיקא הלכתא כר"י. ולא הפסיד דקתני לא הפסיד ברכות, ור"ל דמכל זה מוכח דמאי דאמר "עדיף" ר"ל דשקיל אגרא טפי ולא מיירי לענין הפסקה ולהכי לא הביא מומרא דר' מני שאינו מפורש בדבריו דשקיל אגרא טפי :

אך כ"ז לפלפולא, ואין דרכו של הגאון ז"ל בכך. והאמת שלא היה כלל בגרסתו דברי ר' מני

מז. [ד] ומאי דקא אמרינן דמצי אינש למקרי ק"ש בתר שתי שעות, חס ושלום לכתחילה לא שרו ליה למעבד הכי, ומאן דעביד הכי בכונה דלא מחמת אונס, ולא מחמת איעכובי במידי דמצוה נקרא פושע. ובמאי מידי דשרי איעכובי כגון שבתות ויו"ט ותענית צבור, דמשתהו עד דמיכנפין צבורא, אי נמי בני בי רב דיתבי וגרסי וממשיך להו גרסייהו. (א) [ס"א. הני מילי כיון דשכיחי רבים אינון אי לא מיעכבי עד דמיכנפין] ממנעי רבים מן הק"ש ומן התפלה. ותלמידי דיתבי וגרסי ואתו בעלי בתים למשמע ולמילף מפלפוליהו. ודויתקין מלתא דלא שביחא היא. (ב) [דלאו] כ"ע מצי לכונא כותיקין, ואע"ג דא"ר יוחנן [שבת דף י"א] לא שנו אלא בדורות

הראשונים

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

מני ומש"ה לא הביאו. וכ"כ המעיו"ט פ"ק דברכות אות ע'. דתרי" לא גרסו הא דר' מני ע"ש. ומ"ש "ופסיקא הלכתא" כו' אין לו שייכות כלל לדלעיל מיני' ומלתא באפינופשי' הוא: **מז.** [ד] ומאי דקאמרינן דמצי אינש למקרי ק"ש

מז. (א) הוא ראשי תיבות, סדר אחר' שהמעתיק מוצא כן בסדר אחר. אבל בבתי' ב"ט איחא אי נמי כגון הני דשכיחי אינון דאי לא דמיעכבי עד דמיכנפין, וביושרי הגרסא. כגון הני מילי דשכיחי אינון אי לא דמיעכבי. (ב) "ולאו". חכמים

בתר שתי שעות ח"ו לכתחילה כו' ומאן דעביד כו' ולא מחמת איעכובי במידי דמצוה. כו'. הלשון הזה אע"פ שהוא כן בספרי הכת"י, ומועתק גם בויערי. מ"מ אין ספק שהוא טעות דלא מצינו דמצי למקרי בתר זמן ק"ש לכתחילה אפי' מחמת איעכובי במידי דמצוה. דאין עד ג' שעות תנן, וס"ל לגאון דעד ולא עד בכלל ומכאן ואילך אע"פ שלא הפסיד הברכות, מ"מ לכתחילה מי שרי. ועוד בירושלמי בר"י ור"א דנפקין לתעניתא ודאי דהוי איעכובי במילי דמצוה, ואח"כ צבורא למקרי ק"ש בתר ג' שעות כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת כי כבר קראוה בעונתה, מ"מ בעי ר' אחא ממחי בידיהון מפני ההדיוטות שלא יאמרו דבעונתה הן קוראין, אלמא דיש איסור בכל גווי, ועוד מ"ש הגאון, "האי שכיח ודויתקין לא שכיח" קשה ותיקון מאן דכר שמיהו. אלא ודאי צריך להגיה "קודם" שתי שעות, וס"ל לגאון דאי לא קרא כותיקין בזמן נה"ח, שלא מחמת אונס ולא מחמת איעכובי במילי דמצוה נקרא פושע, וכן ס"ל לתרי' בפ"ק דברכות שאם לא קרא קודם הנה"ח יש לו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל דזמנה לכתחילה אינה מהגן ואילך. והכי משמע ביומא כו' היא עשתה גברת כו' והי' היכר לשאר עמא דארעא שלא היו קמים בהגן שיקדימו לקרותה מיד. ע"ש. וגרסא עוד רחיה מפורשת לזה מירושלמי פ"ק דברכות, דאמר הלכה כר' יהושע בשוכה, ופרוך וכי יש הלכה בשוכה ומסיק כך הלכה, ולא אמרו בשוכה אלא כדי שיהא האדם "מזורז עצמו לקרותה בעונתה" עכ"ל, ור"ל דאפי' לר' יהושע צריך לזרז עצמו לקרותה בהנה"ח :

וכך הם השעת דברי הגאון ז"ל, דתלמידים דיתבי וגרסי, אע"פ שכבר הגיע ז"ק אם יש בענין הזה תקנת אחרים כמו בעלי בתים דילפי מפלפוליהו. או תעניות ושבת ויו"ט שצריכין להתעבד עד דמיכנפי צבורא, אינן צריכין להפסיק תלמודם מפני הגן, ואפי' לאחר כן אין להם להפסיק עד זמן של סוף שתי שעות, ומעמא כדי שלא ימנעו רבים מק"ש ותפלה. ואע"ג דקיי"ל כגון אנו מפסיקין לק"ש ותפלה, ה"מ בתפלת המנחה דליכא למיקסא אשיעורא, שזמנה רב מהתחלת זמן תפלה עד סוף זמנה. ומפני שסומך עצמו שלא יאחר, איכא למיהא שיתבטל לגמרי מתפלה. אי נמי ליתא סימן בהתחלת זמנה דאינו נראה לעינים כ"כ כמו שגראה בהגן החמה, אבל בשחרית ששיעור ז"ק נראה לעינים ואיכא למידע שיעור ז"ק עד שתי שעות מזמן הגן

סדר רב עמרם השלם

צב

הראשונים כגון רשב"י וחביריו שתורתן זו היא אומנתן. אלא כגון אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה. הני טיולי לתפלתה של מנחתה, דליכא למיקם אשיעורא. אי נמי לק"ש דשחרית היכא דליכא תקנת (ג) [אחרים], אבל היכא דאיכא מידי תיקון, כיון דהאי שכיית. וכיון כותיקין (ד) [כות] לא שכיית שפיר דמי לאיעכוכי. אבל בשאר יומי אסור למיפק לאורחא מקמי ק"ש ותפלה, דאמר רב אידי בר אבון ארי"צ בר אשיאן [ברכות י"ד] אסור לאדם (ה) לצאת לדרך קודם שיתפלל, שנאמר צדק לפניו יהלוך וישם לדרך פעמיו, וק"ש ותפלה כי הרדי ניגהו :

ורקא

בגן האלף

שינוי נוסהאות והגהות

(ג) ,,חכמים". כ"ג בויטרי, (ד) ,,כוותיה" וכצ"ל. הקד, א"ל לבעל תלמודס, אי נמי אפי' בשחרית נמי מפסיקין לק"ש ותפלה היכא דליכא תקנת מלוה, אבל היכא דליכא תקנת אחרים שלא יתבעלו רבים מק"ש ותפלה א"ל להפסיק, ואע"ג דותיקין בויטרי

נמי מלוה, מ"מ האי שכיית, ותיקין לא שכיית, דכלא"ה כ"ע לא מצי לכיון זמן כותיקין, ולכן שפיר דמי נמי לאיעכוכי, אבל היכא דליכא תקנת מלוה אפי' צריך לצאת לדרך קודם הנה"ה, אין לו לסמוך ע"ז שיקרא אח"כ, ובה"כ כ' התוס' שבת י"א שאע"ג שאנו מפסיקין לק"ש ותפלה, מ"מ היכא שאין שעה עוברת אין לו להפסיק מתלמודו, ועו"א מוכר אגוז משמיע תורה גם תפלתו תועבה, ע"ש. ובה יבואו על גכון כתפוהי זהב במשכיות כסף כל דברי הגאון ז"ל :

ובן נמצא בתשו' הגאונים לרב גערוואי שב' שאלתם: שיש בתי כנסיות שמתקבצים הגבור לאחר פרשיות שבתהלים בשבת ויו"ט, ובר"ה ויוהכ"פ מוסיפין פרשיות. ועוד שהגבור מוזמרים, מתהילין תלמידים ושונים ודורשין עד קרוב לשתי שעות ואח"כ מתפללים, מהו לעשות בן כיון שהגיע ז"ק. והשיב, מדה יפה הם עושים. וכך מנהג בבבל מתחלת גלות ראשונה, שכיון שגלו וגמעט התלמוד, ובעלו המלמדים מצער גלות, נתקבצו ב"י אלל כבאים ובעלי תורה, ואמרו להם אנו אין בידנו לא משנה ולא תלמוד לשנות בלילה, ויש עלינו עזרה ומחיה ופרנסה, בשבתות וכיו"ט מיהא שיש לנו פנאי, נשב בטלים ונישן כל הלילה ? תיקון להשכים לביהב"י ולומדים עד שחרית, והסכימו על מנהג דוד הע"ה, שאמר חזות לילה חקוס" עכ"ל :

ומדבריו של גאון שלא התיר ללמוד אלא לתלמידים דגרים, ואחו בע"ב למשמע ולמילף מפלפוליהו. ואמר היכא דליתא תקנת אחרים, נלמד דס"ל כרש"י ז"ל ברכות דף ה' בבבא בנימין שהי' נזהר מלעסוק בתורה עד שקרא והתפלל. ואע"פ שהתוס' הקשו מפ"ב מרב דמתני פרקין וקרי ק"ש, ומסקנא לגמ' למימר דעביד הכי גם בדמטא זמן ק"ש. כבר תי' בתר"י דהתם מייירי בלמוד לאחרים. ובהא כ"ע מודו בהשבעה עוברת, ואם לא ילמדו יתבעלו, וכמו שמיניו ברבינו הק' שלמד לתלמידים, ובהגיע ז"ק העביר ידיו על עיניו והתפלל אח"כ. והכי ס"ל גאון ז"ל. והר"ש ז"ל כ' דמ"ש רש"י שגזר מלעסוק בתורה מיירי באדם שמתפלל בבית מדרשו דלמא מטרד בגריסו' ויעבור זמן ק"ש ותפלה, וכ"פ בשו"ע סי' פ"ט דהרגיל לילך לביה"כ מותר, יע"ש. אבל מדברי הגאון משמע דלא התיר אלא היכא דליכא תקנת רבים אחרים, דלא"כ לא הי' צריך לומר דלתי רבים למילף מונייהו. אולם י"ל דהגאון ע"כ נמי מיירי בכה"ג, בתלמידים המתפללים בבית מדרשם ואינן רגילים לילך לביהכ"ג, דאז חיישינן דלמא מטרדי בגריסיהו, אבל ברגילין לילך ולהתפלל בצבור ודאי דמותרים ללמוד עד הזמן שהצבור מתפללים, דלא גרע מתעניות ושבתות דשרי להו להמחין עד דמכנסין בצבור משום דליכא תקנת אחרים דלא ימנעו רבים מן הק"ש והתפלה, כש"כ תקנת עזמן כדי שיתפללו בצבור :

אבל

בד

סדר רב עמרם השלם

יז. ודקא אמרינן אסור לאישתעווי בין ישתבח לפריסת שמע, (ה) מילי דלאן צריכי צבור נינהו, אבל לצורכי צבור, או לצורך מי שבא להתפרנס מן הצבור ובעו למפסק ליה צדקה, איסורא ליכא. (ה) אבל בתר דמשתעו צורכיהו קאים (ג) חזנה. ומקמי די לימא ברכו פתח הכי. (ג) **ויתגדל** ויתקדש וישתבח שמייה רבא. אמן. בעלמא די ברא כרעותיה, וימליך מלכותיה, בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל, בעגלא ובזמן קריב

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

יז. (ה) אבל בתר דמשתעו צורכיהו כו' קאים חזנה ומקמי דלימא ברכו פתח יתגדל כו' ולפני ישיבה שאין דרכן של בני ישיבה לספר אומר ברכו וא"ל יתגדל. דין זה האחרון לא נמצא בפוסקים, וגם הויטרי שמעתיק תמיד כל דברי הגאון לא הביאו. אך המנהיג הזכירו :

ונראה דס"ל לגאון שכל עניני תפלה מן ברוך שאמר עד סוף י"ח חלה ענינא נינהו בסדור שבתיו של מקום, פסוד"ו וברכת ק"ש וק"ש וסמיכת גאול"ת, ואח"כ התפלה עצמה

יז. (ה) בויטרי וכת"י ב"מ "הני מילי". (ב) "שלוחא" (ג) וזה נוסחתו של רבינו סעדיה "יתגדל ויתקדש שמייה רבא [ויענו אמן] בעלמא די ברא כרעותיה וימליך מלכותיה, ויצמח פורקניה, בחייכון וביומיכון ובחיי כל בית ישראל. בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן [ויענו אמן] והא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי [אמן] ישתבח, יתסאר, יתרומם, יתעלה, ויתנשא, ויתקלם שמייה דקודשא בריך הוא [ויענו אמן] לעילא מן כל ברכתא, שירתא, תושבתתא, ונהמתא, דאמירין בעלמא ואמרו אמן. [ויענו אמן] :

בכת"י

ואחר התפלה אומר קדיש להקדיש שמו של הקדוש על כל מה שאמר תחלה, וא"ל לומר קדיש כלל בין ישתבח לברכו, אכן זהו רק לפני ישיבה שדרכם להתפלל בפני עצמם, ואין דרכם לספר ולהפסיק בשום דבר, דמילי דלצבור לאו עלייהו רמיא. אבל בביהכ"נ מקום שהצבור מתפללים דמתרמו דמפסיקים במילי דלצורכיהו, או כמי שבא להתפרנס מהצבור ובעי למפסק ליה צדקה, ופסקי תפלתם לתרי עניני לכן בתר דמשתעי צורכיהו פתח חזנה ביתגדל :

ואע"ג דהקדיש קאי על פסוד"ו וא"כ למה מפסיקים קודם קדיש, וגם כשהזוירים ומתחילין בקדיש קדיש זה על מה קאי? כבר שאל זאת הרב בדרכי משה, וכתב שלכן ביטל את המנהג הזה בעירו, והנהיג בהסכמת חזירים להפסיק אחר הקדיש, ושם נחס על מעשהו וחזר בו, לפי שראה בס' או"ז שפסק במי שזודמן לו ליציאת לאחר שמעיד והתפלל שיברך להשתטף בין ישתבח לקדיש. ולכן כתב הגה להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם, ואין לבטל מנהגם, ע"ש בס' נ"ד. אכן אלו הוי חזי רבינו הד"מ את דברי הגאון לא הי' צריך להסתייע מדברי האו"ז, כי היה לו תנא דמסתייע, וגם הר"א מלגויל בס' אורחות חיים כ' לפסוק אחר ישתבח ופ"כ הרב המנהיג, והתימא על הד"מ שלא הביא מהם ראיה :

ומה שהקשה קדיש זה על מה קאי, אפשר שהיו אומרים לפניו איזה פסוקים, ויותר נראה שמנהגם היה לומר שירת הים אחרי ישתבח, כמוכא בסדר כת"י מא"י המסודר לפי מנהגי גאוני צבל. וכן נזכר בסדר רב עמרם בראשון של פסח וז"ל : ואומר חזן נשמת ויושע, עד כי אבי' רופאין, והוא רחום, קדיש. ור"ל שהיו חותם ישתבח על נשמת שהוא ברכת השיר, ואמר אחריו ויושע. והגם שלא כתב לומר כן גם בימות החול, מ"מ אפשר דשעה דהוי מפסיק במילי דלז"ל, היו אומרים לפני קדיש איזה פסוקים, וגם ברמב"ם פ"ז מה"ת הי"ג כתב "יש מקומות שנהגו לקרות אחר שמברכין ישתבח שירת הים, ויש שקורין שירת האזינו" ועיין רוקח סי' ש"ך :

אכן הכמי הארפתים שמנהגם הי' להתפלל בביהכ"נ של צבור, ומפסקי להו מילי דלצבור היו אומרים

קריב, ועונין חצבור, אמן יחא שמיח רבא מברך לעלם ז' ולעלמי עלמיא. ואומר יתברך שמיח דקודשא בריך הוא, אמן. ישתבח ויתפאר ויתרומם ויתהדר ויתעלה ויתקלם שמיח דקודשא בריך הוא, אמן. לעילא מכל ברכתא, שירתא, תישבחתא, ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן. ואומר. **ברכו את ה' המבורך.** **ח' ועונין חצבור ברוך ה' המבורך לעולם ועד.** (בכתב יד ב"מ ובנדפס איתא כאן נוסח קדים ליחיד ונוסח ברכו ליחיד. ולא העתקתים בלשון הם מאגדות הלזניות.) **ולפני ישיבה שאין דרכן של בני ישיבה לספר, אומר ברכו ואין צריך לומר יתגדל :**

חבי

מגן האלף

אומרים תמיד החזי קדים קודם ברכו, ולכן לא העתיקו זאת הויטרי ושאר פוסקים. ומלמתי בן אה"כ בם' ענ"י בשם התניא שכתב בעטם הקדים משום שמא יפסיקו בצרכי לבו, והוא כמו"ש. עוד טעם ב' במהניג שנהנו העולם לאומרו לקדים גם שאין מספרים, כדי להזכיר קץ הימין בתפלה כי כן סדר השבח, ע"ש :

אחר כתבו זה זכיתי להשיג ס' הפרדס לרש"י וראיתי בו מפורש בדברנו וז"ל בסי' ה' "ושליח לבד כשעומד להתפלל מתחיל הקדים להפסיק בין ישתבח ליוצר. להודיע שעל פסוקי דזמרה קבעוה. דאי ישתבח תפלת התחלת יוצר היא לא ראוי לומר ישתבח בפה, כמו ברוך שאמר. אלא נהנו שיאמר הונו לבדו בעמידה ישתבח, ומיד מתחיל הקדים כדרך שאנו עושין שאומר הקדים אחר הפסוקין, ואין ראוי להפסיק בין ישתבח לקדים, דאם יפסיק על מה אומר הקדים, הא אחר פסוקין ראוי להקדים מיד, או אחר התפלה, ובמחנה מקדים על פסוקי תהלה לדוד. כלל דמלתא אין מקדישין אלא אחר הפסוקין ואחר תפלה". עכ"ל, ודבריו מתאימים למ"ש. אלא שמה שז' "לא ראוי לומר ישתבח בפה", קשה להולמו, וגראה לבאר פת"ש שהבלי לקט אות ז' וז"ל, הא למדת שאסור להפסיק משיחילי ברוך שאמר בו' וכן מלמתי בשם רבינו שלמה "כל הבור ראוי לומר ישתבח בפה כמו ב"ש, אלא שנהנו שיאמר אותו הונו בעמידה ועונין אחריו אמן. ומיד מתחיל קדים כדרך שאומרים על הפסוקין" עכ"ל, והיינו שמהניגם הי' שהחזן הי' פורס על שמע ומוציא את הקהל בדברותיו שעונין אחריו אמן, והי' מוציא אותם גם בדרכה דישבחה. ולפי דיש להסתפק אולי גם ישתבח ברכת הודאה היא והתחלת תפלת יוצר היא, ולא התימה ללשחריה של פסוקי דזמרה, ומה שאינו מתחיל בברוך ל"ק משום דז"ל דעל ברכה דהודאה לא תקנו לפתוח בשם ומלכות דומיא דללהי בשמה, ומוזדים דרבנן, וברכה שעל הנשמים, וכמו"ש בש"ל אות ב' ע"ש. לכן אמר "דאי התחלת תפלת יוצר היא לא ראוי [להקל] לומר ישתבח בפה". אלא היו יוצאים מושג"ך כמו שמוציא אותם בברכת יוצר. ואכן חזינן שגם הקהל ג"כ מתפללים איש איש לבדו עד אחר ישתבח. וש"מ מזה שהוא התימה לפסוד"ו ואינו ראוי להפסיק בנתיים. והדברים ברורים למצין :

ז' ולעלמי עלמיא. עיין מקור הדברות :

ח' ועונין חצבור ברוך ה' המבורך. רבינו הגאון לא הזכיר שגם הש"ך עונה עמהם. ואפשר דס"ל כהר"ם מרוטנברג שאין הש"ך אומר ברוך, וכן הוא בירו' פ' ג' שכלו אמר שמואל אני איני מוציא ענמי מהכלל [והי' אומר נכרך שכלנו משלן] הריבון הרי ברכת התורה [שהחזן אומר ברכי] א"ר אבון מכיון דיומר המבורך אף הוא אינו מוציא ענמו מהכלל. אכן רבינו הנשיא הברלוצקי כתב בשם רב סעדיה שהעולה לתורה ג"כ חזיר לומר ברוך ה' המבורך לע"ו, כמו בברכת הוימון דלויפסקא בדף מ"ו שחזור למקום פסקי שהזכיר לומר "ברוך שכלנו משלנו". אך רבינו הגאון לשיטתו לא הזכיר גם בזה"ש שחזור לומר ברוך, והטעם ב' הצי"ח ללא דמי לנכרך שכלנו שאינו אלא לשון הזמנה, ולכן מחויב לחזור ולומר. ע"ש.

וכתב

יח. מן הכי אמר רב נחשון ראש ישיבה ז"ל, כריעות שכורעין בקדיש. כיון שאומר יתגדל ויתקדש כורע. (ה) [יהא שמיה רבא] כורע. [ויתברך שמיה רבא כורע, ויתעלה ויתקלם שמיה דקדושא כורע.] עושה שלום כורע ושל רשות היא, והללו (ג) ארבע כריעות כנגד (ג) ארבע שמות שיש בפסוק [אחד, וזהו הפסוק] כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי [בנוים, ובכל מקום מוקמר מוגש לשמי, ומנחה מהורה כי גדול שמי, וגו'] ואמן יהא שמיה רבא שעונין ביחד, כנגד גדלו לה' אתי, ונרוממה שמו יחדיו :

יט. י ולפני ישיבה אין אומרים ויתקלם. לא מפני שהוא נגא, אלא כך שמענו מרבתינו שהיו אומרים חייב אדם להזכיר כאן שבעה דברים בשבחו של הקב"ה כנגד שבעה רקיעים, ומי שאינו אומר ויתקלם, כיון שאמר ויתברך ואלו ששה הרי כאן שבעה דברים, והאומר ויתקלם, אומר כיון דמפסיקין באמן דיתברך צריך שיהא שבעה (ה) לא ביד זה ולא ביד זה :

כ. ופותח שליה צנור ואומר, **ברוך אתה ה'** אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל. **המאיר** לארין ולדרים עליה ברחמים ומוכו מהרש בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית, מלאה הארין קנייך, (ה) המרומם לבדו מאז, המשובח והמפואר והמתנשא מימות עולם. אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו, ארון עזנו צור מושגבנו מוגן ישענו משגב בעדנו, אל ברוך גדול דעה (ג) התקין ופעל זהרי חמה, טוב יצר כבוד לשמו, מאורות נתן סביבות עזו, פינות צבאו קדושים רוממי שדי. תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו, תתברך ה' אלהינו בשמים ממעל ועל הארין מתחת, וועל כל שבה מעשה ידיך, ומאורי

מגן האלף

שגוי נוסחאות והגהות

וכתב הכ"י שהעולם נהגו כהצדלוגי ועמ"ש כס"י ק' :

יח. מן הכי אמר רב נחשון גאון כריעות כו' העתיקו העור כס"י ג"ו, אבל הגר"א כ' שאין להוסיף על הכריעות שזנו חכמים ואין לכרוע כלל בקדיש, ע"ש דס"ל כמו"ש התוס' דמ"ש כר"ע שלם מניחו בזיות זו ומואלו כו' מפני כריעות והשתחויות, דמייירי בתחנונים של יהוד. ובמה

יח. (ה) בכתיב ב"מ "בעגלא ובזמן קריב כורע, יתברך וישתבח כורע, שמיה דקוב"ה כורע,

(ג) "חמש". (ג) בוטרי מסיים הפסוק "אמר ה' צבאות" והיינו שלשה שמות וה' צבאות". ולפי גרסת כתיב ב"מ שכתב חמש כריעות, צ"ל כי ג"פ שמו עם ה' צבאות היינו חמשה שמות :

יט. (ה) חסר, וכך צ"ל : צריך שיהא שבעה "כאן, ואין טעות". כו' :

אלה קבעו בתפלה. אולם שטת הגאונים כמו"ש בתירוצם בתרא דבאמצע ברכה מותר לשחות, ולכך אנו כורעים כר"ה ויוהכ"פ, והיינו אפי' בלכור :

יט. י ולפני ישיבה א"א ויתקלם. עיין מקור הכרכות.

כשעה שהזמן אומר ברכו אומרים הקהל יתברך

יתברך וישתבח וייתפאר ויגדל וימרום

ויתנשאן שמו של מלך מלכי

המלכים ויקדוש ברוך הוא שהוא

ראשון והוא אחרון ומפלגיו אין

אלהים: סלו לרובך בעבודת ביה שמו

מבורך מעתה ועד עולם: יחי שם יתה

חזן ברכו את יי המבורך:

קו"ה ברוך יי המבורך לעולם ועד:

ועלו לפניו: וישמו מרומם על כל ברכה ויהיה: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: יחי שם יתה מבורך מעתה ועד עולם:

וקודם יוצר אור יכין

הריני מוכן ומוזמן לכלול את עצמי עם אינן דמברכין למאריהו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא את הכל:

המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ובטובו מחדש בכל

יום תמיד מעשה בראשית: מה רבו מעשיך יי בלם

בחסדך עשית מלאה הארץ קניגה: המלך המרום לבדו

מאז. המושב והמפאר והמתנשא מימות עולם. אלהי עולם

ברחמך הרבים רחם עלינו. אדון ענו צור משגבנו מן

ישענו משגב בעדנו: אל ברוך גדול דעה. הכין ופעל ויהי

חמה. טוב יצר כבוד לשמו. מאורות נתן סביבות עזו. פנות

צבאו קדושים רוממי שדי. תמיד מספרים כבוד אל

וקדשתו: תתברך יהנה אלהינו על שבת מעשה ידך ועל

מאורי אור ושעשית יפארוך סלה:

תתברך צוהנו מלכנו וגאלנו בורא קדושים ישתבח שמך

לעד מלכנו. יוצר משרתים. ואשר משרתיו בלם

עומדים

מקור הברכות

ברכו בוטרי כח"י א איתא נוסח לצבור בשעה שחזן אומר ברכו "יתברך ויתעלה ויתנשא שמו. ב' "

שתוא מרומם על כל ברכה ותעלה והוא ראשון כל' עד ועלו לפניו. ויהי שם ה' מבורך

מעתה ועד. ומועתק בסדרים בשני קצת, והרב ז"ל ל' ג. לה, אך בסדר רבינו הגאון בח"ב סי' כ"א

מוכא כעין נוסח זה לשבת ע"ש.

יוצר אור נוסח ברכה זו חזן הוסדה עין במגן האלף אות י"ב. וע"ש לענין אי יחיד אומר קדושה.

ועין בשני נוסחאות והנהגות נוסח רבינו סעדיה ז"ל. ברחמך הרבים רחם עלינו.

עין ברד"א [בשם הר"ר אשר, שהוא משום אסכרה שהמאורות גורמים. וז"ל עוד כמוש"ש על

המאיר לארץ ברחמים" כי הוואה אור גדול מסתכן ולכן מביא קמעה קמעה, ולכן אנו מתפללים שירחם

עלינו ולא נסתכן ע"י האורה. גדול דעה. בשוא ובחילם, וכ"ה בסדר רע"ג כח"י בי"מ ורס"ג.

ולא

עומדים ברום עולם ומשמיים ביראה יחד במזל דברי אלהים
 חיים ומלך עולם: כלם אהובים כלם ברוכים כלם גבורים
 וכלם עשים באימה וביראה רצון [קונם]: וכלם פותחים את
 פיהם בקדשה ובטהרה בשירה ובזמרה ובמברכים ומשבחים
 ומפארים ומעריצים ומקדישים וממליכים: את שם האל
 המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא: וכלם ממבילים
 עליהם עול מלכות שמם זה מזה. ונותנים רשות זה לזה.
 להקדיש ליוצרים בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה קדשה
 כלם באחד ועונים ואומרים] ביראה:

קדוש קדוש קדוש יהוה צבאות מלא-כל הארץ בבורו:
 והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמית
 שרפים לעמיתם משבחים ואומרים:
 ברוך בבור יהוה ממקומו:

מקור הברכות

ולא בשוא וקמן, ה' אלהינו, ג'ם והרב ז"ל. בשמים ממעל ועל הארץ מחתת" על, כל' שבה מעשה
 יודך, ועל מאורי אור, שיצרת" יפארוך סלה, חתברך, "לנצח" צורינו כו'. ויוצר משרתים ואשר
 משרתיו. פירש הרד"א דר"ל יוצר משרתים המתחדשים בכל יום כדאיתא בחגיגה פ"ב. "ואשר
 משרתיו" ר"ל הקבועים מעולם כמוכאל וגבראל כו'. אבל בסדר רע"ג כת"י ב"מ ובסדר רב סעודה
 גאון איתא: "אשר משרתיו" בלי וא"ו. והגרסא נכונה ויקרה. דר"ל שהקב"ה יוצר משרתים אשר
 המשרתים ההם עומדים ברום עולם. יחד בקול דברי. וכ"ה גם בסדר רע"ג לפנינו. אבל
 ברס"ג וברד"א הגרסא, ומשמעוים יחד "קול בדברי" אלהים חיים, והפונה כמו"ש רש"י ע"פ
 וקרא זה אל זה. שיוסר בקדושת יוצר. קדושה כלם כאחד" כלם יקדים האחד ויתחייב
 שריפה למקום. אי"כ פתחו כלם כאחד, ע"ש, וי"ל ג"כ שאין זה כפול ענין, שכאן מצוין במה
 שמשמיעים במצות בוראם בדברי אלהים חיים אשר יצוה עליהם להשמיע ולהשפיע על הארץ.
 ולהלן הוא מדבר במה שנותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרים. ומלך עולם. מה שכתב הט"ז
 שיש לומר בלא וא"ו דלא לשחמק כשתי רשויות חיו, ובעל עב"י כ' ע"ז שהיא הגה"ה נכונה
 ע"ש, לא מצאתי כן בשום סדר. ואין לשנות נוסח הקדמונים ובפרט שהוא פסוק בירמיה ויד.
 רצון קונם, וב"ג הרב ז"ל. ובסדריו הספרדים איתא, "קונתים", וכבר צווחו ע"ז דמשחמק כשתי
 רשויות ח"ו. וגם הגר"א ז"ל כתב שאין לומר כן. אבל בושרי א' ובסדר רע"ג איתא, "קונתם"
 בלי יוד, ואז הענין אחד ע"ש, "קונם" וכן כיון הר"ש סופר מדעתו. ומברכים. בושרי א' גרים ומברכין
 כו'. בנ"ו. ע"ל ב"ש זה מזה. ר"ל ממה שרואים והחרידה שיש להגדולים מהם מלפניו יתברך
 הם למדים מזה להכיר עומ"ש ולקבל עוליתב' ברה"ו ווע. ובנעימה קדושה. בכת"י ב"מ מנוקד
 קדושה בחולם. וכן פ"י הרד"א נעימת קול קדוש. וכן מנוקד בסדר הרב ז"ל, אבל רש"י [מזכיר לעיל]
 כ' שיוסר בקדושת יוצר "קדושה כלם כאחד" ע"ש. ואז הכונה אחרת. עונים ואומרים ביראה. וג"ס
 והרב ז"ל "עונים באימה ואומרים ביראה" וכ"ג רע"ג. ועיין בושרי כת"י א'. דגרים, עונים ואומרים.
 לאל

ענין קדושת ה' ויתודו

ובכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה, ונותנים רשות זה לזה. לתבנת הענין שצריכים מלאכי קדש אלה לקבל עול מ"ש דוקא זה מזה, ולא סגי בלא"ה. הלא נאה ויפה לרוב קדושתם וחפצם לעשות רצון קונם להשתוקק לדבר, ולקבל עול מלכותו גם בלעדי מעורר ממקום אחר. וכן לשון. עולי קשה המובן היתכן שהיה עליהם הרבר הזה לעול? נראה לבאר עפ"מ"ש במס' תולין דף צ"א. שלשה כתות של מלא"ש אומרות שירה בכל יום, כת אחת אומרת קדוש, ואחת אומרת קדוש קדוש, ואחת אומרת קדוש קדוש קדוש. וענין דבריהם נראה עפ"מ שהזכרנו לעיל בשרשי אמונה שהבורא יתב' הוא המחרש העולמות כלן וממציאן. וחק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידן. והוא היחיד המשיגה על הכל וסדרן בהנהגה טבעית ומסודרת. והוא האחד המשרד גם את סדרי הטבע לפי הצדו ורצונו בהנהגה הנסית והפלאית אשר נחכה עליה ביעוד העתיד. וכל הסדרים הללו קבע ה' יתב' בעולמות שברא. כי בעולם העשיה, הכולל עולם הגשמי הזה עם כל צבאי הגלגל הכוכבים הנוראים ושכלים הנבדלים שנקראים עולם האופנים, בהם נודע מעשה ה' הגדול והנורא ביצורים אלו וכדרכי טבעם ומהותם. ובעולם היצירה, הוא עולם המלאכים משרתיו עושי רצונו ומנהלי הגלגלים כלם ע"פ מצותו ופקדויו, כם ועל ידם נודע השגחתו יתב' כי עיניו משוטטות על כל דרכי איש, וניכר שהוא האחד המשיגה על הכל. ומגובחים שעליהם השרפים וחיות הקדש אשר בעולם הבריאה והכסא אשר יתנהג שם באור השגחתו הפלאית שלא בדרך הטבע. נודע שהוא משרד כל הטבעיים. וזו אנהנו כורעים, ולפינו אנו משהתחיים, שהוא נוסח שמים ויסד ארץ לפי דרכי הטבע, וכסא כבודו בשמים ממעל ובגבדי מרומים בהנהגה הנסית. ועל כן נקוד לך ה' אלהינו לראות מהרה בתפארת עזי'.

וכתב החסיד ר' יוסף אירגז בספרו הבהיר שומר אמונים. שההשגה במהות אין סוף ב"ה נמנעת מכל נמצא, עליון או תחתון. אלא שאנו מחייבים מציאתו ועוצם ויכולתו ע"פ פעולותיו ב"ה. ואלו לא היה הבורא ממציא אלא זה העולם החמורי בלבד, הי' ח"ו כאמת כדי לשעות ולדמותו לשכל נבדל כמו שחשב אריסטו והנמשכים אחריו שעי"ז פקרו בשרשים הרבה. אבל לנו עם ה' נמסר לנו בקבלה אשר דקות המלאכים שבעולם היצירה נעלים הרבה מהשכלים הנבדלים והאופנים אשר בעולם העשיה, ממש כאותו ערך ההתעלות אשר לשכלים הנבדלים על בני תמותה וקרוצי חומר. ונעלה עוד מהם עולם הבריאה והכסא שאין ערוך לתפארתם. כי מתעלים המה גם על עולם המלאכים כערך אותו ההתעלות שיש למלאך על אדם הגשמי, והוא יתברך מתנשא לכל לראש, ע"ש.

וזהו ענין הקדושה. כי הכת אחת והם השכלים הנבדלים מנחיגי מערכת הטבעים אשר חק עולם נתן להם ומשיגים מעט מחכמתו יתב' בבחינת הרוש כל העולמים. אומרים קדוש. כי מכירים שהוא קדוש ומרוכס מופלא ונעלה מהשגתם, ומודעושים ונרתעים מהדר כבודו. וכת אחת, שהם המלאכים מעולם היצירה הנבדלים עליהם ומכירים יותר גם בבחינת השגחתו נרתעים יותר מפניו ואומרים קדוש קדוש. והכת השלישית הנעלים וגשבים בעוצם קדושתם והשגתם גם מהם, והם השרפים וחיות הקדש מעולם הבריאה שמשגיגים גם בבחינת השגחתו הפלאית, אומרים קדוש קדוש קדוש היינו שהוא קדוש ומופלא מכלם באין אשר ידמה לו. וזוים גם להזכיר שמו הגדול והנורא ה' צבאות שמלא כל הארץ כבודו. מה שהכתות הראשונות אינן זוכות לזה.

והתנא האלהי יונתן בן עוזיאל בתרגומו כתב בכונת תקדושה דברים ברורים כפי מה שכתבנו. ח"ל: ומקבלין וכו' ואמרין קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה. שכלל בזה הרוש המציאות כלה השמים ושמי שמים וכל אשר בהם. קדיש על ארעא עובד גבורתיה. הגבורה היא כנו להשגחה כמושל בשרשי אמונה. קדיש לעלם ורעלמי עולמיא. ירמו בזה השגחתו הפלאית הנצחית שתהגלה ביעוד העתיד, לעת אשר מליא כל ארעא זיו יקריה.

שוב ראיתי שגם הגאון ר"י עמרן בסדרו מפרש ג"כ כמו"ש. אלא שהקשה ע"ז ממה שאמרו שם במס' תולין דפריך שם בגמרא. והאיכא ברוך. פירוש שאומרים ברוך כבוד ה' ממקומו ומזכירים את ה' אחרי שני חיבות, וקשיא למאן דאמר שם שאין מלאכי השרת מזכירין את ה'

ענין קדושת ה' ויחודו

ה' אלא לאחר ג' תיבות. ומתרג' ההוא אופנים הוא דקאמרי' ופרשי' שהם מכסא כבוד עצמו וכי קאמרינן אנן במלאכים, ולמשל' שרפים גדולים ונעלים הרבה ממלאכים, ע"ש שנדחק לומר דלא קי"ל כאותו תירוג' אלא כפי האיבעית אימא שם. ולענ"ד א"ש גם לתירוצא קמא ולא מיירי בגמרא כלל משכילים הנבדלים אשר הם בעולם האופנים, דודאי מדרגתם למטה ממלאכים, אלא קמייירו ממלאכים הנקראים אופנים, שהזכיר הרמב"ם בפ"ב מיסורי התורה שהם עשר מדרגות זה למעלה מזה, וכתב: "שנוי שמות המלאכים על שם מעלתם. לפיכך נקראים היות הקדש והם למעלה מהכלי", ואחריהם חשב אופנים ושרפים שכלם המה מעולם הבריאה, ואחרי זאת חשב המלאכים עם המדרגות שתחתיהם עד האישים שהם מלאכים הנראים בחזון במראות הנבואה. ע"ש. ועל מלאכים אלו כינון אנשי כה"ג במ"ש והאופנים והיות הקדש ברעש כו' משכחים ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו.

וזה שסדרו בתפלה שמקבלים עול מלכות שמים זה מזה. שהמלאכים שהשגתם אינה גבוהה כל"כ מתחלחלים ונרעדים בראותם האימה והפחד אשר תאחו את הגבוהים עליהם, הנעלים הרבה ממדרגתם. ונושאים מזה קו"ה על עצמם כמה ראוי להם לפחדו מהרר גאונו. והם אינן ראויים לפתוח בשיבחו של חי העולם עד שהראשונים במעלה נותנים להם רשות לומר קדוש. אך עדיין חלים וזעים מאימת קדושתו מלהזכיר שמו הגדול והמבורך. ואפי' הגבוהים עליהם שהשגתם רבה מאד ואומרים פעמים קדוש קדוש, אין בם כח עדיין להזכיר שמו הגדול והנורא. רק המלאכים אשר בעולם הבריאה והכסא יש להם רשות להזכיר שמו יתברך אחרי שלשה תיבות של קדוש קדוש קדוש. והאופנים והיות הקדש [לפי תירוצא קמא בגמרא] רשאים להזכיר שמו ב"ה אחרי שתי תיבות ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו. וכלם אין להם רשות לומר שירה בעוד שלא אמרוהו ישראל למטה. כדאימא בגמרא. ורק ישראל לבדם שהם מאמינים בני מאמינים בשלשת השרשים הנ"ל, העם אשר בחר יה לסגולתו. יש להם הרשות לפתוח בשירות ותשבחות בכל מיני קדושות ולהזכיר גם שמו הגדול אחרי תיבה אחת בימלוח ה' לעולם אע"פ שאין למו ידיעה והשגה כלל בגבורת חי העולמים. כאמור [ויקרא כג] ונקדשתי בתוך בניי והמעם, כי אני ה' מקדשכם, כן חפצי ורצוני, ולכם אני נתן הרשיון. וכן יסד הפייטן. אשר אימת גוראותיך כו' וכו', ואבית תהלה". וכמו"ש במדרש. אמונים נוצר ה', אלו שעונין אמן באמונה. אומר השליח מחיה המתים ועדיין לא ראו, ומאמינים שהקב"ה מחי מתים. אומר גואל ישראל, ועדיין לא נגאלו, ומאמינים שעתידי הקב"ה לגאלם. אומר בונה ירושלם ועדיין היא בחורבנה, ומאמינים שעתידי לבנותה. כו'. וזה שאנו אומרים בקדושה ויצר ימלוח ה' לעולם אלהיך ציון לדוד הללויה, שאין זה אלא פסוק מדברי קבלה. ולמה לא סיים בפסוק של תורה? וכמו שסיים בקדושה דסדרא. ה' ימלוח לעי". אלא שרצה לסיים בקדושת ישראל מה שישראל אומרים, עם המעם המפורש בו באותו פסוק שזכו לזה העילוי ותשבת להקדיש שמו הגדול מפני שהוא יתב' הוא אלהי ציון, ושם ישרה שכונתו לעת"ל. והם מאמינים בזה שעתידי הקב"ה לגאלם, אך ראוי באותה שעה לכל בר ישראל ג"כ שלא לשכוח, שזהו הרגע וזאת היא השעה שהוא מקדיש לחי העולמים. מה שאין שום בריה בעולם מכל צבאות עליונים ותחתונים שזוכה לאותו הכבוד והחבה, שהם נרעדים מפחד יושב תהלות ישראל גם במרם שזוכים להזכיר שמו הגדול, והוא בריה קטנה שפלה אפלה קרועה מחומר, עומדת בדעת קלה ומעוטה לפני חמים דעים ב"ה. וכמה ראוי לו להתכביש מפחדו הרר גאונו, וכש"כ שלא יקל ראש בשעה שהוא מקבל עליו עול מלכותו ויחודו וקדושתו.

וזכור שני השרשים האלו אשר כל חמדת ישראל תלוי עליהם, והם יסודות נעלות ומרומות באמונת ישראל. ומסדרי התפלה צפו ברוח קדשם להזכירנו אותם בשרי שבחה שסדרו לנו הברכה שברך דוד לעיני כל ישראל, ואמר ברוך ה' אלהי ישראל אבינו. כלומר שקרבנו ובחר בנו מכלות הגדול, הלא לך ה' הגדולה והנבוכה והתפארת והנצח וההוד, וגו' ולך ה' הממלכה, וגו' והעושר וגו' ואתה מושל, וגו' ובידך לגדל ולחזק לכל, עד שאין שכל בעולם אשר ישג שחאבה לקבל תהלה מפחותי ערך ומרע ובני חמותה, ועם כל זאת ועתה ה' אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך. וסמכו עוד את הכתובים מספר נחמיה, שאתה ה' לדרך עשית השמים שמי השמים וגו' ואתה מחיה כו' ומכל

מכל אותן הצבאות הנשאות לא בחרת בם ולא רוממתם, ולא כרת עמם ברית, אלא אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם, ונשפלה בו ובורעו, וכרות עמו הברית.

והזכירו עוד שני השרשים האלו בשתי הברכות שסדרו לפני ק"ש. כי ביוצר המאורות ספרו לנו רוממות אלהינו גדולתו ושבחו מחרוש כל הנמצאים, וצבא קדושים,

אשר כלם יעריצו ויקרישו באימה ובראה, וישבחו לאל חי הפועל גבורות, המצמיח ישועות ואדון הנפלאות. וסמכו אליה ברכת אהבה רבה בכרכה סמוכה לחברתה, אשר אהבה רבה אהבתנו ה' אלהינו, לא בצדקתנו ויושר לבנו, או גודל מדעינו והשגתנו, כי אין אהנו יודע עד מה, רק חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו, ורוממתנו וקרבתנו להודות לך ולחדך באהבה ובהבה, כחבת מלך רם ואדיר אל בן יקיר לו המנושא על זרועותיו, והוא לא מכיר ולא יודע גדולה אביו ותפארתו, ועלינו אמרה חורה, אשריך ישראל כי כמך. וזה שסמכו לומר אבינו אב הרחמן רחם עלינו ותן בלבנו להבין כו' והאר עינינו כו' למען לא נבוש כו' כי בשם קדשך בטהנו. ובאמונה שאנו מאמינים בך, תוכנו שנגיע גם למעלה ההשגה וההכרה הגדולה אשר בדרכיך נזכירך, ובשמך נקראך.

ישני השרשים הללו נזכרות בשתי התיבות של עול מלכות שבק"ש "הוי"ה אלהינו" שאומר שמע ישראל עמוד והתבונן : כי ההוי"ה הוא אלהינו. האל המרומם, ההוי"ה המהות והמהולל כל, והמשגיח על הכל, והמשרד את הכל, כפי מה שמרומנו בבניאר כתיבתו. בהיה. הרה. ויהי, ובבאור קריאתו שהוא אדון הכל שזה שרש השרשים באמונת ישראל, הוא אלהינו ולא ייחד שמו אלא עליך, ומחובב ומנשא אותך להקרא אלהיך, אל אלהי ישראל וגם אין שום אמצעי בינו וביןך כי הוא ה' אחד. ומפני כן אני מציד ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך שחתגענע על אהבתו בלב ובנפש ומאד. וזאת הכונה הפשוטה שצריך כל איש לכון אותה בספוק ראשון שבק"ש. שבשם הוי"ה יודעו מגדולת יוצרו ואימתו, ובאלהינו יגיל וישמח שבהר בנו לחלוק.

תפלת שחרית

לְאֵל בְּרוּךְ נְעִימֹת וְתָנוּ. לְמִלְךְ אֵל חַי וְקַיִם וְמִיֵּרוֹת יֵאמְרוּ
וְתִשְׁבְּחוּת יִשְׁמְעֵנוּ. כִּי הוּא לְבָדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֲשֵׂה
חֲדָשֹׁת בְּעַל מְלַחְמוֹת זֹרֵעַ צִדְקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא
רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלְאוֹת. הַמַּחְדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל־
יוֹם מְמִיד מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית: כְּאֲמֹר לַעֲשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי
לְעוֹלָם

מערכי לב

מקור הברכות

המחדש בטובו וגו' כאמור לעושה אורים גדולים. בסידור "פורת יוסף" כתב "רכים מקדים מה ראה, היא זו, הלא כל המזמור מדבר שם בלשון הוה, כמו לגזור י"ם, למוליך עמו." ע"ש. וא"י קוביטס שכל פסוקים הללו שמדברים בלשון הוה מוסב שם על ראשית הענין בפסוק "לעושה נפלאות גדולות לבדו." שמכאן ומפרטין אחרי זאת שהן למכה מלרים וגו' לגזור י"ם וגו' למוליך וגו' נתן לחם וגו' שהם וכיו"ז מכלל הנפלאות שעושה תמיד לבדו

לאל ברוך. בקמין, וכן "למלך" נקוד פתח. וכ"ה בסדרו הרב ז"ל, אבל בעל עכו"י כתב לומר בשוא. דאלו היה קמין והיה מורה על הידיעה הי' צ"ל אחריו. "הברוך" ג"כ בה"א הידיעה. כמו "העיר הגדולה" ותמה על העש"ז שכתב לומר בקמין ע"ש. אבל אין חימה, ודרך הכתובים לחסר חיבת, אשר הוא" ונשמע מובונו. כמו, חלבו האליה תמימה" וכן. אתה האל עושה פלא". כי לעולם חסדו, נוסח ספרד, והחקין מאורות לשמח את עולמי אשר ברא", וגרסת הרב ז"ל לחתום אחרי כי לעולם חסדו, ברוך אי' יוצר המאורות.

אבל

בה

סדר רב עמרם השלם

ומאורי אור שעשית יפארוך סלה] **תתברך** [מלכנו צורנו ונואלנו] בורא קדושים ישתבח שמך לעד מלכנו, יוצר מעשרתים [ואשר] משרתיו כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד (ג) [בקול דבריו] אלהים היים ומלך עולם, (ד) כלם ברורים, כלם גבורים, כלם עושים באימה (ה) רצון קונתם, וכלם פותחים את פיהם, בקדושה ובטהרה (ו) [ומברכין ומשבחין ומפאדין ומקדישין ומעריצין]. **את** שם המלך הגדול, הנכבד והנורא קדוש הוא. וכלם מקבלים עליהם את עול מלכות שמים זה מזה, ונותנים רשות זה לזה, להקדיש ליוצרים בנחת רוח. בשפה ברורה ובנעימה קדושה, כלם כאחד (ז) עונים באימה, ואומרים ביראה. **קדוש קדוש קדוש ה'** צבאות, מלוא כל הארץ כבודו. **והאופנים** וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים, (ח) לעומתם משבחים ואומרים. **ברוך כבוד ה'** ממקומו. **לא**ל ברוך נעימות יתנו, למלך אל הי וקים [וזמירות] יאמרו, ותושבחות ישמיעו, כי הוא לבדו פועל גבורות, עושה חדשות, בעל מלחמות. זורע צדקות מצמיה ישועות, בורא רפואות, נורא תהלות אדון נפלאות. המחשב בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. בא"י יוצר המאורות. **יא**] **והכי אמר** (י) [רב **סעדיה גאון** ז"ל, מי שחותם] אור חדש וכו' (יא) תועה, לפי [שלא תקנו הכמים ברכה זו] על האור העתיד לימות המשיח, אלא על (יב) [אור היום המאיר בכל יום] כיו [ושנברך] בערב המעריב ערבים. (יג) [בכת"י ז"מ איתא כהן וז"ל]: „אבל אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה. **והכי**

נמי

מנן האלף

שנוי נוסהאות והנהחות

כ. יא] **והכי אמר רב סעדיה מי** שחותם אור חדש

תועה כו'. הטור סו' ג"ה כתב כן משם רש"י לפי שאינו מעין חתימה, אולם רב הרירא גאון כתב שאין בכך כלום, שלא על אותו האור חנו מברכין אלא הושרה כעלמא היא, וגם הרא"ש בתשובה כלל ד' סו' כ' חולק ע"ז, וז"ל „לרפתים א"א אור חדש כי אין זה מעין פתיחה ולא מעין חתימה, ואני אומר שהוא מעין חתימה ופתיחה. כי יוצר אור הוא אור שברא הקב"ה בששת ימי בראשית וגננו לעתיד לבוא, ועל אותו האור נאמר והלכו גוים לאורך. והיינו

אור חדש שעתיד הקב"ה לחדשו לנו" עכ"ל :

ומה שכתב אבל אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה. זהו לפי נוסח המקומות שהזכיר אבן הירח, שאומרים אור חדש בציון תכין שנאמר קומי אורי כי בא אורך

וכבוד

ב. (א) „המלך" הרומם. (ב) „הכין" וכן נוסחחתנו. (ג) „קול בדבריו". (ד) „כלם אהובים" וכן צריך להגיה כאן. ונ"ס לחוסף ג"כ „כלם קדושים". (ה) נ"א וספרד, באימה „וביראה". (ו) נ"א וספרד „בשירה ובזמרה". ובנ"ס ואשכנז מוסיפין „ובמליכין". אלא שבנ"א כלם במ"ס, וב"ה בכת"י במ"ס „ומברכים" כו'. (ז) וב"ה נ"ס, אבל נ"א „עונים ואומרים ביראה" כו'. (ח) נ"א „לעומת שרפים". (ט) נ"ס „מורם וקדושים". (י) „והכי אמר ארזינו סעדיה, אסור לומר אור חדש". (יא) „בועה שאין מברכין". (יב) „על האור שאנו רואין בכל בקר ובקר, כמו בערב המעריב ערבים, אבל אם

בא

נמי אמר רב **סעדיה** ראש ישיבה זכר אדונינו לברכה. **יב** יחיד הפורס על שמע כיון שאסור לומר קדושה בפחות מעשרה, כדקיי"ל כל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה **וואי אפשר** לו נמי לפתוח בבורא קדושים. שבוין שהתחיל אסור לגמור, אלא מברך כן. **ברוך אתה ה' אמ"ה** יוצר אור ובורא

חושך

מגן האלף

וכבוד ה' עליך זרח ודבריו קדש כתוב לאחר אל ה' ויאר לנו בא"י יוצר המאורות, **יבן** ראיתי הנוסח הזה בזהרה סדורים עתיקים כתיב ולא יתכן כו' לכך צ"ל אחרי המקראות והתקין מאורות לשמח עולמו, ברוך. וכ"כ רבינו סעדיה ורב נערוואי ז"ל, עכ"ל. אבל בנוסח אשכנז ליתא שם שמים לבטלה רק שאינו מעין פתיחה וחתומה לעת רס"ג. ובנוסח רבינו ג"כ ליתא או"ה, והוה מיד אחרי כי לעולם חסדו :

יב יחיד הפורס על שמע כו' אלא מברך כן. הנוסח הקצר הזה נתן קטורה באף המחדשים שבזמנינו לאחר דברכת יוצר ואה"ר לא יאלו מידו מחבריהם כתוארן עתה לפנינו, ובאו בהן נוספות בימי הגאונים, וכן כ' בעל הגיון לב בשם ש"ר ורע"ך, שברכת יוצר היו רק מ"ה מלים כו'. ור"ם גאון חלוק עוד על תפלת אור חדש כו' ומה תראה שנוספה עליה אח"כ. ומכש"כ הפיוט של אל ברוך גדול דעה. עכ"ל. ע"ש שהאר"ך :

אבן גם אם אמנם שלא נחליט שהנוסח שבדינו יאלו מלה במלה מאנשי הכנסיה הגדולה, דהא נקטינן להלכה בתוספת או נרעון בנוסחאות בעוד שאינו מעיין עיקר מטבעת חכמים, אדם יואל בהם י"ה על כל פנים, וכמו"ש בפתיחה בכללות הנוסחות והמנהגים, מ"מ מה שנראה להמחדשים שקדושת יוצר לא נתקנה מאנשי כה"ג הוא טעות מזוהר, וכמו שהעיר בזה גם בעל ספר הגיון לב דבירוכלמי פ' אין עומדין אמרינן, "בזיטוי אשתתך בחופים אתו ושאלון לר' אבון, אל"ל בשם ריב"ל זה שעובר תחתיו יתחיל ממקום שפסק, מבוס כיון דעיתותו קדושתא כתיבילת ברכה דמיה", הרי שאמרו גם חופנים וחיות הקודש. ע"ש :

ונפלאתי גם ההכמים האלו שבדלו מלכס נוסח של מ"ה מלים, אע"פ שכל"ם ה' בידם סדר רע"ג ורס"ג ובתבו דלא כמאן. שכתבו נוסח של "בצטבו מחדש כו' תתבצר

ה' אלהינו על שבה מעשה ידיך על מאורי אור שעשית ופארוך סלה ברוך יוצר המאורות והרס"ג חותם. יוצר המאורות תיכף אחרי ובצטבו מחדש בכל יום מע"ב, ואין שם אפי' מ"ה מלים, ובסדר רע"ג מסיום בשם רס"ג קודם החתימה, כאמור לעושה אורים גדולים כל"ה חולם כתבו מפורש שזה רק ברכה ליחיד. מבוס דס"ל להלכה דיחיד אינו אומר קדושה, אבל בצבור הא כתבו שם כל סדר קדושה וגוסחתו כפי שהוא בדינו, וכמוצא גם ביירושלמי, ומפורש כתבו בשם רבינו סעדיה את הנוסח הזה, "תפני שאי אפשר לפתוח בצורא קדושים. מפני שאסור לגמור, שיחיד אינו אומר קדושה". ואין ספק דאילו לא תקנו אנשי כה"ג בעצמם את כל סדר הקדושה אלא זה הנוסח הקצר, לא היו הנאגים או האמוראים מתקנים סדר חדש וגוסה קדושה בברכה זו, וסתמא אמרו, שאנשי כנסת הגדולה ומהם כמה נביאים תיקנו להם לישראל קדושות והבדלות. וגם זה מכללם, אלא דנהפוך הוא שאנשי כה"ג תיקנו את כל סדרו הארוך עם סדרו של הקדושה, אלא דהנאגים ראו לקצרו בנוסח חדש, משום דיחיד אינו אומר קדושה. ולא כמו שאמרו המחדשים הללו שהנאגים הוסיפו ניסח הקדושה על הנוסח הקצר שתקנוו אנשי הכנסיה :

וב"ש לפי שיטת הראשונים הבר"י והרא"ש דס"ל דגם יחיד אומר קדושת היוצר וקדושה דסדרא, לא הוסיפו ולא גרשו הנאגים כלום על תקון נוסחת הכנסיה, וכוותיהו משמע גם במס' סופרים כע"ז, לאחר שם "וגדול הפורס על שמע יכול לומר קדוש לפי שהוא כסודר", ור"ל כמו"ש חכמי ארצת בלא אמרו דיחיד אל"ה קדושה אלא בקדושת נערוואי ונקדישך שישראל עצמם מקדישום, ואינה נאמרת בפחות מעשרה. אבל ציוצר אינה אלא ספור דברים בסודרים האין המלאכים מקדישום. וכ"כ בספר האורה לרש"י ז"ל, לתרץ בזה מה שאין אנו מסיימים "יתמוך" בקדושת יוצר מבוס דימלך היא קלסון של ישראל שא"א אותו רק בתפלה.

סדר רב עמרם השלם

חושך, עושה שלום ובורא את הכל, המאיר לארץ ולדרים עדיה ברחמים. (יג) טובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו, ברוך אתה ה' יוצר המאורות. (יד). עד כאן חסר כאן] והלכך מאן דא מדבר ליה שפיר הוא לשמוקיה, אלא כשמוגיע המחדש בכל יום תמיד מעשה

מגן האלף

ועוד כתבו תר"י דיוצר לא נתקנה מתחלה לאמר אותה בעשרה, ולא תקנו עשרה אלא לקדושה שנתפלה. וכתבו, תדע שכל נוסחי התפלות תמצא כתוב קדושת יוצר בנוסח יחיד. ע"ש דלא ס"ל כלל אות י"ב מ"ש בטעם **ויעין** לקמן ס' ס"ח אות י"ב מ"ש בטעם הגאונים דס"ל דיוחיד אינו אומר קדושת יוצר וקדושה דסדרא, אכן באמת ז"ע למה אינו אומר קדושת יוצר, שאינה אלא ספור דברים האין המלאכים מקדישין והדעת מוכרעת כן. ולמה לא יאמר? וגרסה עפ"מ הטור ס' תרכ"א בשם רבינו רב סעדיה בסדר עבודה שאנו מסדרין ביה"כ שראוי לומר לפני "השם" תטהרו כמו שאומר אנא "השם", והרי"ן גיאות כ' דאם אמר לפני ה' אין בכך כלום, דקרא הוא דקריגין. ואין אנו הוגים ה' באותיותיו עכ"ל. וע"ש בב"י. אבל העיקר מש"כ הב"ה דס"ל לרב סעדיה כיון שאין זה אלא דרך סיפור דרך בקשה ושבח, שאינו מזכיר גם בלפני ה' תטהרו אסור לנו להזכירו בא"ד דהוא מוציא ש"ש לבטלה עכ"ל. וכונת הגאון רס"ג עפ"מ בשמניות יומא מ"א וכך ה' אומר אנא "השם". ואע"ג דכה"ג ה' מזכיר שם ה' במפורש. מ"מ שינה התנא לכתוב תיבת "השם". לפי שגם בזמנם היו מסדרין סדר עבודה משום וגשלמה פריס שפתינו, וכדמשמע כן ביומא דף ל"ו ונ"ו, כההוא גנחית קמיו' דרבא. ע"ש. ואנחנו אסור לנו להזכיר ש"ש לפי שאינו אלא ספור דברים. ולכן שינה התנא וכתב אנא השם. וסובר הרס"ג דגם בלפני ה' תטהרו, אסור להזכירו באדנות אלא בלשון השם, אבל הרי"ן גאות הולך עליו כיון שהוא מקרא שם. אע"פ שהוא ספור דברים אין כאן מוציא ש"ש לבטלה, דמקרא הוא דקריגין. וזוהי א"ש דעת הגאון רס"ג בקדושת יוצר דס"ל דממנ"פ אסור, דקדושה אסור לאומרה ביהיד, ואם כל היתר משום שהוא ספור דברים אסור להזכיר השם לבטלה. אמנם הגאונים המתיירים ס"ל כיון שהוא מקרא, יאמרנו ימה בכך. ומדבריהם ז"ל יש ללמוד עד כמה יש לזהר בהוצאות שם שמים. ואפי' בשבחים ובקשות יש לזהר יותר בפסוקים שנסדרו ברוה"ק, כי אין אנו יודע עד מה לסדר ולזלזל בקדושת השם, וכן מצאנו לכל גאונים בכל צנצנותיהם ווידויהם שגזרו תמיד בפסוקים המדברים באותו ענין. ועכ"פ טוב לקצר בכל מה דאפשר בהזכרת שם שמים מצריכין להוציאו בקדושה וטהרה :

שנוי נוסחאות והגהות

בא לומר מוציא ש"ש לבטלה". (יג) כתב המנהיג דהוי כמו, ומטובו". (יד) וזה לשון סדר רבינו סעדיה: וזה סדר קדושה, ברוך אתה ה' אמי' יוצר אור כו' המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים, ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. אדון עינו יוצר משגבנו שמע שועתנו, והגנו ועננו. אל ברוך גדול דעת, התקין ופעל זוהר חמה, טוב יצר כבוד לשמו, מאורות נתן סביבות עזו, פינות צבאות קדושים רוממי שרי, תמיד יספדו לאל קדושתו. תחברך ה' אלהינו, בורא קדושים, ישתבח שמך מלכנו יוצר משרתים, אשר משרתיו עומדים לפני ברום עולם, ומשמיעים קולם לעומתם בדברי אלהים חיים ומלך עולם. כלם אהובים, וכלם ברויים, וכלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים, זה מזה מקבלים ואומרים קדוש. [ויענו] קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. [ויאמר] והיות הקדש עם האופנים ברעש גדול אדיר וחזק ונורא. לעומתן משבחים ואומרים [ויענו] ברוך כבוד ה' מנאקמו. [ויאמר] לאל ברוך נענינה יחנו, למלך אל חי וקים לו זמירות' יאמרו, והשבחות ישמיעו, כי הוא לבדו פועל גבורות, עושה חרשות, בעל מלכות, וזרע צדקות, ומשמית ישועות, בורא רפואות ומוחש בכל יום תמיד מע"ב, ברוך אתה ה' יוצר המאורות. (סדר יוצר ליחיד מנוסח בנוסח זה): ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל, המאיר לארץ ולדרין עליה ברחמים רבים ובטובו מחדש בכל יום מעשה בראשית

מעשה בראשית ידלנו, ויאמר כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו.
בא"י יוצר המאורות] :

(טו יג.) **אהבה** רבה אחבתנו ה' אלהינו, חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו
אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי חיים

כן

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

והמעם שתיקנו אנשי כנסיה נוסח קדושה בדרכה זו, כתב הרד"א שהוא להוציא מלבן של כופרים האומרים שניתן הממשלה לנבאי שמים ואינו כן, אלא גם הם אינן זוים אלא במצות הכורא עליהם. וכלם מעריצים ומקדישים לשמו. וז"ל הנביא „עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך לנצח" ור"ל שהאויב מחרף שנמסרה ההשגחה למזלות שז"ס הנכ"ל. אותיות ש"מ"ך לז"צ"ה ועיין להלן סי' ס"ה אות י"ב :

ואפי' הנאונים דס"ל להלכה שאין היחיד או' קדושה, מצינו להרבה מהם שאמרו שלא נתקנו מעולם נוסח ברכה חדשה בשביל יחיד כמו"ה הרס"ג, אלא דמדלגים רק התיבות של שאין היחיד אומר רק „ועיניך ביראה קדוש וברוך". וכ"כ האגור מוצא כז"י בשם הר"א מוירווה גירסם כן, וגם רבינו ברוך החולק ואומר שאינו נכון לעשות כן משום דכת האומרת קדוש אינה אומרת ברוך, כדא' פירק גיד הגשה. מ"מ ס"ל דלא חדשו ברכה, אלא דלימא הכי „ועיניך ביראה קדוש, והאופנים כו' משבחים ואומרים ברוך". ואינו גומר הפסוקים, ומתחיל תיכף לאל ברוך, אבל מ"מ כל אפיא בויס שלא נתקן נוסח אחר בשביל יחיד אלא שקצרו הפסוקים מעט מהנוסח שהצור אומרים. והרס"ג דס"ל לקצר גם הנוסח בשביל יחיד לא קי"ל כוותיה דנוסח בני לא יא' מעולם מאנשי כה"ג :

ומה שלא הוטב בעיניו כל ה' זונך האלפא ביתא של אל ברוך גדול דעה ושווי החרוזים של רחם עלינו ארון עזנו, וכן לא מצא חן בעיניו ראשית האלפא ביתא שזרף בתיבות „גלם א'הובים, ב'רורים, ג'בורים", ואמר : דהקדמונים ואנשי הכנסיה לא הלכו מעולם בדרך זו, רק הפייטנים האחרונים, באמת שומעים אנו לפעמים תואנות כאלו ממסופטי חרש על אנשי חרמם שנפלו בדתם, אבל מי נתן לו הזדקקה להתגולל בטענות אוילות כאלו ולהעמיד קדשי כ"י לפניו למשפט, ולעקור המקובל בעמינו? וכי לא מצאנו הרבה אלפא ביתא"ת בספר תהלים ומסלי, שהמה מחשובי ההגולים וכמו"ה בגמרא דף ד' „אי נימא משום דאיתא בא"ב כו'. ואדרבא הפייטנים לא נהגו לסדר הא"ב אלא משום שהנהגו כן הקדמונים. וכמו"ה בביר רבה „הדין פייטנא כד עבד אלפא ביתא, זמנין מחשיל וזמנין לא מחשיל, ברכ שלמה עבד א"ב כו'. ובעל המנהיג כ' שהאלפא ביתא שבוחר להול ולשבת, הוא להודיע שלא נתקיימו שמים וארץ אלא בשביל התורה והאלפא ביתא הוא יסוד התורה ש"ה. ואם לבן של המחדשים הללו חנכס לרזנס, לנתח התפלות הקדושות נחמים נחמים ולאחר : „שהוסיפו הנאונים על נוסח הכנסיה, וחזרו והוסיפו" כו' בכדי להחליש הקדושה, והדרת השיבה החופפת עליהם כדי להפטר מהם, הלא אין צורך בתואנות ועלילות. הרבה עשו והחפצו עזמם מעול תורה ועול מצוה ועלתה בידם גם כלי שום טענה ומענה. ולמה לא היו כמאחד מהם :

יג.) **אהבה** רבה. כתב בעל הגיון לב „נזכר במשנה וגמרא דף י"א. ועיין רש"י שם דס"ל

כן תחננו. אבינו אב הרחמן רחם עלינו, ותן לבבנו להבין [ולחשכיל] לשמוע, ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה והאר עינינו במצותיך, ודבק לבנו ביראתך, ויחד לבבנו [לאהבה] וליראה את שמך, כי שם קדשך הגדול באמת נקרא עלינו, עשה עמנו בעבור כבוד שמך האל הגדול הגבור והנורא מהרה באהבה תרום קרננו ותמלוך עלינו ותושיענו למען שמך, כי כך בטחנו לא נבוש, ובשמך חסינו לא נכלם ולא נכשל עד עולמי עד, כי אלהים אבינו אתה, ורחמיך וחסדיך אל יעזובנו יך] נצח סלה ועד, הבא עלינו ברכה ושלוש מארבע כנפות הארץ, והוילכנו מהרה קוממיות לארצנו. כי אל פועל ישועות אתה, ובנו בחרת מכל עם ולשון, וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת להודות לך וליחדך באהבה, ברוך אתה ה' הבוחר בעמו ישראל באהבה :

הרי

מנן האלף

שני נוסחאות והנהות

דס"ל כרצון דאמרו להבנת עולם. וכן הוא דרי"ף ונוסחת הספרדים, אבל האשכנזים אומרים אהבה רבה. עכ"ל, ולא ידעת יאנא מנא זאת ברש"י דליתא שום רמז בדבריו ואדרבא בנוסח סדרס של תלמידי רש"י איתא אה"ר. ואולי י"ל "ברא"ש"ש העתיק בפסקים את דברי הרי"ף, אבל גם הוא לא העתיק כן להלכה, ואדרבא הכריע כהגאונים לאמר בשחרית אה"ר ובערבית אהבת

ברחמיך הגדול, ולא נכלם ולא נכשל עד עולמי עד. ורחמיך הרבים אל יעזובנו נצח סלה ועד. והביא לנו ישועה ושלוש מארבע כנפות הארץ, כי מלך פועל ישועות לעמך ישראל אתה. נגילה ונשמחה בישועתך. כי בנו בחרת מכל עם ולשון, וקרבתנו לשמך להודות לך וליחדך. ברוך אתה ה' הבוחר בעמו ישראל. אמן".

עולם וכן הוא באמת בסדר רבינו הגאון להלכה, אבל בסדר רס"ג הנוסח אהבת עולם גם בשחרית, ופלוגתם תליא כהלופי גרסאות בגמרא דף י"א, דגרסינן התם ואידך מה היא ח"ר יהודא א"ש אה"ר, וכן אורי ר"א לר' פדת ברי' אה"ר. תניא נ"ה א"א אהבת עולם חלא אה"ר, ורבנן אמרי אהבת עולם. וכ' התום' והר"א לפיכך תקנו בשחרית אה"ר ובערבית אה"ע, אבל הרי"ף והרס"ג הי' להם גרסא אחרת וכן מלאכתה בש"ס יטן שכתבה סמוך לזמן התלמוד, וז"ל אר"י א"ש אה"ר ורבנן אמרי אה"ע, תנ"ה א"א אה"ר חלא אה"ע. ע"כ וכיון דגם ברייתא מסייע לרבנן כוותיהו קי"ל :

ובעל ספר עבודת ישראל כתב טעם מלבד, שלא יטעו להחליף בצרכות בנוסחותיה בין ערבית לשהרית בחרו לשנות ולומר בשחר אה"ר ובערבית אה"ע. וכתב, וכן תקנו בשחרית אמת ובערבית אמת ואמונה. אע"פ שהוראתם היה כי יציב הוא אמונה. הטעם כדי שלא יטעו באשגרתא דלשנא לומר גם בשחרית ואמונה כל זאת כו' או שיאמר בערבית ונכון וקום. ע"ש, ודבריו נגד מ"ש הגמ' י"א אמר רבא כל שלא אמר או"י שהרית ואו"י ערבית לא יא' י"ח, שנאמר להגיד בבקר הסדך [שמקיים ומאמת הסדי ה' שעשה לנו בערב] ואמונתך גלילות [שהוא האמונה שמאמין בה שימור העטתו בעתיד. וע"כ בתוכ']. ואין ויציב לשון אמונה, אלא קיום וחזיון. כמו "ויציב תלמידי ומחיוון פשריה" בדניאל והמעיון ירדה דגם אה"ר וכן צרכת יוצר הם צרכות דלשעבר מהחבר שעשה עמנו, ואהבת עולם הוא העטתו בעתיד. ואין צורך לטעמים אחרים, ועיין גוסה רס"ג שכתב לסיים צרכה זו באמן, ועיין טעמו בזה לקמן סי' ע"ה אות כ"ב. ע"ש :

יד. נצח סלה ועד, בעירובין דף נ"ד תנא דבי ראבי כ"ח שנאמר נצח סלה ועד, אין לו הפסק עולמית, וכתב הרד"א שגלשה לשונות אלו הם שלא יעזבונו לא בעוה"ז ולא

לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ : אִזְרֵנוּ תְּדַשׁ עַל־צִיּוֹן תְּאִיר וְנִזְכֶּה בְּלִנּוּ מִהֶרָה
לְאֹרֹנוּ : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ יוֹצֵר הַמְּאֹדוֹת :

(רח"ה) ימחר לסיים יוצר המאורות קודם הש"ץ כדי לענות אמן אחר הכרעה של הש"ץ
בכחמנע אסור להפסיק :

אַהֲבָה רַבָּה אֶתְּבַקְנוּ יְיָהּ אֱלֹהֵינוּ חֲמֵלָה גְּדוֹלָה וַיִּתֶּרָה
חֲמֵלָתָ עָלֵינוּ. אֲבִינוּ מֶלֶכְנוּ בְּעֶבֶר אֲבוֹתֵינוּ שְׂבֻחָהוּ
בְּךָ וּתְלַמְדֵם חֲקֵי חַיִּים בֶּן [תְּחַנְנֵנוּ] וּתְלַמְדֵנוּ : אֲבִינוּ הָאֵל
הַרְחֵמֵן הַמְּרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלָבְנוּ לְהִבִּין וּלְהַשְׁבִּיל לְשִׁמְעַ
לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד לְשִׁמּוֹר וּלְעֲשׂוֹת וּלְבָנִים אֶת כָּל דְּבָרֵי תִלְמוּד
תּוֹרָתְךָ בְּאַהֲבָה : וְהָאֵר עֵינֵינוּ [בְּתוֹרָתְךָ] וְדַבֵּק לָבְנוּ
אֶמְצוֹתֶיךָ וְיִחַד לְבָבְנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה שְׂמֹךְ וּלְאַ־נְבוּשׁ
לְעוֹלָם וָעֶד : כִּי בְשֵׁם כָּךְ שָׁךְ תִּגְדֹּל וְהִנּוֹרָא בְּטַחָנוּ נִגְלֶה
וְנִשְׁמָחָה בִּישׁוּעָתְךָ :

כשיאמר

מערכי לב

לכדו. אבל מעשה שמים וארץ ותליות
המאורות לא שייך כס לשון הוה. ומוכיח
ממ"ש „לעושה אורים גדולים" מפני שמדבר
מענינס, וכמו כן הוא יכול להוכיח ממ"ש
לעושה השמים בתבונה :

בי בשם קרשך הגדול והנורא בטחננו,
נגילה ונשמחה בישועתך. „גדול"
הוא גדולת מעשיו, כמו"ש [דברים י"א]
„עיניכם הוראות כל מעשה ה' הגדול". ומלד
בטחוננו בו שאין עוד מלכדו, אנו זוכים לישועה.
וכמו בדר"ה כפ"ק דהולין, בזהיא אתתא
דהות מהדרא למשקל עפרא מתותי כרעיה
אמר שקיל לא מסתפינא, אין עוד מלכדו
כתיב. וכן מלד בטחוננו כנסי נוראותיו
שמקיים אומה א' בתוך ע' אומות, נקוה
ג"כ שכמו כן לא נבוש לע"י ונשמחה בישועתו.
אבל מלד גבורתו של הקב"ה שפרשוהו כמס'
יומא שאנשי כה"ג אמרו שגן הן גבורותיו,
שנותן ארך אפים לעוברי רגליו המשתעבדין
בזניו. אינו ענין להזכיר שעל ידי זה נזכה
לישועה. ולכן השמיט כאן תואר „הגבור" :
וירד לבבנו לאהבה וליראה שמך.
באהבה גשמיות לכדו"ד או ביראה

מפניו

מקור חברות

אבל בוטרי כתי"א. כתוב כנוסח אשכנז, אור חדש
על ציון תאיר" כו". ברוך. וכדעת הרא"ש מובא
במה"א אות י"א במ"ש לתרין קושית רבינו
סעדיה, ע"ש.

אהבה רבה. וכ"ג רבינו רע"ג ז"ל וכ"ג בוטרי
כתי"א. אבל רבינו סעדיה והר"ף כתבו
להלכה לאמר גם בשחרית „אהבה עולם" וכ"ה
נים והרב ז"ל, ועיין במ"ש במה"א אות י"ג.
בעבור אבותינו, ונ"ס והרב בעבור „שמך הגדול"
ובעבור אבותינו שבטחו בך ותלמד חקי חיים
לעשות רצונך בלבב שלם" כו". אבל לא מצאתי זאת
בשום סדר. כן תחנונו ותלמדנו בסדר רע"ג ורס"ג
ליחא לחיבת „ותלמדנו" רק „כן תחנונו אבינו",
ואח"כ מחחיל „אב הרחמן רחם" כו". וכן העתיק
האבורהם, ובספר עטרת זקנים ס' סי' בשם ספר
לחם כה"ש כתב ג"כ שלא לומר „ותלמדנו". וכ"כ
בעל עובדי בשם סדר כתי"א, ושניהם לא ראו סדר,
רע"ג ורס"ג, אבל נוסחוננו הוא נוסח הויטרי א.
ות"ן בלבנו. נ"ס „בינה". אבל מיותרת וליחא
כשום סדר. וְהָאֵר עֵינֵינוּ בתורתך ודבק לבנו
במצותיך. וכיה ג"ס והרב ז"ל. וכן כתוב „כי נר
מצוה ותורה אור". וכך הנכון להתפלל על תורה
תחלה ואח"כ על מצות. וכן אומרים בתפלה, השיבנו

אבינו

תפלת שחרית

(דח"ה) כשיאמר והביאנו יקבץ בידו השמאלית הד' צינית ויהזיקם בין קמיצה לזרת וישתמש נגד הלכ בשעת ק"ש. וכשיניע לפ' צינית יקחם גם ביד ימין. כשיאמר ובנו בחרת יכוין במעמד הר סיני שאז בחר בנו מכל עם וקרבתנו לתת לנו תורתו. כשיאמר לשמך הגדול יכוין מעשה עמלק כי אין השם שלם עד שימחה זכר עמלק. כשיאמר להודות לך יכוין כי הפה לא נברא רק להודות לך ולא לדבר לשון הרע וזהו זכירת מעשה מרים. כשיאמר בזהבה יזכור כשהיו במדבר הקציפו את ה' ולא היו אוהבין אותו: (עמ"א וא"ר סי' ס')

והביאנו לשלום מארבע בנפות הארץ ותליכנו קוממיות לארצנו כי אל פועל ישועות אתה וכן בחרת מקל עם ולשון. וקרבתנו לשמך הגדול סלה באת. להודות לך ולתהדר באתה: ברוך אתה יהוה הבוחר בעמו ישראל באתה:

(דח"ה) (א) שמת ברכה בין אהבה לשמע לא יענה אמן רק על אותן ברכות שדינם שיכול לענות באמצע הפרק ואמן שאחר ברכת הבוחר יכול לענות בין אהבה לשמע: (עמ"ס ס"א בהגה"ה) (ב) ביחיד יאמר אל מלך נאמן (כי בך"ש יש רמ"ה תיבות ובג' תיבות אמר: נאלם מנין רמ"ח כנגד אבריו של אדם) אבל בזכור לא יאמר (אלא ישמע למה שהש"ך חוזר ואומר ה' אלהיכם אמת ויכוין לשתי תיבות ה' אלהיכם וגם ככר אמר אמת בלשם ויעלו רמ"ה תיבות: (סי' ס"א) (ג) צריך להאריך בחי"ת של אחד כדי שימליך הקב"ה בשמים בז' רקיעים ובארץ

מערבי לב

מפניו, אפשר שיזויר גם אהבות ויראות אחרות כיוון שהן מערך וסוג אחד. כמו אהבת אבות לבנים, וקרובים, ושכנים ורעים. או שירא מפני מלך, וגם מפני שרים ופקידים. אבל אהבת ויראת ה' שהיא אהבה ויראה נפשית. לא יזויר אהבה וזכה או יראה טהורה, בעוד שמצד אחד גם אהבה ויראה גשמית, שהנפש המרוממת אין לה ציור כלל ומצד אהבה ויראה גשמית. ולכן פרשוהו בסוף מס' סוטה במשה"כ "ומורה לא יעלה על ראשו" שהרצון על מורה של בז' שלא יעלה על ראשו, מפני יר"ש הטהורה שבו כי כ"ז שנוקף בלבו עוד אהבת ויראת בז', אין אהבתו ויראתו מהשם יתב' טהורה וזכה. ולכן מבקש ויחד לבבנו לאהבה וליראה שמך. שניחא הלכ שלא תהא לנו צדוף אהבה ויראה אחרת.

מקור הברכות

אבינו לתוהך וקרבנו כו'. כי לא ע"ה חסיד. אבל בסדר רס"ג ורע"ג ובושרי א. איתא "והאר עינינו במצותיך ודבק לבנו בחורתיך" וכן הביא בעל עבוי בשם כת"י וסדור מדרום שנת רפ"ה ע"ש. ולא נבוש. כ"ג הושרי. אבל בסדרי רע"ג ורס"ג. מוסף, ולא נכלם ולא נכשל" בני הספרדים והרב ז"ל. הגדול והנורא. בסדר רע"ג ובושרי א. איתא הגדול "הגבור" והנורא. וכ"ג הספרדים אבל לגרסת האשכנזים והרב ז"ל שיש לבטוח בו יתב' מצד תואר הגדול וכמו"ש. כי עיניכם הראות את כל מעשה ה' הגדול שהוא השגחתו עלינו. וכן מצד תוארו הנורא ואפי' בזה"ז וכמו"ש ביומא דף ס"ט "הן הן נוראותיו שאלמלא מוראו האין אומה זו יכולה להתקיים בין ע' אומות" אבל בתואר הגבור בזה"ז שאמרו שם "שנותן ארך אפים לרשעים" לא שייך ע"ז לשון בטחון. אכן לגי' הרע"ג י"ל דחיבת בטחון כוסב על שם קדשך שהוא מתואר בשלושת התוארים גם בזה"ז.

ורחמיך כו' נצח סלה ועד. כ"ה נ"ם והרב ז"ל ע"פ סדר רע"ג ורס"ג ור"א ועמ"ש במה"א אות י"ד. **מהר**. כו' ג"כ ע"פ הסדרים הנ"ל. כי אל פועל ישועות. כ"ה גרסת כע"ז וכל הנוסחאות. וברס"ג כי "מלך" כו'. בסדר רע"ג ורס"ג ובושרי כת"י א איתא באן "אמן". על ברכת עצמו כמו שמסיימן בבונה ירושלם אמן. ועמ"ש בזה במה"א סי' ע"ה אות כ"ט.

סדר רב עמרם השלם

ק

כא. הרי שתיים לפניה. וקורין ק"ש בכונה ובהשמיע אונים [ובדקדוק שפתים האותיות] וקריאתה כל אדם בדרך. דתנן בית שמי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו, ובבקר יעמדו שנאמר ובשכבך ובקומך. וב"ה אומרים כל אדם קורין בדרך, ומאי בדרך. כי הא דתנו רבנן. בה"א עומדין וקורין, מטין וקורין, יושבין וקורין, עוסקין במלאכתן וקורין. [מן] אוקימנה בפרק שני (א) [עוסקין במלאכתן וקורין] בזה"ל אם שמוע תשמעו. אבל בפרק ראשון בטלים ממלאכתן וקורין. ומדקתני במתניתא בית הלל אומרים קורין בדרך סתמא וקמפרש בבב"א (ב) לא עומדין דוקא, ולא מטין דוקא, ולא יושבין דוקא, ולא עוסקין דוקא. אלא כי היכא דמתרמי ליה אינש אי אזיל באורחא, אורחא למיקם וליקרי כי קאים, אבל לא (ג) [כי מסני] דקיי"ל

ער

מנן האלף

שנוי נוסהאות והגהות

כא. (א) „בוהיה אם שמוע תשמעו.” (ב) ולא צעוה”כ, ולא צעולס התחיה. והאשכנזים „עומדין מטין וישבין עוסקין.” (ג) „בולא” משנים בנוסה הנרכה הוחל, אך אין בזה פירשתיא

נפקותא לדינא :

כא. טו. אוקימנה בפרק שני, אבל בפרק ראשון בטלים ממלאכתן וקורין.

כתב הר"ף בפ"ב דמס' ברכות, האי פירוקא לדברי ר' יוחנן דס"ל דצעי כונה בכל פרק ראשון, אבל לרבא [דס"ל בדף י"ג דהלכה כר"מ] דלא צעי כונה אלא בפסוק ראשון. [לאו משום כונה הוא דצטעין ממלאכתן, אלא משום דלא לכויה ליה עראי דגרסינן ביומא [דף י"ט] אמר רב הקורא את שמע לא ירמו צעינן ולא יקרוין בצפתיו, ולא יראה בצלצעותיו כו' ואוקימנא בפרק ראשון, ופרסי רבנן משום דקצטיו לה עראי, דאי לא תימא הכי קשיא דרבא אדרבא. כו' ע"ש. והתימא על רבינו שלא הזכיר כלל הכ עמא דלא לכויה לי' עראי, ויותר קשה דבס"ל כתב דהין דלא ירמו צעינן ומפרש עמא דקצטיו לה עראי, אבל לא חילק שם כלל בין פרשה ראשונה לשניה :

ולבאורה היה אפשר לומר דס"ל לרבינו דכל שתי הפרשיות של ק"ש הם מה"ת וכדעת הפר"ח, ומש"ה לא חילק בין פ' ראשונה לשניה, דהר"י הוכיחו דס"ל להר"ף

דמפרק ראשון ואילך אינה אלא מדרבנן, דאי הו"א מה"ת הו"ל למיחב דלא לכויה עראי כמו בפרק ראשון. ע"ש. וא"כ רבינו ז"ל דלא מחלק בין פרשה ראשונה לשניה ע"כ ס"ל דשני הפרשיות הם מה"ת. ואולי יש לעשות סמוכין עוד לזה, ממה שצינו האומנין קורין בראש האילן, ומסקינן בגמ' בדף ט"ו דבפרק ראשון צטלין ממלאכתן, ובפרק שני עוסקין במלאכתן וקורין. ומדקתני סתמא ע"כ מיירי בכל גווני בין בעוסקין בסעודתן או בשכרן, ואס"ד דק"ש דרבנן או פרק שני עכ"פ דרבנן, למה קורין הפועלים כלל את פרק שני, הא תנינן שם הפועלים שטוין בשכרן אין מזכרין לפניה, ופרש"י משום שאינה מה"ת. ואמרין נמי דף מ"ו תדע דהטוב ומטיב לאו דאורייתא, שרי פועלים עוקרים אותה. ואי נימא דגם בדרבנן מבעי להו לפועלים לקרות כשאינם מתעבדים ממלאכתן, וקשה למה יעקרו אותה הו"ל לבדוכי אח"כ בשעת מלאכה ? א"ו דבמילי דרבנן פטורי לגמרי, ובאני פרשה שניה דהוי מה"ת, וכדעת הפר"ח שהאריך בזה לפסוק ששניהם מה"ת. [ועיין בת' יד אליהו לדודי מורן הגר"א מקה"ל. מש"ס הה"ג מר אבא זלה"ה בתשובתו שם הוא נוטה לדברי הפר"ח אבל שם אדם מהגדולים לא הזכירו וראיינו זאת] : **אבל** באמת א"א לומר כן. ובנינו שבאר בזה להלן בראיות ברורות בס"ל פ"ו וז"ל דס"ל לגאון שכל הק"ש דרבנן ע"ש. וראיינו זאת מהפועלים בקורין בראש האילן אינה מכרעת לגרסת הר"ף דגרס שם „ומזכרין לפניה” וס"ל באמת דגם בדרבנן מחויבים לבקר

ברכה

כו

סדר רב עמרם השלם

עד על לבבך, בעמידה. (ד) אי זני אמירי (ה) בנזן אינש לא מנני אפרקדי
אלא כנזן דמסתמיך לסטר ימיניה או לסטר שמאליה, שרי ליה למקרי ק"ש.
אב' (ו) [אפרקדי] אע"ג דמצלי אסיר. ודאי כי אורחא דכולי עלמא (ז) [בבי
כנישתא דמיכנפן] ויתבן וקא אמרין פסוקי דזמרה כי יתבי, ופתחי ביוצר
וחותמין

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

פרשחא" דקו"ל. (ד) במחז"ו "אי גאני". (ה) ברכה ראשונה, ולא פטרום חכמים אלא
במחז"ו וכת"י ב"מ, "דאניס". (ו) "מפרקד". (ז) מהעו"מ, [וכן בירושלמי שם בפ"ב ותוספתא
ג"כ לא נזכר שאין מזכרין לפניו] אבל בק"ש
אחמירו להם לקרות משום כבוד מלכות שמים

אפי' בפרק שני כתחלת תקנת חכמים. וכן בברכה לפניה חייבים לברך משום דליכא ערשא אלא
שלא העריחו עליהם בפרק שני שבק"ש להתבטל ממלאכה. וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל במלחמות
שמפרשה ראשונה וחילך הקילו עליהם, שאין חכמים מטריחין על האדם יותר מדאי.
ע"ש. ולפ"ז י"ל דגם פרשה ראשונה נמי אינה אלא דרבנן אלא דפרשה ראשונה אטריח רבנן
גם לפועלים, משום דכל דתקון רבנן בעין דאורייתא תיקנו, וכיון דאשכחן נבי תורה דכתיב
ודברת בם שלא תעשם עראי החמירו בפרשה ראשונה, שיתבטלו ממלאכה. אבל בפ' שניה לא
הטילו חובה עליהם אלא לקרות, ולא לבטל ממלאכה :

ובזה אודא לה כל הוכחת תר"י שכתבו על פרשה ב' דאי הוי מה"ת הו"ל למיחש דלא
לשוי' עראי, והוכיחו טעם זה דפרשה ראשונה הוי' מה"ת, דלמ"ש י"ל ששייחם
מדרבנן והחמירו בפ"א ולא בשניה. ותדע, דגם לפי שיטתם כמה יתרו' לשמואל דס"ל דק"ש
דרבנן, והאי ודברת בם בד"ת כתיב, ורבא גופיה ס"ל הכי במס' יומא ודברת בם בתורה
ולא בדברים בטלים, וא"כ אפי' נימא דס"ל להרי"ף ז"ל דרב ס"ל שכל פרשה ראשונה מה"ת
אלא דבונה לא בעי אלא פסוק ראשון. מ"מ לרבא דס"ל ודברת בם בד"ת כשמואל, ודאי רק
פסוק ראשון מה"ת, אבל הפרשה כלה אינה אלא דרבנן. וא"כ עדיין יקשה להרי"ף אליבא
דרבא דס"ל בטלין ממלאכתן כל פרשה ראשונה משום דלא לשוי' עראי. א"י דגם אפי' נימא
דגם פרשה ראשונה דרבנן, מ"מ כל דתקינו רבנן בעין דאורייתא תקון והחמירו שיבטלו
ממלאכתן בפ' ראשונה ולא בפרשה שניה, משום דאין חכמים מטריחין על האדם יותר מדאי
כמו"ש הרמב"ם :

אלא דאפי"ה לא הזכיר רבינו הגאון לקמן סי' כ"ז דאסור לרמוז בעיניו רק בפרק ראשון
וכמו"ש הרי"ף, וסתמא כפירושא דרבינו הגאון אסור לרמוז אפי' בפרשה שניה, וטעמו
ג"ל משום דבאמת מ"ש הרמב"ם ז"ל שלא העריחו חכמים על האדם בפרק שני דחוק מאד,
דבשלמא לענין פועלים כדי שלא יתבטלו ממלאכתם שפיר מצינו למימר דאקילו רבנן גבייהו,
אבל לענין שלא ירמוז בעיניו ולא יקרוך בשפתיו למה נקול גביה, והרי אפי' לענין מלאכה
גופיה לא הקילו חכמים גבי בעה"ב או לעוסקין בסעודתן כש"כ לשלא ירמוז, ולכן שפיר ס"ל
לגאון לאסור אפי' בפרק שני, אבל גבי פועלים סגי שיתבטלו ממלאכתן רק בפרק ראשון ולא
אטרוחיהו יותר, והא דלא נקיט הגאון הכא טעמא דלא לישוי' עראי, י"ל משום דלא מסיימי
מלתא דטעמיהו משום עראי, דכולא סוגיא דברכות שם מיירי לענין כונה, ומלתא פסיקתא
בפרק שני נקט להתירא כמו"ש הרב המאור ז"ל דכלהו תנאי ואמוראי ליכא מאן דסבר
כונה וקריאה בפרק שני, אבל בפרק ראשון איכא פלוגתא, ע"ש. ולכתיב סתים רבינו הגאון ז"ל
את דבריו למימרא דבין אי נימא טעמיהו משום עראי או משום כונה מ"מ בפרק שני
עוסקין במלאכתן וקורין, אבל בפרק ראשון אע"ג דס"ל לגאון דק"ש דרבנן מ"מ אחמורו רבנן
דליבטלי ממלאכתן, משום כבוד מלכות שמים. ומה"ט ס"ל לגאון לקמן סי' פ"ז בספק קרא
ק"ש דחזור וקורא, ע"ש. ואע"ג דמלכות שמים אינו אלא בפסוק ראשון מ"מ חייבו חכמים
גם לשעלים [בשאינן מבטלין ממלאכה] לקרות כל הק"ש כתחלת תקנתם, וכן אכרו בכל הק"ש
לא

סדר רב עמרם השלם קא

וחותמין ביוצר המאורות ובהכוהר בעמו ישראל כי יתבני, הם ה"נ מבעי
לכקרי ק"ש בי יתבני. [מן] והני (ח) [מתחזי] מחמרין אנפשייהו למימרא דמקבלי
מלכות שמים בעמידה, טעות (ט) [הוא] בידם, והדיוטות ובורות ושטות. למה להי
אשתבושי כולי האי, כבר קי"ל כב"ה בכל התורה כולה, ובכמה דוכתאה
גרסינן ב"ש במקום ב"ה אינה משנת. ובכל פלוגתא דפליגי ב"ש וב"ה
בכולי [תנאוי] לא מתוקמי הלכתא כב"ש אלא בשית, חדא דפירקין דאלו
דברים שבין ב"ש וב"ה, בש"א מכבדין את הבית ואה"כ נוטלין לידים, ובה"א
נוטלין

מן האלק

שנוי נוסחאות והנהרות

(ח) "דמתחזי דמחמר" ובושתי, והני דקא מוקמי".
(ט) "וחעות".

ללא לישויה עראי, ולא ירמוז בעיניו
וכדומה, אלא שלא ההמירו בפרק שני על
הפועלים לבטלן ממלכה שאין חכמים

מטריחין על האדם יותר מדאי כמו"ש הרמב"ן, ודברי רבינו הגאון ז"ל מחירים ומזוקקים :

**מן] והני דמתחזי מחמרין אנפשייהו כו' עד והבי קאמרו עומדין לא צריכי
למיתב. כו'. ה"כ צבי' ס"ג כתב לדברי רבינו הגאון הוא תלמוד ערוך**

בעובדא דר' ישמעאל ור"א בן עזריה שהיה רי"ש מיטה ור"אב"ע זקוף, וכשהגיע ז"ך של
ערצית הטע ר"א וזקף רי"ש כו', א"ל ר"אב"ע משל כו' אף כך כ"ו בלתי זקוף אתה מוטה,
פירוש דר"אב"ע ה' מוכיחו כיון שה' מוטה, היה לו לקרות 'מוטה דכ"ה' אומרים מטין וקורין,
והא דהטה הוא [ר"אב"ע] אע"פ שה' מתחלה זקוף והו"ל לקרות זקוף כמו"ש עומדין וקורין,
משום דס"ל לר"אב"ע דכ"ה ה"ל מטין וקורין אפי' מי שהוא זקוף מתחלה, והביי רי"ש ליתא,
דכי אמרו ב"ה מטין וקורין ה"מ דמכי ואתי מעיקרא, אבל אתה שהיית זקוף ואה"כ הטיית
עשית כדברי ב"ש, לפיכך נזקפתי הני להודיעך דאין הלכה כב"ש. ושמיטין מזה דב"ש
דערצית לב"ה אם היה זקוף אסור לו להטות, וה"כ בשחרית אם היה מוטה או יושב אסור לו
לעמוד, ע"כ, והדברים מתוקים וראוים למו שאלמס :

אבל מ"מ רבינו הגאון ז"ל לא הביא זאת לראיה, משום דיש עדיין לבט"ד לטעון ולדחות
זאת, משום דהשיבות של קריאה במוטה אין בו השיבות מלך אחר אלא משום טעמה

דב"ש דס"ל ובשכבך בשעת שכיבה כפינה ממש, ושפיר הוכרח רי"ש לזקוף עצמו שלא יראי
התלמידים ויקבעו הלכה כב"ש, אבל השיבות של עמידה בשעת ק"ש הוא השיבות בפני עצמה
וכדאשכחן בפרק שני דף י"ג עד על לבבך בעמידה, ורי"ש ס"ל דכל הפרשה בלה בעמידה, והגיה
דסברי למקרי ק"ש בעמידה לא משום דס"ל כב"ש, אלא אף לב"ה ובלא משמעותה דקרא של
ובקומך, נמי מוטה לעמוד משום כבוד שמים, וכן מצינו במלך מואב כשאמר לו אהוד דבר
אלהים לי אליך קם מעל הכסא, וכיון דכ"ה שרו לקרות גם עומדין ממילא מוטה לעמוד,
ושום חס לא יחסד אותם דס"ל להלכה כב"ש. ואין ראיה כלל מעובדא דר"אב"ע ורי"ש, והיה
שרמז הגאון צמ"ש, "והני דמתחזי מחמרין אנפשייהו" למימרא שמלך הומרא הפליג לעשות כן :

אולם צירובלמי פ"א דברכות הגרסה בהיפוך דר"אב"ע היה מוטה וגזקף, ורי"ש ה' זקוף
והטה כדי שלא יראו התלמידים ויעשו הלכה קבע כב"ש ע"ש, ומיירי שם ב"ק"ש
דשחרית, ושפיר היה יכול רבינו הגאון להוכיח דינו משם, שאם ה' יושב או מוטה אסור
לו לעמוד, אפי' משום הומרא, אלא דגרסת הירושלמי משובשת ובתוספתא גרסינן רק בגרסת
הבבלי, ובכר בהרנו בלפי ג' הבבלי אין רא' כלל לדברי הגאון :

ולכן דחה רבינו דברי המחמירים בפיגוס אחרים, דלכ"ה גם זה אסור ולא הוצרכו לקרות
מעמוד, אלא היבא דעמד מעיקרא, אבל לעמוד כדי לקרות אסור. והוכיח זאת מדר"א

סדר רב עמרם השלם

נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית, ואמרינן עלה ארי"צ בר"ח אר"ה
בכולא פרקין [הלכתא כב"ה, לבר מהא דהלכתא כב"ש. יז] תניינא נמי
בסוף האי פרקין מי שאכל ושכח ולא ברך בש"א יחזור למקומו ויברך,
ובח"א

בגין האלף

בר יצחק דאמר עשה כדברי ב"ש חייב מיתה, ומשמעות דבריו דחייב בכל גווגי, בין בערב
שהיה עומד מעיקרא והטה, או בשחרית שהיה מוטה או יושב ועמד. ורב נחמן בר יצחק
הוכיח זאת מדתנן, אר"ט חזי כו' והטתי לקרות כדברי ב"ש וסכנתי בעצמי כו', פירוש
שתלה הסכנה מפני שנתכוין לעשות כב"ש, ואמרו לו כדאי היית לחוב צעמך שעברת על דברי
ב"ה, כלומר, אפילו לא היית מתכוין להורות כב"ש, עברת על דברי ב"ה, כי אין דברי
ב"ה כמו שאתה אומר, אלא כי התירו ב"ה דמטין וקורין רק כשהיה מוטה מעיקרא, אבל
להטות עומך בשביל ק"ש אסור לב"ה, וזה כשיגו להוסיף על דבריו, ללכאורה גם הוא
עלמא דאמר כן שנסתכן מפני שקרא כב"ש. א"כ גם בעומדין וקורין לא התירו ב"ה אלא
בעומד מעיקרא :

וכתב עוד, וכי לימרו כו' עד כי קתני בה"א קורין בין יושבין כו' עומדין וקורין קתני
כו' אלא כי אורחיהו, ור"ל, דמחזיתין דקתני כל אדם קורין כדרכן עדיין ליכא
לאוכוחי דר"ל שיקראו כי אורחיהו כדס"ל להגאון. דלפטר דר"ל שיקראו כהרגלן, ואם דרכו
מעומד יכול לעמוד אפי' כשהוא יושב מתחילה, אבל מצרייתא דקתני עומדין וקורין, מוכיח
הגאון שפיר משום דכרייתא קאי אמצעיתין, דכ"ש אומרים בערב כל אדם יטע ויקרא ובבקר
יעמדו, ומשמע לב"ש שצריכין לקום גם כשיושב מתחילה, וע"ז תני בצרייתא דברי ב"ה שחמרו
„עומדין וקורין“ למימרא. שאין לו לקום כשיושב, אלא אם הוא עומד או מוטה בלא"ה מעיקרא
רשאי לקרות כך עומד או מוטה, אבל לעמוד בבקר כשה' יושב או להטות בערב בשביל ק"ש
אסור, דליכא למימר דב"ה מתירים גם כזה, ואינו הולקים אלא על הלוקי זמנים, שהצריכו
ב"ש להטות בערב ולקום בבקר, ואתו ב"ה להתיר ולמימר דאין גפ"מ בין ערב לבקר, דא"כ
הו"ל למימר קורין בין יושבים בין עומדים שלא להלק בין הזמנים, אבל השתא דתנו עומדים
וקורים משמע דקאי אפיסת דמלתא דכ"ש שצריכין לקום, וע"ז אסור לקום אם הי' יושב
מתחילה, ואין היתר אלא בעומד מעיקרא :

ויש לפרש עוד כדברי הגאון, דמדויק ממה שהתחילו בתיבת „עומדין וקורין“ ור"ל שם
היה בעמידה רשאי לקרות כך. אבל אלו הוו אמרי „קורין בין יושבין ובין עומדין“
היו משמיעו כזה רק ענין הקריאה, לומר שנותנת בכל גווגי. אבל פירושנו הראשון נראה
יותר נכון, ועיקר. והמהניג אות ל"ו השמיט כך וכי לימרו, אלא כ' כדאי היית כו' שעברת
על דברי ב"ה, דאמרי עומדין וקורין, דעומדין א"צ לישב ויושבין א"צ לעמוד אלא בחורחיהו,
ע"ש :

יז. תניינא מי שאכל ושכח ולא ברך, בש"א יחזור למקומו כו', והלכתא
כב"ש, מדרתי תלמידי ומדרבה בר בר חנא עדיפא מדרחיהו.
כו', התר"י הביא זאת בשם הר"ם בן הפני והגאונים לתפסק כב"ש שאפי' טבח צריך לחזור
למקומו, וסמכו על זה המעשה דמאז ארנקי מפני טעם כב"ש, ומשמע שכן צריך לעשות.
אבל דהו זאת, משום דכדיא אמרינן דבכולא פרקין הלכה כב"ה, וזה המעשה לא הביאו
בתלמוד ללכות דברי ב"ה, אלא להודיענו שמי שירצה לברוח יש לו סכר טוב בעמלו. ע"כ,
וב"פ הרמב"ם בפ"ד דברכות, אבל הרא"ש בשם רבינו פסק דהלכה כב"ש, ומה שאמרו בכולא
פרקין. הלכה כב"ה לא אתו להפיק הך, דהבא אפי' ב"ה מודו שטוב לעשות כב"ש, ע"כ,
אבל ז"ע מנ"ל להרא"ש בבאן שז"ה מודו שטוב לעשות כב"ש כיון דמהאי עובדא דאנרקי
אין ראוי וכמו"ש התר"י, וכיון שבהדי' אמרו בכולא פרקין הלכה כב"ה מנ"ל להגאונים דב"ה
מודו לדברי ב"ש, ומאי שח' מהך דפ"ק דאע"ג דברו ב"ה בעומדין וקורין כו' מ"מ הסתכן
ר"ט

ובח"א יברך במקום שנוכר. והלכתא כב"ש מדתרי תלמידי (י) ומדרכא בר בר הנא, עדיפה מתריהו, יר[ח] דברים הטעוין ברכה לאחריהם במקומן, הוי פת. ימ[ן] תליתאה, סוכה מחזקת ראשו ורובו ושלחנו, דקא אמרינן א"ר שמואל בר בר יצחק אמר רב הונא הלכתא צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושלחנו, א"ל ר' אבא כמאן כב"ש, ואלא כמאן. א"ד א"ל ר' אבא דאמר לך מני ב"ש היא, ולא תזוז מיניה. אע"ג דאיכא אתקפתא דר"נ. מסקינן לה דבתרתי פליגי, בסוכה גדולה, ובסוכה קטנה שאינה מחזקת כדי ראשו ורובו ושלחנו, שבי"ש פוסלין ובי"ה מכשידין והלכתא כב"ש. ב[ח] ותרתינן בהתבלת, כמה חוטין הוא נותן בש"א ארבעה, ובח"א שלשה, וכמה (י"א) תהא משלשלת בש"א ארבע ובח"א שלש, והלכתא כב"ש בתריהו. כא[ח] (י"ג) [שתיתאה] סדין בציצית ב"ש פוטרין ובי"ה מהייבין, ואע"ג דקתני (יג) [הלכתא כב"ה, גזרה] ששום כסות לילה

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(י) ומדרכא. (י"א) משלש. (י"ב) ותו. (י"ג) ר"ע. ע"ב. ומ"ס ע"ז תרי" דשאי הכא. והלכה כדברי ב"ש הא. ומ"ס שם וצ"ל ב"ה. דגס ב"ה מודים ברצו להחמיר ע"ש, אין אהדרתו לנו הוכחה ע"ז :

ונראה בכונת דבריהם ברמז למ"ס דברייתא, "א"ל ב"ה לכו"ל לדבריהם מי שחל בראש הכירה יחזור לראש הכירה". חזינן מזה דמטעמיהו משום טרחא, והיכא דחפץ להטריה עמלו ודלו עדיף, וגם מהגהו דתרי תלמידי גמי י"א ראי' דעדיפא למפסק כב"ש, כיון דהך דעשה כדבריהם מלא חרנקי דהנהא. ואע"פ שיש לדחות זאת כמו"ס תרי" שגבעו העובדא בגמ' להודיענו כו' מ"מ מדרבה בר בר חנה י"א ראי', דמלתא דרב ב"ה לא הניחו להודיענו שיש שבר טוב, אלא להודיענו דס"ל דהלכה כך כב"ש, ופליגי ארז הונא דחזיר בעולא פרקין הלכה כב"ה. וגם לפי שבאמת ב"ה גמי מודו לב"ש, אלא דחיישי משום טרחא, לכן ס"ל להגאון למפסק כב"ש, וז"ל הגאון, והלכתא כב"ש מדתרי תלמידי, ומדרבה ב"ה עדיפא מתריהו, ור"ל שהריאיה מרבה ב"ה יותר מכרעת מעובדא דחרנקי דתרי תלמידי :

יה[ח]. דברים הטעוים ברכה לאחריהם הוי פת, זהו פי' מדברי הגאון. וס"ל בזה כהרשב"א בחדושי דכל שאינו טעין אלא ברכה אחת בסופה, כיון ושבעת המינים, אינו טעין ברכה במקומו, וכ"כ הגמיי' בשם ר"י. אבל הרשב"ס פרק ע"פ דף ק"א ס"ל דכל ז' מינים בכלל טעוין ברכה במקומן. ולהר"א והטור דוקא פת וכל מיני דמדין, ע"ש :

ימ. תריתאה סוכה כו', ובתריני פליגי בסוכה גדולה ובסוכה קטנה והלכתא כב"ש. יר"ל בסוכה קטנה הלכתא כב"ש. אבל בסוכה גדולה הלכה כב"ה, ומש"ה מני לה הגאון בחדא. והר"ן פרק היסד, אסברה לן טעמון, וכ"פ הר"א והטור, אבל הר"ף ס"ל דבתריהו הלכתא כב"ה :

ב[ח] ותרתינן בהתבלת כו' והלכתא כב"ש בתריהו. והוא מיהא שא"ר פפא בינחות מ"א. הלכתא ד' בתוך ג' משולשלת ד', ופרש"י ד' חוטין הוא נותן ולא ירחיק מהספה יותר מג' אלצעות, משולשלת ד', תלויה ע"ף לבד הגדול, ע"ש, והיינו כב"ש : **כא[ח] שתיתאה** סדין בציצית כו' ואע"ג דקתני הלכתא כב"ה, גזרה משום כסות לילה אהדרתו כב"ש. בגמרא מנחות דף מ' אמרו סדין בציצית ב"ש פוטרין ובי"ה מחייבין והלכה כב"ה כו'. אמר רבי א"ב למה אסרה כו'. ומסקינן שם גזרה משום כסות לילה. והנה רש"י פירש דסדין בציצית היינו כלאים. וב"ה דרבי סומכין למכרי כלאים

סדר רב עמרם השלם

לילה (יד) אהדרוהו כב"ש, הרי שית כב"ש. ור' אושעיא דמתני איפכה ב"ש אומרים נוטלין ומכבדין, ובה"א מכבדין ונוטלין, בצרן להו [חדא]. ותו, ארבע דתנן בכחירתא, חזרו ב"ה להורות כדברי ב"ש, אבל בכל תנאי הלכתא כב"ה. לא סגי להו דעברי אביה, אלא אפי' כב"ש לא עבדי, דאי כב"ש בצפרא מעומד ברמשא מוטה, ואינן ל"ש צפרא ל"ש רמשא מעומד. יש לך כסילות גדולה מזו, מכדי מאן תקינו ק"ש (טו) [שחרית וערבית] רבנן ניוול בתרייהו, כי היכי דנהינן בתרתי מתיבתא, ובכל אספמיא ובכל קהלות שבארץ [אשכנז]. כלם זכורים לאלף טובות וברכות, שכלם מלאים תורה ומצות כרימון, ומעשיהם מעשים נאים, ומחמירים כבדיקת טרפה ובטבילת הנדה ובכל מה שראוי להחמיר, אבל בק"ש מיושב :

ואותן האנשים שאומרים כמנהג א"י אנו עושים, הלא כך גורסין בתלמוד א"י: תני, יצתה ב"ק ואמרה, אלו ואלו דברי אלהים חיים, אבל הלכה כב"ה לעולם, ועוד באותו הענין בתלמוד א"י, עד שלא יצתה ב"ק ואמרה מהמיר ע"ע כחומרי אלו וכחומרי אלו עליו נאמר והכסיל בחושך הולך, כקולי אלו וכקודי אלו רשע, אלא אי כב"ש כקוליהון וכחומריהון, אי כב"ה כקוליהון וכחומריהון, אבל משיצאת ב"ק הלכה כב"ה לעולם, וכל העובר על דברי ב"ה חייב מיתה. ובתלמוד בבלי בענין אותה ההלכה, ר' נחמן בר יצחק אמר עשה כדברי ב"ש חייב מיתה, דתנן א"ר טרפון אני הייתי בדרך והטיתי לקרות כדברי ב"ש, וסכנתי בעצמי מפני הלסטים, א"ל כדאי היית להוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה. והנך אינשי דקא יתבין, וכי מאמי זמן ק"ש קיימין, בצפרא (טו) עבדי כב"ש ועברי אדבית הלל, (יו) ואיקא בידיהו תרתי

דרנבי

שנוי נוסחאות והנהגות

בגן האלף

(יד) אהדרוהו כב"ש. (טו) „ערבית ושחרית“.
(טז) „לא“ עבדי, והוא ט"ס שם. (יז) ואיכא.
מה
כלאים בציצית ומש"ס מחייבין לסדין בציצית.
והלכה כב"ה. ומ"מ אסרוהו בירושלם משום גזרה
דרבנן דכסות לילה, וממילא מין במינו ציצית של
פשתן בטלית של פשתן דליתא כלל לתא דכלאים
אף גזרה ליכא, אבל רבינו ס"ל דגם ב"ש דרשי כמובין למשרי כלאים. ולא אסרו ב"ש אלא
מדרבנן משום גזרה דכסות לילה. ומדאמרו „סדין בציצית“ ולא נקטו „סדין בתכלת“ ש"מ דגזרו
אפ' במין במינו ואסרו סדין בכל ציצית, דמשום גזרה כלשו אסירי, ולא שרי אלא ציצית של צמר
בטלית של צמר. אבל ב"ה מתירין אפ' מדרבנן, דלית להו הני גזרות. ואש"כ דתני והלכה כב"ה, מ"מ
בגמרא שאלו גזרה משום כסות לילה אהדרוהו כב"ש למפסק כוותיה, [והנהיגו מסיים אש"כ
דחנן והלכה כב"ה, חין למדין הלכה לא מפי משנה ולא מפי תלמוד.] וזה שהקשה ר"ת ז"ל
מדברי רבינו הגאון אפירש"י דמשמע דלא ס"ל כוותיה, דלפי שיטת רש"י לא הוה צריך
רבינו למחשיב הך דסדין בציצית דהלכתא כב"ש, כיון דגם ב"ה מודו לאסור סדין בציצית
מדרבנן, משום גזרה דכסות לילה דלית בה כלאים, ע"ש בדבריו במס' שבת כ"ה ומנהגות מ',
וכתב הראש"ם בהל' ציצית סי' י"ז בשם רב האי גאון ששאלוהו חי עבדי רבנן תקנתא לנורתי
חוקי

סדר רב עמרם השלם קג

דרנב"י, ודבתר קול. וכי לימרו, ב"ה הא קא שרו בעומדין, מימריהו חספ תברי דלית ביה משאשא. כי קא תני כה"א קורין בין יושבין, בין עומדין, בין מטין. עומדין וקורין, יושבין וקורין קתני. והכי קאמרו, עומדין לא צריכי למיתב, יושבין לא מבעי להו למיקם, אלא כי אורחיהו. וכיון דאמרינן כל העוכר, מאן דשני מתקרי עבריאנא, ורו קא גרסי רבנן בגמרא דא"י, רב הונא [בשם רב] אידי, רב יוסף [בשם] רב יהודה, בשם רב שמואל אומר, צריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד, (יח) [לא] אם היה יושב עומד, אלא אם היה מהלך עומד :

כב. וכד קרי אינש ק"ש בב] מבעי ליה לאפסקוי בין תיבה לתיבה. דתנן ששה דברים עשו אנשי ירחו כר' מאיר שלשה ברצון חכמים שלשה שלא ברצון חכמים, בדברי רי"ה ששתן שלא ברצון חכמים, אלא על שלשה מיחי בידם, ועל שלשה לא מיחו בידם. שלשה שלא מיחו בידם, חד מנייהו כורכין את שמע, אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין. ר' יהודה אומר מפסיקין היו, אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ובגמרא דא"י כתוב בפירוש שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה, ר' יוסי ור' זעירא ור' (ה) [שילא] שלא היו מפסיקין בין (ג) [אחד] לברוך. מכל מקום קא שמעינן לאפסקוי בין תיבה לתיבה, ובין אחד לברוך.

כג. וצריך אדם להאריך באחד, דתניא [נרכות י"ג] (ה) [סקפוס] בן יוסף אומר כל המאריך (ג) [בד' של אחד] מאריכין לו ימיו ושנותיו, א"ר יעקב ובדלת, אר"א ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. (בכתב יד אמריקאני חיתא. כג] אלא תלתא בחי"ת ותרי תלתא גדל') ולא יאריך יתיר מדאי אלא

שנוי נוסחאות והנהגות

מגן האלף

(ית) מה" וכו"ה בירו. (ה) "ור' אילא". (ג) "שמע".
כג. (ה) צ"ל, סומכוס". (ג) "באחר".
 חוטי דכתנא בגלימא דכתנא, והסיב מעולם לא כתבו דמתיבתא דמתא מחסיה. ודכירנא משום אבא מרי גאון ומר יעקב גאון אחריו ומר אבימי גאון וכל הגאונים אחריהם ולא

הי' אחד מי שהורה כן :

כב. [כב.] מבעי ליה לאפסקוי בין תיבה לתיבה דתנן כו', ובגמרא דא"י כתוב בפירוש כו'. ר"ל, לפי שאפשר לפרש במס' פסחים טס כמו"ס רש"י שלא היו מפסיקין בין אחד לואהבת, ובתוס' פירשו שלא היו מפסיקין בין ישראל להסס, לכך הביא את גמרא דא"י שכתוב בפירוש שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה, ומש"ה גם בתלמודין במס' כסחים נמי מפרשין הכי. וכן כתב רש"י במס' מנחות ע"א וז"ל מפרש בפסחים כו' ולא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה :

כג. [כג.] אלא תלתא בהית ותרי תלתא גדל', בס' מגדול עו דפ"ב מהל' ק"ש כתב וז"ל : ואני קבלתי מרבותי שקבלו איש מפי איש מפי הגאונים

סדר רב עמרם השלם

אלא כדי להמליכו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם. בך וצריך לאגבוהי קליה כי היכי (ג) [דשמעי] אודניה, דכתיב שמע ישראל, השמיע לאונך מה שאתה מוציא בפיך. ואי קארי זה בכל לישנא נפיק, דכתיב שמע ישראל בכל לשון שאתה שומע. ולא מבעי לגמגומי מיליה, דתני רב עובדיה קמיה דרבא, ולמדתם כדי שתתא לימודה תמה, כדי שיתן ריוח בין הדבקים, עני רבא בתריה כגון בכל לבבך, על לבבך, בכל לבבכם, עשב בשרך, ואברתם

מחרה

שנוי נוסחאות והגהות

מגן האלף

ז"ל, כי האלף כמעט חוטפין אותו, ומאריכין

בחי"ת שליט, ובדל"ת שני שליטים, והנסתר

בו סוד מופלג עכ"ל, וכן מובא באשכול בשם איכא מ"ד וסס הס דבריו הגאון ז"ל :

בד. וצריך לאגבוהי קליה כי היכא דלשמעי אודניה דכתיב שמע בו

ואי קארי לה בכל לשון נפיק עכ"ל. אין רצונו לומר שיוצא בדיעבד,

דאין קי"ל לרבנן דק"ש בכל לשון גם לכתחלה, וגם מ"ש צריך לאגבוהי קליה גמי ר"ל לכתחלה, ובדיעבד קי"ל דאם לא השמיע לאזניו יצא, וכ"כ הרב אבן הירח וז"ל, "נהי דאם לא השמיע לאזניו יצא, לכתחלה צריך להשמיע, וזה סברת רב עמרם. וכתב ע"ז, דהגאון סותר את דבריו להביא ראיה כדכתיב שמע, ודורשו לשני ענינים, ואין מי שיסבור שתי הדרשות האלו. עכ"ל, ותימה לתמיהתו בדגמרא דף ס"ו אמרו שם על ר' יוסי דס"ל שמע השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך, וגם ס"ל בכל לשון שאתה שומע, ובמוש"ס, "ור"י תרתי שמע מינה", ופרש"י, "כי דרשת שמע בכל לשון ש"מ גמי לצריך להשמיע לאזניו", אך כוונת הרב המנהיג הוא להקשות לפי מה שביאר דבריו של גאון דרק לכתחלה צריך להשמיע לאזניו ובדיעבד יצא. ויליף לה משמע, וגם ס"ל דיכול לקרות בכל לשון שהוא שומע, וע"כ דנפיק לי' גמי מהאי קרא. ואין מי שיסבור שתי הדרשות הללו יחד. וראיה לזה דרבנן דס"ל שם בדף י"ג שמע בכל לשון לא ס"ל השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך, ורבי דס"ל השמע לא סבר לכל לשון שאתה שומע, ובגמרא דפרקי תהם לרבנן הוכרחו לתרץ דס"ל כמ"ד דלא השמיע לאזניו יצא, ולא חשבי דתרת"י ש"מ. וטעמא כ"ל דא"ל לומר לד זהו דתרת"י ש"מ וכמו"ס רש"י אליבא דר' יוסי, דאס"ד דילפי משמע גמי שצריך להשמיע לאזניו א"כ גם בדיעבד לא יצא, דבמילי דאורייתא אין לחלק בין לכתחלה לדיעבד, ומטעם זה ס"ל לר' יוסי בלא השמיע לאזניו דלא יצא. ולא ניהא לה להגמ' לאוקמי מלתיהו דרבנן דלא כהלכתא, ומש"ה אמרו דעיקר קרא אחי לכל לשון שאתה שומע, ומה שאמרו שצריך להשמיע לאזניו אינו רק מדרבנן ואם לא השמיע גמי יצא. ואפשר עוד דלשון שמע אפשר לפרש לשון הבנה שיבין מה שהוא מדבר, וממילא יוצא בכל לשון שהוא מבינו. ואינו מוכרח ללמוד מזה שצריך הגבחה קול ושמיעת אזנים, אך אפשר לפרש לשון שמיעה והגבחה קול, שישמעו אזניו מה שמוצא בפיו, ואז ע"כ נלמד מזה גם משמעות עיין ההבנה, דאי ס"ד ש"ל להבין מה שדבר מה ויכול לו השמעת אזנים כיוון שאינו מבינכ, ולכן לר"י דס"ל דשמע אחי להשמיע לאזניך ע"כ גם הבנת הדברים בשמע, ומוכרח לומר דתרת"י ש"מ, אבל לרבנן בדף י"ג דילפי משמע בכל לשון שאתה שומע לא ש"מ תרת"י והוכרחו לומר דס"ל לא השמיע לאזניו יצא, וא"כ ספיר קי"ל להרב המנהיג דהגאון ז"ל דאיייתי קרא דשמע לכל לשון שאתה שומע איך ויליף מהאי קרא גופי' לצריך לאגבוהי קליה, דגמ' לא אמרו תרת"י ש"מ, אלא דענין ההבנה של לב נכלל ממילא כמה דדרשינן השמע לאזניך, ולא דמדרש משמע לכל לשון שאתה שומע. אבל הגאון דמפרש שמע בכ"ל שאתה שומע, מנ"ל למדרש מיניה לצריך לאגבוהי קלא :

אך י"ל דהגאון גמי ס"ל דעיקר קרא דשמע אחי לכל לשון שאתה שומע, ולא הביא הק' ילפותא דשמע לאזניך רק בדרך אסמכתא, אבל עיקרו אינו אלא מדרבנן שאסור רק לכתחלה

מהרה, על לבבכם, בנף פתיל, תזכרו ועשיתם, (מכאן ועד ס' כ"ו ליתא ככת"י ב"מ ולא בסדר הגדפס,) **כה.** | [בספר ברכות ולא בסדר אחר לא ראיתי זה ועשיתם.] אתכם מארין :

כד. **כו.** | ורתנו רבנן הקורא את שמע ופנע (א) רבו בו ואין צ"ל שמישיב באמצע שואל כיפני היראה ואצ"ל שמישיב דברי ר"מ, רי"ה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, (ב) ומשיב שלום לכל אדם, אלו הן בין הפרקים, בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע, בין שמע לזוהיה א"ש, והא"ש לויאמר, בין ויאמר לאמת ויציב, ר' יהודא אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק. **כז.** | ובפרקים ובאמצע דפליגי ר"מ ורי"ה אמר ר"א אמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודא, וא"ר אבהו אמר ר"י מ"ט דרי"ה וה' אלהים אמתן :

ורתנו

מגן האלף

שנוי נוסהאות והנהות

כד. (א) צ"ל "בו רבו, בין הפרקים שואל מפני הכבוד". (ב) צ"ל "בין הפרקים שואל מפני הכבוד" :

בהרי

דשמע ישראל. א"ו שלא הביא הק"ה אלא בדרך אכמכתא. עוד י"ל דס"ל לגאון דגס בדלוריותא יבגן לכתחילה ודיעבד וכמו"ש בתוס' פסחים י"א ד"ה קולרים דאיכא מילי טובא כ"ו. ולכן אף דקרא אתי להשמע לאזניך אין זה אלא לכתחילה, ועיין מ"ש הרשב"א בביתאור דברי רש"י תרתי ש"מ :

כה. **בספר ברכות ולא כו.** | צריך לחזק הך "ולא" והס דברי המעתיק שאומר דבספר ברכות בסדר אחר לא ראה הך "תזכרו ועשיתם" דביה לא מובלעי הוא"ו, מפני שהראשון בשורוק, ועשיתם בפתח, אבל הרב אבן הירחי מוסיף ג"כ "לוחו וזכרתם", אע"פ שהראשון בחולם והשני בשורוק :

כד. **כו.** | ורתנו רבנן. הקורא את שמע ופנע בו רבו, ברכות דף י"ד. ושם איתא, "או במי שגדול הימנו" וכ"ה בירוש' "תני שואל בשלום רבו או במי שגדול הימנו הרשות בידו", והרי"ף גרס, שגדול הימנו בחכמה, וכנראה חסר זאת בדברי רבינו וצריך להגיה ולהשלימו :

כז. **בפרקים ובאמצע דפליגי ר"מ ור"י כו.** | בנמרא איתא אר"א א"ר יוחנן הלכה כר"ה. דבין אלהיכס לאמת ויציב לא יפסיק, אבל לענין שואל ומשיב של ביה"ט ובאמצע לא נזכר כלל בנמרא. אלא דידעינן מכללא דק"ל ר"מ ור' יהודה הלכה כר"י. ורבינו הגאון כללם יחד, נלע"ד דבא להורות במאי דנפתקון הראשונים במ"ש ר"י בין אלהיכס לאו"י לא יפסיק, אי ר"ל דלא יפסיק כלל אפי' מפני היראה, כיון שאינו רק חיבה אחת, או דר"ל דאע"פ דבין אלהיכס לאמת הוא בין הפרקים, מ"מ אין דינו כשאר בין הפרקים אלא כאמצע פרק. והרא"ש ותר"י ס"ל דלא יפסיק כלל. אולם הרמב"ם סובר דר"ה הולך את"ק דחשיב ליה לביה"ט, ואתי רי"ה למימר דלא יפסיק ודינו כאמצע פרק, דשואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, וכ"פ הגר"א ז"ל משום דטיקר טעמו של רי"ה הוא משום דכתיב ה' אלהים אמת, ולכן חשיב ליה כפסוק אחד. ובשמותר להפסיק מפני היראה אמרו בירושלמי דמפסיק אפי' באמצע פסוק וכמו"ש, "עד כדון באמצע פרשה, אפי' באמצע פסוק, ר"י מרמז ר' יונה משתעי", ולכן אחרי שהביא הגאון כל לשון המשנה ומחלוקתם דר"מ ור"י

כה. [ותנו רבנן האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, ומתפללים בראש הוית ובראש התאנה, משום נפיש ענפיהו, ובשאר כל האילנות יורדין למטה ומתפללים, ובעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו. והאומנין שקורין בראש האילן, כה.] והוא דלא עסיקי במלאכתן בפרק ראשון, ובתפלה כלל וכלל לא:]

כו. ומבעי ליה לאפסוקי בין היום לתיבה דבתרה. ואמרינן בגמרא דהכא [פסחים 77 ג'] גבי כורבין את שמע היכי עבדי, אמר רב יהודה אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחר ולא היו מפסיקין, רבה אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום (ה) על לבבך בבת אחת, דמשמע היום על לבבך ולא למהר על לבבך, הלכך נימא היום וליפסק והדר על לבבך. כמ.] [ודכוותיה] אשר אנכי מצוך היום, ליפסק והדר ליקרי לאחבה. אמר רב חמא בי"ר חנינא [נרכות ט'] כל הקורא ק"ש באותיותיה מצנין לו גיהנום שנאמר בפרש שרי מלכים [בה תשלג בצלמון ל.] אל תקרא בפרש אלא (ג) [בפרש] אל תקרא בצלמון אלא בצלמות (ג) :

כז. לא.] וכשהוא קורא ק"ש אסור ברמיה, ובקריצה, ובחוריית אצבע, דאר"י בר שמואל בר מרתא משמיה דרב [יומא יט] הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרין בשפתותיו, ולא יורה באצבעותיו, ותניא ר' אליעזר חסמא הקורא את שמע וטרמו בעיניו וקורין בשפתותיו ומורה באצבעותיו, עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי

ישראל

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

כו. (ה) בהדי" (ב) אלא, בפירוש. (ג) ובשאלתות דרב אחאי סי' קמ"ג. הגרסא, אפילו נחתיב גזר דינא של גיהנום, מצננים לו. והיא נוסחא נכונה :

מנהגנו

כה. כה.] והוא דלא עסיקי במלאכתן בפרק ראשון. עיין מ"ש לעיל אות ט"ו :

כו. כמ.] ודכוותיה אשר אנכי מצוך היום, זה לשון הגאון עצמו ואינו בגמ'. ומובא בטור סי' ס"א :

ל. אל תקרי בפרש אלא בפרש. ש"ס יסן איתא א"ת בפרש אלא בפרש. וגרסא שס סי"ן ימנית על בפרש קמח, וסי"ן שמאלי על בפרש בתרא, ולא ידעמי כונתו, אבל בויטרי איתא א"ת בפרש בסי"ן שמאלית אלא בפרש בסי"ן ימנית, ור"ל כמו"ש המהניג בהפרסת אותיות מלכות שדי, וקבלת עול מ"ש ועול מצות זהו קבלת מלכותו, ובא"ז סי' פ' ובכתי"ז ב"מ איתא א"ת בפרש אלא בפירוש, וכן הוא בכתי"ז ב"מ, ובסדר שלפנינו ליתא כן :

כז. לא.] וכשהוא קורא אסור ברמיה כו' משום דקמשיני לה עראי. בארנהו לעיל אות ט"ו :

ולשויה

ישראל, משום רקמשווי ליה עראי, ותניא ודברת בם עשה אותם קבע ואל תעשם עראי. לב.) ולשויה אינש לק"ש כל זמנא דקרי לה כפרוודגמא חדתא, דהיא פרוודגמא דקב"ה דלא מטרה עלן. דכתיב עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך, מאי ומה הלאיתיך, א"ר ברכיה מלך משגרי פרוסמגמא שלו למדינה, מה הם עושים כל בני המדינה, עומדין על רגליהם ופורעין את ראשיהם, וקורין אותה ביראה, באימה, ברתת, ובזיעה. אבל הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו לעד, אוכר להן לישראל הדה ק"ש פרוסמגמא דידי היא, לא הטרחתי עליכם לקרותה לא עומדין על רגליכם, ולא פורעין את ראשיכם אלא בשבתך בביתך ובכלתך בדרך, ובשכבך ובקומך. לג.) ובמה שחקב"ה משתבח שאינו כא בטרחות, מאן דעביד איפכא לא יאות קא עביד. ותני כאן הפסוק מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, הלכך מצותה של ק"ש בשיבה : **כת.** תני תנא קמיה דר' יוחנן [נרכות ע"ז] טעה בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה פרק טעה חוזר לפרק ראשון, באמצע הפרק חוזר לתחלת הפרק, בין כתיבה לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה, אר"י לא שנו אלא שלא אמר

מגן האלף

לב.) ולשויה אינש לק"ש כל זמנא דקרי לה כפרוודגמא חדתא כו'. מובא במדרש רבה בפרשת שור או כשב, והטור בסי' ס"ח מביא כל זה בשם הגאון רבינו ז"ל. וכתב הכ"ה מכוס דהגאון הוסיף, "כל זמנא דקרי לה". והשמיענו בזה דאין חילוק בין ימות החול לשבת ויו"ט, ואע"פ שהם ימי שמחה אפי"ה יקראינה בלימה וביראה, ולימה ויראה זו, היא לבין להיות נהרג על קדוש שם המיוחד, כי בכינה זו יקראינה אז בלימה וביראה ברתת ובזיעה. עכ"ל, ותמה אני דהא הרע"ג לא הזכיר כלל ביקראינה בלימה וביראה רק הטור כתב כן. ולמד זאת מלשון המדרש דלא הוציא מכלל דלא הטרחתי עליכם, אלא מה שאר"ע קוראים עומדים ופרועי ראש, ע"ש ולפי שלא ראה הכ"ה ז"ל את סדר רע"ג חשב שהגאון כ"כ, ואינו כן. אבל נלע"ד הטעם שהזכירו הטור בשם רבינו ולא בשם המדרש, משום שהוסיף על לשון המדרש תיבת, "חדתא" לומר דכל עת שקורא תהיה בעיניי כפרוודגמא חדתא, לקראתה בזהך רב ובכונה. ובספרי פ' ואתחנן בפסוק אשר אנכי מתוך היום מביא כן על מצות התורה שלא יהיו בעיניך כדיוטגמא יבנה שאין אדם יספיק, אלא כחדשה שהכל רצין אחריה, והגאון מביא כן גם על מצות ק"ש ולכן העתיקו הטור בשמו : **רג.** ובמה שחקב"ה משתבח כו' נקרא הדיוט, הלכך מצותה שר ק"ש בשיבה. עכ"ל, ולעיל סוף סי' כ"א כתב הגאון מאן דשני מתקרי עברוינא וחייב מיתה, ולמה חזר וכתב כהן דנקרא רק הדיוט, לולי דמסתפינא הייתי אומר נדעת רבינו הגאון ז"ל. דאע"פ דמורה לקרות מעומד בעומדין מטיקרא, דלא כתב שם הגאון לאסור אלא בישב ואח"כ עמד ע"ש, מ"מ סבירא לי' לגאון ז"ל דאם יתכוין לעמוד גם מטיקרא בנרכות ק"ש, כדי ביטול עומד אח"כ לקראתה מעומד לכבד את המקום ב"ה. נקרא הדיוט, שהקב"ה משתבח בלימה בא בטרחות, והפסוק מדבר ועושהו נקרא הדיוט, ומה דסיים הגאון, "הלכך מצותה של ק"ש בשיבה", אפשר דס"ל דמצוה גמי איתא בשיבה, וב"מ במד"ר וארא פ' מ"ה, "וקורין ק"ש וכן יושבין לכבודו" עכ"ל. וכן משמע בט"ו סי' סק"ב דביטול

אמר למען ירבו, אבל אמר למען ירבו סרכיה נקט, וצריך להתיז זי"ן של למען תזכרו, [ירושלמי] לך, ואסור להפסיק בין ויאמר לאמת ויציב. אלא כשיאמר אני ה' אלהיכם חייב לומר אמת מיד דכתיב וה' אלהים אמת. בכת"י ב"מ ונגדפס איתא כ"ן, וקורא ק"ש לה. שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. לן, ברוך שם כ"ט לעולם ועד. ואהבת וגו'. עד אני ה' אלהיכם אמת":

כט. לז. אמת. ויציב ונכון וקים, (ה) ישר נאמן אהוב וחביב, נחמד נעים ונורא, ואדיר ומתוקן ומקובל, טוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד, אמת אלהי עולם [מלכנו] צור יעקב מגן ישענו [לעולם ועד] לדור ודור הוא קים, ושמך קים וכסאו נכון, ומלכותו ואמונתו (ב) קיימת ורבריו חיים וקיימים (ג) [ונחמדים ונאמנים] לעולם ולעולמי עולמים (ד) [משך

חסד

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

כט. (ה) מנהגנו לאומרים כלם בוא"ו, (ב) לעד. דבישיבה יש כוונה טפי, וכ"כ בעט"ז (א), נאמנים ונחמדים לעד" כ"ה ב"א בשם הגמיו" שהביא בשם ראבי"ה, עד אל וב"ם, (ד) "עלינו ועל אבותינו" ועל בנינו ב"ו, לבדך בעמידה, וכש"כ יושב לשפיר טפי. עכ"ל. וש"מ דמחזה בישיבה מבעמידה:

כח. לך. ואסור להפסיק בין ויאמר לאוי"ב חייב לומר אמת מיד. כו' אע"ג דכבר כתב זאת בס' כ"ד דקיי"ל כר' יהודה דבין ויאמר לאוי"ב לא יפסיק, מ"מ חזר וכתב כן ללמדנו שאסור להפסיק אפי' בשתיקה, וזה מדקדק לכתוב חייב לומר אמת "מיד" דכתיב וה' אלהים אמת. אבל לעיל בס' כ"ד מיידי שם רק לענין הפסקת דבור דמיידי זה ר' יהודה, וכבר כתבנו שם בדעת הגאון רבינו ז"ל דס"ל דבין ויאמר לאוי"ב דינו כאמצע פרק דשולח מפני היראה, ע"ש:

לה. וקורא ק"ש בסדרנו וכן בכת"י ב"מ לא נזכר שיאמר לפניו, אל מלך נאמן, וכבר נחלקו בזה אבות העולם, ועיין מזה באריכות להרב המחירי בספרו מנן אבות שהו"ל הח' לאשם דלא הוי הפסק בין ברכה לק"ש, ועיין ת' רש"ל סי' ס"ד, ומנהגנו כהרמ"א סי' ס"א דביחוד יאמר אל מלך נאמן, ובאבור יענה אמן אחר הש"ן, ועיין במס' שבת קי"ט ובסנהדרין פ' הלק דאמרו "מאי אמן ח"ר הניגח אל מלך נאמן", ופרש"י כך מעיד על בירא, ועיין לקמן במ"ש בס' פ"ג ובביאורינו מערכי לב לעיל ד"ה אשרנו ע"ש:

לז. ברוך שם כבוד מלכותו לע"ו. נזכר במס' פסחים ג"ו ארשב"ל בק"ש יעקב נגלות לבניו ק"ן יומין כו' אל"ל בניו שמע ישראל כו' באתו שעה פתח יעקב ואמר בשכמל"ו, כו' התקינו שיהא אומרים אותו בחשאי, בתרגום ירושלמי ויהי איתא להאי אגדתא בזה"ל: "עני יעקב ואמר יהא שמה דבא מברך לעמי עליה. והמעיין יראה שזה עמנו לשון הנגמרה, אלא שהוא לבין ארמי [ומאמרו שכונתי בזה לבשל ס' עבדי]. ועיין מזה לעיל אות ו' ולקמן סי' פ"ג, ועיין מ"ר פ' ואתהקן דבשכמל"ו שמע משה במרום ממלאה"ש ולכך אומרים אותו בחשאי לבד ביוהכ"פ שאומרים בקול רם, וכן העתיק הסו"ר סי' תרל"ב, ועיין ספרי ואתהקן:

כט. לז. אמת ויציב. תוספתא כפ"ד דברכות הקורא את שמע צריך להזכיר ויצית מצרים בא"ו, רבי אומר צריך להזכיר מלכות, אחרים אומרים צריך להזכיר מכת בכורות ויצי"מ, [ובירושלמי פ"ק דברכות איתא בשם אחרים שאריך להזכיר קריעת

ובארץ ואיריץ דלגית של אחד שיעור שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם ולא יאריך יותר משיעור זה. וידגיש היטב הד' של אחד ויטעימנה יפה אבל לא יותר מדאי : (סס) (ד) צריך לכוין בק"ש לזאת מ"ע של ק"ש וכן לכוין עכ"פ כוונת הענין של פסוק ראשון שהוא שמע ישראל ובשכמל"ו : (ס"ו) (ה) אם לא כיון ככל"ל אם נזכר מיד קודם שאמר ואהבת ימתינ מעט ויאמר שמע ובכונת שנית פסע שנית זכונה ואם נזכר לאחר שגמר הפרשה או באמצע יאמר פעם שנית כל הפרשה כולה ואם נזכר לאחר שכבר התחיל והיה אם שמוע יגמור עד ויאמר ויתחיל ויקרא את שמע ויגמור כל הפרשה עד והיה אם שמוע ויחזור בפ' ויאמר : (ע"י) ס"ו ס"ג וס"ד בא"ר ומ"א) (ו) במקום אונס כגון שהוא חולה וכה"ג שאינו יכול לקרות בפיו יהרהר ודי בזה ואח"כ כשיעבור האונס א"ל לקרות אבל בלא אונס לא יאז בהרהור וצריך לקרות פעם ב' : (ס"ו) ס"ב) (ז) היה הולך בדרך ורצה לקרות ק"ש צריך לעמוד בפסוק ראשון וכן כשאומר בשכמל"ו וה"ה רוכב כמהלך דמי וצריך לעמוד. אבל בעגלה או בספינה א"ל לעמוד : (ס"ו) ס"ג) (ח) היה עומד בזכותתם וא"י אם בזכותתם של פ' ראשונה או של פ' שניה וכן אם סיים הפרשה וא"י אם ראשונה או שניה יחזור לשניה שהוא מזהיה אם שמוע ואם התחיל למען ירבו א"ל לחזור (ס"ו) ס"ד) וכן אם התחיל ויאמר הוצא שאמר כל מה שלפניו (פרישה) וה"ה אם יודע שאמר אמת ויציב : (א"ר) ס"ו) ס"ז)

יקרא ק"ש באימה וביראה וברתת ויגלל מכמה גזירות. גם יתן ידו הימנית על עיניו כדי שלא יסתכל בדבר אחר. וצריך לכוין **שמע** ר"ת שדי מלך עליון וצריך להפסיק בין ישראל לה' ובין ה' לאלהינו ובין אלהינו לה' יבין אחד לברוך ובין ועד לאהבת : (נהורא) **ייען** שצריך לקרות ולדקדק באותיותיה, ולתת ריוח בין הדברים בין אותיות הדומות ולפני אה"ו להפרידם מהתיבות שגמיהם, שגמיהם פסיק ביניהם שלא יחזקו. כפי המוצא בספר יסוד ושרש העבודה. יסוד ק"ש יחשוב במחשבתו

הריני רוצה לקיים מ"ע של ק"ש שצוני בוראי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושבינתיה ואני מכיין לכלול את עצמי עם אינן דמייחדין למרייהו : יחיד אומר אל מלך נאמן :

שמע ישראל יהוה יהוה : **אלהינו יהוה אחד** : בלשם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד :

בפסוק ואהבת יזהר מאד להבנים בלבו אהבה עזה לאהבתו ית"ש ואהבה זו מ"ע עלינו מפסיק זה של ואהבת. ואם יתחיל בזה מלבד מה שביטל וסילק מעליו מ"ע זו של אהבת הש"ת הנה גם דובר סקר ר"ל :

(וקודם פרשה זו יחשוב במחשבתו)

אני מכיין לקיים מ"ע של אהבת השם. ואני מכיין לכלול א"ע עם אותם המוסרים א"ע על קידוש השם ית"ש. מעה"ה

ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך : והיו הדברים והאלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך : ושננתם לבנה ודברתם בשבתת בבידת (דה"ה) כשאומר וישרתם לאות על ידך ימנעם בתפלין של יד וכשאומר ולבטפות בין עיניך ימנעם בתפלין של ראש :

ובלכתך

וּבְלִבְתֶּךָ בְּדֶרֶךְ וּבִשְׁכֻבְךָ וּבְקִיּוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת וְעַל־יְדֶיךָ
וְהָיוּ לְמִטְפֶּת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְמִתְבָּתֶם עַל־מִזְוֹת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:
וְהָיָה אִם־שָׁמַעַתְּ שִׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְהָ אוֹתְכֶם
הַיּוֹם לֹא־תִהְיֶה אֵת וְיִתְּנָה אֱלֹהֵיכֶם וְלַעֲבֹדוֹ בְּכָל
לְבָבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מָטָר אֲרֻצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה
וּמִלְקוֹשׁ וְאִסְפֶּת דֶּגֶף וְתִירֹשֶׁךָ וְיִצְהָרְךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב וּבִשְׁדֶּךָ
לְבִהְמֹתֶךָ וְאִכְלָתָ וּשְׂבַעְתָּ: הִשְׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבָבְכֶם
וּסְרֹתֶם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְיָחִיָּה
אֵף וְיִתְּנָה בָכֶם וַעֲצֹר אוֹת וְהַשְׁמִים וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה
לֹא תִתֵּן וְאֶת־יְבוּלָהּ וְאֲבַדְתֶּם וּמְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ וְהַטְּבָה
אֲשֶׁר וְיִתְּנָה נָתַן לָכֶם: וְשַׁמְתֶּם אֶת־דְּבָרֵי אֱלֹהִים עַל
לְבָבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת וְעַל־יְדֶיכֶם וְהָיוּ
לְמִטְפֶּת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמְדֹתֶם אֹתָם וְאֶת־בְּנֵיכֶם לְבָנֶיךָ
בָּם בִּשְׁבֹתְךָ בְּבִיתְךָ וּבְלִבְתֶּךָ בְּדֶרֶךְ וּבִשְׁכֻבְךָ וּבְקִיּוּמֶךָ:
וּכְמִתְבָּתֶם עַל־מִזְוֹת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וַיְמֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
יְהוָה לְאַבְרָהָם לְתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם וְעַל־הָאָרֶץ:

(ד"ה"ח) כשיאמר ורואיתם אותו וימשש בשני צינות שלפניו (ס' ס"א). וידגיש ויתין הזיון
של תזכרו דלא לישתמע תסקרו או תשכרו וכן זיון של זכרתם. וכשיאמר אשר
הוצאתי אתכם מאר"מ יכוין לקיום מ"ע של זכירת יצ"מ (ע"ס ס"ז וס' ס') :

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל־כַּנְּפֵי בְגֵדֵיהֶם
לְדֹרֹתָם וְנָתַנוּ עַל־צִיצִית הַכַּנָּף אֶת־תְּכֵלֶת תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם
לְצִיצִית וְרֹאיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם
אֹתָם וְלֹא־תִתּוּרוּ אַחֲרֵי לְבָבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אֹתָם
זָנוּם אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל־מִצְוֹתַי
וְהָיִיתֶם קְדוֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה וְאֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר
הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהוֹדִיעַ לָכֶם לֵאמֹר אֲנִי
יְהוָה וְאֱלֹהֵיכֶם:

(דח"ה) מין להפסיק בין ה' אלהים לאמת בשום דבר וכן בין אמת ליוצא וספי' לדברים שמפסיקין באמצע ה"ש : (סי' ס"א וסימן ס"ו)

אֱמֶת וְיָצִיב וְנָכוֹן וְקִים וְיִשָּׁר וְנֶאֱמָן וְאֱהוּב וְחָבִיב וְנִחְמָד
וְנָעִים וְנוֹרָא וְאֲדִיר וּמִתְקַן וּמִקְבֵּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר
הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד : אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מִלְּפָנֵינוּ צוּר יַעֲקֹב
מִגֵּן יִשְׁעָנוּ לְדֹר וָדֹר : הוּא קִים וְשָׁמוּ קִים וְכִסְאוֹ נָכוֹן
וּמַלְכוּתוֹ וְאַמוּנָתוֹ לְעֵד בְּקִמָּת : וְדִבְרֵי חַיִּים וְקִנְיָמִים גִּיאָמָנִים
וְנִחְמָדִים לְעֵד יִנְשָׁק הַצִּיצִית וְיִסִּירם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים עַל אֲבוֹתֵינוּ
וְעָלֵינוּ עַל בְּגִינוֹ וְעַל דּוּרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוּרוֹת זָרָע יִשְׂרָאֵל
עַבְדֶּיךָ :

עַל הָרָאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב [וְקִים] לְעוֹלָם וָעֶד
[אֱמֶת וְאַמוּנָה] חוֹק וְלֹא יַעֲבֹר : אֱמֶת שְׁאֵמָה הוּא יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מִלְּפָנֵינוּ מִלֵּךְ אֲבוֹתֵינוּ. גּוֹאֲלֵנוּ גּוֹאֵל
אֲבוֹתֵינוּ. יוֹצֵרֵנוּ צוּר יִשׁוּעָתָנוּ. פּוֹדֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ.
אֵין אֱלֹהִים זוּלָתְךָ :

עֲזַרְתָּ אֲבוֹתֵינוּ אֵמָּה הוּא מֵעוֹלָם מִגֵּן וּמוֹשִׁיעַ לְבָנֶיהֶם
אֲחֵרֵיהֶם בְּכָל־דּוֹר וָדֹר : בְּרוּם עוֹלָם מוֹשָׁבֶךָ וּמוֹשָׁפְטֶיךָ
וְצִדְקָתְךָ עַד אַפְסֵי אֶרֶץ : אֲשֶׁרִי אִישׁ שִׁישְׁמַע לְמִצְוֹתֶיךָ
וְתוֹרָתְךָ וְדִבְרָךְ יֵשִׁים עַל לְבֹ : אֱמֶת אֵמָּה הוּא אֲדוֹן לְעָמְךָ
וּמִלֵּךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם : אֱמֶת אֵמָּה רֹאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן
וּמַבְלַעֲדֶיךָ

מקור הברכות

אמת ויצוב. בסדר רע"ג ליחא וויין בהרבה חיבות מהנוסח. אבל הויטרי גורם כלם עם וא"ו,
וכ"ג האשכנזים והספרדים ונוסח הרב ז"ל, דבר טוב וקיס לע"ו אמת ואמונה. כ"ה ג"א,
אבל ג"ס והרב ע"פ סדר רבינו הגאון "באמת ובאמונה", והפירוש לדעתם שהוא דבר טוב וקיס
בתורה ובמצות. "אמת" זו תורה. "ואמונה" מצות. כמושה"ב, "כל מצותיך אמונה". ובוטרי א. נוסחתו
"דבר טוב לעולם ועד חק ולא יעבור", ויצרנו צור ישועתנו, בסדר הגאונים וכל נוסחאות העתיקות
ליחא לחיבת "יוצרנו" אלא "צורנו צור ישועתנו". מעולם שמך אין אלהים זולתך. כ"ה בסדר
הגאון לפי כתיב ב"מ, וכן נ"א, אבל בנוסח הגאון שלפנינו ובוטרי כתיב והרד"א וניס' והרב
ז"ל, גרסתם : מעולם. "הוא" שמך, אין אלהים. "עוד" זולתך, וכ"כ בעבד'י בשם אור הויטרי שאין
להסיר חיבת "הוא". וגם חיבת "עוד". ונ"ל פירושו עדיש [ישעני' מ"ה], ואין עוד אלהים מבלעד'י.
והנכון כג' הויטרי א, אין "לנו" אלהים "עוד זולתך", מנן ומושיע לבניהם, וניס' והרב ז"ל "להם"
ולבניהם, וכ"ג הרד"א, אבל ג' רבינו והויטרי כנ"א. אשרי איש, נ"ס והרב, "אמת אשרי איש".
וכ"ה ברד"א. אבל בכל כתיב ליחא. ומלך גבור לריב ריבם, בסדר רבינו הגאון ליחא : ומלך
גדול

תפלת שחרית

וּמִבְלָעֵדֶיךָ אֵין לָנוּ מִלֶּךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ : מִמַּצָּרִים גְּאֻלָּתָנוּ
 יְהִיָּה אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ : כָּל־כְּבוֹרֵיהֶם תִּקְרַנְתָּ
 וּכְבוֹרְךָ גְּאֻלָּתְ וַיִּסְסוּךָ בְּקַעֲתָ וְזָדִים טִבַּעֲתָ וַיִּדְרִים הַעֲבָרָתָ
 וַיִּכְסּוּ מִיָּם צָרֵיהֶם אַחֵד מֵהֶם לֹא נֹתֵר : עַל־זֹאת שִׁבְחוּ
 אֱהֻבִים [וְרוֹמְמוֹ] אֵל [וְנִתְּנָנוּ] יְדִידִים זְמֵרוֹת שִׁירֹת וְתִשְׁבְּחוֹת
 בְּרֻכּוֹת וְהוֹדָאוֹת לְמִלְכְּךָ אֵל חַי וְקַיָּים : כִּם וְנִשְׂא גְדוֹל וְנוֹרָא
 מִשְׁפִּיל גְּאִים וּמִגְבִּיהַ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפּוֹדֶה עַנְוִים
 כְּסוּנֵיגָה לַתְּהֵלוֹת לֹאֵל עֲלִיוֹן כְּרִיד לַעֲמוֹד וַיִּכֵּן עֲצָמוֹ לַתְּפִלָּה יִ"ה וַיִּסֵּר כִּיחוֹ וַיַּעֲשֵׂה וְכָל דָּבָר
 הַמִּזְכָּל מִחֲשַׁבְתּוֹ :

וְעוֹזֵר בָּרָאִים וְעוֹנֶה לַעֲמוֹ בַּעֲת שְׁוֹעַם אֱלֹוֹ : תְּהִלּוֹת לְאֵל
 עֲלִיוֹן בְּרוּךְ הוּא וּמִבְרֶךְ מִשָּׁה וּבְגִי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנּוּ שִׁירָה
 בְּשִׁמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ בָּלָם : מִי־בְמִכָּה בָּאֵלָם יְהִיָּה מִי בְמִכָּה
 גְּאֻדֵּר בְּקֶדֶשׁ נוֹרָא תְּהִלּוֹת עֲשֵׂה פִּלָּא :

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְחוּ גְאֻלִּים לְשִׁמְךָ עַל שְׁפַת הַיָּם יַחַד בָּלָם
 הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ : יְהִיָּה יִמְלוֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד :
 צוּר יִשְׂרָאֵל קִיּוּמָה וּבְעִזְרוֹתָּ יִשְׂרָאֵל וּפְדֶה בְּגֻאֲמֶךָ יְהוּדָה
 וישראל

מקור הברכות

„גדול לריב ריבם „לאבות ולבנים“. וכ„ה הספרדים והרב אלא שגורסים „גבור“. אבל בוטרי
 ורד"א כנ"א. ממצרים גאלתנו נ"ס והרב : „אמת“ ממצרים. וכ"ה ברד"א. ומ"ש בס' עבו',
 דבסדר רב עמרם ליתא אלא „במצרים נגלית“ לא ראה את הכת"י שלפנינו. ובכורך גאלת,
 הספרדים מוסיפים תיבת „ישראל“, וליתא בשום כת"י, גם הרד"א כתב ובכורך אלו ישראל
 שנאמר כו' : אחד מהם לא נותר. בוטרי כת"י א. הגרסא „עד“ אחד.

וידידים העברת. כ"ה נ"א והרב ז"ל. ע"פ סדר הגאון והוטרי א. אבל הספרדים נוסחתם „וידידים עברו
 ים... וכ"ה ברד"א וכת"י ב"מ. ורוממו כו' בוטרי כת"י א. איתא „רוממו“ אל „נחנו“ כו' משפיל
 גאים ומגביה שפלים. אבל נ"ס והרב משפיל גאים, עדי ארץ, [וכ"ה בכת"י ב"מ] ומגביה שפלים, עד מרום,
 וכ"ה ברד"א. ועונה לעמו בעת שועם, וכ"ה רבינו. אבל נ"ס והרב : לעמו „ישראל“. וכ"ה ברד"א. תהלות.
 כ"ה הוטרי. ונ"ס „תהלה“. וכן בכת"י ב"מ והרד"א, אך בעל גניד ומצות כתב לומר „תהלות“ וכ"ה
 הרב ז"ל. תיבת „גואלם“ אשר בנים לא מצאחיה בנוסחת הקדמונים, ד' ימלוך לעולם ועד,
 הספרדים מסיימים „ונאמר גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל“, ברוך כו'. וכ"ה נוסח הרב ז"ל,
 ונוסח אשכנז לומר אחריו, צור ישראל כו' ופרה כו' גואלנו. כו'. ועמ"ש רבינו הגאון בסדרו
 שאין להוסיף, דבר אחר ה' ימלוך. כו' ובחשובת הגאונים שהוכחו מהגניזה איתא שנשאלו
 „יש ימאריכין בגאולה יקים עלינו ה' אלקינו מלכותו גדלו ותפארתו כו', כך ראינו שא"א לומר
 משני טעמים כו', אוי אין בה בקשה ורחמים כל עיקר. אלא סרור וצי"מ ומעשה שהיה, האך
 אפשר לומר יקים עלינו ולבקש רחמים, וכש"כ שא"א בשתי ישיבות עכ"ל, אולם בסדר אשכנז כת"י
 ובמחז"ו כת"י א'. מובא שם כל הנוסח של צור ישראל :

יִשְׂרָאֵל : גִּאֲלָנוּ יְהוָה יִצְבְּאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל : בְּרוּךְ אֲתָה יְהוָה גָּאֵל יִשְׂרָאֵל :

מקור הברכות

ומעם הגאון ז"ל נראה עפ"מ שפחים ק"י אמר רבא ק"ש והלל גאל ישראל, ופרש"ם שמספר ומשבח על גאולת ישראל שעברה. ע"ש. ולכן תפלה דלהבא כמו, צור ישראל או, בגלל אבותינו, אינן מכלל תקנת חכמים, ולא מעין חתימה. וכבר נשאל הטי"ז במה שמסיימין מלך צור ישראל וגואלו ע"ש. ותירוץ, דגואלו קאי בין אעמיד וכן אעבר, לא שייך בתו, לכן ס"ל לגאון שאין לאומרו, אבל מנהג האשכנזים נ"ל ג"כ דתורה היא, דאין חשש שמזכירין באמצע גם תפלה דלהבא שיגאלנו כמו בעבר, ולא גרע מהלל דערבי פסחים דחתמין גאל ישראל לשעבר, ומי"מ קי"ל כר"ע להוסיף דברי רצוי. כן ה' אלהינו יגיענו למעשרים ולרגלים אחרים, שמחים כו' ושם נאכל' כו', דהחתימה קאי על אשר גאלנו. וה"כ כן, וצ"ע בהמנהיג שהסכים להביא נוסח של צור ישראל, ומ"מ כתב על בגלל אבות שהוא משנה ממסכתת חכמים ולא יצא י"ח, ואולי משום דאומר בצור ישראל גואלנו דקאי נמי אלשעבר הויה מעין חתימה. ולית לן בה, משא"כ נוסח בגלל אבות, לא הו' כלל מעין חתימה סמוך לחתימה: ועיין בושרי א', דרגס, "לעזרת ישראל" בלמ"ד: כתב הרב היעב"ץ ז"ל בהקדמת סדרו ז"ל: צריך לדעת כי נוסחי ח"י ברכות וכן שארי כל ברכות ק"כ זקנים ונביאים עמדו ונמנו על כל חיבה וחיבה במאזני שכלם הקדוש ותקנהו בעיני וכדיוק רב וסדר נפלא, ונראה לחוש דבר נפלא מאד שבשלושה ראשונות כלם שוים בהן שפה אחת ודברים אחרים בין כלל ישראל כו' ולא נפקדה ולא נתחלפה מלה בידעם שיש בהם קסידא פרטית גדולה. וז"ל ר' יחיאל, דורשי רשומות הם חסידו אשכנז היו שוקלין וסופרין מנין חיבות התפלות וברכות כו'. ושרי ל' מריה לר' דוד אבודרהם שלעג ע"ז ואמר שהמנין אינו מועיל אלא למי שעשאו לא לזולתו מפני שראה שאין כל ישראל שוין בנוסח התפלה. כו' ע"ש, וכחב עוד שם שאנשי כה"ג הקפידו מאד על מנין התיבות שמורה לכלל ישראל בהשוואה גמורה, ואם שבתמשך הזמן ורוב העתקות וע"י עירוי מכלים לכלים שונים נשתנו הנוסחאות בין המקומות הרחוקות. אשמת הסופרים והמעתיקים היא, ואעפ"כ לא שלטה כ"כ רק לחלק הנוסח לשתי דרך כלל. כו' האשכנזים והספרדים. ובהם הנוסחות חלוקות במאומה "אין בהם קסידא בעיני כי"כ כו'. ומחמת שאין לנו ידיעה ברורה ביד מי הקבלה הנאמנה הראשונה לכן כי"א מחזיק בשלו ועושה לו סמוכות מה שיוכל, ואם האחד מוצא סמך ואחר לא הרי ראייה שיפה כחו, כש"כ אחר שבני אשכנז מוחזקין בקבלתו כמו"ש הרא"ש בתשובה ייתר הרבה מהספרדים, עם שנוער גזעם מגלות ירושלם גם היה להם גאוני בכל מורים ומלמדים, כו' אך קודם לזה היו ריקנין מאד לא נחשטט ביניהם התלמוד כלל, משא"כ ב"י שבאשכנז שלא פסקה מהם ישיבה דור אחר דור כימות החרב, נתנו גפשים על ידיעת ושמירת התורה, בוראי קדמו להם בידיעת פרטית על הנכון. כו' והלואי שהיו הדורות הראשונים כותבים על ספר מספר התיבות של התפלות כפי שהיו תפוסות בידיהם היו מועילים הרבה לעצמם ולבאים אחריהם, כדרך שעשו פרי בעלי המסורה במקרא, עכ"ל. וכי"כ בסדר התפלה בברכת כהנים ז"ל: הנה ראות כמה מדוקדקים נוסחי ח"י ברכות שבידינו האשכנזים לא קושי בלשון, לא דוחק בענין, שפה ברורה אחת נכוחים למכין ע"פ פשטן, וישרים למוציא דעת קדושים. ובוראי הגיע להם הנוסח הישר, והאמת עד לעצמו. עכ"ל:

ובכ"ר הארכתי לעיל בתקדמתי, בדברים אחרים בענין שני הנוסחאות, והבאתי כל דברי הגאונים והוכחתי בראיות חזקות שגם אנשי כה"ג אע"פ שעמדו על כל חיבות התפלה ושקלו במאזני שכלם ורוח"ק ששרה עליהם לתקן אותה במלוחיה ואותיותיה, מ"מ לא השילו זאת לחובה על כלם להתחלל במלות מנויות באותן שתקנו הם, והרשו לכל אחד לשפוך שיחו לפי רוחו והשגתו, אלא שקבעו סדרה של תפלה כזה שכלל ישראל צריכין לבקש מאח השי"ת, ומסרו לנו הדברים החוצצים בהפלה שלא ישתנו ולא נשתנו גם היום. אבל בדברים שאין בס"פ נ"מ לדגא מותר לכל אחד לאמר לפי השגת שכלו ושלחבת כוונתו וצרכו לפי שעה אחרי שידע עיקר

הברכה כפי מה שקבעו אנשי כה"ג, ולכן אין ספק דנוסה אשכנו שנתבררה ונצרפו התיבות ע"י דורשי רשומות וחסידי אשכנז, ששקלו ומנו כל חיבה ואין בהם קושי בלשון ולא דוחק בענין, ודאי שהיא מעולה וטובה כמ"ש הרב יעב"ץ ז"ל, אבל אין להרהר על נוסחת הספרים שגדוליהם בחרו להם ע"פ נוסחת גאונים בבל שהחזיקו וירשו מורשיהן בעלי התלמוד ז"ל וממקור קדוש יהלכו. ולרגל מלאכתנו הננו מביאים כל חלופי נוסחאות אלו בהערה על המקורים ממה שנשאבו מבחי"י הקדמונים מסדר רבינו הגאון ז"ל ומסדר רב סעדיה גאון ומרוטרי כתי"י אוקספורד שלא היו בידי כל אלו שקדמונו, ונגלה כבוד מבועס המעיינות הקדושות שנשאבו משם, כי אלו ואלו דברי אלהים חיים. וכבר הקדמנו בסדר ברכת השחר שבכ"מ שאנו כותבים להחזיק בגרסא זו או בזו אין כוונתנו אלא לפי פשטי הדברים ולפי נוסחי הכתי"י שמצאנו, אבל יש להם לגדולי ישראל טעמים ודעים עליונים בנוסחות התפלה מה שאין דעתנו משגת בהם אפי' אחד מאלף. ולכן חיללה לשום איש לשנות ממנהג אבותיו, וכבר הארכנו בזה לעיל בהק' הנ"ל :

ענין תפלת הצבור ואהבת ישראל.

החבמים האמתים הרגישו שמהם עצומה וצמאון עצום באהבת אלהים חיים בשפכם שית לפנוי בהורות והלל, כמו"ש [תילים ס"ג], "אלי אהה אשחר צמאה לך נפשי", ואמר שם "כן אברכך בחיי" — אגיש לך כל חיי ומאוי, לו אך יהי לרצון לפניך. ובשמך אשא כפי"י כל חמדות חבל וקניני כפים. [ואשא, לשון "מתן", כענין "וישא משאות מאת צני"י"]. והטעם, כי "כמו חלב ודשן" המברואים הגוף, כן "תשבע נפשי" ממעדרים אלו הרוחניים. כאשר "שפתי רננות יהלל פי". כי המרגן בשביל שמהם גופניות אין לו אלא שפתי כשר, אבל בדבר רוחני כזה, הרי הוא כמו שאין לו אלא שפתי רננות, רוחניים המריעים בצל שרי. אולם לא הכל מגיעים למדרגה זו של אהבת ה' הזכה והטהורה, וכש"כ אנשים פשוטים כמונו, הטורדים בעיני הומן, והשגתנו דלה וחלושה. כי ענין גבוה כזהו, נעלה מאד שלא כל אדם זוכה בו, וכש"כ האדם המגושם ושקוע בכל עניני החומר, א"א לפניו לשאוף ולהשתוקק לאהבה רוחנית כאהבת אלהים, וכמו שאה"ב "לשמך ולזכרך תאות נפשי", כי אין זה אלא תאות נפש, ולא תאות גוף. ובספרי אמרו. כיצד אוהב אדם את המקום? וחתרו למצוא סבות עוזרות לזה עיי"ש. והרבה פעמים האדם מתאנה לחשוב שכבר הגיע למעלה זו, ואינו יודע שעדיין לא נגע גם בקציה. ואע"פ שטבע הנפש שלא תחפון להתאנות, ולא תלך בעינים עצומות בכל מה שהיא רואה ושומעת, תשקול כל דבר לפי כובדו, משקלו, מרחו, וערך בחינתו, ותתרחק ותשנא כל זיזן ורמאי, מ"מ חפץ אחד ישנו בעולם שהוא מתאנה בו כל רגע. ולא עוד אלא שבוחר בו ומשתוקק להתאנות, והחפץ הזה הוא הידיעה את ערך עצמו. שיאבה ללכת בו בעינים סגורות, ולא יחפון להתכונן בערך בחינתו לפי מה שהוא, וכש"כ בעשותו איזה מצוה ובפעל טוב, ינשא וירומם מעשיו עד לשמים, ויהנה מעצמו מאד, וביחוד בשעה שאחרים מחניפין ומשבחים אותו, קרא ק"ש וכיון בשמע ישראל, מעריך עצמו כקדושי עליון, כיון שמסר נפשו במחשבה על קדושת ה'. התפלל ונחנכון והאריך בתפלתו, ידמה שכבר הגיע גם למדת אהבת אלהים. הרכין ראשו ומעלתו לשוחח עם עניים ואנשים פתוחים ממדרגתו, יחשוב שכבר הגיע למדת ענוה, וכן כל כו"ב. ולאט לאט מתרגל הוא בדברים אלו, עד שאי"י לו לעשות איזה דבר טוב, ולהתנהג באיזה כידה טובה שלא במקום רואים, ובענין שהביא התסיד בחוה"ל שער יחוד המעשה. במלך אחר שהשיב: "והאריך חערב לי קריאתו של פלוני והוא אינו קורא אלא כדי שתעריך לי", ודבר זה הוא כחאוה מלומדת ומכח מחלכת אשר תחלחל במחשבה וגומרת בבני מיעים. אך מי שדעתו שפוייה עליו ויכול להביא ערך כל ענין לפי בחינתו. המשל: אם ירצה לדעת במה שמסר עצמו במס"י על קדוש ה' בשעה שאמר "ובכל נפשך", שקבל ע"י להיות נהרג ואל יעבור כשיאנסו אותו העכו"ם בשעת השמד אפי' על ערקתא דמסאני, ובע"ז וג"ע ושיד אפי' בצנעה, או בכל העבירות בפרהסיא, ויאבה לדעת אם יעמוד בה בנסיון גם במעשה, יעשה בחינה מן "בכל לבבך". כי כבר כתב הרמב"ם שקדוש ה' אינו דוקא רק בדברים אלו, אלא כל העושה עבירות בשאט נפש זהו חילול ה', והעושה מצוה בלי פניה הוא קדוש ה'. וכן אם שם שמים מתאבה על ידו, והבירות אומרות אשרי שזה ילד כו' זהו קדוש ה'. והוא מכלל בכל לבבך, וכן

ענין תפלת הצבור ואהבת ישראל קט

אפי' אין בהם כל אלו ואסור לו למסור נפשו, מחויב הוא לתת כל ממונו כדי שלא יעבור על ל"ה, כמו שנרמז, "בוכל מאדך", א"כ הרי יכול לקדש ה' כל רגע אע"פ שעדיין הוא בחיים, ומעתה יראה אם לא יכוזבוהו מעשיו, אם לא ישפחוהו המצות על פניו :

ובן בענין אהבת אלהים, שהוא מ"ע של תורה, ונחוצה מאד בשעת התפלה כדי שתהא זכה ורצויה, יכול לבחון זאת ע"י אהבת תורה ואהבת ישראל, כי כבר אמרו, "קב"ה ואורחיה וישראל חד". ומובן שא"י לאהבת ה' בלעדי אהבת תורה וישראל, ואהובי המקום ב"ה מוכרחים להיות מאוהבי בניו של מקום. וכן אמרה תורה, "ואהבת לרעך כמוך". ובירושלמי דנדרים אמרו שאפי' צערו והפסידו על ידו לא ישנאנהו. והמשילו הדבר למאן דקטע קופר, שחתך בשר ונפצע בידו שאין הדעת נותנת שיכה הדי התוחכת שפצעה אותו, וכן האומה בכללה צריכים שיהיו כלם כאיש אחד משולבים בחושי הרגש, אשר בהנגף אחד מהם כלם יחדיו יחושו מכאובו. והבליה מרגיש מצער עמיתו הוא כבשר מת וחסר לב, כי מת לבו בקרבו ויחי לאבן. וכן הוא אומר [משלי ט"ו], "בו לרעה חסר לב". יען שכל עוד שהלב והבשר חי, מרגיש באיזול, ואין העדר הרגשה אלא באבר מת. ואפי' פושעי ישראל, כל עוד שלא נפרדו מכללותם ואינן מכלל משניאי ה', מסיחים ומדחים, אע"פ שאנו צריכין מאד להתרחק ממעשיהם, צריכין אנו לדעת שהם מזרע אברהם ובני אל חי, ולהשתתף בצערם ולחלצם מצרות:

ובחיי הרגשה אלו חי אבינו אברהם ע"ה, אע"פ שנפרד לו ממנו ונסע גם מקדמונו של עולם. מ"מ הואיל וחי לו עמו קרבת משפחה, "לוט בן אחיו", בשמעו עליו שנשבה, לא מנע עצמו מלהסתכן לרדוף אחרי המלכים הגבורים, מפני ספק פק"ל של קרובו, ונלחם עמם, ובמי ? בהניכיו ולידי ביתו, "ויחלק עליהם לילה". וכן משה עבד ה' בראותו "מצרי מכה איש עברי מאחיו וירא כי אין איש" להגיש אלו משפטו אשר יריב ריבו ויוציא לאור דינו, מסר חייו למענו. "ויך את המצרי", אע"פ שידע שיחייב ראשו למלך, ובשעה שאמר לו הקב"ה, "ועתה הניחה לו ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול", אמר : "ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת". ואמרו בגמרא [ר"ה דף ט"ז] מחני נא, זה ספרן של רשעים, מספרך, זה ספרן של צדיקים, אשר כתבת, זה ספרן של בינונים. והדבר פלא כיין דרשעים נחתמים לאלתר למיתה כמו שאמרו שם, א"כ כבר מחוקים ועומדים, אך הכוונה כמוש"ש בתוס' דגם רשעים גמורים נכחים לפעמים לחיים בעוה"ז, כדכתיב, "ומשלם לשונאיו אל פניו" והיינו שמשלם שכר מצות קלות בעוה"ז כדי להאבדם בעוה"ב, ע"ש. וז"ש משרע"ה, "מחני נא גם מספרן של רשעים", כי אני מוותר שכר טוב של צדיקים שבעוה"ב, וגם מוכתן של רשעים שבעוה"ז, ואינו שואל שתמתיך לי איזה זמן כמו שאתה מסתין לבינונים, וגם לא בטובת זרעי שתעשם לגוי גדול, כי חפץ אני להיות כספרתן של ישראל, ובלבד שתשא חטאתם, ולא ידחו מזרעו של אברהם נדח, כי אפי' הגרועים שבהם מעולים משאר גויי הארצות, אך סלח נא לעון העם הזה כגדול הסדר :

ובספרי קורנין דנהור העירוהו שעל הכונה הזאת גדלה שמחת יעקב ע"ה באמרו, רב ! עוד יוסף בני חי". דמלת "יוד" מיותר, וכן מ"ש, "יוסף בני" שם העצם עם התואר, ולא די לו בשם העצם לבדו. אך ירמזו בזה שעודנו חי בחיי ההרגש מקרבת משפחה, אע"פ שנחלפה תכונתו והוא מושל עתה על ארץ רבה, לא המירוהו המקרים, ולא עממותו הזמנים, עדיין הוא יוסף בני ! בן יקר לבית יעקב, את נאמן לזרע וישורון. "עודנו חי", וגם ישראל נחל בעורקיו. ורבוחינו רמזו לדברינו אלה במ"ש על פסוק וירא את העגלות [מובא ברש"י], "סימן מסר להם שפירש הימנו בפרשת עגלה ערופה". ולכאורה איך נתחלף להם עגלה בעגלה ? אך היציר אותנו שהעגלות ששלח יוסף לשאתו, אינן כעגלות ששלח פרעה בשביל הטף ואינן כעגלות המיטבן, רק כעגלה ערופה שלא חי' נישא ויעקב בלעדן. שדיני הערופה שבאו בציווי לישראל אחיו, שהוא להקויר גבר עמיתו, ושלא להתקצ'ל גם בספק דם ודמע של בן ישראל, וכמו שמצינו שגם אחרי שנשלם מעשה הרצח ושלא בסבתו, הוכרחו הזקנים להתוות "שדים לא שפכו הדם ועיניהם לא ראו", הא אלו ראו והתעוררו כהושיע כמו ששזכה ידם דמי, ואין עגלה ערופה מועלת, ולא יכופר כ"א ברם שופכו, למדת מזה שאם הקרובים במקום כך צריכים כפרה, הקרובים בשאר משפחה עאכ"כ, ואפי' אינו הגון, ואפי' פושע וחוטא, כי דם אחיו הוא, ובן אמו הוא, ואם אחרי שכבר נעשה מעשה כך, במקום שהשתדלות אפשרות עדיין לא כש"כ, כמו, ששומע שאיבים רוצים

ענין תפלת הצבור ואהבת ישראל

רוצים עתה לחמוס ולבזות נפש מישראל, וראי שמחויב להשתדל בכל מאמצי כחו להצילה, וכי' למד עמו יעקב ע"ה מפאת השכל, ועל אותו ענין אמר רב! עוד יוסף בני חי' :
ואלן החושבים שהם מאוהביו של מקום ובלתי משתחסים בחיי הרגשה של צערן ישראל, אע"פ שמרמים בעצמם שהתפללו באהבה רצויה לבוראם, בחינה זאת מכזיבתם, ואם חסר למו אהבה תורה או אהבת ישראל, עדיין אינן מאוהביו של מקום. וביחוד שאהבת ויראת אלהים הוא ענין עמוק ורוחני, שלא כל אדם זוכה, רק מלאכי עליון כל אחד לפי השגתו, או אנשים מצוינים כאברהם אבינו שנקרא „אברהם אוהבי“. וחפץ להדבק במדתו, מוכרח להתנהג „ג"כ כמוהו. להאכיל רעבים להשכיר צמאים, לגמול חסדים ולעשות נפשות כמו שעשה הוא, לקרבן ולהכניסן תחת כנפי השכינה. אבל החושבים שהעולם לא נברא אלא למענם, הנהנים הרבה מפרי צדקתם, תורתם, וחכמתם, וחושבים שהם מיראי ה' ומאוהביו, טועים מאוד. כי מי לנו גדול ממשה רבינו ע"ה ואהרן אחיו, ואמרו ע"ע „ונחנו מה“. אברהם אמר „ואנכי עפר ואפר“, ודן החשיב עצמו להולעת. ורבונינו נמנו וגמרו [ערובין יג]. „כי טוב לו לאדם שלא נברא“. ויש לשאול, אם טוב לו לאדם שלא נברא, למה בראו האל הטוב והחפץ להטיב? אבל בירורן של דברים כך הם. האדם בפרטיותו אין לנו כריה שפלה ממנו, וכמושרי' „אם דא זכה אומרים לו יתוש קדמך“. אבל מצד כללות הכריאה שהוא אבר אחר מאברי הכלל, גלגל סובב במכונת האנושי הכללת. אין בבניאה חשוב הימנו; וכש"כ כשהוא אחד מזרע העם הנבחר בלאומים, העם אשר בחר לו יה לסגולתו, עליו לשמוח הרבה ביצירתו, ותקב"ה מיהר שמו עליו כמו"ש „כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו“. כי מעלת הכלל של כנסת ישראל יש לה סגולה עצמית שחשובה מאד לפני המקום ב"ה. וגדולה גם ממלאכה"ש. ואין ערך מפרט אפי' יהי החשוב שבכלם דומה להם, וכמו"ש רז"ל ע"פ „ונשב בנאי מול בית פעור“. שאמר משיע"ה לפני התכנס לפני המקום ב"ה. אנכי התפללתי כמה תפלות ולא נענית, ואחם אע"פ שהייתם עי"ז מחל לכם הקב"ה, ובדבר הזה יש לו באמת לכל אדם מישראל להתנאות ולשמוח, שהוא נצר משרשיהם ואחד ממשרתי עליון מלך ישראל וגואל, וכמו"ש „ישמח ישראל בעושי בו ציון יגילו במלכם“ :

אך כמה הדברים אמורים כשמתאחד עצמו עם הכלל, אם עוזר לתשלים לפעול ולהניע יחד עם שאר האברים האגודים בו ותכללים עמו. לא כן אם הוא מלא חלודה, ואין כחו, או שאין חפצו להתאחד עמהם ונפרש מהצבור, איננו אלא כאבר מודולר ובשר חמותה, שאין חועלת ממנו לכלל הגויה, ואדרבה מחסרו ומפסידו, צא ולמד ממשה רע"ה בשעה שעברו ישראל עי'ז ונחבטלה חשיבותם, אמר לו הקב"ה „לך רד" מגדולתך, כלום נחתו לך גדולה אלא שבביל ישראל. רחשיבותו של משרע"ה עצמו לא היה מספיק לפני הקב"ה, ובכוח"ש „הן כמים לא זכו בעיניו ובמלאכיו וישם תהלה“, אע"פ שהקולר הזה לא היה תלוי בו, ולא נמצא בו שום עון, כש"כ הפורש מן הצבור ולא מוצר ודוג בצהרם, ראוי לו לפתור כל שעה שלא יאמר לו הקב"ה „לך רד" ! עולם שאינו שלך למה הוא לך. מישל לאיש צבא שזכה להיות מלגיון של מלך וכל העם מנשאים אותו ומתפתחים ממנו, אם הוא פורש עצמו מהם אין לו ערך של כלום : ונביא ה' אמרו : הלכו בנגמון ראשו וגו' הלא תקרא צום? ומיכה אמר מה ה' דורש ממך כ"א עשות משפט ואהבת צדק והצנע לכת עם אלהיך.

ולכן ראו הזקנים והנביאים מסדרי ההפלה לתקן תפלותם רק בלשון רבים, ורבונינו הפליגו הרבה מתפלת הצבור ואמרו „שאין הקב"ה כואם הפלח של רבים“, ואמרו „רלישתה אינש נפשית בהרי צבורא“, כי בזמן שאינו מחפלא אלא בבביל עצמו אין זה אלא רמות רוחא להתחשב עצמו שהוא כדאי וראוי לתודות אותו ולהתפלל לפניו. מלאכי מעלה אינם כדאים להזכיר שמו הגדול, וכשבאים להקדישו נוטלים רשות כאימה וביראה על הלל שבחו ויחב'. וכן אנוש דימה כמה מזכיר שמו הגדול פעמים הרבה ביום, ומעין פנים לבקש צרכיו אע"פ שהוא בן ממה, ואין בו מתום מכף גדלו ער ראשו. ולו ימצא בנפשו גם מעלות גבוהות ורמות מה שאין בוולתו, הלא אז אדרבא ראוי לו להתפחד יותר מפחד יושב תהלות ישראל, ובמלאכי מרום, שכל שהשגתם יותר גבוה משיגים יותר גבורתי של יוצר בראשית, ומודעזעים ונרהעים עוד יותר, כש"כ שהוא באמת נעור וריק, וכמה יתגאה ציץ נובל. אבל המבקש רחמים בעד כללות האומה 'מכנים אהבתם בלבו, לבד מה שזוכה עי"ז להרגיש גם שמחת ואהבת אלהיו, אם ישפוך שיתו על

על צערן של ישראל, על מצבם השפל, על מצב התורה אשר ירד. על חילול שמו הגדול אשר האומות מבזות אותם, ואומרות: אם עם ה' אתם יקום ויעזרכם, יהי עליכם סתרה, אם משתתף עמכם בלב חמים, ויעזור ככל אשר תמצאו ידו בפועל ובמעשה, אין הקב"ה מואם תפלתו ואפי' אינו כדאי. כי גם הקב"ה משתתף בצערן של ישראל ואפי' בצערן של דשעים, וכמו"ש במס' סנהדרין "שבזמן שאדם מישראל מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי, אם כן הקב"ה מצטער על דמיון של דשעים, קו"ח על דמיון של צדיקים שנשפך". והבונה, שחשכינה אומרת אמנם כן שהבן המביט היה הקולני מראשו ע"י מפשות מחשבתו כי לבו צפן משכל, ונתק גבולות התורה ע"י מעשיו המבוערים, מ"מ קלני מזרועי, דמיון מטפספים עתה מזרועי, ממוקם מגולה לעין כל ושם ישראל נקרא עליו, ואמר "מראשי", "מזרועי" ולא "מראשו", "מזרועי". כי אינו הולך הצער ברשעים עצמם, שאין להם הרגש בסבת הפצע והכאב, אך הוא יתב' מרגיש עצם הצער וסבתו. ומה גם שסגולת כנסת ישראל נעלה ומרוממה שאפי' הגרוע שבם, ואפי' מי שנחתיב כרת שהוא ענין אברון אין הפנים מגיע לשרש נשמתו אלא בכחינת הנפש בלבד, כמו שהאריך בזה בספר נפש החיים שער א' פי"ז, וכל ישראל יחד הם כריעים דלא מתפרדין, ולכן אע"פ שכ"א מישראל מובדל מחבירו בדיעות ובמעשים, ונפליגים במחשבות, כנסת ישראל מאחדתם. כי ששם ישראל נקרא עליו ואינו מבויר כבודו ח"ו, ואינו מומשניאוי יתב'. וביחוד בעת התפלה שכל פתחי פי עתה ע"פ עצת שכלו ושרש נשמתו, שכל הכלי עולם בפלים. נפשות של ישראל אוהבות זה לזה אהבה אמיתית, וכל קנאת איש מרעהו, ומה שישנא חומרו של זה את חבירו, אינו ענין כלל לגבי הנפש. באותה שעה הוא יכול לקיים מצות "ואהבת לרעך כמוך" מצוה כמאמרה ומשמעה, וכן כתבו הראשונים, שקודם התפלה יראה לקיים מצות ואהבת לרעך כמוך, ודבר זה יעזר אותו לזכות גם באהבת אלהים באמת, ותפלתו תהא זכה ורצויה:

ענין מהרת המחשבה.

אמנם כן שצריך האדם לשוות מחשבתו בעת התפלה כמו שנפשו לברת היא השופכת שיחה לפני בוראה, וכאלו נפדרה כבר מועל גופה. וכמו שהזכרנו בשם חר"י בפסוק הללי נפשי את ה'. ולכ"פ שיוכין פירוש המלות "שבחפלה ולא יערב עמך מחשבות זרות, וכן הדעת נוחת. כמשל שהבאנו בספרנו, מסתרי ההשגחה", מכפרי אחד שערך בקשה לשר אחד מאדוניו בסדור שבחו ובקשת צרכים הנוגעים עד נפשו, והיה עליו לכתוב גם לרעייתו אשר יצוה שם על סדור התבשילים, שפיתח הקדרות, שמירת התרנגולים וכדומה. ומפני שלא היה כתבן טב נתן לסופר להעתיקם, וצוה עליו להעתיק מלה במלה ולשלחם, הסופר הזה טפש ביותר, וחשב שהוא מצוה להעתיקם מלה במלה באגרת אחת. והעתיק חיבה מכתב זה, וחיבה השניה מהשני, ועשה משניהם אגרת אחת וישלחיה אל השר. הדמה בעצמך ההוכח ואיטלולי שיכול כתב זה לגרום בהיותו נקרא אצל השר במעמד כל הנצבים עליו? ואם יחשדהו השר שיעשה כן הכפרי בכונה כדי לזלזל בכבודו הרי בן מות הוא. ואם כן הדבר בהיות האדם מסדר תפלתו לפני בוחן לבות, אשר כרבור כן מחשבה הכל גלוי לפניו ונשמעים אליו, ואם יעבור בעת ההיא במחשבתו אל התנור והכיריים, ישגיח על הסיר והחללה, או ילך לעסקיו ויחקוט עם שכניו, ואמר "שמע קולנו ויקלל שפחתו, חקע בשופר ויאנה עמיתו, או ילך לאותה בושא, ואו לאותה כלימה.

אולם גם שבאמת כן, וכל בר דעת מבין זאת, מ"מ לא רבים יתבוננו לעבודה טהורה. ולא לחנם קבעו בתפלה "וטהר לבנו לעבדך באמת" וחז"ל קראו לתפלה "עבודה שבלב" והיא קשה מכל עבודות שבעולם, כי אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח, בלבול רעיונות המתרוצצות במוחו של אדם ביחוד בשעת התפלה, מהלה נצובה היא, צרעת נושנת וקשת עורף מידי ההרגל השליט על השכל ברצונו או שלא ברצונו. ובפרט שטבע נפש הבהמית להחליף הרעיונות, ואין כחה להשהות עצמה במחשבה אחת זמן כביר, ועל הנפש השכלי להפנותה למחשבה טובה בעל כרחה, וכמו"ש רבינו הטור סי' צ"ו, "שאם תכוא מחשבה אחרת בתוך התפלה ישתוק עד שתחבטל המחשבה". ע"ש. אולם אם קלה העצה בעיני רבינו בעל המורים, כנדה היא לאנשים פשוטים והמונים, כי לכת הרצון שבאדם יש גבול עד כמה יכול הוא להכריח נפש בהמתו, ואם נפשה

עניי טהרת המחשבה

טורדה כל היום במחשבות עסקים ורעיונות פחותות, אם יכבד עליה יותר מראי אף היא חקוקים להכניס בקרבן המחשבות היותר שנואות לפניו.

וסיפר הרב בעל חשבון הנפש משנים אנשים רבים בשנים שניהם בעלי תורה ויר"ש, נתנו לבם להתפלל בכונה פירוש המלות. האחד היה בעל שכל חריף ומוזג, ונחלטהב היראה מתאוס בלבו לאנוס עצמו בכל כחו לגמור התפלות בלי מחשבה זרה. המריד יצרו עליו, והתמרמר נגדו עוד יותר. וכך היתה מלחמה בנפשו כמה חדשים עד שנטרפה דעתו עליו ונפל בשגעון, מרד באביו ואמו, והפיל עצמו מהגג ומת. והשני היה בעל שכל מתון מיושב בטבע, עם הארץ בבחירותו, והרגיל עצמו לתורה ועבודה מעט מעט עד שבא בשנים ולמד תורה הרבה, ונתפרסם לח"ה חשוב. י"ש במו"ט, ותפלתו ברורה ממחשבה זרה. וכשנשאל מאין זכית לכך? השיב: זה כמה שנים שקבלתי ע"ע להתרגל להחזיק דעתי במחשבה אחת תורה או תפלה משך זמן מה, וכך עלתה בידי ברוב הימים להחזיק מחשבתי שעה אחת ויותר, מה בשם טוב והניח חבור על השו"ע. עכ"ל. ומהמאורע הזאת אנו למדים, שאין הדבר קל כי כפי שפולה בראשית ההשקפה, שיש ביד האדם להתרגל מהר לכונה תפלתו, ואפי' לכונה פירוש המלות. כי ההרגל הרע שליט על הכל. ודומה למחלת הגוף שאין כל המחלות שוות: מחלה חזונית כבויה ופצע, יש ביד הרופא לרפאותו לפעמים גם בפעם אחת. ויחזקו הבשר הבלוי, וכן העון היותר חמור אם תלוי במעשה. יכול האדם למונע עצמו בשב ואל תעשה, אבל מחשבה היא באה לו לאדם גם שלא ברצונו, וגם אין לו בושח מוולתו, שאין אחר יודע מה שבלבו. ובטמם שהגיע למעלת יר"ש מכבוד שלמעלה לכה"ס כמורא של ב"ד, אין דבר חוצץ בפניו, ואפי' בעל יר"ש כביר כבדה המלחמה עליו מפני ההרגל העין, והאדם צריך לעמוד על המשמר כרופא משיכל במחלת הגופים ממין זה. כי במחלות קשת העורף אפי' אינן מסוכנות, יעמוד הרופא עליהן ימים ושנים, וע"פ רוב לא תצלה לו תרופה אחת, כי אובדת פעולתה בהתרגל החולה עמה והיא מנסה באחרת, והזור ומנסה עד אשר יצלה לרפאותה או לכה"ס להקל מכאובו. ותלוי לפי מהות המחלה, ולפי רוב השנים שנקבעה בגופו, וכך בענין כאב המחשבות הזרות שבתפלה החובה עלינו לנסות כל מיני התרופות שהגידו רופאי הנפשות אולי יצלה נגרשן או לכה"ס להקל כאבם. ונחזק להשיביל אל דל לנפשותינו כרופא מתון שלא יאיש, ולא יפול לבו גם אם לא הצליח פעם ופעמים ואפי' הרבה פעמים לבער תמוהן לבו ומחשבותיו הרעועות בתפלתו. ובלבד שלא יגרע חקו מלתחלל, מדי ערב ובקר בתחזק שפתים שיוצא בזה ע"פ הדין, ועכ"פ יכוין לבו בפסוק ראשון שבק"ש. ודרוש לנסות כל מיני העצות שאמרו רופאי הנפש פעם בזו ופעם בזו, לכל ואבדו פעולתן מפני ההרגל. ולא יניח הרבר אל המקרה, כי אם יתחיל הכבד מחלתו ותביאנה אל היתוש. התרופות השונות נמצאות אך מעט בספרים, אך טוב לנסות את כלן כפי שיוורנו לב חכם.

התרופה היותר בטוחה היא אור תורה שילמוד בטהרת הלב טרם גשתו להתפלל לאלהים, כי התורה מקדשתו ומרוממתו על כל המעשים, והוה ענין החסידים ששהו שעה א' לפני תפלתו, ונגלה בנסיון שכשארם לזכר בטהרת הנפש איזה שעות, גם תפלתו אח"כ זכה ונקיה, ולא יטרידוהו עניי הבל, וכן אנו אומרים, השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך, שהיא הסם הכולל והמבריא דם הנפש, והפועל מרוצתו בקרב כל האפיקים והעורקים. וז"ש בערובין ג"ד. ח"ש בראשו יעסוק בתורה, ח"ש בגרונו, במעיו, בכל גופו יעסוק בתורה שנאמר לכל בשרו מרפא וכוונתם שם לדעתנו על מחלות הנפש שנתהו ע"י מחשבות שבראש. או דבורים מבישים שנגרנו והאאות שבמעינים וכוונות. ומובינים זאת מהכתובים דמשתעו ממחלת הנפשות ע"ש. והענין ברק ומנוסה כי מצוה גוררת כצוה, וזיחוד כשכתפלל בצבור במקום קדוש. אך לא כל אדם זוכה. ובפרט הטרודים בכו"ט. ואשר לא יקיצו קודם צור הבוקר ומוכרחים שלא לאחר זמן תפלה.

ותלמודי ר"י בנט' ברכות פ"א ב"ד"ה כל, הקובע מקום לתפלתו כתבו כי כונה השלמה שבתפלה תלוי במדת הענוה. כמ"ש ה"ב, וזכתי אלהים רוח נשברתי, וכתבו בזה"ל: "שם לא יהיה לו הענוה לא יוכל לעולם להתפלל בכונה, ולא תהיה מקובלת לפני המקום ב"ה". עכ"ל. ודבר ה' אמת בפיחה, אבל יש לשאול כשאלת הגמ' בברכות אטו יראה מלאת זוטרתא היא? וכן נאמר אנו ענוה מלאת זוטרתא היא? והלא היא הגדולה שבמעלות, וזביאה לזרי רוחה. ואין זוכים לה אלא מי שהשתגח ויותר גדולה וכוונתן שאמרו שם אין, לגבי משה מלאת זוטרתא היא.

(הרב)

קיא ענין טהרת המחשבה

והרב ה"ר שירליאו בפירושו על הירושלמי במש"ש, ולעברו בכל לבכם זו תפלה, פירש שלא יוציא דיבור לפני המקום אלא אם כן הלב חוישבו מקודם, וכן, ותנה היא מדברת על לבה דלבה קודם לדבור, ע"ש. והרב בעל חת"י כיון לדבריו ואמר: שירגיל עצמו להמלכה בכל הענינים אשר לו. שלא יוציא שום מלה מפיו טרם שהעבירה על מחשבתו אם כראי להוציאה, או לדברת בסגנון זה או סגנון אחר, כי המוסר עצמו ליצה"ר של שיחה בטלה קונה אדון לעצמו, שזה תאוה מלומדה כשכרות ושקרנות שכלפפתו עד יום המיתה, וצריך לדבוק בשרשה. אם מנמחתו להתפאר, הנה עולה לו היסד רצינו, ואפי' יאמינו בו השומעים, ינכו כמנו הכבוד המגיע לחלקו, משום יהללך זר ולא פיד, ועל הרוב ב"א עשויים לקנאות בכל מעלה ולמצוא חסרון, ואין חסרון יותר מלהג הרבה שהוא ניוול כשחין על מצה, ואם מגמתו אך בחינה ריקנית של שפתים בלבד, אם יש לו עוד לחלוות של מוח בקרקדו, יבחין: כי רמאים רבים אורבים על פתחי פיו להודיע מסתרי, משחדים המה אותו באזנים קשובות לכל דבריו, ושאלות קמנות כדי לפענא מצפוניו, ומרוב שמחתו מוציא בפניהם כל רוחו ולא ימלט מליצנות, אונאת דברים, ולה"ר, ושקר, כי קול כסיל ברוב דברים, והמות והחיים ביד הלשון, ע"ש, והעצה התיא מעולה הרבה, וביחוד לגרש מחשבות זרות, אך מעשים הם אשר ישימוה על לבכם, ואשרי הזוכה לדבר:

וּמִצְאֵנוּ לְרִבּוֹתֵינוּ שִׁכְתּוֹ שֶׁכֹּנֶת שֶׁם דְּרוֹיָה בִּיה שֶׁהוּא אֲרוֹן הַכֵּל וְהִיא וְהוּא וְהִיא כִּי הַמּוֹבָא בְּשׁוּיָע תּוֹעִילָהּ הִרְבָּה שְׁלֵא יֵאבֵד כּוֹנֵת תַּפְלָתוֹ בְּפִירוּשׁ הַמְּלוֹת מַכְלִלֹת הַחֲפָלָה. וַיֵּשׁ שְׁאֵמְרוּ שְׁלֵא יִחְסַף לֵאמֹר הִרְבָּה תִּבְיוֹת רְצוּפוֹת, רַק יִשְׁהָה עֲצֻמוֹ בְּכָל שְׁלֵשָׁה וְאַרְבַּעָה תִּבְיוֹת טָרֵם שְׁמֹזְכִירִים בְּפִיו, וַיֵּשׁ שְׁאֵמְרוּ [תְּלִמְדֵי רִשִׁי בְּמַחֲזִיזוֹ אוֹת בִּ"א וּבִסְדֵּרִים כְּחַ"י] "שִׁירְגִיל עֲצֻמוֹ לְהַסְבִּיר לָבו כִּינּוּי [בִּישׁוּי] תִּבְיוֹתֶיהָ, וּפִירוּשׁ מִטְּבַע שְׁלֵא, אִם יֵצֵא יְדִי [חֻבּוֹתֶיהָ] כְּלָה מַעֲיָן פְּתִיחָה נֹסְדָה, אַע"פ שֶׁהַתִּבְיוֹת נִרְאִים פְּרָקִים וְעֵנִינִים הִרְבָּה, עַל יִסּוֹד אֶחָד הַקּוֹבְעוֹ, וְעֵינָן אֶחָד לְכַלְכֵּל". עֵכֶל. וְרַ"ל שִׁכּוּיָן עֵינָן מִטְּבַע שְׁלֵא שֶׁהוּא מַעֲיָן פְּתִיחָה שֶׁל בְּרַכָּה בְּמָה הִיא מְדַבֵּרָת, וְכִ"כ שֶׁם אוֹת כִּ"ב "דִּיקוּקֵי הַלָּלוּ [ר"ל פִּירוּשִׁים אֵלּוּ שֶׁכָּתַב שֶׁם בְּבִרְכַּת אֲבוֹת] שִׁים עַל לִבְבְךָ, וּנְמַצָּאת שֶׁלֶם בְּכוֹנָה תְּמִיד, וְעֵינָן זֶה כָּתַב הָר"א מִגְרַמְז"א מוֹבָא בְּשׁוֹר סִי ק"א שִׁירְגִיל אִרְם לִכְה"פ לִכּוּן בַּחֲתִימַת כָּל בְּרַכָּה, וְכִ"פ הַרוֹקָה, שֶׁבַחֲתִימַת כָּל בְּרַכָּה יִיָּה יֵשׁ קִי"ג תִּבְיוֹת, וְכֵן בַּתַּפְלַת חֲנָה, נִגְד קִי"ג פֶּעַם לֵב שֶׁבַחֲמוֹשׁ, לִמֹּר שֶׁצְרִיכִין כּוֹנֵת הַלֵּב. וְבִגְמָרָא בְּרִכּוֹת דָּף כ"ט, אִמְרוּ הַעֲוֶשֶׁה תַּפְלָתוֹ קִבַּע אֵין תַּפְלָתוֹ חֲתוּנִים. וְאִמְרוּ רַבָּה וְרַ"י שְׁאִינוּ יֹכֹל לַחֲרוֹשׁ בַּה דְּבַר. וְהֵינּוּ קִבַּע מִתַּפְלָל הַיּוֹם כֹּאחֲמֹל וְכֵן מֵאָר. כִּי ע"י הַחֲרוֹשׁ יִתֵּן לָבו לִכּוּן, וּבִירוֹשְׁלַי אִמְרוּ שְׁאֲחִיתוּסָל הִיָּה מִתַּפְלָל שְׁלֵשָׁה תַּפְלוֹת חֲדָשׁוֹת בְּכָל יוֹם. וְכֵן אִמְרוּ שֶׁם עַל ר"א ור' אֲבוּהָ ע"ש. ור"ז אִמְרָ שֶׁם בְּכָבְלִי מִסַּחֲפִינָא דְלִמָּא מִטְרִידִנָא, שְׁלֵא יֵדַע לַחֲזוֹר לְמִקּוֹם שֶׁהִפְסִיק, עִכְ"פּ מִשְׁמַע שֶׁהִמָּה ג"כ שֶׁשֵּׁשׁ לְחַפְסָד הַהֲרַגֵּל הַמִּבְטֵל הַכוֹנֵה, וְאִם מִתַּפְלָל מִתּוֹךְ הַסִּידוּר יֹכֹל לַחֲרוֹשׁ דְּבַר בִּיחֹד לְהַתַּפְלָל עַל צוּרְכּוֹ שֶׁבִּבְלִי רְפוּאָה וּפְרִינָסָה וְכִדּוּמָה. וּבִסְפָּר קִצּוֹר שְׁלִיָּה מוֹבָא שְׁאִם נִפְלָה מִחֲשַׁבְתָּ. חוּץ בְּכוֹנֵת תַּפְלָתוֹ, יִשְׁתּוֹק וְיִהְיֶהרָה בַּחֲתִינָה לֵה'. לֵב טַהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חָדָשׁ בְּקִרְבִּי". וְתָרִי בְּפֶרֶק אֵין עוֹמְדִין כְּתוּב שְׁקוֹדֵם כָּל תַּפְלָה יִלְהִיב מִחֲשׁבוֹתָיו מִפְּסוּקִים הַמְּדַבְּרִים בִּיחֹד ה' וְאַהֲבָה, וְחִסְדוֹ עֲלֵינוּ, וְיִשְׁתַּח לָבו מַהֲבִיל עוֹתִי, וְהִי כּוֹנֵת מְרוֹמְמוֹת הַבוּרָא. וַיֵּשׁ שֶׁם בְּבִרְיָתָא, סִימָן לְדַבֵּר תְּכִין לִבֵּם ב'י. מִשּׁוֹם דְּרִא' גְּמוּרָה אֵינָה, שֶׁהַבְּרִיָּתָא קִיא עַל כּוֹנֵה פִירוּשׁ הַמְּלוֹת, וְקָרָא קִיא עַל טַהֲרַת הַלֵּב, אִךְ סִימָן לְדַבֵּר שְׁעֵי טַהֲרַת הַלֵּב קוֹדֵם תַּפְלָה, וְהִיא יֹכֹל לִכּוּן אַחֲ"כֵי אֵת פִּירוּשׁ הַמְּלוֹת ע"ש. וְהַגְּרָח"ן בְּשֵׁם סֵפֶר מַגִּיד מִיִּשְׂרָאֵל כָּתַב לְחֻשׁוֹב בַּחֲבִיבוֹת הַתַּפְלָה. הֵינּוּ לְצִיִּיר כָּל חִיבָה שֶׁמוֹצֵא מִפּוֹ בְּאוֹחֲיוֹתֶיהָ מִמֶּשׁ. כִּי יֵשׁ אוֹר וְקִדּוּשָׁה בְּכָל אוֹת מֵאוֹחִיוֹת הַקִּדּוּשׁוֹת, וּמוֹעִילוֹת לְגֵרֶשׁ מִחֲשַׁבּוֹת זָרוֹת, וּמִסִּיִּים דְּבִרְיוֹ שֶׁזֶה סְגוּלָּה נִפְלָאָה, בְּדוֹק וּמִנּוּסָה לְמִרְגָּלִים עֲצֻמִּים לְבַטֵּל בּוֹה מִחֲשַׁבּוֹת הַהֲבִלִּים. ע"ש. וְשֶׁנִּינֵן בְּפֶרֶק אֵין עוֹמְדִין הַמִּתַּפְלָל צָרִיךְ שִׁכּוּיָן אֵת לָבו בְּכָל, וְאִם אֵינּוּ יֹכֹל לִכּוּן בְּכָל יְכּוּיָן אִפִּי' בִּאֲחַת מֵהֵן, אִ"ר סְפָּרָא בִּאֲבוֹת. וְהִכִּי קו"ל. וְכָתַב הָרִיא"ז אִם לֹא כִיּוֹן אִפִּי' בִּאֲבוֹת, נִרְאָה בְּעֵינֵי שְׁחֹזֵר וְיִתַּפְלָל, וְכֵן חִיא שִׁטַּת רִבּוֹנוֹ מִשֶּׁה ז"ל [הַרְמְבֵּינְם]. אִלֵּם הָאִידֵנָא אֵין חֲזוּרִין כְּשֶׁבִּיל חֲסִרֹן כּוֹנֵה אֵלֵא בְּפִסּוֹק רֵאשׁוֹן שֶׁבְּק"ש. מִשּׁוֹם שְׁאֵף בַּחֲזָרָה קְרוֹב מֵאֵד שְׁלֵא יִכּוּיָן, וְיוֹסִיף חֲטָא עַל פֶּשַׁע לְגִירוֹם בְּרַכָּה שְׁאֲ"צ. וְה' יִחְסְנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה לְטַהֵר לָבָנו לְעִבּוּרָתוֹ וְלִירְאָתוֹ:

סדר רב עמרם השלם

חסד ליודעיו, וצדקתו לישרי לב, אמת על אבותינו ועלינו ועל בנינו ועל דורותינו, ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך. על הראשונים ועל האחרונים דבר קיים באמת ובאמונה חק ולא יעבור, אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו, (ה) צורנו צור ישועתנו, פודנו ומצילנו מעולם שמך ואין לנו [עוד] אלהים זולתך [סלה]. **עֲזָרְתָּ** אבותינו אתהו (ו) מעולם, מגן ומושיע לבניהם אהריהם בכל דו"ד, ברום עולם כושבך, ומשפטך וצדקתך עד אפסי ארץ. אשרי [איש] שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו. אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך [גדול] לריב ריבם [לאבות ובנים] אמת אתהו ראשון ואתהו אחרון, ומבלעדיך אין לנו מלך גואל (ו) ומושיע, [ממצרים גאלתנו ה' אלהינו ומכית עבדים פדיתנו] כל בכוריהם הרגת, וי"ם בקעת (ז) וידידים עברו, ויכסו מים צריהם אחד כהם לא נותר, ע"ז שבחו אהובים [ורוממו] לאל ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים, רם ונשא גו"נ משפיל גאים מגביה שפלים, מוציא אסירים ופודה עניים, ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו, (ח) ברוך הוא [לעולם] משה ובי' לך ענו שירה, בשמחה רבה ואמרו כלם, מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא. **יְיָיִרָךְ** חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים, יחד כלם הודו והמליכו ואמרו, ה' ימלוך לע"ז (פ) **לְחַל**. **וְאֵין** להוסיף דבר על ה' ימלוך, כיפני שיש מי שטועה ואומר מה שלא תקנו חכמים כאן. בגלל אבות תושיע בנים ותביא נאולה לבני בניהם. ברוך אתה ה' גאל ישראל :

שנוי נוסחאות והנהגות

מגן האלף

קריעת י"ם ומכת בכורות, והיא גירסא נכונה די"מ כבר הזכר מקודם, ואמרו סס ריב"ל אמר צריך להזכיר את כלן, וכ' בעל הגיון לב נראה שרמזו למאמר אלהי עולם מלכנו, הדומה לזה, מוציא אסירים כו' זה יצ"מ, בכוריהם הרגת כו' זה מכת בכורות וקו"ס. עכ"ל, אבל א"צ לכך, כי נמצאים כלם בענין אחד, ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, ממצרים גאלתנו וכו', כל בכוריהם הרגת, ויס סוף בקעת" :

ובכתב רבינו רב האי גאון מובא בפירושו של הר"ם סורליי בירו' פ"ק דברכות ד"ה ברכה הסמוכה להצרתה, דלוי' ודאי ברכה לאחריה, שהרי על כל פרק ופרק ממנה אומר אמת, ועל חותמה שהוא פ' יציאת אומר אמת ממצרים גאלתנו. ע"כ, ובעל ס' עבו"י כיון לדבריו שנתקנה נגד שלשה פרשיות שבק"ש אמת אלהי עולם, זה קבלת עומ"ש, אשרי איש שישמע למצותיך זה עול מצות, ממצרים גאלתנו נגד פ' יציאת. ע"ש. ובנוסח ספרד תמצא ג"כ אמת אשרי איש, וכו' אמת ממצרים גאלתנו, והוא כדברי הגאון ז"ל : **והמהביר** ס' הגיון לב כסס הח' לזיג הטיח הרבה נגד נוסח חז"ל, כי נדמה לו ע"פ יצונוי אומות שיש א"כ גם באמת ויצב ולא ישר בעיניו, ולכן בדא לו נוסח אחר מלבו לעקור הנטוע אלל שלומי אמוני ישראל, אבל אין חלומותיו כדאים גם לעפל כס ובהצליהם : **לְחַל**. **וְאֵין** להוסיף דבר אחר ה' ימלוך כו' בגלל אבות כו'. וה"ה שאין לומר צור ישראל. עיין מ"ש בזה במקור הכרכות :

5. א. ואין אומרים דברים אחר אמת ויציב [זרכות ל"א וירו' פ"א דזרכות], כדי שיסמוך גאולה לתפלה, ואסור לספר עד [שינמור] ויאמר יהיו לרצון אמרי פי, ומיד צריך לעמוד בתפלה כדי שיהא (ה) [עומד] מתוך דבר תורה. דתנן [זרכות דף י'] בשחר מברך שתיים לפניו ואחת לאחריה ובערב מברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה, וקא מתנינן עלה בתלמוד (ג) [א"י] [פ"א דזרכות ה"ב] רבי סימון בשם ר"ש בר נחמן אומר על שום והגית בו יומם ולילה תהא הגיית היום והלילה שוים, ר' יוסי ב"ר אבון בשם ריב"ל על שם שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך, ר' נחמן בשם ר' מונא אומר כל המקיים שבע ביום הללתיך כאלו מקיים והגית בו יומם ולילה :

ומבעי ליה למסמך גאולה לתפלה, [זרכות דף ד' ודף ט' ודף ל"א וירושלמי פ"ק] ר' זירא בשם ר' אהא בר ירמיה (ג) אומר שלש תכיפות הן, תיכף לסמיכה שחיטה, תיכף לנט"י ברכה, תיכף לגאולה תפלה, תיכף לסמיכה שחיטה, וכמך ושחט. תיכף לנט"י ברכה שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. תיכף לגאולה תפלה יהיו לרצון אמרי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי, מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה. וא"ר יוסי (ד) ב"ר חנינא כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה אין פסול נוגע באותו קרבן, לנמילת ידים ברכה אין השטן מקטרג באותו

באותו

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהרות

6. א. ואין אומרים דברים כו' ומיד שם (ה) "מתפלל". (ב) "ירושלמי". (ג) בירו' שם איתא "בשם ר' אבא בר ירמיה". (ד) בירו' איתא "בר בון".

בירו'

בתפלה מתוך ד"ת כו'. וקא מתנינן כו'.

מיייתי כאן הך דירושלמי לאוכוחי דגס או"י

ככלל ד"ת הוא, וצריך לעמוד אחריה בתפלה מיד. והוא כמו שמפרש הרשב"א ז"ל בתש"ו ונבדחושו דהא דא"ר מונא כל המקיים שבע כו' כאלו מקיים והגית, וכן הא דא"ר סימון שתהא הגיית יום ולילה שוין, דר"ל דביום איתא שלש זרכות ושלוש פרשיות, ובלילה ד' זרכות ושתי פרשיות, דמשום דאין מזות זיגית נהגת בלילה ובמערבא לא אמרוה, הוסיפו נגדה זרכה ע"ש. עכ"פ נשמע מזה דכלהו ס"ל דהזרכות מחלל ד"ת הם, ומקיים על ידם מזות והגית בו יומם ולילה. אך ז"ע ל"ל לטעמא כדי שיעמוד בתפלה מתוך ד"ת שכלא"ה אסור להפסיק משום דחייב למתוך גאולת, ואין להפסיק אפי' בשתיקה וכדמיייתי המכל מחוהבו של מן שפלאו שהפליג. ודומיא דתיכף לסמיכה שהיטה, ואפ"ל דס"ל לגאון דשתיקה ושהיה לא הוה הפסק, וכמו שהוכיח מרן דודי הגאון החסיד הגר"א ז"ל מקאליש בתשובתו יד אלי' סי' ה', מה"ש בפרק ע"פ "הנוטל ידיו לא יקדש", אלא אחר יקדש, ואע"פ דבזמנא דהיום נהגו כעונה וגם עונה אמן ע"ש. ולכן אמר שצריך לעמוד בתפלה מיד כדי שיהא מתוך ד"ת דמשמע זה אין להפסיק אפי' בשתיקה ושהיה, וראיתי דבר חדש בס' ראב"ה שם ז"ל אזי העזרי דתרי ענינים בסמיכות גאל"ת, חדא שאין לו לדבר דברים אחרים ואפי' כי ליתא להך ותיקין. אבל אם שותקין שעה או יותר אין לחוש לדידן, אבל ותיקין היו נוהגים אפי' שלא לשחק, ע"כ. והוא מכוין לדברינו.

ואין

כמ

באותו סעודה, לגאולה תפלה (ה) [אינו נזוק כל היום בלח] א"ר אמי כל מי שאינו תוכף לגאולה תפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק על פתחו של מלך, ויצא המלך לידע מה הוא מבקש מצאו שהפליג [עוד] הוא הפליג, ואף חוקיה מלך יהודה הזכירה לפני הקב"ה, וזכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי, ואמרין ב' מאי והטוב בעיניך עשיתי אמר רב יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפלה, העיד ר' יוסי בן אליקים משום קהלא קדישא שבירושלם כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל אותו היום :

ועומדין

מן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) בירו' שם וכן בב' ב"מ "אין השמן מקטרג ואין להקשות מ"ש ואם לאו יתבסס במים באותו היום", מפני ויקרא ואמר בדף כ"ג אפ"ת ר' יהושעוכותיקין. והשתא הרי ע"כ יהי' צריך להפסיק בשתיקה ולבבש בגדי' להתפלל וא"כ הרי אינו עושה כותיקין, ד"ל דעכ"פ מקיים מצוה מהמובחר לקיים ייראוך עס שמש כותיקין, כיון דבאמת שתיקה לא הוי הפסק, אולם תירוצו זה אינו עולה לדעת הב"י סי' ס"ו שכתב דאפי' טלית לא יניח בין גאול"ת דמה שנתעבכ בהנחת טלית הוי הפסק, [וא"ל דמ"ש הכא "ומיד צריך לעמוד בתפלה", ר"ל מיד אחר ק"ש, שלא ישהה בין ק"ש לתפלה בשתיקה, לפוקי מדעת ר"ת שהיה ממתין בעושה פלא כדאפי' בתוס' דף י"ג, כדי לענות קדיש וקדושה, ואע"ג דמותר לענות אס נודמן לו, מ"מ לשהות בשתיקה משום זה אסור לכתחילה, וע"ז פירש הסעס כדי שיעמוד בתפלה מתוך ד"ת של ק"ש, ואח"כ אמר דאחר "גאל ישראל" אסור להפסיק משום סמיכת גאול"ת, דמשמעות דבריו לא משמע כן, דהא כבר אסיק בסדרו ברכה גאל ישראל, וכ"ע"ו "שא"א דברים אחרי או"י ואייתי עלה דתנן כו' משמע דר"ל דאחר גאל ישראל אין לו להפסיק משום כדי שיעמוד בתפלה מתוך ד"ת, [ואולי י"ל דמשמיענו הגאול"ת דאפי' בשבת ויו"ט שא"צ להסמך גאול"ת למ"ש המ"א והא"ו סי' י"ד בשם ר"ת, משום דאין עת זרה, אפ"ה מבטי לי' למסמך כדי שיעמוד בתפלה מתוך ד"ת, ואפשר עוד כיון דעיקר סמיכת גאול"ת הוא כותיקין דלאו כ"ע מצי למעבד כוונתיה. וקוראים אחר הגן. והוא אמינא, כיון דבלא"ה קורים אחר הנה"ה יכולים ג"כ להפסיק קמ"ל דמ"מ אסור להפסיק, חדא דהוי לי' לעמוד בתפלה מתוך ד"ת, ועוד דאפי' מבטי להו למסמך גאול"ת, אע"פ שלא יעשה כותיקין :

ב' מאי והטוב בעיניך עשיתי אר"י א"ר זה שסמך גאול"ת. שמעתי דבר נחמד בשם הגאון ר' אברהם אבלי האבד"ק וילנא מ"ש סומך לפטירתו. דהלאשך פירש "מפי עליון לא תאך הרעות והטוב" שכל פעולה ישנן, התחלת רצון לעשותו, וגמר עשייתו. וכיון שהבא לעמל פותחין לו, ואין עוזרים לו מן השמים למעשהו, נמצא ששתי הקצוות הללו נעשית ע"י האדם עצמי, אבל הבא לטהר מסייעים אותו ואלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו, נמצא שהקצה הב' רק מפי עליון, אבל שתי קצוות הרע, וקצה הראשונה של הטוב אינן יוצאין מפי עליון, ואין הכתוב לשון תימה. וזה שאמר "הרעות" ל"ר, "והטוב" ל"י. והנה נבא אמרו שה' צריך סעד לתומכו ג', "את האלהים התהלך נח", ור"ל שנעזר ע"י הקב"ה, אבל בנבואת נחמר "האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו" שגם במעשה הטוב עשו שתי הקצוות מעצמן בלי סעד מהשם, ולזה הקשו בגמרא בחזקיה שאמר "וזכר נא את אשר התהלכתי לפניך" וא"כ החזיק עצמו שאינו צריך שום סעד ועזר מהשם יתב' א"כ מאי "והטוב בעיניך עשיתי" הול"ל "והטובות" ? ולכן אר"י א"ר "זה שסמך גאול"ת דהתום' ותר"י כ' דותיקין היו משערין בדקדוק שתהא ק"ש קודם הגן, ותפלה אחר הגן. ולכן שמח רב ברוגא בזמנא חדא שסמך גאול"ת, ולא פסק חובא כו' משום דענין זה א"א בלי עזרת השם יתב'. ואינו דומה לשאר מצוות מעשיות. ע"כ. ודפח"ה :

והמתפלל

לא. ועומדין בתפלה ג. והמתפלל צריך לכיין את לבו ד. ולהתפלל בלחש שלא להשמיע את קולו. דתנו רבנן, [נרבות ל"א] המתפלל צריך שיכיון את לבו, אבא שאול אומר [סימן לדבר] תכין לבם תקשיב אזניך, אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של ר' עקיבה, כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני (ה) [כולן]. וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזויות זו ומצאו בזוית אחרת מפני הכריעות והשתחוואות. יכול יתפלל כל היום כלו, כבר פירש ע"י דניאל וזמנין תלתא ביומא (ג) [הוא] בריך על ברכוהי ומצלא ומודה קדם אלהה, יכול משבא דניאל לגולה החלה, ת"ל

שנוי נוסהאות והנהות

מגן האלף

לא. (ה) מפני טורח הצבור. (ב) צ"ל "הוה" **לא. ג. והמתפלל צריך לכיין את לבו.** נגמרא אחר

שם במשנתנו, "כדי שיכונו את לבם למקום", ורבינו לא כתב "למקום" משום דיש שני עניני כונה, כמו"ש תרי"ד שם במשנה איירי לענין טהרת הלב מתענוגים ורוממות המחשבה להשיג יתב', ולענין זה צריך סיוע מהמקום ב"ה, וכמו"ש "תכין לבם תקשיב אזניך" כלומר תסייע אותם כדי שתקשיב תפלתם, והכרייתא מייירי לענין כונה התפלה עצמה, ומ"ה אמר שם "סימן לדבר" והלא ראייה ברורה היא, אלא משום דעיקר הפסוק בא רק על טהרת הלב, לכן אמר סימן לדבר, ע"ש, וכונת הגאון כאן נמי רק לענין כונת התפלה עצמה, ולענין רוממות ה' ואומתו מזכיר בס' ל"ד, ע"ש :

ד. ולהתפלל בלחש שלא להשמיע קולו. וכ"כ להלן סי' ל"ב, וקולה לא ישמע אר"א מכאן למתפלל צריך שיהא תפלתו בלחש, ושינה מלשון הנמרה שאמרו מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו, משום דליתא דרך כ"ד המשמיע קולו בתפלה ה"ו מקטני אמונה, המגביה קולו ה"ו מגביאי השקר, שג' קראו בקול גדול, ע"ש, דמגביה גרע ממשמיע. ואפי' משמיע אסור, דנראה שאין הקב"ה מאזין בלחש כמו בקול, ולהכי דקדק הגאון "שלא להשמיע", כו' ומאחרי ב"ש"ם יסן שנכתבה אחרי חתימת התלמוד דגרים וקולה לא ישמע, מכאן למתפלל שלא "ישמיע" קולו בתפלתו, וכנראה גם גרסת הגאון ה' כך :

אבן מה שכלל בלשוננו לאמר שיתפלל "בלחש" שלא ישמיע את קולו, נלע"ד דנראה לאורויי שלא ישמיע רק לאזניו, אבל לא ישמיע את קולו לאחרים כלל, וכמו"ש הטור סי' ק"א, משום דמקראי דהנה לאמר, "וקולה לא ישמע" לא למדנו אלא דלעילי לא נשמע קולה, ואפשר שלא היה בד' אמות שלה [ואע"ג שכתבנו לקמן סי' מ"ה לפי שיטת הגאון דעלי ה' נגב בתוך ד"א, מ"מ אינו מוכרח כ"כ לפי הדרש "דעמכה" ביה"י, ע"ש.] ואלו הוה קאי גבה היה שומע אותה ספיר. וראיה לזה דבמסכת יומא דף ע"ג אמרו אין שואלין בקול [באורים ותומים] ולא מהרהר בלבו, אלא כדרך שאמרה הנה בתפלה שנאמר וחסה היא מדברת על לב, והתם ודאי היה הכין צריך לכוונע דבריו, להכי קמ"ל הגאון ז"ל דבתפלה אינו כן, ודבר זה הוא מתקנת חכמים שלא לבזבז עוברי עברה כדליתא בסוטה ל"ב והוכיחי ממה "שלא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעילה", ופרש"י שלא קבעו מקום מיוחד לבהיטת הדעת, שלא יבינו שמות חטאת ויתבייב, וכזה יתיישב קו' הרש"א שם בסוטה שהקשה דבפרק מי שמתו אמרינן טעמא אחרינא מביש דהוי מקטני אמונה, ויתירך שאם כלם היו משמיעים קולם לא ה' מקטני אמונה. אבל כיון שכבר תקנו תפלה בלחש שלא לבזבז עוברי עברה, והוא לא חב לזה הרי הוא מקטני אמונה. ותיירונו דחוק דמגלן לחלק בכה"ע, אבל בזה"ע לא אמרו דהוא מקטני אמונה אלא על האשמיע קולו שנשמע גם בריחוק מקום, אבל קול נמוך שרק העומד אצלו שומע כדרך שמע הכהן העומד באורו"ת אינו מכלל זה, לכן אמרו שתקנו תפלה

סדר רב עמרם השלם

ת"ל כל קבל די הוה עכיד מן קדמת דנא, יכול יתפלל לכל רוח שירצה כבר מפורש ע"י דניאל פתיחין ל"י בעלייתה נגד ירושלם, יכול יהא כוללן בבת אחת, כבר מפורש ע"י דוד ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי. יכול ישמע אדם קולו בתפלתו כבר מפורש ע"י חנה וקולה לא ישמע, יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל, כבר מפורש ע"י שלמה לשמוע אל הרינה ואל התפלה, רינה זו תפלה תחינה זו בקשה :

ר.ב. ה.) אין אומרים דברים אחר אמת ויציב [ברכות ל"א ויר' פ"ק] כדי שיסמוך גאולה לתפלה, אבל אם בא לומר אחר תפלתו כסדר [וידיו] יוחכ"פ אומר, אמר רב המנונא הני הלכתא גבראתא איכא למשמע מהני קראי דחנה, וחנה היא מדברת על לבה, א"ר אלעזר מכאן למתפלל צריך שיכוין את לבו, רק שפתיה נעות. אר"א מכאן למתפלל צריך שיחתוך

מגן האלף

תפלה בלחש לגמרי משום כדי שלא לבזבז עוצרי עזירה, ורבינו ז"ל רמז לזה, ואולי גרס כן „מכאן שהתפלה בלחש". וכן גרסת רש"י במס' יומא י"ט, ודברת כס ולא בתפלה „שהתפלה בלחש" שנאמר וקולה לא ישמע. כך מנאנתי בשאלות דרב אחאי גאון עכ"ל, ולא יקשה לנו לפי גרסא זו מיומא דף ע"ו דיליף גמרי מקולה לא ישמע, ושם היה הכהן צריך לשמוע דברי השואל, דשם עיקר ילפותא הוא מן „ושאל לו" כפרש"י שם „קרי ביה ושאל לו השואל על פיו" ויליף מזה שמוציא דברים בפיו לו ולא לאחרים, ומש"ה אמרו שם „כדרך" שאלמה הנה, ור"ל דאין זה ממש כמו הנה, לאחר שלמדנו בסוטה שתפלה צריכה להיות בלחש לגמרי, ודאי גם חנה התפללה כן. וראיתי ביוטרי דגרס גמרי „מכאן למתפלל שתהא תפלתו בלחש" ומסיים עלה „וממי למדה חנה מהקב"ה שאמר במקום חבר תשפט העולה תשפט החטאת כו' כיון שהקב"ה חם על כבוד הבריות אף אני אתפלל בלחש י"ה, שבהן אדם מתודה. אבל תפלות שאינן של וידוי כמו ברכות ק"ש אצל בלחש עכ"ל. טוב וזכי ה' לס' תב"ש וראיתי בחדושי שכתב ליבש קו' רש"א כדברנו והנאני ב"ה :

ר.ב. ה.) אין אומרים דברים אחרי או"י כדי שיסמוך גאול"ת, אבל אם בא לומר כו'. גמ' דף ל"א ליתא „כדי שיסמוך גאול"ת" ובפרט לפי הגרסא „דבר בקשה" אין העשם אלא משום שצריך להסדיר בזהו תחלה, ואח"כ לשאול בקשותיו. אבל באמת משמע שאסור לומר שום דבר אם לא רק דבר השייך לתפלה משום דהוי כתפלה אריכתא וכדאקסי לעיל על ה' שפתי תפתח היבא מני במקד. ובירו' פ"ק דברכות מפורש שגמ' דא"ר דברים אחרי או"י משום דא"ר שלג תכיפות הן ע"ש, ואין ס' דגאון ז"ל גרס כן גם בגמ' „כדי שיסמוך גאול"ת, וכ"י היר"ף ורש"ש, אך מה שחזר וזכה לנו רבינו כאן דא"ר דברים אחר או"י אע"פ שכבר הזכיר זאת לעיל. אפשר דרצה להשיענוע דאפי' דברים של שבחי ה' כעין קרובות ופיוטין, אסור לומר בין גאול"ת. וכ"כ לקמן סי' ס"ט דאסור להפסיק אפי' בדברי קדושה משום סמיכות גאול"ת, ואע"ג דבתפלה עצמה מותר, כעין מה שחזו חומרים זכרנו ומי כמון, מ"מ בין גאול"ת אסור, אכן מ"ש אבל אם בא לומר אחר תפלתו אפי' כסדר וידוי של יוהכ"פ אומר קשה, דהא אפי' בשלש ראשונות כ' הגאון לקמן ח"כ סי' קכ"ז „שאם רצה לומר במגן ומחיה פיוט כל מה שירצה ואמר", וכ"כ שם „אומר בהללו שלש ברכות כל מה שירצה", ומנאנתי גרסת השאלות סי' ס"ו דגרס „אבל אם בא לומר כסדר כל ברכה כסדר יוהכ"פ אומר". והיא גירסא נפלאה, ומתעשבת עס לשון הנמ' דיקשה מאד דפתח שא"ל דברים אחר או"י, ומסיים בהפוכו בלאחר תפלתו. אבל גרסת הגאונים אינו

שיחתוך בשפתיו, וקולה לא ישמע, אר"א מכאן למתפלל צריך שתהא תפלתו בלחש, ויחשביה עלי לשכורה, אר"א מכאן לשכור שאסור להתפלל. [ו.] אמר ר' חנינא [ערויין דף ס"ה] כל המפיק מגן בשעת גאווה סוגרין וחותרין צרות בעדו, שנאמר גאווה אפיקי טונינים סגור חותם צר, ומאי משמע דחאי מפיק לישנה דעבורי הוא דכתיב אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעבורו, ור' יוחנן אמר כל שאינו מפיק אתמר, מאי משמע דחאי מפיק לישנה דגלווי הוא דכתיב ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל, ואמרינן מכדי קראי משמעיי כמר ומשמעי כמר מאי בינייהו, איכא בינייהו דרב ששת מטר שינתייה לשמיעיה מר אית ליה דרב ששת, ומר לית ליה דרב ששת. (מכאן ועד סי' ל"ד חסר נכת"י ב"מ וננדפס):

לג. ז. [והמתפלל [ברכות דף ח'] צריך הוא שיכניס שיעור שני פתחים בבית הכנסת ויתפלל, שנאמר לשמור מזוזות פתחיו.

ובל

מגן האלף

כן, ולפי גרסה אחרת אלא אחר תפלה. וז"ע לפ"י מג"ל להגאון שרשאי לומר פיוט בג"ר. וגראה דס"ל לגאון דכל הענין שבגמ' דמשמע לאסור להאריך בתוך התפלה עמה הוא רק ליחיד, אבל ש"ך וז"ל מותר להאריך כל מה שירצו. ועמ"ש מזה בפתיחתנו :
ו. כל המפיק מגן בשעת גאווה. פרש"י כל המעביר תפלת מגן אחרים שאינו מתפלל בשעת שכרות, ולר' יוחנן כל שאינו מפיק, שאינו מנגל תפלה בשעת שכרות, ור' חנינא דס"ל לצריך להעביר התפלה בעת שכרות, לית ליה דרב ששת דמסר שינתייה לשמיעיה, ואסור לו להתפלל עד שיעיר מחליו, וע"ש בתוס' שכתבו שאפילו יעבור זמן תפלה אסור לו להתפלל עד שיעיר מחליו, וכתבו, ומיהו אינו נראה, דהלכה כרב ששת, ואם יקראו אחר יוכל להתפלל. אכן הפוסקים לא הביאו כלל להך דינא, ואולי טעמיהו דאין נפ"מ מידי דהא לפמ"ש הר"ן פרק הקורא עומד, דשינה כל שהוא. מפינה את היין למאן דשתי רק רביעית, ומאן דשתי יתיר מרביעית שיעורא דכל חד וחד לפוס מה דארגיש בנפשיה שופיג יינו, ע"ש. וא"כ אם יקראו אחר ידע בעצמו וירגיש אם הפיג יינו, ורשאי להתפלל, או לא :

לג. ז. [והמתפלל צריך שיכניס שני פתחים שני' לשמור מזוזות פתחיו, בגמרא דף ח' ליתא להך שנאמר, אבל נראה דכך היתה

גרסת הגאונים. וכן הוא בש"ס יבן, שנאמר לשמור" כו', וכ"א ברי"ף ור"ש ורמב"ם פ"ה מתפלה, והמור כתב בפירושו דליף טעמא מקרא, אכן בירושלמי פרק ה' לא אמר שיעור שני פתחים כלל, אלא זה שכתבם לבית הכנסת צריך לכוון לפנים משתי דלתות. ומשמע דאין הכונה שיעור שתי דלתות אלא שיהיה לפנים צדיהם, ולא ישאר עומד בעזרה, וכשכנסם לפנים א"צ שיעור של ח' פתחים, ולתלמודא דידן צריך שיעור, או ל"מ המובא ברא"ש צריך לשנות השיעור הנ"ל, ומ"מ אפשר לומר דלא פליגי וכמו"ש בהגמ"י בשם ראב"ה דה"מ שצריך שיעור ב"פ צדיהם, שפתוח לה"ר, וכשיושב בסמוך א"ל לכיוון, אבל כשם שבין אחר לפניהם אין לחוש, וזה כוונת הירוש' שיכנס לפנים דאז אפשר לכיוון. אבל דהש"ר סי' ז' משמע דגם הירוש' נמי ס"ל דשיעור שני פתחים קאמר, ותרוביהו בעי. שיכנס לפנים משתי דלתות ושיעור ב' דלתות, ואפי' הדלתות סגורות. דלית הוא הלוח הסוגר, וש"מ דלאו הכי פתיחת הפתח קפדינן, אלא מבוס של יאה עליו כמש"ל [פרישה] וכ' הפ"מ דליף לה מדרב בירוש' מלשקוד על דלתותיו וגם למזוזות פתחיו, וזה שדקדק הרמב"ם להביא סופא דקרא לשמור כו' ע"ש.

ח. וכל מי שעומד חוץ מבית הכנסת כמי שאינו בבית הכנסת דמי.
ט. ואפילו פניו לבית הכנסת, ואם יש תשעה בבית הכנסת אינו נמנה
עמם, דתנן [נערוצין דף כ"ג] בזמן שתשעה במקום אחד, ואחד חוץ לאותו
מקום אין מצרפין :

לד. י. ומאן דקאים לצלויי מבעי ליה למיקם באימתא, דתנן [נרכות דף ל']
דתנן אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש (ה) (ומתנינן)
מאן הני מילי, אמר ר' אלעזר אמר קרא והיא מרת נפש ותתפלל על ה',
ומקשינן ומפרקינן [והדר תו מקשינן ומפרקינן] עד דמסקינן, אלא אמר רב
נחמן בר יצחק מחבא עברו את ה' ביראה ונילו ברעדה, ואמרינן מאי ונילו
ברעדה

מגן האלף

שני נוסחאות והגהות

ודרך זה י"ל נמי בלשון רבינו שדקק
לפרש כן. ולכן הביא סיפא דקרא לשמור
מוזות פתחי :

קד. (ה) „ומחבינין“
שם

ח. וכל מי שעומד בו' דתנן בערובין בו', שם במס' ערובין כ"ג שנינו. ויתב
רבה ור"ז ורבה ב"ה ויתב אבוי קמיייהו וקאמרי, ש"מ ממתניתין בו' תשעה
בקמנה ואחד בגדולה חוץ מאטרפין, מפני שחצר הגדולה יש לו פסין מכאן ומכאן והצר
הקמנה ביניהן, וכשאחד בגדולה אינו מאטרף עם התשעה שבקמנה, וש"מ מזה גם לענין
תפלה שכלם צריכין להיות במקום אחד בביהכ"ס, וכשיש מחיצה בינו לביהכ"ס אינו מאטרף.
ולכא לאקשווי למה לא הביא רבינו גמרא דפסחים ס"ה ששנינו מן האנף ולחון כלהון,
ומפורש שם להדי' לענין תפלה עצמה, דאמר רב „וכן לתפלה“ דאם עומד חוץ לפתח אינו
מאטרף, די"ל דמהתם ליבא לאוכוחי דהלכה כותיה דרב, משום דריב"ל דאמר התם דאפי'
מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים פליגי עליה, ובפרק אלו גאמרים
דף ל"ה משמע דהלכתא כותי' דריב"ל. ובס' המנהיג מוסיף די"ל כיון דרב ור"י הלכה
כר"י, ור"י וריב"ל הלכה כריב"ל וכש"כ דליתא לדרב נגד ריב"ל. ולכן הביא הגאון המשנה
דערובין למימרא דסתמא דמתניתין דערובין מסייע ל' לרב והלכתא כוותי', וע"ש בתוס'
שכתבן דלענין צורך אף ריב"ל מודה, ולכן הביא עיקר ילפומא להלכה :

ט. ואפילו פניו לבית הכנסת, נראה דר"ל אפי' רואה את אלו שבבית הכנסת,
דחי לא"ה מאי נפ"מ אם פניו שם אי לא, וס"ל דלא כהרשב"א בתשובה
סי' צ"ו שכתב דאפשר דכל שרואין אלו את אלו כאלו הם בבית אחד דמי, דומיא דיומון
שמאטרפין בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו. ע"ש, וכן ס"ל להר"ם בן התשב"ץ מובא בשע"ת
דקצת בעזרה אינן מאטרפין אפי' רואין זה את זה, וגם הרשב"א לא כתב כן אלא בדרך
אפשר, וגם הגר"א ז"ל מושתק להחמיר, וכתב שיהא בתוך החלון ראשו ורובו, וכתב בס'
היי אדם דכונתו שמכניס שם ראשו ורובו, דאל"כ ק' מ"ש מהצר גדולה שם שם רואין זה
את זה ע"ש :

לד. י. ומאן דקאים לצלויי מבעי לי למיקם באימתא, בו' ומקשינן
ומפרקינן והדר תו מקשינן ומפרקינן עד דמסקינן ב'.

האריך לכתוב כל זה, משום דיראת המתהנין בתפלה אפרי להיות א). מלך נמיכת רוחו שחרד
שלא תתמלא בקשתו שמכיר בעצמו שאינו כדאי, או מלך גדול ענינה, ודומיא דהכי היתה
תפלת הזה שנאמר „והיא מרת נפש“, או ב) בתב' לו היראה והפחד מלך עולם רוממת
הבורא. וכן מצינו בדוד שאמר „אשתחוו אל היכל קדשך ביראתך“. והנה כובד ראש הוא
הכנעה ואימה וילוף לה מתחילה מקראי דהנה, ודחי לה שאני הנה דהות מיררא לבא טובה,
ואין

ברעדה, אמר רב אדא בר מתנא אמר רב יא. במקום גילה שם תהא רעדה :
יב. ומבעי ליה לאינש למקבע דוכתא לצלותיה. דאמר רב חנא (ב) [ברכות דף ו']
 כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו, יג. וכשמת
 אומרים עליו אי עניו אי חסיד תלמידו של אברהם אבינו, ואברהם מנ"ל
 דקבע ליה מקום, דכתיב וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר
 עמד שם פני ה', ואין עמידה אלא תפלה שנאמר ויעמוד פנחם ויפלל ותצטר
 : המנפה :

ואמר

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) שם איתא, א"ר חלבו א"ר ה".

ואין רחיה לשארי אינשי, וכן דחי להא דדוד,
 אבל אה"כ מיייתי קרא דעבדו את ה' ביראה
 וס"מ דמנות יראה אכ"ע רמיה, וממילא מסתבר עתה טפי למימר דגם הנה ודוד קיימו
 בנפשם מנות היראה דרמי אכ"ע, ומנייהו מנינו למילף איכות היראה דרמו אכ"ע צבתי
 ההוראות שזכרנו, דומיא דהנה ודוד. דמסקנא דגמרא מגלי לן פירושא דלייתי ברישא, וזה
 שהאריך הגאון לכתוב ומקשינן כו' עד דמסקינן כו'. כלל"ע :
יא. במקום גילה שם תהא רעדה, כ' תר"י ששאלהם בזה טובא אריך אז רעדה
 הגדולה מיראה, כדי לעמוד על המידה הממוצעת ע"ש, ומתישב בזה קו'
 העקרים איך אפשר שתהיה רעדה יחד עם גילה, ובספרנו רפואה"נ הארכנו. אך שם בירושלמי
 מפרש הקרא כפשוטו, "לכשיבא יום רעדה תגילו" ע"ש. ובמדרש תילים סי' ק', ומובא בתניא,
 איתא "כתוב אחד אומר עבדו את ה' בשמחה וכא"ל עבדו את ה' ביראה, א"ר אייבו בשעה
 שאתה עומד להתפלל יהי' לך שמח עליך, שאתה עובד לאלהים שאין כיוצא בו" ע"ש, ובדרך
 זה נפרש נמי וגילו ברעדה :

יב. ומבעי ליה לאינש למקבע דוכתא לצלותיה. מייירי כאן כשמתפלל צביתו
 או צבית מדרשו מצעי לוי' למקבע שם מקום ידוע. כמו"ש תר"י, ובש"ס
 יש גרים בהדיא כל הקובע מקום לתפלתו ולתורתו, אלא דבהא שכתבו דצביה"כ שכלה
 היא מקום תפלה אין להקפיד, אם יושב לפעמים צבית זו ולפעמים בזו. ע"ז חולק עליו
 הגאון, וכמו שהעתיק לקמן לשון הירושלמי שצריך ליחד לו מקום צביה"כ, וכן חלקו עליהם
 הרא"ש והטור והגמ"י, ומ"ש דא"ר חנא ז"ל "א"ר חלבו א"ר הונא" וכן איתא בגמרא ובכת"י
 ב"מ וזויתרי :

יג. וכשמת אומרים עליו אי חסיד אי עניו הר"ה היות בהנהגותיו כ' ג"ל שהיה
 להם הספד מיוחד לצדיקים, והיה מתחיל אי חסיד אי עניו. ע"ש, אבל
 יפלא א"כ מאי הנחת להסידים, והלא גם על תואר "איש טוב ונאמן" שאלו א"כ מאי הנחת
 לכשרים, ואולי יש עפ"מ דהסידים הראשונים היו שהיון שעה א' לפני תפלתן ושעה א'
 אחר תפלתן, והנה לפני תפלתן היו מחשבין ברוממות הבורא כדי לעמוד בתפלה, אלא אחרי
 תפלתן למה שהו, אכן הג"ה פ' בזה דבר נחמד משום דלמרינן המאריך בתפלתו ומעיין
 בה סוף כל ילדי כאב לב, ופי' בתום ר"ה י"ו שאומר בלבו שיעשו בקשתו לפי שהתפלל
 בכונה, ולכן סוף שאין בקשתו נעשית ומוזכרין עונותיו כי משפשיין במעשיו. וכמו"ש "ג' דברים
 מוזכרין עונותיו כל אדם", כו', אבל ההסידים היו מחשבין אחרי תפלתן שפלות מעשיהם,
 ולא בטחו בזכותם שכלאים הם שתקובל תפלתם, ע"ש, והנה גם אם אמנם שאין מקומו כל
 אדם מוכנתו אלא האדם מכבד את מקומו. מ"מ אם יחשוב כעצמו שהוא כאפס וכלין נגדו
 יתב'. ותפלתו בלתי ראויה שתתקבל, ומתחנן רק בשביל זכות המקום הקדוש שהוא עומד בו,
 ועל דרך שאמר שלמה בתפלתו, "ושמעת אל תחינת עבדך וגו'" אשר יתפללו אל "המקום הזה",
 כל תפלה כל תחינה כו' ופרש כפיו אל הבית הזה, כי גם בכ"י ובמד"ר המה לנו למקדש
 מעט

סדר רב עמרם השלם

לה. יד.] ואמר (ה) ר' חלבו א"ר הונא [נרכות ו'] כל המתפלל אחורי ביהכנס' נקרא רשע. שנאמר סביב רשעים יתחלכון. אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנשתא. אבל מהדר אפיה לכנשתא לית לן בה, (ג) [רבא בר בר חייה] בשם ר' יוחנן אומרים צריך אדם להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפלה מ"ט בכל מקום אש' (*) [אזכיר] את שמי אין כתיב כאן אלא אשר אזכיר את שמי. א"ר תנחום בריה דר' חייא צריך אדם ליחד לו מקום בבית הכנסת להתפלל, מ"ט דכתיב ויהי דוד בא עד הראש אשר השתחוה שם אין כתיב כאן אלא אשר ישתחוה, (ג) [ר' יוסי ור' חלבו ור' ברכיה] אמר ר' חלבו וטמו בו בשם ר' אבדימי דחיפה. [מנ.] צריך אדם להסב בפניו לכותל ולהתפלל, מאי טעמא דכתיב ויסב חזקיה פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'.

לו. אמר רב יהודה אמר רב [נרכות ה' ונירו' טז] מניין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הכותל שנאמר ויסב חזקיה פניו אל הקיר, **אמר** ר' יצחק [נב"ז כ"ה ע"ג] הרוצה שיזכהם ידרים, ויעשיר יצפין, וסימנך שלהן בצפון ומנירה בדרום, ר' יהושע בן לוי אמר לעולם ידרים שמתוך שמחכימתו מעשרתו. שנאמר אורך ימים בימינה ובשמאלה עשר וכבוד, ומקשינין והאריב"ל שכינה במערב ומשנינין דמצרד אצדודי, אמר ליה רב חנינא לרב אשי כגון אתון דיתביתו לצפונה דארעא דישראל אדרימ'ו אדרומי :

ומבעי

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

לה. (ה) שם בברכות איתא רק "אר"ה. (ג) ירושלמי פ"ד דברכות ושם איתא "ר' אבא ר' חייא בשם ר' יוחנן". וכן יש להגיה כאן. (ב) צ"ל "חזכיר". (ג) בירור' שם איתא, "ר' יוסא ר' חלבו ר' ברכיה, ומטובה בש"ר אבדימו דמן חיפה". וכן צ"ל כאן.

עליו חי חסיד חי עניו, שגם אברהם אבינו עם כל צדקת מעשיו, לא התחנן אלא אל "המקום" אשר עמד שם את פני ה', שקדושת המקום יגן עליו :

לה. יד.] ואמר ר' חלבו אמר הונא כל המתפלל אחורי ביהכנס'. כן גרסת רבינו וכן בכת"י ב"מ ובוטרי וכ"ג הרי"ף אבל לפנינו בגמ' איתא "ה"ר הונא", והקשה הגל"ח כיון דכל הנהו שמעתתא דמקמי דא ואחרי זאת איתא א"ר חלבו, למה הכנים בנתים הך דרב הונא. ולגרסת רבינו א"ש :

מנ.] צריך אדם להסב פניו לכותל, צ"ע כיון שמיא א"ח' מחמר הכבלי שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר א"כ ממילא הוא צריך להסב פניו לכותל. וצ"ל דקמ"ל היבא דליתא כותל ברוח מזרחי, והוא מוצפין או מדריב. או שאין כותל בדרום או בצפון, שסיב פניו למקום שהכותל שם. וגם כשמסיב שם פניו צריך שלא יהא חוצץ בינו לבין הקיר : ומבעי

לז. מזו. ומבעי ליה לכוונא כרעיה. דאמר ריב"ה משום ראב"י, [דברות יו"ד וז' וי' פ"א ה"א] המתפלל צריך לכיין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה, ובתלמוד א"י [זה] שעומד ומתפלל צריך להשוות את רגליו. תרין אמוראין ר' לוי ור' סימון חד אמר כמלאכי, וחד"א ככהני, מ"ד ככהני דכתיב לא תעלו במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו, שיהו עקביו בצד גודל, וגודל אצל עקב, ומ"ד כמלאכי דכתיב ורגליהם רגל ישרה. (מכאן ועד סי' ל"ה חסר כתי"ב ב ונלפס.) יז. [וכל המאריך בתפלתו ואינו מעיין בה מאריכוני ימיו של אדם, והיכי דמי דמפיש ברחמי כדאמר רב יהודה במס' ברכות בפרק הרואה. אבל אי מעיין בה האמר ר"ה בר אבא אר"י כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנאמר תוחלת ממושכה מהלת לב, מאי תקנתיה יעסוק בתורה שנאמר ועין חיים תאוו באה:]

לח. ופותח בתפלה: [יה.] ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך, ברוך אתה ה' יי. אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי

מגן האלף

לז. מזו. ומבעי ליה לכוונא כרעיה. כו' ובתלמוד א"י כו'. וכן העתיק הטור. ותמחו גו"כ למה הוא צריך להעתיק גם דברי הירושלמי כיון שגם מהבבלי מוכח שצריך לכיין רגליו זה אלל זה. והגיון בזה דברי הב"ה דמהבבלי אפשר לומר דגם עקב בצד גודל נקרא ג"כ רגל ישרה, לכן העתיק הירושלמי דמ"ד ככהני היינו עקב בצד גודל, וע"כ מ"ד כמלאכי ר"ל שיהו מכוונין ממש זה אלל זה:

יז. וכל המאריך בתפלתו ואינו מעיין בה. ר"ל שאינו מחשב כמה רגליה תפלתו אדברא אינו בועה במעשיו וכמו שפירש דמפיש ברחמי, ובגמרא דף ל"ב איתא "כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקס, איני האמר רחב"א אר"י כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב, כו' ל"ק הא דמאריך ומעיין. הא דמאריך ולא מעיין" ע"ש, וקושיא תמוה דהא בהדיא אמר "ומעיין בה", וכן הקשה רש"א. אמנם בש"ס ישן המה שתי מימרות נפרדות, ובגמ' לא הקשו על זה מידי, וליתא שם "איני" כו'. ונראה דגם גרסת הגאון היתה כן. והיא גרסת נפלאה וא"ל לתרועס דחוקים:

לח. יה. ה' שפתי תפתח: עיין מקור דברות:

יט. אלהינו ואלהי אבותינו. התוס' ברכות דף מ' כתבו דברות ש"ע שאין באים בפתיחה 'ליתא בזה מלכות, ובחתימה לא שייך מלכות, ובכרה ראשונה הויה אלהי אברהם כמו מלכות. [וב' הרא"ש משום שהודיע טבעו בעולם] והרא"ש כ' עוד דהאל הגדול הנכבד והגורא חשיב מלכות. כהא דאמרינן בפ"ב דר"ה דשמע ישראל הוי כמו מלכות, עור] ובאורחות חיים ה' תפלה כ' שאין אומרים מלכות אלא על המצות, ועל בריאות העולם כו' אלל ב"ש ברכות אינו מתקבצים מה שצריך לנו לחיי העוה"ב, וכי שם עוד באות ק"ד דבעשיית' אנו מזכירין מלך להזכיר בתפלה שהגיעה העת לבוא לפני מלכו ב"ש, ויירא ויפחד בהגיע עת התקרבנו למפלט, עיי"ש. ולא אדע מה יענה על מלך עוזר, מלך ממית. מלך רופא, וכדומה הרבה. ועיין בפנים מאירות מ"ש, מלהי אברהם אלהי יצחק" כו', ולא כללינן בחד, אלהי אי"ו, משום דלמה להאמין בו יתברך לא מזד קבלת אבות לבד, אלא

תפלת שחרית

(דה"ח) (א) חין להפסיק בין גמולה לתפלה אפי' לקדים ולקדושה ודוקא בחול או ביו"ט אבל בשבת פוסק לקדים או לקדושה וכן במעריב אפי' בחול פוסק אפי' לזכרו (ע"ם קי"א וסי' רל"ו) וכן חין מפסיקין לענות. אמר אחר הש"ץ זולת אמן של גאל ישראל אם שמע מהש"ץ פוסק ועונה (אמנם נכון לסיים בשוה עם הש"ץ דלא א"ל לעניות) ודוקא שכבר השלים הברכה של גאל ישראל אבל אם שמע הברכה הנ"ל קודם שסיים הוא גאל ישראל אסור לו לענות אמן של גאל ישראל (חוץ מאמן של האל הקדוש ושו"ת) דקודם גאל ישראל דין אמצע הפרק יש לו (א"ר דלא כמ"א) לכן אם יודע שיאמרו קדים או קדושה לכתחילה ימתין בשירה חדשה כדי לענות אם עדיין לא שמע. ובדיעבד אם התחיל שירה חדשה קודם שסיים בל"י גאל ישראל ג"כ עונה לקדים ולקדושה. והש"ץ קודם חזרתו בקו"ר מותר לו להפסיק רק לא לדבר הרשות: (מ"א ס"ם קי"א) (ב) כשעומד להתפלל לא יסמוך עצמו על העמוד או על חירו ופילו סמיכה כל דהוא שאם יטול אותו דבר הסומך עליו לא יפול אסור: (א"ר סי' קמ"א) (ג) כשהוא מתפלל לא יאחוז בידו דבר שאם יפול יש בו הפסד או יזיק לו מפני שלבו עליהם ויטרד: (סי' ז"י) (ד) נפל ספר לפניו על הארץ ואינו יכול לבוין מהמת זה מותר להגביו כשסיים הברכה: (מ"א ס"ם) (ה) היה צריך לנקביו בין לגדלים בין לקטנים אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל. והנ"מ כשאנו יכול להעמיד על עצמו שיעור שעה וחומש אבל יכול להעמיד שיעור זה בדיעבד יא. אבל לכתחלה לא יתפלל עד שיבדוק עצמו יפה יפה: (ש"ס ועיין א"ר) (ו) אם כינה עוקצתו ומשמש בגדיו להסירה שלא תתבטל כונתו אבל לא יסבירה בידו: (ש"ס ועיין א"ר) (ז) אם עמד להתפלל בצפון או בדרום יעמוד במקומו ויחזיר פניו למזרח ואם עמד למערב לא יחזיר פניו כלל רק יעמוד במקומו ויתפלל. (סי' ז"ד בט"ז) ואם מתפלל בצבור ושכה והתחיל להתפלל לרוח אחרת ואו"ש מילתא אם יכול לזדד פניו באופן שאין כ"כ היכר ש"ד ואם לאו יתפוך עצמו לזד שהקל מתפללין: (עמ"ש מ"א סי' קכ"ד) (ח) כשעומד עם הצבור ומתפלל אסור לו להקדים תפלתו לתפלת הצבור: (סי' י') (ט) אינו פוסק בתפלתו לא לקדים ולא לקדושה ולא לזכרו אלא ישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ ובקדים לאחר שאמרו יתברך הדר לללותי: (סי' ק"ד)

למנחה ופי' שם ירוה אקרא הבו גדל לאלהינו:

אדני שפתי תפתח ופי' יגיד תהפךה:

(דה"ח) (א) כשאומר ברוך (של תחלת הש"ע וכן של מנן אברהם ושל הטוב שמך כו') יכרע בזכריו מעט וכשיאמר אתה ישתחוה עד שיתפקקו כל חוליות של שדרה וגם ראשו יכוף כאגמון ולא ישתחוה כ"כ עד שיוגע ראשו נגד חגורו של מתנים ויכרע במהירות בפעם אחת וכשיאמר השם יוצק בנחת ראשו תחלה ואחר כך גופו דרך הכנעה: (סי' קי"ג) (ב) זקן או הולך ואינו יכול לשחות עד שיתפקקו כיון שהרכין ראשו דיו הואיל וכבד עליו: (ש"ס)

ברוך אתה יהוה אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא

אל

מערכי לב

זה תוכן דברי החבר בספר הכוזרי מאמר ג': בברכה ראשונה הנקראת אבות, יתן אל לבו מעלת האבות. ובאמרו ומביא גואל לבני ציהם, ישים על לבו שצריח אלהים קיים להם עד עולם. ובברכה השנייה הנקראת גבורות, יקבע על לבו שיש לאלהים בזה העולם ממשלה מתמדת, ושמוחיה מתים בעת שיראה

מקור חברות

ה' שפתי תפתח. ביושרי כתי' א איתא אחרי זה, פסוק. כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו. ובסדרי אשכנז כתי' קלף ראיתי ג"כ פסוק. "שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו" וכבר חמה ע"ז הטור סי' ק"א דהוי הפסק. ואולי טעמן של ראשונים כיון דשייכו לחפלה בחפלה אריכתא דמי. עד"ש בירושמי פ' ח"ה ר' יודן אמר תרודין ה'

אל עֲלֵינוּ גּוֹמֵל חֲסִידִים מְזֻבִּים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חֲסִידֵי אֲבוֹת

ומביא

מערכי לב

מקור חברות

שירצה, ומשיב הרוח, ומתיר אסורים, וכל הדומה להם, לא כמו שחושבים ח"ו שאין בו יתב' יכלת, לשנות העצמים. ולפי שלא נחשוב מכיון שיש לו יתבדך יהם בינו וזין ברוחיו, נתלה בו ח"ו איזה דבר מספרי הגופניים, לכן בלה ברכה השלישית אשר נקדישהו בה ונרוממהו ואין דבר ידמה אליו. וקדמו קבלת אלהותו ומלכותו באבות וגבורות על ברכת קדושת ה', לפי ששם נתברר לנו שיש לנו מושל ומורה, ולולי הם היינו מסתפקים ח"ו כאנשי נקדמות. ואחר שקדשוהו ורוממהו מתחיל בבקשת לרכים על כלל ישראל. כי התפלה הראויה שהאדם נענה על ידה, אינה כ"א לקהל, או ליחיד שהוא במקום קהל, וזה נעדר בזמננו זה.

[ה' שפתי יהי' לרצון] קודם תפלה, אך העיקר כדברי הטור, וגם בסדר רבינו הגאון ליתא. כי לא מצינו בש"ס ברכות דף ד' ודף ט' שם פסוקים אחרים לאומרים קודם תפלה אלא אלו. וגם הלכה זו הייתה מרופפת ביום משום דבעי למסמך גאולה לתפלה, ואין להפסיק ביום, ור"א אבר בויף ט' שאינו אומרה רק בתפלת המנחה, אבל בגמרא אמרו דר' יוחנן ס"ל דלא היא הפסק, כ"ש כיון דתקינו לה בתפלה, בתפלה אריכתא דמאי". ונראה דפסק ה' שפתי הו' נהנינו ב' גם רבנן קמאי לאומרו קודם תפלה וכן משמע הלשון. כיון דתקינו לה רבנן היינו דכבר תקינו לה גם מקמי דר' יוחנן ודלא כדברי המחידשים, מובא בס' הגיון לב שאומרים דר' יוחנן חיקן לומר זה הפסוק, וג"ש ג"כ בדף ד' ע"ב במש"ש "דאי לא חימא הכי" וברך ט' ע"ב. וצ"ע:

יען כי יש יתרון לקהל על יחיד מכמה פנים, שהיחיד אפשר שמתפלל על דבר שיש הפסד לזולתו, או לעצמו. שהוא עצמו אינו יודע להבחין אחרית הענין אם הדבר שמבקש עליו הוא לעובתו או לא, לא כן השפע הדבוקה לכלל ישראל לעולם אינן בה נזק, והוא אך חסד ורחמים. וכן בלתי שכיח שגלים יהיוד תפלתו בזכות זכה, בלי ערוב מחשבות פשיעה ושגגה, ולזאת קבעו שגם היחיד יתפלל תפלת הזכור, ושתהיה תפלתו בעשרה, כדי שיסתדר מכלם יחד תפלה שלמה בזכות זכה, ותהול הזכרה על כלם. כמטר המרובה ארץ שגם היחידים מלאים בשביל הרוב אפי' אינם זכאים. והמתפלל רק לצורכי עצמו, דומה למשתדל להקיף חומה מסביב לקירות ביתו למלט נפשו על ידה מחומסים ושללים, ואינו משתדל לזיר במדינה עם אנשי העיר, כי אינו הפך לבשר במשא אנשי העיר המחזקים בדקי חומת העיר, והוא מוציא הרבה, וחייב תמיד בסכנה, וחוטא לנפשו וחוטא על אחרים. כי היחיד בכלל הזכור כאשר שמכלל הגוף. ואילו תקפיד הזרוע על הדם הנגר ממנה צעת ההקזה, הרי נפסד כל הגוף ונפסדת עמו גם הזרוע עצמה. וכך השחתת הכלל תלויה בו, וגם הוא נספה עמהם. והקדים בבקשות אלו בקשת השכל והדעת, לפי שבהם האדם מתקרב אל אלהיו. והקדים חונן הדעת לתשובה, כדי שתהא הדעת והבינה צדק התורה והעבודה וכמו שאומר הסיבנו אבינו לתורתך כו'. ומפני שא"א לאדם בלתי האל ופשי, התחייב לבקש תהלה על סליחת החטא במחשבה ובמעשה, ואח"כ על תולדת הסליחה שהיא הגאולה ממה שאהנו בו וחותם גואל ישראל. ואח"כ מתפלל על בריאת הגופים והנפשות, וסומך לתפלה זאת הזדמנות מוונס לשמירת כחם בברכת השנים. ואח"כ מתפלל על קבוצ גליות, וסומך גם הזכור ענין האלהי באומרו ומלוך עלינו אתה ה' לצדך. ומתפלל לנער הסוגים והחיותיים בזדון. וסומך לה שמירת הסגולה הזכה בברכת על הצדיקים. ואח"כ מתפלל להשיב שבות ירושלם ולשימה מקום שכינתו, וסומך לה יתפלל על משיח בן דוד. ומשלים הצרכים העולמיים, ומתפלל על קבלת התפלות בשמות תפלה. ומסמך לבקש התרואות השכינה עין בעין כמו שהי' לנביאים ולחסידיהם וליוצאי מצרים, ואומר ותחיינה עינינו כו' וחותם בהמחזיר כנינתו. ויחשוב בלבו שהשכינה נצבת כנגדו ומשתהה נכחה, כאשר השתחוו ישראל בראותם השכינה. ויכרע כריעת מודים בברכת הודאה, הכוללת הודאה בעובת הבורא והשבה עליהם, וסומך לה עושה גלוס שהיא חתימת כל התפלה, כדי שתהיה פטירתו מלפני השכינה בשלום. עכ"ת ד' :

זוֹכֵר חֲסִידֵי אֲבוֹת כו'. כ' הטור סו' ק"ג תקנו להזכיר זכות אבות אצל הגאולה, כי

אפי'

סדר רב עמרם השלם

ואלהי יעקב חאל הגדול הנכבד והנורא אל עליון נומל חסדים טובים קונה חכר
כ.] וזכר חסדי אבות ומביא גואל **ה**) לבני בניהם למען שמו באהבת. **ב**)
 [נוסח זכרנו לחיים עיין לקמן בסדר הגאון נח"צ סי' ק"ה] בא"י מנן אברהם.
בא.] **וכורע** תחלה וסוף, **ג**) [וואמר] רב הנינא סבא כשהוא כורע
 כורע בכרוך, וכשהוא זוקף זוקף בשם **ד**) דכתיב ה' זוקף כפופים. **אתה**
 נבחר לעולם ה' מחיה מתים אתה רב להושיע, **ה**) **בב.**] **בימות** הגשמים

אומר

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

גם מזל הידיעה והכרת השכל בעצמו, וגם
 האבות, לבד קבלת אבותם קבלו אלהותו
 גם מזל החקירה, וכמו"ש, "דע את אלהי
 אביך ועזבדו". וז"ל אלהי יצחק כו'. וכל הגאון
 ר"י פיק כסידורו שמה הטעם אנו מקדימין
 לומר "אלהינו". לומר שמלבד קבלת אבותינו
 מאמיתים אנו בו גם מזל שהוא אלהינו :

כ.] **זכר** חסדי אבות כו'. כ' הטור
 דחסידה אשכנז היו שוקלין

וסופרין מיין התיבות כו', אבל הרד"א כתב

שאין לזה יסוד, כי יש מוספיין ויש גורעין כו' ולמה נעריה אלהינו על הסופרים לכותבו, עכ"ל :

בא.] **וכורע** תחלה וסוף. ברכות ל"ד. אלו ברכות שאדם שואה, כו' באבות תחלה
 וסוף, ובהולאה כו' :

בב.] **בימות** הגשמים מזכיר משיב הרוח ומה, וביה"ח אינו מזכיר. בנוסחי
 הקדמונים כת"י מלאחי להזכיר בימיה"ה, "מוריד הטל". וכ"כ המהניג
 שזכרפת ופרובינאל נהגו כן, ואלו ואלו דברי אלהים חיים, עכ"ל, וכן איתא בתענית דף ג'
 "בטל וברוחות לא חייבו, חכמים להזכיר, ואם רצה להזכיר מזכיר" :

ובכתב הרא"ש פ"ק דתענית דף ג' "ובסדר רב עמרם כתוב שאמר שהזכיר ש"ן [מהיר]
 בתפלת המוסף מתחילין העם להזכיר במנחה, ודייק מלישנא דמתניתין, "העובר לפני
 התיבה האחרון מזכיר", ואפשר דגם מהירושלמי דקדק דקאמר אסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר
 ש"ן בגשם. ולא נהוג עלמא כך. עכ"ל. ובסדר שלפנינו לא נזכר מזה, וגם לקמן ח"ב סי'
 קמ"ב בתפלת שמיני עזרת, לא אמר שמזכיר אך במנחה. רק : "ומזכיר במחיה במוסף ובמנחה,
 כמו ששינו העובר לפני התיבה האחרון מזכיר, והראשון אינו מזכיר". עכ"ל. [ור"ל דהאחרון
 הוא המתפלל מוסף, שמהניגם הי' להעמיד ש"ן אחר במוסף.] אך נאמנים עלינו דברי רבינו
 הרא"ש, כי כלי ספק הי' לפנינו העתק מונח מדברי הגאון ז"ל. והרא"ש הולך על דבריו מפני
 הירושלמי כמו שנבאר :

וזה לשון הירושלמי פ"ק דתענית "ויזכיר מצערב" ר"ל כיון שעברו ימי ההג ואין הגשמים
 סימן קללה ויזכיר מה"ר, ומתוך "לית כל עמא תמן", פי' שאם אחד יזכיר, ואחד
 לא ידע שצריך להזכיר לית כל עמא תמן, יהיו חגודות חגודות, ופרוך, ויזכיר בשחרית,
 אף הוא סבר שמה הזכירו צערב, והוי הוא מדכר, פי' שיהיב שגם צערב הזכירו, ויעשה
 כן לשנה הבאה. "ומכיון דהמא לון דלא מדכרי בקמיתא, ומדכרי באחריתא, אף הוא יודע
 שלא הזכירו צערב". וכתב הרא"ש, עוד מפרש טעם אחר בירושלמי "ר' הני בש"ר פדת אסור
 ליחיד להזכיר עד שיזכיר שליו צבור". נראה לי דהא טעמא קמי אפרכא תנינא באזכר ויזכיר
 בשחרית, וקאמר שאסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר ש"ן, כלומר שיאמר ש"ן לפני תפלת מוסף בקול
 רם משיב הרוח, וזה א"א לפני תפלת שחרית מכוס הפסק שבין גאול"ת, ותו קאמר התם,
 קמון

וּמִבֵּיא נוֹאֵל לִבְנֵי בְּנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוּ בְּאַהֲבָה :

(ד"ח) (א) אם לא אחר זכרנו ונזכר לאחר שכבר אמר ב"י אינו חוזר אבל אם נזכר קודם שאמר השם אף שאמר ברוך אתה אומר זכרנו כו' ומלך עוזר כסדר : (סי' תקפ"ב) (ב) הטועה והזכיר זכרנו בשאר ימות השנה אם נזכר קודם שאמר וכתבנו פוסק ומתחיל מלך עוזר וגו' אבל אם אחר כתבנו חוזר לראש התפלה וטעמו יתבאר אי"ה לקמן בדיני יעלה ויבא: בעשי"ת

זָכַרְנוּ לַחַיִּים מִלֶּךְ הַפֶּן בְּחַיִּים וּכְתַבְנוּ בְּסֶפֶר הַחַיִּים
לְמַעַן יֵאֱלֹהִים חַיִּים :

מִלֶּךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמִגֵּן : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ אֱלֹהֵינוּ :
אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנֵי מַחֲיָה מְתִים אַתָּה * [רב] לְהוֹשִׁיעַ :

(ד"ח) (א) בתפלת מוסף של שמיני עזרת מתחילין לומר משיב הרוח כו' : (סי' קי"ד) (ב) אפי' חולה או אונס שמתפלל בביתו לא יתפללו מוסף קודם שיתפללו הנזכר ובני הישובים שמתפללין בלא מנין ימתונו בשמיני עזרת מלהתפלל מוסף עד סמוך לסוף שש שעות ואז יאמרו משיב הרוח : (סס) (ג) בימות הגשמים אם לא אמר מוריד הגשם ואמר מוריד הטל במקומו אם לא התחיל עדיין השם של ברכת מחיה מתים. אומר מוריד הגשם במקום שנזכר אבל לאחר שכבר התחיל השם אינו חוזר הואיל ואמר מוריד הטל : (סס) (ד) אבל אם לא אמר כלל לא מוריד הגשם ולא מוריד הטל אומר במקום שנזכר מוריד הגשם אפי' כבר סיים ברכת מחיה מתים. והיבא דלא סליק ענינא כגון שנזכר לאחר שאמר ומקיים אמונתו יאמר קודם לישני עפר ואח"כ משיב הרוח וכו' (עמ"ש סי' ס"א) אבל אם נזכר לאחר שכבר התחיל אתה קדוש חוזר לראש התפלה : (סס) (ה) פוסקין לומר משיב הרוח במנהגה של יו"ט הראשון של פסח אבל במוסף בלחש גם הש"ך יאמר : (סס) (ו) בני הישובים שמתפללין בלא מנין יקדימו להתפלל תפלת מוסף ביו"ט א"ש של פסח ולא יאחרו (עפ"מ) : (ז) אם אמר מוריד הגשם בימות החמה אפי' הזכיר גם טל מחזירין אותו וחוזר לראש הברכה אתה גבור ואם סיים הברכה אפי' לא התחיל עדיין אתה קדוש חוזר לראש התפלה : (ח) אם נזכר שאמר משיב הרוח קודם שאמר מוריד הגשם אינו חוזר לראש רק פוסק וגומר התפלה : (א"ר ובי"ה) (ט) אם נסתפק בימות החמה אם לא אמר מוריד הגשם וכן אם נסתפק בימות הגשמים כל ל' יום חוזר דהוקחו שאמר כמו שרגיל. לאחר ל' יום אינו חוזר ודוקא שהתפלל ז' תפלות בלחות הימים שאז הורגל לומר : (ד"מ וא"ר דלא כט"י) (י) ש"ך טעה בקו"ר הדין כמו יחיד ואם טעה הש"ך בלחש ולא אמר משיב.

מערכי לב

אפי' תמה זכות אבות נאולתן לעולם קיימת, והכי פירוש זכר הסדי אבות לגאולה. וזכר כשתמה זכות אבות יביא הגואל למען שמו מפני שהבטיחם. כי שמו הגדול קיים לעולם ע"ש. ודודי הנר"א ז"ל כתב דבר נחמד עמ"ש "באהבה". כי שכן שני מיני מטיבים, ח' מפני יקרת ערכו של המקבל. ב' שחפץ להפטר ממנו ונותן לפעמים גם למי שאינו הגון, ובאופן זה האחרון ירע לבדו בתתו לו. והנה בגאולה נאמר "לא למענכם בית ישראל אני עושה כ"א למען שמי המחולל בין הגוים אשר חללתם אותו. ובאופן זה בכשר ודם ודאי שלא הי' עושה כן בעין יפה ואלהבה

מקור הכרכות

קונה הכל כ"ה בסדר רע"ג שלפנינו וב"ה"ס ובסדר הרב ז"ל אבן האשכנזי נהגין כנסות ויטרי כח"י. לומר, וקונה" בוא"ו. ומצאנו נוסחות עתיקות בסדר החפלה בחזורים נוספים כמו, רחמן" הוי". אדיר" נצח" והמה מושעות. ומה שאנו אומרים "מלך עוזר", מלך מנחם". מחל לנו מלכו". אבינו מלכנו, בברכות דלא צריכי מלכות. כבר נשאל ע"ז הרשב"א בחשובה סי' של"ט. ובחדושינו ונשאב בצ"ע, והשיטה מקובצת על כפי ברכות דף מ"ט והרא"ש בחוכפותיו מורצים שכיון שאינו אומר "מלך העולם" כמטבע הכרכות דצריכי מלכות ליה דן בה. בבבב"ה זו יש מ"ב חיבות. מור סי' קי"ג בשם חסידי אשכנזי וב"ה. ובמחזור רומי

תפלת ישחרית

משיב הרוח אם נזכר קודם שהשלים תפלתו חוזר לראש אבל אחר שהשלים תפלתו אינו חוזר :
(סי' קכ"ו)

בחורף משיב הרוח ומוריד הגשם : (במ"ז מוריד הגשם) :

כן מנהג א"י כהגדר"א לומר מוריד הטל, אכן האכנזים שבו"ל אין אומרים מוריד הטל.
מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחִיָּה מְתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים. סוֹמֵךְ נִפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמְתִיר אֲסוּרִים וּמְקִים אֲמוּנָתוֹ לִישְׁגֵי עֶפְרָי. מִי בְּמוֹד בָּעַל גְּבוּרֹת * [וּמִי] דוֹמָה לָךְ מְלֶכֶךְ מַמְיָת וּמְחִיָּה וּמְצַמִּים יִשְׁוּעָה :

דח"ח) אם שכה לומר מי כמוך דינו כמו בזכרנו ובשאר ימות השנה אם אמר אינו חוזר :
בעש"ת **בְּמִי בְּמוֹד אֵב הַרְחֲמִים זוֹכֵר יִצְחָרְיוֹ לַחַיִּים בְּרַחֲמִים :**

וַיִּגְאֹן אֶתְּהָ לְחַיִּוֹת מְתִים : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחִיָּה מְתִים :
בהזרת השי"ן אומרים כאן נקדש.

(דח"ח) יחיד העומד בתפלתו וכשהגיע למקום קדושה היו הנזכר אומרים קדושה דסידרא או קדושת יוצר אינו אומר עמסה אבל קדושה דשחרית ומוסף יענה עמסה : (סי' ק"ט) (ב) אם עשה וסיים האל הקדוש בעש"ת אם תוך כ"ד זכר ואמר המלך הקדוש יאלה אבל אם עשה כ"ד לאחר האל הקדוש לא יאלה ויחזור לראש התפלה : (ע"ס תקפ"ח וסי' קי"ד) (ג) אם אמר כל השנה המלך הקדוש אינו חוזר : (ס"ס ק"ח בלחורונים)

נִכְרַשׁ אֶת שְׁמֶךָ בְּעוֹלָם בְּשֵׁם שְׁמִי קְדִישִׁים אוֹתוֹ בְּשְׁמִי מְרוֹם. בְּכַתוּב עַל יַד גְּבִיאֶךָ וּקְרָא יְהוָה אֵל יְהוָה וְאָמַר :

קדוש

מערכי לב

מקור הברכות

ואהבה, אבל אל הקב"ה אינו כן, אלא מכיף גואל למען שמו, ומ"מ הוא באהבה : **מְשִׁיב הרוח** בפרק הפועלים דף פ"ה :
אחתינהו לר' חייה ובניו אמר משיב הרוח נשכ זיקא כי מעא למימר מחיה המתים רנש עלמא. והקשו בתוס' האיכא גמי מחיה המתים מקמי משיב הרוח, וע"ש מה שתרצו דתחית המתים עיקרה בתימיה, ודודי הגר"א ז"ל מקאליש בלקוטיו כת"י פירש דבריהם דלרעה תחיות היו : בעת מתן תורה. כמו"ש נפשי יאלה דדברו, ב' דרפתי ע"י אליהו. ג' שוגמית דאליבע. ד' מתים דיחזקאל. והמה נזכרים דברכה זו בד' פעמים, אכן בתימיה מזכיר תחית המתים דלעיל, וזה כונת דבריהם דתה"מ

רומי מיסיף וקונה. אה"ה. הבל. מלך. גואל" עוזר כו' והו"ל מ"ד תיבות. ואין לבנות יסוד ע"ד. ולכן לא ראינו להביא כל נוסחאותיו. רב להושיע כ"ה גרסת רבינו והדר"א והרב ז"ל וכן עיקר. אבל במנהג: ובושרי א איתא בוא"ו, ורבי. מוריד הטל, כ"כ המנהג בשם מנהג ספרד ופרובינצא, וב"ה בסדר הרב ז"ל ומנהג א"י. אבל בסדר הגאון שלפנינו ליחא וכן עיקר המנהג בשמו. וגם ברס"ג ל"ג ל"י. וכתב המנהג דאלו ואלו דא"ת. וכו' דומה. בושרי א. גרים. מ"י. בלא וא"ו. בברכה זו יש ג"א תיבות. מור. ובשנבוא למנוח לא נמצא אלא מ"ו, ונראה דחשיב בהדי. משיב הרוח ומוריד הגשם. וב"ב מהטעם שנהג שנוסדה על דברים שלא נמסרו לשליח והם מטר. פרנסה. חיה. תהה"מ. **נקדש** את שְׁמֶךָ כְּעוֹלָם. ע"ן בסדר תפלת הצבור לרבינו הגאון ז"ל סי' ג"ו שנוסחתו לומר כתר כו'. ובסדר רב סעדיה גאון ז"ל נמצא נוסח אחר וז"ל: אחר חתימת מחיה המתים ואמר החון נקדישך ונעריצך ונשלש לך קדושה משולשת ככחוב

סדר רב עמרם השלם

קיט

אומר כן: כג.] משיב הרוח ומוריד הגשם, ובימות החכה אינו מזכיר אלא: (1) מכלכל חיים בחדר מחיה מתים ברחמים רבים, סומך גופלים ורופא חולים ומתיר אסורים (2) ומקים אמונתו לישני עפר, מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה, ונוסה מי כמוך עיין לקמן בחלק ב' סימן ק"ה] ונאמן אתה להחיות מתים, בא"י מחיה המתים. (ח) לדרך ודור המליכו לאל, כי הוא לבדו כרום וקדוש, ושבהך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם

שנוי נוסחאות והגהות

מגן האלף

(ו) "אומר". (1) בסדר רס"ג, "ומשען לאבינוים". (ח) "אתה בנוסה רס"ג, ובמקובו כתוב "אתה קדוש, ושמן קדוש, וחכך קדוש, וכסאך קדוש. וקדושים בכל יום כו".

אכן

מוסף יוכל גם כל אחד מהצבור להכריז בקול רם, ולמה נקטו בירושלמי ש"ך דוקא, וכן במשנה דקתני "העובר לפני התיבה האחרון מזכיר, והראשון אינו מזכיר", מאי ראשון ואחרון דקט, ולמה העובר לפני התיבה דוקא, הלא כל אחד יכול לעשות כן. ומ"ש המג"א סי' קי"ד סק"ב שאמר הש"ך בקול רם משיב הרוח בתוך התפלה, ור"ל בתוך תפלתו כשמתפלל בלחש. כבר השיגו הק"נ דא"כ הדרא קו"ל שיכריז בתפלתו בשחרית, לכך פירש רבינו את הירושלמי כפשוטו דאסור ליחיד להזכיר במוסף עד שיזכיר ש"ך בחזרת התפלה במוסף בקו"ר, ואז רשאי היחיד להזכיר במנחה, ומה שאמרו בירו' "קמון לללויי כמי שהזכיר ש"ך" לא קאי אתפלת להש שבמוסף בעד היחיד שאיחר לבא, כמו"ש הרא"ש, אלא ליחיד שבה במנחה ולא שמע שהזכיר ש"ך במוסף, מזכיר במנחה משום דכבר איפרסם מלתא, והא דלא אמרו באמת שיכריז ש"ך בקו"ר מה"ר לפני מוסף, כדי שיזכירו הצבור בתפלתם בלחש במוסף, י"ל כיון שאין זה בסדר ברכות לא ידעו שכונתו להשמיעם שיזכירו הם, ויחשבו שאין זה אלא ענין פיוט, וכן משמעות המשנה והירו' דדוקא העובר לפני התיבה מזכיר, ומשמע שמזכיר כשעומד בתפלה. ולשיטת רבינו ז"ל מתישב שפיר דברי ר' פדת דאסור ליחיד להזכיר עד שיזכיר ש"ך מה דבאמת נריך טעם לר' פדת למה אסור ליחיד להזכיר ואפי' לא שמע מש"ך עדיין שהזכיר אלא דר"פ נמי השג לאגודות אגודות, משום דבתפלה בלחש אין כלם יודעים שהייבס להזכיר, ובשחרית א"א גם לש"ך להזכיר כדי שיזכירו הקהל במוסף, משום טעם הקודם, דאף הוא סבור שהזכירו ג"כ מבערב ויעשה כן לשנה הבאה, ולכן מוטב שלא יזכירו הקהל בלחש כלל, עד תפלת המנחה שאז ידעו כיון שלא הזכיר ש"ך בשחרית אלא במוסף, ליכא חשש דאגודות אגודות, דהא בשחרית גם הש"ך לא הזכיר, והא דאמר בירו' לענין הזכרת הערב משום דלית כל עמא תמן, לר' פדת אפי' הוו תמן כל עמא א"א ליחיד ולש"ך להזכיר, כיון דבערב בלחש אין שם אלא תפלה דבלחש, איכא חששא דאגודות שאין כלם יודעים שהייבס המה להזכיר ויהי' אחד מזכיר ואחד לא יזכיר. ועיין בפר"ח ובשירי קרבן ששארו בל"ע על דעת הגאון רבינו ז"ל ממ"ש בירו' "קמון לללויי כמי שהזכיר ש"ך". וש"מ שהזכרת הב"ך מהני לתפלת לחש דמוסף. ע"ש. וזה ע"פ שיטת הרא"ש שהש"ך מכריז קודם תפלה, וקמון לללויי כמי שהכריז קודם, אבל למ"ש אלא כן, ודברי הגאון מחוורין וברורים. ועיין ביאורי הגר"א ז"ל סי' קי"ד סק"ט ד"ה וי"א. שזיין ע"ז "רא"ש בשם רב עמרם". ולל"ע דהרא"ש מייין לענין הזכרה והרמ"א קאי שם לענין הפסקה. ולענין הזכרה כתב הרמ"א בספיקו ב' שהשגת מכריז קודם מוסף והוא דעת הרא"ש, ואע"פ שז"ל שכונתו לענין הזכרת על והפסקת גשם, מ"מ ברא"ש בשם ר"ע: לא נזכר זה:

כג.] משיב הרוח. עיין מערכי לב בשם דודי הגר"א ז"ל מש"ש :

שמע

קו"ח מְדוּשׁ קְדוּשׁ קְדוּשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֵא כָּל הָאָרֶץ בְּבוֹדוֹ :
 חוֹן לְעַמָּתָם בְּרוּךְ יֵאמְרוּ : קו"ח בְּרוּךְ בְּבוֹד יְהוָה מִמְקוֹמוֹ :
 חוֹן וּבְדַבְרֵי קְדֻשָּׁה פְּתוּב לְאָמֵר : קו"ח יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם
 אֱלֹהֵינוּ לְדֹר וָדֹר תְּלִלּוּתָהּ :

(חזו) לְדֹר וָדֹר נִגִּיד גְּהִלָּה וְלִנְצַח נִצְחִים קְדֻשָּׁתָהּ נִקְרִישׁ וְשִׁבְחָהּ אֱלֹהֵינוּ מִפְּנֵי לֹא יִמוּשׁ
 לְעוֹלָם וָעֶד. פִּי אֵל מְלָךְ גָּדוֹל וְקְדוּשׁ אֲתָה : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל
 (בעש"ת הַמְּלִיךְ) הַקְּדוֹשׁ :

אתה

מערכי לב

מקור הברכות

דְּתַה"מ עִיקְרָהּ בְּחַתִּימָתָהּ, וּדְפַחָהּ, אֲךְ רָחֵה
 זֶה דָּכַר נִפְלָא דְנִרְסַת הַגָּאוֹן ר"ס ה' רַק
 אֲתָה גְבוּר לְעוֹלָם ה' רַב לְהוֹשִׁיעַ וְלִיתָה
 כָּל תַּה"מ מִקְמִי מַה"ר :

סלח

בכתוב על יד נביאך, וקרא זה אל זה ואמר קדוש,
 [ויענו הקהל] קק"ק ה' צבאות וגו'. [ויאמר] או
 ברעש גדול אדיר וחזק ונורא משמיעים קולם
 לעומתם משובחים ואומרים, [ויענו] ברוך כבוד ה'
 ממקומו. [ויאמר] ממקומך מלכנו חופיע ותמלוך

עלינו כי מחכים אנחנו לך, מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו, [ויענו אמון] [ויאמר] ותשכון ותחגדל
 ותתקדש בתוך ירושלם עירך לדור דור. וענינו הראינה במלכות עזך כאמור ע"י דוד משיח צדקך.
 [ויענו] ימלך וגו'. וכ"כ הרמב"ם בסדר התפלות, בעת שש"ץ אומר וקרא, כל העם עונים קדוש.
 וכשאומר איה, [נוסחת הרמב"ם במוסף] או בקול כו' לומר, כבודו וגדלו מלא עולם ומשרתיו שואלים
 איה"ם מקום כבודו להעריצו. וכן הוא נוסחתנו במוסף של שבת ויו"ט] כל העם עונים לעומתם
 משובחים ואומרים. ברוך כבוד ה' ממקומו, וכשאומר בחיינו ובימינו עונים אמון. וכשאומר ע"י דוד
 משיח צדקך אומרים ימלך. וכן הרא"ש בחשובת כלל ד' סי' י"ט כו'. אומר החזן נקדישך עד שמגיע
 לקדוש ואז עונים הצבור. וכ' הב"י סי' קכ"ה דכין לעשות כשאומר החזן לעומתם, שותקים עד שמגיע
 לברוך ואז עונים, וכן ובדברי קדש שותקים עד שמגיע לימלך. ויש לדחות דלא מיעט הרא"ש אלא
 נקדיש כו', אבל לעומתם, וכן ובד"ק. שפור דמו שיאמרוהו הצבור, אבל הראשון נראה עיקר.
 עכ"ל. אבל עכשיו פשט חמנהג כדבריו לשתוק עד ברוך וימלך, אבל בנקדש אומרים אורו כל העם
 ביחד עם הש"ץ, רק באשכנז חמנהג שהחזן לבדו אומר נקדש, והעם שותקים. וכ"כ בס' מע"ר
 שחצבור שותקים גם בנקדש ושומעים אותו מהש"ץ, ועיין במגיא סק"ב בשם הכתבים ע"ש :

והנה, קהלות הספרדיות בררו להם נוסח. נקדישך ונעריךך לשחרית ומנחה, וא"א או בקול, ולא
 ממקומך, רק במוסף לשו"ט מתהילים, "בחר", ומסיימין "כבודו מלא עולם, וממקומו יסן
 כו' פעמים באהבה", והאשכנזים בררו הנוסח הקצר הזה של "נקדש" לימות החול ור"ח וחול"מ.
 ובשו"ט שחרית מוסיפים, או בקול וממקומך, ולמוסף אומרים, נעריךך בתוספות, כבודו מלא
 עולם, ופעמים כו', ונוסח הזה ז"ל כמנהג ספרד, אלא שבשחרית לשבת ויו"ט מוסיפים, או בקול
 רעש גדול. וממקומך, כמנהג האשכנזים :

ולענין עניית אמון אחר בחיינו ובימינו שנזכר ברמב"ם ורס"ג, לא נהגינו כן. ואדרבא מחברים את
 בקרוב בימינו עם לעולם ועד תשכון, אבל ברמב"ם ורע"ג ורס"ג מחברים לאמר, תשכון
 תחגדל ותתקדש כו'. ועמיש המ"א בשם הגהות י"ג שאין נקרא קדושה אלא נעריךך, לעומתם,
 ובדבריו, ושאר הנוסח שמוסוּפין אינו בכלל קדושה, וע"ש בס' סי' מ"ש בשם ל"ח שגם "ימלך"
 אינו בכלל קדושה, ובתוספתא משמע כדבריו דאמרו שם בפ"ק דברכות ד' יהודה היה עונה קק"ק
 כו', ברוך שכלמ"י, כל אלו היה עונה ד"י עכ"ל, אך בהגהת י"ג משמע ד"מלך נמי בכלל קדושה,
 וכן נראין גם דברי הגאון ז"ל שהוא קולוסן של ישראל, וגם בקדושה דסררא חשיב לך הרע"ג גם
 לימלך עיין סי' ס"ה. וזה סדרם של רבותינו הצרפתים הנזכר בוטרי: מתהילים נקדש את שמך
 בעולם

אָפֶה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וְקָדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יִהְיֶה לְךָ
סֵלָה : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ הָאֵל (עשׂי"ה) הַמְלִיךְ הַקָּדוֹשׁ :

אתה

מקור הברכות

בעולם כשם שמקדישין אותו בישמי מרום, וכן כתוב ע"י נביאך וקרא כו' לעומתם כו'. ובדברי קדשך כו'. לדור דור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש, ושבתך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה, ברוך כו'. ובקדושת שחרית לשבת ויו"ט מתחיל בנקדישך דומה בהתחלה לנוסח ספרד, ומסיים אז בקול רעש. וממקומך. עד לע"י תשכון, ותשכון מחובר לשלשנו ואח"כ תתגדל ותתקדש כו'. הכל כנ"א. ולמוסף בקדושת כתר, כבודו מלא עולם וממקומו וכ' :

ואתָּה בחוס' סנהדרין דף ל"ז ע"ב בשם תשובת הגאונים, שאין בני א"י אומרים קדושה אלא בשבת ע"ש, וכדבריהם משמע נמי במס' סופרים פרק כ' ה"ז, וז"ל : "והחזון [ג'] האגודה, וכל חזן צ"ל קדושה ב"ח" צריך לומר ואח"כ קדוש ב"ה של תנוכה, וכן ברי"ח וכן בחושני. מופני שכתוב בהן עול"ת חמיד. והני ר' חייא כל יום שאין בו מוסף אין בו קדושה, חוץ מתנוכה כו' מפני שיש בהן הלל, וי"א אף פורים כן מפני שיש בו מגילה, עכ"ל. והרב בעל נחל אשכול כ' דקאי אקדושת כתר, דקדושה כפשוטה ודאי אמרו בכל יום, ובעל מקרא סופרים כתב אפשר דלא קאי אחפלת י"ח, רק דבימים אלו היה להם איזה נוסח תפלה שחתחלתה אתה קדוש, ודבריו רהוקים ובפרט דבמים נזכר יתדאי גאון, שכח במפורש על שמע ישראל שאנו אומרים בגניזה במצרים, מ"ש בשם רב יהודאי גאון, שכח במפורש על שמע ישראל שאנו אומרים בקדושת מוסף לשו"ט ז"ל : "חדע לך שכן הוא ותקנת שמד הוא. [שגזרו על ב"י שלא יקראו ק"ש, והניחוס לכנס שחרית בשבת לומר מעמד, והיו אומרים מעמד וקדוש ושמע] שא"א שמע בין קדוש לימלך, אלא בתפלת שחרית של שבת לבד, [נראה דצ"ל. בתפלה של שבת] חוץ מירושלם וכל מדינה שיש בה בבליאן שעשו מריבה עד שקבלו עליהם לומר קדושה בכל יום, אבל שאר מדינות ועירות שבא"י א"א קדוש אלא בשבת ויו"ט לבד עכ"ל. ומ"ש בעל נחל אשכול דקדושה כפשוטה ודאי אמרו בכל יום, לא מצינו פשיטותא דיריה, ולא מצאנו שתקנו חז"ל לאומרה בכל יום כדרך שמצאנו בתפלה, ובדניאל דזמנין תלתא בכל יומא הוי מצלי, אלא שהיו בכלל מצוה בכל אימת דמתרחש ל"י. אולם אנהנו בדורותינו כבר קבעו עלינו הגאונים חובה לתפלה צבור ולקדושה בכל יום, וכתב הלבוש ס' תפ"ה סיג דביו"ט מוסף אדיר אדירנו, להתפלל על ימות המשיח שה"י ה' למלך על כל הארץ, ובשבת א"א אותו דגמירי דאין משיח בא בשבת, ע"ש אבל בוטרי ס' קצ"מ איתא לומר אדיר אדירנו בכל מוספי שבת, ובמאת דבריו תמוהים כמ"ש הגאון ר"י פיק בסידורו דבערובין מ"ג איתא דאין בן דוד בא בשבתות ויו"ט וא"כ אין חילוק בין שבת ליו"ט, ומ"מ אין נהגין כמ"ש הלבוש שלא לאומרו בכל שבת :

אתה קדוש, בנוסח הגאון מובא כאן בגרסתו "לדור דור המליכו לאל", וכן במחזור רומי, אכן בחלק שני בנוסח שחרית לר"ה מובא נוסח "אתה קדוש" ולמוסף, "לדור דור המליכו לאל" ונוסח הספרי פרשה וזאת הברכה, קדוש אתה וגורא שמך" שאנו חותמין בו ברי"ה, אבל נוסח אשכנז "אתה קדוש ושנך קדוש וקדושים בכל יום יהללך סלה" ברוך כו', וכן הוא נוסח הוטריו כתי"ץ, ומוסוף שם ע"ז, "ושבתך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה" והאשכנזים נושטמשים בתוספות הלז בתפלת הש"ץ בקור שמתחיל עם "לדור דור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש" ועבה כו', אבל בנ"ס והרב ז"ל אין הפרש בין תפלת הלחש לתפלת הש"ץ ובשניהם א"א אלא "אתה קדוש" ער יהללך סלה ברוך כו', וכ"מ דברי הטור שחושב בשם הסדרי אשכנז יד חיבות לברכה זו, וכתב עוד שמנין חיבות של כל הג' ראשונות הן ק"ן, ע"ש, וכתב הרב ר"א מגרמזיא שירגיל אדם עצמו לפרות לכון בחימות של כל הג' ראשונות הן ק"ן, בהן קי"ג חיבות [וז"ל מנין החיבות של כל תחימות של ה"ט ברכות יתר] כמו שיש בתפלת חנה [מן עליך לבי בה' עד ויום קרן משיחו] וקי"ג פעמים לב בחומש לומר שצריכין כונת הלב עכ"ל :

אתה

אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה :

(ד"ה) (א) אם שכה לומר אתה חוננתנו ב"ש ולא נזכר עד שאמר ב"י אינו חוזר ואינו חוזר כלל אפי' בש"ת מפני שיבדיל על הכוס. (ס"י רצ"ד) ואם נזכר קודם שאמר השם יאמר במקומו וחוזר ואומר וחננו מאתך כו' : (ג) ואם אין לו כוס וסובר שגם למחר לא יהיה לו כוס (ולא מהני מה שיהיה לו למחר בלילה) צריך לחזור ולהתפלל אך אם נזכר קודם שזמם תפלה יאמרנה בש"ת : (סג) (ג) שכה ולא הבדיל בתפלה וטעם קודם שהבדיל על הכוס צריך לחזור ולהתפלל ולומר אתה חוננתנו ואח"כ יבדיל על הכוס ואם כבר הבדיל על הכוס חוזר להתפלל וא"ל להבדיל על הכוס. וה"ה אם עשה מלאכה קודם הבדלה ולא אמר קודם עשיית המלאכה המבדיל כו' (ודוקא מלאכה גמורה כמו כותב ואורג אבל טלעול דבר מוקנה או הדלקת נר לא) : (שס וע"ס רצ"ו) (ד) אם שכה להתפלל מעריב ב"ש כשתתפלל ביום יאמר אתה חוננתנו אף שהבדיל על הכוס בלילה : (שס) (ה) אם טעה באמצע השבוע ואמר אתה חוננתנו א"ל לחזור ולהתפלל : (ע"ס ק"ה ב"י)

במוצאי שבת ויו"ט אומרים זה :

אתה חוננתנו * [למדע תורתך . ותלמדנו לעשות חקי
רצונך ותבדיל יהוה אלהינו בין קדש לחול בין אור
לחשך . בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי
המעשה . * ואבינו מלכנו החל עלינו הימים הבאים לקראתנו
לשלוש . תשובים מכל חטא ומנקים מכל עון ומדבקים
ביראתך :

* [תגנו] מאתך דעה בינה והשכל : ברוך אתה יהוה חונן
הדעת :

השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך
והחזירנו

מקור הברכות

אתה חוננתנו למדע תורתך גרסת הויטרי כ"י א. "סדע תורתך . ותבדל ה' אלהינו, גרסת הויטרי הנ"ל ותלמדנו כו' . ותבדילנו ה' אלהינו מבין העמים והבדלת" בין קדש כו' אבינו מלכנו, גרסת הויטרי הנ"ל, "יהי"ר מלפניך ה' אלהינו וא"א שנתיה חשוכים" מכל חטא. ומנוקים מכל עון, ומדובקים ביראתך, "ומחוננים בריוח והצלח, וכשם שהבדלתנו מעמי הארצות ומגוי הארץ וממשפחות הארמה כן פדנו והצילנו מכל צרה ויגון ואנחה". ותגנו גרסת הויטרי. "וחוננל. ד"ה בינה והשכל. כן הגרסא גם ככתי" ב"מ בסדרו של הגאון, וכ"ה ברד"א, וכן הוא גם בסדורי ספרד, וענינם כי "דעה" היא הנודעת לאדם ידיעה ברורה ע"י מושכלות הראשונות, וההשכל הוא הנקנה לאדם ממופתי הבינה, אכן נוסח הרב "חכמה, בינה, דעת" ולא מצאתי נוסח זה בספרי הכתי" אבל אסמכתא אקראי [משלי כ"ד] "בהכמה יבנה בית, ובתבונה יחכנו, וברעת חדרים ימלאו, וכן [שמות לא] ואמלא וגו' "בהכמה ובתבונה וברעת", ופרשי' שם חכמה מה ששומע ולומד, תבונה מבין מתוך מה שלמד, וברעת רוח"ק. עכ"ל. ובמסי' חגיגה י"ב ע"א פרשי' "דעת ישוב", ור"ל שנחישבה דעתו ממופתי הבינה והוא הדעת הנקנה הבא לו באחרונה, וסמך לגרסא זו נמצא ברס"ג דגרס "דעה חכמה בינה והשכל" ובתב השור שיש בברכת זו י"ז חיבות וכו' לנ"א ונ"ס, וקרבנו מלכנו לעבודתך ברס"ג נוסף, "ודבקנו במצוהיך" וכן במחזור רומי ואין אנו נוהגים כן.

יְהוָה יִתְּנֵנוּ בְּתִשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַרְוֵצָה
בְּתִשׁוּבָה:

סֶלַח לָנוּ אֲבִינוּ כִּי חָטָאנוּ* [מַחֲל] לָנוּ מַלְכֵנוּ כִּי פָשַׁעְנוּ.
כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה חֲנוּן הַמִּרְבֶּה לְסִלּוֹת:
רְאֵה נָא בְּעֵינֵינוּ וּרְיִבָה רִיבֵנוּ וּנְאָלְנוּ מִהֲרָה לְמַעַן שְׁמִיךְ
כִּי גּוֹאֵל* [תִּזְקֵן] אַתָּה: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

(ד"ה ח) (ה) בת"ז כ"ט י' שמתענים ומשלימים עד זאת הכוכבים אומר הש"ך בחזרת התפלה עגנו וחזות ברוך ח"י העונה בעת לרה בין בשחרית בין במנחה (ס' תקס"ו) וה"ה בע"כ במנחה. מיהו ח"ף כשאין י' שמתענין או שאין משלימין יאמר עכ"פ בש"ת בלא חתימה: (ח"ר ס) (ב) אם שכה מלומר עגנו וגזכר קודם שחתם ברכת רפאלנו אפי' אחר ברוך אתה הואיל ולא אמר ה' חזור ואומר עגנו עם חתימה ואח"כ חזור ואומר רפאלנו ואם נזכר אחר שאמר השם בחתימת רפאלנו לא יאמר עוד רק בש"ת כיחיד בלא חתימה, רק יהתום בש"ת לנד: (ח"ר דלא כמ"א) (ג) וכן אם לא היו י' בזהכ"ל: שמתענים ובזו אחר ברכת רפאלנו יאמר בש"ת כנ"ל ואם שכה גם בש"ת יאמר ברכה כפ"ע אחר הש"ע בלא חתימה קודם אלהי נזר: כ"ז

מערכי לב

סֶלַח לָנוּ אֲבִינוּ כִּי חָטָאנוּ, מוֹחֵל
לָנוּ מַלְכֵנוּ כִּי פָשַׁעְנוּ. אֲמַר
סליחה לחטאים ותיאור להשם יבש"ס
אז, ומחילה לפשעים ותיאור יבש"ס מלך.
הענין, כי המעיו פני איש נכבד ושר גדול
בעמו, והפסידו ושבר כלים בחמתו, נחשב
לו לשמחה גדולה כשמתפייס ולא יחשוב לו
רק דמי ההיזק שהפסידו. אולם בצנ נגד
אביו, מדרך האב לסלוח, ולותר למענו נכ
את ההיזק. אך כל זה אינו שייך בלש
העוה דבר נגד מלך, דמלך שמחל על כבודו
אין כבודו מהול, והנפש החוטאת היא
תמות, אך מלך מלכי המלכים הק"ה יכול
למחול גם על כבודו, כדאמרין בפ"ק
דקדושין דקב"ה כולי עלמא דיליה ומחל
לי' ליקריה. ולא עוד אלא שע"י תשובה
הגונה סולח גם על עשם ההיזק. והנה
מחילה בא ענינה לרוב נגד עוות הכבוד,
והיא מלה תלמודית כענין הרב שמחל על
כבודו וכיו"ב הרבה, וסליחה גדרה מחילה
שלמה לעונות וחטאים, כענין, וסלחת לעונינו
ולחטאתנו. וחטא הוא עשם המעשה הרעה.
והפשע הוא המעל והמרד, ולכן אמר סלח

מקור הברכות

בברכה זו יש ט' ותיבות, מוֹחֵל לָנוּ ג' הויטרי, מחול'
כִּי מוֹחֵל וסולח אתה, בוטרי כתי"א. מוסיף
בברכה זו חיבות, מלך מוֹחֵל. וכן גרס בברכה
שלאחריה כי, מלך גואל, וחזק אתה וטלת חזק
נוסב על שהוא מלך חזק ואין כן נוסחתנו אע"פ
שאנו נגדרים חמיד אחרי נוכחתו, ולפי נוסחנו
נוסב חיבת חזק. שהוא גואל חזק, ובנוסח הגאון
ז"ל איתא בברכה זו, כי טוב וסלה אתה וכן נוסח
הפרד והרב ז"ל אלא שמוסיפים חיבת, אלי' וכחב
בעל עבוי' שהוא הנוסחא העיקרית, אבל אין לו
בזה טעם כעיקר, והאמת ששיניהם דא"ה. ראיה
בענינו, וכי רבינו הגאון ז"ל, אבל הר"א גרס
ראה, נא. וכן ג"א והרב ז"ל, אכן לדעת הרוקח
שנוספר הברכה י"ז חיבות יש להסיר חיבת, נא,
ובערוך איתא וגאלנו, מלכנו, ובניס, ובהר לגאלנו
גאולה שלמה, ובנוסח הרב כי, אלי' גואל כו',
ולדעתם נוספר חיבותיה יותר כיו"ד, ולכן נוכחתנו
יותר מדויקת, כי תהלתנו אתה והעלה כו',
וגרסת הרב ז"ל והעלה ארוכה ידפואה. ונוסח
ספרד, והעלה ארוכה ומרפא לכל החלוצינו ולכל
נכאובינו ולכל נכחותינו כי אל רפא רחמן ונאמן
אתה, והעיקר כנ"א שהרי הבור בנה בברכה זו כיו
חיבות

לָנוּ אֲבִינוּ כִּי חָטָאנוּ, שמתחול ותסלה גם בעד החטא וההפסד, יען כי אביו אתה, ומדרך
האב לרחם ולותר. ותמהיל נכ כמה שהענינו נגדך ופשענו. כי מוֹחֵל וסולח אתה
ואין אתה כמלך כו"ד שאין בידו למחול:

לעולם ועד, כי מלך גדול וקדוש אתה, בא"י האל הקדוש. אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה [נוסח אתה חוננתנו עיין בסדר רבינו לקמן ח"כ סי' ל"ו] (ט) (נשמע נשגגת המעתיק וז"ל ככת"י ב) : [וחננו מאתך (י) דעה בינה והשכל]. בא"י חונן הדעת. השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך, והחזירנו בתשיבה שלמה לפניך, בא"י הרוצה בתשובה. סלח לנו אבינו כי חטאנו, מחול לנו מלכנו כי פשענו כי טוב וסלח אתה, בא"י חנון המרבה לסלוח. ראה בענינו וריבה ריבנו, וגאלנו מחרה למען שמך כי גואל חזק אתה. בא"י גואל ישראל, רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונושעה, כי תחלתנו אתה

שני נוסחאות והנהגות

(ט) צ"ל "וחננו" כו' וכ"ה בכ"י ב"מ דלא מצינו באמצעיות, הודאה בלי חסלה. וכ"ה בירושלמי. האמצעיות צרכן של בריות חננו דעה" כו' ואפי' הבינו דמעיין "ח כלה היא לשון בקשה, (י) בסדר רס"ג ורומא, דעה חכמה בינה והשכל" ובסדר א"י כת"י מוסיף סמוך לחתימה, כי אל דעות אתה" וכמו כן אנו חותמין בברכות, כי מחול וסולח אתה". כי גואל חזק אתה, "כי רופא נאמן אתה", וברכה כשנים הטובות כי אל טוב ומטיב". כי אל שומע תפלות אתה" וצריך טעם למה נשמט זאת בשאר ברכות. אולם לרב סעדיה נוסח אחר בכל הברכות ואנחנו מעתיקים אותן כאן חז"ל: אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה, חננו מאתך דעה והכמה ובינה והשכל ברוך כו'. השיבנו אבינו לתורתך, וקרבנו למצותך, והחזירנו בתשובה שלמה לפניך, ברוך, סלח לנו אבינו כי חטאנו, מחול לנו מלכנו כי פשענו, ברוך, ראה בענינו, וריב ריבנו, ודון דיננו וגאלנו מחרה למען שמך. ברוך, רפאנו ה' ונרפא, הושיענו ונושעה, ברוך, ברך עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת לטובה בכל מיני תבואתה, וברכה בשנים הטובות, ברוך, [ובימות החורף אחרי בכל מיני תבואתה אמר:] וכן טל ומטר ע"ס האדמה". ושבע את העולם כלו במברכיך טובך, ודוה פני תבל מעושר מחנת ידך, ושמרה והצילה לשנה הזאת מכל מיני משהיה, ומכל מיני פורעניות, וברכה עלינו בשנים הטובות. ברוך, תקע בשופר גדול לחרונו, ושא נס מחרה לקבצני, ברוך, למשוכרים על חתי תתן, ומלכות זדון מחרה תעקר ותשבר בימינו, ברוך שובר רשעים ומכניע זדים. על הצדיקים ועל החסידים ועל גרי הצדק יהמו רחמיך ה' אלהינו, ותן שכר טוב לכל הבושרים בשמך ולא יבושו. ברוך, רחם ה' אלהינו עלינו, על ישראל עמך, ועל ירושלים עירך, ועל היכלך ועל מעונך, ועל ציון משכן כבודך, ובנה ברחמים את ירושלים. ברוך, את צמח דור עתה הצמיח, וקרנו תרום בישועתך. ברוך, שמע קולנו ה' אלהינו, חס ורחם עלינו, וקבל ברחמים את תפלתנו, ומלא ברחמיך הרבים כל משאלות לבנו. ברוך, רצץ ה' אלהינו בעמך ובתפלתם, והשב עבודה לדביר ב"י ביתך, ואש ישראל ותפלתם תקבל ברצון, ותהא לרצון תמיד עבודה ישראל, ותהינה עינינו בשוכך לציון ברחמים, וחרצה בנו כמו אז, ברוך, מן היום אנחנו לך אתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד, על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות דך, ועל נסיד ורחמיך שבכל עת ערב ובקר. ועל כלם תחברך ותתרוסס כי יחיד אתה ואין ואלך. ברוך, שים שלום טובה וברכה עלינו, חן וחסד ורחמים, וברכנו כלנו כאחד במאור פניך, כי ממאור פניך נתח לנו ה' אלהינו תורה וחיים, אהבה וחסד, צדקה ורחמים, וטוב בעיניך לברך את" עמך ישראל בכל עת, שים שלום בעולם, ועל ישראל עמך יהי נא שלום מעתה ועד עולם, ברוך א"י המברך כו'. אלקי נצור לשוני מרע, ושפתי מדבר מרמה, ורגלי מלרוץ לרעה, ולמקללי נפשי הדום ונפשי כעצר לכל תהיה פתח לבי לתורתך, ולמצותיך נפשי תדרוך, כל החושבים עלי רעה בטל עצמם וקללם כחשבותם ה' אלהינו, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. עכ"ל.

(ט"ו יא"ר) (ד) בת"ל לא יתפלל ש"ץ שאינו מתענה : (עמ"א תקס"ו) (ה) מר שמתענה תענית יחיד ומתפלל תפלת מנחה לפני התיבה ואמר בלחש עננו בש"ת ולא כהורת הש"ץ : (ועיין א"ר סי' תקס"ו) (ו) אם התחיל הש"ץ להתפלל בקו"ר והיו י' מתענים ואח"כ יאלו מקצתן לא יאמר עננו ואם כבר התחיל עננו ואח"כ יאלו גומר : (ע"פ ק"ה) (ז) יהיד ההודר תפלתו עם הש"ץ בת"ל יאמר עננו בש"ת כיחיד ולא בין גואל לרופא : (עמ"א סי' ק"ט סק"י)

(דח"ה) יחיד המתענה אומר עננו במנחה בש"ת בין מתפלל ביחידות בין עם הצבור בין לא קיבל התענית או אינו משלים בין שמתענה עד המנחה וכן חתן וכן מי שמתענה עד מנחה גדולה אומרים עננו קודם כי אתה שומע תפלה ולא יתחוס העונה בעת זרה אלא כשמיניע לכל עת זרה ולזקק יתחיל כי אתה שומע כסדר וכן ש"ץ שמתפלל בלחש ואמר עננו בשומע תפלה (סי' תקס"ב ויתקס"ה) אך כשאינו מתענה רק עד אחר מנחה ואכל קודם מנחה אך בלא אכל עד זמן מנחה גדולה מ"מ לא יאמר עננו (מ"א תקס"ב) ומי שלא קיבל התענית אך שמשלים לא יאמר כוס תעניתו רק עננו כי בצרה גדולה כו' : (ט"ו סס) (ב) אפי' יחיד שמתענה ומשלים התענית לא ישנה ממעט שסבבו חכמים ויאמר עננו כיום כוס תעניתו : (תקס"ה) (ג) אם שנה מלומר עננו אם לא נזכר עד שאמר בא"י משומע תפלה לא יאמר שוב בתוך התפלה רק אם נזכר קודם שיקר רגליו יאמר לאחר אלהי נצור עננו בלא חתימה אבל אם נזכר עד לאחר שיקר רגליו לא יאמר : (סס ועיין מ"א)

לתי עננו יהיה עננו ביום תעניתנו. כי בצרה גדולה אנחנו. אל תפן אל רשענו ואל תסתור פנינו ממנו ואל תתעלם מתחנו. יהיה נא קרוב לשונותנו יהי נא חסדך לנחמנו מרם נקרא אליך עננו. בדרך שנאמר ויהיה מרם יקראו ואני אענה. עוד הם מדברים ואני אשמע. כי אתה יהוה העונה בעת צרה. פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה : ליחיד כי אתה שומע וכו' והש"ץ מסיים ברוך אתה יהוה

העונה בעת צרה :

רפאנו

מקור הברכות

חיבות, והוא מכיון כנ"א. עננו ואל תתעלם מתחנונו בויטרי כח"י ליתא לשלש חיבות אלו. ונוסח תפלת עננו לא מצאנו ברע"ג, ורס גמביא נוסחתו בלשון זה, "עננו ה' אלהינו עננו ביום צום התענית הזה [ברמב"ם וכל סדרי התפלות אינן צום תעניתנו, ובטור סי' תקס"ו משמע כנוסח רס"ג ע"ש]. כי בצרה גדולה אנחנו, אל תתעלם אבינו מבקשתנו ואל תעלם אנך משכנת תפלתנו היה נא קרוב לשונותנו, מרם נקרא. ואחרי תעננו בדבר שני והיו מרם וקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע. בא"י העונה בעת צרה, ע"כ. ובנוסח הרמב"ם מסיים קודם החיבה כי אל עונה בעת צרה פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה. וכן נראה ג"כ מלשון רבינו בסדר תענית, דהוי טעין החיבה סמוך לחימה, אבל לרס"ג נחשב הפסוק של ואני אענה ג"כ למעין החימה, והחיבה העונה בעת צרה מוזכר ג"כ במשנה וברמב"ם. ובטור כתוב העונה לנצח ישראל בעת צרה וכתב הגר"א ז"ל שהוא טעות, וזה נוסח הירושלמי פ"ד דברכות וכן בערוך, "עננו ה' עננו בעת ובעונה הזאת כי בצרה גדולה אנחנו אל תסתור פניך ממנו ואל תתעלם מתחנונו כי אתה ה' עונה בעת צרה פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה כאמור ויצעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם ויצאם בא"י העונה בעת צרה :

רפאנו

**רְפָאנוּ יְהוָה וְנִרְפָּא הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִשְׁעָה כִּי תִחַלְתָּנוּ אִתָּהּ
וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל מַכּוֹתֵינוּ :**

(נהר"א) ה'רועה להתפלל על החולה יאמר כן תפלה זו ויתפלל תחלה על חולי אחרים הנודעים לו אף שלא בקשורו ואח"כ יתפלל על החולה שביתו כדל"ז כל המתפלל על חבירו כו' :
יהר"מ ה' או"א שתשלה מהרה רפואה שלמה מן השמים רפואת הנפש ורפואת
הגוף לחולי (פכ"פ) בתוך שאר חולי ישראל :

**כִּי אֵל מֶלֶךְ רַחֵם גַּאֲמֵן וְרַחֲמֵן אִתָּהּ : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה רַחֵם
חֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :**

(דה"ה) (א) מתחילין לומר על ומער בתפלת ערבות של יום ס' לאחר תקופת תשרי ויום
התקופה הוא בכלל כגון אם התקופה הוא ביום א' חל יום ס' ביום ד' ומתחילין
לומר בלילה השייכה ליום ד' ולעולם הוא ב' ימים בין תקופה לשאלה : (סי' קי"ז) (ב) אם
שכח לומר עו"מ וזכר קודם שהתחיל תקע אומרו במקום שזכר התחיל לומר תקע יאמרנה
בש"ת (ואם היה לו תענית יאמר עננו לאחר שאמר ותן על ומער) ואם לא נזכר בש"ת יאמר
בין ש"ת לרצה שכח גם שם אם נזכר קודם שערך רגליו חוזר לברכת השנים ויתחיל בדרך עלינו
ויתפלל כסדר ואם כבר עקר רגליו חוזר לראש התפלה ואם השלים תפלתו וגמר אלהי נזר
אף שלא עקר רגליו כעקורין דמי : (סג) (ג) פוסקין מלומר על ומער במעריב של מולאי יו"ט
הראשון של פסח : (סד) (ד) אם שאל מער בימות החמה מחזירין אותו לראש הברכה : (ה) טעה
הש"ך ולא הזכיר עו"מ בלחש או שאמר בקיץ אפי' נזכר בלחש תפלתו אינו חוזר וסומך א"ע
על תפלתו בקיץ ולאחר שהשלים תפלתו בקיץ יאמר בלחש אלהי נזר ויפסע ג' פסיעות כדין
יחיד : (ע"ס קי"ז קכ"ג וס"ס קי"ט) (ו) ש"ך שטעה בחזרתו בקול רם דינו כמו ביחיד :
(ז) לאחר ל' יום דהיינו לאחר ז' תפלות אם נסתפק אח"כ אינו חוזר :

**בְּרַךְ עֲלֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֵת הַשְּׁנָה הַזֹּאת וְאֵת כָּל
מִינֵי תְבוּאָתֶיהָ לְטוֹבָה וְתֵן (בהורף ט"ל וּמָטָר ר') לְבָרָכָה עַל**

פני

מערכי לב

מקור הברכות

רְפָא חֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל. לא למעוטי
חולי עם אחר קאתי. דודל"ז חין
רפואה לשום ברי' בעולם כי אם מלת
הקב"ה לבדו, וכחתימות ברכת אשר יצר :
"רופא כל בשר" אלא להורות יתרון
ישראל על העמים בענין הרפואה, כי בהם
לא יתרפא חולה מחליו אלא אם כן שלה
הקב"ה עליו מחלה מתחלה, רק לזמן קצוב. כדאיתא בגמ' (ע"ז. י"ה) רש"י בשליחותו,
וגאמין בשבועתו, להסתלק ביום פלוני. ע"ש. אבל כשנזכר עליו חולי שימות בו, חין לו
תקוה עוד. משא"כ אדם מישראל אפילו נחתם גזר דינו למות מהליו. תפלה קורעת את גזר
דינו, וכעובדא דחזקי' (ברכות י). שהתברר גזר דינו בנביא, והועילה לו תפלתו. והבדל זה
רמזו בתורה. (דברים. ו.) ברוך תהי' מלך העמים גו' וסעיף לוי' : והסיר ה' ממך כל חולי
גו'. וזה שאנו מתפללין בברכה זו : והעלה רפואה לכל מכותינו. וחותמין : רופא חולי
עמו ישראל. וזהו הסמיכות בתפלת א"מ : שלה ר"ש לחולי עמך. קרע רוע גזר דיננו.
[מהה"ג ר' בנימין זיולינג. ועמ"ל בזה דרך מ"ז ע"ב בתפלת כסם שכנס א"א את רחמיו ע"ש.]

רפאנו ה' ונרפא גי' הויטרי א. ה' אלהינו.
ברך עלינו, לפי ב"א וכן נוסח הרב ז"ר
אין בברכה זו אלא נוסח אחד לקיץ ולחורף אלא
שבחורף מוסיפין ותן טל ומטרי, וכ"ה נוסח
הויטרי כח"י א. אכן הספרדים נוהגין בנוסחות
מהולפות, ומתחילין בקיץ, ברכנו ה' אלהינו
בכל

אתה (יא) בא"י רופא חולי עמו ישראל. כד.] ברך עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת לטובה. (יב) [ואת כל מיני תבואתה] ומיום ס' של תקופת תשרי עד תפלת המנחה, ותפלת המנחה בכלל, של ערב יו"ט הראשון של פסח שואל כך: ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה. ושבע העולם מברכותיך. (יג) [וורה פני תבל מעושר מתנת ידיך. ושמרה והצילה שנה זו מכל דבר רע. ומכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות, ותהי אהריתה שובע ושלום ותן ברכה במעשה ידינו, ויְבָרְכָה כשנים הטובות. כי אל טוב ומטיב וסלה אתה.] בא"י מברך השנים:

למ. כה.] ומאחר תפלת מנחת (של) ארבעה עשר בניסן שהוא ערב יו"ט אינו שואל טל ומטר בברכת השנים עד שיגיע יום ששים של תקופת תשרי וביום ששים גופא שואל. דאי בעי להו יום ששים כלפני ששים. או כלאחר ששים [והלכתא] כלאחר ששים. (יד) (מכאן עד תקע בשופר ליכא בכת"י ב ולא נדפס) כו.] בסדר אחר. בכל מקומות ששותין ומשקין (טו) מן ומטר כמו א"י ופרנקיא מתפללים טל ומטר (טז) בשבעה עשר במרחשון שהלכה כר"ג:

תקע

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

כד.] ברך עלינו כו' נוסחת הגאון להתחיל ברך עלינו בין בקין ובין בחורף, חלף שחורף מוסיפין לומר ותן טל ומטר. ולא כהספרדים שמתחילין בימות הקמה ברכנו, וגם שאלים בימותה טל, וגם המור כתב כהאשכנזים, דהכי משמע בגמרא ושאלים כו', ועיין בב"י ובכ"ה סי' קי"ז:

למ. כה.] ומאחר תפלת המנחה של עיו"ט של

פסח אינו שואל כו' המור כתב בס' ק"ז ושאלים עד תפלת המוסף של יו"ט הראשון של פסח, וכבר תמה בב"י דהול"ל עד תפלת המנחה של ערב יו"ט הראשון של פסח, והד"מ ודו"פ וז"ה נכנסו בדחוקים לתת, והמהווה כגדסת הגאון ז"ל:

כו.] בסדר אחר. בכל מקומות ששותין ומשקין מן מטר כו' מתפללים ותן טו"מ כו' במרחשון. הרא"ש בתשובה כלל ד' סי' יו"ד האריך לתמוה למה לא ינהגו כן בארצות שצריכין לגשמים כמו בני א"י, ששאלין בנ' במרחשון ונסתייע ג"כ מהרמז"ס בפירוש המשנה שכתב בפירוש שהלכה כר"ג בא"י, ובכל הארצות שאינם כחזירה, ע"ש. ונראה מזה בלא ה' בנוסחת רבינו הרא"ש בלשון הספרים שבידינו, דל"כ היה מזכיר את רבינו הגאון להסתייע ממנו. ועיין בעור סי' קי"ז דס"ל נמי כוותיה, ובכל זאת לא נתקבלו דברי הרא"ש להלכה וסוגיין דעלמא ללא כוותיה, ובכ"ה הביא וז"ל. קבלתי שיש לזהר משאול גשמים שלא בזמן שתקנו חכמים אפילו בשומע תפלה. חלף מרזין בתענית וסליחות

(יא) והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו, כי אלו רופא רחמן אתה, וכן נוסח הושרי כח"י א. (יב) בכתיב ב"מ ליתא. (יג) הנוסח שם בלשון זה: ומלא ידינו מברכותיך, ומעושר מתנת ידיך. שמרה והצילה כו'. ועשה לה תקוה ואחרית שלום, ורחם עלינו ועל כל תבואתה, ועל כל פירותיה, וברכה כשנים הטובות בשלל ברכה וחיים, ושובע ושלוש. ברוך כו' :

למ. (יד) ופליגי בה רב ושמואל ואתי ר"פ ופסקה כלאחר ששים. (טו) צ"ל מן מטר. (טז) צ"ל בשבעה.

סדר רב עמרם השלם

תקע בשופר גדול לחרותנו. ושא נס לקבץ גלויותנו, וקרא דדור לקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ]. ברוך א"י מקבץ נדחי עמו ישראל. **השיבה** שופמינו כבראשונה, ויועצנו כבתחלה ומלוך עלינו אתה ה' לדרך (י) בצדק ובמשפט. |המלך המשפט לעשי"ת נזכר בסדר רבינו בח"צ סי' קמ"ו]

בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט. כזו.] **למשומרים** אל תהי תקוה וסדר אחר:

אם

סגן האלף

שנוי נוסהאות והגהות

(יז) "בחסד וברחמים בצדק ובמשפט". וסליחות וי"ג מדות, אבל אין שאלין ותן

טו"מ, ושמעתי שני גדולים עשו מעשה לשאול

בזכור ותן טו"מ בשומע תפלה, ונאספו לעם בלילה שנה. ותלו הדבר באחרונה קמי' שמא, עכ"ל :

כזו.] ולמלשינים אל תהי תקוה. עיין גרסת הגר"א, "וכל הרשעה כרגע תאכזר" ולא "עושי רשעה". אך בסדר רבינו הגאון והרס"ג ליתא כלל לזה, ועיין בגוספי התפלה להגר"א בסו' רמ"א, בכתב וז"ל : לומר, "וכל הרשעה" על שם יתמו הטמאים וגו', ולא לומר "עושי רשעה" כי אין לדיק כו' עכ"ל, וב"כ הח"א כלל כ"ד, וכ' הה"ג הר"ה זללה"ה האד"ק יפו בסדרו, וז"ל : לא הספיק לו טעם הקודם משום דאל' ברוריא, ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם. וע"כ הכי פירשו. אם יתמו חוטאים שאינם רשעים שחוטאים רק לפרקים ובסגנה, כש"כ לרשעים עוד אינם, כי לא יתמונו להם עד שיהיו רשעים. אז זה דבר שא"א כי אין לדיק בארץ. ע"כ מוכרח דלרשינן מסורת בחסד, וזה כוונת רבינו כאן בדרך אפשר עכ"ל. אבל גם בדרך אפשר לא יתכן לרבינו הגר"א ז"ל ללכת בדרך רחוקה, וכוונתו פשוט שאינו מספיק כל טענותיה של ברוריא דודאי אין מקרא יואל מדי פשוט, וחטאים בפתח ודגש קרינן שהם החוטאים, ובהדיא אמרו שם דף יו"ד בדוד דראה מפלתן של רשעים ואמר שירה, וז"ל דאחרי שמתו מותר לומר שירה ע"ז, דהא הגמרא מוכיח זה מהאי קרא. של יתמו חטאים, וזה דלא כסברת ברוריא. ועוד דכל ספר תהלים מלא מזה שקלל דוד את הרשעים, ולמה לא יקללם. אמ"ג דכתיב גם ענוש לזדיק לא טוב. מ"מ ברשעים גמורים טובותן הוא שיפרע הקב"ה מהם בעוה"ז, ולא ינעלו בפניהם דרכי תשובה שלא יזכו לעוה"ב, וזכונתם ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו, וגמור יספוט ה' ונקמני [ש"א כ"ד] התיקם כלאן טבחה, הקדישם ליום הרנה [ירמ' י"א] ועוד מקראות :

ומ"מ אמר הגר"א ז"ל : שלא לומר, "וכל עושי רשעה" לפי שא"א לקלל בדרך כלל, כי אין לדיק בארץ אשר לא יחטא, וישנן ג"כ שיחזרו בתשובה, ואיך נאמר עליהם שכרגע יאבדו. והלא מכללם ישנן הרבה שחוזרים בתשובה, וכן ליתא במדרש הנעלם בראשית דף ק"ה, שאסור להתפלל על הרשעים שימותו, שאלמלא סלקו הקב"ה לתרח כו', ע"ש, ומיירי נמי כשאין הקללה לטובתם, או בדאיכא דינא בארעא, שאסור למסור דינו לשמים, [ומיושב בזה קו' התוס' בב"ב כ"ב בהא דאמר אנא עניתיא]:

ועם כו' י"ל לזדקו גם דרכי ברוריא כדי שלא יסתרו הסוגיות, דשפיר התרעמה על ר"מ כי אפי' יהי' הדיון עמו : שמתכוין לטובתם שיתפרע מהם בעוה"ז, מ"מ הואיל ויצטרפו בקראי הרי הוא גונע ומשחד מפני צערו, וא"א לו לספוק דיון ולומר שמתכוין לטובתם, ולא הי' לו להתערב בדבר כי אפשר שיחזרו בתשובה. עוד יש לומר דמותר להתפלל עליהם שיבואו יסורים ושאר עונשים ולא ינעלו בפניהם דרכי תשובה, אבל אסור לעגשם שימותו : מיד כי אדרבא ע"ז תאכזר מהם דרכי התשובה, וגם המקראות כלם בלתי מורים על קללה של מיתה מיד, ובתלוי' קפ"ו נאמר אך יהיו ימיו מעטים" אבל לא שימות מיד, וכן מ"ש "הקדישם ליום הרנה" אינו מורה על מיתה מיד, וכש"כ יתר הכתובים אין ענינם אלא נקמה של יסורים, וכ"מ נמי בריב"ל דאמרו כי מתי האי שעתא ניס, אמר ש"מ לאו אורח ארעא שני

פָּנֵי הָאֲדָמָה, וְשִׁבְעֵנוּ * וּמְטוּבָהּ, וּבְרַךְ * וּשְׁתַּחֲוֶה בְּשָׁנִים הַטּוֹבוֹת :
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבַרֵּךְ הַשָּׁנִים :

תִּקַּע בְּשׁוּפָר גָּדוֹל לְחֵירוֹתֵנוּ, וְשֵׂא גַם לִקְבִין גְּלוּתֵינוּ
וּמִבְּצֵנוּ יָחַד מֵאֲרָבַע בְּנֵפוֹת הָאָרֶץ : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבַרֵּךְ
גְּדֻחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ בְּבִרְאשׁוֹנָה, וְיִוָּעֲצִינוּ בְּבִתְחִלָּה וְהִסֵּר
מִבִּינֵנוּ יָגוֹן וְאַנְחָה וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבִדְךָ בְּחֶסֶד
וּבְרַחֲמִים וְצִדְקָנוּ בְּמִשְׁפָּט : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּלִךְ אֱהִיב
צִדְקָה וּמִשְׁפָּט : (בַּעֲשִׂית הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט) :

(ד"ה) כָּל הַשָּׁנָה אִם אֲחֵר הַמִּשְׁפָּט יֵאל וּאִם לַחֲזוֹר וּבַעֲשִׂית אִם עֵטָה וְאֲחֵר מֶלֶךְ
אוֹהֵב לְדַקָּה וּמִשְׁפָּט אִם נֹזֵכַר תוֹךְ כ"ד מַעַת אֲמִירָתוֹ וּמִשְׁפָּט אֲחֵר הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט ג"כ
וְאִם לְאַחַר כ"ד לֹא יֵאֲמָר וְאִין מַחֲזִירִין לִזְמוֹת : (ס' קי"ח וּתְקַפָּה)

* [וְלִמְלָשִׁינִים] אֵל תְּהִי תִקְוָה וְכָל * וְהַרְשָׁעָה] פְּרָנֵע * [וְתֵאבֹד]

ובל

מקור הברכות

בכר מע"י, וברך שנחנו בשללי רצון, כו', ובחורף מתחילין. ברך עלינו כו' ותן טרם לברכה ורוח
פני חבל, ושבע את העולם כלו משובך כו', וכתב הטור דמגמרא משמע שלא הי' להם אלא ""
נוסח אחד "" רק שבתורף הוסיפו שאלת טל ומטר, ולא יותר. ושבוענו משובך הרא"ש בחשובה
כלל ד' כתב דהאומר, ושבוענו משובכה" מושגה ממטבעת חכמים, משום דלא קאי על הארץ אלא
על הקב"ה וצ"ל "משובך", וכן גירסת הוויטרי כתי' א. וכו"ג הרב ז"ל, אבל הגרי"א ז"ל סס"א רמ"א
כתב לומר "משובכה", ומדברי הגאונים רע"ג ורס"ג יראה כדברי הרא"ש. שנתנו, כ"ג הרב ז"ל
ונ"א, וכך הנוסח הנכון, והיו גמי מעין פתיחה שהתחיל "ברך עלינו את השנה הזאת". וכן מוכיחים
לשון רע"ג ורס"ג ודלא כהר"י ברונא שכחב לומר, שנותנינו, ובוטרי כתי' א. הנוסחא כר"י ברונא,
ואין מהוטרי ראה שהמעתיקים הקדמונים הי' מנהגם חמיר להוסיף וא"ו בגלל ניקוד הקמץ שלפניו,
וכן ימצא ברבריהם. וחוננו מאתך דעה" תחת, וחוננו וכן הרבה דוגמחם. בשנים הטובות, ונ"ס
והרב ז"ל למים, כי אל טוב ומטיב אתה ומברך השניב. וכתב הטור שבברכה זו יש ל' חיבות
ע"ש, וכן הוא לפי נוסחת האשכנזים עם השתי חיבות, טל ומטר, גליותינו. הר"ר שבתי סופר
בסדרו נקד הגימ"ל בקמץ והלמד בשורוק, אבל בכתי' ב"מ מנוקד גליותנו בקמץ וחיריק, מארבע
כנסות הארץ וכ"ג הוויטרי ונ"א, אבל בכתי' ב"מ מוסיף. לארצנו, "וכ"ה ג"ס והרב, ויש בברכה
זו עשרים חיבות, טור, והוא ע"ס נ"א, בהסך וברחמים, בכתי' ב"מ מוסיף. בצדק ובמשפט" וכה"ג
ספר והרב ז"ל, אבל רבינו והוויטרי ל"ג ל'י, והאשכנזים מסימים, וצדקנו במשפט" וכן גרסת
הוויטרי כתי' א. ולמלשונים, בסדר רב עמרם וכן ברס"ג ובוטרי כתי' א. "למשומרים" וקאי
על בר ישראל שחפר בריח התורה והמצוה והבדיל עצמו מכלל ישראל, וכן חרגם אונקלס [שמות
י"ב] "כל בן נכר לא יאכל בוי". כל בר ישראל דאשתעמד", ובסדר רבינו הגאון
ז"ל הנוסח, "למשומרים אל תהי תקוה אם לא ישובו לבריתך", והוא גרסא נפלאה
ונכונה, וליתא שם וא"ו ולמשומרים" כי אין לברכה זו שייכות לשלפניה, וכן בכתי' ב"מ ליחא
וא"ו, אך המרפס סדר ההוא דוסיף הוא"ו מרעהו. ואולי עשה זאת ע"ס דברי הטור שהוא"ו
שבכאן עם הוא"ו שבברכת. ולירושלם עייר מצטרפין למנין ראשי חיבות של הברכות כלן שעולים
למספר

וְכָל * [אֵיכָה] מִתְּהָרָה יִפְתָּנוּ * [וְהַזְדִּירִים] מִתְּהָרָה תַּעֲקֹר וּתְשַׁבֵּר
וּתְמַגֵּר וּתְכַנְיֶע בְּמִתְהָרָה בְּיָמֵינוּ : פְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שׁוֹבֵר
אֵיבִים וּמַכְנִיעַ זָדִים :

עַל הַצְדִּיקִים וְעַל הַתְּסִידִים וְעַל זִקְנֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל
וְעַל פְּלִיטַת סוֹפְרֵיהֶם וְעַל גְּרֵי הַצָּדֵק וְעַלֵּינוּ יִהְיֶה וְנֵא רַחֲמֶיךָ
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהֵן שֹׁכֵר טוֹב לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בְּאַמֶּת
וְיִשִּׁים חֲלָקְנוּ עִמָּהֶם * [לְעוֹלָם. וְלֹא] גְבוּשׁ כִּי כָךְ בְּטַחְנוּ : פְּרוּךְ
אַתָּה יְהוָה מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצְדִּיקִים :

וְלִירוּשָׁלַם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב וּתְשַׁבֵּן בַּתּוֹכָה

כאשר

מקור הברכות

למספר אלף וח"ת כמנין מקבלי תפלות ישראל, אבל אין דעת רבינו נוטה כן, וכל הרשעה בכ"א. וכל המינים כרע, "יאבדו" אויביך ג' הושרי כתי"א. "אויבי עמך". והעדים, בסדר רבינו ובושרי א. איתא, ומלכות דודן, ומדפיסים אחרונים הכניסו במקומן חיבת, והודים, אבל גם חיבת, ומלכות אין ענינה אלא על ממשלת התרומית והדודן כענין שאומרים, וכל הרשעה שאין לקלל הרשעים אלא "הרשעה" וכן אנו אומרים בתפלת ר"ה. כל הרשעה כעשן תכלה, כי העביר ממשלת דודן ועיין במגן האלף, וגרסת הרב ז"ל, וכל המינים וכל הודים והיא גרסא נכונה מאד. ולגרסתו יש עיקר בושרי ובנוסחת הגאונים, ובש"ס, שברכה זאת היא ברכת המינים, ותכניע, הרא"ש בתשובה כלל ד' כתב לומר, ותכניעם, וכ"כ הג"א ז"ל באדרת אליהו, וכ"ג הרב ז"ל, אבל בושרי כתי"א. איתא, ותכניע כל אויבינו. וכתב הטור שבברכה זו כ"ש חיבות, ובדקתי בג"א והמה כ"ז, ולנוסח הושרי הם שלשים, ויש לחסר שם חיבת, כל, ובנוסח הרב יש לחסר חיבת. מהרה"ש שהוא כפול פעמים, ואז יהי מכוין כ"ש ע"ש. ונעל פליטת, בית" סופריהם. כן גרסת רבינו הגאון והושרי כתי"א. וכ"ג הרב ז"ל, ויש שעזבוים את הבית, ואינו הגון, כי מקבלי תורה שבע"פ כעזרא וסיעתו נקראו. סופרים ושעשו התורה ספורות ספורות כדאחא בקדושין דף ל', אינן צריכין רחמים, וכבר סעו למנוחות אך תלמידיהם המחזיקים בדרכיהם ונקראים על שמם, בית סופרים, כענין שנקראים, ב"ש, וביה, בית ר"ג, בית רבי, החיים עוד אתנו, והעוזבים לאנחות, המה הצריכים רחמים. ובמחזור רומי גורם, ועל פליטת עמך בית ישראל, וישים חלקנו עמהם לעולם, כן מוכיחים דברי הגאון להפסיק אחר חיבת לעולם, ואח"כ מתחיל הענין, ולא גבוש' כו', אולם בכת"ב מ' ובושרי א. איתא בוא"ו, ולעולם לא גבוש' וקאי ארבתריה, וכ"ג הרב ז"ל, והספרדים מוסיפים, ועל חסדך הגדול באמת נשעננו. ולא מצאנו להם חכר, גם הרב ז"ל ל"גלה, והר"א השמש חיבת. באמת" ואמר כי עיריין אנו רחוקים מהאמת. כי כך בטחנו. בכת"ב ב"מ ובסדר רס"ג ליחא לתיבות אלו, ומתורץ בזה קושית בעל הבאר היים שאמר אם גם אנחנו מכלל הבוטחים למה צריך להתפלל, וישים חלקנו עמהם" הלא כבר התפלל ובקש. וזתן שכר טוב לכל הבוטחים. אכן ג"א וג"ס והרב ז"ל אינו כן, וקושיתו יש לתרץ בפשוטו ועיין בטור שיש בברכה זו מיב חיבות, וכנראה חסיר למלת. גא" וגם בר"א ליחא. וליירושלם עירך. כן גרסת הושרי כתי"א וכסמך דורשי רשומות המובא בטור ס' קי"ח שר"ת של התחלות הברכות כלן עולה מניין כמספר מקבלי תפלות ישראל ולכן צ"ל בוא"ו, וכ"ג הרב ז"ל, אבל בסדר רבינו הגאון ז"ל איתא, על ירושלם עירך. וחיבת. על" קשה המובן, ואולי הוא כמו. בעבור, כמשמעות על הסמוך לדבור, ומצאנוהו גם על פעל, שב" כמו [מיכה ה]. ישובון" על בני ישראל. אף כאן בעבור ירושלם עירך ברחמים תשוב. [עכו"ם] וברמב"ם הנוסח : "תשכון בתוך ירושלם עירך" וכ"ה ג"ס, ודע דברמב"ם

בְּאֶשֶׁר דִּבַּרְתָּ וּבָגַתְּ אוֹתָהּ בְּקִרְבִּי בְּיָמֵינוּ בְּנֵן עוֹלָם
וְכִסָּא דְּדוֹד מִהֲרָה לְתוֹכָהּ תִּכְיֶן: (כת"ב למנחה אומרים כאן נחם)
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה בּוֹגֵה יְרוּשָׁלָּם:

(רה"ח) (א) כת"ב אומר בתפלת מנחה נחם בבונה ירושלים ואם שכה יאמר אלל ועל כולם בלא חתימה. שכה ולא אחר אין מחזירין אותו: (סי' תקנ"ז)

נִחַם יי אֱלֹהֵינוּ אֵת אֲבֹלֵי צִיּוֹן וְאֵת אֲבֹלֵי יְרוּשָׁלָּיִם. וְאֵת
הַעִיר הָאֲבֵלָה וְהַמְּהֻרָּה וְהַמְּבֹרָּה וְהַמְּשֻׁמָּה. הָאֲבֵלָה
מִבְּלֵי בָּגִיָּה. וְהַמְּהֻרָּה מִמְּעוֹנוֹתֶיהָ. וְהַמְּבֹרָּה
וְהַמְּשֻׁמָּה מֵאֵין יוֹשֵׁב. וְהִיא יוֹשֶׁבֶת וְרֹאשָׁה חֲפוּיָה בְּאִשָּׁה
עֲמֻרָה שְׁלֵא יִלְדָּה. וְיִבְלָעוּהָ לְגִזְיוֹתָהּ. וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי * (נָרִים).
וַיַּטִּילוּ אֶת עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְחָרֵב. וַיַּהֲרֹגוּ בְּדֶרֶן חֲסִידֵי עֲלִיּוֹן.
עַל כֵּן צִיּוֹן * (נְבִיאוֹת) תִּבְקֶה. וִירוּשָׁלָּם תִּתֵּן קוֹלָהּ. לְבִי לְבִי
עַל מַלְלֵיהֶם. מְעִי מְעִי עַל מַלְלֵיהֶם כִּי אַתָּה יְהוָה בְּאִשָּׁה
הַצֵּפְתָּהּ. וּבְאִשָּׁה אַתָּה עֲתִיד לְבָנוֹתָהּ. בְּאִמּוֹר וְאֵנִי אֶהְיֶה לָּהּ
נָאִם יְהוָה חֲמוּט אִשׁ סָבִיב וְלִכְבוֹד אֶהְיֶה בְּתוֹכָהּ: בְּרוּךְ
אַתָּה יְהוָה מְנַחֵם צִיּוֹן וּבּוֹגֵה יְרוּשָׁלָּיִם:

אֵת צֶמַח דָּוִד עֲבָדְךָ מִהֲרָה תַצְמִיחַ וּמְרֹנוֹ תִּרְוֶם
בִּישׁוּעָתְךָ

מקור הברכות

דברמב"ם ובמהזור רומי ליתא לנוסח. וכסא דוד מהרה לתוכה תכין ואפשר דמעמו דנוסח זה אינו מתישב אלא לשיטת הירושלמי שהיו כולליו של דוד בבונה ירושלים [ועיין מזה לקמן]. וכן היו חותמין "אלהי דוד ובונה ירושלים" וכ"כ ברוקח בשם מדרש ויכלו, אבל לתלמודא דידן שהיו שתי ברכות למה לי' להזכיר כאן. "וכסא דוד" וגם רבינו הגאון לא הזכירו, אבל נוסחתנו ע"פ הוטריו כת"י א. וכ"ג חרב ז"ל. וכתב הטור דברכה זו יש כ"ד חיבות, ע"ש ולפי"ז י"ל, "וכסא דוד מהרה" ולהשמיט חיבת עבדך. נחם כל הנוסח היא כגרסת הוטריו כת"י א. אלא שהוסיפו כאן חיבת "והבזויה" וכן "הבזויה מכבודך". וגרס סג עובדי "פסילים" על כן ציון. "במרר" תבכה.

את צמח דוד. ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד, דאמר שם "כולל כו' ושל דוד בבונה ירושלים", וע"ש פ"ד הלכה ה'. בתפלה, אלהי דוד ובונה ירושלים, ומשמע דלא היתה ברכה בפני עצמה, וכ"כ הפ"מ והתרידים הירושלמים כללו את צמח דוד בכ"י כשיטת התוספתא, ואח"כ חלקום ועשאוהו לשתי ברכות כמובא בבבלי דפריך י"ה י"ט הויין, וזה סעד לגרסת רבינו הגאון דלא זכר בברכת ירושלים. וכסא דוד לתוכה תכין. מישום דזה שייך לברכת את צמח דוד, אך בוטריו גרס כנוסח אשכנזי דכסא דוד הוא מעין ברכת ירושלים, ועמ"ש הכ"ה בס"י קי"ח בזה, ומה שחירץ לר"ש סגי נהור לענין מעין חתימה, ועיין בשנות אליהו שכתב ג"כ דנהגו הירושלמים לכלול את צמח בכ"י ולא עשאוהו לברכה בפ"ע, ועפ"ז גרס מ"ש בירושלמי פרק תפלת השחר, ר' לוי אמר כנגד י"ח אזכרות שכתובים בהם לה', אמר ר' חונא אם ואמר לך אדם י"ט אינון, אמור לו של מינין קבעו חכמים ביבנה, שאין הגרסא י"ט אלא י"ז ע"ש, אכן הרה"ג ר' מאיר לעהמאן בביאורו על הירוש' כ' דגרסת י"ט

**בִּישׁוּעָתְךָ בִּי לִישׁוּעָתְךָ קִינֵנוּ כָּל הַיּוֹם : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה
מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה :**

שְׁמַע מוֹלָנֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ חַסֵּם וְרַחֵם עָלֵינוּ וְקַבֵּל

בְּרַחֲמִים

מַעֲרִבֵי לֵב

מִקּוֹר הַבְּרִכּוֹת

שְׁמַע קוֹלָנוּ. כַּתֵּב הַרְדָּ"א בְּשֵׁם הַרִיבִ"ה.

י"ג בְּרִכּוֹת הַאֲמֻנָּעִיּוֹת הֵם שֶׁשָּׁה נֶגֶד שֶׁשָּׁה. וְשֶׁמַּע תַּפְלָה נֶגֶד כָּלֶם. שֶׁשָּׁה הָרִאשׁוֹנִים בְּאֶדֶם עָלְמוֹ. פֶּתַח בְּחוֹנֵן הַדַּעַת זֶה עֵינֵי הָאֵדֶם שֶׁנֶּאֱמָר יִרְאֶת ה' רִאשִׁית דַּעַת, כִּי שֶׁאֵם אֵין בְּאֶדֶם דַּעַת אֵיךְ יִתְפַּלֵּל. כִּי וְכִיּוֹן שֶׁהֵבִינִי וְיָדַע יִחוּזֹר בְּתַשׁוּבָה. וְאֶחָ"כ יִשָּׁאֵל סְלִיחָה וּמַחֲלָה עַל מַה שֶּׁשָּׁעָר וּמִרְדִּי. וְאֶחָ"כ יִשָּׁאֵל לְהַצִּילוֹ מִמְּלָכָיו וּמִשְׁמָלָיו. וְעוֹנוֹתָיו שֶׁל אֶדֶם גּוֹרָמֹת לְהַשְׁמִיחוֹ. כִּי בְּרָצוֹת ה' דְּרָכֵי אִישׁ נֶם אֲוִיבֵינוּ יִשְׁלִים, וְלִפְנֵי שְׁעוֹת קָסִים מִתְחַלְּלוּ גּוֹפֵי הַקִּדִּים אֲתוֹם לִבְקֶשׁ עֲלֵיהֶם תַּחֲלָה. וְאֶחָ"כ לְרַפּוּאֶת גּוֹפֵי וְאִיבֵינוּ שְׁחֹלִים בְּעוֹנוֹתָיו, וְאַחֲרֵי גְאוּלַּת נַפְשׁוֹ וּרְפוּאֶת גּוֹפֵי שׁוֹאֵל עַל הַכִּרְסָה לְהַחֲיוֹת גּוֹפֵי וּנְפִשׁוֹ. וְאַחֲרֵי שֶׁשָּׁאֵל שֶׁשָּׁה בְּצוּרֵינוּ יִחִיד. חוּזֹר לְשִׁאוֹל שֶׁשָּׁה בְּצוּרֵינוּ רִבִּים. תִּקַּע בְּשׁוֹפָר הַלְרִים דָּגֵל הַחוּתָנוּ שֶׁהוּא רֹאשׁ הַכָּל לְכָלֵּל יִשְׂרָאֵל נֶגֶד חוֹנֵן הַדַּעַת. כִּי אֶדֶם שֵׁשׁ בִּז דַּעַת כָּלָּה נִכְנָה בִּיהִמָּ"ק בִּימֵינוּ. הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ נֶגֶד הַשִּׁיבָנוּ. בְּרִכַּת הַמֵּינִים נֶגֶד סְלִיחַת עוֹנוֹת. שֶׁהַמַּחְמִימִים גְּדוּלִּים בְּשׁוֹפְטִים כְּשֵׁרִים. וּבְכֵן לְדִיקִים יִרְאוּ וַיִּשְׁמְחוּ נֶגֶד גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל. וּבִזְמַן יְרוּשָׁלַיִם נֶגֶד רַפְאֵלֵנוּ. וְכֵן כְּתוּב בִּזְמַן יְרוּשָׁלַיִם ה' וְגו' הַרְפָּא לְשִׁבְרוֹ לֵב. וְזִמְנָה דוֹד נֶגֶד בְּרִכַּת הַשֵּׁנִים, כִּי כָשִׁשׁ מִלֵּךְ עוֹבֵד הַעוֹשֶׁה מִשְׁפַּע לְעַשׂוֹקִים נוֹתֵן לָחֶם לְרַעֲבִים, וְשׁוֹמֵעַ תַּפְלָה נֶגֶד כָּלֶם. עִכְ"ל. וְגַלְעָד דְּדִבְרֵינוּ אֵלֵינוּ מְפֹרָשִׁים בִּירוּשָׁלַיִם בְּפ' דְּבָרִכּוֹת עַל מוֹשְׁנֵה הַקּוֹרָא לְמַפְרַע דֶּאֱרָ"א בְּש"ר יב"ל אֵף מִי שֶׁהִתְקִיֵּן אֶת הַתַּפְלָה עַל הַסֵּדֶר הַתְּקִינָה כִּי. הַאֲמֻנָּעִיּוֹת זָרְכֵן שֶׁל בְּרִיּוֹת, הֵנִי דַּעַת חֲנֻנָּתוֹ דַּעַת. רָאָה תַּשׁוּבָתוֹ רִצִּית תַּשׁוּבָתוֹ. סֵלָה לָנוּ סֵלָתָה לָנוּ. כִּי

י"ט נִכְוָנָה הִיא, וּמִי שֶׁ שֵׁם בִּירוֹ הוֹחִיב רָ"א בִּי"ד יוֹסִי וְהַכּוֹחַ אֵל הַכּוֹבֵד הָרַעִים קָאִי לְמַה לֹא הִתְקִינוּ אֲנִשֵּׁי כַהֲ"ג בְּרִכַּת וּלְמַלְשִׁינִים וְהַאֲיָא שֶׁם כִּנְגֶדָה, וּמִשְׁנֵי ר' יוֹסִי וְהַתְנִי כוֹלָל שֶׁל מִינֵין "כִּי וְשֶׁל קָנִים וְגָרִים בְּמִבְטָח לְצַדִּיקִים, וְשֶׁל דוֹד בְּכִי, כְּלוּמָר דְּבִלָּא זֶה לִיכָא רַמֵּז בְּמִזְמוֹר לְכָל הָרַבִּירִים שֶׁכָּלָּה אֲנִשֵּׁי כַהֲ"ג בְּבִרְכּוֹת, ע"ש. וְאִינִי יוֹדַע מַה יַּעֲנֶה לְדַבְּרֵי הַיּוֹרִי מִפ' ח"ה, דֶּאֱרָ"ר אֲבוֹן חַל חֲלִפּוֹת שֶׁכָּל הַסִּיּוֹת מִתְפַּלְלִים, בְּבִרְכַּת בְּק"ש וּבַתַּפְלָה, בְּבִרְכַּת בּוֹנֵה יְרוֹ. בַּתַּפְלָה, אֱלֹהֵי דוֹד וּבּוֹנֵה יְרוֹ", בְּק"ש הַפּוֹרֵשׁ סוֹכֵחַ שְׁלוֹם כִּי, וּמִפּוֹרֵשׁ שֶׁם שְׁחִי חוֹמָתָן בְּאֱלֹהֵי דוֹד וְכִי, וְלֹא בְּבִרְכַּת בְּפ"ע, וְעוֹד הוֹכִיחַ הַגֵּר"א מִפְּסִיט לְפִירוֹת, שֶׁהַפֶּשֶׁח בְּהִירוּשָׁלַיִם וְלֹא עוֹשֶׂה פִּיט לְבִרְכַּת אֶת צִמָּה :

וְהַמַּחְבֵּר הַגִּיּוֹן לֵב כַּתֵּב חֲמִשָּׁה הוֹכַחֹת לֹא שֶׁלֹּא הִי' בְּנוֹסַחַתָּם בְּרִכַּת אֶת צִמָּה

דוֹד. וְנִרְמָה כְּאֵלֹו חֲרֵשׁ זֹאת מְרַעְתּוֹ וְלֹא הִבִּיא אֶת כָּל הַגְּאוּנִים הָאֵלֹו שְׁקִדְמוֹהוּ. וְכַתֵּב עוֹר, אֵלֹא שֵׁשׁ לִי קוֹשִׁיא גְדוּלָה לֹא יִרְעָתִי לְפָנֹתָהּ, דֶּאֱמָר בְּמִיר פ' קָרָה, כָּל חֲשָׁא עוֹן וְקָח טוֹב, טוֹב בְּגִמְט' י"ז אֲמָרוּ יִשְׂרָאֵל עֲכִשְׁיוֹ אֵין בִּידֵינוּ אֵלֹא תַּפְלָה, וּפְרִיךְ שֶׁם י"ט הוֹי, וּמַחְרֵךְ הוֹצֵא מִשֵּׁם בְּרִכַּת הַמֵּינִים שֶׁחֲקִנְהוּ בִּיבֵנָה. וְזֹאת צִמָּה דוֹד שֶׁחֲקִנְהוּ אַחֲרָיו, עַל שׁוֹם בַּחֲנִנִי ה' וְנִסְטִי, וְכַתֵּב, וְלֹא מִצֵּאֵנוּ עוֹד בְּשׁוֹם סֵפֶר שֶׁנֶּם בְּרִכַּת אֶת צִמָּה בְּרִכַּת מִאוּחֶרֶת הִיא כְּמוֹ בְּרִכַּת הַצַּדִּיקִים", עִכְ"ל. וּסְבוֹר הַמַּחְבֵּר הַזֶּה לּוֹמֵר שֶׁמָּה שֶׁאֲמָר, שֶׁחֲקִנְהוּ אַחֲרָיו" ר"ל בּוֹזֵמן אַחֲרוֹן בְּבִרְכַּת הַצַּדִּיקִים, וְעִי"ז נִחְקֵר בִּאֲכֵן שֶׁלֹּא יָדַע לְפָנֹתוֹ, וְאֵין כֵּן פֶּשֶׁט הָרַבִּירִים, כִּי מַה שֶּׁאֲמָר שֶׁחֲקִנְהוּ אַחֲרָיו ר"ל אַחֲרֵי הוֹשַׁע הַנִּבְיָא, שֶׁאֲמָר זֶה הַפֶּסֶק. דְּבִיבְנוּ הִיוּ מַלְכוּת בִּי"ד קִימָת, וּבּוֹדֵאֵי שֶׁלֹּא אֲמָרוּ בְּרִכַּת דֶּאֱת צִמָּה דוֹד, וְאֲנִשֵּׁי כַהֲ"ג שְׁחִי אַחֲרֵי הוֹשַׁע חֲקִנְהוּ בּוֹזֵמֵם, וְעָשׂוּ הַתַּפְלָה לִי"ח בְּרִכּוֹת, וְחֲקִנְהוּ עִי"ש הַפֶּסֶק, בַּחֲנִנִי ה'

וְכִסְנִי" שְׁעִי"ז נִדְרָה דוֹד מִמַּלְכוּת, וְהֶרֶב כְּעַל עֲבוֹי פִּירֵשׁ שֶׁלֹּאֲחֵר שִׁיטֹר בְּרִכַּת הַמֵּינִים חֲקִנְהוּ אֶת צִמָּה בְּבוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם. וְהוֹסִיף כְּמִרְדֵּשׁ יִבּוֹת אֵלֹו שֶׁחֲקִנְהוּ אַחֲרָיו, בְּבוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם, כִּי מִתַּחֲלָה הִתַּחַת י"ח בְּבִרְכַּת אֶת צִמָּה שֶׁהִתַּח בְּרִכַּת בְּפ"ע, וְהוּי חוֹמָתֵין בַּה מִגֵּן דוֹד. וּבְדִרְךְ שֶׁבְּתוֹכָהּ בְּרַכְהוּ בִּזְמַטוֹרָה בְּנוֹסַח הַרְמָב"ם, וּבּוֹזֵמן חֲקוֹן בְּרִכַּת הַמֵּינִים הַסִּיּוֹת מִתַּפְלָה, וְקִבְעוּהָ בַּחֲסִטְרָה, וְהִיא כִּךְ עַד שֶׁקָּמוּ

חֲכָמֵי

בְּרַחֲמִים וּבְרַצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ. כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ *תְּפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים
אֶתָּה וּמְלַפְּנֶיךָ מַלְגְּנוּ רִיקָם אֶל תִּשְׁיַבְנוּ :

בי

מערכי לב

כֹּל עד לַקְּתָנוּ בְּנֵה בֵּיתְךָ שְׁמֵעַ עֲתִירְתִּי.
וְהַמְּפָרְסִים נִתְחַבְּמוּ בְּפִירוּשׁוֹ, וְהִרְאָה דֵּה"פ
שֶׁהִתְקִינוּ עַל הַסֵּדֶר שֶׁאֲחֵרֵי שְׁחֻגְתָּנוּ דֵּעָה
אֵנוּ מִתְקִים שֶׁתִּרְאֶה תְּשׁוּבָתֵנוּ, וְהוּא כִּדְבָרֵי
הָרֵב שֶׁאֵם אֵין בְּאֶדֶם דֵּעָה אֵיךְ יִתְפַּלֵּל. רָצִית
תְּשׁוּבָתֵנוּ אִזּוּ יִכּוֹל הַתְּפִלָּל סֵלַח לָנוּ. סֵלַח
כֹּל [וְגַם מִירֹא' הָלֹא מִזִּכְרֵי הַנֶּרֶס'
שֶׁלֹּא הַתְּפִלָּל בִּרְכַּת אֶת זְמַח בִּבְרַכָּה בִּפְעַע
וְלֹכֵן לֹא הִזְכִּיר כִּאֵן דִּבֵּר, אַחֵר בְּנֵה בֵּיתְךָ.
אֲכֵן מִשׁ בֶּס' עֲזָרִי כִי נִסַּ בִּבְרַכַּת הַבִּינֹנוּ
לֹא נִמְאַל צִירֹא' דִּבֵּר מִבְּרַכַּת אֶת זְמַח. לֹא
מִזִּכְרֵי כֵן צִירֹא' לִפְנֵינוּ, וְאִדְרָבָּא זִכְרֵי שֶׁס
וְיִשְׁמַחֻ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּצִינֵין עִירֵךְ וְהִידוּשׁ מִקְדָּשְׁךָ
וְצִמְיַחֲךָ קֵרֶן לְדוֹד עֲבָדְךָ. וְאִלּוּ נִהְיֶתָּ
שֶׁלִּפְנֵי לֹא נִמְאַל וְצִמְיַחֲךָ קֵרֶן.]

וּבִתְבַּ עוֹד הִרְדִּילָא בֶּסֶס הַרִיבִיחִ. וְדַע.
שֶׁכָּל בִּרְכַּת הַקְּדוּשָׁה לְחִבְרַתָּהּ מִעוֹלָה
הַיָּמִינָה שֶׁאֵם אֵין דַּעַת אֵין תְּשׁוּבָה. כִּי לֹא
יִוֹדַע בֵּין טוֹב לְרַע, וְאֵם לֹא יִשׁוּב מִה מוֹעִיל
סְלִיחַת עֲוֹנוֹת, הִרִי עוֹשֶׂה עוֹן כָּל יוֹם, וְאֵם
אֵין סְלִיחָה לֹא יִסְוֹרוּ אוֹיְבָיו וְאִרְוִתוּ. וְהִיא
תוֹעִיל בְּרִיאוֹתָיו אֵם יִרְדְּפוּהָ שׁוֹמְרֵי. וְהִיא
תוֹעִיל בְּעֲשֵׂרוֹ אֵם הוּא חוֹלֵה וְיִעֲשֶׂה. הִיא
לְמַדַּת שִׁדְלֻלָּה סְלִיחָה מִן הַפְּרִיטָה כִּשְׁלֹשׁ
מַעֲלֹת, וְקִינֵין דַּעַת בְּחֻמָּשׁ, וְרִאשׁוֹ לְרִדּוֹף כִּפִּי
מַעֲלַתָּה, וְכָל הַהוֹלֵךְ פֶּרֶסָא אַחַת לִקְנִיַת סְחוּרָה.
חִיִּיב לֵילֵךְ שְׁשֶׁה פֶּרֶסָאוֹת לְלִמּוּד תּוֹרָה. וְכָל
הַסּוֹבֵל עֲמַל וְעִלְזוֹן נֶפֶשׁ כִּדִּי שֶׁלֹּא יִנְזַק
בְּמִמּוֹנוֹ. חִיִּיב לְסַבֵּל כְּפִלִּים כִּדִּי שֶׁלֹּא יִחְסָא.
ע"כ תּוֹכֵן דִּכְרִיו :

מקור הברכות

חֲכָמֵי הַלְמוּד בָּבֶל וּקְבָעוּהָ גִ'כ בַּחֲפֻלָּה, וּבִשְׁגִי
חֲחִימָה ע"ש, וְלֹא יִדְעִי כִּה הוֹעִיל בּוֹה, כִּי עֲדִינֵין
נִשְׁאָרָה הַקּוּשִׁיא טוֹב בְּגִימֵי י"ג, וּבִאֲמַת י"ח
הוֹיֵן, כִּלְפִי דְּבִירוֹ קוֹדֶם שִׁסְדּוֹ בִּרְכַּת הַמִּינִים הִיתָהּ אַת
צִמָּה גִ'כ בִּרְכָה בִּפְעַע, וְהִיא גִ'כ י"ח עִם בִּרְכַּת
הַמִּינִים, וְהִעִיקָר כִּמוּ שִׁכְחָתִי :

כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִינֵינוּ כְּלִהּוֹם, כֵּן גִּרַם בִּכְחִי אֶל בּוֹיִטְרִי
וּבְנוֹסַח רִבִּינוּ בְּכַחֲ"י ב"מ וּכ"ג הָרֵב זִיל, וּכ"ה גִּיָּא
וְסִפְרֵךְ, וְיִשׁ בִּבְרַכָּה זֹו כִּי חִיבּוֹת כְּמוֹ"ש הַטּוֹר.
יִשׁ מוֹסִיפִים וּמוֹצִפִים לִישׁוּעָה, וְלִיחָא בְּשׁוֹם נוֹסַח :
שְׁמַע קִלְנֹנוּ. בִּבְרַכָּה זֹו רַבּוֹ הַחֲלוּפִים, בְּסִדֵּר
אֲחֵ"ק כְּחִי מִתְחִיל, אֲב הַרְחֵמֵן שְׁמַע
קוֹלְנֹנוּ, וְגִיָּם וְהָרֵב זִיל, שְׁמַע. קִלְנֹנוּ הִיא אֲב
הַרְחֵמֵן רַחֵם עֲלֵינוּ, וְגִיָּא כְּנוֹסַח הַיּוֹטֵרִי א. אֵלֵא
שֶׁהוֹסִיפוּ ה', אֲלֵהִינוּ חוֹב, דְּלִיחָא שֶׁם בּוֹיִטְרִי.
כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ, בְּסִדֵּר רִבִּינוּ וּבּוֹיִטְרִי כְּחִי א. כְּחַב
חֲפֻלּוֹתֵינוּ וְחֻגְנוֹנֵינוּ, אֲבֵל הִרְדֵּא כְּחַב שִׁישׁ
קוֹרִין, חֲפֻלּוֹת וְחֻגְנוֹנֵינוּ, וְזֶה הַנִּכּוֹן שֶׁאֵין לְחֻזֵּק
עֲצָמֵנוּ לְצִדִּיקִים כָּל כֵּךְ שֶׁשׁוֹמֵעַ חֲפֻלּוֹתֵינוּ בְּכָל
עַתָּה, עֲכָ"ל, וְכִיָּה גִיָּא וְהָרֵב זִיל וּמְלַפְּנֶיךָ מַלְגְּנִי
רִיקָם אֵל תִּשְׁיַבְנוּ, כִּיָּה נוֹסַח הַיּוֹטֵרִי כְּחִי א.
וְגִיָּא וְהָרֵב זִיל, וּבְסִדֵּר רַע"ג כְּחִי אֲמִרְקֵנִי אִיחָא
וְלֹא נִשׁוּב רִיקָם מִלְּפָנֶיךָ כִּי אֲב מִלֵּא רַחֲמִים
אֲחֵה, וּבְגִיָּם כְּנִיָּא. וְמוֹסִיפִים אֲחֵרֵינוּ, חֲנִנֵנוּ וְעִנְנֵנוּ
וְשׁוֹמֵעַ חֲפֻלּוֹתֵינוּ, וְלֹא מִצִּמְיַח לֵהֵם חֲבֵר, וְגַם
הָרֵב לִיג לִי, כִּי אֲחֵה שׁוֹמֵעַ חֲפֻלָּה עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל
בְּרַחֲמִים, וּכִיָּה נוֹסַח כָּל הַסְּפִרִים, וּבְסִדֵּר הָרֵב זִיל
גִּרַם, הַחֲפֻלָּה כָּל פֶּה, וְהוּא כִּהֲפֻלָּתוֹ שֶׁל שְׁלֵמָה
שֶׁאֲמַר, וְגַם אֵל הַנִּכְרִי וְגו', אֲבֵל יִשְׁכֵּן מִעִיָּה
דְּמִכְרִיכִים תִּרִי רַכְשָׁא, כִּי אֲחֵה שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה כָּל
פֶּה עִמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְגִרַם לֵהֵם טַעוּתֵי הַמְּרַפִּיסִים,

שֶׁבִּלְבָּלוּ לְהַדְפִּיס שֶׁהִי אֵלֵה הַנּוֹסַחֹת יִחִידוֹ :

הַמְּחַבֵּר בַּעַל הַגִּינוֹן לֵב הִבִּיא מִרְעֵתוֹ וְרַעַת הַבְּרִיו סְבִירוֹת אֲשֶׁר קוֹרִי עֲכָבִישׁ יִאֲרוּגוֹ, כִּי רִבּוֹ
הַבְּרִכוֹת כִּמוּ הַשִּׁיבְנוּ, רִאֵה בְּעִינֵינוּ, רִפְאָנוּ, נִחְקֵנוּ בְּדוֹרוֹת מִאֲחֵרִים בּוֹזְמֵי הַמַּכְכִּים,
וְעַל חֲקַע בִּשְׁוֹפֵר אֲמַר בִּשְׁם ה' צִוְנִיךָ שֶׁהִיא חוֹסֶפֶה מִזְמֵן הַקְּרֹב לְחֹרֵבֵן בֵּית שִׁנִּי, וְכֵן בִּרְכַּת
הַשִּׁיבָה, וְעִשָּׂה לָנוּ חֲנִינָה לְהַשְׁאִיר שְׂרִיד כְּמַעֲט, וְאִכֵּר שְׂרִיב הַרִיבִיחִי בְּמֵה שֶׁהִשְׁרִיב ג' רִאשׁוֹנוֹת
וְגִיָּא לְאִכֵּר עֲלִיחָם שֶׁקְדוּכוֹת הֵן, וּבִלְשׁוֹנֵם אֵין מִלָּה שֶׁלֹּא הֵכֵן בְּפִי דְּדוֹרוֹ שֶׁל שְׁמַעוֹן הַצִּדִּיק, וְגַם
הַמְּנַהֵג הַיּוֹם לְאוֹמְרֵם גַּם בִּשְׁבַחֲתוֹתֵינוּ, וְזֶה אוֹת עַל קְדוּמוֹתָהּ ע"ש. אֵלֵא בְּכִי לֹא חֲנִן אֲחֵם אֵלֵינוּ בֵּינֵין
יִשָּׁה וְקַטַּע מִקְצָתָהּ, וְאֲמַר עַל בִּרְכַּת מַחִיָּה מִתִּים שֶׁלְּדַעְתּוֹ אֲפִם קָצָחָה הַזְכִּירָה מֵאֲשִׁישִׁי כְּה"ג עַד רַב
לְהוֹשִׁיעַ, וְהַשָּׂר חוֹסֶפֶה גִּגֵּר תְּלִמִּידֵי אֲנִיגְמוֹס ע"ש. וְלֹא אֲדַע מֵה יִגְהֵא לֵהֵם מִזְמֵר מִסְבָּרוֹת בְּדִירוֹת
כָּאֵלֹו

קודם שמסיים כי אתה שומע יתודה בהכנעה ובשכרון לבו :

אָמֵן יי הַמֵּאֲתִי עֲוִיָּתִי וּפְשָׁעֵי אִפְסוּדֵי מִיּוֹתַי עַל הַמִּדְבָּרָה עַר הַיָּם תִּהְיֶה (וּבְהֵרֵט בְּחָטָא גִּלְגִּי) אָמֵן
 יי עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַכָּבֵד לִי עַל עֲוִיָּתִי וְהַחֲטָאִי וּפְשָׁעֵי שַׁחֲמָאִי וּפְשָׁעֵי אִפְסוּדֵי לִפְנֵיךָ
 מְקַוְיָרִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה. וְתִמְלֹא כָּל הַשְּׁמֹת שְׁמִנְמִתִּי בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל: כִּי אַתָּה וכו'.

תפלה שתפלה על מזונו קודם כי אתה :

אַתָּה הוּא יי הַמֵּאֲלִיִּים הַזֶּה וּמִפְרָגֶם וּמִכְלָפֵל מִקְרָגֵי רָאשִׁים עַד בִּיצֵי כְּנִים הִטְרִיפְנִי לְחֵם חֲקִי וְהַמִּצָּא לִי
 וְכָל בְּנֵי בֵּיתִי מִזִּמְנֹתֵי קֹדֶם שֶׁאֶצְטָרֵךְ לָהֶם בְּנֵת וְלֹא בָצֵר בְּהֵתֵר וְלֹא בְּאִסּוּר רִחִים וּשְׂאִים. מִשְׁפַּע
 בְּרָכָה וְהַצְלָחָה וּמִשְׁפַּע בְּרָכָה עַל־וְנָה בְּדִי שֶׁאֵיכָל הַעֲשִׂיתִי רָצוֹנְךָ וְלִעֲסֹק בְּתוֹרָתְךָ וּלְקַדֵּם מִצְוֹתֶיךָ וְאִי
 מִצְוֹתֶיךָ לִי מִתְּנֵת בְּשֶׁר וְדָם וְיָקִים בִּי מִקְרָא שְׂכָתִיב פִּתְחֵת אֶת יְרִידֶךָ וּמִשְׁפָּע לְכָל חֵי רָצוֹן:
 כִּי אַתָּה וכו'.

**כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה
 יְהוָה שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:**

**רָצָה יְהוָה יֵאלֶהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם. וְהִשָּׁב
 וְאַתָּה הַעֲבֹדָה דְּדָבִיר בֵּיתְךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וְתַפְלָתָם בְּאַהֲבָה
 תִּקְבַּל בְּרָצוֹן. וְתִהְיֶה לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ:**

[ר"ח"ת] (א) אם שכה לומר בר"ה יעלה ויבוא בערבית אפי' כלילה הב' של ר"ח א"ש לחזור
 התפלה אבל בשחרית ומנחה אם נזכר קודם שחמר הסם מברכת המחזיר יחמר עוד
 הפעם ותחזירה ואם כבר סיים הברכה לומר לפני מודים ואם התחיל מודים אם נזכר
 קודם

מקור הברכות

כאלו, הן הפורקים עול שמים מעליהם ונחקו גם מוסרות אנשי הכנסייה והנביאים, אשר מימי קדם
 מוצאם, וישראל ויהודה חרר עם אל ועם קדושים נאמן, לא ישלו נפשם על השערות השדופות כאלו
 שמוצאן ומבוען מלב אירכמיה ואירחורה ולא אמונה, אשר אך לחאזה יבקש נפיר. ודברי חכמינו ז"ל
 שהיו קרובים לזמנם ומקובלים איש מפי איש, שאמרו שק"ך זקנים ומהם כמה נביאים חקנום, נאמנו ויחר
 עלינו, וכל צד אויב ופורק עול שמים לא יגע בהם לרעה. וצדיקים ולכו בהם החכם הנעלה ד"ר
 בעהר בעל ס' עבודת ישראל אשר כתב בסדרו זה תו"ד, כאשר נחקור דעה האמת נדע ונבין
 שישראל היו נהוגים מיזם היוחס לעם להתפלל להקב"ה ג"פ בכל יום איש איש כפי מעמד גופו
 וקדושתו ותלאתו, כו'. ואנשי כה"ג חקנו ח"י ברכות מיוחדות לתפלה ערוכות בכל בלשון צחה ונקיה
 אך לא התפשטו עוד באומה, ונשתכחו מעט כו' עד שסדרום ב"ד של ר"ג והוסיפו עוד ברכה אחת:
 ונתקבלו בכל ישראל. ע"ש :

בעמך ישראל ובתפלתם, בכתי' אמרוקני בסדר רבינו איתא. ובתפלתם שעה, והספרים והרב
 ז"ל נסתהו ותקנוהו, ולתפלתם שעה, והוא נוסחא ישרה, כי הרצון לתפלה הוא מזכיר
 אחרי זאת, ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון, והש"ב את העבודה ביוטרי כתי' נ'. ליהא
 לבלח "את". ואש"י ישראל ותפלתם, עיין סוף מנחות תורה ומיכאל כו' יש מפרשים כו' והיינו
 דאמרינן. ואש"י ישראל ותפלתם מהרה באהבה, וי"א דקאי אדלעיל, והש"ב את העבודה לדביר
 ביתך ואש"י ישראל, ע"ש, יעין בסדר ר' שבתי סופר לומר, ואש"י ישראל ותפלתם, דרבוק למה
 שאחריו, ולא קאי אדלעיל, ע"ש, ונראה לי סמך לדבריו מנ"ש הגאון שבמנחה יתחילו כון, ואש"י
 ישראל, משום דליכא נשיאות כפים, וי"ש עוד בדבריו ר"ש הנ"ל שאין לומר, מהרה, אבל ביוטרי
 כתי' נ'. ובתוספות הנ"ל גרסי' לוי. עבודתך ישראל עמך, נוסח אייכנו כניסח הוטריו כתי' נ',
 בלי תוספות ומגרעת, וכ"ג הרב בתוספות חיבת, שעה, כנ"ל, אבל הספרים מוסיפים, ואחא ברחמים
 החפון

אם לא ישובו לבריתך. והמינים יכלו כרנע, וכל אויבינו [ומשנאינו] מהרה יכרתו. ומלכות זדון מהרה תעקך ותשבר ותכניע בימינו בא"י שוכר אויבים ומכניע זדים. **על** הצדיקים ועל החסידים [ועל שארית עמך ישראל] ועל גירי הצדק יחמו רחמיה ה' אלהינו, ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חקנו עמהם (יה) [לעולם אל נבוש כי כך במחנה]. בא"י משען ומבטח לצדיקים. **על** ירושלם עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בנין עולם בימינו. [נוסח נחם לתעשה צדק עיין לקמן בסדר רבינו צחלק ב' סי' ז"ח]

בא"י בונה ירושלם, **כת**.] את צמח דוד מהרה תצמיח [וקרננו] תרום בישועתך כי לישועתך קוינו, (יט.) בא"י מצמיה קרן ישועה. **כמ**.] **שמע** קולנו ה' אלהינו (כ) וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו כי אל שומע תפלותינו ותהינותינו אתה (כא) [מעולם]. בא"י שומע תפלה. **רצה** ה' אלהינו בעמך [ישראל] ובתפלתם, (כב) והשב [את ה] עבודה לדביר ביתך. (כג) [ואשה] ישראל ותפלתם טהרה באהבה תקבל ברצון, ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך. [נוסח יעלה ויבא עיין לקמן בסדר רבינו צח"צ סי' מ"ד].

ותחוינה עינינו בשוכך לציון ברחמים, בא"י המהויר שכנינתו לציון.

מודים

מנן האלף

של גס ענוש לצדיק כו' וכ' הראציה מפני שהוא כהורנו בידים, שאז צבירור נענש. אבל בענין אחר שפיר דמי, היבא דלית לי' דינא בארעא וכמו שנמצא בספר תהלים עכ"ל. ומהנעויה האנגרסת הגאון, ולמשומריס אל תהי תקוה, אס לא יבזכי לצדיק" וכו' : **יעוד** נראה דרשעים שהם מסיתים ומדיחים ומשחיתים היסוד מותר להתפלל עליהם גס שימותו, ועז"ל בסנהדרין מיתה לרשעים טוב להם וטוב לעולם. ואולי נפלגו בזה ר"מ וברוריא, דר"מ השב אותם למשחיתים עולם ומפריעי שלום היסוד, והתפלל עליהם שימותו, וכן הוא גס ובוזה יתבאר כוונת מהר"ל ברכות דף יו"ד ברש"י חטאים כתיב, וכ' שם הגירסא שאלא בס"א אלא קרי ביה חטאים, וכ' לפרש דחטאים היינו כמו חטאים, אלא קרי ביה חטאים בדרך מפעיל ע"ש. והרי"ע בהנהגותיו כ' ע"ז שלא הבינו, ע"ש, אך י"ל דדחיקא לי' לפרש קרי ביה חטאים דר"ל בחטף, וקאי על שם המקרה של חטאים דלדברא הקרי. הוא פשטת ודגש שהוא שם תואר, וחטאים כמו חטאים, אלא קרי ביה חטאים בדרך מפעיל שהמה מסיתים ומשחיתים אחרים. ועליהם אתה רשאי להתפלל שימותו, ולא על מי שאינו מזיק :

שנוי נוסחאות והנהגות

(יח) בכח"י ב"מ גרס בואיו, ולעולם לא נבוש. וליחא שם כי כך במחנה, ולפי"ז הוא מופסק ממ"ש ושים חלקנו ולגרסתנו בלי וא"ו הכונה שים חלקנו עמהם לעולם, ואח"כ מתחיל ענין ולא נבוש כי כך במחנה ונוסחתנו שמסיימים. כי כך במחנה" כגירסת הספר שלפנינו, צריכים אנו להפסיק ג"כ אחרי ושים חלקנו עמהם לעולם. (יט) כל היום" (כ) ורחם עלינו". (כא) ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו, כי אתה שומע תפלת כל פה". (כב) בכחב יד אמריקני, ובתפלתם שעה. והרמב"ם וכן ג"ס. ולתפלתם שעה". (כג) "ואשי".

לא

כת.] את צמח דוד עיין מקור הכרכות :

כמ.] **שמע** קולנו. עיין מערכי לב.

יְקֹדֶם שַׁעַר רִנְלִיו חוֹזֵר לְרָצָה וְאִם נֹזֵכַר לְאַחַר שַׁעַר רִנְלִיו חוֹזֵר לְרָצָה הַתַּפְלָה וְאִם כֹּכֵר אֲמַר יִהְיוּ לְרִצּוֹן אֲף־ שָׁלָה עַקֵּר רִנְלִיו כַּעֲקוּרִין דְּמִי : (ס' תכ"ב) (ב) שִׁכָּה לֹמֵר יַע"ו כְּהוּה"מ אֲפִי כַּעֲרֵבִית צָרִיךְ לַחוֹזֵר : (ס' ת"ז) (ג) אִם מְסוּפֵק אִם אֲמַר יַע"ו חוֹזֵר וּמִתַּפֵּל : (מ"א ס' תכ"ב ו"ר) (ד) שִׁכָּה מְלֹמֵר יַע"ו בַּשַּׁחֲרִית וְהַתַּפֵּל מוֹסֵף לֹא יַחֲזוֹר לְהַתַּפֵּל עוֹד שַׁחֲרִית : (מ"א תכ"ו) (ה) ש"ץ שְׁטַעָה וְלֹא הֹזְכִיר יַע"ו בַּחֲזוֹת הַש"ץ וְהַשְּׁלִים תַּפְלָתוֹ לֹא יַחֲזוֹר וְאִם לֹא הַשְּׁלִים חוֹזֵר לְרָצָה : (סס) (ו) ש"ץ שְׁטַעָה בַּתַּפְלָתוֹ בְּלֹא אֲמַר יַע"ו לֹא יַחֲזוֹר וְיִסְמָךְ עַל תַּפְלָתוֹ בְּקוֹרֵר לֵכֵן יֵאמַר אֱלֹהֵי נֶזֶר וְיַפְסַע ג' פְּסִיעוֹת אַחֵר הַתַּפְלָה בְּקוֹרֵר : (ס' קי"ט וקכ"ג) בִּרְה"ה וּבְחֻה"מ אוֹמְרִים זֶה :

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיִבָּא וְיִגְיַע וְיִבְרָא וְיִבְרָךְ וְיִשְׁמַע וְיִפְקֹד וְיִזְכֵּר וְיִזְכְּרֵנוּ וְיִפְקֹדֵנוּ וְיִזְכְּרֵנוּ אֲבוֹתֵינוּ. וְיִזְכְּרֵנוּ מִשִּׁים בֶּן דָּוִד עֲבֹדָה. וְיִזְכְּרֵנוּ יְרוּשָׁלַיִם עִיר קֹדֶשֶׁךְ. וְיִזְכְּרֵנוּ בֵּית עֲמֻדָה בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לְבִלְטָה לְמוֹכָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְמִיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם לְרִי"ה רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה : לַחֻה"מ פְּחַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה : לַחֻה"מ חַג הַסַּפּוֹת הַזֶּה : וְיִזְכְּרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְמוֹכָה. וְיִפְקֹדֵנוּ בּוֹ לְבִרְכָּה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וּרְחֻמִּים חוּס וְתִגְנוּ. וּרְחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ סֶנֶן וּרְחוּם אָתָּה : וְתִחְיֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבָךְ. לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְּסוֹרֵר שְׂכִינָתוֹ לְצִיּוֹן :

(ד"ה) כְּשֶׁאֲמַר מוֹדִים כּוֹרֵעַ רֹאשׁוֹ וְנוֹפֵי כְּאֶנְחוֹן בִּב"א (עֵינֵי אִי"ר בְּשֵׁם רַש"ל) עַד שִׁיתַּפְּרוּקוֹ כֹּל חוֹלִיוֹת שֶׁבַּעֲדֶרָה וְזֶכֶן וְחֹלָה שְׁלֵמוֹ יִכּוֹל לְשַׁחֵט כ"כ כִּיּוֹן שֶׁהֲרִכִּין רֹאשׁוֹ דִּיו וּכְשֶׁהוּא זֹקֵף וְיִזְקֹף בְּנֶחֱת רֹאשׁוֹ תַּחֲלֶה וְאִח"כ כֹּל נּוֹפֵי שֶׁלֹא תַּחֲלֶה עָלָיו כְּמֹשֶׁה : (ס' קי"ג)

מוֹדִים דְּרַבְּנִין

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שְׂאֵתָה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל בְּשָׁר וְיִצְרֵנוּ וְיִצְרֵךְ בְּרָאשִׁית בְּרִכּוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְתִקְדּוֹשׁ עַל שֶׁתִּתֵּינָהּ וְתִקְדְּמָנוּ בְּנֵי תִּתְּנֵנוּ וְתִקְדְּמָנוּ וְתִתְּנוּ לָנוּ וְתִתְּנוּ לְחַצְרוֹת קֹדֶשְׁךָ לְשִׁמּוֹר תִּקְדֶּךָ וְלִשְׁנוֹת רְצוֹנָה וְלִשְׁכָּדָה בְּלִבְךָ שְׁלֵם עַל שְׂאֵתָנוּ מוֹדִים לָךְ. בְּרוּךְ אַתָּה הַתְּהוֹדָאוֹת :

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שְׂאֵתָה

הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיִּינוּ מֶגֶן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדָה לָךְ וְנִסְפָּר תִּהְלֶתְךָ עַל

חִינּוּ

מִקּוֹר הַבְּרִכּוֹת

הַרְפוּץ בְּנוֹ וְהַרְצֵנוּ וּבִיטְרִי כְּת"י מוֹבֵא שֵׁם אֲח"י כֹּל נֹסֵחַ וְהַעֲרֵב עֲלֶיךָ שְׁאוּמִרִים בְּרַגְלִים, וּבְמִדְרַשׁ תַּחֲלֵם אִתָּה : כֹּל אוֹתָן הָאֱלֹמִים שֶׁנִּפְּלוּ בִּימֵי דָוִד לֹא נִפְּלוּ אֵלָּא עַל שֶׁלֹא תַבְעוּ בְּנֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ כִּי וְהָלֹא דְּבָרִים קוֹרָא כִּי אֲנוּ שֶׁחָרַב בִּימֵינוּ עַל אֲכוּ"כ כִּי דְּמִיכָל הַתְּקִינוּ חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִתַּפְּלִים ג' תַּפְלוֹת בְּכָל יוֹם. אֲנִי הִשַּׁב שְׂכִינָתְךָ לְצִיּוֹן וְסִדֵּר תַּעֲבוּדָה לְיִירוּשָׁלַם ע"כ, וּמִסְכִּים לְנוֹסַח הַיּוֹטֵר. וּבְרַש"י בְּרִכּוֹת י"א מוֹבֵא תַּחֲמִיטָה הַבְּרִכָּה שֶׁהָיוּ מְבָרְכִין בּוֹמֵן שְׂבִיחַת מ"ק קִיִּם. בְּרוּךְ הַמִּקְבֵּל עֲבוּדָה עִמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרַצּוֹן. אִי נִמְי שְׁאוּתָךְ לְבִדָּךְ בִּירְאָה עֲבוּדָה. עכ"ל

מודים אנחנו לך [שאתה הוא] ה' אלהינו ואלהי אבותינו צור חיינו מנן ישענו אתה הוא לדור ודור, גודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידיך ועל נשמותינו הפקודות לך [ועל נסיד שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת] הטוב כי לא כלו רחמיך, המרחם כי לא [תמו] הסריך. ומעולם קיינו לך, לא הכלמתנו ה' אלהינו (כד) [ולא תעוכנו ואל תסתור] פניך ממנו. [נוסה על הנסים כהנכה עיין לקמן כ"ב סימן כ"א. ונוסח על הנסים כפורים עיין לקמן ח"ב סימן ס"ו]. **ועל** כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו לעולם ועד. [נוסח וכתוב ע"ל ח"ב סי' ק"ה]. **ובל** החיים יודוך סלה, ויהללו (כה) [שמך] הטוב באמת, בא"י הטוב שמך ולך נאה להודות. **שים** שלום טובה וברכה [תן] וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך, וברכנו (כו) כלנו כאחד באור פניך כי (כז) [במאור] פניך נתת לנו ה' אלהינו (כח) [תורה וחיים] אהבה וחסד, צדקה [וברכה] ורחמים [ושלום] וטוב בעיניך לברך את עמך בכל עת. [נוסח כספר חיים ע"ל בסדר רבינו ח"ב סימן ק"ה]. **ל**. בא"י המברך את עמו ישראל. (כט) [נוסח אבינו מלכנו נזכר בסדר רבינו כחלק ב' סי' ק"ט].

בז. לא. **וכורע** בהודאה תחלה וסוף. תני חרא הכורע בהודאה ה"ו משובח ותניא אידך ה"ו מנונה. קשיין אהרדי, ומשנינן לה, הא (ה) [ולכתחילה] הא לכסוף, ואמרינן רבא כרע תחלה וסוף, אמר רבא חזינא ליה לרב נחמן דכרע תחילה וסוף, הוינה ליה לרב ששת דכרע תחילה וסוף. ומקשינן ותניא הכורע בהודאה ה"ו מנונה. ומשנינן כי תניא התיא בהודאה שבהלל, וחדר תו מקשינן ותניא הכורע בהודאה ובהודאה שבהלל הרי זה מנונה ומשנינן תו כי תניא התיא בהודאה של ברכת המזון : **בא. לב.** **ולא** מבעי ליה לאינש לאוסופי אסדר צלותא דכתבינן לעיל.

מנן האלף

שנוי נוסהאות והנהות

(פד) **לא** עזבתנו ולא הסחרת פניך ממנו, (כה) **לשמך**, (כו) **אבינו**, (כז) **באור** (כח) תורה חיים (כט) **בשלום** :

בז. לא. **וכורע** בהודאה תחלה וסוף. הרי"ף ז"ל גרס במשנה אלו ברכות שאלם שוחה בלכות כו' ובהודאה תחלה וסוף. והדר מעתיק בנמרא הכורע בהודאה של הלל כו' ולא גרס **תני חדא** ולא **קשיין אהרדי** אבל בנמרא שלנו ליתא בן במשנה ואינה אלא ברייתא. וכן כתבו הרא"ש ורשב"א בחידושיהם. וכן הוא גרסת רבינו הגאון. והראב"ד פירש דש"ץ ויחיד המתפלל פשיטא דכרעי תחלה וסוף, אלא דהאי פלוגתא הוא בכריעת מודים דרבנן, וכדגרסין בירושלמי הכל שוחקין עם הש"ץ בהודאה, אר"ז בלכד כמודים, ועירא הוה סומך לקרוביה [שהי' מאריך עם הש"ץ] כדי שיהא שוחה עמו תחלה וסוף. אבל אין דעת רבינו בן. ומייתי להאי לקמן לענין מודים דרבנן, ע"ש.

בא. לב. **ולא** מבעי ליה לאינש לאוסופי אסדר צלותא כו' דתניא כו'. **הא** בתחלה :

חִינְנוּ הַמְסוּרִים בְּיָהֳךָ וְעַל גְּשֻׁמוֹתֵינוּ הַפְקוּדוֹת לָךְ וְעַל גְּפוֹלָתֵינוּ וְעַל נְפִלְאוֹתֵינוּ וְעַל מַלְכוּתֵנוּ וְעַל עֲרֵב וּבִקָּר וְצַהֲרִים. הַמּוֹב בִּי לֹא-כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם בִּי-לֹא תִמּוֹת הַסִּדִּיק מַעֲוָלִים קִוִּינוּ לָךְ :

(ד"ה"ח) (א) בחנוכה ופורים חומרים על הנסים. שכה לומר על הנסים ונזכר קודם שאמר השם מזכרת. הטוב שמך אפילו אמר ברוך אתה חוזר וחומר על הנסים אבל אם כבר ביים הזכרה לו שאמר ברוך אתה השם אינו חוזר : (תרפ"ב ותרפ"ג) (ג) אם בשטן פורים אמר ע"ג אינו חוזר : (ט"ז ותרפ"ג)

עַל הַנְּסִים וְעַל הַפְּרָקָן וְעַל הַמְּבֹרָה וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמְּלַחֲמוֹת שְׁעִשִּׁית לְאַבּוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמַן הַזֶּה :

לפורים

לחנוכה

בַּיָּמִי מִתְּתִיחֵנוּ בְּן יוֹחָנָן בֶּהֱנָה גְּדוֹלָה חֲשֻׁמוֹנָאִי וּבְנָיו בְּשִׁעְמֻדָּה מַלְכוּת יָנוּ הָרָשָׁעָה עַל עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁפִּיחֵם תּוֹרְתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מִתַּחֲתֵי רַצּוֹנֶךָ.

ולאבד

ואתה

מערכי לב

מקור הברכות

הַמּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ, וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תִמּוֹת הַסִּדִּיק. ב"ז"ד גַּם אִם יִהְיֶה מְקוֹר הַמּוֹב הַחֶפֶץ וּמִתְּחִילָה תִּמְדָּה לַהֲטִיב לְזוּלָתוֹ, מִ"מ יִמָּנֵעַ חֶסֶד מִשְׁוֹנָאִיו, כִּי לֹא יִחְפֹּץ טוֹבָה וְלֹא יִרְחַם עֲלֵיהֶם. וּלְפַעֲמִים גַּם אִם יֵאָדָּה בְּכָל חֶפֶץ לִבּוֹ לַהֲטִיב, יִקְרָה גִּבֹּר שְׁאִין בְּכָחוֹ לַעֲשׂוֹת הַחֶסֶד שֶׁמִּבְּקָשִׁים מִמֶּנּוּ, אֲבָל הַקִּבָּה הוּא מְקוֹר הַמּוֹב וְהַחֶסֶד שֶׁלֹּא כָלוּ רַחֲמָיו גַּם מִשְׁוֹנָאִיו, וְנוֹהֵג גַּם עִמָּם בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים גְּדוֹלִים, וְהוּא הַמְרַחֵם שֶׁלֹּא תִמּוֹת רַחֲמָיו וְחֶסֶדוֹ סֵלָה :

עכ"ל. צורך חיינו מגן ישענו. בנוסח ספרד, צורנו צור חיינו. אבל הרב ז"ל גרס כנ"א והוא גרסת רבינו הגאון. ועל גשמונתו הפקודות לך. המ"ם בחולם כ"ב ריש סופר דלא כרש"ל, וכן הוא בסדר הגאון. שבכל עת ערב ובקר, ביוטרי כתי"א. איתא, שבכל יום" עת ערב ובקר, ומהר"ל מחק חיבת. עת, אבל אין צורך למחוק. דהכונה עת של ערב ועת של בקר וכמו שנמצא בבכחוב [ש"ב י"א], ויהי לעת ערב" ובידמה [קפי' כ'] בעת צהרים, וגרסת הגאון, וטובתך שבכל עת" והשמיט חיבת. ערב ובקר וצהרים". ב"י. לא תמו הסדרי, כ"ח נוסח ספרד ואשכנז ע"פ נוסח

רבינו הגאון ז"ל וביוטרי כתי"א ב"מ כתוב. כי לא חמנו" ע"ש הכתוב [איכה ג] "חסדי ה' כי לא חמנו כי לא כלו רחמיו", ובא שמה גזין במקום מ"ם, אבל תפלת צריכה לשון מבורר, ואולי לא כיון גם שם על החסדים רק על ישראל, ולכן העיקר בגרסתנו, וביוטרי-האורגנלי כתי"א. גרס נמי, חמו". כי מעולם קיונו לך, כן הוא גם ג"ס והרב ז"ל, ומקורם הוא נוסח-היוטרי כתי"א. אבל חיבת, כ"י קשה המובן, ובש"כ שכל הענין מדבר אך בשבחי השם יתב', ואינו ענין לברכה זו, ואולם טעם, כ"י כמו, אשר". אבל גרסת-הגאון ז"ל, ומעולם קיונו לך לא הכלמתנו ה' אלהינו וב"ג מחזור רומי. ור"ל שמעולם אשר קיונו לך לא הכלמתנו ולכן נקוה שלא תעובנו כ"י, ורב סעדי' גאון ז"ל ל"ג. כלל נוסחא זו אלא שמודה על היינו כ"י ועל נסיד' כ"י ועל כלם תחברך ותחרומם כ"י

תפלת שחרית

קכט

וּלְאַבְרָם אֶת כָּל הַיְּהוּדִים
מִנְעֵר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים
בְּיוֹם אֶחָד בְּשִׁלְשָׁה
עָשָׂר לַחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר
הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם
לְבוֹז. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ
הַרְבִּים הַפָּרָפָה אֶת עֲצָתוֹ
וְקִלְקֵלָתָהּ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ.
וְחַשְׁבוֹתָ לוֹ גְּמוּלוֹ
בְּרֹאשׁוֹ. וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֵת
בְּנָיו עַל הָעֵץ:

לְחֹדוֹת וּלְהַקְלֵל לְשִׁמְךָ

וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים עֲמֹדָתָ לָהֶם
בְּעֵת צָרָתָם. רַבָּם אֶת רִיבָם הִנֵּה אֶת
דִּינָם גִּקְמָתָהּ אֶת גִּקְמָתָם. מִסֵּרָתָ
גְּבוּרִים בְּיַד חֲלָשִׁים וְרַבִּים בְּיַד
מַעֲטִים וּמִמָּאִים בְּיַד טְהוּרִים וְרָשָׁעִים
בְּיַד צַדִּיקִים וְזָדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתְךָ.
וְלֵךְ עֲשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ
וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְּדוּלָּה
וּפִרְקָן כְּחֵים הַזֶּה. וְאַחֵר כֵּן בָּאוּ בְּגִיּוֹת
לְדַבֵּר בִּיתְךָ וּפָנּוּ אֶת הַיְּכָלְךָ וּמִתְּרוּ
אֶת מִקְדָּשְׁךָ. וְהִדְלִיקוּ גִירוֹת בְּמִצְרוֹת
קֹדֶשְׁךָ וְקִבְּעוּ שְׁמוֹנֵת יָמֵי תְּנִיפָה אֵלָיו
הַגָּדוֹל:

וְעַל-כָּלֵם יִתְפָּרֵךְ וְיִתְרוֹמֵם שְׁמְךָ מִלִּפְנֵי תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

(דח"ה) חס שכה לומר וכתוב חס נזכר קודם שחמר השם מזכרת הטוב חוזר ואם לא נזכר
עד לאחר שחמר השם אינו חוזר. (סי' תקפ"ג) בזכרת הטוב כשיחמר ברוך יכרע
וכשיחמר אחת ישתחוה וכשחומר השם יזקוק:

בעש"ת וכתוב לחיים טובים כל בגי ברייתך:

וְכָל חַיִּים יוֹדוּךָ כְּלָה וַיְהִלְלוּ אֶת שְׁמְךָ בְּאַמֶּת הָאֵל
יְשׁוּעָתָנוּ וְעֲזָרָתָנוּ כְּלָה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שְׁמְךָ וְלֵךְ
נָא לְחֹדוֹת:

(דח"ה) (א) ח"א ח"א ברכנו רק בשחרית ובמוסף אבל לא במנחה: (סי' קכ"ז) (ב) כת"ס
אומרים גם במנחה וכל זמן שאומרים ח"א אומרים שים שלום: (לכ"ס וס"ר ס"ס)
(ג) ח"א ח"א בזית האכל: (ד"ר) (ד) אין הצורך ענין אחריו אמר אלא כן יהי רצון (ס"ס)
אלהינו

מקור הברכות

יחיד אתה ואין זולתך, עיין שני נוסחאות. ונעל כלם יתברך ויתרום, וכ"ג הרב. אבל ג"ס "ויתנשא תמיד"
ויהללך את שמך באמת האל ויזכרנו, וג"ס "ויהללו ויברכו את שמך הגדול באמת לעולם כי טובי,
ונמצא לשון זה ברריא, אך מה ש"ס יימים "האל ישועתנו ועזרתנו סלה האל הטוב" לא מצאתי בשום
מקום, ואולי הוסיפו "האל הטוב" כדי להסמיך מעין חתימה סמוך לחתימה, וכעין זה נמצא לרבינו
הגאון דגרים, ויהללו את שמך הטוב באמת, אבל נוסח אשכנז כנוסח הוטריו כתי' יי. והיינו
מעין חתימה שכל הענין נובע על הטוב כי לא כלו רחמיך. מודים דרבנן. כל הנוסחא כפי שנמצא
בגמרא, וב"ג הרב ז"ל. בעל הנסים לחנוכה, גרסת הוטריו כתי' יי. להשכיחם "מתורתיך", במ"ס,
ובענין לפורים גרסתו "אשר" בקש להרג. בברכת כהנים ושמו את שמו עמ"ש במגן האלף סי'
ס"ב

לש"ן אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בכרכה המשלשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך. האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור :

יהיה פניו נגד ההיכל נגד ימינו נגד ההיכל נגד שאלו נגד שאלו
יְבָרְכֶךָ יי' וְיִשְׁמְרֶךָ יי' יֵאָר יי' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ יי' וְיֵשָׂא
 נגד ההיכל נגד ימינו נגד שאלו נגד ימינו
יי' פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיִשָּׁם לְךָ שְׁלוֹם :

ויכין שנגבר ימינו הוא מלת הרחמים על מלת הדין

למנחה ולמעריב

לשהרית

שִׁים שְׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה* וַחֲסֵד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ בְּרַכְנוּ
אֲבִינוּ בְּלִנּוּ בְּאַחַד בָּאוֹר פְּגִינָה כִּי בָאוֹר פְּגִינָה
נִתַּף גִּנוּ יי' אֱלֹהֵינוּ תוֹרַת חַיִּים* וְאַהֲבַת חֵסֶד
וְצִדְקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם. לְכָל הַשְּׁלוֹם
וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל עֵת וּבְכָל שְׁעָה
בְּשְׁלוֹמְךָ : כַּסְפֵּר בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְּבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
בְּשְׁלוֹם :

בספר

מקור הברכות

ס"ב אות ד'. הן חסד ורחמים, כן הוא גם נוסחת רבינו הגאון והויטרי, והם ששה דברים : שלום, טובה, ברכה, חן, חסד, ורחמים. נגד ששה ברכות שבברכת כהנים, והספרדים והרב ז"ל מוסיפים "חיים" הן וחסד. ולא ראיתי זאת בכת"י וגם הרד"א ליג. כללן כאחד, כ"כ השב"ל בשם רב ש"ש גאון ורס"ג דאמרינן, "כאחד" ולא "כאחת". כי באור פניך. כן כתב המנהיג וכן השב"ל לקט בשם הגאונים דבמתיבתא ובכבל אמרינן, "כי באור פניך" ע"ש הכתוב, "באור פניך יהלכין", וברע"ג וברס"ג איתא, "כי במאור פניך". תורת חיים, כ"ה בוטרי א. ורע"ג כת"י ב"מ, וכן הוא נ"א והרב ז"ל, אבל בסדר שלפנינו איתא, "תורה וחיים" וכן נוסח ספרד. וְאַהֲבַת חֵסֶד. ונוסחת רבינו, אהבה וחסד" וכן ב"ס, ונוסח הויטרי כת"י א. אהבת חסד בלי וא"י. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ. ונ"ס, "לברכנו ולברך" כו' ולא מוצאתי כן בכת"י, וגם הרד"א ליג. "לברכנו" גם מה שמסימים "ברוב עז ושלום" איתא, והעיקר כנ"א וכ"ג הרב ז"ל. הַמְּבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשְׁלוֹם, כ"ה בסדר רע"ג בכת"י ב"מ ובסדר שלפנינו איתא לחיבה, בשלוש ונראה שהוא שגיאת המעתיק, וגם בוטרי א. חותם בשלוש, וכל נוסח הברכה שמה כנ"א רק שנשמט שם מלת, "חן" ובא שם, אהבת חסד, בלי וא"י והאחרונים חוסיפו הוא"ו שלא נמטה לעשות זאת תואר לתורת חיים. וְכָתִיב הַמְּנַהֵג, התומכים. עושה שלום ברכנו כלנו ברוב עז ושלום ברוך" כו' לא יתכן דמטבע ארוך הקינה חכמים והם עושים ממנו קצר כברכת פירות ומצות שפתיחתן היא החימתן ולא יצאו י"ה, עכ"ל, ודבריו צ"ע, מ"ש נוסח זה מיוסח שאר כל הברכות הסמוכות לחברתן, ואינו דומה כלל לברכת פירות ומצות, וגם ברס"ג מצינו נוסחא דגממחה הוא"ל, "שים שלום בעולם, ועל ישראל עמך יהי נא שלום מעויע ברוך", עכ"ל. ועמ"ש בעל הגיון לב בשם החכם שיר שהקדמונים היו חותמין כל השנה, עושה השלום, וראותיו ממדרש ויקרא ט' פ"ט, ומומ' סופרים מ"י ה"ז, וכ"כ בס' עבו"ו וכן מוצאתי נוסחא זו לכל השנה בסדורי אוקספורד כת"י, ומ"ש בס' עבו"ו שהטור כתב כן בס' קליג בשם רב עמרם לא מוצאתי רק בס' קכ"ז לפי גרסא

בעש"ת אומרים בספר חיים וכו' ואם לא אמר אין מחזירין אותו

בעש"ת **בְּסֶפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפְרָנְסָה טוֹבָה נְזָכָר וְנִקְתָּב לְפָנֶיךָ אֲנִיחָנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וְלְשָׁלוֹם : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם :**

(ד"ה ח) (א) במדינתנו שנוהגין לומר אלהי נצור קודם יהיו לרצון. יכול להפסיק לאחר דהאל הקדוש ולקדים ולקדושה ולזכרו לאחר שהתפלל י"ח ברכות עד אלהי נצור כמו שפוסקין באמצע ברכות ק"ט בתוך הפרק וכמ"ס קודם יוצר מור. ולכתחלה כששמע שה"ע התחיל לחזרת הש"ן יקצר בתחנונים ויאמר יהיו לרצון ופוסע ג' פסיעות בכדי שיענה קדים או קדושה או ברכו ואם אין לו שהות לפסוע אומר מיד יהל"ר. וה"ה בקראו לש"ת בתוך אלהי נצור : (ע"ס ק"ד) (ב) והנוהגין לומר יהל"ר מיד לאחר התפלה קודם אלהי נצור אסור להם לענות קדים וקדושה או ברכו קודם יהל"ר רק אח"כ מותר כמ"ל וכן יש לעשות. (סס) טוב לומר יהיו לרצון לפני התחנונים ואחרי התחנונים :

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגואלי :

אֱלֹהֵי נַצּוֹר לְשׁוֹנֵי מַרְעַ וּשְׁפָתַי מִדְּבַר מְרָמָה* [וְלִמְקַלְלִי] נִפְשֵׁי תְדוּם וְנִפְשֵׁי בְּעֶפֶר לִבִּי תִהְיֶה. פֶּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתְךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּדְרֹךְ נִפְשִׁי. וְכָל* [הַחוֹשְׁבִים] עָלַי רָעָה מִהֲרָה הִפֵּר עֲצָתָם וּמְקַלְלִי* [מִמֶּשְׁכְּבָתָם] :

יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אבעוס היום ושלא אבעוסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הבנעה וענוה. מלבנו ואלהינו יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך וקבץ קבוץ גלויות ופרח צאנך ושמה עדתך :

עֲשֵׂה לִמְעַן שְׁמִיךְ. עֲשֵׂה לִמְעַן יְמִינְךָ. עֲשֵׂה לִמְעַן חַדְשֶׁתְךָ. עֲשֵׂה לִמְעַן תוֹרָתְךָ. לִמְעַן יִחְלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲגִיזֵי:

סגולה שלא ישכח שמו ליום הדין יאמר קודם יהיו לרצון פסוק המתחיל בלות ראשון משמו ומסיים בלות אחרון משמו עיין מזה בס' של"ה :

יְהִיו לְרָצוֹן אֲמָרֵי פִי וְהִגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי :

עושה

מקור הברכות

גרסת הבי"ח, ע"ש, אבל אין זה עיקר. ומ"ש הגאון בס"ד, ומסיים עד עושה השלום" אין זה אלא שיטת דלשנא, מהמעתיק ע"י נוסחאות אחרות. חרבינו וכן הרמ"ג נוסחתם בכל השנה כלה ואפי' בעשרת י"ח לחתום המברך את עמו ישראל, ומ"ש בשם הטור בס"י קל"ג טענה במח"ב, דהטור כתב בשם ר' ע' דלאחר שסיים ש"ץ עושה שלום נוהגין לומר אין באלהינו, וכן הוא באמת לפנינו בסדר"ע ס"ה, ע"ש, אבל קאי התם על קדיש שלם דיהגדל, שש"ץ אומר אחר תפלתו, שסמיים עושה שלום כו'. וְלִמְקַלְלֵי נִפְשֵׁי תְדוּם וְנוֹסֵחַ הַיְטוּרִי כו' ו' וְגוֹלְלֵי וְגוֹרֵם וְכָל הַמַּחֲשָׁבִים כו' וְקַלְלֵי. מחשבותם. מלבנו אלהינו יחד שמך כו'. הטור ס"י קכ"ב כתב כן בשם י"ש שאומרים והביא אגדה, אמר שמואל כל הזמן לומר ד' בדרים הללו זוכה ומקבל פני שכינה, עשה לִמְעַן שמך ע"ל ימינך, ע"ל תורהך, ע"ל קדושתך, וכן נהגתי לאמר אלהי נצור כו' והעתיק שם כל דברי ר"ע עד ה' צורי וגואלי, אכן בסדר רס"ג ובושרי לא גרסו אחרי המברך את עמו ישראל, אלא אלהי נצור עד וקלקל

מחשבותם

סדר רב עמרם השלם

דתניא [במכות כ"ח-מגילה י"ז ע"ב] שמעון הפקולי (ה) [החסיד] שמונה עשרה ברכות לפני ר"ג על הסדר ביבנה. ואמר ר' ירמיה ואי תימא ר"ה בר אבא (ז) ואמרי לה במתניתא-הנא מאה ועשרים וקנים ומחם כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות לר"ג. על הסדר :

מב. תנו רבנן [מגילה י"ז] מנין שאומרים אבות לר"ג. ת"ל הבו לה' בני אלים, ומנין שאומרים גבורות ת"ל הבו לה' כבוד ועז, ומנין שאומרים קדושת השם. ת"ל הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש. ומה ראו לומר בינה אחר קדושת השם דכתיב והקרישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו וסמך ליה וידעו תועי רוח בינה ורוננים ילמדו לקה. לר"ג. ומה ראו לומר תשובה אחר בינה (ה) השמן לב העם הוזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יכין ושב ורפא לו. אי הכי לימא רפואה בתר תשובה, לא סלקא דעתך דכתיב וישבו אל ה' וירחמיה ואל אלהינו כי ירבה לסלוח, אלמא בתר תשובה סליחה היא, ומאי חזית דסמכת (ז) אחאי סמוך אחאי, התם כתיב קרא אחרינא הסולה לכל עונכי הרופא

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

מא. (ה) "הסדר" כצ"ל. (ז) "אמר ר' יוחנן" הוא כמס' ברכות כ"ח, ומגילה י"ז, וכוונת הגאון למאי דאסיק שם מכאן וחילך אסור לספר בשבחו של הקב"ה, ופירש"י שאסור לספר בקביעת ברכה :

מב. (ה) צ"ל "דכתיב" (ז) "אחאי סמוך אחאי". **לג.** על הסדר. ככ"י סי' קי"ב בשם שגלי הלקט כ' מנאמי אגדה "מאי על הסדר זה סדר עולם, שכן מצינו י"ה ברכות של תפלה מעולם היו מתוקנות זו אחר זו ואנשי כה"ג כללם ותקנום כסדרן עד לפיכך כשנבאו אנשי כה"ג ותקנום כסדר הזה, פתחו מלאה"ש ואמרו ברוך חכם הרזים. ע"ש בש"ל ובתניא. וכ' הב"ח משמע דה"ק שמעולם היו סדורין י"ה ברכות. מפי אבותינו, ושכחום והזרו ותקנו אותן על הסדר שהיו מסודרין מעולם, עכ"ל. אבל בזה"מ המעשים שנעשו לא קרו כפי סדר הברכות שתקנו אנשי כה"ג, שרפואת אברהם שכנגדה נתקנה ברכת רפואה, קדמה לגאולת ישראל. וכן תמצא שם הרבה. ואדרבא לא נתקנו כפי שהיו מסודרות מעולם, אבל לענ"ד הכוונה הוא להיפוך שהברכות כבר היו מתוקנות זו אחר זו ע"פ המאורעות, אבל אנשי כה"ג כללם ותקנום כסדרן הנריך להם בסדר עולם, וכמוש"ש בש"ל. "שמעינן מהבא שאם לא אמרן על הסדר לא יצא" :

מב. לר"ג. ת"ל הבו לה' בני אלים השתחוו. ובגמ' איתא אך רישא דקרא. ורש"י פי' סיפא דקרא השתחוו לה' בהדרת קדש :

לה. ומה ראו לומר בינה אחר קדושה, כתב הב"ח סי' קי"א איכא לתמוה כיון דבינה התהלתא דלחמשיית-ובלן צריכין להיות סדורות אהריה א"כ ממילא היא אחרי קדושה. וכתב: דקשיא להו בזה שאינה מתהלת לשון שאלה כשאר הברכות אלא לשון שבה "אחיה חונן", וגרסה מזה שטעמו כיון שאינה קדוש ושמן קדוש, ומשך מזה שאלה הוין הדעת, לכן נשאל, חנונו מתוך דעה. והשתא ק"ל מנ"ל דבינה נאצבת מתקדשה, עכ"ל :

אבל עדיין איכא לתמוה על כל שינוי הלבושים דתחלה אמרו בבבליה מנין שאומרים אבות גבורות וקדושות. ולא פריך כלל על סדרן זה אחר זה. ואח"כ שאלו בבבלי ובירושלמי פ"ב ה"ד בלשון "ומה ראוי שאומרים בינה אחר קדושה, וכן משמו בלשון זה גם על תשובה, וסוב

תפלת שחרית

קלא

(ד"ה) (א) קודם יהי רצון מלפניך כירע ופוסע ג' פסיעות לאחריו ככריעה א' ואחר שפסע ג' פסיעות בעודו ככריעה קודם שיזקף כשיאמר עושה שלום במרומיו יהפוך פניו לזד מחלו וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו יהפוך פניו לזד וימינו. ואח"כ יסתחוה לפניו ויאמר ועל כל ישראל כעבד הנפטר מרבו ואומר יהי רצון (סימן קכ"ג ע"ש בא"ר) : (ב) במקום שכלו הפסיעות יעמוד (ויכוין רגליו כמו בתפלה) ולא יחזור למקומו עד שיגיע הש"ץ לקדושה ואם המקום צר ודחוק לא יחזור לפחות עד שיתחיל הש"ץ להתפלל התפלה בקו"ר והש"ץ עמו יעמוד כדי הילוך ד"א קודם שיחזור למקומו להתפלל וכן כשתתפלל ביחיד יש להמתין כשיעור ה"ל אבל בשעת הדקה ושהה עכ"פ כדי הילוך ד"א (סס) : (ג) כשפוסע עוקר רגל שמאלו תחלה ושיעור פסיעות אלו כדי ליתן גודל בלד עקב ולא יפסע פסיעות גסות יותר מזה : (סס) (ד) אם השלים תפלתו והי' אדם מתפלל אחריו אסור לפסוע ג' פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו שאם לא ימתין ויפסע מיד הרי הוא כעובר לפני המתפלל וצריך לדקדק בזה אפי' אם האחרון התחיל להתפלל אחריו : (סי' ק"ב) (ה) יחיד המתפלל בלבוש וסיוס תפלתו קודם לש"ץ אסור להחזיר פניו ללבוש עד שסיים הש"ץ את תפלתו בלבוש ויפסיע : (סי' קכג)

עֲשֵׂה שְׁלוֹם בְּמִרְוֵמוֹ הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל

ישראל

מקור הברכות

מחשבתם, ומסיים חיכת יהיו לרצון וגו', ובשים ישן לא גרס בגמרא. ולמקללי נפשי תדום" אלא ונפשי כעפר כו'. וגם החיד"א עמד ע"ז, דהא הקורא לו ממזר, נזין, חלל, ושוחק חוששין לו ולמשפחתו כדאיתא באהע"ז סי' ב'. ולק"מ דאדרבא שתיקותא דבבל היינו יחוסא. כמו"ש במס' קדושין ע"א, ולא אמרו כל שקורין לו ממזר ושוחק חוששין בו רק בא"י ובדורות הראשונים, שהיו ביד נזקקין למי שחרף חבריו, ומענישין אותו, לכן הוי שתיקה כהודאה, אבל עכשיו השותק על מריבה ה"ז משובח כמו"ש הרמ"א שם, וכן בבבלי שלא דנו דיני קנסות שפיר התפללו ולמקללי כו', אולם ביוטרי כתי' א. איתא, ומקללי נפשי תדום" וקאי על הקב"ה, ומיושב קו' החיד"א בלא"ה : ועיין בהר"י פ' ת"ה שמנהגם היה לומר יהיו לרצון חיכת אחר תפלתם, דאל"כ למה אמר ל"ש שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, והי"ל ל"ש שלא אמר עדיין יהיו לרצון. אבל אמר ז"ל כמאן דעקר רגליו דמי, ומ"ש מר ברי' דרבינא הוה אמר אלהי צנור עד יהיו לרצון כו' ומשמע שאמרו בסוף תחנונים, ויל שאחרי שה' מתפלל מעומד ה' אומר אלו התחנונים מיושבי ונראה שאפי' ואמר יל"ד אחר התחנונים אין בזה איסור כו' ע"ש. אבל מנהגנו לאמר יל"ד אחרי התחנונים, וכי"מ מנוסח רבינו הגאון ונוסח רבינו סעדיה שלא העתיקו יל"ד רק אחרי התחנונים, ומשמע שגם לכתחילה יכול לומר בסוף התחנונים, ונראה דפסקו כמר ברי' דרבינא דבתראה הוא, ומרב"י דאמר ל"ש שרגיל לומר תחנונים אין ראי' דיל' דס"ל ככל הנך אמוראי וכו', ויחנן שאמרוהו בסוף תפלתם ואחרי התחנונים לא הזכירו לאמר יל"ד. ולא קי"ל כותיהו. ואין זה כמו"ש הבי"ח שהוא מנהג טעות, אלא מנהג ותיקין ע"פ סדר רבינו והרמ"ג, וכתב המנהגז אות סי' ב' דלאחר התפלה יכול לומר תחנונים ובלא קביעת ברכה, ומכאן תשובה לאומרים, והנכנס תפלת' כו' בא"י שומע תפלת' שאסור לחתום בהזכרת השם, ועיין חו"ד סי' ק"י שלמד זאת על החתומים ברוך א"י שומע תפלת', וכן מצאתי בהרבה כתבי ידות עתיקות חתימת ברכה לאחר התחנונים. ועיין פירוש לרש"י סי' ה' שמוחר להוסיף ברכה דרך נדבה, אולם בתים' ברכות דף כ"ש כתבו דהתחומים בא"י אחרי תחנונים מגונה דמכאן ואידך אסור לספר כו'. וכתב המדרש סי' פ' אין עומדין ומובא בטור קכ"ג שהורגלו רבים לאמר שלום בשמאלי שלום בימיני, כו' כי שגו במ"ש במחזורים, [וכן ראונו אנכי בכמה כתבי עתיקים, וביוטרי] וסבורים שצריך לומר בזה הלשון, וליתא, דה"פ כשאומר עושה שלום משתחוה לשמאלו כו'. תדע דמה נשתנה סוף י"ה מסוף קריש של כל התפלות ע"ש, וכתב עוד בספר עב"י שאינו נכון להתפלל בינו לבין עצמו לאמר כאן ואמרו אמן, שאינו נכון רק לאומר קריש ולא להתפלל בינו לבין עצמו, ובסדר"ע ובכרמב"ם לא מצאתי חיבת, ואמרו" אלא אמן לבד, והסופרים לא הבדילו וכתבו בכ"מ ואמרו אמן עכ"ל, ומ"ש מסדר"ע ורמב"ם מתינהו שהם לא

בניא

סדר רב עמרם השלם

הרופא לכל תחלואיכי הנואל משהת חייכי, למימרא דנאולה ורפואה בתר סליחה, ואלא הא דכתיב ושכר ורפא לו, ההיא רפואה לאו דתחלואים דסליחה היא, ומה ראו לומר נאולה בשביעית (ג) אר"ה בר אבא, מתוך שישראל עתידין להנאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית, והאמר מר בששית קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא, מלחמה נמי התחלה דנאולה היא (ד) [והתחלה דנאולה מיהא בשביעית הויא]. ומה ראו לומר רפואה בשמינית א"ר אחא (ה) [ואיתימא ר' לוי] מתוך שנתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה לפיכך קבעוה בשמינית, ומה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית א"ר אלכסנדר כנגד מפקיעי שערים שנאמר שבור זרוע רשע ורע תדרוש רשעו כל תמצא ודוד כי אמרה בפרשה תשיעית אמרה, ומה ראו לומר קבון גליות אחר ברכת השנים, שנאמר לו, [ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל. (ו) כי מקרבי לבא, וכיון שנקבצו גליות (ז) [נעשה דין ברשעים דכתיב] ואשיבה שופטין כבראשונה ויועצין כבתחלה וכו']

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) לפנינו בגמ' איחא, אמר רבא' (ד) לפנינו בגמ' ליחא, (ה) לפנינו בגמרא ליחא, (ו) כי קרובה יושעתי לבוא כצ"ל, (ז) בכ"י ב"מ, בא משיח ועושה דין ברשעים שנאמר ואשיבה ידי עליך, וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים, וכיון שנעשה דין כלו המינים, וכיון שכלו המינים מתרוממת, כו' והיכן, כו' וכיון שנבנית ירושלם בא דוד, וכיון שבא דוד באתה תפלה, וכיון שבאתה תפלה באתה עבודה, וכיון שבאתה עבודה באתה תודה, ושם חזרו לשאול בלשון, ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה, ומה ראו לומר שם שלום אחר ב"כ, וכ"ז פלא והפלא, והלא דבר הוא.

ונראה לענ"ד ליישב כל חלופי לשונות הללו ובמחילא יתישב קו' הכ"ח, דעל שלשה ראשונות שהן שבהי ה' וללמדות מהפסוקים אין לשאול על סדרן כיון שמסודרות כך ככתוב. הבו לה' בני אלילים הבו לה' כבוד וגו' השתחוו לה' בהדרת קדש. אולם כל שאלתם היתה על בינה, תשובה, נאולה, רפואה, וברכת השנים, וברכת כהנים, ושלום, שהן בקשות נפרדות ונחוצות ככל זמן, ואפשר להקדים סדרן ולאחרון [ומש"ל בשם הרד"א וריב"ח אינו רק ענין אנדיו] ולכן שאלו עליהם מה ראו, והוכיחו שהכתובים מורים ענין סדרן, אך שינו הלשון בנאולה ושנים, ורפואה, משום דנבייהו ליכא קראי דנילוף דנאולה ראויה לקובעה בתר סליחה, אדרבא רפואה ראויה בתר סליחה, וע"כ משום דצריכה לאמרה במספר השביעית, וכן ברפואה ליתא גבה טעם הסמיכות אלא משום המספר, וכן בשנים, וכפ"ה הכ"ח שם והפרישה, אכן מקבוצ גליות ואילך שכלן המה מענין יעוד העתיד, היה סדרן וענין מסור לחז"ל בקבלה, שזוכה לראותן בסדר הזה שמתחלה תהיה קבוצ גליות, ואח"כ דין הרשעים, וכליון המינים, והתרוממות הצדיקים, ואחרי זאת תבנה ירושלם, ואח"כ יבא משיח דקנו, ותבוא תפלה, עבודה, ותודה. ויהי"ר שזוכה להם כ"ב :

לו. [ואתם הרי ישראל וגו'] מלשון שאמרו ומה ראו לומר קבוצ גליות אחר ברכת השנים, מורה בצרור שאין ישראל זוכין לקבוצ גליות אלא אחר שתסור שממת הארץ

וגו'. וזיון שנעשה דין ברשעים כלו המינים. וכולל זדים עם המינים שנאמר ושבר פושעים וחמאים יהדיו ועוזבי ה' יכלו. וכיון שכלו המינים מתרוממת קרני הצדיקים שנאמר וכל קרני רשעים אנדע תרוממנה קרנות צדיק. וכולל גרים עם הצדיקים דכתיב מפני שיבה תקום וכמין ליה וכי יגור אתכם גר בארצכם, והיון מתרוממת קרנות צדיקים בירושלם, שנאמר (ח) שאלו שלום ירושלם ישלון אוהבך. וכיון שבאו לירושלם בא דוד שנאמר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם. וכיון שבא דוד באתה תפלה שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלתי. וכיון שבאתה תפלה באתה עבודה שנאמר עולותיהם וזבחיםם לרצון על מזבחי. וכיון שבאתה עבודה באתה הודאה שנאמר זובה תודה יכבדנני. ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה, דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם, וירד מעשות החמאת והעולה והשלמים. ולימרה מקמי עבודה, אי כתיב לעשות הכי נמי, מעשות כתיב. ולימרה בתר עבודה, מא כתיב זובה תודה יכבדנני. ומאי הוית דסמכת (ט) אהאי סמוך אהאי מסתברא עבודה. והודאה חדא מלתא היא. ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים שנ' ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם, וברכה דקב"ה שלום הוא, שנאמר ה' עז

לעמו

שני נוסחאות והנהות

מן האלף

ואצרוף כבוד סיגיד וכתיב ואשיבה בו' (ח) ודרשו
שלום העיר" (ט) אהאי סמוך אהאי,"
שם

פרוטא מהכים ע"ש. אבל י"ל דגס ר"א הכי ס"ל, וכמין אכיפא דקרא כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ וגו', וזה סימן גאולה באמת וקן מגולה, לפי ענין הארץ השוממה אשר אלפים בשנה רצו בה תנים ואוחסין, וידי אדם לא עובד בה להעלותה לגרם המעלה של ארצות פוריות, וכאשר הגפן יתן פרי וסארץ יבולה, אות נכבד הוא כי קרבה ישועתנו לבוא :

אבן

בתנחומא פ' נח משמע לירושלם נבנית קודם קבוצ גליות. ואם יאמר לך אדם שכבר נתקבלו הגליות ואין ירושלם נבנית אל תאמין, למה שכן כתוב בונה ירושלם ה' וזה"ל נדחי ישראל יבנם, ודברי התנחומא הנ"ל גראה לבאר דה"ק אע"פ שמסורת אגדה בירדנו שירושלם נבנית אחר קבוצ גליות, מ"מ אם יאמר לך אדם כן שכבר נתקבלו הגליות ואין ירושלם נבנית עדיון, אל תאמין, כי כן כתוב שירושלם נבנית תהלה. וכן דעת הוזה"ק בראשית קל"ד שאמר, יתקן היכלי' ויבני קרתא דירושלם, לבתר ויקים לה מעפרא ויבנם גליותהון דשראל, הה"ד בונה ירו' ה' בו' והדר נדחי ישראל יבנם, וכדון הרופא לשבורי לב לא תחית המתים, ע"כ :

וראיתי

לברך הגאון ר' .הניח העטף בכפר פתיל תכלת דף ס"ה ונרשמות שם ככתב דעיר וחומת ירושלם וביהמ"ק שדי שמים זמם אסרי קבוצ גליות, כדמוכה בש"ס ר"ה דף ל', וכוכה מ"א ובפרש"י שם ותוס' שבעות דף ע"ו. [ע"ש שכתבו אע"ג דאין בנין ביהמ"ק דוהה יו"ט, ה"מ בנין הכניו מדי אדם. אבל מקדש העתיד שאנו מלפין עליו יגלה ויבא מן השמים.] שיראל יהיו ראויים לגם, והקב"ה בעמלו יסכלל המקדש והומת העיר, אבל

גנין

לך

סדר רב עמרם השלם

לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של חקב"ה דאמר ר"א (י) מאי דכתיב מי ימלא נבורות ה' ישימיע כל תהלתו, למי נאה למלא נבורות ה' למי שיכול להשמייע כל תהלתו (יא) [למי]:

מג. לו. אבל בתר דמסיים צלותיה אי בעי למימר וידוי אי נמי (א) מידי בעו רשותא בידיה. (ב) והכי תקינו רבנן למימר בתר צלותיה. מלכנו אלקינו יתד שמך בעולמך ויתד זכרך בעולמך. בנה ביתך

ושכלל

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(י) [שם י"ח מכות דף י"ד חוריות י"ג] (יא) "למי" נמחק:

מג. (א) בטור איתא "מירי דבעי" ור"ל כל מה שצריך, (ב) בושרי מסיים "ובלבר שלא יקבע ברכה לעצמו", וכן פרש"י שם במגילה, בטור

גליות, אבל המסורת הוא על בנין שבידי שמים, ע"ש אבל תמיהני לדבריו שיהי' בהמ"ק שבידי אדם כבר בני קודם קבוצ גליות ושבידי שמים אחר קבוצ גליות, במה יתישב לו קושיט רש"י ותוס' שם בסוגיא דר"ה לאמרו בעצמא דיום הנף שיהא כלו אסור משום מהרה יבנה המקדש ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו בהאיר המזרח השתא נמי ניכול, ולא ידעו דאשתקד לא הי' עומר והתירו האיר המזרח, ועכשיו דליכא עומר עומר מתיר, ופריך דליכני איתא, ומסיק דליכני בחמיסר, והקשו שם רש"י ותוס' הלא אין בנין ביהמ"ק דוחה יו"ט, ותירצו דבנין העתיד בידי שמים הוא. ולדבריו שכבר היה בנין בידי אדם, א"כ כבר הי' גם עומר שהתירו, וליכא למנזר שיהא יום הנף כלו אסור, א"ו דליכא אלא בנין ביד"ש לחוד. ואפשר לדחוק דגזר ריב"ז אולי יהיו ישראל זכאים ויזכו תיכף לבנין ביד"ש. אבל אין הכרח לדבריו אלא מדברי התנחומא הגל, וכבר בארנו לדברי התנחומא מתבאר כפשוטו וחולק אנמרא דידן:

והנהגון בעל ספר ארצות החיים הביא עוד ראיו' מש"ס ברכות דף מ"ט, דקבוצ גליות קודם לבנין ביהמ"ק, דאמר אין חותמין בשמים לפי שאין עושין מנות חבילות חבילות, ר"ש אומר פתח ברחס על ישראל חותם במושיע ישראל, פתח ברחס על ירושלם חותם בבונה ירו'. ורנ"א אפי' פתח ברחס על ישראל חותם בבונה ירו'. משום שנאמר בונה ירו' אימתי בונה ירושלם בזמן שנדחי ישראל יכנס, ע"כ. ואין הספר כעת בידי לעיין, אבל לפוס ריהטא אפ"ל שיהיו בזמן אחד, וכדמשמע מפרש"י שם בנין ירושלם תשועת ישראל היא, שנא' בונה ירושלם ה' "ואז" נדחי ישראל יכנס:

אבן הסוגיא דהכא מפורש וי"א דקבוצ גליות קודט, וכנראה מסדור הברכות, וממה שאמרו כיון שנתקבצו הגליות כו', וכיון שנבנית ירו' בא דוד ותפלה ע"ש, ולמדנו דירוי' וביהמ"ק ועבודה הם אחר קבוצ גליות, ולא מצאנו חולק אלא בבנין ביהמ"ק, דכאן משמע שיבנה אחרי מלכות ב"ד, כמו"ש כיון שנא דוד באתה תפלה, ובירושלמי פ"ה דמעשר שני אר"ה שביהמ"ק עתיד להבנות קודם למלכות ב"ד, וכ"מ גם בפסיקתא, אך סתמא דש"ס שלנו, וכן ר' יוסי במשנה דמעשר שני שם, וכל סדרי מעצמות הברכות שבהמ"ק, וברכה מעין ג' שתקנו לומר "על ישראל עמך ועל ירושלם עירך, ועל מלכות ב"ד משיחך, ועל הבית כו'." כ"ז מורה בבואור שבנין ביהמ"ק הוא אחרי מלכות ב"ד:

מג. לו. אבל בתר דמסיים צלותיה כו' מלכנו אלהינו יחד כו'. עיין מקור הנרכות:

אבל

ושכלל היכלך קרב (ג) משיחך. פדה צאנך. ושמה עדתך. עשה למען שמך. (ד) עשה למען מקדשך. עשה למען דתך. (ה) עשה למען גדלך ותפארתך, עשה למען מקדשך והיכלך. עשה למען משיחך. עשה למענך ולא למעננו. הרחמן הוא יזכנו לשני דמשיחולחי העולם הבא. אלהי, עד שלא נוצרתי איני כדאי, ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי, עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי, וחריני לפניך ככלי מלא בושח וכלימה, יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי מחוק ברחמיך הרבים, אבל לא ע"י יסוריני. **אלהי** נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה, ולמקללי נפשי תדום, (ו) פתח לבי בתורתך ולמצותיך הדרוך נפשי, [ונפשי כעפר לכל תחיה, והצילנו מאדם רע. ומשמן רע, ומפגע רע, ומאיש רע ומאשה רעה, ומשעות רעות, ומזדות קשות המרגשות לבוא לעולם] וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקקל מחשבותם, ותפתח לי שערי חכמה, שערי תורה, שערי תפלה ותחנונים שערי (ז) [מחיה] וכלכלה, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי :

מיד. תנו רבנן [נרכות כל] המשמיע קולו בתפלה הרי זה מקטני אמנה. וחמנביה קולו בתפלה ה"ו מנביאי השקר, והמנהק והמפחק בתפלתו ה"ו מגסי הרוח, והמתעטש בתפלתו סימן רע לו, וי"א הרי זה מכוער. הרק בתפלה, כאלו רק בפני המלך. המשמיע קולו בתפלתו, כאלו לא שנו אלא שיכול לבוין את לבו בלחש, לח. אבל אינו יכול לבוין את לבו בלחש

לית

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

מיד. לח. אבל אינו יכול לבוין לבו בלחש לית

לן בה. דע שלשה מיני כוונות יש כמו"ש בס' שיטה מקובצת בס"ד דברכות, הא'. שלא יסא כמתעסק שאין דעתו לזאתו דבר כלל שהקול יוצא מעצמו, ואינו מכוין לזאתו דבר כלל, כ' שיכוין לזאת ידי

(ג) בטור "קץ" משיחך, (ד) בכ"י ב"מ ובטור "עשה למען ימינך" (ה) בבח"י ב"מ ובטור, "עשה ימיני כבודך, ע"ל מלכותך, ע"ל קדושתך", (ו) בבחי' ב"מ, "ונפשי כעפר לכל תחיה, וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקקל מחשבותם". ופחה לבי כו', (ז) "פרנסה" ועיין נוסחת רב סעדיה : בבחי'

חובת המנוה, ג' המכוין בכל תיבה ומכוין מה שאומר, ע"ש. ועל ענין האחרון אמרו בא"י לכוין בלשם ל"ל בה, ויז"ל בס"פ א"ע שצריך לכוין לבו ל"ש בלבות, והיינו להכוין מה שמדבר בכל תיבה, וזהו עיון תפלה שפי' ר"ת במס' ר"ה ט"ז שאין יכוין לבו בתפלתו שא"ל נגזל בכל יום ע"ש. ועיין בס' ש"ל בשם ר' יעקב מניורצבורג שהביא רמ"י דילא, כיון תפלה מקום קרבן וק"ל בקרבנות בגזבה סתמא דילא ועלו לזעלים לשם חובה, ע"ש. ואין הנדון דומה, דהתם עכ"פ מעשה בידו ומעשה במקום כוונה, כמו"ש תר"י פ"ק דברכות, וכמו לולב דמלאנביה נפיק ב"י, אבל בשאינו מכוין באמירה ולא עשה גם מעשה לא עשה שום דבר, וז"ל דכל רהיטו כל הרי' מניורצבורג הוא שיצא חס כיון כמה שחזר אע"פ בלא כיון לזאת חובת מנותו, אכן גם כשלא כיון כמה שחזר אמרו ע"ו בירושלמי פ"ב ה"ב ר' ירמיה בש"ר אלעזר התפלל ולא כיון לבו, אס' יודע בחזון ומכוין את לבו ותפלל. ואס' לאו אל תתפלל ע"ש, וכ"פ בש"ע כ"י ק"א דהאידא אין חזיון בשביל חסרון כונה אלא בפסוק א' שבק"ש :

אל

ישראל ואמרו אמן :

(יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש בטהרה במונינו ונתן חלקנו בתורתך : ושם נעבדך ביראה פימי עולם ובשנים קדמוניות : ונעבדך לוי מנחת יחדה וירושלים פימי עולם ובשנים קדמוניות) :

(ד"ה) הש"ך חוזר התפלה בקול רם (ואומר מתחלה בלחש ה' שפתי תפתח כו' ובסופו יהיו לרצון כו') וצריך לזהר מאד לשמוע מהש"ך מלה במלה ולא יסיע ולא ינגן עמו. ואז"ל להזהר משיחה בטלה וצריך לעמוד בה ופניו אל הקיר ועיניו עמומות או יהא ספר התפלה פתוח לפניו לעיין בו ולכוין לכל מה שאומר הש"ך ולענות ב"ה וב"ש על כל הזכרת ה' ואמן אחר כל ברכה :

תפלה נאה הובאה מא"ל להתפלל על בניו שיאריכו ימיהם ולהיות להם לב להבין בתורה : רבון כל העולמים מלך רחמן רחם עלי ועל בני הנולדים די מאשתי (פ"ב) ותפתח לבם כפתחו של אולם כרי שיבינו עמקי וטעמי וסודי תורתך הקדושה ויהיו עוסקים בתורתך לשמה ותן להם חיים ארוכים ושנים ברובים ויאריכו ימיהם ושנותיהם כמו שכתוב ימי שנותנו בהם שבעים שנה ויזכו לזרע כשר חיים וקיימים לאורך ימים ויהיו ממולאים בתורה ובחכמה וביראת חמא ויהיו אחובים למעלה ונחמדים למטה ויהיו נושאים הן ושב"ל טוב בעיני אלהים ואדם ותצילם מעין הרע ומיצר הרע ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם ונגדלם אני ואשתי שלא ימותו לא בחיי ולא בחיי אשתי ואל תשיבני ריקם מלפניך כי אתה שומע תפלת כל פה ברחמים. ברוך אתה שומע תפלה : יחיד ברוך לקבל עליו תענית יאמר זה במנהג קודם התענית קודם יהיו לרצון ואם שכן לקבל התענית בתפלה ויכל לקבל כל זמן שהוא יום :

רבון כל העולמים הרי אני לפניך בתענית נדבה למחר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתקבלני באהבה וברצון ותביא לפניך תפילתי ותענה עתירתי ברחמיך הרבים כי אתה שומע תפלת כל פה : (יהיו לרצון וכו') ולמחר התענית במנהג יאמר זה קודם יהיו לרצון :

רבון כל העולמים גלוי וידוע לפניך בזמן שבהמ"ק היה קיים אדם חוטא ומביא קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ואתה ברחמיך הרבים מכפר ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיחא מעומ חלבי

מקור הברכות

הביאו כל בסוף התפלה נוסח עושה שלום ואין ראי' מזה, אולם ביוטרי מסיים עושה שלום עם ואמרו אמן. ומענתו למי יאמר המתפלל בער עצמו ואמרו אמן אינה טענה, שאינה כוונה שחפלה עושה שלום מתפלל ג"כ בלחש, וזכר כי במג"א סי' קצ"ט בבהמ"ז יסיים בברכת בעה"ב, ונאמר אמן, משא"כ בעושה שלום שהוא שבו של הקב"ה וכל ישראל מצוים אומר, ואמרו אמן ע"ש :

אלהינו

חלבי ודמי שנתמעט היום כאלו הקרבתי לפניך על גב המזבח ותרצני :
(יהיו לרצון וכו')

תפלה לעצירת חגשמים בשומע תפלה

וַעֲנֵנוּ בּוֹרֵא עוֹלָם בְּמִדַּת הַרְחָמִים, בּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
לְהוֹדִיעַ גְּדֻלּוֹ וְהַדְרַת כְּבוֹדוֹ. שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה תֵּן טַל וּמָטָר
לְבָרְכָהּ עַל פְּנֵי הָאָדָמָה וְתַשְׁבִּיעַ אֶת הָעוֹלָם בְּלוֹ מְטוֹבָה
וּמְלֵא יְדֵינוּ מִבְּרִכְתֶּיךָ וּמַעֲשֵׂיךָ מִתְּנֵת יְדֶךָ. שְׁמֹר וְהַצֵּל
שָׁנָה זוֹ מִכָּל דָּבָר רָע וּמִכָּד מִיָּנִי מִשְׁחִית וּמִכָּל מִיָּנִי פּוֹרְעָנִיּוֹת
וַעֲשֵׂה לָהּ תַקְנָה וְאַחֲרִית שָׁלוֹם. חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל כָּל
תְּבוֹאָתֵנוּ וּפְדוּתֵינוּ וּבְרַכְנוּ בְּגִשְׁמֵי בְרָכָה וְנִזְכֶּה לַחַיִּים וְשׁוֹבְעֵי
יְשׁוּלֹם בְּשָׁנִים חֲמוּסוֹת וְהַסֵּר מִמֶּנּוּ דָּבָר וְחָרָב וְרָעָב וְתִיהַרְעָה
וְשָׁבִי וּבִזָּה וְצָר הָרַע וְחֲלִים רָעִים וְנִקְשִׁים וּמְאֻרְעוֹת רָעוֹת
וְנִקְשׁוֹת וְנִזּוֹר עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת טוֹבוֹת מְלַפְּנֶיךָ וְנִגְלוּ בְּחַמֶּיךָ עַל
מְדוּתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִם בְּנֶיךָ בְּמִדַּת הַרְחָמִים וְנִקְבַּל בְּרַחֲמִים
וּבְרִצּוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ וכו' :

לרבויו הגשמים בשומע תפלה

יהר"מ יי אצ"א שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך
ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ובטובך
הגדול רחם עליהם שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל והם עמך
ונחלתך אשר הוצאת מארץ מצרים ואינם יכולים לקבל לא רוב רעה ולא רוב
טובה, השפעת עליהם רוב טובה אינם יכולים לקבל, כעסת עליהם אינם
יכולים לקבל. ויהי רצון שיהא ריוח בעולם וזכור רחמיך : כי אתה שומע תפלת וכו'

דין שלא לישב בצד המתפלל

(דה"ה) (א) חסור לישב בתוך ד"א של המתפלל בין מלפניו בין מלאחריו ובין מן הצדדים
אמנם אם עוסק בדברים שהם מתקוני התפלה ואפי' בפרק איזהו מקומן אצ"ל להרחיק
ומי שאינו מרחיק אפי' בעוסק בתורה ולומד אע"פ שאינו מתקוני התפלה אין מזהין בידו
ומיהו אין די בהרהור לבד רק צריך סילמוד בפיו והירא את ה' אינו יושב מלפניו כמלא עיניו
ואפילו יושב ועוסק בק"ש ומיהו מן הצדדים שלפניו אין לדקדק אבל לעמוד מותר אפי' לפניו :
(בי' ק"ב ועיין א"ר) : (ג) אם היושב בצד המתפלל חלוש אין למהות בידו : (ד) אם
(ג) אם היושב ישב כבר ועמד זה להתפלל בצדו ומכ"ש לפניו דאז הוא לאחריו אצ"ל לעמוד
שהרי זה בא בנבולו אבל עמד לאחריו דאז הוא לפניו יש לזוהר ולעמוד ואפי' בצדו כנהג חסידו'
הוא לקום מיהו כל זה צבית בלא יחזקו להתפלל אבל צב"כ הקבוע לכל אחד להתפלל צריך
לקום אפי' ישב מקודם מיוחד לכל הוא : (ה) (ז) אכור לעבור נגד המתפללים בתוך
ד"א ודוקא לפניהם אבל בצדיהם מותר : (ש) :

סדר רב עמרם השלם

לית לן בה, והני מילי ביהיד לט.] אבל בצבור לאו אורח ארעא, המצחק בתפלתו מ.] והמפחק (ה) [ה"מ לא אנים אבל אנים לית לן בה]. (ב) מלמטה אבל מלמעלה סימן יפה לו, דאמר ר' זירא [נרכות כד] הא מלתא אבלע לי רב חמנא, ותקילא לי (ג) בכולא תלמודאי. המתעטש בתפלתו (ד) [ה"מ] סימן יפה לו (ה) [כשם שעושין לו נחת רוח מלמטה, כך עושין לו נ"ר מלמעלה] :

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנחות

לט. אבל בצבור לאו אורח ארעא

בגמרא לפנינו הגרסא אבל בצבור אחי למערד כבורא, ואולי נפ"מ ג"כ לדינא, לנגרסא שלפנינו בגוונא דליתא טרדא דכבורא לית לן בה ע"ד שזכר בב"י סי' ק"א שנהגו להתפלל בהשמעת קול בר"ה ויוכ"פ שהם ימי תשובה כדי לכון יותר, ואידי דהכיבא להו יהבי דעתייהו ואינן מעטין זה את זה אט"פ ששמיעים

קולם, ע"ש. אבל לפי טעם רבינו גם אז לא יאות עבדי וכו"ש בב"י סי' קמ"א בשם הזהר, דליתא אחאחדיה בעלמא עילאה, ומלה דעלמא עילאה לא איצטריך למשמע, וכן משמע בתשובת הגאונים, שעת"ס ש"ד בתשובה לרב שר שלום גאון שכתב: דכבור דאחרים שם חסור דלא מצי בלא טרדא דלהון. ואי תימא זמנין דלא טרוד להו. אין כבור זמן. דהאיכא אינשי דקרו ק"ש, ואילון מזלי, ואילון עונין אמון, וממתינין ברכה לענות, ומ"מ כבור לא, עכ"ל. וגרסא דהוסף הק' ומ"מ כבור לא" להשמיעו דאפי' בשעתא דהכיבא להו ביותר למהיב דעתא לכיון כמו בר"ה ויו"כ מ"מ חסור כבור, וע"ש בב"י ק"ק, וכ"מ בס' האורה סי' ל"ג שהתיר רק לש"ך שלא התפלל עוד בלחש והוא יורד לפני התיבה, להשמיע בקו"ר משום דלורך כבור הוא, ואין בו משום קטני אמנה, דע"י הדחק הוא עושה להשמיע קולו להם, ע"ש. ועד"ז מתיר בשה"ל לש"ך להשמיע קול בר"ה ויוכ"פ בתפלתו בלחש, כדי שהעם שא"י להסדיר תפלתם יתפללו אחריו מה שאומר, ע"ש. [ועיין בירושלמי פ"ד ה"א ר' יונה כד הוי מזלי גוי ביייתה הוי מזלי בקלא עד דילפין בני ביתא כלותא מיניה ופי' הטור סי' ק"א שהתפלל בקלא כדי שילמדו ממנו את נוסח התפלה. אך הר"י והרא"ש כתבו שהגביה קולו לעורר הכוונה, והתפללו כ"כ בקול, עד שהבני בית למדו ממנו התפלה, וכ"מ דעת הגאון בפירוש דברי הירושלמי כדבריהם ולכן השמיט הירוש' הג"ל] :

מ. והמפחק ה"מ לא אנים. בגמרא איתא רבי כשהיה מפקק הי' מניה ידו

אסטיטו, ופרש"י שלא תראה פתיחת פיו, ועי"ז בגמרא שם דף כ"ד מפקק אחרת ל"ק כאן לאונסו. משמע מזה דאפי' לאונסו כריך שלא תראה פתיחת פיו, ורבינו השמיט זאת, וגרסא דגרס כגרסת הרי"ף "לא" הי' מניה ידו. עי"ש, ולא קאי כלל לענין מפקק. רק שלא היה מניה ידו להחזיק לחייו, או דמפרש סגטרו "סגטרו" והוא כגרסת הערוך והרמב"ם שאין להניח ידיו. על הל"ס דרך גאון לפני המקום. אכן בירושלמי מפורש ברבי, "מעטש ונותן ידיו על פיו", והגאון לא הש' לזה, כיון שבתלמודין בבבלי לא נזכר מזה, ובש"ס יבן שכתבה סמוך לזמן התלמוד ראיתי ג"כ כגרסת הרי"ף וז"ל: וממשש כנגדו בתפלתו, אבל לא היה מתעטף ולא היה מניה ידו אסטיטו :

קלה

סדר רב עמרם השלם

מה. מא.] ר' זירא (ה) הוה קא משטמיט מינה דרב יהודא דבעא למיסק לא"י. דאמר רב יהודא כל העולה מבבל לא"י

עובר בעשה שנאמר בבלה יובאו ושם יחיו עד יום פקדי אותם נאם ה'. אמר איזל אשמע מלתא בבי (ג) [מדרשא] ועדה. והדר איפוק. אזל ואשכח תנא דתנא קמיה דרב יהודא. היה עומד בתפלתו (ג) ובקש להתעטש **מב.] מרחיק ארבע אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הריח. מג.]** והוזר ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים. גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו בחיינו חרפה וכלימה. אחריתנו רימה ותולעה. ומתחיל מטקום שפסק. אמר, אלו לא באתי אלא לשמוע מפיו דבר זה דיי, חרק בתפלתו ה"ט דשדי לקמיה. אבל מבלע ליה במאניה לית לן בה. דאמר ר"י היה עומד בתפלה ונודמן לו רוק מבליעו בטליתו. אם היה טליתו נאה מבלע באפקריסיתו. ואם אינש דאנינא דעתיה הוא שדי לאחוריה (ד) ומסתיה. דאמר רבינא הוה קא אמינה קמיה דרב אשי ואזמין ליה רוקא ופתקיה לאחוריה, אמרי ליה לא סבר לה מר מבליעו באפקריסיתו, אמר לי לדידי אנינא דעתאי :

ואסור

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנחות

מה. מא.] ר' זירא הוה משתמיט

העתיקו ג"כ מאי דתנא התם היה עומד בתפלה ונתעטש ממתיין עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל. ורבינו לא העתיקו משום דשמע מכללא דהאי. דודאי לא נטעי לומר שיתרחק

ד"א, דהא כבר כלה הריח ובמקומו עומד, גם תפלת רבון העולמים לא שייך לומר דהכל גלוי לפניו, ודוקא כשמתרחק עלמו צריך להתנצל מפני ב"א, כמו"ש הפרישה סי' ק"ג. אכן בכת"י ב"מ העתיק זאת :

מב.] מרחיק ארבע אמות. נגמרא לפנינו איתא מרחיק ד"א, "לאחריו", וכ"ה ברי"ף, וכתבו תר"י: אמר, "לאחריו", משום שצריך שיהא פניו נגד המקום שהתחיל

להתפלל. ואם מהלך לפניו דומה כמו שפוסק בו' ע"ש. ורבינו הגאון נראה דל"ג מאחריו. וכש"כ כשמתפלל בצבור שאין לו לדקדק בזה ולדחות כל העומדים ממקומו, כי גדול כבוד הכריות. אלא מתרחק למקום שאפשר לו. ועיין תה"ד סי' מ"ו ובב"ה. והגר"א הכריע דהעיקר כהב"י דקשה לבדות חלוקים מלבנו :

מג.] וחוזר בו' ומתחיל למקום שפסק. נגמרא איתא וחוזר לתפלתו, ואומר רבון העולמים בו'. ומתחיל למקום שפסק. ונתקשה בזה הרב זל"ה כיון שחוזר

לתפלתו משמע שמסיים תפלתו, והא"כ אומר רבון העולמים. וא"כ איך אמר אח"כ ומתחיל למקום שפסק, ע"ש. ואלו הוי חזי גרסת רבינו הגאון לא הוה ק"ל ולא מידוי, אך לפלא בעיני שלא ראה דברי הרי"ף ורא"ש שגם המה ל"ג "וחוזר לתפלתו". רק כשיכלה הריח חוזר", והנה הרי"ף והרא"ש אינם גורסים ב"כ, "ומתחיל למקום שפסק", רק "ומתפלל", וכן הגרסא ג"כ בש"ס ישן, וכשיכלה הריח חוזר" ול"ג "ומתחיל למקום שפסק" והוא מכונן כגרסת הרי"ף. אך בש"ס זב"ג כתבו תר"י דגרס חוזר ומתפלל. וזא להשמיענו שחוזר למקום שפסק :

ואסור

סדר רב עזרת השלם

מן. מזר.] ואסור לאינש (ה) [כי מצלי בהדי צבורא] למקדם צלויי
(ז) [להודיה מקמי צבור. מה.] ואסור לבר ישראל
 למיתב בארבע אמות דצלותה [נרכות לא ח] דכתיב אני האשה הנצבת עמך
 בזה, ואמר ריב"ל טבאן שאסור לישב בארבע אמות של תפלה. **ואסור**
 למחליף קמיה מאן דקאי בצלותא דאמר ריב"ל [נרכות כז] אסור לעבור כנגד
 המתפללים מ"ט האפסקי לצלותא :

מן. מזר.] ואסור למיקם בדוכתא דמדליא וצלויי האמר ר' יוסי משום
 ר'

מן האלף

שנוי גוססאות והנהות

מן. (ה) בויטרי ליתא, (ז) [להודיה] :
ימן. מזר.] ואסור לאינש כי מצלי
 בהדי צבורא, ברכות

מימרא דר"י במס' נרכות כ"ה ואתמר שם ח"ר אבא, ובצבור שנוי, אבל בויטרי סי' ל"ב
 כתב אסור לאינש לצלויי להודיה מקמי צבורא. ומשמע אפי' כי לא מצלי בהדי צבורא אלא
 מתפלל ביחיד, אסור לו להקדים לתפלת הצבור, אכן ח"א לומר כן, דא"כ לא הוי מקמי לי'
 אבוי לרב איוא מהא דר' אבא. ח"ו צ"ל דאע"ג דמנחה להתפלל בשעה שהצבור מתפללים, מ"מ
 היכא דלא מני אחי לפרקיה משום דחליש לביה, ועי"ז מתבטל ממצות ת"ת אין איסור בדבר,
 וכן פרש"י ע"ס כדברי רבינו, א"ס הוא דביהג"ס ע"ס הצבור לא יקדים להתפלל, ואין ספק
 שנשמע בויטרי אותן תיבות, כי מצלי בהדי צבורא :

מה.] ואסור לבר ישראל למיתב בר' אמות של תפלה, תיבת, [לבר ישראל]
 מיותר, וגם בויטרי בהעתק דברי הגאון ליתנייהו, והנה לא הזכיר הגאון
 הרמז של עמכ"ה בה"י שזכר בתוספות, או גימטריא של ב"ה שהוא י"ב אמות ורומז לד"א
 לכל רוח כמו"ש ברא"ש. דולפינן מזה דעלי היה יושב באמה החמישית, ושמעינן דבתוך ד"א
 אסור לישיב, ומזה נראה דהגאון ז"ל מפרש בפסיקות כפרש"י דמשמעות דעמך משמע שם
 הוא היה נצב כמוה, וממילא מוכן שהיה בתוך ד' אמותיה, דיותר מד"א ודאי ליכא איסורא
 דכרשות אחרת דמיה, וכזה יתישב נמי מה שלא העתיק הגאון בס"י זה במה שכתב שם
 „ואסור למחליף קמיה מאן דקאים בצלותא“, דה"מ בתוך ד"א וחוצ' לד"א שרי, דטעמי' נמי
 משום דממילא ידעינן זאת, כיון דכרשות אחרת דמיה, וגם בגמרא לא אמרו לא שנו אלא
 בתוך ד"א כאורחי' דש"ס ככה"ג בכ"מ, אלא שאמרו בפסיקות „ר"א ור"א חוצ' לד"א הוא
 דחלפי“, מפני שזה פשוט בכל מקום דחוצ' לד"א ליכא איסורא וממילא יא' לנו נמי דאפי' לפניו
 שרי בישיבה אם הוא חוצ' לד"א, ודלא כהרב אהרן מועד המוצא בב"י סי' ק"ב, וכ"כ הפר"ה
 דמה שאמר דכנגדו אפי' חלף עיניו אסור, אינן דברים של עיקר, אלא כל חוצ' לד"א שרי :
רב. האי גאון ז"ל בס' שעת סי' כ"ה כחז כדברי התוס' למילף מדכתיב, „עמכה מלת
[צ"ל מלת] ה"י חמשה"ע. ע"ש. וכתב שם עוד „ה"מ כי יתיב במילי דעלמא ובטלי, אבל

יתיב וקרי ק"ש, או מילי דלגותא לית לן בה, ואי לאו בעי מתרחיק ה' אמות ד' לשכינה
 ואמה לדוידה, עכ"ל. ומוצא בתוס' דף ל"א בשם הגאונים, אך צ"ע לדבריו למה הוצרכה
 הנה לעמוד. ואפי' תימא שגם עלי עסק בתפלה, מ"מ הלא היא ג"כ התפללה והיתה יכולה
 לישיב בד' אמותיו, ואין לומר דרצויות מעלי שהוכרח להתרחק ממנה באמה החמישית כדי
 שישיב. וע"כ מיידי שלא עסק אז בתפלה. דמשמעות הנמרא למילף ממ"ש „הנצבת שאסור לישיב כמו
 שצ"ה היא, ולדעת הגאונים למה באמת לא יצבה? ונראה לתרץ דהנצבת עמכה בזה לא אמרה
 אלא בפעם השני. כשהביאה הגער אל עלי. ואז באמת לא התפללה כלל, והוכרחה להתרחק ד"א
 מעלי שהיה עסוק בתפלה, ושפיר קאמר הגאון דאין למילף מזה לאסור לישיב גם למי שעוסק בתפלה :
מן. מזר.] ואסור למיקם בדוכתא דמדליא כו' כגון ע"ג מטה כו'. בגמרא
 איתא לא יעמוד אדם ע"ג כסא וע"ג שרפרף, [בש"ס ישן גרים, ולא

ע"ג

ר' אליעזר, (ה) לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל. כגון על גבי מטה, ועל גבי ספסל ועל גבי כסא, אלא במקום נמוך שנאמר ממעמקים קראתיך ה' :

בזח. מזו. וכו' קאי ומצלי מבני ליה' לכוונא ברעיה. דאר"י משום ר"א [ברכות יו"ד] המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה. **בזח.** ואסור לבר ישראל למטעם מידי מקמי צלותה דאר"י משום ר"א [ספ] מאי דכתיב לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם :

בינ. ממ. ובשהוא מסיים תפלתו צריך למפסע שלש פסיעות לאחריו (ה) [יומא דף כ"ג] ואח"כ יתן שלום, ואם לא עשה כן

ראוי

מנן האלף

שני נוסהאות והנהות

מזו. (ה) ברכות יו"ד, ושם הגרסא, אריב"ה משום ע"ג ספסל"] ולא במקום גבוה, כו'. ופירש מהר"י אבובז מובא בב"י סי' צ"ו דלא כללס

ראב"י :

חדא מחתא שא יעמוד ע"ג מקום גבוה, להודיעו דע"ג כלס כגון מטה וספסל אסור

בינ. (ה) עיין ויטרי אות כ"א.

אפי' בפהות מג' עפחים, שטרוד שזא יפול. ועל קרקע עולם אינו אסור אלא בשלש עפחים, עי"ש והב"ה הקשה עליו כיון שאין דיגס שזה אחאי כללס צדד צבא, והעיקר דליכא ערדא בפהות מג'ט. וכן פסק בשו"ע דלא כהנהת רמ"א ור"י אבובז, והברייתא תני דלא מצעי, הגבו שלשה כלס דגביהו טובא אלא אפי' על ארעא גמי אסור, ודוקא בג"ט דפהות מג' הוי כארעא סמיכתא, עכ"ל. וכן מובא בט"ז ומ"א. ונראה דגס דעת הגאון כן, ומשו"ה אמר, לא יעמוד אדם ע"ג מקום גבוה כגון ע"ג מטה וע"ג כסא וע"ג ספסל. וסיגה מלשון הברייתא להודיענו, דעיקר הטעם בכלס משום דאין גבהות לפני המקום, וכפירוש הב"ה, לפני לשון הברייתא אפשר לפרש כפי' הר"י אבובז בלא יעמוד ע"ג מטה ושרפרף משום ביעתותא, ולא ע"ג קרקע משום גבהות, קמ"ל דהכל חד עעמא הוא. ומ"ש בפרשה לאסור ע"ג כלס משום עעמא דחצינה דוגמת הקרבן שפוסל חצינה בינו לבין הרצפה, ולכן אסור אפי' בפהות מג', כבר כתבו ע"ז האחרונים בס' צ"ח, וכ"כ שם גם הפרישה עצמו דבפהות מג' ליתא אפי' מזה מהמוכנה, וגם הב"י כ' על העור אינו יודע מהיכן למד כך, וכתב הרב הירחי במהניג ח"א אות ס"ז אע"פ שאמרו לא יעמוד במקום גבוה כו', מהניג טוב בספרד שהיו עומד בתיבה להשמיע לרבים, ויש לו סמך למנהגם מפ' ההליל כו'. ועיין במהניגס. וכתב בהדושי ראב"ה, לא מיירי בעליה דהא כתיב וכיון פתיח ליה בעליותיה, אלא ע"ג כסא וכיו"ב ע"ש :

בזח. מזו. וכו' קאי ומצלי מבני ליה' לכוונא ברעיה. סעיף זה מובא כבר לעיל סי' ל"ז ונכלל כאן בשגגת המעתיק :

מח. ואסור לבר ישראל למטעם מידי מקמי צלותיה. ממה שכתב, למטעם" משמע דאפי' טעימה בעלמא אסור, דכל מידה שביד צ"י גלוה אסור קודם שיקבל עליו מלכות שמים. ואע"ג דכלל דוכתא אין טעימה בכלל אכילה, וכמו שמוקדקים בתוס' ברכות דף ד'. מ"ש ואוכל קימטא לאסור לקבוע סעודה, וכתב המ"א סי' רל"ה דסבירא להו דטעימה נותנת, וכ"כ בס' תל"כ, וטעימה הוי פירות או כביצה פת, מ"מ הכא שאני דנאווה תליא מלתא. ומ"מ כתב אבי העזרי דמיס או אוכלים לרפואה דלא שייך גלוה מותר :

בינ. ממ. ובשהוא מסיים כו' ראוי לו באלו לא התפלל. במס' יומא

ג"ג ע"כ ה"ר אלכסנדר חמר ריב"ל המתפלל צריך שיפסיע ג' פסיעות

לה

סדר רב עמרם השלם

(ב) [ראוי] לו כאלו לא התפלל, ונותן שלום בתחלה לשמאלו שהוא ימינו של הקב"ה משום שנאמר מימינו אש דת למו. ואמרין משמיה דרב מרדכי דאמר במקום שכלי שלש פסיעות שם צריך לעמוד ולתן שלום. וא"צ לחזור למקום שהתפלל ולתן שלום, ואם בא וחזר למקומו הראשון ונתן שלום למה הוא דומה לתלמיד הנפטר מרבו והלך (ג) [לא] ולא הלך אלא עמד בקרוב הימנו על מנת להלך ולא הלך, ובשירצה לילך חזר ומפטר ממנו, ודומה לכלב שהזכיר על קיאו, ואם חזר למקום שהתפלל [ראוי] (ד) לו כאלו לא התפלל :

וכי

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ב) בכתיב ב"מ "ראחוי", (ג) צ"ל "לוי", (ד) "ראחוי" : פסיעות ואח"כ יתן שלום, אמר ל' רב מרדכי כיון שפסע ג' פסיעות לאחריו התם איכעני ליה למיקס, משל לתלמיד הנפטר מרבו אם חזר אחר דומה לכלב שב על קיאו, תניא נ"ה המתפלל צריך שפסע ג' פסיעות לאחריו ואח"כ יתן שלום, ואם לא עשה כן ראוי לו שלא התפלל, ע"כ. ורבינו ז"ל שהעתיק "אם לא עשה כן ראוי לו כאלו לא התפלל", נראה דסמך אתניא נ"ה דמשם מקור דין זה, אבל יש לדקדק בלשון הגאון שכתב, ואמרין משמיה דרב מרדכי דלא נקט לשון הגמרא, ואמר ל' רב מרדכי לריב"ל, ותו הא דסיים הגאון ואם חזר למקום שהתפלל ראוי לו כאלו לא התפלל לא מנינו זאת בגמרא כלל, גם בלשון "הלך ולא הלך" אלא עמד בקרוב" כו'. קשה להולמו, ובגמרא לא נזכר דבר מזה :

והרשב"א בתשובה סי' תע"ג נשאל בש"ך אם יכול לחזור למקומו מיד, לפי שאמרו שדומה לכלב שב על קיאו, והשיב, מה שאמרת שצריך ביומא, לא נודע לנו ביומא. אלא שרב אלפס כתבו בפרק אין עומדין שאמרו כן משמ' דרב מרדכי כו', אלא שהלשון הזה "כלב שב על קיאו" הוא ביומא בעצירות שלא שנה עליהן והתודה. עכ"ל :

וראיתי להרב ר' נתן קורניל בספר בית נתן שכתב דבאמת ט"ס הוא במס' יומא ונעתק בטעות מתוך דברי הרי"ף. אבל בגמרא לא נמצא כן, וגם בש"ס ישן לא נרש כלל הא דרב מרדכי, וכונת הרי"ף הוא רק על רב מרדכי גאון דאמרין כן משמיה, וכתב שכן מפורש בשלטי גבורים פרק א"ע בהנהגותיו על המרדכי שכתב, וכתב רב אלפסי משמיה דרב מרדכי גאון וגם מסדר זמנים מוכיח דהאיך יאמר רב מרדכי לריב"ל והוא תלמידו של רב אשי כנזכר במס' ביצה דף ו', ע"ש, ודבריו ברורים. ועפ"י מתוסבים דברי הגאון רבינו ז"ל בלי דוחק. וכל הלשון שהזכיר וגם סוף דבריו שב' ואם חזר כו' ראוי לו כאלו לא התפלל כ"ז שמע רבינו משמיה דר"מ גאון. ויש לציבא ראיה לזה גם מתלמודין, דאמר תנ"ה אחרי דברי רב מרדכי, ובאמת לא נזכר בצרייתא כלל דבעי ל' למיקס לאחר שפסע ג"פ, והל"ל להגמרא לאחר תנ"ה אחרי דברי ריב"ל, אלא ודאי דל"ג בש"ס כלל הא דרב מרדכי, ותלמיד עושה העתיקן מתוך דברי הרי"ף :

ומעם הדבר הזה ככלב שב על קיאו פירש הרב הירחי שהוכיח סופו על תחלתו שלא הפסיע בתחלה ג' פסיעות לשם תפלה, אחרי כשהתפלל חזר לו לפניו מיד שלא לשם תפלה וכ"כ הטור סי' קכ"ג. "סופו הוכיח שלא פסע כדי לפטור מרבו, כיון שחזר אליו מיד" ועיין בב"י בשם הרי"א אבובב ובכ"ח מה שנתחבטו בפרושם לבאר דבריו. ולכל הפירושים קשה במאי הוא שונה באולמו. אבל יראה דרבינו הגאון ז"ל הטעים כל זאת בפירוש מרווח, דהוי ממש כסיל שונה באולמו ככלב שב על קיאו, והסביר זאת במשל התלמיד שנפטר מרבו והלך לו, ולא הלך, אלא עמד ע"מ להלך, שלפי הדין כשירצה ללכת חייב לחזור ולהפטר ממנו, דקי"ל במס' מוע"ק דף ט' דאפי' נפטר ברשות רבו, מ"מ אם לן וגשתהה צריך לטול רשות ולהפטר ממנו פעם אחרת, וזה שלא נתן שלום במקום הראוי לו, היינו כשכלו ה' פסיעות. אלא חזר למקומו הראשון הוא כסיל שונה באולמו. דכפעם הראשון נפטר מרבו והלך לו ולא נתן שלום כלל

נ. וְכִי פָסַע שְׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת נָפִיל עַל אִפְּיָהּ וּבָאֵעִי רַחֲמֵי, (ה) וְכִי נָפִיל עַל אִפְּיָהּ מִצְּלִי. דַּאֲמַר ר' חֵימָא בְּרִיהַ דְּרַ"ה (ז) [בְּרֻכּוֹת ל"ד וּמְגִילָה כ"ז] הוֹינָא

לְהוֹ

מִן הָאֵלֶּךְ

שְׁנֵי נֹסְחָאוֹת וְהַגְהוֹת

נ. (ה) בִּימָה דָּף גִּיט ע"ב, וְעִבְדִּי סִי קִלְמָא בִּשְׁשׁ חִי הִרְשֵׁב"א, (ז) מְגִילָה כ"ב ב' וּשְׁם הִגְרֵסָא "בֵּר אֲבִין", אֲבָל בְּבִרְכּוֹת אֵימָא כְּגֵרִיסָא הִנְיָאוּן. כְּדִין תְּלַמִּיד לְרַב. וְהוּא שֶׁב לְמַקְוֵמוּ הִרְשָׁאוּן

שֶׁאֲסוּר לוֹ לִתְּן שֶׁם שְׁלוֹם, הָרִי הוּא שׂוּגָה בְּאִיּוּלָתוֹ, וְהַדְּבָרִים בְּדוּרִים לְמַצֵּין :

נ. [נ.] וְכִי פָסַע כו'. וְכִי נָפִיל עַל אִפְּיָהּ מִצְּלִי. בְּשִׁים בְּחֵם' מְגִילָה כ"ב ע"ב אֵימָתָא רַב אִיקָלַע לְבַבְלָא כו' נָפִיל כ"ע אֲלֵפִיָּהּ וְאֵימָתָא לָא נָפִיל, מִשֵּׁי רַבְּנָה שֶׁל

אֲבִינִים הֵימָּה. וְתִנְיָא כו' וְאֵיבַע"א רַב פֶּשׁוּט יָדִים וּרְגִלִים עֲבִיד וְכַדְעוּלָא, לְדָא אֲסִירָה מְהֵרָה אֲלָא פֶּשׁוּט יו"ר, וְלִפְּסוֹל אֲלֵפִיָּהּ וְלָא לִיעֲבַד פִּיּוּר' לָא מִשְׁנֵי מִמְּנֵהָנָא. [וּר"ל דְּמֵהֲנֵגוּ הִיָּה לַעֲשׂוֹת פִּיּוּר' שֶׁל בְּמִקְוֶה רַבְּנָה, וְכַאֲן בְּמִקְוֶה רַבְּנָה אֲסוּר פִּיּוּר' מִהֵרָא] וְאֵבַע"א אֲדָם חֲשׁוֹב שְׂאֵנִי, ע"כ. וְלִפִּי הַמַּתְבָּאָר שֶׁם בְּתוּס' יו"ר הַנֶּפֶשׁ בֵּין הַתִּירוּצִים הַלָּלוּ. לְתִירוּצָא קִמָּא דְּמִקְוֶה רַבְּנָה הוּי, י"ל דְּאֲסוּר בְּמִקְוֶה רַבְּנָה מִדְּרַבְּנָן אֲפִי' שֶׁלָּא בְּפֶשֶׁט. וְלֵאחִיבַע"א שֶׁלָּא בְּפֶשֶׁט מוֹתֵר אֲפִי' בְּמִקְוֶה רַבְּנָה אֲפִי' מִדְּרַבְּנָן, וְרַב לָא רָצָה לְשַׁנּוֹת מִמְּנֵהֶנּוּ לַעֲשׂוֹת פִּיּוּר', וְזֶה אֲסוּר בְּמִקְוֶה רַבְּנָה גַם מִהֵרָא. וְלְתִירוּצָא בְּתַרְחָא אֲדָם חֲשׁוֹב לַעֲשׂוֹל אֲסוּר לְפֻל אֲפִי' שֶׁלָּא בְּפִיּוּר'. [וְאִפְּסֵר דְּלֵיכָא אֲסוּרָא לְאֲדָם חֲשׁוֹב אֲפִי' שֶׁלָּא בְּמִקְוֶה רַבְּנָה], וְשֶׁאֵר אִינְשֵׁי מוֹתֵרִים בְּמִקְוֶה רַבְּנָה שֶׁלָּא בְּפִיּוּר', וְשֶׁלָּא בְּמִקְוֶה רַבְּנָה מוֹתֵרִים אֲפִי' בְּפִיּוּר', וְתוֹ תִּינֵין הַתֵּם, קִידָה עַל אֲפִיס כו'. הַשְּׁתַּחֲוָּה זֶה פֶּשׁוּט יו"ר. כו'. אֲר' חֵימָא בְּר' אֲבִין הוֹינָא לְאֲבִי וְרַבָּא דְּמַצְלֵי אֲלֵלוּי, וְהוּרִי"ף חֲבֵר מוּימָרָא דְּרָא דְּאֲמַר אִין אֲדָם רִשְׁאִי לְפֻל ע"פ, אֲלֵהֶךְ מוּימָרָא דְּאִוּר' דְּמַצְלֵי אֲלֵלוּי, וְכֵן פִּירִשׁ"י בְּעַמְּמָא דְּאֲבִי וְרַבָּא דְּאֲלֵלוּי מַצְלֵי מִשּׁוּם דְּאִין אֲדָם חֲשׁוֹב רִשְׁאִי לְפֻל עַל פִּנּוּ, ע"ש. וְמוֹזָה נִרְאָה דְּאֵע"ג דְּאֲדָם חֲשׁוֹב אִינוּ רִשְׁאִי לְפֻל כו' מ"מ אֲלֵי אֲלֵלוּי שְׂאִין פִּנּוּ דְּבֻקוֹת בְּקִרְקַע אֲלָא מִטֵּינן עַל זְדוּ אִינוּ נִרְאָה כְּמַשְׁתַּחֲוִה, וְשֶׁאֵר אִינְשֵׁי הָדָר לְהוּ דִּינָא כְּמוֹ הַאֲבַע"א דְּשֶׁלָּא בְּפִיּוּר' מוֹתֵר אֲפִי' בְּמִקְוֶה רַבְּנָה אֲפִי' מִדְּרַבְּנָן, דְּכַמְלִתָא דְּרַבְּנָן פִּסְקִינָן כְּאֵיבַע"א לְקוּלָא. [עַמ"ש בְּתוּס' פִּי"ק דַּע"ו] :

אֲדָם י"ל דְּמִדְּקָא מִמֵּה שְׁבָדִים בְּחֵם' הֶךָ דְּקִידָה עַל אֲפִיס הַשְּׁתַּחֲוָּה כו' וְהֵאֱבַח מוּימָרָא דְּרַבָּא"א דְּחִינָא לְאֲבִי וְרַבָּא דְּמַצְלֵי אֲלֵלוּי, דְּאִין הַעֲטֵם מִשּׁוּם דְּהוּי אֲדָם חֲשׁוֹב, אֲלָא אֵע"ג דְּהַשְּׁתַּחֲוָּה הוּא פִּיּוּר' מ"מ לָא מִנְּאֻז אֲבִי וְרַבָּא הֵימָּה אֲלָא בְּמַצְלֵי אֲלֵלוּי, מִשּׁוּם דְּס"ל בְּמִקְוֶה רַבְּנָה אֲסוּר עַכ"פ מִדְּרַבְּנָן אֲפִי' שֶׁלָּא בְּפֶשֶׁט יו"ר, וְהֵאֱבַח קֵם דִּינָא כְּתִירוּצָא קִמָּא, וְכֵן כְּתִיב הַתּוֹם' דְּבִתֵּי כְּנִסְיוֹת שְׁלֵנוּ שִׁים בְּהֵם רַבְּנָה אֲסוּר מִדְּרַבְּנָן וְלָא בְּרִי אֲלָא בְּמַצְלֵי אֲלֵלוּי ע"ש, וְגַם דַּעַת הַרְמַז"ס כֵּן. כְּתִיב בְּפִי"ה ה"ח מַעֲבוּרִים, כֹּל הַמַּשְׁתַּחֲוִה לִרְשָׁם עַל אֲבִינִים הַמְּפֻלָּלוֹת בְּלֹא פֶּשׁוּט יָדִים וּרְגִלִים אִינוּ לּוֹקֵה אֲלָא מַכָּה מְרֻדוֹת, ע"ש :

[אֲבִין] כְּמַשְׁתַּחֲוִה לְה' שֶׁלָּא עַל הַרְפָּה נִלְע"ד לְלִיתָא אִיסוּרָא אֲפִי' מִדְּרַבְּנָן, וְכֵן נִרְאָה ג"כ מִהֵרָא שֶׁלָּא הוֹכִירוּ אִיסוּרָא דְּרַבְּנָן אֲלָא בְּזִיכָּה"ג שְׁלֵנוּ שִׁים בְּתֵן רַבְּנָה, וְהַעֲטֵם דְּגִזְרוּ הַבְּמִים הַשְּׁתַּחֲוָּה לְה' בְּמִקְוֶה רַבְּנָה אֲפִי' שֶׁלָּא בְּפֶשֶׁט יו"ר וְלָא גִזְרוּ שֶׁלָּא בְּמִקְוֶה רַבְּנָה אֲפִי' בְּפֶשֶׁט יו"ר, נִרְאָה לַעֲבִיד דְּגִזְרוּ רַק מִשּׁוּם לְתַא דְּעִבּוּדָה זָרָה, מִשּׁוּם דְּבַע"ז קִי"ל דְּהַשְּׁתַּחֲוָּה לְבָס ע"ז אֲחַד הַשְּׁתַּחֲוָּה בִּל פִּיּוּר', וְהֵאֱבַח הַשְּׁתַּחֲוָּה שְׂאִין בֵּה פִּיּוּר' מַשְׁעָה שִׁיבּוּשׁ פִּנּוּ בְּקִרְקַע נִסְקָל. כְּמוֹש"ס הַרְמַז"ס, וּמִדְּלָא הוֹכִיר בֵּם הַרְמַז"ס דְּמַשְׁתַּחֲוִה לְבָס ע"ז נִסְקָל אֲפִי' הַשְּׁתַּחֲוָּה שֶׁלָּא ע"ג אֲבִינִים, ש"מ דְּס"ל דְּאִין זֶה אֲלָא כְּעִין מִנְּפֶךְ וְאִינוּ בְּכָלל הַשְּׁתַּחֲוָּה, וּבְמַשְׁתַּחֲוִה לְבָס ה' שֶׁלָּא בְּמִקְוֶה רַבְּנָה לִיבָא לְגִזְרוּ אֲפִי' מִדְּרַבְּנָן. אֲבָל בְּמִקְוֶה רַבְּנָה אֵע"ג דְּשֶׁלָּא בְּפִיּוּר' מוֹתֵר מִהֵרָא מ"מ גִּזְרוּ רַבְּנָן עַל זֶה מִשּׁוּם לְתַא דַּע"ז. אֲלָא דְּקִשָּׁה אֲחֵמִי דְּאֲמַר עוּלָא "לָא אֲסִירָה תוֹרָה אֲלָא פֶּשׁוּט יו"ר, וְכֵן בְּמֵה שְׁאֲמִרוּ "הַשְּׁתַּחֲוָּה זֶה פִּיּוּר", וְהֵלָּא בְּע"ז נִלְמָדָה גִּיב לְבִין הַשְּׁתַּחֲוָּה, וְאִפְּסֵי נִסְקָל גַם בְּלֹא בְּפֶשֶׁט יו"ר, וְקוּשָׁא וְהַקְשָׁה הִנְאוּן בְּע"ז פּוּרִי אֲבִין. אֲלָא שִׁים שֶׁם קָתַת מ"ס שֶׁכ' לְדִיתָא בְּבִרְתוֹת פ"ק, וְהוּא ע"ס וְז"ל כְּדִלְיָאוֹן בְּבִרְתוֹת דָּף ד' וְכ"כ

סדר רב עמרם השלם

להו לאביו ורבא דבי נפלין אאפייהו מצלי אצלווי. [נא.] אמר רב יהודה
| ברכות כז | (ג) לעולם. אל יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא אחורי רבו, והנותן
שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו והחולק על ישיבתו של רבו גורם לשכינה
שתסתלק מישראל:

תני

מנן האלף

שנוי נוסחאות. והגהות

(ג) שם איתא, אר"י א"ר: וכן בעל מנחת חנוך ע"ש, ולחומר הקושיא
לע"ד לתרץ, דלע"ג דהשתחווה בפנים הוא

דוקא פשוט יו"ר, והיא אחד מארבע עבודות דאסור גס בשלא כדרך עבודתה של ע"ז זו,
מ"מ גס שלא בפשוט יו"ר הוי כעין עבודתה, דומיא דקסך עבט של מ"ר דחייב, הואיל
והויא כעין נסוך בפנים, ה"ג חייב מה"ת הואיל והיא אחת מדרכי עבודה של ע"ז
כמו"ש בחינוך מצוה קכ"ח. ולא ממעטינן אלא מהשתחוה שלא על הרצפה שלא היה דרכם
מעולם להשתחוה אלא ע"ג אבנים, כמו"ש הרמב"ם והנו"ך סי' שמ"ט, "שהיו משימין אבנים
מזירות לפני ע"ז ומשתחוים עליו, לכן שלא על הרצפה לא הוי כלל בנדר השתחווה, אלא
דומיא דפרסופות במס' ע"ז י"ג דלא יבזה ויבשה, אבל אינו נסקל ע"ז:

אתא

לדברינו, דהכי משמע נמי דעת רבינו שלא הזכיר שריותא אלא במצלי אצלווי, אבל
בלא אצלי אפי' שלא בפשוט יו"ר אסור. מדרבנן דביהב"ג, דסתמיהו איבא רפסה,
וס"ל לרבינו כמו"ל בשם התוס' הרא"ש והרמב"ם. ולכאורה יא' ללמוד ג"כ מסתמית לשון הגאון
דבאצלווי מצלי מותר בכל גווני אפילו בפשוט ידים ורגלים דאל"כ היה מפרש דבריו דאין
היתר באצלווי אלא בלא פשוט, אבל בהגהות אבר"י פ"ד דברכות כתב מפורש דפשוט אסור
אפי' נוסה קצת על ג'ו שלא יהא גרסה כמשתחוה למה שלפניו, אבל כמו שש"ך נופל בלי
פשוט מותר [ר"ל דמותר בהטיה קצת] עכ"ל, וכן משמעין דברי הרא"ש במגילה שם שכתב
ד"ה אשתועינן אע"ג דמה"ת אין השתחווה אלא בפשוט, מ"מ מדרבנן אסור אפי' שלא בפשוט,
ומב"ה הו' מצלי אביו ורבא, ע"ש, ומג"ל לומר כן, דהא אפי' לפי פירושו אפ"ל דמבוס
הכי סמיק הא דאביו ורבא להך דהשתחווה זו פשוט יו"ר, לומר דמס"ה הו' מצלי אצלווי
משום דבעו למעבד פיו"ר, א"ו דס"ל דפיו"ר אפי' באצלווי אסור, ולא מהני משין חזקן
וכמו"ש הג"א משום דגרסה כמשתחוה למה שלפניו, והיינו עומד כיון שכל גופו מונה על
הקרקע הרי זה השתחווה גמורה אפי' מוסה מעט:

והגאון

בעל פר"ח סי' קכ"ט דהא דברי ההג"א מהלכה וכתב וכן עיקר דלא כדבריו ודלא
כדברי מור"ם בהגה"ה שהחמיר בכדי ע"ש. ותמהני על דבריו דלפנ"ש גס הרא"ש
ז"ל ס"ל הכי. וכן מוכיחין דברי התוס' במגילה שלא התירו במצלי אצלווי אלא בלא פשוט יו"ר,
והמדרכי פרק הקורא כתב במפורש חזו"ג לאביו ורבא כו', פירוש שהיה רצפה ומתהפכין
על גדיהן שלא יהו גראין כמשתחוים אע"פ שלא היו עובדין פשוט ידים כלל, ע"ש, ולשון
הרמב"ם שבה"ה הפ"ה לדחות דברי הג"א אינו מכריח אלא כדבריו, שכתב שם בפ"ו דעכו"ם
ה"ו אינו לוקה עד שיפשוט כו' ומצא כלו מוטל עליה שזו היא השתחווה כו'. ומפני זה
נהגו להציע מהחללות כו'. ואם לא מצא דבר מצדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר
ומשתחוה, או שוחה על ג'ו ומטה. עכ"ל, ור"ל שזה דרך שהיה בלא פשוט יו"ר שלא בדרך
השתחווה, ואפ"ה כתב דבעינן "מטה" משום דבעי מצלי אצלווי, וכ"כ הרמב"ם א"ש נוסה
קצת על ג'ו מותר אם אין שם אבן משכית" דבאבן משכית אסור אפי' בכה"ג כמו"ש הגר"א
ז"ל ע"ש, וגרסה דגס דברי רבינו הגאון מייירי בלא פשוט יו"ר, דאז מהני היתירא דמצלי
אצלווי, אבל בפשוט יו"ר לא מהני אצלי אצלווי, וצ"ע:

נא. א אל יתפלל אדם לא כנגד רבו כו' גורם לשכינה שתסתלק. בגמרא היתה
חר"י אמר רב אל יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא אחורי רבו, ותניא ר' אלישור חומר

המתפלל אחורי רבו והנותן בלוס כו' גורם, ומשמע דלכיוצא לרב קאייתו הכריתא. ובש"ס יבן וכן
כרי"ף

נא. קא תני בכרייתא שמזנה עשרה ברכות, ותנן נמי בסתניתין רבן גמליאל אומר בכל יום מתפלל אדם שמזנה עשרה, ומתנינן בגמרא [ברכות כח ז] הני שמזנה עשרה כנגד מאי. א"ר הלל בריה דרב שמזאל בר נחמני כנגד ח"י הזכרות שאמר דוד בהבו לה' בני אליהם. **נב.** רב יוסף אמר כנגד שמזנה עשרה הזכרות שבק"ש. ר' תנחום אמר ריב"ל כנגד שמזנה עשייה חוליות שבשררה :

נב. ואמר ר' תנחום משמיה דריב"ל [ברכות כח] המתפלל צריך שיכרע **נג.** עד שיתפקקו כל חוליות שבשררה. עולא אמר **נד.** עד שיראה איסר כנגד לבו, ר' חנינא אמר כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך. רבא אמר וחוא דמצער נפשיה, וכיף ראשיה, ומתחוי כמאן דכרע, **נה.** ולא ליעבד כזנוקא. **וזה שינון** הני תמניסרי תישסרי הויין. א"ר לוי ברכת המינים ביבנה תקנוה. (ה) כנגד מי תקנוה, להלל כנגד אל הכבוד הרעים, לרב יוסף כנגד אחד שבק"ש, לר' תנחום אריב"ל כנגד חוליא קמנה שבשררה :

תניא

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

נב. (ה) בחר יב"פ ויטרי : כרי"ף ובאשר"י נרים נמי כדר"א המתפלל "כנגד רבו" כו' "גורם" כו', וגרסא דגס דעת רבינו כן אלא טקצר ולא הביא לשון תנ"ה, וכתבו תרי"ד דאם מרחיק ד' אמות נראה שמואל שזה נראה כרשות כפ"ע, ע"ס, ובתוך ד"א דוקא כנגד רבו אסור לעמוד ולהתפלל מוכיח שמאסר עצמו לרבו, והוי נמי כזוי שרבו מאחריו, אבל בשאר איגבי אינו אסור אלא למיתב אז למחליף בד' אמותיו כמו"ס סי' מ"ו, אבל לעמוד וכס"כ כשמתפלל מותר כמו"ס הטור סי' ק"ב. ועיין בטור וד"מ סי' ז' :

נא. **נב.** רב יוסף אמר כנגד ח"י אזכרות שבק"ש. קחשיב נמי בכלל זה אלהים, אלהיך, אלהינו, אלהיכם :

נב. **נג.** עד שיתפקקו כל חוליות שבשררה. כהיו החוליות בולטות לאחריו, מלשון פתק הגפן, קשר שגפן שכולט לחון. [הרא"ש] :

נד. עד שיראה איסר כנגד לבו. פירש רב האי שאם איסר מונח בקרקע נגד לבו יראה אותו, וכתבו התוס' סוף פ"ק דהיינו מה שאמרו שם דכרע כחזירא דכעי שיכוף גם הראש ולא סגי שיכרע וראשו זקוף, וכ"כ הטור סי' קי"ג שיכוף ראשו כלגמון. וכן אמרו דיורשלאו וכלכד שלא יעשה כהדין חדרונא, כנחש שששהוא שוחה ראשו זקוף :

נה. ורא ליעבד כזנוקא. המגיה והמעיר לסדר ר"ע הנדפס כתב עיין רש"י בב"מ ק"ג "וזנוקא נאד למלאות מים במקום שיהיונן לדלות בנאדות". והמעריך כתב ששמשליכין הנאד במים הוא נכסף עד קרקעית הבור, וכאן הכונה שלא ישהה יותר מדלי, עכ"ל. ודבריו דחוקים. דאם כן למה לא כתב רבינו הך דלא ליעבד כזנוקא הדברי ריב"ל או אדעולא, דהא כאן מיירי בחולה או זקן דלא מצי לסיח כרינא, ופשיטא שלא יסוחו יותר מדלי. ועוד דיורשלאו פ"ק דברכות לא אמרו זאת שלא יסוח יותר מדלי אלא אשחיה שבמודים, והטור סי' קכ"ז לא כתב זאת אלא על הש"ך, והשיג על הרמב"ם שכתב כן גם על שחר העס, וגם האחרונים הבי' והבי"ה נדדו לומר דלא קאי אלא אשחיה שבמודים, ומסקנת הב"ח שכל הכרעות יכול לשהות עובד דהיינו עד גבול שנתנו חכמים. ובמודים לא יסוח אלא מעט משום יוהרא :

לב. נראה דאמת יורה דרכו דדברי רבינו הגאון ז"ל קאי אבל מה שהזכיר מקודם, וצין חולה

סדר רב עמרם השלם

נג. תניא. נו. [כ"ק דף טז] צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה נקבה, עמלף לאחר שבע שנים נעשה (ה) קימוש, קימוש לאחר שבע שנים נעשה חוח, חוח לאחר שבע שנים נעשה שיר. (ג) [שד] [נו]. שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש, וה"מ דלא כרע במודים. ובגמרא דארץ ישראל (ירוש' שנת פ"א היג) מתנו חכי ר' יוסי ב"ר אבון בשם רב זביד, אחת לשבע שנים תקב"ה מחליף את עולמו כו'. (ג) בר שזרתא דנונא מתעבדא (ד) סנדל [גדל] ודבר (ה) נשה חיה אימתי בזמן שאינו כורע בכל קומתו עד (ו) [השדרה] :

נד. אמר רב יהודא אמר רב נח. [נרכות כט א] מעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו, בברכת המינים מעלין אותו. היישינין שמו מין הוא, ואר"י א"ר ואיתימא ריב"ל לא שנו אלא שלא התחיל בה אבל התחיל בה גומרה :

נה. שב דשבתא כי דבעינן למכתב לקמן כנגד מו, א"ר תחליפא בר שמואל [נרכות דף כט] (ה) כנגד ז' קולות שאמר דוד (ג) המים.

תיש

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהרות

נג. (ה) בגמרא גרסינן. ערפד, ערפד לאחר ז' שנים נעשה קימוש, (ג) צריך למחקו. (ג) פירוש שדרה של דג, (ד) ט"ס וצ"ל "גדל" וכ"ה בירושלמי, והוא שרץ מרבה רגלים. (ה) צ"ל "דבר נשא חויא", (ו) בכת"י ב"מ, "השזירא" :
נה. (ה) שם הגרסא, א"ר הלפתא בן שאול, (ג) צ"ל "על", כורנוקא וזה שהוסיף הגאון תיבת, וכיו"ף ראשו" מה שלא נזכר בגמרא, וקאמר אח"כ "ולא ליעבד כורנוקא" שהוא דלא כיו"ף ראשו :

נג. נו. תניא צבוע זכר לאחר ז' שנים נעשה נקבה. במס' ב"ק דף ט"ז איתא, מאי ברדלס אר"י נפרזא כו', ל"ק כאן בצבוע זכר כאן בצבוע נקבה, דתניא צבוע זכר לאחר ז' שנים נעשה עמלף כו' ע"ש. והגרסא הזאת קשה להולמה. ועיין רש"י שכתב שם שני פירושים, ולשני הפירושים האלו קשה הך דתניא דמיוות, ע"ש. אבל לגרסת גאון א"ש. ובגרסתו נמצא ג"כ בירושלמי במס' שבת פ"א היג אחת לשבע שנים תקב"ה מחליף עולמו כו' צבוע הזכר נעשה נקבה, וה"פ שם במס' ב"ק כאן בצבוע זכר, דר"מ מוסיף צבוע זכר, וכדל"י בירושלמי במס' ב"ק שם לו שעה שהוא קשה בארי ע"ש, ומתניתין מייירי נקבה. ושניהם נקראים אפא, ועיין תוס' סנהדרין ט"ו ע"ב ד"ה והברדלס :
נו. שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש. בסדרים של רש"י ז"ל כת"י גורם לאחר שבעים שנה, ומאמתי כן גם כס' המנהיג להרב הירחי, והיא גרסא נכונה מהלך :

נד. נתן. מעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו בברכת המינים מעלין אותו. בגמרא נרכות דף כ"ט פריך אשמואל הקטן אמאי לא העלוהו ומשי

קלט

סדר רב עמרם השלם

תיש דמוספתא דרישא (ג) כי דבעינן לסדורי לקמן כנגד מאי, (ד) א"ר אבא דבין קרתא ננה כנגד (נמ.) תשע הזכרות שאמרה חנה בתפלתה, ואמר מר ברה"ה נפקדה שרה רחל וחנה :

סדר תפלת הצבור.

נו. א. וסדר תפלת שליה צבור. היורד לפני התיבה כך הוא אומר אבות ונבורות. וקודם קדושת השם אומר, **כתר** יתנו לך ה' אלהינו המוני מעלה (ה) [עם עמך קבוצי מטה] יהי כלם קדושה לך ישלשו כדבר האמור על ידי נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, (ג) [לעומתם משבחים ואומרים, ברוך כבוד ה' ממקומו, ובדברי קדשך כתוב לאמר, ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה]. ב. **אז** בקול רעש גדול (ג) [אדיר גדול] אדיר והוק משמיעים

קול

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) צ"ל. דשחא, (ד) לפנינו בגמרא איתא, ר' יצחק ורמנ קרטיגוני :

נו. (ה) וקבוצי מטה יהי, (כ) ליתא בבתי ב"מ ועמ"ש מזה במה"ב, (ג) ט"ס וצריך לבחוקו. המינין אפי' יודע לחזור מעלין אותו.

ובשיטה מקובצת הקשה למה לא העלו לשמואל כדין קרא וטעה דיעבור אחר תחתיו ותירץ דאם שמואל עצמו דליהו תקנה לא ידעה, מי ידעיה. ע"ש. ולפי שיטה זו צ"ל דנקט לשון מעלין, משום דהעובר לפני התיבה יורד למקום נמוך משום דכ' ממעמקים קראתיך ה'. ומעלין ר"ל שמעלין אותו ממקומו. ובש"ס ישן הנרסא "יורד" שמואל הקטן ותקנה ובש"ס שלנו איתא "עמד" ומכוין למ"ש. והמע"מ כיון לזה מעממו, ע"ש. אבל תר"י פירשו דמעלין ר"ל שמסלקין אותו מלהיות ש"ן, ע"ש. וצ"ל לדבריהם במ"ש, "שאני שמואל הקטן דאתחיל בה כו' ואם התחיל גומרה" דר"ל כיון שאם יודע לחזור גומרה אחרי שהתחיל בה, כש"כ דלא מסלקינן אותו מלהיות ש"ן, אע"פ שעבר אחר תחתיו מפני שלא נזכר להזכור. ויש לומר עוד דגם שמואל הקטן גמרה בעצמו. והמתניו לו שתיים שלש שעות בנתיים מפני כבודו, ולא העמידו אחר בנתיים. והפרי חדש סי' קכ"ו דחה תירוצו זה של הר"ר יונה דמשמע מדבריו דבברכת המינין מסלקין אותו מש"ן, דא"כ מה יתרון למה שאמר שאם התחיל בה גומרה, ושמואל השקיף שתיים שלש שעות ותנן אם עשה יעבור אחר תחתיו, ע"ש. ואינו מוכרח, כמו"ש, וכ"כ בלה"מ דאע"ג דברמב"ם פרק יו"ד משמע שממתינין לו רק שעה אחת עד שיעבור אחר, מ"מ מפני כבודו של שמואל המתניו לו בלחש תפלתו ב' וג' שעות :

נה. נמ.) תשע הזכרות שאמרה חנה בתפלתה. לא קחשיב בזה "אל, אלהינו, אלא שם המיוחד ב"ה, והוא שם הוי"ה בלבד, ועמ"ס סי' נ"א אות קטן נ"ב :

סדר תפלת הצבור

נו. א. וסדר תפלת הצבור, כו' כתר כו', עיין במקור הזכרות :

ב. **אז** בקול רעש גדול כנראה יש כאן חסרון הניכר ואולי צ"ל "דיש מקומות שמוסיפין" אז בקול כו' ובכתי' ב הביא נוסח אז בקול וכו' תיכף במקום לעומתן שבכ"י שלפנינו

סדר רב עמרם השלם

קול (ד) מתנשאים, לעומתם ברוך יאמרו. ברוך כבוד ה' ממקומו. ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי (ה) [מקוים] אנחנו לך. מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו ובחיינו. **תשכון** תתגדל ותתקדש בתוך ירושלם עירך לדור ודור ולנצח נצחים, ועינינו תראינה במלכותך כדבר האמור בשירי ענך (ו) [ע"י] דוד משיח צדקך. ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה. [לדור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש בא"י האל הקדוש].

(בכתי"ב ובנדפס איחא כאן סדר קדושה למתפלל ביחיד).

נז. והבי שדר רב גטרוני (ה) [נאון]. כך מנהג של שתי ישיבות לומר בקדושה בחר יתנו לך ה' אלהינו, ואז בקול רעש גדול, וממקומך מלכנו כו', ובמוסף של שבת ושל יו"ט ושל יוה"כ ובנעילה אומרים פעמים, ולהיות לכם לאלהים, אבל בראשי חדשים והולו של מועד אין אנו אומרים ואלו שיש ביניכם שגראים כמדקדקים וגורעין ומוסיפין ומשנין, לא יפה הם עושים שמשנים ממנהג שתי ישיבות, ומנהג שלנו אין אנו משנים ממה שאמרו חכמים בתלמוד בין בשבתות בין ביו"ט, ואם מתקלעי למקום ואמר חזן מאי דלא דאמי מסלקינן ליה. ורב **ישר שלום** נאון רישא מטיביבא דמתא מחסיא שדר הכי : לומר בתפלה של שחרית בשבתות וביו"ט וביום חפורים פעמים [פעמים] אין מנהג בישיבה ובכל כלה. אלא בתפלת מוסף בלבד. וביום חפורים אף בנעילה, מפני ג. [שכנגזרה גזרה על שונאיהם של ישראל שלא לקרות ק"ש כל עיקר היה אומר אותה שליה צבור בהבלעה בעמידה בכל התפלה דשחרית בין בחול בין בשבת, וכיון שכמלה גזרה והיו פורסין על שמע כתקנה ומתפללים בקשו לסלקה כל עיקר, שחרי חזרה ק"ש למקומה. אלא אמרו חכמים שבאותו הדור נקבע אותה במוסף שאין בה ק"ש, למה קבעה במוסף כדי שיתפרסם הנס לדורות, לפיכך במוספים הוא דאומה, בתפלת השחר אין אומרים שהרי קרו ק"ש כתקנה :

ותו

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ד) „ומתנשאים“, (ה) „מחכים“, (ו) „מפי“ : שלפינו, וכן ממקומך הביא קודם ימלוך במקום ובדברי קדשך ע"ש, וכ"ה גם בסדר ר"ם גאון כנו"ל, אך גרסת הכתי"ש שלפינו נראית נכונה, וממנה נתפשטה נוסחת הקדושה הנהוגה אללנו לימות החול וכן הוא סדרם של רבותינו הצרפתים הנזכר בויטרי :

נז. ג. [שכנגזרה גזרה כו' שלא לקרות ק"ש כו' בספר שכלי הלקט סי' מ"ה מפורש ביותר ביאור ענין הגזרה ההיא כפי מה שגזר בתשובת הגאונים שהגזירה היתה בימות רב נחמן, [כס' נחל אשכול העתיק ממנו בטעות וכ' שהיתה בימי רב, ושנה כזה כי הענין הזה אירע רק בימי רב נחמן בר רב הונא כמו שמוכח באגרת

מגן סדר רב עמרם השלם האלף חמ

באגרת דרב שרירא גאון, שמלך אחרי רב אידי בר אבון, לפני מר בר רב אשי בשנת תשס"ו לשמירות שהוא שנת ד"א רמ"ו, ובעל עב"י העתיק בשם התניא שאירע זאת בימי רב סמא, אבל גם בתניא איתא שהיתה בימי ר"ג, אך מ"מ אין דבריו רחוקים מהאמת וכמוכח באגרת הג"ל שכתב ברך רחומי דשכיב בשנת תשס"ו לשמירות בעידן שמדא דגזר יוגדר, ובתריה מלך רב סמא בריה דרבא, ובאותו הפרק דיליה ודמר בר רב אשי שמענו מן הראשונים וראינו כתוב בספרי זכרונותיהם, דבעי רחמי ובלעיה תנינא ליוגדר מלכא כבי משכבו ובעל שמדא, עכ"ל. ואז גזר יוגדר מלך פרס שלא יקראו ק"ש, וחכמים שבאותו הדור תקנו להכליעו בין כל קדושות בין בשחרית בין במוסף בין במנחה בין בחול בין בשבת ויו"ט ומאי הכליעה רישא, שמע וישראל" ספא. ואי ה' אלהיכם" כדי שלא תשתכח שמע מפי התינוקות, ובקשו רחמים מן השמים ובא תנין בחצי היום כו'. ע"ש, ובדבריו יתבאר לנו הפלא העצום שיש לתמוה איך אפשר לעצור שלא יקרא כל אור"א ק"ש בביתו ובחדרו, ולמה היו צריך לחכמי הדור לחקק לאומרה בהכלעה, אלא דחשו שלא תשתכח שמע מפי התינוקות, ומה שנראה מדברי השב"ל שהיו אומרים אותו בכל התפלות להרגיל את התינוקות שלא יזח יחוד השם מלבדם, ובכ"א אור"א ה' שנת סי' ג' בשם ס' המקצעות שהתקינו לומר בהכלעה בכל זלוחא וזלוחא, ע"ש. ורבינו הגאון לא הזכיר אלא עיקר זמנה דשחרית :

אכן

בתשובות הגאונים שהובאו מהגניזה ממצרים איתא בשם מר יהוראי גאון [מלך בשנת ד"א תקי"ט] שגזרו שם על בני ארץ ישראל שלא יקראו ק"ש ולא יתפללו, והניחום לבנום שחרית בשבת לומר מעמדות, והיו אומרים מעמד וקדוש ושם במוסף, ועשו דברים אלו באונם, עכשיו שכילה המקום מלכות אדום, ובאו ישמעאלים והניחום לעסוק בתורה ולקרות ק"ש ולהתפלל, אסור לומר אלא כתיקון הו"ל. כו' [ע"ש דדעתו לאסור אמירת שמע ישראל שבקדושת מוסף] וכתב, "תדע לך שכן הוא ותקנת שם הוא שא"א שמע בין קדוש לימודך אלא בתפלת שחרית של שבת לבד" עכ"ל. [ונראה דתיבת שחרית צריך להקחו וז"ל בתפלה של שבת]. אבל דבריו ז"ל מתהלפים מן הקצה אל הקצה עם דברי הגאון רבינו ז"ל, שכתב שגזרו על בני א"י ומלכי פרס לא שלטו אז על בני א"י, וכן הזכיר בענין הגזרה שגזרו ג"כ שלא יתפללו, ולא נכנסו לעשות מעמד בביבכ"א אלא בשבת לבד, ורבינו לא הזכיר זאת. אולם דברי הפרס לרש"י ז"ל סי' ד' יפינו אור על תשובות הגאון הג"ל ז"ל שם : ר' משה ורב שר שלום ר"מ דמתא מחסיא שדר הכי כו' אין מנהג לומר בקדושה של תפלת שחרית כ"א בקדושה של תפלת המוסף, לפי שכשגזרה גזירה שלא לקרות ק"ש כל עיקר, ש"ן היה אומרה בהכלעה בעמידה, וכל הגבור אחרו בלחש. שלא יבינו המינין הם תלמידי האיש שנתחדשו עם היונים, והיו מרעים לנו, ובשכיל הפחד לא היו יכולים לומר מלכות שמים בקול, כי האורבים היו ממתינין עד שלש שעות וארבע שעות, כי ידעו עד ארבע שעות זמנה לקרות ואחר ארבע היו האורבים הולכין, וישראל מתאספין יחד בשחר ובפחד והיו אומרים ק"ש, ומתפללים ואומרים קדושה ובתוך הקדושה היו אומרים פעמים בלהבה כפי שאנו אומרים עכשיו בקדושה, וכיון שבעלה גזרה ופורסין את שמע דברכות וקול רם ובלא פחד בקשו לסלק מתוך הקדושה של תפלת שחרית, אלא שאמרו חכמים נקבע אותה במוסף. כו'. ומדבריו נראה שאין זה הגזירה של יוגדר מלך פרס אלא ע"י מלכי ביאנץ היונים ששלטו אז על ארץ, ונסתכנה ע"י המינים שהסיתום לזה, וקרב להאמר שזה ה' בזמנו של קיסר הירקליוס שרדף את היהודים בלף ובעברה ע"י הכתת הגזירים והכניס תושבי ירו', ויהא עליהם כל גזרות מושלים הערביים שלפניו, ואחרי עבור עשר שנים למלכותו באו הישמעאלים ובראשם עמר בן קטף בתרועת נאחון בשערי ירושלם בשנת ד"א שפ"ה, ובעלו הגזרות, והוא ערך ק"מ שנה לפני זמנו של רב יהודאי ז"ל, וזהו כדברי רב יהודאי שכתב שגזרו שם על בני א"י אלא דרב יהודאי כתב שהיו אומרים שמע רק במוסף. ועיין בס' נחל אשכול שכתב מאתא דפרקי דר"א כ"ד, "וישראל משיחדים שמו תמיד בכל יום עונים ואומרים שמע ישראל, והוא משיב לעמו אי ה' אלהיכם המציל אתכם מכל זרה" המשביל יבין שזו נוסח הקדושה שאומרים שמע בהכלעה בשעת הגזירה, וזהו שמסיים אי ה' המציל אתכם. וכ' המפרש שזו שאנו אומרים, "והוא ישמיענו ברחמינו לעיני כל הי" לקיים המצוה בגלוי ולא בהכלעה, ע"ש. ודבריו רחוקים מהאמת :

סדר רב עמרם השלם

נח. ד.] ותו שאילו מקמיה דרב נמרונאי גאון מקום שאין בו מי שרגיל לירד (ה) [מפני] התיבה אלא אחד, ופעמים שטרוד במלאכתו, ויש נערים שהניעו לשמונה עשרה ולשבע עשרה ולא נתמלא זקנם, מהו שיעשו שלוחי צבור ויוציאו רבים ידי חובתן ואל יבטלו מן התפלה. והשיב : כך ראינו, כי זה שאמרו חכמים [מגילה כ"ד א' חולין כ"ד ב] אינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו עד [שימלא זקנם] מצוה מן המובחר. וכמה דאפשר למהוי נברא מַלְאָךְ טפי עדיף מן ינוקא, אבל ודאי ה. [במקום שמבטל מן קדושה וברוך וימלוך [ויהא שמיה] לא מבעי בן שמונה עשרה וכן שבע עשרה אלא אפילו בן שלש עשרה ויום אחד בלא אפשר

שנוי נוסחאות והנהרות

מגן האלף

נח. (ה) צ"ל "לפני" :

נח. ד.] ותו שאילו וכו' נתמלא זקנו

מצוה מן המובחר.

תשובה זו מובאת בתשובת הגאונים ובשנה"ל אות יו"ד ובתניא ג'. וזוטרין, והביא ג"כ הרשב"א בחדושו לחולין כ"ד ע"ב. ובש"ע סי' כ"ג סעיף ו' כתב הטעם מפני כבוד הצבור. ובאקראי יכול לירד משהביא ב' שערות, ובלבד שלא יתמה מפני הצבור, והוא מתשובת הרא"ש כלל ד', ומשמע דבאקראי רשאי לירד אפי' כשיש שם ש"ן אחר, וכ"כ הב"י להדיא בהעתק דברי הרא"ש, שיכול להתפלל כאחד מבני העיר כשיעלה על לבו, וכן משמע בש"ע כי בסעיף שאח"כ כתב, אלא אין שם אחר שיוודע להיות ש"ן מוטב שיהיה הוא ש"ן משתבטלו לשמוע קדושה, ומשמע דכרישא דמתיר באקראי מיירי אפי' יש שם אחר. אבל רבינו הגאון לא הזכיר טעמא דכבוד הצבור, ולא דינא דאקראי, אלא כל שאפשר להיות גברא מליא לא ירד לפני התיבה, וכן מצאתי בר"ן אלפסי במס' חולין שכתב כן במפורש, וז"ל : "ת"ר נתמלא זקנו ראוי להיות ש"ן כו', ולירד לפני התיבה כו'. הא דלא נקט לירד לפני התיבה להוד. משום דדוקא למנותו ש"ן קבוע בעי נתמלא זקנו, אבל דרך ארעי, כשאין שם אלא הוא" כל שהוא גדול יורד. וכן השיב רב נמרונאי. עכ"ל. ומשמע מזה דמפרש דאקראי היינו שאין שם אלא הוא. ותימא על הב"י דמפרש דלא כהר"ן ולא הביאו כלל, וכן מה שלמד הב"י מלשון הרשב"א דס"ל הטעם משום כבוד הצבור שאם ראו הצבור למחול הרשות בידם, דאדרבא נראה מדעתיק הרשב"א את כל דברי הגאון משמע דאין בידם למחול, דאי בדידהו תליא מלתא ודאי דהיו מוזהלים דהא אין ראינם להבטל מקדים וקדושה. ולמה לא השיבם הגאון שאין זה אלא מפני כבוד צבור, ואם ראינם למחול הרשות בידם, א"ו כל היכא דאפשר להשיב גברא מליא אסור למחול. וכבר השינו הב"ח והט"ז אדכריו מפנים אחרים :

ונראה דרבינו הב"י למד עיין אקראי מלשון הרשב"א שכתב : לירד לפני התיבה, "לעמים" שלא מנוי עליהם בקבוע ע"ש, וכן מפרש לשון אקראי שהזכיר הרא"ש, וס"ל דגם הגאון ז"ל שכתב דוידר לפני התיבה דללא אפשר, גם הוא מודה באקראי, משום דגם לדוידה אינו אלא משום מצוה הממובחר, וס"ל נמי דבדליכא אחר שרי למנותו גם שלא באקראי כדי שלא יתבטלו מקדים וקדושה. ומשמע ל"י להב"י דגם הרשב"א סובר כן בשיטת הגאון מדעתיק דכריו באין חולק עליהם. וכן מצאתי להראב"ד במ' האשכול סי' י"ד שבי' הא דאין יורד לפני התיבה מי שלא נתמלא זקנו, היינו שאין ממנין אותו לכך מפני כבוד צבור, אבל באקראי מוציא רבים וי"ח משהביא שתי שערות, ואח"כ הביא הא דרב נמרונאי דבמקום ביטול קדושה ואיכ"ר נעשה ש"ן. ע"ש :

ה. א. במקום שמבטל מקדושה ברוך וימלוך ויהא שמיה. בסדר הגדפס איתא "ויהי" והעיר המגיה שם מוספר אורחות חיים דל"ל ויהא ש"ר, ואין צורך להגיהו

אפשר נעשה שליח צבור, דקא אמרינן [ר"ה כט א] זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן, מעמא דלא הניע לכלל מצות שאינו מוציא את הרבים ידי חובתן, אבל בן שלש עשרה שנה ויום אחד כי לא אפשר שפיר דמי :

נמ. ותו ששאלתם מהו לסמוך על דברי ריב"ל (ה) בשעת הדחק ויצטרפו תשיעה ועבד: אין הלכה בר' יב"ל, ואין אנו עושין (ג) [כמותו].
[ו] ועוד השתא עבד משהרר שמל ולא טבל אין אנו מזמנין עליו בזימון דרבנן דתנן [ברכות מ"ה ע"א] נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם. ואמרינן פשיטא דאין מזמנין, ואמרינן [איצריך] מתניתין לעבד שמל ולא טבל, וקמ"ל כי הא דאמר ר"ה בר אבא אר"י לעולם אינו גר עד שימול ויטבול, לצרפו עם תשעה בתפלה דנמרינן לה תוך תוך לכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה (ג) [עבד] מבעי, ועוד בפירוש שמענו מרבתינו, שאילו שמועות של

שלשה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

נמ. (ה) [ברכות דף מ"ז א'] (ב) "בה מעשה" להניחו, דכן נמצא ג"כ בת' הגאונים שטרי תשובה בשם רב האי גאון, "במקום שמבטל מקדושה וברוך ויהי", וכוונתו ג"כ על יס"ר

דעדיף גם מקדושה, ודוחק לומר דקאי איחי שם ה' מצורך המובא במס' סופרים פ"י ה"ו, שנהנו לאומרו עם ברכו ע"ש, דא"כ הול"ל "ברכו" דודאי "יהי שם" אינו שייך לדבר שבקדושה, וכ' עוד המניה ה"ל מכאן משמע דגם ימלוך שייך לקדושה וכהנהגת ס' י"ז המובא במ"א ס' ס"ו. ואין צורך ללמוד מכאן שכבר כ' כן הגאון לעיל ס' י"ז בתפוסה, אבל מדברי רב האי גאון ה"ל יש ללמוד שאינו בכלל קדושה, ועמש"ל אות א' :

נמ. [ו.] ועוד השתא עבד משהרר ב"ו. הגאון ז"ל לא גרס כגרסא שלפניו בגמרא דף מ"ז דלא קפריך פשיטא אלא אשכ"ס, ומשני הב"ע בנר שחל ולא טבל, ולגרסת רבינו גם עבד שמל ולא טבל דמי לעכ"ס דלריך טבילה בפני ג'. [ועיין ביו"ד ס' רס"ז בהגהות רע"א לדעת התוס' הוי דאורייתא, ועיין ה' הרשב"א יבמות מ"א.] וקא יליף צ"ח לתפלה דלא מוציא דין וזימון. ואע"ג דיל"ו דק"ו פריכא הוא, דאפשר לומר אע"ג שאין מזמנין עליו בזימון דרבנן מ"מ צ"ח בעשרה בא"י, וכדריב"ל בקמן המוטל בעריסה דאין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה, כ"ל דס"ל לגאון דצ"ח עברה לענין זימון בשם וכן לתפלה, התייר מזימון בשלשה, וכן איתא במס' סופרים פט"ז שכ' "ואין קטן עולה מן המזין לברכו קה"ל וקדים עד שיהא בן י"ב שנה", ומשמע דאין עושין אותו אפי' סניף, וס"ל דלית הלכתא כרב אפי' וריב"ל, וכמו"ס הסמ"ג הל' ברכות בשם רבינו יוסף שכ' דריב"ל פליג אחר זוטרא, דמ"ז מחמיר בעשרה יותר מבשלשה, ע"ש. וסמך רבינו אסוניה דדף מ"ה ע"ב דאמרו שם אחר רב שלשה בשלש ויאל"ה מהם קוראין לו ומזמנין עליו, ואמר מ"ז לא אמרן אלא בשלשה אבל בעשרה עד דנייתו, ופרקי רב אבי ואמר הדרכא איפכא מסתברא, ואפ"ה קאמר הש"ס התם דהלכתא כמר זוטרא, מ"ע כיון דצ"ח לאדכורי שם שמים צ"ח מעשרה לאו אורה ארעא, ובש"ס יבן בגבז אחר חתימת התלמוד איתא בלשון זה, "אע"ג דמוחב ר"א הלכתא כמ"ז, דכתיב וירוממוהו בקהל עם", ור"ל דאין קהל כהן מעשרה, וזה שהריחו לרבינו לפרש דלא כר"ת שכתב בתוס' דף מ"ח במה שאמרו, "ולית הלכתא ככל הני שמעתא" דלא קאי אלא דקטן עובין אותו סניף לעשרה ע"כ, וגם בת' הגאון שט"ח ס' קצ"ד אמרו ג"כ דלא כר"ת, וגם ר"ת לא עשה מעשה כדל"ה בתוס' שם :

אכן

סדר רב עמרם השלם

שלשה שאכלו כאחת כגון תשעה ועבר, ז. תשעה וארון. שנים ושבת, וקמן (ד) [פורח] וקמן היודע למי מברכין אינן הלכה, ואין עושין מעשה במוות. **ס.** ובשמגיע ש"ץ למודים צריכין כל הצבור לשוה עמו. דתני ר' חלפתא בן שאור [ירו' נרכות פ"א ה"ה] הכל שוחין עם שליח צבור בהודאה. ר' זעירא אמר בלבד במודים, ר' זעירא סמוך לקרוביה. כדי לשוה עמו תחילה וסוף, (ה) ר' אמי כי סליק להתם [המאני] [נחנין] ומלחשין אמר מאי הדין ליחושא, ולא שמיע ליה דמר ר' חלבון ור"ש ב"ר בשם ר' חנינא ור' ירמיה ור' מיאשא, ר' חייא בשם ר' שמאי, ואית דמרינן לה לה חבריא בשם ר' סימאי מודים אנחנו לך אדון. אדון כל חבריות אלוה כל התשכחות צור (כל) העולמים, חי העולמים, יוצר בראשית, מחיה המתים שהחייטנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבתנו להודות לשמך ברוך אתה ה' אל החודאות, רב (ג) [דימי] ורב שמואל דיריה.

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ד) בכתי' הנ"ל הגרסא, פסק". ובויטרי איתא "פוחח" והעיקר בכתי' שלפנינו :

ס. (ה) רב אמי כי סליק להכא המנון גחנין ומלחשין, (ג) רב ביבי דיריה

רב האי מוכח בס' האורה סי' מ"ד, ובאלפסי פ"ז דקטן היודע למי מברכין אפי' כן ע' וכן יו"ד מומינן עליו, ואפשר דאזיל בשיבת הסמ"ג דסמוך על הירו' פ' ג' שאכלו דא"ר יוסי דאבא חלפתא ור"ה בר סוסי לז' אומני עליה עד שהביא שתי שערות, וכן במס' סופרים כ' עד סיהא בן י"ג שנה דוקא, ולא קשיא איך דחינן תלמודא דידן מפני הירו' משום דכלא"ה קשיא הלכתא והלכתא כמו"ל. ועכ"פ לנרוף תפלה ודבר שבקדושה דבעי לאדכורי שם שמים, וגם ילפינן מנז"ש דתוך תוך ודאי אסור, וזה שהוסיף הגאון, ועוד בפירוש שמענו מרביתנו' מפני שבתלמודין שם בדף מ"ח לא אמרו כן. וזהו דעת הרא"ש והטור בס' נ"ד. ונעלם ממני מדוע לא הביאו רבותינו את דברי הגאון רבינו ז"ל לסיוע לדבריהם :

ז. תשעה וארון, בגמרא דף מ"ז פריך וארון נברא הוא, ומשני ט' ונראים כעשרה מטטרפין, ראיתי דבר נחמד בס' דבר אליהו על איוב שמוצא ע"ז פירוש הגר"א ז"ל דבעי לאשתעווי בלשון חכמה, כמו שמצינו בכתב מדרבנן. במס' ערוכין דף ג"ג, והנה כתיב לפני הדביר עשרים אמה, וכל כנף וכנף מדתו עשר אמה, שהיו נראים כעשרה לכד מקום ארון שמינו מהמידה, והמקשה שלא הבין כוננו פריך וארון נברא הוא, עד שפירש דט' וארון ר"ל דומיא דארון שהם ט' נראים כעשרה, עכ"ל. והחיד"א ז"ל ביארו לשון נטרפין, תשעה ואחד רואה ואינו נראה" וכו' ר"ת וז"ל ר' יוין, מטטרפין :

ואמרו שם עוד א"ר אמי שנים ושבת מטטרפין, ח"ל ר"ל. ושבת נברא הוא, אלא אר"ה שני ת"ח המחדדין זל"ז בהלכה מטטרפין, מחוי רב הכדא כיון אלא ורב ששת כו', והענין ג"כ תמוה מאי שייכות יש לז' ת"ח המחדדין למלת שבת, ועיין בהגהת ר"ש ק"צ שהקשה וכו' בשביל שמחדדין יקשבו לשלשה, ומה ענין מהוי, וע"ש מה שפי' דר"ל אס' יש עיד אהד, דלא תימא שכיון שזוה"ל צריך לחבירו, לא יקשבו אלא לאחד, ע"ש. דגם לפירושו לא נתישב במאומה מה שהקשנו, ונעל"ד לבאר עפ"ש שם ע"ה אין מומינן עליו, איזה ע"ה כל שקרא ושנה ולא

דידיה ובר קפרא דידיה, וכלהו בחתימה, ח. הפי בנמרא דהתם. ובנמרא דהבא, : [סופה דף מ' ע"א] בזמן שש"ץ אומר מודים העם מה הם אומרים, (ג) מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שאנו מודים לך. (ד) [ושמואל אמר ה' אלהינו ואלהי כל בשר] על שאנו מודים לך. נהרדעי אמרי משמיה דר' סימאי ברכות והוראות לשמך הגדול על שהחייטנו וקימתנו. רב אחא בר יעקב מסיים בה חכי כן תחנונו ותחינו (ה) ותאסוף גליותנו לחצרות קדשך לשמור חקך ולעשות רצונך על שאנו מודים לך. א"ר פפא הלכך נימרינהו לכלהו, (ו) „השתא נכללינהו“ : מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית, ברכות והוראות לשמך הגדול על שהחייטנו וקימתנו, כן תחינו ותחנונו ותקבצנו מארבע כנפות הארץ ותאסוף גליותנו לחצרות קדשך לשמור חקך ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך. וכי הא שושילתא שפירתא נהגינן ועבדינן :

כהנים

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) „אמר רב“, (ד) ר' סימאי אומר יוצרנו יוצר בראשית“ (ה) „ותקבצנו“, (ו) הוא לשון היאון עצמו. ואינו בגמרא :

ח"ג בשם הערוך ורש"י ז"ל. דתנאי בראי הם הם הת"ח שלא נתקבלו עדיין להיות כפנים בביהמ"ד להיות מתלמידי הישיבה לשמש הת"ח. אלא ישבו להם בחוץ בעזרה, הנקראת תרביא והוא המקום שלפני ביהמ"ד והם הנוכרים במס' מנחות פ"ב „בתרביאי אמרי וכי דבר הלמד בהיקף חוזר ומלמד בהיקף“ ושם היו ג"כ שונים הבריות ומחדדים זל"ז בהלכה. אך מהם לא יצא תורה לישראל וכמו"ש במס' ביצה דלר"י לתנא פוק תני לבדא הבערה ובישול אינה משנה בו" ע"ש. ולז"א שנים ושבת. והוא ר"ת שהשנים הם 'שני' בני 'תרביא' מאשרפין לזמן, וכמו שפירש כוונתו בעצמו שם שני ת"ח המחדדים זל"ז בהלכה שלא יחשבו עוד מכלל ע"ה, ור"ה ור"ש הוסיפו שם א' מהם בקי רק במשניות והשני מפולפל וכמו"ש בערוכין דף ס"ז על ר"ש ור"ה, מתקור ג"כ כשני ת"ח המחדדין ועוסקין בגמרא, ומזמנין עליהם. ועיין בס' זל"ח מה שפירש על דרך זה בשם זקנו ר' העשל מ"ש דף מ"ה ששה ודאי לא קמבעי לי, שהוא ר"ת ששה וד' אכלו ירק, וכ' ע"ז שהוא לאחש"ת. חולם שם הלשון דחוק. ומה יב דכש"ס ישן ליתא כלל למלת „ודאי“ רק ששה לא קמבעי לי, ועיין :

ס. ח. ה. בנמרא דהתם, ובגמ' דהבא כו' משמעות דברי הגאון דאכולהו דהתימה נמי קאי, דבנמרא דהבא לא התימה, וכן לא סיים התימה לבבוק בשושילתא שפירתא דנהגינן. ודלא כהירושלמי. וכן נראה מח"ש הערוך בשם ר"מ גאון, ומובא בתוס' בופה דף מ'. דהאי דקמודו צבור על שליה צבור אינון בומכין. וענו חזן, ומאי על שאנו מודים לך על הודאה דאמר ש"ץ. כו' ע"ש, ומשמע דלית בה התימה, אכן הרא"ש והטור והגר"א פסקו כהירושלמי לחתום בשם, ומנהגנו שלא לחתום בשם, [ועמש"ל סו' ב' אור כ"ח], אלא אומרים ברוך אל הודאות, ובמהחור רומי אינו מזכיר התימה כלל, ומסיים בעל שאנו מודים לך :

סדר רב עמדם השלם

סדר נשיאת כפים.

סא. כהנים נושאים את כפיהם בשחרית ובמוסף ובמנחה של תענית **א.** חוץ מהמנחה של יום הכפורים שתחת מנחה נושאים את כפיהם בתפלת נעילה. ובהן שיש בידיו מומין (ה) לא ישא את כפיו. בפניו ידיו ורגליו לא ישא את כפיו. שכור לא ישא את כפיו. וא"ר אלעזר כל כהן שחרג את הנפש לא ישא את כפיו דכתיב וידיכם דמים כלאו :

סב. ב. תנו רבנן אין הכהנים רשאים לעלות בסנדליהון לדוכן. וזו אחת מתשע תקנות שתקן ר' יוחנן בן זבאי, ג. אמר אביי נקמינן לשנים קורא כהנים לאחד אינו קורא. שנאמר אמור לחם לשנים ולא לאחד. וכן הלכה. (מכאן ועד אמר ריב"ל השני חסר בכת"ב וזגלס) ד. [ואמר ריב"ל מנין שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים שנ' ושמו את שמי על ב"י ואני אברכם.] ואמר ריב"ל כל המברך מתברך. שאינו מברך אינו מתברך. שנ' ואברכה

מן האלף

סדר נשיאת כפים.

סא. א. חוץ ממנחה של יוה"כ. כו'. הרא"ש פ"ג דתענית גסס בעל ה"ג כתב דנושאים כפיהם במנחת יוב"ס, וכ"כ הסמ"ג גסס השאלות משום דמשכי ברחמים עד זמן נעילה כנעילה דמי. אך רבינו לא ס"ל הכי, והלכה כדבריו :

סב. ב. ת"ר אין הכהנים רשאים לעלות בסנדליהון. גנמ' סוטה דף מ' ח"ר יצחק לעולם תהא חיתת זכור עליך. כו' רבנן אמרי מהבא חוץ הכהנים רשאים כו', לאו משום חיתת זכור. [שנראים סנדליו לזכור ואינן ראויים מפני מיט שעליהן. רש"י.] ח"ר"ה החס שמה נפקה לו רצועה ואזיל למקטריה. ויש ג"מ בין שני העטמים האלו לפמ"ש המ"א סי' קכ"ח סק"ה בבתי שוקים המניעים עד בין האזוליס, דליכא למיחש לאזיל ומקטריה כמו"ש הב"י. אם המה מטוגסים בטיט, לטעמא קמא חסור ולר"ה שרי. ויש עוד נפ"מ במנעלים שמחליפין בזהבכ"ס על נקיים, לטעמא קמא מותר ולר"ה חסור. ורבינו בגאון ז"ל שלא הזכיר לא טעמא דר"ה ולא טעמא קמא משום כבוד זכור ש"מ דס"ל לחסור בכל גווני. וכן מלאמי להכה"ג מוצא בפר"ה שכתב : דאע"פ שאמרנו בבתי שוקים של עור שרי, היונו כשיש לו מנעלים אחרים תחתיהן, אבל אם מהלך בהן בשוק צריך לחללן מפני כבוד זכור, דטעמא דכבוד זכור חיתא גם לר"ה. ע"ש :

ג. אמר אביי נקמינן לשנים קורא כהנים כו' במס' סוטה ל"ה אמר אביי נקמינן כו' שנאמר כו', ח"ר"ה נקמינן כהן קורא כהנים, ולא ישראל שנאמר חמור להם אמירה משלהם, והלכתא כוותיה דאביי, ולית הלכתא כרב הסדא, ומשמע מזה דר"ה דליף מחמור להם על אמירה שיהא מלהם פליג דאביי דליף מזה דדוקא לשנים קורא, וכן מפורש בירושלמי פ' אין עומדין ה"ד דס"ל לר"ה דאפי' לאחד קורא כהן, שאינו קורא אלא לשבע, ולזה רמז רבינו לכתוב דאביי, וכן הלכה"ה אע"פ שלא הזכיר דברי ר"ה החולק עליו, וס"ל תלמודא דידן עיקר :

ד. ואמר ריב"ל מנין שהקב"ה מתאוה כו' ואריב"ל כל כהן המברך כו'. במס' חולין פא"ט דף מ"ט ח"תא, ר' ישמעאל חומר למדנו ברכה לישראל, ברכה לכהנים מנין כו', כשהוא חומר ואני אברכם כו' הקב"ה מברך לכהנים. ור"ע חומר ואני

ואברכה מברכין. ואמר ריב"ל כל כהן שאינו עולה לדוכן [ה] עובר בשלשה עשה. כה תברכו, אמור להם, ושמו את שמי. ואמר ריב"ל כל כהן שלא נמל ידיו לא ישא את כפיו שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. מאי מברך אר"ז אר"ה ברוך אתה ה' אלהינו מ"ה ו. אשר קדשנו במ"ז לברך את עמו ישראל באהבה. כי עקר כרעיה למיחת מאי אומר. יקרי רצון מלפניך ה' אלהינו ז. שתהא ברכה זו שצויתנו כפרה לנו, ואל יהי בה מכשול ועון מעתה וע"ע. וכד מהדר אפיה בצבורא מאי אומר, אדבריה רב חסדא לרבנא

עוקבא

מגן האלף

ואני אברכם כהנים מברכין לישראל, והקב"ה מסכים על ידן. ולר"ע ברכה לכהנים מנ"ל, ארנב"י מואברכה מברכין. ונשמע מזה דריב"ל דאמר כל כהן שאינו מברך אינו מתברך ויליף מואברכה מברכין ס"ל כר"ע, וכן פירש"י, דלר' ישמעאל דיליף ברכה לכהנים מן ואני אברכם אפשר דהקב"ה לעולם מברך לכהנים אע"ג דלא ברכו תהלה, דלא תליא כלל זה בזה. אבל לרע"ק קאי אני אברכם להא שהקב"ה מברך לישראל גם בלאו דידהו, ולכן מפרש ריב"ל דעמא דברכת כהנים משום שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים, ואפשר נמי דעמא כדי שיתברכו גם הכהנים, ולפי"ז עיקר הברכה- מפי הקב"ה וכמו שאה"כ ואני אברכם וס"ל לרבינו כוותיה דריב"ל: **ויבנה** יתישב לנו קושיית הרב המנהיג בשם רש"י ז"ל ח"א אות ס"ה ופענחתו על רבינו ז"ל במ"ש לקמן סי' ס"ד שאם אין שם כהנים, אומר ש"ן ברכנו בברכה כו', כאמור יברך כו' ושמו את שמי על ב"י ואני אברכם, והקשה דהא ושמו את שמי אינו אלא לשון אזהרה ע"ש, ועיין בעור סי' קכ"ז. דלפמ"ש לדעת גאון ז"ל הויא זה עיקר הברכה מפי הקב"ה, וש"ן צריך להזכיר זאת במקום שאין כהנים. ומפני זה נראה נכון מה שהביא רבינו הנהו תרי מימרות דריב"ל, משום דיוצא מזה גם נפ"מ לדינא, לש"ן דבעי לאסוקי בתפלתו עד ואני אברכם. וכן הוא גם דעת הרמב"ם והרמב"ג והרוקח, כמו"ש הב"י, אבל מהגנו כרש"י דש"ץ אינו אומר ושמו כו' :

ה. עובר בשלשה עשה. הרמב"ם בפמ"ו מתפלה כתב אע"פ שאין זה אלא מ"ע אחת ה"ז עובר על שלשה עשה, ואזיל לשיטתו בם' המצות שרש ע' שכתב ולא יתפשט אחד ממוני המצות שיאמר ברכת כהנים ג' מצות, וגם הרמב"ן ז"ל הסכים כן, וכ"ה בירושלמי פרק אין עומדין, כל כהן שהוא בביהכ"ם ואינו עולה עובר בעשה, ואין ספק שגם דעת הגאון כן, שאין הענין אלא לחוץ ולא לתוספת עשי"ן, וכמו"ש הרמב"ן. וכתב הר"ן והרא"ש פרק הקורא עומד דאין עובר אלא בשקראו אותו, הא ל"ה לא מחייב, וכמתרגמינן "כד תימרון להוסיף", ובספרי אמרינן צריך שיאמר להם חזן הכנסת שאו ידיכם קדש, כו' והיינו כשהוא בביהכ"ם, אבל כשהוא בחוץ אינו עובר. וגרסו' בירו', רשב"פ כד הוי תשיש הוה קאי אחורי עמודא, ר"א נפיק לברא, עכ"ל. ורבינו לא הביא כ"ז, ויתכן שהוא בכלל דבריו שכתב דלשנים צריך לקרוא כהנים, וא"כ ממילא מ"ש דכל כהן שאינו עולה עובר כו', היינו אחר שקראוהו :

ו. אשר קדשנו במצותיו וצונו, נגמרא איתא, "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן", וכ"ה בים"ג וכל הפוסקים. אולם בתוספתא פ"ה דברכות לענין הקרבת ואכילת זבחים, ג"כ לא נזכר בברכתם, קדושתו של אהרן" רק אקבמו" לאכול את הזבח, וכתב רס"ג בסדרו כת"י, שהכהנים יברכו והם יענו על כל פסוק אמן :

ז. שתהא ברכה שצויתנו כפרה לנו, נגמרא ליתנייהו להנך תיבות, "כפרה לנו". ונוסחת הרמב"ם והעור, "ברכה שלמה" וכ' הב"י והיא נוסחה הנוגה ע"ש. וכן איתא בסדר רב סעדיה, "ברכה שלמה", אבל נראה דגם נוסחת רבינו הגאון ז"ל היא נוסחה הנוגה, משום דהדין אלנינו דכהן בעל עבירות, לבד משפיכת דמים, אין מונעים אותו מלישא את

סדר רב עמרם השלם

עוקבא ודרש. רבונן של עולם עשינו מה שנזרת עלינו עשה עמנו כמה שהבטחתנו, השקיפה ממעון קדשך מן השמים וכרך את-עמך ישראל. אמר רב חסדא אין הכהנים רשאים לבקש קשורי אצבעותיהן עד שיחזירו פניהם מן הצבור, (ה) ואמר ר"ח אין שליה צבור רשאי [לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור. ואין הכהנים רשאים להתחיל בכרכה עד שיכלה דבור מפי הקורא. ואין הצבור רשאים לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הכהנים] ואין הכהנים רשאים להתחיל פניהם מן הצבור עד שיתחיל ש"ן בשים שלום. ואמר ר' זעירא אר"ה אין הכהנים רשאים לעקור רגליהם ולילך עד שיגמור שליה צבור שים שלום. ואין הכהנים רשאים לישא את כפיהם אלא כנגד כתפותיהם. (ה) ואמר רב סעדיה גאון זצ"ל כל כהן שלא עמד ממקומו לדוכן קודם

שיאמר

מנן האלף

שנוי גוססאות והנהות

סא. (ה) בפנינו או ברגליו לא ישא את כפיו שנאמר ויריכם דמים מלאו כ"ה בכ"ו כי"ו. והוא מזכרנו, אמר הקב"ה וכו' הוא מזכרך אני מזכרך, ולכן מתפללים שהמזה

שזית לנו לברך תהי' כפרה לנו :

ה. ואמר רב סעדיה גאון זצ"ל כל כהן שלא עמד ממקומו כו'. במס' סוטה דף ק"ח איתא "ואריב"ל כל כהן שאינו עולה בעבודה שוב אינו עולה ש"ן כו', אינו והא ר' אחי ור' אסי סלקי, מעיקרא הוו עקרי כרעייהו מממי לא הוו ממיי התם, ע"כ. ונראה דמ"מ כתב הספר הדין הזה על שם רב סעדיה, ולא העתיק לשון הגמרא משום דאמר בלישניה "קודם שאמר ש"ן מודים" וקמ"ל שכל שלא התחיל ש"ן עדיין צמודים, עולה בעבודה קריין ליה. אכן העור והמחבר כתבו "וכשמתחיל ש"ן ראה אם לא עקר רגליו שוב לא יעלה", והפרי"ח כתב ע"ז דליתא, וראייתו ממש"ר רש"י, "קודם שסיים ש"ן ראה צריך לעלות על הדוכן" ע"ש. ואי משום הא לא איריא. ואדרבא משמע שצריך לעקור רגליו בתחלת ראה, וקודם שסיים ש"ן ראה כבר צריך הוא להיות עומד על הדוכן. וכ"כ רש"י במפורש ברי"א ורב אסי דמעיקרא עקרי כרעייהו ממקומן בעבודה אבל רחוק היה מקומן מן הדוכן, ולא משו" עד דגמרה ברכת עבודה, עכ"ל. אך לשון רבינו הגאון מסייע ליה להפרי"ח דסני לקום ממקומו קודם שאמר ש"ן מידים :

וידורי הגאון מרן ר"א ז"ל מקאליש, בתשובתו סי' ט"ו, ק"ל הלא ענין התפלה ונוסחתה ודאי דאיהא חלא מדרבנן. ונשיאות כפים דלורייא, ואיך יעקרו הכמים מ"ע דנשיאות כפים בשביל שלא עקר רגליו ברה"ק. ואין לומר כיון דליף מן ושמו את שמי שיהא בשם המפורש שהיה רק בבית המקדש, וא"כ בנבולין אין הני"ב חלא לזכר בעלמא מדרבנן. דו"א דבספרי פ' ראה ע"פ לשכנו תדרשו שנינו "אין לי חלא במקדש בנבולין מנין, ת"ל בכל המקום אשר אזכיר את שמי כו', א"כ למה נאמר לשום את שמי שם, במקדש ככתבו בנבולין בכינויו, ע"כ. ופירוש דברי הספרי הכי הוא. דשמי הוא שם המפורש, וזכרי הוא שם האלנות וכדליתא בפרק אלו עובדין בפסחים. ועל גבולין נאמר "אזכיר את שמי" היינו כינויים, אבל במקדש נאמר "לשום את שמי" והיינו שם המפורש. עכ"פ מצאנו שם בנבולין היא מה"ת, ואיך ידחוק הכמים בשביל שלא עקר רגליו, ע"ש שנאמר בל"ע. וכמו כן יש להקשות ממה שאמרו כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה, או להירו' שעובר בחד עשה, ומשמע דעובר אפי' בזה"ו ואיך ידחוק הכמים, אכן לענ"ד נראה דלק"מ דיש כח לחז"ל לעקור בתקנתם

שיאמר שליה צבור מודים אין לו רשות לישא את כפיו באותה תפלה. ותו
אמר: כל תפלה שיש בה נשיאות כפים מתחיל (ב) את ישראל.]

כג. ז. ו. ומאן דהוא חלמא ולא ידע מה הוא. ליקום קדם כהנא ולימא
הכי: רבונן של עולם אני שלך וחלומותי שלך חלום
חלמתי ואיני יודע מה שהלמתי, בין שהלמתי (ה) לעצמי ובין שהלמתי לי אחרים
אם טובים הם חזקים ואמצם, כחלומותיו של יוסף, ואם צריכים רפואה רפאם
כמי מרה ע"י משה, וכמי ירחו ע"י אלישע, וכמרים מצרעתה, [וכנעמן מצרעתו]
וכחזקיהו מחליו, וכשם שהפכתה את קללת בלעם בן בעור מרעה לטובה כן
תהפוך כל חלומותי לטובה [ותרצני] ומכיון דעתיה בהדי כהנא (ב) [דליענו]
צבורא אמן. י. ואי לא לימא הכי אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום
ושמך שלום יהי רצון שתשים עלינו שלום] לטובה:

סד. יא. ואם אין שם כהנים אומר שליה צבור אלהינו ואלהי אבותינו

ברכנו

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

סב. (ה) וא"ר אין ש"ן רשאי כו. בצד 286
גרשם כאן, בפנינו כו' וגרשם שלא במקומו
כי הנהי'ה החיא שייך לצד 284 וכאן יש לערוך
בשם כת"ב ב"מ. אין שליה צבור רשאי לענות אמן
עד שיכלה דבור כפי קורא' ויש להעיר ע"ז שהוא
טעות דמוכה, ואין זה בגמרא כוטה דף ל"ט, והעיקר
כגרסת הספר שלפנינו. (ב) רצה בעמך ישראל" בצ"ל.
סג. (ה) "לעצמי" והיא נוסחא נכונה. (ב) "דענו":

הכ"י כס"י קנ"א ע"ש. אבל שאר דוכתי א"י לעקור. מ"מ כאן שאינו עובר המ"ע אלא אחרי
שקראו אותו, וכמוש"ל בשם הר"ן משום שנאמר אמור להם ומתרגמין כד תימרון להון, לכן
אין דעתו של הקורא לקרוא אלא אותם שראויים לה וכבר הכינו ענאם, דוגמת אנשי מעמד
וכהנים בעבודתם שהיו מוזמנים לעמוד על קרבנם, ואלו שלא עקרו כרעייהו בעבודה ולא
הזמינו ענאם לה אינן בכלל הקריאה, ואינם עולים עוד:

כג. ז. ו. ומאן דהוא חלמא כו' ומכיון דעתיה בהדי כהנא דעני צבורא
אמן ר"ל סיסיים עמו יחד כי היבא דליעני אמן גם על תפלתו, ועיין
במדרש במדבר רבה פ"א שאפי' רואה בחלומו כאלו חרב מתהכת על ירכו, ישכים לביהמ"ד
ויעמוד לפני הכהנים וישמע ברכת כהנים ויענה אמן:

י. ואי לא, לימא הכי אדיר במרום, פירש הכ"ה סי' ק"ל דר"ל ואי לא, היינו שכבר
סיים את הרכש"ע והכהנים עוד לא סיימו ברכתם עדיין, לימא אדיר במרום כדי
לסיים עמהם בשוה, וכ"כ הפר"ח:

סד. יא. אומר ש"ן ברכנו כו', כתבו הנהגות מרדכי בחדושי אנשי שם בפרק הקורא
את המנילה וז"ל: והורגני לומר כי ברכנו בברכה המשולשת אינה כלל
מטופס הברכה שתקנו ק"ך וקיים ומהם כמה נביאים עד שיש שלום, ותוספתא היא שהוסיפו
בדורות אחרונים ולא ידעתי מהי, וכ"מ בסדר רב עמרם [לעיל סי' לט] שכתב תחלת כל
ברכה וסוף כל ברכה כו' עד המובן שם, שיש שלום כו'. אלמא הברכה מתחלת בשם שלום,
וכן

סדר רב עמרם השלם

ברכנו בברכה המשולשת בתורה הכתובה ע"י משה עבדך האמורה (ה) [מפי] אהרן ובניו [כתבים] עם קדשך כאמור **יברכך ה'** וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחונך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. **יב.** [ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. **יג.**] ומסיים עד (ב) עושה השלום :

וכי

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

סד. (ה) "לאהרן' ובניו "כהני", (ב) "עושה השלום" הוא שיטפא דלשנוי מנוסחאות אחרות דהגאון ס"ל לחתום בהמברך את עמו ישראל, ובהנהגות סדר הגרסא מגיה, ומסיים שים "שלום" :

וכי אין ראוי לגמור הברכה מעין תהלתה, שהיא ברכת כהנים וסיימו בשלום, והלא ברכת הודאה יש בה אריכות יותר שלא לצורך, אלא הכי קמבעי ליה מה ראו שש"ץ יבקש על שלום מה שכבר אמרוהו הכהנים וישם לך שלום. אלא תקינו [ר"ל לברכנו בזכרה] בקשת רחמים להקב"ה שיקים לנו הבטחתו. וכתב עוד אנכ אורחא אכתוב מה שנהגו [לפעמים אומרים ברכנו, ולפעמים מתחילים שים שלום, ולפעמים שלום רב. ואומר אני שחרית ומוסף שהכהנים גנילים לעלות לדוכן אומרים ברכנו, ובמנחה דליכא נשיאות כפים כו' שלום רב, וזה בחול כו', ומיהו בסדר רב עמרם לא חילק כלל באותה ברכה וכתב בכל שעה מתחילין בשים שלום, עכ"ל. ועיין בהגמ"י פ"ח מהל' תפלה ובש"ע סי' קכ"ז :

ועל נוסחת הרבש"ע שאנו אומרים אם לריכים רפואה רפאם בחזקיהו מלך יהודה, כ' הגאון ר' ישעיה ברלין בנמוקי התפלה שלו שהנוסחא תמוה ואינה על סדר הדורות. שהקדים חזקיהו למרים הגביאה. ואת נעמן למשרע"ה, ובזכרות ג"ה איתא אם לריכים רפואה רפאם כמי מרה ע"י משה וכמרים מזרעתה וחזקיהו מחליו ומי יריחו ע"י אלישע, והם על הסדר של דורות רק שהקדים חזקיהו לאלישע, ע"ש. אולם ברא"ש סי' ה' הגרסא כמי מרה ע"י משה וזרעת מרים ע"י משה, וזרעת נעמן ע"י אלישע וכהליו של חזקיהו. ובעבור ולבוש סי' איתא סדר אחר והם מים, זרעת, וחולי. מי מרה, מי ירחו, מרים מזרעתה ונעמן מזרעתה, וחזקיהו מחוליו. והוא ג"כ סדרו של רבינו הגאון ז"ל. וכן הגרסא בש"ס ישן, מי מרה ויריחו, ומרים מזרעתה ונעמן. אלא שנשמע שם "וחזקיהו מחוליו". וסדר תפלות שלנו דגרס חזקיהו מחוליו, ומרים ונעמן מזרעתה, ומי מרה ויריחו, תפש כסדר הזה חולי, זרעת, מים, והולך מהכבד אל הקל :

יב. [ושמו את שמי עמ"ש בזה לעיל אות ד' :

יג. [ומסיים עד עושה השלום היא שיטפא דלישנא מהמעתיק. ואפשר שהי' מנהגו גם בכל השנה לחתום בעושה השלום, כמו שים בכמה סדורים עתיקים, אבל הגאון ר"ע וכן רבינו רב סעדיה ז"ל נוסחתם בכל השנה כלה ואפ"י בעשרת י"ת לחתום בהמברך את עמו ישראל. ועמ"ש בזה לעיל סוף סי' ל"ט :

מוצות עשה מן התורה להתוודות כל גבר על חטאיו שנאמר והתוודו וגו'. והוידו אחר תפלת י"ח מבורך בזה"ק פ' ב' דף מ"א ע"א, ובזה"ר דף ל"ב ע"א :

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ (נ"א אָנָּה) תָּבֵא לִפְנֵיךָ תִּפְלִתָנוּ.
וְאַל תִּתְּעַלֵּם מִתַּחֲנֻנֵּנוּ שְׁאִין אֲנַחְנוּ עֲזִי פָנִים וְקָשִׁי עֲרָף
לִזְמֵר לִפְנֵיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא
חַטָּאנוּ. אֲכַל אֲנַחְנוּ וְאֲבוֹתֵינוּ חַטָּאנוּ :

אֲשַׁמְנוּ. בְּגָדֵנוּ. גִּזְלָנוּ. דִּבְרָנוּ דְּפִי : הַעֲוִינוּ. וְהִרְשָׁעֵנוּ.
וְדָנוּ. חֲמַסְנוּ. מִפְּלָנוּ שָׁקֵר : יַעֲצֵנוּ רַע. בִּזְנוּ. לְצֵנוּ. מִרְדְּנוּ.
נֶאֱצָנוּ. סָרְנוּ. עֵוִינוּ. פִּשְׁעֵנוּ. צָרְרָנוּ. קִשְׁינוּ עֲרָף : רִשָּׁעֵנוּ.
שַׁחַתְנוּ. תַּעֲבָנוּ. תַּעֲיִנוּ. תַּעֲתַעְנוּ :

סָרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁנָה לָנוּ. וְאַתָּה
צַדִּיק עַל־כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ. כִּי יָאֵמַת עֲשִׂיתָ וְאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעֵנוּ :

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם אַתָּה. וּבָעַל הַרְחָמִים נִקְרָאתָ. וְדָרְךְ
תְּשׁוּבָה הוֹרִיתָ. נִדְלַת רַחֲמֶיךָ וְחַסְדֶּיךָ. תִּזְכּוֹר הַיּוֹם וּבְקָלִיּוֹם
לִזְרַע יְדִידֶיךָ : תִּפֶּן אֲלֵנוּ בְּרַחֲמִים. כִּי אַתָּה הוּא בָּעַל
הַרְחָמִים

מקור הברכות

הַיּוֹדֵדוּי אַחֲרֵי שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה וְכֵן הָיָה מִדּוֹת לְאוֹמֶרם בְּכָל יוֹם אַע"פ שֶׁלֹּא מִצֻּחִים בְּדַבְרֵי הַקְּדֻמוֹת
וְגַם הַרְד"א לֹא הוֹכִירָם, מִצֻּחַ לְאוֹמֶרם, וְכַמּוֹ"שׁ בְּמַס' יוֹמָא פ"ו "עֲבַר עַל עֲשֵׂה וְעֲשֵׂה
חֲשׁוֹבָה אֵינוֹ זֶה מִשֶּׁם עַד שְׁמוּחִין לוֹ, וְכַתּוּב בְּתוֹסֻפוֹת יוֹשִׁים שֶׁם שְׁמוּחִין מְחִילָה גְּמוּרָה, וְכִשְׁמֵר
עֲבִירוֹת אַע"פ שְׁאִין מְחִילִין לוֹ, מְקִילִין לוֹ מְדִינוּ מִחֻצָּה. כְּדֹאמְרֵינוּ חֲגִיגָה ה', הַעֲוִשָׁה דְּבַר וּמִתְחַרֵּט
מוֹחֲלִין לוֹ מִיד, ע"ש. מ"מ לֹא כּוֹב לַעֲשׂוֹתָם קִבֵּעַ, דַּאֲפִי' בַּחֲפָלָה אֲמִירוֹן הַעֲוִשָׁה חֲפָלָתוֹ קִבֵּעַ
אֵין חֲפָלָתוֹ תַּחֲנוּנִים, כִּשְׁ"כ׳ חֲשׁוֹבָה, שֶׁאֲפֹשֶׁר דִּהּוּא כְּטוֹבֵל וְשֶׁרֶץ בִּידוּ, וְלִכֵּן חַיִּיב לִכְוֹן בְּמַה שְׁאוֹמֵר
וְלִשׁוֹב עֲלֵיהֶם בְּאֵמֶת, וְכִשְׁיֵשׁ בּוֹ חֶסֶד יִפְרַט אוֹתוֹ בּוֹדִינוּ, וּמִתְחַרֵּט וּקִבֵּל עַל עֲצָמוֹ לֹא לַעֲשׂוֹתוֹ וְיִשׁוּב
אֵל ה' וְיִרְצָהוּ, וְכִי' וְה' דַּמְסָקֵד דִּינוּ, וְדֹא' הַחֲשׁוֹבָה לַפִּשְׁשׁ בְּמַעֲשָׂיו וְלַהֲתוֹדוֹת. וְכֵן מְזַכֵּרִים גַּם
רַבֵּינוּ רַב עֲמֵרם גָּאוֹן בְּסִי' צ"ז לְאוֹמֶרָה בְּשֵׁנִי וְחֲמִישִׁי בְּנוֹסַח שֶׁל אִם עֲוִינוּ עֲנוּ בְּנוֹ, אֲכֵן בְּנוֹסַח
הַשֵּׁנִי בִישׁ 'שְׁאוֹמְרִים, וְעַתָּה ה', וְכֵן בִּישׁ אֲמִירִים וְהוּא רַחוּם לֹא נִמְצָא שֶׁם לֹא הוֹדִינוּ וְלֹא הִי' ג.
מִדּוֹת, ע"ש.

וְנוֹסַח סִפְדֵּר לֹאמֵר בְּשֵׁנִי וְחֲמִישִׁי אוֹיָא כֹּלָּה אֵל תַּעֲשׂ חַחֲזוּ יִדְךָ בְּמִשְׁפָּט. וְאַחֲכַי הוֹדִינוּ וְיָג מִדּוֹת
וּבְסִדֵּר הָרַב וְלֹא אֵין שֶׁם אֵלָּא הוֹדִינוּ וְיָג מִדּוֹת.

וְהוּא נֹסַח רַב סִפְדִּיה גָּאוֹן בְּפִתְחָה לִי"ג מִדּוֹת.

אֵל מִיִּלְעִיּוֹשׁ עַל כִּסֵּא רַחֲמִים מְהֻלָּה בַּחֲסִידוֹת, מוֹחֵל עוֹן עֲמוֹ מַעֲבִיר רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן מְרַבָּה סִלְחָה
לְחַטָּאִים וּמְחִילָה לְפוֹשְׁעִים. יְעוֹשָׂה צְדָקוֹת עִם בֶּשֶׁר וְרוּחַ וְלֹא כְרַעֲחַם. אֵנִי שְׂמֵעַ קוֹלָהּ. אֵנִי
רַחֵם עֲלֵינוּ. אֲהַבָּה בְּמַה נִּדַּע אֲמַנֵּם כִּי תִלָּךְ בְּקִרְבָּנוּ, אֲוִלְחָנוּ שְׂמָה לָנוּ אוֹפֵל, נִכְשָׁלָנוּ וְגַם נִפְלָנוּ, רַחוּם
וְחַנוּן שְׂמֵךְ, סוֹמֵךְ גּוֹפִלִים שְׂמֵךְ, סוֹמֵךְ גִּפְלָחָנוּ בְּרַחֲמֶיךָ, שֶׁאִם אַתָּה לֹא תִסְמָכֵךְ מִי יִסְמָכֵךְ, אִם אַתָּה
לֹא תִרַחֵם מִי יִרַחֵם. אֵל הַדּוֹרִית לָנוּ לִזְמֵר שֶׁלֹּשׁ עֵשְׂרֵה, זְכוֹר לָנוּ בְּרִית שֶׁלֹּשׁ עֵשְׂרֵה שְׁחַל עֲנוּ לִפְנֵיךָ
מִקְדָּם

תפלת שחרית

הַרְחֵמֵם. בְּמִתְנִינִי וּבְתַפְלָה פְּגִיף נִקְדָּם. כְּהוֹדֵעַתָּ לַעֲנִי
מִקְדָּם : מִחֲרוֹן אַפֶּיךָ שׁוּב. כְּמוֹ בְּתוֹרְתְךָ כְּתוּב. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ
נִחֵסָה וְנִתְלוֹנָן. כִּיֹּם וַיֵּדֶד יְיָ בָּעֵנָן. תַּעֲבֹר עַל פֶּשַׁע וְתִמְחָה
אֲשָׁם. כִּיֹּם וַיִּתְנַצֵּב עִמּוֹ שָׁם : תִּפְאֹזֵן שׁוֹעֲתִנִי וְתִקְשִׁיב כְּמוֹ
מֵאֵמֶר. כִּיֹּם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְיָ וְשֵׁם גִּאֲמֹר :
וַיַּעֲבֹר יְיָ עַל פְּגִי וַיִּקְרָא :

יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנוּן. אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְאַמֶּת. נֹצֵר
חֶסֶד לְאַלְפִים. נִשְׂא עוֹן וּפֶשַׁע וְחַטָּאָה. וְנִקְהָ : וְסִלַּחְתָּ לַעֲוֹנָנוּ
וְלִחַטָּאתֵנוּ וְנִחַלְתָּנוּ : סִלַּח־לָנוּ אֲבִינוּ בִּי־חַטָּאָנוּ. מְחַל־לָנוּ
מִלִּבֵּנוּ כִּי פָשַׁעְנוּ : כִּי אָתָּה אֲדֹנֵי טוֹב וְסֶפֶת וְרַב חֶסֶד לְכָל־
קִרְאֶיךָ :

לתענית צבור ולעשרת ימי תשובה

גודל מעלת אבינו מלכנו הוצא בספרים. מעשה בר"א שירד לפני התיבה ואמר כ"ד
רגנות ולא נענה ירד אחריו ר"ע ואמר א"מ חטאנו לפניך כו' מיד נענה ולכך קבעה לאומרה
בשעת התפלה. כריך ליוהר בר"ה כשאומר חטאנו לפניך שלא להכות על לבו.

אָבִינוּ מִלִּבֵּנוּ חַטָּאָנוּ לַפְּגִיף :
אָבִינוּ מִלִּבֵּנוּ אֵין לָנוּ מִלֶּךְ אֲבָא אָתָּה :
וְאָבִינוּ מִלִּבֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמִיךְ :
אָבִינוּ מִלִּבֵּנוּ בְּרַךְ (בעשי"ת חד"ש) עֲלֵינוּ שְׁנֵה מוֹבָה :
אָבִינוּ מִלִּבֵּנוּ בְּטֵל מַעֲלִינוּ בְּלִגְזוּרוֹת קִשּׁוֹת :
אָבִינוּ מִלִּבֵּנוּ בְּטֵל מִחֲשָׁבוֹת שׁוֹנְאִינוּ :
אָבִינוּ מִלִּבֵּנוּ הִפָּר עֲצַת אֲוִיבִינוּ :
אָבִינוּ מִלִּבֵּנוּ בְּלֵה בְּלִצֹר וּמִשְׁטִין מַעֲלִינוּ :

אבינו

מקור הכרכות

מקדם, וכן כתוב בחורחך וירד ה' בענן ויחיצב עמו שם ויקרא בשם ה' ושם נאמר : [ויענו] ויעבור
ה' על פניו ויקרא ה' ה' וגו' עד ונקח. ושם נוסח כי על רחמיך הרבים אנו בטוחים עד ורחמתי את
אשר ארחם. ואח"כ פיוט אנשי אמנה אברו כו'. ועיין רש"י ור"ן מוס' העניית כמה מתריעין כו' רב
יהודה ברי' דר"ש בר שילת משמו' דרב אמר בעננו, יר"ל שאומרים עננו אבינו עננו, עננו אלהי אברהם
עננו וכולא אלפא ביתא של עננו שאומרים בסוף הסליחות, ע"ש. ונשיב מדרביהם שנהגו בשבועון זה
גם בימי רב.

אבינו מלכנו חטאנו לפניך בוישרי כח"י א' נשמט "אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמיך", וכן
א"מ

[אָבינו מלֵכְנוּ סְתוּם פִּיּוֹת מְשֻׁמְיָנוּ וּמִקְטָרֵיגָנוּ :]
אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ כֹּלָה דָּבָר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמִשְׁחִית וְעוֹז מִבְּנֵי
בְּרִיתְךָ :

אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ מְנַע מִגָּפָה מִנִּחְלָתְךָ :
אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ סִלַּח וּמַחֵל לְכָל־עוֹנוֹתֵינוּ :
אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ מַחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִגֵּגֶד עֵינֶיךָ :
אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ מַחֹק בְּבִתְּךָ הַתְּרָפִים כָּל־שְׁטָרֵי חוֹבוֹתֵינוּ :
אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ חַזְקֵנוּ בְּתִשְׁבָּה שְׁלָמָה לְפָנֶיךָ :
אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלָמָה לְחוֹלֵי עַמְּךָ :
אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ קָרַע רוֹעַ גִּזֵּר דִּיגָנוּ :
אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ זָכְרֵנוּ בְּזַכְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ :

לנעילה	לעשיית	לתענית צבור
(חֲתָמָנוּ)	אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ כְּתִבְנוּ	אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ זָכְרֵנוּ
	בְּסֶפֶר חַיִּים טוֹבִים :	לְחַיִּים טוֹבִים :
(חֲתָמָנוּ)	אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ כְּתִבְנוּ	אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ זָכְרֵנוּ
	בְּסֶפֶר גְּאֻלָּה וִישׁוּעָה :	לְגְאֻלָּה וִישׁוּעָה :
(חֲתָמָנוּ)	אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ כְּתִבְנוּ	אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ זָכְרֵנוּ
	בְּסֶפֶר פְּרִנָּסָה וְכִלְכָּלָה :	לְפְרִנָּסָה וְכִלְכָּלָה :
(חֲתָמָנוּ)	אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ כְּתִבְנוּ	אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ זָכְרֵנוּ
	בְּסֶפֶר זְכוּת :	לְזְכוּת :
(חֲתָמָנוּ)	אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ כְּתִבְנוּ	אָבִינוּ מִלֵּכְנוּ זָכְרֵנוּ
	בְּסֶפֶר סְלִיחָה וּמַחֲלָה :	לְסְלִיחָה וּמַחֲלָה :

אבינו

מקור הברכות

„אִיִּם סְתוּם פִּיּוֹת“, „אִיִּם מֵלֵא יוֹדֵינוּ“, „אִיִּם מֵלֵא אֶסְמִינוּ“, „אִיִּם פֶּתַח שַׁעֲרֵי שְׁמַיִם“, „אִיִּם נָא אֶל חֲשִׁיבֵנוּ רִיקִים“, „אִיִּם תְּהֵא הַשְׁעָה הַזֹּאת“, „אִיִּם חֲמוּל עֲלֵינוּ“, וְעַיִן סֹדֵר הַגָּאוֹן לְקַמֵּן חֶלֶק ב' ס' ק"ט נוסח וסדר של אבינו מלכנו בפנים אחרים, ויש בהם שינוי רב בין בני ספרד, פולין, ואשכנז בסדורים שונים. ולא ראינו להעתיקן ולהאריך בהם, כי בנמצא חזונית דף כ"ה במעשה דר"א שאמר כ"ד רננות ולא נענה וירד ר"ע אחריו ואמר „אִיִּם וּמִיד נַעֲנָה, לֹא נִמְצָאוּ שֵׁם אֵלֹה אֵלֹה : „אִיִּם אֲבִינוּ אֲתָה“, „אִיִּם אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֵלֹה אֲתָה“, „אִיִּם חֲטָאוּ לַעֲבֹד“, „אִיִּם רַחֵם עֲלֵינוּ“, „אִיִּם עֲשֵׂה עִמָּנוּ לַמְעַן שִׁמְךָ“. והאחרונים הוסיפו ענינים הרבה וחזקוהו לאומרו בריה ויהיכ"פ ועש"ת, ובס' תניא מובא שיסרו תפלות אלו נגד י"ח ברכות, וזוהו הטעם א"א אותו בשבת כי יש

תפלת שחרית

אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ הִצַּמַּח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּמֵרוֹב :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ הָרַם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ הָרַם קֶרֶן מִשִּׁיחָךְ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ מִלֹּא יִהְיֶנוּ מְבָרְכוֹתֶיךָ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ מִלֹּא אֶסְמִינוּ שָׁבַע :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ שְׂמַע קוֹלֵנוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ פֶתַח שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם לְתִפְלָתֵנוּ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ זָכוֹר כִּי עָפָר אֲנֵחֵנוּ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ נָא אַל תִּשְׁיָבֵנוּ רִיקִם מִלְּפָנֶיךָ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ תִּהְיֶה הַשְּׁעָה הַזֹּאת שְׁעַת רַחֲמִים וְעַת רָצוֹן
 מִלְּפָנֶיךָ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ תִּמּוֹל עָלֵנוּ וְעַל עוֹלָלֵנוּ וְטַפֵּינוּ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן הַרוּגִים עַל שֵׁם קֹדֶשְׁךָ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן מְבוֹחִים עַל יְחִידֶךָ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבִפְּנֵים עַל־מִדּוּשׁ שְׁמֶךָ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ נָקוּם לַעֲיִנֵּנוּ נִקְמַת דָּם־עַבְדֶּיךָ הַשְּׁפוּד :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַנָּה אִם לֹא לָמַעַנָּה :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַנָּה וְהוֹשִׁיעֵנוּ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן רַחֲמֶיךָ הַרְבֵּים :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ עֲשֵׂה לָמַעַן שְׁמֶךָ הַגָּדוֹל הַגָּבוֹר וְהַנּוֹרָא
 שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ :
 אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ חַגֵּנוּ וְעַגֵּנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ
 צְדָקָה וְחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ :

והוא

מקיר הברכות

בו מעין שמינה עשרה של חול, אולם יש בהם נוספות גם מזמני האחרונים מה שחקנים בזמני
 הגזרות, כמו "עשה למען הרוגים", "למען מבוזים", "למען באי באש ובמים", וכוונתה שלא נמצא
 מהם בסדרי הגאונים הקדמונים, ובסדר רבינו הגאון לקמן שם איתא "א מ כתבנו בספר זכרון'
 והיא נוסחא נכונה מאד, ע"ש הכתוב [מלאכי ג] ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי
 ה' ורחשבי שמו, וא"ל למה היינו שוים האחרונים :

והוא

אומרים והוא רחום מעומד וא"ל אותו כבית האכל וכשילך לביתו יאמר. וכיוט טא"ל תחנון
טא"ל אותו :

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו
ולא יעיר פליחמנו : אפה יהנה לא תכלא רחמיה ממנו
חסדה ואמתה תמיד יצרינו : הושיענו יהנה אלהינו וקבצנו
מן הגוים להודות לשם קדשך להשפכם בתהלתך : אם
עונות תשמר יה אדני מי יעמד : פייעמך תפליחה למען
תנא : לא בתמאינו תעשה לנו ולא בעונותינו תגמול
עלינו : אם יענינו ענו בנו יהנה עשה למען שמך : זכר
רחמיה יהנה ותסדיך פי מעולם תמה : יעגנו יהנה פיוס צרה
ישגבנו שם אלהי יעקב : יהנה הושיעה תמלך יעגנו פיוס

קראנו

מקור הברכות

והוא רחום וכתב הר"א מלוניל בספר ארחות חיים ז"ל כתבו הגאונים. כן קבלנו עלינו ועל
בנינו לעולם וכל העובר על התקנות נקרא פורץ גדר, והא לך תקנת והויר. עובדא
הוה בחד ספינתא דיהודאי דאחא מגלוחא דירושלם לאחרא דהוה תמן הגמזא, א"ל מנן אחון, א"ל
מעמא דיהודאי, א"ל בעינא למנסי יתכון כמה דמינסו חמיו בגו אחון נורא יקידתא, א"ל הב לן זמן
תלחין יומין, ויהיב להון. יתבון בתעניתא וכל מאן דהוה חלמא הוה משחתי באפיה קהלה, כד בעי
למשלם ל' יומין, הוה תמן חד סבא דרחיל חטאין ולא חכים כולא האי, א"ל חמאי בחלמא דאקרון
לי פסוקא דהוה כתיב ביה תרתי, "כי וחלת לא". א"ל חד סבא חכימא האי קרא ודאי הוה דאקרי
לך מן שמיא, "כי תעבור במים אחר אני, ונהרות לא ישטפך, כי תלך כמו אש לא תכזה, ולהבה לא
תבער בך", את דאי תעול בגורא ותשתוב, דהא ודאי מן את רחיק. עברו בטעם הגמזא נורא
רבא לחדא בפרשת אורחין, ועאל האי סבא בגורא. ואחפליג אשתא לתלת אורחא, ועאלו בגויה
ג' צדיקי לקבל אנפי דהא סבא, והנהו תלתא שבתו ואמרו והו"ר. קדמא עד אנא מלך, תנינא
עד אין כמוך, תליחא מחמת עד סופה. ותקנהו חכמים לאומרן בשני ובחמישי שהוא יומא דדינא
עכ"ל. ובסדר עבוין כתב ע"ז שלא נמצא בחפלה זו רמז לכבשן האש שזכר הכלבו, אבל מצאת,
בסדר כתב יד בשם ר' יהודא ב"ר אליעזר חלמיד ר' מנחם ש"ץ בטריו"ש בטעם אמירת והוא רחום
בוה"ל:

והוא רחום אומרים כב' וה' יסדרוהו אנשי השם שהוגלו מירושלם בחורבן בית שני, שהגלה אותם
אספסינוס שחיק עצמות, וצוה לעשות להם ג' אניות והושיבם בהם בלא רב חובל, והגירושם
ביום. ועמד עליהם הרוח והשליכם ליבשה, בכל פלך ופלך. ספינה אחת נתישבה ללפנדא, ואחת
במדינת ארלא בצרפת, ואחת במדינת בורדייל, [בורדא או פארמזאגל]. ואותם שנתישבו בבורדייל
קבלם השר בסבר פנים יפות ונתן להם שדות וכרמים, והיו שם ימים רבים בשלוה עד שמת אותו
השר, וקם עליהם מלך חדש. ומה שתקן להם הראשון סתר להם השני, וחדש עליהם גזרות והיו שם
שני אחים יוסף ובנימין, ועממם שמואל בן דודס, והם היו מאנשי ירושלם, ויצעקו אל ה' בצר להם
וישבו בצומות ותעניות, ולבשו שקים על בשרם, ויסרו והוא רחום בין שלשתם, יוסף יסר והוא רחום
עד מלך רחום וחנן אחת, ובנימין יסר מאנא עד אין כמוך, ושמואל יסר כל השאר עד ה' אחד
ואחרי הושיעם ה' וגאלן והמית את הצר הצורר במיתה משונה וקשה, ושלחו והודיעו כל המאורע
בכל מקומות ישראל, וגם התפלה כתבו והודיעו להם. וקבלו עליהם לאמרה כב' וה', עכ"ל. ועיין
גוסחת הגאון ז"ל בסדרו סימן צ"ח שמסכים לגוסחתנו. ועיין ביושרי כח"י א. ששם הנוסח כלו כנ"א

תפלת שחרית

קִרְאֵנוּ : אֲבִינוּ מִלְכֵנוּ וְחַנּוּנוּ וְעֲנֵנוּ כִּי אִין בָּנוּ מַעֲשִׂים
צִדְקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֹךְ : וְאֲדוֹנֵנוּ אֱלֹהֵינוּ שְׁמַע קוֹל
תַּחֲנוּנֵינוּ וּזְכֹר לָנוּ אֶת בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֹךְ :
וְעַתָּה אֲדֹנֵי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּיַד חֲזָקָה וּתַעֲשֵׂה לָךְ שֵׁם כְּבוֹד הַזֶּה חֲטָאנוּ רְשָׁעֵנוּ : אֲדֹנֵי
כָּל־צִדְקוֹתֶיךָ יֵשֶׁב־נָא אִפְּךָ וּבְחַמְתְּךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלַם הִרֵ-
קֵךְ שְׁמֶךָ : כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבוֹתֵינוּ יְרוּשָׁלַם וְעַמְּךָ
לְחִרְפָּה לְכֹל־סִבּוֹתֵינוּ : וְעַתָּה שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תַּפִּלַּת
עַבְדְּךָ וְאֶל־תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמַיִם לְמַעַן
אֲדֹנֵי :

הַטָּה אֱלֹהֵי אֲזָנְךָ וּשְׁמַע פִּקְחָ עֵינֶיךָ וּרְאֵה שׁוֹמְמֵתֵינוּ
וְהַעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמֶךָ עָלֶיךָ כִּי לֹא עַל־צִדְקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ
מִפִּילִים תַּחֲנוּנֵנוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל־רַחֲמֶיךָ הִרְפִּים : אֲדֹנֵי שְׁמַע
אֲדֹנֵי סִלְחָה אֲדֹנֵי הִקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אֶל־תַּאֲחֵר לְמַעַן אֱלֹהֵי
כִּי שְׁמֶךָ נִקְרָא עַל־עִירְךָ וְעַל־עַמְּךָ : אֲבִינוּ הָאֵב הַרְחֵמֵן
הִרְאֵנוּ אוֹת לְטוֹבָה וּקְבִץ גְּפוּצוֹתֵינוּ מֵאֶרֶבַע בְּנוֹפֹת הָאֶרֶץ :
וּבְקִירוֹ וַיִּדְעוּ כָּל־חַגּוּזִים כִּי אַתָּה יְיָ וְאֱלֹהֵינוּ : וְעַתָּה יְיָ אֲבִינוּ
אַתָּה אֲנַחְנוּ הַחוֹמֶר וְאַתָּה יוֹצְרֵנוּ וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כָּלֵנוּ הוֹשִׁיעֵנוּ
לְמַעַן שְׁמֶךָ צוּרֵנוּ מִלְכֵנוּ וְנוֹאֲלָנוּ : חוֹסֶה יְיָ עַל עַמְּךָ וְאֵל
תִּתֵּן גִּבְלֹתֶיךָ לְחִרְפָּה לְמִשְׁלָל־בָּם גּוֹיִם. לָמָּה יֹאמְרוּ בְּעַמִּים
אֵיזָה אֱלֹהֵיהֶם : יִדְעֵנוּ כִּי חֲטָאנוּ וְאִין מִי יַעֲמִיד בַּעֲדֵנוּ שְׁמֶךָ
הַגָּדוֹל יַעֲמִיד־לָנוּ בַּעֲת צָרָה : יִדְעֵנוּ כִּי אִין בָּנוּ מַעֲשִׂים
צִדְקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ : בְּרַחֵם אֵב עַל־בָּנִים בֶּן

תרחם

מקור הברכות

ובאו שם רק שנים קלים כמו שיבא להלן, ויש להספרדים ובסדר הרב ז"ל ג"כ איזה שנים בוהוא רהום, ואין קפידא כ"כ בנוסחות אלו שאינן בסדר ברכות. אבינו מלכנו חננו ועננו בוטרי א. הנוסחא א"מ עשה עמנו למען שמך וזכור לנו את ברית אבותינו חננו ועננו והושיענו למ"ש. אדונינו אלהינו, פסוק זה אינו בסדר הספרדים גם לא בסדר רמ"ה, [לשון בעל עבו"י] ולחא גם בוטרי כתי' א. כי אתה ה' אלהינו ועתה ה' אבינו אתה. בוטרי כתי' א. הנוסחא, כי אתה ה' מלא רחמים והושיענו למ"ש אתה ה' אבינו אתה אנחנו החומר. אבינו מלכנו חננו ועננו עד כי לך

ה'

תרחם יי עלינו והושיענו למען שמך: תמול על-עמך רחם
על-נחלתך חוסה-נא ברוב רחמך חננו ונענו כי לך יי
הצדקה עשה נפלאות בקל-עת:

הבט-נא רחם-נא על עמך מהרה למען שמך ברחמך
הרבים יי אלהינו חוס ורחם והושיעה צאן מרעיתך ואל-
ימשל-בנו קצף כי לך עינינו תלויות הושיענו למען שמך:
רחם עלינו למען ברייתך הקיטה ונענו בעת צרה כי לך יי
הושיעה. בך תחלתנו אלוה סליחות אנא סלה נא אל טוב
וסלח כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אנא מלך חנון ורחום זכור והבט לברית בין הבתרים
ותראה לפניך עקבת יחיד למען ישראל: ואבינו מלכנו חננו
ונענו כי שמך הגדול נקרא עלינו: עשה נפלאות בקל-עת
עשה עמנו כחסדך חנון ורחום הקיטה ונענו בעת צרה כי
לך יי הושיעה: אבינו מלכנו מחסנו אל-תעש עמנו ברוע
מעללינו זכור רחמך יי וחסדך וברוב טובך הושיענו ותמל-
נא עלינו כי אין לנו אלוה אחר מפלעך צוננו. אל תעזובנו
יי אלהינו אל תרחק ממנו כי נפשנו קצרה מחרב ומשבי
ומהבב וממגפה ומפל-צרה ונגון הצילנו כי לך קוינו ואל
תבלימנו יי אלהינו והאר פניך בנו: וזכר לנו את ברית
אבותינו והושיענו למען שמך: וראה בצרוחינו ושמע קול
תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל-פה:

אל רחום וחנון רחם עלינו ועל כל-מעשיך כי אין במוך
יי אלהינו אנא שא נא פשעינו: אבינו מלכנו צורנו ונאצנו
אל מי ומים תחסין בכת חסיד וטוב על כל-מעשיך: כי
אתה הוא יי אלהינו אל ארך אפים ומלא רחמים עשה
עמנו כרב רחמך והושיענו למען שמך: שבע מלכנו
תפלתנו

מקור הברכות

ח' הישועה, ליחא בוטרי בכ"א. והספרים מדלגים עד אל תחננו. ראה בצרוחינו שחי חיבות אלו
ליחא

תפלתנו ומנד אויבנו הצילנו: שמע מלכנו תפלתנו ומכל צרה ויגון הצילנו: אבינו מלכנו אלה ושמך עלינו נקרא אל-תניחנו. אל-תעזבנו אבינו ואל-תפשינו בודאנו ואל-תשכחנו יוצרנו כי אל מלך חנוי ורחום אתה:

אין כבוד חנוי ורחום יי אלהינו אין כבוד אל אחד אפים ורב חסד ואמת הושיענו [ברחמיך הרבים] מרעש ומלגו הצילנו: זכור לעבדיך לאברהם יצחק וליעקב. אל-תפן אל-נקשנו ואל-רשענו ואל-חטאתנו: שוב מחרון אפך ותנחם על-הרעה לעמך. והסר ממנו מפת הפנות כי רחום אתה כי בן ברכך עשה חסד חנם בכל-דור ודור: חוסה יי על עמך ותצילנו מעמך והסר ממנו מפת המגפה וגזרה קשה כי אתה שומר ישראל: לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים: מה-גתאונן מה-נאמר מה-נבגר ומה-נצטרך. נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אליך כי ימינה פשוטה לקבל שבים: אנא יי הושיעה נא אנא יי הצליחה נא: אנא יי ענגנו ביום קראנו: לך יי חפנינו לך יי קוינו לך יי נחל אל-תחשה ותענגנו בי נאמו גוים אבדה תקנותם כל-גורך וכל-קומה לך לבד תשמתנה:

הפותה יד בתשובה לקבל פושעים וחטאים נבחלה נפשנו מרוב עצבוננו אל-תשכחנו גצח קומה והושיענו כי חסינו כך: אבינו מלכנו אם אין בנו צדקה ומעשים טובים וזר-קנו את-ברית אבותינו ועדותינו בכל-יום יי אחד: הביטה בענינו כי רבו מכאובינו וצרות לבבנו: חוסה יי עלינו ואל-תשפוך חרונך עלינו כי אנחנו עמך בני בריהך: אל הביטה דל בבודנו בגוים ושקצונו בטמאת הנדה. עד-מתי עזך בשבי ותפארתך בגד צר: עזררה גבורתך ותנארתך על

מקור הברכות

ליתא בוטרי כח"י א. ברחמיך הרבים בוטרי שם הנוסחא הושיענו, ורחמנו. אל תסולא קשיני, בוטרי

על־אויבִּיךָ: הם יבוֹשׁוּ וַיִּתְּנוּ מַגְבוּרָתָם. וְאַל יִמְעְטוּ לְפָנֶיךָ
תִּלְאוֹתֵינוּ: מֵהָר יִקְדְּמוּנוּ בַּתְמִיךָ בְּיוֹם צָרָתֵנוּ [וְאַם] לֹא
לְמַעַנְנוּ לְמַעַנְךָ פָּעַל. וְאַל תִּשְׁחִית זָכְרִי שְׂאֵרֵיתֵנוּ: וְחוֹן [אֹם]
הַמִּיחָדִּים שְׁמֶךָ פְּעָמִים בְּכָל־יוֹם תָּמִיד בְּאַהֲבָה וְאוֹמְרִים:
שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

(ד"ה) (ה) חין לדבר בין תפלה לנפילת אפים (ס' קל"א): (ב) כשנופל על פניו בשחרית
אם יש תפלין בזרועו יטה על ד' ימין. ובמנחה או כשאין תפלין בזרועו יטה על
שמאל (סס): (ג) לא יטה על פניו ממש רק יפסיק או כעליתו או בדבר אחר (מ"א ע"ב):
(ד) נפילת אפים ז"ל מיושב ובשעת הדחק יפול על פניו מעומד: (ה) חין נפילת אפים רק
במקום שיש שם ס"ת אבל אם חין שם ס"ת אף שיש שארי ספרים יאמר המזמור בלא נפ"א
(א"ר דלא בשכ"ה"ג): (ו) חין נופלין על פניהם בבית האבל כל ז' ימי אבילות ואפי' במנחה
כל יום ז' ואפי' היתום קטן אבל אם האבל בבהכ"ג אומרים והאבל עצמו לא יאמר ואחר
שנאו לביתם יאמרו (דלא כט') ועיין א"ר) והוא הדין בזה"ר: (ז) א"א תחנון ביום שיש בו מילה
בבהכ"ג או שבעל ברית או הסנדק והמזהל מתפללין שם ואף לאחר שיאזו משם א"א (ט') ובמנחה
שמתפללין אלל התינוק הנימול חין אומרים רק אם כבר דרכו בהמ"ז על סעודת המילה
אומרים (א"ר): (ח) חין נופלין ע"פ בבית או בבהכ"ג שיש שם חתן כל ז' ימי המשתה
ובאלמן שנשא אלמנה כל ג' ימים (וחשבין מעת לעת מזמן החופה) (סס ומ"א) וביום החופה
אומרים עד החופה: (ט) חין נופלין על פניהם לא בט"ו בלז ולא בט"ו בשבט ולא ברה"ח
אפילו במנחה שלפניהם ולא בהנזכה אפי' במנחה שלפניו וכן כפורים קטן כגנה מעוברת
(ס' תר"ז) וכן כפורים גדול ב' ימים ובל"ג בעומר ובעי"א אבל במנחה שלפניו אומרים
ובערה אפי' בשחרית חין אומרים רק באשמורת בליחות אפי' מתאחרין עד היום גדול
וכן המנהג שלא ליפול על פניהם כל חודש ניסן ולא בט"ו ולא ביו"ט לסוכות ולא
מתחלת ר"ח סיון עד אחר אכרו חג ויש נוהגין עד ה' ימים אחר שבועות וכל אלו חין
אומרים אף במנחה שלפניהם זולת עי"א וערה"ה (אחרונים)

וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־נֶדַר צָרִילִי מְאֹד נִפְלְאֵה־נָא בְּיַד־יְהוָה כִּי־
רַבִּים רַחֲמָיו וּבִיד אָדָם אֶל־אֲפֻלָּהּ:
רַחוּם וַחֲנוּן חֲמָאֲתִי לְפָנֶיךָ יְהוָה מְלֵא רַחֲמִים רַחֵם עָלַי
וּמִגַּל תַּחֲנוּנֵי: יְהוָה אֶל־בְּאִפְךָ תוֹכִיחֵנִי וְאֶל־בְּתַמְתְּךָ תִּסְרְגֵנִי:

חנני

מקור הברכות

בושרי שם אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו. ואם לא למעננו שם הנוסחא
"לא למעננו כי אם למענך פעל כו' וחון המיחדים כו'. שארי חלופי נוסחאות שבסידורים לא ראיתי
להעתיק כי אין לבנות יסוד על כת"י או דפוסים כמאחרים, ובעל עבודת הלוי הביאום, כאשר לא
הי' לו נוכחת הקדמונים.

לנפילת אפים אומרים האשכנזים מזמור ה' אל באפך תוכיחני, ומוסיפין בתחלתו
רחום וחנון הטאתי לפניך ה' מלא רחמים, רחם עלי וקבל
תחנוני. והספרדים אומרים מזמור כ"ה אליך ה' נפשי אשא, ומוסיפין בתחלתו רחום
וחנון הטאתי לפניך, רחם עלינו והושיעני. וכ"ג הרב ז"ל, אכן מה שנזכרים האשכנזים
להוסיף פסוק "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל גִּד" כו', לא מוצאתי זאת בשום אחד מהכת"י, ובס' עב"י ב

שנמצא

חַגְנִי יְהוָה כִּי אֶמְלֵל אֲנִי רָפָאֲנִי יְהוָה כִּי נִבְחַלּוּ עַצְמִי : וְנִפְשִׁי
נִבְחַלָּה מְאֹד וְאַתָּה יְהוָה עַד מָתִי : שׁוּבָה יְהוָה חֲלָצָה נַפְשִׁי
הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חֲסִדְךָ : כִּי אֵין בְּמָוֶת זְכָרְךָ בִּשְׂאוֹל מִי יוֹדֶה
לָךְ : יִגְעַתִּי בְּאַנְחָתִי אֶשְׁחָה בְּכָל־לַיְלָה מִטְּתִי . בְּדַמְעָתִי עֲרִשִׁי
אֶמְסָה : עֲשֵׂשָׁה מִכָּעַם עֵינֵי עֲתִיקָה בְּכָל־צוּרָי : סוּרוּ מִמֶּנִּי
בְּלִפְעָלִי אָנוּ כִּי־שָׁמַע יְהוָה קוֹל בְּכִי : שָׁמַע יְהוָה תַּחֲנֻנָּתִי
יְהוָה תַּפְלִתִּי יִקַּח : יִבְשׁוּ וַיִּבְחַלּוּ מְאֹד כָּל־אֲיֹבֵי יִשְׁכְּבוּ
יִבְשׁוּ רַגְעִי :

בְּשֵׁנִי וּחֲמִישִׁי אֲוֹמְרִים ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וּבְשֶׁאֶר הַיּוֹמִים מִתְחִלִּין שׁוֹמְרֵי יִשְׂרָאֵל :
מִקּוֹר הַכְּרוּבוֹת

„שְׁנַמְצָא כֵן בֶּס' קִצּוֹר שֶׁל"ה לְאוֹמְרוֹ, וְלֹא אֲדַע לוֹ טַעַם, רַק נִפְשִׁי שֶׁכָּתוּב נִפְלָא נֹא" עִכ"ל.
וְהַגְרָא בֶּס' מַע"ר כ' דִּאִין לְאוֹמְרוֹ, מִיָּשׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר גְּבִי פֻרְעָנוּת, רַק יִתְחִיל רַחוּם וְחֻנּוֹן. ע"ש.
וְכֵן בְּסִדּוֹר הָרֵב לִחְמָא. וּבְסִדּוֹר ר"ע וּבִיטְרִי מִזְבֵּחַ שֶׁם גַּם הִרְבֵּה נִסְחָאוֹת אַחֲרוֹת, ע"ש.

וּבַעֲנִין נִפְלִית אִפִּים בִּב' וְה' מִשְׁתַּנִּים סְדְרֵי הָאֲשַׁכְנִיּוֹת וְהַסְפָּרִים הַנִּמְשָׁכִים אַחֲרֵי סִדְרֵי הָאֲרִי ז"ל
וְהָרֵב ז"ל. מִשְׁמַכְמִים נִפ"א חִיבָה לְחַפְלַת י"ח אַחֵר תּוֹרַת הַש"ץ. וְאַח"כּ אֲוֹמְרִים
וְהוּא רַחוּם, וְה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְשׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל, וְאַנְחָנוּ לֹא נָדַע. וְהָאֲשַׁכְנִיּוֹת אֲוֹמְרִים
חֲחָלָה וְהוּא רַחוּם, וְאַח"כּ נּוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם, וְאֲוֹמְרִים ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.
כו', וְהִרְאוּ סְדְרֵי הָאֲנֻנוֹת הַקְּרֻמוֹת יִרְאֵה שֶׁהַצֶּדֶק עִם הָאֲשַׁכְנִיּוֹת כִּפִּי שֶׁסִּדְרָן הָרַע"ג, וְכֵן הוֹיטְרִי
יְהִרְדָּא כְּתוּב : „אַחֵר שִׁסִּים וְהו"ר נּוֹפְלִים ע"פ וּמִבְקָשִׁים רַחֲמִים". וְכ"ה בְּסִדְרֵי הַסְפָּרִים וּסְדוֹר
לְיוֹדְנָה, אֲכַן סִדְרֵי הָאֲרִי ז"ל וְהָרֵב הֵמָּה יוֹשִׁים לְמוֹצָאֵי דַעַת קְרוֹשִׁים.

הַמּוֹר סִי קל"א מַעֲתִיק מִדְּבָרֵי רִבּוֹנוּ כָּל דְּבָרֵי הַתַּפְלָה הַזֹּאת עֲדוֹתְרַצְנוֹ, וְאַח"כּ מַעֲתִיק אֵת דְּבָעִי
מִיָּמֶר, וּבִמְקוֹם וְאֵין לָנוּ כֵּחַ לַעֲשׂוֹת חֻכְתִּינוּאִיחָא שֶׁם וְאֵין לָנוּ „כְּהֵן", [ר"ל חֲטָאוֹת וְאִשְׁמוֹת].
וְלֹאֲכָהֵן גְּדוֹל" כו' שִׁכְסַר בְּמִנְחַת חֲבִיחִין וְשִׁמּוֹנָה בְּגִדִים. [פְּרִישָׁה] וְכִן צָרִיךְ לְהוֹיָהוּ גַם כְּרַע"ג בְּפָנִים, וְזֶה
נִסָּח נִפְלִית אִפִּי לְרֵב סִדְרֵיהֶן גֵּאון זצ"ל.

רַחוּם וְחֻנּוֹן חֲטָאֵי לִפְנֵיךְ רַחֵם עָלֵינוּ. נוֹשֵׂא עוֹן וְעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע חֲטָאֵנוּ לִפְנֵיךְ רַחֵם עָלֵינוּ. עֲשֵׂה
לְמַעַן שֶׁמֶךְ הַגְּדוֹל הַגָּבוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁחֲקִדֵּשׁ בְּעוֹלָם כָּל, וְרַחֵם עָלֵינוּ וְכַפֵּר עַל חֲטָאֵינוּ לְמַעַן
שִׁמְךָ. אֲבָל חֲטָאֵנוּ, עֵוִינוּ, הִרְשַׁעְנוּ, פִּשְׁעֵנוּ, וּמִרְדְּנוּ, וְסָרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שׁוּבָה
לָנוּ, וְאַתָּה צָרִיךְ עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אִמָּת עֲשִׂית וְאַנְחָנוּ הִרְשַׁעְנוּ. וְעַכְשִׁיו בָּאֵי וְעַמְדָּתִי עַל
סַחֲחִיךָ. יְהִי רִצּוֹן מִלִּפְנֵיךְ ה' אֱלֹהֵי שֶׁתַּפְתַּח לִי שְׁעֵי רַחֲמִים וְשְׁעֵי תְּשׁוּבָה. וְאַחֲזוֹר בְּתִשְׁבּוּכַת שְׁלֵמָה
לִפְנֵיךְ. תְּשׁוּבָה שְׂאֵהָ רֹצֵחַ בֵּה, תְּשׁוּבָה שְׂאֵהָ חָסֵן בֵּה, תְּשׁוּבָה שֶׁתַּכְחֹל וְתַסְלַח לְכָל עֲוֹנוֹתֵי
בְּשִׁבְלֵהָ, אֲבִינוּ מִלְּכֵנוּ חֲנֻנוּ וְעֻנָּנוּ, כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים, עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה יַחֲסֵר לְמַעַן שִׁמְךָ.

וּבַמַּחֲזוֹר וִיטְרִי כְּתִי וּסְדוֹר אֲרִיעֵנִט כְּתִי מִזְבֵּחַ לִנְפִיא, מִזְבֵּחַ לְדוֹר אֵלֶיךָ ה' נִפְשִׁי
אַשָּׁא, [וְעֵינִין מוֹזֵה בִּב"י בְּסִי קל"א בְּשֵׁם הַזֹּהוּ"ק] וְאַח"כּ מִזְמוֹר ה' מִה רְבוּ
צָרֵי, וְאַח"כּ חֲחִינָה בְּנוֹכַח אַחֵר, וּמִתְפַּלֵּל שֶׁם הַנִּצָּל מִכָּל צָרָה וְיִגְוֵן, וְעַל יִרְאָתוֹ ה' וְלִמְנוֹר הַתּוֹרָה
וְעַל הַפְּרִנְסָה. וְאֲמֹר „עֵינֵי בְּנֵי תְּלוּוֹת עָלִי, וְאַנִּי עֵינֵי תְּלוּוֹת עָלֶיךָ אֲבִינוּ שֶׁבִּשְׁמַיִם,
וְחוֹתֵם שֶׁם בִּידֹךְ שׁוֹמֵעַ תַּפְלָה.

וּבְסִדְרוֹר אֲשַׁכְנֵה כְּתִי קֶלֶף עֲתִיק מִצְאָתִי נִסָּח רַחוּם וְחֻנּוֹן הַטָּאֵתִי לִפְנֵיךְ, וְאַח"כּ ה'
אַל בִּאֲפָךְ תּוֹכִיחֵנִי, וְאַח"כּ מִזְמוֹר אֵלֶיךָ ה' נִפְשִׁי אִשָּׁא, וְזֶה רְבוּ צָרֵי,
אֲבָל פְּסוּק וְיִאמַר דּוֹד אֵל גָּד לֹא מִצְאָתִי בְּשׁוֹם סִדְרוֹנוֹסֵם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִמְצָא בְּרִי"ע וּבִיטְרִי וְלֹא

[סדר תפלות לשני וחמישי ושני וקריאת התורה. כתוב בסדר רב עמרם לחלן סימן צ"ו.]

סדר נפילת אפים וקדושה דסדרא.

סה. א.] ונופלים צבור על פניהם ומבקשים רחמים, ושואל כל אחד ואחד בקשתו ואומר: רבון כל העולמים ואדוני האדונים, האל הגדול הגבור והנורא רחם עלינו, שאנו עבדיך מעשה ידיך בשר ודם, עפר רימה ותולעה, מה אנו, מה חיינו, מה חסדנו, מה צדקנו, מה גבורתנו, מה נאמר לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הנבחרים כאין נגדך ואנשי השם כלא היו, וחכמים כבלי מדע, ונבונים כבלי השכל, כי כל מעשינו תוהו ובהו, וימי חיינו הבל לפניך, ומותר האדם מן הבהמה אין, מה נאמר לפניך ה' אלהינו, כי אנחנו העוין והרשענו ואין בנו כח לעשות חובותינו, ולא כחן גדול לכפר על חטאתינו, ולא מזבח להקריב עליו קרבן, ולא בית קדשי קדשים להתפלל שם, אלא יהיר"מ ה' או"א שתהא תפלתנו שאנו מתפללים לפניך לרצון, ותהשב כפרים וככשים כאלו הקרבנוס ע"ג מזבח ותרצנו:

רבון כל העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצונך, אבל שאור שבעיסה מעכב, ויהיר"מ ה'א שתשמיד ותכניע ותרחיק יצר הרע ממני (ה) [ותשילחן] ותכניעהו ותרחיקהו ממאתים וארבעים ושמונה אברים שבי, ואל יכשילני מדרכין הטובים, אלא תן כלבי יצר טוב (ג) [והכר טוב] לשמור חקיך ולעבדך, ולעשות רצונך בלבב שלם, **רבון** כל העולמים, יהיר"מ שתהא תורתך אומנתי ומלאכתי בכל יום, ואל אשגה בה, ואל תצריכני לירי מתנת בו"ד שמתנתם מעוטה והרפתם מרובה, שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו. **רבון** כל העולמים ואדוני האדונים, עזרני סמכני סיעני וחזקני בפרנסתי ובפרנסת בני ביתי אל תבישני ואל תכלימני לא לפניך ולא לפני בו"ד, ה' שמעה ה' סלחה, ה' הקשיבה ועשה אל תאחר, למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: **ואית** דבעו מימר הא דבי ר' ינאי כד נעור משנתיה לחיי, **רבש"ע** חטאתי לך, יהיר"מ ה' או"א שתתן לי לב טוב ורוח נמוכה ונפש שזלה [והכר טוב] ואל יתחלל שמך בנו, ואל תעשנו שיהא בפי הבריות, [ואל תעשנו קללה

קללה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

סה. א.] ונופלים צבור על פניהם

סה. (ה) "ותשילחן", (ג) "והכר טוב" ובגרסא

עיינן מקור הכרכות:

הגיה "והכר טוב".

עומד

צ"ל

יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּב מִמְּרוֹן אַפְּךָ וְהִנָּחֵם עַל תְּרָעָה לְעַמְּךָ :
הִבְטָ מַשְׁמִימִים וְרָאָה כִּי הִיָּינוּ לְעַג וְקָלָם בְּגוֹיִם. גָּחַשְׁבָנוּ
כִּצְאָן לְמִבְּחַת יוֹבָל : לְהַרְדּוּג וּלְאַבְדּוּ וּלְמִבְּחָה וּלְחִרְפָּה : וּבְכָל
זֹאת שְׁמֶךָ לֹא שָׁכַחְנוּ גַּם אַל תִּשְׁכַּחְנוּ :

וְרִים אוֹמְרִים אֵין תּוֹחֶלֶת וְתִקְנָה. חוֹן אוֹם לְשְׁמֶךָ מְקִנָּה.
טָהוֹר יִשְׁוּעָתְנוּ קָרְבָּה. יַגְעֵנוּ וְלֹא הוֹנַח לָנוּ. רַחֲמֶיךָ יִכְבְּשׁוּ
אֶת פְּעֻמָּה מַעְלִינוּ : אָנָּה שׁוּב בִּיחְרוֹנְךָ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר
בְּחִרְפָּה :

חוֹסֶה יְיָ עָלֵינוּ בְּרַחֲמֶיךָ וְאַל תִּתְּנֵנוּ בְּיַדִּי אֲכֻזִּים. לָמָּה
יֹאמְרוּ חַגּוּזִים אֵיזָה גַּם אֱלֹהֵיהֶם. לְמַעַנְךָ עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד וְאַל
תִּאֲחֹר : אָנָּה שׁוּב מִמְּרוֹנְךָ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בְּחִרְפָּה :

קוֹלָנוּ תִשְׁמַע וְתַחֲוֹן וְאַל תִּפְשָׁנוּ בְּיַד אֵיבֵינוּ. לְמַחֲוֹת
אֶת שְׁמִנּוּ. זְכוֹר אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבּוֹתֵינוּ בְּכוּכְבֵּי הַשָּׁמַיִם
אַרְבֶּה אֶת וְרַעְיָם. וְעַתָּה נִשְׁאַרְנוּ מַעֲט מִתְּרָבָה : וּבְכָל זֹאת
שְׁמֶךָ לֹא שָׁכַחְנוּ גַּם אַל תִּשְׁכַּחְנוּ :

עֲזָרְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ וְהַצִּילָנוּ וּכְפָר
עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ :

יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּב מִמְּרוֹן אַפְּךָ וְהִנָּחֵם עַל תְּרָעָה לְעַמְּךָ :
[שׁוּמֵר יִשְׂרָאֵל. שְׁמוֹר שְׁאֲרִית יִשְׂרָאֵל. וְאַל יֵאבֵד יִשְׂרָאֵל.
הָאֹמְרִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל] :

שׁוּמֵר

מקור הברכות

נזכר ברמב"ם וטור. וכן פוזמון שומר ישראל לא נמצא רק במחזור כתי"ו משנת חמשה לאלף
הזה, שנחקן בסליחות לעשרה בשבת, והספרדים יש להם הפיוט הלוי לעשרת י"ת בחסרון החרוז של
מתרצה ברחמיך, ובמקומו איתא שם נוסח "שומר גוי רבא, שמוֹר שְׁאֲרִית גוֹי רבא, ואל
יאבד גוי רבא, האומרים אמן יהא שמיה רבא, ומשנים לא כבירים נהגו לאומרו בכל
יום, אך דעת הגר"א מוכא במעשה רב שלא לאומרו כ"א בת"צ.

והנה דין נפילת אפים אחרי שיע מוזכר בשי"ם במגילה כ"ב ב' כי אחא רב לבבל נפול כ"ע
אאנפיהו וכב"ט ג"ה ברי"א שלא הניחתו אשתו לפול על אפו. אך נוסח נפוי"א היה
מתפלל כל אחד לפי דעתו ורצונו, ולכן הנוסדות בוהלות בסדרים שונים.

תהנה ה' אלהי ישראל. נזכר בסדר ר"ע סי' צ"ח. והספרדים יש להם החינה ליום שני ותחינה ליום
חמישי, וביומיו יש שם חרוז אחד נוסף על סדרנו וז"ל "ניתן בעפר פיגו, ונכפש
באפר

[שומר גוי אֶחָד. שְׁמוֹר שְׁאֲרִית עִם אֶחָד. וְאֵל יֹאבֵד גּוֹי אֶחָד. הַמְּנַחֲדִים שְׁמֶךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:]
 [שומר גוי קָדוֹשׁ. שְׁמוֹר שְׁאֲרִית עִם קָדוֹשׁ. וְאֵל יֹאבֵד גּוֹי קָדוֹשׁ. הַמְּשַׁלְּשִׁים בְּשִׁלְשׁ הַדָּשׁוֹת הַקָּדוֹשׁ:]
 [מִתְרַצָּה בְּרַחֲמִים. וּמִתְפַּיִס בְּתַחֲנוּגִים. הַתְּרַצָּה וְהַתְּפַיִס לְדוֹר עָנִי כִּי אֵין עֲזָרָה: אֲבִינוּ מַלְכֵנוּ הִנֵּנוּ וְנִעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וְחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ:]

(ד"ה"ח) אומרים ואנחנו לא נדע בשיבה. מה נעשה בעמידה. (מ"א קל"א):

וְאֲנַחְנוּ לֹא נִדְעָ מִהֵנְעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וְחֶסֶדֶיךָ כִּי מַעֲלָם הָמָּה: יְהִי־חֶסֶדֶךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחְלָנוּ לָךְ: אֶל־תִּזְכְּרֵנוּ עֲוֹנוֹת רַאשֵׁינוּ מִתֵּר בְּיַמֵּינוּ רַחֲמֶיךָ כִּי בִלְוֵנוּ מָאֵד: חֲגֵנוּ יְיָ חֲגֵנוּ כִּי־רַב שָׁבָעֵנוּ בּוֹ: בְּרוּנוֹ רַחֵם תִּזְכֹּר. כִּי הוּא יָדַע יִצְרָנוּ זָכוֹר כִּי־עָפָר אֲנַחְנוּ: עֲזָרְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ וְהַצִּילָנוּ וּבִכָּר עַל חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: ה"ק וזמן שיט מוסף אומרים ק"ש.

אל

מקור הברכות

באפר כחנו, כי מאד שבענו מרורים, ורוינו לענה ורוש, ולא שב ממנו חרון ובעתה".
 ובכל זאת כו'. המור בסי' קל"א העתיק עד משיח צדק ועמך, ואח"כ ועומד חזן, ואומר אי"מ ואח"כ כ' בשם רב נטרונאי דנפ"א בצבור רשות, ואין נופלין בבית החתן, ואח"כ חזר לכתוב ואומר ש"ץ ואנחנו לא נדע. והטעם לפי שחתללנו בכל ענין שנוכל לה תפלה. בשיבה, בעמידה, בנפ"א כמו שעשה משרע"ה. כו'. ע"ש וכ' הפרישה דלעיל מה שכ' ועומד'חזן אינו אלא העתק דברי רב עמרם. ולא נחיה לחת טעם אדבריו. וכאן לא כ' שהש"ץ אומר אבינו מלכנו רק ואנחנו לא נדע, ואנו נוהגין כדברי רבינו השור, ולא כרב עמרם שהחזן אומר אבינו מלכנו.

ברונו רחם תזכור. והספרדים מוסיפים: ברונו אהבה תזכור, ברונו עקדה תזכור, ברונו תמימות תזכור, וכ"ה בסדר הרב ז"ל.

ומנהג ונוסחת אנשי רומי בשני וחמישי להתחיל אחרי תפלת ש"ע, ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים" עד כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. ואח"כ אל הורונו לאמר שלש עשרה, וי"ג מדות עד כי רב הוא, ואח"כ אנא תבא וחידווי, ויש שאומרים תחינה, תכלה ממנו אסף ותמתך, בזה ושבתי, גלות ושלטול כו'. בדרך א"כ. אח"כ נופלין י"פ והחזן נופל ע"פ לפני הארון ושוכב על צדו השמאלי על לבו שהוא לבו נכנע לטקום ולוחשין כל אחר ואומר רחום וחנן חסאנו לפניך רחם עלינו אב רחמן כו' בורא עולם במדת רחמים ח"ל ר"ע. גדול העצה כו'. עד תקוף על כל כו' כלו בדרך א"כ. ויושב החזן, וכופף רגליו ומכסה בשליתו שכן כתוב בשמים יכסה רגליו קו"ה לבו"ד, ואומר לדוד אליך ה' נפשי אשא ושיר המעלות ממעמקים ועוד פסוקים בירמ'י וזכור ברית אברהם כו' ושוב כו' זכור ברית כו' והשב כו' והצבור ג"כ תוודין ואומרים זכור ברית, ואח"כ אומרים אבינו הרחמן הושיענו למי"ש כך בשחנו לא נבוש כו' כמובא ברע"ג, ואומרים יענק כו'. ועומד חזן על רגליו ואומר ואנחנו לא נדע, ע"כ.

סדר רב עמרם השלם

קללה בפני כל הבריות אל יהי אחריתנו להכרית, ותקותנו למפח נפש, ואל תצריבנו למתנת בו"ד, ואל תמסור מזונותינו בידי בו"ד, שמתנתם מעומה והרפתם מרובה. ותן חלקנו בתורתך עם עושי רצונך, ובנה ביתך ועירך והיכלך ומקדשך מהרה בימינו, מהר עננו ופדנו מכל גזרות קשות והושע ברחמיך הרבים משיח צדקך ועמך, **אבינו** מלכנו הבט בעינינו ואל תציין בעונותינו, והתלבש בחסידותך והתעמף בחנינותך, ותבוא לפניך (ג) מנת רחמיך וחסדיך, ואל תשיבנו ריקם מלפניך ה' אליהנו, ולא למעננו תעשה כי אם לשמך תן כבוד על הסדר ועל אמתך. **ב.** **ועומד** הון ואומר: **אבינו** מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו (ד) למען שמך. **ואנחנו** לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו. ועונין הצבור אחריו מה שהוא אומר, זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם חמה, יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך, אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלנו מאד. עשה למען שמך הגדול הנכבד והנורא שנקרא עלינו. חננו ה' חננו כי רב שבענו בו, ברונו רחם תזכור, ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו. עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך, והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך. (נכת"י ב ונגדפס איתא כאן סדר קדיש ליהודי.) **ג.** **ואומר** שליח צבור יתגדל עד לעילא, [ומתחיל אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה, ועונין אחריו הצבור אשרי כולי כמו שכתבנו למעלה עד תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם. אשרי שאל יעקב בעזרו שברו עד ה' אלהיו, ה' צבאות אשרי אדם בוטה בך. ואומר, למנצח מזמור לדוד.] **ובא** לציון גואל, ולשבי פשע ביעקב נאם ה', ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפוך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך מעתה ועד עולם, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. **וקרא** זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, ומקבלין דין מן דין ואמרינן קדיש בשמי מרומא בית שביניה.

קדיש

מן האילף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) צ"ל "מרת". (ד) צדקה והושיענו". **ב.** **ועומד** הון ואומר אבינו מלכנו

ענין מקור הכרכות:

ג. **ואומר** ש"ן יתגדל בו' ואומר למנצח מזמור לדוד וכ' הטור סי' קל"א ואומר ש"ן קדיש, ואח"כ אשרי יושבי ביתך, וכתב רב עמרם ואח"כ אומר ובה לציון, ואני זאת בריתי, ואח"כ קדוש, וכ"כ הרמב"ם ז"ל ולא הזכירו למנצח יעקב ה' ביום זה. [וזה כנרסת כת"י ז"מ שלא נזכר שם מזמור יעקב.] ונהגין עתה לומר אשרי, ויעקב, לפי שיש בו מענין היסועה. עכ"ל, ובסדר רב סעדי' ליתא ג"כ להא דיעקב, רק אשרי בלחוד, אולם בסדר כת"י שלפנינו נזכר גם יעקב, וענין מש"ל סי' ק"ג:

ופותח

(נהורא) לדעת אבודרהם יש לומר ב' הנוסחאות של א"ח ו"ל מעומד, ובאלו ימים א"ח א"ח.
ר"ח. הנוסח. פורים קמן ב' ימים. ופורים גדול ב' ימים. ובכל יו"ט. וע"כ. ועיו"כ.
גם א"ח בצית האכל:

מנהג קצת קהלות

בשני ובחמישי

מנהג אשכנז

ואל ארך אפים ומלא רחמים
אל תסתור פניך ממנו. חוסה
יהנה על ישראל עמך והצילנו
מפלגה. תמאנו לך אדון
סלחנא פרוב רחמיק אר:

אל ארך אפים ורב חסד
ואמת אל באפך תוכיחנו.
חוסה יהנה על עמך והושיענו
מפלגה. תמאנו לך אדון
סלחנא פרוב רחמיק אל:

פסוקי קדיש קדושה וברכו ליחיד

מי שמאחר לבוא לבהכ"ז ולא שמע ח"ק קודם ברכו שחרית, או התפלל ביחיד. יאמר זה אחר
רחום וחנון:

לאשר כי נתתם בכל הסדורים הנוסחות שיש לכל יחיד לאומרם במקום קדיש קדושה וברכו
באריכות ותוספות מרובה מאגדות חזוניות, אמרתי להעתיק כאן הפסוקים המובאים מבית
מדרשו של רבינו רש"י ז"ל, במחזור ויטרי כתיב א. וז"ל: מי שדר בכפר ואין לו מנין להתפלל יאמר
אלו הפסוקים במקום קדיש קדושה וברכו. **לקדיש**: עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים. כי אני
ידעתי כי גדול ה', ואדונינו מכל אלהים. כי שם ה' אקרא, הבו גדל לאלהינו. ועתה יגדל נא כה ה' כאשר
דברת לאמר. ויאמן שמך עד עולם לאמר, ה' צבאות אלהי ישראל ובית דוד נכון לשגור. והתגדלתי
והתקדשתי ^{לפני} ונודעתי לעיני גוים רבים, וידעו כי אני ה'. **פסוקי קדושתא**: אין קדוש כה'.
כי אין בלתיך. ואין צור כאלהינו, ואחך קדוש יושב תהלות ישראל, אלוה מחמין יבא, וקדוש מהר
פארן סלה. כסה שמים הודו, ותחלחלו מלאה הארץ. אל נערץ בסוד קדושים רבה, ונורא על כל סביביו.
וקרא זה אל זה ואמר קדוש, קדוש, קדוש ה' צבאות, מלא כל הארץ כבודו. ולא תחללו את שם
קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל, אני ה' מקדשכם, וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם
בחוכם, וידעו כי אני ה' אלהיכם, בהקדשי ככם לעיניכם, ואת שם קדשי אודיע בחוך עמי ישראל,
ולא אחל את שם קדשי עוד, וידעו הגוים כי אני ה' קדוש ישראל, הושיענו אלהי ישיענו, וקבצנו
והצילנו מן הגוים, להודות לשם קדשך, להשתבח בתהלתך. **פסוקי ברכות**: יהי שם ה' מבורך
מעתה ועד עולם, תהלת ה' ידבר פי, ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד, ואנחנו נברך יה מעתה
ועד עולם הללויה. ברוך ה' לעולם אמן ואמן. ברוך ה' אלהי ישראל עושה נפלאות לנדו. חי' ה' וברוך
צור, וירום אלהי ישעי. ע"כ התעק:

מקור הברכות

במחזור ויטרי מובא שאומר שלח צבור קודם פתיחת אח"ק. אל ארך אפים ורב חסד
ואמת אל באפך תוכיחנו ואל בחמתך תיסרנו חוסה ה' על עמך
והושיענו מכל רע חמאנו לך אדון סלח נא כרוכ רחמיק אל. ועונין העבור: אל
אריך אפים ומלא רחמים אל תסתור פניך ממנו חוסה ה' על ישראל עמך
והצילנו מכל רע חמאנו כו'. וזוה תראה ששתי אלו הנוסחאות, היו נאמרות הראשון לש"ן
והשני לקהל. דא ככתוב בסדרים שחליו בנוסחות המקומות דבאשכנז אומרים אמיא הראשון
ובסוף את השני, וכבר הרגיש זאת בעל עברי ע"י ספר הכלבו כי לא ראה את הוסיף, ובחב
באורחות חיים להרא' מלונל מה שאומרים בא"א קמא והושיענו מכל רע, כי אני מוכשים בו על
הגאולה

כיון שפותחין הארון לריבין לעמוד ולומר זה.

וַיְהִי בַּגֹּסֶס הָאֵרֶן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְיָ וַיִּפָּצוּ אֵיכָרְךָ
וַיָּנֶסוּ מִשְׁנֵאֵיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תּוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלַם:
בְּרוּךְ שְׁמֵן תּוֹרָה לַעֲמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִרְשָׁתוֹ (*):

(*) בשלש רגלים ובימים נוראים אומרים זה:

יְיָ יְיָ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרְךָ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְאַמֶּת נָצַר
חֶסֶד לְאַלְפִים נָשָׂא עֶז וְנִפְשָׁע וְחַטָּאָה וְנָקָה (:

לפסח. שבועות. סבות. ושמיני עצרת.

לראש השנה ויום כפור.

וַיִּפָּצוּ שְׁל עוֹלָם מִלֵּא
מִשְׁאָלוֹת לְמוֹכָה וְחֶסֶד רְצוֹנִי
וְחֵן שְׂאֵלְתִי וּמְחוֹל לִי עַל-כָּל-
עֲוֹנוֹתִי וְעַל-כָּל-עֲוֹנוֹת אֲנָשִׁי
בֵּיתִי. מְחִילָה בְּחֶסֶד מְחִילָה
בְּרַחֲמִים. וּמִתְּהַנִּי מִחֶטְאִי
וּמִעֲוֹנִי וּמִפְשָׁעִי. וְזָכְרָנִי
בְּזִכְרוֹן טוֹב רַחֲמֶיךָ. וּפְקֻדָּתִי
בְּפְקֻדֹת יְשׁוּעָה וּרְחֻמִּים
וְזָכְרָנִי לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם
וּפְרֻסָּה וּבִלְפָּנֶיךָ וּלְחַסֵּד לֶאֱכֹל.
וּבְגֵד לְלְבוּשׁ. וְעוֹשֶׁר וְכְבוֹד
וְאַרְיֵכַת יָמִים בְּתוֹרָתְךָ
וּבְמִצְוֹתֶיךָ. וְשָׁבֵל וּבִינָה לְחֶבֶן
וּלְחֶשֶׁבֶל עֲמָקֵי סוּדוֹתֶיךָ.
וְחֶסֶד רְפוּאָה לְכָל מַכָּאוֹבֵינוּ.
וּבְרַךְ כָּל-מַעֲשֵׂה יְהִינוּ. וְזָזֹר

וַיִּפָּצוּ שְׁל עוֹלָם מִלֵּא
מִשְׁאָלוֹת לְמוֹכָה וְחֶסֶד רְצוֹנִי
וְחֵן שְׂאֵלְתִי וּמְחוֹל לִי עַל-כָּל-
עֲוֹנוֹתִי וְעַל-כָּל-עֲוֹנוֹת אֲנָשִׁי
בֵּיתִי. מְחִילָה בְּחֶסֶד מְחִילָה
בְּרַחֲמִים. וּמִתְּהַנִּי מִחֶטְאִי
וּמִעֲוֹנִי וּמִפְשָׁעִי. וְזָכְרָנִי
בְּזִכְרוֹן טוֹב רַחֲמֶיךָ. וּפְקֻדָּתִי
בְּפְקֻדֹת יְשׁוּעָה וּרְחֻמִּים
וְזָכְרָנִי לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם
וּפְרֻסָּה וּבִלְפָּנֶיךָ וּלְחַסֵּד לֶאֱכֹל.
וּבְגֵד לְלְבוּשׁ. וְעוֹשֶׁר וְכְבוֹד
וְאַרְיֵכַת יָמִים בְּתוֹרָתְךָ
וּבְמִצְוֹתֶיךָ. וְשָׁבֵל וּבִינָה לְחֶבֶן
וּלְחֶשֶׁבֶל עֲמָקֵי סוּדוֹתֶיךָ.
וְחֶסֶד רְפוּאָה לְכָל מַכָּאוֹבֵינוּ.
וּבְרַךְ כָּל-מַעֲשֵׂה יְהִינוּ. וְזָזֹר

עלינו

טובים

מקור הברכות

הגאולה שהיא הישועה, ובא"א השני אומרים והצילנו כי אנו מבקשים שגם בהיותינו בתוך הגלות
יצילנו מצרות האויבים וגזירותיהם, וכן אמר דוד הושיענו מכל רודפי והצילנו.

ועיין

בְּרִידָה שְׁמֹה דְמָרָא עֲלָמָא. בְּרִידָה בְּתִרְדָּה. וְאַתְרָדָה. יְהֵא
רְעוּבָדָה עִם עֲמָדָה יִשְׂרָאֵל לְעֵלָם. וּפּוֹרְבָנָה אֲחִינוּ לְעֲמָדָה
בְּבֵית מִקְדָּשְׁךָ. וְלֹאֲמָנוּי לְנָא מְטוּב גְּהוּרָדָה. וְלִקְבָל צְלוּתָנָא
בְּרַחֲמִין. יְהֵא רַעְנָא בְּקִדְמָה דְּתוֹרִידָה בְּן סִיין בְּמִיבּוּתָא. וְלִהְיוּ
אַנָּה פְּקִידָא בְּגוּ צְדִיקָנָא. לְמַרְחֵם עָלֵי וּלְמַנְטֵר יְתִי וְנֵת כָּל
דִּי לִי וְדִי לְעֲמָדָה יִשְׂרָאֵל. אֲנִיתָ הוּא זֶן לְכָלָא וּמְפָרְגֵם לְכָלָא
אֲנִיתָ הוּא שְׂדֵיט עַל כָּלָא אֲנִיתָ הוּא דְשֵׁלִיט עַל מַלְכִּינָא
וּמַלְכוּתָא דִּילָךְ הִיא. אַנָּה עֲבָדָא דְקוּדְשָׁא בְּרִידָה הוּא.
דְּסִגְיָנָא בְּמֹה וּמִבְּמָא דִּיקָר אֲוִרִיתָה בְּכָל עֲדָן וְעֲדָן. לָא עַל
אַנָּשׁ רְחִיצָנָא וְלָא עַל בֶּר אֱלֹהִין סְמִיכָנָא. אֱלָא בְּאַלְהָא
דְּשִׁמְיָא. דְּהוּא אֱלֹהָא קְשׁוּט. וְאַוִּרִיתָה קְשׁוּט. וּגְבִיאֻהִי
קְשׁוּט. וּמִסְגָּא לְמַעְבַּד טַבְּנָן וְקְשׁוּט. בְּה אַנָּה רַחֲמִין. וְלִשְׁמֹה
בְּדִישָׁא יִקְרָא אַנָּה אֲמַר תִּשְׁבְּחֵן. יְהֵא רַעְנָא בְּקִדְמָה
דְּתַפְתָּח לְבִי בְּאַוִּרִיתָא. וְתִשְׁלִים מִשְׁאַלִין דְּלִבָּאֵי וְלִבָּא דְכָל
עֲמָדָה יִשְׂרָאֵל לְטַב וּלְחִיין וְלִשְׁלָם. אָמֵן :

כְּסוּסָק הַסֵּת כִּפּוּי יֹאמַר יִשְׁקֵנִי מִנְשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי טוֹבִים דּוֹרִיד מִיין. וְכַתֵּב הַמֵּל
כְּסוּמָר הַסֵּת גְּדִלוֹ רִידָה לְהַגְבִּיהַ הַסֵּת. וְכֵן כִּסְכַת וְיוֹם טוֹב כְּסוּמָר שְׁמַע וְכוּ' אַחַד וְכוּ' :

לפסח שבועות סוכות ושמיני עצרת
טובים בעיניך. וללכת בדרך
ישרים לפניך. וקדשנו
בְּקִדְשֶׁתְּךָ. בְּדִי שְׁנוּכָה לַחַיִּים
טוֹבִים וְאַרְוִכִים וְלַחַיִּי הָעוֹלָם
הַפֶּא. וְתִשְׁמְרֵנוּ מִמַּעֲשִׂים
רָעִים וּמִשְׁעוֹת רָעוֹת

לראש השנה ויום כפור
עֲלֵינוּ גְּזֵרוֹת טוֹבוֹת וְיִשׁוּעוֹת
וְנִחְמוֹת. וּבְטָל מִעֲלֵינוּ כָּל
גְּזֵרוֹת קְשׁוֹת וְרָעוֹת. וְתֵן בְּלִב
הַמְּלָכוֹת וְיִזְעֲצִי וְשָׁרֵי עֲלֵינוּ
לְטוֹבָה אָמֵן וְכֵן יְהִי רָצוֹן :

הַמְתַּבְּנְשׁוֹת לְבֹא לְעוֹלָם וְתִבְרָכֶם בְּיָ תְּסַד יְסוּבְּכֵנוּ. אָמֵן :
וְיִהְיוּ לְרָצוֹן אֲמַרִי בִּי וְהִגִּיֵּן לְבִי לְפָנֶיךָ יי צוּרִי וְגוֹאֲלִי :
גִּיפּ וְאֲנִי תִפְלַתִי לָךְ יי עַת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב־חֶסֶדְךָ עֲגָנִי
בְּאַמַת יִשְׁעֶךָ : בְּרִידָה שְׁמִיָּה וְכוּ'

לשבת ויו"ט שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד :

אֶחָד (הוא) אֱלֹהֵינוּ גָדוֹל אֲדוֹנֵנוּ קָדוֹשׁ (כ"ה ויו"ט) וְנִזְרָא שְׁמוֹ :

בחול מתחילין כאן בְּדִלּוֹ לַיְי אֱתֵי וְנִזְרָמְמָה שְׁמוֹ יַחְדּוֹ :

לך

מקור הברכות

ועיין עוד בוטרי סדר מנהגנו שהנוטל ס"ח אומר גדלו, והצבור עונין רוממו. (כמו"ש רבינו הגאון ז"ל). ונושא ס"ח על מגדל של עץ העשוי לכך ומגלה ס"ח ואומר. ותגלה ותראה מלכותו, ופוחח ס"ח ואומר חכל הכו גדול כו', כהן קרב כו'. והצבור עונין, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, תורה ה' תמימה כו' עד ואתם הדבקים וגו'. ובסדר של שבת מוסיף לומר על הכל הנזכר במס' סופרים פרק י"ד ואח"כ תגלה ותראה מלכותו כו', אבל בחול אומרים -אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים, ורע דבסדר על הכל ובמקורו כפי מה שנמצא במס' סופרים פ"ד ה"ב הנוסח כך: על הכל כו' עד כרצונו וכרצון וראיו וכרצון כל בית ישראל. ואח"כ, תגלה ותראה מלכותו עלינו בזמן קרוב, והוא יבנה ביתו בימינו ויהיון עד פליטתנו ועל עמו ב"י כו'. והאחרונים הוסיפו: בו פסוקים ופסלות. וכח באור זרוע סי' ק"ו במה שאנו אומרים ויזכור לנו ברית איתנים. וכן זכור ברית אברהם, אע"ג דאמרינן בפ' במה אשה דמימות הושע תמה זכות אבות, פירש ל' מורי ר' יונתן זצ"ל, ה"מ שאינה עומדת כועצמה. אבל כשאנו מחפלים שחממוד לנו זכות אבות, כל ימי הארץ אינה תמה ועומדת ושפיר מוצלאין. עכ"ל.

והנה

אנו אומרים בפתיחת ההיכל פסוק ויהי בנסוע. ולא נזכר בכח"י הראשונים ולא ברמב"ם וטור, ונזכר אך בספר הכלבו סי' ל"ז. ואחריו בריך שמי' ונזכר בזהר פרשת ויקהל, ובחגבהת התורה אומרים וזאת התורה ונזכר במס' סופרים פ"ד, אך לא נמסים ש"ש כפי שאנו מסיימין "ע"פ ה' ביד משה". וכן בתורה בספר דברים סי' ד' לא נמצא כלל בפסוק וזאת התורה חיבתו אלו, ואמר בזה הגאון ר"ח זצוק"ל מילואין, דמקור מנהגנו בלקיחת וסגירת ס"ח ובזמן ששכבים אותה, הוא שאנו נהגים לאמר הפסוקים שהובאו במסעות הארון. ולכן אומרים בלקיחת ס"ח פסוקי במדבר יו"ד. ויהי בנסוע הארון" ובשובו, ובנוחה ואמר, ובזמן שמגביהין ומסבכים אותה אחרי פסיק וזאת ההורה, אומרים הפסוק שנאמר במסע הארון [ששם] "ע"פ ה' יחנו" וע"פ ה' יסעו, את משמרת ה' שמרו ע"פ ה' ביד משה" וכך ראוי לומר ג"כ בעת הגבהת ס"ח. ובמסעות נשטט מהסדורים ההחלת הפסוק ונשאר רק סוף רפ"ב, "ע"פ ה' ביד משה" שצדפו אותו לפסוק וזאת התורה. ע"כ דבריו ונוכרים דברי אמת.

בנוסה

וביראה ד"א הרם כ"י שאינו נכון לומר כן, וכדאיתא בירושלמי ס"פ במה אשה. "ורויה די רבינא דמי לבר אלהין באותה שעה ידר מלאך וסטרו לההוא רשיעה על פיו. א"ל תקין מילך ובר אית ליה? חור ואמר בריך אלהתון כו' די שלח מלאכיה", וכן במדרש שיר ד' אר"פ ביש"ר ראובן כו' די רשע ליחה סרוחה ובר אית ל' ע"ש. וזה הערה ישרה. ובמדרש בראשית א"פ ויראו בני האלהים אמו, דרשב"י היה מקלל לכל מאן דקרי להון בני אלהיא. אך כ"ה אין ראיה דאדרבא מזה משמע דבני אלהים הוא תואר לחשיבות כמו בני אלים ואיש אלוה. ומפני שהיו רשעים היה רשב"י מקלל ומבזה לכל מי שהחשיבן לקרותן כן, והיי קורא אותן בני דיינא, כי דייני סרוס היו, ע"ש. ואמרו שם במדרש למה קורא אותן בני אלהים, ר"ח ורשב"ל שהרבו ימים בלא צער ובלא יסורים כדי לעבוד על התקופות, ואין ספק דגם זאת כוונת המחבר נוסח בריך שמי' דלא על בר אלהין סמיכא לא על אנשים חשובים בקצה ועושר בלא צער סמיכא, אולם בתפלה להשי"ת אין הדבר כדאי לומר חיבה שיש לה שהי משמעות, וטוב יותר לומר, לא על מלאכיא סמיכא. ויחנן איתנו בוטרי א' עלינו.

(קהל) וְלֵךְ יְיָ הַגְדִּלָה וְהַגְבוּרָה וְהַתְפַּאֲרֶת וְהַתְנַצַּח וְהַחֲדוּד
כִּי כָל בְּשָׂמִים וּבְאַרְיִן : לֵךְ יְהוָה הַמְּמַלְכָה וְהַמְּתַנַּשֵּׁא לְכָל
לְרֹאשׁוֹ רוּמָמוֹ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁתַּחֲוֹו לַהֲדָם רַגְלָיו קְדוֹשׁ
הוּא : רוּמָמוֹ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַשְׁתַּחֲוֹו לְהַר קְדֻשׁוֹ כִּי מְדוּשׁ
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ :

ששנת ויו"ט אומרים זה.

עַל הַכֹּל יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפַּאֲרַ וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְנַשֵּׂא
שְׁמוֹ שְׁלֹמֹמֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא : בְּעוֹלָמוֹת (ת)
שְׁבָרָא (ה) עוֹלָם הוּא (ה) עוֹקֵם הָפֵא : בְּרִצּוֹנוֹ וּבְרִצּוֹן יִרְאִיו
וּבְרִצּוֹן כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל. : צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל הַבְּרִיּוֹת
אֱלֹהִים כָּל הַנְּפִשּׁוֹת : הַיּוֹשֵׁב בְּמִרְחָבֵי מְרוֹם הַשָּׁמַיִם בְּשָׁמַי שְׁמִי
קָדָם : קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל פֶּסֶא הַכְּבוֹד : וּבְכֵן
יִתְבַּדֵּשׁ שְׁמוֹ (בְּנוֹ) יְיָ אֱלֹהֵינוּ קְעִיגִי כָּל חַי : וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר
חֲדָשׁ בְּקִתּוּב. שִׁירוֹ לְאֱלֹהִים וּמְרוֹ שְׁמוֹ סִלּוֹ לְרוֹכֵב בְּעֶרְבּוֹת
בֵּית שְׁמוֹ וְעֲלוֹזוֹ לְפָנָיו : וְנִרְאֶהוּ עֵינֵינוּ בְּעֵינֵינוּ בְּשׁוּבוֹ אֶל נֹקְהוּ
בְּקִתּוּב. כִּי עֵינֵינוּ בְּעֵינֵינוּ יִרְאוּ בְּשׁוּבֵנוּ יְיָ צִיּוֹן : וְנֹאמַר וְנִגְלֶה בְּבוֹד
יְיָ וְנֹאמַר כָּל־בְּשָׂר יִתְדוּ כִּי פִי יְיָ דִּבֶּר :

אֵב הַרְחָמִים הוּא יִרְחֵם עִם עַמּוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים
וְיִצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשְּׁעוֹת הַרְעוֹת וְיִגְעַר בְּיָצָר הַרְעָה מִן
הַנְּשׁוּאִים וְיַחֲוֹן וְאוֹתָנוּ לְפָלִיטָה עוֹלָמִים. וְיַמְלִא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ
בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים :

כשהולך הש"ץ עם הס"ת והוא הולך אחריו יאמר אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו
תיראו ואת מצותיו תשמעו. ובקולו תשמעו. ואותו תעבדו. ובו תדבקו :

כשקורין לעלות לתורה מתחיל הקוץ זה :

כחול וששנת במנה ותגלה ותראה מלכותו | לשנת ויו"ט ויעזור
עלינו [בזמן קרוב] ויחון פליטתנו ופליטת עכו | ויגן ויושיע במהרה
בית ישראל לחן ולחסד ולרחמים ולרצון | לכל החוסים בו
ונאמר אמן. הכל הבו גודל לאלהינו ותנו כבוד לתורה כהן קרב. יעבד (פ"ג)
הבתן. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו : תורת יהוה תמימה

משיבת

משיבת נפש: עדות יהוה נאמנה מחכימת פתי: פקודי יהוה ישרים משמחי לב: מצות יהוה ברה מאירת עינים: יהוה עז לעמו יתן יהוה יברך את עמו בשלום: האל תמים דרכו אמרת יהוה צרופה מגן הוא לכל החוסים בו: [קהל ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:]

העולה לתורה יאחז בשתי ידיו בריעות התורה ע"י מפה של הס"ת. וקודם הכרעה פותח הספר ורואה הפסוק שצריך להתחיל בו ויגשק הספר תורה ויאמר בלחש עץ חיים היא למחזיקים בה והופך פניו ללד שמאל ומברך בקול:

בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְּבָרֵךְ:

קהל בָּרוּךְ יְיָ הַמְּבָרֵךְ לְעוֹלָם וָעֶד: וחוזר המברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

פשטתחיל הקורא לקרות בתורה יסיר ידו השמאלית מהס"ת וישאר יד ימינו לכדה אוחזת בס"ת כל זמן הקריאה. וגם הוא יקרא בלחש עס הקורא מלה במלה. ואחר הקריאה גולל ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרָה אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נִטַּע בְּתוֹכָנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

נרטינן בס' הראה ד' כריכין להודות. יורדי היס. הולכי מדבריות. ומי שהיה חולה ונתרפא. ומי שהיה חנוש בבית האסורים ויאל. ויאמר ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיִּים (נ"א לְרַעִים) טוֹבוֹת שְׂגֻמָּלָנוּ כָּל טוֹב:

והקהל עונים מי שְׂגֻמָּלָךְ כָּל טוֹב הוּא יְגֻמָּלָךְ כָּל טוֹב סָלָה:

אחר הקריאה תמיד אומרים חצי קדיש מלבד במנחה בשבת ובמנחה בת"א. ושאר ימי קה"ת תמצא בתפלת שבת:

כשמנצחין הס"ת אומרים זה:

זוֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל פִּי יְהוָה בְּיַד מֹשֶׁה:

[עין חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר: דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה]

מקור הברכות

הַגּוֹמֵל לחיבים טובות בגמרא ברכות נ"ד ע"ב מאי מברך א"ר יהודה ברוך גומל חסדים טובים כולו. ובר"ף ורמב"ם ורא"ש הגרסא "הגומל לחיבים טובות שגמלנו כל טוב". ופירש הב"י דחיבים היינו רשעים ואפי' לרשעים הוא גומל טובות ואפי' שאינו הגון גמלנו כל טוב, ומה שאומרים "מי שגמלך כוב זה" כו' הוא ע"פ גוסת הרמב"ם פ"י מברכות ואינו בגמרא. מנהג חבנת הכ"ת נסמך על הירושלמי כוטה פרק ד' ארור אשר לא יקים וכי יש תורה נופלת שמעון בן יקים אומר זה החון שהוא עומד ור"ל שהוא מעמיד הס"ת להראיתה לצבור. ועין מס' סופרים פ"ד ה"ח שצ"ל וזאת התורה כו':

נתיבותיה שלום : אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד : יהוה חפץ למען צדקו ויגדיל תורה ויאדיר :

אין לומר וזאת התורה רק נגד הכתב של ס"ת. והאריז"ל היה מסתכל בלותיות היטב עד שהיה יכול לקרות. הנולל את הס"ת יעמידנה כנגד התפר ובשעת גלילת המפה יאמר הנולל זה : [לך ה' הגדולה והנבירה והתפארת והנצה וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש : יהר"ם ה' אלהינו ואלהי אבותינו שיתגללו רחמך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת טובך ותכנס להם לפנים משורת הדין] :

בשני ובחמישי בשלומרים תחנון שמכניסין הס"ת להיכל יאמר החזן זה

יהי רצון מלפני אבינו שששמים. לכוונן את בית חיינו ולהשיב את שכינתו בתוכנו. במתרה בנינו ונאמר אמן :

יהי רצון מלפני אבינו שששמים. לרחם עלינו ועל פליטתנו ולמנוע משחית ומגפה מעלינו ומעל כל עמו בית ישראל ונאמר אמן :

יהי רצון מלפני אבינו שששמים. לקיים פנו חבמי ישראל הם ונשיהם ובניהם ותלמידיהם ותלמידיהם ותלמידיהם בבל מקומות מושבותיהם ונאמר אמן :

יהי רצון מלפני אבינו שששמים. שששמע ונתפטר בשורות טובות ישועות ונחמות. ויקבץ נדחינו מארבע בפות הארץ. ונאמר אמן :

אחינו כל בית ישראל הנתונים בצרה ובשגיה העומדים בין פנים ובין פנישה. המקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרחוקה. ומאפלה לאורה. ומשעבוד לנאלה. השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן :

ופותח חזן באשרי ואומר יהללו וענין הקהל הודו :

החזן אומר יהללו את שם יי כי נשגב שמו לבדו :

והקהל אומרים הודו על ארץ ושמים. ויהם קרן לעמו תהלה לכל

מקור חברות

יהי רצון מלפני אבינו שששמים נזכר בסדר רב עמרם בסימן ק'. ובח"ב סי' מ"ז כתב לאומרו ג"כ אחר קה"ת של ר"ח ע"ש. ואנו אין מנהגנו לאמרו ברי"ח.

יהללו כו'. תודו על ארץ ושמים. נמצא בסדר רב עמרם סי' ק' ע"ש, וכתב חר"ד

לְכָל חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִם קְרֹבֵה הַלְלוּנָהּ :

בחול ובר"ה וכו"ט ובשבת במנחה אומרים לדוד מזמור תמאל בשיר של יוס. ובשבת בשחרית אומרים מזמור לדוד תמאל קודם לכה דודי :

מזה לכל אדם העובר ס"ת לפניו ללותו עד לפני הארון והמנביה והגולל ילכו אחר הס"ת עד לפני הארון ועומדים שם עד שיחזירו הס"ת למקומו. והתינוקות מנשקין הס"ת כדי להנכן במצות :

בשמכניסין הס"ת להיכל אומרים זה :

וּבִנְחָה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רַבּוֹת אֵלַי יִשְׂרָאֵל : קוּמָה יְיָ
לְמִנְחָתְךָ אֲתָה וְאֶרֶן עֲזָךְ : בְּחִנֶּיךָ יִלְבָּשׁוּ צִדֵּק וְחֲסִידֶיךָ
יִרְנְנוּ : בְּעֶבֶד דָּוִד עֲבָדְךָ אֵל תֵּשֵׁב פָּנַי מִשִּׁיחָךְ : כִּי לִקְחָה
מִיבִי נִתְתִּי לָכֶם תּוֹדָתִי אֵל תַּעֲזֹבוּ : עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים
כֶּה וְתוֹמָכֶה מֵאֲשֶׁר : דִּדְכֶה דְרָכֶי נֹעֵם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם :
הַשִּׁיבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְנִשְׁוֹבָה חֲדָשׁ יָמֵינוּ בְּקָרְבָּנְךָ : אֲשֶׁר־

א"ל למנצח בר"ה. וחנכה. ופורים קמן ב' ימים. ופורים גדול ב' ימים. ולא בע"פ. ולא
בה"ה. ולא בע"כ. ולא בבית האכל. אכל בא"ח וכל"ג בעומר. ובערב שבועות.
ובט"ו בכז. ובט"ו בשבט אומרים :

לְמִנְצָח מְזֻמֹּר לְדָוִד : יַעֲזֹב יְיָ כִּיּוֹם צָרָה יִשְׁגָּבְךָ שֵׁם
אֱלֹהֵי יַעֲקֹב : יִשְׁלַח עֲזָרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדְךָ : יִזְכֹּר כָּל־
מִנְחֹתֶיךָ וְעוֹלֹתֶיךָ יִדְשְׁנֶה־סֶדֶדָה : יִתֵּן לָךְ כִּלְבָבְךָ וְכִלְעֲצָתְךָ
יִמְלֵא : נִרְנְנָה בִּישׁוּעָתְךָ וּבִשְׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹל יִמְלֵא יְיָ כָּל־
מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ : עֲתָה יִדְעָתִי כִּי הוֹשִׁיעַ יְיָ מִשִּׁיחִי יַעֲגֹה מִשְׁמִי
קִדְשׁוֹ בְּגִבּוֹרוֹת יִשְׁעֵי יָמֵינוּ : אֱלֹהֵי בְרָכָה וְאֱלֹהֵי בְּסוּסִים וְאֱלֹהֵינוּ
בִּשְׁם יְיָ אֱלֹהֵינוּ נִזְכִּיר : הֵמָּה פָּרְעוּ וְנִפְּלוּ וְאֱלֹהֵינוּ קָמְנוּ
וְנִתְעוֹדַד : יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲגֵנוּ כִּיּוֹם קָרָאנוּ :

(ד"ה) (א) א"ל פסוק ואני זאת בריתי כבית האכל (א"ר דלא כמ"א) : (ב) כשהזכור
אומרים קדושה דסדרא (דהיינו ואתה קדוש כו') אף שהיחיד עדיין לא אמר אשרי
וכא לציון יש לו לאומרו עמהם ואח"כ יאמר אשרי ולמנצח ונס השני פסוקים שקודם ואתה
קדוש דהיינו וכא לציון ואני זאת בריתי כו' : (מ"א קל"ב) (ג) כל לשון התרגום שיש בזה
לציון

מקור הברכות

הר"ד אבן עזר, ונחננו לברך את המלך ולהתפלל להשם שיעזרהו ויאמצהו על אויביו,
שכן כתוב ודרשו את שלום העיר אשר הגלית אתכם שמה והתפללו בערה אל ה', כי בשלום
יהי לכם שלום. [ירמיו' ב"ט ז'] ושלום העיר הוא שיהפיל שונא המלך את אויביו. כו' והיונו דתנן
היו מחפלים בשלומה של מלכות. ונוסחה מוצאתי בפנקס גרמזא. ומועחק לקמן בסדר של שבת.

לציון יש להומונו בקול נמוך ולא בקול רם : (ס) (ד) חסור לאדם לנחת קודם קדושה
דסידרה (ס) :

ובא לציון גואל ולשבי פשע פגעקב נאם יי : ואני זאת
בריתי אתם אמר יי רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי
בך לא ימושו מפיך ומפי ורעך ומפי ורעך אמר יי
מעלה ועד-עולם : ואתה קדוש יושב תהלות ישראל :
וקרא יי אליה ויאמר קדוש קדוש קדוש יי צבאות מלא
כל-הארץ בבודו : ומקבלין דין מן-דין ואמרין קדיש בשמי
מרוםא עלאה בית שכינתה קדיש על ארעא עובר גבורתה
קדיש לעלם ולעלמי עלמיא : יי צבאות מלא כל ארעא
ויו יקרה : ותשאני רוח ואשמע אחרי קול בעש גדול ברוך
בבוד יי ממקומו : ונטלתי רוחא ושמעת בתרי קל זע סגיא
דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי מאתר בית שכינתה : יי
ימלך לעלם ועד : יי מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמיא :
יי אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם
הנצח מחשבות לבב עמך והנן לבכם אליך : והוא רחום
יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפן ולא יעיר כל תמותו
כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל תראה : צדקתך צדק
לעולם ותורתך אמת : תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר
נשבעת

מקור הברכות

אשרי למנצה יענך. ובא לציון. עיין כ"ז בסדר ר"ע סי' ס"ה וסי' ק"א. ה' מלכותיה
קאים לעלם, בסדר רבינו הגאון ליחא לחיבת "קאים" וכן תמה היעב"ן כי מלכות
לשון נקיבה, וקאים לשון זכר. וכ"ד בעל עבו"י לגרום "ה' מלכותה לעלם ולעלמי עלמיא".
והרמ"א בשם רבינו ורמ"ג כ' "בעלם ובעלמי עלמיא". אבל בסדר שלפנינו כחוב בלמ"ד וכ"כ
הרמ"ק. שכינתה, תיזו רפוח [הגר"א] ועיין בס' עבו"י שכ' לחמות שתזורים לבקש בעושה שלום,
מה שכבר אמר ביהא י"ר. וצ"כ כתב, שיש'ר נחיסר לחתום בו הקדיש בבקשת שלום, והוספה עושה
שלום לקוחה מסוף תפלת י"ח כדי לפסוע גס בקדיש ג' פסיעות. ע"ש. ואינו יודע למה לא סי' ל' לחתום
בעודה שלום ולפסוע בו ג"ס. ועדיין ק' ל' ל' ל' ונאוי חיקן בתרצו? ובעל תפלת ישרים תמה
למה לו לפסוע ג"ס בקדיש, וכתב דעיקר הג"פ שבקדיש, הוא רק בשביל החון שלא פסע עדיין אחר
י"ח, והוא חיוב עליו כמו יחיד המתפלל, כי אז הוא נפטר מרכו, וזוהו נשתרבע המנהג שכל
האומר קדיש פוסע לאחוריו, ואומר עושה שלום אצ"פ שהוא מיותר, כי כבר אמר יהא י"ר. ע"ש.
דלדעו לא נתקן בקדיש כלל נוסח עושה ירום, אלא שנשתרבע מנהג טעות ע"י ק"יש תתקבל
שהשי"ן אומר, והוא מחויב לאומרו, ולדבריו יפלא מאד מנהגנו שלאחר שטסים השי"ן י"ח
מעמידין

נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתִּינוּ מִימֵי קֶדֶם: בְּרוּךְ אֱלֹהֵי יוֹם יוֹם יַעֲמִסְלֵנוּ
הָאֵל יִשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: יִי צַבֹּאוֹת עֲמָנוּ מִשְׁבֵּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב
סֶלָה: יִי צַבֹּאוֹת אֲשֶׁר־אָדָם בְּמַח בָּךְ: יִי הוֹשִׁיעָה הַמְלִיךְ
יַעֲגֹנוּ בְּיוֹם־קִרְאָנוּ: בְּרוּךְ (הוּא) אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאֵנוּ לְכְבוֹדוֹ
וְהַבְדִּילָנוּ מִן הַתּוֹעִים וְנָתַן לָנוּ תוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע
בְּתוֹכֵנוּ. הוּא יַפְתַּח לָבֵנוּ בְּתוֹרָתוֹ וַיֵּשֶׁם בְּלִבֵּנוּ אֲהֻבָתוֹ וַיִּרְאֵתוֹ
וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעַבְדוֹ בְּלִבָּב שְׁלֵם לְמַעַן לֹא גִיגַע לְרִיק וְלֹא
גִּלְד לְבַהֲלָה: יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יִי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
שֶׁנִּשְׁמָר תִּקְוָךְ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְנִזְכָּה וְנִחְיֶה וְנִגְרָאָה וְנִגְדֹּשׁ מִזְבֵּחַ
וּבִבְרָכָה לְשָׁנֵי יְמֵי מִזְבֵּחַ הַמִּשְׁכָּן וְלַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: לְמַעַן יִזְכָּרְךָ
כְּבוֹד וְלֹא יִדָּם יִי אֱלֹהֵי הָעוֹלָם אֱלֹהֵיךָ: בְּרוּךְ הַמְּבַרֵּךְ אֲשֶׁר
יִבְטַח בְּנֵי וְהִיָּה יִי מִבְּטָחוֹ: בְּטָחוֹ בְּנֵי עַד־יָד עַד כִּי בָּיָה יִי צוּר
עוֹלָמִים: וַיִּבְטָחוּ בְּךָ יוֹדְעֵי שִׁמְךָ בִּי לֹא־עֲזָבְתָּ דְרָשֶׁיךָ יִי:
יִי חֲפִץ לְמַעַן צִדְקוֹ יִגְדִּיל תוֹרָה וַיֹּאדִיר:

ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ: חזקן ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה':
(ד"ח) (א) אומרים ק"ש תתקבל כו' אחר ובה לציון ואין אומרים קדיש בפחות מ' ואם
יאלו מקצתן גומר הקדיש ונתבאר לעיל: (ב) קודם שאמר החזן יתגדל אומרים
ועתה יגדל נא כו' אבל אם התחיל הקדיש אין לאומרו (מ"א סי' ג') ובין יוצר לישתבח
ובין גאלה לתפלה של ערבית ובכ"מ שאסור להפסיק אין לאומרו: (ג) כשיאמר הש"ץ יתגדל
וביהש"ר וביתברך ובברוך הוא וכן באמרו אמן כורע ולאחר סיים פוסע ג' פסיעות ואח"כ
יאמר עושה שלום (סי' ג'): (ד) אין להפסיק בין שמיא לרבא ובין רבא למברך וכן לא יפסיק
הש"ץ בין בריך הוא ללעילא מן כל ברכתא ובין בעגלא ובזמן קריב לואמרו אמן (א"ר ס'):
(ה) הש"ץ חוזר ואומר יהש"ר אבל לא יאמר אמן יהש"ר: (ו) נוהגין שלא לענות אמן רק אחר
ואמרו אמן: (ז) יש לעמוד כשאומרים קדיש (וכן כל דבר שבקדושה) ויעמוד עד
אמן של אחר יתברך (סי' ג') ועיין א"ר (בשעה שהחזן אומר קדיש אסור להרהר אפי' בד"ת
מפני שצריך לכיוון הרבה בעניית הקדיש):

ועתה

מקור הברכות

מעמידין לפעמים אחר במקומו. ומסיים אשרי ובל"צ ואומר קדיש תתקבל, ולדבריו ה' לי לשיץ
לסיים הקדיש מפני השלש פסיעות, ועור למ"ש הרמ"א סי' קכ"ג, וחר"א. דשיץ שלא התפלל בלחש
עם הצבור מחויב לפסוע אחר תפלתו בקו"ר ג"פ. אע"פ שעתידי לפסוע ג"פ גם בקדיש אח"כ, א"ו
שאינו נפטר במחש שפוסע ג"פ בקדיש, כי הג"מ שפוסע בקדיש הוא מחויב לפסוע ולסיים בברכה
להשי"ת על כל תפלה ובקשה שמתפלל לפניו, ובארט בתפלה הקדיש, ועושה שלום שאומר
אינה דומה ליהא שלמא רבה וחיים לכל ישראל, שמתפלל שם על שלום כלל ישראל
בתפלת הקרייט. אבל עושה שלום הוא ברכה להשי"ת כשנפטר ממנו, ונותן שלום בשמאלו ואומר
יששי"ת עושה שלום במרומים, והזור ונותן שלום בימינו ואומר שיקים הבטחתו, ויעשה שלום לכל
ישראל, ואין ענינו של זה דומה לחבירו, וזה ברור.

ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו. חיבת מבטח. היא הנושא ששם עליו תקנות. (געגענשטאנד דעס פערטרווענס) ואינו שולל שלא ישתדל בסבות אחרות וזולתו, אך שהוא העיקר שאליו נושא מבטחו. וחיבת בטחון הוא שם המקרה. וכך דרכו השו"ת וכמו"ש בעקרת יצחק שער כ"ה, לא יאמר אדם אגרה בשינה וה' הטוב בעיניו יעשה. כי אין זה אלא סכלות. ואמרו בספרי "יכול ישב ובטל ת"ל וברכך ה' אלהיך בכל אשר תעשה". ומקרא מלא נאמר, "אולת אדם חסלף דרכו", אולם אחר שיצא חובת ההשתדלות לפי כחו, ישען באלהים ויקבע בנפשו שבלעדי עזרתו יתב' הכל אפס ותוהו, ואבי מורי זלה"ה ביאר מאמרם [סוטה ל"ה] ויהם כלב כו' אמר רבא שהסיתם בדברים כו', וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם והלא קרע לנו את הים כו'. אלא אפי' יאמר עשו סולמות ועלו לרקיע נעלה". ומליצת "עשו סולמות" מוזר מאד, וה' לו לומר אפי' יאמר עלו לרקיע נעלה. אך ביאור הענין עפ"מ שיש להבין ענין המרגלים בכלל, למה ציוה ה' לשלחם אם כל ענינם היה למעלה מדרך הטבע? ושנית במה חטאו במה שהגידו האמת והשיבו על מה שנצטוו, "החזק הוא הרפה" וגו', ומשה עצמו במשנה תורה הפחידם יותר, באמרו (דברים ט) "גוים גדולים ועצומים ערים גדולות ובצורות בשמים", אך אמרת הדברים שרצה להשרישם שמחויבים לעשות השתדלות ואינם רשאים לסמוך על הנס, אבל יתלו כל בטחונם במקום. שבזמן שחקצר ידי הטבע הקב"ה עוזר איתו כי שלט על הטבעיים להטותם לחפצו. ולכן נשלחו המרגלים לדעת כל מוצאי האויב, ולהתחכם נגדו גם בתחבולות אנושיות. וכענין שעשה יהושע במלך העי, ולהכיר מתוך זה אח"כ את יכולת האלהים. אולם ישראל שבאותו הדור שהורגלו תמיד בנסים גלויים לא באו עד סוד הדברים, ובשמעם זאת נבהלו מראש כי יראה מזה שרצונו יתברך להתנהג עמם רק בדרך טבעי. אכן חשבו שידוע אליו יתב' שגם בדרך טבעי נוח לכבשם, וכששמעו מפי המרגלים שאין אופן להתגבר עליהם בדרך טבעי, התאוננו וירגנו באהליהם לאמר "בשנאת ה' אונתנו" וגו'. כי לא הבינו אלא א' משתי הפנים האלו. אולם כלב העמידם על הפינה הזאת, ואמר "וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם". כלומר הלא מאמינים אתם לכל המופתים שראיתם בעיניכם, ולכן אפי' יאמר "עשו סולמות" שתשתדלו בדרך הטבע לעלות בסולמות לרקיע, אע"פ שמוכן שאין אפשרות טבעי לזה, חייבים אתם בהשתדלות הזאת והאמינו שבכלות ידי ההשתדלות יבא הנס על כל פנים. וז"ש אשרי הגבר אשר יבטח בה'. וכפרס אופן הבטחון לא שלא יעשה דבר בהשתדלות. אלא שיהי' ה' מבטחו. סוף תקנותו ומבטחו: וכן אח"כ, מה תצק אלי דבר אל בני וסעו". כלומר הלא עדיין אפשר להם ללכת בים בטרם יגיעו מים עד נפש בעוד שאינו עמוק כ"כ. כי אז ורק אז השו"ת מושתש בדרך נסיו :

בטחון בה' עדי עד כי בית ה' צור עולמים. ישנן זמנים שהסתרת פניו יתברך שולטת באופן מבהיל, וביחוד בזמן הזה מיזם אשר חרבה בית אלהינו וגלה וקרנו מכל הנסים הגלויים שראינו בבית מקדשנו, אשר על כן התלונות עליו יתב' רבות מאד. ולכאורה יש בהן ממש, כי רשע מבחיר את הצדיק, אך כאשר יתרגל האדם להשים עין על צבא ימיו ויקח לו מאורעותיו וגלגוליו סבותיו למורה דרך, אם ישקף במבט פנימי וחודר, ימצא לו בכל שעל שהוא פונה דרכי השגחתו עליו יתברך, ויראה כי הים מרחף יל גוליו גם עתה, ומצמצם דרכי טובו להגיענו טרף חיינו באמצעים וגלגולים שונים טובים או רעים, נוחים או קשים על כל אחד לפי מעשיו. ובאשר ראינו את אבותנו שהגיעו מזונתם להם בדרך פשוט. רעוב, נתן להם חנוך. צמא, השקם כי באר, התאוו לבשר, הגיו השלו, כן נתפלא לראות גם היום בגלגולי סבותיו להמציא טרף בניו

שרשי מדת הבטחון

על שלהן זרים. שמשפיע לכדי חיים של אומה זו בשפעת נכרים, שאנו מוכרחים להורות שכלם אינן אלא דרך נסי מעוטף בשמלה טבעית, והמכלכל חיים לכל חי, המכנין לעורב צידו, והיוודע עת לדת יעלי סלע, ומחולל אילות ישמור, מכין מזון וטרף חקם של בני אוהבו וידידו. אשר זרעו יבקש לחם. **והנה** אם יאמר לך אדם: הא לך כמה זהובים בעד פלוני עני, ובלבד ש'לא תסור אליו מיד ליד, רַךְ הַזֶּמֶן לַפְּנֵיו מְלִיּוֹם שִׁלּוֹ אוֹתוֹ, וּסְוָחִים שִׁקְנָה מִחֵם וּיִזְלִלוּ לוֹ בַּמַּחֲרִי, וְהַמִּצִּיא לַפְּנֵיו קֹנִים שִׁירוֹת מִחֵם כְּדִי פִּרְסָתּוֹ. הֲלֹא תִשֵּׁב: לִמָּה לִי לִכְל הַעֲמַל הַזֶּה וּמְדוּעַ לֹא אֲמַסּוֹר לוֹ תִּיקָף? אֲבָל הַקִּבָּה לֹא יִכְבַּד עָלָיו דָּבָר בְּשִׁבּוּלָנּוּ, וּמִמִּצִּיא לָנוּ כָּל אֱלֹהִים אֵינֶם שְׂאִינוּ חֵסֶר גַּם חַיִּים בְּמִן מִן הַשָּׁמַיִם וְכַדּוּמָה, וְאֵם עֲוִינוֹ מִיָּגְעִים אוֹתוֹ כְּבִיכּוֹל, כְּמוֹשָׁה"כ [ישעיה טו]. "הַעֲבַדְתִּי בַּחֲשָׁאִיד הַגּוֹעַתִּי בַּעֲוֹנוֹתֶיךָ". הוּא מִוְכַּר לֵב לֵב גִּלְגָּלִי סְבוֹת אֵלֶּי כְּמוֹשֵׁ בְּזֶקֶף קְרוֹשִׁין, "הַרְעִינוּ אֶת מַעֲשֵׂי וְקִפְחֵתִי אֶת פִּרְסָתִּי". וְטַעַם הַדָּבָר, כִּי הָרָשׁוֹנִים שֶׁמַּעֲשִׂיהֶם הֵיוּ בְּחִירִים וּפְשָׁעִים, וְתוֹכֵם הָיָה כְּבָרִם, גַּם מִזִּנְיָוִתֵּיהֶם הָיוּ קָלִים וּפְשָׁעִים, לָחֵם מִן הַשָּׁמַיִם. לֹא כֵן אֲנַחְנוּ. כִּבֵּר הַעֲטָשָׁנוּ מַעֲשֵׂינוּ הַטּוֹבִים בְּמַעֲטָפוֹת רַבּוֹת וּמַחֲלָצוֹת. אֲדָם לֹקַח לוֹ אֲחֵרוֹן, קֹנֵה עֲלִיָּה לִסֵּת, נֹתֵן צִדְקָה לַחֵי, כְּמֵה סְחִבּוֹת בְּלוֹת הוּא מַעֲטָף עֲלֵיהֶם? מַעֲטָף וַחֲזוֹר וּמַעֲטָף, לַהֲתַדָּר לַהֲתַפָּאֵר, לִקְנֵטֵר, לִעֲשׂוֹת לוֹ קִרְדּוֹם וְשֵׁם, לִקְחַת קִרְנִים עַל יָרֵם, וְכַדּוּמָה בְּאַלְפֵי הַפְּנִיּוֹת. וְכֵל אֵלֶּי אֵינִי שׁוֹם כְּלוֹם, וְאֲדַרְבָּה מִזִּיקָם, אֵךְ הוֹאִיל וְעַל כָּל פָּנִים רְצוּפָה תַּחַת בְּלוֹי סְחִבּוֹת אֵלֶּי. אֲחֵרוֹן אֶחָד, לֵב עֲנִי נִשְׁבֵּר אַחֵר, וְבִרְכָּה עַל הַתּוֹרָה, מִוְכַּר הַקִּבָּה שְׂאֵל לִקְפָּה שִׁכְרוֹ, אִוֵּל כֶּשֶׁם שֶׁנֶּתַן לוֹ הָאֵדָם הַמִּצְוָה רַחֵם בְּמַעֲטָפוֹת רַבּוֹת. אֵךְ הַקִּבָּה מְשִׁיב לוֹ מַחֲלָצוֹת וְצַעַר הָרַבָּה עַד שֶׁמִּצְוָה תַּחַת הַפְּרוּסָה הַבְּרוּכָה, [כִּי] שְׂמִיעִי מִכְּבֹד אֲבִי מוֹרִי זֶלֶה"ה מִתְּרוֹמֹת מְדוּתָיו וּפְנִינֵי אֲמִרָתוֹ בְּמִדַּת הַבִּטְחוֹן. [וְהֵנָּה אֲמָרוֹ רוֹל בְּמֵ"כ פְּחִים. מִיּוֹם שֶׁחָרַב בִּיהֶמֶ"ק דִּיו לְעוֹלָם שִׁישְׁתַּמֵּשׁ בִּשְׂנֵי אוֹתוֹת, "שֶׁאֲמַר כִּי בִי"ה ה' צוֹר עֲלַמִּים", וְהַכּוֹנֵה כִּי שֵׁם בִּן ד' אוֹתוֹת, הָאוֹתוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת מִמֶּנּוּ שְׁהוּא שֵׁם י"ה, רִמּוֹת לִלְבוֹשׁ הַבְּרִיאָה כְּלָה, הַחֲדוּשׁ שֶׁנֶּאֱצַל מִכְּחוֹ יַחֲבֹרֵךְ, וְהַשְׁגָּחָה שֶׁחֲקִיב"ה מִתְּנַהֵג בְּעוֹלָם הַזֶּה לִפְנֵי דְרָכֵי הַטֵּבִי, וְשֵׁם ו"ה רִמּוֹ לַהֲשָׁגָה הַגְּלוּיָה. אִוֵּל מִיּוֹם שֶׁחָרַב בִּיהֶמֶ"ק וְנִשְׁתַּהֲרָה כָּל הַהֲשָׁגָה הַנִּסְיָה הַגְּלוּיָה תַּחַת מַעֲטָה הַמַּעֲרֵכָה וְהַעוֹלָם שֶׁכְּמִנְהַגָּה נִוָּה, דִּיו לְעוֹלָם לַהֲשַׁתְּמוֹשׁ רַק בְּאוֹתוֹת שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם עַל יָדֵן וְהוּא שֵׁם י"ה, וְאִינוּ פּוֹעֵל אֵלֶּא בִּשֵׁם זֶה שֶׁהוּא רוּחַ הַבְּרִיאָה שֶׁעֲשָׂאָה שִׁלֵּה לַהֲתַנְהֵגָה שֶׁבְּעוֹתָהּ. וְזֶ"שׁ בְּמִתּוֹ בַּת' עֵדִי עַד אֲפִי' בְּזִמָּן הַזֶּה שֶׁלֹּא הִיטֵעַ עוֹר לַהֲתַנְהֵגָה הַפְּלִאִית שֶׁבְּזִמָּן הַנֶּצֶח "וְהָעֵד", וּבִטְחוֹ בּוֹ כָּכָל עַתָּה, אֲפִי' בְּזִמָּן שֶׁהִשְׁגָּחָתוֹ נִכְתַּרְתָּ מֵאֵד, כִּי בִי"ה ה' צוֹר עוֹלָמִים שֶׁמוֹכַר לַהֲתַנְהֵגָה לְפִי דְרָכֵי הַהִסְתָּר וְהַטְּבִיעִים, בַּהֲשֵׁם יִשְׁצַר בָּהֶם אֶת עֲוִינָם, וְהִבְטִיחָם רַק בּוֹ, כִּי עַל כָּל פְּנִיָּה שֶׁאֵתָּם פּוֹנִים אֲתָם מוֹצִאִים גַּם עֵתָּה דְרָכֵי הַשְׁגָּחָתוֹ עֲלֵיהֶם :

וּבִבְטוּחָם כִּי יוֹרְעֵי שִׁמְךָ כִּי לֹא עֲזַבְתָּ דוֹרְשֶׁיךָ ה'. בְּשִׁבְלֵי הַפְּרוּסָה הַבְּרוּכָה שֶׁזֶרְנָה, שֶׁמִּמִּצְוִיָּה לוֹ הַקִּבָּה לֹאֲדָם גִּלְל הַמִּצְוָה וּמַעֲשֵׂה הַטּוֹב שֶׁעֲשָׂה, לֵבֵל הָיָה בִּינְיוֹ שֶׁל אֲדָם

כְּכִי שֶׁמִּצְוָה הוּא עֲצֻמוֹ מִתּוֹךְ הָאִשְׁפָּה שֶׁל הַסְּוָחִים, מַעֲלֹם הַהִפְקָר. אוֹ מִכָּה וְעוֹצֵם יָדוֹ אַחֵר שֶׁהִזְמִין בְּעֲצֻמוֹ כָּל הַסְּבוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת הַנֶּהֱנִי, מִמִּצְוִיָּה הַשֵּׁם יַחֲבֹרֵךְ ע"פ רֹב כְּאִשֶּׁר יִכְתִּין הָאֲדָם בְּמִאֲוָרְעוֹתָיו בְּעִינָה פְּקִיחָה, שֶׁהַסְּבוֹת כָּלן שֶׁהִשְׁהַדֵּל עֲלֵיהֶן וְהִזְמִין אוֹתוֹ לִדְבָר, רוּחַ נִשְׁאֵן וְהוּא לֵאמֹר, וּסְבוֹת הַחֲדָשׁוֹת שֶׁלֹּא חֲשַׁב בָּם וְלֹא שִׁיעַר אוֹתָן מֵרִאשׁ נִחְלָגְלוּ וּבִאֵן, וְהוֹצִיאוּ הַפְּצוֹ וּבְדִי צִרְכוֹ לַעֲלֹלָת יָדִים, אוֹהֲבֵךְ וּשְׂכַנְךָ שֶׁסְּמוּכָת עָלָיו כְּבָר הָעֵנִי, אוֹ נִסֵּעַ לִדְרֹכִי, שַׁעַר שֶׁבִּשְׁוֹק שֶׁהִשְׁבַּח עָלָיו כְּבָר הוּא, הַקּוֹנֵה הַלֵּךְ לִמְקוֹם אַחֵר, וּכְכָל זֹאת שֶׁלֵּמַת אֲתָה אֶת נִשְׁיִךְ עֵי סְבוֹת הַחֲדָשׁוֹת שֶׁלֹּא מִמִּצְוִיָּה אוֹתָהּ; אֵלֶּא מִשְׁגִּיחָה הָאֲמִת, וְהֵן מֵרִאוֹת אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֲשֶׁר עֲיִינוֹ מִשְׁטָטוֹת כָּכָל, וְהַלּוּנִי הִשְׁגָּחָתוֹ שֶׁחֻכֵּל לַהֲצִיץ בְּהֵן,

וְחִשּׁוֹב .

וחשוב וחחפלא עליהן כאשר החזינה עיניך אותן בסוף מעשה, כי היו כשלשלות משורבות, וחרווי סבות מקושרות מאל מסתחר ומושיע, ואותן הדברים עצמם אשר בית אותם מתחלה או נרתעת מהם ובכית עליהם מנהמת לב, שבו להיות לך שלוחי השגחה ומלאכים מושיעים לגונך ולחלץ אותך מצרה, ורק אתה לא ידעתם מראש. אולם כאשר חכמים לבסוף, חרע : כי לא נופל אתה בענין ההשגחה מהשגחת כל הדורות הראשונים אשר ראוה עין בעין, רק שאינך יודע את כל מעשה האלהים אשר יעשה את האדם מראש ועד סוף, ואם אמנם שאסור לך לגרות בשינה ולשבת בטל כמצוה עליך וכו' מ"מ עליך לדעת שהכל וריק יעזורו כל מעשיך, ואך הוא לבדו, לו נתכנו עלילות, והכל קצובים לו לאדם מאתו יתברך. ואם יאמר אדם : אינני ואשתדל ואנסוף על הקצבה בכח ידי כי נבונתי, הוא מאמר בטל כי לא בידו יקחו ! ולא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים, רק ה' שופט זה וישפיל זה ירים !. וגם לו נאמר או נראה, שזוכה האדם ע"ז לעושר, איננו בטוח אם לא יפסיד אחר זמן נגד מה שהריות, כי הרבה שלוחים למקום. וסוף שהחשבון משתנה עם כל הקצוב לו מריה. ולכן גם אם אמנם שהיושב בטל אף הוא גורע ומחסר לעצמו מקצבתו של מקום, יען כי איננו זכאי לפרנסה שלא בדה"ט, בכל זאת הכסילים החושפים ריוח לרעתם מידו של הקב"ה ע"י פסלנות, זיופים, ואונאיות, ומעות בלתי רצויות אליו יתב', כמו סרך גזל, רבית העברת מכס, וכל דבר שיש בו חלול ה', אינן מרויחים מאומה ! וסוף שיקיאו העושר בענין רע, וכשיכ אלו הקובעים לעצמם פרנסות פסולות כאלו, ומדמים שמצילים ממון לחטוף מיבתו של הקב"ה בפחד וחרדה שלא בהכשר ושלא בכבוד, אינן אלא מפשים מראש ועד סוף, ואדרבה ראוי להתאונן ולאמר : רבש"ע יצרתני וקצבת עלי מוונותי, למה אנרע מכל הרמש מכל החי, ולא חספיק לי פרנסתי בחיתר בנחת ובכבוד, ואילו היו מאמינים בו יתב' היחה תפלה מקובלת, הגע עצמך ! גביר מצוין אחד חייב לך סך מסוים בשטר חתום לזמן ידוע, התקבל ממנו בפרעון חובך מעית משופות וחלקית ? או פסלהו מלכות במדינה זו ועוברת רק במרחקים, הלא מהיבם לשלם לך כסף עובר מבין וחלקין ? ומרו : הרצה אתה לקבל מעות פסולות כאלו מידו של הקב"ה, הלא גם הוא יתב' לא חשב לפרוע לך ע"י עושק חמס וגזל, ומדוע תחפזין אתה בזה ? אחרי שהוא האל הנאמן, הבטוח הוראי ולו כל העושר כל הכסף וכל הזהב לסלק את חובו בהן, אין זה אלא רוע לב וחסרון בטחון ואמונה בו יתב', ואחרי מחרף אותו בזה כביכול כמושה"כ "עושק דל חרף עושהו", לבד העושק והמרוצה שאחרי עושה לל הנך מחרף בזה גם עושהו, כאלו אינך בטיה להגיע פרנסתו ממנו בכשרון [כל דברים אלו שבעתי מאמנו וזה"ה ומועתך בספרי מסתרי ההשגחה ותוח"י] וך, שאמר הכתוב ויבטחו בך יודעי שבך אע"פ שמתפרנסים בדוחק ובצער, וכל ההשהדות שעושים יורד למינין ולריק, מ"מ יורעים הם ובטוחים שהזמן לנו סבות אחרות ותרשות לטובתם, וסוף שהמלאכה כל משאלות לבבך, ורצון וראוי יעשה, כי יודעים הם מעולם כי לא עזבת דורשיך ה' :

סדר רב עמרם השלם

קדיש על ארעא עובד נבורתיה, קדיש לעלם ולעלמי עלמיא. ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו. ד.] ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קול זיע סניא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דה' מאתר בית שבינתיה. ה' ימלוך לעולם ועד. ה' מלכותיה לעלם ולעלמי עלמיא. ה' אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבכם אליך. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפן, ולא יעיר כל חמתו. כי אתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קיראיך. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה. ה' צבאות עמנו משנב לנו אלהי יעקב סלה. ה' צבאות אשרי איום בוטה בך. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. ברוך הוא אלהינו שכראנו לכבודו והברילנו מן התועים [ומן המינים] והיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו יראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה. יהי רצון מלפניך האו"א שנשמור חקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה אברהם לשני.

מנן האלף

ד.] ונמלתני כו' בויטרי סי' מ"ז ושערי תשובה לרב האי ס' ג"ה ותשובת הגאונים סי' ז'. מובא תשובה לרב נטרונאי. שאלתם: וקרא זא"ז ותשאני מה טעם יש ס' לקרות ולתרגם, ומה טעם קבעום בסדר קדושה? כך מנהג הראשונים. מקום שיש ת"ה, כשהיו מתפללים ונופלין ע"פ ומוקדשים, לאחר שעזיב איש"ר, מביאים נביא וקורין בו עשרה פסוקים הן חסר הן יתר. [ר"ל היבא דסליך ענינא, דאין אנו מקפידין על עשרה פסוקים כמו בפרשת ויבא עמלק. הרד"ל] ומתרגמין אותם. ואחריהם קורים הקדושה, ואומרים ותשאני ומתרגמין. כדי לסיים בשבחו של מקום, [והרד"ל בס' שעת מנוח, ומוסיפין דברים כדי לסיים בשבחו ש"מ". משום דותשאני פשיטא שמסיימים שהוא מעיקר הקדושה, ע"ש. אבל אין צורך להגיהו, דהך כדי לסיים בשבחו ש"מ קאי אעיקר תקון קדושה דסדרא שאומרים, דהא דאמרין בסופה מ"ט, ואלא עלמא אחמי קאי אקדושה דסדרא, כ' רש"י שם שלא תקנוה אלא כדי שיהיו ישראל עוסקים בתורה כל יום דבר מועט, שאומר קריאתו ותרגומו והם כעוסקין בתורה, ע"ש. וה"כ כיון שגלג"ה הם קורין בתורה ונביאים ומשנה ותלמוד, לא היו צריכין לקדושה דסדרא אלא כדי לסיים בשבחו ש"מ.]. ואח"כ מוקדשין ועוסקין בתורה. אם רצה במשנה עוסק. אם רצה בתלמוד עוסק, וכל כך למה לקיים מה שאמרו חכמים לעולם יבא אדם שנותניו שלם במקרא כו'. [והקשה הרד"ל כיון דמהויב לשלם בכלם למה אמר מתחלה רצה במשנה עוסק, רצה בתלמוד עוסק, ואמר דהכונה על עיקר רוב העסק שבד"ת, שהיו קובעים להם אחר תפלה, ע"ש.]. כיון שרצתה עניות ודלות, והיו צריכין למעשה ידועה, ולא היו יכולים לעסוק בתורה תמיד ולהשליש בכל יום, נסמכו על התלמוד בלבד, ועזבו מקרא ומשנה, וסמכו על מה שאמרו [ביר רבה פ"ה, ועיין סנהדרין כ"ד א'] כל הנחלים הולכים אל הים זה תלמוד, שם בו מקרא ומשנה ומדרש [ועיין תוס' קדושין דף ל' בשם ר"ת] ועקרו לקרות בנביא כו'. ואותן שני פסוקים לא עקרו, ועדיין קבועין ועומדין, ומהני מה לא עקרו מופני שקדושה משולשת היא ושלא להו"ב ג"פ בתפלה. עכ"ל, אבל בשבלי הלקט שם משמע דלאחר שרצתה העניות נתבטל קריאה בתורה, וסמכו על מה שקראו ק"ש, ואעפ"כ היו קוראים בנביא אותן שני פסוקים היינו ובה לציון ואני זאת בריתי, ועדיין הם קבועים במקומן

לשני ימות המשיח ולחיי העוה"ב, למען יזמך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך. [יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי]. (נכת"י ב"מ איתא כאן סדר קדושה ליחיד. ועיין לעיל דף קנ"ב) ואומר יתגדל עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן, ומוסיף **תתקבל** צלותהון ובעותהון דכל בית ישראל קרם אבוהון ואמרו אמן. **יהא** שלמא רבא מן שמיא והיים [ושובע וישועה] על כל ישראל, (ה) עושה שלום במרומוי הוא יעשה שלום (ו) על כל ישראל (ז): **ולאחר** שיסיים שליח צבור [עושה שלום] נוהגין לומר כך. **ה. מי** (ח) כאלהינו, מי כאדונינו, מי כמלכנו, מי כמושיענו, **אין** כאלהינו, אין כאדונינו, כו', **ברוך** אלהינו כו' **נודה** לאלהינו כו' **אתה** הוא אלהינו כו'

כו'

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

במקומן בכל יום כו' ובשבת ויו"ט שיש להם פנאי החזירו העטרה ליושנה לקרות בתורה ולתרגם כו' עוד הוסיפו לומר ואתה קדוש ע"פ המדרש שהקב"ה משהה שכינתו לשמוע תהלת ישראל, עוד הוסיפו לומר וקרא זא"ז מפני שלא היו יכולים לענות קדושה בתוך התפלה מפני האורבים העומדים בזה"כ, שגזרו שלא יענו קדושה, ולאחר התפלה כשהיו האורבים הולכים היו קורין וקוצ"ז דהיינו שלש קדושה, ומתרגמין אותו מפני החיבה, כלומר ה"ז כאלו אמרנו ב"פ קדוש דיוצר ודתפלה, ואע"ג דבזה"ז אנו אומרים קדושה בתוך התפלה, לא בטלו קדושה דסדרא, כו' וכדאמרין התם אל תשנו מנהג אבותיכם, וכדי לעשות פומבי לדבר, וכן אנו אומרים ותשאני רוח כנגד ברוך. ימלוך כנגד ימלוך, ועל כן מסיימים ברוך אלהינו

(ה) "ואמרו אמן". (ו) תיבת "עלינו" ליחא לא כאן ולא בכתי' ב"מ. (ז) וזה נוסח קדושה דסדרא לרב סעדיה גאון בסדרו בת"י. ח"ל : [אומר החזן] ובא לציון וגו' ואני זאת בריתי וגומר [ויענו הקהל] ואתה קדוש וגו' [ויאמר] וקרא זה אל זה. [ויענו] קדוש, קדוש קדוש וגו' עד צדקתך וגומר, מי אל כמוך עד תחן אמת לעקב וגו'. ברוך ה' יום יום עד בוטח כך למען יזמך כבוד וגו' ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו כו' יתייר עד לחיי העוה"ב, עכ"ל, ובוטרי כתוב כי ובא לציון גואל, ואני זאת, וכן ואתה קדוש אומר הש"ץ כל פסוק בפני עצמו, והקהל עונים אחריו כל פסוק ופסוק, וקרא זה אל זה, ותשאנו רוח וימלוך אומר הש"ץ בקול רם, ותשא אומר בלחש עם הצבור. (ח) כאן מתחיל תחלה במי כאלהינו, ובסדר תפלה מוצאי שבת מתחיל באין כאלהינו ואח"כ מי כאלהינו ועיין מזה בסור קל"ג.

שבראנו לכבודו, והבדילנו מן התועים, עכ"ל. וכ"כ האו"ז הל' שבת בשם ספר המקצעות. ומדבריו משמע שגם ימלוך שייך לקדושה. והגאונים שלא הזכירו ימלוך בקדושה דסדרא משום דלעממיהו כל עיקרה של קדושה דסדרא לא נתקנה אלא כדי לסיים בשבחו של מקום. אבל תימא דרש"י ז"ל עצמו פי' במס' סוטה דטעמא של קדושה דסדרא שיהא ישראל עוסקים בתורה דבר מועט, והכא כ' השב"ל משמו דטעמא הוא משום שלא היו מתיין אותם לומר קדושה, ומשום גזירה ושלא ישנו ממנהג אבותם, וז"ע, וגם לה שמענו שגזרו שלא לומר קדושה, ובגמרא משמע שכבר נהגו גם בימיהם לומר קדושה דסדרא, ולדבריו ז"ל שכבר היתה גזירה קדמונית לבטל אותם מלומר קדושה :

ה. מי כאלהינו. הנה גרסת הגאון לאחר מתהלה מי כאלהינו, ואח"כ אין כאלהינו, וכן הגרסא בוטרי פי' קל"ד אבל המור בשם רב עמרם העתיק מתהלה אין כאלהינו ואח"כ מי כאלהינו, וכן גי' הגאון עצמו והוטריו בסדר של שבת ועמש"ל פי' ג' :

פסוק

ויעתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר :
זכור רחמיך ה' והסדיך כי מעולם המה :

חזן יתגדל ויתקדש שמה רבא. בעלמא ודיברא ברעותה
וימליך מלכותה בתיכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל
בעלמא ובזמן קריב ואמרו אמן : קהל יהא שמה רבא מברך
לעלם ולעלמי לעלמיא : חזן יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם
ויתנשא ויתחדר ויתעלה ויתהלל שמה דקודשא בריך הוא.
לעלא (בעשי"ת כולין ולעלא) [מן כל] ברבא ושירתא השבחא
ונחמא דאמירן בעלמא ואמרו אמן :

חזן תתקבל צלותהון ובעותהון דכל ישראל קדם אבוהון
[די בשמיא] ואמרו אמן :

חזן יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים ועלינו ועל כל
ישראל ואמרו אמן :

חזן עשה שלום במרומינו הוא יעשה שלום עלינו ועל
כל ישראל ואמרו אמן :

כשלאומרים קדיש דרבנן לאומרים יתגדל עד יהא שלמא רבא ואחר כך לאומרים זה :

על ישראל ועל רבנן. ועל תלמידיהון ועל כל תלמידי
תלמידיהון ועל כל מן דעסקין באריתא. די באריתא הדין
ודי בכל אתר ואתר. יהא לחזן ולכזן שלמא רבא חנא
והסבא ורחמינ וחיין אריבין ומוזנא וריחי ופירקנא מן קדם
אבוהון

מקור הברכות

מברך הרי"ש בפתח והוא פעול בארמית, ואם יאמר בציריחי' בינוני פועל, היוסף המכון. ויתעלה
וא"א ויהלל, וצ"ל קודשא בריך הוא בחד, צלותהון תלמיד בחולם, וכן החיא, (הגר"א במעיר)
אין לומר שום פסוק בקדיש רק יענה אמן. [שם] בנוסח יהא שלמא רבא כזכרין הספרים לבקש על
חיים ושבע וישועה ונחמה ושיזבה ורפואה ונאולה וסליחה וכפרה וריוח והצלח לנו
ולכל ^{טז} עמו ישראל ואמרו ^{טז} אמן, אבל האשכנזים אומרים נוסח הקדיש מכון כפי
שמצאנו במחז"ז כח"י א. (ע"ש עוד דליג בהתקבל כל "בית" ישראל אלא "דכל ישראל" וכן כיוון
הגר"א ז"ל לגרסא זו, עיין מע"ר.)

(ד"ה ח) אף כשאמרו עלינו ב' ויאלו מקצתן אין לומר הקדים א"כ התחילו הקדים ויאלו.
(ס' ז"ה) וכן כשאמרו עלינו בלי מנין ובאו אחר ב' בלי הספק רב יאמר ב'
בפוקים או מזמור אחד ויאמרו קדים: (ע"ש וס' רל"ד וא"ר ס' תקפ"א דלא כע"ז ס' ז"ה)

וְעַל־כֵּן נִקְרָא לָךְ יי אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מִתְהַרָּה בְּתַפְאֶרֶת
עֲזָרָה לְמַעֲבִיר גְּלוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהַגְּלוּלִים בְּרוֹת יִפְרֹתוֹן.
לחמן

ניקור הברכות

עלינו לשבת. שאנו מסיימים בו בכל החסלות לא מצאתי בסדר שלפנינו ולא ברמב"ם ובמנהגי אבודרהם אך הטור הזכירו בסי' קל"ג. ולא הזכיר לאמר אחריו קריש. וגם שמוזכר שם מנהג ספרד שנהגין לומר קריש אחרי מומרו **הטה ה' אונך ענני.** ואחריו עלינו לא הזכיר לאמר קריש אחר עלינו לשבת. אולם תר"ם והפרישה כתבו לאמר קריש אחריו והוא הנקרא קריש יתום. וכ"כ האגור. ונהגין לומר קריש יתום אחריו **אפי' במקום שאין אכלים** ועיין במנהגי מעשה דרעיק ומובא בתראי וזאת מדרשו, והבאים רמ"א ביו"ד סי' שע"ו (ע"ש). **ובל"ס** עי' עיני' השפסדרים ואומרים עלינו לשבת רק עזר ועל הארץ מחמת אי' עור. ונוסף שם בנוסחתם שהם משתתחים להכליל כל' ובסדרים השמישו חרוז זה ונשאר מקום ריח. **וְעֵינֵינוּ בשערי תשובה** סי' מ"ד בשם רב האי גאון ועלינו לשבת תקנתו יהושע כשנכנס לארץ להבדיל בין משפחות האדמה וגויי הארצות, ושכבר קבלו עליהם מלך מ"ה הקב"ה ומשתתחים לו. מה שלא היו משתתחים בחו"ל. כי. ועכשיו נכנסו לארץ מקום מכון נגד כסא הכבוד ע"ש. והתחבר הגיון לב בשם הכלבו כי שחקנו יהושע כשכבש את יריחו, ותחת שמו למסרע בראת עלינו, שאנו עשנו. ואנחנו, הוא אליהנו. ולדעתו תקנתו רב לא פסחה למוסר שלן יריה. ע"ש. ולא זכר את דברי הגאון הנ"ל. שכל דבריו דברי קבלה הן ועמשי' לבחיב סי' קצ"א אות י"ט בראיות ברורות והפתיחות והתחיתות ופסקו מלכות ז"ל כבר בסדרו מקודם רב, ואיפילו בתו

לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדֵי וְכָל־בְּנֵי־בָשָׂר יִקְרְאוּ בְשֵׁמֶךָ לְהַפְנוֹת
 אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ. יִקְרְאוּ וַיִּדְעוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֶל. כִּי לָךְ
 תִּכְבֶּעַ בְּלִי־בָרָךְ תִּשְׁבַּע בְּלִי־לָשׁוֹן. לִפְנֶיךָ יִי אֱלֹהֵינוּ וְיִכְרְעוּ
 וַיִּפְּלוּ וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יִקָּר וַיִּתְּנוּ. וַיִּקְבְּלוּ בָכָם אֶת־עוֹל מַלְכוּתְךָ.
 וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלָּךְ הִיא
 וְלְעוֹלָמִי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד. בְּכַתוֹב בְּתוֹרָתְךָ יִי וַיִּמְלֹךְ
 לְעֹלָם וָעֶד : (וַיֹּאמֶר וַיְהִי יִי לְמִלְךָ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא
 יְהִי יִי אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד) : קְדִישׁ יְתוֹם

[ואל תירא מפחד פתאום ומשונאת רשעים כי תבא : עוצו עצה והפך.
 דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל : ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול
 אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט :

(ד"ה") (א) מי שלא שמע שמת אביו רק אחר כמה ימים אין לו דין שבעה לענין קדיש
 רק ז' ימים מיום הקבורה : (ב) לענין קדיש לא אמרינן. מקצת היום כבולו ואף
 במנחה של יום ה' יש לו כל הקדישים כמו כל שבעה : (ג) אם יש בני אכלים שווים כגון
 של שבעה או של שלשים או י"ב חודש או יא"צ יטילו גורל ביניהם ומי שעלה הגורל עליו
 לומר ערבית יש לשני קדיש אחד שחרית בלא גורל ועל הקדיש ה' יטילו גורל וכן אם יש
 הרבה ג"כ מפילין גורל ומי שאמר ערבית מחמת הגורל לא יונה בגורל עד שיאמרו הבאר
 אכלים. כ"א קדיש אחד וכשיחזור חלילה יטילו בחל כ"ס יחדיו : (ד) אם מת אביו
 בגלגל יש לו דין בן ז' קטן לענין קדיש בגלגל ואחר הרגל אף שנהג אכליות מ"מ אין לו
 דין שבעה לענין קדיש רק שבעה ימים מיום הקבורה : (ה) לענין קדיש בתוך ז' אורה
 ותושב שוין בכל הקדישים : (ו) אורה בן י"ב חודש יש לו קדיש בין אכלים תושבים של
 יב"ח : (ז) מי שמתפלל בצהמ"ד תמיד ובא לומר קדיש בצהכ"ג אחר יכולים האכלים דעס
 לעכב אותו אפי' הוא בתוך ז' ולי' דגרש מאורה שאין לו מקום אחר להתפלל ולומר קדיש
 וזה יש לו : (ח) מי שיש לו זכות בקדישים יותר בן יש לו זכות לענין תפלה : (ט) אם
 שניהם שוין לקדיש ולתפלה ושניהם מרואים בשנה להקל יטילו גורל ביניהם וא' יתפלל עד
 אשרי ובל"ז והב' יתפלל אשרי ובל"ז ואם א' אינו יכול להתפלל מ"מ זה שהתפלל לא הפסיד
 זכותו בקדישים וכן אם אחד אינו מרואה להקל והב' מרואה לא הפסיד המרואה זכותו
 בקדישים :

שיר של יום

כִּרְצוֹן בִּשְׁנַת הַיּוֹם יוֹם רֵאשׁוֹן בַּשַּׁבָּת שָׁבוּ חַיֵּי חַלּוּיִם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ :

כִּי לְדָוִד מְזֻמָּר לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ תֵבֶל וַיִּשְׁבֵּי בָהּ :

כִּי

מקור הברכות

תנאי, אלא דרב הוסיף דברים בנוסחתם כמו "זה היום תחלת מעשיך, ועל המדינות", וכדומה. אבל
 עלינו שהוא פתיחה איתקן מקמי דאחי רב, ולכן אין ממשות בהשערות האחרונים, וכסא כבורו
 בשמים בן הוא הנוסח. [הגר"א] סיום עלינו ה' ימלך וגו'. ואין לומר ונאמר והחל. [שם במע"ר].
 א"ר תירא מפחד פתאום, גם פסוקים אלו לא נזכרו בשום מקום, ובס' עבוי' כ' שנוספו ע"ם
 ספר זכרון ציון, וע"ם מדרש דמרכי פגע בחינוקת ואמר פסוק לי פסוקיכו, אמר הראשון
 אל

כִּי הוּא עֲלֵי־נַפְשִׁים יִסְרָה וְעַל־נַהֲרוֹת יִכּוֹנְנֶנָּה : : מִי־יַעֲלֶה בְּהֵר
 יְהוָה וּמִי־יָקוּם בְּמִקְוֵם קִדְשׁוֹ : נָקִי כַפַּיִם וְכֵר לֵבָב אֲשֶׁר לֹא־
 נִשְׂא לַשָּׂוֵא נִפְשׁוֹ וְלֹא נִשְׁפַּע לְמִרְמָה : יֵשֵׁא בְרַבָּה מֵאֵת
 יְהוָה וְצִדְקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל : זֶה הוּא דִּדְרָשׁוֹ מִבְּקָשֵׁי פְגִיף יַעֲקֹב
 סֵלָה : שָׂאוּ שְׁעָרִים רְאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיְבֹא מֶלֶךְ
 הַכְּבוֹד : מִי זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְהוָה עֲזוּז וְנִפְּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר
 מִלְחָמָה : שָׂאוּ שְׁעָרִים רְאשֵׁיכֶם וְשָׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם וַיְבֹא
 מֶלֶךְ הַכְּבוֹד : מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא
 מֶלֶךְ הַכְּבוֹד סֵלָה :

למני כנסת היום יום שני בשבת שבו היו חלום אומרים בבית המקדש :

טו שיר מוזמור לבגייקבה : גדול יְהוָה וּמִחֲלָל מֵאֵד
 בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ חֲרָקְדָּשׁוֹ : יִפֶּה נוֹף מִשׁוּשׁ בְּלִי־חָרִין חֲרָצִיּוֹן
 יִרְבֵּה צִפּוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רַב : אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נִוְדַע
 לְמִשְׁנֵב : בִּירְהוֹת הַמַּלְכִּים נִוְעְדוּ עֲבָרֵי יְהוָה : הַכֹּהֵן רָאוּ בֵּן
 תְּמִימָה נִבְחָלוּ גִחְפָּזוֹ : רַעְדָה אֲהוֹתָם שֶׁם חֵיל פִּיּוּלָדָה : בְּרוּם
 קִדְּשֵׁי תִשְׁבֵּר אֲנִיּוֹת תִּרְשִׁישׁ : כְּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ בֵּן רִאֲיוֹנוֹ
 בְּעִיר יִי־צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים יִכּוֹנְנֶנָּה עַד־עוֹלָם סֵלָה :
 דְּמִינוּ אֱלֹהִים הַסֵּהָ בְּקִרְבִּי הַיְכָלָה : בְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים בֵּן
 תִּחַלְתֶּה עַל־בְּצוּרֵי־אֶרֶץ אֶדֶק מִלֵּאָה יִמִּינָה : יִשְׁמַח חֲרָצִיּוֹן
 תִּגְדֹּלָה בְּנוֹת יְהוָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיהָ : סְבוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּת סָפְרוּ
 נַפְשֵׁי נַחִיב.

מגדליה

מקור הברכות

אל ירא וגו' והשני עוזו עצה ורופא, והג' אמר עד זקנה אני הוא. ע"ש. והס"ו סי' קל"ב כי שאומרים
 בן בפרובינצא.

מוזמורים של כל יום שאנו אומרים. מקורם ע"פ מס' סופרים פרק י"ח דאמר שם דשאל
 רשב"ל נמהו ש אמר שיר בלא נסכים כו'. מוזמור ומוסף מי קודם. ואמר כחזרתא
 המוזמור קודם. (כו שיר של המיד קודם לקרבן מוסף) דתנינן חמן השיר שהיו חלום אומרים כו' עד
 ומנוחה לחי העולמים. שכל החזיתר פסוק בעונתו מעלה עינו הכתוב כאלו בונה מזבח חדש ומקריב
 עליו קרבן. ור"ל דאפי' בלא קרבן ע"ל שיר. ושיר של המיד קודם למוסף. כי במוסף היה שיר אחר.
 וכ"כ בס' כה"ג שביטוי שיש בו מוסף אומרים שיר של יום בשחרית ואחר מוסף אומרים שיר של
 מוסף. אבל המא סי' קל"ב כק"ד כתב שעבדיו אין מרקדקין בכך. דלכור בעל"ז עבירא ע"ש. ועיין
 עוד במס' ספריים המוזמורים שאומרים כו"ה ויו כו. וברגלים וחנוכה ופורים. אבל כל הסדרים שם בלתי
 מתאימים עם המנהגות הנזכרים בסוף ספרי תחלים הנדפסים, ולא עם מנהגי הגריא ז"ל.

מַגְדִּילָהּ : שִׁיתוּ לְבָבְכֶם | לְחִילָה פָּסְגוּ אֶרְכֻּמֵּינֶיהָ לְמַעַן תִּסְפְּרוּ
לְדֹר אַחֲרוֹן : כִּי זֶה | אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יִבְחַלְנוּ
עַל־מוֹת :

כְּשִׁלְטֵי כִשְׁת הַיּוֹם יוֹם שְׁלִישִׁי בַשַּׁבָּת שָׁבוּ הָיוּ חֲלוּיִם אוֹמְרִים כְּבִית הַמִּקְדָּשׁ :
כֹּכ מוֹזְמוֹר לְאַסֵּף אֱלֹהִים נֶצֶב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים
יִשְׁפֹּט : עַד־מָתִי תִשְׁפֹּטוּ־עוֹל וּפְגִי רָשָׁעִים תִּשְׁאוּ־סֵלָה :
שִׁפְטוּ־דָל וְיִתּוֹם עָנִי וְרֹשׁ הַצְּדִיקוֹ : פִּלְטוּ־דָל וְאֶבְיוֹן מִיַּד
רָשָׁעִים הַצִּידוֹ : לֹא יִדְעוּ | וְלֹא־יִבְנוּ בַחֲשֻׁכָה יִתְחַלְכוּ יִמּוּזוּ
כָּל־מִוֶּסְדֵי אֶרֶץ : אֲנִי אֶמְרָתִי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֲלִיּוֹן כָּלְכֶם :
אֲבֹן כְּאֶדָם תְּמוֹתוֹן וּכְאֶחָד הַשָּׂרִים תִּפְלוּ : מוֹמָה אֱלֹהִים
שִׁפְטָה הָאָרֶץ בִּי־אַתָּה תִּגְסַל בְּכָל־הַגּוֹיִם :

כְּרִבְעֵי כִשְׁת הַיּוֹם יוֹם רִבְעִי בַשַּׁבָּת שָׁבוּ הָיוּ חֲלוּיִם אוֹמְרִים כְּבִית הַמִּקְדָּשׁ :
עַד אֶל־נִקְמוֹת יְיָ אֶל־נִקְמוֹת הוֹפִיעַ : הַנִּשְׂא שִׁפְט הָאָרֶץ
הַשֵּׁב גָּמוֹל עַל־גָּאִים : עַד־מָתִי רָשָׁעִים יְיָ עַד־מָתִי רָשָׁעִים
יַעֲלוּ : יִבְיָעוּ יִדְבְּרוּ עִתָּק וְיִתְאַמְרוּ כָּל־פֶּעַלִי אֲנִי : עֲמָה יְיָ
יִדְבָּאוּ וְנִחַלְתָּה יַעֲנוּ : אֶלְמָנָה וְגֵר יִבְחַלְנוּ וְיִתּוּמִים יִרְצֻחוּ :
וַיִּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה־יְיָ וְלֹא־יִבְיָן אֱלֹהֵי יַעֲקֹב : כִּינוּ בַעֲרִים כָּעָם
וּכְסִילִים מָתִי תִשְׁכִּילוּ : הַנִּטֵּעַ אֲנִי הֲלֹא יִשְׁמַע אִם־יִצֹר עֵץ
הֲלֹא יִבְיָט : הַיֹּסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִים הַמַּלְמֵד אָדָם דָּעַת : יְיָ
יִדְעַ מַחֲשַׁבּוֹת אָדָם בִּי־הִקְמָה הִבֵּל : אֲשֶׁר־י הַגִּבֹּר אֲשֶׁר־
תִּסְרְנוּ יְיָ וּמִתּוֹרְתָהּ תִּלְמָדְנוּ : לְחַשְׁקִיט לוֹ מִיָּמִי דַע עַד
יִבְרָה לְרָשָׁע שִׁחַת : כִּי | לֹא־יִשַּׁשׁ יְחִוָּה עִמּוֹ וְנִחַדְתּוּ לֹא יַעֲזֹב :
כִּי־עַד־אַדָּק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל־יִשְׁרָיִי־קָב : מִי־יָקוֹם לִי
עַם־מִרְעִים מִי־יִתְנַצֵּב לִי עַם־פֶּעַלִי אֲנִי : לֹא־לִי עֲזֻרָתָה לִי
כְּמַעַט | שְׁכָנָה רוּמָה נִפְשִׁי : אִם־אֶמְרָתִי מָטָה רִגְלִי סִדְרָה יְיָ
יִסְעֶדְנִי : בָּרֵב שִׁרְעָפִי בְּקֶרֶב־י תִּנְחֹמֵנִי יִשְׁעִשְׁעוּ נִפְשִׁי :
הַיִּתְבָּרָה כִּסֵּא הַנּוֹת יִצֹר עָמַל עַל־יִחַק : יִגְדֹּדוּ עַל־נֶפֶשׁ צִדִּיק
וְדָם גָּמִי יִרְשִׁיעוּ : וַיְהִי יְיָ לִי לְמִשְׁגָּב וְאֱלֹהֵי לְצִוֵּר מַחֲסִי :

וַיָּשָׁב עֲלֵיהֶם | אֶת־אוֹנֶם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֶם יַצְמִיתֶם יי אֱלֹהֵינוּ :
לְכוּ גִרְגָּנָה לַיְי נְרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ : נִקְדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה
בְּזִמְרוֹת נְרִיעַ רוּ : כִּי אֵל גָּדוֹל יי וּמִלְכָּה גָדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים :

נְחִמִישִׁי נִשְׁנֵת הַיּוֹם יוֹם חֲמִישִׁי בַשַּׁבָּת שָׁבוּ הָיוּ הַלּוּיִם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ :
פֶּא לְמַנְצֶה עַל־הַגָּתִית לְאַסָּה : הִרְגִּינוּ לְאֱלֹהִים עֲוֹנוֹנוּ
הִרְעִינוּ לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב : שְׂאוֹז־מִרְה וּתְנוּ־תָהּ כְּנוֹר נָעִים עִם־
נֶבֶל : תִּקְעוּ בְּחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בְּכֶסֶה לְיוֹם חֲגֵנוּ : כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל
הוּא מִשְׁפָּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב : עֲדוּת | בִּיהוֹסֵף שְׁמוֹ בְּצֹאתוֹ עַל־
אֲרִין מִצְרַיִם שִׁפְתַּי לֹא־יִדְּעוּתִי אֲשַׁמֵּעַ : הַסִּירוּתִי מִסֶּבֶל שְׁכֵמוֹ
כְּפִיו מִדּוֹד תַּעֲבֹרְנָה : בְּצִרָה קִרְאתָ וְאַחֲלָצָה אֲעֲנֶה בְּסִתְרִי
רַעַם אֲבַחֲנָה עַל־יָמֵי מְרִיבָה סָלָה : שְׁמַע עָמִי וְאַחֲיִידָה בְּךָ
יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי : לֹא־יִהְיֶה בְּךָ אֵל אֶל וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה
לְאֵל גִּבּוֹר : אֲנִכִּי | יי אֱלֹהֶיךָ הַפְּעֵלְךָ מֵאֲרִין מִצְרַיִם הִרְחִב־
פִּיהָ וְאִמְלֵאֲהוּ : וְלֹא־שְׁמַע עָמִי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי :
וְאַשְׁלַחְהוּ בְּשִׁרִּירוֹת לָפָם יִלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם : לוֹ עָמִי שְׁמַע
רַי יִשְׂרָאֵל בְּדַרְבֵּי יַחֲלָבוּ : כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אֲכַנֶּנֶּה וְשִׁלְ־צִרְיָהֶם
אֲשִׁיב יָדֵי : מִשְׁנָאִי יי יִכְחֲשׁוּ־לִי וְיִהְיֶה עִתָּם לְעוֹלָם : וַיִּאֲכִלְהוּ
מִחֶלֶב חֲטָה וּמִצוּר דָּבַשׁ אֲשַׁבִּיעֶךָ :

נִשְׁנֵת הַיּוֹם יוֹם שֵׁשִׁי בַשַּׁבָּת שָׁבוּ הָיוּ הַלּוּיִם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ :

יי מֶלֶךְ גָּאוֹת לְבַשׁ וְכו' תַּמְנָא לְעִיל :

נִשְׁנֵת הַיּוֹם יוֹם שַׁבַּת קוֹדֶשׁ שָׁבוּ הָיוּ הַלּוּיִם אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ :

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת וְכו' תַּמְנָא לְעִיל :

בַּיּוֹמִים שְׁמוֹמְרִים תַּחֲנוּן נוֹהֲגִים בְּהִרְבֵּה קִהְלוֹת לומר כָּל יוֹם אַחֵר שִׁיר שֶׁל יוֹם מִזְמוֹר פ"ג
וְאוֹמְרִים אוֹתוֹ אֶפִּילוֹ בְּחִזּוֹכָה וּפְרוּרִים וט"ז בְּמַנְהָה. וְאִין אוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּבֵית הַאֵבֶל ר"ל :
מִן רִישׁ חֲלוּל עַד אַחֵר שְׁמִינִי עֲזַרְתָּ בְּבִקֵּר וּבְעֶרֶב כָּל יוֹם אוֹמְרִים זֶה :

כּו לְדוֹד | יְהוָה | אוֹרִי וְיִשְׁעֵי מְמִי אִירָא יְהוָה מְעוֹז חַיִּי
מְמִי אֶפְתָּח : בְּקֶרֶב עָלִי | מְרַעִים לְאַבֵּל אֶת־בְּשָׂרִי צָרִי וְאִיבִי
לִי תִקְוָה כְּשִׁלּוֹ וְנִפְלוֹ : אִם־תִּתְחַנֶּה עָלִי | מִתְחַנֶּה לֹא־יִירָא לְבִי
אִם־תִּקְוֶם עָלִי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בּוֹמֵם : אַחַת | שְׁאֵלְתִּי

מֵאֵת־יְהוָה אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שְׁבִתִּי בְּבֵית־יְהוָה כְּלִי־מִי לַחַזוֹת
 בְּנֻעַם־יְהוָה וּלְבַקֵּר בְּהִיבָלוֹ : כִּי יִצְפְּנֵנִי | בְּסִכְחַ בְּיוֹם רָעָה
 יִסְתַּתֵּנִי בְּסִתֵּר אֶחָלוּ בְּצוֹר יְרוּמָמְנִי : וְעַתָּה יְרוֹם רֹאשִׁי עַל־
 אֵיבֵי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְכָּרָה בְּאֶחָלוּ זִכְרֵי תְרוּעָה אֲשִׁירָה וְאֶזְכָּרָה
 לַיהוָה : שְׁמַע־יְהוָה קוֹלִי אֶקְרָא וְחַנּוּנִי וְעֲנֵנִי : לֵךְ | אִמֹר לְבִי
 בִּקְשׁוּ פָנַי אֶת־פָּנֶיךָ יְהוָה אֲבַקֵּשׁ : אֶל־תִּסְתֵּר פָּנֶיךָ | מִמֶּנִּי
 אֶל־תֵּט בְּאָפַי עֲבָדְךָ עֲזֹרָתִי הִיִּית אֶל־תִּמְשָׁנִי וְאֶל־תַּעֲזֹבֵנִי
 אֱלֹהִי יִשְׁעִי : כִּי־אֲבִי וְאֲמִי עֲזֹבוּנִי וַיְהִי־נֶאֱסָפֵנִי : הוֹרֵנִי יְהוָה
 בְּדִרְגָּה וְנַחֲנִי בְּאֶרֶץ מִישׁוֹר לְמַעַן שְׁבִרִי : אֶל־תִּתְּנֵנִי בְּגִפְשׁ
 צָרִי כִּי קָמוּ־בִי עַד־יִשְׁקֹר וַיִּפֹּחַ חֲמָם : לִילִי הִאֲמַנְתִּי לִרְאוֹת
 כְּטוֹב־יְהוָה בְּאֶרֶץ מִיָּם : בָּנָה אֶל־יְהוָה בְּחוּק וַיִּצְאֲמִן לִפְנֵי
 וּבָנָה אֶל־יְהוָה :

בבית האכל בבקר אחר שיר כל יום ואחר מנחה אומרים מזמור מ"ט.

שש זכירות.

(זכירת יציאת מצרים) לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ
 מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ :

(זכירת מעמד הר סיני) בֵּן הַשְּׁמֹר לָךְ וּשְׁמֹר נִפְשְׁךָ מְאֹד
 כֵּן תִּשְׁבַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וַכֵּן יִסְּרוּ מִלִּבְבְּךָ
 כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדִיעַתָם לְבָנֶיךָ וּלְבָנֵי בְנֶיךָ : יוֹם אֲשֶׁר עֲמַדְתָּ
 לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחָרֵב :

(זכירת סחיית עמלק) זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עַמְלָק בְּדִרְגָּה
 בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם : אֲשֶׁר קָרָה בְּדִרְגָּה וַיַּעֲבֹד בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים
 אֲחֵיךָ וְאִתָּה עֵיף וַיַּגֵּעַ וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים : וְהָיָה בְּהִנֵּית יְיָ
 אֱלֹהֶיךָ לָךְ מִכָּל אֵיבֶיךָ מִסָּבִיב בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ
 נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְסַח אֶת זָכְרָ עַמְלָק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא
 תִשָּׁפֵחַ : וְיָמָּה שָׁמוּ וּזְכָרוּ וְנִמַּח זְכוֹרוּ מִלְּהַזְכִּירוּ :

(זכירת מרים) זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְמָרְיָם
 בְּדִרְגָּה

בְּרָךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרַיִם :

(זכירת יום השבת), זָכוּר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ :

(זכירת מעשי העגל), זָכוּר אֶל תִּשְׁפַּח אֶת אֲשֶׁר תִּקְצֹצֶה אֶת

יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר :

שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֵי עֲקָרִים

א אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ
הוא בּוֹרָא וּמְנַהֵג לְכָל-חַיִּוּוֹת וְהוא לְבָדוֹ עֹשֶׂה וְעֹשֶׂה
וְעֹשֶׂה לְכָל הַמַּעֲשִׂים :

ב אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ
הוא יְחִיד וְאֵין יְחִידוֹת בְּמִוְהוֹ בְּשׁוּם פָּנִים וְהוא לְבָדוֹ אֱלֹהֵינוּ
הֵנָּה הֵנָּה וְיִתְיָה :

ג אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אֵינוֹ
נוֹף וְלֹא יִשְׁתַּנֵּהוּ מִשְׁנֵי הַנוֹף וְאֵין לוֹ שׁוּם דְּמִיּוֹן בָּלָל :

ד אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא
רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן :

ה אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לוֹ
לְבָדוֹ רִאיוֹי לְהִתְפַּלֵּל וְאֵין רִאיוֹי לְהִתְפַּלֵּל לְזוּלָתוֹ :

ו אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁכָּל דְּבָרֵי נְבִיאִים אֱמֶת :

ז אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁנִּבְּוֹאת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלֵינוּ
הַשְּׁלוֹם הָיְתָה אֱמֶתִית. וְשֶׁהוּא הֵנָּה אֵב לְנְבִיאִים לְקוֹדְמִים
לְפָנָיו וּלְבָאִים אַחֲרָיו :

ח אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁכָּל הַתּוֹרָה הַמְצוּנָה
עִמָּה בְּיָדֵינוּ הִיא הַנִּתְּנָה לְמֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם :

ט אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁזֹּאת הַתּוֹרָה לֹא תִּהְיֶה
מִתְלַפֶּת וְלֹא תִּהְיֶה אַחֲרֵת מֵאֵת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ :

תפלת שחרית

י) אֲנִי מֵאֲמִין בַּאֲמוּנָה שְׁלָמָה שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ
יִדְעֶה כָּל מַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם וְכָל מַחֲשַׁבוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר הִיצֵר יָהּ
לָבָם תִּמְכִּין אֶל כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם:

יא) אֲנִי מֵאֲמִין בַּאֲמוּנָה שְׁלָמָה שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ
גּוֹמֵל טוֹב לְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו וּמַעֲנִישׁ לַעֲוֹבְרֵי מִצְוֹתָיו:

יב) אֲנִי מֵאֲמִין בַּאֲמוּנָה שְׁלָמָה בְּבִרְצַת הַמְּשִׁים וְאֵף עַל
פִּי שִׁיתְּמַהֲקָה עִם כָּל־זֶה אֶחָד־לָו בְּכָל יוֹם שֶׁיָּבֵא:

יג) אֲנִי מֵאֲמִין בַּאֲמוּנָה שְׁלָמָה שִׁיתִּיהָ תַּחְתַּת הַמַּתִּים
בַּעֲת שֶׁתַּעֲלֶה רְצוֹן מֵאֵת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְיִתְעַלֶּה וְיָרוּ
לְעַד וּלְנֶצַח נִצְחִים:

לִישׁוּעָתְךָ קִנִּיתִי יְהוָה. קִנִּיתִי יְהוָה לִישׁוּעָתְךָ. יְהוָה
לִישׁוּעָתְךָ קִנִּיתִי: לְפָרְקֶנְךָ סִבְרִית יְהוָה. סִבְרִית יְהוָה
לְפָרְקֶנְךָ. יְהוָה לְפָרְקֶנְךָ סִבְרִית:

כְּשֶׁרוּצָה לִנְאֻת מַזְכֵּכִנִּים יֵשֶׁב מַעַט וַיֹּאמֶר:

אך צדיקים יודו לשמך, ישבו ישרים את פניך.

אח"כ יעמוד וישתחוה מול ארון הקודש ויאמר:

כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו. ואנחנו נלך בשם ה' אלהים חיים ומלך
עולם. עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ. ה' ימלך לעולם ועד.

ואלל הפתח ויאמר:

ה' נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכך.

הנכנס לכותל המדרש או שיושב ללמוד אפילו ביחידות יתפלל ויאמר:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה. וישמחו בי
חברי. שלא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא. ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר. ולא
יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. כי יי יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. גל עיני ואביטה נפלאות
מתורתך:

ובציאתו ויאמר

מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש. ולא שמת חקי מיושבי קרנות.
שאני משכים והם משכימים. אני משכים לרברי תורה. והם משכימים לרברים בשלים. אני עמל והם
עמלים. אני עמל ומקבל שכר. והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אני רץ והם רצים. אני רין להי העולם
הבא. והם רצים לבאר שהת. שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת. אנשי דמים ומרמה לא יחזו
ימיהם ואני אבטח בכך:

ואם לומד כל היום ואמר מודה אני בכל ערב כשפוסק מלימודו:

כו' אתה הוא שהקריבו אבותינו לפניך את קמרת הסמים. ו. פטום הקמרת כו' עד מפני הכבוד, ואומר הקמרת היתה שלש מאות וששים ושמונה מנה כנגד ימות החמה, (ט) [שלש מאות וחמשים וחמשה כנגד ימות הלבנה] ושלשה מנים הנותרים מכניסין לפני ולפנים, ביום הכפורים. (י) [וקטוחר] כחללין אותו על מעות האומנים. אחת לשבעים שנה מפטמין אותה, המפטם אותה כמתכונתה הרי זה חייב. פטם הציה ח"ז חייב. רשב"ג אומר משום ר"ש בן הסגן אני לא שמעתי ממנה לשלישה ולרביעה, ומחזירין אותה למכתשת פעמים בשנה, בימות החמה פוזרין אותה כדי שלא תתעפש בימות הגשמים צוברין אותה כדי שלא יפיג ריחה. וכשהוא שוחק שוחק אותה הדק, דקה מן הדקה. המפטם את הקמרת כמתכונתה חייב והמריה בה פטור, ואינו חייב אלא מעילה. המכתשת היתה במקדש מימות משה ונפגמה, ושלחו חכמים והביאו אוטנים מאלכסנדריא של מצרים ותקנוה, ולא היתה מפטמת כשהיתה :

ואומר השיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש [כשהיה קיים] ביום הראיון כו' עד ומנוחה לחי העולמים. אר"א אר"ה תלמידי חכמים מרבים שלום כו' עד שלום על ישראל, ומקדיש עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן, יהא שלמא רבא עד עושה שלום :

סו. (א) ז. וכן בערב לאחר שנמר תפלת ערבית נוחגין לומר פטום הקמרת אבל לא השיר. מה טעם שזכר למקדש אומר אלו

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ט) תיבות אלו צריך למוחקן ובכ"ב למיניהו. ו. פטום הקמרת. גם הטור העתיק (י) צ"ל וקטורת או "והשאר". סו (א) "ובערב". מיוחד

כאות כלשון שגויה בגמרא, ובנוסחת הסדורים יש תוספות דברים, כו' :
סו. ז. וכן בערב כו'. עד מצותה אלא בבקר. וכ"כ הטור בשם הגאון בסו' קל"ג, והקשה המהר"ם אלשיך בתשובה סי' קל"ח, הא משנה שלמה שנינו ונתקלקלו הלויים בשיר, והיינו שיר של ערב, א"כ מזהו השיר צבר ובערב. ותירץ, דבמס' ר"ה דף ל' פריך למ"ד שלא אמרו שירה כל עיקר, מהא דתניא חל ר"ה להיות ביום ה', ובאו עדים מן המנחה ולמעלה אומרו וכופלו, ומשני שאני התם דשירה דיומיה הוא, ופרש"י דשאר יומי היבא דאיכא ספיקא לא אמרינן שירה כלל במנחה. וקשה הא בתם משנה ר"מ ור"מ ס"ל דשיר מעבד את הקרבן. א"ו לדוקא צבר מעבד ולא בערב. ע"ש, ודכרו דחוקים דהא גם אי נימא דלא מעבד מ"מ אכן כיון דעבדינן זכר למקדש נימריה לשיר בערב כדי לעשות זכר למקדש ולכתחלה, וזו"ז קביו דברי קדשו להולמן, דלעולם אפשר דנצטרכו הנאים עם הזבח גם בדעבד השיר מעבד, ואפי' צבר של ערב, ושאני הכא שלא אמרו שירה מהם דלאן שירה אלא בשעת נסכים. ומשום שלא ידעו השיר לא הקריבו נסכים. וזה היה הקלקול, משום דלכתחילה ודאי מזהו להניח נסכים עם הזבח, כמו"ש בתוד"ה ונתקלקלו, ע"ש, ואולי מדייק

הרב

מב

סדר רב עמרם השלם

אלו. ולמה אומרים פמון הקמרת (ג) [אבל לא השיר מה] בבקר ובערב
והשיר בבקר בלבד, לפי שמה היה מצותה (ג) נעשית אלא בבקר :

סז. (ה) ח. [ולאמר] מבעי ליה לאינש למבטל (ג) [ולאימנועי] מקדושה
דסדרא (ג) בריך הוא ומאי (ד) דכותא דתנן [כוסה

מ"ע ע"א]. רשב"ג (ה) אומר משום ר' יחושע בן הסגן מיום שחרב ביהמ"ק אין
לך יום שאין בו קללה, ולא ירד מל לברכה, ונוטל טעם הפירות. ר' יוסי
אומר אף נוטל שומן הפירות. ואמר רבא [גס מ"ע ע"א]. כל יום ויום קללתו
מרובה משל חבירו, דכתיב בבקר תאמר מי יתן ערב, ובערב תאמר מי יתן
בקר. מ. [א] אי נימא בקר דלמחר (ז) מידע מאי האוי. אלא דחליף. י. אלא
לעלמא.

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

(ג) מיותר, ובכ"ז ב"מ ליחא, (ג) חסר כאן. וצ"ל
נעשית בבקר ובערב. וזה כו':
סז. (ה) ואלא כצ"ל, (ג) [ולאיתמנועי]. (ג)
ומיהא שמיה רבא דאגדתא דמילתא רבחא
הוא קמ"ד קדושה כצ"ל (ד) צ"ל [רבחא]. (ה) בש"ס
גרסינן [העיד משום ר' שמעון] מיום כו'. (ו) צ"ל
הי בקר" אי נימא כו'. (ז) צ"ל מי ידע מאי הוה.
צ"ל

זכחו היום וגסכיו אחר עשרה ימים; אבל בנסכים הבאים עם הזבח השיר מעכב אפי'

בערב, והדרה קי' הרב לדוכתיה :

אך העיקר כמ"ס הפרישה והמ"א סי' קל"ג דרך חין מצותו בערב, ר"ל "בלילה", דאין
אומרים שירה בלילה אפי' הביא נסכים בלילה, ע"ש ולישנא דגאון הכי דייקא, שאמר
בהדיא, וכן בערב לאחר "שגמרה תפלת ערבית" ור"ל כיון דהויה לילה ממש א"ל שירה. אבל קצת
שאינו דמיונה אפי' בלילה, ויכולים לאמר, דומיא דתפלת ערבית שאנו מתפללים שנתקנה
כנגד אחרים ופדרים שלא נתעכלו מכוס וקרבנים כל הלילה, וה"ל שנינו לענין קצרת במס'
מנחות דף י"ד ע"ב, הקומץ ולבונה וקצרת ומנחת נסכים מעלן ומקטירן מבא השמש
ומתעכלין והולכין כל הלילה, וכ"פ הרמב"ם במעשה הקרבנות פ"ד ה"ד, ולכן שפיר דמי
למימר קצרת אפי' בלילה, אבל שירה ליתא בלילה, וכן עיקר :

סז. ח. [ולא] מבעי לאינש למבטל ולאמנועי מקדושה דסדרא, מובא ג"כ
בתשובת הגאונים סי' פ"ה בתשובה לרב נטרונאי ומייסד, מי שכל
העולם כלו אינו מתקיים אלא עליו, אפשר לזלזל בו ? וכ"כ בשערי תשובה לרב האי ומוצא
בכ"ז סי' קל"ב בשם שכלי הלוקם :

מ. אי נימא בקר דלמחר מי ידע, דקדק הרש"א ז"ל למה לא מקשי גם על ערב,
ערב דלמחר מי ידע, וגכנס בדוחקים דיל דמקוה על שנינו מול דמעל"ע,
שהתחלתו מנקודת הערב, ע"ש, אבל בפשוט י"ל דיוס ניתן לעמל ולילה לגוה, וכעבד ישאף
ל, כן יאמר בבקר מי יתן ערב ואנוה. דדרכו של ערב להיות נינוחים. בו מעמל היום,
אבל אבערב תאמר מי יתן בקר ק"ל להגמ' שפיר אי נימא בקר דלמחר מי ידע :

י. אלא עלמא אמאי מוקיים אקדושה דסדרא ואיהא ש"ר דאגדתא, כתב
הרב יעב"ץ בסדורו. מימי תמיהתי מאי קושיא ומאי פירוקא, ומאי עדיפותא מקדושת
יוצר ודעמידה. ואם הם לא יועילו למה תועיל האחרונה, וכתב, דמפני זה אמרו שבעת
הגמרה נתקנה. ור"ל עלמא אמאי קאי מאחר שאין מניחין לומר קדושת ה', ומשני שפיר
אקדושה

(ח) 'לעלמא אמאי מיקיים, אקדושא דסדרא יא. ואיהא שמיא רבא דאגדתא שנאכד ארין עיפתה כמו אופל (ט), וזמאי טעמא דאין סדרים הא יש סדרים ותופע כמו מאופל. ומאי סדרים קדושא דסדרא :

סח. זשאלו מקטיה רב צמח גאון ב'שיבנה הוא (ה) בפומבדיתא יב. מהו שיאמר קדושא דסדרא אם (ז) אינו קורא, מה טעם? והשיב כך, אם מתלמידי חכמים הוא יעסוק בשמעתא בניד הנשה [חולין צ"א] בגון שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שידה בכל יום, שיש בה דברי שבה קדושת הקב"ה, אם אינו (ג) [תלמידים] יעסוק במקרא בפסוקים שיש בהם

מנן האלף

אקדושה דסדרא, וכתב שאין זה אמת בפשט הגמרא, ומענין הגזירה לא נודע לה שרש מאין לקחו זאת. ולכן פי' דהטעם כמה שאמרו שמיים שחרב ציהמ"ק אין לך יום שאין קללתו מרובה, משום דנגעלו שערי תפלה מיום שחרב ציהמ"ק, אבל גדולה תשובה שמקרת גז"ר. לכן

שנינו נוסחאות והנהגות

(ה) צ"ל 'עלמא'. (ט) צ"ל 'צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל' כעמא כו.

סח. (ח) צ"ל 'ראש ישיבת גאון יעקב' וכ"ה בויטרי. (ג) בויטרי הגרסא, 'אם קורא'. ומ"ח, 'מה טעם' ליחא החב. (ג) צ"ל 'מתלמידים' ובבב"ב ב"ס הגי' 'הלמיד חכם'.

מקדימין וכו' לזיון גואל ולשבי פשע בעי' יהי' נשמע תפלתינו, ומוכירין זכות תורה בזהאי זאת צדית, וכומדין מיד למוד התורה החביב בקדושה עם התרגום, למען ילמדו המון העם זהקטנים, ע"כ. אבל גם פירוש זה אינו עולה יפה בסוגיית הגמרא בלא נזכר שם כלל דנגעלו שערי תפלה, ועיקר הסר מהספר בקושית הגמ', וגם קדושה דסדרא אינו כלל הנהו פסוקי דוצא לזיון, ואינו זאת צדית, ויותר הו"ל להגמרא לתרץ דעלמא קאי אהצורה. והעיקר כפדש"י, דקדושה דסדרא חביבא היא שם זה קדושת ה' ותורה, וכל ישראל חפי' הע"ה עוסקים בה ע"י המקרא והתרגום שכלם מבינים, ע"כ. וממילא ל"כ צמאי עדיפא היא מקדושת יוצר ועמידה, דודאי היא עדיפא מהם, דשם ליכא תרגום, והע"ה אינן מבינים אותם, ואינן ככלל תורה, כי עיקרה של תורה הוא שיבינו מה שאומרים ע"י פירוש, והם לא כן לאו תורה היא, והעולם עומד על התורה, ועבודה, וגמ"ה. ואין זה אלא קדושה דסדרא, ולז"ה מיום שחרב ציהמ"ק וליכא עבודה, אין לך יום שאין בו קללה, וקללתו מרובה מכל הצור, וממילא ליתא גם גמ"ה, דכד נקיש בערי מחדא נקיש תגרא צביתא, וחלא עלמא חזי' מקיים מאחר בהסרו שני עמודים ההם, הא לא קאים אלא אחירה, ויוא קדושה דסדרא בנתקן גם בבביל הע"ה. אכן גם פירושן של ראשונים גמי מתישב, דהא דפריך סתמא דגמ' הלא עלמא חזי' מקיים שאלו זאת בני הישיבה בזמנו של רב סמא ומר בר רב אשי, כגזר יונגד בלא יקראו ק"ש ולא אמרו גם לצרכת יוצר ולא קדושה דעמידה, והיתה זאת צבית ד"ה רט"ו קודם התימת התלמוד, בהתלמוד נחתם ח"כ צבית ר"ס. וכמו"ס הבבלי בגו"ל חות ד' ע"ה, אך מדברי רב כמה גאון לקמן סי' ס"ה משמע שקדושה דסדרא כבר יתקנה ע"י נביאים וזקנים הקדמונים ע"כ, דלא כהב"ל :

יא. ואיהא שמיא רבא דאגדתא, כתוב בשבלי הלקט מנחת יעקב הטעם לנאוגים מפני מה מקדישין במקום בדורשין פסוקים לפי שאין כל תורה וזאת צביתא וזאת שבתא באין שם המפורש ויוא מהם מה שאין לנו יודעים, לפיכך ידענו לקדם, ע"כ. ומזה הטעם תקנו ג"כ קדיש אחר קה"ת :

סח. יב. מהו שיאמר קדושה דסדרה אם אינו קורא. לנרדת בויטרי דגרס "אם קורא", היתה שאלתם אם היחיד יאמר קדושה דסדרא כצוה קורא

בהם קדושות כגון שרפים עומדים ממעל לו. ומה טעמו של חכם שאומר (ד) [ומודה] כך, כלומר תפלה זו וסדר זה נביאים הראשונים תקנוהו, וזקנים הקדמונים תקנוהו לומר בקהל, ויחיד לא יסיג גבול הקהל, לפי שכל דבר שבקדושה אינו פחות מעשרה הלכך יאמר מקרא או תלמוד שפירשנו ונמצא אומר אותה ממילא. ויש חכמים שאומרים כיון שהם מקראות אומרים ומה בכך, הלכך נהגו יחיד האומר קדושה דסדרא קורא הפסוקים בטעמן בדרך התינוקות שקורין לפני רבן :

סמ. ובשביל בני אדם הבאים לבית הכנסת לאחר שיאמר שליח צבור ברכו שאילו מקמי **מתיבא** מהו שיהזור ויאמר השליח בשעת עמידת הצבור להתפלל ברכו את ה' (ה) ויענו ברוך ה' המבורך, אותם בני אדם הבאים בין הפרקים בין גאולה לתפלה שהרית, ובין המולך

בכבודו

שנוי נוסחאות והנהגות

בגן הא'ף

(ד) "ומודה" כצ"ל.

סמ. (ה) צ"ל "המבורך".

צ"ל

קורא בדרך שקורא בתורה כנגון וטעמים, והשיבס הגאון שיש מהחכמים שאוסרים גם זאת, משום דזקנים ונביאים תקני לאומרים

בקהל דוקא, ובצבור, משום דס"ל להוויין דבר שבקדושה ומצניי עשרה, אבל יש מחזירים כדבריהם לקרותם כנגון וטעמים. ולגרסת הבת"י שלפינו דגרס "אם אינו קורא" ר"ז השואלים להתיר לאחר אותה ביחיד אפי' לא יקרא כנגון וטעמים, והשיב הגאון ע"ז, דאפי' לדעת המקילים צריך לקרותה בדרך שקורא בתורה בטעמים כמו שהתינוקת קורין לפני רבם, כנ"ל בביאור דבריו :

והמור סי' קל"ב העתיק זאת. ומסיים : למעלה [בסי' נ"ט] כתבתי בשם א"ח הרא"ש שיחיד יכול לאומרו. ע"ש, ואע"ג דשם אין הטעם אלא מבט דלינן אלא כספור דברים מה שהמלאכים מקדישים, מ"מ ס"ל לרבינו הטור דכאן נמי כיון שקורא בנעימה, אין זה אלא כקורא בנביא פרשת קדושת המלאכים, וגשענו בזה הרא"ש והטור על מ"ש במס' סופרים פרק ע"ז, "קטן שאינו פורס על שמע אינו יכול לומר קדושה ביוצא ביחיד, אבל בצבור עולה [גו' הרשב"א והיוטרי : עונה] עמה. וגדול הפורס ע"ש יכול לומר קדוש לפי שהוא כסדרן. [גו' היוטרי : כסודר] אבל קדוש של עמידה שצ"ל נעריץ אינו פחות מעשרה. ע"ש דלא הוציא מכללם לאסור ביחיד אלא קדושה דעמידה, אבל השאר אינו אלא כמסדר דברים. אכן האוסרים ס"ל דלא אפליגו ר"ה וריב"ל במס' ברכות דף כ"ב בקדושת נעריץ, דהא משנה שלמה גינו במגילה אין פורסין ע"ש ואין עוברין לשני התיבה אלא בעשרה משום שעמא דוגקדשתו, וגם ר"ה לא יפלוג בזה, אלא דר"ה סובר דמשנתנו אינה אלא בשביל להוציא אחרים קורין קדושה, אבל בשביל עצמו אומר קדושה, וריב"ל סובר בכל מיני קדושות וקוי"ל כריב"ל. ובכ"ה הרשב"א תבטו סי' ז', והגר"א ז"ל בסי' י"ט כ' דגם המס' סופרים ס"ל הכי, וה"ק דגדול הפורס על שמע יכול לומר גם הקדושה בששה ושבעה כיון שהוא בסדר של פריסת שמע, אבל לקדושת נעריץ צריך דוקא יו"ד שלא שמעו. א"כ מובאר אדרבא דיחיד אינו אומר קדושה, וכבר היבטו שתי הדיעות בש"ע סי' נ"ט, וי"א שיחיד אומרה וי"א שמלגה, ויוזר שיאמרנה כנגון וטעמים, והוא כדברי רבינו ז"ל כאן. אבל הרמ"א כתב ע"ז, "וכבר פסק המג"ג כסבא ראשונה", ע"ל. ומדבריו משמע דמוסיף על מ"ש המחבר ודא"צ לאומרה אפי' כנגון וטעמים, וב"כ בשני הרב להם תמודות ע"ש, ועמ"ל סי' כ' אות י"ב. וממה שכתב הגאון שהוא תקון נביאים וזקנים. למדנו מדבריו

בכבודו (ג) [לתפלה] ערבית. ושררו הכי : כך ראינו. יג.] שבתפלת ערבית בשביל בני אדם הבאים בין הפרקים אם רוצה אומר (ג). אבל בשחרית אסור להפסיק בין גאולה לתפלה. ואל יפסיק, שכך שנינו, [ברכות יג] ר'

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) צ"ל „לתפלה“. (ג) „ברכו“.

מדבריו דאנשי כה"ג כבר קבעו לקדושה זו

צ"ל

בתפלה, אחרי שנחרב הבית ובטל עמוד העבודה, וקבעו לקדושה זו שיהא העולם קיים בזכות התורה :

סג. יג.] שבתפלת ערבית כו' אם רוצה אומר אבל בשחרית אסור

להפסיק כו' שנינו במס' סופרים פרק יו"ד ה"ג, חין

פורסין על שמע ואין עוזרין לפני התיבה [דרכן היה שלא להעמיד ש"ץ לפני התיבה עד שמגיעין לתפלה. ר"ן פרק הקורא עומד] ואין נושאין כפיהם כו' וא"א קדיש וברכו פחות מעשרה. רבותינו שנמערב אומרים בשבעה כו' וכבר תקנו חכמים לחזנים לומר לאחר גאולה יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, ואחריו ברכו את ה' המבורך כדי ללכת אותן שלא שמעו, דא"ר יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום, ונהנו אנשי מערב ואנשי מורה לאומרו אחר עושה שלום בשלש תפלות של י"ח, משום הנכנסין ומשום היוצאין. ואפילו לאחר קריאת ס"ת. עכ"ל, והמבאר שם נתחבט בפירושו בתמיהות על תמיהות, וגרסה דהכי פירשו, דמתחלה התקינו לחזנים שיאמרו בשבילם ברכו בין גאולה לתפלה, ואפי' בשחרית לא השיבה להו הפסק, והיו אומרים יהי שם ה' מבורך ואחריו ברכו להוציא אותם שלא שמעו. ואע"פ שזריכין לכמוך גאול"ת ואין להפסיק בנתיים, ה"מ דבר של רשות, אבל פסוקים לא חשיב הפסק דבתפלה אריכתא דמי, ואר"ה הלואי שיתפלל אדם כל היום. אבל אנשי מערב ומורה נהנו להחמיר אפי' בתפלת ערבית וכמו"ש הטור סי' רל"ז על דברי רב עמרם שכתב שיכול להפסיק אחר יראו עינינו משום דבלא"ה מפסיקין בפסוקים, וכבר הטור „ואני כתבתי שאין להפסיק“. וכן כתבו התוס' דף ד' שאין לספר בין גאולה דערבית ליי"ח, ומה שכתב „שנהנו לאומרו אחר שלש תפלות“. והדברים תמוהים דהא במנחה ליכא ברכו, ומ"ש המפרש דאפשר להכוונה על פסוק יהי שם ה' מבורך, אינו מוכן דפסוק זה בלתי מוזכר בשום מקום לחייבו לאומרו, אך נראה דקאי ארישא, מ"ש „ואין עוזרין לפני התיבה בפחות מעשרה“, וכ' הראשונים מובא בטור סי' ס"ט שלאחר שפרסו על שמע אומרים „אבות וגבורות וקדושות" להוציא אותן שלא שמעו, וקאמרו דאנשי מערב ומורה נהנו לאומרו אחרי עושה שלום בג' תפלות, ור"ל אפי' במנחה. דאע"ג דליכא ברכו מ"מ עשו כן לאחר אבות וגבורות וקדושות בשביל אותן שלא שמעו, וכתב שעשו כן „מפני הנכנסים ומפני היוצאין“, ור"ל בזמני דליאת קה"ת ואיחרו לבוא עד אחרי ברכו, הוציאם החזן במ"ש ברכו אחרי עושה שלום דתפלה, וכן במנחה אמר בעדס הג' ראשונות מפני כ"ש בס קדושות, ולפעמים הוכרה לומר ברכו מפני „היוצאים" ור"ל בזמן דליכא קה"ת שהנכנסין יכולים לשמוע ברכו בקה"ת, אע"כ ה' אומר בעדס ברכו בשביל אלו שמוכרחים להקדים ללכת וא"י להמתין על קה"ת. ומה שסיים „ואפי' לאחר קה"ת ר"ל דלפעמים ה' אומר ברכו אפי' לאחר קה"ת, בשביל מי שיאחר לבוא אחר קה"ת, ואמר אז אחר קדיש בתרא. והדברים ברורים :

וזה שנסתפקו השואלים לבני מתיבתא אם לנהוג כהנהגת החכמים להחזנים. לאחר הברכו בין גאול"ת, או בלגשי מערב ומורה. והשיבו להלך בין שחרית לערבית, דבשחרית חין להפסיק אפי' לדבר שנקדושה ופסוקים. ובמערב אם רצה אומר. ועיין במנהיג ח"א אות כ"ז : **וכתב** המנהיג ראיתי מנהג טוב בעוליתולא וסביבותיה אחר תפלה מזמורים לפי ענין הימים. כחול. תפילה לרוד הטח אונך, ובר"ה ברכו נפשי, וכחול"מ למנצח באיל תערוג שכתב שם המון חונג ע"ש החונגים בירושלם. ובחזונה שיר הנוגות הבית ופסוקים על אילת השחר, וכן הדעת נוטה וישר בעיני עכ"ל. ועיין במס' סופרים פ"ה :

סדר רב עמרם השלם

יהודה אומר [בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק, ואר"א אר"י חלכה ברי"ה, וצריך לסמוך גאולה לתפלה] דקא אמדינן תיכף לגאולה תפלה, ואמור להפסיק אפילו בדברי קדושה, ואפי' בפסוק (ז) [בדבריו] חריצוי ובקשה, והא דקא מתחילין ה' שפתי תפתח, כיון דתקינן רבנן למימריה (ה) [בתפלה] אריכתא דמיא, ונפטרינן איש לביתו, (דיו זה כפול לקמן סי' צ"ב):

שנדי נוסחאות והנהגות

(ד) צ"ל. של ריעו". (ה) בצלוחא בצלוחא אריכתא.

סדר מעמדות לרב עמרם גאון.

(מועצת. מכתב יד ברישית מונעאום.)

(אלו המעמדות ביום ראשון. קדין בראשית ברא אלחים עד יום אחר. „נביאים“ [ישעיה מ"ב] כה אמר האל ה' וגומר עד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם. פרשת חמן בכל יום ויום עד והעומר עשירית האיפה הוא. עשרת הדברות בכל יום ויום. „ענין הקרבנות“ [שמות כ"ט] וזה אשר תעשה עד לשכני בתוכם אני ה' אלחיכם. „פרק ראשון ממסכת תמיד“, בשלשה בקומות, עד ודישון מזבח הפנימי והמזדה. ויאמר ה' אל משה קח לך סמים עד בד בבר יהיה. פטום הקטרת עד לא תקטירו ממנו אשה לה.)

תנא. הקטיר כוית בחוץ הייב. פחות טביות בפנים פמור. א"ד ירמיה ואית'טא ר' אבא ונפטרו הצבור ידי חובתן. ר"י ב"ר אבין ור' יוסי ב"ד זכירא

אמר

מגן האלף

אלו המעמדות כו'. הגאון ר' יעקב עמדין בסדרו שפך סוללה על מסדר סדר המעמדות, ובקנאטו הגדולה הקפיד יותר מדי לכתוב כזה"ל: „לא יכלתי לירד לסוף דעת אחרו המסדר, לא ידעתי בזמן חפשתי ופשפשתי פנקסים וספרים לא מנאחי מי הוא ומה כמו, ועל מה קרא לסדר ההוא סדר מעמדות, כי אנשי מעמד שהיו עומדין על הקרבן לא היה להם סדר זה, רק שהיו קודים בתורה מעשה בראשית לכל יום ויומו, ומתפללים על קרבנם כו' ושאר כל הקריאות הגדולות ותחינות בסדר זה החבט לא ידעתי להם שם, כי אם מרענו ודעתו שלקט מן הבא בידו. כו' כי מה שהעמיד פ' האזינו הוא כנגד שהוא סדרת מוספי שבת, ואין להם ענין לימות ההול כו'. והלוקי פרקי מס' תמיד הוא דבר שאין הדעת סובלתו, כמו"ס בסדר עבודה [שם שאל מהן פלג לי' כמה שאין בו דין הלוקה כו'. והי' צריך לשנותה כולה בכל יום], ופרשת חמן, ויו"ד דברות, וע"כ פסוקים הארז"ל מנע מלאמרם, וגם הגלות ושמיעות מהתלמוד כו'. עקבותיו לא נודעו מה זכו הלו יותר מהלן כו' :

והאמת אתו שלא ידע מקור מעין ההיים המעין היוצא מכית ה' מהיכל הגאון הקדמון רב עמרם זצ"ל, נס נוסחות מוטעות מדמנו לו ממה שהוסיפו האחרונים קמשה

אמרו מדקתני רישא הקטיר כזית בחוץ, וקתני סיפא פחות מכזית בפנים פטור מכל דלא נפטרו הצבור ידי חובתן. ובכל יום ויום אומר איזהו מקומן של זבחים, עד אם לא נתן לא עכב. וביום הראשון קורין "כתובים" לרוד מזמור לה' הארץ. ומלואה וגו'. וקורין "הלכה". ונשלמה פרים שפתינו בתשלום פרי קרבנותינו. וזו היא סדרה של מערכה: אביי מסדר מערכה משמיה דגמרא וכו' עד ועליה השלמו כל הקרבנות כלן. זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו. ובכל יום ויום קורין: כל אלה בהיות היכל על יסודו ומזבח על מכוננו. ויבשיו חרב מקדש ובטלה עבודה ואין לנו בעונותינו לא אשם ולא אישים, לא בדים ולא כלולה, לא גבול ולא גורלות, לא דביר ולא דקה, לא היכל ולא הר המור, לא ועד ולא וירוי, לא זבח ולא זריקה, לא חמאת ולא חלבים, לא טהרה ולא טבילה, לא ירושלם ולא יער חלבנון, לא כפורת ולא כרובים, לא לבונה ולא לחם הפנים, לא מזבח ולא מנורה, לא נסכים ולא נתחים, לא סמיכה ולא סמים, לא עולה ולא עזאזל, לא פרוכת ולא פה, לא ציון ולא ציץ נזר הקדש, לא קידה ולא קגמון, לא ריח סמים ולא ריח נחות, לא שי ולא שלמים, לא תורה ולא תמורה. עונות אבותינו תחריבו גוינו ופשעינו האריכו קצנו וחרבה עירנו ושם מקדשנו ונלה יקרנו מבית חיינו, ומלשל הדרנו מבית הדרנו ומבית תפארתנו, מקום אשר הללך אבותינו. ואין אנו יכולים לחקריב לפניך קרבן שיכפר בעדנו אלא נשלמה פרים שפתינו, וזכרון אלו חרברים תהיה כפרתנו, ותפלתנו תחא סליחתנו, יהי רצון מלפני רבון העולמים שתמחיל לנו על כל המאיתנו ותכפר לנו על כל פשעינו שחמאנו לפניך בין בשונג בין במזיד בין באונס בין ברצון בין בראיה בין בשמיעה, וגיב שפתינו תחשב לפניך במקום עולותינו.

ובכן

מגן האלף

קמעה קמעה על דברי הגאון, כי הגאון ז"ל עצמו נשמר בסדרו לקר בו ככל האפשר. וגם זה לא סדרן אלא ליחידים ואנשי מעשה, והזכיר בפירוש שהצבור אין נהוגים גם שלא יתבעלו ממלאכתם, אשר המה עושים, ואדרבא היעב"ץ ז"ל עשה מערכה גדולה בקרבן ענינים רבים מש"ס, ועליהם יש לשאול באמת מה זכו אלו יותר מחלו? והמעין בסדרו של הגאון יראה שאין גם תוספות ונרעון, ומסודרים כלם בסדר קר ונכון בסדר תורה ונביאים וכתובים: השייכים לכל יום ויום. ופרשת האזינו לא נזכר בסדרו כלל, ומה שהלק לפרקי מס' תמיד פרק א' לכל יום, לא ראה להכניד לשנות כלל, וכמו כן מצינו להגאונים שהלקו לפרקי מס' אבות לשננות הקין, ומס' שבת לדעת מפרשים אחדים שהלקו לשננות הרבה שלא להכניד על הצבור, הע"ז פסוקים, לא נמצא בסדרו כלל, ופ' המן ועשרת הדברות שהאר"י מנע מלמארם אין לשאול מזה על רבינו ז"ל שקדם לזמנו בכמה מאות שנה, אך האחרונים וגם היעב"ץ עצמו הוסיפו על הסדר קמעה קמעה, והכנידו על הקורא עד שנמנעו בדורותינו לגמרי מלמארן, ומלונתו אל היקו תשוב:

סדר רב עמרם השלם

ובכן היה לאין, מהמד כל עין, אשרי עין ראתה כל אלה הלא למשמע
און דאבה נפשנו. על זה היה דוח לבנו ועל אלה השכו עינינו על הר
ציון ששמים שועלים הלכו בו. אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור למה לנצח
תשכחנו תעזבנו לארך ימים. השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם.
הדרך עלן והדרן עלך. דעתך עלן ודעתך ע"ך. זיור עלן וזיון עלך. לא
תזוז מנן ולא נזוז מנך. לא תתנשא מנן ולא נתנשא מנך, לא בעלמא
הדין ולא בעלמא דאתי.

ר' יהודא אומר אשרי מי שצמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, גדל בשם
טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה בהכמתו טוב
שם משמן טוב. למוד תורה הרבה ויתנו לך שכר הרבה ודע מתן שכרן של
צדיקים לעתיד לבוא. ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את
ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדל
תורה ויאדיר.

אין כאלהינו אין כאדונינו. עד אתה הוא מושיענו אתה תושיענו אתה
תקום תרחם ציון כי עת להננה כי בא מועד. בונה ירושלם ה' נדחי
ישראל יכנס. תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מוכתה לו שהוא
בן עוה"ב, שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות. אר"א
א"ר חנינא תלמידי חכמים מרבין שלום בעולם. עד ה' עז לעמו יתן ה'
יברך את עמו בשלום. אמן :

ביום השני קורין בתורה מן ויאמר אלהים יהי רקיע. עד ויהי בקר יום שני.
„נביאים“ [ישעיה מ"ב] שירו לה' שיר חדש וגו' עד אלה הדברים
עשיתם ולא עזבתם. וקורא פרשת המן ואחר סדר סדר התמיד ואזיהו
מקומן ועשרת הדברים. פרק שני דתמיד מן ראוהו אחיו עד סוף פרקא.
„כתובים“ שיר מזמור לבני קרח גדול ה' בעיר אלהינו וגו' פטום הקמרת.
וקורא „הלכה“ ונשלמה פרים שפתנו. ואומר אין כאלהינו ואומר ר' יהודא אומר
אשרי מי שעמלו בתורה וכו' :

ביום השלישי היו קורין בתורה מן ויאמר אלהים יקוו. עד ויהי בקר יום
שלישי. „נביאים“ [יואל ב] ויקנא ה' לארצו. עד ולא יבושו עמי לעולם.
וקורא פרשת המן וענין הקרבנות כמו"ש למעלה. „התמיד פרק שלישי“ מן
אמר להם הממונה עד גמירא וקורא עשרת הדברות. „כתובים“ מזמור לאסף
אלהים נצב וגו'. כמו"ש לעיל. וקורא אין קדוש כה' כי אין בלתך. פטום
הקמרת. „הלכה“ ונשלמה פרים וכו' כמו"ש לעיל כל הענין עד סוף :

ביום הרביעי קורין בתורה מן ויאמר אלהים יהי מארת. עד ויהי בקר
יום

סדר רב עמרם השלם

הסמ

יום רביעי "נביאים" [ירמיה לא] כה אמר האל ה' נותן שמש לאור יומם עד ולא יחרם עוד לעולם. וקורא פ' חמן, וסדר התמיד שהוא ענין הקרבנות, ואיזהו מקומן כמו שכתוב ביום ראשון. וסדר סדר התמיד פרק רביעי לא היו כופתין עד סוף פרקא. ואומר עשרת הדברים, "כתובים" אל נקמות וגו' כמו"ל. פטום הקמרת. כל אלה בהיות היכל על יסודו, אין כאלהינו, ותנא דבי אליהו, וקדיש. כמו שכתוב למעלה :

ביום המישי קורין בתורה מן ויאמר אלהים ישרצו המים וגו' עד ויהי בקר יום המישי, "נביאים" [יחזקאל לד] וכרתי להם ברית שלום וגו' עד אדם אתם אני ה' אלהיכם נאם ה' אלהים. ואומר זה השיר שקורין הלויים. "כתובים" למנצח על הנתיב לאסף כמו"ש לעיל. וקורא פרשת חמן ועשרת הדברות וענין הקרבנות ואיזהו מקומן. התמיד פרק המישי אמר להם הממונה וכו' עד סוף פרקא. סדר המערכת פטום הקמרת. כל אלה בהיות היכל על יסודו. ואומר אין כאלהינו. ואומר תנא דבי אליהו, ואומר קדיש של יחיד :

ביום הששי קורין בתורה מן ויאמר אלהים תוצא הארץ עד ויהי בקר יום הששי. "נביאים" [ישעיה מ"ה] כה אמר ה' קדוש ישראל ויוצרו עד ולא תכלמו עד עולמי עד. "כתובים" ה' מלך גאות לבשו, וגו' וקורא פרשת חמן ועשרת הדברים וענין הקרבנות ואיזהו מקומן וכו'. התמיד פרק ששי החלו עולין וכו' עד והשתחוה ויצא. סדר מערכת ואומר הלכה ונשלמה פרים שפתינו, כל אלה בהיות היכל על יסודו, ופטום הקמרת. אין כאלהינו תנא דבי אליהו וקדיש :

ביום השביעי קורין בתורה מן ויכלו השמים והארץ עד ברא אלהים לעשות. ושמרו ב"י את השבת עד שבת וינפש. ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש לה' כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת. לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. שמור את יום השבת לקדשו [בעשרת הדברות] עד לעשות את יום השבת. "נביאים" [ירמיה י"ז] כה אמר ה' השמרו בנפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת עד וישבה העיר לעולם. "כתובים" מזמור שיר ליום השבת וגו'. התמיד פרק שביעי עד סוף פרקא. ועל כל תקיעה השתחויה, זהו סדר התמיד לעבודת בית אלהינו יהי רצון שיבנה במהרה בימינו. וקורא הלכה ונשלמה פרים שפתינו ואחר קורא פטום הקמרת, כל אלה בהיות היכל על יסודו, אין כאלהינו :

סליק פרקא ספר מעמדות.

זה המנהג הנכון להג' יהודים אנשי מעשה, והאביר אין נוהגין כן. שלא יתבטל איש איש ממלכתו אבר המה עושים ומקריין, ואומר אחר סיום קדיש. חזק.

הרואה חלום ונפשו עגומה עליו יטיבנו לפני שלשה האזהבים אותו בזה הסדר
 החולם אומר ו' פעמים: **חֲלֹמָא טָבָא חֲזָאִי**: וענין ג' המטיבים
 שבעה פעמים: **חֲלֹמָא טָבָא חֲזָאִי**. טָבָא הוא וטָבָא לְהוֹי רַחֲמָנָא
 לְשׁוּיָה לְטָב. שְׁבַע זְמָנִין לְגַזְרֵי עֲלֵה מִן שְׁמֵיָא דִּי לְהוֹי טָבָא.
 וְיַהּוֹי טָבָא. טָבָא הוא וטָבָא לְהוֹי :

אחר זה אומר החולם

הַפְּקֵת מִסְפְּדֵי לְמַחֹל | לִי פִתְחָתִי שְׁכִי וְתַאֲזְרֵנִי שְׁמִיחָה :
 וענין א' תְּשַׁמַּח בְּתוֹרָה בְּמַחֹל וּבַחֲוִירִים וְזִקְנִים וְיָתִיד וְהַפְּקֵתִי
 אֶבְלָם לְשִׁשּׁוֹן וְנִחְמָתִים וְשִׁמְחָתִים מִיְּגוֹנָם : וְלֹא־אָבָה יי
 אֶלְחִידָה לְשִׁמּוֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהַפֵּךְ יי אֶלְחִידָה לְהָ אֶת־חֲמִלְלָה
 לְבָרְכָה בִּי־אֶהְיֶה יי אֶלְהֵי יֵה: החולם אומר פְּתַח פֶּתֶחַ בְּשָׁלוֹם נִפְשִׁי
 מִקִּרְבִּי לִי בִי־בְרָכִים הִיוּ עִמָּדִי: וענין נִיאֲמַר הָעַם אֶל־שְׂאוּל
 הַיּוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְּשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל
 חֲלִיקָה מִיֵּי אִם יִפֹּל מִשְׁעֶרֶת רֹאשׁוֹ אֶרֶצָה בִּי־עַם־אֱלֹהִים
 עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעַם אֶת־יּוֹנָתָן וְלֹא־מָת: וּפְדוּנִי יי
 יִשׁוּבִנָּה וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרָנָה וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשִׁים שִׁשּׁוֹן
 וְשִׁמְחָה יִשְׁיֵגוּ וְנָסוּ יִגְוֹן וְאִנְחָה: החולם אומר בּוֹרָא גִיב שְׁפָתַי
 שְׁלוֹם

מערכי לב

במסכת ברכות דף ק"ה ע"ב א"ר ביונא
 כו' משום זקן אהד ומנו ר'
 גמא, כ"ד פותרי הלומות היו בירושלם.
 פ"א הלמתי הלום והלכתי אלל כלס, ומה
 שפטר זה לא פטר זה, וכלס נתקיימו. לקיים
 מ"ש כל החלומות הולכים אחר הפה, נראה
 דבדקדוק אמרו כ"ד פותרי הלומות היו,
 משום דליתא בזה"ק שנבואה יש לה
 אלף וארבע מלות וארבעים פנים, שיש
 לפרשן בדברי הנביא וכלס יהיו אמתים.
 והוא בנימט' אמת שהאלף מספרו אלף,
 ויותר מזה א"א שיהי' אמת. וכיון שהלום
 הוא אחד מששים בנבואה יש לה רק כ"ד
 פתרונים, כי יותר מזה א"א שיתקיימו,
 [שמעתי זאת מהגאון ר' יהושע האבד"ק
 ניעשויו בשם אביו מרן דודי הנר"א ז"ל מקאליש:]

מקור הברכות

רהמנא לישויה לטב, שבע זמנים לגזרי עלך.
 ברכות נ"ה. א"ר פרח א"ר הרואה
 הלום ונפשו עגומה עליוולך כו'. וליחי חלחא וליבא
 להו חלמא טבא חזאי. ולימרו ליה הנך טבא הוא
 וטבא ליהו רחמנא לישויה לטב כו'. ולימרו ג'
 הפוכות וג' פדויות וג' שלומות כו'. ומשמע
 שהמטיבים עצמם אומרים כל פסוקים אלו ולא
 נזכרו שם פסוקים שיאמר החולם כמובא בסדורים.
 וגם במחזור רומי שנדרס שנת שי"ן לא מובא
 פסוקים אלו אלא בשביל המטיבים. וענין בחוש' ברכות
 שם שכתבו, שבע זמנים לגזרי עלך' כך הוא הלחש.
 ויש מפרש ד' זמנים צריך לומר חלמא טבא חזאי
 אבל ר"י לא היה רגיל לומר אלא שלשה פעמים.
 ע"ש.

סדר הטבת חלום

קסט

שְׁלוֹם | שְׁלוֹם לְרַחוּק וּלְקָרוֹב אָמַר יי וּרְפָאֲתֵינוּ : וְעֻנִין וְרוּחַ
לְבָשָׁה אֶת־עַמְשֵׁי רֹאשׁ הַשְּׁלִישִׁים לָךְ דָּוִד וְעַמְּךָ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שְׁלוֹם |
שְׁלוֹם לָךְ וּשְׁלוֹם לְעֹנְיֶיךָ כִּי עֲזָרְךָ אֶל־הֵיךְ וּבִקְבֻלָּם דָּוִד וּבִתְנֵם
בְּרֹאשֵׁי מְגֻדָּד : וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחֵי וְאַתָּה שְׁלוֹם וּבִיתְךָ שְׁלוֹם
וְכָל אֲשֶׁר־לָךְ שְׁלוֹם : יי עֵז לַעֲמוֹ יִתֵּן יי | יְבָרֶךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם :

ואומר החולם ג' פעמים יי שְׁמַעְתִּי שְׁמַעְתָּ יְרָאֲתִי : וְעֻנִין ג'
פעמים יי פָּעַלְךָ בְּקֶרֶב שָׁגִים חֵיהֶו בְּקֶרֶב שָׁגִים תִּזְדַּק בְּרָגְו
בְּחֵם תִּזְבֹּר :

ואומר החולם ג' פעמים שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֲשָׁא עֵינִי אֶל־תְּהָרִים
מֵאֵין יְבוּא עֲזָרִי : עֲזָרִי מִעַם | יי עֲשֵׂה שְׁמִים וְאָרֶץ : וְעֻנִין ג'
פעמים אֶל־יָתֵן לַמוֹט רִגְלֶךָ אֶל־יְנוּם שְׁמֶרְךָ : הִנֵּה לֹא־יְנוּם
וְלֹא יִישָׁן שְׁמֵר יִשְׂרָאֵל : יי שְׁמֶרְךָ יי צִדְקָה עַל־יָד יְמִינְךָ :
יֻמִּים הַשָּׁמֶשׁ לֹא יִכְבֶּה וְיָרֵחַ בְּלִילָה : יי וְשְׁמֶרְךָ מִכָּל־דָּרַע
יִשְׁמֹר | אֶת־גִּפְשְׁךָ : יי | וְשְׁמֶרְךָ־צִאֲתָךְ וּבֹאֲךָ מַעֲתָה וְעַד־
עוֹלָם : ואומר החולם וְיִדְבֵּר יי אֶל־מִשָּׁה לֵאמֹר : דְּבַר | אֶל־
אֶחָד וְאֶל־כָּנִי לֵאמֹר כֹּה תִּבְרַכּוּ אֶת־כָּנִי יִשְׂרָאֵל אָמֹר
לְחֵם : וְעֻנִין ג' פעמים יְבָרְכֶךָ יי וְיִשְׁמְרְךָ : יָאֵר יי | פָּנָיו אֶלֶיךָ
וּבִתְנֵם : יִשָּׂא יי | פָּנָיו אֶלֶיךָ וַיֵּשֶׁם לָךְ שְׁלוֹם : וְשָׁמוֹ אֶת־שְׁמִי
עַל־כָּנִי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֶם : ואומר החולם ג' פעמים תִּזְדַּקְנִי
אֶרֶץ חַיִּים וְעֻנִין ג' פעמים שְׁבַע שְׁמֵחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ גַּעֲמוֹת
בְּיָמֶיךָ גִּצָּח :

לָךְ אֲכַל בְּשִׂמְחָה לַחֲמֶךָ וּשְׂתֵה בְּלִב־טוֹב יִינֶךָ כִּי בָבֶר
רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ : וְתִשׁוּבָה וּתְפִלָּה וּצְדָקָה מַעֲבִירִין
אֶת־רוּעַ הַגִּזְרָה וְשְׁלוֹם עֲלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל אָמֵן :

אם הסתבה בשבת יקבל עליו ליתן דבר מה לזדקק. ואם בחול יפריש דבר מה לזדקק :

ענין ברכות הנהגה

בנמרא ברכות ל"ה אסור לאדם שיהנה בעוה"ז בלא ברכה. וכל הנהגה כו' מעל. א"ר יהודה איש כל הנהגה כו' כאלו נהנה מקדשי שמים. ר' לוי רמי כתיב להי' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם. לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. אר"ח כל הנהגה כו' כאלו גזול כו'. ענין המעילה של קודם ברכה, וחוקן הברכה עליה נראה בבאר ע"פ משנה"כ [ירמ' ט] "אל יתהלל חכם וגו'". כי אם בזאת יתהלל המתהלל, כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי" וגו' וביאור הדברים עפ"מ שאה"כ [דברים ח] "ואכלת ושבעת וברכת וגו'". השמר לך פן תשכח את ה' וגו' פן תאכל ושבעת ובתים טובים שתכנה וגו' ובקרך, וגו' ובסוף וגו' ורם לבבך ושכחת, וגו' ואמרת בלבבך כתי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה. וזכרת וגו'. כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל". יען שישנן שני מיני פקידים על רכוש וקנינים. האחד שמנהל עסקים ומסחרים שונים מפני שהמה שלו ושייכים אליו. השני כשבא בשכרו, והוא פקיד ומצוה עליהם ברשות בעליו. והנה אע"פ ששניהם שליטים ואדונים על כל ממכני כסף וזהב שבבית מסחרם. מ"מ הברל גדול ביניהם. הראשון הוא אדם העושה בשלו, ואינו טפל למסחרו, רק המסחור טפל אליו. ואינו צריך לתת דין וחשבון על הנהגתו או הוצאותיו אפי' יוציא יותר מהמדה הדרושה. ואפי' יעוה דרכו וירבה בסוואבות חוללות, לא מפני כך תתן שורת הדין להעבירו מנחלתו. וכשמעניק מנדבת לבו לפעמים מהגון לזולתו. הוא ראוי לתורה ולברכה. וכש"כ שאין אדונים לציוות עליו שיעשה כך וכך, או שיפיר שטרותיהם מה שהמה חייבים. והשני רשות אחרים עליו, והוא טפל לבית מסחרם, וצריך לתת דין וחשבון על מפעליו. ואסור לו להוציא גם בעד עצמו יותר מהנדרש לפרנסתו. או לפי השכר שקבעו בעדו. ואם יצוה עליו לפרוע כתב ידם מחוב לפרוע מיד. אחרי שאין המבון שלו וצריך לעשות ככל אשר יצוה עליו. וכש"כ שאין לו להתהלל במעלתו כי אין זה אלא מנדבת בעליו וטוב הצעם ורצונם. והנה השלמות הנמצאות בעולם והמעלות שהאנשים מצוינים בהם: **הכמה, גבורה, עושר.** יאלו הפקיד הקב"ה את עולמו. והיחה מתנהגת אך ע"פ המזל והטבע, הי' מקום לומר שכל הזוכים במעלות אלו כבר זכו מההפקד. והם ראויים להתלה כשמשפיעים מהכמתם על אחרים, או מצילים בגבורתם עשוק מיד עושקו, או ממציאים חסדם לעני בגריבת עשרם. אבל באמת אין הדברים כן, **מעולם לא הפקיד הקב"ה את עולמו.** אלא מפני שמנהג עסקים גדולים בעולם מפני חפצו ורצונו הטוב להטיב לכל יצוריו. לעשות חסד, משפט, וצדקה בארץ. ומגני שמסחר כזה דרוש לפקידים ומנהלים, ונדרש לחכמים שישפיעו מהכמתם לזולתם, ולגבורים לעשות משפט לעשוקים, ולעשירים שיעשו צדקה לעניים, הפקיד אותם למנהלים וממונים. אבל **אל יתהלל חכם וגו'** כי אם בזאת יתהלל המתהלל, השכל ידוע אותו כי אני ה' עושה חסד, וכמו"ש במס' לולב וערבה "תורה ללמד זהו תורה של חסד" כו', ואני ה' עושה משפט, ואני ה' עושה צדקה בארץ **כי באלה חפצתי. נאם ה'.**

ולפיכך אין לו לאדם להתהלל על פרי מעשיו וצדקתו כמה שמעניק מהם לזולתו, ואדרבה כשאינו עושה כן, בשעה שעני בא אליו בשמ"ח מקיים כשם ה' יתברך הכתוב שם "כי פתחת את ירך לאחריך לענייך ולאביונך בארצך", ולא יפרע את השמ"ח הזה הוא נוהל בשליחותו, אחרי שהוא פקיד ומצוה ע"י, וראוי לגרשו ולהעבירו. וכמושה"כ "וקרא עליך אל ה' והיה בך חסא". כי מלוא ה' חונן דל, והקב"ה בעל חוב להעני וצריך לפרוע שטר חובו. ורק כשפודה השמ"ח הזה כשיש לו, והוא נותן ומפייסו ג"כ בעין יפה ודברים נחומים, אז הוא מזהיר ב"א ברכות כמו"ש בגמ' וכן אה"כ. ולא ירע לבבך כי בגלל הדבר הזה ר"ל על מה שמושיט בעין יפה, יברכך וגו'". וזה הטעם שצריך האדם להודות להקב"ה על כל דבר הנאה במה שמוציא לצורך עצמו אחרי שאין העולם שלו, ואין ההנאה שלו, ולא זכה דבר מהפקד, רק שהוא פקיד עליו. אסור לו לבזבז יומר מכדי צרכו, יותר מועני אחר המתפרנס מחסד ה', וכל זה פירש הכתוב עצמו. ואכלת ושבעת וברכת וגו' השמר לך וגו' ער כי **הוא הנותן לך כח**, ר"ל שנתן לך כח והרשאה על הפקודה ההיא, ועם הארץ, באמת אסור לו לאכול בשר, אפי' יהי עשיר שבשעשירים. ומאן דאפשר לי' למכיל נהמא דשערי ואכיל דחטיעוב בכל תשחית, ואפי' לר"פ דאמר בל תשחית דגופא עירך מזהיר דלא לצורך כלל ודאי דאיתא"ל תשחית, והוה שאמר בפ"ק דר"ה "לשארית נחלתו ולא לכל נחלתו" אלה וקוץ בה, למי נושא עון למי שעושה עצמו כשיריים" ור"ל שאינו מחשב עצמו במעלתו שאך הוא העיקר. והעושר או החכמה והגבורה, קנייה לו ושוך לו, כי הוא בעל הנחלה, אלא שהוא רק הפקיד והמטפל אליהם

אליהם, וחונן בהם מחסדו יח' בשביל מסחרו והנהגתו, להשפיע בם לזולתו. והוא רק השיריים להנחלה שהופקד עליה, ורק אליו הוא נושא עון, וען כי הקב"ה לבדו הוא בעל הנחלה, וכל אחריות ההפסד והריות רק עליו יח'. ולכן צריך לשאת גם העון והפגם על חשבונם אחר הפיוס והחשובה ששם אליו יתברך. משא"כ אם יחשוב עצמו שהוא העיקר בהעסק והמעלה הזאת, הרי גם כל אחריות ההפסד והפגם מוטל רק עליו, וז"ש כל הנהגה בלא ברכה מעל, שמעל בשליחות. אחרי שאינו שלו, ועל כ"ד שנחנה מחויב לתודות אליו יח'. ור"י משרש הרברים שהוא מפני שהם קרשי שמים, והוא בכלל גזל :

סדר ברכות הנהנין

על היין מברך לפניו

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן :

על הלחם **בא"י אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ :**

על תבשיל מה' מיני דגן **בא"י אלהינו מלך העולם בורא מיני מזונות :**

על כל פרי העץ אומרים **בא"י אלהינו מלך העולם בורא פרי העץ :**

על פרי האדמה אומרים **בא"י אלהינו מלך העולם בורא פרי האדמה :**

על צמר ודגים. ביצה וגבינה כהנין ופטריות וכדומה. גם על כל המשקים חוץ מיין אומרים :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שהכל נתת בידך :

הקובע מזווה מברך **ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר חֲדָשְׁנו**

במצותיו וצונו לקבוע מזווה :

הלובש מלבוש חדש **בא"י אלהינו מלך העולם מלביש ערמים :**

על פירות המתחדשות משנה לשנה ומלבושים וכלים חדשים :

ברוך אתה יי אלהינו שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה :

כשזומעין קול רעמים או קול הסער :

בא"י אלהינו מלך העולם שפחו וגבורתו מלא עולם :

כשאירע לאיש טובה אשר גם לאחר חלק בה :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם הטוב והמטיב :

ברוך

מקור הברכות

בורא פרי הגפן וברכת בופה"ע ובופה"א, מקורן ברכות דף ל"ה, בורא מיני מזונות, שם דף ל ע"ב. שהכל נהיה, שם דף מ'. לקבוע מזווה, מובא בירושלמי ברכות פרק הרואה, ושם הגרסא "לעשות מזווה", מלביש ערומים, ברכות דף ס' ע"ב ושם מירי לענין ברכות כשהוא קם מישנתו, אבל בירושלמי פ"ט מכבאר שמברך גם אח"כ דאמר שם קנה אומר שהחיינו, נחנו לו במתנה אומר הטוב והמטיב, לבש אומר מלביש ערומים, ועיין בראש ברכות פ"ט ס' ט"ז. שהחיינו פסחים דף ז' ע"ב, טובה מין, ותוספתא ברכות פ"ו, שבהן וגבורתו מלא עולם, שם דף ג"ד, הטוב והמטיב ברכות

סדר ברכות הנחנין

כששומעין בשורות רעות **בא"י אלהינו מלך העולם בין האמת :**

על ריח עץ **בא"י אלהינו מלך העולם בורא עצי בשמים :**

על ריח עשב **בא"י אלהינו מלך העולם בורא עשבות בשמים :**

על ריח פרי טוב **בא"י אלהינו מלך העולם הגותן ריח טוב בפרות :**

על כמה מיני בשמים **בא"י אלהינו מלך העולם בורא מיני בשמים :**

על שמן אפרסמון **בא"י אלהינו מלך העולם בורא שמן ערב :**

הפודה כרס רביעי שלו מנכר :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו

וצננו ער פדיון כהם רבעי :

כל ברכות הראיה חינו מנכר חלא משלשים לשלשים יום :

הרואה מקום שנעשה בו נס לו או לרבו או לאבותיו או לאבותינו בכלל יברך :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שעשה לי (לדבי) לאבותי

לאבותינו גם במקום הזה :

הרואה חכם בחכמת התורה :

בא"י אלהינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו :

ברוך

מערכי לב

מקור הברכות

שחלק מחכמתו ליראיו, במס' ברכות דף כ"ה, ת"ר הרואה חכמי

ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו, חכמי או"ה שנתן מחכמתו לבריותיו, הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו, מלכי אוה"ע שנתן מכבודו לבריותיו, טעם הדברים שבישראל אומר שחלק מחכמתו או מכבודו ליראיו, וזוה"ע אומר שנתן. אסכרה לן רבינו הר"ד אבודרהם וכתב: מפני שהחלק הוא כליגור הנמשך מהנהר אפסר להרחיבו ולהגדילו, ואפסר לקצרו ולהחסינו, אבל מתנה היא לעולם הלוגה ופסוקה

ברכות נ"ה, דין האמת, שם, ומס' פסחים דף נ"ו. עצי בשמים, עשבות בשמים, ריח טוב בפירות, בורא שמן ערב, כל ברכות אלי במס' ברכות דף מ"ג, ובגמרא שם הגרסא, "עשבי בשמים". אך במקרא משלי כ"ה איחא, "עשבות הרים" וטוב לבחור לשון המקרא כמו"ש הגר"א וי"ד שב"ח. פדיון כהם רביעי, בסמ"ק סי' רמ"ח מובא. שמלקט מר' רוחות הכהם ונעוה בידו ועומד באמצע הכהם ואומר בא"י אקב"ו על פדיון הכהם. ואומר : בזמן שביהמ"ק קים היו פירות רביעי לקדש, ועכשיו יהי רצון שיהיו המנוח האלו הקדש והפירות חולין. ומנוח שוחקן או שורפן. נעתק מסדר ברכות דרב סעדיה עכ"ל ובסדר רס"ג שחתח ידו לא מצאתי זאת. וז"ל האבודרהם, כתוב בסדר הגאונים שיקח ד'

אשכולות מר' פיאוח הכהם ואחר מאמצעו וכסף שו"פ ויברך על פדיון כהם רביעי שבזמן שביהמ"ק קים היו מעלים כל פירות כהם רביעי לקדש עכשיו שאין ביהמ"ק קים יהיו מנוח אלו הקדש, ברוך איז נקדש ישראל במצות. ויש אומרים שאין לחתום בברכה זו שלא החברה בשום מקום בחלמוד. ולוקח האשכולות ומאכרן שלא יהנה אדם. והבס' שוחקו ומטילו לים. ובשטמט כל פירות הכהם לכל עובר ושב כל אותה שנה ואינו דורכן בגת, אלא אוכל כשאר כל אדם מהענבים ושולח דורון למי שירצה, ע"ש. והוא פליאה נשגבה, ונראה שחסר שם וצ"ל ואם הוא שנת השמיטה משמש כל פירות הכהם כו'. שעשה לי גם ברכות נ"ה. שחלק מחכמתו, שנתן מחכמתו. שנתן מכבודו. מציב גבול אלמנה

הלכות מעורה

ע. וכשמבהש לאכל לחם צריך לשול ידיו קודם. (א) וא"כ לקבוע סעודתו.

א.א. ואע"פ שאוכלין חולין, וכל המזולזל בנט"י בר נדויו

הוא, שכך שנינו [ברכות י"ט ב'] ה"ו שעקביה נתנדה, שאין עזרה ננעלת על

אדם (ב) [מישראל] בהכמה וביראת המא בעקביה בן מהללאל, אלא את מי

נדו את אלעזר בן (ג) [הנך] שפקפק בנט"י ונדוהו, ומת בנדויו, ושלחו ב"ד

והניחו אבן על ארנוגו, ללמדך שכל המתנדה ומת בנדויו סוקלין ארנוגו, וכל

המזולזל בנט"י סוף בא לידי עניות דאמר ר' אמי ואמרי לה במתניתא

(ד) שלשה דברים מביאין את האדם לידי עניות, ואלו הן, המשתין ערום

בפני מטתו, והמזולזל בנט"י, ומי שאשתו מקללתו בפניו. המזולזל בנט"י

ב.א. לא אמרן אלא (ה) זמנין מאשי וזמנין לא מאשי, אבל מאשי ולא מאשי

לית לן בה, וא"ר זריקא א"ר אלעזר [סוטה ד' ד' ע"ב] כל המזולזל בנט"י נעקר

מן העולם :

וכר

מגן האלף

שני נוסחאות והנהגות

ע. א.א. ואע"פ שאוכלים חולין.

ר"ל להכמים גזרו

על סתם ידים שיהיו שניות לפסול

את התרומה אבל לא בחולין. ואפי"ה הנריכו

נטילה גם בחולין. משום סרך תרומה שלא

יבא לאכול תרומה בלא נטילה :

ב.א. לא אמרן אלא זמנין מאשי

וזמנין לא מאשי, אבל מאשי

ולא מאשי לית לן בה. במס' שבת דף ס"ב איתא לא אמרן אלא דלא משי ידיה כלל,

אבל משי ולא משי [פרש"י שאינו רוחק ומשפסף יפה אלא מעט מים כגון רביעית מלומס].

לית לן בה, ולאו מלתא היא דא"ר הסדא אגא משאי מלוא הפנאי מיה ויהבי לי

מלוא הפנאי טיבותא, ויש לדקדק בהא דאמר ולאו מלתא היא, מנ"ל למדחי

הא דר"א משום דרב הסדא, הא אפשר דמשא ולא משא אע"ג דלא יזכה למלוא הפנים

טיבותא, מ"מ אין ראיה מזה שבא לידי עניות, ובמסכת סוטה דף ד' שנינו המזולזל בנט"י

נעקר מן העולם, ופרש"י דחייב מיתה אם אוכל תמיד בלי נט"י משום דעובר על דברי

חכמים דכתיב ופורץ גדר ישכנו נחש, והקשו בתוס' דהכא קאמר דעוגשו מיתה, ובמס' שבת

אמרינן דעוגשו עניות, ותירצו דזולזול שמולזל בה תמיד עוגשו עקירה מן העולם ע"י עניות

דקשה ממיתה, ע"ש, אבל לגרסת הגאון דלא גרס ה"מ דלא משי ידיה כלל, אלא זמנין משי

וזמנין לא משי, ניהא הכל בפשיטות ובא"ס הדברים בלי שום קוש, דבאמת אם אוכל תמיד

בלי נט"י עוגשו מיתה כפרש"י שם בסוטה, אבל זמנין מאשי וזמנין לא מאשי אין עוגשו

אלא עניות, ואדרבא היא קל ממיתה, ומשא ולא משא והיינו שרוחך דרביעית מלומס לית

לן בה ואפי"ה עניות ליכא. אכן גם לעושר לא יזכה אלא"כ ירחק מלא הפניו וכדר"ה, ומימרח

דר"א היא מלתא באפי נפשה. והגאון מעתיק לה לקמן בס"י ע"א, ולא גרס בגמרא כלל

„ולאו מלתא היא“ וגם בשאלות ס' ז' מלאתי כגרסת הגאון דלא גרס בגמרא כלל „ולאו

ע. (א) צ"ל „ואח"כ“. ובושרי גרס „ואחר“. (ב)

„בישראל“. (ג) „הנוך“ ובושרי ובסדר הנדפס

איתא „בן הגר“ והוא טעות, (ד) „תני“ והוא במס'

שבת דף ס"ב ושם איתא „א"ר אבוח“, וכן הוא

בר"ף ורא"ש פ"ו דברכות. (ה) לפנינו בגמרא איתא

„לא אמרן אלא דלא משי כלל“.

שפיר

ולא מאשי לית לן בה. במס' שבת דף ס"ב איתא לא אמרן אלא דלא משי ידיה כלל,

אבל משי ולא משי [פרש"י שאינו רוחק ומשפסף יפה אלא מעט מים כגון רביעית מלומס].

לית לן בה, ולאו מלתא היא דא"ר הסדא אגא משאי מלוא הפנאי מיה ויהבי לי

מלוא הפנאי טיבותא, ויש לדקדק בהא דאמר ולאו מלתא היא, מנ"ל למדחי

הא דר"א משום דרב הסדא, הא אפשר דמשא ולא משא אע"ג דלא יזכה למלוא הפנים

טיבותא, מ"מ אין ראיה מזה שבא לידי עניות, ובמסכת סוטה דף ד' שנינו המזולזל בנט"י

נעקר מן העולם, ופרש"י דחייב מיתה אם אוכל תמיד בלי נט"י משום דעובר על דברי

חכמים דכתיב ופורץ גדר ישכנו נחש, והקשו בתוס' דהכא קאמר דעוגשו מיתה, ובמס' שבת

אמרינן דעוגשו עניות, ותירצו דזולזול שמולזל בה תמיד עוגשו עקירה מן העולם ע"י עניות

דקשה ממיתה, ע"ש, אבל לגרסת הגאון דלא גרס ה"מ דלא משי ידיה כלל, אלא זמנין משי

וזמנין לא משי, ניהא הכל בפשיטות ובא"ס הדברים בלי שום קוש, דבאמת אם אוכל תמיד

בלי נט"י עוגשו מיתה כפרש"י שם בסוטה, אבל זמנין מאשי וזמנין לא מאשי אין עוגשו

אלא עניות, ואדרבא היא קל ממיתה, ומשא ולא משא והיינו שרוחך דרביעית מלומס לית

לן בה ואפי"ה עניות ליכא. אכן גם לעושר לא יזכה אלא"כ ירחק מלא הפניו וכדר"ה, ומימרח

דר"א היא מלתא באפי נפשה. והגאון מעתיק לה לקמן בס"י ע"א, ולא גרס בגמרא כלל

„ולאו מלתא היא“ וגם בשאלות ס' ז' מלאתי כגרסת הגאון דלא גרס בגמרא כלל „ולאו

סדר רב עמרם השלם

עא. ג.] וכר מאשי ידיה מבעי ליה לנגובי ידיה. (ה) [ואם לא נגב]
 באלו אוכל לחם טמא, שנאמר ויאמר ה' ככה יאכלו בני
 ישראל את לחמם טמא, וא"ר חסדא אנא משאי מלוא הפנאי ויהבו לי מלא
 הפנאי טיבותא :

עב. ד.] וכשימול ידיו מברך [ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם] אשר
 קב"ו על נטילת ידים, (מכאן עד השותה חסר בכת"י ב
 וינדפס) **ה.] ויהדר חתיך ליה חתיכה מן הפת ולא חתיך לה מינה לגמרי.**
 ואוחז בה ואומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ,
 ובצע

שנוי נוסחאות והנהגות

מנן האלף

עא. (ה) .שפיר, דאמר ר' אבוח כל האוכל פת
 בלא נגוב ידיים".
 מרבנן
 נטל ידיו ספיקו סהור, ואפשר שהוציא כן
 ממ"ש משא ולא משא ל"ל זה. וכתב הכ"מ
 "ואע"פ שרש"י מפרש בענין אחר", ודחיקא
 ליה ולהלח"מ מה שאמרו שם, ולאו מלתא היא
 דאמרי"ע"ש, הנה לגירסת רבינו דמימרא דר"ה הוא מלתא באפי נפשי' ל"ק כלל. ועיין בהעמק
 שאלה מ"ש בשם חתנו הג"ר רפאל ג"י ועיין במל"מ פ"ד בדכורות מה שנשאר ב"ע
 על הרמב"ם :

עא. ג.] וכר מאשי ידיה מבעי ליה לנגובי כו' ככה יאכלו ב"י את לחמם
טמא. פרש"י במס' סוטה דף ד' ע"ב שהאוכל בלי נגוב דבר מאוס
 הוא, וחסיד כעומאה שנאמר ככה וגו'. אלמא דבר מאוס קרי עומאה, ע"ש. ור"ל, שבפסוק
 הקודם מיירי במה לענין מיאוס, ואמר שם ככה וגו' וקרי ל' עומאה וע"כ דר"ל שאוכל בלי
 נגוב, דאי בללא נטל ידיו כלל הלא עמא ממש הוא, א"ו דגם בלי נגוב חשיב כעומאה, והויטרי
 הביא עוד, ואית דאמרי, "לחמם עמא מאשר אדחם שם" כלומר הדחה בלי נגוב. והרש"א
 כיון לדבריו. והטור הביא גימטריא "לחמם עמא" גימ' "בלא גיגוב ידיים" :

וכתב הכ"י סס"י קנ"ח דמהא דשניין כפ"כ ידיים שהמטביל ידיו א"ל לנגב שמעיין דה"ה
 השופך רביעית בבת אחת על שני ידיו, או רביעית שלם על כל יד כפ"ע א"ל
 נגוב, דאין כאן מים עמאים כלל, אך הרש"ל והט"ו חולקים וס"ל דלעולם צריך נגוב, ע"ש,
 ודברי רבינו שכתב דמצעי ל' לנגובי ידיה ולא חלק בין פחות מרביעית לרביעית, משמע
 כדבריהם, וכ"מ דברי רב האי בשע"ת סי' קנ"ו שכתב דעיקר הרחיצה בניגובה תליא, ונראה
 דדעתם כדעת הראב"ד מובא בב"י סי' קס"ב דרביעית בבת אחת לא מהני דעיקר עומאת
 הידים לאו עומאה ממש היא אלא עומאת לכלוך. וזה שכתב גם רש"י ז"ל שהאוכל בלי נגוב
 מאוס הוא :

עב. ד.] וכשנוטל ידיו מברך על נט"ו, רב האי גאון בתשובותיו פירש על
 שם שצריך להגביה ידיו לאחר רחיצתן כדכתיב וינטלם וינשאים,
 והמדרכי פא"ד סי' קנ"ב בשם י"מ, וזויתרי סי' ס"ז בשם רבינו [רש"י ז"ל]. כתבו נט"ו
 על שם הכלי שמה אנטל, כדאמרינן בב"ב ג"ח, אנטק, אנטב, אנטל, מחזיק רביעית :

ה.] ויהדר חתיך ליה חתיכה מתפת ולא חתיך ממנה לגמרי, בגמרא דף
 ל"ט ארצה"ל פת הגזומה בקערה כו' אלמא א"ר מנכך ואח"כ בוצע והלכתא
 כרבא. ופירשו התוס' והרא"ש שלא יפרוש פרוסת המוציא לאחר הברכה. ורזונם כמו"ש הגאון
 כאן, שיחתוך מעט קודם ברכה ולאחר ברכה בצע לה, וכתבו, יש נהגין שהם הפת שלמה
 לגמרי בשעת ברכה ואין המנהג נכון דהוי היסח הדעת, וכ"כ הרא"ש ותר"י שזה יראה הפסקה
 בין ברכה לאכילה. ובתב הרא"ש, ויחתוך מעט שאם יאחז הפרוסה יעלה הככר עמו, וכן
 שנינו

סדר רב עמרם השרם

העב

ובצע לה לחתיכה ואוכל. ו.] ולא מבעי ליה לאישתעווי מידי עד דבלע לה לחתיכה. ז.] וכד שתי המרא בתוך הסעודה, ברישא מברך ברוך אתה ה' אלחינו מלך העולם בורא פרי הגפן] והשותה מים בתוך סעודתו [אפילן פעמים ושלש] צריך לברך על כל פעם ופעם, ואע"פ שהוא לפניו, שכן שנינו [נרכות מ"ד ע"ג] השותה מים לצמאנו אומר שהכל נהיה בדברו, ואמרינן למעוטי מאי, אמר רב אידי בר אבין למעוטי היכא דחנקתו אומצא, הא לאו הכי מברך דהו"ל נמלך, ואית (א) [דברך] זמנא קמא ל"צ לברוכי על כל זמנא, מידי דהוה אהמרא דכד מברך זמנא קמא ל"צ לברוכי עליה זמנא אחריתא (בכתי"ב וננדפס חסר מכאן עד אות פ').

ובשהוא

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

עב. (א) מדרבנן דאמרי בון דאיכא מיא קמיה בסעודתא וברין זמנא קמא לא צריך וכן צ"ל כאן. בוישרי שנינו בפ"ג דטבול יוס' ר' יהודה אומר אם אחוז הקטן והגדול עולה עמו הרי הוא כמוהו. והלכה כר' יהודה. ע"ש. וכן כ' הטור בשם הרא"ש. והנה רבינו הגאון לא הזכיר זאת. ואפשר דגרסין בפ' כל הכשר דף קכ"ה דר"מ ס"ל הכי שאם אחוז הקטן. [וכ"מ שם ברש"י ד"ה מוחלפת השטיה ללא גרם כגרסתנו במשנה דטבול יוס' ור' יהודה פליג, וס"ל שאם יאחוז הגדול והקטן עולה עמו נמי סגי, והלכה כר' יהודה. ועל טעמא דהפסקה שהזכירו הרא"ש ותר"י הקשה בפרישה דהא שיעור הפסק הוא כ"ב אמה, והכ"ה הקשה עוד כיון שהוא לורך ברכה לא הוי הפסק כדאשכחן בגביל לתורה. אכן בס' האשכול ביאר זאת, וכ' שיותר טוב שיחטוך תחלה שאם יתחבנו אחר הברכה שאל יפסיק בדברים אחרים קודם שיאכל המזיא :

ו.] ולא מבעי לי' לאשתעווי מידי עד דבלע לחתיכה, בעור וש"ע סי' קס"ו איתא רק שלא יסיה בין ברכה לאכילה. אכן בשל"ה מובא במנ"א סקט"ו כתב כדעת הגאון עד שיבלע הפרוסה, ומוכיח מס' ר"י שהענין ופולג וה"ה לועס ופולג, וש"מ דעיקר הברכה על הגלושה, ומשמע דעת המ"א וכ"כ בא"ר דאם זה קודם גלישה חוזר ומברך. אבל השל"ה כ' דבדיעבד אינו חוזר ומברך. ועמש"ל אות ט"ו בדעת רבינו הגאון בזה לענין דיעבד :

ז.] וכד שתי המרא בתוך הסעודה ברישא מברך כו'. במנ"א דף מ"א באלו את בן זומא מפני מה אמרו דברים הבאים בתוך הסעודה אינן טעונין ברכה כו' א"ל הואיל ופת פוטרתן, אי הכי יין נמי נפטריה פת, שאני יין דגורס ברכה לעצמו. פרש"י שמתוך חשיבותו מקדשין עליו, והתוס' כתבו דגורס ברכה דמתחלה כשהיו עובדים לא בך רק בפסח, ע"ש, ומה שאמר הגאון "ברישא" ר"ל דאינו מברך אלא אכסא קמא ולא בכל פעם ששותה :

ובבמה ששאלו לב"י א"ה יין נמי נפטרי' פת פירשו ברא"ש וכתוס' בשם ר"ת לפי א"ה לאכילה בלא שתייה, ובלא אכילה לא ישתה. ומתוך דיון שאני דגורס ברכה לעצמו, ואנו למדין מזה דבאר כל דבר חוץ מיין, הן מים והן כל המשקין א"צ ברכה כלל בתוך הסעודה דפת פוטרתן, אבל הר"ר יו"ט פי' דדוקא אינן פריך לפטריה פת משום דיוין, ואי לאו דגורס ברכה לעצמו הו' הפת פוטר, והר"ר יוסף פי' ג"כ דדוקא אינן פריך מזה דעל ידו מהאיה לאכול, וחשיב טפי כבא מחמת הסעודה. ויוצא לנו לפי פירושה, דמים אינן הפת פוטר, אבל שאר משקין כמו חמץ ובכרס שניין יותר מהמים, וכן השוכים יותר מפני שבאים מחמת הסעודה, הפת פוטרתן, אכן הראב"ד פירש דבמה באמרו במנ"א שאני יין דגורס ברכה לעצמו הדעו לנו שהאכילה והשתיה שתי ענינים הם, ור"ל שהשתיה נורמת

ברכה

מד

סדר רב עמרם השלם

עג. [ובשהוא שותה מברך לפניו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהכל נהיה ברברו ח.] ולאחריו מברך, בא"י אלהינו מלך העולם בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא חיי העולמים. מ.] והיבא דהנקתיה

מגן האלף

ברכה לעצמה, ולפי פירושו בין מים ויין או שארי משקין הבאים בתוך הסעודה אין הפת פוטרתן: ומדבריו רבינו נלמד שהוא חלוק על ר"ת וס"ל לברך על המים בתוך הסעודה וכ"כ הראב"ה בס' קו"ה דאין פת הנאכל פוטר את השתיה, ומוכיח ג"כ ממה שאמרו השותה מים לזמאן מברך לאפקויה היבא דהנקתו אומא, ולא אמר לאפקויה היבא דשתי מים בתוך הסעודה, אלא שהביא בזה שתי דיעות דר"א דלריך לברך על המים בכל פעם ששותה, וכמו שפרש בוטרי בטעם הדברים משום דבכל שעתא ושעתא נמלך הוא, שאין אדם שותה מים אלא לזמאן וע"י הדחה, אבל יין שותה לתאותו ולהכרותו אפילו בלא זמאן, וכיון דלריך אכסא קמא תו ל"ז לברוכי, וכ"פ רבינו משולם הנדול דאפי' היבא דלויכא מים קמיה על השלמן דלויכא למימר דעתיה עלויה, אפי' בריך כל זמאן, דלויכא שותה מרזוגו אא"כ הנמאן דוחקו, וכ"כ בס' האורה ח"ב סי' ס"א, אולם יש מרבנן דאמרי כיון דלויכא מים קמיה וברך זמאן קמא תו לא לריך לברוכי זמאן אחריתא :

י"ז להסתפק לדעת רבינו ז"ל בשאר משקין ששותה בתוך סעודתו אי לריך לברך עליהו כמוס"ל לדעת הראב"ד שהשתיה גורמת ברכה לעצמה שאכילה ושתיה שתי ענינים הן, ואע"ג דלא שייך גביהו נמלך לברך על כל כסא וכסא כמו במים שאין לו מהם הנאה כ"א לזמאן, מימ אכסא קמא לריך לברוכי, א"ד כיון דעל ידס מתאוה לאכול וגם זינן יותר מהמים א"ז לברוכי עליהו כלל בתוך הסעודה, אכן הראב"ה בשם הלכות גדולות כ' מאן דשתי מים אפי' תלתא זמני בסעודתא א"ז לברך אלא זמאן קמיתתא, וכן חמרא ושכרא דכי מזכרנא זמאן קמיתתא ל"ז תו לברוכי, עכ"ל :

עג. ח.] ולאחריו מברך בו' על כל מה שברא חיי העולמים. פירוש הכרעה ביארו בתוספות ברכות דף ל"ו שמברך להשי"ת שהוא "בורא נפשות רבות וחסרונן" שאי אפשר לחיות בלעדן, וכן מודה ג"כ על דברים שלא נבראו אלא לתענוג, והוא מה שאומר "על כל מה שברא להחיות בהן נפש כל חי", אבל יש מפרשים ומובא בטור סי' ר"ז דהאי "וחסרונן" דבוק לשלאחריו, דמה שהסר להנפשות מוטל על הדברים שבראת להחיות בהן נפש כל חי, וכתב הב"י להירושלמי דחתם ברכה זו בשם אפשר לומר דברכת הפתיחה קאי לבורא נפשות רבות וחסרונן, והחתימה קאי לעל כל מה שבראת בו', אכן לתלמודא דידן דלויכא מוכיר חתימה קאי ברוך אתה ה' של הפתיחה לכל מה שאומר גם בסוף על כל מה שבראת, ועיין בהגר"א שם סק"ד דדעת הרא"ש עיקר לחתום בשם. **י"ע** יין מ"ש בתנ"א לומר על כל מה "שבראת" וכן גרסת תשובת הרא"ש, וכ"כ הסדרים כח"י. אולם בש"ס יבן איתא כנרסת הגאון "שברא" חיי העולמים וכ"כ הגר"א ז"ל שכן עיקר, וכ"ג הגמרא ברכות ל"ו ומ"ש בערוכין י"ד "שבראת" הוא ע"ס ע"ה. **והנה**

גירסת הגאון הוא "חיי העולמים". והרב התוי"ט סוף מס' תמיד כיון זאת לדעתו שכתב שבכוון לגרום "חיי העולמים", ור"ל חיים של העולמים כלם והוא הקב"ה, או חי העולמים בצירי, אבל לא חי בפתח, שאין העולם חי באמת ולא יצדק לשון חי אלא בבורא לבד כמו"ש הרמב"ם ביסודי התורה, וכן נאמר וישבע בחי העולם, ור"ל כי חי בצירי הוא תואר על עצם שהוא וחיוו שנים, וכל התוארים המה אפשריים שהיו ואפשר לא, ולכן נאמר חי פרעה, חי נפך, אבל הבורא ב"ה הוא לבדו המצוי היה, והוא מחיה כל העולמים כמו"ש ואמה מחיה את כלם, וכ"כ גם הגר"א ז"ל, ובעל אליהו רבא מובא במחצית השקל כ' שמעתי שחזר בו הגאון בעל תוי"ט ואמרו בפתח, [וגמא ג"כ בסדר הרס"ג שמנוקד בפתח]. אולם כבר סתרו דבריו בס' או"ח מובא בשאלות שלם בשאלות אורח נ"ו, וכ"כ הרז"ה :

מ.] והיבא דהנקתו אומא בו' מקמי דלשתי ל"צ לברוכי בו' מידי דחוח אסם

דחנקתיה אומצא דקא אמרינן דלא צריך לברוכי, הכי שדר רב פלמוי (ה) בר אבוי ריש מתיבתא מקמי דלשתי ל"צ לברוכי שהכל משום דאנים הוא, לבתר דלשתי מברך בורא נפשות. ודקא אמרינן דלא צריך לברוכי ברכתא קמיייתא לית בה משום אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, מידי דהוי אסם, שכל השוטה סם ואוכל דבר לרפואה ולא קמכוין לאכילה אינו צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו, וכן [ברכות דף מ'] אחר כל אכילתך אכול מלה, אחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נוזק לעולם, ואין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו, דכיון דאמור רבנן אכל כל מאכל ולא אכל מלה, שתה כל משקין ולא שתה מים, ביום ידאג מפני ריה הפה ובלילה ידאג מפני ריה הפה ומפני הסכרה, דאי לא אכיל ולא שתיה הוי סכנה, הו"ל משום לרפואה, הלכך א"צ ברכה לא לפניו ולא לאחריו :

ולאחר

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

ענ. (ה) בוטרי איתא, "בר אבא" והוא טעות. אסם, כו' הלכך ל"צ לברך לא לפניו ולא לאחריו. דברי רבינו ז"ל תמוהים ברכות

דדבריו סותרים מרישא לסיפא, כיון דמדמי לסם ולמים שזותה משום רפואה למה הצריך בחנקתו אומצא לברך לאחריו, ולכסוף מסיים הלכך א"צ לברוכי ומשמע דקאי אחנקתו אומצא, והא ברישא הצריך בו ברכה לאחריו, וראיתי במנהגי הלכות סעודה אחר ד' שכתב דרש עמרם חולק ארז פלמוי, וס"ל דא"צ ברכה לא לפניו ולא לאחריו ע"ש, ולפי זה חסר כאן וצריך להניח אהרי לבתר דלשתי מזכר, כו' "לית הלכתא הכי אלא דל"צ ברכה לא לפניו ולא לאחריו ולית בה משום אסור לאדם שיהנה" כו' מידי דהוי אסם, כו', ולפי"ו אתאן דברי רבינו כהוגן :

אבל התוס' סוף פ' כ"ח הביאו בשם רב עמרם דדוקא לפניו לא בעי ברוכי ולאחריו חייב, ולא כתבו שר"ע עמנו חולק ע"ז, וגם הרא"ש שהזכירו בשם רב פלמוי לא הזכיר שר"ע חולק עליו. וחלו ה' גרסתם כגרסת המנהגי לא היו סותרים דברי רב פלמוי בשם רבינו משה ודעת עמם, ולכן נלע"ד לפרש דמה שאמר הגאון, מידי דהוי אסם" לא אמר אלא לענין דבמידי שאינו שותהו משום הנאה לצמא, לית ביה אסור שיהיה בעוה"ו בלא ברכה, ואין לברך על מים שזותה בחנקתו אומצא, דומיא דסם ומים שזותה משום רפואה, אלא דמ"מ יש חילוק ביניהם לפמ"ש התוס' שם דף ל"ו, "גראין הדברים שאם שותה משקין לרפואה והמשקין רעים לשתות דלית לי' הנאה מינייהו ל"ב ברוכי, ואי אית לי' הנאה מיניה בלא הרפואה בעי ברוכי, ע"ש, ולכן ס"ל להגאון דכסם או מים שזותה משום סכנה ל"צ ברכה לא לפניו ולא לאחריו, אבל בחנקתו אומצא אע"פ דבתחילה ל"צ לברך שלא שתה אומן לצמא, מ"מ כשהשיב נפש אחרי שלחצו האומצא, והרגיש ריוח והנחה לגופו בעת שזיחו, בעי ברוכי על הנאת מעיו, ומה שמיעשו בגמרא לאפקוקי חנקתו אומצא, לא קאי לאפקוקי מברכה אחרונה, דגמרא קאי גם על דברי ר' טרפון, ור"ע דלמר בורא נפשות אכרכה שלפניה קאי, וכ"כ רש"י ערוכין דף י"ד ע"ב, ועו"א לאפקוקי חנקתו אומצא, וע"כ לא מיירי בגמרא בחנקתו כ"כ עד שאינו יכול לדבר, דזה א"צ לאפקוקי, דפשיטא כיון שח"י לדבר. א"ו מיירי שזעפ"כ יכונ לברך, אלא דבשור שלא לקח לשתותו לצמא, ומ"מ ברכה אחרונה צריך, ומה שבסיס הגאון "הלכך" קאי רק אסם ודדמי לי', כגון מים שאינם טובים לשתותן הלא משום סכנה, וממילא לדעת הגאון בחנקתו אומצא ושתה עליהו שאר משקין, שחיד אוכל יטעם הנאחם וערכותם תיכף, מזכר עליהו גם בתחילה כמו"ש התוס' בשותה משקין לרפואה וממילא

הרואה חכם בחכמת העולם :

בא"י אלהינו מלך העולם שנתן מהבמותו לבשר ודם :

אם רואה פני מלך :

בא"י אלהינו מלך העולם שנתן מכתבו לבשר ודם :

ברוך

מערכי לב

ופסוקה, ובישראל כתיב, "כי חלק ה' עמו" ולפי זכותם מתרבה ומתמעט, ולא חלק אלא ליראיו. בין בחכמה בין בממלכה, בחכמה "יראת ה' היא חכמה", ובממלכה "נדיק מושל ביראת אלהים". וחכמי אור"ע חושבים כי חכמתם מעצמם ומלכותם בנבזותם, שכן אמר מלך אשור, "בכה ידי עשיתי ובהכחתי" וגו' אבל ישראל אינם כן. שהרי דוד אמר לגלית, "אתה בא אלי בחרב ובחנית ואני בא אליך בשם ה'". ולכן קורא לעולם "בו"ד", ולישראל "יראיו". עכ"ל :

והמתבאר מדבריו ז"ל שאע"פ שהחכמה לחכמים והכבוד המגיע למושלים הצדיקים בלכתם בדרכי ה', בין בישראל ובין בזה"ע, שניהם מידו של הקב"ה, מ"מ הבל גדול ביניהם, כי בזה"ע המתנה היא פסוקה ותלושה, ולא תתרבה ולא יגדל הלקם. ובישראל הוא כבוד נמשך ממשמתם של כנסת ישראל הכללי, ומקורו של מעיין שוטף ונהר שאינו פוסק ממי החכמה וכל המדות החמודות אשר במבוען העליונה מקור החכמה והמדות ברוך הוא, "כי חלק ה' עמו ויעקב חבל נחלתו", ואך האדם לבדו בדרתו בנוה החומרית בעולם השפל הזה, משיס על המבוע הקדושה הזאת עפר וצרורות וגולל עליה אבנים מפולמות ומקלקל מעשיו עד שנפסק הנהר הקדוש הזה, ונשאר ערוס וריק מהכמה ומכבוד, מ"מ יש הפרש רב בין ישראל לאומות העולם שכל כבודם ושפע חכמתם אך מתנה פסוקה ותלושה, ובישראל כבוד גדול וקדוש אחד מאחדתם לפי שרש נשמתם, וכאשר יסירו רק את הטיה ועבטות אשר שמו על פני המבוע הזאת, ימצא להם פלג אלהים מלא מים ומעדני כל המדות הטהורות והנעלות, וממעמי כל החכמה העליונה אשר לא יכזבו זיומן, ולמה הדבר דומה לנחל היבש מני הרב וקין, והלוקין נחל עם עפר וצרורות ממלאים על כל נדותיו, ועכ"ז אין לדמותו לקרקע עולם חפילו היא להם ושמנה מאד, כי דשנה ולחותה פוסקת ממנה מעט מעט, לא כן אדמת ציה אשר בנחל, עיינות ותהומות מקיפות אותה, ובהמלא בה איזה פתח קטן כמחט סדקית יפרצו עליה בתענומות עיין, וימלאו את נדותיה בנחל שוטף. וכן העם הזה ואיש הישראלי, "פתחי לי אחותי רעיתי ויגתי תמתי". — יאמר ה' — "פתחי לי פתח של תשובה כהודה של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של חולם" [שיר רנה] וזה שאמרו בתנא ד"א, "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעבי למעשה אברהם יצחק ויעקב". והסתכל, שלא אמר שהייב אדם להאמנות ולהשתוקק למעשיהם, אלא "מתי יגיעו". וגשמע מזה שאפשר להגיע. והענין מזהיל בראשית ההשקפה איך אפשר לפעוטים ונקלים כמונו להגיע למדרגתם, ומי לנו כיוצא בם? אבל הדבר ברור ואמת, שאע"פ שכל באי אחריהם לא הגיעו למדרגתם ומעלתם. מ"מ נשמותיהן בשרשן, כלן נפש אחת הגה בזה"ע מדרגה ממש של אבותינו אברהם יצחק ויעקב לומר מתי יגיעו מעשינו למעשיהם, יען כי יש אפשרות לזה. ולזה תראה שאחרי שהבס בראשית בניו של יעקב וב"ב, בנותיו ובנות בניו שהביא אתו מצרימה, אמר : "כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה". לאמר, שכולם כנפש אחת הגה. ואפי' בנותיו ובנות בניו משתוים בשרשן עם נפשו של יעקב ע"ה, ולא כן בעשו ואלופיו הכתוב קוראם נפשות שכל אחד מובדל בשרשו ומקורו מוולתו :

וזה שאנו רואים בעדת ישראל לפעמים, אנשים אשר בלו כל ימיהם בסבלות והוללות ורחקו מדרכי ה', ולפתע פתאום בבוא עליהם נסיון של המרת הדת אשר לא יקרא בם ישראל עוד עליהם, מחליפים חיי עולם עובר ומקבלים עליהם כרות ויסורים, וגם מיתות משונות בשביל

הרואה בתי כנסיות בחורבנן מנכר דיין האמת וביטולן מנכר :

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַצִּיב גְּבוּל אֶלְמָנָה :

הרואה חבירו החביב לו אחר ל' יום מנכר שהחיינו ואחר י"ב חדשים מנכר :

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מְחַיֶּה הַמֵּתִים :

הרואה את חבירו שנתרפא מחליו מנכר :

בְּרוּךְ רַחֲמָנָא מְלָכָא דְעֵלְמָא דִּי יַתְבָּךְ לָן וְלֹא יַתְבָּךְ לְעַפְרָא :

כשרואין צריה משונה כגון גמד, וכוס, וכדומה :

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מְשַׁנֶּה הַבְּרִיּוֹת :

הרואה חילגות. צעת פריחת נצנים מנכר פעם אחת בשנה :

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁלֹא חִסַּר בְּעוֹלָמוֹ

דבר

מערכי לב

מקור הברכות

היי עד. אשר בשעה אחת מקדימים אותנו לג"ע, או כמסופר במס' ע"ז בר"א בן דורדיא שלא הניח זונה שלא שכרה, ובשביל מלה אחת שנגע עד לכבו, געה בכביה עד שיגלה נשמתו ושז לחל בכל לבו. וכיוצא בדבר אנו רואים לפרקים אנשים שאין כס להליהית תורה ומצוה, ופתאום נלהבים בלהבת ארץ קדש אשר יסתכנו לעלות ולרעות עפרה. ומי נסך כס האהבה

אלמנא, מחיה החיים. כל זה שם דף ג"ה. בריך רחמנא. ברכה זו אינה חובה לאחר לברך אלא שאינה ברכה לבטלה. וחבירו שנתרפא אם ענה אמן נפטר על ידה מלאווי כיון שהזכיר שם ומלכות "רחמנא מלכא דעלמא". ולדברי חר"י צ"ל אלהנא מלכא דעלמא. משנח הבריות, שם ג"ה ע"ב. שלא חיסר בו להנחה. כו' בגמרא דף מ"ג הגרסא, להתנאות בחן ב"א אבל גרסת הראש ורי"ף להנחות

המופרכה הזאת לירושלם וארץ הצבי ? ומה עיר מערים וארץ מארצות ? שאין אנו רואים דיוממתם בכל אומה ולשון אחר שכבר התאזרחו בקרב העמים שכניהם, ואין זאת אלא אות נאמן על שרש נפשם ההורה וטבע המעיין הקדוש השופע בנשמת כלל ישראל אשר מקרב ונא. כי אע"פ שיבש הגהל ונסתם המעיין זה אלפי שנים אשר פרץ אז על כל גדותיו בשפעת קדושה חכמה וטהרה במקדשי אל אלהי ישראל, ועלה עליו צרורית הרבה מעפר ואבנים בשאון המלכיות והגזירות אשר שנו פניו ומראיתו ויהי למרמס לכל עובר, עוד חי רוחו בקרב וחסידים ועלבים שונים המחוברים עוד עס שרש נשמתם דופקים עוד על לבבו. והן המה המים המפכים מבית ה' אשר לעת קץ יגלו ויהיו למי שהו ונהל אשר לא יעבר. כמו שהובטחנו מפי נביא, וכמו שארז"ל "מעין היוצא מבית דה"ק בתחלה דומה לקרני חגבים ומתגבר ועולה" [יומא דף ע"ז] וע"ז נאמר "מים רבים" לא מי פגעים וצרות, ולא שלום, "לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה". כי אין כה במים לכבות האש הטבעי, אש היסודי הטמון בחלקי ברזל ואבנים, ואין כה לכבות אלא האש הממוזג ברוח מלהיב :

ומה מאל השבילו מסדרי התפלה ברוח קדשם לסדר כל הי"ה ברכות בפניו קודם המהירות על לב כל בן ישראל להאיר על ידם מחדשי הלכב, ולמנוח את פתח המבוע הקדוש הטמון בתוך לבם. ויש לך אדם הנלהב תיכף בצרכה הראשונה בקבלת האלחות שבה. כשזכר שהוא עובד לאלוה שאין כיוצא בו. ויש לך אדם שפותח לבו האבן בצרכה השניה, בזכר נבירת האל יתב' שמוקד נופלים ורופא חולים, ומתיר אסורים, וביחוד בטה שבה נסיון ומעשה כוז לידו, והוא מודה ומשנה לאלהיו ע"ז, ויש שמתלהב בצרכת הסליחה והרפואה, והשנים וכדומה, ויש שמוצא את פתחו בצרכת בוגה ירושלם לרוב הביצות ונענועי אלה, ומכיון שמוצא את הפתח הזה כחודו של מחט, שוב הקצ"ה שופע עליו טללי ברכה ונשם נדבות ממעיין החיים היוצא ממקור נשמתו, מבית ה' :

סדר ברכות הנהנין

דָּבָר וּבָרָא בּוֹ בְּרִיּוֹת מִזְבּוֹת וְאַיִלָנוֹת מִזְבִּים לְהַנּוֹת בָּהֶם
בְּגִי אָדָם :

הרואה אילנות מוצים ובריות נאות מדרך :

בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁבָּכָה לוֹ בְּעוֹלָמוֹ :

הרואה ים האוקיינוס בָּא יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עֲשֵׂה אֶת הַיָּם הַגָּדוֹל :

כשרואין ברכים וכוכבים המעופפים כלילה מדרך :

בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עֲשֵׂה מַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית :

כשרואין הקשת בענן

בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זֶכֶר הַבְּרִית וְנֶאֱמַן
בְּבְרִיתוֹ וְיָמֵם בְּמֵאֲמָרוֹ :

כשעובל כלים חדשים (חזן מכלי חרס) מדרך :

בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל טְבִילַת כְּלֵי (וכשהם הרבה בָּלִים) :

ברכה אחרונה

אין לברך אלא אם אכל כזית (שהוא כחצי ביצה) או שתי רביעית (שהוא כביצה ומחצה) אכל
אם שתי פחות מזה תליא דעדות ע"כ יש לזכור שלא לשתות אלא פחות מכזית או רביעית.
(סיומן ר"י)

בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל

הנפנ

מקור הברכות

להננות. שבעה לו בעולמו. שם דף ג"ה, עושה הים הגדול. כ"ה לשון השו"ע סי' רכ"ח אבל
במשנה ובריו"ף ורמב"ם ורא"ש איתא שעשה את הים הגדול וכן הגיה הרב המג"א. עושה מעשה
בראשית. שם דף ג"ד וגרסת הריו"ף ורמב"ם. עושה בראשית. זכר הברית. בוף ג"ט מאי מכרך
ברוך וזכר הברית. במחננתא תנא רי"ש ב"ו של ריב"ב אומר נאמן בבריתו וקים במאמרו, ארי"ש הלכך
נמרינהו לחרוהו. וכתב האבודרסם לא שהקב"ה צריך זכירה שהרי אין שכינה לפניו. אלא שמראה
לעולם כשרואים הקשת שרבו רשעי ישראל ואלמלא השבונה מחריב לעולם, והוא נאמן בבריתו
שלא יעברנהו, ואפי' לא היה ברית הוא קים במאמרו שאמר, "ולא יהי עוד מבול" ע"ש. וצריך
טעם למה אמר דוקא רשעי ישראל. ע"ל טבילת כלי. עי' ק"ד. וישנן עוד ברכות שנשמטו
בסדרים ומובאים בכרך ברכות של רבינו סעדיה כת"י, והם : בא"י אקב"ו על השחיטה, ברוך
א"ה אקב"ו על כסיו הדם [וכ"כ בשי"ך יו"ד סי' כ"ח סק"כ בשם הגאונים, אולם מנהגנו לברך
על מצות כסיו דם בעפר" ונע"ז שם דהיא דאפשר מדכרינן פרט מצוה גם בברכה]. בא"י אמ"ה
אקב"ו להפריש חלה [ומנהגינו לזכר, להפריש חלה מן העיסה], וכבר כ' הט"ז ביו"ד סי' שכ"ח
סק"א שאינו יודע בו צורך מה שאומרים, "מן העיסה" ע"ש [ועיין עוד נוסחי שאר הברכות היכובאים
בש"ס וכל הפסקים. כ"א ע"ל מקומן הראוי.

נוסח ברכה מעין שלש לשבעת המינים והמשת מיני דגן עין ברכות דף מ"ד. בורא נפשות שם
דף מ"ד וברך מ"ה, ובעירובין דף י"ד, א"ל רב חנן לאביי הלכתא מאי א"ל פוק הוי מה
עמא דבר. ופרש"י במס' ברכות וכבר נהגו לברך בחחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות.

העה

ברכה אחרונה

על היין מברכין לאחריו זה	על פירות משבה ארץ ישראל	על מעשה קדרה מה' מיני דגן	אכל מעשה קדרה מחמשה מיני דגן וגם שטה יין
הַגָּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגָּפֶן	הָעֵץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ	הַמִּתְּיָה וְעַל הַבִּלְבָּלָה	הַמִּתְּיָה וְעַל הַבִּלְבָּלָה

וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ הַמִּדְבָּה טוֹבָה וּרְחֻבָה שְׂרָצִית
וְהַנְחִלָה לְאֲבוֹתֵינוּ לֶאֱכֹל מִפְּרִיָּהּ וּלְשָׂבֹעַ מִטּוֹבָהּ בָּחֵם (נָא)
יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמָּךְ וְעַל יְרוּשָׁלַם עִירְךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן
כְּבוֹדְךָ וְעַל מִזְבִּיחֶךָ וְעַל הַיְכָלְךָ וּבִגְדֵי יְרוּשָׁלַם עִיר הַקֹּדֶשׁ
בְּמַתָּרָה בְּיָמֵינוּ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ. וְשִׁמְחֵנוּ בְּבִגְיָנָה וְנֹאכַל
מִפְּרִיָּהּ וְנִשְׂבַּע מִטּוֹבָהּ וְנִבְרַךְ עָלֶיךָ בְּקֹדֶשׁ וּבְמַתָּרָה :
בִּשְׁכַּת וְרָצָה וְהַחֲלִיצֵנוּ בַּיּוֹם הַשְּׁבִית הַזֶּה : בִּרְ"ח וְזָכְרֵנוּ בַּיּוֹם
רִאשׁ הַתְּדִשׁ הַזֶּה : וּיְיָ וְשִׁמְחֵנוּ בַּיּוֹם חַג (פְּלוּנִי) הַזֶּה : בִּרְ"ח
וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בַּיּוֹם הַזֶּה וְזָכְרוֹן הַזֶּה. כִּי אַתָּה יְיָ טוֹב וְיִמְטִיב
לְכָל וְנוֹדָה לְךָ עַל הָאָרֶץ וְעַל

על היין	על הפירות	על מעשה הקדרה	על מעשה קדרה ועל היין
פְּרֵי הַגָּפֶן :	הַפְּרוֹת :	הַמִּתְּיָה :	הַמִּתְּיָה וְעַל פְּרֵי הַגָּפֶן :
בְּרוּךְ אַתָּה	בְּרוּךְ אַתָּה	בָּא יְיָ עַל	בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַזֶּה עַל
יְהוָה עַל	יְהוָה עַל	הָאָרֶץ וְעַל	הָאָרֶץ וְעַל הַמִּתְּיָה
הָאָרֶץ וְעַל	הָאָרֶץ וְעַל	הַמִּתְּיָה וְעַל	הַבִּלְבָּלָה וְעַל
פְּרֵי הַגָּפֶן :	הַפְּרוֹת :	הַבִּלְבָּלָה :	פְּרֵי הַגָּפֶן :

אחר אכילת מאכל שאינו מחמשת מיני דגן. ואחרי אכילת פרי שאינו מחמשת מיני פירות. ואחר
כל פרי אדמה ומשקין. חוץ מיין. אומרים זה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מְלֶכֶּךָ הָעוֹלָם בּוֹרֵא נַפְשׁוֹת רַבּוֹת
וְחֹסְדִּין עַל-כָּל-מַה שֶּׁבָּרָא לְהַחְיֹת בָּהֶם נַפְשׁ כָּל חַי.
בְּרוּךְ חַי הָעוֹלָמִים :

סדר ברכת המזון

קודם נמילת מים אחרונים יאמר נחול על נהרות בבל כו' ובשבת וביו"ט שיר
המעלות בשב"ח כו' וקודם הכרעה יאמר למנצח בנגינות כו' אלהים יחננו כו'
ואח"כ יאמר אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו כפי : סוף דבר הכל נשמע
את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם : תהלת יי ידבר פי
ויברך

סדר ברכת המזון

ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד : ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה : וכשמברך בזימון ואמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' : וימול ידיו ודוקא בכלי ולא ע"ג קרקע ויזהר שלא להפסיק בין נטילה לזרהמ"ז. וכשרוצה לברך אומר : הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של ברכת המזון כמה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך : לשם יהוד קודשא בריך היא ושכינתיה על ידי ההוא ממיר ונעלם בשם כל ישראל : ויהי נועם וכו'. אם מברך על הכוס יקבל הכוס בשתי ידיו ויניחנו על כף ימינו ואכזעונו וקופות למעלה ויגביהו מן השלחן טפה.

המברך אומר	רבותי מיר ווילען בענטשין
וענין המסובין	יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם
ואומר המברך	ברשות מרגן ורבנן ורבותי
כשמזכרין בשלש אומר נברך שאכלנו משלו	
וענין המסובין	ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו
כשמזכרין בעשרה	נברך אלהינו שאכלנו משלו
וענין המסובין	ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו

יהוד א"ל בָּרוּךְ הוּא וּבָרוּךְ שְׁמוֹ : וּבְזִימוֹן יֵשׁ כּו דִּיעוֹת

ברכה זו משה רבינו ע"ה תקנה כשירד המן לישראל :

בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַזֶּה אֶת הָעוֹלָם כָּל
בְּטוּבוֹ בָּחַן בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים הוּא נוֹתֵן לָחֶם לְכָל בֶּשָׂר כִּי
לְעוֹלָם חֶסֶד. וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל תִּמְדֵּן לָנוּ חֶסֶד לָנוּ וְאֵל יַחֲסֵד
לָנוּ

מקור הברכות

המברך אומר רבותי כו עיין מג"א בשם הוהר שצ"ל הב לן ונברך, ולזה נוהגים לומר "רבותי מיר ווילען בענטשין", והם עונים "יהי שם ה' מבורך מעתה ועד ע"ה" כי מילי דקדושה צריך הזמנה, ובעל הגיון לב חשב עליו ששכח גמרא מפורשת המקור לזה שהוא בפסחים ק"ז. ע"ש שלא ציין הוטב ותחת ק"ז צ"ל דף ק"ג, דאיתא שם רב ייבא אמר הב לן ונברך, לסוף א"ל הב לן ונשתי, א"ל הכי אמר רב כיון דאמריתו הב לן ונברך אסור לכו למשתי, ע"ש. אך חלילה לחשוב בזה את אדונינו המ"א ואלו הוה ל' גמרא מפורשת לזה היה מביאה, ולא הוה שתיקריבנו המ"א וכל הראשונים להביאה להלכה, אבל כאמת גם דמות ראי' אינה, דהתם מייתי לדרב ייבא לענין דאמר הב לן ונברך הוה טילוק, ואסור למשתי אח"כ כמו אחרי מים אחרונים, אבל לא שמנהגם היה בן, דל"ל למיסח דעתא בהב לן ונברך, והא בלא"ה נושלין מים אחרונים וזה עדיף מהב לן ונברך לענין היסח הדעת, דאחר מ"א אם רוצה לאכול צריך גם ברהמ"ז תחלה, ככו"ש בסו"ק ע"ט, משא"כ בהב לן ונברך סגי בברכת המוציא, אבל המ"א מיירי לענין דכל דבר שבקדושה צריך הזמנה בזה וע"ז מייתי בשם הוהר שאפי' לאחר שנמל מ"א מצות להזמין בפה בהב לן ונברך, וענין כבראשית רבה פ"ג וי"ט, אברהם ה' מקבל את האורחים, משהו אוכלים ושוחים אמר להם ברכו, א"ל מה נאמר, א"ל ברוך אל עולם שאכלנו משלו. לפי סדרו של רבינו ז"ל נראה שלא לומר קודם בהמ"ז ברוך הוא וברוך שמו, אפי' בעשרה, וב"כ הגר"א ז"ל בספר מעיר, דלא כרש"ל וב"ח המובא

במג"א

לָנוּ מִזֶּזֶן לְעוֹלָם וָעֶד. בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוּא אֵל וְזָן
וּמַפְרִיג לְכָל וּמַטִּיב לְכָל וּמְכִין מִזֶּזֶן קָדֵשׁ בְּרִיטָיו אֲשֶׁר בָּרָא
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָזֶן אֶת־הַכֹּל :

ברכה שניה והשע תקנה כשנכנסו לארץ

נוֹדָה לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לָּאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֲמִידָה
טוֹבָה וְרַחֲבָה וְעַל שֶׁהוֹצַאתָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עַבְדִּים וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחֲתַמְתָּ בְּבִשְׁרָנוּ וְעַל
הַתְּהִלָּה שֶׁלְּמַדְתָּנוּ וְעַל תְּהִלָּתְךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ וְעַל חַיִּים הֵן וְחֶסֶד
שֶׁהוֹנְנָתָנוּ וְעַל אֲכִילַת מִזֶּזֶן שֶׁאַתָּה וְזָן וּמַפְרִיג אוֹתָנוּ תָּמִיד
בְּכָל־יוֹם וּבְכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה :

בחנוכה ובפורים אומרים כאן (על הנסים) תמצא בשמ"ע של חול:

(ד"ה"ח) (ה) אִם שָׁכַח לומר עה"ג אין מחזירין אותו ויכול לאומרו בתוך שחר הרהמן ויאמר
הרהמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן
הזה בימי מתתיהו כו' (סי' קפ"ז) ובפורים בימי מרדכי כו' ובשבת של חנוכה שהזכיר
של חנוכה רק שכה רצה וזכר לאחר שהתחיל הטוב והמטיב דיינו שיהזור לראש אי"ל להזכיר
של חנוכה שנית : (קפ"ה מ"א סק"י"ב) (ב) צומצאי שבת לחנוכה או לפורים אם נמשכה סעודה
ג' עד הלילה אף שאוכל גם בלילה כזית פת מזכיר של שבת לצד ולא של חנוכה ופורים : (סי' קפ"ח)

וְעַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתְךָ
יְתִבְרַךְ שְׁמֶךָ בְּכִי כְּלִי־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בְּפֶתוֹב וְאַבְלָתָּה
וְשִׁבְעָתָה וּבִרְכָּתָה אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן
לָךְ

מקור הברכות

במג"א ר"ס קצ"ב. אך ביימרי מתחיל "ב"ה וברוך שמו", ובטור סי' קפ"ז כי יש שמוסיפין. ברוך משבע
לרעבים. ברוך משקה לצמאים. [ובן איתא בוטרי ברוך כו'] ואין לאומרו שאינו ממטבע הברכה ותמוסף
גורע. וכ"כ הבי' בשם הכלבו שאין לומר פסוק, פותח את ידי' כי איך נביא פסוק שאמרו דוד
לדברי משה [דמשה הקן ברכת הזן] ועיין עוד בב"י סי' קפ"ז על נוסח ברית ותורה חיים ומזון,
שהרא"ש לא היה אומר ברית שהרי אח"כ אימר על בריתך שחתמת ועל תורתך כו'. ודי בזה. ואין
לומר, ונודח לך סלה באמת' כו', וכל המשנה המטבע או לא הזכיר מה שהזכיר הכתוב לא יצא ידי
חובתו, ונראה לו דלא יצא י"ח לעובדא קאמר, וצריך לחזור דבהמ"ז דאורייתא, ע"ש. ואע"ג דהמטבע
דרבנן ומשה יהושע ודוד תקנוה לפי זמנם. וקודם כבוש ובנין ודאי שלא אמרו באוחו מטבע
שלפנינו, ולא נצטוונו מה"ת לברך אלא כל אחד לפי דעתו, כמו"ש הרשב"י. מ"מ אחרי שתקנו
הנוסח אם שינה המטבע הו"ל כאילו לא אמרו כלל. ובין דברהמ"ז דאורייתא צריך לחזור, [הרל"ה].
אבל כל זה לענין עיקר המטבע שבענו. כמו ארץ ברית ותורה ומלכות ביד. אבל אם לא שינה עיקר
הברכה אלא שאמרה בנוסח אחר ודאי דיצא. [ב"ה] ועיין ד"מ לענין הכופל. בכל עת ובכל שעה
דיש לאומרו. דעת הוא עתותי השנה בקור וחוס. ושעה הוא שעות היום. אולם נוסח הגאון ז"ל לומר
רק, בכל עת' וליחא, בכל שעה.

לך : ברוך אתה יי ער-הארץ-ועל המזון :

כרכה זו 717 ושלמה תקנוה

רחם נא יי אלהינו על-ישראל עמך ועל-ירושלים עירך
ועל-ציון משכן כבודך ועל-מלכות בית דוד משיחך ועל-
מבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו : אלהינו אבינו
רענו זוגנו פרנסנו וכלכלנו והרעינו והרחיקנו יי אלהינו
מהרה מכל צרותינו. ונא אל-פצריבנו יי אלהינו לא לידי
מתנת בשר ודם ולא לידי סלואתם כי אם לידך המלאכה
הפתוחה הקדושה והרחבה שלא גבוש ולא נבלם לעולם
ועד : ההמונים מורים עליו אלהינו ונריך ללמדס להפסיק :

(ד"ה"ח) (א) בשבת ויו"ט וחול"מ ור"ח כריך להזכיר בברכת המזון מעין המאורע ששבת אומר
רצה בו ביו"ט וחול"מ ור"ח אומר יעלה ויבא קודם וכנה ירושלים. ואם שנה וזכר
קודם שנמר ברכת בונה ירושלים היינו שאמר ברוך אתה ולא אמר עדיין השם אומרו סס.
אבל אם אמר השם היינו שנמר הכרכה אם נזכר קודם שאמר הטוב והמטיב אומר בא"י
אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית. בא"י מקדש
השבת : (ס' קפ"ה) (ב) ביו"ט וחול"מ ור"ח אומר יע"ו קודם וכנה ירושלים ואם הוא
בשבת אומר רצה קודם ואח"כ יע"ו ואם טעה ולא הזכיר יע"ו ביו"ט אם נזכר קודם שהתחיל
הטוב והמטיב אומר בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון
ולשמחה את יום הג' (פלוגי) הזה. בא"י מקדש ישראל והזמנים : ואם חל יו"ט
בשבת ושנה לומר של שבת או של יו"ט אומר אותו ששנה ואינו כולל השני עמו משום שכבר
הזכירו. ואם שנה להזכיר שניה אומר בא"י אמ"ה אשר נתן שבתות למנוחה לעמו
ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לששון ולשמחה את יום הג' (פלוגי)
הזה. בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים : אבל אם לא נזכר ככל אלו עד שהתחיל
הטוב והמטיב חוזר לראש בהמ"ו. (סס ס' קפ"ה) ואם חל יו"ט בשבת ולא שנה רק של שבת
או של יו"ט ולא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב שצריך לחזור לראש כריך אח"כ להזכיר
בחזרה של שבת ושל יו"ט : (סס) (ג) ברה"א אם טעה ולא הזכיר יעלה ויבא אם נזכר קודם
הטוב והמטיב אומר ברוך אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה :
ואינו חותם בה ואין אומר גם ומלכות כפתיחה (פ"מ מ"ז סק"ו) ואינו אומר בנוסח הכרכה
לששון ולשמחה. ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב חוזר לראש רק לאחר אחר
בהמ"ו כל הנוסח יעלה ויבא. ואם חל ר"ה בשבת ושנה שניה אומר בא"י אמ"ה אשר נתן
שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לישראל את
יום הזכרון הזה. בא"י מקדש השבת וישראל ויום הזכרון : ואם לא נזכר עד אחר
שהתחיל הטוב והמטיב אף שהזכיר של ר"ה רק שלא הזכיר של שבת חוזר לראש וצריך להזכיר
בחזרה של שבת ושל ר"ה אבל אם הזכיר של שבת ולא הזכיר של ר"ה דינו כמו אם חל ר"ה
בחול ולא הזכיר של ר"ה : (סס) (ד) בחול"מ דינו כמו ברה"א רק שאומר בנוסח הכרכה
ברוך שנתן ימים קדושים לעמו ישראל לששון ולשמחה : (פ"מ) (ה) ברה"א אם
שנה יעלה ויבא בהמ"ו בין ביום בין בלילה וזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר ברוך
אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון : בלא פתיחה ובלא חתימה. ואם חל
בשבת אם שנה של שבת וזכר קודם הטוב והמטיב אומר של שבת לחד ואף לכלול של ר"ה
ואם

ואם שכת שניהם אומר בא"י אמ"ה אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה ור"ה ליברון בא"י מקדש השבת וישראל ור"ה : ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב אפילו לא שכת רק של שבת לבד צריך לחזור לראש ולומר בחזרה ראה ויעלה ויבא אבל אם שכת של ר"ה לבד דינו כמו אם חל ר"ה בחול : (ס) (ו) סעודה ג' בשבת דינה כמו בר"ה וכן אם אוכל סעודה ד' בשבת וכן ביו"ט סעודה ג' דינה כמו בר"ה (סס) : (ז) ג' שאכלו בשבת ויו"ט ושכתו להזכיר מעין המאורע שצריכין להחזיר לראש א"ל בדרך שנית בזמון : (סס) (ח) היה אוכל סעודה ג' בשבת ויבא שכת אעפ"כ מזכיר של שבת בבהמ"ז ואם היה ציוס א' ר"ה אם אוכל גם בלילה כזית פת מזכיר של ר"ה בבהמ"ז ולא של שבת. ואם לאו מזכיר של שבת לבד : (מ"א קפ"ה) (ט) היה אוכל ביו"ט או בר"ה וחשפה אם לא התפלל ערבית עדיין מזכיר של יו"ט או של ר"ה בבהמ"ז אבל אם התפלל ערבית אפי' מעט"י טוב אינו מזכיר (א"ר סס) :

לשבת רצה וְהִתְלַיְצֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַשְּׁבֵת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה. כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ לְשִׁבְתָּ בּוֹ וְלָנוּחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה בְּמִצְוֹת רְצוֹנָךְ. וּבְרָצוֹנָךְ הָיִינוּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁלֹּא תִהְיֶה צָרָה וְיָגוֹן וְאַנְחָה בְּיוֹם מְנוּחָתָנוּ. וְהִרְאָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּנִתְחַמַּת צִיּוֹן עִירָךְ וּבְבִנְיַן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קִדְשְׁךָ כִּי אַתָּה הוּא בָּעַל הַיְשׁוּעוֹת וּבָּעַל הַנְּחֻמּוֹת :

בר"ה ויו"ט וחוה"מ ור"ס אומר יעלה ויבא (ובשבת אומרו אחר רכב) ולא יאמר מלך רק כי אל חנון ורחום אתה ובר"ה אומר מלך :

ובגנה ירושלים עיר הקדש בְּמִתְהַרַת בְּנִימֵינוּ : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה (בְּרַחֲמֶיךָ) יְרוּשָׁלַיִם. אָמֵן :

ברכת הטוב והמטיב ביבנה תקנוה על הרגלי ביתר :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ תְּעוֹלָם הָאֵל אֲבִינוּ מִלְכְּנוּ אֲדִירָנוּ בּוֹרְאָנוּ גּוֹאֲלָנוּ יּוֹצֵרָנוּ קְדוֹשְׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב לְכָל שֶׁבָּכָל יוֹם נְיוֹם הוּא חַטִּיב

מקור הברכות

בונה ירושלים, כן הוא גם נוסח הגר"א שלא לומר בונה, ברחמינו. דבגמרא מבנין הברכות על שם התימון הזן. על הארץ, בונה ירושלים. ולא בונת ברחמינו, ודלא כהנהגת רמ"א קס"ה ד'. שכי' בשם המורכי לומר ברחמינו. אמנם בפירושי חגאון רס"ג מצאנו ריב"ז. ברחמינו. ועיין עט"ו לפי שהוא מעין פתיחה דרחם, עייש.

אבינו מלכנו כו' במסכת ברכות מ"ט איתא רב פפא אמר צריכה שתי מלכויות לכר מירדה, והחוס' והרא"ש והר"י בשם המדרש כתבו לאמר ג' גמולות, וג' הטבות, ואפילו הכי אינה הוזכרת כבודך דחשבינן לה כברכה קצרה. שמתחלה בשחקנו הטוב ומטיב לא תקנו כלזה הנוסחא אלא חט"ו מלבד, ואח"כ הוסיפו כל אלו הדברים, ומפני שבשעת התקנה לא היתה משכב ארוך לא הקנו בה חתימה, ומה שאמרו במדרש שלש גמולות אחר הזמנסות הוא. ע"ש בחרי"י. ובסדרנו וכן ברמב"ם לא נזכר

סדר ברכת המזון

הַמֵּיב. הוּא מְמִיב. הוּא יִמִּיב לָנוּ. הוּא גִמְלָנוּ. הוּא גּוֹמְלָנוּ.
 הוּא יְגַמְלָנוּ לְעֵד לְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרַחֵם הַצֶּלֶה וְהַצֹּלֶה
 בְּרָכָה וַיִּשְׁעָה נְחֻמָּה פְּרָגְסָה וְכִלְפָּלָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם
 וְכָל טוֹב וּמִקְדָּל טוֹב לְעוֹלָם אֵל יִתְחַנֵּנוּ : הִרְחֵמֵן הוּא יִמְלֹךְ
 עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד : הִרְחֵמֵן הוּא יִתְבַּרֵךְ בְּשִׁמְיָם וּבְאֶרֶץ :
 הִרְחֵמֵן הוּא יִשְׁתַּבַּח לְדוֹר דּוֹרִים וַיִּתְפָּאֵר בָּנוּ לְעֵד וּלְנֶצַח
 נִצְחִים וַיִּתְהַדָּר בָּנוּ לְעֵד וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים : הִרְחֵמֵן הוּא
 יִפְרֹגְסֵנוּ בְּכָבוֹד : הִרְחֵמֵן הוּא יִשְׁבֹּר עָלֵנוּ מַעַל צְוֹאֲרֵנוּ וְהוּא
 יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוֹת לְאֶרְצֵנוּ : הִרְחֵמֵן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרָכָה
 מְרִבָּה בְּפִת הַזֶּה וְעַל שְׁלֹחַן זֶה שְׂאֵבְלָנוּ עָלָיו : הִרְחֵמֵן הוּא
 יִשְׁלַח לָנוּ אֶת אֱלֹהֵיו הַנָּבִיא זָכוֹר לְטוֹב וַיִּבְשֹׁר לָנוּ בְּשׁוֹרֹת

טובות

מקור הברכות

ג' גמולות והטבות, וראה זה אחד הקורא דבר נפלא שבסדרנו וכן בסדר רב סעדיה גאון מסימין „בוכל טוב“. ולא נזכרו חיבות אלו „לעולם אל יחסרנו“ שאנו נהוגים לומר בסוף ברכה זו. ונראה דעת הגאונים כמ"ש חר"י בחירוץ הראשון ששאלו למה אין הותמין בכורך שהרי מטבע ארוך הוא, וכ' בשם רבני צרפת שכל זה ענין א'. כי כלם שמות התואר שהוא מלך משיב וגומל. ואע"פ שאומרים הוא יגמלנו אינו ענין אחר, וגם זה תואר שאנו אומרים שהוא גומל אלינו בכל יום עכ"ל. ותירוצו זה נכון רק אם לא נאמר לעולם אל יחסרנו. כי לעולם כו' הוא ענין הפלה והי' צריך חתימה. ואפ"ל גם נוסחתנו דאל יחסרנו נמי אינה לשון תחינה אלא תיאור נאיב שאינו מחזיר לנו כל טוב.

וכתב חשור שאין לומר תתברך חי לעד אבינו מרכנו. [הנוסח ה' מצאתי בסדר. ספרד בא"י אמ"ה תתברך לעד האל אבינו] שכבר אמר ברך. ואין לומר „האל“ דכבר אמר אלהינו. וגם רבינו ז"ל ליג' להו, ועיין לשון רש"י בברכות שם.

זה נוסחת ברהמ"ז לרבינו רב סעדיה גאון ז"ל בסדרו כתיב.

ברוך אחת ה' אמ"ה הן את העולם כלו בטוב בהן ובחסד וברחמים. בא"י הן את הכל. נדרה לך ה' אלהינו כי הנחלתנו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים וזיון. ועל כלם אנו מודים לך ומברכים את שמך לעולם ועד. בא"י על הארץ ועל המזון. רחם ה' אלהינו עינינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל חיבולך ועל מעונך, ועל ציון משכן כבודך ועל הכית הגדול והקדוש אשר אתה שמך נקרא עליה ומלכות בית דוד מזהרת תחזיר למקומה, וכנה ירושלים בקרב. בא"י בונה ירושלים. אמן. ברוך אחת ה' אמ"ה האל אבינו מלכנו בוראנו גואלנו המלך הטוב והמטיב אשר בכל יום ויום הוא מרבה לחיטיב עמנו, הוא יגמלנו לעד חן וחסד ורעים ורחמים וכל טוב. הרהמן ימלך עלינו לעולם ועד ישתבח נצח סלה. הרחמן יאיר עינינו במאור תורה. ויצליח לנו בכך דרכינו, וישם יראתו לבגד עינינו, ויסיר מחלה מקרבנו, ויער בהושיבו רעתנו, ויהיה לנו עוזר וסומך. יעשה עמנו למען שמו, וישם עלינו שלום. עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום על ישראל. ע"כ **ובדרכי** משה סי' קצ"א מביא נוסח קצר בשם הכלבו וכתב כל זה מצאתי לא ידעתי מי תקנה. ואימת יש לאומרה. כי לא מצאתי בשום פוסק אחר. וכבר נתבאר שכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים לא יצא י"ח, ואפשר דגם הכלבו לא כתבה לצאת בו א"א כדמות הפלה קצרה במקום גדוה חיות ולפטים כו' ואפשר דהיה בברכה קצרה זו ויברכה במקום אונס. ואח"כ יברך ברהמ"ז תתקנה לצאת בו. עכ"ל. ומ"ש שלא נזכר בשום פוסק לא ראה רבינו הר"מ סי' אורחות חיים להר"א

ער. [ולאחר סעודה חייב לטול ידיו וא"צ לברך דאמר רב דימי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן י.] [חולין דף ק"ה] מים ראשונים מצוה וטעונים ברכה מים אחרונים חובה ואין טעונים ברכה, והיכא דברוך מוציא שם שמים לבטלה. ואר"ה ב"א אמר רב [סוטה דף ד' ע"ב] מים ראשונים צריך שינביח

מגן האלף

וממילא אודא לה קושיית התוס' בדף מ"ה שכתבו הואיל ואינו נהנה, אף, לאחריו ל"ב ברוכי, ולמ"ש הרי נהנה הרבה בשתינת שרווח לו והשיב נפשו שלחצו האומא, וגם קושיית הרא"ש שנקשה להגמרא דקאמר למעטו חקתו אומא ודאי למעטו בברכה אחרונה קאמר. דברכה ראשונה פשיטא אנוס הוא ע"ש. לפמ"ש לא מיירי בגמ' שלחצו כ"כ עד שא"י לדבר, ואדברא הגמרא אמתניתין קאי, ועלה פריך פשיטא, והמשנה לא מיירי כלל מברכה אחרונה, ומאי דאמרו בשוטה מים לזמאן, אומר שהכל ר' טרפון אומר בנ"ר, אברכה ראשונה קאי דומיא דשהכל, דולאי לא יברך שהכל לברכה אחרונה, וכ"כ בתוס' ס"פ כ"ח. ורש"י ערוזין י"ד. עי"ש. ועכ"ל דהרא"ש לא ס"ל בזה כהתוס', ומפרש דר"ט דאמר בנ"ר אף בנ"ר קאמר, וקאי אברכה אחרונה, וסגנון המשנה משמע גמי דמיירי שם מברכה לבסוף כמו אכל תאנים כו' דברשא, כנלע"ד לדעת הרא"ש : **שוב** מנאמי באורחות חיים סוף הלכות סעודה שהביא דעת רב עמרם, ומסיים דבחנקתו אומא מנרן לבסוף משום שכבר נהנה, אבל בתחלה לא שאינו שותה להנאה, והוא ממש כמו"ש, אכן לדינא קיי"ל כדעת התוס' והרא"ש, דבחנקתו אומא אינו מנרן אפי' לבסוף. עיין סי' ר"ד :

ער. [י.] מים ראשונים מצוה וטעונים ברכה, אחרונים חובה וא"ש ברכה, הך תיבות, וטעונים ברכה", ואינן טעונים ברכה" ליתא בגמרא חולין דף ק"ה, אלא להגאון ז"ל עלמו מפרש בזה הנפ"מ שבין מצוה לחובה, וכן פירש בתוס' שם בשם בה"ג. הראשונים שהם מצוה משום כך תרומה עוונין ברכה, ואחרונים שהם לצורך אדם משום מלא סדומית אמ"ב, אכן בשם ר"ת כתבו דנפ"מ לענין מלחמת הרשות דפטורים ממים ראשונים, ולא פטורים ממים אחרונים כדאי' בערוזין י"ז, ומסיק שם משום דחובה הוא משום מלא סדומית, ולדידיה אפשר דאין חילוק בהו לענין ברכה, והראב"ד פ"ו דברכות בשם גאונים קדמונים כ' לברך במים אחרונים "על רחיצת ידים" וכתב ע"ז ודברים נכונים הם, והכריע בכוותיהו, אך בדברים יבשים דליתא ידים מזהמות א"צ לברך, ע"ש. אבל אין דעת הגאון כן דלא חילק וכתב סתם שאין לברך, והיכא דברך מוציא ש"ש לבטלה, וכן כ' העור בשמו שאין לברך לא בלשון נטילה ולא רחיצה ולא בטיפה, ונתן סימן ע"ז בשמא נר"ש, ורבינו כ' זאת בחד"ב מסדרנו סי' פ"ג, "דלא מצינו שטיפה ורחיצה כל עיקר רק שמא כשהיו הכהנים רוחצים היו מברכין על רחיצת ידים", עכ"ל :

אך יש להקשות ארב עמרם מדידי' חדידי', דהכא אמר דהואיל והיא חובה א"צ ברכה, ובח"ב מסדרנו סי' א' כתב "המדליק נר של שבת צריך לברך, מה טעם כיון דחובה היא שכן אחריו דלקת נר של שבת חובה", ואע"ג דבמס' שבת בתוס' דף כ"ה כתבו בשם ר"ת להלן דלא דמי למים אחרונים משום דלא הוי אלא להללא בעלמא, ע"ש. מ"מ אין להוכיח ג"כ מלשון חובה דטעון ברכה, ובאין מפרש משמעותא דחובה דר"ל דאין טעון ברכה, וגראה דשם בהלכות שבת לא בא ללמדנו מלשון חובה אלא דהוי חובה ולא מהנהגה דעל מנהג אפי' על מנהג נביאים קר"ל דאין לברך, כדאמרין בכזבה מ"ד לענין חביצת ערבה, דמהגה דרבנן אפי' בכלל לא תסור ליכא כמו"ש רש"י שם, ומדאמר חובה ש"מ דהלכתא היא ויכול לברך, וכמו"ש רבינו בהל' שבת, "ואם תאמר היכן זוגו מלא תסור" אבל חובה דמים אחרונים דליתא מציא והיא חובה רק משום סכנה לא שייך לברוכי, ועמ"ש בהל' שבת בפירושו שם בשם רב האי ז"ל :

סדר רב עמרם השלם

שינכיה ידיו למעלה. אחרונים יא. צריך שישפיל ידיו למטה. שמא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים. ומים ראשונים בין בכלי ובין ע"ג קרקע. יב. אחרונים אין נוטלין אלא בכלי. אמר אביי [חולין דף ק"ה] מריש הזה אמינא האי דלא משו מיא אארעא משום זוחמא, אמר לי מר משום דשריא רוח רעה עליוהו. †

עה. ויכשבו עת מברך המוציא לחם מן הארץ. יג. וחיבא דאיכא קביעותא

מגן האלף

יא. צריך שישפיל ידיו למטה שמא יצאו מים חוץ לפרק כו', הך שמא יצאו כו' אינו טעם להשפלת ידים למים אחרונים, אלא על הנבזה ידים דמים ראשונים, וכן הוא בנמצא סוטה דף ד' ע"ב אמר רב מים ראשונים כו' תניא נמי הכי הנוטל ידיו צריך שינכיה ידיו למעלה שמא יצאו מים כו', וכך נרמז. אנו להגיה בדברי הגאון אחרי תיבות שישפיל ידיו למטה. ז"ל "תניא הנוטל ידיו צריך להגביה ידיו למעלה, שמא יצאו מים כו'. והשאל שמא יצאו מוצא ע"מ ששנינו במס' ידים פרק שני, "הידים מטמאות ומטהרות עד הפרק, נטל הראשונים עד הפרק והשניים חוץ לפרק וחזרו ליד מהוריס". [לפי שאין הידים שניות למצא משקין אלא עד הפרק של יד, וכאן שרק השניים יצאו חוץ לפרק לויכא חשש טומאה] "נטל הראשונים והשניים חוץ לפרק וחזרו ליד טמא" [שכיון שיצאו הראשונים תחלה חוץ לפרק ולא נטלו עד השניים, שאין השניים מטהרים הראשונים אלא עד הפרק, אם חזרו אח"כ ליד טמאה]. ולכן אמרו במים ראשונים שינכיה ידיו למעלה כדי שלא יחזרו ויטמאו. אבל רש"י בפ"ק דסוטה גרס הכי, "אם נטל הראשונים והשניים חוץ לפרק וחזרו ליד מהור, ואינו טמא אח"כ נטל הראשונים חוץ לפרק והשניים עד הפרק, וצריך להגביה משום חשש שמא יטול הראשונים חוץ לפרק והשניים עד הפרק. ע"ש, ורבינו הגאון דלא הזכיר הך חשש שמא יטול השניים רק עד הפרק, נראה שמפרש כפי' הראשון שהזכירו. ועיין בש"ע סי' קמ"ב במשביל או שופך רביעית על כל יד, או רביעית על שתיהן בבת אחת, או שופך ג"פ א"צ לזהר מלהגביה, ובטעמא דמים אחרונים שאמרו שצריך שישפיל ידיו, כתב רש"י במס' סוטה שם כדי שתרד זוהמא שבתבשיל שעל ידיו, והרמב"ם פ"ו כתב כדי שיצא כל כח המלח מעל ידיו. וכתב ע"ז המגדול עז כח המלח היא הזוהמא, ואם ינכיהם יתעכבו בין פינולי אכזעותיו, ע"כ :

יב. אחרונים אין נוטלין אלא ע"ג בלי, אמר אביי מריש הזה אמינא כו', נראה דנפ"מ נמי לדינא אי אמרינן טעמא משום זוחמא או משום רוח רעה, דלטעמא דזוחמא היינו מקילין בספיקא משום ספק דרבנן לקולא, אבל משום רוח חמורא סבבא, ובה א"ש ה"ש הרב דמים אחרונים אינן נוטלין אלא ע"ג בלי, וכ"כ הרמב"ם ושוניאם לא הזכירו דמותר ע"ג קינשא, ובאמת במס' חולין ק"ה איתא איכא דאמר אין נוטלין אלא ע"ג בלי, ואמרי לה אין נוטלין ע"ג קרקע, ואיכא בינייהו קינשא, ופסקו הרשב"א והטור לקולא משום דמידי דרבנן הוא, אבל הרמב"ם פסק כלישנא קמא וכ"כ גם רבינו ז"ל וטעמא משום דחמורא סבבא, וכ"כ הב"ב, וז"ש המג"א סי' קפ"א ס"ק ב' דאין רוח' שורה אלא ע"ג קרקע קאי למ"ד דקינשא שרי, אבל למאן דאמר ס"ל דאיכא סבבא אפי' בקינשא, וגם בש"ע שם לא התיר לטפוך ע"ג עינים דקים שהו' קינשא אלא באם אין לו בלי :

עה. יג. וחיבא דאיכא קביעותא חד שארי המוציא לבלהו כו' ואש"י דלקמן סי' ע"ו בששניהם סופרים כתב שכל אחד ואחד צריך לברך, שאני ברכה דלגסוף מברכה דבתחלה, שכל אחד מרויח בזה ברכה שט"ו כך מותרים ליהנות ולאכול, ולכן אחד מברך לכלם כדאיתא בדף ל"ח בתלמודי דבר קפרא שנתן רשות לאחד לברך, וכן בדף מ"ג במאור אמרו כ"ה אחד מברך לכלם, וכן במוגמר בדף מ"ב שם, אבל

קביעותא חד שארי המוציא לבלהו. יד.] וחד מברך ברכת היין לבלהו. מז.] הבוצע חייב לתן מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד דאמר רבה בר שמואל משום ר' חייא (ה) אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיתן מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד. מז.] והיכא דשארי המוציא ובצע אסור ליה לאישתעווי (ג) מעד דטעים איתה (ג) פרוטה, ואי אשתעי מקמי דלטעום

אותה

מגן הארץ

שנוי נוסחאות והגהות

עה. (ה) ברכות דף נו, ושם הגרסא "אמר רבא" אבל בסוף שכבר אכלו הם שניהם יודעים. שניהם מברכין ולא מנטרשי, כ"כ בתוס' חולין (ג) צ"ל עד. (ג) צ"ל "פרוסה".

בבתי

מכרך לכלם אינו מכרך עד דקציעי, וכ"כ כש"ל קל"ט שנסוף סעודה נפרדין זה מזה, אבל בתחלת הסעודה שיושבין דעתן להצטרף. עוד כ' דכהמ"ז דאו' אין ח' יואל בברכת חיורו, אבל המוציא דרבנן לא אחמר עליהו כולי האי ע"ש. ועיין בשו"ע סי' קס"ו סעיף י"א ובהגר"א שם דהישיבה בשלחן ח' לחוד הוי קביעותא לדיון, ע"ש :

יד.] וחד מברך ברכת היין לבלהו, דברי רבינו ז"ל לא קאי איין שבתוך המזון דבהדיא תנינן שם דף מ"ב ב"ה להם יין בתוך המזון כל או"א מכרך לעצמו, ובגמ' שם אמר בן זומא לפי שאין בית הבליעה פנוי, ופרש"י שאין לב המסוכין אל המכרך, והרא"ש כ' שאפי' יפנה עצמו כדי לשמוע שיאמר המכרך סברי רבותי, נמי לא שפיר עבדי כדאי' בירושלמי שאסור לומר אפי' אסותא בגין סכנתא דשמא יקדים קיה לנפש, וחיישינן שמא יענה אמן, אלא דברי רבינו אמורים ליין שאחר המזון, דתנן אחד מכרך לכלם. או איין שלפני המזון, דק"ל כר"י בדף מ"ג דגם יין בעי הסיבה ומהני ליה הסיבה :

מז.] הבוצע חייב לתת מלח או לפתן בו. בויטרי מעתיק דברי רבינו ומוסיף, ואי לחמא דל"ז לפתן שארי לאתער ול"ז לאיעכוזי, דאמר רבא כו' עד לית דין צריך בושש, ופירוש בושש מלח, דמתרגמינן היאכל ספל מבלי מלח, "מדלא בושש", ולי נראה לשון אחר כמו כי בושש משה. עכ"ל. וכ"כ הרא"ש, ורש"י פי' "בושש עיכוב מלשון כי בושש רכבו, כלומר פת נקיה היא זו וא"ז לפתן". ע"ש ותמהו בם מע"מ וכן המפרש להויערי למה לא הביא קרא דדברי תורה, כי בושש משה. והנלע"ד בזה דבאמת יש לתמוה ל"ל להרא"ש והויערי להביא פירושים על מלת בושש, ומאי נפ"מ בינייהו לדינא, והמחזור כמו"ש הס"ז למאי דאמרינן ח"ז מלח. אינו צריך מלח או לפתן כלל אפי' הם לפנינו, אבל למאי להמתין. ע"ש. והנה מלת בושש או בושש הוא עיכוב יותר מהרגיל, ולמדנו זאת ממה שה"כ "מדוע בושש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו". וידענו מזה, ד"אחרו" משתתף עם אחרית ואחרון בזמן, אבל "בושש" הוא עיכוב יותר מהרגיל. ואמרה, מדוע בושש רכבו, דרכו של סיסרא שהי' דרכו למחר בואו תמיד קודם ביאת כל המרכבות, גם הוא נתעכב מלבוא, ואפי' פעמי שאר מרכבותיו ג"כ נתאחרו, כי גם המה כבר הי' צריכים לבוא, ועמ"ש בזה הרמ"ל. ולכן הביא רש"י קרא דסיסרא שמוה ידענו לשון עיכוב, ור"ל לית דין צריך בושש שא"ז להתעכב עבור לפתן כלל ואפי' הם לפנינו, אבל הקרא דבושש משה לבד אין הוכחה כ"כ, ואפשר לפרשו גם על לשון אחר, וכמו"ש הויערי, ואין ללמוד ממנו אלא שאין לו להתאחר הרבה עבור לפתן :

מז.] והיכא דשארי המוציא ובצע אסור ליה לאישתעווי עד דטעים אותה פרוטה, דין זה כבר נזכר לעיל סי' ע"ב, ולא שאה רבינו כאן אלא משום מאי דאסיק עליה דאי אשתעי מקמי דלטעום הדר מכרך, ומי"מ יש שינוי קצת, דלעיל סי' ע"ב

סדר רב עמרם השלם

אותה הדר מברך. יז.] ואי לא הדר ומברך ואכיל הו"ל המוציא ש"ש לבטלה, דקא אכיל פרוסה בלא ברכה, אבל אי אמר טול וברוך טול ברוך אי"צ לברך, גביל לתורא גביל לתורא אי"צ לברך, משום דכתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת דצורך (א) אכילה המוציא היא] :

עו. יח.] מסיים סעודתיה מאשי ידיה במיא שפיר משום ידיים מזוהמות

פסולות

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(א) בכתי' אמרוקני' דצורך אכילה' וכצ"ל, סי' ע"ב כתב דלא מצטי ליה לאשתעווי עד „דבלע" ליה להתיכה, וכאן כתב עד „דטעים"

אותה פרוסה. וגראה דדעת רבינו ז"ל מסכמת למ"ש השל"ה מובא שם בדברינו לעיל שם טעם ושם קודם שבלע הפרוסה אינו חוזר ומברך, ע"ש. וזה שדקדק רבינו לומר כאן עד דטעים כו' ואי אשתעי מקמי דלטעום הדר מברך, ומשמעות דבריו דאי אשתעי בטר דלטעום אע"ג דלא בלע עדיין אינו חוזר ומברך. ועיין בפרק גיה"נ בפלוגתא דר"י ור"ל דלר"י מחייב באיסורין על הנחת גרונו וכ"פ הרמב"ם פי"ד ה"ג ממ"א, ועיין בירושלמי פ"ה תרומות ה"א שה"י ר"א אומר הלעום כבלוע, אולם המ"א סי' ר"י סק"ט כ' דלא מקרי הנאה אלא כשהוא בתוך מעיו, ולכן טועם ופולט וה"ה לועם ופולט א"צ ברכה. וכ"כ הרא"ש בפ"ב דברכות דמטעמת לא צריך ברכה כיון שאינו נהנה בתוך מעיו, ואפי' בטפי מרביעית אם פולט א"צ לברך, ואע"ג דחשיבה הנאה לענין תענית ע"ש, ועיין כ"מ בפ"א מברכות. וגראה לי לתת סמך לדבריו מסתמא דגמ' דקאמר בדף ל"ה כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כש"כ, ומשמע מזה דהברכה היא דוקא על הנחת מעיו המשביע הרעבון ולא על הנחת גרונו, וגם במה דאסיק אלא סברא הוא כהנאה דהאפי גוגא מיירי, ויש להאריך בענין זה ואין כאן מקומו :

יז.] ואי לא הדר מברך ואכיל הו"ל מוציא שם שמים לבטלה, דקאכיל פרוסה בלא ברכה. הלשון מגומגם דמה ענין במה דהדר מברך שיתקן בזה שלא יהי' מוציא ש"ש לבטלה מברכתו הראשונה, אבל ר"ל דתיתי איסורא בידיה אם לא יחזור ויברך, חדא דהוציא ש"ש לבטלה, וגם אכיל בלא ברכה, משא"כ אם יחזור ויברך אע"ג שא"א לתקן מה שהוציא ש"ש לבטלה שכבר סיים ברכתו, מ"מ לא קאכיל פרוסה בלא ברכה, ואפשר עוד ע"ד שאמרו בירושלמי פ' כיצד מברכין „הדין דנסיב פונגלא ומברך עליו והוא לא אחי לידיה צריך למברכא עליו זמן תנינות, א"ר תנחום ב"ר יודן צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שלא להזכיר ש"ש לבטלה", וא"כ כשחזור ומברך יש תיקון גם לברכתו הראשונה שלא תהא לבטלה שיכול לומר בשכחלו, אבל אם יאכל הפרוסה בלא ברכה ס"ל גמ' דאינו מועיל גם בשכחלו דמעטיו מוכיחים שסומך על ברכתו הראשונה והיא היתה לבטלה, אכן בוטרי העתיק, ואי לא מברך קאכיל פרוסה בלא ברכה". והיא הגרסא הנכונה :

עו. יח.] מסיים סעודתיה משי ידיה במיא שפיר, משום ידיים מזוהמות

פסולות לברכה. בגמרא דף ג"ג איתא : שמן מעכב את הברכה,

כו' כשם שמוהם פסול לעבודה כך ידיים מזוהמות פסולות לברכה. במתניתא תנא והייחוס קדושים זו מים אחרונים, כי קדוש אני זו שמן, אני ה' זה ברכה, ואמר שם ברוך מ"ב לית הלכתא ככל הני שמעתא, וכ' רש"י „אין סלוק סעודה תלוי, לא בגמר ולא בסלוק ולא בשמן אלא במים אחרונים". וכ"כ התוס' פ' כל הבשר דאפי' הרגיל בשמן אין שמן מעכב, ע"ש. ומ"מ במים צריך לעול והם חובה משום ידיים מזוהמות פסולות לברכה, ומטעם זה אסור לעול בחמין דמפספסים ואין מעבירים הוהמא, והאורחות היים מוצא בכ"י קט"ח כתב שם יש לו שמן ערב או יין מנקה בו ידיו, ע"ש ואין לא נהגין בשמן אלא במים, וכל מפקה דמנינו סני, אך מ"מ משמע שמחייב עכ"פ לרחוץ היטב כדי להעביר הוהמא, וזה שדקדק רבינו הגאון לכתוב „משי ידיה במיא שפיר".

והנוטל

טובות ישועות וְנִחְמֹת : תִּרְחֹמֶן הוּא יִבְרַךְ אֶת (אָבִי מוֹרִי)
 בָּעַל הַבֵּית הַזֶּה וְאֶת (אָמִי מוֹרֵתִי) בָּעֶלְת הַבֵּית הַזֶּה : (וְאִם הוּא
 סמוך על שלחן עַמּוֹ תִּרְחֹמֶן הוּא יִבְרַךְ אוֹתִי וְאִשְׁתִּי וְזַרְעִי). אוֹתָם
 וְאֶת בֵּיתָם וְאֶת זַרְעָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם. אוֹתָנוּ וְאֶת כָּל
 אֲשֶׁר לָנוּ כִּמוֹ שְׁנֵתִּבְרַכּוּ אֲבוֹתֵינוּ אֲבִרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב בְּכָל
 מִפְּלָא כָּל כֶּן יִבְרַךְ אוֹתָנוּ כָּלֵנוּ יַחַד בְּבִרְכָּה שְׁלֵמָה וְנֹאמַר אָמֵן :
 בְּמָרוֹם יִבְמָדוּ (עָלֵינוּ) וְעָלֵינוּ זְכוֹת שֶׁתִּהְיֶה לְמִשְׁמֶרֶת שְׁלוֹם
 וְנִשְׂא בְּרָכָה מֵאֵת יי וְצִדְקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְנִמְצָא חֵן וְשִׁבְלָה
 טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם :

לשבת תִּרְחֹמֶן הוּא יִנְחִילָנוּ יוֹם שְׁפָלוּ שָׁבֶת וּמְנוּחָה
 לַחַיֵּי הָעוֹלָמִים :

לר"ה תִּרְחֹמֶן הוּא יַחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה
 וְלִבְרָכָה :

ליו"ט תִּרְחֹמֶן הוּא יִנְחִילָנוּ יוֹם שְׁפָלוּ טוֹב :

לר"ה תִּרְחֹמֶן הוּא יַחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת לְטוֹבָה
 וְלִבְרָכָה :

לסוכות תִּרְחֹמֶן הוּא יָקִים לָנוּ אֶת סֶכֶת דָּוִד הַנוֹפֶלֶת :

תִּרְחֹמֶן הוּא יִנְכְּנוּ לַיְמֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא :
 מגדיל

מקור הברכות

לח"א מלוגיל שגם הוא הביא אותו נוסח. ובב"ח סי' קצ"ב מובא נוסח קצר מהרב ר' נפתלי
 בהסכמת גדולי אטליא לקטנים פחות מח' שנים, או לצאת ברעבד ע"ש. ונראה לענ"ד שבמקום אונס
 יבחר לו האדם בנוסח רבינו סקידה זצ"ל שמלותיו מסולאות בזז, וכל קושיות הבי"ח על נוסח הדי"מ
 מסולקות לפי נוסח הגאון. שמוכיר כאן שזן בטובו ומוכיר ארץ חמדה וכו'. ומאי דק"ל והרי אפי'
 פועלים הדקילו בהן צריכין לומר ברכה ראשונה-כתקונתה, כש"כ בעה"ב, אין זה אלא תימה, דכונת
 חגמרא דלא לכללה בהרי שאר ברכות כמו שכולל בונה ירושלם בברכת הארץ, אבל אין ה"ג שיכול
 לקצרה, וכ"כ בעל דש"א דלא גרע מאלו אמר בריך ררמנא מרי' דהאי פתא דיצא, ע"ש.
וכתב הטור בשם אהיו ר' יחיאל נהגו והארץ בהרחמן בכמה גונוי ולא ידעתי מאין בא להרחות
 בקשה בין ברכת המזון לבושה"ג, אבל הטור כ' שאין בזה משום הפסק ע"ש. ומנהגנו להוסיף
 עוד פסוקים כבז מגדול ישועות כו'.

תפלת האורח לבעל הבית. תרחמן כו', בגמרא ברכות דף מ"ו איתא מאי במרח יתיר' שלא יבוש
 כע"ב בעוה"ז ולא יכלם לעוה"ב, ורבי מוסיף בה דברים ויצלח מאד בכל נכסיו, והיו נכסיו
 ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר ואל ישלט שטן לא במעשה ידיו ולא במעשה ידיו ואל יודק לא
 לפניו

סדר ברכת המזון

בְּהוֹל מִנְדִּיל (בר"ה ושבת ויו"ט וחזה"מ ואומרים מְגִדֹּל) יִשְׁוּעוֹת מְלִכּוֹ
וְעוֹשֶׂה חֶסֶד לְמַשִּׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזָרְעוֹ עַד עוֹלָם : עֲשֵׂה שְׁלוֹם
בְּמִרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ אָמֵן :
יִרְאוּ אֶת יְיָ קִדְּשׁוּ בִּי אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו : כְּפִירִים כָּשׁוּ
וְרַעְבּוֹ וְדוֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יַחְסְרוּ כָּל טוֹב : הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי
לְעוֹלָם חֲסִדוֹ : פוֹתֵחַ אֶת יְדֵי וּמַשְׁקִיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן : בְּרוּךְ
הַיֵּגֶב אֲשֶׁר יִבְטֶה בֵּינֵינוּ וְהִנֵּה יְיָ מְבַטְחוֹ : נֶעֱר הֵייתִי גַם זִקְנָתִי
וְלֹא רָאִיתִי צָדִיק נֶעֱזֵב וְזָרְעוֹ מְבַקֵּשׁ לֶחֶם : יְיָ עֲזֵר לְעַמּוֹ יִתֵּן
יְיָ יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם :

סדר תפלת מנחה

(רה"ה) (ה) אומרים אשרי וחס"ק ושמ"ע וחזרת הש"ץ ותחנון (חזן בימים שא"ל תחנון) וק"ש
עם תתקבל ועלינו וק"י. ויכוון לומר קודם תפלת מנחה פ' התמיד ופטום הקטורת. (סי'
רל"ד) : (ג) אם יש לו מים צריך ליטול ידיו לתפלה אפי' אינו יודע בהם שום לכלוך, אבל
לא יברך ענט"י. (סי' רל"ג) :

סדר קריאת שמע שעל המטה

ראוי לכל ירא שמים שקודם הליכתו ליטן יפשפש במעשיו שעשה כל היום ויפרט בעבירות
המנוסים כגון הניפות שקרים לזנות לה"ר ואם ימצא שעשה עבירה יתודה עליה ויקבל עליו
שלא לעשותה יותר. כי סליק לפוריא לימא כמה זימני שרי לכל מאן די צערן וימחול בלבו
לכל מי שחטא כנגדו שלא יענש שום אדם על ידו ויאמר זה :

רַב־שָׁמַע הָרִינוּ מוֹחַל לֹכַל מִי שֶׁהַכְּעִים וְהַקְּנִיט אוֹתִי אוֹ שֶׁחָטָא כִּנְגְדִי בֵּין בְּגוֹפִי בֵּין בְּמַמּוֹנִי בֵּין
בְּכַבּוּדִי בֵּין בְּכָל אִיֶּזֶר לִי בֵּין בְּאוֹנִם בֵּין בְּרִצּוֹן בֵּין בְּשׁוּגָה בֵּין בְּמוֹזֵר בֵּין בְּרִבּוֹר בֵּין בְּמַעֲשֵׂה
בֵּין בְּמַחֲשָׁבָה בֵּין בְּהִרְהוּר בֵּין בְּגִלְגּוֹל זֶה בֵּין בְּגִלְגּוֹל אַחֵר לֹכַל בְּרַיִשְׁרָאֵל וְלֹא יַעֲנֵשׁ שׁוֹם אֲרַם בְּסִבְתִּי
הֵי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵי שְׁלֹא אֲחַטָּא עוֹד וְזִמָּה שֶׁחָטָאֹתִי לְפָנֶיךָ מִחוּק בְּרַחֲמֶיךָ הִרְבִּים
אֲבָל לֹא עָל יְדֵי יִסּוּרִים וְחַלְלִים רַעִים. וְהָיוּ לְרִצּוֹן כִּי :

אל

מקור הברכות

לפנינו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם. ע"כ. וזה נוסח רבינו סעדיה
גאון. הרחמן הוא יברך את כֵּל הַבֵּית הַזֶּה וְאֵת הַבֵּית הַזֶּה וְאֵת אֲחֵינוּ וְחֻבְרֵינוּ הַמְּסוּבִין בְּכָאן בְּחֹרֶה
מְרֻבָּה, בַּחֲכֻמָּה מוֹפְלָאָה, בְּחֹן, בְּעוֹשֵׁי, בְּכַנִּים עוֹשֵׁי תוֹרָה, מְקִיִּימֵי מִצְוֹת בִּישְׂרָאֵל כְּמוֹ שֶׁבֶרֶךְ
בֵּיתוֹ שֶׁל אֲבִרָהם אֲבִינוֹ כֵּן תַּחֲבַרְכוּ בְּכָל. וְכֵן וְהִי"ר שְׁלֹא תִבּוֹשׁוּ וְלֹא תִכְלְמוּ, לֹא תִבּוֹשׁוּ בַּחֲזוֹרָה וְלֹא
תִכְלְמוּ בַּמִּצְוֹת, לֹא תִבּוֹשׁוּ בַּעוֹז' וְלֹא תִכְלְמוּ לַחַי הַעוֹז' ב. וְתַצְלִיחוּ מֵאֵד בְּכָל נִכְסֵיכֶם, וְהָיוּ נִכְסֵיכֶם
מַצְלִיחִין וְקָרֻבִין לַעֲוִי, וְלֹא יִמְשׁוּל שָׁטָן בַּמַּעֲשֵׂה יְדֵיכֶם, וְלֹא יוֹדֵק לְפָנֵינוּ וְלֹא לְפָנֵיכֶם שׁוֹם דְּבַר
רַע. הַרְהוּר עֲבִירָה וְעוֹן מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם. מִמּוֹרֹם יִלְמְרוּ עֲלֵיכֶם זְכוֹת, וְעַל כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל תִּהְיֶה
יִמְשַׁמֶּרֶת שְׁלוֹם, עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל. ע"כ.ל בסדרו כתי' אוקספורד.

פסולות לברכה. יט.] והנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא סבך ברכת הוימוק, דאר"ה בר אשי אמר רב, [ברכות מ"ג א'] כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מוזמן לברכה. ותיבך לנטי' [ברכה] משום דכתיב שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. כ.] ושומץ את הכוס מבפנים ומבחוץ. וימוגנו מלא ומברך ברכת המזון. אי הוי חד או תרין סבך ברוך אתה ה' הון את העולם וכולו. כא.] אם הם שנים סופרים ואין אחד גדול ממנו חייבים

שגן האלף

יט.] והנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא סבך. כטור סי' קפ"א כתב שאם המסובין רבים עד חמשה מתחילין מהגדול שמכר והוא נוטל תחלה, ואם יותר מתחילין מן הקטן עד שמגיעין לחמשה שלא נטלו, ואז מתחילין מהגדול שהוא המכר, והוא ברייתא ערוכה שם בדף מ"ו, ובמאי דאמר שם מסייע ליה לרב דאמר כל הנוטל ידיו באחרונה מוזמן לברכה, פרש"י אותו שנוטל בתחלת חמשה האחרונים קורא תחלה, ע"ש. ותימה על רבינו שלא הזכיר זאת, שוב ראיתי שכן תמה המעי"ט גם על הרי"ף ורא"ש שלא העתיקו הך ברייתא, אבל אישתמיט ממנו לשעה דברי הכ"מ פ"ז מברכות על מ"ש הראב"ד שם הוא השיג על הרמב"ם שלא הזכיר דמתחילין מן הקטן עד שמגיעין לחמשה, וכתיב ע"ז י"ל דמתניתא איתנא בימיהם שכשנעל ידיו מסלקין מיד השלחן מלפניו, אבל השתא שאין מסלקין השלחן מלפני מי שנוטל ידיו, אפי' הם מאה, גדול נוטל תחלה כדי שלא ישב וידיו מזהמות, ע"ש. ונראה שם דעת רבינו כן :

כ.] ושומץ את הכוס מבפנים ומבחוץ וימוגנו מלא. בנמרא דף נ"א איתא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה כו' והטור העתיקם בס' קפ"ג. אך רבינו לא הזכיר משום דאר"י אנו אין לנו אלא ארבע, חי, מלא, שטיפה, הדחה. תני, הדחה מבפנים שטיפה מבחוץ, וזה שכתב רבינו וישטפנו מבפנים ומבחוץ. ובפירושא דהי ומלא, ישנן שיטות חלוקות. משום דקשיא הא דאמר ריב"ז דף ג' מודים במים לר"א בכוס של ברכה שאין מברכין עד שיתן לתוכו מים, ובאן אמרינן דלרף שיהא חי, ולכן פירש רב אלפס שמוזנו בברכת הארץ להודיע שבה א"י, אבל הקשו עליו הרא"ש ותר"י דלפירושא א"א להיות מלא, דמוניה הוא אחד תלת, ועד ברכת הארץ לא יהי' בו אלא רובע רביעית. ולכן פי' ר"ת שהיה מוזג קצת, ומוזג ולא מוזג נקרא חי, וכשמגיע לברכת הארץ ימוגנו כדינו, והשתא ל"ק הא בעינן מלא כיוון שאינו חסר כל כך בברכה ראשונה, [לשון תר"י] ורש"י פי' שמוזנו במים לאחר שנתנו בכוס חי, ופירש הטור את דבריו דאחי לאפוקי שלא ימוזג בכלי אחר, וימוגנו בכוס של ברכה. ומ"ש, "ובברכת הארץ" פרש"י שמוסיף שם עליה, והנה מ"ש רבינו "וימוגנו מלא" ולא הזכיר שמוסיף עליו בברכת הארץ, ומשמע דבעי' שיהי' מלא מתחילה יקשה עליו כמה מקיים מצריך שיהי' חי, דהא אפי' לפרש"י מבטי' לי' להוסיף בברכת הארץ, ורבינו כתב דיהי' מלא בתחלת המוזגה, ואפשר דמפרש כהי"מ המובא ברא"ש דהי אכלי קאי, ופירושו שיזיה שלם ולא פגום, אבל לא נזכר דבר מזה בדברי רבינו. ולכן נראה דמפרש כפרש"י וס"ל דמוזנו "מלא" במים לאחר שנתנו בכוס חי, ומ"ש בנמרא ובברכת הארץ קאי אשטור שכשהגיע לברכת הארץ הי' עושה עטור, אבל לדידן לא מיעכב משום דא"ר יוחנן אנו אין לנו אלא ארבע. ואע"ג דכתבו בתוס' שם דר"י לא פליג אהך דנותנו לימינו משום דהוא עמנו אמר ראשונים שאלו, במלא מהו שתייע לימין ואר"א הואיל וראשונים איבעי להו אן יעבד לחומרא, והראב"ה כ' כיון דאמוראי בתראי קפדו נמי אשאר לית הלכתא כלל כר"י, וכ"כ הטור, וגם דעת הרשב"א הוא להכתילה בעינן כל הנהו עשרה דברים, מ"מ רבינו הגאון לא ס"ל הכי, וגם הרמב"ם ז"ל לא העתיק אלא הך ד' ותו לא :

כא. אם הם שנים סופרים ואין אחד גדול הימנו כו' ואם אחד סופר ואחד

סדר רב עמרם השלם

חייבים כל אחד ואחד לברך. ואם אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא.

דלא מחייבי בברכת זימון פחות (ה) [פחות] מתלתא :

עו. והאיך מברכין ברכת זימון, אם הם שלשה או ארבעה, או חמשה עד

תשעה, מתחיל המברך ואומר **בג.** נברך שאכלנו משלו

(ה) ובטובו חיינו. ועונין הם ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ועונה המברך

ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. **בג.** ומגלן דהכי, דתנן [נרכות מ"ט] כיצד

מזמנין בשלשה אומר נברך שאכלנו משלו, ולא קא משני תנא אלא בעשרה

דקא משטמיט וקא תני בעשרה אומר נברך לאלהינו, והכי אמרי משמיה

דמר

מן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

עו. (ה) מיוחד.

בור כו'. לכאורה מרישא דמלתא משמע שאם

אחד גדול מחבירו אפי' השני נמי יודע

לברך מ"מ גדול מזכר, והדר מסיק דדוקא

באחד בור אז הסופר מזכר, ולכן נראה

דהאי בור לאו דלא ידע כלל לברך ברהמ"ז קאמר, דא"כ פשיטא דלא מזכר דהא לא ידע,

אלא גם בדידע נמי סופר מזכר, וכ"כ הרב בשמ"ק דעדיפא לזאת בברכת סופר בעונה

אחריו אמן, או שומע דשומע בעונה, יותר ממה שיצא בברכת עמלו, ואפי' בלא זמון ברכת

סופר עדיפא. ומיהו דוקא כשהסופר אכל אכל לא כו', ואע"ג דמדינא אע"ג דלא

אכל מפיק, דבהמ"ז לאו ברכת הנהנין הוא שאם יצא אינו מוציא, רבנן עשאוה כעין ברכת

נהנין לפי שבאה על הגאה, ע"ש :

עו. **בג.** נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, כן הגרסא בכת"י שלפנינו, אבל

בכת"י אמריקני ובויטרי ליתא לבטובו חיינו, וכבר תמה בב"ח

סי' קצ"ב על מה שנהנין לומר כן במלכות פולין ואשכנז וליתא זאת במשנה ובגמרא, ורש"ל כתב

דמנהג נכון הוא שלא יבא נראה שמברך לבדו שאלו משלו, וכן משמע גם מהש"ס לפירוש

הרי"ף שאלו הם המברך חוזר לומר ברוך שאכלנו, ותיפוק ל' דחוזר כדי לומר ובטובו

חיינו. והביא עוד ראיה מהרב הרי"ר בראיוני ע"ש, אך ה"ב והט"ז חלקו על דבריו, וע"י

שנוי הנוסחאות האלו שכתב"י אלו הגנו רואים שכבר היה בזה מו"מ כל תורה גם בדורות הראשונים,

ועמ"א שכתב דלין מחזירין אותו אם אמר ובטובו חיינו מאחר שרש"ל יבא המנהג כטו"ט ע"ש :

בג. ומגלן דהכי דתנן כו'. הלשון מנומנם וז"ע מאד, ובויטרי אות ס"א ליתא בזה"ל :

ומגלן דהכי הוא דתנן כיצד מזמנין בעשרה אומר ברוך אלהינו שאכלנו,

והכי אמרו משמיה דרב ביבי בריה דרב שמואל דהכי היה בעשרה. ופירש המבאר הגרס"ה

דר"ל מגלן דדוקא מנ' עד ט' אמרינן שאכלנו משלו דתנן בעשרה אומר ברוך אלהינו שאכלנו

ולא קתני משלו, והכי אמרו משמיה דרב ביבי דהכי היה בעשרה פירוש דלא אמרינן משלו,

וגתכיון למ"ש בדף נ' אר"ה בדרי' לא אלא בג' לליכא דלא קתני משלו, וגרסא אחרת הו'

ש"ס מוכחא מלתא כדתנן כו' על המזון שאכלנו ופרש"י דלא קתני משלו, וגרסא אחרת הו'

להמחבר בשם האמוראים עכ"ל. ופירושו תמוה, דעיקר חסר מן הספר פתח דבשלשה אומר

ברוך שאכלנו משלו ולא הזכיר כלל דבעשרה אינו אומר, וא"כ כששאל מגלן דהכי הוא ע"כ

כל שאלתו אשלשה לאומר משלו, ולפירושו ז"ל ששאל מגלן דבעשרה אינו אומר, וגם אם נדחוק

לפרש כדבריו ע"פ הכתי' שלנו, בנרסת הויטרי אי"א בשם אופן להעמידה :

אך יותר נלע"ד לפרש דשאלתו הוא מגלן דבשלשה אינו מברך בשם, דפשטות דברי

המשנה שם אפי' דמחויב להזכיר ש"ס גם בשלשה, דליתא שם בשלשה אומר נברך, בעשרה

נברך לאלהינו, אחד עשרה ואחד עשרה ריבוא, במאה אומר נברך לה' אלהינו, ריה"ג אומר

הכל

דמר (ג) רב ניסי בריה דרב שמואל (ג) דכר הוה בי עשרה. כד.] ההוא דמזמן צריך למיטר נברך (ד) לאלהינו שאכלנו משלו, ולא מבעי ליה למיטר לאלהינו, מ"ט משום דכתיב שירו לה, גדלו לה, זמרו לה' בלמ"ד, וגבי ברכה אשכחן דכתיב ברכו את ה', ויברך דוד את ה', ברכה בלמ"ד (ה) אשכחן, וכן הלכה :

ברוך

מנן האלף

שנוי נוסחאות ותנחות

(ג) בויטרי סי' ס"א הגי' "רב ביו"ב" (ג) בויטרי שם : "רהכ"ו. והוא ט"ס (ד) צ"ל "אלהינו" (ה) צ"ל "לא".

המשנה יותר נראה דכלהו דבי איתין כריה"ג, והך דאחד דעשרה, ר"ל דעשרה ועשרה ריבוא כללו מזכרי בשם, וההבדל בינותם רק דבמאה אומר לה' אלהינו, ובאלף מוסיף אלהי ישראל, וברבוא מוסיף עוד, וע"ז בא רע"ק לחלוק משום מה מצינו דבמ"ב דאחד מרובין ואחד מועטים שוים לומר "ברכו את ה'" א"כ גם במועטין דשלשה ס"ל דמבטי להזכיר שם שמים, וכיון דהלכה כר"ע מהזכיר ממילא גם בשלשה צריך להזכיר את ה', וכזה אפשר לתת קצת טעם לחלומי של הנזיק ר' יעקב ממרוש ששאל מן השמים בשאלת חלוס מובא בשב"ל כשענין ברוך שאכלנו משלו אם צריכין הזכרה ומלכות והשיבוהו אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ וגו' ואם לא תמליכיהו כמה תברכיהו. ע"ש. ועו"א הגאון שאינו כן, וגם השב"ל כ' אין משניחין דדברי חלומות, ולא בשמים היא, כי הוא נגד הגמ' ע"ש, וכתב "ומנלן דהיך הוא דתנן כו' ולא קמשי תנא אלא בעשרה כו', דרך בעשרה קא שני תנא לומר לברך לאלהינו, ובשלשה לא הזכיר לברך בשם, וע"כ דבבא דאחד עשרה הוא אליבא דרע"ק כדאיתא בגמ' אבל בג' גם רע"ק מודה דאינו מברך בשם, ואתיין דברי הגאון בלי שום דוחק, וגם גרסת הויטרי אפ"ל על דרך זה ע"ש, ואחרי כתיב זאת מלאתי בשנות אליהו שכתב בקינור דברים א' עשרה ואחד עשרה ריבוא אומר בשם. אך החילוק כו' והוא ממש כפי מ"ש, והודות לאל שכוונתי לדבריו, אך הפלא שקבע במשנתו מה שהוא נגד דברי הגמ' וההלכה :

כד.] ההוא דמזמן צריך למיטר נברך לאלהינו עד ברכה בלמ"ד לא אשכחן.

הך לאלהינו בלמ"ד הוא ט"ס וצ"ל אלהינו, וכ"כ התוס' דף מ"ט בשם ר"ע, והמפרש למחזור ויטרי כ' וז"ל : ק"ל הא כתיב "ברוכים אתם לה'". ומלאתי בפרדס לרש"י שעמד בזה, ע"ש. ולא ידעתי קושייתו דשם אין הברכה אליו ובדרך רך שם ברוכים לפניו ושפיר ידק שם למ"ד, ובפרט למ"ש הב"ח סי' קצ"ב בטעם דברי הגאון דשיר והודאה כמו הודו לה' גדלו לה', פירושם הודו לפני ה', גדלו לפני ה', שירו לפני ה', כי לא יתכן לומר שירו אותו הודו אותו, ושייך שפיר לומר בלמ"ד, אבל ברכה שאותו עצמו יתעלה הוא מברך כמו"ש ישמעאל בני ברכני לא שייך שם למ"ד ע"ש, וברוכים אתם לה' גמי ר"ל שברוכים לפניו, וכיו"ב מצינו הרבה פסוקים שה' יכול להקשות מהם לפי סברתו כמו [רות ג'] ברכה את לה'. [שמואל טו'] ברוך אתה לה'. ובגמתי' י"א ומשלי יו"ד י"א, וגרסה דזהו גמי כוונת הפרדס סי' צ"ג דאמר : הכי אמרינן משמי' דרב ניסי דבי הו עשרה כו' צ"ל נברך אלהינו כו' והא ברכה אשכחן בלמ"ד דכתיב ברוכים אתם לה' לא תקשי דהתם לא מצי למימר בעינן אחר עכ"ל וכונתו כמו"ש, ודברי הפרדס לא באו אלא לדחות קושיתו, ולא לסיוע לדבריו :

אלא דק"ל דגם בברכה לה' מצינו למ"ד, [בדברי הימים א' כ"ט] "ויברכו כל הקהל לה', ומלאתי להרב בית נתן שעמד בזה, וכתב דגרסת ה"ס ישן הוא באמת בלמ"ד, וכן העתיק הרמב"ם בפירושו וכן עיקר, דגם אם אומר "את ה'" הוראתו כמו למ"ד, דח"ו לחשוב

סדר רב עמרם השלם

עת. בה. ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם חזן את העולם כלו
(ה) בטוב בחסד וברחמים, נותן לחם לכל בשר כי הוא
זן ומפרנס לכל, (ב) והכין מזון לכל בריותיו בא"י חזן את הכל. **נודר** לך
ה' אלהינו על ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת את אבותינו, ועל
בריתך ששמת בבשרנו, על תורה שנתת לנו, על חיים [והסד] וחן ומזון שאתה
[מלוח אותנו] בכל עת. **ועל** כלם ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים את
שמך, יתברך שמך תמיד עלינו לעולם ועד בא"י על הארץ ועל המזון. **רחם**
ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ציון משכן כבודך, ועל מלכות בית דוד

משיחך

שנוי נוסחאות והנהגות

מגן האלף

ע.ה. (ה) בכתי א' בעבור שמו הגדול' לחשוב שהוא סימן הפעול דלון בו יתב' שנוי והתפעלויות כו'. ע"ש. ולע"ד חלילה לחסוד
(ב) בכתי א' והחקין, את כל הגאונים שגעלם מהם הפסוק ההוא, בכתי
ויותר יש לו לתמוה שגעלם מהם לשון המשנה
עלמה שהם עסוקים בה, דתנן במאה אומר כו' באלף אומר נכרך לה' אלהינו כו' וכן בריבוא,
שכלם הן כרכה בלמ"ד בכרכה לה':

ולכן נראה להגרסא הגנונה הוא מ"ש הרא"ש ותר"י, שכתבו ל"ג נכרך לאלהינו דגני
שיר והודאה כתיב למ"ד, שירו לה', הכו לה', גדלו לה', אבל גני כרכה כתיב
במקלות כרכו אלהים, כרכו עמים אלהינו, ולא חייתי קראי דכרכו את ה', ויברך דוד את
ה'. ור"ל דכרכה בלמ"ד בשם דלהינו לא אשכחן, אבל בשם הו"ה ודאי לאשכחן למ"ד,
ומצי למימר ג"כ לה' אלהינו כדאיתא במשנה, אלא דלא מצעי ל' למימר לאלהינו גרידא
בלמ"ד. וטעמא דמלתא ג"ל דבקרנן כתיב „זוכה לאלהים יחרס בלתי לה' לבדו", ואמרו
בספרי ר' יוסי אומר כ"מ שנאמר קרבן אומר ביו"ד ה"י, שלא לתן פתחון פה למינים.
ובסוף מס' מנחות אר"ש בן עזאי בא וראה בפרשת הקרבנות שלא נאמר אל אלהיך אלהים
אלא י"ה שם המיוחד, ואמרו, ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד, ור"ל שאסור לבוין בקרבנו
לשום כח שבעולם. וכן בתפלה וברכה אסור לבוין לשום כח ומדה ממדותיו יתברך, דהוי
קנון בנטיעות, וכבר האריך בזה בס' הנחמד נפש החיים, ולכן לא מצאנו למ"ד בשום מקום
שמוזכר שם שם אלהים שיהי' משמעו שעובד מתפלל ומברך לכה ומדה ממדותיו יתברך,
מש"כ אם מוזכר את השם המיוחד אין קפידא בזה, וכן אם אומר אלהינו בלא למ"ד אותו
יתעלה עלמנו הוא מברך, והדברים נכוחים למבין :

עת. בה. ברוך אתה ה' כו' עיין מקור הברכות מה שכתבתי שם : **ומה** שכתב

בנוסחת הגאון, „ומלכות ב"ד מהרה תחזיר למקומה, ומלוך עלינו אתה
לבדך", קשה לעי"ד דבברכות דף מ"ט אמרו דהטוב ומטיב לרבים שתי מלכויות [אבינו מלכנו,
והמלך הטוב]. יודע ודבונה ירושלם, וש"מ מה דבבונה ירו' ליתא לא אבינו מלכנו ולא
ומלוך, ובש"כ למ"ש דלאו אורח ארעא להזכיר מלכות שמים למלכות ב"ד, וכ"כ הטוב"ש
האומר מלכותך ומלכות ב"ד עושה שאין להשוות כו', ובנוסח הגאון מצינו כעין לשון זה,
ואפשר כיון שאומר „ומלוך עלינו אזה לבדך" שא"י, וצ"ע. שוב מצאתי בשטה מקובלת ברכות
מ"ט שכתב וי"א מכאן שא"א „והקס מלכותך" בבונה ירו' כו' דא"כ וואי קאמר לאו אורח
ארעא דלא לאדכורי מלכות שמים הא אדכר ליה, ואינה ראיה, דמלכות שמים הוא כשמתליכו
בברוך, אבל במאי דאמר והקס אין זה מלכות שמים, כו'. ויב' שרונים להוכיח דא"א מלכות
בשם כרכה הסמוכה, והוקשה להם כמה ברכות [שבי"ח כמו מלך ממית, וכדומה] וי"א דלא
הקפידו

משיחך, ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו, אבינו מלכנו כו.] רוענו
 זונינו פרנסנו וכלכלנו. והרוח לנו מהרה טבל צרותינו, ואל תצריכנו ה' אלהינו
 לידי מתנת בשר ודם שמתנתם מעוטה והרפתן מרובה, כי בשם קדשך הגדול
 והנורא בטחנו, ויבא אליהו ומשיח בן דוד כהיינו, ומלכות בית דוד משיחך
 מהרה תחזור למקומה, ומלוך עלינו אתה לבדך והושיענו למען שמך, והעלנו
 לתוכה ושמחנו בה. כו. **בנחמה** לי ולא נכוש הוא זה, ובשבת נאמר,
 ובשבת מתחיל בנחמה, ומסיים בנחמה, וחותם בנחמה, (ג) בהתימה ונחמנו.

לפי

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) בכתי' א. "וצריך להזכיר". הקפידו חכמים ככך, עכ"ל, וכ"כ הרא"ש
 בתוספותיו דחכמי ישראל שסדרו הזכרות לא בכ"י

דקדקו שלא לומר מלכות באמצע ברכה, כיון שאינו אומר מלך היזול, כמטבע הזכרות הצריכות
 מלכות לא קרי להו מלכות, עכ"ל. ועיין בשה"ל אות ק"ז שצריכין להזכיר מלכות שמים
 ובית דוד ובנין ביהמ"ק, לפי שישראל כפרו בשלשון ואין גנאלין עד שיבקשו שלשון, וכן
 בתפלה. מכאן לנדיקוס זו מלכות שמים, בונה ירו' זה בנין ביהמ"ק, קרן ישועה זה מלכות
 :ב"ד :

כו. רוענו זוננו פרנסנו, נוסח זה נזכר בירושלמי שבת פרק אלו קשרים. תניא אסור
 לתבוע צרכיו בשבת. ר"ז שאל לרחצ"א מהו מימר רוענו זוננו פרנסנו

בשבת, א"ל טופס ברכות כך, וע"ש בק"ע לזריך שלא ישנה מנוסה חול כדי שלא יתבלבל.
 ועיין במד' ויקרא פרק ל"ד, ובתראי הוכיחו מזה שאין לשנות הנוסח, וכן הרב הירחי כ'
 לומר רחם בזכרת ארץ אפי' בשבת, לטופס של רוענו זוננו ברחם נאמר ולא ביהמנו :

כו. בנחמה לי ולא נכוש הוא זה, ובשבת נאמר ובשבת כו. הלשון כלו
 מנומנס וצריך להניחו אך מתחלה נאיע הענין, שנינו נחם' ברכות מ"ט,

ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה, ואומר קדושת היום באמצע, ופרש"י בנין ירושלם קרי
 נחמה, כל היכי דמתחיל בין רחם בין נחמנו. ולפירושו א"ל להתחיל ולסיים בשל שבת, אלא
 אומרה כמו בחול, ומזכיר של שבת באמצע, וכ"כ התוס' יש שמתחילין בנחמנו, והותמין
 בנחמת ציון ובנין ירושלם כו', ומנהג שטות הוא המשנה ברכות של חול, ע"ש. והרב אלפסי
 כתב : מתחיל בנחמה שאומר נחמנו ה' אלהינו בציון עירך, ומסיים בנחמה שאומר והעלנו
 לתוכה ונחמנו בה, כי אתה הוא בעל הנחמות, בא"י מנחם עמו ישראל בציון ירושלם. וכ"כ
 הגר"א קפ"ח סק"ה שכן עיקר. ובמהזור ויטרי אות פ"ג כתב לא שיתחיל בלשון נחמה ויסיים,
 כי מה יתרון לשנותה בזההל ובוסף וכנגד מה, אלא דברכת בונה ירושלם נקרא נחמה כו'.
 וה"נ גבי ר"ח שמתחיל בעבודה ומסיים בעבודה, ואומר מעין המאורע באמצע וכי תעלה על
 דעתך שיטנה ברכת ראה מכמות שהיא. אבל בסדרים כת"י, אחר שהביא דברי הויטרי שהיא
 דעת רש"י כתב, מאלף והעתקתי. ואני אומר לא על חנם נאמר לשון זה מתחיל בנחמה כו'
 והוא לפי שהשבת יום מנוחה ונחמה מעין עוה"ב ומעין ימות המשיח, הפכו את המטבע לפתוח
 ולסיים בנחמה דוגמת ימות המשיח, דכתיב ב' כאיש אשר אמו תנחמנו וגו'. לפי שכל המטבע
 לשם שבת נתקן. עכ"ל. והוא כדעת הר"ף, אבל רובא דרבנותא ס"ל שאין לשנות, ובין בשבת
 בין בחול יכול לומר נחמנו ולסיים מנחם ישראל בציון ירושלם, דבנין ירושלם הוא נחמת
 ישראל, וכן דעת הרמב"ם בפ"ב וכ"כ הגאון רבינו סעדיה בפירושו למס' ברכות, הא"י נחמה
 רחם הוא, דלא תימא בשבת יאמר ראה והחליצנו ויחתום מקדש השבת אלא פותח ברחם וחותם
 בנחמה בונה ברחמיו את ירושלם עכ"ל :

וגם דעת רבינו הגאון נראה כן וכנוסה שהזכיר להלן אות ע"ט, ובשבת אומר, רחם כו'
 ובנה ירושלם עד כי אתה הוא בעל הנחמות, ברוך אתה ה' בונה ירושלם" אלא דס"ל

דעכ"ס

סדר רב עמרם השלם

לפי שאמרו (ד) בנחמה פותח בנחמה וחותם בנחמה. ברוך אתה ה' ברוך בונה ירושלים. כמ"ל ועונה אמן. דאמר רב נטרונאי גאון זצ"ל, אין מנהגי בישיבה ולא בבבל כלה לומר בברכת המזון בכרכה רביעית אמן במהרה בימינו.

אלא

שנוי נוסחאות והנהגות

מן האלף

(ז) בכ"ז א' חכמים.

דעכ"פ נריך להזכיר בשבת בסמוך לחתימה

לשון נחמה כמו שכתב בנוסחתו, ראה כו' וכנה

ירושלם כו' וגרסה בנחמה כי אתה הוא בעל הנחמות, בא"י בונה ירושלים, ובחול לפי

נוסחתו אינו מזכיר רק, ושמונה זה בנחמה לעולם ועד ולא נבזש, בא"י בונה ירושלים :

וזה שאמר, ושמונה זה בנחמה לי' והוא ר"ת לעולם ועד, וכאן כאן חסר תיבה אחת, ובחול

וצ"ל, ובחול הוא זה, ובשבת נאמר, כלומר ולענין שבת נאמר, מתחיל בנחמה

ומסיים בנחמה וחותם בנחמה, ונריך להזכיר בחתימה ונחמנו' והוא כנוסח שהזכיר בס' ע"ט

שאומר, וגרסה בנחמה, כי אתה הוא בעל הנחמות ברוך כו' :

כתב, ויענה ירושלים. עיין מקור הכרכות :

כמ"ל, ועונה אמן. דאמר רב נטרונאי כו'. לכאורה אין שייכות להא דאמר רב

להך דנריך לענות אמן בבונה ירושלים, והנלע"ד בביאור הדברים עפ"ם דבד

מ"ה תני הדא כל העונה אמן ה"ז משובה, ותני הדא ה"ז מנוגה, הא בבונה ירושלים הא

בשאר ברכות, אביי עני ליה בקלא כי היכא דלשמעי פועלים ולקומי, רב אשי עני בלחישא

כי היכא דלא לזלולי בהטוב ומטיב ע"ס. וכתבו תר"י אית דבעי מומר שהעונה אחרי בונה

ירו' משובה, כדי לחלק בין ברכות של תורה לברכה רביעית שהיא דרבנן, ואין זה נכון

בפירוש משמע בירושלמי שלא בבונה ירו' בלבד אלא ה"ה בסוף שאר ברכות כו', וגם בתלמוד

שלנו נראה כן דאמרין אביי עני לי' בקלא כו' ור"א עני בלחישא כו', ואם כדברי האומר

שעונה אמן אחר בונה ירו' כדי לחלק בין ברכות של תורה להטוב ומטיב, ורב אשי שלא

הי' רואה לחלק שלא הי' רואה דלא לזלולי פועלים, למה עני בלחש לא יענה כלל, א"י שהוא

סוף ברכות ונריך לענות אמן, עכ"ל. ודבריו בלתי מובנים דאכתי אפשר דר"א עני כדי לחלק

בין דאורייתא דלרבנן ומשום שלא יכירו פועלים ויזלולי עני בלחש, וגרסה דזו סברא פשוטה

דלא שייך עניית אמן על ברכות עצמן כיון דכבר ברח למה לו לומר אמן שענינו כמו הכרכה

עצמה, והרי הוא כמדרך שתי פעמים, ובאומר שמע שמע דמשתקין אותו והוא מנוגה ובור,

אמנם כדי להראות שהוא סילוק עיני, מצינו כה"ג בכל סיום ספר מספר תהלים, שנאמר

שם ברוך ה' מסיים אחריו אמן, או אמן ואמן. אך הי"א דמפרשי כדי לחלק בין ברכה

לברכה עעמייהו רק משום פועלים שיקומו לעבודתם ולא יתבטלו, ולפי"ז שפיר אקשו תר"י

אר"א דהי' רואה שלא יזלולי, דלא יענה כלל, וע"כ משום דס"ל בבונה ירו' הוא סוף ברכותיו,

אכן אכתי יש לומר דבזמנם שזיו פועלים ולא איצטרכו למומר העומ', הי' הסיום אללס

בונה ירושלים, וגם ר"א לא ראה לשנות ממנהג הקדמונים שנהגו קודם שנתקן העומ' והיו

עונים בסוף ברכות בבונה ירו', אבל בזמנינו דליכא פועלים, ועוד שאנו שוכרים אותם על דעת

שהיו מתפללים ומזכרים בשאר כל אדם, כמוכא בכ"י קצ"א בשם הגמ' לכאורה א"צ לענות

אלא אחר סוף כל הברכות שהוא העומ', דאין חילוק בין ברכות דאורייתא דלרבנן, להכי מוכיח

הגאון ז"ל מרב נטרונאי דאמר אין מנהגי בישיבה לענות אמן בברכה רביעית, וע"כ ס"ל

דעומ' לא נחשב לסוף ברכות דברהמ"ז, דלא נתקנה אלא בפני עצמה, וראי' לזה דהא

פותחת בברוך, ואס"ד דנתקנה מתחלה לבהמ"ז הי' ברכה סמוכה להברכה, א"י דלא נתקנה

מתחלה אלא אשינוי יין וסמכיה אה"כ לבהמ"ז, וכיון שהיא רק ברכה אחת אין לענות אמן

עליה, וסוף ברכת מזונו הוא רק בונה ירושלים דעני אמן אחרים :

ומדברי כל הגאונים נשמע לענות אחר ברכת עצמו בסוף ברכותיו, וכ"כ הרא"ש לענות

אמן בישבתה ויהללך וסוף י"ח. וגאל ישראל, והכ"י בשם רלב"ח כתב דה"ה

אחר

סדר רב עמרם השלם

קפד

אלא. ברוך אתה ה' אלהינו ל. אבינו מלכנו גואלנו אדירנו יוצרנו אדון נשמתנו קדושנו קדוש יעקב, המלך הטוב והמטיב שבכל יום ויום הוא מטיב עמנו, הוא גומלנו הוא יגמלנו לעד לחן ולחסד ורחמים וכל טוב. **הרחמן** יפרנסנו בכבוד, הרחמן יתברך בשמים ובארץ, הרחמן ישתבח לדור דורים, יתפאר לנצח נצחים, יאיר עינינו במאור תורה, הרחמן יצילנו מחליים רעים, הרחמן יצילנו מיסורים רעים, הרחמן יצילנו ממיתה משונה. הרחמן יצילנו מדינה של גיהנום, הרחמן יצילנו מחבוט הקבר, הרחמן יצילנו מן העניות, הרחמן יצילנו מחלול השם, הרחמן יצילנו מגזרת כל מיני שמד, הרחמן יצילנו מכל צרה וצוקה, הרחמן יצילנו מכל מיני פורעניות, הרחמן ישים עלינו שלום. **עושה** שלום במדומיו היא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל. ואומר: **מלכנו** אלהינו יחד שמך בעולמך, יחד מלכותך בעולמך בנה ביתך ושכלל היכלך ושכח עדתך, עשה למען שמך עשה למענך ולא למעננו, חושיענו ימינך ועננו, הרחמן יוכנו לשני המשיח למוכה ולברכה ולהי העוה"ב. **נא** לא בעי למיכר מלכנו לחיי, דכי תקינו רבנן לא תקינו אלא חוק, ועל הארץ, ובונה ירושלם, והטוב והמטיב :

עט. ובשבת מברך (ה) הון ועל הארץ בית מקדשך ורחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך כולו ער מהרה תחזיר למקומה, ואומר **לא. רצה** והחליצנו ה' אלהינו במצותך ובמצות יום השביעי הגדול והקדוש הזה בקדושתו ובמנוחתו, ובשבת בו ונגזר בו כמצות רצונך, ואל תהי צרה ויגון ביום מנוחתנו. כי באהבה גדולה נתת לנו

לנו

שנוי נוסחאות והנהגות

בזמן האלף

אחר שומר עמו ישראל ופורס כוכב שלום,

וראציה מביא ירושלמי דאמר, רב אמר כנון

עט. (ה) ציל "הון".

צ"ל

חילין תלתא עוגה חמן אחר ברכת עצמו הכושר בעמו ישראל בזהבה, ואזכר עמו ישראל, ובונה ירושלם בין בתפלה ובין בזהמ"ז, ובירו' שלפנינו ליתא. והאז"ז סו' ק"ז מעתיקו ופתח ג"כ לא מצאתי אותו בירושלמי שלפני ע"ש, אמנם ה' ידוע לראשונים. וכן מצאתי בסדר רב סעדיה גאון לענות חמן אחר הכושר בעמו ישראל, חולם מנהגנו כדברי התוס' דף מ"ה שכתבו בשם ר"מ וה"ג י"מ בכל ברכה ובכזה כמו ישתבח. ופוק חזי מה עמא דבר שלא נהגו לענות חמן אלא אחר בונה ירושלם, דברהמ"ז, ע"ש. ועיין בכו"ע סו' נ"א ובהנ"ל, ובסו' רע"ו בהנ"ל רמ"א ע"ש :

ל. אבינו מלכנו בו. עיין מקור הכרכות. וצ"ע שלא הזכיר כאן מלך העולם דהא צריכה ב' מלכויות לזכר מדידה עיין ברכות דף מ"ט :

עט. לא. רצה והחליצנו ה' אלהינו בו. נזכר בויקרא רבה פל"ד, ועצמותיך יחליץ, ובמיט, כד"א והלכה נעלו, וייוון, כד"א חלוצים תעבדו, ושייב,

כד"א חלוצי ה' מחדש רע, מכאן קבעו חכמים לומר רצה והחליצנו בשבת, עכ"ל. ולשון החליצנו נזכר ג"כ במגלה ערובין ל"ט ר' דוסא בן הרכינס אומר העובר לפני התיבה צו"ע של ר"ה אומר החליצנו ה' אלהינו את יום ראש השנה הזה בו' ולא הודו לו הכמרים, ע"ש :

וכר"ה

בז

סדר רב עמרם השלם

לנו, ומלוך עלינו כי אתה הוא לבדך והושיענו למען שמך, ובנה ירושלם עיר קדשך במהרה בימינו, ונראה בנחמתה כי אתה הוא בעל הנחמות ברוך אתה ה' בונה ירושלם. (ג) ל.ב.] ובכ"י הכי הם, פותח בברכה ג' בשבת וזכר כאמרי מהרה תחזיר למקומה ואמר אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבוא יגיע ויראה ישמע ויפקד ויזכר וזכרוננו וזכרון אבותינו, וזכרון ירושלם עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך, וזכרון עמך כל בית ישראל לפניך, לפלטה למוכה לחן לחסד ולרחמים ביום ראש החדש הזה. זכרנו ה' אלהינו בו לטובה, ופקדנו בו לברכה, והושיענו בו לחיים, בדבר ישועה ורחמים, וחוס וחננו ורחם עלינו והושיענו כי אל מלך חנון ורחום אתה, וגומר כל הברכה :

ויחיד כי מברך, הכי מתחיל, ברוך הוון את העולם כלו, וגומר ארבע ברכות כי דכתיבא. ויך"ט שחל להיות בשבת או ר"ח או חולו של מועד, צריך להזכיר החליצנו ויעלה ויבא, כל או"א בפני עצמו, ובברכה שלישית פותח בנחמה, ואומר רצה והחליצנו תחלה ואח"כ יעלה ויבא ל.ג.] מפני שתדיר ושאינו תדיר קודם, ומסיים בנחמה, וכך מנהג בשתי ישיבות. (ג) :

פ. לד. ת"ר [יומא דף ל'] הלכה בסעודה ארם יוצא (ה) לשתי ידיו ונכנס, דבר עם חבירו] (עד כאן ספר כתיב יד ב"מ ונלדפס ממנו) והפליג נוטל

מנן האלף

שני נוסחאות ונהגות

ל.ב.] ובר"ח הכי הוא פותח ברכה ג' בשבת כו'. במס' שבת כ"ד א' תני ר' הושיעא ימים שש בהם קרבן מוסף כנון ר"ח וחולו של מועד כו' אומר מעין המאורע בעבודה כו'. ויש בהן הזכרה בברכת המזון. והנה לא פירש הזכרה זו מה היא, אבל במס' סופרים פ"ט מפורט שאומר יעלה ויבא בצונה ירושלם ע"ש, וכתבו בתוס' במס' שבת ט"ז, משום דיעו"י תפלה, תקנוה בצונה ירושלם דהוא נמי תפלה, וצ"ח תקנוה בעבודה שהיא תפלה לשוכ לירוש'. ע"ש :

ל.ג.] מפני שתדיר ואינו תדיר קודם, [ונחיס פ"ט] כל התדיר מחבירו קודם את חבירו ויליף שם מקרא :

פ. לד. ת"ר "הלכה בסעודה". כלומר הלכה זו אמרו [אחר ששפף בה נלוות, רש"י, וצריך לזכור ענין, כמו

(ג) צ"ל "ובר"ח". (ג) וזוהי נוסח ברכת האורח לפי סדר רבינו סעדיה, הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה ואת הבית הזה ואת אחינו וחברינו המסובין בכאן, בתורה מרובה. בהכמה מופלאה, בהון, בעושר, בבנים עושי תורה, מקיימי מצות בישראל, כמו שברך ביתו של אברהם אבינו, כן תתברכו בכל, וכן יהי רצון. שלא תבושו ולא תכלמו, לא תבושו בתורה, ולא תכלמו במצות, לא תבושו בעוה"ז ולא תכלמו לחיי העוה"ב, ותצליחו מאד בכל נכסיכם, ויהיו נכסיכם מצליחין וקרובין לעיר, ואל ימשול שטן במעשה ידיכם, ולא יודקק לפנינו ולא לפניכם שום דבר רע, תהיה עבירה ועון, מעשה ועד עולם, ממרום ילמדו עליכם וזכות ועל כל בית ישראל תהא משמרת שלום עושה שלום במרומיו כו'.

פ. ככת"א "להשחין מיס נוטל לידו אחת" ותיבות, לשתי ידיו" ליתא שם וצריך למוחקם. ג"א

בהלכות סעודה, רש"י] "נוטל ידו אחת" [אחר ששפף בה נלוות, רש"י, וצריך לזכור ענין, כמו

נוטל שתי ידי ונכנס, כשהוא נוטל אל ימול מבחיון, אלא נכנס ויושב במקומו ונוטל. (ב) [והטביח] מחזיר [על האורחים]. אר"ה ל"ש אלא לשתות אבל לאכול נוטל מבחיון ונכנס, מידע ידעי דאנינא דעתיה. אר"נ בר יצחק אנא אפילו לשתות נמי מידע ידעי דאנינא דעתאי :

פא. לה. [ומאן דאכיל כזית מיחייב לברוכי דאמר רב חייא ב"א [נכנס ל"ה ע"כ] אני ראיתי את ר"י שאכל כזית מליח וברך עליה תחלה וסוף, אלמא כר"מ ס"ל דאמר עד כזית, ולענין איצטרופי אפילו לא אכל עמהם אלא גרונרות אחת ולא שתה עמהן אלא כוס של יין מצטרף. אבל (ה) לאפסוקי רבים י"ח עד דאכיל כזית דגן, אע"ג דאיכא עובדא דשמעון בן שטח (ג) דעביד לנמרה הוא דעביד, הכי אמר רחב"א אר"י לעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. (ג) :

מאן

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנחות

כמו מי שנגע במקומות המכוסים או חיכל בראשו בתוך הסעודה, עיין סי' קס"ד, מ"א, אבל י"א דנס שס א"ל לברך, ואם לא שפף א"ל לטול. [הפליג נוטל שתי ידי] [שהסיה דעתו, וידיים עסקניות]. [והטפית מחזיר על האורחין] [פח שיוצקין ממנה מראה אותה להודיע שנטל ידיו. רש"י, ורמב"ם גרס "מחזיר פניו" אחר שנטל ידיו במקומו כי אין מחזיר פניו אחר שנטל ידיו פניו להם]. לא שנו אלא לשתות

(ב) ג"א "והטפית" וכן הוא בכתי' ב"ב. **פא.** (ה) צ"ל "לאפסוקי". (ג) בכתי' א' "דרשחא ואסיק. הא קאמרינן [ברכות דף מ"ח] ר' שמעון בן שטח דעביד לגרמיו" כו'. (ג) בכתי' א' ומוחבינן ומשנינן ומסקינן להוציא רבים י"ח עד שיאכל כזית דגן. צ"ל

דרך ארץ לטול על השלחן, וחזר לאחוריו כדי לטול, מחזיר א"ח"כ פניו להם. [שרגילין להאריך בשתייה אחר המזון. ואע"ג דהנוטל ידיו לפירות ה"ז מנסי הרוח, מיהו צריך לטול שמא יתן פרוסה לתוך פיו. רש"י] "אכל לאכול" כו' :

פא. לה. [ומאן דאכיל כזית מחזיר לברוכי דאמר ר"ה ב"א כו'. במנהג דף מ"ה איתא עד כמה מוזנין עד כזית, ר' יהודה אומר עד כביצה, ובגמרא שם דף מ"ט משמע דעד כזית ר"מ תני לה, ופרקי' והא איפכא שמעינן לענין חמץ ובשר קדש שזכר שם לו חמץ בשעה שהלך לשחוט פסחו, דר"ת ס"ל כביצה ור"ה ככזית, אר"י מוחלפת השיטה, ואב"י אומר לא תיפוך ע"ש, וכ' התוס' דלפי מה שמחליף ס"ל לר"ה ככזית, ור"מ ור"ה הלכה כר"מ דהא קום ליה ר' יוחנן בשיתיה, דאמר אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן וכן לעיל גבי שאכל כזית מליח ע"ש, והגאון ר' ישעיה ברלין בשאלות אורח נ"ז תמה דלכריהם כמה שהוכיחו מר' יוחנן דלשיטתו חזיל דמוחלפת השיטה, ופסק שפיר כר' יהודה בכזית, אבל אב"י דלא מחליף הא ס"ל דלר"ה כביצה, וכן ראיתי בהנהגות לזית חן שמקשה זאת בפירושו על הראב"ה, ולא היה למראה עיניהם דברי התוס' ר"ה, שהוסיף בהעתק דברי התוס' תיבות אלו : "וגם אב"י דלא מחליף לא אשכחן דפליג על פסקא דא", ור"ל דאב"י לא בא אלא לדחויי דא"ל לומר מוחלפת השיטה, אבל לא אשכחן דפליג על פסקא דרחב"א מסמי' דר"י שם לברך עד כזית, ומה שהקשה המהרש"א מג"ל להתוס' דר"י מחליף הא דברכות, דלמא אחר מוחלפת השיטה על ההוא דפסחים דר"ה ס"ל התם כביצה, ל"ק כלל דא"כ לא היה ר' יוחנן מברך אכזית מליח תחלה וסוף כיון דר"ה ס"ל כביצה, וכבר פסק הוא עצמו בערובין מ"ו דר"מ ור"ה הלכה כר"ה, וכן כ' הגאון בעל שאלת שלום ובעל לזית חן

סדר רב עמרם השלם

לו. ומאן דעאל ומשכח אינשי דכרוך רפתא וקא מברכין מבעי ליה למיעני בתרייהו כי דאמרינן [נרות דף מ"ה] בא ומצא כשהן מברכין מה עונה אחריהן רב זכיד אמר: (ד) מלך ה' המבורך, (ה) רב פפא אמר אמין. ואמרינן לא פליגי, אשכחינהו דקאמרי נברך אמר אי הוא [נמי] ברוך ה' המבורך. אשכחינהו (ו) דקאמרי ברוך (ז) איהו [נמי] אמין, ותו מפרשינן לה למילתא על אינש מעלמא גבי דקא מברכין ברכת המזון אי בתלתא אינון עד פחות (ח) מעשרה, אי אשכחו (ט) [למאן] דמברך דקאמר נברך שאכלנו משלו כדאמרי אינהו ברוך שאכלנו משלו, יימר איהו בהדיהו ברוך [ה'] המבורך לעולם ועד, ואי בעשרה וקאמר המברך נברך לאליהו כד

עאנו

שנוי נוסהאות וחנחות

מן האלף

(ד) צ"ל "ברוך". (ה) "לעולם ועד". (ו) "עני". (ז) חן. וכל מה שכתבנו נראה כן בדעת רבינו אמר". (ח) "חד" ובצ"ל, (ט) בכח"י ב"מ, למאן דמברך נברך לאליהו וענו איהו ברוך אליהו. חזרו

להוכיח זאת מדר"ה צ"ל שראה את ר"י שאכל כזית וברך, ומפני שחייב י"ש לפקפק דלמא ר"י לשיטתו עבד הכי ואזני פליג עליה, וכדאמר לא תיפוך, להכי מסייס הגאון ז"ל, "ומותבין ומשיגין ומסקין להוציא רביס י"ה עד שאכל כזית דגן, ור"ל דמסקין שם, "אתמר נמי א"ר הונא בר יהודה משמי' דרבא כו', להוציא רביס י"ה עד שאכל כזית דגן. והך מימרא דר"ח משמי' דרבא אתמר דבתראה הוא, א"כ אפי' תימא דאזני פליג אפסקא דר' יוחנן, מ"מ רב חנן משמי' דרבא פליג עליה וקיי"ל כוותיה, וזה ראי' שאין עליו תשובה ותימה שהגאונים לא הביאום: **ורענין** אשטרופי דסני בנרגרות אחת סתם הגאון ולא חילק בין שלשה לעשרה, ומשמע דסני בזה להצטרף אפי' לשלשה, ודלא כהר"ף שכתב לבי שלשה עד שאכל כזית דגן, וכבר חלק עליו הר"ש ותר"י וכתבו דבגמ' לא העמידו שום חילוק לענין צירוף, ומשמע דדיון אחד להם, וכן נראה בשיטת הגאון ז"ל וכן קיי"ל להלכה:

לו. ומאן דעאל ואשכח אינשי דכרוך רפתא כו', שם בגמ' דף מ"ה, ומ"ש שונה אחריהם, ברוך ה' המבורך" אין הגרסא כן בגמרא, אלא רב זכיד אמר "ברוך ומבורך", וגם הוא תימה רבתא שזכיר שם שמים בשלשה, ובגמרא שם אמרו דבציר מעשרה לאו אורה ארעא למדכר שם שמים, ונראה שהוא טעות המעתיק שמצא כתוב לפניו שיאמר "ברוך הוא המבורך" וכעין שכתב הבה"ג מובא בתוס' שם, שיאמר "ברוך הוא ומבורך שמו תמיד לע"ו. ובעשרה יאמר ברוך הוא אלהינו ומבורך" ע"ש, וטעה לחשוב על תיבת ה"ה" שזה שם הוי"ה ב"ה, ומה שכתב הגאון, "ותו מפרשינן לה" ג"כ ט"ס וז"ל, "ומפרשינן" למילתא על אינש מעלמא, וכן פרש"י שם אחד מן השוק בא ומצא ג' כשהן מברכין, ור"ל אינש מעלמא דלא אכיל מתתלה בדהייבו, דאי אכיל בדהייבו וילא ואח"כ בא ומצאן כשהן מברכין, מברך כמותם "ברוך שאכלנו משלו". דכל מה דאמר הגאון בזה ותו מפרשינן קיינו, הך מה שכתב לעיל מיניה, ולכן אין לגרוס, "ותו", אבל אם לא אכל עימהם, רק שמאלן צעת הזימון לכד אומר "ברוך ומבורך" כו', ואפשר נמי דקאמר ותו מפרשינן לה על אינש דעלמא, להודיענו החדוש מאי דאסיק אה"כ דבעשרה עונה בשם ואע"ג דלא אכיל בדהייבו, אומר ברוך ה' ומבורך אע"ג דלא נזכר זאת בגמרא, וכ"כ התוס' בשם ב"ב ע"ש, ויש עוד חדוש בדבריהם. במש"כ "אע"ג דענו ככר" ולא שמע מן המברך מ"מ עני בתרייהו אמין" ומשמע דאפי' לא שמע מהם שם שמים, כיון שיועד איזה ברכה הם מברכין לא הוי אמין יתומה, ועיין במ"ש בואת שאחר זה, דבגדון דידן כשהלה לא נהיה לכ"ע לא הוי אמין יתומה ע"ש: ומאן

עאנו אינהן ברוך אלהינו שאכלנו משלו, יימר איהו בהריהו ברוך אלהינו המבורך לעולם ועד, ואי עאל ואשכחניהו דקא ענו כבר ולא שמע מן המברך עני בתריהו אמן :

פ.ב. לז. ומאן דקאי בבי כנשתא אחורי שלוחא דצבורא מחויב לכווני דעתיה. ובתר דקחתים שליחא דצבורא, על כל חותם ברכה וברכה ליהוי עאני אמן. [לח.] דהכי אמור רבנן מאי דכתיב אמונים נוצר

מגן האלף

פ.ב. לז. ומאן דקאי בבי כנשתא כו' מחויב למכווני דעתיה כו'. מלשון זה וכן ממה שאמר אח"כ, "אומר השליח ברוך כו' והם עונים אמן", משמע דאי לא שמע מהש"ך הברכה ואפי' כבר התפלל ויאל י"ח בעצמו אסור לו לענות אמן, לכיון דלא שמע הברכה הויא אמן יתומה. וכ"כ הב"ח בדעת רבינו העור סי' קכ"ד שהעתיק דברי רבינו אחרי דברי רב כהן דקא משום דהסכים לדבריו ע"ש. ומקור הדברים הוא בירו' ס"פ א"ד איזבו אמן יתומה אר"ה דין דמחייב לברוכי ועני דלא ידע למה הוא עני, ועפ"ז פירש רבינו נסים גאון מ"ש בפ' החליל שבאלכסנדרי של מצרים היו מניפין בסודרים כשהגיע עת לענות אמן, דמייירי בקריאת ס"ת ולא בתפלה, או בדבר שהש"ך מוסיף הזכור י"ח. וכן מפורש בירושלמי בימה של עץ באמצע, עמד א' 'לקרות בתורה' הממונה מניף בסודרין ועוין אמן, והתוס' במס' סוכה נ"ב מיייתי לי' בשם הערוך, ובתנן, ורב כהן דקא גאון אחר חייב צבור לשמוע ולשמוע כל ברכה מפני הש"ך ואח"כ יענה ע"ש. וכ' הב"ח דרב כהן דקא מפרש הירו' שאפי' כבר התפלל נתיחייב בברכה קרינן לי', כיון דחייבים הזכור לשמוע ולשמוע וההוא שהי' מניף בסודרין לא חייירי אלא בקריאת ס"ת, דליכא חיובא כלל לשמוע הברכה. וכן כל כיוצא בה כשהמברך נהנה והוא אינו נהנה ואינו מחויב כלל בברכה, התם לכול לענות אמן יתומה, [ועיין מזה בלות הקידוש] אבל בתפלה אע"פ שכבר התפלל, מ"מ כיון שחייב לענות אמן בכוונה ובאמונה, אם אינו יודע לאיזה ברכה הוא עונה אינה באמונה, ע"ש. ועיין ראב"ה סי' קכ"ט שמהם אפירוש רבינו נסים דגם קה"ת גמי חיובא לזכור ע"ש. אבל הב"י סי' קכ"ד כ' אע"פ שתקנו לקרות בתורה בזכור, הברכות לא לזורך צבור נתקנו ע"ש :

לח. דהכי אמור רבנן כו'. הוא במדרש שוהר טוב קפ"י ל"א. ומה שאמרו זאת על העונה אמן ולא על המברך עצמו, כתב ע"ז במנורת המאור נר ג' כלל ג' פכ"א, שהמברך אומרם לפעמים בלי כונה בהיות הדבר שגור בפיו ולא בלבו ע"ש. ועיין פרישה קכ"ד סק"ז, ועיין תשו' הרא"ש כלל ד' שכתב אם אין ט' בביהכ"ג המכוונים לברכה הש"ך, קרוב בעיני דברכת ש"ך לבעלה, כי נתקנו ברכות לש"ך לאומרים בעשרה ולענות אמן, ועב"י בשם תשובת הרמב"ם לענין ברכות ש"ך בקול רם אפי' כלם בקיאים. ובלל כונת האמנים הם אלו : א) כמו"ס רבינו הגאון כאן סי' פ"ב ע"פ אמונים נוצר ה' שמאמינים בשבחו של מקום מה שהש"ך אומר, וכוונה זו נרדף לכיון. בכל ברכות הקצרות, וברכת הנהלול וההודאה, וזהו אמן של האמת דברים שהוא מאמת ומקיים הברכה ששומע. ב) בברכות שיש בהן הודאה ובקשה כמו כל ברכות האמצעיות, נרדף לכיון אמן, ויאמן, שהוא אמת שהקב"ה הוין הדעת, ורוצה בתשובה, וכולה, וכן יעזור וישמע בקשתנו ויסייענו בינה, ויסייענו ויחזירו בתשובה שלמה, ויסלח לנו, וכדומה בשאר הברכות. ג) בדברים שאין בהם אלא תפלה ובקשה כמו ביתגדל, ובהרחמן שבנהמ"ז, והדומה לזה כמו ביחדשהו, וביעלה ויבא, הדיב רש"י בשם רבו ר"י בר יקר ביוטרי סי' תש"ח שיש לענות, וכן אמר ירמיה' "אמן בן יעשה ה'", ויהי' הכוונה שם **יאמן**, ובכל אלו אין לענות אחר ברכת עצמו, דלא ליהוי ברכתו שני פעמים. אבל יש עוד מין אמן... להורות גם סילוף עיני וכמו שסיים דהע"ה כל

סדר רב עמרם השלם

נוצר ה', אלו שהן עונין אמן באמונה. אומר השליח ברוך מחיה המתים והם עונים אמן ועדיין לא ראו תחיית המתים ומאמינים שהקב"ה מחיה המתים. אומר השליח ברוך גואל ישראל והם עונים אמן ועדיין לא נגאלו, ואם תאמר נגאלו, (ה) [ואע"פ שחזרו] ונשתעברו, ומאמינים בהקב"ה שעתיד לגאלם ועונים אמן. אומר השליח בונה ירושלם ועדיין היא בחורבנה ומאמינים הקב"ה עתיד לבנותה ועונים אמן, הוי אמונים נוצר ה', מאמינים ועונים נוצר ה' :

פג. לט. [ותניא] [ברכות מ"ז] אין עונים לא אמן הטובה, (ה) ולא אמן קצרה, ולא אמן יתומה, ולא ירוק ברכה מפיו, בן עזאי אומר העונה אמן (ג) הטובה יתחטפו ימיו, קטופה יתקטפו, (ג) שפתיו, (ד) קצרה יתקצרו ימיו, יתומה יהיו בניו יתומים, ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו, ומאן דעני אמן ליעני בכל כחו, דאמר ר"ש בן לקיש **מ.**] [שנת דף קי"ט] כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן, שנאמר פתחו שערים

ויבא

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

פב. פג. (ה) "חזרו". כל ספריו מספר תהלים בתיבת אמן, ואע"פ שאינו יוצא שם מכלל האמנים האמורים למעלה, מ"מ מפני סילוק ענין יכול לאמרו אפי' על ברכת עזמנו, וכן אנו נוהגין בברכת בונה ירושלם :

פג. לט. [ותניא] לא עונין לא אמן הטובה כו'. נראה דגרסת כתי"י נ"מ דגרס נמי, "ולא אמן קטופה" נכונה. וכדמסיים בן עזאי קטופה יתקטפו שנותיו, וכ"ג בבלי דף מ"ו ובירו' ס"פ א"ד, והנה רבינו כ' נמי, "ולא אמן קצרה" ובגמ' ליתא, ופירוש אמן קצרה, כתב בשמ"ק שממחר קריאתה, ועל הטובה פירש שנחפו לענות קודם שיגמרו המצות, ורש"י פירש הטובה שקורא האל"ף בחטף, וקטופה פירש שמחסר הנו"ן, ואמן יתומה שלא שמע הברכה ועיין בזה שם, ורבינו סעדיה גאון בפירושו למס' ברכות כתב על אמן יתומה שאינו יודע על מה היא אמורה, וכבר כתבנו מזה לעיל, אלא שאינו מבוחר בדברי הגאון כמאן ס"ל אי כרש"י או כר"ן גאון, ועל הטובה פירש רס"ג שהוא ממחר לאומרה, ועל קטופה כ' "אחת בין הברכות" וכ' המבאר דר"ל שעונה על ברכה א' מו"ח ברכות ואינו יודע איזה היא, ואמן יתומה היא שאי' כלל על מה היא אמורה אם על י"ה ברכות או שארי ברכות ע"ש. ואין טעם בדבריו הלא בין כך וכך הוא בכלל אמן יתומה. אבל נראה דר"ל שמצינו בברכה אחת כמה שבחים וברכות נכללות בברכה אחת ומחוייב לענות בסוף הברכה, ואסור לו לקטוף שבה וברכה אחת ממנה לענות עליה במקום שלא תקנו חז"ל :

מ. [כל העונה אמן בכל כחו וכו']. בשבת דף קי"ט איתא אריב"ל כל העונה איש"ר בכל כחו קורעין לו גז"ד, והא"כ אמר ארשב"ל כל העונה אמן בכל כחו, ואח"י שאלו מאי אמן כו'. ושאלתם תמיה דודאי אמן הוא האמנת דברים, כמו אמן כן יעשה ה' דירמי' כ"ה או קבלה, או שבועה כמו שארז"ל, ונס למה שאלו רק במקום זה ולא במס' ברכות שזכר שם הרבה מודעי אמן. אולם לגרסת רבינו שגרס ממהלה לדרשב"ל והא"כ לדרשב"ל, יתכן שאלתם יותר ששאלו מאי אמן, משום דשנינו במס' תענית דף י"ב אין עונין במקדש אלא ברוך שם כבוד מל"ו, ובמדרש ואחנהן איתא כשעלה משה למרום שמע למלאכי השרת שמקלסין אותו בברוך שם כבוד מל"ו כו'. עד אל תתקשטי בו אלא בנשמה, לכך אנו אומרים בחשאי בכל השנה לבד

ויבא גוי צדיק שומר אמונים, אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן. אריב"ל כל העונה אמן יהא שמייה רבא בכל כחו קורעין לו נזר דינו שנאמר בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה', מה טעם בפרוע פרעות משום דברכו ה'. ר"ה בר אבא אמר ר"י אפילו יש בו שמין ע"ז מוהללין לו, כתיב הכא בפרוע פרעות וכתוב התם (ה) כי פרעו אהרן לשמצה בקמיהם, הלכך צריך אדם לענות אמן יהא שמייה רבא בכל כחו, (ו) [והם] הכי נמי אמן בכל כחו. מאי אמן, אמר רב חנינא אל מלך נאמן :

סדר תפלת המנחה.

פד. א. [וכשמגיע עת תפלת המנחה] נוטל ידיו וא"צ לברך. ואם אין לו מים למול ידיו אם יודע שיש מים לפניו עד (ה) [ארבעת] מילין ימתין עד שיגיע למקום מים, ויטול ידיו ויתפלל.

ואע"פ

מגן האלף

שנוי נוסהאות והנהרות

(ה) לפנינו בגמרא איחא כי פרוע הוא" (ו) נמחק. לשומר שחשאי שלא יתקנאו המלאכים, וגרסה דבשלון תרגום אנו רשאים לומר

פד. (ה) "ארבע"

בשכמל"ו אפי' בקו"ר, כמו שאנו אומרים קדיש בקו"ר לפי שהוא בלשון תרגום, וכבר הזכרנו לעיל סי' י"ז אות ו' דאיש"צ מברך לעולם ול"ע. הוא תרגום של ברוך שם כבוד מלכותו לע"ו, ואנו אומרים בקו"ר לפי שאין מלאה"ש מכירין בלשון ארמית, ויוצא מזה דאיש"ר הוא אמן שבמקדש, שהיו מזכירין אותו בקו"ר, ולזה שפיר פריך בגמרא על דברי ריב"ל דאמר כל העונה אמן יהא ש"ר כו' מאי אמן, ור"ל כיון דאומר יש"ר דהיינו אמן שבמקדש, למה לי' למימר "אמן" ומתוך שיש בו כוונה אחרת, אל מלך נאמן :

ומ"מ פשטות הדברים לא משמעין כמו שכתבתי, וראי' לזה דבמס' סנהדרין קי"א גבי קטן מאימתי הוא בא לחיי העוה"ב תנא בשם ר"מ משעה שיאמר אמן, ושם פריך נמי בגמרא מאי אמן ואמר "אל מלך נאמן". וכן דברי הגאון ז"ל שאמר "הלכך צריך אדם לענות אמן יש"ר בכל כחו, והוא ה"ע אמן בכל כחו", ועלה מסיים, "מאי אמן אר"ה אל מלך נאמן", ומשמע דגם על אמן גרידא שאל מאי אמן, אלא העיקר כמו"ש רש"י בסנהדרין שם היכן משמע קבלת ארחת שמים כשעונים על כל ברכה וברכה. וה"ל כמה שאמר בכל כחו אין הכוונה הגבוהה כה, אלא ר"ל בכל כוחותיו, ושאל במאי יוכל לכיון יותר מהאמנת דברים שמאמין כמה שאומר המברך ועונה עליו, ומתוך שמהרהר בשעה שאומר אמן שהוא אל מלך נאמן. וכמו"ש שם בתוס' במס' שבת שם, שצריך להרהר כן בשעה שאומר ע"ש, וע"ל במערכי לב בציר יגדל דאל מלך נאמן כולל כל עיקרי אמונתנו :

פד. א. [וכשמגיע עת תפלת המנחה נוטל ידיו וא"צ לברך. במחזור ויטרי] איתא "וצריך לברך", ותמה המבאר שכל הפוסקים לא הביאו דעתו לצריך לברך, וכתב דבאמת גם רב עמרם ז"ל שהיטרי הולך לרוב בשיטתו ס"ל נמי דא"ל לברך, ותשובת מהר"ם ב"ר ברוך סי' שמ"ו שכתב לצריך לברך הוא טעות המעתיק, ולכן הגיה גם בויטרי שז"ל "ואין צריך לברך" ע"ש. וגעלם ממנו דברי הרמב"ם פ"ו מברכות שכתב מפורש "כל הנוטל ידיו בין לאכילה בין לק"ש בין לתפלה צריך לברך עט"י, שזו מלות חכמים שנענינו מן התורה לשמוע להם, ע"ש. ובהנמי"י כ' וכן פסק בספר התרומה

סדר רב עמרם השלם

ב. ואע"פ שעובר זמן תפלה, אבל יותר (ג) [מארבעת] מילין יתפלל מיד. ואל יבטל מן התפלה, אע"פ שלא נטל ידיו, מפני שאונס הוא. ואע"פ שאמרנו א"ל רבינא (ג) [לרב אשי האזי מר האי] מרבנן דאתי ממערבא ואמר מי שאין לו מים לטול ידיו יקנה ידיו (ד) [בצורות] וא"ל שפיר קאמר מי כתיב ארחין במים בנקיון כתיב מידי (ה) [דמנקה] ועפר וצורות נמי ניקויי נינהו. ותו אמרינן ר"ח לייט למאן דמהדר אמיא בעידן צלותא, ה"מ לק"ש דבעי למקרי בעונתה, אבל לתפלה דרחמי הוא דכל אימת דבעי מצלי בעי לאהדורי. ועד כמה, עד ארבעת מילין. וה"מ לפניו אבל לאחריו פחות ממיל חוזר, אבל מיל אינו חוזר :

פ.ה. וכשהולך לבית הכנסת אומר אשרי יושבי ביתך כו'. ומקדיש עד לעילא. ומתפללים שמונה עשרה בלחש, וש"ן אומר

אבות

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) "מארבע" (ג) "לרבא' מהאי מרבנן". (ד) "בצדור" וכ"פ מורי בתשובה. ודוקא לתפלה אבל או בקדמיות. (ה) צ"ל "דמנקה".

לענין ברכה לא ראיתי נוהגין אלא לתפלת שהרית, ע"ש. אבל במעשה רב בשם הגר"א ז"ל כתב שיש לטול ולברך בכל תפלה, ע"ש. ויש לשאול באמת בטעם רבינו ז"ל שכתב דא"ל לברך, דהב"י שכתב דמסתבר דא"ל, לברך טעמו משום ספק פלוגתא כמו"ש משום דאיכא מ"ד שא"ל לטול, אבל לדעת רבינו וגרסתו שצריך לטול לתפלה מדינא למה לא יברך, ואפשר דס"ל דאע"ג שהצריכו נטילה משום היסח הדעת דלמא נגע במקומות המכוסין, לא תקנו ברכה ע"ז, כיון שאינו אלא ספק דלמא נגע ואין לברך מספק :

ב. ואע"פ שעובר זמן תפלה לשון זה מובא גם בתשובות הגאונים שהובאו מהגניזה ממאריס, וכן בשערי תשובה לרב האי גאון סי' ז"ד, וכן גרסתם שם בצרכות "אבל לתפלה מהדר", ומפרשים מה דאמרינן בפסחים מ"ו וחולין קכ"ב, "לגבל ולתפלה ולע"י ד' מילין" דר"ל לנט"י לתפלה מהדר. אבל בתוס' ברכות ט"ז כ' בשם ר"ת דלא גרסינן ל"י, משום דמ"ש ק"ש מתפלה כיון דהייש שחא יעבור זמן, וגם לקמן דף כ"ב אמר "בטלה לנטילותא כר"ח דלייט אמאן דמהדר אחיא, ומדלא הזכיר שם וה"מ לק"ש, משמע דבטלה גם לענין תפלה, אך בש"ס ישן שנכתב אחר חתימת התלמוד גרסינן גם שם "וה"מ לק"ש אבל לתפלה לא", וכ"ג הבה"ג, ולענין קושית מ"ש ק"ש מתפלה, השיב בכ"מ רפ"ג מק"ש דק"ש דאורייתא החמירו שלא יעבור הזמן, ואע"ג דתפלה נמי דאורייתא כמו"ש הרמב"ם פ"ב ה"ב, ובש"ס ישן מפורש כן בגמרא דף כ' "דתפלה ומזוזה ובהמ"ו מ"ע שלא היו"ז וגשים חייבות". מ"מ הנוסח והזמן אינו אלא מדרבנן ומה"ת אינו מחייב אלא בנוסח קצר ככל יוס, כמו"ש הכ"מ, וז"ש בגמרא תפלה דרבנן, ולמ"ש הרלנ"ח מובא לעיל סי' ע"ח אות כ"ה ז"ל דעיקר תירוצ' הכ"מ משום דזמן דרבנן ומש"ה לא חששו שחא יעבור הזמן, אולם מ"ש הגאון "ואע"פ שעובר זמן תפלה" ומשמע שיעבור ז"ת לנמרי תמוה לכאורה, בשלמא מי שמהדר אחיא בהתחלת זמנה יש לומר דלא החמירו עליו כולי האי אולי יעבור הזמן כיון שיש לו שהות להתפלל עדיין בסוף זמנה, אבל שימתינ עד שיגיע למקום מים בתוך ד' מילין ובתוך זמן זה יודע בזכורו שעובר ז"ת קשה מאד שיתקנו זאת בשביל ידים דהיסח הדעת שלא יתפלל כלל. ועוד מאי שני בתוך ד' מילין מיותר מד' מילין, ואפשר משום דתפלה אפשר בתשלומין, אבל ק"ש אם לא יקרא הוי מעוות לא יוכל לתקון, אי נמי ק"ש הויא דברי תורה ואין

סדר רב עמרם השלם

הפח

אבות ונכורות, (ה) ואומר ג. כתר יתנו לך, ומסיים עד עושה שלום. ד. כדרך שמתפללים בשחרית. ונופלין על פניהם, (ב) ואוכר ואנהנו לא נרע מה נעשה. ה. ומקדיש כלו עד עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל, (ובכתב יד ג"מ איתא : אכל כהנים אינן נושאין כפיהם משום דשכיחא שכירות ואסור, דשבור לא ישא את כפיו. ויחיד המתפלל תפלת מנהה אומר במקום קדושה, קדושה ליחיד :

[מן לא יאמר עד ומאן דמספקא חסר בכתב יד ב"ב.]

פו. [לא יאמר חזן בכנחה רצה ולא שים שלום. ו.] אלא יאמר מן רצה (שלוש) ואשי ישראל ותפלתם סתרה באהבה תקבל ברצון. ותהי לרצון תמיד עבודה ישראל (ב) (צריך) עמך. ותחוינה עינינו וכו'. שלום רב על עמך ישראל תשים לעולם כי אתה חוא מלך וארון השלום ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום] :

ומאן

מנן האלק

שנוי נוסחאות והגהות

פה. (ה) וקדושת השם. ואומר קודם קדושת השם" בחר כו'. (ב) ושואלים כל צרכיהם" לעבולותא דבב"ק, אכל בתפלה החמירו עד פרסא, ותי' זה מלאתי ג"כ להרשב"א, [ועי' תר"פ מ"ש, אך הכי' כי פ"ה מחלק בין עומאה צ"ל

לטינוף. ולשון רבינו "מפני שאנום הוא" משמע דנחית לתוך למה הקילו עליו ביותר מפרסא שיתפלל מיד, אע"פ שלא נטל ידיו מפני שאנום הוא ולא רלוהעריחו, משמע כפירוש הרשב"א, דלתיירונו הראשון דלין נפ"מ בין ק"ש לתפלה אלא משום דתפלה אפשר בתשלומין אין טעם לחייבו להתפלל מיד מפני שהוא אנום, אדרבא כל היכא דהוא אנום אפשר בתשלומין, ומאן נפ"מ בין פהות ובין יתר מפרסא : פה. ג. ואומר כתר יתנו לך כו', ובמחזור ויטרי כתי' אקספורד מתחיל נוסח הקדושה בנקדש את שמך בעולם, כו' לדור ודור כו' כמנהג ונוסחא אשכנזי של נוסחותיהם נובעים ממנו, והוא נוסחת רבותינו הגרפתים והסידרי אשכנזי הקדמונים, וכן סדרוס ג"כ לפני מאה"ג רש"י ז"ל :

ד. כדרך שמתפללים שחרית, וכ"כ הרמב"ם בפ"ט מתפלה, וכ"כ הכלבו שצריך לחזור התפלה כמו בשחרית, והכ"י בכס"י רל"ד כתב, שהספרדים נוהגין שאין ש"ן חוזר התפלה במנחה, אלא מתפלל עם הצבור רס עד אלה קדוש, ומתפלל האמצעיות עמהן בלהש ובשמעית לרצה מתחיל בקול רם, ומנהג האשכנזים הוא הנכון, וכן נהגו חכמים בדור שלפנינו בנפת תיבב"א וגזרו לעובר על תקנתם, עכ"ל, ודברי רבינו הנאון שכתב בתמא, כדרך שמתפללים שחרית" משמעין כדבריו, ועיין הגהת רמ"א שיש לומר במנחה פרשת התמיד, ובמנ"א בשם רמ"ע כתב לאומרו אחרי אשרי, משום דאמרין בסוכה ג"ג דתמיד של שחר היה קרב קודם תפלה, ושל ערבית אחר תפלה, ועיין ט"ז ס' רל"ד דאשרי נתקן נגד מקום שהייתה וזריקתו של תמיד, ותפלה נגד הקערתו :

ה. ומקדיש כלו עד עושה שלום כו', בוטרי כתב טעם הדברים, כדי להפסיק בין שתי התפלות [ו"ל מנחה וערבית] שצריך להפסיק בקדוש שלם :

פו. ו. אלא יאמר מן רצה ואשי ישראל, כן כתב גם רב טרירא בשם רב סעדיה גאון, וכן הוא גם בסדר רב סעדיה כת"י, והטור השני עליו, דאע"פ שאין נשיאות פנים במנחה אין זה ענין בלא לומר רצה, וכן הרשב"א ס' תפ"ג כתב, דברי הנאון לא שמעתי מעולם גם לא ידעתי טעם לדבר, והכ"ה כ' בהתחלת רצה הוא סימן לכהנים שיעקרו מתקומם לעלות לדוכן, ולזה אמר רב סעדיה שהאומרו תמיד לא יפה הוא עושה

מח

סדר רב עמרם השלם

פז. ז. ומאן דמספקא ליה מלתא אי צלי אי לא צלי, אי קרא ק"ש א, לא קרא, אי (א) [אמא] אמת ויציב או לא, אי נמי אי בריך ברכת מזונא אי לא. וגבי שבעת המינים אי בריך אי לא בריך, היכי ניעבד, הכי גרסינן בגמרא [ברכות כ"א א'] אר"י אמר שמואל ספק קרא (ב) ספק לא. (ג) אינו חוזר וקורא, ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר אמת ויציב חוזר. ואומר אמת ויציב, ור"א אמר אפי' ספק קרא ק"ש [ספק לא קרא ק"ש] חוזר וקורא ק"ש משום כבוד מלכות שמים, אבל ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל. ור' יוחנן אמר אפי' ספק התפלל ספק לא התפלל חוזר

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

פז. (א) צ"ל "אמר". (ב) "ק"ש". (ג) "קרא ק"ש" עושה, שאז אין היכר לכהנים, וכבר קדמו בכח"י כעס זה הגאון אכן הירחי בהמנהיג ח"א אות כ"ט, ע"ש, ואע"פ שכתבנו לעיל בסי' ס"ב בשם רב סעדיה שכל שלא התחיל במודים עדיין עולה בעבודה קרינן ליה, מ"מ כשנשבעים הכהנים שהש"ן לא התחיל ברא"ה יש היכר שלא יעקרו ממקומן לעלות, וגרסה עוד דתפיסת הטור קאי על מנהג ספרד וכ"י שמהנהג היה שלא לומר ראה גם בתפלתם בלחש במנחה, ושפיר כ' שא"י טעם למנהגם, וכן נראה ממה שהוכיח רבינו הטור את המנהג הזה בסי' ק"ך שכל הסימן. אינו מדבק שם מחזרת הש"ן רק מתפלה בלחש, אבל רבינו הגאון דקדק לכתוב, לא יאמר "החזן" במנחה ראה, משום דכל הקהל אמרו ראה גם במנחה, וכו' ודאי דא"ש כעס המנהיג והב"ח, וע"ל סי' תקע"ט בסור וכ"י :

ומה שכתב רבינו שלא יאמר במנחה שים שלום אלא, "שלום רב" עיין מזה בהגמ"י בסדר התפלות, ובהנהגות מרדכי פ' הקורא עומד דשים שלום הוא בקשה שיסכים הקב"ה לברכתם של כהנים על השלום, וכיון דליכא נשיאות כפים א"א שים שלום, וכתב שם "מיהו בסדר רב עמרם לא חילק אלא שכתב בכל שעה ומתחילין בשים שלום עכ"ל, אך בסדר שלפנינו לא מצאנו כדבריו :

פז. ז. ומאן דמספקא ל' בו' משום כבוד מלכות שמים, כנרסת הגאון כאן איתא נמי בשאלתות סי' נ"ג אבל בגמרא לפנינו בדף כ"א ליתא להך "אפילו" ולא מצי דאסיק, "מסים כבוד מלכות שמים" והכי איתא בגמרא אר"י ספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא, ס' אמר או"י ס' ל"א חוזר ואמר, מ"ט ק"ש דרבנן או"י דאורייתא, כו', ור"א אמר ספק קרא ק"ש ס' לא קרא חוזר וקורא, ס' התפלל כו', ופרש"י חוזר וקורא קסבר ק"ש דאורייתא, אבל לגרסת הגאון ברור דאפי' ר"א ס"ל דק"ש דרבנן, ומ"מ חוזר וקורא משום כבוד מ"ט, וכן פשטות דברי רבינו לעיל סי' כ"א, דאמר "מכדי מאן תקיפו ק"ש שהרית וערכית רבנן, נוול בתרייהו", וגרסה ג"כ דס"ל לגאון כדן אית דגרסי המושב ברש"י שם בראש העמוד דגרסו "ק"ש דרבנן היא, אלא ק"ש אית בה מלכות שמים ובהמ"ז דאורייתא ותפלה דרבנן", ולגרסת הגאון ושיטתו ס"ל לכלהו דק"ש דרבנן, ודלא כרש"י שכתב דלר"א ק"ש דאורייתא, וכבר נחלקו בזה אבות העולם אי ק"ש דרבנן או דאורייתא, ולדעת הגאון אפי' נימא דק"ש דרבנן נמי קוראה בלה, משום כבוד מ"ט. ואע"ג דעמ"ש הוא מקבל בפסוק ראשון, וגם בודאי קרא ק"ש מ"מ אי מלא לכוין קוראין את שמע, נמי קורא עממס פסוק ראשון כמו"ש הגאון לקמן, מ"מ בספק קרא כיון דמחויב מדינא לקרוא פסוק ראשון גומר את בלה, ובסדרים לרש"י כתב יד מלאכת דבר' אלעזר דאמר חוזר וקורא "דחיובא דאורייתא הוא, משום כבוד מלכות שמים" ואין הבנה לדבריו דמה שייכות כבוד מ"ט דמשום זה יהי' רמיא עליה חיובא דאורייתא, וגם ברש"י שגמרא לא נזכר זה אלא מפרש

סדר רב עמרם השלם

הפט

חוזר ומתפלל, ר"י לטעמיה דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כלו.
ח. והלכתא בכלהי הדר. אבל ודאי קרא ק"ש ואתא ואשכח צבורא דקא
 קרו ק"ש אמר (ד) [מספיקא] פסוקא קמא (ה) לחודי בהדייתו ותו לא, אי נמי ודאי
 התפלל ונכנס לביהכנ"ס ומצא צבור שמתפללים הכי אמר רב יהודה אמר
 שמואל (ו) אם יכול לחדש דבר [אפילו] (ז) בתפלתו יתפלל ואם לאו אל
 יתפלל :

פ.ח. ט. א. נמי (א) [לא] צלי ועאל לבי כנשתא ואשכח צבורא דמצלי
פליגי בה ר"ה וריב"ל, דהכי אמרינן בגמרא [ברכות כ"א ב']
 אמר רב הונא נכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללים אם יכול להתחיל
 ולגמור

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ד) בכתי"ב מ"מ ליחא וכך הנכון. (ה) מפרש בטעמא דר"ח משום דק"ש לדורייתא
 "לחודיה" (ו) בש"ס ישן גרים "יחיד שהתפלל
 ונכנס לביהכנ"ס". (ז) צ"ל "אפילו דבר אחר"
 ובכתי"ב מ"מ ליחא להך אפילו.
פ.ח. (א) בכתי"ב מ"מ לא גרס "לא" והוא ט"ס.

צירוף

מימרא דשמואל שם דף כ"א בדלואי התפלל צלי חדש, ובמחזור ויטרי אות
 ל"ד מסיק ע"ז והלכתא בכלהי כר' יוחנן, ור"ל דס"ל דר"י דאמר הלואי שיתפלל
 חסד כל היום כלו פליג דשמואל, והלכתא כוותיה דיכול להתפלל אפי' בלי חדש, אבל רבינו
 הגאון ס"ל כה"ג מוצא ברש"י שם שכתב הלכתא כר"י בספק התפלל [לדא לא צלי חדש]
 והלכה כשמואל בודאי התפלל, ועיין בתשו' הגאונים סי' פ"ח ושע"ת סי' נ"ז ובכ"י סי' ק"ז :
ולענין שבעת המינים אם נסתפק אם ברך פסק הגאון דחזור ומצדך, וכן פסק בשאלות
 דרב אחאי פרשה יתרו, משום דס"ל דברכתם מה"ת, אבל בשאר פירי אינו חוזר,
 וכ"כ הטור סי' ר"ט אבל רמב"ם וסמ"ג ס"ל דכלהו הוי דרבנן, והגאון רי"פ בשאלת שלום
 תמה מה שלא הביאו דברי הגאון שדבריו מקובלים ע"ש :

פ.ח. ט. א. נמי לא צלי בו' כתב ב"י סי' ק"ט נראה שסוברים דרב הונא פליג
אדריב"ל לענין קדושה אבל ריב"ל לא פליג לענין מודים, וס"ל נמי דבעינן
 שיגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים, וכ"כ הב"ה מללא אמר תלמודא דאיכא מאן דפליג אדר"ה,
 וכ"פ הטור דבעי שיתחיל ויגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים, וטעמא כפרש"י שאע"פ שהיחיד
 חומר מודים, מ"מ אם לא יאמרינה עס הצבור, הרוואה כלם כורעים והוא אינו כורע נראה
 ככופר במי שהצבור משתחוים לו, וכן נראה גם בדעת הגאון שהעתיק גם דברי ר"ה, משמע
 דס"ל דהלכתא כוותיה לענין מודים :

ובנכנס לביהכנ"ס ויכול להתפלל עס הצבור אלא שיודע בעצמו שמאריך בעצמו וא"י
 להתפלל במהירות כמו הצבור ולא יוכל לגמור עד שמגיע ש"ץ לקדושה, נראה
 דמ"מ יתפלל עמהם, וכן משמעות לשון הגמרא הנכנס לביהכ"ס ומצא צבור שמתפללים בו'
 משמע שכבר הם מתפללים ואין תפלתו נחשבת כ"כ כתפלת צבור מצע"י ל"י לדקדק שיגמור
 כדי שיוכל לומר קדושה. וכ"כ דודי הגאון ר' אליהו קאלישר בתשובת יד אליהו סי' ז', אך
 לעי"ד יש לדחות דסתמא דמלתא אם הצבור לא התחילו להתפלל עדיין ודאי יגיע לקדושה
 כשמתפלל עמהם, משום דש"ץ מתחין עד שיסיימו תפלתם וכמו"ש רבינו בסדרו, "אחר שיסיימו
 הצבור מתחיל ש"ץ", אבל ודאי דאינו מתחין על מי שבא באמצע תפלה, ולכן אמרו בגמרא
 "ומצא צבור שמתפללים", אך יש להוכיח ממ"ש המ"א סי' ק"ט דתפלת צבור עדיפה מאמן
 ישר

ולגמור עד שלא הניע שליח צבור למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל, וריב"ל אמר אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יניע ש"ץ לקדוש יתפלל ואם לאו אל יתפלל, ואמרינן במאי קמפליגי רב הונא סבר יחיד אומר קדוש, וריב"ל סבר אין יחיד אומר קדוש, ומסקינן דאין היחיד אומר (ב) קדושתו אמרינן,

דב"ע

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) צריך לומר 'קדוש, הו' אמרינן. ופסקינן
 להו אי מפסיק או לא, וכתב הפת"מ שם, 'ואע"ג דאמרינן שאם ח"י לגמור עד שמגיע לקדושה לא יתחיל להתפלל עם הצבור, היינו משום דלא הויה תפלת הצבור ממש כיון שבה באמצע תפלה" ע"ש, א"כ מבוחר מדבריו דבבא בהתחלת התפלה עדיפה תפלה בצבור מאמירת קדושה, וא"ל א"כ גם בהתחיל עמהם צידד לא מתחשבה תפלה בצבור רק כשמתפלל עמהם בשוה גם אח"כ. דו"א דכיון שהתחיל עמהם בשוה לית לן בה, ודומיא דהכי כ' התום' ברכות ז'. ובמס' ע"ז דף ד' ד"ה רנע כמימרא שכתבו מה יכול בלשם לומר ברגע זו, ותיירצו מאחר שהי' מתחיל קללתו בלוחה שעה הי' מוידק גם אחרי כן ע"ש, והדעת נותנת כן דלמה לא יהי' נחשב תפלה בצבור אפי' אינו מתפלל עמהם בשוה, כיון דמזרפינן אפי' יסן וקטן משום דכל בי עשרה שכינתא שרי', וא"כ י"ל דגם הא דאמרינן דאם אינו יכול לגמור עד שלא יגיע ש"ץ לקדושה לא יתפלל, לא משום דקדושה עדיפה מתפלה בצבור או שלא נחשב תפלה בצבור כיון שבה באמצע, אלא הטעם מפני שיכול להתחיל אח"כ עם הש"ץ ויאמר מלה במלה עמו ויהי' יכול לקיים שניהם, שגם זה כמו תפלה בצבור שכל הצבור מכניין למה שאומר הש"ץ, וגם יענה עמו קדושה, משא"כ אם בהאמצע ויתפלל עם הצבור יפסיד הקדושה, אבל אם יודע בעצמו שבין כך וכך הוא מפסיד הקדושה, יתפלל עמהם דתפלת צבור עדיפה כמו"ש מ"מ המג"א, אולם אם יודע שא"י למהר כמו הצבור ועם הש"ץ הוא יכול לומר מלה במלה, נראה דיותר עדיף להמתין להתפלל עם הש"ץ, וכן מצאתי כתוב במנהיג אות ב' ובשבלי לקט סי' כ' בשם רבינו הנהגל שכתב בשם רב האי גאון וז"ל, 'מנהיג דרובן כד עייל ואשכח צבורא דמאלי בליהשא מעבד עד דמסיימי, וכד פתח שליחא מתחיל ה' שפתי, ואמר בהדי ש"ץ מלתא מלתא בלחשא, ועני קדושה בהדי צבורא ולא מקרי הפסקה, כו' :

ונראה לעני"ד ראי' מכוונת לזה מירושלמי פ"ד ומובא גם בתוס' כ"א ב', וע"ש בדבריהם שסיימו דט"ם הוא בירו' ול"ג, של מוסף", וכן הנוסחא האמתית כמו משאננו בירו' של הר"ש פירליו וז"ל שם : ר"א ר' יונה בש"ר זעירא, התפלל של שחרית ומאנן מתפללין של מוסף מתפלל עמהון, לא התפלל שחרית ומאנן מתפללים מוסף אם יודע שהוא מתחיל וגומר עד שלא יתחיל ש"ץ [יתפלל ואם לא לא יתפלל, אר"ש בר אבדימא נכנס לביהכ"ג ומאנן צבור שמתפללים אם יודע שמתחיל וגומר עד שלא יתחיל ש"ץ] כדי לענות אמן, יתפלל כו' באיזה אמן אמרו כו' ולאפליגי מ"ד באמן של האל הקדוש בשבת, ומ"ד באמן של שומע תפלה בחול, ע"כ, ובירו' שלפנינו נשמע מתיבת יתפלל עד כדי, ולכן נתחבטו הראשונים בפירוש, דמשמע ממנו ששייך ברכת שומע תפלה גם בתוסף, אבל לגרסת ר"ש פירליו הוויין תרי מימרות. אך עדיין יקשה למה לא אמר, 'כדי לענות קדושה', דקדים לאמן של האל הקדוש, ומצאתי שעמד בזה החרדים בפ' מי שמתו בפסקא דקברו את המת, וכ' , 'אבל משום עניית קדושה עם ש"ץ לא הש הירושלמי דם"ל כרב הוגה דיוחל אומר קדושה', ע"כ, אבל לעני"ד נראה דאין שום התחלה לקדושה זו, אחר שדקדק שנוי לשון הירו' שלא אמר, 'עד שלא יגיע ש"ץ לאמן', אלא עד , שלא יתחיל ש"ץ, ע"כ דר"ל שיסיים תפלתו גם קודם שהתחיל הש"ץ בלבוש, או יתפלל עם הצבור, דאז יוכל לכיוון גם על כל תפלת הש"ץ כדי שיענה אמן דהאל הקדוש בשבת, או דש"ת בחול, ונקט אלו שני אומנים, דהם עיקר מה שצריכין להזהר בהן כמו"ש התוס' שם דקאי על ג"ר ועל האמצעית שלפניהם, אבל אם לא יגמור קודם שהתחיל ש"ץ את תפלתו לא יתפלל, וע"כ

דב"ע מיהת מפסק לא פסק עד דעאני קדוש, ואמרינן איבעי להו מהו שיפסיק
אדאמן יהא שמיה רבא ומברך. י. ואע"ג דפשטינן דמפסיק הדרינן
(ג) ומפקינן הלכתא דלא מפסיק :

פ.ט. יא. וצריך לשהות שעה אחת ואח"כ יתפלל, שכך שנינו חסידים
הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים כרי שיכונו

את

מנן האלף

שנוי נוסהאות והגהות

(ג) ומפקינן

וע"כ דס"ל להירושלמי שלא יתפלל תפלת הלחש

קודם

עם הנזכר אלא יתפלל שיה כשזה עם הש"ץ
וכמו"ש ס"ב ה"י גאון, ומוכח מזה דמה שמתפלל יחד עם הש"ץ זה עצמו הוא תפלה בנזכר
שהרי כל הנזכר מכוונים למה שמתפלל הש"ץ, והנעת דברי הירושלמי כך הם, דס"ל להירו'
דתפלה בנזכר מקיים כשזומר מלה במלה עם הש"ץ כיון שכל הנזכר מכוונים למה שזומר
כמו"ש רה"ג, והרי הוא כאלו התפלל יחד עמהם, וכשמתפלל עמו ממילא אומר עמו גם הקדושה,
אלא דמ"מ באם יודע שיתחיל ויגמור יחד עם הנזכר, עדיף שיתפלל עמהם כדי שיענה אח"כ
אמן דהאל הקדוש ויהי הכל בידו, תפלה בנזכר וקדושה וענייתו אמן, ואלו הי' מתפלל עם
הש"ץ לא שייך עניה על ברכת עצמו, אבל אם אינו יכול לגמור ימתין עד שיסיימו נזכר
תפלתם, ויתחיל יחד עם הש"ץ, וזה נמי חשוב כתפלת נזכר, אבל ודאי לרחות תפלת נזכר
מפני אמן ואפי' מפני קדושה, לא עלה גם ע"ד הירושלמי, כדי מפני שמפסיד האמנים נדחיו
מתפלת הנזכר, והאל תפלה בנזכר עדיפא גם מאמן יש"ר כמו"ש המ"ח, כ"ש דעדיף מאמן
גרידא, ומאן דאמר באמן של שומע תפלה והיינו בחול, וכמו"ש שם בירו' דלא פליגי דרק
בשבת איכא לדקדק בשביל אמן של האל הקדוש, אבל בחול ס"ל דעדיף להתפלל יחד עם הנזכר,
ואע"ג דלא יענה אמן דהאל הקדוש, משום דאמן דשומע תפלה משלים כאלו ענה אמן על כל
הברכות שאמר הש"ץ, וכמו שענה גם על האל הקדוש והקדושה, וזה עדיף ממה שהי' דומה
מלהתפלל עם הנזכר, והי' מתחיל להתפלל יחד עם הש"ץ, אע"פ שאז היה אומר עם הש"ץ
הקדושה מלה במלה, מ"מ תפלת נזכר ממש עדיפא, כיון שמגיע לענות אמן של שומע תפלה
שהוא האמנה דברים על כל הברכות והקדושה שאמר מקודם, דמה שמתפלל יחד עם הש"ץ
פעמים שאין זה תפלת נזכר כשאין עשרה מכוונים עמו, ותפלת נזכר עדיפא מכל, ולכן יצט
בזמננו שאין הנזכר מכוונים כלל למה שזומר הש"ץ, אם נחשוב את המתפלל עמו כמו תפלה
בנזכר, ועדיף לכאורה להתפלל בלחש עם הנזכר אף שיודע שלא יגיע לקדושה ולא יכול למחר
כמוהם, וכש"כ כששמע קדושה כבר, או יודע שישמע קדושה אח"כ צמינן שאחריו וצ"ע :

י. ואע"ג דפשטינן דמפסיק הדרינן ומפקינן הלכתא דלא מפסיק. בויטרי
אות ל"ד מוסיף, "אלא שתיק ולא עני בהדייהו, דלחר מר שמע ולא ענה יא"

שומע כעונה, וכד מתחיל ויתבדק הדר לנלותיה, וכן נהיגין רבנן כדי עסקי בשמונה עשרה,
ושמע קדיש או איש"ר שתיק ולא עני והכי אמרי חכמיא, ספריא, ודרשייה, וריש"י עמא,
עכ"ל, וכ"כ רש"י בסוכה ל"ח בשומע קדוש או איש"ר שתיק ולא עני והן כעונים, וכן יוסד
רב יהודאי גאון בה"ג, עיי"ש וב"כ בספר האורה סי' כ' ובעל שאלת שלום כ' ע"ז בשאלתו
פ' בראשית, כבר העיד הריב"ש דדבריו של גאון מקובלים כאלו נכתבו בתלמוד, אך רבינו
ז"ל לא הזכיר מזה, ואולי ס"ל כר"ת ור"י שכתבו דהוי הפסק אי שותק, והר"ן במס' סוכה
כתב דפרש"י עיקר, והרב רבינו יונה כתב, "דבר שתלוי בעמודי עולם אין צנו כה להכריע
ודעבדו כמר עבדו כו', ובלבד שיכוין לבו לשמים", ויש לנו ללמוד מדבריו הויטרי שכתב
"וכד מתחיל ויתבדק הדר לנלותיה דעיקר ענייתו אמן יש"ר הוא רק. עד עלמא, ועמש"ל סי'
ז' אות י"ז :

פ.ט. יא. צריך לשהות שעה אחת ואח"כ יתפלל, יש לשיין למה כתב רבינו
דיון זה כן בתפלת המנחה, ולא הזכיר זאת לענין תפלת השחר,

ואפשר

סדר רב עמרם השלם

את לבם למקום, ואמר ריב"ל המתפלל צריך שישתה שעה אחת (ה) [אחר תפלתו, שעה אחת (נ) [קודם] תפלתו. שעה אחת קודם תפלתו מנין שנאמר אשרי יושבי ביתך, ושעה אחת אחר תפלתו דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך :

סדר תפלת ערבית.

צ. הקורא ק"ש של ערבית קודם ראיית הכוכבים לא יצא ידי חובתו. **א.** [דתניא] [נרכות נ' ע"נ] מאימתי מתחילין לקרות ק"ש בערבית משעה שהכהנים, נכנסין לאכול בתרומתן וסימן לדבר זאת הכוכבים, ותניא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. וכמה כוכבים יצאו ויהי לילה, תניא [שבת דף ל"ב] ר' נתן אומר כוכב אחד יום, שנים בין השמשות, שלשה לילה. אמר בר אבין לא כוכבים (ה) [בלבד גדולים] הנראים ביום, ולא כוכבים קטנים (ז) [ממש] הנראים בלילה אלא בינונים :

צא. ב. [ועומד] שליה צבור ומתחיל (ה) [וקורא] רחום יכפר עון ולא ישהית והרבה לחשיב אפו ולא יעיר כל חמתו ה' הושיעה המלך

יעננו

שנוי נוסחאות והנהגות

מנן האלף

ואפשר משום דבשחר מאריך בלל"ה בקרבות ופסוד"ו, ויולר, וכן אח"כ בקדושא דסדרא. אבל במנחה צריך האדם בעצמו לשהות ולכוין את לבו למקום, כדי שיהי' מוכן להתפלל בכונה שלמה, וע"ס ל"ו מש"ס בשם הגל"ח :

פ.ט. (ה) "קודם", (ז) "אחר".

צ. (ה) ליחא בכ"י ב"מ. (ז) ליחא שם.

צא. (ה) "ואומר".

ומבדיל

צ. א. [דתניא] מאימתי קורין את שמע, בגמרא איתא בלשון הבריייתא הו"ה רמ"ה משעה שהעני נכנס כו' והכמים אומרים משעה שהכהנים כו'. ובחר רבינו הגאון ז"ל להביא דברי הכמים שבבריייתא, ולא כתמא דמשנתנו דפרק מלימתי, משום דאיכא דמסקא למימר דרושא דמתניתין נמי ר' אליעזר, ורבנן פליגי עליו, אבל בבריייתא הכמים אמרו להאי דינא והלכתא כוותיה. וכן הרי"ף מוכיח האי דינא מהך בריייתא ע"ס, ועו"ל דבבריייתא תני סימן לדבר אלה"כ, אבל מ"ס במשנה משעה שהכהנים כו' איכא לספקי דלמא ביאת אורו הוא והיינו תחלתה של שקיעת החמה, וכמו"ס בתוס' מש"ה הביא להבריייתא, ומ"ס "תניא הקורא קודם לכן לא י"ח", היא בריייתא מובאת בירושלמי רפ"ק דברכות, ומ"ס במטה כוכבים יצאו ויהי לילה", הוא בא"ס שכת' ל"ב, וכ"כ בשע"ת סי' ע"ו "אין חזין דק"ש בעונתה עדיף מממך גאולת וכו' לדבר אלה"כ והוא דלוריייתא", ובתב עוד סי' ר"ו בשם רב שירא נאון "המתפלל קודם שירא ג' כוכבים אין תפלתו תפלה לפי בל"ה קרא ק"ש בעונתה" ע"ס :

צא. ב. [ועומד ש"ן] ומתחיל והוא רחום, בויכרי אות ק' כתב שנהנו לומר והוא רחום בתפלת ערבית ע"ס הקצרא דרך גלין דה' מעולם לא לן אדם בירושלם ובידו עון, כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שנעשו בלילה וכל בין הערבים על מה שנעשו ביום, [מדרש סיה"ס פ"א] ועכשיו אין לנו אלה תפלה, והוא רחום יכפר עון כבדיל התפלות, וגם בשחר אומרים גם כן והוא רחום בסדר קדושה, ובתב שם

יעננו ביום קראנו. ומכרך ברכו את ה' המבורך, וענינו אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ופותח ואומר ברוך אתה ה' אמ"ה אשר בדברו מעריב ערבים, בחכמה פותח שערים, ובתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם בקיע כרצונו, בורא יום ולילה, גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור, מעביר יום ומביא לילה (ב) [המבדיל] בין יום ובין לילה, ה' צבאות שמו. ג.] (ג) חי וקים תמיד [הוא] ימליך עלינו לעולם ועד. בא"י המעריב ערבים. אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת, תורה ומצות הקים ומשפטים אותנו למדת, על כן ה' אלהינו בשכבנו ובקומנו (ד) [נשיח בחקיך ונשמח ונעלוז בדבריי] תורתך ובמצותיך לע"ה, כי הם חיינו וארך ימינו ובהם נהנה יומם ולילה, ואהבתך לא תסור ממנו (ה) [עד נצה נצחים] בא"י אוהב את עמו ישראל [באהבה]. וקורין ק"ש. ואומר אמת ואמונה כל זאת וקים עלינו כי הוא ה' אלהינו ואנחנו ישראל עמו [וצאן מרעיתו] אמת מלכנו (ו) [אפס] זולתו, הפורנו מיד מלכים, הניאלנו מכף כל עריצים, האל הנפרע לנו מצרינו המשלם גמול לכל אויבי נפשנו, השם נפשנו בהיים, לא נתן למוט רגלינו המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שונאינו, העושה לנו נקמה בפרעה ואותות ומופתים באדמת בני חם, המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוציא עמו ישראל מתוכם להרות עולם, המעביר בניו בין גזרי ים סוף ואת רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע, וראו בניו גבורתו ושבתו וחודו לשמו. ומלכותו ברצון קבלו עליהם משה וב"י לך ענו שירה

בשמחה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ב) ומבדיל' (ג) בסדר רס"ג ליחא וגרס ה' של רבותיו של רש"י, בזמנו של ר' יעקב בר יקר עיין מכאן לספר האורה. לפי שאין במעריב קרבן לכפר, אבל יוצר ומנחה שיש תמידין לכפר אינו צריך לומר והו"ה, ותמה: הויטרי על דבריו דהאיכא תמיד של שחר שהי' מכפר על עבירות הלילה, ותפלת השחר נגד תמיד של שחר נתקנה, ע"ש. ואלו הייתי כדאי הייתי מתרן דעת רבינו ר"א הגדול, דס"ל דגם בזמן הבית שגם אז היו מתפללים כדליתא בסוכה דף נ"ג וכן במס' ברכות יכול משבא לגולה החלו ת"ל די הוה עביר מקדמת דנא. ופי' הרש"ס אפי' בפני הבית, היו מתחילים תפלתם בערבית בזהו רחוס, ע"ש, א"כ י"ל דלא מטעם עבירות של לילה כי ע"ז היה מכפר התמיד של שחר, אלא משום דתמיד של בין הערבים שהיה מכפר עונות של היום לא הי' מכפר אלא עד שעת זריקה, וכיון שנשחט בשש או בשבע ומחלה, היה חסר כפרה מאותה שעה ואילוף עד הלילה, לכן אמרו והוא רחוס יכפר, וגם בזמן הזה שהתפלה מקום קרבן ז"ל והו"ה לפי שאין במעריב קרבן לכפר, ועמש"ל במקור הברכות ז' 152 :

ג.] חי וקים תמיד עיין מקור הברכות :

בשמה רבה ואמרו כלם. ד.] מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקרש
 נורא תהלות עושה פלא. (ז) **בפי** עוללים ויונקים (ח) שירה [שמעתה על הים]
 יחד כלם חודו והמליכו ואמרו, ה' ימלוך לעולם ועד, (ט) ונאמר כי פדה ה'
 את יעקב ונאלו מיד חזק ממנו בא"י נאל ישראל. **השכיבונו** ה"א לשלום
 והעמידנו מלכנו (י) לחיים טובים. ופרוש עלינו סוכת ש'ומך (יא) ותקננו בעצה
 טובה מלפניך והושיענו למען שמך. [והנן בעדנו] והסר מעלינו אויב דבר
 וחרב ורעה ורעב ושכור שטן מלפניך ומאחרנו. ושמור צאתנו ובואנו מעתה
 וע"ע, כי שומרנו ומצילנו אתה. בא"י שומר עמו ישראל לעד. ועונין חצבור.
ה.] ברוך ה' לעולם אמן ואמן. ברוך ה' מציון שוכן ירושלם חללויה. ברוך
 ה' אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות (יב) לבדו, וברוך שם כבודו (יג) וימלא
 כבודו את כל הארץ אמן ואמן. יְהִי כבוד ה' לעולם ישמה ה' במעשיו. [יהי
 שם ה' מבורך מעו"ע], כי לא יטוש ה' את עמו [ונחלתו לא יעזוב] בעבור
 שמו הגדול. כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם, וירא כל העם ויפלו על
 פניהם ויאמרו ה' הוא אלהים. [והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה
 ה'

שנוי נוסחאות והנהרות

(ז) ברס"ג, "לך עושה פלא פיארנו פרוים לשמך על
 שפת הים יחד כלם בקול אחד". (ח) יסדת שירה
 שמעת על ים סוף", (ט) "ויקיים לנו ה' אלהינו
 מלכותו כבודו וחפארתו, קדושתו וקדושת שמו
 הגדול, הוא ה' אלהינו יתום ויתום עלינו, וירוח
 לנו מהרה מכל צרותינו וימהר לגאלנו גאולה
 שלמה בקרבו. בא"י נאל ישראל". (י) "לשלום
 ולחיים". (יא) "והנן בעדנו" (יב) "גדולות".
 (יג) "לעולם".

מנן האלף

ד.] **מי** כמוך באלים ונו' עד עושה
 פלא, עיין מקור הכרכות :

ה.] **ברוך** ה' לעולם אמן ואמן.

בויטרי סי' ק"א כתב, לפי
 שנינו ת"ע רשות לפיכך הוסיפו ראשי
 ישיבות שבבבל ברכה זו להודיע שא"לסמוך
 נאולה לתפלה כו', ואנשי בבל תקנו את אלה
 ושלחום לחכמי יבנה ונתישרה בעיניהם",
 ובפרדס רש"י סי' ב' כ', "י"ח ברכות ביבנה
 תקנום ושלחום לאנשי בבל להתפלל, לכך תקנו

עלינו

אנשי בבל גם הם את אלה י"ח אזכרות של פסוקים שהם נגד התפלה ושלחום לחכמי יבנה ע"ש,
 ומשמעות דבריהם שהפסוקים הללו כבר נתקנו בזמן חכמי התלמוד, וכן כ' המעיו"ט פ"ק
 דברכות בסו' ד' אות ש' "למאי דמסיק לפי שביניהם כו' נראה שהיתה תקנה קדומה מימות
 חכמי הגמרא" ע"ש, וכבר הבינו הק"נ במס' מגילה פ' הקורא, שהרא"ש כ' שם מפורש שבימי
 חכמי הגמרא לא נהגו כן. ע"ש, וגם רבינו לקמן סי' צ"ב ובסדר של שבת סי' ד' כתב גמי
 טעמא דת"ע רשות, וכתב "אתו דרבנן בתראי ותקון" כו' ומשמע שם שנתקנו בימות הגאונים
 או רבנן סבוראי, וכ"מ בתוס' ותשו' הגאונים :

ובענין סמיכות גאולה לתפלה תפלת ערבית נחלקו בזה הגאונים ורוביתנו בעלי התוס'
 דרבינו הגאון ז"ל ורב גרונאי ס"ל דהואיל ותפלת ערבית רשות א"צ לסמוך
 גאול"ת, ולכך תקנו רבנן בתראי פסוקי יראו עינינו ואחריהם קדיש למימרא דסיימין, וא"צ
 לסמוך גאול"ת, וכן מצינו ש"ן למימר ברכו בשביל אותן שבאו בין הפרקים כמו"ש סי' ס"ט
 וצ"ב, אבל התוס' בדף ד' כתבו דפסוקי יראו עינינו מצי למימר, משום דהואיל בגאולה
 אריכתא, ומיקני כן כדו להמתין להביריהם בניהבג"ס שבתוך כך יגמור כ"א תפלתו, ע"ש,
 ונראה דגם דעת רש"י כן, דכתב בדף ל"א אין עומדים להתפלל אלא מתוך שמחה של מזה
 כגון

ה' אחד ושמו אחד. יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך. הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך, כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה' ויכבדו לשמך אנחנו עמך וצאן מרעיתך גודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך. ברוך ה' ביום ברוך ה' בלילה ברוך ה'

בשכבנו

סגן האלף

„כגון דברי תנחומין של תורה, כגון סמוך לגאולה מזרים או סמוך לתהלה לדוד, שהוא של שבה ותנחומין וכו' וכגון מקראות הסדרות בת"ע, כי לא יעוש ה' את עמו", ע"ש. וכונתו נמי דלא הויין הפסק דנגאולה אריכתא דמיין, מפני שהם דברי תנחומין של גאולה. ולשיטתם נראה דאין להפסיק בזכרו בשלל ב"א הבאים לביהכ"נ כיון שצריכין לסמוך גאולת, ואפי' קדיש אין לומר לפי שיטתם, אך אפשר דלענין קדיש ס"ל כמו"ס הרשב"א בתשובה סי' י"ד שנתקנה יראו עינינו בעת השמד שגזרו שלא להתפלל י"ח, ותקנו זאת הברכה שיש בה י"ח אזכרות כנגד ברכות שנתפלה והיו „מסיימים בקדיש", ונשארה כן ביד הדורות, וקרוי לזה כ' הרא"ש בפ"ק סי' ה' ובפ' הקורא עומד, ע"ש בק"י. והבי' בשם תשובת הרא"ש כתב בסי' רל"ו שגם קדיש מענין גאולה הוא, ע"ש. ולענין זכרו עיין מ"ש העורר סי' רל"ו שאין להפסיק, אך הבי' חולק עליו גם לענין קדיש כיון שהוא מענין התפלה ע"ש :

ובתוספת ברכות דף ד' הקשו לדעת רבינו ורב נטרונאי שכתב דלכך פסקין קדיש למימרא דאסתריי, משום דת"ע רשות והרואה לזאת יאמר, דלא בעי לחסמך גאולת בערבית, א"כ לפי"ר י' ויחנן דס"ל דבעי למסמך גאולת יסבור דת"ע חובה, ומבעי לן למסמך כר"י דרב ור"י הלכה כר"י. אכן דברי התוס' הנ"ל קשה להולמן מכל זד, דז"ל : „הלכה כר"י דכרייתא מסייע ליה, וכן פסק ה"ג, וא"כ יש ליהדר לספר בין גאולה דערבית ל"ח, ומיהו בסדר ר"ע פירש מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה לת"ע לאשמועינן דלא בעינן לסמוך משום דת"ע רשות, ולא נהירא, דאם כן ר"י ס"ל ת"ע חובה דפלוגתא היא דרב ור"י והלכה כר"י. ונכון להחמיר ולהזהר מלספר בנתיים, ואי תימא קשיא להכתא אהלכתא דקיי"ל תע"ר והכא פסקין כר"י, ז"ל דאפי' אי סובר ר"י כרב דאמר רשות מ"מ מחייב לסמוך, א"כ גם לנו יש לסמוך. עכ"ל, וז"ע בדבריהם (ח) מ"ש „דאיכא ר"י ס"ל", אינו מוכן, והכי הו"ל לאקשווי דאפי' למ"ד תע"ר נמי חייב לסמוך דאל"כ ק' הלאכת אהלכתא כמו"ס לקמן, וכבר פי' בזה רש"ל ורש"א דר"ל לפי סברת רב עמרם, דע"ז תהי' פלוגתא בין רב לר"י, אבל לשון „דפלוגתא היא" לא משמע כפירושם. (ז) מה זה שחזרו וכתבו ונכון להחמיר כו', הא כבר כתבו בתהלה שיש לזהר כו', אבל האמת, דיש לחזק מן „דא"כ עד „ונוכח להחמיר". ואין זה אלא הגהה מאוהה מעתיק, וגם רבינו הבי' בסי' רל"ו שהעתיק כל דברי התוס' השמיט תיבות אלו וכתב „ולא נהירא, ונכון להחמיר" כו', ובזה יבא הכל על נכון דמתהלה כתבו וכן פסק ה"ג דהלכה כר"י, ואנו אומרים פסוקי יראו עינינו רק משום דהויין גאולה אריכתא, וא"כ יש לזהר" ר"ל מדינא, „מלספר בנתיים", אח"כ הביאו דברי ר"ע וכתבו דלא נהירא פירוש, וכתבו ונכון להחמיר כו' ור"ל דאפי' לשיטתו נכון להחמיר מלספר, דגם אפילו ימא דתע"ר מ"מ כשמתפלל מבעי ל' למסמך גאולת, אלא דלשיטתו אין זה אלא מזד הומרא ולא מדינא, ואח"כ ביארו דלא תקשי לפי שיטתם דהלכה כר"י אמה דקיי"ל תע"ר, והמענין יראה שכן האמת וא"ל לדחוקים :

והנה המעדני יו"ע בפ"ק סי' ד' תמה ג"כ אדכריהם במ"ש רב ור"י הלכה כר"י דהא רבא ואבבי פליגי בזה, והלכתא כרבא לגבי ר"י דבתראה הוא וס"ל תע"ר. ותימא לתמיהתו דהא התוס' בדף כ"ז לא גרסי שם אבבי ורבא אלא רב ושמאל, וכ"ג רב נטרונאי בחי"ב סי' ד', וס"ל דהלכה כרב דתע"ר, משום דבאיסורי הלכה כרב לגבי שמאל, והכא באיסורא קמפלגי, ע"ש. וא"כ ממילא בטלה תמיהתו לפי שיטת התוס' דר"י ס"ל חובה והלכה כר"י לגבי רב, אלא דעדיפא מזה הי' לו להמיו"ט להקשות דהתוס' לקמן דף כ"ז גרסו הם עצמם

מז

והלכתא

סדר רב עמרם השלם

בשכבנו ברוך ה' בקומנו כי בידך נפשות החיים והמתים אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת, אלהינו שבשמים יחד שמך [וקים] מלכותך עלינו לעולם ועד. ו.] יהללוך כל פה ולשון כי אתה עשיתם ואתה יצרתם. יודוך מלכנו כל רוח ונשמה שאתה ממית ואתה

מנן האלף

„והלכתא כוותי' דרב", אולם זהו עממו מ"ש התום' להלן דקשה הלכתא אהלכתא וכמו"ש הרש"א. והרב ר"י שור בהנהגת ס' העתים זל קע"ב, נחשבת נ"כ בדבריהם וז"ל: „אבל ק"ל דהא סתמא דנמרא דף כ"ז אוקמא למתניתין דתפלת הערב אין לה קבע כמ"ד תע"ר, וא"כ אדחי' לה להא דר"י", ותירן דס"ל להתום' דאי איתא כדברי ר"ע דס"ל לר"י דת"ע חובה, לא היה סתמא דנמרא מוקים למתניתין שם דלא כוותי', ועפי' הו"ל למדקא בנמרא למוקים כמו דס"ד מעיקרא דתפלת הערב אין לה קבע, דאי בעי מצלי כולא ליליא, ע"ש. ומה מהדוקא י"ש בדבריו, דהא א"א למוקים הכי, וכדפריך שם בנמ' דח"כ ליתני תפלת הערב כל הלילה, אבל גם ממנו נעלם לשעה דא"ל לו להקשות מאוקומתא דסתמא דנמ', אלא ממה שגורסים שם בדה"ל דהלכתא כרב דתע"ר, וזה עממו מה שהקשו כאן דקשיא הלכתא אהלכתא. אך האמת כמו"ס דכל הדבור הזה דא"כ ר"י ס"ל דת"ע חובה והלכה כר"י אינו אלא הנהגת מעתיק ולא מדברי התום' כלל, ובאמת ל"ק כלל ארב עמרם דאפי' גם אי נימא דר"י ס"ל דת"ע חובה, מ"מ מסתברא למספק בזה כרב, דתע"ר וא"ל לסמוך גאולת' משום דהלכה כרב באיסורי, ואע"ג דרב ור"י הלכה כר"י, מ"מ לענין סמיכת גאולת' ס"ל גם לריב"ל דלא מצעי לסמוך, ור"י וריב"ל הלכה כריב"ל, ומ"ש בתום' דהלכה כר"י משום דבריייתא מסייע ל', כתבו בשטמ"ק דלא מסייע ל' לסמיכת גאולת', אלא שאין התפלות באמצע, ע"ש. אלא דהתום' לשיטתם כתבו דלא נהירא להו לומר דלא בעינן למסמך גאולת', כיון דא"ל דאפי' מ"ד רשות נמי מחייב לסמוך, א"כ ודאי נזכון לזהר שלא לספר בנתיים, וגם לר"ע גופא מצעי ל' לאזדהורי מלך חומרא שלא לספר בנתיים, וכ"כ האגור מובא בב"י דר"ע לא פליג בזה על דברי התום' שזהירו מלספר בנתיים בדברים אחרים, ע"ש. והרשב"א ז"ל נשאר בקושיא אדברי ר"ע מלך אחר, ובת"כ שזה בעצמה דבר של תימה כיון שתקנו בה ברכה למה אינה פותחת בברוך שהרי אינה סמוכה לברכת ק"ש, ובאזדורהם כ' בזה שסמוכה לברכת השכיבו דפסוקים לא הויין הפסק ע"ש. אולם באמת הרשב"א ז"ל לא הקשה זאת לשיטת התום' שכתבו שאנו אומרים יראו עינינו מושם דגאולה אריכתא דמיוא, דאז פשיטא דלא גרע מזכות השכיבו עמיה שאינה פותחת בברוך, ולא ק"ל אלא לשיטת הגאונים שאמרו שתקנו זאת במקום תפלת י"ח כנגד ח"י ברכות, שהיו מתיראין להתעכב עד אחר ת"ע, וא"כ למה לא תקנו נמי לפתוח בברוך כתפלה עמיה, ואפשר נמי דמש"כ ב' התום' דלא נהירא להו שיטת ר"ע, ועמ"ש העור שיש מן הגדולים [וזה המצב] ורבינו שמואל] שלא היו אומרים כלל לפסוקי יראו עינינו ע"ש.

והגר"א ז"ל כ' שכן עיקר כדבריהם, ע"ש. וכן המנהג בכל ארץ הצבי :

ו.] יהללוך כל פה ולשון, בנוסחתנו ליתא להא דיהללוך כלל וחומתין רק ביראו עינינו, וגרסה דהמעתיק הביא כאן שמי הנוסחאות לפי מנהגי מקומות חלוקות, שיש שחתמו ביהללוך, ויש שחתמו ביראו עינינו, דודאי א"א לאמר שיהיו בשתי חתימות, ויש להניח כאן „ויש שחתמין ביראו עינינו" ובמחזור רומא מובא חתימה אחרת אחר ימלך עלינו לע"ו תהלה כאן נביע לרוכב בערבות, לאל המפואר במקהלות קדושים, „באי' מלך אל חי לעד וקים לנצח. יוון סדר הויטרי בסו' ק"א לתפלת ערבית : החון אומר בקול רם והו"ר והאביר שותקים ומטין און למשמעו, ועונים אחריו ה' הושיעה וגו' כי אל רחום ה' אלהיך וגו' ואומר בקו"ר ברכו וענין ברוך כו' עד שומר עמו ישראל לעד, ברוך ה' לעולם, ח"ק, תפלה וקדים שלם, והולך החון ויושב במקומו, פטום הקטרת, ארשב"ע הריני כפן ע' שיה, ואח"כ יעמוד הנער ויאמר קדים בלא תתקבל, וקדים זה אינו אלא להקד המניקות ואינו

ואתה מהיה. ולך ה' המלוכה לבדך ואתה תמלוך עלינו בכבוד. בא"י מלך משוכה ומפואר חי וקים עלינו לעולם ועד. **יראן** עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמור לציון מלך אלהיך ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעינינו. כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך (יד) בכבוד כי אין לנו מלך (טו) [אחד] אלא אתה. בא"י המולך [בכבודו תמיד] הוא ימלוך עלינו לעולם ועד. ומקדש שליח צבור :

צ.ב. ז. ודקא אמרינן דמצי שליח צבור למימר ברכו בדיל הנך אינשי דאתו בין הפרקים לבסוף. והוא דעאנו ברוך ה' המבורך (ה) [ולא קא] מסדרי ק"ש כי דתקון רבנן בשתים לפניה ושתים לאחריה. הכי מתחזי שפיר וליכא למיחש להפסיק בין גאולה לתפלה. דהא חתמינן (ג) גואל ישראל (ג) [השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא, מיהו (ד) ביה] דתקינן רבנן בתראי למימר פסוקי דשבחה דקב"ה ופסוקי דרחמי ומחתם נמי המולך בכבודו [תמיד] בתפלת (ה) [ערבית] ליכא למסמך גאולה לתפלה. ודוקא בתפלת ערבית אפשר למעבד כן, אבל שחרית דבהר גאל ישראל לאלתר בתפלה קיימינן לית אפשר :

צ.ג. ו. ומאן דעאל לבי כנשתא ומשכח צבורא קיימין איחו נמי ליקום. אי יתבין איחו נמי ליתב. ה. דלא לתחזי ליה (ה) [בטול] מן כולא צבורא, הכי שדרו מטתיבתא, ולכשמימינן תפלת ערבית חוזר ומקדש ונפטרינן

לבתייהו

מנן האלף

שני נוסחאות והנהגות

(יד) "עלינו". (טו) "אחרי" :

ואינו בכלל ז' ניום הללתיך, עכ"ל :
צ.ב. ז. ודקא אמרינן דמצי שליח צבור

צ.ב. (ה) "וקא". (כ) "בחר". (ג) "שומר ישראל". ונהי דאיכא לאקשווי הא אמרינן כיון דתקינן. (ד) בבחי' א' "באן" ובגדרס סגובגס שם, (ה) בבחי' ב"מ "שחרית" והוא טעות.

ברכו. דברי הגאון לשיטתו דת"ע רשות כמוס"ל, ואינו כן לדעת התוס' כמו"ס הסוד סי' רל"ז, אולם הב"י ס"ל בסו' רל"ו כיון שהוא מענין התפלה שפיר דמי :

צ.ג. (ה) "כי בטל".

צ.ג. ח. דלא לתחזי בטל מן כולא צבורא. כוונתו סי' ל"ה מסיים דלא לתחזי כפוש מן הצבור, וכי המפרש דונתו במס' דרך ארץ, ולא יושב בין העומדין, ולא מנאחי זאת במס' ד"א שבחז"ו, אבל מנאחי במסכתות קטנות שבס"ס, ולסוף דלא לתחזי ככל ופירש מן הצבור, קשה קצת דהתם מפרש טעמו רק שלא ישנה דעתו מדעת חבריו ע"ש. ואין זה אלא זכירות, אבל איך יחשדוהו לפרש מן הצבור במה שאין חיוב לפניהם לישב או לעמוד, אבל נראה דיש סעד לזה ממ"ס בדברות דף כ' דאמר אי ס"ד דההור כדבור דמי למה מהרהר, ומתרחץ כדי שלא יהא כה"ע עוסקין בו והוא יושב בטל, וכריך וגגרום דפרקא אחרינא ומתרחץ ר"ל כדבר שהצבור עוסקין בו ע"ש, חזינן דלפי' ההור דפרקא אחרינא נמי אסור דקמי שמיא גליא שהוא פורש מן הצבור, כש"כ אם יחשדוהו ב"ה שהוא פורש מהם סגן עומדין והוא יושב, או להפך :

והכי

סדר רב עמרם השלם

לבתייהו. ז. והכי אמר רב רב שר שלום (ג) גאון מחסיא, שמותר לאדם לפול על פניו ולבקש רחמים אחר תפלת ערבית ואפי' בצבור. וכך מנהג בבית רבינו שבבבל שנפלים על פניהם ערבית חוץ מערב שבת.

סדר ק"ש שעל המטה.

צד. וכשיכנס אדם לישון על מטתו צריך לקרות ק"ש דאמר ריב"ל אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ א. מצוה (ה) [שיקרא] על מטתו, אמר רב אשי מאי [קרא] רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה, ותלמיד חכם [כיון] שכל היום עוסק בתורה ומשכים ומעריב א"צ (ג) לקרות (בכתי"י ב"מ: "אלא זה הפסוק בידך אפקיד רוחי וגו'. ואמר ר' יצחק כל הקורא") ק"ש על מטתו מוזיקין בדילין הימנו שנאמר ובני רשף ינביהו עוף. (ג) ואין עוף אלא תורה שנאמר התעף עיניך בו ואיננו ב. וקורא פרשה ראשונה מן שמע (ד) והיה אם שמוע.

צה. ג. [והודם קריאתה יברך לקבל (עלינו) מלכות שמים שלמה. (בכתי"י ב"מ ליתא, וכתוב אך, ומכרך בא"י המפיל חבלי" כו'.)

אחריה

מגן האלה

שני נוסחאות והנהגות

(ג) ראש ושיבה גאון יעקב של עיר מחסיא. **צד.** (ה) "לקרותה" (ב) "א"צ לומר אלא". (ג) "ואין רשף אלא מוזיקון שנאמר מוזיע רעב ולחומי רשף" ואין עוף. (ד) "ער".
ז. והכי אמר רב שר שלום גאון שמותר לאדם לפול על פניו וכתב הרב הירחי שכן המנהג בבבל חוץ מע"ש ועיו"ט, אך לא נהגו להעם אלא במנהג שזה עת רגון והוא חובה עכ"ל.
וכן נוהגין שאין נופלין ע"פ בערבית כמו"ש האגור והרמ"א בסי' רל"ח, והמנהג לסדר הנדפס כתב מכאן ראיה לדברי הט"ז סי' קל"א דבין השמכות מותר לומר כנפילת אפים ודלא כמנ"א:

צד. א. מצוה לקרותה על מטתו. מיירי שקראה כדנהגו בביהכ"ס בזמן זאת הכוכבים ותו לא הוי זה אלא משום מצוה, ות"ח גם זה א"צ אלא חד פסוקא דרחמי. ובסי' שאלו שכתב וקודם קריאתה יברך, מיירי בדלא קראה כדנהג, ואז הוא מברך כמו על כל מצוה דרבנן, וכמו שנבאר זה להלן:

ב. וקורא פרשה ראשונה מן שמע. בגמרא דף ס"א ליתא הנכנס לישון על מטתו אומר משמע עד והא"ש, וכן הגרסא גם ביומרי, אך הרא"ש בשם ר"ח כתב לקרות גם והא"ש, וכן הגרסא גם בסדר שלפנינו, ואולי הי' גרסתם כן גם בגמרא. משום דגם בפרשה שניה כתוב בשכבך, וכן העיד הטור ממנהגו של הרא"ש, ובעל דברי חמודות כ' אפשר שלא הצריך לקרות והא"ש, אלא לאותן שקירין בצבור מעבוד יום, כדי לקיים מצות ק"ש בזמנה, ע"ש:

צה. ג. וקודם קריאתה יברך לקבל עליו עול מ"ש שלמה. ברכה זו מפורשת ברכינו יונה בשם הגאון שהיא "אקבמ"ו לקרות ק"ש", ועמ"ל אות א' דמיירי בשם לא קרא מתחלה לק"ש כדנהג, ובכתי"י ב"מ ליתא להך ברכה, ומיירי בדקרא לק"ש בביהכ"ס כדנהג, כמו בסי' הקודם דלז' יא שם בברכות ק"ש שלפניה ולאחריה, והנה

אל מלך נאמן :

שְׁמַע | יִשְׂרָאֵל | יְהוָה | אֱלֹהֵינוּ | יְהוָה | אֶחָד :

בלחש בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלֻכּוֹתָי לְעוֹלָם וָעֶד :

וְאַהֲבָתְךָ אֶת | יְהוָה | אֱלֹהֶיךָ כָּכָל לְבָבְךָ וּכְכָל-נַפְשְׁךָ וּכְכָל-

מְאֹדְךָ : וְהָיוּ חֻדְכֵּיךָ | תְּהַלֵּלְךָ אֱשֶׁר | אֲנִכִּי מִצִּוְתְּךָ

חַיִּים | עַל לְבָבְךָ : וְשִׁנְתָּם לְבָבֶיךָ וְדַבַּרְתָּ בָם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ

וּבְלִבְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשִׁבְבְּךָ וּבְקוֹמְךָ : וְקִשְׁרָתְּךָ לְאוֹת | עַל-יְדֶיךָ

וְהָיוּ לְטִטְפַת גִּין | עֵינֶיךָ : וּבְחִבְתְּךָ | עַל-מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבְשַׁעְרֶיךָ :

מי שלא התפלל מעריב בזמנה יאמר כאן פ' והיה ופ' ויאמר : (מ"ח)

וַיְהִי גִזְעַם אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְהוָה בּוֹנֵנָה עָלֵינוּ

וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנֵנָהוּ :

וַיֵּשֶׁב בְּסֶתֶר עֲלִיּוֹן בָּצַל שְׂדֵי יִתְלוּנָן : אָמַר לִי מַחְסִי

וּמִצִּוְדֹתַי אֱלֹהֵי אֲבֹתַי : כִּי הוּא יִצִּילְךָ מִפַּח יָקוֹשׁ מִדְּבַר

חַוּוֹת : בְּאַבְרָתוֹ | יִסֹּךְ לְךָ | וְתַחַת-בְּנָפְיוֹ תַחֲסֶה צִנָּה וְסוֹתְרָה

אַמְתּוֹ : לֹא-תִירָא מִפֶּחַד לִיָּלָה מַחֲזִין יַעוֹף יוֹמָם : מִדְּבַר

בְּאִפֶּל יִהְיֶה מִקְטָב יִשׁוּד צְהָרִים : יִפּוֹל מִצִּדְךָ | אֱלֹהֶיךָ וּדְבָרְךָ

מִיִּמִּינְךָ אֱלֹהֶיךָ לֹא יִגַּשׁ : בֶּקַע בְּעֵינֶיךָ תִּבְטֵא וְשִׁלְמַת רִשְׁעִים

תִּרְאֶה : כִּי-רָצָתָה יי מַחְסִי עֲלִיּוֹן שְׁמִתָּ מַעֲוֹנְךָ : לֹא-תִתְאַנֶּה

אֱלֹהֶיךָ רָעָה וְגַעַע לֹא-יִקְרַב בְּאַהֲלֶיךָ : כִּי מִלְּאֲבוֹי יִצְוֶה-לְךָ

לְשִׁמְרֶךָ בְּכָרִיד-רִכְיֶיךָ : עַל-בָּפִים יִשְׁאַנְךָ פֶּן-תִּגְוֶף בְּאַבְן-רִגְלֶיךָ :

עַל-שֹׁחַל וּפֶתֶן תִּדְרוֹךְ תִּרְמָם כְּפִיר וְתַנִּין : כִּי בִי חֵשֶׁק

וּבִאֲפֻטָּהוּ אֲשַׁנְּבֶהוּ כִּי-יָדַע שְׁמִי : יִקְרָאֲנִי וְאַעֲנֶהוּ עִמּוֹ אֲנִכִּי

בְּצִרָה אֲחַלְצֶהוּ וּבְכִבְיָהוּ : אֶרְךָ יָמִים אֲשַׁבֵּעֶהוּ וְאַרְאֶהוּ

בִּישׁוּעָתִי : אֲדוּר יָמִים וְגו'

יי מְהִירָבוּ צָרֵי רַבִּים קָמִים עָלַי : רַבִּים אוֹמְרִים לְנַפְשִׁי

אֵין יִשׁוּעָתָה לּוֹ בְּאֱלֹהִים סֵלָה : וְאַתָּה יי מִגֵּן בְּעָדִי כְבוֹדִי

וּמִרִים רֹאשִׁי : קוֹלִי אֶל-יי אֲקַרָּא וַיַּעֲנֵנִי מִהֵר מְדֹשׁ סֵלָה :

אֲנִי שִׁבְבֹתִי וְאִישָׁנָה הִקְצֹוֹתִי כִּי יי יִסְמְכֵנִי : לֹא-אִירָא

מִרְכַּבוֹת עִם אֲשֶׁר סָבִיב שְׁתוֹ עָלַי : קוֹמָה יי | הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהֵי

סדר קריאת שמע על המטה

כִּי־הָקִיתָ אֶת כָּל אֹיְבֵי לְחֵי שְׁנֵי רָשָׁעִים שְׁבָרָתָ : לִי הַיְשׁוּעָה
עַל שְׁמֶךָ בִּרְבֹּתֶךָ סֶלָה :

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם. וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵנוּ לְחַיִּים.
וּפְרוֹשׁ עָלֵינוּ סֶפֶת שְׁלוֹמֶךָ וְתַקֵּנֵנוּ בַּעֲצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ.
וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ. וְהִנֵּן בְּעַדֵנוּ וְהִסֵּר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב הָבֵר
וְחָרֵב וְרָשָׁב וְיִגְוֹן וְהִסֵּר שָׁטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ. וּבְצֵל בְּנִגְלֶיךָ
תַּסְתִּירֵנוּ. כִּי אֵל שׁוֹמְרָנוּ וּמַצִּילֵנוּ אַתָּה. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנוּן
וְרַחוּם אַתָּה. וְשָׁמּוֹר צִאתָנוּ וּבִיאָנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה
וְעַד עוֹלָם :

בָּרוּךְ יְיָ בַּיּוֹם. בָּרוּךְ יְיָ בַּלַּיְלָה. בָּרוּךְ יְיָ בְּשִׁכְבֵּנוּ. בָּרוּךְ
יְיָ בְּקוּמָנוּ. כִּי בִיָּדְךָ נַפְשׁוֹת חַיִּים וְחַמּוֹת אֵשׁ בְּיָדוֹ נִפְשָׁכֶלֶת
חַי וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר אִישׁ : בִּיָּדְךָ אֶפְקֵיד רוּחִי פְקִידָתָה אוֹתִי יְיָ
אֵל אֲמִת : אֱלֹהֵינוּ שֶׁשְּׁשָׁמִים יַחַד שְׁמֶךָ נִקְיָם מַלְכוּתְךָ תָּמִיד
וּמְלֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד :

יִרְאוּ עֵינֵינוּ וּשְׁמָהּ לִבֵּנוּ וְהִנֵּל נַפְשֵׁנוּ בִּישׁוּעַתְךָ כְּאִמָּה כְּאִמּוֹר לְצִיּוֹן
מֶלֶךְ אֱלֹהִיךָ : יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מֶלֶךְ יְיָ יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד : כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְךָ הִיא
וּלְעוֹלָמִי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד. כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֵלָּא אַתָּה :

הַמֶּלֶךְ הַנּוֹאֵל אוֹתִי מִכָּל רָע יִכְרֹךְ אֶת הַנְּעָרִים וְיִקְרָא בְּחֵם שְׁמִי וְשֵׁם
אֲבוֹתַי אֲבִרְחָם וְיִצְחָק וְיִדְּנֵנוּ לְרוֹכַב בִּקְרֵב הָאָרֶץ :

וַיֹּאמֶר אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהִיָּשֵׁר בְּעֵינֵינוּ תַעֲשֶׂה וְהַאֲזֵנָה
לְמִצְוֹתָיו וּשְׁמֵרָתָם כָּל חֻקֵּי כָל הַמִּחְלָה אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בַּמִּצְרִים לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ
כִּי אֲנִי יְיָ רּוֹפֵאךָ : וַיֹּאמֶר יְיָ אֵל הַשָּׁמַיִם יִגְעֵר יְיָ בְּךָ הַשָּׁמַיִם וְיִגְעֵר יְיָ בְּךָ הַבּוֹחֵר
בִּירוּשָׁלַם הֲלֹא זֶה אֹדֶר מִצֵּל מָאֵשׁ : הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֵמָה שְׁשִׁים גְּבוּרִים סָבִיב
לֵה מְנַבְרֵי יִשְׂרָאֵל : כֻּלָּם אַחֲזִי חָרֵב מִלְּמַדִּי מִלְּחָמָה אִישׁ חָרָבוֹ עַל יָרְכוֹ
מִפָּחַד בַּלִּילוֹת : גִּ'פּ יִכְרֹכֶךְ יְיָ וּשְׁמֵרְךָ : יֹאֵר יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיִהְיֶךָ : יֵשָׁא יְיָ פָּנָיו
אֵלֶיךָ וְיִשֶּׁם לְךָ שָׁלוֹם : גִּ'פּ הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל : גִּ'פּ לִישׁוּעַתְךָ
קִוִּיתִי יְיָ. קִוִּיתִי יְיָ לִישׁוּעַתְךָ. יְיָ לִישׁוּעַתְךָ קִוִּיתִי : גִּ'פּ בִּשְׁם יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
כִּי־כִינִי מִיִּכְבָּאֵל. וּמִשְׁכֵּאֱלִי גְבוּרִיאֵל. וּמִלְּפָנֵי אוּרִיאֵל. וּמֵאַחֲזֵרִי רִפְאֵל. וְעַל רִאשֵׁי
שְׁכִינַת אֵל : שִׁיר הַמַּעֲלֹת אֲשֶׁרִי כָל יוֹם וְכו' : גִּ'פּ רִגְזוּ וְאֵל תַּחֲמָאוּ אִמְרוּ
בְּלִבְכֶם עַל מִשְׁכַּבְכֶם וְדוּמוּ סֶלָה : אֲדוֹן עוֹלָם וְכו'.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּצִּיל הַכְּלִי שְׁנֵה עַל עֵינֵי וְתוֹנוּמָה עַל־עַפְעָפִי.
וְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתִּשְׁכִּיבֵנִי לְשָׁלוֹם וְתַעֲמִידֵנִי לְשָׁלוֹם. וְאֵל
יִבְחָלֵנוּ רַעֲיוֹנֵי וְהַלּוּמוֹת רַעִים וְהַרְהוּרִים רַעִים וְתִהְיֶה מִטָּתִי שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ וְהָאֵר
עֵינֵי פִן אִישָׁן הַמוֹת : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֹּאִיר לְעוֹלָם כָּל בְּכָבוֹד :

מגן סדר רב עמרם השלם האלף חציה

והנה בתר"י מקשה ללא מצינו לברכה זו בשום מקום, אמנם התוס' והרא"ש השמיטו להך קושיא, והוא כמוש"ל בסי' ט' אות ב' דהש"ס לא הוצרך להזכיר ברכה זו דהוא דבר פשוט שעל כל מצוה דאורייתא אר דרבנן מהויב לברך ברכה הראויה לאותה מצוה, ועוד יתבאר מזה לפנינו להלן, עוד הוסיפו להקשות בשם ר"ת דהא ק"ש שעל המטה אינו עיקר ואם ת"ח הוא א"ס, ועוד שאינו קורא אלא פרשה ראשונה, ושלא בצרכותיה, וכבר נתיישבו זאת במש"ל דזהו דווקא כשקרא מתחלה בביהכ"ס כדון, וכן תירץ הרא"ש, וכן מה שהקשה ר"ת דא"כ אנו נוהגין כריב"ל דתפלות באמצע תקנוס, ואין קי"ל כר"י, לשיטת הגאון גם זה לק"מ דס"ל כמ"ד דת"ע רשות וא"כ למסמך גאול"ת ודלא כר"י, כמוש"ל סי' נ"א, אות ה'. וכיון שמאד הדיון אין חובה כלל לת"ע, לא הפסיד בזה שהתפלל תפלתו עם הזכיר בטרם שמקיים לק"ש כדינה :

ובשערי תשובה לרב האי גאון סי' נ"ז כתב ג"כ שהוא ברכה לבטלה, מפני שק"ש שעל המטה רשות היא, ועוד מוכרז מנפטר אהבה רבה ואמרינן שכבר נפטר בזה"ר, הלבך האי ברכה ליחא לך עיקר, ע"ש. וראה לומר בזה, דאפי' תימא דמיררי באופן שלא קראה כדינה בביהכ"ס, דאז לא הויה ק"ש שעל המטה רשות, מ"מ יאז בצרכות שבך שם בביהכ"ס, דומיא דאמרינן השכים לשנות משקרא ק"ש א"כ לברך משום שכבר נפטר בזה"ר, וה"נ יאז בצרכות אלו וא"כ לברכה אחרת, אולם דעת רבינו י"ל דס"ל גם שם כהירובלמי דאינו נפטר בזה"ר אלא כשנה על אחר, אבל אם לא שנה על אחר מחויב בבר"ת ג"כ אפי' קרא ק"ש בצרכותי' ולכן גם כאן בכל עוד שלא יאז עדיין חובת ק"ש מחויב לברך לקרות ק"ש :

אך בעיקר הענין יש להקשות אי ס"ד שיש לברכה עיקר וסמך לק"ש, למה לא תקנוה באמת לק"ש בערבית ושחרית במקום אהבת עולם וזה"ר, שבשני ברכות הללו לא מצינו בס רמז לק"ש. ובאמת אין לתמוה בין אי ק"ש דאורייתא או דרבנן, הי' לנו להזכירה בצרכותה בפירוש כמו בשאר מצות, ומדוע השמיטו לנוסח זה :

ונראה לע"ד דמזה יש ראוי' עצומה לשיטת הגאון דק"ש דרבנן וכמוש"ל סי' פ"ז אות ו', דהתר"י כתבו לשמואל דאמר ק"ש דרבנן ע"כ ס"ל דהך ובשכבך ובקומך לא אמרה תורה לקרות דוקא פרשיות אלו של ק"ש אלא שיקרא בתורה בכל מקום שירצה, והכמים התקינו לאלו הפרשיות, והגאון בעל ש"א סי' א' הרחיב הדברים, ותירץ בזה כל המקומות דמשמע שם דק"ש דאורייתא שלא יקשה אליבא דשמואל, ואמר דכמו דלמ"ד דק"ש דאורייתא הוא צריך לקרות ק"ש פ"א בזמן שכיבה וקומה ובהכי סני, כך למ"ד דק"ש דרבנן מ"מ צריך לקרות בזמנם אלו מה"ת איזה דבר מד"ת, ובדבר אחד מה"ת סני, ובלבד שיקראו בזמן שצ"א שוכבין ועומדין ע"ש, והגאון בעל תפארת ישראל במס' תמיד פרק ה' גשאר בצ"ע למ"ד ובשכבך ובקומך בד"ת כתיב מאי שנא ומוקשרתם לאות דלא קאי אלא אפרשה זאת של ק"ש, ע"ש. ולענ"ד לק"מ דודאי לא מסתבר לומר דודברת בס קאי רק על צ"פ של ק"ש שמחויב לדבר, דהלא הוא חייב ללמוד בכל התורה. אבל וקשרתם מסתבר דקאי על כל מקום שנוצר בו פרשה של תפלין והם קדש והי' כי יביאך שמע והא"ש, דבמקום אחר לא נזכר עוד חיובא דתפלין :

ולפ"ז יתיישבו לנו נוסחי הברכות של אה"ר וזהבנת עולם שכל סגנונם מלא מתפלה וברכה לדברי תורה, מפני שלא נתקנו אלא לברך על מצות למוד תורה של בקר וערב שהם דאורייתא לכ"ע, והתקינו אותם בצרכות של שנה אחרי יוצר המאורות ומעריב ערבים המדברים בשנה השם מבריות העולם, ואחריון אה"ר וא"ע משנה השם על ישראל ביחוד שנתן להם תורתו, וכלל הברכות הן שבע, ע"ש שבע ביום הללתיך כמו"ס בירושלמי. וכעין זה כתבו גם בתר"י שזה"ר וא"ע נתקנו אף על פסוקים, וכן אמרו בנמצא השכים לשנות כו' שכבר נפטר בזה"ר, ומשמע מזה שהכמים שתקנו לברכת ק"ש כיוון לפטור בהם ברכת התורה, ולכן הזכירו בס עיקר הענין שהוא ברכת התורה שהייבים לברך עליה, שהיא מצוה מן התורה :

ולא תקנו בצרכות אלו אשר קב"ו לקרות ק"ש, משום דק"ש אינה אלא פרט של המצוה מה שהייבו עלינו חכמים שנבחרו בפרשיות אלו דוקא, אבל מה"ת אדם יוצא בכל מקום שירצה

שירצה לקרות, ולא מצינו בשום מקום שמזכירין פרט המצוה בצרכה, רק דרך כלל, וכמו שאין לנו מזכירין אקב"ו לשחוט צואר ובתלוש, וכ"כ הב"ח ביו"ד סי' כ"ה והס"ז שם סק"ג. וע"ש כמה שמתרן כמה שאנו מזכירין על כיוסיו דם, בעפר"ו ועינין בש"ך שם דכתוספתא ויר' ורמב"ם לא הזכירו כלל לתיבת, בעפר", אלא דנהגין כן לרווחא דמלתא: ועינין מקוב"ב דל 348. ונראה עוד שנשחרית וערבית שהתקינו ברכות לאחריה אמת ויציב ואו"א, נמי עיקרי הברכות על הד"ת שאמר בקריאתו ואומר או"י כו', הדבר הזה". וכן, אמת ואמונה כל זאת" וקאי על התורה, ומפני שצריך לסמוך גאולה לתפלה הסמיכו בצרכות אלו גם לעיני גאולה:

ומצאתי בתשובת הרשב"א סי' ס"ט שכתב כמו"ש דברכות אלו אינן ברכות של ק"ש, דהא לא מזכירין עליהו אקב"ו לקרות את שמע, וכ"כ בשמו בבי' סי' רל"ה שהן ברכות שנתקנו בפ"ע לאומרים לפני ק"ש ולאחריו, וניחא לי' בזה כמה שאומרים בביהכ"ס אע"פ שאינו יואל אז י"ח ק"ש ואינן ברכות לבטלה, ע"ש. ובספר אורחות חיים הביא רמ"א בשם הרשב"א ממה ששינוי הקורא מכאן ואילוך לא הפסיד הברכות אע"פ שעבר זמנה של ק"ש, יע"ש. והוא כעין מ"ש שהברכות הללו נתקנו מתחלה בשבול למוד תורה שהוא מצוה דאורייתא לכ"ע, ואין ספק דזה כוונת הרשב"א אע"פ שלא פירש זאת, וליכא לאקשויי כיון שנתקנו בשביל למוד התורה שנק"ש, יברך אותם רק פ"א בשחרית ויפטור גם כל היום, וכמו"ש ר"ת בתוס' דף י"א במשכים ללמוד גלילה דבה"ת של אתמול פושרת, דז"א כיון דילפינן מקרא דושבך ובקומך, הם ממילא שתי מצות נפרדות בזמנים מיוחדים, ועל שתיים צריך לברך:

ומעתה דברי הגאון רבינו ז"ל שרירין וקיימים, דודאי אלו הוה קרי ק"ש בעונתה גאולה"כ היה מצרך עליה ברכת ק"ש אהבת עולם, והי' מפטר בכך דסגי בהכי, ולא הי' צריך לברך אקב"ו לקרות ק"ש, כיון שאין הפרשות עיקר מצוה של תורה אלא דרבנן תקנוס, ואינן אלא כאחד מפרטיו של מצוה, שאין צורך לכלול אותו בברכתו, אבל אם כבר יואל י"ח של תורה כמה שקרא בביהכ"ס סמוך לגלילה, ולא נשאר לפניו אלא לקיים מצוה דרבנן של גאולה"כ מפני שלא קראה בעונתה לפי מה שתקנו הם, מחויב לברך עליה, לקרות את שמע" ככל כל מצוה דרבנן, ולא כמו"ש תרי' דגם אז עדיף עפי לברך עליה ברכת אהבת עולם, דז"א דא"ע אין עיקר ענינה לק"ש אלא לד"ת וכבר אמרה בביהכ"ג:

אלא דלכאורה וס' לטוען שיטעון, כיון דהכמים שתקנו זמנו של גאולה"כ ילפי נמי מקרא דושבך, וכמו שאמרו ריש ברכות תנא אקרא קאי ובשבך כו' וה"ק זמן ק"ש דשכיבה אימת משעת גאולה"כ וא"כ למה שכתבנו דושבך ובקומך אחי לקבוע זמן של למוד תורה שמחויב לקרוא באיזה דבר מה"ת בזמן שכיבה וקומה, א"כ איך יהיה יואל בזה בד"ת שנק"ש שקרא בביהכ"ג שלא בזמן גאולה"כ, אולם באמת לק"מ, דלמ"ד דק"ש דרבנן אלא דמחויב לומר איזה דבר מה"ת מקרא שנאמר ובשבך, וכדאמר אב"י אליביה בדף כ"ה, "הוא בד"ת כתיב". לא אמרו כלל אליביה בריש מביילתין, "תנא אקרא קאי, וה"ק ז"ק דשכיבה אימת שעת גאולה"כ". אלא מתרצי שם אליביה דליף מזכירתו של עולם, "ויהי ערב ויהי בקר", ולפוס האי תירוץ אין זמן שכיבה דוקא בלאת הכוכבים, ותלוי במנהג המקום זה מקדים וזה מאחר. ומאזנה של תורה שעי' נאמר קרא דושבך, אדם יואל גם קודם גאולה"כ, באחר דנהיג דהוי זמן שכיבה לב"א גם בערב בסמוך לגלילה. ואפי' כשקורא בביהכ"ס קודם לכן יואל, כיון דהוי קרוב לזמן שכיבה דידהו, אך חכמים סמכו לזמן ק"ש דגאולה"כ על מקרא שג', "ויהי ערב" שהוא נקודת סוף היום שלפניו, ותחלת היום שלאחריו, והוא זמן ביאת השמש, וכדאמרין "איערב שמשא ואידעי יומא" והוא גאולה"כ ממש כדאמרין בגמ'. ואין להקשות א"כ מאי אהדרי ב"ש לב"ה בדף י"א. א"כ לימא קרא בערב ובבקר", כיון דע"כ למ"ד דושבך ובקומך בד"ת כתיב, וק"ש דרבנן. ב"ה נמי קאי על מצות לימוד תורה שהוא בזמנו של שכיבה דאינשי גם לפני גאולה"כ, ואיך לימא קרא בערב כיון שיש נפ"מ בין זמנו של ערב לזמן שכיבה, דאפשר לתרן דלחאי מ"ד ס"ל אליביה דב"ש דגם ערב אינו גאולה"כ דוקא, דלשון ערב הרגיל במקרא הוא סוף היום כשעה ורביע קודם הלילה, כמו"ש הרמב"ן ע"פ "ויהי ערב ותעל שכבת העי" כ"י לא בא השלל גלילה, וכן, מנחת ערב", ובארי מקראות, ולא ילפי מזכירתו של עולם:

מן סדר רב עמרם השלם האלף קצו

ובזה מתבארים גם דברי הירושלמי שאמר א"כ למה קורים אותה צביהכ"ס, כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת, דר"ל למה קורין צביהכ"ס ולא ממתינין לקיים המצוה בשלימות בצה"כ כיון דסוף כל סוף מחויב לחזור לקרותה דהקורא קודם לכן לא יאח חובת צאה"כ, ומשני לעמוד בתפלה מתוך ד"ת, ור"ל, שחייב הוא לקרותה צביהכ"ס ומקיימים בזה מצוה מה"ת דושכבך ואזו קורים אותה עם הזכרות לפניה ולאחריה וסומכים בהם גם גאול"ת ויעמוד בתפלה מתוך ד"ת דזה לא תליא כלל בצה"כ כמו"ש. ואין אזו צריכים עתה למה שפירשו בשם ר"ת שקורא ק"ש לעמוד בתפלה מתוך ד"ת כמנהגם לומר אשרי לפני תפלה, ומתוך כך אומרים צביהכ"ס גם הזכרות לפי שאין אלא ברכות של שנה, דלפמ"ש עיקרי הזכרות בשביל ד"ת אלו נתקנו, ובלילה שקורא אז ק"ש כדינה מדרך באמת "לקרות ק"ש" :

ועדיין יש לעיין לפי דברנו שזכרות אלו נתקנו למצות לימוד תורה שאדם מחויב בהן בזמן שכיבה וקיימה, א"כ ברכות התורה של לעסוק וכו' למה נתקנו, או אם ברכ לעסוק ואשר בחר על מצות לימוד תורה, למה לא יפטור מלברך אח"כ ברכת אה"ר, אבל באמת לק"מ דלע"ג בזכרת התורה פוטרת כל היום משום דלין לו היטה הדעת מתורתו, אבל אם יסיח דעתו מחויב לברך על כל פעם שהוא לומד, וכיון דתקינו רבנן לברך על מצות לימוד תורה, שחייבנו תורה בזמן שכיבה וקיימה. וסמכוה חכמים לזכרת השנה בברכה סמוכה ליוצר המאורות ומעריב ערבים לפני מצות ק"ש, אין דעתו לפטור לימוד תורתו שבק"ש ע"י בה"ת שמכרך בבקר. וכן הוכרחו לתקן גם בה"ת של לעסוק וכו' ולא אמרו לברך במקומה ברכת אה"ר לפי שזכרה זו שייכת למצות התורה שחייבה אותנו ביום בזמן קיימה, ופעמים משכים לשנות גם בלילה. וקודם זמן זה, לכן התקינו שלשה ברכות הללו שענינם שייך למצות לימוד תורה ככלל. וכיו"ב מצינו שהתקינו ברכות כשקורא בתורה בצבור, ולא נפטרו ע"י בה"ת שבך ביחוד לעצמו, וכן התקינו בצבור לברך גם לאחריה, וכן באפשרות וברכת מגילה. [ועיין במכלתא פרשה בא דמיינת שם בשם ר' ישמעאל ור"י בן בתירא דלמדו ר"י לזכרת התורה מזכרת המזון, ומשמע שם שהיא מה"ת, ואע"ג דבגמ' דף כ"א דחי שם להאי קו"ה ואמרו מה לבהמ"ז בכן נהנה, דחיה היא ולא לאפוקי מהלכתא, וכ"ד הרמב"ן בטה"מ, וליכא לאקשויי לדעת האומר דבה"ת דאורייתא, א"כ אם לא אמר בה"ת בבקר ביוםם של לעסוק, ודאי דגם ברכת ק"ש דאה"ר הוי מדאורייתא א"כ למה שנינו בעל קרי מהרהר בו' ואינו מברך לפניה ולאחריה, מ"ש מברכה"ז דמכרך לאחריו, דז"א דבע"ק שאסור בדי"ת מתקנת עזרא ממילא אסור גם בזכרותיה, ולא הותר אלא להרהר בק"ש משום עול מ"ש] :

ומציאנו בשאלות לרב אחאי גאון סי' נ"ג דגרס נמי בטעמא דר"א בספק קרא ק"ש לחזור וקורא משום טעמא דכבוד מלכות שמים, ובהעמק שאלה כ' שכן נמי דעת בה"ג, וס"ל כמו שכתבנו לעיל בדעת רבינו הגאון ז"ל דק"ש דרבנן אלא מה דמחויב לקרות בזמן שכיבה וקיימה הוא מה"ת ע"ש :

וכן נראה לענ"ד בדעת רש"י ז"ל אליבא דמ"ד דק"ש דרבנן, ואשכנח: בזה צ"ע מרגניתא טבא ליטב דברי רש"י התמוהים בדף י"ד, דאיתא שם "רב משי ידיו וקרי ק"ש ואנה תפלין וזלי ופריך עלי' מבריייתא ומתוך רב כריב"ק ס"ל דעומ"ש תהלה, ופריך מדבר אדרב דרשב"א אמר זמנין סניאין הוי קאימנא קמי' דרב ומשי ידיה ומתני לן פרקין ואנה תפלין והדר קרי ק"ש, ופרש"י אלמא מקדים לעסוק בתורה דהיינו עשיה דמצוה מקמי מלכות שמים, ותמחו עליו הרב א' והב"ה למה לא פירש קושיטתם ממאי דמנה תפלין מקמי ק"ש, ע"ש. ולמ"ש שיעתו נכונה מהלך, דרב לשיטתו ס"ל דק"ש דרבנן, ויחלי' לזה מהלך דלמי של שבת בע"ש ובדלמי קרא ק"ש כמו"ש התוס' ריש מכלתין, וע"כ ז"ל דס"ל דגופה של ק"ש דרבנן רק שמה"ת מחויב בדבר א' מה"ת בזמן דבשכבך, וזה אינו תלוי כלל בצה"כ, כמוש"ל, ומש"ה גלי של שבת בע"ש, וממילא בעוד שלא קרא עדיין דבר א' מה"ת בזמן קיימה הויא ק"ש דאורייתא, וא"כ קשה מאי מקמי' דרב אדרב, והלא בעובדא קמייתא שלא קרא עדיין דבר מה"ת והויא ק"ש דאורייתא, שפיר הקדימה לתפלין משום עול מ"ש, אבל בטה"מ דרבנא דלחמי פרקין מקודם, תו לא הוי ק"ש אלא דרבנן, ומש"ה אקדים תפלין דאורייתא לק"ש דרבנן, ומש"ה פרש"י דכל קשיטתו היא למה אקדים לעסוק בתורה דהיינו עשיה דמצוה מקמי

סדר רב עמרם השלם

ד. אחריה מברך. בא"י אמ"ת] המפיל חבלי שנה על עיני, ומשקיע שנת תרדמה

על מנן האלף

מקמי מלכות שמים, וע"ז אמרו, וכי תימא ללא מטא זמן ק"ש, ואין הכוונה בזה לומר שהקדים לשנות משום שלא הי' יכול עדיין לקרות ק"ש ללא מטא זמנה, דהא בזה עדיין לא מתרשא מה שהקדים תפלין לק"ש, ועדיין ק' למה לא הקדים ק"ש לתפלין דהא ליכא למימר משום דלמד קודם וק"ש דרבנן, דז"א דהא למד קודם דמטא זמן ק"ש ולא הוסיף בזה לעשותה לדרבנן, אלא הכונה דר"ל ללא מטא זמן ק"ש אבל מטא זמן תפלין ומש"ה הניחם קודם לק"ש, אבל "א"כ מאי אסהדותא דרחב"א, ודבר זה נהמד למכין, אך ראיתי דבר דבר נפלא בהנה"ת ש"ס ישן דליתא שם כלל, ומתני לן פרקין" רק, "ומשי ידיה ומנה תפילין", ומקשי באמת מהא דלחנא מקמי ק"ש :

אולם לדינא נראה דרש"י חולק אדרב עמרם, וס"ל דק"ש דאורייתא, ובשכבך אומן שכיבה דק"ש נאמר ובתירוץ קמא דבריש מכלתין דה"ק "זמן שכיבה דק"ש אימת משעת צאה"כ, וכמו"ש בהמניחין במפורש, "ומקמי הכי גמי לאו זמן שכיבה הוא, ולפ"כך חובה עלינו לקרותה משחשך". ול"ק מדבר דלמי של שבת בע"ש דרב לשיטתו ס"ל דק"ש דרבנן כמוש"ל, אך במ"ש רש"י שם, "ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מחשו יא"ב באמת תמוה שלש פרשיות הי' לו לקרות כמו שהקשו בתוס' שם, ומ"ש הגאון בעל ש"א ע"ז דק"ל לרש"י דרק פרשה ראשונה הוא מה"ת והשאר דרבנן, וסומכין בשעת הדחק אשארי תנאי, לא ידעתי מה שעת הדחק הוא זה, דאע"פ דמה שמתפלל בביהכ"נ קודם זמנה הויא שעת הדחק, דא"ל למיכ"כ נכורא אח"כ, מ"מ בליה יכול לתקן זה ולקרות ג' פרשיות כתקון חכמים, וגם מ"ש על זה הרא"ש בתוספותיו שאין זה מה שיסקה, דהא מצינו דק"ש של ר' יהודה הנשיא היה פסוק ראשון לבדו, וגם ר' יהודה חסיד היה מכין ללכת חובת ק"ש בפסוק אחד אחרי נוסח מה אנו מה חיינו, משום דלפעמים הכבוד משתהין מפני הקרובות ע"ש, ג"כ קשה הביאור, דהא דר"ש ברבי ס"ל דחזור וגומרה, ואפ"י לבר קפרא דלינו חוזר וגומרה ו"ל דמשום ת"ת דרביס באמת הויא כשעה"ד, ובאמת הי' פטור לגמרי מטעם דעוסק בתורה. ומ"ה לא גמרה אח"כ, וגם ר' יהודה חסיד לא עשה זאת אלא להציל עצמו מכל ספק שמא יקרא שלא בעונתה, אבל בודאי הי' קורא אח"כ כל ג"פ כדיון, אבל איך נקיל עליו בזמן שיש לו פנאי לקיים מצות חכמים שלא יקרא לבתחילה רק פרשה אחת שלא כתקנתם, וכמו שהוא צריך לחזור ולקרות פרשה ראשונה, ולא סמך על מה שקרא בביהכ"נ משום דהאי שעתא לא הויא זמן שכיבה, כן יקרא יתר הפרשיות מתקנת חכמים :

ונראה דס"ל לרש"י להלכה דרק פרשה ראשונה מה"ת וכדס"ל לר"א ור"ע ור' יאשי' וכמו"ש הרמב"ם וכל העומדים בשמחה, והך בשכבך ובקומך לענין ק"ש נאמר, ומש"ה בעי זמן שכיבה דק"ש בצאה"כ, אבל בשכבך ובקומך דפרשה שניה קאי על "לדבר בס" דס"ל להנהיג תנאי דלד"ת נאמר, וה"ק, "אגמירו בניכו תורה כי היכא דלגרסי בהו" ולא שמחוב לקרות אותה פרשה, וחובת ד"ת כבר הוא יואל במה שיקרא פרשה ראשונה, וחכמים שתקנו לקרות גם פרשה שניה כדי שיקבל עליו עול מצות לא מצינו בה שיקבעו ע"ז גמי שיקראו בזמן שכיבה דלצאה"כ דוקא, וכבר יא' ידי חובתה במה שקראה קודם לכן בביהכ"נ, וכן לענין פ' צ"צ כיון שהזכיר בביהכ"נ, ל"ז להזכיר פעם אחרת וכמו"ש תר"י ברש"י ברכות, ואע"ג דאם הקדים פרשה לפרשה אע"פ שדעידבד יא' לפי שאין סמוכה בתורה כמו"ש הרמב"ם בפ"ב דק"ש מ"מ לבתחילה ודאי דצריך לקרות כסדר, מ"מ הכא שכבר קרא כסדרן בביהכ"נ כבר יא' בקריאתו ב' פרשיות האחרונות גם לפי תקנת חכמים, דמשום הא דפרשה ראשונה לא היתה בזמן צאה"כ כתקנתם, לא מחייבין לי' לאהדורי לפרשיות האחרונות משום למפרע גם בלכתחילה, ודבריו ב"ה ישרים למוצאי דעת, אולם לשיטת רבינו הגאון נראה דתקנת חכמים לצאה"כ הי' גם לפרשה שניה, לדלדידה לא למדו זמנו דלצאה"כ לק"ש אלא ממאי דסמכו ליהי ערב, כמוש"ל ואין בזה נפ"מ בין פ' א' לשניה, וכ"כ רבינו בסו' צ"ד ע"ש :

ד. אחריה מברך בא"י אמ"ת המפיל חבלי. עיין מקור הכרעות : ונקא

על עפעפי ומנוחה על אישון בת עין ושומרני כאישון בת עין. יחר"ט ה"א
 שתשכובני לשלום ותעמידני לשלום, ותן חלקי בתורתך, ותרגילני לדבר מצוה
 ואל תרגילני לדבר עבירה, ואל תביאני לידי חטא ולידי נסיון ולידי בזיון
 וישלוט בי יצ"ט ואל ישלוט בי יצר הרע. ותצילני מפגע רע ומחלום רע.
 ומהרהורים רעים, ותהא מטתי שלמה לפניך [והעמידני ממטתי לחיים ולשלום]
 והאר עיני פן אישון המות בא"י המאיר [לכל העולם] כלו בכבודו. ברוך ה'
 ביום כו'. ויאמר ה' אל השמן יגער וגו'. ה' ישמרך מכל רע ישמור את
 נפשך, ה' ישמור צאתך וכוואך מעתה וע"ע. בידך אפקיד רוחי וגו'. [ה'
 צבאות עמנו וגו' ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך, ה' הושיעה וגו'. ה' אלהים
 צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה]. יברכך ה' וישמרך וגומר [אני שכבתי
 ואישנה וגו' כי לך ה' הוהלתי וגו' הנה לא ינום וגו'] :

צו. ריב"ל היה אומר יושב בסתר עליון וגאני. תנו רבנן [שנוטות ט"ו כ']
 שיר של פנעים בכינורות בתופים ובנבלים, ואי זו שיר של
 פנעים יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי וגו', ואומר ה' מה רבו צרי
 רבים קמים עלי עד לה' הישועה [על עמך ברכתך סלה. (ה) ריב"ל מסדר להני
 קראי וגאני ומקשינן היכא עביר הכי] והאמר ריב"ל אסור להתרפאות בדברי
 תורה. להנן שאני, וכתוב באנדה [מדרש תהלים ז'] שיר של פנעים היה
 משה בשעה שהיה עולה לרקיע היה אומר המזמור הזה יושב בסתר עליון.

סדר שני וחמישי וקריאת התורה.

צו. ובשני ובחמישי של שבת כי מסיים ש"ץ שמונה עשרה מתחילין
 הצבור, אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך. כי רבו
 משובתינו ולך הטאנו. אדון סלה לנו. אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד, כי
 עמך הסליחה למען תפא. חוסה ה' על ישראל עמך ואל תתן נחלתך להרפה
 למשל בם גוים, למח יאמרו בעמים איה אלהיהם, ידענו כי חטאנו ואין לנו
 מי יעמוד לכפר בעדנו כי אם שמך (ה) יעמד לנו בעת צרה, ידענו כי אין
 בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען שמך. וכרחם אב על בנים רחם עלינו
 והושיענו [רחם עלינו המול על עמך רחם על נחלתך]. אמנם אלהינו רבו
 אשמינו עד אין קץ. ואין מספר לעונותינו. רחום רחמנו וזכור לנו ברית
 אבותינו, זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל
 רשעו

שני נוסחאות והנחות

צו. (ה) ואמרני. צו. (ה) הגדול.

סדר רב עמרם השלם

רשעו ואל הטאתו. **שוב** מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך והסר מעלינו עול הגוים כי רחום אתה. כי בן דרכך פודה ומציל גואל ומושיע כל דור ודור. ואומר ש"ן והנכור עמו: (ג) **אל** מלך יושב על כסא רחמים וכו'. אל הורותנו לומר שלש עשרה. זכור לנו היום ברית שלש עשרה כמו שהודעת לענו מקדם וכן כתוב וירד ה' בענן ויתיבב עמו. שם ויקרא בשם ה' ושם לימד. [ואומר שלח נכור] **ויעבור** ה' על פניו ויקרא ה' ה' וגו' נושא עון ופשע וחטאה **א.** (ג) ונקח [לא ינקח] [ואומר ש"ן]: וסלחת. סלח לנו אבינו כי הטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו כי אתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך. למען שמך ה' וסלחת לעונינו כי רב הוא כי עמך הסליחה למען תורא, סלח נא לעון העם הזה כנוול חסדך וכאשר נשאת לעם הזה שמצרים ועד הנה ושם לימד: ויאמר ה' סלחתי כדברך [ואומר ש"ן] **אלהינו** וא"א תבא לפניך תפלתנו

שנוי נוסחאות והנהות

מן האלף

(ג) "ביחד". (ג) בכח"י בימ ליחא. **צו. א.** ונקח לא ינקח וכו'. משמעות

לשון הגאון לפי סדר שלפניו כן שהנכור מסיימים עד סוף הפסוק, ואולי הוא משום כל פסוקא דלא פסקי משה לא פסקינן. אבל באמת אינו מוכן למה הזכיר משה רבינו ע"ה מדת לא ינקח ופוקד עון אבות, דאין זה מדת ויתור והוא מוזכר רק מכילין דרחמי:

והנלע"ד בזה, דכבר נתחבטו הראשונים במנין הי"ג מדות, ורבינו נסים גאון מתחיל למנות מן השם השני, וה"ק ויקרא ה', ומה קרא, ה' אל רחום והגון, והרא"ש פ"ק דר"ה הקשה ע"ז למה לו להזכיר השם אחרי ויקרא, הלא כבר כתוב השם ביועבור ה' על פניו, ועוד הא המנהג שהקהל מתחילים מן השם קמא, והביא ע"ז פירוש ר"ת, אך גם על פיר"ת וסדרו הקשו כמה קושיות עיין בתוס' ותו"י:

ולכן נראה דרבינו הגאון הרגיש בכ"ז, ודעתו ע"פ מ"ש במכילתא יתרו פוקד עון אבות בזמן שהם מסריגין, הא כיצד רשע בן רשע, קולץ בן קולץ בן קולץ, כיון ששמע משה כך מיד ויקוד ארצה, אמר ח"ו איך בישראל רשע בן רשע בן רשע, והראב"ע בפסוק לא תשתחוה להם ולא תעבדם הכריח זאת ממה שה"כ בן לא ישא בעון אב, ומה טעם פוקד כו' התשובה ע"ז כו' כי יאריך לרשע אולי ישוב ויולד בן טוב ממנו כו', ואם הלכו בדרכי אביו גם דור ג' וד', לא יאריך אפו לרביעי, ע"ש שניון מדעתו לדברי המכילתא, והרמב"ן כ' שכן אמרו כל המפרשים:

והנה הרב המורה בחלק א' פ"ח ט"ז נ"ד, והרמ"ל פרשה תשא הרחיבו ביסודות מקובלות בענין התגלות המכילין, וע"ש פ"ה הרמ"ל שהשמות שהן קיום העולמות, התחילו להתגלות באצילות בריאה יזירה, ונחמזות בתיבות ה' ה' אל", ובעולמות שלמעלה לא יזדק שם רחמים וחינה וארך אפים, אך בעולם העשיה התחילו במדות הרחמים, ע"ש, ועפ"ז יבא הכל על נכון, שהקהל באמת מתחילים מן ה' הראשון שאז הותחלו גילוי העולמים, אך השבון הי"ג מדות מתחשב רק מן תיבת "רחום" ולהלן, ויהיה המספר כך, רחום, חנון, ארך אפים לזדיקים ולרשעים והם שתי מדות כמו"ש בתו"י, הרי ארבע מדות, רב חסד ואמת הרי ששה, נוזר חסד לאלפים שתי מדות כדעת רבינו נסים הרי שמונה, נושא עון, פשע, חטאה, וזקה לשבים, הרי י"ב, ולא ינקח לשאינם שבים אלא מאריך אפו ופוקד עון אבות על בנים, ומאריך להם אולי יולידו בן טוב עד דור שלשים ורבעים, והוא מדת הרחמים השלש עשרה, דאין בישראל רשע ב"ר ב"ר, וזה ג"כ דעת הגאון ז"ל שהנכור יאמרו כל הפסוק עד גמירא. וכתב

תפלתנו ואל תתעלם מתחינתנו כי רבו משובתינו, ב. [ד] [שאנו] עזי פנים וקשי ערף כדבר הזה שנאמר לפני מלכנו צדיקים אנחנו ולא חטאנו. [ועונין] (ה) אבל חטאנו. **אשמונו** כו' עד שחתנו תעבנו תעתענו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו, ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו :

צח. ויש אומרים במקום אם עונינו: **ועתה** ה' אלהינו אשר הוצאת עמך מארץ מצרים עד למען ה'. **המה** אלהי אונך ושמע עד על עירך ועל עמך. (ככת' ב"מ כתוב כאן ויש אומרים ג.) **והוא רחום** כו' **הבט** כו' **אנא** כו' אל כו' אין כמוך כו' הפותח כנוסח שאנו אומרים [ולומר ש"ן] ה' אלהי ישראל כו'. (ה) **אל** מלך יושב וכו' אל הזרותנו לומר כדברים כו'. ונופלים על פניהם ותובעים צרכם. ואומר: (ב) **זכור** ברית אברהם ועקרת יצחק ושוב ברחמים על שארית ישראל והושיענו למען שמך, וזכור ברית אברהם ועקרת יצחק והשב שבות אהלי יעקב והושיענו למען שמך. **חטאנו** צורנו סלח לנו יוצרנו. **אדרן** הרחמים שוכן מרומים, המלא רחמים על מתודים ואומרים חטאנו. חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו. חטאנו ברוב עון ובאנו לחלות פניך אל נושא יצן אומרים ח"צ סלי, (ג) חטאנו לפניך, ובאנו לחלות [פניך] אל תסתר פניך מאומרים לפניך ח"צ סלח לנו יוצרנו. **חמול** על עמך, רחם על נחלתך, חוסה נא כרוב רחמך, חננו ועננו מלכנו, אבינו מעולם שמך לנצח. כך בטחו אבותינו מלכנו, גם אליך זעקו ונמלטו, חננו ועננו מלכנו.

הביטח

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

הר"א מלוגיל בס' או"ח בשם רבינו שאין ליהוד לומר י"ג מדות וכ"כ הרשב"א בתשובה, דהם כדברים שנקדושה ש"ל אלף בעשרה, וכמו"ש שנתעטף הקב"ה בש"ן ואמר כ"ז שיעשו ישראל כסדר הזה, ע"ש: **ב.** [שאנו עזי פנים וקשי עורף, כן הגרסא גם בכת"י ב"מ, וכן הגרסא ג"כ בח"כ סי' קי"ח להלן בסדרנו ס, ובכת"י ב"מ שמה אלף כדפס תקן הנוסח, שאין

(ד) כן הוא גם בכת"י ב"מ אבל המדפיס אחריו הגיה "שאני". אבל נראה שגרסת רבינו היא, "שאנו" וכן הנכון. (ה) "הקהל".

צח. (ה) בכת"י ב"מ איתא כאן פיושים שונים ממחברים שלא מזמן רבוהינו הגאונים, שהיו נהוגים במקומו, לאומרים. ואין אנו נוהגין כן. (ב) "השלוח". (ג) חטאנו ברשע ובפשע, ובאנו לפניך עובר על פשע חטאנו צורנו סלי. כשענינו

אנו עזי פנים כמו"ש בסדורים, והכונה שאל תתעלם מתחינתנו ותרחמנו מפני שאין אנו עזי פנים, אלף לפי גרסת הגאון אומר הש"ך בשם הנכבד כי רבו משובתינו, שאנו עזי פנים לומר ג"כ צדיקים אנחנו, והכתוב אומר, "הנני נשפט אותך על אמריך לך הטאתי" [ירמיה' ב'] ומשיבים הקהל ואומרים: "אלל חטאנו!" האמת הוא שהכחנו, והגנו מתודים, וזכו עיקר הוידוי כמ"ש במס' יומא פ"ז, "מזית וידוי כו' אמר רב אתה יודע כו' אמר מ"ז ל"א אלל ללה אמר אלל חטאנו כו', אמר שמע מיינה עיקר וידוי האי הוא", והמדפיס לא עמד על כוננו של גאון ושלח בו יד להגיהו:

צח. ג. **והוא** רחום עיין מקור הכרכות:

סדר רב עמרם השלם

הביטה ועננו אלהי ישענו, והאר פניך ונושעה מלכנו, כי אל רחום וחנון נקראת חנונו ועננו מלכנו. תבוא לפניך תפלתנו, לנצח תקשיב ותשמע ותחון מלכנו, תקבל ברחמים וברצון את תחינתנו אבינו מלכנו חנונו ועננו. **עננו** אבינו עננו והושיענו. כשענית לאברהם אבינו בחר המוריה בן עננו והושיענו כשענית ליצחק ע"ג המזבח בן עננו והושיענו. (ד) **חיים** שאלנו ממך. כי מקור חיים עמך, צדקה עשה עמנו למען שמך. והסר דבר ונגף (ה) חרב הרג ורעב **מַעֲמָה**, רחמים שאלנו ממך, כי רבים רחמים עמך, צדקה עשה עמנו למען שמך. והסר דבר ונגף חרב והרג וחיה רעה ויצר הרע ושנאת הבריות וכל גזרות קשות. (ו) וכל מיני פורעניות **מַעֲמָה**, **אבינו** אב הרחמים הושיענו למען שמך. אלהינו וא"א כך בטחנו לא נבוש והושיענו למען שמך. (ז) העתר לנו ברוב רחמך ואל תבישנו מסברנו והושיענו למ"ש. (ח) טוב אתה ומטיב לקיך, יכבש רחמך את כעסך מעלינו והושיענו למ"ש. (ט) סלח לכל עונותינו, סעדנו וכך נושעה והושיענו למ"ש. עננו בעת צרותינו עת צרה היא ולך להושיע והושיענו למ"ש. פניך אל תסתר ממנו פדנו והצילנו מכל צרותינו והושיענו למ"ש. צדיק אתה ה' צדקות אהבת צדקה עשה עמנו. [וצדקה תעלה למרום] קולנו תשמע ותחון, רחם עלינו ה' אלהינו כי מאד צר לנו והושיענו למ"ש. (י) תעלה תפלתנו למעון שמך תמצא תחינתנו חן וחסד ורחמים ורצון מלפניך והושיענו למ"ש. כי אין לנו אלוה אחר מלך גואל עוזר ומושיע פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה אלא אתה והושיענו למ"ש. אבינו אב הרחמן הושיענו למען שמך. **ואומר** יענך ה' ביום צרה כל המומרי ואומר אבינו מלכנו כלו. ואומר ואנחנו לא נרע כמו שכתבנו למעלה, ואומר קדיש עד לעילא.

צמ. ד. ופותח ואומר: כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לברך. **אחד** אלהינו גדול אדונינו ה'. קדוש וגדול שמו. ונוטל

ס"ת מן התיבה ואומר: **גְּדֹלָךְ** לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו. [ועונין הצבור]:

רוממו

מן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

צמ. ד. ופותח ואומר כי גדול אתה עיין מקור

הנרכות:

ה. קדוש וגדול שמו. אין מהגנו לומר "וגדול" אפי' בשבת ויו"ט, רק ב"ה ויוה"כ. עיין ח"ר, ובחול ח"א כלל אותו פסוק:

דיקרי

חבל ברצון, שאלחנו חמלא ברחמים [ובנדרם כהגון]. "הושיענו למ"ש.

(ד) כשענית ליעקב בעת צרתו בן עננו והושיענו. כשענית לבל הצדיקים בעת צרתם בן עננו והושיענו. (ה) בכת"י א, וחיה רעה וע"ז, (י) "וחרב גוים ושמד", (י) "העתר לנו וגדול שמך בגבורה דרשנוך" המצא לנו והושיענו למ"ש. (ח) "זכור רחמך איזר מעולם המה, חמול עלינו כאב על בנים והושיענו למען שמך". (ט) "כלה אל העש לשאריחנו לא נבוש ממשאלוחנו", והושיענו למ"ש. צדקה עשה עמנו וצדקנו והל"ש. (י) "שועיחנו העחיק, במהרה" ולא העחיק

הצמ

סדר רב עמרם השלם

(6) רוממו ה' אלהינו והשתחוו להרום רגליו קדוש הוא. רוממו ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש ה' אלהינו. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. [ואומר שליח] כי שם ה' אקרא הבו נודל לאלהינו. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם ה', מהלל אקרא ה' ומאויבי אושעה. [ויאמר] **מסוך** העולם ועד סופו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. הוא ימלוך עלינו לעולם ועד ואמר כל [העם] (3) **אמן**. **הבל** חבו נודל לאלהינו ותנו כבוד לתורה. כהן קרב (4) [כהן עמוד] מר פלוני (7) **הכהן**. ואם אין שם כהן אומר : (5) ישראל קרב (1) [בישראל] [ועונין הצבור] תורת ה' תמימה משיבת נפש. עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, פקודי ה' ישרים משמחי לב. מצות ה' ברה מאירת עינים. (1) **אחד** אלקים לישראל ה' עז לעמו יתן. ה' יברך את עמו בשלום.

ק. ועולה כהן וקורא שלשה פסוקים מפרשה של אותה שבת. ועולה לוי אחריו וקורא ג' פסוקים, ואם אין שם לוי קורא כהן במקום לוי. עולה עוד ישראל. וקורא ד' פסוקים, ואין פוחתין מעשרה פסוקים. וידבר עולה מחמנין, אבל אם רצה להוסיף מוסיף שמעלין בקדש ולא מורידין. [מכאן עד יהי רצון מלפני אבינו שנשמים חסר נכת"י נ"מ.] **וכך** פתח ש"ן קרי ליה לכתן וקרי ליה הכי רב פלוני בר רב פלוני. וכן לשאר איגשי. 1. דיקרי להו והדר סליק. 2. וכד סליק פסוקא והדר, אומר : ברכו את ה' המבורך ועונין כל הצבור : ברוך ה' המבורך לעולם ועד. והדר אומר : ברוך אתה ה' אמי"ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה. וקורא חזן לספר תורה שלשה פסוקים וכד מסיים (8) למקרב אומר : [אשר נתן לנו

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

ב. 1. דיקרי לחזן והדר סליק.

תוספתא פרק הקורא

עומד : והעתיקוה הרי"ף ורא"ש "ראש הכנסת" [מנהיג הכבוד כביהכ"ס] "או חזן הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחריים קרא, שאין אדם מבזבזו לעצמו. חזן הכנסת העומד לקרות, אחד עומד ומחזן עליו." [משום

צימ. (א) פסוק זה אימת ג"כ בכתי"ב"מ, והמדרשים השמיטו בשעוה. (ב) בכתי"ב"מ

העולם" והוא טעות, (ג) בכתי"ב"מ א"כ כהן קרא."

(ד) בכתי"ב"מ, בר פלוני וכן הנכון. (ה) בכתי"

א, החזן עומד פלוני במקום כהן. (ו) צ"ל ישראל

קרא. (ז) ה' אחד אלהים לישראל. (ח) צ"ל למקרי."

מ"ש

מראית עין שלא יראה שאין כאן ש"ן, ר"ן :

ז. וכך סליק פסוקא והדר, אומר ברכו יותר נכון לגרום, וכד סליק אומר ברכו.

או "כד סליק פסוקא, הדר אומר ברכו" וקאי על הפסוקים שהזכיר למעלה: סי'

ז"ט ששנימור אותם יאמר ברכו, והנה לא הזכיר הגאון ז"ל שגם המבדך חוזר לומר, ברוך

ה' המבורך לע"י, והוא כמו"ש בירושלמי ברכות פרק ז' ה"ב שמואל אמר איני מוציא עצמי

מן הכלל. [כבהמ"ז שאומר נכדך ולא ברכו] ופר"ך והרי ברכת התורה, א"ר אבון כיון שאמר

המבורך אף הוא אינו מוציא עצמו מן הכלל. ור"ל דפני כבהמ"ז בזה שאומר ברכו את ה'

המבורך

סדר רב עמרם השלם

לנו תורת אמת וחיי עולם נמנע בתוכנן ברוך אתה ה' נותן התורה. ויענו הצבור אמן. **ח.** ויהיב ספרא לספרא וכן לשאר אינשי אינשי נהיגי, ולכתר דמסיים כהן אמר חזנא חבי : איכא לוי. לוי איכא. רב בר פלוני [כלן נמחקו איזה תיבות והה"ש ה' מארקס העתיק (ה) "קרב בריה מר" ור"ל קרב בריך. ואמור] (ג) ובגלילתו אומר: יחיי רצון מלפני אבינו שבשמים, לכונן את בית חיינו, להשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו ואמרו אמן. יהי"ר מלפני אלהי השמים לרחם על פלגתנו ולעצור את המגפה ואת המשחית מעלינו ומעל [כל] עמו ב"י ואמרו אמן. יהי"ר מלפני אלהי השמים לקיים לנו את כל חכמי ישראל הם ובניהם ותלמידיהם בישראל בכל מקומות מושבותיהם ואמרו אמן. יהי"ר מלפני אלהי השמים שנסמע ונתבשר בשורות טובות מארבע כנפות הארץ ואמרו אמן. **מי** שכרך אברהם יצחק ויעקב אבותינו, הוא יברך את כל אחינו ואחיותינו בני ישראל הבאים לבתי כנסיות לתפלה ולצדקה, הקב"ה ישמע בקול תפלתם ויעשה הפעם וימלא משאלותם בטוב ואמרו אמן. **אחינו** ישראל (ג) [ונשיאין] ישראל הנתונים בצרה ובשביה, הקב"ה ירחםם ויהון אותם ויושיעם בעבור שמו הגדול ויוציאם מצרה לרוחה, ומאפלה לאורה ואמרו אמן. יהי חסדך ה' עלינו כאשר יהלנו לך. ועומד ומחזיר ס"ת למקומו ואומר : **יהללך** את שם ה' כי נשגב שמו לבדו. הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה.

ולענין

מן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

המכורך וא"ל לחזור עם העונים, אך הר"י ברללוגי בשם רבינו סעדיה מובא ברא"ש שם כתב שחזר לומר ברוך ה' המכורך לע"ו כמו בכהמ"ז שחזר לומר ברוך שאלכלנו משלו ובטובו חיינו אע"פ שאמר תהלה נכרך, וע"ש במעיו"ט ועיין סי' י"ז אות ה' מש"ש בשם הכ"ח ליטב דעת רבינו :

ח. ויהיב ספרא לספרא וכן לשאר

אינשי אי נש נהיגי, כן

קדיש

צריך להיות. ודיון זה לא מלאנו בשום פוסק, וחסר הביאור, רק כעין זה נזכר במס' סופרים פי"ד ה"ג, שהמפטיר נותנו לחזן הכנסת, והוא חוזר התורה לראש הקרואים, שאין כבוד התורה להיות יחידה. עכ"ל. אך א"ל שיהי' זה מכונת רבינו, חדא שאין המנהג הלז אלא אחרי קה"ת, ורבינו מייירי אחר שקרא הכהן לבדו. ועוד ספרא הוא העולה הקורא בתורה ולא חזן הכנסת, וחז"ל ה' מנהגם שכל קורא בתורה היה אוהז התורה בידו, ואחרי קריאתו היה מוסר אותה להעולה אחריו או לשאר אינשי, ע"ד שאמרו בירו' מובא בב"י קל"ט האי מאן דברך נקט עמודי דתורה בידו, שנאמר לקוח את סה"ת כו' ובג"ר לא ימוש ספר התורה הזה, מלמד שהיה ס"ת בידו של יהושע, שאין לומר הזה אלא למי שתופס החפץ, וכשמסיים אומרים לו חזק ואמן, כו' והמרדכי מוכיח זאת ממנהגם של אנשי ירו' כפ' לולב הגזול

ק.

(ה) מ"ש ה' מארקס "קרב בריה מר" אינו מכון, ולפי מה שקראתי אנכי בכת"י. הגו' איתא : "קרב בר מר" ואין ספק בכוונתו דר"ל. רב מר פלוני קרב, בר מר פלוני" והסופר החסיד חיבה פלוני, ובמקום "בר" קמא צ"ל "מר". וכמוש"ל בשם הויטרי דצריך לקרותו פלוני בן פלוני. (ג) צ"ל "הולל ס"ת" (ג) בכת"י בי"מ בהגה"ה מהצד איתא שם "ואנוסי ישראל".

קא. ולענין לומר (6) [יתגדל] יש שהחזיקו לומר אחר קריאת התורה לאתרו קודם (3) גוללו, ויש שהחזיקו לומר אחר שמהזירין אותו למקומו. (7). ומסתברא לאחר קריאת ס"ת שמה טעם לקדש ואח"כ לפתוח באשרי. ואומ"ר אשרי יושבי ביתך [עוד יהללוך סלה. י.]. (2) למנצח מומור לדוד, ובא לציון גואל, ואני זאת בריתי אותם, ואתה קדוש, וקרא זה אל זה, ומקבלין. ותשאני רוח, ונטלתני רוחא. יתגדל. תתקבל. יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים ושובע וישועה על כל ישראל. עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן.

קב. שאילו מקמי רבן נטרונאי גאון זצ"ל. הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללים (6) ועד אן לא קרא פסוקי דזמרה, מהו שיעסוק עם הצבור בעסק שמצאם, (3) בתחלת עסק פריסת שמע, ואחר שיסיים תפלתו יחזור ויאמר פסוקי דזמרה. והשיב, כשתקנו חבמים כך תקנו לומר פסוקי דזמרה ואח"כ להתפלל בדר' שמלאי. [ברכות ל"ג ועכו"ס דף ז'] לעולם יסדר אדם שבתו של הקב"ה ואח"כ יתפלל. ואם מצא שחצבור מתפללים (2) [ואין] מעכבים, כך שמענו (7) [ממר רבי] משה גאון זצ"ל ששמע (5) [מברכותיו] שמברך מלך מהולל בתשבחות, ואומר פרשה ראשונה ומדלג ואומר הללו אל בקדשו וחיותם (1) ומתפלל עם הצבור. אבל לומר פסוד? אחר תפלה יש גנאי בדבר לומר שבת אחר תפלה, יא. ואם אין

פנאי

מנ האלף

שגוי נוסחאות והגהות

הגזול שאמרו קורא בתורה מניח הלולב לאחר, מפני שצריך לאחוז בס"ת ע"ש, אבל עדיין לא שמענו מזה שאינו מניחו על העמוד וצריך לתת לספרא דוקא, וחולי ז"ל ושניק ספרא לספרא, ועיין:

קא. [ומסתברא לאחר קריאת ס"ת בו, וכן

אלו נוהגין, לפי כמנחה בשבת ומנחת יוכב"ס

ומנחת ט"ב שאומרים הקדיש לאחר

שמחזירין ס"ת למקומו. והטעם כי הלבוש ס"ת קל"ב שבזמנים: אלו אין מפסיקין באשרי.

והקדיש שלפני התפלה אלל העמוד קאי על הקריאה, דגלילה לא השיבא הפסק. עמ"א בשם

הפוסק, אלל כ"ו וז' אצ"פ שפלא"ה אומרים קדים שלם אחרי וכן לזיון, לא קאי הקדיש על

קריאת ס"ת אלל על סדר קדושה, וקריאה בציבור היא השיבא בציפי נפשה ועדיף לומר הני

קדים קודם גלילה:

י. למנצח, העור כי קל"ה העיד בשם ר"ע שלא הזכיר מנצח יעקב, ולכן נראה דגרסת

סדר"ע כת"מ יותר מדויק ועמ"ל ס"י ס"ה, ולקמן ס"י ק"ג:

קב. יא. ואם אין לו פנאי כל עיקר אפי' לעשות כמו שפירשנו בו,

העור כי: ז"ל העתיק הענין הזה, וסיים, ואל יאמר לאחר התפלה

כל עיקר, אח"כ הביא בשם חר"י דאס אין לי פנאי אפי' לומר תהלה לדוד, יתפלל עם הצבור

ק"פ

חא. (6) "קדיש". (3) "הגללו". (2) בכח"י ב"מ
ליחא למנצח יעקב.

חב. (6) "ועדיין". (3) "בגון שצאצאי". (2) ר ל
אין מתעכבים, ובכח"י ב"מ איחא, ואם

מעכבים, ובגרסת חקן, "וחם מתעכבים" אבל גרסת
חוטרי כמו בכח"י שלפנינו וכן האמת. (7) בכח"י

ב"מ. כי מר רב"י ובושטי, כן רב"י. (5) "מפוזיניו"
(1) "וממהר".

לאומרים

שמחזירין ס"ת למקומו. והטעם כי הלבוש ס"ת קל"ב שבזמנים: אלו אין מפסיקין באשרי.

והקדיש שלפני התפלה אלל העמוד קאי על הקריאה, דגלילה לא השיבא הפסק. עמ"א בשם

הפוסק, אלל כ"ו וז' אצ"פ שפלא"ה אומרים קדים שלם אחרי וכן לזיון, לא קאי הקדיש על

קריאת ס"ת אלל על סדר קדושה, וקריאה בציבור היא השיבא בציפי נפשה ועדיף לומר הני

קדים קודם גלילה:

י. למנצח, העור כי קל"ה העיד בשם ר"ע שלא הזכיר מנצח יעקב, ולכן נראה דגרסת

סדר"ע כת"מ יותר מדויק ועמ"ל ס"י ס"ה, ולקמן ס"י ק"ג:

קב. יא. ואם אין לו פנאי כל עיקר אפי' לעשות כמו שפירשנו בו,

העור כי: ז"ל העתיק הענין הזה, וסיים, ואל יאמר לאחר התפלה

כל עיקר, אח"כ הביא בשם חר"י דאס אין לי פנאי אפי' לומר תהלה לדוד, יתפלל עם הצבור

נא

סדר רב עמרם השלם

פנאי כל עיקר אפי' לעשות כמו שפירשנו אל יאמר לאחר תפלה לפי שכשתקנום לא תקנום (י) לאחר תפלה אלא לפניה.

קנ. יב.] ולאמר (ה) יענך ה' ביום צרה בקדושה דסדרא. כך השיב: בשאמרו חכמים כל האומר תהלה לדוד בכל יום לא

אמרו שתים או שלשה פעמים, ומשמע אפילו פעם אחת. אלא חכמים האחרונים התקינו לישראל שבעיירות לאומרים בפסוקי דזמרה, ובסדר, ובמנחה. שמא יפסעו בפעם אחת או שתים תשתייר אחת בידם. מפני (ג) [שאינו] חייב לומר שלשה פעמים, וראיה לדבר דהא שבת אין בה סדרא בשחרית, ואין בה תהלה לדוד אלא (ג) שני פעמים, ואף קדושה דסדרא בשני ישיבות תהלה לדוד אומרים, ובבית רבינו שבבבלי (ד) [תהלה לדוד אין] אנו אומרים, אבל בשאר בתי כנסיות יש שאומרים תהלה לדוד. ויש שאומרים יענך ה' ביום צרה, וסומכין לומר שבת תוכיה שאין אומרים (ה) אלא שתי פעמים.

שני נוסחאות והנהגות

מנן האלף

ק"ש וברכותיה, ואח"כ יקרא פסוקי דזמרה עם הברכות שלפניהם ושל אחריהם, עכ"ל. והאגור רצה לומר להגאון ז"ל אינו חולק על רבינו יונה, דכשאין לו זהות לומר שזו דבר אפשר דמודה שיאמר אותם אחר התפלה. אבל הב"י כתב דלישאל דרך נמוגאפי דאמר "לא יאמר אותם אחר התפלה

(י). לאומרים".
קנ. (ה) כ"ה גם בבתי ב"מ. ובנדפס ממנו הגיה, תהלה לדוד או יענך. (ג) בבתי ב"מ "שחייב" יהיה טעות, (ג) כן העתיק ג"כ בס' שו"ר ברכה להחיד"א סי' נ"א, ומסיים והאידנא כ"ע אומרים ג"פ אפי' בשבת. (ד) בבתי א' ליחא ובבתי ב"מ "תהלה לדוד אומר". (ה) "בה".

כל עיקר, דייק דלא כוותיה, ע"ש, וכבר כתבתי דנראה בעליל דרבינו הב"י לא היה לו סדר ר"ע לעיין מחוכו, והי' מעתיק אך מלשונות העור ממה שמביא בשמו, ואלו הוה לי' הסדר הזה בכת"י, גם כאן לא הוה לי' למידק מלישנא דכל עיקר דהוא דלא כהאגור, כיון שזוהי הענין עמנו מוכח מפורש בדברי הגאון, שאם לו פנאי לעשות אפי' כמו שפרשנו אל יאמר לאחר תפלה, לפי שכשתקנום לא תקנום לאחר תפלה. ועיין בד"מ ובכ"ח מה שפירשו בדעת הרא"ש דס"ל לאמרש אחר התפלה ובלא ברכות, והב"ח כ' דהכי נקטינן. ועמ"ש הרשב"א בתשובה סי' קפ"ט "אנו נוהגין כדעת הגאונים שקבלתם תורה היא. ועיין סדרים לרש"י כת"י, שמפרש דברי רבינו משה גאון שכתב ואומר "פרשה ראשונה" דר"ל "תהלה לדוד" שהיא ראשונה לפרשיות שנאמרו שם, ע"ש. והסמ"ג עיין י"ב כתב בשם הר"מ גאון לומר "הללו אל נקדשו עד לבס תפארתך" ע"ש, ועיין תשובת הגאונים סי' מ"ה מה ששאלו ממר יהודאי גאון בקורא פסוד"ז בתר תפלה, אם לר"ך לברך לפנייהם, והשיב שכבר נפטר בזה"ר, וכ"כ המנהיג, והדברים מפליאים, ועמ"ש בס' ט' בזה :

קנ. יב.] ולאמר תהלה לדוד או יענך ה', ביאור דבריו : לפי שנהגו לומר לומר דברים שיש בהם מענין הישועה לפני קדושה דסדרא כמו"ש רבינו העור ססי' קל"א, וביענך מפורש בו ענין הישועה שייך לקדושה דסדרא. אבל יש שהיו מסתפקים לומר תהלה לדוד, ואולי מפני שגם שם יש ענין ישועה בסומך ה' לכל הגופלים שסמכו דוד ברוה"ק כדל"י בפ"ק דברכות, או כמו"ש השב"ל שזריך לשהות שעה א' אחר תפלה וע"ז הוסיפו אשרי מפני שסוברים דתהלה לדוד לריבין בלא"ה לומר ג"פ בכל יום. אבל ר"ג השיב דאין חובה לומר ג"פ תהלה לדוד, ובבית רבינו שבבבלי תהלה לדוד אין אומרים, וא"כ עדיף לומר יענך. אבל בשאר בתי כנסיות יש שאומרים ת"ל ויש שאומרים יענך. ולעיל סי' ס"ה מפורש בדברי רבינו לומר גם יענך, אבל נאמנים עלינו דברי רבינו העור סי' קל"א שכתב בשמו שלא הזכיר יענך, ובסי' ס"ה לריבין אנו לומר שזהו טעות המעתיק כמו שכתבתי שם :

נשלם החלק הראשון בעזרת ה' יתברך.

חלקי דברים שם 18 כל מינוט. למשל מולד חפצי תשובה חרטיב ונכס י. די. נב. א. מורה, שלל האולד ניס י. ובני"ך שעות מחמלת הלויש שם זייג' 8 כנקר. טס כ"ב מינוטין טס

סדר תפלה כמנהג אשכנז

עם

סדר רב עמרם השלם

חלק שני

עם

נוספות הרבה ובאורים

נסדרו ונתבארו

על ידי

ר' ארי' ליב פרומקין בהח"צ ר' שמואל העלמר זצלה
בעל ספר תולדות חכמי ירושלים

נדפס

פעית"ק ירושלים תוכב"א

בשנת שס"ח את ירושלים ונילו בה כל אוהביה לפ"ק.

בדפוס הר"ר ר' שמואל הלוי צוקערמאן הי"ו

תכן הענינים חלק שני

26

דיני קדוש היום
קט"ח כמנחה, דלקת, סעודה ג', וסדר
מואלו שבת
דיני הכללה
דיני הגל, וסדר נטילת לולב והגעושים.
דיני קדוש לבנה.
קט"ח הלי תענית, הנכות תנוכה
הנהגת ד' פרשיות, תענית אסתר, ברכות מנייה,
וכל דיני פורים
דיני תפלת יו"ט
דיני נביאת כפים, מלוא יו"ט.
דיני חדש ניסן, בדיקת חמץ, ודיני פסח.
וסדר הגר"א.
הנכנסת קט"ח כפסח ודיני ספירת העומר.
תענית כה"כ. דינים שכן פסח לעשרת.
דיני י"ז בתמוז וכל דיני ט"ו
דיני חודש אלו, התרת נדרים, דיני ר"ה קלו-
דיני תקיעת שופר, ומוסף ר"ה.
סדר כפרות וערב יוה"כ ודיני יוה"כ פ.
דיני תפלת מנחה, נטילה ומואלו יו"ט.
קדוש של סוכות, סדר קט"ח של סוכות, הו"פ
ש"ע וס"ח
דיני פדיון הבן, הלכות ארוסין וגשואין, כה"כ
התקן, דיני תה"ד.
דיני גוסס, קריעה, חנוך, הכראה, דברים שאכז אסור,
דיוק הדין קצח-קצח

מפתח לסי מערכי לב

באור מ"ש ג"ד לרין אדם לומר בע"ש ב"ש
הגר"א מקאליס.
באור כ' ק' אב אבס ונוה, העתק אגרת האמ"ס,
ענין השבת והמעשרות, באור קדושת ממקומך
באור קדושת נעריך, ענין המסירה של ק"ש,
ענין חלול ש"ש נת"ח.
באור תפלת כהנת שבת.
באור תפלת ישימחו במלכותך
בישוב ק' הכי על ח' ימי תנוכה, באור מ"ש
למה נמשלה אסתר לאילת השחר.
בהשתיים שגמאליס בקרינתו חתג משם הגר"א ז"ל
ובסס הגאב"ד מיפיו שלטי"ח

מפתח לספר בקור הברכות

לכו נרגנה והמזמורים ולכו דודי לא נמאלו ככ"י
לענין אמיצה והו"ר בליל שבת, ולענין אל חי כו'
שהוא ענין חתימה.
לענין ושמור לאתנו, ופרוס, ולענין ישמרו.
לענין נוסח ויטונו בה ישראל מקדשי שמך
אמיצה כמה מדליקין: סדר כומן מהגאונים.
אמיצה שלום עליכם ויכונו העולמים ואשת חיל
ליתניחו כסדרי הקדמונים.
כל מקדש שבעי נוסח בוטרי עד אות ת'
בענין מיסד השבת הנכנס של נשמת כל חי
ונוסח רס"ג.
לענין פיוט הכל יודוך ואל דיון.

ספתה סידור התפלות והברכות

לכו נרגנה.
תפלת ערבית לחול ולשבת, כמה מדליקין צד 6.
ומן צד 10-11.
שלום עליכם, רבון כל עולמים, אשת חיל.
קידוש, זמירות לליל שבת, אל אחר בראנו. כ-46.
ישתבח, ברכו, שחרית, לשבת.
אין כמון, [ברוך שמיא וזה' הי עם התפלות
ליום וריה יו"כ, מובא לעיל בחלק ראשון]
מי שבורך לעולה, ברוך שפטרנו, ברכה
הגומל, ברכות הפטורה, הנותן תשועה,
מי שעשה נסים, אל-מלא רחמים, אב
הרחמים, מש"כ לחעניות בה"ב, תפלת מוסף
לשבת ולשבת ר"ח, אגעים וזמירות,
זמירות לשבת.
תפלת מנחה לשבת.
חזן לך, סדר הברלה, המבדיל.
ומי למוצ"ש, אליהו הנביא, רבון העולמים. סב-126
תפלה לאגודת לולב, ויוזיר לעת לקיתתו,
מוסף ר"ח, קדוש לבנה.
הדלקת נר תנוכה, מעוז צור ישועתי.
ברכת מגילה, אשר הניא.
תפלת שלש רגלים ומוסף, נשיאת כפים. צו-204
בדיקת חמץ, קידוש לשלש רגלים, הגדה,
ספירת העומר.
התרת נדרים, פיוט אחות לבו קצנה, תפלת
ר"ה, קידוש לריה, סדר תקיעת שופר,
תפלת מוסף לריה, סדר תשליך.
הדין ותפלת דרב סעריה גאון זצ"ל.
סדר כפרות, ברכה לבנים, תפלת יו"כ
לשחרית, מוסף, נעילה, הזכרת נשמות. קסג-קסט
תפלה לנכנס לסוכה, סדר אושפיזין,
הושענות, אחת הראית.
סדר ערובי תבשילין, סדר בריית מילה,
פדיון הבן, ברכת ארוסין וגשואין, תפלת
הדרך, צדוק הדין, קריש דעתיד לחדתא. 386-ר.
סדר סליחות לבה"ב, עשרה בשבת כו',
יציאות ולי, פרשיות, קרובין לפורים לשה"ג. רח-רל
פרקי אבות 462-468

מפתח הדינים הנהוצים מספר דה"ח

דיני ערנית, וברכת מנן אבות, וקידוש הלילה. לד 6'
ולד ו. 14. ח. ט. ודף כא
דיני קריאת התורה, ומפסיר.
דיני הזכרת נשמות, ומוסף.
ל"ו. ל"ה.
מא. מב.

תבן הענינים חלק ב

כב. סדר מוצ"ש. 75 106—נה. נה—122.
 לה. סדר ראש חדש. 77 סד—134.
 לה. סדר תעניות. 77 עד—178.
 לה. סדר חנוכה. פב—פז.
 סדר פורים ותפלת המועדים. פה—192.
 סדר של פסח. קג—234.
 סדר של שבועות. 258—260.
 סדר תשעה באב. קלב—270.
 סדר ר"ה וסליחות לעשי"ת 292—314.
 סדר יום חפזורים. 338—קפ.
 סדר של סוכות. 376—קצג.
 סדר ערובין, מילה, ברכות חתנים.
 תפלת הדרך, ברכות פרשיות וצה"ד 400.

הפתח שנוי נוסחאות והנהגות

ד. נוסח אשר כנה מעשי' מרס"ג.
 28 גרסת רש"י במס' כתובות כי הוא יום תחלה.
 לה. נוסח גרסת הפסורה לפי כת"י גימ'.
 נא. נוסח תפלת המנחה לרע"ג לפי כת"י א.
 106 נוסח קידוש לרבנן לפי כת"י א.
 נד. נוסח תפלת ערבית למוצ"ש לפי סדר רס"ג.
 116 נכת"י בלפנינו ליחא נוסח אשכנזי המוצא בעור.
 מ"ש בגמ' נזכר בהדואה כו"ל יחא בכת"י בלפנינו
 ופס"מ דקרא.
 128 נוסח רס"ג בתפלת ר"ה.
 132—סו. אין יומל. זה קרבן שבת' כו' שג"ל בשם רש"י.
 סו. ל"ע במ"ש בעברת בתיכרי בתשכון התענית של
 אלו ימים.
 148 נוסח רס"ג בעל הגסוס.
 פב. סדר של פסח לרס"ג, כשידך רבון העולמים. קח—216.
 קא. נוסח הקידוש לרס"ג וספירת העומר.
 קב. דעת הגאון לנכך על בשמים אפי' כו"ט אחר שבת.
 234 סדר תרי"ג מלות המסודר לרס"ג בעשרת הדברות. קל—260.
 קבב. נוסח נחם להירובלנו ונוסחת הרס"ג.
 296 לענין ברכת לשמוע קול שופר.
 308 מה בשנה הרביע' לענין פתיחה לך ה' הדקה
 שש. טעות בח"א מ"ש דלא יקרא הוא מ"ג מדות.
 קע. לענין גרסת בלתי עזי פנים
 246 סדר פסוקי דזמרה לשחרית וי"כ.
 248 לענין אמירת אחילה ביחיד.
 352 פיוט מה נהדר כה"ג לרס"ג.
 קעז. לענין אכילו מלכנו במוסף וי"כ וסם מתברר.
 356 תפלת נעילה לרס"ג.
 קפ. מהגב' א"י לענין תקיעת חשרית במזלזי יוהכ"פ
 קפא. חתימות ההושענות לרס"ג.
 404 נוסח ברכת ארוסין בכת"י מהגניזו.
 406 נוסח חתימת ברכת חתנים אחרי ה' ברכות
 414 נוסח ברכת אגלים במוצ"מ לרס"ג

טעם תפלת יחא נתנו לגויי הארצות.
 ברכת נאמן הנה ה' א' בנפטריו ענין העם
 במעמדם [מס'].
 נוסח ברכת מנח דוד בכהפסורה.
 מקור תפלת יקום פרחן ומו שנידך ונוסחת.
 נוסח מ' בנכך מפתק גרמניאל וסדורי קטגיוא 76—לש
 העשות במדקדק לפני המדפוסים בזכות תפלת רג'.
 לה. לענין תפלת מ' בעשה נסים ויבטן קו' הדל"ל.
 שם. מו"מ לענין הזכרת נשמות חס מושל לזקק מהחיים 80—מא
 92 אומית נחיסדה תפלת א' הדחמים.
 86—84 בכוונת התקונו' לענין פס' אומית שנקדשה.
 שם. בענין תפלת תוכח אלה הוא אלהיו.
 88 נוסח תפלת מוסף להרמ"ס ז"ל.
 92 נענין אין בלתינו וענין קידוש יתום.
 מט. לענין פיוט ברוך ה' יום יום.
 202 טעם בלומרים וכן תפלת נמנחת השבת.
 נב. כבולו השתתף הנסחאות כל ויתורו כה יברא.
 104 כחפוי הדברים כפסוקי דקדק וטעמם.
 נה. לענין פסוקי יוקן ק' ודחמית.
 114 סדר הכהה לר' יוסף טוב עזי.
 מקורי הונוות נחליה' ולענין פיוט החל ענינו
 והאפדיו.
 סב. נענין עניני הדו יחאמו' נא ונכך כהא.
 ע. כחולו דכיו' הדאבים בענין קריג פעמים הללויה. 140
 לענין תפלת מ' בעשה נסים בלומרים ביום ר"ח עלמו
 ונוסח הנכבה ענין קידוש החודש.
 עא. כחולו דכיו' מנכיו התמיהים.
 142—עב. הטעם מה בנדלו החכמים בלפנת פסע.
 144 נוסח קידוש נכנה לפי סדר בער מ"ס.
 עג. פסוק נכין במאמר ברכה אסתך בעדי.
 174 כחולו נוסחות רבות בתפלת אלה בכתחתי.
 ויסל וסבא.
 194—צח. נוסח רבנו סעדים בתפלת המועדים.
 ק. טעם תענית ברה"ט.
 קבב. זמן יוסף תפלת רבנו ומו כמך ויבטן קו'
 הדכ מוזלר.
 274 ענין עמירון דחממכרו לחכמיו בתפלת וכן
 כסס הדין.
 קדח. לענין וזכור תרועה וכן נח"מ, ודכך אמת. קלט—278.
 286—קמה. נוסח רס"ג בתפלת ר"ה.
 128 נוסח רס"ג בתפלת יו"כ.
 נוסחתי בעל תש.
 קסו. הזכרת נשמות מועתק מפתק גרמניאל.
 קסח—קסט. כחולו מ"ס אלהיו מאלף הכרית הנה כן לענין 386
 386 נוסח רס"ג בסדר של מניח ופדריג.
 קצד—קצח. כחולו ברכת נשואין ונוסחתם ונוסח רס"ג.
 קצו. מה בלומרים כפאליו ע"י השכלת עפר בכו"ס.
 ר.

הפתח ההמשכים בסדר רב עמרם

סדר של שבת. דקד א—ב. ד—ה.
 38—18 75.
 סדר שחרית ש"ש. 77 בד—50 ל—70.
 סדר מנחה השבת. 75 100—נא.

תכן הענינים חלק ב.

מפתחות ספר סגן האלה

סדר של שבת א. א] בזכר יחזיקו ששה ותתני לילול הוא ותתני דבר על מפתח ספר העתים. א. ב] בזכר על כל שבת מפתח ספר חובת ג] לענין אמויות וזאת לחסר בנין שבת. ד. טעם דבריו בזה נומר אבר כלל מעשיו. ו] אומרים קודם ת"ע להודיע ש"ע רבות ז] מיכב ק"ו העתים לבניה מה באלו ידלו עיניו בשבת ה. ח] דעת רבינו בזה נומר ושמרו. ט] נוסח מזהבית. ולענין קדוש משומד וטעם באומרים ויכחו ויזקרו מהם. י. יב] טעם הגאון ב"ל נאמר במגן דה ויחזיקו. יג] טעם חסודי התפלות בשבת וזה ביוט. יד] בזה נוסח מהו בני בר דעטו. טו] יבזבז ק"ו המהניג במ"ש רוב הבוראות. יז] לענין אם לא הוציר שבת בערבות ויבזבז מה ששמיט הגאון בלוח האפסות וכן קוביותיו בן הרא"ש. יח] בזה נוסח מ"ש "והכי" ויבזבז כל ק"ו הטור והמהניג על הגאון בכתבו לסמוך אברהם דמשינ ג'. יז] טעם בזה קדוש מבוט רפיה, ויבזבז כל המזון הקוביות שהקדוש עליו. יב—יד כל] בזה נוסח "הא קדושתא" דלא כעל ע"כ. יד. כג] חסודי גרסאות במקום קריאה חתא ענג. כד] יבזבז התפלות העלמות עמ"ש רבינו דמלא לוגמיו הינו רביעית. וזכר גמרא יומא. כה] דעת רבינו דק בלילא יין מקדש אפת. כו] אם מחזיק בלעז על כל הלכה משה. כז] בדיעבד פוער בהמ"ו לכוס הקידוש מנכרה אחרונה דלא כפי מה שבינו האחרונים בדבריו. כח] אם לא קדש בלילה מקדש למחר ויבזבז לדברי רש"ב. ס. כט] כ"ל דהלכה כר"י לענין גילוי. 34. ל] בזה נוסח דבריו ותשובה, ויבזבז מה שפסק כרב ברוח אפי' נדחו דבריו. יח—יט ג] לענין מה משה ביוט ויוהכ"פ. 38. סדר שחרית של שבת. ב. ד. מנהג נוסד שמוית נפני קה"ת ויבזבז רביה ק"ו נאמ"ת. 50. ו] בזה נוסח מ"ש עומדין נפיה נאמר ויבזבז ק"ו הר"ן. ל. ח] רביה גרסאות נכונות מה שכתבו בש"ס. 60. ט] תהני יוד פסוקים במנהג וכו' וה'. י. העולה מהמ"ו לקרוא עם הש"ן, ויבזבז ק"ו הגר"א. לא. יא] לענין אם המפסיד עולה למנין ובזה נוסח המנהג. 62. יג] בזה נוסח מ"ש "ואחרי לוי" ויבזבז ק"ו הק"ג. 64. יד] לענין כהן ע"ה, ויבזבז ק"ו רביה בש"ס. לב. טו] אין כהן לא קרי לוי כלל, ויבזבז ק"ו רש"ל. 66. טז] טעם הגר"א שעה נשני, שהיו המנוחה בחשיבות. יז] סיוט נהר"ש מדברי רבינו. לד. יח] בזה נוסח המנוחה לענין לסייע לקורא. 68. כ] נאמר דוקא בתפלות דרבנן. לה. כל] הרשעים מתרגמין הסתיר פסח ושטות. כז] לענין הכאת ס"ת לנביא, ואמירת חזק, ומנהגם לדבר בלפני דבריהם. 70. סדר בניה השבת. ד. א] טעם אמירת ונללינו. 100. ג] טעם אמירת אלה אחד. נא. טעם ק"ו חסודי עמ"ש במשה נפטר בשבת. 106. ו] הויתרי חלק פרקי אבות לשבתות החורף.

סדר מוצאי שבת. לו. ב] שבת להכדיל ואין לו יין חזק ומתפלל בזה הגאון, ויבזבז ק"ו הרש"א. 108. ג] מקור נדבר הכנס נאמר ב"ס וחזקו מאתר. נה. ד] יתום יודר נדבר נאמר ב"ס וחזקו מאתר. נה. ו] טעם ויבזבז נוסח מזהבית שבת. ח] לענין הפסוקים באומרים קודם טעמה בהכדלה ובזה הויתרי שבתות כ"ו נ"ל. ט. טעם הטעם כפות ידים והפסוקים. י. טעם ויבזבז מזהבית וחזקו מאתר. 118. יא] לענין אורן בן כוכבים בהכדלה. ט. יב] לענין אסור הכדלה ע"ה הפס. יג] למ"ש הקדש ה קורא קדוש. יד] יבזבז ק"ו הרש"א ויבזבז רבינו טו] יבזבז ק"ו הטור ע"ה כה"ג. 122. סדר הפסח ר"ח. כה. א] מזהבית שבת רבינו ומשכ ק"ו הכ"ח לענין ש"ן שטעם ביוט. סה. ג] מייבז דעת הגאון דשוקר תריא נעקר רגליו. 128. ד] יתיד ב"ח א"ל הלל ונלכוד מדג. סה. ח] סדר קה"ל ב"ח לדעת הגאון. 130. סדר הענינה. סב. א] בזה נוסח א"ל ויבזבז שבתות מן התורה. עה. ג] יבזבז ק"ו חזק נוסח בזהבית נשנה א"ה"ק. ג. יתמה נתי' הכ"ח ע"ה ק"ו הרש"א מ"ש ב"ח אלו מזהבית, וטעם הענין ב"ל נשנה. 148. ג] טעם ששמיט ק"ו דמחשבת נשנה. 150. סדר פורים. כה. א] ענין תענית אסתר. מה. ג] לענין מלות נאמר כיה. 176. ג] טעם שאין הנשים מוסיפות נאמר ויהיו לק"ו ד"ה שם. ד. מגילה הכתובה בין כהנאים גם בדיעבד ל"י י"ח. ו] מנהגים בזמן קריאת המגילה, מחבר אבר הניח היה היהודי הראשון שזה לגמריה. 178. ח] לא ברם. בזהבית, וטעם שפוחת בברוך. צ. י. האל הנפטר והמזכיר לא היו כחתימה בשבת. 180. יא] בזה נוסח מ"ש שאינו קורא אלא בעשרה דלא כה"ח. צ. יב] טעם בזהבית שפוסק כהנא וטעם החולקים. צא. יג] טעם בזהבית נומר חמש מלות איש בנשימה א". יד] העיקר בדעת הגר"א דבר דלא היינו ר"ב שיהי טו] רח"י נדבר רבינו דלעז יוני לכך כשר דלא כר"י. 182. טז] בזה נוסח מ"ש דלוח הלכה כ"ה מנהג. צב. יז] טעם מחלוקת במהיכן קורא אדם את המגילה. יח] דעת רבינו נומר נפ"ח נפ"ח נפ"ח. 184. כ] בזהבית עמק א' ל' דלג פסוק למפרע ורח"י לזה מבני ויבזבז וז"ע על הש"ע שסודר ד"ע. צג. כז] מקור נוסח התוס' באינו מחזיר ס"ת עד אחר קריאת המגילה. 186. כח] שאין להזכיר ע"ה אלא ביד. צד. כו] יבזבז דבריו גאון ב"ל נשנה ב"ל כי תהא. צה. כט] יבזבז בזהבית ב"ל נאמר ב"ל עמק ויבזבז נק' בעל ההנהגה ל"ס מעיר. צו. ל] הו"ו כ"ך שפסדו הוא דלא במאן ויבזבז ע"ה מ"ס. סדר חסודי המוכרין. עה. א] יבזבז על הו"ו ומ"ל נאמר על הרמ"א דלא דק במנהג. 192. כז] שבת של פסח. עה. כח] בזהבית נאמר מוסב על נמי ששכח הנשים. 206. כ] נוסח הגאון ס"ל נוסח נהניג ענינים היינו. 206.

סדר רב עמרם השלם.

חלק ב.

סדר של שבת.

א. וסדר שבתות כך : נכנסין בבתי כנסיות ערב שבת א. ומתפללין תפלת מנחה שמונה עשרה כמנהג. והמדליק נר של שבת צריך לברך. ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אקב"ו להדליק (ה) נר של שבת. ב. ומה טעם, כיון דחובה היא שכך אמרנו [שבת דף כ"ה] הדלקת נר בשבת

שנוי נוסחאות והנהגות

מגן האלף

א. א. ומתפללים תפלת מנחה

א. (ה) נוסח הרמ"ג "נר השבת".

בספר העתים

להר"י ברלוגי הנשיא מועתק זאת, ושם איתא וממהרין להתפלל תפלת המנחה, וכ' המבאר הה"ג הר"י שור מקורו ברש"י מכלתא דמס' ברכות רמ"א משעה שב"א נכנסין לאכול פתן בערב שבתות ופרש"י שממחרים לסעודה, וש"מ דבע"ש היו מקדימין בתפלת המנחה עוד יותר, עד שתפלת שבת שאחריה הי' ג"כ קודם בזמן לתפלת החיל. וכתב דבירושלמי מפרש להיפוך דשעה שב"א נכנסין לאכול פתן הוא שעה ותרתי בלילה, ולכן תירץ דר"מ לשיטתו שפיר מקשה עליו בירו' שהוא שעה ותרתי בלילה, דבירו' פ"ק דסוטה וכן בויקר' זו איתא שהי' רגיל לדרוש בלילי שבתות והי' מתאחר שעה ותרתי בלילה ע"ש. אבל המעיין בירו' במס' ברכות יראה דלא פגע שם כלל בדר"מ, אלא תני לה התם משמי' דר' חייא משעה שב"א נכנסין לאכול פתן בלילי שבת. ועלה פריך איתא "חמי משעה שהכהנים כו' ומשעה שב"א נכנסין שעה ותרתי ליליא הוא, ואת אמרת קרובין דבריהם להיות שוים" עכ"ל. וממילא בעל כל יסודו, אולם אפי' הי' גורם בירו' שם דברי ר"מ, אין ענין כלל לזיין זמן תכלה מושם שהי' דורש בלילי שבתות דבי כנשתא דחמת ומתאחר שם בדרשתו, וע"כ שמציין לפי רוב העולם שנכנסין בע"ש לאכול פתן מפני שממחרים לסעודה שהכל מוכן. אך החמת כמו"ש הגאון הר"ש סירליו בפירושו. על הירושלמי דקושית הירו' הוא להיפוך דב"א אוכלין פתן ומתפללים ערבית משעה שאין השמש נראית על הארץ ולפעמים קודם. וצאה"כ הוא שעה ותרתי עשורי שעה אח"כ לפי חשבון ד' מילין נזמן שקיעה עד צאה"כ. ומתרחק כי קתני קרובין דבריהם להיות שוים באילין כפרטיא דקויא כפרים קעניס דלדו להון מקמי חיותא, שמפחד להיות האורבים עליהם מכניסין בהמתן קודם אכילתן ונותנין להם מזונות ובתוך כך מגיע צאה"כ. והבחרים מפרש בד"א, אך גם לפירושו אין סתירה מירו' להבבלי ע"ש. אך בלא"ה מזהה למתאחר להתפלל בע"ש, וכמו"ש בברכות כ"ז, ובפסחים ק"ז עיולי יומא מקדמינין ליה, וממילא דממהרין להתפלל מנחה קודם :

ב. ומה טעם כיון דחובה היא. הלשון אינו מדוקדק, דממה שאמרו שהיא חובה אין ראיה לזרז לברוכי, ואדרבא בתוס' במס' שבת דף כ"ה רזו לקוביא מזה דל"ז ברכה מדקרי ל' חובה דומיא דמיס אחרונים שאמרו שהיא חובה וא"ל ברכה, אלא דר"ת אמר שביבוס הוא ע"ש, אך עכ"פ אין להוכיח מלשון זה להיפוך שארזי לברך, אולם דברי הגאון מתבארים ע"פ דברי רב האי גאון בשע"ת סי' צ"א ותשו' הגאונים סי' פ"ב שגשאל על

א [ח"ב]

סדר רב עמרם השלם

בשבת חובה דאמר רב יהודה אמר שמואל הדלקת נר בשבת חיובה. ואסמכוה רבנן אקרא [שם דף ל"א א'] וידעת כי שלום אתה [ופקדת נוך ולא תחטא] הלכך

מנן האלף

על ברכה זו אי הויא הלכתא או מנהגא, [דעל מנהג אפילו על מנהג נביאים אין מברכין כדליתא בסוכה מ"ו לענין חביטת ערבה] והשיב הלכתא היא. אש"ג דלא אמרו ביהדיא, דאמר רבא לאבוי אני אומר הדלקת נר בשבת חובה, ותנן שלשה דברים צריך אדם לאמר כו', ותנן על ג"ד נשים מתות כו', וקיי"ל כדאבוי דאמר ודאי דדבריהם בעי ברוכי עכ"ל. וקמדייק דאין זה מנהגא, דמנהג דרבנן אפי' בכלל לא תסור ליכא כמ"ס רש"י שם במס' סוכה, ולא שייך ב' לשון חובה, וכס"כ דליכא עונש, א"ו הלכתא היא ועל ודאי דדבריהם בעי ברוכי. וזה כוונת רבינו במ"ס דמברכין משום דחובה היא ור"ל שאינה מצוה של מנהג אלא שהיא מצוה דרבנן שזונו מלא תסור, ובא"ו ח"ב סי' א' מביא דברכה זו מובא בירושלמי פרק הרוואה ופרק המביא, אך לפנינו בירו' ליתא, והנאונים לא הביאווה בשם הירושלמי:

ומצאתי בעז"ה דברנו אלה מפורשים בדברי רבינו הרמב"ם פ"ה מהל' שבת שכתב וז"ל, הדלקת הנר אינה רשות אס רצה מדליק ואס רצה אינו מדליק, ולא מצוה שאינו חייב כערוכי חצרות וגמ"י לאביה [שאינו מחויב לאכול פת] אלא זה חובה. ורבינו ר"ה גאון אסברה לן כמובא במנהגי סי' פ"ה וז"ל לענין ת"ע רשות, דרשות היא ומצוה קצבד ומקבל שבר, ואי לא עביד לא מקבל פרענותא, אבל מצוה דהוא חובה אי עביד שבר מצוה, ואי לא עביד אית ליה עון, כמו סוכה וציצית [ס"ל לגאון דחובת גברא היא, ואי מכסי כגלית בת חיובא ולא הטיל בה ציצית אית לי' עון וכ"פ בה"ג דציצית חובת גברא] ואי משום דלניחאל משר נפשיה זמנין תלתא, לאו משום דחובה דלא מכעי לי' למחמר נפשיה. אלא אחתת ע"ז ג"ע ש"ד. אלא משום דשעת השמד הוה ע"ש, והדברים מאירים:

ובזה ארווחא לתרץ קושיית התוס' שבת כ"ה בהא דאמרין אין מדליקין בעשרן שריהה רע ושמא יניחנו ויאל, ופריך אבוי ויאל. א"ל רבא שאני אומר הדלקת נר בשבת חובה, ופירשו בתוס' דר"ל שחובה לכסוד במקום נר, אבל מהדלקת הנר לא היה פריך שיאל ולא ידליק דפשיטא דחובה דהא על ג' דברים נשים מתות ע"ש. אבל לפמ"ש י"ל דאבוי נמי הוה ידע שמצוה בהדלקת הנר, אלא שסבר שהיא מצוה של רשות שאס רצה מדליק ואס רצה אינו מדליק, ואי לא עביד לא מקבל פורענותא אלא דמ"מ בעידן רתחא כשעת לידתן מענשי עליה, וגמים מתות עי"ז. וכדאמרין במנחות מ"א דלמ"ד חובת טלית או אפי' למ"ד חובת גברי כי מכסי בטלית דלאו בת חיובא לא חייביה דחמנא, ואפ"ה א"ל מלאכא לרב קטינא דבעידן רתחא מיענש משום טעלקי למכסר נפשי' ע"ש בפרש"י, וה"ל אש"ג דניחא דמצוה של רשות היא מ"מ מיענשי. והשיב בג' דברים כל אלו סמכתן מצויה בשבת הסכנה ומפקד דינא אש"ג שאין חומר איסורן שיהי' וחדש ליה רבא דהדלקת נר בשבת חובה, ואסור לו ללאת או שלא להדליק כלל:

וזה דעת הרמב"ם והרא"ש שלא הזכירו כלל דבתי שסעוד במקום נר דוקא, וכ"כ המרדכי בשם מהר"ם דאין העשם משום עונש בסעודה אלא משום שלום בית שלא יכשל בעץ ובאבן, ולכן ידליק בחדרו כדי שיוכל להיות בביתו. ולכן אס מנעמר מזה ויש לו בהלא יותר לסעוד בחצר רשאי לאכול שם, בנרות לעונג נתנו ולא לזכר. וכ"כ העיור בס"י רע"ג בשם גאון ועיין ב"ח סי' רס"ג ד"ה כתוב באגודה, וליכא לאקשווי דא"כ נשאר עדיין קו' אבוי ויאל, י"ל דס"ל לרבא דלע"ג דאס יש לו קצר אחרי שהדלק רשאי ללאת, מ"מ להדליק לכתחילה בעטרן שהיא מוכרח ללאת ריח"כ לא יאל י"ה, ודומיא דהבי איתא בס"י תת"מ בשם הר"א ממו"ץ דאס עשה סוכה מתהלה שראוי להצטער אח"כ מנהג באבילה ושינה לא יי"ה, [וגל"ע ברא"ש פ"ק דסוכה סי' כ' בשוינצי כו' בדיני לא מסבכין דכתב: כ"ו לכתחילה כו' וכאן קיי"ל כר"ש וכרבא, ובפ"כ דמס' סוכה בהא דשרי רבא למינגא הו"ל לסוכה כ' הרא"ש שם סי' י"ב דמייירי באכסנאי דאל"ה פסולה, והפסקים סותרים זא"ז, ואנח"ל]:

ובספר

סדר קבלת שבת

ויכין כנגד יום ה' אב"ג ית"ן.

*לבו נרננה לני נריעה לצור ישענו : נקדמה פניו בתורה
בזמרות נריע לו : כי אל גדול יי ומלך גדול על כל אלהים :
אשר בידו מתקריאין ותועפות הרים לו : אשר לו הים והוא
עשהו ובגשת ידיו יצרו : באו גשמתה ונברכה נברכה לפני
יי עשנו : כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום
אם בקלו תשמעו : אל תקשו לבבכם במריבה ביום מפה
במדבר : אשר נסוני אבותיכם בחנוני נסראו פעלי : ארבעים
שנה אקוט בדור ואמר עם תעי לבב הם והם לא ידעו דרכי :
אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחתי :

ויכין כנגד יום ה' קר ע שט"ן

*שירו לני שיר חדש שירו לני כל הארץ : שירו לני
ברכו שמו בשירו מיום ליום ישועתו : ספרו בגוים כבודו
בכל העמים נפלאותיו : כי גדול יי ומהלל מאד נורא הוא
על כד אלהים : כי כל אלהי העמים אילים ויי שמנים
עשה : הודו והדר לפניו עז ותפארת במקדשו : הבו לני
משפחות עמים הבו לני כבוד ועז : הבו לני כבוד שמו
שאו מנחה ובאו לחצרותיו : השתחוו לני במדברת קדש
חילו מפניו כל הארץ : אמרו בגוים | יי מלך אהבתבון
תבל בל תמוט ידיו עמים במישרים : ישמחו השמים ותגל
הארץ ירעם הים ומלאו : יעלו שדי וכל אשר בו אז ירננו
כל עצי יער : לפני יי | כי בא כי בא לשפט הארץ ישפט
תבל בצדק ועמים באמונתו :

מקור חבריות

להדליק נר של שבת בן הנוסח בסדר רע"ג ועל דרך זה מצינו בירושלמי פ' לולב הגזול לברך
על ג"ח על מצוה הדלקת נר הנובה, אכן בנוסח רס"ג אותה להדליק נר השבת, וגם שם
לענין נ"ח כתב הבי"ו סי' תרע"ו לברך להדליק נר הנובה ומשמיט לתיבה "של" לבן נרננה וכל
המזמורים שאחריו נסמנו בציון כוכב לציון שלא נמצאו בשום כת"י קרמון ולא בוטרי ו"א ונסדרו ע"פ הרב רמיק
חלמיד

ויכוין כנגד יוס' נ' נג"ד יכ"ש

*י' מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים : ענו וערפל
 סביביו אדק ומשפט מכון בסאו : אש לפניו תגל ותלהט
 סביב צריו : האירו ברקיו תבל ראסה נתחל הארץ : הרים
 בדונג נמסו מלפני י' מלפני ארון כל הארץ : הגידו השמים
 צדקו וראו כל העמים כבודו : יבשו כל עברי פסל
 המתהללים באלילים השפתחו לו כל אלהים : שמעה
 ותשמח ציון ותגלנה בנות יהודה למען משפט י' : כי
 אפה י' עליון על כל הארץ מאד געלת על כל אלהים :
 אהבי י' שנאודע שמר נפשות חסידיו מיד רשעים וצילים :
 אור זרע לצדיק ולישרי לב שמחה : שמחו צדיקים בני
 יהודו לזכר קדשו :

ויכוין כנגד יוס' 7' בט"ר צת"ג

*מזמור שירו ל' שיר חדש בינפלאות עשה הושיעה
 לו ימינו וזרע קדשו : הודיע י' ישועתו לעיני הגוים גלה
 צדקתו : זכר חסדו ונאמנותו לבית ישראל ראו כל אפסי
 ארץ את ישועת אלהינו : הקיעו ל' כל הארץ פצחו ורגנו
 ונמרו : וזמרו ל' בכנור בכנור וקול זמרה : בתצרות וקול
 שופר הקיעו לפני תהלל י' : ירעם חים ומלואו תבל וישבי
 בה : נהרות ומחאות יחד הרים ורגנו : לפני י' כי בא
 לשפט הארץ ישפט תבל בצדק ועמים במישרים :

ויכוין כנגד יוס' ה' חק"ב טנ"ע

*י' מלך ירגו עמים ישב ברובים תנוט הארץ : י'
 בציון גדול ורם הוא על כל העמים : יודו שמה גדול ונורא
 קדוש הוא : ועז מלך משפט אהב אפה בנגת מישרים
 משפט וצדקה ביעלב אפה עשית : רוממו י' אלהינו
 והשפתחו להם בגליו קדוש הוא : משה ואהרן בכתבו
 ושמואל בקראי שמו קראים אל י' והוא יענם : בעמוד ענן

ידבר

סדר קבלת שבת

יִדְבַּר אֲלֵיהֶם שְׁמֵרוּ עֲדָתִי וְחַק נִתְּנָלָמוּ : יי אֱלֹהֵינוּ אַתָּה
עֲנִיתָם אֵל נִשְׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנָקָם עַל־עֲלִילוֹתָם : רִמְמוּ יי
אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲוּוּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יי אֱלֹהֵינוּ :

ויכין כנגד יוס' ו' יג"ל פז"ק

*מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיי בְּנֵי אֱלֹהִים הָבוּ לַיי כְּבוֹד וְעֹז : הָבוּ
לַיי כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲוּוּ לַיי בְּהַדְרַת קָדְשׁ : קוֹל יי עַל־הַמַּיִם
אֶל־הַכְּבוֹד תִּרְעִים יי עַל־מַיִם רַבִּים : קוֹל־יי בַּפֶּחַ קוֹל יי
בְּהַדָּר : קוֹל יי שֹׁבֵר אֲרוֹזִים וַיִּשְׁבֹּר יי אֶת־אֲרוֹזֵי הַלְּבָנוֹן :
וַיִּבְרָקֵם כָּמוֹ עֲגֹל־לְבָנוֹן וַיִּשְׁרִיץ כָּמוֹ בֵּן רֵאמִים : קוֹל־יי
חָצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ : קוֹל יי יַחִיל מִדְּבָר יַחִיל יי מִדְּבָר קָדְשׁ :
קוֹל יי | יַחֲלֹל אֵילוֹת וַיַּחֲשֹׁף יַעֲרֹת וַיִּבְחִיבֵלּוּ כִּלּוֹ אָמַר כְּבוֹד :
יי לַמַּבּוֹל יֵשֵׁב וַיֵּשֶׁב יי מִלֶּךְ לְעוֹלָם : יי עֹז לְעַמּוֹ וְתֵן יי יִבְרָךְ
אֶת־עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם : אָנָּה בָּכָה וכו'

יאמר השיר הזה בשמחה גדולה ובשיר ובעמידה (ש"ה) :

*לְכָה דוּדִי לְקִרְבָּאת פֶּלָה. פְּגִי שֶׁבֶת נִקְבְּלָה : לְכָה

שׁ מִזֹּר וְנִזְכֹּר בְּדָבוּר אֶחָד. הִשְׁמִיעֵנוּ אֵל הַמִּיחָד. יי אֶחָד
וּשְׁמוֹ אֶחָד. לְשֵׁם וְלִתְפָּאָרֶת וְלִתְהִלָּה : לְכָה

לְקִרְבָּאת שֶׁבֶת לָבוּ וְנִלְכָּה כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה. מֵרֵאשׁ
מִקְדָּם נִסּוּכָה. סוּף מַעֲשֵׂה בְּמִתְשַׁכְּה תִּתְחַלָּה : לְכָה

מִכְּדִשׁ־מִקֶּדֶד עִיר מְלוּכָה. קוֹמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהִפְכָּה. רַב לָךְ
שֶׁבֶת בְּעֵמֶק הַבָּקָא. וְהוּא יִתְמוּל עֲלֶיךָ חֲמָלָה : לְכָה

הַתַּנְעֲרִי מַעֲפָר קוֹמִי. לְבָשִׂי בְּגָדֵי תִפְאָרֶתְךָ עֲמִי. עַל־יַד בֵּן
יִשִּׁי בֵּית הַלְחָמִי. קִרְבָּה אֶל־נַפְשִׁי גְּאֻלָּה : לְכָה

הַתַּעֲזָרִי הַתַּעֲזָרִי כִּי בָּא אֲזָרְךָ קוֹמִי אֲזִרִי. עֲזָרִי עֲזָרִי שִׁיר
בִּבְרִי. כְּבוֹד יי עֲלֶיךָ נִגְלָה : לְכָה

לא

מקור הברכות

תלמודו של הר"ש אלקבין מחבר פיוט לכת דודי. חי בזמנו של הריב"ח רבו של הרב בית
יוסף, ובסודו ספר נמצא מזמור הבו לה' בני אלים ופיוט לכה דודי ומזמור שיר ליום השבת,

אך

ב (ה"ב)

סדר קבלת שבת

ל א תבְּשִׂי וְלֹא תִפְלְמִי. מִה־תִּשְׁתַּחֲוִי וּמִה־תִּתְהַמֵּי. בְּךָ יִתְסוּ
עַנְיֵי עַמִּי. וְנִבְנְתָה עִיר עַל־תִּפְלָה :
לכה

ו הָיוּ לְמִשְׁפָּה שְׂאִסְוָה. וְרַחֲקוּ כָּל־מְבַלְעִיךָ. יִשִּׁישׁ עֲלֶיךָ
אֱלֹהֶיךָ. בְּמִשׁוֹשׁ תִּתֵּן עַל־כִּפְלָה :
לכה

י מִיָּן וּשְׂמַאל תִּפְרֹצִי. וְאַתְּ יְיָ תִּעֲרִיצִי. עַל־יַד־אִישׁ בֶּן־פְּרִצִי
וְנִשְׁמַחַח וְנִגְלָה :
לכה

בּוֹאִי בְּשִׂרֹם עֲמֻרֶת בַּעֲלָהּ. גַּם בְּשִׁמְחָהּ וּבְצִחָתָהּ. תוֹךְ
אֲמוּנִי עַם־סִגְלָה. בּוֹאִי בְּלָה בּוֹאִי בְּלָה :
לכה

מוסור שיר ליום השבת וכו'. יי מלך וכו' תמצא לעיל. ק"י :

דיני ערבית

(דה"ח) (א) יש ליזהר לכל יתפלל ערבית קודם י"א שעות פחות רביע זמניות דל"ז צריך לחזור ולהתפלל (ע"ס רל"ג ורל"ה) : (ב) לכתחלה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים כג' זמנה עד חצי הלילה ואם עבר אפי' במז"ד ואחר עד חצי הלילה יקרא אח"כ עד עלות השחר וכן הדין בתפלה וברכות ק"ש אבל לאחר ע"ה לא יקרא ק"ש אח"כ היה אונס במה שלא התפלל בלילה (ולא מזיד) אז יקרא ק"ש עם שתי הברכות לפניה וברכת אמת ואמונה עד השכיבנו ויפסיק ולא יאמר השכיבנו ודוקא קודם הנץ החמה אבל לאחר הנץ החמה לא (סי' רל"ה ופ"ע במ"א) : (ג) אם היה נזכר מחלת עת בא הזמן וסבר שעוד הזמן גדול ואח"כ שח ולא התפלל אינו מתפלל לאחר ע"ה וכן אם ערוד בממונו ולא התפלל אין לעשות כן ופושע מיקרי : (ד) אסור להתחיל לאכול חצי שעה קודם זמן מעריב (ועשימה מותר) (מ"א סס) : (ה) מלא נזכר שקראו ק"ש ורוצים לעמוד בתפלת י"ה יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש עם ברכותיה (ואז יאמר ברוך ה' לעולם או"א מעומד) אפילו הם מתפללים מעב"י ואם יש לו שהות מעט ויודע שיכול לקרות ק"ש עם הברכות בדילוג ברוך ה' לעולם או"א וגם יראו עינינו ערס שיתפללו הצבור תפלת ש"ע יקרא כג"ל : (סס) (ו) בין הפרקים ובאמצע הפרקים דינם כשל שחרית. ואחר הש"ץ עונה אמן אחר כל ברכותיו אם הקדים לסיום קודם הש"ץ : (ועמ"א סי' רל"ו)

תפלת ערבית

למעריב בזמנו אומרים זה :

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת חֲנַת. בִּרְכוּ אֶת יְיָ כָּל עַבְדֵי יְיָ הָעוֹמְדִים בְּבֵית יְיָ
בַּלִּילֹת : שֹׂאוּ יְדֵיכֶם קִדְשׁ וּבִרְכוּ אֶת יְיָ : וּבִרְכֶךָ יְיָ מִצִּיּוֹן עֲשֵׂה שְׁמִים וָאָרֶץ :
יְיָ צַבָּאוֹת עֲמֻנוּ מִשְׁנֵב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סִלָּה : ג' פַּעַמִּים יְיָ צַבָּאוֹת אֲשֶׁרִי
אֲדָם בּוֹטַח בְּךָ : ג' פַּעַמִּים יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְּיוֹם קְרָאֵנוּ : ג' פַּעַמִּים. ח"ק

(בחו"ל) וְהוּא רַחוּם יִכְפֹּר עֲוֹן וְלֹא־יִשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהַשִּׁיב

אפו

הלכך חייב לברך. (ב) ואם תאמר היכן צונו, רב אויב אמר מלא תסור. ורב נחמן בר יצחק אמר משאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך :

ב. ובלילי שבתות מקדימין ומתפללים, שכך אמרנו [פסחים ק"ה ע"ב] עיולי יומא כמה דאפשר מקדמינן ליה, אפוקי יומא כמה דאפשר מאהרינן ליה, כי היכי דלא ליהוי עלן כי טוענא, ואמר ר' יוסי [שבת קי"ח ב'] יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריה, וממוציאי שבת בצפורי. וכך עושין, וכך חמנהג :

ג. [ויעומד ש"ן ומתחיל (ה) ברכו את ה' המבורך. ועונין בלן, ומתחיל ההון אשר בדברו מעריב ערבים. ד.] ומאן דאמר אשר כלה מעשיו (ב) טעות בידו, דשאלו מקמי רב גמרוני מהו לומר אשר כלה מעשיו

בערב

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

ובספר כינה לעתים מהר"י שור צביאורי לספר העתים סי' י"ג כתב לתרן קו' התוס' מהא דנשים מתות שאין הכונה שאין מדליקות כלל אלא שמאחרים להדליק בזמן חלול שבת. ע"ש, ולא ידעתי כוונתו דזה חיוני ענין אלא להלול שבת דאב מלאכה להצטער, והול"ל שמתות מפני חלול שבת. וכל מילי דשבת שיש בהם חיוב מיתה נמי הכי הוא דדין ד' מיתות לא בטלו. ומ"ש הדלקת הנר דנקט, ועוד לא הוי דומיה דגדה וחלה שאין הטעם אלא מפני שאין זהירות כלל לקיימן :

ג. [ויעומד ש"ן ומתחיל ברכו, בסדר ר"ע הגדפס איתא

שם שמתחיל והוא רחוס. וכן הוא בספר העתים להר"י אברקלובי, אבל בויטרי הגדפס איתא דבשבת ויו"ט א"א והו"ר ולא ברוך ה' לעולם, וכתב ע"ז הרשב"א בתשובה סי' ת"ע שהכל לפי מנהג המקום. ואין אומר כל המשנה ממה שטבעו חכמים טועה אלא כשמנהג נוסח הברכות שאומר במקום מטבע ארוך דהיינו פתיחה וחתומה, מטבע קצר בלא חתימה כדרכה הפירות, או בלא פתיחה כאלהי נשמה וכיו"ב. ועיין בזה בתשובת רב האוי המובא להלן :

ד. [ומאן דאמר אשר כלה מעשיו הנוסח הזה מובא חללו בשנוי

הנוסחאות. והרב אכן הירחי פירש טעמו של דבר כי לא נזכר שבת אלא בברכה

רביעית, ונמאל משנה מתקבעת חכמים שהרי יש לו לפתוח במעריב ערבים. ואע"ג שאל פתח ציוצר וסיים

(ב) בכתיב ב"מ הגיה, וא"ח רבנן מנין צונו? והוא ט"ס : **ג.** (ה) "ומתחיל והוא רחוס ועונין ברכו". (ב) כל הנוסח הלז נמצא בסדר רב סעדיה גאון כת"י ח"ל : בדרך אחת ה' אב"ה אשר כלה מעשיו ביום השביעי ויקראו עונג, שבת קדשו מערב עד ערב התקין מנוחה לעמו כרצונו. גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור, בא"י המעריב ערבים. למען אהבה עמוסים נטעת עץ חיים, שבת קדשה מימים, ואותה הנחלת לחימים, ואהבתך לא תסור ממנו כי היא עמדת ראשנו לנצח נצחים, בא"י אוהב עמו ישראל. אמן. שמע ישראל וגו'. אמת אימונתך ב'שביעי קימת, ג'זרת ד'ברת ה'קשבתו ו'שמענו, ז'כור ח'מדת ט'יהודים י'ירשוה, כ'חובה היא ל'ראש ארבעה, מ'שעת נ'תינתה ש'מח בה לב ישורון, ע'ירה פדות, צ'דקה ק'נית, ר'וממת ש'ב'ח ח'מיד בינך לבינונך, כי בששת ימים עולמך חכנת ובשביעי נחת. למען שתניח לעמך ישראל. אבות ובנים כעלו מן הים כרם הודו והמליכו ואמרו, ה' ימולך לעולם ועד, בגלל אבותי הושיעת בניו ותביא גאולה לבני בניהם, בא"י גאל ישראל. השביבנו ה' אלהינו לשלום, והעמידנו לחיים ולשלום, ופרוס עלינו סוכת שלום, כדבר שנאמר וישב עמו בנות שלום ובמנוחות שאננות בא"י הפורס סוכת שלום על עמו ישראל. וישיבנו וגו' ויראן עינינו וישמח לבנו וחגל נפשנו בישועתך מלכנו באמור לציון מלך אלהיך, כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד, בא"י המולך בכבודו תמיד לעולם ועד :

לא

סדר רב עמרם דלים

בערב שבת, והשיב: כך מנהג בשתי ישיבות שבין בחול בין בשבת אין אומרים אלא אשר בדברו, (נוסחתו בברכות חלו, ע"ל נח"א דף קנ"א) ואומר. אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת וכו'. וקורין ק"ש. ואמת ואמונה אומרים כדרך שאומרים בחול. ה, והותם בא"י פורם סוכת שלום עלינו על עדת [עמון] ישראל ועל ירושלם : ד. שאילו מקמי דרב נטרונאי כלילי שבת בברכות אחרונות שבק"ש אומרים ברוך ה' לעולם כשאר ימות החול [און] ושמרו. וכלילי

יו"ט (ה) לא כך. כאי צד ראוי לומר, ושדר הכי : מדברי חכמים ברכה זו אינה כל עיקר בברכה המישית, שכך שנינו בשחר מברך שתים לפניה כגון יוצר המאורות והבוחר בעמו ישראל. ואחת לאחריה כגון גאל ישראל. ובערב מברך שתים לפניה שהן המעריב ואוהב. ושתים לאחריה כגון גאל ישראל ושומר עמו ישראל, ותו לא. ואמרינן בגמרא פרק תפלת השחר עד חצות אמר רב יהודה אמר שמואל תפלת (ג) [ערבית] רבן גמליאל אומר חובה ור' יהושע אומר רשות, (ג) והלכה כדברי האומר רשות. לשמואל דאמר הלכה כדברי האומר חובה בתר שומר עמו ישראל לאלתר סמכין תפלת, ולרב דאמר רשות פסקין בקדושה ו. [למימרא דסיימינן. וקיי"ל כל רב ושמואל דשביקא פלוגתייהו סתמא ולא פסק הלכתא בגמרא לא כמר ולא כמר אלא הלכתא כרב באיסורא וכשמואל בדינא, והבא באיסורא קמפליגי והלכתא כוותיה דרב. וכיון דהלכתא כוותיה דרב דאמר רשות אתו רבנן בתראי ותקון בתר שומר עמו ישראל למימר פסוקי דאית בהו (ד) שבחית וזמירות, וכיון

דאמרינן

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

ד. (ה) לא כך ולא כך. (ז) ככ"י ב"מ הונהגה, תפלת השחר רשות או חובה רג"א והוא ט"ס. והלכה כדברי האומר חובה, ורב אמר הלכה. (ד) "רשות" כן הוא בכ"י ב"מ והוא ט"ס. ואולי צ"ל "רשות" ושבחות כו' :

בכתי

ושמרו, וישמחו השמים ותגל הארץ [בפתחת יראו עינינו ה' מנהגם לומר בשבת ישמחו], וחותרין על הני פסוקי המולך בכבודו, ומנהגא דכתב גאון עפי עדיף ומסתבר. וכן המנהג ע"ז שלא תיקנו חתימה אלא על אריכות המקראות שבידלו עינינו :

ה, והותם פורם סוכת שלום, עיין מקור הברכות :

ד. ו. [למימרא דסיימינן, ר"ל דסיימינן לחובת ק"ש וברכותיה והרצה לזאת לביתו יצא, דת"ע רשות. וכן פירש היוערי והטור סי' רל"ו, והנה התוס' ברכות דף ד' והיוערי כתבו בשם ר"ע בטעם הקדים לאשמועינן דלא בעי למסמך גאולת ע"ש. אבל גם הם אינם חולקים על רב נטרונאי, ולא נקטו הטעם דלא בעי למסמך אלא לדירן דשוינא עלן כחובה להתפלל ערבית מ"מ לא עקרו לקדים משום דלא בעי למסמך גאולת. ואפי' בשבת שח"א פסוקי יראו עינינו אומרים קדים להודיע שת"ע רשות :

דאמרינן פסוקי, תקינו בתרייהו ברכת. דבר זה בחול, ז. אבל בשבת כיון דשכיחי מוסיקין, וצריכי ישראל למיעל לבתיהם מיקמיה דליחשיך משום סכנת שעירין, אי נמי מקמי איעקורי שרגא, סלקו והעמידוהו אדתנן בערב מברך שתיים לפניה ושתיים לאחריה, וכך מנהג בישיבה שלנו ובבית רבינו שכבבל. והכי אמר רבינו שר שלום נמי גם בלילי שבתות ובלילי יו"ט במעריב לוטר שומר עמו ישראל לעד, בישיבה ובבית רבינו אין מנהג. אלא תחת שומר עמו חותמין פורס סוכת שלום עלינו ועל [כל] עדת עמו ישראל ועל ירושלם, ואין אומר אחריה כל עיקר אלא קדושא לאלתר. ובשאר [בתין] כנסיות ובשאר מקומות אומר שומר עמו ישראל לעד. ח. ואומר ושמרו בני ישראל [את השבת] וחותמין. אבל ברוך ה' לעולם אין אומרים לא בישיבה אחרת ולא בכבל כלה :

ה. ועומדין בתפלה, ואומרים אבות ונכורות וקדושת השם, [ואומר : (ה) אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ. וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים. וכן כתוב בתורתך, ויברך אלהים

מגן האלף

שני גוססאות והנהות

ה. (ה) בכ"י ב"מ ליחא כל זה עד ומאהבתך. ז. אבל בשבת דשכיחי מוסיקין כו' הרה"ג רי"ש צביארו לספר העתים הרבה להקשות בדברי הגאון ז"ל לפמ"ש התוס' ריש ברכות בטעם תקנת יראו עינינו כדי להמתיך לחביריהם בביהכ"נ שהיו בשדות ומסוכנות ממויקין, א"כ מאותו הטעם אדרבא ראוי לאומרו בשבת. עוד הקשה לפמ"ש רש"י במס' שבת כ"ד ב' בטעם ברכת מגן אבות לתקינו לה רבנן משום סכנה, ופירש"י דבחול לא היו באים בביהכ"נ כל עיקר בערב לפי שלא היו ביוש, אבל בלילי שבתות שהיו באים בביהכ"נ ומתאחרים בתפלתן לכך האריכו תפלת הכבוד ע"ש, א"כ מהאי טעמא אדרבא ראו להאריך בתפלה ולא לסלק ברכת יראו עינינו, עכ"ל. ולא הוה ל' לאתווי דברי רש"י דהגאון עצמו כתב כן לקמן סי' י"ב דברכה מעין ד' הוא משום סכנה דבי שמשא, אבל מי הגיד לו דרב גטרוגאוי ס"ל בטעם יראו עינינו שהוא משום להמתיך לחביריהם, לדעתו עיקר הטעם משום דתפלת ערבית רשות ותקון פסוקי דלית ב' שניות וזמירות במקום תפלת י"ח ופסקינן בקדיש למימר דסיימין וכל הרוצה לזאת יאז דת"ע רשות, ומי שחפץ ה' מתפלל אח"כ בביתו, ובבית הכנסת בלא"ה לא היו מתמהמהין, ובשבת סלקו גם לזה כדי שלא יתאחרו משום תקנת שערין, ועוד משום איעקורי שרגא, ומשום להמתיך לחביריהם תקנו מגן אבות, ולא ראו לתקן יראו עינינו משום זה הטעם כיון דהויין פסוקי דתחנוני ושמירה ובשבת אסור למשאל צרכי כמו"ש הרב הכרמלוי. עי"ל דהגאון כ"ל נמי כמו"ש התוס' דיראו עינינו הוא משום להמתיך לחביריהם ומשום דהפועלים לא באו כלל לביהכ"נ רק הבטלים ממלאכה שהיו מתפללים כדון בזמן צאה"כ תיקנו להצטין להציריהם שמאחרים בואם שלא יסתכנו. אבל בע"ש שכלם היו באים מהרו להתפלל כדי לזעזע לבתייהו מקמי לחשיך משום סכנת שעירין, או מקמי דאייעקורי שרגא, ולכן סלקו ליראו עינינו לגמרי, ומשום המתאחרים תקנו ברכה מעין ז' לית בה פסוקי דתחנוני :

ח. ואומר ושמרו ב"י את השבת וחותמין, מהינן ה' לחתום בברכה על פסוקי ושמרו כדליתא בסדר רס"ג, ואינו אומר ברוך ה' לעולם, אולם דעת הגאון עצמו שלא לומר אפי' ושמרו וכמו"ש לעיל, ותו לא, ומהיננו לומר ג"כ ושמרו, ובמודעים אומרים

תפלת ערבית

אָפּוּ וְלֹא־יַעֲיִיר כָּל־חַמָּתוֹ : יְיָ הוֹשִׁיעָה מִמֶּלֶךְ יַעֲגֹנוּ בַּיּוֹם
תְּקַאֲנוּ : וּבִשְׁכֶּת חֲיוֹנוֹ לֹמֵר וְהוּא רַחוּם.

וּלֹמֵר הַחֲנוּן בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְּבַרֵּךְ :

וּעֹנִין הַקָּהֵל בְּרוּךְ יְהוָה הַמְּבַרֵּךְ לְעוֹלָם וָעֶד :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב
עַרְבִים בְּחֻקָּהּ פּוֹתֵחַ שְׁעִירִים וּבִתְבוּנָה מַשְׁנֶה עֵתִים וּמַחְלִיף
אֶת־הַיּוֹמִים וּמַסְדֵּר אֶת־הַכּוֹכָבִים בְּמִשְׁמְדוֹתֵיהֶם בְּרָקִיעַ
בְּרָצוֹנוֹ. בּוֹרֵא יוֹם וְלַיְלָה גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי הַשֶּׁשׁ וְהַשֶּׁשׁ מִפְּנֵי
אוֹר. וְלַמַּעֲבִיר יוֹם וּמַבִּיא לַיְלָה וְלַמְבַּדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה יְיָ
צְבָאוֹת שְׁמוֹ : אֵל חַי וְקַיִם תָּמִיד יְמַלֹּךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּעֲרִיב עַרְבִים :

אֲהַבֵּת עוֹזֵם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ אֲהַבָּתָּ. * [תוֹרָה] וּמִצְוֹת
תְּקִים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לְמַנְהֵג. עַל כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּשִׁבְעֵינוּ
וּבְקוֹמָנוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשְׁמַח בְּדִבְרֵי תוֹרָתְךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ
לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאַרְךָ יָמֵינוּ. וּבָהֶם נִהְיֶה יוֹמָם
וְלַיְלָה : וְאֲהַבָּתָּךְ אֶל־תִּסֵּר מִמֶּנּוּ * [לְעוֹלָמִים] : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ
אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל : ק"ש תַּמְצִא לַעֲלִיל

אִיתָא בְּנִמְרָא. כָּל מִי שֶׁלֹּא חָמַר חֲמַת וַיִּזְכֵּי שְׁחִירָת,

וְחֲמַת וְחֲמוּנָה עֲרִיבָת לֹא יֵאָדָר י"ה ע"כ יוֹהֵר לֹמֵר בְּרַכָּה זוֹ בְּמִתּוֹן וּבְכוּנָה :

אַמֶּת וְאַמוּנָה כָּל־זֹאת וְקַיִם עָלֵינוּ כִּי הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ
וְאֵין זוּלָתוֹ וְאַנְחֵנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מַלְכִּים מְלַבֵּנוּ

הַנוֹאֲלָנוּ

מקור הברכות

אך מנהג הרב ז"ל כנ"א. ברכו כ"ה מנהג אשכנז וספרד וכן נוסח הרע"ג והרב ז"ל שלא לפתוח
בליל שבת בוהוא רחום, אך בסדר הרע"ג כתיב ב"מ איתא לפתוח בוהוא רחום וכ"ה בסדר
קטלוניא כתיב עהיקים, והעיקר כנ"א, וכת"י שלפנינו. ועיין בשני נוסחאות נוסח רס"ג ליל
השבת מה שמזכיר בברכות א"ה, וְנִמְעִיבֵךְ יוֹם כו' ומבדיל כו' נוסח ויטרי א' "המעביר", "המבדיל"
אל חי וקים. ע"ל ברע"ג דגרת רק. חי וקים אבל ברס"ג לוחא להא כלל, וכן בטור סי' רל"ו כתב
דנוסח ספרד לחתום המעריב ערבים אחרי ומבדיל בין יום ובין לילה, אבל נוסח אשכנז לומר
אל חי וקים תמיד כו', וכתב אהי הר"ר יחיאל דנוסח ספרד יותר נכון, כי אין זה מעין
חתימה סמוך לחתימה, ולשיב הכנהג אומר א"א ז"ל שאנו נוהגים שימלוך לעולם ועד, ויקים
בנו והי' לעת ערב יהי' אור ויאר לנו, והוי קצת מעין חתימה, ועמ"ש הב"ח שם. תורה ומצות
בוטרי א איתא "תורה". לעולמים, בוטרי א איתא, לעולם ועד, העושה כו' ונפלאות עד אין
מספר

הגואלנו מִכַּף כָּל־חַעֲרִיצִים הָאֵל הַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ. וְהַמְשַׁלֵּם
גְּמוּלָה לְכָל־אֹיְבֵי נַפְשָׁנוּ. הַעֲשֵׂה גְדוּלוֹת עַד־אֵין חֶקֶר וְנִפְלְאוֹת
עַד־אֵין מִסְפָּר. הַשֵּׁם נִפְשָׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא־נִתֵּן לְמוֹט רִגְלָנוּ.
הַמְדַּרְיֵקֵנוּ עַל־כְּמוֹת אֹיְבֵינוּ וַיָּרֶם קַרְנָנוּ עַל־כָּל־שֹׁנְאֵינוּ.
הַעֲשֵׂה־לָּנוּ נִסִּים וּנְקָמָה בַּפֶּרַעַה אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים בְּאַדְמַת
בְּנֵי־חָם. הַמַּכֶּה בַּעֲבָרְתוֹ כָּל־כְּבוֹרֵי מִצְרַיִם* וַיּוֹצֵא אֶת־עַמּוֹ
יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם לַחֲרוֹת עוֹלָם. הַמַּעֲבִיר בְּנֵיו בֵּין גִּזְרֵי יַם־סוּף
אֶת־יְרוּד־פִּיָּהֶם וְאֶת־שׁוֹנְאֵיהֶם בְּתַחֲמוֹת טַפֵּעַ. וַיֵּרָאוּ בְּנֵיו
בְּבוֹרְתוֹ שֶׁבָּחוּ וַיְחַדְדוּ לִשְׁמוֹ: וְלִמְלֻכּוֹתוֹ בְּרָצוֹן קָבְלוּ עָלֵיהֶם
מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָהּ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כָּלָם:
מִי בָמָכָה בָּאֱלִים יי מִי בָמָכָה נֶאֱדָר בְּקִרְיָשׁ נוֹרָא תַּהֲלִית
עֲשֵׂה פֶלֶא: מְלֻכּוֹתֶיךָ רָאוּ בְּגִיךָ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מִשָּׁה זֶה אֵלֵי
עָנוּ וְאָמְרוּ: יי יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעַד: וַיֹּאמֶר כִּי־פָדָה יי אֶת־יַעֲקֹב
וַיִּגְאֹלוּ מִיַּד חֲזָק מִקָּנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יי נָאֵל יִשְׂרָאֵל:

גודל מעלת ברכה זו מבואר בזה"ק לכן יזהר מאד בכוונתה:

הַשְּׁבִיבֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם וְהַעֲמִידֵנוּ מִלִּפְנֵי לַחַיִּים.
וּפְרוּשׁ עָלֵינוּ סִבַּת שְׁלוֹמֶךָ. וְתַקְנֵנוּ בַּעֲצָה טוֹבָה מִלִּפְנֵיךָ.
וְחַיִּשְׁעֵנוּ לְמַעַן שִׁמְךָ. וְחַנּוּן בַּעֲדֵנוּ וְחֶסֶד מַעֲלֵינוּ אֹיֵב דְּבָר
וְחֶרֶב וָרָעַב וְוִיגוֹן. וְחֶסֶד שְׁטָן מִלִּפְנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ. וּבְצֵל בְּנִפְיָךְ
תִּסְתַּיֶּרֵנוּ. כִּי אֵל שׁוֹמֵרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אַתָּה. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן
וְרַחוּם אַתָּה. וְשׁוֹמֵר צִאתָנוּ וּבּוֹאָנוּ לַחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מַעֲתָה
וָעַד עוֹלָם: וּפְרוּשׁ בְּרוּךְ אַתָּה יי שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד:

(דח"ח) אֵס סֵכָה בִּשְׁבַת אוֹמֵר שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְזוֹכֵר תַּכִּ"ד יוֹמֵר מִיַּד אַחֵר תִּיכַת
לְעַד הַפּוֹרֵם כו' וְאֵס סֵהָ כְּדֵי לִיזְכּוֹר (הוא כְּדֵי שִׂאמֹר שְׁלוֹם עַלִּיךְ רַבִּי וּמוֹרִי)
מַעַת סָסִיִּם תִּיכַת לְעַד ח"ס לְאֲמָרוֹ וְלֹא יִחַזֵּר עוֹד הַפֶּעַם (ח"ר סי' רס"ז):

וּבִשְׁבַת אוֹמֵר וּפְרוּשׁ עָלֵינוּ סִבַּת שְׁלוֹמֶךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יי

הַפּוֹרֵשׁ

מִקּוֹר חֲבֻרוֹת

מספר. ביוטרי שם איתא "נסיים ונפלאות". ויוצא את עמו ישראל, ביוטרי שם איתא "ויוצא" ישראל
מתוכם, מו כמוך באלים ה' וגו', הפסוק הזה הוא עיקר שירת הים, וגם לבני מערבא שאמרו
נוסח קצור אמרו בגמ' דף י"ד דאמרי הכי: מוריס אנחנו לך כו' עד ושרנו לך. ופרשי' מי כמוך
באלים וגו' מלכותך וכו' עד גאל ישראל והשכיבנו. ויוגון, חיבה זו ליחא ביוטרי א'. פורם
סוכת

תפלת ערבית

הַפִּזְרֵשׁ סִפְתָּ שְׁלוֹם עֲלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְרוּשָׁלָּיִם:
 לִשְׁבֹּת וְשִׁמְרוּ בְּגִידֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁבְתָּ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשִּׁבְתָּ
 לְדַרְתָּם בְּרִית עוֹלָם: בְּיָגִי וּבִיּוֹן בְּגִי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעָלֶם
 כִּי־נִשְׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
 שָׁבֹת וַיִּנָּפֶשׁ: ח"ק

ליום כפור	לראש השנה	לשלוש רגלים
כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ תִתְקַרְרוּ: ח"ק	תִּתְקַעוּ בַּחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּפֶּסֶחַ לַיּוֹם הַזֶּה. כִּי חוֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לְאַלְהֵי יַעֲקֹב: ח"ק	וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מִוְעָדִי יְיָ אֱלֹהֵי־בְנֵי יִשְׂרָאֵל: ח"ק

בַּחֹל בְּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: *וְבִרְוֶה יְיָ מִצִּיּוֹן שִׁבֹּן
 יְרוּשָׁלָּיִם הַלְלוּהָ: בְּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עָשָׂה
 נִפְלְאוֹת לְבָדּוֹ: וּבְרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וָיָמָלָא כְּבוֹדוֹ אֶת־
 בְּלִתְהָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן: יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׁמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו:
 יְהִי

מקור הברכות

סוכת שלום. בתשובה לרב האי סי' פ' כתב ששאלתם שיש מקומות שאומרים בשבת ויו"ט והוא
 רחום, הכי הוא בב' ישיבות שאסור כו' ואין אומרים והוא רחום ולא שומר עמו ישראל, דוהור
 תקינו רבנן משום שעת הדיון לחייבים בגיהנום ובשבת אין שם דין כלל. וה"ה לשומר עמו ישראל.
 דא"ר אר"ז משל לרועה צאן כו' [מועתק באשכול סי' כ"ו, כשהצאן במדבר בין הזאבים מתפלל על
 שמירתם ובעיר אינו מתפלל על שמירתם], וכ"ז בחול שהשרים ממונים על העולם צ"ל שומר כו' כיון שנכנס
 שבת כלם זויס ממקומם ונשגב ה' לברו, והרי הצאן תחת סוכת שלום נשמרים וצ"ל הפורס. וכ"כ במנהג
 בשם ר"ב ורב שר שלום, וכתב דלמנהג צרפת ופרובינצא אין לומר ושומר צאתנו, כי אין להסמך
 מעין פתיחה שאומרים בחול, וראוי לומר ובצל כנפך חסתינו ופרוס כו'. וכן איתא בשע"ת לרב האי
 "וששאלתם אם אומרים ביו"ט וישמור האי מלה"ל אצטריך אלא ביומא דאית בה יציאה וביאה, שאני
 יו"ט דלית בה יציאה וביאה. ע"ש. והך טעמא איתא נמי לשבת, ועיין ג"כ ביוטרי הנרפס סי' ק"א וקנ"ה
 דליתא שם בנוסח של שבת ושומר צאתנו, [וע"ש דצ"ל פורס כו' עלינו ועל כל עכו שם יאמר
 ועל עמו משמע שאין אנו בכלל עמו ישראל, כן דקדק ר' מאיר ש"ץ מורמוז ורש"י אמר וישר,
 וצ"ל ופורס עלינו סוכת שלומך ועל ירושלם עורך ברוך כו' כדי שיהי' מעין חתימה], וכן הבי"ה
 סי' רס"ז קרא הגר על האומרים ושומר, וט"ז ומ"א מיישבים המנהג ע"ש, וע"ע בשור שם בשם
 הור"ו דגרס בהדיא הוא דחיתר בחול [לחתום שומר עמו] אבל בשבת אומרים ופורס, ע"ש. אבל
 בור"ו ברכות פ"ד ה"ה כ' סחמא בק"ש פורס כו' ומשמע שם דאפי' בחול היו חותמים פורס סוכת
 שלום, ועיין גרסת ר"ע ועל כל "ערת" עמו ישראל. וְשִׁמְרוּ שְׁמֵיכֶם בשבת נמצא ג"כ בסדר רע"ג,
 ועיין נוסח רבינו סעדיה בכל ברכות אלו לסדר של שבת הבאתים בשינוי נוסחאות סי' ג'. ובספר מעשה
 רב כתב דהגרי"א ז"ל עצמו לא היה אומר ברוך ה' לעולם אמן ואמן בחול ולא ושמרו בשבת. כדי
 לסמוך גאולה לחפלה, אבל הצבור שאצלו והש"ץ היו אומרים, אבל מנהג בני א"י שלא לאמר שום
 פסוקים בין השכיבונו לחפלה לא בחול ולא בשבת. ברוך ה' לעולם, [פסוק "ברוך ה' מצינו" וכן
 פסוק

יְהי שֵׁם יי מְבָרָךְ מִעַתָּה וְעַד־עוֹלָם : כִּי לֹא־יִטַּשׁ יי אֶת עַמּוֹ
בְּעִבּוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוּאִי יי לַעֲשׂוֹת אֲתָכֶם לֹו לְעַם :
וַיֵּרָא כָל־הָעַם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יי הוּא הָאֱלֹהִים. יי
הוּא הָאֱלֹהִים : וַתְּהִי יי לְמַלְךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא
וַתְּהִי יי אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד : וַתִּהְיֶה־סִּדְרָה יי עֲלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִתְּלֵנוּ
לָךְ : הוֹשִׁיעֵנו יי אֱלֹהֵינוּ וּקְבָצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם
קִדְשֶׁךָ לְהַשְׁתַּכַּח בְּתַהֲלֻתְךָ : כָּל גּוֹיִם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבֹאוּ
וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וַיִּכְבְּדוּ לְשִׁמְךָ : וּכְיִגְדֹל אַתָּה וְעֲשֵׂה
נִפְלְאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבָרְכָהּ : וְאֲנַחְנוּ עִמָּךְ | וְצֹאן מִרְעִיתְךָ.
נִזְדָּה לָךְ לְעוֹלָם לְדוֹר וָדוֹר גַּם־כִּי תִהְלַחְךָ : בְּרוּךְ יי בַּיּוֹם.
בְּרוּךְ יי בְּכָל־לֵלָה. בְּרוּךְ יי בְּשִׁכְבֵּנוּ. בְּרוּךְ יי בְּקוּמָנוּ. וְכִי בִינְךָ
נִפְשׁוֹת חַיִּים וְחַמְתִּים אֲשֶׁר בְּנִדּוֹ נִפְּשׁ כָּל חַי וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר
אִישׁ : בִּינְךָ אֶפְקִיד רוּחִי פְּדִיתָה אוֹתִי יי אֵל אֱמֶת : אֱלֹהֵינוּ
שְׁשַׁנְמִים יַחַד שִׁמְךָ וְקִיָּם מְלִכּוּתְךָ תָּמִיד וּמְלֹךְ עֲלֵינוּ
לְעוֹלָם וָעֶד :

יִרְאוּ עֵינֵינוּ וַיִּשְׂמַח לִבֵּנוּ וַתִּגַּל נִפְשָׁנוּ בִּישׁוּעַתְךָ בְּאֱמֶת
בְּאִמּוֹר לְצִיּוֹן מֶלֶךְ אֱלֹהֵיךָ. יי מְלָךְ יי מְלָךְ יי יִמְלֹךְ לְעוֹלָם
וָעֶד : כִּי תִמְלֹכּוֹת שְׁלָךְ הִיא וּלְעוֹלָמִי עַד תִּמְלֹךְ בְּקִבּוּד כִּי
אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֵלָּא אַתָּה : בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמְּלָךְ בְּקִבּוּדוֹ תָּמִיד
יִמְלֹךְ עֲלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד וְעַל כָּל מַעֲשָׂיו : ה"ק

ש"מ"ע של חול תמנא לעיל ואהר ש"מ"ע קדיש תתקבל עלינו ק"י :

אֲדֹנָי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תִּהְלֻתְךָ :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל
עֲלִיּוֹן גּוֹמֵל תְּסֻדִּים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכָּל וְזוֹכֵר תְּסֻדֵי אֲבוֹת
וּמֵבִיא גּוֹאֵל לִבְנֵי בְּנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

כִּסֵּאת תְּשׁוּבָה וְזִכְרָנוּ לַחַיִּים מְלָךְ חַיִּין בְּחַיִּים וּכְתִבְנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים
לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים :

תפלת ערבית לשבת

מִלֵּךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ מֶלֶךְ אֱבֶרֶת :
 אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנֵי מַחֲיָה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :
 בחורף מוֹשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם :

מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מַחֲיָה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ
 נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַחֲיֵה אֲסוּרִים וּמַקְנִים אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי
 עֶפְרָי. מִי כְמוֹד בְּעַל גְּבוּרָתוֹ וּמִי דוֹמָה לָךְ מִלֵּךְ מֵמִית
 וּמַחֲיָה וּמַצְמִים יִשְׁוּעָה :

בשבת תשובה בְּיָי כְּמוֹד אֵב הַרְחֵמִים זֶכֶר יִצְחָק לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :
 וּנְגִמָן אַתָּה לְחַיִּים מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ מַחֲיָה מַמְתִּים :
 אַתָּה קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ וְקְדוּשִׁים בְּכָל יוֹם יִתְלַחֵד סֵלָה :
 בָּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ הָאֵל הַקְדוֹשׁ : (בשבת תשובה הַמְלִיךְ מַקְדוֹשׁ) :

(דה"ה) (א) אֵם טַעַה וְהַתְּחִיל תַּפִּלַּת חוֹל גּוֹמֵר אֹתָהּ בְּרַכָּה שְׂזָכֵר בָּהּ שְׁטַעַה וְאַחֲרֶיהָ מַתְחִיל
 שֶׁל שַׁבָּת לֵ"ג נֹזֵחַ בְּאֶתָּה חוֹנֵן לֵ"ג נֹזֵחַ בְּשֹׁאֲרֵי בְּרַכּוֹת (ס') רַס"ח) וְאֵם נֹזֵחַ
 בְּאֶתָּה בְּרַכּוֹת אַחֲרֵינוּ פּוֹסֵק בְּאֶתָּה הַבְּרַכָּה וּמַתְחִיל שֶׁל שַׁבָּת וְגוֹמֵר שֶׁל שַׁבָּת רַכָּה וּמוֹדִים
 כו' וְאֵם עֶקֶר רַגְלֵי הַזֶּה וְאֵם לֹא עֶקֶר רַגְלֵי אִפִּי גִמֵּר תַּפִּלָּתוֹ אִינוּ חוֹזֵר חֶלֶל לֹשֶׁן
 שַׁבָּת לֹאֲתָה קִדְּשָׁתָהּ וְאֵם כִּכֵּר אֲמֵר יִהְיֶה לְרֹצֵן כו' וְהַשְׁלִים תַּפִּלָּתוֹ אִף שֶׁלֹּא עֶקֶר רַגְלֵי כַּעֲקוּרִין
 דְּמִי (מ"א סס) : (ז) אֵם טַעַה וְהַתְּחִיל תַּפִּלָּה שֶׁל שַׁבָּת בְּמִקְוֵה שֶׁכֵּרִיד לְהַתְּחִיל תַּפִּלָּה אַחֶרֶת
 שֶׁל שַׁבָּת כְּגוֹן יִשְׁמַח מִשֶּׁהָ בְּמִקְוֵה אֲתָה קִדְּשָׁתָהּ יֵאָדָּר כִּדְּעִבְדָּךְ אֵם נֹזֵחַ בְּאֶתָּה הַבְּרַכָּה
 פּוֹסֵק וּמַתְחִיל תַּפִּלָּה הַזֵּה אֲבָל אֵם תַּתְּחִיל תַּפִּלָּה מוֹסֵף חִילוּף תַּפִּלָּה אַחֶרֶת לֹא יֵאָדָּר, וְכֵן
 אִפִּי אֵם נֹזֵחַ בְּאֶתָּה תַּפִּלָּה מוֹסֵף כֵּרִיד לְחוֹזֵר לְרֹאשׁ תַּפִּלָּה וְלֹא מֵהֵנִי שִׁיחֹזֵר לִישְׁמַח
 מִשֶּׁהָ : (סס)

אַתָּה קִבְּשָׁתָהּ אֵת יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁמְךָ. תַּבְּלִית מַעֲשֶׂה
 שְׁמִים וְאַרְצָה. וּבִרְכָּתוֹ מְבַלְבֵּלֵי הַיָּמִים. וְקִדְּשָׁתוֹ מְבַלְבֵּלֵי הַיָּמִים
 וְכֵן כְּתוּב בְּתוֹרָתְךָ :

וַיְכַל הַשְּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וַיְכַל־צִבְאוֹם : וַיְכַל אֱלֹהִים בְּיוֹם
 הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְבַלְבֵּלֵי
 מְלֹאכֶתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה : וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשֵׁהוּ

אתו

מקור הברכות

פסוק כִּי גִדּוֹל אַתָּה. וְכִי בִידְךָ לִיחָא בְּיִטְרִי כְּתִי א. מִלֵּךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן. עֵינִי נֹסֵחַ
 רַעֲיָה לֵאמֹר שְׁמוֹסֵף בְּכִרְכָּה זוֹ רַצָּה וְהַנְחֵל. וְהַגִּי' חוֹלְקִים עָלָיו וְעֵינִי מִגֵּן הָאֵלֶּף אוֹת י"ב
 מִשְׁשׁ. אַתָּה קִדְּשָׁתָהּ אֵת יוֹם הַשְּׁבִיעִי, עֵינִי סִדֵּר רַעֲיָה שְׁמוֹסֵף בּוֹ גַּם נֹסֵחַ וּמַאֲהַבְתָּךְ אַחֶר
 אַתָּה קִדְּשָׁתָהּ עֵינִי מִגִּדּוֹל א. ט. יוֹד. יא. וּבְמַחֲזוֹר רִמּוֹ לִיחָא כָּל־לֹאֲתָה קִדְּשָׁתָהּ. ע"ש. וְכֵן מִשְׁמִיט שֶׁם
 חִיבוֹת לֹאֲתָה וְלִבְרִית וְלִחֲפִירָתָהּ, וְהַפְּרִידִים מוֹסִיפִים. יִשְׁמַחוּ בְּמַלְכוּתְךָ קוֹדֵם אֱלֹהֵינוּ וְאִי, וְלֹא

נמצא

אתו כי בו שבת מכל מראכתו אשר ברא | אלהים לעשות :
 אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו. קדשנו במצותך
 ותן חלקנו בתורתך. שבענו משובך ושמחנו בישועתך וטמח
 לבנו לעבודך באמת. ותחילתנו יהיה אלהינו באהבה ובקרצון
 שבת קדשך * ויגדלו בך ישראל * ומקדשי שמך : ברוך אתה
 יהיה מלך השבת : רצה ומודים וכו' :

הש"ץ מתחיל ויכלו עד ברא אלהים לעשות והקהל עומדים ואומרים ג"כ :
 (דח"ח) לאחר התפלה הוזרין ואומרים ויכלו בקו"ר ומעומד ואין לדבר בשעה שאומרים
 ויכלו ויחיד אם ירצה לומר לא יתכוין לשם עדות אלא בקורא בתורה (סי' רס"ח בט"ז) :
 (א) הש"ץ אומר ברכה זו והזכור מתחילין מנן אבות עד למעשה בראשית, בשעה
 שהש"ץ אומר ברכת מעין שבע יעמוד הקהל וישתוק וישמע : (סס) (ב) א"א ברכת מעין
 שבע (ביינו מבא"י מנן אבות עד מקדש השבת) בבית שאין שם מנין קבוע כמו בבית חתנים
 או בבית האכל (אבל במקום שהנו שקובעין להתפלל על איזה ימים כמו סרגילין לעשות
 בידידים ויש שם ס"ת ואומרים) אך כל מי שנהג לומר ברכה הג"ל במקומות ה"ל אין לחות
 בידו : (סס בא"ר) (ג) א"א ברכת מעין שבע אם חל יו"ט ראשון של פסח בשבת (סי' תפ"ז)
 אבל ויכלו ואומרים אבל בשאר יו"ט שחל בשבת ואומרים רק שאינו מזכיר של יו"ט באמצע
 וכן בשבת שחל לאחר יו"ט ואומרים : (סימן רס"ח) (ד) בשבת טובה ור"ה ויו"ט שחל בשבת
 ואומרים במנן אבות המלך הקדוש ואם שנה הש"ץ ואמר האל הקדוש אם חתם הברכה אינו
 הוזר לראש ואם לא חתם חוזר להמלך הקדוש : (סי' תקפ"ב ופר"ח סס) (ה) בזיה"כ שחל
 בשבת א"א בברכה זו רצה במנוחתנו רק אחר קדשנו במצותך וכו' : (לכ"ס וא"ר סי' תרי"ט)
 חזן ברוך אתה יי אלהינו ואלהי אבותינו ואלהי אברהם
 ואלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל
 עליון קנה שמים וארץ :

יחיד מתחיל כאן

מגן אבות בדרך מתיזה מתים במאמר האל (כש"ת
 המלך) הקדוש שאין פמחותו. המנים לעמו ביום שבת קדש
 כי גם רצה להגנים להם. לפנינו נעבוד ביראה ונפחד ונודה
 לשמו בכל יום תמיד מעין הברכות אל-החודאות אדון
 השלום

מקור הברכות

נמצא כן בסדר רע"ג ולא ברכי"ם וגם לא במחזור רומי. קדשנו במצותך בוטרי א. וקדשנו
 שבענו בוטרי שם. ושבענו. וינחך בה ישראל מקדשי שמך. ברע"ג איחא. וישמחו בך כל
 ישראל אוהבי שמך. וכ"ה בוטרי א. ובמחזור רומי איחא וישמחו בך כל ישראל מקדשי שמך.
 והשל"ה ויעב"ץ גורסים ויגדלו בו ישראל מקדשי שמך. ואפשר דמעטם כדי שיהיה מעין החתימה
 סמוך לחתימה. קונה שמים ברע"ג ובוטרי א. קונה ברחמינו רוב ההודאות עיין מנה"א אות
 ט"ז מברך שבעי. שם "השבעי". ברכת מגן אבות שייך לברכה שלפניה וכן במע"ר בשם הגר"א
 שיאמרינה הש"ץ לבדו וכלם שומעים :

השלוש מקדש השבת ומבדק שביעי ומגנים בקדשה לעם
מדשני ענג זכר למעשה בראשית:

ויאמר החזן אלהינו. ק"ש

במה מדליקין ובמה אין מדליקין. אין מדליקין לא בלכש
ולא בחוסן ולא בכסף. ולא בפתילת האידן. ולא בפתילת
המדבר. ולא בירוקה שעל פני המים: לא בזפת. ולא
בשענה. ולא בשמן קיק. ולא בשמן שרפה. ולא באלה.
ולא בחלב. נחום המדי אומר מדליקין בחלב מבשל.
וחכמים אומרים אחד מבשל ואחד שאינו מבשל אין
מדליקין בו: (ג) אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב. רבי
ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת.
וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שמשמים בשמן אגוזים
בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקעות בעטרן ובגפטי. רבי
טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד: (ד) כל
היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן. וכל היוצא מן
העץ אינו מטמא טמאת אהלים אלא פשתן: פתיבת הבגד
שקפלה ולא הבתכה. רבי אליעזר אומר טמאה היא ואין
מדליקין בה. רבי עקיבא אומר טהורה היא ומדליקין בה:
(ה) לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתנגנה
על פי הנר. בשביר שתהא מנמפת. ואפילו היא של חרס.
ורבי יהודה מתיר. אבל אם חברה היוצר מתחלה מתר
מפני שהוא פלי אחד: לא ימלא אדם קערה שמן ויתנגנה
בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת.
ורבי יהודה מתיר: (ו) המבכה את הנר מפני שהוא מתירא
מפני עובדי כוכבים מפני לסטים מפני רוח רעה או בשביל

החולה

מקור הברכות

במה מדליקין מזכירו בסדר רבינו. ונראה מזה שכבר נהגו כן בזמן הגאונים. ושם מובא ג"כ לומר
תנא"א כל השונה הלכות, ומאמר ר"ח ח"ח מרבים שז"ס, ועיין במגן האלה, ובמחזור רומי
מובא לאמר ג"כ פסוק ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל, ואח"כ יגדל, ויש אומרים ג"כ
אדרן עולם.

החולה שישן פטור. כחם על הגר כחם על השמן כחם על הפתילה חב. רבי יוסי פוטר בכלל חוץ מן הפתילה מפני שהוא עשה פחם: (ו) על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן. על שאינן זהירות בנדה בחלה ובחלמה הגר: (ו) שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם השקה. עשרתם ערבתם הדליקו את הגר. ספק השקה ספק אינה השקה. אין מעשרין את הנדאי. ואין מקבילין את הכלים. ואין מדליקין את הגרות. אבל מעשרין את הנדאי. ומעריבין. ומומנין את החמין:

תניא אמר רבי חנינא חייב אדם למשמש בגדיו בערב שבת עם חשכה שמא ישבת ויצא. אמר רב יוסף הלכתא רבנא לשבתא:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. על תקרא בניך אלא בוניך: שלום רב לאחבי תורתך ואין למו מכשול: יהי שרום בחילך שלוח בארמנותיך: למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית יי אלהינו אבקשה טוב לך: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: (קדוש לרבנן)

(ד"ה ח) נוהגין לקדש על היין בצהמ"ד בשבת ויו"ט כדי להוציא את האורחין. ומתחיל בברכת בורא פה"ג, והמקדש לא יטעמנו אלא מטעמיו לקמן שהגיע לחנוך היינו כבר שם או שבע ואם אין סם קטן שהגיע לחנוך ישפה המקדש או יתן לאחר וישפה רוב רביעית וא"כ לברך ברכה אחרונה, (ע"ס רס"ט) שני ימים הראשונים של פסח אין מקדשין בצהמ"ד: (ע"ס תפ"ז):

קידוש. עלינו. קדיש יתום. אדון עולם:

המנהג לברך הילדים כליל שבת ומניחין ב' הידים על ראשיהם ואומרים:

לזכר ושימך אלהים באפרים וכמנשה. יברך וכו' | לנקמה ישמך אלהים בשרת רבקה רחל ולאח. יברך וכו' כל אחד אחד יוכל להוסיף ברכה משלו כפי צוות לשונו.

מעריב לב

שלשה דברים צריך אדם לומר כו' הגר"י עלייאשבערנ ז"ל רשם בספרנו אהבת ישראל כה"י וז"ל: הגאון ההקיד מוהר"א מקאל"ס ז"ל אמר מ"ש בגמרא "אע"ג דא"ר ג"ד צריך כו' צריך למימרינהו בניהותא כי היכי דלקבלי מיניה" שהוא מפני שיש לטעות שאינן שלשה דברים נפרדים, לפי מה דקו"ל בערוצין דף ל"א דלוח מעריבין כסבל, ולכן שאל עשרתם ערבתם היינו שעשרתם מה שערבתם, ואין עשרתם שאלה בפני עצמו וערבתם בפ"ע, לכך ז"ל בניהותא שיבינו הבנה שלמה שכל אחד דבר נפרד בפני עצמו, והוא דבר נכון, עכ"ל. אכן לשון, "אע"ג דאמור רבנן" אינו מוכיח כפירוש, דהול"ל "הא דאמור רבנן" ויותר נראה דהו"ו לנו מ"ש במס' מגילה כ"א שאין להקפיד בתוך ביתו, ואמרו "אע"פ שמוהיר מילי דמזוה בתוך ביתו, ורוצה למנעם מעצירה. והדבר נוגע בשבת החמורה. ובזמן דליכא שהות יטן שהוא ע"ש עם השיבה שבהרף עין עובר הזמן. גם בלחות שעה צריך בלא הא קפדן, ואדרבא ע"י קשדות לא יקבלו ממנו, וכן הוא בזה"ק ואתחנן דף רס"ט בשבתך בביתך, מצעי לב"י: לאנהגה גרמיה בביתיה באורח מישור כנחת ובהירו ולא ימיל דחילה יתירה, ע"ש. ועיין במ"ש בספר פנעי הלאוס דברים נכבדים מאל בעיני הנהגת תוסחה:

סדר רב עמרם השלם

אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. ואומר: **מ. ומאהבתך** ש'אהבת את ישראל עשך ומחמלתך מלבנו שחמלת על בני בריתך, נתת לנו ה' אלהינו את יום השביעי הגדול והקדוש הזה (ב) (ג) י. לגדולה ולגבורה. לקדושה ולמנוחה. לעבודה ולהוראה

שנוי נוסחאות והנהגות

מגן האלף

(ג) "במחבה":

אומרים פסוק וידבר משה אל מועדי ה' וכן

בר"ה זיו"כ פסוקים השיך לענינם, ובסדור

א"י כת"י מנצתי פסוקים הרבה מעניני שבת שאומרים לפני התפלה ואח"כ מזמור שיר ליום השבת, ובתפלה איתא שם פסוקי ושמח ויראו עינינו ומשתהו בזה לנוסח הר"ם, ומהגנו ג"כ להוסיף קודם תפלה פסוקי לבו נרננה והבו לה' ופיוט לכה דודי ואח"כ מזמור שיר ליום השבת וה' מלך:

ה. מ. ומאהבתך, נוסח זה נמצא בתוספתא דברכות פ"ג חר"א ב"ר זדוק אבא היה מתפלל תפלה קצרה בערבי שבתות, ומאהבתך ה' אלהינו,

ועל הכוס אומר אשר קדש את יום השבת ואינו חותם. ובספר העתים סי' קל"ח כתב שיש נוהגין לומר אתה קדשת יום שנהגו ומאהבתך כו', ואע"ג דלית הלכתא בר' זדוק בחתימת הכוס מתחיל לן דמנהגא בימי חכמים לומר ומאהבתך ע"ש, ונוסח הלז נמצא ג"כ בסדר רב סעדיה גאון כת"י וברע"ג הנדפס ובמחזור רומי ולא הזכירו אתה קדשת כלל. וכן העיד הרב אבן הירחי בשם הגאון רב עמרם, אבל בכת"י שלפנינו נזכר ג"כ אתה קדשת, והמנהיג כ' שכן מנהג צרפת ופרובינצא:

ובכתב העור סי' רס"ה יש סדורים שלא כתוב בו ויכלו אלא זכרתו מכל הימים כו' ככתוב בתורתך ויברך אלהים (וזהו נוסח רע"ג בכת"י שלפנינו. אבל בסדר"ע הנדפס לא

נזכר גם פסוק ויברך] ויותר נכון לאומרו, וזה שאומרים וכן כתוב בתורתך ויכלו אינו חוזר על זכרתו שלפניו, אלא על שלפני פניו תכלית מעשה שמים וארץ, זמן כתוב ויכלו, וזכרתו מכל הימים כדכתיב ויברך. עכ"ל, וכ"כ הרב אבן הירחי במנהג צרפת ופרובינצא לומר ויכלו, משום דאמרינן בפרק כל כתבי [ק"ט ב] המתפלל בע"ש אומר ויכלו כאלו מעיד על מע"ב, למדנו שבתפלה צ"ל ויכלו, ומה שאנו חוזרים לאומרו בקול רם להוציא מי שאינו בקי לפי שהוא עדות גדולה, ועוד שלא תחלוק ביו"ט שחל בשבת שאומרים אתה בחרתנו ואין אומרים בלחש כו', ושמעתי כי הרב ר' משה זצ"ל הנריך לומר מעומד כשאלם מקדש בביתו, עכ"ל. וכ"כ רב האי גאון בשע"ת סי' ק"ו ששאלתם אם אומר ויכלו, כבר שנינו שאין ויכלו אלא על שלחן ערוך, אבל אע"פ שאין שם סעודה ראוי לומר, משום שני מלאכים המלוים לו אלדס בשעה ששומעים עדות זו מניחין ידיהם ואומרים וסר עונך וזעאתך תכופר, עכ"ל: **ובמ"ש** המנהיג ושמעתי כי הדב ר' משה כו'. ואין מהגנו כן. אלא אומרים אותו בבית מיושב, כמו"ש רמ"א סי' רע"א, וכ"כ הגר"א סי"ק ב"ה שצריך לישב בעת הקידוש, ע"ש ועתוס' דברכות מ"ג ע"א שכתבו כן גם לענין הגדלה כדי שיהא נראה כקבע לפסעור המסובין, ע"ש, ובאורחות חיים כ' שלא הקפידו כשמקדש בביתו לאמרו מעומד:

ועיין בשו"ע רס"ה לענין שהזכיר לומר ויכלו אחר התפלה בקו"ר ומעומד לפי שהעדים צריכין להעיד ביחד ומעומד [מנ"א]. ומקורו בסנהדרין דף ל' אין העדות מתקיימת אח"כ מעידים ביחד. ר"י אומר אפי' ביו"ט. ואע"ג דהלכה כר"י מ"מ יותר עדיף לעשות כת"ק. וכ' הגר"א ז"ל: ז"ש במס' שבת ק"ט אפי' יחיד המתפלל בע"ש אומר ויכלו. ולכאורה מאי שנא יחיד מזכור, אך לפי"ז ניהא דסמכין אדר"י. וי"מ עדיף לעשות כת"ק:

י. לגדולה ולגבורה ולקדושה ולמנוחה, לעבדות ולהוראה בו ולתת לנו ברכה ושלום, כאן כלל כל הג' ראשונות והג' אחרונות ומנוחת היום שנאמנע:

סדר רב עומר השלם

ולחודאה. לאות ולכרית ולתפארת. ולתת לנו ברכה ושלוש מאתך. אלהינו ואלהי אבותינו. יא.] רצה במנוחתנו וקדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ושבענו מטובך ושמה לבנו כישועתך, וטחר לבנו לעבדך באמת. והנהילנו ה' אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. [באמת] וישמחו [בך] כל ישראל אוהבי שמך. בא"י מקדש השבת. ואומר עבודה והודאה ושים שלום. ובין ערבית ובין כשחרית ובין בטוסף ובין במנהה מזכיר במנן כך : יב.] ורצה והנהיל לבני ישראל שבתות למנוחה למען שמו באהבה מלך עוזר ומושיע ומנן בא"י מנן אברהם. אלא שאדונינו רב סעדיה ז"ל ירום. [חסר כאן בהעתק.] יג.] מעה בשבת ופתח באתה חונן גומר אותה ברכה וחוזר ואומר של שבת

דאמר

מנן האלף

יא.] רצה במנוחתנו כאלדורסה כתוב כאן תפלת ישמחו במלכותך קודם רצה במנוחתנו והוא מנהג ספרד לאומרו בערבית שחרית ומוסף :

יב.] ורצה והנהיל לבני שבתות למנוחה, אלא שאדונינו רב סעדיה ירום, כך נמצא בכת"י חסר ולא נשם, וכנראה כך ז"ל "ירום הודו קרא תגר על זה", וכן איתא בתשובות הגאונים שהוצא מהגניזת ממזרים, ובח"א בפתיחתנו הבאנו ג"כ דברי מר יהודאי גאון שכתב שאם אתה מזכיר שבת במנן כדרך שאומרים וראה והנהיל כבר הזכיר שבת בג"ר, כיצד אומר ומבדך ברכת שבע כתיקונה ולא תקנו חז"ל להזכיר שתי פעמים, עכ"ל. וכ"כ הנשיא מברזלגוני סי' קל"ח בס' העתים, הא מלתא דכתב מר רב עמרם גאון אמן לעניות דעתין חזי לן ללאו דסמכא וליתא כל עיקר דמה ענין להזכיר שבת בברכת אבות, ולא בשאר חמש ברכות אחרות, כו'. וכל המעשה לא יא י"ה, עכ"ל וכן המנהיג והטור כתבו ללא כר"ע, ואין ס' כיוונתם שנס בדיעבד לא יא דהוי שנוי מטבע שחז"ל לא תקנו להזכיר שני פעמים, וללא כהרב בינה לעתים שנדחק לומר שמכיון שאומר ברכה כתיקונה אלא שמוסיף תיבות אלו אין זה מכלל שינוי מטבע, וכן מוסיפים גם ברה"י ויו"פ ע"ש, לדעת מר יהודאי ז"ל הוא קורא תגר גם אזכרנו ומי כמוך ע"ש, וגם במס' סופרים אמרו דבקושי התיירו לומר זכרנו, ואפי' לדעת רבינו תם שהתיר להאריך בקרובות משום לורכי לבור, או לחפש דברי הודאה ממעין ברכה, אינו מוכח להתיר הזכרה בכה"ג במקום שלא תקוהו חז"ל : אלא דק"ל להגאון סוחר דברי עלמו דבסי' ב' כתב דמאן דאמר אשר כלה מעשיו עשות הוא בידו, וכמו"ש המנהיג שלא מצינו הזכרה של שבת אלא בברכה רביעית, ואפי' בעבודה כשהל יו"ט כיום שבת אינו מזכיר של שבת רק של יו"ט לבדו משום דאין מזכירין שתי פעמים, ע"ש. וכאן אומר להזכיר רצה והנהיל בכל התפלות באבות ? ונראה, דס"ל בברכת אבות שמדבר מתאריזי ושנחיו של הקב"ה שפיר אריך לאדכורי שרצה והנהיל לעמו שבתות למנוחה שנס זה משנחיו יתב'. ועדיף מזכרנו שהוא ענין תפלה ואפי' מוצירין אותו במחיה, משא"כ אשר כלה מעשיו בברכת מעריב ערבים ובשאר ברכות שהוא ברכת ק"ש אין להם שם שום שייכות, וסדרו של רב סעדיה שמוזכר שם נוסח אשר כילה אין ראיה דרס"ג עלמו ס"ל כן דאין זה שם אלא העתק ממעתיקי תפלות אצל רס"ג עלמו שקרא תגר על נוסח רצה והנהיל כש"כ שלא נראה בעיניו להסכים על נוסח אשר כילה :

יג.] מעה בשבת ופתח באתה חונן. כספר העתים מובא לפני זה בשם רב נערונאי לענין אם יא י"ה אם יאמר נוסח תפלה בערבית שחרית ומנחה כמו שאומרים

ביו"ט אתה נחתנו בכל התפלות, והשיב שבערבית אומר ומנחה באתך, ובשחרית יושמה משה, ובמנחה אתה אחר, אח"כ איתא שאם עשה בערבית שחרית ומנחה ופתח באתה הו"ן גומר כו' וכנראה

סדר רב עמרם השלם

דאמר רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוח איבעי לן יד, בני בי רב דטעו בתפלת חול בשבת מהו לנומרתה. אמר לן גומר אותה ברכה וחזור לתפלת שבת :

ו. ולאחר שמתפללים תפלת לחש יורד שליח צבור ואומר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם ונו'. עד לעשות. ואומר קרושתא שהיא אחת מעין שבע [ברכות] [מקורה כמס' שבת 77 כ"ד] וזו היא, ואומר שליח צבור. **ברוך** אתה ה' או"א אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה [ברהמיו] שמים וארץ. **מן** אבות בדברו מחיה מתים במאמרו האל הקדוש שאין כמוהו, מניח לעמו בשבת קדשו, כי בם רצה להניח להם, לפניו נעבוד ביראה ופחד, ונודה לשמו בכל יום תמיד מעין הברכות **מן**. ורוב ההודאות לאדון השלום, מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדשני עונג זכר למעשה בראשית, אלהינו וא"א רצה במנוחתנו וכו'. וחזרת בא"י מקדש השבת, ומקדש עד עושה שלום :

ואם

מן האלף

וכנראה חסר כאן כל התחלות דברים אלו, וטעם חלופי התפלות מובא במנהיג שאתה קדשת זכר למעשה בראשית, ישמח משה לשבת שנתנה במרה וגשנה בסיני, אתה אחד ליום שכלו שבת ומנוחה לאלף השביעי, והביא גם מנחת סתרים דרכינו שלמה לא היה אומר ישמח משה, והי' אומר אתה בחרתנו ומוכיר בו שבתות למנוחה כי לא היה יודע מהו ענין ישמח משה לשבת, אבל רבינו יעקב החזיר הדבר ליושנו כי טעם גדול יש לדבר, דלמדין כפ"ק לשבת מתנה טובה כו', לכן תקנו ישמח משה בליל שבת טובה של שבת, ע"ש. ואבדורה: כ' עוד טעה, שמהם בקש מפרעה שינוחו ישראל יום אחד ובחר ביום השבת, ע"ש :

יד. בני בי רב דטעו כו', ביוטרי הגרסא איבעי לן טעה בתפלת חול בשבת כו', ע"ש. ואפשר דגם בגמרא היתה גרסתו כן, ומתישב בזה מאי שנא בי רב דנקט וכי דוקא לידהו מתרמי טעותא? והרב בעל בינה לעתים כתב שמהו משמע כשיטת רב גמרוגאי [אות ט' לקמן] ששאר העם לא היו מתפללים כלל והיו יולאים בזכרת מעין ו' שהיו שומעים מהש"ץ, ואני תמה על דבריו דרב גמרוגאי גמי אמר רק דבדיעבד יולא אי שמע לה מש"ץ מרישיה עד סופיה, וכ"ע גמי אי בקיאי לא סמכי אש"ץ. ואש"ץ דס"ל דתע"ר והרובה ללאת יולא מ"מ היה דרכם להתפלל בבית. ועוד דבגמרא לא גזכר דבני ב"ר טעו רק בתפלת ערבית, ומשמע דקאי על כל התפלות. ופשיטא דלא נפקי ביהר התפלות במה שישמעו מש"ץ, והקו"ל למה נקט בי רב דוקא, אך הניכון בזה גרסת הרב אלפסי דגרס, "ואמר להו", דבגמרא לפנינו איתא "כי הוינן בי' רבה ב"א בעון מיניה הני בי רב דטעו ומדכרי כו' ואמר לן" כו'. אבל לגי', "ואמר להו" תהי' הכוונה שרב נחמן סיפר דכד הוינן בי רבה בעון מיניה הני בי רב. ור"ל דאיבעי לבני בי רב מיניה דרבה ב"א ואמר להו דקין דגומר כו'. ולפי"ז מומילא סרה קו' ה"ל, דלא קאי דבני ב"ר כלל טעו בתפלתם, אלא דאיבעי להו לבני ב"ר במי שטעה כו':

מן. **ורוב ההודאות לאדון השלום**, עמש"ל סי' ט' אות ד' בשם המנהיג שכ' מכאן תשובה לאומרים רוב ההודאות כו'. אבל לגרסתנו פה לאדון השלום לק"מ דאינו מתארי השם יתברך להווי משמע ולא כל ההודאות, אלא שידו לשמו לאדון השלום מעין הברכות ורוב הודאות, אך גרסת הויטרי כמו"ש המנהיג, מעין הברכות וההודאות כו', ובכאן ג"כ נכלל כל הו' ברכות במעין שלהם :

בערכית

ז. ואם טעה יחיד ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו. ואע"פ שאמרנו [זכרות ל' ע"ג] טעה ולא הזכיר [של ר"ה] בערבית אין מחזירין אותו, [זו]. בערבית דר"ה הוא דאין מחזירין אותו. ואע"ג דקיי"ל דת"ע רשות, ה"מ היכא דלא בעי לצלויי דלא מטרחינן ליה, אבל טרה וצלי ולא אדכר שויה עלוי כחובה (א) [ומטרחינן] ליה למחדר לצלויי. יז. ועוד קאמרינן [שבת דף ע'] קא אמר זעירי הני חברין בבלאי למ"ד תפלת ערבית רשות (ב) [כיה] כיון שהתיר חגורו לא מטרחינן ליה [כלל], (ג) דבמה דלא התיר חגורו מטרחינן ליה. והכי נמי כיון דצלי ולא אדכר מטרחינן ליה והדר מצלי:

והכי

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

ז. (א) "אמרינן ליה. (ב) נמחק, וגם בכתיב"מ **ז. מו. בערבית דר"ה הוא דאין מחזירין אותו,** ליחא. (ג) צ"ל "דכמה".

הגאון ז"ל קצר דבריו, ומובא במנהיג כלשון צ"ל זה: "דאין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש בלילה, אבל ערבית שבת שמקודש ועומד מששת ימי בראשית מחזירין אותו". עכ"ל:

יז. ועוד קאמרינן, באלפסי פרק תפלת השחר מוסיף עוד ראי' ממאי דאמרינן טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שמים, והאי דברי הכל הוא, ולית דפליג על זה, ואפי' למ"ד ת"ע רשות, חובה הוא דליכא הא מצוה איכא. ע"ש. והגאון ז"ל לא הביא זאת לראיה. דס"ל דלפי מה דקיי"ל ת"ע רשות, כשלא התפלל ערבית למה יתפלל שחרית שמים, דרשות לא בעי תשלומין כדאיחא סוף יומא דאמר רב תפלת נעילה פוטרת של ערבית ופריך למה נריך לפטור והאמר רב תע"ר, א"ו דסוגיא דטעה ולא התפלל ערבית קאי למ"ד חובה, ופשיטא דניחא למימר הכי משום דמרא דהאי שמעתא הוא ר' יוחנן, ואפשר דלדידי' ת"ע חובה, ומה"ע בעי ר"י למסמך גאולה דערבית לתפלה, אבל לדידן דתע"ר אין ראי' מזה דאם טעה מחזירין אותו. ומשום הכי מוכיח הגאון ז"ל מטעה ולא הזכיר של ר"ה בערבית שאין מחזירין לפי שאין מקדשין את החדש בלילה, הא לא"ה מחזירין משום דכיון דטרה וצלי כבר שויה עליה כחובה. ומשום דאיכא למימר דנקט לה טעמא דאין מקדשין למימרא דאפי' למ"ד חובה נמי אין מחזירין, ודומיא דהכי מתרץ בגמ' סוף יומא דהא דא"ר תפלת נעילה פוטרת של ערבית דר"ל דפוטרת אפי' למ"ד חובה, דרב עצמו ס"ל בלא"ה דתע"ר, משום הכי הוסיף הגאון עוד ראי' מזעירי דאמר בהדיא דלמ"ד רשות דוקא אם התיר חגורו לא מטרחינן ליה הא לא התיר חגורו מטרחינן, וכש"כ היכא דכבר צלי ולא אדכר דמטרחינן ל' ללצוי פעם שנית, כך צ"ל בפירוש דברי רבינו וכן בהב"ג דקאי בשיטתיה:

אולם הרא"ש פ"ד דזכרות ס' ב' וכן התוס' סוף יומא הקשו על שיטת הגאון שכתב כיון דצלי שויה עליו כחובה, דהא אפילו אי לא צלי אי לא שרי המייניה נמי מטרחינן ליה, וא"כ אדרבא הויה כמו ראי' לסתור. ע"ש. וכתב, וכו' תימא כיון שהתחיל בשחר לילות שויה עליה כחובה [ור"ל דנימא דכותה הגאון במ"ש כיון דצלי ר"ל דצלי שויה לילות שהי' דרכו להתפלל ערבית] א"כ למה הוצרכו לתרץ ביומא, דרב לדברי האומר חובה קאמר, הא אפי' לדברי האומר רשות נמי ניחא כיון דשויה עלי' חובה בשאר לילות ע"ש, והנה מ"ש לתרץ דברי הגאון דמשוי' עליה חובה מה שהתפלל בשאר לילות, בלא"ה צ"ע דא"כ אפי' המיר חגורו למה לא נטריחהו הא כבר שוי' עליה חובה, אך לשיטת רבינו ז"ל אפשר לומר דל"ק ל' גם קושייתם מזעירי. דודאי לא פליג רבינו אדברי זעירי דאפי' אי תע"ר, ואפי' לא צלי בשאר לילות למשויה עליה כחובה, מ"מ אי לא שרי המייניה מטרחינן ל'. דהא עכ"פ מצוה מיהא איכא להתפלל

ד [חיב]

סדר רב עמרם השלם

ח. יתא. והכי אמר רב משה גאון יחיד שטעה בליל שבת ולא התפלל (א) [ומאחב] כיון ששמע מש"ץ מנן אבות בדברו שהוא ברכה מעין ז' מתחלתו ועד סופו יצא ידי חובתו. וְהַכִּי אמר רב נטרוגאי גאון היכא דרא התפלל ז' ברכות ושמע מן שליח צבור מנן אבות בדברו מרישא ועד סופו נפיק:

ומקדשין

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

ח. (א) צ"ל. ומאחבת.

צ"ל

להתפלל ערבית כמו"ש הרי"ף, ומ"ש הגאון

כיון דליל משויה עליה כחובה לא אחי לאסוקי

לא צלי ולא שרי המייני' ללא מטרחינן ליי, אלא דאמר זה לענין תפלת שבת דהוה אחינא כיון שכבר התפלל אלא ללא אדכר של שבת וגם תע"ר, נקיל ביי' גמי כמו"ש הפרישה והכ"ח סי' רס"ח שלא יחזור להתפלל. דבאמת גם בשבת מחויב להתפלל ח"י ברכות וכדלמאר בירוש' פ"ד דברכות ה"ה, דאמר רבי תמא אחי היאך בעלו בשבת חונן הדעת, ע"ש. דרך משום כבוד שבת לא אטריחוהו רבנן, והיה ה"א לומר כיון דבאמת יצא אינו חוזר ומתפלל, לכן כתב הגאון כיון דליל וכבר הכין עצמו להתפלל של שבת שויה עליו כחובה לחזור ולהתפלל כדיון, והוכיח זאת מהא דטעה ולא הזכיר של ר"ח דלוי מקדשין בלילה היה חוזר. אע"ג דת"ע רשות, וממילא גם ההזכרה של ר"ח רשות ואפ"ה מטרחינן ליי' אע"פ שכבר התפלל פעם אחת, וחויב הזכרת שבת גמי לא גרע מחיוב הזכרת ר"ח, וליכא למימר דה הוהיל דתע"ר אי"ב גם ההזכרה רשות, אלא דמהויב לעשות כדיון. משום, "כיון דליל" והכין עצמו לתפלת שבת שויה עליו כחובה. ככלע"ד נכון:

ח. יתא. והכי אמר רב משה גאון לשון, והכי"ו אינו מדוקדק דמשמע דר"מ גאון אומר כדברי רב עמרם, ובאמת רב עמרם ס"ל דלעולם חוזר צלי ולא

אדכר של שבת, ור"מ גאון ס"ל דא"ל לחזור. וגם מ"ש, והכי אמר רב נטרוגאי"ג גם סס אין הדמיון. עולה יפה, דהא ר"ג ס"ל דאפי' לא התפלל כלל נמי יוצא בחזרת הש"ץ. וצ"ל דמ"ש והכי אמר רב נטרוגאי לא בא לומר דלא פליג אר"מ גאון אלא דבהאי סברא משתתים דברי ר"ג לר"מ גאון דגם הוא ס"ל שיש אפשרות לזאת בברכת הש"ץ, ועוד מוסיף אדבריו דס"ל לזאת בברכתו אפי' לא התפלל כלל:

ועפ"ז אפשר לומר דגם ברישא יש דמיון קצת דברי ר' משה גאון עס דברי רב עמרם ע"פ מה שדקדק בדברי ר"ע בסי' הקודם שכתב, ואם עשה יחיד ולא הזכיר של שבת" דלכאורה מאי שנא יחיד ומאי שנא צבור, אלא אפשר דס"ל להלכה דדוקא יחיד חוזר בשלא הזכיר של שבת, אבל ש"ץ אינו חוזר אם ככה להזכיר בתפלה בלשם משום דעדין ברכה מעין ז' לפניו, וכ"כ בה"ג וסמ"ג וסמ"ק בש"ץ שטעה ולא הזכיר יעלה ויבא ברה"ם שחרית דאינו חוזר מפני שתפלת המוספים לפניו, ואינו חוזר מפני טרה הצבור. וכ' תר"י אבל יחיד חוזר בין כשתתפלל בביתו יחידו ובין כשתתפלל עם הצבור. ובטור סי' קכ"ז בשם סמ"ק כ' דאפי' בשבת ויו"ט גמי אין מחזירין דדינו כמו ברה"ם, ועיין במג"א שמיניו שהקילו בשבת ויו"ט יותר מברה"ם ללא ללי י"ח, ע"ש. ועפ"ז י"ל דגם לרב עמרם יש מעלה בברכה מעין ז' דש"ץ סמיך עליה ולא מבעי ליי' למהדר כשטעה ולא הזכיר של שבת ורק יחיד חוזר. ור' משה גאון מוסיף דאפי' יחיד מצי סמיך אש"ץ כששומע הברכה מתחלתו ועד סופו, ורב נטרוגאי מוסיף עוד דמצי סמיך אברכה זו אפי' כשלא התפלל כלל. ומשום דכלהו ס"ל שיש בברכה זו כדי לסמוך עליה לכל מר כדלית ליי, משו"ה כתב אכל חד מינייהו לשון, והכי". וכיו"ב מיניו בלשון התלמוד בתם' סוטה י"א, וכן לענין הטובה מרים המתירה שעה אחת, ופריך מי דמי התם חדא שעתא הכי שבעה יומי, ומתוך, דה"ק וכן לענין הטובה דכחותו מדה, ולעולם מדה טובה מרובה ממדת פורעניות. ע"ש:

אבן הרב המהרי"ג כתב דלא יתכן משום דאין בה מלכות ודמיא להבינו, ורב לייט אמאן דמזלי הבינו, אבל מצי לגזוי לה, ויראה שצריך לחזור ולהתפלל. וכ"מ בתשובות הגאונים

ט. יט.] ומקדשין על היין להוציא אורחין ידי חובתן שאוכלין בבית הכנסת. [מכאן ועד דמעלי לברוכי ליתא בגדפס, ונכון גם

כאן להשמימו, דסעיף זה מובא להלן סי' י"ב] [ומבעי ליה למיקם בבי כנשתא. ועד דמקדש שליחא דצבורא על כסא דחמרא דקדושה עד דאמר מקדש השבת לא יתיב. (א) דמי דמעלי לברכין] :

י. כ.] והבי אמר נטרונאי (א) [גאון זצ"ל] (מקדמי) ומבדילין בבתי כנסיות אע"פ שאין אורחים אוכלין שם, ולא מבעי הברלה דודאי

מבדילין

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

מ. צ"ל דמעלי לברוכי" וחיוב דמי' למחוק.
י. (א) .נטרונאי ראש כתיבחה, מקדשין- וכוין

נפיק במעין שבע. והטור סי' רס"ח תמה ג"כ ואמר דקשיא ספי לרב נטרונאי שאמר שיוצא אפי' לא התפלל כלל, והלא לא קיי"ל כר"ג בשאר ימות השנה דש"ץ פוטר, והפרישה והכ"ח ביארו דברי הטור דעל רב משה גאון לא קשיא ליה, משום דס"ל על דרך שכתב הטור סיף סי' קכ"ד בשוכה יעלה ויבא שיכול לסמוך אש"ץ, אע"ג דלא קיי"ל כר' גמליאל דש"ץ פוטר היחיד אלא כר"ה ויוהכ"פ מ"מ שא"ה שכבר התפלל, ומשום"ה לא ק"ל לרבינו הטור אלא על דברי רב נטרונאי :

אולם הצי"כ כתב לתרץ גם דברי רי"ע משום דתע"ר, והאי נמי כיון דלא צלי לא שויה עלוי חובה, והמבאר לספר העתים כתב דלא שייך תירוצו זה על דברי הרב ר' משה דמייירי בדצלי וכבר שויה עלוי חובה, ע"ש. ולא ראה דברי הפרישה דלרמ"ג בלא"ה ל"ק דמשום שאינו אלא הזכרה מצי ש"ץ לפוטרו כמו בשוכה יעו"י כר"ח, אכן לרב עמרם דפליג ארב ר' משה וס"ל דיחיד לא יסמוך על הש"ץ כמוש"ל, נראה דס"ל שטוב לחזור ולהתפלל משום דא"א שלא ידלג מלה או שמים מלכוין ולשמוע, ובכ"כ רש"ל מובא בב"ח סי' קכ"ד, אבל בש"ץ ששכח י"ל כמוש"ל דס"ל לר"ע דשפיר מצי סמוך אמתין ז' שיאמר בעצמו אח"כ, והדברים ברורים למנן :

וגם לקושיא הרב המנהיג גלע"ד שכיון שהתחיל בברוך ואמר אלהי אברהם הוי כמו מלכות וכמוש"ש התוס' דף מ' לענין ברכת אבות. וכן כתבו עוד שם דכיון דאמר דאמר הקדוש הוי כמו מלכות, ומה שהקשה האברבנלוי דהא גם הביגנו בעי ג"ר ונ' אחרונות ורב לייט עליה, נראה דס"ל להגאונים דשאני הביגנו שמתחלת לא נתקנה אלא כדי לקצר באמצעיות וממילא מוכרח לג"ר ואחרונות. וגם אין לה נוסח ברכה בפ"ע לא פתיחה ולא חתימה בלא ג"ר וג"א. אבל ברכה מעין ז' שפותחת וחותרת בברוך, וגם מלבד ברכה האמצעית נזכר בה מעין הראשונות והאחרונות מנן אבות, מהיה מתים, והאל הקדוש. וכן עבודה הודאה ושלום. ות"ע בלא"ה רבות, שגם בחול יוצאים בברכת יראו עינינו במקום י"ח. לדעת הר"ג בסי' ד' שכתב למימרא דאסתים, כשי"כ יוצא בברכת ש"ץ של מעין ז'. ואפי' היבא להתפלל ולא הדבר של שבת ובויה עלוי כחובה, מ"מ כיון שאינה אלא הזכרה כמוש"ש הב"ח הוא יוצא בברכת הש"ץ. וכוזא א"ש כל דברי הגאונים :

יט.] ומקדשין על היין להוציא אורחין י"ח. פסחים ק' ע"ב. „אותן ב"א שקדשו בביהכ"נ א"ר ידי יין לא ילאו כו' ושמואל א' אף ידי קדוש לא ילאו. ולשמואל ליל לקדושי בני כנישתא לאפוקי אורחים ידי חובתם". ונלמד מזה שמצוה לקדש בביהכ"נ והי' מנהגם כן, לרב מפני אותם שאין להם בני בית ולא יטרכו להפש אחר יין. ולשמואל להלכתא כוותיה מפני אורחים :

כ.] והבי אמר רב נטרונאי, כבר עמדו על דבריו אלה של גאון כל גדולי הדורות, עיין בס' העתים להברנלנאי, ובטור סי' רס"ט שכתב וז"ל : מ"ש שיוצאין בשמישה בלי

סדר רב עמרם השלם

מכדילין (ג) דכיון [דאדלוק] שליחא דצבורא יצא כל הצבור כלו ידי חובה, והרוצה [להזור] ולהכדיל בביתו הרשות בידו. ואם לא רצה או שאין לו יין יצא ידי חובתו בהכדלת שליח צבור. אלא אפי' קדוש (ג) [להכדלה] רווחת היא אין קדוש אלא במקום סעודה, אעפ"כ יקדשו על היין בבתי כנסיות. מה טעם. מפני שהטעמת יין של קדוש שבת רפואה [היא] וזה שטעום הצבור (ד) כלו לא שחובה היא לטעום, [אלא] שחובה לשמוע קדוש בלבד וכיון ששמע קדוש יצא ידי חובתו וא"צ לטעום, וזה שמקדש ומטעים לצבור משום רפואה מקדש ונותן להם כדי לתן ממנו על עיניהם. דקא אמרינן פסיעה נסה נוטלת

מנן האלה

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) "וכיון דאבריל". (ג) ט"ס וצ"ל "דהלכתא" (ד) כב"י ב"מ כתוב, כ"ר. במקום כלו, והמדפיס הגיה לתקן בחיבה, בו' ושניהם מעו' וגרסחנו נכונה.

הדרא

הדברים "אי אישר ח לי אנטלגיה", וכתב שם דהוי ברכה לבטלה. ע"ש, וכן הרכה המכבד לספר העתים לתמוה. איך יתכן שמשום רפואה שהוא אך ענין סגולתי יתקנו ברכה ואיך יתכן שתפעול הסגולה בעוד שאיננה חובת מצוה בעצמותה. וכן תמה דדברי הגאון שדכריו סותרים זה"ו שאמר הטעם משום רפואה ואח"כ כ' שבשמיעת הקידוש הוא יוצא. ואי משום רפואה למה לריך לאלת, וכל אלו הם קושיות עלומות על דבריו ז"ל.

והב"י פירש דברי הר"י גאון דאין ה"י דא"י ידי חובתן אלא בקידוש שמקדשים בביתם במקום סעודה. אלא שמקדשין בביהכ"ז משום דטעימת יין מרפא העינים, וס"ל לגאון שיותר טעום מהקידוש אע"פ שאינו מקום סעודה וכדעת הש"ר מקו"י דלא חשיב זאת כשותה קודם קידוש, ומה שאמר וזה שטעמין כל הציבור אינו להוכיח מזה שיש קידוש שלא במקום סעודה, אלא שקידוש שבביהכ"ז הוא משום רפואה. דאי משום חובת קידוש די בטעימת חד מינייהו, א"ו משום רפואה היא. ע"ש בב"י ובכ"ה. אך גם לדבריו לא מתרצי רובי הקושיות עדיין. דהא כיון שקדשו שלא במקום סעודה הויא ברכה לבטלה, וכן לא מצאנו בגמרא כלל טעמא דרפואה אלא לאפוקי אורחים י"ה. וכן מ"ש הגאון כיון ששמע קידוש יא י"ה, ואיך יצא והלא מחויב לקדש בביתו במקום סעודה. ופירושו בכלל רחוק לישוב דדברי הגאון ז"ל, והמו"ל בסדר"ע הנדפס כ' בשם אהול מועד והאגור שמתמיהים על דברי ר"ע אלו, וכתב באמת אין תימה כיון שהוא משום רפואה, ע"ש. ודבריו אינם מובנים ואין להם טעם :

ולפענ"ד נראה לפרש דברי הגאון ז"ל בפירוש מרווח בעו"ה. עפ"מ שנבאר דברי היורשלימי ברכות פק"ח דליתא התם "דא"ר זעירא מכדילין על השכר ואלוין מן אתר

לאחר משום קדושה" פירוש לבקש יין לקדש בו, [רש"ס], "א"ר"י בר בון נהיגין תמן במקום שאין יין מצוי ש"ך עובר לפני התיבה ואומר ברכה אחת מעין ז' וחזות במקדש השבת". ופי' הר"ש סירליו, שעושה כך מפני האורחים שבב"ה להוציאם בקידוש וקסבר דמקדשין בלא יין, ופירושו תמוה כיון דליכא יין לקדש בעדס ובלא"ה לא יקיימו כפי תקנת החמים ל"ל לש"ך לקדש בעדס בברכה מעין ז' הא חובת הקדוש של דבר תורה כבר קיימו בקידוש שבתפלה שהתפללו בלחש, ותקנת החמים שתקנו לקדש על יין גם במה שהש"ך מקדש אינן מקיימין : **וראיתי** להאור זרוע סי' תשנ"ט שהביא דברי הירו' הג"ל וגרסתו כך : ש"ך עובר לפני התיבה ואומר "ויכלו" וברכה מעין ז' כו', וס"ל להא"ו דשיקר קדוש על היין בביהכ"ז

נתקן לקדש היום בדרים על כוס של יין כמו שנהנו בקדוש של ר"ח כשהיו הב"ד מקדשין אותו, ושכע ברכות של התן שתקנו על הכוס אע"פ שלא בא לצורך אכילה, ואע"פ שקדשו

בביהכ"ז

נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם, ובמאי (ה) חדרא בקידושא דבי שמשא. הלכך זמנין דאיכא מן הצבור דלית לי' יין ומקדש ארפתא ותקנו חכמים לקדש בביהכ"נ על היין משום רפואה :

ולאחר

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ה) .חדרא.

בביהכ"נ תקנו נמי לקדש בבית דומיא להבדלה,

והא דאמרו לשמואל לאפוקי אורחים ר"ל

אחר

אע"ג שעיקרו לקדש היום, מ"מ יצאו נמי האורחים אם נתכוננו לנאת, וזה שאמרו בירוש' מקום שאין יין אומר ש"ץ ויכלו כו', הא למדת היכא דאיכא יין אין הש"ץ אומר ויכלו אלא בתפלתו בלחש, ואומר קדוש על היין מקום ויכלו, ואחר הקידוש ברכה מעין ז', עכ"ד. וגם פירשו אינו מחזור לכיון דבמקום שאין יין סגי לקדש השבת בביהכ"נ בויכחו בקו"ר, ובברכה מעין ז' לקדש היום, א"כ גם כשיש יין למה להו לתקן ברכה בפ"ע על הכוס ואח"כ ברכה מעין ז' תסגי בקידוש על הכוס לחודא, לקדש היום ברכים, ואין לומר מפני הע"ה שלא קדש בתפלה כדי שיקימו מצות קידוש היום שהוא מה"ת, הא ולאי דקדוש היום שעל הכוס סגי, ול"ל להו לברכה דמעין ז'. ואפשר דס"ל שבחרו יותר בברכה דמעין ז' מפני הע"ה שלא התפללו כלל כדי להוציאם גם בתפלה, אע"פ שלא הזכיר האו"ז טעם זה כלל.

ולכן נראה דהעיקר שברכה מעין ז' לא נתקן אלא משום הע"ה ומי שאינו יודע לקדש שלא קדשו בתפלה. אלא דמשום תפלה לחוד לא היו מתקנים שיחזור ש"ץ לברכה מעין ז' כדי להוציאם, דבלא"ה ת"ע רשות, כמו שלא תקנו שיחזור ש"ץ לת"ע בימות החול. אלא עיקר תקנתם הוא בשביל הקידוש כדי שיצאו עכ"פ ידי חובתם מה"ת, ואע"פ שא"ל להם לנאת י"ח מדרבנן דהא אין להם יין, מ"מ מאי דאפשר לתקוני מתקנינן. אבל במקום שיש יין ס"ל לר"י בר בון דעדיף טפי לקדש בביהכ"נ על היין, ואע"פ שעדין לא יצאו ידי תק"ה שהצריכו מקום סעודה, מ"מ זהו הוי דבר שא"ל שילך בקי לקדש עם כל או"ח בנתיבם, והיו מקדשים למענם בביהכ"נ להוציאם. וראיתי שכיונתי בפירושי זה לדברי ההרדים וברוך ה' שהנחני בדרך אמת, אלא דמשמע מפירושו דר"י בר בון לא פליג אזעירי דבמקום שיש יין היו הולכין לשכניהם מאחר לאחר לשמוע קידוש, ולא משמע כן מדברי הרש"ס והאו"ז. אלא דבמקום שיש יין ה"י מקדש בעצורם על היין בביהכ"נ. וכמוס"ל דס"ל לר"י בר בון דזהו הוי כדבר שא"ל שילך הבקי עם כאו"ח לקדש אחס יחד במקום סעודה : והמעין בירוש' יראה שהדברים ברורים בע"ה.

ועפ"ז יבוארו לנו דברי רבינו הגאון, והצעת דבריו כך הם : דס"ל להגאון ז"ל דמה שאמרו בגמ' לאפוקי אורחים י"ה לאכלו ושתו וגנו כי כנישתא, לאו אאורחים בלחודדיהו קאמרי, דא"כ הו"ל לגמרא למפרך תינה בזמן דאיכא אורחים בזמן דליכא אורחים מאי איכא למימר, דקיס לי' לגאון דשם בבבל לעולם הוי מקדשי בכי כנישתא אפי' בזמן דליתא אורחים, ועוד למה להו לאסרוחי צבורא כולי האי יתנו להם יין ויקדשו לעצמם במקום סעודה. דבלא"ה לא היו סועדים בביהכ"נ עצמה אלא בחדרים הסמוכים שם כמו"ש הר"ן והתוס'. ועוד למה נהיגי שיעממו בלחוד יעטם אחד מהאורחים שיוצא בזה ידי קדוש. ועוד דצירושלמי, לא הזכירו טעמא דאורחים כלל, אלא משמע דגם בבבלי אמרו האורחים וכל דדמי להו, והיינו ע"ה ומי שאינו בקי לקדש, ואע"ג דלדדו לא הוי מקום סעודה, מ"מ יצאו בזה י"ה מדאורייתא עכ"פ. והשתא, אורחים דלדדו הוי נמי מקום סעודה היו יוצאים גם ידי תק"ה, ומי שאינו בקי וסועד בביתו יצא עכ"פ י"ה מה"ת. וגם אלו שהורו וקדשו בנתיבם גם הם ה"ל להם תועלת מהקידוש שבביהכ"נ שהיו עומעים ומסימים על העין משום רפואה, דרכ נפרוצאי דהוה באתרא דרבנן אמוראי ידע וקיס לי' במנהגא שכלם היו עושמים לרפואה, וס"ל דמותרים לעשות. ולא חשיב כשותה קודם קידוש כמו"ש הב"י בשם הר"ם מקוצי ומוצא ראייתו בס' המרדכי ע"ש :

והשתא ל"ק כלל דהוי ברכה לבטלה ואיך אפשר שיתקנו ברכה משום רפואה, או שיעשיל לרפואה דבר דלא הויה לחובת מצוה, דלפמ"ש טעמא בשביל מי שא"ל לקדש לעולם איתא . אפי' במקום דליתא אורחים, וממילא דלא הוי ברכה לבטלה. ואפי' בזמן דליכא נמי ע"ה ומי שאינו

שאינו

סדר רב עמרם השלם

יא. ולאחר שמקדשין בביהכנ"ס אומרים פרק (ה) ממס' שבת. וזהו פרק במה מדליקין עד ומומנין את החמין. [תנא דבי אליהו כל השונה הלכות מונין לו שהוא בן עוה"ב שנאמר הליכות עולם לו. אל תקרי הליכות אלא הלכות] אר"א אר"ה תלמידי חכמים מרבין שלום בו' עד ה' יברך את עמו בשלום. ואומרים קריש [ואומר על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון] :

והא

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

יא. (ה) "אחד". שאינו יודע לקדש כיון דאפשר דמתרמי כה"ג ליתא ברכה לבטלה, ובדבר זה מצונו שתקנו כה"ג כל חזרת הש"ך בתפלה אש"פ שבוה"ז כלם יודעים להתפלל בלחש, וכן תיקנו לברכה מעין ז' נוסח ללאת בו במקום שאין יין להוציאם עכ"פ י"ח מה"ת. וכן ה"נ במקום שיש יין שהש"ך מקדש בשבילם :

אלא להגאון ז"ל מכריח בטעם קדוש על היין בביהכ"ג דעיקר טעמא משום רפואה. דאש"פ שטעם הקידוש עצמו שמקדשין בביהכ"ג כבר אמרנו שהוא לטעם אורחים וכל דדמי להו. וגם בזמן דליכא אורחים, מ"מ הוא מוכרח מפני מי שא"י לקדש, שיהי' יוצא בזה י"ח מה"ת, מ"מ קשיא לי' לגאון כיון דתקנת חכמים שתקנו על היין בלח"ה אינן יוצאים, דהא בעי מקום סעודה, וקדוש על היין אינו מה"ת כמיו"ש התוס' פסחים ק"ה ובריש מס' נזיר ע"ש אלא דחכמים תקנוהו ואם לא נעשה כתקנתם במקום סעודה סני ג"כ בקדוש שלא ביין לקיים מצות התורה, ע"ז אמר הגאון "מה טעם משום שהטעמת יין רפואה היא", והוכיח עוד ממה "שכל הכבוד טועמין אותו". דליכא למימר דלא תיקנו חז"ל לקדש על היין בביהכ"ג משום טעמא דרפואה כלל וכמו"ש הטור משום דלא נזכר זאת בגמרא, אלא עיקר טעמא משום אורחים או משום הע"ה שא"י לקדש, ואש"פ שלא יהי' מקום סעודה מ"מ יין נופש גמי מצוה. דא"כ ל"ל לטעום הלא יוצאים בשמיעה לבד, וז"ש "וזה טעמו הכבוד כלו" כלומר זהו הטעם שכלם טועמים, ולא משום שיהיו יוצאים עי"ז לקדש, דאין להם חוב אלא לשמוע וא"ז לטעום. ועכ"ל דיין שמקדשין עליו הוא משום רפואה. אכן כדי שלא יקשה עדיין דהא גם משום רפואה א"ז לקדש בביהכ"ג על היין דוקא, בזמן הזה שכולם יודעים ומקדשים על היין צדיהם ויכולו לטעום שם משום רפואה ולשימם על העינים, משום הכי אסיק הגאון בסוף דבריו דטעמא דרפואה לעולם איתא. דזמנין דליכא מן הכבוד דלית לי' יין ומקדש ארפתא תקנו חכמים לקדש בביהכנ"ס על היין משום רפואה :

ואחר כתבי זאת ראיתי להרשב"א בתשובה סי' ל"ז שביאר דברי רבינו במלות קצרות והוא משוין ומסכים למ"ש, וז"ל : אלו דברי גאון. ועיקר דבריו אלו, שקידוש במקום סעודה וקודם שאוכל אינו דבר תורה, שד"ת לקדש בכניסתו והם תקנו על הסעודה, ומשום אורחין ומשום רפואה אמרו שיהו מקדשין בצבור למיהוי רפואה לכלהו, עכ"ל, והוא מכיון למ"ש, אלא אלא שדבריו סתומים עדיין דכיון דאמר טעמא משום אורחין וממילא צריך לקדש שם בשבילם על היין, ללדדהו הוי שם מקום סעודה, א"כ מנ"ל כלל טעמא דרפואה שלא נזכר בדרוז"ל, וטעמא דאורחים לחוד סני. ובמחז"פ קשיא, דגם אי נימא דלא ש"ס לתקנה דאורחים לאי זה ממקומה ובוה"ז דליתא אורחים צריך טעם דרפואה, מ"מ מנ"ל למדש טעם שלא נזכר בדרוז"ל, ועוד הא הוי ברכה לבטלה, אבל גם כונת הרשב"א אורחים ודדמי להו שא"י לברך ולקדש. ובשבילם לא הוי עוד ברכה לבטלה, אלא בהגאון נתן טעם במה שאנו לקדש שם בביהכ"ג על היין, וע"ז אמר טעמא דרפואה וכמו"ש. וכל דברנו אלו ב"ה מכיונים בדברי גאון ומסירים כל התמיהות והקו' :

אבן רב האי גאון הולך ארץ גערונאי מטעם אחר ואומר : אבן אחרין דמיהדר לי' מהמרא דקידושא דבי שמשא, קידושא דבי שמשא בתם אחרין, ל"ג המרא ל"ג ריפתא, ליטעם ולא יניח ע"ג העינים, וכ"כ בשערי תשובה סי' קי"ג, לא שמענו מי שמשים ע"ג עיניו וכן הסכים הרב בעל העתים, ומ"מ כתב דנהגין לקדש בביהכ"ג ואין מנהג לשתות כל הכבוד.

יב. כא.] והא קדושתא דתקינן רבנן משום סכנה דבי שמשא דשכיחי מויקין. דלמא איכא דעאל ולא מצלי, ועד דמצלי נפיק צבורא ופייש הוא ומסתכן. ותקינן רבנן (ה) דמתותרי צבורא (ג) עד אחרתפלה, בי היכא דנמר צלותא, ונפיק בהדי צבורא, (מכאן עד דמעלי לבזכרא נעמק ג"כ לעיל אות ט') **ומתבעי** ליה לאינש למיקם ביה בנשתא עד דמקדש שליחא על כסא

דחמרא

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

יב. (ה) „דמתאחריי“. (ג) בבתי ב"מ „אחר צבורא תפלה“, ואין לזה מובן, ותיקן בנדרס „אחר עבדא תפלה“ והנכון כמו"ש כאן.

צ"ל

דהאי קידושא אי שוי רעותיה למיפק ביה עכ"ל, ומדבריו אלו נמי מוכיח דס"ל לרב האי ז"ל כמו"ש, דמ"ש בגמרא לאפוקי אורחים, ר"ל אורחים וכל דדמי להו, שתיקנו כן מפני מי שא"י לקדש דל"כ מאי שעת הדחק הוא בזמן דליתא אורחים וכלם יקדשו בביהם, אחמרא או אריפתא, או דס"ל כדי להוציא מי שא"י לקדש, אלא דבהא פליג ארנ"ט דלא ס"ל טעמא דרפואה, ואין מנהג שיטתו כל הצורך, והדברים ברורים ומבארים :

יב. כא.] והאי קדושתא דתקינן רבנן משום סכנה דבי שמשא, הרב המבאר לספר העתים נדחק לפרש דהאי קדושתא ר"ל אמירת כמה מדליקין

שהזכיר לעיל מנייה, אכן רש"י במס' שבת כ"ד ע"ב פירש דהאי סכנה דבי שמשא הוא בשביל המאחרים לבוא, וכתב הרב הנ"ל שאם היה כונת הגאון כך, היה לו להקדים ולכתוב זאת בסדר אמירת ברכה מעין ז' ולא לכותבו כאן אחר אמירת כמה מדליקין, ע"ש. וראייתו אינה כדאית לדחות על ידה פשטות הדברים, ובפרט דלאמירת פרק כמה מדליקין לא מצינו כלל בש"ס שהוא תקנה קבועה, אלא כמו"ש הבראזוני דשפיר דמי למיעבד הכי שהוא דבר נעמו לאדכורי הלכות הנר, ולמה נדחקו לפרש דבריו דלא כמשמעות הש"ס שאמרו בטעם ברכה מעין ז' שהוא משום סכנה דבי שמשא וכפרש"י. והגאון עצמו בסי' ו' וסי' ז"ה, וסי' קכ"ג כתב להדיא דברכה מעין ז' היא הקדושתא ע"ש, וראייתו ממה שהקדים להזכיר פ' כמה מדליקין קודם לזה אינה ראוי דהא כ' „לאחר שמקדשין בביהכ"נ אומרים ב"מ“, ואח"כ כ' „והאי קדושתא כו' ואח"כ כתב ומתבעי לאינש למיקם עד דמקדש, א"כ כל הענין מדבר מקידושא דברכה דמעין שבע. אלא דבשבילי לקט כ' על ויכלו וברכה מעין ז' ועל פ' ב"מ, שכ"ז לצורך מי שאיחר לבוא כדי שיתפלל ק"ש בברכות ומתפלל ולא יסתכן ע"ש, וסיים שהאחרונים הוסיפו זאת ומנהג אבות תורה היא :

אלא שיש עוד טעם לברכה מעין ז' והוא מ"ש ר"י ב"ר בון בירושלמי שהזכרתי באת הקודם דנהיגין תמן במקום שאין יין ש"ך עובר לפני התיבה ואומר ברכה מעין ז' וחותם מקדש השבת, וכמו שפירשנו לעיל שבשביל חובת התפלה להוציא מי שא"י להתפלל לא ה"י הש"ך עובר לפני התיבה כיון דבלא"ה ת"ע רשות, אלא מפני הקידוש כדי שישמחו הע"ה שא"י לקדש ויהיו יוצאים בזה י"ה מה"ה, אך רבינו הגאון לא הביא טעם זה כיון דאנן בלא"ה מקדשין ומבדלין בביהכ"כ אע"פ שאין אורחים וע"ה, משום זמנין דמתרמי מי שלא ידע לקדש יהי' יואל בזה י"ה מה"ה, אמרינן נמי לברכה מעין ז'. וע"כ הטעם משום סכנה דבי שמשא כדי להמתין לחבריהם, ונס בש"ס לא הזכירו טעמא דירוי, אלא משום סכנה דב"ש. משום דבלא"ה היו מקדשין על היין בביהכ"נ לאפוקי אורחים י"ה וכמוש"ל :

ומה שראה הרב המבאר הנ"ל לפרש בדבריו הגאון ולמימר דס"ל דלא כפרש"י, ומ"ש בגמ' סכנה דבי שמשא הוא סכנת הגזרות שגזרו שלא להתפלל ערביה ומש"ה תקנו לברכה מעין

סדר רב עמרם השלם

דחמרא דקידושא, ועד דאמר מקדש השבת לא יתיב. **כב.** [דמעלי (ג) לבורכי. וכשמסיים חולכין לבתייהם לקדש במקום סעודה. **כג.**] דכתיב וקראת לשבת עונג [במקום שקראת לשבת שם תהא עונג] מכאן [שאנו חכמים] שאין קידוש אלא במקום סעודה :

ובסדר הוה מקדש בביתו, אומר ויכלו כל הפרשה, ומברך בורא פרי הנפן אם יש לו יין ואח"כ מברך על היום. **ברוך** אתה ה' אלהי אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו, ושבת קדשו באהבה הנחילנו זכרון למעשה בראשית (ד) תחלה מקראי קדש, וזכר ליציאת מצרים, כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו, בא"י מקדש השבת :

יג. **ומועם** ממנו כדי רביעית. (ה) לא יצא ידי חובתו, דקא אמרינן [פסחים ק"ז] המקדש אם טעם מלוא לוגמיו יצא, ואם לאו לא יצא. **כד.** [והיינו רביעית יין. **כה.**] ואם אין לו יין מקדש על הפת, ובמקום בורא פה"ג

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) צ"ל לבורכי" וכו' בסדרים לרש"י כת"י.
(ד) "למקראי" וברס"ג. "האחלה באהבה למקראי".
ובושרי, כי הוא יום תחלה" וכן גרסת רש"י במסכת כתובות דף ז' ע"ב ד"ה מדי, ע"ש.
יג. (ה) חסר כאן, וצ"ל, ואם קדש ולא טעם ממנו כדי רביעית" כו' וכו' בבתי"ב ב"מ. בבכ"י

דהנאון עצמו גם ביראו עינינו לא הזכיר טעמא דגזרות אלא משום דתע"ר, וכתב והפסיון בקדים למימרא דסיימין, ואין ס' דכונת דבריו כח"ס והאי קדושא קאי אכרכה מעין ז', : **ובכ"י** הגאון ז"ל דלמרינן משנת כמה מדליקין אחרי שמקדשין בביהכ"ס כתב הכ"ה דהטעם משום דעיולי יומא מקדמינן לי' ע"ש וכ"כ העור :

כב. **משום** דמעלי לבורכי. הברללוגי כספר העתים ורב האי גאון בשע"ת סי' קי"א כתבו חזוין מימרא דא לרבכתא ולא מסיימי בה משום דמעלי לבורכי, ורבנן דכתבי הכי אפשר דהוי שבר משום טורה העמדה, א"כ אפשר דאית להו קבלה בכך עכ"ל. והד"מ כשם הכלבו כתב נהגו לעמוד בשעה שמקדשין בביהכ"ג וארז"ל ברכות מ"ג ע"ב דמעלי לבורכי. פירוש עייפות הרגלים עכ"ל. ולא מנאחתי זאת בנמ' :

כג. **דכתיב** וקראת לשבת עונג במקום שקראת לשבת שם תהא עונג. בפסחים ק"א לא נמאח הך דרשא רק הרשכ"ס מפרש שהוא מדרש או סברא. אך האלפסי גרים כן בגמרא, והרא"ש גורס שם בלשון אחר "במקום עונג שם תהא קריאה", וכ"ה גרסת הושרי סי' ק"י כשם הירושלמי [ובירושלמי שלפנינו ליתא, הנהבאר שם] וקרב לומר שכן היה גם גרסתו של הרמב"ם. ויהי' מזה מקור לדבריו פרק ל' שכתב "ואריך לקבוע כל סעודה משלשתן על היין" לפי פירושו של רבינו המור דר"ל שאריך קידוש גם בסעודה שלישית ע"ש. דלפי גרסתם במקום עונג שם תהא קריאה נשמע מזה שאריך קדוש בכל סעודה. אבל המור לא ס"ל הכי והרא"ש עצמו לא הי' מקדש בסעודה ג' ע"ש בסו' רנ"א. וגרסת רבינו והרי"ף מכוונת יותר למידק מינה דבעי קידוש במקום סעודה :

יג. **כד.** [והיינו רביעית יין. הרב הברללוגי ור"ת בתוס' פסחים ויומא חלקו על דברי רבינו, והרב הירחי כספר המנהיג ביאר דבריהם, וז"ל : הא דאמרון

פח"ג אומר המוציא לחם. [והכי עבד, משי ידיה ומברך על נטילת ידיים.

ושקיל

מגן האלף

לדמרינן המקדש אס טעם מלא לוגמיו יא, ע"כ לאו מלא לוגמיו ממש קאמר, דזה ודאי נפיש מרביעית כדאיתא ביומא דף פ' כמה יסתה ויהא חייב כס"א כדי רביעית ובה"א מלא לוגמיו, ואמרינן שם מאי מלא לוגמיו כמו מל"ל, פירש דזוטר מרביעית, ופריך א"כ הו"ל מקולי ב"ש, אבל אי הוה מל"ל ממש הו"ל מקולי ב"ה, דמלא לוגמיו ממש נפיש מרביעית, וכיון שכן, לדברי הגאון היבא תני בערבי פסחים המקדש אס טעם מלא לוגמיו ינא הא נפיש מרביעית. והיינו לדמרינן שם ק"ה ע"כ והוא דשתי רובא דכסא. וסתם כוס שבתלמוד רביעית, ולכתחילה בעינן כלו, ואס שתי רובו יא, עכ"ל וכ"כ הרא"ש שם במס' פסחים :

וחוות קשה מזה חותיה לרבינו הגאון בתשובת הגאונים סי' נ"ו שנתיקו להלן חות כ"ז שכתב שם לענין קידוש כיון ששתי רביעית חייב בברכה ראשונה ואחרונה דמרינן לה מיהב"פ דתנן השתה מלא לוגמיו כו', וס"ל דהיינו מל"ל היינו רביעית, ולפי"ז אדלא להו תמיהת ר"ת והמנהיג ז"ל, אבל תתעורר עי"ז פליאה יותר ענינה דקס במס' יומא מפורש דמלא לוגמיו דיוהכ"פ אליבא דב"ה לפי מה שפירשו שם כלתי חמוראי אין שיעורו בריבית כלל אלא כל הד וחד בדידיה משערינן :

ועפר אני תחת כפות רגלי רבותינו אלה, אך כדי ליטב דברי הגאון ז"ל נלע"ד לדון לפני רבותי מה שיש להקשות לענין במס' יומא מנ"ל לשמואל דלאו מל"ל ממש אלא בכדי שיסלקנו, אי משום דס"ל דאין סברא לדידיה שיתחייב רק במל"ל דנפיש מרביעית לכך אמר בכמו מל"ל, הא לפי המסקנא דלמא שם כי אתא לענין עוב מלך הכשן אתאשול לעולם משערינן מל"ל לכל הד וחד בדידיה בין נפיש בין זוטר מרביעית רק כ"א לפי ג' דלוי, וא"כ אפי' "כדי" מל"ל נמי נפיש מרביעית באדם גדול. וכן אפילו נימא מל"ל ממש, נמי אשכחן נגסים וקטנים דמל"ל דידהו גי' זוטר מרביעית, ומנ"ל דמתניתין מייירי דוקא בכמו מל"ל. ואפי' גרס נמי במשנה "מלא לוגמו" ומה ידע דסני בכדי שיסלקנו לז' אחד, מ"מ קשה בהא דמקבי אח"כ לשמואל "א"כ הו"ל מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה ור"ל א"כ דסני בכדי שיסלקנו לז' אחד הוה מחומרי ב"ה דשיעור זה זוטר מרביעית. הא אפי' אי נימא מלא לוגמו ממש נמי קשה דהוי מחומרי ב"ה כיון דלמרו מלא לוגמו ומשמע דתלי במל"ל של כל חד וחד כדאית לי', א"כ מחמרי ב"ה אדכ"ש באגסים נגסים וקטנים דמשערי במל"ל דידהו שווא פחות מרביעית :

עוד קשה במאי דמסי' "כי אתאש" לענין עוב מלך הכשן אתאשול", ור"ל דמס' הוי מקולי ב"ה, והלא כיון שהשיבו בית הלל מלא לוגמיו שהכונה בו מלא לוגמו ג' כל אחד ואחד, ממילא הוי ב"ה לחומרי לנגבי קטנים ונגסים דמל"ל דידהו זוטר מרביעית ואפי' מהיבוי. ואין זה דומה למה שאמרו במס' חולין ג"כ לענין חסרון חוליא דתשלי לענין עומאה ואמרו חוליא אחת, דסם הוי שפיר מקולי ב"ה חס"ג כנצמה מזה ג"כ חומרא לענין טרפות דמערך גס בחוליא אחת, משום שלא נשאלו אטרפות. וכן לנגבי מתיר ומפנל בזבחים ל"ה דהוה נמי תרי עיניו ואתשלי לענין מתיר התם שפיר הוו לקולא כמה שהורו דבמתן אחת הותרו הארומורים. ואע"פ כנצמה חומרא לענין מפנל לא איכפית לן, אבל כאן שהתשובה שהשיבו היא תשובה כוללת לכל אדם בשיעור מל"ל לכל הד כדאית לי', מה שייך למימר דהוי לקולא משום עוב מ"ה דהא עכ"פ מחמרי לשאר ב"א :

עוד ה' קשה לרבינו הגאון ז"ל לפי שיטתו בברכות י"ד כמה שאתרו השרוי בתענית טועם ואין בכך כלום ר' אחי ור"א טעמו עד כדי רביעית וס"ל שיהיה לטעום ולבלוע עד רביעית, ואי ס"ד ב"ש היוב כרת ביוהכ"פ כשומה גס בפחות מרביעית איך התיירו לטעום בשארית ת"ע עד כדי רביעית והא כל דתקון רבנן כעין לאורייתא תקון :

ורבן ס"ל לגאון רבינו ז"ל דבאמת קושית הגמרא ביומא דהוי מחומרי ב"ה לא קאי כלל אדשמואל ומלתא באפי' נפשי' הוא. דפריך כיון דתליא במל"ל של כל אחד א"כ הוי ב"ה לחומרא לנגבי נגסים וקטנים ול"ג "א"כ". וכן מלאתי בתום רי"ד שכתבו ז"ג "א"כ", ול"ק כלל

ה [ח"ב]

כלל אדמואל וכמוס'ל דאפי' אי נומא כמו מל"ל אינו מוכרח שהוא פחות מרביעית, ואדרכא עד רביעיתא כיון דמטעמא א"ט ברכה, ובתענית נמי מותר לבלוע כש"כ שלא יתחייב עי"ז כרת ביוה"כ, וגם כמה דמתרין כי אתשיל לענין עוג מ"ה איתשיל, אין הכוונה ללמוד מזה להחמיר בקטנים וגנבים בפחות מרביעית, דזה קים להו לרבנן דכפחות מרביעית לא מיתבי דעתא דאישוי. אלא להקל באנשים גדולים לשער במל"ל ידיהו. משום דל"ד שתיה לאכילה שם אמרו שם דבשיעורא דככותבות מיתבי דעתא פורתא אפי' לעוג מ"ה, דבשתיה אינו כן, ומש"ה הוו ב"ה לקולא. ובירושלמי מפורש לשון זה ביתר ביאור שאמרו שם למה לא תנייה מקולי ב"ש וחומרי ב"ה ומתירן דאמרו ב"ה מל"ל, מפני לוגמו של בן אבטיח שמחזיק יותר מרביעית", אבל פחות מרביעית אין סברא להיביב כלל, חדא דלא מייחבא דעתא בפחות. ועוד דסתם מל"ל לרוב ב"ה אינו פחות מרביעית. וכדלמרי ב"ש דבריייתא בירושלמי שם "מלא לוגמיו" דרביעית, ולא פליגי ב"ה ע"ז בסתם ב"ה, ולא אתו אלא להקל במל"ל של בן אבטיח. ולפי"ז גם מה שאמרו בפסחים ק"ז המקדש אם טעם מל"ל יא' ואם לאו לא יא', נמי בשיעור רביעית אמרו שהוא שיעור מל"ל גם לענין כרת לרוב ב"ה דלא הקילו ב"ה אלא באדם גדול שלא מהרגיל, אכן לענין קידוש סני רביעית אפי' לגדול כעוג מ"ה דאין דינו של קידוש ליתר מרביעית כמו"ש הר"ן במס' פסחים ד"ה אם טעה, ע"ש:

וגם מה שהקשה ר"ת ז"ל ממה שאמרו והוא דשתי רובא דכסא וחזינן דגם רוב רביעית סני דהא סתם כוס רביעית, נמי ל"ק לרבינו הגאון ז"ל. ד"ל דס"ל כמו"ש הרמב"ן והמרדכי מובא בב"י סי' תע"ב דלררין לשתות רובא דכסא אפי' הכוס גדול ומחזיק כמה רביעיות. וכ"כ הב"ח דהכי משמע לישנא "רובא דכסי" דכל מה שיש בכוס הוא הכוס, אבל טע"פ כרין בהאי רובא שיהי' זו רביעית :

וייז להביא ראיה לדבריו ממה שאמרו שם בפסחים לעיל מיניה בדף ק"ה "שתאן בב"ה כו' השקה מהן לבניו ובני ביתו יא'". וע"כ מייירי שם בכוס המחזיק כמה רביעיות ולכל הפחות שיעור הרבה יותר מרביעית, דבניו וב"ב אפי' יהיו נשים וקטנים נמי חייבים בארבע כוסות וכדתינא שם בגמרא, וכל אחד מחויב לשתות רובא דכסא, ואיך אפשר שלא יחזיק הכוס אלא רביעית אחת, אש"כ דכוס גדול קמייירי וזהא חמר רנ"ז. והוא דשתי רובא דכסא וכדעת הרמב"ן ז"ל, אבל בפחות מרביעית שהוא שיעור מל"ל לדעת הגאון אינו יואל י"ה. אכן התום' ס"ל דהם יואלין בשמיטה, או שיש להם כוס בפ"ע, או בקטנים שלא הגיעו לחינוך, ע"ש בדף ק"ט ב' ד"ה לא יפחתו :

והנה הרב האברגלוני בספר העתים דקדק להקשות בשם הגניד ז"ל מפנ"ס אחרים. דאי מל"ל היינו רביעית הו"ל למתני לענין יוה"כ"פ שיעורא דרביעית ולא מלא לוגמיו, כמו בכל דוכתא שאמרו רביעית. אכן במ"ש לעיל מתישב זה, דס"ל לרבינו דב"ה וכן משנתנו דנקטו לשון מל"ל ס"ל להקל במל"ל של בן אבטיח דלא מייחבא דעתיה אלא במלא לוגמיו ידיה, ומש"ה אדכרו לשון מל"ל להשמיענו הך דינא :

עוד הקשה, אי ס"ד דמל"ל שיעוריה דרביעית א"כ למה לא מנו רביעית דיוס הכפורים ודקידוש בדי עשר רביעיות שמנו במס' נזיר דף ל"ה, ע"ש. אבל למ"ס א"ש דלא פסיקא ל' למימני רביעית דיוה"כ"פ כיון שמקילים לפעמים באדם גדול כבן אבטיח לשער במל"ל ידיה. ורביעית דקידוש בלא"ה לק"מ שכבר מנו שם עושה פסח דאמר ארבעה כוסות הם, וא"כ כבר מנו רביעית של קידוש שהוא אחד מד' כוסות :

ודע דהר"ן במס' יומא כתב דשיעור מל"ל שהוא פחות מרביעית [לפי שיטת ר"ת ושאריו פוסקים דקיי"ל כוותיהו] לא קאמנא ספיר בהא פחות כמה הוא צליר מיניה. ע"ש,

אכן בצו"ע סי' רע"א איפסק להלכה דשיעור מל"ל לקידוש הוא רובו של רביעית. ע"ש :
החינוך מזה ש"ג כתב דשיעור מלא לוגמיו כביצה. ופחות מזה אין בו איסור כרת ע"ש. והוא פליאה נשגבה דלענין יוה"כ"פ לפי דברי כל הפוסקים דנקיטין כוותיהו כל חד וחד בדידיה משערין, וראיתי שכבר עמדו בזה הרב בעל מנחת הינוך וידיד עלוני הגאון ר' יהונתן ז"ל בספרו דרכי הלכה, וגשאריו בצ"ע. ואני תמה עוד במ"ש החינוך שכבר שיערו כי ביצה מחזיק מל"ל של אדם, אלא הוא המקור לזה ? ואדרכא ב"ש דמשערי בסתם ב"ה נקמו דשיעור מלא

כז. ושקיל תרי רפתי חד על גבי חד ללחם משנה, ואומר ויכלו והמוציא
וקידוש:] :

יד. והכי אמר רב עמרם גאון. כז. כוס של קידוש כל זמן שלא ברך
בכמה

מגן האלף

מלוא לוגמיו הוא רביעית שהוא שיעור בינה ומחנה, וב"ה ל"פ אלף דבכל חד וחד במל"ל ידיו
משערין, אבל לא נתנו שיעור אחר לסתם ב"ה :

ונראה לענ"ד שגם בעל החינוך ז"ל הלך בעקבות רבינו הגאון דב"ה דאחרו מלוא לוגמיו
לא בזה אלא להקל במל"ל של אדם גדול דמשערין במל"ל ידיה, דאי לא"ה אלא
דאפי' בנגבים וקטנים נמי משערין במל"ל ידיהו הדרא קו"ל דלתני מחומרי ב"ה וקולי ב"ש,
וכמוש"ל, אלא דבהא פליג על רבינו וס"ל דלא גשער ברביעית. ואזיל לשיטתו דגם בתענית
זכור בר"ה ור"א דטעמו עד כדי רביעית נמי ס"ל כהפוסקים למיירי בזולע ופולט. וגם
לענין כרת נקט להחמיר כר"י בן בתירא דאמר בינמא שם דשיעורו כדי נמיסה ולא מלינו תנאי
למחמרי בפחות משיעור זה, וכמוש"ל דגם ב"ה לא ס"ל להחמיר בקטנים במל"ל ידיהו,
ושיעור נמיסה הוא שיעור לגימה בבית הכליטה שאמרו שם בינמא ששיעור חמשים שאין בית
הכליטה מחזקת יותר מביאת תרנגולת. וכ"כ בויטרי ה' פסח סי' י"ז סתם לגימה כבינה שביט
הכליטה מחזקת ע"ש. וא"כ אשכחן תנא דקאי כוותיה דהחינוך :

בה. ואם אין לו יין מקדש על הפת, כזכרות נ"א ע"ב ד"ה שייין גורם לקדושה
שתאמר כתב רש"י, המקדש על הפת גם הוא במקום יין, וכ"כ בפסחים קי"ד
שאם אין לו יין או פת אינו מקדש, ומשמע דגם לכתחלה יכול הוא לקדש על הפת, וכן
מובא בשמו בספר המכריע סי' ע"א דלאו דוקא יין אלא ה"ה פת מקדש עליו רק אורחא
דמלתא נקט יין המשמח אלהים ואנשים, וכ' שם בשמו דאין חילוק בין פת ליין לענין קדוש.
אבל מלשון רבינו שכתב ואם אין לו יין מקדש על הפת משמע דביש לו אינו ראוי לקדש
על הפת, וכ"כ בשאלתות סי' קס"ו, מאן דלית לי' חמרא מקדש ארפתא. וכ"כ רב האי גאון
בשע"ט סי' קי"ה שאין מקדשין על הפת אלא במקום שאין לו יין כלל, ודעת ר"ת בפסחים
ק"ו ע"ב שאין מקדשין כלל על הפת, ע"ש. ולהלכה עיין בשו"ע סי' רע"ב, ועיין בס' כפות
תמרים ואורה מישור וברכות ראש למס' גיור מה דקשה לשו"י רש"י מסוגיא דהתם. ועיין
בתשו' ש"א סי' ס' וס"א שהאריך בזה :

כז. ושקיל תרי רפתי חד על גבי חד ללחם משנה, כאן לא נילה רבינו דעתו
בכמה תהיה הביצה ומפרש לה לקמן סי' י"ז דנקט תרתי ובזע הדא.
והגר"א ז"ל בסי' רע"ד כתב: והעיקר להתוך שניה כפירוש הרשב"א ורב האי גאון ע"ש,
ודבריו לא נתבררו לי דר"ה גאון מוזכרו הרשב"א בחידושו שם דף ל"ט כתב להדיא אי
מכרך אינש בשבתא אחרתי ובזע חדא כרב כהנא שפיר דמי. ואי בזע אכולא שירותא כר"ז
ש"ד. והרשב"א שם לא נילה דעתו להלכה, אלא שכתב לפרש דאכולא שירותא ר"ל על כל
הככרות המונחות לפניו ודלא כפירש"י שכתב פרוסה גדולה שדי לכל המסובין. ואדברא לנרתי
שכתב והיינו דאמר רב אשי בתר הכין תוינא לרב כהנא דנקט תרתי ובזע חדא משמע דמסקת
הגמרא כרב כהנא, וכן נראה דעת רבינו לקמן שהשמים להא דר"ז, וגרסה דס"ל להגר"א ז"ל
דלפי גרסתנו בגמרא דגרסינן ה' דר' זירא דבזע אכולא שירותא אחרתי. דבריו רב כהנא משמע
שכן המסקנא להלכה, ועוד נראה שגכון להתוך את שתייהן משום שבה י"א ידי ספק אם לבזע
הככר העליון כדעת הגמ"י ואבודרהם והב"ה משום דאין מעבירין על המצות, או כהב"י שראה
גדולים בזבזעין להתתן וכ' שם שכן נכון מלד הקבלה :

יד. כז. כוס של קידוש כ"ז שלא ברך בחם"ה, כ"ז, העור סי' רע"ב העתיק
דברי רבינו בגאון זה: כוס של קדוש כ"ז שלא ברך ברהמ"ו חייב
לברך עליו ברכה אחרונה. וה"מ שאין לו כוס לברכה"ו, אבל אם יש לו כוס כיון דאכתי לא
חם

סדר רב עמרם השלם

ברכת המזון (ה) [כיון דעדיין לא מסחי דעתא] דהא אית ליה כוס של ברכה, ליצי לברוכי אחר כוס של קידוש. ואי קשיא לך איכא למה מברך על כוס של ברהמ"ז בורא פרי הגפן, משום דאפסקה ברכת המזון. והיכא נמי דלא הוה ליה לבר מן התוא כוס של קדוש (ב) [ואיקרי] וברוך ברכת המזון נפיק בברכת המזון, ולא יכול למחדר ברוכי על הגפן בתר ברכת המזון. ול"ש קדוש מקמי פתורא ול"ש קדוש על פתורא, שכיון ששתה כרי רביעית כבר נתחייב בברכה ראשונה ואחרונה, דעד רביעית שמיא שתיה.

ואם

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

אסח דעתיה דהא אית לי' כוס של ברכה לא בעי לברוכי אחר כוס של קדוש, שנפטר בברכה של שלש, ע"כ. וכתב ע"ז: ואינו מכין דבריו, כיון שאם ברך ברהמ"ז שנפטר מלברך על הקדוש למה מחייבו לברך ב"א על של קידוש מה לי יש לו כוס או אין לו, והלא כוס

יך. (ה) בכתי' ב"מ, חייב לברך עליו ברכה אחרונה על הגפן ועל פרי הגפן, וה"מ דלית ליה כוס של ברכת המזון. אבל אית ליה כוס של ברהמ"ז לא מסחא דעתיה, (ב) [ואיקרי] וכ"ה גם בכתי' ב"מ, אבל בנדרס הגיה, ואקדים והוא שעות. גאון

של קדוש זרכי סעודה הוא ונפטר ברהמ"ז. ואח"כ חוזר לישב דבריו, דביש לו כוס אגב ברהמ"ז פוטר כוס של ברהמ"ז עמנו מב"א פוטר נמי של קדוש. ופירש הב"י דבריו של רבינו לפי ישוב רבינו הטור דהא דלמחר כ"ז שלא ברך ברהמ"ז יש נפ"מ בין יש לו כוס לאין לו, לא תידוק מזה שאם ברך ברהמ"ז נפטר בדיעבד אפי' אין לו כוס ברהמ"ז, אלא דר"ל כ"ז שלא ברך ברהמ"ז תתיקונו בכוס, אבל בלי כוס אפי' בדיעבד אינו פוטר. ע"ש בב"י ובפרישה, וגם דברי הט"ז סובבים ע"ז, דכלי כוס אפי' דיעבד אין ברהמ"ז פוטר לכוס של קדוש:

אולם כאשר זכינו עתה לאור המופלא והגנוז דברי רבינו ז"ל אנו רואים שכל הגדולים הללו לא זכו לראות הסדר הזה שלפנינו דכתב להדיא שלא כדבריהם, דהיכא דלא הוה לי' לבר מהאי כסא של קדוש ואקרי דברך ברהמ"ז נפיק ברהמ"ז. ולא יכול למחדר ברוכי על הגפן, ורבינו הטור שהיה גוף הספר בידו, רמז במה שהוסיף בסוף דברי ר"ע תיבות אלו שנפטר בברכה של שלש, וזכיר בה דלא נטעי לומר בטעמא דיש לו כוס פוטרנו ברכה דעל הגפן ופה"ג שמברך אחריו, אלא דברכה של שלש עמנו פוטרנו. ולכן השיג ע"ז א"כ מאי נפ"מ ביש לו כוס או אין לו לעולם הפטרנו ברהמ"ז. והשיב דברכה ברהמ"ז אפי' דדיעבד נפטר על ידיה, מ"מ לא נתקנה לכתחילה עליה, ובאין לו כוס צריך לברך לכתחילה מעין ג'. וכן פירש הב"ח ז"ל וכיון לאמיתתה של תורה. והגדולים זולתו נסתכנו בדברי רבינו והטור מפני סוף לשוני של הטור שכתב התמא דאין ברכה של שלש פוטרנו, וכמוכא בט"ז דמזה משמע אפי' דדיעבד, אבל דברי הב"ח ברורים דדיעבד ודאי פוטר כמו"ש תר"י מוצא סכ"י ר"ה בשו"ע:

ובתשובה לרב עמרם המוצא בתשובת הגאונים כי' כ"ו מובארים הדברים עוד ביתר ביאור. שנשאל ממדינת ברצלונה על כוס של קדוש אם טעון ברכה לאחריו, ואח"כ טעון, שאלו. היכא דכבר מיתא פתורא [השלחן סעודו עליו ויש דעתו לברהמ"ז שיברכו] אפשר דלא טעון, וע"ז השיב דודאי כוס של קדוש טעון ברכה לאחריו [ור"ל אפי' דהוי מלורכי סעודה] וראי' לזה דבברכות מ"ד דחשיב שם מילי דברכה שטעונים לפניהם ולא לאחרים ירקי וזכרת המלות ויחני ולא מדבר בהדייהו כוס של קדוש. אך ה"מ בדלית לי' כוס לברהמ"ז, אבל בדלית לי' כוס דעדיין לא מסח דעתיה לי' לברוכי. והיכא נמי דאין לו כוס ואיקרי דברך ברהמ"ז נמי נפיק לי', ל"ש קידוש מקמי פתורא ל"ש קדש על פתורא [כן איתא גם בסדר שלפנינו, אבל בוטרי העתיק ל"ש לאחר פתורא והוא ע"ס] וכתב עוד וכי תימא כוס של קדוש לא נפיש כו' ול"ש לברוכי על הגפן, כבר נתנו חכמים שיעור בין באכילה בין בשתייה

סדר רב עמרם השלם

ואם תאמר קדש ולא שנה רביעית, אי"כ לא יצא ידי חובתה כמו שאמרנו הלכך טעון ברכה לאחריו :

טו. כת. ואסור לאדם שיטעם כלום קודם שיקדש, ואם שבה וטעם מקדש. דאמר רבה [פסחים ק"ז] הלכתא טעם מקדש, ומי שנאנס מהמת שכרות או מחמת שינה או מכל דבר שיש בו אונס ולא קדש בליל שבת מקדש בבקר ואפי' כל היום כלו, ונשים נמי חייבות בקדוש היום דבר תורה :
בר אבהה [נרכות דף כ'] נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה :

טז. ואמר רב זוטרא בר טוביה [ב"ב דף ל"ז] ושם איתא אמר רב] אין אומרים קדוש היום אלא על היין הראוי לנסך ע"ג המזבח לאפוקי שריהו רע

מנן האלף

בשמה, אכילה בזית שמה ברביעית. איבע"א דגמרינן מיום הכפורים דתנן השותה מלא לוגמו [והוא כמוש"ל בדעת הגאון דשיעור מל"ל רביעית. ואף ב"ה ל"פ אדכ"ש בסתם בני אדם להחמיר עליהם אלא להקל בחדש גדול כעונ מ"ה לשער במל"ל דידה] ואכע"א דאמרינן מטעמת ח"י ברכה והשרוי בתענית כו' ר"א ור"א טעמו עד כדי רביעיתא. ואם תאמר שמע קדוש ולא שנה רביעית א"כ לא יצא י"ה [תיבת "שמע" ט"ס. כמו"ש ר"י לעיל שכיון ששמע יצא וא"ש לטעום ובסדרנו ל"ג שמע] עכת"ד. ודעת הרא"ש והשו"ע שיום של ברכה מאכילי סעודה הם וברכה"מ לעולם פוטרנו :

טז. כת. ואסור לאדם שיטעם כלום קודם שיקדש, בפסחים דף ק"ז אמר רבא הלכתא טעם מקדש כו' ומי שלא קדש בע"ש מקדש והולך כל היום כלו, ומה שאמר טעם מקדש ר"ל מיד בלילה, ומ"ס הב"ח בשם הרשב"ם בטעם שאינו מקדש אלא למחר קודם סעודה. טעות נזדקר לו כמו"ש הט"ז ומ"א דהרשב"ם לא פיהש זאת אלא אליבא דרב דאמר בס דף ק"ו דטעם אינו מקדש ע"ש :

יז. וכו" רבינו ואם שבת מקדש כו' ומי שנאנס כו' מקדש בבקר, אע"ג שכבר הזכיר שם שבת מקדש. מ"מ הוצרך להשמיענו גם דין אונס ע"י פשיעה גרע טפי. ומ"מ מצי לקדש בבקר היינו יודעים זאת מכללל דסתם שבתה, דאונס ע"י פשיעה גרע טפי. ומ"מ מצי לקדש בבקר ואפי' כל היום דומיא דק"ש של ערבית אע"ג דאמרו שלא יהא אדם בא מהשנה ואומר אישן קמעה ונמלא חופפתו שינה, וכל העובר חייב מיתה. וכש"כ בהגיע זמנה שהייב מיתה, ואפ"ה אר"ג לבניו שבאו מבית המשה שהייבים לקרות. וכן בזוגא דרבנן דאשתכור, דכדאי רשב"י לסמוך עליו בשעה"ד. אולם בהיזר ולא קדש אין לו תשלומין. דרבינו ז"ל מדמי לה לדין תפלה שאין לה תשלומין בתפלה באחריה אלא בשוגג ואינם ולא במזיד. וכ"כ הב"ח וכ"כ הר"ן בדעת ב"ה לטעין הכדלה ע"ש, ובזה יס ליישב דברי הרשב"ם שכתב דף ק"ז א' ד"ה כל השבת כלו שכתב ואם שבת ולא קדש מקדש למחר, ומשמע מדכריו דבהיזר אינו מקדש. ובדף ק"ה א' ד"ה דאי לא קתני, כתב לא בא להורות לנו דין אדם הפושע כו' ולא קיים דברי חכמים ע"ש. לדין כונתו ששע במזיד ולא קדש, אלא שפגע ע"י שינה או שכרות של קודם זמן קדוש ועי"ז שבת לקדש. אבל היזר ולא קדש אינו מקדש כמו"ש רבינו וכ"כ העור אליב"י דרב עמרם ע"ש. והרב בעל יצחק ירגן גרס כן ב' בהלכות רי"ף גלות דהרשב"ם סובר בהרמב"ם. ולפמ"ש אינו כן, דדכריו דף ק"ה מתבאר יותר כמו"ש, אבל הרמב"ם פכ"ט ה"ד כתב אם לא קדש בלילה בין בשוגג בין במזיד מקדש והולך כל היום כלו ע"ש. ועשמו דס"ל דקידוש זמנו כל היום אלא דמזל לקדש בכניסתו, ואם לא קדש מקדש כל היום ולאו מדין תשלומין :

יח. וכו" רבינו ונשים נמי חייבות. הוא מימרא בנרכות דף כ' כיון דאתנייהו בשמירה אחניהו [ה"ב]

סדר רב עמרם השלם

רע דלאו אורח ארעא. ולאפוקי נמי מגולה דלמא נפיל ביה מידי. **כמ.**] ואע"ג דקא מעבר ליה במסנת ולא משכח ביה מידי אפ"ה הקריבחו נא לפחתך **[קרינן ביה]** אבל יין מנתו שפיר דמי לקדושי עליה, דאמר רבה סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קדוש היום. וכן הלכה :
יז. ולאחר שמברך על הכוס נוטל ידיו ומברך על נטילת ידיים. **ל.**] אבל נטל

מנן האלף

אחזייהו בזכירה. ופשוט דעבדים נמי חייבים במ"ע דקדוש דהוקשו לנשים בנז"ש דלה לה, ובוטרי סי' ק"ו גרים להדיא נשים ועבדים כו' :

מז. **כמ.**] ואע"ג דעבדיה במסנת ולא אשתבה ביה מידי, במור סי' רע"ב כתב לאפוקי מגולה ואפי' סגנו במסנת. וכתב הב"ח ואיכא למידק דביו"ד סי' קי"ו כתב דמסנת יש בו משום גילוי וכאן משמע דרך לקידוש פסול. וי"ל דלמי הלכה כרבנן דאיכא ארס שעיבר דרך המסנת ואסור בשתיה, אלא דכאן דאפי' לר' נחמיה דמותר לשתיה פסול לקדוש, עכ"ל. אכן דברי הגמרא עמוה תמוה לכאורה דמתוך במס' ב"ב לאפוקי מגולה וכונן דעבדיה במסנת וכו' נחמיה. כיון דלא קיי"ל כר"ג, דסתם משנה שנינו בתרומות פ"ח המסמרת אסורה משום גילוי ור"ג מתיר ופשיטא דהלכה כחכמים, א"כ הדרא קושיא הגמרא לדוכתה אי לאפוקי מגולה סכנה היא דבזמן הגמרא כ"ע זהירי בגילוי, והנה הגאון ז"ל לא הזכיר דעבדיה במסנת וכו' נחמיה, ואפשר דל"ג כן גם בגמרא וס"ל דר"ג ירבנן פליגי רק בדאשתבה מידי במסנת, דר"ג ס"ל דארס נחש קף מלמעלה וכדעבדיה במסנת ליכא תו למיחש, ורבנן חיישי לשמא עבר הארס גם דרך נקיבי המסנת, אבל כדלא אשתבה בה מידי אולי ס"ל דמותר אפי' לרבנן, ואע"ג דספק מים מגולים אסורים מ"מ במסנת ולא אשתבה דאיכא תרי ספיקי להיתירא מותר משום גילוי גם לרבנן, ואינו אסור אלא לקדוש משום הקריבחו לפחתך. דאי ל"ת הכי אינן לנו שום היתר מלשנות מי בורות ובארות שפתוחין ע"פ רוב :

אולם הגאון ר"מ האב"ד דק"ק קראסנא סתר זאת ממה שאמרו בסוכה וליעבדיה במסנת לימא דלא כר"ג, ואמאי לא פריך ליעבר דמסנת אולי לא ימלא שם מידי ויהי' מותר גם לרבנן, ויש לדחות כיון שקרוב שמאל טפי עדיף למלאות מהכיוור שיאל מידי כל ספק. וכן בב"ק קי"ו דאמר דעבר לי' במסנת וכו"ל ולא אמר כרבנן, י"ל דאי כרבנן יקשה פשיטא שמותר לומר ה"ז תרומ"ע כיון דלא אשתבה מידי א"כ ידוע שלא שתי נחש ממנה, דאל"כ הי' הארס קף מלמעלה. אבל אי עבר במסנת כר"ג היא גופא קמ"ל דתנא דבריייתא ס"ל כוותי' אע"ג דחכמים פליגי עליה, אולם ממשנה ד' מן פ"ח דתרומות דקתני יין של תרומה שנתגלה ישפך ראייתו לזדקת דלמה ישפך יעבדו במסנת תחלה, א"ו דלרבנן אסור בכל גוונא :

ונראה דס"ל לסתמא דגמרא דהלכתא כוותיה דר"ג, דאל"כ כמו דמקשה שם בב"ב דף כ"ד אי למעוטי שמרים ודמחא תלתא ואתי תלתא ופלגי, פלוגתא דרבנן ואחרים. וכתב רשב"ם. ויקי"ל דהיה"ל לי' לסתמא דגמרא לאוקמי דשמואל דלא כהלכתא עכ"ל. א"כ הכא נמי אי הוה ס"ל לסתמא דגמ' דהלכה כרבנן לא הוה מוקמי לשמואל במסנת כר"ג, ואולי משמע לי' לסתמא דגמרא דהלכתא כוותיה מכל הני מתנייתא דאתאן לעיל, והגאון ז"ל שהוסיף כאן חיבת, ולא אשתבה ביה מידי" אינו אלא לתוספות ביאור שאסוראש"פ שהעבירו במסנת טוב וברור לו שלא יאל ארס דרך המסנת, דבמקום שיש להסתפק על המסנת גם לר"ג אסור, וכדאמרין במס' ב"ק שם כד"ל שלא טרקו אבל טרקו אסור, חזיון דע"י ניענוע קל אסור ר"ג מפני שאפשר לעבור דרך המסנת, וכש"כ כשגמאל שעברו איזה שמרים דרך המסנת חיישינן שמא עבר גם הארס, אבל כדלא אשתבה מותר לר"ג משום גילוי ואינו אסור אלא לקדוש משום הקריבחו לפחתך, ודע דהיי"ל גאון דבס' רב שמואל הלוי כתב : והשתא לא קפדי רובא דאינשי, ולא חיישי לארס נחש אע"ג דלא שפייא במסנת, ואפ"ה אסור לקדוש משום הקריבחו כו' :
יז. **ל.**] אבל נטל ידיו דא יקדש דאמר רב ברונא כו' עקר דעתו מן היין כו' נטל

סדר רב עמרם השלם

נטל ידיו קודם לא יקדש, דאמר רב ברונא נטל ידיו לא יקדש. והכי אמר רב עמרם (א) [זכר צדיק לברכה] נטל ידיו לא יברך על היין. כה טעם, יין א"צ נטילת ידים בשלא ננע בבית הכסא, דקאמרינן הנוטל

ידיו

שנוי נוסחאות והגהות

מגן האלה

יין, (א) "גאון".

בש"ס פסחים דף ק"ו איתא אמר רב ברונא אמר רב הנוטל ידיו לא יקדש

אמר ר' יצחק עדיון לא נח נפשיה דרב ושכחתינהו לשמעתיה דרב כו' ומנין דחביבא ליה רפתא מקדש ארפתא ומנין דחביבא ליה חמרא מקדש אחרמא, וכתבו התוס' בשם רבינו ר"ע ו"ל וכשם הרשב"ם דטעמא דרב ברונא משום היסח הדעת דקדוש לא צעי נטילה והוי הפסק בין נט"י להמוציא ע"ש, אכן הרשב"ם ס"ל דלפוס מה דלדחיא מלתא דרב ברונא לא הויא קדוש הפסק, ולא אפלטו רבנן בין מקדש ארפתא או אחרמא, ויכול לקדש על היין אפי' נטל ידיו. ע"ש, ולפי"ז צ"ע כמה שהשוו בתוספות דעת רשב"ם לשיטת הגאון שפורש בדבריו דנטל ידיו לא יקדש על היין אלא על הפת, וצ"ל שלא כתבו כן אלא בטעמא דרב ברונא דגם הגאון ס"ל כהרשב"ם דטעמו משום היסח הדעת, אבל בעיקר הדין איה"נ דס"ל דקדוש על היין הוי הפסק, ללא כרשב"ם, וכמו"ש בתוס' שם בשם ר"ת להקשות על הרשב"ם דמדבר שהי' מקדש ארפתא ובדלוי שנטל ידיו תחלה, אין ראייה דס"ל לרב ברונא דודאי רפתא שהקדוש לאחר המוציא לא חשיב הפסק משום דהוי כמו גביל לתורה, אבל קדוש על היין שהוא קודם המוציא חשיב הפסק כרב ברונא, ולכן ס"ל לגאון דלא לדחות הא דר"ב, וס"ל דלענין יין לא איתוחב ואע"ג דתלמודא לא דמי הכי :

אלא לשון הגאון שכתב "כיון שנטל ידיו עקר דעתו מהיין ושם לבו על אל הפת" קשה לפרש דטעמא דרב ברונא הוא משום היסח הדעת, דא"כ אפילו לא עקר דעתו מהיין נמי יהא הקדוש הפסק, ואדברא חי שם לבו אל הפת מתחלה נימא דגם היסח הדעת אינו, ופסע לשון הגאון משמע לכאורה יותר כפירוש הר"ן בדברי הרי"ף דאסיק במלתא דרב יצחק דאמר ומנין דחביבא ל' רפתא כו' מסיים הרי"ף "אלמא בחביבותא תליא מלתא", וכנה רי"ן, נראה שפרש נטל ידיו לא יקדש כיון שאין נוטלין ידים לפירות גלי דעתיה דחביבא ליה רפתא וס"ל לרב ברונא דאין מקדשין על הפת, והלכך לא יקדש. דעל הפת חי אפשר, ועל היין יקדש על מה שאינו חביב עליו. ואסיקנא דליתא, דהא רב מקדש ארפתא. ומיהו נפקא מדרב ברונא דנטל ידיו לא יקדש על היין אלא על הפת, דבמאי דאמר ר"ב דכי משא ידיה גלי אדעתא דרפתא חביבא ליה מהא לא איתוחב, ע"ש. וזה שאמר הגאון, כיון שנטל ידיו עקר דעתיה, ור"ל אפי' נתכוין תחילה לקדש על היין, מ"מ ע"י הנטילה גלי דעתיה שאין היין חביב עליו ובחביבותא תליא מלתא, ואין הטעם משום היסח הדעת דאין זה היסח הדעת כלל, אלא שאין לקדש על מה שאינו חביב. וכן מוכיחין דברי הסור דמשהו דעת רבינו למ"ש הרמב"ם שמי שנתכוין לקדש על היין ושכח ונטל ידיו לסעודה קודם שקדש, ה"ו מקדש על הפת ע"ש. והם ממש דברי רב עמרם :

אולם הב"י בס' רע"א כתב : כן היה כ"ל לפרש דברי רבינו [הסור, על דרך שהזכרנו כאן לדעת הגאון] אלא שמאמתי לו בס' רפ"ט דאפי' לרב ברונא דאמר נטל ידיו לא יקדש דוקא בקדוש הלילה ששייר בו הפסק עפי, אבל בקדוש היום מודה שיכול לטול ידיו קודם, וגראה מדבריו שהוא מטעם היסח הדעת וכדברי רשב"ם ור"ת, דאלו לפירוש הר"ן אין הטעם אלא משום החיבותא ולא משום הפסק, עכ"ל. וקושייתו שעל הבור קשה נמי על רבינו הגאון לפי מה שמוכח בחזונו בתשובת הגאונים סי' נ"ז בשאלתו, בהא דאמר נטל ידיו לא יקדש אי איתמר בקידושא רבא או בכל קדוש, [ע"ש דקרי קדושא רבא לקידושא דבי שמשא ולא לקדוש היום שהזכירו בפסחים דף ק"ן] ואח"ל דבקדושא רבא איתמר, טעמא מאי. והשיב "כך ראינו דבקידושא דבי שמשא איתמר" ע"ש. וא"כ ע"כ מפרש כהתוס' והרש"ם דטעמא הוא משום היסח הדעת

סדר רב עמרם השלם

יריו לפירות ה"ו מנסי הרוח. ופת הוא. דטענה נטילת ידים, וכיון שנמל ידיו עקר דעתיה מן היין ושם לבו אל חפת :

וחוייב

מן האלף

הדעת והפסק, דלטעם דחביבותא אין הכדל בין קידושא דבי שמי לקדוש היום : **עוד** קשה, אי נימא דחביבותא תליא מלתא, א"כ כשהפת חביב עליו אסור לקדש על היין, א"כ למה כתב הגאון לעיל בסי' י"ב, א"ס אין לו יין מקדש על הפת, ומשמע דביש לו יין יקדש על היין אפי' הפת חביב עליו, דלכתחלה מזהו בין כדדרשין זכרהו על היין : **ותשובת** הגאון שנמצא בתשובת הגאונים תמוה עוד יותר והיא. כהנה סתומה לפנינו שדבריו ז"ל סותרים תוך כד"ד, דז"ל שם סי' כ"ו כך ראינו כו' [ע"ש כל הלשון כמו שהוא לפנינו כאן בסדורו, עד עקר דעתו מהיין ושם לבו אל הפת. והסופר שם דברים אלו :] ,וכן אמר ר"א בר אבהו אר"י בר שמואל אכתי לא נה נפשי' דרב שכתחניהו לשמעתיה, מידי בנטל ידיו ולא נמל תליא מלתא, בין נמל ובין לא. נמל קדוש על היין ועל הפת רשות הוא. דומינן סגי' הוה קאי'נא קמי' דרב זמנין דחביבא לי' רפתא מקדש ארפתא וזמנין כו' עכ"ל. ומסוף דבריו משמע שהביא דברי ר' יצחק למימר דמקדש רק אמאי דחביב עליה, וא"כ לא שאני בין קידושא דבי שמשא לקדוש היום, וא"כ איך אמר בתחלת הענין כך ראינו דבקידושא דבי שמשא אתמר. וקריב להאמר שנחסר בתשובה זו סוף הענין מלתא בטעמא למפסק דלא כר' יצחק אלא כרב ברוגא, ולא זכינו לאורו, וכבר תמה גם הב"ח על רבינו ועל הרמב"ם שפסקו כרב ברוגא אע"פ שגדחו דבריו, כי לא השיבו על דברי ר"י דלמר שכתחניהו לשמעתיה דרב. ומ"ש לתוך דרי"ז לא השיב על רב ברוגא אלא לפום מה דסליק אדעתיה בטעמו דר"ב משום הפסק, אבל באמת גם ר"ב ס"ל טעמא דחביבותא כרי"ז, ומש"ה נמל ידיו דגלי שהפת חביבא לי' לא יקדש איין אלא על הפת ע"ש, כבר כתבנו לעיל דלא משמע כן מדברי רבינו, והרואה תשובת הגאון שאמר "מכדי בנטל ולא נמל תליא מלתא". יראה להדיא דס"ל לרי"ז דאפי' נמל ידיו מ"מ א"ס נתכוין ליין וחביב עליו יקדש על היין. ודלא כמו שמשמע בדבריו כאן וברמב"ם, והדק"ל באמת למה פסק כר"ב ולא כרי"ז דהיינו דבריו : **ולכן** נלע"ד ליטב דברי רבינו ז"ל עפ"י שנדקדק שלא הזכיר דברי רב ברוגא בשם רב כדאיתא בגמרא אר"ב, "אמר רב", ולזה נראה דס"ל דדברי רב ברוגא לא נדחו מהלכה ע"י דהיית רי"ז, ושעמו דרב ברוגא הוא משום היסח הדעת ומשום הפסק כמו"ש בתוס'. ואע"ג דרב כד חביבא לי' רפתא הוה מקדש ארפתא ולא השיב לקדוש הפסק, וכן קדוש על הפת דהוי כמו גביל לתורא, משא"כ על היין הוי הפסק בין נטילה להמוציא וקבוצת התוס' על שיטת רש"ב. ואע"פ שהרא"ש ז"ל כתב ליטב קושייתם ואמר דרב ברוגא דאמר דהוי הפסק לא אמר כן אלא אליבא דרב דלא בעי קדוש במקום סעודה, אבל למאי דקיי"ל כשמואל דבעי קדוש במקום סעודה גם ביין הוי קדוש אמתלתא דסעודה. ולא הוי הפסק ע"ש. רבינו הגאון ז"ל לא ס"ל הכי, אלא אפי' לשמואל נמי קיימא דינא דרב ברוגא דיין הוי הפסק ולא אמרינן דקדוש אמתלתא דסעודה הוא, ומעטם זה לא העתיק מימרא דרב ברוגא בשם רב, משום דס"ל דאפי' לשמואל קאים דיניהו ולא העתיקו אלא משמי' דנפשי', ואע"ג דקדוש על היין מזהו מדברי סופרים ואסור לסעוד קודם, מ"מ דבר שאינו מאכריז סעודה ממש דומיא דמלה או לפתן אלא להסיר האיסור דרביע על הסעודה לא מקרי נארכי סעודה, אלא באיסור דמלה מן התורה כמו גביל לתורא וכדומה, ולא באיסור מד"ס. כמו"ש המ"א סי' רע"א סק"ב בשם ריב"ז א"א שם הבדיל אחר שברך המוציא יברך המוציא שנית משום הפסק, וכן לא יקדש על היין אלא על הפת. ע"ש. ומ"מ דחיקא לי' לגאון למסבר כשיטת הירוצ"א דגביל לתורא הוא איסור תורה, ולכן אסברא לן טעמא דמלתא בדרך אחר, דלא דמי כל הי' להפסק ברכה של קדוש על היין דהתם לא נמלך מכוונה הראשונה ולא היה היסח הדעת בכל מה שהפסיק לדברים שהם מאכריז סעודה, משא"כ כאן שאין נועלים לידים אלא לפת וכשנמל ידיו עקר דעתו מלקדש על יין, וא"כ נמלך לקדש על היין ולא על הפת הויא הפסק. ולא שיך לומר דאמתלתא

יח. וְחַיִּיב לַבְצוּעַ עַל שְׁתֵּי כִכְרוֹת וְאוֹמֵר חֲמוּצַי לַחֵם מִן הָאֵרֶץ. דַּאֲמַר ר' אַבָּא חַיִּיב אֲדָם לַבְצוּעַ עַל שְׁתֵּי כִכְרוֹת בִּשְׁבַת שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי לִקְטוֹ לַחֵם מִשְׁנָה. וְאִמַּר רַב אִשִּׁי לֵאמֹר. חֲזוּנָא לִיה לֵרַב כְּהֵנָּא דִּנְקֻטָּא (ה) [תַּלְתִּי וּבִצַּע חֲדָא. דִּנְקֻטָּא תַרְתִּי דְכָתִיב לִקְטוֹ לַחֵם מִשְׁנָה. וּבִצַּע חֲדָא דְאִי אִמַּרְתָּ לַבְצַע תַּרְתִּי מַחֲזִי כִרְעֻבְתָּנוּתָא] :

יט. וְשִׂאמֻלוֹ מִקְמֵי דִרְב נִטְרוּנָא. כִּי"ט צְרִיכִין לַבְצוּעַ עַל שְׁתֵּי כִכְרוֹת אוֹ לֹא. וְהַשְּׁבִיב הֵכִי : לֵב.] הֵיוּ יוֹדְעִים שְׁצִרִיכִין אֲנִי לַבְצוּעַ עַל

שתי

מִן הָאֵרֶץ

שְׁנֵי נִסְחָאוֹת וְהַנְהוּת

יח. (ה) צ"ל "תַּרְתִּי" וּבִכְתִּי ב"ט סִיּוֹ. וְלֹא דַלְתַּחְלָתָא דְסַעֲדָה הִיא, דַּלְתַּחְלָתָא דְסַעֲדָה מַחֲזִי כִרְעֻבְתָּנוּתָא" וְהַשְּׁבִיט כָּל הָעֵנִין.

וְלִפְנֵי שֵׁשׁ מְקוֹם לוֹמַר דְּרַב בְּרוּנָא דַּאֲמַר לְמַעְלָה לְדִוִּידָה לֹא תִלִּיף מִיָּדִי בְּנִטְלָא אֲלֵךְ בְּחִיבּוּתָא, וְכַשְּׁנִטְלָא יָדִיו נִתְכוּיִן מִתְחַלֵּה לִקְדָּשׁ עַל הַפֶּת, וּמִמִּילָא נִלְמַד מִזֶּה שֶׁאִם נִתְכוּיִן מִתְחַלֵּה לְבִרְךְ עַל הָיִין וְהִיִּין חֲבִיב עֲלֵיו וְלִדְרִידֵן דְּבַעֲיִן קְדוֹשׁ בְּמִקּוֹם סַעֲדָה כְּשֶׁמוֹחֵל מִמִּילָא הֵיוּ קְדוֹשׁ עַל הָיִין אֲחֵלְתָא דְסַעֲדָה וְאִין זֶה הַפֶּסֶק, וְלֹא מַעֲשֵׂם שֶׁאֲסוּר לֵאכּוֹל קוֹדֶם קְדוֹשׁ עַל הָיִין אֲלֵךְ מִשּׁוֹם כּוֹנֵנוֹ שֶׁנִּתְכוּיִן לִקְדָּשׁ עַל הָיִין, וְאֵעִיף שֶׁנִּטְלָא יָדִיו מִבֶּרֶךְ עַל הָיִין. מִשְׁ"ה מִבִּיא הַגָּאוֹן בְּתַשּׁוּבָתוֹ גַּם סוֹף דְּבַרֵּי ר' יִצְחָק וְגִרְסָתוֹ דְּפִרְיָךְ לִרְב בְּרוּנָא "מִיָּדִי בְּנִטְלָא וְלֹא נִטְלָא תִלִּיף מִלְתָּא בִּין נִטְלָא וְכִין לֹא נִטְלָא קְדוֹשׁ עַל הָיִין וְעַל הַפֶּת רְשׁוּת הוּא דְּזִמְנִין סְגוּלָּתִין כו' וְזִמְנִין דְּחִיבּוּתָא" כו' עכ"ל. דְּבַחֲבִיבּוּתָא תִלִּיף מִלְתָּא, וְשִׁמ"ם דְּרַב בְּרוּנָא עֲצֻמוֹ ס"ל דְּתִלִּיף מִלְתָּא בְּנִטְלָא וְלֹא נִטְלָא, דְּכַשְּׁנִטְלָא יָדִיו עָקֵר דְּעִתִּיה מִהָיִין אֵעִיף שֶׁנִּתְכוּיִן מִתְחַלֵּה לִקְדָּשׁ עֲלֵיו, אִם יִקְדָּשׁ אַחֲ"כ עַל הָיִין ס"ל דְּהֵיוּ הַפֶּסֶק, וְאִפִּי' לִדְרִידֵן דְּקִי"ל אִין קְדוֹשׁ אֲלֵךְ בְּמִקּוֹם סַעֲדָה לֹא אֲמִרִין דַּלְתַּחְלָתָא דְסַעֲדָה הִיא :

ואין לְהַקְשׁוֹת דִּהָא גַּם לְגִרְסַת הַגָּאוֹן דְּגִרְסָא "מִיָּדִי בְּנִטְלָא וְלֹא נִטְלָא תִלִּיף מִלְתָּא" וְשִׁמ"ם מִזֶּה דְּרַב בְּרוּנָא עֲצֻמוֹ ס"ל דְּתִנִּיף בְּנִטְלָא יָדִיו דְּהֵיוּ הַפֶּסֶק, מִ"ם מִנִּי' לְהַגָּאוֹן לְמַפְסַק כִּרְב בְּרוּנָא, אֲדַרְבָּא נִימָא דְּלֵהֲלַכְה קִי"ל כְּרִי"ז דְּדָחִי לֵהָא דְּרַב בְּרוּנָא וְס"ל דְּבַחֲבִיבּוּתָא וְחִיבּוּתָא תִלִּיף מִלְתָּא, וְלִדְרִידֵן דְּבַעֲי קְדוֹשׁ בְּמִקּוֹם הֵיוּ הַקְדוֹשׁ אֲחֵלְתָא דְסַעֲדָה דִּהָא נִתְכוּיִן לְבִרְךְ עַל הָיִין מִתְחַלֵּה. דְּזִ"א לְפָסוֹס מִה דְּקִי"ל דְּמִצְוָה מִד"ס לִקְדָּשׁ עַל הָיִין לֹא תִלִּיף מִיָּדִי בְּכּוֹנֵנוֹ וּבַחֲבִיבּוּתָא, דִּהָא אִפִּי' אִי חֲבִיבָא לִיה פֶּת מַחֲזִיב לִקְדָּשׁ עַל הָיִין כְּשֶׁיֵּשׁ לוֹ יִין. וְשִׁמ"ם כַּשְּׁנִטְלָא יָדִיו נִתְכוּיִן מִתְחַלֵּה עַל הָיִין עָקֵר נִפְשִׁי מִיִּין, וְאִין זֶה אֲחֵלְתָא דְסַעֲדָה בְּמֵה שֶׁמִּקְדָּשׁ אִיִּין כִּיּוֹן דְּהוּ"ל נִמְלָךְ מִכּוֹנֵנוֹ הִרְאֵשׁוּתָא :

ובהכי אֲתֵלֵן סְפִיר נְמִי דַּעַת הַטּוֹר שֶׁהָשִׂיחַ דַּעַת הַרְמַב"ס שֶׁכ' מִי שֶׁנִּתְכוּיִן לְבִרְךְ עַל הָיִין כו' לְדַעַת רַבִּינוֹ הַגָּאוֹן. וְאִין כּוֹנֵנוֹ הַטּוֹר לְמִימַר מִשּׁוֹם דְּלִזְלוּיִן בְּתַר כּוֹנֵה וּחִיבּוּת וּכְדִרְךְ שְׁפִירָה הִר"ן דְּבַרֵּי הִר"ף, דֹּא"כ לְמַה פֶּסֶק בְּקְדוֹשׁ הַיּוֹם שֶׁאִין זֶה הַפֶּסֶק וּבִקְדוֹשׁ הַיּוֹם לִיכָא הַפֶּסֶק כ"כ, וְכֵן פֶּסֶק גַּם הַגָּאוֹן בְּתַשּׁוּבָה שֶׁזָּכְרֵנוּ וְאִמַּר "כֵּךְ רָאִינוּ דְּבִקְדוֹשׁ דְּבִי שֶׁמֶשׁ אֲתֵמַר". וְהִיִּינוּ מִשּׁוֹם דְּלִזְלוּ לְשִׁיעִתוֹ דְּעַמְמָא דְּרַב בְּרוּנָא מִשּׁוֹם הַפֶּסֶק וּבִקְדוֹשׁ הַיּוֹם לִיכָא הַפֶּסֶק. כְּלַע"ד בְּפִירוּשׁ דְּבַרֵּי רַבִּינוֹ אֵעִיף שֶׁרַבִּינוֹ הִבֵּה לֹא פִירָשׁ כְּמוֹשׁ, כִּי לֹא הִי' לְפָנֵינוּ לֹא סֵדֵר ר"ע וְלֹא תַשּׁוּבַת הַגָּאוֹנִים :

יח. לא.] חזינא לִרְב כְּהֵנָּא כו', עַמְמָ"ל בְּסִי' י"ג וּבְמִשׁ שֵׁשׁ :

יט. לב.] הוו יוֹדְעִים שְׁצִרִיכִין אֲנִי לַבְצוּעַ עַל שְׁתֵּי כִכְרוֹת בִּי"ט, כו', כ"כ גַּם הִרְיָף בְּפֶרֶק ע"פ דף ק"ז. וּכ"כ הַטּוֹר בִּינָה דף ב' ע"ב,

דמשמע

סדר רב עמרם השלם

שתי ככרות ביו"ט כדרך שצריכין אנו לבצוע בשבת. מה טעם, מפני שבשבת עצמה לא נתחייבו ישראל לבצוע על שתי ככרות אלא משום מן, שכיון שלא ירד בשבת הוזהרו ישראל ללקוט לחם משנה, וא"ר אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת וכו'. וכימים טובים נמי כיון שלא ירד מן ביו"ט חייבים אנו לבצוע על שתי ככרות בשבת. ומנין שלא ירד מן בימים טובים, שכך שנו חכמים ששת ימים תלקטוהו ר' יהושע אומר למדנו שאינו יורד בשבת, ביו"ט מנין ת"ל שבת לא יהיה בו. ר"א המורעי אומר למדנו שאינו יורד בשבת, ביו"ט מנין ת"ל לא יהיה, ביוזכ"פ מנין ת"ל שבת לא יהיה בו : והזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין. לנ]. ואוכל ומברך ברכת המזון כמו שכתבנו. (ה) (מלאן עד ס' כ' הסר ככ"י ז"מ]. לך]. [ובברכה שלישית פותח בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע כמו"ש לעיל. ובשנכנס לישון קורא ק"ש כמו"ש למעלה] :

סדר שחרית ט"ל שבת.

ב. ובשחרית של שבת מסדר כל הברכות כמנהג בכל יום ויום, ומוסיף אחר פסוקים של צו את בני ישראל וביום השבת [שני כבשים בני שנה תמימים] עד ונסכה. (נכת"י א. איתא : ויאמר איזהו מקומן. ר' ישמעאל כמוש"ל. א.]. ועומד חזן הכנסת ופותח (ה) רבון העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונו לפניך כ"א על רחמיך הרבים, בו' ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לע"ו. ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל

שנוי נוסחאות והגהות

מן האלף

דמשמע שהמן לא ירד ביו"ט כפרס"י, הששי

ימ. (ה) למעלה.

ב. (ה) כאן לא נזכר בדברי רבינו לפתוח בלעולם הראוי להכנה וזהו כחול. וע"ש במ"ש מדרשות חלוקות הן כדליתא במכלתא פ' בשלה שנה לא יהי' לרבות יוהכ"פ, בו לרבות יו"ט.

וכ"ג הגר"א במכלתא דמ"ש שבת, ילפינן יוהכ"פ שנקרא שבת. ומדבריהם שמענו לכאורה דין חדש דחולה הנריך לאכול ביוהכ"פ יתחייב לבצוע על שתי ככרות, אך יש לדחות שאין כונת המכלתא שירד לחם משנה בעיוהכ"פ אלא שלא ירד מן ביוהכ"פ, והעומד שנשאר להם מעיוכ"פ הניחו לסעודת מוצאי יוהכ"פ :

לנ]. ואוכל ומברך ברהמ"ז עיין מקור הברכות :

דד]. ובברכה שלישית פותח בנחמה עמ"ל בחלק ראשון סי' ע"ח אות כ"ז :

סדר שחרית ומוסף השבת

ב. א. ועומד חזן הכנסת ופותח עיין מקור הברכות :

אחר שנכנס לביתו יאמר בכוונה נגד השולחן שהעריך ומנורה שהדליק :

ושלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון מלאכי
מלאכי המלכים הקדוש ברוך הוא :

בואכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון מלאכי
מלאכי המלכים הקדוש ברוך הוא :

ברכני לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון מלאכי
מלאכי המלכים הקדוש ברוך הוא :

צאתכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון מלאכי
מלאכי המלכים הקדוש ברוך הוא :

[כיון מלאכיו יצוה לך לשמור בכל דרכיך : יי ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם :]

ורבון כל העולמים אדון כל הנשמות אדון השלום מלאכי
אביר. מלאכי ברוך. מלאכי גדול. מלאכי דובר שלום. מלאכי הדור. מלאכי
נתיק. מלאכי זך. מלאכי חי העולמים. מלאכי טוב ומטיב. מלאכי יחיד
ומיוחד. מלאכי כביר. מלאכי לזבש רחמים. מלאכי מלאכי המלכים.
מלאכי גשגב. מלאכי שומך נופלים. מלאכי עשה מעשה בראשית.
מלאכי פודה ומציל. מלאכי צח ואדום. מלאכי קדוש. מלאכי רם וגשא.
מלאכי שומע תפלה. מלאכי תמים דרכו : מודה אני לפניך יי
אלהי. ואלהי אבותי על כל החסד אשר עשית עמדי ואשר
אתה עתיד לעשות עמי ועם כל-בני ביתי ועם כל-בריותיך
בני בריתי. וברובים הם מלאכיה הקדושים והטהורים
שעשים רצונך : אדון השלום מלאכי שש שלום שלו ברכני
בשלום ותפקוד אותי ואת-כל-בני ביתי וכל-עמך בית
ישראל לחיים טובים ולשלום : מלאכי עליון על כל צבא מרום
יוצגנו יוצר בראשית אסלה פניך המאירים שתנפה אותי
ואת-כל-בני ביתי למצא חן ושרל טוב בעיניך ובעיני כל-

בני

מקור הברכות

שלום עליכם ותתפלה שאחריו ואשת חיל, לא מצאתים בסדורי הקדמונים, ולחא גם כמחזור רומי.
ונסדר עפ"מ' במס' שבת ק"ט, שני מלאכ' שלום לו לאדם בע"ש כו' וכשבא לביתו ומצא
נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת מלאך סוכ אומר יהייר שיהא כן לשבת הבא ומלאך רע יענה
אמן בע"ב, ע"ש ח"ש ברכוני לשלום כו',

בְּגִי אֲדָם וּבְעִיגִי בְּלִירוֹאֵינוּ לַעֲבוֹדָתְךָ. וְנִכְנֹו לְקַבֵּל שְׁכֵתוֹת
 מִתּוֹךְ רוֹב שְׁמֵחָה וּמִתּוֹךְ עֶשֶׂר וְכְבוֹד וּמִתּוֹךְ מַעוֹשׁ עֲזוֹנוֹת
 וְחֶסֶד מִמֶּנִּי וּמִכָּל בְּגִי בֵּיתִי וּמִכָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כָּל מִינֵי
 חוֹלִי וְכָל מִינֵי מַדּוּחַ וְכָל מִינֵי דִלּוֹת וְעֲנִיוֹת וְאֲבִיוֹנוֹת וְתַן
 בְּנִי יֵצֵר טוֹב לַעֲבֹדְךָ בְּאַמֶּת וּבִנְרָאָה וּבְאַהֲבָה וְנִהְיֶה מְכַבְּדִים
 בְּעֵינֶיךָ וּבְעִיגִי בְּלִירוֹאֵינוּ כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ הַכְּבוֹד כִּי לָךְ
 גָּאָה כִּי לָךְ יָאֵה: אָנָּה מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים צוּה לְמַלְאַכֶּיךָ
 מַלְאַכֵי הַשָּׁרָת מִשְׁרָתִי עֲלִיּוֹן שִׁיפְקִדוֹנִי בְּרַחֲמִים וַיְבָרְכוּנִי
 בְּבוֹאֵם לְבֵיתִי בַּיּוֹם קִדְּשָׁנוּ כִּי הִדְלַקְתִּי גִירוֹתִי וְהִצַּעַתִּי מִטְּתִי
 וְהִחַלְקַתִּי שְׁמִלּוֹתִי לְכְבוֹד יוֹם הַשַּׁבָּת. וּבְאֵתִי לְבֵיתְךָ לְהַפִּיל
 תְּהַנֵּנִי דְּפִנְיָךְ שְׂמַעְבִּיר אֲנִיחִתִּי וְאַעֲד אֲשֶׁר בְּרָאָתְךָ בְּשִׁשָּׁה
 הַיָּמִים כָּל הַצִּוּר וְאַשְׁגָּה וְאַשְׁלֹשׁ עוֹד דְּהַעֲדֵר עַל כּוֹסֵי בְּתוֹךְ
 שְׁמִיחָתִי כְּאֲשֶׁר צוִּיתֵנִי לְזַכְּרוֹ וּלְהַתְעַנֵּג בְּיָתֶךָ נִשְׁמָתִי אֲשֶׁר
 נָתַתָּ כִּי: כּוּ אֲשַׁבּוֹת כְּאֲשֶׁר צוִּיתֵנִי לְשָׁרְתְךָ וְכֵן אֶגִּיד גְּדֻלָּתְךָ
 בְּרָגָה. וְשׁוֹיֵתִי יִי לְקִרְבָּאתִי שְׁתַּרְתֵּמְנִי עוֹד בְּגִירוֹתִי לְנֶאֱלָנִי
 וּלְעוֹרֵר לִבִּי לְאַהֲבָתְךָ. וְאִזּוֹ אֲשַׁמּוֹר פִּקְדֶּיךָ וְחִקֶּיךָ בְּלִי עֶצֶב
 וְאַתְּפִלֵּל בְּדַת כְּרָאוֹי וּבְכֹכּוֹן: מַלְאַכֵי הַשְּׁלוֹם בּוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם
 בְּרָכוּנִי לְשָׁלוֹם וְאִמְרוּ בְּרוּךְ הַשֵּׁלֶחֶנִי הַעֲרוּךְ. וְצֹאתְכֶם לְשָׁלוֹם
 מִצֵּתָה וְעַד עוֹלָם אָמֵן מְלֵא:

ואחר כך כלי הספסר יאמר פרשת אשת חיל

וְאֵשֶׁת חֵיל מִי יִמְצָא וְרַחֵק מִסְּפִינִיִּם מִכְרָה: בָּטַח בָּהּ
 לֵב בַּעֲלָהּ וְשָׁלָל לֹא יִחְסֹר: וְנִמְלָתָהּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּד יָמֶי
 חַיֶּיהָ: דִּרְשָׁה צֹמֶר וּפְשָׁתִּים וּבָעַשׂ בְּחֻפְזָן בִּפְנֵיהָ: הָיְתָה
 כְּאִנִּיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא לַחֲמָה: וּתְקַם בַּעֲדוֹ לִלְלָה וּתְהַנֵּן
 מִרָּחַף לְבֵיתָהּ וְחָק לְגַעַרְתֶּיהָ: וּמָמָה שָׁדָה וּתְקַחְתָּהּ מִסְּפִי
 כְּפִיָּה וְגִמְעָה בָּרֶם: חֲנֻכָּה בָּעִזוֹ מְתַנֶּה וּתְאַמֵּץ וְרוּעַתֶיהָ:
 טַעֲמָה בִּי־טוֹב סָחָרָה לֹא־יִכְבֶּה בְּלִיכָה גִרָה: יָדֶיהָ שְׁלֵמָה
 בְּפִישׁוֹר וּכְפִיָּה תִמְכּוּ פֶלֶךְ: בָּפָה פָּרְשָׁה לְעֵנִי וְיָדֶיהָ שְׁלֵמָה
 דְּאֲבִיוֹן: לֹא־תִירָא לְבֵיתָהּ מִשְׁלָג כִּי כָל־בֵּיתָהּ לְבֹשׁ שָׁנִים:

מַרְבִּידִים עֲשֵׂתָהּ-לָהּ שֵׁשׁ וְאַרְבָּעָן לְבוּשָׁה׃ נוֹדַע בְּשָׁעִים
בַּעֲקָה בְּשִׁבְתּוֹ עַם-זִקְנֵי-אַרְיָן׃ סָדִין עֲשֵׂתָהּ וּתְמַכָּר וּתְגוּר
נִתְּנָה לַכֹּנְעָנִי׃ עֲזִיזָהּדָר לְבוּשָׁהּ וּתְשַׁחֵק לְיוֹם אַחֲרוֹן׃ לִפְיָהּ
פְּתִיחָהּ בְּחִכָּמָהּ וְתוֹרַת-חֶסֶד עַל-לְשׁוֹנָהּ׃ צוּפְיָהּ תְּלִיכוֹת
בִּיתָהּ וְלֶחֶם עֲצָלוֹת לֹא תֹאבֵל׃ קָמוּ בְּנֵיהּ וַיֵּאשְׁרוּהָ בַּעֲלָהּ
וַיַּחֲלֶלְהָ׃ רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ תָּהִל וְאַתָּה עָלִית עַל-כִּלְכֶּלָהּ׃ שִׁקָּר
הֶחָן וְהַבֵּל הִלְכִי אִשָּׁה וַיֵּרְאוּ-יְיָ הִיא תִתְהַלֵּל׃ תְּגוּלָּהּ מִפְּרִי
יְהוָה וַיַּחֲלֶלְהָ בְּשָׁעִים מַעֲשֵׂיהָ׃

(ד"ה"ה) (א) קידוש היום בלילה מדאורייתא ומ"מ בתפלה יוצא מדאורייתא ידו קידוש ועל הפת או על היין הוא רק מדרבנן אם התפלל כבר: (מ"א רע"א) (ב) אם מקדש על הפת להוציא גם השומעים יכוונו השומעים לזאת גם בזכרת המוציא: (ג) קטן א"י להוציא אשה בקדוש הלילה ואשה יכולה להוציא קטנים: (פ"מ סס) (ד) אסור לעשות אפי' מים קודש שיקדש: (מ"א) (ה) אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד (וקידוש שלא במקום סעודה הוי נמי כלא קידש כלל) יקדש למחר ואומר כל הקידוש מלכד ויכולו: (סס) (ו) כשמקדש על הפת יניח ידיו על המפה ועל הלחם משנה בשעת הקידוש וכשיגיע להמוציא יגלה הלח"מ ויניח ידו עליהם ויברך המוציא וכשיגיע להחם יניח ידיו עליהם למעלה עד שיגמור ה' ואח"כ יניחם ואחר גמר המוציא יכסה בפמה ויניח ידו עליהם עד שיגמור הקידוש: (א"ר פ"ס) (ז) בליל שבת בזעזע על התחתונה ומקרה התחתונה אליו שלא לצבור על המצות ובשחרית בשבת ויו"ט בזעזע על העליונה: (ס' רע"ד) (ח) יפסיק מעט בין יום השש' לייכולו:

קידוש ליל שבת

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו הריני מוכן ומוזמן לקיים מצות עשה לקדש על היין כדכתיב זכור ושמור זכרהו על היין:

(בלחש) וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר

יִזְם הַשָּׁמַיִם וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צָבָאָם׃ וַיְכַל
אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבּוּת בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם
הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שְׁבַת מִכָּל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא
אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃

(ע"ה יין) סְבָרִי מִרְנָן וְרַבָּנָן וְרַבְּנֵי

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַתְּנָן :

מקור הברכות

יָוֵם הַשְּׁשִׁי הָיָה הַסּוּפָה מֵאוֹתָרָתָהּ, וְלֹא נִמְצָא בְרֵעֶיהָ. וְלֹא בְיוֹמֵי וְלֹא בַמַּחְזֹר רוֹמִי. כִּי הוּא יוֹם תְּחִילָתָהּ, בְּסִמְרָה הַגָּאוֹן לֵיתָא. כִּי הוּא יוֹם "וְכִי הִגְרָא" ז"ל, עֵינֵי מַעֲרָה. וּבַמַּחְזֹר רוֹמִי גֵרִים. כִּי יוֹם שִׁשָּׁה תְּחִלָּה מִקְרָא קֹדֶשׁ. וְעֹשֶׁת קֹדֶשׁ. בְּיוֹמֵי הַגֵּרִים בְּלִי זְמַן.

ז (ה"ב)

מידוש ליל שבת

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו
במצותיו ורצה בנו ולשבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו
זכרון למעשה בראשית. כי הוא יום תחלה למקראי קדש
וזכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מקל
העמים. ולשבת קדשך באהבה וברצון הנחתנו : ברוך אתה
יי מקדש השבת :

זמירות ליל שבת

כל מקדש שביעי קראוי לו. כל שומר שבת פדת
מחללו. שברו הרבה מאד על פי פלו. איש על מחנהו
ואיש על דגלו : אוהבי יי המסכים באבנן אריאל. ביום
השבת שישו ושמוחו במקבלי מתן גמליאל. גם שאו ידיכם
קדש ואמרו גאל. ברוך יי אשר נתן מנוחה לעמו ישראל :
דורשי יי זרע אברהם אבינו. המאחרים לצאת מן השבת
וממחרים לבא. שמחים לשמרו ולערב ערובו. זה היום עשה
יי נגילה וגשמחה בו : זכרו תורת משה בל מצות שבת גרוסה.
חרותה ליום השביעי בכלה בין רעותיה משפחה. מהורים
יירשנה ויבדשוה במאמר כל אשר עשה. ויכל אלהים ביום
השביעי מלאכתו אשר עשה : יום קדוש הוא מבאו ועד
צאתו : כל זרע יעקב ויבדוהו בדבר המלך ודתו. קנים בו
ולשמות בתענוג אכול ושתו. כל עדת ישראל יעשו אותו :
מישף מסדה לידעיה אל קנא ונוקם. נוטרי ליום השביעי זכור
ושמור לחקם. שמחתם בבגן שלם באור פגנה תבחיכם. ירנן
מהשן ביהיה ויחל עדניה תשקם : עוזר לשובתים בשביעי
בחרש ובקציר עולמים. פוסעים בו פסיעה קטנה סועדים

בו

מקור חבירות

זמירות ליל שבת הפיוט כל מקדש שביעי נזכר בושרי ושם אחא "לבנין" ושמחים לשמרו בוא"ן
לפי סדר הא"ב. במצות "ביום שביעי" "ישראל" "יום שביעי" "חזקיה" "חבת תמים" ונזכר שם ג"כ
חרוז אחר אות צ"ו וזו קדשם במצותך וטתרים כעצם השמים לטתרי. רוחך תחמם כבהמה תרד
בבקעה מן החרה שבתיהם תשכנם בנחלת הסחר. כנחלים נשיו ובגנות עלי נהר :

בו לברך שלש פעמים. צדקתם [תצחיר] כאור שבעת הימים.
 יי אלהי ישראל [ואהבת תמים]. יי אלהי ישראל תשועת
 עולמים :

מנוחה ושמחה אור ליהודים. יום שבתון יום מחמדים.
 שומרי וזכרי הקה מעידים. כי לששה כל פראים ועומדים:
 שמי שמים ארץ וימים. כל צבא מרום גבוהים ורמים. תנין
 ואדם וחית ראמים. כי בנה יי צור עולמים: הוא אשר דבר
 לעם סגלתו. שמור לקדשו מבאו ועד צאתו. שבת קדש יום
 חמדתו. כי בו שבת אל מפל מלאכתו: במצות שבת אל
 יתליצך. קום קרא אליו יחיש לאמצך. נשמת כל חי וגם
 נעריצך. אכול בשמחה כי כבר רצך: במשנה לחם נקדוש
 רבה. ברוב מטעמים ורוח נדיבה. יזכו לרב טוב המתענגים
 בה. בביאת גואל לחיי העולם הבא :

י ה רבון עלם ועלמיה. אנת הוא מלכא מלך מלכיה. עובד
 גבורתך ותמהיה. שפר קדמך להחניא: יה רבון
 ש בחין אסדר צברא ורמשא. לך אלהא קדישא. די ברא
 כל נפשא. עירין קדישין ובני אנשא. חיות ברא ועופי
 שמיא: יה רבון

ב ברבין עובדיך ותקיפין. מכיד רמיה נקוף בפיפין. לו יתיה
 גבר שנין אלפין. לא יעול גבורתך בחשכניה: יה רבון
 א להא די לה יקר ורבותא. פרוק נת ענד מפום אריותא.
 ואפק נת עמד מגו גלותא. עמד די בחרת מפל אפיה: יה
 ל מקדשך תוב ולקדש קודשין. אחר די בה יחדון רוחין
 ונפשין. ויזמרון לך שירין ורמשין. בירושלם ברתא
 דשופריא: יה רבון

צור משלו אכלנו ברכו אמוני. שבענו וחותרנו בדבר
 יי: הן אתדעולמו רוענו אבינו. אכלנו את לחמו וינינו שתינו.
 על בן נודה לשמו ונהללו בקינו. אפרנו ועינו אין קדוש

זמירות ליל שבת

פִּי : צוּר בְּשִׁיר וְקוֹל תִּזְדָּה נִבְרָךְ לֵאלֹהֵינוּ. עַל אֶרֶץ חֲמֻדָּה
(מוֹדָה) שֶׁהִנְחִיל לְאַבוֹתֵינוּ. מִזֶּזֶן וְצִדָּה הַשְׁכִּיעַ לְנַפְשֵׁנוּ. חֲסִדוֹ
נָבֵר עֲלֵינוּ. וְאַמֶּת יי : צוּר רַחֵם בְּחֶסֶדְךָ. עַל עַמְּךָ צוֹרֵנוּ. עַל
צִיּוֹן מְשַׁבֵּן בְּבוֹדְךָ. זְבוּל בֵּית תַּפְאָרְתֵנוּ. בֶּן דָּוִד עֲבֹדְךָ. יִבְאֵ
וְיִגְאֲלֵנוּ. רוּחַ אֱפִינוּ. מְשִׁים יי : צוּר יִבְנֶה הַמִּקְדָּשׁ. עִיר צִיּוֹן
תִּמְלֵא. וְשֵׁם נְשִׁיר שִׁיר חֲדָשׁ. וּבְרִנָּה גַּעֲלָה. הַרְחֵמָן הַנְּחֻדָּשׁ.
יִתְבָּרֵךְ וְיִתְעַלֶּה. עַל כּוֹס יַיִן מְלֵא. בְּבִרְכַּת יי : צוּר

זמר לרבי אברהם בן עזרא וחתום שמו בראשי החרוזים :

צִמְאָה נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לֵאלֹהֵי חַי. לְבִי וּבְשָׁרִי יִרְנְנוּ לֵאלֹהֵי חַי :

לבי אל אחד בראני. ואמר חי אני. כי לא יראני. האדם וחי :
לבי ברא כל בחכמה. בעצה ובמומה. מאד נעלמה. מעיני כל חי :
לבי רם על כל כבודו. כל פה יחזה הודו. ברוך אשר בידו. נפש כל חי :
לבי הבדיל ניני תם. חקים להורותם. אשר יעשה אותם. האדם וחי :
לבי מי זה יצטרק. נמשל לאבק דק. אמת כי לא יצדק. לפניך כל חי :
לבי בלב יצר חשוב. כדמות חמת עכשוב. ואיכבה ישוב. הבשר החי :
לבי נסוגים אם אבו. ומררכם שבו. מרם ישכבו. בית מועד לכל חי :
לבי על כל אחודך. כל פה תיחדך. פותח את ידך. ומשביע לכל חי :
לבי זכור אהבת קדומים. והחיה נרדמים. וקרב הימים. אשר בן ישי חי :
לבי ראה לגברת אמת. שפחה נואמת. לא כי בנך חמת. ובני החי :
לבי אקוד על אפי. ואפרוש לך כפי. עת כי אפתח פי. בנשמת כל חי :

תפלת שחרית של שבת ויום טוב

(ד"ח) מחריין לבא לכהכ"ג בשבת יותר מזימות החול (ובלכד שלא לעבור זמן ק"ט ותפלה) וממחרין ללאת קודם שש שעות : (סי' רפ"א)

נִשְׁמַת כְּלִיחֵי תִבְרָךְ אֶת־שִׁמְךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ כְּלִי־בְשָׁר
תִּפְאָר וְתִרְוָמִם זִכְרֶךָ מִלְּכֵנוּ תִמְדִּי. מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם

אתה

מקור הברכות

נשמת כל חי. עיין ביוטרי הל' פסח סי' ס"ו ד"ה וחיתם בנשמת כל חי שכתב הוא ברבת השיר ששנינו בערבי פסחים, ויש שאומרים על אותו גבל שמעון פ"ח שיסדו עם שאר תפלות כו' וחי' לא תהיה כזאת בישראל וכל האומר דבר זה כשיבנה ביהמ"ק יביא חטאת שמינה, עד

אָפֿה אַל. וּמִפְּלֻעֵיךָ אֵין לָנוּ מִקֵּד גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ : פּוֹדֶה וּמִצִּיל וּמִפְּרָגִם וּמִרַחֵם בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוֹקָה. אֵין לָנוּ מִלֵּךְ אֶלָּא אָפֿה : אֱלֹהֵי הָרָאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרֹנִים. אֱלֹהֵי כָל־בְּרִיּוֹת אֲדוֹן כְּרִיתוֹלָדוֹת. מִפְּהֶלֶל [בְּרוּב] הַתְּשַׁבְּחוֹת. הַמְּנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד. וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וְיִי לֹא־יָנוּם וְלֹא־יִישָׁן. הַמְּעוֹרֵר יָשָׁנִים וְהַמְּקִיץ נִרְדָּמִים. וְהַמְּשִׁיחַ אֲלֵמִים. וְהַמְּתִיר אֲסוּרִים. וְהַסּוֹמֵךְ גּוֹפְלִים וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לֵךְ לְבַדֵּךְ אֲנַחֲנוּ מוֹדִים. אֵלֹה פִּינוּ מָלֵא שִׁירָה בָּיָם וּלְשׁוֹנֵנוּ [וְרָנָה] כַּהֲמוֹן גִּלְיוֹ. וְשַׁפְּתוֹתֵינוּ [שֹׁבַח]. כְּמִרְחָבִי רִקִּיעַ. וְעֵינֵינוּ [מְאִירוֹת] כְּשֶׁמֶשׁ וְכִבְיָהּ. וְיָדֵינוּ [מְפִירוֹת] כְּגִשְׁרֵי שָׁמַיִם. וְרַגְלֵנוּ [קָלוֹת] כְּאַיְדוֹת. אֵין אֲנַחֲנוּ מִסְּפִיקִים לְהוֹדוֹת לֵךְ יִי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וּלְבָרֵךְ

מקור הברכות

ובסי' ש"ה לענין אמירת קרוב"ץ בשלש ראשונות! כתב ה' הוטריו בשם ר"ת שמונת להאריך בהם כעין קרובות תפלות וסליחות! שמסרו לנו רבותינו אנשי השם מימות שמעון כיפה שישד סדר של יוהכ"פ, אהן תהלה" ור"א בן קליר שהיה חנא כו'. וכתב ע"ז ה"ה, "הר"ש הורוץ ז"ל המבאר לס' הוטריו וז"ל, דברים זרים ומתמהים לכאורה לפמ"ש המחבר בה' פסח ס"ו ס"ו. וזראה ששם כתב לדעת רש"י כו' וכאן מביא דעת ר"ת שהוא שלא כדעת רש"י עכ"ל, ואי מניין לו לעשות מחלוקת בין ר"ת לרש"י ומי הגיד לו דשמעון כיפה הוא התועב הנ"ל, ובספר עבוי בשם פי' ישן מוכא שכתב וז"ל: שמעון מר' יהודה בר יעקב, ש"ר שמעון בן כיפה יסד נשמת עד מי ידמה לך עכ"ל. ואולי לקח מזה שהוא הנזכר בוטריו, אבל אינו מוכח מיד, ושום צ"מ לא ישעה להשוב כן על שיר הקדוש ומחולל הזה שזכר במשנה שהוא ברכת השיר, ור"י מפרש לה שהוא נשמת כל חי, לאמר ח"ו שהוא יסדו, וע"ע בס' עבוי שהביא בשם פירוש אחר שכתב בזה"ל: שמעון בן כיפה וי"א שמעון בן שטח יסרו, "ורומזמו למפרע" שוכן עד, "מי ידמה לך, "ערהנה עזרנו, ואילו פינו, "נשמת, ונעיון בסדר הגאון ז"ל שכתב: ועוד חזן הכנסת ופוחח רבון העולמים כו' ואומר ויושע כו', ועומד שלח צבור ואומר נשמת. אבל בס' מע"ר כתב שבת שחרית מתפללים בפירוד עד שוכן עד ומשוכן עד מתחיל הש"ץ. והוא בעצמו [הגר"א ז"ל] ה' מתחיל ב"ש ואומר פסודיו בקיר עד שוכן עד וכן ביו"ט עכ"ל, וכן אנו נוהגים. ועיון נוסחתו ברע"ג, ונוסחת רבותינו הצרפתים במחזיו כח"י א' הוא כנ"א, רק שבא שמה שנוים קלים. וגרסתם המהלל, בכל"ה החשבות, ובאילו פינו נשמת חיבות, רינה", שבת", מאירוח", פרושות", קלות", שלא כתבום האחרונים אלא לחוספות באור. ואיחא שם, ובשובע"ל כלכלחנו, ומחלים רעים, רבים" וגאמנים, ורוח וגשמה שנפחת, בנו", קונה "ברחמיו" שמים וארץ, נהלך ונשבחך וזהשמיט "ונפארך". וזה נוסח רבינו ר"ס גאון בשחר מתחילין ברוך שאמר כו', ואח"כ אומר מזמור שיר ליום השבת, יהי כבוד עד ומהללים לשם תפארתך. נשמת כל חי תבדך תהלל את"כ שמך ה' אלהינו, ורוח, כל בשר לך תפארת ותרום את זכרך מלכנו תמיד לדור דור, מעולם עד עולם אתה הוא אל ובלעדיך אין אלהים, ואין לנו מלך גואל, מושיע פודה ומציל עוזר וסומך ומרחם ועונה בכל עת צרה אלא אתה ולך אנחנו מודים. ואלו פינו מלא שירה כים, לשינונו רינה כהמון גליו, ושפתותינו כרח"ל, הרקיע, ועינינו כשמש וכירה, וידינו כגשרי שמים, ורגלנו כאילות, אין אנו מספיקים להודות לך ה' אלהינו, ולברך ולקדש את שמך מלכנו על אחת מאפי אלפים ומרובא רבבות פעמים הטובות, ניסין וגבורות שעשית עמנו ועם

כל העם אמן הללויה (ג) כל הנשמה וגו'. למנצה השמים מספרים. ואומר כל המזמור עד צורי וגואלי. לדוד בשנותו ואומר כל המזמור. תפלה למשה ואומר כל המזמור ויהי נועם ה' עלינו וגו'. יושב בסתר ואומר כל המזמור. הללויה הללו את שם ה' ואומר כל המזמור. הודו לה' ואומר כל המזמור. הודו לה' קראו בשם וגו' עד ויברך דוד וכו'. ואומר ויושע עד והיה ה' למלך וכו'. ועומד שליח צבור ואומר :

כא. נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרך מלכנו תמיד (ה) [מהעולם] ועד העולם אתה אל, ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, פודה ומציל (ג) בכל עת צרה וצוקה, אין לנו (ג) [מלך] אלא אתה, [אלהי הראשונים והאחרונים אלוה כל בריות אדון כל תולדות המנהג עמו בחסד ובריותיו ברחמים, וה' לא ינום ולא יישן המעורר ישנים והמקיץ רדומים מניה מתים ורופא חולים פוקח עורים וזוקף כפופים] ולך לבדך אנחנו מודים. **ואלך** פינו מלא שירה כים ולשוננו רינה כהמון גליו, ושפתותינו שבה כמרחבי רקיע ועינינו מאירות כשמש וכירה וידינו (ד) כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאילות, אין אנו מספיקים להודות לך ה' אלהינו (ה) על אחת מאלף אלפי רובי רכבות הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו, מלפנים ממצרים גאלתנו ה' אלהינו ומבית עבדים פדיתנו, ברעב זנתנו ובשובע כלכלתנו, מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו ומחולאים רעים ורכים דליתנו (ו) [ועד הנח] עזרונו רחמיך [ה' אלהינו] ולא עזבונו חסדיך. על כן איברים שפלגת (ז) ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו הן הם יודו ויברכו וישבחו [ויפארו וירוממו ויעריצו וימליכו] את שמך מלכנו, כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבוע [וכל עין לך תצפה] וכל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך [ה' אלהינו וא"ל לבד] תשתחוה, וכל הלבבות ייראוך, וכל קרב וכליות יזמרו לשמך כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה ה'

מי

שני נוסחאות והנהגות

(ג) בכת"י ב"מ ישנן כאן שניים רבים, ואחר פסוק זה איחא שם פסוק. וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן. ואח"כ מזמור לתודה, וגו'. אח"כ הלל הגדול הודו לה' כי טוב. ואח"כ הודו לה' קראו בשמו עד והלל לה', מזמור השמים מספרים, ופסוקים מלוקטים מן רוממו עד להשתבח בתהלתך. אחת תקום תרחם ציון וגו'. וחסרה הלכנה וגו'. ואמר ביום ההוא וגו'. ברוך ה' לעולם אמן ואמן. ברוך ה' יום יום, ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל העם אמן. מזמור הללו עבדי ה'. ברוך שאמר, מזמור שיר ליום השבת, ה' מלך גאות לבש, פסוק אורך ימים אשביעהו, יהוה כבוד, אשרי וכל המזמורים עד לשם תפארתך, ויברכו את שם כבודך, ועומד שליח צבור ואומר נשמת עכ"ל ועיין סדר רב סעדיה טובא במקור הברכות :

כא. (ה) מן העולם. (ג) עונה ומרחם. (ז) "עזר ופוסד". (ד) "פרושות". (ה) ולברך את שמך מלכנו. (ו) "ועדין" (ז) "בנו" :

סדר רב עמרם השלם

מי כמוך, מציל עני מחוק ממנו עני ואביון מגזולו. (ח) [מי ידמה לך מי ישוה לך ומי יערך לך האל הגדול הנכבד והנורא אל עליון קונה שמים וארץ. נהללך ונשבחך ונברך את שם קדשך כאמור לדוד ברכי נפשי את ה' ובל קרבי את שם קדשו. האל בתעצומות עוז. הגדול בכבוד שמך. הנכבד לנצח עדי עד. והנורא בחי' נוראותיך. המלך היושב על כסא רם ונשא. שוכן עד מרום וקדוש שמו שועת עניים אתה תשמע צעקת דלים ותושיע]. וכתוב רננו צדיקים בה' לישירים נאווה תהלה. בפי ישירים תתרוםם ובדברי צדיקים תתברך, ובלשון [כל] חסידים תתקדש, ובקרב קדושים תתהלל. במקהלות רבבות עמך בית ישראל [ברינה] יתפאר שמך (ט) מלכנו (י) שכן חובת כל היצורים. לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח, לרוםם לפאר ולקדש על כל דברי שירות ותושבחות [שאמר] דוד בן ישי עבדך משיחך. ויבכין] ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש (יא) [בשמים ובארץ] כי לך נאה האו"א שיר ושבחה הלל וזמרה עז וממשלה נצח נכורה גדולה תהלה ומלכות ברכות והודאות מעולם ועד עולם. בא"י (יב) מלך גדול (יג) בשכחות. אל ההודאות אדון נפלאות, הבוחר (יד) בשירי זמרה חי העולמים :

ואומר ש"ץ ברכו את ה' המבורך. ואומר הצבור כל אחד ואחד : ישתבח שמך ויתעלה זכרו של מלך מלכים הקב"ה. שהוא אדון כל בריותיו. שליט בכל מעשיו. אדיר בעליונים וכתחתונים ואין זולתו אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. (טו) [ועל כן] אנחנו חייבים להודות לו ולברכו. ועונין הצבור : ברוך ה' המבורך לעולם ועד :

כב. ברוך אתה ה' אמ"ה יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא את הכל. הכל יודוך כו' [כנוסחתנו רק שגורם (6) "אין ערוך אליך"] אל אדון על כל המעשים כו' (3) [כנוסחתנו רק שגורם "ונאדר בכבוד". רצון "קונתם". וכלל אדון גורם זה שבה ביום השביעי שבו שבת אל [עליון מכל מלאכתו] :

ועומדין ומתפללים בלחש. ואומרינן אבות וגבורות וקדושת השם. ואומרים ב. [ישמח משה במתנת חלקו בעמדו לפניך על הר סיני שני לוחות

מגן האלף

שני נוסחאות והנהות

(ח) "שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תאזין ותושיע. (ט) "וברך" (י) "בכל דור ודור", (יא) "אב הרחמן", (יב) "אל". (יג) "מהולל". (יד) "בשירה ובזמרה", (טו) "ולפיכך" :

כב. (6) "בערכך". (3) "ומפואר" :

לוחות כו'. עד שבת וינפש. [ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג. ומקדשי שביעי כלם ישמחו ויתענונו ממנו כי בשביעי רצית בו וקדשתו ג.] חמדת ימים אותו קראת. [ולא נתתו ה' אלהינו כו' עד לזרע יעקב אשר בם בחרת ג.] אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו עד מקדש השבת. ואומר עבודה והודאה ושים שלום.

כג. ויורד שליח צבור ואומר אבות וגבורות. ואומר כתר יתנו לך כו'. ואומר קדושת השם וקדושת היום. ישמח משה. ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים ושים שלום. ואומר קדיש (ה) [עד עושה שלום במרומיו].

כד. ד. ויתבון צבורא ומסדרין פרשת ענינא דיומא שנים מקרא ואחד תרגום. דאמר רב הונא בר יהודא א"ר מנחם (ה) א"ר אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפי' עטרות

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) בכח"י ב"מ כחוב כאן "ישמחו במלכותך" וכו': ג. חמדת ימים עיין בס' האורה ח"ב (ה) מלא": כג. (ה) א"ר יהודא": כד. (ה) א"ר יהודא": נקרא שבת חמדה:

כד. ד. ויתבון צבורא ומסדרין כו' ואמר ובמוסף מוציא ש"ן ס"ת כו' מלשון רבינו ז"ל נראה שמהגם היה לסדר בצבור כל הפרשה שנים מקרא וא' תרגום כ"א לעצמו, ואח"כ היו מתאספים לקה"ת בצבור ולתפלת מוסף. וכ"מ בשכ"ל סי' ע"ה שכתב ראו לכו' להסדיר, כו' יש מפרשים שיקרא הסדר פרשת היום שקורין בשבת קודם שילך לביהכ"נס, כו' ע"ש. ואולי הטעם כדי שתהא שגור על לשונם לקרוא בתורה אם יהיו נקראים לעלות למנין ז' קרואים. וכן מצינו ב"ר עקיבא מובא בתנחומא פ' יתרו שנקרא לתורה ולא רצה לעלות אל תלמידיו למדתו רבינו כי היא חייך כו' למה נמנעת לעלות, והשיב שלא סדרתי הפרשה עדיין שנים ושלושה פעמים, ואין אדם רשאי לומר דבר לפני הצבור עד שיפשוט בינו לב"ע ב' וג' פעמים. ובתנחומא פ' ויקהל איפלגו, דרבנן ס"ל שתי פעמים, ור' אחא ס"ל ארבעה פעמים וקיי"ל כחכמים. ולכן אמרו כל המשלים פרשיותיו עם הצבור שמו"ת משלימין לו ימיו ושנותיו [כן הוא גרסת רבינו הגאון והיא גרסא נכונה לפי שאמרו בהרואה דף כ"ה שמי שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא מקצתן ימיו ושנותיו, ואם לא ישלים פרשיותיו שתי פעמים קודם ולא יהי' רשאי לעלות יתקצרו ימיו, אבל המשלים משלימין לו. וכן הוא נמי לשון נופל על לשון. וכיו"כ מצינו לשון הגאון בה"א סי' פ"ג העונה אמר ארוכה מאריכין לו, וכ"א במס' ברכות כ"ד המאריך בתפלתו מאריכין לו, הכל לשון נופל על לשון, וליכא למידק מכאן לענין פלוגתת רש"י ורבנן במס' יבמות דף כ'. בענין שני דורות]:

והנה נגמרא לפנינו בפ"ק דברכות איתא לעולם ישלים אדם פרשיותיו עה"כ שמו"ת ואפי' עטרות ודיבון שכל המשלים פרשיותיו עה"כ מאריכין לו ימיו ושנותיו, והלשון שכל המשלים שאמר אין לו שם שום שייכות לענין עטרות ודיבון. ולגרסת רבינו א"ש שהם שתי מימרות נפרדות: ובמה שראה מדברי הגאון שמהגם היה לסדר שמו"ת בצבור אחר תפלת שחרית יתישב לנו לשון הנגמרא "לעולם" ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שמו"ת. ור"ל אפי' ת"ה שיש לו ללמוד בעניינים ופרשיות אחרות בזמן שהצבור עוסקים לסדר שמו"ת, יבעל קביעותו ויסדר פרשיותיו עמהם, מטעם אולי יהי' נקרא לס"ת ולא יהיה יכול לעלות. וכן מתישב נמי לשון [ח"ב]

סדר רב עמרם השכם

עשרות ודיבוק. (ג) וא"ר. יהודא א"ר מנחם א"ר אמי כל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום משלימין לו ימי ושנותיו. ובמסופה (ג) מוציא ש"ן [ספר תורה] ואמר ש"ן (ד) ה,] מגדול אתה ועושה נפלאות וכו' עד לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

כה. (ה) אמר רב שר שלום נאון. ספר תורה בין כשמוציאין אותה תחלה [בין בשבת בין בחול] בין כשמחזירין אותה למקומה. ו,] עומדין בפניה

מגן האלה

שנוי נוסחאות והנהגות

(ב) „ואמר רב הונא בר. (ג) מוציאיוס"ח. לשון „עס הכבור" שנחק בזה הראב"ן מובא בהגמ"י פ"ג מתפלה. ואמר דקאי על יחיד (ד) „כי גדול :

הדר בכפר שאין בו עשרה שיכיון השעה לזמן שכבור קורין בניהכנס' ואז יקרא ג"כ שמו"ת, דאל"כ עם הכבור ל"ל. ע"ש שהגמ"י דחה דבריו, ולמ"ש כך ה' מנהגם של כבור לסדר שמו"ת זולת השבעה קרואים שקראו אה"כ בס"ת : **אלא** דקשה למ"ש, תרגום למה ? בשלמא שנים מקרא כריך לסדרם לדעת. הנקוד והטעמים שיהא גמור בפיו בזמן שיהא נקרא לס"ת, אבל תרגום הרי אחר מתרגם, ולא הקורא עצמו ול"ל לסקרו, ונראה דהתרגום היה הכרחי כדי שידעו ויבינו מה שהם קוראים, ולא היו מתרגמין אלא בלשון לעז שלהם לפי שהמתרגם אחר הקורא בס"ת היה מתרגם בלשון דרבנן ולא בלשון הכבור וכמו"ש רב נטרנאי לקמן כי ל"א, ולכן היו ג"כ מי שערערו וחפצו לתרגם בלשון שמכונים, אך רב נטרנאי גער בס' ואמר שבני נדוי הם, דתרגום דרבנן אשמכינהו אקראי, ואי משום שאינם מבינים ילמדו ויתרגמו. ואם יש מקום לפרש יפרש אהד להם בלשונם ע"ש, ולהכי סדרו להם גם התרגום לא כמותו תרגום ששמעו אה"כ מהמתורגמין אלא תרגום בלשון שלהם כדי להבין פירוש המקרא. והנה הרא"ש ז"ל פ"ק דברכות כ' : שהקורא בפירוש התורה יוצא ידי תרגום, והסמ"ג כתב שהפירוש יותר מועיל מהתרגום, ומלשון הגאון שכתב לקרות שמו"ת קודם קה"ת משמע כדברי הרא"ש והסמ"ג שהם עצמם היו כריכין לתרגם כדי שיבינו פירוש המקרא בלשון שלהם, לכד מה שהיו שומעין אה"כ מהמתורגמן בלשון דרבנן, וזוהו היו מקיימין ההמון ג"כ מצות ת"ת :

ובספר האורה נמי משמע שיש שה' מנהגם כך דאמר בס"י נ"ו „ויושבים הכבור כלם ומסדרין את הפרשה מענינא דיומא שמו"ת, ואית נמי דמפסיקין בקדיש, ואית בעי למיעסק בתנ"י [ר"ל שקראו שמו"ת או עסקו בתנ"י, הכל בין שחרית לקה"ת שבמוסף]. ואית נמי מוציאין ס"ת לאלתר ממקומו ועומדין בפניו וקוראין ומתרגמין [תרגום דרבנן. נ"ל] ומשלימין תפלת מוסף. עכ"ל. ואין ספק שאלו שמוציאין לאלתר הס"ת אחרי תפלת שחרית ה' מנהגם כן רק בצרפת, אבל בזמן הגאונים סדרו שמו"ת עם הכבור כמו שכתבנו :

ובזה יתייבז לנו קושיא התוס' כמה שהקשו דאמר „אפי' עשרות ודיבוק" ולא אמר אפי' ראובן ושמעון שיקרא אותם ג' פעמים, ע"ש שנחקו לפרש, ולמ"ש שהתרגום היה כדי שילמדו ויבינו הפירוש מה שהם קוראים, אפ"ל להיפוך ממה שפירשו בתוס' אלא דעשרות ודיבוק פירש להם בלשונם שהם ערים כמשמען, אע"פ שהתורגמן יתרגם להם אה"כ בתרגום דרבנן, מכללתא ומלכשתא וקבורת נכו" מ"מ כיון שבזמנם לא נקראו עוד בשמות הללו לא יבינו מאומה. ולכן הוכרח לפרש להם ולבאר בלשונם שהם שמות של ערים ולקרותם ג"פ, משא"ב ראובן ושמעון א"כ ביאור ופירוש ולא היו כריכין לתרגמן פעם שלישי, דהכל יודעים שהם שמות אנשים. ולא אמרו לתרגם פעם שלישי אלא בעשרות, כדי שלא יטעו ע"י המתורגמן שבזמן קה"ת, שיתרגם אז להם מכללתא ומלכשתא וקבורת נכו :

ה. אומר ש"ן מגדול אתה כו' מובא ג"כ לעיל בח"א סי' ז"ט, ע"ש, ובמס' סופרים פ"ד הלכה ח' ע' י"א י"ב מובאים שם עוד פסוקים ע"ש :

כה. ו,] עומדין בפניה לאלתר. נראה, לאלתר ר"ל, אע"ג דמשיגין לה חכם ולא יותר ממגן

ובמקלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר שמך
מלכנו בקדדור ודור שכן חובת כל היצורים. לפניך יי
אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח ולפאר לרומם
לבוד לכהן לעלה ולמלא על כל דברי שירות ותשבחות
דניך בן ישי עבדך משיחך :

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש
בשמים ובארץ כי דך נאה יי אלהינו ואלהי אבותינו שיר
ושבחה הלל וזמרה עז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה
ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד
עולם : ברוך אתה יי אל מלך גדול בתשבחות אל
ההודאות אדון הנפלאות הבורר בשירי זמרה מלך אל חי
העולמים : ח"ק

חזן ברכו את יהנה המברך :

קהל וחזן ברוך יהנה המברך לעולם ועד :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא
חשך עשה שלום ובורא את-הכל :

כשהל יושב בחול אומרים המאיר לארץ (לעיל כ"א דף צד)

הכל יודוך והכל ישבחוך. והכל יאמרו אין קדוש בןי :
הכל ירוממוך סלה יוצר הכל. האל הפותח בכל-יום דלתות
שערי

מקור הברכות

ובמקלות רבבות עמך בית ישראל נהלה. יאמן, יחד, יגדל ויגבה ישתבח שמך לעד מלכנו כו'. יוצר
אור כו' המאיר לארץ ככו בחול עד בורא קדושים. ואז יאמר [תחברך צורנו מלכנו וגואלנו]
אל אשר שבת מכל מעשיו. וביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו, הפארה עטה ליום
המנוחה וענג קרא ליום השבת זה שבת של יום השביעי שבו שבת אל מכל מעשיו, וצוה ושבתו
עמו כל דגלי יעקב. ועשו בו מנוחה וקראו אותו עונג. ויום השביעי משבת ואומר מזמור שיר ליום
השבת, לפיכך ופארו לאל כל יצוריו. שבת יקר ותהלה יתנו לאל שהנהיל מנוחה לעמו ביום שבת
קדשו, שטף ה' אלהינו לעולם יתקדש, וחברך מלכנו לנצח יתפאר בורא קדושים כו', ונהנה לא נזכר
כאן בדברי רס"ג פוט הכל יודוך ואל אדון. אבל בפרד"ס לרש"י ו"ל סי' קע"ה איחא נוחגין לומר בכל
שבת הכל יודוך אע"פ שאמר לפנינו יוצר אור וזולת כי אנשי כנסת הגדולה חקנו במקום אשר
חקנו אל ברוך גדול דעה בהול, חקנו בשבת כנגדו אל אדון עיב המעשים. א"ב לשאר ימים בס"ע.
וא"ב לשבת. כו' א"ב של מעשה בשאר ימים, וא"ב של מלכות בשבת המהגאה על חיות הקדש
ונהדר בכבוד על המרכבה. ועיין עוד מזה בזהר פרשת חרומה דף נ"ט. ומצאתי בסדר רס"ג עוד

שְׁעָרֵי מִזְרַח. וּבִנְקַע חֲלוּגֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חֲמָה מִמְּקוֹמָהּ וּלְכָנָה מִמְּכוֹן שְׁבָתָהּ. וּמֵאִיר לְעוֹלָם כָּלוּ וּלְיֹשְׁבָיו. שְׁפָרָא בְּמִדַּת בְּרַתִּים: הַמֵּאִיר לְאַרְצָן וּלְכָרִים עָלֶיהָ בְּרַתִּים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית: הַמְקִיף הַמְרוֹמֵם לְבֵדוֹ מֵאֵז. הַמְשַׁבֵּחַ וְהַמְפַּאֵר וְהַמְתַּנַּשֵּׂא מִימּוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַתִּים הַרְבִּים רַחֵם עָלֵינוּ. אֲדוֹן עֲוֹנוֹ צוּר מִשְׁגָּבֵנוּ מִגֹּן יִשְׁעֵנוּ מִשְׁגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין בְּעַרְפֶּךָ וְאֵין זִלְתָּךְ. אֲפֹס בִּלְתָּךְ וּמִי דוֹמָה־לָּךְ: אֵין בְּעַרְפֶּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵין זִלְתָּךְ מִלִּקְנוֹ לַחַיִּי הָעוֹלָם הַזֶּה. אֲפֹס בִּלְתָּךְ גּוֹאֲלֵנוּ לִימּוֹת הַקּוֹשִׁים. וְאֵין דוֹמָה־לָּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ לְתַחֲיַת הַמֵּתִים:

אֵל אֲדוֹן עַל כָּל־הַמַּעֲשִׂים. בְּרוּךְ *וּמְבָרֵךְ בְּפִי כָל־נִשְׁמָה. גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מְלֵא עוֹלָם. דָּעַת וְתַבּוּנָה סוֹבְבִים אֹתוֹ: הַמְתַּנַּחֵה עַל־חַיּוֹת הַקֶּדֶשׁ. וְנִהְיֶה בְּכָבוֹד עַל־הַמְרַפָּה. זְכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כְסָאוֹ. תִּסְדֹּר וּבְרַתִּים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאֻדּוֹת שְׁפָרָא אֱלֹהֵינוּ. יִצְרֵם בְּרַעַת בְּבִינָה וּבְחִשְׁבָּל. כָּח וְגִבּוּרָה נָתַן בָּהֶם. לְהִיּוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תִּבְל: מְלָאִים זֵיו וּמְפִיקִים גִּיּוּתָהּ. נָאֵה זֵיוָם בְּכָל־הָעוֹלָם. שְׁמַחִים בְּצִאתָם וְשֹׁשִׁים בְּבוֹאָם. עֲשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנֵם: פֶּאֶר וּכְבוֹד נוֹתְנִים לְשִׁמּוֹ. צִהְלָה וְרִנָּה לְזִכָּר מְלִכּוּתוֹ. קָרָא לְשִׁמְשׁ וַיִּזְרַח אֹר. רָאָה וְהִתְקִין צִוְרַת הַקִּבְּנָה: שָׁבַח נוֹתְנִים־לוֹ כָּל־צָבָא מְרוֹם. תַּפְאֲרַת וַיְגַדֵּלָה שְׂרָפִים וְאוֹפָנִים וְחַיּוֹת הַקֶּדֶשׁ:

(דח"ח) אֵס שְׂכַח לֹמַר לֹאֵל אֲשֶׁר שָׂכַח כִּידִךְ לֹאֻמְרוֹ אַחֵר הַתַּפְּלָה וְאַחֵר פְּסוּקֵי דְזִמְרָה אֵס שְׂכַח לֹאֻן חִיּוֹב לֹאֻמְרוֹ אַחֵר הַתַּפְּלָה:

לֹאֵל אֲשֶׁר שְׂבַח מִכָּל־הַמַּעֲשִׂים. בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי * [הַתְּעִלָּה]

וַיֵּשֶׁב

מקור הברכות

נוסחא בא"ב במקום אל ברוך. וז"ל: אל אדיר ב'מרום ב'מעלה מושבו, גדול וגבור דין ה'רות, היורע גבורתו ועשה נפלאות, ז"ך ונקי ח'ומל על עמוסיו, ט'הור וקדוש, י'חיד במעשיו, כ'ח גבורתו ל'א נובל לספר, מ'עשה ידיו ג'אמנים מכל מעש, ס'ומך ידידים ע'ונה עשוקים, פ'ודה צדיקים, צ'ופה כל במטה, ק'רוב לקוראיו, ר'חום לאוהביו, ש'מו יחג'ל במעלה ובמטה, ת'הלות עזו נשיר לפניו תתברך ה' אלהינו כו'. וכנראה לא חברו הרס"ג ואין בו טעם שירי, ואינו אלא ליקוט מהפיוטים שנהגו בזמנו, שברא במדת "הרחמים" כ"ג בוטרי כח"י א. ברוך ומבורך בוטרי שם ברוך, הוא. ביום השביעי התעלה, בוטרי שם, נחעלה.

וַיֵּשֶׁב עַל-כִּסֵּא כְבוֹדוֹ. תִּפְאֶרֶת עֲטָה לַיּוֹם הַמְּנוּחָה עֲנֵג קָרָא
 לַיּוֹם הַשַּׁבָּת. זֶה שָׁבַח שֶׁל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבוּ שָׁבַת אֵל מְבַל-
 מְלֹאכֶתוֹ. *וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשְׁכַּח וְאוֹמֵר מִזְמוֹר שִׁיר לַיּוֹם
 הַשַּׁבָּת טוֹב לְהוֹדוֹת לַיהוָה. לְפִיקָה יִפְאֶר וַיִּכְרְבוּ לְאֵל כָּל-
 יְצוּרָיו. שָׁבַח יִקָּר וַיִּגְדֵּל וַיִּתֵּנוּ לְאֵל מְלֶכֶה יוֹצֵר כָּל (הַמְּנַחִיל)
 מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשׁוֹ בַּיּוֹם שַׁבַּת קִדְשׁ : שְׁמֵהּ יי
 אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדֵּשׁ. וַיִּכְרַךְ מִדְּבָר וַיִּתְפָּאֵר. בְּשִׁמְיָם מִפְּעֵל וְעַל
 הָאָרֶץ מִתַּחַת. תִּתְבָּרֵךְ מוֹשִׁיעֵנו עַל-שָׁבַח מַעֲשֵׂה יְהוָה וְעַל-
 מְאֹרֵי-אֹר שְׁעֵשִׂית יִפְאֶר וְהַסְלָה :

(תתברך צורנו תמצא לעיל בתפלת חול כדף צד.)

אֲדֹנֵי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תִּהְלִתְךָ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתָּה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ
 אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאַתָּה יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל
 עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסִדִּים טוֹבִים וְקוֹנֵה כָּל וְזוֹכֵר חֲסִדֵי אֲבוֹת
 וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְּנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

וְזִכְרָנוּ לַחַיִּים מְלֶכֶה חַפֵּץ בַּחַיִּים וְכֹתֵבנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים
 לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים :

מְלֶכֶה עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמִגֵּן : בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מִגֵּן אֲבֹתֵינוּ :

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנֵי מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :
 נְחֻרָה מְשִׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם :

מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ
 נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקִים אֲמוּנָתוֹ לִישְׁגֵי
 עָפָר : מִי כְמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרֹת וּמִי דוֹמָה לָךְ מְלֶכֶה מְחַיֶּה
 וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה :

מי

מקור הברכות

זֶה שַׁבָּת. בְּסֵפֶר רַבֵּינוּ הַגָּאֹן אֵיחָא זֶה שַׁבָּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבוּ שַׁבָּת אֵל. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשְׁכַּח
 בּוֹטְרֵי שֵׁם גְּרוֹם. בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, הַמְּנַחִיל בּוֹטְרֵי אֵל. וּמְנַחִיל.

ישמה

שחרית לשבת

בשבת תשובה בני כמנהג אב הרבנים זכר יצוריו לחיים ברתמים :
ונאמן אלה להתיות מתים : ברוך אלה יהנה מתיה מתים :
בחרת הש"ן יאמר קדושה זו :

נקדש את שמך בעולם בשם שמקדישים אותו בשמי
מרום. בפתח על יד גביאף וקרא זה אל זה ואמר : קו"ה
קדוש קדוש קדוש יהנה צבאות מלא כל הארץ כבודו : חו
אז בקול רעש גדול אדיר ותוק משמיים קול מתנשאים
לעצות שרפים לעמתם ברוך יאמרו : קו"ה ברוך כבוד יהנה
ממקומו : חו ממקומו מלכנו תופיע ותמלוך עלינו בי מחכים

אנחנו

מערכי לב

במחומך מלכנו תופיע, ותמלוך עלינו בי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך
בציון, הנקשר הזאת מורה בביאור שם הזכות הזאת כבוד, החכוי למלכות
של מתי תמלוך בציון דיה היא לעוור רחמי שיופיע עלינו בזמן קרוב ובימינו, ולא ייאש האדם
לאמר : האפשר לקוות על גאולתן של ישראל בזה"ז, אחר שהדורות מתמעטין, והמביט על
מצב הדור הבא אשר נסוגו כבר מדרכי התורה, וחמורו חמורות נעשה להם כקלות ודשים
אותי בעקב, נאמר משומם ח"ו לייאש עצמו מכל וכל, ודרכי הטבעים אשר חוו להם בני
דורנו ההדשים להתהלל במקסם שוא ומת שקר ולאמר : "כי תושיענו ידיו לנו", כבר נוכחו
הם עצמם לדעת שאין זאת אלא תשאות שוא ומדוחים, ונשארו קרה מכאן ומכאן. כי עם ישראל
אין להם מובא בדרכי הטבע, עלייתן פלאית וירידתן פלאית. אך בכל זאת אין דין קו"ה נהג
בם, ולא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי — אחר ה' — ! וכן גלה ה' בחזון לפני
שלוש אלפים שנה להושע עבדו, כאשר נמוג רוחו בו, יופל לבו עליו בראותו תעלולי בני
עמו שהיו רובם עש"ו ורחקו מאלד מדרכי לורם גם בזמן אשר ה' עוד ניר לבית ישראל, ועם
בציון ישב בגילוי שכינה והופעת רוח"ק בבית מעוזו ומקדשו, והנבואה שרפה עוד בעצם
תקפה. מה שיש לעיני בשר לדון מזה החלט קיים שלא תהיה שארית לישראל עוד אחרי עבדו
איוה תקופות שנים, וכש"כ כאשר יודחו מגוי אל גוי, ויהיו נודדים בלאומים ויתעברו בגוים
וילמדו מעשיהם. ובכ"ז, הנסיון הורה כי לא נכחד קימנו גם אחרי שלשת אלפים שנה, ולא
אלמן ישראל גם בדור הזה מתורה ומאמונה ומקיימי מצות בישראל, וזה שנאמר לו [הושע ג']
"לך אהב אשה אהבת רע" [שהוא משל על הקב"ה שאוהב אותם בכל מיני חבה באהבה גלויה]
ומנאפת" [שגוים מאחריו, ופוגים עכ"ז אל פלטים אחרים] ובכ"ז כאשר אמר לה "ימים רבים
תשבי לי, לא תזני ולא תהיי לאיש". שלא תנשא גם בדרך נשואין לאחר, תחכה עליו. וגם
הקב"ה יחכה עליה, וכמו שאמר, וגם אני אליך". ומסיים דברו "כי ימים רבים ישבו ב"י, אין מלך
ואין שר, אין זבח ואין מנחה, ואין אפוד ותרפים", ובכ"ז "אחר ישובו ב"י ובקשו את ה'
אלהיהם ואת דוד מלכם" [סיחבו לקץ הגאולה] ופחדו אל ה' ואל עובד באחרית הימים",
והזכות הזה מספיק לגאול, וכן אמרו בפסיקתא פרשה ל"ג על פסוק גילי מלך בת ציון וגי'
כנגד מי אמרו ישעיה, לא אמרו אלא כנגד אבלי ציון כו' כל מי שיש לו זכות תורה תורתו
עומדת לו ומי שאין לו זכות תורה מה תהא עליו? הא למדת שכל המאמין כו' א"ר אלעזר
זכות של אלו [קטני בני הדורות] מנחתם איתם ואנו הרהרנו אהריהם, כו' עד שבועה היא,
שכל שחיבה למלכות אני בעצמי מעיד בו לסובה", עכ"ל. הרי שהקב"ה בעצמו מעיד בו לסובה.
ובינא בזה כתב הרמב"ם באלגוריות החמודות וז"ל, אל יבהלנו השמדות ! ולא יפחידנו

תוקף

תוקף יד האומות והלישת אומותנו, ולא מצב רפוינו בעבודתו, שכל הענין אינו רק נסיון להראות חתנו בעולם, ואמר עוד שם במק"א, "כבר הבטיחנו הבורא, כאלם שנכנס ערב להברו—ודי לנו בערבותו. — שכל מי שמעל על הר סיני יאמינו בנבואת משה בכל מה שבא לידי, המה ובניהם עד עולם, שכן אמר "והגם כך יאמינו לעולם", כי לפיכך אחינו ב"י הנפוצים בקצוות הארץ, חייבים אחס לחזק קצתכם, לאמץ הגדולים לקטנים, היחידים להמוון, כי ולהרים קולכם באמונה ולהודיע, שהשם אחד ולא כשאר אלהים, ושמה נביאו ומדבר עמו, והוא אדון הנביאים, ושם"ת הזאת מבראשית עד לעיני כל ישראל הוא דיבור אליו מאת השם, ושאלן להפך ולשנות ולגרוע ולא תבוא תורה וזולתה. וזכרו מעמד הר סיני כי ללמדו לבנינו כדי שגדלו על תלמודו. כי, ודעו שהדבר הגדול שגראה במציאות כי, שאומה אחת בכללה תשמע דיבור הקב"ה וראה כבודו עין בעין היה כדי להעמיד רגלנו שלא ימעדו אשורנו כשיתחדש רוגז או שמד ח"ו. כי ואחס אחינו! היו על בריתכם קיימים, ובדתכם מחזיקים. עכ"ל הטעור, וכן אמר הכתוב [דברים ז'] "בצר לך וגו' כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפק ולא יעזבך" והודיענו בזה שלא יאמינו מעבודתו. ולא יעזבונו להשאר ביחוס ח"ו, ומצויר בזה כאלם שמוליד בנו ויחידו על גשר נד ורעוע שמחזיקו בידו ואינו עוזבו ליפול הלילה. ואחבון הנביאים [מלאכי ג] אחרי שאלו ישראל ע"י מאורעות הומנים שגראה ח"ו "שכל עושה רק טוב בעיני ה' או היה אלהי המשפט? השיב ע"י, "הני שולח מלאכי ופינה דרך לפני" כאלם שמפנה דרכו מהקיום וברקנים כדי שיוכל ללכת בו. וכן יתור השי"ת דרך בעדנו, ויזמין לנו זכות חיזה מצוה כזכותא דא"י וחיכויו למלכות, ואז "פתאום יבא אל היכלו האדון אשר אחס. מבקשים ומלאך הברית אשר אחס חפצים, וגו' והי' לה' מנישי מנחה בצדקה" בזכות הצדקה והאמונה. וכמו"ס "והאמין וגו' ויחשיבה לו צדקה". והיא מדת חסדו של הקב"ה לעת קץ אשר ישיב שבותנו בזכות האמונה ואפיו לישובה לבד, אבל דרוש לו כאלם שלא ילכך מתנה קדושה כמוה. ואם הארץ חביבה עליו וספק להושע בזכותה עליו להזהר גם מכל הדברים שמנאו רז"ל [שבת קי"ט] שגרמו חורבנה, שהשוו קטן לגדול, שבזו את התורה ולומדיה, שלא היו להם בושת פנים, שבעלו ק"ש שחרית וערבית. ואלו העולים המועלים בעניינים אלו, ומדמים עצמם לבושים וגואלים, אינן אלא גועלים קדושתה ומשפנים פלמין של מלך, כי אם גדלו ענשן של עונות. אלו להחריבה, כש"כ שלא תבנה ותתכונן על ידם, ודאבוקו נפשיהו בעונות אלו כאשר יסיתם יצרם. לכן, חייבים להתגבר עליו למען יזכו בקושה שהמה חפצים בה, ולפיה"פ להזהר בזה שזכרו בתנחומא—פרשה ראה "בזכות שני דברים ישראל מתחמקים לפני המקום", הכונה, שאע"פ שאין הדיון נותן לכך שירחס הקב"ה אותנו בשבילים שפרס שעשינו חשיבה רגונה. ופלאן הזה אמרו במס' תענית, "אלמלא חונו אתה גוזרני עליך נידוי, ר"ל, שהוא חייב נדוי ע"פ הדיון, אבל מה אעשה שאתה מתחמק לפני המקום ועושה רצונך כנן המתחמק לפני אביו", שפוסה רצונו בשביל הגיעונו עין שיש לו עליו, ואלו הן השני דברים: "זכות השבת שני" אסתטיב משבת רגלך וגו' אז תתענג וגו'. וזכות המעשרות שני" ושמחת בכל העצו" עכ"ל המדרש, והן העקרים החולאים ביוצב הארץ, קיומן גורמים ישובה, והריסתן חורבנה. ודבר זה שני בנביאים ומשולש בכתובים, ומפורש בדרו"ל, וכמו שהודיעם ירמיהו בשם ה' שגם אחרי שנתמנה גזרה אחר—אל תשאו משא וגו' ולא תניחו משא וזכאו בשערי העיר מלכים ושרים, וישעיה [כ"ז] אמר "שומר שבת וגו' והביאותים אל הר קדשו" וגו' ויחזקאל [כ"ז] פרע העון הזה מכל העונות לאחר שזה גרם לכל הצרות והחורבנות, והנביאים הקדושים כתבו וחתמו על כל הבאים משפי הגולה באלה ובשפועה שלא יקחו שבר ביום השבת, וכאשר ראה נחמיה דורכי גתות ושומרים על החמורים ביום השבת רב את החורים ולא הניח לרוכלים ללון גם נגד ההומה, ולמדנו מזה, שאפי' שבות—כמו"מ גורם לישוב שחרב, וארז"ל בפס"ן במס' שבת לא חרבה ירו' אלא בשביל שחללו את השבת. וכן חלול השביעית והמעשרות מפורש בתורה ומלא בנביאים ורז"ל שזה עיקר גלות הארץ, אך תקותנו תאמננו אשר לקץ הימים ישובו נדחנו ויעט ה' בלב כלנו לקיים בלב אמת כל המצות הללו, ובזכותם וזכות החיכויו למלכות נוכח לישובה שלמה וגאולה קרובה.

וידה הנוחם והמרפא לכל נפשות עם ה' וכמו"ס שם מדרש איכה ע"פ זאת חשוב אל לבי, "ראא

אֲנַחְנוּ לָךְ מְתֵי תַמְלוּךְ בְּצִיּוֹן בְּקָרֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד
תִּשְׁכַּח: תִּתְגַּדֵּל וְתִתְקַדֵּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירָךְ לְדוֹר וָדוֹר
וּלְנֶצַח נִצְחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מְלֻכּוּתָךְ בְּדָבָר הָאֲמֹר בְּשִׁירֵי
עֲזָרָה עַד יְדֵי דוֹר מְשִׁיחַ צִדְקָה: קו"ח יְמִלּוּךְ יִתֶּנָּה לְעָלְמָא אֱלֹהֵיךְ
צִיּוֹן לְדוֹר וָדוֹר מְלֻכּוּתָהּ:

חזן לדור ודור נגיד גדלך. ולנצח נצחים קדושתך נקדיש. ושבתך אלחינו
מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה. ברוך אתה ה' האל
(בעשית חמלך) הקדוש:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וְקָדוֹשִׁים בְּכָל יוֹם יְהִלְלוּךָ
סְלָה: בְּרוּךְ אַתָּה יי הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בשבת תשובה) הַמְּלִיךְ הַקָּדוֹשׁ:

ישמח

מערכי לב

בר כהנא בשם ר"י משל למה ה"ד למלך שנשא מטרונא וכתב לה כתובה מרובה כך וכך חופות אני
עושה לך כך וכך ארנונות עובות אני נותן, לימים הניחה המלך והלך לו למדה"י ואיחר לשם,
נכנסו שכנותיה והיו מקניטות אותה ואומרות לה: הניחך המלך והלך לו ושוב אינו חוזר
עליך, והיא בוכה ומתאנחת, וכיון שנכנסת לתוך ביתה ומוציאה כתובתה ורואה
וקוראה: כך וכך חופות אני עושה לך כך וכך ארנונות עובות אני נותן
לך מיד היא מתנחמת, לימים בא המלך ואמר בתי אני תמה איך המתנת לי כל אותן השנים?
אמרה אדוני המלך אלמלא כתובה מרובה שכתבת לי כבר אבדוני שכנותי, כך אוה"ע מוין
את ישראל ואומרים: אלהיכם הסתיר פנים מכם, סלק שכינתו מכם, ושוב אינו חוזר אליכם,
והם בוכים ומתאנחים, וכיון שנכנסים לבתי כנסיות ובתי מדרשות והם קורים בתורה
ומוציאים: ופניתי אליכם, והפירתי אתכם, ונתתי משכני בתוככם, והתהלכתי בתוכם, הם מתנחמים
למחר כשיבא קץ הגאולה אמר הקב"ה: "בני! אני תמה מכם איך המתנתם לי
כל אותן השנים? הם אומרים: לפנינו רבש"ע, אילולי תורתך שנתת לנו כבר אבדוני האומות.
לכך נאמר "זאת אשיב אל לבי ע"כ אוהיל, אין זאת אלא תורה שג' וזאת התורה, וכן דוד
אמר לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי", עכ"ל:

וזה שכתרו מפלה האחרונים להציב הנוסח הזה של "ממקומך" בקדושת יום השבת.
להעיר אותנו שצריך גאולה ישראל תלוי בשמירתה, ואומר: "ממקומך מלכנו תופיע
ותמלך עלינו" אע"פ שאין לנו זכות תורה ומצוה, יען כי עדיין "מחכים אנחנו לך" כי
אתה יודע תעלומות לב שלא נסוג אחור לבנו ולא שכחנו שמך ומלכותך, ובכל עת אנו מנפים
"מתי תמלך בציון בקרוב בימינו". ובכל לב אנו חפצים "שתתגדל ותתקדש בתוך ירושלם
עירך", ועינינו תראינה מלכותך כדבר האמור בשירי עזרך "שמלך ה' לעולם אלהיך ציון"
כי זאת תנחומות לבנו, רפאת בשרנו, ושיקוי עצמותינו היבשות, והיא הכתובה המרובה, ההפזות
והארנונות הטובות שכתבת לנו והצבתתנו. ואנו ממתינים ע"ז כל השנים המרובים, ואילולי
זאת ח"ו כבר איבדנו שבענינו, וכל הדברים שכתבנו מפורטים בקדושה זו ומכאורים. ובמבט
שכתרו בקדושה זו להתפלל לשון טובה "ממקומך". ולהלן בקדושת כתר לשון נסתר "ממקומו הוא
יפן ברחמים", יתבאר עפ"מ שם "שערי אורה להר"י גיטולוקא שמדת הוי"ה נקראת "אתה"
אתה נורא אתה, ברוך אתה הוי"ה, כמי שמדבר לנוכה. אבל מדת הכתר עולם הרצון והמחשבה
נקראת "הוא". הוא תהלתך וגו'. ושם הרהמים הגמורים בלי תערובת דין. ולז"א שם "ממקומו
הוא יפן ברחמים":

יִשְׁמַח מֹשֶׁה בְּמַתַּנֵּת חֶלְקוֹ. כִּי עָבַד גְּאֻמָּן בְּרֵאשִׁית לֹא.
כְּלִיל תַּפְאֲרֶת בְּרֵאשִׁי נָתַתָּ בְּעַמְּדוֹ לְפָנֶיךָ עַל הַר סִינַי.
וְשָׂנִי לַוָּחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ. וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שִׁבְתָּ
וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתְךָ :

וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁבְתָּ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשִּׁבְתָּ
לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בְּיָנִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעַלְמִם
כִּי־שִׁשִּׁת יָמִים עָשָׂה יי אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפֶשׁ :

וְלֹא נָתַתוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְגֻזֵּי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא הִנֵּסְלָתוּ
מִלִּבָּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים. וְגַם בְּמִנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרִלִים. כִּי
לְיִשְׂרָאֵל עִמָּךְ נָתַתוּ בְּאַהֲבָה. לְזָרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בְּחֶרֶף:
עִם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעֵי כָּלָם יִשְׁבְּעוּ וַיִּתְעַנְּנוּ מִטוֹבָךְ. וּבְשִׁבְעֵי
רְצִיתָ בּוֹ וּקְדָשְׁתוּ חֲמִדַת יָמִים אֹתוֹ בְּרֵאשִׁית. וְכָר לַמַּעֲשֶׂה
בְּרֵאשִׁית :

אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רָצָה בְּמִנוּחָתָנוּ. בְּדִשְׁנוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ
וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ. שִׁבְעֵנוּ מִטוֹבָךְ וְשִׁמְחֵנוּ בִּישׁוּעָתְךָ. וְטַהַר
לִבָּנוּ לְעִבְדְּךָ בְּאַמִּתּוֹ. וְהִנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן
שִׁבְתָּ קִדְשֶׁךָ וַיְגִיחוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בְּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשִּׁבְתָּ :

רָצָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעִמָּךְ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם. וְהָשִׁב אֶת־
הָעֲבוּדָה לְדָבִיר בִּיתְךָ. וְאַשִּׁי יִשְׂרָאֵל וְתַפְלָתָם בְּאַהֲבָה תִּקְבֹּל
בְּרָצוֹן וְתַחֲי בְּרָצוֹן תְּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ :

(בשבת ר"ח וחול המנועד אומרים כאן. יעלה ויבוא לט"ז כ"ה 254)

ותחוינה

מקור הברכות

יִשְׁמַח משה עיין בנוסחיו התפלות להרמב"ם לומר אחרי ושמרו, ושמחו במלכותך שומרי שבת
וכו'. והשמיט "לא נחתו". אכן המנהיג' כתב דשעם שאומרים ולאנחתו ששבת שקולה
נגד כל המצות כמו"ש בעזרא ותתן להם חורה ומצות ואת שבת קדשך וגו' ולכן לא נחתה אלא
לישראל שקבלו כל המצות, ולא לגויי ארצות ועובדי פסילים וגם לא לערלים שקבלו עליהם ד'
מצות בני נח, ואינו נכון לדלג אותה חלשון שתקנו חכמים, עכ"ל.

וְתַחֲזִיקָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבָהּ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה הַמַּתְּוִיר שְׂכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מוֹדִים דְּרַבְנָן (לעיל כ"ד 254).

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שְׂאֵתָה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיִּינוּ מִגֵּן יִשְׁעֵנו אַתָּה הוּא לְדוֹר
וָדוֹר. גֹּדֶה לָךְ וְגַם פֶּר תַּהֲלִתְךָ. עַל חַיִּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ וְעַל
גִּשְׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל גִּסְיָה שְׂבָב־לַיּוֹם עִמָּנוּ וְעַל
גִּפְּלֹאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שְׂבָב־לַעֲת עִרְבִי וְבֹקֶר וְצַחֲחִים. הַטּוֹב
כִּי לֹא־בָלוּ רַחֲמֶיךָ וְחַמִּיכָם כִּי לֹא־תָמוּ חֲסִדֶיךָ מֵעוֹלָם
קִנְיָנוּ לָךְ: (בשבת חנוכה על הנסים. לעיל כ"ד 256).

וְעַל־כָּל־ם יתְפַּרֵּךְ וַיִּתְרוֹמֵם שְׁמֶךָ מִלִּפְנֵי תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:
בְּשַׁבַּת חֲנוּכָּה וּכְתוּב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־יְמֵי בְּרִיתְךָ:
וְכָל חַיִּים יוֹדֶיךָ סֶלָה וַיִּתְּלוּ אֶת־שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת. הָאֵל
יִשְׁוּעָתָנוּ וְעִזְרָתָנוּ סֶלָה: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלָךְ
נִאֲהָ לְהוֹדוֹת:

(לשלוש זכור) אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכַּת הַמְּשַׁלֵּשֶׁת. בְּתוֹרַת
הַכְּתוּבָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ. הַאֲמֹרָה סִפִּי אַחֲרָן וְכִנּוּי חֲכָמִים עִם קְדוּשָׁךְ כְּאֹמֶר:
יְבָרְכֶךָ יי וַיִּשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יי פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ: יֵשֵׁא יי אֶפְנֵי
אֵלֶיךָ וַיִּשְׁמַע לְךָ שְׁלֹם:

שִׁים שְׁלֹם טוֹבָה וּבִרְכָּה חֵן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל
כָּל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ בְּלָנוּ בְּאַחַד בָּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי
בָאוֹר פָּנֶיךָ נִתְּתָ לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד
וְצַדִּיקָה וּבִרְכָּה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלֹם: וְטוֹב בְּעִיגֶיךָ לְבָרְךָ
אֶת־עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בְּשִׁלּוֹמְךָ: בְּסֹפֶר בְּרוּךְ
אַתָּה יְהוָה הַמְּבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשִׁלּוֹם: אֱלֹהֵי נִצּוֹר וְכו':

(בְּחֹזֶק הַתַּפִּילָה קְרִישׁ שְׁלֹם)

בְּשַׁבַּת חֲנוּכָּה בְּסֹפֶר חַיִּים בְּרַכָּה וְשְׁלֹם וּפְרָגָסָה טוֹבָה גִּזְכָּר
וְנִפְתָּח לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָד עַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל
לְחַיִּים טוֹבִים וְלְשְׁלֹם: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עֹשֶׂה הַשְׁלֹם:
אֱלֹהֵי נִצּוֹר וְכו':

בפניה לאלתר ויושבין [בפניה] לאלתר. ואין צריכין לעמוד עד שעוניים הצבור יהא שמייה רבה ולא עד שעוניין ברכו. ואין מנהג כך. (ג). שמא מי שנוהג כך לומד ממה שכתוב ובפתחו עמדו כל העם. אותה עמידה שתיקה היא. דאמר רבה בר רב חונא [סופה ל"ט] כיון שנפתחה ס"ת אסור לספר אפי' בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר והוחלתי כי לא ידברו עמדו ולא ענו עוד. אבל לעמוד בפני ס"ת עד שעוניין ברכו או יהא שמייה רבה לא שמענו. שעמידה לפני ס"ת אינה כתובה בתורה אלא מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. ואתי ס"ת בקו"ח מתלמידי חכמים דקא אמרינן [קדושין דף ל"ג] איבעי להו מהו לעמוד בפני ס"ת. ר' חלקיה ר' סימון ור' אליעזר מפני לומדיה עומדין מפניה לא כש"ב. וכיון דמקו"ח קא אתי משוינן לה חכם. ולא משוינן לה יותר מחכם.

כו. וקורין בתורה שבעה. דתנן בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה. ואמרינן הני שלשה כנגד מי ז. א"ר אשי כנגד כהנים ליום וישראלים ה.

מעשרה

מן האלף

שני נוסחאות והנהגות

כה. (א) וזכ"ר אמר (ב) ולא ראינו זה : ממנו, מ"מ פשיטא דאין דינה דס"ת כחכם סתם שעומד מלפניו ד' אמות, פסוקים

או כאב ב"ד שכוין שער מלפניו ד"א יושב, אלא כנשיא שעומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שישב במקומו. וכן בשעה שמחזירין אותה, כשרואה שמנביהין אותה עומד, ואחרי שהחזירה למקומה יושב, ואין זה תלוי בדין ד"א, וזהו לאלתר אע"פ שרחוקה הימנו יותר מד"א כיון שרואה נושאין אותה עומד, והפרישה נדחק בזה, ע"ש :

ובזה יש ליישב קושיית הר"ן והרש"ט במ"ש, מפני לומדיה עומדין מפניה לא כש"ב, ובזה מכות כ"ב אחרו להיפוך כמה טפסאי הנך אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבא, אלא ללומדיה עדיפי מס"ת. ולענ"ד קשה עוד דאמר כמה טפסאי כו' וכי טפסאי אינון והלא הם רשעים גמורים דעברי אדאורייתא מפני שיבה תקום, וכן למה אחרו גברא רבא ושדקו ליטנא, דהכס" דנקטו בכל דוכתא, אך י"ל דמדאורייתא אין חילוק בין ת"ח סתם לבין אב"ד ונשיא, וכלהו סני בד' אמות דיותר מד"א רשותא באפי נפשי' הוא. אלא שחלקו כבוד לנשיא משום דאשמכו אקרא והביטו אחרי משה עד בואו האוהלה, ומטעם זה נהגו גמי' בס"ת לקום מפניה כמלא ראות עיניו, והנך אינשי דמקילים בכבוד גברא רבא שלא לקום מפניה כמלא עיניו המה טפסאים ולא רשעים, ללא מלינו מזה מפורש בקרא אלא שנהיגו מלא כבוד, ויש לתת כבוד כזה לגברא רבא דנצרו חדא יותר מלס"ת :

ז. א"ר אשי כנגד כהנים כו', בגמרא לפנינו איתא א"ר חסי נגד תורה נביאים וכתובים, רבא אמר כנגד כהנים ליום וישראלים :

כו. ה. ותני רב שימי מצירתא דשיחור כו' ואחרון קורא ארבעה, כו' ואע"ג כו' כרבא עבדינן. רבינו ז"ל גרס בדבר שימי, אחרון קורא ארבעה, אבל לפנינו בגמרא וביר"ק ורש"ש ליתא, ומ"ש בכ"י ב"מ, ואע"ג דקתני ר"ש אחרון שקרא ד' משוכח"ט. וז"ל ואע"ג דקתני ר"ש אחרון קורא ארבעה כו', דלענין משוכח"ט גס רבא מודה. ומ"ש רבינו לעיל בה"א סי' ק' ועולה יבראל וקורא ד' פסו', לא אמר דמחויב לקרוא ד' אלא משום דנהיגו שקראו לפניו, קראו ג' ג' לכן קורא ד', ואיה"כ אס הראשון או השני קראו ד' נפטר

סדר רב עמרם השלם

מעשרה (ה) בביהכ"נ. וידבר עולה מן המנין, ואחרון קורא ארבעה. ואמרינן
הני עשרה פסוקי כנגד מי. מ. אריב"ל כנגד עשרה במלנין שבבית הכנסת.
רב יהודא אומר כנגד עשרת הדברות שנאמרו לו למשה מסיני. ור"י אומר
כנגד עשרה מאמרות שבתן נברא העולם.

ואמר רבא ראשון שקרא ארבעה משובח דתנן בשלשה קופות של שלש
שלש סאין תורמין את הלשכה ובהן כתוב אל"ף בי"ת גימ"ל
(ג) (דל"ת) דתניא א"ר יוסי למה כתוב עליהן אל"ף בי"ת גימ"ל (ג) (דל"ת)
לידע איזה מהן נתרמה הראשון לחקריב מסנה ראשון שמצותה בראשון.
ואמצעי שקרא ארבעה משובח. דתניא אל מול פני המנורה יאירו שבעת
הנרות (ג) (שמצריך) פניהם כלפי נר המערב. אמר ר' נתן מבאן שהאמצעי
משובח. (ואחרון שקרא ארבעה משובח משום) שמעלין בקדש ולא מורידין.
ואע"ג דקתני רב שימי (7) אחרון שקרא ארבעה [משובח] כרבא עבדינן. ותו
אמרינן עובדא רב פפא. (ה)

ותקינן רבנן. י. דכלהו דקרי מברכי לפנייה ולאחריה. גזרה משום נכנסין
וגזרה משום יוצאין. ותנן נמי בר"ה ובחולו של מועד
קורין

שני נוסחאות והגהות

מנן האלף

ב. (ה) "פסוקים". (ג) לחזק זאת. (ג) צ"ל
"שמצדד" ובגרסא הגיה "שמסדר". (7)
"אחרון קורא ארבעה" כצ"ל. (ה) חסר ובכת'
בי"מ הכי איחא "רב פפא איקלע לבי כנשתא דאבי
גובר, קם קרי ראשון ארבעה" ושבתיה אבי גובר
לרב פפא :

נפטר הישראל גם בג"פ, וכמו"ש רבינו
הגאון כאן דכרבא עבדינן שכל מין שקרא
ד' הוא משובח :

ויי להעיר על כמה גרסאות מחולפות
שיש כאן בדברי רבינו כי במשנה פ"ק
לא נזכר שם "לידע איזה מהן נתרמה הראשונה"
והיא רק ברייתא כגרסת רבינו, וכבר הזכיר
מזה הגאון בעל טורי אבן שגרסא משובשת היא בג"פ דילן, וכן מה שאמר ח"ר יוחנן מכאן שאמצעי
משובח, צ"ל "ח"ר נתן" כגרסת רבינו הגאון ז"ל, וגם בעובדא דר"פ גרסינן בגמרא, ר"פ איקלע
לבי כנשתא דאבי גובר וקרא ראשון ארבעה ושבתיה ר"פ, ולגרסת רבינו ר"פ עכמו קם קרי
ראשון ארבעה, ושבתיה אבי גובר :

מ. אריב"ל כנגד עשרה בטלנים כו' כנגד עשרת הדברות כו' כנגד יו"ד מאמרות. הביא
רבינו בכלן כל הנהו טעמי, כמה לאסברה בעל ק"י בפרק הקורא שלמדו
מזה יו"ד פסוקים לקרות בשבת במנחה ובב' וה'. דעשרת הדברות היו בשבת בשבת נתנה
תורה, ולא שייך בזה טעמא דבטלנים דהא כלם בטלים ממלאכה, וגם העשרה מאמרות רק
בחול היו. וע"ש שכתב דתלתא טעמי אריכי, אולם במס' ב"ק בעטמא דתקנת עורא בב' וה'
שתקן תלתא גברי ועשרה פסוקי לא נזכר אלא טעמא דעשרה בטלנים כדי לפרנסם מבל אכור.
ואולי הוסיפו טעמא דעשרה מאמרות להזכיר דבזכות התורה העולם מתקיים כמו"ש אם לא
ברית יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת :

י. דכלהו דקרי מברכי לפנייה ולאחריה. כו' כך ה' מנהגם שהעולה לתורה היה קורא
פרשתו בעצמו ומברך לפנייה ולאחריה, משום הנכנסים והיוצאים שלא יאמרו
שלא נתברכה תורה לפנייה ולאחריה, אולם בזמן המבנה כך העולה הראשון לפנייה,
והעולה האחרון כך לאחריה, והאמצעיים יצאו בדברתם של אלו. ואין להקשות דמשום הנכנסים
והיוצאים

קורין ארבעה. תענית צבור ותשעה באב קורין תלתא. מדתניא זה הכלל כל שיש בו בטול מלאכה לעם כגון תע"צ וט"ב קרו תלתא. חנוכה ופורים נמי קרו תלתא. [וכל אינון יומי [ושני] וחמישי בשבת וחנוכה ופורים ותענית של (1) (שבת) קורין שלשה] אין פוחתין. מהם ואין מוסיפין עליהם. ואין מפטירין

בנביא

מגן האלף

שנוי נוסחאות וחנוחות

והיוצאים יתקנו ברכות יתירות. ד"א דהא

(1) "של צבורי כצ"ל :

רשאים לברך אקריאתא בתורה כיון שהם עצמם

חמשה

קורין ומחויבים בזכרה, אלא שכולים לזאת במה שאחר מצד א' יכונן לזאת בזכרת המצרכים הראשון והאחרון. ומשום הנכנסים והיוצאים תקנו שלא יכונן לזאת אלא שיברכו בעצמם, ולפי זה אם אחר קורא כמו בזמננו יש לומר דאם לא יקראו בלש ע"ה ה"ה ה"ה ברכות לבעלות, וכן דעת הרא"ש בפרק הקורא עומד סי' א', ואולי הוא ג"כ מכונת רבינו ז"ל שדקדק לכתוב, כלהו דקרו. ובס' י"ו הביא הרא"ש שם ראי' לדבריו מתוספתא דאמר ביהכ"ז שאין לה מי שיקרא אלא אחד, עומד ויושב שבע פעמים להיבר שצריך ז' קרואים, וע"כ מיירי שהשאר אינן יודעים לקרות והם ביהכ"ז דאין קורין בתורה פחות מעשרה. ואם"ד דרשאי לברך גם אם אחר קורא, יותר טוב שיעלו אחרים ויברכו והאין יקרא. ע"ה. אבל הגר"א סי' קל"ט סק"ד כתב למכרך גם על קריאת הש"ן כדליתא בתוספתא דבירושלמי ובגמ' רמ"א סי' תרנ"ב לענין מגילה, וכתב דהוכחתו מתוספתא ז"ע דבימיהם לא הו' מצדק אלא ראשון ואחרון וא"כ למה יעלו האמצעיים, ע"ה. ולא זכיתי להבין דבריו הקדושים וכי יס' אחריו בזמן המשנה לברך בנחיש כשקוראים בעצמם, אלא שלא היו צריכים לברכות והיו מכונים, לזאת ואם"ד דיכול לברך גם אקריאת אחר למה לא אמרו בתוספתא שהאמצעיים יעלו ויברכו, א"ו דבכה"ג אם אינו קורא בעצמו הו' צרכה לבעלה, וכן יש לומר לדעת הרא"ש דלא דמי למגילה דאיידי דהביבא להו יהיבי דעתייהו למה שקורא ש"ן ודומה כמי שקורא בעצמו ומש"ה מצד אחד וקורא אחר משא"כ בקה"ת אינו מצדק אלא"כ יקרא ע"ה הש"ן יחד, ועמש"ל סי' כ"ט, אולם דעת התר"י פ' אין עומדין נראה שמשכים למ"ה הגר"א ז"ל ע"ה סוף ד"ה ומהיכן שב' חדא שהדרך הוא שהאחד [העולה] קורא ע"ה הו', ואפי' לא יקרא הוא, כיון שדרך הוא שהאין קורא במקומו כאלו קורא הוא דייגין ל'י. ויש לישוב מה שהקשינו עפ"ד השמעת' מוכח לעיל ח"א סי' כ"א אות כ"א :

ונראה דתקנה שכל א' יקרא ויברך לפניו ולאחריה כבר היתה נהוגה בזמנו של ר' יוחנן

וכדליתא בירו' פקד א"ע ר"א ברי' דרשב"א בש"ר יוחנן הו' קורא בתורה וגשתתק זה עומד תחתיו יתהיל ממקום שהתחיל הראשון, והך מומר לא מתפרשת אלא בתר דתקינן שכל העולין מצדקין. עיין בפירושי הרש"ם ובכ"י סי' ק"מ דשם הר"ן ותר"י והרא"ש, ודעת כלם מתפרשת שהשני מצדק תחלה וסוף, אכן בפ' ג' שאכלו ס' ר' זעירא בטי אלין ג' קריות כו' והאמצעי אינו מצדק, משמע דעדיין לא נתפשטה התקנה שהיא כדליתא מצדק. ועיין בבלי מגילה כ"ב. וכן שם הל' ג' בני משתקוניה א"ל רשב"א ארפונו' דכן אינוהו נהיגי גבייהו משמע כן ועיין תוס' גיטין כ"ט :

והנה"ג רמ"ק כתב לישוב מה שהקשינו איך יתכן שיתקנו ברכות משום הנכנסין והיוצאין. ואמר

שמצינו שם הגאונים תקנו ברכות הדשות כמו יראו עינינו וישתבחו ובס"כ שכלו בעלי התלמוד לתקן, וכתב לדבריו הו"ל להפסקים להשיעונו שהעולים האחרים יכונן שלא לזאת בזכרתו של הראשון, וכל דבריו דברי תימה, הגאונים והתלמודים יכולים לתקן ברכות הדשות במה שצרכה להם צורך, אבל לא להתיר לכולם ברכות שלא לצורך שהם ברכות לבעלה, והאמת היא כדליתא, שאין צריכין לכיון שלא לזאת בזכרתו של הראשון, ודי להם כשלא יכונן לזאת בו, ואז רשאים ממילא לברך בפ"ע כשקורין בתורה, ובס"כ בזמן שהמהנה שכל אחד מצדק, ממילא אין הראשון מכיון להוציאם ואפי' יכונן האחרונים לזאת לא מהני דבעי דעת שומע ומשמיע :

ומפסירין

סדר רב עמרם השלם

בנביא. חוץ מט"ב דנהיגי לאפמטורי באסף אסיפם. בראשי חדשים ובחולו של סועד קורין ארבעה אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם. ותנן נמי ביו"ט חמשה, ביוזכ"פ ששה, בשבת שבעה, אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם. יא. ומפמטירין בנביא. ואין המפמטיר עולה למנין (ז) חמשה שבעה ששה. מט"ב מדעולא דאמר עולא מפני מה אמרו המפמטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(י) חמשה ששה שבעה בן ציל, וכ"ה בוטרי : יא. ומפמטירין בנביא, ואין המפמטיר עולה למנין חמשי כו' תחלה

ולהכי מקדשי תחלה כו', מט"ב רבינו שאין המפמטיר עולה למנין ז' אינו אלא דוקא במקום שמפסיקין בקדים וכמו"ס ולהכי מקדשי תחלה, אבל במקום שאין מפסיקין בקדים וכדרך שנהגו בימי חכמי הגמ'. קי"ל דעולה למנין ז', וטעמו של דבר שהקדים בא בין שביעי למפמטיר לומר שאינו ממנין השבעה כמו"ס המנהיג סי' ל' שהוא להראות שהמפמטיר אינו מחזות הקריאה. ע"ש, וכ"כ הרא"ש פ"ג דמנילה סי' ה' וז"ל : בסדר ר"ע כתוב שבמקום שמפסיקין בקדים חזן המפמטיר עולה למנין ז' ובמקום שאין מפסיקין עולה, הרי למדנו מדבריו שהיו רגילין להפסיק בקדים ע"ש, ולפי"ז סיוס דברי רבינו שכתב, ואם אין מפמטיר אחר יכול השביעי להפמטיר ז"ל דימפמטיר השביעי ולא יאמר קדים אחריו, וכמו"ס באו"ז הל' שבת סי' מ"ג שאם קרא הש"ך כל שבעה ובעוד השביעי קורא נזכר שאין שם אחר שיודע להפמטיר אל יאמר קדים אחריו אלא יפמטיר זה השביעי ולא יקרא עמו פעם שנית, ואם כבר אמר קדים אותו השביעי חוזר וקורא בתורה ומפמטיר כמו"ס שאלה קורא בתורה ז' פעמים, עכ"ל. ומוצא דבריו בד"מ סי' רפ"ב, וכ"כ הרי"ף פ"ג דמנילה דקי"ל דעולה למנין ז'. אלא אשכחן לרב נטרונאי גאון משמ' דרבנן סבוראי דהיכא דקרו שיתא ואפסיקו בקדישא והדר אפמטירו אינו עולה, והיכא דלא אפסיקו בקדישא עולה, וטעמא רבא ומסתבר הוא עכ"ל :

אולם הרב המנהיג אחרי שהביא דברי הגאונים והרי"ף לחלק בין אפסיקו בקדים או לא, הביא בשם רב עמרם שכתב דאין המפמטיר עולה. ע"ש, ונראה מדבריו שאינו עולה למנין ז' אפי' לא אפסיקו בקדים, ולעולם אין יכול השביעי להפמטיר, וז"ל דבגרסתו לא הי' כתוב, ולהכי מקדשי תחלה כו' כמו שהוא לפנינו בכת"י אלא כמוכא בכת"י ב"מ שנסמטו שם חיבות אלו, אולם לקמן סי' ע"ה מפורש בדברי רבינו שהמפמטיר עולה למנין ז' כשאין מפסיקין בקדים ע"ש :

אכן מט"ב במנהיג שם על דברי הגאונים והרי"ף שמאל כדכריהם במס' סופרים ז"ע, דז"ל שם פ"א ה"ד חזן שהי' קורא בשבת פחות משבע קריות ושכה קסבור שקרא שבעה יחזור ויקרא וימלא שבע קריות ויפמטיר שמיני, עכ"ל, א"כ מפורש שאין המפמטיר עולה, וכן משמע בוטרי סי' קס"ה שכ' שיש תימא לפמ"ש בפ' בני העיר קרו שיתא בענינא דיומא כו' הו"ל למקרי שביעי לחזות היום וכלל המועדים, וז"ל כי סמכו אמ"ס סופרים דפליגי אההוא דבני העיר עכ"ל, וגם הרש"ה בהערותיו לויטרי תמה על המנהיג שכ' דאין אפסיקו בקדים לפני מפמטיר אינו עולה וכן מלא במ"ס, ולפנינו במ"ס לא נמצא זכר מהאי חלוקה דקדים, וכן נראה ג"כ דעת הכ"ס סי' רפ"ב על דברי העור בשם הר"מ מרוטנבורג שאם סיים הפרשה עם הששי ואמר קדים יקרא למפמטיר מה שקרא הששי שהמפמטיר עולה למנין ז', וככתב ע"ז הכ"י והשכ"ל בשם מס' סופרים כתב שימלא ז' קריות. ע"ש, ומשמע מדבריו נמי דס"ל להכ"י דהמ"ס ס"ל דאין המפמטיר עולה, ועפ"י תמוהים עוד יותר דברי באר הגולה ורבינו הגר"א ז"ל שניינו מקור דברי הר"ם מרוטנבורג ממס' סופרים הג"ל :

וראיתי בהנהגות הגר"א אשר במס' סופרים בשם"ס הגדולים שמחזק שם תיבת "שמיני" וכנראה שמפרש שימלא שבע קריות ויפמטיר, ר"ל שיקרא עוד אחד לשביעי ואותו השביעי יהי' המפמטיר, והוא ממס' דברי הר"מ מרוטנבורג, וגם הכ"י לא כיון לומר דהשכ"ל

תחלה מפני כבוד התורה. וכיון דמשום כבוד התורה הוא למנינא לא סליק. [ולחכי מקדשי (ח) תחלה קודם שיקרא המפטיר. ואם אין שם מפטיר אחר יכול השביעי להפטיר.]

כז. ובמקום (ה) שפסק בשבת שחרית שם מתחיל בשבת במנחה ובשני ובחמישי ובשבת הבאה. ומפסיקין לראשי חדשים ולחנוכה ולפורים, כגון ר"ה שחלו בשני ובחמישי. וחנוכה (ג) [החיא] תמניא יומי, שני וחמישי דבגויהו מפסיקין. יב.] ופורים נמי שחל להיות בחמישי מפסיקין, ולא קרי בענינא דפרשה דהחיא שבתא כי עבדינן בשני ובחמישי (ג) דכלה שבתא. ולתענית נמי מפסיקין, וליום הכפורים נמי שחל להיות בין בשני ובין בחמישי או בשבת מפסיקין. [וליו"ט נמי שחל בשני או בחמשה או בשבת מפסיקין.] ולא קרי בענינא דהחיא שבתא. אבל במנחה ביו"ט שחל להיות בשבת. וכן בשני ובחמישי שמר"ה ועד החג אין קורין אלא בסדר פרשיות ובמנחה של יו"ט של חג הסוכות שחל להיות בשבת קורין וזאת הברכה. וכל השנה כלה קמי פסחא וקמי חגא דשבועיא וקמי ריש שתא קרינן בסדר פרשיות.

וכד

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

כז. (ח) "תחלה" בצ"ל : בשם מ"ס פליג אהר"ם מרוענבורג אלא דס"ל כוונתה וכתב נ"כ כמותו, ע"ש. ולפי"ז ס"ל להמ"ס נמי דלעולם המפטיר עולה למינן אפי' אפסיקו בקדיש אחר הששי וכמו"ס הרמ"מ נפחא

כז. (ה) שם מפטיר. ביה בכתי' ב"מ וגרסתנו : כוונתה וכתב נ"כ כמותו, ע"ש. ולפי"ז ס"ל יוחר נבונה, (ג) "דהיא". (ג) "דכולי שחא". להמ"ס נמי דלעולם המפטיר עולה למינן אפי' אפסיקו בקדיש אחר הששי וכמו"ס הרמ"מ נפחא

ולפי"ז חוזר התימא על המנהג שהשוה דעת המ"ס לדעת הרי"ף, והרי"ף כ' דאי קרו שיתא ואפסיקו בקדיש אינו עולה, ונראה דגרסת המנהג במ"ס כגרסתנו, ויפטיר שמיני ור"ל שימלא ז' קריות ויקראו שביעי לבד המפטיר משום דאינו עולה למינן ז'. ומפרש דברי המ"ס דמייירי שהפסיקו בקדיש, דאל"כ דברי המ"ס סותרים למ"ס בגמ' פרק בני העיר דמשם מוכח דמפטיר עולה למינן ז', וכל הוכחת המנהג ממ"ס הוא להוכיח כדברי הגאונים דהיכא דהפסיקו בקדיש אין המפטיר עולה. דלענין היכא ללא הפסיקו א"ל הוכחה דעולה למינן ז' דש"ס ערוך הוא, אולם דברי הרמ"מ הוא שלא כדברי הרי"ף, והרא"ש וכן הטור לא הביאו כלל דברי הרי"ף משום דס"ל כהרמ"מ דאפי' קרו שיתא ואפסיקו בקדיש, יקראו למפטיר מה שקרא הששי ומפטיר, דעולה למינן :

ונלע"ד דגם רבינו ז"ל ס"ל כדעת הר"ם מרוענבורג ומש"ה כתב סתם "ואם אין שם מפטיר אחר יכול השביעי להפטיר" ולא הזכיר דוהו דוקא כשלא הפסיקו בקדיש, משום דס"ל נמי דודאי לכתחלה מזהו שיפטיר השביעי ולא יקראו פעם שנית, ולא יאמרו קדיש אחריו להראות שהמפטיר אינו מחובת הקריאה, אכן אם כבר קראו לשני ואחר קדיש יקראו למפטיר מה שכבר קרא לשני ויפטיר וכדברי הרמ"מ, או שקראו לשני ואחר קדיש, במקום שאין אחר יודע להפטיר וזולתו חוזר וקורא. בתורה ויפטיר וכמו"ס האו"ז, וכן קיי"ל להלכה :

כז. יב.] ופורים נמי שחל בחמישי כו', אבל אי אפשר לפורים שיהא חל בכ' כיון דקיי"ל לא כד' ד' פסח א"ל לפורים להיות בשני לפי הסימן של א"ת ב"ש : רחב"א

סדר רב עמרם השלם

ובד קרינן בספרא דאורייתא כהן קרי קטאה, ובתריה לוי ובתר לוי ישראל. דתנן [נימין נ"ט] אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום, ואמרינן מנא הני מילי אמר רב מתנה דאמר קרא ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה', כהן ברישא וחדר לוי. ר' יצחק (ד) אמר מהכא ונגשו הכהנים בני לוי וגו' ברישא כהן וחדר לוי. רב אסי אמר מהכא ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים, הוא ובניו עד עולם. יג.] ר' הייא בר אבא אמר מהכא, וקדשתו קדשהו לכל דבר שבקדושה. ותנא דבי רי"ש לפתוה ראשון לברך ראשון ולטול מנה יפה ראשון, (ה) ואחריו לוי ואחרון ישראל.

כת. ושאילו מקמי רב גטרוניא גאון יד.] כהן עם הארץ ות"ח ישראל איזוהי מהם קודם (ה) [מפני דרכי שלום] וגרסינן בגמרא

אמר

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

יג.] **רחב"א** מהכא וקדשתו כו', ואחריו לוי ואחריו ישראל, ואיכא

למידק מנ"ל לרחב"א וכן לרב אסי דלוי קדים לישראל דקראי לאיתו אינן אלא לאקדומי לכהן, ובק"נ ובגמרי חיים סי' ר"א הקשו עוד במאי דפריך בגמ' מפני דרכי שלום דאורייתא

הוא דלמא אחי תנא לאשמועינן דאפי' לוי קדים לישראל מפני דרכי שלום. דמקראי לא נפקא לן להקדים אלא לכהן, ע"ש. ונראה דהני אמוראי סמכו אקרא דמיתו במס' הוריות דף כ"ב דאיתא שם כהן קודם ללוי לישראל, ואמרינן בגמ' כהן ללוי שנאמר ובני עמרם כו', לוי לישראל שג' בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי והגמרא קא' כהן וסמך אדהתם, וזה שכיון הגאון ז"ל להוסיף תיבות אלו, ואחריו לוי ואחריו ישראל לרמוז דגם לרחב"א ור"א אית להו קראי להכי :

כת. יד.] בהן ע"ה ות"ח ישראל איזוהי מהם קודם מפני דרכי שלום. הך ג' תיבות "מפני דרכי שלום" מיותר ואין להם ביאור ובכת"י ב"מ ליתנייהו. ונלע"ד דשאלה גדולה שאלו בזה, וביאורו דכריהם בענין שאלתם במה שהוסיפו תיבות מפני ד"ש, דהנה יש להקשות לפי מה ששנינו בהוריות דל"א שכלן שוים, אבל כהן ע"ה וממזר ת"ח ת"ח קודם. דמ"ע דוקדשתו אינה כלל במקום עשה של כבוד תורה, ואמרינן נמי במגילה כ"ה דת"ח שמכרך לפניו כ"ג ע"ה בסעודה חייב מיתה משום משניא אהבו מות. א"כ מאי פריך אבוי בגיטין שם מפני דרכי שלום דאורייתא היא, והלא שפיר השמיטנו תנא דמשום שעמא דלא ליתי לאוינאוי התקינו דלעולם יבדל כהן בתורה תחלה. ואפי' למ"ש ר"ת מובא ביוטרי סי' קכ"ד דכל הסוגיא דהוריות מיירי לענין להחיותו ולהשיב אבדתו, ובדקתני שם ברש"א האיש קודם לאשה להחיותו ולהשיב אבדה וסיפא דרישא נמי לענין להחיותו, וראוי דבגמ' נעין שנינו אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום ולא חסיק שם אימתי בזמן שכלם שוים, ע"ש, מ"מ קשייתנו עדיין במקומה עומדת דהו"ל לשנויי דקמ"ל דאפי' בכהן ע"ה דלא קדים לת"ח להשבת אבדה ולהחיותו מ"מ קדים לקריאת התורה משום ד"ש, ותו בירו' סוף הוריות איתא : סברין מימר לפדות ולהחיות ולכסותו [ת"ח קודם לע"ה] אבל לישיבה לא, א"ר אבון אף לישיבה מ"ע יקרה היא מפנינו כו'. ועוד קשה הא מ"ע דוקדשתו לא עדיף לענין זה מכבוד ת"ח וכבוד אב ואם דיכולים למחול על כבודם, ורק מלך א"י למחול משום דאיכא קרא להכי

שם

מנן סדר רב עמרם השלם האלף לג

סוס תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, וא"כ למה צריך אביו להזכיר ששם בן לחלוק כבוד הרשות בידו ממ"ס הבולט פושט ידו תחלה כו' תיסק לי' ללא עדין. ממ"ע דכבוד תורה :

ונראה דס"ל לאביו דמתינתין שם בניתין לא מיירי בכהן ע"ה, וס"ל דבכהן ע"ה לא היינו עוקרים עשה דכבוד תורה משום טעמא דלא לית לאינצווי, ובמקום ת"ח ליתא נמי עשה דוקדשתו וכדליתא בהוריות, אלא מיירי שהוא נמי ת"ח רק שיש שם ג"כ ישראל גדול הימנו, ומשום דלא לית לאינצווי תקנו שיהא קורא תחלה, וקמבעי לי' לאביו בכהן ת"ח שמחל על כבודו אי תקנו ב' נמי טעמא דלתי לאינצווי ולא מהני מחילתו, א"ד כיון דמחיל ליקריה וליכא תו עשה דוקדשתו, נשאר עשה דכבוד תורה של שארי ת"ח ואין עוקרין עשה דאורייתא משום טעמא דלא אתו לאינצווי. עד דפשיט לי' מדמר שאינו רשאי לחלוק כבוד ולשנונו מפני דרכי שלום ולא מהני מחילתו :

וזהו ששאלו לרב נטרונאי כיון דלפי המסקנא הוינן דמשום דרכי שלום דלא לית לאינצווי אינם יכולים למחול, ואע"ג דלאחר שמחלו וליכא עשה דוקדשתו, נשאר עוד עשה דכבוד ת"ח הנדול ממנו מ"מ עוקרים זאת משום דרכי שלום, וא"כ ה"נ בכהן ע"ה קרינן לכהן תחלה דאע"פ דליכא עשה דוקדשתו לא משניתינן בכבוד תורה של ת"ח, משום טעמא דלא לית לאינצווי. או דלמא לא דמי דבמקום ע"ה איתא נמי בזיון ת"ח, וגרע ספי, ואיכא נמי טעמא דמשינאי אהבו מות' ושדר להו רב נטרונאי דכהן קדים, והטעם ו"ל כמו"ס הב"י סי' קל"ה, כיון שכבר התקינו שהכהן יקרא תחלה ליכא וילותא לחכם כלל, שתקנה קבועה היא ולית ליה רש' למקרי ישראל קמי' ואפי' הוא נביא שבישראל, וכמו"ס הסוד בשם רב עמרם והמהני בשם רב נטרונאי. ויש לומר שהר"ג גאון הוכיח כן נמי ממשנה דמס' גטין שלא הזכיר שם הך אימתי בזמן שכלם שוים וכמו"ס ר"ת בתשובה, וכן ממ"ס אחריהם קורים פרנסים הממונים על הצבור כמו"ס המנהיג, והא דאמרינן שאין לכהן לברך לפני ת"ח מיירי בבהמ"ז כפירש"י. וכס"כ בדורות אלו שגדול עולה לבטוף ומתוך כך לא הוצרכו הכהנים למחול, ושאי רב הוגא או רב דקרו בכהני זה הי' בדורותיהם כמו"ס הפרישה שהיו כפופים לו מחמת גדלו לא מחמת מעלתו עליהם. או מטעם שבדורותינו אנו מפוזרים בין האומות ואין מכירין את המופלג בחכמה, ע"ש. וע"ז פליג הרא"ש וס"ל דכל שהוא מופלג בחכמה מהני, אך אנו נוהגין כדברי הגאון. ועב"י דס"ל דמחילה עכ"פ מהני לרב עמרם ור"י, אבל הפרישה והס"ז תמהו עליו וחולקים אדבריו, ולמ"ס נוטים דברי רב נטרונאי דגם מחילה לא מהני. ועיין :

וידי'נ הגאון הר"מ קפלאן הוסיף טעם שאין לת"ח אפי' מופלג בחכמה לקרוא לפני כהן בזה"ז אע"ג דאמרו רב הוגא קרי בכהני, דשאני רב הוגא שהשיב עצמו שידוע כל השמועות. וכמו"ס בב"מ דף ל"ג דבעי מיניה רב. הסדא תלמיד וצריך לו רבו מהו [לענין אבדת רבו ואבדת אביו מי קודם] א"ל הסדא אנה לא צריכנא לך כו', אבל בזה"ז ליכא בעולם שברור בידו שלא יהא צריך לשמועות התלמידים, וכתב דו"ל דלאו משום רמות רוחא הקפיד שם בזה על ר"ה, אלא שלא יהא נמצא עושה שלא כדיון. במה שהי' קורא בכהני. עכ"ל. אך באמת הוא דוחק לפרש כן שיחשוד ר"ה את ר"ה שסבור שרב הוגא צריך לשמועותיו והקפיד על זה, וכי לא אפשר לדנו לזכות ששאלו לענין דינא ברב אחר צמי שרבו צריך לשמועות תלמידו. ויותר כיון פירושי הראשונים מובא בשמתי' שלא מפני השמועות אחר שרבו צריך לו, אלא מפני חריפותו של רב הוגא ומוסיף חכמה על ידו. וקמבעי לענין להחזיר אבדת אביו ואע"ג דדינייהו דרבנן כרבו מובהק היינו להחמיר לקום מפניהם ולא להקל. ע"ש. ודבריהם מסתדרים דר"ה הי' תלמיד הגב' דר"ה כדליתא בעירובין ס"ב תוד"ה ר"ה ע"ש. והיה חריף גדול, דר"ש מרתע כולא נופא מפלפלי דר"ה, ולכן חשדו והקפיד עליו כי ידע בעצמו שעדיין אינו מגיע למדרגתו, ואפשר זאת להמא' בת"ח מופלג בחכמה גם בדורותינו, שהי' במנין עשרה שאינם מגיעים להבנת דעתו וחכמתו, וגם לפי הבנת סה"ג הנ"ל, עדיין לא תקן כלום. וכי לא אפשר שהי' איזה גדול מזמנינו במנין שהכהנים בורים וע"ה גמורים, והעיקר פטעם. הפרישה :

ללא י [ח"ב]

סדר רב עמרם השלם

אמר אביו נקמינו (אם אין שם כהן נתפרדה חבילה מן) דלא קרי לוי כלל. ואמר אביו אם אין שם לוי קורא כהן. ומקשינן איני והא"ר יוחנן כהן אחר כהן לא יקרא מפני פגמו של ראשון, ולוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם. ומשני כי קא אמרינן באותו כהן שקרא ראשון שעומד במקומו וקרי במקום לוי :

שלחו ליה בני גלילא לר' חלבו אחריהן כי קורא, לא הוה בידיה. אויל שייליה לר' יצחק נפחא בי מדרשא. א"ל מן. אחריהן קורין ת"ח הראוים למנותן פרנסים על הצבור, ואחריהם ת"ח שאבותיהם היו פרנסים על

מנן האלף

מן. דלא קרי לוי כלל, מובא ברש"י גמין ג"ע ע"כ שכתב נתפרדה חבילה נפק הקשר, אבד הלוי את כבודו בשביל חבילתו הנפרדת ואינו קורא כלל. כך אמר לי מורי הזקן ומורי ר' יצחק ב"ר יהודה וכן סידר רב עמרם. אבל מתלמידי מורי ר' יצחק הלוי שמעתי משמו שאין סדר לדבר להקדים לוי לישראל, ומי שירצה יקדים, עכ"ל. והתוס' שם הקשו לדברי הר"י הלוי ממ"ש בכתובות כ"ה מוחזקי כ"ה שהוא כהן שקרא אחריו לוי. ולדברי הר"י שכל מי שהוא גדול בתורה יקדים, אין ראיה מזה שהראשון כהן. ומירצו דה"ק ק"ס לוי שלא קרא הלוי במקום הראוי לדעת שהי' גדול משלפניו, ואי לאו דהוה קמאה כהן היה הלוי קורא ראשון ע"ש. ורש"ל שם הקשה ע"ז מנא ידע, הא לא ידע בקמאה אי הוא גדול אי לא. ודבריו בלתי מובנים, דאע"פ שלא ידע בראשון אי קרא בחזקת כהן מ"מ הא יוכל לדעת שהלוי גדול הימנו. ונראה דר"ל דא"כ הי' לו להשיב האמת דקים לוי בקמאה דלא קרא בחזקת גדול דמי שקרא אחריו הי' גדול הימנו ולמה לוי למימר שקרא אחריו לוי, וכן תירץ מר אבא ז"ל בחדושי, ועפ"ז יש לדחות גם תירוצם השני שכתבו בתוס' דידעו שהי' הלוי קטן משל אחריו, וכן תירצו בכתובות שם, וכ"ז אינו במשמע, דא"כ לימרו שקרא אחריו לוי קטון מהישראל הבא אחריו :

ר"י ז"ל במס' כתובות תירץ דישאל הקורא בחזקת גדול במקום שיש כהנים אין לקרוא אחריו לוי, ודוקא במקום שאין כהן אמרינן דנתפרדה חבילה ויכול ישראל לקרות כפי מעלתו קודם ללוי, והכא כהן אחר הוה התם, ואי לאו דהאי כהן לא הוה קרי לוי אבתריה. וכ"כ ר"ת ביוערי סי' קכ"ד : שאלו גדול הי' ובהזקת גדול קרא, לא הי' לו לקרות לפני לוי הואיל והי' שם כהנים אחרים :

אמנם דברי רבינו הגאון נראה להראשונים עיקר. וכ"כ הרמב"ן והרשב"א סי' רי"ד דסוגיא דכתובות משמע דהיכא דאין כהן לא קרו לוי כלל, ואע"פ שש קצת לדחות ראיה זו, נראה עיקר דנתפרדה חבילה לגמרי ע"ש. ולענין הלכה כתב הב"ה שלא יקרא לוי כלל דבזה יוצא לכל הפירושים והסביר ג"כ בסו' קל"ה עטס הגאון רבינו ז"ל שם יקראו ללוי ראשון יעשו להעלותו לכהונה, ואם יקראו לפניו ישראל יעלו את ישראל לכהונה, ואם יקראו שני ישראלים תחלה הוא הורדת כבוד ללוי. ע"ש :

מן. אחריהן קורין ת"ח הראוים למנותן פרנסים על הצבור, במס' גמין דף ס' איתא ת"ח הממונים פרנסים על הצבור, ואחריהם ת"ח הראוים למנותן כו'. וכן גרסת הר"ף והיא גרסא נכונה, וכתב הב"י שהם מדרגות זולת כהן ולוי ובס"ה הם שבעה כהן, לוי, ת"ח הממונים, ת"ח הראוים למנותם, בני ת"ח, ראשי כנסיות, שאר העם. אכן גם השביעי המשלים הוא מדרגה חשובה וכמו"ש שהגולל נועל שבר כנגד כלם, וא"ר שפתי"א ר"י יו"ד שקוראים בתורה הגדול שבהם גולל, כו' ובזמן שאין קורין אלא שבעה המשלים גולל הספר אחרי קריאתו, וכ"כ באו"ז סי' מ"ב בנרפת נהגים לקרות הרב שביעי ויש לתן עטס

מפני

על הצבור. (ב) ואחריהן ראשי כנסיות ושאר כל העם, והכל עולים למנין שבעה יו. אפי' אשה אפי' קטן. אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הצבור.

כמ. והכי אמר רב נטרונאי דוכתא דמצלי ביה עשרה ולית להון שבעי ידיעי למקרי בס"ת יח. קרי כל גברא תרי זמני ושפיר דמי, חדא דלא לבטלי מנהג ישראל ולא לבטלי ברכות. ועוד לאשמועינן להנך דלא גמירי. ולית ביה משום מוציא שם שמים לבטלה.

ל. אמר רב חנן בר אבא מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מהמברך ת"ל גדלו לה' אתי וגרוממה שמו יחדיו. ובתורה אחד קורא ואחד מתרגם. הקורא בתורה לא יסייע למתורגמן כדי שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה. ועוד כיון שכך אסור לו להפסיק בדברים ואפילו בתרגום, מפני שהוא חול עד שחותם. יו. אבל חזן מותר לסייע את הקורא ואת המתורגמן. בין בקול גדול בין בקול נמוך ואין בכך כלום. ואין קורין אותו (ה) מתורגמן מפני שהוא מקרי אחרים, (ב) אינו עולה מן המנין לומר [ששנים] מתורגמין הם. (ג) [ואם] מתרגמין שנים אין בכך כלום. ואי משום (ד) [ונשי לא] לפרוש להון ויוצאין ידי חובתן בלא פירוש.

וכך

מגן האלף

שני נוסהאות והנהות

מפני שנהגים שהשביעי גולל ס"ת כדי שתהא כגלגל ע"י הגדול. ומה שנמצא בס' מע"ד שהנר"א ז"ל הי' עולה לשטי, לא ידענו טעמו, ואולי עלה זה לגדול ענותותו שהיא הנמוכה שחשיבות בערך העולים הנזכרים למעלה ועפ"ז יהיה ערך העולה לשטי, כעולה לפני אחרון : **יו. אפי' אשה אפי' קטן, לפנינו בגמרא חיתא אפי' קטן אפי' אשה :**

כמ. יח. קרי כל גברא תרי זמני, מדלא כתב רבינו ז"ל דאחד דלא גמיר ועלה ויברך ואותו דגמיר לקרא, משמע דס"ל נמי כהר"א ש ז"ל שהזכרנו בזה מ"ד, דככה"ג שאינו יכול לקרות עם הש"ץ גם בלחש הויא ברכה לבטלה ע"ש. ומה כיוע נחת להר"א ש גם לסכרת הגר"א ז"ל שדחה ראייתו מהתוספתא דבזמנו של רבינו היו כלם מברכין לפניו ולאחריו. ועיין גא"ז ריש הל' שבת שכתב כבר נהגו שש"ץ קורא אפי' ע"ה שא"י לקרות ומברך וש"ץ קורא. ורוצים להסמיך המנהג על הא דתנן במס' בכורים בראשונה כל מי שידע לקרות קורא ושא"י מקרין אותו ונמנשו מלהביא בו' התקינו בו', מיהו ל"ד דהתם ח"א שלא יבא, דהבאת בכורים חובת הגוף היא. אבל הכא אפשר שפיר שלא יקרא חלל מי שידע. ע"ש :

ל. יו. אבל חזן מותר לסייע בו', כל הדברים עד סוף הסימן מנומנים ומשובשים. אך כלל עינים נראה דר"ה לומר שאע"פ ששינוי במגילה כ"א שלא יהיו שנים מתרגמים בתורה, ולא הותר חלל בנביא דלא קפדינן ביי' כולי האי מפני שאינו חלל להשמיעו לע"ה ושנים שאינן מכירים בלה"ק, אבל תרגום של תורה לריכים שיבינו המלות כפירש"י שס. מ"מ ס"ל לגאון דחזן מותר לסייע את הקורא ואת המתרגם, אע"פ דתרי קלי לא

סדר רב עמרם השלם

לא. ובך אמר רב גמרגמי נאון. אלו שאין מתרגמין ואומרים אין אנו צריכין לתרגם תרגום דרבנן אלא בלשון שלנו, שלשון הצבור מתרגמין. אין יוצאין ידי חובתן. מאי טעמא דהדין תרגום דרבנן על קראי אסמכוה רבנן דא"ר איקא בר (ח) אבוהי א"ר הננאל אמר רב (גדלים ל"ז ע"ג) מאי דכתיב ויקראו בספר תורת האלהים [מפורש ושום שכל, תורת] זה מקרא. מפורש זה תרגום. ושום שכל אלו הפסוקים ואברי לה אלו פסוקי טעמים. וכיון דהכי הוא לא אפשר דלא מתרגמין בהדין תרגום דרבנן. ודקדקו חכמים בתרגום, דאמר ר"ש בן פזי [נרכות מ"ה] אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא. מאי טעמא משה ידבר והאלהים יענו בקול. שאין ת"ל בקול, ומאי בקול בקולו של משה. ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מהמתרגם. ואם אין המתרגם יכול להגביה קולו יותר ימנע קורא קולו ויקרא. כ.]. הא למדת שמצוה מן התורה לתרגם. אפי' מי שהתחיל בתרגום ועדיין הקורא לא סיים מקרא שלו, אין רשאי לתרגם עד שיכלה פסוק מפי קורא. כדי שישמעו העם קול מתרגם. דאמר ר' זירא אר"ח [סוטה ל"ט ע"ג] אין הקורא רשאי לקרות בתורה עד שיכלה אמן מפי הצבור, ואין המתרגם רשאי לתרגם עד שיכלה פסוק מפי הקורא. ואין הקורא רשאי להתחיל בפסוק אחר עד שיכלה פסוק המתרגם מפי המתרגם. וכן במשנה שנינו [מילה כ"ד ע"ג] קטן קורא בתורה ומתרגם. [הלכך חייבים לתרגם. אבל אם אין מתרגמין (ג) כלום בני גדוי הם. ואם מפני שאין יודעים לתרגם] ילמדו ויתרגמו, והם יוצאין ידי חובתן. ואם יש מקום שרוצים לפרוש להם. יעמוד אחד הוין ממתרגם ויפרש להם כלשונם.

והקורא

מנן האלף

שנוי גוסחאות והגהות

לא. (ח) אבון. (ב) בכח"י אמריקני "להכעיס": לא משתמע. ואפשר טעמו חדל דלא אפשר בחופן אחר כיון שא"י לקרות, ועוד כיון שאינו מקרא אחרים ר"ל שמקרא את המתורגמן ומסייעה ואין עולה מהמנין לומר שנים מתורגמין הן ואין מתרגמין שנים, ואי משום דשמעי גברא וגמי לא לפרוש להוין, ר"ל שלא יבינו הטיב, כיון ששנים הם ותרי קלא לא משתמע, ולא יבינו הפירוש. וינאזים הם ידי חובתן בלא פירוש, וכוונתו סי' קכ"ז מסיום ע"ז "אע"ג דלא ידעי מאי קאמרי":

לא. כ.]. הא למדת שמצוה מה"ת לתרגם, עכ"ל. וכן אימת בתשובה הגאונים סי' ז"ב בתשובה לרב גמרגמי: מצוה לתרגם בביהכ"ל. על הקורא בתורה ועל המפטר בביהכ"ל והלכה זו ירושה מיומית הגבאים, עכ"ל. וכ"כ השמ"ג ה' תפלה סי' י"ט: אני דנתי לפני רבותי שהעירוש מועיל יותר מהתרגום כו' ולא נראה לר"י. וכן ר"ע שהשיב רב גמרגמי דוקא תרגום שזכה לינתן בסיני כו', וכ"כ הרא"ש בשי"ק דברכות: י"ח שה"ה לכל הלועזות דלעז שלהם כמו התרגום, שהתרגום בשביל ע"ה שא"י לשון הקודש, וא"כ ה"ה לעז למכירין בו, ולא נהירא בו'. והב"י כ' שיר"ש יא' ידי כלס ויקרא התרגום ופרש"י, ע"ש. וכוונתו

ל.ב. והקורא בתורה לא יפחת משלשה פסוקים בנגד תורה ונביאים וכתובים. **כא.** ולא יקרא למתדגמן יותר מפסוק אחד ובנביא שלשה. ואם היו שלשתן שלש פרשיות קורין אחד אחד. כגון בה אמר ה' חנם נמכרתם, כי בה אמר ה' מצרים ירד עמי בראשונה. ועתה מה לי פה נאם ה' :

ולאחר כיום הפרשה בקדש השליה ומפסירין בנביא. **[מנילה כ"ב]** וא"ר תנחום אריב"ל אין המפסיר בנביא דשאי להפסיד **כב.** עד שנלל ס"ת וקורא המפסיר בתורה קודם ג' פסוקים **[או יותר]** ואח"כ מפסיר בנביא. **כג.** ומברך לפניו, בא"י אמ"ה אשר בחד בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת, ברוך אתה ה' הבורך בתורה במשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק. **[וקורא]** ולאחריה מברך : בא"י אמ"ה צדיק בכל הדורות, האל הנאמן האומר ועושה, מדבר זמקים, כי כל דבריו האמת והצדק. ונאמן אתה ה' אלהינו ונאמנים דבריך. ודבר אחד מדברך אחר לא ישוב **[כי אל נאמן אתה]** בא"י האל הנאמן בכל דבריו. רחם על ציון כי היא בית חיינו ולענומת נפש תנקום נקם במהרה בימינו **כד.** **[בא"י]** **(ה)** משמח ציון בבניה. **שמחנו** ה' אלהינו באליהו הנביא עבדך ומלכות

בית

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

וביטרי סי' קכ"ז מפתח כ"ז, אלא שסופו יש שם שינוי קצת שכל הלכך, אלא תלמידים הס' לתרגם ואינו מדויק. וז"ל הלכך, "חייבים" לתרגם :

ל.ב. **כא.** ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד.

כו' משנה במס' מנילה כ"ג, ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד. שלא יעשה המתורגמן

ל.ב. **(ה)** בבחי' ב"מ הותם כאן. בונה ירושלם ואח"כ מתחיל "את צמח דוד מהרה תצמיח וקדנו תרום בישועתך בא"י מגן דוד. וצריך להיזכר מעין המאורע כל יום. בין שבת בין ר"ה בין מועד. ומזכיר בשבת: הנה לנו כי אתה אבינו, וחמלך עדינו מהרה כי אתה מלכנו. בא"י מקדש השבת".

חבנת

המתרגם על פה, ובנביא דלא נפקא מינה הוראה לא איכפית לן. **[רש"י]** ובזמנינו אין לנו מתרגמין לא הפרשיות ולא ההפסוקה, וסמכין שם בזמן התלמוד היו מקומות שלא תרגמו, כדאי' במס' מנילה כ"ג. ומ"מ ה' מהני רבותינו הרפתים לתרגם הפסוקות של פסח ועזרת כמובא בתוס' ס' דף כ"ד כדי לפרסם הנסים של יצ"מ ומתן תורה. וחברו ע"ז רשויות לאומרם קודם התרגום כמובא בביטרי סי' קס"ז שאחר שקרא המפסיר ג' פסוקים אמר המתרגם איסר רשות כו', ומתרגם אותן פסוקים. ואח"כ המפסיר קורא אחד, והמתרגם מתרגם אחד. ומן הפייטנים האלו היו ר' אליעזר ב"ר שמשון, ר' שמואל, ר' יעקב **[רבינו תם]** ר' יצחק ב"ר ש. **[ר"י הזקן]** אף בזמננו חדלו לגמרי מלתרגם כי ההמון אין מבינים אותו תרגום. ועיין תשכ"ז ח"ג סי' קכ"א מהנה ארצם לתרגם קצת הפסוקות בלשון ארמי וזית דבורה בלשון הגר. ע"ש :

כב. עד שנלל ס"ת. פירש' בלא יהיו הגוללים מרודים מלשמוע הפסוקה מפי המפסיר : **כג.** ומברך לפניו. כו' עיין מקור הברכות : **כד.** משמח ציון בבניה. עיין מקור הברכות :

סדר רב עמרם השלם

בית דוד משיחך. במהרה יבא ויגל לבנו, ועל כסאו לא ישב זה, ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו. כי בשם קדשך נשבעת לו שלא יכבה נרו לעולם ועד, בא"י כהן. מנן דוד. על התורה ועל העבודה ועל הנביאים, ועל יום חמנוה הזה שנתת לנו ה' אלהינו לקדושה ולמנוחה לכבוד ולתפארת. על הכל ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכין את שמך. תתברך ששך בפי כל חי תמיד לעולם ועד. בא"י מקדש חשבת.

וכשיזדמן ר"ח כו. מזכיר חשבת וישראל וראשי חרשים. ובמועד מקדש ישראל והזמנים. וכן בר"ח ויו"כ מעין שלהם. ומחזירין את התורה למקומה.

לג. ועומדין בתפלת מוסף. ואומר אבות וגבורות וקדושת השם. (6) **[תהנת]** שבת רצית קרבנותיה, צוית פרושיה עם סדורי נסכיה. מענניה לעולם כבוד ינחלו כו. טועמיה חיים זכו וגם האוהבים דבריה גדולה בחרו. אז מסיני נצטוו עליה ותצונו ה' אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי. יהר"מ ה"א שתעלנו בשמחה לארצנו. ותטענו בגבולנו ונעשה לפניך את

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

לג. (6) "חכנת". כהן. מנן דוד. עיין מקור הברכות :

כו. מזכיר השנת וישראל וראשי חדשים. במס' שבת כ"ד איתא, א"ר גידל אמר רב ר"ח שחל בשנת המפסיר נכביא א"ל להזכיר של ר"ח, ואמרינן שם משום דנביא בר"ח ליכא כלל. ואמרו שם : ולית הלכתא ככל הני שמעתא אלא כריב"ל דיוס"כ שחל בשבת המתפלל נעילה מזכיר של שבת משום דיוס הוא דנתחייב בד' תפלות. וכתבו רש"י ורי"ף ז"ל דלדחי נמי הא דרב גידל. וכן דעת רבינו הגאון ז"ל, אבל מנהגנו כדעת התוס' המאור והמהניג דאינו מזכיר של ר"ח. ואפי' ריב"ל מודה להא דרב גידל משום דנביא בר"ח ליכא כלל. ועיין ברא"ש ובטור סי' רפ"ד :

וכתב בספר המנהיג מנהג קירואן שהיו מכינין כסא כבוד למר עוקבא נשיאה בביהכ"נ מחד הארון, ולאחר שקראו כהן ולוי היו מורידין לו התורה. וסמך לדבר בירושלמי יומא פרק בא לו, בכל אתר את אמר הולכין אלל התורה ובאן מוליכין התורה אללו, אלא ע"י שהן ב"א גדולים [הכה"ג] התורה מתעלה בהן. והא תמן מובליין אורייתא גבי ריש גלותא. אר"י בי ר' בון ע"י שזרעו של דוד משוקע בו אינון עבדין ל' כמנהג אבהתהון. וכתב עוד מנהג זרפת ופרובינצא שהיון אומר לקוראים כשמסיימין "הזק" בקול רם. ומאמתי סמך לדבר בב"ר : מלמד סס"ת ה' בחיקו של יהושע וא"ל הקב"ה חזק ואמץ, והאבודרהם כ' דבספרד לא נהגו לאומרו אלא כשמסיימין כל ספר מחומשי התורה. ע"ש :

וכתב עוד בס' המנהיג לבתר דקרי אפטרותא ואית לון עסקי דעבדא או למפסק דקדא או למימר פרקי או דרשא באתרא דרגילי שפיר דמי. ומוספים אינן מתאחרין עי"ז דמוספין כל היום. ע"ש. ועיין ערוכין דף ג"ט עיר של יחיד ונעשית של רבים, אר"י כגון דאוסקרתא דריש גלותא. אר"י מ"ט. איתא משום דכתיבי גבי הרמנא הדכרי אהדדי, כללו ישראל בנפרא דשבתא נמי שכיח גבי הדדי. ופרש"י "לאתי לשמוע דרבא" ונשמע מזה שהיו דורשין בנפרא דשבתא :

לג. כו. טועמיה חיים זכו עיין מקור הברכות :

ואין בקוֹדֶה בַּאֱלֹהִים אֲדֹנֵי וְאֵין קַמְעֵשִׁיד : מַלְכוּתֶךָ מַלְכוּת
 כָּל עַלְמִים וּמִמְשַׁלְתֶּךָ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר : יְיָ מֶלֶךְ יְיָ מֶלֶךְ יְיָ
 יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד : יְיָ עֲזֵר לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם :
 אַב הַרְחֵמִים הַיְמִינִיכָה בְּרִצּוֹנֶךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה הַזְמוֹת
 יְרוּשָׁלָּיִם : כִּי כָךְ לָבֹד בְּמִתְחַנֵּנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשְׂא אֲדוֹ
 עוֹלָמִים :

ומוציאין ס"ת ואומרים (ויהי בנסוע הארון ובריך שמיא על הכל) תמצא בחפלת חול :

דיני הנהגת הקהל בשעת הקריאה.

(דח"ח) (א) בשעה שהעולה אומר ברכו והקהל עונים ביהליו יש לעמוד (א"ר) והמדקדקין מחמירין לעמוד גם בזכרת אשר בחר בנו ובעת הקריאה : (ס"ס קמ"ז) (ב) אסור לצאת ולהניח הס"ת כשהוא פתוח אבל בין גברא לגברא שהס"ת מנוולת יכול לצאת לאורך גדול : (ס"ס קמ"ו) (ג) משהתחיל הקורא לקרות בס"ת אסור לספר אפי' בד"ת ולאפרושי מאסורא יכול להפסיק : (ס"י קמ"ו) (ד) לקרות שמו"ת מותר בשעת קה"ת ונכון לזוהר גם בזה להאזין ולכיוון דעתו לשמוע : (ס"י רפ"ה) (ה) וכ"ז אין ענין לפי זכור ופ' פרה שהם בעשרה מדאורייתא שצריך לכוין לשומעם מפי הקורא : (ס"ס) (ו) אם הקורא בעצמו עולה לתורה צריך שיעמוד אחר אללו (מלבד הסגן) : (ס"ס)

דין לאיזה אנשים אין קורין.

(דח"ח) (א) בת"ז כשקורין ויחל אין קורין אפי' לכהן שאינו מתענה ומשלים ואם יקראוהו לא יעלה : (ט"ז ס"י תקס"ו) (ב) אם חל התענית ביום ב' וה' אף שקורין ויחל מ"מ בשחרית אם קראוהו לעלות כדיעבד יעלה אבל במנחה גם ב' וה' לא יעלה : (א"ר ס"י קל"ה) (ג) אין לקרות לס"ת מי שעומד באמצע פסול"ז רק לכהן או לוי אם אין שם כהן או לוי אחר. אך לא יקרא עם הקורא ומכ"ש שלא יאמר לעשות מי שצריך : (מ"א קל"ה) (ד) היה עומד בזכרת ק"ש ומכ"ש בק"ש עצמו לא יקרא אותו אפי' אין שם כהן או לוי אחר ואם כבר קראו אותו פסוק ועולה אם אינו יכול לזהר לסיים עד הפרק או עד דסליק ענינא אך לא יקרא כנ"ל : (ס"י קל"ה וס"י ס"ו) (ה) בין גאולה לתפלה ומכ"ש בש"ע עצמו אפי' אם קראוהו לא יעלה : (ס"י ק"ד) (ו) כהן אבל תוך שבעה אפי' אם קראוהו לא יעלה אבל בשבת מותר אם אין שם כהן אחר אלא הוא ומוטב שיאז מזהב"ג קודם הקריאה. אם הוא חונן אפי' ברנל אסור לעלות : (מ"א תקמ"ח) (ז) ב' אחים בין מן האב בין מן האם ואב ובנו או בן בנו אין לקרות זה אח"ז אפי' אחד לאחרון ושני למפסיר ואם מוציאין למפסיר ס"ת אחרת מותר וכדיעבד יעלה : (ס"י קמ"א, ועיין א"ר ופ"ה וכה"צ)

הנהגת הקורא לעלות לס"ת ודיני ברה"ת.

(דח"ח) (א) העולה לתורה עולה בדרך קצרה ויורד בדרך ארוכה ואם ב' הדרכים שווים עולה בימין ויורד בשמאל ולא ירד עד שנומקין לקרות לשלחתי : (א"ר קמ"א)

מקור הברכות

אין כמנחם באלהים ה' אמירת פסוקים אלו נזכר במס' סופרים פרק י"ד ה"ח, ובושרי לחיניהו. ונחמד ספרד לומר קודם שיוציאו הס"ת אמה הראית לדעת וגו' יהי ה"א עמנו וגו' הושיעה את עמך וגו' ויהי בנסוע, קומה, כהניך, בעבור דוד, ברוך המקום שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא, אשרי העם ששכח לו אשרי העם שו' אלהיו, וקצת פסוקים מהם ישנן גם בפרק הרב ז"ל, אולם גיא לומר רק ויהי בנסוע הארון

שחרית לשבת

קמ"א (ב) צריך לאחזו בס"ת בשעה שהוא מצריך וגם בשעת הקריאה יאחזו בעמודים : (מ"א קל"ט) (ג) יש נוהגין לגלול הס"ת בשעת הברכה והנוהג שלא לגלול לא יביט בס"ת בשעת הברכה רק מקודם יראה הפסוק שצריך להתחיל ואח"כ לא יביט בפנים : (ס') קל"ט ועיין א"ר (ד) יאמר הברכות בקול רם כדי שישמעו העם ויענו אמן : (קל"ט) (ה) אם טעה ופתח אשר נתן במקום אשר צוהר אם נזכר קודם שאמר השם מהתחיימה (נותן התורה) יתחיל מאשר צוהר ואם כבר אמר השם יסיים אותה הברכה ולאחר הקריאה יאמר אשר צוהר : (מ"א קל"ט) (ו) אם אמר ברכה א' כראוי ובברכה שניה טעה והתחיל אשר צוהר אם נזכר קודם שאמר בא"י נותן התורה יתחיל מאשר נתן ואם נזכר לאחר שגמר הברכה יתחיל עוד הפעם מתחלת הברכה ואם נזכר לאחר בא"י קודם נותן התורה יאמר מיד אמ"ה אשר נתן לנו : (ז) אם הראו לו מקום שצריך לקרות בתורה ובידו ואח"כ נזכרו שצריך לקרות פ' אחרת וגללו הס"ת למקום הב' יברך פעם שנית ואם א"ל לגלול הס"ת רק שהראוהו למעלה והוא למטה אפי' בעמוד הב' א"ל לברך : (ט"ז וא"ר) (ח) כל מקום שצריך לחזור ולברך צ"ל בשכמל"ו על שהוציא ש"ס לבעלה : (ס') (ט"ו) (פ) כ"מ שצריך לברך פעם ב' א"ל לברך רק אשר צוהר ולא צוהר : (א"ר קמ"א) (י) גם העולה צריך לקרות עם הקורא וגבון שיקרא בנחת ולא בקו"ר : (ס') קמ"א

מי שברך לעולה לתורה

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את (פנ"ט) בעבור שעלה לכבוד המקום ולכבוד השבת (ליו"ט לכבוד הרגל) (ל"ה ויו"ט לכבוד יום הדין) ובשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילתו מפל צרה וצוקה מכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשיו וידיו (ליו"ט ויוזבה לעלות לדגל) (ל"ה ויו"ט ויכתבו ויחתמו לחיים טובים בזה יום הדין) עם כל ישראל אחיו ונאמר אמן.

ליוולת מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת (פנ"ט) ואת בנה הנולד (לנקבה ואת הילדה הנולדת) לח' במזל טוב ויקרא שמו (לנקבה שמחה) בישראל (פנ"ט) בעבור שבעלה נדר לצדקה בשכר זה יגדלו (לנקבה יגדלה) (לזכר לתורה ו) להנפה ולמעשים טובים ונאמר אמן :

למולה מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה אהרן דוד ושלמה חוא ירפא את החולה (לנקבה החולנית) (פנ"ט) בעבור (שנ"ט) נדר מתנה בעכורו (בעברה) בשכר זה הקב"ה ימלא רחמים עליו לחחלימו ולרפאותו ולחחיוקו ולחחיותו (עליה לחחלימה לרפאותה ולחחיוקה ולחחיותה) וישלח לו (לה) מהרה רפואה שלמה מן השמים לרמ"ה אבריו (איבריה) ושם"ה גידיו (גידיה) בתוך שאר חולי ישראל רפואת הנפש ורפואת הגוף (נשנת אומר שבת היא מלועוק ורפואת קרבת לבוא) השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן :

אם בר מצוה (בן י"ג שנה ויום א') עולה לתורה (אחר שצריך ב"ה) יאמר אביו

ברוך שפטרני מעונשיו שלמה :

ארבעה

מקור חברות

הארון ושאר הפסוקים אומרים אך בשמחת תורה חו"כ מדות שאומרים ביו"ט וריה ויו"כ בעת הוצאת ס"ת נזכר גם בסדר חרב ו"ל אבל לא מצאתי כן בשום כתיב קדמון ברוך שפטרני מעונשיו שלמה מוכא בכראשית רבה פרשה ס"ג.

ברכת הגומל

ארבעה צרכים להודות. יורדי הים כשעלו ממנו לגמרי. והולכי מדבריות כשיגיעו לשוב. ומי שהוא חשוב בצית האבורים על עסקי נפשות וינא מהצרה לגמרי. ומי שהיה הולה במכה של חלל שיש בזה הכנה. או בחולה שמוטל במטה יותר מג' ימים והחזיר לזריו לגמרי. וסימנך וכל החיים יודוך סלה. "חולה" "יסורים" "יום" "מדבר". ועכשיו נהנו לדרך כל מי שנעשה לו גם כגון שנפל עליו כותל או ניזול מדריסת שור ונגיחותיו. או שעמד אריה ביער לטרפו. או באו עליו גנבים ושידדי לילה וניזול מהם. יעמוד אחר שקראו אותו לתורה וזכרך ברכה שנייה. יברך :

**בָּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיִּים
טוֹבוֹת שְׁגָמְלָנִי כָּל טוֹב :**

והק"ל ענין **מִי שְׁגָמְלָךְ כָּל טוֹב הוּא יִגְמְלָךְ כָּל טוֹב סָלָה :**

ונכון שלא לאחר ג' ימים, וכדיעבד מוכרך עד ה' ימים. (מקורו ב"י סי' רי"ט בשם קבלת הרשב"א) אחר הקריאה יאמר חז"י קדים וקיראין למפטיר. ואח"כ מגביהין הס"ת ואומרים וזאת התורה כו' תנאא בתפלת חול :

דיני המפטיר והברכות

(ד"ה) המפטיר לא יפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הס"ת במטפחותיה ועד שתהיה ההפטרה פתוחה לפניו : (קמ"ז) (ב) אכור לדבר בשעה שהמפטיר קורא בנביא : עד ששלים : (קמ"ו) (ג) כשני פרשיות מחוברין קורין בהפטרה של פ' ב' (רפ"ד) לכד באחרי קדושים כשהן מחוברין קורין הפטרת אחרי הלא כבני כושים : (תכ"ח) (ד) הפטורת ויצרה יעקב שידך לפ' וינא : (מ"א סס) (ה) בשבת ר"ח מפטירין השמים כסאי ואם ר"ח אלול חל בשבת מפטירין בשבת שלאחריו רני עקרה ועניה סוערה. ואם חל ר"ח בשבת של ד' פרשיות מפטירין בשל פרשיות : (תכ"ה) (ו) שבת שהוא ערב ר"ח מפטירין מהר חודש ואין דוחין הפטורה עניה סוערה משום מחר חודש : (סס) (ז) בשבת הו"מ פסח אינו מזכיר של יו"ט בברכות הפטורה. אבל בשבת הו"מ סוכות מזכיר של יו"ט כמו ב' יו"ט של סוכות שחל בשבת : (ס' ת"ז ותרס"ג)

**בָּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר
בְּנִבְיָאִים טוֹבִים וְרָצָה בְּדַבְרֵיהֶם הַנְּאֻמִּים בְּאַמֶּת. בָּרוּךְ
אַתָּה יְיָהּ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבַמִּשָּׁה עֲבָדוֹ וּבִישְׂרָאֵל עַמּוֹ
וּבְנִבְיָאֵי הָאַמֶּת וְצִדֵּק :** ואחר זה קורין ההפטרה

לא יסלק מלפניו הספר שאמר ההפטרה מתוכו עד שיגמור הברכות שאחריה וטוב שיאמר פתוח. וטוב שלא לעשות הפסק בסיים אמת וצדק רק לומר בתכיפה אחת נאמן אחת כו' ואין לענות אמן אחר אמת וצדק אלא אחר הנאמן בכל דבריו : (ע"א)

ברוך

מקור הברכות

ברכות ההפטרה. כל הברכות הללו מובאות במס' סופרים פרק י"ג בשינוי לשון קצת. ואיתא שם שלאחר שאמר המוכרך כי כל דבריו אמת וצדק עומד העם ואומרים : נאמן אחת ה' אלהינו ונאמנים דברך. חי וקים שצד חזרך חמיר. ומלך עלינו לעולם ועד. זה אחר ממחלוקת בני מדרח ובני מערב, שבני מדרח עונים אותו בשיבה. ובני מערב בעמדה. ובכ"מ שנחלקו חרי תנאים ושני אמורים ולא בדיק לן חלכתא כתר מנייהו. אזלינן בחר מחמיר. כש"כ בשבת ותהלה של חי העולמים **יָא (ח"ב)**

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. צור כל העולמים.
צדיק בכל הדורות. האל הנאמן האומר ועשה. המבצר
ומקום. שכל דבריו אמת וצדק :

נאמן אתה הוא יתה אלהינו ונאמנים דבריו. ודבר
אחד מדבריו אחר לא ישוב. ריקם כי אל מלך נאמן ורחמן
אתה : ברוך אתה יי האל הנאמן בכל דבריו :

רחם על ציון כי היא בית חינו. ולעלובת נפש תושביע
במהרה בנפשו : ברוך אתה יי משמח ציון בבניה :

שמחנו יי אלהינו באלהיו הנביא עבדך ובמלכות בית
דוד משיחך במהרה יבא ויגל קבנו. על פסאז לא ישוב זר
ולא יתחלו עוד אחרים את פבדו. כי בשם קדשך נשבעת לו
שלא יבכה גרו לעולם ועד : ברוך אתה יי מנן דוד :

לשבת על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום
השבת הנה *ושנתת* לנו יי אלהינו קדשך ולמנוחה
לקבוצ ולתפארת : על הכל יי אלהינו אנחנו מודים לך
ומברכים אותך יתברך שמה בפי כל מי תמיד לעולם ועד :
ברוך אתה יי מקדש השבת :

ששע רגלים גם כשנת חור"מ סוכות חומרים ז :

על התורה ועל העבודה ועל הנביאים (לשבת) ועל יום

השבת

מקור הברכות

העולמים שהדבר חלו בלב לשיטת הלכה ומעשה. כו'. וכחב היעב"ן בסדרו לא יועתי מ"ט הקילו
ובטלוהו כו' כי תקנוהו ח"ל עמודי אמונתנו וגורדי פרצותינו. ע"ש. וכחב המנהיג אין לענות אמן אחר
השלמת אמת וצדק כו'. דהאיד יתכן שיהא נאמן אתה ברכה סמוכה לחברתה, והלא שלפניה אינה
חוחמת בברוך, ועוד דבמס' סופרים מונה אותה באחת. ע"ש. ועיין חוס' פסחים ק"ד, וכ"כ השור סי'
רפ"ה. ועיין בכסף משנה ה' תפלה פ"ב לענין הברכה שקודם המפסיר דתרויהו אינן אלא ברכה אחת ע"ש.
משמח ציון בבניה. הרמב"ם פ"ב מתפלה כתב לחתום בבונה ירושלם. אבל הראב"ד חלוק עליו.
ודברי הראב"ד הם כדברי רבינו ז"ל. וכ"ה גם במס' סופרים פ"ג, וביוטרי. חגרסת הויטרי א'. ועל
כסאו "תכבה". מנן דוד. וכ"כ הרמב"ם שם שלישית חותם בה מנן דוד וחרב"ד לא הגיה ע"ן.
אכן במס' סופרים שם אחרי שלא תכבה גרו לעיו מוסף : ביסוי תושע יהודה וישראל ישכון לבטח
וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו בא"י מוציאת קרן ישועה לעמו ישראל, ובגמרא פסחים קי"ז
משמע דחתמין מנן דוד דלא כהמ"ם, ולקמן סי' ס"ח מובא ברכה זו בנוסח את צמח דוד. וכן גרסת
הרמב"ם בנוסחי התפלות. את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח וקרונו תרום בישועתך בא"י מנן דוד.
ועיין בשינוי נוסחאות סי' ל"ב שינוי נוסח בברכת הפטורה. השבת. בויטרי א'. "המנוח" הנה "אשר" נתח.

אמירת

השֶׁבֶת הַזֶּה) וְעַל יוֹם לַפֶּסַח חַג הַמִּצּוֹת לַשְּׁבוּעוֹת חַג הַשְּׁבוּעוֹת לַסּוּכוֹת חַג הַבִּסּוּת לַשְּׁמִינִי עֶזְרַת וּלְשֵׁת הַשְּׁמִינִי חַג הַעֲצֵרֶת הַזֶּה. שְׁנַתָּה לָּנוּ יי אֱלֹהֵינוּ (לְקַדְּשָׁה וְלִמְנוּחָה) לְשִׁשּׁוֹן וְלִשְׁמִיחָה לְכָבוֹד וְלִתְפָּאֶרֶת: עַל הַכֹּל יי אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרֵךְ שְׁמֶךָ בְּכִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ (הַשֶּׁבֶת וְ) יִשְׂרָאֵל וְחַיִּים:

לראש השנה על התורה ועל העבודה ועל הנביאים (לשבת ועל יום השבת הזה) ועל יום הזכרון הזה שנתת לנו יי אֱלֹהֵינוּ (לְקַדְּשָׁה וְלִמְנוּחָה) לְכָבוֹד וְלִתְפָּאֶרֶת: עַל הַכֹּל יי אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרֵךְ שְׁמֶךָ בְּכִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: וּדְבָרְךָ אֱמֶת וּמִיָּם לָעֶד: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְלֶכֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשֶּׁבֶת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזְכָּרוֹן:

ליום בשחרית על התורה ועל העבודה ועל הנביאים (לשבת ועל יום השבת הזה) ועל יום הפסחים הזה שנתת לנו יי אֱלֹהֵינוּ (לְקַדְּשָׁה וְלִמְנוּחָה) לְמַחֲיָה וְלִסְלִיחָה וְלִכְפָּרָה וְלִמְחֹל בּוֹ אֶת כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ. לְכָבוֹד וְלִתְפָּאֶרֶת: עַל הַכֹּל יי אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ. יִתְבָּרֵךְ שְׁמֶךָ בְּכִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. וּדְבָרְךָ אֱמֶת וּמִיָּם לָעֶד: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְלֶכֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לְעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלְעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמַעֲבִיר אֲשַׁמּוֹתֵינוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה מְלֶכֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשֶּׁבֶת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַפָּסָחִים: (ופותח הש"ן ואומר יקום פורקן.)

יקום פורקן מן שמיא. חנא וחסדא ורחמי וחי אריכי ומוזגי ריחיי. וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא.

זרעא

מקור הברכות

יקום פורקן, לא נזכר בסדר של הגאון ז"ל, ולא בסדר רבינו סעדיה. ולא מצאחיס בסדרי ספרד ואירענט ונשארו כת"י עתיקים, אך הרב המאור הדו"ה במס' עירובין דף נ"ט מזכירו ח"ל: שהיו רגילים לומר רש"י מהנשיא כל מי שהוא דורש ברכים, ולברך את הנשיא בכל שבת ושבת כבו שרגילים לומר עכשיו יקום פורקן מן שמיא, עכ"ל. וממאי דאמר עכשיו משמע שנתקנו בדורות האחרונים, וכן האמת כמו ש. ונראה דרע"ג ששלח נוסח התפלות לספרד לא הטיל עליהם חובה לומר יקום פורקן אלא ששמקומו אמרוהו. או אפשר דנתקנו אחרי ר"י סעדיה גאון בדורו של רש"י.

וְרָעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. וְרָעָא דִּי לֹא יַפְסוּק וְדִי לֹא יִבְטוּל מִפְתָּנָמִי
 אוֹרֵיָתָא. לְמַרְנָן וּרְבָנָן תְּבוּרְתָא קְדִישָׁתָא. דִּי בְּאַרְעָא
 דִּישְׂרָאֵל וְדִי בְּבָבֶל לְרִישֵׁי כְּלִי וּלְרִישֵׁי גִלּוּתָא וּלְרִישֵׁי
 מְתִיבְתָּא וּלְבִנְיָנֵי דִּי בָבָא : לְכָל־תַּלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל־תַּלְמִידֵי
 תַּלְמִידֵיהוֹן וּדְכָל־מָאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרֵיָתָא. מַלְכָּא דְּעֵלְמָא וּבְרֵךְ
 יִתְהוֹן נִפִּישׁ חַיָּהוֹן וְנִסְגָּא יוֹמִיהוֹן וְיִתֵּן אֲרָכָה לְשָׁנֵיהוֹן
 וְיִתְפָּרְמוֹן וְיִשְׁתַּזְבֹּן מִן כָּל עָקָא וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישׁוּי. מָרָן
 דִּי בְּשְׁמַיָּא יְהֵא בְּסַעֲדָהוֹן כָּל־זְמַן וְעַדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

יחיד המתפלל אינו צריך לומר יקום פורקן ז' ולא מי שצריך

יְקוּם פּוֹרְקָן מִן שְׁמַיָּא חַיָּא וְחַסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי
 וּמִזֻּגֵי רוּחֵי וְסִיעָמָא דְּשְׁמַיָּא וּבְרִיּוֹת גּוֹפָא וּנְהוּרָא מַעֲלִיא.
 וְרָעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. וְרָעָא דִּי לֹא יַפְסוּק וְדִי לֹא יִבְטוּל מִפְתָּנָמִי
 אוֹרֵיָתָא. לְכָל קְהֵלָא קְדִישָׁא הָדִין רַבְרַבִּיא עִם זַעֲרִיא וּמַפְלָא
 וּנְשִׂיא. מַלְכָּא דְּעֵלְמָא וּבְרֵךְ יִתְבּוֹן נִפִּישׁ חַיָּהוֹן וְנִסְגָּא
 יוֹמִיכּוֹן וְיִתֵּן אֲרָכָה לְשָׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוֹן וְיִשְׁתַּזְבֹּן מִן כָּל עָקָא
 וּמִן כָּל מַרְעִין בִּישׁוּי. מָרָן דִּי בְּשְׁמַיָּא יְהֵא בְּסַעֲדָהוֹן כָּל־זְמַן
 וְעַדָּן וְנֹאמַר אָמֵן :

אֲמִי שְׁפָרְךָ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. הוּא יְבָרְךָ
 אֶת כָּל הַקְּהָל הַקָּדוֹשׁ בְּיָהּ עִם כָּל קְהִלּוֹת הַקָּדָשׁ. הֵם
 וּנְשִׂאֵם

מקור הברכות

רש"ג ורב האי כדו שלא יחבטלו הישיבות שהיו מרופפות מאד בזמנם. והנוסח הלז מובא ג"כ בויטרי
 כת"י. ובפנקס גרמיוזא כת"י אחר שראויו באוצה"ם באוקספורד מובאים שני היקוס פורקן. הא' לראשי
 גלויות שבבבל והב' לקהל הקדוש הזה. אכן במחזור ויטרי הנדפס נכללים שניהם ביקום פורקן. אחר :
 "למרנן ורבנן כו' ולכל קהלא קדישא כו' מרן די בשמיא יחא בסעדהו"ן כו'. ונכסדור אשכנז כת"י משנת
 ה' למחזור רס"ח כולל ג"כ שחיתן, והנוסחא שם : "מרן די בשמיא יחא בסעדהו"ן וקדם שלטוניה דארעא,
 צלותהו"ן וצלותנא, ויתן יתהו"ן ויתנא לחינא וחסדא קדם כורסי יקר מלכותיה. וקדם שלטוניה דארעא,
 ויקים זכותהו"ן וזכותנא כל זמן ועדן, ונאמר אמן", ועיין או"ז כו' נ' בטעם מה שאומרים יקים פורקן
 בלשון ארמי אע"ג דאמרין בסוטה ל"ג דאין "מלאה"ש נזקקין ללא"ה והטעם משום שאומרים אותו
 בצבור, ועיין הגהות מורכי רפ"ק דשבת דאליבא דר' יוסי דאדם נדון בכל יום אמרין יקום פרקן
 בכל שבת ע"ש. ונראה דנוסח יקום פורקן נתקבל בכל ישראל מוזנן הגאונים ושוב לא נתבטל המנהג.
מי שברך אבותינו הוא יברך את כל הקהל, גם אמנם שלא נזכר בסדורים הקדמונים שלפנינו.
 מובא בכל חבורי הראשונים הצרפתים כמו"ש השביל : וכן מברכין כל העוסקים
 בצו"צ צדקה וגמילה. והמקנים נר ומעילים לכבוד החוריה. והעוסקים בחורה כו'. והחי יחן אל לבו
 כו'

וּנְשִׂיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל־אֲשֵׁר־לָהֶם, וּמִי שֶׁמִּתְחַדֵּם בְּתִי
בְּגִסִּיּוֹת לַתַּפְלָה. וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לַהֲתַפְלֵל. וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים
גֶּר לַמָּאֹר וְיֵינן לַקְדוֹשׁ וְהַבְּדִלָה וּפֶתַל לְאוֹרְחִים וּצְדָקָה לְעֲנִיִּים.
וְכָל־מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצַרְכֵי צָבוֹר בְּאַמוּנָה. הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
יִשְׁלַם שְׂכָרָם וְיִסִּיר מֵהֶם כָּל מַחֲלָה. וְיִרְפָּא לְכָל־גּוֹפֶם וְיִפְלַח
לְכָל־עוֹנֶם: וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל־
יִשְׂרָאֵל אַחֵיהֶם וְנֶאֱמַר אָמֵן:]

הגותן

מקור הברכות

כו' וכמה ברכות פוסקין עליו בכל בנסח ופנסח בכל שבת ושבת, ואשרי פני שכונתו לשמים והלך
לפניו צדק, ע"ש. וזה נוסח סדר קאטולוגיא: מי שברך כו' משה ואהרן דוד ושלמה וכל הקהלות
הקדושות והטהורות. הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה גדולם וקטנים הם כו', מלכא דעלמא יברך
יחזון, ויזכה יחזון, וישמע קל צלחזון, תחפרקון ותשחזון מכל צרה ועקמא, ויהא בימרא דה' במעורבא,
יגון בערדם ויפרסם סוכת שלומו עליבם, ויטע ביניכם אהבה ואחווה ושלום ורעות, ויסלק שנאת חנם
ובגניבא, וישבור עול מעל צוארכם, ויקוים בכם מקרא שכתוב ה' אלהיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים
ויברך אתכם כאשר דבר לכם וכן יהי"ר ונ"א. וכן נוסח ספרד.

ובפנסם גרמיוזא כח' הג"ל שנכתב בערך שנת תחמ"ן לאלף הקודם מוכא שמה מי שברך
לענינים הרבה, לחולים, ולחפוסים וכו' וז"ל: מי שברך אבותינו אי"ו, ומי שרפא חזקתו
מלך יהודא מחליו, ומרים הנביאה מצרעתה, ונעמן מצרעתו, והמחיק מ"מ ע"י מיר, ומי רחו ע"י אלישע,
הוא יברך וירפא [את פלוני בן פ'] בעבור שנדר צדקה בעבורו, בשכר זה המקום ישמרו ויחילו,
ויעזרו ויחלימוהו, ויסעדהו על ערש דוד, וישלח לו רפויש עלכל גופו ואיבריו בתוך שאר כל חולי ישראל.
אמן, ויאמר זה ג"פ. ואח"כ בשינוי השם. ולאשה המקשה לילד מוכא הנוסה כך:
מי שברך שרה רבקה רי"ל, ומי שרפא כו' הוא יברך וירפא [פלוני בת פלוני] בעבור שבעלה
נדר צדקה בעבורה כו', ויחלימה ויתורו מחבלי וילדה. וישלח לו רפויש עם כל

בנות ישראל המצירות בחבלי וילדה, אמן. ולתפוסים הנוסח כך:

מי שברך אבותינו אברהם יורי שרר"ל, ומי שהוציא יוסף מבית האסורים, הוא יברך את אחינו
החפוסים במדינה פלוניא, אותם ואת כל אשר להם בעבור שיוחן צדקה בעבורם.
ובשכר זה המקום ישמרו ויחילו מיד גויב, ויוציאם מבית אסורים במהרה, מאפלה לאורה, וימלטם
מכל צוקה וצרה, ורעה וגזרה, עם כל ישראל אחיהם, ונאמר אמן:

מי שברך לנזהרים לדבר שיהת חולין.

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה, הוא יברך את כל הקהל הקדוש
הנזהרים בלשונם הוצה, מלדבר שיהת חולין משעה שמתחיל הש"ץ ברוך שאמר עד
גמר התפלה. והנזהרים ועומדים על רגליהם מלצאת מביהכ"ס עד גמר כל התפלה וקדיש יהוה, בשכר
זה תפקודם ישמרו ויחילו מכל צרה וצוקה. וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם. ויברכם עם כל
ישראל. ונאמר אמן. **ביעד המשכימים לתפלה**, והעוסקים בצרכי צבור.

מי שברך אבותינו אברהם יורי הוא יברך את כל הקהל הקדוש הזה הם ובניהם ובנותיהם וכל
אשר להם בעבור שמשכימים וביעריבים לבית התפלה, ובעבור שעוסקים בצורכי
צבור באמונה שלמה, בשכר זה תפקודם ישמע תפלתם, וישמרו ויחילו מכל צרה וצוקה, וישלח
ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויברכם עם כל ישראל אחיהם ונאמר אמן, ובמחזור רומי, מוכא ג"כ
מי שברך לז' בת ישראל שעושה מעול או מטפחת לס"ת או מתקנת גר לכבוד התורה, ע"ש.

מי שברך כו' בעבור שמקבלים עליהם להתענות תענית שני וחמשי ושני כו', ובין כסאלעשור
כתוב שם שיאמר „ויכתכם בספר החיים כו'.

הגותן

תפלה בעד שלום המלך יר"ה עם שלום משפחתו הרמה.

[הנותן תשועה למלכים וממשלה לנסיכים מלכותו מלכות כל עולמים הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה הוא יברך וישמור וינצור ויעזור וירומם ויגדל וינשא למעלה את אדונינו עם כל משפחת הקיסר הרמה והנשאה. מלך מלכי המלכים ברחמיו יחיהו וישמרוהו ומכל צרה ויגון וזנק יצילוהו וידבר עמים תחת רגליו ויפיל שונאיו לפניו ובכל אשר יפנה יצליח. מלך מלכי המלכים ברחמיו יתן בלבו ובלב כל יועציו ושריו רחמנות לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל. בימיו ובימינו תושע יחודה וישראל ישכון לבטח ובא לציון גואל. וכן יהי רצון ונאמר אמן]:

סימן לקביעת המועדים מימות הפסח

א"ת פ" ביום א' של פסח יחול לעולם תשעה באב :
 ב"ש פ" ביום ב' של פסח יחול לעולם שבעות :
 ג"ר פ" ביום ג' של פסח יחול לעולם ראש השנה :
 ד"ק פ" ביום ד' של פסח יחול לעולם קריאת התורה הוא שמחת תורה :
 ה"צ פ" ביום ה' של פסח יחול לעולם לזס כפור :
 ו"פ פ" ביום ו' של פסח יחול לעולם פורים שעבר :
 פ"ג פ" ביום שחל בו פורים יחול לעולם ל"ג בעומר :

כשמכריזין החודש נוהגין לומר תפלת רב בתר כלותא (ברכות ק"ז ב') :

**יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹּהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּחַדֵּשׁ
 עֲלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְמוֹעֵד וּלְבִרְכָּה וְתִתֵּן לָנוּ חַיִּים אָרוּכִים.**

חיים

מקור הברכות

הנותן תשועה לא מצאתי לשון זה בסדורי הקדמונים אך בפנקס גרמיוזא שנכתב בזמן הגזרות של תתנ"ו ותתק"ו נמצא שם ברכה למלך בנוסח זה.

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את אדונינו הקיסר ירום הדרו, וישלח ברכה והצלחה בידו לישוב כסאו במשפט, וצדקה בארץ, וחיים ושלום יהיה לו ולזרעו אחריו ונאמר אמן. והספרדים אומרים אותו ג"כ אחרי כל נדרי בליל יו"כ. ונוכר ג"כ בכל בו ובאבודרהם שהחובה לברך את המלך אחר קה"ת, ונראה משם, שנהגו לברך המלך בכל ימות החול בב' וה' אחרי קה"ת, ועיין רש"י יומא דף ג' לענין פ"ד' ק"ש"ב ברכה לעצמו שהיו מברכין לחפזת חיי המלך כמפורש בחוספחא דסוכה על שם ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך עכ"ל, ובספר יוסיפון מובא בהגיון לב, מספר משמגון הצריק בלכתו לקראת אלכסנדר שאמר מקום שמתפללים עליך ועל מלכותך שלא תחרב, וכן כורש אמר די להו מתקרבין נתחזין לאלה שמיא ומצלאין לחיי מלכא ובנוהי ומשמע שכבר ה' מנהג קרום בישראל מימות ראשונים להחפז לחיי המלך, והספרדים אומרים בכל שבת ברכה למלך בנוסח אחר.

יהי רצון שתחדש עלינו את החדש הזה, לא נמצא בשום סדור קדמון, ובמקומו נמצא נוסחי היה"ר מלפני אבינו שבשמים לכונן את בית חיינו כו'. וכן הוא בסדורי הספרדים, וכתב אבודרהם הטעם שאנו מבקשים רחמים רח על החכמים שבנו חכמי ישראל. מפני שהם היו מקדשים ההודש בזמנו ע"פ הראיה ולחם נמסר קידושו שני אלה כו' אשר תקראו אותם, ולולי הם לא היינו יודעים מתי החודש. לכן מזכירין אותם לטובה, שיוחזר עטרה ליושנה ויקדשו החודש כבראשונה

חיים של שלום. חיים של מנוחה. חיים של ברכה. חיים של פרנסה. חיים של חלון עצמות. חיים של ברכה ויראת שמים ויראת חטא. חיים שאין בהם בושה וכלמה. חיים של עושר וכבוד. חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים. חיים שימלאו משאלות לבנו למנוחה אמין סלה:

בשבת שלפני ר"ח (חוץ שלפני ר"ח תשרי) מזכרין החדש ואומרים זה:

***מי שעשה נסים לאבותינו ונאל אותם מעבדות לחרות**

הוא

מקור הברכות

כבראשונה, אבל מנהגנו לומר היה"ר של תפלת רב שהתפלל בחר צלוחיה וניכרה במס' ברכות דף ט"ז, וצריך להניח בתפלת חיים שיש בה יר"ש ויראת חטא ולמחוק חיבת יר"ש. כי יר"ש נאמרה בסוף. וגם בגמרא לא הוזכרה כאן חיבה זו, וכ"מ שהגיה כן גם בעל עברי. וגם סיום התפלה הזאת שמסיימת בזכות תפלת רב אין לה שום מובן, כי בכל התפלות שתקנו גדולי התנאים והאמוראים אין אנו מזכירים בהם את זכותם, והמדרסטים האחרונים הגיהו בזכות תפלות רבים ואין מובן גם לה. אך האמת כפי ששמעתי מהג"ר רייא הדס נ"י ששמע. שנפל טעות בהעתק שה' גרשם שם אח"ז. בברכות, תפלת רב. לאמר שתפלה זאת איתא במס' ברכות בשם רב, ונמחק היר"ש, והמעתיק אחריו לא הבין הכונה והעתיק, בזכות תפלת רב, ונהג טובת עין ג"כ להוסיף אח"ז גם "אמן".

מי שעשה נסים לאבותינו. ר"ח פלוני כו' יחדשהו. נוסח זה נמצא בפנקס גרמיוזא ולא מצאתי תפלה זו בכל כח"י העתיקים, שיוכרז זאת בשבת שלפניו, רק בר"ח עצמו.

והרה"ג ר' דוב ליפשיץ בסדרו מים חיים כתב המקור לזה מירושלמי פרק היו בודקין ה"ג דא"ר יוסי כגון אנא דמן וימא לא צלית מוספא מן דלא ידע אימתי ריש ירחא, וכתב הפני משה דר"ל שלא התפלל מוסף של ר"ח. ואינו מובן, דאין עשה עם יעלה ויבא בערבית ושחרית שלפני המוסף, וגם מה רבותא היא זו שלא יתפלל מוסף של ר"ח בעוד שא"י ודאי שהיו ר"ח, לכן נראה דר"ל שלא התפלל מוסף של שבת אשר לפני ר"ח בעוד שלא ידע אימתי ריש ירחא וזה מקור למנהגנו, עכ"ל. וגם בספר ציון ירושלם כתב מכאן סמך שנכון לידע המולד.

ורביריהם ז"ל נפלאים ממני מה שיוכרז מוסף של שבת לדיעות ריש ירחא, ואי משום להודיע לעם מתי יהיו החודש, כי בשבת היו כולם באים לביהכנ"ס וכמושיל, הלא אין זה ענין

למוסף כמו כן יכולים להודיעם אחרי מוסף. ובאמת כל הנוסח הזה והזכירה ההיא לא מצאנוה בראשונים רק ליום ר"ח עצמו, כמוכא זאת בסדרנו לקמן בשם הגאון בתפלת ר"ח. ורק בסדרים החדשים העבירוה לשבת שלפניו. כדי להודיע לעם מתי ר"ח יום א' או שתיים כמוש' רייא, אבל אינו ענין לר"י שמשום כך לא יתפלל מוסף:

ולבן נראה דהעיקר כפירוש הפני משה, ומה שהקשה עליו מעיני וממוסף דר"ח עצמו שהוא מלחא דלא צריכא. עם שהמה קושיות מפליאות לכאורה נלע"ד עפ"י שירלוי בהק'

דר' יסי דירושלמי הוא רב אמי דבבלי, והוכיח זאת מכ"מ. ורב אמי ס"ל בביצה דף ד' דקים לן בקביע דירחא דאמר נולדה בזה כו' והא ר"א מבדיל כו'. וכתב רש"י שם דקסבר קים לן לקביעי דירחא ע"ש, וא"כ לק"מ מיעלה ויבא, ודאי היה מתפלל בשחרית וערבית עם יערי, אכן במוסף כיון דזמנו כל היום. לכן כיון שהיו מקדשין בזמנו את החדש ע"פ הרא"י, וכן היו נוהגין גם אחריו, עד זמנו של הלל הנשיא האחרון שתקן העברונות, ומנהגם היה להתקבץ לקדוש החדש מן המנחה ולמעלה עד שחשקע החמה כמוש' במס' כופרים פ"ט, לכן אע"פ דס"ל לרי"א דקים לן בקבד"י מי"מ לא נקבע ר"ח עד שיאמרו ביד מקדש. ומש"ה היה ממחין לשמוע הקידוש מפי ב"ד עד שקיה"ח, ואע"פ שיעלה ויבא אמר גם מקודם. וכמוש"ש בביצה דף ח' מי לא מודה ריב"ז שנהגין

אורח

הוא יִצְאֵל אוֹתָנוּ וּבִקְרוֹבָא. וְיִקְבֹּץ נִדְחֵינוּ מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת
הָאָרֶץ. חֲבֵרִים בְּלִי־יִשְׂרָאֵל * (בויטרי א. „לירושלם טיה"ק") וְנֹאמַר אָמֵן :

הש"ן לוקה ס"ת צידו ולומר. ראש חודש (פלוגי) ביום (פלוגי) [הבא עלינו ועל
כל ישראל לטובה:]

ואח"כ אומר הצבור ג"כ ר"ה פלוגי כו' ונהגו לעמוד בשעת אמירתו דוגמת קידוש החודש ;
יחד שחו

מקור הברכות

איחוד היום קדש. כו'. ולכן במוסף הי' ממתינ' עד ידיע מפי ב"ד אימתי ירש ויהי שהי' ממתינ' גם
במנחה שהפלה המנחה עד הערב, וכן מצאתי ביר' ר"ה פ"ד ה"ד ר' יוחנן הוה מסקד לאילין דכנישא
דכוסרא מטין ומיעל [לטייל ולהלך ולהתעכב] עד דו איממא [בעוד שהוא יום] ואתון מדרבין זמנו
ועבורו, [ותרוהו שהזכירו קדושת היום אם יבואו עדים ויקדשו החודש], ואין ספק דנוסחא זו
קבעוה הגאונים ביום ר"ה עצמו, כדי שיתקיים הקביעות לכל ישראל, והוא ע"ד שכתב הרמב"ם
בספר המצות שאם היו יאכדו בני ישראל מא"י ישמרו השם מזה. לפי שהבטיחנו שלא חכלה אומה
זו כו' זה החשבון שאנו מחשבים בחול לא יועיל לנו כלום כו'. וכ"כ בפי' מקי"ח ע"ש. ועיין בהתם
סופר בחשובותיו באות ר"ג וי"ד רל"ד בביאור דברי הרמב"ם הנ"ל. שדעתו לומר שכל החשבון
שאנו מחשבים ע"פ חשבון הסמכים הראשונים בלחי מועיל רק כשיש יושבים גם בא"י אפי' כורמים
אפי' יוגבים, או יבוליס. הם לקבוע ע"פ סדרי העבודים המסורים שיראו בחשובות הקדמונים בכל
עת שיגיע הזמן ההוא, ובשביל כן מהקדשים בכל העולם כלו, ובלא זאת אינו מועיל כלל גם חשבון
הקדמונים, ויוצרנו הבטיחנו ע"ז שלא יקרה כן בשום זמן שלא יהיו יושבים באר"ק, ובזמן של גלות
ככל שהיו סמוכין בחול, לא היו בטוחים ע"ז, אדרבא. היו ג"ב שנה שלא עבר איש בא"י, ובזמן
שבפלה הסמיכה, בטוחה הארץ שיחיו בה ישראל על כ"פ, ע"ש. ולכן התקינו הנוסח הזה שממלא
יאמרוהו גם בני א"י וחקיים הקביעות במועדו, אך בזמן אחרון העבירו הנוסח שלא כדת לאומרו
רק בשבת שלפניו שכל העם מקובצים בו, וסמכו על הפלה ר"ה שכל העם מתפללים.

כתוב בספר החגיא. סי' ט"ז מנהגנו אחר קה"ח להזכיר נשמות כו' ולהתפלל עליהם ולפסוק צדקה
עבורם, מצאתי נאונים אנשים שצדקה זו אינה מועלת למתים כלל, ויא' שמועלת,
ובין לרבוי אלו ובין לרבוי אלו טוב הדבר כי מועלת לחיים ולמתים, עכ"ל. וכ"כ בשב"ל, אבל בחנומא
פרשת האינו איתא לכך רגילים להזכיר המתים בשבת שלא ישובו לגהנום. שכן איתא בתוי"כ [הוא
ספרי פרשת שופטים, והקדמונים היו רגילים להזכיר בשם ה"כ] אשר פדית אלו המתים מכאן שהחיים
פדוין את המתים, לכך אנו נוהגין להזכיר המתים ביוהכ"פ ולפסוק עליהן צדקה כו'. כשפוסקין צדקה
בשבילם מוציין אותן ומעלין כו'. וכן איתא בפסיקתא מובא בויטרי, שמא יאמר אדם כיון שמת אין לו
תקנה ח"ל כפר כו'. כיון שמת ומבקשים עליו רחמים זורקין אותו מגהנום לג"ע כחך מהקשה.
וברוקה סי' רמ"ז מובא בב"י תרכ"א כתב מה שנוהגין לפסוק צדקה ביוהכ"פ יש להם אסמכתא
דכתיב בו' תחזה אהרן בשנה יכפר וסמך ל' ונתנו איש כופר נפשו, ומה מועיל למת שהחי נוהג צדקה
בעדו, אלא השם בוחן לבות החיים והמתים אם אותו המת דחה בחיים הוה נותן, ואם היה עני אל
לבו בטוב ויהי נותן אם היה לו חועיל לו קצת. כי החי יכול לבקש להקל דין המת. כדור על
אבשלום, ור' יוחנן על אחר, אבל אם נתן בעד רשע אינו מועיל. ונותנים לכבוד המתים שהצדיקים
מליצים על צאצאיהם, עכ"ל.

ויפנקם גרמיוא שמובאים שמה כמה נדרים של צדקה בגלל צרות ישראל לא נזכר בכל
הענין שנדרו צדקה בעבור המתים. אלא יזכור אלהים נשמות בעבור זכות עצמם.

ואפשר שמפני שזכות עצמם של אלו היה גדול מאד לא הי' צורך להזכיר צדקה בעבורם. וכן
במחזור רומי נזכר ג"כ, יזכור אלהים כו' אשר הניחו זכירה להקדש כו' ע"ש, אך הרלנ"ח
סי' תרכ"א הקשה דאדרבה ממעשת דאחר משמע להיפוך שר"מ ור' יוחנן לא יכלו להקל דינו עד
לאחר מותם וכמו"ש מתי אמות ואעלה עשן מקברו. ובספר חסידים סי' תתשע"א הקשה והלא חטאת
שמתו

***יחד־שְׁהוּ תַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא [עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. לְחַיִּים וְלִשְׁלוֹם]. לְשִׁשּׁוֹן וְלִשְׁמִיחָה. [לִישׁוּעָה וְלִנְתִּיחָה]. וְנֹאמַר אָמֵן:**

(דה"ח) ביום שא"ל ז"ל א"ל אה"ר ואין מזכירים גשמות ובנית האכל תוך ז' אומרים אה"ר ז"ל. (פ"מ קל"א סק"י) ואין אומרים אה"ר והזכ"ל כשיש חתן או מילה או כשמזכרין החודש ובימי הספירה אומרים א"ל אף כשמזכרין החודש ואפי' חל מילה בשבתות ההם אכל אין מזכירים גשמות. וכשהל ר"ה חייב בשבת א"ל א"ה. וכד' פרשיות אין לומר א"ה ואין להזכיר גשמות: (אמנם הא"ר כ' שאומרים א"ה גד' פרשיות וכ"ז):

אל מלא רחמים שוכן במדומים. המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה במעלות קדושים. וטהורים כוזהר הרקיע מזהירים את גשמת (פנ"ס) שהלך לעולמו (לנקבה שהלכה לעולמה) בעבור שנדבו צדקה בעד הזכרת גשמתו גשמתה

מקור הברכות

שמתו בעליה למיתה אולא שאין כפרה לאחר מיתה, אלא כך אמר הקב"ה ברא מזכה אבא כו' שנותן את בנו ללמוד תורה ומע"ט כו'. ואם תאבדו צונו לבנים שיעשו צדקה כו'. ומכאן תקנו שנודרין צדקה שייטיב לאותן ששכר מתו כו'. שהרי שגאל בקש על לוי בברכות, וע"ש ברבנו שמרמז וישוב נכון ג"כ לקושיות של הרלנ"ה, שר"מ ור"י לא יכלו לעשות כן בחייהם כי רבו פשעיו של אחר אם לא כו'. לאחר מותם שהשער נדחה מפניהם ע"ש.

והב"י ס' רפ"ד כביא ג"כ חזקי דיעות בזה והביא בשם שב"ל מ"ש בשם הרי שניאור כ"ץ ממ"ש בקדושין דבחוך בית צ"ל הריני כפרת משכבו. משמע שהמחוס מתכפרים בחיים בגופם וה"ה בממונם. והר"ר אביגדור אומר שאין לו טעם על מה סמכו. דמה שאמרו בספרי כפר כו' לא אשמועינן מידי לענין צדקה, ע"ש.

ואין להביא ראיה מסדר אליהו וזוטא פ"ז ממעשה דריב"ז שלמד תורה עם בנו של מוכס ומיד כשאמר ברוך ה' המבורך התיירוהו מהפוענניות. [במנהג"מ נר וכלל א' מוכס וזה בשם מס' כלה על רע"ק]. וכיה ביר"ד ס' שע"ז כל בן המתפלל ומקדש ברבים פודה את אביו ואמן מגיהגום, ד"ל שאני ברא מזכה אבא, וכשמחפלי ואומר קדיש או כשנותן צדקה לבד המצוה גופא הוא מקיים ג"כ מצות כבוד אב, דאביו נוחא ל' בכך, אותו זכות מהני ג"כ לאביו. אבל אבא לא מזכה ברא ובראי' בסנהדרין ק"ד אין אברהם מציל את ישמעאל, וכש"כ אנשים אחרים שאינם מועילים למי שמת.

אך התוס' במס' סוטה דף י"ד כתבו דתפלה מועלת. דאיתא שם דרוד אייתי לאבשלום לעלמא דאחי, ואע"ג דאבא לא מזכי ברא היינו בלא תפלה אבל תפלה מועלת ע"ש. ומשמע דאפילו בעד רשע גמור נמי מועלת תפלה, ודלא כמו"ש בשם הרוקח שאם נתנו צדקה בעד רשע אינה מועלת. ע"ש בתרוצם בחרא, וגם לתרוצם השני כל שלא עבר ע"ז נמי מועלת תפלה, ואפילו לתרוצם קמא מועלת תפלה למי שנחבזה במיתהו למות מיתה משונה ע"ש.

עוד נראה דעיקר קושית התוס' שם בסוטה מהא דאבא לא מזכה ברא אין אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק את עשו, הוא בעונות של מיד דאין הקב"ה ותרן, אולם כשגגות ועונות שלא נודעו להם בחייהם אע"פ שצריכים כפרה, דלא מציינו בתורה דבר שלא חויבה תורה עליה כפרה ואפי' על ההורר הלב והספק בעי קרבנות דמכפרים, על אלו דאי דמהני תפלת אחרים וצדקתם בעדם שיכפרו עליהן, וכל קושיות התוס' הוא רק אמור דומיא דאבשלום.

ועכ"פ נראה דאותן התפצוץ להתנרב ולדור צדקה בעד גשמות קרובות ואהבהים טוב יותר שיקנו אותן הצדקות במתנה לבני הנפטרים עצמם, והבנים ינדבו זאת לצדקה לנשמת אבותם דברא מזכה אבא, וטועיל להקל דינם, משא"כ אחרים, וזה דבר חדש ומסתבר. אבל א"כ כן, והפוסקים לא הזכירוהו. ויחדשנהו. גרסתהוטר"א. יחדשהוהקב"ה לששון ולשמחה עליו ועל כו"ש ונאמר אמן.

(נשמתה) לכן בעל הרהמים יסתירחו (יסתירה) בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתו (נשמתה) ה' הוא נחלתו (נחלתה) ויגוה (יתגוה) בשלום על משכבו (משכבה) ונאמר אמן.

*ואב הרתמים שוכן מרומים. ברתמיו העצומים הוא יפקוד ברתמים. תחסידים ותישרים ויהתמימים. קהלות הקדש שמסרו נפשם על קדשת השם. הנאהבים והנעימים בתייהם ובמותם לא נפרדו. מנשרים קלו ומאריזות נברו. לעשות רצון קונם וחפץ צורם : ויפרם אלהינו למזבה. עם שאר צדיקי עולם. ויגמולם לעינינו נקמת דם עבדיו השפוד : ככתוב בתורת משה איש האלהים. הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. ונקם ישיב לעבדיו וכפר אדמתו עמו : ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ונקיתי דמים לא נקיתי. וי' שכן בציון : ובכתבי מקדש נאמר. למה יאמרו הגוים איה אלהיהם וידע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוד : ואומר כי דורש דמים אותם וקר לא שבה צעקת ענוים : ואומר ידן בגוים מלא גויות מחין ראש על ארץ רבה : מגמול בדרך ישתה על גן ירים ראש : אשרי וכו'

בשבת שאחר ר"ח חסון ואייר מברכין מי שיקבל עליו תענית כה"כ ומי שעונה אמן א"ש קבלה אם יראה להתענות. אם יש מילה או חתונה בלוחה שבת נוהגין לכרכו למנחה : כשמכרכין שני וחמישי ושני יאמר זה :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני. בשכר זה הקב"ה ישמרם ויצילם מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה ותצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועתיהם עם כל ישראל אחיהם. ונאמר אמן :

הש"ן אומר יהללו וכו' מזמור לדוד תמלא בקבלת שבת. ומכניסין הס"ת להיכל ובנוחה יאמר וכו' ח"ק :

זמן

מקור הברכות

אב הרהמים שוכן מרומים. התפלה הזאת ליחא בסרר הרע"ג ולא בסדר רב סעדיה, ולא מצאחיה בכל הכתי העתיקים, רק בפנקס גרמיוא אחרי הזכרת נשמות הקדושים שנהרגו. ונתקנה התפלה בזמנם על הנפשות שמסרו עצמם על קדושת השם. בשבת תתנ"ו. ותתק"ו.

יהללו. ובנוחה. נזכר בכל בו לאומרו כשמחזירין הספר למקומו.

מזמור הבו לה' בני אלים נזכר במנוח בשם מנחם ספרד וכ' ויל' המעם שזה המזמור על מות

מב

מוסף לשבת ושבת ר"ח

(ד"ה"ח) (א) זמן תפלת מוסף מיד אחר תפלת השחר ואם התפלל אותה קודם שחרית יצא. ואין לאחרה יותר מעד ז' שעות ואם איחרה יותר יצא אבל נקרא פושע : (סי' רפ"ו) (ב) איחרה עד שעה ורביע קודם הלילה יתפלל מנחה תחלה ואח"כ מוסף ואם אין שהות להתפלל שתיקן יתפלל מוסף שאין לה תשלומין ולמנחה יש תשלומין להתפלל ערבית שתיים : (שם ועמ"ה) (ג) אם רוצה לעשות קודם מוסף יקדש וישתה עוד יין או יאכל כזית פת או מיני תרנגולא מה' מינים אבל לקבוע סעודה אסור קודם מוסף : (ט"ו)

כי שם יי אקרא הבו גודל לאלהינו :

אֲדֹנָי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תִּהְלִיָּה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵהֶם
אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל
עֲלִיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חֲסֵדֵי אֲבוֹת
וּמֵבִיא גּוֹאֵל לְבָנָי בְּגִיָּהֶם לְמִשְׁן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

זְכַּרְנוּ לְחַיִּים מְלֶכֶךְ חַפְּצֵן בְּחַיִּים וּבְתַבְּנֵנוּ בְּסִפְּרֵי הַחַיִּים
לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים :

מְלֶכֶךְ עֶזְרָה וּמוֹשִׁיעַ וּמִגֹּן : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ מִגֹּן אֲבֹתֵהֶם :

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :
בְּחֹרֶף מְשִׁיב הַרְוֹת וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם :

מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ
נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקִים אֲמוּנָתוֹ לִישְׁגִי
עֶפְרָה : מִי בְּמוֹד פֶּעַל גְּבוּרֹת וּמִי דוֹמָה לָךְ מְלֶכֶךְ מַמְיֵת
וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה :

בְּשִׁבְתֵּי תַשׁוּבָה בְּזִי בְּקוֹדֶשׁ אֵב הַרְחֵמֵם זוֹכֵר יְצוּרֵי לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :

וּנְאֻמֵּן אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ מְחַיֶּה הַמֵּתִים :
נַעֲרִיצֵךְ

מקור הברכות

מתן תורה נאמר [זבחים קט"ז] וישאו שִׁנְיָם ראשיכם שלמה אמרו כשרבנו שערס זה בזה [שבת ל'] ע"ש
הספרדים אומרים אחרי אשרי, ברוך ה' אשר נתן מנוחה כו' ועוד פסוקים. והחזן אומר ימלוך
כו' ואח"כ בזמור הבו לה' ויהללו, ואומר שובה למעונך, ושכון בבית מאריך כי כל
פה וכל לשון יתנו הוד והדר למלכותך, ובנוחה יאמר וגר, אבל נוסח הרב ז"ל כניא.

מוסף לשבת ושבת ר"ח

קדושה לש"ץ כחזרת התפלה לשבת ויו"ט והושענא רבה

**נַעֲרִיצֶךָ וְנִקְדִּישֶׁךָ בְּסוּד שֵׁים שְׂרָפִי קָדֵשׁ. הַמְקַדִּישִׁים
שִׁמְךָ בְּקָדֵשׁ בְּתוֹב עַל יְדִי נִבְיִיךָ וְקָרָא זֶה אֵל זֶה וְאָמַר :
קְהִי קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֵא בְּךָ הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ :
חַיֵּן כְּבוֹדוֹ מְלֵא עוֹלָם מִשְׁרָתִי שׂוֹאֲלִים זֶה לְזֶה אֵיזָה מְקוֹם**

כבודו

מקור הברכות

מערכי לב

נַעֲרִיצֶךָ האשכנזים מתחילים נעריצך ונקדישך כגני חמס' סופרים ס"פ ט"ז, אכן במ"ס שבמחזור וטרי הגי' נקדישך ונעריצך. וכן מתחילים הספרדים בקדושת שחרית, ועמש"ל במקור הברכות בחפלת חול דף קי"ט ע"ב. וכתב המנהיג אין אומרים פעמים [היא קדושת כתר, או נעריצך שיש בה שמע ישראל] בשבת וי"ט אלא במוסף, וכיוהכ"פ במוסף ונעילה כו'. ובצורתו ושרוניצא אומרים גם במוסף בחושי"ר. וקבלתי טעם כו' שנגזר לבטלם מק"ש כו' ומוספים כל היום ולא ירגישו האויבים. וכתב בעל עבודת ישראל בשם החזקוני שכתב ע"פ כי שם ה' אקרא דבחרגוס ירושלמי

נַעֲרִיצֶךָ וכו' כסוד שיה שרפי קדש המקדישים כו'. כמה מפליאים דברים אלו שגשוע עזמנו להעריך קדושתו יתב' כסוד שיה שרפי קדש, וכן יש לשאול בשאר הקדושות שאלו אומרים נקדש כו' כשם שמקדישים אותו בשמי מרום. או כתר כו', ולמה נאנה עזמנו הלא אין זה בחק המציאות שאפשר להרסי אדמה להשוות עצמם לזבאי מרום, וכן יש להפליא כפסוק קדושים תהיו כי קדוש אני, והלא נאמר אל מי תדמיוני ואשוע ואמר קדוש. אכן הכדל גדול יש בין עבודת כן לעבודת עבד ושכיר, העבד, פעולתו ע"מ לקבל פרס,

וישאף אל ערב, כי העבודה עמלה עבול על זארו. וכשהיא כבודה, או כשגדמה לו שהשכר פחות משווי עבודתו, ומואל מקום להפסד ממנה, אף הוא יקנ' בה. לא כן הבן אוהב את הוריו אוהב נפש וכל מנחתו לעשות להם נחת רוח, אינו מוצר עמה שום גמול ואינו חפץ בו כלל, כל רצונו רק ליפות עבודתו ולמלאותה כי רצונו רצונו, וכבודו כבודו. העבד עבודתו חיובית, חומרית, ומעניבה. וכש"כ שאינו שמה בשמחת אדוניו ולא מנעטר בלערו, כי זרם המה זה לזה. והבן עבודתו רצונית, ונפשית, ושמהה, ועליזה. יען כי נפש אחת להם, ונפשו קשורה בנפשו של אביו, שמה בשמחתו, ומנעטר בלערו, והוא נשמת חייו ומלאויו. והנה העבודה הראויה למלך הכבוד, צור העולמים ואדון כל הבריות, א"ל לשום אדם הקרוץ מחומר למלאותה. ורק מלאכי רוס משוללי כל חומר, וכל רעיון, ואין להו כל מחשבת חוץ, הששים ושמחים לעשות רק רצון קונם, יכולים למלאות עבודה כזאת. וגם בעבדיו אלה לא יאמין, ובמלאכיו ישים תהלה, וכש"כ אנוס רימה. וכן אין בעבודה צורך אלין יתב', כי מה מידך יקה, ואם הטאת מה תפעל, ואם נדקת מה תתן לו. אולם רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, כמושה"כ [דברים י] ויצונו לעשות וגו' לעובדו לנו כל הימים, לחיותנו כדיום הזה. ולכן בחר בזרע אברהם אוהבו, וישימם לעם נחלה, ויאע"פ שגם בעבודתם ישנן מגרעות וחסרונות באשר המה קרוץ מחומר ככל משפחות האדמה, ענין אחר להם, שהמה בניס למקום. וכמו"ש חביבים ישראל שנקראו בניס למקום, והכתוב עזמנו [דברים י"ד] מפרש כל זה, שאמר "בניס אתם כו' ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר ע"פ האדמה". כי בשום אופן כל יוכלו למלאות עבודה זזה ורצויה לפני המקום, וכמו"ש במס' ע"ז בפ"ק שיאמרו האומות תנה לנו מראש ונעשינה, והקב"ה נתן להם מצות סוכה, וכ"א עושה סוכתו בראש גגו, ומכיון שנאסער בזעט בסוכתו ויואל, יען שכבר נפטר מהמאזה לפי הדין מנעט בה, כי אין לו חפץ בעצם הענין שימאזה למלאות דברו של הקב"ה. לא ככן החביב האוהב אותו אהבה בלי מצרים אם אינו זוכה למלאות תפקידו ומלותיו, דומה בעיניו כמי שעקצו נחש, ומחשב בלבו אולי הכעיסו, אולי שופך עליו אביו בזה קמון של רותחין

**קְבוּדוֹ לְעַמְתָּם פָּרוּךְ יֶאֱמָרוּ: קָהַל פָּרוּךְ קְבוּדוֹ יִהְיֶה מִמְקוֹמוֹ:
חַיֵּן מִמְקוֹמוֹ הוּא יִפֶּן בְּרַחֲמִים וַיַּחֲוֶן עִם הַמִּיֻּחָדִים שְׁמוֹ עָרַב
נִבְקָר בְּכָל יוֹם תָּמִיד פְּעָמִים בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים:**

שמע

מקור הברכות

ירושלמי איתא דלית אפשר למלאכי מרומא למדכר
שם המפורש עד ראמון קק"ק חלה זמנין, ומנהון
יליף משה דלא אדכר שמא דמפרשא, עד דחניך
פומיה בכ"א מליס דינין חמנן וחמש אחון. וכתב
לפיכך תקנו הבמים עשרים ואחת חיבות בקדושה
שבכל יום קודם הזכרת השם וכו' ובקדושת יוצר
שבת שבוניס וחמש אותיות. וזהו פשוט: נקדישך כו'
וכן במוסף אין לנו להזכיר את השם קודם פיה
אותיות וזה סדר הקריאה כתר כו' ע"ש. והריוה
בסדרו תמה כי אם נמנה געריצך לא נמצא כ"א
ס"ב אותיות. ורצה לישוב ע"פ לשון חזקוני כח'
שגורס נקדישך ונעריצך כסוד. שכל" שיה ע"ש.
והאמת כי ריויה שעה בהבנת דברי חזקוני כי לא
כיון כלל על קדושת מוסף של האשכנזים אלא על
קדושת שחרית של מנהג ספרד. נקדישך ונעריצך
כנעם שיה סוד שרפי כו' ובה ימצאו פיה אותיות
על

מערכי לב

רותחין. ולכן גם טעיותיו ושגגותיו לרצון
לפניו. כאלות הנמול, והכן המנושא על
זרועות הוריו שאביו שמח ומתעלם בכל
תנועותיו והגיוניו, כי נפשו בנפשו קשורה,
וכמושה"כ [ירמ' לא] הבן יקיר לי אפרים
חס ילד שעשועים כי מדי דברי זו —
לעגשו — המו מעי לו. וזהו ענין הקדושה,
שומר שם הכתוב, כי עס קדוש אתה",
ור"ל, הואיל ואתם בניס העושים הכל
בפעולה לביית ונפש מתענגע לאהבת אביכם
שנשמים, הנכם עס קדוש. שגדרי הקדוש
להיות נפרד מהחומר בכל פעולותיו, והוא
מכיון תמיד אל מלפני ההתדבקות האמתי
לבוראו מה שאין זאת בחק אנושי. ואי אתה
מוצא זאת אלא בילד קטן הנמול עלי אמו
שאין לו חפץ ושיעשוע אחר אלא אהבת
הוריו, והוא בוכה ומתעצב כל רגע שנפרדים

ממנו, לכן לא נפלאה היא שהקב"ה משתוקק לתפלתן של דוריקים המתחטאים לפניו ועושה
רצונם כבן שמתחטא לפני אביו, ומעלה ערכם כערך מלאכי מרום שאין יצר שורה עליהם
המקדישים אותו כרום עולם:

אולם כאשר באמת אין טבע הכשר מסכים לכך, והחומר מפריד בינינו לביני יתברך, וא"א
לפנינו לקדש שמו יתב' בכל עת כמוהם, רצה הקב"ה להראות חבתנו בעולם, בתתו
לנו מנוח אחת קדושה גדולה ויקרה, להראות בפועל עמם אהבתו אלינו במה שאנו למסור
נפשותינו על קדושת ה' במצוות ידועות. שבוה אנו מוציאים מן הכח אל הפועל הנלון הקדוש
והאהבה המופלאה השרויה במלפוננו, והמנוח הזאת שהוא מסוי' על יהוד ה' אנו מקבלים
אותה על עצמנו פעמים בכל יום במאמר שמע ישראל, ובזמן כליות הוא יודע שקבלנוה בלב
אמת, ואינו צריך יותר מכיוון שאנו מסורים לאהבתו, וכיו"ב תמצא בכל המצוות שגורמות
קידוש ש"ס, וכעובדא דלוחו חסיד מובא במדרש תהלים שהחזיר אבדה למטרונא, ואמרה: חילו
הוא באומתיה עוד אחד כמוהו לא היינו בעולם, ושמו של הקב"ה מתעלה ומתקדש ע"י, וכל
תפלותינו ועבודתנו לרצון לפניו אע"פ שהם מלאים מנגרות וחסינויות מרובות, והנהגה תלית
המדה הזאת להיות האדם מתדבק כך אל בוראו בכל עת ובכל שעה, אמנם לפחות בשעת עבודה
חס אהבה הוא את בוראו, ודאי שיהיה לו הדבקות הזה". [לשון המס' פרכי"ט]. וסוף הקדושה
מתנה כמושרול [יומאל ל"ט] אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אורו הרבה, לפי שא"א אדם
שיש עצמו במצב הזה כי כבוד ממנו, כי סוף סוף הומרי הוא ובשר ודם". [לשון המס' פכ"ו]
ולכן ראו החזיני ז"ל מדברי התפלה לצרף קדושת השם לכה"פ בעת התפלה בשעה שמתמלא
האדם עז וחדוה בשמחה של מליוה. וכמו"ש במדרש שו"ט כשתהיה עומד ומתפלל יהי' לך שמח
עליך שאתה מתפלל לאלהים שאין כיוצא בו, ונאמר, עבדו את ה' בשמחה". ובתוקף אהבתו
והשכלת גדולתו יתברך נפרד הוא מעט מעט מעניי החומר עד שזוכה לקדשהו ולמסור נפשו
על

מוסף לשבת ושבת ר"ח

קחל שמע ישראל יהיה אלהינו יהיה אחד : חון הוא אלהינו הוא
אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו והוא ישיענו ברחמי שנית
לעיני

מערכי לב

מקור חברות

על נכון, והעד שכחב ובקדושת יוצר שבת, כי
ועוד שמביא למוסף נוסח כחר יחנו וגם זו לספרים
עכ"ל, וע"ש בדבריו דעל פי מה שמחשיך צריכים
לחסר ביוצר וא"ו של "כנועם" ושל "קדושה". אך
השאר התייחסתם עליו לאמר: תקנתם האוהיות, התיבות
לא תקנתם? דביוצר של ספרים לצי הוספה "שכל"
או "כנועם" יש יותר מכ"ה חבבות. ובקדושת כחר
נפי סדר הקריאה של החזקוני יש כ"ה חבבות.
והאמת שאמר שחכמים תקנו בקדושות מה שבינו
משה בשירת האזינו, ורמזו כיא חבבות בקדושה
שבכל יום כמו שאנו אומרים בנקדש אע"פ שאין
בה אלא ע"ו אוהיות. ורמזו מ"ה אוהיות בקדושות
של שבת ביוצר ובמוסף אע"פ שיש במ יותר מכ"ה
חבבות, וכן מורה לשון החזקוני.

אחד הוא אלהינו עיין מ"א סי' רפ"ו שכתב
ומנהגנו לומר אחד הוא אלהינו ע"ש,
אבל במנהגי סי' מ"ד כתב לולי היו מאריכין באחד
ורא היו כופלים היה טוב מיד, דהאומר שמע שמי:
כאומר מורים מורים. כו', ולמבין איך חשש כ"א בשכופל
כל הפסוק עכ"ל. אדיר

הענין והטעם שזכר בקדושה זו גיפן
„ברחמים“, ונתקנה בלשון נסתר
„ממקומו הוא יפן“. ואמר אח"י. „הוא אלהינו, הוא אבינו, הוא מלכנו, הוא מושיענו, והוא ישיענו
ברחמיו שנית“ כו'. כי קדושת כתר, נוגעת בעולם הרצון והמחשבה. כמו"ש בסדר
שערי אורה להר"י גיקמליש, שמה זה זאת נקראת „הוא“ ועו"נ „ראו עתה כי אני הוא“
וכל תפלה שמגעת עד אור הכתר שערי רחמים נפתחין לפניו, והאל יתב' בשמחה ורצון ונקרא
אז „עת רצון“. לפי שכל העולמות מלאות רחמים ורצון ואין שם עונש לא מעט ולא הרבה. לפי
שחין שום מדה מחזקת רוגז וכעס. ועו"נ: „וחנותי את אשר אחון“ אע"פ שאינו הגון. כי כל
בעלי הדין מתהפכים לרחמים, ואין א' שיכול לקטרג, ובאותה מדה יצאו אבותינו ממצרים.
כי לא היו ראויים לגאולה, וכמו"ש ביחזקאל כ', „את גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפיר
חמתי“. מה עשה הקב"ה ראה שהגיע הקץ ואין ישראל ראויים, נתגלה כ"י הכתר ועברו פ"י
ועס. והוא שגאמר „כה תאמר לבי" אהיה שלחני" שהוא השם העולה בראש הכתר. והוא סוד
„אור הפנים“, „אור פני מלך חיים“. ועמו נתנה תורה כמו"ש „כי בצור פניך נתת לנו תורת
חיים“. ובשעה שנתראה הקב"ה למשה מחר לו המתנה הזאת של י"ג מדות הרחמים. והם בערי
„הרחמים הגדולים“ שעתיד הקב"ה לגאלני בס שנית. כמו"ש „וברחמים גדולים אקבצך“. שופיע
הרחמים ממדת הכתר, ואז ימלא הפנך ויהונך במתנת הס אע"פ שאינו מהדיון, ע"ש שהאר"י,
וכתב „ומה תשכיל כמה גדול כה התפלה והמזות שפותחים שערי רחמים, והוא סוד גי' של צבור
ויחיד שהוא נקרא. ועו"נ: „אז יקראני ואשיבוו אחלצו ואכבדהו“ ור"ל לא די שחלצו ממצרים
אלא גם אכבדהו לזדיק הזה שפתח בתפלתו את שערי הרחמים. ע"ש. וזה שזכיר כאן ממקומו
„הוא“ יפן עלינו „ברחמים“, „ויחון עכ"פ חפילו בזמן שאינם כדאים והגויים מפני“, שתייהדים את
שמו ערב ובקר בכל יום תמיד בלהבה" ועו"נ „שמע ישראל, הוא אלהינו וכו'“ והוא ישיענו
ברחמיו שנית כו' הן גאלתי אתכם אחרית כבראשית“ כו'. והדברים מבוררים ומאירים :

אולם

לַעֲנִי פִלְדֵּי לַהֲיוֹת לָכֶם לַאלֹהִים : קַח אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם :
 (ליו"ט והו"ס) אֲדִיר אֲדִינֵנוּ יְהוָה אֲדִינֵנוּ מִה אֲדִיר שְׁמֶךָ
 בְּכָל הָאָרֶץ : וְיְהוָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא
 יְהוָה יְהוָה אֶחָד וְשִׁמוֹ אֶחָד :

חֲזֹן וּבְדִבְרֵי קִדְשְׁךָ כְּתוּב לְאמֹר : קַח יְמִלְךָ יְהוָה לְעוֹלָם
 אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּהָ : לש"ן לדור ודור וכו'

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשְׁמֶךָ קָדוֹשׁ וּקְדוּשִׁים בְּכָל יוֹם יְהִלְלוּהָ
 סֵלָה : בְּרוּךְ אַתָּה יי הָאֵל הַקָּדוֹשׁ : (בשבת תשובה) הַמְלִיךְ הַקָּדוֹשׁ :
 (בשבת ר"ח מתחילין אתה יצרת*)

תַּכְנֵת שֶׁבַת רְצִיתָ קִרְבְּנוֹתֶיהָ. צִנִּיתָ פְּרוּשֶׁיהָ עִם סְדֻרֶיהָ

נסכיה

מקור הברכות

מערכי לב

אֲדִיר אֲדִירנוּ אֲנֵנוּ בְּסֻדְרֵי הַסְפָּרִים וְכ' הַרוֹחַ
 שְׁמַעְתָּ שִׁמְעָה אֲדִיר כִּי בִרְ"ה וְיִיב
 אֲבָל בְּמַגְנֵצָא אֹמְרִים אוֹתוֹ בְּכָל יוֹ"ט [עבדין]
 וְעַמְשׁ"ל בַּח"א דף ק"ר.
 טועמיה

אוֹלָם שְׁעָרֵי רַחֲמִים כָּלּוּ לֹא נִפְתָּחִים
 לְאֵלֶם שְׁחָלוּ שֶׁם שְׁמִים בִּידוֹ,
 כִּסֵּם יִתְקַן מַעֲשֵׂיו לְהַסִּיר הָעוֹן הַזֶּה
 מֵעַלָּיו. כִּי אֵם הַכְּרִיּוֹת מַלְעִיזוֹת עָלָיו :
 „אֲנִי לַפְּלוּגִי שְׁלֵמַד תּוֹרָה“ [יומא דף פ"ו]

וְהֵם עוֹשִׂים וְחוֹשְׁבִים שְׁעוֹשֶׂה הַכֹּל ע"פ דִּין תּוֹרָה, אֵין תּוֹלִין הַסְּרַחֵן אֵלָּא בֵּה וּבְדַרְכֵּיו
 אֲשֶׁר הִתּוֹה לוֹ עַל פִּיָּה, וְאוֹמְרוֹת : פְּלוּגֵי שְׁלֵמַד תּוֹרָה רָאוּ כַּמָּה מְקִילָקִים מַעֲשִׂיו. וְעַם כָּל
 זֹאת חֲזִינוּ מַרְגִּישׁ וְאֵינוּ מוֹצֵא לְנַפְשׁוֹ עוֹן אֲשֶׁר חָטָא. וְע"כ שְׁתּוֹרַתוֹ גִּמְרָה לוֹ „שֶׁהַדְּרָכִים שֶׁהִתּוֹה לוֹ
 עַל פִּיָּה „מַכּוּעֵרִים הֵמָּה“, ע"ד שְׁאֲמָרוּ בִּירוּשְׁלַי „פ"ב דְּכַרְכּוֹת בְּחַד בַּר נָשׁ דְּאִפְקִיד גְּבִי הַכְּרִיָּה
 וּכְפַר בִּי“, וְאָמַר „לֹא לָךְ הַיּוֹמִית אֵלָּא לְהַפְּלִין ד' בְּרִישִׁיךָ“, וְדוּמָה כְּמִי שְׁמֻזִּיף תַּעֲדוּת כֶּסֶם
 הַמֶּלֶךְ וְהַמַּשְׁנֶה לַחֲמוֹם מִמּוֹן אַחֲרִים. שֶׁהָאִזּוּ יִגְדֵּל שְׁבַעֲתִים וְלֹא נִיתָן לְמַחֲלָה, שְׁמַלְבַּד עֲלֵם
 הָעוֹל שְׁהוּא עוֹשֶׂה, מְבִיָּה כְּבוֹדָם בְּאוֹפֵן מְבִיָּה. שֶׁהָעוֹלם חוֹשְׁבִים שֶׁזֶּנוּ אוֹתוֹ עַל כָּךְ. וְכַעֲנִין
 הַזֶּה אֲמָרוּ הֵרִי שְׁגוֹל כו' אֵין זֶה מְכַרֵּךְ אֵלָּא מִנְאֵץ, שֶׁנִּי בּוֹעֵז בְּרַךְ נֶאֱחָז ה' וְאִסּוֹר לְכַרֵּךְ אֵת
 הַבּוֹעֵז. וְכַעֲכִי מִי שְׁקוֹבֵעַ לַעֲזָמוּ פְּרַנְסוֹת פְּסוּלוֹת וְעוֹסֵק בְּזִיוּפִים, שֶׁלֹּא לַעֲזָמוּ הוּא חוֹטֵא אֵלָּא
 שְׁמִבִּיא קִלְיוֹן גַּם עַל רַבְּבוֹת אֲחֵיו וּבְנֵי עַמּוֹ וְרוֹדֵף כָּלל יִשְׂרָאֵל, וּבִיחוד בּוֹזֵן הַזֶּה שְׁשׁוּגֵאֵינוּ סוֹפְרִים
 לַעֲדָנוּ לְמַצּוֹת עוֹנֵינוּ לִשְׁנוֹא, שֶׁגַּם עֵינֵן קָל שְׁהוּא נֶגֶד כְּבוֹד הַכְּרִיּוֹת, וְרַבֵּב קֶטֶן, גּוֹרֵם לְהַשְׁפִּיל
 כְּבוֹדָה בַּל תּוֹרָה, וּבְכּוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְחִיִּב מִיתָה מַפְנִי שְׁהוּא מַכְלֵל הִיָּה"ש שֶׁלֹּא יִכּוּפֵר הָעוֹן
 הַזֶּה עַד יוֹם הַמִּיתָה. וְאֲשֶׁרִי הַזֹּכֶה לְקַדֵּשׁ שֶׁם שְׁמִים בְּכָל מַעֲשֵׂיו וּמַלְעָדִיו, וְכַעֲנִין שֶׁהִזְכִּירוּ
 בַּמִּדְרָשׁ תְּהִלָּם שְׁנִי"ל. בְּחִסֵּד שֶׁהִיב אֲבֵדָה לְמַטְרוּגָא אַחַת, שְׁאֲמָרָה אֵילִיו הָאִזּוּ בְּאוֹמְתֵיהָ עוֹד אֶחָד
 כְּמוֹהוּ, לֹא הֵינּוּ כְּעוֹלָם, וְעַל כֵּיוָ"כ נֶאֱמַר [ישע' מ"ט] וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אֲתָה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּךְ
 אֲתַפְּאֵר :

תַּכְנֵת שֶׁבַת רִצִּיתָ קִרְבְּנוֹתֶיהָ כו'. מַעֲנִיגָה לַעוֹלָם כְּבוֹד יִנְחֵלוּ. טוֹעֵמִיָּה חַיִּים זְכוּ.
 וְגַם הָאוֹחֲבִים דְּבִרְיָה גְּדוּלָּה בַּחֲרוּ. לְרִיךְ עַסֵּם עַל שְׁלֹשֶׁה חֲלוּקוֹת אֵלוּ מַעֲנִיגָה.

טועמיה

לשבת וראש חדש.

(*) אַתָּה יְצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם בְּלִיָּת מְלֹאכְתְּךָ בַּיּוֹם
 חֲשִׁבִיעִי

מוסף לשבת ושבת ר"ח

נִסְכֵּיהֶּי. מַעֲנִיָּה לְעוֹלָם כְּבוֹד יִנְחָלוּ. מוֹעֲמִיָּה חַיִּים זְכוּי. וְגַם
וְהָאוֹתָבִים] דְּכָרֶיהָ גִּדְּלָה בְּחָרוּ. אִי מִסִּינִי נִצְמָווּ עָלֶיהָ. וְתִצְוֶנּוּ
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְהַקְרִיב בָּהּ קָרְבָּן מוֹסֵף שֶׁבֶת כְּרָאוּי : יְהִי רָצוֹן
מִדְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְּשִׁמְחָה
לְאֵר צִנוּ

מערכי לב

מקור הברכות

מועמיה חיים זכו, נוסח רבינו סעדיה: טועמיה
חיים זכרמו וגם האותבי דבריה כו'
קרנ מוספין ונסכין כראוי לו, כו' ונוסח חרמב"ם
ז"ל: למשה צוית על הר סיני מצות שבת שמור
וזכור

טועמיה, ואוהבים דבריה. והכתיב בשכרם
כבוד, חיים, וגדולה. ולשון מענניה,
טועמיה, ג"כ קשה המוזן כי הלא הם
המתענגים ממנה, ולא שהם מענגים
אותה, ועד"ז קשה הלשון ג"כ מה שאמרו

"כל המתענג את השבת" ולא אמרו המתענג מן השבת. וכן אמרו להלן, "עם מקדשי שביעי"
וזה פלא, דקדושת השבת קדמה לישראל וכדאמרין במס' פסחים דביו"ט אומר מקדש ישראל
והומנים ישראל דקדשי לזמנים, אבל בשבת אומר מקדש השבת. וכן אומרים ג"כ בתפלה, ובשביעיראית
בו וקדשתו, אך ישנן ארבעה חלוקות בזמן שאינם פשוט ונקלה מקבל פני מלך רס וגסא ונכחות
כל משרתיו, האחד. הוא כבוד שאין למעלה מזה, שהמלך בכבודו ובעצמיו בא עם כל
מרכבות פמליא שלו שרים רמים, ונשאים, להתארח ולקבוע סעודתו אל אחד מעבדיו מבני
מדינתו, אשר לכבוד כזה אינם זוכים גם הפחות והשרים היותר עליונים. השמחה המופלגת
הזאת מרהבת לבב העבד הנקלה הזה אשר ישבה כל חפצי עצמו, ויעמול הרבה ירחים ושבעות
לתקן ולפאר חצרו וכל כלי תשמישו, ולא יכבד עליו דבר מלמרו כזה הוא וכל ב"ב אשר
יומם לא ינחו ויליה לא יקטעו לתקן כל צרכי תיקו לקבלת פני מלכם, ועליות נפסס
ושמחת לבם עוברת כל גבול, ולא יערכוה כסף ומעמונים במה שאנשים פחותים כמוהם זכו
לענג את- מלכם ואדונים. והיום הזה לא יזח מלבכם כל ימי חייהם, ושם המשפחה הזאת
נשארת זכרון נגה שזכו בחייהם להאריך את המלך עצמו בנתיים ובחזרותם וקבע סעודתו
אלס. וכדבר הזה ואופן הלו היה לנו יום השבת בזמן שהביהמ"ק היה קיים שהארחנו את מלך
הכבוד עצמו בעירנו והיכלנו, ובכדונוהו בשני כבשים בני שנה ושני עשרונים סלת לריו נחוח לריון
לפני ה', וכענין הזה היתה קבלת יום השבת אלל חסידים הראשונים כענין רב יוסף מאלה
ציבי כו' וכו' מכתפי לקראת שבת מלכתא, ומענגים אותה בצנדי המודות ומקדישים יום
זה לשבחות ורגנות. ערים רוב הלילה, וקוראים כל היום בתורה, ועוסקים בתפלה והודאה להי
העולמים. כל מאוים היה לענג פני מלכם ואדונים, וגלל זאת יזכו לנחלה בלי מארים ועל זה אמרו
"כל המתענג את השבת" כו', וזהו הכבוד האמתי שאומר, ראיית קרבנותיה וסדוריה נסכים :

מענניה כבוד ינחלו :

החלוקה השניה היא, מה שהמלך עושה למשרתיו לכבד אותם ולהאריחם על שלחנו. אשר
לא כל השרים זוכים לזאת, לאכול את לחם המלך עמו בביתו ועל שלחנו, וגם
אמנם

לשבת וראש הדרש

הַשְּׁבִיעִי אֶהְבֶּת אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְשׁוֹנוֹת
וְקִדְשָׁתָנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּקְרַבְתָּנוּ מִלִּבְנוּ לְעִבְדֶּיךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל
וְתִקְדוּשׁ עָלֵינוּ כְּרָאָתָהּ. וְתִתֵּן לָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שִׁבְתוֹת
לְמִנוּחָה וְרָאשֵׁי יְהִיָּשׁ לְבִפְרָה. וְלִפִּי שְׁחִמְאָנוּ לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ
ואבותינו

מוסף לשבת וישבת ר"ח

לֹאֲרָצֵנוּ וְתַטְעֵנוּ בְּגִבּוֹלֵנוּ. וְשֵׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קִרְבָּנוֹת חֻבּוֹתֵינוּ. תְּמִידִים בְּסֻדְרָם וּמוֹסָפִים בְּהִלָּכָתָם. וְאֶת־מוֹסֵף יוֹם*וְהַשְּׁבֹתָ הִזֶּה נַעֲשֶׂה וְנִקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה בְּמִצּוֹת רְצוֹנְךָ כְּמוֹ שֶׁבִּתְבַּת עֲלֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עֲבָדְךָ מִפִּי בְּבוֹרְךָ בְּאִמּוֹר :

וביום

מקור הברכות

זכור, וכו' צווחנו ה' אלהינו להקריב לך קרבן מוסף כראוי. יהיר"מ ה"א שחעלנו לארצנו כו' ואת מוספי יום המנוח הזה נעשה ונקריב כו' עד ע"י משה עבדך. לֹא נתתו מלכנו לגוי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי האלילים, גם במנוחתו לא ישכנו ערלים, לבית ישראל נחתו, זרע ישורן אשר בם בחרת חמדת ימים אותו קראת, אויב רצה במנוחתנו כו': יום השבת גרסת הויטראי, "המנוח".

אין

ממנו ומקדושתו, והוא התבטל הרוחני של שבת שריחו נודף, "תכלין אחד יש לי ושבת שמה", ועז"א פועמיה, טעושים ממנה חיים זכו, שיום הזה הוא יום המרכז לחייהם לכל ימות השבוע, החלוקה השלישית. שאינם זוכים לטעום ולהתענג מקדושת יום השבת אלא שמשמרים אותה ואוהבים דבריה, משפטיה ומלותיה, כמנוח עלינו לפי דין תורתנו, ועומדים על פירקי ההלכה הקבועה ב"ע לא יוסיפו ולא יגרעו, כאיש חיל זה שנבחר לעמוד על פתח הארמון אשר למלך להיות משומרי ראשו כפי מה שנצטוו, וגם זה הוא שמחה וגדולה לפנינו כי לא כל בני חיל זוכים לזה, והוא שמח בשירותו מאלו, ועז"א אומר ונכם האוהבים דבריה, ופקודי מלותיה אע"פ שאינם מרגישים מקדושת יום השבת ומתק רוחניותו, מ"מ גדולה בחרו, כי על כל פנים אינן מכלל החלוקה הרביעית שבחורים ביום השבת מפני שחפצים בטויל ומנוחת הוללות וסכלות. ולכן הם נחשבים לנבחרים ה' לגדולה ולתפארת :

ישמחו

לשבת וראש חודש

וְאִבּוֹתֵינוּ תִּרְבֶּה עִירָנוּ וְשָׁמַם בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְנָלָה יְקָרְנוּ וְנִטַּל כְּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ. וְאִין אֲנַחְנוּ יְכוּלִים לַעֲשׂוֹת חֻבּוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתְךָ בְּבֵית הַגָּדוֹל וְתִקְדֹּשׁ שְׁנִקְרָא שְׁמֶךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד *וְהַשְּׁלֹחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ : יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְּשִׂמְחָה לֹאֲרָצֵנוּ וְתַטְעֵנוּ בְּגִבּוֹלֵנוּ וְשֵׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קִרְבָּנוֹת חֻבּוֹתֵינוּ תְּמִידִים בְּסֻדְרָם וּמוֹסָפִים בְּהִלָּכָתָם : וְאֶת מוֹסְפֵי יוֹם*וְהַשְּׁבֹתָ הִזֶּה [וְיוֹם] רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנִקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה בְּמִצּוֹת רְצוֹנְךָ כְּמוֹ

שכתבת

יג [ח"ב]

מוסף לשבת ושבת ר"ח

וביום השבת שגיי-בבשים בגיי-שנה תמימם ושגיי
עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונקבו: עלת שבת בשבתו
על-עלת התמיד ונקפה:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג. עם מחדשי
שביעי בלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו
וקדשתו

מערכי לב

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי, כלם כו', עיני הדברים מה
שחולה שמחת מלכותו של הקב"ה בשמירת השבת, ומה שאומר, עם מקדשי שביעי
מה שבאמת הוא כפי מה שאומר אחר זה, ובשביעי רצית בו וקדשתו" שהקב"ה קדש אותו,
הוא מפני שזכותו של ישראל שזכו להתקרב לתורתו ולמלכותו יתב' שהיה להם לאלהים היה
מפני מחנת השבת שזכו בו כבר. שבמזמרים זכו בו מעצמם כמובא במדרשות, ובמרה נלעוו
עליו גם בערס נהיו לו לעם, ועל ידו זכו למעמון גדול של הקב"ה ומחנה טובה שה' לו
יתב' בבית גנניו, וכמו"ש בפ"ק דשבת מחנה טובה כו' ושבת שמה, ובשעה שבא הסכסוך
משה רבינו ע"ה לתאר את כ"ו שהיו לו לעם, לא הי' בידם מעלה אלא מפני המעמון הזה
שהיה כבר בידם והוא יום השבת שקדש את ישראל ועל ידו נהיו לגוי קדוש ורחוק לקבל
עליהם את מלכותו יתב' ואת תורתו, וזה שאמר בזה"ל, אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו
לפני הר סיני דיינו, וכל המהלל את השבת כעובד ע"ז, וקדשתו למעלה מכל המזלות. אכן
כאשר לא הרבה יבינו זאת וישם ג"כ שומרי שבת מפני שקוראים בו עונג ונחת להנפש מעמל'
או שהם מקדשי שביעי ולא ששביעי מקדשתם, מ"מ מכשם עליהם שגם הם ישמחו במלכותך,
וכלם ישבעו ויתענגו מטובך ויזכו להנות מעוב יום השביעי אשר רצית בו וקדשתו:

לשבת וראש חודש

שבתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך באמור:
וביום השבת שגיי-בבשים בגיי שנה תמימם ושגיי עשרנים
סלת מנחה בלולה בשמן ונקבו: עלת שבת בשבתו על-
עלת התמיד ונקפה: (זה קרבן שבת וקרבן *והיום) באמור):
ובבאשי חדשיכם תקריבו עליה ליי פורים בגיי-בקר שגנים
ואיל אחד בבשים בגיי-שנה שבעה תמימם:
ומנחתם וגםביהם במדבר שלשה עשרנים לפר ושגיי
עשרנים לאיל ועשרו ללבש ויין בנסכו ושעיר לבשר ושגיי
תמידים בהלבתם:

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג. עם מקדשי
שביעי

מקור הברכות

מפני יוד. גרסת ויטרי א. "שנשאלתה", את" מוספי יום "המנוח" הזה, ואת יום", זה קרבן שבת
וקרבן, ר"ח. וחדש עלינו את יום "המנוח הזה ואת יום ראש החדש".

וּמִדְשָׁתוֹ חֲמִדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. וְגַר לְמַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית :
 אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רָצָה בְּמִנוּחָתָנוּ. קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיִךְ
 וְתוֹ חֲלָקָנוּ בְּתוֹרָתְךָ. שִׁבְעָנוּ מִטּוֹבָךְ וְשִׁמְחָנוּ בִּישׁוּעָתְךָ. וְטַהַר
 לִבֵּנוּ לְעִבְדֶּךָ בְּאַמִּית. וְהִנְחִילָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן
 שֶׁבֶת קִדְּשָׁךְ וַיְנַוְחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מִמִּדְּשֵׁי שְׁמֶךְ : בְּרוּךְ אַתָּה
 יְהוָה מִמִּדְּשֵׁי הַשְּׁבֶת :

רָצָה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבְתַפְלָתָם. וְהִשָּׁב אֶת־
 הָעֲבוּרָה לְדָבִיר בִּיתְךָ. וְאַשִּׁי יִשְׂרָאֵל וְתַפְלָתָם בְּאַהֲבָה תִּקְבֹּל
 בְּרָצוֹן וְתֵהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ :

וְתַחֲנוּנָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבָךְ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים : בְּרוּךְ אַתָּה
 יְהוָה הַמַּחְיֶה לְצִיּוֹן : מוֹדִים דְּרַבְנָן (לעיל 753 254).

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שְׂאֵתָה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי
 אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מִגֵּן יִשְׁעָנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר
 וָדוֹר. גֹּדֵה לָךְ וְגַם סָר תַּהֲלִתְךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ וְעַל
 גְּשָׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נַפְשֵׁי שְׂבָב־לַיּוֹם עִמָּנוּ וְעַל
 נַפְלְאוֹתֶיךָ וּמִבּוֹתֶיךָ שְׂבָב־רַעַת עָרֵב וּבָקָר וְצִהָרִים. הַמּוֹב
 כִּי לֹא־כָלוּ בְּתַמְיָךְ וְהַמְּבַחֵם כִּי לֹא־תָמוּ תַּסְדֵּיךָ מֵעוֹלָם
 קִנִּינוּ לָךְ :

על

לשבת וראש חדש

שְׁבִיעִי. כָּלֵם יִשְׁבְּעוּ וַיִּתְעַנְּנוּ מִטּוֹבָךְ. וּבִשְׁבִיעִי רָצִיתָ בוֹ
 וּקְדַשְׁתָּו. חֲמִדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. וְגַר לְמַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית :
 אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רָצָה בְּמִנוּחָתָנוּ וּבְדִשְׁעֵינוּ
 *וְאִיּוֹם הַשְּׁבֶת הַזֶּה אֶת־הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְמִוְבָּה וּלְבִרְכָּה. לְשִׁשּׁוֹן
 וּלְשִׁמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנַחֲמָה. לְפִרְקָה וּלְכַלְפָּלָה. לַחַיִּים
 וּלְשָׁלוֹם. לְמַחֲלֵיל חֵטָא וּלְסַלִּיחַת עוֹן. (כַּסֶּת הַעֲבוּר וּלְכַפֶּרֶת פֶּשַׁע).
 כִּי בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּתַרְפֵּי מִכָּל הָאֲמוֹת. וְשֶׁבֶת קִדְּשָׁךְ לָהֶם הוֹדַעְתָּ
 וְחָמִי רֵאשִׁי חֲדָשִׁים לָהֶם קִבְּעָתָ : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִקְדָּשׁ
 הַשְּׁבֶת וַיִּשְׁכָּל יִשְׂרָאֵל וְרֵאשִׁי חֲדָשִׁים : רָצָה וּמוֹדִים וכו'.

מוסף לשבת

בחנוכה לומרם כהן על הנסים

על הנסים ועל הפֶּרֶקֶן ועל הגבורות ועל התשועות ועל
המלחמות ששְׁשִׁית לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמֶן הַזֶּה :

בַּיָּמִי מִתְתַּנְּהוּ בְּיָדֵינוּ כְּדוֹל חֲשֹׁמוֹנָי וּבְנֵי
כְּשַׁעְמֻדָּה מַלְכוּת יָוֵן חֲרָשָׁעָה עַל עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁבִּיחַם
תוֹרַתְךָ וּלְהַעבִירם מִחֲקֵי רִצּוֹנְךָ וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים עֲמָדָה
זָהָם בָּעֵת צָרָתָם רַבָּה אֶת־רִיבָם וְזָנָה אֶת־דִּינָם גִּקְמָה אֶת־
גִּקְמָתָם. מִסֶּרְךָ גְּבוּרִים בִּיד תִּלְשִׁים. וְרַבִּים בִּיד מַעֲטִים.
וּמִמָּאִים בִּיד מְהוּרִים. וְרָשָׁעִים בִּיד צַדִּיקִים. וְזָדִים בִּיד עוֹסְקֵי
תוֹרַתְךָ. וְלֵךְ עֲשִׂיתָ שֵׁם גְּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ. וְלַעֲמָךְ יִשְׂרָאֵל
עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְּדוֹלָה וּפֶרֶקֶן בְּחַיִּים הַזֶּה. וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בְּגוֹף
לְדָבִיר בִּיתְּךָ. וּפָנוּ אֶת־הֵיכַלְךָ. וּמָהְרוּ אֶת־מִקְדָּשְׁךָ. וְהִדְלִיקוּ
גִּרּוֹת בְּחִצּוֹת קִדְשֶׁךָ. וְקִבְּעוּ שְׁמוֹנֶת יָמִי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת
וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל :

וְעַל־כָּלֶם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמֵם שְׁמְךָ מִלִּגְנוּ תְּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד :

סֵכֶת חֲנוּכָּה וּבִתְּוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־גְּנוּ בְּרִיתְךָ :

וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֵלָה וְיִתְּלֻוּ אֶת־שְׁמְךָ בְּאַמְתָּ. הָאֵל
יִשְׁוּעָתָנוּ וְעִזָּרְתָנוּ סֵלָה : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שְׁמְךָ וְלֵךְ
נָא לְהוֹדוֹת :

(לסליה זכור) אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשלשת, בתורה

בחנוכה על ידי משה עבדך. האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור:

יְבָרְכֶךָ יי וַיִּשְׁמְרֶךָ : יָאֵר יי פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ : יֵשָׂא יי אֶפְדֵּי
אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לֶךָ שְׁלוֹם :

שִׁים שְׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וְחֶסֶד וְכֶתֶם עֲלֵינוּ וְעַל־
כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמָּךְ. בְּרַכְנוּ אֲבֵינוּ בְּלָנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פִּגְנוּ. בִּי
בְּאוֹר פִּגְנוּ נִתַּף לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תוֹרַת חַיִּים וְאַתְּכַת חֶסֶד
וְצִדְקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם : וְטוֹב בְּעִינֶיךָ לְבָרְךָ
אֶת־עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בְּשְׁלֹמְךָ : בִּסְפָר בְּרוּךְ

אתה

אָתָּה יְהוָה הַמְּבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם : אֱלֹהֵי נִצּוּר וְכוּ' :

(בְּחֹרֶת הַתְּפִלָּה קְרִישׁ שְׁלֹם)

בְּכִנְיַת תְּשׁוּבָה בְּסִפְּרֵי חַיִּים בְּרִבְכָּה וְשָׁלוֹם וּפְרִנָּסָה מְזֻבָּה נִזְכָּר
וְנִפְתָּח לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל
לְחַיִּים מְזֻבִּים וְשָׁלוֹם : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם :
אֱלֹהֵי נִצּוּר וְכוּ' :

קְרִישׁ תַּחֲקֹבֵל. אֵין כְּאַלְהֵינוּ וְכוּ' :

וְכִנּוּהַ אֵל יְיָ חֹזֵק וְיֹאמְרֵי לְבָבְךָ וְכִנּוּהַ אֵל יְיָ : אֵין קְדוּשַׁת בְּיָי
כִּי אֵין בְּלִתֵּי וְאֵין צוּר כְּאַלְהֵינוּ : כִּי מִי אֱלֹהִים מִבְּלִעְדֵי יְיָ
וְכִי צוּר זֹוֶקְתִּי אֱלֹהֵינוּ :

אֵין כְּאַלְהֵינוּ. אֵין כְּאַדוֹנֵינוּ. אֵין כְּמַלְכֵנוּ. אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ :
מִי כְּאַלְהֵינוּ. מִי כְּאַדוֹנֵינוּ. מִי כְּמַלְכֵנוּ. מִי כְּמוֹשִׁיעֵנוּ : נֹדָה
לְאַלְהֵינוּ. נֹדָה לְאַדוֹנֵינוּ. נֹדָה לְמַלְכֵנוּ. נֹדָה כְּמוֹשִׁיעֵנוּ :
בְּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ. בְּרוּךְ אֲדוֹנֵינוּ. בְּרוּךְ מַלְכֵנוּ. בְּרוּךְ מוֹשִׁיעֵנוּ :
אַתָּה הוּא אֱלֹהֵינוּ. אַתָּה הוּא אֲדוֹנֵינוּ. אַתָּה הוּא מַלְכֵנוּ.
אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ : אַתָּה הוּא שֶׁהַקְטִירוֹ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ
אֶת קְטִירַת הַסָּמִים :

כְּשִׁוּם הַקְטִירַת הַצִּירִי וְהַצְפּוּרִין הַחֲלִיבָנָה וְהַלְבֹנָה מִשְׁקָל
שִׁבְעִים שִׁבְעִים מִנָּה מִזֶּר וְקִצִּיעָה שְׁבֻלַת גֶּרֶד וְכִרְבּוּם מִשְׁמַל
שִׁשָּׁה עֶשְׂרִי שִׁשָּׁה עֶשְׂרִי מִנָּה. הַקּוֹשֵׁט שְׁנַיִם עֶשְׂרִי. וְקִלּוּפָה
שְׁלֹשָׁה. וְקִנְמוֹן תְּשַׁעַה. בּוֹרִית בְּרִשְׁיָנָה תְּשַׁעַה בְּבִין. יֵין
בְּפִרְסִין סָאִין תְּלָתָא וְבְבִין תְּלָתָא. וְאִם אֵין לֹ יֵין בְּפִרְסִין מְבִיא
חֲמֵר חֲזָרִין עֲתִיק. מִלָּה סְדוּמִית רְבַע הַקֵּב. מַעֲלָה עֶשֶׂן כָּל
שְׁהוּא. רַבִּי נִתָּן אֹמֵר אַף כִּפְתַּת חֲזָרִין כָּל שְׁהוּא. וְאִם נִתָּן

בה

מקור הברכות

בסוף על הנסים כספים בויטרי א. כשם שעשית להם נסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה, כן עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים בעת הזאת.

אין כאלהינו בטור ורמב"ם נזכר אין כאלהינו לאומרו בכל יום, וכ' רש"ל כחשו' דלמי מנהגנו שאומרים אותו קודם ע"לנו אצל הגדה דא"ר אליעזר אר"ה. דהגדה זו אנו מסיימים כדי לומר אחריו קדיש. אבל אחר עלינו אומרים קדיש בלא"ה. ובויטרי כתוב הגדה זו, וכ' אח"כ ועומד הנער לומר קדיש, ואחריו עלינו, ולא נזכר עוד הקדיש שאחריו עלינו :

ושמרו

מוסף לשבת

בַּהֲדָבָשׁ פִּסְקָהּ. וְאִם חֹסֵר אַחַת מִכָּל סְמָנֶיהָ חֵיב מִיָּתָהּ :
 רִבֵּן שֶׁמֶעוֹן בֶּן גְּמְלִיאֵל אוֹמֵר הִצְרִי אֵינִי אֶלָּא שָׂרָף הַנוֹטֵף
 מִעֲצֵי הַקֶּסֶף. בְּרִית בְּרִשְׁיָהּ שֶׁשָּׁפִין בָּהּ אֶת הַצֶּפֶרֶן כְּדִי
 שֶׁתֵּחָא גֵּאָתָה. יֵין קִפְרִיסִין שֶׁשּׁוֹרִין בּוֹ אֶת הַצֶּפֶרֶן כְּדִי שֶׁתֵּחָא
 עֲזָה : וְחֵלָא מִי רַגְלִים יָפִין לָהּ אֶלָּא שְׂאִין מִכְּנִיסִין מִי רַגְלָם
 בַּעֲזָרָה מִפְּנֵי הַכְּבוֹד :

הַשִּׁיר שֶׁהַלּוֹים הָיוּ אוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ : בְּיוֹם
 הָרֵאשׁוֹן הָיוּ אוֹמְרִים לֵי הָאָרֶץ וּמִלֵּאָה תִּבְלֵ וַיּוֹשְׁבֵי בָהּ :
 בַּשָּׁנִי הָיוּ אוֹמְרִים גְּדוֹל יְיָ וּמִהֲלֵל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ חֲרֵ-
 קְדָשׁוֹ : בַּשְּׁלִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹהִים נֶצֶב בַּעֲדַת-אֵל בְּמִרְבֵּ
 אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט : בַּרְבִּיעִי הָיוּ אוֹמְרִים אֱלֹ-גִּקְמוֹת יְיָ אֱלֹ-גִּקְמוֹת
 הוֹפִיעַ : בַּחֲמִישִׁי הָיוּ אוֹמְרִים תְּרַנְּנוּ לֵאלֹהִים עֲזָנוּ הִרְעִינוּ
 לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב : בַּשְּׁשִׁי הָיוּ אוֹמְרִים יְיָ מָלְךְ גִּאוֹת לְבָשׁ לְבָשׁ
 יְיָ עֲזוֹ הִתְאַוָּר אַף תִּכּוֹן תִּבְלֵ כֹּל תִּמּוֹט : בַּשְּׁבִת הָיוּ אוֹמְרִים
 מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשְּׁבִת מִזְמוֹר שִׁיר לַעֲתִיד לְבוֹא לְיוֹם שֶׁכָּלוּ
 שְׁבִת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים :

[תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם
 הבא שנאמר הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות] :

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי תַנִּינָא תַלְמִידֵי חֲכָמִים מְרַבִּים
 שְׁלוֹם בְּעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר וּבִלְ-פָנֶיךָ לְמוֹדֵי יְיָ וְרַב שְׁלוֹם בְּנִיךָ.
 וְאֵל תִּקְרָא בְּנִיךָ אֶלָּא בּוֹנִיךָ : שְׁלוֹם רַב לְאַחֲבֵי תוֹרָתְךָ וְאֵין
 לָמוּ מִכְשׁוֹל : יְהִי שְׁלוֹם בְּחִילְךָ שְׁלוֹה בְּאַרְבָּנוֹתֶיךָ : לְמַעַן
 אֲחִי וְרַעֲי אֲדַבְּרָה-נָא שְׁלוֹם בָּךְ : לְמַעַן בֵּית יְיָ אֱלֹהֵינוּ
 אֲבִקְשֶׁת טוֹב לָךְ : יְיָ עֲזוֹ לַעֲמוֹ יִתֵּן יְיָ יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם :

ועומד העיר ואומר קדיש בלי תתקבל ואמר עלינו לשבח עד קצה ונפמרים לכתיהם :
 [ביומרי כת"י כ"מ]

חזן ואנעים זמירות ושירים אֶאָרוֹג. כִּי אֵלֶיךָ נִפְשֵׁי תַעֲרוֹג :
 קהל נִפְשֵׁי חֲמֻדָּה בָּצֵל יִדְּךָ. לְדַעַת כָּל רֵז סוּדְךָ :
 מִדֵּי דְבָרִי בִּכְבוֹדְךָ. הוֹמָה לְבִי אֶל דוּדְךָ :
 עַל בֶּן אֲבִיבֵר בְּךָ נִכְבְּדוֹת. וְשִׁמְךָ אֲכַבֵּד בְּשִׁירֵי יְדִידוֹת :
 אֲסַפְּרָה בְּבוֹדְךָ וְלֹא רֵאִיתִיךָ. אֲבַמְּךָ אֲבַנְךָ וְלֹא יִדְעִיתִיךָ :
 בֶּינִי נְבִיאִיךָ בְּסוֹד עֲבָדֶיךָ. דְּמִיתָ הִדָּר בְּבוֹד הוֹדְךָ :
 נִדְלַתְךָ וְנִבְוִרְתְּךָ. בְּנוּ לְתוֹקֶךָ פִּעֲלֶתְךָ :
 דַּמּוּ אוֹתְךָ וְלֹא בִפִּי יִשָּׁךְ. וַיִּשְׁוֹוֶךָ לְפִי מַעֲשֵׂיךָ :
 הַמְשִׁילֶנִּי בְּרוֹב חַיּוֹנוֹת. הִנֵּה אֶחָד בְּכָל דְּמִיוֹנוֹת :
 וַיַּחֲזֵנוּ בְּךָ זִקְנָה וּבַחֲרוּת. וַיִּשְׁעַר רֵאשִׁיךָ בְּשִׁיבָה וְשַׁחֲרוּת :
 זִקְנָה בְּיוֹם דִּין וּבַחֲרוּת בְּיוֹם קֶרֶב. בְּאִישׁ מִלַּחְמוֹת יָדָיו לֹא רָב :
 חֶבֶשׁ בּוֹבֵעַ יִשְׁוָעָה בְּרֵאשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לֹא יִמְיָנוּ וְדוֹעַ קִדְשׁוֹ :
 טָלְלֵי אוֹרוֹת רֵאשׁוֹ נִמְלֵא. קוֹצוֹתָיו רִסְקִי לִילָה :
 יִתְפָּאֵר בִּי כִּי חֶפֶץ בִּי. וְהוּא יִתֶּיָּה לִי לַעֲמֻרָת צָבִי :
 בָּתָם טְהוֹר פִּזּוֹ דְּמִזָּת רֵאשׁוֹ. וְחַק עַל מִצַּח בְּבוֹד שֵׁם קִדְשׁוֹ :
 לְחַן וּלְבָבוֹד צָבִי תִפְאָרְהָ. אֲמַתּוֹ לֹא עֲטָרָה עֲטָרָה :
 מִחֲלָפוֹת רֵאשׁוֹ בְּבִימֵי בַחֲרוּת. קוֹצוֹתָיו תִּלְפָּלִים שַׁחֲרוּת :
 נֹהַ מַעֲדֶךָ צָבִי תִפְאָרְתּוֹ. יַעֲלֶה נָא עַל רֵאשׁ שִׁמְחָתּוֹ :
 סִגְלָתוֹ תִּהְיֶי נָא בִּידּוֹ עֲטָרָת. וַצִּנִּיף מְלוֹכָה צָבִי תִפְאָרָת :
 עֲמוּסִים נִשְׁאָם עֲמֻרָת עֲנָם. מֵאֲשֶׁר יִקְרוּ בְּעִינָיו בְּבָדָם :
 פִּסְאָרוֹ עָלֵי וּפִסְאָרֵי עֲלָיו. וְקָרוֹב אֲדִי בְּקִרְאֵי אֲלָיו :
 צִח וְאֲדוּם לְלִבוֹשׁוֹ אֲדוּם. פְּנֵה בְּדָרְכּוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֲדוּם :
 קֶשֶׁר תִּפְלִין הִרְאָה לְעִנְיוֹ. תְּמוּנַת יְיָ לְנֶגֶד עֵינָיו :
 רוֹצֵה בְּעַמּוֹ עֲנִיִּים וּפִסְאָר. יוֹשֵׁב תְּהִדּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר :
 רֵאשׁ דְּבָרְךָ אֲמַת קוֹרָא מֵרֵאשׁ. דוֹר נְדוֹר עִם דוֹרְשֶׁךָ דְּרוֹשׁ :
 שִׁית הַמּוֹן שִׁירִי נָא עֲלֶיךָ. וְרָגַתִּי תִקְרַב אֵלֶיךָ :
 תִּהְלֶתִי תִהְיֶי לְרֵאשִׁיךָ עֲמֻרָת. וְתִפְלֶתִי תִכּוֹן קִמְעֻרָת :

שיר הכבוד

תִּיכַר שִׁירַת רֶשׁ בְּעִינֶיהָ. בְּשִׁיר יוֹשֵׁר עַל קִרְבָּנֶיהָ :
 בִּרְכָתִי תַעֲלֶה לְרֹאשׁ מִשְׁפִּיר. מְחוּזָל וּמוֹלִיד צִדִּיק בְּבִיר :
 וּבִבְרָכָתִי תִנְעֲנַע דִּי רֹאשׁ. וְאוֹתָהּ בָּח לָךְ בְּבִשְׁמִים רֹאשׁ :
 יַעֲרֹב גַּא שִׁיחֵי עֲלִיָּה. בִּי גִפְשִׁי תַעֲרוֹג אֵלֶיהָ :
 לָךְ יִי הַגִּדְלָה וְהַגְבִּירָה וְהַתְּפַאֲרָה וְהַנְצָח וְהַחֹדֶד. בִּי כָל
 בְּשָׂמִים וּבְאַרְצֵן : לָךְ יִי הַמְּמַלְכָּה וְהַמְּתַנַּשֵּׂא לְכָל דְּרֹאשׁ : מִי
 יִמְלֵל גְּבוּרוֹת יִי יִשְׁמִיעַ כָּל-תְּהִלָּתוֹ : ק"י

אח"כ אומרים היום יום שבת קדש שבו היו הלויים אומרים בבית המקדש.
 מזמור שיר ליום השבת כו'. ק"י ארון עולם כו' :

המזכיר את החולה בשבת לא יאמר כבחול אלא יאמר כך :

שֶׁבֶת הִיא מְלֻעָוֶק וּרְפוּאָה קְרוּבָה לְבֹא וְשֶׁבֶתוֹ בְּשָׁלוֹם :
 ואם הלך לנחם אבלים יאמר כך :

שֶׁבֶת הִיא מְלַנְחָם וּנְחָמָה קְרוּבָה לְבֹא וְשֶׁבֶתוֹ בְּשָׁלוֹם :

דיני קידושא רבא של שחרית

(ד"ח) (א) יהיה שלחנו ערוך כמו בסעודת הלילה (וימחר לאכול קודם ו' שעות לאחר
 להתענות בשבת עד ו' שעות אם לא תענית חלוס) ויברך על היין כפה"ג והוא נקרא
 קידושא רבא וזה הקידוש אינו אלא רק מדרבנן ואח"כ יכול ידיו ויבצע על לחם משנה כמו
 בלילה ויסעוד וגם זה הקידוש צריך שיהיה במקום סעודה : (ב) אסור לסעוד קודם קידוש
 אפי' מים ומיהו דבקר קודם תפלת שחרית מותר לשתות מים מפני שאם חל עליו חובת קידוש
 עדיין : (סי' רפ"ט) (ג) במקום שאין יין מצינו שזכר ושאר משקין שדרך לשתותן לזמאן
 חמר מדינה חוץ ממים ומותר לקדש על המשקין בשחרית ואם אין לו שזר ושאר משקין מוכר
 על הפת המוציא והוא ג"כ קידושא רבא ואסור לאכול ולשתות שאר דברים עד שיקדש מקודם
 על הפת ואם אין לו פת יכול לאכול שאר דברים בלא קידוש ואפי' מצפה שיביאו לו פת או
 שאר משקין לקידוש א"צ להמתין ומותר לאכול קודם הקידוש וכשמביאין לו פת או יין לקידוש
 יקדש עליו אח"כ אבל בקידוש של לילה צריך להמתין ולא לאכול עד חצות לילה אם מצפה
 שיביאו לו לחם או יין לקידוש אבל יותר מחצות לילה אין להמתין : (מ"א רפ"ט) (ד) נשים
 חייבות בקידוש היום כמו אנשים : (פ"מ סס)

סדר קידוש ליום השבת

[אם חשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת עונג לקדוש יי מכבוד
 וכבודתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר : אז תתענג על יי והרכבתיך על במתי ארץ
 והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יי דבר:]

וְיִשְׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשֶּׁבֶת לַעֲשׂוֹת אֶת-הַשֶּׁבֶת

לדרתם

מקור הברכות

וְיִשְׁמְרוּ שְׁקוּדֵם קִידוּשׁ אִינוּ מוֹבָא בְּשׁוּם קְרִמּוֹן. אִךְ הִכְלָבוּ סִי לִישׁ מְבִיא זֹאת בְּשֵׁם יֵשׁ
 נִוְחָנִין, וּבִגְמָרָא סְפָחִים ק"ו מוֹבָא לִזְמַר רַק הִבְרַח בּוֹשָׁח"ג וּנְקִרָאָה קִידוּשָׁא רַבָּא, וְכַתוּב
 בְּתוֹס'

לְהַרְתֶּם בְּרִית עִוְלָם : בְּיָדִי וּבְיָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתָהּ הִיא לְעֹלָם כִּי
שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
שָׁבַת וַיָּנַפֶּשׁ :

זכור את יום השבת לקדשו : ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך : ויום השביעי שבת
לוי אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמך ובהמתך וגרך אשר בשעריך :
כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ ואת כל אשר בהם וינח ביום השביעי :

עֲלֶיךָ בְּרַךְ יְיָ אֱתֵיּוֹם הַשַּׁבָּת וַיְמַלְּשֶׁהוּ :

מצוה להדר אחר יין לקידוש ואין בו חיוב גמור כמו שיש חיוב כלילה ויכרך :

סברי מרנן ורבתי :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פָּרִי הַגֶּפֶן :

וסתה כדי רבועית ויחן לכל המסובין. ויטול ידיו וקודם שיגבס יכרך. טעמי ויכזב על שמי
לחם כמו בסעודת הלילה. ויזהר במלה על השלחן בכל הסעודות ויזהר ללמוד על השלחן :

זמירות ליום השבת

בְּרוּךְ אֱדֹנֵי יוֹם יוֹם. יַעֲמֵם לָנוּ יֵשַׁע וּפְדֻיּוֹם. וּבִשְׁמוֹ
נִגִּיד בְּלִיָּהוּם. וּבִישׁוּעָתוֹ נָרִים רֹאשׁ עֲלִיוֹן. כִּי הוּא מַעֲזֵנוּ
לְדָר וּמַחֲסֵה לְאַבְיּוֹן : שְׁבִמְיָ יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל עֲדוּת. בְּאַרְתֶּם לוֹ
צָר. בְּסִבְלוֹת וּבַעֲבֹדוֹת. בְּלִבְנֵת הַסִּפּוּר הָרֹאֵם עוֹ יְדִידוֹת.
וּנְגִלָה לְהַעֲלוֹתָם מִעֲוֹנוֹת בּוֹר נְדוּת. כִּי עַם יְיָ הַחֲסִיד וְהַרְבֵּה
עֲמֹ פְדוּת : מַהֲיָקָר חֲסִדוֹ בְּצִלּוֹ לְגוֹנְגָמוֹ. בְּגִלוֹת בְּגִלָּה שֶׁלַח
לְמַעֲגָמוֹ. לְהוֹרִיד בְּרִיחִים נִמְנָה בִּיגִימוֹ. וַיִּתְּנֵם לְרַחֲמִים לְפָנֵי
שׁוֹבִימוֹ. כִּי לֹא־יִטַּשׁ יְיָ אֶת־עַמּוֹ. בַּעֲבוּר הַגְּדוֹל שְׁמוֹ : עֵינֵם
שָׁרָה בְּסֹאף לְהַצִּיל יְדִידָיו. לְהַעֲבִיר מִשָּׁם מַעֲזָנֵי מוֹרְדֵייו.

מעבור

מקור הברכות

בתום רי"ד בחי' על מס' פסחים ובמגיד משנה פכ"ט על שם שהוא זוטר קרי לי' קדושא רבא דרך
כבוד כמו שאומרים לסומא סגי נהור, וכתב רב האי גאון בתשובה [שעית קט"ו] המברך ביום
בוסה"ג ומקדש השבת הוא שמות ובורות ולא נסיק י"ח, ולא עוד אלא שחייב מלקוח משום לא תשא
שמברך ברבה שא"צ, וגם מוסק בין ברכה לשתייה, וכי כפי האורה לרשי ס' ג'ג ובס' העתיים.
זמירות לשבת לא נמצא בסדר רע"ג ורס"ג ונתקנו בזמן מאוחר ע"י חכמי הצרפתים, ובמחזיקי
איתא פיוט ברוך ה' יום יום, ער ומחסת לאביון, ואח"כ ברוך אלהינו אשר גמלנו כו'. ברוך
אלהינו שבראנו לכבודו כו'. ואח"כ שבטי יה' לישראל עדות עד יושב לא נאמר כיא ושם וקבץ ככתוב
ושב ה' אלהיך וגו'. ועיי' הגירסא, ולהאכיד משם מעוזני מורדיו"ו ולא להעביר, ומוסר ע"ש"ה
והאבדתי משם מלך ושירים וכן הגיח הגאון ר' אפרים זלמן מרגליות. [המבאר חרשיה] ושם פיוט דרור
יקרא, לה' דונש. כי אשמרת שבת, לר"א אבן עזרא.

יד (ח"ב)

מַעֲבֹר בַּשְּׁלַח פָּדָה אֶת־עַבְדֵּיךָ. קָרַן לַעֲמֹז יָרִים תִּהְלַח לְכָל־
חֲסִידֶיךָ. כִּי אִם הוֹגָה וְרַחֵם בְּרַחֲמֶיךָ וּכְרוֹב תִּסְדֶּיךָ; וְצִפּוֹר
הַעֲזִים הַגְּדִיל עֲצוּמָיו. וְגַם חֲזוֹת אֲרַבַּע עָלוּ לְמִרוֹמָיו. וּבְלִבָּם
דָּמוּ לְחֻשְׁחִית אֶת־רַחוּמָיו. עַל־יָדֶיךָ בִּתְהַי מִגֵּר מִתְקוֹמָיו.
חֲסִדֶּי יי כִּי לֹא־תִמְנֶנּוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו: גִּסְגֵּרְתִּי לְאִדּוֹם בְּיָד
רַעִי מִדְּנִי. שֶׁבַּכְּלָיוֹם וַיּוֹם מִמִּלְאִים בְּרַסָּם מִעֲדָנִי. עֲזַרְתּוֹ עָמִי
לְסִמּוֹךְ אֶת־אֲדָנִי. וְלֹא נִשְׁתַּנִּי כְּלִימֵי עֲדָנִי. כִּי לֹא יוֹנַח לַעֲוֹלָם
אֲדָנִי: בְּבוֹאוֹ מֵאֲדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים. זָבַח לוֹ בְּבִצְרָה וּמִבַּח לוֹ
בְּבוֹגְדִים. וַיִּזְנַצְחָם מִלְּבוּשָׁיו לְהֵאדִים. בָּכְחוֹ הַגְּדוֹל יִבְצֹר רוּחַ
גִּיּוֹדִים. תִּהְיֶה בְּרוּחוֹ תִּקְשֶׁה בְּיוֹם קָדִים: רֵאוּתוֹ כִּי בֵּן אֲדוֹמִי
הָעוֹצֵר. יִחְשׁוּב לוֹ בְּבִצְרָה תִּקְלוֹט בְּבִצְרָה. וּמִלֵּאךְ בְּאֲדָם בְּתוֹכָהּ
יִבְצֹר. וּמוֹיֵד כְּשׁוֹנֵג בְּמִקְלָט יַעֲצֹר. אֶהְיֶה אֶת־יְיָ כָּל־חֲסִידֶיךָ
אֲמוּנִים נוֹצֵר: יִצְנֶה צוּר חֲסִדוֹ קַהְלוֹתָיו לִקְבֵּץ. מֵאֲרַבַּע רוּחוֹת
עֲדִיו לְתַקְבֵּין. וּבַהֲר מְרוֹם הָרִים אוֹתָנֹה לְהַרְבֵּץ. וְאֶתְנֶנּוּ יָשׁוּב
גִּדְחִים קוֹבֵץ. יָשִׁיב לֹא גֵאֲמַר כִּי־אִם וְשָׁב וְקִבֵּץ: בְּרוּךְ הוּא
אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר טוֹב גִּמְלָנוּ. בְּרַחֲמֶיךָ וּכְרוֹב חֲסִידֶיךָ הַגְּדִיל לָנוּ.
אֵלֶּה וּבְאֵלֶּה יוֹסֵף עֲמָנוּ. לְהַגְדִּיל שְׁמוֹ הַגְּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא
שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ: בְּרוּךְ הוּא אֱלֹהֵינוּ שֶׁבִּרְאָנוּ לְכַבֵּדוֹ. לְהַלְלוֹ
וּלְשַׁבְּחוֹ וּלְסַפֵּר חוּדוֹ. מִכָּל אוֹם גָּבַר עָלֵינוּ חֲסִדוֹ. לָקַח בְּכָל־
לֵב וּבְכָל־נֶפֶשׁ וּבְכָל־מְאֹדוֹ. גִּמְלִיכוֹ וַיִּנְחֵדוּ: שֶׁהַשְּׁלוֹם שָׁלוֹ
יָשִׁים עָלֵינוּ בְּרַבָּה וְשְׁלוֹם. מִשְׁמַאל וּמִיָּמִין עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁלוֹם.
תִּרְחֹמֶן הוּא יִבְרַךְ אֶת־עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם. וַיִּזְכֵּנוּ לְרֵאוֹת בָּנִים וּבָנֵי
בָּנִים עוֹסְקִים בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת עַל יִשְׂרָאֵל שְׁלוֹם. יוֹעֵץ אֵל
גְּבוּר אָבִי עַד שֶׁר שְׁלוֹם:

בְּרוּךְ אַל עֲלִיּוֹן אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה. לְנַפְשָׁנוּ פְּדִיּוֹם. מִשְׁעָת
וּנְאֻמָּה. וְהוּא יִדְרוֹשׁ לְצִיּוֹן. עִיר הַנִּדְחָה. עַד אָנֹכָה תוֹגִיזוֹן.
גִּפְשׁ גֵּאֻמָּה: הַשּׁוֹמֵר שְׁכֵת. הַבֵּן עִם הַבֵּת. לֹאֵל יִרְצוֹ
כְּמִנְחָה עַל־מִחְבָּת: רוֹכֵב בְּעֶרְבוֹת. מְלַךְ עוֹלָמִים. אֵת עַמּוֹ
לְשׁוֹבֹת

לשבות. און פנעמיים. במאכלי ערבות. במיני מטעמים. במלבושי כבוד ובה משפחה: השומר ואשרי כל-חובה. לתשלומוי כפל. מאת כל-סוכה. שוכן בערפל. נחלה לו יובה. בקר ובשפך. נחלה ומנוחה. בשמש לו זרחת: השומר כל-שומר שבת בדת מחללו. הן הכשר חבת. קדש גורלו. ואם יצא חובת היום אשרי לו. אל אל ארון מחוללו. מנחה היא שלוחה: השומר המדת הימים קראו אלי צור. ואשרי לתמימים. אם יהיה נצור. בחר הלומים. על ראשם יצור. צור העולמים. רוחו בהם נחה: השומר זכור את-יום השבת לקדשו. מרנו כי נבחה גור על-ראשו. על-כו יתן האדם לנפשו. ענג וגם שמחה. בהם למשחה: השומר קדש היא דכם שבת המלכה. אל-תווד פתיכם. להניח ברכה. בכל מושבותיכם לא-תעשו מלאכה. בגיכם ובנותיכם. עבד וגם שפחה: השומר

יום זה מכבד מכל ימים. כי בו שבת צור עולמים: ששת ימים תעשה מלאכתך. ויום השביעי לאלהיך. שבת לא תעשה בו מלאכה. כי כל עשה ששת ימים: יום זה ראשון הוא למקראי קדש. יום שבתון יום שבת קדש. על בן כל איש ביינו יקדש. על שתי לחם יבצעו תמימים: יום זה אכול משמנים שתה ממתקים. כי אל יתן לכל בו דבקים. בגד ללבוש לחם חקים. בשר ודגים וכל מטעמים: יום זה לא תחסר כל בו ואבלת ושבעת. וברכת את יי אלהיך אשר אתתת. כי ברכת מכל העמים: יום זה תשמם מספרים כבודו. וגם הארץ מלאה חסדו. ראו כי כל אנה עשתה ירו. כי הוא תצור פועלו תמים: יום זה

[יה רבין וכו'. צור משלו וכו'. תמלא בזמירות ליל שבת:]

סדר רב עמרם השלם

את קרבנות חובותינו תמידין בסדרן ומספין כהלכתן. את מוסף יום המנוח הזה נעשה ונקריב לפניך כמצות רצונך. כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך מפי כבודך כאמור וכיום השבת וגו' עד ונסכה. ישמחון במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו סמוכך ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת. א"א רצה במנוחתנו כו'. רצה וסודים ושים שלום.

יש"ן יודד לפני התיבה ואומר מנן ומחיה. כח.]. בחר יתנו לך. ומוסיף פעמים באחבה. ואומרים שמע ישראל. ויש מוסיפין להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם, ובדברי קדשך כו'. ותקנת שבת. זמסיים התפלה ומקדש. וחולכין לבתיכם :

סדר תפלת מנחת השבת.

לד. ובתפלת מנחת פותחין א.]. אשרי יושבי ביתך ובא לציון (ה) [וכליה לציון] וכליה סדרא. [ואומר קדיש עד לעילא. ב.]. ואני תפילתי לך ה' עת רצון אלהים ברב הסדך ענני באמת ישעך. ומוציאין ס"ת וקורין שלשה בפרשה העתידה להיות בשבת הבאה ואין ספטרין בנביא [ואין מקדש למעלה אלא למטה, ומחזירין ס"ת למקומו. ומקדשין בלחישת] ומתפללים תפלת מנחה. אומרים אבות ונכורות וקדושת השם. (ג) ג.]. אתה אחד ושמוך אחד ומי בעמך ישראל גוי אחד בארץ. תפארת גדולה ועמרת

ישועה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנחות

כח.]. בחר יתנו לך, וכן מתחילים הספרדים והיא הנקראת

קדושה רבה עיין עור רפ"ו, ועיין מ"ט לעיל בתפלת חול במקור הכרכות דף ק"ב ע"ב :

לד. א.]. אשרי הוא פסוק המחבר למהלה לדוד, וכן

קראוהו גם כגמ' מפני מה לא נאמר גו"ן באשרי [עבו"ן] וכתב המהרי"ג לא ראיתי מעולם שאומר ובא לציון כ"א בשחרית החול בשחרית היה גאולתם היה בשחרית כו' ומנחה היא עת ראון, וזה שנהנו לאומרו במנחת שבת ולא בשאר מנחות לפי שזכות השבת נגאלים ושיהי' עת ראון אע"פ שאכלו ושתו, עכ"ל :

ב.]. ואני תפילתי לך ה' עת רצון עיין מקור הכרכות :

ג. אבל הראשונה עיקר, אבל אנו נהיגין לומר אתה אחד. וכתב הלבוש שתקנו אתה אחד ע"פ המדרש שלשה מעידין זה על זה כו' הקב"ה ושבת מעידין על ישראל הסס עס

לד. (ה) נמחק. (ג) בכת"י ב"מ כתוב כאן נוסח, הנח לנו אבינו" שנזכיר להלן ואח"כ כתוב. ויש אומרים. אתה אחר" עד מנחת אמה ואמונה כו' אלהינו וא"א רצה במנוחתנו כו' אבל הראשונה עיקר עכ"ל, ובכת"י אמריקני איחא לשון זה : ,בחפלתו המנחה מתחיל שי"ן אשרי, ואומר סדר קדושה, ומקדיש עד לעילא, ומוציא ספר תורה וקורין שלשה בני אדם בראש בפרשה של שבת למקום שפסק במוסף ומחזיר ס"ת למקומו ומקדיש עד

ישועה. מנוחה וקדושה לעמך נתת. אברהם ינל, יצחק ירנן, יעקב ובניו ינוחו בו. מנוחת אהבה ונדרבה, מנוחת אמת ואמונה, מנוחת שלום ושלוח והשקט ובטח. מנוחה שלמה שאתה רוצה בה. יכירו בניך וידענו כי באמתך היא מנוחתם, זעל מנוחתם יקדישו את שמך. או"א כו.

[ויורד ש"ן ואומר מנן, ומחיה, כתר, לעמתם, זבדברי קדשך. או"א, רצה, ומודים, ושים שלום]. ואומר אלו הפסוקים (ג) ד. צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה'. וצדקתך אלהים עד מרום. אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת, ומקדש.

ל.ה. ודבר זה ה. משום כבודו של משה רבינו זכר צדיק לבדכה, שנפטר בשבת באותה שעה. והכי אמר רב (ה) שר שלום גאון מותר להתעסק בתלמוד במנחה בשבת, ולא עוד אלא שמנהג בית רבינו שבבבל

שאחד

מנן האלף

שנוי נוכחאות והנחות

עס אחד כו' וכ"כ התוס' קנינה ג' ע"ב, וכ' זע"י סמכין לומר אחת אחד אע"פ שאינו מדבר כולי האי מענינא דיומא דשבת כמו בערבית ושחרית עכ"ל. ואפשר שזה טעמו של גאון לבסור כיוסח הראשון: ד. צדקתך כהררי אל עיין מקור בדרכות:

ל.ה. ה. משום כבודו של משה רבינו שנפטר

בשבת, כן איתא גס בזה"ק תרומה דף ק"ו וכן משמע במס' סוטה י"ג ב' וילך משה ויהושע כו' תנא אותו שבת של דיו זוגות היתה. נעלה רשות מזה ונתן לזה. אכל התוספות מנחות דף ל' והרא"ש והמרדכי פרק ע"פ חולקים ע"ז, והביאו ראיה דלא מת אלא בע"ש, משום דר"ה אדר היה אז בשבת כלמנחה בסדר עולם, וז' אדר שמת בו משה היה בערב שבת, ועוד

איתא שכתב י"ג ס"ת בלוחו יוס. ועיין בזה ס' ר"כ, וק"נ פרק ע"פ שמתחיל שמת בע"ש ולוחו יוס מלאו ימיו ושנותיו, ולא נגזו אלא בשעת מנחה דשבת בשעתא דעת רגון אשתכח שבעלה נשמתו כהוא רעוא כמו"ס בזה"ק שאין הנשמה עולה למעלה עד שהגוף יקבר, ובין מיתה עד מקום קבורה ה' משה מת ומוטל בכנפי שכינה כדאיתא בסוטה ספ"ק, ועמ"ס בזה הק"נ פ' ע"פ, והאגודה והמור כתבו עוד טעם לפסוקי דרוק הדיו אלו מפני הנשמות שחוזרים לדיכא, ועיין תכ"ך ה"ג ס' קע"ו שלא לומר לצדקת בשבת שכל בז ר"ה ע"כ, ובספר האורה לרש"י ז"ל ס' כ"ט כתב שכל ה' יו"ט או ר"ה בא' בשבת אלא לצדקת במנחה שצדק הדיו מפני כבודו של מרע"ה וכשתל יו"ט או ר"ה בא' בשבת נדחה לצדקת מפניהם שכבר חלו מן המנחה ולמעלה, ע"כ. ובפרסם לרש"י ס' קי"ט מביא ראיה מהא דת"ר מלימתי זוקפין את המעות

עד לעילא, ועומדין בתפלת מנחה ואומר אבות וגבורות וקדושת השם, ואומר: הנה לנו אבינו כי אתה מלכנו, ומלך עלינו מהרה כי אתה יוצרנו, בעבור שמך הגדול והקדוש, ונשבות בו כמנוחת רצונך ואל יהא צרה ויגון ביום מנוחתנו, ותהא מנוחתנו מנוחת אהבה ונדרבה מנוחת אמת ואמונה, מנוחת רצון ושלוח השקט ובטח, כו' ויש שנהגו להחפיל כך: אתה אחד עד ינוחו בו, למשה עבדך בסיני אמרת לו פני ילכו והניחוהו לך מנוחתך מנוחת אהבה ונדרבה כו' רצה ומודים ושים שלום. ויש"ן עובר לפני התיבה ואומר סדר קדושה ומסיום החפלה. ואומר אחר שים שלום שלשה פסוקים כו. (ג) בכת"י בי"מ מסדר הפסוקים האלו כמו בנוסח אשכנז: צדקתך צדק לעולם, וצדקתך אלהים. צדקתך כהררי אל, וכן סדר ר"ע גם בסדרנו לקמן ח"ב סי' ק"ח:

ל.ה. (ה) בכת"י אמריקני איהא, רב נטרונאי גאון.

תפלת מנחה לשבת

למנחה פותח ש"ץ אשרי ובא לציון וקדיש עד דאמירן.

וְאֲנִי תַפְלָתִי לְךָ יְיָ עַת רְצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב־תִּסְתָּרְךָ עֲנֵנִי

בְּאַמֶּת יִשְׁעֶךָ :

(ד"ה') (א') קורין ג' גברי כפ' ראשונה משבת הבאה ואפי' חל יו"ט בשבת קורין כפ' הבאה וא"א קדיש אחר קה"ת ואומרים יהללו ומכניסים הס"ת להיכל ואומרים ח"ק וש"ע אתה אחד כו' : (ס' רצ"ב) (ג) אם אין ס"ת לקרות הפרשה אומרים ואני תפלתי תיכף אחר ובא לציון בלי ח"ק בינתיים ואחר ואני תפלתי אומרים ח"ק קודם התפלה : (א"ר שס)

כי שם יי אקרא חבו גודל לאלהינו :

אֲדַנִּי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תִּהְלִיכָה :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ
אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר הַמְנוֹרָא אֵל
עֲלִיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים מְרִבִּים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר תַּסְתֵּר אֲבוֹת
וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

בשבת תשובה זָכְרָנוּ לַחַיִּים מְלֶכֶךְ חַיִּים וְכַתְּבָנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים
לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים :

מְלֶכֶךְ עֶזְרָה וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ מַגֵּן אֲבֹתֵינוּ :

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדַנִּי מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :
במורף מְשִׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם :

מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּתַסְתֵּר מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַבְתֵּמִים רַבִּים סוֹמְךְ
נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי

עפר

מקור הברכות

וְאֲנִי תַפְלָתִי לְךָ ה' עַת רְצוֹן. כתב השבלי לקט סי' קכ"ו בשם רבינו שלמה הטעם לפי שכתוב למעלה הימנן ושיחו ב' יושבי שער ונגזנות שותי שכר אמר דוד לפני הקב"ה ביום שמחתן של אוה"ע וביום אירם שותין ומשחכרין ומנגנים כל היום ואינן מזכירין שמך, אבל אנו לא כן ביום שהגדלת השמחה לישראל ובא יום המנוחה לאחר שאני שבע מצונג ומסונק אינו שובחך אלא כשמגיע זמן החפלה אני פוסק ואהלך בבית אלהים וקופץ אני לתפילתי בעת רצון וסגה הקבועה כו' ולפי זה הטעם נהגו לאומרו בתפלת מנחה שבת ולא ביו"ט, לפי שחקן עזרא שיהיו קורין במנחה בשבת כו' ולא חקן לקרוא בתורה ביו"ט. דס"ל כמ"ד או כולו לה' או כולו לכי, כו' ובשם ר' נתן בר מכיר מצאנו בשביל שצרה אחרונה שלא נהייתה מעולם כסוה תהי' בעקבי הקץ ט' חרשים כו' ויום האחרון חכבר הצרה מכל ש"לפניה יום שבת יהי' וכל היום תהי' הצרה עד עת המנוחה ואז ישראל נענין ויבא משיח תהי' בעת רצון עניתיך כו' ומנהג לומר שלש פעמים כו' :

אתה

עָפָר: מִי כְמוֹדָּךְ בָּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמָה לָךְ מְלֶךְ מַמְיָת וּמִתְּנִיָּה וּמוֹצִיָּה יְשׁוּעָה:

כַּשֶּׁכַּת תַּשׁוּבָה כִּי כְמוֹדָּךְ אַב תִּרְחֲמִים זֶכֶר יִצְחָק לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:
וּנְאֻמֶּנּוּ אִתָּךְ לְהַחְיֹת מֵתִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֶּה הַמֵּתִים:

בַּחֲזוֹת הַשָּׁמַיִם אֲנוֹמָרִים כֹּהֵן נִקְדֵּשׁ תַּמְלֵל בַּתְּפִלַּת חוֹל 75 286:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוּשִׁים בְּכָל יוֹם יִמְלִלֻהוּ
סֵלָה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (כַּשֶּׁכַּת תַּשׁוּבָה הַמְּלֶכֶךְ הַקָּדוֹשׁ):
אַתָּה אֶחָד וְשִׁמְךָ אֶחָד. וּמִי כְעִמָּךְ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד
בְּאַרְצוֹ. תִּפְאָרֶת גְּדֹלָה וְעֲמֻרֶת יְשׁוּעָה. (יוֹם) מְנוּחָה וּקְדוּשָׁה
כְּעִמָּךְ נִהְיָ. אֲבִרָהֶם יִגָּל. יִצְחָק יִרְגֵן. יַעֲקֹב וּבְנָיו יִגְוֹחוּ בּוֹ.
מְנוּחַת אֲבִיבָה וּנְדָבָה. מְנוּחַת אֲמִת וְאַמוּנָה. מְנוּחַת שְׁלוֹם
וְשִׁלּוּה וְהַשְׁקֵט וְהַטָּה. מְנוּחָה שְׁלֵמָה שְׁאִתָּה רֹצֶה בָּהּ. וּבְיָדוֹ
בְּגִיף וְיָדְעוּ כִּי מֵאִתְּךָ הִיא מְנוּחָתָם. וְעַל מְנוּחָתָם יִקְדִּישׁוּ
אֶת שִׁמְךָ:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רָצָה בְּמְנוּחָתָנוּ. קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ
וְתוֹ חֲלָקְנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שִׁבְעֵנוּ מִטּוֹבֶךָ וְשִׁמְחָנוּ בִּישׁוּעֶתֶךָ. וְטַהֲרָנוּ
לִבֵּנוּ לְעִבְדֶּךָ בְּאַמִּת. וְהִנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן
שַׁבַּת קְדוֹשָׁךְ וְיִגְוֹחוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל מְבַרְכֵי שִׁמְךָ: בְּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה מְבַרְכֵי הַשַּׁבָּת: רָצָה וּמוֹדִים תַּמְלֵל כְּמוֹסָף.

צדקתך

מקור הברכות

אַתָּה אֶחָד עֵינֶיךָ נִסְחָחוּ בְּרַע"ג וְעֵינֶיךָ בְּשִׁנּוּי נִסְחָחוּ סִימֵן לִיד אוֹת ב'. וַיִּנָּחֵנוּ בָּם. כֹּתֵב
הַמִּגְזָא סִי רס"ח בְּשֵׁם שִׁיּוּרֵי כַהֲנָג לֹמֵר בַּשַּׁבָּת עֲרִיבִית וַיִּנָּחֵנוּ בָּהּ, וּבִיּוֹם וַיִּנָּחֵנוּ בּוֹ.
וּבְמִנְחָה וַיִּנָּחֵנוּ בָּם, עִכ"ל. וְכֵן נִוְחָגִין חֲרֵבָה קְהִלּוֹת. וּבְעַל עֲבוּרֵי כֹתֵב שֶׁהוּא דָּבָר מִתּוֹם וְנִגְדֵּר
חֲקִי הַרְקָדוֹק ע"ש. וְאִין אִין רֹוּאָה בִּזָּה כֹּל חִימָה דְּכִבְרֵי נִאֲמָר שַׁבַּת הִיא לָהּ מִשּׁוֹם דְּשַׁבַּת לִשְׁוֹן
נִקְבָּה, וְכֵן נִאֲמָר עוֹלָת שַׁבַּת בַּשַּׁבָּת וְכֹתֵב הַרֵאב"ע שֶׁנִּמְשָׁךְ אֵל הַיּוֹם יוֹם לִשְׁוֹן זָכָר, וּמִשָּׁה
בִּיּוֹם נִיחָא טַפִּי לֹמֵר רִשּׁוֹן זָכָר וְכ"כ חוֹס' כְּתוּבוֹת דף ה'. וּבְמִנְחָה שֶׁהַתְּפִלָּה מְרִמּוֹת נִגְדֵּר שַׁבַּת
לְעֻחִיד לַיּוֹם שְׁכָל שַׁבַּת וּמִתְּפִלָּה ע"ז שֶׁכְּעֵנֹו מִטּוֹבֶךָ וּשְׁמִחָנוּ בִישׁוּעֶתֶךָ. עַל זֶה קָאִי מַח שְׁאוֹמֵר וַיִּנָּחֵנוּ
בָּם, וְרִיל בִישׁוּעֶתֶךָ וּטּוֹבֶךָ לְעֻחִיד וַיִּנָּחֵנוּ כֹּל מִקְדָּשֵׁי שִׁמְךָ, וְכַעֲיִן זֶה נִזְכָּר בְּב"י ס' רצ"ב עַל יַעֲקֹב
וּבְנָיו וַיִּנָּחֵנוּ בּוֹ שְׁנֵי קֹדֶם לָזֶה, שֶׁכֵּתֵב דְּרֵאוֹ לֹמֵר, יוֹם מְנוּחָה וּקְדוּשָׁה שֶׁהִי אוֹמֵר אַח"כ וַיִּנָּחֵנוּ
בּוֹ, וּמִי שְׁאִינוֹ אוֹמֵר יוֹם, צִירִךְ לֹמֵר אַח"כ וַיִּנָּחֵנוּ בָּהּ שְׁכָל הַלִּשׁוֹן שֶׁלְמַעֲלָה לִשְׁוֹן נִקְבָּה.
ע"ש, וְחִי' כֹּהֵן חֲלָשׁוֹן שֶׁלְמַעֲלָה לִשְׁוֹן רִבִּים:

צדקתך

תפלת מנחה לשבת

(ד"ה) ח"א ז"ל בשבת שחל כיום שאלו היה חול לא היו אומרים בו תחנון ובבית האכל תוך ו' אומרים ז"ל (פ"מ קל"א ס"י) וכשתפליים אצל תינוק הנימול בשבת ח"א ז"ל ואומרים אחר מנחה בקין פרקי אבות ובחורף דרכו נפשו ושיר המעלות : (ר"ז)

***צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת : *וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך : *וצדקתך כהררי אל משפטיך תחום רבה אדם ובהמה תושיע יי :**

קדיש שלם. עלינו. קדיש יתום.

בשבת אחר סוכות מתחילין לומר ברכי נפשי ואומרים עד שבת הגדול .

ברכי נפשי את--יי אלהי גדלתי מאד חוד וחדר לבשתי : עטתי אור בשלמתי נוטה שמים פירעתי : המקה במים עליותיו השם עבים רכובו המהדך על--פני--רום : עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט : יסד ארץ על--מבניה בלתימוט עולם ועד : תהום כלבוש פסיתו על--תרים יעמדו--מים : מן--נערתי ינוסון מן--קול רעמה יתחזון : יעלו תרים ירדו בקעות אל--מקום זה יסדת להם : גבול--שמות בלי--עברון בלי--שבון לבסות הארץ : המשלח מעינים בנמלים בין תרים יתלכון : ישקו כל חיתו--שדה ישברו פראים צמאם : עליהם עוף--השמים לשכון מבין עפאים ותנו--קול : משקה

הרים

מקור הברכות

צדקתך כהררי אל וגו' וצדקתך אלהים עד מרום, וגו' צדקתך צדק וגו', וכחב המנהיג שכן מנחה צרפת, והוא חנכוך להגדיל ולהוסיף בשבח הקב"ה בתחלה נדמית צדקת כהררי אל, ועד גדלה עד מרום, וצדקתך ותורתך אמתים לעולם, ומנחה ספרד לומר צדקתך צדק, וצדקתך אלהים, צדקתך כהררי אל, ולא יתכן בעיני כי אינן כתובים בסדר זה בתהלים, ע"כ, ובעל עבדיו כ' שכן הוא בספיקתא דשור או כשב דמסיים מכאן רמז שאומרים צדקתך בשבת במנחה מ"ט דכתיב והי' אלהים אמת, וחזתם--של הקב"ה אמת וסנתת שבת תחיתם שבוע, [ור"ל וחזתון בה עם וצדקתך אמת] והכלבו נהן סימן והי' אלהים אמת, דפסוק דראשון מסיים אדם ובחמה תושיע ח', והשני באלהים מי כמוך, והשלישי בתיבתאצמח, ושעלמנהג אשכנז מצאתי בשם סתיו כרי שבת הקדיש על השם, עכ"ל, ואנכי לא מצאתי זאת במחז"ל ארבעה הפסוקים מסודרים שם כנסת חבתי מספר רע"ג שלפנינו והקדיש בא אחר חיבת אמת, וכן משמע בזהר תרומה הק' קב"ו תלחא אינון דאפחלקו בחא זמנא כו', בנין כך חלש צדיקי אינהו חא. חד דיוסף ודאי אינהו צדקתך כהררי אל, וחד משת טו ודא אינהו וצדקתך--אלהים עד מרום, כו' וחד אינהו דת, דא. אחו דכתיב צדקתך צדק לעולם, ע"ש : הטעם למנחה אשכנז איתא באר"י סי' פ"ט בשם ר"י חסיד שאותן פסוקים מרבידים מנחה **אבל** ופמלאמים ומגיתם, שבשבת נתנה תורה וזהו צ"ע לעולם ותורתך אמת, וצדקתך אלהים עד מרום משחתי במלאכים שישראל אומרים שירה בשבת תחתם, וצדקתך כהררי אל משחתי בגיתם שכל שומרי שבת אע"פ שרוב מעשיהם מקולקלים אין גדונים בגיתם, והחשוב חשוב קודם אנו מקדימין, ע"ש :

אשר

הרים מעליותיו מפרי מעשיך תשבע הארץ: מצמים תציר
 לבהמה ועשב לעבורת האדם להוציא לחם מן הארץ: ויין
 ישמח לבב־אנוש להצהיר פנים משמן ולחם לבב־אנוש
 יסעד: ישבעו עצי־יְי ארצו לבנון אשר נטע: אשר־שם
 צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה: הרים הגבהים ליעלים
 בלעים מחסה לשפנים: עשה ירח למועדים שמש ידע
 מבואו: תשת־חשך ויהי לילה בו־תרמש פל־חיתו־יער:
 הכפירים שואגים למרר ולבקש מאר אכלם: תזרח השמש
 ואספון ואלי־מוענתם ירבעון: יצא אדם לפעלו ולעבדתו ערי־
 ערב: מה רבו מעשיך יי בלם בחכמה עשית מלאה הארץ
 קניניה: זה הים גדול ורחב ידים שסירמש ואין מספר חיות
 קטנות עם־גדלות: שם אניות יחבון לזיתן זה יצרף לשחקר
 בו: בלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו: תתן לחם־ל־קשוח
 תפמח ירך ישבעון טוב: תסתיר פניך ובהלון תסף רוחם
 יגעון ואל־עפרם ישובון: תשלח רוחך ובראון ותחדש פני
 אדמה: יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו: תפיש
 לארץ ותרטד ונע בהרים ויעשנו: אשירה ליי בתי אומרה
 לאלהי בעודי: יערב עליו שיחי אנכי אשמח ביי: יקמו
 חטאים מן־הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את־יי
 תללויה:

ואח"כ יאמר ט"ו שיר המעלות מקאפיטל ק"כ עד קל"ה. עלינו. ק"י.

דיני סעודה שלישית

(דח"ה) (א) יהא זהיר לקיים סעודה שלישית ואף אם הוא שבע יכול לקיימה ביותר מכזו
 ואם א"א לו כלל לאכול אין חייב לצער עצמו: (ס' רצ"א) (ב) צריך לעשותה בפת
 א"כ הוא שבע ביותר יכול לעשותה בכל שאר מינים ואפילו בפירות אם א"א בע"א: (שס)
 (ג) מי שלא אכל סעודה ראשונה בליל שבת יאכל ג' סעודות ביום שבת: (עיין ס' רע"א
 סעיף ח') (ד) זמנה משהגיע זמן מנחה דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה וקודם לכן לא
 יא: (ה) צריך להם משנה בסעודה ג' ואם אין לו שנים לכל הפחות יבצע על ככר אחד
 שלם (שס) ושנים חייבות בסעודה ג' כמו אנשים: (שס)

סדר מוצאי שבת

(דח"ה) (א) מאחרון תפלת ערבית במ"ש כדי להוסיף מחול על הקודש וצריך לזכור מלעשות
 מלאכה במ"ש עד שירא ג' כוכבים קטנים רזופים וביום המעונן עד שיא הספק
 מז [ח"ב] מלכו

סדר רב עמרם השלם

שאחר תפלת המנחה בשבת ו'. שונין אבות וקנין תורה. ועוד רנילין ישראל שתפלת מנחה בשבת מקדימין אותה. ותפלת ערבית מאחרין אותה הרבה כדאמרין שאני עיולי יומא (ג) טבא כו'. בין תפלה לתפלה ישב וידום, מ"מ להתעסק בתורה טפי עדיף. ומה שאין עוסקין לא מפני שאסור, אלא לכבוד משה רבינו שנפטר באותה שעה. לפיכך אומרים [אבות] לקיים נשיא שמת כל מדרשות בטלים. (ג) [בכת"י ב"מ נמצא כאן פרקי אבות ושני חכמים. ופרק ראשון ושלישי ממס' דרך ארץ זוטא.]

סדר מוצאי שבת.

לו. ובמוצאי שבת עומד שליח צבור ופותח כך. ויהוה רחום וכו'. ואומר ברכו את ה' המבורך, וענין הצבור : ברוך ה' המבורך.

ומבעי

מנן האלף

שנוי נוסהאות והנהות

המטות בע"ש מן המנחה ולמעלה כו' ומהא נמי איכא למילף דתנן גמר מלאכול לא יתיר סוכתו אלא מוריד את הכלים מן המנחה ולמעלה בשביל יו"ט האחרון אלמא מן המנחה ולמעלה כיומא דבתריה דמי. עכ"ל :

ו'. שונין חס' אבות וקנין תורה, מוצא ג"כ לרב האי גאון בס' שעת סי' ר"ב וז"ל במנחה בשבת כך המנהג בבית רבינו שבכל שאלה תפלת המנחה שונין אבות וקנין תורה, מקדימין אותה, ותפלת ערבית מאחרין אותה, ואין מתעסקין בתורה וטפי עדיף [גרסה דג"ל ואם מתעסקין בתורה טפי עדיף] וזה שאין עוסקין מפני כבודו של מ"ר שנפטר אותו זמן בשבת, ועוד לקיים נשיא שמת בתי מדרשות כו'. ועיין או"ז סי' פ"ט שכתב מיהו רבותינו שביריגו"ם נוהגין לדרוש בין מנחה למעריב, וכ"כ במנהגי שאין איסור אלא מנהג לזכרון בעלמא :

וניצל

יעיין במחזור ויטרי שחלק את פרקי אבות לשבתות החורף וגרשם על פרק ראשון דין סימניהן כשאומרים בבקר בראשית, שמות, ויקרא. ועל פרק שני נח, וישלח, וארץ, תנחומ. ועל פ"ג לך, וישב, בא, תשא. ועל פ"ד וירא, מקץ, בשלח, ויקהל. ועל פ"ה חיי, ויגש, יתרו, ויקרא. ועל פרק קנין תורה תולדות, ויח, משפטים, לו. ויש שס"ט ועל פרק ח' לריך להגיה בראשית ויאל שמות תרומה. ולמחוק ויקרא, ועל פ"ד להגיה ג"כ פקודי. אבל אין מנהגנו כן אלא אומרים פ"א בשבתות הקיץ ואדרבה בחורף אין אנו אומרים רק ברכי נפשי, והרמ"א סי' ת"ל מזכירו, ומ"ש בעל הגיון לב שהכלבו ואבודרהם אין מזכירין זאת, ולא ראה שהאבודרהם כתב שנהנו במו"ש לומר שירות שבתהלים. והעטם במדרש משל למלך ומלכה שמלוים אותם בשירות ותשבחות, וסימן לשירות שבתהלים אלאש"ל"ה ב"א רמיה"ה והס' ר"ת לשירי המעלות. וע"ע בלבוש טעם לברכי נפשי שאומרים משבת בראשית עד שבת הגדול :

לאגודי

ומבעי ליה לאינש א. לאונודי בברוך ה' המכורך באפוקי שבתא (ב) דניתצל מן הזיקה דהאי שבתא. ומסדיר ק"ש בשתים לפניה ושתים לאחריה שבתו של הקב"ה ושל שימור וברכה שלאחריה.

וכך אמר רב נטרונאי גאון זצ"ל בהבדלת מוצאי שבת אם אומר הבדלת ישראל ממצרים כגון (ב) הבדילני דודי מטומאת פתרוס דלאו הבדלת שבת מחול היא הרשות בידו. ואמת (ב) [נחוג הכל] זאת פעלה ימינך אין מנתה לומר בהסתיבתא ולא בבית רבינו שבבבל כל עיקר. אלא אמת ואמונה כל זאת קים עלינו.

וצריך להזכיר הבדלה בחונן הדעת, שכן שנינו [נרכות ל"ג] מזכירין גבורות נשמים בתהית המתים ושואלים נשמים כברכת השנים והבדלה בחונן הדעת [ומה טעם, מתוך שהיא חכמה לפיכך קבעה כברכת חכמה]. ואם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אם יש לו יין שיבדיל עליו אינו חוזר דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שהוא יכול לומר על הכוס. ב. ואם אין לו יין חוזר ומתפלל, דבעו מיניה מרב ששת טעה

מנן האלף

שני נוסחאות והנהות

ל. א. לאונודי בברוך ה' המכורך, פירוש לאונודי להאריך. והוא לישנא דתלמודא פסחים ק"ו, אמר בופה"ג ואניד ביה. וכ"כ האור"ז סי' ז' ומוצא בד"מ שימשוך החזן בברכו. וכתב, שכן היה ר"א ב"ר משלם הגדול מושך בברכו בכל כחו, וכן נמשך בסדר תפלת רבנא עמרם כמ"ס ימשוך החזן בברכו, עכ"ל. אבל הטעמים שהזכיר שם אינן כפי טעם ר"ע, וכמהלל"ה מזכיר לשון רבינו בשם ה"ג סוף הל' זיזית, וכן איתא במנהיג בשם בה"ג :

ב. ואם אין לו יין חוזר ומתפלל דבעו מיניה דרב ששת טעה

זו

ויקרא ים סוף לפני מובדלים, וירוממו למבדיל בין קדש לחול. בעת שהבדלים פצו לו רגנות, ונעם, [צ"ל ונאמן] לו זמירות נער חוקן. כעלו מן הים ענו ואמרו מי כמך באלים ה' וגו'. על שפת הים עמדו מובדלים, ופצו זמירות לאל שהבדלים משבעים לשונות, הודו והמליכו ואמרו, ה' ימלך לעולם ועד. תחית ישיעה לרע מובדל לך, תגאל והושיע לעם נושע בך, כדבר שנאמר ישראל נושע בה, חשינה עולמים לא תבוש ולא תכלמו עדי עד. בא"י גאל ישראל, נשכבת בחסדך, נקוצה ונשבעה באמונתך, וסדר וצרה וטשן בלילות אל ימשלו בנו, כאמור אם תשכב לא תפחד ושכבת וערבה שנחך. שמרנו והציילנו ה' אלהינו מכל דבר רע ומפחד לילה, ושכור השטן מלפנינו ומאחרנו כי שומרנו ומצילנו אתה בא"י שומר עמו ויבדל לעד. ברוך ה' לעולם אמן ואמן כו'. לך נפאר אל מלך מושל בכל, כי אתה הבדלת בין קדש לחול, בא"י מלך אל חי לעד וקים לצנח, משובה שמו תמיד לעולם ועד, אמן. ע"כ. ולפי הנראה מנוסח זה שה' מיוסד ע"פ איב והשמיטו ממנו חרוצים רבים, ונתקן ע"י פייטנים מאחרים אלא ששמרו בהם הפתיחות והחתימות. (ב) בכתיב בים, ואמונה כל זאת.

צ"ל

סדר רב עמרם השלם

מעה בזו ובזו מאי אמר להו אם מעה (ג) בלא חזכיר לא בזו ולא בזו חוזר לראש. וכך הוא אומר: **אתה** חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה. **ומאתך** ה' אלהינו מענה לשון (ג) חננו מאתך דעה, ואמר: **אתה** הברלת בין קודש לחול, בין ישראל לגוים, ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. כשם שהברלתנו מנויי הארצות וממשפחות האדמה כן תהדרנו ותנקנו מכל חטא ועון

שנוי נוסחאות והגהות

מגן האלף

(ג) צ"ל "ולא".

בזו ובזו כו', הק איבעי הוא כמס' ברכות ל"ג, ומפרשים לה התר"י והרא"ש דמיירי שאכל קודם צ"ל ז' בהכלה וגם לא הבדיל בתפלה, ואע"ג דקיי"ל טעם מבדיל, מ"מ מסקינן דחוזר ומתפלל, מפני שטעה בשתיים. שטעה ואכל קודם, וגם לא הבדיל ולכך קנסינן ליה. ע"ש, אכן כנדון דברי רבינו ללא מיירי שאכל קודם רק שטעה ולא הבדיל בתפלה ואין לו יין להבדיל על הכוס צ"ע מאי ראיא היא זו מההיא דקעה בזה ובזה, דחוזר ומתפלל, והרשב"א בהדגויו הוסיף להקשות והלא כלל אמרו בזרייתא כל שאין בו קרבן מוסף טעה אין מחזירין אותו, ולמה חוזר ומתפלל כשאין לו כוס, וגרסה דס"ל לרבינו כמו"ש הרשב"א בס דנבירות נשמים ושאלה ברכות קבועות הן וכן הבדלה בחונן הדעת תקנה קבועה היא, ולא אמרו כל שאין בו קרבן מוסף טעה אין מחזירין אלא בהזכרת מאורעות שאין הזכרתן קבועה אלא שכשהוא מתפלל צריך לכתחילה להזכיר בתפלתו ולכוללן בתוכה, וכל שלא הדשה תורה להם קרבן כמו ר"ח וחוה"מ א"צ לחזור, וכ"ה בתוספתא לענין הבדלה דמחזירין ע"ש, וס"ל לנאון כמו"ש תר"י היבא שאין לו יין כו' אית דבעי מימר שאינו אוכל למחר ולא יוס ב' וג' עד שיבדיל. וסמכו להא דאמר פסחים דף ק' ובת טות, ואין זה מתקבל דודאי מותר לאכול, ודאמר ובת טות מדרך החסידות ולא מן הדין עשה ע"ש, ומ"מ ס"ל לנאון ז"ל דחוזר ומתפלל, ולא אמרינן דהוי ברכות שא"צ, כיון שאין לו יין והוא צריך להבדיל ולאכול ולעשות מלאכה יכול לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה, והוכיח כן מטעה בזו ובזו דחוזר ומתפלל, ומפרש ל' כמו"ש תר"י שטעה ואכל וגם לא הבדיל בתפלה דחוזר להתפלל ולא אמרינן דהוי כבירה שא"צ כיון שמחדש בה עניני הבדלות וה"נ כן, או אפשר דמפרש כפירוש האו"ז ס' צ"א, טעה בזה שלא הבדיל לא בתפלה ולא בהכלה שברך בופה"ג ועל המאור ובשמים ולא הבדיל, [לדא לא ברך כלל גם בפה"ג לא שייך לומר טעה [או"ז סס] ודחיקא ליה לפרש כהתרי, ולשון טעה בזה ובזה לא משמע אכילה, אלא ככל הסוגיא שם דמיירי לענין תפלה והבדלה על הכוס] חוזר לראש לתפלה, וגם אומר הבדלה בפ"ע, דבר ובשמים ובפה"ג א"צ עוד לומר, דהוי ברכה לבטלה שכבר ברך אותם, אבל תפלה לא הוי כבירה שא"צ כדרי' הלאי שיתפלל אדם כל היום, ע"ש. והאו"ז עמנו ס"ל דחוזר לראש קאי גם בהבדלה ואינן ברכות שא"צ כדאמרינן בירו' מפזרן וחוזר וכוללן על הכוס, ע"ש. וליבא לאקשוי להאו"ז למה חוזר לתפלה והא קיי"ל טעה ולא הבדיל בתפלה אין מחזירין אותו מפני שאומרה על הכוס, דהבא שאני שלא הבדיל בתפלה וגם לא הבדיל על הכוס שכבר ברך בופה"ג, וטעם מהיין לאחר שברך, ואע"ג דטעם מבדיל, הבא גרע כיון שלא הבדיל בתפלה כמו"ש תר"י, עכ"פ חזינן מזה דחוזר לראש לתפלה ולא הוי כבירה שא"צ וכמו"ש האו"ז משום דהלאי שיתפלל אדם כל יום וכש"כ כשמחדש בה דבר בעניני הבדלה, ולכן ס"ל לנאון דה"ה כשאין לו יין חוזר להתפלל ומבדיל בתפלה:

ג. חננו מאתך דעה, ואומר אתה הבדלת כו', וחננו כו', ובסדר ר' סעדיה נאון אינו מתחיל מאתה חונן אלא מאתך ה' אלהינו מענה לשון כו' וגם בויטרי אינו מתחיל אלא מן אתה חוננתנו, ומסיים כל הנוסח כנוסחתנו, וכ"כ הב"י ס' רצ"ד שהעולם נוהגין לומר אתה חוננתנו ואין זה נקרא שינוי מטעם שהכל ענין אחד הוא, וכן דעת רש"ל מובא בב"ח דטועים הם האומרים אתה חוננתנו ואתה חונן, ואצ"ל כ"א אתה חוננתנו, או אתה

סדר רב עמרם השלם

יעון. וחננו מאתך דעה ובינה והשלם. בא"י חונן חרעת. ומסדר כל התפלה (ד) [בסדר] ולאחר שמסיימין הצבור תפלתן מקדש. ופותרת ש"ץ ויהי נועם עד כונננה, ומתחילין הצבור אחריו. ויהי נועם ממסדרין יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן עד אורח ימים אשביעהו ואראהו בישועתי. (ה) לאחר שמסיימין הצבור אורח ימים [ושונה] וחזור השליח ושונה אותו הפסוק אורח ימים. (ו) [ועונין הצבור אחריו, ואומרים] ואתה קדוש וקרא זה אל זה ואמר. וכולא סדרא. ומקדש עד עונשה שלום.

לז. וזה (א) [שמנחנו] לומר ויהי נועם וקדושא דסדרא ולומר בנעימה (ב) [ובאריכות] טעם באפוקי שבתא, כדי שישתחו ישראל בהשלמת סדריהם, ד] כדי להאריך מנוח לרשעים מלהזור לניחנם. כי דאמדינן ובמוצאי שבת צוין המלאך שהוא ממונה על הרוחות ה', חזור לניחנם (ג) [למות] שכבר השלימו ישראל סדריהם, ולכך (ד) [מאחרין] ישראל בסדר מוצאי שבת.

והכי

מנן האלף

שנוי גוסחאות והנהנות

(ד) צ"ל "בסדר". (ה) "וכך מנחה". (ו) "ואומר":
לז. (א) "שנהגו". (ב) "ובעריבות". (ג) בתנחומא
 פ' חשא איתא צא למות" (ד) "מזכירין".
 והי

פרמי למדע תורתו או מעין המאורע ע"ש. [והרי"ע בהערותיו לסר"ע הנדפס אמר כן מדעת עצמו ולא הזכירם]. והנה הלבוש כתב שצ"ל שני פעמים וחננו מאתך, והע"ז בתצ שאין להשגיח ע"ז כל עיקר אלא יאמר וחננו אחר גמר אתה חוננתנו ע"ש, והנך רואה שגם דברי הלבוש ממקום קדוש והלכו הוא מקור מים חיים דברי רבינו הגאון ונוסחתו, ורבינו הגר"א ז"ל ב' שאין צורך לכל הדחוקים ויסוד מהלכנו עפ"ש בגמ' רב יוסף אמר מתוך שהיא חכמה קבעה בצרכת חכמה ורבנן אמרי מתוך שהוא הול כו', וסברת פלוגתתם ע"פ דברי הירושלמי שם דר' יודין ס"ל אומר מטבע ברכה ואח"כ מצדיל, שאם אין דעה הבדלה מניין, ור' יצחק בר' אמר מצדיל ואח"כ אומר מטבע ברכה ואמרו שם זאת אומרת שאסור לתבוע זרכים עד שיצדיל, והנה רב יוסף ס"ל בר' יודן שאם אין דעה כו' ולכן אמר מתוך שהיא חכמה קבעה בצרכת חכמה ולכן אומר אתה חונן ואח"כ הבדלה קודם הבקשה של וחננו, שבה אנו מקיימים דברי שניהם שאחר אתה חונן אומר הבדלה קודם תביעת זרכים ודבריו ז"ל לאמתתה של תורה ליסוד מנהג גוסחתנו:

לז. ד.] כדי להאריך מנוח לרשעים, בוטרי וכן במנוח"מ הביא מעשה דרע"ק שילמד את בנו של המוכס ברוך ה' המבורך והביאו לחיי עוה"ב, ומסיים בוטרי על כן נהגו לעבור לפני התיבה במוצאי שבת אדם שאין לו אב ואם לומר ברכו או קדיש. ומרן הגאון ר"א האבד"ק קאליש כ' בצואתו לבניו להדר אחר זאת, וככתב ומ"מ חלילה מלחשוב מחשבת חוץ לעשות ג"ר לנשמה של אחד להצילו מדינה של גהינם וחבוס הקבר כי בזה תפסידו את כל העמל והתפלה והקדושה ח"ו, אלא להלל ולשבח ולפאר את הכבוד בנפש הפיאה ובשמחה גדולה שזכייתם להיות בר ישראל ולעבוד את ה', ע"ש:

ה.] חזור לניהנם למות, כלשון זה נמצא בתנחומא פרשה כי תשא סי' ל"ג באביו של פורנסרופס שא"ל כשהסדרים נשלמים בא מלאך ונוטל נשמתו ומקלעין כו' הנה"ל למות ולא סדרים אלא למות שכבר נשלמו הסדרים:

מלכו. (סי' רצ"ג) דיני התפלה מבוארים לעיל בתפלת שחרית : (ב) אומרים פסוק ויהי נועם מעומד. וכופלין פסוק אורח ימים אשביעו כו' וכשהל' יו"ט בלילות השבע אפי' ביום ו' א"א ויהי נועם ואתה קדוש אבל ויתן לך אומרים : (סי' רצ"ה) (ג) ומכדיל הש"ץ כדי להוציא מי שאין לו יין (שס) :

אלו המזמורים נוהגין היראים ושלמים לומר קודם מעריב. יאמר תחלה תמניא אפי' ואח"כ ברכי נפשי וט"ו שיר המעלות ואח"כ מזמור ע"ב ע"ג ע"ד כ"ו ל"ז קל"ח קל"ט ק"מ קמ"ג ואח"כ מזמור מ"א ואח"כ מזמורים הקהל מזמור קמ"ד וס"ז. וראוי להזהר שלא להדליק נר קודם שאמרו הכבוד קדושה דסדרה :

מתפללין ערבית של חול ואומרים אתה חוננתנו בחון הדעת ואחר תפלה בלחש אומר הש"ץ ח"ק. ואומרים ויהי נועם ואתה קדוש. קדיש מתקבל. ואח"כ אומרים זה :

וַיִּתֵּן-לָהּ תְּאֵלֹהִים מִטֹּל שָׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרוּב דָּגָן
וְתִירֹשׁ : יַעֲבֹדֶה עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לָהּ לְאֲמִים יְהוָה גִּבּוֹר לְאַחִיהָ
וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לָהּ בְּנֵי אֲמָה אֲבִיךָ אָרֹר וּמִגְבֻּרֶיךָ בָּרוּךְ : וְאֵל
שְׂדֵי יִבְרָךְ אֶתְּךָ וַיַּבְרֶךְ וַיִּרְבֶּךָ וְהִייתָ לְקַחַל עַמִּים : וַיִּתֵּן לָהּ
אֶת בְּרִכַּת אֲבִרְהָם לָהּ וּלְיִצְחָק אֶתְּךָ לְרִשְׁתָּךְ אֶת-אֶרֶץ מִגְדֵּי
אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם : מֵאֵל אֲבִיךָ וַיַּעֲזֹרְךָ וְאֵת שְׂדֵי
וַיַּבְרֶכְךָ בְּרִכַּת שָׁמַיִם מֵעַל בְּרִכַּת תְּהוֹם רַבְּצַת תַּחַת בְּרִכַּת
שָׁבִימִים וְרַחֵם : בְּרִכַּת אֲבִיךָ גִּבּוֹר עַל בְּרִכַּת חוּרֵי עַד תַּאֲנוֹת
גִּבְעַת עוֹלָם תִּהְיֶינָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקַדְקֹד גִּזִּיר אֲחִיו : וְאַהֲבָה
וּבִרְכָּה וְחִרְבָּה וּבִרְכָּה פְּרִי-בִטְנָהּ וּפְרִי-אֲדָמָתָהּ דִּגְנָהּ וְתִירֹשָׁהּ
וַיַּצְחֶרְךָ שְׁנֵי-אֲלָפֶיךָ וַעֲשֵׂתָרַת צִאֲנָהּ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר-נִשְׁבַּע
לְאַבְרָהָם לָתֵת לָהּ : בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל-הָעַמִּים לֹא-יִתְּנָה בָּךְ
עֶקֶר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתָּךְ : וְהַסִּיר יְיָ מִמֶּךָ בָּל-חֲלִי וּבָל-מִדּוּי
מִצָּרִים הָרָעִים אֲשֶׁר יִדְעָתָ לֹא יִשְׁיָם בָּךְ וַיִּתְּנֶם בְּכָל
שְׁנֵי־אֵיךְ :

הַמְלֵאךְ הַנֶּאֱלֵל אֶתִּי מִכָּל-דָּע יִבְרָךְ אֶת-הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא
בָּהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבוֹתֵי אֲבִרְהָם וַיַּצְחֶק וַיִּדְגּוּ לְרֹב בְּקִרְבִּי
הָאָרֶץ : יְהוָה אֱלֹהֶיכֶם חֲרַבָּה אֶתְכֶם וְהִנֵּכֶם הַיּוֹם כְּבוֹכָבֵי
הַשָּׁמַיִם לְרֹב : יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יוֹסֵף עֲרִיכֶם בָּכֶם אֵלֶּה
פְּעָמִים וַיִּבְרָךְ אֶתְכֶם בְּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם :

ברוך

מקור הברכות

אשר דברנו מעריב עיין בשנינו נוסחאות ס' ל"ז אות ב' נוסח רבינו סעריה בכל הברכות הללו.
המבדיל

בְּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבְרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה: בְּרוּךְ אַתָּה
בְּבֹאֶיךָ וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ: בְּרוּךְ מִנְּאֶיךָ וּמִשְׁאֲרֵיךָ: בְּרוּךְ
פְּרִי-בִטְנְךָ וּפְרִי אֲדָמָתְךָ וּפְרִי בְהֵמָתְךָ שָׁנָה אֶלְפִיךָ וְעִשְׁתֵּרֹת
צִאָנְךָ: יֵצֵאוּ יְיָ אֱתָךְ אֶת-הַבְּרָכָה בְּאַסְמִיךָ וּבְכָל מִשְׁלַח יָדְךָ
וּבְבִרְכֶךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר-יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ: יִפְתַּח יְהוָה לְךָ
אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב אֶת-הַשָּׁמַיִם לְתֵת מִמֶּנּוּ-אֲרָצְךָ בְּעֵתוֹ וּלְבָרְכְךָ
אֶת כָּל-מַעֲשֵׂה יָדְךָ וְהַלֵּוֹת גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה:
כִּי-יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ בְּרָכָה כְּאִשֹּׁר דְּבֶר-לְךָ וְהַעֲבִיטָה גּוֹיִם רַבִּים
וְאַתָּה לֹא תַעֲבִט וּמִשְׁקָתָ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשְׁלוּ:
אֲשֶׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עִם נוֹשֵׁעַ בִּיהוָה מִגֵּן עֲזָרְךָ וְאֲשֶׁר
תִּקְרַב גְּאוֹנְךָ וַיִּבְחֹשׁוּ אֵיבֶיךָ לְךָ וְאַתָּה עַל-בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ:
וּמִקִּיתִי בְּעֵב פִּשְׁעֶיךָ וּבְעֵנָן חַטָּאתֶיךָ שׁוֹבָה אֵלַי כִּי
גִּאלְתִּיךָ: רְנֹו שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה יְיָ הִרְעִינוּ תַחֲתִיּוֹת אֶרֶץ פָּצְחוּ
הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל-עֵץ בּוֹ בִּירָגָל יְיָ יַעֲקֹב וּבִישְׂרָאֵל יִתְפָּאֵר:
גּוֹאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

יִשְׂרָאֵל נוֹשֵׁעַ בִּי תִשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא-תִבְשׁוּ וְלֹא-
תִקְלְמוּ עַד-עוֹלָמֵי עַד: וְאִכְלֹתֶם אֶכּוֹל וְשָׂבֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת-
שֵׁם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר-עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא-יִבְשׁוּ עַמִּי
לְעוֹלָם: וַיִּבְעַתֶּם כִּי בִקְרַב יִשְׂרָאֵל אָנִי וְאַנִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְאִין
עוֹד וְלֹא-יִבְשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: כִּי-בִשְׁמִיחָה תֵצְאוּ וּבִשְׁלוֹם
תִּוְבְּלוּן הַהָרִים וְהַגְּבוֹעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל-עֵצֵי הַשָּׂדֶה
יִמְחֲאוּ-בָּהּ: הִנֵּה אֵל יִשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עוֹי וּמִקְרַת
יְהוָה יְיָ וַיְהִי-לִי לִישׁוּעָה: וּשְׂאֲבָתֶם-מִיָּם בְּשִׁשּׁוֹן מִמַּעֲיָגֵי הַיִּשׁוּעָה:
וְאַמְרָתֶם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיְיָ קִרְאוּ בְשִׁמּוֹ הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים
עַל-לוֹתֵיכֶם הוֹקִירוּ כִּי גִשָּׁב שְׁמוֹ: וְאָמְרוּ יְיָ כִּי גִאוֹת עָשָׂה מִיִּבְעַת
זֹאת בְּכָל-הָאֶרֶץ: צַהֲלִי נָרְנָה יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן בִּיגְדוֹל בְּקִרְבֶּךָ
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה קִנֵּינוּ לוֹ
וַיִּשְׁיַעֲנוּ יְהוָה יְיָ קִנֵּינוּ לוֹ גִּילָה וְנִשְׁמַחָה בִּישׁוּעָתוֹ:

לבית יעקב לכו ונגלכה באור יי: וזהה אמונת עתיד
 חסן ישועות חכמת ודעת ודעת יי היא אוצרו: ויהי דוד
 לכל דרכיו משליל ויי עמו: פדה בשלום נפשי מקרבלי
 פירכבים היו עמדי: ויאמר העם אל שאול מיונתן ימות
 אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל סלילה. מיריי
 אם יפור משערת ראשו ארצה כי עס-אלהים עשה היום
 הזה ויפרו העם את יונתן ולא מת: ופרו יי ושבנו ובאו
 ציון ברה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ושינו ונסו
 יגון ואנחה: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני
 שמחה: ולא אבה יי אליהי לשמוע אל בלעם ויהפך יי
 אליהי לה אתיסקללה בברכה כי אהבך יי אליהי: אז
 תשמה בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו והפכת אבנם
 לששון ונחמתיים ושמחתים מינונם:

בזאת יב שפתים. שלום. שלום. לרחוק ולקרוב אמר יי
 ורפאתיו: ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לה דויד
 ועמה בן ישי שלום. שלום. לה ושלום לעוזרה כי ענה אליה
 ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: ואמרתם כה לחי ואפה
 שלום וביתך שלום וכל אשר לה שלום: יי עז לעמו ותן יי
 יברך את עמו בשלום:

ואמר רבי יוחנן בכל מקום שאפה מוצא גדלתו של
 הקדוש ברוך הוא שם אפה מוצא ענותנותו. דבר זה פתוב
 בתורה ושנוי בנביאים: ומשלש בכתובים: פתוב בתורה.
 כי יי אלהים הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדול
 הגבוה והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: וכתוב
 בתורה עלה משפט יתום ואקמנה ואהב גר קחת לו לחם
 ושמלה: שנוי בנביאים דכתיב כי כה אמר דם ונשא שכן
 עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכנן ואת דבא ושפל דוד
 לתחיות רוח שפלים ולתחיות לב נדבאים: משלש בכתובים

דְּבַתִּיב שִׁירִי | לְאֱלֹהִים וְזָמְרוּ שְׁמֹךְ סִלְּו לְרוֹקֵב בְּעֶרְבּוֹת בְּיָה שְׁמֹךְ וְעָלוּ לִפְנֵי : וּבְתִיב בְּתֵרָה אָבִי יְתוּמִים וְדִן אֶלְמָנוֹת אֱלֹהִים בְּמַעֲוֹן קָדְשׁוֹ : יְהִי יי אֱלֹהֵינוּ עֲמָנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם-אֲבֹתֵינוּ אֵל יַעֲזֹבֵנוּ וְאֵל יִמְשָׁנוּ : וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בִּי אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים בְּלָכֶם הַיּוֹם : בִּיגֶחֶם יי צִיּוֹן נָחֵם כָּל-חֲרָבוֹתֶיהָ וַיִּשָּׁם מִדְּבָרָה בְּעֶדֶן וְעֶרְבָתָה בְּנֵן יי שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצֵא בָּהּ תוֹרָה וְקוֹר וּמָרָה : יי חֲפִיץ לְמַעַן צִדְקָו יִגְדִּיר תוֹרָה וַיֵּאדִיר : שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר־כָּל יִרְאָה וְנֹגֵל עָלֵינוּ ק"י :

סדר הברלה למוצאי שבת

(ה"ח) (א) סדר הברלה יין בשמים נר הברלה. וסיומן יכנ"ה אפילו צמ"ש לחוה"מ אבל במוצאי י"ט לחוה"מ או לחול א"ח רק יין והברלה וצריך לומר שלא יהא הכוס פגום. בשעת הברלה יתנו המבדיל והעונים עיניהם כבוס ונכר. נזהגין להבדיל על כוס מלא על כל גדולתו עד שיספוך ממנו לארץ והוא סי' ברכה. ולאחר ששותה יספוך קצת מן הכוס על השלחן ומכנין בו הברלה ורוהצין בו עיניו משום חיבוב מצוה : (סי' רצ"ו מ"א) (ב) אומר הברלה מעומד ואוחז היין בימינו וההדס בשמאלו ומברך על היין ושוכ נוטל ההדס בימינו והיין בשמאלו ומברך על ההדס ומברך על הנר ואח"כ נוטל היין בימינו ומברך בא"י המבדיל ונו' ויושב וכותה ואינו שותה מעומד. (מ"א בשם של"ה) נהגו הנשים שלא לשחות מכוס הברלה. כוס של הברלה רגיל המבדיל לשחותו כולו בעצמו : (שם במ"א) (ג) אף מי שיצא בהברלה יכול להבדיל להוציא את אחרים ודוקא להוציא אנשים אבל בשביל נשים אינו ראוי להבדיל אם כבר יצא וגם לעצמן אינן ראיות נשים להבדיל וטוב שישמעו הברלה מפי אנשים : (דלא כמ"א) (ד) ציו"ט שחל להיות צמ"ש שיש בו קידוש אם אין לו יין מקדש ומבדיל על הפת : (שם) (ה) צמ"ש שלא חל בו יו"ט אם אין לו יין להברלה מבדיל על שער ושאר משקים אם הם חמר מדינה חוץ מן המים : (שם בע"ז ומנ"ח)

הִנֵּה אֵל יִשְׁעֵתִי אֲבָמָה וְלֹא אֶפְתָּר בִּי עֲזִי וְזִמְרַת יְהִי יי וַיְהִי-לִי לִישׁוּעָה : וַיִּשְׁאַבְתֶּם מַיִם בְּשִׁשׁוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיִּשׁוּעָה :

לי

מקור הברכות

וַיִּתֵּן לָךְ שֹׁאֲנוֹ אוֹמְרִים בְּמוֹשֶׁק לֹא נֹכַח בְּסִדֵּר שִׁלְפִּינוּ וְלֹא בִרְסָג וַיִּתֵּר כְּחִי הַעֲחוּקִים רַק בְּיוֹטְרֵי כְּחִי אוֹקְסִפּוֹרֵד, אֵךְ לִיחָא שֶׁם פִּסְקִי. הַמְלֵאךְ הַגּוֹאֲלִי עַד. וַיִּבְרַךְ אַחֲכֶם, וְכֵן נִשְׁמַט שֶׁם פִּסְקִי, מִחִיתִי כַּעֲבֵר עַד. וְיִשְׂרָאֵל, וְכֵן. וַיִּדְרַעֲהֶם, עַד. לְעוֹלָם. וּמוֹבָא בְּמִקְוֵמוֹ פִּסְקוֹ וּפְרִיחֵי, בֵּית יַעֲקֹב, עַד מִיגוֹנֶם, וְלֹא מֵאִמֵּר דְּרִי' בְּכָל מְקוֹם שֶׁאֵתָּה מוֹצֵא גְדוּלָּתוֹ שֶׁל הַקְּבִי'ה, וּמִסִּים שֶׁם בְּקִיטָל אֲשֶׁר־כָּל יִרְאָה, אֲבָל בְּיוֹטְרֵי דְרַפְסָה, הַכֵּל כְּנוֹסַחְתָּנוּ, עִם עוֹד חוֹסְפוֹת שֶׁל פִּסְקִים מְלוֹקָשִׁים, וּבִשְׁבִּיל כ', עוֹד נִהְגוּ לומר פִּסְקִין כִּי וַיִּתֵּן לָךְ כִּי וַחֲתוּמִין בְּאִי מֶלֶךְ מַחֲלֵל בְּחִשְׁבֹּתָהּ. אֵךְ שִׁמְעֵתִי בִּשְׁם ר' אֲבִיגְדוֹר ז"ל שֶׁאֵין רְאוּי לַחֲתוּם, וּכְ"מ בְּפִירוּשׁ רִיחַ שִׁמְשֵׁר מִי"ש בִּירוּשְׁלָמִי וְאֵין אוֹמְרִים בְּרַכָּה פִּסְקוֹ, כְּלוֹמֵר לַחֲתוּם אַחֵר פִּסְקוֹ, לְבָרוּךְ, עִכְ"ל, וְכַתֵּב חֲרֵב אֲבֵן הִירָה מִנְּהַג כָּל יִשְׂרָאֵל לומר בְּמוֹצֵי"ש וַיִּתֵּן לָךְ וְכָל הַפִּסְקִים כְּדִי שִׁתְּבָרְכוּ בַּשַּׁבָּת הַבָּאָה, וְכִי הַאֲדוּרָהם אַחֵר הַבְּרָלָה יֵאֵמַר יִפְתַּח ה' לָךְ אוֹצְרוֹ הַטּוֹב שֶׁהוּא כָּל מֵלֵא פִּסְקִים שֶׁל בְּרַכָּה וְהַצְלָחָה לְסִימָן טוֹב מִתְחַלֵּת הַשַּׁבּוֹעַ שִׁתְּבָרְכוּ בְּמַעֲשֵׂה

ידיהם :

המבדיל

מז (ח"ב)

לִי הַיְשׁוּעָה עַל עֲמֶךָ בְּרַבְתָּךְ קָלָה : יי צְבָאוֹת עֲמָנוּ מִשֹּׁנָב
 קָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב קָלָה : לַיהוּדִים הִתָּה אוֹרָה וְשִׁמְחָה וְשִׁשׁוֹן
 וְיָמָר : בֵּן תִּהְיֶה לָנוּ. כּוֹס יְשׁוּעוֹת אִשָּׁא וּבָשָׁם יי אֶקְרָא :

על היין סברי מרגן ורכנן ורכותי :

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פָּרִי הַגֶּפֶן :
 בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִיְּנֵי בְשָׂמִים :
 בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאֹרֵי הָאֵשׁ :
 בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמְּבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ
 לְחֹל בֵּין אֹרֶךְ לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים. בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי
 לְשֵׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה : בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמְּבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל :

אחר הברלה יומר: כל הזמירות כדי לספור את המלכה. בשמחה כמו שקבלה בשמחה. ומזכירין
 אלוי הנביא וביאת המשיח כי מ"ש מוגבנת לביאתם :

הַמְּבָדִיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל. חֲטָאֵתֵינוּ הוּא יִמְחֹל. זֶרְעֵנוּ
 וּבִסְפָנוּ יִרְגֶּה בְּחֹל. וּבְכֻכְבִּים בְּלִילָה : יוֹם פָּנָה כָּצֵל תִּזְמַר.
 אֶקְרָא לֹאֵל עֲלֵי גֹמֶר. אָמַר שׁוֹמֵר. אַתָּה בָּקָר וְגַם לַיְלָה :
 צִדְקָתְךָ כְּמֹר תְּבֹרֶה. עַל חֲטָאֵי עַבּוֹר תַּעֲבֹר. כִּיֹּם אֶתְמוּל
 כִּי יַעֲבֹר. וְאַשְׁמֹרֶה בְּלִילָה : חֲלָפָה עֹנֶת מִנְחָתִי. מִי יִתֵּן
 מִנּוּחָתִי. יַגִּיעָתִי בְּאַנְחָתִי. אִשְׁחָה בְּכָל לַיְלָה : קוֹלִי בַל יוֹגֵמַל.
 פֶּתַח לִי שַׁעַר הַמִּנְטָל. שְׂרָאשִׁי נִמְלֵא מָל. קְרוֹצוֹתִי רִקְסִי
 לַיְלָה : הַעֲתֵר נֹרָא וְאִיֹּם. אִשְׁנֹשׁ תִּנָּה פְדִיֹּם. בְּגִשְׁשָׁה בְּעֶרֶב
 יוֹם. בְּאִישׁוֹן לַיְלָה : קְרָאֲתִיךָ יְהִי הוֹשִׁיעָנִי. אֲרַח חַיִּים

תודיעני

מקור הברכות

הַמְּבָדִיל בין קדש לחול. בושרי סי ק"ג וכן בסדרים לרש"י כת"י כתוב כאן : ומברך, וין, בשמים
 נר, הברלה, וקורם שיטעום אומר אשבעת כו'. (וכל הפסוקים הנזכרים כאן עד ויהי לי ישיועה הנה
 אל ישועתי). אח"כ כתב, קודם שיבדיל יגמור הכל: הנה אל ישועתי, ושאתם, ליהודים, וגו'. בשמחה נוערנו
 בבית הזה, קול ששון ושמחה וברכה טובה והצלחה מרובה ורפואה שלמה וישועה קרובה ואהבה
 וחבה עלינו בבית הזה. יחא אריר בעורנו, סימן טוב בביתנו, ויברכנו ויוצרו ויצר כל, סימן טוב
 יהי לנו בכל. אנא שוכן שמים, ברכנו בטוב כפלים, וניחרך בכל יום פעמים. שמחנו אדון
 מעוזנו, שמחנו בטובך הדריכנו, בישעך ברכנו. טוב ומטיב אתה, גן עדן נטעת, לעם אשר בחרת,
 שמחנו אדון מעוזנו, שמחנו בטובך הדריכנו, ומבדיל, מפי רב יוסף טוב עלם הגדול, עכ"ל :
וכתב המנהיג מנהג ספרד לומר זמירות בבית הכנסת לפני ההברלה, ובפרובינצא בבתייהם,
 כו' וזה שנהגו בספרד לומר בביהכ"ג מפני רוב העם שאין נזהרין בהן ושאינ להם

והכי שדר רב שר שלום נאון, אין אומרים ויהי נועם אלא [ב] במוצאי שבתות. אבל במוצאי יו"ט אין אומרים. (ו) ולא במוצאי שבת ליו"ט אין אומרים [שבתחלה כשקבעו אבות הראשונים לא קבעו אלא במוצאי שבת לחול]. אבל במוצאי שבת ליו"ט כיון דבעי למימר ומעשה ידינו (ו) ביו"ט אין אומרים, וקדושא דסדרה [חס] (ח) הכי לא אמרינן כלל דמלתא כל היכא דלא אמרינן ויהי נועם לא אמרינן קידושא דסדרה, ובמוצאי יום הכפורים נמי שחל להיות (ט) באמצע שבת לא אמרינן ויהי נועם ולא קידושא דסדרה, וכי אמרינן ויהי נועם במוצאי שבת לחול. היכא דאיכא לקמאן שיתא יומא דחולא. אבל איכא (י) [כי אמצעי] יו"ט או יומא דכפורי אפי' הל יו"ט בערב שבת ואיכא לקמאן חמשה יומא דחולא לא אמרינן ויהי נועם בהאי אפוקי שבת. מאי טעמא [ז]. כיון דאמרינן ומעשה ידינו כוננה עלינו תרי זמני בעינן עד דאיכא לקמאן שיתא יומא כלתו חולא. **ל**ת, ומביאין לו כוס ואבוקה של אור ומברך, ברוך אתה ה' אמ"ה בורא פרי הנפץ. [בא"י אמ"ה בורא עצי בשמים]. בא"י אמ"ה בורא כאורי האש. [ח]. בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול בין אור לחושך

בין

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) ויהי נועם, כי כן רמז ליהי נועם במוצאי שבת. וכ"ה בבתי ב"מ. (ו) ומ"א א"א במציא שבת לחולא אבל במוצאי יו"ט. (ז) ולכא מעשה ידינו ביו"ט. (ח) "הכי נמי". (ט) "במוצאי שבת" כה"ג בבתי ב"מ. והוא ט"ס, וגרסת הכ"י שלפנינו נכונה. (י) בי מצעי :

מה"ה, ולא ראה גס רבינו הגאון כתב כן לפי סדר כת"י ב"מ, אבל לפנינו ליתא רמז זה : **ז**. [כיון דאמרינן ומעשה ידינו כוננה עלינו תרי זמני, עיין פרישה ודרישה דביאורו. וכיון למ"ש הויטרי ס"י קמ"ט כיון דכתיב "ומעשה" כלומר ו' מעשה ידינו כוננה עלינו כו'. ואצדורכס ב' באלו ה' מזכירו פעם אחת היינו אומרים רוב מעשה ידינו, אבל כמזכיר תרי זמני אנו צריכין שהשעה ימים יהיו כלם של חול, וכש"כ ויהי נועם ח"א סדר קדושה כו' :

ח. [בא"י המבדיל בין קודש לחול עיין מקור הברכות. ועמ"ש המניה לסדר רב עמרם הנדפס על מ"ש ר"ע ושותה מלא לוגמיו אחרי סיום הפסוקים עד ויהי לי ליטועה, דהך "ושותה מלא" חוזר אלעיל אחר בא"י המבדיל בין קודש לחול, בסיום ברכת הבדלה. והרש"ה דביאורו למחז"ו כתב ע"ז שהוא טעות, דהא אחר כס במחז"ו וקודם שיטעים אומר כו' וכן הוא בסדר הבדלה להרי"ף [נחלת] כסס רע"ג והבכור כו' ומ"ש הגהבר [ענה"ו] קודם שיבדיל יגמור הכל צריך לפרש כו', דקודם שמבדיל אומר הפסוקים והתפלה במזכיר, ואחר הבדלה קודם שיטעום אומר אשעית וכו', עכ"ל. והחכם ד"ר זיכלר בהערותיו כת"י למחז"ו כ' צלזל דלשון קידם שיטעום אינו עולה יפה עם מלות הבדלה, שהרי צריך לשמות מלול, אלא פשוט דנקט לשון זה משום דבעי למימר ס' :

סדר רב עמרם השלם

בין ישראל לגוים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. בא"י המכדיל בין קדש לחול. (ככת"י בריטש מוזיאום כתוב כלן) (6) [אשבעית עליך כו'. ונה מצא חן וגו' ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו, שיר המעלות אשא עיני וגו' בראשית ברא וגו' ה' צבאות עמנו וגו'. אלהינו ואלהי אבותינו החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום השוכים ככל הטא ומוצל מכל עון וחטונם דעה והשכל מאתך, ותשמיענו בהם ששון ושמחה. ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא קנאת אדם תעלה על לבנו. ולא תעלה שנאתנו על לב אדם ולא שנאת אדם תעלה על לבנו. וכל היועץ עלינו עצה רעה בטלו ובטל עצתו. כאמור ה' הפיר עצת גוים חניא מחשבות עמים. רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור דור. עוצו עצת ותופר דברו ולא יקום כי עמנו אל. כי ה' צבאות יעץ ומי יפר, וידו הנמויה ומי ישיבנה. וכל היועץ עלינו עצה טובה קיימו וקיים עצתו כדבר שנאמר וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. ברוך מפר עצת רעות מעלינו ומעל כל עמו ישראל, ומקיים עלינו עצתו ועצתם של צדיקים לטובה. ברוך שלא עזבנו. כן ה' אלהינו אל יעזבנו ואל יטשנו ואל יכלימנו ואל יחפירנו לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. ועם הצדיקים נפטר לשלום, ושלום שלום יהי' עלינו

אבטח

בגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

לה. (6)

בכת"י שלפנינו ליחא בר זה, וכבר צווח חרב יעב"ץ וקרא חגר ע"ז, ואע"פ שהגאונים הריצ"ג והטור הביאו כן בשמו ואיחא כן גם בכ"י ב"מ, הרבר מרופף בידיו אם יצאה מועטו של גאון ז"ל ואפשר שסופרים ומעתיקים האחרונים כתבו זאת לפי רוח זמנם : ראש

סי' קנ"ז שאסור לטעום קודם שיכדיל, גם מצוה לסדר שלהנו במו"ס, ע"ז קאי "קודם שיטעם כלום אומר אלו המקראות ויכדיל", ואז אוכל, עכ"ל. ולדברי כלם לא מתייבש לשון המחז"ו שכתב, ומבדל יבנה כו' וקודם שיטעם אומר אכבעית כו' כלשון רע"ג כאן עד ויהי לי ליטועה, ומוסיף ג"כ לומר "הנה אל ישועתי כו' ומכדיל ושותה מל"ל", וקשיא רישא לסיפא שמבדל י' ב' נ'ה' קודם שאומר כל הפסוקים, ואח"כ כ' שמכדיל אחר הפסוקים, ומ"ס הרש"ה דר"ל דקודם שיכדיל יאמר פסוקי הנה אל ישועתי, ולאחר שהכדיל אומר הפסוקים והתפלה השני' קודם שטעם מבוחר הדוחק, דה"ל לו לכתוב פסוקי הנה אל ישועתי קודם שכתב דמבדל י' ב' נ'ה' והוא כתב לומר הנה אל ישועתי ג"כ אחר הכדלה :

אך האמת הנכונה העתיק דעת הגאון, ולכסוף דעת עמנו. שהגאון סובר שאומר הפסוקים והתפלה אחר הכדלה קודם שטעם, תפלה ופסוקים לא היו הפסק, וכמוכח בדרכיו ובטור, שמכדיל ואח"כ אומר או"א החל כו' ואח"כ שותה מל"ל כו', ודכותיה אשכחן אחרי צרכה דאבר קדש ידיו מנשן או"א קיס את הילד הזה כו' ולא השיב הפסק קודם עשימה, ונראה דמקורו מירושלמי פ"ק דברכות הל' ה' "ואלין דאמריין כהלי ורוגי וישבת ציון אין צו משום צרכה פסוק", והפ"מ מופש דרשאי לומר פסוק זה אחר ברכת הפטירה, ודבריו דהוקים דמאי קמ"ל פשיטא, והמחזור כדברי החרדים שהוא אחרי הכדלה דאין זה כמוסיף על המשפט אלא כמסדר פסוקים אך לא כטעמי' דאומר הכדלה בלא כוס דזה נמי פשיטא, דלמה לא יאמר אלא דקמ"ל דלא היו הפסק בין צרכה לטעמיה, עכ"פ אדקו בזה דברי הה"ג הרש"ה במחז"ו, ומה שהשיג עליו הר"א ביכלר משון קודם

אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. וישותה מלוא לוגמיו ומטעים את בני ביתו. [עד כאן. ומכאן ואילך חסר שם עד סי' ל"ט.] ושתי כסא, ואזיל האי דנקיט נורא ומהוי לצבורא ומפתכלין מאור והדר מבדיל. והלכתא כבית הלל ואליבא דרי"ה [פסחים ק"ג] דאמר בשמים ואח"כ מאור והדר מבדיל. דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב והדר גיבדל אלהים ונו'. (ג) [דתנין] בני אוראן וגרסי כל חד וחד [כסים] דבעי, וכד גמרינן הלכתייהו [קמאי הדבר] בי רב ואמר: ברוך אלחינו וענו כלחו. ברוך אלהים שבראנו לכבודו וכו' וקדיש וכו', [ומיענו] בי צבורא כלחו וענו כלחו בקלא נעימה ובסימא יהא שמיה רבא מברך.

ל"ט. והכי אמר רב נטרונאי (ה) [נאון] במוצאי שבת בבואא מאורי האש. כך עושים בשתי ישיבות שמביטין לכפות הידים. וכך ראינו לרבנותינו שאמרו נסתכל בידינו כדי שנהנה מן האור כדרך ששנינו אין מברכין על האור עד שיאותו לאורו. וכן מנהג. מ.] וראינו ששנינו בפרק ר"א בן הורקנוס שמצוה להסתכל בצפרנים, מיהו אין רגילים חכמים בכך.

ובך

שנוי נוסחאות והנהגות

מנן האלף

(ג) נראה דצ"ל "וחניא" בני אוריאן וגרסי כל חד וחד "כסום" דבעי וכד גמרינן הלכתייהו "קאםחדבר" בירב. **ל"ט.** (ה) "ראש ישיבה".

חיבה

כפר"ה מוצא בשב"ל לחתום בברוך אחרי פסוקים לבדס, עיין לקמן אות כ':

אך מ"מ אין מנהגנו כן להפסיק בפסוקים ותפלה קודם טעימה כמו"ס הגאון, ואע"ג דפסוקים לא הויין הפסק מ"מ עדיף שלא להפסיק בין ברכה לטעימה, אלא אנו אומרים הנה אל ישועתי ושאר התפלה כמו בסומן טוב כו' קודם שמבדיל, וטועמין תיכף אחר הברכה, ובעל הויטרי שזה דרכו בכל הספר להביא מתחלה סתם דברי רבינו הגאון בלי הזכרת שמו ואח"כ להביא דעתו, וגוהג בספרו כדרכו של הרא"ש ככ"מ להעתיק בסתם את דברי הרי"ף ואח"כ לכתוב דעתו ודעת החולקים, וכן הביא הויטרי במקום זה כל דברי רבינו שאומר הפסוקים והתפלות והנה אל ישועתי. אחר שהבדיל קודם שיטעים. ואח"כ כתב דעת עמנו לפי מנהגנו, שיגמור הכל כאשר כתבתי קודם שיבדיל" עד "בטובך הדריכנו, ומבדיל". וזה הי' העלם עין מהרש"ה שחשב שדעת הויטרי כדעת הגאון, ואינו כן:

ל"ט. (ט.) וראינו ששנינו בפרקי דר"א שצוה להסתכל בצפורנים, מדבריו משמע דהפסקי דר"א לא ס"ל להביע על כפות הידים, וצ"ע שהגאון עצמו

מביא לשון הפדר"א שמקרב ידיו לאור האש, רק אם לו יין פושט ידיו לאור הנר ומסתכל בצפורנים. וצ"ל דמפרש שמקרב ידיו לאור האש כדי להסתכל בכוס של ברכה, כי הכוס בידו ומקרב ידיו עם הכוס וזהו הנאה לאורו כמו"ס בירושלמי פ"ה דברכות עד שיאותו לאורו, א"י: יוחנן שבהא עינו רואה מה בכוס ומה בקערה, ומדאמר אה"כ אם אין לו יין מסתכל בצפורנים משמע דהכפת ידים לא בני לפדר"א, וענין הכפת כפות ידים לידע אם נקיות הן וזהו שיאותו לאורו. ובתשובה לרב האי כתבו הגאונים סי' מ"ט כתב להביע בשרטוט הידים בהן [א"י, כ"ל] זכרות בליה אלא עיי' אור, וכתב שמענו מהזקנים שיא בשרטוט פכת היד כיון להתבדל בו, ועוד מהגאון להביע בצפורנים שהן פרות ורבות, עכ"ל. וכס' המנהג הביא בשם ירושלמי דאמר מאימתי מברכין משיכיר בין פפורן לבשר, אבל לא מלאנו זאת בירו' שלפנינו:

סדר רב עמרם השלם

וכך אנו רגילים, להמיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותהו. ושומטים אותו ושותהו. וכך שמענו סרבותינו שמצוה לעשות כך (ב) [בלומר] שירי מצוה מעכבין את הפורעניות. ומה שנשתתיר מן המים מטיילים אותו על ידינו, ומעבירים אותו על פנינו. י.] כדי לחבב את המצוה.

דאע"פ שבתוב בפרקים דר"א בן הורקנוס, ר' מונה אמר כיצד חייב אדם [להבדיל] בכוס של יין מקריב ידיו לאור האש ואומר בורא מאורי האש. זכיון שמרחיק ידו [מן האש] ואומר בא"י המבדיל בין קדש לחול. ואם אין לו יין פושט ידו לאור (ג) [הנר] ומסתכל בצפורנים שהן לבנות מן הנוף ואומר בורא מאורי האש. ואם היה בדרך יא.] פושט ידו לאור הכוכבים

שהן

שני נוסחאות והנהות

מן האלה

(ב) חיבה זו ליחא בטור. (ג) האש"י. י.] כדי לחבב המצוה, משמע מדברי רבינו דלאחר ששתה ונשאר עוד טיפין דמברך.

בכוס של ברכה שופטן במים ושותה וזה "שירי מצוה" המעכבין פורעניות דמן הדין אס טעם חל"ל יא, ומה שנשאר אח"כ במים מעבירין על פניו משום "הכוב מצוה", אבל בפדר"א פרק כ' איתא ר' אליעזר אומר לאחר ששותה כוס של הבדלה מצוה להמיל מעט מים כדי לחבב המצוה, ומה שישאר בכוס מעבירו על עיניו משום שאמרו חכמים שירי מצוה מעכבין את הפורעניות ע"פ. וסיטת רבינו מחונת ע"פ שיטת הגמרא סוכה דף ל"ח דשירי המים אינן שירי מצוה אלא שיריים מהכוב מצוה וזה לא שמענו ממנו תנופה וגיטועי הלולב דאע"פ שמזכיר ויולא גם בלעדס מ"מ שירי מצוה ממש הם, ולא דמי אלא לטיפין שכוס אחרי שיא צמול"ל דמחשבי שירי מצוה, והמים שמעביר על עיניו אינן אלא לחבוב מצוה :

יא.] פושט ידו לאור כוכבים, אע"ג דרבינו וכן העור העתיקו זאת בשם פדר"א, לא מצינו בש"ס ופוסקים דיכול לברך לאורן של כוכבים, ואע"ג דאמרו בפ"ק דפסחים לאורן של כוכבים נמי אור הוא, ותניא הנידר מהאור אסור באורן של כוכבים, מ"ז לענין ברכה לא מצינו דיכול לברך עליהן. והרד"ל בביאורו לפדר"א סי' כ' מביא רא"י מברכות ג"ג דאר"י א"ר אין מחזירין על האור אלא כי מקלע מברכינא, והלא יכול לברך לעולם על אור כוכבים, ודוחק לומר דמייירי שהשמים נתקדשו בעבים, ועוד דבכלל כוכבים הויא נמי סיהרא, ואמרינן שם דאין מברכין על אור בית הכנסת בדאיכא אדם השב והויא וסיהרא, וא"כ אפשר בלא"ה לברך על אור הלבנה ול"ל אור ביהכ"ג כלל, א"ו דאין מברכין על סיהרא וכש"כ לאור כוכבים, ע"פ. ואע"ג דיש לדחות דאפי' תימא דמברכין אסיהרא הי"ד להשמיטנו שאם רוצה לברך על אור ביהכ"ג בדאיכא אדם השב אינו רשאי משום דלכבודו הדליקוה, ואע"ג דאיכא נמי חזא שאוכל שם מ"מ בדאיכא נמי סיהרא א"ל לאורה של ביהכ"ג דיכול לאכול לאור הלבנה, וכש"כ דאסיהרא ודאי א"ל לברך שהוא גוף חשך ואינו אש, ואין לברך לאור בלי אש, מ"מ פסוק דאין מברכין לאורן של כוכבים דלאור שמברכין עליה א"ר שיהא תחלתה לשם אורה, ולכן אין מברכין על אור של כבש או שהולק כדי לבשל או לכבוד, אע"פ שמאירין, והכוכבים והמאורות אין עיקרן לאורה, וגם נכראו להבדיל ולאיחיות ולמועדים כו', וכש"כ דברכת החור הוא רק על האור שנברא במו"ש שנתן הקב"ה דעה באדם הראשון והביא אבנים ושפסף בהן ויאא האור כדאי' בפ' מקום שנהנו, ואין מברכין על אורן של כוכבים שנבראו קודם, אך זה יש לדחות דכירובלתי פחד משה' דלא שמוס עדיין אורן של כוכבים אע"פ שהיו ביום ראשון, ובע"פ ולי' שבת ויום השבת שמוס עדיין האור שנברא ביום ראשון והסתכל בו אה"ר מסיף העולם עד סופו ובש"פ שבת זמן לו הקב"ה שני רעפים והקטן ויאא מהם אור וברך עליהם, ע"פ. וראיתי להרב בעל יתחק ירנן בעהרותיו

שהן של אש ומסתכל בצפורנים ואומר בורא מאורי האש. ואם נתקדשו שמים בעבים ואינו רואה את הכוכבים תולש אבן מן הארץ ואמר המבדיל בין קדש לחול. **יב.** אעפ"כ לא ס"ל (ד) [דמבדיל] אלא על היין. (ה) [ואלו] כפת אין מבדילין דהכי אמר רב עמרם (ו) [גאון]. אין מבדילין על הפת כל עיקר. מה מעם, שאין דומה הבדלה לקידוש, מפני שקידוש א"א לו שלא לסעוד, דקא אמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה, וכיון ששלחנו קבוע וסעודה קבועה, וא"א לו שלא לסעוד מקדש על הפת. במוצאי שבתות כלום סעודתו קבועה ושלחן קבוע ופת מתוקנת לפניו שנוטל פת ומבדיל עליה, הלכך אין מבדילין על הפת, וכך מנהג בשתי ישיבות.

ג. [דבין] ר' צדוק (ה) כל שאינו מבדיל על היין במוצאי שבתות או שאינו שומע מן המבדיל אינו רואה סימן ברכה לעולם, וכל מי שהוא מבדיל על היין במוצאי שבתות (ושומע מן המבדילין) **יג.** [הקב"ה קוראהו קדוש ועושהו אותו מסגולתו שנאמר (והייתם לי סגולה מכל העמים) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, ואומר והייתם לי קדושים כי קדוש אני ואבדיל אתכם מן

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ד). דמבדק. (ה) ואמיל. (ו) ריש מחיבתא : בהערותיו להר"ן גלות שכ' דתליא במחלוקת ב"ש וז"ה ועפ"ש הנר"א **מ.** (ה) אימור.

הלכך

אלא גון א' ומנכר על שער ולשיטתו מנכר על אור כוכבים, וכשיטתו אולי הפדר"א דר"א שמותי הוא, ע"ש. ואין לדבריו יסוד דר"א גופו ס"ל שם לנכר בורא מאורי האש כצ"ה ולא ברא מאורי האש, ואולי ס"ל לנכר פדר"א שיש לנכר אל אור כוכבים שהן כל אש, אבל אין לית לן לנכר אלא כוכבים שאין לנו בקיאים בהם אם יש אש בעצמותן ואולי יופיע אורן ע"י שחקבלין אור ממק"א ואין גופן אש, ואחור לנכר לנכר כוכבי שגל"ה לנו מברכין ע"ז בכל דבר יוצא אור וכן בלילה מברכין מסדר את הכוכבים. והעיקר לנא לענין דינא דאור כוכבים העתיקו רבינו וכל הגאון את הפדר"א, אלא אנב הענינים דכתרי העתיק כל הלכון :

יב. אעפ"כ לא סבירא לן דמבדיל אלא על היין ואפי' כפת אין מבדילין בו, ר"ל אע"ג דמשמע מפרקי דר"א דבמקום שאין כוס מבדיל גם בלא יין אין לא ס"ל הכי, ואפי' כפת אין מבדילין, וכ"כ הרשב"ם משמו של רבינו במס' פסחים ק"ו, והוכיח זאת ממה שאמרו דכשהענין אמרו דדי בהבדלת תפלה ואכתי אחאי לא הבדילין על הפת, אלא ש"מ דהבדלה על הפת ליתא כלל [כן ביאר הר"ן] וכן הוכיחו בפשיטות ממרימר דף ק"ז ללא הי' לו יין ובת מות ולא הבדיל על הפת, ומ"ש הגאון, מה עשם בו' אין כוונתו לתת עשם למה אין מבדילין כפת דזה פשיטא לי' מעשים שהוכחנו. אלא מה עשם להחמיר בהבדלה יותר מבקידוש שכתב לעול ס' י"ג שאם אין לו יין מקדש על הפת ואחרי העשם דבקידוש שאני דלא סגי לי' דלא יסעוד משום שאין קדוש אלא במקום סעודה. והתוס' והרא"ש בפסחים דף ק"ו לא הוכירו טעמא דאין קדוש אלא במקום סעודה וכתבו "כיון שגמיה לסעוד סעודה שבת שייך קדוש על הפת" ע"ש, והיינו משום דמפרשים אליבא דרב, כי הרשב"ם כתב "מדבר שמעין שמקדשין על הפת" והקשו עליו מהבדלה דבת מות ופס"כ קדוש דחמיר מהבדלה ותירצו שאני קדוש דמזה לסעוד, ור"ל אפי' לרב דס"ל דיש קדוש שלא במקום נמי ניחא, אבל רבינו הגאון ז"ל מחלק אליבא דריגא דקיי"ל אין קדוש אלא במקום, דא"ש ברווחא עפי' משום דלא סגי דלא יסעוד ולכן מקדש על הפת :

ג. [יג.] חקב"ה קוראהו קדוש ועשהו מסגולתו שנאמר, המאמר הזה הוא מפרקי דר"א

סדר רב עמרם השלם

מן העמים להיות לי. [פסחים ק"ג] אמר ר' יוחנן שלשה מנוהלי העולם הבא אלו הן הדר בארץ ישראל, והמגדל את בנו לתלמוד תורה והמבדילין על היין במוצאי שבתות, יד. [והוא דשייר מקידושא לאבדלתא, (ג) שביק ליה לאבדלתא וקידוש היום מקדש ארפתא, דכי תקינו רבנן אבדלתא על המרא תקינו. **מא. מו.** ואסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל. ואם שכח וטעם מבדיל **מו.**] דאמר רבא הלכתא טעם מבדיל. [פסחים דף ק"ו] ואם לא הבדיל במוצאי שבתות יבדיל לבהר ויום שני ויום שלישי כל היום כלו. והוא שלא טעם כלום. דאמרי בני ר' הייא [פסחים דף ק"ו] מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל וחולך כל השבת (א) [בלה] ועד במה א"ר זירא עד רביעי בשבת, כי הא דיתבי ר' זירא קמיה דרב אמי ורב אסי ואמרי לה קמיה דר"י ויתיב וקאמר לענין גיטין חד ותרי ותלתה בתר שבתא. ארבע חמשה ומעלי קמיה שבתא. אלמא עד רביעי דאר"ז עד ולא עד בכלל. הני מילי אתווי כסא דחמרא ובזרא פה"ג והמבדיל, אבל על האור לא. קי"ל אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת וביום הכפורים.

והבי

מן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

(ג) הלכך מאן דאיתליה חד כסא ולית ביה שיעור לקדוש ואבדלתא" כן צ"ל וכן הוא בבתי"ב : אותו לסגולתו שנאמר ואבדיל אתכם ונו' והייחס לי סגולה, אבל בוטרי הגירסא **מא. (f)** כ"ל : ממלאכה כמו כאן אלא שמחליף המקראות שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וכתוב והייחס לי סגולה, חולם בטור כתוב כנרסת רבינו, וגרסת רבינו מכוונת, דמקראי דוהייחס לי סגולה וממלכת כהנים וגוי קדוש ילפינן תרויהו שקורא אותם קדוש וסגולה, אלא דלכתי לא ידעינן שהוא ע"י מנות הבדלה, להכי מיייתי קרא דוהייחס לי קדושים דכתיב ב' ואבדיל אתכם, וכיו"כ דרשו במס' שבוטות י"ח ע"כ כל המבדיל על היין בנים זכרים וראוים להוראה שנאמר להבדיל בין העמא וגו' וסמיך לי' אשה כי תזריע :

יד. [והוא] דשייר מקדושא לאבדלתא, הלכך מאן דלית לי' חד כסא כו', כן מועתק גם בטור סי' רנ"ו, והוא מימרא דר"י בפסחים ק"ג, ומפרשים רבינו והטור שמשיר אותו הכוס ומניחו להבדלה, משום דקידוש אפשר בפת. והקשה הרש"א בתוד"ה דמשיר דהא הבדלה נמי מצי להבדיל בתפלה, ועוד דבשבת כ"ג א"ר דנר הנוכה קודמת לקידוש משום פרסומי ניסא, ולמה לא אמר תלמודא משום דאפשר לקדש על הפת, ע"ש. ולא זכר שר דר"ת כבר הקשה כן ומוכח ברא"ש פ' ע"פ סי' י"ז ובמרדכי. ומתוך הרא"ש דסד"א כיון דעיקר מנותו על היין ירדה לנר הנוכה קמ"ל דפרסומא ניסא עדיף. וקושייתו הראשונה בלא"ה ל"ק דהא המבדיל בתפלה נרץ להבדיל על הכוס. משא"כ קדוש אע"ג דכ"ז זכרהו על היין קי"ל דאם אין לו יין מקדש אפת. והאי זכרהו אינו דוקא ויין אלא דחכמים אסמכוה דבעי קדוש אמיד, ואורחא דמלתא נקט יין המשמח אלהים ואנשים, אבל בדלית לי' מקיים מנות קדוש על הפת, וב"כ תוס' רי"ד ומכריע בשם רש"י והפוסקים :

מא. מו. [דאמר] רבא הלכתא טעם מבדיל כו' איתא אמר רבא הלכתא טעם מקדש טעם מבדיל כו' מי שלא הבדיל במו"ש מבדיל והולך כל השבת כלו, אחימר פתח להאי שמעתא דרבא בהאי לישנא כו' מי שלא הבדיל במו"ש מבדיל והולך כל היום כלו, עכ"ל. ורבינו השמיט הך תרי מימרא, ונקט להא דכני ר' חייא מדף ק"ו א', לאתווי מזה דלישנא קמא עיקר. משום דהכי ס"ל נמי לכני ר' חייא ומפרשי שם דעד יום ד' בשבתא הוי מותר שבתא :

ומה

זכב. והכי שדר רב נטרונאי גאון מז. יום הכפורים אע"פ שהל להיות בחול מברכין על האור מפני שאסור להשתמש בה ביום הכפורים. ולית הלבנתא כוותיה דרב יהודא אמר שמואל [פסחים יג] אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחלת ברייתו היא. אלא כי הא דאמר ר"ה בר אבא איבא דמתני א"ר בנימין בר יפת אר"י [שם] מברכין על האור בין במוצאי שבת ובין במוצאי יום הכפורים, וכן עמא דבר. מיהא משונה יום הכפורים משבת, דמוצאי שבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים. ובמוצאי יוהכ"פ אין מברכין אלא על אור ששבת. ומאי שבת יז. שבת (ה) [מנ"אבט עבודה]. וכדתניא [ברכות כג] עשית שהיתה דולקת והולכת

מנן האלף

ומה שכתב רבינו, "והוא של טעם כלום, כן כתב הטור ג"כ בשם בעל ה"ג, וכתב אע"ג דקיי"ל טעם מצדיל ה"מ היבא דמצדיל לאורתא, אבל אי מצדיל למחר אי טעם אינו מצדיל, וכתב הטור ע"ז, ואיני יודע מה יש בין לילה ליום לענין אי טעם מצדיל, עכ"ל. ונמצא דקושית רבינו הטור אינה אלא לשיטת ה"ג דס"ל דאינו מצדיל אלא כל היום כלו ונמצא דאין להבדלה תשלומין כלל, אלא משום דהיום הולך אחר הלילה, כולא יומא מוצאי שבת הוא, וכמו"ש הר"ן. ולכן ספיר מקשה הטור מה חילוק יש בין יום ללילה, וכמו דקיי"ל אם טעם מצדיל בלילה, כן הוא הדין שיבדיל גם ביום אפי' טעם. אבל לדעת רבינו דמצדיל עד יום ג' אם סכח ולא הבדיל במי"ט, וע"כ דטעמו משום תשלומין, ולא שייך למימר דהוי כפורט חובו משום דהיום הולך אחר הלילה, דיום שני ושלישי יומי אוחרא ניניהו, וזכוראי לא דמיין להא דטעם מצדיל. דבזמן הבדלה ודאי שייך להבדיל אפי' אי טעם, דבשביל שטעם לא נעקר תקנתא דרבנן שאמרו להבדיל, משא"כ לאחר זמן הבדלה דמיא למי שהיזר ולא הבדיל ואין לה תשלומין אם טעם, ודומיא דהכי מצינו למאן דס"ל טעם אינו מצדיל, דמ"מ לא פליג אהא דתנא משלשן כלן לאחר המזון, וה"ט דהתם לא טעם באיסור דכך הוא תקנת חכמים שאם אין לו כוס אחד משלשן אחר המזון, אבל כשטעם באיסור ס"ל דאינו מצדיל, וכמו"ש במרדכי ע"ש, וה"ג למאן דס"ל טעם מצדיל דמחויב להבדיל בזמן הבדלה, ס"ל דלא עקרינן תקנתא דרבנן בשביל מה שטעם, אכן אם לא הבדיל בזמן אע"פ שהי' ע"י שכה מ"מ כיון שעבר הזמן וגם טעם באיסור אין לו תשלומין:

אולם למ"ש הר"ן במס' פסחים ק"ז יש ליישב קו' הטור גם על הבה"ג, דהרמב"ן ז"ל הקשה על בה"ג לשטתו דאינו מצדיל בשוכה אלא באתו יום דווקא א"כ למה ס"ל להבדיל במוצאי ט"ב שהל ביום א' הלא יום אחר הוא. וכתב הר"ן דהא דמצדיל כל אותו יום נמי משום תשלומין הוא, אלא דס"ל לבה"ג שאם עבר יום אחד האזי שוכה מוזר הוא שלא נזכר יום שלם, ומ"מ בט"ב דלא אפשר להבדיל סמכין אלישנא דאמימר דמצדיל והולך כל השבת כלה, ע"ש, ולפי"ז יש ליישב גם קו' הטור על הבה"ג על דרך שכתבנו לפי דעת רבינו: **ודע** דהרב בעל העמק שאלה בשאלות סי' קס"ו רצה לומר דגם רבינו הגאון ס"ל כבה"ג וגרס במימרא דרבא כל היום כלו ע"ש, ולא ראה דרבינו ז"ל כתב מפורש דמצדיל עד יום ג' ולא הזכיר כלל שלא הבדיל מפני שלא הי' לו יין, וכ"כ הטור בשם רבינו דס"ל כהתוס' דמצדיל עד יום ג' ודלא כהגאונים שכתבו שאינו יכול להבדיל אלא יום ראשון ע"ש: **זכב.** יום הכפורים כו' מברכין על האור מפני שאסור להשתמש בה בזיוהכ"פ, וזויערי סי' קנ"ג מסיים: אבל בזו"ט דשרי לאשתמושי בנורא ל"ז לברוכי עלה בהבדלה דיו"ט:

יז. שבת ממלאכת עבודה, במס' ברכות דף נ"ג, וזריך להניח, "ממלאכת עבירה" וכדתניא עשית שהיתה דולקת והולכת בשבת למו"ש מברכין עליה, וכן הגרסא גם ביוערי, ומיבט, "יוהכ"פ" נחמק:

והולכת (ג) [יום הכפורים] בשבת למוצאי (ג) [יוהכ"פ] שבת מברכין עליה (ג) [ותוקא] מתנינן [פסחים ז'] [תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליה] ותניא אידך אין מברכין עליה. ומשנינן לא קשיא כאן במוצאי שבת וכאן במוצאי יוהכ"פ. במוצאי שבת מברכין, במוצאי יוהכ"פ אין מברכין. אלמא, באור היוצא מן העצים ומן האבנים הוא דלא מברכין במוצאי יוהכ"פ, אבל באור ששבת מברכין, (ד)

ונמרא דא"י מתני [ירושלמי ברכות פ"ה ה"ה] א"ר לוי במוצאי שבת זימן לו חקב"ה לאדם הראשון ב' רעפים והקישן ויצאת האור מהן. וברך עליה בורא מאורי האש. אמר שמואל לפיכך מברכין עליה במוצאי שבת שהוא תחלת ברייתה. ית, [ורב הונא בשם רב, ור' אבוהי בשם ר' יוחנן אף במוצאי יוהכ"פ [מברכין] שכבר שבתה האור כל אותו היום, ולעולם כי דקא אמרינן על אור ששבת, לא על אור היוצא מן העצים ומן האבנים.

מג. וכל שצריך לעשות מלאכה במוצאי שבת קודם שיתפלל צריך (ה) [לברך] ברוך אתה ה' המבדיל בין קדש לחול, ואח"כ עושה מלאכה. ית, [דאמר ר' אליעזר בן אנמינגוס משום ר' אלעזר בן ינאי אסור לאדם לעשות הפצו קודם שיבדיל, ב,] (ג) [וכי מבדיל מזכיר הזכרת השם ומלכות ובמה דברים אמורים קודם שיתפלל.] אבל לאח- שהתפלל כיון שהבדיל בתפלה אינו צריך (ג) קודם מלאכה, אע"פ שלא הבדיל על הכוס.

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

מב. (ה) ממלאכה. (ג) צריך למחוק זאת. (ג) חיבה זו צריך להפרידה "וחו קא". (ד) במוצאי יום הכפורים. (ה) להתפלל. (כ) בכ"י בי"מ ליתא זאת. **מג.** והוא מ"ס שם. (ג) "לברך":

ע"כ, ושם הגרסא משום ראב"י, אבל

בירושלמי ברכות פ"ה ה"ב איתא כגרסת הגאון:

ב. [וכי מבדיל מזכיר הזכרת שם ומלכות. וכ"כ בשמו היר"ץ גאות בהל' הדלה. ובמור סי' רצ"ט איתא וכתב רב עמרם דוקא אם רוצה לעשות מלאכה קודם תפלה, אבל אחר תפלה א"צ לברך אע"פ שלא הבדיל על הכוס, וכן פרש"י, ופירש עוד אפי' אם אמר המבדיל בין קודש לחול בלא ברכה שרי, עכ"ל, ופשוט דהך ופירש עוד קאי על רש"י ז"ל, דכן פרש"י במס' שבת דף ק"ג ב' במערכא אמרי המבדיל בין קדש לחול ועבדינן צורכין, להיכרא בעלמא. ואח"כ אנו מברכין ברכה גמורה על הכוס, וכש"כ דאי אבדיל בתפלה מותר לעשות צרכיו. ע"ש, אבל רבינו ז"ל ס"ל דאע"פ דסני בהבדלת תפלה מ"מ כשלא הבדיל בתפלה אומר המבדיל בשם ומלכות, וכ"כ הבה"ג ורמב"ם כמובא בעור. והגאון בעל קרבן תנאל בפרק ע"פ ברא"ש אות י"א כתב "בס"י רצ"ט הסכימו כלם לפסוק כרב עמרם שברכה זו א"צ לא ברוך ולא שם ומלכות", ע"ש, ושנה בהבנת דברי העור מפני שלא היה בידו סדר שלפנינו, וסבור דהאי "ופירש עוד" קאי על דברי ר"ע, וליתא דאינו קאי אלא ארש"י ז"ל:

תודיעני. מכלות תבצעני. מיום ועד לילה: טהר מנוף מעשי. פן יאמרו מכעיס. איה נא אלזה עשי. הנותן זמרות בקילה: נחנו בדרך פחומר. סלח נא על מל וחומר. יום ליום יביע אפר. ולילה לילה: המבדיל

במוצאי יום מנוחה. המצא לעמך רוחה. שלח תשבי לנאנחה. ונס גנין ונאנחה: יאתה לה צורי. למבין עם מפזרי מיר גוי אכזרי. אשר פרה לי שוחה: עת דודים תעורר אל. קמלט עם אשר שואל. ראות טובה בבוא גואל. לשה פזורה נדחה: קרא ישע לעם נדבה. אל פגול מרבבה. יחי תשקוע הבא. לישועה ולרוחה: בת ציון השכולה. אשר היא היום געולה. מהרה תהיה בעולה. באם הפנים שמחה: מעינות אזי יזובו. ופרווי יי עוד ישובו. ומי ישע ישאבון. והצרה נשפכה: נחה עמך פאב רחמן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר יי אשר נאמן. בהקימה הבטה: וידידים פלומי חרין. נגינתם יפצחו בחרין. בלי צוטה ובלי פריץ. אין יוצאת ואין צוטה: יחי תהיה הזה. בנבואת אבי חוזה. וישמע בבית זה. קול ששון וקול שמחה: תזק ימלא משאלותינו. אמיין יעשה בקשתנו. והוא ישלח במעשה ירינו. ברכה והצלחה: במוצאי יום גילה. שמך גורא עליה. שלח תשבי לעם סגלה. הנה ששון והנחה: קול צהלה ורנה. שפתנו אז תרננה. אנא יי הושיעה נא. אנא יי הצליחה נא:

אדיר

מקור הברכות

יון להבדיל ויוצאין כנך ית, וזה שמוצורין ככל גבול ישראל מאליהו הנביא לפי שהוא המבשר כו', ומנהג ספרד לומר אחר הזמירות לפני הבדלה או'א החל כו' ויש לו סמך בירו' פ' אין יצומדין כו' :

במחזור ויטרי כתי מוצא פזמונים רבים לשבת נשואים, וכנראה היה המנהג להאריך באותו שבת בשבחנות ובזמירות, ושם שלשה סגנונים מחולפים, ונמצא שם ג'כ איה פזמונים שמרפסים בסדרים כמו חרש ששוני ומוצאי מנוחה כתוב שם קירם ההבדלה, והמבדיל בין קודש לחול ואדיר איום, ואל תירא עברי יעקב אחר ההבדלה. ועיין במדרכי במס' יומא שבחב אם חל יוכיפ' בשבת אומרים פסוקי ויתן לה, ושמעתי אומרים, שאותו פיוט המבדיל בול קדש לחול חמאתינו הוא ימחול, נתקן לאומרו בביהכ"נ בקול רם במוצאי יוהכ"פ, עכ"ל :

אדיר איום ונורא. בצר לי לך אקבא. יי לי לא אירא :
 גדור פרצת היכלי. דגוד מהר חכלילי. יי תיה עוזר לי : הו
 אפה תקנתי. ודישועתך קניתי. יי עוז ישועתי : זך ונקי
 כפים. חון פורשי כנפים. יי ארך אפים : מוכך תחיש לעמך.
 יהי עלינו בנאמך. יי עשה למען שמך : כונן בית מבונך.
 להרבץ בו צאנך. יי באור פניך : מפחד תחילי. נתלגי לציון
 קדש גורלי. יי שמע בקולי : סעוד וסמוך לגמורים. עזר נא
 את הנשארים. יי יוצר הרים : פדה עמך מעוים. צאנך מיד
 גוזזים. יי עשה חזיונים : קרב קין נחמה. רחם אום לא רחמה.
 יי איש מלחמה : שכון כמאז באחלקנו. תמיד אל מחולקנו.
 יי מלכנו הוא יושענו :

אל תירא עבדי יעקב :	אמר יי ליעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	בחר יי ביעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	נאל יי את יעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	דברך בוכב מיעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	הבאים ישרש יעקב
אל תירא עבדי יעקב :	וירך מיעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	זכר זאת ליעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	חדות ישועות יעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	טובו אהלך יעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	יורו משפמך ליעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	כי לא נחש ביעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	לא הביט און ביעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	מי מנה עפר יעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	נשבע יי ליעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	סלח נא לעון יעקב.
אל תירא עבדי יעקב :	עתה השב שבות יעקב.

פָּדָה יי אֶת יַעֲקֹב.
צוּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב.
חֹל חֹל יַעֲקֹב.
רָנִי וְשִׂמְחִי לַיַּעֲקֹב.
שָׁב יי אֶת שְׁבוֹת יַעֲקֹב.
תִּתֵּן אֲמֶת לַיַּעֲקֹב.
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב :
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב :
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב :
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב :
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב :
אֵל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב :

אֲלִיָּהוּ הַנָּבִיא אֲלִיָּהוּ הַתַּשְׁבִּי אֲלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי בְּמַחֲרָה יָבֹא
אֲלֵינוּ עִם מַשִּׁיחַ בֶּן דָּוִד : אִישׁ אֲשֶׁר קָנָא לְשֵׁם הָאֵל. אִישׁ
בָּשָׂר שְׁלוֹם עַל יְד יְקוֹתִיאֵל. אִישׁ גֵּשׁ וַיְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :
אֲלִיָּהוּ אִישׁ דּוֹרוֹת שְׁנַיִם עָשָׂר רְאוּ עֵינָיו. אִישׁ הִנָּקְרָא בְּעַל
שַׁעַר בְּסַמָּנוֹ. אִישׁ וְאֶזְרָא עוֹר אֶזְרָא בְּמַתָּנוֹ : אֲלִיָּהוּ אִישׁ
וְעַף עַל עוֹבְדֵי חַמְנִים. אִישׁ חָשׁ וְנִשְׁבַּע מַהֲיוֹת גִּשְׁמֵי
מַעֲוָנִים. אִישׁ טַל וּמָטָר עָצַר שְׁלֹשׁ שָׁנִים : אֲלִיָּהוּ אִישׁ יָצָא
לְמִצָּא לְנַפְשׁוֹ נַחַת. אִישׁ כָּלְכָלוּהוּ הָעוֹרְבִים וְלֹא מָת לְשַׁחַת.
אִישׁ לְמַעַנּוֹ גִּתְּכֶרְכוּ בֶּד וְצִפְּחַת : אֲלִיָּהוּ אִישׁ מוֹסְרֵי הַקְּשִׁיבוּ
בְּמַהֲרִים. אִישׁ גִּעְגָּה בָּאֵשׁ מִשְׁמֵי גְבוּהִים. אִישׁ סָחוּ אַחֲרָיו
יי הוּא הָאֱלֹהִים : אֲלִיָּהוּ אִישׁ עָתִיד לְהַשְׁפִּילָה מִשְׁמֵי עַרְבוֹת.
אִישׁ פִּקִּיד עַל כָּל בְּשׁוּרוֹת טוֹבוֹת. אִישׁ צִיר גִּיאָמֶן לְהַשִּׁיב
לֵב בָּנִים עַל אָבוֹת : אֲלִיָּהוּ אִישׁ קָרָא קָנָא קִנְיָתִי לַיי
בְּתַפְאֲרָה. אִישׁ רָבַב עַל סוּסֵי אֵשׁ בְּסַעֲרָה. אִישׁ שְׁלֹא מָעַם
מָעַם מִיתָה וְקִבּוּרָה : אֲלִיָּהוּ אִישׁ תַּשְׁבִּי עַל שְׁמוֹ נִקְרָא.
תַּצְלִיחֵנוּ עַל יְדוֹ בַּתּוֹרָה. תַּשְׁמִיעֵנוּ מִפִּי בְּשׁוּרָה טוֹבָה
בְּמַחֲרָה. תּוֹצִיאֵנוּ מֵאֲפֻלָּה לְאוּרָה : אֲלִיָּהוּ אֲשֶׁרִי מִי שְׂרָאָה
פָּנָיו בְּחִלּוֹם. אֲשֶׁרִי מִי שֶׁנָּתַן לוֹ שְׁלוֹם וְהַחֲזִיר לוֹ שְׁלוֹם. יי
יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם : אֲלִיָּהוּ

כְּפִתּוּב הַגָּה אֲנָכִי שְׁלַח לָכֶם אֶת אֲלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בֹא
יוֹם יי הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא וְהַשִּׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים וְלֵב בָּנִים
עַל אָבוֹתָם :

זמירות למוצאי שבת

רבון העולמים אב הרחמים והסליחות בסמן טוב ובמזל טוב החל עלינו את
 (כשתל יו"ט באתלע השגנו לא יאמר רק ימי המעשה) ששת ימי המעשה
 הבאים לקראתנו לשלום. חשובים מכל הטא ופשע, ומנוקים מכל עון ואשמה
 ורשע, ומדבקים בתלמוד תורה ובמעשים טובים. וחננו דעה בינה והשכל
 מאתך, ותשמיענו בהם ששון ושמחה. ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא
 קנאת אדם תעלה על לבנו. מלכנו אלהינו האב הרחמן שים ברכה ורוחה
 והצלחה בכל מעשה ידינו. וכל היועץ על עמך בית ישראל עצה טובה
 ומחשבה טובה אמצו וברכו גדלו וקומו קים עצתו. כדבר שנאמר יתן לך
 בלבבך וכל עצתך ימלא : ונאמר ותגור אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור :
 וכל היועץ עלינו ועל כל עמך בית ישראל עצה שאינה טובה ומחשבה
 שאינה טובה תופר עצתו. כדבר שנאמר יי הפיר עצת גוים הניא מהשבות
 עמים : ונאמר עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל : ופחה לנו
 יי אלהינו אב הרחמים ארון הסליחות בזה השבוע ובכל שבוע שערי אורה,
 שערי אור ימים ושנים, שערי אריכות אפים. שערי ברכה, שערי בינה. שערי
 גילת, שערי גולה, שערי גאולה, שערי גבורה. שערי דיצת, שערי דעה. שערי
 חוד, שערי הדר, שערי הצלחה, שערי הרוחה. שערי ועד טוב. שערי זריזות,
 שערי זמרה, שערי זכיות, שערי זיו, שערי זהר תורה, שערי זהר חכמה, שערי
 זהר בינה, שערי זהר דעת. שערי חרוה, שערי חמלה, שערי חן והסדר, שערי
 חיים טובים, שערי חכמה. שערי טובה, שערי מוהר. שערי ישועה, שערי יושר.
 שערי כפרה, שערי כלכלה, שערי כבוד. שערי למוד. שערי מזון, שערי מנוחות,
 שערי מחילות, שערי מדע. שערי נחמה, שערי נקיות. שערי סליחה, שערי
 סיעתא דשמיא. שערי עזרה. שערי פדות, שערי פרנסה טובה. שערי צדקה,
 שערי צהלה. שערי קדושה, שערי קוממיות. שערי רחמים. שערי רצון, שערי
 רפואה שלמה. שערי שלום, שערי שמחה, שערי שמועות טובות, שערי שלוח.
 שערי תורה, שערי תפלה, שערי תשובה, שערי תשועה. כדבתיב ותשועת
 צדיקים מיי מעוזם בעת צרה : ויעזרם יי ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם
 בי חסו בו : ונאמר חשף יי את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי
 ארץ את ישועת אלהינו : ונאמר קול צופיך נשאו קול יחדו וירננו כי עין בעין
 יראו בשוב יי ציון : וקים לנו יי אלהינו מקרא שבתוב מה נאוו על החרים
 רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך
 אלהיך : ראשון לציון חנה הנם ולירושלים מבשר אתן. אמן סלה :

סדר תפלת ראש חדש.

בזר. וסדר תפלת ראשי חדשים (א) [כיצד] ר"ח שחל להיות בהול ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ומזכיר (ב) [בעבודה] אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא יניע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו (ג) וזכרון אבותינו (ד) וזכרון ירושלם עירך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך לפלטה לטובה להן ולחסד ולרחמים (ה) ולרצון בינם ראש החדש הזה. זכרנו ה' אלהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה והושיענו בו לחיים טובים, בדבר ישועה ורחמים חוס וחנו ורחם עלינו (ו) כי אל מלך הנון ורחום אתה ותהינה עינינו בשוכך לציון ברחמים. **ואם** לא הזכיר יחיד אלהינו בעבודה מחזירין אותו חוץ מערבית, דאמר רב ענן אמר רב [ברכות דף ל'] טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו לפי שאין ב"ד מקדשין את החדש אלא ביום. **א.**] אבל שליח צבור שטעה ולא הזכיר של ר"ח בשחרית אין

מחזירין

מנן האלף

שני נוסחאות והנהגות

בזר. **א.** אבל ש"ץ שטעה ולא הזכיר של ר"ח בשחרית, בנמ' ברכות דף ל' שנינו, דתניא טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לומר בשחרית, בשחרית א"מ מפני שיכול לאומרו במוספין, במוספין אין מחזירין אותו מפני שיכול לומר במנחה, א"ל לאו אתמר עלה אר"י בצבור שנו, ופרש"י משום דשמע לה מש"ץ וזיכא מקאת הזכרה, אבל ביחיד צריך לחזור, וזה"ל מפרש בש"ץ משום טרחא לזכורא, אבל

מד. (א) בכת"י אמריקני "כד." (ב) מקורו במס' שבת דף כ"ד א'. (ג) נוסחחנו "וסקדוננו". (ד) בכת"י ב"מ, "וזכרון משיח בן דוד עבדך" וזכרון ירושלם, כו', אך צל"ע דבמגילה דף י"ז משמע ויזכרון ירושלם קודמת דאמר שם. כיון שבאו לירוש' בא רד"י לישב. (ה) "לחיים ולשלום". ונוסח "ולרצון". ליהא בנסחחנו, והגאון ז"ל מביט ב"נוסח "לחיים" ושעמו נראה משום דמזכירו להלן, והושיענו בו לחיים". (ו) נוסחחנו להוסיף כאן חיבה, "והושיענו" והגאון משיט

יחיד הדר, עכ"ל. ודברי רבינו כדברי ה"ע דדוקא ש"ץ אין מחזירין משום טרחא הצבור, ואינו חלוק עליו אלא במוספין שכתב הסמ"ג וכן הטור סי' קכ"ו בשמו דש"ץ אפי' במוספין אין מחזירין ודעת רבינו בזה כהאלפסי דלא גרס רק בבא מצינא דבשחרית אין מחזירין אותו מפני שתפלת המוספין לפניו. ע"ש דבערבית אין העס מפני שיכול לומר בשחרית, אלא מפני שאין מקדשין החדש בלילה כדאי' בנמ', ובמוספין באמת מחזירין אותו אפי' הוא ש"ץ, משום דלא סמיכין אלא משחרית למוסף שרגלים להתפלל כדאמר, ע"ש בעור. ותיבת "אבל" שכתב רבינו אינו מדוקדק כל כך. ויותר נכון לכתוב "וש"ץ שטעה" :

ובי"ש רבינו "וה"ע ליחיד", קאי. לענין טעה במוסף דמחזירין, דהו"א דיחיד פטור לגמרי מתפלת מוספין קמ"ל דהלכה כרבנן שם בברכות דס"ל דיחיד חייב בין בחצר עיר בין שלא בחצר עיר, ודלא כר"ה שאמר משום ראב"ע, וס"ל כדרכו ונאי דללי והדר עלי תפלה שני' למוספין, ואם טעה גם יחיד חוזר, אבל לענין שחרית לא דמי יחיד לש"ץ, דש"ץ אינו חוזר משום טרחא הצבור, אבל יחיד חוזר, ואין להקשות לשיטת רבינו והרי"ו מה ק"ל ארבע"א דללי והדר עלי, ואמר אלא דלא אזכר מר ריש ירמיה והתניא כו', הא איכא לשנויי דטעה בתפלת מוסף, וכן הקשה באמת בב"ח, בסי' קכ"ו, דז"א דהא גם לביטת ה"ג ויב"י דס"ל דגם במוסף א"צ לחזור משום דיכול לאומרה במנחה, נמי קשה דלמא לא טעה כלל, ומה שהתפלל שנים הי' א' לתפלת שחרית וא' למוסף, וכדאמר שם לעיל ב"ר יוחנן דראה

את

סדר רב עמרם השלם

מחזירין אותו מפני שתפלת המוספין לפניו ומה (ז) [שמעיה] מפני טרח הצבור. וה"מ בשחרית, אבל אם טעה במוסף מחזירין אותו. והוא הדין ליחיד. ויחיד שמעיה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה, ב, [חזור לעבודה. (ח) ואע"פ שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו. אבל אם עקר את רגליו אע"פ שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו חוזר לראש. וברכת המזון של ר"ח מזכיר אלהינו בברכה

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

את ר' ינאי דללי והדר ללי, ועכ"ל דר"ז שמע לרב חייה ב"א שהתפלל אותה תפלה עזמה באתה חונן, אלא ללא ידע אם הזכיר יעו"י, וא"כ לשיטת רבינו ג"כ נתרץ כן, ידע דללי שחרית פעמים. ואדרבא שיטת רש"י בלתי מובנת, וכדלקשי עליה בטור, דאס"ד דמייירי ביחיד המתפלל בצבור, ומשום דשמע ליה מש"ץ, למה אמרו מפני שתפלת מוספין לפניו, מפני ששומע מש"ץ מכעי ליה למימר. ומאי לדחוק הב"ח שם לתרוצי קושיותו לא סלקא שפיר דא"כ בדף כ"ט א' דלקשי מפני ששומע מש"ץ מכעי ל' נמי ליטני הכי, ויש ליישב קצת דברי הב"ח,

משמטו כי כבר אמר והושיענו ב'. (ז) צ"ל "מעם" וכ"ה בכתי' ב"מ. (ח) כ"ה במס' ברכות דף כ"ט ושם איתא, נזכר בהוראה חוזר לעבודה בשיש שלום חוזר לעבודה, וכ"ה בכתי' ב"מ. אחר זה איתא שם, סיים. אם לא עקר רגליו חוזר לעבודה" ורבינו הגאון לפי הכתי' שלנו ל"ג ל'. ונפקא מינה לריבא, דלגרסת הספר דאמר לא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה ע"כ מייירי דנזכר קודם שהתחיל מודים דצריך לחזור ג"כ לרצה, דאי כבר התחיל במודים היינו הוא מה שאמר אח"ז. נזכר בהוראה כ' אבל לגרסת הכתי' שלפנינו אם לא התחיל עדיין במודים ואומר יעו"י במקום שנזכר, וכ"פ הסוחר

אבל הוא דוחק, לכן מחזורתא כדברי רבינו ז"ל והרי"ף:

ב. חוזר ואע"פ שאינו רגיל, כ"ט ב' אר"פ לא אמרן אלא שעקר רגליו כו' ארנב"י כו' הא דאמרן עקר רגליו חוזר לראש לא אמרן אלא שאינו רגיל לומר תחנונים, אבל רגיל חוזר לעבודה. א"ד ארנב"י הא דאמרן כי לא עקר רגליו חוזר לעבודה לא אמרן אלא שרגיל כו' וגמאל דלויכא דאמרי תרתי בעינן שלא יעקר רגליו ורגיל, אז חוזר לעבודה, וכ"פ הרב אלפסי כלשונא בתרא, ולל"ק אפי' עקר רגליו חוזר לעבודה אם רגיל לומר תחנונים. אבל רבינו ז"ל לא פסק כלל כהנך לישני אלא כר"פ בריה דרב אחא בר אבא דלא תליא אלא בעקר רגליו. וכתב הב"ח סימן תכ"ב דפסק כסתמא דתלמודא דאמר מעיקרא "לא אמרן אלא שעקר רגליו", ולא זכיתי להבין דבריו דהא ר"פ הוא דאמר הכי שם, ולא סתמא דתלמודא, [ועיין ר"ן תענית דף ו' מה שמחלק בזה, אבל לא דמי לדבריו ע"ש] ולולי דברי קדשו נראה דס"ל לרבינו דכל היכא דליכא תרי לישני, פסקין ככל מה דאפשר לשיטתי ממקום אחר, כמו"ש בתוספות ע"ז דף ז'. ואמרינן בירושלמי פרק ה' ה"ג, דריו"ה ס"ל לחלק בין עקר רגליו, ורי"ה פוי אומר שם "הסיע דעת כמי שעקר רגליו, ואילין תחנוניא צריכי", ומשמעות דבריו דפשיטא ל' נמי לרי"ה פוי דעקר רגליו ודאי חוזר לראש, אלא שמוסיף דבהיסק הדעת אע"פ שלא עק"ר עק"ר דמי, ומספקא ל' לעינן תחנונים בלא עק"ר, ואינו רגיל לאומרם, אלא פעם אומרם ופעם לא, והיום אמרם, ועד שלא סייס נזכר שלא אמר של ר"ח אי הוי זה כהיסק הדעת, דדמי לעק"ר שחוזר לראש, אז לעבודה. וכלשון שכתבנו פירש הגאון ר"ש סירליו שם בירושלמי, דליכא למימר שמסתפק לעינן תחנונים בעקר רגליו נמי אלא שרגיל לאומרם שלא יחזור אלא לעבודה, מפני שעדיין לא הסיע דעתו, וכמו שפירש הרב ההרד"ס. דזה ודאי אינו, כיון שכבר עקר רגליו ודאי דחוזר לראש דהא אמר "הסיע דעת כמי שעק"ר דמי" משמע דס"ל דעק"ר לעולם חוזר לראש אפי' בודאי לא הסיה דעת, ע"כ פנים ס"ל לבלוה לר' יוחנן ורי"ה ב"פ דהיעקר תלוי בעק"ר וכדברי ר"פ בבבלי, ולכן פסק הגאון ז"ל כוותיהו, דבעק"ר לעולם חוזר לראש אפי' ברגיל לומר תחנונים, ובלא עק"ר חוזר לעבודה אפי' באינו רגיל לומר תחנונים, דפסיקא דר"י ב"פ לא אלימא מפשיטותא דר"י ביר'.

בברכה שלישית (ט) [ברחם הוא מזכיר] ג. בתפלה בעבודה (י) ובתפלת ערבית תפלת שחרית :

מה. ד. ובצבור לאחר שמסיים ש"ן העובר לפני התיבה סדר תפלה, מברך. **ברוך** אתה ה' אמ"ה אקב"ו לקרוא את ההלל. וקורין הלל בדלוג, מתחילין הללויה הללו עבדי ה' הללו את שם ה' עד חלמיש למעינו מים, ומדלגין. ה' זכרנו יכרך עד ואנחנו נברך יה, ומדלגין. (ה) במה אשיב לה' עד סוף פרקא. ואומר הללויה הללו את ה' כל גוים שבחוחו וגו'. ומתחיל החזן ומקרי. ה. הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו ועונין אחריו, ועוד יאמר נא ישראל בליה ועונין אחריו, יאמרו נא בית אהרן כל"ה ועונין אחריו, יאמרו נא יראי ה' כל"ה ועונין אחריו. **שני** מנהגות יש. יש שעונין מה שהוא (ז) [אחריו] אומר. ויש שעונין אחריו הודו לה' כי טוב כי לעולם בכל פסוק ופסוק עד ד' פסוקים. ומתחילין יחד כל הצבור, מן המצר קראתי יה עד נגילה ונשמחה בו. (ז) ו. [וכופלין בו דברים מאודך עד נגילה, ומקדיש] ש"ן אנא ה' חושיעה נא, ועונין אחריו מה שהוא אומר. ועוד אנא ה' הצליחה נא, ועונין אחריו מה שהוא אומר. (ד) ז. ואילך אומר ברוך הבא. (ה) [בשם ה'] והם אומרים, בשם ה'. הוא אומר ברכנוכם, והם אומרים, מבית ה'. הוא אומר אל ה' (ו) [ויאר לנו] והם אומרים ויאר לנו

מנן האלף

שני נוסחאות והנהגות

כיר' ורכ פפא בבבלי דס"ל בלא עק"ר דחזור לעבודה, ועמ"ש בשני הנוסחאות שבגמרא רבינו והנפ"מ לדינא :

ג. **כמו** שמזכיר בתפלה בעבודה. במס' שבת כ"ד "מהו להזכיר של הנוכה בברהמ"ז כו' סבר לזדכורי כבונה ירו" כו', וכתבו התוס' כמו כר"ה כו' ומסוס דיעו"י תפלה תקנוהו כבונה ירו' היא

הטור וש"ע סי' תכ"ב. (ט) צ"ל כמו שמזכיר וכ"ה בכח"י ב"מ. (י) צ"ל "בתפלה ערבית ובתפלת שחרית" וכ"ה בכח"י ב"מ.

מה. (א) צ"ל "מה". (ב) מיותר. (ג) בכח"י ב"מ ליחא וצריך להגיהו שם, ומ"ש "ומקדיש" צ"ל "ומקריא". (ד) צ"ל "מבא" ואילך. וכ"ה בכח"י ב"מ. (ה) מיותר. (ו) מיותר.

אחריו

נמי תפלה, וכי"ה תקנוהו בעבודה שהיא תפלה להשיב ישראל לירושלם :

מ. ד. ובצבור כו' מברך כו' לקרוא את ההלל, דע, דבענין זה רבו הדעות. ועיין כ"ז ברא"ש ותד"י פרק ה' קורא, ור"ן ורי"ף פ' במה מדליקין, ובטור סי' תכ"ב, ודעת רבינו הגאון שיחיד אינו אומר כלל הלל כר"ה, ובצבור מברך ומדלג. וכ"ה דעת ה"ג. ומנהגנו דגם יחיד קורא ומברך, וע"ז אמרו אם הלכה רופפת בידך ראה האידך הלכך נוהגין, ונהוג כן :

ה. **הודו** לה' כי טוב כל"ה ועונין אחריו, עיין מקור הברכות :

ו. **וכופלין** בו דברים, סוכה ל"ט ראב"פ מוסיף בה דברים, אחר אבוי מוסיף לכפול מאודך ולמטה, וכתב רש"י במשנה שם מפני שכל הפרשה כפילה מהודו עד אודך. ע"ש :

ז. **בבא** ואילך אומר ברוך הבא והוא אומר בשם ה', גמרא שם, ועיין מקור הברכות :
יח (ח"ב)

סדר רב עמרם השלם

לנו. הוא אומר אסרו חג בעבותים, והם אומרים, עד קרנות המזבחה. הוא אומר אלי אתה ואורך, והם אומרים אלהי ארוממך. הוא אומר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. ועונין אחריו מה שהוא אומר, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. וחזרתו (ו) **יהללך** [ה' כל] מעשיך, ישבדך עמוסיך. יודוך חוסיך כפי גודל נסיד, (ח) [דכתיב] כל הנשמה תהלל יה הללויה, ברוך אתה ה' מלך מהלל בתשכחות, ואומר קדיש :

כו. ומוציאין ס"ת וקורין ארבעה, אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם, ואין מפטירין בנביא, ומברכין בלן לפניו ולאחריה. וכך קורין. כהן קורא ג' פסוקים [וידבר ה' צו את בני ישראל, (א) ואמרת אליהם את קרבני, לוי חוזר וקורא ג' פסוקים. (ב)] חוזר ואומר ואמרת להם זה האשה, את הכבש, ועשירית האיפה. ישראל קורא מן עלת תמיד עד ובראשי חדשיכם. רביעי קורא מן ובראשי חדשיכם עד סוף ענין של ר"ה, והוא שאמרנו (ג) [דולגן] והלכתא אמצעי דולג. ומקדש [עד לעילא] וגולל [ספר תורה] ואומר : יקרי רצין מלפני אלהי השמים לכונן את בית חיינו, ולהשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו ואמרו אמן. יקרי מלפני אלהי השמים לרחם עלינו ועל פליטתנו, ולעצור את המנפה ואת המשחית מעלינו ומעל כל עמו ישראל, ואמרו אמן. יחיד מלפני אלהי השמים לקיים לנו את כל חכמי ישראל, הם ובניהם ותלמידיהם, ותלמידי תלמידיהם, בכל מקומות מושבותיהם. ואמרו אמן. יקרי מלפני אלהי השמים שנשמע ונתבשר בשורות טובות מארבע כנפות הארץ, ואמרו אמן. [מי שברך אברהם יצחק ויעקב אבותינו הוא יברך את כל אחינו ואחיותינו בני ישראל הבאים בכנסיות לתפלה ולצדקה, הקב"ה

ישמע

מנן האלף

שנוי נוסהאות והנהות

כו. ה. חוזר ואומר ואמרת, כו' וזה שאמרנו והלכתא דולג, כן הוא שיטת הגאונים דהך והלכתא דולג [מנילה כ"ב] קאי אר"ה, ולא אמעמדות דא"כ הוי הלכתא למשיחא, והרמב"ן הקשה ע"ז דלכתי נשאר חשש דנכנסין שיאמרו שהראשון לא קרא רק ב"פ, ומירין השב"ל דמשום הנכנסין ליכא למיחש דמאן דעייל שילי שיל.

ועי' בר"ן מה שתי, אבל הנר"א ז"ל כ' דקושא גדולה היא, והשיטה המחזורת היא מה שזכר במ"ס פיו"ז שהשלישי דולג, וחוזר ג"פ למעלה מפרשת וביום השבת, וקורא עד ובראשי חדשיכם. ומה שאמרו בנמי' ואמנטי דולגן קאי אמעמדות, דלין שס רק ג' קרואים, דאלו על ר"ה ה' אומר ושני דולגן, וכיון דלא אתמר הלכתא בנמי' לענין ר"ה, סמכין חמס' סופרים, וכן הינה במ"ס שס, והג' חוזר וקורא עולת תמיד, ונסכו, ואת הכבש, וביום השבת כו', ע"ש. אבל במ"ס ביכרים המצורף למחז"ו איתא נוסח אחר והג' קורא ונסכו, ואת הכבש, מפני שאמרו

(ו) אחריו. (ח) וכתוב' ועיין מזה בירושלמי פ"ק דברכות שאמרו. ואילין דאמרי צהלי ורוני כו', אין בו משום ברכה פסוק, ור"ל כיון דתו מעין חתימה שפיר דמי, ועיין נוסח יהללך ברמב"ם הלכות חנוכה שמשחוח שם לנוסחתיו.

כו. (א) צ"ר, ואמרת להם זה האשה, ובכח"י ב"מ הסר כל זה. (ב) והלכתא דולג :

בכח"י

ישמע תפלתם ויעשה חפצם בטוב ואמרו אמן. **אחינו** ישראל ונשיאי ישראל הנתונים בצרה ובשביה. הקב"ה ירחם ויחנן אותם ויושיעם בעבור שמו הגדול, ויוציאם בצרה לרוחה, ומאפלה לאורה, ואמרו אמן. **ומחזיר** ס"ת למקומו, ואומר **יהללך** את שם ה', כי נשגב שמו לבדו. (וכסדר כת"י ב"מ : סודו על חרץ ושמים, וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו, לפני ישראל עם קרובו הללויה, ושם אחר יהי"ר מתחיל הנוסח **מ**). **מי** שעשה נסים לאבותינו וממצרים גאלם, הוא יגאל אותנו, וישיב בנים לגבולם, בסימן טוב יהא לנו ראש חדש פלוני ביום פלוני. הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות בכל עת, ובכל שעה, לנו ולכל עמו ישראל. **הקב"ה** יחדשהו עלינו ועל כל עמו ישראל בכל מקום שהם, למובה ולברכה, לששון ולשמחה, לישועה ולנחמה, לפרנסה וכלכלה, לחיים ולשובע. לשמועות טובות, ולבשורות טובות, ולנשמים בעתם, ואמרו אמן. **ומתחיל** אשרי יושבי ביתך, ובא לציון גואל, ואני זאת בריתי אותם אמר ה', ואתה קדוש, וקרא זה אל זה. (ג) **ומקבלין**, ונמלתינן. ואומר קדיש. ומתפללין תפלת המוסף. ועומדין בתפלה, וכך מתפללין תפלת מוסף : אומר אבות וגבורות וקדושת השם, ואח"כ, **ר"ח** לעמך נתת, זמן כפרה לכל תולדותם. (ד) בהיותם מקריבין לפניך (ה) שעירי רצון לכפר בעדם. זכרון לכלם יהיו. (ו) תשועת נפשם מיד שונא. מזבח חדש בציון תכין, עולת ר"ח נעלה עליו, שעירי עזים נעשה ברצון, ובעבודת ביחמ"ק נשמה כלנו. (ז) ושירי דוד עכרך נשמע בעירך, הנאמרים לפני מזבחך, אהבת (ז) עולם תביא להם וברית אבות לבנים תזכור. (ח) והביאנו לציון עירך ברינה, ולירושלם

בית

שנוי נוסחאות והנהגות

מנן האלף

שחמרו אין קורין בפרשה פחות מג"פ, וי"א אין משיירין, ההיא בפרשה גדולה", עכ"ל. אלא דבאמת ק' למה לא יקרא השלישי ג"פ מפ' זו כמו"ש הגר"א ז"ל ויהי הכל מתוקן. ומנלתי שנס הרשב"א בחי' עמד ע"זוכ', וז"ע לי לפי שאין אני רואה בזה הכרח לסדרת הגאונים שעשו את השני דולג פסוק אחד. [קאי אלעיל, שהקשה שם שהיה הג' דולג וקורא ג"פ מפרשה זו.] אה"כ נאמר דלמעני סתם משמע הראשון שבאמצעיים, א"כ תסתלק הבאה מהם, ונחזור לשאל לר"י מה ראה לומר כן, עכ"ל. אכן הרמב"ן מובא במז"ר מסיים וככר שנינו אל ישנה אדם מפני המחלוקת, ע"כ, ועיין ח"ס סי' ק"א :

(ג) בכח"י ב"מ "וכולא סדרא כמנהג חול". (ד) גרסת רס"ג להיות מקריבים. (ה) ברס"ג "זבחי רצון". (ו) כה"ג גם בוטרי כח"י א'. בלא וא"ו. (ז) האומר "ובשירי" טועה. שב"ל. (ז) ברס"ג "עמד". (ח) ברס"ג "אז ושישועמך ועדךך בעשותם קרבנם על גבי מזבחך, יהיר"ם האו"א שחעלנו לארצנו ותשענו בגבולנו ונעשה לפניך את קרבן אבל רבינו כתב לומר קרבנות, וכחך השיל ושניהם נכונים, ופחרונם קרבנות חובה הקבועים ליום ומוסף יום ר"ח, ובעל החניא כתב לומר "קרבנות" דוקא. ברס"ג

לומר כן, עכ"ל. אכן הרמב"ן מובא במז"ר מסיים וככר שנינו אל ישנה אדם מפני המחלוקת, ע"כ, ועיין ח"ס סי' ק"א :

מ. **מי** שעשה נסים, עיין מקור הברכות :

בית מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך את קרבנות הובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. (ט) את מוסף ראש החדש הזה געשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך, כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך מפי כבודך כאמור. ובראשי חדשיכם וגו' ומנחתם ונסכיחם כמדובר, שלשה עשרונים לפר, שני עשרונים לאיל, ועשרון לכבש, ויין כנסכו, ושעיר לבפר, ושני תמידין כהלכתן. אלהינו וא"א חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה. (י) לחיים ולשלום, לששון ולשמחה, לישועה ולנחמה, לפרנסה ולבליכלה, לסליחת חטא ולטהילת חטא. (יא) ולכפרת פשע, כי בישראל עמך בחרת מכל העמים, וחקי ר"ה להם קבעת, בא"י מקדש ישראל ור"ה. ואומר עבודה והודאה, וברכת כהנים, ושם שלום :

בזו. וראש חדש שחל להיות בשבת, ערבית שחרית ומנחה מתפ"ל (א)

[שבע] ואומר אלהינו בעבודה י. [ושל שבת אומרה רביעית, ואין צריך להזכיר עוד בעבודה. (ב) ועוד אם תאמר אפשר להזכיר של שבת בעבודה א"כ של שבת של שאר ימות השנה (ג) [הזכיר] בעבודה של שבת, אלא של שבת בעבודה אינה [מעונה] כל עיקר, לא בראשי חדשים, ולא בחולו של מועד ולא ביו"ט, ואם לא אמר אלהינו בעבודה מחזירין אותה, (ד) הו"ל משל ערבית כמו שאמרנו :

ובמוסף מוציאין שתי תורות אחת ענינו של יום ואחת של ר"ה, וקורין ז' (ה) ואחת של ר"ה (ו) מן וביום השבת עד סוף ענין שבראשי חדשים,

ומפטיר בנביא כה אמר ה' השמים כסאי עד והיה מדי חדש בחדשו. ור"ה שחל להיות באחד בשבת מאתמול מפטירין ויאמר לו יהונתן סחר חדש.

והמפטיר

מן האלף

בזו. י. וישל שבת אומר רביעית, וא"ל להזכיר עוד בעבודה, הרא"ש פרק כמה מדליקין כ' הטעם ללא מזינו הזכרה לאחר החתימה, וכן ביוה"כ שח"ל כשבת אין להזכיר כל שבת ביוזיו שלאחר התפלה, והשכ"ל בשם ר"ה והמרדכי כ' הטעם שאלמלא ר"ה אין הזכרה בעבודה לשבת, וכ' הנה"ת מרדכי דכמהר"ל סי' ג' כתב שמדברי המרדכי נראה שיש להזכיר שבת צעזע"י שאלמנע תפלה ללא סידך האי טעמא ט"ש, ומדברי רבינו שכתב דשבת שחל ביום טוב אין להזכיר שבת בעבודה משמע ימיו לכאורה

הכי, דדוקא בעבודה אינו מזכיר ונאמנע תפלה מזכיר, אבל לא מאלנו בנוסחת הגאון קובצת שבת

שני נוסחאות והגהות

(ט) ברס"ג, את מוספי יום. (י) ברס"ג, להן ולחסד ולרחמים לחיים ושלום לגאולה ולישועה, לסליחת חטא ולסליחת עון, חרשהו עלינו לטובה כרוב רחמך כמו שנבון [אולי צ"ל שנכון] ורע אברהם לפניך בגלל שמך הקדוש עלינו. והיה החדש הזה קץ וסוף לצרותינו תחלה וראש לרחוקנו כו'. (יא) צ"ל עון :

בזו. (א) בכת"א. "שבע ברכות". (ב) בכת"י ב"מ "שכין" שאומר רביעית בפני עצמה למה הוצרך להזכירה עוד" ועוד כו'. (ג) "וזכיר". (ד) "בבבלי". (ה) בכת"א. בשל יום. (ו) "קורא". ובכת"י

(ז) [ותמפטיר יאמר על התורה ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה. יא.] ועל יום ראש החדש הזה, שנתת לנו ה' אלהינו לקדושה ולמנוחה ולזכרון ולכפרה. וחותם בא"י מקדש השבת וישראל ור"ח.], וזו היא תפלת מוסף ר"ה שחל להיות בשבת. אומר אבות ונבורות זקדושת השם. ואומר. **אתה** יצרת עולמך מקדם בליית מלאכתך ביום השביעי בחרת בנו מכל האומות (ח) ורצית בנו מכל הלשונות (ט) [וקדשתנו במצותיך וקרבנתנו מלכנו לעבודתך ושמך (ט) הגדול והקדוש עלינו קדאת] ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה (י) וראשי חדשים לכפר בעדנו, (יא) ומפני שחטאנו (יא) אנהנו ואבותינו לפניך חרבה עירנו, וגלה יקרנו ושטם מקדשנו (יב) ונימל כבוד מבית חיינו (יג) וא"א לעשות לפניך את חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עלינו מפני חיד שנשתלחה במקדשך, (יד) יחיד ה' או"א שתעלנו [בשטחה] לארצנו ותטענו בנבולנו, ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כחלכתן. ומוספי שבת ור"ח הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך מפי כבודך כאמור, זביום השבת ונו' עד תסכת. (טו) הזכרנו לפניך מוסף שבת ונזכיר לפניך מוסף ר"ח, ובראשי חדשיכם כו' עד כחלבתן. (טז) **אלהינו** וא"א חדש עלינו את החדש הזה למוכה ולברכה, לששון ולשמחה, לישועה ולנחמה, לחיים ולשלום, לפרנסה ולכלכלה, למחילת חטא ולסליחת עון. כי בישראל עמך בחרת מכל האומות, וחקי ר"ח להם קבעת. [וישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו ממנוך ובשביעי רצית

מן האלף

שבת ביעו"י בשם מקום, וגם בשבת ויו"ט כיון שמוזכר שבת בלל"ה אין להזכירו עוד ביעו"י :

יא.] ועל יום ראש החדש הזה, זהו כפי דעת הר"ף דלדחיא הא דרב גידל דלחר המפטיר בנביא ח"ס להזכיר של ר"ח וכו' רש"י והרמב"ם, ותר"י כ' דלפי' לדעת הר"ף דמוזכר נמי דר"ח בזכרת הפטורה מ"מ אין לחתום בר"ח דלא עדופא הפטרת ר"ח דלא איתא חלק בשביל שבת, יותר מתפלות הקבועות שאין בס' חלק הזכרת יעו"י ואינו חותם חלק בשל שבת לבד, אכן רבינו הגאון ס"ל דחותם נמי בדר"ח, והעולם נוהגים כדברי התוס' והמאור דלזינו מוזכר של ר"ח כלל, דלפי' ריב"ל מודה להא דרב גידל, וכן משמע

שני נוסחאות ונהגות

(ז) בכח"י א. ובימ חסר כל זה.

(ח) ברס"ג, "ורוממתנו". (ח) בכח"י ב"מ חסר כ"ז.
(ט) ברס"ג, הגדול הגבור והנורא. (י) ברס"ג, ויום ראש החדש הזה יום רצון. (יא) ברס"ג, "למען נחדל מעושיך ידנו". ומפני שחטאנו לפניך, (יב) ברס"ג, ונוטלי. (יג) ברס"ג, ואין אנו יכולים להקריב לפניך קרבן לכפרה על עונותינו. (יד) בכח"י ב"מ, ובכ"ף, וכ' הש"ל שהאומרים ובכן לא יאמרו ה' אלהינו, ובתניא איתא שהאומר לא הפסיד. (טו) ברס"ג, זה קרבן שבת קרבן ר"ח נאמר. וכתב הש"ל בשם רבינו שלמה שאין ראוי לאומרו לפי שזה דברי הסופר להודיע ש"ז שכח אינו קרבן יום אחר, אבל הוא יתברך יודע מי ראוי למי. ויש שאומר שאינו רושש לדלגו. (טז) ברס"ג איתא כאן "ישמחו" ואחרי תחלה וראש לרוחנתנו, איתא שם "קדשנו במצותיך עד שבתות קדשך בריך אתה ה' כו' :

סדר רב עמרם השלם

רצית בו וקדשתי חמדת ימים אותו קראת. **אלהינו** וא"א רצה במנוחתנו, וקדשנו במצותיך, ותן חלקנו בתורתך, ושבענו מטובך, ושמה לבנו כישועתך, וטהר לבנו לעבדך באמת ובאמונה, והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון שבתות קדש, וישמחו במלכותך כל ישראל אוהבי שמך. בא"י מקדש השבת וישראל ור"ח. ואומר עבודה, וחודאה, [וברכת כהנים], ושים שלום, וקדיש כלו. ונפטרים לבתיהם לשלום :

מת. יב. ה**רואה** לבנה בחדושה אומר **ברוך** אתה ה' אמ"ה. אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם, חוק וימן נתן להם שלא ישנו את תפקידם, ששים ושמהים לעשות רצון קוניהם, פועל אמת שפעולתם אמת, וללבנה אמר שתתחדש, (ה) ועמרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידין להתחדש כמותה ולפאר ליוצרים על כבוד מלכותו [ועל כל מה שברא] בא"י מחדש חדשים, (ג) **אֶמְרָךְ** ר' אחא ב"ר חנינא א"ר יוחנן עד מתי מברכין על החדש עד שתמלא פנימתו וכמה א"ר (ג) [ינאי] עד שבעה ונהרדעי אמרי עד ששה עשר ותרועהו כר' יוחנן סבירא להו, וא"ר אחא בר חנינא בר אסי אר"י כל המברך על החדש בזמנו וזכה ומקבל פני שכינה כתיב חמא החדש הזה לכם ראש חדשים וכתוב התם זה אלי ואנוהו, תנא דבי רי"ש אלמלי לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים (ד) כל חדש וחדש דים, אמר אביי הלכך מעומד, מרימר ומר זוטרא מכתפי להו ומברכי :

שנוי נוסחאות והנהגות

מגן האלף

משמע בכת"י ז"מ וכת"י אמיריקני דל"ג זאת בסדרנו, אולם השב"ל סי' פ' צ"ס רבינו חננאל כ' לחתום נמי בשל ר"ח, ונראה דגרסא שלפנינו מדויקת דכן שיטת הגאונים :

עיין מקור הכרכות :

מת. (ה) ועמרת כו' כ"ה הגרסא הנכונה בוא"ו. (ג) בכת"י ב"מ כתוב כאן אריב"ח כל המברך על החדש בזמנו עד "שחמלא פנימתו וכמה. והוא ט"ס. (ג) "יעקב". (ד) "בכל" :

יב. ה**רואה** לבנה בחדושה כו',

(ד"ה"ה) (א) בימים שקורין הלל בדילוג יזהר לקרותו כזכור כדי להוציא א"ע מהשם ברכה לבטלה דיש פוסקים דס"ל דאין ליחיד לברך על הלל בדילוג ולכן אם בא לברכה"כ סמוך להלל ויש עוד שהות לקרוא אף אחר קריאת ההלל יקרא תחלה ההלל עם הזכור ואח"כ יתפלל ואם לא יהיה לו שהות לאח"כ לומר פסוד"ז ידלג כמש"ל אצל דיני תפלה. ואם היחיד אומר פסוד"ז והזכור מתחילין לקרות הלל ברה"ח או בחוהמ"פ יקרא היחיד עמיהם בלא ברכה תחלה וסוף ויסמוך על ברכות פסוד"ז. אבל בימים שגומרים את ההלל אם היחיד עומד באמצע פסוד"ז לא יקרא עמיהם דלכ"ע צריך לברך עליו ובתוך פסוד"ז אסור להפסיק בברכות (אמנם בין ישתבה ליוצר אפי' בימים שגומרים את ההלל יאמר הלל עם הזכור בברכה תחלה וסוף) ואם יחיד קורא את ההלל יהדר בהודו אחר שגס שיאמרו עמו ראשי פריקים : (סי' תכ"ב) (ב) מצות קריאת הלל מעומד הו"ל מליה פסח ואסור לסמוך עצמו לעמוד או לכוותל : (מ"א וע' א"ר) (ג) א"א הלל בבית האבל וברה"ח אפי' כשכא לביתו א"צ לומר ובחנוכה שגומרים את הלל ז"ל אח"כ בביתו אבל כשבת שחל בו ר"ח או אם קבר מתו ברגל אומרים הלל אפילו בבית האבל : (מ"א סי' קל"א סק"י ופ"מ)

מעלות ר"ח

(נבחרא) גודל מעלות ר"ח הובא בזה"ק פ' אחרי כי חודש ושבת שזו בשעוריהן ויוסיף לכבוד ר"ח מאכל חד יתיר וכן כשהלל בשבת וילבש מלבוש חשוב ברה"ח וסימנך חמ"ס חליפות שמלות ר"ת חודש מועד שבת יחליף שמלותיו. ברה"ח חולצין התפלין קודם מוסף אחר חזרת הס"ת והיכל ובחומה"פ חולצין קודם הלל והש"ץ אחר הלל ובחומה"מ סוכות אף הש"ץ קודם הלל :

סדר נטילת לולב

(ד"ה"ה) (א) שיעור אורך הדם וערכה ז"ל לכתחלה י"ב גודלין והלולב ע"ז גודלין ולמעלה אין להם שיעור ועכ"פ צריך שיא' השדרה של הלולב למעלה מהם ספח : (סי' תר"ג) (ב) אוגדין הג' מינים ביחד ויסיר החוט מן ההדס דהוי חליצה ויקשור ההדס בימין וערכה בשמאל היינו כשמחזיק הלולב והשדרה מול פניו. ויקשור ההדס בבוה יומר מן הערבה : (סי' תרנ"א) (ג) עושין ג' קשרים בלולב לבד הקשרים שקושרין הג' מינים ביחד וטפח למעלה יהי' פתוח לכסכם העלין : (א"ר דלא כט"ז) (ד) יטול תחלה האחרון בשמאלו מהופך העוקץ למעלה ופטמו למטה ואח"כ יטול הג' מינים אגודים ביחד בימיו ראשיהם למעלה דרך גדילתו ויברך ענ"מ לולב ואח"כ יתפוך האחרון פטמו למעלה דרך גדילתו ויטעטע וכשמסלק מידו יסלק תחלה הלולב ואח"כ האחרון דכ"ז שהלולב בידו צריך להיות האחרון ג"כ בידו : (מ"א שם) (ה) איטר נוטל הלולב בימין שלו והאחרון בשמאלו : (ו) צריך ליטול בידיים ערומות וחולצין התפלין קודם נטילת לולב ולכל הפחות צריך להסיר הרצועות מידו : (עיין א"ר שם)

דיני הנענועים

(א) נכון שיברך תחלה בסוכה על הלולב ויטעטע בו ואם אין לו לולב בסוכה יברך עליו קודם ההלל ויטעטע בשעת ברכה ואח"כ יטעטע בהלל : (סי' תרנ"א ועמ"א שם) (ב) בהלל יטעטע הש"ץ בהודו כו' וכן ביאמר נא כו' והזכור מנענעים ד' פעמים כשעונין אחר הש"ץ הודו וכן מנענעים הש"ץ והזכור באנא ה' הושיעה נא כו' פעמים שאומרים. וכן כ"פ כשכופלין הודו לבסוף : (שם) (ג) סדר הנענועים יחזור פניו למזרח ושדרו של לולב לזר פניו ויטעטע ג' פעמים היינו שיעשה ג' הולכות וג' הבאות למזרח ויכסכם בעלין בשעת הולכה והובאה ובשעת הובאה יביא עקרו של לולב נגד החזה ואח"כ יטעטע ג"כ ג"פ לדרום כמו במזרח ג' הולכות וג' הובאות וא"ל להפוך פניו להזר שמעטעטע רק יטה ראש הלולב לזר שמעטעטע וכן לזר מערב יטה ראש הלולב על כתפו ומוליך ומביא ואח"כ לזפון ואח"כ למעלה ואח"כ למטה וכשמעטעטע למטה א"ל להפוך ראש הלולב לזר מטה : (ט"ז שם) וע"פ האריז"ל דרוס צפון מזרח מערב : (ד) בהודו וביאמר נא ובאנא כו' לא יטעטע בהשם. ובהודו וכו' יטעטע

כל תיבה לרוח אחת וכן ביאמר נא יענע בכל תיבה לרוח אחת ובאנא יענע בכל תיבה לב' רוחות ויחבר האתרוג והלולב בשעת הענועים לענעם בידה : (שם ובמ"א)

זמן נטילת לולב ודינים פריטים

(א) זמן מצות לולב ביזם אבל לא בלילה וכל היום כשר לנטילת לולב וזמנו הוא משתקן החמה ואם נעלו משעלה ע"ה יא' בדיעבד : (שם) (ב) אסור לאכול קודם שיעלנו : (שם ועט"ו) (ג) אין אדם יוצא יד"ח בלולב של חבירו שהשאלו ואם נתנו לו במתנה אפי' במתנה ע"מ להחזיר יא' יד"ח ואחר שיא' בו כריך לתנו לבעלים במתנה כדי שיהיו יכולים לבעלים ללאת בו ביזם א' אם לא יאלו עדיין : (סי' תרנ"ו) (ד) לא יתנו ביזם א' לקטן קודם שיא' בו וכשנותנין לקטן יאחזנו בידו עם התינוק : (שם)

תפלה נאה לאומרה בשיעה שאונדין את הלולב

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שיתקשרו על ידי אגודת לולב זה הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההודו כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה ועל ידי שלשה הדסים שהם כנגד שלשה אבות אברהם יצחק ויעקב ועל ידי שני בדי ערבות שהם כנגד משה ואהרן ועל ידי לולב ואתרוג שהם כנגד יוסף ודוד יתקשרו ארבע אותיות של שמך הגדול והקדוש. על ידי שלשה הדסים אות יו"ד של שמך הגדול ועל ידי שני בדי ערבות מילוי היה של שמך הגדול ועל ידי הלולב מילוי וי"ו של שמך הגדול ועל ידי האתרוג מילוי ה"ה אחרונה של שמך הגדול ומשם חשפיע לעבדך (פכ"ס אמחך) חיים טובים שעולה כמנין הדס וכמנין לולב עם שני המלות ותתן לי זרע כשר וחכ"ם וצרי"ק שעולה כמנין ערבה עם הכולל ותתן לי לב טוב וכשר להבין תורה שעולה כמנין אתרוג עם הכולל ותתן לי זכות שאאגוד אותם בבית מקדשך במהרה בימינו אמן :

(נהורא) באשמרת הנזק של יום א' דמוכות כחול יכין את עצמו לקיים מ"ע מה"ת נטילת הד' מינים וקידם כן יאמר :

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי בפרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ אבות וערבי נחל אותיות שמך המיוחד תקרב אחד אל אחד והיו לאחדים בידו לידע איך שמך נקרא עלי וייראו מנשת אלי ובנענועי אותם תשפיע שפע ברכות מדעת עליון לנוה אפריון למכון בית אלהינו ותהא השובה לפניך מצות ארבעה מינים אלו כאלו קימתיה בכל פרשותיה ושרשיה ותרי"ג מצות התלויים בה כי כונתי ליחדא שמא דקודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה ביה ביחודא שלים בשם כל ישראל אמן : ברוך יי לעולם אמן ואמן :

יאח"כ יאמר יהי רצון מלפניך שיהא חשוב לפניך מצות ארבעה מינים אלו כאלו כונתי בכל הכונות שבונו בהם אנשי כנסת הגדולה :

ויברך מעומד בזונה עיומה והודאה רבה להשי"ת שזכהו במצוה רבה כזו וכשהיינו יתן הודאה להשי"ת שהאריך ימיו עד הזמן הזה לקיים מצותיו ברנל זה :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב :

ברוך

בפעם הראשון שמכרך על הלולב יכרך גם שהחיינו

כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֵּךְ הָעוֹלָם שֶׁהַחַיִּינוּ וְחַיִּמָּנוּ
וְהַגִּיעָנוּ לְזִמּוֹ הַזֶּה :

סדר הנענועים מזרח דרום מערב צפון מעלה מטה וע"פ האריז"ל
דרום צפון מזרח מעלה מטה מערב :

סדר הלל

אלו ימים שנזמרים בהם את ההלל. ב' ימים וב' לילות ראשונים של פסח. ב' ימים ששבעות.
ג' ימים לסוכות. ה' ימים להנוכה והסימן הוא (בבמ"ה) :

כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֵּךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וַיַּצֵּנוּ לִקְרוֹא אֶת הַהֵלֵל :

הַלְלוּנָה הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ : יְהִי שֵׁם יְיָ
מְבֹרָךְ מִעַתָּה וְעַד־עוֹלָם : מִמְּזֶרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבֹאֵו מִהַלֵּל
שֵׁם יְיָ : רָם עַל־כְּרֻסִים | יְיָ עַל־הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ : מִי כִּי
אֱלֹהֵינוּ הַמְּנַבִּיחַ לְשִׁבְתָּ : הַמְּשַׁפִּילִי לְרֹאשֵׁי בַשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ :
מְקִימֵי מַעֲרָךְ דָּגל מַאֲשַׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן : לְהוֹשִׁיבֵי עַם־נְדִיבִים
עַם נְדִיבֵי עַמּוֹ : מוֹשִׁיבֵי עֶקְרֶת הַבַּיִת אִם־הַבָּנִים שְׂמִיחָה
הַלְלוּנָה :

בַּצֵּאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֵעָו : הַיְּתָה
יְהוּדָה לְמַדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמְּשָׁלוֹתָיו : הַיָּם רָאָה וַיִּגָּם תִּירְדֵּן
יִסַּב לְאַחֹר : הַתְּרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים וְגִבְעוֹת כְּבָנֵי־צֹאן : מַה־
לָּךְ הַיָּם כִּי תִגֹּם תִּירְדֵּן תִּסַּב לְאַחֹר : הַתְּרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים
וְגִבְעוֹת כְּבָנֵי־צֹאן : מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב :
הַחֲפָכֵי הַצִּיּוֹר אֲגַם־מַיִם תִּלְמִישׁ לְמַעֲיָנוּ מַיִם :

בר"ח וסוף"מ פסח ושני ימים האחרונים של פסח מדלגין זה

לֹא לָנוּ | יְיָ לֹא־לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד עַל־חֲסִדְּךָ עַל־
אִמְתְּךָ

מקור הברכות

לברוא את ההלל כן הוא הנוסחא גם בסדר רב עמרם לומר בה"א הידיעה ההלל.

חודו

יט [ח"ב]

אִמְתָּךְ : קָמָה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵי־הֵנָּה אֱלֹהֵיהֶם : וְאֵלֹהֵינוּ בִּשְׁמַיִם
 כָּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה : עֲצִבְתָּם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם :
 פָּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ עֵינִים לָהֶם וְלֹא יֵרְאוּ : אֲזִנִּים לָהֶם וְלֹא
 יִשְׁמְעוּ אָף לָהֶם וְלֹא יִרְיֹחוּ : יְדֵיהֶם אֲלֹא יִמְיִשּׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא
 יִתְלַכּוּ לֹא־יִתְּנוּ בְּגִדָם : כְּמוֹתָם יִהְיוּ עֲשִׂיהֶם כָּל אֲשֶׁר־בָּטַח
 בָּהֶם : יִשְׂרָאֵל בָּטַח בְּיְיָ עֲזָרָם וּמִגֹּגָם הוּא : בֵּית אֲהֵרֶן בָּטְחוּ
 בְּיְיָ עֲזָרָם וּמִגֹּגָם הוּא : יִרְאִי יְיָ בָּטְחוּ בְּיְיָ עֲזָרָם וּמִגֹּגָם הוּא : ע"כ
 יְיָ זָכְרֵנוּ יִבְרַךְ יִבְרַךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְרַךְ אֶת־בֵּית
 אֲהֵרֶן : יִבְרַךְ יִרְאִי יְיָ הַקְּטַנִּים עַם־הַגְּדֹלִים : יוֹסֵף יְיָ עֲלֵיכֶם
 עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם : בְּרוּכִים אַתֶּם לְיְיָ עֹשֶׂה שְׁמַיִם וָאָרֶץ :
 הַשְּׁמַיִם שְׁמַיִם לְיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לְבְנֵי־אָדָם : לֹא הַמָּתִים יִתְלַדּוּ
 יְהִי וְלֹא כִלְיֵי־דֵרִי דוֹמָה : וְאַנְחֵנוּ אֲנִיבְרַךְ יְהִי מַעֲשֶׂה וְעַד־
 עוֹלָם הַלְלוּיָהּ :

בר"ח וחוה"מ פסח ושני ימים האחרונים של פסח מלגלגין זה :

אֶקְבָּתִּי כִּי־יִשְׁמַע יְיָ אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנִי : כִּי־הָטָה אָזְנוֹ לִי
 וּבִנְיָמִי אֶקְרָא : אֶפְפוּנִי אֲחַבְלֵ־מִנּוֹת וּמִצָּרֵי שְׂאוֹל מִצָּאוּנִי צָרָה
 וְנִגּוֹן אֶמְצֵא : וּבִשְׁם־יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מְלֻטָּה נַפְשִׁי : חֲנוּן יְיָ
 וְצַדִּיק וְאֵלֹהֵינוּ מֵרַחֵם : שׁוּמֵר פְּתָאִים יְיָ בְּלוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ :
 שׁוּבִי נַפְשִׁי לְמִנוּחֶיכִי כִּי־יְיָ גָּמַל עָלַיְכִי : כִּי חֲדַצְתָּ נַפְשִׁי
 מִקְּנוֹת אֶת־עֵינִי מִן־דְּמָעָה אֶת־רַגְלִי מִדָּחִי : אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ
 בְּאַרְצוֹת חַמִּים : הֵאֱמַנְתִּי כִּי־אֲבַכֵּךְ אָנִי עָנִיתִי מְאֹד : אָנִי
 אֲמַרְתִּי בְּחַפְזִי כִּלְיֵ־אָדָם כָּזָב : ע"כ

מִה־אֲשִׁיב לְיְיָ כִּלְי־תַנְמוּלָהּ עָלַי : כּוֹס־יִשׁוּעוֹת אֲשָׂא
 וּבִשְׁם יְיָ אֶקְרָא : גְּדַרִי לְיְיָ אֲשַׁלֵּם גִּגְד־הֵנָּה לְכָל־עַמּוֹ : יִקָּר
 בְּעֵינֵי יְיָ הַמְּוֹתָה לַחֲסִידָיו : אָנָּה יְיָ כִּי־אָנִי עֲבָדְךָ אָנִי עֲבָדְךָ
 כִּן־אִמְתָּךְ פִּתְחָתָה לְמוֹסְרִי : לָךְ אֲזַכֵּר וְזָכַר תְּוֹדָה וּבִשְׁם יְיָ
 אֶקְרָא : גְּדַרִי לְיְיָ אֲשַׁלֵּם גִּגְד־הֵנָּה לְכָל־עַמּוֹ : בְּחִצְרוֹת אֲבִית
 יְיָ בְּתוֹכִי יְרוּשָׁלָּם הַלְלוּיָהּ :

סדר הלל

נִפְלְאָת בְּעִינֵינוּ : מֵאֵת זֵה־הַיּוֹם עָשָׂה יי נִגְלָה וְנִשְׁמָחָה בּוֹ : זֶה

אָנָּה יי הוֹשִׁיעָה נָּא : אָנָּה יי הוֹשִׁיעָה נָּא :

אָנָּה יי הַצְלִיחָה נָּא : אָנָּה יי הַצְלִיחָה נָּא :

בְּרוּךְ הָבָא בְּשֵׁם יי בְּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יי : בְּרוּךְ אַל יי וַיֵּאָר

לָנוּ אֶסְרוּ־חַג בְּעֻבּוֹתֵים עַד־מִקְרָנוֹת הַמִּזְבֵּחַ : אֵל אֱלֹהֵי אֶתָּה

וְאַתָּה אֱלֹהֵי אֲרוֹמָמְךָ : אֵלֵי הוֹדוּ לִי בִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם

תִּסְדֹּד : הוֹדוּ

יִסְלְלֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ (על) כָּל מַעֲשֵׂיךָ וּבְחִסְדֶּיךָ צְדִיקִים

עָשִׂי רְצוֹנְךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרָנָה יוֹדוּ וַיִּבְרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ

וַיִּפְאֲרוּ וַיְרוֹמְמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיִּקְדִּישׁוּ וַיִּמְלִיכוּ אֶת שְׁמֶךָ מִלְּפָנֵינוּ

כִּי לָךְ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשַׁמֶּךָ נָאָה לְזַמֵּר כִּי מַעֲלֹם וְעַד עוֹלָם

אֶתָּה אַל : בְּרוּךְ אַתָּה יי מְלֶכֶךְ מְהֻלָּל בַּתְּשֻׁבָּהוֹת :

יש נוהגין לומר בר"ס אחר הלל פסוק זה :

וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְהִיָּה בִּרְךָ אֶת אַבְרָהָם בְּכָל :

מקור הברכות

ברוך הבא כגמרא סוכה ל"ח איתא הוא אומר „ברוך הבא“ והם אומרים „בשם ה'“ מכאן לשומע כעונה. ונוסח זה איתא ג"כ ברב עמרם. ותימא בעיני שכל המנהגות אנו נגדרים אחרי דברי רבינו הגאון. ובדבר הזה אין מנהגנו כן. ואולי משום דעיקר מנהגנו לענות הודו על כל ד' פסוקים ולסמוך ביאמרו נא על מה שאנו שומעים משי"ן (ורלא כמוש"ל שרצוננו לקיים שתי המנהגות שהזכיר הגאון). א"כ כבר עשינו רמז לדין של שומע כעונה. ואין אני צריכין עוד לרמז על זה בברוך הבא. ויחכן ג"כ דמנהגנו ע"פ נוסח הרמב"ם הל' חנוכה הוא אומר ברוך הבא וה"א ברוך הבא. ע"ש. והנה לא דזכיר הגאון ז"ל להכפיל בברוך הבא. ולא כתב להכפול אלא מאודך עד נגילה, ולא מאודך ולמטה. ומצאתי שיטה זו בחי' הרשב"א סוכה שם. דרבי ה' כופל בה דברים אמא ה' הושיעה והצליחה נא. ור"א בן פיטא מוסיף להכפול מאודך ולמטה דר"ל עם המקום שהי' הוא כופל. וחרב ר' יצחק ב' כך קבלנו כו' שרבי לא ה' כופל אלא עד הצליחה נא. וראב"ם מוסיף מברוך הבא עד סוף הפרק וקיי"ל הלכה כר' מחביר, ע"ש. אבל מנהגנו להכפול עד סוף הפרק :

וכתב הרמב"ם פ"ג מהל' חנוכה מנהג ההלל בימי חגמים הראשונים אחר שמברך המקריא אומר הללויה. וכל העם עונים הללויה. ואומר הללו עבדי ה' וכל העם עונים הללויה.

ואימר הללו את שם ה' וכה"ע עונים הללויה. כו' עד שנמצאו עונים בכל ההלל קב"ג פעמים, סימן להם שנותיו של אהרן. ומקור דבריו מירוש' פ' כל כתבי ע"ש, וביה במס' סופרים פט"ז ובגירוש חילים, ובעל ק"ע נדחק לפרשו ע"ש. ועיין בס' מקרא סופרים מה שחמה עליו, והאמת הברור בעיני הוא כדברי הרמב"ם שלא על כל חיבה ענו הללויה, דודאי ישנן יותר מאלף חיבות. כמו שחמה בעל המקרא סופרים אלא שענו על כל ענין קצר, וישנן כאלו קב"ג פעמים :

ואחרי

(דה"ח) תיכף אחר הלל אומרים ק"ש עם התקבל (חוץ מחנוכה שאין בו מוסף אומרים ח"ק אחר הלל) ומוציאין ס"ת וקורין בו ד' גברי אין פוחתין ואין מוסיפין ואין מפטירין בנביא ואחר הקריאה אומרים ח"ק ומכניסין הס"ת להיכל ואומרים אשרי וכל"ץ וא"ל למנחה יענך כו' ואומרים ח"ק ומתפללין מוסף ואח"כ חוזר הש"ס התפלה ואומרים קדושה דשחרית. ואם טעה בתפלת מוסף דינו כמו בתפלה של שבת ע"ש. וא"ל יעלה ויבוא בתפלת מוסף :

מוסף ראש חדש

תפלת מוסף היא במקום קרבן מוסף לכן יתפלל אותה בכוונה עצומה ויחמר מזבח חדש כו' בשברון לב ומקירות לבו הומה שחזור העטרה ליושנה כדכתיב ביהמ"ק ובקרבנת הקרבנות :

כי שם יי אקרא חבו גודל לאלהינו :

אֲדֹנֵי שְׁפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יִגִּיד תִּהְלִתְךָ :

כְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאַלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל
עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת
וּמֵבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה :

מלך

מקור חברות

אחריו גלילת ס"ת מובא בסדר ר"ע לומר יהי"ר של שני וחמישי ועמ"ש מזה בחלק א' דף קנ"ה. בסדר רב ענינו שלפנינו מובא לומר אחרי קה"ת מי שעשה נסים לאבותינו. והמנהיג לסדר ר"ע הנדפס כ' שכל הענין נעתק בכאן בשעות, ושייך לשבת שלפני ר"ח כי אין מקום להכריז ר"ח ביום ר"ח עצמו, ובפרט להזכיר ביום פלוני והוא עומד באותו יום עצמו. וכבר כתבתי לעיל בסדר של שבת בתפלת מי שעשה נסים שאין מקום לקושיהו, ואדרבה נראה שבטעות העבירוהו המדפיסים לשם, והבאתי דברי הרמב"ם שהדבר חובה לבני א"י להזכיר קביעות החדש בזמנו. שאל"כ לא הי' מועיל גם סדרי הקביעות שאנו סומכין עליהם ע"ש. וגם הרי"א יעב"ץ בנוספות שיער קרוב לזאת, אבל נעלם ממנו דברי הרמב"ם והח"ס, וע"ש שכתב שנהגו כעין מנהג הקדמונים בזמן שקדשו ע"פ הראיה, הנזכר במ"ס פ"ט, וזה נוסח התפלה והקידוש המוזכר במ"ס שם. ברי"ח ישבו חברות של זקנים ושל בלוותין ושל תלמודים, מהמנחה ולמעלה עד שחשקע ההמה (וראה הירח) (כזכרי יחא). וצריך לומר בופה"ג. בא"י אשר בעגולה גדל "דרושיו", הורם "ולמדם" זמנים "חדשים" יטובים "ירח" כליל "לבנה", מינה "כבונים" סדורי "עתיים", פלס "צורנו" קצי "רגעים" שכם "חקן" אותות חדשים ומועדים, דכתיב עשה ירח למועדים, ואומר כי כאשר השמים החדשים וגו', בא"י מקדש ישראל ור"ח. תהיה ר"ח כי טוב. אליה הנביא במהרה יבא א"ינו. מלך המשיח יצאח בימינו, כהיום הזה בירושלים ששים ושמונים כלנו בבנין ביהמ"ק ירבו שמחות. ויעננו כל העם ויאמרו אמן. ירבו בשורות טובות בישראל, ירבו ימים טובים בישראל, ירבו תלמודי תורה בישראל. בן קרדוש החדש מקדוש. מקדוש בזמנו, מקדוש בעבורו, [פירוש ביום ל"א] מקדוש בתורה, מקדוש בהלכה [אולי צ"ל כהלכה] מקדוש בעליונים, מקדוש ברחמנים, מקדוש בא"י, בסין, בירושלם, בכל מקומות ישראל, מקדוש בפי רבויינו, [מקדוש בבית הועד, כו' ויאמר הודי לה' כ"ט וגומר כלכם ברוכים, ע"כ :

מוסף לראש חודש

מִקֵּד עֲזוּר וּמוֹשִׁיעַ וּמִגֹּן : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מִגֹּן אַבְרָהָם :
אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנֵי מִתְּנֶה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :

בסודף משיב הקוים ומוריד הגשם :

מִכְלָל חַיִּים בְּחֶסֶד מִסִּיה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ
נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁנֵי
עָפָר : מִי בְּמִוֶּךְ בָּעַל גְּבוּרָתוֹ וּמִי דוֹמָה לָךְ מִלֵּךְ מִמִּית
וּמִמִּיה וּמִצְמִים יְשׁוּעָה :

וּנְיָאָמוּ אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מִסִּיה הַמֵּתִים :

בחזרת הס"ן אומרים כאן בקדש תמלא בתפלת חול :

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וְקָדוּשִׁים בְּכָל יוֹם יִתְלַלֶּךְ סִלָּה :
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ :

רֵאשִׁי תְּדַשִּׁים לְעַמְּךָ נִתְּתָה. וְזֶמֶן בְּפָרָה לְכָל תּוֹלְדוֹתֶם.
בְּהִיוֹתֶם מִקְרִיבִים לְפָנֶיךָ זָבְחֵי רִצּוֹן וְשַׁעֲרֵי חַטָּאת לְבַפֵּר
בְּעֶדֶם זָכְרוֹן לְכֻלָּם יְהִיוּ. וְהַתְּשׁוּעָה נִפְשָׁם מִיַּד שׁוֹנֵא. מִזִּבְחֶךָ
חֲדָשׁ בְּצִיּוֹן תָּבִין. וְעוֹלַת רֹאשׁ חֲדָשׁ גַּעֲלָה עָלֵינוּ וְשַׁעֲרֵי
עֲזִים גַּעֲשֶׂה בְּרִצּוֹן. וּבַעֲבוּרֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִשְׁמַח בְּלָנוּ
וּבְשִׁירֵי דָוִד עֲבֹדֶךָ הַנְּשַׁמְעִים בְּעִירְךָ הָאֲמוּרִים לִפְנֵי מִזְבִּיחֶךָ
אַתְּבַת עוֹלָם תָּבִיא לָהֶם וּבְרִית אָבוֹת לִבְנֵים תִּזְכּוֹר. וְהַבִּיאֵנוּ
לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׁמְחַת עוֹדֶם.
וְשֵׁם גַּעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֵת קַרְבָּנוֹת חַיִּבוֹתֵינוּ תִּמְיִדִים בְּסִדְרָם
וּמוֹסָפִים בְּהִלָּבָתָם. וְאֵת מוֹסֵף יוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה גַּעֲשֶׂה

ונקריב

מקור הברכות

אֵת קַרְבָּנוֹת חוֹבֵתֵנוּ. כִּי הַגּוֹן הָרֵב ר' חיים בְּרִלֵין נ"י בִּמְכַתְּבוֹ אֵלֵי הַצֵּעִיר כֹּהֵן דו"ל :
וְעֵינִי בִּסְפֵר הַמִּנְחָה דף מ"ה כְּתוּב יֵשׁ. וְאֵל תַּחֲמַח מֵאֵין יִסְפִּיקוּ לָנוּ בַּהֲמוֹת לְהַקְרִיב כֹּל
הַקַּרְבָּנוֹת שֶׁנִּחְסְרוּ מִחֻרְבֵּן הַבַּיִת עַד עֲזוּר הַכֶּהֱן לְאוֹרֵת שְׁהָרִי כֹל צֶאֱן קָרַר וְקִבְּצוֹ לָךְ. וּבְקַרְבָּנוֹת
נִדְבָה. אֲכַל קַרְבָּנוֹת חֵיבֶת עֵבֶר יוֹמוֹ בְּטַל קַרְבָּנוֹ ע"כ. וְאֵין לְדַבְּרִים אֵלֵינוּ שׁוֹם בְּאוֹר, וְגַם סוֹתְרִין זֶה
אֵת זֶה. וְנִיכָר שֶׁנִּזְדַּקְרָה כֹּהֵן אִיזָה טַעוֹת בַּחֲסֻדֵּן אִיזָה חֵיבֻת, וְהַפְּצִי לְשִׁמּוֹנֵי מִרְאֵשׁ מִה יַעֲנֶה כְּבוֹדוֹ
עֵינִי ע"כ. וְהַשְׁבַּחְתִּי כִּי עַל דַּעֲתִי הַעֲנִיה אֵין כֹּהֵן טַעוֹת וְלֹא חֲסֻדֵּן, שֶׁמִּצִּיּוֹן שֵׁם עַל, וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ
כִּי וְאֵל תַּחֲמַח כִּי. וְיֵשׁ בּוֹה חֲלוּפֵי נִסְחָאוֹת, כִּי נִסְחָ רַב סַעֲרִיה, אִזּוּ יִישִׁיבוּ בְּעִשְׂתוֹם קַרְבָּנָם
כִּי וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ קַרְבֵּן כִּי. הַכֹּל בְּלִשׁוֹן יְחִידִי, וְקֹאֵי עַל קַרְבֵּן רִיחַ שְׂבֹא לְכַפֵּרָה, אֲכַל נִסְחָת
הַגּוֹאֲנִים

וְנִקְרִיב לְפָנָיו בְּאַהֲבָה בְּמִצּוֹת רְצוֹנָה כְּמוֹ שֶׁבִּתְּבַת עֲלֵינוּ
בְּתוֹרָתָהּ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עֲבָדָהּ מִפִּי כְבוֹדָהּ בְּאַמּוֹר :

וּבְרֵאשֵׁי חֲדָשִׁים תִּקְרִיבוּ עֲלֶיהָ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי בָהֶר
שָׁנִים וְאֵיל אֶחָד בְּכָשִׁים בְּנֵי שָׁנָה שֶׁבַע הַתִּמִּים :

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם בְּמִדְבַּר שְׁלִשָּׁה עֶשְׂרִים לֶפָר וְשָׁנִי
עֶשְׂרִים לְאֵיל וְעֶשְׂרֹן לִבְבֶּשׂ וַיֵּין בְּנִסְכּוֹ וְשַׁעִיר לִבְכָּר וְשָׁנִי
תִּמִּידִים כֹּהֲלֵכֶתָם :

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ חֲדָשׁ עֲלֵינוּ אֶת *הַחֲדָשׁ הַזֶּה
לְמִזְבֵּחַ וּלְבִרְכָּהּ. לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְגִהָמָה. לְפִרְנָסָה
וּלְבִלְבָּלָהּ. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לְמַחֲלֵל הַמָּא וּלְסַלִּיחַת עוֹן (כְּשֶׁנֶּחַ)
ולכפרת

מקור הברכות

הגאונים לומר, קרבנות. והשביל כ' דשניהם נכונים, ופירושם, קרבנות חובה הקבועים ליום
ומוסף ר"ח, ע"ש. אבל להרב אבן הירחי נחא לפרש דקאי על קרבנות יחיד הבאים לכפרה, דומיא
דשעיר ר"ח, וכן התחילו מסדרי החפלה ר"ח כו' זמן כפרה לכל תולדותם, בהיותם מקריבים
לפניך ובחי רצון ושעירי חטאת, וע"כ דובחי רצון המה קרבנות יחיד עולה וחטאת ואישם שבאים
לכפרה, והמה לרצון, כמושה"כ, ונצרה לו לכפר עליו, דקרבנות חובה שהם גזו"כ אינן לכפרה,
וכן הבאים בנדרה לא שייך גביהו כפרה, ועל זה מסיים, ושם נעשה לפניך אח קרבנות חובתנו
והמה כל החובות שנחייבנו על השגגות מזמן החרבן ואילך, דומיא דר"ש שקרא והמה וכתב על
פנקסו שביא חטאת שמנה, וז"ש המנהיג, ואל תחמה מאין יספיקו כו' כי כל צאן קדר יקבצו, כו',
ודחיקא ל' לפרש דקאי על קרבנות יחיד בחטאים שיתחייבו בזמן הבנין, דטפי עריף לבקש שלא יחטאו
ולא יצטרכו כפרה, כנלע"ד. והח"ג הנ"ל כתב לפרש דקאי על שעיר ר"ח, מפני שהוא משונה מכל קרבנות
חובה שקבוע להם זמן, שאם עבר יומם בטל קרבנם, ולכשיבנה ביהמ"ק יבא בנדרה, בשביל חיבתו
המיוחדת שהוא קרבן כפרה על הקב"ה, ויקריבו אז כל שעירי ר"ח שבטלו מזמן החרבן ואילך.
ומשיה נקראים ובחי רצון, אבל העולות לא נקריב, משום דעבר יומם בטל קרבנם, ועי"א, ואל
תחמה מאין כו', וכתב הה"ג הנ"ל והגם שהענין החדש הזה לא זכיתי למצוא עדיין בשום מדרש
קדמון לסמוך עליו, אבל לפי דעתי נוסח תפלת ר"ח הקבוע מאנשי כה"ג דבריהם ככתובים באותה
מדרש, עכ"ל, ולא זכיתי להבין דבריו לפי מה שנראה מכמה מקומות בשי"ש, דקרבן ר"ח היא ככל
קרבנות חובה הקבוע דהם זמן. ועוד דא"כ גם תמיתתו של המנהיג בטלה דשעירי ר"ח במספרם,
אפשר עדיין להמצא לנו בעצמנו, ואם העלה שלמה מאה ועשרים אלף בחנוכת בנינו, עוד ימצאו
לנו שנים ועשרים אלף ואיזה מאות גם בלעדי צאן קדר, וידיג הה"ג ר"ח הים ג'ה"ה עירי מ"ש
בתוס' שבועות' דף ט' בשם הערוך שפירש מ"ש שעיר זה יהי' כפרה על דר"ל שעיר זה כפרה
לישראל, ועלי לקבוע זמן כפרה זו ברי"ה להפסיד דעתה של ירח, ע"ש, ולפי"ז אינן הכפרה על הקב"ה
אלא על ישראל, ונלע"ד דבריו הערוך ז"ל סוכרים, דאין שייך כפרה על הקב"ה, והמנהיג ז"ל
אין ספק דס"ל הכי, שכתב שם ח"ל : , ר"ח כו' זמן כפרה ששעיר ר"ח מכפר ר"ח טומאת מדרש
וקרשיו כראיתא בשבועות, מה נשתנה שעיר של ר"ח שכתוב בו לה', אמר הקב"ה הביאו כפרה
לפני, הרי דליג, ע"ל, אלא, לפני, ומש"ה אמר, כראיתא בשבועות' משום דאין הכפרה אלא לישראל
על טומאת. בויטרי כח"י א גרס, חשועה נפשם, את מוכף. חדש עלינו את. יום ראש' החודש.

ולכפרת

מוסף לראש חדש

העיבור עד ניסן) ולכפרת פשעו. כי בעמך ישראל בקרת מקל האמות וחקי ראשי חדשים להם בקעת: ברוך אתה יהוה מקדש ישראל וראשי חדשים: רצה ומודים וכו' מעל"ע מהמולד:

דיני וסדר מידוש לבנה

(דח"ה) (א) אין לקדש את החודש אלא בלילה בעת שהלכנה זורחת ונהנין מאירה ושתהא זריחתה ניכרת ע"ג קרקע. התחיל לברך ואח"כ נחכסה בעבים גומר הזכרה ואם נתחכסה בעב דק וקלוש יכול לברך עליה לכתילה: (ב) אין מברכין הלכנה עד שיעבור עליה ג' ימים מעל"ע מיום המולד ואין לקדשה רק עד חצי כ"ט א' י"ב תש"ג ומונין מעל"ע מהמולד:

עיקר קידוש הלכנה ע"פ הארז"ל משיעברו עליה ז' ימים מהמולד מעל"ע ויקדש בצגדים נאים ובשמחה כי הוא קבלת פני השכינה הקדושה:

קודם שיקדש הלכנה יאמר הללויה הללו את יי מן השמים עד חק נתן ולא יעבור. ואח"כ יאמר זה:

הריני מוכן ומוזמן לקיים המצוה לקדש הלבנה לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ויישר רגליו ויראה ראיה אחת קודם שיברך. וכשיתחיל לברך לא יראה זה כלל:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חק וזמן נתן להם שלא ישנו את מפקדם. ששים ושמחים לעשות רצון קונם פועל אמת שפעלתו אמת וללבנה אמו שתתחדש עמרת תפארת לעמוסי

מקור הכרכות

ולכפרת פשע, בעל עבוי בשם מפרש למחזור ויניציאה משנת ש"ס כתב ז"ל: אני שמעתי כי בניסחא זו יש י"ב לשונות של בקשות הטובה נגד י"ב חדשי השנה, לכן הוסיפו עוד בקשה אחת לשנת העיבור נגד החדש ה"ג וכן נוהגין בפראנקפורט עכ"ל, וכן כ' בעל יוסף אומץ. אבל אין למנהג זה יסוד מהקדמונים, וגם אין טעם זה מספיק כלל. והאמת הברור בעיני הוא שהיו להם שני כתבי ידות מתולדות, דנוסת רב עמרם גאון לומר ולכפרת פשע. ורב סעדיה גאון ל"ג לוי וכן ביוטריכתי יא. ובסדר האריענט ליחא ואח"כ, והעמידוהו המדפיסים בשני חצאי עגולה, אחריהם בדאו להם טעמים מלבם, ובאו לפרש הדברים, ולחדש הלכות לאמרו בשנת העיבור עד חדש ניסן. ואין לזה שום מקור, רק הרוצה לאמרו יאמרו כדעת רבינו הגאון ז"ל. ולמה ימעיס לחנן על כפרת פשעיו בדרך שמדרו לנו חז"ל בחפלת יוהכ"פ:

ברכת הלבנה. מנהגין דף מ"ב. ובמס' סופרים איתא דאין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם [ר"ל כשנתכנסם אורת]. ובגלים נאים ותולה עיניו כנגדה [ר"ל שישחכל והנהגה לאורה] ומיישר רגליו ומברך. ואיתא עוד שם, שאומר ג"ס סימן טוב. ברוך יוצרך. כו' ורוקד ג' רקידות כנגדה [פ"י המבואר שהוא ענין פועל ממשי לקיים הדבר כענין שמצאנו ביואש שצוהו הנביא לירות ויור] ג"ס כשם שאני רוקד נגדך ואיני נוגע ביד כך אם ירקרו אחרים כנגדי לא יגעו

עג

סדר ברכת הלבנה

לְעֻמּוֹסֵי בָטֶן שֶׁהֵם עֲתִידִים לְהִתְחַדֵּשׁ בְּמוֹתָהּ וּלְפָאֵר לְיוֹצְרָם
עַל שֵׁם כְּבוֹד מְלֻכּוֹתָּהּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַדֵּשׁ חַדָּשִׁים :

ג"פ בָּרוּךְ יוֹצֵרָךְ. בָּרוּךְ עוֹשֶׂךְ. בָּרוּךְ תּוֹנֵךְ. בָּרוּךְ בּוֹרֵאךְ.

וְדוֹקֵד ג"פ וְאוֹמֵר בְּשֵׁם שְׂאֵנִי רוֹמֵד בְּגִבּוֹרֶךְ. וְאֵינִי יָכוֹל לִנְגֹּעַ בְּךָ.
בְּךָ לֹא יוֹכְלוּ כָּל אוֹיְבֵי לִנְגֹּעַ בִּי לְרַעָה :

ג"פ תַּפַּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וּפְסֹד בְּגִדְל וְרוֹעֶךְ יִדְמוּ בְּאֶבֶן :

ג"פ בְּאֶבֶן יִדְמוּ וְרוֹעֶךְ בְּגִדְל וּפְסֹד אֵימָתָה עֲרִיהֶם תַּפַּל :

ג"פ דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיִם :

ג"פ שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם. עֲלֵיכֶם שְׁלוֹם :

ג"פ סָמֶן טוֹב וּמִזֵּל טוֹב יְהִי לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל אָמֵן :

קוֹל דּוֹדֵי הִנֵּה זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל הַהָרִים מְקַפֵּץ עַל
הַגְּבָעוֹת : הִזְמָה דּוֹדֵי לְצִבִּי אוֹ לְעֹפֶר הָאֲזִלִּים הִנֵּה זֶה עוֹמֵד
אַחֵר בְּתִלְגּוֹ מִשְׁגִּימֵת מִן הַחֲלָנוֹת מִצִּיץ מִן הַחֲרָבִים :

וְאוֹמֵר שִׁיר לְמַעֲלוֹת אֲשֶׁר עֵינֵי וְגו'. הַלְלוּהָ הַלְלוּ אֵל בְּקִדְשׁוֹ וְגו' :

תָּנָא רַבִּי רַבִּי יִשְׁמַעְאֵל אֱלֻמְלִי לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל אֱלָא
לְהַקְבִּיל

מקור הברכות

בִּי לְרַעָה, תַּפִּיל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וּפְסֹד כו' וּלְמַפְרַע. אִמֵּן אִמֵּן, סֵלָה הַלְלוּהָ, וְאוֹמֵר לְחִבּוּרֵי ג"פ שְׁלוֹם,
וְיִלֵּךְ לְבֵיתוֹ בְּלֵב טוֹב עֲכ"ל, וְעַם"א קְבִלָה בְּשֵׁם ר' יְהוּדָא רַסִּיד לֹמֵר פ' קוֹל דּוֹדֵי, וּבְשֵׁם שְׁלִיָּה כו.
לֹמֵר מְזֻמֵּר אֲשֶׁר עֵינֵי, וְגַם הַלְלוּ אֵל בְּקִדְשׁוֹ. פּוֹעֵל אִמֵּת שֶׁפְּעוּלָתָהּ אִמֵּת כ"ה גְּרַסַת רַעִיג
וְעִיץ גְּרַסַת הַמִּסַּ פּוֹעֵל אִמֵּת שֶׁפְּעוּלָתָהּ אִמֵּת, וְעֵינֵינוּ שֶׁהֵם מַתְמַדִּים קִיּוּמִן, וְהַתּוֹס' גְּרַסִּים
פּוֹעֵל אִמֵּת שֶׁפְּעוּלָתוֹ אִמֵּת וְקִיאֵל הַקְּבִיָּה, וְכֵן הוּא נֹסֵחַ שְׁלֵנוּ וּבְשֵׁם יֵשׁן גְּרִים פּוֹעֵל אִמֵּת שְׁקִבִּיָּה
שֶׁהוּא פּוֹעֵל, דִּינוֹ אִמֵּת, שֶׁהַמְעִימָה כְּשֶׁקְשָׁרְתָהּ. לְפָאֵר לְיוֹצֵרֵם ע"ש כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ עִיץ בְּרַעִיג
דְּגִרַם נָמִי וְעַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָא אֲבָל נֹסַחַת זוֹ לֹא מִצָּאֵנוּ בְּמִקְוֵם אַחֵר וְגַם בְּמִסַּ לִיחָא.
אִמֵּרִי מְקִדֵּשׁ חֲדָשִׁים, וְיִאֵמַר מְקִדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל, וְכַמֵּר אִיחָא יֵשׁ מִרְבֵּנָן אִמֵּרִי מְחַדֵּשׁ חֲדָשִׁים, וְיֵשׁ מִהֵן
„בִּא"י מְחַדֵּשׁ חֲדָשִׁים" וְכַמֵּר אִיחָא מְקִדֵּשׁ, וְכַמֵּר רִיא"ל דְּמַחֲדֵּשׁ הֵינִי שְׂכוּנִין חֲדָשִׁים עַל יְדֵהּ, וּמְקִדֵּשׁ רֹמּוֹ
לְהַנְהִיגָה נְסִיית הֲרֹמּוֹ לְלִבְנָה, וְיִשְׂרָאֵל נִגְדַּ מַה שֶּׁעֲתִידִין לְהַתְחַדֵּשׁ כְּמוֹתָהּ. כֹּתֵב רִמְאִי וְנוֹהֲגִין לֹמֵר
דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיִם, וְהִבִּיא הַפְּרִיחַ סִמְךָ לֹה מִסַּב דְּרִיָּה דִּא"ל רַבִּי לְרִיחַ זֵיל לְעִין סַב וְקִדְשִׁי
לְרַחֵם וְיִשְׁלַח לִי סִימָנָא, דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיִם, וְנִתְנַהֲגוּ לְסִימֵם בְּעֵלְנוּ לְשִׁבְחָה לְאֲדוֹן הַכֹּל, לֹמֵר
שֶׁאֵין בְּשִׁבְחָתָם הַלְלוּ שׁוֹם עֵינֵי עֲבוּדָה חַי לְצַבָּא הַשְּׁמַיִם, רַק הוּא אֱלֹהֵינוּ וְאֵין עוֹד :

ב (ח"ב)

לְתַקְבִּיל פָּנֵי אֲבִיהֶם שְׁבַשְׁמִים פָּעַם אַחַת בַּחֲדָשׁ דַּיִם. אָמַר
 אֲבִי הַלְבָּן צָרִיךְ לְמִימְרָא מְעוּמָד : מִי זֹאת עוֹלָה מִן הַמִּדְבָּר
 מִתְרַפֶּקֶת עַל הַדָּרָה : וַיְהִי רָצוֹן מִלְפָּנֶיהָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֵלֹהֵי אֲבוֹתֵי
 לְמַלְאֵת פְּגִימַת הַלְבָּנָה וְלֹא יִהְיֶה בָּהּ שׁוֹם מְעוֹמ. וַיְהִי אוֹר
 הַלְבָּנָה בְּאוֹר הַחֲמָה וּבְאוֹר שְׁבַעַת יְמֵי בְּרֵאשִׁית כְּמוֹ שֶׁהִתְהַ
 קוּדָם מְעוּמָה. שְׁנַאֲמַר אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים. וַיִּתְקַם
 בָּנוּ מִבְּרָא שְׁכָתוֹב וּבִקְשׁוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיהֶם וְאֶת דָּוִד מֶלֶכָם
 אָמֵן : לְמַנְצָה בְּנִינּוֹת מִזְמוֹר שִׁיר וְגו'. וַיִּנְעַר שׁוֹלֵי בְּגָדָיו :

קצת הלכות תענית

כתב הרמב"ם ז"ל פ"א מהל' תענית מ"ע מה"ת לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה
 ש"ת שבאה על הכבוד כו' ודבר זה הוא מדרכי התשובה שבזמן שתבוא צרה ויזעקו
 עליה ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם ככתוב עוונותיכם העו כו' וזה יגרום
 להסיר הצרה מעליהם אבל אם לא יזעקו אלא יאמרו דבר זה מקרה הוא ה"ז דרך אכזריות
 ובזרמת להם להדבק במעשיהם הרעים ולתוסף הצרה צרות אחרות. ומד"ס להתענות על כל
 צרה שבאה על הכבוד עד שירוחמו מן השמים. כשם שהכבוד מתענין על צרתו כך היחיד מתענה
 ומבקש רחמים בתפלתו על צרתו. כגון שהיה לו חולה או תועה במדבר או אסור בבית
 האסורין. וכל השרוי בתענית ה"ז לא יבג עידונין בעצמו לא יקל ראשו ולא יהיה שמח
 ועוב לב אלא דואג ואוכן כמ"ש מה יתאוון אדם חי נבר על חטאיו עכ"ל. וכתב השל"ה
 ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העיניו כי ענין התענית הוא להכניע את החומר
 ולהגביר את כח השכלי להיות דבוק בה' בתשובה תפלה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם וק"ו
 שהיה סוד מרע מכל נדנוד עבירה ומדה מנוגה ופרט מכעס ואף אם יהיה לו מו"מ ביום
 התענית יעסוק באמונה ובנחת וימחר לחזור לדבוקתו עכ"ל :

הלכות חנוכה

סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנהגתו

(ד"ה ח) (א) בלילה א' מדליק אחד מכאן ואילך מוסף והולך בכל לילה אחד ומי שאין לו
 שמן הרבה ואין לו נרות אחרים ידליק עכ"פ בכל לילה נר אחד כשיעור ומהמותר
 יהלך לבולם : (מ"א תרע"א) (ב) צריך להעמיד הנרות בצורה כשורה ולא בעיגול ושני אנשים
 לא ידליקו במנוחה אחת אף שיש לה פיות הרבה : (מ"א שס) (ג) צריך להניחו למעלה מג'
 עשאים ויניחו בענף הסמוך לפתח הבית הכניסה ואם ב"ב רבים ידליקו האחרים במקומות
 אחרים : (שס) (ד) בליל ב' יתן הנר הנוסף לנר הלל הבית דהיינו שהנר הנוסף יהיה לימינו
 והנר הראשון לשמאלו ויתחיל להדליק מהנר הנוסף וידלק מימין לשמאל : [ט"ז תרע"א וכ"ב
 הפ"מ במ"ז] :

ומן הדלקת הנרות

(ה) חזי שעה קודם זמן הדלקת נ"ח אסור לאכול יותר מכביצה פת או לשתות משקה המשכר
 יותר

סדר תעניות.

בזמן. אלו ימים שמתענים בהם [א.] מן התורה. כל מי שמתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב. (ה) **באחד** בניסן מתו בני אהרן. בעשרה בו מתה נרים הנביאה. ונסתלקה הבאר. בששה ועשרים בו מת יהושע בן נון. [ב.] בעשרה באייר מת עלי חכהן, ושני בניו ונשבה ארון הברית. (גכ"ז) (ג) בעשרים ושמונה בו מת שמואל הנביא וספרו עליו כל ישראל. בעשרים ושלושה בסיון בשלו (ג) [מביאי] קרבנות מלעלות לירושלם בימי ירבעם בן נבט. בעשרים וחמשה בו נהרג רבן שמעון בן גמליאל (ד) [ור' ישמעאל בן אלישע ור' הנינא סגן הכהנים. בעשרים ושבעה בו] נשרף ר' הנינא בן תרדיון וס"ת עמו. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות [ובשול התמיד] והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והועמד צלם בהיכל.

באחד

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

בזמן. א.] מן התורה, כלשון הזה כתב גס הסור סי' תק"פ בשם בה"ג, והלשון תמוה מאלד מאי מן התורה שיך הכא, וכי הכי' אש"ג דתקנת חכמים הם, קרי להו מה"ת שיש לזהר בהם כמו בשל תורה. והכ"ח כ' שתקנו להתענות גס בחנוכה ובר"ח כאלו היו התעניות הללו כמו יו"כ שמתענים בו אפי' בשבת, אך יותר נכון

בזמן. (ה) כן הוא בטור סי' תק"פ בשם בה"ג, וכי' במגילת תענית, ועיין בגמרא סוכה כ"ה וברש"י שם, ועיין בתוכחה פ' אחרי. (ג) במג"ת איתא בב"ש בו מת שמואל אבל בבה"ג וטור הגירסא בכ"ח. (ג) במג"ת וכן בבה"ג איזא "בטלו הבכורים" מדעלות לירד. (ד) כה"ג ג"כ במג"ת. ובכ"ז בי"מ ובנדפס ממנו חסר כ"ז.

בשור

מ"ש הכ"ח גס דכא להורות שישלים לתענית עד אה"כ ע"ש. וזה שמדך הגאון ז"ל שכל המתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב, ור"ל מה"ת כדברי קבלה בד' זמנות שמתענין בהם עד הערב. ואפשר נמי דקרי להו מה"ת לפי שהין מכלל התקנות שהורו ב"ד הגדול שצירושלם כדי לחזק הדת, שהזכיר הרמב"ם בהל' מומרים שלמד מפסוק ע"פ התורה אשר יורוך והחולק על דבריהם זקוק ממרא שאתר שאינו אמת כמו שתקנו הם עובר בעשה ול"ת, אלא שהתנו שהעובר על גזרתם אפי' במזיד לזורכו והנאיתו אינו עובר על לאו, וכן התנו ללכת בספק דבריהם להקל, ע"ש. ובכ' לח"מ בשם הר"ם מנראני. עוי"ל כיון דדין תע"ש כגדר נמור כמו"ה הר"ן פ"ק לתענית, וגדר הוי מה"ת. וזה שדקדק הגאון לקמן וכתב, אלו ימי התענית שקבלו ישראל על עצמן מן התורה:

ב.] בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ושבעה ארון הברית, הה"ה ר"ב ציונינג מירדו הקשה על שם הכס א', דשמואל א' קפי' ו' כתוב, ויהי ארון ה' שדה פלתיים שבעה חדשים, ואה"כ לאחר, הודיענו כמה נשלחנו למקומו, וכתוב, וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש וגו', ובית שמש קוצרים קציר הטיס בעמק' ולדברי הגאון ובעל מג"ת שבעשרה באייר נכדה ארון הברית א"כ כלו השבעה חדשים בעשרה בכסליו, ואיך אפשר לקציר חטים שיהי' בזמן זה? והיא תמיה גדולה, אולם אין ספק שקבלת הגאונים ובפרט מגילת תענית שהיתה קבלה בידי חכמי התנאים איש מפי איש נאמנו מאד, וידעו פירוש הכתובים שבהם שנאמר ויהי ארון ה' שדה פלתיים שבעה חדשים לא נכלל הזמן שהיה באשדוד ובעקרון, כי על אחת מערי הממלכות הללו לא הי' הכתוב אומר, שדה פלתיים, רק "ארץ פלתיים", ואין ראיה מדוד בישב בצלקני, ואמר הכתוב שם קפי' כ"ז, שישב

סדר רב עמרם השלם

באחד כאב מת אהרן הכהן. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר ונחרשה העיר. בשמונה עשר כבה נר המערבי בימי אחז. ב. בשבעה באלול מתו מוציאי דבת הארץ במגפה. בשלשה בתשרי נהרג גדליה בן אחיקם הוא והיהודים אשר היו עמו במצפה, בחמשה בו מתו עשרים אנשים מישראל ונחבש ר"ע בבית האסורים ומת. ב' בו נגזר על אבותינו שימותו בחרב וברעב ובדבר. (ה) בעשרה בו מתו עושי העגל. (ו) [בחמשה] במרחשון עזרו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו. בשמונה (ז) בכסלו שרף יהויקים את המגילה אשר כתב ברוך מפי ירמיהו.

בח'

מגן האלף

שיש דוד כשדה פלשתי, יען שאלה היתה אחת ערי השדה, ולא עיר ממלכה. ועוד אין ענין לכתוב הזה של "ויהי ארון ה'", להכתוב באמצע הענין. ואין מקומו אלא בסוף כל הענין, א"ו דרך משמע, שאחרי ששה הארון באשדוד, ונגפו שמה הם ואלהיהם, וכא לעקרון ונגפו גם הם, לא חפצו להזיקו עוד צעירים, ונשתהה אז עוד שבעה חדשים כשדה פלשתי, כי יראו לאספו לעירם. וכאשר לא שבה יד ה' ולא נרפאו עוד מהמכות בכל המסך הלז, שלחוהו אז לגבול בית שמש לא"י, וזה ה' כחדש האביב צעת קציר חטים, אבל ל"ע לפי מה שאמר הכתוב ש"א קפיטל ד' שעלי שפט את ישראל ארבעים שנה, ובה לא הקבלה של חיוו של שמואל

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) בסוד כתוב. מפני מעשה העגל ובכלבו גרם. בששה בו נגזרה גזרה על אבותינו שימותו בדבר בחרב וברעב, ב' בו מתו עושי העגל, ומיש רבינו בעשרה בו מתו עושי העגל ליחא בטור, ובמג"ת איתא, בעשרה בו נחבש מעשה העגל, ע"ש. אבל צ"ע דהא עשרה בתשרי בלא"ה הוא צום של יום הכפורים, ואין זה הענין של חכמים, וכש"כ דלא יתכן גרסת המג"ת, שנחבש כו' דאדרבא משום שנחבש ראו לעשותו יוט, ולכן נראה דהעיקר בגרסת הכ"ב, ולכן השמיטו הטור. (ו) במג"ת וכת"י בי"מ איתא, בששה במרחשון, ובטור בשם בה"ג איתא, בשבעה במרחשון. (ז) וכ"כ המ"א בשם בה"ג, אבל הטור בשם בה"ג כתב בכ"ה ב'. ובכלבו כ' בחמשה בכסלו

היו ג"כ שנה, ואמרו שעלי נעשה לשופט באותו זמן שבתה חנה להתפלל, שנמצא ששמת עלי ה' שמואל בן ל"ט שנה, ושפט אחריו י"ג שנה, כי אחרי שהיה הארון ז' חדשים כשדה פלשתי, ובא לבית שמש ולקריית יערים, נשתהה שמה עשרים שנה עד שמלך דוד בירושלם ושלח והביאו, כמבואר בכתובים, וכשהוא מזה שבע שנים וששה חדשים שמלך דוד בחברון אחרי שמת שמואל, נשארו לחסר מהעשרים י"ג שנה וחצי, ועם השבעה החדשים שיסב הארון בפלשתיים הרי י"ג שנה לשמואל שמת לפני זמן מלכותו של דוד בירושלם. הרי ג"כ שנה ע"ה"ט שנה הקודמים, אבל אם נוסף עוד ארבע או חמשה חדשים עד זמן קציר חטים כדעת הגאונים נמצאו בני היוו של שמואל יותר מנ"ב שנה? ואריך לומר לדעת הגאונים נתמנה עלי לשופט קרוב לשנה קודם שבתה חנה להתפלל, וכשמת עלי עדיין לא היה לו לשמואל ל"ט שנים שלמים :

ב. בשבעה כאלול מתו מוציאי דבת הארץ במגפה, הרא"ש בתשובה כלל י"ג הקשה ע"ו דחשמועות הכתובים שמתו בט"ב מיד, שמהם ודאי התפלל על ישראל

בט"ב ואז א"ל הקב"ה שימותו, ע"ש. וכ' הב"ח דאין כאן קושיא במקרא כתוב בתהלה תפלת משה על ישראל, ואח"כ הגזירה שימותו במדבר, אה"כ כתיב והאנשים אשר שלח וגו' וימותו במגפה, ואיכא למימר דהגזירה שימותו במדבר ה' בט"ב, אבל מיתת מרגלים עומד לא היזהר בט"ב אלא אח"כ ביו"ז באלול, ע"ש, ודבריו תמוהים, דהמעין בכתוב יראה שאחר מדבר ה' עם משה ואמר, עד מתי וגו' כל הפרשה עד, במדבר הזה יתמו ושם ימותו כתוב הה"ק, והאנשים וגו' וימותו במגפה ויהושע בן נון כו' היו' וגו', ואח"כ כתוב, וידבר משה את הדברים

בח' בטבת נכתבה תורה בימי תלמי המלך יונית, והחושך בא לעולם שלשה ימים. בט' בו לא כתבו [רבותינו] על מה הוא. (ח) בעשירי בו סמך מלך בבל ידו על ירושלם להחריבה. בה'שה בשבט (ח) מתו הצדיקים שהיו בימי יחושע בן נון. בכ"ג בו נתקצו כל ישראל על שבט בנימן (ט) ועל פלגש שבנכעה ועל (י) צלם מיכה. כו' באדר מת משה רבינו. בט' בו נזרו תענית על שנחלקו כ"ש וב"ה, (יא) [על] זה [ו] על זה. אלו ימי התענית שקבלו ישראל [על עצמן] מן התורה. ועוד נזרו רבותינו שיהיו מתעניין בשני והמישי מפני שלשה דברים על חרבן הבית ועל התורה שנשרפה ועל חרפת השם. לעתיד לבוא עתיד הקב"ה להפכן לששון ולשמחה, שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מינונם:

ג. אמר זעירא אמר רב הונא [תענית י"א ז'] יחיד שקבל עריו תענית אפי' אוכל ושותה כל הלילה למחר מתפלל תפלה של תענית. לן בתעניתו למחר אינו מתפלל תפלת תענית. (ה) מר עוקבא איקלע לגיזק בעו

מיניה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

הדברים האלו אל כל כ"י ויתאכלו, ואס' דלף מתו אלא אח"כ כ"י כאלול ח' לא אמר משה לישראל תיכף את גזרתו יתב', ואם באמת אמרה מקודם ה' לו לכתוב בקרא שמתו האנשים במנפה אחרי כתוב של "וידבר משה", וגרסו דברי הכתובים האלו שנמכו סמוך לגזרתו יתב' שאמר ויוס לשנה תשאו את עינותיכם ארבעים שנה, לאמר שמוציאי דבת הארץ ויהושע וכלב יצאו מכלל הגזרה, כי אלו הראשונים מתו מיד, ויהושע וכלב חיו גם אח"כ, וקושיה הרא"ש חזקה מאל, ונע"ג. אמנם כל דברי הגאונים ז"ל דברי קבלה, ובפרט שזכרו גם במגלת תענית. ועיין בש"ע דגם כ"י כאלול, וכ"ג הכ"ח, ולפי"ז חיו המרגלים ל"ח יום,

בכסליו, ובכג"ח הגרסא בד' בכסליו. (ח) במג"ח שנדרסה מחרש איתא שם בעשרה בטבת מת עזרא הסופר ונחמיה בן חבליה, אכן בכלבו וכן בסליחות לעשרה בטבת איתא עזרא מת כ"ג בו. (ח) במג"ח איתא בשמונה בשבט. (ט) בכור, על ענין פלגש בגבעה. (י) כ"ה גם במג"ח וב"ה בכתי' ב"מ, ובגרסא חיקן שלא כהוגן "פסל" מיכה. (יא) צ"ל, זה על זה:

ג. (ה) בכתי' ב"מ איתא, ר"ע איקלע לגיזות, וברש"י תענית י"א גרס בגרסת הספר שלפנינו וכתב דאלו ר"ע לא ה' מסתפק ל' הנך בעיי ועוד כו' ע"ש. ועמ"ש החוס' ע"ז דף ליד בהא דר"ע איקלע לגיזק, ע"ש. וגרסאם. לגיזות. לא מצינו בשום מקום:

צ"ל

אבל מתי מדבר נזר עליהם יום לשנה, ל"ח שנה, ועיין בשל"ה ומוכח במ"א שהתעניות הללו נמארים בג' ספרים כמור וכלבו ובה"ג, ולא ראו דברי רבינו שגם הוא העתיקן וכן מובאים נ"כ כחז"ן, וע"ע ביוטרי ש' בתשעה בטבת סמך מלך בבל על ירושלם, והוא טעות כי בכתוב [יחזקאל כ"ד] מפורש דבחדש העשירי בעשור לחודש וגו' סמך מלך בבל אל ירושלם בעש"ס היום הזה, וכן דרש ר"ע ב"ה דף י"ה, וגרסא שלפנינו, שלא כתבו רבותינו כו' עיקר, ובסליחות לעשרה בטבת איתא: וזעמתי בתשעה בו כו' ערך טורף בו עזרא הסופר, וכבר תמה ה"ק ומ"א במ"ש כאן שלא כתבו רבותינו מה הוא, אבל נראה עיקר כמ"ס כאן לפנינו דבמג"ח שזכרו איתא דעזרא הסופר ונחמיה מתו בעשרה בו, אכן בכלבו סי' כ"ג איתא שמתו בתשעה בו, ובקבלת הראב"ד כתוב, ר' שמואל הנגיד ה' קרוב למלכות אדום, והמלך גדלו ועשה טובות גדולות לישראל בספרד ובארץ המערב ואפריקא ומזרים וישיבת

סדר רב עמרם השלם

מיניה מתענין לשעות או אין מתענין לשעות, קנקנים של גוים אסורין או מותרין, ובמה שמש משה כל שבעת ימי המלואים, לא הוה בידיה. אתי ושאל בי מדרשא אמרו ליה. ג.] [הלכתא] מתענין לשעות, קנקנים של גוים לאחר שנים עשר חדש מותרים, במה שמש משה כל ז' ימי המלואים בחלוק לבן, רב כהנא אמר בחלוק לבן שאין בו אימרא :

נא. תנו רבנן [שם דף י"ב] עד מתי אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר דברי (א) ר' אלעזר ב"ר שמעון אומר עד קריאת הגבר, אמר

רבא

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

נא. (א) צ"ל דברי רבי. וישיבת בבל ועד עיר הקודש כל בני תורה מארצות אלו ה' מהנה מנכסיו וקנה ספרים בכתי'

הרבה ונתנס לתלמידים, והרבין תורה הרבה ומת בשנת ד' אלפים תתס"ז, ועמד בנו ר' יהוסף, ולא הסר לו מכל מדות טובות שהי' לאביו, רק שלא הי' עניו כאביו, ויקאנו בו סרני פלשמים ונהרג בשבת ט' עבת שנת ד"א תתצ"ד, ואכלו הולך בכל מדינה ובכל עיר, ורבותינו הקדמונים שכתבו מני"ת נזרו התענית בע' עבת ולא ידעו על מה הוא, מכאן ידענו שכיונו ברוה"ק ליום זה. עכ"ל :

ג. הלכתא מתענין לשעות, בנמרח תענית דף י"ב איתא, ומתפללין תפלת תענית, ובחמ' ע"ז ל"ד גרסינן, ואם השלים מתפלל תפלת תענית, ורבינו השמיט כל זה, וכן לא הביא הא דא"ר"ה הא דלמרינן מתענין לשעות הוא דלא טעם כל אותו היום, וכדמפרש שם בנמ' דלמליך אמלוכי, דשמעינן מזה דגם בתענית שעות צריך שיתענה כל היום, ולא יאכל לפני זמני השעות שקבלם או לאחריהם, אלא דמתפלל עניו גם דלא קבל ע"ע יום שלם. אכן בירושלמי נזכרים אמר מלתא דר' יוחנן דאמר הריני בתענית עד דנחטיל פרקא, וכן דר' יונה דשמע דדמיך ברי' דר' יוסי ואסקיה בתענית, אע"ג דאכל נביני ושתה מילא, ורב דאמר ליה אדם תעניתו ופורע [פי' דאפי' היום שלום הוא בכלל תענית, כיון דמקטנא התענה, מיהו חייב לפרוע משום דיום שלם קבל עליו. מרדכי] כליו ס"ל דמתענין לשעות, ומבואר דנחשב תענית אפי' אכל קודם או אח"כ :

והנה הרמב"ם כפ"א הי"ג כתב ג"כ וכן אם אכל ושתה ואח"כ התחיל להתענות שאר היום ה"ז תענית שעות, וכבר השיג עליו הראב"ד שהוא נגד ש"ס דילן, וגם הה"מ כ' שדבריו מהמתמיהין, והביא בשם הרשב"א בתשובה סי' ה' שהרמב"ם עצמו חזר בו, וראבי"ה מובא במרדכי נדחק להשוות יחד הבבלי והירושלמי ופירש שיטת הרמב"ם, ולא נראה צעירי הרא"ש ז"ל, אך מ"מ כתב הרא"ש ליישב דהירושלמי לא מייירי לענין תפלת תענית, אלא לענין שאריך לקיים נדרו שקבל עליו לתענית שעות, ומקרי תענית אם נתענה שעות אלו אע"פ שאכל באותו יום, אבל אינו מתפלל עניו, ע"ש. ואע"ג דדברי הרמב"ם לא מותרני בהכי שכתב שם וכן אם אכל ושתה כו' ומשמט דקאי אלעיל מיניה שכ' שם ומתפלל עניו, מ"מ דברי הירו' מתורן דאינו הולך על הבבלי, ולא קאמר דמתענין לשעות אלא לענין דמקרי תענית, וע"ז אמר רב לזה תעניתו ופורע, דבזה מקיים נדרו במה שנתענה מקצת היום, דלא"ה היה צריך התרה, ע"ש ברא"ש סי' י"ג וסי' ט"ז, ובהכי מתרני ג' דברי רבינו הגאון ז"ל שהשמיט כאן דמתענה לשעות שמתפלל תפלת תענית, דס"ל דמתענה לשעות הוי תענית לענין נדרו, אפי' אוכל באותו יום אלא דאינו מתפלל עניו, ולענין תפלת עניו באמת צעירי קבלה במנחה שלפניו וצריך שלא יעשו כל היום, ואין זה אלא תענית מועילא. ולכן השמיט נמי הא דר"ח, דע"כ צריך לפרש בו דא"ל"ך אמלוכי, ובאמת קיי"ל כבאורא דכל תענית שלא קבל מבע"י כו'. והתוס' בחמ' ע"ז נדחק ליישב דמחל רק לכשתלה קאמר, הו' דכאן נמי מייירי שקבל מתחמול שאם לא יאכל לאחר עד חצי היום יהא בתענית עד שתחשך, ואין הלשון

(ב) רבא לא שנו אלא שלא גמר אבל גמר אינו אוכל. ד, (ג) [איתביה אבוי ישן] ועמד ה"ז אוכל, התם לא (ד) סליק. ואיבא דאמרי אמר רבא לא שנו אלא שלא ישן אבר ישן אינו אוכל. איתביה אבוי ישן ועמד ה"ז אוכל. (ה) במתנמנם. היכא דמי מתנמנם אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר, כגון דקרו ליה ועני ולא ידע לאתדורי סברא, וכי מדברי ליה מדבר :

נב. אמר רב יהודה (ה) [ש י"ב ע"ב] לזה אדם תעניתו ופורע. כי אמריתיה

קמיה

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנחות

(ג) בכתיב ב"מ גרס, "רבה". (ג) בכ"ב ב"מ ליחא. וברא"ש איתכאגרסח הספר שלפנינו, ובסר"ע הנרסם הניה. איתביה רבא "גמר ועמד", ועמ"ש במגן האלף. (ד) בגמרא הגרסא, "שלא סילק" ופירושו שלא סילק הטבלא דלאו עקירה היא. (ה) צ"ל "התם" : **נב.** (ה) וכן בכ"ב ב"מ, אבל בגרסא איתא, אמר רב"ב וכו"ה בגמרא.

דאפשר דשמואל לא מייירי אלא בתענית יום שלם שצריך לקבלו במנהג שלפניו, אבל ה"ה בתענית שעה דמקבלו מקמי שעות ידיד', ע"ש. אולם לגרסא רבינו דל"ג, "והמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית" לא נדחה בכך המסקנא כלל, ומסתברא דשמואל לעולם צריך קבלה במנהג, וכדאמר כל תענית שלא קבל מצעו"י לא שמי' תענית ומשמע אפי' תע"ש, וממילא ליתא לד"ה, אולם להלכה קיי"ל כד"ה, דנאחליך אמלוכי הוה תענית שעות להתפלל ענינו, ובדאכל הוי ת"ש לעינן נדר, כדאי' בשו"ע הקס"ב סעיף י' י"א, ע"ש :

נא. ד. איתביה אבוי ישן ועמד ה"ז אוכל התם לא סלק, בש"ס דילן איתא איתביה רבא גמר ועמד ה"ז אוכל, התם בש"ס סילק, ופירשי' שלא סלק

את הטבלא דלאו עקירה היא וכסעודה אריכתא דמיא, וע"פ גרסא זו תקן גם בסדר"ע הגדפס, אבל אין זה גי' האלפסי והרא"ש, והה"מ, כי כלס מביאים גרסת רבינו הגאון והיא גרסא מחוורת, דאס"ד דש"ך לשון גמר גם בדלא סילק הטבלא, א"כ למה אמר רבא דגמר אינו אוכל, הול"ל ל"ש אלא שלא סילק כו', דהא אפי' גמר סעודה אוכל אם לא סילק את הטבלא. אבל לפי גרסת רבינו שלפנינו ק"ל רק מישן ועמד, דס"ל למקשה דלישנא דישן ועמד משמע שיטן על מעותו לאחר שנמר כבר סעודתו כמו"ש הרא"ש, דאפי"ה ה"ז אוכל. ומשי התם לא סילק ומייירי שלא גמר סעודתו עדיין, דכל שלא גמר אפי' ישן שינת קבע לא הויא הפסק כיון דהוי לאונסו בתוך סעודתו. ולישנא בתרא ס"ל להקל בעוד שלא ישן על מעותו אלא גמר סעודתו, וס"ל דאפי' גמר סעודתו מותר לאכול עד עמוד השחר, ואינו אסור אלא בגמר וישן על מעותו, וליכא לאקשווי למה לא משני ללשנא בתרא כדפריך מישן ועמד ה"ז אוכל דמייירי בשלא גמר סעודתו עדיין, דלישנא דישן ועמד משמע שיטן אחר סעודתו כדרכו, ועמד אח"כ ממעותו, ומש"ה מתרץ במתנמנם, וזו דעת הרי"ף דלישנא בתרא הוא לקולא ואינו אסור אלא בגמר וישן, אבל דעת הרמב"ם בפ"א מהל' תענית דלישנא בתרא הכל תלוי ביטן, וכ"פ בשו"ע, ואולי מוכיח כן מדלא מתרץ אהא דפריך מישן ועמד ה"ז אוכל דמייירי בשלא גמר וכמו שמתרץ ללישנא קמא, ומשמע מזה דל"כ אם ישן שינת קבע אינו אוכל עוד אפי' לא גמר סעודתו, והלכתא קמא, כלישנא בתרא כמו"ש הרי"ף ממה דחזינן דקא טרח בגמרא לפרושי הכי דמי מתנמנם, שמעינן דהלכתא הכי, ומשום הכין אסיק רבינו ז"ל את כל הסוגיא למימרא דהכי קיי"ל. כלישנא בתרא, אבל לא גילה לנו דעתו אי ס"ל כרי"ף או כרמב"ם :

פ"ביא

סדר רב עמרם השלם

קמית דשמואל אמר לי ה. פשיטא לא יהא אלא נדר, מי לא בשלם ואזיל למחר וליומא חרי. רב יהושע בריה דרב אידי איקלע לבי רב (ג) אשי, אמרו ליח למעוס מר מידי, א"ל בתעניתא קא יתיבנא. וליוף מר ולפרע, לא סבר מר להא דאמר רב יהודה אמר רב לוח אדם תעניתו ופורע. אמר להו תענית חלום הוא, דאמר רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת. אמר רב חסדא וכו' ביום, אמר רב יוסף ואפילו בשבת :

נג. בעי מיניה אסיאן תנא דבי ר' אמי מר' אמי [נרכות יד] שרוי בתענית מהו שיטעום, ו. אכילה ושתייה קבל עליה והא ליכא, או דלמא הנאה קבל עליה (ה) והא מתעני, א"ל טועם ואין בכך כלום. תניא נמי הכי מטעמת אינה צריכה ברכה, שרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. ועד כמה, (ב) א"ר אמי אמר ר' אסי טעמי עד רביעתא. [תענית יג] ארבריה רב יהודא לרב יצחק (ג) ודרש, יחיד שקבל עליו תענית מתפלל של תענית, והיכן אומרה בין גואל ישראל לרופא חולים, מתקיף לה ר' יצחק וכי יחיד קובע ברכה

מגן האלף

שני נוסחאות והנהגות

(ג) וכ"ה בכ"מ, אבל בנדפס איחא רב, אסי' וכיה בגמרא :
נג. (ה) צ"ל קא מתחני'. (ב) צ"ל ר' אמי ור' אסי טעמי'. (ג) צ"ל בריה' וכ"ה בגמ' ובכ"י ב"מ.

צריך

ל"ק לישנא בתרא, דל"ק ס"ל לרב לזה ופורע דוקא בדלית לי' צער או חונס, או משום דבר מצוה וכבוד אדם גדול, כעובדא דר"י ברי' דרב אידי, אבל ללשנא בתרא אס' רוצה ללות הרשות בידו אפי' בלי שום טענה, אלא דנקטינן כל"ק, וכמו"ס הרמב"ם והרא"ש דלא שרי ללות אלא במשטער ע"ש. ודבריו תמוהים לכאורה דא"כ מאי קאמר שמואל פשיטא לא יהא אלא נדר מי לא משלם למחר, והלא בכל נדרי נדקה נדקיימי עניים באמת עובר מיד באם לא נאנס, וע"כ דנס בלשנא בתרא נמי מייירי במקום חונס, ואפ"ה מקשי פשיטא, וכי נפטר בכך והלא כשיכול חייב לשלם, וכן פי' ראב"ה במדכ"י גם לפי' האלפסי שפסם כל"ב, ע"ש. [ויש ליישב דברי רב"י דמפרש אליבא דהרי"ף במימרא דרב דמייירי באמר יום סתם, או דש"ל כמו"ס הראב"ד דאפי' ביום זה לזה ופורע וכדמסקינן בערוכין באומר סלע זו לנדקה עד שלא באת ליד גבאי לזה ופורע, אבל כ"ז דוחק]. ונראה דגם רבינו ז"ל נמי ס"ל דאינו מותר ללות ולפרוע אלא בנאנס או לדבר מצוה, ומש"ה מיייתי לה לעובדא דר"י בריה דרב אידי דהוי מצוה לכבוד אדם גדול, והשמיט הא דאמר שמואל כל"ק דאמר דאי לא מצוי, נפטר לנמרי. והנה רבינו ז"ל השמיט נ"כ מ"ש בגמ' "מאי תקנת' ליתבי תענית לתעניתו" אס' התענה בשבת, וטעמו נראה דאזיל לשיטתו מוכח בשמו בשלמי הנכורים במס' תענית שם, דבזמן הזה אין מתענין כלל תענית חלום ע"ש :

נג. ו. אכילה ושתייה קבלי עליו והא ליכא, הרי"ף במס' תענית פ"ק גרס, והא לא קאכיל, ונראה דהרי"ף ז"ל לשיטתו דאסיק שם, ופרשה רבנן דצריך לאיזדהורי דלא ליבעל כלום שפיר גרס, והא לא קאכיל, משום דלא בלע כלום אלא דקעים וסליט

ברכה לעצמו, אלא א"ר יצחק בשומע תפלה, וכן א"ר ששת בשומע תפלה.
 ז. ואי אשתלי ולא אידכר אומר קמי יהיו לרצון אמרי פי והניון לבי.
 אמר ר' אלעזר (נרכות ל"ב ע"ג [ח.]) גדולה תענית יותר מן הצדקה, שזה
 בנפיו זה בממונו. [מ.]. ת"ר [תענית ט"ז] אדם שיש בידו עבירות וסתורה
 ואינו חוזר בו, למה הוא דומה למי שתופש שרין בידו שאפילו טובל בכל
 מימות שבועולם לא עלתה לו טבילה, ורקן טיר עלתה לו טבילה, שנאמר
 ומודה ועוזב ירוחם, ואומר נשא לבכנו אל כפים אל אל בשמים, (ד) (ואם לאו
 למה הוא דומה היתה לי נהלתי כאריה ביער, נתנה עלי בקולה
 על כן שנאתיה. אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה א"ר אהא
 א"ר אלעזר, זה ש"ן העובר לפני התיבה שאינו הנון) :

נר. י. [ת"ר] [תענית דף כ"ה] מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה ואמר
 עשרים וארבעה רגנות ולא נענה, ירד אחריו רבי עקיבא ואמר
 אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, אבינו מלכנו רחם עלינו, ונענה,
 כסבורין

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ד) צריך למדוק עד, שאינו הגון. כי נעחק ופליט, אבל רבינו הגאון ז"ל לשיטתו
 בטעות, וכן הגיה בנדפס :
 דברכה ותענית שיעוריהו דוקא כזית
 ורביעית, וכמוכ"ל סי' י"ג וכמוכ"ל
 בכח'
 בתשו' הגאונים סי' כ"ו, ובפחות מזה טעם וא"ל לפלוט, משום דמטעמת לז
 חשיבא חזילה כלל, לא גרס והא לא קאכיל אלא, "והא ליכא", [ועמ"ש הכ"מ בשם הרב מנוח
 דלענין ברכה גס הרמב"ם מודה ע"ש.]. ועמ"ש בשב"ל בשם הר"ר ישעי' דלא ס"ל כהרי"ף,
 דא"כ מאי האי דקאמר עד רביעיתא אם לאו דכלע, אולם דלינא נקטינן כהרי"ף והרמב"ם
 דדוקא בולע ופולט :

ז. ואי אשתלי ולא אדכר, אומר קמי יהיו לרצון, וכ"כ הרי"ף, אבל אי אדכר מקמי דעקר
 רגליה נימא הכי ענגו כו' עד בכל עת זרה וזקה יהיו לרצון אמרי פי, ומבואר
 מדבריו שאינו חותם בברכה, וכ"כ רבינו לקמן סי' ס'. אכן בהגמ"י פרק י' מתפלה בשם ר"י מפאריז
 ומוכח ג"כ בעור דו"א מאחר שנסתיימו כתב סדר הברכות יכול להתום בא"י ש"ה, אבל
 הקור חלוק עליו, ע"ש. ועיין בחו"ד סי' ק"י שכ' ג"כ שכל שאומר בדרך נדבה לית לן בה,
 ועיין בפתיחתנו, ועמ"ש'ל בח"א סי' א', ובהרבה סדרים קדמונים נמצאת חתימה זו בכמה
 תחנונים שהתקינו האחרונים, וכ"מ ביוטרי כתי' שחתם בא"י ש"ת אחרי תפלת רחום של נפ"א,
 ואין המנהג כן :

ח. גדולה תענית יותר מן הצדקה מ"ע שזה בנופו, וגראה דר' אלעזר לשיטתו במס'
 תענית ו"א דס"ל שכל היושב בתענית נקרא קדוש במצי' לנעורי נפשי', ותעניתו
 חשובה יותר מהצדקה שעושה אה"כ, אבל מר זוטרא בברכות דף ו' ס"ל אגרא דתעניתא
 צדקתא, שכל חשיבות התענית היא הצדקה, ואפשר דס"ל כשמואל שא"פ שמונה בתעניתו, מ"מ נקרא
 חוטא מדי דהוא התענית חלוס בשבת כמו"ש שם, וכל אגרא דתעניתא היא רק צדקתא :
 ט. ת"ר אדם כו' כן הוא גרסת הרי"ף ור"ה והרא"ש, והוא בתוכפתא פ"א דברכות,
 אבל בגמרא לפנינו שם איתא אמר ר"א בר אבהו :

נר. י. [ת"ר] מעשה בר' אלעזר, הניאה רבינו לברייתא זו, למילף מינה שגדולה מעלתה
 של תפלת א"מ, שנענה ר"ע על ידה, ויש להתפלל אותה ביום זרה, וכן
 מביא

בא [ח"ב]

סדר רב עמרם השלם

[כסבורין העם לומר שזה גדול מזה.] יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו. (ה) וכשמעבירים לפני התיבה מעבירים אדם הגון הראוי להתפלל ולהתענות. כדתנן גבי תענית של בצורת עמדו בתפלה, מעבירין לפני התיבה זקן ורגיל, ומי שיש לו בנים, וביתו ריקן [מעבירות] כדי שיהא לכו שלם בתפלה. והנו רבנן, אע"פ שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התיבה אלא רגיל, ר' יהודה אומר מטופל ואין לו ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם. (ג) [זקן] ופרקו נאה, שפל ברך ומרוצה לעם, ויש לו נעימה וקולו ערב, ובקי למדות בתורה ובנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה בתלמוד בחלכות, ובאגדות, ובקי בכל הכרכות כלן. ואמרינן מטופל ואין לו היינו ביתו ריקם, ומשנינן א"ר חסדא (ג) ריקם מעבירות. ותו אמרינן ופרקו נאה, מאי פרקו נאה [אמר אביי] זה שלא יצא עליו שם רע בילדותו. (ד) [שנא] היתה לי נחלתי כאריה ביער, אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אר"א א"ר אלעזר, זה שליה צבור היורד לפני התיבה שאינו הגון :

נה. ושאלו מקמיה מתיבתא, שליה צבור שמרננים עליו ברברים רעים, מה להוציאנו ולחכמים אחר תחתיו. (ה) ואיתיבו הכי : יא. דבר זה צריך שאלה, בודאי הדין נותן [להוציאנו] ולחכמים אחר [תחתיו]. מי שמרצה בין ישראל לאביהם שבשמים, הלא צריך להיות צדיק וישר ונקי בגופו מכל דופי. אם אינו כן, כבר אמרו חכמים בגמרא היתה לי נחלתי, וכו'. (ג) זאת שליה צבור היורד לפני התיבה סתמא, אפי' בחול, אפי' בלא יום תענית. כש"כ בר"ה וביום הכפורים וביום (ג) שצורך להרבות ברחמים (ד) שצריך להיות כמו (ה) ששנינו ר' יהודה אומר מטופל ואין לו כו'. עד שלא יצא עליו שם רע בילדותו. השתא כל כך אני צריך אפי' מילדותו מרננין עליו,

עכשיו

שנוי נוסחאות והנהרות

מנן האלף

נד. (ה) בכח"י ב"מ, וזה אינו מעביר על מדותיו וכו' בגמ'. (ג) בכח"י ב"מ איתא, מעבירה' והוא מ"ס. (ג) בכח"י ב"מ, זה שביחיו. (ד) שנאמר. מ"ס וכן בכח"י ב"מ ליתא, **נה.** (ה) צ"ל, ואחיו. (ג) בכח"י ב"מ. עד שאינו הגון, זאת בשליח צבור. (ג) בכ"י ב"מ, תענית ובכל יום שצורך. (ד) בכ"י ב"מ פשיטא. (ה) בכ"י ב"מ, ששמענו' והוא מ"ס : בכח"י הדין ניתן להכניס אחר תחתיו, ובא"ז מ"י קט"ו מובא זאת בשם ספר המקצעות, ולענין ש"ן סומא הכיז שם בשם רב יהודאי גאון, ע"ש :

כשמניע

סדר רב עמרם השלם

עח

עכשיו לא כש"ב שמסלקין אותו. ובשביל ש"ץ סומא שדרו : [סומא] כשר
הוא ואין מסלקין אותו בזמן שמעשיו מתוקנים :

נו. ולומר סליחות כך ראוי. **יב.** [כשמגיע ש"ץ בחנון המרכה לסלוח
אינו חותם, אלא מתחיל בסליחות. (ה) ובתחלת סליחות הרבה
מנהגות יש : יש שמתחילין [בי על רחמיה הרבים. ויש שמתחילין בפסוקי
רצוי סליחה. ויש שמתחילין לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך. ויש
שמתחילין אבינו מלכנו אבינו אתה, [אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה].
אבינו מלכנו רחם עלינו, סלה לנו אבינו כי חטאנו, מחול לנו מלכנו כי
פשענו, עד סוף הסליחות. (ונכת' ב"מ ח"מ) : **ואומר** סליחות כפי צורך
השעה, אנשי אמונה אכדו וכו'. אל מלך יושב וכו', ואומר ש"ץ וסלחת וגו'.
וענין הצבור היה שהוא אומר) :

נז. (ה) ונהגנו בכל מקומות יג. [שמכריז ש"ץ בשבת קודם התענית
ואומר, צום פלוני ביום פלוני שיהפוך אותו הקבי"ה עלינו
ועל כל עמו ישראל לששון ולשמחה, ככתוב כה אמר ה' צבאות צום הרביעי
וצום החמישי, וצום השביעי וצום העשירי. יהי' לבית יהודה לששון ולשמחה
ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו תענית של צום הרביעי י"ז בתמוז,
צום החמישי תשעה באב, צום השביעי ג' בתשרי, צום העשירי עשרה בטבת.
יד.], וכל התעניות קורין ויחל בין בשחר ובין במנחה. וכל התעניות אין
קורין

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

נו. בכ"י ב"נ, "ובהחלח" :
נז. (ה) בכת"י ב"מ ובגרסא חסר כל זה מן ונהגו
עד זבין בשני שבס' היה כו' :
בגרסא
כל ברכה מעין אותה ברכה אומר, שאם מתחיל בתעין הברכה יכול להאריך כראונו בדברי
רצוי בין יהיה ובין רבים, אלא שלאחר התפלה יכול להתחיל ולומר האריך בירצה כו', וכתב :
"יכ"כ ר"ע ביכול לומר סליחות בכלה לנו", אבל התוס' במס' ע"ז דף ח' כתבו דמה שאנו
מאריכין בסליחות בכלה לנו, משום דהוי אורכי רבים, ועמש"ל בח"א בפתיחה נשם השאלות
דגורס, אבל אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה אפי' בסדר של יוה"כ אומר :

נז. **יג.** [שמכריז ש"ץ בשבת שקודם התענית אום פלוני כו', נזכר גם בויטקי סי'
ק"ץ בלשון זה, "כשחל תענית כתוב בשבת הבאה לאחר הכי מי עשה
נסים עד חכמים כל וברא, אום פלוני כו' והפכה הקב"ה עלינו ועכ"ל לששון ולשמחה כו'
כתוב מה אמר ה' אום הרביעי" כו', וכן משמעות דברי רבינו ז"ל שמכריזין רק על תעניות
הכתובים של ד' זמנות, וכנזכר בכתוב שהביא. ובאבודרהם כתב שהש"ץ מכריז : אחינו ב"י
במשו, אום פלוני כו', חוץ מע"כ יוה"כ ופורים. והס"י א"כ"ף, אבל מהנינו שלא להכריז
ביום א' מהם, כמו"ס הרמ"א סי' תקנ"ד, ועש"ך ביו"ד סי' ר"כ סק"ל למזכרין בה"כ בשבת
ראשון שאחר ר"ח מרחשון :

יד. וכל התעניות קורין ויחל בין בשחרית ובין במנחה, קאי אדלעיל אד' זמנות
הכתובים

קורין בהן אלא בויהל משה בשחרית אבל אין מפטירין. ובמנחה נמי קורין בויהל משה ומפטירין בספר ישעיה. דרשו עד פסוק לנבקציו. חוין מט"ב, שקורין בפרשה כי תוליד בנים, ומפטירין בירמיה באסף אסיפם עד כי באלה חפצתי. ובמנחה חוזרים לקרות ויהל ומפטירין דרשו עד לנבקציו:

ובל

מגן האלף

הכתובים, שצשהרית קורין ויהל ואין מפטירין, ובמנחה מפטירין. ובס' ל"ה הוסיף רבינו לאחר דככל התעניות ואפי' כמה שגזרין לבור ואין מתעניות הכתוב, קורין ויהל אפי' כשהלו בנ' וה', ואין קורין בענינא דפרשה. והטור בס' תקס"ו כתב זאת בשם רב שר שלום, אבל בשם רב יצחק כהן שלל לקרות ויהל רק בתעניות הכתובים בפסוק דוקא, ע"ש. ומנהגו לדברי הכת' שלפנינו וכדעת הרב ש"ש, אך הר"ן פ"ק לתענית הביא דברי הגאון רב פלסוי, שבתענית של בנ' קורין בפרשתא דשבתא, ובמנחה בפרשת תענית, ותמה על מנהגו. והביא עוד רא' לדברי רב פלסוי מהא' דאמרו מפלגא דיומא לפניא, רבעא דיומא קריין ומפטירין משמע דבבקר לא קראו בפרשת תענית ע"ש, והגר"א בס' תקס"ו כ' דמנהגו מפורש להדי' בגמ' מגילה דף ל' דפריך אהא דתנן לכל מפסיקין לתעניות, ל"ל הפסקה לקרי מפלגא בענינא דיומא ובמנחה בתענית, מסייע לרב הוגא דאמר מפלגא כנופיא, [ור"ל כמו דלאמרינן במס' תענית דף י"ב דפריך לענין איסור מלאכה בתעניות השניות, ואימא מטיהרא], מחזי היום, ואמר, מפלגא כנופיא, שבאין לביהכ"נ בבקר חזו מתחיל כל עיני התענית, וכמו כן מפסיק מענינא דיומא בפרשה של תענית לקרות ויהל, משום דמפלגא כנופיא. כנ"ל לבאר דברי הגר"א שפירש כן בגמ' דל"ז כרש"י, עש"ה שקר שם מאד כדרכו דרך הקדש]. וע"ש במ"ש לדברי רש"י דחוקים, ותימא גדול על המפרשים לקרות בשחרית בפרשת השבוע הלא משנה ערוכה לכל מפסיקין ע"ש, ומאחתי בס' האשכול בסדר פרשיות סי' כ"א דמפרש מפלגא כנופיא כרבינו הגר"א ז"ל, וז"ל ובכל תע"ש שקורין בבקר ובערב ויהל כרב הוגא דאמר מפלגא כנופיא, לכלל מפסיקין וגם לתעניות, מסייע לר"ה דאמר מפלגא מתאספין, עכ"ל. וזה ללא כרש"י שאמר דלר"ה אין קורין בשחרית כלל:

וראיתי להריב"ן ז"ל חתמו ותלמידיו של רש"י במחז"ו שכתב דמסוגיא זו מוכה אדרבא כרב פלסוי, דכל הטעם ללא קריין בפרשתא דיומא הוא משום דמפלגא כנופיא, והשתא דלית לן כנופיא קריין מפלגא בפרשתא דיומא כסדרת המקשה, ע"ש. ומירון זה מתישב גם לפי פי' של הגר"א ז"ל לדחות תמיהתו של הגר"א, אבל לא זכיתי להבין ד"ק דהא רבינו ורב ש"ש מיידי כלל תע"ש, וכמו"ש הטור בשם רש"י, "בכל תע"ש ובתעניות שגזרין על הגמלים קורין ויהל", ובתעניות אלו מפורש דגם בזה"ש, מפלגא כנופיא, כמו"ש בטור סי' תקע"ה בסדר תעניות שמתפללים בא"י על הגמלים אחר תפלת שחרית מעיינין עד חצי יום לבקר עושי רעה, והרמב"ם כ' כן בכל תענית שגזרין עה"כ מפני הצרות, ויחסים כ"ד והזקנים מאחר תפלת שחרית, ע"ש. אך נראה לי שבדברי הריב"ן ז"ל ע"ד שכתב הה"מ פ"א מתענית, שאין אנו נוהגין לא סדר שאמרו הכמים כו' ומדברי קצת הגאונים נראה שאף הם היו נוהגים במנהגו" ע"ש. ובזוה"ו שכל הסדר שהזכיר הרמב"ם שיושבים כ"ד והזקנים, לא נקנו גם בזמן קצת הגאונים, ולא הי' להם כנופיא מפלגא, ולפי"ז ספיר עדיף למקרי בפרשתא דיומא כדעת רב פלסוי, אכן הטור החזיק בדעת רש"י ורבינו ז"ל, והל"מ בפ"א מהל' תענית נשאר בתומא על הטור שכ' לקרות ויהל גם בזה"ו ולדחות פרשת השבוע, ע"ש:

ונראה ליישב דעת רבינו שכתב"ם שלפנינו. והטור, שסמכו על דברי הירוש' בפ' תפלת השחר דאמר שם: "במה קורין [בתענית ור"ה] ר' יוסי אמר קורין ברכות וק"ל, א"ל ר' מנא בנין מודעין דהיא תעניתא רבעין על מיעוהון ולא ידעון", כלומר למה להו לקרות בברכות וקללות כדי להידיעם שהיום תענית פשיטא שיודיעם שרובנין על מיעוהם בבריעה להפלה, ואחתי לא קרו ב"ה, א"ל להודיעך שקורין ברכות וקללות", שלא תשתנה קריאה של תענית, ע"ש בפי' הרב"ם, וע"ש בירו'

נח. וכל התעניות שנזמין צבור. ו] בין בשני בין בחמישי, בין באחד בשבת ובשלישי וברביעי, קורין ויחל משה, בין בשחרית בין במנחה. **מז.**] [ובמנחה שלהם אין מפטירין כלל.] חוץ משחרית של מ"ב, שקורין כי תוליד בנים. וכך מנהג שתי ישיבות :

נמ. וכל התעניות כלן יש להן נשיאות כפים במנחה. **מז.**] חוץ מיום הכפורים שתחת מנחה נושאים כפיהם בתפלת נעילה, וכך מנהג בשתי ישיבות. ויחיד שמקבל עליו תענית צריך שיקבלה מבעוד יום, ולומר בתפלת המנחה אהא בתענית יחיד למחר :

יז. והכי אמר רבינו (א) נתן [גאון] אין מנהג אצלנו לומר שלש עשרה מדות אלא בצבור. ואין רשות ליחיד לומר אותן בתפלתו אלא בצבור. ולואי כשהצבור מתקבצים ומתענין ועושין צדקה, ומבקשים רחמים ומכוונים

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

נמ. (א) בנדפס גרס "רב" אבל בבחי' בי"מ ליחא : צירוף דרק צעין עב שקדשו כ"ד שס את החודש נהנו לקרות בשל ר"ה להודיע שקדשוהו היום, בבחי'

הא שאר כל המקומות קראו בשל תענית להודיע שמשונה צקריאותו. וגלמל מזה דאפ' בזמניהם שהרבו בתחינות והשתחויות נס בזהרית ראו לשנית הקריאה נס בשל ר"ה, כדי להודיע מקריאה של תענית, כש"כ בזמננו שאין לנו כנופיא מלפרא, ודאי דעדיף לקרוא ביוחל ולדחות פרשת השבוע כדברי רבינו ז"ל :

נח. **מז.** ובמנחה שלהם אין מפטירין כלל, בכ"י ב"מ השמיט זאת, וכבר נזכר שתי הדעות הללו במס' סופרים פרק י"ז ה"ו, וז"ל, אבל

בתענית אחרות [חוץ מע"ב] ויחל משה ומפטירין דרשו ה', וי"א שאין מפטירין, ונהנו העם להפטיר, עכ"ל. וכ"ד הרא"ש להפטיר, אבל ברמב"ם בפ"ג מה' תפלה ה"ה לא נזכר שמפטירין רק בט"ב באספ, וכ"כ ב"י בשם אבודרהם ממנהג ספרד שאין להפטיר בשום תענית אלא בט"ב, ע"ש. ומנהגנו להפטיר במנחה בדרשו את ה' בהמלא :

נמ. **מז.** חוץ מיום הכפורים, במס' תענית דף כ"ו, ואלא האידנא מ"ט פירשי כהני ידויהו במנהגא דתעניתא, [ולא גזרינן משום שאר מנחה דשכיחא

שכרות] כיון דסמוך לסקיעת ההמה קאי פרשי, כתפלת נעילה דמח"א. וכ' בתוס' לנך, לא נהנו העם לומר נשיאת כפים במנחה ביוהכ"פ, לפי שמתפללים מנחה בעוד היום גדול, ע"ש. ובר"ן הוכיח עוד מפרק אלו נאמרים סוטה דף מ' דאין נו"כ במנחת יוהכ"פ, ע"ש. ובה"ג כ' דנושאין כפיהם במנחת יוהכ"פ משום דמפשי ברחמי עד סמוך לסקיעה, והרמב"ם כ' שלא לישא כפיהם, אלא דאם עלה כהן לנ"כ לא ירד, שלא יאמרו פסול הוא, עיין כ"ו בעור ה" קכ"ט, אבל מנהגנו כרז עמרם, ועמש"ל סי' קכ"ה אות כ"ב :

יז. והכי א"ר נתן גאון אין מנהג אצלנו לומר י"ג מדות אלא בצבור, העור סי' תקס"ה כ' ע"ז אינו יודע מה חשב יש בדבר, כו', שהרי לא אמרו הכמים אלא דבר

שקדושה כגון קדים וקדושה וברכו, עכ"ל. אבל הרשב"א בתשובה כ' בס' רי"א דכל שאומרה דרך בקשה אינן נאמרים ביחיד, כמו"ס בר"ה י"ז נעטק הקב"ה כש"ץ ואמר כ"ז ששאל עושין כסדר הזה ע"ש, וכ' הרמב"ה אפשר דנס ר"ג מודה בזה ולא אמר אלא שלא יאמר דרך בקשה, ומלכין הגאון נראה ש"ב טעם אחר בדבר, וגלע"ד לבאר דבריו ע"פ מה שאמרו בר"ה [דף י"ז] א"ר יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינן הוזרות ריקס, ותניא שב בנתיים [בין ר"ה ליו"ב] מוחלין לו, לא שב בנתיים אין מוחלין לו, ואוקמינן ביחיד. ואמרינן דרבו ה'

בהמלא

וסכוונים את לבם לאביהן [שבשמים] הקב"ה מרחם עליהם, ואינו מואס תפלתן של רבים, ועונה אותם, שנאמר הן אל כביר ואל ימאס. וכתת הקב"ה ברית עם משה ועם אבותינו שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנכי כורת ברית, [נגד.] לפיכך אין אומרין אותן אלא בצבור :

ס. ואומר יחיד עננו בשומע תפלה. (6) [ואם לא הזכיר עננו בשומע תפלה. יח.] אומר קודם יהיו לרצון אמרי פי ואינו (3) חוזר להתווסף בברכה, שאין יחיד קובע ברכה לעצמו. אלא כשיסיים עננו עד בכל עת צרה וצוקה, אומר יהיו לרצון אמרי פי. ומי שיושב בתענית בשבת או יו"ט שאין בו שומע תפלה, כך אומרו קודם יהיו לרצון אמרי פי :

וצבור שמתענים בתענית ושליה צבור (ג) [יש להם] לא נתענה. [יח.] יורידו לפניהם מי שנתענה (ד) [ויאמר עננו]. אבל מי שלא נתענה אי אפשר לו לומר עננו :

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנחות

ס. (6) בכת"י ב"מ, או קודם יהיו לרצון אבל הנוסחא שלפנינו יותר מרוקת. (3) בכת"י ב"מ, "צריך". (ג) "שלהן". (ד) "שיאמר עננו באמת כ"ה בכת"י ב"מ" : ובכת"י

בכל זמן. וכ"כ הרמב"ם צבור כ"ז שעוסין תשובה ולעקין בלב שלם נענים, של' בכל קראנו אליו, ועפ"ז דברי רבינו מדוקדקים כמה שאמר "ואין רשות ליחיד לומר אותן בתפלתו אלא בצבור, ולואי כשהצבור כו' וכתת הקב"ה ברית שאינן חוזרות ריקם", ור"ל בזה, שאין רשות ליחיד לאומרו, שלא יהי' בקורא תגר כמה שלא נענה, אחרי שברית כרותה שאינן חוזרות ריקם, ולואי שיהי' נענה כשהצבור מתקבצים ומבקשים רחמים, ואפי' נעשית' שאז הוא קודם שנחתם גזר דין נמי יש להדר לאומרו בצבור דתפלת הצבור יותר מועלת, אכן לאומרם דרך קריאה בקורא בתורה ודאי דלא ס"ל לאסור :

ס. יח. אומר קודם יהיו לרצון, דין זה כפול וכבר הזכירו לעיל בסי' ג"ג :

יח. [יורידו לפניהם מי שנתענה, העור בסי' תקס"ו כתב על זה, איני יודע למה, שאינו אומר תענית, אלא תענית הזה, ותענית הוא לאחרים, ודאי אם אפשר שיהי' ש"ך המתענה טוב הוא מאחר, חגג אם א"א כ"ל שיכול להתפלל, עכ"ל. והב"י בשם אבודרהם כתב שרב עמרם כתב בדברי הרב ר"נ [כבר הזכרתי לעיל כ"פ שלא הי' ציד הרב כ"י סדר ר"ע ולכן מביאו מהאבודרהם,] וכ"כ הכלבו בשם רב יהודאי, ודבריהם דברי קבלה, ועליהם יש לסמוך, עכ"ל. **ועיין** בחלק ראשון במקור הכרכות נוסח הירושלמי רב סעדיה ז"ל :

יותר מכביצה ואפי' ללמוד אסור משיגיע זמנה (מ"א תרע"ב) והגשים נזהגות שלא לעשות מלאכה בעוד שהגרות דולקות בבית משום דהגם נעשה על ידיהן והוא חצי שעה: (ב) זמן הדלקת נ"ח לכתחילה משעת ז"כ עד שתכלה רגל מן השוק וידליק בשבתי הבית מקובלים יחד. עבר זה הזמן ולא הדליק מדליק והולך כ"ז שכ"ב נעורים אפי' עד ע"ה אבל אם ב"ב ישינים ידליק בלא ברכה: (סג) (ג) אם עבר ולא הדליק בלילה אין לו תשלומין ומ"מ בלילות האחרים ידליק כמו שאר ב"א ובברכה: (סד) (ד) צריך ליתן בה שמן כ"ב שתדליק עכ"פ חצי שעה ואם דולקת יותר מחצי שעה יכול לכבותה וליהנות ממנו אבל בעוד שהוא דולקת אפי' אחר חצי שעה אפי' התנה מעיקרא לא מהני וכן אסור לסלקה בשעה שדולקים: (א"ר סג) (ה) אסור להשתמש לאורה אפי' תשמים קדושה ונוהגין להדליק גר נוסף ומניחין אותו למעלה מהג"ח (סס) ואין להדליק מנ"ה אפי' לג"ח: (א"ר סי' תרע"ד) (ו) הדלקה עושה מצוה ובשעת הדלקה צריך ליתן בה כשיעור ואם לאו אינו מצדק ואם רוצה לתת בה ה"ב כשיעור יבצנה וידליקנה מחדש ויברך: (סי' תרע"ה וט"ז סס) (ז) אם כבתה יהזור וידליקנה בלא ברכה: (ט"ז סי' תרע"ג)

מי הם החייבים בנר הנוכה ודין אכסניא

(א) אשה חייבת בנ"ח ויכולה להדליק בעד כל ב"ב ותינוק שהגיע להנך חייב בנ"ח: (סי' תרע"ה) (ב) אשה שאינה יכולה להדליק יכול אף אחר אף שכבר יאל להדליק בשבילה ולבדק ובלבד שתהא עומדת אצלו בשעת הברכה ובשעת הדלקה. או שתדליק בעצמה ויברך אחר בשבילה: (סס) (ג) סומא אם יכול להשתתף בפרוטה מוטב ואם יש לו אשה תדליק עליו ואם אין לו אשה ויש לו בית מיוחד שאינו יכול להשתתף בפרוטה מדליק ע"י סיוע אחר: (מ"א סס) (ד) אינן במוכה ידליק אחר ויברך והוא יענה אמן ואם אין אחר ידליק בעצמו בלא ברכה: (א"ר ופ"מ) (ה) אכסנאי אף שמדליקין עליו בביתו ואין לו במקום שמתאכסן חדר מיוחד צריך להדליק נ"ח (א"ר תרע"ז דלא כמ"א) ובחורים הסמוכים אלל בה"ב הן בכלל בני הבית וא"ל להדליק בפ"ע אבל אם אינם סמוכין על שולחן בשה"ב צריכין להדליק בפ"ע וכ"ש ב' בע"ב הדרים ביחד צריך כ"א להדליק בפ"ע: (סס) (ו) המתאכסן אלל בשה"ב ואין לו נרות וגם אין מדליקין עליו בביתו ישתתף עם הבשה"ב בפרוטה היינו שיתן לו סך מה והבשה"ב יוסיף מעט שמן בשביל האורח נוסף על השיעור או יקנה הבשה"ב להאורח קצת שמן במתנה: (מ"א סס)

דיני ברכת הדלקת נ"ח

(א) בליל א' מצדק ג' ברכות להדליק ושעשה נסים ושהחיינו ואם לא בירך זמן בליל א' מצדק בליל ב' או כשיזכור: (סי' תרע"ו) (ב) מליל ב' ואילך מצדק שתיים להדליק ושעשה נסים ויברך קודם שיתחיל להדליק כדי שתהא עובר לעשייתו: (מ"א סס) (ג) מי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו לילה וגם אין מדליקין עליו בביתו כשרואה נ"ח של אחר מצדק שעשה נסים ובליל א' מצדק גם שהחיינו: (סס) (ד) אחר שהדליק הגר הראשון בעוד שמדליק שאר הנרות אומר הנרות הללו כו': (סס)

דין נ"ח בע"ש ובמו"ש

(א) בע"ש מתפללין מנחה תחלה ואח"כ מדליקין נ"ח ואח"כ גר שבת וידליק מפלג המנחה ולמעלה (שעה ורביע קודם הלילה) וקודם לכן לא יאל וצריך לכבותה ולהדליקה קודם ביה"ש ולבדק עליהם: (סי' תרע"ט) (ב) אם הדליק קודם גר של שבת אם לא קיבל עליו שבת בשעת הדלקה יכול להדליק נ"ח אבל אם קיבל עליו שבת יצוה לאחד מב"ב להדליק בשבילו נ"ח ואשה שהדליקה גר שבת בסתם הוי כקבלה בפירוש וידליק אחר בשבילה ג"ח: (מ"א סס) (ג) בע"ש יתן בה שמן יותר כדי שתהיה דולקת עד חצי שעה אחר ז"כ: (פ"מ סס) (ד) במו"ש מדליקין בבה"ב קודם ויתן לך והבדלה ובכיתו מצדיל תחלה ואח"כ ידליק ויהיה שמתפלל בביתו יברך תיקף וידליק אחר סדר קדושה ואח"כ יאמר ויתן לך: (תרפ"א ט"ז ופ"ח דלא כא"ר)

(נהורא) גדול מעלות נ"ח הובא בנמ' הרגיל בנ"ח הווין לו בניס ת"ח וראוי לכל מהדר במצות שיליק דוקא שמן זית ומציה קצת להרבות בסעודה דל"י במדרש שנגמרה מלאכת המשכן בזמן הזה והיה חנוכה המזבח ג"כ ויש לאכול מאכל גבינה והלב בחנוכה זכר לנס בהאכילה יהודית את האויב וקידם ההדלקה יאמר (לשיקוב"ה) כו' (ויחיה נועם עד כונגהו) ויבדק בש"ע לא במצות אכסים מלומדה ח"ו. ואחר שאמר הנרות הללו ראוי לומר תיכף (מזמור שיר חנוכה) במתוך גדול ובש"ע גם מזמור (למנצח בגיטות כו' אלהים יחננו):

ישחרית נומרין הלל בכל ה' ימים. ח"ק. זה הכלל יום שיש בו מוסף אומר ק"ש ואם אין בו מוסף ח"ק. וקורין בנשא ג' גברי (ויחיה ביום כלות) כהן עד (המשכן) לוי עד (לחנוכה המזבח) ישראל (ביום הראשון) ח"ק יהללו אשרי ובל"ג עלינו. ביום ג' כהן (ביום השני עד קמרת) לוי (מסיים הפרשה) ישראל (ביום השלישי) וכן בכל יום. ביום ששי הוא ר"ח אחר ההלל ק"ש מוציאין בו ס"ת בא' קורין ג' גברי בפ' התמיד כהן עד (ההין) לוי עד (ונסכה) ישראל בפ' ר"ח כולה. רביעי' בס"ת ג' (ביום הששי) ח"ק יהללו אשרי ובל"ג ח"ק מוסף ר"ח עה"ג בהודאה. ביום ז' א"ס הוא ר"ח קורין כדאיתמול ובס"ת ג' רביעי (וביום השביעי) ואם אינו ר"ח מנהגו כשאר ימי חנוכה. ביום ח' כהן (ביום השמיני) לוי (ביום התשיעי) ישראל (ביום העשירי) עד (את המנורה). בשבת חנוכה מוציאין ב' ס"ת באחד קורין ז' גברי בפ' השבוע ח"ק ובשניה בשל חנוכה ומפטירין רני ושמחי. ואם חל בו ג' שבתות חזי מפטירין בשבת ג' (ועש חירס) במוסף לשבת ר"ח יאמר על הנסים. שבת ור"ח מוציאין ג' ס"ת בא' קורין ששה גברי בפ' השבוע בכ' קורין הו' בשל ר"ח ומתחיל (וביום השבת) עד (ונסכה) ח"ק. בג' קורא למפטיר בשל חנוכה:

ברכות הדלקת נר חנוכה

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו למדליק נר של חנוכה:
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

ברוך

מערכי לב

שעשה נסים לאבותינו בימים ההם, ובזמן הזה, במש' שבת דף כ"ה אמר: מאי חנוכה, דת"ר כו' כשנכנסו עו"ג בהיכל עמאז כל השמנים וכשנברו ישראל ונצחוס לא מצאו אלא פך אחד בחותמו של כה"ג, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד, ונעשה גם והדליקו ח' ימים, והקשה ב"י כיון שהיה בו על יום אחד א"כ לא היה הנס אלא לו' ימים, ומירץ שחלקוהו לשמונה חלקים, ונתנו כל לילה חלק אחד, ודלק עד הבקר, ע"ש. ותירונו דחוק, דמנין ידעו לחלקו על שמונה חלקים, ולמה באמת עשו כן, ובפרט דמי שאין לו שמן כדי לרכו הדעת נותנת שיראה לכה"פ לקיים מצוה א' כתיקונה, ודומיא דהכי כ' מנ"א סי' תרע"א, ע"ש. והס"ז כתב דהיינו ניסא שלא נדלק כל השמן בלילה הראשונה, ונשתייר קצת כדי שיה' לברכה עליונה על מה לחול, שאינה שורה באחד ריקנא, וגם דבריו אין עולים יפה לפמ"ש מנחות פ"ט דחצי לוג שמן שיעורו ללילי עבת הארוכים, וע"ש ברש"י ותוס' שאותה מדה נתנו בכל לילה, אף בימות הקיץ, וא"כ אף בלא ניסא יש מקום לברכה לחול באותו העודף שהיה נשאר בכ"ה בכסליו הקצר מלילי עבת הארוכים, ואע"פ דהתוס' בשם הירושלמי כתבו במנחות שם שהיו עושים בקיץ פתילות עבות כדי שידלק כל השמן בלי שוור, מ"מ בודאי לא עשו ההשמונאים אז אלא פתילה דקה, כדי שיסאר להם ג"כ על יום הבא, והרש"א בחולין דף נ"ה עמד ג"כ ליבב זאת, ואמר דהנה קשה ג"כ הלא המנורה עצמה היתה מלאה, ואפי'

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִלֵּךְ הָעוֹלָם שֶׁהֵחֵינּוּ וְקִיַּמְנוּ

וּדְחִיעֵנוּ

מערכי לב

ואפי' היתה של עץ, עמאה מפני בית קבול שבה, א"ו שהיתה של חרס ונסברה ונספרה, אם אין סבריה מחזיקות אלא פחות מחצי לוג, וכיון שלא היתה המנורה אלא פחות מחצי לוג, ואעפ"כ דלקה כל הלילה ע"כ שהיה ע"פ נס. וגם דבריו בלתי מובנים, דאע"פ שלא החזיקה המנורה אלא פחות מחצי לוג, יכלו להוסיף בה אח"כ מהשמן שבפך עד שיעור שתדלוך כל הלילה בדודאי לא סמכו על הנס, וזו"ו ידוע דליל ראשון של חנוכה אינה מליילי עבת האדושים, ובידלתי ביחתי ע"פ החשבון בשנה היא חלה תקופת עבת צ"ה בכסליו, אך אין צדי כעתה לבדר הדברים, כאשר אין ספרי העברות ביד, ולולי דבריהם הקדושים נראה דפמכו זכרון ליום הראשון של חנוכה בהדלקת הנר, ליזכרון האורה של תורה שבעל פה, שהופיעה עליהם בזמנם של רבותינו אלה ע"י התשועות והנפלאות שנאחו מלכי אהשמונאים, והקימו אורה של תורה שבע"פ, וזה היה רק ע"י נס חנוכה ע"י פך השמן המהור שמלאו שיקרו רק בדברי רז"ל, וגם הזה קיס ועומד לעולם עד היום :

והוא מ"ש במס' תלילה, למה נמשלה אסתר לנאילת השחר לומר לך מה שחר סוף כל הלילה, כך אסתר סוף כל הנסים, ופרקי והאיכא חנוכה, ניתן לכתוב קאמרינן, ויש לעיין דהא אין המשל דומה לגמל, דהשחר סוף הלילה ותחלת היום, ואסתר סוף הנסים ואחריהם חושך ואפלה, ואין דוגמתם אלא שקיעת החמה שהוא סוף היום ותחלתה של לילה. וגם ענין ניתן לכתוב צריך ביאור. אך ענין הדברים שנהפוך הוא ממה שיחשבו השונאים בנו, שכאשר אפסו נסים בישראל, חשך הגולם בעדנו, כי לא כן הדבר, ותולדות עמינו מראים לנו היפך זאת. שכל הזמן שקבלת תורתנו היתה מרופפת בידינו, לא הועילו הנסים אלא לשעה. לקרב אותם לאזניהם שבשמים בכל העת אשר הבריק תוקף הנס עליהם, כענין שמצינו בנאילת שעה לשעה כי "ה' הוא האלהים" ואעפ"כ לא נתבעלה ע"ז מישראל. וצי לנו נסים גדולים ועצומים מזמנו של יהושע, בקיעת ירדן, אבני אלנביש, העמדת חמה, וכבש כל המלכים וכ"ז אחרי מותו סרו מאחרי ה'. וכן בשמואל וזמנם של הנביאים לא האירו הנסים את שיניהם אלא כהארת הכרך בעת הרעס, לא כן בזמן שבאו אנשי כנסת הגדולה וקבלו עליהם עול תורה בימי המן, ונמדו דת וחקים, וסדרו תפלת ישראל, והודיעו יחוד ה' וקדושתו, בכלו בזה לעולמים יארז דע"ז ועריות, והעם שכלם קבלו זאת מרצון, כמו"ש "קיומו וקבלו היהודים" וגו', קיומו היה שקבלו כבר, ואז האיר עליהם השחר, והתחילה להם נן החמה בתוקף אורה דור אחר דור. אך קבלת התורה מרצון שבימי המן לא היתה אלא בתורה שבכתב, כי תורה שבע"פ עדיין נשארה מרופפת ע"י הכתות השונות כדווקים ובייתוסים, שלא האמינו אלא בתורת הכתב, ודומיהם הכיתות שנתגאלו בתועבות היונים. ועיקר האורה הגיה עליהם בזמנם של החשמונאים וכ"ז שאחריהם, שמעון בן שטח ותלמידיו הלל ושמיאי שהכניסו חכמה בלבם, ומאז היום הופיעה תור הזהב לאמונת ישראל ותורתו, ולא יבעלו לעולם, ועד היום הם הולכים ומאירים. ובהחצעים הזה היו הנסים שנעשו בישראל נכתבים בכתבי קודש לדורות, יען כי היו עלולים לשכוח מפני שלא הבריקו אלא לשעה, ולזאת נכתבו לזכרון. אבל גם חנוכה שעל ידו נסתבה גדולת תורתנו שבע"פ שגנוה כל ישראל לדורות עולם, היה ענינו כחורה שבע"פ עמיה, שלא נתנה לכתוב" שדברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרה בכתב, אלא חכמים מסרו זאת לתלמידיהם, ולא נשכח, ולא ישתכח לעולם. וברית כרותה כי לא תשכח מפי זרעי, ואפי' בשעת הסכנה שגזרו שלא ללמוד תורה, "מיניה לנר חנוכה על שלחנו" כשאינו יכול לקרוא בראש הומיות, מכמות נר חנוכה שחייב להדליקה על פתח ביתו בראש הרבים" או בחלון הסמוך לראש הרב ס", עכ"פ יניחה על שלחנו" לפני בניו ובני ביתו, ואע"פ שהדורות מתמעטים והולכים והוא טעמא דכ"ס דל"ש, שכל יום פוחת והולך, מ"מ ס"ל לנ"ה דאדרבא זהו תוקפו של נס, ש"פי' בזה"ז אחרי כל הגלויות והשעבודים, מ"מ לא אלמן ישראל מן ת"ח, ותנוקת של צ"ר ה"גיים בתורה, ומוסיף והולך" עד אשר יערה עלינו רוח ה', ושבו בנים לגבולם :

בב (ח"ב)

והגיענו לזמן הזה :

הנרות הללו אנחנו מְדַלְּקִים על הנסים ועל הנפלאות ועל התשועות ועל המלחמות שְׁעָשִׂיתָ בְּאֲבוֹתֵינוּ בְּיָמֵים הָהֵם בְּזֶמֶן הַזֶּה. על ידי כִּתְּנֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים. וְכָל שְׁמוֹנַת יָמֵי חֲנֻכָּה. הַנִּרְוֹת הַלְלוּ קֹדֶשׁ הֵם וְאֵין לָנוּ רְשׁוּת לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם אֲלָא לְרְאוּתָם בְּלִבָּד בְּדֵי הַהוֹדוֹת וְלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל עַל נִסֶּיךָ וְעַל יִשׁוּעָתְךָ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ :

מִי עוֹז צוֹר יִשׁוּעָתִי. לֵךְ נָאָה לְשַׁבְּתָּ. תַּכּוֹן בֵּית תַּפְלָתִי. וְשֵׁם תוֹדָה גִּבּוֹר. לַעֲת תִּכְיֶן מִטְּבָתָּ. מִצִּירְךָ הַמַּנְבֵּת. אֲזִי אֶנְמוֹר. בְּשִׁיר מִזְמוֹר. חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ :

בְּ עוֹת שְׁבַעַת נִפְשֵׁי בְּגוֹן כַּחַי כְּלָה. חַי מְרֹרֵי בְּקוֹשֵׁי. בְּשַׁעְבוֹר מַלְכוּת עֲנָה. וּבְיָדוֹ הַגְּדוֹלָה. הוֹצִיא אֶת הַסְּגוּלָּה. חֵיל פְּרַעַה וְכָל זִרְעוֹ. יִרְדּוּ בְּאֶבֶן בְּמִצּוּלָה :

יְדִי בִיר קָרְשׁוֹ הַבִּיאֲנִי. וְגַם שֵׁם לֹא שִׁקְטָתִי. וְכֹא נוֹגֵשׁ וְהַגְלִנִי. בִּי זָרִים עֲבָדְתִּי. וַיֵּין בָּעַל מַסְכָּתִי. בְּמַעַט שְׁעַבְרָתִי. קֵץ בָּבֶל. זִרְבָּבֶל. לִקֵּץ שְׁבָעִים נוֹשְׁעָתִי :

בְּ רוֹת קוֹמַת בְּרוֹשׁ. בְּקֶשׁ אֲנִי בֶן הַמְּדִבָּה. וְנִהְיָה לֹד לַפַּח וּלְמוֹקֵשׁ. וְנִאֲנָתוֹ גִּשְׁבָּתָה. רֹאשׁ יְמִינִי גִשְׁאָתָה. וְאוֹיֵב שְׁמוֹ מַחִיתָ. רוֹב בְּנָיו וְקַנְיָנוֹ. עַל הָעֵץ תִּלְקִיתָ :

יְוָנִים נִקְבְּצוּ עָלַי. אֲזִי בְיָמֵי הַשְּׁמָנִים. וּפְרָצוּ חוֹמוֹת מִגְדָּלִי. וְטָמְאוּ כָּל הַשְּׁמָנִים. וּמְנוֹתָר בְּנִמְנִים. נַעֲשֶׂה גַם לְשׁוֹשְׁנִים. בְּגִי בִינָה. יָמֵי שְׁמוֹנָה. קָבְעוּ שִׁיר וְרִנָּה :

תְּשׁוּפָה וְרוֹעַ קִרְשָׁה. וְקָרַב קֵץ הַיִּשׁוּעָה. נִקּוּם נִקְמַת בָּם עֲבָרֶיךָ. מַעֲוֵשֵׁי רַשָּׁעָה. בִּי אֶרְכָּה לָנוּ הַיִּשׁוּעָה. וְאֵין קֵץ לְיָמֵי תְרַעָה. וְדַחַה אֲדַמּוֹן. בְּצַל צִלְמוֹן. הִקָּם לָנוּ רוֹעַה שְׁבַעָה :

(עשרה בטבת) נקבע לת"ס על שבו סמך מלך בבל על ירושלים. הנהגותיו כמו תענית י"ז בתמוז. (י"ד שבט) במנחה ח"ה. (חמשה עשר בשבט) ר"ה לאילנות ומנהג לאכול בו פירות ח"ה בו ל"ה ואין מתענין בו אפי' יא"ס וחמץ וכלה. ואם חל בשבת אין מוכירין בשמות וא"ה ח"ה וי"ס :

סדר חנוכה

סא. ובחנוכה מתפלל שמונה עשרה. א. [ובהודאה (ה) מזכיר על הנסים ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות [ועל (ב) הפדות] ועל הפרקן שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. בימי מתתיהו בן יוחנן כה"ג חשמונאי ובניו, כשעמדה עליהם מלכות יון הרשעה על עמך [ישראל] לשכתם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, (ג) רבת ריבם, דנת דינם, ונקמת את נקמתם. ומסרת גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, ורשעים ביד צדיקים. (ג) וזדים ביד עוסקי תורתך, לך עשית שם גדול וקדוש בעולמך, ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן (ד) כהיום הזה. ואח"כ באו בניך לדביר ביתך, ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך, וקבעום שמונה ימים בחלל

ובהודאה

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

סא. א. [ובהודאה ובבכמ"ז מזכיר על

הנסים. כו', כמס' שנת דף כ"א, ועשאוּס ימים טובים בהלל והודאה", ופרש"י לומר על הנסים בהודאה, וכדף כ"ד איבעי להו מהו להזכיר של חנוכה בברהמ"ז, ואמרו שם שאם בא להזכיר מזכיר בהודאה בזכרת הארץ, וכ' בתוס' משום דעל הנסים הודאה היא ולא תפלה, וכ"כ התוס' במגילה דף ד' שא"א כשם", לפי דהודאה הוי לשעבר, ומש"ה

תקנו בה על הנסים להוי לשעבר, ולפיכך יש לתמוה על נוסח רבינו שמש"ס, כשם שעשית עמהם כך עשה עמנו פלא ונסים בעת הזאת וגודה לשמך הגדול סלה" וכ"ה ג"כ נוסח הויטרי. אכן במס' סופרים פרק כ' מזכיר ג"כ תפלה, וז"ל "ואומרים בהודאה, והודאות פלאות ותשועות כהנים אשר עשית בימי מתתיהו בן יוחנן כה"ג וחשמונאי ובניו, וכן עשה עמנו ה' אלהינו וא"א נסים ונפלאות, וגודה לשמך נאה, בא"י הטוב, וכו', וגראה דס"ל להמ"ס ורבינו דאע"ג שהיא מודה בלשעבר מ"מ יכול להזכיר ג"כ תפלה ללהבא, וכדמסיימין במודים דרובן כן תחיינו ותיקיימו". וכן תקנו הגאונים ואין נהיגין בתרייהו לומר "וכתוב" בהודאה אע"ג דהוי להבא, אבל המנהג כח"ש התוס'. ועיין במ"ז כמה שהשיג על הלבוש שכתב לומר "ובזמן הזה בוא"ו לכלול הנסים הגלויים והנסתרים שהקב"ה עושה עמנו בכל יום, וכתב הט"ז שטעות הוא, ע"ש. ודבריו מכוונים לנוסח שלפנינו, אך גם דברי הלבוש יש להם סמך, וכן מצינו נוסחה רב סעדיה שגם במפורש על הנסים כו' שעשית עמנו ועם אבותינו. ועיין בב"י בשם אור"ה דיוהנן הוא חשמונאי, וי"א חשמונאי ע"ד יאחזי חשמינס, דרך גדולה, עכ"ל. ובפירוש מג"ת פ"ו בשם מדרש חנוכה כתב, דבת מתתיה היתה ארוסה לחשמונאי. והוא ענות, דא"כ איך יאמר חשמונאי ובניו, וגראה דלפי דברי האור"ה יהי' הנרסא חשמונאי כהולס כנוסח שלפנינו, והוא על שם עיר חשמון אשר בנובל בני יהודה הנו' ביהושע מ"ו, ולדעת הי"א הנרסא חשמי כפתח, לדעת שניהם מלאנו להם מקור כי כנוסח רבינו סעדיה מנוקד חשמי כפתח, לשבחת תורתך, ולהעבירם כיהי' רצונך, הראשון בלי מ"ס, וכ"כ הד"מ

בשם

סא. (ה) "ובבכמ"ז, כ"ה בכח"י אמריקני,

(ג) בכח"י ב"מ ליחא, ונוסח רס"ג על הניסין והגבורות התשועות והמלחמות והפדות והפרקן שעשית עמנו ועם אבותינו כו', בימי מתתיהו כו' חשמונאי. (ג) גי' רס"ג רבת, אח" ריבם דנת, אח" דינס. (ג) בכ"י ב"מ "וטמאים ביד טהורים", וגי' רס"ג וטמאים כו' "ורשעים בכף צדיקים, ומזידים בכף עושי תורה". (ד) "כיום היום" ליחא בריס"ג, וגרס ואח"כ נבנסו עמך".

ביוהר

סדר רב עמרם השלם

ובחודאה לשמך. (ה) [וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו.] כשם שעשית עמכם, כן עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים בעת הזאת, ונודה לשמך הגדול סלה. [ותושיענו בימים האלה] ועל כלם יתברך, כל החיים, שים שלום, וקורין את החלל, ופברצין ברוך אתה ה' אסיה אקביו ב. לגמור את החלל, וגומרין אותה. ראמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק שמונה עשר יום בשנה היחיד גומר בהן את החלל. אלו הן, שמונת ימי החג, ה' ימי חנוכה, ויום ראשון של פסח, ויום אחד של עצרת. ובגולה עשרים ואחד יום. תשעה ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, ושני יו"ט של פסח, ושני ימים טובים של עצרת : ג. וכך אמר רב שר שלום גאון המתפלל ביחיד באלו עשרים ואחד יום שהיחיד גומר בהן את החלל, חייב לברך ולגמור בהן את החלל, ולקרות את כלו, ולחזותם אחריו. וכך מנהג בשתי ישיבות :

סב. ומוציאין ספר תורה וקורין בנשיאים. ד. ביום ראשון של חנוכה קורין ג. (ה) מן ויהי ביום כלות משה עד (ו) ויהי המקריב

ביום

שני נוסחאות והגהות

מנן האלף

בשם רבינו סעדי', והשני עס מ"ס, ודלל כמ"א שכתב בשם המרדכי לומר חזק רנוד. וכ"כ בעל עבו"י שהוא על לשון הכתוב לא עברתי ממלותיך. ועיין במ"א שיש לומר וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו כמו שאנו אומרים ותתן לנו חג פלוני, ע"ש. וכ"ה בנוסח שלפנינו,

(ה) מיוחד ובכ"י ב"מ ליתא, וברם"ג גרס, כשם שעשית ניסים לראשונים כן תעשה לאחרונים. והושיענו בימים האלו בכימים ההם :

סב. (ה) גברי". ובכתי"א, כן, "בה חברכו".

(כ) "עד" ועד בכלל.

בכתי"

אבל בכ"י ב"מ ליתא, רק וקבעו שמונה ימים כו', וגרסה דלא דמי לה: דודאי צריך לומר פלוני, דמועדים רבים הן, וצריך לפרט, אבל שמונת ימי ההודאה אינן אלא חנוכה :

ב. לגמור, כן דעת רבינו לברך לגמור בימים שגומרים בהם את החלל, כדי לחלקם מימים שאין גומרין, וכ"כ הספרדים. אבל מנהג אשכנז לברך בכלם, "לקרוא" כדעת הר"מ מרומנובורג, [ועיין תוס' ורא"ש ברכות י"ד.] משום שאם ידלג תיבה אחת והוא ברכה לבטלה :

ג. וכך אמר רב שר שלום גאון, מפני שבגמ' לא נזכר רק שהיחיד גומר בהן את החלל, הוסיף רבינו בשם רש"ש שהיחיד מחויב ג"כ לברך עליה תחילה וסוף, אבל לענין סגריך היחיד לגמור את כלו, מפורש גם בגמרא, ומה שאמרו בתענית כ"ה ובערוכין, יחיד לא יתחיל, ואם התחיל גומר, מיירי רק לענין ר"ה, או חוש"מ של פסח, וכן פירשו שמה כל המפרשים, והרמב"ם ה' חנוכה. ופלא בעיני דברי תוס' רי"ה במס' ברכות י"ד שכתב בשם ר"ה, וז"ל, יחיד ממש לא יתחיל בברכה, ואם התחיל בברכה בהני י"ה יום גומר, ע"ש. ואם יכוין על רבינו חננאל הלל הקושי' יותר תמוה, שהר"ה בפירושו בתענית כתב בפירוש דלא מיירי שם על הי"ה יום אלא לענין ר"ה וחוש"מ, ע"ש. ועמש"ל סי' מ"ה אות ד' :

סב. ד. ביום ראשון של חנוכה קורין ג' מן ויהי ביום כלות משה, ובכ"י א. כתוב מן זה תזכרו. והעור סי' תקפ"ד הזכיר שני הגהות: האלו, דקורין מן ביום כלות כדמפרש בפסיקתא שגסל בו מלאכת המשכן, [ע"ש בב"ה] ויש מקומות שמתחילין בברכת כהנים, ומנהג יפה הוא לפי שנעשה הנס ע"י כהנים, ע"ש :

ויס

ביום הראשון. ה.) יום שני. ביום השני וביום השלישי. יום השלישי, ביום השלישי וביום הרביעי. יום הרביעי, ביום הרביעי וביום החמישי. יום החמישי, ביום החמישי וביום הששי. יום ששי, ביום הששי וביום השביעי. יום שביעי, ביום השביעי וביום השמיני. יום שמיני קורין מן ביום השמיני עד וידבר אליו. [ויש שקורין עוד וידבר בהעלותך, עד כן עשה את המנורה]:

ו.) **ובחנוכה** אין מדלגין, ואין מדלגין אלא (ג) בפרי החג [פירוש בשמיני כדמפרש בסדר תפלת סוכות, במיסרא דמר יהודאי וציל

לקמן

מגן האלף

שנוי נוסחאות וחגהות

(ג) בב"א, בפני, ומ"ש פירוש כו' בכ"מ ליתא. ה.) **יום שני וביום השני וביום השלישי**. כו' וכ"כ התוס' בחנוכה

בסוכה דף נ"ה דשליש קורא למחרתו, וכ"פ רמ"א בשם הגמ"י, אבל המור וש"ע ס' תרפ"ד כ' השלישי חוזר לקרות וביום השני כלו. וכמחלקותם בחנוכה, כן נחלקו בקריאת חוה"מ סוכות, השלישי קורא וביום הרביעי, ולדעת העוש"ע מדלג' ה' וחוזר לשלפניו. ובמ"ס פ"ז ופרק כ' איתא, שבשבת חנוכה קורין מן ויהי ביום כלות עד כן עשה את המנורה, ואין המנהג כן, ועיין באשכול בסדר פרשיות דביום ח' יש לקרות עד כן עשה את המנורה. ומנהג יפה היא ע"פ המדרש, "חלשה דעתו של אהרן, אמר הקב"ה עתידין בניך לעשות חינוך אחר, וזה חנוכה הגרות ע"י השמונאי יבניו, ע"ש:

ו.) **ובחנוכה** אין מדלגין ואין מדלגין אלא בפרי החג, פירוש בשמיני כו'.

תיבות אלו הן הוספת המעתיק מפעמא דנפשיה, וכדי לבאר הדברים צריכין אנו להציע גמרא סוכה דף נ"ה, דאיתא שם: אגן דאית לן תרי יומי היכא עבדינן. אב"י אמר שני ידחה, רבא אמר שביעי ידחה, ת"כ דרבא אס חל שבת להיות בל' מהס יומטו ידחה, אחתין אחימר בנהרדעא דמדלגין דלוגי. והמתבאר שם לשיטת רש"י דביו"ט שני לא מצינן למימר כפרשת מוספין וביום השני אלא ובחמשה עשר, דלא נעבד ל' קול, ומכעי ל' ביום א' דחיה"מ היכא נעבד, וס"ל לרבא דלומריס בו וביום השני, ואע"ג דנמאל לפי"ו נאטרך לומר ביום ש"ע וביום השביעי, מ"מ לא נאמר אלא ביום שמיני עשרת מפני שם הוא יו"ט, ושביעי ידחה, אבל אחימר תיקן לדלג, ור"ל להזור למחר מה שאמר אתמול, והיינו "דולג", כדאמרינן במגילה כ"ב ב"ר, דרב אמר דולג, שהשני חוזר לקרוא ואמרת להם, ומסיים רש"י דכי היכא דאתקין לענין תפלה ה"ע עבדינן לענין קה"ת, שלהשלשה הראשונים אין קפידא וקורין כמה שיראו, והרביעי הקורא לכבוד היום קורא בספיקא דיומא ביום הב' וביום הג', ולמחרתו חוזר הרביעי כמה שקרא אתמול ביום הג' וביום הד', ובהוש"ר קורא ביום הששי וביום השביעי, ע"ש. והנה לפירושו שאם חוזר למחר מה שקרא אתמול היינו נמי דולג, קשה פה לשון ע"כ, בחנוכה אין מדלגין" דהא ע"כ מדלגין נמי להזור בנ' מה שקרא אתמול לביום השני, ולכן פירש המעתיק, "פירוש בשמיני, כדמפרש בסדר תפלת סוכות כמימרא דרב יהודאי גאון", והוא שם בסדרנו ס' קל"ו, ע"ש. דחולק על שיטת רש"י ואמר דהרביעי אינו קורא בספיקא דיומא בתרי ענינים, אלא בענין אחד, ביום א' דחיה"מ קורא ביום השני, וביום ערבה בהוש"ר קורא וביום הששי, ובשמיני עשרת ביום השמיני, והשביעי נדחה לגמרי. ודלא כרש"י דס"ל לאחימר דמדלג' דלג, שנמאל דבהוש"ר קורא ביום הששי וביום השביעי, אלא דקיי"ל כרבא, כמו"ס רב יהודאי שם דהלכתא בוותי, ומפרש שם הא דאחימר דאתקן לדלג, דר"ל: דביומא שביעאה דחנא דהוא יומא דערבה סלקין ביום הששי" ע"ש. ולפירושו ר"ל מדלג' דלוגי, שמדלג' בשע"ז מיום הששי לביום השמיני, ואינו מוזכר שביעי כלל, וזה שאמר דבחנוכה אין צורך לדלג, אלא קורא כל פרשה ביום, ואין מדלגין אלא בפרי החג, פירוש בשמיני, שמדלג' בו משני לשמיני, ועיין מ"ש שם שכדבריו משמע כן בסוגי' ע"ש, אכן בכתב

סדר רב עמרם השלם

לקמן: ז.] ור"ח טבת ש"ל בחול מוציאין שני תורות, וקורין שלשה בשל ר"ח, ואחד בשל חנוכה. ואם חל ר"ח טבת להיות בשבת מוציאין שלש תורות, וקורין אחד בענינו של יום, ואחד בשל ר"ח, ואחד בשל חנוכה. ומפטירין בזכריה רני ושמחי בת ציון, עד תשואות חן הן לה. ואם מזדמנות שתי שבתות

מן האלף

יד כ"מ ליתא לפירושו של המעתיק, ונראה שמפרש כפשוטו, דבחנוכה אין מדלגין לחזור „באותו יום" מה שקרא כבר, ולא כפרי החג שה' חוזר לקרוא באתו היום מה שקראו הראשונים, ולא קאי מדילוג דמוסף:

ז.] ור"ח טבת שחל להיות בחול כו'. נמנילא דף כ"ט אתמר ר"ח טבת שחל בחול, ארי"צ קרי תלתא בר"ח וחד בחנוכה, כו' עד והלכתא אין משניחין בחנוכה, ור"ח עיקר. ור"ח טבת שחל בשבת ארי"צ נפחא מביאין שלש תורות כו'. וס' דף ל"א אר"ה א"ר טבת שחל להיות כו', בחנוכה בנשיאים, ומפטירין בנרות דזכריה, ואי מקלעי שתי שבתות קמייא בנרות דזכריה, בתרייתא בנרות דשלמה, ע"כ. וזה יסוד מקור דבריו של רבינו, אך יש להסתפק במה שאמר „ומפטירין בזכריה רני ושמחי", אם הוא ענין בפני עצמו וקאי אסתם שבת של חנוכה, שבאם חל חנוכה בשבת אחת מפטיר רני ושמחי, ובשתי שבתות מפטיר בשבת שניה במלכים, או דקאי אדלעיל מיניה, שחל ר"ח בשבת חנוכה שמוציאין ג' תורות ומפטיר רני ושמחי, ולא השמים כסאי:

ומצאתי כס' שכל ס' ק"ן ובתיא ס' ל"ז שכבר נחלקו בזה גדולי עולם, ושבתשנבה מר"י חסיד נשאל ע"ז, והשיב דמפטירין השמים כסאי, מדאמרינן במס' מגילה כ"ט „אין משניחין בחנוכה ור"ח עיקר", תרתי ל"ל אלא אין משניחין בחנוכה אפרשתא, ור"ח עיקר אפרשתא, כו', ועוד דהכא תרתי חודש ושבת, והתם חנוכה ותו לא, הלכך ר"ח קדים דליהו תדיר ומקודש, ובמס' סופרים [פרק י"ב] איתא, שאיל ר' יצחק סהורה את ר"ז נפחא ר"ח טבת שחל בשבת במה קורין, א"ל ז' ביום כלות, והמפטיר בשל שבת ור"ח, עכ"ל. אבל לא זכיתי להבין דבריו הקדושים, לדברי הרי"ח קאי כונת המ"ס על ההפסדה של השמים כסאי, והענין נפלא מצד עצמו שאין דרך בעל מ"ס להביא מימרא דאמוראי מה שלא נמצאו דבריהם כלל בש"ס בבלי וירוש', אבל אין ספק שדבריו של המ"ס סופרים נובעים מירוב ברכות פ"ד, ותענית פ"ד, וז"ל, „ר' יצחק סהורה שאיל לר' יצחק, ר"ח שחל בחנוכה כו' ג' בר"ח וא' בחנוכה, ר' סימון כו' ג' בחנוכה וא' בר"ח, להודיעך שלא בא הד' אלא מחמת ר"ח, בר שלמיא ספרא שאיל לר' מנא, הנע עמך שחל ר"ח של חנוכה להיות בשבת ולאו ז' אינון קורין, אית לך מימר שלא בא השביעי אלא מחמת ר"ח, א"ל הדא שאלתא דספר", וכ' הרש"ס, כלומר שאלת ת"ח היא, והבי קיי"ל ג' בר"ח ואחד בחנוכה בחל בחול, ע"ש. ובהל בשבת שאמרו בירוש', [ס"ל להמ"ס, או שהי' כן בנרסתו בהך דאמר] „ולאו ז' אינון קורין", דהך ז' היינו בפרשה של ביום כלות משה דחנוכה, לכלל מפסיקין בפרשיות. יז"ש במ"ס והמפטיר קורא של שבת ור"ח, ור"ל שמתחיל ביום השבת וראשי הדשיכס כמנהגנו, ומש"ה שאיל בירושלמי מר"ח של שבת חנוכה, ולא מסתם ר"ח שחל בשבת ולאו ז' אינון קורין, מפשט, וליכא דקורין ז' בשל ר"ח ולא בפרשת השבוע, וכדאמר שם דבר"ח מפסיקין לפרשת השבוע, וליכא לאקשויי מהא לרב סימון כלל. אך משבת ור"ח בחנוכה דס"ל דקרי ז' בשל חנוכה בכלות משה, שפיר מקשה, דהיונן ללא קפדינן לתת היתרון לקריאת ר"ח, ואמר ל'ה על זה שזה שאלת ת"ח כפי הרש"ס, או שאינה שאלה כלל, כמו"ש כל המפרשים משום שאין למיין קריאה של שבת לחול, דשבת נשולס ז', אבל בחול זריך הרב עי לקרות בר"ה להודיעך כו', ואין ספק שבעל המ"ס סופרים כיון להירו' הזה, והתחיל בו שמות האמוראים שנתחלתו, והשמיים מה שאינו זריך לענינו, רק שמסיים מה שזכר „ולאו ז' אינון קורין", והי' בנרסתו ז' ביום כלות, והמפטיר בשל שבת ור"ח, כמו"ש דקורא מביום השבת ור"ח, וזה ברור לענ"ד ללא כיון

המ"ס

שבתות (ד) מוציאין שני ס"ת בכל שבת. אחד של פרשה, ואחד של חנוכה, ובשבת ראשונה מפטיר רני ושמחי, ובשבת שניה מפטיר במלכים ויעש הירום. ח. ומזכירין של חנוכה במוספים בין בשבת בין בר"ה מה טעם יום הוא שנתחייב בד' תפלות. וצריך להזכיר על הנסים בברכת המזון. ז. דר' יצחק נפחא איקלע לבי ריש גלותא [שנת כ"ד] סכר לאדכורי בבונה ירושלם, א"ל רב ששית כתפלה, מה תפלה כהודאה, אף ברהמ"ז כהודאה :

סג. והמדליק נר חנוכה חייב לברך. [והרואה נמי חייב לברך]. דאמר רב חייא בר אשי אמר רב [שנת כ"ג] המדליק נר חנוכה צריך לברך. (ה) [ור"ח] ידידיה אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך. מאי מברך י. אמר רב יהודא המדליק ביום ראשון מברך שלש. ברוך אתה ה' אלהי אקב"ו

מן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

המ"ם כלל לענין השמים כסאי, ובפרט לגרסת המ"ם אשר במחזור ויטרי פרק י"ב ליתא שם נוסח אחר וז"ל : ר' יצחק סחורא

(ד) "בחנוכה" :
סג. (ה) "ור' ירמיה" בצ"ל.
בפ"י

כו' קורין ו' בסדר של שבת, שביעי בר"ה, והמפטיר בשל חנוכה, והוא לפי שיטת הבבלי מגילה, משמו של רי"צ נפחא, והכי קי"ל, וכך גי' המחזור שמקורו של מ"ם הוא מהבבלי, ואין שם זכר להפטרה השמים כסאי, וגם כמה שדקדק רי"ח מכפל לשון שבבבלי "אין משניחין בחנוכה, ור"ח עיקר", דר"ל דעיקר להפטרה, המעיין ברש"י ותוס' שם יראה דל"ג תיבת "ור"ח עיקר" ע"ש, והב"ח גרס אין משניחין בחנוכה כל עיקר :

ורש"י ז"ל ורבינו ישעיה והתוס' במס' שבת דף כ"ג ע"ב ס"ל דפרסומי ניסא עדיף, ומפטירין רני ושמחי, וכן השיב רב יהודאי גאון, וכן ס"ל לר' יצחק בר' יהודא רבו של רש"י. ובפרט כיון שמפטיר קורא בשל חנוכה, בעי שגס ההפטרה תהי' בעיניה כמו המפטיר, כדי שידעו שמפטיר בתורה מפני כבוד התורה, ולכן קראו בתורה תחילה ולא בנביא, שקה"ת עיקר והנביא טפל לה, וכן נוהגין, ולכן מסתברא דדברי רבינו קאי אלעליל בשבת ור"ח של חנוכה דמפטירין רני ושמחי, וכן עיקר :

ח. ומזכירין של חנוכה במוסף, במס' שבת כ"ד איבעי להו מהו להזכיר של חנוכה במוספין כיון דלית ל' מוסף בדידיה לא מדכרינן, א"ד יום הוא שנתחייב בד' תפלות, ובויטרי מסיים דמזכירין על הנסים במוסף של שבת, ומוסף של ר"ה ושבת [ור"ל אע"ג דאין אומר יעו"י בעבודה מ"מ על הנסים מדכירין, דיעו"י שאני שכבר הזכיר באמנע] משום דיום הוא שנתחייב בד' תפלות, ומש"ה מזכיר של שבת בעילה, אבל בברכת מנן אבות ביו"ט אינו אומר והמניס, לפי שזכרה זו ליתא ביו"ט כלל ע"ש, וכך הוא סוגית הגמ' שם :

ז. דר"י צ נפחא איקלע לבי ריש גלותא, בש"ס שם הגרסא רב הונא בר יהודא איקלע לבי רבא, כו' אמר להו רב ששית כתפלה. וגירסת הרי"ף א"ל רבא,

ומסתברא או כגרסת רבינו או כרי"ף, משום דרב ששית קדים טובא לזמנו של רבא :

סג. י. אמר רב יהודה המדליק כו' בגמרא שם איתא אר"י יום ראשון הרואה מברך ששים והמדליק מברך ג', מכאן ואילך מדליק מברך ששים, ורואה מברך אחת מאי ממעט ממעט זמן כו' מאי מברך מברך להדליק כו'. והתוס' במס' סוכה כתבו דשאר מצות כגון לולב וסוכה לא תקינו רבנן לרואה לברך, ועממא משום חביבות הנס, ועוד יש כמה ב"א שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה. ולטעם ראשון ניהא דלא תקשי מזוזה, ועוד י"ל דלא שייך לתקן ברכה לרואה שאין העושה מברך, עכ"ל, וגרסה

סדר רב עמרם השלם

אקב"ז להדליק נר של חנוכה, ובא"י אמ"ה שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. ובא"י אמ"ה שהחינו וקיימנו והניענו לזמן הזה. והרואה מברך (ג) [שתים] שעשה נסים, (ג) [ושהחינו. מכאן ואילך המדליק שתים, מברך להדליק ושעשה נסים, והרואה מברך אחת, שעשה נסים]. והיכן צונו, רב אחא אמר מלא תסור, רב נחמן בר יצחק אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך : **סדר מצות** נר חנוכה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. **יא.** [ומאי נפקא מינה מי שלא הדליק משתשקע החמה, מדליק עד שתכלה רגל מן השוק. [אי נמי לשיעורא שאם היתה דולקת והולכת עד שיעור זה ורוצה לכבותה, או רוצה להשתמש לאורה, הרשות

בידו

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) בכ"י ב"מ "אחת" והוא ט"ס : (ג) בכ"י ב"מ דנפ"מ בין העשמים למעט משום חגיגות הנס מברך גם אם עתיד להדליק בלילה לילה משום דאין להחמין המזוה, וכ"כ רש"י במס' שבת ששמע מפי ר"י בר"י, "דלא הווקעה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין", ומשמע דאע"פ שדעתו להדליק בלילה אם לא הדליק מברך, אך למעט השני מינו מברך אלא באין בידו לקיים המצוה כלל. וכ"כ הר"ן והטור שאינו מברך על הראיה מי שעתיד להדליק בלילה ע"ש, והכי קי"ל שאם דעתו להדליק בעצמו בלילה יסדר אז לכל הג' ברכות, ורבינו ז"ל סתם הדברים, וגרסה זקמך עצמו עמ"ס סי' קל"ג לענין זמן של סוכה דסודרן על הכוס וה"ה לענין שעשה נסים, וככ"כ שקרוב לומר דנ"ס רש"י ז"ל גרס כהטור אלא שסדר בספרו, כמו"ס הכ"ה סי' תרע"ז ע"ש :

ולענין ברכת להדליק מציד בש"ל סי' קפ"ד בשם רבינו יוסף דמברך, "על מצות הדלקת נר חנוכה" כמו"ס בירושלמי פרק לולב הגזול, ועוד אי ס"ד דמברך להדליק א"כ כדאמר ר"פ בפסחים דאומר על המילה משום דלא סניא דלאו איהו מ"ל. ואבי הבן מברך בלחם לחם, למי לא פריך רב פפי מנר חנוכה דסני ע"י שליח ואפי"ה מברך בלח"ד להדליק עכ"ל, אבל כבר תראה הר"ן בפ"ק דפסחים כיון דאריך לאשתופי בפריטי ממילא אין מצוה זו יכולה להתקיים ע"י אחר, שאינו יואל אלא בשל עצמו, ע"ש. והרא"ש בפ"ק דפסחים בתב דאורחא דמלחא שכל אדם מדליק בעצמו משום חגיגות הנס, ע"ש. ועיין במש"ל ח"א דף ל"ו אות י"ב. ועיין במס' סופרים ומועצק ג"כ בטור סי' תרע"ז שהמדליק אחר שהדליק אומר "הנרות הללו", וכתב הכ"ה דהלשון משמע שאומר הנרות הללו קודם ברכת שעשה נסים ושהחינו, ע"ש. וכן נראה ג"כ מלשון הרא"ש פרק ב"מ, אבל אין משמעות דברי הטור בדבריו שהרי העתיקו אחרי כל השלשה ברכות, וכן נוהגין, וע"י גרסת מ"ס הנרות כו' ע"י כהניך הקדושים כל שמות ימי חנוכה, בלי וא"י, אך הרא"ש והטור העתיקו בוא"י והכונה שעליו לקדושת ג"כ על הנסים, שם שמות ימי חנוכה שנעשה בס כלל יום :

סדר. יא. [ומאי נפ"מ בו], ראה לומר דאין הכוונה בזה שאמר דמלכות עד שתכלה רגל, לומר שאם כבתה מחויב לחזור להדליקה, דו"א דקיי"ל בכתה אין זקוק לה, אלא בדאמרין במס' שבת דף כ"א, "דאי לא אדליק מדליק, אי נמי לשיעורא", ומסתמך דברי רבינו נראה דס"ל כמו"ס הרמב"ם בעבר זה הזמן דאין מדליק עוד, אבל הטור סי' תרע"ב כ' דלא כהרמב"ם דמ"מ עדיין זמנה כל הלילה, וכ' הה"מ דשעם משום דתנן במגילה כל שמותיו בלילה כשר כל הלילה, אלא שלא עשה מצוה כתקנה, אכן לשון דאי לא אדליק קשה לפירוש זה, דא"כ הו"ל "לאדלוקי", עכ"ל. והתוס' במס' שבת כתבו דמ"מ אם לא הדליק ילתיק מפסק, דהא משני שניא אחריתא, ולר"י נראה דעתה אין לחוש מתי ידליק, דאין

דאנו אין לנו הכירא אלא לבני הבית שהרי מדליקין מצפנים, ובהנמי"י פ"ד מחנוכה כתב בשם ר"ת דבהני תרתי לישני חזלין לקולא. בשיעורא, ובדלא אלדליק. דבשל סופרים הלך אחר המיקל, אבל רבינו יצחק חומר דנהגו העם כלשון ראשון, אלא שעתה שמדליקין מצפנים אין לאוש. כו', וזהו דעת רבינו הגאון ז"ל לפי כתי"ב מ"מ שלא העתיק אלא לשון ראשון, וס"ל להלכה שאין להדליק אחר זמן זה :

אבו גם לגרסא שלפנינו שהעתיק שתי הלשונות, אינו מוכח מזה להקל להדליק גם אחר זמן יום, כיון דאפשר דהני תרי לישנא לא פליגי. וכן הרמב"ם כ' להלכה דאין מדליק אחר זמן זה, וכתב נמי שצריך שיתן שמן בנר כשיעור זמן זה שהוא כמו חצי שעה ויותר, ואח"כ אם רצה לכבותה, או לסקלה עושה. וכ"י מסתימת דברי רבינו שלא כתב שיצול להדליק אחרי זה הזמן, וכ"כ הגר"א במצ"ד :

ריש לעיין שלא הזכיר רבינו ז"ל בפירושא "דאי נמי לשיעורא" כמו"ס האלפסי, כלומר שצריך לתת בתוכו שמן כדי שתהא דולק והולך עד השיעור הזה, היתה דולקת עד השיעור ורצה לכבותה הרשות בידו" וכ"כ הרמב"ם. אכן הרא"ש גרס "אי נמי" היתה דולקת כו' והם שני פירושים נפרדים, במ"ס א"נ לשיעורא, ופי' הראשון שצריך לתת שמן בנר כשיעור זה הוא פרש"י, וכן משמע בנ"י, וכ"כ הק"נ דלפרש"י ז"ל דאפי"ה אחר שלקה כשיעור אסור לכבותה ולהשתמש ע"ש. ובמרדכי מפורש שהם שני פירושים, וכ' "לשיעורא לתת בה שמן שתדליק כשיעור, פירוש אחר שאם היתה דולקת כשיעור ורצה לכבותה" כו', ורבינו השמיט לפירוש ראשון, ואריך טעם להם, דלכאורה הוא פירוש הפשוט יותר :

ונראה דס"ל לגאון דא"צ לתת שמן כשיעור משקיה"ה עד שתכלה רגל, אלא שלל זמן זה היא מצוה דפרסומי ניסא, והיא דיכול לכתחילה להדליקה אחר זמן שקיה"ה, ואז פוחת ג"כ מחדת שיעור השמן, כי א"צ לשמן אלא עד שתכלה רגל, ומשום הכי אם ככתה תוך זמן זה אינו זקוק לה, ודלא כפרש"י, ודומיא דהכי מפרשין הך ברייתא למירוצא קמא, דעיקר תליא משום פרסומי ניסא בזמן שיש רגל בשוק, וטעמו נ"ל דס"ל אי ס"ד דצריך שיעורא לחצי שעה ויותר, סברא היא שלא ידליק גם בפסולי שמנים ופחילות, ואם הדליק בהן וככתה מסתברא שיהא זקוק לחזור להדליק דומיא להדליקה בפני הרוח שכתב בהגהות אלפסי ומוכח בב"ח שאם א"י לעמוד בפני הרוח הרי הוא כמי שלא נתן שמן בשיעור, ואריך לחזור להדליקה במקום שאין רוח. וכ"כ האו"ז שאין לתחוב הנרות סמוכות עד שמתחממות ונופלות דהוי כמי שלא נתן שמן כשיעור, ומה לי כשמצוי להכבות ע"י רוח או ע"י פסולי שמנים, ובאמת קיי"ל דמדליקין בכל פסולי שמנים ופחילות, א"ו דהעיקר משום פרסומי ניסא, וא"צ שיעור, אלא שאחרי שהדליקן אסור להשתמש לאורן או לכבותן עד זמן שתכלה רגל דמשום הכיבות הנם מקצה אותן לגמרי למצוה כמו"ס התוס' שבת דף מ"ד. ועיין מג"א סי' תרע"ז ס"ק יו"ד, אולם אחר שכלתה רגל מן השוק דעבר זמן של פרסומי ניסא, מותר לכבותה ולהשתמש לאורה, ואפי' בתוך זמן זה אם ככתה מעצמה אינו זקוק כיון דבאמת א"צ שיעור :

אלא דנ"ע מ"ס הגאון בסי' זה "שאם ככתה מותר [צ"ל צריך] להדליקה עד שיכלה אותו השמן ששם בו בדבר מצוה ולא יגיע עוד" והוא כותר למ"ס כאן שמותר לכבותה, וקושי' כזו הקשה הב"י בסי' תרע"ז על העור והרא"ש שדבריהם סותרים זא"י, והמרדכי הקשה כן על הרי"ף מהפסיקתא ע"ש. ומה שמתרגם הב"י דמירי שנותר מהשמן הצריך לשיעור הדלקה [נ"ל שכתבה לפני הזמן שתכלה רגל] דלא הוקצה למצוה, אבל אם שם בו שמן יותר מכשיעור לא הוקצה למצוה, ע"ש, לא שייך כאן, דלשון הגאון משמע שמחויב לבכר כל השמן אשר שם בו בדבר מצוה, וכאן כ' שמותר לכבותה, ובעל עטרת קנים בסי' תרע"ז חשב לדחות קו' הב"י על נקלה, וכ' שא"י לכל הדוחקים שדהק הב"י דלק"מ "דאע"פ שיכול לכבות, מ"מ צריך לשרוף באופן שצריך נגיזה", אבל דבריו נפלאים שהעלים עין מכל הנאמרים המרדכי והר"מ והר"ן דלא ס"ל כוותי, ורבינו הר"ן כתב על הרי"ף בנתיב"ש שמותר לכבותה נראה שמותר להסתפק מהשמן, וכש"כ הוא ע"ש, וממילא בטלה דעתו נגד דעתם של אדירי תורה אלו :

ולכן צ"ל דדברי רבינו מ"ס "עד שיכלה כל השמן ששם בו בדבר מצוה" הם ע"פ העתק **בג** [ח"ב] כת"י

סדר רב עמרם השלם

בירו. ונתנו רבנן, [שנת כ"ב] מצות חנוכה נר איש וביתו, (א) והמה דרין נר לכל אחד ואחד. יב. ומהדרין מן המהדרין בש"א יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך. ובה"א יום ראשון כדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. (ג) יג. ונר חנוכה צריך להניחו על פתח ביתו בחוץ (ג) בשפה הסמוך לפתח (ד) [משמאל דרך ביאתו]. (ובכתי"י כ"מ חתא:) [כדי שיהא בהכנסתו הנר בשמאל והמזוזה בימין כדי שיכנס בין שתי מצות. ואם דר בעליה מניחה בחלון הסמוך לדרה. ואסור להשתמש באותו נר, אבל מכסהו בכלי כדי שיתראה מעט שיכירו כי נר חנוכה הוא. ואם נשבה הרוח או פחד מפני הדמסין מניחה על שלחנו ודי לו. ואם כבתה מותר להדליקה עד כמה פעמים

עד

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

סד. (א) צ"ל "ומהדרין: (ב) בכ"י ב"ש "והלכה כב"ה: (ג) בכתי"א "בהלל של פתח: הנאון על "אי נמי לשיטורא", וי"ל דס"ל כרש"י דאפי' אחר זמן זה אסור לכבותה, אלא מעביר כל השמן שבנר, וכדברי הפסיקתא והשאלות, וכס"כ כשנתן השמן בהנר כסתם, שבודאי הקצה כולה עד שיתבערו לגמרי כמו"ש הר"ן, ולשיטת הנאון אשר בכתי"י שלפנינו דס"ל כשיטת האלפסי, באמת יש לתרץ בתירוק הכ"י, והוא תירוק מספיק. וכן תי' ג"כ בשלמי הנבזרים על הרי"ף, ע"ש:

יב. ומהדרין מן המהדרין בש"א, כו'. כתבו התוס' דכ"ש ובה"א קאי אהר איש וביתו, דאיכא היכירא כשמוסיף או מחסר שהוא נגד ימים הנכנסים או היוצאים, אבל אם עושה נר לכל אחד אפי' יוסיף ליכא היכירא, כי יסבירו שכל כ"א יש בבית, ע"ש. אבל הרמב"ם כתב שאף לאותם שמדליקין נר לכל אחד יעשו לכל אחד שנים כליל כ', וכן אנו נוהגין, ועיין בהגר"א שכ' דגם הרי"ף ס"ל כרמב"ם, מדעתיק הך דב' זקנים, ע"ש:

יג. ונר חנוכה בו' נמרא שבת דף כ"א, ת"ר נר חנוכה מצוה להניח על פתח ביתו מבחוץ, [לרש"י ר"ל על פתח ביתו בחצרו, שבתיהם היו פתוחין לחצר]. ואם הי' דר בעליה [שאין לו מקום בחצרו להניחו שם] מניחו [מכפנים נגד] חלון הסמוך לרה"ה. אבל התוס' פירשו דמייירי דליכא חצר, אלא ביתו סמוך לרה"ה, ואם יש חצר לפני הבית מצוה להניחו על פתח החצר, ורבינו שהשיטת זאת משמע דס"ל כפרש"י, ומה שכתב בשפה הסמוך לפתח, הוא סס דכ"ב, מומרא דרבה כדי שיהא נ"ח משמאל ומזוזה בימין. ובשאלות ובכ"ל חסיים, ובעל הבית בעלית מזוין ביניהם. ומ"ש, ואם הי' דר בעליה" כו', ואסור להשתמש באותו נר, אבל מכסהו בכלי כדי שיתראה מעט, שיכירו כי נר חנוכה הוא, ס"ל לרבינו דכאן אע"פ שהנר מכפנים בביתו, מ"מ א"צ נר אחרת להשתמש לאורה, וסני בכך כמה שיכסה אותה מעיניו שלא ישתמש בה. וגם בגמרא לא אמרו ככאן וצריך נר אחרת, אלא במניחה על שלחנו בשעת הסעודה, שאז צריך לעשות היכר לדבר, כפירש"י משום דרגילות שהנר עומד על השלחן ויחשדוהו שמשמש בה, אבל כאן שאינה על השלחן א"צ היכר. אולם כשמוכרח להניחה על השלחן מפני סכנת לסטין או נשיבת רוח מניחה שם. והנה רש"י ז"ל כתב מפני הסכנה שהי' להם חק שלא יבעירו אש אלא בבית ע"ז שלהם, ופירושו קשה, דפשיטא כיון שגם מן השלחן היו לוקחים, למה הצריכום להניח על שלחנו במקום שאין גזרה לעבור על דת, וגם מה שפירש הר"ן והמור דהיינו סכנה לעבור על דת שאינם מניחין לקיים המצות, וכמו"ס הב"ח, דזה דומה לערקתא דמסאני דאסור לשנות, ולכך עשו תקנה להניחו על שלחנו כדי שיקיים מצות החמים ולא יהי סכנה בדבר, שהעכו"ם יאמרו שצריך לאורה, ג"כ דחוק דמצות עשה א"צ לקיים גם בסכנה לעבור ע"ד. ונ"ח עשה הוא כמו"ס ע"ז בהנהגות רע"א, ואף שיש ליישב קו', מ"מ ייחא לרבינו לפרש ברווחא מפי דר"ל סכנת לפסים, ודכוותה נשיבת רוח מניחה

על

עד שיכלה אותו שמן ששם בו בדבר מצוה ולא יניח הנר יותר. יד.] ובע"ש בדליק נר חנוכה תחלה ואח"כ של שבת, שאם מדליק של שבת תחלה אסור להדליק נר של חנוכה שכבר קבל עליו שבת. ושמונה ימי חנוכה מותרים במלאכה. (ה) דאמר ריב"ל נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס. (ו) ובשמן ימי חנוכה מותרות בעשיית מלאכה. מו.] [ומדליק מנר לנר, ואפי' נשים חייבות בנר חנוכה, דאריב"ל נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס:]

שנוי גוססאות והנהגות מנן האלף

(ה) צ"ל. ואמר ריב"ל; (ו) פ"ס הוא זה בכ"י על שלחנו ודיו. ומ"ש ואם ככתה מותר להדליקה ב"מ צריך לטוחקו. נתבאר לעיל בדברינו מזה י"א:

יד.] ובערב שבת מדליק שר חנוכה תחלה. כן הוא גם דעת רש"י. והרמב"ן השיב עליו, ועיין מזה בר"ן פרק ב"מ ורא"ש ומרדכי ס"פ הנ"ל, ועיין מזה בס' תרע"ט ובס' רס"ג והמנהג לדברי רבינו ובה"ג. ומ"ש "מותרים במלאכה" הוא עפ"מ במס' שבת ועצום יו"ט בהלל והודאה, אבל לא במלאכה כפרש"י שם, וכל יו"ט שבמגלת תענית אינן לענין מלאכה כמו"ש הגר"א ס' תרע"ט. ודברי ריב"ל הוא במס' שבת כ"ג, ויכולות גם להוציא אחרים כדאי' בשו"ע תרע"ה. "שהיו באותו הנס". פרש"י שגזרו יונים להבעל לעספר תחילה וע"י אשה נעשה הנס:

מו.] ומדליק מנר לנר, במס' שבת דף כ"ב, כפלוגתא דרב ושמואל לענין אי מדליקין מנל"ג אחריתין מאי הוי עליה, ואסקין אר"ה בדר"י חזינן אי הדלקה עושה מצוה מדליקין, וקיי"ל להדלקה עו"מ. אבל אי הוי הגהה עושה מצוה הוי ל' כמו קינסא ואין מדליקין משום ביזוי מצוה, וכתב הרא"ש שם ס' ז'. להני תרי שנויי מדליקין משנא לשנא אבל לא ע"י קינסא, וכן דעת הרי"ף. לכך לא הביא אלא לשון מחלוקתין מדליקין מנר לנר דמשמע בנר עצמו, אבל לא ע"י קינסא, עכ"ל, וכי' גם דעת רבינו שלא הביא דמותר גם ע"י קינסא להדליק מצוה את הנר האחרת, וכי' הרמב"ם, וכן כתב הה"מ בשם הרמב"ן ורשב"א דע"י קינסא אסור, משום שבשעה שמדליק אינו עושה המצוה, אך הראב"ד וסה"ת מתירין אפי' ע"י קינסא. ועיין בתוס' ורמ"א ס' תרע"ד דהמנהג להחמיר אפי' במנר לנר, משום דעיקר המצוה אינו אלא נר אחת, והשאר אינה אלא למהדרין, ע"ש, ודבריהם ז"ל ג"ע שיחמירו בדבר זה מה שבמנר מפורש להיתר, דהא "מדליקין מנר לנר" נמי על כרחק לא מייירי אלא בכה"ג, דמאות חנוכה מן הדיו אינה אלא נר א' לאיש וביטול לכל ימי חנוכה, והשאר אינה אלא הדור, ואפשר ליישב לפי שיטתם בדרך כ"א ע"כ בנר שיש לה שתי פיות דעולה לשני ב"א אפי' משני בתים ובמניחים על פתח החצר, ע"ש, א"כ י"ל דמה שאמרו מדליקין מנר לנר מייירי באופן זה שעומדים זה אצל זה, ולכן מותר להדליק זה מזה, מפני שהדלקה עושה מצוה ומתי הנרות הן חיובים לשני ב"א מדינא, אבל כששתי הנרות הוא א' לחיוב והב' להדור, אפשר דלריך להחמיר, אבל לשיטת רש"י ורבינו ז"ל שזכרתי באותו י"ג ששני ב"א מניחים כ"א על פתח ביתו ליכא לפרש כן, דאם היו מניחים שניהם על פתחי בתיהם היו לזה מומין ולזה משמאל, ולכן פרש"י בנר שיש לה שתי פיות דעולה לשני ב"א למהדרין, לנר לכאז"ל ע"ש, ושי' בע"כ מניחין באחת כ"א על פתח ביתו משמאל וא"א להדליקין זה מזה אלא ע"י קינסא, וגם אפי' היו ארוכות וידליקם זה מזה שלא ע"י קינסא, כיון שהדלקה עושה מצוה נמצא שהאחד לא הדליק על פתח ביתו, ודוחק לפרש דמ"ש מדליקין מנר לנר מייירי בשני בע"כ ובעצמם, בעצ"ר והדליק שלא על פתח ביתו אלא סמוך לחבירו, דלשון מדליקין למהלה מבמה, וע"כ דמ"ש מדליקין מנר לנר מייירי נמי למהדרין שמדליקין מנר כל מצוה לנר הדור, ואין להחמיר נגד דבר המפורש להיתר, דהא אפי' למ"ד משום ביזוי מצוה ליכא ביזוי, משום דקיי"ל הדלקה עושה מצוה, וההדור נמי מצוה היא, ולכן נזכר זה הדיון סתמא בדברי רבינו, למימרא דאפי' מנהג ליתא לאיסורא. אבל ע"י קינסא אסור לדברי רבינו גם מנר הדיו וכמוש"ל:

הנהגות ארבע פרישיות

(נחורא) בשבת שמכריזין בו ר"ח אדר הסמוך לניסן (הוא פ' שקלים) מוציאין ב' ס"ת. באחד קורין פ' השבוע וזבניה קורין למפטיר (פ' כי תשא) עד (לכפר על נפשותיכם) ומפטירין (ויכרת יהודע) ואם חל ר"ח בשבת מוציאין ג' ס"ת. בא' קורין בפ' השבוע ו' גברי בשניה קורין בפ' פנחס (וביום השבת) עד (ונסכה) ח"ק על ס"ת ב'. בג' קורין למפטיר פ' שקלים בכי תשא. כל שבת שלפני פורים (הוא פ' זכור) מוציאין ב' ס"ת. בא' קורין פ' השבוע וב' קורין פ' תשא (זכור את אשר עשה לך עמלק) עד סוף הפרשה ומפטירין (פקדתי). פ' זכור הוא מדאורייתא וצריך לקרותה בעשרה. ואם א"א לקרותה בעשרה יקרא עכ"פ בניגון ובטעמים. שבת שאחר פורים פועמים שהוא הפסקה. ופ' פרה ג"כ מדאורייתא כנ"ל. שבת שמכריזין בו ר"ח ניסן (הוא פ' חודש) מוציאין ב' ס"ת בא' קורין בפ' השבוע ובב' למפטיר בפ' בא (החודש הזה לכם) עד (תאכלו מצות) אם חל ר"ח ניסן בשבת מוציאין ג' ס"ת בא' קורין בפ' השבוע ו' גברי בב' (וביום השבת) עד (ונסכה) ח"ק על ס"ת שניה. בג' קורין למפטיר (החודש הזה) :

הנהגות תענית אסתר

(נחורא) י"ג אדר הוא תענית אסתר (ואם חל פורים בא' בשבת מקדמין התענית ליום ה') במנחה קורין ויחל ומפטירין דרשו. היחיד אומר עננו בש"ת והש"ך בין גואל לרופא ואין נופלין (ואם חל בשבת א"א צו"ץ) קודם תפלת מנחה דוקא יתן ג' חלאי שקלים לאביו הנזן ודוקא מטבע של כסף הגקרא. בשם מחזיקי וכוהנין לתת מהה"ש אפי' בעד ילדים זכרים ומעוברת זה בעד העובר, כל קטן שהחמיל אביו לשקול ע"י טוב אינו פוסק :

דיני ברכות המגילה

(דח"ח) (א) הקורא את המגילה מברך לפניו ג' ברכות על מקרא מגילה. שעה נסים. ושהחיינו. וכן ביום : (תרצ"ב) (ב) יכוין ביום בברכת שהחיינו על קריאת המגילה ועל מצות משלוח מנות וסעודת פורים וכן הש"ך יכוין להוציאם בשביל זה. אם אבל קורא את המגילה אחר יברך הברכות משום ברכת שהחיינו והאבל יקרא, ולאחריה מברך בזכור הרב את ריבנו כו' אשר הניא. וביום א"א אשר הניא רק שושנת יעקב וביחיד אינו מברך לאחריה ויכול לברך בלא שם ומלכות : (שס) (ג) מי שיצא כבר מברך להוציא אחרים ואם יודעים לברך יברכו בעצמם והקורא יקרא. והנשים אם מברכות לעצמן. מברכין ויאמרו לשמוע מגילה. וטוב לקרות לנשים אחרי שכבר יצא בקריאת המגילה בזכור ואם קורא לנשים קודם יכוין שלא לזאת בלחות קריאה : (שס בפ"מ)

דיני קריאת המגילה

(א) חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום ושל לילה זמנה מצה"כ כל הלילה (תרפ"ז) ושל יום זמנה מהנך החמה עד סוף היום ואם קראה משעלה ע"ה יצא בדיעבד : (ב) הכל חייבים בקריאת המגילה אנשים ונשים ומחנכים הקטנים : (תרפ"ט) (ג) ראוי ונכון שיהא לב"א מגילה כשירה כדי שיאמר בעצמו מלה במלה בלחש כי א"א לשמוע כל תיבה מהש"ך (פ"מ שס) :

דיני תפלת פורים

(א) בערבית אחר תפלת ש"ע ק"ש עס תתקבל וקורין את המגילה. אחר הברכות שלאחר המגילה אומרים ואתה קדוש ואם חל במו"ש אומרים ויה"נ ואת"ק ק"ש בלא התקבל ובמוש"ק ויתן לך והבדלה על הכוס עלינו ק"י (תרצ"ג ובמ"א) : (ב) בשחרית אחר ש"ע ח"ק מוציאין ס"ת וקורין ג' גברי בפ' ויבוא עמלק ומחזירין הס"ת להיכל וקורין המגילה אשרי ובל"ז ק"ש תתקבל ואין לחלון התפילין עד אחר קריאת המגילה (שס ובמ"א) :

דיני משלוח מנות וסעודת פורים

(א) אפי' עני המתפרנס מן הצדקה צריך ליתן ב' מתנות לב' עניים וצריך לקיים משלוח מנות

מנות היינו שני דברים ממנוי אוכלין לאיש אחד והמרבח במתנות לאכיונים ה"ו משוכב : (תר"ז) (ב) אשה חייבת במשל"מ ומתנות לאכיונים : (תר"ה) (ג) צריך לקיים משל"מ ומת"ל ביום : (שס) (ד) מצוה להרבות בסעודת פורים ומצוה בשחרית רק משום טרדת משלוח מנות עושין אותה מקצתה בלילה וכשחל פורים בע"ש עושין אותה בשחרית. וי"א לאכול מיני זרעונין בפורים וזרעונין שאכל דניאל וחביריו בכבל : (סי' תר"ה)

דיני אכילות ואכילות בפורים

(א) אונן בפורים כליל י"ד ישמע המגילה מאחר ואסור בכשר ויין וביום אסור בהנחת תפלין אפי' אחר הקבורה. רק אחר הקבורה יקרא ק"ש ויתפלל ויקרא המגילה או ישמע מאחר (א"ר תר"ז) דלא כמ"א) ובכשר ויין מותר אונן ביום י"ד ופ"ו : (פ"מ) (ב) אכילות אינו נוהג בב' הימים י"ד וט"ו רק בדברים שבצניעות. כליל י"ד לא ילך לבה"כ רק אחר שיתפלל מעריב בביתו ואם חל פורים במ"ש ילך לבה"כ בשבת בעוד היום וימתין עד הלילה ובשחרית ילך לבה"כ אפי' קודם התפלה אבל למעריב וכן ביום ט"ו אפי' לשחרית לא ילך : (פ"מ שס) (ג) אבל חייב במשלוח מנות ומכ"ש במתנות לאכיונים. ולאכל תוך ל' און לשלוח מנות. א"כ אין שם אלא הוא ולאכל תוך יב"ח שרי אבל מתנות לאכיונים יכול לשלוח אפי' לאחר תוך ז' : (שס ט"ו ומ"א) (ד) אין לעשות מלאכה בפורים ומלאכות שלצורך פורים מותר ומותר לעסוק בפרקמטיא : (שס)

חייב אינש לבטל מצינו בפוליא ולא שיתחבר רק ישמה יותר מלמודו מעט ואחר תפלת מנחה ישב עם בני ביתו בש"ע ובנרות דולקים ויספר לב"ב מעניי הנסים וכל המרבה לספר ה"ו משוכב :

ברכות המגילה

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מקרא מגילה :
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה :
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שהחיינו וחינו ונהיננו לזמן הזה :

ברכה אחר קריאת המגילה

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. הרב את ריבנו. ונתן את דיננו. ונהנמם את נקמתנו. והמשלם גמול לכל איגרי נפשנו. והנפטר לנו מצרינו : ברוך אתה יי הנפטר לעמו ישראל מכל צריהם. האל המושיע :

אשר הניא עצת גוים. ויפך מחשבות ערומים : בקום עלינו אדם רשע. גצר זרין מרוב עמלק : גאה בעשרו וקרה לו בור. ונרדתו יקשה לו לכד : דמה בגפשו ללכוד ונלכד.

בִּקְשׁ לְהַשְׁמִיר וְנִשְׁמַד מִתְּרָה: הֵמָּן הוֹדִיעַ אֵיבַת אֲבוֹתָיו.
וְעוֹרֵר שְׁנֵאת אֲחִים לִפְנֵים: וְלֹא זָכַר בְּחִמִּי שְׂאוּל. כִּי בְּחִמְלָתוֹ
עַל אֶגֶן נֹלַד אוֹיֵב: זֶמֶס רָשָׁע לְהִכְרִית צַדִּיק. וְנִלְכַּד טָמֵא
בְיַדִּי טָהוֹר: תִּסָּד גָּבַר עַל שְׁנֵאת אָב. וְרָשָׁע הוֹסִיף חֲטָא
עַל חֲטָאָיו: טָמֵן בְּלִבּוֹ מַחְשָׁבוֹת עֲרוּמָיו. וַיִּתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת
רָעָה: יָדוֹ שָׁלַח בְּקִדְוֵשִׁי אֵל. כִּסְפוֹ גָּתַן לְהִכְרִית זָכָרָם:
כִּרְאוֹת מְרִדְכִי כִי יֵצֵא קֶצֶף. וְדַתִּי תָמַן נִתְּנוּ בְּשׁוֹשֵׁן: לְבַשׁ
שֶׁהָ יִקְשֶׁר מִסְפָּד. וְגִזֵּר צוֹם וַיֵּשֶׁב עַל הָאֶפֶר: מִי זֶה יַעֲמוֹד
לְכַפֵּר שְׁגָגָה. וְלִמְחֹל חַטָּאת עוֹן אֲבוֹתֵינוּ: גִּזֵּי פָּרַח מִדּוֹלֵב.
הוּא הַדְּפָה עֲמִידָה לְעוֹרֵר יִשְׁשָׁם: סְרִיסִיָּה הִבְקִילוֹ לְהֵמָן.
לְהַשְׁמֹתוֹ יֵין בְּמַת תַּנְיָגִים: עָמַד בְּעֶשְׂרוֹ וְנִפְל בְּרָשָׁעוֹ. עֲשֵׂה
לוֹ עֵץ וְנִתְּלָה עָלָיו: פִּיָּהֶם פִּתְחוּ כְּלָיוֹשֵׁבִי תַּגֵּל. כִּי פוֹר
הֵמָן גִּהְפֵּד לְפוֹקְנוֹ. צַדִּיק גִּבְחָלִין מִיַּד רָשָׁע. אוֹיֵב גִּתָּן תַּחַת
נִפְשׁוֹ: קִיָּמוֹ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת פּוֹרִים. וְלִשְׁמוֹחַ בְּכָל־שְׁנָה וְשְׁנָה:
רְאִיתָ אֶת־תַּפְּצַת מְרִדְכִי וְאֶסְתֵּר. הֵמָן וּבְנָיו עַל הָעֵץ תִּקִּיתָ:

נשחרית אחר האל המושיע אומרים (בזשנת יעקב):

שׁוֹשְׁנַת יַעֲקֹב צִתְלָה וְשִׁמְחָה. בִּרְאוֹתָם יַחַד תִּכְלַת
מְרִדְכִי: תִּשְׁוַעְתָּם הֵייתָ לְנִצָּחַ וְתִקְוַתָּם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר. לְהוֹדִיעַ
שֶׁפֶל קִנְיָה לֹא יִבְשׁוּ וְלֹא יִפְלְמוּ לְנִצָּחַ כָּל הַחוּסִים בָּךְ: אֲרוֹר
הֵמָן אֲשֶׁר בִּקְשׁ לְאַבְרָהָם בְּרוּךְ מְרִדְכִי תִּיהוּדִי. אֲרוֹרָה וְרֵשׁ
אִשֶּׁת מִפְּחִידִי. בְּרוּכָה אֶסְתֵּר בַּעֲדִי. וְגַם תִּרְבוּנָה זָכוֹר לְטוֹב:

מקור הברכות

ברוכה אסתר בעדי. ונלחצו המבארים בחיבת בעדי שאמר. הרו"ה הגיה. מגינה בעדי.
והר"י רייפמאן הגיה. כעדי" ע"ר. שאמרו מרדכי מוכתר בנמוסו היה, וגרם שם הערוך
כעדי. ור"ל שה' מצוין בדת התורה וזהיר במצות, אבל רהוק לתאר את אסתר בזה. ובעל
הגיון לב כ' שלא נוספה חיבה זו אלא לשיווי החרוץ, אבל שיווי החרוץ לא שווה לנו לחשור
מסדרי הפיוטים שיוסיפו חיבה בשביל חרוזים, אך הנ"ל דקאי על התחלת המאמר 'שושנת יעקב'
שמדבר על כנסת ישראל שהיא צהלה ושמחה, ומורה על חשועתו יחבי' שהוא קרוב לקויו, ולא יבוש
כל החוסים בו, ושהיא מקללת הרשעים ומברכת הצדיקים, את מרדכי היהודי, וגם את אסתר שנבחרת
לשליח לגאולת ישראל, ואומרת 'ברוכה אסתר' שנבחרת. כעדי" לחשועתי, וגם כי אמנם שהנס הי' בא
גם בלעדה, וכמו"ש ריוח והצלח יעבור וגו'. כי אין המציל ומושיע אלא ה' יחבי' לברו, מ"מ מוגלגלין
זכות ע"י זכאי, שהעמידה עצמה בסכנה להצלת ישראל, וזה ברור לפע"ד.

סדר פורים.

סה. ובפורים מתפלל שמונה עשרה. (ה) א. [ויתבון בתעניתא דמעלי יומא דפוריא ונחית ש"ץ בצפרא ואמר סליחות מאי דניחה ליה כענינא דמפרשינן לעיל (ג) כסידורא כתעניתא. ונחית (ג) סתמי ובמנחה דמעלי יומא דפוריא וקורא בתורה ויהל משה כשאר תעניות (ד) ולא י"ח כדרכן, ומדברי עגנו בין יחיד בין צבור. יחיד אומר בשומע תפלה ושליח צבור אומר בין גואל לרופא. רצה ומודים, ופרסי כהני ידיחון, ושים שלום, רחום וחנון. קדיש כולן:]

סו. [במעריב אומר ברכו. אשר בדברו. וק"ש כו'. וקיימין צבורא ומצלו בלחש שמונה עשרה כולן.] בהודאה מזכיר: על הנסים על הגבורות (ה) [ועל הנחמות] שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמר עליהם המן הרשע ובקש להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד. בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר. (ג) ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו, וקלקלת את מחשבתו, והשבות גמולו בראשו, ותלו אותו ואת בניו על העץ, כשם שעשית להם [ג"כ עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים] ותושיענו בימים האלו, וגורל לשמך הגדול סלת. ועל כלם כו'. וכל החיים, (ג) [ושים שלום, ומקדש ש"ץ קדיש בלו, וחתים עושה שלום:]

ומכנסים

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

סה. א. [ויתבון בתעניתא דמעלי יומא דפוריא כו' הרמז פ"ה ה"ה מתענית, כ' ע"ו, וזכר לתענית שהתענו בימי המן, שנאמר דברי הזמות וזעקתם, וז' ה"ה מתענית זה לא נזכר בגמרא אבל נהגו בו, ואמרו קצת מפרשים שמש"ס כפ"ק דמנילה דף ב' זמן קהלה לכל היא, ר"ל זמן תענית שנקבלו בשושן כי"ג אדר להתענות. וז' ה"ה דמשמע מדברי האגודה דמאן דמסיק תענית זה מדברי הזמות וזעקתם אפי' מעוברות ומניקות חייבים להתענות, לזום זה קבוע מדברי קבלה, וכדברי תורה דמי. וכתב עוד משמו דאף לפירוש ר"ת דמאן לו סמך ממ"ש בגמ' זמן קהלה לכל, יש להקל למעוברות וכל חולי שאין בו סכנה ע"ש. וז"ל למ"ש השב"ל בשם רש"י דתענית זה אינו ד"ת ולא דברי סופרים אלא מהגז בעלמא, ואעפ"כ אסור לפרוש מהצבור, ע"ש. והרשב"ט בהגמ"י פ"א מתענית כ' על תענית אסתר דהוא מדברי הגאונים ומנהג כל ישראל, והסב לי' תענית חוכה כמ"ב ע"ש. ועיין כ"ז בפרק שני דתענית כר"ן וברא"ש ובמור סי' תרפ"ו:]

סה. (ה) בכח"ב ב"מ חסר כל הענין עד ובהודאה. (ג) בכח"י א' בסידורא. (ג) צ"ל ש"ץ במנחה. (ד) צ"ל, ומתפללין י"ח".
סו. (ה) בכח"י ב"מ, ועל החשועות ועל המלחמות ועל הפדות ועל הפרקן כו', וגרסה הרס"ג, על הניסין והחשועות והמלחמות והפדות והפרקן שעשית עמנו ועם אבותינו כו'. (ג) בכח"י ב"מ, ושלום לבח"י, וברס"ג ליחא מן ביום אחד עד ושלום. (ג) חסר בכח"י ב"מ עד וחייב אדם. בכח"י

סז. ומכנסיו כולחי צבורא ושמעו קריאת המגלה. ב. וצריכי לכוונא דעתייהו למשמע, דהכי אמרו רבנן [ר"ה כ"ט] לעולם אין יוצאין עד שיכוין משמיע לשומע, ושומע למשמיע. (א) שהכל תנובת הלב שנאמר תכין לבם תקשיב אזניך. וקורין את המגלה לפני הצבור קודם שיאכלו כלום. וקריב אדם לקרוא את המגילה בארבעה עשר ביום ובלילה, דאריב"ל [מגילה דף ז'] חייב אדם לקרוא את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר אלהי אקרא יומם ולא תענה, ולילה ולא דומיה לי. ג. ואריב"ל נשים חייבות בשומע

המגלה

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

סז. (א) צ"ל, "שהכל יתנו בה הלב". כן **סז. ב.** וצריכי לכוני דעתייהו להגיה הפ' מקם והיא הגהה נכונה.

בכ"י ככאן שגם המשמיע יכוין דעתו להוציא, וכמו לדסיק לעולם אין יוצאין עד שיכוין משמיע לשומע, משום דאירי בש"ץ שמוציא את הרכים י"ח, שמכוין להתיר פל השומע קריאתו, ואע"פ שלא נתכוין לפלוני זה, ואינו יודע אותו יצא, וכדלמדין במס' ר"ה כ"ט, היה עובר אחריו ביהכ"ס או שז' ביתו סמוך לביהכ"ס ושמע קול שופר או מגילה, אם כיוון לבו יצא, ואחריו, הכל בש"ץ עסקינן. דדעתו אכ"ע, וגרסינן נמי א"ה יומי צד"א בש"ץ, אבל ביחיד לא יצא עד שיכוין שומע ומשמיע, וכן פסקו הרי"ף ורמב"ם ורא"ש, ודלא כרצא דלמח מנות א"ש כונה, ועיין בס' תקפ"ט :

ג. ואריב"ל נשים חייבות בשומע [צ"ל לשומע] המגילה שאף הן חיו באותו חנם, במגילה דף ז' איתא שחייבות במקרא מגילה, ומשמע שחייבות לקרותה ויכולות להוציא גם לאנשים, וכ"כ רש"י בערוכין דף ג', אולם מלשון רבינו הנאון ז"ל שכתב שחייבות לשומע משמע שאינן יכולות להוציא אנשים, וכ"כ בתוס' ורא"ש ור"ן בשם בה"ג, ונשמיע מהתוספתא ששנינו נשים ועבדים וקטנים פטורים ממקרא מגילה, וגרס כאן שחייבת במשמע מגילה, מפני שהיתה בליתא הנס שאין חיוכין רק לשומע אבל אינן מוציאות אנשים י"ח. ומאי דלמח בערוכין הכל כשרים לקרות המגילה הכל לאתווי נשים, פירוש להוציא נשים כמותן, וצריך טעם כיון שחייבות מדרכנן שאף הם היו בליתא הנס, למח לא יוצאו גם לאנשים שאף עליהם לא רמיא אלא חיוכא דרבנן, ומ"ש מאשה שמכרכת לבעלה בדאכלי רק שיעורא דרבנן, כדאי' בפ"ב דברכות. ובמג"א סי' תרפ"ט ס"ק ה' הקשה מ"ש מנח חנוכה שמכרכת ומדלקת ומוציאה גם לאיש, עיין ט"ז, וראיתי בס' דברי צבי שכתב לעמ"ש תוס' מגילה ד' דמשום טעמא שאף הן היו בליתא הנס אינה מחויבת אלא מדרכנן, ולא תוכל האשה להיות תרי דרבנן להוציא איש דהוא חד דרבנן. ואין דבריו נכונים דהתוס' לא אמרו זאת אלא לענין שצריך היקשא לחייבם במזה מה"ת, משום דטעמא שהיו בליתא הנס אינו אלא דרבנן, אבל במגילה דרבנן גם אשה הוי חד דרבנן דומיא דא"ש, שעל כלם נגזר כליון. והתוס' במס' סוכה ל"ח כתבו [ע"ש לפי גרסת מהר"ם לובלין] דאפי' אי הוה ברהמ"ז לאורייתא לא יכולות להוציא הרכים י"ח משום דזילא בה מלתא, והוכיחו זאת ממגילה דנשים חייבות, ופירש בה"ג שאין מוציאות את הרכים י"ח, ע"ש. ומדבריהם משמע דאין הטעם לבה"ג משום שאין חייבות, אלא דחייבות, ואפי"ה א"מ לאנשים משום זלזולא. והמ"א בשם סמ"ג ביאר זאת, דמגילה הוה כמו קה"ת, ופטולה משום כבוד-הצבור, וכ' הרא"ש דאפי' ליחיד אינה מוציאה משום לא פלוג, ע"ש. ובה דחה הרב מג"א בס' רע"א קו' הבה שהקשה מקדוש היום שמוציאה גם לאנשים, ע"ש. ועפ"ז אפשר ליישב נמי קושית המ"א מה שהקשה מנח חנוכה, אבל לשון התוספתא שאמרו פטורין ממקרא מגילה, וכן לשון בה"ג שהסופר ע"ז אלא שחייבות בשמיעה משום שהכל היו בספק, כו' משמע דפטורות מקריאה.

ואין

המגלה שאף הן היו באותו הנס. ד.] [הקורא את המגלה הכתובה בין הכתובים לא יצא ידי חובתו, במה דברים אמורים בצבור. ה.] ובמגלה שאינה משורטטת אין אדם יוצא ידי חובתו :

סח. הקורא את המגלה עומד ויושב. קראה אחד קראה שנים יצאו. מקום שנהגו לברך מברך. שלא לברך לא יברך. אמר אבוי לא שנו אלא לאחרית, אבל לפניו מצוה לברך. דאריי אמר שמואל כל המצות בל מברך עליהם עובר לעשייתן. מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא, דכתיב ויעבור מלכם לפניו וה' בראשם. לפניו מאי מברך.

מנה

מגן האלף

ואין מוציאות לאנשים גט מדינא, והמרדכי כ' במפורש שאין מחויבות בדבר ואין מוציאין אחרים י"ה ע"ש. וא"כ הדרו לדוכתייהו על הבה"ג ורבינו כל מה שהקשינו :
ולכן נראה דתחלת תקנת חכמים לסדרת רבינו ובה"ג ז"ל, לא היתה להיב נשים בקריאת המגילה, אלא בשמיעה לבד. וכ"מ מדברי התוס' והמרדכי שכתבו "שפטורים מקריאה, וחייבים בשמיעה". וכתב בשם ראב"ה דאפי' אי קרו בעצמן מברכין לשמוע מגילה. ע"ש. ועיקר חיוב קריאת מגילה דלפינן ממ"ש נזכרים ונעשים דבעי זכירה, לא נתקן אלא לאנשים שמחויבים לקרות בעצמם. או לשמוע ממנו שהוא מחויב בקריאה ששומע כעונה. ובאלו קוראים בעצמם, אבל הנשים פטורות מקריאה ולא חייבום בה חכמים כל עיקר, אלא מפני שהיו באותו הנס חייבו לפרסם הנס בפניהם כדי שידעו ענינו, וממילא שא"י להוציא אנשים. ול"ד כלל להא דאשה מברכת לבעלה, ול"ק נמי מנר חנוכה, ולא מקדוש, דהכי שאני שאינה מחויבת כלל בקריאה, וכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים י"ה, ואינה מוציאה אלא אשה כמותה שגם היא אינה מחויבת אלא בשמיעה. ואפשר דגם התוס' במס' סוכה גמי הכי ס"ל. ולא כתבו ששומע דרבים ז"ל זהו מלאת, אלא לומר שלא תקרא דרבים לנשים הרבה, וכ"כ בהנהגות נתיב חיים בס' "תרע"ב כונת התוס' הג"ל. וכן משמע מהירושלמי דפרק ב' במגילה דאמרו מכאן ואילך [אחר שאירע שקרא קטן לפני רי"ה] נהגו הרבים לקרואה בביהכ"נ [דשוב לא יניחו לקטן לקרואה דרבים] דר קפרא אמר צריך לקרואה לפני נשים וקטנים, ריב"ל עבד כן מכנס בני ביתיה וקרי קומיהון. ומשמע דנשים דומיא דקטנים שפטורים מדינא ואפי' בהגיע להנינוך. וא"י להוציא אחרים דבדידיה הוי תרי דרנן משום שאינו בר מצות כלל, ואפ"ה צריך לקרואה בפניהם משום שהיו באותו הנס. אבל אין זה מצד הדין אלא לפרסם הנס בפניהם שידעו ענינו. ועפ"ז נראה דיש להקל להם לשיטת בה"ג ורבינו ככמה ענינים המובאים בס' "תרע"ב ע"ש, כיון שאין החיוב אלא שידעו ענין הנס.

ד.] הקורא את המגלה הכתובה בין הכתובים לא יצא, בר"א בצבור. במס' מגילה י"ט ב' איתא ומחו לה אמוחא בצבור שנו, וכ' הר"ן מדקאמר ומחו לה אמוחא, משמע שהן מחליטין כה הדבר, כו' שאין לך לומר לא יצא, שלא אמרו אלא בצבור אבל ביחיד אפי' לכתחלה, הלכך אפי' בצבור דיעבד מיהא יצא. עכ"ל. אבל מלשון רבינו נראה דאפי' דיעבד לא יצא, וכ"כ הרי"ף לא אמרו לא יצא אלא בצבור, וכ"כ הרמב"ם אם קרא לא יצא ע"ש. והכי נקטין :

ה.] ובמגלה שאינה משורטטת א"א יוצא י"ה. גמרא בס דף ס"ז דברי שלום ואמתי, אר"א מלמד שצריכה שרטוט כאמתי של תורה, וכן בירוש' שם רפ"ן וזוהר ברי"ף ורש"ש בפ"ב, אלא דהב"י סי' תרנ"א הביא בשם א"ה שא"צ שרטוט אלא ביטה ראשונה ומובא בלבד ובמג"א שם, וכבר השינו בד"מ ובהגר"א וחק"צ סי' ל"ז :

מנה

בד [ח"ב]

סדר רב עמרם השלם

ו. **מנ"ה** סימן. **ברוך** אתה ה' אִמְהָ אֲקַבֵּ"ו על מקרא מגילה. ובא"י אמ"ה שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. ובא"י אמ"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. (ה) [פתח וקרי ש"ן ויהי בימי אחשורוש כולי. וכי מטיא ומרדכי יצא, ז] א"ר סעדיה זצ"ל דמנהגא הוי דפתח ש"ן מלת ומרדכי יצא בלחור, ובתריה ענו כולא צבורא ומרדכי יצא כולא פסוקי עד ושמהה. ובתרייהו הדר ש"ן נמי ליהודים זו המלה לבדה, ובתריה ענו כולא צבורא ואמרין כולא פסוקא עד ויקר. והדר אמר ליה ש"ן זמנא אחרינא (ב) בדעבד בקרא דמרדכי יצא. ואיכא צבורין דעבדו הכי. דכי מתחיל ש"ן מלת ומרדכי יצא בלחור, ענו כולא צבורא מלפני המלך. ואמרין כולי תרוייהו פסוקי ומרדכי יצא וליהודים היתה אורה בבת אחת. ובתריהון הדר שלוח צבור ואמר להו לתרוייהו בבת אחת, ומרדכי יצא וליהודים היתה וגו'. וכי מטי בסוף לקרא כי מרדכי היהודי, נמי מתחיל ש"ן כי מרדכי היהודי, וענו צבורא כולי משנת למלך וגמרי לפסוקא והדר אמר ליה ש"ן].

ולאחריה

שנוי נוסחאות והנהגות

מנן האלף

סח. (א) בכ"ב ב"מ חסר עד ס' ס"ט. (ב) בכ"י **סח.** ו. **מנ"ה** סימן. לעיל כה"ל חנוכה דמדרך נמי א, "דעבד".

בכתי

משום דהנא שיטפי לישנא דגמרא נקט, וכן איתא בגמ' דף כ"א רב ששת מקמריא אילקע לקמי' דרב אשי וברין מנ"ה. עכ"ל, והגאון מפרש להאי בנוסח הברכות שהביא : **ז. אמר רב סעדיה דמנהגא הוי כו'.** בהנהגות מיימוני פ"א ממגילה כ' ונהגו העם לומר אשר הניא כלילה, ונהגו הקהל לומר אלו הפסוקים בקול רם, ומרדכי יצא, ליהודים היתה אורה, כי מרדכי היהודי, ואין זה רק שמחה בעלמא שנהגו לשמח התינוקות ולזרו אותם שיתנו דעתם לשמוע מקרא מגילה. עכ"ל, וכן הוא בויטרי ס' רמ"ה שז' וזה הוסד לפני רבינו חנוך נפשו בזה"ל, איש יהודי, וכן ומרדכי יצא, ליהודים, כי מרדכי, שנהגו העם לאחר כפה אחד בשעת קריאה, אינה חובה ואינה מנהג, אלא שמחת הנוקת, אבל מקרא של י"ג מדות כו' בתע"ז מנהג כשר הוא, כו'. וכ"ז בשב"ל ס' ר' בשם רבינו שלמה זצ"ל יש מקומות שאומרים אחר הברכה פייט נאה אשר הניא, ואומר כרוך מרדכי, ברוכה אסתר, ארור המן, ארורה ורש, ומכין כרגליהם או אכן על אכן, ומשכרים קדרות כשמעם שבר המן ורש, ולאחר זה עומדין הצבור ומשכחין לבורא אשר הניא את ישראל, ואומר מי כמוך ג"פ, עוי ג"פ, ה' איש מלחמה ג"פ, ה' ימלוך ג"פ, כ"ז אינו חובה אלא מנהג טוב. וכן מה שאמרו בשעת קריאת המגילה איש יהודי כו', אינו חובה ולא מנהג אלא שמחת הנוקת, וקולות לפניהן כדי שישמחו, וגם בראותם שנוי כזה שואלים מה זה, ומתוך כך אחת בל לספר גבורותיו של בורא למען ישמחו ולמען ילמדו ליראה אותו כל הימים. עכ"ל. ירושלמי : ר' ברכי' ור' חלבו בשם רשב"ל ר' יונתן כשהיה מגיע לפסוק זה אשר הגלה מירושלם, היה אומר נבוכדנצר שחיק עצמות כו', ומאלתי בעיר אוקספורד בלחד מסדורי קלף כת"י, דפיוט אשר הניא, ואשר בגלל אבות, חכמים ר' אשר והוא היה היהודי הראשון שכל לגור בוורמייזא, והיה בידו כתב יוחסין עד הנשיאים. עכ"ל, ובויטרי נרשם על אשר הניא, וזה פיוט מיסוד אנשי כנסת הגדולה ואין כוונתו שהם חכמה, אלא שרמזו בו יסוד ענין הנס של אנשי כה"ג שבזמן מרדכי שהי' אחד מהם, שתקנו קריאת המגילה, כמו"ס

סמ. ולאחריה במקום שנחנו (א) מברך ברוך אתה ה' אמי"ה (ז) ח. הרב את ריבנו, והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו, והנפרע לנו מצרנו, והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו, באי הנפרע לישראל מכל אויביהם האל המושיע. [נרס"ג : ארור המן, ברוך מרדכי, ארורה זרש, מ.] ברוכה אסתר, ברוכים אתם וכל ישראל. [ז] וְהָכִי אִמֵּר מִרְנָא וּרְבִנָא מִשָּׁה גִּאּוּן. י. מנלה מעין ברכה דילה קא חתים. אנב דאמר הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו והנפרע לנו מצרינו ומשלם גמול לאויבי נפשנו, חתים ברוך הנפרע לעמו ישראל מכל אויביהם. ומהו דתימא נפרע לישראל ולא הושיעין, אמר רבא האל המושיע. אמן. וְהָכִי אִמֵּר רִבִּינוּ רַב נַתָּן רֹאשׁ יוֹשִׁיבָה. חבי נהנינן במתיבתא למימר ברוך הרב את ריבנו וכו'. ולא

מן האלף

שני נוסחאות והגהות

סמ. (א) בכ"י ז. "לברך מברך. (ז) ברס"ג כמו"ש בפ"ק דמגילה מכדי כלהי אנשי כה"ג תקניהו, כו' : "האל. (ג) חסר בכ"י ב"מ עד והקורא.

סמ. ח. הרב את ריבנו, רבינו

בכ"י

מגילה דף כ"ב, "האל" הרב את ריבנו, וכן מזכיר לקמן בשם רב נתן גאון, וכן העתיק הסור בשמו משום דכבר פתח ואמר באי אליהו כו', וכ"כ המרדכי בשם בה"ג, וגם גרסת הרי"ף והרא"ש הוא כן, ומ"ש בעל עכו"ש שבעל המס' סופרים נמי ס"ל הכי, אינו כן, דכפי"ד ה"ה גרס שם האל הרב את ריבך ע"ש שבוטרי. וכן נוסח הרמב"ם והסמ"ג האל הרב כו', ועמש"ל כהלך ראשון סי' מ' אות ג', ועיין ב"ח סי' תרל"ב וט"ז סי' קפ"ט, והקשה הר"ן למה פותחת בכרוך, והלא פסוקים לא הויא הפסק כי היכא דלא מפסקא ק"ש, [לאו"י] והיא סמוכה לברכה שלפניה, ומי' דהרב את ריבנו לא נתקנה אקריאת המנלה אלא ברכה בפ"ע על הגם ע"ש. וע"ש מה שמי' בברכה אחרונה שמכריזין בלבוש על התורה, משום דקודם תקנה לא היו מכריזין חלל הפותח והחותם, ומשום דאפסקי גברי ביניהו לא חשוב כברכה סמוכה לחברתה, אלא דעדיין יקשה מכרכה אחרונה של הפטורה, ומי' על זה הרב בשפ"מ ברכות מ"ו שאף הן אינן על קריאת הפטורה אלא של שבה שהותקנו על קיום הכתובות לזיון ומלכות ב"ד, והודאה על תורה והעבודה וכו'. ובתוספי הרא"ש שם מתוך, דכי אמרינן פסוקים לא הויין הפסק, ה"מ פסוקים הקבועין תמיד כק"ש והלל וכדומה, אבל בקריאת התורה הוי הפסק, אי נמי שהאחרון המכרך אחר קריאת הספר נראה כתחלת מעשה, וכ"כ ה"ר ר"י הסיד דברכות שאחרי קה"ת והפטרה ומגילה שהן אחר קריאת ספר, דומה שהוא תחלת מעשה, ע"ש. ובמס' סופרים פ"ד אחר ע"ז כנגד עלבונה של תורה מכרכים, וי"א נגד עלבונם של ישראל, ע"ש, ואפשר דכיון לתרין כמו"ש הר"ן :

מ. ברוכה אסתר. כ"ה במס' סופרים פ"ד מקלם ללדיקים כו', ובידור' פ"ג דמגילה רב אומר ז"ל ארור המן כו', ובסוף פיוט שושנת יעקב איתא ברוכה אסתר בעדי ועיין במקור הכרכות :

י. מגילה מעין ברכה דילה קחתים אנב דאמר כו'. האי. אנב. ר"ל אע"ג, דלא תקשי דהפתיחה הויא ענינים הרבה, הרב, והדן, והנוקם, ומ"מ לא חתים אלא בהשרע מפני שכלם מעין ברכה דילה נינהו, וכן מלאתי להדיא בויטרי סי' רמ"ו דגרים כך ה"ע דאמר הרב והדן והנוקם והנפרע חסם הנפרע. ע"ש, ומ"ש, ומהו דתימא" כו' הוא טעם למש"ש בנמרא דף כ"א מאי מכרך כו' עד הנפרע לישראל מכל צריהם, רבא אמר האל

ולא אמרינן האל הרב את ריבנו, דהא אמרינן ה' אלהינו. (ז) יא. והמורא
את המגלה בזמנה אינו קורא אותה אלא (ה) בעשייתה. שכן אמר רבינו נתן
ראש ישיבתו. לענין כנלה, אמר רב מגלה בזמנה קורא אותה אפילו ביחיד,
שלא בזמנה בעשרה. רב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. הוה
עובדא וחש לה רב להא דרב אסי. וכיון דרב קא חייש לדרב אסי הלכה
כרב אסי.

והקורא

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) בכ"ז א. אר"ס הלכך נמרינהו לחרייהו האל המושיע, דמ"ש מוסיף האל המושיע משום
הנפער והאל המושיע. (ה) צ"ל "בעשרה": מהו דתימא כו', כי אע"פ שכבר נפער
מצריהם מהמן, היתה הסכנה רבה עדיין כי
כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב, והוכרחו

להקל ולעמוד על נפשם, ובחסד השם לא עמד איש בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים
ולכן חתים האל המושיע, ולא הויה חתימה בשמים כמו"ס האו"ח מובא בכ"ז להני שמים מי"ך
שייכי אהדדי ואין התשועה שלמה אלא בשתיקה, ע"ש:

יא. והמורא את המגלה בזמנה אינו קורא אלא בעשרה. מלשון זה משמע
דאפי' בדיעבד לא יא, וס"ל דר"א דאמר [מגילה דף ה'] בין בזמנה

בין שלא בזמנה בעשרה, ר"ל דאפי' בדיעבד אינו יוצא אלא בעשרה, דא"כ ה' אומר מצוה
בעשרה, וכמו"ס הרמב"ן במלחמות, וכ"כ באור זרוע סי' ש"ע אחרי שהביא דברי ר"ת כתב
"וליתא לדרכ עמרם גאון שפסק בסדר שלו כרב אסי שאף בזמנה לריבך עשרה", ע"ש.
ולפי"ז תמוהין מאד דברי הטור סי' תר"ג שאחר שהביא דברי בה"ג דדוקא בעשרה, כתב
ור"ע ז"ל כתב "אריך לחזור אחר עשרה, ואם א"א בעשרה קורין אותה ביחוד", והרב הב"ה
לא ראה דברי רבינו, וס' או"ז, ותמה ג"כ על הטור מלשון המרדכי בשם רבינו דס"ל דאפי'
בדיעבד צ"ע יו"ד, ונדחק לתרץ שהטור שנה בדברי אביו הרא"ש במ"ס וכן מסתבר וכו',
וחשך שכ"ז הוא מלשון רב עמרם, וליתא, ע"ש. ודבריו יותר נפלאים דסדרו של רבינו לא
זו מעולם מתחת ידי רבינו בעל הטור כמוכין מכל המקומות שהביאם, וא"א שיטתו בזה,
ועוד דא"כ פסקיו של רבינו ז"ל, כותרים זא"ז דבסי' ס"ז כ' הקורא המגלה הכתובה בין
הכתובים לא יא בד"א בנכור, דפסק כר"י, וס"מ מזה דיהיד קורא אותה, גם לשון הרב
ז"ל שכתב הקורא את המגילה בזמנה כו' קשה דהא שלא בזמנה ודאי דבעי עשרה, ול"ל
לתימר "בזמנה", ובפרדס מובא בלשון זה "ואל יקראינה אלא בעשרה, דא"ר מגילה בזמנה כו'
ר' אסי אמר בין כו' הוה עובדא וחש רב להא דרב אסי ומשום הדור מצוה, והלכתא כרב
אסי, ועד כאן לא פליגי אלא בזמנה, אבל שלכ"ז שניהם מודים באין קורין אלא בעשרה,
ומכרז לפני' ולאחרי', ובפחות מעשרה לא יכרז. ע"ש, ועפ"ז נראה שיש כאן בסדרנו ט"ס
תיבת "בזמנה", וגרסא הנכונה היא "הקורא את המגילה אינו קורא אלא בעשרה" וגרסא
זו היתה בידי רבינו הרא"ש והטור, והדברים מבוארים כמו שכתבנו, דשלא בזמנה איי כלל
ביחיד אפי' בדיעבד, ובזמנה אסור לקרות ביחיד לכתחילה, משום כיון דהש רב לדר"א א"כ
הלכתא כוותי', ולפי שכלל רבינו לשניהם, לזמנה ולשלכ"ז שלא יקרא אלא בעשרה, נקט לשון
דיעבד משום שלא בזמנה, אבל בזמנה אין איסור היחיד אלא לכתחילה משום הדור, וכדעת
הרז"ה וכל הגאונים, וכו' א"ש כל המוני הקו' שיקצו הגאונים על שיטתו של רבינו, דנחתת
גם רבינו לא אמר לענין דיעבד, וגם מהמרדכי לא מובא מיד, כמו"ס הב"ה דלא כ' שם
אלא דר"ת ור"ח פסקו כרב. ורב עמרם פסק כרב אסי, ור"ל לענין לכתחילה, ור"ח כ' כי
בשם ה"ג דייחיד לא יקרא כלל, ומשום פרסומי ניסא יקרא בלי ברכה. ע"ש, וגם דברי האו"ז
יש לפרש כן, דאמר וליתא לדברי ר"ע, נגד מה שהביא מתחלה דברי ר"ת ור"ח ור"י
ורמב"ם

ע. יב.] והקורא את המגלה בצבור בורך וקורא כספר תורה ואינו פושטה באגרת. בשתי ישיבות ובבית רבינו שכבבל ובכל מקומות ישראל קורין כספר תורה. וכך מנהג יג.] ובשהוא קורא "ואת פרשנדרתא ואת דלפון ואת אספתא" עשרת בני המן. חייב לקרותם בכת אחת כלם לא יפסוק בהם. דא"ר אדא דמן יפו עשרת בני המן צריך למימרינהו בנשימה אחת. מ"ט כולהי כהדרי נפיק נשמתייהו. וצריך שיהא ארוך ו"ו של ויזאת. דאמר ר' יונה א"ר זעירא ו"ו דויזאת צריך לממתחיה בזיקפא, מ"ט כולהו בחד זיקפא איזדקיפו. (ח) יד.] דא"ר חנינא בר קפרא דרש דבי ר' שילא איש כפר תמרתא, כל השירות כן אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח, חוץ מזו שאריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה. מ"ט א"ר

אבוהי

מן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

ע. בכ"י ב"מ, ואמר. וכצ"ל כאן. ורמב"סור' שמחה שמירין ביחיד אפי' לכתחלה ע"ש, אמר ע"ז דליתא לדרכ עמרם, דלא בכ"י

פסק כוותיהו, אבל לענין הלכה נקטין כדברי רבינו וכ"ס הראש והעור סי' תר"ז :

ע. יב.] והקורא כו' בורך וקורא כס"ת ואינה פושטה באגרת. הסור כס"ת תר"ז כ' כן בשם רב נטרונאי, והא"ז והש"ל הביאו בשם מר זמח, וביטרי מפרש טעמי' דלא הוקשה לאגרת ללמדנו שאנו חייבים לעשותה כאגרת, אלא שאם נחפז נעשה כאגרת להקל קצת מדיוני ס"ת, אבל רב הא' גאון כתב לפושטה כאגרת, אבל כס"ת לא חזי לן, וכ' הש"ל וכן עיקר, וטעמי', דלענין עיקר הכתיבה דהיינו קלף ודיו הוקשה לס"ת, ואף על דברים שאינה כגופה ממש, דינה כספר, וכמו"ש יכתב כספר, לומר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה. אבל לענין דברים שמחוץ לגופה דינה כאגרת שפושטה כאגרת, וכן קורא עומד ויושב, משא"כ כס"ת, עיין ר"ן בפרק ב' :

יג.] ובשהוא קורא ואת פרשנדרתא כו' עשרת כו'. גמ' דף ס"ז עשרת בני המן ועשרת כו', וכן איתא בירושלמי פ"ג ה"ז "צריך לאמרם בנפיה אחת ועשרת עמהן" ובכ"י בשם א"ח מביא שז"ל גם איש בלפניה בנשימה א', ובש"ע איתא לומר מן המס מחות איש, ורבינו לא הזכיר זאת משום דבגמרא אמרו "מ"ט דכלהו בחד זיקפא איזדקיפו" והס לא היו בכללם, ובתוס' כתבו דבדיעבד יאל, וזמח שכתב, "צריך שיהא ארוך וי"ו של ויזאת", יש ללמוד דלא כהפירושים המובא בר"ן לפסוק ראשו הכפוף, או שלא יחטוף בקריאתו, אלא שיהא ארוך ממש בכתיבה כפי משאר ווי"ן, ומה שלא נמנה במסורות, אין רא' דמנינו הרבה כיו"ב. וכן הוכיח בויטרי, ממ"ש במס' סופרים צריך למתחיה כמודיא לזכרות, שהוא משום של מלחם ארוך מאד :

יד.] ואר"ח בר כפרא כל השירות בלן כו'. במס' מגילה ע"ז ע"ב. ושם הנרסא בר פפא, ועיין ברין בשם ר"ת דר"ל שאין זה בליטות כמו שירת היס שאריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח, אלא כשירת מלכי כנען שמונחים זה על זה, ובסור סי' תרנ"א מובא הירו' דפ' בני העיר "אר"י ב"ר בון צריך שיהא איש בראש דשא ואת בסוף דשא, שנין ונחין כהדין קטירא", ור"ל שהוא שיה מוכני דדין כנעין שיה בלי בליטות, שמחליטין משקלות הבגאין, והיא כפר"ת במש"ש בירו' לעיל מיניה בשם רב שכל השירות אריח ע"ג לבנה, כ"י. והנה י"מ צריך לכתוב איש בראש הדף ממש, דאליכ מה מוסיף ר"י ב"ר בון אדר"י בשם רב, והגר"א ז"ל הלך עליהם, וזמח ריש דשא ראש שיטה, ואת בסוף שיטה, ודבר ה' אחת בפיו, וכן נרם להדיא בא"ז איש בראש שיטה ואת בסוף שיטה, ומה דק"ל מאי מוסיף אדר"י בשם רב פי' הגר"א ז"ל דמוסיף שיכתוב תיבת איש שאינה שייך לעשרת

סדר רב עמרם השלם

אבותי כרי שלא יחא תקומה למפלתן. מן. וזן ששנינו, אבל קורין אותה ללועזית בלעז. כביריתא (מנילה י"ח א') זו שאמרה גיפמית לגיפמים, עברית לעבריים, עולמית לעולמיים, מרית למדיים, יונית ליונים, אין לכולי עלמא לא. רב ושמואל דאמרי תרויהו לעז יונית, לכל כשר, כרשב"ג. דתנן רשב"ג אומר אף ספרים לא התירו שיכתבו אלא יונית, ואר"א אר"י (שס ט' ע"ב) הלכה כרשב"ג. ואר"ר אבותי אר"י מ"ט דרשב"ג דבתיב יפת אלהים ליפת וישכון באחלי שם, מיפיותו של יפת תחא באחלי שם. ומאי ניהו ספרים שנכתבו בלשון יונית יהיו באחלי שם. ובתלכה. ואם כן (ב) [למה לא אמרו] הלכה כרשב"ג בנמרא (ג) ... אבל בשאר באו אלו ואמרו בפירוש לעז יוני לכל כשר.

קראה

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(כ) בב"י ב"מ. לימור". (ג) חסר כאן וצ"ל כמו בכ"י
ב"מ. אם היו אומרים כן היינו אומרים לא אמר
רשב"ג במגלה, אלא בשאר ספרים. באו אלו
ואמרו" כו' :

בסופו של דף דהא מיבעי למכתב שם עשרת, ח"ו דהיינו שיטה, והעיקר שיהי' כתובה כעין כים ושני שניין, והאותיות לא יהיו גדולות אלא כשאר אותיות המגילה :

מן. וזן ששנינו אבל קורין אותה ללועזית בלעז, כביריתא. נראה דנ"ל "כביריתא", יכן אמרו שם בנמרא "מתניתין כביריתא", דלע"פ ששנינו קראה בכל לשון לא יא, מ"מ נפטית לנפטס וכן בכל לשון לכל המבין בלשון לשון יא, אלא דלעז יונית לכל כשר, כדרכ ושמואל, דס"ל דאפי' במגילה דכתיב "ככתבם" נמי ס"ל לרשב"ג להתיר בלשון יונית, והוסיף רבינו ז"ל דברי ר' אבהו אר"י דאמר שם דף ט' הלכה כרשב"ג, לחוק דבריו דהלכה דלעז יוני לכל כשר, ודלא כדברי הסובר דרב ושמואל לאו אליה דנפשיהו קאמרי אלא לדברי רשב"ג, ולית הלכתא כרשב"ג וכמו"ש הרא"ש בפ"ג לדעת הרי"ף דמש"ה השמיט הרי"ף הך דרב ושמואל, דו"א, דר"א אר"י אמר להדיא דהלכה כרשב"ג, וכן הקשה בלחמ"ה על הרי"ף, ומה שז' הרמב"ן לתרץ דע"כ ר"י לא אמר הלכה כרשב"ג אלא בספרים ולא במגילה, משום דסתמא דמתניתין ללועזית בלעז דלא כוותי', וכדמשני "מתניתין כביריתא", ומחלוקת ואח"כ סתם הלכה כסתם, כתב הר"ן על זה דאינו מוכרח, דתנא דמתניתין לא עייל נפשי' בפלוגתא, וכמו שאמר דלעז ששמע אשורית יא, ה"ה לרשב"ג בלשון יונית נמי יא ע"כ. ונלע"ד ראי' לזה דלא פריך אמ"ש לשון יוני לכל כשר אלא כביריתא יונית ליונים, לכ"ע לא, ולא פריך דמתניתין דאמר לעז ששמע אשורית, אשורית אין יונית לא ש"מ דאין ראי' דמתניתין, דאפ"ל דתני אשורית וה"ה לעז ששמע יונית דלא, דסברא הוא דלרשב"ג דליף מיפת אלהים ליפת וישכון באחלי שם, כמו שיוצא באשורית כן יוצא ביונית, וכבר לכל אפי' מי שאינו מבין לשון יונית, ובוה נחא נמי כדפריך לימרו הלכה כרשב"ג. ומהדר לתרוצי דהו"א דמגילה שאני, למה לא מתרץ דרשב"ג לא מוכח דלעז יוני לכל כשר גם למי שאינו מבין אותה לשון, ואפשר דכמו דלת"ק דמקילי בספרים שנכתבים בכל לשון, מ"מ אינן ככרים אלא למי שמבינים, כן גם לרשב"ג שאמר אף בספרים לא התירו אלא יונית, לא הותרה במגילה אלא למי שמבינים, ולכן קמ"ל דלכל כשר, ח"ו דסברא הוא דרשב"ג דאינו מתיר אלא יונית משום דלשכה קרא דיפה אלהים ליפת, ע"כ דדמיא בכל מילי לכתב אשורי, ופשיטא דכשר לכל. וגם אלו אמרו הלכה כרשב"ג נמי הוה ידעינן דלכל כשר, ולכן משני דהו"א דמגילה שאני, ובוה מדוקדק ג"כ לשון רבינו הגאון

שסביא

עא. **הראה** סרונין ומתנמנס יצא. [ש] ת"ר קראה סרונין יצא, [מז], סרוסין לא יצא. ר' מונא אומר משום ר' יהודא אף בסרונין אם שהה כדי לגמור את כלה חוזר לראש. והכי אמר רב נטרוניא נאון (ה) בתלל ומגלה ובק"ש אם פסק ושהה כדי לגמור את כלה אינו חוזר, דאמר ר' יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. ואע"פ שאמר שמואל הלכה כר' מונא [שאמר משום ר' יהודא] אם שהה כדי לגמור את כלה חוזר לראש, קי"ל שמואל ור' יוחנן הלכה כר"י. הלכך בהלל ומגלה וק"ש אע"פ ששהה כדי לגמור את כלה אינו חוזר לראש אלא במקום שפסק, משום דהלכה כר"י. [יז]. **מהיכן** אדם קורא את המגילה ויוצא בה ידי חובתו [מגילה י"ט] רבי מאיר אומר כלה. ר' יהודא אומר מאיש יהודי. ר' יוסי אומר מאחר הדברים האלה. א"ר חלבו אר"ה בר גוריא אמר רב הלכה כדברי האומר כלה. ואפי' למ"ד מאיש יהודי צריכה שתהא כתובה כלה. וא"ר חלבו אר"ה בר גוריא א"ר מגלה נקראת ספר ונקראת אגרת. נקראת ספר, שאם תפרה חומי פשתן פסולה. נקראת אגרת, שאם הטיל בה שלשה (ג) חבי גידין כשרה.

אר"נ

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

עא. (ה) בכ"י ב"מ. ריש כתיבתא. (כ) צ"ל שהביא ג"כ עממא דרשב"ג, מקרא דפסת אלהים חושי לפת, וכן דעת הרמב"ם בפ"ג דמגילה ה"ג, ש"ס. אלא שבפ"א מה' תפלין שבי' וכן היתה כתובה יוגית ושמעה יאל אע"פ שאינו מזכיר, ע"ש. אלא שבפ"א מה' תפלין כתב להחמיר ואמר שהתירו בספרים לכתוב אף ביוני, וכבר נשקע יוני מן העולם ונשתבש ואכל, לפיכך אין כותבין היום אלא אשורית, ע"ש. וכ"כ הר"ן בעממא דרב אלפס שהשמיט הק' דרב ושמואל, ואפשר דכוונתו של רבינו ז"ל עדיין לא נשתבש כ"כ לשון יוני, ולכן לא הזכיר זאת :

עא. **סרוסין** לא יצא. ר' מונא אומר משום ר' יהודא אף בסרונין כו'. בהלל כו'. סרוסין, פירשו בירושלמי ומוכח באלפסי דקרי חדא פרע חדא, שקורא פסוק אחד ומדלג השני, דהו"ל למפרע, ומ"ש ב"הלל ומגילה וק"ש אם שהה כדי לגמור את כלה אינו חוזר, כל לאסוקי תפלה, כיון דחמירא שאין מפסיק בה לא מפני הכבוד ולא מפני היראה, אמרינן בפרק מי שמתו דכ"ע חוזר לראש, וכן כ' הר"ן, ומ"ש. ואע"פ שאמר שמואל הלכה כר' מונא כו' קי"ל שמואל ור"י הלכה כר"י, מסוניין גופא הו"מ למימר דליחא לדשמואל, כיון דא"ר יוסף נקוט דרב ביבי בידך, דרב אמר אין הלכה כר' מונא. ממילא הלכה כרב באיסורי דבשהה כדי לגמור את כלה אינו חוזר לראש, אלא דעדיפא ל' להביא הק' דר' יוחנן דאפי' יותר מכדי לגמור את כלה גמי א"ה לראש, דומיא דתקיעות דאפי' שמען בט' שעות ביום יאל :

יז. **מהיכן** אדם קורא את המגילה. כו'. ובגמרא איתא תיחא רשב"י אומר מגילה ההוא, אר"י וכלס מקרא אחד דרשו, דכתיב ותכתוב אכתור וגו' את כל תוקף. מ"ד כלה תוקפו של אשכנז. מ"ד מאיש יהודי תוקפו של מרדכי. מ"ד מאחר הדברים תוקפו של המן. ומ"ד מגילה ההוא תוקפו של גס. בדבורו סתרי הגלגלים בארנו דבהא פליגי. דודאי מדלא כתבה אלא תוקפו של ענין והעילה החיוב לקרות, ודאי שאין החיוב להודות אלא על ההגלה והרפואה, וכן ה"ק קריאת המגילה דקריאתה הוא הילולא א"ש להזכיר אלא ההגלה שזה עיקר הגם. ואע"פ שמכרך אדם גס על הרעה, מ"מ אחרי שנמלט ממנה שוב

סדר רב עמרם השלם

(ג) אר"ג בר יצחק ובלבד שיהא משולשין. ית[.] ולאחר שקורין את המגלה בפורים בין ביום ובין בלילה, אומרים ובא לציון גואל. (ד) סדרא. וקדיש. וכך מנהג בשתי ישיבות.

עב. ואין אומרים הלל בפורים. מה טעם, ימ[.] לפי שאין אומרים הלל על נס שבחין לארין. לפיכך נופל אדם על פניו בפורים. וכך אמר רב עמרם בר שישנא (ה) ריש מתיבתא כך מנהג בישיבה שיוורדין תנאין לפני גאון ואב ב"ד ואלופים וכל בני ישיבה כלה, ומבקשים רחמים הרבה ונופלים על פניהם. שאין דומה פורים לכל מועדים ולחנוכה שבכולם אנו גומרים את החלל. ואומרים זה היום עשה ה' (ז) [ואלו בפורים אין אנו אומרים. ואע"פ שמשום שאין אומרים הלל על נס שבחין הוא, סוף סוף הרי אנו אומרים יום נס הוא ונגאלו ישראל בו מלהשמיר ולהרג ולאבד. וצריכין אנו לבקש רחמים שיפדנו ויגאלנו באחרונה כבראשונה].

הרי

מגן האלף

שני נוסחאות והנהגות

חטוי. (ג) "איד חמא בר יצחק". (ד) בכ"י ב"מ וכל סדרא וקדישא. ובגרסא חקן "רקדושה" ובכ"י א' "ומקדיש":

עב. (ה) בכ"י א' "גאון. (ז) בכ"י ב"מ "נגילה" והשאר ליחא שם, והמגילה שם הגיהו ע"פ ספר המנהג ע"ש:

וכן בקדים הרפואה כמה שהגיד מרדכי על בנתנא ותרם, לכן ס"ל מאיש יהודי. אכן ר"מ ס"ל שנס סבת המסחה וענין ושה' והספרים שכתב, כלם היו הקדמת רפואה למכה וכמו שביארנו שם, לכן ס"ל לקרותה כלה:

ית[.] ולאחר שקורין המגילה וכו'. הסוד הביא זה בשמו בסיומן תרצ"ג, וכתב וי"א שאין אומרים אותה לפי שאין עיקר נאולה בלילה אלא מתחילין ואתה קדוש עכ"ל. והוא מדברי הגמ"י. ובעל שב"ל מביא זאת בשם רבינו שלמה ומהנהגות מנהגא, [ראיתם כתי' בירושלם אלל נכדו של הרב אג"ן] שכיום מתחילין אחר מגילה ובא לציון, ולא בלילה שאין נאולה בלילה. ועוד שבמזמור אלי אלי למה עזבתני. כתוב ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, להכי צ"ל ואתה קדוש לאחר מעשה אסתר ע"ש. **וכתב** בהגמ"י בפ"ב מתפלה ובסוף ה' מגילה כתב בשם מהר"ם דבהודאה מזכיר על הנסים, ודלא כאשר כתב רב עמרם בסדרו שא"א על הנסים עד אחר קריאת המגילה עכ"ל. ולא מנאמי כן בסדרנו, ואדרבא כתי' ס"ו כ' לענין תפלה ערבית דבהודאה מזכיר על הנסים ע"ש:

עב. ימ[.] לפי שא"א הלל על נס שבחין ל, לפיכך נופל אדם על פניו בפורים. בתוס' בתוס' מגילה דף ה' ע"ב כתבו שאין נופלים ע"פ דלא היו יום צרה אלא יום שמחה. אבל רבינו ס"ל כיון שא"א הלל, וא"א זה היום עשה ה' נגילה ושמחה בו, יש לנו לבקש רחמים שיגאלנו בחרושה, כבראשונה, ואדרבא אנו אומרים יום נס הוא ויש לנו לבקש רחמים שיגאלנו בו. ומ"ש שא"א הלל על נס שבחין וי"א ולא אמר טעמיה דר"ג דאמר קרייתא זה הלילה, או דרבא שם דף י"ה, משום דאסיקו בקושיא מצרייתא ע"ש. ואין המנהג כדברי רבינו. אלא אין נופלין ע"פ וא"א למנחם, ולא ארך אפים בשני הימים, משום דאסורים בהספד כמו"ש התוס'.

עב. ימ[.] לפי שא"א הלל על נס שבחין ל, לפיכך נופל אדם על פניו בפורים. בתוס' בתוס' מגילה דף ה' ע"ב כתבו שאין נופלים ע"פ

דלא היו יום צרה אלא יום שמחה. אבל רבינו ס"ל כיון שא"א הלל, וא"א זה היום עשה ה' נגילה ושמחה בו, יש לנו לבקש רחמים שיגאלנו בחרושה, כבראשונה, ואדרבא אנו אומרים יום נס הוא ויש לנו לבקש רחמים שיגאלנו בו. ומ"ש שא"א הלל על נס שבחין וי"א ולא אמר טעמיה דר"ג דאמר קרייתא זה הלילה, או דרבא שם דף י"ה, משום דאסיקו בקושיא מצרייתא ע"ש. ואין המנהג כדברי רבינו. אלא אין נופלין ע"פ וא"א למנחם, ולא ארך אפים בשני הימים, משום דאסורים בהספד כמו"ש התוס'.

עג. כ.] (ה) [ובפורים קורים ויבא עמלק עד וישמע יתרו. ואע"פ שתשעה

פסוקים הם לא יקראו יותר, שכך אמר רב יהודאי

(ז) ראש ישיבה שאם קורים קודם ויבא, יקראו. ואם לאו יקראו אלו תשעה פסוקים ולא ידלגו כו'. בא.] וכד מסיימין כהן לוי וישראל מנח ליה לספרא בדוכתיה מקריה ואומרין כולו. ומתכנשין צבורא ויתבין עד דשמעין לקריאת

מגלה

מן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

עג. כ.] [ובפורים קורין ויבא עמלק

וגו' ולא ידלגו. כ"ל

למלך ממ"ש בסוף מגילה דפורים קורין ויבא עמלק ולא הזכירו שידלג פ"א. וכן

עג. (ה) בכ"י בריש מחצית ובהנדרס ממנו

בוארשוי חסר כל סי' ע"ג. ע"ד. ע"ה. ע"ו. וסדר

הפלת המועדות. עד סדר של פסח. (ז) בכ"י אמירקני
גאון זצ"ל: הגהה

משמעות הירושלמי מגילה פ"ד ה"ב ותענית פ"ד ה"ג. לאחר שם לענין מעמדות, ביום הראשון קורין בראשית ויהי רקיע, והא לית בהון אלא תמיא פסוקי. ר' אירי אומר אתפלגון כהנא ואסי, ח"א חזור [ז' פסוקים] וח"א חותך [ויהי ערב קמא ותמיא, ועושה אותם שני פסוקים]. ופריך, בשני קורא ויהי רקיע ויקוין, מן דמר חוזר חוזר ב"ש, ומ"ד חותך אפי' חותך לית ביה [כי אפי' יחתוך ויהי ערב שפרשת יקוין אין בו אלא ט' פסוקים, ואח"כ מקשה עוד] הותיב ר' פליפה בר פריטה קומיה ר' זעירא, והרי פרשת ויבא עמלק, א"ל שניה היא שהוא סדרו של יום, עכ"ל. ומשמע דלמאי דמשני שהוא סדרו של יום ניחא ל'י בזה אפי' למ"ד חוזר, מדלג אחר כאן מן דמר חוזר חוזר פסוק אחד כדי להשלים יו"ד פסוקים, כמו שאמר מתחילה, אלא כיון שהוא סדרו וכבר קרא ג"פ לכל אחד ואחד שני בהכי וא"כ לחזור ולדלג. משא"כ כשאנו קורא ג"פ מוכרח לחזור לפניו כדי שיהיו ג"פ לכל אחד. אולם אם קורים קודם ויבא עמלק יקראו כמ"ש רב יהודאי אלא שאין צריך לזה, וכ"כ בשב"ל סי' ר' שא"כ להתחיל בפרשה שלמעלה מפני שלא נתקנה בסדר של יום, ובמקום שאין שם סדר של יום אף דיעבד מעכב אם לא יקרא יו"ד פסוקים. וכן מסקנת התוס' במגילה דף כ"ג ד"ה חד, שאם לא קרא יו"ד פסוקים בשבת במנחה ובז' וה' חוזר ע"ש. אכן בש"ע סי' תרל"ג כ' שכופלין פסוק אחרון בויבא עמלק להשלים יו"ד פסוקים, אך הרמ"א כ' שאין המנהג כן, ע"ש. ודברי הירו' הג"ל מסייע ליה. וכן מלאתי להר"ה פרק בני העיר שהביא הירו' הנז' וכתב מכאן תשובה לאומרים שחזירים פסוק אחרון, ויש מקדימין קורים מן ויאמר ה' אל משה עבור, והכל טעות בידם, עכ"ל. וא"ל בדעת בעל הש"ע דס"ל של קוסיתו ופירווקו של הירושלמי אינו אלא למ"ד חותך, ולא ס"ל לדלג. ומוכרח לומר דסני בהכי משום שהוא סדרו של יום, אבל למאי דקי"ל בבבלי מגילה כ"ב כמ"ד דולג, אין ה"כ דנס בויבא עמלק דולג פסוק למפרע, אלא דל"ע דהמחבר סותר דבריו בסי' קל"ו סעיף ד', שכתב שם אם לא קראו בין שלשתם אלא ט' פסוקים א"כ לחזור וראיה לדבר פרשת עמלק, והלא גם כן כופלין פסוק אחרון כדי להשלים, ואפשר דה"ק דדיעבד אם קראו בין שלשתם ט' פסוקים ודאי דא"כ לחזור ולבדק לפניו ולאחריה בשביל פסוק העשירי. וראי' לדבר פרשת עמלק שהתקינו מתחילה להתחיל מויבא עמלק שאין בו אלא ט"ס ולא אמרו שיתחיל מפרשה הקודמת כדי שלא יצטרך לדלג ולכפול, אי"ו דדיעבד סני בט' פסוקים, ודע דכאלפסי הקדומת כד' שלא יקראו עומד מביא הירושלמי הג"ל וגרים שם תרי שנויי, וז"ל שאני התם דסליק פרק הקורא עומד מביא הירושלמי הג"ל הוא שהוא סדרו של יום, עכ"ל. אך מתוך דברי הר"ן והרא"ש משמע ענינא, ואיבע"א שאני הכא שהוא סדרו של יום, עכ"ל. אך מתוך דברי הר"ן והרא"ש משמע שהכל תירון אחד, גם לשון הרי"ף, ששני הכא אינו מדויקת וז"ע :

בא.] וכד מסיימין כו' מנח ל' לספרא בדוכתא מקריה ואומרין כולו. ומתכנשין צבורא ויתבין עד דשמעין לקריאת מגילה מפי ש"ך דקרי לה

בדוכתא לעיל, נראה שירושו דר"ל שאינו מחזיר הס"ת למקומה לתיבה אלא מנח לה. בדוכתא מקריה

בה [ח"ב]

מבר רב עמרם השלם

מגלה מפי ש"ן דקרי לם בדוכתא לעיל, וקודשא בדרבא וקדוש, עד עושה שלום.
ובמנהגה נמי מצלי על הנמים. ובכרבת תמון מזכיר על הנמים (בחודא).
עד. כב. [והמבקש לצאת לדרך, נמבקש לקרנה מגלה באחד עשר
 בשנים עשר בשלשה עשר. אם וכול ליקח עמו
 מגלה יעשה. דשרו מן מתיבא כל מקנה שיכול כדי שיקרא אותה בזמנה
 יעשה. ואם אין יכול קורא או באחד עשר או ב"ב או ב"ג. אבל בעשירי או
 מיו"ד ולמטת אינו יכול לקרות, לפי שאין קריאתה אלא באלו הזמנים מיו"א
 עד ט"ו, ומן ט"ו ואילך עבר זמנה כדתנן [מגילה פ"א] סגלה נקראת באחד
 עשר בשנים עשר וכו'. ובי קרי בזמנים הללו מברך לפניה ולאחריה, כמה
 שמצינו כמה שאמרנו חכמים. (א) (והכי אמר רב עמרם). הנניא אומר חכמים
 חקילו על הכפרים שיהיו מקרימין ליום הכניסה, כדי שיספיקו מים ומזון
 לאחייהם (ב) אסמכתין. ומבאן אנו למדין שאע"פ שזמן מגלה ביו"ד, משום מים
 ומזון תקנו חכמים להקדים, וכש"כ הכא שאנו יכול ואי אפשר לה שמשמין
 אותו בכני כפרים מקו"ח. ויקרא. מיהו אל יקרא אותה ביחיד אלא בעשרה,
 דאמר רב מגלה בזמנה קורין אותה ביסוד, שלא בזמנה בעשרה. ורב אפי
 אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. ועד כאן לא נחלקו אלא בזמנה,
 אבל (ג) בזמנה שנים מודים שאין קורין אותה אלא בעשרה. והלכך אסקרא
 אותה בעשרה מברך לפניה ולאחריה, ואם פחות מעשרה לא יברך לא לפניה
 ולא לאחריה. וכן מי שבא מן הדרך לאחר זמנה בין ביחיד בין בעשרה לא
 יקרא. ואם מבקש לקרותה וקרי כאחד שקורא בתורה ובגביאים, לא יברך

לא

שני נוסחאות והנהגות

עד. (ה) הוגה מכ"א אמריקני. (ב) בכ"א א הג"ל
 שבכרית"ב. (ג) בכ"א א. שלא :

מקריה" במקום שקרא בה על השלחן, ואח"כ
 מתכנסין לכבודא לשמוע מגילה מפי ש"ן דקרי
 לה, בדוכתא לעיל מינה דס"ת, ומ"ש, ואומרים
 כול"י ר"ל שאומרים קדים אחר קה"ת,

וכ"כ התוס' במס' מגילה דף ד' ד"ה פסק, שאינו מקויר ס"ת למקומה אלא יושב ואוחז
 בידו עד שקראו המגילה, וכ"כ באו"ן ח"ב סי' שצ"ה ע"ש, וכל הפוסקים השמיטו דכריהס.
 אבל אנו רואים עתה שיש לדבריהם מקור נאמן מאד מים חיים מתורתו של גאון שבכריו
 דברי קבלה, ומ"ש בכפר בית מאיר שהפוסקים השמיטו דברי התוס' משום דלאחזן ס"ת
 בידו יהי' לכו כל האוחז סוד כס"ת ולא יכוין לשמיטת המגילה, ע"ש. הנה לדברי הגאון
 מתייהר על השלחן במקום שקראו ס"ת, ומשמו של רבינו הגאון כ"ל שיש סמך לקבלתו ממ"ש
 ליהודים היתא אורה, ודרשנין, אורה זו תורה, ולכן טוב שתהי' סס נעת קריאת המגילה,
 ודומיא דהכי מצינו בתנ"א בשם מנהגים לחלון התפלין אחר המגילה משום דדרשינן, ויקר
 זו תפלין, וכ"כ רמ"א דמלין קודם המגילה משום דאמרינן, וששון זו מילה, ע"ש :

עד. כב. [והמבקש לצאת לדרך כו' כל הסעיף הזה מועתק בוטרי סי' רמ"ג,
 וככת"י ב"מ ובנדפס השמיטו, וזה גרס להרש"ה במחז"ו

להניה

לא לפנייה ולא לאחריה. שכך אמרו חכמים לא פחות ולא יותר. **בג.** ואסדר לכפרים ולעירות גדולות ולכרכין שאין מוקפים חומה מימות יהושע בן נון. לקרות את המגלה ולקרות בס"ת בויבא עמלק ולהזכיר על הנסים בין בתפלה ובין בכרבת המזון אלא יום ארבעה עשר לבדו. וכרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קדיין בחמשה עשר באדר לבדו. **ובן הלכתא.**

עה. בד. [ראש חדש אדר סמוך לגיסן שחל להיות בערב שבת. מקדימין וקורין בפרשת שקלים שהוא כי תשא משבת שעברה שהוא עשרים וחמשה בשלש. ומפסידין במלכים (ה) ויבדות יהודיע את הברית. ובשבת שניה שהוא שנים באדר מפסיקין. ובשבת שלישית שהוא תשעה באדר קדיין זכור את אשר עשה לך עמלק. ומפסידין בשמואל כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק. ובשבת רביעית שהוא ששה עשר באדר מפסיקין. ובשבת חמישית שהוא עשרים ושלשה קורין פרה אדומה, ומפסידין כיוקאל ורקתי עליכם מים מהודים. ובשבת ששית שהוא ר"ח ניסן מביאין ג' ס"ת וקורין בהם, אחד ענינו של יום, ואחד של ההדרש הזה לכם, ומפסידין (ב) מה אמר ה' [צבאות] בראשון. וכך סקלע ר"ח אדר בשבת מוציאין שלשה ס"ת וקורין א' ענינו של יום, וא' בשל ר"ח, ובאחת קורין כבי תשא עד ועשית ומפסידין ביהודיע. בשניה שהיא שמונה באדר מוציאין שני תורות אחת של פרשה, וא' של זכור, ומפסידין

בנביא

מגן האלף

שני נוסחאות והנהות

ע"ה. (ה) בכ"א חנוך, מן שבע שנים יהואש במלכו. (ב) בכ"א, כל עם הארץ. ובכ"ב שלפנינו היבט צבאות הוא מ"ט, וציל הו"ה. וכן מ"ט בן אדם חגור, חיבת הגר מ"ט. ולא נמצא בן בכחוב. כלל אלף כ"ד אפי' מי שזאל בשיירה ומוז לקדחתה בלא כרכה ע"ט. וכ"פ בשו"ע, ודעת רבינו מובא בר"ה ס"ב עמ"ט רבינו אפרים שלא בזמנה של י"א וי"ב לא משכחת האידנא דהא כפלי להו, ולא שייך שלא בזמנה אלא כשחל בשבת שקוראים ב"ג, וע"ז כ' המאור דכדאי רע"ק סתימא [מגילה דף כ'] לסמוך עליו בשעה"ד כגון במפרש ויואל לדרך. ע"ט :

בג. ואמור בו' אלא יום י"ד. הב"י ס' תרנ"ג כ' זה בשם אורחות חיים, וכ' עליו איני יודע מה איסור יש להזכיר על הנסים ביום ט"ו בו', ולא ידע מרן ז"ל שבכרי האו"ח נזכרין מדברי הנאון, וכבר כ' הב"ח ע"ז שפסוק הוא. שהוא משנה ממעבדת חכמים, כיון שלא התקינו עה"ג אלא בזמנה, וצריך לחזור ולהתפלל ע"ט :

עה. בד. ר"ח אדר סמוך לגיסן שחל להיות בשבת. כלו מכאור בש"ס מגילה דף ל', וע"ט בפרש"י ובר"ף, והכלל דר"ח אדר הסמוך לגיסן לא מקלע אלא בימים אלו של ז' ב' ד', אבל לא יארעו לעולם לא באחד בשבת, ולא בשליש, ולא בחמישי

סדר רב עמרם השלם

בנביא פקדתי. בשלישית שהיא ט"ז באדר מפסיקין. ומוציאין תורה אחת וקורין בעגין היום. ברביעית שהיא עשרים ושנים באדר מוציאין שני תורות א' של פרשה וא' של פרה אדומה, ומפטרין ביחזקאל בן אדם [הגד]. בחמישית שהיא עשרים ותשעה באדר מוציאין ב' תורות א' של פרשה, וא' של החדש הזה לכם, ומפטיר כה אמר [ה' צבאות] בראשון. ואם חל להיות בשני בשבת מקדימין וקורין בשבת שהוא כ"ה בשבט פרשת שקלים, ובשבת שניה שהוא ששה באדר מפסיקין, (ג) וכשתזדמן ר"ח אדר ברביעי בשבת מקדימין בשבת שעברה שהוא עשרים וששה בשבט וקורין בפ' שקלים. ובשבת שניה שהוא ארבעה בחדש מפסיקין. ובשלישית שהוא י"א באדר קורין זכור. וברביעית שהוא י"ח באדר קורין פרה. ובחמישית שהוא כ"ה באדר קורין החדש הזה לכם.

אלו הן הימים שחל בהם ר"ח אדר הסמוך לניסן. שבת, ושני בשבת, ורביעי בשבת, וששי בשבת, סימן ז' ב' ד'. ואלו ימים שמפסיקין בהם, אם חל בשבת מפסיקין בחמשה עשר באדר, וסימן ז' מ' י'. ואם חל בשני בשבת מפסיק בששה באדר, ב' י' סימן. וכשיהיה ברביעי מפסיקין בארבע באדר, ד' י' סימן. וכשיבא בששי בשבת מפסיקין בשנים באדר, ובששה עשר באדר, וסימן י' ב' י'. כה. ויש שנותנים בפרשיות אלו ובחפסקה שלהם סימן אחר. וכך הוא: ב' ד' כהלכה. בערב שבת בכוסות. בשבת בנתיים. ב' ד'. שאם חל ר"ח אדר בשני בשבת, או ברביעי בשבת, עושים כהלכה. וזהו ההלכה ששנינו חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת אחרת, בשניה זכור, בשלישית פרה אדומה, ברביעית החדש, ובחמישית חזרין לכסדרן, ומאי שניה שניה להפסקה. בערב שבת בכוסות. שבזמן שחל להיות בערב שבת מסרגין את השבתות ומפסיקין שני פעמים. שמקדימין משבת שעברה וקורין בפרשת שקלים. ומפסיקין לשבת הבאה. ובשניה של הפסקה קורין זכור, ובשלישית עוד מפסיקין. וברביעית

פרה

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

(ג) בכ"ז א. ובשבת ג' שהוא י"ג באדר קורין, בחמישי, משום יוהכ"פ שלא יודמן עי"ז זכור, ובשבת ד' שהוא כ' באדר קורין פרה, בערב שבת או ביום א', ומשום יום ערבה ושבת, שלא יבא בשבת, [כ"ן פ' בני העיר:]

כה. ויש שנותנים סימן כו'. בירושלמי פרק בני העיר א"ר לוי סימניהון דלילין פרשתא בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה, בין השלישי לרביעי לא ישתה, ע"ש. וזהו כשהל ר"ח בערב שבת. ומפני שרצו לסמן אימתי מפסיק בין ראשון לבין שני לשלישי, הוסיפו לסמן כ"ד כהלכה, ובשבת בנתיים:

וכשתזדמן

פרה, וכמישית החדש הזה, (ד) בארבעה כוסות של פסח בין ראשון לשני מפסיק ושותה כמה שירצה, בין שני לשלישי מפסיק ואוכל ושותה, אבל בין שלישי לרביעי אינו יכול להפסיק ולשתות יותר מכוסו. שכך שנינו [פסחים ק"ז] בין הכוסות הללו אם רצה לשתות שותה בין שלישי לרביעי לא ישתה. אף כאן כך. בין תשא לזכור מפסיק. בין זכור לפרה מפסיק, בין פרה והחדש אינו מפסיק. בשבת בנתיים. שאם חל להיות בשבת קורין בפ' שקלים, ובשניה זכור, ומפסיקין לשבת הבאה. ברביעית פרה, בחמישית החדש, בששית חזרין לכסדרן. לסדר מאי [מגילה דף ל"א] א"ר ירמיה לסדר הפטרות הוא חוזר. כו. וכשתזדמן פרשת שקלים בואתה תצוה, קורין מן ואתה תצוה עד ועשית כיור, והמפטיר קורא מן כי תשא עד ועשית כיור נחושת. (ה) והמפטיר עולה למנין שבעה, כו. כמה דברים אמורים במקום שאין מקדישין, ואין מפסיקין מן קורא בתורה למפטיר בנביא. אבל במקום שמקדישין מפטיר אינו עולה. וקורין שבעה ואח"כ מפטיר המפטיר וכמו שכתבנו למעלה. חל להיות בכי תשא עצמה קורין ששה מן כי תשא עד ויקהל, והמפטיר חוזר וקורא מן כי תשא עד ועשית. שכך שנינו בברייתא חל להיות בכי תשא עצמה קורין אותה וכופלין אותה. כ"ך הו"א סימ'ן ש"ל פרשיות וסדוריה"ם ומסורת שלה".

עו. [ולמה קורין פרשת שקלים בר"ה אדר, עומן שקלים בר"ה אדר היא כמה ששנינו [שקלים פרק א'] באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים, אבל בזמן הזה אין נוהגין, שכך שנינו [שם פרק ח' מנה ח'] השקלים והבכורים אין נוהגין אלא בפני הבית, דכתיב ולקחת את כסף הכפורים

מגן האלף

שני נוסחאות והנהגות

ובשבת ה' שהוא כ"ז באדר קורין החדש' (ד) בכ"ז א' "בארבעה". (ה) בכ"ז א' "שהמפטיר קורא" :

קורין כו'. מומר דאביי מגלה דף ל"ו מועתק נס כרי"ף וברמב"ם פי"ג הכ"ז מהל' תפלה, בכו' אלא שנעתק שם בטעות ר"ה אדר שחל בואתה תצוה, וכבר העיר מזה בק"ל, וכמו שם בהנמי' "כאן שנה רבי דבר שא"ל לנו, דוק בעיגול דרב נחשון, ותשכח שלעולם לא אירע לנו כך", וכ"כ הר"ן לדין השת' לא מתרמי לא בואתה ולא בכי תשא, אבל לדידהו מתרמי, וכ"כ הטור סי' תרפ"ה, ע"ש, וז"ע להגאון עצמו כ' לקמן לעולם קורין פרשת זו קודם הפסח וסימן "פקיד ופסח", ואס"ד שקראו שקלים בתצוה הויין ששה שבועות קודם הפסח, אי"כ יהי' זו אחר פסח. ויש לתרץ שהפרידו ויקהל פקודי בשנים שהם מהוכרים, וחכרו במקומם סדרות אחרות קודם תצוה. אבל בכי תשא קשה, איך אפשר שיבא כי תשא לשקלים וזו קודם פסח, שאפי' אם נפרד ויק"פ לא מתרמי זו קודם פסח וז"ע, דע"פ עיגול דרב נחשון אפי' בשנים מעוברות א"א דמתרמי :

כו. כמה דברים אמורים במקום שאין מקדישין. עיין מזה לעיל סי' כ"ו ובמש"ש אות י"א :

סדר רב עמרם השלם

הפסודים. (ה) בין בזמן שאין אוהל מועד אין נוהגין, ואמרו חכמים [כ"ט פ] איך אלעזר בזמן שבית המקדש קים אדפ (ג) שוקלו ומתכפר לו. מכלל שאין שוקלין אלא בזמן שביהמ"ק קיים, ואם שקל בזמן הזה כיון שקרא עליהם שם שקלים תפשו הקדש, ואין להן פדיון. ואין יכול לתנם לעניים. שכך שנינו [שקלים פ"ח] המקדיש שקלים ובכורים ה"ז קודש, ר' שמעון אומר האומר בכורים קודש אינן קודש. ועד כאן לא נחלק ר' שמעון על החכמים אלא בכורים, אבל בשקלים מודה להם שהן קודש. והואיל והן קודש אסור לתנם לעניים. מאי תקנתם יוליך לים המלח. כמו שאמרנו [ע"ז דף י"ג] אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין בזמן הזה, ואם הקדיש והעריך והחרים [כת.], בהמה או כסות או כלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליך לים המלח. ובפורים אין קצבה, כל שמבקש כל אחד ואחד מישראל לתן יתן, טפני שהוא צדקה, וצדקה כל אחד ואחד לפי עין שלו הוא נותן. וזה שאמרו חכמים [מנלה ד'] אע"פ שאמרו חכמים מקדימין ליום הכניסה, קודין בו ביום ומחלקין בו ביום. לא שקלים הן, אלא צדקה בעולם (ג) משום שנאמר ומתנות לאביונים :

כט. ולמה קורין זכור קודם לפורים כדי להקדים זכירה לעשיה, זמנין שצריכין אנו לקרותו שכך אמרו חכמים, [מנלה יח] זכור יכול בלב כשהוא

אומר לא תשכה, הרי שכחת הלב אמורה, ומה אני מקיים זכור בפה :

ולמה קורין בשלישי פרה טפני שאמרו חכמים [פסחים ו'] שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, רשב"א שתי שבתות, וטמא מת אינו עושה פסח דכתיב איש איש כי יהיה טמא לנפש. לפיכך קורין פרה אדומה שלישית שהיא הלכות טהרה, והזאות ממומאה לטהרה שלמה ישראל שכך אנו צריכין להמחר כדי שיעשו פסח בטהרה :

ברביעית החדש הזה לכם ראש חדשים שענינו של יום הוא :

לעולם קורין פרשה של צו את אהרן קודם הפסח, ופרשת וידבר תחלת הספר קודם עצרת, וצמים בט"ב קודם ואתחנן, ופרשת אתם נצבים

קודם ר"ח. (ד) וסימן פקיד ופסח, מג"י ועצ"ר, צו"ם וצל"י, קו"ם ותק"ע. וזהו שאמרו חכמים [מנלה לא] רשב"א אוכר עזרא תקן להם לישראל שיהיו

קורין

שנוי נוסהאות והנהות

מנן האלף

עו. [כת.] בהמה או כסות אי כלים. ע"ל בהמה "תעקר"

כסות או כלים ירקבו :

כט. ולמה קורין זכור קודם לפורים

כדי להקדים זכירה

לעשיה. כרב במגילה דף למ"ד, וכן הוא בירושלמי פ' בני העיר, כן אמר רב, והימים האלו נזכרים ונעשים שמהל הזכרתן קודם לעשייתן, וממה שאמרו בזכיר הוא בפה ש"מ שצריך לקרות פרשת זכור קודם, ומשמע מזה דפרשת זכור הוא קריאה מחויבת מה"ה, וכ"כ בתוס' דף י"ז ע"ב, ובמס' ברכות י"ג ע"ט. וכ"כ שם בתוס' רי"ח והרא"ש והרשב"א ע"ט, ולפי"ז

מ"ט

סדי רב עמרם השלם

צו

קורים קללות שבתורת כהנים קודם עצרת, ושבת משנה תורה קודם ר"ה (ה) ואילן הוא שכן שנינו [ר"ה טו] בעצרת על פירות האילן. והקורא קללות שבתוכי אינו מפסיק בהן. שכן שנינו [מגלה לא] אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כלם, מה טעם לפי שאין אומרים ברכה על הפורעניות. אלא האיד יעשה, כך אמרו חכמים [סג] כשהוא מתחיל מתחיל בפסוק שלפניהם, וכשהוא מסיים מסיים בפסוק שלאחריהם, אמר אביו לא שנו אלא קללות שבתורת כהנים אבל של משנה תורה פוסק, מה טעם הללו כלשון רבים אומרות, ומשה מפי הגבורה אמרן, והללו כלשון יחיד אומרות ומשה מפי עצמו אמרן :

ופרשת האזינו קורין כמות שהיו קורין אותה במקדש, והאיד היו קורין אותה, כך אמרו חכמים [ר"ה לא] במוסף של שבת מה שירה היו אומרים, אמר רב חנן בר רבא אמר רב הו"ו ל"ך וכל שבת ושבת (ו) היו אומרים אחת, ואר"ה בר רבא אמר רב כדרך שחולקין כאן, כך חולקין בבתי כנסיות. ל, וכך פירש רב פלמוי ראש ישיבה, ה'י"ז לך סימן, האזינו השמים עד זכור ימות עולם, ומן זכור ימות עולם עד ירכיבו על במתי ארץ, ומן ירכיבו על במתי ארץ עד וישמן ישורון, ומן וישמן ישורון עד לו חכמו, ומן לו חכמו [ומן (י) עד וירא ה' וינאץ ומן (ח) עד לו חכמו] (ט) עד כי אשא אל שמים ידי, ומן כי אשא אל שמים ידי עד סוף השירה. כך הוא ה'י"ז לך. (י) ומקומות, ובבית הכנסת קורא שביעי מן ויבא משה עד סוף פרשה :

ומדר

מנן האלק

שנוי נוסחאות והנהגות

(ה) שאף עצרת ר"ה לאליל הוא צ"ל. (ו) קורין מ"ש במנ"א ס' תרפ"ה לייטב מנהג העולם אוהה. (ז) בכ"ז א' ורכיבוהו. (ח) וירא ה'. (ט) ששה מקומות צ"ל : (ט) וכן לו חכמו. (י) ששה מקומות צ"ל :

התורה בויבא עמלק, מ"מ לא יאל כמה שתיקנו חז"ל להקדים זכירה לעשיה, דהא קיי"ל כרב באיסורי שזריבין להקדים זכירה. ולא סגי בזכירה דלתיא בהדלו דעשיה, ויש ליישב ועיין בהגהת הספר מעשה רב שכתב דעמ"ש המ"א דיואל נמי ידי זכירה זו בויבא עמלק יש לי לפקפק כיון דחובת זכירה זו מקרא דזכור נמרינן כו' ולא תשכח הוא סיומא דקרא ואכולי מלתא קאי שלא תשכח מה שעשה לך, עכ"ל. ודבריו בלתי מבוארין כ"ל, וגרסא דר"ל דלא תשכח קאי נמי על תמחה זכר עמלק, ועל אותו דבר קאי נמי זכור דמה שהזכרנו שלא לשכוח בלב נפשונו לזכרו בפה, וזה לא נדע מן פ' ויבא עמלק. אבל באמת זכור ולא תשכח עם תמחה את זכר עמלק הם שתי מלות נפרדות, ולא תשכח קאי רק שלא נשכח איבתו ושנאתו כמו"ש הרמב"ם בפ"ה מהלכות מלכים ולא שלא נשכח מלות של תמחה זכר עמלק, ועל זה קאי נמי מלות זכור. ובפרשם ויבא עמלק נמי אנו זכרים מעשיו ושנאתו : **ל, וכך פירש רב פלמוי ראש ישיבה כו'.** דעת רב פלמוי מובא בטור שהסדר הוא האזינו, זכור, ירכיבו, וירא ה', לו חכמו, כי אשא, וכ"כ הרי"ף בהקדרא עומד והרמב"ם פ"ג ה"ה מתפלה, וכן צריך להגיד כאן כפי המובא בפת"י אמריקאני, שכ' סג ומן ירכיבו עד וירא כו', ומן וירא עד לו חכמו, ומן לו חכמו עד כי אשא. וכן אנו נוהגים. ודעת רש"י במס' ר"ה דף ל' מן וירא עד לולי כעס, ואח"כ כי ידיו, והר"ה והערוך ס"ל כרב פלמוי, אלא שסדרו האחרון כי ידיו. ומה שמובא בסדר שלפנינו הוא דלא כמאן, דאע"פ שבמס' סופרים פ"ב ה"ה הזכיר בסדרו וישמן ישורון, הא מסיים אח"כ בלו חכמו

וכי

סדר רב עמרם השלם

סדר תפלת המועדות

עז. [וסדר תפלות של ימים של מועדות של כל השנה כלה, כך מנחה: בחג המצות ערבית ושחרית ומנחה ואמר אבות, וגבורות, וקדושת השם. ואומר: **אתה** בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו (א) [ורצית בנו] ורוסמתנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך. וקרבתנו מלכנו לעבודתך, ושמן הגדול והקדוש עלינו קראת. **ותתן** לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה וחנים וזמנים לששון. **א.**] ויום חג המצות הזה **ב.**] זמן חרותנו באהבה בקרא קודש זכר ליציאת מצרים. **אלהינו** ואלקי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר וזכרונו וזכרון אבותינו, וזכרון ירושלם עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך לפלטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים ולרצון ביום חג המצות הזה. זכרונו ה' אלקנו בו לטובה, ופקדנו בו לברכה, והושיענו. כי אל מלך חנון ורחום אתה. **והשיאנו** ה' אלקינו את ברכת מועדיך לחיים בשמחה ונשלום כאשר רצית ואמרת לברכנו, כן תברכנו סלה. קדשנו במצותיך, ותן חלקנו בתורתך, ושמחנו בישועתך, וטהר לבנו לעבדך באמת ובאמונה והנחילנו ה' אלקינו בשמחה ובששון מועדי קדשיך, וישמחו בך כל ישראל אוהבי שמך. בא"י מקדש ישראל והזמנים. ואומר עבודה וחוראה ושים שלום.]

שנוי נוסחאות והנהגות

מגן האלף

עז. (א) בכ"י א. "אהבת אותנו ורוסמתנו", וכי ידון, ע"ש. וגם בלע"ג דעת המ"ס משום שמירכיבו עד וישמן אין שם אלא שניפסוקים,

ו"ע, ועיין מ"ז שבקטת מקומות נוהגין כדעת רש"י:

עז. א. [ויום חג המצות הזה, בכת"י ב"מ איתא "ויום טוב מקרא קודש" וזה תלוי לפי חלופי המנהגים, וכמו"ש הטור סי' תקפ"ב, נוהגין בספרד לומר את יום חג פלוני את יום מקרא קדש הזה, והכי איתא במס' סופרים פ"ט, בפסח בין בתפלה בין בכוס אריך להזכיר יום טוב מקרא קדש ביום חג המצות, ובחולו ש"מ מה"מ הזה, וכ' ע"ז הטור שם דבשכחנו אין נוהגין לאומרו, והכי מסתבר, כיון שאומר יום חג פלוני הכל בכלל. ומאי שנא להזכיר מקרא קדש ספי מאיסור מלאכה ושאר הלכותיו, וכ"כ רב האי גאון, א"א בבבל אלא ותתן לנו יום חג פלוני, ע"ש. אבל הכ"י בס' תפ"ז כ' דל"ל מנהג ספרד, מאחר שלא נמצא תנא או אמורא שיחלוק על מ"ס, ע"ש. שמיישב קו' הטור שאומרים מקרא קדש כמו"ש רמב"ן שמהו להקבץ בבית אלהים לקדש היום בתפלה בפרהסיא והלל לה', ע"ש. ועיין ב"ח ששכשו נשתנה המנהג, שאנו אומרים מקרא קדש אפי' במוסף בחוה"מ. ועפ"ז ומ"א וחו"י שמתהוה שם ארמ"א שכתב "ועכשיו לא נהגו לאומרו", דלא דק במנהגא, ע"ש. וכוונתם משום דאנו אומרים "מקרא קדש זכר ליצי"מ" בכל התפלות וכן בקדוש, אבל תמיהני על דבריהם ז"ל, דודאי "מקרא קדש זכר ליצי"מ" נהג גם ר"ה גאון לאומרו, וכ"ה גם בסדר שלפנינו, אלא לנוסחתם היתה "יום חג פלוני הזה, יום מקרא קדש הזה, זמן בו" מקרא קדש זכר ליצי"מ, וכן ה' נוסחתם גם בסדר הקידוש, והכוונה שהיום הזה מתקדש אצלנו בתפלה וקידוש כמו"ש הרמב"ן, וע"ז שפיר תמה הטור דל"ל למקרא קדש קמא, ואי משום מלאכה הלא כשאומר ביום חג פלוני הרי הכל בכלל, ושפיר דק רבינו הרמ"א ז"ל לכתוב שאין מנהגנו להזכירו. ורבותינו אלה שהשיג על דבריו לא היה בידם סדרו של רבינו הגאון ז"ל. ולכן כתב הכ"ח שנשתנו המנהגים, ולמה שכתבנו אין כאן שנוי. ומשה אמת ותורתו אמת. **ב.**] זמן חרותנו עיין מקור הכרכות:

(ד"ה) (א) אם התפלל ביו"ט ש"ע של חול והזכיר יעלה ויבוא כעבודה יא"ל וא"ל לחזור ולהתפלל וכן אם התפלל של חול וזכר קודם שהתחיל מודים אומר יעלה ויבוא קודם מודים וגומר התפלה ואם נזכר אחר מודים קודם שערך רגליו חוזר למה שזכרנו וגומר התפלה רצה ומודים כו' כמו בשבת ואם עקר רגליו או שאמר יהיו לרגלי שדומה כמו שערך רגליו חוזר ומתפלל של יו"ט : (ב) אם התפלל של יו"ט וסיים מקדש השבת וחזר בו תכ"ד אף שסבר שהוא שבת יא"ל : (א"ר סי' ר"ט ושם במ"א) (ג) אם חל יו"ט בשבת ולא הזכיר של שבת באמצע וסיים מקדש השבת וישראל והזמנים יא"ל ואם הזכיר שניהם באמצע ולא סיים בהתימה רק מקדש ישראל והזמנים ולא הזכיר שבת לא יא"ל : (בה"ט דלא כמ"א) (ד) אם טעה והתחיל אתה חונן או אחד משאר ברכות אמצעיות דינו ביו"ט כמו בשבת שגומר אותה הברכה ומתחיל בשל יו"ט : (ה) אם טעה במוסף דינו כמו במוסף של שבת : (נהורא) אם חל יו"ט בשבת אומרים קודם ערבית מזמור שיר ליום השבת וא"ל מערבית ובליל ב' אומרים המערבית של יום א' :

תפלת שלש רגלים

למוסף ולמנחה כי שם יי אקרא חבו נדל לאלהינו :

אַדְנִי שְׁמַחֲתִי תִפְתָּח וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאַלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל
עֲלִיוֹן גּוֹמֵל חֲסִדִּים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חֲסִדֵי אֲבוֹת
וּמְבִיא גּוֹאֵל לְבָנֵי בְּנֵיהֶם לְמִשְׁנָן שְׂמוֹ בְּאַהֲבָה :

מְלִךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶגֶן אַבְרָהָם :
אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אַדְנִי מְחַיֶּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :

ממוסף דשמע"ט עד אחר מוסף יום א' דפסח אומרים משיב הרוח

מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם :

מְבַלְבֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֶּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ
נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֲמוּנָתוֹ לִישְׁגִי
עָפָר : מִי כְמוֹדָה בְּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דְיוֹמָה לְךָ מְלִךְ מִמִּית
וּמְחַיֶּה וּמַצְקִים יְשׁוּעָה :

וְנִגְאָמֵן אַתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֶּה הַמֵּתִים :

בחזרת הס"ן אומרים כאן נקדש תמצא בתפלת הול :

אַתָּה קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ וְקְדוּשִׁים בְּכָל יוֹם יִתְלַלֶּנָּה
סְלָה : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקְּדוֹשׁ :

תפלת שלש רגלים

אתה בחרתנו מכל העמים. אהבת אותנו. ורצית בנו.
ורוממתנו מכל הלשונות. וקדשקנו במצותיה. וקברתנו
מלגנו לעבודתך. ושקד הגדול ותקדוש עלינו קראת :

חס חל ייט במוצאי שבת אומרים (ותודיענו) קודם (ותתן לנו)

ותודיענו יהוה אלהינו את משפטי צדקה ותלמדנו לעשות
בהם חקי רצונך ותתן לנו יהוה אלהינו משפטים
ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים ותנחילנו זמני
ששון ומועד קדש וזמני נדבה ותורישנו קדשת שבת וכבוד
מועד וזמני חגל ופגל יהוה אלהינו בין קדש לחול.
בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת
ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלת.
ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשפת. הבדלת
וקדשפת את עמך ישראל בקדשתך :

ותתן לנו יהוה אלהינו באהבה לשבת שבתות לסנוחה
(ו) מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום

לשבת השבת הזה ואת יום

לפסח	לשבעות	לסוכות	לש"ע ולש"ת
חג המצות	חג השבועות	חג הסוכות	השמיני
חג. זמן.	חג. זמן מתן	חג. זמן	העצרת חג.
חרתנו.	תורתנו.	שמחתנו.	זמן שמחתנו

(לשבת באהבה) מקרא קדש וקר ליציאת מצרים :

אלהינו

מקור הברכות

אתה בחרתנו. היא ברכה קדושה היום וזוכרת ברה"ל וביצה ייז ובשלהי סיי יומא. ומיש אתה
בחרתנו מכל העמים ירמו למיש [שמות י"ט] והייתם לי סגולה מכל העמים. ומיש ורוממתנו
מכל הלשונות ר"ל גם מן העמים החשובים שיש להם כתב ולשון, וכמוש שדרשו רז"ל עמ"ש בישעיה
י"ד והכרחי לבבל שם ושאר, שלא יהי' להם כתב ולשון.

אהבת אותנו. הנוסח הזה נמצא ג"כ בסדר רע"ג לפי כתיי האמריקני וכן עיקר ומפורש בכתוב
[ואתחנן, ו'] כי מאהבת ה' אתכם, אבל בסדר"ע שלפנינו כתיי אוקספורד איתא רק אתה
בחרתנו מכל העמים ורצית בנו.

ותתן לנו ה' אלהינו משפטים ישרים במס' ברכות דף ל"ג ליתא שם נוסח ותתן לנו, ובסדר ר"ע
גרים חקים ומצות טובים אשר יעשה אותם האדם וחי בטח. והגריא ז"ל מוחק שם בגמרא
גם ותנחילנו וגרסא: ותלמדנו לעשות חקי רצונך ותורישנו קדושה שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל
בין קדושה שבת כו' ובנוסחות הסדורים מוסיפים אחר חיבת וחגיגת הרגל, ותבדל ה' אלהינו בין
קדש

כתב הסדה"י כיצד המועדות הם זכר לז"מ (הפסח) כשמענו שבו הוציאנו ממצרים (שבועות) שבו ניתנה לנו תורה ולענין זה היתה יציאתנו ממצרים כמ"ש בהוציאת כו' תעבדון את האלהים על ההר הזה (וסוכות) ע"ש ענני כבוד שפירס עלינו והקיפנו בהם כשיצאנו ממצרים.

למוסף אומרים כאן ומפני הטאנו *

אלהינו ואלהי אבותינו. יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה
וישבע ויפקד ויזכר וזכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו וזכרון
משים בן דוד עבדך. וזכרון ירושלים עיר קדשך. וזכרון כל
עמך

מקור חכמות

קדש לחול. בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה כו'.
יום השבת הזה. ובר"ע גרס יום המנוח הזה, וכן גרסת הר"ן והפ"ר ומנהג ספרד, ומ"ש בעל נגיד
ומצוה לומר יום השבת ומסר סימנו בשם הר"ח וישאל מנוח ע"ה היה הפירוש על המדה נגד גדולי
עולם. וכיה בשם ביצה דף י"ז. וכ"ד תה"י סי' תפ"ז משום דירוש ג"כ שבת מקרי. אבל מנהגנו לומר
יום השבת הזה.

זמן חרותנו באהבה. וכן גרסת הוטרד. ודלא כי"א המובא במתרי"ל לומר שמחתנו משום שביעת
מצרים, וכ"כ רמ"א סי' ת"ק, וכתב החק יעקב סי' תפ"ז שאין אומרים באהבה שכבר אמר
ותחת לנו ה' אלהינו באהבה מועדים כו', אכן בשבת יש אומרים שני פעמים ועיין בלבוש הפעם.
והמעיין בסדר רבינו הגאון ימצא נוסחתו בפסח וסוכות לומר שני פעמים, באהבה"ל לבר שבעות
שאינן שם רק, ותחת לנו ה' אלהינו באהבה מועדים כו'. ונראה לענ"ד דשעמו משום דביציים מפורש
בכתוב עצמו [ואחתנו ז'] רק מאהבה ה' אתכם ומשמרו את השבועה הוציא ה' אתכם וכו'.
וזכרון משיח בן דוד. בסדר רע"ג סי' מ"ד נשמט זאת, וצריך להגיהו שם וכן הגיה שם בכתי'
ב"מ, כנוסח הסדרים, ובסי' ע"ז בכתי' שלפנינו איתא וזכרון וירושלם עירך וזכרון משיח בן
דוד

למוסף

* ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתברחנו מעל אדמתנו
ואין אנהנו יכולים לעלות ולראות ולהשתתוות לפניה
ולעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול ותקדוש
שנקרא שמו עליו מפני הך שגשגתלחה במקדשך: יחי
רצון מלפניך יתה אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן שפשוט
ותברחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים ותבגהו מהרה
ותגדל כבודו: אבינו מלכנו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה
והופע והגשא עלינו לעיני כל מי יקרב פוזהינו מבין הגוים
ונפוצותינו בגם מירכתי ארץ: ותביאנו לציון עירך ברה
ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם ושם נעשה
לפניך את קרבנות חובותינו תמידים בסדרם ומוספם

בחלבתם

תפלת שלש רגלים

עמך בית ישראל לפניך. לפליטה ולטובה לחן ולחסד
ולרחמים לחיים ולשלום ביום

לפסח	לשבעות	לסוכות	לשמ"ע ולש"ת
חג המצות	חג השבועות	חג הסוכות	השמיני חג העצרת

הזה: וְקָרְנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפְקִדְנוּ בּוֹ לְבִרְכָה.
והושיענו

למוסף

בְּהִלְכָתָם: וְאֵת מוֹסֵף יוֹם (לשבת ואת מוספי יום השבת הזה ויום)

לפסח	לשבעות	לסוכות	לשמ"ע ולש"ת
חג המצות	חג השבועות	חג הסוכות	השמיני חג העצרת

הזה. גַּעֲשֵׂה וְנִמְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַתְבָּה בְּמִצְוֹת רְצוֹנָךְ כְּמוֹ
שֶׁבִתְבָּרַךְ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ. עַל יְדֵי מַשֶּׁה עֲבָדְךָ כְּבוֹדְךָ
בְּאָמֹר:

לשבת וביום השבת שגִי בְּבָשִׁים בְּגִי שָׁנָה תְּמִימָה וּשְׁגִי
עֲשָׂרָנִים סֵלֶת מְנַחֶה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עַל־ת שֶׁבֶת בְּשֶׁבֶתוֹ
עַל עַל־ת הַתְּמִיד וְנִסְכָּה: זֶה קָרְבֵּן שֶׁבֶת וְקָרְבֵּן הַיּוֹם בְּאָמֹר:

בשני ימים ראשונים של פסח

וּבִתְחִלַּת הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פָּסַח לֵי:
וּבִתְחִלַּת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חֵג שֶׁבַעַת יָמִים מִצְוֹת יֵאָבֵל:
בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן מִמָּרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלָאכָת עֲבָדָה לֹא תַעֲשׂוּ:

מחוס"מ פסח ואילך מתחילין מכאן

וְהִמְרַבְתֶּם אִשָּׁה עֹלָה לֵי פָרִים בְּגִי־בְּחֹר שְׁנָיִם וְאֵיל
אֶחָד וְשֶׁבַעַת בְּבָשִׁים בְּגִי שָׁנָה תְּמִימָה יִהְיוּ לָכֶם:
וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כַּמִּדְבָּר שְׁלֹשָׁה עֲשָׂרָנִים לָפָר. וּשְׁגִי
עֲשָׂרָנִים לְאֵיל. וְעֲשָׂרוֹן לִבְבֹּשׁ וַיֵּין בְּנִסְכּוֹ. וְשִׁעִיר כִּפּוּר וּשְׁגִי
תְּמִידִים בְּהִלְכָתָם: או"א מלך רחמן וכו'

בב' ימים של שבועות

ובְּיוֹם הַכַּפּוּרִים בְּהִמְרִיבְכֶם מְנַחֶה תְּחִלָּה לִיתְהֵה
בְּשֶׁבַעַתֵּיכֶם מִמָּרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָת עֲבָדָה לֹא
תַעֲשׂוּ

וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים. וּבְדַבֵּר יְשׁוּעָה בְּרַחֲמִים חוּס וְחַגְנוּ וְרַחֵם
עָלֵינוּ

מקור הברכות

דוד עבדך שלא כמנהגנו להקדים זכרון משיח לזכרון ירושלם, וכנראה היא הנוסחא העיקרית לפי משמעות השם מגילה י"ז שאמרו כיון שבאו לירושלם בא דוד, וצ"ע. והושיענו בו לחיים, בסדר ר"ע בכת"י אמריקני איתא לחיים טובים ובדבר ישועה כו'. וכ"א לפנינו בסדרו סי' מ"ד, וצריך להגיהו ג"כ כאן בסי' ע"ז.

למוסף

תַּעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עָלֶיהָ לְרִים נִיחָם לִי פָרִים בְּגִי-בֶקָר שְׁנָיִם
אֵיל אַחֵד שִׁבְעָה כִּבְשִׁים בְּגִי שְׁנָה: וּמִנַּחֲתָם

בשני ימים ראשונים של סכות

וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא-קֹדֶשׁ יִהְיֶה
לָכֶם כְּרִמְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגְתֶּם חַג לִי שִׁבְעַת יָמִים:
וְהִקְרַבְתֶּם עָלֶיהָ אִשָּׁה רִים נִיחָם לִי פָרִים בְּגִי-בֶקָר שְׁלֹשָׁה
עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כִּבְשִׁים בְּגִי-שְׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם
יִהְיוּ: וּמִנַּחֲתָם או"א מלך רחמן וכו'

וביום

מערכי לב

בקרבתנו החג מצאנו בתורה שנויים רבים שיש לעמוד עליהם, וכבר עמדו ע"ז ב"שם
במה שאמרו על ונסכיהם, ונסכיה, כמשפטים, "מחלן רמז לסוך המים מה"ת",
אבל מצאנו עוד שנויים מפליאים בדיוס הראשון והשני אומר "שעיר עזים אחד חטאת"
בבלישי יאמר "שעיר חטאת אחד" ושם ברביעי חוזר לאמר "שעיר עזים" ובחמישי ששי שביעי יאמר
"שעיר חטאת אחד", ומצאתי בכתבי הגאון פאת השלחן אשר תחת ידי המלופים לפירושי האדרות
כת"י להרמ"מ מחסלאוין, שאמר בשם מורו הגר"א ז"ל, דקרבתנו החג שבאים לכפרת
האומות ושריהם נפרדים הע' שרים הללו, חזים לעזים וקשים, וחזים רפויים. סערה דימינא
ודשמאלא כמובא בשערי אורה שער ה' דף מ"ד, והם עשו, וישמעאל. ולכן רמז חמשה
בשם אס למסורת בכפרת האומות העזים ליום הראשון, השני, והרביעי, במספר ל"ה לדניא קשיא,
ויום השלישי, החמישי, הששי, והשביעי, העולים ג"כ ל"ה לדניא רפוא, והשמיט תיבת עזים,
עכ"ד ז"ל, למחתו ש"ת. והנה מצאנו עוד שנוי דבכלם גאמר, "ומנחתם" בוא"ו
לכד ביום הרביעי שגאמר, "מנחתם", וכשהרציתי דברים לפני ידי"ג הגאון אורח התורה
ויר"ש רא"י קו"ק שליט"א אמר לי דברים הקרובים לאמת, ודואה אני דבריו, וזה שכתב
לי בכי"ק, היום הרביעי הוא נגד המדה הרביעית נצ"ח. שמכנה חין לצד המקטריגים קיום
אלא חרנן ועלמול, כמו"ש בשערי נדק להר"י גיקטליא ז"ל דף י"ה, דפוס קראקא, ופשט
הענין, שהגנה של אה"ע חגיגה אלף כל זמן שנלכדים לתקין העולם שיהיו אומות נפרדות
כל אחת לעצמה, אבל לא לנצ"ה. על כן מדת נצ"ח מופסקת אלגל, ורק לישראל גאמר, כבאשר
השמים החדשים יגו' כן יעמוד וזעכם ושמכם", והוא"ו שהוא אות החיים משך היו"ד של
החכמה העליונה המהיה את בעליה חסר בו, ועיין באדרת אליהו פ' אמור מענין וא"ו
של יו"ד, ובשמעוני פ' וירא דף פ"ח דפוס וארשוי בשם ספר התמונה, וכן במעשה בראשית
מארת

עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֱלֹהֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מִלְכֵךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה :
וְהוֹשִׁיעֵנוּ

למוסף

לחז"מ סוכות

ליום ראשון	ליום שלישי	ליום רביעי	ליום חמישי	ליום שבת	וביום השני פרים בגיבוקר שנים עשר אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים : ומנחתם
					וביום השלישי פרים עשתי-עשר אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים : ומנחתם
ליום ראשון	ליום שלישי	ליום רביעי	ליום חמישי	ליום שבת	וביום הרביעי פרים עשרה אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים : ומנחתם
					וביום החמישי פרים תשעה אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים : ומנחתם
ליום ראשון	ליום שלישי	ליום רביעי	ליום חמישי	ליום שבת	וביום הששי פרים שמונה אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים : ומנחתם
					וביום השביעי פרים שבעה אילים שנים כבשים בגי' שנה ארבעה עשר תמימים : ומנחתם

לשמיני עשרת ולשמחת תורה

ביום השמיני עצרת תהיה לכם בליל לאקת עבדה לא
תעשו

מערכי לב

מארת חסר כתיב, וכתוב זוהר בראשית דל"ג ע"ב מארת חסר, מ"ט דהא בלא וא"ו מותא
היא בעלמא. והיינו לאוה"ע הדבקים בזבחי מתים שאין להם חלק אלא בחיי שעה ולא בחיי
נצח, ולכן לא יוכל הוא"ו לבא בקרבנותיהם כיום הד' שהוא לעומת מדת הנצח, שבחינתו
כל השפע שלהם גורם כליונס, וחזרתם לסוד כללות אדם, ולא לאומות פרטיות, דבתור
אומות פרטיות הם נחלים על ראסם. ובלקוטס להגר"א על רע"מ בביאור רע"מ דף ע"ט
כ' בשם הרב ר' משה שלמה תלמידו של הגר"א מה ששמע מפ"ק רבינו הגר"א ז"ל במשך
דבריו כתב ג"כ טעם לחסרון הוא"ו ע"ד הסוד, וע"פ עומק העיון הדברים מתחברים,
ובקצור הוא : שט"פ הסדר היה ראוי משה להיות נחשב הרביעי, ומפני הכרח שליטת אלה"ע
במשך זמן ירד לדרגא שביעאה, סוד התמעטות אור התורה, וזה שחסר הוא"ו אות חיים
של תורת חיים תורת משה מדרגא רביעאה, וזהו ענין אחד עם פנס הנצח שאנו בעומדים
בתיקונו, בוגם נצ"ח ישראל לא יסקר האמור במהיית עמלק שרש הרע שבאוה"ע ראשית
גויס. וכן אמרו בברכות דף נ"ה והנצ"ה זו מפלגה של בבל, והדברים מתאמים למצין".
עכ"ל :

תַּעֲשׂוּ: וְהִקְרַבְתֶּם עָלֶיהָ אִשָּׁה רַיִם גִּיחֹם לַיהוָה פֶּר אֶחָד אֵיל
אֶחָד כִּבְשִׁים כְּגִי שְׁנָה שְׂבָעָה תְּמִימִם: וּמִנַּחֲתָם וכו'. או"א וכו'.

לִסְכַּת יִשְׁמַחוּ בְּמִלְכוּתְךָ שְׁמֵרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֲוֹנִי עִם
מְקַדְּשֵׁי שְׂבִיעֵי. כָּלֵם יִשְׁבְּעוּ וַיִּתְעַנְּנוּ מִטּוֹבָה. וְהַשְׁבִּיעֵי רָצִיתָ
בּו וְקִדְשָׁתוּ. תְּמַדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרְבָּאתָ. וְזָכַר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית:
אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מִלֵּךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ טוֹב
וּמְטִיב הַדָּרֵשׁ לָנוּ שׁוֹבָה אֱלֹהֵינוּ בְּתִמְזוֹן רַחֲמֶיךָ בְּגִלְגַּל אֲבוֹת
שָׁעֲשׂוּ רָצוֹנָה. כָּגַהּ בֵּיתְךָ כְּבִתְתַּלְּהָ. וְכוּנֵן מְקַדְּשֶׁךָ עַל מִכְּנוֹ.
וְהִרְאָנוּ בְּבִנְיָנוּ וְשִׁמְחָנוּ בְּתַקְוֵנוּ וְהַשֵּׁב כְּתָנִים לְעִבּוֹדְתֶּם
וְלוֹיִם לְשִׁירָם וְלִזְמִרָם וְהַשֵּׁב יִשְׂרָאֵל לְגוֹיָהֶם וְשֵׁם גְּעָלָהּ
וְגִרְאָהּ וְנִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנֶיךָ בְּשֵׁלֶשׁ פַּעַמֵּי רִגְלֵינוּ. בְּכַתוֹב בְּתוֹרָתְךָ
שְׁלוֹשׁ פַּעַמִּים בְּשָׁנָה יִרְאָה כְּלִיזְכוּרְךָ אֶת־פָּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר. בְּחַג הַמִּצּוֹת. וּבְחַג הַשְּׂבָעוֹת. וּבְחַג
הַסֻּכּוֹת. וְלֹא יִרְאָה אֶת־פָּנֵי יְהוָה. רִיקָם: אִישׁ כְּמִתְנַת יָדוֹ
כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר גָּבַרְלָךְ:

וְהַשִּׁיאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת בְּרַבַּת מוֹעֲדֶיךָ. לַחַיִּים וּלְשָׁלוֹם
לְשִׁמְחָה וּלְשִׁשׁוֹן בְּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאִמְרָתְךָ לְבִרְכָּנוּ: לִסְכַּת אֱלֹהֵינוּ
וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רַצָּה בְּמִנוּחַתָּנוּ קִדְּשָׁנוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ וְתָן חֵלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ
שְׂבַעֲנוּ

מקור הברכות

וְהַשִּׁיאָנוּ נזכר בירושלמי ברכות פרק ט' ומס' סופרים פ"ט. ומפני חטאנו עיין נוסחתו בסדר
ר"ע. וברס"ג.

זוה לשונו ונוסחתו של רבינו רב סעדיה גאון זצ"ל: תפלת מעריב. תמיד ומנחה. אתה בחרתנו
כו' עד לשמך הגדול והקדוש עלינו קראת. ותודיענו מועדי קדשך ותלמדנו לעשות מצות חקי
רצונך ותתן לנו ה' אלהינו מועדים לשמחה חגים וחמנים לששון יום חג המצות הזה זמן חרותנו
בשמחה מקרא קדש זכר לציצ"ם. או"א יעלה ויבא לחיים ולשלום. לגאולה וישועה" ביום חג
המצות הזה באהבה. זכרנו לחיים. "מלשנו בו מכל צרה, שמחנו בו שמחה שלמה" בדברי ישועה
ורחמים. והשיאנו ה' אלהינו את ברכת ימי מועדך לחיים לשמחה ולשלום כאשר רצית ואמרת לברכנו,
כן תברכנו סלה. קדשנו במצותך, ותן חלקנו בתורתך, וישמח נפשנו בישועתך, וטהר לבנו לעבדך
באמת והנחילנו בשמחה ובששון מועדי קדשך. בא"י מקדש ישראל והומנים. רצה, מוהים שים שלום.
ובשכועות: "יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו באהבה מקרא קדש. ובסוכות: "יום חג
הסוכות הזה זמן שמחתנו באהבה מקרא קדש. ובפסח: "יום חג"מ הזה. ואם חל במוצאי ש"ק אומר:
ותתן לנו ה' אלהינו משפמים ישרים ותורות אמת. חקים ומצות טובים. ותנחילנו זמני ששון, מועדי
קדש, חגי נדבה, ותורישנו קדושת שבת, כבוד מועד וחגיגת הרגל הזה בין קדושת שבת לקדושת
יום

שָׁפְעֵנוּ מִטּוֹבָךְ וְשִׁמְחֵנוּ בִּישׁוּעָתְךָ וְטַהַר לִבֵּנוּ לְעִבְדְּךָ
בְּאַמֶּת. וְהִנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרֻצּוֹן בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁשׁוֹן
שֶׁבֶת (ו) מוֹעֲדֵי קִדְשֶׁךָ. וְיִשְׁמַחוּ בְּךָ יִשְׂרָאֵל מִקִּדְשֵׁי שְׁמֶךָ:
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְמַדֵּשׁ הַשֶּׁבֶת (ו) יִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהַשֵּׁב אֶת־
הָעֲבֻדָּה לְדָבִיר בִּיתְּךָ. וְאֲשֵׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תִקְבַּל
בְּרֻצּוֹ וְתִהְיֶה לְרֻצּוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ:
וְתִתְחַוֶּנָּה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבָךְ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה הַמְתִּיזִיר וְשִׁבִּיתָנוּ לְצִיּוֹן: מוֹדִים דְּרַבְנָן (לעיל 254).

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שְׂאֵתָה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי
אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר
וָדוֹר. גֹּדֵד לָךְ וְנִסְפָּר תִּתְּלָתְךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְסוּרִים בְּיָדְךָ וְעַל
גִּשְׁמוֹתֵינוּ הַמְקוּדוֹת לָךְ. וְעַל גִּסְיָךְ שֶׁבְּלִיָּוִם עָמְנוּ וְעַל
נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכִדְעַת עָרֵב וּבְקָר וּצְהָרִים. הַטּוֹב
כִּי לֹא־כָלוּ בְּתַמְיָךְ וּבְתַמְבָּתָם כִּי לֹא־תָמוּ תַסְתִּיךָ מֵעוֹלָם
קִנֵּינוּ לָךְ:

וְעַל־כֵּן יִתְפָּרֵךְ וְיִתְרוֹמֵם שְׁמֶךָ מִלִּבֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:
וְכָל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה וְיִתְלָלוּ אֶת־שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת. הָאֵל
יִשׁוּעֵנוּ

מקור הברכות

יום טוב הברלה ואת יום השביעי הגדול והקדוש מששת ימים קדשת, ותחן לנו ה' אלהינו מועדים
לשמחה כו'. למוסף יאמר: זכר ליציאת מצרים. מפני חטאינו גלינו מארצנו ונחרתק מעל ארמחנו
ואין אנו יכולין לעלות לראות להשתחוה לפניך בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש אשר
אחה שמך נקרא עליו מפני היר שנשחלחה במקדשך. יהיר"מ ה"א, אב הרחמן מלך יעקב
שחשוב ותרם עליו ועלינו ברחמך הרבים, ותכנהו מחרה ותגדל כבודו, אבינו מלכנו אלהינו גלה
מביתך עלינו מהרה, הופע והנשא לעיני כל חי, קרב פוורנו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ
והביאנו לציון ברינה ולירושלם עירך בשמחת עולם, ונעשה לפניך קרבן חובתנו כמו שכתבת עלינו
בתורתך ע"י משה עבדך. ובחדש הראשון עד כהלכתן. מלך רחמן רחם עלינו, מלך בראשית העת
לנו, טוב ומטיב הדרש לנו, שוב אלינו בחמון רחמך, בגלל אבותינו שעשו רצונך, בנה ביתך
כבתחלה כונן מקדשך על מכוננו, הראנו בבנינו, שמהנו בתקוננו, החזיר שכינה לחיובנו, יעלו כהנים
לעבודתם ולוים לשירה ולזמרה, השב ישראל אל נוהו, שבטי ישראל אל נחלתם, וארמון על משפטו ישוב,
שם נעלה וגורא לפניך שלש פעמים בשנה ככתוב שלש פעמים בשנה כו' עד כברכת ה' אלהיך אשר
נתן לך, השיאנו כמו שכתבנו לעיל בערבית. ואם הל בשבת יוסף וביום השבת ויאמר: זה
קרבן שבת קרבן היום נאמר: ובחודש וגו'. אחר כך יקרא הלל ויברך ברוך אתה ה' אמיר. אקב"ו
לגמור את ההלל. ע"כ העתק מסדור רב סעודה כח"י.

יְשׁוּעָתָנוּ וְעֲזָרָתָנוּ כָּלָה: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמָּזִיב שְׁמֶךָ וְלֵךְ
נָאָה לְהוֹדוֹת: (לש"ן ברכת כהנים)

למנחה ולמעריב

לשחרית ולמוסף

שִׁים שְׁלוֹם טוֹבָה וּבִרְכָּה חֵן וְחֶסֶד
וּבְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עֲמֻךְ בְּרַכְנוּ
אֲבִינוּ בְּלָנוּ בְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיָּה. כִּי בְּאוֹר
פְּנִיָּה נִתְּתָה לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תוֹרַת חַיִּים וְנֶאֱחָבַת
חֶסֶד וְצִדִּיקָה וּבִרְכָּה וּבְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשְׁלוֹם: לְכָל
וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֶךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָד־עֵת. וּבְכָל־שְׁעָה
בְּשְׁלוֹמְךָ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
בְּשְׁלוֹם: אֱלֹהֵי נַצּוֹר וְכו':

(נהורא) אחר התפלה בערבית אומר הש"ן ק"ש (ובשבת אומרים ויכולו מנ"א וחזותם בשל
שבת לכד חוץ מז' לילות הראשונים של פסח). ובשחרית אומרים אחר חזרת
הש"ן הלל אין כמון ומוציאין ב' ס"ת ואומרים י"ג מדות וקורין בתורה בחול ה' גברי ובשבת
גברי ואחר ההפטרה אומרים (בשבת יקום פורקן) אשרי יהללו ומחזירין הס"ת לליכל ח"ק
ומתפללין מוסף. ביום א' ש"פ מזכירין הכבוד משיב הרוח במוסף עד שישמעו שהש"ן אינו
מזכיר במוסף אז הם פוסקים במנחה ואם איחר יחיד תפלתו עד אחר שהתפלל הש"ן מוסף. לא
יאמר משיב הרוח:

[נוסח וסדר נשיאות כפים טרב עשרם גאון נזכר לעיל בחלק ראשון סי' ס"א]

דיני נשיאות כפים

(דה"ח) (א) אין נשיאות כפים בפחות מי' והכהנים מן המניין ואפי' אין שם רק ישראל
אחד עולין לדוכן והישראל יענה אמן. (סי' קכ"ח ע"ז ומ"א) ואם התחילו לישא
כפיהם ב' ויצאו מקצתן גומדין: (ע' א"ר) (ב) בשעה שאומר הש"ן רצה כל כהן שצפה ב' -
צריך לעקור ממקומו לעלות לדוכן ואם לא עקר רגליו עד שגמר הש"ן רצה לא יעלה ואם
עלה לא ירד: (וע' א"ר) (ג) הכהנים יפלו ידיהם קודם רצה ולוין יצוק מים על ידיהם
ואם אין לו יצוק בכור רחם ואם גם בכור אין שם יצוק הכהן בעצמו ולא יצוק
ישראל. ולא יעלו הכהנים במנעלים: (עפ"ז ומ"א) (ד) כשבאים לפני התיבה יאמרו תחלה
מודים דרבנן עם הכבוד ואח"כ יאמרו יהי רצון כו' ומארכיזין בתפלה זו עד שיסיים
הש"ן ולך נאה להודות שיענו הכבוד אמן גם על תפלה זו: (עמ"א) (ה) ואומר הש"ן או"א
ברכנו בברכה כו' בלחש ואומר כהנים בקול רם ומחזירין הכהנים פניהם כלפי העם ועם
קדושך אומר בלחש. ואם אין שם רק כהן אחד אין לומר כהנים בקו"ר אלא הוא מעצמו
יחזיר פניו: (סס) (ו) כשמחזירין הכהנים כלפי העם מברכין כלם ביחד אקבש"א לברך
כו': (ז) מנביהם ידיהם כנגד כתפיהם ופושטים ידיהם ואולקין אצבעותיהם לעשות ה'
אזורים בין ב' אצבעות לב' אצבעות אזיר אחד ובין אצבע לגדל אזיר אחד וכן ביד השנייה
ובין גודל לגדל אזיר א' יש ה' אזורים ויגביה יד הימנית קצת למעלה מהשמאלית: (ח)
ופורשים כפיהם שיהיה תוך כפיהם נגד הארץ ואחורי ידיהם כנגד השמים והש"ן מקרא
ברכת כהנים מלה במלה והם עונים אחריו כל מלה עד שיסיימו פסוק ראשון ואז עונים
הכבוד אמן וכן אחר פסוק ב' וכן אחר פסוק ג': (סס) (ט) אח"כ מתחיל הש"ן שים שלום
וה' בן (ח"ב)

ואז הכהנים מחזירים פניהם כלפי היכל ואומרים רבון העולמים כו' ויאריכו בתפלה זו עד שיסיים הש"ץ שים שלום כדי שיענו הכבוד אמן על שניהם ואם אינם יכולים להאריך כ"כ יאמרו עוד אדיר במרום כו' ובר"ה ויוה"כ שמאריכין כנגונים בהיום תאמננו לא יתחילו הכהנים רבון עד לבסוף כדי שיסיימו עם הש"ץ כאחד : (שס) (י) אין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל הש"ץ שים שלום ואינם רשאים לכיף אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם : ועומדים. ואינם רשאים לעקור משם עד אחר אמן של שים שלום : (שס) (יא) אין הקורא רשאי להחל יברכה עד שיכלה אמן מפי כל הכבוד על הברכה של הכהנים וכן באמן שאחר וישמרך ואחר ויחונך ואחר שלום : (מ"א וא"ר) (יב) אין הש"ץ עונה אמן אחר ברכת כהנים : (יג) אם הש"ץ הוא כהן אם אין שם כהן אלא הוא אם מובטח שיחזור לתפלתו בלא סירוף דעת ישא את כפיו ואם לאו לא יאמרו לו לעלות. ואם אמרו לו קודם רצה לעלות אפי' אינו מובטח שיחזור לתפלתו בלא סירוף ואפי' יש שם כהנים אחרים פוסק ועולה. ויעקור רגליו מעט בעבודה ויאמר עד ולך נאה להודות ויעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים ותקרא לו אחר ומסיים החזן שים שלום כו' ולא יאמר רבון עולמים עשינו כו' ואחר התפלה יאמר אותו (שס) ואם לא עקר רגליו ברכה אין רשאי לעלות : (יד) כשהש"ץ כהן אף שאינו נושא כפיו יעמוד ישראל אצלו ויקריא לכהנים והחזן עומד ושותק : (ט"ז) (פ) כשהכהנים מברכין העם לא יבחו דעתם ופני העם יהי' כנגד הכהנים ולא יאמרו שום פסוק רק ישתקו ויכוונו לברכה (א"ר שס) ולא יסתכלו בכהנים : (מ"א) (פז) כשמחזירין הכהנים פניהם בין בתפלה בין בסוף לא יפנו רק לדרך ימין וכשירדיו מהדוכן יפסעו לאחוריהם כתלמיד הנפטר מרבו וכשנוגעים אח"ז במגעלים יפלו ידיהם : (שס) (יז) כהן אונן אינו נושא כפיו אפי' אם אמרו לו עלה א"ז לעלות ואכל תוך יב"ח על אביו ואמו או תוך ל' על שאר קרובים אינו נו"כ ואם אמרו לו עלה יעלה. ולכן יאמר מכהכ"כ קודם רצה וכן הקובר מתו ברגל אינו נו"כ ומיהו אם אין שם בבהכ"כ שני כהנים אחרים חוץ מהאכל מותר להאכל לישא כפיו תוך יב"ח על אביו ואמו או תוך ל' על שאר קרובים אכל תוך ז' כגון הקובר מתו ברגל אפי' אם אין שם שני כהנים אחרים חוץ מהאכל אינו נו"כ : (תשובה כת"י מובא בבה"ט דלא כמ"א) :

סדר ברכת כהנים

כשהכהנים עולין לדוכן אז כשאניע הש"ץ לתחילתה הש"ץ והקהל אומרים

וּתְעַרְבַּ עֲלֵיךָ עֲתִידָתֵנוּ בְּעוֹלָה וּבִקְרִבָּן. אֲנָא בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים הָשֵׁב שְׂכִינְתְּךָ לְצִיּוֹן עִירְךָ וְסִדְרֵי הַעֲבוֹדָה לִירוּשָׁלָּיִם : וְתַחֲזִיגְנָה עֵיגְלֵנוּ בְּשׁוּבָךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים. וְשֵׁם גַּעֲבָדְךָ בִּירְאָה פִּימִי עוֹלָם וּבְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת : וְהַשִּׁיחַ מִסִּים בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ שְׁמוֹתְךָ לְבִדְךָ בִּירְאָה גַּעֲבֹד : מוֹדִים וכו' :

בשעה שהחזן אומר (וכל החיים) אומרים הכהנים בלחש (יהי רצון) זה :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שחמא תברכה הזאת שצויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלמה ולא יהיה בה שום מכשול ועון מעתה ועד עולם :

החזן. אומר או"א ברכנו ואומר בקול רם כהנים והקהל אומרים עם קדושך כאמור ואח"כ מברכין הכהנים ברכה זו :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִדְּשֵׁתוֹ שֶׁל אֲבֹתָן וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה :

(נהורא) כל העם ישמעו ב"כ כשהוא יוצא מפי כהן בלמיה וביראה כמבואר בזוה"ק פ' נשא ועיניהם יסיתו לנסות בדרך כמו שעומד בתפלה ממש וכוון לבו לכל תיבה שיוצא מפי כהן ולא יאמר שום פסוק הנדפס בסידורים רק יאמר הרבש"ע בסוף כל פסוק וימהר לסיים קודם שסיימו הכהנים המביה של סוף הכרכה (וישמך. ויחונך. שלום) ויענה אחריהם **אמן** :

יְבָרְכֶךָ. יברכך י' מציון עושה שמים וארץ :

יְהִי. י' ארוננו מה אדיר שמך בכל הארץ :

וְיִשְׁמְרְךָ. שמרני אל כי חסיתי בך :

כשהכהנים מנגנין וישמךך אומרין זה, והש"ן או המקרא לא יאמרו הרבש"ע

רבנו של עולם אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני ידע מה הוא. יהי רצון מלפניך י' אלהי ואלהי אבותי שהיו כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לפניה. בין שחלמתי על עצמי. ובין שחלמתי על אחרים. ובין שחלמו אחרים עלי. אם טובים הם חוקם ואמצם ויחסימו בי ובחם כחלומות של יוסף הצדיק ואם צריכים רפואה רפאם כחוקיהו מלך יהודה מחליו יכמרים הנביאה מצרעתה וכנעמן מצרעתו. וכמי מרה על ידי משה רבינו. וכמי יריחו על ידי אלישע. וכשם שהפכת את קללת בלעם הרשע מקללה לברכה בן התפוך כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה ותשמרני ותחנני ותרצני : **אמן**

יְאָר. אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה :

יְהִי. י' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת :

פָּנֵינוּ. פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני :

אֱלֹהֵי. אליך י' נפשי אשא :

וְיִתְנֶךָ. הנה בעיני עבדים אל יד ארונהם בעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל י' אלהינו

עד שיחננו : **רבש"ע**

יִשְׂא. ישא ברכה מאת י' וצדקה מאלהי ישעו ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים וארם :

יְהִי. י' חננו לך קנינו היה זרועם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה :

פָּנֵינוּ. אל תסתך פניך ממני ביום צר לי המה אלי אונך ביום אקרא מהר ענני :

אֱלֹהֵי. אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים :

וְיִשֵּׁם. ושמנו את שמי על בני ישראל ואני אברכם :

רְה. לך י' הגדולה והגבורה והנפארת והנצח וההודו כי כל בשמים ובארץ לך י' הממלכה

והמתנשא לכל לראש :

יְשִׁרְוִם. שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר י' ורפאתיו :

יהי רצון מלפניך י' אלהי ואלהי אבותי שתעשה למען קדושת חסדיך וגדול רחמיך הפשוטים ולמען טהרת שמך הגדול הגבור והנורא בן עשרים ושנים אותיות היוצאים מן הפסוקים של ברכת כהנים (אנקת'ס ססת'ס ספספ'ס'ס דיונסי'ס) האמורה מפי אהרן ובניו עם

קדושך

סדר ברכת כהנים

קדושך שיהיה קרוב לי בקראי לך ותשמע תפילתי נאקתי ואנקתי תמיד כשם ששמעת אנקת יעקב תמיד הנקרא איש חם ותתן לי ולכל נפשות ביתי מזונותינו ופרנסותינו ברוח ולא בצמצום בהתר ולא באיסור בנחת ולא בצער מתחת ירך הרחבה כשם שנתת פסח לחם לאכול וכגד ללבוש ליעקב אבינו הנקרא איש חם ותתננו לאהבה לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו ויהיו דברי נשמעים לעבודתך כשם שנתת את יוסף צדיק בשעה שהלבישו אביו כחונת פסים לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואיו ותעשה עמי נפלאות ונסים ולטובה אות ותצילחני בדרכי ותן בלבי בינה להבין להשכיל ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך וסודותיה ותצילני משגיאות ותטהר רעיוני ולבי לעבודתך וליראתך ותאריך ימי יומי אשהי ובני ובנותי (כחור אומר יומי ואמי) בטוב ובנעימות ברוך עוז ושלום אמן סלה :

לאחר הדוכן אומרים הכהנים תחנון זו :

רבון העולמים עשינו מה שגזרת עלינו ואף אתה עשה עמנו כאשר הבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת הארמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש :

והקהל אומרים זה :

אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושםך שלום. יהי רצון שחשים עלינו ועל כל עמך בית ישראל חיים וברכה למשמרת שלום :

הש"ץ אומר שים שלום וגומר התפלה ואומר ק"ש ח"כ עלינו ק"י שה"כ :

מצות י"ט לחלקו חזיו לכה"ג וחזיו לאכילה ושתי' ואל ימצא בהוצאת יו"ט ויכבדו ויעגלו כמו בשבת ואסור לאכול בעיו"ט מהמנחה ולמעלה ומצוה לרחוץ ולגלח ולטול הצפרנים ולטבול בעיו"ט וחייב לבזע על ב' ככרות ולקבוע כל הסעודה על היין. ומצוה לאכול בשר ובגדי יו"ט יהיו יותר טובים משל שבת. כתב הרמב"ם ז"ל חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד הוא ואשתו ובניו וכל הגלויים אליו כל א' כראוי לו כיצד להקטנים נותן אגוזים ומנדנות והגשים קונה להם תכשימין ובגדים ואגשים בבשר ויין. וחייב להאכיל לעניים אבל מי שנועל ביתו ואוכל ושותה רק עם בניו ואשתו אין זו שמחת מצוה רק שמחת כרסו ועליהם נאמר זכיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יעמאו כי לחמם לנפשם הוא. והשמחה כרגל לא תהי' בקלות ראש והוללות רק בשמחה שיש בה עבודת ה' וז' (כמש"ל משם תקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענינו של יום ה' פסח פסח כו') חייב לכבד חוה"מ במאכל ובמשתה ובכסות כשאר יו"ט. עונש המבזה את המועדות פרש"י ז"ל חוה"מ. ואסור לגלח בחוה"מ רק באופן שנתבאר בשו"ע, מיהו נכילת צפרנים אם נעלן מעיו"ט יש להתיר לטלן בחוה"מ (מ"א) :

סדר של פסח.

עת. (ה) **והדוש** של פסח ששאלתם, כך היא. כל אחד ואחד (ג) **צריך א.** להסב ולשתות ארבעה כוסות של יין. שכך שנינו, [פסחים ז"ע] אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. לא יפחותו לו מארבע כוסות של יין אפי' מן התמחוי. בתחלה מוזגין את הכוס ומברך על היין קודם, שכך שנינו [שם קי"ד] מזוג לו כוס ראשון ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין. ובח"א מברך על היין ואח"כ מברך על היום. למה, שהיין גורם לקדושה שתאמר, דבר אחר ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, והלכה כב"ה. וכך מברך: **ברוך אתה ה' אמ"ה בורא פרי הנפנ.** ברוך אתה ה' אמ"ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. (ג) ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום (ד) [חג המצות הזה] זמן חירותנו. (ה) באהבה מקרא קדש-זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. בא"י מקדש ישראל וחזמנים. בא"י אמ"ה שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה:

עמ. (ה) **ב. וצריך** לומר שעשה נסים, שכך אמר (ג) ורב עמרם בר ששנא גאון המקדש בפסח אין צריך לומר (ג) שעשה נסים לאבותינו. מה טעם, שהואיל וצריך לומר למי שעשה לנו כל הנסים האלו

מנן האלף.

שנוי נוסחאות והגהות

עת. **א.** **להסב ולשתות ד'**

כוסית שכך

שנינו כו'. מדברי רבינו נראה שמכאן נראה גם כן על מה שצריכין הסבה, והדבר תמוה. מנ"ל למידק כן, וגרסה שמפרש דמ"ש "לא יאכל", ר"ל שלא יאכל סעודתו. וכולל הכל בין

עת. (ה) צ"ל "וסדר". (ג) בבתי ב"מ, מישראל".

(ג) ברס"ג, ויתן דנו". (ד) את יום טוב

מקרא קדש הזה". (ה) ברס"ג, בשמחה".

עמ. (ה) ואין צריך כצ"ל. (ג) שכך אמר

"ראש ושיבה". (ג) "על הכוס".

וגם

אכילה ובין שתיה, דאם ר"ל אכילה דווקא והיינו מזה, הול"ל "אוכל בהסבה", ומדאמר לא יאכל כו'. ר"ל שלא יסב לסעודה עד שיכין כרים וכסתות, משה ושלחן כדי שיסב דרך חירות, וכ"מ בירו' דאר"ל לפי שדרך עבדים אוכלין מעומד וכאן מסובין להודיע שיצאו לחירות, וע"ס במפרש דס"ל לר"ל דלא רק הכוונה מזה אלא שכל הסעודה בהסבה. אמנם בגמרא אמרו מרור א"ס הסבה, ושני כוסות א"ס הסבה, אלא משום שאין לנו יודעים הי נינהו דבתראי או קמאי, ולכן כדי שלא נעקר מצות הסבה שתקנו חז"ל עבדינן בכל הד' כוסות הסבה. אע"ג דספק דרבנן לקולא [עיין ר"ן]. וזה שהביא הגאון גם הרישא שלא יאכל עד שיסב, לאזכורי מיניה שנס הד' כוסות צריכין הסבה, דהאי לא יאכל ר"ל שלא יסב לסעודתו לאכול או לשתות עד שיסב: **עמ.** **ב. ואין צריך** לומר שעשה נסים כו'. וכ"כ הסור סי' תע"ג, מפני שעמיד לאומרו בהגדה, והן הם דבריו של גאון ז"ל כמו"ס כאן, שכך אמר רב עמרם ב' והצ"י הראה מקורו מס' הרוקח כי לא ראה את הסדר שלפנינו, והפרישה

סדר רב עמרם השלם

האל, ושם צריך להזכיר שיעבוד ועבדות, (ד) וים ונאולה אינו צריך להזכיר כאן, ואם מזכיר שני פעמים מוציא שם שמים לבטלה. ובחנוכה ופורים אנו אומרים אותה ברכה בפני עצמה ששם אין קדוש, לא הנדה ולא סדר (ה) נשים בפסח, וכך מנהג בשתי ישיבות שאין אומרים:

פ. וכך אמר רב נטרונאי (ה) [גאון] מי שאומר בקידוש של פסח אשר קדש את ישראל, (ב) וכנומרינן מה נשתנה אין אומרים עבדים היינו לפרעה במצרים, ואין אומרים מתחלה עובדי ע"ו, אלא אומר ויאמר יהושע עד יעקב ובניו ירדו במצרים. ואומר מברוך שומר הבטחתו לישראל עד צא ולמד. וקורין ארמי אובד אבי עד שנומרינן את הפרשה (ג) [כולן פוסקין] כמות שהן, ואין אומרים מדרש כלל, ואומרינן רבן גמליאל ואשר גאלנו והלל. (ד) תמה גדול ברבר הזה. מי שנוהג מנהג זה אין צריך לומר שלא יצא, אלא כל מי שעושה כן מין הוא וחלוק לב הוא, וכופר בדברי חכמים וכוזה דברי משנה ותלמוד, וחייבין כל קהלות לגדותו ולהבדילו מכלל ישראל. (ה) וכי עבדים שאמרו חכמים לא מן התורה הוא. ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים, ויאמר יהושע אל כל העם לא מתחלה עובדי ע"ו (ו) [היה אבותינו]. שכך שנינו מתחיל בנגות ומסיים (ז) בשבת, ב. ואמרנו מאי נגות רב אמר עבדים היינו. ואילולא טינא שיש בלבבם, וחלוק לבם ואין רוצים לומר דברי (ח) [חכמים] מאי איכפת להם לומר מתחלה. אלא הללו מינין מלעיגים ובוזין דברי חכמים. ב. *] ותלמידי ענן ירקב שמו.

אבי

מנן האלף

שני נוסחאות והנהגות

(ד) "ונס" וגאולה. (ה) ולא סדר "נסים".
פ. (ה) רב נטרונאי "ריש מחיבתא". (ב) צ"ל "וכשנומרינן". (ג) צ"ל "כל הפוסקין". (ד) צ"ל "תימח". (ה) "ככתוב והוא יבול מקהל העדה". (ו) "הוא". (ז) צ"ל "בשבת". (ח) דברי "משנה ותלמוד".
 כנס מהרי"ל כ' שאין מצרכין שעשה נסים אלא אחזקה דרבנן וזה מזה הכתובה בתורה, ור"ל שההגדה מזה כתובה בתורה והגדת לבדך וכלא"ה מצרכין עליה אשר גאלנו, ונס כונת הגאון נמי גראה שרמזו על ברכה דאשר גאלנו, וקאי על מה שאמר מקודם לפיכך וכו'. דהיא ברכה על כל הנסים שנעשו ואם יברך עוד שעשה נסים יהי' ברכה לבעלה כנ"ל, וכן מצאתי באבודרהם, ועיין בשב"ל סי' רי"ח שזמן הבית היו מקדימים לברכה זו והוא מטעמה ארוך שפותחין וחותמין בברוך, ועתה קצתהו כסוף ההגדה ע"ש. העטם:

פ. ב. ואמרנו מאי נגות רב אמר עבדים היינו. בנמרא דף קמ"ז איתא רב אמר מתחלה ע"ו היו ושמואל אמר עבדים היינו, ובאמת לפי גרסתנו קשה למאי שאנו מתחילין מעבדים היינו, דהא הלכתא כרב באיסורי. והנצי"ב נהק בפירושו מאל בפירושו על ההגדה, ולגרסת רבינו א"ש, והה"מ בפ"ז מחז"מ גרס רב אמר מתחלה כו' ורבא אמר עבדים היינו ונס גרסתו א"ש ולא תסתור מההגדה שמוס דהלכה ככתראי: **ב.** *] תלמידי ענן ירקב שבו. אבי אביו של דניאל אל יהי לו מוסף, שאמר לכל התועים והזונים אחריו עזבו דברי משנה ותלמוד ואני אעשה לכם תלמוד משלי

אבי אביו של דניאל (ט) [אל יהילו מנשך] שאמר לכל התועים וחוזנים אחריו, עזבו דברי משנה ותלמוד ואני אעשה לכם תלמוד משלי. ועדיין הן בטעותן ונעשו אומה לעצמן, ותקן תלמוד של רשע ושל עול לעצמו. וראה מרי ורבנא אליעזר אלוף (י) [דמן אספמיא] ספר תועבות שלו שקורין אותו ספר מצות, כמה תחבולות יש בו. ועכשיו צריכין (יא) להתנדות שלא להתפלל עם ישראל בביהכנ"ס ולהכבילים עד שהזורין למוטב, ומקבלין עליהם שנוהגין מנהג של שתי ישיבות. שכל מי שאינו נוהג מנהג שלנו לא יצא ידי חובתו. (יב)

פא. ובמדרש צריכין לומר אשר בחר בנו ורוממנו. (ה) דאמר שמואל [ירושלמי פרק ג' שאכלון] לעולם אל יוציא אדם עצמו מן הכלל, ואם חל להיות בשבת, בתחלה אומר ויכלו כל הפרשה. ואח"כ מברך בורא פה"ג, ואומר בקדוש היום אשר בחר מכל עם ורוממנו מכל לשון. ותתן לנו ה' אלהינו כאתבה שבתות למנוחה, מועדים לשמחה, וחגים וזמנים לששון. ויום (כ) המנוח הזה, ויום חג המצות (ג) זמן חרותנו (ד) ומקרא קודש וזכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת, (ה) ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. (ו) [וחותם] מקדש השבת וישראל והזמנים. וברוך שהחיינו. ושותין כל אחד ואחד כוסו בחסבה, ג.] שארבעתן צריכין

הסבת

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

משלי, מוסב על ענין שהכר ספר מצות ע"פ דרכו לחלוק על תורת התלמוד, והוא ושאלו בנו וכן בנו דניאל שאמר הנאון עליהם שהיו חוט המשוש ברשע ובמינות הדיוח את ישראל ונעשו אומה לעצמם, אמר שהזכיר על דניאל, אל יהי לו מושך" משמע שדניאל הי' בחיים עדיין, או לכה"פ קרוב למנו, והי' איש רשום וידוע ברשעו לייסד ולהרחיב דתם החדשה, וקרוב להאמר שעליו כיון רב שרירא באגרתו שכתב בזמנם של הגאונים רא"ל כר"ס ורב יוסף בר מר חייל [ד"א תקפ"א] דכפלונתא דדניאל ודוד נשיא, אקרי מר יוסף בגאונות", שבת הקראית חסידה

(ט) בכתי' א דניאל יורקבו עצמותיו אל יהי לו מושך", ובכתי' ב"ם דניאל "חוט המשלש ברשע ובמינות". (י) אלוף, ז"ל. (יא) "להנדות". (יב) והחשב"ב מעתיק וזהו בח"ג סי' ר"ץ ומביא ג"כ מ"ש ר"ע לעיל לענין פעמים באהבה. ואלי שיש ביניכם גורעין ומוסיפין" כו'.

פא. (ה) בכתי' א "קדשנו" וזה שאמר כאן, דאמר שמואל" כו' בלתי מובן, ואולי בא לפרש טעם מה שלא יאמר שבחר בישראל עמו. (ג) ברס"ג, "יום השבת". (ד) "הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה". (ד) "באהבה מקרא קדש". (ה) "מכל העמים, ושבת". (ו) "ברוך אתה ה'".

חסדו להעמיד נכדו של ענין לנשיאות של ראש הגולה, נגד דוד בן יהודה, והגישו משפטם אל הכלוף, והכלוף חזן משפטו, שכל עשרה אנשים רשות בידם לבחור להם נשיא כחפסם, ואז מטה ידי הקראים כי רוב בני ישראל וחכמיהם לא ימנו עליהם ראש גולה שלא משלומי אמוני ישראל, ואולי גם ע"ז כיון הגאון כמ"ס, אל יהי לו מושך", אולם בכתי' א. משמע שדניאל לא הי' צימיו בחיים עוד:

פא. ג.] שארבעתן צריכין הסבת, ומסב בצד שמאל שכך א"ה פרקדן כו' חסיבת ימין כו' ולא עוד כו', הקדים הך דפרקדן

סדר רב עמרם השלם

(ו) [חסבת שמאל]. שכך אמרו חכמים פרקין לא (ח) שמיע חסבת, חסבת ימין לא שמיה חסבת. ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה. ד] אשה א"צ חסבה שאין דרכן של נשים לחסב, ואם אשה חשובה היא צריכה חסבה. בן אצל אביו צריך חסבת. תלמיד אצל רבו א"צ חסבה. ששנינו, מורא רבך כמורא שמים. ה] ואחד האנשים ואחד הנשים חייבים בארבעה כוסות האלו. ולאחר ששותין מביאין מים וגומלין ידיהם. ו] ומברכין על נט"י. דאמר ר' אלעזר א"ר הושעיא כל שטבולו במשקה צריך ענטי:

ומביאין

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ו) „חסבה. ומיסב בצד שמאל". (ח) צ"ל „שמיה". לא שמיה הסיבה, לאחיוי דהך, ולא עוד שמה יקדים קנה לושט" אפרקין נמי קאי, וכמו"ש רש"י דף ק"ח שמתוך שזארו שזה לאחוריו נפתח השיפוי כובע ומתקפל למעלה, והמחבל נכנס לקנה ונחנק. וכן ראיתי בס' שב"ל סי' רי"ה בשם אחיו ר' בנימין דמ"ש רש"י שמה יקדים אפרקין קאי, ר"ל דאפרקין נמי קאי, ויתישב בזה קו' רש"ס אחמי סמכיה אהסבת ימין, משום דאהסבת ימין נמי שייך שמה יקדים, דכונן שמסב על זרו השמאלית הרי ידו הימנית חפשי להוליכה לשולחן ולהביאה לפה, אבל אם מסב על הימנית ידו למטה: א"ל: לו להוליכה לשולחן ולהביאה לפה א"כ זוקף עצמו ועוקס ראשו, ובמה יקדים קנה לושט. [ולפי"ז אטר, שידו השמאלית חשובה ימין שלו, מסב בצד ימין, שהרי אפשר לו להביאה לפיו ע"ש, דלא כמו"ש הטור והרא"ש לדעת רש"ס] אבל הרשב"ס כ' דהך ולא עוד שמה יקדים קאי רק על הסיבת ימין מדסמכיה לידיה, וכן משמע דעת הר"ם מפליי"ש בפיוט אל אלהי הרוחות שסדר „הסבת ימין הסבה חונה, ולא עוד שמה יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה, פרקין לא מן חסבת" כו' ע"ש. שלא כתב טעמה אפרקין. אבל דעת רבינו נראה דס"ל כמו"ש השב"ל בשם רש"י, דטעמה שלא יקדים אפרקין נמי קאי:

ד] אשה א"צ חסבה שאין דרכן כו'. בגמרא כ"ס איתא אשה „אזל בעלה ל"ב הסבה, ואם אשה חשובה צריכה הסבה. ופרשב"ס שחימת בעלה עליה וכפופה לו, ותמחה המפרשים דאף אשה חשובה חימת בעלה עליה, ועוד מ"ש מכן אזל אביו לזרין הסבה, ע"כ נראה דל"ב אשה אזל בעלה אלא „אשה א"צ הסבה" דאין דרכן של נשים להסב, כגמרת רבינו הגאון, וכ"א בשאלות פ' זי „דלאו אורחא דנשי למנוי", וכן גי' הרי"ף וכ"כ הטור בשם בה"ג. ולפי"ז כל אשה אפי' לית לה בעל א"צ להסב, אם לא שהיא חשובה, וכן נ"ל דעת הפיוט שכתב „אשה א"צ הסבה". ולא הזכיר בפני בעלה, ובהנהגות מראה כהן הביא מהירוש' דנבי אפי' עבד לפני רבו, אפי' אשה לפני בעלה? ש"ח מזה דכל אשה שאין לה בעל בעי הסבה דלא כהשאלות, ולעני"ד מסתפק הירו' אפי' באשה חשובה למשום חימת בעלה י"ל דא"צ הסיבה, ולהכי כריך ותני בהדי עבד לרבו:

ה] ואחד האנשים ואחד הנשים חייבים בארבעה כוסות. בגמרא דף ק"ח איתא, ת"ר אחד האנשים ואחד נשים ואחד תינוקות חייבין בד' כוסות, ארי"ה מה תועלת יש לתינוקת? ביין אלא כותנים להם קליות ואגוזין, ומדלא הזכיר רבינו הגאון תינוקות משמע דס"ל דהלכה כר' יהודה, משום דמסיק אמרו עליו על ר"ע שהי' מחלק לתינוקות כו', ומעשה רב. וכן מצאתי לגאון ר' יצחק ג' גיאות שכתב והמר מר רב עמרם אחד האנשים כו', שמע מינה דלית הלכתא אלא כר' יהודה דאמר מחלקין כו', עכ"ל. ועיין ברא"ש וטור שם, שטוב לתן לכ"א כוסו לפניו, וזה מלך המנהג, ובתינוקות שהגיעו לחינוך:

ו] ומברכין על נט"י. בפסחים קט"ו א"ר אלעזר א"ר הושעיא כ"ד שטבולו במשקה

ומביאין מיני ירקות כגון חמא, או ז', חסא, או גרנירא, או כרפסא, או כוס ברתא. ומביאין חרוסת ששמו הליק"א שעושין אותו במקוטנו מן תמרים, ולוקחין כל אחד ואחד מירקות הללו ח'. ומברכין. (ט) ובמקום שיש שני מינים מברכין (י) בורא פרי האדמה ואוכל כמו שכתבנו. (יא) ולבשיניע למרור

שנוי נוסחאות והנהגות

מגן האלף

(ז) ברוך אתה ה' אלהי בורא פרי האדמה. ויטבלין בחרוסת ואוכלין, ורס"ג כתב לברך אחריו בורא נפשות רבות, ועיין מגניא. (י) ומברך קדש". (יא) למעלה, ולבשיניע לאכול מרור מברך באי אמה אקביו לאכול מרור.

וכן דעת רש"י ורמב"ם ור"ש בה"ש פסחים ועור והגר"א ז"ל לברך על כ"ד בטיבולו במסקה עיין בס' קנ"ה ותע"ג :

ז. חמא או חסא, או גרנירא, או כרפסא, או כוס ברתא. חמא, הוא זנון, כמו"ש פסחים קט"ו. קפא לחסא חמא, ופירש"י זנון. חסא, ליטואנא, והוא חזרת כמו"ש בפרק שני לפסחים. כרפסא, נחלא בירושלמי פ"ט דשביעית ומוכא בתוי"ט פ"ט דמס' שבת, מהו כרפס שבהירות, ר' יוסי כ"ר אמר פיטרסלינן. [פטרסלינן] גרנירא, פירש"י במס' ע"ז דף י"ד רוקא בלע"ז, וביאר המתרגם שהוא חרדל לכן. כוס ברתא, פירש"י שם אליינדר, זרע גד :

ח. ומברכין בכת"י ב"מ איתא "בורא פה"א, ומטבלין בחרוסת ואוכלין, וכ"כ הטור תע"ג בשם רבינו, וכ"ד רש"י ורי"ן גלות ורמב"ם פ"ה מהל' חו"מ, והגמ"י בשם ריב"ע ור' שמעי'. אכן ר"ת ורשב"ם ורבתינו הארפתים כ' שהרוסת הוא רק בטבול שני וטבול זה הוא רק בחומץ או מי מלח. והב"ה הביא ראיה ממאי דלמר ש"מ מהדריך נט"י לטבול ראשון האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת, דלמס' ל"ז לשקועי ל"ל נט"י הא לא נטע, וש"מ מזה להרבות דוקא, ע"ש. אך לפר"ת יש לדחות רמיתו כדמשמע ב"וס' קי"ד דכחשא גם ר"ת מודה דבעי חרוסת, ע"ש. ועיין סדר רב סעדיה דס"ל לברך אחריו בורא נפשות רבות. אבל רבינו ז"ל לא הזכיר זה, וקמפליגי בפלוגתא דרשב"ם ור"י, דהתוס' במס' ברכות דף מ"ב כתבו שהעולם מקשים אמאי לא מברך בחזרת של מזה דמרור בורא פה"א, דברכת בפה"א של שאר ירקות לא פטרו כיון דאיכא אנדה והלל אכח דעתי'. ולכן כתבו בשם ר"י ור"ת כיון דרחמנא קבעו חובה על מלות ומרורים יאכלוהו הוי כדברים הבאים מחמת סעודה פת פוטרם, כמו שאין מצרכין אמיס וכל משקין שבאין תוך הסעודה. ובמס' פסחים קט"ו כתבו דמרור הוא פרפרת הפת שמשיך תחת האכילה, וכך על הפת פטר הפרפרת. אבל הרשב"ם סוף דף קי"ד כ' שאינו מברך בפה"א משום דברכתו שברך על שאר ירקות בטבול ראשון פוטרם, וכ' הרא"ש פ"י סימן כ"ו דלע"ג דלענין נטילה אמרינן בנמצא דנוטל ידי בטבול שני, משום דלמא אסח דעתי' כשאמר הגדה והוי היסח הדעת לענין נטילה משום ידיים עסקניות הן, ודלמא נגע, מ"מ לעין ברכה כיון דחזרת לפניו לאו נמלך הוא, וליתא היסח הדעת. וכתב הטור סי' תע"ג דאיכא בינייהו לדינא, דלר"י מברך כנ"ר אתר טיבול ראשון, דברהמ"ז לא יפטרנו מה שאכל קודם סעודה והפסיק בהגדה והלל, אבל לרשב"ם כשם שברכת המזון פוטרת טבול שני מברכה שלאחריו, ה"נ פוטרם גם לטבול ראשון מבג"ר, משום דהגדה והלל לא הוי הפסק. והנה רבינו ז"ל שכתב בנ"א סי' ע"ב דכד שתי מיא בתוך סעודתו צריך לברך על כל פעם ופעם ולא חשיבי כדברים הבאים מחמת סעודה להמשיך תחת המאכל, ה"נ דהי' מחויב לברך לשטמו גם אחרת דמנה, אלא דס"ל בדעת הרשב"ם דהגדה והלל ל"ס הפסק

סדר רב עמרם השלם

למרור מברך לאכול מרור ואוכל. אבל במקום שאין ירקות אלא מרור... (יב)
ט. אוכל [למרור] בלא ברכה זכר למקדש כהלל, וכן הלכה.

י. ומביאין שלחן שיש עליו (יג) מצות, וחזרת, וחרוסת, ושני תבשילין. ומה הן שני תבשילין [פסחים ק"ד] א"ר חונא סילקא, תרדיון,

ואורו

מנן האלף

שני נוסחאות והנחות

(יב). בלבד, מברך עליו בורא פה"א ולאכול מרור. והפסק, ולכן לא הזכיר כאן שמברך בורא נפשות רבות. ומעטס זה לא הזכיר רבינו ז"ל ברכה דעל הנפן ועל פרי הנפן אלא לאחר כל הד' כוסות, להלל ואגדה לא היווין הפסק.

ופטר נמי מערכה אחרונה לשני כוסות שלפני המזון, וכמו"ש המ"ז סי' תע"ג דברכה אחרונה על ב' כוסות הראשונות לר"י צריך לברך, ולרשב"ם א"ש, ע"ש. וכן הרמב"ם ז"ל כ' שלוקח ירק ומטבל בחרוסת ואוכל כזית הוא וכל המסובין עמו כאו"א אינו אוכל פחות מזכית, ומ"מ לא הזכיר שמברך עליו ברכה אחרונה, וטעמו כמו"ש לדעת רבינו והרשב"ם. ולענין מה שהצריך הרמב"ם לאכול כזית ירק עיין בב"י תע"ג. רא"י אלימלח ממאי דא"ר לאחר שמלא כרסו כו', ע"ש :

ט. אוכל למרור בלא ברכה זכר למקדש כהלל. כן הגרסא בכל הכ"י שראיתי, והדברים תמוהין לבלאורה, מה ענין זכר למקדש לכאן דהא צריך למיכל הכזית מרור מדינא, שהראשון לא הי' אלא להיכר בעלמא כדי שיראו התינוקות וישאלו. ורש"י ורשב"ם פירשו מ"ש ולבסוף אכיל חסא בלא ברכה משום דבעינן תרי עיבולי, ובסדר ר"ע הדפס מחק באמת הך זכר למקדש כהלל, והנלע"ד דרבינו ז"ל ס"ל כמו"ש הב"ח ס"ס תע"ה דאפי' הסוברים דמנות צריכות כוונה זהו דוקא במידי דאורייתא כשופר ואכילת מצה, אבל מרור דרבנן לכ"ע אכלו בלא מתכוין ינא, ע"ש. ועיין תוס' ר"ה כ"ח דנחתו ג"כ לח"ה בכך, ולפי"ז יקשה מאי דאמר שם בדף קי"ד היבא דליבא אלא חסא, אמר ר"ח מעיקרא בטבול ראשון מברך עלה בפה"א ועל אכילת מרור, ולבסוף אכיל חסא בלא ברכה והלכתא כוותיה דר"ח, ל"ל לש"ס למפסק כר"ח כיון דא"ל כוונה פשיטא דלא יברך בעיבול שני על אכילת מרור, דהא אפי' אי לא ברך בטבול ראשון ג"כ נפיק ביה, ואי יברך בטבול ב' הויא ברכה לבטלה, ע"ש בפסחים בתוס' שהוכיחו מזה להלכה דכלהו אמוצאי וסתמא דמסדר הש"ס ס"ל דמנות צריכות כוונה, אבל רבינו הגאון מתיר ז"ל במתק לשוני דאובל בלא ברכה, זכר למקדש כהלל. ור"ל דבאמת כבר ינא י"ח מרור בטבול ראשון וכן אכיל גזי מצה ונפיק ידו חובת מצה, אלא דמקיים מצות כריכה כהלל, וקמ"ל דמנות כריכה לא בעי ברכה בפ"ע, וכמו"ש בגמרא לקמן קט"ו הדר אכיל מצה וחסא בהדדי בלא ברכה זכר למקדש, והכא אע"ג שלא ביאר רבינו דכריך בהדדי, כיון שמסיק זכר למקדש כהלל ע"כ ר"ל דכריך להו עס מצה בהדדי :

י. ומביאין שלחן שיש עליו ג' מצות וחזרת, כ"כ בכתי"ב"מ וכן מועתק בעור סי' תע"ה בשם רבינו ז"ל וכן נראה עיקר וכמו"ש רבינו לקמן סי' פ"ה ואוחזין שתי ככרות ופרוסה ע"ש. והרי"ף ז"ל כ' דבפסח שאני משאר יו"ט דלמיתא להם עוני וגרעה לחדא ואוקמא אפרוסה הלכך בעינא למבצע אפרוסה ופלגא, ולא נראה להרא"ש ז"ל, דמ"ש פסח לעינן המוציא משאר יו"ט ע"ש. ולכן כ' שמאותן ג' מצות יבצע השניה לשנים, וישמור הציה לאפיקומן, ועל הראשונה יברך המוציא, והשניה הפרוסה על אכילת מצה, ועל השלישית ועשה כריכה, והרובה לצאת י"ח שניהם יברך המוציא ועל אכילת מצה ויבצע מן השלמה והפרוסה כאחד ע"ש. וכן משמע מלשון הגאון לקמן בסיומן פ"ב, שכ' "הלכך מברך המוציא להם ברישא, ובוצע ולא אכיל, עד דמברך על ההוא אומצא לאכיל מצה" ע"ש. והגר"א ז"ל סי' תע"ג ס"ק י"א מסכים לדעת הרי"ף :

ואורו. חזקיה אמר אפי' דג וביצה. יא. רב יוסף אמר (יד) [צריך] שני מיני בשר אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה. רבינא אמר אפי' גרמא ובישולא. יב. ונוטל הבקי מצה ובוצע אותה לשנים ומניחה בשלחן. ואמר רב שימי בר אשי [שם קמ"ז ע"ב] מצה בפני כל אחד ואחד, ומרור בפני כל אחד ואחד, חרוסת לפני כל או"א. ואין עוקרין את השלחן אלא בפני מי שאומר הגדה. יג. רב כהנא אמר כולם בפני מי שאומר הגדה. וכן הלכה :

פב. ומוזגין כוס שני. ועוקרין את השלחן. ואומרים : הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי ויכול, כל מן דצריך ייתי ויפסח. הא שתא הכא, (ה) [לשתא דאתיא] בארעא דישראל. הא שתא עבדי (ה) [לשתא דאתיא] בני חורין. ומניחין את השלחן בפני מי שאומר הגדה. ולמה עוקרין את השלחן, אמרי דבי ר' ינאי כדי שיכיר הינוק וישאל. אבוי הוה יתיב קמיה (ג) דרבא חזא דקא מנבחי פתורא, אמר ומי אכלינן בידי דקא עקריתו לתכא מקמן. א"ל (ג) רבא יד. פטרתן מממר מה נשתנה. ואם יש שם תינוק שואל. כמו ששינוי מזוג לו כוס שני, וכן חבן שואל את אביו. ואם אין דעת בבן, אביו מלמדו. ואמרו חכמים חכם בנו [בנו] שואל, ואם לאו אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל לעצמו. ואפי' שני תלמידי חכמים (ג) בקיין בהלכות הפסח שואלין זה לזה ואומרים

כך

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(יד) "אפילו". אבל נוסח כתי' שלפנינו יותר נכונה. **יא.** רב יוסף אמר צריך שני מיני בשר. כלשון רבינו **פב.** (ה) "לשנה הבאה". (ג) "רבה". (ג) "בקיין".

כאן גרסינן בפסחים קי"ד, ובכ"י ב"מ גרים "אפי'" שני מיני בשר, והוא ע"ס, דודאי כיון שהם זכר לקרבנות, עדיפי מיני בשר מסלקא וארוזי, או דג וביצה. אולם ממה שהעתיק רבינו ז"ל כל הענין, משמע דס"ל כמו"ש הטור סי' תע"ג שיכול לקחת מאיזה מין שירצה. ורבינא דהוא בתראי דס"ל דאפי' ע"ס ובשולו, מיקל מכלהו אמוראי, וס"ל דכ"ש דג וביצה או סלקא וארוזא, וכ"כ הב"ח בשם הסמ"ג ור"י, אבל הרמב"ם ס"ל דוקא ב' מיני בשר :

יב. ונוטל הבקי מצה ובוצע אותה לשנים. הטעם כ' הר"ן בשם רב האי גאון ז"ל, דלא איתמר אלא בהביאו לפניו פרוסה, שרשאי לברך על הפרוסה, אבל שיהי' רשאי לפרוס אין לנו, דאי משום דדרשינן לחס עוני לא איתמר אלא לרשות, דז"א דכונא דארעא שאדם יולא י"ח בפסח, דליכא למימר דבני כובא דארעא לתתא, אבל עכשיו נהנו הכל לברך על הפרוסה, אלא שמקדים לפורסה קודם הגדה, עכ"ל. והרמב"ם כ' שפורס בשעה שמברך המוציא ולא נהגו כמותו :

יג. רב כהנא אמר כלם, כו'. נגמרא איתא רב הונא, וגרסת הגאון נכונה, וכ"ג הרי"ף דר"ה לא יחלוק עם רב שימי ב"א :

פב. יד. פטרתן מלומר מה נשתנה. לכאורה נראה פירושו דמכיון ששאל איזה שאלה א"צ שוב למימר כל השאלות של מה נשתנה, והסברא נותנת כך דודאי כל עיקר התקיה של שאלת הבן נלמד מהכתובים של והי' כי ישאלך שמנה לעשות איזה שאלה ולפרשה, והוינן בשאלת החם שאינו שואל רק מה זאת, והי"ח

כך: **מה** נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. (ד) שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כלו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, והלילה הזה מרור. שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפי' פעם אחת, הלילה הזה שתי פעמים. שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין, הלילה הזה כלנו מסובין.

ומתחיל בנגות ומסיים בשבת, ודורש מארמי אבד אבי עד שנומר את כל הפרשה. וזה הוא נגות. וכן היא הנדה והדרישה. [ואומר כל ההנדה עד ברוך אתה ה' נאל ישראל.] **עבדים** היינו עד ה"ז משובח. **מעשה** בר' אליעזר עד ז"ק של שחרית. אמר ראב"ע. **ברוך** המקום עד בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. **מתחלה** עובדי ע"ז. **ברוך** שומר הבטחתו. **והיא** שעמדה. **צא** ולמד עד דצ"ך עד"ש באח"ב. ר"י הגלילי עד חמשים ומאתים מכות. **כמה** מעלות טובות אלו הוציאנו ממצרים עד לכפר על כל עונותינו. **רבן** גמליאל ה' אומר כו'. **בכל** דור ודור כו'. **לפיכך** עד ונאמר לפניו הללויה. **ברוך** אתה ה' אמ"ה אשר גאלנו ונאל את אבותינו ממצרים, והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, בן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בציון עירך וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים שיגיעו את דמם על קיר מזבחך לרצון. ונודה לך שיר חדש על נאותנו ועל פדות נפשנו, בא"י נאל ישראל. ומברך **ברוך** אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פה"ג. ושותה כל אחד ואחד כוסו בהסבה. וכשאומר מצה זו שאנו אוכלין צריך להגביהה [מרור זה צריך להגביהה].... (ה)

שם

מנן האלף

שני נוסחאות והנהגות

(ד) בכ"י ב"מ מובא כאן שאלה, אין אנו מטבילין פעם אחת וכן נוסח הרמב"ם. (ה) בשר א"צ להגביהו. וכן צ"ל כאן.

וי"ה שגמר בשאלת מ"ט קא עקריהו תכא מקמן, אבל מלשון המשנה שאמרה אם אין דעת בכן אביו מלמדו מה נשתנה כו' משמע כפרשכ"ס שם מביין הרבה יפרש הכל. ור"ל סיפרש לו כל הקוסיות, וכש"כ דה"ל לרבה לפרש מה נשתנה גם לאביו. א"ו דהפירוש כמו"ש בתום' שלא פירשו בגמרא אלא תחלת שאלתו ואיה"ג ששאל גם יתר השאלות ע"ס. וקמ"ל שבשאלת הכן א"צ לחזור בעצמו מה נשתנה אלא פותח עבדים היינו. וכ"כ רשב"ם דף קמ"ז פתח ואמר עבדים היינו לאחר שאלת הכן וכ"כ רמ"א סי' תע"ג, וכשהבין כו' א"ל מה נשתנה אלא פותח עבדים היינו, וזה יתבאר לנו מ"ש במשנה, אם אין דעת בכן אביו מלמדו מה נשתנה" ור"ל שמלמדו לשאול כל מה ששאל כמה נשתנה, והדר תי אמר במשנה, ולפי דעתו כל בן אביו מלמדו. מתחיל בנגות, ור"ל שמלמדו לפרש לו גם התשובה לפי דעתו בכל מה ששפסר לו להבין, וא"צ שיבין כל התשובות, אבל כרישא אם אינו שאל כל השאלות צריך לשאולם בעצמו יתר השאלות שבמה נשתנה, ועיין בירו' שם אר"י, מתניתא:

אמרה כן ובמפרש שם :

שם

י. ע.

מז. שמא יאמרו בשר [זה] (ו) והפסח הוא, ונראה כאוכל קדשים בחוצה לארץ. ולאחר ששותין כוס שני נוטלין ידיהם ומברכין על נמיילת ידים ונוטל שתי ככרות ופרוסה, ומניחה בתוך השלימה ובוצע משתי ככרות ומברך קודם, ברוך אתה ה' אמ"ה המוציא לחם מן הארץ. ואינו אוכל. וחוזר ונוטל (ז) כשהיא בתוך שלימה ובוצע. כמו שאמרו חכמים א"ר פפא הכל מודים לענין הפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע. מה טעם לחם עוני כתיב. ומברך ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו **מז.**] (ח) [על אכילת מצה. יז.], ומטבל בחרוסת ואוכל. דחבי אמר רבנא משה ריש מתיבתא דמברך ברישא המוציא לחם, מן דלית ברכה דקדימא להמוציא,

דאורחא

מגן האלף

שני נוסחאות והנהגות

(ו) "פסח". (ז) "הפרוסה". (ח) "לאכול".

מז. שמא יאמרו בשר זה והפסח

הוא, כן גרסת כת"י שלפנינו,

וחסר בו ג' תיבות אלו, "בשר א"ל להגביה". בגמרא דף קט"ו איתא, בשר א"ל להגביה, ולא עוד אלא שגראה כאוכל קדשים בחוץ, וקאי שם אמתניתין דאמר פסח על שום שפסח המקום, אכן לגרסת הגאון שאנו אומרים פסח שאכלו אבותינו ליכא חששא דלאוכל קדשים בחוץ, אלא דגזרינן שמא יטעה ויאמר "בשר זה על שום שפסח" ונראה כו', שיאמרו שהקדישה מחיים לפסחו, ובשר פסח הוא. ויותר נכון גרסת כת"י ב"מ "בשר הפסח" או "בשר זה לפסח הוא", ור"ל שאינו נכון להגביהו משום חששא דמראית העין שאחרים יטעו לומר שכשר פסח היא, ולא שגזרינן שמא יטעה הוא לומר בשר זה":

מז. על אכילת מצה, העיקר כגרסת כת"י ב"מ דגרס, "לאכול מצה" וכן העיד

הרד"א דכן הביאם רב עמרם בסדורו, וכן גרסינן בפ" ע"פ בנוסחאות ישנות ומדויקות, וטעמו משום דהוא מצוה שא"ל לעשותו ע"י שלח ומשה"ה מברך לאכול מצה לאכול מרור ע"ש. וכן מצאנו לרבינו ז"ל בספ" פיה ע"ש. וכ"כ הרב המגיד שכן עיקר. אולם הרי"ך נאות כ' בשם רבינו לברך על אכילת מצה וכ"כ הרמב"ם לברך בעל, וכ' הה"מ דאזיל לשמחו לפי שבכרחה זו מוציא עצמו ואחרים השומעים שא"ל לברך ע"ש. וכבר הקשה עליו הכ"מ בפ"א מברכות דהאחין זה אלא בדברים שאינן חובה כמלות ערוב, אבל מצה ומרור חובה כתקיעת שופר שמברך כלמ"ד, ועמ"ש בזה המגדול עוז, ועמ"ש מזה בח"א סי' ב' אות י"א:

יז. ומטבל בחרוסת ואוכל, וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מחו"מ, וכתב הסוד ע"ו, איני

יודע טיבול זה למא אי משום מצה שאין בה מלח לטבל במלה, וכן הוא לשון הירו' ושמע' ל"י במלחא כו' ועוד מצה דלחוריתא וחרוסת דרבנן ומכיל ל"י, וגם הראב"ד כ' ע"ז זה הבל, ע"ש. אכן הה"מ כתב ולא הי' לו להכיל הדבר כי לא דבר ריק הוא, עכ"ל. ועמ"ש הב"ה לייבב קו' הסוד, ואפשר עוד עפ"מ רשב"ם דף קי"ד שכל מאכלם הי' ע"י טיבול, וכ"כ רבינו ז"ל לקמן סי' פ"ג "בטבול שני שהוא של לחם" וכן בספ" פ"ה "אדבריו" ד"ה לרבנא עוקבא ודרש אע"פ שנטל ידיו כו' חוזר ונוטל ידיו לטבול שני כו' והוא למזון, ע"ש. וכ"כ רי"ך נאות בשם רב האי, מצה ומרור או מצה וחסא כליו הגי' מעשים טיבול שני מקרי ומפרש לטיבול שני, לפרוסת המוציא שמטבלה בחרוסת, ודלא כמו"ש בתים' דלאו דוקא ניקט לטיבול שני דהא הוא בשר המוציא ע"ש. ואין הי' דמיו לטבל גם עס דברים אחרים, אלא מפני שלא דבר ריק הוא כמו"ש הה"מ שעכ"פ לראב"ד יש בה משום מצה וגם לת"ך צריך בלא"ה לחרוסת משום קפא דחשא, מש"ה מטבל "בהו, והנצי"ב בספ" הגדה כ' דלכ"ע הי' הרוסת מצה אלא דלראב"ך מברכין עליו ואין הלכא כמותו. אבל אין דבריו מוכרחין. ומה שהקשה הסוד עוד דחרוסת דרבנן מטבל למא דלחוריתא, י"ל דאפי' אי הוה חרוסת רבות נמי

סדר רב עמרם השלם

דאורחא דמלתא לברוכי (ט) דקב"ה דאפיק לחמא מן ארעא, והדר לברוכי על מצה דמתעביר מיניה. (י) הלכך מברך המוציא לחם ברישא יז. *] ובוצע ולא אכיל עד דמברך על ההוא אומצא לאכול מצה והדר אכיל, דלא אפשר למיכל מקמי דליברוך עליה לאכול מצה, דאית למימר אחר שמילא כרסו ממנו חוזר ומברך עליו. אלא מברך המוציא לחם מן הארץ, ושקיל פרוסה ומברך עליה לאכול מצה (יא) [ושמיט] בחרוסת והדר אכיל. והכי נהנינן במתיבתא למיעבר. ומצה צריכה חסבת. ונוטל חזרת ומברך ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו (יב) [על אכילת] מרור. ומטבל בחרוסת ואוכלן. ואין צריכין חסיבת. (יג) [ובאלו ירקות] יוצאין בתן לשום מרור כמו ששנינו. [פסחים דף ל"ט] אלו ירקות שאדם יוצא בתן י"ח בפסה, בחזרת, בעולשין, בתמכה, ובחרחבינה, ובמרור. (יד) [ובמצה] בחזרת, דאמר ר' אושעיא מצוה בחזרת. (טו) ומאי חסא דחס רחמנא עילוין. וחוזר (טז) [ונוטל מרור ושמיט ליה בחרוסת] וכורך חזרת במצה, ואוכלן בלא ברכה זכר למקדש כהלל. [הזקן] שאמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן משום שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו. ואוכלין ושותין כל צרכיהון. ולאחר שיאכלו, אוכל כל אחד ואחד כזית מצה. משום שאמרו חכמים אין מפטירין אחר הפסה אפיקומן. (יז) רב אמר יח.], שלא יעקרו מחבורה

לחבורה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

(ט) צריך להגיה, לקוב"ה. (י) מיניה "מצוה".
(יא) "ושמיט" (יב) "לאכול". (יג) "חמש מיני ירקות".
(יד) צ"ל "ומצה". (טו) "דהיא חסא". (טז) "ליחא שם בכח"י ב. מ. (יז) "ואמר מאי אפיקומן".

לא הזכיר זאת, וע"כ דלא קפיד בהא, אך אכן לא נהנינן להטביל מצה בחרוסת כלל, ולענין כריכה, ס"ל לנאון דלא למטבל בחרוסת מדלא הזכיר לקמן וכ"כ האבודרהס בשמו, והמנהיג תמה עליו ואמר אטו הלל לא טבל בחרוסת זכר לטיע ע"ש, ומנהגנו למטבל ולכרוך:

יז. *] ובוצע ולא אכיל עד דמברך על ההוא אומצא לאכול מצה והדר אכיל. משמעות דבריו שמברך על השלמה המוציא ואכילת מצה, וכן כתב לקמן

ס' פ"ה אחר שזכר ומברך המוציא כו' חוזר ומברך על אכילת מצה, ע"ש. אך ממה שמסיים כאן "אלא מברך המוציא לחם ושקיל פרוסה ומברך עליה לאכול מצה" משמע דלאכול מצה אינו מברך על הראשונה, והדברים סותרים זה"ז, ומצאתי שעמד בזה גם הגאון הקדמונ ר' יצחק אבן גיאת וכתב עליו "וגראין דבריו כאלו סותרים זה את זה, אלא סמך על דבריו הראשונים דאמר שתי בניות בוצע, על אחת מברך המוציא ועל אחת מברך לוכל מצה, ולפיכך לא פירש דבריו האחרונים" ע"ש:

יח. [שלא יעקרו מחבורה לחבורה. אע"ג דתניא כוותי' דר"י והלכתא כוותיה, וטעמיה משום דמדמינן מצה לפסה שיסאר גם טעם מצה בפיו, אבל אין שום

סבא למות מצה לפסה לענין שלא יעקרו מחבורה לחבורה, וגם רב לא אחר למלחיה אלא לענין פסה גרידא, שאינו נאכל בשתי מקומות, וכמו"ש בתוס' דף ק"ט, וא"כ לפי"ז לא הי'

סדר רב עמרם השלם

לחבורה. ושמואל אמר כגון (יח) ארדיא לי וגו' לאבא. ור' יוחנן אמר כגון תמרים קליות ואגוזין. תניא כותיה דר"י אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כגון תמרים קליות ואגוזין :

וגו' ונשלין

מגן האלף

לו לרבינו להעתיק דברי רב ? מ"מ יס לומר דרבינו ס"ל כמ"ס הרשב"ס דשמואל ור"י לא לאפלוני אדרכ אחו, אלא להוסיף לא מבני דמחבורתו לחבורה אחרת דאסור אלא אפי' בחקיקו נמי אסור, ואפי' קליות ואגוזים ללא נפיש טעמייהו כ"כ כגוזלות ופטירות [ירושלמי ולדעת עוריליא. נמי מין בשר הוא עיין ר"ן] נמי אסור, ומש"ה העתיק רבינו ז"ל כל הענין, לרמוז דאפי' במצוה נמי אסור שתי מקומות, וכ"כ גם הרי"ף ז"ל, והטעם דלשריין גם במצוה לכול כ"י מקומות עיין ברז"ה ומלחמות ובר"ן :

וא"כ

שני נוסחאות והנהגות

(יח) "אורדלא".

וזה סדר של פסח ונוסחתו של רבינו סעדיה ז"ל

מועתק מהכת"י הנפלא אשר באוקספורד.

"לבריקת חמץ יברך : אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ, ויאמר: כל חמירא דאיכא ברשואי ולא ידענא ביה לבטל מרשואי ולהויכעפרא. [מקורו מירושלמי: פ"ב ה"ב דפסחים רב אמר צריך לומר כל חמץ שיש לי בחור ביתי ואיני יודע בו יבטל, ואותו לשון ממש שכתב הגאון מובא ברי"ף פ"ק דפסחים לפי גרסת הכ"ח שם. וברבינו ירוחם ע"ש, ויש ללמוד מזה דס"ל להגאונים ז"ל כשיטת ר"ח עיין סי' תלד ב"ב וחי"י.]

ברוך אי אט"ה בורא פרי הגפן, ברוך א"י אמ"ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. ויחן לנוה' אלהינו מועדים לשמחה חגים וחמנים לששון יום חג המצות הזה, זמן חרותנו בשמחה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים, כי בנו בחרת, אותנו קדשת מכל העמים, ומועדי קדשך בשמחה וששון הנחלחנו, בא"י מקדש ישראל והזמנים. ברוך אחה' ה' שהחיינו וקיימנו וחגיגנו לזמן הזה. ובשבת אומר וכלו בפה"ג, וחתן לנו ה"א שבתות למנוחה מועדים לשמחה חגים וחמנים לששון יום שבת וחה"מ הזה. ויחתום בא"י מקדש השבת ישראל והזמנים, שהחיינו. ובמוצאי שבת יברך בפה"ג, קידוש, בורא מאורי האש, בא"י המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחושך ובין ישראל לגוים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלה, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, בא"י המבדיל בין קדש לקדש, שהחיינו. וירחץ ויברך ענפי' ויברך בפה"א, ויאמר אחריו בורא נפשות רבות. ויאמר: הא שתא הכא, לישה"ג בארעא דישאל. הא שתא עברי לישה"ג בני חארי, כל דכפין יחי ויכל, כל דצריך יחי ויפסח.

ושואל: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אין אנו מטבלין, והלילה הזה מטבלין. שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כלו' : : : : : מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרורים. שבכל הלילות אנו אוכלים בין וישבין בין מסובין, הלילה הזה מסובין. והוא משיב: עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד חזקה וברוע נסויה, אלו לא גאל המקום ביה את אבותינו ממצרים כבר אנו ובנינו בבינו משועבדין והינו לפרעה במצרים, ולא את אבותינו בלבד גאל המקום ביה, אלא אף אותנו גאל, שנאמר ואותנו הוציא מרע. כנגד ארבעה בנים דברת תורה. אחד חכם כו' חכם מה הוא אומר כו', רשע כו' לכם ולא לי, לפי שהוציא עצמו מכלל וכפר בעיקר, אף אתה אמור לו והקפה את שניו, כעבור זה עשה ה' לי ולא לי, ואלו היה שם לא היה נגאל. חם כו', שאינו יודע לשאול את פתח לו, שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, או והגדת לבנך יכול מראש החרש, ח"ל ביום ההוא, או ביום ההוא יכול מבעוד יום, ח"ל כעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור לפניך. מתחלה עני' אבותינו, עכשיו קרבנו כו'. בדרך שומר הבשחתו לישראל, ברוך הוא שהקב"ה מחשב את הקץ כו'. והוא שמערה כו'. שלא אחר בלבד עומד עלינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לבלותנו, והקב"ה מצילנו מידם. צא ולמד כו', ויגר שם מלמד שרא ירד להשחקע אלא לגור, במתי מעט כו', ואח עשלונו כמו שנאמר כל

כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. ואת להצנו זה הדחק שנאמר וגם ראייתו את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם".

"אמר חכמים כשירד רבון העולמים, ירדו עמו תשעים אלפי רבבות, מהם מלאכי אש, מהם מלאכי ברד, מהם מלאכי חבלה, רתת וחלחלה אוחות לכל מי שרואה אותם, אמרו לפניו רבש"ע, הנה לנו ונעשה רצונך, אמר להם הניחו לי ואעשה רצון בני, אמרו לפניו רבש"ע והלא מלך בוד שבראת בעולמך כשהוא יורד למלחמה שריו ועבדיו מקיפין אותו, כדי שלא ימצא צער בגופו, ואתה, הוא ממה"ה הקב"ה. דין הוא שאנו עכדיך, והם ישראל בני בריתך נרד ונעשה נקמה במצרים, אמר להם, לא נתקררה דעתי עד שארד אני בעצמי ואעשה נקמה במצרים". עכ"ל. [מובא בסדרים של רש"י, וביוטרי כתי' שאינו מסדר האגדה, ואינו כחוב במכילתא כו'. ואין רבי גריל לאוסרו כו'. ובא"י גזרו שלא לאומרו, ובפרוינצא נהגו לאומרו, עכ"ל. ובס' הכחרי מאמר ד' סי' ע"ג מביאו, והטעים הענין שהוא ככל ההגדות ומשלים ציוריים שנוהגים דרך הצעה והקדמה, לענין שרצון לנחצו ולאמצו, וזל: כמ"ש כשירד רבון העולמים למצרים, לנחץ האמונה, שיצי"מ היתה בכוונה מאת ה'. לא במקרים ומצועים מתחבולות ב"א, או רוחניות כוכבים, מלאכים ושרים, וכל אשר יעבור בלב מחשב, אבל דבר אליהם לברו. ע"ד שאומרים "כביכול" ר"ל אם ה' יכול להיות כך, היה כך וכך. ואע"פ שאין זה בגמרא [כוונתו על הגדה זו] ולא ימצא כ"א בקצת הסדרים. ואל ענין זה נוטה מ"ש מיכיתו "ראיתי ה' יושב על כסאו וצבא השמים" כו' והי' העיקר רק כי נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיו. וזו הצעה הלציית מנהיגת הדבר שהוא אמת". עכ"ל. ובעל אוצר נחמד נדחק לפרשו כי לא ידע מקורו מסני שכבר הוזינו ועזבו בזמנו מלאומרו.]

וינציאנו ה' ממצרים לא ע"י המלאך, לא ע"י השרף ולא ע"י השליח ולא ע"י הרבד. [ור"ל שלא צוה גם למשה לעשות מאומה, ולא ע"י שליח ר"ל כענין הנני משליח בך כו' את הערוב], אלא הקב"ה בעצמו, ביד חזקה זה הדבר, שנא' הנה יד ה' וגו' כו' עד דצ"ך עד"ש באח"ב. אח"כ מתחיל הפסקא ריג"אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יי"ה, פסח, מצה, מרורים. פסח שעשו אבותינו, כו'. מצה זו כו'. מרורים אלו, כו'. ובכל דור ודור כו'. לפיכך אנו חייבין לתורות להלל לשבח לפאר לבני שעשה לנו את כל הנסים האלו, והוציאנו מעבדות לחרות ונאמר לפניו הללויה, הללויה הללו עבדי ה'. עד למעינו מים, ברוך א"ה אמה"ה אשר גאלנו וגאל את אבותינו כו'. מן הפסחים וזמן הזבחים שזרק דמם על קיד מובחך ברצון, ונודה לך שיר חדש על גאולתנו בא"י ישראל, בא"י אמה"ה בורא פה"ג, אח"כ מובא שם נוסחות שונות בקידוש והגדה. וזה נוסח הקידוש.

קדוש של פסח. ברוך אתה ה' אמה"ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון. בחר בנו ויגדלנו, רצה בנו ויפארגנו, תרומתה הבדילנו מכל גוי, ארץ חמדה הנחיל אותנו, קדש את שמו בעולם כל. בגלל אבות שעשו את רצונו. גבורות רבות עשה למענתו ואין חקר לנפלאותיו, עדת קדושים אותנו קרא, כרם חמדה נטע שעשועים, וקראם סגולה לשמו, ראשית לקחם מכל גוי הארצות, שהם משולים כצבא מרום ומכוננים ככוכבי הרקיע, והיו עליונים בקרב חבל, ונכבדים על כל אומות, זין פניהם כזיו השמש, ומראה דמותם כמלאכי השרת, להם יראו מלכים וקמו, שרים וישתחוו, למען ה' אשר נאמן, קדוש ישראל כי בם בחר, כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'. ויקרשנו קדושת עולם ושמו הגדול עלינו קרא, אותנו קרא עדה לשמו, סגולה ונחלה מימות עולם. ויקרבנו לפני הר סיני, ויגישנו לפני חורב, ויורישנו דברי חיים, כתובים באצבע הדר, ויעש לנו נסין וגבורות, ויפרקנו מצרנו, ויגאלנו מכף אויב ויושיענו מיד שונא. ויתן לנו ה' אלהינו מועדים לשמחה חגים וחמנים לששון. ויום חג המצות הזה, זמן חרותנו בשמחה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים, ובחר בו ביום הזה מכל הימים, ורצה בו ויקדשהו מכל הזמנים, להיות מתהללים בו על פלאי מעשיו, ולהיות מזכירין בו בכל שנה ושנה. להודיע, כי בל הוציא ה' את עבדיו ממצרים, ויחזק הברזל אותנו מלש, להודיע כי בו קבלו את מלכותו ברצון ולעבדו בלבב שלם. להודיע, כי בו עשה נקמות באויביהם ובו שקע צריהם בים. להודיע, כי בו עשה ה' אלהינו נסין וגבורות לאהוביו, ונפלאות רבות לבני ידיו, כי בנו בחרת, אותנו קדש מכל העמים, מועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו, בא"י מקדש ישראל והזמנים:

ר' יוסי הגלילי אומר מניין שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות כו'. ר'

פג. ונוטלין ידיהם ימ]. וא"צ לכרך ענטיי. (ה) [שכך אמר רב עטרם בר ששנא נאון זה ששאלת צריך לכרך ענטיי בין קודם אכילה בין לאחר אכילה. און אינו צריך אלא בשחרית בלבד. והרי בפסח מברך ג' פעמים, כך ראינו. שאותה נטילת ידים של שחרית אינו עולה למנין שאותה נטילה אינה עשויה אלא לעצמה, שכיון שישן אדם קי"ל דידים

עסקניות

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

פג. ימ]. וא"צ לכרך על נטיי.

עיין לעיל בחלק ח' סי' ע"ד אות יו"ד:

ר' אליעזר אומר מנין שכל מכה ומכה כו'. ר' עקיבא אומר מנין שכל מכה ומכה כו'. כמה מעלות מובנות למקום עלינו כו'. אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דינו כו'. אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את סמונם דינו, ומנין שנתן לנו

ומכרך

את ממונם, שנאמר וינצלו את מצרים עשאה כמצלה שאין בה דגה, למה מחבב הכתוב את בית הים יתיר מביח מצרים, אלא מה שהיה בביתם נשלו במצרים, ומה שהיה בבתי סחוראות נשלו על הים. כנפי יונה נחפה בכסף זו ביח מצרים, ואברותיה בירקרק חרוץ זו ביח הים. ותרבי ותגדלו זו ביח מצרים, וחבואי בעדי עדים זו ביח הים. תורי זהב עשה לך זו ביח מצרים עם נקודת הכסף זו ביח הים. ואלו נתן כו' עד כפרה על כל עונותינו. ונוסח הברכה של אשר גאלנו מתחתלל שם בא"ב: ארתה גאלה את אבותינו ממצרים, ביד חזקה ובזרוע נטויה, כהיות אבותינו בארץ מצרים, היו מעונים ומשועבדים תחת יד פרעה מלך מצרים, גם שם פרו ירבו כעפר הארץ, וכאזי לבנות גבהו בקומה, דבר פרעה למחות שמם ולהאבד זכרם מקרב תבל, הוא ועמו היו בעצה, ויתחכמו סוד על זרע ישראל, וימררו את חייהם בפרך, ובתשניק גדיל קצרה רוחם, זרע ישורן אנהה לבש, כי יד איב גברה עליהם, ודי וקים שמע בקולם, מלך המלכים האזין להם, מצוב וישר גדל מהם משה ירוד בחזון השלח, וחר הראם באותות שדי, ובמיני נגעים שנשפטו בני חם, כל בכוריהם לשבח מפר ראשית במנם לדרך גדול, לכן נפלה צעקה גדולה במצרים, בכי ומספר בכל חצוניה, מעבדות לחרות יצאו וידים, ואין כושל במספר שבטם, נהגם בסוכו צור עולמים, ויגיעם לים סוף ברחמים רבים, סגר הים בהמון גליו, שונא דרך בהמון חילו, עיניהם נשאו למרום לבקש רחמים מאשר יעקב, פיהם פתחו גאולי ה', וישבחו למלכם על רוב נפלאותיו, צלה רכבו באיובי עמו, להשליך שונאיו אל חוך מצולה, קרע ח' את מי חים, וקים שבועה שנשבע לאבותינו, לאי וידידים בסגרי שונאיהם, שהם מוטלים על שפת הים, לעזירה וזמרה ודברי הלל, אמר משה לפני קונו, תהלה תפארת ודברי התשבחות, אמרו פרום לפני גואלה, כן אלהינו ואלהי אבותינו הגיענו בשמחה לרגלים אחרים כו'. אח"כ יברך ענטיי והמציא, ולא יאכל עד אשר יברך על אכילת מצה, ואח"כ על אכילת מרור, ויכרוך מצה ומרור ויאכל כל סעורתו, ויברך בהמ"ו ויאמר לא לנו עד סוף ההלל ויאמר: ויהללך ה' אלהינו עמנו כל מעשיך, וחסידי וצדיקים עושי ציונך מקימי תורתך, כל עמך בית ישראל ברינה יורו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו את שמך, כי לך טוב להיות ולשמך נעים לימר בכל יום חמיד, ומרומם על כל ברכה ותהלה, בא"י אמיה האל המלך המהולל המשובח המסואר בפינו ובפי כל הנשמות, מלך אל חי וקים משובח שמו חמיד ימולך עלינו לעולם ועד. אח"כ מזמור קליו הודו לה' כי טוב כלית, סדר ספירת העומר, וברך אקב"ו על ספירת העומר ויאמר: הַיִּירָאָה תָּד יוֹמָא בְּעוֹמְרָא, תָּרִי יוֹמֵי בְּעוֹמְרָא, שְׁבַע יוֹמֵי בְּעוֹמְרָא, דְּהָנוּ תָּר שְׁבוּעָא, ובהגיע יום המ"ט יאמר הַיִּירָאָה אֲרַבְעִין וְתִשְׁעָה יוֹמֵי דְּהָנוּ שְׁבַע שְׁבוּעֵי שְׁמִי, עכ"ל, ומבריו למדנו שני דינים, (א) שאומרים בעומר לא לעומר, (ב) שלא כדברי האומרים תיבת בעומר לאחרונה רק בנתיב, וכ"כ בספר עבוני בשם היעב"ק, וכלם לא ראו סדר רס"ג, וכתבו לומר לעומר בלמיד.

פג. ככ"י כ"מ חסר כל זה ובגדפס הגיה ולא עלה בידו לתקן לפני שלא ה' לו הכתי שלפנינו, והעיר שם בסוף הספר שכל לשון הסדר הזה מגומגם מעורב משאלה ותשובה יחד, והשבושים מרחצים על פניו ע"ש. אך אלו לא הגיה היה נקל יותר להבינו. כי ראיתי בכח"י שהעתיק ממנו שאינו

חסר

כמ (ח"ב)

עסקניות הן, לפיכך נוטל ידיו וחייב לברך. ולאכול לחם חייב לטול ידיו ולברך על נט"י, דכתיב וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים (ג) ונו' הא שטף טהור, אר"א מכאן סמכו חכמים לנט"י מן התורה. לפיכך חייב לטול וחייב לברך. אבל מים אחרונים שלאחר סעודה לא יברך, ואם ברך מוציא שם שמים לבטלה, דקא אמרינן מים ראשונים מצוה וטעונים ברכה מים אחרונים חובה ואין טעונים ברכה. מפני שחובה הן שלא יסתכן ולא חובת מצוה הן. דקאמרינן מפני מה אמרו מים אחרונים חובה שמלה סדומית יש ומסמא את העינים, וכמה אמר אבוי ומשתבחה (ג) [כי קרוטא] בבורא. לפיכך נוטל ידיו ואין צריך לברך (ד). [וכמות שכתבנו למעלה] בין של שחרית ובין של סעודה. אלא בפסח (ז) שכתבה : יהרי בפסח מברך שלשה פעמים, מנין לך זו. ומי אמרה לזו (ה) וחיכן מקומה. לא מצינו לא במשנה ולא בתלמוד שמברך שלשה פעמים. ומי שאומר כן דברי בורות הן. בשלמא שני פעמים ודאי קאמרינן, אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש. אע"פ שנטל ידיו למבול ראשון חוזר ונוטל ידיו במבול שני שהוא של לחם ומברך בשתייהן על נט"י, אלא שלישית חיכן מקומה. כי אחר המזון כבר אמרו חכמים מים אחרונים חובה ואין טעונים ברכה, הלכך אין ברכה בפסח אלא שני פעמים. שטא עדיין ישנה בידכם לאותה טעות שפירשו רבנן שבמקומכם לפני מר רב שר שלום נאון ז"ל שאנו מברכין בפסח על נטילת ידים, ועל רחיצת ידים, ועל שטיפת ידים. וסימן נ"ר ש'. (ו) [ועוד]. וכתבו לכם שמטעות גדולה היא זו. חכמים ובעלי תורה כמותכם יעשו כטעות זו, מה נשתנה פסח מכל ימות השנה. ועוד לא מצינו רחיצה ושטיפה כל עיקר. שטא כשהיו הכתנים יוחצין, היו מברכין על רחיצת ידים. שנאמר ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם. ועתה חודע את רבנן ושאר ישראל שלא יטעו ולא יעשו אלא כמו שפירשנו לך :

פד. ומוזגין כוס שלישי, כ. ומברך על מזונו כשבת, חזן, ועל הארץ, (ה) [וברכה] שלישית פותח בנחמה. וכשמגיע מהרה

תחזור

מגן האלף

פד. כ. ומברך על מזונו כשבת. כלשון זה כתב רבינו בח"א סי' ע"ט לענין ר"ח, וע"ש אות ל"ב ועיין שם סי' ע"ח אות כ"ז :
עד

שני נוסחאות והנהגות

חסר שם רק חמלות הללו, זה ששאלה צריך לברך ענטי"י והוא השמים גם תחלתו, (כ) שטא הוא. (ג) כקודשא. (ד) כמו שכתבה ונראה דצ"ל כמו שכתבנו. (ד) צ"ל "שכתבה". (ה) ומי אמרה לנו. (ו) וצוה וצ"ל.

פד. (ה) ובברכה. וצ"ל

תחזור למקומה, אומר אלחינו ואלחי אבותינו יעלה ויבא וכו'. [ואומר] ביום חג המצות הזה (ג) [ונומר] הברכה כמו שכתבנו. ולכשמיים מברך בורא פרי הנפך, ומסב ושותה כל אחד ואחד כוסו בחסבה.

ומזוגין כוס רביעי ואומרים, [שפוך חמתך אל הנוים כא]. עד ואת נהו השמו. [מכתי' ב"מ] **לא** לנו ה' לא לנו וגו' כל הפרשה. וחותרם יחללך בנזבר לעיל בהלל, עד מלך מהולל בתשבחות.

וכך אמר (ג) [מר רב משה גאון] יחיד אחר מזוגו בלילי פסחים חייב לגמור את ההלל, **בבא** ולומר יחללך ולחתום. שכך שנינו מזוג לו כוס ג' מברך על מזוגו, רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר עליו ברכת השייר.

אלו

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) "כל". (ג) "מרנא ורבנא משה ריש מתיבחא". **כא**. עד ואת נהו השמו. וכויתרי מוסיף שפוך עליהם זעמך

כו' ועוד פסוקים, ע"ש :

בבא ולומר יחללך ולחתום. בשם פסחים קי"ח איתא. רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השייר, מאי ברכת השייר רב יהודה אמר יחללך, ר' יוחנן אמר נשמת כל חי, ת"ר רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול, דברי ר"ע, וי"א ה' רושי, מהיכן הלל הגדול רב יהודה אומר מהודו כו' ור' יוחנן אמר משיר המעלות, ופרשב"ס דר"י דלמר נשמת, אף נשמת קאמר והלכתא כוותי' בתרווייהו, דלומר הלל המצרי וחותרם בו ביהללך, ואח"כ אומר הלל הגדול וחותרם נשמת וישתבח, ויראה דטעמו דיהללך ה"א חתימה תמידית אחר הלל המצרי, ונשמת וישתבח אחר כל פסוקי הלל וזמרה, וכיון דנלח"ה מוסיפין אחר הלל המצרי את הלל הגדול כמו"ש דברייתא מסתברא למחתם בכל חדא חתימה דילה וכיון דר' יוחנן מוסיף אדרב יהודה מסתבר למפסק כוותי', אבל ר"ח כהן לא ה' חותרם אלא לבסוף כנשמת לבדו, דברכת השייר משמע רק חדא ברכה :

אכן

רבינו ז"ל ושאר הגאונים ר"מ גאון ורש"י גאון ורב כהן דקד וכן הרי"ף ז"ל גרסו בגמרא ת"ר חמישי גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול, כו', וס"ל להגאונים דברייתא ומתניתין לא פליגי. ודלא כהר"ה ש"י דלא קיי"ל כר"מ, דמתניתין פליגי עליה, אלא דהא דלמר ולא יפחותו מד' כוסות, ר"ל דמ"מ יכול להוסיף עליהם, אלא דד' כוסות חובה והחמישי רשות, והלכה כרב יהודה בתרויהו. ולהכי אס אינו שותה כוס החמישי מסיים בהלל המצרי וחותרם ביהללך, וכמו"ש רבינו "והלכה כר"ה", [ומ"ש בכ"י שלפנינו לקמן במוסגר נשמת כל חי כו' עד חי העולמים, הוא טעות ונס בכ"י ב"מ ליתא], ואי כפי להוסיף כוס חמישי הרשות בידו ואומר עליו הלל הגדול, וחוזר וחותרם יחללך וכמו"ש בס' "פ"ו ממנהג ב' ישיבות ומסע מר רב ש"ש גאון, דד' כוסות חובה והחמישי רשות, ובכ"י ב"מ מסיים שם "וי"א אלא הודו יחללך וחותרם, כך שדר רב כהן דקד גאון", וכן הוא בנוסחות שבספר סי' תפ"א בשם רש"י ורב כהן דקד ור"מ ורבינו ז"ל, "שחזור" וחותרם יחללך, אכן בסדר שלפנינו לא מצאתי לקמן בס' "פ"ו בדברי רש"י ורב כהן דקד שחותרם ככוס רביעי ביהללך, ולא נזכר שחותרם ביהללך אלא אחר הודו ככוס חמישי, וכן ה' ג"כ בנוסח ספר העור שלפני רבינו הכ"י, ולכן נתחבט הרבה בפירושו עד שאלץ בטור בנוסחות המדויקות לשון "חוזר וחותרם" כמוכא ככד"ה ובכ"י, אולם בגוף דברי רש"י ורב כ"י שזכרו בסדרנו לא מצאנו מזה, ונראה דרבינו הטור למד כן ממ"ש רבינו בס' "פ"ו ואח"כ ר"ה לשמות כוס כו' חוזר וחותרם ביהללך" כו'. ובתב אה"כ "ואף" [כן הגי' בכת"י ב"מ] מר רב ש"ש גאון כך אמר, כו', ור"ל דרב שר שלום נמי אמר הכי לחזור וחותרם ומש"ה

סדר רב עמרם השלם

בג. אלו אמרנו אומר עליו את ההלל הייתי אומר כהלל של ר"ח, ועכשיו ששנינו (ד) [גומר] חייב לגמור ולחתום אחריו. **חלוקין** [עליו] ר' יוחנן ורב יהודא דקא אמרינן מאי ברכת השיר רב יהודה יהללך. ור' יוחנן אמר נשמת כל חי. והלכה כרב יהודה [נשמת כל חי יודוך ה' אלהינו, ואלו פיננו, כולי עד הבוחר בשירי זמרה חי העולמים]. ומברכין בורא פרי הנפן, ושותין כל אחד ואחד כוסו בחסבה. (בכתי' ב"מ איתא **בד.**) נוסח ברבא אחרונה: **ברוך** אתה ה' אמ"ה על הנפן ועל פרי הנפן ועל תנובת השרה ועל ארין חמדה טובה ורחבה שנתת לעמך ישראל באהבה, לאכור מפריה ולשבוץ ממוכנה. רחם על עמך ועל עירך ועל היכלך כי אתה טוב ומטיב לכל. בא"י על הארץ ועל פרי הנפן. :

פה. ומי שמבקש לקדש בפסח בבתים הרבה כיצד יעשה. אילולי ברכת חמון (ה) [שמעקבת] שבין שורך ברחם"ו שוב אין לו רשות למעום אלא כוס רביעי בלבד, שכך שנינו בין שלישי לרביעי לא ישתה, היתר גמור היה לקדש אפי' לבתים רבים. ואם כלם למדים ברחם"ו יש תקנה כיצד יעשה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) "יחיד" וזה הגה"ה מושתת.

פה. (ה) "שמעקבת" וכצ"ל.

ואוחזין

ומש"ה חסיק המור בשם דס"ל למחזס

ביהללך נס בכוס ד'. ולהלכה למעשה

הכריע המור כרצ סעדיה גאון ורי"ף גאון

דהיכא דעושה כוס חמישי לא יחתום יהללך

בכוס ד' אחר הלל, דלמעט בברכות עדיף חלל ואמר עליו הלל הגדול ונשמת ויחתום ביהללך, ואם

אינו שותה חלל ד' כוסות הכריע כסדרת ר"ח כהן שלא לחתום ביהללך, אחרי הלל המצרי

"חלל לסיים כי מעולם ועד עולם אתה חל ולומר אחריו הלל הגדול ולחתום בנשמת

וישתבח, וכן דעת הב"ח בס"ס תפ"ו, והב"י סי' ת"פ כתב לחתום ביהללך, חולס הגר"א

ז"ל בספר מע"ר כתב שלא לומר יהללך כלל רק לחתום בנשמת וישתבח אחר הדוד ע"ש:

בג. אלו אמרנו אומר עליו את ההלל הייתי אומר כהלל של ר"ה. עכשיו

ששנינו גומר חייב לגמור כו', ממה שכתב ולחתום אחריו, מבורר דס"ל

לרבינו דא"צ ברכה לפניו, וכ"כ בסדרנו סי' פ"ו שא"צ ברכה מפני שחולקין אותו באמצע

וכ"כ הרי"ף גאון משם רבינו ומר רב זמח גאון שהלל בלילי פסחים א"צ ברכה מפני

שחולקין אותו באמצע, והוצרך לומר והרביעי גומר עליו את ההלל כדי שלא ידלג כראש

חודש עכ"ל. ותמוה בעיני דברי המור סי' תע"ג שכתב בשם רבינו ורב זמח לברך על

ההלל שתי פעמים קודם ואחר האכילה, חלל שהרי"ף גאון ואבי העזרי כתבו שלא לברך

עליו כלל לפי שחולקים לשים כו', ואין ס' בט"ס הוא בעור וז"ל אבל רב האי ור"ש

ור"ע והרי"ף גאון כתבו שלא לברך, ונפלאה בעיני שלא העירו נו"כ המור ע"ז. וע"ש

ברי"ף גאון שלא יקשה ממש כל העשון ברכה לאחריו טעון לפניו, שאין למדין מהכללות,

והוכיח מק"ש שאין מברכין לפניו לקרות ק"ש, ולאחריו מברכין אפי' שכל כל פרק ופרק

שנק"ש אומר אמת באפי'. ועל חותמה שהוא פ' ציטית אומר אמת ממזרים גאלתנו, ע"ש:

בד. נוסח ברכה אחרונה. דעת רבינו שאין לברך על הנפן ועל פרי הנפן חלל אהרי

כל הד' כוסות ואין כן דעת האלפסי, והמנהג כדברי רבינו ז"ל, וע"ש:

להלן אות כ"ו:

יעשה. מקדש בבית ראובן קדוש היום ונוטלין יריהם ומברכין על נט"י. ומביאין מה שמבקשים כה. משאר ירקות חוין מחזרת, ומברכין כורא פרי האדמה. ומטבילין בחרוסת ואוכלין. וחוזרים (ג) [וממלאים] כוס אחד, ואומרים מה נשתנה ועבדים היינו וההגדה וההלל עד הלמיש למעינו מים (ג) דהלכה כב"ה. ואומר אשר גאלנו [וגאל את אבותינו ממצרים] וחותרם בא"י גאל ישראל. שאמרו חכמים ק"ש והלל גאל ישראל, בצלותא גואל ישראל. ומברכין בורא פח"ג [ושותין ממנו, מפני כו.]. שארבעה כוסות הללו צריכין כאו"א כופה"ג בפני עצמו. מה טעם מפני שכל אחד ואחד מצוה (ד) [באפי נפשח] היא. ושוב טעם אחר בסעודה של כל השנה אע"פ שיושבין וקובעין על היין

וחן

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

פה. כה. משאר ירקות. ודלא כעל העשור המוכח בעורחפ"ד שכתב שאין להביא חלה חזרת דמזוה ומצרך כפה"א ולאכול מרור, דלא"ה

(ג) 'אוחזין'. (ג) "שכך אמרו חז"ל עד היכן הוא אומר בש"א ידאם הבנים שמחה, וכה"א עד למעינו מים. והלכה". (ד) "בפני עצמו".

לא מצי מצרך בשבילם, אם אינו אוכל עמהם, ע"ס:

כו. שארבעה כוסות הללו צריכין כאו"א בורא פח"ג בפני עצמו כו', שכ"א מצוה באפי נפשיה, ושוב טעם אחר כו'. נגמ' דף

ק"ט ע"ב, פריך היכא מתקני רבנן מלתא דלתי לידן סכנה [משום זוגות] ומתוך רבינא "דכל אחד ואחד מצוה באפי נפשי", וכתב הר"ף דמשה ברכין אכל כסא וכסא, ופי' הר"ן, דחזינן דהני כסא לא מתפרפין לעיני זוגות, אלמא דלא מתשכי אהדדי והוו כנמלך שאין בו משום זוגות, וכמו כן כ"א קובע ברכה לעצמו, דומיא דנמלך דלריך ברכה, עכ"ל. אבל במרדכי משמע דהטעם משום היסח הדעת. וכדאמר שם "כיון דכל חד וחד למילתיה אחתן מסיה דעתו עד שיגיע זמנו", ומשמע דס"ל להר"ן ז"ל דאין זה כמו נמלך כיון דיודע מתחילה שמחויב לשתות ד' כוסות, ומדברי הרא"ש ז"ל נראה שמפרש לדברי הר"ף שכל מצוה ומצוה מוזקת ברכה, והנך ד' כוסות שכ"א מצוה בפ"ע, וגם איכא הפסק בין מצוה למצוה להכי נריך לבדוקי כ"א בפ"ע, וכן נלע"ד להוכיח גם מדברי הר"ף עצמו שכתב "הואיל וכ"א מצוה בפ"ע, ברכין אכל כסא וכסא ומסייע להאי סברא מה דתנן כו' דכיון דלא אפשר למשתי וברוכי בהדי הדדי הויא הפסקה" ע"ס. ואס"ד דטעמא דרישא משום נמלך ולא מטעם הפסק, לא אחיז שפיר מ"ש אח"כ "ומסייע להאי סברא", א"ו כמ"ש הרא"ש שהמצוה מוזקת ברכה במקום דליתא הפסק זמן בין מצוה למצוה. ועל זה כתב הרא"ש דלא נהירא ל'י, דהלל והגדה אינה הפסק, ומה שמדמה הר"ף לכוס של בהמ"ז או לכיסוי הדם, שאני התם דהוי גמר וסילוק על מה שאכל ושתה, או למה שחט, ואדרבא חזינן גבי חבירים שערקו רגליהם לילך לביהכ"ל להתפלל דלא הויא הפסקה, ע"ס. וכ"כ בתוס' דף ק"ב ד"ה ועקרו, "מכאן משמע כו' שם נזכר בחמשת סעודה והתפלל שא"כ ברכה ואפי' לבתלה". [ע"ס ברשב"ס ד"ה א"ר יהודה, דלרבנן לעולם א"כ לבדך אפי' לא הניחו מקצת חבירים וכבר חסדא:]

אבן

הרב ר' יו"ט בר' יהודה מוצא בתוס' שם, ובעור סי' קע"ח, ס"ל בהתפלל בחמשת סעודה דלריך לבדך משום הפסק, דמיכל יגלווי בהדדי לא אפשר, והתוס' שם דהו דבריו מצרייתא דחבירים כג"ל, ותימיהתם בחמת תמיה גדולה על הר"ר יו"ט, ולדעת הב"י סי' קע"ה דהרי"ף ג"כ ס"ל כהרב ר' יו"ט תשאר קו' התוס' והרא"ש גם על הרי"ף, ונראה דסבירא להו להרי"ם והרי"ף דהתפלל בחמשת סעודה נריך לחזור ולברך אפי' בהניחו

סדר רב עמרם השלם

וחן שותין, כיון שברכו ברכת המזון צריכין לברך בורא פה"ג, ולמה הן צריכין והלא עדיין הן קבועין, אלא כך אמרו חכמים כיון שהפסיקה ברהמ"ז שאין יכול לשמות בין ברכה לברכה חייב לברך בופה"ג, וכן בני מסבה שהיו (ה) [אוכלין] וקבועין ושותין יין, ועמדו להתפלל והתפללו, וחזרו וישבו לשמות צריכין לברך בורא פרי הנפן. ולמה הן צריכין והלא עדיין לא עקרו, אלא כיון (ו) [שאין] יכולים לשמות בתוך התפלה [נעשו כמי שהפסיקו וחייבים לברך. אף כאן] כיון שאמר הגדה ואין יכול לשמות בתוך החגדה כמי שהפסיק דמי וצריך לברך. מן המשעמים האלו למדנו שארבעתן צריך לברך על כל אחד ואחד בפני עצמו בורא פרי הנפן. ואחר ששותין כוס שני חוזין ונוטלין ידים פעם שניה ומברכין על נפ"י. שכך אמרו חכמים [פסחים קט"ו] אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש, אע"פ שנמל ידיו למכול ראשון חוזר ונוטל ידיו במכול שני, וסוף שמועה אנו אומרים מה טעם כיון דבעי למימר (ז) [תגדה וחלילא] מסחי דעתיה. וידים עסקניות הן, לפיכך צריכין

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(א) „יושבין“ (ו) „שעמדו להתפלל ואין“ (ז) „חלל“ שם מקצת חכירים, דמה שאמרו דברייחא חכירים שעקרו לילך לביהכנ"ס דבהניחו מקצת חכירים אין טעוין ברכה, מיירי שעקרו לילך ולא הפסיקו בתפלה, דומיא דעקירה דיצאו

בנדרס

לקראת חתן דברייחא קמייחא, לדיכא אלא משום שינוי מקום, ולהכי לא חשיב עקירה אס הניחו מקצת חכירים, אבל אם התפללו והפסיקו לא מהני מקצת חכירים משום דמיכל וצלווי בהדדי לא אפשר, וכש"כ לשיטת הרי"ף דפסק כרב שעת דבעקר רגליו לבד לילך לקראת חתן ולא הניח מקצת חכירים הויא היסח דעת והפסק, וצריך לחזור ולברך, קו"ה היכא דהפסיק באמת במקום דלא אפשר למשתי וברוכי בהדדי דהויא הפסק, ולענין ד' כוסות נס התוס' עתם דלא ס"ל כהרי"ט, מ"מ ס"ל בדף ק"ג ע"ב ד"ה ר"א להגדה והלל הויא הפסק לענין ד' כוסות, משום דד' כוסות כ"א מצוה בפ"ע, וגם הפסיק בנתיים, משה' צריך לברוכי אכל הדא והדא. משא"כ בסעודה דאע"פ שהפסיק בתפלתו מ"מ לקבעיה קמא דהר, דהכל סעודה אחת היא, ובה יושב הפרישה דלא יסתור מהנגזר דפסקין דד' כוסות לברך על כאו"א, ובכ"ז ס"ל כפי' קע"ה דלא כהרי"ט, ע"ש. ותימא שלא הביא רא' לסברתי מדברי התוס' שזכרנו:

ועפ"ז נבוא לבאר דברי רבינו הגאון ז"ל דשיטתו הוא ממש כשיטת הרי"ף, אלא שלדברי הרי"ף אין זה אלא הד טעמא שמברך על כוס וכוס משום דכאו"א מצוה בפני עצמו, והמצוה מוקפת ברכה בזמן דליכא הפסק והיסח הדעת בין א' לחבירו, ולדברי רבינו הגאון ז"ל הויין שני טעמים נפרדים וכמו שכתב „ושב טעם אחר“, והיינו דס"ל לטעם הראשון דהמצוה עצמו מוקפת ברכה מיוחדת משום דכל אחת נתקן למצוה, וצריכין לשמותה על הסדר ולא בבת אחת, וכמו"ש דף ק"ח שתאן בבת אחת א"ר ידי ד' כוסות לא יצאו, והכוס הראשון הוא לקידוש, והשני להגדה, והג' כוס של ברכה, והד' להלל, דקיי"ל [סוכה מ"ז] כ"י יהודה בהיו לפניו מצות הרבה דמברך על כל אחד ואחד בפ"ע, ואע"ג דהתם מיירו במצוה נפרדות מ"מ ה"י נמי למצות נפרדות דמיינן, כיון שבאים על ענינים שונים, ולא דמי לברכת הגהנין בהד קביעות דמברך ברכה אחת על כולם בברכה דדמי להו אע"ג שהם מינים שונים

צריכין לטול ידיו שתי פעמים אחת במכול ראשון ואחת במכול שני (ח), וכן למזון. ואוחזין שתי ככרות שלמות ופרוסה מאותן הפרוסות שהנביהן (ט) |ואומר| עליהן מצה זו, ובוצע. ומנין שאנו חייבים לבצוע על שתי ככרות ביו"ט ... (י) וכיון שלא היה יורד נעשה יו"ט כשבת. והייב לבצוע על שתי ככרות ביו"ט. לפיכך אוחז שתי ככרות ופרוסה ובוצע פרוסה אחת משתי ככרות, כמו (יא) [ששנינו בנמרא דשבת] (יב) אמר רב אשי חזינא ליה לרב כתנא דנקט תרתין ובצע הדא, מ"ט לקטו לחם משנה כתיב. ואחר שבצע ומברך הכוציא לחם מן הארץ, חוזר ומברך (יג) [על אכילת מצה. (יד) כז.], ומטביל בחרוסת ואוכל. ואוחז (טו) ומניה חזרת במצה ואוכל [בלא ברכה]. שכן אמרו חכמים מברך לאכול מצה ואוכל, ומברך לאכול מרור ואכיל, והדר אכיל מצה ומרור בלא ברכה וזכר למקדש כהלל. וזה מנהג אכילת ירקות ששאלתם לפנינו. כח, ועד כאן אפשר לקדש אפי' (טז) [ובעשרה] בתים זה אחר זה, עושה בבית ראובן כסדר הזה ויוצא, ונכנס בבית שמעון ועושה

בסדר

מנן האלף

שני נוסחאות וחנוחות

שנים, דהתם כחד קביעות נינהו, וכלם מונחים לפניו, ואי צעי מברך על מין זה כמו על מין זה, ואסור לגרוס ברכה שאינה צריכה, כמו"ש ביומא דף ע' דפריך ונייתי ס"ת אחרינא ונקרי ומתוך משום דגורס ברכה שא"ל, אבל הכא הן ענינים נפרדים, והשנחים שאומר שירה על היין עליהן ג"כ נפרדים, לכן אע"ג דליכא היסח הדעת מברך על כל

(ח) בנדרים מביאה מגיה בשם חשו' הגאונים, והוא למזון" וכצ"ל. (ט) ואמר וכצ"ל. (י) שהרי אמרו חז"ל רא היה חסן יורד להם לישראל ביו"ט. (יא) שאמרו חז"ל. (יב) דף ק"ז ע"ב. (יג) לאכול מצה" וכצ"ל. (יד) בכת"י א ליחא. (טו) ואוחז "חזרת ומברך לאכול מרור, ומטביל בחרוסת ואוכל" וכצ"ל. (טז) עד עשרה.

או"א, ומטם השני משום הפסק. וכזה ניחא דלא יקשה לשיטת הגאון ז"ל מה שאינו מברך במכול שני בחזרת כוסה"א משום דסמיך אברכתו שברך במכול ראשון משום לענין ברכה הנהגין כיון דהוו כחד קביעותא נפיק בברכתו הראשונה, והלל והגדה לא חשיב הפסק לענין זה, וגם לפי טעם הב' שהזכיר הגאון ז"ל משום דהפסיק בנתיים, נמי יש לומר דלא דמי ב' טבולים לברכות של ד' כוסות, וכמו"ש הפרשה לענין מי שמפסיק בתפלה במעודתו דאחרינא דלקבעיה קמא דהר, כנ"ל. וכזה מתורץ נמי לענין ברכה אחרונה דאינו מברך אלא לבסוף, משום דברכה אחרונה לא אתקן משום מילה, ושייכא רק לענין ברכת הנהנין, הלל ואגדה לא הוי הפסק, יאע"ג דברכת המזון מפסיק כבר כ' הר"ן שאין לנו הפסק גדול ממנהל שהוא קובע ברכה לפניו, ואין קובע ברכה לאחריו, וכן כ' רב האי גאון, וכן דעת רבינו ז"ל, וכן המנהג :

כז. ומטביל בחרוסת ואוכל. עמש"ל אות י"ו :

כח. ועד כאן אפשר לקדש אפי' בעשרה בתים. משמעות דבריו שאחר שהשלים בעצמו את הסדר במנות ירק ומלה ומרור, ועומד באמצע סעודתו קודם שברך ברהמ"ז, ילך לשאר בתים לקדם ולברך בשבילם, והם יקיימו המנות על סמך הכרכות שמברך בשבילם, ואפי' ברכת כסה"א של טבול ראשון יברך הוא, והם יאכלו. דזה נמי מזה כדי שישאלו התינוקות ויקיים עי"ז מנות הגדה, דלא כנה"ע שהזכרתי אות כ"ה, וכן מסיק הגאון לקמן "וכשמגיע בבית האחרון מברך ברהמ"ז" משמע שכל המעשים הללו עושה

באמצע

סדר רב עמרם השלם

כסדר הזה ויוצא, וכן אפי' (יו) עשרה בתים, שכך אמרו חכמים [ר"ה דף כ"ט] תאני אחבה בריה דר' זירא כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא. [רבים ידי חובתן]. חוץ מברכת הלחם ומברכת המזון שאם לא יצא מוציא, ואם יצא אינו מוציא. בעי רבא ברכת הלחם של מצה וברכת היין של קרוש היום מאי. ביון דנפיק ליה לא מפיק, א"ד כיון דהובא היא מפיק. ת"ש דאמר רב אשי כי הוינן בי רב (יח) [כחנא] הוה מקדש לן, וכי הוו אתי אריסא מדברא הוה מקדש להו. אלמא מוציא אדם ידי חובתן של אחרים אפי' כמה פעמים. ואם כלם למדין ברכת המזון מברך ראובן בביתו. ושמעון בביתו, ולוי בביתו [ברכת המזון]. ואותו מקדש אינו מברך ברכת המזון שאם ברך נאסר למעוה כלום, אלא טמטין הוא, וחוזר בבית כלם [ואומר לא לנו עד שגומר] ואימר יהללך וחותם. וכשמגיע בבית האחרון מברך ברכת המזון ואומר על הסדר. אבל אם אותן ראובן ושמעון ולוי אינן למדין ברכת המזון אסור לקדש אלא בבית אחד, ואם מקדש בשני בתים, מוציא שם שמים לבטלה. ועובר על אין מפטירין [אחר הפסח אפיקומן].

ולגמור

מגן האלף

שנוי גוסהאות והגהות

(יו) עד. (יח) מפא".

באמצע סעודתו, אבל הרי"ף כתב בזה"ל, עכיד

כרישא בביתא דליה ואכיל כל מה דלריך

ומכרך ברהמ"ז, והדר מכרך לכל חד וחד בביתיה ושתי אינהו כסא דקדושה ואנדתא, ואכלי מצה וירקי ואיהו לא אכיל בהדיהו כו', ומכרכי אינהו בהמ"ז כו', ולכסוף חזיל לביתו וגמיר הלילא ושתי כסא דהלילא כו' ואי בעי לאקדומי להנני בתי כרישא מכרך להו, ולא טעים בהדיהו והדר לביתו ומקדש וטרוש בידו, עכ"ל. וכתב הרי"ף שאז"ל שיכול לברך לבח"א אחר [שגמר הכל לעצמו ושתה] כוס ד', וכ"כ הרד"א. והוסיף לכתוב שאין לו ללכת לבתים אחרים באמצע סעודתו, שלא התירו לעקור מסעודתו ללכת למקום אחר אפי' הניח שם זקן או חולה אלא לדבר מצוה, כגון לקראת התן וכלה שהיא מצוה עוברת, אבל להוציא מי שאינן בקיאים לאו מצוה עוברת, ויכול להוציאם אחר שגמר סעודתו או קודם, עכ"ל. ונראה דבריו נכונים לשיטת הרב דפסק כרב ששת בדף ק"א ע"ב דלא אמרינן דלקבעיה קמא הדר ובלא הניח מקצת חזירים לכ"ע עטון ברכה למפרע ולכתלהל, משום דעקירתו ממקומו חשיב כגמר סעודה, ולכן אפי' בהניח לא התירו לו לעקור אלא לדבר מצוה עוברת כמו"ש הרד"א, ומש"ה לא ס"ל להרי"ף שילך באמצע סעודתו לשאר בתי, אבל למאי דקיי"ל כרב חסדא דרבנן לא מתני עקירות כלל, וכשהולך לסעוד במקום אחר או כשהוזר למקומו ס"ל דעל דעת קביעות ראשונה הוור, ובדברים הטעונים ברכה במקומם לקבעיה קמא הדר אפי' לא הניח מקצת חזירים וא"ל ברכה שנית, שפיר יכול ללכת אפי' באמצע סעודה כדעת רבינו הגאון ז"ל, משום דהלכה כר"ה כמו"ש הרשב"ם והר"ם, ויכול לעשות הסדר בהרכה בתים ואח"כ יחזור לביתו ויגמור סעודתו ויכרך ברהמ"ז, וכן יכול לגמור סעודתו גם בבית האחרון אלא שאז לא יוכל לשתות כוס ג' בביתו להוציאם. ואפשר עוד לדעת רבינו הגאון ז"ל עדיף שיעשה הסדרים של שאר בתי באמצע סעודתו, ממה שיעשה אותם אחר שברך ברהמ"ז בביתו כפי שיטת הרי"ף, דכל עוד שלא ברך עדיין בהמ"ז, לא רביע עליה עדיין איסור טעימה בשעה שמברך בעד אחרים במנה וממור ויין, ויוכל לברך ולטעום ואע"פ שסמור מן הדבר שכבר יצא י"ה, מ"מ מוציא את הרבים י"ה, כדאי'

פז. ולגמור את החלל אין מברכין בלילי פסחים. ולמה, (ה) שחולקין אותו באמצע. וזה ששנינו והרביעי גומר עליו את החלל. מפני משנה זו עד היכן הוא אומר ב"ש ואומרים עד אם חבנים שמחה, ובה"א עד חלמיש למעינו טים. הוצרך לומר והרביעי גומר עליו את החלל. מפני שצריך לסיים את החלל כלו ולא ישיר כקריאת ר"ח.

וארבע כוסות של פסח מותר לשתות בין כוס קדוש לכוס הנדה, ובין כוס הנדה לכוס ברכה על מזונו, ואחר מזונו, כמה שירצה ישתה ולא יברך. אבל כיון שברך אסור לשתות אלא אותו כוס של ברכה, וכוס רביעי של חלל. שכך שנינו מזנו לו כוס שלישי מברך על מזונו, רביעי גומר עליו את החלל, ואומר עליו ברכת השיר, בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה. ומה (ג) חללו, בין ראשון לשני ובין שני לשלישי. ומה מעם שאמרו חכמים בין שלישי לרביעי לא ישתה, ואין מפטירין אחר הפסח אפיקומן (ג) [בעונג] ואין אומרים אנו (ד) בין שני לשלישי, מכלל דבין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר :

פז. ואם רצה לשתות כוס אחד אחר ארבעה כוסות, חוזר ואוחז כוס המישי, ואומר עליו הלל הגדול. **כמ.** וחוזר וחותם ביהללוך [ה' אלהינו]. שכך אמרו חכמים, תנא המישי אומר עליו הלל הגדול, דברי ר' טרפון. וי"א ה' רועי לא אחסר. ואיחזו הלל הגדול, אמר רב יהודה מהודו עד על נהרות בבל. וכך אנו נוהגין כרב יהודה אע"פ שחולקין חכמים אחרים, ר' יוחנן אמר משיר המעלות עד על נהרות בבל, אע"פ מנהג שתי ישיבות כרב יהודה. (ה) וזר רב שר שלום גאון כך אמר, בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה (ג) [אפי'] בין ראשון לשני מותר. **וארבעה** כוסות חובה. דתנן מזנו לו כוס ראשון, ומזנו לו כוס שני, ומזנו לו כוס שלישי מברך על מזונו

מנן האלף

שני נוסחאות והנהגות

כדאי' ביר' פ' מי שמתו, ועדיף יותר ממה שיברך להם אח"כ שכבר יהי' עליו חסור טעמיה מפני שאין מפטירין אחרי מזה אפיקומן, או כמו"ס הכ"י סי' תפ"ד דאסור לאכול שתי סעודות בליל פסח דמחזי כאלו שני פסחים, ואע"ג דרשאי לעשות חזר ערבות, מ"מ במחצת סעודה מפי עדיף, ואולי זהו ג"כ טעמו של הגאון הרי"ף ו' נישות שכתב "ואנו אומרים שדבריו [של רבינו הגאון ז"ל] עדיפין מדברי בעל ההלכות, וכן ראוי לעשות, ע"ס. שם הוא ס"ל שם כרב חסדא, ועיין ברא"ש ובמור לענין שאם אינן יודעין לברך גם ברהמ"ז שיש תקנה להקרותם מלה במלה כקטן המקריא את ההלל :

פז. (ה) מפני. (ב) "אלו" (ג) נמחק. (ד) בין ראשון לשני כו' ובצ"ל.

פז. (ה) "ואף". (ב) בין שלישי לרביעי לא ישתה אבל בין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר -

סדר רב עמרם השלם

מזוננו, (ג) [ורביעי] נומר עליו את ההלל. ואמרינן עלה אמר רבינא לרב אשי שמעת מינה ברכה טעונה כוס. אמר, (ד) כסי תקינו רבנן (ה) [דין] חירות כי היכא דתהוי (ו) מצה בכל אחד ואחד. מכאן למדנו שארבעה כוסות חובה, המישי רשות אם רוצה [לשתות] שותה. ואומר עליו הלל הגדול, ואם לאו פטור. (ז) ולמה נקרא שמו הלל הגדול (ח) [מפני] שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. אריב"ל (ט) [חני] עשרים וששה כי לעולם חסדו [שבחלל הגדול כנגד מין]. כנגד עשרים וששה דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן לחם התורה, וזן אותם בחסדו. וצריך לחתום כי לעולם חסדו :

וחכי אמר רב נטרונאי [בר הילאי] גאון ארבעה כוסות שבפסח חובה הן, ואי אפשר שלא לשתותם, ואי לא שתה לא יצא ידי חובתו, וחייב מלקות מדרבנן. ואם אינו מוצא יין בכמה פרסאות, או שהיה בספינה. ואין תקנה כל עיקר להביא יין. ל. [ישרה צמוקים במים ויעשה ארבעה כוסות. שכך שנו חכמים יין צמוקים לא יביא לקרבן, ואם הביא כשר, וכיון דלקרבן אם הביא כשר, לקדוש ולהבדלה לכתחלה כשר במקום שאי אפשר. (י) וכשמפורש שבאו אנשי אל קרואין (יא) ואמרו שיאמרו בלילי פסחים בחר בנו (יב) לרוממנו, טעות הוא (יג) מפני שקדוש אחד לכל מועדות כלן, אלא (יד) [של] כל אחד ואחד (טו) [מזכיר מעין מאורע שלו]. כ"ך הו"א סד"ר קדו"ש והגד"ה ואכיל"ת שא"ר ירקו"ת ומרו"ר בלילי פסח :

פח. (ה) [ובשחרית] כי מסיימי צבורא ברכותיהו אומר החזן ברוך שאמר עד מהלל בתשבחות. ופתח טוב לחודות

לה'

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנחות

ל. [ישרה צמוקים במים ויעשה מהם ד' כוסות, מועתק בשמו זהל' פסחים להרי"ן נ' גלות, ושם למד דל' כוסות חובה, ויואלין במכוסל מירושלמי פ' ע"ס ומס' שבת פ' המוציא יין, שאמרו מהו לזאת ביין מכוסל ר' יונה אמר יואלין. ר' יונה כדעתיה, דשתי ד' כסוי דלילי פסחא וחזיק רישיה עד עזרתא, ר' אלעי כו' חזיק רישי' עד חגא כו'. והרי חכמים הללו אע"פ שמשערין בשמיתן, וקוי"ל בר' יהודה כ"ר אינעי דלא שמה חמרא, אע"פ כ' היו שותין והולכין, ע"ס :

אין

מוחר. (ג) [ורביעי]. (ד) [ליה, ארבעה]. (ה) [דרך]. וכצ"ל. (ו) [מצוה] וכצ"ל. (ז) [וצריך לומר אחר חודו לאל השמים כל"ה יהלוד כו' וחוחם, כך שרר רב כהן צדק גאון ז"ל. (ח) [אמר ר' יוחנן מפני. (ט) [אלו. (י) [בכח"י ב"מ, ושמפורש. ובגדפס חיקן. ושם מפורש. (יא) [אצלנו. (יב) [צ"ל, "רוממנו" וכל הנוסח הזה נמצא בסדר רב סעריה, והעקבותיו לעיל, וכ"כ אבודרהם שיש מוסיפים אשר בחר בנו ויגדלנו. רצה בנו ויפארנו, ואינו ממטבע הברכה. (יג) [צ"ל "בירם. (יד) [יש. (טו) [מועד שלו. **פח.** (ה) מכאן עד ומוציאין חסר בכח"י ב"מ. ונגדן כתוב רק המלות האלו, ובשחרית המחפלים

לה' וענו צבורא טוב לחודות לה'. וכו' פסוקי דמרא (ב) כדרבנן. ואומר חזון נשמת ויושע עד כי אני ה' רופאך. והוא רחום, קדיש עד דאמירן בעלביא. ופתח ברכו וענו ברוך ויוצר כולי כדרבנן, עד גאל ישראל. ומצלי צבורא בלחש כמו בערכית, ונחית שליחא דצבורא ואומר אבות וגבורות וקדושה, אתה בחרתנו, יעלה ויבא, והשיאנו, רצה ומודים, וסלקי כהני, מודים, ופרסי כהני ידיהו. ומברכי כולא צבורא: ברוך אתה ה' אִמְרָה אקב"י לגמור את החלל וגומרין אותו. ואומר יהלולך כדכתיבנא, ואומר החזון קדיש בולו:]

ומוציאין ס"ת [במוסף] וקוראים [בפרשת בא אל פרעה] מן והיה היום הזה לכם לזכרון עד מארץ מצרים על צבאותם. וקורין חמשה. **לא.**] אין פוחתין מהם (ג) [אבל] מוסיפין עליהם. (ד) ומוציאין ס"ת אחר. וקורא המפטיר בפרשה פנחס ובחורש הראשון בארבעה עשר יום, ומפטיר ביהושע (ה) [מן] ויאמר יהושע אל העם התקדשו עד ויהי ה' את יהושע. ומברך כדרכו עד דמטי את צמה דוד עתה תצמיה וקרנו תרום בישועתך בא"י מנן דוד. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה וחגים וזמנים לששון ויום חג המצות הזה זמן חרותנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים בא"י מקדש ישראל והזמנים. **ביום** השני קורין שור או כשב או עז כי יולד עד וידבר משה את מוערי ה'. [ומפטיר כדאתמול] ומפטיר במלכים וישלח המלך עד ואחריו לא קם כמוהו:]

ה'. [ומסדר צלותא שליחא לקמי צבורא. ואומר קדיש עד דאמירן בעלמא] ועומדין בתפלת מוסף, ואומרין אבות וגבורות וקדושת השם. ואומרים אתה בחרתנו כנכתב למעלה עד זכר ליציאת מצרים. **אלהינו**

ואלהי

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

פ.ח. לא. אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם, כן

משמע ג"כ לסימט רש"י [מגילה כא.]. דהא דתנן אבל מוסיפין עליהם קמי נמי איו"ט ויוהכ"פ, וכן דעת הרמב"ם פ"ב מתפלה, אבל הר"ן כס"י י"מ כ' דאין להוסיף ביו"ט, וכ"ג בכת"י ב"מ, וכן נוהגין שלא להוסיף, ומה שכתב הגאון ז"ל שקוראים מן והי' היום הזה לכם לזכרון, כתב האבודרהם שכן נוהגין ברוב המקומות כספרד, ע"ש. ונזכר גם בפור סי' תפ"ח, ונ"ל דטעמא משום דכפסוקי' חלו עד משכו נזכר שם מלות מלא, ואיסור חזן

אכל

מוספלים כמו בערכית. (ב) מ"ש כאן וכן לקמן חובת "כדרבנן" קשה הביאור. ואולי ר"ל כמנהג רבנן. (ג) ואין. (ד) ומוציאין ס"ת אחר, כאן משמע שמוציאין הס"ת אחר כשכא להפטיר, ולעיל בה' חנוכה סי' ס"ב משמע שמוציאין אותן ביחד ע"ש, והרא"ש פ' בני העיר כתב שלא נמצא בחלמוד להוציא שני ס"ת אלא שרב עמרם כתב כן. [הערה לסדר ר"ע הנרשם]. (ה) "מן בעת ההיא עד ויריחו סוגרת ומסוגרת, ועור מוסיף ויהי ה' את יהושע, ובראש מוסיף שני פסוקים ויאמר יהושע אל העם התקדשו, ויאמר יהושע אל הכהנים" וכל מ"ש לפנינו חסר שם.

ברס"ג

סדר רב עמרם השלם

ואלהי אבותינו מפני חטאינו גלינו מארצנו. (ה) ונתרחקנו מעל אדמתנו. ואין אנו יכולים לעלות ולהראות ולהשתחות לפניך בבית בחירתך. (ה) בבית הגדול והקדוש (ג) שנקרא שמך עליו. מפני חיד שנשתלחה במקדשך. יהיר"ם ה' או"א (ג) מלך רחמן שתשוב ותרם עלינו ועל מקדשך ברחמך הרבים, ותבנהו מהרה ותגדל כבודו בימינו. אבינו מלכנו אלהינו. גלה כבוד מלכותך עלינו במהרה. וחופע והנשא עלינו לעיני כל חי. וקרב פזורנו מבין הגוים. ונפוצותנו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברינה. ולירושלם עיר (ד) מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך את קרבנות הובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. ומוסף יום חג המצות [חזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך מפי כבודך כאמור. (ככת"י א. "נשנת מוסף שני פסוקים וזיוס השנת") ובחודש הראשון וגו'. עד שבעה תמימים. ומנחתם ונסכיהם כמדבר כו'. (ה) **אלהינו** וא"א מלך רחמן רחם עלינו. טוב ומטיב הדרש לנו. שובה אלינו בהמון רחמך בגלל אבות שעשו רצונך. בנה ביתך כבתחלה. וכונן מקדשך על מכוננו. והראנו בבנינו, ושמחנו בתיקוננו, (ו) והשב שכינתך לתוכו, והשב כהנים לעבודתם [ולוים לשירים לזמרים. והשב ישראל לנויהם. ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך] בשלוש פעמי רגלנו בכל שנה ושנה, ככתוב בתורתך שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר. בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות, ולא יראה את פני ה' ריקם איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. **והשיאנו** ה' אלהינו כו'.

עד

מגן האלף

אכל בגמ' מגילה ל"א אמר אצוי האידנא נהוג עלמא למקרי משך תורא כו', וכן אנו נוהגין להתחיל משכו עד מארץ מצרים, ומ"ש דמוציאין ס"ת אחרת, הוא ע"פ מהגה הגאונים דכפסח ועשרת וזמנים ראשונים ואחרונים של חג ובר"ה ויוה"כ פ' מוציאין שני ספרים, וקורין בקרבנות היום כפרה פנחס, וכבר כ' הרא"ש והר"ן והמרדכי שדבר זה אינו שנוי לא במשנה ולא בגמרא, ותקנוהו רבנן סבוראי או הגאונים אחר שגשג הש"ס, אלא כבר תקנתו להם סדר קרבנות, ע"ש. ומצינו ג"כ בירו' כעין מהנהגנו דלר"ז נפחא שנת שח"ל בחיה"מ קורין ראה ומפסיר כמוספין ע"ש, ומ"ש דמפסיר בירושלם מקורו במגילה שם, ומפסירין כפסח גלגל, ומ"ש דמברך את [צמח דוד, כן היא ג"כ גרסת הרמב"ם בנוסחי התפלות, אכל לגיל ס' ל"ב הביא רבינו נוסח שמחנו ה' אלהינו באלהיו הנביא כו' כמהנהגנו ע"ש, ועיין במש"ס, ומ"ש

שנוי נוסחאות והנהגות

פמ"א. (ה) ברס"ג, "ונתרחק". (ה) בנהג הדרך. (ג) ברס"ג, "אשר אחה שמך נקרא עליו". (ג) ברס"ג, "אב הרחמן מלך יעקב" שחשוב ותרם עליו ועלינו. (ד) ברס"ג, "עירך". (ה) ברס"ג, מלך רחמן רחם עלינו. מלך בראשית העתה לנו. טוב ומטיב הדרש לנו. (ו) ברס"ג, "החזר שכינה לתוכו יעלו כהנים לעבודתם ולוים לשירה ולזמרה, השב ישראל אל גוהו, ושבטי ישורון אל נחלם וארמון על משפטו ישב". ובכת"י בריש מועדאם איחא

וקט' סמך יש לדבר ממה שאמרו במגילה דף ל"א כבר תקנתו להם סדר קרבנות, ע"ש. ומצינו ג"כ בירו' כעין מהנהגנו דלר"ז נפחא שנת שח"ל בחיה"מ קורין ראה ומפסיר כמוספין ע"ש, ומ"ש דמפסיר בירושלם מקורו במגילה שם, ומפסירין כפסח גלגל, ומ"ש דמברך את [צמח דוד, כן היא ג"כ גרסת הרמב"ם בנוסחי התפלות, אכל לגיל ס' ל"ב הביא רבינו נוסח שמחנו ה' אלהינו באלהיו הנביא כו' כמהנהגנו ע"ש, ועיין במש"ס, ומ"ש

סדר רב עמרם השלם.

חמו

עד מועדי קדשך (ו) כו', ואומר עבודה והוראה ושים שלום, זו הי"א תפלה
מוס"ף ש"ל שני ימי"ם הראשונים :

צ. לב. ביום שלישי של פסח שהוא חולו של מועד קורין קדש לי כל
בכור, עד ויהי בשלח פרעה. ביום רביעי קורין מן אם
כסף תלוה את עמי, עד לא תבשל גדי בחלב אמו. ביום חמשי קורין מן
פסל לך, עד לא תבשל גדי בחלב אמו. ביום ו' קורין מן וידבר ה' אל משה
במדבר סיני, עד ולגר ולאזרח הארץ :

ובאלו ארבעה ימים של חולו של מועד בכל יום מוציאין שני ס"ת, וקורין
אחת בענינו של יום, ובאחת קורין (ה) פרשת פינחס מן והקרבתם
אשה עולה של פסח, עד סוף פסקא :

ובחולו של מועד אומר [אשרי] וקדושה דסדרא כמנהג חול גמור, ואח"כ
מתפללים תפלת מוסף. ובאלו ארבעה ימים של חולו של מועד
אומר מגן ומחיה והאל הקדוש ואתה בחרתנו כולי, ומפני חטאינו. (ג) [ומתחיל
מן והקרבתם אשה עולה עד סוף פסקא, ומנחתם ונסכים כולי מלך רחמן
רחם עלינו], והשיאנו, עד מקדש ישראל והזמנים, רצה ומודים ושים שלום :
לג. [ושבת שחלה בחולו של מועד קורין מן ראה אתה אומר אלי העלי
עד לא תבשל גדי בחלב אמו, ומפטיר קורא (ג) והקרבתם
דפסח, ומפטיר ביחזקאל חיתה עלי יד ה', עד סוף פסקא. ומתפללים תפלת
מוסף מגן ומחיה והאל הקדוש, אתה בחרתנו מכל העמים וכולי, ותתן לנו
ה' אלהינו באחבה שבתות למנוחה, ומועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון,
ויום

מגן האלף

שני נוסחאות והגהות

ומ"ש בהפסרת יוס שני דמפטיר במלכים
מן וישלח המלך, כן הוא בש"ס ס. והאידנא
לחילא תרי יומי. יומא קמא כפסח גלגל,
ולמחר כפסח יאשיהו :

צ. לב. ביום שלישי של פסח
קורין קדש לי כל
בכור, שם בגמ' דף ל"א אמר אביי
והאידנא נהוג עלמא למקרי משך תורא
קדש כפסחא פסל כמדכרא שלח בזכרא :

איחא. השב כהנים לעבודתם בשילוש פעמי רגלינו
בכל שנה ושנה. (י) בנדפס איחא. והרצה לפניך
חפלה עמוסיך כחמירי וקרבן מוסף. בא"י, ובכ"י
ליחא.

צ. (ה) "מפטיר". (כ) בכתי" ב"מ ליחא, ועיין
מנהג"א באות לד דמ"ש "עד סוף פסקא" הוא
טעות המעתיק. (ג) "מן". (ד) בכתי' ברישית

לג. [ושבת שחלה בחולו של מועד כו', גמ' שם אמר רב הונא אמר רב שבת
שחלה להיות בחוש"מ בין כפסח בין בסוכות מקרא קרינן ראה, אפטורי
כפסח העלמות היבשות, ובסוכות ביום כל נוג, וכתב העיר והרד"א בשם רב האי, שחית
המתים עתירה להיות בניסן, ולזה נוג ומנוג בתשרי, לכך מפטירין בניסן בחוש"מ העלמות
היבשות, ובתשרי בחולו של סוכות ביום כל נוג, ומ"ש מענין תפלת מוסף בשבת
הזה"מ, הוא כפרק ב' דמס' ביצה י"ז, וערוכין דף מ' ע"ב :

סדר רב עמרם השלם

(ד) ויום המנוח הזה, ויום חג המצות הזה כו', ומפני המאינו (ה) גלינו מארצנו, עד ומוספין כהלכתן, ומדספי יום המנוח הזה ויום חג המצות הזה נעשה ונקריב לפניך כמצות רצונך עלינו בתורתך ע"י משה עבדך, וביום השבת שני כו', עד עולת התמיד ונסכה. זה קרבן שבת, וקרבן חג המצות נזכיר לפניך, והקרבתם אשה עולה לה' כו', ומנחתם ונסכיהם כמדובר, אלהינו וא"א מלך רחמן רחם עלינו, וחשיאנו, וחותרם בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים.] רצה ומורים ושים שלום :

צא. בשביעי של פסח [(ה) יום טוב. בראשון מקדישין על היין ואין צריך לומר זמן, ומתפללים כמו שמתפללין בימים הראשונים בין בערבית בין בשחרית, לד.]. אלא שכתפלת מוסף מוסיף על הפסוקים של והקרבתם וביום השביעי מקרא קדש וגו'.] ומוציאין ס"ת וקוראין מן ויהי בשלה פרעה עד כי אני ה' רופאיך, ומפטיר קורא בפניחם מן והקרבתם של פסח עד סוף פסקא. לה.]. ומפטיר בשמואל מן וידבר דוד לה' עד סוף השירה :

ביום השמיני קורין כל הכבוד עד סוף סדרא ומפטיר בישעיה עוד היום בנוב לעמוד עד צהלי ורונני יושבת ציון, כך הוא סדר הפטרת והקריאות. ומסורות של סדר פרשיות כך הוא, וסימן [מנילה ה] מש"ך תור"א קד"ש בכספ"א פס"ל במדבר"א שלי"ח בוכר"א :

צב. והדא דשרר רב נטרונאי גאון לרבנן (ה) שכאסמ"א, ששאלתם יו"ט שחל להיות בשבת, במנחה באיזה ענין קורין, בענינו של יום או בענין סדר פרשה של שבת, והשיב] אין קורין [בפרשה שנוהגת ביו"ט] אלא בפרשה שנוהגת בלא יו"ט, שכיון שאין קריאה במנחה ביו"ט אין

מגן האלף

שני נוסחאות והנהגות

צא. לד.]. אלא שכתפלה מוסיף על הפסוקים של

והקרבתם וביום השביעי דכריו סותרים למ"ש לעיל סי' ז' שכתב דגם בחולו ש"מ במוסף מתחיל מן והקרבתם עד סוף פסקא, אך מביאר דמה שכתב שם, עד סוף פסקא" הוא שגילת

המעתיק. דאם אומר עד סוף פסקא למה הנריכו לומר ומנחתם ונסכיהם כמדובר כו' הלא כבר קרא גס המנחות והנסכים, אכן גס מ"ש כאן להוסיף על והקרבתם פסוק וכיום השביעי, אין המנהג דכריו, כמו"ש המור סי' ק"ך :

לה.]. ומפטיר בשמואל מן וידבר דוד, מנילה ל"א יו"ט ההחרון של פסח קורין ויהי בשלח ומפטירין וידבר דוד, ולמחר כל הכבוד ומפטירין עוד היום :

וכדרכ

מוזעאום את יום המנוח הזה ואח יום חג"מ הזה". (ה) ליהא שם.

צא. (ה) בכ"י ב"מ, מתפלל כהפלה יום ראשון של פסח, ובז' חסר עד ומוציאין, ובכת"י א יו"ט, כראשון". **צב.** (ה) די באסמ"א.

אין זכרון ליו"ט כאן. לך, וכדרכ אהרבו דא"ר אהרבו (ג) [בר חמא אמר רב יוסף] יו"ט שחל להיות בשבת המפסיד בנביא במנחה (ג) א"צ לחזיר של יו"ט שאלמלא שבת אין גביא במנחה ביו"ט, ה"נ אלמלי שבת אין קריאה במנחה ביו"ט, הלכך פרשה של שבת קרינן:

וששאלתם שבת שחלה להיות כחולו של מועד דקרינן ראה אתה אומר אלי, ומתרמי להיות פרשה פסל לך (ד) [להיות] בערב שבת

או באחד בשבת, קורין אותה וכופלין אותה, או קורין פרשה אחרת. מאן דשאל הדא שאלתא לא עיין כלל. דפסל לך בערב שבת או באחד בשבת לא מתרמי כלל, (ה) [וחכין לא מתרמי לעולם]. אם בשבת הוה קבעא דפסחא, [הא] ליכא [ראה אתה כלל] אי בחד בשבא הוי פסחא, ליכא ראה אתה, דשבת (ו) [יום] שני, וכל הבכור הוא דקרינן, וראה אתה כחולו של מועד דאיכא, לך]. דאמר רב חנן בר רבא שבת שחלה להיות כחולו של מועד בין בניסן בין בתשרי מקרי קרינן ראה אתה אומר אלי, בתרין בשבא לא מקלע כלל, אי בתלתא בשבתא. איקלע פסחא, פסל לך בחדי ראה אתה [אומר אלי] מתרמי, דפסל לך יום חמישי הוא, ויום חמישי שבת הוא. בארבעה לא מקלע פסחא כלל, וכן במעלי שבתא לא מתרמי כלל, פש ליה יום חמישי, כד מתרמי יום חמישי קרינן (ז) [משש] טן והיה היום

חזה

שנוי נוסחאות והנחות

מנן האלף

(ב) בר מתנה אמר רב. (ג) ביו"ט. (ד) מיותר. **צב. לו.** וכדרכ אהרבו כו' יו"ט שחל בשבת כו' (ה) דחכין. (ו) יום טוב. (ז) משש.

[מס' שם דף כ"ד] והנ"י סי' ת"ז ציין על

דין זה דמקורו במס' סופרים פרק י"א, כמה

קורין במנחה של יו"ט בסדר שפסק לפני הרגל וגרסה מזה שמפרש להבוא דמס' סופרים בקריאה של יו"ט שחל להיות בשבת, והנה בהלכה ו' עס במ"ס איתא שאם דליג פסוק א' מעשרה פסוקים בחול, ומנחת שבת, ומנחה של יו"ט חוזר וקורא, אבל אם קרא י"פ בלא הפסוק המדולג אינו חוזר, אבל בשבת לעולם חוזר. וכ' המנ"א סי' קל"ז דבמנחה של יו"ט ליכא קריאה כלל, וצריך להיות, ובי"ט" ולמחוק תיבת במנחה, ע"ש. אכן הגר"א ז"ל כתב דלא כמנ"א אלא שהיו קורין גם במנחה של יו"ט וכמו שמפורש בהלכה ה' במה קורין במנחה של יו"ט בסדר שפסק כו', ע"ש. ולפי דברי הכ"י באן סי' ת"ז, אינו צריך לומר על חדושינו מנ"א שטעה, ויש לומר דבהלכה ה' קמ"ל דבמנחה של יו"ט שחל בשבת קורין פרשה בסדר שפסק לפני הרגל כמנהגנו, אבל בהלכה ו' שחזר וכתב במנחה של יו"ט, שאם קרא עשרה פסוקים בלא פסוק המדולג אינו חוזר, יותר טוב למחוק תיבת "מנחה" וקמ"ל דאפי' בשחרי' דיו"ט אינו חוזר, וכמו"ש המנ"א דא"ל דר"ל במנחה של יו"ט שחל בשבת, דהא כבר כתב דבמנחת שבת אינו חוזר. ואתי שפיר, שא"א צריכין לומר שמנהג המ"ס ה' משונה ממנהגנו. דהא אין אנו קורין כלל במנחה של יו"ט, וכן מוכח גם מ"ס שם ובמנילה כ"א שלא נזכר קה"ת אלא בכו"ה ובמנחה בשבת:

לז. דאמר רב חנן בר רבא. [מנילה לא] וכ"ה גי' הרא"ש, אבל בש"ס לפנינו הגי' א"ר הוה אמר רב, והרי"ף גרס א"ר נחמן בר אבא:

ותמן

סדר רב עמרם השלם

הזה לכם לזכרון. (ח) [מסרתא] לאתחולי למעלי שבתא שורא. לשבתא ראה אתה אומר. אחד בשבתא קדש לי כל בכור. לתרין בשבתא אם כסף תלוה את עמי. לתלתא בשבתא מדברא. ולארבעה ויהי בשלח פרעה, ולחמישי כל הבכור. וכן מנהג בשתי ישיבות וכל המקומות :

צג. ופסח שחל להיות במוצאי שבת, או שאר ימים טובים. כגון עצרת וסוכה מתפלל כך, אתה בחרתנו כולי עד קראת. ותודיענו (ה) ה' אלהינו משפטי צדקך ותלמדנו לעשות חקי רצונך, לח. ותתן לנו ה' אלהינו (ה) באהבה משפטים ישרים ותורות אמת הקים ומצות טובים, (ז) אשר יעשה אותם האדם וחי בחס, ותנהילנו זמני ששון ומועדי קדש וחגי נדבה. ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל, בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הברדל, ויום השביעי קדשת, (ז) וקדשת וחברלת עמך ישראל בקדושתך, ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון כו', בא"י מקדש ישראל וחזומנים. וזה שאמר רב יוסף [נרכות לג.]. אנן תקינו לן רב ושמואל מרגיניתא בבבל, ותודיענו משפטי צדקך, ובהברדלה של כוס (ז) מכרך אם יש לו יין, אומר בתחלה בורא פרי הגפן אשר בחר בנו מכל עם וכו' עד מקדש ישראל וחזומנים, ומכרך בורא מאורי האש, וברוך אתה ה' המבדיל בין קדש לחול, בין אור לחושך בין ישראל לגוים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה, למ. בין קדושת שבת לקדושת יו"ט, הברדל

שנוי נוסחאות והנחות

מגן האלף

צג. לח. ותתן לנו יי אלהינו משפטים כו',

עיין מקור הכרכות : 294

למ. בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הברדל, פסחים ק"ד, אר"י

אמר שמואל המבדיל צריך שיאמר מעין חתימה סמוך לחתימתו, ופומדיתא אמרי מעין פתיחתו, מאי צינייהו, א"כ יו"ט שחל אחר השבת דחתימין בין קודש לקודש, כו' מ"ד מעין חתימה סמוך לחתימה כתי למימר בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הברדל, ובתוס' שם שאל

רבינו אפרים את ר"ת למה נהגו העולם להוסיף ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הברדל וקדשת את עמך ישראל בקדושתך שאינו לא מעין פתיחה ולא מעין חתימה, והשיב, [עין רש"א להעיקר כפי' הרא"ש שם] דמשום דבת היום האריכו לומר פעם א' מעין ז' הברדל, בין קודש לחול, אור לחושך, בין ישראל לעמים' הרי ג', ויום ה' מששת ימי מעשה, ואינו מן המנין, בין קדושת שבת ליו"ט, דשרי מידי דלכול נפש, ואת יום ה' מששת ימי המעשה של חולו של מועד דשרי דכר האכזר, [זה חלוק שנת מיו"ט] והיא הברדל

(ח) ומסורתא

צג. (ה) בנוסח רס"ג מתחיל אחרי עלינו קראת

בכל חפלות יו"ט בוחדיענו, ותודיענו מועדי

קדשך ותלמדנו לעשות מצות חקי רצונך. אלא

שבכל חפלה אומר אח"כ, ותתן לנו היא מועדים

לשמחה, ובתפלה יו"ט במוש"ק אומר אח"כ, ותתן

לנו ה' אלהינו משפטים ישרים כו' ולא גרס

"באהבה", ומסיים, ואת יום השביעי הגדול והקדוש

מששת ימים קדשת ותתן לנו ה' מועדים כו'.

(ז) אשר יעשה אותה האדם וחי בחס' ברס"ג

לחא. (ג) נוסחתנו, הברדל וקדשת. (ד) כך הוא.

(ה) הברכה וקדשת את עמך ישראל בקדושתך, בא"י המבדיל בין קדש לקדש, וברוך שהחיינו וסימן יקנה"ז. י יין, ק קדוש נ נה, ה הברכה, ז זמן. ואם אין לו יין יבדיל על הפת, ואע"פ שכתבנו למעלה שאין מבדילין על הפת, ודאי כן הוא שבשאר ימות השנה אין מבדילין על הפת כל עיקר, וכמו שכתבנו טעמו של דבר, אבל שבת וי"ט יש קדוש והברכה, אם אין לו יין מבדיל על הפת ושפיר דמי:

וכך אמר בה טעם אדונינו מאור עינינו מר רב צדוק נאון וצ"ל. אלו עמדה הלכה כד שלח ליה אבא אבוה דשמואל לרבי (פסחים דף ק"ג) ילמדנו רבינו סדר הברכות האיד, שלח ליה כך אביר ר' ישמעאל ב"ר יוסי שאמר משום אביו [שאמר משום ר' יהושע בן חנינא] נהי"ק. נ נה, ה הברכה, י יין ה קדוש. וא"ר חנינא משל למלך יוצא ואפרכוס נכנס מליון את המלך וזה היא שבת, ואח"כ יוצאין לקראת אפרכוס וזה הוא יו"ט, הנה אטרין כיון שהברכה קודמת לקדוש, וקיי"ל דאין מבדילין על הפת אסור להבדיל עליו אפי' ממוצאי שבת ליו"ט, עכשיו שאמרו חכמים [שס] היבא (ו) זמן היכי עבדינן (ז)... רבא אמר יקנה"ז והלכתא כרבא. (ח) כיון שקידוש אומר תחלה נעשה קדוש (ט) [על הפת] והברכה מפלה לה, ומבדילין (ט) הפת עם קידוש, הלכך יו"ט שחל להיות במוצאי שבת מי שאין לו

מזן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ה) הברכה. ויום השביעי מששת ימי המעשה קדשה". כו'. (ו) ציר. דאביא". (ז) חסר וצ"ל, אבי אביר יקנה"ז, (ח) "עיקר". (ט) "על" כצ"ל. ואלת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשה",

דמ"ש בתוס' "זה הלוק שבת מיו"ט", באמת תמוה דהא גם ביו"ט אסור דבר האבזור, ומ"ש הרא"ש דלת יום השביעי ר"ל יו"ט אחרון של חג שחלוק מחוש"מ שלפניו, שאסור בו דבר האבזור, ולכן מונה אותו להבדלה בפ"ע, לא א"ש לשון יום השביעי, דגם יום ראשון של יו"ט נמי הכי הוא, והול"ל "ויו"ט מחוש"מ קדשה", וגם לא ס"ל לרבינו כדברי הרא"ש דבין יום ה' לשבת ימי המעשה של הבדלה רביעית אינו מן המנין, אבל לגירסת רבינו דל"ג הכ' בין יום ה' בתרא כלל, א"ש. לו' הבדלות בלי דוחק, ובכת"י ב"מ הוסיף בדברי רבינו, "ואת יום ה' מששת ימי המעשה קדשה" ולא דק בזה, ואנו מנהגנו כהרא"ש והתוס', לומר ואת יום ה' כו' :

מ. כיון שקידוש אומר תחלה נעשה קידוש עיקר והברכה מפלה לה. במס' ברכות פרק אלו דברים כתב הר"ף במשנת גמ"ר נר ומזון בשמים והבדלה,

ובה"א נר ובשמים מזון והבדלה, לאיכא מרביות דמפרשי דהאי מזון ברכת המוציא הוא, ושמיטין לה מהא מתניתין דמבדילין ארפתא, ומוקמי למתניתין במוצאי שבת ליו"ט דכיון דבעי למימר קידושא ארפתא, משלשל לה להבדלה אכתרה, כו', ע"ש דלא ס"ל להר"ף כוותיהו, משום דלא אשכחן הבדלה על הפת כל עיקר, והא דתקני נר ומזון לאו אכרכת המוציא קא', אלא אכרכת המזון, כדמייטי לה בתוספתא ובירושלמי, ותו אי אכרכת המוציא קאי למה לא תני לקידוש בזהדי הנך, מי גרע ממאור דתני, [א"] דמייירי במי ששתחיל לאכול ואין לו אלא כוס אחד נחלקו ב"ש ובה"א האיד יסדר אותם, כמו"ש התר"י בשם הר"ן [ב] ומ"ד דמבדילין על הפת כריך להביא ראיה, ומהאי מתניתין ליכא ראיה כדביררנא עכ"ל, ומה הטעם השמים רבינו לראי' זו כל עיקר, וכתב להלכה מסבירא משום דקידוש עיקר והבדלה מפלה לה. והרא"ש במס' פסחים פ"י סימן י"ז מביא זאת בשם רבינו ז"ל,

וכתב

לא (ח"ב)

לו יין, בתחלה מברך המוציא לחם מן הארץ, ואח"כ אשר בחר בנו, ואם יש לו בשמים (י) מברך על הבשמים. ואם אין לו בשמים מברך [בופה"נ] מאורי האש, ואח"כ המבדיל ושהחיינו, וביו"ט שאין בו זמן, הלכה ברב דאמר יתנ"ה, י יין, ק קידוש, נ נר, ה הברדלה:

צד. ובתפלת ערבית של מוצאי יו"ט (ה) [מתפלל אתה הברדלה בדרך שמתפלל במוצאי שבת, וש"ץ מבדיל על היין בדרך שמבדיל במוצאי שבת, אבל לא על האור.] וכן במוצאי יו"ט לחול של מועד, מבדיל על היין ולא על האור. (ג) [דאמר] ר' זירא [הולין כ"ו ע"ב] יו"ט שחל להיות באמצע שבת אומר [המבדיל] בין קדש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל (ג) [לגוים] ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. בא"י המבדיל בין קדש לחול, מאי טעם סדר הברדות הוא מונה:

מנן האלף

וכתב דרב עמרם ז"ל שכתב לעשות יקנה"ז על הפת, דלמא ס"ל דלין מקדשין על השכר כלל, ורוב הגוונים הסכימו שמקדשין על השכרהיכא דהוי המר מדינה, עכ"ל. ומביאו המור סי' רנ"ו עטוב יותר לעשות ההכלה והקידוש שניהם על השכר:

צד. מא. [וכן במוצאי יו"ט לחול המועד, פסחים דף ק"ד, ממ"ט בתוספתא הברדות במוצאי שבת, ומוצאי יו"ט, ומוצאי יוה"כ, ומוצאי שבת ליו"ט, ומוצאי יו"ט לחולו ש"מ, אבל לא במוצאי יו"ט לשבת, והצ"ח הא דר' זירא להשמיענו נוסחתו שאפי' מיו"ט. לחול אומר

שנוי נוסחאות והנהגות

(י) המניה לסדר הנדפס כתב למעלה בסדר הברדה לא נזכר ברכת בשמים ומכאן נראה בעליל שהוא שגגה המעתיק, עכ"ל. אך האמת שהשגגה היתה בספרו לעיל, דבסדר שלנו נזכר שם לברך על הבשמים, ודעת רבינו לברך על הבשמים, אפי' ביו"ט שחל אחר שבת כמו"ש המרדכי ס"ט המביא בשם מנהגי מונצי"א וקולוניא ובשם רנמ"ה ורבינו משלם, אבל רש"י ס"ל שלא לברך מטעם שכי' החוס' ביצה ל"ג, וכן אנו נוהגין, אבל הטעם קלוש, ורבינו לא ס"ל הכי:

צד. (ה) בכ"י ב"מ חסר זאת. (ב) ואמר. (ג) לעמים

המבדיל כו', ובין יום השביעי' כו' מ"ט סדר הברדות הוא מונה:
וכתב הויטרי מגילת שיה"ש אומר בשבת חוה"מ, ואם אין שבת בחוה"מ אומרים אותה ב' של פסח כו', ששיה"ש מדבר בגאולת מצרים שג' לסוסתי ברכני פרעה וכל הענין מדבר מד' גלויות למצין, וכיוס ב' של שזועות כתב לקרות בגילת רות, ע"ש שכתוב בה בתחלת קציר שעורים, כו' וי"א ע"ש שנתגירה, כו' וישראל נתגירו בעצרת כו' והביא כן ממדרש רות למה נאמרה רות בעצרת בזמן נתינת התורה, ללמדך שלא נתנה תורה אלף ע"י יסורין ועניות, וכ"כ ר' יהודה ב"ר ברזילי בהלכותיו, ובסמ' סופרים אמרין הקורא ברות, ובשיה"ש, באיכה, וקהלת, ומגילת אסתר, צריך לברך על מקרא מגילה, ואע"פ שכתובה בין הכתובים, והקורא בכתובים, צריך לברך אהב"ו לקרות בכתבי קודש, עכ"ל, וכן גירסת המ"ם המדורף למחז"ל, אבל במ"ם שלפנינו ניתא לתיבת, "קהלת", ולכן מובא במג"א סי' ת"ז בשם לבנוס וז"ל ומנהגים לברך על כלס חוץ מקהלת, אבל רבינו הר"א ז"ל כתב לברך על כלס שכל ה' מגילת דינס כס"ת למעא את הידים, ודבר ה' אחת בפיו, שכן גי' המ"ם לפי נוסח המחז"ל, אכן הבי' סי' תקנ"ט כ' והעולם לא נהגו לברך כלל על שום מגילה חוץ ממגילת אסתר, וכ"כ הט"ו שהמכרך על מגילות אלו הוא ברכה לבטלה, כי לא מצינו בתלמוד שתקנו לקרותם, ואלו הי' שייך ברכה עליהם היו העולם נוהגים לכותבם דרך מגילה בקלף, וזה לא נשמע מעולם ע"ש. ודעת רבינו ז"ל שאסף כל המנהגים וכל ישראל נוהגים אחריו והולכים לאורו מסייע לדבריו, כי לא נזכר בדברי רבינו מקריאת מגילות הללו:

(נהורא) כל ימי ניסן א"א תחנון ולא יה"ר אחר קריה"ת בנ' וה' ולא ז"ה ולא קדיש
בבה"ק ולא מזכירין שמות ואה"ר וז"ל. כתב השלי"ה לקרות בכל יום מר"ח ניסן
עד י"ב ניסן י"ב נשיאים של חנוכה המזכה נשיא א' ליום כסדרן וזריך לתת ללדקה כפי
השגת ידו ואחר קריאת הנשיא יאמר תפלה קצרה תמצא לקמן אחר סדר הפרשיות :
(דח"ח) (א) בכל חודש ניסן אין מתענין אפי' וא"ש אבל תענית חלוס וחתן ביום חופתו
מתענין (סי' תכ"ט. ובמ"א) : (ב) בע"פ א"א מ"ל וא"א ולמנחה. בע"פ הבכורים
מתענין אפילו בכור מאס והבא אחר נפלים (סי' ת"ל) : (ג) האב מתענה בשביל בנו הבכור
עד שיגדל ואם מת האב האם מתענה. מעוברות ומיניקות שזנזטערין אינן מתענין. אם האב
הוא בכור עולה תעניתו גם בשביל בנו : (ד) אם חל ע"פ בשבת מתענין הבכורים ביום ה' :
(ה) הסנדק והמוהל ואפי' הבן מותרים לאכול ויפרעו תענית אחר (סי' תקע"א א"ר) :

זמן בדיקת חמץ וברכתו

(א) בתחלת ליל י"ד תיכף בשעת צאה"כ בודקין את החמץ וחצי שעה קודם אסור לאכול
יותר מכביצה פת ואסור לעשות מלאכה אבל ללמוד מותר קודם ציה"ש ואפי' התחיל
ללמוד או לעשות מלאכה בהיתר מבע"י פוסק כשהגיע זמן הבדיקה ובצעה"ד או שאמר לחבירו
להזכיר לו הבדיקה משתחשך מותר ללמוד ציה"ש לימוד בלא פלפול (סי' תל"א ובא"ר) : (ב) קודם
שיתחיל לבדוק יברך אקב"ו על ביעור חמץ ואם התחיל לבדוק בלא ברכה יברך כ"ז שלא
סיים הבדיקה ואם סיים לא יברך רק בשעה חמישית בשעת שריפת החמץ יברך בלא שם ומלכות
(ח"י וא"ר סי' תל"ב דלא כע"ז ומ"א) : (ג) אם הפסיק בין ברכה לתחלת הבדיקה מדברים שאינן
מענין הבדיקה צריך לחזור ולברך ובדברים שהם מענין הבדיקה מותר להפסיק (א"ר שם) : (ד) בברכה
אחת יוכל לבדוק כמה בתים ויכול להעמיד מב"צ אצלו בשעה שמכרך שילכו לבדוק איש איש
במקומו על סמך ברכת הבעה"ב ועכ"פ גם הוא יבדוק כי מצוה בו יותר מבשלוחו ואם מצוה
הבעה"ב לאחר לבדוק יברך האחר (שם) : (ה) נוהגין להניח חמץ קשה במקום משומר כדי
שימאס הבדוק (שם. ועח"י) : (ו) יבדוק לאור הגר ולא לאור הלכנה ואם לא בדק בליל י"ד
כשבדק למחר ביום לא יבדוק לאור החמה אלא לאור הגר (תל"ג) : (ז) אין בודקין אלא בנר של
שעוה יחיד אלא ב' נרות ביחד לא ואם אין לו נר של שעוה יבדוק בנר של חלב או של שומן
(ח"י וא"ר שם) : (ח) בודק כל המקומות שיש לחוש שהכניסו שם חמץ והכיסו או בתי ידיים
של בנדים צריכים בדיקה (שם) : (ט) אחר הבדיקה יזהר בחמץ שמשייר לאכול להנעו (תל"ד) :
(י) י"ד שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג ואומרים כל חמירא כו' ומבערין הכל בע"פ קודם
הנזות ומשיירין מזון ב' סעודות לאור השבת וסעודה ג' יקיים בפירות או בפסח ודגים ואינו
מבטל בשעת שריפת החמץ רק בשבת אחר האכילה יאמר כל חמירא (סי' תמ"ד) :

יברך ברכת הבדיקה בשמחה :

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר מְדַשְּׁנוּ
בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בְּעוֹר חֲמֵץ :**

ואחר הבדיקה מיד בלילה יבטלו ויאמר כל חמירא ואם אינו מביין בלשון תרגום יאמר
הביטול בלשון שמביין בלה"ק או בלע"ז :

**כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְּאֵבָא בְּרִשׁוֹתֵי דְלָא בְּמִתְיָה וְדָלָא
בְּעִרְתִּיהּ וְדָלָא יִדְעָנָא לִיהּ לִבְטֹל וְלִהְיוּ הִפְקָר בְּעִפְרָא דְאַרְעָא :**

ביום י"ד בסוף שעה ה' ישעה מדורה בפ"ע וישרפנו

לאחר שרפת החמץ יבטלו פעם שנית ויאמר זה :

**כָּל חֲמִירָא וְחֲמִיעָא דְּאֵבָא בְּרִשׁוֹתֵי בְּתוּתִיהּ וְדָלָא בְּתוּתִיהּ
בְּתַמְתִּיהּ וְדָלָא בְּתַמְתִּיהּ דְּבַעֲרִתִּיהּ וְדָלָא בְּעִרְתִּיהּ לִבְטֹל וְלִהְיוּ
הִפְקָר**

הַפֶּהֶר כַּעֲפָרָא דְאַרְעָא :

דיני חמץ בערב פסח

(דח"ה) (א) בע"פ אין לאכול חמץ רק עד ד' שעות על היום היינו שליש היום לפי ערך גדלו ואם היום ט"ו שעות מותר לאכול ה' שעות על היום (תמ"ג): (ב) בשעה חמישית ומניות על היום אסור באכילה ומותר בהנאה ומותר למכור לא"י (עמ"א): (ג) בע"פ אסור לאכול מזה שיוצאין בה בלילה אבל תבשיל מקמח של מזה אפוייה מותר וזה"מ מזה עשירה מותר לאכול עד שעה עשירית ואם הוא מסוגן כבלי אסור ומן שעה י' ולמעלה אפי' מבוסלת אסור (סי' תע"א):

דיני חסיבת וארבע כוסות

(א) יהא שולחנו ערוך מבע"י שמנהל למחר ולאכול כדי שלא ישנו התינוקות (תע"ב): (ב) יסדר שולחנו בכלים נאים כפי כחו ויבין מקום מושבו שיבט בהסיבה דרך חירות ואפי' עני שאין לו כרים יבט על הספסל (סס): (ג) לא יסב אלא על שמאלו ואין חילוק בין אימר לאחר: (ד) אבל תוך יב"ה על אביו ואמו או תוך ל' על שאר קרובים כגון שלא נהג ז' קודם הרגל לא יבט על מטה כבירה רק יבט בשינוי קצת דהיינו כר א' מראשותיו ולא ילכט קיטיל (פמ"ג סס): (ה) בן אלא אביו ארץ הסיבה אפי' הוא רב ומזהב אכל תלמיד לפני רבו א"ל הסיבה א"כ נותן לו רשות (סס): (ו) לכתחלה יבט בכל הסעודה ובדיעבד יאכל אם היסב בשעת אכילת כזית מזה: (ז) שיעור הכוס רביעית וישתה ממנו רובו ואם שהה בשתיית הכוס יותר משיעור רביעית ב' כוסות הראשונים צריך לחזור ולשתות ובאחרונים א"ל ואם שהה יותר מכדי אכילת פרס גם ב' כוסות האחרונים יחזור וישתה (שם מנ"א): (ח) אפי' עני המתפרנס מן הצדקה ילוי או ישיביר עמזו שיהיה לו יין לד' כוסות ואם אין לו רק לד' כוסות ישתה כולם בלילה הראשונה: (ט) תינוקות שהגיעו לחנוך מזה ליתן לכל א' כוסו לפניו (סס): (י) נשים חייבות בד' כוסות ובכל מצות הנוהגת באותו לילה (סס)

מנהגי הגאון החסיד רבינו אליהו בוויילנא ז"ל לסדר של פסח

מוציא את הכוס ומקדש ונוטלין לידים ומברך על נט"י. וטובלין בחומץ ומברך בירא פה"א ואוכלין כזית ואינו מברך ברכה אחרונה. ואח"כ מביאין הקערה עם המלח מוגזין, ומסודרות שני מצות. מרור. וחרוסת. זרע. ובינה. וכו' ומטעין לאפיקומן ובסוף פרוסה ושלמה. והפרוסה מלמעלה. ומניח הבינה והזרע תחת השלמה. והמלח מכסה אותן ומרור וחרוסת מלמעלה, ומגביה הקערה בעמזו ואומר הא' לחמא וכלם שומעים ונוטלין הקערה מעל השלחן ומוציא הכוס. ושואלין מה נשתנה ואומר הגדה וכלם שומעים, וכשמגיע לעשר מצות נותנים לו כלי והוא שופך יו"ד פעמים וכן לנ"ך כו' שופך שלשה פעמים. וכוס שלו משוער בכוסות של בני ביתו, וכוסו באח"כ, וכשמגיע למלח זו מביאין הקערה ואומר עד אשר גאלנו, ומכסין הקערה ביצה ואומר אשר גאלנו, ומברך בפסח"ג ושותה הכוס ואח"כ מגלין פני הכלל לאחר ז' ברכות. יק"ו. עט"י. ופסח"א. אשר גאלנו שהיה ברכת בשעה נסים כו', ופסח"ג על כוס שני, ונוטלין לידים ומברך עט"י. והמזלזל ואכילת מלח על הפרוסה וכו' שיהיה, ואוכלין מרור מרוסק כזית שיעור (חלי) בינה בקוץ בחרוסת. וכן הכריזה שוקעין בחרוסת. אח"כ איכילם הבינים, ולא מטעם אכלתו ח"ו רק שהוא זכר לחגיגה, שללי אין לאכול בפסח זכר לפסח, רק בשר זכר לפסח ובינים לחגיגה. ואח"כ אוכלים אפיקומן כזית אחד, ודוקא קודם מצות, אבל הלל אין קפידא אם הוא לאחר מצות, הכוס שלו משוער לברכה"ו, שפוך חמץ, הלל, ואינו אומר יהללך כלל, רק הודו וגשתה, וישתנה, ומסיים בברכה וישתנה:

ט"ו מצות אלה כוללים כל הסדר של פסח:

קַדֵּשׁ. וְרַסֵּן. בְּרַפֵּס. יִקְחֵן. מִגִּיד. רְחִצָּה. מוֹצִיא. מִצָּה. מְרֹר.
בוֹרֵךְ. שֶׁלֶחֶן עוֹרֵךְ. צִפּוֹן. בָּרֵךְ. הַלֵּל. נִרְצָה :

קדש מוזג לו איש אחר הכוס דרך חירות ונוטל הכוס בשתי ידיו ונותנו על ידו הימנית ומקדש עליו מעומר ויארר:

הגני עמלן ומזומן לקיים מצות כוס ראשון מארבע כוסות לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י החומ שמיר מוכן בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו':

מידוש לשלש רגלים

אם חל יו"ט בשבת מתחילין הקידוש יום הששי עד ברא אלהים לעשות

על היין סברי מרגן ורבנן ורבתי

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי תגפו :
 ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל
 עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ותתן לנו יי אלהינו
 באתקה (בשבת שבתות למנוחה ו) מועדים לשמחה חגים וזמנים
 לששון. את יום (השבת הזה ואת יום)

לפסח	לשבעות	לסוכות	לש"ע ולש"ת
חג המצות	חג השבועות	חג הסוכות	השמיני
הזה. זמן	הזה. זמן מתן	הזה. זמן	העצרת הזה.
תורתנו.	תורתנו.	שמחתנו.	זמן שמחתנו

באהבה) מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת
 ואותנו חנשית מכל העמים ושבת ומועדי קדשך באהבה וברצון
 בשמחה ובששון הנחלתנו: ברוך אתה יי מחדש השבת
 ו) ישראל והזמנים :

כשחל יו"ט ב"ט מקדשין יקנה"ז ר"ת יין קידוש נר הדלה זמן :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש :
 ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש
 לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי
 לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב
 הבדלת. ואת יום השביעי מששית ימי המעשה קדשת.
 הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך : ברוך אתה יי
 המבדיל בין קדש לקדש :

כליל ראשון של סוכות מזכרים (לישב בסוכה) ואח"כ (שהיינו) וכליל ב' (שהיינו)
 ואח"כ (לישב בסוכה) :

(בסבות ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו
 במצותיו וצונו לישוב בפסכה) :

בב' ימים אחרונים של פסח ח"א שיהיינו

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו
 והגיענו לזמן הזה :

הידוש לשלש רגלים

ובפסח שותה הכוס בישיבה בהסיבת שמאל :

ורחץ נטל ידיו לצורך טבול הראשון נטילה כדינו ולא יכרך על נמי :

כרפס (אותיות ברכ' זכר לשמים רבוז שנשתעבדו בפרך) ויקח מהכרפס פחות מכזית שלא יתחייב ברכה אחרונה מספק ויטבול בהומץ או במי מלה ומבכר בורא פה"א ויאכל בלא הסיבה :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי האדמה :

יחץ יחזה המצה האמצעית לשנים החלק הגדול יטמין לאפיקומן תחת מראשותיו והחלק הקטן ישאיר בין ב' מזות השלימות :

מגיד יסיר הביצה והבשר מהקערה שיש בה המזות ויגלס ויאמר (כהא לחמא) בקול רם ומקודס יאמר זה :

הגני מוכן ובזומן לקיים המצוה לספר ביציאת מצרים לשם יהוד קודשא בריך הוא ושכינתו ע"י טמור ונעלם בשם כל ישראל :

(*) **הא לחמא עגיא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים.**
כל דבפין ייתי וגבול. כל דצריך ייתי ויפסח. השתא חבא.
לשנה הבאה בארעא דישאל. השתא עבדי. לשנה הבאה
בגני חורין :

מסלקין הקערה עם המזות לז' אחר ומוזגין לו כוס שני וכאן הבן שואל מאביו מה נשתנה ואם אין לו בן אשתו שואלתו או חבירו ואם הוא יחידי שואל לעצמו :

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. שפכל הלילות
אנו אוכלין חמין ומצה. הלילה הזה כלו מצה : שפכל
הלילות אנו אוכלין שאר ירקות. הלילה הזה (כלו) מרור :
שפכל הלילות אין אנו ממבילין אפילו פעם אחת. הלילה
הזה שתי פעמים : שפכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין
ובין מסבין. הלילה הזה כלנו מסבין :

(בהורא) מחזירין הקערה והמזות יהיו מגולין בשעת אמירת ההגדה. ויפרש ההגדה בלע"ז לב"ב כי עיקר המצוה הוא לספר לב"ב גבורות ה' וישועותיו, והנסים שעשה לנו בהוצאתו ממצרים למען יודו לה' חסדו ותכנים בלבם אמונה שלימה באלהותו ית' :

כאן מתחילין בשבת הגדול

עבדים היינו לפרעה במצרים. ויוציאנו יהוה אלהינו
משם ביד חזקה ובזרוע נמוגה. ואילו לא הוציא הקדוש
ברוך הוא את אבותינו ממצרים. הרי אנו ובנינו ובני
משעבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כלנו חכמים. בננו

בבונים

(*) כאשר יסדר מעשה הדפוס שלא בפני, נשמט כאן ספר רב הערך בגזר העצמרים האלו גדך שלא שיעורו כל מי שקדמו, ואקוה להוציאם לאור בתוכנית מיוחדת בע"ה.

נבונים. בָּלָנוּ וְקָנִים. בָּלָנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה. מִצָּוָה עָלֵינוּ
לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל הַמִּדְבָּרָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם
חֲרִי זֶה מִשְׁבָּח :

מַעֲשֵׂה בְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וּבְרַבִּי יְהוֹשֻעַ וּבְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה
וּבְרַבִּי עֲקִיבָא וּבְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בְּבֵנֵי בְרַק. וְהָיוּ
מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה עַד שֶׁבָּאוּ
תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע
שֶׁל שַׁחֲרִית :

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה חֲרִי אֲנִי בֶּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה
וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאמַר יִצִּיאַת מִצְרַיִם בְּגִילּוֹת עַד שֶׁדָּרָשָׁהּ בֶּן
זוֹמָא שֶׁנֶּאמַר לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל
יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַגִּילּוֹת. וְחַכְמִים
אוֹמְרִים יְמֵי חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהַבְיֹא לִימּוֹת
הַמָּשִׁים :

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם. בְּרוּךְ הוּא. בְּרוּךְ שֶׁנֶּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ
יִשְׂרָאֵל. בְּרוּךְ הוּא. בְּגִגְד אֶרְבָּעָה בָּנִים דְּבִרְהַ תּוֹרָה. אֶחָד
חֶכֶם. וְאֶחָד רָשָׁע. וְאֶחָד פֶּסֶם. וְאֶחָד שְׂאִינִי יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל :
חֶכֶם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם. וְאַף אֶתָּה אָמַר לוֹ כִּהְלַכְתָּ הַפֶּסַח.
אֵין מִפְּטִירִין אַחֵר הַפֶּסַח אֶפִּיקוֹמָן :

רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֵבֶדְהָ הַזֹּאת לָכֶם. לָכֶם
וְלֹא לוֹ. וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכָּלָל כִּפָּר בְּעֶקֶר. וְאַף
אֶתָּה תִּקְחָה אֶת שְׁנֵי וְאָמַר לוֹ בְּעֶבֶר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי
בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אֱלֹהֵי הָיָה שֵׁם לֹא הָיָה גִּנְאָל :
פֶּסֶם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה זֹאת. וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֻזֵּק יָד
הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים :

שְׂאִינִי יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל אֶת פֶּתַח לוֹ. שֶׁנֶּאמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ
בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבֶר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם :

יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום שהוא. אי ביום
 שהוא יכול מבעוד יום. תלמוד לומר בבעבור זה. בבעבור זה
 לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מנחים לפניו :
 מתחלה עובדי כוכבים היו אבותינו ועבשו. כרבו
 המקום לעבודתו שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם פה
 אמר יי אלהי ישראל בעבר הנגר ישבו אבותיכם מעולם
 תברח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים : וארח
 את אביכם את אברהם מעבר הנגר ואולף אותו בכל ארץ
 כנען וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק ואתן ליצחק את
 יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שער להשת אותו ויעקב
 ובניו ירדו מצרים :

ברוך שומר הבטחתו לישראל. ברוך הוא. שתקדוש
 ברוך הוא חשב את מקין לעשות כמה שנאמר לאברהם
 אבינו בברית בין הבתרים שנאמר ויאמר לאברהם ידוע תדע
 כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדים וענו אתם ארבע
 מאות שנה : וגם את הגוי אשר יעבדו בן אבי ואחרי בן
 יצאו ברכש גדול :

כריך להנכיח הכוס ולכסות הפת כ"כ האר"י ז"ל :

והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד
 עלינו לבלותינו. אלא שכל דור ודור עומדים עלינו לבלותינו.
 ותקדוש ברוך הוא מצילנו מידם :

יעמיד הכוס ויגלה הפת.

צא ולמד מה בקש לבן הארמי. לעשות ליעקב אבינו.
 שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקר את הכל.
 שנאמר ארמי אבי ויגר מצרימה ויגר שם במתי מעט
 ויהי שם לגוי גדול עצום ורב : ויגר מצרימה. אנוס על פי
 הדבור : ויגר שם. מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע
 במצרים אלא לגור שם שנאמר ויאמרו אל פרעה לגור בארץ
 קאנו כי אין מרעה לצאו אשר לעבדיה כי כבוד תרעב בארמי

כנען

בָּנֵנוּ וְעַתָּה יֵשְׁבוּ גַּם עַבְדֶּיךָ בְּאַרְצֵי נָשָׁן :

בְּמַתִּי מִעַם. כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁבְעִים גִּפְשׁ יֵרְדוּ אֲבֹתֶיךָ
מִצִּיּוֹן וְעַתָּה שְׁמֶךָ יי אֱלֹהֶיךָ כְּבוֹדְכִי הַשָּׁמַיִם לְרוֹב : וַיְהִי
שֵׁם לְגוֹי. מִלְּמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִיגִים שֵׁם : גְּדוֹל עֲצוּם. כָּמָה
שֶׁנֶּאֱמַר וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמָאֵד מְאֹד
וַתִּמְלֹא הָאָרֶץ אֹתָם : וְרַב. כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר רַבְּכֶּה כָּצַמְח הַשָּׂדֶה
נִתְתִּיךָ וַתִּרְבֵּי וַתִּגְדְּלִי וַתְּבֹאֵי בְּעֵדֵי עֲבָדִים שָׂדִים נָכוֹנוּ וְשִׁעְרֶךָ
צִמָּח וְאֵת עָרוֹם וְעֶרְכָּה :

וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲזִיבוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבָדָה קָשָׁה :
וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים. כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה
וַיְהִי כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֶף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם
בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ : וַיַּעֲזִיבוּ. כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁלִיכוּ עָלֵינוּ שְׁנֵי
מַסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלָתָם וַיִּבְּנוּ עֲרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעֹה אֵת
פַּתָּם וְאֵת רַעְמָסִס : וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבָדָה קָשָׁה. כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר
וַיַּעֲבִידוּ מִצְרַיִם אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ :

וַנַּצְעֵק אֵל יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יי אֵת קוֹלָנוּ וַיֵּרָא
אֵת עֲגִיגוֹ וְאֵת עֲמָלָנוּ וְאֵת לַחֲצָנוּ :

וַנַּצְעֵק אֵל יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בַיָּמִים
הַרְבֵּים הֵהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבָדָה
וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שׁוֹעַתָּם אֵל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבָדָה : וַיִּשְׁמַע יְהוָה
אֵת קוֹלָנוּ. כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֵת גְּאֻקָּתָם וַיִּזְכֹּר
אֱלֹהִים אֵת בְּרִיתוֹ אֵת אֲבֹתָם אֵת יִצְחָק וְאֵת יַעֲקֹב : וַיֵּרָא
אֵת עֲגִיגוֹ. זוֹ פְּרִישׁוֹת הָרֶדֶךְ אֶרֶץ כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּרָא אֱלֹהִים
אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֵה אֱלֹהִים : וְאֵת עֲמָלָנוּ. אֵלֵינוּ הַבָּנִים כָּמָה
שֶׁנֶּאֱמַר כָּל הַבֶּן הַלּוֹד מֵיֵאֲרָה פִּשְׁלִיקוּהוּ וְכָל הַבַּת תִּסְמִיּוֹן :
וְאֵת לַחֲצָנוּ. זוֹ הַדָּחַק כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְגַם רֵאִיתִי אֵת הַלָּחֶץ
אֲשֶׁר מִצְרַיִם לוֹחֲצִים אוֹתָם :

וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבְקוֹרֶעַ גְּטוּיָה וּבְמִרְא
גְּדוֹל וּבְאִתּוֹת וּבְמִפְתָּיִם :

ויוציאנו יהוה מצרים. לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שלים אלא תקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו. שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והביתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה : ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה. אני ולא מלאך. והביתי כל בכור בארץ מצרים. אני ולא שרף. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה. אני הוא ולא השלים. אני יהוה אני הוא ולא אחר : ביד חזקה זו תקבר כמה שנאמר הנה יד יהוה הנה במקנה אשר בשדה פסוסים בתמורים בגמלים בבקר ובצאן הבר כבד מאד : ובזרוע נטויה. זו החרב כמה שנאמר ותרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים : ובמזרא גדול. זו גלוי שכינה. כמה שנאמר או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמזראים גדלים ככל אשר עשה לכם יי אלהיכם במצרים לעיניך : ובאתות. זה המטה. כמה שנאמר זאת המטה הנה תפק בנהך אשר תעשה בו את האתת : ובמופתים. זה תדם כמה שנאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ : דם. נאש. ותמרות עשן :

כשנאמר דם ואש ותמרות עשן. וכשנאמר העשר מכות וסימניהם יורוק לכל מכה וכלל סימן טיפה מן הכוס ואח"כ ימלא הכוס ביין אחר :

דבר אחר ביד חזקה שמים. ובזרוע נטויה שמים. ובמזרא גדול שמים. ובאתות שמים. ובמופתים שמים : אלו עשר מכות שהביא תקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים ואלו הן :

דם. צפרדע. כנים. ערוב. דבר. שחיו.
 ברד. ארבה. חשך. מפת פירות :
 רבי יהודה היה נוהג בהם סמנים :
 דצ"ך עב"ש באת"ב :

סדר חנדה

חכב

רבי יוסי הגלילי אומר מנין אמה אומר שלחו המצרים
במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות. במצרים
מה הוא אומר. נאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלהים
הוא. ועל הים מה הוא אומר ויבא ישראל את הים הגדול
אשר עשה יי במצרים וייראו העם את יי ויאמינו ביי ובמשה
עבדו : כמה לקו באצבע עשר מכות. אמור מעתה במצרים
לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות :

רבי אליעזר אומר מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש
ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות
שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת
מלאכי רעים. עברה אחת. וזעם שנים. וצרה שלש. משלחת
מלאכי רעים ארבע. אמור מעתה במצרים לקו ארבעים
מכות ועל הים לקו מאתיים מכות :

רבי עקיבא אומר מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש
ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של חמש מכות.
שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת
מלאכי רעים. חרון אפו אחת. עברה שנים. וזעם שלש.
וצרה ארבע. משלחת מלאכי רעים חמש. אמור מעתה
במצרים לקו חמשים מכות ועל הים לקו חמשים ומאתים
מכות :

כמה מעלות טובות למקום עלינו : אלו הוציאנו
מצרים ולא עשה בהם שפטים דינו : אלו עשה בהם
שפטים ולא עשה באלהיהם דינו : אלו עשה באלהיהם ולא
הרג את בכוריהם דינו : אלו הרג את בכוריהם ולא נתן לנו
את ממונם דינו : אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את
תים דינו : אלו קרע לנו את תים ולא העבירנו בתוכו
בחרבה דינו : אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שפך צדינו
בתוכו דינו : אלו שפך צדינו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר
ארבעים שנה דינו : אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה

ולא

וְלֹא הֵאכִילֵנוּ אֶת הַמֶּן בֵּינֵנוּ : אֱלֹהֵי הֵאכִילֵנוּ אֶת הַמֶּן וְלֹא נָתַן
 לָנוּ אֶת הַשֵּׁבֶת בֵּינֵנוּ : אֱלֹהֵי נָתַן לָנוּ אֶת הַשֵּׁבֶת וְלֹא קִרְבָּנוּ
 לִפְנֵי הָרַם סִינֵי בֵּינֵנוּ : אֱלֹהֵי קִרְבָּנוּ לִפְנֵי הָרַם סִינֵי וְלֹא נָתַן קָנוּ
 אֶת הַתּוֹרָה בֵּינֵנוּ : אֱלֹהֵי נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסֵנוּ
 לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל בֵּינֵנוּ : אֱלֹהֵי הִכְנִיסֵנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָּנָה לָנוּ
 אֶת בַּיִת הַבְּחִירָה בֵּינֵנוּ :

עַל אַחַת בָּמָה וּבָמָה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכַפֶּלֶת לַמָּקוֹם עֲלֵינוּ.
 שְׁחֻצֵיאֲנוּ מִמַּצְרֵיכֶם. וְעָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים. וְעָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם.
 וְהִכָּה אֶת בְּכוֹרֵיהֶם. וְנָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם. וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם.
 וְהַעֲבִירֵנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶבָה. וְשָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ. וְסָפַק צָרָנוּ
 בַּמֶּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְהֵאכִילֵנוּ אֶת הַמֶּן. וְנָתַן לָנוּ אֶת
 הַשֵּׁבֶת. וְקִרְבָּנוּ לִפְנֵי הָרַם סִינֵי. וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה. וְהִכְנִיסֵנוּ
 לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּבָנָה לָנוּ אֶת בַּיִת הַבְּחִירָה. לְבִשְׁרָה עַל כָּל
 עֲוֹנוֹתֵינוּ :

עד כאן אומרים בשבת הגדול

בֶּרֶךְ גְּמִלְיָאֵל תִּיהָ אוֹמֵר כָּל שְׁלֹא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים
 אֱלֹהֵי בְּפִסָּח לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ. וְאֵלֹהֵי הֵן. פָּסַח. מִצָּה. וּמִרְוֵר:
 פָּסַח שְׁהִיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמֶן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ בָּנִים
 עַל שׁוֹם מָה. עַל שׁוֹם שְׁפָסַח תְּקַדּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל כִּתִּי
 אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶמְרָתֶם וְבַח פָּסַח הוּא לִיהוָה
 אֲשֶׁר פָּסַח עַל כִּתִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם
 וְאֶת כִּתִּינוּ הִצִּיל וַיְקַדֵּה הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ :

אוחז בידו המטה ומראה אותה למסובין :

מִצָּה זוֹ שְׁאֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה. עַל שׁוֹם שְׁלֹא
 הִסְפִּיק בְּצֻקָם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַתְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מִקֵּד
 מַלְכֵי הַמְּלָכִים תְּקַדּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְנֶאֱמַר שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאפֹּן אֶת
 הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגוֹת מִצּוֹת בִּי לֹא תִמְצוּ בִּי
 גִרְשׁוֹי. מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָבִלּוּ לְהַתְמַהֲקֶמָּה וְגַם צָדָה לֹא
 עָשׂוּ לָהֶם :

ואחז' כידו המרור ומראה אוחו למסוכין.

מרור זה שאנו אוכלים על שום מה. על שום שמררו המצרים את בני אבותינו במצרים שנאמר וימררו את ייהם בעבדה קשה בקמר ובלבנים ובכל עבדה בשנה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך :

בכל דור ודור תב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שנאמר והגדת לבנה ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים. לא את אבותינו בלבד נאל הקדוש ברוך הוא אלא אף אותנו נאל עמהם. שנאמר ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו קחת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו :

ואחז' הכוס כידו ויכסה המזות עד הללויה

לפיקך אנחנו תבנים להודות להלל לשבחם לפאר לרומם להדר לברך לשלה ולקלם למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו. הוציאנו מעבדות קהרות. מיגון לשמחה. ומאבד ליום טוב. ומאפלה לאור גדול. ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה :

הללויה גדלו עבדי יי הללו את שם יי : יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם : ממוזבח שמש עד מבוואו מהלל שם יי : דם על כל גוים יי על השמים כבודו : מי בני אלהינו המנביהי לשבת : המשפילי לראות בשמים ובארץ : מקימי מעפר דג מאשפות ירים אביון : להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו : מושיבי עקרת הבית אם תבנים שמחה הללויה : בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז : היתה יהודה לקדשו ישראל ממלכותיו : הים ראה ויגס תירדן יסב לאחור : ההרים רקדו כאלים ונבעות כבני צאן : מה לה הים כי תגוס תירדן תסב לאחור : ההרים תרקדו כאילים ונבעות כבני צאן : מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב : החפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים :

יֵאָחֵז הַכּוֹס בִּידּוֹ עַד גֵּאֵל יִשְׂרָאֵל

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גֵּאֵלְנוּ וְגֵאֵל אֶת
אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם וְהִנֵּיעָנוּ הַלֵּילָה הַזֶּה לֶאֱכֹל בּוֹ מִצֵּה וּמְרוֹר
כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יִגִּיעָנוּ לְמוֹעֲדִים וּלְרָגְלִים אֲחֵרִים
הַבָּאִים לְקִרְאָתָנוּ לְשָׁלוֹם שְׂמֵחִים בְּבִנּוֹ עֵינֶיךָ וְשִׁשִּׁים
בַּעֲבוּרְךָ וְגֵאֵל כָּל שֵׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפְּסָחִים: (בְּסו"ש אומרים
מִן הַפְּסָחִים וּמִן הַזִּבְחִים) אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם עַל כִּיר מִזְבִּיחֶךָ
לְרַצּוֹן וְנוֹדָה לְךָ שִׁיר תְּדַשׁ עַד גֵּאֵלְתָנוּ וְעַל פְּדוּת גַּפְשָׁנוּ:
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ גֵּאֵל יִשְׂרָאֵל:**

הַנְּנִי מוֹכֵן וּמוֹזְמֵן לְקִיּוֹם מִצּוֹת כּוֹס שְׁנֵי שָׁר אַרְבַּע כּוֹסוֹת לֶשֶׁם חוֹד קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא
וּשְׂכִינְתִּיהָ עַל יְדֵי הוּא טָמִיר וְנִעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל: וְהִי נֹעֵם וְכוּ'
חֹס שוֹתֵה שָׁר מַשְׁקִים מִכֶּרֶךְ שֶׁהֵלֵל וְאֵס שוֹתֵה יוֹן מִכֶּרֶךְ בִּרְכָה זוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן

וְשׁוֹתִין בְּהִסְבִּיט שְׂמָחַל

רַחֲצָה וְחֹס"כ נִטְעַל יְדִיו וּמִכֶּרֶךְ

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם:**

כּוֹצִיא יָקָה הַמִּלּוֹת כְּסֶדֶר שֶׁהֵנִיחַ הַפְּרוּסָה בֵּין שְׁתֵּי הַשְּׁלִימוֹת וַיֵּאָחֵז שְׁלֹשִׁים בִּידּוֹ שִׁינָה
לֶחֶם מִשְׁנֵה וּפְרוּסָה מִשּׁוֹם לֶחֶם עוֹנֵי וַיִּבְרַךְ וּמִקּוֹדֶשׁ יֹאמֶר:

הַנְּנִי מוֹכֵן וּמוֹזְמֵן לְקִיּוֹם מִצּוֹת אֲכִילַת מִצָּה לֶשֶׁם יִחִיד קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׂכִינְתִּיהָ עַל
יְדֵי הוּא טָמִיר וְנִעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל: וְהִי נֹעֵם עַד כּוֹנְנָהּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לֶלֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

מִצָּה יֵינָה מִיד אֶת הַמִּלָּה הַתְּחִינָה מִידוֹ וַיֵּאָחֵז בְּהַעֲלִיגָה וּבִפְרוּסָה וַיִּבְרַךְ עַל אֲכִילַת מִצָּה
(וַיִּכְוִין בְּכִרְכָּה זוּ עַל אֲכִילַת הַכְּרִיכָה וְאֲכִילַת אֲפִיקוֹמֵן) וַיִּבְרַע כּוֹזֵית מִכָּל אֶחָד
וַיֵּאָכְלֵם בִּיחָד בְּהִסְבָּה וְאֵס חִזּוֹ יִכּוֹל לֵאכּוֹל שְׁתֵּיהֶן בְּזֵית אֶחָת וַיֵּאָכְלֵם תְּחִלָּה כּוֹזֵית מִהַעֲלִיגָה
וְחֹס"כ כּוֹזֵית מִהַפְּרוּסָה (שִׁיעוֹר כּוֹזֵית חֲזִי בִּינָה בִּינִינִית) וַיִּמָּהֵר בְּאֲכִילָתוֹ שֶׁלֹּא יִשָּׂהָ יוֹתֵר
מִכְדֵּי אֲכִילַת פֶּרֶס וַיִּזְהַר שֶׁלֹּא יִשָּׂהָ בֵּין הַכְּרִכָּה לְאֲכִילַת הַכְּרִיכָה. וְרָאוּי לִהְיוֹת זָקִיר מִשִּׁחָה
חֹלִין עַד אַחֵר אֲכִילַת אֲפִיקוֹמֵן:

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצָּה:**

מְרוֹר יָקָה כּוֹזֵית מְרוֹר וַיִּטְבֹּל בְּהַרְסוֹת וַיִּנְעַר הַחַרְסוֹת מֵעֲלָיו וַיִּבְרַךְ וַיִּכְוִין לַפְּעוֹר בֵּה הַמְרוֹר
שְׂכִינְתִּיהָ וּמִקּוֹדֶשׁ יֹאמֶר:

הַנְּנִי מוֹכֵן וּמוֹזְמֵן לְקִיּוֹם מִצּוֹת אֲכִילַת מְרוֹר לֶשֶׁם יִחִיד קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׂכִינְתִּיהָ עַל
יְדֵי הוּא טָמִיר וְנִעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל: וְהִי נֹעֵם כּוּ:

ברוך

קבר

סדר הגדה

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וַיְצַוֵּנוּ עַל אֲכִילַת מָרֹר :** ואוכל בלא הפיכה

בורך יקח כזית מהמנה השלישית וכזית חזרת וכורכן יחד ואוכלן יחד בהפיכה ובלא ברכה ומקודס יאמר

**זָכַר לְמִקְדָּשׁ בְּהִלָּל. בֵּן עֲשֵׂה הִלָּל בְּזִמְנֵי שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ
הָיָה קִיָּם הָיָה בּוֹרֵךְ מִצָּה וּמָרֹר וְאוֹכֵל בְּיָחַד בְּקִיָּם מֵהַ
שְׁנָאֵמֶר עַל מִצְוֹת וּמְרָרִים יֹאכְלֵהוּ :**

שלחן עירך אח"כ יאכל ויסתה כברכת ה' אשר נתן לו ונוהגין לאכול ההלל בציט מבוסלות
זכר לאבילות על החורבן. ויסב בכל הסעודה ויכול לשמות יין בתוך הסעודה
ולא יאכל יותר מדי שלא תהא עליו אכילת האפיקומן אכילה גסה ויזהר בענייני על שלחנו
וילמוד על שלחנו בפרק אכילת פסח ומשניות מסכת פסחים או חגיגה ובזוה"ק פ' בא מעיני
י"ז"ח אך יזהר לאכול האפיקומן קודם חלות וגם ההלל יקרא קודם חלות :

צפון אחר גמר הסעודה יאכל כ"א כזית (והסכמת האחרונים ללכתחלה יש לאכול כשיעור
ב' יתוס) מחצי המנה השמורה לאפיקומן זכר לפסח הגאכל על השבוע ויאכלנו בהפיכה
ולא יאכלנו בשני מקומות. ומקודס יאמר :

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת אפיקומן לשם יתוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על
ידי החוטא שמיר ונעלם בשם כל ישראל : והיינו נועם וכו' :

אחר אכילת האפיקומן אין לאכול שום דבר ואין לשמות משקה המשכר :

ברך מוזגין כוס שלישי ויטול ידיה למים אחרונים ויטול הכוס בידו ומברך ברכת המזון
בכוונה ובנעימה קדושה. ומצה לחזור אחר ג' לזימון ודוקא לזמנם מתחלת סעודה
אבל לא לקרות חכירו שיפסיק סעודתו ויבוא לזימון ואח"כ יחזור לסעודתו. והבא
לזימון לא יאכל אפיקומן בביתו אלא כאן. ונהגו שבעה"ב יברך אף אם יש לו אורח :

ומברכין בהמ"ז תמצא לעיל ואחר ברהמ"ז יאמר זה :

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס שלישי מארבע כוסות לשם יתוד קודשא בריך הוא
ושכינתיה על ידי החוטא שמיר ונעלם בשם כל ישראל : והיינו נועם וכו' :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַתְּנָפֶן :

ושותה בהסיבת שמאל ואינו מברך ברכה אחרונה

פותחין הפתח כדי לזכור שהוא ליל שמורים ואומרים זה :

**שְׂפּוֹךְ תִּמְתָּךְ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת
אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ : כִּי אָבֵל אֵת יַעֲקֹב וְאֵת גְּנוּהֵי הַשָּׁמַיִם :
שְׂפָךְ עֲלֵיהֶם וְעַמְּךָ וּבָחֲרוּ אִפְּךָ יִשְׁעִים : תִּרְדּוּךָ בָּאֵף וּמִשְׁמִידֶם
מִתַּחַת שָׁמַיִם יְיָ :**

הלל מוזגין כוס רביעי וגומרין עליו ההלל ובמדרש תהלים הקוראים את ההלל צריך שיהיו
ג' שיהא א' חומר לשנים הודו והם יענו אחריו בהודו ובאנא כדרך שעונין בנזכר ואם
אין שנים שיענו אחריו אשתו ובניו יענו אחריו : אומרים הלל מן לא לנו עד יהללוך
ואח"כ אומרים הלל הגדול (מוזמר קל"ו) ואח"כ אומרים נשמת עד ברכות והודאות
מעתיק ועד עולם ואח"כ חוזרים ואומרים יהללוך שנהלל עם סיום הברכה :

בורך

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כום רביעי של ארבע כוסות לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא שמיר ונעלם בשם כל ישראל : ויהי נועם וכו' :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן :

ושותה בהסיכת שמאל ואח"כ מזכרין ברכה אחרונה על הגפן ואם שותה שאר משקים יכרך בורא נפשית תמצא לעיל אלל ברכות הנהנין. ואחר הד' כוסות אין לשותות יין או שאר משקים אפי' קאפפע רק מים :

נרצה אם עשית כסדר הזה רצה אלהים את מעשיך :

חסל סדור פסח בהלכותו. ככל משפטו ותקתו. באשר זכינו לסדר אותו. כן גזרה לעשותו : וך' שוכן מעונה. קומם קהל עדת מי מנה. בקרוב נהל נטעי בנה. פדוים לציון ברנה :

לשנה הבאה בירושלים :

בליל ראשון של פסח אומרים זה

ובכן ויהי בתצי הלילה :

אז רוב נסים הפלאת בלילה. בראש אשמורת זה הלילה. גר צדק נצחתו בנחלק לו לילה. ויהי בתצי הלילה : בנת מלך גר בחלום הלילה. הפקדת אבמי באמש לילה. וישר ישראל למלאך ויובל לו לילה. ויהי בתצי הלילה : ורע בכורי פתרום ממצות בתצי הלילה. חילם לא מצאו בקומם בלילה. היסת נגיד חרשת סלית בקוכבי לילה. ויהי בתצי הלילה : יעץ מחרף לנוסף אווי חובשת פגרו בלילה. פרע כל ומצבו באישון לילה. לאיש חמודות נגלה רז חזות לילה. ויהי בתצי הלילה : משתבר בכלי קדש נחבג בו בלילה. נושע מבור אריות פותר בעתותי לילה. שגאה נטר אנגי וכתב ספרים בלילה. ויהי בתצי הלילה : עוברת נצחה עליו בנגד שנת לילה. פורה תדרוך לשומר מה בלילה. צבח לשומר ושה אתא בקר וגם לילה. ויהי בתצי הלילה : קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה. רם חודע פי לה מיום אף לה בלילה. שומרים תפקד לעירך כל מיום וכל בלילה. מאיר באור יום חשבת לילה. ויהי בתצי הלילה :

ובכן

בליל שני אומרים זה וזבן ואמרתם זבח פסח :

אומין גבורותיה הפלאת בפסח. בראש כל מועדות
נשאת פסח. גלות לאזרחי חצות ליל פסח. ואמרתם זבח
פסח : דלתיו דפקת כחום היום בפסח. הסעיד נוצצים ענות
מצות בפסח. ואל הבקר רין זכר לשור ערך פסח. ואמרתם
זבח פסח : וזעמו סדומים ולוחטו באש בפסח. חלץ לוט
מהם ומצות אפה בקין פסח. טאמאת אדמת מזה ונוף
בעברך בפסח. ואמרתם זבח פסח : יה ראש כל און מחצת
כליל שמור פסח. בביר על בן בכור פסקת בדם פסח. לבלתי
תת משחית לבא בפתחי בפסח. ואמרתם זבח פסח : מסגרת
סגרה בעתותי פסח. נשמדה מדין בצליל שעורי עומר
פסח. שורפו משמגי פול ולוד ביקר יקוד פסח. ואמרתם
זבח פסח : עוד היום בנוב לעמוד עד געה עונת פסח. פס
יד פתחה לקעקע צול בפסח. צפה הצפית ערוך השלחו
בפסח. ואמרתם זבח פסח : קהל בגסה הדסה צום לשלש
בפסח. ראש מבית רשע מחצת בעין תמשים בפסח. שתי
אלה רגע תביא לעוצית בפסח. תעז ידך ותרום ימינך כליל
התקדש חג פסח. ואמרתם זבח פסח :

כי לו גאח. כי לו יאח :

אדיר במלוקה בחור בתלכה גדודיו יאמרו לו. לה ולה
לה כי לה. לה אף לה. לה יי הממלכה. כי לו גאח. כי לו
יאח : דגול במלוקה. הדור בתלכה. ותיקיו יאמרו לו. לה
וזה. לה כי לה. לה אף לה. לה יי הממלכה. כי לו גאח. כי
לו יאח : זכאי במלוקה. חסין בתלכה. טפסריו יאמרו לו.
לה וזה. לה כי לה. לה אף לה. לה יי הממלכה. כי לו גאח.
כי לו יאח : יחיד במלוקה. בביר בתלכה. למודיו יאמרו לו.
לה וזה. לה כי לה. לה אף לה. לה יי הממלכה. כי לו גאח.
כי לו יאח : מושל במלוקה נזרא בתלכה. סביביו יאמרו לו.

לֶחֶם וְיֵלֶךְ, לֶחֶם כִּי לֶחֶם, לֶחֶם אֶפֶס לֶחֶם, לֶחֶם יֵי הַמַּמְלָכָה, כִּי לֹא נָאֵחַ.
 כִּי לֹא נָאֵחַ: עֲנִינוּ בְּמִלּוּכָה, פְּנִידָה בְּהַלְכָה, צְדִיקֵינוּ יֹאמְרוּ לֹא.
 לֶחֶם וְיֵלֶךְ, לֶחֶם כִּי לֶחֶם, לֶחֶם אֶפֶס לֶחֶם, לֶחֶם יֵי הַמַּמְלָכָה, כִּי לֹא נָאֵחַ.
 כִּי לֹא נָאֵחַ: קְדוּשׁ בְּמִלּוּכָה, רַחוּם בְּהַלְכָה, שְׁנֵאֲנֵינוּ יֹאמְרוּ לֹא.
 לֶחֶם וְיֵלֶךְ, לֶחֶם כִּי לֶחֶם, לֶחֶם אֶפֶס לֶחֶם, לֶחֶם יֵי הַמַּמְלָכָה, כִּי לֹא נָאֵחַ.
 כִּי לֹא נָאֵחַ: תַּקִּיף בְּמִלּוּכָה, תּוֹמָךְ בְּהַלְכָה, תַּמִּימֵינוּ יֹאמְרוּ
 לֹא, לֶחֶם וְיֵלֶךְ, לֶחֶם כִּי לֶחֶם, לֶחֶם אֶפֶס לֶחֶם, לֶחֶם יֵי הַמַּמְלָכָה, כִּי לֹא
 נָאֵחַ, כִּי לֹא נָאֵחַ:

אֲדִיר הוּא יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקִרְוֹב, בְּמַתְרָה בְּמַתְרָה בְּנִמְיֵנוּ
 בְּקִרְוֹב, אֵל בְּנֶה אֵל בְּנֶה, בְּנֶה בֵּיתוֹ בְּקִרְוֹב: בְּחֹר הוּא.
 גָּדוֹל הוּא, גָּדוֹל הוּא, יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקִרְוֹב, בְּמַתְרָה בְּמַתְרָה
 בְּנִמְיֵנוּ בְּקִרְוֹב: אֵל מְדוּר הוּא, וְתִיק הוּא, זַפְּאֵי הוּא, חֲסִיד
 הוּא, יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקִרְוֹב, בְּמַתְרָה בְּמַתְרָה בְּנִמְיֵנוּ בְּקִרְוֹב: אֵל
 מְחֹר הוּא, נְחִיד הוּא, פְּבִיר הוּא, קְמוּד הוּא, מְקַדְּ הוּא.
 נֹרָא הוּא, סָגִיב הוּא, עֲזוּז הוּא, פְּנִידָה הוּא, צְדִיק הוּא.
 יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקִרְוֹב, בְּמַתְרָה בְּמַתְרָה בְּנִמְיֵנוּ בְּקִרְוֹב: אֵל
 מְחֹשׁ הוּא, רַחוּם הוּא, שְׂדֵי הוּא, תַּקִּיף הוּא, יִבְנֶה בֵּיתוֹ
 בְּקִרְוֹב, בְּמַתְרָה בְּמַתְרָה בְּנִמְיֵנוּ בְּקִרְוֹב, אֵל בְּנֶה, אֵל בְּנֶה.
 בְּנֶה בֵּיתוֹ בְּקִרְוֹב:

בְּלִיל שְׁנֵי מַתְחִילִין כַּחן לַסְּפֹר סְפִירַת הָעוֹמֵר:

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ, אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאַרְצֵן:
 שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם לַחֹת הַבְּרִית,
 אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאַרְצֵן:

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת, שְׁנַיִם
 לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאַרְצֵן:

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ, אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ, אַרְבַּע אֲמִחוֹת, שְׁלֹשָׁה
 אֲבוֹת, שְׁנַיִם לַחֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאַרְצֵן:
 חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ, חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ, חֲמִשָּׁה חוֹמְשֵׁי תוֹרָה.

אַרְבַּע

אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית. אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ :

שָׁשָׁה מִי יוֹדֵעַ. שָׁשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. שָׁשָׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה.
חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי
לַחֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ :

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ. שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. שִׁבְעָה יָמֵי שַׁבָּת.
שָׁשָׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת.
שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים
וּבְאֶרֶץ :

שְׁמוֹנָה מִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנָה אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנָה יָמֵי מִילָה.
שִׁבְעָה יָמֵי שַׁבָּת. שָׁשָׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית. אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ :

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה יְרַחֵי לְדָה.
שְׁמוֹנָה יָמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יָמֵי שַׁבָּת. שָׁשָׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה.
חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי
לַחֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ :

עֶשְׂרֵה מִי יוֹדֵעַ. עֶשְׂרֵה אֲנִי יוֹדֵעַ. עֶשְׂרֵה דְּבָרִיא. תִּשְׁעָה
יְרַחֵי לְדָה. שְׁמוֹנָה יָמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יָמֵי שַׁבָּת. שָׁשָׁה סִדְרֵי
מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת.
שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ :

אַחַד עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. אַחַד עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. אַחַד עָשָׂר
כּוֹכְבֵּיא. עֶשְׂרֵה דְּבָרִיא. תִּשְׁעָה יְרַחֵי לְדָה. שְׁמוֹנָה יָמֵי מִילָה.
שִׁבְעָה יָמֵי שַׁבָּת. שָׁשָׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית. אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ :

שְׁנַיִם עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם עָשָׂר
שְׁבָטִיא. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבֵּיא. עֶשְׂרֵה דְּבָרִיא. תִּשְׁעָה יְרַחֵי

לדה. שמונה ימי מילה. שבועה ימי שבתא. שלשה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלשה אבות. שני לחות חברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ :

שלשה עשר מי יודע. שלשה עשר אני יודע. שלשה עשר מדיא. שנים עשר שבטיא. אחד עשר בוכביא. עשרה דבריא. תשעה ירחי לדה. שמונה ימי מילה. שבועה ימי שבתא. שלשה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלשה אבות. שני לחות חברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ :

חד גדיא. חד גדיא. דובין אבא בתרי זוני. חד גדיא. חד גדיא :

ואתא שונרא. ואכלה לגדיא. דובין אבא בתרי זוני. חד גדיא. חד גדיא :

ואתא כלבא. ונשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דובין אבא בתרי זוני. חד גדיא. חד גדיא :

ואתא חומרא. והכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דובין אבא בתרי זוני. חד גדיא. חד גדיא :

ואתא נורא. ושרף לחומרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דובין אבא בתרי זוני. חד גדיא. חד גדיא :

ואתא מיא. וכבא לנורא. דשרף לחומרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דובין אבא בתרי זוני. חד גדיא. חד גדיא :

ואתא תורא. ושתה למיא. דכבה לנורא. דשרף לחומרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דובין אבא בתרי זוני. חד גדיא. חד גדיא :

ואתא משהט. ושחט לתורא. דשתה למיא. דכבה לנורא. דשרף לחומרא. דהכה לכלבא. דנשך לשונרא. דאכלה לגדיא. דובין אבא בתרי זוני. חד גדיא. חד גדיא :

וְאֵתָא מִלֵּאךְ הַמָּוֶת. וְשָׁחַט לְשׁוֹחֵט. וְשָׁחַט לְתוֹרָא.
 וְשָׁחַט לְמִיָּא. דְּכֻבָּה לְנוֹרָא. דְּשָׂרף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְבִלְבָּא.
 דְּנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאֵכְלָה לְגִדְיָא. דְּנִבִּין אֶפָא בְּתֵרֵי זַוְיִי. חַד
 גִּדְיָא. חַד גִּדְיָא :

וְאֵתָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְשָׁחַט לְמִדְאךְ הַמָּוֶת. וְשָׁחַט
 לְשׁוֹחֵט. וְשָׁחַט לְתוֹרָא. וְשָׁחַט לְמִיָּא. דְּכֻבָּה לְנוֹרָא. דְּשָׂרף
 לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְבִלְבָּא. דְּנִשְׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאֵכְלָה לְגִדְיָא.
 דְּנִבִּין אֶפָא בְּתֵרֵי זַוְיִי. חַד גִּדְיָא. חַד גִּדְיָא :

ואח"כ יאמר שיר השירים במתן ובנשימות קול ואח"כ יעסוק בהלכות פסח ויזיימ ולספר
 בנפיש ונשאלות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה. וכל דיני ליל ראשון יש ג"כ כליל
 שני ונוהגין שלא לקרות על מתחו רק פ' שמע וברכת המפיל ופ' בידך אפקיד רוחי כי ליל
 שמורים הוא להגן מן המזיקין :

הנהגות ימי פסח

יום א' שחרית מתפלל של יו"ט ונומדין ההלל ק"ש. ומוציאין ב' ס"ת באל' קורין ה' גברי
 (ובשבת ז' גברי) בפי' באל' (משכו) עד על כבאותם. ובשניה למפטיר בפי' פנחס
 (ובהודש הראשון) ומפטירין ביהושע (ויאמר יהושע אל העם). מוסף על נשיאות כפיס ק"ש א"כ
 ק"י שה"י מזמור ודוד כו' יאמרו גאולי ה' וכן לכל ימי פסח. אחר התפלה לך אכול בשמחה
 לחמך והייב לקדש על היין במקום סעודה וקודם הקידוש יאמר אלה מועדי ה' במקראי
 קודש אשר תקראו אותם במועדם (וענין שמחת יו"ט תמצא ליליל אחר תפלת יו"ט).
 למנחה אשרי ובל"ג ח"ק שמ"ע כמו בשחרית רק שמדלגין משיב הרוח ק"ש עלינו ק"י.
 ערבית כדלחמול מערבית של ליל ב' אף שחל יום א' בשבת. ומתחילין בספירת העומר :

יום ב' שחרית כדלחמול מוציאין ב' ס"ת באל' קורין בפי' אמור ה"ג (שור או כשב) ובשניה
 למפטיר כדלחמול ומפטירין במלכים (וישלה המלך) עד (לא קם כמוהו) מוסף ומנחה
 כדלחמול. במוצאי יו"ט ערבית של הול אתה חוננתנו יעו"י ק"ש ספירה ומכילין על הכוס
 ואינו מכרך לא על הגר ולא על הכשמים :

א' דהוח"מ עפ"י הארז"ל אין מניחין תפלין בחוה"מ והמניחין אין לבדך עליהם בקו"ר
 וי"א שלא לבדך עליהם כלל. וא"א מ"ל. בכל ימי חוה"מ ש"פ יתלוק התפלין
 קודם הלל. מכאן עד סוף החג הלל בדילוג. ק"ש. ומוציאין ב' ס"ת באל' קורין ג"ג בפי' באל'
 (קדש לי כל בכור) בפי' קורא לרביעי בפי' פנחס (והקרבנס) מניח ס"ת שניה אצלם ואומר
 ח"ק על שתייהן יהללו אשרי ובל"ג ח"ק מוסף כמו ביו"ט רק יאמר והקרבנס :

ב' דחוח"מ באל' אסור לאכול חדש עד תחלת ליל זה. בשחרית קורין בס"ת א' ג' גברי
 מפ' משפטים (אם כסף תלוה) עד (בהלכ אמו) ובשניה (והקרבנס) :

ג' דחוח"מ בס"ת א' ג"ג בפי' תשא (פסל לך) עד (בהלכ אמו) בפי' (והקרבנס) :
 ד' דחוח"מ בס"ת א' ג"ג בפי' בהעלותך מן (במדבר סיני) עד (לאזרח הארץ) בשניה
 (והקרבנס) :

עבית חוה"מ ערבית כמ"ע של שבת יעו"י בעבודה ויכולו מנ"א ואין מזכיר בה של יו"ט
 ה"א כמה מדליקין. בשחרית אחר הלל בדילוג ק"ש. שיר השירים ק"י אכ"מ.
 מוציאין ב' ס"ת באל' קורין ז"ג בפי' תשא (ראה אתה אומר אלי) עד (בהלכ אמו) ובשניה
 למפטיר (והקרבנס) ומפטירין ביחזקאל (היתה עלי יד ה') והותמין ברכות ההפטרה הקדש
 השבת לבד (סימן לסדר קה"ת דחוח"מ פסח. קדש. בכפאל. פסל. במדברא. אכל כשחל ג'
 הפסח

הנהגות ימי פסח

דפסח כשנת או נכתה הסדר ויחיה. הסימן פסל. קדש. כהנא. כמדרש. יקום פורקן מוסף כמו. חוה"מ ומזכירין בו של שבת. מנהג כבשבת וקירין. כפ' השבוע וא"א ז"ל. ערבית חמה חונתנו וא"א וי"ג וא"ק ואומרים ויתן לך:

שבועי של פסח כסדר מתפללין של יו"ט ויאמר ברכת אחת ואמונה בהודאה גדולה ובש"ע שטיקת הנס היה בלילה הזה שניקעו כל מימות שנעולם עם מי היס ועברו בתוך היס ביבשה והמארים נמכעו בים וביחוד בתי המעביר בניו ב' יאמר בהתלהבות גדול. עד. נאל ובראל. קידוש על היין וה"א. זמן לא ב' ילא ב'ה. כשאל בשבת אומר ויכולו מנ"א והותמין רק בשל שבת וא"א ב"מ. כעשרית מתפלל של יו"ט ואם הוא שבת אומרים ביוזא פיוסם של שבת חוה"מ. הלל בלוג ק"ש ובשבת שה"ש אין כמון ומוציאין ב' ס"ת באתח קובץ ה"ג ובשבת ז' מן (ויהי בשלח) עד (אני ה' רופאך). ק"ק כב' למספיר (והקרבתם) ומספירין. כשמואל (וידבר דוד) עד סוף השירה. (בשבת יקו"פ מ"ג) אשר ח"ק מוסף של יו"ט והקרבתם כ"כ ק"ש איב עלינו ב':

אחרון של פסח ערבית כדלחמול שחרית כדלחמול ומוציאין ב' ס"ת בא' קורין ה"ג. וכל הזכור (עד אשר נתן לך) ובשבת שה"ש ק"י איב וקירין ז"ג ומתחילין (עשר תעשר) כב' למספיר (והקרבתם) ומספירין בישיעה (עוד היום כנוב לעמוד) שיש בה מתפלת סמריח שהיה כפסח ומגאלה ואחרונה. מזכירן נשמות. אב הרחמים. מוסף כדלחמול:

דיני ספירת העומר

(דח"ה) (א) בליל ב' של פסח אחר תפלת ערבית מתחילין לספור ספירת העומר ולכתלהל צריך. לספור מעומד: (תפ"ב) (ב) צריך לספור בלשון שמיין ואם אינו מדין בלח"ק לא יא' כספור בלח"ק: (ג) אין לספור עד אחר זה"כ אפי' בע"ש ואם ספר ביה"ט יא' טוב לחזור ולספור אחר זה"כ בלא ברכה: (ד) מותר לספור אחר זה"כ קודם תפ"ע אפי' במ"ש אם ירא שמא ישכח אח"כ: (ה) אם שאלים אותו ביה"ט כמה ימי הספירה ושיב אתמול הוה כך: ועט"ז ומ"א (ו) אסור לחבול בימי הספירה חצי שעה קודם זה"כ ואפי' התחיל לחבול כשיגיע הזמן פוסק וסופר: (ז) (ח) אסור לספור בלילה סופר למחר ביום בלא ברכה ובשאר הימים סופר בברכה אבל אם עבר יום היום ושכח ולא ספר כלל מוגה בשאר הימים בלא ברכה. ואם הוא מסופק אם מנה סופר שאר הימים בברכה: (ט) אונן בשאול רק בלילה וספור ביום בלא ברכה ושאר הימים בברכה. ואם היה אונן ביום ובלילה מונה שאר הימים בלא ברכה: (אחרונים) (י) ליל שבת וליל יו"ט סופרים בבהכ"נ אחר קידוש ובמוצאי שבת ויו"ט סופרים בבהכ"נ קודם הבדלה וכן קודם ויתן לך תיבך אחר קדיש שלם: (כ)

(נהורא) עפ"י האר"י ז"ל אין לספור בליל ב' ש"פ ספ"ע בבהכ"נ רק בתוך ההגדה. קודם הברכה ויש תמיד אל לבו מספר הימים שצריך לספור באותה ספירה:

סדר ספירת העומר

בכל לילה קודם שיתחיל הברכה יאמר:

לשם יהוה קודשא בריך הוא ושבינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה וי"ה ביחודא שלום בשם כל ישראל הנני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של ספירת העומר כמו שכתוב בתורה וספרתם לכם ממחרת השבת כיום הביאתם את עומר התנופה שבע שבחות המינות ההיינה: עד ממחרת השבת השביעית הספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חרשה לוי: ויהי נועם וכו':

ברוך אתה יי' (יכין יו"ד ה"א וא"ו ה"א) אלהינו מלך העולם
אשר קדשנו במצותיו וצונו על ספירת העומר:

ר"ת בנימטריא ארנ"י

קבת

סדר ספירת העומר

י יום בני' י"ז עם הקולל כמנין א"ל הוי"ה

טו ניסן היום יום אָהד בעומר :

יכוין לספירה כל אותו הלילה ולתיבה אחת של אנה בכח ותיבה אחת של מזמור אלהים יחננו ולאות א' מפסוק ישמח :

אלהים אנה

חסד שכתב

יהי רצון בלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בחורף : ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות : למעלה ננינו (חלים ס"ו) אלא ככת וכו' רבנו של עולם אחת צויתנו על ידי משה עבדך לספור ספירה העומר כדי לשהרין מקלפוחינו ומטמאותינו כמו שכתבת בחורףך וספרתם לכם ממחרת השבת כיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות חמימות תהינה עד ממחרת השבת השביעית חספרו חמישים יום כדי שיטהרו נפשות עבדך וישראל כזוהמתם. ובכן יהי רצון בלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שבזכות ספירת העומר שספרתי היום יהוקן מה יסגבתי בספירה (פלוני ד"ר לארץ הלילה) ואסתר ואתקדש בקדושה של מעלה ועל ידי זה ישפע שפע רב בכל העומות ולהקין את נפשותינו ורוחנותינו ונשמותינו מכל כיג ופגם ולטהרנו ולקדשנו בקדושתך הלינה אמן סלה :

י"ד שבועות בעומר :

י"ד יודוך קריע שטן מלכות נגנורה

י"ד ל' תאריך היום המשה עשר יום שהם שני

י"ד שבועות יום אחד בעומר :

י"ד עמים נא חסד שנתפלת

י"ד א היום ששה עשר יום שהם שני שבועות

י"ד ושני ימים בעומר :

י"ד אלהים נגד גבורה שנתפלת

י"ד ב היום שבעה עשר יום שהם שני שבועות

י"ד ושלושה ימים בעומר :

י"ד יודוך דרכי תת שנתפלת

י"ד ג היום שמונה עשר יום שהם שני

י"ד שבועות וארבעה ימים בעומר :

י"ד עמים יתוך נח שנתפלת

י"ד ד היום תשעה עשר יום שהם שני

י"ד שבועות וחמשה ימים בעומר :

י"ד כלם נכת הוד שנתפלת

י"ד ה היום עשרים יום שהם שני שבועות

י"ד וששה ימים בעומר :

י"ד ישמחו שמר יסוד שנתפלת

י"ד ו היום אחד ועשרים יום שהם שלושה

י"ד שבועות בעומר :

י"ד וידנו נג' יב' מלכות שנתפלת

י"ד ז היום שנים ועשרים יום שהם שלושה

י"ד שבועות יום אחד בעומר :

י"ד לאמים נכס חסד שנתפלת

י"ד ח היום שלושה ועשרים יום שהם שלושה

י"ד שבועות ושני ימים בעומר :

י"ד כי טהרם גבורה שנתפלת

י"ד ט היום ארבעה ועשרים יום שהם שלושה

י"ד שבועות ושלושה ימים בעומר :

י"ד חשפט רחם תפלת שנתפלת

י"ד ע היום

י"ד יו ניסן היום שני ימים בעומר :

י"ד יחננו נכת גבורה שנתפלת

י"ד יא היום שלשה ימים בעומר

י"ד יב וינחנו גדולת תפלת שנתפלת

י"ד יג היום ארבעה ימים בעומר :

י"ד יד יא ימין נח שנתפלת

י"ד טו היום חמשה ימים בעומר :

י"ד טז פניו תמר הוד שנתפלת

י"ד טז היום ששה ימים בעומר :

י"ד יז אתנו לרוע יסוד שנתפלת

י"ד יח היום שבעה ימים שהם שבוע אחד

י"ד י"ד בעומר :

י"ד י"ד סלה אכ"ג ית ז מלכות שנתפלת

י"ד י"ד י"ד היום שמונה ימים שהם שבוע אחד

י"ד י"ד י"ד יום אחד בעומר :

י"ד י"ד י"ד לדעת קל חסד שנתפלת

י"ד י"ד י"ד היום תשעה ימים שהם שבוע אחד

י"ד י"ד י"ד ושני ימים בעומר :

י"ד י"ד י"ד היום רנה גבורה שנתפלת

י"ד י"ד י"ד כה היום עשרה ימים שהם שבוע אחד

י"ד י"ד י"ד ושלושה ימים בעומר :

י"ד י"ד י"ד דרכן עמך תפלת שנתפלת

י"ד י"ד י"ד היום אחד עשר יום שהם שבוע אחד

י"ד י"ד י"ד וארבעה ימים בעומר :

י"ד י"ד י"ד ככל שגנו נח שנתפלת

י"ד י"ד י"ד היום שנים עשר יום שהם שבוע אחד

י"ד י"ד י"ד וחמשה ימים בעומר :

י"ד י"ד י"ד היום טהרנו הוד שנתפלת

י"ד י"ד י"ד כה היום שלושה עשר יום שהם שבוע אחד

י"ד י"ד י"ד וששה ימים בעומר :

י"ד י"ד י"ד ישמחו נורא יסוד שנתפלת

י"ד י"ד י"ד כט היום ארבעה עשר יום שהם שני

סדר ספירת העומר

י"ר שבועות ושני ימים בעומר : י"ר
 ארץ גולה גבורה שניסוד
 כג כו היום שמונה ושלושים יום שהם חמשה
 שבועות ושלושה ימים בעומר : י"ר
 נחמה לעמך תפארת שניסוד
 כד כו היום תשעה ושלושים יום שהם חמשה
 שבועות וארבעה ימים בעומר : י"ר
 יכולה פנה נלח שניסוד
 כה כו היום ארבעים יום שהם חמשה שבועות
 וחמשה ימים בעומר : י"ר
 יכרכנו וזכרי הוד שניסוד
 לו כו היום אחד וארבעים יום שהם חמשה
 שבועות וששה ימים בעומר : י"ר
 אלהים קדושתך יסוד שניסוד
 לו כו היום שנים וארבעים יום שהם ששה
 שבועות בעומר : י"ר
 אלהינו יגיל פזיק מלכות שניסוד
 כז כו היום שלשה וארבעים יום שהם ששה
 שבועות ויום אחד בעומר : י"ר
 יכרכנו שוכתנו חסד שנמלכות
 כח כו היום ארבעה וארבעים יום שהם ששה
 שבועות ושני ימים בעומר : י"ר
 אלהים קבל גבורה שנמלכות
 כ"ט סיון היום חמשה וארבעים יום שהם ששה
 שבועות ושלושה ימים בעומר : י"ר
 וייראו ושמע תית שנמלכות
 ל כו היום ששה וארבעים יום שהם ששה
 שבועות וארבעה ימים בעומר : י"ר
 אותי לעקתנו נלח שנמלכות
 מ כו היום שבעה וארבעים יום שהם ששה
 שבועות וחמשה ימים בעומר : י"ר
 כל יודע הוד שנמלכות
 נ כו היום שמונה וארבעים יום שהם ששה
 שבועות וששה ימים בעומר : י"ר
 אפסי תעלותי יסוד שנמלכות
 ס כו היום תשעה וארבעים יום שהם שבעה
 שבועות בעומר : י"ר
 ארץ שקי יצית מלכות שנמלכות
 ה

י היום חמשה ועשרים יום שהם שלשה
 שבועות וארבעה ימים בעומר : י"ר
 עמים לדתך נלח שנלח
 ו כו היום ששה ועשרים יום שהם שלשה
 שבועות וחמשה ימים בעומר : י"ר
 מיסור תמיד הוד שנלח
 ז כו היום שבעה ועשרים יום שהם שלשה
 שבועות וששה ימים בעומר : י"ר
 ולאמים נמלס יסוד שנלח
 ח כו היום שמונה ועשרים יום שהם ארבעה
 שבועות בעומר : י"ר
 נאריך נע"ר את"ג מלכות שנלח
 ט כו היום תשעה ועשרים יום שהם ארבעה
 שבועות ויום אחד בעומר : י"ר
 תנחם חסין חסד שנהוד
 י כו היום שלשים יום שהם ארבעה שבועות
 ושני ימים בעומר : י"ר
 סלה קדוש גבורה שנהוד
 יא כו היום אחד ושלושים יום שהם ארבעה
 שבועות ושלושה ימים בעומר : י"ר
 יודוך כרוך תפארת שנהוד
 יב כו היום שנים ושלושים יום שהם ארבעה
 שבועות וארבעה ימים בעומר : י"ר
 עמים טוהך נלח שנהוד
 ל"ג ב ע"ו כ"ר
 יג כו היום שלשה ושלושים יום שהם ארבעה
 שבועות וחמשה ימים בעומר : י"ר
 אלהים נהל הוד שנהוד
 יד כו היום ארבעה ושלושים יום שהם ארבעה
 שבועות וששה ימים בעומר : י"ר
 יודוך עדתך יסוד שנהוד
 טו כו היום חמשה ושלושים יום שהם חמשה
 שבועות בעומר : י"ר
 עמים תק"ב טי"ע מלכות שנהוד
 טז כו היום ששה ושלושים יום שהם חמשה
 שבועות ויום אחד בעומר : י"ר
 כלס יחיד חסד שניסוד
 מ כו היום שבעה ושלושים יום שהם חמשה

ובתב האזכרהם נוהגין בספרד לקרות מסכת אבות ופרק קנין תורה בשבתית שנין
 פסח לשבועות בכל שנת פרק אחד, ובתב הר"ר ישראל ב"ר העצם לפי שהם ימים
 מנויים למתן תורה כו' ורוב עיני המסכתא הם הזיריו על קריאת התורה ומעשה המצות,
 וגם זה הזמן כו' ויש בזאת המסכתא מן המוסרים המביאים לפרישות כו', ע"ש. וכבר הזכר
 זאת בתקנת הגאונים רב עמרם, ורב האי ז"ל, ומועתק בסדר רע"ג לעיל סי' ל"ה, ולפי משמעות
 המחז"ו ה' מהגם לומר פרקי אבות בשבתות החורף כמובא שם בביאורנו אות ו', אך
 מנהגנו לומר בכרי נפשי בשבתות החורף, ופרקי אבות בכל שבתות הקיץ עד ר"ה ;
 חגיגות

תענית בה"ב שנהגים באשכנזי וזרפת להתענות אחר הפסח והחג, נזכר בתוספת קדושין דף פ"א "סקבא דשחא רגלא, פירוש רעוע של ימות השנה ליחוד ולעזירה כל ימות הרגל, שהם קבוצת אנשים וגשים שבאים כלם לשמוע הדרשה, ונותנים עין זה ע"י, וי"א לכך נהגו להתענות אחר פסח וסוכות, עכ"ל. ומוזכר בעור סי' תנ"ב ע"ש. ויש סמך לזה גם בדברי רבינו הגאון לעיל סי' מ"ט ע"ש, ועיין בעור סי' תכ"ט מ"ש בשם המ"ס: **ועיין** בשנינו נוסחאות סדר ספירת העומר לרב סעדיה גאון ודינים מחודשים לפי שיטתו:

דינים הנהגים בין פסח לעצרת

(רה"ח) (א) נוהגין שלא לישא אשה בין פסח לעצרת רק בדר"ח ול"ג בעומר וג' ימי הגבלה מותר. ולעשות שדוכין מותר בין פסח לעצרת: (תנ"ג וה"י) (ס) (ב) נוהגין שלא להסתפר בין פסח לעצרת אבל בל"ג בעומר ובערב שלפניו ומר"ח סיון ואילך מותר ואם הל' ל"ג בעומר ביום א' מהסתפרין בע"ש. הסנדק והמוהל ואבי הנימול מותר להסתפר בערב קודם המילה: (ס) (ג) ל"ג בעומר מרבין קצת בשמחה וא"א בו תחנון מעבר: (ס) **(גהורא)** נוהגין שלא להרבות בשמחה בין פסח לעצרת שמתו אז תלמידי ר"ע וכמה קהלות נחרבו בעו"ה באותו זמן. מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה בימי ספ"ע כל הלילה. שבת שאחר פסח מתחילין לומר פרקי אבות, (שבת שאחר ר"ח אייר) מצרכין בה"ב אחר אשרי קודם יהללו: ענין תענית בה"ב הוא מטעם אולי חטאו בימי המועדים ומתענין להיות כפרה על חטאתם והעיקר הוא רוח נשברה ויבקש סליחה מהאל המרבה לסלוח לכפר עליו ואגרא דתעניתא דקתא ואם אירע ברית מילה מזה לאכול וא"צ התרה ואומר הש"ץ ענינו בין גואל לרופא אף בשחרית והקהל רק במנהג דברכת ש"ת ואם שבת אין מחזירין אותו ואם לא עקר רגליו יאמר ענינו בלא חתימה אחר יהיו לרגון:

י"ד אייר פסח קטן ולדעת יעב"ץ א"א תחנון. **י"ח אייר** ל"ג בעומר א"ג בו ואם הל' ביום א' א"א במנהג שלפניו ז"ל. **ר"ח סיון** כשמכריזין ר"ח סיון אין מזכירין נשמות. **מר"ח** עד ח' בו אין מתענין אפי' יא"צ. ג' בו מתחילין ימי הגבלה. הארז"ל לא ה' מסתפר מן ע"פ עד שבעות:

הנהגות חג השבועות

נוהגין לשמור עשבים בבה"כ זכר למ"ת שהיה בהר ירוק. בערב שבעות ישמה ויגיל מאד ויעבול במקוה ויתפלל מנחה וערבית בכוונה וביחוד בערבית בברכת אהבת עולם בתיבות תורה ומצוות חוקים כו' ונשמח בד"ת יאמר בהודאה עזומה כי זה היום עשה ה' לנחור בעם קדוש וקדשנו במצותיו ובתורתו. מקדשין בבה"כ ובביתו ואומרים זמן. ותיקף אחר בהמ"ז ילך בנריות לבנהמ"ד לעשות התקון של הלמוד כפי שדפס בחקון ליל שבעות וגדל מעלת תקון הלימוד כלילה זו מבואר בזוה"ק ובספרים הקדושים וטוב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה. וקודם עלות השחר מעט יעבול. בשחרית גומרין ההלל ק"ש א"כ מוציאין ב' ס"ת בא' קורין ה"ג בפ' יתרו (בחדש השלישי) עד סוף הסדרא וקורא הכהן וקודם שיכרך אומרים (אקדמות) וקורין עשרת הדברות כמעט העליון ויכוין בעת שמיעת העשרת הדברות כאילו עומד עתה אלל הר סיני ושומע הדברות מפי הקב"ה ומפי משה עבד ה'. ב' למפסיר בפנחס (וביום הכזורים) עד (ונסכייה) ומפטירין ביחזקאל א' (ויהי בשלשים שנה) עד כז"מ. ואין הקטן מפסיר בה. מוסף של יו"ט כ"ב ק"ש א"כ עלינו כו' מוזמר ס"ה. מצות שמחת יו"ט הק' טזה גדולה ורבה מאד. מנהג לאכול דבש וחלב ע"ש דבש וחלב תחת לשונך שנאמר על התורה הק' ורמז למאכלי חלב "מנחה חדשה" לה' "בשבעותיכם ר"ח מחלב. וראוי ללמוד התרי"ג מצות בכוונה המביאה לידי עשיה ובשיגיע למצות הנהגות בזה"ו יכוין חנני מקבל

ע"ע בקבלה אמתית לקיים אותם:

ביום ב' שחרית כדלחמול ק"ש וקורין רות ק"י אכ"מ ומוציאין ב' ס"ת בא' קורין ה"ג בפ' בא' (כל הבכור) ובשבת ז"ג ומתחילין (עשר תעשר). ב' למפסיר כדלחמול ומפטירין (תפלה לחבוק) ואחר פסוק ראשון יאמר יציב פתגם ומזכירין נשמות א"ה מוסף כדלחמול. ח' בסיון הוא א"ה ואסור להתענות בו. (כ' בו) קבעו תענית בק"ק שהיה עת זרה ליעקב בשנת (ת"ח ות"ט) גזירות ושמות ונשפך דמן של ישראל וקבעוהו בכיה לדורות:

סדר רב עמרם השלם

סדר חג השבועות.

צה. מעריב לחג השבועות. כך השיב רב נטרונאי גאון. א. בלילי ימים טובים שחותרין ברוך פורש סוכת שלום עלינו ועל [כל עדת] עמו ישראל מנחם ציון וכונה ירושלם, אסור לחתום כך, שכך אמרו חכמים [רבי אומר] אין חותרין בשמים,

ועומדין בתפלה ומתפללים אבות ונכורות וקדושת השם, אתה בחרתנו כולי ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה חנים וזמנים לששון ויום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. אלהינו וא"א יעלה ויבא כו' והשיאנו ה' אלהינו כענין שכתבנו בפסח. ויו"ט שחל להיות בשבת אומר שבתות למנוחה ומועדים לשמחה ויום חסונה הזה ויום חג השבועות הזה וחותרים בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים. **ואמר** (א) [רב] י"ט שחל להיות בשבת ש"ן חורר לפני התבה (ב) בערבית א"צ להזכיר של יו"ט שאלמלא שבת אין ש"ן יורר לפני התיבה בערבית ביו"ט, דכי תקינו רבנן לא תקינו אלא מפני תקנת שדים [בערב שבת חלכך א"צ להזכיר] :

צו. וכדרך שמתפלל בערבית כך מתפלל בשחרית, ומוציאין (ה) ס"ת וקורין ביום הראשון ב. מן בחדש השלישי עד סוף פסקא, (ג) ומפסיד בראש יחזקאל ויהי בשלשים שנה עד ותשאני רוח. יום שני [קורין כל

מגן האלף

שני נוסחאות והנחות

צה. רבא. (ה) במעריב" : **צה. א.** בלילי ימים טובים שחותרין ברוך פורש סוכת שלום כו' שאין חותרין בשמים. **צו.** (ה) שני. (ב) "ומפסיד קרא מן וביום הבכורים עד סוף פסקא" :

דירושלם וציון חדא היא, והאומר מנחם ציון כענין ירו' לא הוה כחותם בשמים, הכא שאני שאומר מנחם וכונה, ונלע"ד דכאן אפי' יאמר מנחם ציון כענין ירושלם גמי מהשב כשתים, דפורס סוכת שלום ומנחם תרי מילי נינהו, והא דהזכיר הכא רבינו דין זה, וכן דין דיו"ט שחל בשבת ש"ן חורר לפני התיבה בערבית א"צ להזכיר של יו"ט ולא הקדים לכתבם כזה"פ, משום דסדרן של ראשונים לאדכורי מילי דיו"ט בעצרת, וכן סדר השבלי לקט כל הלכות דיו"ט בסדר של עצרת. ע"ש :

צו. ב. מן בחדש השלישי עד סוף פסקא, גמרא מגילה דף ל"א, בעצרת שבעה שבועות ומפסידין בחבוקין [שמדבר כמתן תורה, אלוה מתימן יבא, רש"י] "אחרים אומרים בחדש השלישי, ומפסידין במרכבה, והאידנא לאיכא תרי יומי עבדין כתריוהו, ואיפכא". פרש"י דהא דקאמרי אחרים בחדש השלישי ומפסיד במרכבה, ביום הראשון קרינן להו, ודקאמר ת"ק שבעה שבועות [שהוא כל הבכור] ומפסיד בחבוקין, ביום השני קרינן, דמתן תורה בשני בסיון, עכ"ל. וכך הם דברי רבינו, וכזה יש ליישב לפי גרסת רש"י ז"ל בשבת דף פ"ו אכל חכמים אומרים שש עונות שלמות בעינן, ולכ"ע בשבת דהוא ז' בסיון ניתנה

כל חבכור עד סוף פסקא, וקורא מפטיר כדאתמול וביום הבכורים, ומפטיר בחבבוק עד למנצח בניגוניו:

צו. ועומדין בתפלת מוסף, ואומרים מנן ומחיה והאל הקדוש, ואומר אתה בחרתנו מכל העמים (א) ומפני הטאנו גלינו כו' עד כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך (ב) [בכתוב] וביום הבכורים כולי עד (ג) [במדובר כמו בפסח]. (כ"י א. איתא: "אלא שאומר ויום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו, ומי שרוצה להזכיר הפסוקים וביום הבכורים כו' ומנחתם כו' ג.] ומי שחושש שמא יטעה ואינו מזכיר פטור וסודר התפילה".)

וש"י

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

ניתנה תורה א"כ אחרי שמכו לששה בסיון לומר ויום מתן תורתנו, דהא מיבעי לן למפסק כר' יוחנן, וכחכמים, ור' יוסי, דמתן תורה ה' בשבעה בן, והמ"א סי' תל"ד הקשה כן, ותירץ דמהגנו ע"פ הרמב"ם דגרס בדחכמים דשלש טונות שלמות בעינן, ע"ש. אבל עדיין תשאר הקשויה לשיטת רש"י ודעימיו, אכן למ"ש י"ל דמכנין אסתמא דגמרא כאן, שאמר דעבדינן כתרוייהו, ואיפכא, ש"מ דלא ס"ל כר"י וכחכמים, אלא כרבנן דסברי בתרי בשבא

צו. (ה) "אלהינו ואי"א." (ה) "כאמורי." (כ) "ושנו חמדין כהלכתן. אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו וכו' עד כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך והשיאנו וכו', וסודר ש"ץ אח התפלה ברכיבא לעיל עד אשר נתן לך ומתחיל אזהרות." ובסדר רס"ג יש שם פיוטין על סדר תרי"ג מצות ושם אזהרות לרס"ג, כוללות שמונים מצות בדבור אנכי ה' אלהיך ששים בלא יחיה, ארבעים ושמונה בלא חשא. ע"ה בדבור אחר את יום השבת

איקבע ירחא, ושבת דמתן תורה ה' בשעה בן, וליכא למימר דהגמרא לא בא כאן לקבוע הלכתא כר' יוסי או דלא כר"י, רק לסדר סדר הקריאה לדין דאית לן תרי יומי, וכמו שקבעו הקריאות לדין בפסח וסוכות, דא"כ אדרבא מסתבר לקרות יומא קמא בשבעה שבועות שקבעה תורה זמנה של עשרת בחמישים לספירת העומר, ויוס ב' בהחודש הזה שנתנה תורה בו לר' יוסי. בג"א לספירה, וע"כ משום דלא ס"ל לגמרא אלא כרבנן, דבשישי נתנה תורה, ומ"מ קרינן שבעה שבועות ביום ב' אע"ג דהוי נ"א לספירה משום דזמן שקדשו ע"פ הרא"י מקלט עשרת גס בשבעה בסיון, כדאמרינן במס' ר"ה דף ו' עשרת פעמים חמשה, פעמים ששה, פעמים שבעה, ומה שהקשה המ"א עוד, דהא התורה ניתנה ביום נ"א לספירה, דכיוס ה' יאלו ממזרים, ותורה ניתנה בשבת, ע"ש. ור"ל דאפי' אליבא דחכמים דס"ל דבתרי בשבא איקבע סיון, ומ"ת היה בשעה לחודש מ"מ היה אז יוס הנ"א לספירה, וכדאמר בגמרא דף פ"ו "חייך דהאי שתא עבריה עברי", ותירוץ דוקק גדול, כמו"ש החו"י, דא"כ בני א"י דלית להו יו"ט של גלויות מאל"ל, אבל קושייתו אינה מובנת, מנ"פ אי ק"ל למה אנו עושין שבועות ביום החמישים, זה לך"מ, שזה מפורש בתורה, "תספרו חמשים יום והקרבתם" כו', ואי ק"ל למה שאנו אומרים יום מתן תורתנו, והלא מ"ת באותו שנה ה' ביום נ"א, נמי ל"ק, דהא כל המועדות שאנו עושין להם זכרון, נמי לא תליא מידי בעבורי דהאי שתא של יוציאי, אלא במספר יום החודש, וכיון דקיי"ל כרבנן דמ"ת ה' בשיתא בירחא שפיר אנו אומרים לשיתא בירחא "מתן תורתנו", ובה י"ב לתמוה נמי על קו' החו"י על המור, שכתב בטעם קריאת שבת הגדול על הנס שנעשה בן, דאין זה אלא לר' יוסי דביום ה' יאלו ממזרים ודלא כהלכתא, ע"ש. וא"י למה והלא לרבנן נמי אחיא, כדאמר בגמרא שם דחייך דהאי שתא עבריה עברי, ודברי המור לא יסתור כלל למה שאנו עושין שבועות בשיתא בירחא, וז"ע:

צו. ג. ומי שחושש שמא יטעה ואינו מזכיר פטור וסודר התפלה, במס' ר"ה דף ל"ה פריך אר"מ דס"ל דברכות של ר"ה ויוכ"פ של יובל ש"ן מוציא י"ח מ"ש ה"י אלימא משום דנפיש קראי והא ח"ר חננאל אחר רב כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר שוב אינו צריך, אלא משום

וישיין כיון שמיניע כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך מתחיל אזהרות
ביום ראשון [והם כתובות בסדר] וכשמסיים אומר והשיאנו. ואומר עבודה
והוראה וכרבת כהנים ושים שלום. ואומר קדיש תתקבל:

שנוי נוסחאות והנחות

מגן האלף

השבת, ע"ו במצות כבוד, חמשים בלא תרצה, נ"ח בלא חנא, נ"ט בלא חנוב, נ"ב בלא חענה, נ"ד בלא חחמד, סך הכל תרי"ג מצות כלולות בעשרת הדברים:

ר"ת פירש דאמלכיות וזכרונות ושופרות קאי, דאם אינו רוצה לאמרם יפסור עצמו, ומחלוקת רבין וריב"ג שהתחיל לומר פסוק אחד ונילה בדעתו שאינו רוצה לכלול אותם בכלל ובתורתך כתוב, אבל קרבנות המוספין שהם במקום הקרבנות אין לבטלן, וכן הרא"ש שהרבה נחלקו על ר"ת שעשה הטפל עיקר, והעיקר טפל, כי פסוקי קרבנות לא נזכרו במשנה ובגמרא, כו'. ונהגו בספר שאלון מזכירין פסוקי מוספין אלא בשבת ור"ח דרגילי ולא אחו למעט, אבל בכל המועדות דאחו למעט אין מזכירין, עכ"ל.

והנה רבינו הגאון ז"ל שכתב שמי שחושש שמא יעשה כו' פסור, מבוחר דלא ס"ל כר"ת שאמר שאין לבטל פסוקי הקרבנות, וכן לענין מלכיות זוש"ל דלר"ת ז"ל יכול לפסור עצמו מהן, נמי לא ס"ל לרבינו כוותיה, ולקמן סי' קי"ב לא כתב רבינו ז"ל אלא, ואם אמר שלש מכלן יא", ומשמע דג"פ במזו"ש עכ"פ צריך לאמר, אמנם אם דעת רבינו ז"ל כשיטת רש"י יס לעיין, דבב"ס סי' תקנ"א כ' דמ"ש רש"י דרב חננאל אמקראות המוספין קאי לא אמר אלא במוספין דר"ה דנפיש קראי דמוספין ור"ת, ומלכיות זוש"ל, אבל בשאר מועדות דלא נפיש קראי צריך לומר מקראות המוספין. וע"ש שכתב דמנהג ספרד דלא כוותיה, אבל לדעה"ק דבר זה צריך הכרע, ולדברא מסתימת דברי רש"י בדבר חננאל משמע דבכל מוספין קאמר, וכן איתא בירושלמי פרק תפלת השחר "אפי' אמר ונעשה לפניך חובתינו תידי יום וקרנן מוסף יא", ובדבר חננאל נמי אין הטעם שהוא יוא"א עם ובתורתך וגו' משום דנפיש קראי דר"ה שצריך לומר גם מלכיות זוש"ל. וכמו"ש הב"ח לידרוק מינה דבשאר מועדות צריך לומר מקראות המוספין, דא"כ תמה ע"ע למה הדר בגמרא מטעמא דנפיש קראי משום הא דרב חננאל, והוצרך לומר משום דאיושי ברכות, שהברכות עצמם ארוכות ומטעות, כיון דקראי גופיהו דמלכיות זוש"ל אפי' בלא פסוקי מוסף נמי נפיש, ובהאי טעמא נמי סגי שצריך ש"ן להוציאן, א"ו טעמא דרב חננאל שאז"ל פסוקי קרבנות משום דאחי למעט, וכמו"ש רבינו ז"ל שטעה בסדר התפלה, משום שהולקין בקרבנות, ולפי"ז אין נפ"מ בין ר"ה לשאר מועדות, וכן הוא שיטת רבינו וגם שיטת רש"י ז"ל, ואי קשיא דאכתי למה לא מתרצי כן בגמרא דאפי' אי ס"ל לדבר חננאל נמי צריך ש"ן להוציאם משום דנפיש קראי דמלכיות זוש"ל, וכן הקשה באמת הרמב"ן בס' המלחמות לאפשר לומר כיון דאמר שמואל בדף ל"ב דהלכה כרבי"ג דסניי בנ' פסוקים, דחיקא ליה לגמרא לתימר ע"ז דנפיש קראי גם בלי קראי דמוספין, ועדיף לתרוצי משום דאיושי ברכות שהברכות עצמם ארוכות ומטעות: סוף דבר נראה דדעת רש"י ז"ל כדעת רבינו, ועיין שיעור הר"ף בזה ובמ"ש הר"ן ורמב"ן, אבל רבינו ז"ל לא ס"ל בזה כוותיה, ולקמן אות קי"ב נ"כ לא נזכר בדברי רבינו ז"ל אלא, ואם אמר שלש מכלן יא", ומשמע שצריך לומר דוקא הנ"פ אלו, ואינו די במה שיאמר כמו"ש בתורתך, ובדברי קדש, ובאידיך, כמו"ש הר"ן והמרדכי לדעת הר"ף, ע"ש. אכן הר"ן י' גיאות בזה"ל ר"ה כתב בדברי הר"ף, שאם אמר ככתוב בתורתך, וככתוב בד"ק, ועל ידי נביאך ולא הזכיר פסוקים יא", ודעת הרמב"ם בנוסחי התפלות כרש"י ורבינו ז"ל, וכ"כ הבי' בשיטתו, אולם בפ"ג מהל' שופר לא משמע כן, ועיין בזה"ל ולה"מ בס':

הצום הזה הוא א' מד' צומות הנזכרים בפסוק וה' דברים אירעו בו נשתכרו הלוחות ונפול התמיד בבית ראשון והזבקה בו העיר פעמים ושרף אפוסטמוס את התורה והעמד אלם בהיכל לכן יואנון ויקונין האדם ויאמער על כל המאורעות ההם. שחרית בחזרת התפלה הש"ן אומר ענגו בין גואל לרופא והקהל רק במנהגה כש"ת :

דינים הנוהגים מיי"ז בתמוז עד אחר ט"ב

(דח"ח) (א) אין נושאין נשים ואין מסתפרין מיי"ז בתמוז עד אחר ט"ב ולעשות שדוכין מותר וסעודת שדוכין מר"ה אב עד אחר התענית אסור : (תקנ"א) (ב) אבל שלמו ימי אבלו מיי"ז בתמוז עד ר"ח אב. מותר לספר אבל אם שלמו מר"ה עד ט"ב אסור להסתפר : (שם כט"ז) וא"ר ס"ק יד) (ג) נטילת האפרנים מותר בע"ש : (מ"א) (ד) אין לבדק שהחינו בין המערים על פרי חדש או מלבוש חדש אלא בשבת או על פרי שלא ימאץ אותו אחר ט"ב. בנדים שאין לבדק עליהן שהחינו כגון מעלים חדשים וחלוק ואנפלאות מותר לקנותן וללבושן מיי"ז בתמוז עד ר"ה אבל מר"ה ואילך גם אלו אסור לקנותן וללבושן איתן : (ה"ר) (ה) מר"ה ואילך אסור לכבס כלי פשתן וכן אסור ליתן מר"ה לכובסת א"י אבל אם אומר לה שלא תכבס עד אחר ט"ב מותר לתת לה. (ה"ד דלא כמ"א) ומי שאין לו כתונת נשבת מותר לתת לכובס א"י ולא לישראל : (שם) (ו) אסור להחליף וללבוש בגדי פשתן לבנים מר"ה עד אחר התענית רק לצורך מצוה כמו בשבת או אשה בימי ליבוה : (שם) (ז) אסור לרחוץ כל גופו אפי' בזמן מר"ה ואילך אבל ראשו פניו ידיו ורגליו מותר בזמן ולצורך מצוה מותר אפי' בחמין ולכן נדה רוחצת וטובלת וכן אשה הלובשת לבנים רוחצת בחמין מעט כדרכה מלבד כט"ב לא תרחץ ולא תטבול : (ה"ר) (ח) כל מי שרוחץ תמיד בע"ש לכבוד שבת מותר לרחוץ בחמין בע"ש שחל בו ר"ה אב אבל לא בע"ש חוץ רק מותר לטבול בזמן אם סוכל עצמו בכל ע"ש תמיד ואינו מבטלה מוחמת טרדה ואינה חסופת הראש בחמין מותר בע"ש חוץ מי שרגיל בכך בכל ע"ש : (שם במ"א) (ט) אסור לאכול בשר או מאכל בשר או שומן ולשתות יין מר"ה עד אחר ט"ב. ובסעודת מצוה מותר בכשר ויין : (שם)

(נהורא) כתב האריז"ל כל אותן הימים שבין המערים יש לבדק אחר היום ויבכה ויקונין על הובעהמ"ק וימעט בשמחה ובעדונין בכל מה דאפשר ולא יסוה דעתו מהאבלות ורז"ל דרשו שישו אתה משוש וגו' שכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל כו', משנכנס אב מתעטין בשמחה כמו"מ ובכנין ובניסיעה של שמחה עד אחר ט"ב :

דיני ערב ט"ב וסעודה המספקת

(דח"ח) (א) נהגו שלא ללמוד בעט"ב אחר הצות רק בדברים המותרים ללמוד בעט"ב עצמו ולא יטויל עט"ב : (סי' תקנ"ג) (ב) א"א תהנין בעט"ב במנהג משום דליקרי מועד : (תקנ"ב) (ג) בסעודה שאוכלין עט"ב אחר הצות ונהנין שלא לאכול ב' תבשילין ונהנין שאוכלין כל צרכן אחר הצות ואח"כ מתפללין מנחה ואוכלין סעודה המספקת ואין אוכלין בה רק פת במלה ואין שותין אלא מים ויושבין על הקרקע ואוכלין וא"י לחלוץ מנעליו ונהנין לאכול ביצים קשים וקרים שהוא מאכל אכלים וטובלים באפר משום ויגרם בחצץ שני ולא ישבו ג' כאחד לאכול סעודה המספקת שלא יתחייבו בזימון ואם ישבו לא יזמנו : (תקנ"ב) (ד) אם התנה בפירוש בשעת סעודה המספקת יוכל לאכול ולשתות אח"כ : (שם)

(נהורא) אחר סעודה המספקת קודם שילך לבהכ"נ יחלוץ מנעליו ויאמר זה :

הריני מקבל עלי תענית של ת"ב באכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש הנטות כפי שצונו חז"ל. והריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע ול"ה שצונו יוצרי ובוראי לשם ייחוד קבתי כו' ואני מקבל עלי חמשה ענבים אלו להתאבל ולקונין על הורבן בית המקדש וכל גלות השכינה הקדושה וכל גלות ישראל עם קדוש ועל הריגת הצדיקים בשעת החורבן.

דיני ערב ט"ב וט"ב שחל בשבת

(דח"ח) (א) ערב ט"ב או ט"ב שחל בשבת ונדה אוכלין בשר ושותין יין בסעודה ג' שמפסק ואסור למנוע. מיהו צריך להפסיק מצע"י ולא ינהוג בשמחה כ"כ ולא ישב בסעודת חברים

חברים (אכל מותר לאכול עם כ"ב ולכרך בזימון) (א"ר תקנ"ב ופ"מ) ואסור בלמוד אחר חלות וא"א פקדין אבות ונ"ל: (ב) ט"ז שחל בשבת ונדה נזהר בו אכלות שבזיעה ואסור בתה"מ ובביל עטילה מותר: (תקנ"ד במ"א) (ג) ט"ז שחל בשבת אומרים א"ה ומזכירין נשמות: (א"ר סס)

דיני ט"ב ודיני אבל ואונן בט"ב

(א) עט"ב קודם ברכו חולצין התענית ומסירין הפרוכת מהארון הקודש ובמ"ש חולצין אחר ברכו רק הש"ץ חולץ קודם ברכו ואומר מקודם המבדיל כו' (בלא שם ומלכות ולא יסיוס בברכה) ואומרי' אתה חוננתנו כשאר מ"ש ואחר התפלה כשרואה את הנר אומר בורא מאורי האש ואינו מבדיל על הכוס ואינו מברך על הכשמים: (תקנ"ג תקנ"ו ותקנ"ט) (ב) בליל ט"ב מתפללין ערבית בנחת ודרך כתיב כאכלים ואחר ש"ע ק"ש עם התקבל ובמ"ש א"א וי"ג ולא ויתן לך: (סס) (ג) אחר קדיש קורין איכה דרך כתיב ובכל איכה מנביה קולו יותר ופסוק האחרון בכל איכה אומרים בקו"ר ואחר איכה וקטנות אומרים ואתה קדוש ק"ש בלא התקבל: (סס) (ד) אכל אפי' תוך ג' הולך לבהכ"נ בלילה וביום עד שיגמרו הקטנות. (תקנ"ד) אונן בליל ט"ב אינו הולך בלילה לבהכ"נ וא"א איכה וקטנות ולמחר אחר הקבורה הולך לבהכ"נ וי"ג שם עד אחר הקטנות: (א"ר סס) (ה) יאסער במשכבו א"ה רגלי ליטב כב' כרים לא יטב בליל ט"ב רק בא' וימטע מכבודו ומהנחתו בט"ב בכל האפשר ואסור ליגע במשכבו ליל ט"ב כמו בנדה וביום מותר ליגע בה: (א"ר תקנ"ד) (ו) ט"ב בשחרית אין נוטלין את הידים רק עד סוף קשרי אכזבתיו ולאחר שמנכין ועודן לחות קצת מעבירין על עיניו אם הי' לפלוג בעיניו ודרכו לרחץ במים רוחץ ומעביר. ואם הפיל מים ושפסץ או עשה צרכיו מותר לרחץ ידיו עד קשרי אכזבתיו אבל בל"ה אסור אפי' להושיט אצבעו במים: (תקנ"ד) (ז) בשחרית אין מניחין טלית ותפלין רק לזכשין טלית קטן בלא ברכה (תקנ"ה) ומתפללין כל סדר היום וא"א פסום הקטורת ולא תהלים ושיר היחוד ולא מזמור של יום. בשחרית הש"ץ אומר ענגו בין בואל לרופא (א"ר תקנ"ז) דלא בט"ז) וא"א נחם ולא א"א ברכנו בברכה. אחר שמ"ע אומרים ק"ש בלא התקבל וא"א תתנון ולא א"א: (ח) מוציאין ס"ת וקורין ג"ג בפ' ואתחנן (כי תוליד בנים) ח"ק ומפסירין בירמיה (אסוף אסיפס) ומחזירין הס"ת ואומרים קטנות וראוי להאריך בקטנות עד קרוב לחצות. אחר הקטנות אומרים אשרי וא"א למנחם ואומרים ובכ"ל ומדלגין פסוק ואני זאת בריתי. וטוב שכל יחיד יקרא איכה גם ביום. (סי' תקנ"ט) ואסור ליטב ע"ג הספסל עד אחר חצות. אי"א צדוק הדיון בט"ב: (תקנ"ט)

דין איסור מלאכה ונעילת הסנדל ושאילת שלום בט"ב

(א) בליל ט"ב וביום ט"ב עד אחר חצות אסור לעשות כל מלאכה שיש בה שיהיו קצת וחלוצת פרה מוטב לעשות ע"י א"י אם אפשר ופרקמטיא וכל מלאכה של פרסום אסור אפי' ע"י ואין בה פרסום מותר ע"י א"י ואחר חצות מותר לעשות כלי מלאכה בעצמו רק לא יסיה דעתו מאכלות: (סי' תקנ"ד) (ב) ברחוב שדרים נכדים א"ל לחלון התעלים ורחוב יהודים יחלון: (סס) (ג) אין שואלין בשלום חבירו בט"ב והדיוט שאל שאל לו בשפה רפה: (סס) (ד) מי שאוכל בט"ב מחמת חולי וכיוצא בו יאמר נחם בכהמ"ז: (סי' תקנ"ז)

דיני מנהג בט"ב ודין איסור בשר ויין אחר התענית

(א) בט"ב במנהג מניחין טלית ותפלין ומברכין עליהן ואומרים קודם מנהג שיר של יום ושה"י ואשרי וח"ק. וקורין ויחל ומפסירין דרשו ח"ק שמ"ע נחם ואם שכה לומר בזונה ירושלים אומר בש"ת (פ"מ תקנ"ז) ואומרים ענגו והש"ץ אומר ברכת כהנים וא"ג על פניהם ק"ש עם התקבל וחולצין התפלין. והמניחין תפלין דר"ת ייחיו גם עתה. אחר ערבית אם הלכנה מאירה מקדשין אותה ואם הל' ט"ב ביום א' מבדיל במוצאי ט"ב על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הכשמים: (ב) אסור בבשר ויין עד יום עשירי אחר חצות ואם ט"ב הוא נדה מותר בבשר ויין ביום עשירי אף קודם חצות: (תקנ"ט) (ג) בסעודת מצוה ויולדות אף שמתענות מותרים בבשר ויין אחר התענית: (א"ר תקנ"ה) (ד) אסור לבהכ"נ ולכבש ולרחוץ ביום עשירי עד אחר חצות ואם הוא ע"ש מותר אפי' קודם חצות: (מ"א סס)

(בהורא) אחר ט"ב קורין לעולם פי' (ואתחנן) ומפסירין נחמו מבין ואינן מפסירין עד השלום ו' נחמתי. (ט"ז) בא"ב) אמרו חז"ל לא היו ימים טובים לישראל כט"ז בליל ובימים כו' וא"א בו תתנון ונ"ה ונ"ה: (ולדעת הב' יעב"ץ) אין אומרים תתנון גם בערב שפניו:

סדר תשעה באב

צ.ח. תשעה באב ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה כמו בחול וכשמגיע לירושלם עירך ברחמים תשוב, ובנה אותה בנין עולם. אומר: (ה) **רחם ה'** אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך. ועל העיר הבויה והאבלה והשוממה הנתונה בידי [נכרים וצרים] הרמוסה ביד עריצים ויבלעה לגיונות וירשעה עובדי פסילים ולעמך ישראל באהבה נתתה. ולזרע ישראל ירושה הורשת. נערה ה' אלהינו מעפרה, והקיצה מארץ דוויה. נטה עליה סוכת שלום כנהר שלום וכנהל שומץ שלל גוים. כי אתה ה' באש הצתה, ובאש אתה עתיד לבנותה. שנאמר ואני אחיה נא־ה' חומת אש סביב, ולכבוד אחיה בתוכה. בא־י מנחם ציון ובונה ירושלם. א.] וזו היא תפלה שמתפללים ערבית ושחרית ומנחה.

ובשחרית

סגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

צ.ח. א.] וזו היא תפלה שמתפללי

ערבית ושחרית ומנחה

הגאון הראי"ך אכן גיאות הכיז כן נסס רבינו ז"ל, ומסיים ומנהגו מיומת ראשונים לומר כזוה ירושלם שנתפלת מנחה לכד. עכ"ל. והרא"ש פ"ד דתענית כתב כל ימי תמתי למה אין אומרים אותו אלא בתפלת המנחה, כיון דקאמרינן יחיד בט"ז לריך להזכיר מעין המאורע מתמלא בכל תפלותיו קאמר, כמו ערבית שחרית ומנחה דר"ח חזקה ופורים. ע"כ. אכן האבודרהס כ' שמנהג זה נהוג מרבינו סעדיה שכתב, שכתב שאין לאומרו אלא במנחה לכד וכבר פסק המנהג כרבינו סעדיה. עכ"ל, וכן הכי"ס. תקנ"ז דעסס רבינו סעדיה משום דלעת ערב היתו את ההיכל, ובאותה שעה מוזכרין שפלות ירושלם ואכליה, ומתפללים על תחומיה. וכ' הק"ג במס' תענית א"ע דכפסח א"ע שינאו אחר חלות מ"מ מוזכרין נמי בת"ע, נ"ל שקבעו במנחה להודיע שלא יאכלו בשר ולא ישתו יין עד חלות העשירי. עכ"ל, והבי"ח כ' משום שתקנו לומר נחם להתפלל על נחמה, ובערבית ושחרית אינו נחמה אלא כמי שמחו מוטל לפניו, כמו"ס הריטב"א, ע"ס. אולם לרבינו סעדיה דגרס רחם ולא נחם, אין זה תירוץ כלל, לפמ"ש הריטב"א דיכול לומר לומר רחם גם בערבית ושחרית, ואפ"ה כתב רבינו סעדיה שלא לומר אלא במנחה, וגרסא דס"ל לרב סעדיה כיון דתפלת רחם לא נזכר בתלמודין, אלא בירושלמי משמע דלא ס"ל לתלמודין לתקנה קבועה. ולכן לא חשבוה במס' שבת כהדי הנך שמוכר בהן מעין המאורע, ולכן כ' רבינו סעדיה מובא בהרי"ך נ' גאות י"ש שמוסיפין כזונה ירו' רחם, מי שאומר כך אינו מפסיד דמעין המאורע היא, ואמר אס כל לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה אומר, ע"ס. דס"ל דרחם בט"ז כזונה ירו' הוי מעין ברכה דידה, ורשות הוא לאומרה שם אפי' לתלמודא דידן, וכיון דאיקה אלא רשות פ"ל לרפ"ג דדחו לה רבנן בעטס קלוש כ"ד, שלא לאומרה

צ.ח. (ה) חברה זו נזכרת ביר' תענית פ"ב

ה"ב ובירושלמי ברכות פ"ד והגנו מעתיקים

פ"ה נוסח ר"ש סירליו וז"ל רחם ה' אלהינו ברחמך הרבים ובחסדך הנאמנים עלינו ועל עמך ישראל ועל ירושלם עירך ועל הר ציון משכן כבודך ועל העיר התרבה והאבלה וההרומסה והשוממה, הנתונה בידי זרים הרמוסה ביד עריצים וירשעה לגיונות וחלולה עובדי פסילים ולישראל עמך נתתה נחלה ולזרע ישורון ירושה חורשה כי באש אתה ה' הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה כאמור כו'. ונוסח רבינו סעדיה רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך ועל העיר האברה האבלה השוממה הנתונה בידי זרים הרמוסה ב"ב בכף עריצים ויבלעה לגאי יונגם, וירשעה עובר, פסילים כי אתה ה' באש הצתה כו'. אולם בנוסחת הרמב"ם מוסיף שם ויתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ על כן ציון

סדר רב עמרם השלם

צמ. ובשחרית יורד ש"ן ומתפלל ככל תענית. ב. ואומר סליחות (ה) ועננו בין גואל לרופא. ויחיד אומרה בשומע תפלה, כמו שאומרים בכל תענית. וכן המנהג בשתי ישיבות. ג. ותשעה באב שחל להיות במוצאי שבת אין אומרים ויהי נועם ה' אלהינו וכן סדר קדושה הם הבי ובכל

מנן האלף

לאומרה אלא במנחה, וכ"כ מלשוננו שכתב האומר כך אינו מפסיד, וכן ממ"ס לאומרה בזיוה ירו', ומשמע מזה דלא סמך על הירוש' להירושלמי משמע שהיתה תקנה קבועה, ושאל שם זיר' היכן אומרה, א"ל כל דבר שהוא להבא אומרה בעבירה, כו' א"כ עיקר מקומה בצה, ולא בכ"י, וכ"כ רב האי מובא בהלכות הרי"ן, שאם ישכה ש"ן ולא אמרו, כיון שהוא

תוספות, ולית ל' שינוי ברכה, אם לא נאמר יא, כן נלע"ד ליבש אל נכון דברי הגאון, אבל הרי"ן גאות כתב, כיון שהוא במעבט שמעטו חכמים בהפלות כאשר מצינו בירושלמי אם שכה ולא אמרה חזור ואומרה, עכ"ל. ודבריו מרפסן איגרי למה חמורה משארי הזכרות? ונראה לענ"ד דס"ל שנוסח נחם בט"ז אינה הזכרה כשאר הזכרות שמעטין המאורע שאמרו במס' שבת, שאם שכה לאומרם כיום שאין בו מוסף אין מחזירין אותו, אלא שכיום זה היא תפלה מכלל מעבט של הברכה עצמה שאין לשנוטה, אבל לא נהגינן כמותו, וגם דבריו ז"ע, דממ"פ א"י לחזור ולאומרה, דבתלמודין לא נזכרה הך מעבט כלל, והירושלמי ס"ל לאומרה בעבודה א"כ אינה ממעבט ברכה של בונה ירו', וז"ע. ומה שכתב רבינו הגאון ז"ל שששמיע לבנה אותה בנין עולם אומר רחם, הוא ע"פ גרסתו דל"ג בברכה זו, וכסא דוד לתוכה תכין, כמוכא לעיל ח"א סי' ל"ט, ולגרסתנו אומר נחם אחרי וכסא דוד, קודם סיום הברכה :

צמ. ב. ואומר סליחות. ככת"י ב"מ כתוב, ואומר סליחות כחנן ומרבה, ואחריו נמשך המדפיס, ולא התבונן שז"ל "בחנן המרבה" שהוא ברכת סלח

לנו, וכן הביא המור סי' תקנ"ט בשם רבינו, והרי"ן ז' גיאות הביא כן בשם מר רב פלמאוי דז"ל ענינו בסליחות, דלא גרע משאר תעניות דעלמא, ומ"מ כ' המור שא"א תחינות [ר"ל תחנון כנפ"א], משום דליקרי מועד, והנהגות אשרי כ' כבר נהגו אבותינו בכל המקומות שא"א סליחות, משום דליקרי מועד, ומזנה עלינו לקיים מנהג אבותינו, עכ"ל, וכ"כ רמ"א שם : **ג.** ות"ב שחל להיות במוצאי שבת א"א ויהי נועם, וכן סדר קדושה כו', ולאחר שקורא קינות אומרים ובה לזיון גואל כו', הדברים נראים כסותרים

את עצמם בתכד"ד, והיינו יכולים לומר ולאחר שקראו קינות קאי אמ"כ שלא חל במוצאי שבת, אבל בהרי"ן ז' גאות מפורש, ואמר מר רב עמרם לאחר ת"ע בליל ט"ז שחל במו"ס, קורין קינות, וכשמסלימין אומר ש"ן ובל"ג גואל וא"ק וכוליה סדרא, ולכן נראה דס"ל דלאחר קינות טעמא אחרינא איבא בגוה, וכמוכא בשבלי לקט סי' רס"י בשם רבינו אליקום ז"ל, שכתב דז"ל ובל"ג בליל ט"ב בין בחול בין במו"ס, לפי שאחר הקינות צריך לבקש רחמים להביא משיח ב"ב להוציאנו מהאבלות עכ"ל. ואינו ענין כלל לזאתה קדוש שאחר ויהי נועם שאומרים בכל מוצ"ס, שהטעם הוא שהקב"ה יושב וממתין לתהלת ישראל, ולכן מאריכין בסדר קדושה ובתהלות, שישתהו ישראל בהשלמת סדריהם כדי להאריך מנוח לרשעים מלחזור בגנוס, כמו"ס המור סי' רצ"ח ורבינו לעיל סי' ל"ז, ובמ"כ שחל במו"ס שא"א ויהי נועם מעטם שכתב המרדכי יטן מובא בב"י משום דמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בט"ז אין עושין, או מעטם דליקרי מועד, או מעטם שכתב הסמך שיהי נועם הוסיף על הקמת המשכן, ואין לאומרו כיום שמרוב, וכבר כתב רבינו לעיל סי' ל"ז דכל היסא דלא אמרינן ויהי נועם לא אמרינן קדושה דסדרא, משום שכל עיקר שתיקנו סדר קדושה במו"ס לא בא אלא

(ג) ובכל מקום שא"א ויהי נועם אין אומרים סדר קדושה. ולאחר שקורא קינות אומרים ובא לציון גואל, ואתה קדוש, וקרא זה אל [זה], אבל ודאי ואני זאת בריתי אין אומרים. מפני שקראו קינות ואי אפשר לומר ואני זאת בריתי אותם שיש בהופו לא ימושו מפיד, לפיכך אומרים ובא לציון (ג) וכולא סדרא. וכך מנהג בשתי ישיבות. וכן בקדושא דסדרא דשחרית א"א ואני זאת בריתי אותם כמו בערבית:

ק. ד. ומוציאין ספר תורה וקורין מבי תוליד בנים עד סוף פסקא. ומפטירין בירמיה מן אסוף אסיפם כי באלה הפצתי

נאם

בסני האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) נמי. (ג) ואחרי קדוש.

אלא משום ויהי נועם, שהוא ברכה לישראל,

ואין דרך לברך התלמיד אם לא שיתברך רבו

עמו כמו ש באבדרהס בל' מו"ש. לכן אם ה"א ויהי"א א"א סדר קדושה, אבל לאחר שהסלימו הקינות הדרכא נריך לומר ובל"ג להפסל להוציאנו מהאכלות, אלא שמדלג ואני זאת בריתי מפני הטעמים שהזכיר הטור, שלא יהא נראה כמקיים ברית על הקינות, ועוד שהכל בטלים [מד"ה] בו, ורבינו מרמז לבני הטעמים הללו במ"ש, מפני שקראו קינות, ואי אפשר וכו' [ובשכיל טעם האחרון אין לומר ואני זאת בריתי גם בשחרית, וכמו שמסיים הגאון ז"ל]. אכן מצינו בערבית להתחיל מוואתה קדוש, וא"א ובל"ג משום שאין גאולה בלילה, והוא ע"פ מהנהגות מנל"א המוזכר בשכ"ל ש, דאם חל במו"ש מתחילין לאחר קינות בואתה קדוש, ע"ש:

ישנינו במ"ס סופרים כ"ח ה"ד ומוצא בעור סי' תקנ"ט, י"ש שקורין ספר קינות בערב, ויש שמאחרין עד הבקר לאחר קה"ת, עומד הדין וראשו מתפלש בעפר, ובגדיו מפולשין, וקורא קינות בבכי ויללה, כו' ומתרגם לפי שיבנו שאר העם והנשים והתינוקות, שהנשים הייבוא לשמוע קריאת ספר באנשים כו' ואם אינן יודעות בלה"ק מלמדין אותן בכל לשון שהן יכולות לשמוע וללמוד, מבין אחרו שהמברך נריך שיבנה קולו משום בניו הקטנים ואשתו ובנות, כו':

ק. ד. ומוציאין ספר תורה וקורין מבי תוליד בנים. מגילה ל"א ע"ב, אמר אביי תאידנא נהוג עלמא למקרי מבי תוליד בנים ומפטירין אסוף

אסיפם, וכתב במ"ס סופרים שם הלכה ז' הקורא אומר ברוך דיין האמת, ויש מניחין את התורה על הקרקע בעטיפה שחורה, ואומר נפלה עשרת ראשי, וקורעין ומספדין, כאדם שמתו מוטל לפניו. ויש שמניין את מקומו. [כאכל אחר שביע ראשונה] ויש שיורדין מספליהן למטה. [כאכל בשבוע ראשונה] וכלן מתפלשין בעפר, ואין אומרים שלום זל"ז כל הלילה וכל היום עד שיסלימו העם קינות, בשעת הקינות אסור לספר דבר וללכת להן, כדי שלא יפסיק לבו מן האבילות, כש"כ לשוח עם הנכרי, עכ"ל. ומ"ש לומר ברוך דיין האמת, קאי לעיני הקורא בתורה כמו"ס הב"י, וכתב המ"א טוב שיאמרינה בלי שם ומלכות קודם שקורא בתורה, ומ"ש יש שמוניחין ס"ת על הקרקע, בתורת האדם לרמזין ובטור העתיקו "תיק" התורה, וכן מסתבר, דס"ת עממה אסור להניחה על הקרקע כדאי' ביו"ד סי' רפ"ב, ובהרי"ז גלות בשם רב האי מביא דוגמתו, וז"ל: מה שאתם נוהגים להוציא ס"ת בשחרית בלי תיק, ושלא לומר אשרי העם שככה לו, ובמנחה אתם מוציאין בתיק לא תשנו ממנהגכם, ע"ש. ומ"ש דקורעין ומספדין מבי שמתו מוטל לפניו, כן הוא בירושלמי סוף תענית, ר' יהודה מחייב בכפיות המטה ולא הודו לו חכמים, ופריך שם מ"ע דרבנן, ואמרו עשו כמי שמתו מוטל לפניו, אינו לא כופה ולא יבן ע"ג מטה כפוייה. ע"ש. דדינו כאונן ופטור מהאכלות, אלא דא"כ קשה למה מהייב לבנות מקומו, או לשבת ע"ג קרקע, וי"ל דה"ק דמהגות שונות יש. דיש שמחשיכים זאת כאונן וקורעים ומספדין כמי שמתו מוטל לפניו, ויש שאין קורעין אלא

לה (ח"ב)

סדר רב עמרם השלם

נאם ה' ה. והכי אמר רב נטרונאי, בר הילאי (ה) [נאון] בט"ב אין קורין אלא שלשה בלבד. והמפטיר בנביא הוא יקרא השלישי. בדרך שעושים במנחה של יום הכפורים, דמי שקורא בשלישי הוא מפטיר בנביא. ו. והמפטיר בט"ב צריך לברך לפניו ולאחרית. אלא בתחילה מברך אחת, ולבסוף מברך שלשה. צדיק בכל הדורות, ורחם על ציון, ואת צמח דוד, ורביעית אין מברך. קא. ז. ותשעה באב שחל להיות בין בשני ובין בחמישי, ובין באחד בשבת, ובשלישי וברביעי, (ה) קורין בכי תוליד בנים. ובמנחה ויחל משה. והכי אמר רב נטרונאי (ב) [נאון] ט"ב שחל להיות בשבת, להבדיל

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

ק. (ה) ריש מחיבתא: אלא משנין מקומם כאכל בשכוס שניה, או כאכל בשכוס ראשונה, שיושבים ע"ג

הא. (ה) "בשחריח". (ב) ריש "מחיבתא". קרקע. אבל הגר"א ז"ל כתב דס"ל כהר"פ מובא ביו"ד שם"א סעיף ד' ברמ"א שנוהג

בזמנן כל דבר שאכל אסור, לכד הלילת הסנדל שצריך לחזור אחר כרכי מת ע"ס :

ה. והכי אמר רב נטרונאי כו'. אין קורין אלא שלשה, והמפטיר בנביא הוא יקרא השלישי בדרך שעושים במנחת יוהכ"פ, לכאורה מאי פשיטתא ליכא עמי במנחת

יוהכ"פ שהמפטיר בנביא הוא השלישי יותר מט"ב, ומאי קמ"ל רבינו בזה ? וגרסה משום דבמנינה דף כ"ב איבעי להו תע"ז בכמה קוראין, דמשום דלית בהו מוסף תפלה שהוא תפלת עגנו [ענין רש"י] אפשר דמחיל לר"ה וחולו של מועד דקרינן ארבע משום קרבן מוסף דלית בהו. וקפשיט מורייתא דקתני תע"ז וט"ב קורין ג', ורב אשי רזה למפסע מתניתין דקתני זה הכלל כל יום שיש בו מוסף קורין ד', דלתי לאתווי תע"ז וט"ב, ואקשי עליו בגמרא דא"כ לא אתיח מתניתין לא כת"ק ולא ר' יוס, דאפי' ר' יוסי ס"ל בט"ב לעולם קורין ג' ומפטיר אחד, היינו שהשלישי הוא המפטיר, ע"ס. ולכאורה אפשר לומר מדלא חסיקו סם בגמרא דברי רב אשי בתויבתא, לא דחו בזה כלל דברי רב אשי, ואפשר לתרצוי דמתניתין כר' יוסי, ור' יוסי גמי הכי קאמר דמפטיר אחד חוץ מהכך תלתא דקרי, וכמו דמפטיר אינו עולה למנין ז', כן אינו עולה למנין ג', וזה הכלל דמתניתין לאתווי תע"ז וט"ב דקרי ד' עס המפטיר. וכן הקשו באמת סם בתוס', ונדחקו לתרצו, אבל י"ל דהגמרא לזה חש לאחר דברי רב אשי משום דתליא בפלוגתא דלקמן אי עולה למנין ז'. ולמ"ד דאינו עולה באמת יש לפסוק כרב אשי דהוא בתרא וכמוס"ס כתוספות. אכן רבינו הגאון ז"ל כתב לעיל סי' כ"ו הכרעה להלכה, דמקום שמפסיקין בקדים אין המפטיר עולה, ובמקום שאין מפסיקין עולה, ע"ס. וא"כ בתע"ז וט"ב שאין מפסיקין בקדים עולה למנין ג', ולהכי כתב רבינו שהמפטיר בנביא יקרא השלישי בדרך מנחת יוהכ"פ דמי שקורא שלישי הוא מפטיר בנביא" דסם במנחת יו"כ פשיטא לן שעולה למנין ג', דעד כאן לא קמבעי לן בגמרא אלא בתע"ז וט"ב, דליכא מוסף של תפלת עגנו, אבל במנחת יוהכ"פ דליכא בה מוסף תפלה של עגנו, פשיטא לן, דהא דאמרו במנינה דף ל"א "במנחת יוהכ"פ קורין בעריות ומפטיר ביונה" שהמפטיר הוא ממנין ג'. וזה שכל הגאון דהוא ה"ע בתע"ז וט"ב גמי הוה המפטיר ממנין ג', כיון שאין מפסיקין בהו בקדים, כנלע"ד נכון בפירוש דברי רבינו ז"ל :

ו. והמפטיר בט"ב צריך לברך כו'. הכי סי' תקנ"ט הביא דבר זה בשם הכלבו, [כבר הזכרתי כ"פ שלא הי' ביד רבינו הכי סדרו של הגאון ז"ל, ולכן

לא הביא הדברים ממקורם הראשון]. וכתב העטם שלא נתקנה ברכה על התורה רק לשבת ויו"ט שמזכירין בס ענין היום, ומודים להשם על המתנה הנכבדה שנתן לנו מאותן הימים, ע"ס. ומ"ס את צמח דוד, כ"ה נוסחתו נס לעיל סי' פ"ח, אבל כפי' ל"כ כ' לומר "שמחנו" :

קא. ז. ות"ב שחל בין בשני ובין בחמישי. ובין בא' בשבת, ובשלישי וברביעי כו'

להבדיל בשבת אי אפשר. (ג) [שכשעשו] חכמים תקנה כדרכי תחליפא בר אבימי אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הברכה על הכוס, ח. דוקא דאין לו יין, (ד) אבל במקום שמצוי יין אין עושין כל

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ג) שכשחקנו. (ד) במוצאי שבת. כו', כגמ' תענית דף כ"ט שנינו חל להיות בשני ובחמישי קורין שלשה, ע"ש. וע"ג. דאיתא במדרשות, השביעי במדורים הרוני לענה, הוי אומר כיום שחל בו פסח חל בו פ"ג. זקו"ל לא בד"ו פסח, מ"מ ל"ק למה תני חל להיות בשני, דבזמנא היו מקדשים ע"פ ראי', ואפשר דמקלט גם בשני. אבל דברי רבינו ז"ל קשה להולמם, דלא הזכיר יום השני, משום דלא מקלט ביה פ"ג, והזכיר יום השני ויום הרביעי, דל"א דמקלט פ"ג בהנך יומי, וכן כתב הגאון עצמו לעיל בס"י ז"ב לענין פסח דבתרין בשבתא, ובארבעה, ומעלי שבתא, לא מיקלט פסחא כלל, וז"ע :

ח. דוקא דאין לו יין, אבל במקום שמצוי יין אין עושין כל עיקר. ובכת"י ב"מ מוסף לשון זה : וזה שיש לו יין אסור בנזותא שעה, דאמר מר ע"כ לא יאכל בשר ולא ישתה יין, הרא"ש בסוף מס' תענית מביא זאת בשם בה"ג וז"ל השתא דקו"ל מתפלל אדם של מוצ"ש בשבת [ברכות דף כ"ו] ואומר הכדלה על הכוס, היבא דמיקלט פ"ג בחד בשבת דמתבעי לאפסוקי מבעו"י מהו לאכדולי כו', דלמא כיון דאלו מבדיל קבלה לט"ב עלוי כו', ואיחייב ליה בעניו דשויה חול, דהא אחר המבדיל בין קדש לחול ואיתמר ליה בשתיה, דהאמר [ערובין מ'] גבי יוהכ"פ [לענין זמן ביוהכ"פ אומר וי' אפי' בשוק, משום דל"א דאם יקדש ויאמר זמן ולשתיה, כיון דקבלי' איתמר עלויה. הלכך לא מבדיל עד דנפיק חד בשבתא כו', ואע"ג דאמר מר [פסחים ק"י] מבדיל והולך כל היום כלו ופסי לא, ה"מ היבא דהוה שרי למיכל, הכא דלא שרי למיכל בחד בשבתא מבדיל לאורחא בתרין בשבתא, ע"ש. ולפי"ז זע"ג על רבינו ז"ל למה לו לחפש טעמים שלא להבדיל על הכוס בשבת, ולחומר לא נתקנה תקנה דמתפלל של מוצ"ש בשבת ואומר הכדלה על הכוס אלא באופן שאין לו כוס להכדלה לבד מזה"מ, או שאסור לשתות משום ערב פ"ג, היסק ל' דהא כבר אסר ע"ע השתיה, כיון שהבדיל ושויה חול כבר קבל לט"ב עליו, דומיא דיוהכ"פ שאמרו כיון דקבלי' איתמר עלוי בשתיה, וכדברי בה"ג. ונראה לקוצר דעתי לומר דשיטת רבינו הגאון ז"ל כשיטת הגאון המוזכר ברי"ף פ"ק דתענית דאיתא התם לענין תענית שפוסק בו מבעו"י, חזינא לגאון דקאמר אע"פ שפוסק חזור ואוכל עד שיבא השמש"ה והרי"ף חולק עליו, וכתב אגן מסתברא לן כו' דהיבא דקבלי' עלוי תענית איתמר למיכל ומשתי, דלהדיא אמרינן לענין זמן על הכוס ביוהכ"פ היבא ליעבד נכרך עלוי ושתי ל' כיון דאמר זמן קבלי' עלויה ואיתמר, ע"כ. והר"ז ז"ל מתרן דבריו של גאון ואמר דלא אמרו אלא לענין ברכה שלא תהא הברכה כמוציא ש"ס לבעלה, אבל קבלה אחרת שמפסיק בה מבעו"י בתענית אין לנו, וכ"כ שם בשם רב האי גאון ע"ש. וגם רמב"ן שם החולק עליו ואמר מ"ש בעל המחזור שאין קבלה אחרת לענין תענית, מי שידוע פ"י ההלכה בפרק בתרא בברייתא כל שהוא משום פ"ג כו' יראה שהקבלה אחרת. ומ"מ כ' שהפסקה בל' קבלה אין לנו אלא ביוהכ"פ שמוסיפין מקודש על החול, ע"ש. ולפי"ז י"ל דלא פסיקא ל' לרבינו הגאון ז"ל וכוונת הכה"ג ממ"ש ביוהכ"פ כיון דאמר זמן קבלי' עלוי, דלא אמרו שם אלא שאם ישתה תהי' הברכה לבעלה, אבל קבלה אינה אחרת, וכאן בט"ב כיון שבאמת עדיין אינו ביה"מ, רק שמותר לו להתפלל ולהבדיל וליתא ברכה לבעלה ה' מותר לו לשתות הכוס. ונראה עוד שיש הבדל אם אומר, שהחיינו לזמן הזה, שחזור על זמן של יוהכ"פ, אם לא יקבל עליו הזמן הזה משום תוספות יוהכ"פ, וישתה עליו אח"כ את הכוס הוי ברכה לבעלה, שמוכיח ממעשיו שאין זה זמן יוהכ"פ רק של ערב יוהכ"פ, משא"כ אם ישתה אחר שאמר, המבדיל בין קדש לחול" אין מוכח ממעשיו שהיא ברכה לבעלה. וכ"כ הרי"ן גאון דקדוש והכדלה הודאה יניחו וכל איתא דמתוך

סדר רב עמרם השלם

(ה) וכל עיקרן ולפטר מן הבדלה כל עיקר אי אפשר, שהרי לא טעם כלום משנכנס חלל הלכך אין תקנה אלא להבדיל על היין במוצאי ט"ב. וכך אנו נוהגין. וכן ראיתי רבותינו שיעשו, אבל לא על האור.

קב. ט.] וחייבין כהנים לישא את כפיהם בין בשחרית בין במנחה. ומחייבין למנחה אבלותא בט"ב. דההוא יומא נשרף בית אלהינו. והנו רבנן [תענית דף ל'] כל מצות שנוהגות באבל נוהגות בט"ב. אסור [באכילה ובשתיה] וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובשתמיש המטה. ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים. כמשנה [בסדרש] בהלכות ובהגדות אבל קורא במקום שאינו רגיל לקרות. י.] ושונה במקום שאינו רגיל לשנות. ותנוקות של בית רבן אינן בטלים דברי ר"מ. ר' יהודה אומר אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות, ואינו שונה במקום שאינו רגיל לשנות. אבל קורא באיוב

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) .כ"י זה שיש לו יין אסור באותה שעה דמכרך זמנה הוא, דמודה לקב"ה דמכדיל בין קדושא לחולא, דהרי מי שאין לו מכדיל כל היום כלו ע"ש. ונסתחבין מקבל לט"ב בזה, ואפי' אם יקבל אין הקבלה אסרת כדברי הר"ה. וכש"כ שחמת אינו מקבל לט"ב עזיין, והפסקה אפי' לדעת הרמב"ן אינה אסרת :

ולכן מוכיח לה רבינו מפניס אחרים, שהיהיר הזה שאמרו מתפלל אדם של מוצ"ש בשבת ומכדיל על הכוס, לא התירו אלא דוקא באין לו יין להבדלה, ומוכרח להבדיל על כוס של ביהמ"ז, כמו"ס התוס' והרא"ש בפ"ג דברכות דהינו דוקא לזורך מזה או משום אונס ע"ש. וכ"כ הקור סי' רנ"ג ע"ש. והרי"ן י' גיאות כ' דאפי' אין לו יין לא יבדיל בשבת דהא אפשר להבדיל למחר, ובט"ב פסקו כלהו רשותא אם חל במו"ס שיבדיל כשמשלים תעניתו ע"ש. ולפי כתי' ב"מ י"ב בזה גם קצת חיסור, וכמוכח בקור סי' תקנ"ב בזה דעת הגאון רב שר שלום דמ"ב שחל יום א' או שדחה ליום א', שפר דמי' תיקנ"ב בזה דעת יין, אבל אין לנו רגילים כך, ואף בשבת אין לנו אוכלים בשר ושתיין יין בסעודה המפסקת משום חורבן הבית, וכ"כ לה"ש רס"ו בשם בה"ג. וכ"כ אבי העזרי שח"א בשר ואין שותין יין בסעודה המפסקת. וכ"כ המ"ג בשם גאון כי אין חובה להעלות כסעודת שלמה. אלא שרשאי ע"ש, וכן כלל גם בדעת רבינו ז"ל ממ"ס לקמן סי' ק"ג, והלכתא עט"ב שחל בשבת כו', ובהאי סעודתא דמפסיק ב' אם רצה לאכול בשר מלח ויין מנתו רכא"י ומשמע דקאי נמי אלעיל אלא חל בשבת, דכסעודתא דמפסיק ב' דוקא יין מנתו מותר. וזה שהמר רבינו "זה שיש לו יין אסור באותו שעה, דאמר מר עט"ב לא יאכל בשר", וכוונתו שאסור מלך המנהג, ולכן אין תקנה אלא להבדיל במוצאי ט"ב, ודברי רבינו מיוסדים על אדני פה. ועיין בתה"א וברא"ש ממה שהשיג עליו הרמב"ן, אך המנהג כדברי רבינו ז"ל :

קב. ט.] וחייבים כהנים לישא כפיהם בין בשחרית בין במנחה. תענית דף כ"ו ע"ב דאמרו, והלכה כר' יוסי | דאמר געילה י"ב בזה נשיאת כפים, מנחה אין בה ג'כ]. והאידנא מ"ט פרכי כהני ידיהו במנחתא דתעניתא, כיון דסמוך לשקיעת החמה קא כרשי, כתפלת געילה דמא, אבל בתענית שיש בו געילה כיוכ"פ, ותע"ס, שמתפללים מנחה בעוד היום גדול, כ' רבינו לעיל ח"א סי' ס"א שאין בו גביית כפים. ותחת מנחה נוסחאין כפיהם בנעילה, ע"ש :

י. ושונה במקום שאינו רגיל לשנות. בגמרא לפנינו איתא, וקורא בקוניה באיוב וכדברים הרעים שברומיה, ומינוקת של בית רבן בטלים, משום שאמר פקודי

באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה. ותנוקות של בית רבן בטלים, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי [לב]. יא. ואפילו עוברות ומניקות חייבות לישב בתענית בתשעה באב. (ה)

קג. ולא מבעי תשעה באב נופיה דאסור. אלא כריש ירחא דאב נמי מבעי ליה לשנווי ולא (ה) [לשמח] נפשיה. יב. כדתניא משנכנס אב ממעטין בשמחה. שבת שהל ט"ב להיות בתוכה אסורין לכבש ולספר, ובחמישי מותרים מפני כבוד השבת. (ג) ובערב ט"ב מבעי ליה למיכל ולמשתה מבעוד יום. ובהאי סעודתא דמפסקי בה אסור לביכל בה בשרא ומשתה בה חמרא כדתנן. ערב ט"ב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין. אמרו עליו על ר' יהודה בר אילעי ערב תשעה באב יושב בין תנור וכרים ומביאין לו פת הרבה ושותה עליה קיתון של בים ודומה כמו שמתו מוטל לפניו. (וכנת"י א. וב"מ ח"תא: והלכתא ערב ט"ב שחל בשבת אוכל אדם ושותה כל צורכו. ומעלה על שלחנו אפי' כסעודת שלמה המלך יג.) בשעתו ובחאי

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

הב. (ה) כדתניא עוברות ומניקות מחענות ומשלימות כיום הכפורים ועין מגה"א דמ"ש כדתניא הוא ט"ס.

הג. (ה) לאבדוהי. (ג) הני מילי עד התענית אבל לאחר התענית מותר.

ה' צריך ר"י לשנותו, ולכן נרסא המחזורת, "אינן בטלים", ומ"ש, "משום שנאמר פקודי ה' ישרים", קאי אלעיל שאסור לקרות בתורה וכו', וכ"ה ברי"ף ורמ"ש וכן הגיה הגר"א ז"ל:

יא. ואפילו עוברות ומניקות חייבות לישב בתענית בט"ב נמרא פ"ד דפסחים דף נ"ד ע"ב, דרש רבא עוברות ומניקות מחענות ומשלימות כדרך שמתענות ומשלימות ביוה"כ, ובכת"י ב"מ מוסף בו "לדתי"א כו' והוא ט"ס:

קג. יב. כדתניא משנכנס אב כו' ז"ל כדתנן, והוא כמס' תענית כ"ו ע"ב, ומ"ש שבת שהל ט"ב להיות בתוכה אסורין מלספר ולכבש

ובחמשה מותרים מפני כבוד השבת. כ"ז סס במשנה, והוא כרשב"ג דאינו אסור אלא אותו שבת. ובכת"י ב"מ מוסף, "וה"מ עד התענית אכל לאחר התענית מותר". והוא כר"מ סס כנרייתא דאמר רבא הלכה כר"מ והלכה כרשב"ג ותרויהו לקולא. ומ"ש, "ובהאי סעודתא דמפסקי בה אסור למיכל בשרא ומשתה חמרא", הוא מומרל דרב יהודה דבסעודה שאינו מפסיק בה מותר. ולא הזכיר הגאון ז"ל דמקודם שש שעות מותר בכ"ז ויין אפי' בסעודה המפסיק בה, וכדלדידך מומרל דרב יהודה דקיי"ל כן להלכה, משום דכלל זה כמה שכתב "בעט"ב מעט"ל למיכל ומשתה מעטוי, ובהאי סעודתא" כו'. דמשמע הסעודה הסמוך לתענית:

יג. בשעתו. דלויכא למיד במס' גיטין דף ס"ה מלך והדין ומלך, ואיכא למ"ד מלך והדין. שכתבנו שוב לא הזכיר למלכותו, לפיכך אמר בשעתו בעת מלכו

ותקפו שהיה אוכל הוא ובריו ס' כור סולת, לשון רש"י. ומ"ש, "ובהאי סעודתא דמפסקי ב", חס ראה כו' כדתני לעיל כס' ק"א אות ח' דקאי גם חט"ב כחל כשנת דס"ל לנאון לאסור מלך המנהג אחר שם לאכול בשר ולשתות יין חט"ב הוא בשר מליח שהשעס נפסל אחרי ב' וג' ימים, או יין מנתו שהוא יין כ"ז שתוסס, שאין בו אפי' משום גילוי:

סדר רב עמרם השלם

ובהאי סעודתא דמפסיק בו. אם רצה לאכול בשר מליה ולשתות יין מנתו הרשות בידו. יד.] וכך אמרו משם ר"י מקום שנחנו לעשות מלאכה במ"ב עושין, מקום שנחנו שלא לעשות אין עושין, ובכל מקום תלמידי חכמים במליים, (ג) וכל העושה בה מלאכה אינו רואה סימן ברכה לעולם, וכל האוכל ושותה בו בודאי לא ירצה בשמחת ירושלם, וכל המתאכל על ירושלם זוכה ורואה בנחמתה, שנאמר שמחו את ירושלם וגומר.)

קד. תנו רבנן. נוחג אבילות מר"ה אב עד התענית דברי ר"ם. ר' יהודה אומר כל החורש כלו אסור, רשב"ג אומר אין אסור אלא אותה שבת בלבד. אמר רבא הלכה כר"ם. וא"ר הלכה כרשב"ג. וצריכי דאי אשמועינן הלכה כר"ם לחודיה הוה אמינא אפי' מר"ה אסור לספר ולכבס. קמ"ל דהלכה כרשב"ג דאמר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד. ואי אשמועינן הלכה כרשב"ג לחודיה, הוה אמינא אפילו לאחריו נמי אסור לספר ולכבס, קמ"ל דהלכה כר"ם דאמר אינו אסור אלא עד התענית אבל לאחר התענית מותר וכן הלכה.

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) נכת"י א. רשב"ג אומר כל אדם יעשה כחלמיר **יד.] וכך אמרו משום ר"י.** בסדר הגדפס פירש הר"ת הלזה חכם :

והדפס א. ר' יוחנן וזין לזה שום ביאור
ללא מצינו שם בעינין הזה דברי ר' יוחנן כלל. והאמת יורה דרכו, שהגאון ז"ל העתיק כפי סגנון סדר הנמרא שם, דליתא התם דף ל', לא יאכל בשר ולא ישתה יין, תנא. אבל לזכר בשר מליה ושותה יין מנתו. ואח"כ ליתא אר"י א"ר כך הו' מנהגו של ר' יהודה בר אילעי ערב ט"ב מביאין לו פת חרבה במלח כו', ודומה כמי שמתו מוטל לפניו. ואח"כ אמרו תנן התם מקום שנהגו לעשות מלאכה בט"ב עד ובכ"מ ת"ח בטלים רשנ"א כל אדם יעשה עמו כה"כ כו'. ואח"כ מביא מימרא דרע"ק שכל העושה מלאכה אינו רואה סימן ברכה, ודברי חכמים כל העושה מלאכה ואינו מתאכל לא יראה בשמחה ירושלם ש' שישו אתה משום כל המתאכלים עליה, מכאן אמרו כל המתאכל על ירו' זוכה ורואה בשמחתה. עכ"ל. וכל המדקדק אחרי דברי רבינו יראה שהעתיק כל הסגנון זה אחר זה, רק שהעתיק החסיר [אחרי וכך אמרו משם ר"י, שהוא ר' יהודה ב"ר אילעי] את כל הגאמר בו שהיו מביאין לו פת חרבה, ומפני שכתב כה"כ ר"י השב המדפס שהוא ר"ת א. ר' יוחנן הדפס זאת כלי שימת עין :

(ד"ה) (א) ביום ב' של ר"ה אלול מתחילין לתקוע ותוקעין כל חודש אלול חוץ מערב ר"ה : (תקפ"א) (ב) נוהגין לעמוד באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה ואם חל ר"ה ביום ב' אז ג' אז מתחילין לעמוד מיום א' של שבעה שלפניו : (סס) (ג) הש"ך צריך להתעטף בעליה בשעה שיאמר י"ג מדות : (סס) (ד) אבל אסור ללכת מביטו לבהכ"נ לומר סליחות מלבד בער"ה צריך ללכת לבהכ"נ : (סס) (ה) ביום א' של סליחות נוהגין רוב הקהל להתענות ולהשלים התענית : ימ"א תקס"ב (ו) ער"ה נוהגין כולם להתענות וא"ל לא קבלה ולא השלמה ואין קורין ויחל וא"א או"א ברכנו במנחה : (מ"א תקפ"א) (ז) אין נופלין על פניהם בער"ה בתפלה אבל באשמורת בסליחות נופלים ואף שנמשך אמירת סליחות על היום : (סס) (ח) מכבסין ומסתפרין בער"ה ונוהגין לעכול בער"ה משום קרי : (סס)

דיני וסדר התרת נדרים

מודעת זאת לכל איש ישראל שאין שייך התרת נדרים או שאלה והפרה רק לנדרים ושבעות שגדר או נשבע האדם כמה שנוגע לעצמו בלבד כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן וכדומה אבל בנדר ושבעה שנשבע לאחריו או לשום מי שמשיבנו יהיה מחילה עס ודח שיחיה אינו מועיל לזה שום שאלה או היתר או הפרה כלל וכלל :

(ד"ה) מה שנוהגין בהתרת נדרים לומר כי א"א לפורעט ז"א מועיל רק לנדרים ששכח אבל לנדרים שזכר אותם וצריך להתירם צריך לפרוע הנדר ואם לאו אין מתירים לו ודי בשמפרט הנדר לפני אחד מהמתירין : (סכ"ו לקט) מתאכפים בין כסא לעשור ועושין שני עניינים האלה זה הסדר. ויעמוד לפני עדה הקדושה ואם אינו יכול בפני עדה מ"מ צריכים להיות ב"ד דהיינו ג'. ויאמר זה :

שָׁמְעוּ נָא רַבּוֹתַי דִּינִים מוֹמְחִים כָּל גִּדְרִי אוֹ שְׁבוּעָה אוֹ
אָסֵר אוֹ מוֹנֵם אוֹ תָרֵם שֶׁגִּבַּרְתִּי אוֹ גִּשְׁבַּעְתִּי בְּתַקִּיזִי אוֹ
בְּחִלוֹם אוֹ גִּשְׁבַּעְתִּי בְּשִׁמּוֹת הַקְדוּשִׁים שְׁאֵינָם גְּמֻתִּים
וּבְשֵׁם הוֹי"ה בְּרוּךְ הוּא וְכָל מִיגִי גִזְרוֹת שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי וְאֶפִּילוֹ
גִּזְרוֹת שֶׁמִּשּׁוֹן וְכָל שׁוֹם אָסֹר וְאֶפִּילוֹ אָסֹר הַנָּאָה שֶׁאֶסְרְתִּי
עָזִי אוֹ עַל אֲחֵרִים בְּכָל לָשׁוֹן שֶׁל אָסֹר בֵּין בְּלָשׁוֹן אָסֹר אוֹ
תָרֵם אוֹ קוֹנֵם וְכָל שׁוֹם בְּכָלָה אֶפִּילוֹ שֶׁל מִצְוָה שֶׁקִּבַּלְתִּי
עָלַי בֵּין בְּלָשׁוֹן גִּדְרִי בֵּין בְּלָשׁוֹן גִּדְרָה בֵּין בְּלָשׁוֹן שְׁבוּעָה בֵּין
בְּלָשׁוֹן גִּזְרוֹת בֵּין בְּכָל לָשׁוֹן וְגַם הִנְעֵשֶׂה בְּתַקִּיעַת כָּף בֵּין
כָּל גִּדְרִי וּבֵין כָּל גִּדְרָה וּבֵין שׁוֹם מִנְהַג שֶׁל מִצְוָה שֶׁנִּתְּנָה
אֵת עֲצָמִי וְכָל מוֹצֵא שְׁפָתַי שֶׁיֵּצֵא מִפִּי אוֹ שֶׁגִּבַּרְתִּי וְגִמַּרְתִּי
בְּלִבִּי לַעֲשׂוֹת שׁוֹם מִצְוָה מִהַמִּצְוֹת אוֹ אֵיזוֹ הִתְנַהֵּה טוֹבָה אוֹ
אֵיזוֹ דָּבָר טוֹב שֶׁנִּתְּנָה לִי שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים וְלֹא הִתְנַתִּי שֶׁיְהִי
כָּלִי גִדְרִי הֵן דָּבָר שֶׁעָשִׂיתִי הֵן עַל עֲצָמִי הֵן עַל אֲחֵרִים הֵן
אוֹתָם הִידוּעִים לִי הֵן אוֹתָן שֶׁקִּבַּרְתִּי שֶׁקִּבַּלְתִּי . בְּכָלֵהוֹן
אֶתְחַבֵּטָא בְּהוֹן מַעֲקָרָא וְשׂוֹאֵל וּמַבְקֵשׁ אֲנִי מִמַּעַלְתְּכֶם

התרה עליהם כי יראתי פן נקשלת ונקפדתי חס ושלום בעון
 נדרים ושבועות וגזירות ותרומות ואסורין וקונמות והסכמות.
 ואין אני תוהא חס ושלום על קיום המעשים טובים ההם
 שעשיתי. רק אני מתחרט על בקלת הענינים בלשון נדר או
 שבועה או גזירות או אסור או חרם או קונם או הסכמה או
 בקלה בלב ומתחרט אני על זה שלא אמרתי הנני עושה
 דבר זה בלי נדר ושבועה וגזירות וחרם אסור וקונם ובקלה
 בלב. לכן אני שואל התרה בקלה. אני מתחרט על כל
 הנזכר בין אם היו המעשים מדברים הנוגעים במקום. בין
 מהדברים הנוגעים בגוף. בין מהדברים הנוגעים אל הנשמה.
 בקלה אני מתחרט על לשון נדר ושבועה וגזירות ואסור
 וחרם וקונם ובקלה בלב. והנה מצד הדין. המתחרט והמבקש
 התרה צריך לפרוט הנדר. אך דעו גא רבותי. כי אי אפשר
 לפרטם כי רבים הם ואין אני מבקש התרה על אותם
 הנדרים שאין להתיר אותם. על כן יהיו גא בעיניכם. באלו
 הייתי פורטם :

והמתירין משיבין לו ג"פ כלשון הזה :

הכל יהיו מתירים לך הכל מחולים לך הכל שרונים לך
 אין פאן לא נדר ולא שבועה ולא גזירות ולא חרם ולא
 אסור ולא קונם. אבל יש פאן מחילה וסליחה ובפרה.
 ובשם שמתירים הבית דין של מטה בך יהיו מתירים מבית
 דין של מעלה :

ואח"כ יהא מוסר מודעה בפניהם ויאמר כלשון הזה :

חרי אני מוסר מודעה לפניכם ואני מבטל מפאן ולהפא
 כל הנדרים וכל שבועות וגזירות ואסורין וקונמות ותרומות
 והסכמות ובקלה בלב שאקבל עלי בפעמי הן בהקין הן
 בחלום חוץ מנדרי תענית בשעת מנחה. ובאם שאשבה
 לתנאי מודעה הזאת ואדור מהיום עוד מעתה אני מתחרט
 עליהם ומתנה עליהם שיהיו בלן בטלן ובבטלן לא שרירין
 ולא קיימין וקא יהון חלן בלל ובלל בבקלן אתחבטנא בהון
 מעתה ועד עולם :

בכניסתו לבית הכנסת בליל ר"ה קודם ערבית אומרים תפלה זו :

א חות קטנה הפדוקיה. עורכה ועונה תהלותיה. אל נא רפא נא למחלותיה. תכלה
שנה וקללותיה :
ב נועם מלים: לך תקראה. ושיר והולים כי לך נאה. על מה תעלים עיניה ותראה.
ורים אכלו גחלותיה. תכלה שנה וקללותיה :
ג עה את צאנה אריות ורו. ושפוח חרונה באומרים ערו. וכנת ימינה פרוצו וארו.
לא השאירו עוללותיה. תכלה שנה וקללותיה :
ד הי תעלה בתה מבור. ומבית קלא עלה תשבור. והפלא קלא בצאתה בגבור.
להם וכלה מחלותיה. תכלה שנה וקללותיה :
ה ילה קבעו הגוי ברו. ומובה שבעו ובזו איש רו. וקבה קרעו ובכל זאת לא מפה
געו מעולותיה. תכלה שנה וקללותיה :
ו מרות הכת וחסקה תגביר. וחפון קרבת הודה ותעביר. מרב דאבת נפשה ותמיר.
לבקש אהבת כלולותיה. תכלה שנה וקללותיה :
ז חה בגחת לנה רבצה. רב גנחה מדוד תפצה. והיא כפורחת עלהה גצה. לא
תבשילו אשכולותיה. תכלה שנה וקללותיה :
ח וקו גנילו כי שור גמר. קצור הוחילו בריתו שמר. קדם ותעלו קציון ואמר קרו
קרו מסלותיה. תחל שנה ובכחותיה :

דיני תפלת ראש השנה

(דה"ח) (א) ז"ל להיום בשו"א תחת הלמד : (מ"א תקפ"ב) (ב) אם שכח לומר וכן תן
סחך וחחס המלך הקדוש א"ל לומר רק אתה בחרתנו ואם עשה והתפלל של חזן
דינו כמו ביו"ט : (ג) ז"ל ששלטון בקמן תחת שין הב' : (מ"א שס) (ד) מר"ה עד מו"אי
יוה"כ כופלין בכל הקדישים לעילא ולעילא : (שס)

תפלת ראש השנה

לערבית, ולשחרית, ולמנחה

למוסף ולמנחה כי שם יי אקרא חבו גדל לאלהינו :

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך :

ברוך אתה יהוה אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם
אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל
עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות
ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה :

זכרנו

לו (ח"ב)

זָכְרָנוּ לְחַיִּים מְלֶךְ עֹלָם בְּחַיִּים וּבְתִּכְנֹנוּ בְּמִסְכָּר חַיִּים לְמַעַן
אֲדָהִים חַיִּים :

מְלֶךְ עֹלָם וּמוֹשִׁיעַ וּמִגֵּן : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ אֲבֹתֵנוּ :
אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדָנִי מִסִּיחַ מֵתִים אַתָּה רַב לְחַיִּים :
מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מִסִּיחַ מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים שׁוֹמֵר
נִפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקִים אֲמוּנָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל
עָפָר : מִי כְמוֹד בְּעַל גְּבוּרֹת וְיָמֵי דְיוֹמָה לְךָ מְלֶךְ מִמִּית
וּמִחַיָּה וּמַצְמִים יִשׁוּעָה :

מי

מקור הברכות

זָכְרָנוּ כְּטַבַּע הַנוֹסח הָלוֹ כִּי הַמּוֹבָא בְּרָאשׁוֹנִים הוּא מְטַבֵּעַ קְדוּמָה מֵאֵר, וְאֵין סֶפֶק שֶׁנוֹסַחַם
הוּא מְקוּבֵּל בִּידֵם דּוֹר אַחֵר דּוֹר מִזְמַן הַחֲנַאִים וְאַנְשֵׁי כְּהִ"ג אֲבָל לֹא מִצִּנְהָה בְּחִלְמוֹד
רַק מִזְמַן הַגְּאוּנִים כְּמוֹשׁ הָרֹאשׁ שֶׁ"ק דְּבִרְכוֹת וְהַטּוֹר מִבְּיָא גַם מִמִּי שֶׁ"ש בְּמִ"ס שְׁתַּפְּלֵחַן שֶׁל ר"ה
וְיוֹכֵס מִשׁוּנָה מִיּוֹשׁ ע"ש. וְאֵל זֶה רָמַז בְּעַל סִס' סוֹפְרִים פ"ט. וְאֵין מִזְכִּירִין זְכוּרוֹת בִּג' רִאשׁוֹנוֹת
וְאַחֲרוֹנוֹת אֲלָא בְּרִיחַ וְיוֹכֵס לְבַר, [וְכַשֵּׁר הִגְרָסָא וְאִ"א זָכְרָנוּ בִּגְר', וְכַתּוּב בִּגְרָא, אֲלָא בְּרִחַ
וְיוֹכֵס]. וְרִ"ל דָּל הַנוֹסחֹת זָכְרָנוּ, וְיָמֵי כְּמוֹד זֹכֵר יְצוּרֵי, חֲזוֹר רַחֲמִיךָ וְכַבּוּשׁ כְּסֶד, וְכַתּוּב
לְחַיִּים, וְכַסֵּר חַיִּים נֹכַח כו', כֹּלם זְכוּרוֹת נִינְחֵי. וְאַפִּי הַנוֹסח הַנוֹסֵף בְּקְדוּשַׁת הַשֵּׁם וּבְכֵן וּבְכֵן,
וּבְכֵן, נִמִּי נִגְדַּת מַלְכוּת זְכוּרוֹת שׁוֹפְרוֹת חִיקּוֹנוֹס כְּמוֹשׁ הַרְדִּיא, וְלִכֵּן כו' הָרֹאשׁ שֶׁם אִם תִּקְנַת
גְּאוּנִים לֹאמְרוּ מִנִּיל דְּמַחְזִירִין אוֹתוֹ, וְהָכִי נִקְשִׁינָן, אֵךְ הַחֹס' בְּסִפִּי דְּבִרְכוֹת וּבְדָף לִיד כְּחַבּוֹ
אֲבָל חֲנִי, דְּמַחְזִירִין אוֹתוֹ אִם לֹא אִמְרָם, וְהַמְדַּרְכִּי כְּחַב דְּהַרִּים מֵאוּרִ"א וְר"ה תִּקְשׁוּ ע"ז, מִמִּי שֶׁ
שָׁבַת כו', "יִמִּים שָׁאִין בִּם קֶרֶבן מוֹסָף, טַעַם וְלֹא הוֹכִיר אִי צִי לְחֹזֵר, וְהַנְרִ"א זֵל סִי תִקְשִׁיב
כְּחַב ע"ז שֶׁהִיא רֹא' שָׁאִין עֲלִיהָ חֲשׁוּבָה. וְאִם כִּי חִלְּלָה לְחֹלְעַת כְּמוֹנִי לְהַשִּׁיב ע"ז, מִי"מ נִרְאָה
לְיִשֵּׁב דַּעְתָּן שֶׁל רִאשׁוֹנִים, שְׁכַתְּבוּ בְּכָל הַנִּי דְּצִירָךְ לְחֹזֵר, דִּסִּיל דִּיאֵנִם דּוֹמִים לְכָל מַה דְּחַשְׁבִּי
שֶׁם בְּמִ"ס שָׁבַת כְּמוֹ עוֹי, וְעַנְנוּ, וְעַל הַנְּסִים, דְּכַלְהוּ מַעִין הַמֵּאוּרֵעַ שָׁאִין בִּם מוֹסָף לֹא דְאוּרִיתָא נִינְחֵי,
בִּין יֵשׁ בְּהֵם קֶרֶבן מוֹסָף לֹאִין בְּהֵם, דְּכָל מַעִין הַמֵּאוּרֵעַ שָׁאִין בִּם מוֹסָף לֹא דְאוּרִיתָא נִינְחֵי,
כְּמוֹשׁ רִשִׁי שֶׁם, אֲבָל הוֹכֵרָה אוֹ חֶפְלָה דְּלֹא תִלָּא בְּמַעִין הַמֵּאוּרֵעַ מִמָּה שְׁעֵבֵר, רַק שְׁמוּדִים בִּם
לְהַשֵּׁם יִחְבָּרְךָ אוֹ מִתְּפַלִּים עֲלֵיהֶם בּוֹמֵנִם, לֹא תִלָּא מִיָּדֵי אִי הוּא מַחִי"ת אוֹ לֹא, דְּכָל נוֹסח הַתְּפִלוֹת
ג"כ אֵינֵן אֲלָא דְרַבְּנֵן, וְאֵין זֶה אֲלָא מִגֵּן מְטַבֵּעַ חֲכָמִים שְׁטַבְּעוּ הַצְרִיכִים חֲלָלוּ בּוֹמֵנִיהֶם, דְּיִמָּא
דְּהוֹכֵרַת מְשִׁיב הָרוּחַ, אוֹ שְׁאִילַת טַל וּמַטֵּר דְּמַחְזִירִין אוֹתוֹ, אַע"ג דְּשִׁיטָא שָׁאִינֵן מַחִי"ת, דְּיוֹמָה
לֹא כְּחַב הַגֵּאֵן רִי"ץ וְיָ גְאוּת בְּתַפְּלַת נְחִם בְּטִיב "כִּינֵן שְׁהוּא בְּמַטְבֵּעַ שְׁטַבְּעוּ חֲכָמִים בְּתַפְּלוֹת
כְּאִשֶּׁר מִצִּינוּ בִּירוּשְׁלַיִם אִם שָׁכַח וְלֹא אִמְרָה, חֲזוֹר וְאוֹמְרָה". וְנִרְאָה דַּעְתָּ שְׁתַּפְּלָה זֶה בִּיּוֹם זֶה
מְכַל מְטַבֵּעַ הַבְּרִכָּה שֶׁל בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַם הִיא, אַע"ג שֶׁלֹּא נִמְצָאָה תְּפִלָּה זֶה בְּחִלְמוֹדִין אֲלָא בִּירוּשְׁלַיִם,
אֵינוֹ מוֹכֵרָה כֹּלֵל שְׁלֹא נִחְקָה מִזְמַן הָרִאשׁוֹנִים וְשֶׁהַתְּלִמּוֹד שֶׁלָּנוּ הוֹלֵךְ בָּהּ עַל חִירוֹ, דְּמַטְבֵּעַ
הַבְּרִכּוֹת לֹא הָיוּ צְרִיכִין לְהוֹכִירִם בְּחִלְמוֹד רַק בְּמָה שְׁנוּעַ לֵאמֹר סֶפֶק וְדִין, כִּינֵן שְׁתַּפְּלוֹת הָיוּ
שְׁגוֹר בְּפִי כֹלֵם, וְאַע"ג שֶׁנִּחְלְקוּ בֹהַ עַל חִירוֹיָן גְּאוּת, נִרְאָה דְּעִינְךָ טַעַם תְּהוֹלֵקִים תְּפִילָּה דְּגַם נְחִם
לֹא הוּא מְטַבֵּעַ בְּרִכָּה אֲלָא מִמַּעִין הַמֵּאוּרֵעַ, וְרֹא' לֹא שְׁבִירוֹ גּוֹפ' לֹא הַצְרִיכֵי לְהוֹכִירוֹ אֲלָא
בְּעִבְדוּהָ, וְאֵינוֹ שְׁאוּמְרִים אוֹתוֹ לְכַתְּחֵלָה, הוּא מְטַעַם אַחֵר שְׁאוּמְרִי, שֶׁאִם בֹּא לְחֹזֵר בְּמַעִין כֹּל
בְּרִכָּה מִזְכִּיר, אֲבָל הַזְכוּרָת חֲלָלוּ דְּבִימִים אֵלּוֹ הָיוּ צְרִיכִים רַבִּים, הֵם מְטַבֵּעַ הַבְּרִכּוֹת עַצְמָם וְלִכֵּן
סִיל דְּאֵע"ג שֶׁלֹּא נִזְכְּרוּ בְּחִלְמוֹד מִי"מ כְּכַר נִחְגוּ בּוֹמֵנִם לְאוּמְרָם, דְּהַגְּאוּנִים לֹא יִתְקֵנוּ מַעֲצָמִם

מה

בְּיָדֵינוּ קְדוֹשׁ אֱלֹהֵינוּ הַיּוֹם יְהוָה יִתְּנֵנוּ מִתְּחִילת הַמִּתִּים : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מִתְּחִילת הַמִּתִּים :
 וְגַם אַתָּה יְהוָה מִתְּחִילת הַמִּתִּים : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מִתְּחִילת הַמִּתִּים :

קדושה לש"ן בשחרית לעיל 75 54 ולמנחה בחלק 75 286. יכשמיניע לבי אל מלך גדול גדול וקדוש אתה יתחיל ובכנ :

אַתָּה קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ וְיִגְדוּשִׁים בְּכָל יוֹם יְהִלְלִיךָ סֶלָה :
 וּבְכֵן תִּתֵּן פְּתִילֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל-מַעֲשֶׂיךָ וְאִי-תִּתֵּן
 עַל כָּל-מַה-שֶּׁבִּקְרָאתָ וְיִירָאוּךָ כָּל הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לְפָנֶיךָ
 כָּל

מקור הברכות

מה שלא חי' קבלה בידם. שוב מצאתי כדברי מפורש בתוס' ר"י חסיד, שכתב במ"ש ברכות י"ב והלכתא כרבא דאמר המלך הק' והמלך המשפט. שיכול להיות דמורה רבא לר"א [דאמר דבתחילת הק' נמי יצא, משום שנאמר ויגבה כו' והאל הקדוש נקדש בצדקה] שיצא בריעבד, אלא דלר"א א"צ לאומרו אפי' לכתחלה, והא דנקט יצא, לפי שאינו מקפיד מה יאמר, המלך או האל, ורבה מצריך לכתחילה לומר המלך, ובזה פוסק התלמוד כרבא. אבל בהמלך המשפט מחזירין אותו לפי שהוא משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, וכן בזכרנו, מי כמוך, וכתוב, וכן בספר, אומר רבי שמהזירין אותו לפי שמשנה ממטבע, ע"ל. וממילא גם קו' המרדכי לפי פירוש הגר"א מהמלך הקדוש דאפי' שם יצא לרב בריעבד, וכש"כ באלו הזכרות, נמי לקימ, דשאני התם דכתיב קרא והאל הקדוש נקדש בצדקה :

אלא ריש להקשות ע"ז ממ"ש בברכות שם, אר"ב משמ"י דרב כל השנה כלה מחפסל ארם האל הק' מלך או"צ ומשפט, חוץ מעשרת ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ שאומר המלך הק' המלך, המשפט, ומדלא הזכיר אלא אלו, ש"ל דשארי הזכרות לא היו עדיין בזמן התלמוד, ול"ל דלא הזכיר הני אלא משום דאפ"ה ע"ה ר' אלעזר ואמר, אפי' אמר אחיך יצא שני והאל הקדוש נקדש בצדקה, דא"כ בהמלך המשפט דלא אפ"ה ע"ה ר"א ל"ל להזכירו, אבל אין זה קושי, חדא דמצינו שגם בזה נחלקו, דאמר מאי הוה ע"ה, רב יוסף אמר האל הק' מלך או"צ ומשפט, ועוד לפי גרסת הר"ף פלוג ר"א גו"י עליו ואמר, אפי' אמר האל המשפט יצא, ועוד י"ל דקמ"ל דצריך לומר שניהם ב"ה, וכן מצאתי בתשובת הגאונים שהובאו מהגפוזיה לרב יהודה גאון ז"ל שכתב, אסור להוסיף אפי' אות אחת, בא ולמד מלך הק' ומלך המשפט כמה חכמים נחלקו עד שקבעו הלכה, כדאמר, ר"י אמר מלך הק', מלך המשפט, רבא אמר המלך הק', המלך המשפט, והלכתא כוותי דרבא. וכן ראיתי אותה הגרסא בש"ס ישן שנכתבה כחמש מאות שנה לפני זמנו של הרמב"ם והזכירה בפס"י מהל' מלוה, ומש"ה הוצרך רבה ב"ה להזכיר שני אלו מפני שהי' ספק בנוסחיהם, ודיניהם, אבל שארי הנוסחאות שהי' מקובל בידם לא נזכר. בש"ס, זה הנלע"ד ליישב דעתן של ראשונים ז"ל, אך לדינא נקטינן דא"צ לחזור רק באם לא אמר המלך הקדוש :

לדור ודור, ובכנ. כו' ברס"ג. ליחא כל הנוסח הזה ועיין נוסחתו לקמן. וכתוב בשערי חשוכה לרב האי גאון וז"ל : ושאלתם בתפלת ר"ה כמה אינן ובכנ, ובכנ, חקונא דא דפרישו רבנן קמאי, והיינו בחקיעתא דבי רב דאחי רב וחדש לון, ובכנ ובכנ, וכו'. אחתקינו תלחא, ולא יחיר. ומאן דאמר יחיר מצות, והנהו תלחא אית בהו מלין טמירין דאתמסרו לחבימין, ואחון לחזין אזהירו דלא למימר יחיר ולא אחתו לון. ותקוה טובה, בויטרי כח' א. ל"ג
 : טובה :

ובכנ תן פחדך, השור סי' תקפ"ב כתב שיש בו מ"ד חיבות, והוא מכון לפי, נוסח רב עמרם ז"ל, ועיין בבי' שכתב שהוא טעות ביד המוחקים חיבת, כמוי דאיכ אינן אלא מ"ג, וגם רע"ג

כָּל־הַבְּרוּאִים וַיַּעֲשׂוּ בָלֵם אֲגֻדָּה אַחַת לַעֲשׂוֹת רְצִינָה בְּגִבֵּב
שָׁלֵם. בָּמוֹ שִׁיבְעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שְׁמִשְׁלָטָן לְפָנֶיךָ עוֹ בְּיָדֶךָ
וּבְבוֹרָה בִּימִינֶךָ וְשִׁמְךָ נִזְרָא עַל כָּל מַה־שֶּׁבָּרָאתָ :

וּבְכֵן תֵּן כְּבוֹד יְהוָה לַעֲמֶךָ תַּהֲלֶה לִירֵאֶיךָ וְתִמְנֶה (טוֹבָה)
לְדוֹרֵשֶׁיךָ וּפְתַחוֹן פֶּה לַמְּיַחֲלִים לָךְ. שְׁמִתָּה לְאַרְצֶךָ. וְשִׁשּׁוֹ
לְעִירֶךָ. וְצִמִּיתָ קֶרֶן לְדוֹד עֲבֶדְךָ. וְעָרִיבֵת נֵר לְבֶן־יִשְׁי
מִשִּׁיחֶךָ בְּמִתְרָה בְּמִינוֹ :

וּבְכֵן צְדִיקִים יֵרְאוּ וַיִּשְׁמְחוּ וַיִּשְׁרִים יַעֲלוּזוּ. וּבְחִסְדִּים
בְּרָנָה יִגְלוּ. וְעוֹלָתְךָ תִּקְפֹּץ־פִּיהָ וּכְל־הַרְשָׁעָה כָּלָה בַּעֲשָׁן
תִּבְלָה. כִּי תַעֲבִיר מִמִּשְׁעֶלֶת זָרוֹן מִן־הָאָרֶץ :

וְתִמְלֹךְ אַתָּה יְהוָה לְבַקֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ בְּסֵר צִיּוֹן
מִשְׁבֵּן בְּבוֹרָה וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קִדְשֶׁךָ. בְּפָתוּב בְּדַבְרֵי קִדְשֶׁךָ.
יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן לְדוֹד יְהוָה הַלְלוּיָהּ :

קְדוֹשׁ אַתָּה וְנִזְרָא שִׁמְךָ. וְאִין אֱלֹהִים מִבְּעַדֶּיךָ בְּפָתוּב
וַיִּגְבֶּה יְהוָה צְבָאוֹת בְּמִשְׁפָּט וְהָאֵל תִּקְדוֹשׁ נִקְבֵּשׁ בַּצְּדָקָה :
בְּרִיךְ אַתָּה יְהוָה הַמְּלֹךְ תִּקְדוֹשׁ :

אַתָּה בְּחִרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אֶהְבֶּתָ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ.
וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְשׁוֹנוֹת. וְקִבֵּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקִבְּבָתָנוּ
מִלִּבָּנוּ לַעֲבוֹדָתְךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְתִקְדוֹשׁ עָלֵינוּ מְרָאתָ :

חס חל יו"ט כמולאי שבת לומרים ותודיענו תמצא כתפלת שלם רגלים

וּתְתַפֵּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֲתִיּוֹם (לִשְׁנֵי הַשַּׁבָּת

הזוה

מקור הברכות

רע"ג גרם לוי, וע"ע שם בטור שיש לומר ובכן שהוא לשון המקרא, ויש בו רמז לשם ע"ב
ורב עמרם ז"ל גרם ל' שלשה פעמים, ובמחזיו גורם, ואז צדיקים יראו, ע"ש הכתוב אז צדיקים
יורו לשמך כו', אך המ"א בשם הוזהר כתב כדברי רבינו והרע"ג ז"ל :

אתה בחרתנו, נוסח זה נזכר ביומא דף פ"ו "עולא בר רב נחית קמיה דרבא פתח באתה
בחרתנו וסיים [בנעילה] במה אנו ובמה חיינו, ובמסכת סופרים פרק כ' הלכה
ז' איתא : והיכן מקלסין, אלהינו ואלהי אבותינו גלה כביד מלכותך וכו' והשיאנו כו', וכתוב
דחיים, ועיין רש"י במס' סוטה דף כ' שכתן גדול המברך על מחילת העון אומר אתה בחרתנו
וחיחס מלך מוחל וסולח לעוונותינו כו', ושם הגדול עלינו קראת, עיין נוסח רס"ג והודיענו
מועדי

קרט

תפלת ראש השנה

הוה ואת יום) הזכרון הזה. יום זכרון) תרועה (באהבה) מקרא קדש וזכר ליציאת מצרים: למוסף ומפני חטאינו

אלהינו ואלהי אבותינו. יעלה ויבא ויגיע ויראה וייראה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופחדוננו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד עבדך. וזכרון ירושלים עיר קדשך. וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום כיום הזכרון הזה: זכרנו יי אלהינו בו לטובה. ופקדנו בו לבקרה. וחשיענו בו לחיים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחסדנו ורחם עלינו וחשיענו כי אנך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה:

אלהינו ואלהי אבותינו מלך על כל העולם (כל) בברכה והנשא על כל הארץ ביקרה והופע בחר נאון עזך על כל יושבי תבל ארצה. וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו יהיה אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה:

(לשנת אלהינו ואלהי אבותינו רצה בכונותינו קדשנו במצותיך ונתן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמחנו בישועתך. (לשנת והנחילנו יהוה אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינהו בו ישראל מקדשי שמך) וטהר לבנו לעבדך באמת כי אתה אלהים אמת ודברך

אמת

מקור הברכות

מועדי כו זכרון תרועה כו וליתא שם נוסח יעלה ויבא ולא כל נוסח והשיאנו. אבל בירושלמי פ"ט דברכות נזכר והשיאנו לאומרו אפי' בריה דאיקרי מוער אליבא דשמואל ע"ש. נוסח ותתן לנו נזכר במס' ברכות דף ל"ג:

זכרון תרועה מקרא קדש. וליג באהבה מקרא קדש כמו"ש הט"ו ומ"א בשם לבוש שאין אהבה בדיון, ולענין זכרון תרועה כ' השב"ל סי' רפ"ו שיש מהחכמים אוסרים כן כשהל בשבת. אבל כשהל בחול אומרים "יום תרועה", וכי' בגמרא ובפסיקתא ובמ"ס, אבל י"א שאין לשנות, אלא בין בחול ובין בשבת אומר זכרון תרועה משום דבסוף פרק בהרא דר"ה דרשינן זכרון אלו זכרונות, תרועה אלו שופרות, ואין התנא מחלק בין בא בחול לבא בשבת ע"ש, ולענין זכר ליציאת מצרים שאל אחיו ר' בנימן והלא לא מצינו שכתב ברה"ו יצ"ם כדרך שכתוב בשבת ושבעות וסוכות, וחירץ דראוי לומר לפי מה ששנינו ר"א אומר בתשרי כו ברה"ט בטלה עבודה מאבותינו במצרים ור' יהושע לא פליג עליו בזה, וגבי יוחכ"פ מצינו במשנה תורה גבי שלוח עבדים וזכרת כי עבד היית, ותניא ר' ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקא אומר לפי שנאמר תעבירו

תפלת ראש השנה

אֲמַת וְכֵן לְעַד: כְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמֶּלֶךְ עַל כָּל-הָאָרֶץ מְבֹרָךְ
(השבת: ו) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם מוֹפְרָוֹן:

רצה יהוה אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם. והשב את העבודה לדביר ביתך. ואשי ישראל ותפלתם באמנה תגביל בראיונותיה לראיון סמך שמדת ישראל עמך :

וְהַחֲזִיקָה עֵינֵינוּ בְּשִׁוְכָהּ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בְּרוּךְ אַתָּה
יְיָ הַמַּחְיֶה הַמְּתוֹרֵר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מוֹדִים דְּרַבָּנָן (לעיל עמ' 264)

מִדִּירִים אֶמְקִנֶנּוּ לְךָ שְׂאֵתָהּ הוּא יִתְּנָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֶּיָּהּ
אֲבִי־הֵינוּ לְעֵדָלָם וְעַד צִוֵּר מִיָּנֵינוּ כִּמְנָן יִשְׁעֵנוּ אֶתָּה הוּא לְדֹר
וְדֹר גִּדְּדָה לָּהּ וְנִסְפָּר תִּהְיֶה לָּהּ עַל־מִיָּנֵינוּ הַמְּסֻדִּים בְּיָדָהּ וְעַל־
גְּשָׁמוֹתֵינוּ הַמְּקֻדֹּדֹת לָּהּ וְעַל־גִּפְּתֶיהָ שֶׁבְּכָל־יְיֹום עֲמָנוּ וְעַל
נִפְלְאוֹתֶיהָ וּמְאֹבֹתֶיהָ שֶׁבְּכָל־עֵת עָרַב וּבֹקֶר וְצֹהָרִים הַמְּזֻבֵּב
בִּי לֹא־כֵלֹו בְּחֶמְדָּהּ וְהַמְּבַרְחֵם בִּי לֹא־תִמְנֹו חֲסִדֶיהָ מִעֲדָלָם
מִיָּנֵינוּ לָּהּ :

וְעַל־כֵּן יִתְפָּאֵר וְיִתְרַמֵּם שְׁמֹךְ מְלִכְנוּ תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד :
וּכְרָאב לַחַיִּים טוֹבִים כָּל־בֶּגֶי בְּרִיתֶךָ :

וְכָל הַחַיִּים יִרְדּוּ: כָּלָה וַיְהִלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בָּאֱמֶת. הָאֵל
יִשְׁעֶךָנוּ וְעֲזָרְתָנוּ כָּלָה: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְּשֻׁבַּח שִׁמְךָ וְלִךְ
נָאָה לְחַדְוֹת: (לְשׁוֹן בְּרַכַּת כַּהֲנִים)

למנחה ולמעריב

לשחרית ולמוסף

שִׁים שְׁלוֹם מוֹכֶה וּבִרְבָּה תֵּן נֶחֱסֵד
וְחַתָּמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עֲמֵד פְּרֻכְנוּ
שְׁלוֹם רַב עַל יִשְׂרָאֵל עֲמֵד תְּשִׁים
לְשִׁלֹּם אֲבִינוּ

מקור חברות

יידע תעבירו שופר ביוה"כ כו' כיון שהגיע יוה"כ תקנו ב"ד בשופר נפטרו העבדים לבריתם כו' כל פעול ליתא ברוס"ג. ודברך אמת וקים לעד, ל"ג ודברך, מלכנו' אמת, והר"מ מביא מביא זאת בשם מנהגים, וכן לא נמצא, כי אהה אלהים אמת' בשום כת' אך הטור והטעם שאמרו ודברך אמת, מובא בשביל בשם חסידותא שאהר"ר יצחק ברימון, וא"ל הקביה אחת סימן לבניך, וזהו בשם המרדכי [לא מצאתי בס' המרדכי שלפנינו] והר"א בשם מדרש האלהים נחב, לעולם ה' דברך נצב בשמים, למשפטך עמרו היום, אמר דוד כשם שהתקנת עם האדם ודנת אותו ברחמים כו' אלמלא דנת אהר"ר, עתה אפי' שעת אהה. והתקנת עמו ברחמים, כך התקנם עמו שאתה דן את בני ברחמים :

אֲבִינוּ בָּרְכֵנוּ בְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיָּה. כִּי בְּאוֹר | לְעוֹלָם כִּי אַתָּה
פְּנִיָּה נִתְתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תוֹרַת חַיִּים וְאַחֲבַת | הוּא מֶלֶךְ אֲדוֹן
חֶסֶד וְצִדִּיקָה וּמִדָּבָר וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם : לְכָל הָעוֹלָם
וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־שָׁעָה וּבְכָל־שָׁעָה
בְּשָׁלוֹמְךָ :

בְּסֶפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפְרֻסָּה טוֹבָה נִזְכָּר וְנִסְתָּב
לְפָנֶיךָ אֲנִיחֵנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וְלְשָׁלוֹם :
בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם : אֱלֹהֵי נְצוּר וְכו' :

אם חל ר"ה בשבת מתחיל הש"ץ ויכולו ואומר מנן אבות המלך הקדוש וחוטם בשל שבת לכו
וא"א במה מדליקין קדיש שלם ובופלים לעילא קידוש על הכוס שהחיינו עלינו ק"י :
א' בכתבים אחר ש"ע קודם קדיש בתרא בשני לילות ר"ה ויו"ט ב' 'אומרים לדוד מזמור
תמצא בשיר של יום :
נוהגין לכרך איש את אחיו כליל ר"ה בשלשן זה :

לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכְתֹּב וְתִתְתֶּם : לְרַבִּים תִּכְתְּבוּ וְתִתְתֶּמוּ :
לְנִקְבָה לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכְתְּבִי וְתִתְתֶּמִּי :
לְאֲבוֹת תִּכְתְּבֶנָה וְתִתְתֶּמְנָה :

סדר ליל ראש השנה

איתא בכתבים בלאתו מכהכ"ג ילך לביתו וישמח לבו ויבטח בהש"י ויקדש בלב שלם ובנפש
חפצה וירחיק ממנו כל יגון ואנחה שלא יחן פתחון פה למקטרג. בקידוש ליל ב' ילבוש בגד
חדש או יניח פרי חדש ואומר שהחיינו (וכן אשה בהדלקת הנרות כליל ב') ולדעת האר"י
ז"ל לחפש אחר פרי חדש. וגם בלא זה לריך לכרך שהחיינו :

קידוש לראש השנה

בשחל בשבת אומרים יום הששי עד ברא אלהים לעשות
על היין פברי מרגן ורובנן ורבותי

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בְּתִרְכֵּנוּ מִכָּל־
עַם וְרוּמָמָנוּ מִכָּל־לָשׁוֹן וּמִדְּשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו וְתִתֵּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
בְּאַהֲבָה אֶת־יְיָ (לשנת השבת הזו זאת יום) מְזַכְּרֵן מִזֶּה יוֹם זִכְרוֹן
תִּירוּעָה בְּאַחֲבָה מִקְרָא קָדֵשׁ וְזָכַר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ
בְּסֶפֶר וְאוֹתָנוּ בְּקִשּׁוֹת מִכָּל־הָעַמִּים. וְדִבְרֶךְ אֱמֶת וְקִיָּם לְעַד :
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקוֹדֵשׁ הַשְּׁבִית (ו) יִשְׂרָאֵל

יום הזקרון : שחיינו

כשחל ראש השנה במוצאי שבת אומרים גם שתי ברכות הללו :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבבלי. ואת־יום השביעי משַׁשֶּׁת ימי המעשה קבִּשְׁתָּ : הבבלי וקבִּשְׁתָּ אֶת־עַמּוּךָ יִשְׂרָאֵל בְּקִדְשָׁתְךָ : ברוך אתה יי המבדיל בין קדש לקדש :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שֶׁחַיִּינוּ וקִיָּמנוּ

והצִּיָּנוּ לזמן הזה : ויסדר שלחנו ויאכל וישמח כי הוא יו"ט :

(רה"ח) (א) יאכל דגים כליל ר"ה משום סימון לפרות ולרבות כדגים (סי' תקפ"ג) ואוכלים ברה"ה ראש כבש ואומר י"ר כו' שנהיה לראש ולא לזנב וגם יש בו זכר אילו של יצחק ואם אין לו ראש כבש יאכל ראש דג או של מין אחר משום טעם הראשון : (ב) נוהגין לאכול כליל ר"ה תפוח מתוך כדבש ואומרים זה :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שְׁתַּחַדֵּשׁ

עֲלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה וּמְתוּקָה :

ומברכין על התפוח תחלה בורא פרי העץ שהתפוח עיקר ועל הדבש א"ס לכרך ואחר שאכל התפוח יאמר י"ר הנ"ל כדי שלא להפסיק בין ברכה לאכילה ואם אמר הי"ר בין ברכה לאכילה א"ס לכרך שנית : (מ"א וא"ר סס) (ג) יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים ברה"ה שאגוז בנימ' חטא ועוד שמרכיב כיחה וכיעה ומכעלין התפלה : (סס) (ד) לא ישמש משתו בשני לילות של ר"ה ואם הוא ליל טבילה שלא היתה יכולה למבול מקודם מותר ויחזור וימבול שחרית משום קרי : (סס א"ר)

(נהורא) נוהגין לאכול כל מיני מתוקה וכו' עבוה"ק שלא לאכול ברה"ה שום דבר חמוץ אפי' לימוני ויש אוכלים רמונים ואומרים יה"ר מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי

שנרבה זכויות כרמון גם יאכיל עניים על שלחנו וישלח מנות לעניים ואביזנים. ואיתא בכתבים טוב לקרות ליל ר"ה מסכת ר"ה והס' ד' פרקים נגד ד' אותיות הוי"ה כו' :

(רה"ח) (א) אומרים אבינו מלכנו ברה"ה אחר ש"ע של שחרית ומנחה ואם חל בשבת א"א וכן במנחה של ע"ש א"א. יש לומר כלה בצירי תחת הלמד (מ"א) וז"ל סלח ומחל כי מחילה גדולה מסליחה. וז"ל קרע רוע במרכא טפחא ובנשימה אחת. צ"ל מחה והעבר חטאתנו ופשעינו כו' : (ט"ו) (ב) המחפלי מוסף והחוקע אם אינם נוטלים שכר הס חובבים לעלות לתורה : (קצור של"ה) (ג) כשיש מילה מלין בין קה"ת לתקיעת שופר ואם חל ר"ה בשבת אף שאין תוקעין מלין קודם אשרי : (סס ועט"ו)

(נהורא) תפלת אבינו מלכנו היא גדולה ונפלאה דוגמת תפלת י"ה ור"ע נענה בתפלה זו ע"כ צריך לבזון בה בשעה למען הרגוים ויקבל ע"ע מיתת סקילה על קידוש ה'. ובעשה למען טבוחים יקבל ע"ע מס"כ של הרג ובעשה למען באי חשם יקבל ע"ע מס"כ שרפה יחנק : אח"כ ק"ש אין כמון ומוציאין ב' ס"ת ואומרים י"ג מדות רבש"ע בריך שמייה כו' שמע ישראל גרלו על הכל תמצא בשחרית. אחר ההפטרס אם הוא שבת אומרים יקום פורקן :

(ד"ה"ה) (א) צריך לתקוע מעומד ואין לסמוך על שום דבר שאם יגעל-אותו דבר יפול אבל הצבור יכולין לישב בתקיעות דמיושב אבל בתקיעות שעל סדר הברכות צריכין הצבור ג"כ לעמוד אבל בדעבד אם תקע מיושב יא' (מ"א תקפ"ה) ונוהגין לתקוע התקיעות שקודם התפלה על הכימה: (ב) קודם שיתקע ביום א' וביום ב' יברך אקבמיו לשמוע קול שופר ויברך שהחינו (ונכון שילבש בגד חדש בתקיעת שופר ביום ב') ואפילו כבר יא' ומברך להוציא אחרים שאינם יודעים לברך בעצמן מברך ב' ברכות אלו אבל אם תוקע להוציא אנשים שידעו בעצמן לברך והתוקע בעצמו כבר יא' יברך השומע ב' ברכות אלו: (ג) טוב לתקוע בליל ימין אם אפשר ואיטר יד בשמאל וצריך ללבוש השופר בשעת ברכה ויהפוך פי השופר למעלה בשעת תקיעה: (ד) אם בירך תוקע אחד ולא היה יכול לתקוע יכול אחר לתקוע על סמך ברכה הראשון וכן אם התחיל לתקוע ולא יכול להשלים וכן אפי' ד' י' יכולין לתקוע על סמך ברכה שצריך הראשון כיון ששמעו הברכה אבל אם התוקע הב' בא לברכה"ג אחר שצריך הראשון ולא שמע הברכה מהראשון אם לא יא' השני עדיין ידי חובתו יכול לתקוע בברכה ואם יא' השני י"ח תוקע בלא ברכה: (ה) אשה פטורה מתקיעת שופר וצ"ח יכולה לתקוע וכן אחר אף שיא' כבר יכול לתקוע להוציא אותה רק אינו רשאי לברך אם כבר יא' רק האשה חדר בעצמה והוא יתקע לה (בס) ואין לתקוע לאשה רק אחר יציאת ברכה"ג: (ו) כוונת הייב בתק"ש ויכול להוציא אחרים יד"ה: (ז) נכתובין השומע ללכת ולא נכתובין התוקע להוציא או להיפך לא יא': (ס) בין התוקע ובין הציבור לא יבטחו בין הברכה עד סוף התקיעות דמעומד ובין הברכה עד סוף התקיעות דמיושב אסור להפסיק אפי' בתפלות לכן לא יאמר הי"ר הגדלם במחזורים בין התקיעות דמיושב רק 'הלה' בלבו זאל יציא כציו או שאמר הי"ר בסוף התקיעות דמיושב ואם הפסיק בין התקיעות אפי' בשניה שאין צורך כלל א"ש לחזור ולברך אבל אם הפסיק בין הברכה לתחלת התקיעה שלא מעטין התקיעות אפי' מעטין התפלה צריך לחזור ולברך: (ס' תקצ"ב)

קודם התקיעות אומרים מזמור מ"ז כל העמים תקעו כף ז' פעמים
תפלה להתקוע מהאר"י וזללה"ה

י"ה רצון מלפניך אלהי השמים ואלהי הארץ אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא שהשלה לי כל המלאכים המפורים משרתים הנאמנים בשליחותם והחפצים לזכות את עמך ישראל המלאך הגדול הממונה להוציא וזכותיהן של ישראל בעה' שחוקקין עמך ישראל בשופר ואת המלאך הגדול הכמונה להשמיע וזכותיהן של ישראל להבנות את השטן בתקיעותם ואת המלאכים הגדולים הממונים על התקיעה המעלים את תקיעתנו לפני כסא כבודך ואת המלאך הממונה על התרועה ואת המלאך הממונה על תשר"ת להיות מזומנים בשליחותם להעלות תקיעתנו לפני כסא כבודך ותמלא על עמך רחמים ותכחל באפרו של יצחק אבינו הצבור ע"ג המזבח ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין וזכור היום עקידת יצחק ארענו באתה אל מלך נאמן הברית ברוך וזכר הברית:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיכבשו רחמך את בעסך ויגולו רחמך על מדותיך ותרחם על בניך ותתקן להם על ידי תקיעותיהם מפרת הדין למדת הרחמים ותזכור להם זכות שלשת אבות ויהיו הם חקוקים בכסא על סדר חולדתם אברהם בראש יצחק כנגדו יעקב בינתיים ואל יעקב כל חטא ועון ותכנס להם לפנים משורת הדין ותצרני לפניך ותרחם עלי אמן:

קודם תקיעת שופר יאמר אלו הפסוקים בקול רם והוא מנהג צפת תוב"ב:

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה:

ויאמר ששה פסוקים אלו שר"ת שלהם קרע שטן

קולי שמעת אל תעלם אוזן לרוחתי לשועתי:

ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדק:

קודם תקיעת שופר

ענהב עבדך לטוב אל יעשקני זדים :

שש אנכי על אמתך כמוצא שלל רב :

מזב טעם ודעת לסדני כי במצותיך האמתני :

נרבות פי רצה נא יי ומשפטך לסדני :

ואח"כ יאמר תפלה זו :

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי המשפט שבאות אלו השמות היוצאין מריח אל נא קרב חשוקת מצריך (אנקתם). פחודיך סר תוציאם ממאסר (פסחם). פרה טועים פתח סומים יסבך מצפים (מספיקים). דלה יוקשים וקבץ נפוצים סכוד יה מושלמים (דיונלים). שיהיה עתה עת רצון מלפניך וחקדך ברחמיך הרבים וחסדיך הגדולים כל המסכים המבדלים ביני ובין עמך ישראל עד היום הזה ודעבר מלפניך כל המספיקים והמקפריים על עמך ישראל סתום פי ששן חל וספן עלינו כי אלהי חליות עינינו ארוסרך אלהי המלך (אלהי) המשפט שומע קול חרועת עמו ישראל ברהמים :

כונות התקיעות הכלליות להתקוע והשומע לקיים מ"ע של חק"ם ויוציא כפתינו להיקב"ה כו' חרני מוכן ומזוכן לקיים מ"ע שציונו הבורא ית"ש לתקוע בשופר (השומע אומר לשמוע קול שופר) כמ"ש בתורה יום תרועה יהיה לכם :

(מדר"י) כשהוא שומע (תקיעה ראשונה יעלה על לבו זכות אברהם אע"ה) וזכויות ירחם הקב"ה עלינו להוציא לאור משפטינו. (בשברים) זכות יצחק אע"ה שנקד ע"נ המזבח בראונו. (בתרועה) זכות דוד המע"ה שכל צרות ורעות שבערו עליו קבל באהבה. (תקיעה אחרונה) זכות יעקב אע"ה וקודם התקיעות יאמר עלה אלהים בתרועה ח' בקול שופר ואח"כ יברך :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר הדישנו במצותיו וצונו לשמוע קול שופר :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שהתחננו וקיימנו והתקינו לזמן הזה :

מלכיות תקיעה. שברים. תרועה. תקיעה. ג"פ :

ויתודה בלחש ומעומד בין שפתותיו ולא ישמע כי אסור להזכיר שמאיו בר"ה בקול רם ובלחש מותר והוא דוקא בין התקיעות כי אז השקט מתערבב ודברי ווידוי עולין למעלה ע"י. אמצעית קול שופר ולא ישקרונו עליו אז. ואחר התקיעות יתפלל י"ר זה שיקובל :

יהי רצון מלפניך שהתקיעה חשרית שאני חוקע חתא מרוקמת בידיעה על יד הכמונה כשם שקבלת על יד אלהי ו"ל וישוע שר הפנים ושר (ממ"ם) וחמלא עלינו ברחמים. ברוך אתה בעל הרהמים :

וכונות תקיעה. שברים. תקיעה. ג"פ :

ויתודה בין התקיעות על כל שמאיו ובלחש בין שפתותיו וכנ"ל ויתפלל על התש"ת :

יהי רצון מלפניך שהתקיעה חשרית שאנחנו חוקעין שחשעה עשרה ממנה ע"י הכמונה להיות עולה וישוב בראש אלהי חכמות ויעשה עמנו אות לטובת :

שופרות תמיעה. תרועה. תקיעה. ג"פ :

והאחרונה תקיעה גדולה מושכין ומאריכין כה שהוא ס' סילוק שכינה :

סך כל המרומיטין שלשים קולות אלו הם (ר"ע) מרומיטין לנעול כח הרע דל"ה"ר דעקודת כוכבים והשחתת זרע. ויתפסל :

ובכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיעלו א"י המלאכים והנאשם מן השואר מן החקיעה ומן השברים ומן התרועה ומן תשרית ומן תשית ומן חרות לפני כסא כבודך וימלאנו טוב בערנו לכפר יצר כל חטאמינו :

ואחר התקיעות יתפסל שתתקבל תפלתו :

אֲשֶׁרִי הָעַם יוֹדְעֵי תְרוּעָה יי בְּאֹר שְׁנֵי יִחְלְכוּן :

בְּשִׁמְךָ יִגִּילוּן בְּל הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ יִרְוּמוּ :

כִּי תִפְאֶרֶת עֲזָמוֹ אָמְרָה וּבְרִצוֹנְךָ תִּרְוֵם מְרַגְנוּ :

אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִתְלַלְלוּ בְּךָ : אֲשֶׁרִי וכו' :

יחללו ומחזירין ס"ת לביבול (פי' תק"ח) והש"ץ אומר ח"ק ועומדין להתפסל תפלת מוסף

סדר תפלת מוסף לראש השנה

(דח"ח) (א) ז"ל בשני ימים של ר"ה ואת מוספי יום הזכרון ואם חמ"ד ואת מוסף יצא : (פ"ז) (ב) ז"ל ועקידת יצחק לזרעו של יעקב תזכור : (פי' תק"ח) (ג) יחיד המתפסל מוסף לא יתפסל כג' שעות הראשונות על היום : (שס)

(נהורא) כנוסח של מוספי חטאינו וזכור בל"מ גלגל כבוד כו' ראוי לעורר עצמו על הכנייה ויאמר השנה הגדול של עלינו לשנה זכונה ובש"ע. ויזהר לומר פסוקי מלכיות וזכונות שופרות ככונה עזומה ומתון גדול. אמרו בנ"ה דר"ה אמר הקב"ה אמרו לפני בריה מלכיות כדי שתמליכוני עליכם וזכונות כדי שיבוא לפני זכרונכם לשכנה זכמה כשופר. לכן יזהר לבוין בפסוקי מלכיות הפזונות הכתובות אללם :

מתפללין ש"ץ עד יחללך סלח. ובכן תן פחדך. אתה בודרתנו. ותתן לנו עד זכר ליציאת מצרים ואח"כ מתחילין כאן :

וּמִפְּנֵי חַטֵּאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאֶרְצֵנוּ. וְנִתְרַחֲקֵנוּ מֵעַל אֲדָמָתֵנוּ
וְאֵין אֲנִיָּהּנוּ יְכוּלִים לַעֲשׂוֹת חֻבּוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירְתְּךָ בְּבֵית
הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁמַלְחָה
בְּמִקְדָּשְׁךָ : יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
מִגְדָּל בְּחֵמָן שֶׁמִּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל־מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ
תִּרְפֵּם וְתִבְנֶהוּ מִתְּהֵרָה וְתִגְדֵּל בְּבוֹדוֹ : אָבִינוּ מִלְּקֵנוּ גִלְגָּה
בְּבוֹד מִלְּכוּתְךָ עָלֵינוּ מִתְּהֵרָה וְהוֹפֵעַ וְהַנֶּשֶׂא עָלֵינוּ לְעִיגֵי כָל־

חי

מקור הברכות

ואין אנו יכולים לעשות את קרבנות חובותינו כו' הרא"ש בפס"ד דרי"ה כתב כן בשם רבינו שאלתאלי. דברכת כותידד זהו קרבן חגיגה שאינו כ"א ג"פ בשנת. ומשם זה אין לומר "ואין אנו יכולים לעשות ולהראות לפניך" אלא יש לומר "אמי לעשות חובותינו". נמשך זה נשמש גם בנוסחו של רע"ג "לעלות ולראות" משום דאין חיוב דאית פנים זקרבן אלא בני רגלים. ומנוסחא חזקונה דא "ואמי לעשות חובותינו כו' :

חַי וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפּוּצוֹתֵינוּ כַּגֵּם מִיִּרְכַּתִּי אֶרֶץ :
 וְחִבְּיָנוּ לְצִיּוֹן עִירָךְ בְּרָנָה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׁמְחַת
 עוֹלָם וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קִרְבָּנוֹת חוּבוֹתֵינוּ תְּמִידִים
 כְּסֻדָּרָם וּמוֹסָפִים בְּהִלָּכָתָם : וְאֶת־מוֹסָפֵי (לשנת יום השבת הַזֶּה
 ו) יוֹם הַזָּכָרוֹן הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנִקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה בְּמִצּוֹת
 רְצוֹנָה כְּמוֹ שֶׁפָּתַכְתָּ עֲלֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ. עֲלֵי־יָדֵי מֹשֶׁה עֲבֹדְךָ מִפִּי
 כְּבוֹדְךָ בְּאִמּוֹר :

לִשְׁנַת וְכִיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי כַּבָּשִׁים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִים וּשְׁנֵי עֶשְׂרוֹנִים סֹלֶת
 מִנַּחֶה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עוֹלֹת שַׁבָּת בְּשַׁבָּתוֹ עַל עוֹלֹת הַתְּמִיד וְנִסְכָּה : זֶה
 קִרְבֵּן שַׁבָּת וְקִרְבֵּן הַיּוֹם כְּאִמּוֹר :

וּבַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחֵד לַחֲדָשׁ מִקְרָא־קֳדָשׁ יִהְיֶה לָכֶם
 כְּלִמְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם : וַעֲשִׂיתֶם
 עֲלֶיהָ לְרֵיחַ נִיחָם לַיהוָה פֶּרֶךְ־בָּקָר אֶחָד אֵיל אֶחָד כִּבְשִׁים
 בְּגִי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִים :

וּמִנְחָתָם וְנִסְבִּיהֶם כְּמִדְּבָר. שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִינִים לֶפֶר וּשְׁנֵי
 עֶשְׂרִינִים לְאֵיל. וַעֲשִׂרוֹן לִבְשִׁי וַיֵּין כְּנִסְכּוֹ. וּשְׁנֵי שְׁעִירִים לִכְפֹּר.
 וּשְׁנֵי תְּמִידִים בְּהִלָּכָתָם : מִלִּבְד עֹלֹת הַחֲדָשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלֹת
 הַתְּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְבִּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחָם אֲשֶׁה לַיהוָה :

לִשְׁנַת יִשְׁמְחוּ בְּמִלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עוֹנֵנִי עִם מִקְדָּשִׁי שְׁבִיעִי
 כָּל־יִשְׁבְּעוּ וַיִּתְּעַנְנוּ מִמוּכָךְ. וּבְשִׁבְעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדְשְׁתָּנוּ הַמִּדָּת יוֹמִים אוֹתוֹ
 קְרָאתָ זִכְרִי לַמַּעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית :

עֲלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לְאֲדוֹן הַכֹּל לַתֵּת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית
 שְׁלֹא עֲשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׁמְנוּ כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה
 שְׁלֹא שָׁם חִלְקֵנוּ כְּהֵם וְנִגְדַּלְנוּ כְּכִלְי־תְּמוֹנִם : וְאִנְחָנוּ כְּרָעִים
 וּמִשְׁפָּחוֹת וּמִדֹּרִים רַפְּנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
 הוּא : שֶׁהוּא נוֹמֵה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אֶרֶץ. וּמוֹשֵׁב יָקָר בְּשָׁמַיִם
 מִמַּעַל. (וּשְׁכִינֵת עִזּוֹ בְּגִבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ) אֵין עוֹד :
 אֱמֶת מְלַכְנוּ אָפֶס זִלְתּוֹ בְּכָתוּב בְּתוֹרָתוֹ. וַיִּדְעַת הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת

מִקּוֹר הַבְּרִכוֹת

וְכִסּא כְבוֹדוֹ עֵינֵי גִרְסַת ד'ע, וּמוֹשֵׁב כְּבוֹדוֹ וְנִסְחָת רס"ג. וּמוֹשֵׁב יָקָר. וּשְׁכִינֵת עִזּוֹ כו'.
 בְּיִשְׂרָאֵל כו"י א. לְחַת.

קמנ

מוסף לראש השנה

אֶל־לִבְכָּה כִּי ייִ הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מְפַעֵל וְעַל־הָאָרֶץ
מִתְפַּחֵת אֵין עוֹד :

על פי זוהר הקדוש צריך להיות ועל כן בוא"ו :

עַל כֵּן נִקְנָה לָהּ ייִ אֱלֹהֵינוּ לְרֹאוֹת מִהֲרָה בְּתַפְאֶרֶת עֲזָךְ
לְהַעֲבִיר גְּלוּלִים מִן־הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים בְּרוֹת יִבְרַתוֹן לְמִקֵּן
עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׂדֵי וְכָל־בְּגֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בְּשִׁמָּה. לְהַפְנוֹת
אֵלֶיךָ כָּל־רָשָׁעֵי אָרֶץ. יִקְרֻוּ וְיִדְעוּ כָּדִי־שָׁבִי תִּבְלַל כִּי לָךְ
תִּכְבָּע כָּל־בָּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לִשׁוֹן. לְפָנֶיךָ ייִ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ
וַיִּפְּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמָּךְ יִקָּר וַיִּתְּנוּ. וַיִּמְכְּלוּ בָלֵם אֶת־עוֹל
מַלְכוּתָךְ. וְתִמְלֹךְ עֲלֵיהֶם מִתְּהִי לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת
שְׁדָךְ הִיא וְלְעוֹלָמִי עַד תִּמְלֹךְ בְּכָבוֹד. בְּכָתוּב בְּתוֹרַתְךָ ייִ |
יִמְלֹךְ לְעָלָם וָעֶד :

וְנֹאמַר לֹא־הֵיטָא אֲנִי בִּיַּעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמַל בְּיִשְׂרָאֵל
יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְתִרְוַעַת מָלָךְ בּוֹ : וְנֹאמַר וַיְהִי בְּיִשְׂרָאֵל
מָלָךְ בְּהַתְאַסֵּף רָאשֵׁי עַם יִחָד שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל : וּבִדְבָרֵי מִדָּשָׁךְ
כְּתוּב רֹאמֵד כִּי לִיהוָה הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בְּגוֹיִם : וְנֹאמַר יְהוָה
מָלָךְ גִּאוֹת לָבַשׁ לָבַשׁ יְהוָה עוֹ הַתְּאֹזֵר אָפָה תִּפּוֹן תִּבְלַל כִּל
תִּמּוֹט : וְנֹאמַר שְׂאוֹ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנֵּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם
וַיָּבֹא מָלָךְ הַכְּבוֹד : מִי זֶה מָלָךְ הַכְּבוֹד יְהוָה עִזּוֹ וְגִבּוֹר
יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה : שְׂאוֹ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִתְחֵי עוֹלָם
וַיָּבֹא מָלָךְ הַכְּבוֹד : מִי הוּא זֶה מָלָךְ הַכְּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת
הוּא מָלָךְ הַכְּבוֹד סֵלָה :

וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנִּבְיָאִים כְּתוּב לֹאמֵד כֹּה אָמַר יְהוָה
מָלָךְ־יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רֹאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן
וּמִבְּלַעֲדֵי אֵין אֱלֹהִים : וְנֹאמַר וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לְשִׁפּוֹט
אֶת־הַר עֲשׂוֹ וְהִיתָה הַמְּלוּכָה : וְנֹאמַר וְהִיתָ יְהוָה
לְמֶלֶךְ

מקור הברכות

לחתן עולם, גרסת רס"ג אהבן בכ"ף. ונאמר בכל מקום שכתוב כאן ונאמר גרס רס"ג "וכחוב".
ונאמר ה' מלך עיין ברס"ג שהביא נמי קרא וימלך ה' לעולם.

וזהו

מוסף לראש השנה

מִלֵּךְ עַל-כֹּל-הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וְשְׁמוֹ
אֶחָד: וּבִתְּוִרְתָּךְ כְּתוּב לֵאמֹר שְׁמֵעַ יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
יְהוָה אֶחָד:

אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מְלֹךְ: עַל כָּל-הָעוֹלָם (בְּלוֹ)
בְּבִדְוֶה וְהַנְשֵׂא עַל כֹּל-הָאָרֶץ בִּמְקָרָהּ וְחֹפֶעַ בְּחֶדֶר גָּאוֹן
עֲזָה עַל כָּל-יְוֹשְׁבֵי תְּהֵל אֶרֶץ. וְיִדַּע כָּל-פֶּעֻל כִּי אַתָּה פֶּעֻלָּתוֹ
וְכֵן כָּל-יִצְוֹר כִּי אַתָּה יִצְרָתוֹ וְיֹאמֶר כֹּל אֲשֶׁר יִשְׁמָה בְּאִפּוֹ
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמַלְכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה:

(לְסֵכֶת אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רָצָה בְּמִנּוּחָתָנוּ) כִּדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ
וְתָן חֵלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ שֶׁבָּעֲנֵנו מִטּוֹבָה וְשִׁמְחָנוּ בִּישׁוּעָתְךָ. (לְסֵכֶת)
וְהִנְחִילֵנו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרֻצּוֹן שֶׁכֶּת קִדְשְׁךָ וַיְנַהֲנוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל מִקְדָּשִׁי
שִׁמְךָ) וְטַהֵר לָבֵנו לְעִבְדְּךָ בְּאַמֶּת כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אֱמֶת וְדִבְרְךָ
אֱמֶת וְקִיָּם לְעַד: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ עַל כֹּל-הָאָרֶץ מִקְדָּשׁ
הַשֶּׁכֶּת וְיִשְׂרָאֵל וַיּוֹם הַזֶּכֶּרֶן:

אַתָּה זֹכֵר מַעֲשֵׂה עוֹלָם וּפּוֹקֵד כָּל-יִצְוֵי קָדְשֵׁךָ. לְפָנֶיךָ
נִגְלוֹ

מקור הברכות

וְמִהֵרָ לָבֵנו עֵינֵי בְרִסְיָג דְּגָרָם וְהִנְחִילֵנוּ בְּאַהֲבָה כִּי וְעֵינֵי מִשְׁׁשׁ בְּגָלִיוֹן מִחֲצָרָה. אַתָּה זֹכֵר. בְּרִסְיָג
הַגִּרְסָא זְכוֹר.

וְזֶה לִשְׁנוֹ רִבְעִי סְעִידָה בְּסֻדּוֹר כֹּת"י וְנוֹסַחְתּוֹ. בְּסֻדּוֹ תַּפְּסֵל ר"ה. אַתָּה בְּחֶרְתָּנוּ... וְשִׁמְךָ הַגִּדּוֹל
הַגְּבוּר וְהַגִּדּוֹר עֲלֵינוּ קְרָאת. וְחֻדִּיעֵנו מִיְדֵי קִדְשְׁךָ וְחִלְמָרְנוּ לְעִשּׂוֹת מִצְוֹת חֲקֵי רֻצּוֹנְךָ. וְתַתֵּן
לָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת יוֹם הַזִּכְרוֹן הַזֶּה בְּאַהֲבָה זְכוֹרֵן חֲרוּעָה מִקְרָא קִדְשׁ זֶכֶר לִיצִיָּם:

אִי"א מֶלֶךְ עַל כָּל הָעוֹלָם כִּי בְּכַבּוּדְךָ וְהַנְשֵׂא... וְהוֹסֵעַ: בְּחֶדֶר גָּאוֹן עוֹד עַל כָּל יְוֹשְׁבֵי תְּהֵל
אֶרֶץ. וְיֹאמְרוּ כֹל אֲשֶׁר נִשְׁמָה בְּאִפּוֹ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ וּמַלְכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה. קִדְשָׁנוּ
בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתָן חֵלְקֵנוּ בְּחֻדּוֹרְךָ וְטַהֵר לָבֵנו לְעִבְדְּךָ בְּאַמֶּת. וְהִנְחִילֵנוּ בְּשִׁמְחָה וּבִשְׁשׁוֹן כִּדְשָׁנוּ קִדְשְׁךָ.

בִּא"י מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מִקְדָּשֵׁךָ יִשְׂרָאֵל יוֹם הַזִּכְרוֹן. וְחֻדּוֹר הַשִּׁיץ הַתַּפְּסֵל:
וּבְבִרְכַּת טֵגֶן יֹאמֶר. זָכְרֵנוּ לַחֲיִים: מֶלֶךְ רַחֲמֵן חֲסֵן בְּחַיִּים כֹּתְכֵנוּ בְּסֻפֵּר חַיִּים לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ
מוֹשִׁיעַ וּמִגֵּן, בִּא"י טֵגֶן אֲבִרְהָם. וּבְגִבּוֹרוֹת יֹאמֶר. מִי כִמּוֹךְ אֵב רַחֲמֵן זֹכֵר יִצְרוֹנוֹ

בְּרַחֲמֵים בִּא"י מַחֲיָה הַמַּחֲיִים. וּבְקִדּוּשָׁה יֹאמֶר. וַיִּגְבֶּה ה' צִבְאוֹת בְּמִשְׁפָּח וְחֵאל הַקִּדּוּשׁ נִקְדָּשׁ
בְּצִדְקָה בִּא"י הַמֶּלֶךְ הַקִּדּוּשׁ. וּבְבִרְכַּת מוֹדִים יֹאמֶר. זָכֹר רַחֲמֵךְ וּכְבוֹד כְּעֶסֶךְ וּכְחֹב לַחֲיִים כֹּל
בְּנֵי בְרִיתְךָ. וּבִשְׁמוֹ שְׁלוֹם יֹאמֶר. וּבְסֻפֵּר חַיִּים בְּרַכָּה וּשְׁלוֹם. יִשְׁוּעָה וְחַמּוּת. כֹּלְכָלָה וּפְרִסְתָּה. רִיחַ
וְהַצֵּלָה. נִזְכֵּר וְנִכְתָּב וְנִרְשָׁב וְנִקְרָא אֲנוּ וְכָל עַמֵּךְ יִשְׂרָאֵל לַחֲיִים בְּרַחֲמֵים:

וּבְמוֹסָף יֹאמֶר אַתָּה בְּחֶרְתָּנוּ עַד זֶכֶר לִיצִיָּם. מִפְּנֵי חֲטָאֵנוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ עַד עַיִי מִשָּׁה
עִבְדְּךָ. וּבְחֻדּוֹשׁ הַשְּׁבִיעִי נָד כְּהַלְכָתוֹ. עֲלִינוּ... וּמוֹשֵׁב יִקְרוּ... עַל כֵּן נִקּוֹה לָךְ.

לְחַפֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שְׁדִי... ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד. וּבְכָתוּב לֹא הָיִט אֲנוּ בִּיִּקְבֵּל וְלֹא רָאָה עָמָל
בְּיִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ עָמָל וְחֲרוּעָת מֶלֶךְ בּוֹ. וּבְכָתוּב וַיְהִי בִישְׁרוֹנוֹ מֶלֶךְ... וּבְרַבְרֵי קִדְשְׁךָ כְּתוּב כִּי לֹא
הַמְּלוּכָה וּמוֹשֵׁל בְּגוֹיִם. וּכְתוּב ה' מֶלֶךְ גָּאוֹן לְבָשׁ... וּכְתוּב יִמְלֹךְ ה' לְעוֹלָם אֱלֹהֶיךָ צִיּוֹן

לְדוֹר

נגלו קל־תעלמות והמון נספרות שמפראשית. כי אין שבה
 דפני כסא כבודך. ואין נספר מנגד עיניך : אתה זכר את
 קל־המפעל. וגם קל־היצור לא נכתר מןך. הכל גלוי וידוע
 לפניך יהוה אלהינו. צופה ומביט עד־סוף קל־הדורות. כי
 תביא חק וזרון להפקד בל־רוח וגפש. להזכר מעשים רבים
 והמון בריות לאין תכלית. מראשית קזאת הודעת. ומלפנים
 אותה גלית. זה היום תחלת מעשיך וזרון ליום ראשון. כי
 חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב : ועל המדינות בו
 יאמר. איזו לחרב. ואיזו לשלום. איזו לרעב. ואיזו לשבע.
 ובריות בו יפקדו להזכירם לתים ולמנות. מי לא נפקד בהיום
 הזה. כי זכר קל־היצור לפניך בא. מעשה איש ופקדתו.
 ועלילות מצעדי גבר. מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי
 איש : אשרי איש שלא ישבחך. ובן־אדם יתאמץ־ך. כי
 דורשיך לעולם לא יבטלו. ולא יכלמו נגצח קל־חוסים בך.
 כי זכר קל־המעשים לפניך בא ואמה דורש מעשה בלם :
 וגם את־נח באהבה וברת. ותפקדהו בדרך ישועה ורחמים
 בתביאך את־מי המבול לשחת קל־בשר מפני רוע מעלליהם.
 על־כן זכרנו בא לפניך יהוה אלהינו להרבות זרע בעפרות
 תבל. ונאצאיו בחול תים בכתוב בתורתך ויזכר אלהים את
 נח ואת קל־המיה ואת־קל־הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר
 אלהים רוח על־הארץ וישכו המים : ונאמר וישמע אלהים
 את־נאקתם ויזכר אלהים את־בריתו את־אברהם את־יצחק

ואת

מקור חברות

לדוד הללוה וכתוב שאו שערם ראשיכם... עד מלך הכבוד סלה. ועל ידי עבדך הנביאים
 נאמר כה אמר ה' מלך ישראל... וכתוב ועלו מושיעים... וכתוב והי' ה' למלך... וכתוב בתורתך
 שמע ישראל היא ה' אחד :

אלהינו ואי' בלוד... ותן חלקנו בתורתך ושבת נפשנו בישועתך ושהר לבנו לעבדך באמת
 [בגליון מהצר כתוב : ודברך אמת וקים לעד. ולא יאמר והנחילנו.] והנחילנו
 במחבת את יום הזכרון הזה. באי' מלך על כל הארץ מקדש ישראל יום הזכרון. ויתקע תקיעה
 שלשה שבירים חרועה תקיעה :

אתה וזכר מעשה עולם... ולא תכלים לנצח כל החוסים בך. חנן ורחום ה' שרף נתן לראיו
 וזכר לעולם בריתו. וכתוב זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור וכתוב וזכור... עד

וְאֶת־עֵקֶב : וְנֹאמַר וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאָף אֶת־בְּרִיתִי
 יִצְחָק וְאָף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזִכָּר וְהֶאֱרִץ אֲזָכָר : וְכִדְבָּרִי
 קִדְשֶׁךָ כְּתוּב לֵאמֹר זָכַר עֲשֵׂה לְנַפְלָאֲתָיו חֲנוּן וְרַחוּם יְהוָה :
 וְנֹאמַר מֶרֶךְ גִּתָּן לִירֵאָיו יִזְכָּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ : וְנֹאמַר וַיִּזְכָּר
 לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיַּנַּחֵם כָּרֵב חֲסָדָיו :

וְעַל־יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנִּבְיָאִים כְּתוּב לֵאמֹר הִלֵּךְ וַקְרָאתָ
 בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַיִם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֲסֵד נְעוּרֶיךָ
 אֲהַבַת כְּלָלוֹתֶיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בַמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה :
 וְנֹאמַר וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אוֹתְךָ בִּימֵי נְעוּרֶיךָ וְחֻקִּימוֹתַי
 לָךְ בְּרִית עוֹלָם : וְנֹאמַר הֲבֵן נָקִיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שְׁעִשׂוּעִים
 כִּי־מִדֵּי דָבָר בּוֹ זָכַר אֲזָכְרֶנּוּ עוֹד עַל־כֵּן הָמוּ מַעֲי לוֹ רַחֵם
 אַרְחֻמֶּנּוּ גַּם יְהוָה :

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ זָכְרֶנּוּ בְּזָכְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ וּפְסָקֶנּוּ
 בַּפִּקְדוֹת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים מִשְׁמֵי שָׁמַי קָדָם וּזְכַרְלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ
 אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֲסֵד וְאֶת־הַשְׁבּוּעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ
 לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמִּרְיָה וְתִרְאָה לְפָנֶיךָ עֲקָדָה שְׁעָקָד
 אַבְרָהָם אָבִינוּ אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ עַל גִּבְ הַמִּזְבֵּחַ וּכְבֹּשׁ רַחֲמִין
 לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלִבָּב שְׁלָם כֵּן יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת־בְּעֶסֶךָ
 מֵעַלְיֵנוּ וּבְטוֹבְךָ הַגָּדוֹל יֵשׁוּב חֲרוֹן אַפֶּךָ מֵעַמְּךָ וּמִשִּׁירְךָ
 וּמִנְחַלְתְּךָ. וְקִים־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־הִשְׁתַּחֲוִינוּ
 בַּתּוֹרֶתךָ

מקור הברכות

גאמ ה'. מֶרֶךְ כו' בְּרִסְיָג מוֹסִיף וְנֹאמַר זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דְּבַר צוּה לֵאלֹף דּוֹר מִפְּנֵי דְמִקְרָא
 זָכַר עֲשֵׂה לְנַפְלָאוֹתָיו עִם מֶרֶךְ נָתַן כו' חָשִׁיב לִזְכָּרוֹן אַחַד דְּסִמּוּךְ לַחֲדָרֵי. רַחֵם אַרְחֻמֶּנּוּ
 גַּם ה' בְּרִסְיָג גִּרֵם כִּאֵן יַעֲלֶה וַיִּבֹא. וּמִנְחָגֵנוּ לִזְכָּר יַעֲלֶה וַיִּבֹא בִשְׁחִרִית וְלֹהֲשִׁמּוֹ בְּמוֹסָף.
 וְעֵינִן גִּרֵם רִסְיָג שְׁמִיבֵי כִּאֵן פִּסּוּק בַּחֲדוּשׁ הַשְּׁבִיעִי. וְאִין מִנְחָגֵנוּ כו'. לִזְרָעֵנוּ שֶׁל יַעֲקֹב גִּרֵם רַב
 עֵמָרם וּרַב סַעֲדִיָּה וְעַקְדָּה יִצְחָק לִזְרָעֵנוּ הַזֶּה.

אֱלֹהֵינוּ וּאִ"א יַעֲלֶה וַיִּבֹא... הוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לַחַיִּים. מַלְשָׁנוּ בּוֹ מִכָּל צָרָה בְּדַבֵּר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים.
 קָרֵב פְּזוּרֵנוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם. וְנִסְתַּחֲוִינוּ כִּסֵּס מִירְכַתִּי אֶרֶץ. וְהִכְיָנוּ לְצִיּוֹן בִּרְיָה וּלְיִרוּשָׁלַם
 עִירךָ בְּשִׂמְחָה עוֹלָם. וְנַעֲשֵׂה לְפָנֶיךָ אֶת הַחֻבְתָּנוּ כְּמַצוּה עָלֵינוּ בַּחֲדוּשָׁךְ עִי' מִשָּׁה עֵבֶדךָ : דְּבַר
 אֵל בִּי לֵאמֹר בַּחֲדוּשׁ הַשְּׁבִיעִי בַּאֲחַד לַחֲדוּשׁ יִהְיֶה לָכֶם שְׁבָחוֹן זָכְרוֹן חֲרוּעָה מִקְרָא קִדְשׁ כָּל
 מִלְּאכַת עֲבוּדָה לֹא חַעֲשׂוֹ. וְחֻקְרָבָתָם אִשָּׁה לֹא. וְזָכַר לָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֲסֵד וְאֶת
 הַשְּׁבִיעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעַת לְאַבְוֹתֵינוּ בְּהַר הַמִּרְיָה וְתִרְאָה לְפָנֶיךָ עֲקָדָה שְׁעָקָד אַבְרָהָם אָבִינוּ אֶת יִצְחָק
 בְּנוֹ עַל גִּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ וּכְבֹּשׁ רַחֲמֵינוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ. כֵּן יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת בְּעֶסֶךָ. וְטוֹבךָ הַגָּדוֹל יֵשׁוּב
 חֲרוֹן

כמה

מוסף לראש השנה

בתורתך על ידי משה עבדך מפי בבוךך באמור: וזכרתי
להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים
לעניי הגוים להיות להם לאלהים אני יהוה: כי זכר כל
הנשכחות אפה הוא מעולם ואין שכחה לפני כסא בבוךך.
ועמדת יצחק לזרעו (של יעקב) היום ברחמים תזכור: ברוך
אפה יי זכר הברית:

אפה נגלית בענן בבוךך על עם קדשך לזכר עמם. מן
השמים השמעתם קולך ונגלית עליהם בערפלי מחר גם (כל)
העולם כלו מל מפגך ובריות בראשית חרדו ממך בהגלותך
מלגני על-הרסיני לזכר לעמך תזכר ומצות ותשמיעם את
הוד קולך וזכרות קדשך מלחבות אש. בקלות וברקים
עליהם נגלית ובקול שופר עליהם הופעת. בכתוב בתורתך
יהי ביום השלישי בהיות הקר ויהי קלת וברמים וענן כבד
על הקר וקול שופר חזק מאד ויחבר כל-העם אשר במתנה:
ונאמר ויהי קול השופר חזק ותזק מאד משה ידבר
והאלהים יענו בקול: ונאמר וכל-העם ראים את-הקולות
ואת-המלפידים ואת קול השופר ואת-הקר עשן וירא העם
ויגעו ויעמדו מרחק: וברברי קדשך כתוב לאמר עלה
אלהים בתרועה יהנה במול שופר: ונאמר בתצורות וקול
שופר הקיעו לפני המלך יהנה: ונאמר תקעו בחי' שופר
בבמה ליום חגג: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב:

ונאמר

מקור הברכות

חרון אפך מעמך ישראל ונחלך. וקום לנו ה' אלהינו את הדבר... ועקרת יצחק לזרעו חזכור.
בא"י זכר הברית. וחקק חקיעה שברים חקיעה. אתה נגלית... השמעתם הוד קולך עד כן
חגג על עמך בשלומך. תקע בשופר גדול לחרותנו ושא גם מהרה לקבוצנו קרב פזורינו
מבין הגוים... ולירושלם עירך בשמחת צולם. ונעשה לפניך... ע"י משה עבדך.
וביום שמחתכם ובמועדיכם... עד כי אחה שובע קול שופר ומאזין חרועה ואין זילך. בא"י שומע
חרועה. וחקק חקיעה חרועה חקיעה. רצה... ובמורים יאמר זכור רחמך וכבוש כיסך.
זכור לחיים כל בני בריך ברוך... ובשים שיום: ובספר חיים ברכה שלום. ישונה ונחמה כרכלה
ופרנסה. ריוח והצלח. נזכר ונחשב ונפקד לפניך אנו וכל עמך ישראל לחיים ברחמים רבים
בא"י המברך את עמו ישראל בשלום. עד כאן לשון הגאון רבינו סעדיה. מן השמים השמעתם קולך
נוסח הרס"ג, הוד קולך. ה' צבאות יגן עליהם כן חגג על עמך בשלומך. וכן גרסה רס"ג אבל
בספר רע"ג הלשון מושעה.

לח (ח"ב)

וַיֹּאמֶר הַלְלוּהָ הַלְלוּ אֵל בְּקִדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בְּרִקְיעַ עֻזּוֹ :
 הַלְלוּהוּ בַּגְּבוּרָתוֹ הַלְלוּהוּ בְּרַב גִּדְלוֹ : הַלְלוּהוּ בַּתְּקֵעַ שׁוֹפָר
 הַלְלוּהוּ בַּגִּבּוֹל וּבְנוֹר : הַלְלוּהוּ בַּתֶּף וּבַחֹל הַלְלוּהוּ בַּמְנוֹם
 וְעֵגֶב : הַלְלוּהוּ בַּצִּלְצְלֵי שִׁמְעַי הַלְלוּהוּ בַּצִּלְצְלֵי תְרוּעָה : כֹּל
 הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יְהוָה הַלְלוּהָ :

וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כְּתוּב לֵאמֹר כֹּל יִשְׁבִּי תִּבֵּל
 וְיִשְׁכְּנֵי אֶרֶץ בְּנִשְׂא גַם הָרִים תִּרְאוּ וּבַתְּקֵעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ :
 וַיֹּאמֶר יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֲבָדִים
 בְּאֶרֶץ אֲשׁוּר וַחֲבֻדִּים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַהֲשִׁמְתֻּם לַיהוָה בְּהַר
 הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלַיִם : וַיֹּאמֶר יְהוָה עֲלֵיהֶם יִרְאֶה וַיֵּצֵא בְּבֶרֶק
 חֲצוֹ וַאֲדָנִי יְהוָה בְּשׁוֹפָר יִתְקַע וְהִבִּידָה בְּסַעֲרוֹת תִּימָן : יְהוָה
 צָבָאוֹת יְגַן עֲלֵיהֶם. כֵּן תִּגֵּן עַל עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל בְּשִׁלּוּמָה :

אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ תִּתְקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחַרּוּתֵנוּ וְשֵׂא
 גַּם לְקַבֵּץ גְּלוּתֵינוּ וְקַרֵּב פְּזוּרֵינוּ מִכֵּין הַגּוֹיִם וּנְפֻצוֹתֵינוּ בְּגַם
 מִיִּרְכָתֵי אֶרֶץ. וְהִבִּיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית
 מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם וְשָׂם גַּעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קַרְבָּנוֹת
 חֻבּוֹתֵינוּ כַּמִּצְוָה עֲלֵינוּ בַּתּוֹרָתְךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עֲבָדֶךָ. מִפִּי
 כְּבוֹדְךָ בְּאִמּוֹר :

וּבַיּוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבַמּוֹעֲדֵיכֶם וּבִרְאשֵׁי חֳדָשֵׁיכֶם וּבַתְּקֵעָתֶם
 בַּחֲצֹצְרוֹת עַל עֲלוֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שְׁלָמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכְרוֹן
 לְפָנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם : כִּי אֶתָּה שׁוֹמֵעַ קוֹל שׁוֹפָר
 וּמִצִּוֹן תְּרוּעָה וְאֵין דּוֹמָה לָךְ : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שׁוֹמֵעַ קוֹל
 תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים : רַצָּח וּמוֹדִים וְכו'.

אחר

מקור חברות

וְשֵׂא גַם, רס"ג. גרס לקבוצנו. ולירושלם בית מקדשך ברב עמרם גרס. עיר מקדשך" ורס"ג גרס, עירך"
 וְשָׂם גַּעֲשֶׂה. בסדר רע"ג. לוחא ושם נעשה קרבנות חובתנו אלא, אנאזקים מה שהבטחתנו כו' וביום
 שמתחכם כו' ותי' לכם לזכרון" ונראה מעמו מפני שכבר הזכיר ענין החובות בקדושת היום. וגם
 חרס"ג ל"ג, קרבנות חובותנו" אלא, ושם נעשה לפניך כמצוה עלינו". וקאי על מצות שופר.
 ואין דומה לך. ברס"ג גרס, ואין זולתך" שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים. כן הגרסא גם
 ברע"ג אבל חרס"ג גרס, שומע תרועתי :

(נחורא) אחר תפלת העמידה חוזר הש"ץ התפלה בקול רם עם הפיוטים והתפלות ואחר חזרת הש"ץ אומרים א"כ עלינו ק"י ונוהגין לתקוע עוד שלשים קולות ואח"כ עוד תשר"ת תש"ת תר"ת להשלים ביחד למאה קולות כי עפ"י האריו"ל החיוב לשמוע מאה קולות ונפטרים לבתיים לשלוש שמח וטוב לב בשבת בחסדי ה' שאל משפטו לאור ויאל מצהכ"י כנחת ולא כהמוני עם הרצים ודחופים ללאת. וקודם הסעודה יקדש על כוס יין וא"ל פסוקים קודם רק תקעו כו' וברכת בורא פה"ג. ואם חל בשבת אומר תחלה הפסוקים כמנהג של שבת ואוכלים ושותים ושמחים לפי שמוכחים שיאלו בדימוס בדינם אמנם לא יאכלו כל שבס' למען לא יקלו ראשם וכ"ש שלא ירבו בשחיה ותהיה יראת ה' על פניהם. מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה היינו בשעת תפלה ותקיעה (וגרמז בזה כיוון שהוא ישן בשעת תפלה ותקיעה בלי התעוררות לתשובה גם מזלו שהוא המלאך המליץ עליו בשמים ישן ג"כ ואינו מלמד עליו זכות) אבל אחר חצות התיר האריו"ל לישן והתי יתן אל לבו כי עת לעשות לה' לא יכוס ולא יישן ויעסוק בתורה ובשירות ותשבחות ויתפלל מנחה בכוונה גדולה. ביום ה' דר"ה אחר מנחה נוהגין לילך לנהר או באר ואומרים סדר תשליך ואם חל בשבת הולכים ביום ב' דר"ה :

סדר תשליך

(א) מִי־אֵל בָּמוֹה ב נִישָׁא עֲזוֹ ג וְעֹבֵר עַל־פְּשַׁע ד לְשֹׁאֲרֵית
 נִחַלְתוּ ה לֹא־תִחְזֹק לְעַד אֲפֹ ו בִּי־חֲפִי חֲסֵד הוּא : ז יֵשׁוּב
 יִרְחֻמְנוּ ה יִבְבוֹשׁ עֲזוֹתֵינוּ ט וְתִשְׁלִיךְ בַּמַּצּוֹת יָם פֶּרֶ
 חֲטָאתָם : י תִּתְּנוּ אֶמֶת לְיַעֲקֹב י"א חֲסֵד לְאַבְרָהָם יב אֲשֶׁר־
 נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם יג קִימֵי קְדָם : י"א מִן־הַמִּצַּר מִבְּרָאִיתִי י"ה
 ב עֲנֵנִי בַּמֶּרְחֵב י"ה : נ יִהְיֶה לִי ד לֹא אֵירָא ה מִה־יַּעֲשֶׂה לִי
 אָדָם : ו יִהְיֶה לִי בַּעֲזָרִי ז וְאֲנִי אֶרְאֶה בְּשִׁנְאִי : ח טוֹב לַחֲסוֹת
 בַּיְהוָה מִבְּמָטָה בְּאָדָם : ט טוֹב לַחֲסוֹת בַּיְהוָה מִבְּמָטָה בַּנְּדִיבִים :
 וי"כ יאמר מזמור ל"ג רננו צדיקים. יאח"כ יאמר פסוק זה בכוונה גדולה :
 לֹא יִקְרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קִדְשִׁי כִּי מְלֹאֶה הָאָרֶץ
 דְּעָה אֶת יְהוָה בַּמִּים לִבָּם מְבַשִּׁים :

(נחורא) לול ב' דר"ה מעריב כדלחמול ואם חל ב"ש אומר בתפלה (ותודיעטו) ובקידוש סימנו יקנה"ז (בשחרית) יום שני מתפללין כמו ברהסון מעריב כסדר הול ומכדיל על הכוס ואין מכרכין על הכשמים ועל האש :
 (רה"ח) בכל הימים שבין ר"ה ליוה"כ חוץ מערב יוה"כ ושבת ומנחה של ע"ש אומרים אבינו מלכנו אפילו כשיש ברית מילה : (סי' תר"ב)

סדר רב עמרם השלם

סדר ראש השנה.

קה. בראש השנה ערבית נכנסין לבתי בנסיות ומתפללין ככל השנה, וחותרין בדרך פורש סוכת שלום עלינו ועל כל עדה עמו ישראל ועל ירושלם. ועומדין בתפלה, ואומרי'ן בסוף מנן. **א.** זכרנו לחיים, (ה) מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר (ג) [החיים טובים למענך] אל הי ומנן, בא"י מנן אברהם, ובסוף אתה גבור מזכיר. **מי** כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים, וגאמן אתה להחיות מתים. בא"י מחיה המתים. [ואומר (ג) אתה קדוש, וקודם שיהתום המלך הקדוש אומר]. **ב.** ובכן תן פחדך ה' אלהינו על כל מעשיך, ואימתך על כל מה שבראת, וייראוך כל המעשים, וישתחוו לפניך כל הברואים, ויעשי כלם אנוה אחת לעשות רצונך בלבב שלם. ככה שידענו ה' אלהינו ששששששש לפניך, עז בידך וגבורה בימינך, ושכך נורא על כל מה שבראת. **ובכן** תן כבוד לעמך, תחלה ליראך. ותקיה טובה לדורשיך, ופתחון פה למיחלים לך. שמחה לארצך, וששון לעירך, וצמיחת קרן לירוד עבדך, ועריכת נר לבן ישי משיהך במהרה בימינו. **ובכן** צדיקים יראו וישמחו, ויעזרים יעלוו, והסידים ברינה יגילו, ועולתה תקפץ פיה. [וכל] (ד) הרשעה יקץ יקץ תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ. ותמלוך אתה ה' אלהינו מחרת על כל מעשיך. (ד) [בחר קדשך] יטלך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור חללויה. **קדוש** אתה ונורא שבך ואין אלוה מבלעדיך, וכתוב ויגבה ה' צבאות במשפט, והאל הקדוש נקדש בצרקה. (ה) בא"י המלך הקדוש :

אתה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

קה. **א.** זכרנו, הנוסחא לפי כת"י ב"מ : "זכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים, כתבנו בספר החיים, למענך אלהים חיים, אל חי ומנן. נזכרת גם בספר שערי אורה ומוכא ב"י סי' תקפ"ב ואין זה כופל לשון כמו"ש בעל עכו"י, יען שהן שמות נפרדות. שבר"ה שהיא יום הדין מזכירין אלו שתי השמות "אלהים חיים", ואל חיי, בברכה ראשונה ע"ש. אבל נוסח סדרנו לא נמצא בספרים, והמור כ' שם במעטע זו י"א חיבות, ונוסחתו לפי"ז, "זכרנו לחיים, מלך חפץ בחיים, וכתבנו בספר חיים, למענך אלהים חיים. ועל נוסח, "כתבנו בספר חיים טובים" פליג הר"ם מרענבורג שאין לומר טובים הלא לבסוף בהולאה. וכתוב לחיים טובים כו', כי המבקש מבקש בתחילה דבר מועט וחיוסוף לבסוף כמו"ש במדרש תילים. הצדיקים יודעים לרצות את בוראם, כו'. וכתב עוד שאין לומר לחיים כפתח הלא בטוא, ע"ש. ויש לתמוה על רבינו שלז הזכיר סמוך להתימה, "מלך עוזר ומושיע ומנן". ואם אמנם שיש ליבש זאת, מלאתי באזכרה שזה"ש שישנו לנוסח זה בסדר רבינו וסדר רב סעדיה, וכתב "והמון עם אומרים, אל חי ומנן", ואל"ה "מלך עוזר ומושיע". והם טועים, שאין לשנות מעט התפלה שתקני חכמים, ע"ש :

קה. (ה) בכת"י ב"מ וכן בויתר הגרסא, אל מלך. ועין מה"ב נוסחת רס"ג. (כ) "בספר חיים למענך אלהים חיים". (ג) "לדור ודור המלכות לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש". כו'. (ד) "והרשעה כלת". (ד) "בהר ציון משכן כבודך ובירושלם עיר מקדשך. ובנוסח הכתי" ששששש חסר וצ"ל "בכחוב". (ה) בכת"י ב"מ וכן בגרסא איתא, וחותרים המלך הקדוש ברחמן

חיי, בברכה ראשונה ע"ש. אבל נוסח סדרנו לא נמצא בספרים, והמור כ' שם במעטע זו י"א חיבות, ונוסחתו לפי"ז, "זכרנו לחיים, מלך חפץ בחיים, וכתבנו בספר חיים, למענך אלהים חיים. ועל נוסח, "כתבנו בספר חיים טובים" פליג הר"ם מרענבורג שאין לומר טובים הלא לבסוף בהולאה. וכתוב לחיים טובים כו', כי המבקש מבקש בתחילה דבר מועט וחיוסוף לבסוף כמו"ש במדרש תילים. הצדיקים יודעים לרצות את בוראם, כו'. וכתב עוד שאין לומר לחיים כפתח הלא בטוא, ע"ש. ויש לתמוה על רבינו שלז הזכיר סמוך להתימה, "מלך עוזר ומושיע ומנן". ואם אמנם שיש ליבש זאת, מלאתי באזכרה שזה"ש שישנו לנוסח זה בסדר רבינו וסדר רב סעדיה, וכתב "והמון עם אומרים, אל חי ומנן", ואל"ה "מלך עוזר ומושיע". והם טועים, שאין לשנות מעט התפלה שתקני חכמים, ע"ש :

ב. ובכן תן פחדך, עיין במקור הברכות :

באהבה

אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו ורצית בנו. ורוממתנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך, וקרבתנו מלכנו לעבודתך, ושמך הגדול עלינו קראת. ותתן לנו ה' אלהינו ג. באהבה מועדים לשמחה, חנים וחסנים לששון, (ימים) [על את יום] הזכרון הזה. ד. זכרון תרועה מקרא קדש וזר ליציאת מצרים. **אלהינו** ואליהי אבותינו יעלה ויבא, יגיע יראה וירצה, וישמע ויפקד ויזכר וזכרוננו וזכרון אבותינו וכו' עד אל מלך חנון ורחום אתה. **אלהינו** ואליהי אבותינו מלוך על כל העולם כלו בכבודך. והנשא על כל הארץ ביקרך. והופע בחדר גאון עוזך על כל יושבי תבל ארצך. (ו) וידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו. ויאמר כל אשר [נשמה] באפו ה' אליהי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה. ה. **והשיאנו** ה' אלהינו (ז) בשמחה ובשלוש כאשר רצית ואמרת לברכנו. (ח) קדשנו במצותיך ותן הלקנו בתורתך. (ט) ושבענו ממוכך ושמח לבנו בישועתך. וטחר לבנו לעבדך באמת. (י) [והנהיילנו] ה' אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך. ו. **ודברך** אמת וקים לעד. נאלי מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון. ואומר (יא) רצה ומודים :

ובמודים מזכיר וזכור רחמיה, ובבוש כעסך, וכלה דבר והרב ומשחית ומנפה, ויצר הרע ושנאת חנם ועבודה זרה וחלול השם, וכל מחלה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

ג. באהבה מועדים לשמחה.

באשרי סוף מס' ר"ה כתב כן בשם רב שר שלום גאון ז"ל שהיו אומרים כן בשתי ישיבות בין בתפלה בין בקידושא מועדים לשמחה חנים כו', משום דכתיב אלה הם מועדי, ובסוף ענינא כתיב וידבר משה את מועדי ה' וקאי אכולא ענינא כו' וכלהי אתקיש להדדי לקרותא מועדים כו'. ומנין שנקרא חג, שג' כסא ליום חגיגו. [ובמדרש הביא כתוב ושמחת בחגך ואר"י הוקשו כל המועדים זל"ז] ומנין שנקרא שמחה, שג' זכיוס שמחתכם. וכן הביא מנהג ב' ישיבות בשם ר' שמואל ב"ר חפני, ובשם רב פלטי גאון, חלף שרב החי גאון הלך עליהם וכו' שאין מנהג לומר ב"ה חנים ומניס, וכן הנהגה כדבריו, שאינו בכלל הרגלים :

נדתנו [צ"ל כדאמרנו] כל השנה כלה מתפלל אדם האל הקדוש ומליך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מעשרת ימים שבין ר"ה ליום הכפורים שמחפליין בהם המלך הקדוש והמלך המשפט. (ז) "את ברכת מועדיך לחיים" בשמחה. (ח) "בן תברכנו ס"ה". (ט) ברכי' ליהא. (י) "והנהיילנו". בכתי' ב"מ ל"ג לה. (יא) בברכה רצה איתא בכתי' ב"מ עבודה ישראל עמך, ותחפון בנו ותרחנו. אבל בחפלת חול לא הזכיר

שג' כסא ליום חגיגו. [ובמדרש הביא כתוב ושמחת בחגך ואר"י הוקשו כל המועדים זל"ז] ומנין שנקרא שמחה, שג' זכיוס שמחתכם. וכן הביא מנהג ב' ישיבות בשם ר' שמואל ב"ר חפני, ובשם רב פלטי גאון, חלף שרב החי גאון הלך עליהם וכו' שאין מנהג לומר ב"ה חנים ומניס, וכן הנהגה כדבריו, שאינו בכלל הרגלים :

ד. **זכרון** תרועה עיין מקור הברכות :

ה. **והשיאנו**, מובא בראש שם ובשכלי הלקט שריבנו יצחק ב"ר יהודה הנשיא במגנא

בשם ר' אליעזר הגדול לומר והשיאנו, וריבנו משולם ב"ר משה שאל את פי תריות יובני ירושלם עיה"ק, והשיבו שהומרים והשיאנו. ומכיון רח"י מירושלמי פרק הרוחא, אבל הגאון ר' יצחק הלוי הנשיא בנרמיי"ש שלא לומר, לפי שברכת מועדים לא שייך אלא בשלש רגלים, דכתיב ג"פ בשנה יראה כו', בברכת מועדיך, ור"ה לאו מועד הוא, דהא לא התמינ מקדש ישראל והמונים, ומנהג פשוט בידועו לזמרו, אבל ביוה"כ אין אומרים אותה, עכ"ל. וכן דעת רבינו ז"ל, אבל אין מנהגנו לומר והשיאנו :

ו. **ודברך** אמת וקים לעד, עיין מקור הברכות :

סדר רב עמרם השלם

מחלה וכל תקלה וכל קטטה, וכל גזרה רעה מעלינו ומעל כל בני בריתך. ועל כלם יתברך ויתרוסם תמיד שמך מלכנו לעולם ועד. ובהודאה מזכיר בסוף וכתוב לחיים כל בני בריתך. וכל החיים וכו'. ובשים שלום מזכיר בסוף (יג) ובספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה. וישועה ונחמה. נזכר ונפקד לפניך אנו וכל עמך בית ישראל לחיים ולשלום. ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום:

קו. הכי אמר רב פלטיי ראש ישיבה מנהג הוא לומר יעלה ויבא, במקום שנהגו לומר אומרים, ואם אין רגילין לומר אין צריכין, שכבר ש"ץ יורד לפני התיבה והרי הוא אומרה בזכרונות. ובמקומנו יש מחכמים שהם מזכירין, ויש שאין מזכירין :

קז. וצריך לומר ותתן לנו ה' אלהינו באהבה טועדים לשמחה חנים וחסדים [לששון ז]. [ויום הזכרון הזה]. והכי אמר רב יהודאי. (ה) [ריש מתיבתא] יחיד צריך לומר בתפלתו ב"ה אלהינו ואלהי אבותינו מלך על כל העולם כלו בכבודך. (ג) [וצריך לומר בכל תפלות כמו שאמרו חכמים] אבר להם הקב"ה (ג) המליכוני עליכם ב"ה. וכך מנהג בשתי ישיבות :

קה. ואין אומרים הלל ב"ה. דתנן [ר"ה ל"ג ע"ב] העובר לפני התיבה ביו"ט של ר"ה השני מתקיע ובשעת ההלל (ה) ומתנינן מדרקתני ובשעת ההלל מכלל דבר"ה לא אמרינן הלל. מ"ט א"ר אבוה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך לא ב"ה ולא ביוהכ"פ, א"ל הקב"ה אפשר (ג) [אני] יושב על כסא דין, וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפני, וישראל אומרים שירה לפני. והא כיון דחבי. ת. אחד ר"ה ואחד יוהכ"פ שחל להיות בשבת בתר דמסיים שליחא דצבורא

ז

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

קז. [ז. ויום הזכרון הזה, כתב הסוּר ונוהגין בספרד לומר את

יום טוב מקרא קדש הזה כו' והכי איתא במס' סוּפריס כו'. ב"ה, ביום טוב מקרא קדש הזה, וב"ה הזה, וב"ה הזה, וביום תקע שופר הזכרון הזה וכו' הנכינה צמור ומ"ס. ובאשכנז אין נוהגין לאומרו. והכי מסתבר דכיון שאומר את יום חג פלוני הכל ככלל, וכו' וכן אמר רב האי גאון א"ל צבכל אלף ותתן לנו את יום חג פלוני, והטעם שאין מזכירין ר"ה ב"ה משום דאמרינן בערבין דף מ' זכרון אחד עולה לכאן ולכאן, ובשלאומר יום הזכרון ר"ה ככלל, שנאמר

וביום שמחתכם ומועדכם ור"ח וגו' והיו לכם לזכרון :

קה. ת. אחד ר"ה ואחד יוהכ"פ שחל בשבת כו' אומר צדקתך, ב"ה פ"ד דר"ה, יש מן הגאונים שכתבו כיון שאין הלל ב"ה, אם חל בשבת אומרים

ז' ברכות דצלותא דמנחה ואמר. (ג) צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. וצדקתך אלמים עד מרום אשר עשית גדולות אלמים מי כמוך. צדקתך כהררי אל משפטך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה'. כבשבת גרירתא- מיחוא בתר (ד) מסיים אבינו מלכנו דתקינן [רבנן] קמאי (ה) [למימר הכי. קאמר] צדקתך כמאן דסבירא להו צדוק הדין הן :

קמ. ואבינו מלכנו דקא אמרינן, הכי מסדר ואזיל. **אבינו** מלכנו חטאנו לפניך. א"מ אין לנו מלך אלא אתה. א"מ עשה עמנו למען שטך. (ה) א"מ חדש עלינו גזרות טובות. א"מ בטל מעלינו מחשבות אויבנו. א"מ הפר עצת אויבנו. א"מ שלח רפואה שלמה להולי עיך. א"מ עצור מגפה מנחלתך. א"מ כלה דבר וחרב [ורעב] ומשחית מבני בריתך. א"מ זכור כי עפר אנחנו. א"מ עשה למענך ולא למעננו. א"מ קרע לנו גזר דיננו. א"מ כחוק (ג) שמרי חובותינו. (ג) א"מ החזירנו בתשובה שלמה לפניך. (ד) א"מ כתבנו בספר זכרון. א"מ כתבנו בספר זכיות. א"מ כתבנו בספר פרנסה וכלכלה. א"מ הצמח לנו ישועה בקרוב. [א"מ שמע קולנו חוס ורחם עלינו]. א"מ קבל ברחמים וברצון את תפלתנו. א"מ עשה למען שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא באהבה עלינו. [א"מ חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה והושיענו :] (ה)

קי. **ט.** ובמוסף מוציאין ס"ת וקורין ביום ראשון מן וה' פקד את שרה עד ויהי אחר הדברים, וקורא מפטיר ובחורש השביעי עד סוף פסקא, ומפטירין בראש שמואל ויהי איש אחד מן הרמתיים עד ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו. **ביום** השני קורין ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם עד סוף פסקא, ומפטיר קורא ובחורש השביעי. ומפטירין בירמיה כה אמר ה' מצא עד הבן יקיר לי אפרים. בולח :

ובשהן

מגן האלף

שני נוסחאות והנהות

בו צדקתך, דכלל מסור בידם דכל יום שיש בו הלל א"ל צדקתך לפי שאומרים אותו על צדוק הדין של משה, וזה כיוון שאין בו, ש"ד למימריה, וגאונים אחרים חולקים ואומרים דר"ה נמי ר"ח הוא, כו'. ומנהגנו עכשיו שלא לאומרו ברה"א, אלא לאומרו ביה"כ שח"ל בשבת ע"ש. וכן הוא גם בסדר שלפנינו ודקאמרינן צדקתך כמאן דס"ל צדוק הדין הן אלא מנהגנו שלא לאומרו גם ביה"כ שח"ל בשבת. כמו"ש רמ"א סי' תקל"ח, וסדר צדקתך שכתב

הגאון כאן איינו כאותו הסדר שכתב כח"ל סי' ל"ד, וככתב"י ב"מ תיקן שם כאותו הסדר שזכר כאן והוא כפי נוסח אשכנז, וכאן החליף בכת"י ב"מ את הסדר שביבוס, וכתב צדקתך כהררי אל, וז"ל לעולם, וצדקתך אלהים עד מרום, וז"ל כח"ל נ"ס.

קי. **ט.** ובמוסף מוציאין ס"ת כו', גמרא מנילה דף ל', כר"ה בחודש השביעי ומפטירין הבן יקיר לי אפרים, ויש אומרים וה' פקד את שרה ומפטירין כחנה, והאידינא דליבא תרי יומי יומא קמא כיש אומרים, למחר והאלהים נסה את

(ג) צדקתך כהררי אל. וצדקתך צדק לעולם, וצדקתך צדק עד מרום. עכ"ל שם. אבל צריך להגותו שם וצדקתך אלהים עד מרום. וכ"ה נ"ס. (ד) דמסדר. (ה) ודקאמרינן :

קמ. (א) א"מ בטל מבנו גזרות קשות. (ב) שטך. (ג) א"מ סלח ומחל לעונותינו, א"מ מחה וזכר פשענו מגדר עיניך. (ד) א"מ כתבנו בספר חיים. (ה) א"מ עשה למען רחמך, הרבים ורחם עלינו :

קיא. י. וכשהן יושבין קודם שיעמדו בתפלה אוהו ש"ן שופר בידו ומכרך בא"י אמ"ה אקב"ו לשמוע (א) [קול שופר] וברוך שחיינו. ותוקע תשר"ת תשר"ת. תקיעה, שלשה שברים. תרועה, תקיעה שלשה פעמים. תקיעה, שלשה שברים ותקיעה, שלשה פעמים. כמו ששינונו סדר תקיעות שלש (ג) [על שלש]. ותרועה, ותקיעה, שלשה פעמים. ואתקין

שני נוסחאות ותנחות

מגן האלף

את אברהם ומפסירין הכן יקיר, עכ"ל. ומ"ס וקרא מפסיר ובחודש השביעי הוא לפי תיקון הקריאה שבו הנאמר:

קיא. י. וכשהן יושבין בו אוהו ש"ן שופר ומכרך

דעת הר"ה ז"ל בפ"ד דר"ה לתקיעות דמיושב לא הנהיגו אותן אלא דורות אחרונים בשביל חולים או אנוכים ולא נמרי עד לזאת דמוסף, וברכו בשבילם על תק"ש ברכה קצרה,

אל מדינא דגמרא ליתנייהו הני תקיעות אלא על סדר מלכות זכרונות ושפירות. ומה שאמרו ב"ה ע"ז למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין קרי לתקיעות שעל סדר התפלה כהן יושבין, והם עיקר התקיעות. ואע"פ שהן מעומד לש"ן, אינן לשאר העם אלא מיושב, וכעין דר"ה בר גמלא דף ל' שאין תוקעין אלא בזמן שב"ד יושבין [ור"ל כחל בשבת שהתקין ריב"ז לתקיע ב"מ ב"ב כ"ד, ובפני ב"ד, ובזמן שהן יושבין עד ו' שעות, ע"כ בתוס']. ומ"ס סחורין ומריעין כשהן עומדים לערבב השמן, הוא מ"ס רבינו לקמן פ"ס קי"ד שמריעין תרועה גדולה לאחר התפלה לערבב השמן. וכ"כ רב האי שיחידים מתעסקין כן, כי הא דארי"ז דף ל' כי מכיים ש"ך תקיעתא ביבנה לא שמש אינש קל אודני' מקול תקועיא דוחדאי, ע"ס. אבל אין כן דעת הגאונים, כמו שהשיבו ע"ז הרמב"ן ובעל שבה"ל סי' ש"ב דבשעת סדר התפלה אינן יושבין, אלא כלם עומדים ומכוונים את לבם למה שאומר הש"ס המוניא אותם י"ה, ואפי' כלם בקיאים ומתפללים בלחישת. מנהג הנזכר לעמוד עד שמשלים סדר הברכות. [שב"ל] והעיקר, שגם בזמן חכמי התלמוד היו תוקעין קודם התפלה, ומכרכין ברכה קצרה. וכדאמרינן בפסחים ז' "חון מטבילה ושופר". ואשמע ברכה קצרה כבכרה שעל המטבילה, עיין במלחמות שהאריך. ואל תחמה שמכרכין על תקיעות דמיושב שאינן עיקר, ואין לנו מכרכין על תקיעות שעל סדר ברכות, דהכי אשכחן בשני עבולי היבא דליכא אלא מרור מברך לרב חסדא ברישא בפה"א ולאכול מרור, ולכסוף אכיל מרור בלא ברכה, אע"פ שבעל א' אינו אלא להיכר תנוקת. [שב"ל שם] ועיין היטב ברמב"ן שיישכ כל קו' הר"ה. אבל עיין לא נתבאר בדבריו תשובה למה שאל הר"ה אס אותן שותקעין מיושב לפני תפלה הוא כדי לערבב השמן, למה מחילין בהם. ור"ל שהי' להם להתחיל בעיקר המזנה של מעומד ולברך, ולהוסיף תקיעות כדי לערבב יתקנו לאחר התפלה, אבל הש"ל מיישב זאת ואמר שמקדימין כדי שלא יקטרג בשעת התפלה, ואדרבה דברי הר"ה ז"ע, כי לאחר שנשמעה חפלתם ויואלין מביהכ"נ, מה כחו של שמן לקטרג, ומה צורך לערבב השמן. והר"ן סי' לערבב השמן שיכניע היצר שהוא השמן, ולשכר לבו בחדת השופר קודם התפלה. ולולי דבריהם י"ל נכון לומר שגם חכמי התלמוד הנהיגו תקיעות דמיושב קודם תפלה לתועלת החולים ואנוכים ולא נמרי עד לזאת דמוסף, אלא דבשכילם לא היו מתקנין להקדים לתקיע אלא להם עצמם, ולא לכל הזכור כלו. אבל מכיון שארכין הזכור בלא"ה להוסיף תקיעות כדי לערבב השמן, הקנו להקדים בשביל חולים, וכן דעת רבינו הגאון ז"ל, וכמו שמסקי על תקיעות הללו, וכל כך למה כדי לערבב השמן. אבל לדברי הר"ה אינן אלא תוקע אחרונים בשביל חולים ואנוכים, ובמקום דליכא חולים אינן למספר נפשינן בתקיעות של סדר ברכות ובתרועה

קיא. (א) "בקול שופר". ובחלכות הרי"ץ גאון כתב בשם רבינו ח"ל ובסדר רב עמרם מצינו "לתקוע". וס"ס הוא. ובספר יראים כתב על שם רבינו שאם ברך לתקוע סתם הוא ונהגו לברך לשמוע. ונראה דנוסחא מוסתת נדרשה להגאון הרי"ץ נ' גאון. ונוסח רס"ג "אקב"ו לשמוע קול שופר". (ב) "של שלש שלש" וכן צ"ל באן פעם

ואתקין ר' אבוב בקסרי (ג) תקיעה, ג' שברים תרועה, תקיעה. שניה תקיעה, ג' שברים, ותקיעה, שלישית. תקיעה ותרועה תקיעה. וכל כך למה כדי לערבב השטן, דאמר ר' יצחק (ד) [מפני מה] תוקעין ומריעין [בר"ה] כשהן יושבין ותוקעין וכריעין כשהן עומדין, כדי לערבב השטן:

קיב. ולאחר שתוקעין מחזירין ס"ת למקומה, ועומדין בתפלת מוסף, ומתפללין. ותקנו חכמים בתפלת מוסף (ה) ר"ה תשע ברבות. אבות, ונכורות, יא. וקדושת השם, (ז) ותוקע. וזכרונות ותוקע.

שופרות

מגן האלף

שני נוסחאות והנהות

ובתרועה שלאחר התפלה, אלא דל"ע קצת לשיט' רבינו מנ"ל לתרועה אחרונה שלאחר התפלה שכתב בספ' קי"ד שהול' ג"כ כדי לערבב השטן. וגרסה דדריהא לי' לסי שיטתו הא' דאחרו למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כיון דעיקר שאלתם על תקיעות דמיושב, ל"ל לאסוקי הך דתוקעין ומריעין כשהן עומדין, אלא הם עיקר תקיעות

(ג) "סעם ראשונה קשד"ק. שניה קש"ק. שלישית קרי"ק". (ד) "למה תוקעין בר"ה. למה תוקעין רחמנא אבד חקעו. אלא למה תוקעין" כו' : **קיב.** (ה) "שלי" (ז) "וכולל מלכיות עם קדושת השם" כה"ג בכתיב ב"מ. והוא טעות, דהא קי"ל כו' עקיבא דכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע

מה"ט על סדר הכרכות. לכך מפרש שאל נמי חקל תקיעות דידידאוי כד מסיים ש"ן תקיעתא. למה תוקעין כדי לערבב השטן, ומפרש כפיר"ח ורש"י כיון שרואה המשטין שישראל מחככים המלות מיושב ומעומד המלות כמה פעמים מתעבב מלהשטין. וקושיא השב"ל מה כמו של שטן לקטרג אז אינו קשה כ"כ :

והנה נוסח הברכה לדעת רבינו. "לשמעו קול שופר", וכ"כ רב האי גאון מוצא בהרי"ן גלות "שהלכה רווחת היא ולא תזון ממנה", וכתב שם שנסדר ר"ע מנינו לתקוע וטעות הוא עכ"ל. אכן בכת"י ב"מ מנינו לשמוע בקול שופר, וכ"ה ברא"ש בשם בה"ג וראב"ן כו' ל"ה. וכ' האבודרהם שאינו נכון, שהבי"ט אינה נופלת אלא על לשון קבלה. כמו"ש ורא"ש תשמעו בקולי ומתרגמין אם קבלה תקבלון, עכ"ל. ואפשר משום שמא לא דעת ולהבחין בשעת שמיעה שהוא קול שופר ותקיעת בן אדם, ולא נהלת סוס וקול חמור. דאי כסבור קול חמור בעלתא הוא לא יא, אפי' שמע קול שופר, וכדאי' בגמ' דף כ"ח. וכש"כ למאי דקיי"ל מלות צריכות כוונה, ואפי' התוקע לשיר נמי לא יא, וכמו"ש הרא"ש והרי"ף, "ולשמעו" לשון האזנה והבחינה "בקול שופר" שמוע לפי דיני המצוה הזאת. ובכ"ז נוסח סדרנו יותר מכיון וכ"פ הרמב"ם והש"ע, ואין לברך "לתקוע" דלאו בתקיעה תליא מלתא אלא בשמיעה. כמו"ש הרא"ש והטור סי' תקפ"ד, והוכיחו ממ"ש התוקע לתוך הכור, לא יא, שאפי' התוקע עצמו לא יא, אם לא ישמע אלא קול הכרה. וב"ש רבינו ז"ל לברך שהחיינו בתקיעת שופר מפרש לה הרמב"ם בפ"א מהל' ברכות דכל מצוה הבא מזמן לזמן כשופר סוכה ולולב כו' ומצוה שאינה תדירה מברך שהחיינו. והנה בסוכה ולולב כוונה מיימי לה צברייתא סוכה דף מ"ו, ושופר נלמד מהס. ועיין בהגמ"י פ"ג מהל' שופר שכתב דאין חילוק בין יום ראשון לשני, ובתקיעות לביע אינו יוצא היום בתקיעה של אחמול, ולא אמרינן יומא אריכתא הוא. ובהו שאמר רבינו "וכל כך למה כדי לערבב השטן", לא קאי אדר' אבוב דאתקין בקסרי. דתיקין ר"א הוא משום ספיקו, אי תרועה דקרא ננוחי או ילולי. אלא קאי אלגיל מינה שהוצרך לתקוע כשהן יושבין. אט"פ שתוקעין בלא"ה על סדר ברכות, וכ"ז כדי לערבב השטן. ונפקא מינה נמי לדיוטא כמו"ש הגאון הרי"ן ו' גיאות בהלכותיו, וז"ל "ומדתלי טעמא בערבוב שטן את שמע, היכא דשמע ט' תקיעות דמיושב ונטרפה לו השעה ולא שמע דמעומד, אי נמי לא - דשמע דמיושב ושמע דמעומד יא, דעיקר המצוה ט' תקיעות הוא, עכ"ל :

קיב. יא. וקדושת השם ותוקע, חסר כאן וז"ל "יכולל מלכיות עם קדושת היום ולתוקע

לט (חיב)

סדר רב עמרם השלם

שופרות ותוקע, ואומר עבודה, והודאה, וברכת כהנים. (כנתי ב"מ איתא, ומה ראו לומר מלכיות תחלה ואח"כ זכרונות ושופרות. לומר לך הקליבחו עליך תחלה ואח"כ בקש ממנו שיזכור לך. יב.) ובמה בשופר, דכתיב והיה ביום החוא יתקע בשופר גדול, אין פוחתין מעשרה מלכיות, מעשרה זכרונות, מעשרה שופרות. ואם אמר שלש מכלן יצא. נגד תורה ונביאים וכתובים וכן הלכה. מתחיל בתורה ואומר בכתוב בתורתך. יג.) ואחריו בכתובים ואומר בכתוב בדברי קדשך. ומסיים בנביאים ואומר ועל ידי עבדיך הנביאים. ותנן [ר"ה ל"ג ע"ג] בשם ששליה צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב. ר"ג אומר ש"ן מוציא את הרבים ידי חובתן. וא"ר חונא צפורא א"ר יוחנן [גס ל"ד ע"ג] הלכה כר"ג. ובסקום שיש ש"ן אין [היחיד] חייב. (ג) והני בני עיר שאין באין

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

ותוקע. (ג) אבל בסקום שאין שלוח צבור חייב. ותוקע" דהלכה כר"ע מחזירו עיין במ' ביחיד ר"ה ל"ב, והמדפיס אחר כתי' ב"מ לא

הרגיש בזה והעתיקו בטעות:

יב.) ובמה בשופר דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, צמחא דף ל"ד וכן דף ק"ז ליתא לתיבת "תחלה" ולא דף "דכתיב". ונראה עפ"מ התוס' דף ל"ג ע"ב שנתנו טעם למנהג שלנו שהוא ע"פ סדר רבינו הגאון ז"ל, לתקוע בשיבה ל' קולות, ואח"כ בסדר הברכות תשר"ת למלכיות, ותש"ת לזכרונות, ותשר"ת לשופרות. שלא חששו בשעת תפלה אלא לקיים ספיקא לאוריינתא, דתקיעות דמיושב כבר עשו כל הספיקות של תורה ושל סופרים, ואע"ג דעדין צלילא בעו למיעבד, ותיגא דתקיעות וברכות של ר"ה מעכבות זו את זו. ומשמע מפרש"י, שכ' תקיעות וברכות דעלמא אס' בדרך ולא תקע" אין מעכב, חוץ מר"ה ויו"כ, דבר"ה ויו"כ אס' בדרך ולא תקע מעכב, אבל אי אפשר לומר כן. דהתניא ב' הולך למקום בתוקעין ואין הולך למקום שמכריזין, ומנן מי שברך ואח"כ נודמן לו סופר. משמע בכלל סופר יכול לברך, אלא ר"ל דברכות מעכבות זא"ז וכן תקיעות, שאם אינו יודע לברך שלשתן לא יברך כלל, או אס' אינו בקי לתקוע שלשתן לא יתקע, ע"ש. וכל דבריהם אחיין לפי שיטת רבינו הגאון שכתב כן בתקיעות דמיושב ודמיומד כמנהג שלנו, אלא דלפי"ז ז"ע קצת פי' דברי הגמרא דאמרו "תקיעות וברכות של ר"ה ויוהכ"פ מעכבות, מ"ע אמר רבא ב' אמרו לפני מלכיות ב' ובמה בשופר". בשלמא לפרש"י י"ל דה"ק שהמלכיות וזכרונות יהיו בשופר, מפני שברכות ותקיעות מעכבות זא"ז, ובתוספתא מפורש טעם גס על שופרות, ארע"ק אמרו לפני שופרות כדי שתעלה תפלתכם בתרועה לפני". אבל לשיטת רבינו והתוס' שאין הברכות מעכבות התקיעות, ומ"ש מעכבין זא"ז ר"ל שברכות עומן מעכבין זא"ז, אינו מובן מה שמסיים ובמה בשופר. ולכן מפרש רבינו דאין הכוונה של "במה", כמה יברך בתקיעת שופר, אלא כמה יעלה הזכרון לפניו יתב'. ובמה ירחם עמו בשופרו של משיח. דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, שכזה יתקנו כל הצרות ויבא זכרונו לפניו לטובה. ועפ"י יחיש לנו עוד קושיא עמומה מה שיל"ד בסוגיין דאמר מ"ש דאמר רבה. ב' והלא כל דברי רבה המה אות בחות כדברי ר"ע לשיל דף ט"ז, ולמה לא אמרו "וכדר" עקיבא", או אס' לרבה לא שמיע ל' דברי ר"ע הו"ל להגמ' למימר "תניא בותי" דרבה". אבל לפירושו של רבינו יש לומר שהם שני עניינים. דרע"ק נתן טעם על אמירת מלכיות וזכרונות שופרות, מלכיות שתמליכוני, וזכרונות ב', שופרות "כדי שתעלה" תפלתם בתרועה לפני. [כנתי ס' איתא "ובמה בשופר" וגשמת מ"ש בתוספתא כדי שתעלה ב' ואינו אלא בגיורת ליטא מדף ל"ד]. והוא טעם כולל על אמירת ג' ברכות אלו. אבל רבה נתן טעם על קדימתן זה לזה. שצריך להמליכו יתב' תחילה, וכפירוש רבינו "אמרו לפניו מלכיות תחלה", ואח"כ בקש רחמים ממנו שיזכור לך, ומה יהי' הזכרון בשופר של חרות שיתקע

בשופר

באין לביהכ"נ חייבין. שלא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות הואיל ואינסי יד.] והני דקיימין בבית הכנסת ששומעין משליח צבור. [אינן חייבים.] אבל הני דעיר לא.

ובמקום שיש ש"ץ עומדין בתפלה ומתפללים. (ד) [ביחוד] וכשיוֹרֵד ש"ץ בברכות, בברכה ראשונה תוקעין קשר"ת, ובשניה קש"ק. ובשלישית קר"ק. ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא (ה) שברים. וכן מנהג בשתי ישיבות :

ק"ג. ועומדין בתפלת מוסף ומתפללים. ואומרים בסוף מנן וזכרנו. (ה) ובסוף מתיח מי כמוןך אב הרחמן. ואומר לרור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש (ז) ובכן, ובכן, ובכן. (ג) [ותחתם בא"י] המלך הקדוש. אתה בחרתנו כו' עד זכר ליציאת מצרים. **אלהינו וא"א.** מפני

מנן האלף

שני נוסחאות והנהגות

(ד) ביחיד שבע ברכות. (ה) שלשה : כשופר גדול. וכספרי פ' בהעלותך איתא כן על ס' ר' נתן. והן דברי הגאון. וא"כ הוא טעם מספיק ש"ל כסדרן, ומעבדין זה את זה, ודברים אלו ברורים למדין ודברי רבינו מוזקקים שנעתיים :

יג.] ואחריו בכתובים, ואומר בכתוב דר"ק, כ"ה נגמ' דף י"ב מחתיל בתורה ומשלים נגמיל ופרש"י והכתובים נגמלים, וכ"כ רבינו האי שמואל בידניו, וכתב הרא"ש הטעם משום דלוד קדים לנביאים, וכ"כ במס' סופרים פ"ה שכלל מקום מקדמיות דברי קדושה לדברי קבלה שהם נביאים, לבד ב"ב. ובמנצח ס' כתב דגם בתפלת אב הרחמים איתא להקדים נביאים לכתבי הקדש כמו ב"ב מפני שהם קינות על הנהרגין. ומה שאמר בכתוב דר"ק, ובנביאים אמר ועל ידי עבדיך הנביאים, משום דפסוקי נביאים נאמרו בשליחות לאמרם לישראל, אבל של כתובים לא נאמרו בשליחות לאמרם אלא שנאמרו ברוח הקדש, [הרד"א :]

יד.] והני דקיימין בביהכ"נ ששומעין בש"ץ אינן חייבים, נגמ' שילי דר"ה כי איתא רבין כו' לא פטר ר"ג אלא עם שבשדות מ"ט משום דאינסי במלאכה אבל בעיר לא, וכ' רב אלפס אבל דעיר אין ש"ץ מוֹזִיאָן עד דאיתו לבי כנישתא ושמיני מש"ץ מתחלה ועד סוף. וכתב הר"ן ראי' לדבריו דאמרינן א"ל לר"ג לדבריד למה הצבור מתפללים, אלמא דר"ג אין צבור צריכין להתפלל אלא כדי שיסדיר ש"ץ תפלתו, והר"ן גלות גרם כן נגמ' דפטר ר"ג עם שביהכ"נ : וכן משמעין דברי רבינו הגאון כאן שכ' "דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות והני דקיימין בביהכ"נ ששומעין מש"ץ, ור"ל דאם שומעין מש"ץ מוֹזֵא עַד סוף גם הם פטורים כמו"ס הר"ן ז"ל. אלא דז"ע דבס"י ק"ג כתב דיהיד במקום שיש ש"ץ אומר מלוד כו' ור"ל דמתפלל שבע ודולג עליו לשבת, וכ"כ כאן בכת"י ב"מ להלן, ובמקום שיש ש"ץ עומדים בתפלה ומתפללים ביחיד שבע בברכות, וא"כ דבריו סותרים זה את זה :

אבל דברי רבינו ז"ל נמשכין לשיטתו שנהגו בשתי ישיבות ובכזו שהצבור מתפללים שבע ברכות וש"ץ יורד ואומר תשע, והר"ן אכן גלות השיג עליו ממ"ס לדבריד למה צבור מתפללים, הלא לדבריו אין הש"ץ מוֹזִיאָם באלו ז' ברכות, וכן אמרי אחר להם לדבריהם למה ש"ץ יורד לפני התיבה, אלמא מה שהם מתפללים הוא חוזר ואומר, אבל הרמב"ם כ' ע"ז מובא ברא"ש סוף ר"ה שיש לנו לקבל עדותן של הגאונים שקבלו מרבנן סבוראי ואמוראי, ועל כפא של רב אשי הם יושבין, ובישיבתו הם מתפללים. והנחת הענין כך הוא

סדר רב עמרם השלם

מפני המאין גלינו מארצנו, ונתרחקנו מעל ארמתני. מן. ואין אנו יכולים לעשות לפניך את קרבנות חיבותינו ולהשתחות לפניך בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני חיד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו וא"א מך רחמן שתשוב ותרם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים. ותבנהו מחדה ותגדל כבודו. אבינו מלכנו אלהינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה. והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. וקרב פוזרנו מבין הגוים, ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם (ד) [בית מקדשך] בשמחת עולם, ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו. תמירין כסדרן, ומוספין כהלכתן. מן. ומוסף יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה

מגן האלף

שני נוסחאות והנהות

(ד) עירך.

הוא: דר"ג וזכמים, גס כשאר ימות השנה נחלקו, לדרבנן כל יחיד ויחיד חייב, ולר"ג

הש"ץ מוציאן. ולפיכך הקשו לו למה צבור מתפללים, ואמר כדי להסדיר תפלתו. ולדבריהם ש"ץ חוזר ויורד לפני המזבח להוציא מי שאינו בקי, ומכיון שנפקה הלכה כר"ג ברה"ש נמצאו פסוקים מט' ברכות, וחייבים שבט כשאר כל יו"ט. ומ"ש רבינו כאן דהני דקיימין בביהכ"ס ושמי מש"ץ. אינן חייבים כמו ר"ל שאין חייבים בתשע ברכות אבל חייבים בשבע כשאר כל יו"ט, דזכרונות ושפירות ואפי' מלכות בעלינו לשבע שמי אח"כ מש"ץ שפותר אותם, וכן הם דברי הירושלמי המובא ברי"ף וכפירוש הר"ן שם, הלכה כר"ג באילין תקיעתא כלומר בברכות של מלכות וזכרונות שפירות שתוקעין בהם, אבל הם חייבים להתפלל שאר הברכות, וכן פירש שם דברי הירושלמי דהני ללוותא וקס ר"ח ומזלי, דאמר מזלי ואמר מזלי למוספין מפני שאין ש"ץ מוציאן אלא ג' ברכות לבד, ודברי רבינו שכתב, ללא פסוק ר"ג אלא עם שבטות הואיל ואינן, ר"ל הם פטורים לגמרי. אבל מ"ש, והני דקיימין בביהכ"ס ושמי מש"ץ אינן חייבים, ראונו שאין חייבים בט' ברכות אלא בשבע, וכמו"ש. והיא ענין בפ"ע. וכן הביא הרי"ף אכן גיאות בהלכותיו בשם רבינו ובשם כל הגאונים דבמקום שאין ש"ץ יחיד חייב בט' ברכות, והני שאין באים בביהכ"ס חייבים, ללא פסוק ר"ג אלא עם שבטות דאינן, והני דקיימין בביהכ"ס: שומעין מש"ץ מתפללים ביחוד ז' ברכות, ומביא שם בשם רב האי שריף כל יחיד לכוין לבד לש"ץ מתחלת ירידתו מאבות עד סוף התפלה, ומאן ללא גמיר ולא כל לשמוע מש"ץ לא יאז, ועם שבטות דאינן אע"ג ללא גמירי יאזו י"ח אע"ג ללא באו לביהכ"ס. ע"ש. אלא שכתב, אנו קבלנו מצעלי הוראה ואנשי מעשה שקבלו מחכמים שלפניהם כנון ר' שמואל הלוי [הגניז] שקבל מר' חנוך וזקנים שבדורו הלכה למעשה שאין מתפללים כלל ז' אלא ט' ברכות, ע"ש. וכן הסכים הרא"ש ז"ל סוף ר"ה, ועל מה שחתר הרמב"ן ליישב דברי הגאונים, ואמר שעלה בידו כמו שאמר למשה בסיני, כתב שלא הבין הדברים שנאמרו לתמ"ס, דהא"ך ילגו הקהל שתי ברכות מן התשע, שתשע של ר"ה כמו שבע של שבתות ויו"ט, ובשם שא"ל ללגלג מאותן שבע, כך א"א ללגלג מאותן תשע, דברכות מעבדות זו אח זו, וש"ץ פותרן מכלן, אלא שמתפללים כדי שיסדיר ש"ץ תפלתו, ויכריע להתפלל כלן, ואם יתפללו שבע כלן לבעלה, ומנהג אבותינו תורה, עכ"ל והכי נקטינן:

קיג. מן. ואין אנו יכולים לעשות את קרבנות חובותינו, עיין מקור הברכות:

מן. ומוסף יום הזכרון הזה, כו' במס' ערוכין דף מ' אמרו מהו להזכיר של ר"ח ברה"ש, ומסיק דזכרון אחד עולה לבאן ולכאן. וכן מובא ברה"ש כו' ג' הירושלמי דאין צריך להזכיר של ר"ח, כיון שאומר בסוף שפירות וזכרון שמחתם ב' ובר"ה כו' וזכרתם כו'. יאז. ומשמע דאפי' קרבן מוסף דר"ח אין להזכיר. וביוסרי ובש"ל איתא דהא"ך כזה גדולי הדור, ושתלחו הדברים לרש"י ז"ל. כי הגאון ר' יצחק הלוי הזקיק להזכיר ולפרש קרבנות

באהבה במצות רצונך, כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך, כאמור
ובהודש השביעי. עד שבעה תמימים, ובנחתם. כו'. עד כהלכתך :

יז. ויש"ץ כשסניע כאן אומר : עלינו לשבח לארון הכל. אבל יחיד במקום
שיש ש"ץ אומר : **אלהינו** ואלהי אבותינו מלך על כל העולם

כלו

מנן האלף

קרבנות של כל מוספי היום. וכתב רש"י ז"ל : לא להכריע באתי, כי איני כדאי לעשות סעד
לדברי הארי, שן סלע ונצבת עולם, אך אשר הזיקני להודיע מה קבלתי מרבינו ר' יעקב
בר יקר, כששמעתי לפניו לא שמעתי מסיו בסדר המקראות. ומה להזכיר של ר"ח בר"ה [שם
בערוצין] פירש לתלמידים, כגון ותתן לנו. וכן בויעלה ויבא, וכן במוספי יום הזכרון ויום
ר"ח נעשה ונקריב, וכן בחתימה מקדש ישראל ויום הזכרון ור"ח, אבל בסדר המקראות לא
הזכיר כו'. ועתה שמעתי שהנהיג רבינו הלוי להזכיר, ורואה אני את דבריו. ולא כחולק על
רבינו יעקב בר יקר שלא הנהיג כן, כי ידעתי מדתו בחר לו בגדולה מכלם, והנהיג עלמו
כאקסופה הנדרסת, ושם עלמו שירי שירים, ולא מלאו לבו לעפרת הראויה לו, להדש דבר
כדורו. ואם רבינו הלוי שם דברים ופזר בשעת המכנסים, מקום הניחו לו אבותיו להתגדר
בו כו', כי דבריו נכוחים למדין. ואם באלו לפרוש מהם כפורשים מהחיים כו'. ואומר אני
שכן נהגו הראשונים להזכיר את שניהם, ודורות האחרונים כו' שגו במשמע, וזכרון אחד ולא קבעו
אלא מקראות של ר"ה בלבד. שלמה ב"ר יצחק עכ"ל. אבל ר"ח היה אומר שא"צ להזכיר ר"ח שדי במה
שזומר, מלבד עולת החדש ומנחתה, ויבזה ה' נכלל המוספין שכן עולות, וה' אומר, ושני שעירים
לכפר וכו' הרא"ש שם דהכי יתיא בירושלמי, רב מפקד לתלמידיו לאדכוריו מוספין, ועולת החדש
ומנחתה, ושני שעירים לכפר, ושני תמידין כהלכתן, ע"ש. והטור בשם רבינו כ' כסי' תקנ"א
שא"ר רק מלבד עולת החדש ומנחתה ושני תמידין כהלכתן. ולפי"ז נראה לדעת רבינו ז"ל
כפי שבי' ר"ח. אלא שלף הזכיר רבינו לומר ושני שעירים לכפר. וכו' הב"ח דטעם רבינו,
דמקראות המוספין בפניהם נאמר שם מלבד עולת החדש ומנחתה כו'. ולכן
נחשב כזכרון אחד, אבל שער ר"ח לא הזכיר שם, וחשיב כזכרון בפ"ע, ע"ש. ומנהגנו
לומר מלבד כו' ושני שעירים לכפר ושני תמידין כהלכתם, ואומרים את מוספי יום הזכרון הזה.
ובתה"ד כתב בסי' קמ"ג דאומרים מלבד כו' אחר ומנחתם, וכן נוהגין. ועיין נוב"י מ"ח סי' קכ"ז :
יז. ויש"ץ כשסניע כאן אומר עליו, אבל יחיד, במקום שיש ש"ץ אומר מלך כו'.
והשיאו כו' דמלכויות זו"ש ש"ץ פוטרו. ולקמן ר"ס קט"ו כתב רבינו דייחיד במקום
שאין ש"ץ מתפלל שבע ברכות ואומר עלינו לשבח, ע"ש. ומשמע דלעולם אינו מתפלל אלא ז'. ונראה
דימיירי התם באלו בקי אלא כו' ברכות. דאי ס"ד דיודע כל ה' ברכות למה מתפלל שבע
והלא אין לו ש"ץ שיוציא אותו י"ח, ומי יפטור אותו מחיובו. א"ו דל"ג נמיר,
וקמ"ל דאע"פ דבמקום שיש ש"ץ אינו יוצא כיון שהוא בעיר ומצי למיזל לזשמע מש"ץ
סדר ברכות, מכל מקום כיון שאין ש"ץ וזוה לא נמיר דמי לעם שבשדות דאגיס, וש"ץ
שבעיירות פוטרו, ומוציא למי שאינו בקי, כיון דלית לי' דוכחא למיזל ומשמע. וכן מלאתי
מפירש בשם רבינו בהלכות הרי"ף ו' גיאות דבמקום שאין ש"ץ יחיד חייב בע' ברכות.
ומלאו עכשו פסקו של דברים : דביש ש"ץ והוא בביהכ"ס לעולם אינו מתפלל אלא ז' בין
הוא בקי או לא, ואינו אומר גם עלינו לשבח, דש"ץ פוטרו כיון ששומע ממנו, אבל בדליכא
ש"ץ אם הוא בקי מתפלל ט', ופסיקא דאומר גם עלינו, ובאינו בקי אלא ב', אע"פ דב"ן
פוטרו זמלכויות זו"ש כמו שם שבשדות דאגיס, מ"מ מאי דידע למימר אומר, ואע"פ דבבכות
מעכבות זה את זה, מ"מ כיון דלא מפטר אלא מטעם אגיס רמי חיובא עליה למימר מאי
דמצי למימר, ועדיף ממה שיפטרנו ש"ץ מטעם דאגיס. ולא אמרו דמעכבות אלא בבקי באת
מהם ויש שם ש"ץ ולא בעי למיזל ומשמע, גם האהת לא יכרך, וכן בתקיעות אם בקי
בבשלתן יתקע, ואם לאו לא יתקע כמו"ש התוס' דף ל"ג. אבל כשמכרך אחת ונשער בהאחרות
ע"י אחרים, ודאי דיוצא. וכן בתקיעות אם תקע האחת בעצמו נפטר באחרות במה שיצא

מאחר

כלו בכבודך, עד ומלכותו בכל משלה. יח. והשיאנו עד ומבלעדך אין
 אין לנו מלך אלא אתה. בא' מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון.
 ואומר עבודה והודאה. וסוף עבודה אומר זכור רחמך וכבוש בעסק. (ה)
 [ובסוף הודאה אומר וכתוב לחיים. ושום שלום.] ובסוף אומר ובספר חיים :
קיד. ויורד שיץ לפני התיבה ואומר אבות [ומזכיר זכרנו לחיים.] ובגבורות
 [מזכיר מי כמוך אב הרחמן.] וקדושת השם. ואומר ובכן, ובכן,
 ובכן, כולי. בא' המלך הקדוש. כשם שמזכיר היחיד. ומתחיל בקדושת היום
 אתה בחרתנו כו' עד שיסיים הפסוקים. ומתחיל ואומר עלינו לשבח לאדון
 הבל לתת גדולה ליוצר בראשית, שלא עשאנו כנויי הארצות, ולא שמנו
 כמשפחות הארמה. שלא שם חלקנו כחם וגורלנו ככל המונם. שחם משתחווים
 להבל ולריק ומתפללים אל אל לא יושיע. ואנו כורעים ומשתחווים למלך
 מלכי המלכים הקב"ה שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. ומושב כבודו בשמים
 ממעל ושכינת עזו בגובהי מרומים. הוא אלהינו ואין עוד אחר. אמת
 מלכנו, ואפס זולתו. ככתוב בתורתו וידעת היום והשבות אל לבבך,
 כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד. ולא מצאתי
 בסדר אהילה אבל בספר נהגו לאומר (ה) יח. אהילה לאל אהלה

פניו

מן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ה) „והודאה ובסוף אומר ובספר. כ"ה בכת' ב"מ והוא ס"ס. וגם בכת' שלנו יש שעות שכתב
 ובסוף עבודה אומר זכור רחמך. ויא. וצ"ל ובסוף
 הודאה אומר, זכור רחמך וכתוב כו' :
קיד. (ה) „וכתבתו בדר' כ"ה בכת' בי"מ.
 ובסדר הנדפס תמה המניה ע"ז. ע"ש ולא
 יכלתי להלום דבריו. והאמת דלפי כת' ב"מ ס"ל
 לרבינו לומר אהילה אפי' בחפלה היחיד. ועיין
 לקמן
 ואילה לימא מלך, ומשמע שם כסוד דר' משה פליג, וס"ל ליימא עלינו לשבח אפי' במקום שיש
 ש"ן, אם הוא בקי בו, וס"ל דלא הוי הפסק, ולא מבטי ליי' לסמוך על ש"ן כיון שידע בעצמו,
 וממילא ס"ל לר' משה דאם הוא בקי בכל ה' עדיף שיאמר הכל בעצמו כמו שאנו נוהגין.
 וזוהי יתיב כל מה שנתבטו בזה המפרשים, וביחוד דברי הכ"ה שם שכתב לשיטת רבינו
 דס"ל דלא נתקן עלינו אלא כשמתפללים כל ה' ברכות ע"ש. דלא ראה דברי רבינו מ' ש' אות
 קט"ו. ולדברינו לא נצטרך לדחוק כמחש' הכ"ה דעלינו ר"ל רק הנוסח של עלינו, ולא הפסוקים
 הבאים אחריו. אלא דר"ל עלינו וכל סדר מלכיות עד מלך. והמעיין ימצא הדברים ברורים
 בע"ה, אלא דלפמ"ש נצטרך לומר לשיטת הגאונים דס"ל דברכות ותקיעות מעבדות כפסע,
 וכמחש' שם יודע אמת ולא האחרת חף האחת לא יברך, לפי' השני שכתב הר"ן דאפי'
 סדרן מעבד שם הקדים וברכות למלכיות לא יא, הי' להם להגאונים להשמיענו נמי, שצריך
 ללוי עלינו כלומר מלכיות שידע, „ובלבד שיהי' ברור לו שיטתן שלוחי צביר שיחפלו אחריו
 גם זכרונות ושפירות, דל"כ הו"ל שלא כסדרן" ומדלא כתבו כן, ש"ז דס"ל כפי' ראשון
 כסדרן. ואין נפ"מ כסדרן כלל, כנלע"ד. לולי שהגאונים הכ"ה והצ"ח לא פירשו כן :
יח. והשיאנו עיין מש"ל אות קטן ה'. ועיין בנוסחי התפלה להרמב"ם דל"ג ליי' ועיין
 הגמ"י סס. וכן עמ' דבר דלא כר"ם גאון :

אוהילה

פניו אשאלה ממנו מענה לשון. אשר בקהל עם אשר עזי. אביע רגנות בעד מפעליו, לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון. ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך. יהיו לרצון אכרי פי והניון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. [ברוך אתה ה' למדני הקיד:]

על כן נקוה לך ה' אלהינו לראות טהרה בתפארת עיך. להעביר גלולים מן הארץ והאלילים ברות יברתון. לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך. להפנות אליך כל רשעי ארץ. יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון. לפניך ה' אלהינו יברעו ויפולו. ולכבוד שמך יקר יתנו ויקבלו כלם את עזר מלכותך. ותמליך עליהם מדרה לעולם ועד. כי המלכות שלך היא. ב.] ולעולמי עד תמלוך בבבור בכתוב בתורתך

סגן האלק

קיד. יט.] אוחילה לאל כו' עד באי למדני חקיד, וכן הוא בנוסחי התפלות להרמב"ם, וכתב הטור סי' תקצ"א. נראה מתוכו [ר"ל מתוך הנוסח שהרי אומר אשר בקהל עס.] שאין ליחיד לאומרו שהוא רשות לש"ך עכ"ל. וכתב הב"ח וכן הוא מהנה אשכנז שא"ל לא אוחילה ולא הרת עולם ביחיד. אבל בסדר הרמב"ם הם כתובים והוא מהנה ספרד. עכ"ל. ומתוך דברי המעתיק סדר שלפנינו משמע דאך בספרד לא נהגו לאומרו אלא בבור ובש"ך, ולכן העתיקו כאן בתפלת הש"ך:

ב.] ולעולמי עד תמלוך בבבור, כתב במחזור ויטרי: העם נהגו לומר עד תמלוך בכבוד, ואח"כ תקיעתא של פיוטין, אבל רבינו יצחק הלוי תיקן לסיים הפסוקים קודם שיתחיל התקיעתא, כי בתקיעתא אינן כתובין המקראות כסדר של תורה ונביאים וכתובים, וכו'. ואלו ואלו מודים שצריך לש"ך להתחיל סדר תפלה שתקנו אנשי כה"ג קודם שיתחיל הפיוט שתקנו אחרונים להוסיף בשבחו של מקום, כו'. סדר מלכיות ומלכות, וזכרונות וזכרונות, שופרות בשופרות, כו'. והאריך יפתח ש"ך בפיוט מלכיות ועדיין לא פתח בתפלת מלכיות שתקנו אנשי כה"ג, כו'. אלא ש"ך ישאל ז"ל ויפתח בשבחו ש"ה, והפיוט נזהר בחתימת שבחו, וחתימתו מעין חתימת הברכה, כמו ירומם וימלוך [חתימת אנשיכה מלכי לר' אליעזר הקליר.] או"א מלוך על כל העולם. למשפט יזכור, [חתימת זכר כל מעש להניח] או"א זכרנו. קול קורא כשופר. [חתימת אשא דעי] תקע בשופר. כו' ומה הטעם אלו תקיעות ומה נשתנו משאר פיוטין. כו' ומנהג ראשונים עיקר, וכן הי' נוהג ר' יצחק ב"ר יהודה, ואחריו ר' יצחק לוי, ורבינו ר' אליעזר, עכ"ל. ומה שנראה מדבריו שסדר ברכות הללו נתקנו מאנשי כנסת הגדולה, לכאורה לא משמע כן בש"ס, דאמרינן ר"ה כ"ו כמאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כמאן כר' אליעזר, ומשמע דנתקנו אחרי זמן התנאים, וזכרון פ"א דר"ה הלכה ה' מביא נוסח זה היום, ועל המדינות בו יאמר, וקרי לוי תקיעתא דבי רב ומשמע דרב תיקנו. וכן במד"ר ותנחומא משמע שנתסדה בבית מדרשו. והיוטרי עצמו הקשה האין תקנו רבנן ללא כהלכתא דר"א שמותי הוא שדוהו או שהוא מתלמידי ב"ש, ותי' דאמרו קודם שדוהו, או קודם שלמד אצל תלמידו ב"ש ע"ש. ולכן נראה לתרץ דנוסחי התפלות שבו הפתיחות והחתימות נתקנו בבית מדרשו של רב, אבל עיקרי הברכות פתיחתן וחתימתן והפסוקים ודאי דנסדרו מאנשי כה"ג, וכדמשמע בש"ס [ברכות כ"ט] הני י"ח כנגד מי, שבע שבתא, תשע דר"ה כנגד מי, ומשמע דכלהו כהדרי נתקנו מאנשי כה"ג, וכן סדור הפסוקים עשרה או שלשה, כבר הי' לחז"ל בזה מסורה קדומה, ואיפולגי בה תנאי במס' ר"ה. ואחרונים במדרשו של רב באו והוסיפו על הנוסח, וזהו ללא נזכר בנמרא בתקיעתא ד"ר אלא "זה היום", ועל המדינות, אמעטו של נוסח, ולא אתה זוכר וכדומה, וגם טעמנו של רבינו הלוי שצריך להתחיל סדר תפלה שתקנו אנשי כנסת הגדולה קודם שיתחיל הפיוט שתקנו אחרונים, לא הייתה אלא מה שמקדימים הפיוט קודם הפסוקים אחרי תמלוך בכבוד, והנהיג

סדר רב עמרם השלם

בתורתך ה' ימלוך לעולם ועד. ונאמר לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עכו ותרועת מלך בו. ונאמר, ויהי בישראל מלך בהתאסף ראשי עם יהר שבטי ישראל. וכדברי קדשך כתוב לאמר, ה' מלך נאות לבש לבש ה' עז התאזר, אף תכון תכל כל תמוט, ונאמר, שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, מי הוא זה מלך הכבוד ה' עוז וגבור ה' גבור מלחמה, שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה. ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר, כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו וגו'. ונאמר ועלו מושיעים בחר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. והי' ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד. ובתורתך כתוב לאמר. שמע ישראל וגו'. אלהינו וא"א מלך על כל העולם כלו בכבודך בו. והשיאנו בו. ותוקע תשרית. היום הרת עולם, היום יעמוד במשפט כל יצורי עולם. אם כבנים ואם כעבדים [אם כבנים] רחמנו כרחם אב על בנים. ואם כעבדים עיינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא לאור משפטנו קדוש: (ג)

אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם. לפניך נגלו כל תעלומות. והמון נסתרות שמבראשית. כי אין שכחה לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך. אתה זוכר את כל המפעל, וגם כל היצור לא נכחד ממך. הכל גלוי (ג) לפניך ה' אלהינו, ציפה ומביט עד סוף כל הדורות, כי תביא חק וזכרון להפקד כל רוח ונפש, להזכר מעשים רבים והמון נסתרות לאין תכלית. מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית. זה היום תחלת מעשיך וזכרון ליום ראשון. כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. ועל המדינות בו יאמר. איזה לחרב ואיזה לשלום, איזה לרעב ואיזה לשובע. ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות. מי לא נפקד כהיום הזה. וזכר כל היצור לפניך בא מעשה איש ופקודתו, ועלילות מצעדי גבר. מחשבות אדם ותחבולותיו

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנחות

שאמר הפיוטים קודם חתימת הכרכות, אחרי הפסוקים משום דפסוקים סדרן דקמאי נינהו: **והנה** בפיוטי הקליר לא נזכרו כפסוקים כלל ואנחנו אומרים אותם לפני פסוקי אנשי כה"ג. או אחריהם כפי מה שהנהיג רבינו הלוי. אבל בתקיעתא ופיוטי דיוסי בן יוסי

לקמן סי' קכ"ו. (ב) "יערב" לפניך קול תהנוגנו אל רם ונשא. מבין מבין ומאזין ומקשיב קול תרועתנו חקבל ברצון זכר מלכותנו" כן איתא בסדר הנדפס אבל בגוף כח"י ב"מ ליחא. (ג) "וצפח". וגם

שהם אהללה, ואפחד במעשי, וחטופה לעזרה, [הנמצא בסדר רס"ג ומיחשו אליו וכן מובא בעיטור. ודלא כדברי הרי"ף ו' גלות שמיחש אותם ליוסי בן יועזר התנא, ונראה שהוא ע"ס]. מלאנו ששכן כל הפסוקים כזה פיוטיו מן חרוז המתחיל באות סמ"ך ולהלן. פסוק אחד ממירה ואחד מכתובים ואחד מנביאים, וכפלס כן עד ג"פ. והפיוט הזה מובא בהלכות הרי"ף ו' גלות והביא סם דרב האי גאון כתב וז"ל "גהינו רובא למימר על סדר זה ה' ימלוך, לא הביט און, ויהי בישראל. ויוסי בן יועזר דתקון אהללה תחלה בסמ"ך ויהי בישראל, וכד"י ה' ימלוך, ובתריה כשי"ן לא הביט און, ולא שמענו שערער אדם כדכ"ר עכ"ל. ור"ל דרב האי גאון ס"ל לומר השלשה פסוקים ה' ימלוך ולא הביט ויהי בישראל ביחד זה אחר זה, ויוסי פליג עליה בתרתי

ותהכולותיו (ד) יצרי מעללי איש. אשרי איש שלא ישכחך, וכן אדם יתאמץ
 כך, כי דורשיך לעולם לא יכשלו, ולא תכלים לנצח כל החוסים [בך]. כי
 זכר כל המעשים לפניך בא, ואתה דורש מעשה כלם. וגם את נח באהבה
 זרת ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים, בחביאך את מי המבול לשחת כל בשר
 מפני רוע מעלליהם, על בן זכרנו בא לפניך ה' אלהינו להרבות זרעו בעפרות
 תכל, וצאצאיו כחול חים. ככתוב בתורתך, ויזכור אלהים את נח וגו'. ונאמר,
 וישמע אלהים את נאקתם וגו'. ונאמר, וגם אני שמעתי את נאקת בני
 ישראל אשר מצרים מעבירים אותם ואזכור את בריתי. ובדברי קדשך כתוב
 לאמר, זכר עשה לנפלאותיו וגו'. ונאמר, מרף נתן ליראיו וגו'. ונאמר, ויזכור
 להם את בריתו וינחם וגו'. ועיי עבדיך הנביאים כתוב לאמר הלוך וקראת
 וגו'. ונאמר, וזכרתי אני את בריתי אותך וגו'. ונאמר, הבן יקיר לי וגו'.
 (ה) א"א זכרנו בזכרון טוב מלפניך, ופקדנו בפקודת רחמים משמי שמי
 קדם. וזכר לנו ה' אלהינו את הברית ואת החסד ואת השכועה שנשבעת
 לאברהם אבינו בהר המוריה, ותראה לפניך עקדה שעקד את בנו על גבי
 המזבח, ובבשר רחמיו לעשות רצונך ברבב שלם. בן יכבשו רחמך את כעסך
 ויגולו רחמך על מדותיך. ובמזבך הגדול ישוב חרון אפך מעמך מעירך
 ומנחלתך, לקיים לנו ה' אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך ע"י משה
 עבדך, באמור וזכרתי להם ברית ראשונים וגו'. כי זכר כל המעשים אתה הוא
 מעולם, ואין שכחה לפני כסא כבודך, ועקרת יצחק לזרעו תזכור, בא"י
 זוכר הברית. ותקע ק'ש"ק. היום ה"ת עולם וכו'. ארשת שפתינו יערב
 לפניך אל רם ונשא, מבין מביט מאזין מקשיב קול (ו) [תפלתנו] תקבל
 ברצון: (ז)

אתה

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

(ד) "וגם" (ה) בכתיב ב"מ איחא כאן כל נוסח בתרתי: שהקדים ויהי ביטורין בלות ס'.
 יעלה ויבא. (ו) "חרועתנו". (ז) "זכר זכרונותינו" וערכב נמי הפסוקים דבאות ס. ל. ג' כתב
 ה' פסוקי תורה, ובאות ע. ק. ה. פסוקי
 כתובים. ובאות פ'. ר'. ח'. פסוקי נביאים.

וכן נהג בפיוט אפחד במעשי. ובאנוסה לעזרה, וכן הועתק בשמו בסדר רב סעדיה כת"י ומאלתי
 כנוסחתו במחזורי רעדלהיים. אבל במחזורים שלנו השמיטו הפסוקים ואזו נוהגין כפי
 דברי הא"י ושיטתו. וככ"ז אין קפידא וכמו"ס הרי"ג "ולא שמענו שערער אדם בדבר" ואש"ג
 דבכ"מ בעי לאדכורי קראי כסדרן, והפייט מקדים ויהי ביטורין דוואת הכרעה לפסוק ה'
 ימלוך, לא היישיגן בהכי, דכן מצינו ג"כ בגמרא דף ל"ב ע"ב דאמר "אלא מלכיות תלת הוא דהוין,
 ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו, ויהי ביטורין, ה' ימלוך" וש"מ ללא קפדינן בהכי. ובפסוקי
 כתובים אכן נמי לא קפדינן בזה, וכן מזכיר הפייט פסוקי ד"ב בלות ע'. פ'. ובאות
 ק. ר. קודם פסוקי תורה דבאות ז'. ש. ולא קים כדברי חכמים, אלא עשה כריב"ג דקיי"ל
 כוותי' דבדיעבד יואל בפסוק אחד של חירה, ואחד של נביאים ושל כתובים, ואש"ג דלח"כ
 הוסיף לומר פסוקים של תורה כרבנן מ"מ עכ"פ הקדים כתובים ונביאים לשל תורה,
 ולכן לא ערער אדם בדבר כמו"ס הגאון כיון דעכ"פ עשה כרבנן ואמר כסדרן של מכל אחד,
 ומנהגנו לומר הפיוטים קודם על בן נקיה. ולפני אתה זוכר. ואתה נגלית. ובשביל טענתו
 של רבינו הלוי, השמיטו במחזורים כל הפסוקים שהביא הפייטן יוכי בן יוסי, ומדפיסי
 רעדלהיים

מ (ח"ב)

אתה נגלית בענן כבודך אל עם קדשך לדבר עמם. מן השמים השמעתם קולך ונגלית עליהם בערפלי טוהר. גם כה העולם כלו חל מפניך. ובריות בראשית חדרו כמך. בהגלותך, מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצות, ותשמיעם את הור קולך, ודברות קדשך מלהבות אש. בקולות וברקים עליהם נגלית, ובקול שופר עליהם הופעת, בכתוב בתורתך ויהי ביום השלישי וגו'. ונאמר, ויהי קול השופר וגו'. ונאמר, וכל העם הראים את הקולות וגו'. ובדברי קדשך כתוב לאמר עלה אלהים בתרועה וגו'. ונאמר, בהצוצרות וקול שופר וגו'. ונאמר, תקעו בחודש שופר בכסא ליום הגנו. כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. הללויה הללו אל בקדשו וגו'. עד כל הנשמה וגו'. ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר, והיה ביום ההוא יתקע וגו'. ונאמר, כל יושבי תבל ושוכני ארץ וגו'. ונאמר, וה' עליהם יראה ויצא וגו'. (ח) ה' צבאות יגן עליהם [בן יגן עלינו]. א"ל תקע בשופר גדול לחרותנו. ושא נס לקבץ נדהנו. וקרב פזורינו מכין הגוים, ונפוציתינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברינה, ולירושלם עיר מקדשך בששחת עולם. אנא קים לנו ה' אלהינו את הדבר שחבטחתנו בתורתך ע"י משה עבדך מפי כבודך כאמור. וביום שמתחכם וכמועדיכם ובראשי חרשיכם, ותקעתם בהצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, והיו לכם לזכרון לפני אליהם. בי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך. בא"י שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים. ויתקע קר"ק תקיעה תרועה תקיעה. (ט) היום חרת עולם כו'. [ו] תפלת מוסף לשני ימים. ואומר עבודה, וחודאת, ושים

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

רעלהיים החפצים לפנות מקחן ומדפיסים כל פסוקי הפיוטים, לאומרים קודם פסוקי אנכ"ג מכשילים את הרבים לעשות שלא כהלכה:

(ח) "ה' צבאות יגן עליכם". "ה' צבאות יגן עלינו". כ"ה בבתי"ב"מ הוא לשון מופעה. ועיין גרסה רס"ג. (ט) "היום חרת עולם" כן איחא גם בסדר הגדס. אבל בגוף כתי"ב"מ שהוא מנחיק משם לא מצאתי זאת.

ובסדרן של כתובים כתב רבינו הגאון ז"ל לאמר ה' מלך, ושאו שערים.

ובסדר רס"ג הביא פסוק כי לה' המלוכה והשמיט ה' מלך גאות לבש, ותרויהו חשבו לשאו שערים לשתי מלכיות, ואנו נוהגין לומר כי לה' המלוכה, וה' מלך, ושאו שערים. ונשאל הר"ר נתן ע"ז כמובא בש"ל, והשיב דשאו שערים הראשון והב' כחד חשיבי ע"ש. ובזכרונות כ' הגאון בפסוקי תורה, וגם אני שמעתי, ומנהגנו לומר: וזכרתי את בריתי יעקב, ויגל העטם. משום דהשתא הוו זכרון כללי לעולם, בנה. ופרמי ביצי"מ, כוישמע את נאקתם. ולעתיד בזכרתי. פסוקי כתובים משתנים לנוסחתנו. וברס"ג מוסיף, זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור, וכ' הש"ל הדייקנים א"א אותו, שהוא פסוק רביעי שלא לצורך, אבל דעתו אינו כן משום דפסוק זכר עשה לנפלאותיו עם טרף נתן ליראיו דסמיכי אהדדי כחד חשיבו, ובשופרות לא השיב רבינו בכתובים פסוק הללו אל בקדשו להשכון שופרות כמו"ש רבינו משה, לפי שנגדו קבעו חכמים העשרה פסוקים. והקדים רבינו כתוב ביום ההוא יתקע [ישע' כ"ג] לפסוק כל יושבי תבל [שם י"ח] ואפשר משום דשם עוקר ישועת ישראל. ועיין בתי' הרשב"א ס' תפ"א שכתב דאינו יוצא בשופרות בפסוק ותקעתם בהצוצרות שלא נזכר בו לא שופר, ולא תרועה. וכ' דמורור' יונה הנהג לומר ובחודש השביעי. ומורור רמב"ן הנהיג פסוק לא הביט און לאומרו עם המלכיות ועם השופרות עיי"ש ומנהגנו לסיים בפסוק ותקעתם והעטם עיין בנ"י:

ולאמר

ושים ש"ום]. **כא.**] ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא ג' שברים. מריע תרועה גדולה כדי לערבב השמן :

קמ"י. בב.] ויחיד במקום שאין שיץ מתפלל שבע ברכות ואומר עלינו לשבת, ולאחר שמסיים תפלתו תוקע תשר"ת תשר"ת תר"ת, במה דברים אמורים כשלא היה חבר עיר. אבל היה חבר עיר שומעין על סדר הברכות, דתנן מי שברך ואח"כ נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלשה פעמים. ואמרין מעמא שלא היה לו שופר מעיקרא... (ה) כי שמע לחו אסדר ברכות שמע לחו, רב פפא בר שמואל קם לצלווי א"ל לשמעיה חזי כי נחירנא לך תקע לי. א"ל רבא לא אמרו אלא בחבר עיר. תניא גמי חכי כשהוא (ג) שומעין על הסדר ועל סדר ברכות, בד"א בחבר עיר אבל שלא בחבר עיר כשהוא שומעין, שומעין על הסדר (ג) על סדר ברכות, ויחיד שלא תקע, חבירו תוקע לו, ויחיד שלא ברך אין חבירו מברך לו. (ונכתי' א. חתא, ומצוה בתוקעין יותר מהמברכין, כיצד שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין, חולך למקום שתוקעין, ואינו חולך למקום שמברכין. ומשמיע צריך שיכוין להשמיע מדריז ארזי [ר"ה לד] שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום מתשעה בני אדם יצא. ואפי' בסרוגין. ואפי' כל היום כלו, ובלבד שיהיה התוקע בר חיובא, אבל שמע מאשה וחרש שומע וקטן לא יצא, דתנו [עס כט] כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים י"ח) :

קמ"ז. ותפלת מנחה כתפלת שחרית, ובתפלת... (ה) אומר אתה חבדלתנו בדרך שאומרים במוצאי שבתות. כג.] ובר"ה שחל להיות בשבת אין תוקעין. (בכתי' א. חתא: גורח שמא יוציאנו בידו ויעבירונו ד' אמות בר"ה [ר"ה כט] והיינו מעמא דשופר, וה"ט דלולב וה"ט דמגלה.) **ותפלה של חול של כל עשרת ימי תשובה מר"ה עד יוח"פ אומרים וזכרנו לחיים, ומי במוך אב הרחמן, והמלך הקדוש, (והמלך המשפט) וזכור רחמך, ובתוב לחיים, ובספר חיים**

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנחות

קמ"ז. (ה) חתא הו"ל שופר מעיקרא כן צריך להיות. (ג) כשהוא "שומעין" שומעין. (ד) "ושלא" כצ"ל :

קמ"ז. (ה) ובתפלת ערבית במוצאי יו"ט כצ"ל. **קמ"ז. בב.] ויחיד במקום שאין שיץ** כ" עמש"ל חות י"ז :

קמ"ז. כג.] ובר"ה שחל להיות בשבת אין תוקעין, כו' במשנה דף כ"ט חתא משהרב ביהמ"ק התקין ריב"ז שיהו תוקעין כ"מ שיש בו ב"ד, יר"ה כ"ל ללא התקין אלף ביבנה, ואמרו לו אחד יבנה ואחד כ"מ שיש בו ב"ד, ואר"ה עס ב"ד, כפני ב"ד, ובזמן כפ"ד יושבין. והעתיקו הר"ף ז"ל, מכוס דס"ל דגס בזמן הזה כל תוקע שיש בו ב"ד קבוע מופלג וגדול בדורו תוקעים בו. ואמרו על דב אלפס ז"ל שהיו תוקעין בבית דיוני בר"ה שחל בשבת. וכתב הר"ה שכל מה שהיו תלמידיו אחריו כן, כי מפרשים אחד יבנה וא"ל כ"מ שיש בו ב"ד של סנהדרין ואפי' סנהדרין קטנה, ואינן יבנה שהיו שם סנהדרין גדולה. אבל עכ"פ סנהדרין כשיק, וכ"מ מפרש"י יב"כ הרו"ה, וכן נראה דעת רבינו ז"ל שכתב דלון תוקעין. ומדסתם משמע דבזה"ל אין שום מקום שישראל בתוקעין בו :

סדר רב עמרם השלם

היום, אבינו מלכנו, ונופלין על פניהם, ועומד ש"ץ ואומר אבינו מלכנו (ג) (הננו ועננו), ואנחנו לא נדע כו'. (מכלן עד סדר תפלות יוה"כ פ' חכר : כתי"י כ"ח).
קיו. **וְעֵשְׂרֵת יָמִים שָׁכֵן ר"ה** ליום הכפורים בשחרית ומנחה אומר אבינו מלכנו. **וּמִשְׁבִּימִין** ככל יום לבתי בנסיות לפני עמוד השחר ומבקשין רחמים וכך מתחילין: **אומר ש"ץ אשרי יושבי ביתך ועונין** אחריו עד תהלת ה' ידבר פי, ואומר ש"ץ קדיש ומתחיל ואומר: **לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים, מה נתאונן ומה נאמר מה נדבר ומה נצטרק נחפשה דרכנו ונחקרה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים. אתאנו על שמך ה', עשה למען שמך, בעבור כבוד שמך כי אל מלך חנוך ורחום שמך. ר' בחדר ולא בשעשים באנו לפניך. כדלים וכרשים דפקנו דלתית. (6) מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים, מה נאמר לפניך כי בושנו במעשנו, ומה נספר לפניך כי נכלמנו בעונינו, מה נאמר לפניך ה' אלהינו מה נדבר ומה נצטרק, אנו בושים במעשנו ונכלמים בעונינו. אלהים בושנו ונכלמנו להרים אלהינו פנינו אליך, כי עונותינו רבו למעלה ראש, ואשמתנו גדלה עד לשמים, כי עונותינו רבו מלמנות וחטאתינו עצמו מספר, כי עונותינו עברו ראשנו כמשא כבד יכבדו ממנו, אם עונות תשמר ית ה' מי יעמוד, אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך, כי רבו משובותינו לך חטאנו, מקוה ישראל ה' מושיענו בעת צרה, אל תבא במשפט עמנו כי לא יצדק לפניך כל ח' אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיוך. כי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו, לא תחזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא. ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתינו, תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם, כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונו לפניך כי על רחמיך הרבים.**

אך מלך יושב על כסא רחמים מתנתנו בחסידות, מוחל עונות עמו, מעביר ראשון ראשון ומרבה (3) מחילה לחטאים וסליחה לפושעים. עושה צדקות (ג) עם כל בשר ורוח, ולא כרעתה תגמול. אל הורותנו לומר שלש עשרה, וזכר נא לנו שלש עשרה שהודעת לענו מקדם, וכן כתוב וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה', ושם נאמר: ויעבור ה' על פניו ויקרא. ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקמה. (ג) למען שמך ה' וסליחת לעונינו כי רב הוא. סלח

שנוי נוסחאות והנהגות

(3) בכתי' ליחא זאת אבל כן צריך להגיה וכן הנהגה בנדרס:
קיו. (6) בכתי' אמריקנו יחא פתיחת, לך ה' הצדקה כמו בסליחות שלנו וכל הסדרים דלקמן נמצא שם בענין אחר ועמשל' בחלק א' מגה"א סי' ג' אות י"ז מה ששנה הר"ש הורוויץ במאמר הוטריו לחשוב שרש"י ו"ל תיקן הפתיחה הזאת, ואינו כן, אלא דבבר היחא נהוגה מיסוד רבינו, אלא דרש"י חוסף בה מקראות. (3) ותרסי"ג גרס, סליחה להוטאים וסליחה לפושעים. (ג) עיין לעיל בח"א דף קכ"ה נוסח הרס"ג בכאן. (ד) לעיל בחלק א' סי' צ"ז סיים בחיבה ונקמה. לא ינקת' ונחבתי שם במגן חאלף בדעת הגאון ז"ל דס"ל דגם לא ינקת' הוא כמכנין דרחמי עי"פ דבריו הסבילחא ע"ש בביאור הרבנים. אך לפי מה שאני רואה עתה גרסת הגאון כאן, קרוב יותר לשער שגזל שם מעות בהעתק וצריך למחוק שם חיבת, לא ינקת'.

סלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו כי אתה ה' טוב וסליח ורב חסד וכל קוראריך כי עמך הסליחה למען תורא :

שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. שוב למען עבדיך שבתי נחלתך. שובתה ה' עד סתי והנחם על עבדיך. שובתה ה' חלצה נפשנו והזשיענו. שובתה ה' רבבות אלפי ישראל. שובתה ה' את שבותנו כאפיקים בנגב. שובתה משובת ישראל נאם ה' ולא אפיל פני בכס כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם. שובתה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך, קחו עמכם דברים ושובו אלה' ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו, וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ה' אלהיכם כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה. דרשו ה' בהמצאו קראוהו בחיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמנו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. סלח נא לעון העם הזה כגורל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצדים ועד הנה ויאמר ה' סלחתי כדברך. הטה אלהי אונך ושמע פקח עיניך וראה שוממותנו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונו לפניך כי על רחמיך הרבים, ה' שמעת, ה' סלחתה, ה' הקשיבה ועשה ואל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. **אל סלך** יושב כו' ויעבור כו' :

זכור ה' הרפת עבדיך שאתי בחקי כל רבים עמים. זכור רחמיך וחסדיך כי מעולם הטה. זכור ואל תפר בריתך אתנו. זכור ה' מה היה לנו הביטה וראה את הרפתנו. הביטה וראה את 'אנחותינו, הביטה וראה את 'בשתנו, האזינה ושמע את אנקתנו, הביטה וקבץ את 'גליותינו, הביטה 'ומחה את 'דמעותינו, הביטה וראה את 'הריגתנו, הביטה 'ושמע את 'זעקותינו, הביטה ורפא את 'חלינו, הביטה ושמע את 'ידינו, הביטה וטהר את 'טומאתנו, הביטה והעלה את 'ידידותנו, הביטה וחסר את 'כלימתנו, הביטה ולחון את 'לוחצנו, הביטה וראה את 'מצוקותנו, האזינה ושמע את 'קולנו, הביטה ובקש את 'רדיפתנו, הביטה וראה את 'שטמתנו, הביטה ושמע את 'תפלתנו, הביטה וקבל את 'תחנונו, הביטה וראה כי אין לנו אלוה אחר אלא אתה, הביטה וראה כי אין לנו עוזר וסומך אלא אתה, הביטה וראה כי אין לנו גואל ומושיע אלא אתה, הביטה וראה כי אכלנו אויבים, הביטה וראה כי בלענו צרים, הביטה וראה כי שללנו בזוים, הביטה וראה כי חטאנו זאבים, הביטה וראה כי אכלנו בכל פה, הביטה וראה כי חבבנו עולם עלינו, הביטה וראה כי כלתה רוחנו, הביטה וראה כי נקטה נפשנו, הביטה וראה כי אין לאל ידיו, היינו הרפה לשכנינו לעג וקלם לסביבותנו, היינו משל בנים מנוד ראש בלאומים, היינו שהוק לכל עמים נניגתם כל היום, היינו כיתומים אשר אין להם אב, וכאלמנות אשר אין להם רועה, אתה הוא מלכנו אלהים צוה ישועות יעקב בשמך נבום קמינו. אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקרמונו רחמיך כי דלנו מאד, אל תקצוף ה' עד מאד ואל לעד תזכר עון חן חבט נא עמך כלנו, עשה כמו שאמרת, וזכרתי את בריתי יעקב, ואז את בריתי

בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור. ועשה כמו שאמרת וזכרתי להם ברית ראשונים אשר חוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני חנוים להיות להם לאלהים אני ה'. עשה עמנו כמו שהבטחתנו ואף גם זאת בחיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם. ורחם עלינו כמו שכתוב, כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך, ולא יִשְׁכַּח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. שמע את נאקתינו כמו שכתוב, וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. ראה בענינו כמו שכתוב וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך, אל תרחק ממנו כי צרה קרובה כי אין עזר, עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך. נשא עינינו אל ההרים מאין יבא עזרנו, עזרנו מעם ה' עושה שמים וארץ, למען שמך ה' וסלחת לעווננו כי רב הוא, למען שמך ה' תחיינו ובצדקתך תוציא מצרה נפשנו, שטרה נפשנו והצילנו אל נכוש כי הסינו בך. תום ויושר יצורנו כי קיונך, פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו. פדה ה' נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו. ה' חננו לך קיונו, היה זרועם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה. אל מלך יושב על כסא רחמים בו'.

אליך נשאו עינינו היושבי בשמים, (אשא) [נשא] עינינו אל ההרים מאין יבא עזרנו. עזרנו מעם ה' עושה שמים וארץ, אל יתן למיט רגלנו אל ינום שוכרנו, הנה לא ינום ולא יישן שימר ישראל, הנה בעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיהננו, חננו ה' חננו כי רב שבענו בו, רבת שבעה לה נפשנו. הלעג השאננים הבזו לגאי יונים, חננו אלהים כחסדך כרוב רחמך מהת פשענו, עשה עמנו כמו שאמרת, אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. עשה כמה שאמרת, סחיתי כעב פשעיך ובענן חטאתיך שובה אלי כי נאלתיך. עשה כמו שאמרת, למעני למעני אעשה כי איך יחל שמי וכבודי לאהר לא אתן. עשה כמו שאמרת, למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה וישועתה כלפיד יבער. שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו. הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור, הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך, רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב. נשאת עין עמך כסית כל חטאתם סלה, אספת כל עברתך השיבות מחרון אפך. ויבטחו בך יודעי שמך כי לא יזבת דורשך ה'. אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו, בך בטחו אבותינו בטחו ותפלטמו, בטחו בה' עדי עד כי בית ה' צור עולמים, ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. הושיעה את עמך וברך את נהלתך, זרעם ונשאים עד העולם. הושיענו אלהי ישעיו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבחה בתהלתך. הושיענו אלהים כי באו מים עד גפנו, לה' הישועה על עמך ברכתיך סלה. פנה אל תפלת העירער ולא בזה את תפלתם, כי שומע אל אביונים ה' ואת אסיריו לא בזה, כי לא בזה ולא שקין ענות עני ולא הסתור פניו ממנו, וכשועו אליו שמע. שומע תפלת עריך כל בשר יבואו, שטעה תפלתנו

תפלתנו ה' ושועתנו האזינה אל דמעותינו אל תחרש. שמע קולנו ה' וקבל ברחמים את תפלתנו, שמע ה' קולנו נקרא וחננו ועננו. קולנו שמעה, אל תתעלם אונך לרוחתנו לישועתנו, כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונו לפניך כי על רחמיך הרבים. ה' שמעת ה' סלחת. ואם יש שחות כלילה אומר סליחות כמו שירצת. אל סלך יושב על כסא רחמים כו'] :

בשחמאנו ישראל במדבר עמד משה בתפלה לפניך לבקש רחמים על עמך, וכך אמר בתפלתו: מלכי ואלהי, סלח נא לעון העם הזה כנודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה מסצרים ועד הנה, ואתה השיבות כדברי טובך, בשרת ואמרת לו: סלחתי כדברך. וכן כתוב בתורתך ויאמר ה' סלחתי כדברך. ולירושלם עירך אמרת לה חנני נשפט אותך על אסרך לא חטאתי, ואנו בושים במעשנו ונכלמים בעונינו, נשחרו פנינו מפני חטאינו ונכפפה קוסתנו מפני אשמתנו ואין לנו פה להשיב ולא מצה לחרים ראש, והאיך נעיו פנינו או נקשה ערפנו לומר לפניך ה' אלהינו ואליה אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו אבל אנחנו כו'.

אשמנו מכל עם, בושנו מכל דור, גלה מסנו משובש, דוח לבנו בחטאנו. הוחבל גוננו ונפרע פארנו, זבול מקדשנו, חרב בעונינו, שירתנו היתה לשמה, יופי אדמתנו לזרים, כחנו לנכרים, ועדין לא שבנו מתעותנו. ויחך נעיו פנינו או נקשה ערפנו והיך נאמר לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו, אבל אנחנו חטאנו.

לעינינו עשקו עמלנו, ממשך ומרט מסנו, נתנו עולם עלינו. סכלנו על שכמנו. עבדים משלו בנו, פורק אין מידם. צרות רבות סכבנו. קראנוך ה' אלהינו. רחקת מסנו בעונינו. שכנו מאחריך תעינו ואכדנו. ועד אין לא שבנו מתעותנו האיך נעיו פנינו או נקשה ערפנו, והיך נאמר לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו, אבל חטאנו.

ויהן ה' אותם וירחמם, ויפן אליהם למען בריתו את אברהם את יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו ארצה. חננו אלהים כחסדך כרוב רחמיך מחה פשעינו. הרב כבסנו מעונינו ומחטאתינו מהרגנו.

כרחם אב על בנים רחם ה' על יראיו. כרחם אב על בנים ירחם ה' עלינו. כי הוא ידע יצרנו וזכור כי עפר אנחנו, כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך. לא הסתים יתללו ית ולא כל יודרי דומה. ואנחנו נברך ית מעתה ועד עולם חלליה. היסופר בקבר חסדך אמונתך באכדון היוודע בחושך פלאיך וצדקתך בארץ נשית. חוסה ה' על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם, יודע בגוים לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך. לא לנו ה' כי לשמך תן כבוד על חסדך ועל אמתך, למה יאמרו בגוים איה אלהיהם ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה.

אלהינו שבשמים חוס ורחם עלינו. איש חוס וחמול על שאריתנו. איש שמע קול תפלתנו. איש יכמרו רחמיך על פלישתנו. איש במל מעלינו

נורות קשות, א"ש חדש עלינו נורות טובות, א"ש אל תבא במשפט עמנו. א"ש תעמד לפניך זכות אבותינו. א"ש שלה ברכה במעשה ידינו. א"ש שלה רפואה לחולי עמך. א"ש הצמח לנו ישועה בקרוב. א"ש קרב קץ נאולתנו, א"ש אל תתנו בנפש צרינו. א"ש אל תתן מאויי רשעים עלינו. א"ש אל תפק זממם בנו. א"ש אל תכלה נחלת הנשארה. (א"ש אל תבא במשפט עמנו) א"ש אל תדינו כחמאתינו. א"ש אל תשלם לנו כנמולנו. א"ש קרע לנו גזר דינו. א"ש מחוק שטרי הוכותינו, א"ש כתבנו בספר חיים טובים. א"ש כתבנו בספר זכרון. א"ש כתבנו בספר זכיות. א"ש כתבנו בספר מזונות פרנסה וכלכלה. א"ש החזירנו בתשובה שלמה לפניך. א"ש ברך שנה זו ופירותיה. א"ש וזכרו נזכרון טוב לפניך. א"ש פקדנו בפקודת ישועה ורחמים.

חמאנו עם אבותינו העוינו והרשענו. ה' אלהים אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית כנדלך אשר הוצאת סמצרים ביד חזקה. אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד. אתה ה' אל תרחק אילותנו לעזרתנו חושה. חושה לעזרתנו אלהי תשועתנו. אתה ה' לא תכלא רחמיך ממנו חסדך ואמתך תמיד יצורנו. אתה ה' לעולם תשב, כסאך לדור ודור. ואתה ה' אבינו אתה אנחנו החוסר ואתה יוצרנו ומעשה ידך כלנו. כי אתה ה' אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו נואלנו מעולם שמך. היטיבה ה' בדצונך את ציון תכנה חומות ירושלים. אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים, בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. עשה כמו שאמרת לא אעשה חרון אפי ולא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר. רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונושעה כי תחלתנו אתה. בורא עולם במדת רחמים בטל נורות מעמך ישראל ברחמיך הרבים.

רחום וחנן חמאנו לפניך רחם עלינו, אב הרחמן מלא רחמים חמאנו לפניך רחם עלינו! אדון הסליחות ח"ל ר"ע, בוחן לבבות ח"ל ר"ע, גולה עמוקות ח"ל ר"ע, קדור בנפלאות ח"ל ר"ע, נתיק בנחמות ח"ל ר"ע, זוכר ברית אבות ח"ל ר"ע, חוקר כליות ח"ל ר"ע, מוֹב ומטיב לבריות ח"ל ר"ע, יודע כל נסתרות ח"ל ר"ע, כובש עונות ח"ל ר"ע, לובש צדקות ח"ל ר"ע, מלא זכיות ח"ל ר"ע, סולה חמאות ח"ל ר"ע, עזרה בצרות ח"ל ר"ע, פועל ישועות ח"ל ר"ע, צופה עתידות ח"ל ר"ע, קורא הדורות ח"ל ר"ע, רוכב ערבות ח"ל ר"ע, שומע תפלות ח"ל ר"ע, תקיף בעולמות ח"ל ר"ע, אל חנון שמך, אל רחום שמך, בנו נקרא שמך עשה למען שמך. עשה למען אמתך. עשה למען בריתך. עשה למען גדלך. עשה למען דתך. עשה למען ימינך. עשה למען כסא כבודך. עשה למען תורתך. עשה למען אותך שוכני עפר. עשה למען משה ואהרן. עשה למען דוד ושלמה. עשה למען שמכות ירושלים. עשה למען חריסת מזבחך. עשה למען שריפת היכלך. עשה למען עניים ואביונים. עשה למען יתומים ואלמנות. עשה למען ישרים וצדיקים חסידים ותמימים. עשה למען תנוקות של בית רבן שלא חמאנו. עשה למען

למען גמולי חלב שלא פשעו. עשה למען שמך הנדול הנבור והנורא שנקרא באהבה עלינו.

עננו אבינו עננו. עננו בוראינו עננו. עננו גואלנו עננו. עננו דורשנו עננו. עננו אלחי אברהם עננו. עננו פחד יצחק עננו. עננו אביר יעקב עננו. עננו עזרת השבטים עננו. עננו משנב אמהות עננו. עננו מחיה המתים עננו. עננו המלך הקדוש עננו. עננו הרוצח בתשובה עננו. עננו המלך המשפט עננו. **דעאני** לאברהם במורא דמוריה עינינו. דעאני ליצחק על גבי מדבחה עינינו. דעאני ליעקב בבית אל עינינו. דעאני ליוסף בבית אסירי עינינו. דעאני לאברהם על ים סוף עינינו. דעאני למשה בחורב עינינו. דעאני לאהרן במחיתיתא [גיא במתייה לקודשא] עינינו. דעאני לפנחס כד קם מנו כנשתא עינינו. דעאני ליהושע בגלגל עינינו. דעאני לשמואל במצפא עינינו. דעאני לדוד במערתא עינינו. דעאני לשלמה בירושלם עינינו. דעאני לאליהו במורא דכרמל עינינו. דעאני ליונה במעי הדגה עינינו. דעאני לחנניא מישאל ועזריה עינינו. דעאני לדניאל בנובא דאריותא עינינו. דעאני למרדכי ואסתר בשושן הבירה עינינו. דעאני לכל צדיקי וחסידי עינינו. דעאני לתבירי לבא עינינו. דעאני למכיכי רוחא עינינו. דעאני למסכני עינינו. דעאני לעסיקין עינינו. דעאני ליחסי עינינו. דעאני לארמלתא עינינו. דעאני לאילתא בעידן מולדיהון עינינו. דעאני לאסירי פרזלא עינינו. דעאני לנחותי ימא עינינו. דעאני למחלכי מדברא עינינו. דעאני לכל מאן דעקא לי עינינו. דעאני לכל מאן דמריר לבא עינינו. רחמנא עינינו. מלכא רמא ורחמנא וחננא עינינו. מלכא רמא ורחמנא וחננא חוס. מלכא רמא ורחמנא וחננא טוב. מלכא רמא ורחמנא שזיב.

מכניסי רחמים הכניסו רחמנו לפני בעל הרחמים, משמיעי תפלה השמיעו תפלתנו לפני שומע תפלה. משמיעי צעקה השמיעו צעקתנו לפני שומע צעקה. מכניסי דמעה הכניסו דמעותינו לפני מלך מתרצה בדמעות. השתדלו וחרבו תחינה ובקשה לפני מלך רם ונשא. הזכירו לפניו, השמיעו לפניו תורה ומע"ט של שוכני עפר, יזכור אהבתם ויחיה אותנו בשרם שלא תאבד שארית יעקב. כי צאנו של דועה נאמן היה לחרפה, ישראל גוי אחד למשל ולשנינה, מחר עננו ופדנו מזרות קשות והושע ברחמך הרבים משיה צדקך ועמך.

מחי ומסי ממית ומחיה, מסיק מן שאול לחיי עלמא. ברא כד חאמי אבוהי לקייה, אבוה דחיים מסי לכיבית. עבדא דמריר נפיל בקולר, מאריה תאיב ותבר קולריה. ברך בוכך אנן וחטתן קמך, הא רוייה נפשין בגדין מרדין. עבדך אנן ומרודן קמך, הא כותא, הא שביה, והא מלקיותא. במטו מינד ברחמך נפישין, אסי לכיבין דתקוף עלן עד לא נהוי גמירא בשביה. מרן דבשמיא לך מתחנינן, כבר שביה דמתחנן למאריה, כולחון בני שביה בכספא מתפרקין, ועמך בית ישראל ברחמים ובתחנונים. חב לן לָפָא

סדר רב עמים השלם

לתיוכתא ולא נהדר ריקם מן קמד.

מזן דבשמיא לך מתחנינן, כעבדא רמתחנין למאריה. עשיקי אנן ובחשוכא שרינן, מירדין נפשין מעקתין דנפיש, חילא לית בן לרצויך מן, עביד בדיל קימא דנזרת לאבהתיך, ולא נהדר ריקם מקמד.

מתרצה ברחמים (ד) ומתפתה בתחנונים, התרצה והתפתה לדור עני ומדולדל, אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו מעשים עשה עמנו צדקה למען שמך והושיענו. (בכת"י ב"מ בחלק הפזמונים כתוב פזמון שומר ישראל. ושומר נוי אחד, ושומר נוי קדוש, ושומר נוי רבא, ואח"כ מחי ומסי בו ע"ש. ושם סליחות ותחינות ופזמונים מסודר על ט"ו לילות למעמדות לפני ר"ה ועל ר"ה וש"ס ויוכ"פ. אבל נראה לעין שכל המסודר שם בחלק השני אינו אלא הוספה ממעמדי הספרדי לפי מה שנהנו בזמנו, אשר לקט מפייענים וממהכרות האחרונים ולאז רע"ג חתום עליהם, וכן נחוסף שם במעמד יום ראשון תחילה ה' אלהי ישראל טוב מחרון אפך בו וגם זה אינו מזמן הנאונים: **ונופלים על פניהם ואומרים ואנחנו לא נדע מה נעשה, בך.**) ואם רצה לומר סליחות ופסוקים הרבה ממה שתקנו ראשונים, ופזמונים ממה שתקנו פייטנים. (אומר.) (עד כאן חסר בכת"י ב"מ ונדפס ממנו)

מנן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

קיו. בך.] ואם רצה לומר סליחות
ופסוקי ממה שתקנו

(ד) בסדר מעמדות כח"י ב"מ איתא, ומחשבים בתחנונים התרצה והתפייס :

ראשונים בו, הסליחות ופסוקים הם

המלוקטים מהתנ"ך ע"ד שמסודרים כאן. ונמצאים ג"כ בסדרי הסליחות שבידינו לפני הפיוטים שאחריהם, וכן נמצא הרבה בכת"י ב"מ בחלק המעמדים לחמשה עשר לילי אשמורת לפני ר"ה. ובמה שדקדק רבינו לומר על הפסוקים האלו, שתקנום הראשונים, ועל הפזמונים, שתקנו אותם הפייטנים למדנו מדבריו, שהנאונים הקדמונים בחרו יותר בכתובים שנאמרו מפי חז"ל עליון מפי הנבירה וברכה"ק, יותר מפזמונים שחברו הפייטנים ודקדקו בהם גם בשיווי המשקל והחרוזים. ואע"פ שיסודתם בהררי קדש מאגדות ומדרי רוי", מ"מ כתובים עצמם קדש קדשים, ומזה תראה שלא טוב יעשו אלו הקמים באשמורת ועוברים במהירות על הפסוקים המצויים לפני הסליחות, או שאינם אומרים אותם כלל. ומקדימים עצמם להתחיות שאחריהם, ועושים העיקר טפל, והטפל עיקר, וטוב מעט בזונה, עוד תראה שכל המעמדים ללילי האשמורת שמדרס הסופר בכת"י ב"מ לא תקנו מהנאונים הראשונים, ולא סדרם אלא מתוך פיוטי הפייטנים האחרונים כדי להשיב את ספרו כי הראשונים נזהרו ואלו שאל להרכות בתפלות אלא ממה שנמצאו דוגמתם בכתבי קדש, ורבינו לא סדר סליחות מחודשות לכל יום ויום גם לעשיית כפי שאנו נוהגים, אלא סליחה אחת לכל הימים, ובתוך אותן התפלות הנוכרות כאן בדברי רבינו, וכן בתפלת רבינו סעדיה, נראה בהם המרגליות המזהירות חודרי כליות ולב, המקור והמכוער הראשון ששכבו ממנו, האחרונים בזמן לזרפם אל סדרי הסליחות שבידינו כמו שתראה בפתיחה של "לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים", ומה נאמר לפניך יושב מרום" שמקורם מיסודו של רבינו אלא שהוסיפו עליהם מקראות. וכן הפיוט הנפלא של "אל מלך יושב על כסא רחמים" "אשמנו מכל עס" כשחטאו ישראל במדבר" ותפלת "אל רחום שמך" עננו ה' עננו, מקורן הראשון הוא מרב עמרם, וכן מכניסים רחמים" מחי ומסי" מן די בשמיא" כלם נלקחו מסדרנו, ועל דרך זה תמצא ביתר התפלות הנשגבות הקורעות לב ונפש שנסדרו לערב ר"ה כמו "היה"ר שמהא השנה הזאת קץ ותכלית לשבי" וכל העניינים שאחרים נלקמו כלם קטעים אחדים מתפלתו של רבינו סעדיה, אולם הרואה מקורן בעצם מכוער עומד משתומם על רוח הקן הנעלה והנשגב השפוך על כל הגיוני קדשו ועומק מדברותיו. כי לא חסר שום מחבר עוד כמוהו, כמו"ש הראב"ע ונפש כל איש תמצא עז וחדוה בהשפכות נפשו לאלהים :

וידוי דרב סעדיה גאון אשר מצאנו בסדרו בכת"י

ומובא בארענטש שנה 51 בשם מהר"ל שכתב: אך בסלה לנו יאריכו לומר י"ג יעבור, זכור ברית" וידוי דרב סעדיה, וג"פ וידוי אשמו מכל עם, לעינינו, כן, וזה לשון הכת"י:

הא לך וידוי דרב סעדיה.

אלהי נשמה שנתתי בי טהורה. אתה בראתה, ואתה נטלתה ממני אמש' ואתה החזרתה לי בחסד ובאמונה בעולם הזה, ולחזוירה בי בחסד ובאמונה לעתיד לבוא. כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי. ולא אומר לפניך נקי אני ולא חטאתי, כי מה יועיל שפתי שקר, ואין יתרון לבעל הלשון לומר וך לקחי ואון לא פעלתי. הלא כחוצב אבן וכבונה עיר אשר לא יוכלו נריה להסתר במחבואה, אף כי ה' אלהי לא אוכל להתעלם ממך. כי ארחי ורבעי זריתי, וכל כליותי קניתי, וכל דרכי הסכנת. לכן אמרתי אל לבי, טוב להודות לה', ולתת תודה לאלהי ולאמר: אנא ה' שא נא, רפא נא לי, אשר גואלתי ואשר חטאתי, כי אנכי חטאתי: אשמתני, בגדתי, כו' ועל כלם סלה לי מחל לי. סרתי ממצותיך וממשפטיך הטובים ואתה צדיק על כל הבא עלי כו':

וזאת התפלה השניה המהוללה בפי הראב"ע, אשר לרב סעדיה. וצ"ל ונעתיקה שמה בכת"י קודם ואנחנו לא נדע מה נעשה, והיתה שגורה תמיד בפי הגאון הרמ"ע מפאנו וצ"ל. ובארענטש מועתיקה מסודר רומניא כלשון רבים, ובשנויים קצת, אשר הקפחים בחצאי עגולים, וזכוכות בכת"י הנ"ל בל"ע: ולאנסכה אלאכרי, פיהא כלאם לא חרקה יונע אלקלב וידל אלעבר, והי הרה". ושחרון הרברים בלה"ק, עוד הפלה אחרת, המשובצה באש שלחבתיה, ונאמרת ברמי לב נכנע, והיא זאת:

תפלת רב סעדיה גאון

ה' שפתי תפתה, ופי יגיד תהלתך.

גם היום ידעתי והשיבותי אל לבבי, (כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, ועל כן נקרא שמוך) (מחזור רומניא). כי אתה ה' אחד ואין עמך שני במלכותך ובמשלתך. ואין אחר לעשות כמעשיך וכגבורותיך. וכל אחד שהוא זולתך גוצר הוא ויחש, ואין ידעה לך ואתה יצרתו? או יערך לך ואתה יבאיתו? לכן יאמינו הלבבות יתבענה הנפשות: כי אתה ה' אחד מיוחד בכל שמותיך, וגשגב בכל דרכיך, ונפלא בכל מעשיך, ונעלם מעין כל חי ועין לא תשיגך:

אמת ה' אלהינו. אתה היית עד לא עולם מאז, ואתה הוא בהיות עולם ויבנה יבנו. ואתה אהרי אבדו ויחלפו, ושנותיך לא יפמו. (ואמת)*
ו"אמונה" ה' אלהינו אתה בראת את כל הברואים, במאמר ודא ביניעה. קראת להם בקריאה ויעמדו יבדו, ולך היכולת להעבירם, ולהחליפם" (ולהאבירם) וכידך כח וגבורה יבדשם יבבשין לקדמותן:

ואמנם ה' אלהינו. אתה בראת את העולם הזה עולם עובר, לבחון בו את כל בני אדם במשפטים והקים אשר צויתם. וכדרך החיים והטוב, והקניית והרע אשר נתת לפניהם. ואת העולם הבא עולם עומד, לשלם בו שגור טוב לכל חסידך, ויבדקם בו יבדקם ברית מן הבונדים בך:

ואמת

(*) כל המוסגרים כזה (-) מקורם כמה שדפס בארענטש ע"י שד"ל ממחזור רומניא וכל התפלה כס נלחן רבים.

תפלת רב מעדיה גאון

ר

ואמת ה' אלהינו אתה (הוא אשר) בחרת את זרע ישראל מכל העמים אשר על פני האדמה, ותעש לנו מימי קדם בנסים הנדולות אשר רא עינינו, האותות והמופתים והיד החזקה, והזרוע הנטויה אשר לא נבראו כהנה בכל הארץ ובכל הגוים :

ואמונה ה' אלהינו אתה (הוא אשר) יִפְרְקֵנִי בעת (ש)הבעסנו אותך בְּשָׁרִי ובגולת, וְיִצְמַח (לא) נִסְפָּנו :

ואמנם ה' אלהינו אתה הוא (ה)גואלנו (וה)מושיענו המשיב שבותנו (והמקבץ נפוציתנו) והכונה בית מקדשנו, בְּמִצְרַיִם בְּמִצְרַיִם מאבותינו, כאשר דברת בפניך ובדרך תמלא :

על אלה נודה לך ה' אלהינו, ועל עצומות וגדולות ונפלאות מאלה עד אין חקר ואין מספר ממעשיך. כמעשיך בְּאֵימָה וּמִפְעֲלֶיךָ הנוראים אשר לא יִבְרָאִים השמים והארץ ואף כי בני האדם. ולא יוכלו כל החיים לתור ולחקור קְצִיָּקָם ואף כי אדם אחד. ומי זה יִפְלֹץ גבורותיך, או ישמיע תחלותיך? ואתה הוא המתנשא לכל לראש, והמרום על כל ברכה ותהלה :

הן אלה קצות דרכיך זכרתי ונבהלתי, ועוד קמונתי בעיני נפשי. (ונרכיתי ושפלתי עד מאד) כי מה האדם הזה להתיצב לפניך ואנוש מה כחו לעמוד נגדך, ותוחלת (ותהלת) יכודו מן העפר, ובעודנו חי בעפר מדורו, ואחרי מותו אל עפר ישוב, ובמה יתנאה או יעז ?

אם בנבורה ? אכן חלש הוא! בחיותו "בריא" (תמים) ואף כי בַּחַיֹּתוֹ, והיגון והאנחה שיכרות כחו, והצרות והמצוקות נותשות נבורתו :

ואם בחכמה ? הלא הוא נבער מדעת! גלמו וחדריו לא יִבְעֵ שכתו וקומו, ארחו ורבעו שבעו וגומו. (רעבו ושבעו) וחליו ומותו, וגם מה ילד יום לא ידע, ומה יהיה למחר לא יבין. על כן מלא לבו פחד ועצבון :

ואם בעושר ? הלא הנה הוא עני ודל ! ערום יצא מבטן אמו וערום ישוב ללכת כשבא, ומאומה לא ישא בעמלו שיוֹלֵךְ בידו, אם ישמה כי רב חילו, וכי כביר מצאה ידו, הן עשיר ישכב ולא יִאָסֶף עיניו פקח ואיננו :

ואם בימי חייו ושנותיו? הנה טפחות נתת ימיו, וחלדו כאין נגדך, ושנותיו כצל עובר, כצִיץ יִצְאֵל וַיָּבֵל, ויברח כצל ולא יעמוד :

ואם במעשיו ומפעליו? אך בצלם יתהלך במו! אך הכל יהמיון (יצבור ולא ידע מי אוספם) בְּשִׁנְיָה יקה מהם ויבוש ויכלם מעצתו, ילין וישכים (יום אחר יום) ויקוץ לרימה, ויסע מסע אחר מסע אל ארץ חשך וצלמות, עד בא יומו עת פקירתו. בעת החיא ימס כעש חמורו, ביום ההוא אבדו עשתנותיו. מלכד עשות משפט ואהבת חסד יִבְצָע לבת עם אלהיו הוא ילונו בעמלו (שיוֹלֵךְ בידו) :

וגבר אשר אלה מעלליו מה הוא כי תזכרנו, וכן אדם כי תפקדנו, לוי רחמיק (וחסדיך) הרבים אשר גמלתו מראש "ותהשבה" (ותכירה) לעמוד לפניך, ותחסרתו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרתו, תמשילחו במעשה ידיך "ותשת כלי" (כל שתת) תחת רגליו :

גם אני עבדך בן אמתך עפר ואפר רימה ותולעה. עני ואביון רש ואיש
 קָדָדִים. ידעתי ה' כי לא בצדקתי הננתני, ולא ביושר לבבי נמלטני
 המנוחה, כי (אם) כרוב רחמיו אשר גבהו כגבוה השמים על הארץ וחסדך
 ואמתך אשר גָּזְאוּ עד שחקים :

ידעתי ה' כי לא הייתי ואתה עשיתני, אתה יצרתני וכוננתני, חיים וחסד
 עשית עמדי, ופקודתך שמרה רוחי. וחכמה וחבונה השכלתני,
 ומכה נבורתך אֶרְפֵּנִי, ומן העושר והכבוד אשר מלפניך הענקתני, וממעלה
 למעלה (ולמעלה מעלה) רוממתני, כמו מימים עד ימים תשלימני. עד אשר
 הביאותני עד היום, והנעתני עד הקץ הזה. ונפשי יודעת מאד כי חסדך גדול
 עלי והצלת נפשי משאול תחתית. צר ומצוק מצאוני ואתה הושעתני. וזים
 קמו עלי ומידם פדיתני. פעמים רבות הנעתני עד שערי מות והחייתני. ומה
 אשיבה לך כל תגמולך עלי ?

ואם אפיק שבה כמימי הים, וארחיבה פי בשיר כחללו של עולם, ועל משמרת
 אעמודה כארזי הלבנון, ואתיצבה על מצור כתבור וחרטום. (או) ואפרשה
 כפי ככנפי הנשרים, ואשא עיני תמיד ככוכבי השמים. וארימה קולי כאיל
 תערוג על אפיקי מים. ואכרעה על ברכי, ואדדה כל שנותי במספר הימים
 אשר נתת לי ה', ולא אשיג אחת מני אלף מנמול הטוב והחסד והרחמים
 אשר עשית עמדי מעודי עד היום הזה :

ולא כגמול עלי השיבותי לך, בלתי כאשר הוכחת לאמר : הלה' תגמלו
 זאת, כי שכחתי את כל חסדך, ונשיתי את כל טובותיך, ומשפטיך
 סרתי, והרע בעיניך עשיתי, ובהבלי העולם הזה נהבלתי, ונסכלתי ואשנה
 הרבה מאד. ואהבתי רע מטוב, ושקר מדברי צדק. (סלה) וטומאה מטהרה,
 וְשָׁקוֹן חַחַת זַפּוֹת [כ"כ כח"י] אֶחָל כְּהַגִּדֶס מְנוּקָד זֹכוֹת] והחלפתי עולם עומד
 בעולם עובר, מדי יום ביום השכם וחוטא. (עֲתִמְאוּ) עד אשר עברו עונותי
 ראשי ורבו משעורותי, וגדלו מצעדי רגלי, ועצמו מדברי שפתי, טבעתי
 במצולותם ואין מעמד, באתי במעמקיָם ושכולת שטפתני :

ורא לך ה' הרעותי בלתי אם לנפשי, ולא אותך הכעסתי כי אם אותי.
 כי אנוש אם חטא מה יפעל לך, ואם רבו פשעיו מה יעשה לך, אבל
 אוי לבני האדם אשר פשעו כך. ואוי לנפשם כי גמלו להם רעה :
 אלהי בושתי וגם נכלמתי להרים אליה פני אליך. וככלי נמאס כן נביתתי
 בעיני נפשי, וכנבר אשר הוטבל בשחת ותיעבוהו שלמותיו, וכמו
 בעון (אשר) חוללתי מראשית, על" כן בושתי פני כסתני :

אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי איכבה אוכל לעמוד אם תאספני אליך
 על חטאתי אלה, היעמוד לבי אם תחזקנה ידי גְּקִרְאֶיָּה אוֹתִי לִמְשַׁפֵּט
 על רוע מעללי. אלה. כעלה נדף נחשבתי בזכרי זאת, וכקש יבש גרמיתי
 בעלותה על לבי. וכמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בהבליה, כן הייתי
 מפני זעמד וקצףך אשר חויבתי בו על רוב פשעי, כי השמים והארץ לא
 יִבְיְאוּ זַעֲמָךְ, וכל שכן אָנִי. [עני ונרכה] :

תפלת רב סעדיה גאון

ומדרי דברי בשמך, וזכור אזכור חסדיך; ואערוך למולם חטאתי
ופשעני; נָקַם לבי וסמר כשרי ורחפו עצמותי, והמו מעי ורפו ידי
ומעדו אשורי, וכפף ראשי ונגדה דמעתי, ויבש חכי ונאלמתי דומיה ויצורי
כצל כלם, נעויתי משמוע ונבחלתי מראות. כי מלך גדול אתה, וזה אשר נִמְלֵכְנִי
ואלה מעשה ידי!

ועתה ה' אלהי אחרי שובי נחמתי, ואחרי הַיָּדָעִי ספקתי על גְבוֹה, על
זאת אשא בשרי קִשְׁנִי ונפשי אשים בכפי, ובמה אקדמה פניך ה' ובמה
אכף לך אלהי טרום, ובמה אכפר ותתרצה לי על רוב חטאתי אשר עברו
וחלפו כמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו:

אם בתשובה ותודה תתרצה, הנני שב ומתודה ואומר לפניך: חטאתי לך
ה'. ועויתי ופשעתי ומרדתי, וסרתי ממצותיך וממשפטיך, וישר הַיָּעֲנֵנִי
ולא שָׁנָה לי:

ואם בשבר רוח תכפר, הנה נשבר לבי ונרכתה רוחי מן הצרות והתלאות
אשר עברו עלי בעוני, עד אשר לא נותר מתום בבשרי. ומה יש בי
עוד לַיִסְרֶהּ כרגע מעט תואל ירך בי ואינני [אן] אם תחשה ממני ונמשלתי
עם יורדי בור:

ואם בכבי וזעקה תסלה, הנה במסתרים נפשי תבכה על רוב חטאתי,
ובחדרים רוחי תִפְצֶנֶה על רוב פשעני. ולו יש בי כה, אכן עיני נגדה
ולא תדמה, עד קִרְוִי בדמעות עיני לזאת:

ואם בתפלה ותחנונים תמחול, הנני מתפלל לפניך. (הנני מפיל תחנונותי
לפניך וכעניי שפחה אל יד גבירתה) וכעניי עבד נשואות אל אדוני,
כן עיני נשואות אליך, ולו יכלתי להתיצבה (תמיד נגדך) או עמדתי לפניך כל
ימי חיי. ואתה ה' ידעת את חגויה אשר כוננת כי בָּלָה היא, ואת מחשבתה
כי היא נבערה, ואת השאור אשר בעסה כי רע הוא:

לכן ה' אדוננו, אם עשיתי אני כאולתי ופשעתי, עשה אתה כחכמתך וסלה,
כי תִּמְסֵם דעים אתה, ואם שלמתי רעה תחת טובה, נִקְלָה טוב ואל רע.
כי תִּהְיֶה מרעהו צדיק, וכל שכן הבורא, ואם הרביתי לפשוע, אתה הוא רב
חסד והמרכה לסלוח (ורחום לכפר עון, ומרכה) והרבה להשיב אפו, אשר
צדקותיו קָבוּ מהררי אל. עמקו מתחום רבת, כסה שמים הודו ותהלתו מלאה
הארץ:

ה' שמעתי שמעך כי באחת חמדות מן חמדות האלה תסלה לאשר פשעו
בך ואף כי בכלם, סלה נא לעוני וְיִפְטְאֵם ולעונות עמך ישראל ולחטאתם,
ובכסני מעוני ומחטאתי מחרני. ואל תטור לי לעולם כאשר אמרת כי חסיד
אני נאם ה' לא אמור לעולם, ואל תקצוף עלי עד מאד, ואל לעד תזכר
עון, כאשר אמרת, כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף. כי ימים רבים מחיי
כליתים בינו, ועליהם אכרתי: "הנחלתי לי ירהי שוא" ולילות רבות יגעתי
בם באנחתי, אשחה באשמורות על טטתי, ואזכרה להם: ולילות עמל גְּמִי
לִי ורבים משנותי ספו באנחותי, וְקִיָּא להם: "כי כל ימינו פנו בעברתך" ובמה

ימי

ימי חיי הנשואים ואדעם ואשא, או קצי ומדת ימי ואאריך נפשי, והלא גר אנכי עמך ותושב לפניך ככל אבותי הראשונים, ומחר תקרא ואנכי אענך, תשלח דברך עד מהרה ירוץ, ומה בצע בדמי אם תשחיתני? או מה כשרון אם תורידני שאול כחמאי, או מה יתרון אם תפקוד עלי כדרכי, ולא כאלה שבחך, ולא כזאת שמך ותהלתך על קצוי הארץ, אבל הדבר אשר הוא לך לתהלה להתנהג עם עבדיך במדת הרחמים, ולגלגל כאשר דברת: למען שמי אאריך אפי, ותהלתי אחסם לך לבלתי הכריתך, ונס המדה אשר היא לך לתפארת, המחילה והסליחה ועבור על פשע, כאשר דברת על פְּיִי־יָדָי: „ותפארתו עבור על פשע“ ולמעלה מזאת אלהי עולם:

אנא ה' האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית והחסד, אל ימעט לפניך את כל התלאה אשר מצאה את עבדך מיום היותי על פני האדמה עד היום הזה, וראה את עניי, ואל תראה את יָדָי, פנה אל עשקי, ואל תיפן אל קִשְׁיִי, והבט בעמלי, ואל תבט כמעלי, ושים נא צרותי כופר חטאתי, ומצוקותי תחת אשמותי, ועלבון הנפש תִּלְךָ עון הנפש, ומהה והעבר פִּשְׁעֵי מַגֵּד עֵינִיךָ ואל יזכרו עוד, והשכני מזדים, וטהרני משנאות ומנסתרות נקני, וקרבני אליך ורצני וזכני, כי אתה אלוה סליחות חנון ורחום, דרכיך ה' הודיעני, אורהותיך למדני, הדריכני באמתך ונחני באורח מישור, ויחד לבבי ליראה שמך, והט לבי במליחותך ואל עדותיך, כי אתה תקרא שלום שלום, לרחוק תחילה ואחרי כן קרוב, נחמני ה' אלהי על כל הצרות אשר צפו על ראשי בימים ההם אשר עברו כטובתך וכישועתך ובחסדך וברצונך וכאור פניך, כי צָמָא אנכי לרחמיך כארץ עיפה למים, והשמיעני ששון ושמחה, תגלגל עצמות דכית, והשכיבני בטח ושאנן מפחד רעת, ושמרני ועזרני, ובצל כנפיך תסתירני, ולא אירע רע כי אתה עמדי:

אתה ה' ידעת כי לא אוכל להועיל נפשי בלעדיך, אבל אתה עשית ואתה תשא, האר עיני בתורתך, והנחילני מחכמתך, והשכילני (שכל טוב) מן הדעת והתבונה אשר תתן מפיו, והטריפני לחם חקי בנחת ולא (כמצור) „במגור“, בחיתר ולא באיסור, בכטה ולא בפחד, ואל תבטיחני בהם על הבריות, כי כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, ואני עליך בטחת אל אבוש כי חסיתי בך, הצילני מאויבי ושנבני ממחקומי, ואל תתנני בנפש צרי ואל יאמרו בלענוהו, השב הרפתם אל ראשם, והשיבה נפשי משואיחם, כי אתה מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוול:

רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה, חבוש שכרי ומחץ סכתי וסוככני בשלומך הגדול, וְשָׁקַע על ידי לשמור מצותיך ולחקים חקיך ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ושימני סבני העולם הבא מן המשכמים והמערבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות אשר לחם עזי בך פְּסִילֹת בלבבם, מטתים ידך וחלקך אשר חלקם בחיים וצפונך תמלא בטנם, ואהיה מבני האדם אשר בצל כנפיך יחסיו, יריון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם, ואזכה לרוב טובך אשר צפנת ליריאיך פעלת לחוסים בך, כי עמך מקור חיים באורך נראה אור, ושואל

תפלת רב סעדיה גאון

ישאל אם ישאלך מעט תענהו (ככפל) בְּבִפְנֵי שְׁאֵלָתוֹ לחרבה מאד. כי עבדך לפי כחו וקוצר ידו ישאל, ואתה כפי זרועך וכעוצם ירך תעמס לנו האל ישועתנו סלה:

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ ואלהי אבותינו שיהא חקן הזה קץ תכלית עמך בית ישראל, ועת סוף גְּלוּתֵנוּ וְלֹאֲבִלְנוּ, ואחרית ימי עֲנִינוּ וּמְרוּדֵנוּ. כי משך עלינו השעבוד וארך עלינו עול המלכיות, והננו בכל יום חולכים ודלים, נמעימים ברכות (השנים), "הזמנים", ונצערים (בשניאות) בסנות, "השנים", (הזמנים) אין לנו מנחל (ולא) "ואין" מחזיק בידנו, כאשר אמרת: אין מנחל לה מכל בנים ילדה, ואין מחזיק בידה מכל בנים גְּדֻלָּה, (ולא) "ואין" מי יחמול עלינו (ולא מי יגוד לנו, ומי יסור לשאול לשלום בעדנו) "ומי ינחמנו", כאשר אמרת: מי יחמול עליך ירושלם ומי יגוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך (או מי) "ומי" זה יגדור גדר או מי יעמד בפרץ בעדנו. ואין עוד נביא וְיִחְזִיקָהּ ולא אתנו יודע עד מה) ואין קורא בשמך באמת מתעורר להחזיק בך. כי כלנו כצאן תעינו, איש לדרך פנינו, כל גבר אהר בצעו וכל איש (אחר שרירות לבו הרע חולך) בשרירות לבו. לא דינו עונות אבותינו הראשונים (עד אשר הוספנו) "ואנחנו מוסיפים" עליהם (עונות) חדשים, ולא (הוכחנו) "נוסרנו בכל התוכחות אשר עברו (עלינו). עליהם", ולא הועיל לנו בכל האזהרות אשר הוזהרנו:

וְאַתָּה ה' חשבת לצרף (את) סיננו ולחסיר בדילנו, (ולשבור את לבנו חוונה) ויִקְרָם את טומאתנו ממנו. על כן הגליתנו ובגוים זריתנו. (והנה בסאון) ובשאון ה' המלכויות צוללנו, ויִקְרָהוּךָ כסף בתוך כור בְּאֶשֶׁם, כן בִּפְנֵי. וכמוץ הרים כן רודפנו, ועונינו כרוח ישאנו. ולא מקוצר ירך ה' לא תושעתנו, ולא מכובד אונך לא שמעת את תפלתנו. כי אם עונותינו חבדילו בינינו לבין ישועתך. ואתה צדיק על כל הכא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו:

וְאַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ נוֹאֵל יִשְׂרָאֵל וקדושו, חלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור חלילה? לא לעולמים תזנה ולא תוסיף לרצות עוד, לא אפס לנצה חסדך ולא כלו רחמך. כי חמה חדשים לבקרים יהולו בכל עת ובכל רגע. למען שמך ה' עשה עמנו אות למובה (כי תוחלת הכל אֶפְתָּה) כי תחלת הכל הוא. (כי נקרא שמך עלינו ה' אלהי ישראל). ולמען ברית אבותינו אברהם יצחק (ויעקב אשר בָּרַךְ לָנוּ וּלְשֹׁאֲרֵיתָנוּ) וישראל ה' לא תשכה את בריתם. ולמען תורתך ולומדיה אשר נמעמו וְיִשְׁחֲנוּ, וחבטחתנו על אודותיה כי לא תשכה מפי זרעו, ודברך אשר שמת בפיהם לא ימוש, ולמען עמך ונחלתך אשר נשארו מעט מהרבה כתורן על ראש ההר וכנס על הגבעה, ולמען ירושלם עיר קדשך (אשר היתה מדבר שממה ויצא) "אשר" יצא ממנה כל הדרה, ובית (קדשך) "קדשנו" ותפארתנו אשר היה לשריפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה. וראה נא כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב. חנה נא חעת אשר יאתה לך להושיע, ובה יודע עוז רחמך וחסדיך. כי אין בנו

בנו מעשים וגם גמר חסיד מן הארץ. מהר יקדמונו רחמיך ויבואונו חסדיך, (ויהי עלינו נְעֻמָּה) ויכבשו רחמיך את כעסך, ושוכך הגדול ישיב חרון אפך מעמך ישראל ונחלתך. והושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך.

שובה ה' את שביתנו והנחם על רעתנו, שבענו בבקר הסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו, שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה. שלח גואל ויגאלנו ויעלנו שמחים אל אדמתנו. ואור שכינתך בינותינו וחזון נביאך (כתובינו) „בקרבנו“. ובדברך יחיו מתינו (וירננו) ויקיצו שוכני עפרותנו, ושמחת עולם תהיה לנו כאשר אמרת: ופדויו ה' ישוכנו ובאו ציון ברינה ושמחת עולם על ראשם, ששון ושמחה ישינו ונסו יגון ואנחה, ועוד אמרת: (עתה אשיב שבות יעקב ורחמתי על בית ישראל וקנאתי לשם קדשי. ועוד אמרת: כי ההרים ימוש והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה'. ועוד אמרת: בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשוכי את שבותיכם לעיניכם אמר ה'. ורבות מאלה נחמות (והבטחות אשר) כרת (לנו) לשאוריתנו, ואומר: בימים ההם ובעת ההיא נאם ה' יבוקש עון ישראל ואינו ואת חטאת יהודה לא תמצאנה כי אסלה לאשר אשאר. ואומר: ולא ילמדו עוד איש את אחיו ואיש את רעהו לאמר דעו את ה', כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, כי אסלה לעונם ולחטאתם לא אוזר עוד. אלה אמרת, וכאלה תעשה, וכהנה רבות עמך. זכרני ה' ברצון עמך פקרני בישועתך, לראות בטובת בחיריך, לשמוח בשמחת גויך, לתהלהל עם נחלתך. כי אתה שומע תפלה ומאזין צעקה (מכל קִרְיָה) ואין זולתך:

ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו. כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. ה' שמעה, ה' סלחה, ה' חקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך:

דיני וסדר כפרות

(דח"ח) (א) מנהג כפרות בעיו"כ הוא מנהג ותיקון ונוהגין ליקח תרנגול זכר לזכר ותרנגולת לנקבה ולתעוברת תרנגול ותרנגולת: (סי' תר"ב) (ב) צוהרים בתרנגולים לבנים אבל אין לחזור אחר לבנים דוקא ואסור ליקח לכפרה בעלי חיים הראוין להקרבה כמו תורים ובני יונה: (מ"א שס) (ג) ושחטין אותם באשמורת כי אז רחמים גוברים (של"ה) ופזב לפדות כמזון ונותנין המעות לעניים. וזורקין בני המעיים על הגנות או בחצר במקום שהעופות יכולין לקחת משם: (שס)

(נחורא) יסבב אדם תחלה לעלמו קודם שיסבב לב"ב כדי שיבוא זכאי ויכפר על החיוב ואחר הסבוב יסמוך ידו עליו ותיקף לסמיכה שחיתה: לוקח הכפרה בידו הימנית ואומר נפש תחת נפש וקורא ג"פ:

בְּגִי אֲדָם וְיֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ וְצִלְמֶנֶת אֲסִירֵי עֲגִי וּבְרָזֵל: יוֹצִיאם

מחשך

מב (ח"ב)

מקשך וצלמנות ומוסרותיהם ינתק : אולים מדרד פשעם
 ומעונותיהם יתענו כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי
 מות : ויזעקו אליי בצר להם ממצוקותיהם יושעים : ישלח
 דברו וירפאם וימלט משחיתותם : יודו לוי חסדו ונפלאותיו
 לבני אדם : אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני-אלה להגיד
 לאדם ישרו : ויתננו ויאמר פדעוהו מרדת שחת מצאתי כפר :
 מי שמסבב לעזמו יאמר כלשון הזה ג' פעמים :

זה תליפתתי. זה תמורתתי. זה פפרתתי. זה תפרנגול ילך
 למיתה. ואני אכנס ואלך לחיים טובים ארוכים ולשלום :
 מי שמסבב לעזמו ולאחר עמו יאמר כלשון הזה ג' פעמים :

זה תליפתננו. זה תמורתננו. זה פפרתננו. זה תפרנגול ילך
 למיתה. ואנחנו נכנס ונלך לחיים טובים ארוכים ולשלום :
 מי שמסבב לזכר אחד יאמר כזה הלשון ג' פעמים :

זה תליפתך. זה תמורתך. זה פפרתך. זה תפרנגול ילך
 למיתה. ואתה תכנס ותלך לחיים טובים ארוכים ולשלום :
 מי שמסבב לשנים או לשלשה זכרים יאמר כלשון הזה ג' פעמים :

זה תליפתכם. זה תמורתכם. זה פפרתכם. זה תפרנגול ילך
 למיתה. ואתם תכנסו ותלכו לחיים טובים ארוכים ולשלום :
 מי שמסבב לנקבה אחת יאמר כזה הלשון ג' פעמים :

זאת תליפתך. זאת תמורתך. זאת פפרתך. זאת
 תפרנגולת תלך למיתה. ואת תכנסי ותלכי לחיים טובים
 ארוכים ולשלום :

מי שמסבב לשתי נקבות יאמר כזה הלשון ג' פעמים :
 זאת תליפתכן. זאת תמורתכן. זאת פפרתכן. זאת
 תפרנגולת תלך למיתה. ואתן תכנסנה ותלכנה לחיים טובים
 ארוכים ולשלום :

אשה מעוברת לעזמה תאמר כלשון זה ג' פעמים :
 אלו תליפתינו. אלו תמורותינו. אלו פפרותינו. אלו
 תפרנגולים ילכו למיתה. ואנחנו נכנס ונלך לחיים טובים
 ארוכים ולשלום :

קסב

דיני ערב יום הכפורים

(ד"ה) (א) מזה לאכול ולשתות בעיוה"כ ולהרבות בסעודה ויכול למעט מלימדו כדי לאכול ולשתות ולא יאכל אלא דברים קלים כגון דגים או עופות כדי שלא יהא שבע ומתגאה : (ס"ז סי' תר"ד ומ"א) (ב) אסור להתענות בו אפי' עד סעודה המפסקת אפי' תענית הלוי כיון דאכילה בעמיה נחשבת כענוי : (א"ר דלא כמ"א) (ג) א"כ על פניהם בעיו"כ וא"א למנא ומזמור לתודה וא"מ אס לא שחל יוה"כ בשבת אז אומרים א"מ עיו"כ בשחרית ולא במנחה : (מ"א סס) (ד) במנחה בערב שלפני עיו"כ נוספין ע"פ וכן אס חל עיוה"כ ביום א' אומרים ז"ל בשבת במנחה : (סס)

שיפיים את חבירו ויטבול בעיו"כ

(א) עבירות שבין אדם לחבירו חין יוה"כ מכפר עד שיראה את חבירו ואפי' לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו ואס אינו מתפייס בראשונה יהזור פעם שנית ושלישית ובכל פעם יקה עמו ג' אנשים ואס אינו מתפייס בג' פעמים אינו זקוק לו מיהו אס רוצה לפייסו יותר רשאי אס חין שס ביוון תורה. מיהו יאמר אח"כ בפני י' שביקש ממנו מחילה ולא רצה למחול לו ואס הוא רבו צריך לילך כמה פעמים עד שיתפייס והמחול לא יהיה אכזרי מלמחול : (סי' תר"ו) (ב) נוהגין לטבול בעיוה"כ משום קרי (וגם לשם תשובה) ולאדם חלש די בהטלת ט' קבין מים שאובין ואפי' מג' כלים ולא מד' ולא יפסיק הראשון לשטוף עד שיתחיל הב' וכן הג' : (סס) (ג) אבל תוך ז' מותר לרחוץ בעיו"כ אפי' בחמין אפי' שעה א' או ב' קודם הלילה שיוה"כ מבטל גזירת שבעה ושאר דיני אכלות כגון ישיבת הקרקע נוהגים עד הלילה : (מ"א סס) :

סדר הוידי

(א) צריך להתודות במנחה בעיוה"כ קודם סעודה המפסקת ויחיד אומרה אחר שסיים תפלת י"ה וקודם הוידי יאמר יהיו לראון כו' והש"ץ במנחה אינו חוזר הוידי וא"א א"מ ולא שום תחנה : (סי' תר"ז) (ב) כשמתודה בלחש כגון לפרט החטא הידוע לו עשה אבל בקו"ר אסור לפרט החטא שאינו מפורסם וצריך לעמוד בשעת וידוי ולשתות כמו במודים ולא יסמוך לשום דבר דסמיכה חשיב כישיבה (סס מ"א) וכשמתודה יכה באגרוף על החזה ואין לדבר בשעת הוידי : (ג) אחר מנחה לוקין ג"ע מלקות בראויה של עגל והגלקה יהיה פניו לנפון ואחריו לדרוס והמלקה יאמר ג"פ והוא רחוס שהוא ע"ל תיבות והגלקה יאמר וידי : (סס)

סדר סעודה המפסקת

(א) צריך לאכול סעודה המפסקת קודם בין השמשות ושיעור ביה"ש הוא כמו רביעית שעה קודם זאת הכוכבים וצריך להוסיף מעט : (סי' תר"ה) (ב) אס הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול חין להקל לאכול אח"כ אס לא שהתנה בפירוש שאינו מקבל תענית עדיין : (מ"א כבס מהרי"ל) (ג) לא יאכל בסעודה המפסקת דברים המחממין כגון מיני בשמים ולא שומשמין ולא אכילה גסה רק יאכל מאכלים הקלים להתעכל : (סס במ"א)

דיני הטמנה והדלקת נרות

(א) חין להעמין מעיוה"כ על מוצאי יוה"כ כשם שמעמינים מע"ש לשבת : (סי' תר"ט) (ב) נוהגין להרבות נרות ביוה"כ בבתי כנסיות ומדרשות וגם בבית מדרש ומזכיר להדליק נר של יוה"כ ואס חל בשבת אומר נר של שבת ושל יוה"כ וידליק גם בחדר ששן שס : (תר"י מ"א) (ג) נוהגין שכל איש עושה לו נר ועוד נר לאביו ולאמו שמתו ואס כבו נרות אלו בייה"כ אסיר לומר לנכרי להדליקה או לקבל השעוה שנוסף מהם : (סס)

איסור רחיצה ביום הכפורים

(א) אכזר לרחוץ ביוה"כ ואפי' להוסיף אכזעו במים אסור ואס היו רגליו או שחר גופו מלוכלכים כמים או בלואה או שנטף דם מחוטמו מותר לרחס וצריך ליוהר שלא ירחץ רק מקום המלוכלך בלבד ולא יותר אבל אס היו ידיו מלוכלכות בלואה או שנגע בגופו במקומות המכוסים אפי' לא נגע רק באג"ז אחת צריך לרחוץ כל ידיו עד קשרי אגבעותיו

דיני יום כפור

ואם נגע בידו כמיט או ברפס א"ל לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד: (סי' תרי"ג וע' פ"מ מ"ז סי' ק"ח) (ב) בשחרית נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו ומברך ע"י ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הר"ר מעל הידים: (שס) (ג) אם הטיל מים ושיפסף הנזילות או עשה לרכיו מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו וכן כהן שעולה לדוכן נוטל ידיו אף שהן טהורות. אסור לרחוץ פיו ביוה"כ: (שס) (ד) אם רחץ קרי ביוה"כ אסור לו לעבול רק רוחן מקומות המלוכלכות בו בלבד ומתפלל: (שס) (ה) אשה אסורה לעבול כליל יוה"כ אפילו הגיע זמן סבילתה בו ביום אבל ללבוש לבנים מותרת ביוה"כ ורוחצת בין ירכותיה כדרכה ואם רוצית לעבול במוצאי יוה"כ תעשה החפיה בערב יוה"כ: (שס)

איסור נעילת הסנדל ביוה"כ

(א) אסור לעבול מנעול או סנדל של עור וחולצין המנעלים מע"י אפי' מנעל של עץ ומחופה עור אסור לעבול אבל של גמי או של קש ושאר מינים מותר אפי' ללכת בהם לר"ה: (סי' תרי"ד) (ב) היולדת כל ל' מותרת לעבול סנדל וכן חולה אף שאין בו סכנה וכן מי שיט שיש לו מכה ברגליו מותרים לעבול סנדל: (שס) (ג) אם ירדו גשמים ורובה לילך בחוץ אם הוא איסמנים מותר לעבול א"מנעליו ומי שאינו איסמנים אסור אפי' ירדו גשמים וההולך לבית הכסא ויודע שיטנף רגליו מותר לעבול מנעליו ויסירם תיכף כשיצא ממקום המטונף וכן איסמנים יסירם כשצא למקום שאין לו צער וההולכין בבב"כ עד שיושבו על מקומם איסור גדול הוא. ולא יגע במנעליו כ"א ע"י בגד ואם נגע בלא בגד יטול ידיו: (שס) ובמ"א (ד) יוה"כ אסור בתשעה"מ ואסור ליגע באשתו אפילו ביום כאלו היא נדה וגם לא ירבה דברים עמה: (סי' תרס"ו)

הקטנים מתי יתחילו להתענות

(א) קטנים פחותים מבני ט' אפי' אם רוצים להתחיר ע"ע להתענות לשעות מוחזין ביום. קטן וקטנה הבריאים בני ט' או עשר שנים מחנכין אותם לשעות הרגיל לאכול בב' שעות מאכלין אותו לג' שלש מאכלין אותו בד' וכן בני י"א חין מחנכין אותם רק לשעות: (סי' תרי"ז) (ב) קטנה בת י"ב שנה ויום אחד וקטן בן י"ג ויום א' אם הביאו ב' שערות מתעניין ומשלימין מד"ת ואם לא הביאו משלימין מד"ס: (שס) (ג) חולה שאכל ביוה"כ אם מתיישב דעתו אח"כ ויכול לכרך יזכיר יעו"י בבב"מ"ז ואם הוא שבת יאמר גם רצה אבל קידוש א"ל: (סי' תרי"ח)

סדר ליל יוה"כ

(א) מתעטפים בטליתים מע"י ומברכים עליו ואם לא נתעטף מע"י אלא בלילה חין מברכין עליו: (סי' י"ח) (ב) ים שעומדים על רגליהם כל היום וכן בלילה בתפלת ערבית (אבל חין לעמוד כל הלילה שלא יוכל להתפלל אח"ז בכונה כל היום והעושה כן פ"א ודעתו לעשות כן תמיד ואח"כ מתחרט לר"ה התרה: (סי' תרי"ט) (ג) הלן בבב"כ יסן רחוק מן הארון: (שס) (נהורא) אולכין סעידה המפסקת ומברכין בבב"מ"ז בכבי ובכונה עזומה ומציעין המטות והשלהנות ומכבדין הבית ליוה"כ כמו לשבת ומדליקין נרות בכל החדרים ולובשים בגדים נקיים ולבנים וקודם שילך לבב"כ יברך את בניו בבכיה עזומה ויוכיח אותם שילכו בדרך ה' כל חי. ויזהר שלש בעי"כ כל מה שגדר לזדקק:

נוסח הכרכה לבנים (מס' חיי אדם)

ישימך אליהם וכמנשה וברכך בו' ויה"ר מלפני אבינו שבשמים שיתן בלבך אהבתו ויראתו ותהיה יראת ה' על פניך כל ימך שלא תחטא ותהי חשקך בחורה ומצות. ג'יבך לזנוח יביסו. פ'ך ידבר חכמות. ולבך יהגה אימות. ידיך יעסקו במצות. רגליך ירוצו לעשות רצון אביך שבשמים. יתן לך בנים ובנות צדיקים וצדיקניות עוסקים בחירה ומצות כל ימיהם ויהי מקורך ברוך ויומין לך פרנסתך בהיתר ובנחת ובריוח מתחת ידו והרחבה ודא ג'י מתנת ביד פרנסה שיהיה פנוי לעבודת ה' ותכתוב ותחתם לחיים טובים וארוכים בחוץ כל צדיקי ישראל אמן:

(נהורא) קודם שילך לבהכ"נ יאמר בפה מלא בשמחה עזומה ובחליצת מנעלים דוקא בזה"ל :
הריני מקבל עלי לענות נפשי וגופי ביוה"כ הזה כאשר צוני ויצרי ובוראי יתברך שמו בזה"ק
ועניהם את נפשוחיכם בתשעה וגו' : הריני מקבל עלי מעתה איסור מלאכה וחמשה ענפים איסור
אכילה ושתייה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל וחשמית המטה לשיקבה"ו :

וילך לבית הכנסת בחליצת מנעלים. נכנסין לביהכ"נ בעוד היום גדול מחמת התרת גדרים
שנ"ל ביום חול ומשום שיברך על עטיפת טלית וכשהוא אפי' ספק חשכה אין לברך עליו ואם
שכח עד הלילה מ"מ יברך ורש"י היה מתטעף בטלית שאינו שלו כשעמד בלילה ומיכף כבואו
לביהכ"נ יתודה בנוסח אשמנו כו' ווידוי זה שקודם כל גדרי הוא דינא דגמרא ועיקר הוידוי
הוא בתשובה וחרטה עד שידע תעלומות הבוחן לבבו יעיד שקבל כלבו בעת הוידוי לכל ושיב
עוד לכפלה וכתב הש"ה הקדוש בכל הוידוים צ"ל דוקא בשחיית הגוף כמו במודים :
נוהגין להוציא ס"ת קודם כל גדרי ואנשי מעשה לוקחים הס"ת בחבוק ונשוק ומבקשים
מחילה וסליחה על שגמנו בכבוד התורה ואומרים פסוק זה כמה פעמים :

אור זרע בצדיק ולישרי לב שמחה :

אח"כ מחזירים הס"ת להיכל ושנים מחשובי הקהל הולכין ועומדים לפני החזן ח' מימינו וא'
משמאלו והחזן עם השנים אומרים ג"פ בישיבה של מעלה ועומדים עד אחר ברכו. הנזכר
יאמרו עם החזן בלש כל גדרי וכן שהיינו ויכונו שלא ללכת עם ברכת הש"ץ וימהרו לסיים
קודם הש"ץ כדי לענות אמן :

תפלת יום כפור

לערבית, ולשחרית, למוסף, ולמנחה, ולנעילה,

למוסף ולמנחה ולנעילה כי שם יי אקרא הבו גדל לאלהינו :

אֲדַנִּי שִׁפְתֵי תִפְתָּח וּפִי יִגִּיד תִּהְלִלְךָ :

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאַלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל
עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חֲסָדֵי אֲבוֹת
וּמַבְיֵא גִּזְלָל רִבְגֵי בְּגִיָּהם לְמַעַן שְׂמוּ בְּאַהֲבָה :
זְכַרְנוּ לְחַיִּים מִלֶּךְ חַפֵּץ בְּחַיִּים וּבְתִבְּנוּ בְּסֶפֶר הַחַיִּים לְמַעַן
אֱלֹהִים חַיִּים :

מִלֶּךְ עֶזְרָה וּמוֹשִׁיעַ וּמִגֵּן : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ מִגֵּן אַבְרָהָם :

אתה

מקור הברכות

בסדר רבינו סעריה כתב אוקספורד איחא : "ויכול ויברך על הטבילה [עמ"ש בגן האלף לא
נהנינן בזה כוונתה, וע"ש טעמן] ויתפלל מנחה עד הכבוד את עמו ישראל בשלום, ויתחיל
או אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי, אתה חופש כל חררי בטן ורואה כליות ולב, אין כל
דבר נעלם מוכך, ואין נסתר מנגד עיניך, יהור"ם ח' אלהינו שתחול לבנו על כל עונותינו, וחכפר לנו
על כל פשעינו. כו'. ולענין ברכת שהחיינו איחא שם בסדרו ז"ל : "כליל יום הכספים וברך שהחיינו
אחר עושה שלום של קריש אחר התפלה" ועין במ"ש בזה בס' מגן האלף, אות ז'.

אֶתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנֵי מַחֲיָה מֵתִים אֶתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ :
 מְבַלְּגֵל חַיִּים בְּתֶסֶד מַחֲיָה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ
 גּוֹפְרִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקִים אֲמוּנָתוֹ דִּישָׁנִי
 עֶפֶר : מִי כְמוֹדָה בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמָה לָךְ מְלֹדֶה מִמִּית
 וּמַחֲיָה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה :

כִּי כְמוֹדָה אַב תְּרַחֲמִים זוֹכֵר יִצְוֵרֵינוּ לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :
 וְנֶאֱמָן אֶתָּה לְהַחְיֹת מֵתִים : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ מַחֲיָה הַמֵּתִים :
 קְדוּשָׁה לַשֵּׁץ בַּשְּׁחִית לַעִיל 75 54 וּלְמַחֲסֵה בַחֲלָק א' 75 236 יִשְׁמַנִּיעַ לְכִי אַל חֶלֶק גְּדוֹל
 גְּדוֹל וְקְדוּשָׁה אַתָּה יְיָהּ חֵיל וּבִכּוֹן :

אֶתָּה קְדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קְדוֹשׁ וּמְדוּשִׁים בְּכָל יוֹם יִתְלַלֶּךְ סֶלָה :
 וּבִכְבוֹד תֵּן פִּתְחוֹךְ יְיָהּ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וְאִימָתְךָ
 עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ וַיִּירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ
 כָּל־הַבְּרוּאִים וַיַּעֲשׂוּ כְלָם אֲגִדָּה אַחַת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּהִבָּב
 שָׁלֵם. כִּמוֹ שֶׁיִּדְעֵנוּ יְיָהּ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשְׁלָטָן לְפָנֶיךָ עוֹ בְּיָדְךָ
 וּגְבוּרָה בִּימִינְךָ וְשִׁמְךָ גּוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ :

וּבִכְבוֹד תֵּן כְּבוֹד יְיָהּ לַעֲמֶךָ תְּהַלֵּל לִירֵאֶיךָ וְתִתְקַנֶּה (מוֹדָה)
 לְדוֹרֵשֶׁיךָ וּפְתַחוּן פֶּה 2 מְנַחֲמִים לָךְ. שְׁמִיטָה לְאַרְצְךָ. וְשִׁשּׁוֹן
 לַעֲיָרָה. וְצִמִּית. קָרֵן לְדוֹד עֲבָהֶךָ. וְעִרְכַּת גֵּר לְבֶן־יִשְׁרָאֵל
 מְשִׁיחָה בְּמַחֲרָה בְּיָמֵינוּ :

וּבִכְבוֹד צְדִיקִים יִרְאוּ וַיִּשְׁמְחוּ וַיִּשְׁרִים יַעֲלוּזוּ. וּבְחִסְדִּים
 בְּרַחֲמֵיךָ יִגִּילוּ. וְעוֹלָתְךָ תִּמְסַחֲפֶיךָ וְכָל־הַרְשָׁעָה כָּלָה בַּעֲשֵׁן
 תִּבְלָה. כִּי תַעֲבִיר מִמְּשָׁלַת זֶרֶן מִן־הָאָרֶץ :

וְתִמְלֹךְ אַתָּה יְיָהּ לְבָרְךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ בְּסֵר צִיּוֹן
 מִשְׁבֵּן בְּבוֹדְךָ וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קְדֻשָּׁה. בְּכָתוּב בְּדַבְרֵי קְדֻשָּׁה.
 יִמְלֹךְ יְיָהּ לְעוֹלָם אֱלֹהֵיךָ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הִלְלוּהָ :

קְדוֹשׁ אַתָּה וְגִזְרָא שְׁמֶךָ. וְאִין אֱלֹהִים מְבַלְעֲדֶיךָ בְּכָתוּב
 וְגִזְרָה יְיָהּ צְבָאוֹת בְּמִשְׁפָּט וְהָאֵל תְּקַדּוֹשׁ נִקְבֵּשׁ בְּצִדְקָה :
 בְּרוּךְ אַתָּה יְיָהּ הַמְלִיךְ הַקְדוֹשׁ :

קסד

תפלת יום כפור

אָתָּה בְּחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אֶקְבֹּת אֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ.
וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־תְּלַשׁוֹנוֹת. וְקִדְשָׁתָנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקִבַּלְתָּנוּ
מִלִּבְּךָ לַעֲבֹדְךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ עָלֵינוּ חֲרָאֵת :
וּתְתַנֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשנת השבת
הזוה לקרושה ולמנוחה ואת יום) הַכֹּפָרִים הַזֶּה לְמַחֲלָה וְלִסְלִיחָה
וְלִכְפָּרָה. וְלִמְחֹל־בּוֹ אֶת־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ (באחבה) חֲמָא קִדְשׁ
וְקָר לִיצִיאַת מִצְרַיִם : לְמוֹסֵף וּמִפְנֵי חֲטָאֵינוּ

אלהינו

מקור הברכות

זכר ליציאם רב עמרם גאון ז"ל גרס כאן. אבל חטאנו אשמונו בגדנו, כו'. ותינו מגן האלף אות ט"ז
מש"ש במקור דבריו.

למוסף

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ וְלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. וְנִתְבַּרְכְּנוּ מֵעַל אֲדָמָתָנוּ
וְאִין אֲנַחְנוּ יְכוּלִים לַעֲשׂוֹת חֻבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירְתְּךָ בְּבֵית
הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְחָה
בְּמִקְדָּשְׁךָ : יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַל־הִי אֲבוֹתֵינוּ
מִיָּד בְּחֶמֶן שֶׁתִּשׁוּב וּתְבַרַח עָלֵינוּ וְעַל־מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ
הַרְבִּים וְתִבְגְּהוּ מִהֲרָה וְתִגְדֹּל כְּבוֹדוֹ : אָבִינוּ מִלִּבְּךָ גִּלְגַּל
כְּבוֹד מְלִכּוּתְךָ עָלֵינוּ מִהֲרָה וְהוֹפֵעַ וְהַנֶּשֶׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָל־
חַי וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפּוּצוֹתֵינוּ בְּגֶם מִיִּרְכַּתִּי אֶרֶץ :
וְהִבֵּאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרָנָה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת
עוֹלָם וְשָׁם גַּעֲשֵׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קִרְבָּנוֹת חֻבוֹתֵינוּ תְּמִידִים
כְּסֻדָּרָם וּמוֹסָפִים כְּהִלְכָתָם : וְאַת־מוֹסָפֵי (לשנת יום השבת הזוה
) יוֹם הַכֹּפָרִים הַזֶּה גַּעֲשֵׂה וְנִמְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה בְּמִצְוֹת
רְצוֹנָךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתְךָ. עַל־יְדֵי מַשֶּׁה עֲבָדְךָ מִפִּי
כְּבוֹדְךָ בְּאִמּוֹר :

לשנת וכיום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשורונים סלת
מנחה בלולה בשמן ונסכו : עולת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה : זה
קרבן שבת וקרבן היום כאמור :

וּבְעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא קִדְשׁ יְהוָה לָכֶם
וְעִנִּיתֶם אֵת גִּפְשׁוֹתֵיכֶם בְּרִמְלָאָה לֹא תַעֲשׂוּ : וְהִקְרַבְתֶּם
עֲלֶה לִיהוָה הָיִם נִיחֹם פֶּר גֹּז־קָמַר אֶחָד אֶחָד קִבְשִׁים

בני

אלהינו ואלהי אבותינו. יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה
 וישמע ויפקד ויזכר וזכרוננו וזכרוננו וזכרוננו וזכרוננו
 משיח בן דוד עבדך. וזכרון ירושלים עיר קדשך. וזכרון כל
 עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה לחן ולחסד
 ולרחמים לחיים ולשלום ביום הכפרים הזה: וזכרנו יי אלהינו
 בו לטובה. וזכרנו בו לבדך. והושיענו בו לחיים. ובדבר
 ישועה ורחמים חיים וחסד עמנו והושיענו פי אלקיך
 עינינו כי אל מלך חנון ורחום אלה:

אלהינו ואלהי אבותינו מחל לעונותינו ביום (לשנת השבת
 הזה וביום) הכפרים הזה. מחה ונתעבר פשענו וחטאתינו מנגד
 עיניך. באמור אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך
 לא אזכר: וגאמר מחיתי בעב פשעיך ובעני חטאתיך שובה
 אלי כי גאליך: וגאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר
 אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה תטהרו:

(לשנת אלהינו ואלהי אבותינו רצת במנוחתנו) מן לשוננו במצותיך

מקור הברכות

ותן

חדשנו במצותך, בסדר רב עמרם לא גרס זאת. ואחר לפני ה' תטהרו. מסיים כי אתה סולחן כו'
 ונתן נוסח רבינו סעדיה גאון בסדרו כת"י בתפלת יוה"כ. וז"ל: „אומר אתה בחרתנו
 ותודיענו כמו בריה. וחתן לנו ה' אלהינו את יום הכפורים הזה לסליחה ולמחילה למחול בו על כל
 עונותינו ולכפר בו על כל פשענו מקרא קדש וזכר ליציאת מצרים. אלהינו ואלהי אבותינו מחול
 לעונותינו ביום הזה. מחה והעבר פשענו מנגד עיניך. באמור אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני
 וחטאתיך לא אזכור. ונאמר מחיתי כעב וגו' וכתוב כי ביום הזה וגו'. כי אתה סולחן לישראל מן
 העולם. ומחלן לשבטי ישראל בכל דור ודור, ודברך אמת וקים, ומבלעדיך אין לנו מלך, כי אתה הוא
 מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמך כל בית ישראל. ומעביר אשמוטנו בכל שנה ושנה. באי מלך
 על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים. ועיין מגה"א אות יב.

למוסף

בגישנה שבועה תמימים יהיו לך:

ומגתתם ונגסיהם במדבר. שלשה עשרנים לפך ושגי
 עשרנים לאיל. ועשרון לבבש. ויין כנספו. ושגי שעירים לכפר.
 (כ"א ושעיר לכפר מלבד חמאת הכפורים) ושגי תמידים פה לכתם:

לשנת ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג. עם מקדשי שבועי
 כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשבועי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותן
 קראת. וזכר למעשה בראשית: (אלהינו ואל"ה מחל)

וְתַן חֲלָקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ. שְׁפָעֵנוּ מִטּוֹבָךְ וְשִׁמְתֵנוּ בִּישׁוּעָתְךָ :
 (וְהַחֲלִילנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרַצוֹן שֶׁכֶּת קִדְשְׁךָ וַיְנַחֲנוּ כֹּה יִשְׂרָאֵל מִקְדָּשִׁי
 שְׁמֹד) וְטַהַר לִבֵּנוּ לְעִבְדֶּךָ בְּאַמֶּת. כִּי אַתָּה סֶלֶחַן לְיִשְׂרָאֵל
 וּמַחֲלֵן לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל דּוֹר וָדוֹר וּמִפְּלַעְיֶיךָ אֵין לָנוּ מִלֶּדֶת
 מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֵלָּא (אַתָּה) : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מִלֶּדֶת מוֹחֵל
 וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וּמַעֲבִיר אֲשֶׁמּוֹתֵינוּ
 בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. מִלֶּדֶת עַל כָּל הָאָרֶץ מִקְדָּשְׁךָ הַשֶּׁכֶּת (ו) יִשְׂרָאֵל
 יוֹם הַכִּפּוּרִים :

רַצָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהַשֵּׁב אֶת־
 הָעֲבוּדָה לְדַבִּיר בִּיתְךָ. וְאֲשֵׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תִקְבֹּל
 בְּרַצוֹן וְתֵחִי לְרַצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ :
 וְתַחֲזִיקֵנָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים : בְּרוּךְ אַתָּה
 יְהוָה הַמַּחְזִיר שְׂכִינָתוֹ לְצִיּוֹן : מוֹדִים דְּרַבְנָן (לעיל 755 254).

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שְׂאֵתָה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי
 אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיִּינוּ מִגֵּן יִשְׁעֵנוּ אַתָּה הוּא לְדוֹר
 וָדוֹר. גּוֹדֵה לָךְ וְנִסְפָּר תַּחֲלִיתָךְ. עַל־חַיִּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדְךָ וְעַל־
 גְּשֵׁמוֹתֵינוּ הַמְּקוֹדֹת לָךְ וְעַל־גִּסְיֶיךָ שֶׁבְּכָל־יּוֹם עֲמָנוּ וְעַל־
 גְּפִלְאוֹתֶיךָ וּמִבּוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת עָרַב וְקָמַר וְצִתְּתָם. הַטּוֹב
 כִּי לֹא־כָלוּ בְּחַמְיָךְ וְהַמְּבַחֵם כִּי לֹא־תָמוּ תַסְתֵּיךָ מֵעוֹלָם
 קִיְּנוּ לָךְ :

וְעַל־כֵּן יִתְבָּרַךְ וַיִּתְרוֹמַם שְׁמֶךָ מִלִּבֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד :
 וּכְתוּב (לְנִעִילָה וְחַתּוֹם) לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־כְּנִי בְּרִיתְךָ :
 וְכָל חַיִּים יוֹדוּךָ סֶלָה וַיִּתְּלוּ אֶת־שְׁמֶךָ בְּאַמֶּת. הָאֵל
 יִשׁוּעָתָנוּ וְעֲזָרָתָנוּ סֶלָה : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלָךְ
 גָּאֻלָּה לְחַדּוֹת : (לִשׁוֹן בְּרַכַּת כֹּהֲנִים)

ולמעריב

לשחרית ולמוסף למנחה ולנעילה

<p>שְׁלֹם וְרַב עַל יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ תָּשִׁים אֲבִינוּ</p>	<p>שִׁים שְׁלֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וְחֶסֶד וּבְחֻמִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ בְּרַבְּנוּ מִג (ח"ב)</p>
--	---

אָבִינוּ בָּלָנוּ בְּאֶחָד בְּאֹר פְּגִינָה. כִּי בְּאֹר | לְעוֹלָם כִּי אַתָּה
פְּגִינָה נִתְּתָה לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תוֹרַת חַיִּים וְאַתָּה בֵּית | הוּא מְלֶכֶךְ אֲדוֹן
חֶסֶד וְצִדִּיקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם : לְכָל הַשָּׁלוֹם
וְטוֹב בְּעִינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמּוּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה
בְּשָׁלוֹמְךָ :

בְּסֶפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפְרֻגָּה טוֹבָה נִזְכָּר וְנִקְטָב
(לְנִעִילָה וְנִחְתָּם) לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וּבְכָל־עַמּוּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים
טוֹבִים וְלְשָׁלוֹם : בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם :
יְהִיו לְרִצּוֹן אֲמִרֵי פִי וְהַגִּינוּ לִבִּי לִפְנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְנוֹאֲלִי :

אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ (אָנָּה) תִּבְּא לְפָנֶיךָ תִּפְלָתָנוּ
וְאַל־תִּתְּעַלֵּם מִתַּחֲנֻנָּתָנוּ. שְׂאִין אָנוּ עֲזֵי פָנִים וְקָשִׁי עוֹרָה לֹמֶר
לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאַלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צְדִיקִים אֲנַחְנוּ וְרָא תִּמְאָנָנוּ.
אֲבָל אֲנַחְנוּ וְאַבּוֹתֵינוּ תִּמְאָנוּ :

אֲשַׁמְנוּ. בְּגָדָנוּ. גִּזְרָנוּ. דִּבְרָנוּ דְּפִי : הִעֲוִינוּ. וְהִרְשָׁעֵנוּ.
וְדָנוּ. חֲמָסָנוּ. טַפְלָנוּ שָׁקֶר : יַעֲצֵנוּ רָע. כּוֹבְדָנוּ. לָצָנוּ. מְבָדָנוּ.
נֶאֱצָנוּ. סָרְבָנוּ. עֲוִינוּ. פָּשָׁעֵנוּ. צָרָרָנוּ. קָשִׁינוּ עֲרָה : רִשָּׁעֵנוּ.
שִׁחַתָנוּ. תַּעֲבָנוּ. תַּעֲוִינוּ. תַּעֲתָעֵנוּ :

סָרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁנָה לָנוּ. וְאַתָּה
צָדִיק עַל כָּל־הַבָּא עֲלֵינוּ כִּי אִמָּת עֲשִׂיתָ וְאַנַּחְנוּ הִרְשָׁעֵנוּ :
מָה נֹאמֶר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מְרוֹם. וְמָה נִסְפָּר לְפָנֶיךָ שׁוֹבֵן
שְׁחָקִים. הֲלֹא כָּל הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּגְלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ :
(לְנִעִילָה מִתְחִילִין כֹּהֵן אֶתָּה נוֹתֵן יָד *)

אַתָּה יוֹדֵעַ רִזִּי עוֹלָם. וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כָּל חַי : אַתָּה

חופש

מקור הברכות

שֹׁאִין אָנוּ עֲזֵי פָנִים. גִּרְסַת רַב עֲמֵרָם שֶׁאָנוּ עֲזֵי פָנִים. וְעֵינֵינוּ מִגְּהֵ"א.

על

לנעילה

(*) אַתָּה נוֹתֵן יָד לַפּוֹשְׁעִים וַיִּמְיֶנָה כְּשׁוֹמֵה לְקַבֵּל שָׂבִים.
וְתַלְמִידָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְהַתְּנוּת לְפָנֶיךָ עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ לְמַעַן
נִחַדֵּל

חֹפֶשׁ פְּלִימְדֵרִי בָּטָן וּבֹחֶן פְּלִיזֹת וְלֵב. אֵין דְּבָר גַּעְלָם בְּמִנְהָ.
 אֵין נִסְתָּר מִנְּגֵד עֵינֶיךָ: וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 וְאַלֵּהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתְּסַלַח לָנוּ עַל כָּל־חַטָּאתֵינוּ וְתִמְחַל־לָנוּ
 עַל כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ. וְתִכְפֹּר קִנּוּ עַל כָּל־פְּשָׁעֵינוּ:

כַּעַל חֶסֶד יוֹהֵר לַהֲרַר בְּתַשׁוּבָה כָּל פְּרָטֵי הַיּוֹדִיו שְׂמוֹכִיר כֹּהֵן. וְיֵל גִּבֹּר כִּהְכַנְעָה גְדוּלָּה
 וּבְמִתּוֹן וְכֵן בַּחֲזֶרֶת הַסֵּךְ:

עַל חֶטֶא שְׁחָטָנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִוְגִם וּבְרָצוֹן:
 וְעַל חֶטֶא שְׁחָטָנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִמּוּץ הַלֵּב:
 עַל חֶטֶא שְׁחָטָנוּ לְפָנֶיךָ בְּבָלִי דָעַת:
 וְעַל חֶטֶא שְׁחָטָנוּ לְפָנֶיךָ בְּבִטּוֹי שְׁפָתַיִם:
 עַל חֶטֶא שְׁחָטָנוּ לְפָנֶיךָ בְּגִלּוֹי וּבִסְתָּר:
 וְעַל חֶטֶא שְׁחָטָנוּ לְפָנֶיךָ בְּגִלּוֹי עֲרִיזֹת:
 עַל חֶטֶא שְׁחָטָנוּ לְפָנֶיךָ בְּדַבּוּר פֶּה:

ועל

מקור הברכות

עַל חֶטֶא שֶׁחָל בְּגִלּוֹי, כּוֹי. עֲשִׂי לִי בִזְרוֹן, וְכֵן הִגְרַסָּה בְּרַמְבַּם בְּנוֹסְחֵי הַחֲסִילוֹת, וּרְבִינוּ סְעִידָה
 לֹא הִבִּיֵא בַּעַל הַטָּא כְּסִדֵּר א"ב כָּלֹל וְלֹא גִרַם חֶטֶא דְּשִׁנְגָה, וְדוּדוֹן, וְסִתֵּר וְגִלּוֹי, וְחִיּוּכֵי עֲשֵׂה
 וְלִית כּוֹי וְאֵין שֵׁם פִּירוּט חֲטָאִים כָּלֹל, וְנִרְאָה דֶּס"ל דַּע"ג שְׂכָלֵם אוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּשׁוּה אֵין לִפְרָט
 חֲטָאִים דִּהְלַכָּה כִּרְע"ק. וְעַמ"ש מוֹה לַעֲיֹל, וְכֵן מִסְכִּים לַמ"ש הַמְּנִיָּא פִי תִרְיָז שִׁכְתָּב לוֹמֵר בַּסִּדֵּר
 וּבְגִלּוֹי, בְּשִׁנְגָה וְדוּדוֹן, מִשּׁוֹם דְּצִרִּיד לִבְקֵשׁ עַל הַקָּל חֲחֵלָה.

וְזָדָה נֹסַח רְבִינוּ סְעִידָה עַל חֶטֶא שֶׁחָטָנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׁנְגָה. עַל חֶטֶא שֶׁחָל בִּזְרוֹן, וְעִי"ח שֶׁחָל בַּסִּתֵּר.
 וְעִי"ח שֶׁחָל בְּגִלּוֹי. וְעַל חֲטָאִים שֶׁאֵין חִיּוּכֵם עֲלֵיהֶם עֲשֵׂה. וְעִי"ח שֶׁאֵין עֲלֵיהֶם לִית שִׁנְתָּק לַעֲשֵׂה. וְעִי"ח שֶׁאֵין עִי"
 מִיתָה בִּידֵי שְׂמִימִם. וְעִי"ח שֶׁאֵין עֲבִרָה. וְעִי"ח שֶׁאֵין עֲבִירָה. וְעִי"ח שֶׁאֵין עֲבִירָה. וְעִי"ח שֶׁאֵין עֲבִירָה. וְעִי"ח שֶׁאֵין עֲבִירָה.
 וְסִקִּילָה. עַל שְׁגָלוֹת לָנוּ. וְעַל שִׁאֵין גִּלּוֹן לָנוּ. אֵת שְׁגָלוֹת לָנוּ וְאֵת שִׁאֵין גִּלּוֹן לָנוּ כְּכֹד לִפְנֵיךָ גִּלּוֹן, כְּדֹבֵר שֶׁנֶּאֱמַר
 הַנִּסְתָּרוֹת לֹא אֱלֹהֵינוּ, וְהַנִּגְלוֹת לָנוּ וְלִבְנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת, כִּי אַתָּה סֵלַח
 לְיִשְׂרָאֵל מִן הַעוֹלָם, וּמַחֲלֵן לִשְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, וּרְבִירָךְ אִמַּת וָקִים, וּמִבְּלַעֲדִיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל
 וְסוֹלַח, יְהִיו לְרָצוֹן אִמְרוּ פִי וְהִנֵּין לָבוּ לִפְנֵיךָ הִי צוּרֵנוּ. אֱלֹהֵי נִצּוֹר לִשְׁנוֹי מִרַע כּוֹי. עֲכִיל. וּמִתּוֹךְ
 נֹסַחֵת זֶה יֵשׁ לַלְמוּד כִּמָּה הִלְכָּה גְבוּרָתָהּ בְּדַעַת הַגָּאוֹן ז"ל.

לנעילה

נִחְדַּל מִעַשְׂק יְדֵינוּ וְתִמְחַלֵּנוּ בְּתַשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ בְּאִשִּׁים
 וּבְנִיחוּתִים לְמַעַן דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר אֶמְרָתָ. אֵין קִין לְאִשִּׁי חֻבּוֹתֵינוּ
 וְאֵין מִסְפָּר לְנִיחוּתֵינוּ אֲשֶׁמְתֵּנוּ וְאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁאֲחֵרִיתֵנוּ רָמָה
 וְתוֹלָעָה לְפִיכָךְ הִרְבִּיתָ סְלִיחָתֵנוּ. מָה אָנוּ מָה סְנִינּוּ מָה
 חֲסִדּוֹ

ועל חטא שחטאנו לפגוק בברכת ובמרכה :
 על חטא שחטאנו לפגוק בטהור הלב :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בחונאת רע :
 על חטא שחטאנו לפגוק בודוי פה :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בועידת זנות :
 על חטא שחטאנו לפגוק בדרון ובשגגה :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בזלזול חזרים ומזרים :
 על חטא שחטאנו לפגוק בחזק יד :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בחלול השם :
 על חטא שחטאנו לפגוק בטפשות פה :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בטמאת שפתים :
 על חטא שחטאנו לפגוק ביצר הרע :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק ביודעים ובלא יודעים :
 ועל כלם אלוה סליחות, סלח לנו, מחל לנו, בפר לנו :
 על חטא שחטאנו לפגוק בבחש ובכזב :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בכפת שחר :
 על חטא שחטאנו לפגוק בלצון :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בלשון הרע :
 על חטא שחטאנו לפגוק במשא ובמתן :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק במאכל ובמשתה :
 על חטא שחטאנו לפגוק בגנשך ובמרבית :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בגטית גרון :

על

לנעילה

חסדנו מה צדקנו מה ישענו מה פחנו מה גבורתנו מה נאמר
 לפגוק יהוה אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים פאן
 לפגוק ואנשי השם פלא היו וחקמים כבלי מדע ונבונים
 כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו וימי חיותם תכל לפגוק
 ומותר האדם מן הבהמה איו כי תכל תכל :

אתה

על חטא שחטאנו לפגוק בשמים שפתותינו :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בשקור עין :
 על חטא שחטאנו לפגוק בעינים רמות :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בעזות מצח :
 ועל כלם אלוה סליחות. סדח לנו. מחל לנו. פפר לנו :
 על חטא שחטאנו לפגוק בפריקת עול :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בפלילות :
 על חטא שחטאנו לפגוק בצדית הע :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בצרות עין :
 עד חטא שחטאנו לפגוק בקלות ראש :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בקשיות ערף :
 על חטא שחטאנו לפגוק בריצת רגלים להרע :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק ברכילות :
 על חטא שחטאנו לפגוק בשבועת שוא :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בשנאת חנם :
 על חטא שחטאנו לפגוק בתשומת יד :
 ועל חטא שחטאנו לפגוק בתמהון לבב :
 ועל כלם אלוה סליחות. סדח לנו. מחל לנו. פפר לנו :
 ועל חטאים שאנו חייבים עליהם עולה :
 ועל חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת :

ועל

לנעילה

אֲתָהּ הַבְּבִלָּתָא אֲנוּשׁ מֵרָאשׁ וּתְפִירָהּוּ לַעֲמוּד לְפָגְיָהּ. כִּי מִי
 יֹאמֵר לָהּ מַה תַּפְעֵל וְאִם יִצְדַּק מַה יִּתֵּן לָהּ: וּתִתֵּן לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
 בְּאַהֲבָה אֶת יוֹם (הַשָּׁנָה) בְּחֹזֶק הַתַּפְלָה מִזְכִּיר חֲשַׁבְתָּ הַזֶּה וְאֶת יוֹם וְהִסִּיד לָנוּ מִזְכִּיר (צוּם)
 הַבְּפָרִים הַזֶּה. קִין וּמַחִלָּה וּסְלִיחָה עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ לְמַעַן גְּתוּדָל
 מִעֲשֵׂה יְהִינּוּ וְנִשְׁכַּח אֱלֹהֵיךָ לַעֲשׂוֹת חֲסִין רְצוֹנָה בְּלִבְנוֹשָׁלָם: וְאַתָּה
 בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים רַחֵם עָלֵינוּ כִּי לֹא תַחֲפוּץ בְּהַשְׁתַּחֲתָת עוֹלָם.

שנאמר

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חַיִּבִּים עֲלֵיהֶם קָרְבַּן עוֹלָה וַיִּזְרַד :

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חַיִּבִּים עֲלֵיהֶם אֲשֶׁם וַדַּאי נִתְּלוּ :

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חַיִּבִּים עֲלֵיהֶם מִכַּת מַרְדּוֹת :

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חַיִּבִּים עֲלֵיהֶם מַלְקוֹת אַרְבָּעִים :

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חַיִּבִּים עֲלֵיהֶם מִיתָה בְיַדִּי שָׁמַיִם :

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חַיִּבִּים עֲלֵיהֶם כֶּרֶת וַעֲרִירִי :

וְעַל חַטָּאִים שְׁאֵנוּ חַיִּבִּים עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין :

סְקִילָה. שְׂרָפָה. הֶרֶג. וְחֻגְק. עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה וְעַל מִצְוֹת

לֹא תַעֲשֶׂה. בֵּין שֵׁשׁ כֹּה קוֹם עֲשֵׂה. וּבֵין שְׁאֵין כֹּה קוֹם עֲשֵׂה.

אֵת הַגְּלוּיִם לָנוּ וְאֵת שְׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ. אֵת הַגְּלוּיִם לָנוּ כְּכֹר

אֲמֶרְנוֹם לְפָנֶיךָ. וְהוֹדִינוּ לָךְ עֲלֵיהֶם. וְאֵת שְׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ

לְפָנֶיךָ הֵם גְּלוּיִם וִידוּעִים. כְּדָבָר שֶׁנֶּאֱמַר הַנִּסְתָּרוֹת לִי

אֱלֹהֵינוּ. וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם. לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דְּבָרֵי

הַתּוֹרָה הַזֹּאת : כִּי אַתָּה סֶלֶחַן לְיִשְׂרָאֵל וּמַחֲלֵן לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר וּמַבְלַעְדֶּיךָ אֵין לָנוּ מִלֶּדֶ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֱלֹהִים

אַתָּה :

אלהי

לנעילה

שֶׁנֶּאֱמַר דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהַמְצֵאוֹ קִרְבָּהּ בְּהִיּוֹתוֹ קָרוֹב : וְנֶאֱמַר

יַעֲזוֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָנוּן מִחֲשֻׁבוֹתָיו וַיָּשָׁב אֵל יְהוָה וִיבִרַחְמֶהּ

וְאֵל אֱלֹהֵינוּ כִּי יִרְבֶּה לִסְלֹחַ : וְאַתָּה אֱלֹהִים סְלִיחוֹת תִּנּוֹן

וּבְרוּחַ אֶרֶךְ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְאַמֶּת וּמִרְכָּה לְהִיטִיב וְרוּחָה

אַתָּה בְּתִשְׁוִבַת רָשָׁעִים וְאֵין אַתָּה חֶפֶץ בְּמִיתָתָם שֶׁנֶּאֱמַר אֲכִיר

אֲלֵיהֶם חַי אֱלֹהֵינוּ נֶאֱמַר אֲדֹנֵי יְהוָה אִם אֲחַפֵּץ בְּמוֹת הַרָשָׁע כִּי

אִם בְּשׁוֹב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחַיָּה. שׁוֹבוּ שׁוֹבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הַרְעִים

וְלִמָּה תִּמּוֹתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל : וְנֶאֱמַר הַחֲפֵץ אֲחַפֵּץ מוֹת רָשָׁע

נֶאֱמַר אֲדֹנֵי יְהוָה הֲלוֹא בְּשׁוֹבוֹ מִדַּרְכּוֹ וְחַיָּה : וְנֶאֱמַר כִּי לֹא

אֲחַפֵּץ בְּמוֹת חַיָּה נֶאֱמַר אֲדֹנֵי יְהוָה וְהִשִּׁיבוּ וְחַיָּה. כִּי אַתָּה

סֶלֶחַן לְיִשְׂרָאֵל וּמַחֲלֵן לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל דּוֹר וָדוֹר וּמַבְלַעְדֶּיךָ

אֵין לָנוּ מִלֶּדֶ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֱלֹהִים אַתָּה :

תפלת יום כפור קסח

אֱלֹהֵי. עַד שְׁלֹא נִזְעַרְתִּי אֵינִי כְּדָאִי וְעַכְשָׁו שְׁנִזְעַרְתִּי בְּאֵלֹ
לֹא נִזְעַרְתִּי. עָפָר אֲנִי בְּחַיִּי. קֵל וְחֶמֶר בְּמִיתָתִי. הֲרִי אֲנִי לְפָנֶיךָ
כְּבָלִי בְּלֹא בּוֹשָׁה וּבְלִימָה. יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי
אֲבוֹתַי שְׁלֹא אֶחְטֵא עוֹד וּמֵה שְׁחָטָאת לְפָנֶיךָ מֶרֶק בְּרִחְמֶיךָ
הַרְבִּים. אֲבָל לֹא עַל יְדֵי יְסוּרִים וְנַחֲלִים רָעִים: אֱלֹהֵי נַצּוּר וְכוּ'

אם יום כפור בשבת אחר תפלת ערבית ויכולו. מנ"א. המלך הקדוש וחותם מקדש השבת וא"א
ב"מ. וש"ץ מתחיל בנעימות ועלה תחנוניו. ומסיים א"מ אם הוא בחול ובשבת א"א. ק"ש.
עלינו. ק"י. שהי' כולה. שה"כ בפתיחת הארון. ק"י. ויש גומרים ספר תהלים. ולכל הפחות
יאמר ד' מזמורים הראשונים שבתהלים שהם תיקון לקרי:

בשחרית סדר התפלה עד כ"ש כמו בחול רק אין לדרך שעה לי כל זכרי לדעת הארז"ל.
פסול"ז כששבת. בשבת הכל יודוך. ומתפללין ש"ע כדלחמול והש"ץ חוזר התפלה
ואומר קדושה דמוסף בכל תפלות היום ועוב שלא להאריך בחפלת שחרית כדי להתפלל מוסף
בעונה קודם ד' שעות ואם האריך הש"ץ הרבה ידלג בסליחות. אם התחילו הנזכר לומר י"ג
מדות ולא סיים עדיין הסליחות יפסיק ויתחיל עם הנזכר מוסק ויעבור ה' על פניו וגו'.
וראוי להשתדל לקנות פתיחת הארון להוצאות ס"ת ולקנות עליה לעלות לתורה ובעת שיתחיל
הקורא לקרוא אחרי מות שני בני אהרן יכניס צער בלבו ויתעורר לבכות ויזהר מהיטה
הדעת ח"ו בעת הקריאה ואחר שמיעת הפרשה יקרא ההפטורה בכונה עזומה ויעורר
לבו אל המוסר והתוכחה הנאמר בה:

אחר ברכת ההפטורה אם הוא שבת אומרים יק"פ ומי שדרך:

סדר הזכרת נשמות

נוהגים בקהל ישראל להזכיר נשמות אחר ההפירה ביום כפור ובשש רגלים: (סי' תר"ך)

בעבור נשמת האב אומרים:

יזכור אלהים נשמת אבא מורי (פנ"פ) שהלך לעולמו בעבור שאני נודר
צדקה בעדו בשכר זה תהא נפשו צרורה בצרור החיים עם נשמות אברהם
יצחק

מקור הברכות

יזכור אלהים נוסח יזכור שאומרים ביום הכפורים ושלש רגלים לא מצאתי בסדר רב עמרם
גאון ז"ל ולא בסדר רב סעדיה ז"ל ולא בשאר סדרי הקדמונים רק בפנקס
גרמייז"א כתי' עזיק שראיתי בעיר אוקספורד, ומובא שם יחד עם נוסח אב הרחמים, ונראה שבחן
בשנות הגזרות שנת תתנ"ו תתק"ט וכבר העירוני לעיל במקור הברכות עד 80 שנמצא בן בתנחומא
פרשת האוינו שהחיים פורין את המתים ולכך אנו נוהגין להזכיר המתים ביוה"כ, ולפסק עליהן
צדקה, וכן איחא בפסיקתא שכיון שבבקשים עליו רחמים וזרקין אותו מגיהנום לג"ע. וכ"כ הרוקח
מובא בב"י סי' תרכ"א מה שנוהגין לפסק צדקה ביום הכפורים שיש לוה אסמכתא מהכתוב
„אחא בשנת יסר" וסמך „ונחנו איש כופר נפשו ע"ש.

הפנקס החוא נחנץ לדורשי רשומות חוקרי קדמוניות להעתיק ולברר שמות הקדושים לפי מה שנמצא
מהם בספרי הראשונים התשובות והפוסקים, ונוגע הרבה בחוללות ישראל מהגזרות והצרות
אשר מצאו את אבותינו בעת הזאת שנחרבו אז יותר מתמישים קהלות גדולות ונהרגו ונשרפו חיים
רבות מישאל וביניהם חכמים גדולים ותלמידיהם חכמי ישיבות ובני ישיבותיהם וכל הקדושים
הרשומים והרבנים המצוינים שבדור שמסרו נפשם על קדושת השם נקראו שם בספר הזה בשמותם
למקומותם. אך אין המקום פה לשורשם, והגנו מעתיקים בכאן אך נוסח הלשון שנחקן בעת הזאת.

הזכרת נשמות

יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן
ונאמר אמן :

בעבור נשמת האם אומרים :

יזכור אלהים נשמת אבי מורתי (פנ"ס) שהלכה לעולמה בעבור שאני
נודר צדקה בעדה ובשכר זה תהא נפשה צרורה בצרור החיים עם נשמות
אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ועם שאר צדיקים וצדקניות
שבגן עדן ונאמר אמן :

בעבור נשמת האב ואם אבותיו הזקנים ויתר הקרובים אומרים :

יזכור אלהים נשמות אבי ואמי זקני וזקנותי דודי ודודותי אחי ואחיותי
בין מצד אבי בין מצד אמי שהלכו לעולמם בעבור שאני נודר צדקה בעדם
ובשכר זה תהיינה נפשותיהם צדורות בצדור החיים עם נשמות אברהם יצחק
ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן
ונאמר אמן :

בעבור נשמות המומתים על קידוש השם אומרים :

יזכור אלהים נשמת (פנ"ס) ונשמות כל קרובי וקרובותי הן מצד אבי
הן מצד אמי שהומתו הן שנהרגו הן שנשחטו ושנשרפו ושנמבעו ושנחנקו
על

מקור הברכות

וחל יזכור אלהים נשמות הרגוי ושרופי קהלות שפירא וישוביה. וירמייא וישוביה ומגנצייא
וישוביה [הם הקהלות הירועות מחכמיהם בחקנות שו"ם. והן ערי שפי"ר וארמ"ס מאינ"ץ] כו' וכו'. עם
נשמות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה שנהרגו ונשרפו כחיים על קדושת ה'. בשכר זה
תהא נשמתם צדורות בצדור החיים עם שאר צדיקים וצדקניות שבג"ע. אמן.

יזכור אלהים נשמת מר שלמה ומרת רחל עם נשמת אייו שרריל בעבור שבטלו שמד בכל
הקהלות. ונשמת מר יעקב בעבור שבנה בניני הקדש. ונשמת מר יצחק בעבור שבטל
מכם של קובלינא. ונשמת רבינו גרשון בר יהודה מאור הגולה בעבור שהאיר עיני הגולה
בחקנותיו. ונשמת רבינו שמעון בר' יצחק [הוא ר"ש הגדול] בעבור שפרח בעבור הקהלות.
והאיר עיני הגולה בפומיו. ונשמת רבינו שלמה בר' יצחק [רש"י] בעבור שהאיר עיני הגולה
בפירושיו. ונשמת רבינו יעקב בר' מאיר [רבינו חם] בעבור שהאיר עיני הגולה בחוספוטיו.
ונשמת רבינו מאיר בר' יצחק שליח צבור בעבור שתקן שבחות למקום. ונשמת רבינו מאיר
בן הרב ר' ברוך [מהר"ם מרומנובורג] בעבור שהאיר עיני הגולה בחדושו. ונשמת רבינו מנחם ב"ר
יעקב. ורבינו אלעזר בן רבינו יהודה ושאר הרבנים בעבור שהרביצו תורה בישראל. ונשמת רבינו
מאיר בן הקדוש הר"ר ברוך הלוי בעבור שהרביץ תורה בישראל. ונשמת רבינו יעקב בן הרב
ר' משה הלוי בעבור שהרביץ תורה בישראל. ונשמת ר' יואל בן אהרן בעבור שבנה בית ועד לקהל.
ונשמת מרת איונה בת ר' אליקים ובהא נינא בת הקדוש ר' יוסף בעבור שהניחו שמונים זהובים
ללמוד נערים. שנים עשר לנר תמיד לחפלה, ושמונה זהובים לבית עלמין. בשכר זה תהא נשמתם
צדורה בצדור החיים עם שאר צדיקים וצדקניות שבג"ע. אמן.

יזכור אלהים נשמות כל הקהלות. אותם שנהרגו ונשרפו ונסקלו ונחנקו, ונמבעו ונשבעו,
ונחלו ונאספו ונגררו ונקברו חיים ונחטרו ביסורים קשים על יתוד השם. ובשכר שבטלו
תהיינה נשמותם צדורות בצדור ה' עם שאר צדיקים שבג"ע. אמן.

יזכור אלהים נשמות של כל הקהלות והיישובים בעבור שטרחו עבור הקהלות והוציאו ספר,
תורות מדי גוים בין שהניחו עבורם צדקה. בין שלא הניחו עבורם צדקה. בשכר זה כו'.
אהרי זה נזכר שם המי שברך בעד הנהגתם מלדבר שיחת חולין. והמשיכמים ומעריבים לבית החפלה.
והמי שברך לחמץ שהעקקנו לעול דף ל"ט. ואחרי זאת הוזכר נשמות כל קהלות שו"ם אופנהיים.
קובלניץ

קסט

הזכרת נשמות

על קידוש השם בעבור שאתן צדקה בעד הזכרת נשמותיהם ובשכר זה תהיינה נפשותיהם צדורות בצדור החיים עם נשמותיהם של אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ועם שאר צדיקים וצדקניות שבנן עדן ונאמר אמן :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את ר' (פנ"ס) בעבור שנר צדקה בעד הנשמות שהזכירו היום לכבוד המקום ולכבוד התורה ולכבוד הרגל (כיו"כ ולכבוד יום הדיון) בשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה (כיו"כ ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים בזה יום הדיון) וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו (נשלח רגלים ויזכהו לעלות לרגל) עם כל ישראל אחיו ונאמר אמן :

אב הרחמים אשרי יהללו ומחזירין הס"ת להיכל ומתפללין מוסף. ובגמר התפלה עולים הכהנים לדוכן ונוטלין ידיהם נעילה גמורה עד הפרק. ק"ש :

דיני תפלת מנחה

(רה"ח) ח"א במנחה של ויה"כ אשרי וכל"ג וא"א וא"י תפילתי וגו' כשל כשבת. (סי' תרכ"ג) ובזכרות הפעורה חותמין מנן דוד. ק"ש ומתפללין שמונה עשרה כמו בשחרית וא"כ כפיהם : (שס)

דיני תפלת נעילה

(רה"ח) (ה) קודם תפלת נעילה אומרים אשרי וכל"ג : (סי' תרכ"ג) (ב) ומנה כשהחמה בראש האילנות כדי ששלימה עם זה"כ ועכ"פ החרוז היום יפנה יאמרו בעוד השמש נראה : (שס) (ג) ככ"מ אומרים בתפלת יו"כ כתבנו אומרים בנעילה חתמנו : (שס) (ד) אם חל כשבת מוזכר בה של שבת אבל כידוי שלאחר התפלה אין מוזכרין של שבת ביחיד אבל הש"ש אומרה בתוך תפלתו מוזכר ש"ש : (שס) (ה) אין נ"כ בנעילה אבל אור"א ברכנו בזכרה אומרים ואומרים אבינו מלכנו אפי' סימנו נעילה בעוד קלת יוס : (שס מ"א)

סדר בוצאי יום כפור

(רה"ח) (ה) מתפללין ערבית של חול ואומרים הכדלה בחון הדעת ומוסיפין מחול על הקודש גם ביציאתו סימתינו מעט אחר זה"כ (סי' תרכ"ד) ואם חל כשבת אומרים ויתן לך וא"א ויה"כ ואתה קדוש : (ב) בכיתו מדיל על הכוס ומכרך על האור אף כשאניו חל כשבת ואין מברכין אלא על האור ששבת מכע"י : (ג) בין ויה"כ לסוכות אין מתענין וא"א אבל חתן כיום חופתו מתענה : (סי' תקע"ג וסי' תרכ"ד)

מקור הברכות

קובלנץ קלוניא, רוטנבורג, וירצבורג נירבורק שטרסבורג, באויל"א, ערפורט, מלחז"ן נורטהז"ן מוידבורג, גויזבורג, הל"א, אושפורק, נורלינג"ן אולמ"א, רעגנשפורק, לנדסהז"ן, אמלינג"ן, מיידלנ"ן, ציריכ"א, ורנקבורג"ן, וחשב שם עשרים וארבעה גאון תורה ראשי ישיבות שנשרפו ונחרגו המה יחריו עם בני ישיבתם, וחשב שם נשמת שני האחרים שמסרו נפשם על יחוד ה' ונחרגו ביום ז' של פסח, וקדושי עיר פראגא שנחרגו ביום אחרון של פסח, ואחרי זה חשב חרוגי ושרופי קהלת בולד"א, איגרא, קרימיא ורנקבורג"א, ברשמינר"א, מינד"א, ברעציל"א מריר"א, קראקווא, וינ"א, בינארי"ם, מרינ"א, מיקלבורג פס"א, ומיינא מרק וישיבותם שנחרגו ונשרפו ערב יוה"כ, ועמם שבעה ראשי תורה חכמי רבני הישיבות המה וחלמידיהם, אח"ו נכתב לשון זה, כאן כולל..... [השאר נמחק].

יזכור אלהים נשמת חרוגי ושרופי מדינת רינוס, מדינת ורנק"ן, מדינת דורינג"ן, מדינת זקש"ן, מדינת פיירזין (פיסרין ?) מדינת שוואב"ן, מדינת האלנ"ט, מדינת בראבנט, מדינת צרפת. מדינת אוישטריך, מדינת שטייאיר, מדינת קרענטיין, מדינת פיה"ם..... מדינת בראנדבורק, מדינת מייסין, מדינת עשטפון גליל התחתון עם נשמת אברהם יצחק ויעקב שררויל ונשמת אותם שנחרגו ונשרפו כו' כזו ונחיסרו ביסורים קשים על יחוד השם, ובשכר זה שסבלו החיינה נשמותיהם צדורות בצדור"ה כו'. אב הרחמים שוכן מרימים ברחמינו חפצומים כו'.

מד (ח"ב)

סדר רב עמרם השלם

סדר יום הכפורים.

קית. א.] (ה) ערב יום הכפורים טובל אדם או בשבע שעות או בשמונה שעות. (ז) [ומתפלל תפלת המנחה, ומתודה בתפלת המנחה קודם סעודתו, כמו שאמרו חכמים] [יומא פ"ו] מצות וידוי ערב יום הכפורים עם חשיכה, אבל אמרו חכמים (ג) [מתודה אדם קודם אכילה ושתיה] **ב.]** שםא תטרף דעתו בסעודה, (ד) [הלכך חייב אדם להתודות קודם אכילה] ובאיזה צד מתודה, מתפלל שמונה עשרה כדרך כל יום ויום. **ג.]** ואחר המברך את עמו ישראל בשלום, אומר כך :

אלהינו

מנן האלף

שנוי נוסחאות וחנוות

קית. א.] ערב יוהכ"פ טובל

אדם, או בשבע

שעות או בשמונה שעות, הרא"ש כפרק בתרא דיומא העתיק זאת, והב"ח מניה שם בשעה השביעית, ור"ל כיון דזמן מנחה גדולה מתחלת אחר חצות ממילא יכול לטבול מתחלת שעה הז'. אבל כוונת

הגאון כיון דעיקר טבילה משום יוהכ"פ עצמו, וכמו שנבאר להלן. אי"כ אדרבה מצוה לאחר כל מה דלאפשר, ולהכי כ' או בשמונה שעות. והנה רב סעדיה גאון ז"ל כתב לכתב על הטבילה, וכ' שם הרא"ש שאין דבריו נראים שלא מצינו רמז לטבילה זו בש"ס ואין לה יסוד נביאים ולא מנהג נביאים, כו'. ואי משום דר"ז שחייב לטהר בגלגל, היינו להטהר אפי' מסומאח מת ולהזות עליו ג' זו'. והאידנא אין לנו טהרות ע"ש. אכן י"ל דינא לו להגאון רב סעדיה ממה שאמרו ברכות כ"ב ע"ב. "רב המא טביל במעלי יומא דפסחא להוציא רבים ויח". ופרש"י, שברך עליו", דהיה לו ללמד לאחרים". ואמרו שם דלית הלכתא כוותי'. משום דכי היכא דלעצמו בנתינה לאחרים נמי בנתינה, אי נמי דקיי"ל כר"י בן בתירא שאין ד"ת מקבלין עומאח. וע"ש בתום' דיש מפרשים דוקא לד"ת, אבל לתפלה צריך טבילה. ולפי שיטה זו י"ל להגאון ס"ל הכי, ושפיר בך ע"ז, בשביל תקנת עזרא. וכ"ש במעלי יומא דפסחא שמרבים בתפלה. אכן הרא"ש והמור לשקטם דס"ל כמו"ש התום' שם דל"ש תורה וז"ש תפלה אי"ש טבילה, ולכן חלקו על דבריו, וכתבו שם במס' יומא ובס' תר"ו : "וכיון שאין בעלי קריין טובלים כל השנה גם אין חובה לטבילה זו. ואין לכתב עליה, אלא שנהגו העולם לטהר עצמם. וסמכו על המדרש דפרקי דר"א שנקיים כמלאה"ש". וכ"כ גם דברי רבינו ז"ל : **ב.] שםא** תטרף דעתו בסעודה, ובגמ' שם דף פ"ו מסיים : ואע"פ שהתודה קודם שאכל ושתה מתודה לאחר שאכל כו' ואע"פ שהתודה ערבית מתודה שחרית. ומפרש הרמב"ן ז"ל מובא ברין' דלאחר שאכל היינו עם חשיכה מתודה פעם אחרת, אבל וידוי של ערבית לא קתני דפשיטא שמתודה ביוהכ"פ אלא קתני אע"פ שהתודה ערבית מתודה שחרית, ומא' כן בתוספתא ע"ש. אבל רבינו ז"ל כתב לקמן סי' ק"ט וזהו וידוי של חמש תפלות למנחה של חול, ותפלת ערבית. כו' ולא חשיב הק' וידוי דעם חשיכה שהזכיר הרמב"ן, דוידוי של עם חשיכה היינו בתפלת ערבית. והתום' ישינס כתבו ג"כ שגרסת התוספתא הוא בשבט כי לא מצינו אותה בתלמוד :

ג.] ואחר המברך כו', שם. והיכן אומרה יחיד אומרה אחר תפלתו וש"ץ אומרה באמצע, ופירשו הראשונים דהך וש"ץ אומרה באמצע לא קאי אלא איוהכ"פ עצמו, שמתפלל שבע ומתודה בזכרה רביעית, אבל במנחת עיוהכ"פ אינו יכול לומר באמצע כשאר תפלות, וגם אינה אלא משום שםא יארע אונם, לפיכך כ' ראבי"ה שש"ץ אינו מחזיר היידוי כלל

אלהינו וא"א תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחינתנו (ה) שאנו עוזי פנים וקשי עורף, ואיך נאמר לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו, ד.] אבל חטאנו.

אשמונו, בגדנו, גולנו, דברנו דופי, העוינו, וחרשענו, וזנו, המסנו, טפלו שקר, יעצנו רע, כובנו, לצנו, מרדנו, אצנו, סרדנו, עוינו, פשענו, צרנו

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

כלל, וכן אנו נוהגין. אבל רבינו כתב לקמן סי' קי"ט ש"ץ חוזר את הוידוי לאחר התפלה כדי להזיף את הרבים י"ח, לפי שאין בקוים. ורב האי גאון כתב "שלא שמענו כבכל ש"ץ מזכיר וידוי בעוה"כ, ולדבריהם שאתם צריכים לכך, יש להזכיר לקהל שכ"א יזכיר וידוי כלשון שהוא מכיר, ויפרשו להם שחייבים להתודות קודם סעודה המפסקת", ועיין בב"י וב"ח סי' תר"ז :

ד.] אבר חטאנו, אשמונו כו', בגמרא שם אמרין דעיקר וידוי הא, והשל"ה כתב דטועים העולם וסבורים שר"ו בו אלו ג' תיבות, ואינו כן אלא ר"ו כל הנוסח של אשמונו כי "אכל" הוא התחלת הענין אבל חטאנו אשמונו בגדנו וכו'.

דכוונתו עפ"י הרמב"ם בפ"ב מהל' תשובה ה"ג דלריך לפרט את החטא, וכ"כ שם הלכה ה' פורט חטאיו לפני המקום ומתודה עליהם לפני רבים סתם, והיינו כפי סדר של אשמונו, או על חטא, דכיון שהיא נוסח כלשון רבים שהכל אומרים אותו אין זה כעוה פנים לפניו, וכמנלה עונותיו בחטא שאינו מפורסם. וכן כ' הטור סי' תר"ז בדעת רבינו דס"ל הכי, כיון שכתב סדר על חטא בסדר א"ב ע"ש. אבל בחטאנו לבד, או חטאנו עוינו וחרשענו בדרך שהזכיר בעל אורחות חיים בשם בעל העתים, אינו יוצא אלא אם נאמר דהלכה כרע"ק דא"ש לפרט את החטא. כן נראה דעתו, ויהי' לנו מקור לסדר הוידוי שמוכיר רבינו, משום דס"ל להלכה כר' יהודה בן בבא דלריך לפרט, וכמו"ס בב"מ ובב"י לשיטת הרמב"ם, ע"ש. אלא דק"ל דבגמ' שם פליגי אמוראי בוידוי מאי אומר, רב אמר אתה יודע רזי עולם, ושמואל אמר ממעמקי הלב, וכל הנוסחות הללו ליבא בהם שום פירוש חפאים, ועלה אמר מ"י, ל"ש אלא דלא אחר "אכל אהנו חטאנו", אבל אמר אהנו חטאנו תו לא צריך, ולדעת השליה ז"ל הלא מבני ליה למימר אהנו חטאנו. וכל נוסח הוידוי כדי לפרט החטא, וצריך לומר דמר זוטר וכל הני אמוראי לא מיירו אלא מעיקר הדין דמקיים מצות וידוי בתפלות הללו. ומיירו שאינו זוכר חטאים שיש לו לפרט אותם, ואין ה"ל דאם יש לו חטא שצריך לפרט אותו מבני ל' למימר דוקא אבל חטאנו, ולפרט אותו בעל חטא ובנוסח הוידוי שהזכיר רבינו, ואפי' לדעת הרי"ף והרא"ש וטור דהלכה כרע"ק דאין צריך לפרט, אין בזה איסור אם יפרט, דרע"ק לא אמר אלא דאינו צריך לפרט. וראיה לזה שהטור דס"ל דהלכה כרע"ק דא"ש לפרט מביא כל הוידוים בדרך שמוכיר רבינו, בסדר א"ב, אכן הרמ"א בס' תר"ז כ' דמה שאומרים בסדר א"ב לא מקרי פורט, ואין זה אלא כנוסח תפלה כיון שהכל אומרים כזה, ולא משמע כן מדברי הטור שכתב מוסר רבינו דלפי שכתב ע"ה בסדר אלפא ביתא ס"ל שצריך לפרט החטא, ומבואר דס"ל דכהאי גוונא מקרי פורט, וכבר הקשה עליו בט"ז, ונשאר כז"ל :

ונראה דרמ"א כתב כן לפי גרסתו בגמרא [יומא פ"ו] רע"ק אומר אשרי נשוא פשע

צירנו, קשינו עורף, רשענו, שחתנו, תעבנו, וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. מה נאמר לפניך כו' אתה יודע כו'. יהי רצון מלפניך ה' אי"א ה, שתמחול לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו ותכפר לנו על כל חטאתינו. עזר הטא שחטאנו לפניך באונס. ע"ה שח"ל ב"בלי דעת

מנן האלף

כסוי חטאה, ומשמע דיש איסור אליביה לפרט החטא, ואי ס"ד דוידוי בסדר ח"ב נמי בכלל פירוש חטאים הוא יקשה מנהגנו לשית הנאונים דס"ל דהלכה כרע"ק, ח"ו דאין זה אלא כנוסח תפלה. כיון שהכל אומרים בשוה, ומה שלא הזכיר הרמ"א דאין זה לפי דעת הטור. ג"ל דמפרש דברי הטור בדרך אחר, ודלא ככ"א, דז"ל הטור שם בבשכנו נוהגין לומר על חטא בסדר ח"ב ומפרטין בו החטאים, וכ"כ רב עמרם וכ"כ הרמב"ם, והר"י כתב שצריך לפרט החטא, ובספרד אין נוהגין לאומרו. וכן נראה שצ"ל לפרט החטא שרע"ק אומר ח"צ לפרט והלכתא כדבריו" עכ"ל. ומ"ש, והר"י כתב" אינו מדוקדק, והז"ל וכ"כ הרמב"ם והר"י, ופירש הב"י דר"ל שהרי אע"פ שלא כתב בפירוש סדר דעל חטא מ"מ גם הוא כתב שצריך לפרט. וע"ז כ' הטור שבספרד ח"צ כן. וכן נראה שצ"ל לפרט כו'. והב"ח בשם רש"ל גרס בעור, והר"י כתב שאין צריך לפרט. וכתב שנוסחא זו עיקר. ומדברי כלם נלמד דנוסח על חטא מקרי פירוש חטאים. אכן רבינו הרמ"א ז"ל נראה דמפרש כגרסא שלנו שבטור. דהר"י כתב "שצריך" לפרט, וכפי שיטתו של רמ"א ז"ל ס"ל להטור ג"כ דנוסחא ע"ה שמזכיר הרמב"ם ורב עמרם כיון שהכל אומרים בשוה לא מקרי פירוש חטאים. אע"פ שמפרטים בו כל החטאים כיון שכלם אומרים אותו בשה, אין זה אלא וידוי כלליית ענין תפלה. אלא דלרב עמרם ולהרמב"ם די בזה, ומקיים ביה מצות וידוי כהונן. דהלכה כרע"ק, אבל הר"י כתב שצריך לפרט החטא. ור"ל בשעה שמזכיר החטאים בע"ה ישפוך שם כל איש נגעי לבו לפרט שם כל אותן החטאים שמכיר שחטא בהם. וע"ז כתב הטור שאין התנה כן. ובספרד לא נהגו לאומרו כלל, וכן נראה שצ"ל לפרט משום דהלכה כרע"ק. ומחילה שחט יפרט בקול רם כדברי הר"י. איבא נמי איסור בדבר משום דכתיב אשירי נשוי פשע כסוי חטאה, ובלחש או בתפלה שכלם אומרים בשוה אע"פ שצ"ל לפי דברי ר"ע. מ"מ כיון שאין נשמע לרבים לפירוש חטאה כלל, ודאי דיכול לאומרו. ומזה נמי אית ביה כמו"ש הרמ"א ז"ל. ונראה שכשמתודה בלחש לאחר התפלה בחטאים שהוא מכיר בהם יכול לאומרו בלשון שיראה, ואם לשון לעז נקל יותר לפניו, טוב יותר שיפרש בלשון לעז, ובלבד שיתחזק באתת ויקבל להבא שלא לעשות כן :

ה. שתמחול לנו על כל עונותינו, ותסלח ע"כ פשעינו, ותכפר לנו ע"כ חטאתינו, דברי רבינו הגאון ז"ל הם סיוע שיש בהם סמיכה למ"ש השל"ה בשם הרמ"א מובא במג"א תר"ז שיאמר כפרה לחטאים, מחילה לעונות, סליחה לפשעים, וכן איתא בויקרא רבה פ' ג' כיצד צריך אדם להתודות ע"ז"כ, כו' יהיר"מ ה' אלהי שתמחול לי ע"כ עונותי, ותסלח לי ע"כ פשעי, ותכפר לי ע"כ חטאתי, אכן בירושלמי שלהי יומא שנינו "כיצד מתודה, ר' דבירה כו' רבוי חטאתי ומירע עשיתי [ר"ל תחילה אירע שונג לפני. ובבירה גוררת עבירה עד שחט"כ] ובדעה רעה הייתי עומד, [עשיתי חזיר] ובדרך רחוקה הייתי מהלך [כי חט"כ הרביתי לפשע ולמרוד] יהיר"מ ה' אלהי שתכפר לי על כל פשעי, ותמחול לי על כל עונותי, ותסלח לי על כל חטאתי, עכ"ל. ובספר עכו"ם בשם ת"י כ מביא מחילה בחטאים, וסליחה בעונות, וכפרה בפשעים, וכתב שכן הסדר בירושלמי לפי העתקת בעל ראשית חכמה בשער התשובה, ובאתת כן הוא גם נוסח התפלה במוסף ר"ה שאומרים "למחילת חטא, ולסליחת עון, ולכפרת פשע" אבל מלאנו לאנשי כה"ג שסדרו לנו ג"כ סלה לנו אבינו כי חטאנו, מחל לנו חטאנו כי פשענו. ובאתת מלאנו תיבת סליחה על כל הסיגים הללו, "וסלחת לעונינו, ולחטאתינו" [שמות ל"ד] לא יבאה ה' סלוח לו, [דברים כ"ט] ושם מיירי בחטא של מרד ופשע. וכן בכפרה, וכפר על חטאתינו" [תהלים ע"ט], "והו"ר יכפר עון" יכפר

דעת. ו.] [ע"ה שח"ל בגלוי]. ע"ה שח"ל בר'עת ובמרסת. עחשיל בה'רהור חלב. עחש"ל בוי'דיו פה. עחש"ל בודון. [עחש"ל בח'זק יד.] עחש"ל במ'ומאת שפתים. עחש"ל ביצר הרע. עחש"ל ביו'דעים. עחש"ל בלא יודעים. עחש"ל בכ"חש ובכוב. (ו) [עחש"ל בלישון הרע. עחש"ל במ'דאית העין]. עחש"ל בנ'שך ובמרבית. (ז) עחש"ל בשיח שפתותינו. עחש"ל בעינים רמות. עחש"ל בפ'תחון פה. עחש"ל בצ'עדי הרגלים. עחש"ל בק'פיצת יד. [עחש"ל בר'צון. עחש"ל בש'נגת]. עחש"ל בת'מהון לבב. על הטאים שאנו חייבים עליהם אשם. (ח) ע"ה שאנו ח"ע כרת. עחשח"ע מיתה בידי שמים. [עחשח"ע מלקות ארבעים]. עחשח"ע ארבע מיתות ב"ר סקילה שריפה הרג וחנק. [על מצות עשה, ועל מצות ל"ת. בין שיש בה קום [עשה]. ובין שאין בה קום [עשה]. (ט) [על הגלולים] לנו, [ועל שאין גלולים לנו. [הגלולים] כבר אסרנום לפניך, ואת שאין גלולים לנו הכל גלוי לפניך (י) כדבר שנאמר הנסתרות לה' אלהינו

שנוי נוסחאות והנהות

מנן האלף

[שם ע"ה] פשענו אתה תכפרם [שם ס"ה] ומחילה היא מלה חלמודית, אב שמחל על כבודו וגמאל ממנו לרוב על ענין סליחה בעוות הכבוד, ומאן דעביד כמר לא משתכס, ודעביד כמר לא משחכס. אך הכון יותר הוא דעת רבינו ז"ל כי בזמן שכלים נרדפים וסמוכים, מנביל יותר לשון סליחה לפשעים, ומחילה לעונות, וכפרה לחטאים, וכן אנו אומרים: סלה לנו, מחל

בדברי גאון. (ו) ע"ה שח"ל בעינים רמות, ע"ה שח"ל בקפיצת יד' כיה בכתי' בי"מ ואינו כסדר א"ב, והדר שלפנינו מריוק יוחר. (ז) ע"ה שח"ל ברצון עחש"ל בשנגה". (ח) ע"ה שאנו חייבים עליהם קרבן, ע"ה שאח"ע חטאת, ע"ה שאח"ע מלקות ארבעים, ע"ה שאח"ע כרת' כו'. (ט) את שגלולים לנו ואח"י שאינם גלולים לנו, את שגלולים. (י) ה' אלהינו.

לנו, כפר לנו, כי כפרה בא גם על השגות, והוא פרעון נגד נזק הנעשה ע"י החטא, שהוא השוגג, וגם השוגג כריך כפרה, כי אדם מועד לעולם. אך המעוות במויד נדרש ממנו גם פיוס, ולא סגי ל' בפרעון הנזק, וצריך לפייסו עד שימחול לו, אולם המורד באדונו ומלכו אינו נמחל לו, מבלי בטוחות שלא ישוב לכסלה, ע"י תשובה של נסיון, וכמו"ש בנמ' ה"ד בעל תשובה באותו פרק, באותם מקום כו'. שאז זיכה לסליחה גמורה, וזהו ענין תשובה, תפלה, צדקה, המעבירין רוע גזרה, תשובה היא הצטוחות נגד המרד, ותפלה היא הפיוס, ולדקה נגד פרעון הנזק, כי אין לנו עתה כפרת קרבן :

ולחולשת

כחיו כזה"ו, אין בידינו לתשובה שלמה, ואין לנו גם אשים ונחוחים, ואין בידינו רק התפלה והפיוס. אך הוא יתב' נותן יד לפרשעים, ומלמדינו להתודות על עונותינו, למען נחלל מעוסק ידינו, ומקבלנו תשובה שלמה. וזה שאנו אומרים: שמע קולנו כו' שהוא הפיוס, ולענין התשובה והקרבן עזרנו אתה והשיבנו ה' אליך ונשובה, ואל תשליכנו ככלות כחיו, והארכנו מזה במק"א במ"ש הירו' שאלו לחכמה חוטא מה עונשו, ואכמ"ל :

ו.] על חטא שח"ל בגלוי. עחש"ל בודון כו'. בספ"ר אור זרוע סי' רפ"א הביא בשם סדר רב עמרם ממנהג ב' ישיבות דבערבית שחרית ומנהג אומר אתה מבין ואתה יודע ועל חטא הבא באלף ב"ת, ובמוסף אינו אומר אלא אתה יודע וע"ה הבא בסמן אר"ש דחנ. [ג"ל דס"ג. והוא ר"ת אינס, רלון, סוגג, ודון, סתר, גלוי, והוא ג"כ לבקש על הקל תחילה, ובכתי' ב"מ ערכב הסדר]. אבל במגנ"א א"א אתה מבין אלא בערבית וגם אכינו מלכנו אומרים במוסף כו' ועיין מקור הכרכות :

אלחינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת. **אלהי** עד שלא נוצרתי אני כד'. ועכשו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי, עפר אני [בהיין] קו"ה במיתתי, והרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה. יח"מ ה' אלחינו שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי מרוק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

קיט. **ושלית** צבור אומר זה היידי לאהר שיסיים תפלתו בפני הקהל כדי להוציא את הרבים ידי חובתן. ואח"כ אומר (ה) אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה כו'. ואומר יתגדל תתקבל, ואין נופלין על פניהם, והולכין לבתיהן ואוכלין, וזה הוא וידוי של חמש תפלות : למנחה של חול, ולתפלה של ערבית, ותפלה של שחרית, ושל מוסף (ג) של יום הכפורים, חוץ מתפלת נעילה שהוא מתודה אתה נותן יד לפושעים :

קכ. **וכד** אמר (ה) [רב נטרונאי גאון ז.], מנחה שלנו ובבית רבינו שבבבל לאחר שאוכלין ושותין וחוזרים לבתי כנסיות להתפלל תפלת ערבית, ביון שעומד ש"ץ לפרוש על שמע, מברך שהחיינו. [ואחר זה מתחיל והוא רחום.] וכל כך למה, שמא יש אחד מישראל שלא בירך, אבל תלמיד חכם שרוצה לברך בפני עצמו כשהולך לבית הכנסת הרשות בידו, שאמרנו הלכתא אומרים זמן בר"ה וביום הכפורים, ואמרין זמן אומרו אפילו בשוק. (ג) **ח.** **ויש** שעושין כך : כשעומד ש"ץ מתחיל ואומר כך : **כל** נדרי ואסרי

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

קיט. (ה) "אבינו מלכנו חטאנו לפניך". (ג) "ושל מנחה של יוהכ"פ."

קכ. (ה) "ריש מתיבתא". (ג) "ברס"ג איחא לברך שהחיינו אחר עושה שלום של קריש שלאחר

הב"ח דרבינו ז"ל החריך לתת טעם למה שמברכין קודם תפלת ערבית, כי הנכון לברך אחר שקדש היום והניע הזמן [נראה דר"ל כמו בשאר יו"ט שאומרים קדוש ואח"כ זמן. וביו"כ קידוש תפלה במקום קידוש על הכוס] ואמר. שהטעם משום דקודם תפלה איכא כנופיא, שחוזרין לביהכ"נ להתפלל, אבל אחריה אפשר שילכו מקצתן ולא ידעו לברך שהם ע"ה וזהו "וכ"כ למה". כו'. אבל ת"ח שרוצה לברך כפ"ג אחר ת"ע הרשות בידו שח"ל לאומרו כצבור דוקא. אבל ר"ס כתב שאפי' צבור. ר"ל הש"ץ יברך אחר ת"ע, ע"ס. אבל לשון רבינו שכתב : ת"ח שרוצה לברך כפ"ג, כשהולך לביהכ"נ משמע יותר כפי' הב"י ששאל וכ"כ למה, ר"ל למה לר"ך ש"ץ דוקא, ואמר שאין זה דבר קבוע, ות"ח יכול לברך גם בעצמו, שזמן אומרו אפי' בשוק, ואפילו כהולך לביהכ"נ קודם תפלת ערבית :

ח. **ויש** שעושין כך כשעומד ש"ץ מתחיל ואומר כל נדרי כו' אבל שגרו מתיבתא שמונחה שטות הוא. טעם מחלוקתן מובא בתוס' נדרים דף כ"ג. וזכר"ס סוף יומא ובספור ובשב"ל אות שי"ז, והמתבאר מדבריהם, דמנהג קדמונים לומר "מיום כפורים שעבר עד יו"כ זה", ותשמעות הלשון להתיר הנדרים שעברו. והקשה ע"ז הגאון רב נטרונאי מאי מועיל התרה למי שמתנה אחר נדרו שיהא בטל. ופירוש דבריו אע"ג דמסקנת התלמוד כפ"ג דשבועות ומובא ביו"ד ס' ר"ח, הגשבע על ככר ואכלו גשאל עליה אפילו מזיד, שהחכם עוקר הנדר מעיקרו, מ"מ כאן שהוא עצמו מתנה עליה ואומר די נדרגא, אינו כלום דאין חרטה לאחר זמן. ור"ת הוסיף להקשות. (ג) הא בעינן יסוד מומחה, או ג' הדיוסות, ואסרי

ואסרי, וחרטי, ושבועי, וקיומי דנדרנא ודאסרנא על נפשנא בשבועה, מיום חכפורים שעבר עד יום הכפורים הזה הבא עלינו. בכלם חורנא ובאנו לפני אבינו שבשמים, אם נדר נדרנא אין כאן נדר. [אם אסר אסרנו אין כאן אסור. אם חרם חרמנו אין כאן חרם] אם שבועה נשבענו אין כאן שבועה. אם קיום קיימנו אין כאן קיום. בטל הנדר מעיקרו [בטל האיסור מעיקרו] (ג) בטל השבועה מעיקרה בטל הקיום מעיקרו, אין כאן לא נדר ולא איסור ולא חרם ולא

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

החפלה. (ג) חסר כאן, בטל חרם מעיקרו. ואפי' יהי' הש"ץ יחיד מומחה היכן מזינו חרמה ע"פ המתיר [ג] הא צריך לפרט הגדר, דלמא נדר לדבר מזה. [ד] הא בעי חרטה דמעיקרא. [ה] הש"ץ עצמו מי יתיר לו נדריו. והתם' והרא"ש ז"ל מקיימין מנהג הקדמונים, והמוכן מדבריהם דה"ק כיון שכל ההלל אומרים איש איש בלשון את נוסח כל נדריו, וגם ונסלה, כל שלשה מהם היו כג' הדיוטות שמתירין נדרי חבריהם, וגם נדרי החזן ההלל מתירין אותם, ואין צריכין לפרט הגדר. דודאי אין דעת ההלל בערב יוה"כ"פ להתיר להם נדרי מזה. ויש ג"כ חרטה דמעיקרא. כי אכן סדרי שכל מי שעבר על נדרו מתחרט מעיקרא כדי להגלל מהעושה של עון נדרים, שאין יוה"כ"פ מכפר עליהם כדחק בבריתות שחייבי חטאות ואשמות מחויבים להביאם גם אחרי יוה"כ"פ, ולכך אומרים "אם נדר נדרנו" וכו'. ושכחנו אותם ולא נדע לקיימם, אנו מתחרטים חרטה דמעיקרא, שאלו ידענו בשעה שנדרנו שנשכחם אח"כ לא היינו נודרים. ובזה מתעצבות כל הקושיות והמעין יראה שכו"ז כוונת הרא"ש :

אכן דעת רבינו סעדיה ז"ל שכל ענין כל נדרי והיתר נדרים אלו אינן לנדר יחידים בזה שעבר עליהם, רק להסכמת הכזור ועדה שנגנה לאסור על נפשה, בשבועה בציט הכנסת. והם עצמם יכולים להתיר שבועה איסור וחרם שלהם והסכמתם, כדי להגלל מהעושה, ואינן צריכין לפתוח פתח ממקום אחר, ולא התרת הכס :

ודעת הראב"ן ז"ל וכן השב"ל שאין בלשון כל נדרי התרה כל עיקר, והסומך ע"ז עובר בכל יחל, אלא מנהג הראשונים הוא לבקש סליחה גם על נדר שנתיקם או שהותר כבר, על שאמרו בלשון נדר ולא בלשון נדבה, לפי שכל הרגיל בנדרים פנקסו מתבקר ועונותיו נזכרים, ואפי' התקיימו כאלו הקריב בנמה, ולזה נוסח דעת רב האי גאון שתיקן נוסחתו בלשון זה **כל נדרי כו' דנדרנא כו'** ועברנא עליהן בשלום, או באונסא, נבעי רחמי מן קדם מרי שמיא לוישרי לן, דלישבוק לן, נדרנא לא נדר למחייב עלייהו, איסרנא לא איסרי למיחסי בהון, ושבעתנא לא שבועי למיליקי בדלהון. ככתוב ונסלח, עכ"ל. ויש לכיין גם דברי רבינו הגאון לדבריו בת"ש "ובאנו לפני אבינו שבשמים", אלא דמרס"ג לא משמע כן. והגאון רב נטרונאי ובני מתיבתא לא נתקררה דעתם בכל הנוסח שנהגו הקדמונים, כי משמעות הענין הוא היתר סתמי, וחששו אולי יבואו להתיר גם נדרים שאינן משגת כזור, ולכן אסרוהו לגמרי. ואמרו שמהנה שעות הוא ואסרו לעשות כן :

אבל מהנגנו אהנו הוא ע"פ שיטת ר"ת, שתקן את הנוסח לנדרים דלהבא, וגרס "דאינדרנא" להבא, ומיוס כפורים זה עד יו"כ הבא" ע"פ מה דאמרינן במס' נדרים כ"ג. ברואה שלא יתקיימו נדריו ומתנה שאם ידור בכעסו וכדומה בשנה הבאה שיהיו נדריו בטלין, ואם שכה התנאי הזה ונדר ושוב נזכר שהתנה, נדריו בטלין, ותנאי זה מושלל לכל הנדרים ככ"ל, לבד נדרי תקנת קהל וגזרת ב"ד, או שחבירו משביעו :

אולם גם לשיטתו יש להקשות א] למה צ"ל ונסלח, ולמה אומרו ג"פ הלא אין זה אלא תנאי. ב] מדוע לא נאמר אותו בר"ה כמו שאמר ראב"ן. ג] למה אומר אחרתנא שיחרט בזה שלא נדר עדיין. ד] הקשה הלבוש כיון שאין זה אלא תנאי למה אומרו רק הש"ץ, ומאי מושלל תנאי ע"י שליח. ה] דבריו נגד גמרא מפורשת נדרים דף כ"ג, ר"ה בר חננל

סדר רב עמרם השלם

ולא שבועה ולא קיום. יש כאן מחילה סליחה וכפרה ככלוב בתורתך ונפלה לכל עדת ב"י ולגר הנגר בתוכם כי לכל העם בשנתה. ואומר ברוך אתה ה' אמ"ה שהחיינו וקימנו והניענו לזמן הזה. לפי שאין כוס ביום הכפורים לומר עליו, זהו מנהג ספרד. (ונכתב יד ב"מ מסיים ע"ז : אבל שגרו מתיבתא הקדושה שמנהג שמות הוא זה ואסור לעשות כן.) מ.] ומתחיל והוא רחום יבפר עון כו' עד פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עדת עמו ישראל ועל ירושלים: **קבא.** וסדר [חמש] תפלות כך הוא, יחיד אומר בסוף מנן [וזכר חסדי אבות י.] ורצה והנחיל לבניהם את יום הכפורים הזה באהבה, למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחל בו את כל עונותינו. זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים, וכתבנו בספר חיים טובים למענך אלהים חי ומנן, בא"י מנן אברהם. באתה גבור מזכיר מי כמוך אב הרהמן כו', לדור דור, ובכן, ובכן, וחותם בא"י המלך הקדוש. אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו בטוהר וקרבנות מלכנו לעבודתך ושמן הגדול והקדוש עלינו קראת. ותתן לנו באהבה את יום הכפורים הזה למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחול בו את כל עונותינו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. יא.] אבל חטאנו. אשמנו. בגדנו. העוינו. וחרשנו וסרנו ממצותיך וממשפטך הטובים ולא שוה לנו, ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו. **אלהינו** וא"א מחול לעונותינו ביום הכפורים

מנן האלף

הנגא סבר למדרשי' בפרקא ח"ל רבא תנא מתסא קסתא כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים, ואת דרשת לי' בפרקא. אבל למנהג קדמונים ל"ק כל הקוסיות האלו, כמו שבארנו לעיל, וגם קו' האחרונה ל"ק אליבייהו דלא קפיד רבא רק בנדרים דלהבא ולא במה דלעבר :

אבל כתבו לתוך דברי ר"ת ואמרו כי לפעמים אין האדם נזהר בנדרו ושכח שבכר בטלו, ולכן צריך לומר ונסלח לבקש סליחה וכפרה, כדאמרינן בקדושין דף פ"א, זה שהי' סבור לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טהור עז"כ וה' יסלח לה. ומה שנהגו לאומרו ג"פ משום שרוב דברי חכמים משולשים כמו מגל זו, מגל זו, מגל זו, וכו'. ומה שתקנוהו ביוהכ"פ משום שהוא יום כנופיא, ונקרא ג"כ ר"ה כמו"ש ביחזקאל, ב"ר"ה בעשור לחודש". ומ"ש בכלהון אתחרטא כתבו בתוס' דלדעת ר"ת אומרים בדלי"ת דאתחרטא, ופירושו באס אתחרט עליהם אח"כ אני מתנה שיהיו בטלים. ולענין קושיית הלבוש כתב הב"ח דרבים המסכימים על תנאי, ואחד אומר בפירוש כך וכך התינו, מועיל מדין הסכמה ולא מטעם שליחות. ומאי דקשה מדרבא תירצו בתוס' ובסמ"ג שאין זה כדרשא בפרקא כיון שאינו אומר בפירוש מותרים אתם, ועוד דדרשא שלהם היה בלעז שהכל מבינים, אבל כל נדרי אין כל העם מבינים ולא אתו לידי קלות ראש. ולפי"ז לדידן דמנהגנו כנוסת ר"ת, נכון להזהר ולומר בדלי"ת דאסרנא כו' ודאיתחרטא בהון מיוכ"פ זה עד יו"כ הבע"ל, כלהון יהון שרן. דאל"כ איך אפשר שיתחרט במה שלא נדר עדיין. [ונהגו בא"י לומר מיוכ"פ שבכר עד יו"כ זה, ומיוכ"פ זה עד יו"כ הבע"ל. כדי לקיים דברי שני השיטות, וא"י מה ישעו עד גרסת אתרענא שאומרים בלי דלי"ת, וכן שאר הנוסח:]

קבא. מ.] ומתחיל והוא רחום, עבמח"ל סי' ג' אות ג'. והמנהג שא"א והו"ר, ואם חל בשבת א"א אבינו מלכנו, ד"מ :

י.] ורצה, והנחל לבניהם כו' עיין במח"ל סי' ה' אות י"ב :

יא.] אבל חטאנו כו' עד והרשענו, עיין במה שכתוב בזה להלן אות פ"ז בע"ה : מחל

הכפורים הזה, מזה והעבר פשעינו מנגד עיניך, כאמר אנכי אנכי הוא מזה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. ונאמר מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי נאלתיך. ונאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. כי אתה סולחן ומוחלן לשבטי ישראל, [ודברך אמת וקיים לעד]. ברוך אתה ה' יב, [מוחל יסולח (ג) לעונות עמו בית ישראל, ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, מלך על כל הארץ מקדש ישראל יום הכפורים. ואם חל להיות בשבת אומר מקדש השבת וישראל ויום הכפורים. ואומר רצה ומודים ושום שלום, ומתורה אתה יודע, אבל חטאנו. כו', זו היא תפלת היחיד :

קרב. ולאחר שמיסמין הצבור תפלת (ה) [יחיד] אין שם (ג) [זכר] ירידת (ג) [של] צבור לפני התיבה אלא כסדר לילות

שבין ר"ה ליום הכפורים לעמוד ולסדר סליחה ודברי תחינה ובקשה, וכך המנהג להתחיל באבינו מלכנו ולסדר כמו שכתבנו למעלה. ולאחר שמיסים (ד) [אומר] עשה למען רחמך הרבים ורחם עלינו, ומתחיל ופותח בסליחות סלח לנו אבינו כי חטאנו כי אתה ה' טוב וסלח, למען שמך ה' וסלחת לעונינו כי רב הוא. [כי עמך הסליחה] כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים, כי על רחמך הרבים אנו [בטוחים] כו'. וסליחות וסילוק וכחטאו (ה) [ישראל] במדבר. כו' ולירושלם עירך [אמרת הנני נשפט על אמריך לא חטאתי כו' ואנו בושים במעשנו כו']. וידוי, [אבל חטאנו, ודניאל כו', לך ה' הצדקה ולנו בושות הפנים. עזרא הסופר אמר לפניך עד כי אסלה לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד] ויש שמוסיפין בכנון שובה ישראל וכנון מי אל כמוך [נושא עון] (ו) אבל סיום הענין כי אסלה לאשר אשאיור. ומקדש ונפטרינן לבתיהם.

אבל

מגן האלף

שני נוסחאות והנהגות

יב, [מוחל וסולח לעונות עמו ב"י, ומעביר אשמותינו בכל שו"ש, מלך עכב"א מקדש ישראל ויוחכ"פ. וכן הגרסא גם כמ"ס פי"ט. וכמס' ברכות דף מ"ט שקלו ומרי אליבא דרבי דאמר אין חותמין בשמים ממקדש ישראל והזמנים, ואמרו ישראל דקדשו לזמנים. וכן ממקדש השבת וישראל והזמנים, וא"ל חזן מזון. ע"ש. ויש להעיר לכאורה

הכא. (א) בכח"י ב"מ ליחא זאת וגרס ומבלעדיך איי לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה, (ב) לעונותינו.

הכב. (א) "ידוי". (ב) כ"ה גם בכח"י ב"מ והוא טעות וצריך למוחקן. (ג) "שליח". (ד) "אבינו מלכנו", כיה בסדר הגרסא אבל בגוף כח"י שהעתיק סמנו ליחא. (ה) "אבותינו" (ו) ,באלפא ביתא" והוא כעין הכתוב במחזורים :

על ברכה זו דהוי גמי חתימה בשמים או ביותר, השבת וישראל והזמנים" בחתימה בשמים משום דכיון שאינו מזכיר אלא לשון קדושה, כחל חסיד, והייתי סבור לתרץ ללא חסיד חתימה בשמים אלא בחתימה של שתי מזות נפרדות, וכדאמרין שם, לפי שאין עושין מזות חבילות חבילות. אבל בתוארי הש"ת יכול להאריך כמו שיראה וכמו שאנו חותמין בישתבח. ומה שחשבו מושיע ישראל ככנין ירושלם לחתימה בשמים, משום דהויין שתי עינים וכמו שהתחיל רחם ה"א על ישראל עמך ועל ירושלם עירך שמיסים ברכה על תשועת ישראל ועל תשועת ירו'. ואינן תלוים זה בזה. כמו"ס התר"י שם. אלא ד"ע לפי"ז קו' האו"ח מוכח ככ"ל לענין הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם האל המושיע,

דהא

מה (הב)

סדר רב עמרים השלם

קבנ אבל יוהכ"פ שחל להיות בשבת לאחר סיום תפלת לחש יורד ש"ן ואומר ויכלו ומנן אבות בדברו כסדר של כל שבת ושבת וחותרם ברוך אתה ה' מקדש השבת. ותו לא, דקיי"ל הלכתא כרבא [שנח 77 דף כ"ד] דאמר יו"ט שחל להיות בשבת ש"ן היורד לפני התיבה ביו"ט ערבית... (ה) ואע"ג דבנעילה דיומא דכפוריא [דאקלע בשבת] מדכירינן [דשבתא] התם היינו טעמא יום הוא שנתחייב בארבע תפלות, אבל מנן אבות דשבת בדיון הוא דלא צריך ורבנן הוא דתקון משום סכנה (ג) כדכתיבנא לעיל. וכיון דבשבת נופיה משום מלתא איתקן בכל יומא (ג) [ומקלע] בשבתא [חתמינן] מקדש השבת, (ד) [ותו] לא מדיי:

קבד ובשחרית מתכנשין לבתי כנסיות (ה) [ופותח החזן ואומר (ג) תתקין די מריה. תחלתו באיי אמ"ה אקביו על נטילת ידיים. ברוך אשר יצר. אלהי נשמה עד ויכריע ביניהם. ואומר זמירות של יום הכפורים (ג) הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו כו'. ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד. וכו', לתפלה. (ד) לדוד שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי האזינה תפילתי בלא שפתי מרמה מלפניך משפטי יצא כו', עד נמירא. (ה) למנצה מזמור לדוד השמים מספרים כו'. (ו) לדוד אליך ה' נפשי אשא עד נמירא. (ז) רננו צדיקים בה' לישרים נאווה תהלה. הודו לה' בביגור. (ח) לדוד משכיל אשרי נשוא פשע כסוי חטאה עד הרנינו כל ישרי לב. (ט) לדוד בשנות, בה' תתהלל נפשי כו'. (י) למנצה מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא מחה פשעי כו'. (יא) תפלה למשה איש האלהים מעון אתה כו'. (יב) למנצה

שנוי נוסחאות והנהגות

חבנ. (ה) "אין צריך להזכיר של יו"ט, שאלמלא שבת אין ש"ן יורד לפני התיבה ערבית ביו"ט. (ב) "דבי שמשא". (ג) "טבא דיקלע" (ד) "חתמינן ולא מירי" :

קבד. (ה) בכתיב ב"מ איתא "ופותח החזן בסדר ברכות וזמירות של שבת, ומוסיפין עליהן. וכך הוא מסדרן : אמר בתחלה הודו. [בסדר הנדפס הגיה עד "ואראוהו בישועתי" ולא ידעתי אנה מוצא זאת. וגם אין לזה שום מובן. דהא יושב בסתר עליון הוא מכלל הזמירות שאומרין אח"כ.] תפלה לדוד שמעה ה' צדק עד גמירא. לדוד אליך ה' נפשי אשא. לדוד משכיל אשרי נשוא פשע. למנצה מזמור לדוד שיר לך דומיה תהלה. מזמור לדוד בבוא אליו נתן. אלהים יחננו. ברכי נפשי את ה' וכל קרבי. ברכי נפשי אלהי גדלת. וגומר כל הזמירות, ואומר ברוך שאמר,

דהא התם נמי אינן אלא תוארים, אכן בתירוץ שם כיון דלא הוי תשועה שלמה אלא בשניהם שלא נפקד ממנו איש כחדא חשיב. מתישכ גם כאן. וכן לשיטת רבינו אפרים במקדש השבת וישראל והזמנים הואיל ובאין בזמן אחד כחדא חשיב, או לטעם התרי" דעטת הרי"ף דהא כהא תליא. מתישכ ג"כ כאן, ולא חשיבה חתימה בשתיים, ועמש"ל סי' ז"ה אות א'. ובסי' קנ"ז אות י"א, ועיין סי' קכ"ה דליתא שם כלל כחתימה נוסח מוחל וסולח כו' רק "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויוהכ"פ, ע"ש. וכן הוא נוסח רבינו סעדיה והוא הנוסח היותר מחזור. אך אין נוסחתנו אלא כנוסח הגאון כאן :

מזמור

ויש שאומרים בו יותר ממאה ברכות ממה שתקנו ראשונים. ופסקי דומרה. ואומר נשמת. והודאות ויוצר אור. ואמת ויציב". (ב) נראה כאן טעות בהעתק. וכך צ"ל "פסקי די זמרה". (ג) דיה א' ט"ז. (ד) תהלים קפ"ו. (ה) שם י"ט. (ו) שם כ"ה. (ז) שם ל"ג. (ח) שם ל"ב. (ט) שם ל"ד. (י) שם נ"א. (יא) שם צ". (יב) שם ס"ה.

למנצח מזמור לדוד שיר, לך דומיה תחלה אלהים בציון ולך ישלם נדר עד לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו. (יג) הללויה הללו עבדי ה' כו'. (יד) למנצח לבני קרח מזמור רצית ה' ארצך כסית כל חמאתם סלה כו'. (טו) תפלה לדוד הטה אלהי אונך עד עזרתני ונחמתיני. (טז) לדוד ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו כו'. (יז) ברכי נפשי את ה', ה' אלהי גדלת מאד כו'. (יח) שיר המעלות אשא עיני אל ההרים (יט) שיר המעלות לולי ה' שהיה לנו כו'. (כ) שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה' כו'. (כא) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו כו'. **ברוך** שאמר והיה העולם יג. (כב) מזמור שיר ליום השבת. יהי כבוד ה' לעולם. נשמת כל חי תברך את שמך כו'. ויוצר אור ואתם ויצבי בדרך כל השנה כלה. ועומדין ומתפללין (כג) [כמו שכתוב למעלה בתפלת] ערבית. ואומר רצה ומודים ושים שלום ויוריו. (כד) זו היא תפלת יחיד :

קבה. ויורד ש"ן ואומר במגן ובמחיה ובחמלך הקדוש יד] (ה) [דברים]
 שיש בהם רצוי וסליחת. (ז) ולפנינו אין אומרים אלא דבר מועט בהללו שלש ברכות ראשונות. אבל סליחות ורחמים חובת היום הוא. וכשמניע לפני ה' תמהרו אומר שבע סליחות (ג) ומסיים כי אתה סולח לישראל וחותרם בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים. ואומר רצה ומודים ושים שלום. ואומר אבינו מלכנו רחם עלינו כמו שכתבנו למעלה (ד) וזו היא תפלת שחרית:

ובמוסף

מגן האלף

שנוי נוסחאות והגהות

קבר. יג.] מזמור שיר ליום השבת, ככלנו
 כתב שאומרים ברכות ופסוקי דזמרה כמו בשבת. לבר מפסוק מזמיר שיר ליום השבת שלא יאמרו אותו אם לא חל בשבת, ויש שאין נמנעין לאומרו ביו"ט וביום כפור, דאזנהו נמי שבתון איקרו, עכ"ל. וכתב הטור סי' תרפ"ט, ומוכח שלא להאריך בהם כ"כ כדי לקרות ק"ש בעונתה, וכתב רב עמרם ועומד ע"ן לפני התיבה ואומר נשמת עכ"ל. [בסדרנו ליתא. אלא "דהש"ן פותח פסוקי דזמרה".] ובפרישה העיר, לדיעבול כתב שעומד ומתחיל ושתבת, ע"ש. ונראה לתרץ כיון דנשמת הוא התחלתו של ברכת השיר בשבת ויו"ט פותח בנשמת. ומנהגנו שהוא פותח בהמלך יושב על כסא רם וגש :

(יג) שם קליה. (יד) שם פ"ה. (טו) שם פ"ו. (טז) שם ק"ג. (יז) שם ק"ד. (יח) שם ק"א. (יט) שם קב"ד. (כ) שם ק"ל. (כא) שם ק"ו. (כב) שם צ"ב. (כג) בכתיב ב"ו. "מגן ומחיה ותהפלה כלה כנו" ערבית. (כד) "אתה יודע ריו" : **קבה.** (ה) "בעמד". (ז) "ולא דבר של חובה הוא להרבות או להמעיט". (ג) "ומתודה שלשה פעמים ואומר אתה יודע". (ד) "ומקדש" :

קבה. יד.] דברים שיש בהם רצוי וסליחה, ובכתיב ב"מ מוסיף, ולא דבר של חובה הוא להרבות או להמעיט, ולפנינו א"ה אלא דבר מועט בהללו ג' ברכות. אבל סליחות ורחמים חובת היום הוא", ור"ל סליחות ורחמים שאומרים בברכה האמצעית הוא חובה, ואין למעט מהם. אבל מה שאומרים בג' רחשונות דברי ריטוי, אינן בתורת חובה, ולא דבר קצוב הוא" [כן לשון הכתיב ב"מ וכן העתיק הטור] ואפשר למעט מהם :

ובמוסף

קכו. מו.] ובמוסף מוציאין (ה) ס"ת וקורין ששה בני אדם בענין אחריו מות עד סוף פסקא. ומפטיר קורא מן ובעשור לחודש השביעי עד סוף פסקא. ומפטיר בישעיה כה אמר רם ונשא עד כי פי ה' דבר. (ג) [ובא לציון גואל ושל אחריו ואני זאת בריהי] ואומר אשרי יושבי ביתך ומחזיר ס"ת למקומו ואומר יתגדל. ועומדין ומתפללים בלחש ואומר (ג) [מן ומחיה והמלך הקדוש. וקודם שיאמר המלך הקדוש ואומר ובכן ובכן, כמו בערבית ושחרית וחזרת המלך הקדוש. ואומר] אתה בחרתנו כו' עד זכר ליציאת מצרים. **מפני** הטאני גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ואין אנו יכולים לעשות לפניך את קורבן חובותנו בבית בחירתך כו' עד כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו, בתורתך ע"י משה עבדך מפי כבודך כאמור ובעשור לחודש השביעי וגו'. (ז) [ואם הל בשבת אומר מוספי שבת ומוספי יום הכפורים נעשה ונקריב לפניך באהבה כו'. כאמור וביום השבת שני כבשים וגו'. זה קורבן שבת, וקורבן יום הכפורים נאמר לפניך. ובעשור לחודש עד כהלכתן. מו.] אבל אנחנו הטאנו עיינו והרשענו וזרדנו וסרנו ממצותיך ומשפטריך הטובים

הטובים

שני נוסחאות והנהגות

קכז. מו.] ובמוסף מוציאין ס"ת, וקורין

ששה באהרי מות, מגילה כ"א, "בזיה"כ קורין ששה". וכדף ל"א אמרו, שקורין בלחרי מות, ומפטירין ככה אמר רם וגא, ומ"ס והמפטיר קורא ובעשור, הוא מתקנת הגאונים לקרות פרשת הקרבנות. ואם הל בשבת קורין ו' ורבינו לא דקדק לכתבו, וכן לא הזכיר שמוציאין ב' ספרים, וסמך עצמו על מה שהזכיר זאת במקומות אחרים :

מו.] אבל אנחנו הטאנו עיינו כו' כלשון היה כתב רבינו ג"כ לעיל סי' קכ"א תפלת ערבית של יחיד בלחש זכר ליציאת מצרים אומר אכל חטאנו. והדברים תמוהים, שבפירוש אמרו סוף יומא. והיכן אומרה יחיד אומרה אחר תפלתו, וש"ך אומרה בלחש. והמניה לסדר הגדלם כתב שכלי ספק שגגת המעתיק הוא, אבל קשה לשבש הספרים ולומר שגגה המעתיק פעמים :

והנלע"ד לומר, דהנה בגמרא שואל על מצות וידוי מחי אחר, ופליגי אמוראי רב אמר אתה יודע רוי עולם כו'. ואמר שם דאם אחר אכל אנהו חטאנו תו לא נריך, מדמר שמואל דכד חטא ש"ך לאכל חטאנו קם מיקס, ש"מ דעיקר וידוי הוא. ודעת בעל ספר עבודת ישראל שכל נוסחות האמוראים לא היו רק בקשית שהוסיפו על עיקר הוידוי של "אכל חטאנו" כל אחד לפי צרות לשונו, ואינן נוסחאות של וידוי שהתפללו כ"א לפי שיטתו. אבל לדעתנו אינו כן אלא שהיו נוסחאות של וידוי ופירוט הפאס כנוסח אתה יודע הנחלא יידינו כנסנה שם אח"כ כל נוסח על חטא בפרטי העונות, דעל בקשות בלבד לא היה התנא אומר "ומתודה". ואם תאמר שכלם היו אומרים מתחלה נס את "אכל חטאנו" שהוא העיקר. הו"ל לגמרא למימר, כששואל מחי אחר, דלומר אכל חטאנו. ורב מוסיף אתה יודע וכו'. וכן מהו זה שאומר "תו לא נריך" פשיטא כיון שכבר התודה. שזה עיקר בחובת היום. ועוד ממאי דאמר "תו לא נריך" משמע שנוסחות האמוראים לחוד בלי אכל חטאנו פשיטא לי' דינא,

אלא

חטובים ולא שוח לנו, ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו
הרשענו

מגן האלף

אלף דיוצא נמי גם כאלף חטאנו. ולדבריו שאין אלף בקשות אינו יוצא בהם בלבד. והכי הו"ל
למ"ז למימר. וז"ל אלף חטאנו. אלא נראה דרבינו מביא בנוסח אתה יודע רוי כל נוסח על
חטא, וכ"כ במרדכי משמו ממנהג ב' ישיבות לומר אתה מבין, אתה יודע, ועל חטא באלף
בית, ע"ש וכמוש"ל אות קמן ד' משום דס"ל לרבינו לזריך לפרט החטא, דפסק כר"י בן ברוקא
ובכח"ש הב"י משום דרב ס"ל כותי' דבחתא מפורסם מכסה פשעיו לא ילית, דאלו לרע"ק אפי'
מפורסם דומיא דעגל נמי צריך לכסות, ע"ש. והלכה כרב באיסורא. ופשיטא דרב שאמר אתה
יודע רוי לשמתו ה' מצריך לפרט בוידוי דעל חטא כל פרטי העמים המפורסמים. וס"ל לגאון
ז"ל דלא כרמ"א שכח כיון שכלם אומרים אותו בשוה הו"ל רק כניסח תפלה, ואע"ג דלכאורה
הוא סברא נכונה, מ"מ נראה לרבינו דאינו כן, אלא דהוא ודוי ממע דכיון שכל אחד
מישראל חוטא גם כמה שחבירו חוטא מטעם ערכות, ובכלל ישראל ודאי דיש עמם כל חטאות.
המפורסמים בכל מה שחושב בעל חטא, ולכן אין זה תפלה, רק וידוי ממע. ומה הטעם נ"ל
שנתקן הנוסח בלשון רבים, דאלו לא היתה הוידוי רק בשביל חטא' כל יחיד ויחיד, היו מתקנים
אותו רק בלשון יחיד. ולא היי מצריכים להתודות רק בחטאים המפורסמים, דהא אפי'
למאן דס"ל כר"י ב"ב, מודה לכסות בחטא שאינו מפורסם וכדרב. וזהו מלות וידוי
דתי בבדייתא לכל מר בנוסח שלו, אלא דבר המדורי קמ"ל, דיוצא נמי בוידוי כללית,
כיון שהוידוי רק מטעם ערכות, ואין בידו חטא מפורסם, דאם יש בידו חטא מפורסם
הוא צריך לפרט ענין החטא בעצמו עם כל פריטיו, ואין זה ענין לשום נוסח דאמרו
אמוראי, ואין מועיל שום נוסח כיון שצריך לפרט, וכיון דאינו אלף ערכות סגי נמי נוסח
כללי, דאלף אהנו חטאנו לבד. ובתנינן בדף ל"ו כיצד מתודה עויתי פשעתי חטאתי וחס"א
חטאתי עויתי פשעתי, וכן ה"א חטאנו עם אבותינו כו'. ואמר רבא בר שילא אמר רב הלכה
כחכמים, אלא דרב גופי' ס"ל דמה דהוי רק מטעם ערכות סגי בוידוי כללית, וזה עיקר
וידוי מהדין שיוצא בזה בדבעד. ילא דבלא אחר אלף אהנו חטאנו, מזה לכתחילה להתודות
בנוסחי האמוראים בוידוי פרטית לכל מר כדאית לי' דאע"ג דמה שהוא מטעם ערכות יוצא
גם בוידוי כללית, מ"מ לכתחלה צריך לפרט :

וּס"ל לגאון דמה שאמרו בבדייתא "והיכן אומרה יחיד אומר אחר תפלתו". קאי רק על
על נוסח הוידוי דקאמר לעיל מיניה "ומתודה". דמפרש עלה בגמ' "מהו אומר רב
אמר אתה יודע רוי עולם" בנוסח וידוי פרטית דעל חטא לכל מר כדאית לי', אלף נוסח
כללי היה מזכיר כל אחד בתוך תפלתו ששם עיקר חובת מקום הוידוי בברכה האמנעית, והוא
חובת היום, ופשיטא שצריך לקבוע שם גם הוידוי. ורק וידוי פרטית דמיירי ב' בבדייתא,
יחיד אומרה אחר תפלתו, ששם יאריך בה כרצונו, דבתוך התפלה עצמה אין להאריך הרבה.
אלב ש"ן אומרה בתוך התפלה מפני שהוא מוציא בתפלתו לכל מי שאינו בקי. ואם לא יקבע
אותה בתוך התפלה יאמרו שאינם צריכין יותר. ומה שאמרו בגמרא אלף אלף אמר אלף חטאנו
לא צריך. לא דח"ל להתודות לכתחלה בנוסח וידוי פרטית, אלא אם לא נגמיר ואינו בקי
לאומרה, ילא גם בוידוי כללית, וכן איתא במרדכי בשם בה"ג "דמאן דלא נגמיר אתה יודע,
אתה נותן, אומר בצלותיה אלף אהנו חטאנו ונפיק ביה", עכ"ל. ומשמעות דבריו דאומרו
בתוך התפלה עצמה, וכדעת הגאון ז"ל. וכן משמע דברי המרדכי שם שכח "ואכן נהנינן
למימר אלף אהנו חטאנו, ובתר תפלה נהנינן למימר אלפי עד שלא נוצרתי עכ"ל. ומשמע
דאלף חטאנו נהנינן למימר בתוך התפלה עצמה. ומה ש' שם "ובנעילה עבדינן כי הא דעולא
דפמח באתה בחרתני וסיים כמה אנו ומה חיינו ולא אמר אלף חטאנו אלא אתה ניתן יד
וראב"ן כ' שאמר גם אלף אהנו חטאנו אלא שקצר התלמוד ולא פירש אלא מה שחידש", עכ"ל.
אין כונת הראב"ן כדברת בעל עזרי' שהאמוראים הללו אחרו ג"כ אלף חטאנו קודם בקשתם
ולא פירש התלמוד אלא מה שחידשו, דודאי אחר התפלה לא היו צריכין למימר עוד אלף
חטאנו, ולא מיירי הראב"ן אלא בש"ן, שאומרו בתוך תפלתו כעובדא דעולא בר רב דהית
קמי'

סדר רב עמרם השלם

הרשענו]. אלהינו ואלהי אבותינו מחול לעונותינו ביום הכפורים הזה כו' עד

מגן האלף

קמ' דרבה. ובתפלת נעילה. וס"ל דגם בנעילה אומר אותה וידוי כללית כמו בשאר כל התפלות, והתלמוד לא פירש אלא מה שחידש:

והעולה מתוך דברינו לדעת הגאון והבנ"ג והמרדכי, דמבעי ל' לכל יחיד למימר בברכה רביעית וידוי כללית שש חובת היום בוידוי, אלא שכל יחיד אי גמיר מחויב לפרט גם

וידוי פרטית בעל הטא אחר תפלתו, ואע"פ שמטעם ערכות סני גם בוידוי כללית ולחטאי עצמו לא סגי לפרט בלשון רבים במה שאומר על הטא, מ"מ אומרו בשביל חטאי זכור המפורסמים ומחשב בלבו, או אומרו בלחש בפיו להתודות בלשון יחיד בכל חטאי עצמו בחטאים הידועים לו בשעה שאומרם, ואינו יוצא כלל במצות וידוי אש וזכר עונותיו הפרטים ואינו מתודה עליהם בלשון יחיד בלחש או במחשבה להתחרט עליהם, כי רק באופן זה הוא מקיים עיקר מצות וידוי שמתודה במה שעבר עליהם, ואינו בכלל מפרסם חטאיו כיוון שאומרם בלחש, או מחשב בלבו דמה שמוציא מפיו בקול רם הוא בלשון רבים, וכלם אומרים אותו בוידויים מטעם ערכות כנ"ל. וזה דרך הנכון. [וני"ל דאפי' לדעת הרב בעל יד הקמנה ה' תשובה שכתב לימוד זכות על מי שא"ל לו להתחרט בלב שלם, דעכ"פ מקיימים מצות וידוי וזדונות נעשין להם כשגגות בוידוי פה לבד, מ"מ צר כיון להתודות בלשון יחיד, דבמה שמתודים בלשון רבים ואינו נותנים לב לכלול עצמם עמהם ולהתחרט, גם לשיטתו אין זה שום וידוי.] אלא שאין המנהג אצלנו לאחר באמצע חפלה אבל חטאנו, כדעת הגאון, ושום פוסק מהאחרונים לא הזכירו דעת הגאון ז"ל, אע"פ ששם עיקר חובת הוידוי, וגראה דטעמם כיוון שאומר מחול לעונותינו מהה והעבר פשעינו וחטאתינו, הרי כללו חטא עון ופשע בוידוי כללית שנכסיונו בחובת היום, והרי זה כנוסח אבל חטאנו שהזכיר הגאון ז"ל, וכש"כ שאחר התפלה מסיימים ואומרים גם את אבל חטאנו ויתר הנוסחאות, פשיטא דיוצאים בזה:

אף העומד נגד כל מה שכתבו הוא דברי רש"י ז"ל שכתב מפורש שמואל אחר ממעמקי הלב, תפלה היא" עכ"ל, אי"כ ס"ל דאינו וידוי, אלא כדברי בעל עבודת ישראל שהיא

בקשה. אלא דדברי רש"י ז"ל נפלאים מאד, במה שפירש כן דוקא על בקשה זאת, ולא על נוסחי יתר אומרי שזן תפלות ולא וידויים. ובאמת דיקשה אליביה כל מה שהקשינו לעיל, אך האמת הוא באור עזרי, דהסר כאן בדברי רש"י תיבה אחת, וכך צ"ל: תפלה, אחת" היא. וכן תמצא בלשון רש"י שמסכים הרי"ף, ור"ל דבמעמקי הלב אינו נוסח שלם ומיוחד כנוסח "רבון העולמים" שהזכיר ר' יוחנן, או כמו "כי עונותינו רבו מלמנות". אלא שידך לנוסחו של רב שהתחיל, אתה יודע רוי עולם" הוסיף שמואל, ואחתה יודע במעמקי הלב. וב"ג האלפסי ושמואל אחר, אתה יודע" בעמקו של לב ע"ש. והיא תפלה אחת עם תפלת רב של אתה יודע רוי עולם, ושאחריהם מסיימין נוסחו של על הטא, וכן אנו אומרים אתה יודע כו' אתה חושב כל חדרי בטן, ובוחן כליות ולב". וגמצא דאמרינן לתרויהו. וכן תפלת לוי "ובתורתך" שהרי"ף גרס שם בפירוש, כתוב לאחר כי ביום הזה" נראה שהוא התפלה שאנו מוכרינן בתפלה עצמה מחול כו', שאחר תיבת תפלה, ה' אומר כל הוידויים כדרך שהש"ן אומר שם לניסח רבינו ז"ל ולמנהגו בתפלה. ור' יוחנן אומר "רבון העולמים" כי לא על דקדויותינו ורב יהודה, כי עונותינו רבו מלמנות" הם התפלות שאנו אומרים בנעילה שערס מסיימין "אין קץ לשאי חובותינו כו' מה אנו ומה חיינו". ובנוסחתו של רבינו הגאון רב סעדיה, מפורש תפלת נעילה באותו הלשון עצמו של האמוראים, וז"ל "מה נאמר לפניך כו' ומה נספר כו' "כי עונותינו רבו מלמנות וחטאתינו עצמי מלפניך" ואחתה ה' טוב וסלה ורב חסד לכל קוראך, מה אנו ומה חיינו" כו' עד הכל הבל, ואחתה הבדלת אנוס מראש כו'. ובחתימת הכל אנו אומרים, עד שלא נוצרת" כו' וגמצא דאמרינן לבלתי, והדברים אמתים ומאירים ב"ה, לדלות כל תפלה ותפלה ממבועה וממקורה:

ואחר כתבי כ"ז מלאתי בע"ה בהלכות הגאון הרי"ן אכן גאות וז"ל, ואחר מר רב סעדיה יש שמוסיפין לומר, ובר ליעזרת מלכים אבל אנהנו, ואין בכך הפסד, ואחר מר האי

עד לפני ה' יז. [תמהרו. (ה) כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון] (ו) ודברך אמת וקים לעד, בא"י מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו ישראל ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים. (ז)

(ח) ואם חל יום הכפורים בשבת אומר בכל תפלה בין בערבית בין בשחרית בין במנחה בין בנעילה ותתן לנו כו' שבתות למנוחה ואת יום הכפורים. ובמוסף מזכיר ומוספי יום המנוחה הזה ויום הכפורים הזה נעשה ונקריב. ומזכיר וביום השבת שני כבשים וכו'. זה קורבן שבת, ובקרבן יום הכפורים נאמר ובעשור לחודש השביעי הזה, וחותם מקדש השבת וישראל ויום הכפורים. רצה ומודים ושים שלום ומתודה אתה יודע רוי עולם. זו היא תפלת היחיד.

קבו. ויש"ן [היורד לפני התיבה] אומר מגן (ה) [ואומר רצה והנחילנו כו'] וזכרנו לחיים, ואם רצה לומר במגן ומחיה פיוט. כל מה שירצה יאמר. ומי כמוך אב הרחמן ובואתה קרוש ובכן ובכן ובכן. [כמו היחיד] ואומר בהללו שלוש ברכות כל מה שירצה, ולא דבר קצוב הוא, ולא חובה, אלא כמו שירצה הצבור להרבות או להמעיט [ואם ירצה צבור לומר קרובה אומר, כמו אשען במעש אורחי] ואומר אתה בחרתנו [כמו היחיד] וכשמגיע

מגן האלף

ז"ל מי שאומר אבל אנחנו חטאנו, אומר זכר לזי"מ אבל אנחנו חטאנו, והדר אלהינו וא"א מחול לעונותינו, עכ"ל. ור"ל דרך סעדיה כתב שהרשות בידו לומר אבל אנחנו חטאנו אחר זכר לזי"מ במאמע תפלות, ואין בזה הפסד. אבל רב האי אמר דהאומר אבל אנחנו חטאנו יאמרנה דוקא בתוך התפלה, והדר מחול לעונותינו, מטעמים שכבר ביארנו והם עתה דברי הגאון רבינו ז"ל. והמניה שכתב שגגת המעתיקים הוא לא עיין כל האורך. ועיין בהרי"ן גלות שכתב "ואין מההגו לומר אבל אנחנו ביוהכ"פ תפלה". ואולי משום זה לא נזכרו דברי ר"ע בפוסקים כי מההגו ע"פ דברי הרי"ן גלות, וכמו ש"ל בטעם הדבר :

וכתב

העור דהרי"ן גלות כתב לומר מלך ולא יעו"י, אלא מחול. ובספרד נוהגין לומר גם מלך. עכ"ל :

יז. תמהרו ככת"א. איתא כאן ומכלעדין אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. ע"כ. ובהלכות הרי"ן כתב ואמר רב סעדיה שהאומר אלא אתה אחר מכלעדין קושה הוא, וכ' הרי"ן גלות על זה, "ולאו מלתא היא". ונראה שחולק עליו. ובעל יצחק ירנן לא פירש כן :

שני נוסחאות והנחות

שלשנו אין לומר אלא בצבור ולש"ץ. (ה) בכת"א ב"ם איתא במוסף וכן במנחה אחר תיבת חטהרו. "ואי"א יעלה ויבא כו'. ואי"א מלך על כל העולם כלו בכבודך". (ו) בכת"א א : ומכלעדין אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. (ז) בכת"א ב"מ במוסף ובנעילה בנוסח שים שלום כחוב כך : "שים שלום טובה וברכה חיים חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך. וברכנו כלנו יחד ברוב עז ושלום. ובספר חיים כו'. (ח) בכת"א ב"מ איתא בלשון זה : "ואם חל יוהכ"פ להיות בשבת אומר בכל תפלה ותפלה כו'. שבתות למנוחה ויום המנוחה הזה, ובמוסף אומר ומוספי יום המנוחה ויום הכפורים. רצה כו' ומתודה ואומר אתה יודע רוי עולם. על חטא. ועל חטאים" :

קבו. (ה) "וזכרנו, ומחיה, ומי כמוך. ואם רצה לומר קרובה אומר במגן ומחיה וקודם

סדר רב עמרם השלם

וכשמגיע עד לפני ה' תתהו יח. מתחיל ואומר פסוק של יום [ר"ל סדר עבודה] ולא פסוק (ב) [אחר] יש, כי יש שאומרים שבעת ימים (ג) [קודם יום הכפורים] ויש שאומרים אצלצל, ויש אשנן, מפני שכלן שוין, ויש בהן הזיות ווידוין והן חובת היום, (ד) [ואומר סדר עבודה], וכשמסיים (ה) אומר חמש סליחות בלבד, מפני טרח צבור, (ו) יח. [ואלו הן חמש סליחות כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמך הרבים כו'. אל ארך אפים

מנן האלף

קבו. יח. מתחיל ואומר פסוק של יום, זהו

סדר עבודה כהן גדול כיוהכ"פ שהיה מנהגם להזכיר גם בזמן התלמוד וכמו"ס יומא דף ל"ו ההוא דנחית קמי' דרבה ועבד כר"מ [לומר עויתי פשעתי חטאתי. ופרש"י ש"ן שמסדר סדר עבודותיו של כה"ג על שם ונשלמה פרים שפתינו] ובדף כ"ו ע"כ ההוא דנחית קמי' דרבא ואמר, יאל והניחו על כן שני שבהיכל, נטל דם הפר והניח דם השעיר, א"ל חדא כרבנן [דאמרת כן שני] וחדא כר' יהודה, אימא הניח דם שעיר ונטל דם הפר. אלמא שנס בימימם היה מנהגם לסדר סדר עבודה. וכ"כ הר"ן. וכתב ב"י שהסדר הפשוט הוא סדר אהה כוננת שיסד יוסי בן יוסי כה"ג, [וזכר בסדר רב סעדיה גאון] ויש בו כמה דברים שאינן כהלכה. ע"כ כפי' תרכ"א וברא"ש סוף יומא, ובשב"ל סי' ע"כ כתב יש שרגליו, לשנות משניות יומא ע"ש :

יח. ואלו הן חמש סליחות, כו' הרואה יראה שאין ככאן חמש סליחות, אך אפשר שקיצר ולא השב כאן אלא הראשונה ושתי האחרונות וצ"ל אחרי אה"א "וכו'" והם המה הארבעה סליחות שהזכיר רבינו סי' קי"ו. שחזת שם על כל אחד אל מלך יושב, והם פסוקים מלוקטים מהדברים מעניני תחנון וסליחה. כי את אשר חזרו הפייטנים לא נקראו בשם סליחות כלל, רק שומון, או מסתאגבי, או תוכחה, תחינה, וכדומה, כידוע להפייטנים, ועיקרי הסליחות הן המקראות הנרשמים לפני הפייטנים. והם "לך ה' הנדקה" המסיים שם כפי לא על צדקתינו, ואה"כ אמ"י. שוב מחרון אפך". וזכור ה' חרפת עבדיך שאתי בחקי' כו'. "אלו נשאנו עינינו" כו'. ואה"כ היו אומרים סליחה, וכך כוללן. שלא מצאתי ענינה, ואה"כ אומרים "וכשעלה ישראל" וזכרת שם סי' הנ"ל :

ובמנחה

שני נוסהאות והנהגות

קדושה. (ב) צ"ל, "אחר". (ג) ויש אומרים אזכיר וי"א אתה כוננת". ושני הסדרים הללו נזכרים בסדר רב סעדיה כה"י: אַזְכִּיר סלה גבורות אלה כו' עד הלבין כשלג אודם השני. והוא פיוט ליוסי בן יוסי, וכן אהה כוננת מיוחס אליו. עד וי'ט היה עושה לכל אהביו שיצא בשליח. ויש שם עוד פיוט בסדר שלישי והתחלתו: בה' יצדקו ויודחו. וסופו: כה' נהדר כה"ג. בצאתו מן הקדש ובהראותו בתוך העזרה, אשרי עין ראתה כל אלה הלא למשפט און דאבה נפשנו. עונות אבותינו החריבונו נוך ופשעינו האריכו קצו. אבל זכרון דברים חהא סליחתנו ועינו נפשנו חתי כפרתנו. היום הזה אותנו חודעה. ועונש מחללו לנו ג'ליף. כדבר שנאמר והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אהה בשנה ויעש כאשר צוה ה' את משה ע"ל כן ברחמיך הרבים נתת לנו ה' אלהינו את יום הכפורים הזה, יום אסור באכילה. יום אסור בשתייה. יום אסור ברחיצה. יום אסור בסיכה. יום אסור בנעילת הסנדל. יום אסור בתשמיש המטה. יום שימת אהבה וריעות. יום עזיבת קנאה ותחרות. יום שחשוב ברחמיך הרבים ותמחול לנו על כל עונותינו. ותכפר לנו על כל פשעינו ועל חטא שחטאנו. וְעֵתָהּ ה' אלהינו חרב בית המקדש. ובטלה עבודה ואין לנו לא אשם ולא אשום כו' כר הא"ב עד ולא חמירין ולא חיריין. וְמַעַת חסרנו כל אלה אתה טוב לנו מכל המיחלים עלינו לשובה כדרך שנאמר טוב ה' לקונו לנפש חרשנו. טוב ה' למעוז ביום צרה ויודע חוסה בו. עכ"ל חכמי' בסדר רב סעדיה גאון. (ד) "וסדר עבודתו". (ה) "את הפסוק". (ו) "ומתורה שלש פעמים ואומר אתה יודע".

אפים אתה, וירד ה' בענן, ואומר סליחה וכך כוללן. ואומר וכשחטאו ישראל במדבר כו'. ואומר וידוי אתה יורע, רזי עולם כו'. (ומסיים כי אתה פולחן לישראל כו'. רצה ומודים (ז) ושים שלום. ואין (ח) במוסף אבינו מלכנו אלא אומר יתגדל. (ט)

קב.ז. ב.] ובמנחה מוציאין ס"ת וקורין שלשה מן כמעשה ארין מצרים עד קדנשים תהיו. ומפטיר ועלו מושיעים, ונבואת יונה, ומי אל כמוך נושא עון. והקורא שלישי הוא. מפטיר. בנביא. והמפטיר במנחה מברך לפניו ולאחריה כל הברכות כלן בדרך שמברך בשחרית, ואין שני בין שחרית למנחה. ובתפלת מנחה אין אומרים לפנינו (ה) [לא קרובה] ולא רחמים אלא לאחר שמסיים תפלתו אומר אבינו מלכנו כמו שכתבנו למעלה.

והכי אמר רב נטרונאי גאון מחסיה כא.] במנחה של יום הכפורים אין אומר ש"ן אתה כוננת, וסדר עבודה, ולא בשחרית. אלא במוסף בלבד, שמוזכר סדר עבודה והזיות (ב) ותודאות בשעת עבודת כהן גדול. וכיון שהזכיר

במוסף

מן האלף

שני. נוסחאות והנהות

קב.ח. ב.] ובמנחה מוציאין ס"ת וקורין

שלשה כו'. כתב המרדכי בסוף יומא "אחר שגומר תפלת מוסף פותח באשרי כדי להפסיק בין תפלת מוסף לתפלת המנחה, כן כ' בסדר רב עמרם, אבל אנו רגילים לפתוח באשרי אחרי תפלת המנחה". עכ"ל. וכ"כ בהגמ"י. ונכלכו המוצא כז"י סי' תרכ"ב כ' טעם החולקים שא"ל אשרי שכבר הפלגת מוסף ממנחה ע"י מה שאזוזו ס"ת בצדו ודיו, פ"ש. אך רבינו ז"ל

לפי נוסח סדרנו לא הזכיר כלל לומר אשרי לפני הוצאת ס"ת אחרי גמר תפלת מוסף, אלא אחר קה"ת כ' לקמן בסדר תפלת מנחה לומר אשרי מנן ומח' כו'. ואפ"ל דאין טעמו כדי להפסיק בינה לתפלת מוסף, אלא משום שצריך לשהות שעה אחת קודם תפלתו כמו"ש בח"א סי' פ"ט ולכן נחור באשרי, ואפשר דנ' אחרת הי' להם להמרדכי והגמ"י בסדר רבינו. ועיין בטור שא"פ זיוכ"פ ואני תפלת. וע"ש הטעם:

ומ"ש שקורין ג' בפרשת עריות ומפטיר ביונה כן הוא במגילה דף ל"א. ומ"ש ומפטיר בועלו מושיעים כן הוא ג"כ בהר"ן גיאות. וטעמא, דסדרן של תרי עשר הוא עובדיה יונה מיכה ועלו מושיעים הוא פסוק האחרון בעובדיה, ומי אל כמוך הוא פסוקי האחרונים במיכה, וא"ל ללגלג הרבה. וטעם כ"ז להזכיר ענין היום כמה שז"א נכשלים בהם, ושיתן אל לבו לשבוע מהם, וילמד שאין אדם יכול לבטל מהם כמשה"כ אלא אלך מרוחק:

ומ"ש שהמפטיר מברך בדרך שמברך בשחרית כתב המרדכי בפ"ב דשנת דף כ"ד שאמר שם שאלמלא שנת אין נביא במנחה ביו"ט, מכאן משמע שהמפטיר ביוה"כ"ס במנחה צ"ל על התורה והעבודה ליום הוא שנתחייב בשני הפעורות, ובסוף מס' יומא כ' ולא דמי לשאר תעניות שמסיימין במנן דוד, דהאי עדיף כו', ע"ש. אבל בהגמ"י כ' לסיים במנן דוד, וכן המנהג:

כא.] במנחה של יוה"כ"פ א"א ש"ן אתה כוננת כו' בספר אור זרוע סי' רפ"א כתב בשם סדר ר"ע שא"א עבודת יוה"כ"פ כגון אתה כוננת ואמין כח

ושאר

מן ח"ב

סדר רב עמרם השלם

במוסף למה הוא חוזר במנחה, הלכך לא יזכיר וכך מנחה בשתי ישיבות. ואם רצה לומר במנחה סליחה הרשות בידו שיום סליחה הוא, ובכל תפלה ותפלה ראוי לומר. ומנהג של ישיבה בשחרית אומר (ג) [ז:] ובמוסף שבע, במנחה ובנעילה שלשה שלשה, ואם יש פנאי אומר חמש סליחות.

וסדר תפלת מנחה כדרך תפלת שחרית. [אומר אשרי מנן ומחיה, והמלך הקדוש, ואתה בחרתנו כמו בשחרית, ואומר וידוי אחר תפלתו מה נאמר לפניך, ואתה יודע] ויורד ש"ץ לפני התבה ואומר (ד) מנן ומחיה והמלך הקדוש ואתה בחרתנו עד שמגיע עד לפני ה' תהדר. ומתחיל [כי לא על צדקותינו. כי על רחמין הרבים]. ואומר ג' סליחות (ה) [ואח"כ וכשחטאו ישראל במדבר בו' ומסיים] כי אתה סולחן לישראל. [כב.] רצה ומודים ושם שלום. ואומר אבינו מלכנו, ואומר יתגדל, אבל במוסף אינו אומר אבינו מלכנו.

ובתפלת

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנחות

יודים. (ג) "חמש". (ד) מנן. וזכרנו" ומחיה
מי כבודי והמלך הקדוש. ואם רצה
לומר קרובה הרשות בידו. (ה) ומתודה שלש
פעמים ואומר אתה יודע רוי עולם וחוחם" כי
אתה סולחן;

באהבה ולהיות לכם, אכן לא אמרנו פעמים אלא במוסף ובנעילה משום תקנתא דרבנן ממעשה לאיתעבד להו כי לפיכך תקנו חכמים במקום סדר עבודה הכתוב בתפלת שחרית ו' ויעבור ולא לאמר עבודה כלל, ובמוסף סדר עבודה ו' ויעבור. ובמנחה ו' ויעבור ולא לומר סדר כלל. [אבל בסדרנו איתא בשחרית חמש ובמנחה ונעילה ג'. ג']. וכן מנהג ב' ישיבות בו' וכן הלכה. עכ"ל. ומ"ש שלא היתה עבודה כה"ג אלא במוסף לא דוקא שהרי כל עבודות יוב"פ אין כשרות אלא בו אלא עיקר עבודה קאמר. עכ"ל או"י. ובר"ץ נאיות מובא מ"ש ע"י רב האי גאון, וז"ל: דע כי העיקר מה שאמר רב עמרם כך הוא, ובאותו זמן לא נודע בנהרדשא ובסורא לומר סדר עבודה אלא במוסף, כדרך שא"א קרבנות היום בשבת ויו"ט ומועד ור"ח אלא במוסף. אבל כנגד מתוך שהביע עליהם דבר זה היו אומרים גם בשחרית. ומר רב האי גאון בן מר רב דוד שהיה דיין כנגד שנים רבות קודם לנאונותו לא היה יכול להסיים ממנהגם, והוא תהלת מי ששכן מן הגאונים כנגד גלגל עמהם לעשות מנהגם, והגאון ששכנו אחריו גם הם שתקו מוצא אף אחס אל תשנו מנהג אבותיכם, עכ"ל:

כב.] רצה ומודים ושם שלום, לא הזכיר רבינו כאן ברכת כהנים דאזיל לשיטתו כח"א סי' ס"א ובה"ב סי' נ"ע וסי' ק"ל שכתב כהנים נושאים כפיהם בו' במנחה של תענית חוץ ממנחה של יוה"כ שחתה מנחה נוסף בתפלת נעילה ע"ש. וכ"מ במ"מ תענית כ"ז ע"ב וא"ל כהני מ"ט פרסי ידיהו כמנחתא דתעניתא, כיון דסמוך לשקיה"ח קא פרסי כתפלת נעילה דמי, ע"כ. וא"כ ביוה"כ דמקדמינין למנחה קודם נעילה ליכא ג"כ. אבל הרא"ש בפ"ד דמס' תענית בשם בה"ג כ' דפרסי ידיהו משום דמפסי ברחמי עד סמוך לשקיה"ח. ובעל ש"ל הביא רא'י לזה מס' אלו נאמרין. דאמר בזמן שכהנים מברכין, העם מה אומרים, בו' ואמר שם הפסוקים שאומרים "במנחתא דתעניתא ובנעילה דיו"כ בו' ולא הזכיר מנחה דיוכ"פ וש"מ דבמנחה ליתא נאיתא כפיה, אמנם כ' בשם רבינו גרשון והרי"ף דל"ג שם במס' תענית רק במנחתא, וקאי גם איוכ"פ דפרסי ידיהו, ומשום שסדר היום מרובה מאחריו למנחה ביו"כ סמוך לשקיעה, וממס' סוטה אין רא'י דלא הוציא מנחת יוב"פ מכלל מנהג דתעניתא, ולא בא להוציא אלא מנחה דכל יומא. וכמו כן לא הוציא מוספי יו"ט מכלל

קבט. ובתפלת נעילה פותח באשרי, ובא לציון, ואני זאת בריתי, ואתה קדוש. (א) [וקרא. ומקבלין, ותשאני רוח ונמלטני רוח כו'] ומקדש. ומתפללים כג. [ואומרים מגן (ג) וחתמנו בספר חיים כו', ובמחיה מי כמוך אב הרהמן הותם יצוריו ברחמים. לדור דור, ובכן ובכן ובכן, כו', עד המלך הקדוש, ואומר אתה בחרתנו מכל העמים (ג) כמו בשחרית. רצה ומודים, וחתום לחיים כל בני בריתך, וכל החיים יודוך סלה ברוך הטוב שטך. ובסוף שים אומר, בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה וישועה ונחמה (ד) נזכר [ונפקד] ונחתם לפניך אנו וכל עמך ישראל (ה) בשלום. [ואומר זה הידיון] **אלהינו** וא"א תבא לפניך תפלתנו, כו', מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים הלא כל הנסתרות והנגלות אתה יודע.

אתה נותן יד לפושעים וימינך (ו) [פשוטה] לקבל שבים. ותלמדנו להתורות לפניך על כל עונותינו למען תקבלנו בתשובה שלמה לפניך כאשרים וכנחוחים. למען דבריך ודברי פה אל פה בעבור אסרת. אין קץ (ז) לנחוח הובותינו ואין מספר לנחוחי אשמתינו, אתה ידעת שאחריתנו ריטה לפיכך הרבית סליחתנו. מה אנו מה חיינו מה חסדנו (ח) מה גבורתנו, מה נאמר לפניך ה' אלהינו הלא כל הנבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל. הלא כל מעשנו תהו וימי חיינו הכל לפניך, וביותר האדם מן הכחמה אין כי הכל הכל.

אתה הברלת אנוש מראש, ותיכירו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך. ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום הכפורים (ט) קין סליחה ומחילה לכל עונותינו למען נחדל מעשך ידינו, ונשוב לעשות רצונך בלבב שלם. ואתה ברחמיך הרבים רחם עלינו כי לא תהפוך בהשחתת עולם. שנאמר דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו ואיש

און

מגן האלף

מכלל מוספי שכתא. ע"ש. ומהגנו כדבר רבינו, וע"ל סי' נ"ט אות ט"ז :

קבט. כג. ואומרים מגן וחתמנו

בספר כו' נמור סי' תרכ"ג כ' ור"ע כתב במקום זכרנו "התמנו" ולא נהנו כן, עכ"ל. ולא מאלנו כן בסדרנו כדבריו, דלא אמר כן אלא במקום כתבנו, ויכ"י א. מביא להדי' זכרנו להיום וכו' וחתמנו. אך נראה דגרסת המור בסדר רבינו נכונה. דמיו כחוך כתבנמי לומר "חותם" במקום זכר. ומ"ס ככת"י כ"מ תפלת יעלה ויבא ומלוך במוסף וכן נעילה. נראה שהוא מ"ס דמה נשתנה תפלות אלו משאר כל התפלות דאינו אומר יעו"י ולא מלוך, וכ"כ המור סי' תרי"ט כסס רבינו. אך מהגנו לאומרים :

ומסיים

שנוי נוסחאות והנחות

קבט. (א) "ובוא סדרא". (ב) בכתי א. "זכרנו לחיים אל מלך הפץ בחיים" כו'.

(ג) בכתי א. ומחול לעונותינו כרכיב לעיל. וחותם ברוך מקדש ישראל ויום הכפורים. ובכתי" ב"מ איתא, ואומר אתה בחרתנו מכל העמים עד זכר ליצי"מ, או"א מחול עד חתהרן. אלהינו וא"א יעלה ויבא כו' דתן ולהסד ולרחמים ביום הכפורים הזה. ביום מקרא קדש הזה. ביום סליחת חעון הזה, למחילה ולסליחה ולכפרה ולמהל בו את כל עונותינו וזכר ליצי"מ. או"א מלוך על כל העולם כלו בכבודך עד כא"י מחול וסולח לעונות עמו ישראל מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויחכ"ס. (ד) "וגזרות טובות". (ה) "לחיים ושלום". בא"י המבדך את עכו ישראל בשלום, אמן. (ו) "פרוסה". (ז) "לאשתי". (ח) "מה צדקנו מה ישענו, מה מעשינו, מה כתבנו". (ט) "הזה, את יום מקרא קדש"

סדר רב עמרם השלם

און מחשבותיו, וישוב אל ה' וירחמנו, ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ואמת (י) ומרבה להטיב, רוצה אתה בתשובתן של רשעים ואין אתה חפץ במיתה, שנאמר אמור אליהם הי אני נאם ה' אם אחפון במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה, שובי שובו מדרכיכם הרעים, ולמה תמותו בית ישראל. ונאמר החפץ אחפון במות חמת נאם ה' אלהים, השיבו וחיו. (יא) אלהי עד שלא נוצרתי כו'. (יב) **קר.** ושיין אומרה באמצע התפלה במקום שאומר אתה יודע רזי עולם, כד. ומסיים כי אתה סולחן לישראל, (יגכ"י כ"מ ח"מ : והותם.

אבל

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

קר. כד. ומסיים כי אתה סולחן לישראל הנה

רבינו ז"ל לא הזכיר כאן לחתום בברכה בידיו, ואפשר דס"ל כמנהגנו דיהיד שאומר חתה נותן יד לפושעים אחרי תפלתו, מסיים חת"כ בעד שלא נוצרתי ואינו חותם כלל, וש"ץ שאומר באתע תפלה אומר חת"כ מחול לעונותינו וחותם מקדש ישראל. וכן גרסת כת"י כ"מ הוא "ומסיים כי אתה סולחן לישראל וחותם, לכל יחיד אסור לו לחתום בברכה בידיו, והיטרי כתב

דש"ץ חתים מקדש ישראל ויחיד האל הסולחן. וכן כתב הרב רבינו פרץ בשמי. ומחלוקת רבותינו אלה תליא במאי דגרסינן בסוף מסכת יומא, דקאמר מאי נעילת שערס, רב אמר ללוא יתירא, ושמאל אמר מה אנו מה חיינו, כלומר שאומר מה אנו ואינו מתפלל, מיחבי אור יוהכ"פ כו' [עיין רש"א וכו', ור"י לאגדא ור"ב רנצבורג. והמחור שכלם הוא נוסחות הגר"א שארי מ"ש בנעילה מתפלל שבע ומתודה גורם] וחותם בידיו דברי ר"מ. [וכתב רש"י "אנו חותם מקדש ישראל אלא האל הסולחן. וחכמים אומרים כל מקום שזקוק לשבע אף בשאר התפלות אם ראה לחתום בידיו חותם, כך שמעתי אבל לא גרס לה בתוספתא הכי אלא וחס"א מתפלל שבע, ואם ראה לחתום בידיו חס"א, ואנעילה קיימי, קתי מיהת נעילה מתפלל שבע ומתודה"] תיובתא דשמאל הייבתי. עולא בר רב נחית קציה דרבא פתח באתה בחרתנו [בתפלת נעילה] וסיים כמה אנו ושכחתי. ר"ה בריה דרב נתן הדר יחד אומרה אחר תפלתו, עכ"ל הגמרא, וכתב

הזה. אח יום, סליחת העין הזה". (י) "ונחם על הרעה" ומרבה להטיב". (יא) "כי אתה סולחן לישראל ומוחל לשבטי ישראל". ומכלעדיך אין לך מלך מוחל וסולח אלא אתה". (יב) בסדר שרשינו וכן בסדר רס"ג ליתא כאן חתימה. אבל בכת"י ב"מ, מסיים "ברוך אתה ה' המלך הסולחן". והוא ט"ס. וכן הסגור "המדיס"ט כמנו בשנ"ח צאי עגולים. ומצאנו להר"ף בהנהגותיו על הסמ"ק בשם הויטרי שב' בסוף וידוי רבא יחיד חותם בא"י האל הסולחן עכ"ל. אולם רבינו בסי' ק"ל כתב שיחיד אסור לחתום :

תפלת נעילה לרבינו סעדיה גאון זצ"ל. וז"ל:

מה. נאמר לפניך יושב במרום, ומה נספר לפניך שזכך שחקים כי עונותינו רבו מלמנות, והטאחיתנו עצמו מלפסר, ואתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראך. מה אנו ומה חיינו, מה חסדנו ומה גבורתנו לפניך ה' אלהינו, הלא כל הגבורים כאין לפניך, ואנשי השם כלא הין, וחכמים כבלי מרע, ונכונים כבלי השכל, וכל מעשינו תוהו וימי חיינו הבל לפניך, ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. ואתה ה' הדרת אנוש מראש, ותבירנה לעמוד לפניך, כי מי יאמר לך מה הפעל, ומה יתאונן. אדם חי גבר על חטאיו. ותתן לנו ה' אלהינו אח יום הכפורים הזה, קץ מחילה לכל דורותינו, למען נהדר מעושך ידינו, ונשוב לעשות רצונך בלבב שלם. כדבר שנאמר דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, ועזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו, וישוב אל ה' וירחמנו, ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. כי אתה סלחן לישראל מן העולם ומחל לשבטי ישראל בכל דור ודור, וברך אמת וקום, ומכלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח, כי אתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד, ורוצה אתה בתשובה השבים, ואי אתה חפץ במיתתם, כדבר שנאמר החפץ אחפון מות רשע

אבל יחיד אסור לו לחתום בברכה (בידיו). וש"ץ יורד לפני התיבה בתפלה געילה ואומר מגן, וסחיה, לדור ודור, ובכן ובכן ובכן וחזרתם המלך הקדוש. ואומר אתה בחרתנו, וכשמיניע עד לפני ה' תטהרו ואומר אבן מעמסה. ואם יש שחות ביום אומר אחר אבן מעמסה ג' סליחות ופזמות כי על רחמך הרבים כו' אל ארך אפים אתה כו' ואומר שלש סליחות ואומר כי אתה סלחן

מגן האלף

וכתב העור סי' תר"ז לפרש"י דגריס כ"מ שזקוק לשבע. יכול יחיד לחתום אפי' בידיו דערב יוה"כ"פ להלכה כחכמים, ור"ל לפרש"י חכמים מוסיפים אדר"מ שאמר שחותם בנעילה האל הסולחן, ואמרו ללוי דוקא הני אלא בכ"מ שזקוק להתפלל ומתודה סמוך לתפלתו יכול לחתום, ולא חת' לאפוקי אלא ש"ץ

בערנית דיוה"כ"פ שאינו חוזר התפלה, ומתודה בלי חתימה, או יחיד המתודה עם הש"ץ ואינו מתפלל עמו דלא אסור לו לחתום, וכן פירש הכ"ח. וזהו דעת הויטרי דגם בנעילה כיון שיחיד מתודה אחר תפלתו חותם בדרך האל הסולחן, ואע"פ דש"ץ שאומרה באמצע חותם בנעילה במקדש ישראל כשאר גלות יחיד שאומרה אחר תפלה מני למחתים לכ"ע, בין לר"מ ובין לרבנן וכמו"ש רש"י ז"ל :

אבן

רב עמרם לפי מה שהביא העור משמו בסי' תר"ז דס"ל בתפלת ערב יוה"כ"פ שכל החותם האל הסולחן עושה, וטעמיה דו"ה או ז' ברכות שמענו, אבל לא ח' ברכות, כמו"ש הרד"א וכו' הגר"א ז"ל דרש"י לא אמר אלא שמענו ממקדש ישראל על האל הסולחן, אבל לא להוסיף ברכה, וגם חכמים לא אמרו אלא אם רצה כו' ממילא דאסור ליחיד לחתום בידיו דנעילה. ובה מתישב קו' הב"י סי' תרכ"ג במ"ש העור כיון דאיכא פלוגתא טוב שלא לחתום, וכתב על זה דאינו מכיוון, דמה שאינו חותם בסדר ר"ע, לא שאינו ראוי אלא שאינו מחויב, דלפמ"ש אין היחיד ראוי לר"ע לחתום משום שאין להוסיף ברכה, וגם העור לא מיייר שם אלא לנעין יחיד, ע"ש :

עוד

נ"ל דרבינו ז"ל ס"ל דאף ש"ץ אין לו לחתום בהאל הסולחן. ולא מצינו לו לרבינו ז"ל שיזכיר שינוי חתימה גם בש"ץ. ומ"ש בכת"י כ"מ, וחותם הוא תיבה נוספת ללא צורך. ועיקר גרסתו בגמרא, נראה שהיא גרסת הגאון הרי"ן אבן גיאות דגריס בדר"מ, בנעילה מתפלל שבע ומתודה, וחכ"א אין זקוק לשבע, ואם בא לחתום בידיו חותם, עולא בר רב נחית קמיה דרבא פתח באתה בחרתנו וסיים במה אנו ושכחיה, אר"ח בר רבא ויחיד אומרה לאחר תפלה אלתא הלכה כר"מ דמתפלל שבע ומתודה, אומרה לאחר הוידי ואינו חותם עכ"ל. והיא גרסא נפלאה וגבוהה, ועיניה, דאחר שאמר מיתבי מתרן דתנאי היא ר"מ וחכמים, וחכמים פליגי עלי' דר"מ בחרתני, דלר"מ זקוק בנעילה לשבע, ואינו חותם בידיו אלא במקדש ישראל כמו בשאר התפלות ולרבנן אינו זקוק לשבע אלא לידיו כשמואל דאמר מה אנו מה חיינו ואינו מתפלל ואם בא לחתום בה חותם בידיו, ולא גרים תיובתא דשמואל תיובתא, אלא דעס כ"ז לא קיי"ל כשמואל דחזינן דעולא ב"ר דנחית לש"ץ קמיו דרבא ופתח באתה בחרתנו, וש"מ דאין הלכה כשמואל וחכמים, אלא כר"מ וכרב דנעילה היא גלותא יחירתא, ויחיד"ן [כן רריך להניח בדברי הרי"ן גיאות] "אומרה לאחר הוידי וחינו הוה"ם" בה כל עיקר. וכמו"ש"ל מלתא כעממא דז' שמענו ח' לא שמענו. וגם ש"ץ שאומרה באמצע אינו חותם אלא במקדש ישראל, ולא גרים כלל בדר"מ, וחותם בידיו" כגרסת רש"י והתוספתא, דלגרסת התוספתא קשה מאד, ל"ל למימר, "וחכ"א מתפלל שבע" הא גם ר"מ נמי הכי ס"ל, ולא מכעי לי' למימר אלא וחכ"א אם רצה לחתום בידיו חותם", ודבר זה כע"ג לפרש"י, ונראה דשיטת רבינו הגאון ז"ל כהרי"ן גיאות, וכן מנהגנו והכי נקמין :

סלחן לישראל] רצה ומודים ושים שלום וברכת כהנים. **כה.** ונופלין על פניהם ואומרים, רחמנא חמאן, (ה) ויושבין ואומר ש"ץ אבינו מלכנו, ואנחנו לא נדע מה נעשה עשה למען שמך הגדול. (ג) כו' ובמנחה אין נושאים הכהנים כפיהם [אבל בנעילה חייבים הם לישא את כפיהם]. ואף ש"ץ מזכיר פעמים באהבה, [אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד] כמו במוסף, אבל בשחרית ומנחה אין צריך לומר :

ואם חל יוהכ"פ להיות בשבת ש"ץ יורד ערבית ואומר ויכלו השמים וקדושת שבת ומגן אבות (ג) בדבריו וחזתם מקדש השבת, וא"צ להזכיר יום הכפורים, ואח"כ אומר אבינו מלכנו כו' על הסדר. אבל בתפלת שחרית אומר במגן ורצה והנחיל לבניהם [5] [שנמות] למנוחה, ואת יום הכפורים הזה באהבה, ובמוסף אומר את מוספי יום השבת הזה ויום הכפורים, ואין צריך להזכיר שבת יתר מאת מוספי שבת, אבל בחתימה חזתם מקדש השבת וישראל ויום הכפורים. וכן כל מועדות שחלו להיות בשבת כך (ד) [הוא] סדורן, שאין ש"ץ היורד לפני התיבה בערבית מזכיר של יו"ט. שאלמלא שבת אין ש"ץ יורד בערבית ביו"ט, ולא ביוהכ"פ, וזה טעמו ופירושו, ובאלו (ה) [ארבעה] עבודות ערבית שחרית מנחה [ונעילה] צריך (ו) לומר אבינו מלכנו, אבל במוסף אין אומרים אותו.

קרא. ולאחר שטמשים תפלת נעילה מתחיל ש"ץ והוא רהום מיד. ומתפללים בדרך שמתפללים בחול, ואומר אתה הברלת בואתה הונן כמו שאומרים במוצאי שבתות. ובמוצאי יוהכ"פ שחל כו'. (ה) להיות באמצע השבת ובמוצאי יו"ט, אין אומרים ויהי נועם. שמתחלה שקבעה אבות

שנוי נוסחאות והנחות

מגן האלף

כה. ונופלין ע"פ ואמרין רחמנא חמאן כו' מובא בשבלי לקט, אבל לא מצאתי לשון זה בשאר הפוסקים, וטעמם גרסה כמו"ש הרי"ץ אבן גיאות שהעתיק דברי רבינו וכתב ע"ז: ואמר רב שריא [נאמן] לא ראינו ולא שמענו מי שעשה זה כל עיקר :

קל. (ה) "רחמנא אסכלנא". (ג) "שיחגדל ויתקדש בעולם". (ג) וכן כתב רב סעדיה גאון ז"ל, ויום הכפורים שחל להיות בשבת אומר החזן מגן אבות". (ד) בבכ"י ב"מ. "הוי' וטעות. (ה) "שלש". (ו) שליח צבור.

הלא. (ה) בבכ"י א. גרים "שחל בשבת".

ומ"ש רבינו, ואף ש"ץ מזכיר פעמים באהבה" כמו במוסף קאי על נעילה ולא על מנחה, וכ"כ הרי"ץ גיאות ז"ל, "ואמר מר רב עמרם אומר בקדושה פעמים באהבה כמו במוסף אבל בשחרית ומנחה ח"צ לאומרו ואמר מר רב האי בישיבה ח"א לעולם פעמים כו' ע"ש. אבל מנהגנו לומר פעמים באהבה בכל תפלות של יום :

קרא. כו'. באמצע השבת, כן הני' הגמורה, אש"פ סיהי' אח"כ כליו יומא דחולא, ובכתי' י א. גרס במוצאי יוהכ"פ "שחל בשבת", ואינו נכון, דפסאט דא"א, מפני יו"ט של סוכות לפת"ל סי' ל"ז דבעינן אח"כ כליו יומי דחולא, וכן העתיק הרי"ץ גיאות בשמו "כשהל' באמצע שבת ח"א ויהי נועם", וכתב בס' או"ז שם חל בשבת אומרים פסוקי ויתן לך, ואותו הפיוט במוצאי יום מנוחה איתקן כדי לאומרו במוצאי יוהכ"פ ביהכ"נ בקול רם. ובפירג"א נתקן וכן היו נוהגין בפירג"א כו'. ע"ש. ובמרדכי סוף מס' יומא כתב זאת על פיוט המבדיל בין קידש להול' חטאתינו הוא ימחול שנתקן לאומרו בקו"ר במוצאי יוהכ"פ ע"ש :

ולאחר

אבות הראשונים לא קבעוה אלא למוצאי שבת [רחול] ובמוצאי שבת נופא ליו"ט נופא א"א ויהי נועם.

ולאחר הקדיש כו. [תוקעין בשופר תשר"ק, (ג) פעם אחת והולכין לבתיהם לשלום. ומבדילין על היין, בדרך שמבדילין במוצאי שבת. ואע"פ שחל להיות בחול מבדילין על האור, מפני שאסור להשתמש בו ביוהכ"פ. שכן אמרו חכמים אמר ר' יהיא בר אבא אר"י מברכין על האור במוצאי שבתות ובמוצאי יוהכ"פ. וכן עמא דבר, וכן הלכה. כח.] (ג) **משונה** יוהכ"פ משבת בדבר זה, שבשבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים (ד) [שאין מברכין בו] אלא כמו"ש בלבד.

קרב. כט. [ובערב יוהכ"פ אינן רשאים להטמין אה החמין כמות שעושין בערבי שבתות. מפני שאין טומנין החמין אלא לכבוד שבת, וזה נמצא אוכלו בחול למוצאי יוהכ"פ, [הלכך אין בר ישראל רשאי להטמין בערב יום הבפורים], כדי שלא ימצא טמין לכבוד החול. וכבר הפליגו (ה) אנשי אספמיה (ג) [בדבר זה ועשו] סמיכה שאין טומנין. אבל רב נטרונאי גאון הכי קאמר להטמין תבשיל מערב יוהכ"פ למה הוצרך לכך. בשלמא להטמין בערב שבת משום דקבעי למיכל בשבת תבשיל. אלא למוצאי יוהכ"פ חול הוא, למה הוא צריך להטמין מערב יוהכ"פ (ג) [ימתין] למוצאי יוהכ"פ ויעשה כל צרכו, אבל איסור אין בה. והעושה אין ממחין בידו, ואין מונעין אותו.]

מנן האלק

שנוי נוסחאות והנהגות

כו. [ולאחר הקדיש תוקעין תשר"ק מוצא ג"כ במרדכי ובטור, ובר"ן גלות כתב"ג כדשמו שתוקעין לאחר עושה השלום, ואמר מר רב האי שלא מצינו טעם לומר שהוא חובה, אלא כמדותה שהוא זכר ליובל, כו' ולמאן מנהג כו' שנה אסו יובל. אי נמי כדי לערוב השקן. אבל התוס' במסכת שבת קי"ד כתבו להודיע שהוא לילה להאכיל את בניהם שהענו, כו' ולא כמחזורים שכתוב שהוא זכר ליובל כו' וכי הי' יובל בכל שנה ושנה. ע"ש:]

(ג) ובסדרים כתי' לרש"י ז"ל כתב "שמעתי שחוקעין בא"י קשר"ק. לאחר כל התפלה כשיוצאין מבית הכנסת לפי שכבר הבדילו בתפלה. ובגולה שלנו לא נהגו אלא בחקיעה אחת לומר בעלמא זכר ליובל. לבד בקולוניא נוהגין קשר"ק. (ג) כשהו' : (ד) וביהכ"ס מברכין על האור באור ששבת. אבל לא באור היוצא מהעצים ומן האבנים." **חלב.** (ה) [בדבר זה]. (ב) עשו'. (ג) יטמין' :

כת. **משונה** יוהכ"פ משבת כו' עיין מזה בדברי רבינו לעיל סי' מ"ב : **קרב. כט.** [ובעיוה"ב אינן רשאים להטמין את החמין כו' עד סוף הענין העתיק הטור סי' תר"ט, וכתב בשם רב שרירא גאון להשהות במוצאי יוהכ"פ שיעור בכדי שתחוס הקדירה בלחותו החוס. וכתב ע"ז ולמי תמה כו'. וא"י מה חשש איסור יש בדבר שהזכרו גאוני עולם לדבר כו', אדרבא טוב שיטמין כדי שימאץ סעודתו מוכנת, והכ"י כ' ע"ז גם בעיני יפלא ע"ש. והכ"ה כ' בטעם הגאונים משום העושה מלאכה בע"ש ובעיו"ט מחצות ולמעלה אינו רואה סי' ברכה, ולא שריקן כס"י רנ"א אלא בעושה לזורך שבת כהטמנה אבל לא בעושה לזורך חול. וזה שדקדק ר"ע לכתוב כמו שפושין בערבי שבתות שאין טומנין החמין אלא לכבוד שבת ע"ש. והגר"א ז"ל כ' דהטמנה בדבר המוסף הכל אסור מעכו"י. וכמו"ש בש"ע רנ"ו [דאפי' קדירה חיה אסור. שהטמנה חמיר משהיה.] ואפי' להטמין זוגן נמור ואפי' מעכו"י אסור כמו"ש ע"ש. וראוי לאסור אפי' בדבר שאינו מוסף הכל גזירה הא אסו הא, אלא משום כבוד שבת שרי. וז"ש שאין טומנין אלא לזורך שבת, ע"ש. ומנהגנו לאסור הטמנה בעיוה"ב כמו"ש רבינו ז"ל :

(נהורא) בערב סוכות יתעסק בהדור הסוכה ומושגה ולגלותה ככלים ומזעזע נאות כפי כחו לכבוד השכינה וז' אושפיון דילה וע"י כך יזכה לסוכה הרוחניות לנשמתו כג"ע :

סדר אושפיון

בבואו מזהכ"ג יעמוד בפתח הסוכה מלגז' ויאמר כליל א' :

עולו אושפיון עילאין קדישין. עולו אבהן עילאין קרישין למיתב בצלא דמהימנותא עילאה. בצלא דקב"ה. ליעול אברהם ועמיה יצחק ויעקב משה אהרן יוסף ודוד :
גליל כ' יאמר ליעול יצחק ועמיה אברהם ויעקב וכו' וגליל ג' יאמר ליעול יעקב ועמיה אברהם ויצחק משה כו' ועד"ו כלל יום
ותיכף ישב ויאמר :

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות סוכה כאשר צוני הבורא ית"ש בסוכת חשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכה למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים :

חיבו אושפיון עילאין קרישין חיבו. חיבו אושפיון מהימנותא חיבו. בצלא דקוב"ה. זכאה חולקנא. וזכאה חולקיהון דישאל דכתיב כי חלק יי עמו יעקב הבל בחלתו. לשיי קוביה ושכינתיה ליחדא שם י"ה בניה ביחדא שלם על ידי החוה ממיר ונעלם בשם כל ישראל :

ויהי נועם כו' עד כוננהו. ואח"כ אומרים זה :

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואהדי אבותי שתשרה שכינתך בינינו ותפטרש עלינו סוכת שלומך בזכות מצות סוכה שאנחנו מקיימין ליחדא שםא דקורשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחדא שם (י"ה בניה) ביחדא שלם בשם כל ישראל ולחקיף אותם מזיו כבודך הקדוש והתהור נטיו על ראשיהם מלמעלה כנשר יעיר קנו. ומשם יושפץ שפע החיים לעבדך (פבים אמחך) ובזכות צאתי מביתו החוצה ודרך מצותיך ארוצה יחשב לי זאת כאלו הרחקתי נדוד והרב כבסני כעוני ומחטאתי טהרני. ומאושפיון עילאין אושפיון דמהימנותא תהיינה אזני קשובות רב ברכות ולרעבים גם צמאים חן לחם ומים הנאמנים ותתן לי זכות לשבת ולהסות בסתר צל כנפיך בעת פטירתי מן העולם ולחסות מזרם וממטר כי המטיר על רשעים פחים וחתא חשונה מצות סוכה. זו שאני מקים כאלו כאלו קיסתיה בכל פרטיה וקדוניה ותנאיה וכל מצות החללים בה. ותשיב לנו החתימה ותזכנו לישב ימים רבים על האדמה אדמת קדש בעבודתיך וביראתך : ברוך יי לעולם אמן ואמן :

(כליל ראשון כשנכנס לסוכה קודם שמיסב לאכול וכלל יום ויום קודם סעודתו יאמר זה) :

אומין לסעודתי אושפיון עילאין אברהם יצחק ויעקב יוסף משה אהרן ודוד :

גיוס ראשון יאמר במטו מנך אברהם אושפיו עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיו עילאי יצחק יעקב יוסף משה אהרן ודוד :

גיוס שני יאמר במטו מנך יצחק אושפיו עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיו עילאי אברהם יעקב יוסף משה אהרן ודוד :

גיוס שלישי יאמר במטו מנך יעקב אושפיו עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיו עילאי אברהם יצחק יוסף משה אהרן ודוד :

גיוס רביעי יאמר במטו מנך יוסף אושפיו עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיו עילאי אברהם יצחק יעקב משה אהרן ודוד :

גיוס חמישי יאמר במטו מנך משה אושפיו עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיו עילאי אברהם יצחק יעקב יוסף אהרן ודוד :

גיוס ששי יאמר במטו מנך אהרן אושפיו עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיו עילאי אברהם יצחק יעקב יוסף משה ודוד :

גיוס שביעי יאמר במטו מנך דוד אושפיו עילאי דיתבי עמי ועמך כל אושפיו עילאי אברהם יצחק יעקב יוסף משה ואהרן :

כל ירא שמים ויראה שיהא לו עני בכל יום ויום על שולחנו ויראה בעיניו כאילו הוא מאכזב הנ"ל שומן אכלו ביומו ויתן לו מנה יפה כאילו הוא היה אחד מאכזב מיםב אכלו ומי שאפשר

הפא

סדר אושפיזין

שאפער לו סיהיו לו ז' עניים בכל יום ויום כנגד כולם בודאי תנוח ברכה על ראשו. וראוי
לומר בכל פעם שיכנס לסעודה בסוכה תפלה קצרה זו :

רבון כל העולמים יהי רצון מלפניך שיהא חשוב לפניך נצות ישיבת סוכה זו כאלו קיימתיה
בכל פרטיה ודקדוקיה וחריג מצות החללים בה וכאלו כוונתי בכל הכוונות שכווננו בה אנשי
בגפה הגדולה :

דיני קידוש של סוכות

(ד"ה) (א) בליל א' של סוכות סדר הקידוש כך הוא יין קידוש וסוכה ואח"כ זמן לפי
לפי שהזמן חוזר על קידוש היום ועל מצות סוכה : (סי' תרמ"ג) (ב) אם לא
אכל בלילה ראשונה בסוכה אף שאמר זמן בניתו על הכוס כשאוכל פעם ראשון בסוכה צריך
לברך זמן על הסוכה : (סס) (ג) בליל שני אומר יין קידוש וזמן ואח"כ סוכה ומי שלא אכל
בסוכה לא בליל א' ולא ביום א' כשאוכל בליל ב' בסוכה צריך לברך סוכה ואח"כ זמן : (א"ר
תרס"א דלא כמ"א וט"ז) (ד) בשאר הימים מכרך לישב בסוכה תיכף אחר ברכת המוציא קודם
שיטעם ובליל שבת ויו"ט אומר ברכת הסוכה אחר הקידוש קודם שיטעם : (סס)

הנחנות חג הסוכות

(גהורא) (יום א) שחרית מתפללין תפלה יו"ט כמו בערב וגומרין הלל כל ס' ימים של חג.
דיני לולב וסדר הנענועים מבוארים לעיל קודם הלל. ק"ש מוציאין ב' ס"ת (י"ג)
מדות רבש"ע) ב' קורין ה' גברי (ובשבת ז' גברי) שור או כשב) בשניה קורא
למפטיר בפרשה פנחס (ובחמשה עשר) ומפטירין בזכריה (הנה יום בא) וחזרת בהזמנים (בשבת
יק"פ מ"ש ואין נוסעין לולב) אשרי יהללו ומכניסין ס"ת להיכל ח"ק מוסף חזרת הש"ן וגשימות
כפס מוציאין ס"ת ומעלה על הבימה (ובשבת אין מוציאין הס"ת רק פותחים הארון) והש"ן
מתחיל (הושענא) ומקיפין ס"א אח הבימה וכל א' לולבו ואתרונו בידו ומקודם יאמר אני
במקום ס"ת בר' מינים אלו לשם ייחוד קבחו' ולעשות בזה נחת רוח ליוצרי
ובוראי ויאמר פסוק ויהי נועם כו' ומסיימין פיוט ההושענא עד שמגיעים לפני התיבה
ומכניסין הס"ת להיכל. ק"ש א"כ עלינו ק"י שיר תהוד וגוהנין לומר מזמור מ"ב ומ"ג כל
יחי. חג. מנחה אשרי ובלי"ז ח"ק (בשבת ואני תפילתי וקורין ס' השבוע וא"א אחריו ח"ק
יהללו ח"ק) ומזללין תעלת יו"ט בערבית ואין עושין מלאכה לאורך הלילה עד אחר ברכו :
(יום ב') תפלות וקריאות כדאחמול ואין מכרכין זמן על הלולב וכן בכל שאר הימים ואם חל
יום א' בשבת מכרכין זמן בשני ומפטירין במלכים ויקהליו עד (מאריך מארים).
ערבית תפלה חול ואומר אחת חוננתנו יעלה ויבוא הכדלה בורא פה"ג והמבדיל ואינו מכרך
על הבשמים ולא על הגר :

(א' דחוק"מ) הנהגת תפלין ותפלה כמו בחול המועד של פסח רק שאומרים מזמור לתודה
והש"ן ג"כ חולץ התפלין לפני הלל. אחר הלל ק"ש מוציאין ס"ת וקורין בו
ד' גברי בקרבנות החג בפ' פנחס כהן (וביום השני) לוי (וביום השלישי) ישראל (וביום
הרביעי) רביעי חוזר וקורא (וביום השני וביום השלישי) ח"ק ומכניסין הס"ת להיכל אשרי
ובלי"ז ח"ק מוסף של יו"ט ואומרים (ביום השני וביום השלישי) הושענא ומקיפין הס"ת בכל
ז' עלינו ק"י :

(ב' דחוק"מ) כדאחמול וקורא כהן (וביום השלישי) לוי (וביום הרביעי) ישראל (וביום החמישי)
רביעי (וביום השלישי וביום הרביעי) :

(ג' דחוק"מ) כהן (וביום הרביעי) לוי (וביום החמישי) ישראל (וביום השני) רביעי (וביום
(וביום הרביעי וביום החמישי) :

(ד' דחוק"מ) כהן (וביום החמישי) לוי (וביום השני) ישראל (וביום השביעי) רביעי (וביום
החמישי וביום השני) :

שבת

מן (ח"ב)

(שבת חוה"מ) אחר תפלת שחרית ק"ש (קהלת) בלי ברכה ובברכת הפטורה אומרים לשון כו' וחזרת (מקדש השבת וישראל והזמנים) :

הנהגות ליל ויום הושענא רבה

(נחורא) הנה התיקונים הנעשים בעולמות העליונים הק' ע"י לימודנו בלילה הזה הובאו בהאריו"ל לכן יזהר למעט באכילה בסעודת לילה שלא יביאנה לידי שינה ויזהר בקריאת משנה תורה בכונה ובדקדוק התיבות ואח"ז יאמר ס' תהלים עם הצבור במתן ובדקדוק התיבות ובכונה עלומה ואח"ז יטבול במקוה ויחבר יום ולילה בלמוד או בבקשות או בברכות השחר ויזהר מאלד בכונות התפלה ביום הנורא הזה שבו נמסרין הפתקין לידי הרצים בשליחות. שחרית מרבית בנרות ואומרים מזמור לתודה ומזמורי שבת ברכות וא"א נשמת אין כמוך ומוציאין ס"ת שמע על הכל ויעזור ויגן כמו ביו"ט. כהן (וביום החמישי) לוי (וביום הששי) ישראל (וביום השביעי) רביעי (וביום הששי וביום השביעי) ובמוסף אומרים מה שקורין לרביעי. בחזרת הש"ץ דמוסף אומרים קדושת יו"ט. אחר מוסף מוציאין כל הס"ת שבהיכל על הבימה ומקיפין את הבימה היום ז' פעמים ומתירין אגודה העליונה של לולב :

דיני שמיני עצרת

(דח"ח) (א) בקידוש ליל שמיני אומר זמן : (סי' תרס"ח) (ב) יושבים בסוכה ליל שמיני ואין מברכין לישיב בסוכה ואפי' איתרמי לוי סעודה ביה"ש צריך לאכול בסוכה אבל לא ישיבים בסוכה ואין לאכול פירות בסוכה ביום שמיני וכן פת שאין בה כביצה כלל דמילתא כל דבר שא"צ ברכה לישיב בסוכה בשאר ימי הסוכות אין אוכלין בסוכה בה' משום דלית היכרא וזהו הטעם שאין ישיבים בשמיני בסוכה : (שס) (ג) אסור להכין ביו"ט לצורך יו"ט חבירו וכשרוצה להכניס השלחנות מהסוכה לביתו יכול להכניסם אבל לא יסדר אותם לצורך הלילה אבל אם צריך אותם לצורך היום וכן אם צריך לסדר אותם שלא יהיה נראה הבית כחורבה מותר : (סי' תרס"ז) (ד) כשיוצאין מן הסוכה ביום שמיני אומרים זה יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי כשם שקיימתי וישבתי בסוכה זו כן אוכלה לישיב בסוכת עזרו של לוויתן :

דיני שמינת תורה

(דח"ח) (א) ליל תשיעי מקדשין ואומרים זמן : (ב) מוציאין כל הס"ת שבהיכל בין בערבית בין בשחרית ובערבית אחר שמקיפין ז' פעמים עם הס"ת. מחזירין הס"ת להיכל ומשיירין ס"ת אחת וקורין בה ג' גברי כפ' וזאת הברכה ואומרים קדיש על הס"ת אחר הקריאה. (ג) בשחרית אחר הקפת ז' פעמים עם הספרי תורות. משיירין שלשה ס"ת באחת קורין וזאת הברכה. בשניה בראשית בשלישית מפטיר. ואם אין סם אלא שני ס"ת קורין בשניה בראשית וחוזרין ולוקחין הראשונה למפטיר. והקדיש יאמר על הס"ת השניה ולא על הראשונה. ואם שכן יאמר קדיש על הראשונה יאמר פעם אחרת על השניה. (סי' תרס"ט) ונהגו להרבות הקרואים וקורין פרשה אחת הרבה פעמים (שס) המסיים וזאת הברכה הוא חתן תורה. והקורא בבראשית נקרא חתן בראשית. ונהגין שאף מי שעלה כבר בפרשת וזאת הברכה עולה לחתן תורה או לחתן בראשית דהכל יודעים שמשום שמהת תורה ליכא פגמא אף בב' ס"ת. מיהו חתן תורה לא יעלה לחתן בראשית [פמ"ג שס] וכשקורין הרכה כהנים או לויים או נערים ראוי שאחד יברך והשאר ישמעו ויאלו בברכתו, ונהגו לקרות כל הנערים לס"ת. והגדול יברך בה"ת והקטנים ישמעו ויאלו. וקורין להם פרשת המלאך הגואל (שס בפמ"ג וא"ר)

אם חל יום ראשון של סוכות כיום ב' או אומרים זה הסדר של הסענות. למען אמתך. אכן שחיה. אערוך שועי. אום אני רומה. אל למושעות. אום נצורה : ואם חל כיום ג'. למען אמתך. אכן שחיה. אערוך שועי. אל למושעות. אום נצורה. ארון המושיע : ואם חל כיום ה'. למען אמתך. אכן שחיה. אום נצורה. אערוך שועי. אל למושעות. ארון המושיע : ואם חל כשנת. אום נצורה. למען אמתך. אערוך שועי. אכן שחיה. אל למושעות. ארון המושיע : בכל יום אחר הסענות אומרים. כהושעת אלים בלוד עסך וכו'. הושיעה את עמך. וכשנת אחר הסענה אום נצורה אומרים כהושעת אדם יציר כפיך וכו' :

הוֹשֵׁעַ נָא :

לְמַעַן אֶלְהִינִי הוֹשֵׁעַ נָא :

לְמַעַן בּוֹרְאֵנִי הוֹשֵׁעַ נָא :

לְמַעַן גּוֹאֲלִנִי הוֹשֵׁעַ נָא :

לְמַעַן דּוֹרְשָׁנִי הוֹשֵׁעַ נָא :

לְמַעַן אֶמְתֶּךָ. לְמַעַן בְּרִיתְךָ. לְמַעַן גְּדֻלָּתְךָ וְתַפְאֲרֶתְךָ. לְמַעַן דְּתֶךָ. לְמַעַן הוֹדְךָ. לְמַעַן וְעִידְךָ. לְמַעַן זִכְרְךָ. לְמַעַן חֲסִדְךָ. לְמַעַן טוֹבְךָ. לְמַעַן יְחִידְךָ. לְמַעַן כְּבוֹדְךָ. לְמַעַן מוֹדְךָ. לְמַעַן מְלֻכוֹתְךָ. לְמַעַן נִצְחֶךָ לְמַעַן סוֹדְךָ. לְמַעַן עֲזֶךָ. לְמַעַן פְּאֲרֶךָ. לְמַעַן צְדָקָתְךָ. לְמַעַן קְדוּשָׁתְךָ. לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הַרְבִּים. לְמַעַן שְׂכִינְתְךָ. הוֹשֵׁעַ נָא : לְמַעַן תַּחֲלֶתְךָ. הוֹשֵׁעַ נָא :

להו"ר כי אמרתי עולם חסד יבנה :

אָכֵן יִשְׁתַּחֲוֶה. בֵּית הַבְּחִירָה. גִּזְרֵן אֶרְצָן. דְּבִיר הַמּוֹצֵנֶע. הַר הַמּוֹרֶה. וְהַר יִבְרָאָה. זְבוּל תַּפְאֲרֶתְךָ. חֲנֻה דְּנֹר. מִזֵּב הַלְבָּנוּז. יִפְה נֹף מִשׁוּשׁ כָּל הָאָרֶץ. כְּלִיַּת יוֹפִי. לִיַּת תַּצְדֵּק. מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ. נְהָ שְׁאֲנוּ. סִבַּת שְׁלָם. עֲלִית שְׁבָטִים. פְּנֵת יִקְרָת. צִיּוֹן הַמַּצִּיגָת. קִדְשׁ הַקִּדְשִׁים. רְצוּף אֶתְכָה. שְׂכִינַת כְּבוֹדְךָ. הוֹשֵׁעַ נָא : תֵּל תַּלְפִּיּוֹת. הוֹשֵׁעַ נָא :

להו"ר לך זרוע עם גבורה תעזו ירך תרום ימינך :

אִוֶּם אָנִי חֲזוּמָה. בְּרָה בַּחֲמָה. גִּזְה וְסוּרָה. דְּמַתָּה לְתַמָּר. הַהֲרוּגָה עֲלִידָה. וְנִחַשְׁבָּת פְּצֵאן טַבְחָה. זְרוּיָה בֵּין מַכְעִיסֶיהָ. חֲבוּקָה וְדַבְּקָה בָּךְ. מוֹעֲנַת עֲלֶךָ. יְחִידָה לִיְחִידְךָ. כְּבוֹשָׁה בְּגוֹלָה. לוֹמְדָת יִרְאָתְךָ. מְרוּמַת לְחִי. נְתוּנָה לְמַכִּים. סוּבָלַת סִבְלָךְ. עֲגִיָה סַעְרָה. פְּדוּיַת מוֹבָיָה. צֵאן מְכֻשִׁים. קַהֲלוֹת

יעקב. רשומים בשמך. שואגים הושע נא : תמוכים עליך.
הושע נא :

להו"ר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם :

אדון המושיע בלתיך אין להושיע. גבור ורב להושיע.
בלותי ולי יהושיע. האל המושיע. ומציל ומושיע. וזעקך
תושיע. חונך הושיע. מלאך תשביע. יבול תשפיע. כל
שנים תדשא ותושיע. לגיא כל תרשע. מגדים תמתיק ותושיע.
נשיאים תחפיע. שעירים תהגיע. עננים מלהמניע. פותח יד
ומשביע. צמאך תשביע. קוראך תושיע. רחומך תושיע.
שחתך הושיע. הושע נא : תמתיק תושיע. הושע נא :

להו"ר נעימות בימינך נצח :

אדם ובהמה. בשר ורוח וגשמה גיד ועצם וקדמה.
דמות וצלם ורקמה. חוד להבל דמה. וגמשל פבהמות
גדמה. ויו ותואר וקומה. חדוש פני אדמה. טיעת עצי
גשמה. יקבים וקמה. פרכים ושממה. לתבל המסימה.
מטרות עז לסממה. נשיה לקומה. שוחים לקוממה. עדנים
לעצמה. פרחים להעצמה. צמחים קנשמה. גרים לזרמה.
רביבים לשלמה. שתיה לרוממה. הושע נא : תלונה על
בלימה. הושע נא :

להו"ר יי אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה חורך על השמים :

אדמה מארר. בהמה ממשכלת. גורן מגום. דגן מבלקת.
הון ממארה. ואכל ממהומה. זית מגשול. חטה מתגב. מרר
מגובי. יקב מילק. גרם מתולעת. לקש מארבה. מגד מצלצר.
גפוש מבהלה. שובע מסלסם. עדרים מדלות. פרות משדפון.
צאן מצמיתות. קציר מקלקלה. רוב מרוזן. שכולת מצנמון.
הושע נא : תבואה מחסיל. הושע נא :

להו"ר צדיק יי בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו :

למען איתן הנורק בלחב אש : למען בן הנעקד על
עצים ואש : למען גבור הנאבק עם שר אש : למען דגלים

נְחִיָּה בְּאֹר וְעֵנָן אֵשׁ : לְמַעַן הוֹעֵלָה לְפָרוֹם וְנִתְעַלָּה לְמִלְאֲכֵי
 אֵשׁ : לְמַעַן וְהָיָה לָךְ כְּסֶגֶן בְּאַרְצֵי אֵשׁ : לְמַעַן וְגֵבַר דְּבָרוֹת
 הַנְּתוּנוֹת בְּאֵשׁ : לְמַעַן חֲפוּי יְרִיעוֹת וְעֵנָן אֵשׁ : לְמַעַן מִכָּס
 הַר יִבְרָךְ עָלָיו בְּאֵשׁ : לְמַעַן יִדְרֹת בֵּית אֲשֶׁר אֶהְבֶּתָּ מִשְׁמֵי
 אֵשׁ : לְמַעַן כְּמֵה עַד שִׁקְעָה הָאֵשׁ : לְמַעַן לֶחֶם מִחַפֶּת אֵשׁ
 וְהִסִּיר חֲרוֹן אֵשׁ : לְמַעַן מִקְנֵא קִנְיָה גְדוֹלָה בְּאֵשׁ : לְמַעַן
 גֶּף יָדוֹ וְיִרְדּוּ אֲבָנֵי אֵשׁ : לְמַעַן שֵׁם מְלָה חֲלָב כְּלִיל אֵשׁ :
 לְמַעַן עֶמֶד בְּנוֹרָן וְנִתְרַצָּה בְּאֵשׁ : לְמַעַן פֶּלֶל בְּעֶזְרָה וְיִרְדָּה
 הָאֵשׁ : לְמַעַן צִיר עָלָה וְנִתְעַלָּה בְּרִכָּב וְסוּסֵי אֵשׁ : לְמַעַן
 קְדוּשִׁים מְשֻׁלָּכִים בְּאֵשׁ : לְמַעַן רַבּוֹ רִבֵּן חַי וְנִחְיֵי אֵשׁ :
 לְמַעַן שְׂמֻמוֹת עִירָה וְהַשְׂרֹפָה בְּאֵשׁ הוֹשֵׁעַ נָא : לְמַעַן תוֹלְדוֹת
 אֲדוֹמֵי יְהוּדָה תָּשִׁים בְּכִיּוֹר אֵשׁ הוֹשֵׁעַ נָא :

בהושענא רבה בהקפה שביעית יכללם ביחד ולזמרים זה :

לך יי הגדולה והנכבדה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ :
 לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש : והיה יי למִנְךָ על כל הארץ ביום
 ההוא יהיה יי אחד ושמו אחד : ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל יי אלהינו
 יי אחד : ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל יי אלהינו יי אחד : ברוך שם
 כבוד מלכותו לעולם ועד :

אֶעֱרוֹךְ שׁוּעֵי בְּבֵית שׁוּעֵי גִלְתִּי בְּצוּם פִּשְׁעֵי דְרִשְׁתִּיקָה
 בּוֹ לְהוֹשִׁיעֵי הַמְּשִׁיבָה לְקוֹל שׁוּעֵי וְקוֹמָה וְהוֹשִׁיעֵי זְכוֹר
 וְרַחֵם מוֹשִׁיעֵי חַי בֶּן הַשְּׁעָשְׁעֵי טוֹב בְּאַנְקָה שְׁעֵי יוֹחֵשׁ
 מוֹשִׁיעֵי פֶלֶא מְרִשִׁיעֵי לְבַל עוֹד תִּרְשִׁיעֵי מִהֵרָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
 נִצַּח לְהוֹשִׁיעֵי שֵׁא נָא עוֹן רִשְׁעֵי עֲבוֹר עַל פִּשְׁעֵי פִגְמָה
 נָא לְהוֹשִׁיעֵי צוֹר צָדִיק מוֹשִׁיעֵי מִכָּל־נָא שׁוּעֵי רוּמָם קֶרֶן
 יִשְׂרָאֵל שְׂרֵי מוֹשִׁיעֵי הוֹשֵׁעַ נָא : תוֹפִיעַ וְתוֹשִׁיעֵי הוֹשֵׁעַ נָא :
 אֵל לְמוֹשְׁעוֹת בְּאַרְבַּע שָׁבוּעוֹת גָּשִׁים בְּשׁוּעוֹת דּוֹפְקֵי
 עֶרֶךְ שׁוּעוֹת (נ"א שְׁעוֹת) הוֹגֵי שְׁעִשְׁעוֹת וְחִידוֹתָם מִשְׁתַּעֲשְׁעוֹת
 וּזְעָקִים לְהַשְׁעוֹת חוֹבֵי יִשׁוּעוֹת טְפוּלִים בְּךָ שְׁעוֹת יוֹדְעֵי
 בֵּין שְׁעוֹת פּוֹרְעֵךְ בְּשׁוּעוֹת לְהַבִּין שְׁמוּעוֹת מִפִּיךָ גִּשְׁמֻעוֹת
 נוֹתֵנוּ תִשׁוּעוֹת סְפוּרוֹת מִשְׁמְעוֹת (נ"א מִשְׁמְעוֹת) עֲדוֹת

משמיעות

מִשְׁמִיעוֹת. פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת. צָדִיק נִשְׁעָוֶת. קָרִית (נ"א קרב)
תְּשׁוּעוֹת. רָגַשׁ תְּשׁוּאוֹת. שְׁלֹשׁ שְׁעוֹת. הוֹשֵׁעַ נָא : תְּחִישׁ
לְתִשׁוּעוֹת. הוֹשֵׁעַ נָא :

אֲנִי נְהוּ הוֹשִׁיעָה נָא :

בְּהוֹשָׁעָת אֱלִים בְּלוֹר עַמָּךְ. בְּצִאתְךָ לְיֵשׁע עַמָּךְ. כּוּ
הוֹשֵׁעַ נָא : בְּהוֹשָׁעָת גּוֹי וְאֱלֹהִים. וְרוּשִׁים לְיֵשׁע אֱלֹהִים כּוּ
הוֹשֵׁעַ נָא : בְּהוֹשָׁעָת חֲמוֹן צְבָאוֹת. וְעַמָּם מִלְּאֲכִי צְבָאוֹת. כּוּ
הוֹשֵׁעַ נָא : בְּהוֹשָׁעָת וָפִים מִבֵּית עֲבָדִים. חֲנוּן בְּיָדָם מַעֲבִידִים.
כּוּ הוֹשֵׁעַ נָא : בְּהוֹשָׁעָת טְבוּעִים בְּצוֹל גְּזָרִים. יִקְרָךְ עַמָּם
מַעֲבִירִים. כּוּ הוֹשֵׁעַ נָא : בְּהוֹשָׁעָת בְּנֵה מְשׁוֹרָרֶת וְיֹשֵׁעַ.
לְגוֹחָה מְצִיגֶת וְיֹשֵׁעַ. כּוּ הוֹשֵׁעַ נָא : בְּהוֹשָׁעָת מֵאֲמָר וְהוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם. נִקּוֹב וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם. כּוּ הוֹשֵׁעַ נָא : בְּהוֹשָׁעָת סוֹכְבֵי
מִזְבָּח. עוֹמְסֵי עֲרֵכָה לְחֻקֶּיךָ מִזְבָּח. כּוּ הוֹשֵׁעַ נָא : בְּהוֹשָׁעָת
פְּלִאֵי אֲרוֹן כְּהֻשָּׁעַ. צֵעַר פְּלִשְׁתַּת בְּחֲרוֹן אָף וְנֹשָׁעַ. כּוּ
הוֹשֵׁעַ נָא : בְּהוֹשָׁעָת קַהְלוֹת בְּבִלְה שְׁלֹחַת. רַחוּם לְמַעַנָם
שְׁחַתָּה. כּוּ הוֹשֵׁעַ נָא : בְּהוֹשָׁעָת שְׁבוֹת שְׁכֵמִי יַעֲקֹב. תְּשׁוּב
וְתָשִׁיב שְׁבוֹת אֶתְלִי יַעֲקֹב. וְהוֹשִׁיעָה נָא : בְּהוֹשָׁעָת שׁוֹמְרֵי
מִצְוֹת וְחֹכֵי יְשׁוּעוֹת אֵל לְמוֹשָׁעוֹת וְהוֹשִׁיעָה נָא :

אֲנִי נְהוּ הוֹשִׁיעָה נָא :

הוֹשִׁיעָה אֶת עַמָּךְ וּבְרַךְ אֶת גְּבֻלְתְּךָ וְרַעַם וְנִשְׁאֵם עַד
הָעוֹלָם : וַיְהִי דְבָרֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְחַנְּנֶנִי לִפְנֵי יְיָ קְרוֹבִים אֵל
יְיָ אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וְלַיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט עֲבָדָיו וּמִשְׁפָּט עַמּוֹ
יִשְׂרָאֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ : לְמַעַן יָדַעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ
הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד : ק"ש

לשבת אִם נְצִיחָה בְּבִבְת. בּוֹנֶנֶת בְּדַת נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת.
גּוֹמֶרֶת הַלְכוֹת שְׁבֵת. הוֹרֶשֶׁת מִשְׁאֵת שְׁבֵת. הַקּוֹבֵעַת אֲלָפִים
תְּחוּם שְׁבֵת. וּמְשִׁיבַת רֶגֶל מִשְׁבֵּת. זְכוֹר וְשִׁמּוֹר מִקְנִימַת
בְּשִׁבְתָּ. תִּשָּׂה לְמַהֵר בִּיאַת שְׁבֵת. מוֹרְכַת כָּל מְשִׁשָּׁה לְשִׁבְתָּ.
יֹשְׁבַת וּמִמְתֵּנַת עַד כְּלוֹת שְׁבֵת. כְּבוֹד וְעוֹנֶג קוֹרְאָה לְשִׁבְתָּ.

לבוש

לבוש וכסות מחלקת בשבת. מאכל ומשתה מכינה לשבת.
 נועם מגדים מנעמת לשבת. סעודות שלש מקימת בשבת.
 על שתי כפרות בוצעת בשבת. פורקת ארבע רשויות בשבת.
 צווי הדלקת נר מדלקת בשבת. קדוש היום מקדשת בשבת.
 רגן שבע מפללת בשבת. שבעה בדת קוראה בשבת.
 תנחילה ליום שכלו שבת. הושע נא :

אני והו הושיעה נא :

כהושעת אדם יציר פקיד לגונגה. בשבת קדש המצאתו
 קופר וחנינה. בן הושע נא : כהושעת גוי מצין מקוים הופש.
 דעה פנו לבור שביעי לנופש. בן הושע נא : כהושעת העם
 נהנה בצאן להנחות. וחוק שמות בקרה על מי מנוחות. בן
 הושע נא : כהושעת זבדיה במדבר סין במהגה. חכמו ולקטו
 בששי לחם משנה. בן הושע נא : כהושעת טפוליה הורו
 חנה במדעם. ישר כחם והודה למו רועם. בן הושע נא :
 כהושעת כלכלו בעונג מן המשמר. לא תפד עינו וריחו לא
 נמר. בן הושע נא : כהושעת משפטי משאת שבת נמרו.
 נחו ושבתו רשויות ותחומים שמרו. בן הושע נא : כהושעת
 סיני השמעו בדבור רביעי. ענן זכור ושמור למדש שביעי.
 בן הושע נא : כהושעת פקדו יריחו שבע לתקה. צרו עד
 רדתה בשבת לתקה. בן הושע נא : כהושעת קהלת ועמו
 בבית עולמים. רצוה בחגם שבעה ושבעה ימים. בן הושע
 נא : כהושעת שבים עולי גולה לפדיום. תורתה בקראם בחג
 יום יום. בן הושע נא : כהושעת משמחיה בבגין שני
 המחדש. נוטלין לולב כל שבעה במקדש. בן הושע נא :
 כהושעת חבוט ערבה שבת מרחים. מרביות מוצא ליסוד
 מזבח מניחים. בן הושע נא : כהושעת בכפות וארוכות
 וגבוהות מעלסים. בפטירתן ופי לה מזבח מקדסים. בן הושע
 נא : כהושעת מודים ומתלים ולא משנים. בקנו אנו ליה
 ועיגנו ליה שוגים. בן הושע נא : כהושעת יקב מתעבדיה

סוֹבְבִים בְּרַעְנָה. רוֹנְנִים אֲנִי וְהוּ הוֹשִׁיעָה נָא. בֵּן הוֹשֵׁעַ נָא :
 כְּהוֹשֶׁעַת חֵיל וְרִיזִים מְשֻׁרְתִּים בְּמִנוּחָה. קָרַבְנָן שְׂכֵת כְּפֹל
 עוֹלָה וּמִנְחָה. בֵּן הוֹשֵׁעַ נָא : כְּהוֹשֶׁעַת לַיִּיתָה עַל דּוֹכָנָם לְהַרְבֵּת.
 אוֹמְרִים מְזֻמָּר שִׁיר לְיוֹם הַשָּׁבֶת. בֵּן הוֹשֵׁעַ נָא : כְּהוֹשֶׁעַת
 גְּחוּמִיךָ בְּמִצּוֹתֶיךָ תָּמִיד יִשְׁתַּעֲשְׁעוּן. וְרָצָם וְחִלְצָם בְּשׂוֹבָה
 נִגְמַת יְיָשְׁעוּן. בֵּן הוֹשֵׁעַ נָא : כְּהוֹשֶׁעַת שְׁבוֹת שְׁבִטִי יַעֲקֹב.
 תָּשׁוּב וְתָשִׁיב שְׁבוֹת אֶהְיִי יַעֲקֹב. וְהוֹשִׁיעָה נָא :
 אֲנִי וְהוּ הוֹשִׁיעָה נָא :

כְּהוֹשֶׁעַת שׁוּמְרֵי מִצְוֹת. וְחֹזְכֵי יִשׁוּעוֹת. אֵל לְמוֹשְׁעוֹת.
 וְהוֹשִׁיעָה נָא. אֲנִי וְהוּ הוֹשִׁיעָה נָא : הוֹשִׁיעָה אֶת עַמְךָ וְכו'.

ל הו ש ע נ א ר ב ה

בס"ק אומרים בהושענא רבה הושענות אלו על הסדר שגרסא כאן : למען אמתך. אבן
 שתיח. אום אני חומה. ארון המושיע. אדם ובהמת. ארמה מארר. למען איתן.
 כהושעת אלים. ואח"כ אומרים תתננו וכל ההושענות כמו שגרסא כאן :

אֲנִי וְהוּ הוֹשִׁיעָה נָא :

תִּתְּנֵנוּ לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה. תְּשִׁיבֵנוּ אֵל הַחֶבֶד וְאֵל הַנִּחְלָה.
 תְּרוֹמַמֵּנוּ לְמַעַלָּה לְמַעַלָּה. תִּקְבְּצֵנוּ לְבֵית הַתְּפִלָּה. תִּצְיֵבֵנוּ
 בְּעֵץ עַל פְּלָגֵי מַיִם שְׁתוּלָה. תִּפְהָנוּ מִכָּל גִּנֵּעַ וּמִחֲלָה. תַּעֲטִירֵנוּ
 בְּאַהֲבָה כְּלוּלָה. תַּשְׁמְחֵנוּ בְּבֵית הַתְּפִלָּה. תִּנְחַלֵּנוּ עַל מֵי
 מְנוּחוֹת סֵלָה. תִּמְלֵאֵנוּ חֶבֶד וְשִׁבְלָה. תִּלְבִּישֵׁנוּ עֹז וְגִדְלָה.
 תִּכְתִּירֵנוּ בְּכֶתֶר כְּלוּלָה. תִּיַּשְׁרֵנוּ בְּאַרְבַּח סְלוּלָה. תִּשְׁעֵנוּ
 בְּיוֹשֶׁר מִסֵּלָה. תִּחַנְּנוּ בְּרַחֲמִים וּבְחֻמָּלָה. תִּזְכִּירֵנוּ בְּמֵי זֶאת
 עוֹלָה. תוֹשִׁיעֵנוּ לִקְצֵן הַגָּאֻלָּה. תַּהַדְּרֵנוּ בְּזֵיו הַמוֹלָה. תִּדְבִּיקֵנוּ
 בְּאֶזְרוֹר חֲתוּלָה. תִּגְדֵּלֵנוּ בְּיָד הַגְּדוּלָּה. תִּבְיֵאֵנוּ לְבֵיתְךָ בְּרִנָּה
 וְצִהְלָה. תַּאֲדִירֵנוּ בְּיָשַׁע וְגִילָה. תַּאֲמִצֵּנוּ בְּרִנָּה וְהַצִּלָּה. תִּלְבִּבֵּנוּ
 בְּבִגְדֵי עִירָה בְּבִתְחִלָּה. תַּעֲדִירֵנוּ לְצִיּוֹן בְּשִׁבְרוּלָה. תַּעֲבִירֵנוּ
 בְּנִבְנָתָהּ הָעִיר עַל תִּלָּה. תִּרְבִּיצֵנוּ בְּשִׁשּׁוֹן וְגִילָה. הוֹשֵׁעַ נָא :
 תַּחֲזִקֵנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֵלָה. הוֹשֵׁעַ נָא :

אֲנִי הוֹשִׁיעָה נָא :

אָנא אַזון חין תאבי ישעך. בערבי נחל לשעשעך.
והושיעה נא : אָנא גאל פנת גטעך. דומה בטאמאך. והושיעה
נא : אָנא תבט לברית טבעך. ומחשבי ארץ בהטביעך.
והושיעה נא : אָנא זכר לנו אב ידעך. סכדך קמו בהודיעך.
והושיעה נא : אָנא טהורי לב בהפליאך. ונדע כי הוא פלאך.
והושיעה נא : אָנא כביר כח תן לנו ישעך. לאבותינו
כהשבעך. והושיעה נא : אָנא מלא משאלות עם משועך.
געמד בחר מור קמו שועך. והושיעה נא : אָנא סגב אשלי
גטעך. עריצים בהניעך. והושיעה נא : אָנא פתח לנו אוצרות
רבך. ציה מהם בהרביעך. והושיעה נא : אָנא קוראך ארץ
ברועך. רעם בטוב מרעך. והושיעה נא : אָנא שעריך תעל
ממשואך. תל תפיות בהשיאך. והושיעה נא :
אָנא אל נא הושע נא והושיעה נא :

אל נא תעינו בשח אובר. שמנו מספרך אל תאבד.
הושע נא והושיעה נא : אל נא רעה את צאן ההרגה. קצופה
ועליך הרונה. חו' והו' : אל נא צאנה וצאן מרעיתך. פעלתיך
ורעיתך. חו' והו' : אל נא עגני הצאן. שיחם ענה בעת רצון.
חו' והו' : אל נא נושאי לך עין. מתקוממך יהיו באין. חו' והו' :
אל נא למנסכי לך מים. בממשיגי תישועה ישאבון מים.
חו' והו' : אל נא יעלו לציון מושעים. טפולים בך ובשמך
נושעים. חו' והו' : אל נא תמוץ בגדים. ועום לגער כל בוגדים.
חו' והו' : אל נא זכור תזכור. הנכבדי בלתיך וזכור. חו' והו' : אל
נא דורשך בעגפי ערבבות. געים שעה מערבבות. חו' והו' : אל
נא ברח בעטור שנה. אבירי רצה בגלולי ביום הושענא.
הושע נא. והושיעה נא :

אָנא אל נא הושע נא. והושיעה נא אבינו אפה :
למען תמים בדורותיו. הנמלט ברוב צדקותיו. מצל
משטף בבא מבול מים. לאום אני הומה. הושע נא. והושיעה
נא אבינו אפה : למען שלם בכל מעשים. תמנסה בעשרה
מח [ח"ב] נסים

גסים. פֶּשֶׁר מִלְאָכִים נָם יִקַּח נָא מַעֲט מִיָּם. לְבָרָה פִּתְמָה. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן בָּךְ וַיְחִיד גִּתְגִּט פָּרִי לְבָאָה. זַעַק אִיָּה תִשָּׂה לְעוֹלָה. בִּשְׁרוּהוּ עֲבָדָיו מִצְאָנוּ מִיָּם. לְנוֹכָה וְסוֹכָה. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן קִדְּם שְׂאֵת בְּרָכָה. הַגִּשְׁטָם וְלִשְׁמָה תִּכָּה. מִיָּחֶם בְּמִקְלוֹת בִּשְׁמֵחוֹת תַּמִּים. לְדַמְתָּה לְתַמָּר. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן צִדֵּק חַיִּית לֶךְ לְכָהֵן. בְּחֵתָן פֶּאֶר יִכְתֵּן. מְגִסָּה בְּמִסָּה בְּמִי מְרִיבַת מִיָּם. לְהִתָּר תַּטּוֹב. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן פּוֹאֵר חַיִּית גְּבִיר לְאַחִיו. יְהוֹכָה אֲשֶׁר גְּבִיר בְּאַחִיו. מִסְפָּר רֹבֵעַ מִדְּלִי וְלִי מִיָּם. לֹא קָנוּ בִּי אִם לְמַעֲנֶה. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן עָנוּ מִכָּל וְגִאָּמוֹ. אֲשֶׁר בְּצִדְקוֹ כָּלְכָל הַמֶּן. מִשׁוֹךְ לְגוֹאֵל וּמִשׁוֹי מִמֶּן. לְזֹאת הַנְּשַׁקְפָה. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן שְׁמִתוֹ בְּמִדְּאָבִי מְרוּמִים. תְּלוּבֵשׁ אֲוִירִים וְתַמִּים. מִצְוָה לְבֹא בְּמִקְדָּשׁ בְּקִדּוּשׁ יְדֵים וְרַגְלִים וְרַחֲיִצַּת מִיָּם. לְחֹלֶת אֲחֵבָה. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן גְּבִיָּאָה מְחֹלֶת מִתְּנִים. לְכַמְחֵי לֵב הוֹשֵׁמָה עֵינַיִם. לְרַגְלָה רָצָה עֲלוֹת וְרָדָת פֶּאֶר מִיָּם. לְטוֹבוֹ אֲחֵלִיו. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן מְשֻׁרֶת לֹא מֵשׁ מְאֵהֶל. וְרוֹחַ תִּקְדָּשׁ עָלָיו אֲהֵל. בְּעֶבְרוֹ בִּירְדֵּן גְּבִרְתוֹ תַּמִּים. לִיָּפָה וּבְרָה. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן לִפְדֵּי רְאוּת לְטוֹבָה אוֹת. זַעַם אִיָּה גִפְלָאוֹת. מִצָּה טַל מְנוּחָה מְלֹא תַּסְפָּל מִיָּם. לְכַלֵּת לְבָנוֹן. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן כְּלוּלִי עֲשׂוֹת מִלְחָמָה. אֲשֶׁר בְּיָדָם תִּפְתָּה יְשׁוּעָתָה צְרוּפִי מְגוֹי בְּלִמְקָם בְּיָדָם מִיָּם. לֹא כְּגִדּוֹ בָּךְ. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן יְחִיד צוֹרְרִים דֵּשׁ. אֲשֶׁר מִתְּחִים לְנוֹיִר הַקִּדָּשׁ. מִפְּכִתֵּשׁ לְחִי הַבְּקַעַת לִי מִיָּם. לִמְעַן שֵׁם מְדֻשָּׁה. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן טוֹב הוֹלֵךְ וְגִדֵּל. אֲשֶׁר מַעֲשֵׂה עֲדָה תִּדֵּל. בְּשׁוֹב עִם מִחְמָא צוֹ שְׂאֵב־מִיָּם. לְגִאָּה בִּירוּשָׁלַיִם. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן תִּיָּךְ מִכְּרָבָר בְּשִׁיר. תִּמְלִמְד תוֹכָה בְּכִלְכִּלִי שִׁיר. מְגִסָּה לְפָנָיו כְּתָאב שְׁתוֹת מִיָּם. לְשִׁמּוֹ בָּךְ סִבְבָּם. הו' והו' אבינו אתה : לִמְעַן זָךְ עֲלָה בְּסַעְרָה. תִּמְחַגֵּא וּמִשִּׁיב עֲבָרָה. לְפִלּוּלֵי יִרְדָּה אֲשׁ וְלִתְכָה עֶפֶר וּמִיָּם. לְעִינֵיהָ

בְּרִבּוֹתַי. הו' וְהו' אֲבִינוּ אַתָּה : לְמַעַן וְשֵׁרָת בְּאַמֶּת לְרַבּוֹ. פִּי שִׁנִּים
 בְּרוּחוֹ נִצָּצַל בּוֹ. בְּמַחֲתוֹ מִנֶּגֶן נִתְמַלְאוּ גְבִים מַיִם. לְפָצוּ מִי
 בְּמַכָּת. הו' וְהו' אֲבִינוּ אַתָּה : לְמַעַן הִרְהַר עֲשׂוֹת רִצּוֹנָךְ. הַמְכַרִּיז
 תְּשׁוּבָה לְצִאֲנֶךָ. אִזּוּ בָּבֶא מִתְּרַף סֶתֶם עֵינֹת מַיִם. לְצִיּוֹ מִכְּלָל
 יוֹפִי. הו' וְהו' אֲבִינוּ אַתָּה : לְמַעַן דְּרָשׁוּךְ בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה. וְסוֹדְךָ לְמוֹ
 נִגְלָה. בְּלִי לְהִתְנַאֵל דְּרָשׁוּ וְרַעְיוֹנִים וּבָמִים. לְהוֹרְאִיךְ בְּצֶרֶ.
 הו' וְהו' אֲבִינוּ אַתָּה : לְמַעַן נִמְר חֲכָמָה וּבִינָה. סוֹפֵר מִתִּיר
 מִפְּלִשׁ אֲמָנָה. מִחֲבָמָנוּ אֲמָרִים הַמְשׁוּלִּים בְּרַחֲבֵי מַיִם. לְרַבִּיתִי
 עָם. הו' וְהו' אֲבִינוּ אַתָּה : לְמַעַן בָּאִי לָךְ הַיּוֹם בְּכָל לֵב. שׁוֹפְכִים
 לָךְ שֵׁיחַ בְּלֹא לֵב וְלֵב. שׁוֹאֲלִים מִמֶּךָ עֵז מִמְּרוֹת מַיִם.
 לְשׁוֹרְרוֹךְ בָּיִם. הו' וְהו' אֲבִינוּ אַתָּה : לְמַעַן אוֹמְרִי יִגְדֵּל שְׁמֶךָ.
 וְהֵם נִחְלָתֶךָ וְעַמֶּךָ. צְמֵאִים לְיִשְׁעֶךָ בְּאֶרֶץ עֵינָה לְמַיִם. לְתִרְתֵּ
 לְמוֹ מְנוּחָה. הוֹשֵׁעַ נָא וְהוֹשִׁיעָה נָא אֲבִינוּ אַתָּה :

חֲנוּ וְקַח הוֹשֵׁעַ נָא אֶל נָא. אָנָּה הוֹשִׁיעָה נָא :

הוֹשֵׁעַ נָא סֶלַח נָא. וְהַצְלִיחָה נָא. וְהוֹשִׁיעֵנו אֶל מַעֲזָנוּ :

מִנִּיחַ הַלּוֹכֵב מִיָּדוּ וְלוֹקֵחַ הַהוֹשֵׁעַנָּה וְתוֹפֶסֶת עַד הַחֲכָמָה :

תַּעֲנֶה אֲמוֹנִים שׁוֹפְכִים לָךְ לֵב בְּמַיִם. וְהוֹשִׁיעָה נָא :
 לְמַעַן בָּא בָּאֵשׁ וּבְמַיִם. גָּזַר וְנָם יִקַּח נָא מַעַט מַיִם. וְהַצְלִיחָה
 נָא וְהוֹשִׁיעֵנו אֶל מַעֲזָנוּ: תַּעֲנֶה דְּגָלִים גָּזוּ גְזָרֵי מַיִם. וְהוֹשִׁיעָה
 נָא : לְמַעַן הִנָּעֶקֶד בְּשַׁעַר הַשָּׁמַיִם. וְשָׁב וְחָפַר בְּאֲרוֹת מַיִם.
 וְהַצְלִיחָה נָא וְהוֹשִׁיעֵנו אֶל מַעֲזָנוּ: תַּעֲנֶה וּפִים חוֹנִים עָלֶי
 מַיִם. וְהוֹשִׁיעָה נָא : לְמַעַן חֲלַק מִפְּצָל מַקְלוֹת בְּשִׁקְתוֹת
 הַכּוֹסִים. מַעַן וְגַל אֲבֵן מִבְּאֵר מַיִם. וְהַצְלִיחָה נָא וְהוֹשִׁיעֵנו אֶל
 מַעֲזָנוּ: תַּעֲנֶה יְדִידִים נִזְחָלִי דָת מְשׁוֹלֶת מַיִם. וְהוֹשִׁיעָה נָא :
 לְמַעַן פָּרוּ בְּמִשְׁעָנוֹתֶם מַיִם. לְחִכֵּן לְמוֹ וּלְצִאֲצִימוֹ מַיִם.
 וְהַצְלִיחָה נָא וְהוֹשִׁיעֵנו אֶל מַעֲזָנוּ: תַּעֲנֶה מִתְּהַנְּגִים בְּבִישִׁימוֹן
 עָלֵי מַיִם. וְהוֹשִׁיעָה נָא : לְמַעַן גָּאֲמֹן בֵּית מִסְפִּיק לְעַם מַיִם.
 קָבַע הָךְ וַיָּזוּבוּ מַיִם. וְהַצְלִיחָה נָא וְהוֹשִׁיעֵנו אֶל מַעֲזָנוּ: תַּעֲנֶה
 עוֹנִים עָלֵי בְּאֵר מַיִם. וְהוֹשִׁיעָה נָא : לְמַעַן פִּקֵּד בְּמִי מְרִיבַת

מִים. צְמֵאִים לְהִשְׁקוֹתָם מִים. וְהִצְלִיחָה נָא וְהוֹשִׁיעֵנו אֵל
 מַעֲזֵנוּ: תַּעֲנֶה קְדוֹשִׁים מְנַסִּים לָךְ מִים. וְהוֹשִׁיעָה נָא: לְמַעַן
 רֹאשׁ מִשׁוֹרְרִים כְּתָאב שְׁתּוֹת מִים. חֲלִילָה לָּךְ וְנִסָּךְ לָךְ מִים.
 וְהִצְלִיחָה נָא וְהוֹשִׁיעֵנו אֵל מַעֲזֵנוּ: תַּעֲנֶה שׂוֹאֲלִים בְּרַבּוּעַ
 אֲשֶׁלִּי מִים. וְהוֹשִׁיעָה נָא: לְמַעַן תֵּל תִּלְפִּיזוֹת מוֹצֵא מִים.
 תִּפְתַּח אֶרֶץ וּתְרַעֲף שָׁמַיִם. וְהִצְלִיחָה נָא וְהוֹשִׁיעֵנו אֵל
 מַעֲזֵנוּ:

בְּחֶסֶד־נָא קָהֵל עֲבֹת יִשְׂרָאֵל. סֵלַח וּמַחֵל עֲוֹנָם. וְהוֹשִׁיעֵנו
 אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ:

אֲזַ בְּעֵינֵי עֲבָדִים אֵל יְד אֲדוֹנִים. בָּאֵנוּ לְפָנֶיךָ נְדוּנִים.
 וְהוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ: גָּאָה אֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים נִתְגַּרְרוּ בָנוּ
 מַדְגִּים. דָּשׁוּנוּ וּבְעָלְנוּ וּזְלַתְהָ אֲדוֹנִים. וְהוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ:
 הֵן גִּשְׁנוּ הַיּוֹם בְּתַחֲנוּן. עֲבִידְךָ רַחוּם וְחַנוּן. וְסִפְרָנוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ
 בְּשִׁנּוּ. וְהוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ: זִבַּת חֶלֶב וּדְבַשׁ. נָא אֵל
 תִּיבֶשׁ. חֲצֵרֶת מִים בְּאֵבָה תִּתְחַבֵּשׁ. וְהוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ:
 טַעֲנוּ בְשִׁמְנָה. בְּיַד שִׁבְעָה וּשְׁמוֹנָה. יֵשֶׁר צְדִיק אֵל אֲמוֹנָה.
 וְהוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ: כִּרְתַּב בְּרִית לְאֶרֶץ. עוֹד בָּל יְמֵי הָאֶרֶץ.
 לְבִלְתִּי פָרֵץ בָּהּ פָּרֵץ. וְהוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ: מִתַּחֲנָנִים
 עָלֵי מִים. בַּעֲרָבִים טַל וְגַלִּי מִים. נָא וְכִרְרִלְמוֹ נְסוּף הַמִּים:
 וְהוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ: שִׁיחִים בְּדֶרֶךְ מִשְׁעָתָם. עוֹמְסִים
 בְּשׁוּעָתָם. עָנָם בְּקוֹל פְּגִיעָתָם. וְהוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ:
 פּוֹעֵר יְשׁוּעוֹת. פָּנָה לְפָלוֹלָם שְׁעוֹת. צִדִּיקָם אֵל לְמוֹשְׁעוֹת.
 וְהוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ: קוֹל רִגְשָׁם תִּשְׁעֵ. תִּפְתַּח אֶרֶץ
 וַיִּפְרוּ יִשְׁעֵ. רַב לְהוֹשִׁיעַ וְלֹא חֶפֶץ רָשָׁע וְהוֹשִׁיעֵנו
 אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ:

שְׁעֵרֵי שָׁמַיִם פָּתַח. וְאֶצְרֶךְ הַטּוֹב לָנוּ תִּפְתַּח. תוֹשִׁיעֵנו
 וְרִיב אֵל תִּמְתַּח. וְהוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁעָנוּ:

שִׁי קוֹל מִבֶּשֶׁר מִבֶּשֶׁר וְאוֹמֵר: וְהִקְהֵל הַחֹר

אוֹמֵן יִשְׁעָה בָּא. קוֹל דּוֹדֵי הַנְּהִיזָה בָּא. מִבֶּשֶׁר וְאוֹמֵר.

קול

קול בא בְּרַבְבוֹת בְּתִים. לַעֲמֹד עַל הַר הַזֵּיתִים. מ"ו : קול גִּשְׁתוֹ
 בַּשּׁוּפָר לְתַקַּע. תַּחֲתִיו הַר יִבְמַע. מ"ו : קול דָּפַח וְהִצִּיץ וְזָרַח.
 וּמִשׁ חֲצִי הָהָר מִמְּזֶרֶח. מ"ו : קול הַקִּים מְלִיל נֹאֲמוֹ. וְבָא הוּא
 וְכָל־קְדוּשָׁיו עִמּוֹ מ"ו : קול וְלָכֵל בְּאֵי הָעוֹלָם. בַּת מֶזֶל יִשְׁמַע
 בְּעוֹלָם. מ"ו : קול זָרַע עֲמוּסִי רַחֲמוֹ. נִלְדּוּ בְּיָלֶד מִמְּעֵי אִמּוֹ.
 מ"ו : קול חָלָה וְיִלְדָּה מִי זֹאת. מִי שָׁמַע בְּזֹאת. מ"ו : קול טָהוֹר
 פָּעַל בְּל־אֱלֹהִים. וּמִי רָאָה בְּאֱלֹהִים. מ"ו : קול יֵשַׁע וְזִמְן הַיּוֹמָר.
 הַיּוֹמָר אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד. מ"ו : קול בְּבִיר רוֹם. וְתַחַת. אִם
 יִלְדָּה גּוֹי פָּעַם אֶחָת. מ"ו : קול לָעַת יִגָּאֵל עִמּוֹ נְאוֹר. וְהָיָה לָעַת
 עָרֵב יִהְיֶה אוֹר. מ"ו : קול מוֹשִׁיעִים יַעֲלוּ לְהַר צִיּוֹן. כִּי־חָלָה
 גַּם יִלְדָּה צִיּוֹן. מ"ו : קול נִשְׁמַע בְּכָל גְּבוּלָה. הַרְחִיבִי מְקוֹם
 אֶחָד. מ"ו : קול שִׁימִי עַד דְּמִשְׁה מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ. קִבְּלִי בְּנִיָּה
 וּבְנֹתֶיךָ. מ"ו : קול עֲלֹזִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. כִּי קָמוּ יִשְׁנֵי הַבְּרוֹז.
 מ"ו : קול בָּנוּ אֵלֵי וְהִנָּשְׁעוּ. הַיּוֹם אִם בְּקוֹלִי תִשְׁמָעוּ. מ"ו : קול
 צִמָּח אִישׁ צִמָּח שָׁמוֹ. הוּא דָּוִד בְּעֶצְמוֹ. מ"ו : קול חֲמוֹם בְּפוּשִׁי
 עֶפְרַיִם. הִקִּיצוּ וְרַגְנוּ שׁוֹכְנֵי עֶפְרַיִם. מ"ו : קול רַבָּתִי עִם בְּהֶמְלִיכוֹ.
 מְגִדּוֹל יִשׁוּעוֹת מְלָכּוֹ. מ"ו : קול שֵׁם רָשָׁעִים לְהֶאֱבִיד. עֲשֵׂה
 חֶסֶד לְמִשְׁיחוֹ דָּוִד. מ"ו : קול תִּנָּה יִשׁוּעוֹת לָעַם עוֹלָם. לְדָוִד
 וְיִזְרְעוּ עַד עוֹלָם. מִבֶּשֶׁר וְאֹמֶר :

ג"פ קול מִבֶּשֶׁר מִבֶּשֶׁר וְאֹמֶר :

יחזקאל הערכנו על הקרקע דוקא ולא יהיו בערכה רק ה' גדלים לא פחות ולא יותר. ולא
 יחזקאל רק ה' חכמות ולא יותר וכוא ע"פ סוד :

אחר חכמת הערכה יאמר תהנה זו :

יהי רצון מלפניך " אלהינו ואלהי אבותינו הבוחר בנביאים טובים ובמנהגיהם הטובים
 שחָבַל ברחמים וברצון את תפלתנו והקפדנותנו וזכר לנו זכות שבעת חמימך. וחסיר מחיצת הברזל
 המפסקת בינינו וביניך ותאזין שועתנו. תשיב לנו החתימה. תולה ארץ על בלימה. וחחמנו
 בספר חיים טובים. והיום הזה חתן בשכינת עורך חמש גבורות ממוחקות על ידי חכמת ערכה
 מנהג נביאך הקדושים. ותתעורר האהבה ביניהם ותנשקנו מנשיקות פיך ממחלק כל הגבורות וכל
 הדינים. ותאיר לשכינת עורך בשם [ו"ר ה"א ו"א"] שהוא טל אורות טלך ומשם חשפיע שפע
 לעכרך [פכ"ם] המהגפל לפניך מחילה שחאריך ימיו ותמחול לחבאינו ועונותיו ופשעיו והפשוט
 ימינך יידך לקבלו בחשובה שלמה לפניך ואוצרך הטוב חפחח להשביע מים נפש שוקקה כמך
 שחחוב יפתח " לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה
 ידך. אמן : הושיע את עמך וכו' :

אחר תפלת ערבית קודם ההקפות הש"ץ והכזור אומרים בניגון פסוקים אלו :

אִתָּהּ תִּרְאֶת לְבָעַת כִּי יִי הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבָדוֹ:
לְעוֹשֶׂה נִפְלְאוֹת גְּדוֹלוֹת לְבָדוֹ כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ: אֵין כְּמוֹךָ
בָּאֱלֹהִים אֲדָנִי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: יְהִי כְבוֹד יִי לְעוֹלָם יִשְׁמַח יִי
בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יִי מְבֹרָךְ מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם: יְהִי יִי אֱלֹהֵינוּ
עִמָּנוּ בְּאֶשֶׁר הָיָה עִם אֲבוֹתֵינוּ אֶל יַעֲקֹבנוּ וְאֶל יִשְׁשָׁנוּ: וְאָמְרוּ
הוֹשִׁיעֵנו אֱלֹהֵי יִשְׁרָאֵל וּמִכַּעֲנֵנו וְהַצִּילֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם
מְדֻשָּׁה לְהַשְׁתַּבַּח בְּתִהְיֶיךָ: יִי מֶלֶךְ יִי מֶלֶךְ יִי יִמְלֹךְ לְעוֹלָם
וָעַד: יִי עוֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יִי יִבְרָךְ אֶת עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם: וַיְהִי נָא
אֲמָרְנוּ לְרַצּוֹן לִפְנֵי אֲדוֹן כָּל: וַיְהִי בְּנִסּוֹעַ הָאָרֶז וַיֵּאמֶר
מֹשֶׁה מוֹמָה יִי וַיִּפּוּצוּ אֵיבֶיךָ וַיָּנוּסוּ מִשִּׁנְאָתְךָ מִפְּנֶיךָ: מוֹמָה
יִי לִמְנוּחֶיךָ אִתָּהּ וְאָרֶז עֲנֶךָ: כִּתְּנֶיךָ יִלְבָּשׁוּ צִדֶּק וּתְסִידֶיךָ
יִרְגְּנוּ: בְּעֵבֹר דָּוִד עֲבֹדְךָ אֶל תָּשָׁב פְּנֵי מִשְׁיַחְךָ: וְאָמַר
בַּיּוֹם הַזֶּה הָיָה אֱלֹהֵינוּ זָה: קוֹיֵנוּ לֹא וַיִּשְׁעֵנוּ: זָה יִי קוֹיֵנוּ
לֹא נִגְלָה וְנִשְׁמָחָה בִּישׁוּעָתוֹ: מְלָכוּתְךָ מְלָכוּת כָּל עוֹלָמִים
וּמִשְׁלֶיךָ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא הַנִּרְהָ וְדַבֵּר יִי
מִירוּשָׁלַיִם:

אב הרחמים הטיבה ברצונך את ציון. תכנה חומות ירושלים: כי כך לבד
 בטחנו מלך אל רם ונשא אדון עולמים:

אח"כ מוסיפין כל הס"ת שטהיכל ומסבין המגדל ז"פ ואומרים זה:

אָנָּה יִי הוֹשִׁיעָה נָא. אָנָּה יִי הַצִּלִּיחָה נָא: אָנָּה יִי עֲנֵנוּ
בַּיּוֹם קִרְאָנוּ: אֱלֹהֵי הַרוּחוֹת הוֹשִׁיעָה נָא. בּוֹחֵן לְקַבּוֹת
הַצִּלִּיחָה נָא: גּוֹאֵל חֹזֵק עֲנֵנוּ בַּיּוֹם קִרְאָנוּ:

דוֹבֵר צְדָקוֹת הוֹשִׁיעָה נָא. הַדּוֹר בִּלְבוּשׁוֹ הַצִּלִּיחָה נָא.
נִתִּיק וְהִסִּיד עֲנֵנוּ בַּיּוֹם קִרְאָנוּ:

וְהַיֵּשֶׁר הוֹשִׁיעָה נָא. חוֹמַל בָּלִים הַצִּלִּיחָה נָא. מוֹב
וּמִמִּיב עֲנֵנוּ בַּיּוֹם קִרְאָנוּ:

יוֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת הוֹשִׁיעָה נָא. כְּבִיר וְנֹאֵר הַצִּלִּיחָה נָא.
לוֹבֵשׁ צְדָקוֹת עֲנֵנוּ בַּיּוֹם קִרְאָנוּ:

סדר הקפות לשמחת תורה קפח

מִלֶּךְ עוֹלָמִים הוֹשִׁיעָה נָא. נְאוּר וְאֲדִיר הַצְּלִיחָה נָא.
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים עֲגֻנוּ בְּיוֹם קִרְאָנוּ :

עוֹזֵר בָּלִים הוֹשִׁיעָה נָא. פּוֹדֶה וּמַצִּיל הַצְּלִיחָה נָא. צוֹר
עוֹלָמִים עֲגֻנוּ בְּיוֹם קִרְאָנוּ :

קָדוֹשׁ וְנוֹרָא הוֹשִׁיעָה נָא. רַחוּם וְחַנוּן הַצְּלִיחָה נָא.
שׁוֹמֵר הַבְּרִית עֲגֻנוּ בְּיוֹם קִרְאָנוּ :

תוֹמֵךְ תְּמוֹמִים הוֹשִׁיעָה נָא. תַּקְיָה לְעַד הַצְּלִיחָה נָא.
תָּמִים בְּמַעֲשָׂיו עֲגֻנוּ בְּיוֹם קִרְאָנוּ :

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. נִדְלוּ. וּמִנֵּן עַל הַכֹּל. וּמִכְנִיסִים כָּל הַסֵּמֶת לְהִיכָל רַק יִשְׁאִיר סֵמֶת אֶחָד
וְקוֹרִין ג' נִבְרִי בֶּפ' בְּרַכָּה וּבִשְׁחֵרִית מִשִּׁירֵין ג' סֵמֶת בֹּא' קוֹרִין וְזֹאת הַבְּרַכָּה וּבִג' בְּרֵאשִׁית
וּבִג' מִפְּטִיר וְאֶחָד מִנִּבְיָהִין הַסֵּמֶת וּמִתְחִיל הַחֲזוֹן שִׁישׁוּ וְשִׁמְחִי :

שִׁישׁוּ וְשִׁמְחִי בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. וְחֲנוּ כְבוֹד לַתּוֹרָה. כִּי טוֹב
סִחְרָה מִכָּל סִחְרָה. מִפֶּן וּמִפְּגִינִים יִקְרָה : נִגִּיל וְנִשְׁיֵשׁ בְּזֹאת
הַתּוֹרָה. כִּי הִיא לָנוּ עוֹז וְאוֹרָה : אֶתְחַלֵּה אֱלֹהֵי וְאֶשְׁמַחָה בּוֹ.
וְאֶשְׁיַמָּה תִקְוַתִּי בּוֹ. אֶחֱדָגוּ בְּסוֹד עִם מְרֻבּוֹ. אֱלֹהֵי צוּרֵי
אֲחִסָּה בּוֹ : נִגִּיל בְּכָל לַב אֲבָנִין צִדְקוֹתֶיךָ. וְאֶסְפָּרָה תְּהִלָּתְךָ.
בְּשִׁישׁוֹן הִשְׁיבָנוּ לְבִיתְךָ. עַל חֲסִדֶּךָ וְעַל אֲמִתְּךָ : נִגִּיל

הַתְּמַבְצוּ מִלְּאֻכִּים זֶה אֵל זֶה. זֶה לְהַבִּיל זֶה. וְאָמַר זֶה לְזֶה.
מִי הוּא זֶה וְאֵי זֶה הוּא. מֵאֲחֻז פְּנֵי כִפֹּא. פִּרְשׁוּ עָלָיו עֲגֻנוּ .
מִי עָלָה לְמָרוֹם. מִי עָלָה לְמָרוֹם. מִי עָלָה לְמָרוֹם. וְהוֹרִיד
עוֹז מִבְּטָחָה : הַתְּקַבֵּצוּ מוֹשֶׁה עָלָה לְמָרוֹם. מוֹשֶׁה עָלָה לְמָרוֹם.
מוֹשֶׁה עָלָה לְמָרוֹם. וְהוּא הוֹרִיד עוֹז מִבְּטָחָה : הַתְּקַבֵּצוּ

אֲנִיל וְאֶשְׁמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. בֹּא יְבֹא צִמְח בְּשִׂמְחַת
תּוֹרָה. תּוֹרָה הִיא עֵץ חַיִּים לְכֹלם חַיִּים כִּי עֵמֶךָ מְמוֹר חַיִּים.
אֲבָרְהָם שִׂמַּח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. יִצְחָק שִׂמַּח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה.
יַעֲקֹב שִׂמַּח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. מוֹשֶׁה אֶחָד שִׂמְחִי בְּשִׂמְחַת
תּוֹרָה. אֱלֹהֵינוּ שְׂמוּאֵל דּוֹד שְׁלֹמֹה שִׂמְחִי בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה.
תּוֹרָה הִיא עֵץ חַיִּים : לְכֹלם חַיִּים. כִּי עֵמֶךָ מְקוֹר חַיִּים :
אֲשֶׁרִיכֶם יִשְׂרָאֵל. אֲשֶׁרִיכֶם יִשְׂרָאֵל. אֲשֶׁרִיכֶם יִשְׂרָאֵל. אֲשֶׁר
בְּחֵר בָּכֶם אֵל. וְהִנְחִילְכֶם הַתּוֹרָה מִמֶּדְבָּר (נִיא מִסִּינַי) מִתְּנָה :

סדר רב עמרם השלם

סדר ישר סוכות

ק"ג. בח"ג הסוכות ערבי"ת שחרי"ת ומנח"ה אומ"ר אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר אתה בחרתנו מכל העמים (א) [ויום חג הסוכות הזה זמן שמחתנו מקרא קדש] וזכר ליציאת מצרים כו'. (ב) והשיאנו ה' אליהנו כו' בא"י מקדש ישראל והומנים. רצה, ומודים, ושים שלום. ואומר יתגדל, והולכין לבתיהם. ונכנסין בסוכה ואוכלין (ג) [בסוכה].

ו' חייב כל בר ישראל לעשות סוכה לעצמו. ולברך: בא"י אמ"ה שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה. (ד) [ולברך] ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו לישיב בסוכה. [דתנו רבנן, [סוכה מ"ו] העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו. נכנס לישיב בה אומר ברוך אקב"ו לישיב בסוכה]. א. בכל פעם ופעם, (ה) אלא כיון שאין לה קבע אלא בישיבה בסעודה ויש קדוש וכוס וסעודה לפניו, סודרין על הכוס. ומניין שעל הכוס סודרין. שכך אמרו חכמים [סוכה נ"ו] [רב אמר] סוכה ואח"כ זמן. ורבא בר הנא זמן ואח"כ סוכה. ב. [והלכתא (ו) [זמן] ואח"כ (ו) [סוכה] וזמן על כוס של קדוש חיום סודר- וכן מקדשין על הכוס: אומר, בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן, בא"י אמ"ה אשר בחר בנו מכל עם, ורוסמנו מכל לשון, וקדשנו במצותיו, ותתן לנו ה' אלהינו באהבה מועדים לשמחה, והנים וזמנים לששון, את יום חג הסוכות הזה זמן

זמן

שני נוסחאות והנהגות

חל"ג. (א) עד. (ב). או"א יעלה ויבא. (ג) "ושוחין בה". (ד) בכח"י א. נכנס לישיב בה אומר. (ה) "צריך לברך" (ו) "סוכה". (ז) "זמן".

ק"ג. א. בכל פעם ופעם צריך לברך.

אלא כיון שאין לה קבע אלא בישיבה בסעודה כו'. הרי"ף גי'אום וכן הרא"ש

מביאים מ"ש רב האי "מנהג ידוע שמכרך

כ"ז שנכנס, בין לסוכה של עצמו או של חבירו, בין סועד ובין אינו סועד". וכ"כ

הרי"ף ורמב"ם, אכן ממ"ש רבינו שאין לה קבע אלא בישיבה בסעודה סודרין על

הכוס, משמע דכלא קביעות סעודה אין לברך. ולכאורה נראה מזה דס"ל לרבינו כר"ת. וכן

משמע דברי הק"ג פ' לולב וערבה אות מ'. אך כי נדייק שם בלשון הרא"ש שכתב אחר דבר

מר אמש שכתב כלשון רבינו: ואע"פ שנכנס בה צריך לברך כיון שאין לה קבע כו' סודרין על

הכוס. "ורבינו מאיר והעם לא נהגו כן. כי רגילין שאין מצרכין אלא דוקא בשעת אכילה".

משמע דר"ז ורבינו לא ס"ל כר"ת ומנהג העם. אלא ס"ל דממקום שיש סעודה לפניו מסתבר

לסדרן כלם על הכוס והסעודה, אבל איה"נ שאם נכנס בה גם לשינה וסיוול מחויב לברך

אפילו לא פתחתו סעודה לפניו. וכן משמע לע"ד ממה שדקדק לכתוב "יש קידוש וכוס

וסעודה לפניו". וזה ברור:

ב. [והלכתא סוכה ואח"כ זמן]. כן צריך להיות. וכן זכר רבינו בסדר הקידוש

לקמן. ומה שאמר רבינו "וזמן על כוס של קידוש היום הוא סודר".

לע"ד דראה להשיענו בזה דין אחר דאפי' כשא"ל לברך זמן על מצות סוכה. כגון בסוכה

שעשויה ועומדת, ששינוי בדרך מ"ו דמ"מ צריך לברך שמים לכשיכנסו לישיב בה משום דאין הזמן

אלא בשביל מועד, או ביום שני דסוכות ששוב א"צ זמן בשביל סוכה עצמה אלא משום ספיקא

דיומא דמועד, והא דיברך או זמן תחלה ואח"כ סוכה, כיון דסוכה א"צ זמן. וכך היא

כאמת שיפת הרא"ש דפ' לולב וערבה סי' ד' שלא יפסיק בין קידוש לזמן. וכ"כ הסור סי'

תרס"א

(ח) זמן שמחתנו באהבה מקרא קדש וזכר ליצי'ם, כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. בא"י מקדש ישראל והומנים. בא"י אמ"ה אקב"ו לישוב בסוכה. [בא"י אמ"ה] שהחיינו [וקימנו והגיענו לזמן הזה]. בברכת המזון מזכיר בבונה ירושלם [אלהינו ואלהי אבותינו] יעלה ויבא.

קדר. ובשחרית הולכין לבתי כנסיות ומתפללים כתפלת ערבית. ולאחר שמתפללים מברכין בא"י אמ"ה אקב"ו על נטילת לולב.

ואח"כ מברכין בא"י אמ"ה אקב"ו לגמור את ההלל. ואם יבא חג הסוכות בשבת אין נוטלין את הלולב. ג. נזרה שמא יוציא (א) לרשות הרבים וילך אצל בקי (ב) להוציא ידי חובתו, וחיינו טעמא דלולב, והיינו טעמא דשופר והיינו דמגילה. ד. [ומנענעים את הלולב בהורו לה' תחלה וסוף, ובאנא ה' הושיעה נא. ומוליך ומביא ומעלה ומוריד. ואמר רחב"א אר"י מוליך ומביא למי שהרחות שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו. ואמר רבא

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ת). אח יום טוב מקרא קדש הזה". תרס"א. אבל רבינו ס"ל דלינו כן. דסוכה דהיא חיובא דיומא עדיף להקדים. וכן איתא בנ"י דף ק"ו רבאמר סוכה ואח"כ זמן חיובא דיומא עדיף, והפסק לא הוי דכן מצינו

„בהכללה שאומר יקנה"ז אע"ג דזמן לא קאי אהכללה. ומה שחילק הרא"ש בין זמן דסוכה להכללה כתב הב"ח דלא משמע כן לפי פשטות לשון הגמ' וכ"כ הראב"ה וכ"ד רבינו. דסוכה לעולם קודמת דהיא חיובא דיומא. ואפי' בשעה שסוכה לא בעי זמן. לא הויה הפסק דזמן על כוס של קדוש היום הוא חזור, והרש"ה בהנהגותיו לספר התניא הביא ראיה מירושלמי ברכות פרק ח' דחשיב רב הכלה סוכה וזמן. וכיון דסוכות לא איקלט בלד"ו א"כ ליכא הכלה כיום א' דסוכות. וע"כ דגם כיום ב' נמי סוכה ואח"כ זמן. אבל יש לדחות דלסכרת הרא"ש שחלק בין יום ראשון לשני ע"כ צריך לפרש גם בבבלי [סוכה דף נ"ו] דהאי דאמר רב והלכתא כוותיה דסוכה ואח"כ זמן, דחיובא דיומא עדיף, מייירי רק בלא כרך זמן בשעת עשיה וזה עיקר הטעם, ולדא כפירש"י שם. א"כ הך דירושלמי בזה דחשיב רב הכלה סוכה וזמן. נמי אפשר לפרש דמייירי בלא כרך זמן כיום א'. ואפשר עוד דכוזנו של רב שקדשו אז ע"פ הראיה אפשר דמקלט גם יום ראשון בלד"ו :

קדר. ג. נזרה שמא יוציאנו בידו לרשות הרבים. חסר כאן וז"ל כלשון הגמרא „ויעזיבונו ד' אמות" ברכות הרבים. ואולי כיוון רבינו במתק לשונו למ"ש רש"י במס' סוכה דף מ"ג דהוי מצי למימר ויוציא מר"ה לרה"י. אלא משום דברוב עניינים יש לחוש להעברת ד"א ולא לחוש להוצאה. כגון אם מונח בברמית או קרפף או גינה דליתא להוצאה דאורייתא אבל יש איסור העברה. ולשון רבינו שמא יוציאנו בידו לרה"י כולל בכל כל מקום לפי מה שיש לחוש בו. דכשמוציאו מביטו לרה"י יש חיוב גם בלי ד"א. ומה שדקדק רבינו לכתוב „להוציא ידי חובתו", אע"ג דמאלגנביה נפיק ביה. רמז למ"ש רש"י „שילך אל בקי ללמוד כעונתו או ברכתו". ומשמע דכלי ניענוע לא נגמר המצוה לגמרי עדיון. וכ"ה בתשובת גאוני מרחב בשם רב זמח גאון „למה מוציאין אותו לביה"כ כדי לגמור מצותו כיצד" כו' כך מנהגן של אנשי ירושלם כו'. ועתוס' סוכה ל"ט ד"ה עובר לעשייתו :

ד. [ומנענעין את הלולב בהורו כו'] אם שלא בשעת התפלה נעלו מנכר עליו ומנענע כו'. מסדור לשון הרב רבינו ז"ל משמע לי דס"ל שלא כדעת בעל העיטור שכתב בה"ל לולב דמחה דשינוי סוכה ל"ז ע"כ היכן היו מנענעין בהורו כו' מנח

מנח (ח"ב)

סדר רב עמרם השלם

רבא לולב בימין אתרוג בשמאל. מ"ט האי תלתא מצותא והאי חדא מצוה. ואמר רבא הדם של מצוה אסור להריח בו, אתרוג של מצוה מותר להריח בו.

והכי אמר רב פלמי בר אבוי ראש ישיבה. מי שנוטל לולב לצאת בו חייב לברך (ג) על נטילתו. שהלכה רווחת היא כל המצות כלן אדם מברך עליהם קודם לעשייתן. חוץ (ד) [מטבילה]. ולענין נענוע, אם שלא בשעת התפלה נטלו, מברך עליו ומנענע ומחזירו למקומו. ואם רצה לעשות כאנשי ירושלים יישר (כחו). כדתניא (ה) [א"ר אלעזר ב"ר צדוק] כך מנהגן של אנשי ירושלים, אדם יוצא לביהכ"נ ולולבו בידו, קורא ק"ש ולולבו בידו, מתפלל ולולבו בידו, קורא את ההלל ולולבו בידו, עמד לקרות בתורה ולישא את כפיו מניחו ע"ג קרקע. לבקר חולים ולנחם אבלים [לולבו בידו, נכנס לביהמ"ד] משגרו ביד בנו, ביד עבדו, ביד שלוחו. ללמדך כמה היו זריזין במצות.

קרה. ה. ובמוסף מוציאין ס"ת וקורין ביום ראשון [וביום שני] שור או כשב או עז. ומפטיר קורא ובחמשה עשר יום לחודש השביעי

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) "עם". (ד) "מטבילה הגר". (ה) "א"ר יהודה כה"ג בכ"י ב"מ". וחבת בר צדוק ליחא התם.

דעיקר נענוע כהלל מ"מ גם בשעת הברכה מזה לנענע. וכ"כ המרדכי בשם הערוך והאלפסי. והביא רא' מ"ר ר"א בר יעקב ממתי ל' ומנענע כד מברך עליה. וכן בתלמודין דף ל"ח "ראב"י ממתי ומיית' [פרש"י הולך והביא] ואמר גירא בעיני' דשפא. ולאז מלתא היא דאחי לאיגרוי כ"י עכ"ל. אלא בשעת ברכה הי' מנענע. דאי כהלל לא הי' מפסיק. וכן הוכיחו התוס' דף ל"ז. מקמן היודע לנענע חייב כלולב. משמע דמנענע בברכה אע"פ שאינו יודע לקרוא הלל. אבל מ"מ עיקר הנענוע כהלל הוא. ודלא כראב"י המובא ברא"ש דכהלל א"ש רק נענוע בעלמא, וכ"כ הב"י דסוגיין דעלמא דלא כוותי'. וגם הסור השמים את דבריו ע"ש סי' תרכ"א. וזה יחבאר לנו סדר דברי רבינו, שכתב תחילה עיקר דין המצוה, מקום הנענוע בה"ד, ובאגף, וסדר לקחתו ללולב בימין ואתרוג בשמאל. ושלא להריח בהם. והדר כתב ענין הברכה בשם ר' פלמי ששם נטלו שלל בשעת התפלה מברך ומנענע. ומשמע מזה ששם הביאו לו במקום שאסור לברך כמו באמצע הלל דהוי הפסק [דבין הפרקים שבהלל יכול לברך ג"כ כמו"ש בח"א כלל קמ"ז] מ"מ מחויב לסלו בזמן עיקר המצוה ולנענע. אע"פ שאינו מברך. ואפשר דיכול לברך גם אח"כ לדעתו של רבינו כ"י שלא הניח הלולב מידו, שהמצוה מושגת כ"י שעוסק בה וכדאמרינן קורא הלל ולולבו בידו, לבקר חולים כו'. ולולבו בידו. ויראה מזה ששם הביאו לו לולב בשעת הלל שיכול לקיים הנענוע עם הזכור. אין לו לדחות המצוה אע"פ שאינו יכול לברך עליו מקמי דמצוה, וי"ע בזה :

ומ"ש רבינו מוליך ומביא למי שהרוחות [בגמ' הגרסא למי שארבע רוחות] שלו, מעלה ומוריד למי כו', קמ"ל בזה שהולכה וההנאה הוא לד' רוחות. וכפרש"י, כך מראה בהנפתו, ולמאי דמתני במערכא כדי לעזור רוחות ומללים רעים לא נשמע עדיין ענין ההולכה והובאה. ולכן השמים זאת :

קרה. ה. ובמוסף מוציאין ס"ת וקורין שור או כשב, כו', גמ' מגילה דף ל"א

חשביעי עד סוף פסקא. ומפסיר ביום הראשון בזכריה הנת יום בא לה' עד סוף פסקא. וביום השני קורא (ה) כדאמול. ומפסיר ותשלם המלאכה עד ובירד מלא. (ב) [וזאת ההפטרמה היא במלכים]. ואומר אשרי יושבי ביתך. ועומדין בתפלת (ג) אבות ונבורות וקדושת הש"ס. ואומר אתה בחרתנו מכל העמים עד זכר ליציאת מצרים. (ד) מפני חמאינו גלינו מארצנו כמו בפסח (ה) עד כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך. [ובחמשה עשר יום לחודש חשביעי מקרא קדש וגו' עד כהלכתן. אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו. והשיאנו. ואומר עבודה והוראה (ו) ושים שלום. (ז) ותפלת יו"ט שני כמו יו"ט ראשון.

קלן. וכל ימי חולו של מועד ערבית ושחרית ומנחה מתפללים שמונה עשרה כדרך כל השנה [כלה] ואומר בעבודה אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא. (ה) וקורין בקרבנות החג ארבעה בני אדם אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם. (ב) [ובאיהו צד] קורין בקרבנות החג (ג) [ביו"ט של] ראשון של חולו של מועד שהוא יום שלישי לחג. כהן קורא וביום השני. ולוי קורא וביום השלישי. ישראל קורא וביום הרביעי. ו. וחוזר וקורא ישראל וביום השני ענין אחד בלבד.

וביום

מגן האלף

שני נוסחאות והגהות

ל"ה, ומ"ט, ומפסיר קורא ובחמשה עשר, הוא מנהג הגאונים להפסיר בקרבנות דפנסה : **קלן. ו.** וחוזר וקורא ישראל וביום בלבד, סוכה דף נ"ה. אגן דלית תרי יומי היכי עבדין אבוי אמר שני ידעה, רבא אמר שביעי ידעה, ת"כ דרבא, הל שבת בחדא מהס ימוטו ידעה, אתקין אחימר בנהרדעא דמדלני דילוגי, ופרש"י ור"ח ז"ל דביום השני קורין הג' ראשונים ביום השני וביום הג' וביום הד', והרביעי שהוא העיקר קורא ספיקא דיומא ביום הג' וביום הג', וכן בתפלה אומר ספיקא דיומא. והרי"ף והרא"ש במגילה פרק בני העיר בשם גאון כתבו שהג' חוזר וקורא וביום הג'. והרביעי ספיקא דיומא, ופירשו בז"מ מ"ט אחימר, דמדלני דילוגי, ע"ש. וכן הוא בתשוב' נאומי מורח סי' כ'. אכן רבינו דחיקא ל' לפרש הכי, דבין לפרש"י והגאונים נמשך לומר דפלגי ארבע דתניא כוותיה, לכן פירש דהד' קורא ענין אחד. וסמך לזה מצינו דקיי"ל שלא לומר ד' שירות ביום א' ודחינן שבת מקמי ר"ח, ויום חול מקמי שבת. ה"ל בקה"ת של הרביעי שהוא העיקר אין לו לקרוא ד' פרסיות, ובפרט שכבר קראו ב' הראשונים בספיקא דיומא, ושביעי ידעה כדכא, וכן אתקין אחימר כוותי, דמדלני, ור"ל ששמיט ליום ה'. שבוש"ר קרא הרביעי שהוא העיקר רק פרשת וביום השני, ובשמיני עזרת קרא המפסיר וביום השמיני ודילגו לביום ה'. וקמפרש. אגן דלית לן תרי יומי היכא עבדינן, דר"ל לענין קה"ת, שהוא העיקר. וכן פירש גם ר"ח, אבל בתפלה אין להקפיד בכך ומחויב להזכיר גם ספיקא דיומא, דבתפלה מדכרינן בתפלה אחת כל ענין היום, ר"ח ושבת ויו"ט, וה"ה נכ' הלוקי קרביניהם. ולכן תראה דלקמן סי' קל"ח מזכיר

תלה. (ה) ג. כן הכי כדאמול. שור או כשב או עז, ומפסיר קורא ובחמשה עשר יום כדאמול. (ב) "דמלכים". (ג) "מוסף ה' שפתי עד ברוך מחיה המתים. כתר. לרור ודור כו' עד בא"י האל הקדוש" וצ"ל כאן. (ד) "אלקינו וא"א" טפני חמאינו. (ה) בכת"י ב"מ גרים. את מוסף יום חג הסוכות, את יום טוב מקרא קדש. (ו) וליחא שם חיבת "הזה". "נעשה ונקריב" כו'. וליחא שם, ובחמשה עשר יום לחודש חשביעי עד כהלכתן" אך בנדרס העתיק, ובחמשה" כו'. (ו) בכת"י א' "ברכת כהנים". (ז) "עד בא"י המברך את עמו ישראל בשלום, אמן. ושי"ץ אומר ברכת כהנים". **קלן** (ה) "ומוציאין סי' ח". (ב) "וכיזד". (ג) "ביום" של

סדר רב עמרם השלם

וביום שני (ד) שהוא יום רביעי לחג כהן קורא וביום השלישי. ולוי קורא וביום הרביעי. ישראל קורא וביום החמישי. וחוזר וקורא ישראל וביום השלישי (ה) [לכדו].

וביום שלישי (ו) שהוא יום חמישי לחג. כהן קורא וביום הרביעי. ולוי וביום החמישי. ישראל וביום הששי. וחוזר וקורא ישראל וביום הרביעי [ענין אחד].

וביום רביעי (ז) שהוא יום ששי לחג. כהן קורא וביום החמישי. ולוי וביום הששי. ישראל קורא וביום השביעי, וחוזר וקורא ישראל וביום החמישי [ענין אחד].

וביום חמישי (ח) שהוא יום שביעי לחג שהוא יום הושענא רבא. כהן קורא וביום הששי. ולוי קורא וביום השביעי. ישראל קורא וביום השמיני. וחוזר וקורא ישראל וביום הששי ענין אחד.

והכי אמר רב (ט) [נמרונאי] ריש מתיבתא, יומא (י) [קמא] דהוא יומא טבא דמתבעי (יא) [לך] למקרי ביום השביעי. קא דחינן ליה. וקא קרינן ביום השמיני. [דאתמר] אביי אמר שני נדחה. רבא אמר שביעי נדחה. והלכתא כוותיה דרבא דקא מדחי שביעי. דכל יומא קרינן שני בשלישי. [שלישי ברביעי]. רביעי בחמישי. חמישי בששי. ששי בשביעי. ושביעי בשמיני לא קרינן דקא מדחי לגמרי.

אתקין אמסור בנהרדעי דמדלני. דביומא שביעאה דחגא, דהוא יומא דערבה סקינן ביום הששי.

קלז. וכשתזדמן שבת בחולו של מועד של תשרי קורין (א) ראה אתה אומר אלי עד לא תבשל גדי. וקורא מפטיר בענינו

של יום שנזדמנה (ב) שבת. אם חלה להיות ביום ששי מפטיר קורא שני ענינין ביום החמישי וביום הששי. [ואם חלה להיות ביום ה' מפטיר קורא וביום הרביעי וביום החמישי] ואם חלה להיות ביום ג' מפטיר קורא וביום השני וביום השלישי, ומפטיר ביחזקאל בן אדם שים פניך אל ארץ נוג ומנוג עד סוף חענין. זה שקורין בכל יום שני ענינין לפי (ג) [שפסק] הוא לנו אי יום

שני נוסחאות והנהגות

(ד) „של חושימ“. (ה) „ענין אחד לכדו“. (ו) „של חושימ“. (ז) „של חושימ“. (ח) „של חושימ“. (ט) „רב יהודאי“. (י) „חמינא“ (יא) „לן“. **קלז.** (א) „שבעה מן“. (ב) „דו“. (ג) „שפסק“ וכן ציל.

מגן האלף

מזכיר רבינו ספיקא דיומא, ועמשל"סי' ס"באות כ"ו, וכן במפטיר בשבת חוה"מ דמפטיר בקרבנות ואחר לא קרא לפניו בענין היום, לר"ך באת לקרות ספיקי דיומא, וכמו"ש דכל יום ויום מסתפק לן זה הענין. ואינו דומה למה שא"א ב' שריס ביום א', דהכא אס לא נאמר היום

האמתי יהי כשקר, ולכן כתב בס' קלז' שהמפטיר קורא שני ענינים ע"ש, ונתישבי בזה כל הסתירות שיש בדברי רבינו. ובהלכות הרי"ן גלות הביא דרך אחרת בשיטתו של רב יהודאי גאון ורבינו ז"ל וכתב שם: „מה שמאמסת על שמו של מר יהודאי גאון מעות הוא, ולא שמענו שך כתב בהלכות שקורין כנ' של חג וביום השלישי בלבד כמו שקורא הכהן, ולא ראינו מי עשה כן, ואין במנהגנו חילוק, ואנו כמר רב עמרם נהגנו. ואם חל שבת בחושימ" כו'

מצא

סדר רב עמרם השלם

יום שני אי יום שלישי, כל יום ויום מסתפק לנו זה הענין אם היום צריך לקרות או למחר, לפיכך קורין בשני עניניו. ובתפלת מוסף. אומר מן ומחיה והאל הקדוש ואתה בחרתנו כו'. ותתן לנו ה' אליהנו שבתות למנוחה ומועדים לשמחה. ויום המנוח הזה, ויום חג הסוכות הזה כו'. [מפני חמאינו כו' עד ומוספין כהלכתן. ומוסף יום המנוח הזה ומוסף יום חג הסוכות נעשה ונקריב לפניך באהבה כו' וביום השבת כו'. זה קרבן שבת, וקרבן יום חג הסוכות נאמר לפניך, כל הפסוקים כו'] וחזרתם בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים. רצה ומודים ושים שלום.

קרת. וכל ימי חולו של מועד גומרין את ההלל כלו דאמרין תשעת ימי החג, כמו (א) שכתוב למעלה. ולאחר שגומרין את ההלל אומר קריש, וקורין בספר תורה כמו שפירשנו. ולאחר שקורין בס"ת אומר יתגדל. ואומר קדושה דסדרא (ב) [ואומר יתגדל]. ועומדין בתפלת מוסף ומתפללין שבע ברכות מן ומחיה והאל הקדוש. ואומר אתה בחרתנו כמו במוסף יו"ט. אבל פסוקים אומר (ג) ביום ראשון של חולו של מועד [בשני עניניו] וביום השני כו', ומנחתם וכו'. וביום השלישי וכו', ומנחתם. מוסף יום שני של חולו של מועד אומר (ד) [מן ומחיה והאל הקדוש אתה בחרתנו כו' ומפני חמאינו כו'] וביום השלישי וביום הרביעי. (ה) ומוסף יום ג' [של חולו של מועד] אומר וביום הרביעי כו' וביום החמישי וכו', (ו) מוסף יום רביעי [של חולו של מועד] אומר אתה בחרתנו ומפני חמאינו וביום החמישי וכו' וביום הששי וכו'. (ז) מוסף יום חמישי [של חולו של מועד, שהוא יום השביעי לחג, ויום הושענא רבא]. אומר [אתה בחרתנו ומפני חמאינו] וביום הששי כו' וביום השביעי כו' ומנחתם כו'. רצה ומודים ושים שלום. וכואתה בחרתנו בחולו של מועד אינו משנה (ח) מימים טובים הראשונים דבור אחד. אינו פוחת ואינו מוסיף כמו שפירשנו למעלה.

וחעושה

מן האלה

שני גוסחאות והגהות

כו' מפעיר קורא ב' ענינים יום מלפניו ויום עמנו, ובפסוקות. [כונתו על ההלכות פסוקות דס"ל נמי הכי להבה"ג] האי דקרינא תרי עניני דמספקא לן, אי האידנא בעי למקריא או למחר, וכו' וכן אמר רב עמרם כו'. וכן ביום ד' מתחיל ב' וקורא רביעי וכן בכל יום ויום, ע"ש. וגראה ממנו שם"ש בסדרנו על שם הוא כשיבוש, וע"ש דמפרש נמי להלכה

חלה. (א) „שכתבנו". (ב) „ומדש". (ג) בכל יום שני ענינים". (ד) „כמו ביום ראשון של חוה"מ". (ה) „רצה ומודים ושים שלום, וכן כל יום ויום של חוה"מ". (ו) „רצה ומודים ושים שלום, רצה ומודים ושים שלום". (ח). מיום טוב.

מיני

כרנא, פירוש דבכל יום ויום אומר ב' ענינים, קרבנות שלפניו ושל עמנו, ומ"ש שביעי ידעה היינו דשביעי בשמיני לא קרינן, ואמימר נמי ה"ק דמלגני דילוני כלומר מדלגין על שביעי ועוברים עליו וקורין ביום השמיני, עכ"ל. ולדבריו רבינו ורב יהודה נמי כרש"י ס"ל, וא"ש בזה שלא הובאו דברי רבינו בפסוקים האחרונים. אך אהנו ליטב לשון סדרנו לפי ההעמק שמאלנו בכל הגוסחאות שבידינו. באלו. אבל מהגנו כרש"י ז"ל :

והעוש :

סדר רב עמרם השלם

קכט. ז. והעושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו, והעושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו, ואם תלה בה (ה) מגדים אסור להסתפק מסנו. (ב) [ששנו רבותינו] [ניזה דף ל'] סבכה כהלכתה ותלה בה אגוזים אפרסקים, שקדים ורמונים, פרכילי ענבים, ועטרות של שבילים, יינות שמנים, וסלתות, אסור להסתפק מהן עד מוצאי י"ט האחרון של חג. ואם התנה עליהם הכל לפי תנאו. והוא דאמר איני בודל מהן כל בין השמשות.

קכז. ח. והושענא ששאלתם (ה) [מלפנינו אין] חוזרין בהושענא כך מנהג [כל] נשיאים וגאונים ואבות ב"ד, שמוציאין לולב ואתרוג ומברך מי שיתפלל לפניו. וכל אחד ואחד נוטלו בידו ומברך על נטילת לולב, ומכניסין את הלולב. אבל קודם (ב) [גאונות] כך אומר ש"ץ הושענא ועונין אחריו הצבור, ואומר ש"ץ הושיענו ורחם עלינו ה' אלהינו למען

מן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

קכט. ז. והעושה לולב לעצמו (ה) "מיני". (ב) "עד מוצאי יו"ט האחרון של חג ואם חתנה עליהם הכל לפי תנאו. כדחנניא".

קכז. ח. (ה) "איד". (ב) בסדר הנדפס מחק זאת.

דקידושא ה"כ ללולב מזכרין בשעת נטילת. אבל מדברי רבינו לא נהגו לברך שהחיינו כן ללענין זמן דסוכה כתב לעיל סי' קל"ג דסודרן על הכוס, ופירש הטעם כיון שאין לה קבע אלא בישיבה בסעודה ויש קידוש וכוס וסעודה לפניו, ור"ל דעיקר קביעות סוכה הוא סעודה, וס' בלא"ה צריך לקדם ולברך זמן משום מועד, מש"ה סודרן על הכוס, ופסר זמן דעשיה, משא"כ בנטילת לולב ליתא זמן, כל עיקר, ועיקר זמן משום שמחת עשייתו, ולמה יצרפנו לזמן נטילתו. ורא' לזה דר"א לא אמר אלא חזינא לרב כהנא דמסדר לכולהו אכסא דקידושא, ולא הזכיר זמן ללולב לשעת נטילתו. וענין העשיה הוא שבושה הלולב וההדס והערכה אגד אחד, וכ' הויטרי בשם תשובות הגאון סהעושה לולב לעצמו צריך לשום בו שבעים פארות, והמור כ' זה בס' תרגום בשם רבינו ר"ע, [תשור"ע מובא בהל' פסוקות להגאונים סי' קפ"ב] שכן נהגו במקומו במתיבתא מכמה דורות שלא לפחות מס' ערכות כמנין לולב, ויש מוסיפין עד שבעים כמנין הפרים, ובהנ"א פ' לולב הגזול משם או"ז כ', יש שנהגין ששוטין ענין אחר פארות של ערכה [ט"ס וז"ל "ע"א פארות". והוא טעות המעתיק שחשב לפרש הר"ת] כמנין לולב, גימ' ס"ה, וג' נגד אחריו לולב הדס, הרי ע"א נגד סנהדרי גדולה, וככתב הויטרי שקושרין אותו שלשה אנדות מן ערכה עמה שאין קושרין אלא במינו, אבל בסדרנו לא נזכר מזה, ובמהגנים שלנו המוצא בד"מ כתבו, שלא יקה אלא ב' כדי ערכה וג' כדי הדס, משום דליכא למ"ד דאית בהו משום כל תוסוף ע"ס: ובתש' הגאונים מהגניזה ד' 434 כתב עכשיו אלו עושים עד ק'. **קכז. ח.** והושענא ששאלתם איך חוזרין בהושענא כו' ומכניסין את הלולב

אבל קודם כך אימר ש"ץ הושענא כו', סעיף זה לא מצאתי בפסקי האחרונים, והוא ג"כ קבה המוכן, וחולי דעת רבינו כבעל הדברות מובא בשב"ל סי' סס"ט שז' כלהו אמוראי דאמרי בלולב ה' מקיפין וערכה בזקיפת המוצב אחותני, [ברין] נזות מבוחר בלשון זה, דרב יובב בדף מ"ג ע"ב דלמר ערכה בזקיפה ולא דבקפה אחותב, ומי שאומר בכל יום מקיפין המוצב בלולב איני אלא ר' אלעזר, אבל ר' הנינא רבו דר"א ורב נחמן ואבני סברי דבערכה היו מקיפין והלכתא כוותיהו. והיו מקיפין כל יום פעם אחת בערכה בלא לולב, ובשביעי ז"ס, ואה"כ זוקפין אותה למוצב. ומשחרב המקדש מקיפין בערכה יום שביעי, מלקא מותבי האידנא נמי לידחו ז' של ערכה דליקלע בשבת. ש"מ דביום חול [בהוש"ר] מקיפין כמהגנו, והוא מנהג נביאים, אבל שאר הימים לא היו מקיפין, עכ"ל. וב'

למען שמך הנדול הגבור והנורא (ג) [שיתקדש ושיתגדל שםך] בעולם, בכתוב על יד חוץ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה' והושענא במקומות (ד) [האלון] נוהגין לומר [כחאי נוונא] כל שבעת (ה) [ימי החג], לאחר שמסיים ש"ן תפלת המוספין אומר הושענא אלפ"א בית"א

או

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

(ג) "שיתגדל ויתקדש", (ד) "האלף", (ה) "הימים", וכ' הש"ל וכן מהנהג פשוט בידינו שאין מקיפין אלא ביום ז' בלבד. אבל נוהגין לומר רהיפין

לאחר תפלת מוסף בלא היקף, ביים אחד אומר אנה ה' הושיעה נא, וביום אחר אני והושיעה נא, וחזרין חלילה, וביום ז' מקיפין שבע פעמים, עכ"ל. וע"פ דבריו י"ש לפרש דברי רבינו ששאלו איך חזרין ביושענא, והשיב שאין חזרין אלא שמדבר על הלולב, אלא קודם שמכניסין ומסלקין את הלולב אומר ש"ן הושענא, והאבור עונין אחריו רחם עלינו כו' שיתקדש שםך בעולם, ואומרים אלפ"א בית"א או שנים לאחר שמסיים ש"ן תפלת המוספין, וביום השביעי אומרים אלפ"א בית"א הרבה, ובהלכות הרי"ף גיאות מביא בשם רבינו סעדיה ששגומר ההלל וחוסם, אומר רחם כו' שיתגדל ויתקדש שםך בעולם, והמור כתב ע"ז מנהג טוב הוא כדי שלא להוציא הספר שלא לצורך, והב"ח כתב כיון שכל עיקר המנהג משום זכר למקדש, יפה הוא מנהג שלנו שמאחרין ההקפה סמוך לשעה שנפטרים לבתיאם, כדמשמע פשטא דמתניתין [שם מ"ה בשעת פטירתן אומרים יופי לך מונח]. ע"ש. וכנראה זהו ג"כ טעם רבינו שכתב שאומרים הושענא לאחר שמסיים ש"ן תפלת המוספין :

והנה רבינו לא הזכיר שצריכין להקיף בהו"ר בערבה, ומנהגנו להקיף את התיבה במקום מונח, ומביאין רא"י מן הירושלמי [בילקוט תהלים מונחא ג"כ בשם ירו'] וכן הביאה האו"ז ס' שט"ו אבל בירושלמי לפנינו ליתא, "ניחא בזמן שיש מונח, בזמן שאין מונח, חזן הכנסת עומד כמלאך ה' בצאות, וספר תורה בזרועו, והעם מקיפין אותו דונחת המונח", ורבינו לא ס"ל הכי, דלא הזכיר כלל מהקפה. ואולי דעתו דאפי' לשיטת הירושלמי גם בזמן המקדש לא הקיפו המונח אלא כהנים ולא ישראלים, וכקושי' הגר"א ז"ל ס' תר"ם על הילקוט הנ"ל שכתב "כל ישראל גדולים וקטנים נוטלין בלזביהן בידיהם הימנית, ואחרונייהם בידיהם השמאלית ומקיפין", והלא אין זר נכנס בין האולם ולמונח, כדאי' פ"ד דסוכה, ע"ש. והרש"ה העיר שכבר הקדימו בקושי'תו הר"י חבן מייג"ש בתשובה ותיקן, דהאי הקפה לאו הקפה בהילוך אלא בעמידה, שיראל היו עומדים מזדו הצפוני של מונח עד דזו הדרומי ע"ש שוב ראיתי שהרי"ף בהלכותיו הביא זאת בשם גאון והשיג עליו, וז"ל : מה שאמר גאון הקפה דמונח עמידה היא, לא מצאנו הקפה בלשון עמידה כו', ועוד הקפה ז"פ האריך היו עושים, עומדים וזולכין, וחזרין ועומדין, וא"ל לומר כן, וגרסינן ביר' דהקפה דמונח זכר ליריחו, אלמא שהיא הקפה ודאית, ודקאמר גאון שאין לישראל ליכנס בין אולם למונח, אין להם ליכנס שלא בשעת מנחה, אבל בשעת מנחה הותרו לכנס. עכ"ל. ומצאתי באו"ז דס"ל ג"כ דגם ישראל היו מקיפין, ומדמי לכהן בעל מוס דס"ל לר"ל דף מ"ד שניכנסין בין אולם למונח כדי ללאת בערבה, ובעל מוס כזר הוא שכל השנה כלה אסור לכנס לשם, וכן פרש"י שם, ע"ש. ולא זכיתי להבין דברי קדשו דלדברא י"ש להוכיח מחלמודין דזר לא הו' מקיף, וכמו שאמר ר' יוחנן לר"ל מי אמרה, ומפרש בגמרא מי אמרה בנטילה דלמא בוקיפה, מי אמרה בבעלי מומין דלמא בתמימין, וס"ל לר"י דכהנים בע"מ לא היו מקיפין וה"ה זרים, ור"י ור"ל הלכה כר"י. וגראה דסמכו על הירושלמי דמיייתי התם ברייתא דבע"מ היו מקיפין, ור"ל חקשי לר"י התם וכי בעלי מומין נכנסין בין האולם ולמונח, ומתקן ר"י כשרים היו. ומשמע שר"י מתקן לברייתא שבע"מ כשרים היו לכנס בלוחו זמן משום מנחה, וכסברת הרי"ף גאית והאו"ז, לכן נלע"ד דרבינו ז"ל מסתבר דתלמוד דידן פליג על הירושלמי וס"ל לר"י דלא הותרו בע"מ לכנס בין אולם ולמונח אפי' משום טעיה וה"ה ישראלים, ולפי"ז אין לנו בהקפה לשות זכר למקדש אלא באמירת הושענא, ומ"מ אין תימא על מנהגנו, דאפי' ימא שזמן המקדש היו

או שנים, וביום השביעי אומרים הרבה. **וּבְכַתֵּב יך** שהוצא מהגניזה מחזרים, כדלילאני ציון 2786 F נמצא שם כסדור רב עמרם הושענות להושענא רבא כפי המקובל לנו במנהג אשכנז. וזה סדרן: אדם ובהמה. אכן שתי. אחרון שועי. למען איתן. אלא חזון חין. כהושעת אלס כלוד. למען תמים. (נמצא שם רק עד "פואר ה'ות" וחסר הסוף) אל נא תעינו כשה. אל טוב וסלא אדמתנו הללה. (הוא מנהג רומי) אז כעיני עבדים. תענה אמונים. אומן ישער. (ו)

קבוא. ובשמיני ספק שביעי אין מברך לישב בסוכה [כשם] שאמר חכמים (סוכה דף מ"ז) יתבינין ברוכי לא מברכינן. אבל שתחינו צריך לברך בקדוש היום מפני שרגל בפני עצמו היא. [שם] ומברך בורא פה"ג, ואשר בחר בנו, ושהחינו :

ביום שמיני עזרת ערבית שחרית ומנהג תפלה אחת היא. ומתפלל אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר אתה בחרתנו עד חנים וחסנים לששון ויום שמיני חג העזרת הזה זמן שמחתנו סקרא קדש זכר ליציאת מצרים. או"א יעלה ויבא, והשיאנו, רצה ומודים. ושים שלום.

מ.ו. ובמוסף מוציאין ס"ת וקורין ביום ראשון כל הבכור עד סוף פסקא ומפטיר קורא ביום השמיני עזרת עד סוף פסקא. ומפטיר במלכים מן ויהי ככלות שלמה עד סוף פסקא :

וביום

מגן האלף

היו הישראלים אסורים להקיף בין האולם ולמזבח, ולא היו מקיפים אלא כהנים תמימים בלבד, מ"מ עושין אלו השתא זכר למקדש כיון דליתא השתא בזמננו איסור להקיף, ואין אלו עושין עתה אלא דוגמא להקיף סביב הס"ת מקום מזבח :

קבוא. מ.ו. ובמוסף מוציאין ס"ת וקורין

כל הבכור. מגילה דף ל"א. יו"ט האחרון קורין כל הבכור מזות וחקים וככור. [פרש"י שמתחילין עשר תעשר שיש שם מזות וחקים הנוצנות בזמן האסף, מעשר עני ומזות נתון חתן, ופתוח תפתח, והענק תענק לע"ט, ושלות חפשי, והענק תעביטנו]. ומפטירין ויהי ככלות שלמה. [על שם ביום השמיני שלח את העם] לתחר קורין וזאת הכרכה, ומפטירין ויעמוד שלמה. וע"ש בתום שכתבו, ויש מפתירין בויהי אחרי מות משה, ושבוש הוא, שהרי הש"ס אינו אומר כן. וי"א שרב האין תקן לומר ויהי אחרי

שנוי נוסחאות והנהגות

(ו) ובסדר רב סעדיה גאון ישנן שם פזמונים הרבה שאין אני אומרים. ובחתימתן כתוב "חבנה ציון בימנו, והעלנו לחוכה בשמחה. יראו גוים ויבושו, יכלמו זרים זרים, נהדרך בארבע מצות. במליכך בזה יום סוכה, וכך נאמר בהגלותך מרכנו : אלא אל נא הושיענו, הושענא והושיעה נא : תתפרקון והשתובון מן הרבא, ומן כפנא, ומן שביא, ומן מוחנא, ומן כל מיני משחית ומן כל מיני פורעניות המתרגשות בעולם. ותסקון כלכון לירושלם השהורה. וי"ד ששון רגליכון על צוארי סנאיכון, וירקרון רגליכון גְּזִינְתָּא דקדושא ותסבון בדיכון פירי אילנא אחרונם וְהִלְבֵּן, וְהִלְבֵּן וְהִלְבֵּן דְּנִחָ, וְהִלְבֵּן ותחמרון הושענא והושיעה נא. הושיעה את עמך, וברך את נחלתך וְיִשְׂרָאֵל עד העולם. עכ"ל, ושם מובא פיוט תענה אמונים שאנו אומרים (עד תענה שואלים ברובע אֲשֶׁר־ים) עד תרעוף שמים בעבורו לא תמנע מים והושיעה נא והצליחה נא. קול מבשר ואומר. אמרו לנמהרי לב חזקו.

מות משה, אבל אינן יודעין הסבא אחאי שינה סדר הש"ס, עכ"ל. והנך רואה שם רבינו הגאון ז"ל שקדם הרכה לרבינו האין, וזכר ג"כ הפערת ויהי אחרי מות משה. ובכ"י ב"מ כתב ומפטיר במלכים ויעש [ק"ס וז"ל ויעמוד] שלמה. ויש שמפטירין ויהי אחרי מות, והרא"ש ס"פ בני העיר הביא כן בשם ירושלמי, אך כירו' שלפנינו ליתא

קמב. וביום שני (ה) [קורין וזאת הברכה עד סוף פסקא] ומפטיר קורא כאתמול. ביום השמיני עצרת עד סוף פסקא (ז). [וכפטרין]

בראש יחושע ויהי אחרי מות משה עד חזק ואמין. (נכת' ז"מ איתא: י.) ולאחר שמפטירין בנביא מברכין: ברוך אתה ה' אלהי אשר בגלל אבות גדל וגו'. עד פתחו כלם פיהם ואמרו: ה' ימלך לעולם ועד, ברוך גותן התורה. ויש שמסיימין אלפ"א בית"א זו, אלא שאדונינו סעדיה אמר לא נכון לסיימה, שיש בה תוספות דברים שאינם ראויים לאומרים. **ועומדין** בתפלת נוסף ואומר כגון ומחיה. (ג) ומזכיר במחיה (ד) משיב רוח וסוריד הגשם במוסף ובמנחה, כמו ששנינו. (פ"ק דתענית) העובר לפני התיבה ביום ט (ה) האחרון של חג, האחרון מזכיר, והראשון אינו מזכיר. ואמרו חכמים (ס"ד ד' ע"ג) ואנן דאית לן תרי יומי היכי עבדינן אמר רב מתחיל במוספין ופוסק במנחה, בערבית ושחרית, וחוזר ומתחיל במוספין. אמר להו שמואל פוקו ואמרו ליה לאבא, לאחר שעשיתו קדש תעשהו חול, אלא אמר שמואל מתחיל במוספין ומנחה, ופוסק בערבית ושחרית. (ו) [וכיון שמתחיל] שוב אינו פוסק. **קמג.** וזו היא תפלת הבוספין של שני ימים טובים. אתה בחרתנו [עד חגים וזמנים לששון]. ויום שמיני חג העצרת [הזה זמן שבחתנו

מקרא קדש וזכר ליציאת מצרים. מפני חטאינו. (א) והשיאנו. כו'. (ב) **והכי** אמר רב (ג) שלום גאון (ד) דשמיני של חג אומרים במוסף מלך רחמן ושלוש פעמים בשנה. מפני שרגל בפני עצמו הוא לענין (ה) פ'זרי ק'ש"ב. אבל (ו) תשלומין דראשון הוא. דתנן מי שלא חג יו"ט הראשון של חג חונג את כל הרגל ויו"ט האחרון של חג. וכן מנהג בשתי ישיבות ובכל מקומות.

מנן האלף

ליחא. ולפי גרסת ס"א שני"ף היתה גם גרסת האלפסי להפטיר ויהי אחרי מות, וכ"כ הרמב"ם בסדר הנצרות. ובהלכות הרי"ף כתב על ס' רבינו שקורין עשרה בואת הנצחה, והגומר נוטל שטר נגד כלם, וכ"ה בכ"ז ב"מ. וגאונים אחרים חלקו עליו שלא נשתנה יום זה משאר ימים. וסיים אבל רגילים ביום זה לעשות כמה קילוסין והדורים לס"ח, ונכתבה יום שמחת תורה ע"ש:

קמב י. ולאחר שמפטירין כו' מכריזין אשר בגלל

אבות כו', דבר זה נזכר בשמו גם בהלכות הרי"ף גלות, ובספר המנהיג כס' רב סעדיה השיב ע"ז כמיו"ש בכת"י ב"מ. והוסיף הרב המנהיג ואמר, לא יתכן הזכרת שם ומלכות

אלא הזכרה בתלמוד, ואין לקבוע ברכה אלא מה שקבעו חכמים, והמנהג לאומרו בלא ברכה כלל. וכבר כתבנו מזה לעיל פעמים הרבה בסדרנו שמאלנו בברכות כיו"ב, ובפרט לת"ש הקו"ש שדרך נדבה מותר אפי' בהזכרת ש"ש, ול"א שמכרך בכל יום מזה ברכות אלא שלא לפסות מזה השיעור, אלא להוסיף שרי:

ג (ח"ב)

שני נוסחאות והנהגות

קמב. (ה) "שהוא יום כ"ג בחשירי מוציאין ס"ח וקורין בו עשרה בואת הברכה, והגומר נוטל שטר כנגד כלן שכן אמרו חכמים עשרה שקורין בתורה הגדול שבכל גולל ס"ח. (ב) "ומפטיר במלכים ויעש שרמה. (ט"ס וצ"ל ויעמוד שלמה) ויש שמפטירין. (ג) "והאל הקדוש". (ד) "יום ראשון". (ה) בבתי שבא מהגניזה כתוב, הראשון והוא ט"ס. (ו) "וחוזר ומתחיל במוספים, רבא אמר כיון שהתחיל שוב כו'.

המג. (א) מלך רחמן רחם עלינו. (ב) "ואומר עבודה ותודאה ושים שלום". (ג) "שרי". (ד) בבתי ג' ריש מחיבתא. (ה) לענין "שלש רגלים דקאמר אימר דאמרו רגל בפני עצמו הוא לענין" כו'. (ו) צ"ל לענין קרבן.

סדר ערובי תבשילין

חס חל י"ט בע"ט מכריזין עירוב תבשילין להזכיר כל מי שלא הניח עדיין :
(נהורא) כשחל יו"ט ביום ה' או ביום ו' יקח בעי"ט הפת המוכן לסעודת שחרית של שבת
 או לסעודה ג' וגם יקח כזית תבשיל חשוב עמו כגון בשר או דג ויתן ביד אחר
 לזכות על ידו לכל הקהל ויאמר אני מזכה לכל מי שירצה לזכות ולסמוך על עירוב זה ומי
 שזוכה נוטל בידו ומגביה עפה ואח"כ יקח המזכה ויברך ברכה זו :

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
 וַיְצַנְּנוּ עַל מִצְוֹת עֲרוֹב :**

**בְּרִין יְהִי שְׂרָא לָנָא לְאַפְנוֹי וּלְבָשׁוּלֵי וּלְאַמְמוֹנֵי וּלְאַדְלֵי וּלְקֵי
 שְׂרָנָא וּלְתַקְנָא וּלְמַעַבְדֵּי בְּלִ צְרִיכָנָא מִיּוֹמָא טַבָּא לְשַׁבְתָּא
 קָנָא וּלְכָל יִשְׂרָאֵל הַדְרִים בְּעִיר הַזֹּאת :**

סדר ברית מילה

כשמביאין התינוק לכהנ"כ צריכים הכל לקום מפניו. וגם בשעה שעוסקים במצות הברית חייבין
 כל העם להיות בעמידה כח"ש ויעמוד העם בברית. וכבואו אומרים כל הקהל בקול רם
ברוך הבא : אח"כ יקח המוהל את הנער מן המביא אותו ויאמר בשמחה : אמר
 הקב"ה לאברהם אבינו היתהלך לפני והיה תמים : הנני מוכן ומוזמן לקיים
 מצות עשה שצונו הבורא יתברך למול : (וכשהאב מל את בנו יאמר שצוני למול
 את בני) : לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו וכו' :

ויסיס את התינוק על הכסא אשר הכין לאלהיו ויאמר

זה הכסא של אלהיו זכור לטוב : לישועתך קויתי יי. שברתי לישועתך יי ומצותיך עשיתי : אליה
 מלאך הברית הגה שלך לפניך עמוד על ימיני וסמכני : שברתי לישועתך יי : שש אנכי על אמרתך
 כמוצא שלל רב : שלום רב לאהובי תורתך. ואין למו מכשול : אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך :
 והקהל עוין נשבעה בטוב ביחך קדוש היכלך :

ויקח המוהל את הנער מכסאו של אלהיו ויניחנו על ברכי הסדק ותופס עור הערלה בין
 אצבעותיו ומברך בקול רם :

**בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר הִדְּשָׁנוּ
 בְּמִצְוֹתָיו וַיְצַנְּנוּ עַל הַמִּילָה :**

וימחר

מקור הברכות

הנני להעיר כאן על נוסח הסדורים דאיתא שם כשמניחין היד על כסא של אלהיו יאמר המוהל
 "זה הכסא של אלהיו זכור לטוב, לישועתך וגו', אליהו מלאך הברית
 הגה שלך לפניך עמוד על ימיני וסמכני, שש אנכי וגו', ודברים אלו לא מצאתי
 בשום נוסח קדמון, והמה זרים ומתמיהים, כי נראה מהם כאלו האב או המוהל מוסר את הבן לאיזה
 שר ומלאך ואומר לו, הגה שלך לפניך, והוא כעין עבודה זרה חלילה, אבל נראה, וכמדומני
 ששמעתי בן בילדותי בשם ר' שמחה ראובן עדלמן ז"ל שנשתרבו כאן דברים במעוֹת ע"י מרפוסים
 ע"ה, ובסדרי הרפס או הכת"י הראשונים ה' כחוב סדרה של מילה. שכשמביאין התינוק לביח"כ
 אומר : ברוך הבא, ואחר הנציבים מודיע להמוהל או למביא התינוק ואומר : זה הכסא של
 אלהיו ז"ל, אליהו מלאך הברית. כדי שישים שם היד שבאים למולו, ואחר מוסר להמוהל סכין
 של מילה וחול והאיספליגית ואומר לו : הגה שלך לפניך. כלומר שהכל מוכן, והמוהל משיכו
 ומוחזירו שלא ילך מכאן אלא, עמוד על ימיני וסמכני. אולי אצטרך לך ולעזרתך. וחמדותיכם ערבבו
 חדרים

וימהר לחתוך עור העלה ולא אבי הכן מכרך :

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו
במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו :
והעומדים שם עונים : בשם שנכנס לברית. בן ויגס לתורה
ולחפה ולמעשים טובים :

ואחר כעסה החוץ כראוי ימהר לעשית הפריעה והמציצה ונומל את הכוס בידו ומכרך :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן :
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדש ידיו
מבטן וחוק בשאר שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש.
על בן בשבר זאת אל מי חלקנו צורנו. צנה (ג"א צנה) להציל
ידירות שארנו משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו :
ברוך אתה יי בורא הברית :

אלהינו ואלהי אבותינו. קים את תלד הזה לאביו ולאמו
ויקרא שמו בישראל (פלוני בר פלוני)

ישמח האב ביוצא חלציו. ותגל אמו
בפרי בטנה : בכתוב ישמח אביו
ואמו ותגל יולדתה : ונאמר ויאעבור
עליו ויראה מתבוססת בדםיו ואמר
לך בדםיו חיי ואמר לך בדםיו חיי :

ונאמר ובר לעולם בריתו דבר צנה לאלה דור : אשר כרת
את אברהם ושבועתו לישחק : ויעמידה ליעקב לחומ
לישראל

מקור הברכות

הדברים עם עיר פסוקים שנהגו לאומרם, וחשבו זאת כעין תחינה ובקשה למלאך הברית. ויכירים
דברי אמת : וזה נוסח רבינו סעדיה בסדרו כח' :

בא"י אמ"ה אקב"ו על המילה. בא"י אמ"ה אקב"ו להכניס בבריתו שר אברהם אבינו, ויאמרו :
כשם שהכנסנו למילה כך תכניסנו לתורה ולחופה ולמעט. ויברך המוכר : בא"י אמ"ה
אשר קדש ידיו מבטן. וחוק בשאר שם. וצאצאיו חתם באות ברית קדש. על בן בשבר זאת,
אל חי—יהי חלקנו להציל וידוח שאריתנו משחת. ברוך אתה ה' בורא הברית. תשאלה אסותא
דחיי ודרכתיו מן קדם מיכרא דשמיא לאסמא לפלוני בר פלוני. ויחיה מיכרא דשמיא ויורחם
עיתו ויתפ' כמי מרה עיי משה בסדברא וכמיא דירוחו על ידו אלישע וההא קיצא
לעקתיה ולרחמא עליה. בן חקרב אסותיה בעגלא לחיים ואמרו אמן : בכתוב בחשובה הנאו' בס'
תורתן של ראשונים סי' מ"ז בחשובה לרבינו האי. כשאבי הכן מברך להכניסו עונים העומדים אמן.
ותוורים ואוכרים כשם שהכנסתו לברית, כי ר"ל לענות אמן תחלה כו'. ויש שמכהרין לומר כשם,
אנו מחוירין אותם, ומלכדים אותם לומר אמן. יעביל.

סדר ברכת המזון לברית מילה

לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: וַיֹּאמֶר וַיִּמַּל אֲבָרְהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ
 בֶּן שְׁמוֹנֶת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אוֹתוֹ אֱלֹהִים: הוֹדוּ לַיְיָ כִּי
 טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ הוֹדוּ: (פלוני) זֶה תַּקְטִין גְּדוֹל יְהִיָּה.
 כָּשֶׁם שֶׁנִּכְנַס לְבְרִית. בֶּן יָכֵס תְּתוּרָה וְלִחְפָּה וְלִמְעָשִׁים
 טוֹבִים: עֲלִינוּ לִשְׁכַּח

וישנה הסגנון גם הנערים מכוס של ברכה גם יתן לתינוק הנימול מעט מכוס של ברכה
 כמו שטענה בלומרו בדמיון חיי:

ואח"כ יעמוד המוהל ויתפלל תפלה זו:

רבונו של עולם יהי רצון מלפניך שיהא זה חשוב ומרועה ומקובל לפניך כאלו חקרבתו
 לפני כסא כבודך. ואתה ברחמיך הרבים שלח ע"י מלאכך הקדושים נשמה קדושה וטהורה
 (לפני) הנימול עתה לשכך הגדול ושיהיה לבו פתוח כפתחו של אולם בחורתך הקדושה ללמוד
 וללמד לשמור ולעשות:

סדר ברכת המזון לברית מילה

המברך אומר נודה לְשִׁמְךָ בְּתוֹךְ יְאֻמוֹנִי. בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ:

והס חוזרים ואומרים נודה:

המברך בְּרִשּׁוֹת אֵל אֵיזִם וְנִזְרָא. מְשַׁנֵּב לְעֵתוֹת בְּצָרָה. אֵל
 גָּאֹר בְּגִבּוֹרָה. אֲדִיר בְּמָרוֹם יי נודה: המברך בְּרִשּׁוֹת תְּתוּרָה
 תְּקִדּוּשָׁה. טְהוֹרָה הִיא וְגַם פְּרוּשָׁה. צִוָּה לָנוּ מוֹרָשָׁה
 מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה נודה: המברך בְּרִשּׁוֹת תְּפִלָּה וְתַלּוּיִם.
 אֶקְרָא לֵאלֹהֵי הָעֶבְרִיִּים. אֶהוֹדְנוּ בְּכָל אֵיִם. אֲבָרְכָה אֶת
 יְהוָה נודה: המברך בְּרִשּׁוֹת מְרִנָּה וְרִבּוּתִי. אֶפְתָּחָה
 בְּשִׁיר כִּי וּשְׁפָתִי. וְתֹאמַרְנָה עֲצֻמוֹתִי. בְּרוּךְ הָבָא בְּשֵׁם
 יְהוָה נודה:

ברשות מרנן ורבנן ורבתי נברך וכו'. ימברך ב"מ"ז. וכשמגיע לבעיני אלהים
 ואדם יאמר זה:

תְּרַחֵמֵן הוּא יִבְרַךְ אֲבִי הַיָּלֵד וְאִמּוֹ. וַיִּזְכּוּ לְגִדּוֹ וְלִחְנֻכּוֹ
 וְלִתְכַמּוֹ. מִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וְחֻקְהָה יִרְצָה דָּמוֹ. וַיְהִי יי אֱלֹהֵינוּ עִמּוֹ:
 תְּרַחֵמֵן הוּא יִבְרַךְ בְּעַל בְּרִית הַמִּילָה. אֲשֶׁר שִׁשׁ לַעֲשׂוֹת
 צֶדֶק בְּגִילָה. וַיִּשְׁלַם פְּעָלוֹ וּמִשְׁפָּרְתּוֹ כְּפוֹלָה. וַיִּתְּנֵהוּ לְמַעֲלָה
 לְמַעֲלָה:

תְּרַחֵמֵן הוּא יִבְרַךְ בְּךָ הַנְּמוּד לְשִׁמּוּנָה. וַיְהִי וַיִּדּוּ וְלָבּוּ

לאל

לֹאֵל אֱמוּנָה. וַיִּזְכֶּה לְרֹאוֹת פְּגִי הַשְּׂכִינָה שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה :
הַרְחֵמֶן הוּא וַיְבָרֶךְ הַמֶּלֶךְ בְּשֵׁר הָעֲרָלָה. וּפָרַע וּמִצְרַיִם דְּמִי
הַמִּילָה. אִישׁ הִנָּה וּבֶן הַקֶּבֶב עֲבוּדָתוֹ פְּסוּלָה אִם שְׁלֹשׁ
אַלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ : זֶה הַרְחֵמֶן יֵאמֹר אַחֵר וְלֹא הַמּוֹחֵל

הַרְחֵמֶן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ מְשִׁיחוֹ הוֹלֵךְ תָּמִיד. בְּזִכּוֹת חֲתָן
לְמוֹלוֹת דְּמִים. לְבָשָׁר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת וְנַחוּמִים. לָעַם אֶחָד
מְפֹרָד וּמְפֹרָד בְּיוֹ הָעַמִּים :

הַרְחֵמֶן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בֶּן אֶדְנִי אֲשֶׁר לָקַח לְעִלּוּם.
עַד הוֹכֵן כְּסָאוֹ בְּשִׁמְשׁ וַיְהִלּוּם. וַיִּלְט פָּנָיו בְּאַדְרָתוֹ וַיִּגְלוּם.
בְּרִיתִי הָיְתָה אֵתָּה הַתִּיִּים וְהַשְּׁלֹם :

הַרְחֵמֶן הוּא יוֹכֵנוּ לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ וְכו'.

סדר פריון הבן

(דח"ח) מִזֹּת עֵשֶׂה לַפְּדוּת כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל כֵּן שֶׁהוּא כְּבוֹד לְאֻמוֹ הַיִּשְׂרָאֵלִית מִיּוֹם שְׁלֹשִׁים
וּמַעֲלָה בַּחֲמֵשֶׁה סְלָעִים. וְאִם פָּדָאוֹ קוֹדֵם אֵינוֹ פְּדוּי. וּמִכָּאן וְאֵילָךְ עוֹבֵר עָלָיו בַּעֲשֵׂה
(וַעֲרַךְ ה' סְלָעִים עֵינַי בְּשִׁ"ע י"ד ס' ש"ה). וְהַגָּלוּת רַבִּינוֹ אֵלֵינוּ מוֹוִילָנָה זָלֵל אַחֵר שְׂבוּמָנוּ
זֶה הֵס לַעֲרַךְ ל' זְהוּ פוֹלִי"ש. וּבַחֲתָ"ס סוֹפֵר ס' רפ"ט כְּתֹב כִּי עַפ"י חֲשָׁבוּ יֵשׁ לִהְיוֹת בַּעֲשָׂרִים
זְוֹאנְגִינֵר חֲמֵשֶׁה לְוִיט וְשִׁלִּישׁ כֶּסֶף כְּרוֹךְ (כְּרֹאגִילְכֶּר וְהוּא שִׁיעוֹר הַפְּדוּיוֹן רַק שְׁאִינוֹ כְּרוֹךְ
ע"כ יֵשׁ לְהוֹסִיף קֶזֶת זְוֹאנְגִינֵר ע"ש) אֵלּוּ חֲמֵשֶׁה סְלָעִים נוֹתֵן לְכֶהֱן כֶּסֶף אוֹ כְּשׁוֹה כֶּסֶף
מִכָּל דָּבָר שִׁירָה חוּץ מִקְרָעוֹת. עֲבָדִים. וְשִׁעֲרוֹת. וְאִם פָּדָאוֹ כֵּהֵם אֵינוֹ פְּדוּי :

מִנְהַג יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת סְעוּדָה, וְהוֹשִׁיבִין אֹתָהּ לַסְּעוּדָת מַצּוֹה. וְאַחֵר בְּרַכַּת הַמּוֹצָא פוֹדִינ (וּבְמִקּוֹם
שְׁאִין יוֹן כְּרִיד לַעֲשׂוֹת הַפְּדוּיוֹן קוֹדֵם בְּרַכַּת הַמּוֹצָא). בְּתֵר בְּרַכַּת הַמּוֹצָא. הַאֵב מִיִּתִּי ל'
לְכַבֵּר קָמִי כֵהֵן וּמוֹדֵעַ ל' שֶׁהוּא כְּבוֹד פֶּטֶר רַחֵם לְאֻמוֹ הַיִּשְׂרָאֵלִית וּמִיִּתִּי כֶּסֶף אוֹ שׁוֹה כֶּסֶף
ה' סְלָעִים וּמִנִּיחַ לִפְנֵי הַכֹּהֵן וְאוֹמֵר לוֹ :

זֶה בְּנִי בְּכוֹרִי הוּא פֶּטֶר רַחֵם לְאֻמוֹ וְהַקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא
צִוָּה לַפְּדוּתוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וּפְדוּיוֹ מִכֶּן חֲדָשׁ תַּפְדֶּה בְּעֶרְכָּךְ בְּסָף
חֲמִשָּׁת שֶׁקָּלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֲשָׂרִים גֵּרָה הוּא : וְנֶאֱמַר
קֹדֶשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רַחֵם בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה
רִי הוּא :

הַכֹּהֵן יִשָּׁלֵל אֹתוֹ וַיֹּאמֶר

מֵאִי בְּעִית טָפִי לָתֵן בְּגֶזֶק בְּכוֹרְךָ שֶׁהוּא פֶּטֶר רַחֵם לְאֻמוֹ אוֹ
בְּעִית

מִקּוֹר הַכְּרֻכּוֹת

סדר פריון הבן לרבינו סעדיה. מסדרו כת"י.

בא"י אמת' על פריון הבן, שהחיינו, יאמר וְהָאֵל לך חמש סְלָעִין בפריון בני זה. ויִגְדֶּה וְהָכֵן
כשם שזכית לקיים מצוה זו, כן חובה לקיים כל מצוותיה של חורח :

סדר פדיון הבן

בָּעִית לְפָדוֹתוֹ בְּעֶד חֲמֵשׁ סָגָעִים בְּרִמְחֻיבָּתָּ מִרְאוּרֵיתָא :
האב מַסֵּת לֵבָתָּ וְאוֹמֵר חֲסֵן אֲנִי לְפָדוֹת אֶת בְּנִי וְהִלָּךְ דָּמִי
פְּדִינִי בְּרִמְחֻיבָּתָּ מִרְאוּרֵיתָא :

הכהן מקבל המעשים או המעות ומוחיר הילד לאביו זהאב מבן
בְּרִיךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וַעֲזָרְנוּ עַל פְּדִיּוֹן הַבֵּן :
בְּרִיךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַחַיִּיב וְקִיָּמָנוּ
וְהַנִּיָּעָנוּ לְזִמְנָן הַזֶּה :

וְהַל הַבֵּן אֵת הַסָּפָּה זְמוּלִיכוֹ בִּידוֹ עַל רֹאשׁ הַבֵּן וְאוֹמֵר
זֶה פָּתַת זֶה, זֶה חִלּוֹף זֶה, זֶה מַחֲוֵל עַל זֶה, וְיִפְגַּם זֶה
הַבֵּן לְחַיִּים, לַתּוֹרָה וּלְיִרְאָת שָׁמַיִם, יְהִי רָצוֹן שְׁשָׁשׁ שְׁנֵיכֶם
לְפָדִיּוֹן בֶּן יִפְגַּם לַתּוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים, אָמֵן :

הכהן נוֹתֵן אֵת יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַבֵּן וּמְבַרְכוֹ
יְשִׁימָךְ אֱלֹהִים בְּאַתְרֵיהֶם וּבְמַנְשָׁה : יִבְרַךְ יי וְיִשְׁבַּרְךָ וְכו' .
כִּי אֶרֶךְ יָמִים וְשָׁנֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יִסְיָפוּ לָךְ : יי יִשְׁמְרָךְ
מִכָּל רָע וְיִשְׁמֹר אֶת גִּפְשָׁךְ :

והכהן מְבַרְךְ עַל הַכּוֹס בַּפֶּה"ג, וְאוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וְשִׁמְחִים בְּשִׂמְחָה שֶׁל מַצּוּה :

הלכות ארוסין ונשואין

(דף"ח) (א) אלו ימים שאין מתענים בהם תענית חתנים חניכה ופירוס ואסרו הב' וס"ו
באב וס"ו בשבט ובר"ח מלכד בר"ח ניסן ומתענין וכן בכל חודש ניסן וז"ל"ג
בעומר ומר"ח סיון עד אחר שבעות וזמנים שבין יוה"כ לשבועת מתענין (א"ח תקע"ג)
ובתמיד שאין מתענין לא ירדפו אחר מותרות, ואריכין החתן והכלה להתקדש עצמן בכניסתם
לחופה לעשש כמנהגיהם מיום הולדת ולעשות משוכה, וניהגון שומעדים בתפלת תפלה יהיו
כמו בעיוה"כ :

(גה"ח) החתן והכלה עריכין לפנין לליל במדבר היין שמכרך הסודר, ואין מוכרין ברכת
שואלין כפחות מ' והחפץ מן המזין :

סדר ברכות ארוסין ונשואין

בְּרִיךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן :
בְּרִיךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו
וַעֲזָרְנוּ עַל הָעֲרִיּוֹת וְאָסַר לָנוּ אֶת הָאֲרוּסוֹת, וְהַתִּיר לָנוּ אֶת
הַנְּשׂוּאוֹת לָנוּ עַל יְדֵי חֻפָּה וְכִדּוּשֵׁין : בְּרִיךְ אַתָּה יי מְקַדֵּשׁ

סדר ברכת אירוסין ונשואין

עמו ישראל על ידי תפלה וקדושה :

החתן והכלה ישתו מכוס של ברכה. והחתן נותן את סבעת הקדושין על אצבע הכלה ויאמר :

הרי את סמךְ שֶׁתִּתִּי לְךָ בְּיָמֵינוּ כְּדָת מִשָּׁה וְיִשְׂרָאֵל :

וקוראים הפתיחה וחס"כ מצרכים על כוס שני כפ"ג וששה ברכות אלו :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם ברא פרי הגפן :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שתפל ברא לכבודו :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם יוצר האדם :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם

בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בגיו ערי עד :

ברוך אתה יי יוצר האדם :

שוש תלשיש ותגל העקרה בקבוץ בגינה לתוכה בשמחה :

ברוך אתה יי משמח ציון בבניה :

שם

מקור חברות

שהכל ברא לכבודו, ברכה זו נחקנה להנאסים למול חסד לכבוד המקום זכר למסדיו שנהג עם אדמ"ר שנקשה לו שושבין. וברכת יוצר האדם נגד יצירת אדמ"ר. ואשר יצר את האדם בצלמו כנגד יצירת אדם וחווה. וכ' הפרס לרש"י ז"ל בלקושים, נראה בעיני שסדר ברכות שנסדרו על עסקי חזון אינו אלא מאשר יצר וא"ל כו' ולפיכך פתח בה בברוך והתחיל בברוך. כל ראשי סדר ברכות. ושם חשיש. ושם חשמה. לא פתח בברוך שכן ברכות סמוכות לחברתה. ואשר ברא מפני שהיא יחידית ברוב ימי השמחה כשאין פנים חדשות. לפיכך אינה מתסמכות. והוצרך לפתוח ולחתום בברוך. ופתח עור דברכת שמה חשמה. לא בשמחה חתונה אנו אומרים, אלא תשלה היא שמברכין שיהיו שפורין בתולדה כל ימיהם. לפיכך חותמין. משמח חתן וכלה" כסופק מוזנות וכל טוב. אבל אשר ברא שבת הוא לח' שבת חתנות איש באשה ע"י שמחה וחדוה. לפיכך יש לחתום משמח חתן. עם הכלה לשון שמחה איש באשתו. וכן הוא בסדר רב עמרם שלפנינו :

סדר ברכות אירוסין לרס"ג

אחר ברכת בורא פה"ג ובורא עצי בשמים יאמר : בא"י אמיה אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות, ואמר לנו את האירוסות והחדר לנו את הנשואות ע"י הושב וקדושה. בא"י מקדש ישראל. ואירוסת לי ומקודשה לי אמת פליחא בה פלוני לילי אמת פלוני בר פלוני בתרין כסא ובמה דאית בית ובהרא כתובה ובמה דאית ביה. אחר קריאת הכתובה יאמר : ק"י כתובתיך בידך תתעלין בה לרשותי כדת משה וישראל :

ברכת חמון לחתן.

הרחמן הוא יברך את החתן ואת הכלה ואת השושבינים שביניהם, בא"י אמיה בורא פה הגפן, ובורא עצי בשמים. בא"י אמיה שהכל ברא לכבודו. בא"י אמיה יוצר האדם. בא"י אמיה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו. והתקין לו ממנו בנים ערי עד בא"י יוצר האדם. שוש תלשיש ותגל עקרה בקבוץ בניה לחתנה בשמחה. בא"י משמח ציון בבניה. שם

סדר ברכת ארוסין ונשואין

שָׁמַח תִּשְׂמַח רַעִים הָאֲהוּבִים. בְּשִׂמְחָה יִצְרֹךְ בְּגֵן עֵדֶן
מִקְדָּם: בְּרוּךְ אַתָּה יי מְשַׁמֵּחַ חֵתָן וּבִלְהָ:
בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלֵּךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּרָא שִׁשּׁוֹן
וְשִׁמְחָה. חֵתָן וּבִלְהָ. גִּילָה רָנָה. דִּיצָה וְחִדְנָה. אֶהְבָּה וְאַתָּה.
וְשָׁלוֹם וְרַעוּת. מְהֵרָה יי אֱלֹהֵינוּ יִשְׁמַע בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחוּצוֹת
יְרוּשָׁלַיִם. קוֹל שִׁשּׁוֹן וְקוֹל שִׁמְחָה. קוֹל חֵתָן. וְקוֹל בִּלְהָ.
קוֹל מְצַהֲלוֹת חֲתָנִים מְחַפְּתִים. וְנִעָרִים מְמַשְׁתֵּה גִינְתָם:
בְּרוּךְ אַתָּה יי מְשַׁמֵּחַ חֵתָן עִם הַבִּלְהָ:

דיני ברכת המזון בבית חתן בשבעת ימי המשתה

(דח"ח) (א) כהמ"ז שכיית חתן כל ז' ימי המשתה אומרים דוי הסר כו' ובהמ"ז על כוס
א' ואחר כהמ"ז אומרים על כוס שני ברכת חתנים היינו שזה ברכות ואחר שמכריז ברכות
אלו מכריז ברכות היין על הכוס שאומרים עליו כהמ"ז: (אה"ע סי' ס"ב) (ב) בין בכחור
שנא בתולה בין באלמון שנא בתולה ככולן מכריז ברכות אלו ביום ראשון ובסעודה ראשונה
וצריך עשרה והחתן מן המנין: (סס) (ג) מסעודה ראשונה ואילך יש חילוק בכחור שנא
בתולה או אלמנה או אלמון שנא בתולה אם לא אכלו סעודה ראשונה ביום נשואין ואוכלין
סעודה הראשונה ביום שאחר הנשואין הוי כפינס חדשות ומכריזין שבע ברכות אבל כשאוכלין
סעודה שנייה כמותו יום או כשאוכלין כל שבעת ימי המשתה אי איכא פנים חדשות בכל
סעודה וסעודה כשאוכלין מכריזין שבע ברכות ואם לאו כשאין פנים חדשות אין מכריזין כל
הז' ברכות רק מכריזין ברכת אשר ברא ששון כו' לבד (וכשאין אומרים רק אשר ברא א"א
דוי הסר ואומרים נודה לשמך כו') וצריך ג"כ ב' כוסות ואף שכברת אשר ברא א"א פנים
חדשות מ"מ צריכין לסעוד שם אנשים שאינן מכ"ב אבל אם אינו סועד רק עס כ"ב לבד
גם ברכת אשר ברא א"א. ואין צריך עשרה רק בג' אומרים ברכת אשר ברא כו': (כ"ט)
(ד) ובאלמון שנא אלמנה אם אוכלין סעודה א' בלילה שאחר יום הנשואין או שאוכלין סעודה
ב' ביום הנשואין אין מכריזין ז' ברכות אפילו איכא פנ"ח. אבל נודה לשמך ושהשמחה במעונו
ואשר ברא אומרים אף באלמון שנא אלמנה כל ג' ימים הראשונים אפי' ליכא פנים חדשות
ואין שם עשרה רק שיש שם שלשה ויש בהם אנשים שאינן מכ"ב רק שאוכלין שם מחמת שמחת
מריעות: (כ"ט סק"י) (ה) פ"ח מיקרי אם בא לשם איש אחד שבעלי החופה שמחים בביאתו
ורואין להרכות כשכילו אף שאין אוכל עמהם אלא שבה מחמת שמחת מריעות: (סס) (ו) שבת
ויז"ט ראשון ושני הוי כפנ"ח כסעודת הלילה ובסעודת שחרית אבל כסעודה שלישיית צריכין
פ"ח או שאומר הדרשה ובאלמון שנא אלמנה בע"ש אין מכריזין ז' ברכות אפי' בליל שבת:
(סס) (ז) שהשמחה במעונו דינו כמו ברכת אשר ברא וא"א אותו רק שהיה עכ"פ זימון של
שלשה ויהיה בהם אנשים שאינם מן כ"ב רק שאוכלין שם מחמת שמחת מריעות: (ח) ז' ימי
המשתה וכן ג' של אלמנה מתחילין תיכף אחר החופה: (ט) אם אדם מזמין את החתן ואת
הכלה

מקור הברכות

שמח חשמה רעים אהובים כשמחך יצורך בגן עדן מקדם. בא"י משמח עמו בירושלם. בא"י אמייה
אשר ברא ששון ושמחה. חתן וכלת. אהבה. ואחות. גיל ורעות ורנן. כהנה אלהינו ישמע ה'
מערי יתודה ומחוצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלת. קול מצהלות חופה
חתנים ממשחת נערים ומנגינתם. בא"י משמח חתן וכלת. ה'א מבששא, ותא מצלחא, ישמח חתן
בכלת, וכלת חשמה בחתן. בבנים ובבנות בעושר ובנכסים, בבנים עושי תורה ומקיימי מצות בישראל.

סדר ברכת ארוסין וגשוואין קצו

הכלה לאכול שם אם מייחדין להם שם חדר בפ"ע שיכולין להיות ביחד לבד ולשמוח מצרכין ו' ברכית ואם לאו אין מצרכין אפי' אשר ברא כו' ושמהם במעונו (י) השמים שאוכלין אחר סעודת גשוואין בבית גשוואין מצרכין ו' ברכות : (יא) בלחמנה לא מקרי חופה רק בשם יחוד הראוי לביאה ולכן חלמן שנשא לחמנה ביום ולא עכלה עד הלילה ונתייחדו בחדר אחד אחר הטבילה מצרכין ו' ברכות בסעודה שאחר היחוד :

קודם ברהמ"ז בסעודת גשוואין אומרים זה

דיני הָסֵר וְגַם הָרוֹן. וְאִזּוּ אֵלֶם בְּשִׁיר יְרוֹן נִתְּנוּ בְּמַעֲגָלִי
צִדְקָה. שְׁעֵה בְּרֶפֶת בְּגִי יִשְׂרָאֵל. בְּגִי אֶחָד : בְּרִשׁוֹת מָרְגָן וּבְרִגְגָן
וּבְרִבּוֹתַי. נִבְרַךְ אֱלֹהֵינוּ שְׁהַשְׁמִיחָה בְּמַעֲוָנוּ. וְשִׁאֲבָלְנוּ מִשְׁלֹו.
(ועונין המסובין) בְּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שְׁהַשְׁמִיחָה בְּמַעֲוָנוּ. וְשִׁאֲבָלְנוּ
מִשְׁלֹו. וּבְמִטּוֹב חֵינָנוּ : (וחזור המברך ואומר) בְּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ
שְׁהַשְׁמִיחָה בְּמַעֲוָנוּ וְשִׁאֲבָלְנוּ מִשְׁלֹו. וּבְמִטּוֹב חֵינָנוּ :
ואחר בהמ"ז מתחיל ברכת שחבל ברא לכבודו וכו' :

דיני תפלת הדרך

(ד"ה ח) (א) היוצא לדרך אפי' רק עד פרסה צריך להתפלל תפלת הדרך אבל אם הוא צריך לילך רק פחות מפרסה מתפלל בלא חתימה אבל אם הוא מקום סכנה אפי' בפחות מפרסה צריך להתפלל בחתימה : (ב) תיכף כשיוצא מעיבורה של עיר צריך להתפלל תפלה זו ואם סבא להתפלל תיכף מדרך אותה כ"ז שהוא בדרך ובכללד שלא הגיע עדיין בדרך תוך פרסה הסמוכה לעירו או לעיר שרוצה ללון בה דמסס ואילך יאמר אותה בלא חתימה ואם אמרה בעיר יצא ואין צריך לאמרה רק פסס אחת בכל יום שהוא בדרך אפי' אם יצוה באמצע היום בעיר והולך משם אח"כ א"צ לדרך שנית אבל אם דעתו ללון בהעיר ואח"כ נמלך ויצא משם לעביר חוזה לה או לשוב לביתו צריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת : (ג) יש להסמין תפלת הדרך לברכה אחרת כדי שתהא ברכה הסמוכה לחברתה לכן כשיוצא בדרך בשחרית קודם התפלה כגון שהוא נחון יש לומר ברכת השחר על הדרך ולהסמין תפלת הדרך לברכת השחר וביום יאכל איזה פרי ולהסמין תה"ד לברכת הפרי או כשמסיל מים יסמוך אותה לברכת א"י :

סדר תפלת הדרך

אסור לאסת לדרך קודם שיתפלל שנאמר דק לפניו יהלך ר"ת עלי. כל המתפלל ויוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו. ומוב ליתן דקה לפני אלתו שנא' דק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. וזהו הנוסחא :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ שְׁתוּלִינָנוּ
לְשָׁלוֹם וְתַצְעִידֵנוּ לְשָׁלוֹם וְתַדְרִיקֵנוּ לְשָׁלוֹם וְתַגְיַעֲנוּ לְמַחֲזוֹ
חִפְצֵנוּ לְחַיִּים וְלִשְׁמִיחָה וְלִשְׁלוֹם וְתַצְלִינָנוּ מִכָּל אֲוִיב וְאֲזִיב
וְלִסְטִים וְחַיּוֹת רָעוֹת בְּהֶרֶף וּמִכָּל מִיגַי פּוֹרְעָנוֹת הַמַּתְבַּרְגְּשׁוֹת
וּבְאֹת לְעוֹלָם וְתַשְׁלַח בְּרָכָה בְּכָל מַעֲשֵׂי יְדֵינוּ וְתַתְּנָנוּ לְחֵן
וּלְחַסֵּד

נא (ח"ב)

וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָּל רוֹאֵינוּ וְתִשְׁמַע מִזֶּה
תַּחֲנוּנֵינוּ. בְּיָהּ אֱלֹהֵי שׁוֹמֵעַ תַּפְלָה וְתַחֲנוּן אֲתָהּ : בְּרוּךְ אַתָּה יי
שׁוֹמֵעַ תַּפְלָה :

ואומר ג"פ וַיַּעֲקֹב חֶלֶךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים :
וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב בְּאִשְׁרֵי רְאֹם מִתְּנָה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם
הַמָּקוֹם הַהוּא מַתְנִים :

ויכין רא"ס ר"ת רפאל אוריאל מיכאל ונבריאל ככלל בשם אלהים מדת הנבונה :

ואח"כ יאמר ל' פעמים לישועתך עס ו' פעמים ויהי נועם וכו' :

י"פ יְבָרְכֶךָ יי וַיִּשְׁמְרֶךָ : יֵאָר יי פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ :
יֵשָׁא יי פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׁם לְךָ שְׁלוֹם :

ח"פ הַמַּלְאָךְ הַגָּאֵל אֶתִּי מִכָּל רָע וַיְבָרֶךְ אֶת הַנְּעָרִים
וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבוֹתֵי אֲבֹתָהֶם וַיִּצְחָק וַיִּדְּגוּ לְרֹב
בְּקִרְבַּ הָאָרֶץ : סימן לוי"ה

ואומר ג"פ וַיִּסְעוּ וַיְהִי חֶסֶת אֱלֹהִים עַל הַנְּעָרִים אֲשֶׁר
קִבְּיוּתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְנֵי יַעֲקֹב :

ואומר ג' פעמים פסוק המלאך הגואל :

ואומר ג"פ לִישׁוּעָתְךָ קִנִּיתִי יי : ג"פ הִנֵּה אֲנִכִּי שׁוֹלֵחַ מִלְאָךְ
לְפָנֶיךָ לְשִׁמְרֶךָ בְּדֶרֶךְ וְלִבְרִיאָה אֵל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר בְּכִינָתִי :

ואומר ג"פ ברכת כהנים וז"פ ויהי נועם ויכין כ"י מלאכיו יו"ה ל"ך ס"ת
יוח"ך והוא שם מסונל לשמירה :

ואומר אֲתָה סֶתֶר לִי מַצֵּר תַּצְרֵנִי רַגִּי פִלַּט תִּסּוּבְּכֵנִי סֶלָה :
בְּמַחֲוֹ בְנֵי עַדִּי עַד כִּי בִּינָה יי צוּר עֹזְמִים : יי עֹז לְעַמּוֹ
יִתֵּן יי וַיְבָרֶךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם : יי צָבָאוֹת עֲמָנוּ מוֹשִׁיב לָנוּ
אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה : יי צָבָאוֹת אֲשֶׁרִי אָדָם בְּתִם בָּךְ : ג"פ יי
הוֹשִׁיעָה הַמַּלְאָךְ יַעֲגֵנוּ בְּיוֹם קָרְאָנוּ : ויכין בר"ת יב"ק

ואומר שיר למעלות אשא עיני וכו'

ואומר מְגִדֵּל עֹז שֵׁם יי בּוֹ יְרוּץ צַדִּיק וְנִשְׁגָּב : בְּשֵׁם יי
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. מִיָּמִינִי מִיְּבָאֵל. וּמִשְׁמָאלִי גְּבִרְיָאֵל. וּמִדְּפָנֵי
אוֹרִיָּאֵל. וּמֵאַחֲזֵרִי רְפָאֵל. וְעַל רֹאשִׁי שְׁכִינָת אֵל : וילך לדרכו לשלום

הכנסם לכרך שיט שם מושלים אפי' דרים שם יהודים יאמר זה קודם שנכנסם :
 יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתכניסני לכרך זה לשלום :
 נכנסם לשלום יאמר זה
 מורה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי שהכנסתני לכרך זה לשלום :
 בקש ללכת יאמר
 יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום :
 יאז משם בשלום יאמר
 מורה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי שהוצאתני מכרך זה לשלום :
 וכשם שהוצאתני לשלום- כך תוליכני לשלום, ותסמכני לשלום. ותציעיני
 לשלום. ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך :
 וכולל עמה מה"ד יהי רצון כו' ואם לא אמר עדיין בואתו יום תה"ד חותם בברוך ואם כבר
 אמר בואתו יום תה"ד אינו חותם בברוך :

הלכות אבלות דיני גוסם

(ד"ה"ח) (א) מזה לעמוד על האדם בשעת יציאת הנפש (וראו לקבץ עשרה בעת הנסיסה ויתעסקו בדבר שבקדושה ובזממורים במעבר יבק) מנהג להדליק נרות בפני הגוסס. וכשמת פותחין החלונות והאבלים יאמרו זלוק הדין ומכריזין דיין האמת בשם ומלכות ויקרעו כדין. ואין מעמזין את עיניו עד שתלא נפשו וכל המעמז את עיניו קודם שתלא נפשו אפי' רק נגע בו ה"ז סיפק דמים : (יו"ד סי' של"ט) (ב) כל העומדים בשעת יציאת נשמה אפילו על קטן ואשה קורעין קר עה מועטת ואפי' מן הזד סני : (סי' שמ"ו)

דיני קריעה

(א) על אלו מתים חייבין לקרוע ולהתאבל עליהן על אביו ואמו ובנו ובתו אחיו ואחותו שמתו אחר שלשים יום ללידתן ואיש על אשתו ואשה על בעלה וחייבין לקרוע מעומד ואם קרע מיושב חוזר וקורע : (סי' ש"מ) (ב) מקום הקריעה מלפניו ואם קרע במקום אחר לא יאז וצריך לקרוע השפה : (סע) (ג) על אביו ואמו ואמו קורע בזד שמאל ועל שאר קרובים בזד ימין : (סע) (ד) על אביו קורע בידו דוקא ועל שאר קרובים רצה קורע בידו רצה בכלי : (סע) (ה) על כל המתים קורע ספה בכנגד עליון ודיו ועל אביו ואמו קורע כל הבגדים עד לבו חיצ מהכתומת : (סע) (ו) על כל המתים יכול לקרוע בנגעא ועל אביו ואמו צריך קריעה בפריסה"א : (סע) (ז) על כה"מ תופר לנמרי לאחר ל' ותוך ל' אסור אפי' לשלוז ואפי' לחבר ראש הקריעה במחם ועל אביו ואמו הינו מחמה לעולם רק שולל לאחר ל' : (סע) (ח) על כה"מ אם לא שמע עד אחר ל' אינו קורע ועל אביו ואמו קורע לעולם אפי' שמע אחר ל' כל בנדיז שעליו בשעת שמיעה : (סע) (ט) הרגל מכטל גזירת ל' אף לענין קריעה ויכול לתפור לנמרי בערב הרגל לאחר מחמה ובאביו ואמו יכול לשלוז : (סע) (י) הסור לקרוע ביו"ט אבל בכה"מ קורע ואם שמע שמועה רחוקה בכה"מ וכן אם נקבר ביו"ט ה"ן קורעין אפי' בכה"מ רק אחר הרגל : (סע) (יא) קטן שמת לו מת אם לא הגיע לחינוך קורע קריעה כל דהוא. אבל קטן שהגיע לחינוך קורע כגדול : (סע)

דיני אונן

(א) מי שמת לו מת שחייב להתאבל עליו בחול הרי הוא אונן ופטור מחפלה וק"ש ומכל הברכות אפי' ברכות שהניח (מיהו אם אכל באנינותו ונקבר המת ועדיין לא עבר הזמן שנמשכל המזון חייב לבכר ברהמ"ז וכן אם עשה צרכיו בעודו אונן חייב לבכר אשר יצר אחר הקבורה אפי' כל היום) ומכל המצות האמורות בתורה עד שיקברוהו וישליך עפר על המת :
 מ"ח

(מ"א סי' ע"א ואם מסרו לחבורה שבעיר חייב בכל מצות) (ב) אם עבר זמן תפלה אחת בעודו זנון א"צ להשלים אותה בתפלה הסמוכה (א"ר סי' פ"ט) וז"ל אם לא התחיל זמן חיוב התפלה קודם שנעשה זנון אבל אם מת אחר שכבר התחיל זמן חיוב התפלה משלים בתפלה הסמוכה: (ג) מי שמח לו מת בשבת אינו נוהג דיני חטאות כלל וחייב בכל המצות (ודברים שבנעשה נוהג) וכן ביוה"כ ולילי יו"ט יקדש ויתפלל ולילי פורים יקרא את המגילה. אבל ביו"ט ראשון אם רוצה לקבדו ע"י עממין או ביו"ט שני אפי' אינו רוצה לקבדו עתה פסור אם לא ש"א לקבדו ע"י אונס. (עמ"א תקמ"ח וא"ר) ואם מת בשבת ולא קבדוהו במ"ט יבדיל ביום א' ואם לא קבדוהו עד יום ג' יבדיל ביום ג' ותו לא ואינו מברך על נר ובשמים. (ר"ט ויו"ד שם"א) ולא יאכל בפני המת אפי' בשבת ואם אין לו בית אחר יעשה מחיה שאינה נופלת ברוח מצוה בהפסק סדין ואם אין לו סדין יחזיר פניו ויאכל: (יו"ד שם"א) (ד) אבל ביום ראשון (אפי' ביום שנקבר שאינו יום המיתה) לא יניח תפלין (א"ר סי' ל"ח) וכן אם שמע שמועה קרובה (תוך ל' אפי' ביום ל') ג"כ פסור ואם בא לו שמועה קרובה שכבר התחיל להתפלל בתפלין חולצן ואם נקבר בלילה או שמע בלילה אינו מניח תפלין ביום (א"ר שם) אבל אם מת או נקבר בצהרי"מ וכן כשנקבר ביו"ט שני מניח תפלין בצהרי"מ ואחר המועד: (ה) כל זמן שלא נקבר המת אינו חולץ מנעל וסנדל אך אסור לו ליטע ולישן ע"י המטה וכש"כ שאסור בתה"מ וברחיה וסיכה ושמחה ושאלת שלום ותספורת ובמלאכה אבל מותר לאצט מפתת ביתו: (ו) אם הקרובים בתפיסה אין חל עליהם דין חטאות אבל אכלות חל עליהם אחר הקבורה: (רמב"ן ויו"ד סי' שם"א)

דיני סעודת הבראה (א) אבל אסור לאכול סעודה ראשונה משלו אבל בסעודה ב' אפי' ביום א' מותר ומצוה על שכניו שיאכילוהו סעודה משלהם ואם לא שלחו לו ואינו יכול להתענות עד הלילה מותר לאכול משלו: (יו"ד שם"א) (ב) אשה נשים מברין אותם ולא אנשים ונשואה לא תאכל סעודה א' משל בעלה שחייב בזמנותיה והוי כשלה. וכן סופר או שכיר האוכל בשכרו לא יאכל סעודה א' משל בעה"ב: (שם) (ג) אם אינו אוכל ביום א' או שלא הכריחו עד הלילה מותר לאכול משלו: (שם) (ד) אם נקבר בלילה אם איכל סעודה א' למחר מברין אותו: (שם) (ה) אם נקבר בע"ש מע' שעות ולמעלה אין מברין אותו: (שם) (ו) מברין על שמועה קרובה ולא על שמועה רחוקה: (שם) (ז) אם שמע שמועה קרובה בשבת אין מברין אותו ביום א' וכן כשצריך למנות ז' ול' אחר הרגל: (שם) (ח) משנקבר המת מותר בבשר ביום: (שם) (ט) מברין אותו תחלה בביצים או בתבשיל של עדשים וזכר לאכלות ואח"כ אוכל כל צרכו: (שם)

דברים שאכל אסור בהם (א) כל ז' אסור במלאכה. כיצד ג' ימים הראשונים אסור אפי' עני המתפרנס מן הצדקה ואם אין לו מה יאכל עושה בצנעה בתוך ביתו ותבוא מחרה לשכניו שהצריכוהו לכך וכן אסור לעשות פרקמטיא אפי' ע"י א"י. משרתת אכל בעה"ב מותרת לעשות צרכי הבית באכלה: (יו"ד שם"א) (ב) כל ז' אסור לרהיץ כל גופו אפי' בצונן ופניו ידיו ורגליו מותר בצנין ומז' עד ל' מותר אפי' כל גופו בצנין אבל בחמין אסור אפי' לחוף הראש: (שם"א) (ג) כל ז' אסור בנעילת הסנדל של עור. יולדת וחולה מותרין במנעל: (שם"א) (ד) כל ז' אסור בתשמי"מ ובחבוק ונשוק אבל בבשר דבר קורבן מותר: (שם"א) (ה) כל ז' אסור לקרות בתורה ג"כ מזהב גמרא הלכות ואגדות ומותר לקרות באיוב ובקניות ובדברים הרעים שבירמי' ובפ' אלו מנאחין ובה' אכלות וללמוד עם אחרים אסור גם בזה. ומלמד שצריכין לו להתלמד מותר ללמוד עמהם ביום ג': (שם"א) (ו) כל ז' אסור בשאלת שלום כיצד ג' ימים הראשונים אינו שואל בשלום כל אדם ואם אחרים לא ידעו ושאלו בשלומם לא ישיב להם ויודיעם שהוא אבל חג' עד ז' אינו שואל בשלום אחרים ואם אחרים לא ידעו ושאלו בשלומם משיב להם. ובשבת ניתן שלום לכל אדם: (שם"א) (ז) תוך ז' אסור לבכס כסותו אפי' לתת לכובסת א"י להניח לאחת האכלות. ואסור ללבוש בגד מכובס אפי' לאחר ז' ובתוך ז' אין לובשין אפי' לכביד שבת ואחר ז' לובש אחר תחלה הכתומה שעה מועטת ואח"כ ילבש האכל ואם מכובס במים לכד א"צ להלביש לאחר תהלה. ואסור ללבוש בגדי שבת תוך ל' ועל אביו ואמו ואסור כל י"ב חודש: (שם"א) (ח) אסור בנלות

בגלוח שערו כל ל' ועל אביו ואמו אסור גם לאחר ל' עד שיגמרו בו חכריו ונוהגין לנלה אחר כל ג' הדשים. נטילת האפרטים בכלי ג"כ אסור כל ל'. אבל בידיו או שניו מותר: (ט"ז)
(ט) אבל אסור בשמחה ולא יקח חינוך בחיקו. ואסור לאכול בסעודת ב"ח או פה"ב וסיוס מסכת וכ"ש בסעודת אירוסין ונשואין כל ל' על שאר קרובים וכל יב"ח על אביו ואמו. ובתוך ביתו (חוץ מסעודת נשואין) מותר לאכול בסעודת מזוה. קמחא יתוס מותר לאכול וללבוש בגדי שבת. אסור לכנוס לבית נשואין כל ל' אפי' לשמוע הכרכות ובחופה שבכה"כ מותר לעמוד לשמוע הכרכות אחר ל' על אביו וכן להיות שושבין ולברך הכרכות תחת החופה מותר לאחר ל'. סנדק או מוהל לאחר ל' על אביו ואמו יכול לאכול גם בסעודה ולבוש בגדי שבת עד לאחר המילה. חין לאכול בסעודת חבורות אנשים בלילה שביום המחרת יהי' לו יא"ש יוס שמח בו אביו ואמו: (ש"א) (י) אסור לאת מציתו כל ו' למיול או לצורך מו"מ ונוהגין שהאכל משנה מקומו בבה"כ אפי' בשבת כל יב"ח על אביו ואמו וכל ל' על שאר קרובים: (ש"ג) ששועה קרובה ורחוקה. שמע שמע לו קרוב שחייב להאכל עליו בתוך ל' אפי' ביום ל' ה"ז שמועה קרובה ודיו כיום הקבורה לכל דבר ואם שמע לאחר ל' ה"ז שמועה רחוקה וא"ז לנהוג אבלות רק שעה אחת היינו טחליף מעליו ואם אן מעלים ברגליו דיו בשיבה על הקרקע שעה אחת: (ת"ב)

דיני צרוק הדין

(א) אם קברו המת בלילה ח"א ז"ה ולא קדים: (ב) ח"א ז"ה ולא קדים בכל הימים שז"ח חחנין ולא כפ"ב ולא בע"ש ועיו"ט אחר חלות אבל בער"ח וערב חנוכה ותענית אסתר ואומרים אפי' אחר חלות:

צדקה הדין

אמרינן בגמרא חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה ומסקינן בגמרא לקבל בשמחה. ע"כ אם לפעמים בחטאו יבא לו חיזה רעה או שמע חיזה בשורה רעה ח"ו יודה לכל ית"ש דין אחת שהכל בא בדין ויברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר יציר אתכם בדין האמת:

מי שלא היה על בית עלמין תוך כלשים יום יאמר ברכה זו בכו"ו שמה קרוב ד' חמות לקברים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר יציר אתכם בדין.
וְנִן וְכָלֵל אֶתְכֶם בְּדִין. וְהִמִּית אֶתְכֶם בְּדִין. וַיִּזְרַע מִסְפֵּר בְּלִבְכֶם בְּדִין. וְעֵתִיד לְחַמּוֹר וּלְחַמּוֹתְכֶם בְּדִין: בְּרוּךְ אַתָּה יי מִמְּחֵה הַמַּתִּים:

ואח"כ אומר אתה גבור עד להחיות מתים תמצא בתפלת שחרית:
כשמביאין את קמת לבית הקברות אומרים זה:

הַצִּוֵּר תָּמִים פָּעָלוּ בִּי כָּל הַדְּרָכִיו מִשְׁפָּטִי אֶל אֲמוּנָה וְאֵין עֶזר צָדִיק וַיִּשָּׁר הוּא. הַצִּוֵּר תָּמִים בְּבֵר פָּעַר. מִי יֹאמֶר לוֹ מִה תִּפְעֹל. הַשְּׁלִיט בְּמָטָה וּבְמַעַל. מִמִּית וּמַחְיָה מוֹרִיד שְׁאוּל

סדר צדוק הדין

שאל ויעל. הצור תמים בכל מעשה. מי יאמר לו מה
 מעשה. האמר ועשה. חסד חנם לנו מעשה. ובזכות
 הנעמד בשם. המשיכה ועשה: צדים בכל דרכיו הצור
 תמים. ארץ אפנים ומלא רחמים. חסד נא וחוס נא על
 אבות ובנים. כי לה ארון הסליחות ורחמים: צדיק אמת
 יי להמית ולהחיות. אשר בדרך פחדון כל רוחות. חלילה
 לה וברגנו למחות. ויהיו נא עיניך ברחמים עלינו פקחות.
 כי לה ארון הרחמים והסליחות: אדם בן שנה יהיה. או
 אלף שנים יהיה. מה יתרון לו. בלא הנה יהיה. ברוך דין
 האמת ממת ומחיה: ברוך הוא בי אמת דינו. ומשומט
 הכל בעינו. ומשלם לאדם חשבוננו ודינו. והכל לשמו הודיה
 וחנו: ידענו יי כי צדק משפטיך. תצדק בדרךך. ותזכה
 בשפטיך. ואין לתהדר אחר מדת שפטיך. צדיק אמת יי
 וישר משפטיך: דין אמת. שופט צדק ואמת. ברוך דין
 האמת. שכל משפטי צדק ואמת: גפש כל מי בדרךך. צדק
 סליחה ימנה ונה. רחם על פליטת צאן ידך. ותאמר
 למלאך הרוך ידך: גדל העצה ורב העלילה. אשר עיניך
 פקחות על כל ברכי בגי אדם. לתת לאיש פדיונו וכפרי
 מעליו: להגיד כי ישר יי צורי ולא עולתה בו: יי גתן ויי
 למח. יהי שם יי מבורך: והוא רחום יבשר עון ולא נשחית
 והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו:

היתומים לומדים קדיש זה והקבל לומדים עמה עד ויקריה

יתגדל ותקדש שמה רבה בעלמא דהיא עתיד לאתחדא ולאחיה סתא ולאסקא לחי עלמא.
 ולסבני קרא דירושלם ולשכלל חיובל בנח. ולמעקר פולחנא נוכראח מארעא: ולאחבא פולחנא
 דשמיא לאחיה. ויסליך קודשא בריך הוא בסלכותה ויקריה:

בחיוכו וביוסיוכו ובחי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן. יהא שמה רבא
 מברך לעלם ולעלמי עלמא.

יתברך וישתבח ויתרומם ויתנשא ויהדר ויהעלה שמה דקודשא בריך הוא. לעלא מן כל
 ברבא ושירתא חשבהתא ונהמחא דאמין בעלמא ואמרו אמן:
 יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים אלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:
 עשה שלום בפרומיך הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

ויציצו

סדר צדוק הדין

אחר הקבורה תולשין עשנים וזורקין לאחוריהן ואומרים

וַיֵּצִיאוּ מֵעִיר בְּעֶשֶׂב הָאָרֶץ : (ויש' שאומרים **זְכוּר כִּי עָפָר אֲנַחְנוּ :**

אח"כ רחצין הידים ואומרים זה :

בָּלַע הַמָּוֶת לְנֶפֶשׁ וּמָחָה אֶדְנִי אֱלֹהִים דְּמַעְה מַעַל בָּךְ

פָּנִים וְחִרְפַּת עֲמוֹ יִסֹּר מַעַל בְּךָ הָאָרֶץ כִּי יִי הַבֵּר :

אח"כ יושבין ג' פעמים ואומרים ויהי נועם וכו' :

מזוה לנחם אכלים ולדכ' על לזכ' דברי תחנונים וכשיפטר מן האכל ואמר :

המקום ינחם אותך (לרבים אהבם) בתוך שאר אבלי ציון וירושלים :

מקור הברכות

וַיֵּצִיאוּ מֵעִיר כו'. איתא בויטרי סי' ר"פ ה"ל בפריש' הלשינו פ"א משומדים אל המלך על כל ישראל שמשליכין עפר אחוריהם בשעה שחוזרים אחרי המלך להפיל כשפים על הגוים להמיתן, קבל לה' וקרא אל הרב ר' משה ב"ר יחיאל בן הרב ר' מנחמה הגדול מפריש' על"ה מה המעשה הרע ששמעתי עליכם שאתם מטילין כשפים על הגוים בשונכם מן המלך, מ"ל אדוני המלך ח"ו, לא תהא כזאת בישראל, אבל מאמינים אנו בהקב"ה שעתיד להחיות מתים, וכחוב אומר ויצאו מעיר כעשב השדה, ואנו קורנים אותו כשתולשין העשבים לומר שמתים אנו כשם שהעשבים לאחר שנכמשים נגובלין בארץ הקב"ה תזר ומפריחן, כך המתים אע"פ שמתים הקב"ה עתיד להחיותם, מ"ל א"כ יושר כחכם נסה אתם עושנים, אמנה גדולה ומנובה היא זו, ארונים המלשינים עליכם כי אינם יודעים כמיב אמונתכם, כיון שחזר הרב פי"ר לקהל, ונחנו הוראה למקום ואמרו פלגי מים לב מלך ביד ה', כו'. יצחק ב"ר דורבולו, ושעם זה נזכר גם בש"ך ויד' סי' שע"ו סק"ד, והגר"א שם מביא עוד מעם שהוא רמז לטהרת הטומאה במים ואמר ואזוב, וזה מעם יפה עכ"ל, וכן מובא בחזקתא לרמב"ן ע"ש :

סדר רב עמרם השלם

סדר ערובין

קמ"ד. [זה] ערוב של שבת. עבד לחמא ומכר עליה ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו על מצות ערוב. ואומר: א. בדין יהא שרי לנא למלול. ולאפוקי. ולעילוי מבית לבית ומחצר לחצר. מבית לחצר ומחצר לבית. מבית לבור ומבדל לבית. מעילית לתחתית ומתחתית לעילית. מזווית לזווית, מרשות לרשות. (ב) [משבת זו לשבת אחרת] לנו ולכל ישראל שבמדינה הזאת.

וכד מקלע יומא טבא במעילי שבתא (ג) [בחמשא בשבתא] מתקן בשולא ומכר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אקבמ"ו על מצות ערוב בדין יהא שרי לנא למיפי ולבשולי ולחקוני ולמיעבד (ג) מיומא טבא לשבתא לנו ולכל ישראל שבמדינה הזאת.

סדר ודיני מילה

קמ"ה. וברכת המילה ששאלתם כך הוא: המל' אומר ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו על המילה. ואבי חבן מכר בא"י אמ"ה אקב"ו להכניסו בביתו של אברהם אבינו. והעומדים אומרים כשם שהכנסתו לבית' כן תכניסנו לתורה ולחופה (ב) ולמעשים טובים. ומוזנין כוס ומכר, בא"י אמ"ה בורא פרי חנפן. בא"י אמ"ה אשר קדש ידיו מבטן. וחק לשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש, על כן בשכר זאת אל חי חלקנו צורנו, צנה להציל יבירות שארנו משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו. בא"י בורת הכרית.

תשתלח אסותא דחיי ודרחמי מן קדם מימרא דשמיא. לאסאה לרביא הדין ויתקרי שמיא (ג) פלוני בישראל. ויתסי כמה דאיתסיו מי מרה על ידי משה, וכמיא דירחו ע"י אלישע כן יתסי בענלא ובזמן קריב. (ג) **תשתלח** אסותא דחיי ודרחמי מן קדם מימרא דשמיא לאסאה לאמיה דרביא הדין דהיא צריכה אסו. ותיתסי כמה דאיתסו מי מרה ע"י משה.

וכמיא

מנן האלף

שנוי נוסחאות והנהות

קמ"ד. (ב) בסדר הנדפס מוחקזאת. (ג) "ברמשא". (ג) בסדר הנדפס מניה, כל צורכנא". **קמ"ה.** (ב) "למצות". (ג) כן הוא הגירסא גם בבתי ב"מ אבל צריך לחקנה "שמו בישראל פלוני". (ג) "ואמרו אמין".

לשבת אחרת כ"כ הכ"י בשם הגאונים שהיו מערבין בכל ע"ש. ולא עשו ערוב לכל השנה שח' יתעפש העירוב ולאו אדעתיה, כמו"ס הר"ן בפ' כל כתבי גבי ר"א ור' אסי כד היו מקלע להו רפתא דעירובא שרו עליה המוציא ע"ש:

ולענין ערוב תבש לין לא נזכר בדברי רבינו, לאדלוקי שרגא", וגם הרי"ף ורמב"ם לא כתבו אלא "לאסוי ולבשולי", וכ' הר' המגיד ים שהוסף בנוסח האמירה להדליק הנר, וכ"כ בעל ההלכות כו' וכ' הרשב"א שכן ראוי לומר, עכ"ל:

והכי

סדר רב עמרם השלם

וכמיה דירחו ע"י אלישע בן תיתסי בעגלא [ובזמן קריב] ואמרו אמן.
ומשגרינו את הבוס לאמו של תינוק. [שכיון] שנאמר עליו שירה
 ובקשו הצבור רחמים על התינוק ועל אמו. (ז) במה שרגליו לומר כשם
 שהכנסתו לתורה ולהופה, ותשלח אסותא. ואמו הולדה היא וצריכה (ה) רחמים
 ולרפואה לכך שותה אותו אמו של תינוק.

א. והכי אמר רב שר שלום גאון כשמברך אבי חבן להבנינו בבריתו של
 א"א אין מברך אלא לאחר המילה. ואע"פ שאמרו חכמים כל

שנוי נוסחאות והנהגות

מגן האלף

קמרת. א. והכי אמר רב (ד) "כמו" (ה). "לרחמים".

שלום גאון כשמברך

להבנינו אינו מברך אלא לאחר המילה, הסור יו"ד סי' רס"ה הביא דעת רש"ס לברך
 דוקא קידם המילה, וכתב דר"ת כתב שא"ל, ורב שר שלום כתב לברך דוקא לאחר המילה,
 כיון שנעשית ע"י אחר, ע"ש. ובתוס' ס"פ ר"א דמילה אחר שהביאו דעת רש"ס כתבו
 דר"ת הה"ר המנהג לקדמותו, ודחה קושייתו ממה למברכין להבנינו לשון עתיד, והא דלמרינן
 כל המצות מברך עובר לעשייתן היינו כשהמברך עצמו עושה המצוה, ע"ש. ומתוך כך תמה
 הב"י דמלשון רבינו הסור משמע דדעת רב שר שלום היא דעת שליטת, ובאמת הן הן דברי
 ר"ת, וכ' הב"ח דר"ת לא דחה דברי רש"ס אלא במה שקר המנהג שנהגו כהגאונים לברך
 אחר המילה, ועי"ל דאינו צריך, שיש להם סמך, אבל מקום שהיה מנהגם לברך בתחלה, הניחם
 על מנהגם. אבל לדעת רב שר שלום לעולם אין לברך קודם המילה, כיון שנעשית ע"י אחר
 איכא למיחש דלמא הדר ב"י, ע"ש. ולכאורה אין מקום לפירושו דבתוס' ס"פ ר"א דמילה
 כתבו נמי לשיטת ר"ת וטעמו דהא דלמרינן בכל המצות מברך עובר לעשייתן היינו דוקא
 כשהמברך עצמו עושה המצוה, ע"ש וישמע דס"ל דאין לברך קודם. והן הן דברי רב ש"ס דע"י
 אחר איכא למיחש דלמא הדר ב"י :

ורבן נראה לומר דס"ל להב"ח ז"ל דמ"ש התוספות לשיטת ר"ת דהיינו דוקא כשהמברך
 עצמו עושה המצוה, אין כונתם לומר דאם אחר עושה אינו מברך עובר לעשייתו
 משום דלמא הדר ב"י, אלא כונתם דאם המברך עצמו עושה המצוה הוא מברך על אותה
 המצוה שיעשה, ולכך מברך עובר לעשייתו אבל אם אין המברך עושה המצוה אין הכרעה ההיא
 אלא הודאה להם יתברך שזונו על המצות ואינו צריך לברך עובר לעשייתו, אבל מ"מ אין
 איסור בדבר אם יברך עובר לעשייתו. ולכן כתב הב"ח דכמוקם שהיה מנהגם לברך בתחלה הניחם
 על מנהגם, וכ"כ האו"ז סי' ק"ז שכל המברך אינו עושה כלום אינו צריך לברך עובר לעשייתו,
 רק כשהוא עצמו עושה המצוה ע"ש. ולישאל דא"ל משמע כמו"ש, וכו' יתבאר לנו דברי
 הרא"ש פ"א דמילה, שאחר שהביא דברי ר"ת וסיים ה"מ כשהמברך עצמו עושה המצוה כמ"ש בתו',
 כתב שם : "ואומר ר"ת דברכה זו אינה דוקא על מילה זו שנעשית עכשיו אלא מילה ומשכח
 להקב"ה מצוה לעשות מצוה זו כשתביא עוד לידו, וחקנו לה מקום זה, לנלות ולהודיע שנעשית
 לשם הקב"ה, ולא לשם מורא ולא לשם הר גריזים", ע"ש. ויש לתמוה שלא כתב "עוד ואומר
 ר"ת" דלכאורה הוא טעם כפ"ע, ולמ"ש א"ש. שהכל ענין אחד, כשהמברך עצמו אינו עושה
 המצוה אי"ל עובר לעשייתו, וטעמא שאז אינה אלא ברכת הודאה. והרשב"א בחי' בשם ר"ת
 לא הזכיר כלל מ"ש בתוס' לחלק במה שהמברך עצמו אינו עושה המצוה, אלא כתב טעמא
 הדודאה, ע"ש. וזה ג"כ כונת התוס' במס' שבת אלא שלא פירשו דבריהם. ובפ"ק דפסחים
 דף ז' כתבו התוס' בעצמם טעמא דהודאה ע"ש :

אבל במקור הדברים בסדר שלפנינו שהובאו כאן דברי רב שר שלום, רואים אנו טעמים
 אחרים שלא לברך להבנינו קודם המילה דהיישגין שגא תיקלקל המילה ונמנע מציא
 ש"ס לנפלה, ושאי שחימה ותיקיעה לכידו הוא, אבל מילה מי יימר למקיים לה, ודבריו ז"ל

קשים

נב (ח"ב)

סדר רב עמרם השלם

המצות כלן מברך עליהם עובר לעשייתן, מילה שאני דחיישינן שמה תיקלקל המידה, ונמצא מוציא שם שמים לבטלה. ואם תאמר שחיימה ותקיעה נמי ניוחש. לא דמי. הנך תרתין בידו שלו, ואיכא למימר דמצי מקיים להו. מילה ביד אחר הוא, מי ייטר דמקיים לה. הלכך לאחר המילה מקומה. וכך טנהג שתי ישיבות. ואשר קדש כך אמורה בתלמוד, תנו רבנן המברך אומר אשר קדש יריד מבטן כו' וכיון דהכי נרסינן בנמרא אין לשנותה ואין להוסיף עליה.

וכך

מן האלף

קשים להולמם שהתחיל בטעם שמה תתקלקל המילה ומסיק במי יימר דמקיים לה, ולכן נראה דשני טעמים הם ושיעור דבריו כך : ללא בני לרבינו רב ש"ס בטעמא דשמה תתקלקל המילה ותהיה ברכה לבעלה, דא"כ גם המל טעמו איך אפשר לי לברך, וכן יקשה משחיטה ותקיעה, א"ו כל טעמות בכך ל"ה לקלוקלא, ללא חיישינן לאונסא, ובדלוי אמיד אינא נפשיה, בשעה שמברך דמצי למקיים לה הויל ובידו הוא, אלא עיקר טעמא בלהכניסו שאינו מברך מקמה דמזוה משום דתלויה ביד אחר, ומי יימר דמקיים לה, ומ"מ הוצרך הגאון לכתוב גם טעמא דקלוקלא, משום דלעטמא דמי יימר דמקיים לה קשה כיון שהמהל הוא שלוחו, הרי קיי"ל בכ"מ דשליה עושה שליחותו, לכן הקדים נמי טעמא דקלוקלא, למימרא דכ"ז לא חיישינן לאונסא רק כשהוא בידו ואמיד נפשיה בשעה שמברך אי מצי למקיים, אבל כשהוא ביד אחר אין לו לברך מקמי דמזוה, דלולי חבירו חייש לקלוקלא ומחמת ביעתותא דקלוקלא לא יקיים המזוה ולא שיך כזה חזקה רק בסתם שליחות דליכא השאט כלל :

ונראה דנפ"מ בין טעם הרא"ש ש"ס טעמא דהודאה, לבין טעמו של הגאון רש"י ז"ל. ללדברי הגאון יש איסור לברך להכניסו מקמי דמזוה, משא"כ לטעם הרא"ש והרשב"א אין הכרח לברך קודם כיון שאינה אלא הודאה, אבל איסורא נמי ליכא. וכן אפשר דנ"מ עוד אם האב טעמו הוא המוהל דלשיטת הגאון יברך קודם דוקא, כמו שמכרך על המילה, וכ"כ בשלטי הגבורים ס"פ ר"א דמילה. ומזה נמי יש להכריח במ"ש הרא"ש בשם ר"ת שאין לברך עובר לעשייתו אלא כשהמברך טעמו עושה המזוה, ללא נחית כלל לטעמא שמה תתקלקל המילה. דא"כ יהיו דבריו סותרים וא"ז במה שאמר בשמו טעמא דהודאה. ואפשר, דר"ת לא ס"ל טעם הגאון רב ש"ס, משום דלפנ"מ רבינו יוסף אכן פלאט בתשובתו להראב"ד המובא בת' הרשב"א סי' י"ח שכתב שאין אנו מברכין על נתינת דקה ונמי"ה ומתנות עניים משום מי יימר דמקבלי מינן כיון שתלוי ביד אחרים, וכל מזוה דאפשר למיעקרה כמאן דמיעקר דמיא, ובדאמר בכתובות דף מ' באונס שותה בעצ"ז שאם אינה ראויה לקיימה לא דמיא ל"ה, מטעמא דאלו אמרה לא בעינא לי' ליתא לעשה כלל ע"ש. ואס"ד כדברי הגאון רש"ס יקשה אכתי לברך עליהו אחר עשייתו, כמו ברכת להכניסו. א"ו להכניסו שאני שאינה אך על מזוה זאת, אלא ברכת הודאה בכ"ז שתבא לידו, ולהודיע שלא נעשית לשם מורנא ולהר גרייזם דלא שיך זה בשאר מזוה. אכן הרב שר שלום ז"ל לא ס"ל לי' טעמא דהר"י אכן פלאט, וכמו שהקשה בהגה"ה בס' אבודרהם דאין ראוי מאונס כלל, דבאמת כשהה הראויה לקיימה ליתא לעשה אע"ג דמצי אמרה לא בעינא, א"כ בלא"ה אין טעם זה מפסיק, ועיקר טעמא שאין מברכין אדקה ודכותה משום דהוא ענין של קללה ופורעניות שאריך לזדקה וכ"כ האורו"ת סי' נ"ו. [ורחמי מקשים נמי לדברי הר"י אכן פלאט והראב"ד מ"ש מברכת ארוסין שכתב הראב"ד בפ"ג דאישות לברך אחר המזוה מטעם מפני שתלויה ביד אחרים, אך נראה דלק"מ דשאני דקה ודכוותה שאינו מברך על נתינתן משום דלי ליתא מי שיקבלם מידו ליתא למזוה כלל, משא"כ ארוסין עכ"פ מזוה היא, ואפי' לא תרצה להתארס מחויב לקיימה ע"י אשה אחרת דהמזוה עלי' רמיא, אלא דמברך אחר ארוסין אחר שנתברר לו שקיים המזוה ע"י אשה זאת, וכן להכניסו דעכ"פ מחויב להכניסו בברית ע"י מוהל זה או אחר

ב.] וכך אמר מר רב (ו) [יצחק] נאון מביאין לפניו מים ובהם הדם ומיני בשמים שריחן נודף יפה יפה. ומוהלין את התינוק על המים שיפול דם המילה לתוך המים, ורוחצין בהם ידיים כל הנועדים. כלומר זה דם הכרית שבין המקום לאבריהם אבינו.

והכי אמר רב יהודאי (ז) [נאון ג.] ב"ד שמלו במקום שאין אב הכל מברכין להכניסו בכריתו [של אבריהם אבינו. ד.] המל את הנרים אומר בא"י אמ"ה אקב"ו על המילה. המברך אומר ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו למול את הגרים ולהטוף מהם דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ. (ח) לא שמתי בא"י כורת הברית, המל את העבדים (ט) [אומר] בא"י אמ"ה אקב"ו למול את העבדים ולהטוף מהם דם ברית שאלמלא דם ברית לא שנוי נוסחאות והנהגות מנן האלף נתקיימו

(ו). מר רב צדוק יי (ז) בכח"ג נ. ריש מתיבתא. (ח). שנאמר אם לא בריחי יומם ולילה חקות שמים וארץ כו'. (ט) מברך.

והוא כמו"ש דעכ"פ הוא מחויב להפריש: **הדרן** לדברנו לזדקו דברי העור דדכרי הנאון רב ש"ס היא סכרא בלישית ואינה ענין כלל לדברי ר"ת, ופ"מ גדולה ביניהם כמו"ש, והב"ח כיון מדעתו הרהבה למ"ש הנאון רש"ס שלא ראה דכרי. והדברים ברורים בעו"ה, ובשנת תר"ע בב"מ של נכדי א"ד הי"ו הגדתי זאת לפני לומדי תורה וקלסוהו:

ב.] וכך אמר מר רב יצחק נאון. בכת"י ב"מ כתב זה בשם מר רב זדוק, ובסמך הביא זה מדברים שבין בני מזרח ומערב, שבני מזרח מוהלין על המים ונותנים על פניהם, ובני מערב מוהלין על העפר, שנאמר גם את דם בריתך שלחתי אסיריך, מכור אין מים בו, ר"ל שממתינין הערלה בעפר שאין בו מים, ובני א"י מוהלין במים שנא' וארחצך במים, ובמחלל מהסיא בישיבת רב כהן. לזק מהנה למול במים שלוקין ובהם הדם כו'. וכ"ה בחש"י הנאו' שערי זדק שער ה' א"ת י"ב, וכתב בשם מר יהודאי שיכול למול ע"ג עפר ולבדל שלא יעשה כן בשבת גזרה שמה יביא עפר מן החוץ. וכ' הגמ"י לכך לוקחים חול לקיים דברי שניהם, שהחול נק' עפר ומים, והר"א כ' שיש סמך לחול ע"ג ושמתי את זרעך כחול הים, ע"ש: **ג.] ב"ד** שמלו במקום שאין אב הכל מברכין להכניסו, ה' מכ"ס בפ"ג מהל' מילה כתב אם אין סם אב אין מברכין אחריהן ברכה זו ויש מי שהורה שיברכו אותה ב"ד או אחד העם ואין ראוי לעשות כן. ועיין בהגמ"י שם בשם רש"י סוכר שאין ברכה זו אלא לאבי הבן מפני תוספות מצוה המוטלות עליו יותר מכל ישראל, וכ"כ רבינו שמחה לא ידענא מה טיבו של ברכה זו וכי לא שניא מה ששליחו עושה המצוה כמגילה וסופר ביוגאים בברכת השליח, אכן הראב"ד כתב מסתברא ב"ד או מיוחד שבכס מברך ונהגו אללנו שהסגד מברך, והטעם כמו"ש בהמ"ק שהוא כמו שליה ב"ד, והב"ח הסביר לדמות לאפליין לפי מהנה אשכנזים לבדך להניח בתהלת המצוה שחוררת גם אש"ר, ואח"כ על מנת בגמר מצוה, אף כאל מברך להכניסו בגמר מצוה לגלות שאין זה כמילת הישמעאלים בלא פריעה ע"ש: ומיין מ"ש הנאון רש"א בתשובתו ס' מ"א.

ד.] המל את הגרים כו' גם זה משני רב יהודאי נאון עד סוף הענין, ומוצה כן על שמו בסור כו' רס"ו וז"ל: שאלו מקמי רב יהודאי נאון המל את העבדים מברך אחת או שתיים. ואמר המל מברך על המילה, וזינו למול את העבדים כולל במקום להכניסו, וצריך היה לכסות ערותו כיון שהוא גדול, עכ"ל. וכ' הב"י כלומר השיב שמברך שמים. דברכת אקב"ו למול את העבדים הוצרך התלמוד לכתובו שהיא במקום ברכת להכניסו ומשונה משאר ברכת מילה, אבל ברכת על המילה שכן הוא בכל המילות לא הוצרך התלמוד לכתובו, אבל גי' הרי"ף והרמב"ם לברך רק ברכה אחת קודם המילה למול את הגרים ולהטוף ולחחר

סדר רב-עמרם השלם

נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת, בא"י כורת הכרית.
 מי שפל את-הגר או עבד גדול מכסה את הערוה ויברך על המילה ואח"כ ימול, אמר רב פפא האי אומנא דלא מייץ פכנתא היא ומעברין ליה.

סדר ברכת ארוסין ונשואין

קמז. (ה) ברוך אתה ה' אלהינו אקב"ו על העריות ואמר לנו (כ) את הארוסות, והתיר לנו את הנשיאות ע"י חופה וקידושין בא"י בקדש עמו ישראל ע"י חופה וקדושין.

וברכת

שנוי נוסחאות והנהגות

מנן הא"ף

ולאחר המילה אינו מברך כלום. וב' הכ"מ שכללו הכל בברכה אחת ותקנו בלמ"ד למול שהוא להבא וברכת השבח היא על כריתן של ישראל ועל דם הכרית אנו מברכין, ואינו כעושה מצוה. לאחרים, שהיא מצוה המוטלת על כל ישראל, ודומה לאבי הבן או מל את עבדו שמברכין למול בלמ"ד. אבל כעושה מצוה המוטלת על אחרים מברך בעל, ולכך בעבד של

המז. (ה) גם בכ"י ב"מ. אבל בסדרו כת"י א' ובת"י ג' מובא כאן **ברוך** אתה ה' אלהינו ברוך אתה פרי הגפן. (ג) בכ"י ג'. איתא נוסח זה, ואמר לנו את כל הקרובות, ואת כל הרחוקות הארוסות והנשואות, והתיר לנו את הפניות הרחוקות, וצונו לישא על ידי חופה וקידושין

אחרים שהאדון מחויב למולו, ומלו אחר שאין לו את המצוה המוטלת עליו מברך, "על" מילת עבדים. אכן הר"ב יהודאי גאון ס"ל שלא לחלק ומברך מתחלה על המילה בכל גווני ולבסוף להכניסו, ובגרים ועבדים מברך לבסוף למול ולהטיף, וכן ס"ל להקטור בשם בעל העיטור, וכן אנו נוהגין כמו"ש הרמ"א סי' רס"ה. והמחבר בס' רס"ז ורס"ח שכתב במילת גרים ועבדים לברך שתי ברכות והוא ס' כדעת רבינו והעיטור שמברך שמים, ואס"ה כתב נוסח ברכה ראשונה, למול את הגרים והעבדים ולא על המילה, טעמו שאע"פ דס"ל כרבינו הגאון שמברכין שמים, מ"מ בטעם נוסח הברכה ס"ל כהרמב"ם ואם האב עצמו המוהל ס"ל נמי לברך בלמ"ד למול את הבן, ומס"ה בגרים שכל ישראל חייבים בהן, או עבד שלו נמי מברך למול, ובמל עבד של אחרים אומר באמת, "על" מילת עבדים, אולם דברי הרמ"א דס"ל לברך לעולם בעל, וכמוס"ל, "ע" במה שלא הגיה בס' רס"ז ורס"ח שלא לברך למול אלא על המילה, וכבר העיר מזה הק"ג במס' שבת ובבב"ב ע"ז. וז"ל דסמיך אה"ש בס' רס"ה, ולא שמסכים לענין מילת גרים ועבדים, עס המחבר, דדברי רב יהודאי גאון דהטור יתעטור והרב קאי בשעמיה, מפורש לאחר, "על המילה" במילת גרים ועבדים, והכי נקטין לברך מתחלה על המילה ולבסוף למול ולהטיף. והטעמים שמברכין בעל מוצא ברא"ש פ"ק דפסחים ועיין מזה בבאורנו חלק א' אות י"ב לענין ברה"ט:

קמז. א. אשר קדשנו במ"ו על העריות, כו'. וכתב הרשב"א בחי' י"ל היכן מצונו ברכה על מה שאמר הקב"ה, הרי אין מברכין שאמר לנו אבר מה"ח והתיר השחטה, ועוד מה ענין עריות לכאן, ועוד למה יברך, והלא עכשיו אינה נתרת לו. ומירץ, אלו היתה החופה נעשית עכשיו היינו מברכין אקב"ו על הקדושין והחופה, כמו שמברכין על השחיטה, אבל החופה לא נעשה עכשיו, וחצי המצוה נעשה בקדושין, ואינו מברך עליהם, שאין עשייתו זו גמר מצוה, אלא מברך על קדושתן של ישראל שאסרם בעריות והתיר באלו שקדושין תופסין בהם. ודמי לקדוש שמברך על שבת בנו וקדשנו בקדושת השבת, אף כאן על שבת בישראל וקדשם באסור ומותר להם. וכתב נראה מזה, שאין לחתום אלא מקדש ישראל, ולא ע"י חופה וקדושין, שאין עושין עכשיו, ועוד שמקדש, ישראל

סדר רב עמרם השלם

ב. [וּבְרַכְתָּ (ג) [הַמִּזְוֵן שֶׁל חֵתָן] שֶׁשְּׁאֵלָתָם. אֵין (ד) לֵה זָכַר בְּבִרְכַּת הַמִּזְוֵן כֹּל עֵינֶיךָ אֵלֹא שְׁאוֹמֵר תַּחֲלֶה (ה) [בְּאִי] שֶׁהִשְׁמַחָה בְּמַעֲוֹנָה.
ג. [וְאֵלֹו הֵן שֶׁבַע בְּרוּכֹת שֶׁמִּבְרַכִּין כֹּל שִׁבְעַת יְמֵי חוּפָה. כַּתְּחִלָּה אוֹמֵר (ו)-

ברוך

מגן האלף

שְׁנֵי נֹסְחָאוֹת וְהַגְהוֹת

וקידושין. בירוך כו. ג.) חתנים. (ד) בכתי' ג.) אחיה אין. לחתן. זכר. (ה) בירוך שהשמיחה במעונה. (ו) בירוך אחת ה' אמה' בורא פרי

אינו כן כמו"ש הרי"ף שהנשואין שייכי באומות, ולא קדושי ישראל עפי מהם, אלא בחופה וקדושין, דכתיב נח עד שנבעל וכדלחמינין פ' ד' מיתות בעולת בעל יין להם, נכנסה לחופה. ול"ז אין להם, ולפיכך ז"ל ע"י חופה וקדושין, אבל בזמנים דלא שייכי אלא בישראל סני במקדש ישראל לבד, והרא"ש מתיר לקדושות הנ"ל שאינו יכול לכרך על עשיית המצוה כי קיום המצוה היא פו"ר, והנושא פלגש וקיים פו"ר אינו מחוייב לקדש אשה, ופרים חמה נשג או הנושא זקנה ואילונית מתוך ברכת חתנים אע"פ שאין מקיימים מצות פו"ר, ול"ד לשיטתו דהתם ח"א לו לאכול בלי שמיטה, אבל הכא אפשר למצות פו"ר גם בפלגש, אלא ששם נהניו נתקן על שהכדילנו לקדש אשה המותרת לנו ולא אחת מן העריות, והזכיר איסור ארסות והיתר נשואות ע"י חופה וקדושין, שלא יעשה אדם לומר שהברכה נתקנה להיתרה לו, ולכן הזכיר חופה והקדיחה גם לקדושין לומר שגם הנשואות לא הותרו אלא בחופה שלאחר הקדושין, עכ"ל. ובנוסחי הגניזה מפורש בנוסח הברכה גופא, שאמר לנו כל הקרובות, וגם הרחוקות הארוסות והנשואות, והתיר רק הפנויות הרחוקות שזה לישא אותם ע"י חו"ק, ומ"ש חופה וקדושין, ר"ל חופה שנותרת הקדושין, ובה"ע כתב בעיקר הנוסחא, חופה בקדושין, אבל גרסת רבינו כפי הנוסח שלנו. והנה רבינו לא הזכיר כאן ברכת היין, אבל בנוסח רש"י וכן בכתי' א'. ובכתי' שהובא מהגניזה והזכירו גם ברכת בופה"ג, וכי"כ רש"י ותוס' חתן מ"א ע"ב יין גורם ברכה לעצמו, דבהבנה מקומות בלא ומזכירין עליו שט"פ שא"י לשעתה, כנות קידוש וברכה אירושין ע"ש. וכי"כ כהנא ע"י סי' ל"ד בהג' להסדיר על דם של יין, ע"ש. מ"מ אין כוס ומצבך, ואם אין יין או שכר מצדך אותה בפ"ע :

ב.) וברכת חתנים ששאלתם **איך** לחתן זכר בברחהו, ר"ל שאין שינוי כלל בנף ברהמ"ז באיזה ברכה כמו בשו"ע וברכת אכלים, אלא שאומר תחלה "ברוך שהשמחה במעוננו" ולבסוף ו' ברכות, וגם בהשמחה במעוננו כ' הרמ"ה שאינו מברך אותה בברכה בפ"ע, אלא אומר נכרך לאלקינו שהשמחה במעוננו שאכלנו משלו, ועודש ברוך שהשמחה במעוננו, וכ"ה בכת"י ב"מ בלי הזכרת השם. דהרשב"א בחידושו למס' תיפוסת כתב שיש מי שאומר שאין לברך ברכת חתנים אלא לאחר ברהמ"ז, ולא בשעה שאוכלין כו', ומקצת חכמים מחו בידם ואין ראוי לעשות כן. שם עיקר שמיני בנס' ספרים והנהגו רבותינו לומר ברכת חתנים על הכוס בעשרה ופיס הדעת כל ו' וכן בערב קודם הסעודה, אלאח מזכירין קודם סעודה כו', ועכשיו לא נהגו אלא בשעת סעודה לפי שאין מתכנשין לשמח אלא בזמנא שעה עכ"ל. וכן הוא במ"ס המועתק במחזור ויטרי, אבל במ"ס שלפנינו פ"ט ה"א איתא שמברך "אחר הסעודה". וכן דעת רבינו הגאון ו"ל לקמן ב' קמ"ה בשם רב שר שלום גאון דמזכירין דוקא על כוס של ברכה בכל סעודה וסעודה, ועיין עוד במ"ס שם שבברכת הירח וחתנים מציחין לו כוס אחר חוץ מכוס של ברהמ"ז, לפי שא"ח שתי קדושות על כוס אחד. ובשו"ע ס' ס"ב סעיף ט' איתא ד"א שא"ח, אלא על כוס של מיוון מברך ו' ברכות ע"ס. וכ"י מדברי רבינו שלא הוזכר זאת, אבל מנהגם כמו"ס הרמ"ה שם לברך על שת כוסות, ע"ס :

ג. וארץ הן שבע ברכות שמכריזין כל שבעת ימי חופה, צריך להגיד כאן גם ברכת בורא פה"ג שמכריז על היין, וכ"א בכת"י ב"מ, דל"כ אינן חלא שם, והרמב"ם

סדר רב עמרם השלם

ד. ברוך אתה ה' אִמְרָה שֶׁחָבַל בְּרָא לְכַבְדּוֹ. בִּאֲמִי אִמְרָה יוֹצֵר הָאָדָם. בִּאֲמִי אִמְרָה אֲשֶׁר יוֹצֵר אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ בְּצֶלֶם דְּמוּת תְּבִנִיתוֹ וְהַתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בְּנִין עַדִּי עַר. בִּאֲמִי יוֹצֵר הָאָדָם. שְׁנֵי תְּשִׁישׁ וְתַנְל עֶקְרָה, בִּקְבוּץ בְּנֵיהַ לְתוֹכָהּ בְּשִׁמְחָה, בִּאֲמִי מִשְׁמַח צִיּוֹן בְּבִנְיָה. שְׂמַח תְּשִׁמְחָה רַעִים אֲהוּבִים כְּשִׁמְחָה יִצְרֵךְ (ו) מִקֶּדֶם [בְּגֵן עֵדֶן] בִּאֲמִי מִשְׁמַח חֵתִן וְכֹלָה. בְּרוּךְ אַתָּה ה' אִמְרָה אֲשֶׁר בְּרָא שְׁשׁוֹן וּשְׁמַחַח (ח) גִּילָה וְרִנָּה דִּיצָה אַחֲוָה וְאַחֲבָה וְשִׁלּוֹם וְרַעוּת, מֵהֵרָה ה' אֱלֹהֵינוּ יִשְׁמַע בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יִירוּשָׁלַם קוֹל שְׁשׁוֹן קוֹל שְׁמַחָה, קוֹל חֵתִן קוֹל כֹּלָה, קוֹל טַצְהָלוֹת חוֹפּוֹת חֲתָנִים מִשְׁמַחָה (ט) [וְנַעֲרִים מִגִּנְיָנָתָם] בִּאֲמִי מִשְׁמַח חֵתִן (י) [עַם] הַכֹּלָה. (יא)

וְדוֹמָא הוּא שֵׁישׁ בַּה פְּנִים חֲדָשׁוֹת שְׁאוּמֵר כֹּל ז' [בְּרֻכּוֹת]. אַבְל אִם אֵין שֵׁם פְּנִים חֲדָשׁוֹת אֵין אוֹמְרִים ז' בְּרֻכּוֹת אֵלָא יוֹם רֵאשׁוֹן כְּלַבְדִּי. טַכְאָן וְאֵילֵךְ מִבְּרֵךְ שֶׁהִשְׁכַּחַח בְּמַעֲנוֹ וְאֲשֶׁר בְּרָא, מִשְׁבַּעַה עַד שְׁלִשִּׁים אַע"ג דְּאִיכָא פְּנִים חֲדָשׁוֹת אֵי אִמֵּר מַחְמַת הַלּוּלָא מִבְּרֵךְ שֶׁהִשְׁמַחָה (יב) וְאֵי לֹא לֹא. וְאֵי (יג) [א"ל] מַחְמַת הַלּוּלָא עַד כְּמָה אִיד פְּפִי מִשְׁמִיָּה (יד) [דְּרַבָּא] עַד הַרְסֵר יִרְהִי שְׁתָּא. וּמִקְמֵי הַלּוּלָא מְאִימַת מְכִי רַמִּי שְׁעָרֵי בִּאֲסִינָתָא.

קִבְּזָה. (חֲסֵר כְּתִיבָה ז"מ) ה. [וְכֵן] מִפִּיק לִיה לְסוּדְרָא מֵהֵיב לְבִרְכּוֹתֵי. אֵי אִיכָא כְּסִי וְאִסִּי מִבְּרֵךְ עֲלִיחֻהּ בּוֹרָא

פֶּה ז"

מִנְ הָאֱלֹהִים

וְהַרְמִז"ס פ"י מְהֵל אִישׁוֹת כְּתֵב בְּחֻמַּת שֶׁן רַק שֵׁשׁ בְּרֻכּוֹת, וְאִם יֵשׁ שֵׁס יוֹן מְחִיָּא כּוֹס שֶׁל יוֹן וּמִסְדֵּר כּוֹלֵן עַל הַכּוֹס וְנִמְלֵא מִבְּרֵךְ שְׁבַע עֲכָל. דַּס"ל שְׁאֵין הֵיִיךְ מַעֲכָה, וְכַתֵּב הַמְּנִיד דְּדַבֵּר פְּסוּם הוּא, אֲבָל הַרְמִז"ס וְהַסּוּר כֶּסֶם רַבִּינִי נָסִים כְּתִבּוּ דְּלֹא סִגִּי בְּלֹא כּוֹס דְּגַמְרִינִין ז' בְּרֻכּוֹת דּוּקָא, וּמִקְדִּימִין כּוֹסֵיהֶן לְשֵׁשׁ בְּרֻכּוֹת אֲלוֹ, וְזַ"שׁ כְּכַ"ס סו" ס"ב :

ד. ברוך כו' שֶׁחָבַל בְּרָא לְכַבְדּוֹ.

עֵינִין מְקוֹר הַבְּרֻכִּית :

קִבְּזָה. ה. [וְכֵן] מִפִּיק לִיה לְסוּדְרָא מֵהֵיב לְבִרְכּוֹתֵי

אִיכָא כְּסָא כּו', בְּבִרְכַּת חֲתָנִים לֹא הוֹכִיר אִי אִיכָא כְּסָא, וְכַתֵּב לּוֹמֵר כֹּל ז' בְּרֻכּוֹת, כְּמוֹ"ס הַרְמִז"ס כֶּסֶם רַבִּי גָּלוּן דְּלֹא סִגִּי בְּלֹא כּוֹס, אֲבָל כֹּאן דְּקָדֵק לְכַתּוּב, אִי אִיכָא כְּסָא לְאַחַר שְׁאֵינוּ מַעֲכָה. וְדִלָּא כְּמוֹ"ס רִי"ו וּמוֹבָא בְּרַמ"א ס"ס ס"ב כֶּסֶם רִי"א דְּלִינ מְכַרְבֵּין אוֹתָהּ בְּלִי כּוֹס, וְכַתֵּב הִשְׁנִי אוֹתוֹ כְּכַ"ח וְחַ"מ. אֲבָן עֵיקַר הַבְּרַכָּה הוּא, לֹא מוֹכֵרָה בְּמַשְׁנֵה וְלֹא

בְּגִמְרָא וְתוֹסַפְתָּא, וְנִרְאֶה שֶׁהִיא תְּקִיַּת הַגְּלוּגִים, וְגַם הַרְמִז"ס לֹא הוֹכִירוּהוּ וְרַש"ל כְּתֵב דְּלֹא נִהְיָה לְבִרְכָּה, וְהַכִּ"ח כְּתֵב שֵׁשׁ לְבִרְכָּה בְּלִי שֵׁם וּמַלְכוּת. וְיֵשׁ לְהַעֲרִיר עַל כּוֹסָה "אֲשֶׁר צִנֵּן אֲנִינוּ בְּגִנָּע" שְׁאֵין לוֹ שֵׁם מוֹכֵן, וְהַכּוֹדֵרָהּ נִדְחָק דְּקָאֵי עַל כִּנְסַת יִשְׂרָאֵל שֶׁמַּשְׁלָה לְאִנּוּן כְּמִ"ס

אֵל

שְׁנֵי נִסְחָאוֹת וְהַנְהוּת

הַגִּפֶּן. (י) וְנִירְסָה רַסִּיג, בְּגֵן עֵדֶן מִקֶּדֶם. (ח) חֵתִן וְכֹלָה. (ט) מִשְׁמַחָה, נְעָרִים וּמִגִּנְיָנָתָם. (י) "וְכֹלָה" הוּא ט"ס. (יא) בְּכַ"י ב"מ נִסְחָף כֹּאן בְּלִשׁוֹן זֶה : בְּהִיּוֹם הַזֶּה בִּירוּשָׁלַם יִרְבּוּ שְׁמִחוֹת בִּישְׂרָאֵל, וְיוֹסֻפוּ אֲנָחוֹת בִּישְׂרָאֵל. יִרְבּוּ בְּשׁוֹרֹת טוֹבוֹת בִּישְׂרָאֵל, יִרְבּוּ יִשְׁעוֹת בִּישְׂרָאֵל, יִרְבּוּ נַחֲמֻת בִּישְׂרָאֵל, חֲרֻבָה אֲהֲבָה בִּישְׂרָאֵל, חֲרֻבָה בְּרַכָּה בִּישְׂרָאֵל, חֲרֻבָה גִּילָה בִּישְׂרָאֵל. חֲרֻבָה דִּיצָה בִּישְׂרָאֵל, יִרְבֵּה הוֹד בִּישְׂרָאֵל, יִרְבֵּה וְעַד בִּישְׂרָאֵל, יִרְבֵּה זָכוֹת בִּישְׂרָאֵל, יִרְבֵּה חֵתִן בִּישְׂרָאֵל, יִרְבּוּ יָמִים טוֹבִים בִּישְׂרָאֵל, אֱלִיָּהוּ הַנְּבִיא בְּמַהֲרָה יָבֹא אֵלֵינוּ. הַמֶּלֶךְ הַמְּשִׁיחַ יִצְמַח בְּיָמֵינוּ, יַעֲלִיחוּ חֵתִן וְכֹלָה, יִשְׁמַחוּ שְׁנֵיהֶם זֶה עִם זֶה, וְיַעֲלִצוּ שְׁנֵיהֶם זֶה עִם זֶה. וְיַעֲמִירוּ בָנִים. וְיִאֲרִיכוּ שָׁנִים שְׁבָבִי יְהוּדָה, בָּנִים מַצְלִיחִים וְכֹלָם בְּרוּכִים, 'שִׁבְחָה חֵתִן בְּכֹלָה וְכֹלָה חִשְׁמָה בַּחֲתָן, בְּבָנִים וּבְנוֹת, בְּעוֹשֵׁר וּבְכֻנָּיִם. בְּבָנִים עוֹסְקִים בַּחֲוָרָה וּמִקְיָמֵי מְצוֹת בִּישְׂרָאֵל" (יב) "בְּמַעֲנוֹ". (יג) "אִמְרֵי" (יד) "דְּרַבָּה".

פה"ג ועצי בשמים, וחרר זה אומר: ברוך אתה ה' אלהי ישראל אשר צננו בננו
עדן, שושנת העמקים. כל ימשול זר במעין חתום. על בן אילת אהבים
שטרה בטחורה, חק לא הפרה. בא"י הכוח בורעו של אברהם אבינו.
קמח. ו. והכי אמר (ה) רב צמח גאון שמח תשמת, כך מנהג בשתי
ישיבות ובכל מקומות שחותמין בה משמח חתן וכלה,
ואשר ברא ששון ושמחה פותח בה בברוך. והכי אמר רב שר שלום גאון (ז)
ברכת התנים כל שבעה, יום ראשון בשעת כניסתן לחופה. מכאן ואילך
בשעת סעודה על כוס של ברכה בכל סעודה וסעודה, אם יש שם עשרה.
וחתנים מן המניין. וכן מנהג בשתי ישיבות.

סדר ברכות פרמיות

קמח. הנכנס לבית הכנסת אומר: מה טובו אהליך יעקב משכנותיך
ישראל. ואני ברוב הסדך אבוא ביתך אשתחווה אל היכל
קדשך ביראתך. כשיוצא אומר: ה' נחני בצדקתך למען שוררי הישר
לפני דרכך.

קנ. הנכנס לכרך. בכניסתו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני
לכרך זה לשלום. א. בקש לצאת [אומר יהי רצון מלפניך
ה']

מנן האלה

שני נוסחאות והנהות

קמח. (ה) בכח"ג. שר שלום ריש מחיבתא. אל גנת חנוז ירדתי, ולא ביאר חלל סתום
כתתום. ורואיני כסדור כ"י עתיק באוקספורד
אשר צננו בננו, ונראה לענ"ד שנתקנה

בנוסחה העיקרי "אשר צננו בננו", ובה יתבאר כל הנוסח על נכון, לאחר שמראשית
הבריאה התקין הקב"ה "שלא ימשול זר כמעין חתום", וגם "אילת אהבים" הזאת, שמרה
בטהרה וחק לא הפרה" והמעתיק הראשון נתחלף לו מן "זוג" על "גז", ואשר לא העמיקו
חקר, באו לתקן והחליפוהו על חנוז, ולכן נדחקו בפירושו. אבל ניכרים דברי אמת כמו
שכתבתי, והעירותי מזה "נ"כ לעיל במנהג"א ח"א סדר פסוקי דזמרה אות ב':

קמח. ו. והכי אמר ר"ג גאון שמח תשמת כו', ור"ל שחותמין משמח חתן וכלה,
ולא "עס" הכלה. וכמוש"ל אות ד' שמכריזין אותם שיהיו בהצלחת

ספוקן כל ימיהם, ואשר ברא פותח בכרוך כמו שנתבאר שם מפני שבה"ג כ"פ ע':

קנ. א. בקש לצאת כו' וכסס שהוצאתי לשלום כך תכניסני כו' בא"י שומע
תפלה, בגמרא ברכות דף ס' מקור דהאי דינא ליתא להאי חתימה

אלא דסברא הוא דכלהו הני הויין כשאר ברכות דתנינן התם. וכ"כ בס' תפארת שמואל
ווי"ל "אומר אני דכלהי הני יהי"ר בחתימה קאמר כמו תפלת הדרך, וה"ה מודה אני בעי
חתימה כהודאה דנשמים, וכדמשמע לישנא דמתניתין בכניסה מנכר וביציאה מנכר, ולא אמר
מתפלל, עכ"ל. והפריז בזה על המדה, דבמודה אני קמח מודה אני שהכנסתני כו' ליתא חתימה
כשום מקום, וגם כש"ל מנכר אלא מתפלל, וכ"ה גם ברי"ף, רק ברא"ש כתוב מנכר ואין
זה אלא שיטתא ליישנא. והנה בחתימת התפלה הזאת כתב רבינו לחתום בשם, והב"י סי'
ר"ל בשם הכלבו כתב נמי לחתום בשם בברכה זו, אלא שכתב שזו היא תפלת הדרך וסני
בהכי, וכ"כ בש"ע סי' ר"ל ע"ש. והנך רואה שאין דעת רבינו כן. שהרי תיכף אח"כ בסו'
קנ"ה כתב לברכת תה"ד בחתימה לכל פרטיה, והדק"ל מה שהקשה הכ"י תרחי ל"ל, ובאמת
דברי הכ"י קשים להולמם, דתה"ד תקינו לה אמוראי בתראי אפי' באינו יוצא מנכר כדליתא

כדר רב עמרם השלום

ה' אלהי שתוציאני (ה) לשלום. יצא לשלום אומר] מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום, ושם שהוצאתני לשלום כך תכניסני לביתי לשלום, ותסמכני לשלום, ותציעדני לשלום, ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך. ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי. בא"י שומע תפלה. **קנא.** אמר ליה אליהו לרב יהודא אחוה דרב סלא [ברכות כ"ט ע"ג] לא תרוי ולא תרתח דלא תחטא, וכשאתה מבקש לצאת לדרך, המלך בקפדוצא. וסאי ניהו תפלה של דרך. א"ר יעקב א"ר חסדא יקיי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום, (ה) [ותסמכני לשלום ותציעדני לשלום]. ותצילני מכף כל אויב ואורב על הדרך. (ב) בא"י שומע תפלה. אמר אבבי לעולם לשתתף אינש נפשתי בהדי צבורא. (ג) [דלמא] בלשון רבים (ד) [משמע ליה] [שתוליכנו ותסמכנו] לשלום. אימת מצלי [משמע ליה] אמר רב יעקב אמר רב חסדא משעה שהחזיק בדרך מבי נפיק וממני. ועד כמה עד פרסא. ב. דאפי' נפיק לאורחא דחד פרסא, צריך לצלוי תפלת הדרך. היכא מצלי לה, רב חסדא אמר מעומד. ורב ששת אמר אפי' מהלך. רב חסדא ורב ששת הוו קאזלי באורחא, קם רב חסדא וקא מצלי תפלת הדרך. א"ל רב

שני נוסחאות והגהות

מנן האלף

שם דף כ"ט, ותפלה זו ביוצא מכרך איתא במשנה ובריימא. ועו"ק דהה"ד מנעי ל' למימר בלשון רעים ומעומד, וכאן לא נזכר זה. וכבר הקשו עליו בזה בב"ה ובפרישה, אכן נס תירוצם לא יתכן כאן, ולדעתם א"ל לחתום א"כ דר בכרך ויוצא ממנה, ע"ש. ורבינו אינו מחלק בכך :

קנ. (ה) בכתי"ג, "מכרך הזה".

(ה) בש"ס ישן שנכתבה סמוך לחתימת החלמוד ליתא להך חיבות. (ג) שם בש"ס ישן איתא, וחניני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי. (ג) דלומא וכך צ"ל. (ד) למחוק חיבת כמשמע ל' הראשון וכן השני.

ונראה דפשיטא ל' לרבינו דבזמן המשנה לא נתקנה ת"ד עדיין, אלא במהלך וצריך לעבור דרך כרך שמונים מושלים רעים ומחפשים עלילות כפרש"י שם במשנה, ואפי' במקום שדנים שם, דלמא לא מתרמי ל' אינש דליף ל' זכותא כדאי' בגמרא. ואגב שנותן הודאה לשעבר תקנו ג"כ להתפלל לעת"ל. אבל באינו צריך לילך דרך כרך לא תקמו תפלה, שאין סכנת דרכים מזויה כ"כ, כמו שלא תקנו תפלה ביוצא מעירו שלא לכרך, ואפי' למאי דתקינו אמוראי בתראי למימר תה"ד וכמו דמסיק רבינו, אין ענין תפלת הכרך לתפלת הדרך. ויש בינייהו נפ"מ ביוצא לדרך בפחות מפרסא, דס"ל לרבינו לקמן כשימת בה"א, דאם נפיק לדרך דחד פרסא מצריך ללויי, וביאר לנו רש"י ז"ל בדף ל' שם, דס"ל לבה"ג דבדרך של פחות מפרסא א"ל להתפלל תה"ד, ע"ש. מ"מ אם יצא בדרך פחות מפרסא, והי' עליו לעבור בדרך זמן זה בכרך וללכת ממנה, מחויב להתפלל ולחתום. וא"כ לשיטת רבינו ובה"ג ל"ק עוד תרתי ל"ל, ונפ"מ עוד בהי' לו לילך דרך יותר מפרסא ס"ל לרבינו דמתפלל תה"ד תיסק בחתימה ובלשון רבים, משום דעוברי דרכים במקום סכנה לעולם מצויים, [משא"כ ביוצא מכרך לא מתפלל אלא בלשון יחיד, כמו שמעתיק רבינו כאן, והטעם ג"ל משום דלחו כ"ט בכרך אזלי באותה שעה] ואם הוא עובר אח"כ גם דרך כרך. באמת כבר נפטר בכרכת תה"ד, שאמר מקודם. ואם אומר זאת התפלה כשנתן הודאה לשעבר ונזעק לעת"ל אז באמת לא מנעי ל' למחתים כמו"ש הכ"ח ע"ש, ושיטתו של רבינו ז"ל נראה נאמשת :

קנא. ב. דאפי' נפיק לדרך דחד פרסא כו' זו היא שיטת בה"ג שזכרה רש"י במס' ברכות דף ל'. והכי ס"ל לרא"ש וקור ע"ש סי' ק"י :

והמהלך

סדר רב עמרם השלם.

רב ששת לשמיעה מאי קא עביד רב חסדא, א"ל קאי ומצלי תפלת הדרך
א"ל אוקמן (ה) [לדילי] נמי. מהיות טוב אל חקרי רע.

קנב. ג. [והמהרך במקום סכנה [נרכות כ"ט ע"ג] מתפלל. תפלה קצרה. אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה. יחיר"ם ה' אלהי שחתן לכל אחד ואחד כפי פרנסתו, ולכל גויה וגויה די מחסורה. והטוב בעיניך עשה. בא"י שומע תפלה. א"ר חונא הלכה כאחרים. ומאן (ה) [דכ"צלי] הביננו בדוכתא [דאיכא] דחלתא, טפי (ג) [עדיף כצלווי] תפלה קצרה כאחרים. ואע"ג דלויט אבוי אמאן דמצלי הביננו, הני כילי כמתא. אבל בארמא דאיכא דחלתא, הביננו (ג) [עדיף מצלווי תפלה קצרה] דאחרים. וזו היא תפלת הביננו :

הביננו ה' אלהינו לדעת דרכך, ומול את לבבנו (ד) [לתורתך וליראתך]. לסלוח [לנו] ולחיות נאולים, ורחקנו ממכאוב, ודשננו בנאות ארצך. ונפוצים מארבעה תקבין. ד, [והתועים בדברי משפט בדעתך ישפוטו, ועל הרשעים תניף ירך. וישטחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך. [ובצמיחת קרן לרוד עבדך] ובעריכת נר לבן ישי משיחך. וטרם נקרא אתה תענה, בא"י שומע תפלה.

ומאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה דאחרים. איכא, דהביננו בעי תלת קמיתא ותלת בהיראתא. וכי עייל למתא לא בעי לצלווי שמונה עשרה. תפלה קצרה לא בעי תלת קמיתא ותלת בהיראתא, וכי עייל למתא בעי לצלווי שמונה עשרה. הביננו מעומד. תפלה קצרה (ה) [מיושב, ואפילו] מחלך. כשיניצא אדם יחיד בלילה אומר מימיני [בל אמוט] אל, ומשמאלי (ו) עדאל, ומלפני נמואל. ומאחורי שעשיאל, שכנינת אל על ראשי, הצילני ה' מפגע רע ומשטן רע.

וכך

מגן האלף

שנוי נוסחאות והנהגות

קנב. ג. [והמהרך במקום סכנה,

כו' כברייתא

ובכ"י ב"מ כתוב שחולכני והסמכני והוא
שעות. (ה) "לדיר".

קנב. (ה) דבעי לצלווי. (ב) "מצלי". (ג) "צריך.
אבל מצלי צלוחא" וכן הגרסא הנכונה.

(ד) "ליראתך ותורתך". (ה) "אפילו" (ו) עזיאל,

שס דף כ"ט פירשו במקום גדודי היות
ולסמים, וגראה דיתכן כזה לשון סוף התפלה
הזאת "והטוב בעיניך עשה" שכתב רש"י
דונמא זו מלינו בספר שופטים קפ"י יוד

שחמרו ישראל, חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך, אך הילינו נא היום הזה, עכ"ל. ורמזו
כזה שנוה לו לאדם להגלל מידי המקרים יותר מידי בעלי בחירה וכמו"ס ראובן השליכו אותו
אל הכור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו, ועיין זוהר בראשית דף קפ"ה, סב למפעל לנו נובא
דנחשין ועקרביין ולא יתמסר בידא דמנאוי"כו'. כי מעשים הנזולים בלא זכות אבות ע"ש. וכן אמר דוד
[שמאל ב' כ"ד] נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וכיד חסד אל אפולה, ותקנו זאת משום סכנת לסמים:
ד. [והתועים בדברי משפט בדעתך ישפוטו, בגמרא דף כ"ט. איתא והתועים
משפט, ופרש"י העובדים על דבריך, ע"ש. אבל אין שייכות לזה
לברכת השיבה שופטני, וגרסת הגאון הוא כלשון שני שכתב רש"י השיבם ללדס
לשטן כדבריך, וכ' רש"י שכן נראה עיקר, וכ"ה בה"ג :

כשנסתה

נג (ח"ב)

קנג. (ה) וּפָדַךְ מִנַּחֲנִי. שְׁכַל שְׁעָה שְׁאֵדִם נִצְרָךְ לִנְקִיבֵי כְּשִׁנְכֵּם לְבֵית הַכֶּסֶּם, קֹדֶם כְּנִיסַתוֹ אוֹמֵר: הִתְחַבְּדוּ מִכֻּלְדִּים, קְדוּשִׁים מִשְׁרָתִי עֲלֵיוֹן, תִּנּוּ כְבוֹד (ג) [לְאַלְהִים], שְׁמִירוֹנִי שְׁמִירוֹנִי, עֲזֹרוֹנִי עֲזֹרוֹנִי, מִמְּכוֹנִי מִסְּכוֹנִי, [חֲסִיתִינוּ לִי חֲסִיתִינוּ] עַד שֶׁאֲבִנֶּם וְאֵצָא, עוֹזֵה דְרָכֵן שֶׁל בְּנֵי אָדָם. ה) **כִּשְׁנַפְנָה** וְיוֹצֵא, נוֹטֵל יָדָיו. וְאֵצָא לְבָרֵךְ עַל נְטִילַת יָדַיִם, אֲלֵא מִכֵּיךְ: בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱמִיָּה אֲשֶׁר יִצְרָאתָ הָאָדָם בַּחֲכָמָה (ג) [וּבְרָא כֹו נִקְבִים חֲלוּלִים כֹו, כֹאִי רֹפֵא כֹל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת], וְחַנּוּפָנָה אֵינוֹ מִקְנָה אֲלֵא בִשְׁמָאֵל. שְׁכַךְ אָמְרוּ חֲכָמִים אֲרָעָה פֶּעַם אַחַת נִכְנַסְתִּי אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ לְבֵיתֵיכָ וּלְמִדְרֵי מִסְנֵי שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים, שֶׁאֵין נִפְנִין מִזֶּדֶה וּמִעֶרֶב אֲלֵא צָפוֹן וּדְרוֹם, (ד) וּלְמִדְרֵי שֶׁאֵין מִקְנָחִין בִּימִין אֲלֵא בִשְׁמָאֵל, (ה) מִפְּנֵי הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה בָּהּ [בִּימִין] שֶׁנֶּאֱמָר מִימִינוֹ אֵשׁ דֹּת לֹא, רַבָּה בָּר רַב הָנָא אִ"ר יוֹהָנָן מִפְּנֵי שֶׁקִּרְבָּה לִפְנֵי, (ו) [רִישׁ לְקִישׁ] אוֹמֵר מִפְּנֵי שֶׁמֶרְאָה בָּהּ טַעֲמֵי תּוֹרָה, אִ"ר תַּנְחוּם כֹל חֲצוּנֵעַ בְּבֵית הַכֶּסֶּם נִצּוֹל מִשְׁלֹשָׁה דְּבָלִים, מִן הַנַּחֲשִׁים מִן הָעִקְרָבִים וּמִן הַפְּזִיקִין, וַיֵּשׁ אוֹמְרִים אֵף הַלּוּמֹתָיו מִיּוֹשֻׁבִּים עֲלָיו.

קנה. הַנִּכְנָס לְבֵית חֲמִדְרָחֵן אוֹמֵר: יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי שְׁתַּכְנִיסֵנִי לְשֹׁלֹם, וְתוֹצִיאֵנִי (ה) וְתַצִּילֵנִי מִזֶּה וּכְיוֹצֵא בָּהּ לַעֲתִיד לְבוֹא. (ג) [וְתַצִּילֵנִי וְ] מִשְׁרִיפַת אֵשׁ וּמִשְׁקִיעַת מַיִם וּמִפּוֹלַת אֲבָנִים, וְאֵל יִאֲרֶע (ג) [בֵּין] דִּבְרַת תְּקֵלָה מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם, כְּשִׁוְצָא (ד) [אוֹמֵר] מוֹדָה אֲנִי לִפְנֵיךְ ה' אֱלֹהֵי שְׁהַצִּלְתָּנִי מִן הָאֹדֶר. (ה)

(ו) **לַהֲקִזֹּת דָם** אוֹמֵר: יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי, שִׁיחָא עֶסֶק זֶה לִי לְרַפּוּאָה וְתִרְפָּאֵנִי כִי רָצָא חֲנַם אֶתָּה, כְּשִׁוְצָא אוֹמֵר: בְּרוּךְ אַתָּה ה' רֹפֵא (ו) [חַיִּים].

אמר

מני האלף

קנג. ה) **כִּשְׁנַפְנָה** וְיוֹצֵא נוֹטֵל יָדָיו וְאֵצָא לְבָרֵךְ עַנְמִיָּי אֲלֵא אֲשֶׁר יֵצֵר, וְכִ"כ הִרָאָשׁ נִפְסְקִין פ' הַרְוָאָה וּבִתְשׁוּבָה כֻּלָּל ד', וְתִימָה טֵלָא הִבִּיא דְּכָרִי רִכְיוֹ הַנָּאוֹן לְסִיּוּעַ לְדִכְרֵיו:

קנה. ו) **וְתַצִּילֵנִי** מִשְׁרִיפַת אֵשׁ וּמִשְׁקִיעַת מַיִם.

כְּשֶׁ"ס לִיתָא לֵהָךְ, אֵךְ בִּירוֹ פ' הַרְוָאָה חִיתָא כְּשִׁוְצָא אוֹמֵר מוֹדָה כֹו שְׁהַצִּלְתָּנִי מִן הָאֹדֶר וְהִיָּזִק חֲמִין וּמִן הַמַּפּוֹלַת, וּבִגְרָאָה הִיתָא כֵּן בִּירוֹ הַנָּאוֹן גַּם בְּכָלִי וְכֵן בִּירְסַת הַשֶּׁסִּי יֵשֶׁן:

ו) **שִׁיחָא** עֶסֶק זֶה לְרַפּוּאָה וְתִרְפָּאֵנִי כִי רָצָא חֲנַם

אֶתָּה. בְּנֵמ' דָּף ס' חִיתָא, כִּי אֵל רֹפֵא נֶאֱמָן וְרַפּוּאָתָךְ אֲמַת, לְפִי שֶׁאֵין דְּרָכֵן שֶׁל בִּ"א לְרַפּוּאָת חֵלָא שְׁתַּנּוּ, אוֹמֵר אֲבִי לֹא לִיתָא חֵינֵשׁ הֵכִי, דְּתַדְרִיָּשׁ וְרַפָּא יִרְפָּא מִחֲלָא שְׁתַּנּוּ רַשׁוּת

לְרַפּוּאָה

שְׁנֵי נֹסַחָאוֹת וְחִנּוּחַת

קנג. (ה) וְכָלִי. (ג) לְאַלְהִינוּ. (ג) כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב לְמַעַלָּה. (ד) וּלְמִדְרֵי שֶׁאֵין נִפְנִין מִעֶרֶב אֲלֵא מִיּוֹשֻׁבִּים. (ה) אֵיל בֵּין עוֹזָא עַד כֹּאֵן הַלֵּית שְׁנִיךְ בְּרִבֵּךְ. אֵיל הַתּוֹרָה הִיא וּלְלִמּוֹד אֲנִי צִירִךְ כֹּסֶפֶת מִתְּ אֵין מִקְנָחִין בִּימִין אֲלֵא בִשְׁמָאֵל מִפְּנֵי זֶה. (ו) רִשְׁב"ל אוֹמֵר מִפְּנֵי שֶׁקִּוְשֶׁר בָּהּ קִשְׁדֵּי שֶׁל תַּפְּלִין. רַב נַחֲמָן בִּר יִצְחָק אוֹמֵר מִפְּנֵי כֹו.

קנה. (ה) לְשֹׁלֹם. (ג) בְּשֶׁסִּי יֵשֶׁן, וְאֵל יִאֲרֶע בִּי דְּבִר קֶלְקֵלָה. (ג) לֵי. (ד) מִמֵּי אוֹמֵר רִיא בִּר יִעֲקֹב. (ה) כְּדָרֵב אֲבוּהָ, כִּי הוּא אֶעֱיֵל לְבִי בְּנִי, הוּא סִכְכִּין לִיחַ תְּרִין עֲבָרִין. אִיפְּתָחוּת בִּר בְּנֵי מִתּוֹחִיָּה, אֲחֵרֵי קָם אֲחֵרֵי שׁוֹשִׁין, וְאֶצְלִינְהוּ לְחֵרֵי עֲבָרֵי וְאֶצְלֵי טָאָה וְחֵרֵי גְבָרִי כְּחֵרֵי אִיבְרִיָּה, וְטָאָה וְחֵרֵי בִּאֲרֵךְ אִיבְרִיָּה. אוֹמֵר הֵיִינוּ דְּבִר אֲחִי. (ו) הַנִּכְנָס. וּבְכָחֵי א. וּבְכִי ג, [יְהִיזֵי]. (ו) הַנִּכְנָס:

יְשֻׁלְמָשָׁה

אמר שמואל [שנת קכ"ט] פורסא דרמא בחד בשבא, בארבעת, ובמעלי
 שבתא אבל שני וחמישי לא דאמא מר מי שיש לו זכות אבות יקין
 דם בשני ובחמישי, שביד של כעלה (א) [וכד של סטה] שוין כאהתי.
 בתלתא בשבתא מיט לא, משום דקאן מאדים בעווי. מעלי שבתא נמי קאי
 מאדים בזהו כיון דישו ב' רבין שומר פתאים ה'. אמר שמואל ארבעה
 דהוא ארבעה, [ארבעה] דהוא ארביס, [ארבעה] דהוא עשרים וארבעה,
 ארבעה דליכא ארבעה בתריה כלהי סגנתא. ר"ה ושני לו [חולש (ט) או
 מעלי] יומא דעצרתא סגנתא. ונזרי רבנן ככל מעלי יומא טבא משום מעלי
 יומא דעצרתא דנשף בה (י) [מניקא] דשמייה טבוח, ואי לא דקבילו ישראל
 אנרייתא הוה טבחינהו לכלהי נרמיהו. רב ושמואל דאמרו תרווייהו האי
 דעביד מלתא (יא) [ישחי] פורחא וחדר ליקום. דאמר מר חמשה קרובים
 למיתא יותר מן החיים. ואלו הן אכל ועמד, שתה ועמד, (יב) חקט דם ועמד
 שמש מטתו ועמד. הקיז דם לא יאפל ח"ג ב"ש. סימן חלב, נבינה, ביצה, שחלים.
 אמר שמואל הדין הסבך ואפיל בשרא הצפורה פרה לביה כצפורה. ותניא
 אין מקיזין דם (יג) לא על דנים ולא על בשר מלוח. ואמר שמואל הקנה דם
 שתיה לאלתר ואפילה עד הצי פיל. רב ושמואל דאמרו תרווייהו כל המסגל
 כסעודת הקנה פקילין לו מונותיהו מן השמים, אומרינן הוא לא הם (יד) ואנו
 נהום עליה. א"ר חייא בר אשי אמר רב לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקנה
 מנעלים. (טו) הקיז דם ואין לו מה יאכל ימכור מנעלים שברגליו ויעשה מתן
 צורכי סעודה. (טז) רב אמר בשר ושמואל אמר יין. רב אמר בשרא נפשא
 חלף נפשה. ושמואל אמר יין סומקא חלף סומקא. דתנינן בס, תחלי גוסרי
 סגנתא. אישתא וסוכרי סגנתא. שני לדם (יז) [דם] ושני לדג דם.

בבבא (נככות נ"ט ב') **העובד** על קברי ישראל אומר: **ברוך אתה ה'**
אמ"ה אשר יצר אתכם בדין, וזן אתכם בדין
 ה', וכלכל אתכם בדין, (א) [וזהויה אתכם בדין] ברוך אתה ה' מחיה המתים,
 העובר על קברי עכו"ם א"ה אומר: בוששה אמכם הפרה וילדתכם הגה אחרית
 גוים מדבר ציה וערבה, ואומר מתים כל יהיו רפאים כל יקומו לכן פקדת
 ותשמידם ותאבד כל זכר למו. (בכתיב ב"מ ובגדפס ממנו חסר כל ענין לדק הדיו
 נצדיק (על ימגל).

מנן האלף

שני נוסחאות והנהות

לרופא כו' ע"ש. וקאי על לפי שאין דרכן.
 לכל רבינו ל"ג כי אל רופא נאמן כו' אלף
 כי רופא הנס, וכן מתק הנר"ה ז"ל ב"גהותיו.
 ובחתימה גרס בל"י רופא סוליס וב"ג בה"ג.
 וז"ל גם בדברי רבינו, בדרך רופא סוליס:
קנה. ה. וכלכל אתכם בדין
 ובכתיב"מ איתא ויודע מספר כלכם

(א) "ושלמטה" (ט) חולשא, ושלישי סגנתא. ומעלי
 (י) זיקא. (יא) לשבוי. (יב) "ישן ועמד". (יג) "לא
 על עופות". (יד) "על נפשו". (טו) "לרגליו".
 (טז) "מא צורכי סעודה". (יז) "דג".
קנה. (f) "יודע מספר כלכם בדין, והוא עתיד
 להקימכם בדין ולהחיות אהכם לחי
 העולם הבא".

בדין כו'. וכן הו"ב בגמרא, וביריף ור"ש
 לא ידעתי למה השמיטוהו הרמב"ם ורבינו:
 הנור

קנו. [צדוק הדין על חמת-ט.] הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. אל אמונה ואין עול צדיק וישר-הוא. הצור תמים בכל פועל. ומי יאמר לו מה תפעל. השליט בתחת ובמעל. ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. הצור תמים בכל מעשה. ומי יאמר לו מה תעשה. נזור ועושה. חנם לנו תעשה. ובזכות הנעקד כשה הקשיכה ועשה. צדיק בכל דרכיו. הצור תמים. ארך אפים ומלא רחמים. חמל נא חוס על אבות ובנים. כי לך ארון סליחות ורחמים. דין אמת שופט בצדק ואמת. ברוך דין האמת כי כל מעשיו צדק ואמת. ראש דבריו אמת. המתיים להחיות והחיים להמית. יתעלה ויתנשא שמו כי הוא אל אלהים אמת. וכל דרכיו צדק ומשפט ואורחותיו חסד ואמת. צדק ומשפט כל דרכיו חסד ואמת ואורחותיו, משוא פנים אין לפניו. עלינו יחמו רחמיו. כי כלנו מעשה ידיו. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית. והרבה לחשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. הנה מקום. הנה מלון. הנה מנוחה, והנה נחלת. אשרי כל אשר יאמר לו באסיפתו, שלום בואו. מלאכי השלום הממונים על שערי שלום, הם יצאו לקראתו ויאמרו לו שלום בואו מלאכי הרחמים הממונים על שערי רחמים, הם יצאו לקראתו ויאמרו לו שלום בואו, יבוא שלום ינוחו על משכבו, יבא שלום וינוחו במנוחתו. יבא שלום וינוחו בבית עולמו. (ובסדור כתי"ה) שהובא מההגיוה איתא תפלת גדוק הדין בנוסח זה: הצור תמים וכו' עד הצור תמים בכל מעשה, צדיק ויוצר כל מעשה, וחסיד בכל אשר תעשה. שלום חפצו עושה, ומי יאמר לו מה תעשה. דין אמת כו' עד חסד ואמת. אדם חס יחיה אלף שנים, ושלמון משלו ללד ופנים, מכלי עשרו ירד באשמים, וכדין יעמוד לפני אל אשר לא ישא פנים, צדק ומשפט בכל דרכיו, חסד ואמת ואורחותיו, משוא פנים אין לפניו, כלנו מעשה ידיו, מלאכי שלום לאו לקראתו ושערי נ"ע פתחו לו כאלו ... יבא שלום וינוחו על משכבו. יבא שלום וינוחו על קבורתו. יבא שלום וינוחו על מנוחתו.)

(6) [ולאחר שקוברין את חמת אומרים] **יתגדל** ויתקדש שמיא רבא. אמן. בעלמא דהוא עתיד לחדתא ולאחיא מתיא [ולשכללא היכלא] ולמבני קרתא דירושלם, (3) ולמיעקד פולחן נוכראה (2) מארענא, ולאחבא פולחנא (7) דשמיא לאתרוהי וימלך (5) [מלכותיה] בחייכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב. אמן. (1) יהא שמיא רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא. (1) [ויתברך] שמיא דקודשא לעילא מכל ברכתא שירתא ותושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן. יהא שלמא רבא מן שמיא וחי

שנוי נוסחאות והגהות

מן האלף

קנו. [ט.] הצור תמים פעלו נוסח גדוק הדין בשנוי מועטים ממה שלפנינו נמצא בספר הויטרי והוא שאנו נהגים לאמרו ע"כ כרה של"ת, ואחר נוסח יתגדל בעלמא דעתיד לאיתחדתא איתא שם, ונוסח כל אחד עפר או כרורית כו' וזרקו לאחריו כו'. ויש שתולשין עשבי הקרקע, ואומרים יצאו מעיר כעש השדה :

ברכת

קנו. (6) בכתי"ב ב"מ, ובשמיטין לקבור חמת לאחר שאומר צדוק הדין, ואומר השליח צבור ויתגדל, ובכתי"ג, איהא בזה הלשון. ולאחר שאומרים צדוק הדין, קוברים את חמת ואומרים. (3) "ולשכללא היכלא". (2) "מארעיה". (7) "קדישא" דשמיא. (5) "וימליך קדישא ב"ה מלכותיה ויקריה" בחייכון, ו"וימליך" ובחיי. (1) "ועונין". (1) "יתברך. אמן, וישחבב ויתפאר

(ח) [והיי ושיזכותא] על כל ישראל ואמרו אמן. עושח שלום במרומיו הוא ברהמיו יעשה שלום עלינו על כל ישראל.

קנז. יא. ברכת אבליים: ברוך אתה ה' אלהינו [דין אמת שופט צדק] (ה)... אמונות שדננו בדיני אמתו ככתוב הצור תמים פעלו כי כל

דרכיו משפט וגו' (ג) בא"י מנחם (ג) אבליים. **ברהמ"ז** לאבליים: **יא. נברך** מנחם אבליים שאכלנו משלו [ובטובו חיינו] **ברוך אתה ה' אלהינו** את העולם כלו בחסדו ובטוב לכל כי על הכל גברו רהמיו והסריו. ועל ישראל תהלה וסוף. (ד) [ככתוב] פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון [והכין מזון לכל בריותיו]. בא"י הזן את הכל. **על** ארצנו נודה לך ה' אלהינו (ס) [שהנחלתנו] ארץ חמדה טובה ורחבה, ברית ותורה חיים ומזון. (ו) על הכל אנו מודים לך ומברכין את שמך [תמיד] אלהי ישענו, בא"י על הארץ ועל המזון, ורחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך. ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. (ז) ונחם ה' אלהינו [את אבלי ציון] ואת אבלי ירושלם ואת האבליים (ח) המתאבליים באבל זה, נחם מאכלם שמחם מינונם. (ט) באיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמנו, בא"י מנחם אבליים ובונה ירושלם, אמן. בא"י אלהינו אבינו מלכנו אדירנו קדושנו קדוש יקב, המלך הטוב

טוב האלף

שנוי נוסהאות והגהות

קנז. יא. ברכת אבליים ברוך כו',

בכרה זו מלאמי

בתורת האדם לרמב"ן וז"ל ובתשובות שהגנו לפני הגאונים, במקומנו כשהזרים עם האכל מן הקבר ומברכין על הכוס בא"י אמ"ה דיין הרחמים, שופט האמונות שדינו דין אמת כדכתיב הנזר כו' ושותין

ויהאמר ויתרוטט ויתנשא ויתהדר ויתקל" (ח) "והים ושובע וישועה ונחמה והצלה לכל ישראל".

חנז. (א) [זו] הרחמים שופט האמונות. (ב) אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. (ג) "לב".

(ד) "כאמור". (ה) "שהנחלת את אבותינו". (ו) ועל שהוציאנו מארץ מצרים. (ז) "נחם".

זה

האבליים, ואמר רב פלמיו כו' אנו אין מנהגנו בישיבה כל עיקר ולא בצבל כלל, אבל אוחס שתקנו להם חכמים הראשונים אמרו אוחס. מיהו א"ל עשרה שלל מלינו עשרה אלא ברכת רחבה בלבד, עכ"ל. ואולי מן פעם זה לא נזכרה בכרה זו ברא"ש ועוד:

יא. נברך מנחם אבליים שאכלנו משלו, כל הענין בקצרה נזכר בטור י"ד סי'

שע"ס וז"ל: כתב ר"ע ברכת אבליים בבית האל נברך מנחם אבליים כו'. ולבתר הטוב ומטיב "שככל יוס ייטיב לנו אל אמת" וכו' ועל כל עמו ישראל לחיים. והוא יגמלנו כו', ועוד מדבר מלתא דאבליים בבונה ירו' ומסיים בה מנחם אבליים ובונה ירו', וכתב הב"ח שהביא דברי ר"ע מפני כמה דברים חדא דמפורש ב' שצ"ל נברך מנחם אבליים. (ב') דבתר כו' עד לחיים, ואמר ג' גמולות. [דעתו שיאמר הוא גמלנו הוא גמלנו הוא יגמלנו כו'. אבל לא ידעתי מנין לו דר"ע ס"ל הך דג' גמולות שכתב הרמ"ש בשם המדרש, ובכל נוסח של ברהמ"ז לא הזכיר רבינו אלא הוא גמלנו הוא יגמלנו עיין ח"א סי' ע"ח ובבאורנו אות ל']. (ג) שצריך להוסיף מנחם אבליים ובונה ירו' עכ"ל. אך הב"י בשם הכלבו כתב לחתום מנחם ציון בבני ירושלם, משום דמנחם אבליים וב"י היא התימה בשמים, אבל הש"ך שע"ס סק"ד כ' שיכול לחתום גם מנחם ציון וב"י כמו שזכרתי בפ"ב, לציון וירושלם חדא מלתא היא, ע"ש. ואפשר דדעת רבינו הגאון ז"ל מכיון שהתחיל נחם ה"א את אבלי ציון ואת אבלי ירושלם שייך למחמם עליה מנחם אבליים וב"י. ולא דמי למושיע ישראל ובונה ירו' דתרתיו מילי גינהו, משום דאפשר לתשועת ישראל גם בלא בנין ירו'. אבל א"א למחמם אבלי ציון בלי בנין ירושלם. וכמו"ש [ישע"י סו] שיש אתה משוש וגו' ובירושלם תנחמנו, ועמש"ל סי' קכ"א אות י"ב:] :

סדר רב עמרם השלם

(י) חטוב וחמטוב. שבכל יום ויום הוא מטיב עפנו. אל אמת. דין אמת, שופט בצדק שליט (יא) [במעשיו] שאנחנו עמו ועבדיו, וחייבים אני בכל להודות (יב) ולברכו. יב. גודר פרצות [בישראל] יגדור את הפרצה הזאת (יג) [מבית זה ומעלינו] וסעל כל עמו ישראל לחיים. (יד) והוא יגמלנו לעד הן וחסד ורחמים [וכל טוב. הרחמן ישתבח כו'] (ובסדור כת"י א איתא אחר הרחמן הזה "עושה שלום במרומיו" כו'. ובסידור שהוא מהנזירה כתוב אחר הרחמן הזה. "הרחמן הוא ישם עלינו שלום. עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום על כל ישראל"). תם.

תם

נשלם הסידור של תפלות ושל ברכות של כל השנה כלה של עמרם בר ששניה ריש נחיתב"א. (ונשלמו בסיועתא דשמיא פה בעיר רודום על ידי תולעת ולא איש משה בכר יצחק גרסיאן, ביום ג' כ"ד למכת קפ"ו. ויקיים עלי מקרא שכתוב לא ימוס ספר התורה הזה מפך והגית בו יומם ולילה. ובקשה מכל הקורא בספר הזה שידון לכך זכות המחבר והמעתיק.)

שנוי נוסחאות והנהגות

מנן האלף

יב. גודר פרצות בישראל תוא יגדור הפרצה הזאת.

בנוסח רבינו סעדיה ב"ר ששניה ריש נחיתב"א. כתב "לוקה נפשות נחמטוב הכל שלו" כו', וכת' הרא"ש פרק ג' שאלו סי' י"ג ותוס' ברכות בשם רב"ג, דלין לומר במשפט דקדוקי' במס' שבת דף נ"ב דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון, ע"ש. וגראה שזה ג"כ דעת רבינו דל"ג ל'י. מיהו כתבו בתוס' והרא"ש שאין נראה למוחקו בך, וגם תר"י תמרו בזה, מאחר שאמרו בגמרא למה לא נאמר אוחו, דאע"פ שיש מיתה בלא חטא, מ"מ כל דרכיו משפט והוא יתב' יודע למה עושה, ע"ש וכן מהנהגו, כמו"ש הרא"ש ותר"י :

וכתב הרמב"ן בתוה"א בשם רב סעדיה האומר ברוך מנחם אכלים עתות הן

אומרים, שמכניסין דבר שאינו מעין ברכה ומוסיפין על המשפט שתקנו הכמים כו', וכתב ע"ז הרמב"ן ומסתברא כרב עמרם, דלר"י [בתוכות דף ח] חתנים מהמנין ואין אכלים מן המנין, ורמזין מהם דתניא חתנים ואכלים מהמנין ומפרקינן כי תניא הוה צברת"ז כי קאמר ר"י ברהבה, ואם תאמר ברהמ"ז של אכל ככהמ"ז של שאר ב"א פשיטא למה לא יברך, ולמה לא יצטרף, אלא לפי שאמר ברוך מנחם אכלים, הייתי אומר שלא יצטרף לפי שאינו מן המנהגים אלא מתנהג, כו' וכך ראוי לנהוג, עכ"ל. והכי איתא בש"ע וכ"כ הב"ח דהנהג כרב עמרם. יגדור פרצות ישראל יגדור את הפרצה הזאת וינחם אותנו ביבועת ישראל ובנין ירושלם, אמן :

בעזרת החונן לאדם דעת התהלתי להעתיק ולבאר הספר הקדוש של הגאון הקדמון רב עמרם זצ"ל, ביום הרביעי י"ג לחודש השלישי שני ניתנה תורה לישראל, בשנת התתק"ט

לזיכרה, ואני בעיר אוקספורד בחרן אנגליא, וזכיתי להשלימו בחי' הקדושה בעיה"ק יפו תובב"א, ביום א' בראשין לחודש הזה שנת התרע"א לפ"ג, והמחיה חיים יחידי יואיר עיני במאור תורתו, וזכותו של הגאון הקדוש הזה תנן בעדי אשר לא ימושו דברו אשר שם כפינו ורוחו אשר עלינו, מפי זרעי וזרע זרעי עד עולם :

התפלות האלה נחתכרו בימי הרעה והגירות הנוראות שעברו על היהודים ועתה בזמנינו זה ישראל ישכון לבטח בכל מלכי חסד ואין אנהנו מתפללים אותם כי אם לזכר החסדים אשר עשה עמנו ה' בימים ההם להצילנו מכל צר ואויב :

סלח לנו אֱבִינוּ. כי בָּרוּב אַנְלִתָּנוּ שְׁגִינוּ. מַחֵל לָנוּ מִלְּבָנוּ
כִּי רַבּוּ עֲוֹנֵינוּ :

<p>אל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים. מִתְּנַהֵג בְּחִסְדֹת מוֹחֵל עֲוֹנוֹת עַמּוֹ. מַעֲבִיר רֹאשׁוֹן רֹאשׁוֹן. מַרְבֵּה מַחִילָה דְּחַטָּאִים וְסִלִּיתָהּ לַפּוֹשְׁעִים. עֲשֵׂה צְדָקוֹת עִם כָּל בֶּשָׂר וָרוּחַ. לֹא כָרַעְתָּם תִּגְמוּל: אֵל הַזֹּהֵרִית לָנוּ דּוֹמֵר שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה. וְזָכוֹר לָנוּ חַיִּים בְּרִית שְׁלֹשׁ עֲשָׂרָה. כָּמוֹ שֶׁהוֹדַעְתָּ לָּעַנְיִי מִקֶּדֶם. כָּמוֹ שֶׁכָּתוּב וַיֵּרָד יי בְּעֶזְרִי וַיִּתְּנֵצֵב עַמּוֹ שָׁם. וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יי :</p>	<p>אל אֶרֶךְ אַפִּים אֲתָהּ וּבָעַל הַרְחָמִים נִקְרָאת וַיֵּרָד תְּשׁוּבָה הַזֹּהֵרִית. גִּדְּלַת בְּחִסְדֶּיךָ נִתְסַדֶּיךָ תִּזְכּוֹר חַיִּים וּבְכָל יוֹם לְזַבֵּעַ יְדִידֶיךָ. תִּפְּנֵן אֱלֵינוּ בְּרַחֲמִים כִּי אֲתָהּ הוּא בָּעַל הַרְחָמִים. בְּתַחֲנוּן וּבְתַפִּלָּה פָּגִיךָ נִקְדָּם. כְּהוֹדַעְתָּ לָּעַנְיִי מִקֶּדֶם: מַחֲדוֹן אַפֶּךָ שׁוֹב כָּמוֹ בְּתוֹרָתְךָ כְּתוּב. וּבָצַל בְּנִפְיָהּ נִחֲסָה וְנִתְלוּן כְּיוֹם וַיֵּרָד יי בְּעֶזְרִי. תַּעֲבֹר עַר פֶּשַׁע וְתִמְחָה אֲשֶׁם כְּיוֹם וַיִּתְּנֵצֵב עַמּוֹ שָׁם. תַּאֲזִין שׁוֹעֲתָנוּ וְתִקְשִׁיב מְנוּ מֵאֵמֶר. כְּיוֹם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יי. וְשֵׁם נִאֲמַר :</p>
--	---

וַיַּעֲבֹר יי עַל פָּגְיוֹ וַיִּקְרָא :

יי אל רַחוּם וְחַנוּן אֶרֶךְ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְאַמֶּת נָצִיר
חֶסֶד לְאַלְפִים נִשְׂא עוֹן וּפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְגִנְיָה: וְסִלַּחְתָּ בְּעֲוֹנוֹ
וְלִחַטָּאתָנוּ וְנִחַלְתָּנוּ: סִלַּח קָנוּ אֲבִינוּ כִּי חַטָּאוּנוּ מַחֵל לָנוּ מִלְּבָנוּ
כִּי פֶשַׁעֵנוּ: כִּי אֲתָהּ אֲדֹנֵי טוֹב וְסִלַּח וְרַב חֶסֶד לְכָל כִּרְאִיָּה:
הוֹשִׁיעָה יי כִּי גָמַר חֲסִיד כִּי פָסוּ אֲמוּנוֹת מִכְּנֵי אָדָם:
לֹאִי יי שְׁהִיָּה לָנוּ בְּקוֹם עֲלֵינוּ אָדָם: יֵאָזִי חַיִּים בְּלָעוֹנוּ בְּחַדּוֹת
אֲפִם בָּנוּ :

כרחם אב על בניו. כן חרחם יי עלינו: לוי הושועה על עמך ברכתך סלה: יי צבאות עמנו
משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בושח כך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו:
סלח

סלח נא לעון העם הזה כגדול חסדך וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה ושם נאמר : ויאמר יי סלחתי כדברך : הטה אלהי אוזןך ושמע קול עוניך וראה שוממתינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמך הרבים : אדני ששעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אר תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך :

אלהינו ואלהי אבותינו

ישראל עמך תחנה עורכים. שהם מצרים ולתנושע צריכים. צריהם עליהם עול מאריכים. כל זאת הנעתם ושמך מברכים : חולי ומכאוב להכתב לא נמסר. עלובים מנער ומתם לא הוסר. קדוש בך לפתח מוסר. באמנותך הנקנה ולא באמנות פשר : הלובש צדקה ולו במעיר עמונה. וממכה עצמה מתקן רטניה. קומם ענתך מנחלתה המטויה. בכתך הגדול וגורעה הנטויה : באהבתך ובחמלתך מגישא ומגטל. עצת צורריך תסכל ומחשבותם תבטל. רבה מהומה בגיהנם הטל. ומלאך אבירי דוחה ומטלטל : בעבור כבוד עצמה ושם קדשה המהלל. נראות תפלא לבל פרשעים יתחלל : מקום מעפר דל ואביון מאשפה. ננסתך כל תתן לקלה ולחרפה. אם בפקנדיה מתעצלת ומרפה. עד כל פשעיה אהבתך תהא מחפה : יתרה חבתם לפניה אדוני האדונים. בין בך ובין בך קרואים לה בגנים. בחמך ימקדונו אלהי עליונים ותחתונים. מרם ישמפנו הפנים הזירונים : חפצי קרבתך על כל הבאות. הקישה למו ישועות הנבאות. מדוש עשה עמם מטובה אות. חזק ואמין גואדם יי צבאות : אל מלך ויעבור וכו'

נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים : תבוא לפניך אנקת אסיר כגדול זרועך הותר בני חמותה : לאדני אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו : כרחם אב כי

אלהים בישראל גדול נודעת. אמה יי אבינו אמה : בכל קראנו אליך קרבנו. רם וגשא אמה בקרבנו : ומלתנו הטובות גם בחובנו. לא בצדקותינו וביושר לבבנו : דודנו גם כי ונחנו. נאבקנו כי עבדיך אנחנו : הננו בעווננו עד דכא. ותקצר נפש לה מחפה : ואיה תסדיה הראשונים עמנו. מעולם

מעולם ועד עולם נאמנו: זעף נשא ותש פחנו. יי אל באפך
 תוכיחנו: חללות רבות בלו בשקנו. נא אל בתמך תיפחנו:
 טורח הצרות אין להפטר. איה שוקל ואיה סופר: ידענו
 רשענו כי פשענו. כי אמת עשית ואנחנו הרשענו: כעם
 יופר וחרון מנו יחדל. כי קטו יעקב ודל: לחץ יוסר ועול
 מנו יחבל. כי כשל פח הפפל: מנת מדתנו לא תגבה. כי
 נשארנו מעט מהרבה: נחם על הרעה באימתך. מטה כלפי
 חסד אפנותך: סלחה אם עוגינו ענו כנו. עזרנו כי עליך
 נשענו: ערפנו כוף קד להשתעבד. באתבה וביראה אותך
 לעבוד ולבבד: פוקדך מרשו צום לקבוע. דעתם קצרה
 צרכם דבוע: צקון חשש אליך תבא. חתל לאיש איש
 נגעו ומכאובו: קול יעקב נוהם מתהומתך. תשמע השמים
 מכון שבתך: רודה רודף באף תכלה. שנת שלומים לריב
 ציון תגלה: שרף וברד מזער קנותנו. ואר תשליכנו לעת
 וקנתנו: תעינו לשמאל וימינה תקרבנו. בכלות פחנו אל
 תעזבנו: תביט ותציץ ותשגים לרחומך. תתאזר בחנינותך
 תתלבש בצדקותך תתפסה ברחמך ותתעטף בתסידותך.
 ותבא לפנקך מדת טובך וענותנותך: אל מלך ויעבור וכו'
 מלאכי רחמים משרתי עליון. יחלו פני אל במיטב
 הגיון. אולי יחוס עם עני ואביון. אולי ירחם: אולי ירחם
 שארית יוסף. שפלים ונגזים פשוטי שסף. שבויי חנם מכורי
 בלא כסף. שואגים בתפלה ומבקשים רשיון: אולי ירחם
 מעני כהל. מלמדי מפות בענוי סבל. מנוד ראש נתונים
 ביושבי תבל. מושל בעמים בקצף ובזיון: אולי ירחם
 ויבא בעני עמו. ויקשב וישמע הצגים לעמו. ועודים בלחש
 מוסר למז. ועיניהם תולים למצוא רציון: אולי ירחם
 אומרי סלח נא. אומצי שכוו בכל עת ועונה. אגודים בצרה
 לשפוף תחנה. את פני אלדיהם שופכים לב דיון: אולי
 אולי ירחם לקמה בבבלים. לעוטה אריות כמו פני שחלים.

לוקה ומשפלקת בעון שולים. לא שכחה בכל זאת מכתב
עיו חביון: אולי אולי ירחם כבושי פנים. השומעים חרפתם
ולא משיבים ועונים. נצחו מקנים ולישעו נשענים. כי לא
כלו רחמיו בכליון: אולי אולי ירחם יחלץ עני בעניו. חבושו
יתיר מארץ שבי. יגהה מזורו ויחבוש חליו. צעקתו ישמע
ויהיש עת פדיו. אולי יחוס עם עני ואביון אולי ירחם:

אל מלך ויעבור וכו'

זכור רחמיה יי ונתסדיך כי מעולם הטה: זכרנו יי ברצון
עמך פקדנו בישועתך: זכור עדתך קניית קדם גאלת שבת
נתלתך הר ציון זה שכנת בו: זכור יי חפת ירושלם אחבת
ציון אל תשבת לגצח: אמה תקום תרחם ציון כי עת לתגנה
כי בא מועד: זכור יי לבני אדם את יום ירושקם האומרים
ערו ערו עד מוסד ביה: זכור לאברהם ליצחק ולישראל
עבדיה אשר נשבעת להם בך ונתברך אלהם ארבה את
זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ מואת אשר אמרתי אתן
לזרעכם ונתתו לעולם: זכור לעבדיה לאברהם ליצחק
וליעקב אל תקן אל משי תעם תזה ואל רשעו ואל תפאתו:

בקצת קהלות אומרים כאן (אל נח רפח נח) תמצא בסוף סליחות

זכור לנו ברית אבות באשר אמרת. וזכרתי את בריתי
יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור
והארץ אזכור: זכור לנו ברית ראשונים באשר אמרת.
וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אתם מארץ
מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני יי: עשה עמנו
כמה שהבטת לנו. ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא
מאסתים ורא נעלתים לכלותם לתפר בריתי אתם כי אני יי
אלהיהם: השב שבותנו ורחמנו כמה שכתוב ושב יי אליהם
את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר תפיצך
יי אליהם שמה: קבץ נדחינו כמה שכתוב. אם יתה נדחך
במצה השמים משם וקבצך יי אליהם ומשם יקחך: כמה

פשיענו

פִּשְׁעֵינוּ בָּעֵב וּבְשָׁנָן בָּמָה שְׁכָתוֹב מִחִיתִי בָּעֵב פִּשְׁעִיךָ וּבְשָׁנָן
חֲטֹאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גִאלְתִּיךָ : מִחַה פִּשְׁעֵינוּ לְמַעַנְךָ
בְּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מוֹחָה פִּשְׁעִיךָ לְמַעַנִי וְחֲטֹאתֶיךָ
לֹא אֶזְכֹּר : הִלֵּבֵן חֲטֹאֵינוּ פִּשְׁלָג וּבְצֹמֵר בָּמָה שְׁכָתוֹב. לְכוּ
נָא וְנִזְכָּחָה יֹאמַר יי אִם יִהְיוּ חֲטֹאֵיכֶם בְּשָׁנִים פִּשְׁלָג יִלְקִינוּ
אִם יִאֲדִימוּ כִּתּוּלָע בְּצֹמֵר יִהְיוּ : וְרוֹק עֲלֵינוּ מִיָּם טְהוּרִים
וְטַהֲרֵנוּ בָּמָה שְׁכָתוֹב. וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מִיָּם טְהוּרִים וְטַהֲרַתֶּם
מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלוּלֵיכֶם אֲמַחֵר אֶתְכֶם : רַחֵם עֲלֵינוּ
וְאַל תִּשְׁחִיתֵנוּ בָּמָה שְׁכָתוֹב. כִּי אֵל רַחוּם יי אֱלֹהֶיךָ לֹא יִרְפָּךָ
וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת בְּרִית אֲבוֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לָהֶם : מוֹל אֶת לְבָבְנוּ לְאַהֲבָה אֶת שְׁמֶךָ בָּמָה שְׁכָתוֹב וּמִי יי
אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לֵבב וְרַעַךְ לְאַהֲבָה אֶת יי אֱלֹהֶיךָ בְּכָל
לְבָבְךָ וּבְכָל גִּפְשֶׁךָ לְבָשֵׁן חֲמִידָה : הַמְצֵא לָנוּ בְּבִקְשָׁתֵנוּ בָּמָה
שְׁכָתוֹב וּבִקְשָׁתֶם מִשָּׁם אֶת יי אֱלֹהֶיךָ וּמִצָּאתָ כִּי תִדְרָשְׁנוּ
בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל גִּפְשֶׁךָ : תִּבְיָאֵנוּ אֵל הַר קְדֻשָּׁךְ וְשִׁמְחֵנוּ
בְּבֵית תְּפִלָּתְךָ בָּמָה שְׁכָתוֹב. וְחִבֵּיאֹתִים אֵל הַר קְדֻשִׁי
וְשִׁמְחֵתִים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלוֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי
כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים :

שָׁמַע קוֹלֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ חוּם וְרַחֵם עֲלֵינוּ וּקְבַל בְּרִיתֵינוּ
וּבְרָצוֹן אֶת תְּפִלָּתֵנוּ : הִשִּׁיבֵנוּ יי אֱלֹהֶיךָ וְנִשְׁוֹבָה חֲדָשׁ יָמֵינוּ
בְּקִרְבֶּךָ : אֲמַרְנוּ תַּאֲזִינָה יי בִּינָה תִּגִּידֵנוּ : יִהְיוּ לְרָצוֹן אֲמַרְנוּ
כִּינֵנוּ וְהִגִּיזוֹן לָבֵנוּ דִּפְגִּיךָ יי צוּרֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ : אֵל תִּשְׁלִיבֵנוּ
מִלְּפָגֶיךָ וְרוּחַ קְדֻשָּׁךְ אֵל תִּפָּח מִמֶּנּוּ : אֵל תִּשְׁלִיבֵנוּ קִעַת
וְקִנָּה בְּקִלּוֹת פִּתְנוּ אֵל תַּעֲזֹבֵנוּ : אֵל תַּעֲזֹבֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ. אֵל
תִּרְחַק מִמֶּנּוּ : עֲשֵׂה עִמָּנוּ אוֹת לְמוֹבָה וְיִרְאוּ שׁוֹנְאֵינוּ וְיִבְשׁוּ
כִּי אִתָּה יי עֲזַרְתָּנוּ וְנִחַמְתָּנוּ : כִּי לֹךְ יי הוֹחֵלֵנוּ אִתָּה תַּעֲנֶה
אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ :

אֱלֹהֵינוּ וְאַלְהֵי אֲבוֹתֵינוּ תִּבְא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאֵל תִּתְעַבֵּם
מִתְהַנְתָּנוּ. שְׁאִין אָנוּ עֲזִי פָנִים וּמִשִּׁי עֲזָרָךְ לוֹמֵר לְפָנֶיךָ יי
אלהינו

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צְדִיקִים אֲנֵחֵנו וְלֹא חָטְאנוּ. אָבֵל אֲנֵחֵנו
וְאֲבוֹתֵינוּ חָטְאנוּ :

אֲשָׁמנוּ. בָּגְדָנוּ. גָּזְלָנוּ. דָּבָרְנוּ דָּפִי : הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשָׁענוּ.
וָדָנוּ. חָמְסָנוּ. טָפְלָנוּ שָׁמֵר : יַעֲצֵנוּ רָע. כּוֹבְדָנוּ. לָצָנוּ. מָרְדָנוּ.
נֶאֱצָנוּ. סָרְדָנוּ. עֲוִינוּ. פִּשְׁעָנוּ. צָרְדָנוּ. חֲשִׁינוּ עֲרָף : רִשְׁעָנוּ.
שַׁחַתְנוּ. תַּעֲבָנוּ. תַּעֲוִינוּ. תַּעֲתָעָנוּ : סָרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִכִּשְׁפָּטֶיךָ
הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁנָה קָנוּ. וְאַתָּה צְדִיקָה עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ כִּי אָמַת
עֲשִׂיתָ וְאֲנֵחֵנוּ הִרְשָׁענוּ :

הִרְשָׁענוּ וּפִשְׁעָנוּ לָכֵן לֹא נוֹשָׁעֵנוּ. וְתוֹ בְּלִבֵּנוּ עֲזוּבָה הָרַךְ
הָשַׁע וְחִישׁ לָנוּ יֵשַׁע בִּפְתּוֹב עַל יַד גְּבִיאָךְ יַעֲזוּב רָשַׁע דָּרְכּוֹ
וְאִישׁ אָזוּ מִחֲשֻׁבוֹתָיו וַיָּשׁוּב אֶל יְיָ וַיִּרְחַמְהוּ וְאֵל אֱלֹהֵינוּ כִּי
יִרְבֶּה לְסִלּוֹת :

מִשִּׁים צִדְקָךְ אָמַר לְפָנֶיךָ שְׂגִיאוֹת מִי יִבִּין מִנִּסְתָּרוֹת גִּקְנִי :
גִּקְנִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִכָּל פִּשְׁעָנוּ וּמִתְהַרְנוּ מִכָּל טְמֵאוֹתֵינוּ וּדְרוֹק
עָלֵינוּ מִיָּם טְהוֹרִים וּמִתְהַרְנוּ בִּפְתּוֹב עַל יַד גְּבִיאָךְ וְזִרְקָתִי
עָלֶיכֶם מִיָּם טְהוֹרִים וּמִתְהַרְתֶּם מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם
אֲטַהֵר אֶתְכֶם : עֲמֹד וְנִחַלְתֶּךָ רָעִבִי מִיִּבְיָה צִמְאִי תִסְדֵּךְ תִּאֲבִי
יִשְׁעֶךָ יִכִּירוּ וַיִּדְעוּ כִּי לִי אֱלֹהֵינוּ הִרְחַמְתָּם וְהַסְּלִיחוֹת :

אל רחום שמך. אל חנון שמך. בנו נקרא שמך. " עשה למען שמך עשה למען אמתך.
עשה למען בריחתך. עשה למען גדלך ותפארתך. עשה למען דרךך. עשה למען חורך. עשה למען
ועורך. עשה למען זכרך. עשה למען חסדך. עשה למען מובך. עשה למען יחורך. עשה למען
כבודך. עשה למען למוךך. עשה למען מלכותך. עשה למען נצחך. עשה למען סודך. עשה למען
עוןך. עשה למען פאךך. עשה למען צדקתך. עשה למען קדושתך. עשה למען רחמך הרבים. עשה
למען שכינתך. עשה למען תהלתך. עשה למען אוהבך שוכני עפר. עשה למען אברהם יצחק ויעקב. עשה
עשה למען כשת ואהרן. עשה למען דוד ושלמה. עשה למען ירושלם עיר קדשך. עשה למען ציון
משכן כבודך. עשה למען שמכות היכלך. עשה למען הריסות מזבחך. עשה למען הרוגים על שם
קדשך. עשה למען טבוחים על יחורך. עשה למען באי באש וכמים על קדוש שמך. עשה למען
יונקי שדים שלא חטאו. עשה למען גמולי חלב שלא פשעו. עשה למען חינוקות של בית רבא
עשה למעןך אם לא למעננו. עשה למעןך והושיענו :

עננו " עננו. עננו אלהינו עננו. עננו אבינו עננו. עננו בוראנו עננו. עננו גואלנו עננו.
עננו דורשנו עננו. עננו האל הנאמן עננו : עננו וחיך וחסדך עננו. עננו זך וישר עננו. עננו חי
וקים עננו : עננו טוב ומטיב עננו. עננו יודע יצר עננו. עננו כובש כעסים עננו. עננו לובש
צדקות עננו. עננו מלך מלכי המלכים עננו : עננו נורא ונשגב עננו. עננו סולח ומוחל עננו.
עננו עונה בעת צרה עננו. עננו פודה ומציל עננו. עננו צדיק וישר עננו : עננו קרוב לקראין
עננו. עננו רחום וחנון עננו : עננו שומע אל אביונים עננו. עננו חומך חמימים עננו. עננו קשה
לכעוס

לכעוּס עננו. עננו רך־לרצוֹח עננו. עננו אלהי אבותינו עננו. עננו אלהי אברהם עננו. עננו אלהי יצחק עננו. עננו אלהי יעקב עננו. עננו עזרת השבטים עננו. עננו משגב אמהות עננו. עננו עונה בעת רצון עננו. עננו אבי יתומים עננו. עננו דין אלמנות עננו :

מי שענה לאברהם אבינו בחר המוריה־הוא יעננו: מי שענה ליצחק בנו כשנעקד על גב המזבח־הוא יעננו: מי שענה ליעקב בבית אל הוא יעננו: מי שענה ליוסף בבית האסורים הוא יעננו: מי שענה לאבותינו על ים סוף הוא יעננו: מי שענה למשה בחורב הוא יעננו. מי שענה לאחר במחנה הוא יעננו: מי שענה לסינחם בקומו מחוך העדה הוא יעננו: מי שענה ליהושע בגלגל הוא־יעננו: מי שענה לשמואל במצפה הוא יעננו: מי שענה לדוד ושלמה בנו בירושלים הוא יעננו: מי שענה לאלהיו בחר הכרמל הוא יעננו: מי שענה לאלישׁ ביריחו הוא יעננו: מי שענה ליונה במעי הדגה הוא יעננו: מי שענה לחזקיהו מלך יהודה בחליו הוא יעננו: מי שענה רחמיה מישאל ועזריה בתוך כבשן האש הוא יעננו: מי שענה לדניאל בגוב האריות הוא יעננו: מי שענה למרדכי ואסתר בשושן הבירה הוא יעננו: מי שענה לעזרא בגולה הוא יעננו: מי שענה לכל הצדיקים והחסידים והתמימים והישרים הוא יעננו :

רחמנא דעני לעני ענינן. רחמנא דעני לחבירי לבא ענינן. רחמנא דעני למכיו רוחא ענינן. רחמנא ענינן. רחמנא חוס. רחמנא פרוק. רחמנא שויב. רחמנא רחם עלן. השתא בעגלא ובזמן קריב: חס יש עשרה שמתענים אומרים (חבינו מלכנו) וקורין (ויחל) :

סליחות לחמישי

אומרים (סלח לנו חבינו) עד ורב חסד לכל קוראין :

האינה יי הפלחנו והקשיבה יקול ההנוגותינו: הקשיבה לקול שועתנו מלכנו ואלהינו כי אליך נחלל: שמע יי וחננו יי היה עוזר לנו :

ברחם אב. להי הישועה. סלח נא. הטה :

אלהינו ואלהי אבותינו

תַּעֲנִית צַפּוֹר קָבְעוּ תְּבוּעַ צְרָכִים. שׁוּב עֲדִיךָ תַּפְּשׁ וְלַחֲמֹר
דְּרָבִים. רַךְ דְּרָצוֹת בְּשִׁלֵּשׁ עֶשְׂרֵה עָרְכִים. קַשֶּׁה לְכַעֵס תַּת
לְאָפִים אָרְכִים: צִדְדֵיךָ מְקַשְׁטִים עֲדִים כְּלִי תַּפְּשִׁיט. פֶּאֶר
הַרְתָּמִים וְהַסְלִיחוֹת הוֹד תַּכְשִׁיט. עָרַךְ שׁוֹעֲתָנוּ לָךְ לְבַד
נוֹשִׁיט. סֵדֶר חַיִּים וּפְרָגְסָה לְיַצוּרִים תּוֹשִׁיט: נִסְתַּמְתָּ תְּכִירָה
וְנִתְרוֹמֵן מוֹהֵר הַשְׁלָחַן. מוֹזִין וּמְזִיז סֶמֶר מַעֲבֹדֶת פְּלָחַן.
לְשִׁפִּיכַת הַנֶּפֶשׁ תִּשׁוּב כְּמוֹ בִּשְׂיַת זֶלְתָּן. כְּמַעֲטָר וּמִשְׁבָּע גִּזְלָל
וְרוֹפֵא וְסֶלְחָן: יֵאוֹת לָךְ יַעַן מַכְנִתְךָ גִּשְׁנָסֶת. מוֹב רִנְחָךְ
חַיּוֹת נִזְוָגַת וּמִתְפָּרְגְּסֶת. חֶלֶף שׁוֹאֵלֶת קוֹבֶלֶת וּמִתְנוֹסָסֶת.
זָכַר בְּאַנְחוֹתֶיהָ לְפָנֶיךָ מְשִׁיחָה וּמַכְנָסֶת: וְאַלֶּיךָ הִיא גִּשְׁוִיָּה
וּבֶךָ חֲסִיָּה. מוֹתִיָּה הַעֲבֵר מִי כְּמוֹךְ חֲסִין יְהִי. דֶּרֶךְ אֲמִנוּתְךָ
בְּתַלְמִיךָ לְלִיזוֹנָךְ אֶפְסִנָּא. גְּמוּל חֶסֶד לַעֲלוּבָה חֲלוּז אֶכְסִנָּא:
בְּקִיאוֹם וּמִישָׁבִים לְרַצוֹתְךָ בְּדָרִים עָרְכִים. אֶפְסוּ פֶסוּ בְּכֶתֶם

קמיוור

מפיגור מערבבים. מאחבי לאביהם שבשמים וריונים ומערבבים.
 יראיו גדרים דתו שחרים וערבים : הקדשנו צום עוללים
 וזמני אספות. ישרנו רנה ותפדה ושמדנו ספות. תשוף למטה
 מעון. ושלומנו תשפות. ומוף כל מעפר ואביון מאשפות :
 בתור המעלה ובמדות הגונות תרומות. ערבתנו שים לטוב
 יושב מרומות. ובמקנה טוהר תקים מלות ורמות. מצוא
 תפלתנו תסד לאהרן רוממות : אל מיד וכו'

הושיעה יי כי גמר הסיד כי פסו אמונים מבני אדם : כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה
 טוב ולא יחטא : הושע יי את עמך את שארית ישראל : ישראל נושע ביי השועת עולמים :
 נרחם אב וכו' :

אלהינו ואלהי אבותינו

אנשי אמנה אברו. באים בכת מעשיהם. גבורים לעמוד
 בפרץ. דוחים את הגזרות. היו לנו לחומה. ולמתסה ביום
 ועם. וזעבים אף בלחשם. המה עוזרים בשועם. טרם קראוך
 עניתם. יורעים לעתר ולבצלה. כאב רחמם למענם. לא
 השיבות פניהם ריקם. מרוב עונינו אבדנום. נאספו מנו
 במטאינו. סעו המה למנוחות. עזבו אותנו לאנחות. פסו
 גודרי פרץ. צמתו משיבי המה. ממי בפרץ און. ראויים
 לרצותך בעתך. שפטנו בארבע פנות. תרופה לא מצאנו.
 שגנו אליך בבזשת פנים. לשחרך אל בעת צרתינו :

אל מלך ויעבור וכו'

בזמן ישראל נושע ביי תשועת עולמים. גם היום וישנו
 מפיך שוכן מרומים. כי אתה רב סליחות ובעל חבתמים :
 שערך הם דופקים בעגלים ודלים. צקון לחשם משוב יה
 שוכן מעלים. כי אתה : פחודים הם מפל צרות. ממחרפיהם
 ומלוחציהם. נא אל תעזבם יי אלהי אבותיהם. כי אתה :
 טובותיך יקדמו להם ביום תובתה. ומתוך צרה המציאם
 פדות ורחמה. כי אתה : יושעו לעין כל ואל ימשלו בם רשעים
 כלה שעיר וחיתנו ובעלו רציון מושיעים. כי אתה : הקשיבה
 אדון לקול שועתם. ולמכון שבתך השנים תעלה תפלתם.

כִּי אַתָּה רַב סְלִיחוֹת וּבַעַל הַרְחָמִים : אֵל מֶלֶךְ. זְכוּר רַחֲמֶיךָ וכו'.

סליחות לשני תנינא

אומרים (כלה לנו אבינו) עד זרע חסד לכל קוראריך :

אל הקצוף יי עד צאר ואל לעד תזכור עון. הן הבט נא עמך כלנו : העל אלה תחמסק יי
החשה וחעננו עד מאד : שוכה יי עד מחי והנחם על עבדיך : כרחם אב וכו'
אלהינו ואלהי אבותינו

אֶפְכוּנוּ מִיָּם עַד נַפֶּשׁ. בָּאֲנֵנוּ בְּעַמְּקֵי מְצוּלָה. גְּלִי יָם
עָבְרוּ עָלֵינוּ. דְּכִיּוֹת תְּהוֹם בְּסִתְּנוּ. הוֹרְנוּ גִּהְפָּה רַמְשֵׁשׁחִית. וְעוֹד
לֹא עֲצָרְנוּ בָּת. זוֹלַעְפָּנוּ עַל חַטֹּאתֵינוּ. חוֹלְלֵנוּ עַל רוֹב
פְּשָׁעֵינוּ : מִבְּכָנוּ עֲצָה מֵה לַעֲשׂוֹת. יוֹעִין בְּקִרְבָּנוּ אֵין. כְּוַנְנוּ
בְּלֵב מַחֲשָׁבוֹת. לְמַחְזֹק שְׂאֵת דָּעָה : מִסּוּרֵת בְּיָדֵינוּ מֵאֲבוֹתֵינוּ.
נֶאֱקָה תְּשׁוּבָה וְצַדִּיקָה. סוֹתְרוֹת רוֹעַ גְּזֵרוֹת. עוֹד מַעֲנוֹת עָם.
פָּצְנוּ בְּחֶסֶדְמָה אַחֵת. צוּם שְׁנֵי וַחֲמִישֵׁי וְשִׁנֵּי. מְדוּשׁ אוֹרֵי
יִשְׁקִיף בְּחִסּוֹ לְקֹדֶם לָרְגֵז : שְׂדֵי עֲשִׂינוּ אֵת שְׁלָנוּ. תַּחֲסִיף
עֲשֵׂה אֵת שְׁלָךְ. אֵל תִּשָּׁב עִמָּנוּ בְּדִין. מְדַבֵּר וּמַחֲרִב וּמַרְעִב
מַלְמָנוּ. תִּתְּקֵר נִפְשָׁנוּ בְּעֵינֶיךָ. יְהִי סֶדֶח לָנוּ. מִחַל לָנוּ בְּפֶר לָנוּ.
כִּיִּם רַדְתָּהּ בְּעֵינֵינוּ : אֵל מֶלֶךְ וכו'.

האוינה יי חפלתנו והקשיבה בקול החננוותינו : שמע יי קולנו נקרא חננו ונכנו : שמענו

יי צדק הקשיבה רנחנו האוינה חפלתנו : שמע יי חננו. יי היה עוזר לנו : כרחם אב וכו'

אלהינו ואלהי אבותינו

אֲזוֹן תִּבְחַן וְהִסְכַּת עֲתִידָה. אֵף הָפַר וְשָׁפַךְ עֲבָרָה. בָּאֵי
לְחִלּוֹתֶךָ בְּנֶפֶשׁ מָרָה. בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל יִמְצְאוּ עֲזָרָה : גִּעִית
נֶאֱנָחִים וְעוֹתָם תִּזְוֶה. גְּחִינֵת קוֹמָתָם נָא אֵל תִּבְזֶה. דְּרוֹשׁ
עֲלֵבוֹנָם מִצַּר וּבִזְיוֹה. דְּרוֹשׁ הוֹרָה וְנִצָּחָם יוֹה : תֵּלֵא אַתָּה תְּחִית
וְהַגָּה. הִיוּ תִּהְיֶה בְּחֶבֶר גְּאוּגָה וְנִמְתָּ יפֹן זָרַע אֲמוּנִיקָה וְהִנֵּם
כָּלִים מִתְּגֵרֵת תְּרוּגָה. זוֹעֲמוּ בְּעוּוֹיָם וּמִמָּאֲנִים גִּסְחוּ. זָרוּ
בְּאַפְסִים וְלֹא נָחוּ. תִּבְכֶּה רוֹתָם וְלַעֲפָר שָׁחוּ. תְּרִשׁוּ חוֹרְשִׁים
וּמַעֲנִית הַמִּתִּיחוּ. טָבְעוּ בַּיּוֹן וְאֵין פּוֹצֶה. מוֹרְפִיָּהם שָׁלוּ
מִקָּצָה אֵל קָצָה. יוֹם לְיוֹם לֹחֲמָם מְנַצֶּה. יָד פּוֹרְשִׁים מִלְחָמָן
לִיָּצָא : כָּרוּ מִיָּהֶם בְּגִזָּן נֶאֱנָחָה. כּוֹשֵׁל בָּבֶה וְעִרְבָה שְׂמִחָה.

לישע

לִישַׁע חֹכִים וְהִגָּה צְנוּחָה. לְבָטוּם קָמִים וְכָרוּ שׁוֹחָה : מַעְרִימִים
 סוּד מִמָּוָה לְהַדִּיקָם. מִכְּפִידִים עוֹל לְהַכְשִׁיל כָּחֶם : נוֹאֲמִים
 אֱלֹהֶיךָ בְּהִתְעַטֵּף רוּחָם. נָחַת לְמִצּוֹא מִכּוֹכָב טָרָחֶם : שָׁיִת
 צָקִים בְּמַעֲמַד צָפוּף. סְלִיחָה מִבְּקָשִׁים בְּקִדְמוֹר כְּפוּף :
 עוֹשִׁקֵיהֶם יִקְנִיאוּם וְנִתְּנוּם לְשִׁפּוֹף. שׁוֹעִים יִמְסְכוּ וַיְהִיו לְסִפּוֹף :
 פָּדָה דְּבִקִּיךָ מִחֶרֶץ וּכְלוּי. פִּלְטָם מִצּוֹהַר וּתְגַם לְעִלוּי : צָנָה
 יְשׁוּעוֹת מִשְׁחַרְרִיךָ בְּחִלוּי. צוּר עוֹלָמִים הוֹשִׁיעֵנו בְּגִלוּי : מִנָּא
 וְנִגְמָה מִנָּא לְשִׁמְךָ. קֶצֶץ עֶלְם מִצְנוֹאר עֲמָךְ. רֵאָה עֲמָלְנוּ וְשׁוֹב
 מִזְעֲמָךְ. רִיבָה רִיבְנוּ מֵעַם חֶרְמָךְ : שְׂכִינְתְּךָ הָשֵׁב לְתוֹךְ
 אֲרָמוֹנֵי. שְׁלֹאֲנָן הוֹשֵׁב לְנֵי וּכְתָנֵי. תַּטָּה אֲזִנְךָ לְקוֹל תַּחֲנוּנֵי.
 תִּרְצָנִי בְּקִרְאֵי יי יי : אֵל מֶלֶךְ וכו'.

פזמון יי יי אֵל רַחוּם. וְחַנּוּן. אֲרָךְ אֲפִים. וְרַב חֶסֶד.
 וְאַמֶּת. נֹצֵר חֶסֶד לְאַלְפִים. נִשְׂא עוֹן. וְפָשַׁע. וְחַטָּאת. וְנִקְמָה.
 וְסִלְחָתָהּ לְעוֹגְגֵי וּלְחַטָּאתֵינוּ וְנִחַלְתָּנוּ : אֲזַכְּרָה אֱלֹהִים וְאַהֲמִינָה.
 בְּרֵאוֹתֶי כֹל עִיר עַל תַּלְמָה בְּנוּיָה. וְעִיר הָאֱלֹהִים מִשְׁפָּלָתָה עַד
 שְׂאוֹל תַּחֲתָיָה. וּבְכָל זֹאת אָנּוּ לָיָה וְעֵינֵינוּ לָיָה : " מִדַּת
 תְּרַחֲמִים עֲלֵינוּ הִתְנַלְגְּלִי. וְדַפְנִי קוֹגֵד תַּחֲתָנֵנוּ הַפִּילִי. וּבְעַד
 עֲמָךְ רַחֲמִים שְׂאֵלִי. כִּי כָל דָּבָר בְּנֵי וְכָל רֹאשׁ לְחָלִי : "
 תִּמְכָּתִי יִתְדוֹתֵי בְּשָׁלֵשׁ עֶשְׂרֵה תִבּוֹת. וּבְשַׁעֲרֵי דְמַעוֹת כִּי לֹא
 גִּשְׁלִיבּוֹת. לָכֵן שִׁפְכָתִי שִׁיחַ פָּנֵי בּוֹחֵן לִבּוֹת. בָּטוּם אָנִי
 בְּאַלְהָהּ וּבִזְכוֹת שְׁלֹשֶׁת אָבוֹת : " יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שׁוֹמֵעַ קוֹל
 בְּבִיּוֹת. שִׁתְּשִׁים דְּמַעוֹתֵינוּ בְּנִאדְךָ לְהַיּוֹת. וְתִצְלִלְנוּ מִכָּל גְּזֵרוֹת
 אֲבִירֵיּוֹת. כִּי לָךְ לְבַד עֵינֵינוּ תְּלוּיּוֹת : " יי "

אֵל מֶלֶךְ וכו'. זְכוּר רַחֲמִיךָ וכו'.

סליחות לעשרה בטבת

אומרים סלה לנו אבינו עד ורכ חסד לכל קוראך :

כי עם יי חסד והרבה עמו פרות : פרה אלהים את ישראל מכל צרותיו : והוא ישרה את
 ישראל מכל עונותיו : סודה יי נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו : כרחם אב. יי נבלות. סלה נא וכו'
 אלהינו ואלהי אבותינו

אזכרה מצוק אשר קראני בשלשה מפות התדש מזה

הכני

הִכְנִי. גִּדְעֵנִי הִגַּיֵּאֲנִי הִכְאֵנִי. אַךְ עֲתֵּה הִלְאֵנִי : דַּעֲכֵנִי בְּשִׁמּוֹנָה
 בּוֹ שְׁמֵאֲדִית וַיִּמְנִית. הֲלֹא שְׁלֹשָׁפוֹ קִבְּעֵתִי תַעֲנִית. וּמִלֶּךְ יָנֹן
 אֲנִסְנִי לְכַתּוּב דֵּת יְנִינִית. עַל גְּבִי חָרְשׁוֹ חוֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ
 מַעֲנִית : זֹעֲמָתִי בְּתִשְׁעָה בּוֹ בְּכֻלָּמָה וְחִפְּרִי. חֲשֹׁךְ מַעֲדֵי מַעֲדֵי
 חוֹד וְצִפְּרִי. מְרוֹף מְרוֹף בּוֹ הַנּוֹתֵן אֲמָרִי שִׁפְּרִי. הוּא עֲזָרָא
 הַסּוֹפֵר : יוֹם עֲשִׂירִי צָנָה בֵּן בּוֹזֵי הַחוּזָה. קָתֵב לָךְ בְּסִפְּרִי
 הַמְּחִיזָה. לְזִכְרוֹן לַעַם נֶאֱמַר וְנִבְּיָהּ. אֵת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה : מִגֵּן
 קָדֵר חֲדָשִׁים בַּעֲשָׂרָה בּוֹ הָעִיר. נָחִי וַיִּלֵּל בָּמֹו פִּי אֶפְעִיר. סָדֵר
 פּוֹרְעָנִיּוֹת בְּתוֹךְ לִבִּי יִבְעִיר. בָּבֶא אֱלֹהֵי הַפְּרִיט לֹאמֹד הַכֶּתֶה
 הָעִיר : עַל אֵלֶּה עַל פְּנֵי אֲבָק וְרִיתִי. פָּצְתִּי עַל אֲרַבְעָתָן לֹו
 חֵץ בְּלִבִּי יִרִיתִי. צְרוּת עַל אֵלֶּה קָבֵר לִי קְרִיתִי. צַדִּיק הוּא
 יִי כִּי פִּיהוּ מְרִיתִי : קָרָאתִי שִׁמְךָ מִתְנַחֵם עַל רַעֲתִי. רֹאה עֲנִי
 וּשְׁמַע קוֹל פְּגִיעָתִי. שְׁמַע תַּחֲנֻנִּי חֵישׁ נָא יִשׁוּעָתִי. אֵל תַּעֲלֵם
 אֲזִנִּי לְרוֹחֲתִי לְשׁוּעָתִי : יִבַּח טַבַּת מֵאֵד לְקִרְתִּי בּוֹ. וְנִשְׁתַּנּוּ
 עָלֵי סִדְרֵי נְתִיבוֹ. סָבַרְתִּי פִּשְׁעֵתִי וַיִּגְלֶה לִּי טוֹבוֹ. הָאוֹמֵר לָיִם
 עַד פֹּה תָבֵא : אֵל מֶלֶךְ וַיַּעֲבֹד וְכוּ'

אלהים באו גוים בנחלתך פסמאו את חיכל קדשך שמו את ירושלים לעיים : אלהים זדים
 קמו עלינו וזרח עריצים בקשו נפשנו ולא שמוך לנגדם : כדחם אכ וכו'.

אלהינו ואלהי אבותינו

אֲבֵן הָרָאשָׁה. לַעֲיִים וְלַחֲרִישָׁה. וְנוֹחֲלֵי מוֹרָשָׁה. מְנוֹד
 רֹאשׁ בְּלֵאָמִים : בְּקִרְבִּי לֵב נִכְאֵב. גְּדוּהַ וְנִדְאֵב. גִּשְׁאֲרָנוּ
 כְּאִין אֵב. וְהִינֵנוּ בִּיתוּמִים : רַבָּה וַעֲנוּנָה. בִּשְׁוֹשָׁנִים סוּגָה.
 וְעֵתָה הִיא נִנְיָה. מְסוּרָה בְּיַד קָמִים : הִיָּתָה פְּאֻלְמָנָה. קִרְיָה
 גְּאֻמָּה. וְזָרַע מִי מָנָה. נִמְכְּרוּ בְּלֹא דָמִים : מַעֲנָנָה וְרַפָּה. צִלְחָה
 לְמִלוּכָה. וּמַעֲנִיתָה אֲרָבָה. זֶה פִּמָּה שָׁנִים וַיָּמִים : בֵּית יַעֲקֹב
 קִבְּנָה. לְזָעַג וּלְעֹזָה. וְהָעִיר הָעֲלִיזָה. לַמַּטְעִי בְּרָמִים : רְוִינָה
 פִּרְעֻסָּה. בְּיַד בְּגִי עֹלָה. תִּרְצִינָה קְעוּלָה. וְכַסְטוֹרֶת הַפְּסִים :
 מַאֲסָה לְזִנּוּת. תּוֹרַת אֲבִי זָנוּת. וְלֹא מַצָּאָה מְנוּחַ. לִילּוֹת וְגַם
 יָמִים : נוֹכָא אֵל עֲלִיּוֹן. מִמָּךְ יְהִי צִבְיוֹן. לְהַשִּׁיב לְרִיב צִיּוֹן.

שְׁנַת שְׁלוּמִים : חֲדָשׁ גִּמְיָנוּ בְּקָרְבָּם. מַעֲוֵנָה אֱלֹהֵי קָרְבָּם. וְלִבָּן
 בְּצֹמֶר אוֹרָם. וּבְשִׁלְגַּב בְּתַמִּים : חֲנֻכָּנוּ בְּיִרְאַתָּךְ. וּבְקִיּוֹם תוֹרַתָּךְ.
 וּפְתַחְנוּ בִישׁוּעָתָךְ. אֵל מְלֹא בְרַחֲמִים : אֵל מֶלֶךְ וְכוּ'
 פּוֹמֶן אֲבוֹתֵי כִי בְמַחֲוּ בְשֵׁם אֱלֹהֵי צוּרֵי. גִּדְלוּ וְהַצְלִיחוּ
 וְגַם עָשׂוּ פָרִי. וּמַעַת תִּתְּחוּ וְהִלְכוּ עִמּוֹ קָרִי. הֵיוּ הַלּוֹךְ וְחֹסֵר
 עַד הַחֲדָשׁ הַעֲשִׂירִי : בְּעֲשִׂירֵי לַחֲדָשׁ סָמַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל. וְצָר
 עַל צִיר הַקֶּדֶשׁ. וְנִקְרַב רַב הַחֹבֶל. גִּפְתִּי חֲדָשׁ וְעִנֵּיתִי בְּבָבֶל.
 וְהִנֵּה מִדֵּי חֲדָשׁ לֹאֲבָל בְּנוּרֵי. אֲבוֹתֵי : רֵאשִׁית בְּפוּרָה לְרֵאשִׁית
 הַחֶרֶם. שֵׁם אַחֲרִים הַזִּכִּירָה וְתַעֲזֹן גֹּרֶם. אֵל לֹא הִקִּירָה
 וְשִׁטְפָה גֹרֶם. צָרָה בְּמִבְכִּירָה בָּעֵרָ בְּמָרוֹם תִּמְרִיא. אֲבוֹתֵי :
 אֱלֹהִים הֵבִיא יוֹם רָעָה וּמַצּוֹר. צָוָה יְרֵי סָבִיב עוֹזְלֵי לִבְצוֹר.
 יוֹם הַרֶךְ לִבִּי. וְאֵין בָּם לַעֲצוֹר. וְדָכַר אֵל גְּבִיא. מִשׁוֹר אֵל
 בֵּית הַקָּרִי. אֲבוֹתֵי : מִיּוֹשְׁבֵי שַׁעַר הַעֲבִיר אֲהִירָת. תִּמְתּוּ בְּאֵשׁ
 בָּעֵר וְהָרִים עֲמָרְתָּ. וּמִלְבָּנוֹן יֵצֵר הַשְּׁלִיךְ תִּפְאָרְתָּ. וְרוֹם סוֹעָה
 וּסְעֵר תִּסְמָר שְׁעֶרֶת בְּשָׂרֵי. אֲבוֹתֵי : יְפִיפִית גִּמְשִׁרְתָּ. וְעַתָּה
 קְדוּבָנִית. בָּעֲזֹן כִּי כִשְׁלֶתָ. וְלִבָּךְ אַחֲזַכֵּנִית. וְנִבְוֹךְ וְנִחְשִׁלְתָּ.
 רֵאשׁוּנָה וְשִׁנִּית. וְהַחֲתֵל לֹא תַחֲתֵלָתָ. מַעֲט צָרִי. אֲבוֹתֵי : צָדִיק
 הַצּוֹר תָּם. נִשְׁוֹא עֵזֶן גִּלְאָה. מִכְּרוֹב לְמִפְתָּן לְפָנֶיךָ נֶגֶד דָּאָה.
 מַעֲזֹן הַנִּבְתָּם. וְצַעֲקָתָם בָּאָה. בָּרָה רָעָתָם בְּעֵץ עֲשֵׂה פָרִי.
 אֲבוֹתֵי : חֲזָה כָּל קָמִי תוֹכֵן הַעֲלִילוֹת. כִּי מְלֹאֵי יָמֵי בְּרוּעַ
 מִפְּעֻלוֹת. וּמִבּוֹשֶׁת עֲלוּמֵי שְׂבַחְתִּי גְּמוּלוֹת. נוֹתֵן לַחֲמִי וּמִימֵי
 פִּשְׁתִּי וְצִמְרִי. אֲבוֹתֵי : קָמִי פִּיהֶם פָּעֲרוּ וְנִחְלַתִּי בִלְעוּ. מֵאֵד
 עָלֵי גִבְרֵי וְדָמִי שָׁתוּ וְלָעוּ. גִּבְרִים עָלֵי צָרוּ וְאֵת אִמֵּי הַקְּעוּ.
 הַאֲזִמְרִים עָרוּ עָרוּ בְּגִי שְׁעִיר חֲחוּרִי. אֲבוֹתֵי : אָמְרוּ לָכוּ נִבְלָם
 וְנִשְׁבִּיתָה וְכָרָם. אֵל קִנְאָ וְנוֹקֵם גְּמִלָּם יִשְׁאוּ אֶת שְׂבָרָם.
 בְּמַעֲשֵׂיהֶם שָׁלֵם וַיִּבְשׂוּ מִשְׂבָּרָם. בְּאִישׁ חֲלוֹם חֲלוֹם שְׁלֹשָׁה
 סְלֵי חוּרֵי. אֲבוֹתֵי : פִּצְעֵי לֹא רָבָה וְתִבְרוּרֹתֵי רָצָה. וְעִנֵּי
 הוֹבְהָתָה צוּפָה לְדוּדֵי צָה. מַעֲוֹד לֹא שְׂבָבָה תִּמְתּוּ לְגַצָּה. עַל
 מָה עֲשֵׂה בָּבֶל וְמָה יִסְרִי. אֲבוֹתֵי : בְּחֹסֶם זָה אֵלֵי אֵל לְעִיד

תִּנּוּנָה. אָרְכוּ יָמֵי אֲבָלִי וְעוֹד לִבִּי־נִאָּנָה. שׁוּבָה אֵל לְאַהֲלֵי
מִקְוָמָךְ אֵל תְּנָח. שְׁלֵם יָמֵי אֲבָלִי כִּי תֵבֵא עַד שְׁכָרִי. אֲבוֹתִי :
יִי מִנֵּת חֲלָקֵי חוֹשֶׁה לִי לְעֹזְרָה. פִּתְחָתָּ שְׁקֵי שְׂמֹחָה לִי לְאַזְכָּרָה.
וְתִגְיָה אֶת חֲשָׁבִי בְּאוֹרֶךְ לְהִאֲדָרָה. אֶת גִּשְׁשֵׁי חֲשָׁקִי כִּי אֶפְה
גָּרִי. אֲבוֹתִי : מִיָּגוֹן וְאַנְחָתָה. פָּדָה אֵל אֶת נַפְשִׁי. עָשָׂה לַעֲמֹךְ
הַנְּחָה. מִדְּבִי וּמְדוּשִׁי. תַּהַפּוֹךְ לְרִנָּה. אֶת צוּם הַתְּמִיּוּשִׁי.
לְשִׁשׁוֹן וּלְשִׁמְחָה. צוּם הַרְבִּיעִי צוּם הָעֲשִׁירִי. אֲבוֹתִי : אֵל מֶלֶךְ
וְכוֹ. זְכוֹר רַחֲמֶיךָ וְכוֹ

סליחות לתענית אסתר

אומרים (סלה לנו) עד ורב חסד לכל קוראין :

קוה קוינו אל יי ויש אלינו וישמע שועתנו : אף אורח משפטיך יי קוינוך לשמך ולזכרך
חמות נפש : כרחם אב וכו' :

אלהינו ואלהי אבותינו

אָדָם בָּקוּם עֲקִינוּ חֵיל אֶתְּנוּתְנוּ דְרַעוֹד. בְּהִסְתַּפְּחוּ לְמַלְכוּת
תְּנָה. בְּמַעַט כְּשִׁלְנוּ לְמַעוֹד. גָּמְרוּ לְמַכְרֵנוּ כְּתֹל וְחֲרִיין כְּלִי
מִקְעוֹד. אָמְרוּ לָבוּ וּנְבַחֲדֵם מִגּוֹי וְלֹא יִזְכָּר שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד :
בִּלּוּ עֵינֵי לְפָרֹם קְרֵאתֶיךָ אוֹיְבֵי לְקוֹב. הִכְרַת שֵׁם וּשְׂאֵר וּמַחָה
שֵׁם לְרִקּוֹב. וְצָר צוּרְרֵי בְּנִכְלִיָּהֶם אֲשֶׁר נָכְלוּ לַעֲקוֹב. וַיֹּאמְרוּ
לֹא יִרְאֶה יְהִ. וְלֹא יִבִּין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב : זְרוּיִם עֲנָה וְנָגָה וְלֹא
מִלֵּב לְבַלּוֹתָם. חָבוּ לְפָנִים וְרָדָם בְּהִסְתַּר טַבַּעַת לְהַחֲלוֹתָם.
טוֹב דְּכָרוּ חֲמִים לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לְהַעֲלוֹתָם. בְּאַרְץ אוֹיְבֵיהֶם לֹא
מֵאֲסִתִּים וְלֹא גַעְלָתִים לְבַלּוֹתָם : יָדַע רָמּוֹ הַקּוֹרוֹת לַעֲם מַעֲפָר
וּמִחֲדָם. בְּתֵב הַסֵּתֶר אֶסְתִּיר וּמָר דְּרוֹר מִפְּרָדָם. לְשִׁפּוֹת הַמֶּן
מִמִּהֲרָתָה. הַמֶּן הָעֵין קִנְדָם. פָּחַת תַּנְעֻצוֹן יַעֲדָה בְּרוּשׁ וְתַחַת
הַסֵּרְפָד יַעֲלֶה הָדָם : מִקְשִׁיב דְּבַר שֶׁקֶר כְּתֵב שְׂטָנָה וְעֶצֶב.
נִתְעַטָּף בְּבִגְדֵי שָׂרָד כְּשָׁעָה בְּמִגֵּן קָצֵב. סֶדֶר לְהַשְׁתַּמֵּשׁ
בְּשׁוֹנִים כְּלֵי הַמִּחְצֵב. וַיֵּבֵא גַם הַשִּׁמְשׁוֹן בְּתוֹכָם לְהַתְנַצֵּב : עַם
תַּנְמִצָּאִים בְּשׁוֹשׁן בְּאַכְלָם מִזֶּבַח עֲבָרָם. פָּעַר פִּיו לְהַשְׁטִיגָם
וּלְהַסְגִּירָם בְּיַד גּוֹתֵן מַכָּרָם. צוּר הַסִּבִּים לְכַתּוּב אֲנִיָּה לְאַבְדָּ
שְׁבָרָם. אֲמַרְתִּי אֶפְאִיָּהֶם אֲשַׁבִּיתָה מֵאֲנוּשׁ וְכָרָם : קְדוֹשִׁים

מִלֵּאכֵי הַשָּׁרֵת מִרַּיְכִינֵי בִצְעָקָה. רַחוּם הִבֵּט לְבָרִית וְאֵל
 תִּפְרֵי לְהִרְחִיקָה. שְׁמָעָה מִזְרָשָׁה וְתִלְבַּשׁ בְּגָדֵי אֲלֻמְנוֹת וּמוֹעֶקֶה
 וְתִשָּׁם יָדָה עַל רֹאשָׁה וְתִלְכֵּךְ הַלֹּךְ וּנְעָקָה: תִּשְׁבִּי שָׁם אֲזוּר
 שֶׁק בְּמִתְנִי תַחֲבוֹשֶׁת. מִהֵר וְהוֹדִיעַ יִשְׁגִּי מִכְּפַל אֲבוֹת שְׁלֹשֶׁת.
 נִחַץ לְרוּעָה מִה לֶךְ גִּרְדָּם לְהִתְעַשֵּׂת. קוֹם מְרָא אֵל אֱלֹהֶיךָ
 אוֹלִי יִתְעַשֵּׂת: חוֹתֵם טִיט אֲשֶׁר נַעֲשָׂה לְבִלְשָׁן סִפְרִי. מַעֲיִנָּה
 לְמַדּוֹ לְאַחֵר גְּזֵרָה בָּעַם לְהַפְרֵי. בֶּן מִישׁ הַקִּישׁ וּלְתוֹת בֵּית
 הַקִּפְרִי. וַיִּכֶּם שֶׁק וַיִּשָּׁב עַל הָאֶפֶר: רַבֵּץ תִּינוּקוֹת לִפְנֵי יָמִים
 שְׁרָשָׁה צְמִים וּמִכְפָּנִים. בְּקוֹל יַעֲקֹב לְחִלוּשׁ יָדֵי עֵז פָּנִים. יָדִיו
 אֲמוּנָה לֹאֵל הִצִּילֵנִי מֵעֲלֻבוֹנִים. פֶּן יִבֹּא וְהִבְנִי אִם עַל בָּנִים:
 מִזֶּה אֱלֹה וּמִזֶּה אֱלֹה בְּנֵי אֵיחָדִי וּרְבִנִי. בָּלֵם צִעְקוֹ וְתַעַל
 שׁוֹעֲתָם אֵל יי: יְהִי לְקוֹל רִנּוֹן כְּבוֹא שָׁאֵל לִפְנֵי. וּמִה קוֹל הַצֶּאֱנָן
 הַזֶּה בְּאֻזִּי: רוּעָה הַשִּׁיבּוֹ הֵם מִמֶּנִּי קִדָּשׁ וְזָבַע. יְהִי הַצֵּל
 קִוִּי לַמִּנּוֹת מֵאוֹיֵב תָּרַע. חֲנוּן גִּבְמָרוֹ רַחֲמָיו וַיִּבְקֹשׁ לִבְנוֹת
 הַמֵּאוֹרָע. וַיְהִי בְּקִרְאָ מִלֵּךְ יִשְׂרָאֵל אֶת הַסִּפְרִי וַיִּקְרָע: יְהוּדִי
 הוֹקִיעַ יָלְדָיו לַמָּטָה וְאֲבִיהֶם לַמַּעֲלָה. אִישׁ אִישׁ בְּשֵׁלֶשׁ אֲמוֹת
 וְהִרְבִּיעִית אֲזִיר מְגֻלָּה. מִשְׁגָּה גָּקֵם תָּזָה וְשִׁמְחָה וְשִׁשׁ תַּהֲלָה.
 אוֹתִי הִשִּׁיב עַל בְּנֵי וְאוֹתוֹ תָּלָה: וְתַכְתּוֹב אֶסְתֵּר תִּתְקַף לְקִרְאָ
 בְּבִהָלִל מִהוֹדִים. מִלְמַעֲלָה קִיָּמוֹ מִה שֶׁקֶבְלוֹ לַמָּטָה דוֹדִים.
 גַּם יְנוּסִם לְפָרֶסֶם בָּאֵז פִּלְאוֹ מִסֵּהִידִים. בָּעֵת הַזֹּאת רַחֵם
 וְהַצֵּלָה יַעֲמוֹד לַיהוּדִים: אֵל מֶלֶךְ וְכוּ

כִּי עֹמֵךְ מִקּוֹר חַיִּים בְּאוֹרֵךְ נִרְאָה אִנִּי: בְּקִרְאָנוּ עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ בְּצִר הַרְחֵבֵת לֵנֵנוּ חֲנִינוּ
 שְׁמַע תַּפְלִתָּנוּ: וְעַתָּה יִגְדַּל בָּא כַח אֲדִנִּי כְּאִשֶּׁר דִּבַּרְתָּ לְאִמִּר: כְּדָמָס אֵל וְכוּ

אלהינו ואלהי אבותינו

אֶתָּה הָאֵל עוֹשֶׂה פְּלִאוֹת. בָּעֲמִים הוֹדַעְתָּ עֵזוֹ נִזְרָאוֹת.
 גָּאֻלָּתָ בְּרוּעַ עֲמֹךְ מִתְּלָאוֹת. דִּבְרִית צָרִיהֶם בְּמוֹתֵי תַחֲלוּאוֹת:
 הָאוֹיֵב בְּקוֹמוֹ לַעֲזוֹר מְדָנִים. וְדָמָה לְהַכְרִית פָּרְחֵי עֲבָדִים.
 זָמֵם לְשִׁקוֹר לְגִנְיֵי אֲדוֹנִים. חֲלִיפֵי מֵאֵת בְּבָרִי אֲדָנִים: מְזַאֲרֵךְ
 הַזִּהְרָף שְׁמֵלִיהֶם לְהִסְדִּים. יְדַעְתָּ הַעֲתִידוֹת וְנִדְרָשָׁתָּ גִשְׁמָדִים:

כבו

כפוי להמציא לך לב יומדים. לקוחים למנות לתחי גמדים :
 מסכה צרה בעבדם לפנים. נמסרו להתו קנוקנות וגפנים.
 סבבום מוקשים בכל דפנים. עיניהם לה תולים ובסתרו
 גפנים : פור גהפך באויבים לשדוט. צליבה הוכו אנגי
 לקדוט. קלע ובלע פגי הדוט נדוט. ריבי עם באשונים
 לעדוט : שלום ואמת נכתב מפל צד. תוקף ישע קרע וקצד.
 שודד השדד וברשתו נוצד. מלשגי גסחף נצמת ונרצד :
 עשו שמהות ולדורות קבעום. ומקראות שששום ורא רבעום.
 גסכמו ממעל ולמטה טבעום. בפסך גחחק על מה קבעום :
 רמה ידה לסלוח לפושעים. יהודי והדסה תקמם מושעים.
 צדקתם עומדת לעד לשעשועים. חקר כבודם להנכר
 לנושעים : מגא לשמה נזרא ונקדש. תזה ברמה גהרם ונדש.
 זרוינגקין ושיר לה יחדש. מימם וסתים בבנין בית המקדש :
 וכעשותה נזראות באותן המים. אתגו הפלא תשועת עולמים
 מצוא לפניה קופר ותנחומים. אל מלך יושב על כסא
 בתמים : אל מלך ויעבור וכו'

פסמן במתי מספר חלינו פניה לשועת נבאים אל תעלם
 אנגה. תקשב תחנתם משמי מעוקה. קביגי מור והדם
 השועת בניה : תהלות ישראל אתה יושב. שועתם מאזין
 ורנתם קושב. רפאות למחין מקדים ומחשב. קנוייה להיטיב
 ונניהם לישב. במתי : צר ואויב הלטיש עיניו. פיהו פער
 לשאוף עניו. עשת בשלו להשמיד מהל המוניו. סגל לאכר
 חבת בגשתניו. במתי : נזקם לצרים ונוטר לאויבים. מרדת
 מרתם פזרו לאהובים. לוחם וניניו הותרו מוצלבים. כבתרוזת
 דגים חורזו תחובים. במתי : יום אשר שפרו צוורים. טבחה
 לשית בעם נצורים. הלפה הדת ונפלו פגרים. זולעפו זועמו
 מוקבים מוגרים. במתי : ובכן יתעלה שמה ויתנשא. הודך
 שמי שמים בסה. דכים ברוממה נתונים למשפה. גיא ואפסיה
 תהלתה מבסה. במתי : בינה הנגנו עמה וראה בצר. השיבנו
 לסנוחתך

למנוחתך כי ידך לא תקצר. אדון קרֵאנוּך מן המצר. אֲנֵא
הוציאנו למרחב וחלצנו מצר. במתי: מאד תרבה לנו מחילה.
שמע תפלה והעבר תפלה. לוחצינו ישלימו אתנו ועונותינו
תשליך במצותה. ממנו בתמיד לא תכלא. במתי: אל מלך.
זכור רחמך וכו'

סליחות לשבעה עשר בתמוז

אומרים (סלה לנו אבינו) עד ורב חסד לכל קוראין:

אל תחנו דמי לו עד יבונן ועד ישום את ירושלים תהלה בארץ: כי עמך מקור חיים באורך
נראה אור: אלהינו בושנו במעשינו ונכלמנו בעונינו: כרתם אב וכו':

אלהינו ואלהי אבותינו

אֲתָאנוּ לְךָ יוֹצֵר רוּחוֹת. בְּרוּב עֲוֹנוֹנוּ כָּבְדוּ אֲנָחוֹת.
גְּזֵרוֹת עֲצָמוּ וְרָבּוּ צְרִיחוֹת. כִּי בִשְׁבָעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז נִשְׁתַּבְּרוּ
הַלּוּחוֹת. גָּלִינוּ מִבֵּית הַבְּחִירָה. דִּינְנוּ נִחְתָּם וּנְגִזְרָה גְּזָרָה.
וְחִשָּׁד בַּעֲהֵנוּ אוֹרָה. כִּי בִשְׁבָעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז נִשְׁרָפָה
הַתּוֹרָה. תָּרַסוּ אוֹיְבֵינוּ הַחִיָּקֵל. וּבְרָחָה שְׂכִינָה מְזוֹיִת הִיָּקֵל.
וְנִמְסְרֵנוּ בְּיַד זָדִים לְהַתְאַפֵּל. כִּי בִשְׁבָעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הִעֲמִיד
אֵלֶם בְּהִיָּקֵל. וְרוֹנוּ מֵעִיר אֶל עִיר. וְנִלְכַּד מִנוּ רַב וְצִעִיר.
תָּרַבָּה מְשׁוֹשָׁנוּ וְאֵשׁ בָּהּ הִבְעִיר. כִּי בִשְׁבָעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז
הִבְקָעָה הָעִיר: טָפַשׁ מִקִּדְשָׁנוּ צַר הַמִּשְׁמִיד. וְנִפְּלַ מִחֲתָן
וּבָקָה אֲצַעֲדָה וְצִמִּיד. יַעַן כַּעֲסָנוּךְ נִתְּנוּ לְהַשְׁמִיד. כִּי בִשְׁבָעָה
עָשָׂר בְּתַמּוּז כָּטַל בְּתַמִּיד: כָּלָה מִנוּ כָּר הוֹד וְשִׁבְחָה. תִּיָּבּוּ
שָׂרָף אוֹיֵב עֲקִינוּ לְאַבְחָה. לְהִיּוֹת עוֹלָלִים וַיּוֹנְקִים מוֹכְנִים
לְמַבְחָה. כִּי בִשְׁבָעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז כָּטְלוּ עוֹלָה וְזָבַח: מִקִּדְשֵׁנוּ
לְשׁוֹכֵן מְעוֹנוֹת. לָבָן נִתְפַּזְּרֵנוּ בְּכָר פְּנוֹת. נִהַפְּדָ מְחולֵנוּ
לְקִינוֹת. כִּי בִשְׁבָעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז כָּטְלוּ קִרְבָּנוֹת: סָרְרֵנוּ
לְפָנֶיךָ מְרִיב לְשׁוֹנוֹת. לָבָן לְמִדָּה לְשׁוֹנְנוּ לֹמֵר קִינוֹת. עֲזָבֵנוּ
כְּלִי לְהַפְּנוֹת. כִּי בִשְׁבָעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז גָּרְמוּ לָנוּ עֲוֹנוֹת:
פִּזְרֵנוּ כְּלִי מִצּוֹא רִחָה. לָבָן רִבְתָּה בָּנוּ אֲנָחָה. צוּר רָאָה
נִפְשָׁנוּ כִּי שָׁחָה. וְשִׁבָּעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז תִּפְּדָ לָנוּ לְשִׁשּׁוֹן
וְלִשְׁמִחָה: מִשִּׁינוּ עוֹרָךְ וּרְבִיתָה בָּנוּ אֶסוֹן. לָבָן גִּמְלוּ לְמִשְׁפָּה

ורפשו

וּרְפָשׁוֹן. רָאָה יי וּמִלְצָנוּ מֵאֲסוֹן. וְשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז תִּפְקֹד
לָנוּ לְשִׁמְחָה וְלִשְׁשׁוֹן: שְׁעָנֵנוּ שׂוֹכֵן רוּמָה. וְקִבֵּין גְּבוּלוֹתֵינוּ
מִפְּצוּזוֹת אֲדָמָה. תֹּאמַר לְצִיּוֹן קוֹמָה. וְשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז
תִּפְקֹד לָנוּ לַיּוֹם יְשׁוּעָה וְנִחְמָה: אֵל מֶלֶךְ וְכו'.

אלהים אֵל רַמִּי לך אֵל תַּחֲרֹשׁ וְאֵל תִּשְׁקוּט אֵל: כִּי חָנָה אוֹיְבֶיךָ יִהְיִיוּ וּמִשְׁנֹאֵיךָ נִשְׂאוּ רֹאשׁ:
אֵל נִקְוֹת יי אֵל נִקְמוֹת הוֹסִיעַ: כְּרַחֵם אֶב וְכו'.

אלהינו ואלהי אבותינו

אָמַרְר בְּבָבִי מִפְּנֵי יָד שְׁלוּחָה בְּעִי. בְּנֶאֱצִי בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ
בְּבִגְדֵי וְקִבְעִי. גָּח וּבִרְחָ וְנִסַּע עָשָׂר וְעָלָה לְשָׁבִיעִי. דְּמִנִּי
הַצִּיִּקְנִי. הַפִּיקְנִי בְּחֹדֶשׁ הָרִבִּיעִי: הִבִּיא מוֹעֵד בְּמִלְאָתוֹ
לְשִׁבּוֹר בַּחוּרֵי גִמּוּז. וְרָבָה בּו פְּעָמִים בְּמִסְמּוּם וּמִזְמוּז. זְבוּלוֹ
כָּשָׁר שְׁאֲנָנוֹת מִבְּבוֹת אֵת הַתַּמּוּז. חִיבְנִי אִיבְנִי אֲנִי בִּיְרֵחַ
תַּמּוּז: טָמְנוּ פָּחִים חֲמִשָּׁה בְּמִקְרָא תִּלְאוֹת מִשְׁלָחוֹת. יָכְלוּ לִי
בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בּו בְּאִלְיָחוֹת. כִּי נִקְשָׁתִי כָכְלָה עֲלוּבָה בְּחִפְתָּ
שְׁלוֹה וְהַצִּלָּחוֹת. לְרוּעִי לֹא הִמְנָתִי שֵׁשׁ וְגִשְׁתְּכֶרֶז הַדָּחוֹת:
מִיָּד עָדִיתִי חֲלִי וְכַתָּם אֲצַעֲדָה וְצִמִּיד. נִגְרוֹת בְּיוֹם אֲפֹ
כְשִׁחֲתִי דָרְבִי לְהַשְׁמִיד. סִדֵּר עֲבוּדָתוֹ וְקִיִּין מוֹפְחוֹ קִצְתִּי
לְהַעֲמִיד. עַד כֵּן מִלְשַׁכַּת הַטָּלָאִים בְּטַל הַתַּמִּיד: פֹּזֵר
הַתְּפוּרָה וְנִתְפָּזָה סוֹעֶרָה עֲגִיה. צִיָּה נִמְשָׁלָה מִכְּלִי חוּבֵל
וְנִתְרָפָה כְּאֲנִיָּה. כִּחְסָה בְּחִטָּאתָה בְּרֹאשָׁהּ וּבְכַפָּל פִּאֲנִיָּה
וְאֲנִיָּה. רִיבּוֹה צִרְיָה בְּהִיּוֹם וְהִבְקָעָה הָעִיר בְּשָׁנִיָּה: שְׁלוּחָה
בְּצִבִּי מִדָּח מֵאִין דוֹרֵשׁ לְהַסְתִּירָה. שְׁנָנוּ לְשׁוֹגֵם וְנִתְנוּהָ בְּשָׁה
צִמְרָה וְחִלְבָה לְהַסְתִּירָה. תִּצְעַק עַל כָּלִי חֲמִידָה שִׁבּוֹ נִכְתְּרָה.
תַּחֲמוּד עֵינֶיהָ נִצַּל בְּשִׁרְפָה אֲפֹסְטָמוֹם הַתּוֹרָה: חֲרָף עֲשׂוּמִים
וְרִצּוּצִים בְּעִבּוֹר הָרַעִימָה סָכָל. יְרוּדִים בּוֹהֶיָה לְאִכּוֹל
וּבְהַסְתֵּר פָּנִים מִלֵּה סִתְפָּל. יָד הַשְּׁלִים מִכֶּנֶף שְׁקוּצִים גָּאָבֵל.
עַת צָרָה בְּהַתְּבַגֵּם וְהַעֲמִד צֶלֶם בְּהִיכָל: דּוּוֹם סְגוּפִים בָּנִים
הִתְיוּ מִקֶּדֶם רֹאשׁוֹנִים. סְמוּכוֹת צְרוּתֵיהֶם זוֹ לְזוֹ בְּמָה שְׁגִים.
לִוְיִים בְּאֶשֶׁר תַּעֲשִׂינָה הַדְּבוּרִים וְהַעֲקִבִים שׁוֹנִים. הוֹנִים

אֲבָד שְׁבָרָם וּבְמַל סְבוּיִם בְּאִישׁוּנִים : אֵל בָּנָא בְּהִתְאַפֵּק
בְּמִקְנֵי־אֵיךְ דְּשָׁנִים רַטוּבִים, מַחֲבִים תְּקִים עוֹמְדִים לְעוֹלָמִים.
כְּנִטְיָעִים מְחַטְבִּים בְּאַהֲבִים, הַיָּאֵמֶת וְהַשְׁלוֹם בְּצוּמוֹת חֲטוּבִים.
נִצַּח הָיוּתָם לְשִׁמְחָה וּלְשִׁשׁוֹן וּלְמוֹעֲדִים טוֹבִים :
אֵל מֶלֶךְ וַיַּעֲבֹר וְכוּ

פזמון שֶׁעַה גְּאָסַר, אֲשֶׁר נִמְסַר, בְּיַד בָּבֶל וְגַם שְׁעִיר, לָךְ
יְהִימָה, זֶה בָּמָה, וַיִּתְחַנֵּן בְּכֵן צְעִיר, יוֹם גָּבַר הָאוֹיֵב וַתִּבְמַע
הָעִיר : לְזֹאת אֵבָה, וְאֶסְפּוּךְ בָּהּ, בְּיוֹם חֲמֹשׁ פְּזוּרֵי, וְעַל רִגְלֵ
הָעֵגֹל, הַלּוּחוֹת יִצְאוּנִי, וְגַם הַשְּׂמִיד הַתְּמִיר, וַיַּמְעֲצוּ בְּרָאֲנִי.
וְלִבִּי צָר, עִיר מִבְּצָר, וּבִסְוִי הַבִּיאֲנִי, וְהוֹשֵׁם אֱלִיל, בְּהִיכַל
בָּלִיל, וְהַמְנִיחָה הַנִּנְחָה, וְדַתְךָ צָר בְּאֵשׁ הַבְּעִיר, יוֹם : מָאֵד
אֶתְחַל, וְאֶתְחַלְחַל, בְּיוֹם שְׂדֵי דְחִפְנִי, וְהַשְׁפִּיפוֹן, מִצְּפוֹן.
הַשְּׁבוֹלֶת שְׁטַפְנִי, מְאוּר חֲשָׁד, וְגַם שְׁשָׁד, בְּמִו בְּדוּר צִנְפְּנִי.
וְגַם צִיד, שָׁלַח יָד, וְהַצְפִּיר וְהַשְׁעִיר, יוֹם : הִיד לְבִי, וּמִשְׁנִבִּי.
הַלְעַר אֶפֶךְ יַעֲשֵׁן, שְׁמַחְנִי וְהַעֲלֵנִי, וּמַחֲדָק לְקוֹט שׁוֹשֵׁן, בְּגַה
בֵּית זְבוּל, לְהַשִּׁיב וּמוֹל, הַכְּרִמָּה וְהַבָּשָׁן, וְעֵין פֶּקַח, וְגַחַם מַח.
מִאֲצֵר וּמִדִּישׁוֹן, שְׁפִיט אֶלֶם, וְאִזּוּ יִשְׁלַם, הַמִּבְעָה וְהַמִּבְעִיר.
יוֹם גָּבַר הָאוֹיֵב וַתִּבְמַע הָעִיר : אֵל מֶלֶךְ, זָכוֹר רַחֲמִיךָ זָכוֹר

סליחות לתחלואי ירדים ר"ל

אֵל נָא תִשֶׁת עֲלֵינוּ חֲסָאֵת, אֲשֶׁר נוֹאֲלָנוּ וְאֲשֶׁר חֲסָאֲנוּ :
חֲסָאֲנוּ צִיָּהֲנוּ סִלַּח לָנוּ יוֹצֵהֲנוּ :

אֵל נָא רַפָּא נָא פִּתְחוּאֵי גִפְּן פּוֹרְיָה, בּוֹשָׁה וְחַפּוּרָה וְאֶמְלַל
פְּרִיָּה, גְּאֻלָּנָה מִשְׁחַת וּמִמִּכָּה סְרִיָּה, עֲנֵנוּ בְּשַׁעֲנִית לְאַבְרָהָם
אַבְרָהָם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה, הַטָּאֲנוּ : דִּגְלִי עִם פְּדוּנֵי בְּזוּרַע חֲשׁוּף,
הַצֵּל מִגִּגָּף וְאֵל יִהְיוּ לְשִׁסּוּף, וְתַעֲנֶה קְרִיאָתָנוּ לְמַעֲשֵׂה יְהוָה
תִּכְסּוּף, עֲנֵנוּ בְּשַׁעֲנִית לְאַבְרָהָם עַל יַם סוּף : הַטָּאֲנוּ זְכוּת
צוּר חֲצִב הַיּוֹם לָנוּ תִּגַּל, חֲשָׁכָנוּ מִאֲנָף וּנְחָנוּ בְּיוֹשֶׁר מַעֲגָל,
מִהַר שְׁמִימָתָנוּ וְדִמְאוֹר תּוֹרְתְךָ עֵינֵינוּ גַל, עֲנֵנוּ בְּשַׁעֲנִית

ליחושע

ליחושע בגלגל : חטאנו יה ראה תשן עמוד והצמח לנו
תרופה. פלה שור נשבר סער וסופה. למהנו וחכמנו אמרתך
תצורפה. עגנו בשענית לשמואל במצפה : חטאנו מותמם
מהתם שרשיו אל תמל. גקנו מבתם ושמוץ ולא נאמל.
סענהו ונשעה וארחות חסדיך נגמל. עגנו בשענית לאליהו
בחר ספרמר : חטאנו עודנהו בצדק משיי מפנים ובפר זרין
ומשונה. פקנו ממקומות מנות ואחור בל נסונה. צוה ישועתנו
ובעונותינו אל נתמונה. עגנו בשענית ליונה במעי חנה :
חטאנו קדשת איש חסדיך ובור ליפת פלעים. רתמך תעזר
כי קינו בבלים. שובנו תוקם ליראתך ולא נחשף שולים.
עגנו בשענית לדוד ולשלמה בנו בירושלים : חטאנו. זכור לנו

הפטרה לתענית צבור

דרשו יהנה בהמצאו קראו בהיותו קרוב : יעזב רשע
ברכו ואיש און מחשבתיו וישב אל-יהנה וירחמוהו ואל-
אלהינו כי-ירבה דסלום : כי לא מחשבותי מחשבותיכם
ולא דרכיכם דרכי גאם יהנה : כי-גבהו שמים מארץ בן גבהו
דרכי מדרגים ומחשבותי מחשבותיכם : כי באשר ירד
הגשם והשגג מן-השמים ושמה לא ישוב כי אסיהנה את-
הארץ ותלידה והצמיחה וגמן זרע זרע ולחם לאכל : בן
יהנה דברי אשר יצא מפי לא-ישוב אלי ריקם כי אסיעשה
את-אשר חפצתי והצליח אשר שלחתי : כי-בשמה תצאו
ובשלום תוכלון החרים והנבעות יפצחו לפניכם רנה וכל-
עצי השדה ימחאו-ידם : פחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת
הסרפד יעלה הדם והנה ליהנה לשם לאות עולם לא יפרת :
בה אמר יהנה שמרו משפט ועשו צדקה כי-קרובה ישועתי
לבוא וצדקתי להגלות : אשרי אנוש יעשה-זאת ובן-אדם
יתוין בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות קל-הע :
ואליאמר בן-הסגר הנלנה אליהנה לאמר תבדל בקדילני

יְהוָה מַעַל עִמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ יָבֵשׁ : כִּי־כֹה
אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבָּתִי וּבָחֲרוּ בְּאִשְׁרֵי
תַּכְצְוֹתַי וּמִחֻזְקֵיהֶם בְּבְרִיתִי : וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבִיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד
וְשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לָוּ אֲשֶׁר רָא יִבְרַת :
וּבְגִי הַגָּבֶר הַנָּלוּיִם עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה
לְהִיּוֹת לוֹ לְעֹבְדִים כָּל־שְׁמֵר שַׁבָּת מִחֻזְלוֹ וּמִחֻזְקֵיהֶם בְּבְרִיתִי :
וְהִבֵּיאוּתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׁמְחֻתִים בְּבֵית תַּפְלָתִי עוֹלֹתֵיהֶם
וְזִבְחֵיהֶם לְרֹצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תַּפְלָה יִקְרָא לְכָל־
הָעַמִּים : נָאִם אֲדֹנִי יְהוָה מִמִּבְעֵי נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲחַבֵּן
עָלָיו לְנַחֲמָצָיו :

יוצר לפרשת שמלים

החזן מתחיל (כרוך אחת) עד (ומושיב ומנן) ולאח"כ מתחילין כהן

מִסוּד תַּכְמִּים וְנִבּוֹנִים. וּמִלְמַד דְּעֵת מְבִינִים. אֲפֻתָּח
כִּי בְּשִׁיר וְרִנָּנִים. לְחֹדוֹת וּלְחֵלֶל פְּנֵי שׁוֹבֵן מְעוֹנִים :
אִז מֵאֵז זְמוּת בְּבֶד פּוֹעֵל. בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁמַל כֹּל לָהּ לְהַעֲר.
גִּדְתָּ בְּכֵן לְמִשׁוֹי מִמִּי שָׁעַל. דְּעֵת מִפְקֵד יוֹפִי פֶּעַמִּי גָעַל.
הַעַר הַמִּירוֹ כְּבוֹד רָע בְּבַעַל. וְזֶה לֹא זֶה פִּצְחוֹ בְּמַעַר.
וְזָחוּ בְּחֶרֶן אֶף וְגִנְף וְגָעַל. חַל בְּעֵדֶם חֶבֶר וְהִצְרִי תָעַל :
מִזְרַח מִשְׁאֵם הַגֹּד לוֹ שְׁאֵת. יִשְׁרָם דְּהַלִּיץ תְּלוֹי רֹאשׁ
לְשֵׁאֵת : חִיו בְּפָרֶם פִּין תַּת לְאֵמִים מִשְׁאֵת. לְנִטְלָם לְנִשְׁאֵם
בְּכִי תִשָּׂא אֶת :

רֹאשִׁי עַל כָּל רֹאשׁ גִּשְׁאֵת. גִּוי עַל מְרוֹמֵי מִכְתָּ הַתַּנְשֵׁאֵת :
חִיו אֲחֵבָה עַל כָּל פֶּשַׁע פְּסִיתָ. בְּגִין אֵל יְמִינָהּ לְגוֹגֵי הַתַּנְשֵׁאֵת :
כְּרוּךְ אֲתָה יְיָ מִגֵּן אֲבִרְהֶם : אַתָּה גְבוּר עַד לַחַיִּית סִתִּים

מַעֲתִיק פְּלוֹסִים צָר וּבוֹרָא רוּחַ. מְמַדֵּד וּמִשְׁקָל גִּזְלָעִים
רוּחַ. גִּנְף לְבַל יִזִּיק לְגִדְפָאֵי רוּחַ. נוֹבְבָתָם תַּת פְּדִיוֹ לְכָל
רוּחַ : שְׁרִיג יָד שְׁעִיר מִרְם עֶמֶד. סִקְרָתָּ כִּי לְמוֹקֵשׁ וּלְצִנִּין
יַעֲמֹד. עֲצָתָּ זֶה לָזֶה שְׁמַע בְּמַעֲמֹד. עֲתוּד שְׁמָלִים מִרֹאשׁ

יוצר לפרשת שמלים

חדש ללמד: פְּרָשָׁה זאת לַחֲנוּת בְּמִצְוָה. פְּלִסְיָה לַמִּקְדָּשׁ
לְפָלֶס צַר וּבִזְזָה: חֵיוֹן צוּרֵת מִטְבָּע פָּחוּ אֲבִי חֲזִיָּה. צִוָּה צוּר
לְצִיר בֶּן תַּת מִפֶּן זֶה:

שְׁמוֹ מִשְׁתַּף בָּעַם לוֹ עֲמוּתִים. וְעָלִיו כָּל הַיּוֹם הֵם מוֹמְתִים.
חֵיוֹן יַעִיר וַיִּתְּשׁוּף וְרוּעַ וְיָרַם מִמֵּתִים. בְּזִיל גִּמְפִּי לֶקֶשׁ לַחֲסִיּוֹת
מֵתִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִצּוּבָהּ הִיא זֹאת לְשׁוּעִים וְגִמְלִים. קִצְיָנִים וְרָשִׁים יָחַד
כֶּה שְׁקוּלִים. קִצְיָן לְבַל יַעֲזוּ מִזֵּל מִקְהָלִים. קָרָא לוֹמַר הוֹנִי
פְּדָאֲנִי מִעֲקוּלִים: רֹב עָם אֲשֶׁר לֹא יִסְפָּר. רָב עִם צָעִיר
מִעֲשָׂרִים לַהֲסָפָר. רְאוּיִם לְעוֹנֶשׁ וְעָהָר בְּסִדָּר לַהֲתַפָּר. רֶשַׁע
וְכָל רֶשַׁע דְּבַפָּר וְלִהְפָּר: שְׁעוּרִים בְּזֶה שִׁיעוּר בְּמִפְקָד לַחֲגִבָּר.
שְׁתִּילִימוֹ לְנִשְׂיָאת רֹאשׁ אוֹתָם לַחֲבָר: חֵיוֹן שְׁזָלִי בְּסָף
כְּפוּרִים כְּפָרָם לַחֲדָבָר. שְׁמוּרִים לְזַכְרוֹן תַּת לְכָל הַעוֹבָר:

תְּמִדּוֹ מֵאֵז כָּל עֲבֹת מְדוּשִׁים. תְּרוֹם בְּשִׁלְשָׁה פְּרָקִים
תְּרוּמַת מְדָשִׁים: חֵיוֹן תְּכַנְנָה לְבָגְדָם הַבָּיִת וְכָל אֲשִׁים. תַּת כְּנֵד
הַכְּתָנִים בְּסָף תְּקַבְּשִׁים:

תִּפְּן בְּאוֹן פִּיד מִיט רִפְשָׁנוּ. תְּכִיט בְּדָכְנוּ וְעוֹד כָּל
תְּכִפִּישָׁנוּ: חֵיוֹן תְּקַבֵּא דְרוֹר כְּמֵאֵז בּוֹ לַהֲתַפִּישָׁנוּ. תַּת חֲמוֹן
עֲרִיצִים תַּחַת נְפִשָׁנוּ:

תִּזְכּוֹר לַהֲעֵלוֹת נִשְׁוֹאֵי בָחַם מְדָכָם. תְּמוּכִים גְּזוּרִים בְּהוֹד
טוֹב עֲדִים: חֵיוֹן תִּקְרָה עֵזוֹ אֲדָרוּךְ עַל יָם. תִּזְכּוֹר לְעַם מִסְפָּרָם
כְּחוֹל הַיָּם:

יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהֵינוּ צִיּוֹן לְדֹר וְדֹר הַלְלוּנָהּ:

וְאַתָּה קְדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

מִי יוֹכַל לְשַׁעַר כָּל הַמִּקְדָּשִׁים. אֲשֶׁר בְּחֶבֶל וּבְחֶלֶשׁ לֹא
נִמְקְדִים. בְּרִית בְּרוּחָהּ לָמוֹ מֵאֵז בְּפִקּוּדִים. לְבַל יִחַסֵּר הַמִּנְיָן
מִחוּמֵּשׁ פִּקּוּדִים: אִם בְּתוֹכָן וּכְגַם יִשְׁכְּרוּ מִפִּקּוּדִים. לֹא
יִמְעָמוּ מִשְׁשִׁים רַבּוֹא מִגִּקּוּדִים. וְאִם לִגְנָף וְאִנָּף בְּאֵף מִפִּקּוּדִים.
בְּסָף תַּת כּוֹפֵר הֵם מוֹפְקָדִים. וּבְכָל עָרֵב נִשְׁמָתָם כְּנִדָּה

מִפִּקּוּדִים

מפקידים. ובכל רגעי בקר גבסנים ונפמדים. ודי מה יקרו
עלי הפקידים. אלה הפקידים וחסותפקדים. שמור פקידים
ונפקדים ושוומדים. להיות משקדים. וזה מודים :

חי נקים נורא ומרום ומדוש :

אמן בשמעו כי תשא את ראש. חל ויחת איך אותם
דרוש : לעם אשר לא ימד ולא יספר. איכבה אספרם ולא
נתנו להספר : עקדם בנאמר לו הבט וספור. שב ניושב
אם תוכל לספור : זרעם בחול ימים וכוכבים ספורים. ואני
איך אספרם ולעד פרים : הם תנה לו אות מספרם. איך
למנותם ולעמוד על ספרם : בקור ראשי שמותם לחשבון
תעלה. ומדת מנגם בידך אז תעלה : ימר שלישי בתוכם
לא הפקד. כי לגיון מלך לבדו נפקד. רשום מבטן להפקד
במשמרת הקדש. וצבאו ופקידיו נמנים מבין חדש בשמעו
אמר ונתנו איש בפר. פץ במה יתבצה אשכול הכפר : יציר
מה יתן פדיון נפשו. וימצא חנינה פני שם נפשו : קדוש
בחפץ להצדיק עם זה. כמין מטבע אש הראהו בפחזה.
למדו זה יתנו ולא יתמתנו. ולכל יתנו את אשר נתנו : זה
לא מצאנו שגיא כח. באשר גקית חטא גבורי כח : חזו
בחוים ברחמית נשואיך בבסר פפורים. בן שעה שפתינו
בשלוש פרים :

אל נא לעולם חורץ. ולעולם חוקדש. ולעולמי עולמים חמלוד וחחנשא. האל מלך נורא
מרום וקדוש. כי אחת הוא מלך מלכי המלכים. מלכותו נצח. נוראותיו שיחו. ספרו עזו. פארותו
צבאו. קדשוהו רוממוהו. רין שיר ושבח. חוקף תהלות תשארתי :

ח"ק עד אשר ראש. כמו מראש. להקדיש למדוש

ח"ק עד במאני צדק. יבריעני לצדק. נורא ומדוש :

אלה אזכרה את אשר געשה. בהיותי במח ושקט בנכון
ונשא. געתי בעבר ושקלי איך אשא : די שקלי עד לא
שקלתי. הנם למס עובד היום שקלתי. ובחטא עוול שקל
לרשע נשקלתי : וזוי ללא תתי לשכני בגילה. הבתי
לתשרום ברבמון לעולי גולה. טבעו גם הם והועקמתי

מנלה

יוצד לפרשת שקלים

מגלה: יושר ערש קפות משלשות סאים. פנוסות למקה
שי מריאים ושיים. לקח ואין עוד בצעי נושאים: מרת
שופרות פקלן מרתיו ועתימין. גרבות אשר בם היו משתמין.
קרו במה מני והדברים עתיקין: עולם המון חוגג שוטף
בנהר. פזר ונתרתי פתורן בראש הנהר. צדק מלוני שועבר
כתל הר: מן צפור מקרא למרום הרים. ראש גשואיך במאז
בו להרים. שבעה ושמונה עליהם לראש פרים: חון עד
אשא ראש. כמו מראש. להקדיש לקדוש:
ובבן ויהי בעלה מדשה כי אפה מרוש ישראל ומושיע:

או ראת וספרת, והבנת חקרת ומדת וכלת ושקלת ואמרת וצרכת, וזקרת וחשבת וסכמת,
ומנית וספרת. וקצבת וחצית וגזרת, וספחת ושערת והבנת, והבנת והשכלת ושרת וסקרת, וכתבת
וחרטת וחקקת וצינת וחרת, ולמדת והורעת, וחזת והורית וגזרת, וצדת וקראת וענית, וזכרת
ואמרת. כל מנין ומפקד וחשבון ומספור, כל משקל ופולס וכיס וגזריו, כל צדקה וחשב ומשוריו
כל קו וקצב ומד ושעוריו: היאך ירקיח חשבון לכל דבר, לכל יגלם חשבון וישטף ויעבר, כחחיל
בסדירה חמש מאות שנה, עד שהוא מכלה באצבע הקשנה, דרך יום הוא בעשר פרסה, וארבעת
מיל הוא כל פרסה, ומדת המיל שבעה ומחצה רום, ובשלוש קנים הוא קצב הרים. ושעור הקנה
שש אמות חרות, וכל אמה מודדת שלוש זרות, והזרת מותחת עד שנים בסיט, וארבע אצבעות הוא
המטה והסיט: וכמו נחמה מדה למדידת הארץ, כן נתן כיל לחלודות הארץ, כחחיל ממאה וששים
ושש שנה, עד שהוא מכלה בשחור אצבע קטנה: זה היום הגדול בשליש יושב, במאה וששים
ושש ועוד מתחשב, ועמקו בעשרים וארבעה למחה סוף, ולוף בשבעים ושנים לעולל גיחון, וגיחון
מכיל ששים למדת חרת, חלפת חקל כנגד שני הנהרות, ושני הנהרות מערפלים בארך הירדן,
והירדן מרחיב חמשה כים הזבול, וים הזבול מאה וחמשים מקואות, ומדת המקוה כשני חמרים
בישב, ושעור כל חומר כשני לחים, וכל לחך יכול חמשת אמות, וכל אמה עושה עשרה עמרים,
וכל עומר שבעה רבע וקלף והבלה אחד במאה ועוד בסאת, וסאת יבש חסרה שלוש בלה, וסאת
חלה אחד משלשה בבח, וכל בת מחזקת ששה בחין, והחץ כלו שנים עשר לוג, ועוד הלוג
מתחלק לארבעת רבעים, ורבע מוכן לרבע כוס ישועות, והכוס סוכב אצבעים על אצבעים, ועל
גובה חסר שנות מאצבעים: וכמו נתן כיל לחלודות הארץ, כן נתן קץ לימי הארץ, כחחיל
למנות מששת אלפי ערק, עד שהוא מכלה ברגעי ארץ, כי כל הגולם כלו ששת אלפים ערשים
חמשה ושתי ימים מחזורות, ומנין המדור בעשרים ושנים יובלות, ושנת היובל שבע שבתות השנים
שבתות השנים בעשרים ושמונה תקופות, וימות התקופה חששים ואחד יום ושליש, ועונות היום
חמש מאות ושבעים ושש, ורגעי העונות כגונות כל היום, והמדיק מחלק הרגע לכמה רגעים, וכמו
נתן חשבון על כל, כן נתן משקל ופולס לכל, מתחיל מבכר עד פרושה הקשנה, נכר הגדול כגדל
שני מנת (נסת הגריל בכר הגדול כגדל ששים מנה יהמנה מתחשב בעשרים וחמש סלע והסלע
וכו' כי נקט וסל הכל אחד) והמנה עולה עד ששים שקל, והשקל מתחשב ב, שרים וחמש סלע,
והסלע חציו בקע ורביע זוז, וחזו מתחלק לסג, וחזמשו מעה, נמצא רוח המש מעות כסף,
והמעה שני פונדיונות, באסר דת, והאסר עולה עד שמנה סרובות, נמצא הבקע כארבע מאות
פרוטות, והם ככתב הפרוטות, ובסה פרוטות: ועד מקום שאנוש יכול למנות, נמסר לו למדוד וגם
למנות, ופי כחו ולפי מעוט חילו, הקצב לו מעוט הון שקל, ולפי שכלו כן יהא חילו, חילו גדול
אדונינו ורב כח חילו, לכן על כן אוחיל לו, כי מרתו ושקלו לפי גדלו, כל אצרות של ורות שלם
במשקלו, ומי בראשית מדר מלא שעלה, ושמי רוח תבן ורתו מלא, וכל הירי קרם באצבעו שקלו,
וגבעות

יוצר לפרשת שקלים

ונבעות עולם חמד בהוד אנדלו, גיא וכל עפרה בצרדה חילו. לחולל חנין מְיָמָתָה חכין לו, נמצאת כל מדר יצירה עולמו, כמלא ססת יד היא רשומו, וכקמיע ביד גבור בזרוע הוחמו, ואין לקצוב רוב מחקרי חניצומו, אשר מדר וקצב ושער כמרומו, על כל מדר כסאו והדומי, מדרת בח מלך בכל מעלה, בארך נרחב בעומק בגובה נחעלה, יש קץ לכל תכלה, ואמרה רחבה לעד לא כלה, מדר עולם כמלא ססת יד, ומדרה נחונה בימין חרוע יד : מדר עולם כמזרח ועד אנדלו, ומדרה בקו אשר מאד גדל : מדר עולם נמדרת בשליש אמה, ומדרה עולה ונוכבה כאלפים אמה, כסראה המדה אשר ציר ראה, מגלה עשרים על עשר אמה, עפה ארבעים על עשרים ושמונה מאות אמה, (גיא עפה ארבעים על עשרים אמה, ארבעים ועשרים ושמונה מאות אמה) וכל העולם כלו בשליש אמה, נמצאת דת במדותיה רחבה וארכה, אלפים וארבע מאות בעולם מאריכה, *) והיא נחנה לעולם מרמא וארוכה, ובימינה קוצבת כל ימי ארקא, ובשמאלה שוקלת עושר וכבוד וברכה : והיא הודיעה את כל חכין ספורות והיא קצבת כל מדרות ספורות, והיא פתחה את כל סגורות, והיא שקלה ואצרה את כל אוצרות, והיא חקרה, המון מספר תחתונים, והיא נתנה מספר גדודי עליונים, והיא שיערה קומת אלפי שנאנים, אשר זה מזה בקומתם משנים. יש במדת הים תגדול קומתם, ויש כחללו של עולם הקומתם, יש כמלא כל העולם חקומתם, יש לשתי טיסות טסים עולם. ויש לטיסה אחת עפים עולם, וכל אחד ואחד במחנהו נעלם, ובמחיצתו צג וחש דומם ונאלם, עד תן רשות מלך העולם, יחשים עד ימליכוהו עם עולם, ואז יפצחו לשאר אלהי עולם, ומשהם מסארים עוד לא שונים, כי בנהר דיגור שחים ונתנים, ועוד מנו נחציבים ומתחדשים כראשונים, שבח והלל ורון לאל משנים יכפ! קשת עם כנף רננים, זמר ושיר ועין ורנן מרגנים, ושרפים המעלים על כל שנאנים, שש שש כנפים בגגים הנונים ממעל ליושב ערבות לכס נחונים, וליושב על כסא בחילה מנגנים, מצוא חן בנגונם הם טוחננים, וקודם לכל צבא מעל עונים. ושלוש קרשה לרם ונשא נוחנים, כורעים ומשחחיים המונים המונים, לנערץ בסוד אלפי רבבות עליונים, ונקדש באלפי רבבות תחתונים. ככתוב וכו'

(*) עיין תוס' ערובין דף כ"א שכתבו כי לפי חשבוננו דרית שלש אמה מגיע לז' אלפים ומאתים.

מוסף לפרשת שקלים

העין חוזר התפלה עד (מלך עוזר ומושיע ומנן) :

אֲשׁוּכֹל. אוֹוֵי תַּאֲוֹת כָּל גִּפְשׁ. בְּצִלּוֹ חַמְדֵּי שְׁבֹת מִצָּא
נוֹפֵשׁ. בְּקִשְׁתּוֹ וְלֹא מִצָּאֵתוֹ וּפִצְתִּי בְּמִפְשׁ. חֶמֶק וְעֵבֶר
מִלֵּה־דִרְיֹר לִי הוֹפֵשׁ. גִּזְלֹתִי שְׁמִלִי מִתַּת כּוֹפֶר גִּפְשׁ. וּמִבְּעֵתִי
בְּמִי צוּר טִיט וְגִפְשׁ : הֵן אֹר פְּגִיָּה עָלֵינוּ אֲדוֹן גִּשָּׁא. וְשִׁמְל
אִשָּׁא בְּבֵית נָכוֹן וְגִשָּׁא. וּבְצֶדֶק הִגֵּה עֲרֶךְ כִּי תִשָּׂא. גּוֹנְגֵנוּ
בְּמִן אֵל רָם וְגִשָּׁא : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִגֵּן אֲבֹרְהֶם :

אמה (נכור) עד (להחיות מתים) :

הַכּוֹפֶר. דַּעוּ דְּרָשׁוּ מֵעַל סִפְר. כְּמוֹ הִיא חֲרוֹת בְּאִמְרֵי
שִׁפְר. הַתִּשְׁרִיּוֹ בּוֹ פָּנֵי גִדְמָה לְעוֹפֶר. וְיוֹפּוֹר לָבֶם זְכוּת גָּם
אֲנִי עֹפֶר וְאִפְר. וְלֹא יִהְיֶה בָּבֶם גִּגֶּף וְחִפְר. בְּתַתְּבֶם מִתֵּן
זֶה לְשֵׁם כּוֹפֶר : הֵן פְּגִיָּה עָלֵינוּ אֲדוֹן גִּשָּׁא. וְשִׁמְל אִשָּׁא בְּבֵית
נָכוֹן וְגִשָּׁא. וּבְצֶדֶק הִגֵּה עֲרֶךְ כִּי תִשָּׂא. הַמִּינֵינוּ בְּגִשָּׁם אֵל רָם
וְגִשָּׁא : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִמִּינֵה הַמֵּתִים :

נעריצד. לדור ודור עד וקדוש אתה :

דודי. זכור לי שקלי עפרון. אשר שקל אב במכפל חֲבֵרוֹן. חֲקֹר שִׁקְלִי יְבוּסִי מִשְׁבִּיתִי חֲרוֹן. זְכָרָה לִי עַד לְדֹר אַחֲרוֹן. מָעַם חֵין אֲשֶׁר אֶמְכַּר בְּנֵרוֹן. שְׁעָה מְנִי אֵל שׁוּבִי לְבָצְרוֹן : חֵין אֹר פִּגְיָה עֲלִינוּ אֲדוֹן גִּשָּׁא. וְשִׁקְל אִשָּׁא בְּבֵית נָכוֹן וְגִשָּׁא. וּבִצְדֵק הִנֵּה עֲרֹךְ כִּי תִשָּׂא. וְנִמְדִישֶׁךְ קָדוֹשׁ אֵל רָם וְגִשָּׁא : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ :

חבנת שבת וכו' עד מקדשי ששך (ונשר"ח אתה יצרת עד קבעת) :

לִי. יִשָּׂא עַל אֲבֵרַת גִּשָּׁר. כִּי יִגִּיד מְלִיץ עָלֵי שָׁיִם יוֹשֶׁר. כּוֹפֵר מִשְׁלֹ אַתָּן לוֹ תִשָּׁר. כִּי מִלְפָּנָיו חוֹן וְכְבוֹד וְעוֹשֶׁר. לְהַצְדִּיק אֲנוֹשׁ לְהַמְצִיא לוֹ כּוֹשֶׁר. שֶׁת לוֹ כִּדְיוֹן לְמִצָּא אוֹשֶׁר : חֵין אֹר פִּגְיָה עֲלִינוּ אֲדוֹן גִּשָּׁא. וְשִׁקְל אִשָּׁא בְּבֵית נָכוֹן וְגִשָּׁא. וּבִצְדֵק הִנֵּה עֲרֹךְ כִּי תִשָּׂא. עֲנִגְנוּ בְנוֹשׁ אֵל רָם וְגִשָּׁא : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשָּׁבֶת (לשר"ח וישראל וְרֵאשֵׁי יְהוּדִים) : רַצָּה עַד לַצִּיּוֹן בְּרַחֲמִים

בְּבֵרְמִי. מְלוֹן בֵּין שְׁנֵי שְׂדֵי. אַרְבַּע מֵאוֹת וְעֶשֶׂר הִלִּינֹתִי שְׂדֵי. נָח בְּשִׁכְנָם וְגַם יֵשׁ דִּי. וּבְכֶם וְהָדוּם לֹא גַם שְׂדֵי. סָע וְעַף בְּבָצַע שִׁקְלִי חֲשָׁדִי. וְגִשָּׁא אֵת רִדִּדִי מִעָלֵי שׁוֹדְדִי : חֵין אֹר פִּגְיָה עֲלִינוּ אֲדוֹן גִּשָּׁא. וְשִׁקְל אִשָּׁא בְּבֵית נָכוֹן וְגִשָּׁא : וּבִצְדֵק הִנֵּה עֲרֹךְ כִּי תִשָּׂא. רִצְנוּ כְּשִׁי אֵל רָם וְגִשָּׁא : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְחֲזִיר שְׂכִינָתוֹ לַצִּיּוֹן : מוֹרִים עַד וְעוֹרִיתִנוּ סֶלַח

עֵין. עוֹצֵם תְּמוֹן מִסְפַּר שְׁנֵי עֶפְרַיִם. מִי מְנָה וּפְסֵד בְּחִלָּשׁ וּפּוֹרִיִם. פְּחָדָם פּוֹקֵד בְּחִמוּשׁ סְפָרִים. וְגַם עוֹד חֲמוּשׁ בְּכָל הַסְּפָרִים. צִחוֹת גִּיב שְׁפָתֵינוּ יִשְׁלַם סְפָרִים. כִּי אֶפֶס כֶּסֶף שִׁקְלִי כְּפוֹרִים : חֵין אֹר פִּגְיָה עֲלִינוּ אֲדוֹן גִּשָּׁא. וְשִׁקְל אִשָּׁא בְּבֵית נָכוֹן וְגִשָּׁא. וּבִצְדֵק הִנֵּה עֲרֹךְ כִּי תִשָּׂא. וְתִיטִיב לָנוּ בְּטוֹבָה אֵל רָם וְגִשָּׁא : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שְׁמֶךָ וְלָךְ גִּאָּה לְהוֹדוֹת :

אלחינו וכו'. שים שלום עד בכל עת ובכל שעה בשלושך

גְּדִי. מִשׁוֹר יְבִיִם בְּרִכּוֹת לִשָּׂא. בְּאֶסֶב עוֹר גִּדְּיוֹ שְׂכִינָה

נתעלסח

מוסף לפרשת שקלים

נתעלסה. רעה נדיותיו על אבן מעמסה. צאנו על שקם
והוצנו געמסה. שחום בגי מעניה באף מעשה. תלבשת חוד
עדי עדיים מכוסה : חיו אור פניך עלינו אדון נשא. ושמל
אשא בקות נבון ונשא. ובצדק תנה ערך כי תשא. ברכנו
בשלוש אל רם ונשא : ברוך אתה יי המברך את עמו
ישכאל בשלום : קדיש שלם. אין כאלהינו. עלינו. ק"י :

יוצר לפרשת זכור

החן מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן :

מסור חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה פי
בשיר ורגלים. להודות ולהלל פני שוכן מעונים :
אזכיר סלה זכרון מעשים. בימים האלה נזכרים ונעשים
גחון גח מבין עבדים. נראונו לתזכיר להקב בעסים : תחנה
הגן מצדגל ודרדר. ומדור לדור גלגל ודרדר. וקר עון
אבותיו הקדר. חטאת אמו בלי למעדר : טרף אף וישחת
בחס. יחומתו מקלוט בתריון יחס. כהנפקד לשלישו חטא
גוחס. לבט להלחם בלוחמי לחם : מתלך ארבע מאות
פרסה. נע וגד מכמורת לפרסה. סע משעיר והכמין פרוסה.
עיף ויגע מבושיו לפרסה : פועל שטימת בבורה לעפור.
צמיתות צאן קדשים למפור. קלונו הוחרט בעט לזפור.
ראשית גוים לגלע בנבור : שדי זכר זילה חזק. שרש
וענף בתלקלק להחלק : חיו תמור פי תשליז המלק. תבע
לתזכר מעש עמק :

לאתרוגה יסעו שכם שלט. פי הענן מטם פלט : חיו לעת
ימחה לא ימלט. יגונן עם גגון ומפלט : ברוך אתה יי מגן
אברהם : אתה נבור עד לחיות מתים

תמימים בעודם בסין רפודים. שבוצ עדי עדיים אפודים.
רצו שלול מתן לפידים. קפצו ידים רפות ברפידים : צוהר
אסף בל אספסוף. פושע סביבות מתנם אסוף. עלות פשעיהם
מסולות

ממצולות סוף. סבר דקמלם בקנה וסוף : גדר ויעף שלש
פעמים. מחזור בניני משה-עממים. לין הכה ופתי העמים.
כדל להתצחם נדיבי עמים : יתר לין והעמיד מסלה. טבום
בחודי בזמה סגלה. סמומי ירבי אבם לפסלה. זרע להרביע
ולתעב סגלה : וישטום שטימת ישישו המתבא. החר לבא
מראש במתבא. דגור שגית בחרב להוכה. גש בשלישי
בעליל בחוכה : במשלו ששכי באום מושלים. בפרק עמד
מסור גשולים : חיו אפרו לבו ונכחיד נבשלים. אז מאז וגב
כל-הנהגות :

שונאיה הם יקבשו בשת. כמו בצלעי שמתו בנפשת :
חיו בעמותה עשרת. עדני תלבושת. להגשים תחי לצונעת
תתבולשת : ברורי אפה יי מניה המותים :

אצילי מרעי נכד שעיר. תולדות אלה בני שעיר. בפשם
אצו אשי להבעיר. שאונם חרשו בשדה עיר : גוי גדול שלא
הזכרת. רשיונותיו למה אז וזכרת. דגלים בלא הון מכרת.
מדושים בזנה ובין המכרת : הזכר לאדומים נזה נארו.
צרים אשר חומות עדערו. ועד הזכר עדערו. פימו דברו
בנאות ופערו : זה-אין לפנה שכתה. עברתם שמרה נצח
מלשכתה. חלף לא ידעו עשות נכוחה. ספרם חתום ליום
תוכחה : מעם חוק בדת מוכה. נזכר כי לא תשכח : חיו יום
בא עמם להתנבח. מפאן צוית לעמך לא תשכח :

יבש לין להרף צפאות. תחתומי ברית בצבא ואות.
והזכר מדה במדה לתוצאות : חיו בעת כי לעת המציאות.
הוא יפקד בשם יי צבאות :

ימלך יי לעולם אלקיך ציון לדד נדרו הקלונה :
ואפה קדוש יושב תהלות ישראל אל גא :
אל גא בלשון אשר תזכרת לזכור. בו בלשון
הזכירה גא אפה זכור. ואם תמה באדם עברו ברית מלזכור.
זאתה אל ולא איש למה לא תזכור. בואת יקשתי כי יש לך
לזכור (ח"ב) נז

זָכוֹר. אֲבָל תְּשׁוּמָה בְּפָשִׁי עַד זָכוֹר תִּזְכּוֹר. מִה כְּחִי כִי אֶחָל
לִקְנֹן זָכוֹר וּמִה קָצִי כִי אֶאֱרִיךְ בְּפָשִׁי עַד שְׁתִּזְכּוֹר. אִם לֹא
לְמַעַנִי תִזְכּוֹר. לְמַעַנֶּה וְדַמְעוּ יְרוּשָׁלַיִם זָכוֹר. חוֹק כִּי לֹא
תִשְׁכַּח עֲדוּת זָכוֹר. וְאוֹמֵר אִם אֲשַׁכְּחֶךָ עֲתָה לֹא זָכוֹר. וְתִפְקֹד
וְתִזְכּוֹר. בָּאֵב צָר לְעִפּוֹר. פִּיהוּ לְסִפּוֹר. לְנוֹעַ בְּשִׁפּוֹר. וְעוֹד
כָּל תִּמְכּוֹר. נִקְוִי בֶן כְּבוֹד : חַיֵּן נְכוֹרֵי בְּלִתְךָ זָכוֹר. וּפֶאֱרֶךְ
אֶזְכּוֹר. וְאַרְצֶךָ לְזָכוֹר. בְּפֶרֶשֶׁת זָכוֹר :

חַיֵּי וְחַיִּים נוֹרָא וּמְרוֹם וְקָדוֹשׁ :

אֵין קוֹצֵץ. בֶּן קוֹצֵץ. קָצִיצִי לְקָצֵץ. בְּדִבּוֹר מְפֹאֲצִי. רְצוֹצִי
לְרָצִין. לֵץ בְּבֹא לְלוֹצִי. פָּלֵץ וְנִתְלוֹצֵץ. כְּעֵץ מִחֲצִצִּים לְחֲצִץ.
כְּגֵץ עַל צִפּוֹר דְּנֹצֵץ : עֵב כְּקַע מְרֹאֵשׁ. יְחִידִים כְּנוֹ נְרוֹשׁ. חָל
וַיִּגְלֶךְ וַיִּפְרוֹשׁ. וַיָּשָׁב עַל גְּבִי חֲרוֹשׁ. זְמַן וְהוֹנֵקֵב לְרֹאשׁ. רֹאשִׁית
גּוֹיִם לְרַע לְדְרוֹשׁ. תְּחִיּוֹת לְכָל בּוֹנֵדִים רֹאשׁ. וְצַפְעוֹ תְּלוּת
כְּמִבְחַר בְּרוֹשׁ : רֵץ וְתִמְכָּה בְּהֶרֶךְ. עֵינֵי מְרַחֲוֹת הֶרֶךְ. וּפֵץ
לֹא זוֹ הֶהָרֶךְ. תַּעֲנוּ בַּמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן הֶרֶךְ. בְּנִחֹשׁ עַלִי הֶרֶךְ.
שָׁלַח יָד בְּחִמּוֹנֵי יֶרֶךְ. וְעַל כָּל רֹאשׁ הֶרֶךְ. זָגֵב כָּל עוֹבְרֵי הֶרֶךְ :
יַעֲף וַעֲף וְחֵשׁ. וּמַחֲוֹר פֶּתֶן כְּחֵשׁ. וְנוֹבַע כִּי הוֹחֵשׁ. מְשׁוֹרֵשׁ
נֶחֱשׁ : בְּגֵשׁ וְלַחֵשׁ. וְעַתָּה לְדַתּוֹ נֶחֱשׁ. וּבְכִשְׁפוֹ הוֹכֵחֵשׁ.
וּבְחִשׁ גִּחְלֵשׁ וְלֹא חֵשׁ : בְּכִשְׁפוֹ הִלְלוּ. וּבְמִסְמִיּוֹ הִלְלוּ. יוֹם
הָעֶמִיד וְזָלְלוּ. שְׁמֵשׁ הַדְּמִים וְזָלְלוּ. יָגַע וְלֹא הוֹנֵחַ לוֹ.
וְלַחֲרִפּוֹת נִחְלוּ. עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ הַזֹּחִילוֹ. לְהַמְחֹת הוּא וְכָל
חִילוֹ : קָטַ וְשֵׁן חֶרֶק. וְגִאֲצוֹת שִׁבְק. וּמִזְרָה בְּאֶפּוֹ הִבֵּם.
וּמִחֲבֹ הִבְבֵּק. לְמִיזָה חֶרֶק. וּבְלִפִּי מַעֲלָה זֶרֶק. וְלִשְׁם שְׁמֹן
תוֹרֵק. בְּעֻזּוֹת יְרוֹק יֵבֶם : יֵה אֲשַׁכּוֹל הַקּוֹפֵר. צוֹ אֵל מְשׁוֹל
עוֹפֵר. וְכוֹרֵן מְשָׁלִי אֶפֶר. כְּתוֹב זֹאת וְכוֹרֵן בְּסִפְרָה. רִשְׁם בְּזֶה
סִפְרָה. בְּתוֹרָה וּבְנִבְיָאִים וּבְכִתּוּבִים לְהַחֲסֵר. לְהַמְחֹת מִסִּפְרָה.
וְלֹא יִפְתַּח עִם כָּל הַכְּתוּב לְחִיִּים בְּסִפְרָה : אֵל נֹא וְכוֹ

וּבְכֵן זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֶךָ :

חַיֵּן וְחָל וּמִח שְׁמוֹ וְזָכְרוּ. וְנִמְח זָכוֹרוֹ מִלִּה וְזָכְרוּ. בְּזָכְרוֹ קָדוֹשׁ :

חַיִּים יֵצֵן אֲשֶׁר לֹא זָכַר. וְנִחַשְׁבַּב בְּגִבֹּר. מִלְחָמָה. בְּזִכְרוֹן קְדוֹשׁ :
 זָכַר אִישׁ אֲשֶׁר הִנִּיחַ אֵב לֹא עָתָה. בְּרָצוֹחַ וְגִנּוּב וְנֶאֱוָה
 בְּעָתָה. גִּבֹּר חֲמֹשׁ שָׁנִים מִמִּתְחִילָתוֹ : זָכַר בִּזְיוֹה עַל גְּמִילוּת
 חֶסֶד. גִּזְעַל אֶחָד עָשׂ לִימָנוּ חֶסֶד. דְּוָמָה לִמָּס מִרְעָהוּ חֶסֶד :
 זָכַר גִּלְהָ עֲרֹנָת מִצִּיּוֹאת שְׂדֵה. דָּם שֶׁפָּדָה בְּבֹאוֹ מִן הַשְּׂדֵה.
 הַפָּדָה לֵב אֵב שֶׁחַ בַּשְּׂדֵה : זָכַר דְּחֹוֹי בְּאֶזֶן הַעֲרֵלָה. הַבִּזְיוֹה
 בְּכֹוֹכָה בְּכֹס הַסְּפָרָעֵלָה. וּפְרָק מָנוּ עוֹל וּמִשָּׁךְ לוֹ עֲרֵלָה : זָכַר
 הַפְּכָפֶד הַרְדֵּךְ אִישׁ נֹר. וְהִקְהָה מְאוֹר אֵב בַּעֲשֵׁן עֲבוּדַת זָר.
 וְמִסּ בְּלֵב הַיּוֹת לָאֵחַ לְאֶכְזָר : זָכַר וְנִתְעוֹלָל לְרַבֵּעַ בְּאִשָּׁה.
 זָדוֹן לְבוֹ הַשִּׁיאוֹ בְּאִשָּׁה. חֲתָנוּ גְּבוּרָיו הַיּוֹת בְּלֵב אִשָּׁה : זָכַר
 זָרֵעַ מִרְעִים נִתְעַב וְנִאֲכָח. חֶלֶם לְהַשְׁחִית וְלוֹמַר הָאֵחַ. מָמְנוּ
 גָּאִים פַּח לְחַמֵּל אֵחַ : זָכַר חֲנֻט מָנוּ עֲמֻלָּקִי. מָס בְּזִלְק לְאֶבֶד
 חֲלָמִי. יָרוּעַ בְּפִירִים לַעֲיִן כָּל לְדוֹקָמִי : זָכַר מִפֶּשׁ מִהַעֲרִימָה.
 יָבֵד וּבִתָּת עָמִי עַד חֲרָמָה. כְּמוֹ כֵּן חֵיב לְהַחֲרִימָה. זָכַר יוֹשֵׁב
 גִּנְבָּה בְּלִי עוֹל בַּעֲרָד. בְּסוֹת וְלִשׁוֹן שְׂנֵה הַיּוֹת מִלֶּךְ עֶרֶד.
 לְשִׁבּוֹת שְׂבִי מִרְד וְחֶרֶד : זָכַר כְּסִיד שְׂנֵה בְּאִזְלָתוֹ. לְתַעֲרוּבַת
 מִדִּין בַּעֲלּוֹתוֹ. מִהַר יִרְגָּשֶׁת וְנִלְהָ גְּבִלוֹתוֹ : זָכַר לְקַעֲקַע
 בְּצִתּוֹ מִשְׁרָשׁ. מִלְּעִזּוּב לוֹ עֲנָף וְגַם שְׂרָשׁ. גִּעְגֹּשׁ קִישִׁי כִּי
 הַשִּׁאִיר לוֹ שְׂרָשׁ : זָכַר מַעֲשֵׂה אֲנָג מַעֲבָנוֹת. נִשִּׁים בְּשִׁבְלָה
 חֲרָבוֹ לַעֲנוֹת. סוֹרֵס שְׂאֵרוֹ לְשִׁסּוֹף יַעֲנוֹת : זָכַר נָגִיד לְחַמְלוֹ
 הַסִּבִּים. סָר מִמְּלוּכָה מִבֵּין נְסִיכִים. עוֹלָל הַנּוֹחַר עֲבֹד
 לְשָׁפִים : זָכַר סִבֵּב צִקְלָג וְגִנְבָּה. עֲמֻלָּק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַגִּנְבָּה.
 פִּגְרוֹ טוֹב רֹאִי מִנְּשָׁף בָּעֵנָב : זָכַר עֲרִיץ בַּעֲמוּזִים גְּחֹבָא :
 פִּרְיֵן בְּרָמִי עֵין גְּדִי כְּהוּבָא. צוֹרְבוֹ אִישׁ בְּאֶחָיו בְּחֶרֶב לְהוּכָה :
 זָכַר פְּלִיטִים אֲשֶׁר בְּאֶף הַסַּעִיר. צִבְאִי בְּלִבָּתָם אֵל הַר שַׁעִיר.
 קִנְיָא חֲנֻקוֹס עֲזָרוֹת שַׁעִיר : זָכַר צָג בְּפֶרֶק לְהַסְגִּיר שְׂרִידֵי. קָם
 בְּרָאשׁ דְּרָבִים לְסַעוֹד אֶת רוּדִי. רִדָּף וּמָסַר בְּיָדָם פְּרוּדִי
 רְפוּדִי : זָכַר קַפִּין לְשַׁעַר הַשְּׁמָיִם. רָעַשׁ וְשָׁאֵג מִי לִי בְּשָׁמַיִם.
 שְׁלַט וַיִּגְדֵּל עַד לְשָׁמַיִם : זָכַר רֵד אֵל חֲנָף לְהַחֲנִיף מִמִּלְכָּתָהּ.

שְׁמִי אֲשֶׁר שָׁמַשׁ מֵאַמְנֶשֶׁת וְהוֹלֵקֶתָּהּ. מִמָּה הִלְשִׁין לְרִפּוּתָהּ
מִמְלָאכֶת : זְכוֹר שְׁקָל אֲלָפִים עֶשְׂרֶה. שְׁתִּילִים מֵאָה הִחְגִּיט
לְשִׁבְרָהּ. שְׁעַר מֶהֱם עֲשָׂה לְשִׁבְרָהּ : זְכוֹר תָּבַע לְהַסֵּר
חֲמִשִּׁים. תִּמְיָמָה קָצַב לְכֵלֹת תְּמִשָּׁם. תְּכֵלִית שְׁבָעִים נִתְּקָה
עַל תְּמִשָּׁם :

וּבִבְּן וְלֶךְ תַּעֲלֶה קִדְּשָׁה כִּי אִמָּה מְדֻשָּׁה יִשְׁלָאֵךְ וּמוֹשִׁיעַ :

אלהים אל דמי לך, כקיל מיז רבים נשמע קולך. משמיע וסוצה לעמך. בקנין פעלך.
זכור את אשר-עשה לך, אשר קרד ויחשולך, והיה בהניח ה' אלוך לך, המחה זכרו מכל גבולך.
והם ישיבו ויאמרו לך, ומשלך עוד יתנו לך, אנא הקם את דבר מלולך, עד שאחיה מצונו הזכר
לך, אחי זכור את אשר עשו לך, זכור יי את יום זבולך, המחנאים ונאמרים מה מה לך, השולחים
זמורות באף לחללך, זכור כמא ככור גדלך, אשר מגדו ונאצו למולך, ושלוה באש היכלך, וישימו
כל גבולך, וישרדו ונחקרו ורועות אהלך, אשר ציוחת ירא ויבאו בקהל לך, אמרו לנו ונכחדם מגוי
בגללך, ולא יזכר שם הלולך, עליך יעזוב חילך, יותר מאשר עשה לנו עשו לך, אותנו במרבר
נלחמו, ואוהך בישוב נחלחמו, אוהני חוץ למחנה המן, ואוהך בקרב המחנה נחמו, אותנו פלטי
עני זממו, ואוהך כסורת עני נממו, אוהנו לחשול עב דמו, ואוהך עלוה עב במחי עב דממו,
אוהנו חוץ למחיצה קמו, ואוהך לפני ולפנים קדמו, אותנו ברחוק מקום אשמו, ואוהך בקרב
מקומך שטמו, אוהנו חוץ משיבתנו רמו, ואוהך במכון שבחך דמו, אוהנו אוף ברית משאר
הרימו, ואוהך עשרת אכירי ברית ההרימו, אוהנו בהנחת יי עניו הרימו, ואוהך תלות יד למולך
הרימו, אוהנו נתיעצו יסוד הערימו, ואוהך כרובי סודך להרפות הגרימו, ואחיה לעולם חשב
והוא נגדך במטה יושב, הפוש מדבר וכל הישוע, אני ואנשי עוד בלב סתחשב, אם לא יענה חקום
וחקשיב, בשלש עשרה קימות נקמות לחשב, בפחד ופחד ופחד לפקוד על היושבי, ואם אין כגר
תחשב, וכל המונה וסופר וחושב, קץ הסלואות להבין ולחשב, נשחה נבורחו ממחשב, ולא ימצא
מענה לחשב, ויחשה דומיה כהקשב, ובאכונה כסלי וישיב, וזאת על לבו ישב, ויאמר עד ישיקוף
יירא ויקשב, ונחשבתי כער זומא, כל היום מרמם, ונפשי נבהלה מאד ומשחומם, ואחיה ה' עד מתי
רואה ורומם, זכור בית מןדשך השמם, כל עובר עליו משחומם, מהי החנשא והחלולמם, וזכר אמר
סוף קומם בשלש ערות עמלק להמם, בשלש מיחות זכרם להדמם, בשלש ימי אפלה נגהם
להעמם, בשבעת ימי עברה להרשימם, בעשרה מיני שמד להאשימם, וכמו משרת דברים נכבו נם
מענות, ומשבע מצות המישנות, כן בעשר ושבע וישכרו לענות, ובת קול תצא ממענות, וחשודץ
בכל המחנות, זכרון דברים להגיד ולענות, אל חזכרו ראשונות, בינו נא ישועות אחרונות, והזכירו
זכר רננות, עמלק אשר בא ועוות מחנות, והקר אחכם בפני בנות, ויצא לו שם בכל המדינות ראו
ענה לתנות, איך נמחה כחחק בכל פנות, וצבא המרומ אשר במעונות, אשר הוסמך עליהם
במשענות, יפקר עליהם את העונות, לרוב ימים להמנות, לחשוב עליהם חשבונות, להפילם לחופם
דראונות, והמון לאמים וכל הלשונות, על עזר ועזר ושאו קינות, וכשל עזר ונפל עזר מקוננות
ודע כל פעול כי לא שכחת ויבין כל יוצר כי שמם שכחת, ושעיר ושיריו אז וכתת ועמלך
וספסריו הוכחת, ואחם במשפט נחלת ויזכרו עם אשר זכרת, כי לשוכה אותם זכרת, וזכרון
טוב אחם נזכרת, חזן והמכונים את ה', יאמרו חמיר יגדל ה', ויאמרו גאולי ה', כן יאבדו כל איביך
ה', והעומדים בבית ה', והבוסחים ביי, והשחולים בבית ה', יחזו בנעם יי, ויגידו כי אין קדוש ביי,
כי אל רחום ה', אשרי כל ירא יי, טוב להודות ליי, טוב לחסות ביי, רננו צד קים ביי, קול אומרים
הודו את ה', כי הם זרע ברך יי, זה היום עשת יי, כי אל גדול יי, ברוך הבא בשם יי, שוש
אשיש ביי, ע"כ ואם כל המועדים יהיו במלים, ימי הפורים לא נבטלים, וזכרם לא יסיף מנטלים
יזכרו לעד גאולים, לששון ולשמחה גילים, מפעלות אלהים מגלים, ועזו נדראותיו מגדילים,
ושרים כחוללים, בעשרה מיני עשור מסלסלי, בכנורות ובנבלים, מעשרה מיני הלל מהללים, בעשרת

לשונות שמחה צוחלים, ושרפו חרש המעלות, כחלשד לרב יהיו למו שואלים, מה שעל אל אלים, כי אלה יהיו מבפנים, ואלה מלפניהם מפנים, וא"ה חוצה למו סונים, ואלה לפני ולפנים, בצל שר מחלונם, ובחמשה קולות הצפונים, קול ידנה וישועה - כצפונים, באהלי צדקים צפונים, ההגות ביקורח מפנינו; וקדמו שרם אחר נוגנים, לדעת אידם מנגנים, בנאות אשקיר-מנינים, בצלם חיות גנונים; ובאברתם מתגוננים, ועל חומותם סתמנים, לשוערים ולשומרים, ממנים, כל היום וכל הלילה מזומנים, להזכיר קדשה נוצר אמונים, להעתיק זכרת גוי שומר אמונים, ובשם ישראל מחכמים, ובשלוש קדושה לקדוש מתכונים, שחים בראש בנים משכנים, ואחת בראש מלכם מחקינים, ובשלשחם הם נכונים, כסא שלם ושם שלם בם מכונים, ובשלוש קדשה ענות כאז מוכנים, קראו זה אלזה מכונים; ובפניו שם קדוש קדאים ומכונים: למחוג וכו'.

קריבץ לפורים

החנן מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומנן

ויאמב. אמנן יתומות חנן. אמנה שבועים וחמשה בעדה להגן. אז מאז בקו ינדע נגן. ארנה בו ואם. לישע חוגן. אץ. להזכיר אותו חננו. וקריבץ. אפין באלה חננו. ברוך אתה יי מנן אברהם: אתה נכור עד להחיות מתים

המלה בבם יה חק לגדע פה יתה. בפקמים כל נשם לא תחיה. בן בכורת חל דבר אתיה. בקוין אשר גבמר ויחיה. בכו צפעו צין לצדים שיתיה. יצא. למרדו מור בגשמים מחיה: ברוך אתה יי מתיה המתים: נקדש עד וקדוש אתה את אסתרי. גל ממסתיר לגואל. גוי בנואש מלהנאל: גזור. אם אין לאיש גואל. גבה מלשפה תבנית הגואל. גש באה לצדה לצחצח הגואל. מלפני עיר ומדיש לתמדיש אאל: ברוך אתה יי האל הקדוש: אתה חונן עד בינה והשכל

מכל. דורו פן. להתבונן. דעת מאיזה חטא צנ צר שונן. דכרת אב בזכר אוגן. דלתי צור בגסה דפס וחגן. דגלים לשלש תען ולחגן. המלה. ועמם בן דעת חוגן: ברוך אתה יי חונן הדעת: השיבנו עד שלמה לפניך הנשים. תהגונות לבם ישיבה. הוכערו וסערה בם נשבה. תדסה זאת פגע לה תור ומחשבה. תלה לבל רואיה ועור לו שנה. תדר ימינו לשובב שובבה. בלבבוש. רצות רוצה בתשובה: ברוך אתה יי הרוצה בתשובה: סלה עד וסולה עתה

ותשא. ופבא בארץ. ולא ידעה כי זאת עשתה עיר ירושלים.
ויבער חגף בכל גבול לשלוח. ובהגיע תור בגין לעלות.
ובת אבימלך לבשה צלוח. מלכות. כה רבה מרבה לסלוח:
ברוך אתה יי חננו המרבה לסלוח:

ראה נא בענינו על גואל הוק אתה

חן. וברכה מהררי אל. וכותה עמשם ביד בו אביאל. זאת
בבואה חלום גשמה עין לאל. וברה נא לי צדמת תררי אל.
זה הכינה לאות לתקון אריאל. תכלת. ידה עשות לגאולי
אל: ברוך אתה יי גואל ישראל: רפאנו ח' על ורחמן אתה

וחסד. חסדה חסיד המוחללי. חור וברפם וכתם וחלי.
תילה ריץ ראש פתן מגמלי. תרוז בו לשלם עוד מלאפלי.
חלת פני אלהים יי חילי. וחור. רב חתלי רופא חולי: ברוך
אתה יי רופא חולי עמו ישראל: ברוך עלינו על כשנים הטובות

לפניו. טבע חור אברך. טבוע הנה ומוכן להארך. טמנה
וסתרה מפוע ירך. טמא כהונגר גמנה להברך. טוב פין לה
קומי אורי כי בא אורך. ועמרת. בשנת מוצתך בגשם אברך:
ברוך אתה יי מברך השנים: תקע בשופר על כנפות הארץ

מברך. יודע לך שפתי מרבץ. יקר ימיני בדת ימין רובץ.
יופי עדי עדיים משבץ. יצא מלבש על יד קרבץ. ירש מתן
שאלות יעבץ. זהב. ימן לאסוף נדחים מקבץ: ברוך אתה
יי מקבץ נדחי עמו ישראל: השיבה שופטנו על וצדקנו במשפט

הבתולות. בתקבץ שנית במאהב. בבודה בת מלך.
השליכה יחב. פי צדיק יי צדקות אהב. כמס דוב רשפי
זהב. מלהיב להב. כרה שוחה לעד לחומו להבהב.
גדולה. קפץ בדין משפט אהב: ברוך אתה יי מלך אוהב
צדקה ומשפט: ולמלשינים על במהרה בימינו

וישם. לילה ותנומה המקיע. לילה אשר פגין וירב הקיע.
לדורות אותו הצניע. להיות לפלאו צנוע. לבד יד יחור
ובאשמורו הקניע. ותברך. יחומיו שח ודים מקניע: ברוך

אתה

קרובי לפורים רכד

אָתָּה יי שְׁבֵר אֵיבִים וּמִכְנִיעַ יְדִים : על הצדיקים עד כי כך בטחנו
בְּתֵר. מְלוּכָה מֵאֵז הָיָה מוֹבְטָח. מֵאֲדָיו הָיָה לְהַנָּתֵן לְבַת
הַיּוֹבְטָח. מְלָכוּת בְּשָׁרוֹת מֵרָאשׁ הַיּוֹמָה. מִטּוֹבֵת זֵיו הוֹד מְבִטָּח.
מֵרָאשׁ עַד עֶקֶב לְבָה בְּטָח. בּוּץ. לְהַאֲמִירָה בְּמַעֲזוֹ וּמִבְטָח :
בְּרוּךְ אַתָּה יי מִשְׁעֵן וּמִבְטָח לְצַדִּיקִים : וּלְיִירוּשָׁלַיִם עַד לְתוֹכָהּ תָּכִין
מְלָכוּת נְחֻפָּזָה בְּחַזוֹ רִבִּיד. נָכַל נָתַן עַל יָדִיד מִיַּד מַעֲבִיד.
נִשְׁאֵז מֵעַל כָּל וְטָרְחוֹ הַכְּבִיד. גִּינְיוֹ בְּתִירוֹ לְהַאֲבִיד. נִשְׁוֹאִי
בְּחַם וְבָד טוֹב הַזְּבִיד. וְאַרְגָּמָן. וּמִנֶּם לְכֹנֵן עִיר דָּוִד : בְּרוּךְ
אַתָּה יי בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם : אֵת צִמָּה שִׁמְעָ קוֹלָנוּ עַד יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים

בְּרָאשָׁה. סִים זֶר אֲשֶׁר הוֹפֵלָא. סִנַּת שׁוֹשֵׁן עֲלוֹת מִשְׁפָּלָה.
שִׁימַת רְדוּמִים. עֲלוֹת מִפְּכָפְלָה. שְׁעִיר וּשְׁרִידֵיו לְשַׁחַת
הַפִּידָה. סְגוּרֵי גֵלָא תֵּפֶן מֵאַפְלָה. וְהַעִיר. רוֹן כְּפָלָה לְשׁוֹמֵעַ
תִּפְלָה : בְּרוּךְ אַתָּה יי שׁוֹמֵעַ תִּפְלָה : רָצָה עַד לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים
וַיִּמְלִיכָהּ. עֲזוּר לְאִוִּם מוֹרָאָה. עֲצוּרָה הֵיטָה רָבֵן מַעַת
גְּבִרָאָה. עֲמִיתָהּ הַפְּגִיעַ בַּעֲדָה קְרִיאָה. עַד עַת בֹּא דְבָרוֹ אֲשֶׁר
רָאָה. יַעֲנוּתָם בְּחַזוֹיִם שְׂכֵי תִרְאָה. שׁוֹשֵׁן. חוֹחִים לְעִבְדוֹ בִּירְאָה :
בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמְּחַזִּיר לְשִׁבְיָתוֹ לְצִיּוֹן : מוֹדִים עַד וְעוֹרְתָנוּ סִלָּה

תַּסַּח. פֶּלְפּוֹל יִגִּיעַ לְקַח טוֹב. פֶּעֶלֶת צַדִּיק פֶּעֶלֶם לְטוֹב.
פֶּאֶר אֲמָר אֲשֶׁר הוּא טוֹב. פּוֹר תִּפְּדֵי לְמִשְׁתָּה וְיוֹם טוֹב.
פְּדוּת בֶּן פְּחִישׁ לְהַקֵּר הַטּוֹב. צִהָלָה. וְזִמְרָה לְהוֹדוֹת לֵאל
טוֹב : בְּרוּךְ אַתָּה יי הַטּוֹב שִׁמְךָ וְלֶךְ גִּאָה לְהוֹדוֹת :

אלהינו ואלהי אבותינו שים שלום עד ובכל שעה בשלומך
וְשִׁתִּי. צוֹאָנָה לְמַעֲרָכוֹת. קָצִינּוֹת בְּהַבְתָּרָה מְמִלְכוֹת.
בְּגִלִּי אֵילָת בְּמֹות דּוֹרְכוֹת. שְׂבָעִים יְמֵי צָר עֲלוֹת לָהּ אֲרוֹכוֹת.
תִּקְפָּה עִם דּוֹד לְעִינֶיהָ בְּרָכוֹת. וְשִׁמְחָה. קוֹל נִשְׁמַע מִחֲרָכוֹת.
וְדוֹבֵר שְׁלוֹם מִמַּעַז הַבְּרָכוֹת : בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמְּבַרֵּךְ אֵת
עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם : ח"ק

יוצר-לפרשת-פרה

הסמן מחטל (ברוך אלה). עד (ומושיע ומנן) ואלח"כ במחלין בלן

מסוד חכמים וגבונים. ומלמד בדת מבינים. אפתחה פי בשיר ורגנים. קדוה ודלה פני שוכן מעונים :

אצולת אומן בצרופ וקוקה. בנבקה זאת-בלט פקוקה. גלומה עלומה ונקוקה. דבורה על אופן חקוקה. תמסקלה ומעוקה. ודשונה דשון למשמר חקה. ור-שבועתים מוקקה. חוק טהור. משמא-מתוקה. טבועה בלא רחומה. והיא רחומה. יתוסה. אטורה ודחוקה : חיו בבתם. תמונה ביה. מחומה. למתבת תשוקה. נחקקה זאת חקה :

מקומה יגדה. מעמקה ידלה : חיו לעת יגלה גנוני ועלה : ברוך נאפה יי מן אברהם : אתה נבור עד לחיות. מתים

מפרה חקה גור. מנכנון אמרה גור. נאמן לאונה נתאור. נצח ידי בן בגורה גור. סלול צפונה חלי אור. סקר באפיה ונתשב למז ור. ערך בה חוק לעם מפוזר. עביר מלפתח עקש כמין ור. פאר בקנריה באגד משור. פעלתה בסגן בעדי משור : חיו צפונה לטהרת עם אל עור. צוה צור לציר. יצור צרורה לאלעור :

עולם ומלאו שלך. תפצפי להצדיק מחלך : חיו על בן אוחיל לך. להגשים תחי אסומי פעלך : ברוך אפה יי מניה המתים :

מפאן חוק אלפת היקר. לוטה באור יקר. תשורף לעם מיקר. לעמוד על עקר : העבים לפענת דתיה. פגעם מדותיה. צמאים גמות חידותיה. גלה להם עדותיה : שמין דגלים ביה. מצרף ומטהר. חרב לבבם תמחר. מעונים אותם לטהר. תקרא כהן. במטאף באזוב מתכהן : חיו טהורים ורום במכהן. תמור בם מקח אלעור מכהן :

ימלך יי לעולם אלמך ציון לדר ודר תלונה :

ואתה מרוש יושב תהלות ישראל אל נא :

אמרתי אהבמה והיא רחוקה. שח איתאל ערי זאת

תָּקָה. בְּלֹא נִפְלְאוֹת הִיא וְלֹא רְחוּקָה. זֹאת פְּלִיאָה הִיא
וּמִרְתָּקָה. מִלְּפָנֶיהָ מִשְׁפָּט וְחֶקֶה. וּמֵאַחֲרֶיהָ תוֹרָה וְחֶקֶה.
בְּחֻרֹת תְּקוּנָה. וּבְזָלוֹת לֵב מִתְּקָה. מִדּוֹק תְּלוּלָה וּמִשְׁאוּל
עֲמוּקָה. מִדְּרֵי אֲרָקָה. מִסִּלְתָּה חֲמוּקָה : בָּכָן אֵין לַעֲמוּד
בְּסוּדָה. וְאֵין לְהִנָּיֵעַ יְסוּדָה. וְאֵין בְּחִקּוֹר תְּקָה. וְאֵין לְהַחֲלִישׁ
חֲקָקָה. וְאֵין לִידַע עֲרָקָה. וְאֵין לְהִבִּין בְּרָקָה. אֱלֹהִים הִבִּין
בְּרָקָה :

חֵי וְנֶמֶס נִזְרָא וּמְרוֹם וְקָדוֹשׁ :

אֲצוּרָה וּמוֹפְרָשָׁה. עֲצוּרָה וְלֹא מְפוֹרָשָׁה. זֹאת תְּקַת
הַפְּרָשָׁה. בְּכָד שְׁנָה מִתְּפָרָשָׁה : לְבַעֲלֵי אֲסוּפּוֹת. חִידוּתֶיהָ
חֲשׂוּפּוֹת. וְכָל צְרוּרוֹת בְּסוּפּוֹת. דְּקִדּוּקֶיהָ סְפּוֹת : עֲרוּקָה
וְשִׁמוּרָה. קְצוּבָה וְנִמּוּרָה. דְּרוּשָׁה וְאַמּוּרָה. בְּקִלָּה וְחִמּוּרָה :
זִנָּה לְעִנּוּי. בְּפִנּוּי מְעוּזוּי. וְהִנָּיָה עִנּוּי. בְּפוּץ מְעִינּוּי :
רָעַד בְּהִסָּפִית טַעַם תַּחֲלֵצַת מִשְׁנֵתָה. פָּרָה בַּת שְׁפִים עֲגֻלָּה
בַּת שְׁנֵתָה : בְּצֹר צִיר תַּחֵן בְּקֶשֶׁב שְׁמוּעָתָה. גֵּא מְנִי יִפְרָה
מוֹרָה תִּלְכָּה לְשַׁעֲתָה : יִדְעוּ בָּהּ הַלִּיכוֹת וְשִׁנּוֹן הַלְכוֹת. אֵלָּה
הַנְּעֻרְכוֹת. וְאֵלָּה הַמִּתְחַלְכוֹת : רְאִיתָה אֵיךְ לַחֲזוֹת. דְּמָה
אֵיךְ לַחֲזוֹת. בְּאוּרָה מִלְּהַבּוֹת. לַחֲזוֹת לְמִי זֹאת : בְּדַבּוֹר
אֲמוּר אֵל הַכֹּהֲנִים שְׁנָה עוֹז פָּנָיו. שָׁב וַיַּעֲרוֹךְ זֹאת לְפָנָיו
וְהֵאִיר עֵינָיו : יַעַן בְּגִימָר לוֹ וְקִקְחוּ לְטָמֵא. פְּלִצוֹת בַּעֲתָתוֹ
וְשֹׁחַ מִי יִתֵּן מְחֹר מְטָמֵא : קוֹשֵׁט אֲמָרִי פָּרָה. כָּל מְחֹר
מְטָמֵא. וְאֵיךְ הִיא תַעֲבִיר רֹחַ הַטָּמֵא : לוֹ הִגִּיד אֵל תְּקָה
תְּמִתִּי. וְמָה תִּנְבֵּעַ לִידַע. עֲמוּקָה מִשְׁאוּל מָה תִּדַּע : יָבֵא אֶפֶר
פָּרָה. לְהִדְבִּין טָנוּף בֶּן פָּרָה. הֵיוֹת בְּפָרָה. לְסוּרָה בְּפָרָה :
חוּן רַמּוֹ בְּוִימָחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה. הֵיוֹת פָּרָתוֹ מוֹתִמְדָּת. שֶׁכֶּד הַפָּרוֹת
פָּלוֹת וְשֶׁלֶךְ לָעֵד עוֹמְדָת : אֵל נָא וכו'

לְמַהֵר טָמֵאִים. לְטָמֵא מְחֹרִים. בְּאוּמֹר קָדוֹשׁ :

אֲמָרָה סְנוּנָה וְצְרוּפָה. בְּדוּלָה בְּדָתָה מְעֻרּוּפָה. גְּדֻלָּה
כְּבֻעָה לְתְרוּפָה : דְּרוּשָׁה בְּזָקוֹ מְשֻׁבָּעָה מִשְׁבָּעָה. הֵנִיזוֹת
טבילות נח [ח"ב]

טְבִילֹת וְכַבּוּסִים שְׂבָעָה. וּפְרוֹת וְכֹהֲנִים טְהוֹרִים וּמָמָאִים
שְׂבָעָה : וְקָנִי גִזִּית תְּמִימִים מִמוֹם. חֲבוּאִיָּה יִבְקְרוּ לְבַל הָיוּת
בָּהּ מוֹם. טְהוֹרָה תִּהְיֶה לְאֲדָמוֹת כְּמִמוֹם : יַעֲשֶׂה מִהוֹן בִּהֵן
כֶּבֶשׂ פָּרָה. כֶּפֶה מִזֵּל אָמֶם בְּהוֹד תִּפְאָרָה. לְהוֹצִיא בָּהּ תְּמִימָה
חֲמָא תָמָה מִפִּירָה : מִסְעָדֶיךָ אֶתוֹ יֵצְאוּ לְהַר הַמִּשְׁחָה. נֶחֱזֵן
טָבֹל שְׁנִית עֲבוּר פּוֹרָה שׁוֹחָה. סֶדֶר מַעֲרֶכֶת וְלֹא שָׁחָה :
עֶמֶד מִקְדָּם וּפְקִי לְמַעֲרָב. פָּרָה שְׁחַט וְדָם לֹא עָרַב. צֵת בָּהּ
חֲרִיטִית וּמוֹקְדָה חֶרֶב : קָם מוֹל שְׁעַר אֵיתוֹן וְדָם שְׂבָע נִוָּה.
רַעֲנָן אֶרֶז וְאֶזֶב וְשִׁנֵּי יַחֲוָה. שְׁמַע לִפְלָעִין אֶרֶז זֶה וְאֶזֶב
זֶה : תִּרְגְּלָה וְחִלְמָה לְשִׁלְשָׁה חֻלְקִים. כָּל מִשְׁמְרוֹת מִנָּה
מִחֻלְקִים. תִּבְנוּהָ לְמִשְׁמֶרֶת עַד נִקְוִים יָקִים : לִטְהַר וְכוּ'
וּבְכֵן וְלֹךְ תַּעֲלֶה מִדְּשָׁה בִּי אֶתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ :

אין לשוחח עוצם נפלאותיך, אין להגיד חקר דתותיך, אין להבין תוקף מפעלותיך, אין לפענח עומק פלאותיך אין לעמוד על ספן מדותיך. אין לחקור סוד חידותיך, ואין להשמיע כל תהלותיך אין לגלות סוד עדותיך. המפורשות סודות, הגלויות עלומות המבוארות חתומות, המשוונות עצומות, החקוקות רשומות, החסרות מותרות, האסורות מותרות, השחורות צהורות, החשופות אטורות, הפרושות אצורות, הכלולות עצורות, הקלות חמורות, מוציא מזלות יקרות, מתיר מאסורות מותרות, נותן בטמאות טהורות, מן החלב שוכן חלב, מן הדם טחול הדם, ומבשר בחלב כחל החלב, מכלאי בגדים כחל בסדין, מאשה את יכום האה, מאשה איש ישת תואר לאיש. משמאת נדה, פהרת בתולי אשה, סתרת אסור, ומאסור החר, בטמא טהור, ומטהור טמא, בהרה ממועט טמא, מרה נכיל עוד כל טמא, המת בבית אינו טמא, יצא ממנו אותו טמא, שעיר יום כפור מכפר על כל טמא, וכל מעסיקו בגדים מטמא, פרה אדמת עושה טמא, ותיא עשויה לטהר כל טמא, ואפרה נעשה אב הטמא, והיא מטהרת אבי אבות הטמא. בכך אין להבין סוד תורתך, ולא זקוק אמרתך, ולא צריך גזרותיך. בן אין להמיר ולא להתמיר, אין להרהר ולא להרהר, אין לידע, ולא לידע עמוקה משאול מה תרע, נעו מעגלותיה לא תרע. זו באמירה, זו בגזרה, זו באסיפה, זו בחסיפה, זו בנשיקה וזו בחשוקה, זו בכבישה וזו בהפרשה, זו בדרושה, זו בחרושה, וכל אצרה החקיק בה חקה, אין להרהר ולומר על מה נחקקה. שכך נחנה בנשיקה, וכלם נכוזים למכין, וכל המשביל יבין, חוץ משעמי פרה שאין להבין, וכל חכם לב ידל מכין, חפציה אין להבין. ובשמות תעודה היא נקובה, לכל קרבן שי לא שוה, שהם זכרים והיא נקבה, לטהר שמצת עגל תועבת, הם המירזי כבוד בכך פרה, וסורו בו כפרה. תבא אמו אשר היא פרה, ויהיה לעם כפרה, הם הארזים בו פנים, ואדמו עצם מפנינים, תבא אמו אשר היא אדמת פנים, ובה צה ואדום ישא פנים, הם חרותו היות צנ כחמים, ובה חיבו מהיות חמים, תבא אמו תמימת חמים, ובה יטהר תמה הצור חמים, הם שחחו לפסל כל מים, ונכגשו בו היות בנלי מים, תבא אמו אשר אין בה מים, להרעה דמי יפה ואין בה מים. הם זממו בעגל למעול, ויזכו לו ויפרקו עול, תבא אמו אשר לא עלה עליה עול. ותנתן על שכמם כעול. הם נקהלו עבדו אל כהן, ואונף בהשמיד איש מכחן, תבא אמו ותחנן לכהן, ויכפר בה עון כהן. וכמו באש גשרף, כן באש תושרף, וכמו שוחן ותודק עד עפר כן חוק ותעשה עפר. וכמו הושלך עפרו אל המים, כן תושלך אפרה אל המים. וכמו נשלו בו שלשת אלפי יושר, כן יפלו בה שלשת מיני כושר. וכמו מנף עם טהור, כן טמא במגע כל טהור. וכמו טהר עם בו טמא, כן טהר איש אשר נטמא, וכמו פור פשעו לכל דור שמור להטאת

לחצאת. כן תחא למשמרת לסי חצאת. להריח דמים לכבס כתמים, לנקות טנופים, להרחיק צואים להלבין חטאים, לטהר טמאים, לקדש קדושים, להצדיק עמוסים, בעץ ארו לענופים כארו, באזוב לנדכאים כאזוב, בשני לשפתותיה כשני, בתולעת לאל חיראי תולעת. לכל יתגאה מחגאה כארו. שאם לא יכך כאזוב ויחשב כחולעת, לא יושהר באזוב ובשני תולעת, ואם לא ישפוך לב כמים לא ישהר בזריקת מים, וטה יתגאה חציר יבש נוכח אש אוכלה אש, ומה יעזו ציץ גאה, נוכח אל גאה גאה. והוא רוכב שחקים כגאווה גאה על גאים, מתנשא על נשאים, ומחגאה כארו על מתנאים, ועניו כאזוב על נדכאים, וצר בעולמו חמשה מיני גאים, שור בבחמה אריה בחיה, נשר במעופפים, ארו בעצים ואדם בכלם, ומלך מחגאה על כלם, לבש גאות מכולם. חקקם בכס שביבי אש, ארבעה בכס מעלה ואחר בכס מטה, כי כס מעלה מכון :נגד כס מטה, וכל אשר יש במעלה יש במטה, כסא מול כסא היכל מול היכל מקדש מול מקדש, זבול מול זבול מזבח מול מזבח, בנים מול בנים, עבדים מול עבדים, מלאכים מול מלאכים, משרתים מול משרתים, צבאות מול צבאות כרובים מול כרובים, אלפים מול אלפים, רבבות מול רבבות, קדושים מול קדושים, מרחנות מול מרחנות, מעריצים מול מעריצים, מקדישים מול מקדישים, וקדשה לקדוש משלשים. ככתוב וכו'

יוצר לפרשת החודש

החזן מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומנן :

מסוד חכמים ונבונים. ומלמד דעת מבינים. אפתחה

פי בשר ורגלים. להודות ולהלל פגי שובן מעונים :

אתית עת דודים כנעה. באמת ועשר פוט כנעה. גישת צקון מכפל כפנעה. דלג פעם וזאת רנעה : השגים עופר מחרד ארבות. וחתל ארך בתכם מערובות. זמן קפי עשות רבות. חדשים וגם ישנים להרפות : טם וידא ועדן שנה. יקין בישן וער במשנה : חיו כספ ודפס בפתחי ישנה. להפשה בראשון לחדשי השנה :

לי עוד תגנון. בפקסום ונגנון : חיו כגוננד לבנון. במננת ינון : ברוך אפה יי מגן אברהם : אתה גבור עד להחיות מתים

מרימי עול עגדה דהלאות. מכאב הגם להראות אות. נאקה הקישה קץ הפלאות. נחצו למאתים ועשר ארבע מאות : שיה המספד לעקר צור. סים זכרו בפקד נצור. עמוסים פאתיו לעת בצור. עדימו לשי יהא עצור : פלא עשות נגד אבות. פין מבששור לאסרו בעבות : חיו צליחת ירדן בו להתוות. צפית שיה לבית אבות :

לה עוד נקשיבה. במעניג הישועה נשאקה : חיו שישון

ישעך

יִשְׁעֶךָ לָנוּ הַשִּׁיבָהּ. וּבִתְחִילת גִּשְׁמֶךָ : בְּרוּךְ אַתָּה יי
מִמֶּנֶה הַמַּתִּים :

קִיַּמְתָּ עֲקֵיט עֶקֶד. הִיא נִצְבָה בְּפֶקֶד. תּוֹיֵבֶת בְּתָרִי שְׁקֵד.
רִשְׁפִי לֹדֵד לִיבֹד : כֹּחַשׁ יִשְׁנִים בְּעֶרְבִי. בֶּסֶם תְּבוּסָה בְּעֶרְבִי. קִין
חַשׁ וְקֹבֵב. לְעוֹרֵר בְּתִנִּין קֶרֶב : שְׁמַע מִכֶּסֶת פְּסָחִים. אֲשֶׁר
כִּסּוּ פְסוּחִים. הִיא צִמְתָה בְּפִלּוּחִים. לְהַצִּיתָם בְּקוֹצִים
כְּסוּחִים : תִּרְפִּים בְּדִי לְמַעַט. מְנוּיִי מְתִי מַעַט : חֵין תּוֹקֶף
הַדְּבַת מִלֶּךְ מִלְּהַמַּעַט. הוֹרֶשֶׁם לְהַמְנוֹת בְּנֹאֵם יִמַּעַט :

הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֵס לְשִׁמּוֹר. בְּסִכְסֵם אֲסוּפֵי הַר מִזֶּר. וְאַתָּם
אֵל וְנִמּוֹר. שְׁלִשֶׁת אוֹתוֹת בּוֹ לְשִׁמּוֹר : דּוֹרֵשׁ זֶה חֲדָשׁ
בְּחֲדָשׁוֹ. לְאוֹת וּלְמוֹפֶת קִדְשׁוֹ : חֵין יְדִידִי עִם קִדְשׁוֹ.
הוֹשִׁיעָה לוֹ יִמִּינוּ וְזִרְעוּ קִדְשׁוֹ :

הַדּוֹם מִגֵּר נִזּוֹר עֲדָשׁ. כְּהִיֹם הַזֶּה יַחֲדָשׁ בְּגוֹדֶשׁ :
חֵין וְנוֹבִיל שִׁי בַּקֶּדֶשׁ. בְּרֹאשׁוֹן בְּאַחֵד לַחֲדָשׁ :
יִמְלֹךְ יי לְעוֹלָם אֱלֹהֵיךָ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר תִּלְלוּנָה :
וְאַתָּה קִדְשׁ יוֹשֵׁב תִּתְּלוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא :

רַבּוֹת עֲשִׂיתָ וְחִשְׁבָּתָּ וְסִפְרָתָּ. מִפְּעוּלוֹתֶיךָ פְּעוֹל בְּסִפְרָתָּ
סִפְרָתָּ. לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים חִבְּלוּ שְׁפָרָתָּ. לְתַקּוּפוֹת וּמַחְזוֹרוֹת
קִצּוֹ צִפְרָתָּ. לְאַלְפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וְשִׁמּוֹנָה וּמֵנוּ
בְּאַרְבָּתָּ. וּבִתְשַׁע מֵאוֹת עֶבְרִים עֲדִיו עֲבָרָתָּ. וְהִיֹם הוֹרִיתָ
לְעַם אֲשֶׁר בְּחִרָתָּ. לָבֵן עַל כָּל חֲדָשׁ חֲדָשׁ הַגְּבָרָתָּ. סִפְרוּ
בְּקִרְרָתָּ. קִצְבוּ תִקְרָתָּ. נִזְלוּ תִקְרָתָּ. פִּלְאוּ סִקְרָתָּ. מוֹעֲדוּ
יִקְרָתָּ. וְבוֹ יִקְרָתָּ וְנִתְּקִרָתָּ :

חֵי וְכִסֵּם נִזְרָא וּמְרוֹם וְקִדְשׁ :

אֲבִי כָל חֲזוֹנָה. חַל בּוֹ בְּמַחְזָה. בְּנִגְמָר לוֹ תְּחִילָה. תְּכִנִּית
הַחֲדָשׁ הַזֶּה : לְהַבִּין קִצְבֵי מוֹדְדָתוֹ. מִתְּחִלָּתוֹ וְאַחֲרָיִם מִלְּאָתוֹ.
עַד תְּכִלִּיתוֹ : שְׁמָתוֹ לְהִרְאָהוּ. וְלֹא הִכִּיר מִרְאָהוּ. עַד בְּאַצְבַּע
הִרְאָהוּ. אִזּוּ בֵּן וְרֹאהוּ : וְזֹמֶר לְשַׁעוֹת שֵׁשׁ. תִּפְאָרוֹ לְהִתְאַשֵּׁשׁ.
פְּחוֹת מִשֵּׁשׁ. כָּל עֵין יַעֲשֵׂשׁ : רֹאיוֹ לְבַקֵּר. עֲדִיו לְחַקֵּר.

יוצר לפרשת החודש

רכז

מאמיריו ליקר. ממינריו לעקר: במידד לו שער. עביו איך
לשער. עד שמיפת שער. יקבלו יושבי שער: ידעו תבונה.
לחיות לאום נכונה. להורות ליודעי בינה. ערך לבנה:
רגלים לישוב. זמנים לחשב. בעבור איך לישוב. וסוד מה
להקשב: בפניו צנו אלי קדש. להעיר עדות חדש. ואל
נתעטף בקדש. במקדישי קדש: יה בךם לעינו. ועדותם
דקדק במחננו. וחבל צוחו במעונו. מקדש החדש בזמנו:
מן מולדתו חל להקצות. ביום רביעי בנחצות. ועד שלשים
מרוצות. לא נפר בנחצות: לאה ציר ופחד. ותר מעת לעת
ספור אחד. וצור פין לו ויחד. מערב ועד ערב מנות אחד:
ילדות חכם וסתר בו ביום תשפון מצו. ובתחלת ברייתם
בחלון אחר נמצאו: חון רעים כנפן למז מסורת אמצו. חשב
לעבר ולמדיש טפורות כמיצאו: אל נא וכו'

חון וקהל ראשון הוא לכם. לפסוק עליכם. להתקדש
בתוככם. מדיש:

חון וקהל לכם הוא ראשון. נצורי באישון. להעריין דאל
אחרון וראשון. מדיש:

אדון מקדם תכנו ראש. בינו לא גל בספר תולדות ראש.
גלהו תחלה לכם לדרוש: דורש להשוות בו גיה ואישון.
הופקא מכל עם ולשון. ולא הומסר לאדם הראשון: זמן
עדנה בו בשורה. חנוט למצו עקוד למוסרה. טפיה כבן בו
בשרו בשורה: ירה אשר לא פענה לראשונים. כמוס לצפון
חדשים ונם ישנים. לראש הושם לארבעה ראשי שנים:
מועדים מזמין לנדגלים. נועדים בו עינימו צירי רוגלים.
ספור הוא למלכים ולרגלים: עבור מעברים לשמרו במועדו.
פדה ואביב תמופה כם לועדו. ציון שלשתם יצרפו לסעדו:
קדש בראשו ושלישו חציו ורבו לשמור. לקדש לקחת לחג
לקצור וקדמור. רשם בכל דור. שמור הוא לרובב על
חמור: שמירת שלישו בנרנן עמדה. שלהבת חציו שאון

פול השמידה. תשועת קצירו ימיני העמידה : לם וכו' ויבן וליך תעלה קדשה פי אפה קדוש ישראל ומושיע :

הוא נקרא ראש וראשון, ונאמו נקרא ראש וראשון, ומועד נקרא ראש וראשון, ואונו נקרא ראש וראשון, ונחלו נקראו ראש וראשון, ואויבם נקרא ראש וראשון, ואוהבם נקרא ראש וראשון, ונאום נקרא ראש וראשון, הנה העת יבא בראש וראשון, בקץ אשר הוא ראש וראשון. לעבוד בראש וראשון, לכונן נכון בראש וראשון, ואחו ניצר ברוח ראש וראשון, לקעקע שריו עמלק ראש וראשון, לעורר צורים החצובים בראש וראשון, לפעול חרשות בראש וראשון, לרצות חרש חשורת ראש וראשון, להוביל בו שי לראש וראשון. ועוד בל יוכרו ראשונים, כי יחדשו חרשים וגם ישנים, סלאים מפלאים משונים, וקיצו כל ישנים, מהללים ומשוררים שירים משונים. ולא יאמרו עוד אשר העלה בנביא, כי אם ח' ה' אשר העלה ואשר הביא, ואז אל ישאג כלביא, לערוך קרבי, חרשות להביא, ביד איש נבוא, משבט לוי, להשיב לבבי, לחדש קרבי. ויצמיח צמח נקוב שבעה, ואחו יהו רועים שבעה, ויהדשו לאום דברים שבעה, ויתכסה מהז שבעים שבעה, וישבו ויגלה לעם קדושים, אשר עמו יהו מקודשים, ולא לערי צאן קדשים, עד קץ ששה חרשים, עד בא ראשון ראשי חרשים, ואז יראה לעדת קדושים, הנשארים מעול קדשים, ויראה למו אותות חרשים, לחדש שמים החדשים, למשוה קדש קדשים, לפתוח דלת לקדושים, בשבתות ובחדשים. ואז יצוה חרש עבודת חרש, מה להגלות בראש כל חרש, ועבודת ראשון כל חרש, היא תקדים החלה לכל חרש, כי כמו היה ראש לכל חרש, כן יהיה ראש לכל חרש. ותעשה ב הדרה, לברוא ארץ חרשה, להניח דעה חרשה, לכרות ברית חרשה, להבראות בריה חרשה, לתת חרש רוח חרשה, להוביל בו שי מנחה חרשה. וחמה ולבנה תתחדש, ואורם שבעתים יחדוש, שמים בשנה יתחדש, ויצמצם שכינתו בחור שער החדש. ויקרא לו שם חרש, כשם העיר מיום המקודש, וינחן לעם לב חרש, לשורר בפייה שיר חרש, שיר מפואר ומחורש, על כל שיר מהלל ומקודש, כי שירי אראלים, אשר שיר ותשבתות מהללים, לפני שיר זה לא חלים, ונצחו אלום אשר קול המולה צוחלים, לפני שיר זה לא ממללים, ורנן גלגלים, אשר אם הורשו כלגוללים, לפני שיר זה לא כוללים, ואימת כרובים, אשר הם צגים כמו רובים, לפני שיר זה לא מרבים, והדרת אופנים, אשר הם מרובעי פנים, לפני שיר זה לא סופנים. והמון גדורים, אשר הם הוד אל מגידים, לפני שיר זה לא נאגרים, וסוד עירין, אשר כעין קלל בוערים, לפני שיר זה לא מפארים, ורגש קדישין אשר לבקרים מתחדשים. לפני שיר זה לא מקרישים. ונהם שנאנים, אשר טעמם לא משנים. לפני שיר זה לא משנים. וסחר שרפים, אשר ברגע כל שורפים, לפני שיר זה לא רופפים. כי כל מחנות משרתים קדושים, משרתיו יהו מקדישים. וגם המון צבא מלאכים, מנעימים יהו ממליכים. ומרוצות חיל זקים, כהם יהו מחזקים, וזיו משלחת ברקים, פניהם יהו מברקים, וחוצה למו הווים, מתעלפים באהבים, ועד מחיצתם לא באים. באשם נלהבים, ובנחלם נכונים, ובפארים הם נאלמים. ועת כי יחלילו יחישו, ועת כי יחילו יחילו, ועת כי יגמורו יעריצו, ועת כי יחישו יקדישו, ועת כי ישתוקו ישלשו, קדשה משלשה. ככתוב וכו'.

מוסף לפרשת החודש

יחזן מתחיל (ברוך אתה) עד (ומושיע ומנן) ואח"כ מתחילין כאן

ראשון. אמצת לפרח שושנים. אמוץ לעורר מרדם ישנים. בןכרך ברית ראשונים. בצפון תדשים וגם ישנים. גלוחו בדת שנונים. גזר ראש לארבעה ראשי שנים : חון ארבעה ראשי שנים במחנה. בארת זה מזה לחונה. באשר שמענו בן עוד גחנה. לגונגמו במו בחדש תנה :

ברוך .

ברוך אתה יי מִגֵּן אֲבֹתָם : אתה נכור עד לחיות מתים
לציון. דָּרֹר חֲשֵׁת בּוֹ קָפוֹת. דָּבַר אֹזֶר יִקְרוֹת לְקָפוֹת.
הַחֲדָשׁ אֲשֶׁר יִשְׁוּעוֹת בּוֹ מְקִיפּוֹת. הַחוּסִים בּוֹ מִתְקִיפּוֹת. וּמִנּוּ
מִתְחִילוֹת וְתוֹקְפוֹת. וְעַד רֹאשׁ לְאַרְבַּע תְּקִיפּוֹת : חֵיוֹן אַרְבַּע
תְּקִיפּוֹת בַּשָּׁנָה. תַּחֲדָשׁ אֹרֶם בְּבִרְאשׁוֹנָה. בְּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ בֵּן
עוֹד חֵישׁ נָא. הַחֲנִינוּ בְּגִשְׁם בְּרֵאשׁוֹן לְחֲדָשִׁי הַשָּׁנָה : בְּרוּךְ
אַתָּה יי מְחַיֶּה הַמֵּתִים : נַעֲרִיצֶךָ. לָדוֹר וְדוֹר עַד וְקָדוֹשׁ אַתָּה.

הִנֵּה זֶה בָּא לְפָרְקִים. זְמוֹן לְגֵאוֹל רְצוּצִים מְאֲרָקִים. הַחֲדָשׁ
אֲשֶׁר רְבִיבִים בּוֹ מְרִיקִים. חֲשֵׁבֶת מַיִם לְמִלְאֵת רִקִּים. טִיעוֹת
לְרוֹת וְיִרְקִים. מְלֵאִים בּוֹ לְהָקִים. בְּאַרְבָּעָה פָּרְקִים : חֵיוֹן אַרְבָּעָה
פָּרְקִים בְּבִמְחֻזָּה. בְּאַרְבָּעָה מְזוֹה לַחֻזָּה. בְּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ בֵּן עוֹד
גִּחְיוֹת. וְנַעֲרִיצֶךָ קָדוֹשׁ בַּחֲדָשׁ הַזֶּה. בְּרוּךְ אַתָּה יי הָאֵל הַקָּדוֹשׁ :
תַּכְנֵת שֶׁכֶת וְכו' עַד מְקַדְשֵׁי שִׁמְךָ (וְנִשְׁרִיחַ אֶתְּךָ יִצְרֵת עַד קִבְעֵת) :

הַנֶּסֶם. יָמִים הַמְבוֹרָרִים. יוֹדָה וּמִלְקוֹשׁ בְּאַבֶּס פּוֹרְקִים.
כֶּחֶתֶת בְּאַדִּיבִים רְבִים. בְּרָמֶל לְהַקְלִיא אֲדִיב פּוֹרְקִים. לְשִׁנָּה
מִפְעֻלוֹת מַצִּיץ מִתְרַקִּים. לְפָנָיו קוֹרְאִים עֲגִין אַרְבָּעָה עָרְקִים :
חֵיוֹן אַרְבָּעָה עָרְקִים אֲשֶׁנְּגָה. סְפּוֹר מִסּוֹת פְּרָחֵי שׁוֹשַׁנָּה. בְּאֲשֶׁר
שָׁמַעְנוּ בֵּן עוֹד חֵישׁ נָא. עֲנִיגְנוּ בְּנוֹפֶשׁ בְּרֵאשׁוֹן לְחֲדָשִׁי
הַשָּׁנָה : בְּרוּךְ אַתָּה יי מְקַדְשׁ הַשָּׁבֶת (לְשִׁרְיָח וְיִשְׁרָאֵל וְרֵאשֵׁי
חֲדָשִׁים) : רַצָּה עַד לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים.

וְלִירוּשָׁלַיִם. מוֹפֶת הַחֶסֶק בּוֹ פְּסוֹת. מַעֲיִן כָּל חַי לְהַתְּפִסּוֹת.
נִקְמוֹת אֲשֶׁר בְּלֵב מְכַסִּית. נִתְּנָנוּ בְּמוֹעֵד זֶה הָיוֹת מְכּוֹסוֹת.
שָׁה לְבִית אָבוֹת מְנוֹת בְּמִכְסוֹת. סְבוֹת עָלְיוֹ עָסִים אַרְבַּע
פּוֹסוֹת : חֵיוֹן אַרְבַּע פּוֹסוֹת בְּבִמְחֻזָּה. בְּאַרְבָּעָה מְזוֹה לַחֻזָּה.
בְּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ בֵּן עוֹד גִּחְיוֹת. רָצָנוּ כְּשִׁי בַּחֲדָשׁ הַזֶּה : בְּרוּךְ
אַתָּה יי הַמְּחַיֶּה הַמְּכַיֶּה לְצִיּוֹן : מוֹרִים עַד וְעוֹרֵתָנוּ סִלָּה.

מְבַשָּׂר. עִם זְכוֹיוֹת. עֲצוּרִים לְהַעֲלוֹת מִצּוֹל דְּכוֹיוֹת. פְּדוּיִם
חֻזָּה בְּמִשְׁכִּיּוֹת. פְּצוּחִם שִׁירִים תְּמוֹר דְּכוֹיוֹת. צְבָאוֹת כָּל חֲמִדָּת
שְׁכִיּוֹת. צִנְאָנוּ יָצִיעַ דְּרוֹשֵׁשׁ אַרְבַּע מִלְּכוֹת : חֵיוֹן אַרְבַּע מִלְּכוֹת
לְדוֹשׁ

מוסף לפרשת החודש

לְדוֹשׁ אוֹתָנָה. מִדּוֹת פְּעֻלָּתָם כְּבִרְאשׁוֹנָה. כְּאִשֶּׁר שְׁמַעְנוּ בֶּן
עוֹד חֵישׁ נָא. וְתִיטִיב לָנוּ בְּטוֹבָה בְּרֵאשׁוֹן לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה :
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בְּטוֹב שְׁמֶךָ וּלְךָ נָאָה לְחֹדוֹת :

אלהינו וכו'. שים שלום עד בכל עת ובכל שעה בשלומך

אָתָּן. קוֹל בְּשׂוֹרְרוֹ רְאשִׁים. קְרָא בְּגֵרוֹן בְּגִיא הַתְּרָשִׁים.
רְאשֵׁי תַנִּינִים אֲשֶׁר עַל גְּבֵי חוֹרְשִׁים. רְאוּתָם בְּזֶה חֹדֶשׁ
מְגֻרָשִׁים. שִׁיר חֹדֶשׁ וְהִנֵּה מְדֻרָשִׁים. תְּבַנְנָה שְׁפָתַי בְּשׁוֹרֵי
אֲרֻבָּעַת חֲרָשִׁים : הֵינִי אֲרֻבָּעַת חֲרָשִׁים כְּבַמְּחֻנָּה. בְּאַרְבַּת זֶה
מִנְּה לַחֲוִיָּה. כְּאִשֶּׁר שְׁמַעְנוּ בֶּן עוֹד נִחְוָה. בְּרַבְנוּ בְּשָׁלוֹם
בְּחֹדֶשׁ זֶה : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְּבַרֵּךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם :
קְדִישׁ שָׁלֵם. אֵין כְּאַלְהֵינוּ. עֲלֵינוּ. ק"ו :

יוצר רשבת הנדול

החון מתהלך ברוך אתה עד ומושיע ובנון

מִסוֹד תְּכַמִּים וְנִבְזֻנִים, וּמִלְמַד דָּעַת מְבִינִים. אֶפְתָּחָה
פִּי בְּשִׁיר וְרִנָּנִים, לְחֹדוֹת וּלְהִלָּל פְּגִי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים :
אֱלֹהִים בְּצַעֲדָה חֲפֹת פִּתְרוֹם. בְּתַקְתָּ חֵילִם מְבַצְרֵיהֶם
בְּתֵרוֹם. גָּאֻלָּתָ עִמָּךְ בְּגִבֹּל-קִתְרוֹם. דְּרִירָתָם וְהַבְּרִיתָם בְּסוֹלָת
לְרוֹם : הַנִּרְתָּ לְגִיא תִמּוֹן פִּיבֶסֶת. וְנִקְתָּה לְאַרְיֵץ בְּטִרְיָה
נִחְבֶּסֶת. וְנוֹחָה וְרַחֲמָה בְּדָם מַתְּבוֹסֶסֶת. חֲלָצָה וְנִנְחָצָה בְּרַחֲצָה
וְתַבְבוֹסֶת : מָרָם מְרוֹר מִמְּשֻׁגָּם יִשְׁבֶּת. יִשׁוּעָה צְמִיחָה לְנִצּוּרֵי
בְּבִת : חֵיוֹ בְּתִרְתָּ בְּלִיל לְגִפְשׁ מְשִׁיבֶת. לְשַׁעֲבֵר קַבְּבֶת
מִפֶּן שְׁבֶת :

סָלָה אֲרוֹמָמָךְ מוֹשִׁיעַ וְשָׁלִיט. מוֹצִיאִי לְחַפְּשֵׁי מִבֵּית
מְעֵלִיט : חֵיוֹ סְבוּתָה לְרֵאשִׁי לְהִשְׁאִיר פְּלִיט. גִּנּוֹן וְהִצִּיל פְּסוּת
וְהִמְלִיט : בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִגֵּן אֲבִרְהָם : אַתָּה גִּבּוֹר עַד לַחַיִּיּוֹת מִתִּים
מִמְּסַגֵּר אִסּוּר בְּצִאֲתָ לְחַיִּפֶּשׁ. גִּתְנוֹסִם גַּם בְּטָבִישֶׁת רִפְשׁ.
סִנְבֶּסֶם חוֹה מְרֻנֵּעַ וְנוֹפֶשׁ. עֲרוּךְ תַּחֲלָה לְמִשְׁיבֶת גִּפְשׁ :
פְּרוֹשׁוֹ וְטַעְמוֹ צוּיָתָ בְּמִרְהָ. צִתְצוּם דָּתוֹ לְהַבִּין וּלְגוֹמְרָה.

קביעת

קביעת יחדשתי בוכירה ושמיכה. וזן להפיק בתוכה וזמכה.
שפטים גדולים עשית בצוען. שפכרת אהל כל יצען : חיו
תעובים פסו באף להכניען. תמכה תרדה בעמלק ונענען :
דבך ועיניך להיכרך תשובב. דשן ושמן לעמך ינובב :
חיו תכונן אלמך מזבחם וסובב. להנשים תחי ישנים דובב :
ברוך אתה יי מתינה תמתיים :

ישעי וכבודי משגבי ומנוסי. ונצב לריב על אונסי. סוככי
באברתי יי נסי. פורע וגובה דין קנסי. בזהל גרו עלי ראשי.
רוב על עב קל מענוי לגרשי. שחת מבצר מתלישי וחורשי.
מלון קצו נחני דורשי : וממעון קדשו חבש באבי. אדון
ממעני הישועה השאיבי : חיו למבני קנים בשבת מהדאיבי.
להאבילי נחלת יעקב אבי :

ימלך יי לעולם אלמך ציון לדר נדר תללויה :
ואתה מרוש יושב תהלות ישראל אל נא :

כרם חמד נטע שעשועים. בלוסה ומבסבסת שני רשעים.
ונגלית להלצה מבין פושעים. בחיל אלפים רבבות תשעים.
ובצדק נפקד לתשע ותשעים. הועמסה משא פדרים
תשעים. פנית לפניה מלכים ושועים. שלחה קציריה ועלו
מושעים. ולחלקה נמלה שבעה משבעים. שעשור נכסים
לבנות קבועים. ובישימון דרך הלכו ארבעים. מעדני מלך
אכלים ושבעים. קדשתו מתנים ורגן מביעים :

חי ונקם נורא ומרום וקדוש :

יחדת להציל עמך. להודיעם ארח נועמך. למשאות
תרים פעמך. להכניע רודים בנעמך : וכמתם חמון שודדים.
כלו שרים וגרודים. והניע את דודים. צמחה ישועה לידידים :
סוד ביצא בהנניה. צאת ענומים לרויה. נחצו צירים לשכינה.
שני תואמי צבנה : פרום בירה של מלך. ארעהו דשר פלך.
כל הבא למלך. אשפר לפניו מהלך : בשער בת פסלות.
נצבים מלאכי שלום. נסתכלו קוטפי מקדים. באין מזמן

וּמְקוֹלִים: רָחֵב לֵבָב נִגְּתָה, לְלִיזוֹנוֹ קִפְּצָה וּמִנָּה. וּכְגַם הָבֵא בְמִנָּה.
וְאַלֶּה לְבַד בְּאַתְרוּגָּה: שְׁאַל פֶּתֶן חֲרָשׁ. מִי נִדְרָשׁ וְהַדוּרֶשׁ.
הַשִּׁיבוֹהוּ הַפֶּךָ מִשְׁוֹרֶשׁ. בָּלָה גֶרֶשׁ יִגְרֶשׁ: מֶרֶד וְדָ בַעֲקוּלוֹ.
מִה לִי וּלְקוּלוֹ. וְלֹא הִרְצָנִי בְשִׁקְלוֹ. בְּנִשְׁעַן עַל מִקְלוֹ: וְאִזּוֹ
צָפָה בְּאַלְלִים. הִיטֵשׁ נִדְיוֹ גְּלִילִים. צָנּוּ עָדְיוֹ בְּפִלִּלִים. אֵין
פְּנוֹת בְּחִלְלִים: אֲוִיל מוֹכֵן בַּעֲבָרוֹת. מִה? לִכְתּוֹן בְּקִבְרוֹת. תִּלֵּא
בְּתִכְלֵל הַדְּבָרוֹת. נִדְרַע בַּעַל וְבוֹרוֹת: לוֹבֵשׁ צֶדֶק גְּאוּרָה. לְהַשִּׁיב
גְּמוּלָה לְאִבְיוֹר. הַפֶּךָ הַפֶּךָ אִישׁ וְזָר. עֲמָלוֹ בְּרֹאשׁוֹ חֲזָר: חִיוֹ תִּנְגָּמַל
בְּדָר וּרְשָׁפִים. וְזִקְעָה בַּעֲלֵי כְשָׁפִים. קָרְסוּ בָרְעוּ כְשׁוּפִים. עֲפָר
אֶרֶץ שׁוֹאֵפִים: אֵל נָא לְעוֹלָם תוֹעֵרֶן וְכִי.

וְיוֹצֵא תַפְזוֹן סִפְקָם מְזוֹן. לְשׁוֹבֵעַ וְלֹא לְכִזּוֹן. קְדוּשׁ:
אֲמִנָּה גְדוּלָּה הִיטָה בָּעָם. בְּרִי לְהַתְּלוֹנָן זֹאת הַפְּעָם. גִּזַּע
לוֹמֵר מִה נִטְעָם: יוֹצֵא הַפֶּךָ שְׁלֹשָׁה גִּדְרָה בַּמִּדְבָּר. הַגִּיד
מֵאִזּוֹ מִנְהִיג וְדָבָר. וְלֹא כַחַד מֵהֶם דָּבָר: יוֹצֵא וְרִיזִים חָשׁוּ
לְהַמְדִּישׁ מְרוֹאֲיוֹ. חָסוּ בְּמִטְרִיהָ כָּל בְּרוּאָיו. מִזֵּב אֵין מִחֲסוֹר
לִיְהִיאוֹ. יוֹצֵא: יַחֲדִיד שְׁמֵרָה לְמִדָּה שְׁרוּעָה. בְּלוּלוֹתֶיךָ אֶזְכּוֹר
חֶסֶד לְפָרִיעָה. לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בַּמִּדְבָּר בְּאַרְצָה לֹא זְרוּעָה. יוֹצֵא
מִמּוֹם צִפְעוֹנִים נָחֵשׁ שָׂרָף וְעִקְרָב. נִסְעוּ קְדוּשִׁים לְשִׁמְשׁ
וְשָׂרָב. שָׁב וְעוֹלֵל וּמִקְנֶה רָב. יוֹצֵא: עֲדָרִים הַשִּׁקְרוֹ מִדָּע
לְהַחֲכִימָם. פֶּסֶת מִשְׁאֲרוֹת נִשְׁאוּ בְּהַשְׁבִּימָם. צְרוּרוֹת בְּשִׁמְלוֹתָם
עַל שִׁבְמָם. יוֹצֵא: קִטְיוֹף הָעֵסָה בְּתִרְבֶּה חֲמוּצָה. רְצוּפָה
בְּרֹאשֵׁיהֶם שְׁלֹא חֲמֻצָה. שְׁמֵשׁ שׁוֹפְתָה וְאַכְלוּתָה מִצָּה. יוֹצֵא:
תַּפְּיִי שְׁשִׁים וְאַחַת בְּמִשְׁמֵר. מְעַמּוֹ וְאַרְחוֹ בְּשִׁיּוֹר הַמִּגְנָר.
עַד לָחֵם מִשְׁמִים הוֹמָמָר. יוֹצֵא:

וּבְגֵן וַיְהִי בַחֲצִי הַלַּיְלָה:

אִזּוֹ רֹב נִסִּים הַפְּלֵאָתָה בַּלַּיְלָה. בְּרֹאשׁ אֲשִׁמּוֹרֶת זֶה הַלַּיְלָה.
גַּר צֶדֶק נִצְחָתוֹ בְּנִחְלָם לוֹ לַיְלָה. וַיְהִי בַחֲצִי הַלַּיְלָה: בְּנִתָּה
מִלֶּךְ גֶּרֶר בְּחִלּוֹם הַלַּיְלָה. הַפְּתַחְתָּ אֲרָמִי בְּאִמְשׁ לַיְלָה. וַיִּשְׁעַר
יִשְׂרָאֵל לְמַלְאָךְ וַיּוֹבֵד לוֹ לַיְלָה. וַיְהִי בַחֲצִי הַלַּיְלָה: זָרַע בְּכוֹרֵי

בַּתְּרוֹם מִחֲצֵת בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה. חֵילָם לֹא מֵצְאוּ בְּמוֹמָם בַּלַּיְלָה.
 טִיבֶת נִגִּיד תְּרוֹשֶׁת סְלִית בְּבוֹכְבִּי לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה:
 יַעֲזִין מִתְּהַרף לְנִפְקָה אוֹיוֹי הוֹבֶשֶׁת פִּנְרִיו בַּלַּיְלָה. כָּבַע בַּל
 וּמֵצְבוּ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה. לְאִישׁ תְּמוּדוֹת נִגְלָה כִּז תּוֹזֶת לַיְלָה.
 וַיְהִי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה: מִשְׁתַּבֵּר בְּכָלִי קָדֵשׁ נִחְבֵּג בּו בַּלַּיְלָה.
 נוֹשַׁע מִבּוֹר אֲרִיּוֹת פּוֹתֵר בַּעֲתוֹתֵי לַיְלָה. שְׁנֹאָה נָטַר אֲנִי
 וְכַתֵּב סְפָרִים בַּלַּיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה: עוֹבְרֶת נִצְחָה
 עָלָיו בְּגִיד שְׁנֵת לַיְלָה. פּוֹרָה תְּדִרוּף לְשׁוֹמֵר מֶה בַּלַּיְלָה.
 צָרָה כְּשׁוֹמֵר וְשָׁח אֶתָּא בְּמֶר וְנֵם לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה:
 קָרֵב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה. רֵם הוֹדַע כִּי לָהּ
 הַיּוֹם אַף לָהּ הַלַּיְלָה. שׁוֹמְרִים הַפֶּקֶד לַעֲיֹרָה כָּל הַיּוֹם וְכָל
 הַלַּיְלָה. תֵּאִיר כְּאוֹר יוֹם חֲשֶׁבֶת לַיְלָה. וַיְהִי בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה:
 וּבִבֵּן כָּל מִחְמָצֶת לֹא תֹאכְלוּ:

אָבֹא בַּחֵיל לְהַתְּצִיבָה. בְּמַעֲמַד פְּנֵי תִבְה. נִשְׁתִּי לְרוֹמָם
 וּלְשִׁנָּה. מְרִשׁוֹת דְּגוּל מְרַבָּה: הַלּוּל קוֹנִי אֶקְשִׁיבָה.
 וּבְתִקְרָה דָּתוֹ אֶתְנִשְׁבָּה. וְאֵת לְדַעַת אֶחָשְׁבָה. מִטָּעִם חֲכָמִי
 יִשִּׁיבָה: טוֹעֵן עוֹלָם אֶמְלִיכָה. יִהְיֶי עָלָיו אֶשְׁלִיכָה. כָּרֵשׁ
 לְפָנָיו אֶתְהַדָּבָה. לְפָתוֹחַ בְּדַבֵּר תִּלָּכָה: מֵלֶת פִּי גְדוּשָׁה.
 נוֹצֵר הֶסֶד אֶקְדִּישָׁה. סֶלֶסֶר בְּדַעַת הַדָּשָׁה. מְרִשׁוֹת עֲדָה
 הַקְדוּשָׁה: פְּנֵי יִשְׂרָאֵל דּוֹבֵר. צִתְּצוֹחַ אֶמְרִים אֲגַבֵּר. קַבְּלֵתִי
 לַמּוֹל בְּסִבָּר. רִשׁוֹת מְרַב וְחִבֵּר: שְׂדֵי חִילִי תֹאמִין. תַּעֲדִיף
 קָמִי וְקוֹמִין. כְּבֹאֵר כְּלִי יִשְׁמִי. הִלְכוֹת כַּעֲזֵר חֲמִין:

אלהיו הרחוח לכל בשר, חוק לעמו מסר, והזהירם בכחב כוכר. לבדוק חכץ אור לארבעה עשר. בישעה שאין בני אדם מצווין בשוקא, אור הנר יפה לבדיקה. אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלכנה ולא לאור האבוקה, וצריך לבער על בעור חמץ כחקת. גמר מנטריה עד דבתרא ומיד צריך לבטל השאר באמירה, ולימא הכי כל חמירא דאיכא בהרא דירה דלא חמיתיה ודלא בערתיה לבטל ולהוי כעפרא. דאי משתכח. לאחר אוחה שעה, אינו חיב בכל יראה ובכל ימצא לפושעה. והרוצה אחר בדיקתו לאכול חמץ ולשבעה, כה שמשיר וינהנו בצנעה. היכא דבדק ברחוי ביחא והניח ארבע או חמש רפתא, ואשכח דחרא מנייהו פתחא, לבדוק מרישא שבת הולדת לקדחת וכן הנו רבנן בפרקיין דחורי ביחא ונקיקין, עלאי וחהאי אינן נבדקין, ואמצעים וקוקין, וחרו ג' הוציע וג' מגדלין, ורפת בקר ומחבן ולולין, ואוצרות יין ושמן הנעולין, לבדוק חמץ כתי עולין, דו' שבין אדם לחבירו, זה וזה בורק עד שמגיע ומבטל שאין, וכן בין יחידו ועוד כוכבים חמץ יבער

יוצר לשבת הגדול

פלימו מקל שמא יאמר הקובד כוכבים כשפו וחברו, טענו המפרש והיוצא בשיירא, ואין דעתו קורם פסח לחזרה. הוך שלשים יום ב'יו לבער חמירא, לפני שלשים יום אין זקוק לבערה. ישראל דחמץ אתפסק ליה, וליהיה למריה למשקליה, נטריה עד ארבע דחיו לאכליה. שלים ארבע ולא אתא לנכרי מזבין ליה. כשנפלה מפולת על חמץ בערבי פסחים, וכלב אין יכול לחפש אחריו במזחיס. הרי הוא כמבוער לרעים פסחים, וכמה חפישת הכלב שלשה טפחים. למדו כי מלחי ובי קירי נקובים, ובי חמרים וציבים. לבדוק אותם חיבים, וחצר פטורה מפני העירבים, מוצא דמץ בפסח בהוך ביהו, כופה עליו כלי בלי ראותו, ואם של הקרש הוא אין צריך לכסותו, לפי שכרלין מואותו. נפי ופתילי ויורה, ראשחמש בהו חמין חמירא, צריך לעלינהו ויניה בגו רבא זעירא, ולרבא ליעבד גרנפא ולרחחיה בנורא סכיני ראשחמש בהו חמירא לארוחין, אי אפשר לעשותן חדשים הם משובחין, ואי לא מנעילן ברוחחין, ובכלי ראשון הם מוצוחחין. ועץ פרור מנעילו ברוחחין. ענדו אגני וקציעי דקניא ופחרא, אף על גב דמפליט להו שפיר, לאשחמושי בהו אסירא, ואף על גב דרווחן ואיכא למימר דשליט בהו אוירא, אפילו הכי קימא אסורא. פחר קדרותא אין צריך לפלחא, אבל משהו ליה עד בחר פסחא, וקצרות מותרות כי שקיל מרורא עליהו לאנחא, ובזמני דגללא שרין בהדחה. צעי דמשהי בהו חמירא בשאר יומי, כביח שאור שהמוצו קשה דמי, ואי אקרא, אוחיביה ולא אשתחי עמיה, לאשחמושי בהו שפיר דמי. קטוף ביין ושמן עבידין. מלמילש בהו לילי קטאי קפדין, ואמחן דלא' מביין ועבדין, דלא למילש בהו הוא הדין. ריקי מוצו עושין זכר לעגון, ולשמן צריך לשמרן מחמוץ כהגון, ותרש שומט וקטן אין לשין דלמא ישגון. אף על גב דאפיה ישראל בר דעה לא ינהגון. שני שאין לשין בבת אחת למעלה מחמשה רבעים קמה וכן לחלה, והן ביצים כמנין חלה והעונד מוכח לה, והאשה לא תלוש אלא במים שלנו הלילה. חממים שנו במשנה המהללה, מי תשמישו של נחחום ישפנו מפני שמחמיצין סלה. ואמרינן שרי לזו במקום מורדן דלא ליחי ברו לדיי הקרה, תמו הלכות בעור והנעלה. יין כי יתאדם, למצוה הוא מוקדם. לצאת בו חובה ירי אדם, אם אָן קונדיטון ומבושל נגדם, וארבע כוסות הלל. צריך שהא בהן כדי רביעית בלי יקלו, אחד אנשים ואחד נשים אלו כאלו, ובחלקין לחינוקות קליות ואגוזין כדי שישאלו. סהו שהנשים צריכות לאמצה, בכל מילי דפסחא בלי שמצה, אף על גב דמצות עשה שהוכן גרמא בס לא נמצא, שכל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה. פרישו בשפה גריבה, מצה ויין צריך הסבה, מרור אין בו כן חובה, ומבעי דיה לכסכוס טובא, הסבת ימין הסבת אינה, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לזשט ויבא לידי סכנה. פרקין לא מן חשבנא. ואשה אינה צריכה, אם חשובה היא דנונה. קמי אב מסב הבן בדיצה, חלמיד בפני רבו אינו ראוי לפרצה, אבל בשוליא דנגרי צריך להסב בדיצה, והשמש שאכל כית מצה בשהוא מסב יצא. טענו לחטוף מצה בלילי פסחים, כדי שלא יושנו הפרחים, וחייבין ברנל להיות שמחים, במקדש בבשר והשתא ביין רקוחים, נשים חובות לשמות ולהרגין בבבל בבגדי צבעונים, בארץ ישראל בבגדי פשתן המלבנים, והאנשים ביין מחערנין. בערב הפסח סמוך למנחת ראשון, לא יאכל אדם עד האישון, ובבאו מבית רחשון, מוזנין לו כוס ראשון. ראשון מברך על היין, ואחר כך קדוש וזמן ואינו אומר גם עדין, שצריך לאמרו באגדה וראוי לכופלו אין, ושתי ומשי יתיה ואינו מברך על נטילת ידים. שקיל גרגירא או כרפסא או כסברתא או חמא. ויטבול בחרוסת ויזרך בורא פרי האדמה, וכד אכיל יחצה אחת משלוש מצות ואין ברכה עמה, מחצה בקערה ומחצה בשלחן להשימה. מושך מהקערה שני חבשולי, דאינון בשרא וכורא ציליל, אי נמי גרמא ובשולי, ומגביה קערה וליבא מה לחמא עניא כוליה. ומוזנין לו כוס שני מארבעת האל, וכאן הבן מאביו שואל, מה נשחנה מלילות זה ליל, וגומר האגדה עד גאל ישראל. אחד דשתי משי ידוה, ומברך על נטילת ידים לחודיה, ושרי. המוציא על השלמה דעלוי תרתי ידיה, ורא אכיל מניה אכתי מדי. לוקח פרוסה ומברך לאכול מצה במלל, ובהדי דההיא דהמוציא אוכל וכולל, ומברך בחזרה לאכול מרור וטובל וכולל, והדר אכיל מצה ומרור בלא ברכה וכורכן בבת אחת כהלל. חלף לכמה בתי ועבדי כי האי גונא עד הכא. ואחר כך עושין סעודתן כל צרכה, וכיזית מצה באחרונה צריכין לכורכה' ונטולין ולא מברכין שמים אחרונים חובה ואין טעונין ברכה. זוכר בשלישי ברכת מזונה, ולשאר הבתים תחלה וטעום הכוס עד משלו אינו, ובדביעי הלל מצרי לחנה בל יטעום כלום באישונו קמעה לשחות מים וכנס, אם חולה הוא או אסאנס, ובעי למשתי חמרא משום אונס, לומר בחמישי

בחמישי הלל הגדול ישתנס.

חלל סדור מסב כהלכתו, ככל משפטו וחקתו, כאשר זכינו לסדר אותו, כן נזכה לעשותו. וך שוכן מעונה. קומם קהל ערת מי מנה, בקרוב נהל נטעי כנה, סדרים לציון ברנה. ובכן ולך תלה קדושה כי אחת קדוש ישראל ומושיע.

אין ערוך אליך להגיד ולרבר, חקר פלאי נסיד להבין ולסבר, מה יקר חסדך מכין מצדדי גבר, מאד עמקו מחשבותיך נוחן תעצמותו ועוץ להחגבר, ובני אים בצלך יחסיון ארך האבר, הרבית הגיו והגדלת השמחה לבני עבר, במשול רשע על עם דל לישונך סוכר, ונחאזרת בחנינותיך מסור ומפורר לכנס ולחבר, ועוררת אהבת ישני חברון שובני קבר, ודנה דיני קנסות וחבלות על חוברי חבר, והכנעתם בדם וצפרדע וננים וערוב ורבר, ושברת ראשי תנין על ריב לא לו מתעבר. כי לפני כשלוף גובה וגאון לפני שבר, ומה יעוז ציץ השרה וימיו בצל עובר, דגבוה על גבוה מפרק הרים ומשבר, והוא בעל נקמות אלהי המשפט מישרים דובר, ומצמיח ישע לקיו ונמים תחתיהם ירבר, ועלינו הפל א חסדיו ונשא נס, ונקם נקמתנו מכל בעלי אונס, והכניעם בזעם וצרה בחוריו און וחנס, ומלוש בצק ער חמצתו דנס באזנים להקנס, ואזור חלציו חזק ואמץ להשתנס בקע ים ועיברם וכנר גוללים כנס, ובארץ לא זרועה אוחם כלכל ופרנס, לכן לנו להורות על כל נס ונס, למה פסח בא מן הצאן, שפסח וחמל על קדוא צאן, וזרועה מקבץ מלאים משכם וגאלם מבעלי לצון, ולמה לקחתו קודם לשהישתו ימים ארבעה. ונתן למולים ולערלים נפסל כהיא השעה, כדי שיהיו בידם מצות מצויות להשחעשעה, שכבר בא עת דודים וזמן שבועה, והיו מחבוססים בשני דמים שחצמיח ישועה, ולמה נתינת דמו על המשקוף ושחי המזוזות, שהן שלש מזבחות במקום רואים אותם לחזות, וזכר שלש מזבחות של אב המון נרמוזות, שברן וביח אל ואיון מורה נחרות, ולמה אכילה חמץ לשש שיעה, וזכר להפזון שכינה להצביר גזרות רעות, מרלג על ההרים מקפץ על הגבעות. ולמה אכילה מצה לחם עוני, שלא הספיק בצק להחמיץ ער שגאלם מצוני ולמה במרור שחתלתו רך וספסו קשה, שנמררו הה ה בפה רך ולבסוף בעול קשה. ולמה טבולו בחרוסת, וזכר ליטש שאשה ובעלה דורסה. ולמה חבלין ברכות כמו מלבן, וזכר לנפוך עם לקושש קש לחבן, ולמה שני מיני בשר בצד עוגה, אחד זכר לפסח ואירד זכר לחגיגה. ולמה קערה קודם זמנה, כדי שיראה הינוק וישאל מה נשתנה, ולמה שאר ירקות באין תהלה, לפטור חזרת של מצות ברכה ראויה לה, ושאין לומר שהי ברכות כאחת שתייה או אכילה, ואי אפשר לאכול ולשחות כאחת בשכבר נרסו מלא, וכן בשתי מצות שוטרין מחלה לחלה, על כי אין לשנות בשתי ברכות, מברך על זו ועל זו ואינו אוכל ער שיומור שתי ברכות. ולמה ארבע כוסות מצותן בות הלילה. וזכר לארבע גאולות שנתבשרו בהם עם סגלה, ויצאה והצלה לקיחה וגאלה. ולהורות בהם ונתן בס תהלה לחובט ארבע כוסות של יפיופה עגלה, וכדי לשבר אומות עמיות משוקצות בגעילה. בארבע כוסות הכתובים בס שהם כוס החרעלה, וכנגדם להשקותנו ארבע כוסות של חמלה, ולמה מסבין בנטשה כבודה וכלולה, וזכר לחרות ורכון עני כבוד בחולה, שכן דרך בני מלכים לנהוג כבוד ולסלסלה, שעטרנו קדוש יעקב עטרת מלוכה ותהלה, וברר להודיע עם כרעיתו להיות לו לעם נחמה, כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה. נעלה בקדשתו מרום וקדוש, כי אלהים קדושים הוא ככל מיני קדשה, דרכו בקדשה, וחלוצו בקדשה דבורו בקדשה, ישיבתו בקדשה. חשיפת זרועו בקדשה. נאה ואריר בקדשה, הוא קדוש ועמו קדוש. וכל משרתיו קדושים, אין בקדשתו, ואין דומה לו. מקדוש בקרוביו, ונורא על כל סביביו, ונערץ בסוד קדושים, נשגב ברכות אראים, אילו קדש מפוררים ומחללים, בשני קדש עירין וקדשין, רועשים ומרעושים, בקדש הקדשים, עתים חשים ועתים ממללים, ולבקרים מתחדשים מקיפים כס המרכבה וקדושת השם מפרשים, ושלוש קדשה לקדוש ונורא מקדשים. ככתוב וכו'.

בשנת אחר פסח מתחילין לומר פרקי אבות ואומרים עד ר"ה :

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר כמעט מעשה ידי להתפאר :

א משה קבל תורה מסני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועצו סיג לתורה : ב שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים : ג אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלב על מנת לקבל פרס והיי מורא שמים עליכם : ד יוסי בן יעזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם. ויוסי בן יעזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן בעפר גרליהם והיו שותה בצמא את דבריהם : ה יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו קל וחומר באשת חברו. מכאן אמרו חכמים כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם : ו יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם. יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וקנה לך חבר והווי דן ג. כל האדם לכף זכות : ז נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורעניות : ח יהודה בן סבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. יהודה בן סבאי אומר אל תעש עצמך כעורכי הדין וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין : ט שמעון בן שטח אומר הוי מרבה דחקוד את הערים והוי זחיר ברברך שאם מתוכם ילמדו לשקר : י שמעיה ואבטליון קבלו מהם. שמעיה אומר אוהב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות : יא אבטליון אומר חכמים הזהרו בדבריהם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל : יב הלל ושמיא קבלו מהם. הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורורף שלום אוהב את הכריות ומקרבן לתורה : יג הוא היה אומר נגיד שבא אבי שמויה ודלא מוסיף יסף ורלא וילף קטלא חוב ורששתמש בתגא חלף : יד הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי : ושאני לעצמי מה אני ואם לא עכשו אימתי : טו שמיא אומר עשה תורתך קבע אמור מעט ויטה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסדר פנים יפות : יז רבן גמליאל היה אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות : יח שמעון בנו אומר כל ימי גלותי בין היחמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המרשע עקר אלא המעשה. וכל המרבה דברים בדין חטא : יט רבן שמעון בן גמליאל אומר על ש"ש דברים העולם קים על האמת ועל הדין ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם :

רבן הנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר וי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר : עליזנו. קריש יתום

פרק שני

כל ישראל וכו'

א רבי אומר איזו היא דרך ישרת שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והווי זחיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות. והווי מוחשב הפסד מצוה כנגד שבת ושכר עברה כנגד הפסדה. המחבל בשלשה דברים ואין אחת בא לידי עברה. דע מה למעלה ממך עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים : ב רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה כמלה וגוורת עון. וכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתם וצדקתם עוזרת לעד ואהם מעלה אני עליהם שכר הרבה כאלו עושים : ג הווי זחירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עוסדין לו לאדם בשעת דחקו : ד הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך כרי שיעשה רצונך כרצונו בסל רצונך מפני רצונו כרי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך : ה הלל אומר אל תפסוק מן הצבור ואל תאמין בעצמך

פרקי פרה שני . אבות רלב

בעצמך עד יום מותך ואל תרין את חברך ער שתגיע למקומו ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע ואל תאמר לכשאסנה אשנה שמא לא תסנה : [הוא היה אומר אין בור ירא חטא לא עם הארץ חסיד ולא הבישן כמר ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מריכס ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש : ז אף הוא ראה גלגלת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאספת אטפוד וסוף מטיפיד יטופון : ח הוא היה אומר מרבה בשר מרבה רמה, מרבה נכסים מרבה דאגה. מרבה נשים מרבה כשפים, מרבה שפחות מרבה זמה, מרבה עבדים מרבה גזל, מרבה תורה מרבה חיים, מרבה ושיבה מרבה חכמה, מרבה עצה מרבה חכונה, מרבה צדקה מרבה שלום, קנה שם טוב קנה לעצמו, קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא : ט רבן יוחנן בן זבאי קבל מהלל ומשמאי הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת : * חששה חלמדים היו לו לרבן יוחנן בן זבאי ואלו הן רבי אליעזר בן הורקנוס רבי יהושע בן חנניא רבי יוסי הכהן רבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך : יא הוא היה מונה שבחם (רבי) אליעזר בן הורקנוס בור סוד שאינו מאבר טפה (רבי) יהושע בן חנניא אשרי יולדתו (רבי) יוסי הכהן חסיד (רבי) שמעון בן נתנאל ירא חטא (רבי) אלעזר בן ערך כמעין המתגבר : יב הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כלם, אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס אף עמהם ואליעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כלם : יג אמר להם צאו וראו איזו היא דרך טובה שירבק בה האדם, רבי אליעזר אומר עין טובה רבי יהושע אומר חבר טוב רבי יוסי אומר שכן טוב רבי שמעון אומר הרואה את הנולד רבי אלעזר אומר לב טוב, אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריהם שבכלל דבריו דבריו דברים : יד אמר להם צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם, רבי אליעזר אומר עין רעה רבי יהושע אומר חבר רע רבי יוסי אומר שכן רע רבי שמעון אומר הליזה ואינו כשלם אחד הלות מן האדם כלות מן המקום שנאמר לוח רשע ולא ישלם וצריך חן ונותן רבי אליעזר אימר לב רע, אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריהם שבכלל דבריו דבריהם : טו הם אמרו שלשה דברים רבי אליעזר אומר יחי כבוד חברך חביב עליך כשדך ואל תהי נוח לנעום ושוב יום אחד לפני מיתתך והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתך, שלא חכה שנשיכתך נשיכת שועל ועקיצתך עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש : טז רבי יהושע אימר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאים את האדם מן העולם : יז רבי יוסי אומר הוי ממון חברך חביב עליך כשלך ותתקן עצמך ללמד תורה שאינה ירושה לך וכל מעשיך יהיו לשם שמים : יח רבי שמעון אומר הוי זהיר בקריאת שמע ובחפלה וכשאחזה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום שנאמר כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה, ואל תהי רשע בפני עצמך : יט רבי אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שחשיב לאפיקורוס ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך : כ רבי מרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק : כא הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל ממנה אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך ודע שמחן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא : כב תנא וכו'

פרק שלישי

כל ישראל וכו'

א עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה, דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד לחן דין וחשבון, מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא : ב רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו : ג רבי חנניא בן חרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים, שנאמר ובמושב לצים לא ישב, אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שריה ביניהם, שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויתב ספר זכרון לשני

לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. אין לי אלא שנים מנין אפילו אחד שיושב ועוסק בלורה שהקדוש ברוך הוא קובע לו שבר שנאמר ישב בדר וידום כי נמל עליו: ד' רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים ש: אמר כי כל שלחנות כלאו קיא צואה בלי מקום, אבל שרשה שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום, שנאמר וירבר אלי זה השלחן אשר לפני ה': ה' רבי חנינא בן חנניא אומר הניעור בלילה והמהלך בדרך יחיד ומספה לכו לבטלה היה זה מתחייב בנפשו: ו' רבי נחמיה בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול חורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל המורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ: ז' רבי חלפתא בן דוסא איש כפר חנניא אומר עשרה שיושבין ועוסקין בחורה שבינה שרויה ביניהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל, ומנין אפילו חששה שנאמר ואדברתו על ארץ יסדה. ומנין אפילו שלשה שנאמר בקרב אלהים ישמחו. ומנין אפילו שנים שנאמר אי דברו ויראו יי איש אל רעה ויקשב ה' וישמע: ומנין אפילו אחד שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך, וברכתך: ח' רבי אלעזר איש ברתחא אומר תן לו משלו יאחה ושלך שלו וכן בדרך הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך: ט' רבי יעקב אומר המלך בדרך ושונה ומפסיק במשנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה מעלה עליו הבתוב נאלו מתחייב בנפשו: י' רבי דוסתאי ברי ינאי משום רבי מאיר אומר כל השוכה דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך ושמר נפשך מאד מן חשבה את הדברים אשר ראו עיניך. יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך הא אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסיד מרבו: יא' רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת להכמתו חכמתו בחקמתו, וכל שחננתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת: יב' הוא היה אומר כל שמעשיו מיוזין מחכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת: יג' הוא היה אומר כל שרות הבריות נוחה הימנו: רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נורה הימנו: יד' רבי דוסא בן הרכינס אומר שנה של שחרות ויון של צהרים ושיתת היללים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם: טו' רבי אלעזר המודעי אומר המחלל את הקדשים והמכזה את המועדות והמלביין את חברו ברבים והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה אף על פי שיש נידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא: טז' רבי ישמעאל אומר הוי קל לראש ונוח להשחורת והוי מקבל את כל האדם בשמחה: יז' רבי עקיבא אומר שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערות, מורה סיג לתורה מעשרות סג לעושר נדרים סוג לפרישות סוג לחכמה שתיקה: יח' הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם. חנה יתרה גודעת לו שנברא בצלם שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם: חביבין ישראל שנקראו בני. למקום חבה יתרה נודעת להם שנקראו בני למקום שנאמר בנים אתם לה' אלהים: חביבין ישראל שנתן להם כלי חכמה יתרה נודעת להם שנתן להם כלי חמדה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתו אל תעזבו: יט' הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה: כ' הוא היה אומר הכל נתון בערבון ומצודה פרומה על כל החיים החנות פתוחה והתננין מקץ והפנסק פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללנות יבא ויולת והגכאים מתחזין חדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מרעתו ושלא מרעתו ויש להם על מה שיסמוכו והדיו דין אמת והכל מחוקן לסעודה: כא' רבי אלעזר בן עזרה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ, אם אין דרך ארץ אין תורה, אם אין חכמה אין יראה, אם אין יראה אין חכמה, אם אין דעת אין בינה, אם אין בינה אין דעת, אם אין קמה אין תורה, אם אין תורה אין קמה: כב' הוא היה אומר כל שחכמתי מרובה ממעשיו למת הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מעטין והרות באה ועוקרנו והופכתנו על פניו שנאמר והיה כעריער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא חשב, אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למת הוא דומה לאילן שענפיו מעטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מיוזין אותו ממקומו, שנאמר והיה כעץ שחול על מים ועל יובל ושלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום והיה עלתו רענן ובשנת בצורת לא יראג ולא ימיש מעשות פרי: כג' רב אלעזר (בן) חסמא אומר קנין ופחית גדה הן הן גופי הליכות תקופות וגיסטריאות ספראות לחכמה; רבי חנינא בן עקשיא וכו'

כל ישראל וכו'

א' בן זומא אומר איזהו חכם היומר מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי (כי עדותיך שיחה לו) : איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלובד עיר : איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיך כי האכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא : איזהו זכוכר המכבד את חבריו שנאמר כי מכבדי אכבדו וכו' יקלו : ב' בן עזאי אומר הוי רץ למצות קלה ובורח מן העבירה שמצות גוררת מצות ועבירה גוררת עבירה ששכר מצות מצות ושכר עבירה עבירה : ג' תוא היה אומר אל תחי בז לכל אדם ואל תחי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום : ד' רבי לוינא איש יבגת אומר מאד מאד הוי שפ' רוח שחקות אנוש רימת : ה' רבי יוחנן בן ברוקה אומר כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחר שנגזר ואחר מיד בחלול השם : ו' רבי ישמעאל בר רבי יוסי אומר הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד. והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמד וללמד לשמור ועשות : ז' רבי צדוק אומר אל תפרוש מן הצבור ואל תעש עצמך כעוזרי הריגין ואל תעשה עשרה לחתול בה ולא קדרום לחפר בה. וכך היה הלל אומר ודאשחשמש בתגא חלף הא למדת כל הנהנה מרבירי תורה נוטל חייו מן העולם : ח' רבי יוסי אומר כל המכבד את התורה וגופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על חבריו : ט' רבי ישמעאל בנו אומר החושך עצמי מן חרין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא והגם לבו בתוראה שומה רשע וגם רוח : י' הוא היה אומר אל תחי דן יחיד שאין דן יחיד אלא אחד, ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאים ולא אחת : יא' רבי יוחנן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופ' לקימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני : יב' רבי מאיר אומר הוי ממעט בעסק ועסקו בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם ואם בטל מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך. ואם עמלה בתורה יש לו שכר הרבה לתן לך : יג' רבי אלעזר בן יעקב אומר העושה מצות אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטגור אחד תשובה ומעשים טובים כחרים בפני הסורענות : יד' רבי יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקים ושאניה לשם שמים אין סופה להתקים : טו' רב. אלעזר בן שמעון אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חברך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים : טז' רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה דון : יז' רבי שמעון אומר שלשה כחרים הן פתר חירה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן : יח' רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחר כך שתביאך ויקימה בידך ואל בינתך אל תשען : יט' רבי ינאי אומר אין בידני לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים : כ' רבי חמאי בן חרש אומר הוי מקדים בשלום כל אדם והוי זנב לאריות ואל תחי ראש לשועלים : כא' רבי יעקב אומר העולם הזה דומה לפרודור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרודור כדי שתכנס לטרקלין : כב' הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא. ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה : כג' רבי שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חברך בשעת כעסו ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו ואל תשחלל לראותו בשעת קלקלתו : כד' שמואל הקטן אומר כנפל אויבך אל תשמה ובכשלו אל יגל לבך מן יראת ה' ורע בעיניו והשיב מעלי אמו : כה' אלישע בן אבויה אומר הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על ניר חדש והלומד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על ניר מחוק : כו' רבי יוסי בר יהודה איש כפר הכבלי אומר הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושוטה יין מנתו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשורות ושוטה יין ישן : כז' רבי מאיר אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חדש אין בו : כח' רבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם : כט' הוא היה אומר הילודים למות והמתים לחיות והחיים לדון. לירע ולהרוע ולחזק שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא המייין הוא העד הוא בעל דין הוא עתיד לדון. ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכיחה ולא משוא פנים ולא מקח שחד. ורע שהכל דפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שהשאל בית מנוס לך שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא : ר"ט תנ"ח וכו'

בא ישראל וכו'

א בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאברין את העולם שנברא בעשרה מאמרות ולחן שבר טוב לצדיקים שמקיטין את העולם שנברא בעשרה מאמרות : ב עשרה דורות מאדם ועד נח ההודיע כמה ארך אפים לפני שכל הדורות היו מכניסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול : ג עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפני שכל הדורות היו מכניסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם : ד עשרה נסיונות נחנסה אברהם אבינו ועמד בכלם להודיע כמה חנחו של אברהם אבינו : ה עשרה נסים נעשה לאבותינו במצרים ועשרה על הים : עשר מכות הביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים ועשר על הים : ו עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקדוש ברוך הוא במדבר שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי : ז עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה סריח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם ולא נראה וזכו בבית המטבחים ולא אירע קרי לכתן גדול ביום הכפורים ולא כבו הגשמים אש של עצי המערכה ולא נצחה הרוח את עמוד העשן ולא נמצא פסול בעומר ובשחי הלחם ובלחם הפנים, עומרים צפוסים ומשתחווים רוחים ולא הויק נחש ועקרב בירושלים מעולם ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים : ח עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואילו הן פי הארץ פי הבאר פי האתון הקשת והמן והמטה והשמיט הכתב והמכתב והלוחות, ויש אומרים אף המזיקין וקבירתן של משה ואילו של אברהם אבינו ויש אומרים אף צבה בצבת עשרים : ט שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין ואינו נכנס לחוך דברי חבר, ואינו נבהל לחשוב שואל כענין ומשיב כהלכה ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומורה על האמת, וחלופיהו בגולם : י שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירה מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת בא מקצתן רעבים ומקצתן שבעים, גטרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת בא, ושלא לטול את ההלה רעב של כליה בא : יא דבר בא לעולם על מיתות האמורות בחירה שלא נמסרו לכית דין ועל פירות שביעית, חרב בא לעולם על עניי חרין ועל ענות חרין ועל המורים בחורה שלא כהלכה, חיה רעה באה לעולם על שבעות שוא ועל חלול השם : יב בארבעה פרקים הדבר מתרבה ברביעיות ובשביעיות עריות ועל שביעות דמים ועל שמטת הארץ : יג בארבעה פרקים הדבר מתרבה ברביעיות ובשביעיות ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה, ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית בשביעית מפני מעשר עני שבששית במוצאי שביעית מפני פירות שביעית במוצאי החג שבכל שנה ושנה מפני גזל מתנות עניים : יד ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית ויש אומרים זו מידת סרום, שלי שלך שלי עם הארץ, שלי שלך ושלך שלך חסיד, שלך שלי ושלי שלי רשע : יו ארבע מדות בדעות, נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו, קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות רשע : יז ארבע מדות בחלמידים מהיר לשמוע ומהיר לאבד יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו, מהיר לשמוע וקשה לאבד זה חלק טוב, קשה לשמוע ומהיר לאבד זה חלק רע . יח ארבע מדות בנחתי צדקה הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים, יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו, יתן ויתנו אחרים חסיד, לא יתן ולא יתנו אחרים רשע : יט ארבע מדות בחולכי בית המדרש הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו, עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו, הולך ועושה חסיד, לא הולך ולא עושה רשע : כ ארבע מדות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה, ספוג שהוא סופג את הכל, ומשפך שמכניס בו ומוציא בו, משמרת שמוציאה את חין וקולפת את השמרים, ונפה שמוציאה את הקמח וקולפת את הסולת : כא כל אהבה שהיא חלויה בדבר, בטל דבר בטלה אהבה, ושאינה חלויה בדבר, אינה בטלה לעולם, איזו היא אהבה שהיא חלויה בדבר זו אהבת אמן ותמור, ושאינה חלויה בדבר זו אהבת רוד ויהונתן : כב כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי, ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו : כג כל המוכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחמיא את הרבים אין מפסיקין בידו לעשות תשובה, משה זכה וזיכה את הרבים וזאת הרבים חלי בו שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל :

ירבעם

פרקי פרק המישי אבות ילד

כב ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שנאמר על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל : כב כל מי שיש בו שלשה דברים הללו הוא מחלמדין של אברהם אבינו. ושלשה דברים אחרים הוא מחלמדין של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה תלמדין של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה תלמדין של בלעם הרשע, מה בין תלמדין של אברהם אבינו לתלמדין של בלעם הרשע, תלמדין של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין העולם הבא שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרוחיהם אמלא. אבל תלמדין של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אכשם כך : כב יתודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל-כנשר דץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים : כה הוא היה אומר עז פנים לגיהנם ובושת פנים לנן עזן : יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואיחי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו והן חלקנו בחורתי : כו הוא היה אומר בן חמש-שנים למקרא בן עשר שנים למשנה בן שלש עשרה למצות בן חמש עשרה לגמרא בן שמונה עשרה לחופה בן עשרים לרדוף בן שלשים לכה בן ארבעים לבינה בן חמשים לעצה בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה בן שמונים לגבורה בן עשרים לשוח בן מאה כאלו מת ועבר ובשל מן העולם : כז בן בג-בג אומר הסך בה והסך בה דכלא בה ובה תחוי וסיב ובלה בה זמנה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה : בן הא הא אומר לפום צערא אגרא : רבי תינאל וכו'

פרק ששי

כל ישראל וכו'

שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם : א רבי מאיר אומר כל העוסק בחורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו נקרא רע אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות משמת את המקום משמת את הבריות ומלששת ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומקרבתו ליד וכות ונחנין ממנו עצה יחושיה בינה וגבורה שנאמר לי עצה וחושיה אני בינה לו גבורה, ונוחנת לו מלכות וממשלה יחזק דין ומגלין לו דני תורה ונעשה כמעין המתגבר וכנשר שאינו פוסק והזה צנוע וארך רוח וסולח על-עלבונו ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים : ב אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר הרוב ומכרות ואומרת אוי להם לבריות מעלבוניה של תורה, שכל מי שאינו עוסק בחורה נקרא נזוף שנאמר נזם וזב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם, ואומר והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת, אל תקרא חרות אלא חרות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה שנאמר וממתנה בתלויאל ומנחליאל במות : ג הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת שצריך לנהג בו כבוד שכן מצינו בדרוש מלך ישראל שלא למד מאחיחוסל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אדופו ומיידעו שנאמר ואתה אנוש כערכי אלופי ומיידעו, והלא דברים קל וחומר ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיחוסל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיידעו הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת על אחת כמה וכמה שצריך לנהג בו כבוד ואין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו וחכמים ינחלו טוב ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו : ד כך היא דרכה של תורה פת במלה תאכל ומים במשורה, תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אחת עמל אם אתה עושה כן אשריך בעולם הזה וטוב לך בעולם הזה : ה אל תבקש גדולה לעצמך ואל תחמוד כבוד יותר מלמורך עשה ואל תתאוה לשלחנם של שרים ששלחך גדול משלחנם ובתוך גדול מכתרם ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך : ו גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות נקנית בשלשים מעלות והכהונה נקנית בעשרים וארבעה ותורה נקנית בארבעים ושמונה דברים, ואלו הן בתלמוד בשמיעת האזן בעריכת שפחים בבינת הלב באימה ביראה בענוה בשמחה בסהרה בשמוש חכמים בדקדוק חברים בפלפול התלמידים בישוב במקרא במשנה במעוט סחורה במעוט דרך ארץ במעוט חנינו

תענוג במעוט שנה במעוט שיחה במעוט שחוק בארך אפים בלב טוב באמונה חכמים בקבלת היסודין המכיר את מקומו והשמה בחלקו והעושה סוג לדבריו ואינו מחזיק טובה לעצמו אהוב אהוב את המקום אהוב את הבריות אהוב את הצדקות אהוב את המישרים אהוב את החוכות ומחרתן מן הכבוד ולא מניס לבו בתלמודו ואינו שמח בהוראה נושא בעול עם חברו ומכריעו לכף זכות ומעמידו על האמת ומעמידו על השלום ומתישב לבו בתלמודו שואל ומשיב שומע ומוסיף הלומד על מנהג הלומד על מנהג לעשות להמחזיקים את רבו והמבין את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו הא למדת כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי : ז גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושה בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר כי חיים הם למוצאייהם ולכל בשרו מרפא : ואומר רמב"ם חיי לשרך יסקי לעצמותיך : ואומר עץ חיים הוא למחזיקים בה וחוכמה מאושר : ואומר : כי לית חן הם לראשך וענקים לגררוחין : ואומר תתן לראשך לית חן עשרת תפארת המגן : ואומר כי בי ירבו ימך ויסיפו לך שנות חיים : ואומר אורך ימים בימינה בשמאולה עושר וכבוד : ואומר כי אורך ימים ושנות חיים ושלוש יוסיפו לך : ואומר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום : רבי שמעון בן יהודה משום רבי שמעון בן יוחאי אומר הגוי והכת והעושר והכבוד והחכמה והקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם שנאמר עשרת תפארת שיבה בדרך צדקה חמצא : ואומר עשרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם : ואומר תפארת בחורים כחם יהרר זקנים שיבה : ואומר ותפארת הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בחר ציון וכירושלים ונגד זקניו כבוד רבי שמעון בן מנסיא אומר אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כלם נחיימו ברבי ובבניו : אמר רבי יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחר ונתן לי שלום. והחזרת לו שלום. אמר לי רבי מאיזה מקום אתה. אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי רבי רצונך שחרור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלה אלהים דגרי זהב ואבנים טובות ומרגליות. אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף זהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם אני דר אלא במקום חורה וכן כתוב בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל טוב לי חורת פיך מאלפי זהב וכסף : ולא עוד אלא שבשעה שפירחו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא חורה ומעשים טובים בלבד. שנאמר בכתהלכך תנחה אותך בשכבך חשמונר עליך ותקיצות היא חשיחך. בכתהלכך תנחה אותך בעולם הזה. בשכבך חשמונר עליך בקבר. ותקיצות היא חשיחך לעולם הבא : ואומר לי חספה ולי הזהב נאם יי צבאות : חמשה קנינים קנה הקדוש ברוך הוא בעולמו ואלו הן. שמים וארץ קנין אחר. אברהם קנין אחר. ישראל קנין אחר. בית המקדש קנין אחר : חורה מנין דכתיב ה' קנני ראשית דרכו קרם מפעליו מאז : שמים וארץ מנין דכתיב כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הרום רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מגורתי : ואומר מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנין : אברהם מנין דכתיב ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון קונה שמים וארץ : ישראל מנין דכתיב עד יעביר עמך ה' עד יעבור עם זו קניה : ואומר לקדושים אשר בארץ המה ואירי כל חסדי בס : בית המקדש מנין דכתיב מכוון לשבחך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידיך : ואומר ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו : כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא בראו אלא לכבודו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו : ואומר יי ימלך לעולם ועד.

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לסיבך הרבה להם חורה ומצות שנאמר יי חפץ למען צדקו יגדיל חורה ויאריך : עלינו קריש יחוס.

המלות הגדרשים בפנים למוחקן מוקפות בחזאי עגולים כזה, (—)

דברים אחרים פרק ב' שו"ה. [היא ר"ת, שורה המתחלת] וזה. כ"ב בתשובה"ג מהגניזה

לא נזכרו כל התוארים האלו אך כמתבאר בחזאי אוקספורד המועתק ע"י הרי"ל דוקאש ומובא בהערות ותיקונים בספר זכרון לראשונים כתוב בשם רב נחמ גאון לרבנא נחן בקירואן, שלום מרבנן קשיא דדרא רבא העומדים במקום סנהדרי גדולה ומן רבנן שעומדין . . . ומכל תלמידים וחכמים שנבבל כו'.

שם פרק ג. שו"ה ובוה נבין מ"ש בתפלת יקום פרקו, נ"ב. דעת החכם הרבני בהעו"ת לזכ"ל שרישי בלי הם חכמי ישראל שבא"י והיו מתארים כן לראשי מדינות אחרות ע"ש. אבל לא מצאתי יסוד לדבריו בספרי הראשונים שהיו רישי בלי או יומי דכלה לחכמי ישראל שבא"י בזמנם של גאונים בבל, ולכן העיר כח"ש כח"ש פנינו.

שם פרק ד' בסוף הערה הרביעית. נ"ב. אבל בתשובה"ג בספר חמדה גנוזה סי' פ"ו לא נזכר רב גערוגאי אלא מר רב חנינאי ומר רב סימנאי. והפרסם שהעתיק רי"ט אין ספק שנפל טעות לפניו.

שם שו"ה. ובתשובת הגאונים (בתשובה) לרב האי זי"ל. נכתב בזה. היא תשובת רב שרירא אביו ומובאת גם בתשובה"ג בספר חמדה גנוזה, ובספר שערי צדק. והגני להעיר שכאשר הייתי בפ"ת תוב"ב בנמר הדפסת ספרי זכיתי להשיג אלל יד"ד"ר לעיון תשובה"ג וזכרון לראשונים ע"י ע"י ה' הגדול הרבני. וראיתי בהערותיו שיצא לערער על התשובה היא שלא יאמה מעטו של גאון זי"ל ולכן נעתיקה בבאן אות בלאת וז"ל : "ושאלתם דלית בינינו תלמידים והם שועלים קטנים דלית בהון משא וחולקים ואומרים על הגאונים עמודי עולם מנין להם דבר זה ומוציאין ספריהם. והם לא יבינו פועל ה' ומעשה ידיו, ולא השינו אפי' דבר קטון ממה שהשיג תלמיד מתלמידיהם של קטן שבגאונים. כדאשכחן אחד מהגאונים בחר דנה נפשיה אשכחן ביה זכור האי נבא לטוב כל הווי דרבנן קדמאי דא עס דא, ושית סדרי משנה דאתגניזו מיומי דהלל ושמיא וכמה עניינים דלית לון שיעורא. ואפי' במתיבתא דרקיט יסדרון הלכה כמותא. ואיך בלין שועלים, אשר לא ראו מאורות וחושבים לומר סרה על ה' ועל נחלתו, מי שהניף בתלמוד נאפי כל התלמוד ועמד על כל מה דהוי מיומתי יהושע בן נון איש מפי איש הלכה למח"ס. ואפי' במדרשו של משה רבן של הנביאים לא ידחו אותן ממקומן. וחכמתם ופולסום הוא הדבר אשר נזה ה' את משה, וחמ"ס שאומרים הכי הוא ואין מביאים ראיה באיזה מקום הוא אין לחוש על כל דבר קטון וגדול, וכל החולק על שום דבר מדבריהם כחולק על ה' ועל תורתו. עכ"ל.

ובבג"ת דבריו בגאונים בבל היה דרכם להשיב לשואלים הלכה למעשה במלים ספורים וקצרים מכוונים אל הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשו, וכך מצינו לרוב בספרי מר יהודאי גאון שתשובותיו שהשיב היו כדברי האוירים אשר ישאל איש בדבר האלקים מלה אחת או שתיים בחיוב ופסור ואו"ה, אכן אע"פ שלא הביא ראיה לדבריו ידענו בו שלא ילא מפיו הקדוש דבר בלי ראיה מוכחת מהתלמוד וכמוצא בתשובה"ג שהובאו מהגניזה דא צה מה שהעיד ע"ע וז"ל: "מעולה לא שאלתם אותי דבר ואמרתי לכם אלא דבר שיש לי ראיה מהתלמוד ולמדתי הלכה למעשה מרבי ורבי מרבי. אבל דבר שהיה לי ראיה מהתלמוד ולא היה בידי הלל"ע מרבי, או שהיה בידי הלל"ע מרבי ואין לי ראיה מהתלמוד, לא אמרתי לכם, ע"ש. ודברים אלו יוכיחו למדי על כל נוסאי דגל התורה מומיניהם שהיה להם קבלת אבות וראיות מכריעות מהתלמוד בכל דבר מדבריהם אע"פ שלא פראו אותם. אבל התלמידים הללו שנשאל ר"ש גאון עליהם לא אבו לקבל ספקים בלי טעם, וטעמו : מנין להם דבר זה ? ואילו היו התלמידים ההם בני סמכא ברוח לב נכון כמור"ם של תורה, בלעדי פניות ומותרות. ודאי שטענתם טענה לדעת טעמו של דבר ולראות אם יסכימו גם הם כמוהם, אבל הואיל שלא היו אלא תלמידים דלית בהון משא שועלים קטנים שראו להחליט מאור התורה. ונועזו נ"כ לפרסם ספרים ברכים ולהוציאם בפומבי בטענה זו לבזות כבוד מורי התורה אשר כל תפוצת הגולה נשענים עליהם שאלו לרב שרירא אם ישימו לב ואם יש ממש לטענתם. וזה פשוט ומבואר עד שאין מקום עוד לטענת החכם הגבד הרבני בהעו"ת לספר זכ"ל על מ"ש בתשובה זו, ומוציאים ספריהם" ואמר שאינו יודע

בזאת הדברים. וכן טען עוד, אם השואלים ידעו בתלמידים האלה שהמה שועלים קמנים למה שאלו עליהם? ונגל זאת חפץ לשם לאל כל דברי התשובה ולאחר עליה שגזרייה. ע"ש כי הנאור פשוט כמו שכתבתי.

עוד טען ה' הנזכר לחזק דבריו שהתשובה מזויפת מאחד הסופרים האחרונים, כי כמה שאמר "כל הוי דרבנן דא עס דא" חסר שם נשוא המאמר. והיה לו לומר, "דהוה ידע להון" וכן יחסר הנשוא במ"ש, "מי שהניף" כו'. ותמיהני עליו שראה להתלות בפענוט קלות ערך אלו. הלא התחיל ואמר, "לדשכחן ביה" ומה יאמר עוד? וכן בשאלתי למה לא פירש רב שרירא שמו של הגאון הנפטר, אפוא מהלך אס יש בזה כדי הכרעה לזיוף דברי התשובה או להכחיש עדותו. ומי יודע אם היה ברצון הגאון הנפטר לפרסם שמו, ובכלל מי יבא בסוד הדברים שנאמרו ואירעו בזמן קרוב לאלף שנים מומננו. ועיין מה שנכתב בזה להלן.

והצעת דברי הגאון ר"ש בתשובתו אליהם כך הם: שהתלמידים הללו לא יבינו פעולת ה' ולא ישינו מעלת הגאונים אפי' דבר קטן כהשגת הקטן שבתלמידי התלמידים [על דעתי מתחלת תשובת הגאון הזה מתיבת, והם לא יבינו] והוא"ו נוספת] ומביא ע"ז מעלתו של אחד מהם מה לדשכחן ביה בטר דנה נפשיה ידיע כל הוי דרבנן כו'. הקושיות והפירושים שבש"ס וסית סדרי משנה כו'. והיינו דהוה ידיע ליה לרב שרירא בהגאון הנפטר הזה, ע"י כחביו ששאף בטר דנה נפשיה והיה ניכר מתוכם הפלגת מעלתו וידיעותיו בכל אלו. ואולי היה גם הגאון הנפטר עצמו אחד מהגאונים שחלקו התלמידים עליו ועל פסקיו. וז"ש, "כדלשכחן אחד מהגאונים" ור"ל אחד ממי שחלקו עליהם. ולכן לא הוצרך לפרט שמו. ומסיים דבריו, "ואיך בלין שועלים כו' מי שהניף כו' ור"ל שירעבו לחלוק עליו ועל דבריו. כי הוא הדבר אשר לזה ה' אע"פ שאינן מביאים ראיה לדבריהם מאיזה מקום הוא.

ובזה טען עוד שבאגרת רב שרירא לא נזכר שנכתבו המשינות ואיך יאמר דהוי ידע שית סדרי משנה לדיתגניזו, ואע"פ שנמצא בתשובותיו של רב האי בם' שש"ת סי' כ', שמימות משה עד הלל הוו ת"ר סדרי משנה כמו שנתן הקב"ה. ומהלל ואילך חלשה כבודה של תורה ותקנו הלל ושמוצי ששה סדרים". כתב ע"ז ההכס הגו' שאחד מהאחרונים הוסיף תשובה זו על שמו של גאון ע"ש. ותמיהני מאד על מעלת ה' הזה שידענו אותו לאיש ישר הולך, וכאן מוציא את חכמתו לפי נטיות הפלג ורזונו. כי לענין ברכת אשר אנחנו בני' אשר כבר מצא הוא עצמו בנדרת הגאונים בזכ"ל "אשר אנחנו" ומ"מ כתב בהערותיו שמה שגם הנוסח המשובש הזה הוא קדמון. מפני שבכת"י הנודעים לנו והפוסקים הביאו כן בשם בזה". ואינו חפץ לגרע בו גם אות אחד מלשון המעתיק הראשון שנמשכו אחריו. ואלו כאן ישר לפניו לעקור תשובה שלמה לעשותה למזויפת אע"פ שהעתיקה כל גזונו הדור הקדמונים. כמו היוערי, היוחסין, הכריתות, ודומיהם, שלא הרהרו אחריה כלום.

ועניני ההפזרות הגדולות שנאו בתשובה שלפנינו אשר הרעיש הטוען הנ"ל והכריח מזה שלא יאזו מעטו של הגאון הרש"ג. ג"כ אין מזה הכרח להחלפת דעתו. כי כך דרכן של הכמים במקום שהפנים לנחן איזה ענין ולאמנו. וכ"כ רב האי גאון בתשובה"ג תורתן של ראשונים סי' י"א כמה שאמר, "דברה תורה לשון הבאי ערים גדולות ובזורות בשמים" שהכונה בזה דרך משל. שכמו שאם אתה חפץ להסתכל בשמים אתה צריך להגביה ראשך בכל היכולת, כך אי אתה רואה נובהו של המבצר אלא"כ תשא עיניך עליו בכל יכולתך, ואמר: כך נמצא לשון הבאי במספר כאמך. "אלו היה אלף שנים פעמים" אע"פ שאין זה מהמציאות. וכן "ולמך שבעים ושבעה", "לקבל חלפא חמרא שתי". שאינו כמשמעי, כי העומדים בשמים שותים עשר ליטרין פחות או יותר, וא"א לאדם לשותות אלף פעם כנגדן. וכן בלשון הכמים תפוח ופרוכת כו'. אמרו שדברו בס לשון הבאי. שאנשי התלמוד הקרו ורואו שנאמרו המשינות הללו שלא בדקדוק. וכל שפורסם בו או נודע שהוא כך כמגדול הפורה וכיו"ב הרי הוא כמותו. וכל מה שלא נגלה בו כך אין לומר כך. דלכ"כ אף במקרא נאמר מימי שגא, כי ה' אלהיך אש אוכלת"ו מכתוב שואמר, כי ה' הוא האלהים". אלא שאין לך לציין דבר ממשמעו אלא בראיה. ואף בדברי הכמים כן. עכ"ל, וכ"כ הגאון בספר זכ"ל סי' ש"פ לענין עס הארץ. שצקת תלמידים סומכין על הזנייות המאמר ומתירים לעצמם מומן ע"ה. ואמר: שאין דברים אלו אלא דברי הבאי בסיפור גנותן של ע"ה. ואלו

ואילו היו הלכות, היו ראויים התלמידים הללו לנחרס ביוהב"פ שח"ל בשבת ולקרעם כדג, וממנוס היה מותר מפני שהמה כע"ה. דפסיקא הלכתא כאחרים שאפי' קרא ושנה ולא שמש ת"ח הוא ע"ה. ואילו שמשו התלמידים הללו ת"ח, לא היו אומרים כך להחיר ממין ישראל. שאפי' ממון גויס אסור. ואפי' אבדתן אסור במקום חיה"ש. ע"ש שהאריך בבאור המאמרים, ועיין בכזורי מאמר ד' סי' ע"ג במאמר האגדיי. כשידיר רבון העולמים" שכל הכונה לנחן האמונה שלא הי' שיתוף ביני"מ אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו. וגם כאן בתשובה זו, גם אם נראה לנו איזה הפרזה במעלה הגאונים לא אמרו אלא לנחית הענין לפי הזמן. וכש"כ שבאמת היו להגאונים קבלות ברורות מזמן הש"ס, והן הן באמת הדברים אשר צוה ה' את משה. ומה גם הקבלות מזמן המשניות לאיתגניזו מימות הלל ושמיאי שרב שרירא עצמו כתב באגרותיו "דהוה ברירן להון עמי תורה כהלכה לממ"ס ולית בהון חילוף ולית בהון פלוגתא". וכן אמרו בפ"ב דתמורה. דאשתכח אשתתה, ודנמירי הוו נמירי כמשה". וא"כ אין צדקן גם הפלגה והבאי. ומה שאמר הגאון "שכל החולק עליהם כחולק על ה' ועל תורתו" לא סבר עלינו את הדרך כמו שחשב החכם הגו' שלא יחלוק עוד שום גאון וחכם כמותם על סברתם, אך הכונה שלא יחלוק שום אדם על עדותן וקבלתם. וכמו"ס הרמב"ן. שיש לנו לקבל עדות הגאונים שעל כסא של רב אפי' הם יושבים" כו'. ואמרו על בעל השאלות "שכל דבריו מקיבלים". ועל הבה"ג. שיש לסמוך עליו אפי' היכי דלא מסתבר עממיה". ובתשובה"ג בשע"ת סי' של" מובא על רבי חנוניא הסידר לזי ירושלם שהגאונים קבלו ממנו רוב הקבלות הערוכות לו מימות התנאים ע"ס. אבל בסברא ודאי שנפלגו הגאונים זע"ז, וגם בחכמי התלמוד מצינו שלא השוו דיעותיהם, ובכל זאת אמרו, שאלו ואלו דברי אלקים חיים" שכל עיון וסברא שמעלה אותה קדם מופלג שכללי תורה מסורים בידו ובלתי משוחד כנגיעה ופניה גדולה או קטנה לעצמו, וכונחו רק לשם האמת האמתי, דבריו דברי א"ת. ואפי' בתלמוד אמרו "כל מה שתלמיד וחיך עתיד לחשם כלם נתנו לממ"ס", ואתה צריך לעמוד על טעמו ואע"פ שנדחה מההלכה לפי שגדולים בחכמה רבו עליו וחלקו על דבריו. וזה שציון הגאון במ"ס "ואפי' במדרשו של משה לא ידחו אותן ממקומן וחכמתם ופסולם הוא הדבר אשר צוה ה' את משה". והרצון, שדבריהם ופסוליהם דברי אלהים הנה ולא ידחו אותן ממקומם אע"פ שהיו נדחים מההלכה כשרבים כמוהם חולקים עליהם, אולם סיוס דברי גאון במ"ס כל החולק על שום דבר מדבריהם. כחולק על ה' ותורתו, סתמו כפירושו דרזונו, במקום שלא כתבו בפירוש, שאין להם בזה קבלת אבות וראיה. לא הוציאו מידיהם דבר בלעדי עדות רב מפי רב. ויש לנו לקבל דבריהם ואסור לחלוק עליהם, ואע"פ שסתמו דבריהם. כי לא השיבו דבר בלי קבלת אבות וראי' מהתלמוד. וכמו"ס מר רב יהודאי ז"ל אע"פ שסתם דבריו כדברי האורים ולא כתב טעם וראיה. וכש"כ כשהיה להם להשיב במקום שאינן בני תורה העלימו הדברים לרוב. ולתלמידים אלו שקפצו בראש להתגדל. בפני ע"ה ודאי מנוה להעלים מהם טעמה של תורה כמושה"כ [משלי כ"ג] באזני כסיל אל תדבר פן יבזו לשכל מליך.

הראיתיד קורא יקר שכל דברי התשובה הזאת דרכיה דרכי נועם וישרים למצוא דעת. וכבר שגנו אותה גדולי תורה ומדע כהגאון הרד"ל ודכוותיה ולא מצאו בה מקום להתגדר כהחכם בעל ההערות שכתב לאמר. כי דבר נכבד הוא להראות שקריותה". ואין ספק שגם המה חשבו כמונו שעדיין לא הראה ולא כלום, כי אין מוציאין דברים ממשמען אלא בראיה, ואף בדברי חכמים כן" כמוש"ל בשם רב האי גאון ז"ל.

שם פרק ה', ע"ה הכיע. (וגם בהם) ז"ל "ובנהם".

סקור חברבות ד' 38 שו"ה ע"ש. (וכוונתו) ז"ל "וכונת".

שם דף כ"ז שו"ה המפיל. (ומ"מ) ז"ל "מו"מ".

בגן האלף דף כ"ח סי' א' אות ה' בסופו, נ"ב וכו"ה בתשובת הגאון מהגניזה ד' 114.

מקוה"ב דף ל' שו"ה ששני כרצונו. בסדרו של הרב ז"ל, רע"ג.

מערכי לב דף ל"ב בדברה שתרצנו שו"ה עיני כו' (ומדות) ז"ל "ומדות".

שם דף 64 שו"ה תורתם משמרתם. וא"כ (אלא לתורה) ז"ל "ספרי מוסר אלא בשביל תורה".

מקוה"ב דף ל"ג שו"ה וראיתי שפיונתי. ר"ב בתשובה"ג בנפ"ל סי' רנ"ח נשאלו בזה: וקמי

הערות ותקונים

הכי צבית ראשון היכי הוו עבדי ומאי הוה צלותייהי ? כך שמענו, שלא היה להם בתפלה צבית ראשון אלא ברכת אבות. גבורות. קדוה"ש. עבודה. וב"כ. אחר שברכו על המאורות וקראו עשרת הדברות ששם והא"ש ויצי"ג בויאמר. ואחת לאחריה על גאולת ישראל באו"י ושאר ברכות החפלה צבית שני תקנוס הנביאים ואנשי כה"ג. עכ"ל.

הערה למעשי המצות, דף מ' שו"ה בהן. השם (לכו) ז"ל. לכו".

מנח"א דף מ"ב סי' ג' אות י"ג, שו"ה דברי המחז"ו כו' חסרים (ל"ה) ז"ל. ל"ו ברכות בנ' תפלות".

שם ז' 88 סי' ה' כ"ב. ד"ה אבל, שו"ה דק"ל, כו' קאמרי אינהו, ז"ל. לפרושי מלתיה" דרב חסדא „דלא אחי" לאפוקי".

שם ד"ה ודעת, נ"ב וכ"ה בהלכות פסוקות להגאון סי' ס"ב בשם רב יהודאי לנכר שמים.

שם דף מ"ה, אות כ"ג. נ"ב, וכ"ה בתשובה"ג מהגניזה בשם רבינו. וכתב שאני רב יהודא דלא נכר אלא בצפרא משום דלניע הוה ולא שארי לגלמא מיניה כולא יומא.

שם אות כ"ד שו"ה רבינו שכתב (כתמא) ז"ל „סתמא".

מע"ל ז' 206 ד"ה ה' זבאות (אמנו) ז"ל עמנו.

שם ז' 108 ד"ה אתה סתר שו"ה יוסף כו'. יסוב (עסף) ז"ל „אסף".

מנח"א ז' 140 סי' כ"ד אות ב' ד"ה והנה, נ"ב. בתשובה"ג זכ"ל שזכית להשיג במושב פ"ת ראיית שכינותי אל האמת ב"ה, וכ"כ שם סי' תל"ח „אנן הכי שמענוה, והכין אמרין לה : „אשר צנ זוג בנ"ע כו' ברוך הבורח בזרוע של אברהם, עכ"ל. וזה מסכים לדברי הרא"ש שלא העתיק חתימה בשם.

מקור הברכות דף ע"ז ד"ה מוזמר לתודה, שו"ה בבארנו כו' אות (כ"ט) ז"ל „כ"ח".

מעריב לב דף ע"ט פסוק עדות ה' נאמנה, שו"ה הכל לפני (ארכעת) ז"ל „שלשת" אלפים.

שם ז' 166 פסוק עלה ה' כו'. בהשגחת חכמה ז"ל „העליונה".

מנח"א ז' 178 סי' י"ד אות י"ג שו"ה דאמר. נ"ב. אבל בשע"ת סי' ע"ט מובא שכל הברכות ז"ל מעומד.

שנוי גוססאות ז' 192 סי' כ' המלך המרום, שורה זו צריך להיות בעמוד שלפניו.

מנח"א ז' 196 סי' כ' אות י"ג, לענין אה"ר, נ"ב. ובספר ח"ג להגאונים סי' קכ"ה שאל

מר יעקב את רב חנינאי [הוא מר יעקב גאון. ומורו ר"ח ה' תלמיד מר יהודאי גאון] ואמר לו בשחר אה"ר ובערבית אהבת עולם ללאת ידי שניהם. ומכאן ואילך נהגו בשיבה לומר כך.

שם ד"ה ובעל ספר עבוי". עמ"ש שם להקשות עליו וז"ל : „ואפשר קצת ליישב אבל האמת שאין כו'".

שם ז' 204 סי' כ"א אות כ"א, נ"ב מ"ש הרא"ש בשם רב האי נמצא בהל"פ להגאונים בשם ר"ע, ובתשובה"ג ח"ג סי' א' מובא בשם רב גערנאלי דחוטני דכתנא לא נקראו צינית מעולם וכש"כ לברוכי עלייהו.

שם ז' 206 אות כ"ד שו"ה ויליף כו' (וע"כ דנפיק) ז"ל „ונפקא ליה".

שם אות ה"ג שו"ה משמעות ענין ההבנה ז"ל „וא"ל להצריכו דוקא לה"ק אם אינו מבינו".

שם ז' 208 סי' כ"ו אות ל' נ"ב. הגאונים בשע"ת סי' שמ"ג כתבו „דלא יתאכיד מבר נש מלה חדא או תרין דכלהו תיבין בחוסבנא, ומאן דגרע חד מינייהו כאלו גרע נלמא חדא" ע"ש, ולענין אם צריך לאחזו ציטותיו בשעת ק"ש כתבו בת' גאונים מו"מ שאין זה דרך חכמים ותלמידים. דמאחר שהתבונן בהם בשעת עטיפתו למה יאחזו. והוא נסדר עי"ו. ובשע"ת סי' פ"ח כתב ואנן חזי לן כו' דשפיר דמי שכיון שמצותה היא לא ערירי בהו.

ברב עמרם ז' 226 סי' ל"א יכול יתפלל לכל רוח, בתשובה"ג שנעתקו מלשון ערבי בם' זכ"ל סי' תק"ו כתב לענין העומד ומתפלל ולא כיון פניו מול הקבלה [לזר ירושלם] ובא אחד והרא"ה, יכול להחזיר פניו בעוד שהוא מתפלל וא"ל להפסיק תפלתו.

הערות ותקונים

רלו

מגן האלף דף קמ"ז ס' ל"ח, אות י"ט. שו"ה העולם כו' אבל ב"מ ברכות (אינו) ז"ל "אנו".
שנינו נוסחאות דף 262 ס' מ"ב אות ז' בא משיח ועושה דין כרשעים כו' רמז
כאן על משיח בן יוסף שיבא קודם למלכות בן דוד.

מגן האלף דף 270 ס' מ"ו אות מ"ד שו"ה א"ר אבא ובבבב שנו, עיין בתוכן עניינים
ח"א השמעת הדפוס שבכאן.

שם דף קל"ז ס' מ"ט אות מ"ט בסופו, נ"ב. עיין בתשובת גאון מורה ס' קכ"א
בס' רב שרירא שלאחר שחזר ג"פ ונתן שלום כל מה שירצה יעשה. ופירש המבאר דר"ל שא"צ
להמתין עד שיתחיל ש"ץ עד לפני או עד לאחר הקדושה בדרך שפירש הר"ף פ"ה דברכות
והרמב"ם פ"ט מתפלה אלא אם עמד קצת שפיר דמי. ועיין בס' חמדה גנוזה ס' מ"ז טעם ה'.
פשיעת מפי שחזר ד"א של תפלה הוא מקום קדושה ושכינה למעלה מראשו וצריך לזאת ממקום
קדושה למקום חיל וליתן שם שלום. וכמוכ שם בהגה"ה אש"פ דפשיעה כינונית אמה שלשה
פסיעות אלו ככרעיות דמיין והן גדולות, ע"ש. וזכורני מאגדות ר"ה גאון טעם אחר כי
הנפטר משכינה צריך לחזור לאחוריו כדאי' ביומא כ"ג וכשלושד בגלגל הימנית, ואח"כ
השאלית, הם ג"פ שם המקום שעמד שם בתפלתו. ע"כ. ולפי"ז אין שיעור פסיעה כמות אמה.
שם דף קל"ז ס' נ' אות נ', שו"ה יומרא (דראב"א) ז"ל "דרחב"א".

שם דף קמ" ס' נ"ז אות ג'. שו"ה אלא. כתבתי במוסגר דתיבת שחרית צריך למחקר,
נ"ב. אבל ראיתי שא"א להגיה כן. כי בתשובה שם מסיים מפורש, "אבל במוספין ומנחה וכל
ימות השבת אין אומרים". ולכן צריכין אלו לפרש דרך בשעת הגזרה אמרו שמע במוספין
נזכר בדבריו למעלה, אבל פשטגלה גזרה אמרו בשחרית כדגיה. והטעם שהוסיפו לאומרה
בשחרית גם בין קדוש לימחור, חולי היה כדי להרגיל המינוקת שלא באו בזמן ק"ש, ובתשו'
גאון מורה ומערב ס' קכ"ב איתא דבישיבה וביהכ"ג של רבנן לא נהגו לאחר פעמים
באהבה בשבת וי"מ ולא בזולתם, אבל אין בזה איסור וכיעור ופנס.

שם דף 284 ס' ס"ב אות י"ב שו"ה רש"י (ויש) נפ"מ ז"ל "ונלע"ד" נפ"מ בין הטעמים.
שם דף 288 אות י"ב. נ"ב. ובתשובת גאון מורה ס' מ"ו איתא אנשי מורה ש"ץ
מנכר ב"ב, ובני א"י אומרים ושמו את שמי שאסור להזכיר השם אף"כ היה כהן.

מקור הברכות דף קמ"ה שו"ה מוחלין כו', (מ"מ) ז"ל, "ואמרו ישוב היום שמא ימות
למחר. מ"מ לא טוב לעשותו קבע לכלל ההמון" דאפי' בתפלה כו'.

צר 314 ד"ה והנה, שו"ה בחטאתיך (הוא) ז"ל "האדם" מוכרח כו'.

מערבי לב דף 346, ד"ה והמחבאר. שו"ה איזה, בתענומות (עזין) ז"ל "זיון".

מקור"ב דף 354 נ"ב. וזה נוסח בהמ"ז לפי נוסח ספרד: בא"י אמ"ה הוננו ולא ממעשינו.
המפרנסנו ולא מזדקונינו. המעדיף טובו עלינו כהן בחסד ברויה וברחמים נותן לחם לכל
בשר כל"ה. ומטוב הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון לע"ו. כי הוא זן ומפרנס
לכל, ושלחנו ערוך לכל והתקין מחיה ומזון לכל ברייתיו אשר ברא ברחמיו וברוב חסדיו.
כאמור פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון. בא"י הון ברחמיו את הכל. על ארצנו ועל נחלת
אבותינו גודה לך ה' אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה, ברית ותורה
חיים ומזון. על שהוצאתנו מא"מ ופדיתנו מית עבדים. ועל בריכת שחתמת בבשרנו ועל
תורקת שלמדתנו ועל חקי ישראל עמך ועל ירו' עירך ועל הר ציון משכן כבודך ועל היכלך
הכל כו'. רחם ה"ה עלינו ועל ישראל עמך ועל ירו' עירך ועל הר ציון משכן כבודך ועל היכלך
ומשוךך ועל דבירך ועל הבית כו'. אבינו רענו זוננו פרנסנו כו' עד ולא לירי הגואתם.
שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה. אלא לידך המלאה העשירה והפתוחה שלא נכוש בעוה"ז
ולא נכלס בעוה"ב. ומלכות ב"ד משיח תחזירינה למקומה ב"ב. בא"י בונה ברחמיו בנין
ירושלם אמן. בחיינו ובחיי כל קהל ב"י תבנה עיר ציון כרינה ותכון עבודה בירושלם ואחרון
על משפטו יסב בקרוב ככראשונה. בא"י אמ"ה לעד האל אבינו מלכנו כו' הוא יגמלנו לעד
חו"ה ורחמים ריווח והצלה וכל טוב, הרחמן כו'.

מגה"א דף קפ"א ס' ע"ו אות י"ט שו"ה י"ל דמתניתא כו' מסלקין מיד השלחן מלפניו
ז"ל. וגנאי לגדול שיסב בטל עד שיפלו".
שם שו"ה מזהמות ז"ל, עד שיפול אחר".

סא (ח"ב)

שם ז' 366 סי' ע"ח אות כ"ו. שו"ה וזה שאמר כו' לעולם ועד ז"ל, ולא נכוש".
 שם ז' 870 סי' פ"א אות ל"ה שו"ה ר"י לשיטתו כו' הגאון ז"ל. ז"ל, לפי גרסת כ"י א.
 שם ד' קפ"ט סי' פ"ח אות מ' שו"ה כדי שיוכל לומר קדושה. ז"ל, אבל אם בא
 בתחלת תפלה תפלת צבור עדיפה מקדושה.
 שם ד' קצ"ג סי' צ"ג אות ח'. ד"ה דלא לתחוי בעל, נ"ב וכ"ה בתשו"ג מהגניזה ז' 120.
 שם ז' 886 שו"ה חון מע"ש ועיו"ס ז"ל, שאין כס נפ"א, נ"ב וכן בניסן וחשיר
 מובא בשע"ת סי' ג' בשם רב האי מנהג מימי קדמוני עולם מוזמן רבינו הקדוש ואינך
 שאין דנין והדין מסתלק. אבל בסיון אשכחן שכיון שניתנה תורה מיד למחרת ואלה המשפטים.
 שם ז' 392 סי' ז"ה ג'. שו"ה (משחחשך) ז"ל, משחחשך".
 שם ד' קצ"ח שו"ה הר"א מליניל. ז"ל, וכתב"ה הר"א מליניל.

חלק שני

מקח"ב דף ג' שו"ה תלמידו. חי בזמנו של (הריב"ח) ז"ל. הרי"י כי רכ".
 ש"נ דף ד' ברכת אשר כלל מעשיו נמצא ג"כ במחזור רומי קרוב לנוסח זה :
 אך בברכת השכיבה אין שם שינוי, אחר' מובא פסוק ושמו ב"ר, ולוי"ט פסוק, אלה מועדי ה'
 מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדים". במקום, וידבר משה"ה שאנו אומרים.
 בוגר"א דף ה' סי' ד' אות ז' שו"ה לחבריהם (דלדעתו) ז"ל, הלא לדעתו".
 שם דף י' סי' י' אות י"ב שו"ה אלא. דבס"י (ב) ז"ל, ג". ונ"ב שכן הוא בתשו'
 גאוני מו"מ סי' ק"ו וז"ל. אנחנו בישיבה שלנו א"א אלא אשר בדברו.
 שם ז' 20 אות י"ד שו"ה סרה כו'. (כלל מעו) ז"ל, מעו כלל".
 שם ז' 24 אות כ' שו"ה שכתפלה לקדש על היין, ז"ל, או פת". גם כמה שהש"ן
 מקדש ז"ל, במעין ז' אינן מקיימים.
 שם דף י"ד שו"ה וגם כו'. כמו"ס (כש"ע) ז"ל, כשע"ת".
 שם ז' 880 סי' י"ג אות כ"ד שו"ה להקל כו' (לאכילה שם אמרו) ז"ל, לאכילה שאמרו".
 שם דף י' סי' ד"ה ונראה, כ"ב, עיין בהל"פ להגאון סי' קצ"ב.
 סי' ז' 82 סי' י"ד אות כ"ז ד"ה אולם בסופו, נ"ב. וכ"ה בתשו' גאוני מו"מ סי' קכ"ז.
 מקור"ב דף כ"ג. המשיח אלמים והמתיר אסורים, כ"ס המשיח אלמים והמפענח נעלמים,
 וכתב בספר שלמי חגיגה להגאון הגדול ר' ישראל יעקב אלגזי וז"ל, "גם שמענו שאירע בימים
 הראשונים בתוככי ירושלים עיר"ק ת"ו בימי רבי קלונימוס הקבור שם שהרגו הגוים נער גוי אחד,
 ובליילה השליכוהו בחצר ביהכ"נ ורצו לעשות כליה בשוגאי ישראל והרב ר"ק עשה מה שעשה
 והתפלל לה' כו' וניצלו ישראל וכך קורים לו, רבינו קלונימוס בעל הנס". וז"ש המשיח אלמים
 והמפענח נעלמים ומתיר אסורים כו' כדי לגלות מסתורין להציל ישראל עכ"ל. ובס' ערוגת
 הבוסם כת"י מובא שהר"ק ז"ל חי בשנת ת"פ לאלף הזה והוא אשר צוה להשליך אבנים על קברו
 שם בהר הזיתים.

שם ז' 50 סי' כ"ד שו"ה לקרות שמות קודם ברה"ט משמע. ז"ל, [שלא] דכברי הרא"ש
 והסמ"ג. [ז"ל, שהרי"ו] הם עצמם [היו] צריכין כו'.
 שם דף ל"א סי' כ"ו אות ג' לענין לקרות עם הש"ן יחד, נ"ב. בתשו"ג שע"ת סי' נ"ט כתב, דמאן
 דלא נמיר לא ליקום למקרי בתורה כו' ואי ליכא כהן אלא הוא חי בדאמר ליה המסייע
 יכול למימר מלתא מלתא, ליקום. ואי לא לא ליקום, כו' ומדברי רבנותא בלחוד משמע דס"ל
 דלא יקרא חוץ עכור הקורא. ע"ש.

שם דף ל"ד אות י"ה בסופו, נ"ב זכ"ה בתשו"ג מהגניזה ז' 102 דדוכתא דמגלי
 בה ולכא ז' למקרי בספרא תקן ומתלתי ושפיר דמי, ועפי עדיף מלכתל.

מקור"ב ז' 74 שו"ה משמע כו' ולקמן (סי' ס"ה) ז"ל, בסדר ר"ע סי' פ"ה".
 צד 76 נוסח מי שברך ממחזור רומי : [נדפס בזולניא שנת שי"ן] מש"ב אברהם יו"י
 שרר"ל יברך את ר' פלוני הוא ואביו ואמו אחיו ואחיותיו אשתו ובניו דודיו וניסיו נכדיו
 וקרוביו וכל ישראל בעבור שיתן מה שידבנו לבו בכל אופן שיתנס, בשכר זה יכרכהו הקב"ה
 ויגלוהו מכל צ"ל. ויגורו עליו ועלינו כל הכרכות, ויבטל משליו ומעליו כל גזרות קשות

וכל חלומות רעים ויתן לו גנים זכרים עוסקי תורה ומקיימי מצות בישראל וימלא משאלות לבו ולבנו למובנה וימחיה לנו ישועה בקרב.

נוסח מי ששעה נסים ממחזור הג'ל, מי ששעה נסים לאבותינו הוא יעשה עמנו ויקבץ אותנו מארבע כנפות הארץ ויאהר אמן. כך גורו רבותינו המכובדים שנקריז בפני הקהל הקדוש הזה שהיו יודעים גדולים וקטנים שיש לנו ר"ח יום פלוני ויום פלוני בחשבון רבותינו יום פלוני, הרחמן ישמה אותנו ויקבץ אותנו מארבע כנפות הארץ ויגאל אחינו ישראל ואנוכי ישראל כו'.

ה"קוה"ב דף ל"ט ד"ה ופנקס גרמיוזיא (שנכתב שנת תתק"ץ לאלף הקודם) כל זה נמחק. ה"קוה"ב דף מ' ד"ה ודבריהם, נ"ב. הגם שלענין תעניות כתב רבינו לקמן להכריזם בשבת שלפניהם, מ"ח גס שס לא חמר להכריזם קודם מוסף דוקא.

ס"ה דף כ"א ס' ל"ה ה' לענין ז"ל, נ"ב. בתשובה"ג בשע"ת ס' ר' איתא אומרים זה"ד בשבת ולא בר"ח ומועד וחגוכה ופורים דלית בהו שמחה. ובשבת עונג כתיבא, שמחה לא כתיב, ואומרים זה"ד כי בשבת מת משה. ובתורתן של ראשונים מובא תשובת הרי"ף ו' גיאות על מה שנשאל למה לא יאמרו זה"ד כשמת מת בשבת? והשיב שמה נרבה את ההספד אע"פ שאומרים זה"ד של משה, ע"ש. ובשע"ת ס' ר"כ כתב שיש לזכור תמיד כבודו של משה בדלשכחן ב' ר"י כשם שזכירת תורה לעולם אף זכירת משה כו'.

שם דף כ"ט ס' ל"ה אות ח' שו"ה (הא) ז"ל, שהו"א שיעור טעמיה.

שם ס' ל"ט אות מ'. נ"ב בתשובה"ג כתב שיש שרמון שמסתייע האדם כשרואהו במו"ש שם דף ס"א ס' מ"א אות מ"ו שו"ה "הכמים" שאם אין לו "ז"ל". אלא"ה כוס אחר.

שם דף 184 ס' מ"ז, ו"א בסופו דכן שיטת הגאונים, נ"ב. וכ"כ רבינו לעיל ס"ס ל"ב ב"קוה"ב דף 140 שו"ה (נעניי הוא דכברי) ז"ל, נעניי בדברי הרמב"ם.

שם דף ע"א לענין ברכה של קדוש החדש הנז' במ"ס ז"ל, שהו"א ע"פ נוסחת הגר"א ז"ל שם דף ע"ב לענין דברי המנהיג התמורה, שו"ה פיקסו שיביא קטאת שמנה, נ"ב.

חסר כאן וצריך להגיה, קרבנות הללו לכשיבנה המקדש ויביאום בברכה בדרך שאמרו בבבא בן בוטא במס' כריתות דף כ"ה שהתנדב אדם תלוי בכל יום. וכן אר"א שמתנדב בכל עת שיראה ויקרא אדם חסידים. ואל זה כיון הרב המנהיג במ"ס, ובקרבנות נדבה" ור"ל שינדבו אותם בנדבה חולי הסאו. ובאם יזכרו איזה קטא יקריבו קטאת לשם חובה. ומ"ש "אלב קרבנות חובה עבר זמנו" כו' עיקר כונתו לחלק בין קבוע להם זמן או אינו קבוע. דגם בקרבנות חובה ואפי' לזכור איה בהו קרבנות כמו פר העל"ד של זכור ושעיר ע"ז ללא שייך בזה עבר זמנם כמל קרבנם. ד"צ 184 ברב עמרם ס' מ"ח, וכ"ה במחזור רומי ולפאר ליוצאם, "על כל מה שברא"

ברוך, כו' ובנוסה מוסף איתא שם, "אז ישיגו עמך" כמו נוסח רס"ג, ובתפלת חדש עלינו איתא שם, "לפרנסה ולכלכלה ולפליחת הטא ולמחילת עון לגמילות חסד ותלמוד תורה".

במנח"א דף 148 ס' מ"ט אות ב שו"ה ו"ג שנה נשמואל (שמת"ה נמחק) לפני זמן מלכותו של דוד (בירושלם הרי") נמחק וז"ל, והס" נ"ב שנה.

דף ע"ז שם ס' נ"ג אות ז שו"ה, "מדבריו פי' מתפלה", ז"ל, "כתב" בשם ר"י כו' מאחר גמסתי ימיו (כתב) נמחק.

דף ע"ה ב"החזור רומי מובא לתע"ז נוסח מוסף בכל ברכה וברכה בדרך הקרוב"ץ לפורים. ובברכת סלה לנו מתחיל בכו' על רהיך הרבים כו' ומסדר ג' סליחות וזמורים בין כל סליחה וסליחה. ומסיים כשחשאר ישראל מדבר עד ביוקם עון ואינו כו'.

שם דף 156 ס' ל"ו אות י' נ"ב בתשובה"ג מהגניזה ז"ל כ' להפסיד טובה ישראל בכל תע"ז, ובמחזור רומי מובא להפסיד דרבו לבד במנחת יום ט"ב שמפטרין טובה.

שם דף 178 ס' ס"ה אות ז"ל בתשובה"ג מהגניזה דף ג' באר אמרם ז"ל, "מאורא דפוריא" שהיה מנהגם של בחורים לטעות נזרת הבן ותולים אותה ד' ה' ימים על גבותיהם, ובפורים עושים מדורה ומעילים אותה לתוכה, ועומדים סביבה ומשחקים וזמורים, ויש להם טענת תלויה בתוך האש וקופצים מלד זה לזד זה, אותה מעטבת תרחת משורתא ותקפיה.

שם דף 180 ס' ס"ט י"א שו"ה גס רבינו כו'. וגם מהמרדכי לא מוכה ("מידה") נמחק. שם בסופו לענין בזמנה קורים איזה ביחוד, נ"ב וכ"ה בנא"פ ס' קפ"ז שכן מנהג

ב' ישיבות ומכרך לפניו ולאחריה.
דף לא שם סי' ע' אות יב נ"ב תשובת רב נטרונאי [המובא בשמו בעור] נמצא בהל"פ להנאונים סי' קפ"ז.

דף זה שם סי' ע"ה אות כ"ו בסופו. "דע"פ ענול דרכ נחשון (אפי' בש"ס מעובדות) נמחק. ונ"ל "ובשנים מעובדות ודאי ללא מתרמי".

צד 190 שם סי' ע"ו אות כח. בהמה כו' נ"ב. וכ"ה בתשובת נאויני מו"מ סי' מ' לא יפה עושים שקורים שקלים ונאסרו איסור הנאה כו' אלא נדקה בעלמא. ונתנו הכמנים שיעור שלא יפחות משלישית השקל לשנה. וע"ש סי' מ"א.

דף זו שם אות כ"ט שורה שהוהרנו (וזה) נ"ל "ומצאת מחייתו" לא נדע כו'.
צד 206 סי' ע"ט אות ב שו"ה נאלנו כו' וקאי עמ"ש [שם בהגדה למי שעש' לנו את כל הנסים האלו כו'] כנ"ל, לפיכך כו'.

דף קו שם סי' פ"ב אות ט"ז שו"ה לפי כו' שא"ל לברך ע"ש. נ"ל. וכ"כ המגדול עז"ה
ובכר כו' "דהא אין" כנ"ל. ושם בסופו כתוב (ועמ"ש בזה המגדול עז"ה) זה נמחק
צד 214 שם אות י"ז. ד"ה ובו"ע. נ"ב וכ"ה בשע"ת סימן רע"ט. ובסי' רפ"ז בשם ר"כ
נדק איתא דבליל פסח שלמה ופרוסה כשני ככרות דמיון, וכן תנן משמרה ופלגא תרתין
משמרות הוי"ן.

דף קח שם אות יח שו"ה בנולות כו' (ירושלמי ולדעת) נ"ל "ולדעת ירושלמי".
דף קט בשנינו נוסחאות ס"ס פ"ב, נ"ב, בשו"ה נאויני מורה סי' קכ"ה כ' בשם מר
יהודאי דהיכא ללא מני יומא קמא לא מני למימני בשאר לילותא, ובסי' רמ"ד בשם ר"כ
נדק כתב שיחזור ויברך כל הימים ללא יפגע במצות במזיד.
נוסחא כל חמירא ברס"ג כ"ה גם במחזור רומי. וכל נוסח ההגדה שם כמו אצלנו.
וחתם שם ביטחנה ולא ביהלוד.

צד 220 מנה"ח סי' פ"ד אות כג. נ"ב ובשע"ת סי' ק"ב בשם רב האי כ' דעס שא"א
מכריזין על הלל בלילי פסחים לפי שאין אומרים אותו בתורת קוריס, אלא בתורת שירה. וכמו
שעינו לפיכך אלו חייבים להודות.

דף קיא שם סי' פ"ה אות כו. שו"ה מסיח כו' (דס"ל להר"ן) נמחק ונ"ל, ללא ס"ל פהר"ן.
צד 222 שם ד"ה ועפ"י נ"ב, בשע"ת סי' ק"א בשם רש"ג ור"ה כתב מ"ס דאסור
למשתי בתר קידוש עד שחותם בגאולה, ואסור למשתי מדאחר הב לן ויברך עד דמכרך,
ואסור נמי למשתי בין כוס ב' ל' עד דגמר הלל וברכת השיר, אלא לאחיה למאי מחייב
אכל חדא, הא יתיב ודעתו על שאר כוסות, ע"ש.

צד 226 שם סי' פ"ו אות ל'. לענין מי צמיקס, נ"ב וכ"ה בשע"ת סי' קי"ז בשם
הגניד, ובתשובה"ג מהגניזה ד' 26 מובא שנהגו במי צמיקס מנהג ין לכל דבריו. ואסור
לקחתו מהגני. אבל דעם וכל מיני שכר ס"ל לרב נטרונאי בהלכות פסוקות סי' קס"ה דאסור
לומר עליהם שירה בלילי פסח.

דף קל שם סי' נ"ו אות ב. שו"ה פ"ז כו' ותירונו נ"ל "שבא לרמו יו"ט כל גליות" כו'.
צד 260 שם סי' נ"ז אות ג. שו"ה לדעה"ק כו' מסתימת (דברי רש"י בדרכ חננאל)
נ"ל "מסתימת דברי רב חננאל".

ש"ס בשנינו נוסחאות סי' נ"ג, בסופו "נ"ב. בהל"פ להנאוי" סי' ק"ז כו'. אזהרות שפירשתם
בגבור שלם תלמידי חכמים אין אומרים. מה עשם שבין שכל ימיהם עסוקים בתורה כו'
כבר עסוקין בכל מצות שבתורה וזוכרין. אבל שאר יב"ח כיון שאין רגילים בתורה מבקשים
לומר אזהרות לפניהם כדי שישמעו תרי"ג מצות על סדר כוס נתינתן על ה"ס ויהיו סדורות
בלבם ובגלסוס.

צד 268 סי' ק"א ח. ד"ה ולכן. נ"ב. תשובת ר' ש"ס גאון [המביא בכור] איתא
בהל"פ להנאונים סי' ק"ב.

דף קל"ה מקוה"ב לענין ובכן ובכן, מש"ש בשם רש"ג מובא שם בתשובה סי'
רנ"ז דתיקונוא דא תקון חכמה איהי רמו לשם מיוחד כו'. ובכן יתגדל שמך רמו לך ה'
הגדולה

הגדולה. ובכן תן פסדך רמז והגבורה, ובכן תן כבוד רמז לכבוד ע"ש והתפארת, מכאן והלאה אין שם ובכן. אלא אומר וזו דריקס כשיחזור הכבוד על תקונו כימי קדם, ע"כ. צד 288 שם פסוק פסוק נתן עד לזרעו תזכור. שייך אחר נוסח רבינו סעדיה. דף קמ"ז מנה"א ס' ק"ה אות ג' לענין יעו"י, נ"ב בחמדה נגזרה ס' ז"ט כ' שם נהג לומר אומרים, וע"ש ש"ל "מועדים לשמחה" ושם ס' קי"ט כתב שיחיד אומר מלך, כו'. דף קמ"ט שם ס' קי"א אות יו"ד שו"ה תקיעתא. ז"ל "ושאל על תקיעות אלו הניספות בחפלת עמדה" כו'.

דף ק"ג שם ס' קי"ב אות י"ד, שו"ה מתפללים אלא ז"ל "דלרג". שם דף א"ל כו' שהזכור מתפללים ו'. נ"ב. וכן בתשובה"ג מהגניזה שיחיד כחבר עיר מתפלל ו' והש"ן מתפלל ט' ברכות.

צד 302 אות י"ז בסופו, נ"ב. עיין בתשובה"ג מהגניזה דף 46 ומשמע שם דעלינו קורא לכל מלכיות וי"ש של ר"ה. ופסק הלכתא דייחיד כחבר עיר מתפלל ו'.

דף קכ"ב אות כ. שו"ה ולעולמי עד כו' כ' במחזו"ז ז"ל "ס' ש"א.

צד 316 בחפלת רב סעדיה. שו"ה וגבר אשר אלה מעליו כו' (לוי) ז"ל "לוי".

דף קס"ב בסדר כפרות, נ"ב בשע"ת ס' רז"ט כתב הסדר לפי קבלת הגאונים בשם מר רב ששאל, וז"ל: ושאלתם שאלו רגילים לשחוט עיוהכ"פ תרגומים ואין אחס יודעים מנהג זה למה? אי משום תמורה מ"ש תרגול מכהמה וחיה פו'. י"ל פ"ש בה שני פעמים, האחד שתרגול מצוי בביתו של אדם כו'. ועוד תרגול מוכתר ששמו גבר, כו' ופסי מהני ומע"י, וכך תחת: אוחז שליח תרגול ומניה ידו על ראשו, ונוטלו ומניה על ראש מתכפר ואומר: זה חלוק זה, זה מחול על זה. ומחזירו עליו פעם א' ואומרים יושבי חשך וצלמות עד פדעו וגו' נפש תחת נפש. ועושה כסדר זה ז"פ. אח"כ מניה ידו על ראש התרגול ואומר זה יאל למיתה תחת זה. ומניה ידו על ראש מתכפר ואומר: תכנס אתה פלוני בן פלוני לחיים ולא תמות, ועושה כסדר הזה של פעמים, ומניה מתכפר ידו על ראש תרגול תכנית סמיכה, וסומך ידו עליו ושוחמו לאלתר תכנית תיכף לסמיכה שחיטה ע"כ.

צד 324 נוסח הברכה לבנים, נ"ב. מקורה ממש' סופרים פי"ח ה"ה שומרים, וכן היה מנהג טוב בירושלם לחנך בניהם ובנותיהם ביום אום כו'. אח"כ היה סובלו ומקרבו לפני כל זקן וזקן כדי לחזקו ולברכו ולהתפלל עליו כדי שיזכה לתורה ומע"ט. וכל מי שהיה לו להתפלל בעדו. ללמדך שהם נאים ומעשיהם נאים, ולבם לשמוע, ולא היו מניחין בניהם הקטנים אחריהם אלא מוליכין אותן לבתי כנסיות כדי לזרזן במצות, ע"כ. וכן מנהג רוב בתי כנסיות שפירושלם גם היום שמלמדי תינוקות מוליכין אותם לעת התפלה לעניות קדושה ולהתפלל. ומה מאד תערב תנעם קול לללל שמע של נפשות תמות וברות הבלי פה שאין בהן חטא כפי מה שאנחנו שומעים כל בקר ביחוד בביהב"ג הגדולה של האשכנזים אשר יתאספו לכרבעים חמשים ילדים ילדי הת"ת יחד, ומוריהם עליהם. לפאר בקול נעימה קדושה המוספת חיים ועונג רוחני לכל עין רואה ואזן השומע. לא עתה יבוס יעקב ולא עתה פניו יחורו, כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרביו יקדישו שמי. והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו. וידעו תועי רוח בניה ורונגים ילמדו לקח. [ישעיה כ"ט].

בתפלת יזכור, נ"ב. במחזור רומי בנוסח של שבת מוצא תפלה כללית במקום אב הרחמים בנוסח זה: יזכור אלהים לעובד את נפש כל שכני עמו ישראל עם נפש איז"י אבותנו, ואשר הניחו לנפשותם וזכרה בהקדש יניחו על משכבותם בנ"ע וגאמר אמן.

צד 338 מנה"א ס' קי"ח אות א. בסופו, נ"ב. וכן בתשו' גאונים מורה ס' מ"ה בתשו' לרב נטרנאי שאין הלכה כרב חמא. ובע"ה ח"צ טבילה לא לתפלות וברכות ולא לד"ת אלא רחמי"ו יפה ועוסקין בתורה.

צד 340 מנה"א ב' קמ"ח אות ה. שו"ה פכעי כו'. ובס' טבוי' בשם (ת"י כ) ז"ל "כת"י. דף קע"ה ס' קכ"ו כו'. שו"ה ב"ת כו'. דפסק כר"י בן (ברוקא) ז"ל "ר"י בן בנא".

צד 354 שם ס' קכ"ה אות כ. נ"ב וכן בתשו' גאונים מורה ס' מ"ה בשם ר"כ דקד כדמנחת יוכ"פ אין בה גשירות כפיים.

צד 376 שם קלג אות ב. שו"ה דיומא דמועד (והא) ז"ל "והוא אמינא".

זכרון הורים ומורים

שוכני בצל שדי יושבי בסתר עליון.

בהתימי היום חלקי ספרי, לשכלל ולפאר חבנין הנשגב סדר רב עטרים השלם, כהנהות מרוכות אשר מאות אבני חמד משובצים בו, ומעלות מחנות קדושי עליון עולים בתוכו, וישאלו לכם בני הדור הזה והבא, לאמר: מי נמה עליו קן ומי שם מסדיו? מי ירה אכן פינתו ועל מה אדניו הטבעו? ידי מי יסרו אותו, ויצב עמודיו, ויקם דלתותיו, תאיו, נגזיו, וחלוניו? ואמרתם: ידי אביר יעקב עמרם בן ששנא ארזנינו! ומשם רועה אבן שמואל הרמתי! אדוני מורי ורבי ראש מתיבתא ומרביץ תורה כל ימיו הנודע בשמו הטוב ר' שמואל קעלמר* וללה"ה. אשר מנעורי הדריכני ומבאר תורתו הרוני והשקני, וילמדני דעת להתחמם באור תורתן של ראשונים לדקדק מאמריהם, לחקור ולהבין נתיבותיהם, לרעות בננים וללקוט שושנים עד מקום שיר כחי הרלה מנעת. והיא שעמדה גם לתולעה וזחלה, בריה שפלה כמני, לפאר ולפזות את חבנין המפואר הלזה, ולמלא חדריו בעושר כבוד אמריהם, ובאוצר תורתם והכמתם אע"פ שאיני כדאי והגון לכך.

נוחו במנוחתכם צדיקי עולם! נוחו בשלום על משכבכם, עדי יקומו לבצרון אסירי התקוה, ושופר שדי יריע: הקיצו ורגנו שוכני עפר, עמרו לגורלכם בקין הימין, לאור באור חיי עולמים אמן.

(*) כשם שמכבדו בחייו כך מכבדו במוחו, ומכיון שכבודו של אדם זה רצוננו, נראה בעיני שלא להעלות עליו התוארים הראויים למעלתו, כי היה שפל בעיניו לבאר, ומאס אותם כתיים חיוח. וכן היו גם חרומות מדותיהם של זקני החסיד ר' יאנקעלי ניישטאטער, ודודי הגאון החסיד ר' אליהו האבר"ק קאליש וזלה"ה. מר אבא זלה"ה נפטר לבית עולמו יום מנ"ב אלול שנת ה'תרכ"ז, ומנוחתו כבוד בהר הזיתים אשר ע"פ ירושלים קדמת. ואחרי כיה שנים לפטירתו, ביום שני דר"ה תרנ"ב, נסתלקה לעולמה הצדק גם אני מורתי הצדקניות עטרה בעלה מרת פרומא דח הצדיק המפורס ר' אריה ליב למשפחת ברנודא וזלה"ה. ומנוחתה כבוד בהר הזיתים סמוך לקבר טר אבא זלה"ה. אשר בהייהם ובמוחם לא נפרדו. תהא נפשותם צרורה בצרור החיים את ה' אלהים. וזכות מעשיהם הטובים וצדקתם יגינו עלינו ובעדנו.
